C. J
S. U
O. 3
N. J

II D 36

Weſenb
Pa
Iur.Ciuil

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
13
8 E
24

1

MATTHAEI VVESENBECII

PARATITLA IN PANDECTAS IVRIS CIVILIS:

AB AVTHORE RECOGNITA & aucta.

ACCESSERVNT PRAETEREA PRIORI AEDItioni, *Prolegomena De finibus ſtudiorum Iuriſprudentiæ: De ſtudio Iuris rectè inſtituendo: De libris Iuris: item Partitio Pandectarum particularis: & in calce, Oeconomia Codicis Iuſtinianei.*

CVM RERVM ET VERBORVM, ITEM'QVE TITVLOrum, locuplete ac gemino INDICE.

Cum gratia & priuilegio Cæſareæ Maieſtatis, ad ſexennium: & Regis Galliarum, ad quinquennium.

BASILEAE, M. D. LXVIII.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

In Belgis natus, Germanis hoſpes in oris,
Exilij tolerans, quod fert Eccleſia, partem,
Conficio ſpacium peregrinæ flebile uitæ.
Dum ueram uocor in patriam, quæ ſanguine parta eſt,
CHRISTE tuo, tu me poſt funera magne ſacerdos
Suſcipe, & extremæ ſubduc diſcrimine luctæ.
Mors tua uita mea eſt: tu debita litra parenti
Soluiſti moriens, ut per te uiuere poſſim.
Hac ergo fretus ſpe non dubitante, recondar
In mortem dux CHRISTE tuam, quæ ianua uitæ eſt:
Vt tecum moriens, tecum ò mea uita reſurgam.

Extraict du priuilege.

CHARLES *par la grace de* Dieu Roy de France*: A tous Preuoſtz, Baillifz, Seneſchaulx ou leurs lieutenans, & à tous nos autres iuſticiers & officiers, & à chacun d'eux ſi comme à leur appartiendra, ſalut. Noſtre bien-amé Nicolas L'Eueſque, marchant Imprimeur, bourgeoys de Baſle en Suyſſe, nous a faict remonſtrer qu'il a recouuert* Paratitla VVeſenbecij *qu'il voudroit faire imprimer: mais il craint que les imprimeurs de noſtre Royaume les veulent apres imprimer, & iceux vendre & debiter, & par ce moyen fruſtrer l'expoſant de ſon labeur & frais, qu'il conuient expoſer en l'impreſſion. A cauſe de quoy il nous a ſupplié & requis luy vouloir pouruoir. Nous à ces cauſes, deſirant fauorablement traicter ledict expoſant: Auons permis & permettons par ces preſentes, de vendre & debiter, ou faire vendre ou debiter en ceſtuy noſtre Royaume, ledict liure qui ſera par ledict expoſant imprimé, ſans que les imprimeurs & libraires, de noſtre Royaume, pays, terres & ſeigneuries, les puiſſent faire imprimer, durant le terme de cinq ans, à cõmencer du iour de l'acheuement de la premiere impreſſion, ſans l'expres congé & permiſſion dudict ſuppliant, ſur peine de confiſcation deſdicts liures & d'amende arbitraire. Si vous mandons & enioignons par ces preſentes que de noſtre preſente permiſſion, vous faciez ſouffrir, & laiſſiez iouir ledict expoſant, ſans ſouffrir luy eſtre faict, mis, ou donné aucun empeſchemẽt, au contraire, car tel eſt noſtre plaiſir. Donné à Moulins le 15. de Ianuier, l'an de grace 1566. & de noſtre regne le ſixieſme.*

Par le Roy a voſtre relation.

Deuabres.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ,

DE FINIBVS IVRIS PRVDENTIAE.

OMnium quæ in doctorum hominum inquiſitione uerſantur, nihil profectò eſt præſtabilius, nihil ad degendam bene beateq; uitam, cognitione dignum magis atq; neceſſarium, quàm in omni ſtudiorum munere, cùm fines cuiuſq; rei, quò uniuerſa conſiliorum ſumma referatur, intelligere: tum aditus omnes, exitusq;, qui eò quod rectè prouiſum eſt, commodè deducant, ingenio ac ratione indagatos habere, & patefactos. Vt enim iter ingreſſuro, certa quò tendat meta, debet initiò eſſe præſtituta, eaq; prouiſa: tum quæ ad illam itinera proximè aperiantur ſubinde eſt explorandum: ſic in aliquam deliberationis regionem quaſi ingredientes, primò uidere, quid ſit illud extremum quod petitur, & in quo adepto acquieſcere animus uelit: tum quibus itineribus ad id quàm commodiſſimè penetretur, ueſtigare oportet: ut & conſiliorum ratio uera reperiri, & laboris inceptio auſpicatò confirmari poſſit. Cæteróquin ueluti iacula temerè iacta, nec in ullum certò ſcopum intentata, aerem (ut dicitur) tantum feriunt: ſic ſtudia abſq; mente & conſilio ſuſcepta, nullum operæprecium efficere poſſunt. Ac ut is qui flumen ducem ſequitur, ſerò (quod aiunt) ad mare peruenit: ita quibus quaq; in re conſequenda, nulla certa conſtat methodus, neq; uia, ad id quod petunt, recta initur, hos neceſſe eſt in maximo errore, ſummaq; ignoratione uerſari: ac uelut ignaros itineris, cæcaq; in nocte uagantes, ad quæuis deuia offendere atq; affligari: ut quà progrediantur, quò ſe recipiant, facilè reperire non poſsint: mirum ut non ſit, ſi in medio ſępe ſpacio frangantur & corruant, atq; ante in ipſo curſu obruantur, quàm portum conſpicere ullum poſſint. Quod cum ita ſit, rectè & ſapienter, ac propemodum diuinè (nam cum diuinis præceptis iſta conſonant) præcepiſſe uidetur in Politicis Ariſtoteles, duas eſſe præcipuè res, quæ omnes actiones bonas & laudabiles efficiant: alteram, ut ſcopus & finis actionum prouidè conſtituatur: alteram, ut media ad finem rectè ducentia, ſcienter eligantur. Ex quo nota eſt illa uitæ regula: quam ut optimam, bene conſulendi agendiq; normam, circumferre mente atque animo omnes quotidie oportebat: Ita curras, ut metam proſpicias: & media eligas, ad metam rectè ducentia. Sed cùm nulla uitæ pars, nullumq; munus tam eſt exiguum, quod huius rei deliberatione uacare poteſt: tum profectò in cultu optimarum doctrinarum capiendo, nihil eſt tantopere tenendum, quàm ut primò quidam eruditionis ueluti portus, quo omnis inſtitutio & conatus remis uelisq; contendat, ſolerti cogitatione prouideatur: deinceps uerò, uti rectus ad eundem curſus, ac quædam ordinata ſtudiorum laborumq; quaſi uelificatio inſtituatur: quo & perpetuitas quædam ac conſtantia inſtituti retineri, & labores diſcendi difficiles atque aſperi ſuperari, & uela quaſi ſtudiorum ad certum ſignum dirigi, & conſtans doctrinæ atq; uitæ ſeruari curſus: deniq; animi uarijs ſtudiorum tempeſtatibus iactati ac defatigati, uelut ex alto in portum deſpectantes, recreare ſe atq; erigere, & in tantis quæ diſcenti undiquaq; occurrunt, difficultatibus, obdurare quàm facillimè poſſint. Nam qui impetu magis quàm conſilio & deliberatione, in ſtudiorum uiam præcipitant, neq; antè ſimul retroq; uident bene quid ſit agendum: hi plerunq; prætermiſſis ἔργοις, deferuntur & adhæreſcunt ad τὰ πάρεργα: & quamuis multa temerè conentur, ac contēdant ſedulò, Siſyphi tamen (ut eſt in prouerbio) ſaxum, labore in orbē redeuntre, infeliciter uoluūt, nec proficiunt hilum, neq; ad fructum aliquē iuſtum conatus ſuos accōmodare ac perducere unquam poſſunt: ſed

ueluti nauis ſpoliata gubernaculo, & uentis atq; fluctibus uariè iactata, ſic remis uelisq; boni conſilij deſtituti, uagantur in lectione meditationeq; omni, & quaſi tempeſtate errorum iactantur temerè: ut quo curſu contendere, quós receptus attendere, quem in portum ſe recipere debeant, ſcire ſatis non poſſint. Itaque ad quemuis ſcopulum facilè offendentes, naufragium ſæpe ſtudiorum antè faciunt, quàm in uiam redire, & ſe occurrentium difficultatum fluctibus commodè explicare poſſint. Ex quibus quia intelligi facilè poteſt, qui ad excolendam aliquam doctrinæ partem ingenium applicant, illis præcipuè curæ & ſtudio eſſe oportere, ut & ad conuenientem rebus, utilemq; uitæ finem atq; exitum, & ad commodiſſimam diſcendi rationem, omnem inſtitutionem compoſitam habeant, & formatam: ideo uiſum mihi fuit faciendum, ut in hoc doctrinæ Iuris exorſu, de utraq; re, primùm de uero uſu, rectisq; huius ſtudij finibus conſtituendis: deinceps de uia & ratione illius bene inchoandi atq; pertexendi, cum adoleſcentibus qui hoc ſcientiæ genere delectantur, nonnihil commentarer: ut & qui rectam ingreſſi ſunt uiam, ad urgendum ardentiore ſtudio curſum animentur, & illis, qui quid optimum ſit minus rectè iudicare poſſunt, aliqua conſilij minimè mali ratio ſubijciatur. Sed in uero Iuriſprudentiæ uſu exquirendo, illud principiò tenendum eſt, niſi ſimul omnium actionum humanarum, uel potius ipſius hominis finem unà complectamur, & quid extremum ſit, quod natura ut ſummum ex rebus expetendis ſequi debeat, ueſtigemus, nihil ſolidè certoq; hac de re definiri poſſe. Quò enim uniuerſa λογικὴ natura, rato iuſtoq; ordine tendit & fertur: eôdem ſingulas eius partes, actiones, ſtudia deſtinata eſſe oportere, conſentaneum eſt. Verùm hac de re bene longa eſt, & litigioſa, nec adhuc ſatis explicata apud philoſophos diſputatio: quorum tam uariæ, tamq; diſcrepantes, nec ſecum in explicatione conſentientes extant de fine hominis ſententiæ, magno ut argumento eſſe debeant, principium & caput illud ſapientiæ, quod de cœlo delapſum oſtenſumq; diuinitùs ferunt, γνῶθι σεαυτόν, fugere uim notionemq; humanæ intelligentiæ: nec acie captuq; noſtri ingenij comprehendi, neq; ſententia orationeq; uel maximè ſapientis explicari, nec ſtudio & inductione acerrimi etiam animi præſtari ſine diuina gratia & πνεύματι cœleſtis uerbi poſſe. Nam omnes illi, quos dixi, ſectatores ſapientiæ, de uera rerum humanarum æſtimatione facienda, fineq; ultimo conſtituendo, cùm mirificè contendunt inter ſeſe, & opinionibus diſcordantes, uelut in tenebris temerè dimicant, dum alij illa expletis uoluptatum calculis atque punctis, alij ſola uirtutis actione, pleriq; adiuncta ad uirtutem reliquorum bonorum affluentia atque copia, metiuntur: tum (quod magis mirere) in tanta pugnantiſſimarum diſceptationum uarietate & diſcrepantia, tamen illud uelut commune fundamentum ex æquo retinent, in eoq; conueniunt ad unum omnes, ut finem hominis in perfectione expletioneq; naturę, inq; optima ſui generis conſtitutione, atq; ſingularum partium ὁμολογίᾳ abſoluta, collocandum eſſe arbitrentur. Quo ſane poſito, illud ſequi neceſſe eſt, hominem hominis cauſa, aut certè propter ſe ipſum generatum, & ex ſeſe pendere atq; aptum eſſe totum: id quod falſò aſſeuerari, & à re atq; ueritate longiſſimè diſtare, non modò teſtimonijs diuini uerbi, quæ in horum ſchola pondus nullum habent, certò conuincitur: ſed etiam demonſtrationibus, ex ipſa hominum natura ſumptis, quæ refelli nullis argutijs poſſunt, tam euidentiſſimè comprobatur, mirum ut ſit, omnes iſtos ſcientiæ magiſtros, uno curſu atq; tempeſtate eâdem delatos, in hunc erroris ſcopulum, adeò turpiter impegiſſe. Etenim ut alia quæ ſunt innumera prætermittantur, cum humana natura cauſam à ſe non habeat, ſed aliunde ortum principatumq; uitæ mutuetur: illud certiſſima conſecútione cõcluditur inde, atq; extruitur, ne ipſam quidem terminari in ſeſe, ſuisq; utilitatibus circumſcribi, neq; ad ſe uelut extremum finem referri poſſe. Non enim in eo quod efficitur, ſed cum cauſa quæ quid efficit, finis cuiuſq; rei implicatus eſt, & coniunctus: utpote cum nullum opus ſui ipſius gratia, ſed ad opus uſumq; architectantis extruatur. Hominem porrò ex ſe

cauſam non habere, ipſe ortus atq; obitus planiſſimè demonſtrant. neq; enim humana occideret natura, ſi ex ſe moueretur & uiueret: cùm incolumitatem ſuam, uſumq; uitæ, ſummo ſtudio conſectetur & appetat, interitum uerò atq; imminutionem ſui extremè fugiat atq; reformidet. Ac perſpicuum illud quidem, apertumq; eſt, eam aliunde generari atq; naſci: non quidem perfectam, ſed uelut abſq; ratione ſineq; ullis animi atq; corporis uiribus: quæ productione temporis paulatim non ui ſua, ſed aliunde externis alimentis, ſecundum omnes dimenſiones, longitudinem, latitudinem, & ſpiſſitudinem augeſcunt, aluntur, adoleſcunt & roborãtur: quod aliter eſſet, ſi natura ſe ipſa gigneret. nam & perfecta ſuo in genere primo mox ortu æderet, & ipſa ex ſe uitæ durationem perennitatemq;, ac expletam omnium partium συμφωνίαν, ſine externis adminiculis ſufficeret: id quod nunc abeſt. Cum autem eadem omnium hominum generatio, idem ortus ſit, & inde uſq; ab initio ſemper fuerit, non poteſt in infinitum fieri progreſſio: ſed neceſſe eſt, in principe aliquo reſiſti, qui principatum uitæ & rationis intrinſecus iniectum incluſumq; diuinitus, ac uim gignendi, genusq; progagandi ſuum diuino munere ſit adeptus. Hoc enim animal prouidum, ſagax, multiplex, acutum, memor, plenum prouidentiæ, conſilij ac ſignificationum, & ſolum ex tot animantium generibus atq; naturis, particeps cogitationis, intelligentiæ, iudicij & rationis, honeſta à turpibus diſcernentis, qua nihil eſt melius, neque diuinius: cum nec ex ſe (ut res ipſa docet) ortum habeat, nec caſu confluere conformariq; temerè potuerit. illud, in quo nihil temerarium, nihil fortuitum: ſed rato ordine, immutabiliq; in omni æternitate conſtantia & continuatione tam decenter, aptè, ſcienterq; conſtructa ſunt omnia, ut nihil ne excogitari quidem poſſit ſolertius & ordinatius, magisq; extra fortuitum caſum omnem & temeritatem poſitum: cumq; nec à natura quidem bruta, & mentis experte, qualis eſt elementaris, fata eſſe & propagata queat (non enim poteſt effectus præſtantior eſſe cauſa, nec quod ratione caret, efficere id quod non modò ut fieret, ratione eguit, ſed ipſum quoq; plenum rationis conſpicitur atq; intelligentiæ:) relinquitur id unum, à ui aliqua præſtantiore, participe rationis, pollenteq; immenſa ſapientia, conſilio & potentia, hanc tam excellentem plenamq; artis & ſapientiæ formam eſſe concinnatam, hominumq; generi attributam. Eum autem πάντα σοφὸν, uiuum ac uerum eſſe Deum, qui totam hanc mundi molem cum omni inſtrumento elementorum, corporum, ſpirituum, uerbo quo iuſſit, ratione qua diſpoſuit, uirtute qua potuit, in ornamentum maieſtatis ſuæ de nihilo expreſſit: cùm naturæ ipſius, cui hæc notitia imbuta eſt, ſubiectione atq; monitu diſcitur: tum euidenter demonſtratur ex hoc ipſo admirabili rerum omnium ſyſtemate atq; fabrica, una ui & conſenſione naturæ conſtructa: qua nulla neq; harmonia concinnior, neq; concinnitas ſuauior, neq; ſuauitas gratior eſt aut utilior. Nam ipſe quidem naturæ ſenſus, omnium gentium communis, omnibusq; ſeculis idem permanens, ſua quadam illuſtratus luce, id quod res eſt, quodq; ſemper inde uſq; ab initio ita fuit putatum, certò ingenitum habet atq; cognitum, huius tam admirandæ fabricæ, qua anima diuina & cœleſtis cum terreno quidem & mortali, ſed tamen artificioſiſſimo corpore eſt copulata, unum machinatorem & architectum eſſe Deum. Atque dum ipſi totius mundi communem conſulentes naturam complectimur, & extruimus animo copulationem rerum, cauſarumq; ſeriem cogitatione ueſtigamus, & ratione magiſtra uſi, in toto hoc admirabili ſyſtemate principem cauſam tantæ molitionis effectricem inquirimus, quæ tam multiplicem cùm ſingularum ſpecierum uarietatem, omni inſtructu ornatuq; copioſiſſimam, tum uniuerſarum condecentiam & διακοσμίαν admirabilem, qua nihil neque ad uſum melius, nec ad ſpeciem pulchrius eſſe poteſt, infinita ui & ſapientia perfecerit, & ſit machinata: huiusq; tam pulcherrimi domicilij, admirabilisq; ſtructuræ patremfam. cum quaſi domi ſuæ, ita in uniuerſo mundo, ratione ianitrice aditum patefaciente quærimus: nihil profectò ſupra hominem ſapientius, magisq; pollens.

quam

quam diuinam prouidentiam, ad gubernacula totius uniuerſitatis rerum ſedentem, & ſapientiſſimè cuncta quæ architectata ſit moderantẽ, reperire uſpiam poſſumus: ut cùm uniuerſus hic totius mundi ornatus, quo nihil poteſt fingi decẽtius, tum in his omnibus quæ ſolertiſſimè fabrefacta aſpicimus, ipſa naturæ humanæ ſuper omnia eminens antecellentia, certiſſimum ſit τὸ ἐνεργείας παιδευτήριον atq; theatrum: deducens nos (niſi planè ex homine exuere hominem, & in beluas degenerare uolumus) ad principem uitæ atq; lucis huius diuinæ Deum: qui ſapientiæ ſuæ pulcherrimam, maximeq; illuſtrem imaginem in hominum animis, tanquam ſacellum ſuæ maieſtati peculiariter dedicatum, in quo ritè pieq; coleretur, locauit atq; conſecrauit. His itaq; poſitis, & conſenſione omnium ætatum atq; populorum (ſunt enim rationis exploratæ & immotæ, quæ ne quidem hi ipſi qui iſta diſceptant, magiſtri inficias ire audent) cõfirmatis & approbatis, ruere illa omnia præclara ſapientiæ iſtorum figmenta atq; aniles delirationes neceſſe eſt. Si enim alieno, & quidem diuino munere atq; beneficio, feudum (ut ita dicam) uitæ poſſidemus, mentisq; ac rationis uſu, ipſius conceſſu & munere perfruimur: efficitur illud, hominem non ſibi uiuere, nec ad ſuas uoluptates conſectandas, perfectionemq; naturæ adipiſcendam, tam admirabili, diuinæq; intelligentiæ luce dotatum eſſe: ſed ut authorem uitæ, quaſi feudi dominum, omnia procurantem ac tuentem recognoſcat, ac uereatur, eidemq; debitam obedientiam, fidem, gratitudinẽ quantam concipere poteſt animo maximam præſtet: ad cum deniq; referat & deſtinet omnia, cui debet & iure refert accepta omnia. Iam uerò ſi quis ab hac cõcione atq; præconio naturæ, ad ἀρχηγὸν καὶ τελευτὴν uitæ noſtræ quaſi digitum intendentis, in eam, de qua paulo antè dictum eſt, Philoſophorum ſcholam redire uolet, & totum ipſorum de finibus dogma reputare animo, atq; explicare notione, & cum rebus ipſis atq; experientia uitæ comparare: profectò facilè certoq; deprehendet, in illis magnificis Philoſophorum θελγήτροις ac ſeſquipedalibus uerbis, nihil præter θαύματα ῥημάτων ſupereſſe, rem uerè nullam teneri & ſubeſſe. Vt enim pax in republ. Platonis, inane eſt nomen: ita illud κατόρθωμα & καθῆκον, & bonorum omnium theſaurus ac perfectio naturæ, & eiuſmodi alia magnifica portenta, ſplendidis quidem uerbis & illuſtri oratione efferri ac iactari, ac uelut idea quædam ab operibus humanarum effectionum cogitatione abſtracta, bellis imaginibus pingi & informari, & ſpe quadam atq; appetentia animi nequicquam inhiantis deſiderari poſſunt: exhiberi autem reuera, & in hac naturę deprauatione ac miſeria præſtari obtineriq;, nulla ratione poſſunt. Vnde enim uirtus, in delibuto diſtortoq; uitijs ingenio? quæ beatitudo ac perfectio naturæ, ſauciatæ à diabolis tetro peccati uulnere, & dotis imaginis diuinæ iam à primò lapſu deſpoliatæ? quæ deniq; aut adeptio bonorũ ſolida, aut depulſio malorũ diuturna, aut uoluptatis affluentia ſincera, ab incluſis conſtrictisq; in hoc triſti carcere peccati, mortis, & calamitatum omnis generis uel ſperari uel apprehendi poteſt? Nam ut animus mille uitiorum, ita corpus per uitia animi, pœnæ mortiq; deſtinatum, mille morborum receptaculum eſt: utrunq; imbecille ac deprauatum, ſuisq; doloribus ac moleſtijs implicatum: forma fragilis, ualetudo incerta, uita breuiſſima, honor ſimulatus, uoluptas diluta, ſapientia exigua, uirtus languida, uoluntas diſtorta, affectus turbulenti. Deniq; cum & corpora hominum infirmiſſima, ijſdemq; morbi inſanabiles, & dolores intolerabiles adiuncti, & animi corporum doloribus congruentes, ac ſeparatim ſuis impediti angoribus deprehendantur: quantum à depicta illa naturæ perfectione, & aureo bonorum ſomnio abſimus, & (ut dicitur) δὶς διὰ πασῶν diſtemus, profectò ex ſe quiſq; ſcire, & in ſeſe perſentire quàm facillimè poteſt. Sunt illa igitur mera deliramenta hominum inexperientium, uel potius cum uniuerſali naturæ experientia atq; ſenſu depugnantium, & in angulo ſcholarum, procul ab horribilibus communis uitæ tragœdijs, aurea ſibi ſecula, quæ nuſquam niſi in Vtopia exiſtunt, ſomniantium. ſimul enim atq; hæc præclara eorum diſputata atq; uiſa, in rem præſentem & uſum uitæ perducuntur, & cum omnium ætatum

atq; ſeculorum exemplis comparantur: tum labefactari illa omnia, & repugnante experientia, miras ruinas ædere uidemus. Etſi enim recta ratio utcunq; quod rectum eſt proſpicit, tamen communis uita exemplo eſt, uinci iracundia rationem: & uoluntatem ſua quadam diſtortam contumacia, & in omnem libidinem inclinatam, non modò non capeſcere prouiſa ſapienter conſilia, ſed in diuerſa omnia abire, & turpia pro honeſtis, mala pro bonis, pernicioſa pro ſalutaribus apprehendere: ac uelut mancipium de lapide emptum, ſequi ductum potius cæcarum appetitionum temerè ruentium, quàm ſuaſum atq; ſubiectionem ſagacis prouidæq; mentis: cuius iugo excuſſo,

Fertur equis auriga, nec audit currus habenas:

duxq; & moderator affectuum, turpiſſima ab his ſeruitute oppreſſus, & in manus miniſtrorum traditus fit miſerrimum uentris & libidinum mancipium: impulſuq; errantium cupiditatum, de ſua ſanitate graduq; deturbatus, diuina atque humana iura uiolare cogitur: ut illa in tragœdia, inita ſubductaq; facinorum ratione, turpia quidem eſſe fatetur quæ agitet animo, ſed meliora eſſe dicit honeſtis conſilijs. & apud poetam:

Quod poſcit ratio, impedit cæcus furor. Idem:
—*Video* (ait) *meliora proboq;*: *Deteriora ſequor.*—

Quam quidem ſceleratam diuini ordinis uiolationē, imminutionemq; æternæ & iuſtæ Maieſtatis, bona præcipientis, auerſantisq; contraria, conſequitur æqua iuſtitiæ ipſius diſpenſatione, omnium malorū Ilias, pœnæq; graues atq; ſeueræ à ſceleratis ac perfidioſis animis, omni calamitatum genere expetuntur: quarum quaſi diluuio atq; concurſu, præclaræ illæ de bonorū adeptione informationes obruuntur: & aurea illa ſomnia, quib. ipſam ante fortunā noſtræ fortunæ locantur, ictu infortuniorū deterſa atq; excuſſa, ægrā, & ad ſe reuerſam, ſuaq; uulnera circūſpicientem mentē, in acerbiſſimo miſeriarū ſenſu, rerumq; publicarū ac priuatarum miſerrimo naufragio deſtituunt. Neq; uerò illud pleriq; horum, ſuo & uulgi iudicio ſapientum, intuentes in ψυχομαχίαν uirium humanarum, & ad triſte diuortium quod cum ratione uoluntas affectusq; cordis fecerunt, reſiſtentes, etſi in ſcriptis aſtutè diſſimulent ſuis, non probè tamen intellexerunt: ſenſerunt certè magnifici iſti diſputatores, in magna ui tempeſtarum, fracti ingētium dolorum aut magnitudine, aut multitudine, aut diuturnitate, & irruentib. magno impetu periculis, de gradu conſtantiæ deiecti: teſtimonioq; experientiæ conuicti, tragœdiam tandem deſperationis irarumq; ſuarum, in theatrū lugubri ſpectaculo produxerunt. Ex quo illæ plerorumq; in ueris doloribus παλινῳδίαι, dubitationes, querelæ, indignationes, iræ, trepidationes, deſperationes: quibus cœlum, terras & maria, preſſis & flebilibus modis quiritando compleuerunt. Sed cum malum ſentirent, neq; cauſam tamen huius ἀταξίας ingenio ſcienter reperire, nec magnitudinē calamitatum infracto animo tolerare fortiter potuerunt: & in ſeipſis acquieſcentes, monteſq; bonorum aureos ſibi ex inani uirtutis aucupio & conſectatione polliciti, in omnia præſentia mala & errores inextricabiles præcipitarunt. Nobis autem qui Chriſtianam doctrinam audimus, hæc ipſa quæ humanæ ſapientiæ uim notionemq; effugiunt, de ſubiectione filij Dei, apparent planiſſima: qui cum ipſa ſit ueritas, & ſapientia æterna, ut nec falli ipſe, neq; fallere quenquam poſſit, ſortem ipſe noſtram miſeratus, enarrauit nobis: & non modò digitum intēdit ad fontem horum malorum omnium, ſed etiam remedium efficax cōmonſtrauit, & perfugium atq; aſylum ſalutis ueræ atq; permanentis, omnibus ad ſe confugientibus patefecit: à quo eruditi ſumus unde principatum uitæ humanum genus arceſſat: unde cùm reliqua in tota rerum natura, admirabili ſerie conſtantiaq; inuicem apta ſint, & ad finem quæq; ſuum rato ordine atq; itinere deferantur, tanta tamen in humanis animis quamuis præſtantiſſimis, maximeq; ſagacibus, offuſa hæreat caligo, & ἀταξία ſit implicata: ut neq; finem ſatis ipſi ſuum norint, neq; ſi noſcant, firma uoluntatis inductione &

ſtudio

ſtudio eundem perſequantur: ſed inteſtino quodam, eoq; perpetuo mentis ac inferiorum uirium bello, tandiu miſerrimè conflictentur, quoad ipſius ſolius merito atque ope liberati, & manu diuina in uiam reducti, & cœleſti gratia atque luce perfuſi ac regenerati, ab omnibus hiſce malis ac infortunijs ſubleuentur, & beatitudine perfectioneq; in omni æternitate perdurante, ipſius conceſſu atq; beneficio demum compleantur. Quare ſententijs illis hominum, pro uero ſimulachra quædam, uel ſimulationem potius ueritatis uirtutisq; aucupantium, longum ualere iuſſis: nos melioribus iam literis diuino munere tincti, & de harum maximarum rerum doctrina rectius inſtituti, id quod cum re & ueritate conſentit, & exitu ipſo reperitur ſalutare, quodq; nobis ipſa ueritas, cœleſti oraculo Eccleſiam alloquens patefecit, & piè ſentiamus de fine hominis, & cum omni aſſeueratione conſtanter affirmemus: ac ut rerum agendarum primordia ab authore omnium Deo rectè capiuntur, ſic in eundem uelut ultimum finem referri ac deſinere omnia, firmiſſima aſſenſione profiteamur: egreſſiq; ex illo Philoſophicæ ſcholæ labyrintho, pleno triſtiſſimorum errorum ac tenebrarum, quæ Cymmerijs ſunt tenebroſiores: & in ueram ac ſalutarem filij Dei Academiam, officinam nimirum ueritatis atq; uitæ perducti, illud pro immoto ſtabiliq; principio, ac uelut fundamentum totius huius diſputationis, plenum pietatis & ſaluris præceptum præſternamus: ἀρχὴν ἁπάντων καὶ τέλος ποιεῖ θεόν. Ad hoc enim non tantum doctos eſſe nos, ſed & factos: non inſtitutos modò, uerùm & imbutos: non ſolùm permanente omnium ætatum conſenſione adductos, ſed natura etiam duce & magiſtra uectos, facilè ſciri poteſt, calculis & punctis uerorum finium omnibus, enucleatè quaſi putatis atq; ſubductis. Hos enim trifariam ſpectamus, tripliciq; quodammodo norma atq; regula metimur: aut ex ſtatu ſcilicet rei cuiuſq; perfectiſſimo; aut de proprijs maximè rerum actionibus: aut ab immoto uniuerſæ naturæ ordine, quo unumquodq; ad aliud ſe præſtantius deſtinatum eſt, & refertur. Harum unaquæque quantum ualeat, quamq; rectè iudicium hoc finium regundorum diſterminet atque dirigat, paucis (ſi placet) conſideremus. Ac principiò, ſi expleta abſolutaq; ſtatus ſui perfectione, finem hominis expendere libet: id quod etſi non recte neque ſcienter fieri, paulo antè oſtendimus, quando etiam nulla obiecta utilitatis ſpecie, authori uitæ & moderatori Deo, ſuam ob dignitatem atque meritum omnia tribuenda ſint, cui accepta feruntur & debentur iure omnia: tamen quia naturæ, abſolutionem ſui & perfectam beatitudinem acerrimè concupiſcenti, non eſt odioſè reſiſtendum, ſuo id quoque loco atque ordine ſanè concedatur. Hac igitur ratione admiſſa, & ad calculum reuocata, an poteſt dari aut fingi, aut etiam optari magis conſummata hominis perfectio, quàm eſt illa
Col. 3. excellens & diuina cum Deo conformitas: qua homo ad imaginem diuinitatis, in
Ephes. 4. ſanctitate & iuſtitia principiò fabrefactus, ad hanc ortus ſui integritatem quam
2. Cor. 4. in lapſu amiſerat, redit, & omnium partium rectitudine expletioneq;, quàm pro-
2. Pet. 1. ximè archetypo illi ſuo perfectiſſimo reſpondet, diuinæq; eius naturæ conſors fit, atque particeps? Eſſe enim debet, & certè principiò fuit, exemplum Dei quiſq; in imagine parua. idq; natura intelligi, & captu humanæ mentis cognitum haberi, hæc dicta etiam ethnicis cognita atque uſurpata oſtendunt: ὁ γὰρ ἡμῶν νοῦς, τοῦ πρώτου νοῦ εἰκών. item: εἰκὼν ἐστ' ἄνθρωπος ἐμὴ λόγον ὀρθὸν ἔχουσα. &: ὁ ποιητὴς καὶ πατὴρ τοῦ κόσμου σύμβολα ἐγκατέσπειρε ταῖς ψυχαῖς τῆς ἑαυτοῦ ἰδιότητος. Vt igitur omne fert punctum, & omnibus perfecta numeris iudicatur imago, quæ ad uiuum exprimit ἀρχέτυπον & refert ſuum: ſic quo propius ad cognationem diuinæ naturæ, unde ſumpta eſt humana accedit, eo melior perfectiorq; eſſe putanda eſt: maximè cum hic ἀρχέτυπος ſit ipſa ἀρχιτεκτονικὴ rerum omnium perfectio, perennis fons omnis eſſentiæ, uitæ, ſalutis & felicitatis: cuius ui, ſupera & infera, cœleſtia & terrena, temporaria & æterna conſtant & concluduntur. Eam autẽ cum Deo conformitatem, & in Deo noſtræ naturæ πληρότητα, non aliunde quàm à filio Dei, mediatore noſtro Domino Ieſu Chriſto mutuari & adipiſci poſſumus. Nam cum diuina & hu-

mana natura, immenſis interuallis diſtent & diſiunctæ ſint, ut per medium quod
utriuſq; ſit capax atq; particeps, coniungantur & coagmententur neceſſe eſt: me-
diator ergo huius admirandæ coniugationis eſt ipſe λόγος, caro factus: qui ſicut in
ſe utramq; naturam, humanam cum diuina, admirãdo fœdere copulauit, ita in om-
nibus membris ſuo corpori inſertis, eandem quaſi diuinitatis atq; humanitatis κοι-
νωνίαν, ſi non eſſentia, attamen qualitate operatur atq; perficit. Inſerimur autem &
coniugamur Chriſto, quaſi capiti noſtro, ex quo totum corpus compingitur, per
fidem, ut inquit Apoſtolus: cum ſcilicet in mente humana fulget & lucet illuſtris Galat. 3.
de eſſentia & uoluntate Dei lux & noticia, ab ipſo λόγῳ, qui eſt lux uera, & ſol iuſti Epheſ. 3.
tiæ ſempiternæ, omnem hominem illuminans, accenſa, uerboq; diuinitùs patefa- Coloſ. 1.
cto, piè aſsidueq; cogitato, excitata: & uoluntas, promiſſam ſalutem, fiducia & me
rito filij Dei, qui ſolus nos reddit τελείους, fide per Spiritum ſanctum infuſa appre-
hendens, eoq; ſeria obedientia ad Deum conuerſa, cultum & reuerentiam, tanti
obiecti maieſtate & merito dignam, omnium uirtutum in id cõſpirantium ſtudio
non ſimulato exhibet: omneſq; cordis affectus, amore diuino incenſos, ducit in
gyrum rationis, adq; obſequium diuinæ legis flectit, & quaſi intra ripas temperan
tiæ ac moderationis coercet. Hæc etenim ſuauiſsima omnium in homine uirium
ἁρμονία, Deum authorem ac parentem ſuum uerè noſcens, pieq; colens, extruit per
ficitq; illam quam quærimus, & tantopere expetimus τελειότητα humanæ naturæ:
quæ & animum purgat omni uitiorum inquinamento, & totum hominem merito
ſolius filij Dei, reatu leuatum, & Spiritu ſancto regeneratum, & ad omne opus bo-
num incitatum, Deo æternæq; eius legi reddit conformem: atq; ideo ærumnis om
nibus, ſuiq; deſtructione, quæ inde conſecuta ſunt, liberatum, perfectione uitæ bea
tæ, quæ omnes habeat partes expletas, omniumq; partium ſummos gradus, æter-
naq; & omnibus numeris abſoluta proſperitate complet: & ad archetypum diui-
nitatis, qualitate ſaltem, etſi non ſubſtantia, quàm proxima ſimilitudine confor-
mat. quam naturæ humanæ ὁλοκληρίαν ueluti in tenebris, perq; denſam nebulam
quæſiuerunt philoſophi, neq; inuenerunt: nos uerò, conceſſu & munere diuino, in
clara luce aſpicimus, & conſequimur, retecta facie ſplẽdorem Domini intuentes, 2. Cor. 4.
& in eandem imaginem, à claritate in claritatem, tanquam à Domini ſpiritu tranſ- Act. 3.
formati. Etſi autem hic optimus naturæ humanæ ſtatus, ἐν χρόνῳ ἀποκαταστάσεως
πάντων, hoc eſt in altera & meliore demum uita, cuius hæc mortalitas proſcenium
quoddam eſt, abſoluetur, ſicuti ſcriptum eſt: Vita noſtra abſcondita eſt cum Chri- Col. 3.
ſto, in Deo. item: Filij Dei ſumus, ſed nondum apparuit quod futuri ſumus: ſcimus 1. Ioan. 3.
autem, quòd cum apparuerit, ſimiles ei (quo quid maius dici meliusq; promitti po
teſt?) futuri ſimus: tamen in rudi huius æui quaſi tyrocinio, inchoatio certè facien-
da eſt, & rudimenta, atq; quædam uelut incunabula ſunt ponẽda. Superinduemur
enim, authore Apoſtolo, ſi tamen non nudi reperiamur. Fundamentum autem to- 2. Cor. 5.
tius huius perfectionis, uera eſt Dei per Chriſtum Dominum agnitio atq; uenera-
tio. Conſummati enim omnes ſumus in Chriſto: in quo placuit Deo τὰ πάντα ἀνα- Ephe. 1. 4.
κεφαλαιώσασθαι: nec fundamentum aliud, præter hoc poni poteſt: neq; aliud datum 1. Cor. 3.
eſt ſub cœlo nomen, in quo ſpes ſalutis aut beatitudinis conſequendæ locari præ- Actor. 4.
terea poſsit aliqua: & in hoc ipſo, filius ipſe Dei ſummam omnis felicitatis atq; ui-
tæ æternæ collocat, cum in collatione humanarum functionum, pronunciat diſci-
pulam ad pedes ſuos doctrinæ cœleſti intendentem, rem unam maximè neceſſa- Luc. 10.
riam, eoq; optimam elegiſſe partem, quæ ab ea auferri non poſsit: ſimul & à neceſ-
ſitate, & à bonitate, & à perpetua duratione atq; ſtabilitate, hoc ſummum bonum
commendans. & alibi: Hæc eſt, inquit, uita æterna, ut te agnoſcant uerum Deum, Ioan. 17.
& quem miſiſti, Ieſum eſſe Chriſtum. Item: Ego ſum uia, ueritas, & uita: nemo ue- Ioan. 14.
nit ad patrem, niſi per me. quod dulciſsimè in hunc modum enarrat Auguſtinus:
Falli non uis: ego ſum ueritas. mori non uis: ego ſum uita. non eſt quò eas, niſi ad
me: non eſt quà eas, niſi per me. His ergo diuinis præceptionibus eruditi, ſtatua-
mus id quod res eſt: nec perfectionem ullam, neq; beatitudinem humanæ naturæ

eſſe, nec ſperari, nedum haberi poſſe aliquam, extra ueram Dei agnitionem, ac in-
1. Timoth. 4. uocationem religioſam neq; ſimulatam: quæ habet promiſsiones uitæ præſentis ac futuræ: qua ducente ac docente nos, aggregamur in ſocietatem ſanctorum: & Domino noſtro Chriſto ceu capiti ex quo totum corpus compingitur, efficaci Spiritus ſancti operatione per fidem adiungimur & coagmentamur, ἐν αὐτῷ πεπληρωμένοι: ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ: atq; eum ad modum ſummam perfectionē animi & corporis, deniq; infinitam lucem, perfectam ſapiētiam, iuſtitiam ſummam, & uitam in hac κοινωνίᾳ perennem atq; perbeatam in omni æternitate conſequimur. quo ſanè ſummo bono nihil abſolutius, nihil optabilius, nihil beatius ne cogitari quidem, nedum præſtari poteſt.

Iam uerò ſi à maximè proprijs hominis actionibus, finem eius expendere ac metiri uolumus: quæſo ecquid homini magis proprium, quid illi melius, quid illo dignius, quibus potius in actionibus curas & cogitationes conſumat ſuas, quàm ut ſic mente ſit & uoluntate conſtitutus, ita ſe pia animi inductione, atq; acerrimo ſtudio comparet, ut appetitiones domitas ratione atq; iudicio (cui uelut ἡγεμονικῷ legi naturæ ſubijciuntur) firma πειθαρχίᾳ teneat contractas & compreſſas, ne ſcilicet uagantes longius, medium fineſq; illos tranſeant,

Quos ultra citraq; nequit conſiſtere rectum:

néue quid temerè, fortuitò, inconſideratè, negligenter perturbateq; uſpiam committant: deinceps ut illa ipſa præſtantiſsima, ac uerè diuina animi pars, qua intelligimus, ratiocinamur, cognoſcimus, reminiſcimur, prouidemus, & proximè cum Deo coniungimur, emineat foràs, & ſupra ſe ad cœli, quaſi cognationis domicilijq; futuri cōſpectum, excitetur humo, ſpectatrix ſuperarum æternarumq; rerum: & ad fontem mentis & ſapientiæ omnis, unde profecta eſt, Deum, cogitatione redeat, illum ſpectet, meditetur, inquirat: & inquiſitum inueniat, inuento credat, credito deſeruiat atq; obſequatur. In hoc enim facti, ideo tanta intelligentiæ luce dotati, ea lege in terreſtri huius uitæ tabernaculo collocati ſumus, ut in hoc diuino animi ſacello, Deum authorem omnis boni atq; uitæ, uerè diſcamus intelligere, ac noſſe præſentem, & ritè religioſeq; in ſanctitate ac iuſtitia colere & uenerari, omniq; obſequio, ope atque opera tum animi tum corporis, uelut ſanctos ſacerdotes decet, demereri ſtudeamus: quam quidem eſſe maximè propriam, & naturæ huic conuenientem actionem, uel antecellentia ipſa conditionis, tam certo illuſtriq; documento confirmat, pluribus ut in re manifeſta teſtimonijs non ſit opus. Natura enim intelligens, ad intelligendum noſcendumq; architectum ſuum, proculdubio facta eſt: nec lux rationis æterna, cœleſtis, & diuina, neq; diuini ſpiritus κοινωνία tantum ad τὰ ἐπίγεια caduca, peritura, ac fugiētia huius uitæ bona conſectanda & perfruenda, data eſſe poteſt: eſt namq; proprium non naturæ ſapientis, ſed brutæ atq; improuidæ, ad præſentia tantum incitari appetitione, ijſq; quæ adſunt, quæq; ſenſus iucundè mouent, ſe accommodare. Homo autem cum hac cœleſti mentis luce, quaſi diuinæ particula auræ, ab illis quæ ſunt rationis expertia, propriè diſcriminetur & diſtet: efficitur quoq;, huius prouidæ, ſapiētis & immortalis partis actiones, circa optimum, nobiliſsimum, ſummum, æternumq;, & ſibi maximè cognatum obiectum, qui eſt ipſe Deus, occupatas, maximè ſecundum eſſe naturam, maximeq; hominis proprias, & diuina illa, immortaliq; ac ſingulari mentis dote dignas. Nec uerò hoc in loco planiſsimo apertiſsimoq;, diutius uerſari conuenit: quando ipſa conſcientia, quæ mille teſtium loco ducitur, hanc diſputationem firmiſsimo ſyllogiſmo comprobet & concludat. Hæc enim uelut cenſor atq; exactor operum quæ Deo probantur, ſeueriſsimus, & tanquam cuſtos atq; caſtigator, in hac naturæ ſpecula, animo impoſitus, ſua approbatione & ſuffragio effert commendatq; ea, quæ in ſerio reſpectu illius diuini oculi, cernentis quid quiſq; agat, quid in ſe admittat, piè, reuerenter iuſteq; peraguntur, contrà quicquid ſceleratè, & cum quadam omnia tuentis iudicantiſq; Dei contemptione perpetratur: primum inexcuſſo rationis quaſi

nis quaſi præſidentis, cauſamq; cognoſcentis iudicio, atque immota immutabiliq; ſententia damnat & deteſtatur: tum à reo animo, conuictoq; ac condemnato, pœnas commiſſorum iuſtas atq; graues ſeuerè exigit, eumq; angoribus & diris cruciatibus, atque formidoloſa expectatione diuini iudicij tamdiu cruciat & extorquet, donec tandem exeſo depaſtoq; ingentibus doloribus omni uitæ ſucco, miſerabiliter naturam ſontem enecet, & capitali quaſi ſupplicio plectat: qua ſua ipſius indicatione & teſtimonio, quod nullis adulationibus perſuaſionibúsue corrumpi, nulla temporis diuturnitate extabeſcere aut obſoleſcere poteſt, quid hominem maximè deceat, quæ illi actiones potiſsimùm conueniant, quibus rebus agendis maximè factus ſit, & uitam traducere debeat ſuam, ita perſpicuè liquidoq; demonſtratur, ut pluribus in re aperta documentis atq; teſtibus non ſit opus. Iam uerò ſi ab ordine diuinitùs ſancito, rataq; omnium rerum conditarum ſerie & connexione, de fine hominis eſt exiſtimandum: id quod maximè conſentaneum eſt, ſitq; rectiſsimè, ne ſalutē ſcilicet noſtram pietate emere, & in cultu religionis magis nos ipſos quàm Deum colere ac diligere uideamur: quæſo te, quid totius uniuerſi curſus, & quaſi regula quædam atq; lex omnium rerum creatarum, qua deteriores immutabili ordine parent & ſubijciuntur præſtantioribus, eoq; uelut ad ſuum finem certa uia deferuntur: quid inquam aliud communi quadam naturæ uoce nobis ſubijcit & concionatur, quàm hominem, cuius cauſa reliqua facta ſint, Dei authoris ſui cauſa generatum, & ad eius gloriam celebrationemq; diuina intelligētiæ luce perfuſum eſſe? Vt enim mens humana intelligit, tantarum rerum, quæ hac uiſibili cœli terræq; machina continentur, molitionem non fruſtra, neq; mutatarum rerum, nihilq; intelligentium cauſa comparatam eſſe: ſed Deum, ut ſapientem architectum, & generi hominum amicum, huius præſtantiſsimæ inter res conſpicuas & corporales creaturæ, ſibiq; peculiariter factæ gratia tātum laboraſſe, illiq; in belliſsimum huius mundi prædium collocato, uelut uſufructuario, qui terram regeret, ipſe deſuper regeretur, dominium rerum corporearum utile, uſumq; ac commoditatem quaſi in emphyteuſin conceſsiſſe: idq; non intelligit modò, ſed etiam hoc iure ſibi diuinitùs conceſſo liberrimè fruitur, resq; inferiores omnes induſtriè & ſolerter, ad opportunitates adiungit ſuas: ſic eâdem ratione ducente, eò uehi & peruenire debet, ut quemadmodum lege diuina atq; naturali, inferiora ſibi ſubiecta habet & obnoxia, ita ſe quoq; ſupremæ ſapientiæ cuncta gubernanti, à qua habet omnia, debere omnia, & eò uelut ad ultimum finem omnia referri oportere, & quo iure in res inferiores & ſubiectas utitur, eodem ſibi erga ſuperiorem qui omnia ſubiecit, utendum eſſe, exploratum ducat: certoq; teneat cognitum, Deum feciſſe hominē, bonis omnibus ornatum, ueluti quendam alterum mundum, & paruum in magno, angelum alterum à ſpiritibus, adoratorem ex ſpirituali & terrena natura mixtum, inſpectorem uiſibilis naturæ, diſcipulum inuiſibilis, terrenum ſimul & cœleſtem, temporalem & immortalem, uiſibilem, & intelligibilem, medium magnitudine & humilitate, ſpiritum & carnem: ut quemadmodum ſpirituales & angelicæ naturæ uiua uoce, corporales uerò & brutæ, σιγῶντες ἐπαινεταὶ τῆς μεγαλουργίας, καὶ διαπρύσιοι κήρυκες mutis præconijs ſapientiam, potentiam, bonitatem admirandam ſui fabricatoris celebrant, ſic & homo, ex utriſq; coagmentatus, ad utriuſq; itidem imitationem, grata diſcat mente colere & complecti immenſam & infinitam erga ſe miſericordiam Dei: eoq; uera στοργῇ in tam benignum parentem atque authorem exardeſcat, & ſeria uoluntatis reuerentia illius uoluntati faſces ſubmittat: promptaq; uoce & pio ſtudio, expreſsis deniq; tacitisq; totius uitæ præconijs quantum poteſt, hunc omnis ſui boni authorem atque fontem colat, ueneretur, & celebret: in eo denique, tanquam ſummo & ultimo bono acquieſcat, ſupremamq; uitæ metam, ad quam totus rapiatur, faciendam ac locandam eſſe, firmiſsima aſſenſione ſtatuat. Quid, quòd æterna naturæ lege, & immutabili Dei ordinatione ſancitum eſt, ut creatura rationis atque intelligentiæ particeps, creatoris ſui imperata faciat? quod iuſtitiæ, cuius quaſi ſacellum in animis conſecratum circum-

ferimus, maximè eſt conſentaneum: ut coloni, uaſalli & emphyteutæ, domino cuius fundos poſsident, cuiuſq; opibus & beneficijs ampliſsimis copioſè perfruuntur, non modò obſequium & fidem, omni officio ac pietate præſtent, ſed maximos etiam, uberesq; fructus colligant & reportent. Ergo cum & feudum uitæ à Deo acceperimus, & eiuſdem latifundia huius orbis terrarum, uelut emphyteutæ, uaſalli, uſufructuarij, ſerui, œconomi, ad colendum fruendumq; poſsideamus: poſſumúſne dubitare, quin fideliter munere nobis commiſſo defungi, & uberrimam meſſem domino, Deo & conditori noſtro, ex huius mundi agro demetere, in eoq; omnia noſtra ponere, ac quaſi conſecrare debeamus? Quid de gratitudine dicam, quæ maximè eſt hominis propria, cuius officio nullum officium magis eſſe neceſſarium, inſperſa naturæ ueritatis ac iuſtitiæ ſemina oſtendunt: quanta quæſo, aut quæ non potius huic benigniſsimo domino, optimoq; parenti debetur? cui cùm rebus ipſis ſatisfacere nulla ex parte poſsimus, an ſaltem officia pietatis & ſubiectionis debitæ, non omni ſtudio, animiq; propenſione reponemus? Si nòn modò ſubditos, ſed etiam ſeruos maximo precio redemptos nos libenter, ſicuti par eſt, fatemur & agnoſcimus: num huic tam præpotenti, tam æquo dominorum domino, regiq; regum, nos totos dedere, omniq; uirtutum officiorumq; obſequio, liberaliſsimam ſeruitutem ſeruire detrectabimus? ſi uelut milites alieno ductu atque auſpicijs merentes, ei duci cui in baptiſmo dedimus nomen, præſtolamur: an uitam eidem atque ſanguinem impendere, pulchramq; illius iuſſu petere per uulnera mortem, ulla ratione dubitare ac detrectare poſſumus? Si egentes & miſeræ creaturæ, uelut ouiculæ, ex nobis conſilio & auxilio omni deſtitutæ, à ſolo Deo, uero paſtore quotidie gubernamur, alimur, defendimur: an dubium eſt, quin non ad depaſcendos tantum, quæ fœtu cœli & terræ profunduntur fructus, perfruendaſq; huius tranſeuntis æui uoluptates, tam bene lauteq; educemur atque habeamur: ſed potius ut ad uſum opuſq; eius, cuius ope atq; beneficio uiuimus, mouemur & ſumus, omnia noſtra adiungamus, & uelut optimo paſtori uberrimum lac, & copioſum uellus ex paſcuis huius uitæ, domum reportemus? Deniq; ſi filij ſumus, ut certè ſumus: quam non reuerentiam atq; cultum, tam benigni, tam propitij patris merita uerè paterna repoſcunt? quam non amoris erga ſe uim atq; uehementiam, pectoribus noſtris ſubijcere debent? qui cum naturam noſtram, ſontem & contumacem factam, pro immota & æterna iuſtitiæ ſuæ norma perdere deberet: ardens tamen, immenſa atq; infinita, ſicut ipſe infinitus eſt, præſtantiſsimi operis ſui iam deperituri charitate, & commiſeratione noſtrarum ærumnarum incomprehenſibili atq; arcana commotus, deq; conſtantia ac gradu iuſtitiæ, ſuperante miſericordiæ ſenſu quaſi deiectus, cepit admirandum noſtræ ſalutis conſilium, inijtq; rationem ineffabilem & admirabilem, qua cùm iuſtitiæ ſuæ fieret per hominem ſatis, tum certa generi noſtro uenia, & duratura ſalus pararetur. Effudit enim iram huic debitam, in filium unigenitum, hominem factum, & ut nobis ſontibus parceret, filio dilectiſsimo & innocentiſsimo non pepercit: deflexit à regula iuſtitiæ, plectens iuſtum pro iniuſto, filium innoxium pro ſeruis noxijs, ut nos iuſtos efficeret: receſsit à paterna στοργῆ, iratus filio dilecto, ut creaturæ pollutæ, & offenſionem commerenti placaretur: illum ſpoliauit gloria, ut nos honore afficeret: damnauit inſontem, ut ſontes abſolueret: exhæredauit orbauitq; cœleſtis regni poſſeſsione unigenitum, ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ut nos contumaces & ingratos, & abdicatione omni digniſsimos, ad hæreditatem æternæ uitæ cernendam reuocaret: affecit deniq; acerbiſsima morte immortalem, ut nobis mortalibus, mortemq; ſempiternam & infinitam pro infinita peccati malitia, infinitiq; boni contemptione commeritis, uitam immortalē redderet. O commutationem inenarrabilem, conuerſionem incredibilem. O bonitatem infinitam, charitatem inexhauſtam. O temperamentum iuſtitiæ ac miſericordiæ incomprehenſibile & inauditum, omni laude, prædicatione, ſcriptis omnibus monumētiſq; decorandum. Quis tali eſt ingenio, qui hæc mandare ſic poſſit literis, ut facta, non

ficta

Rom. 7. Vt fructum ferãt Deo. Ioan. 15. Ego poſui nos, ut eatis, & fructum multum afferatis. Matth. 24. 25. Luc. 12. & 16. 17. 1. Cor. 4. 1. Tim. 6. Deus dat nobis omnia ad utendum.

ficta uideantur eſſe? quis tanta fidei πληροφορίᾳ pollens, ut quæ uerißimè memoriæ propagata, & diuinis ſunt monumentis conſignata, non fabulæ ſimilia ſit exiſtimaturus? quæ tamen ipſo (ut ita dicam) uero ſunt, & in arcano ſpiritus ſenſu atq; receſſu deprehenduntur, ueriora. Nimis frigent pectora noſtra ad hoc incendium diuini amoris immenſum: nimium cæcutiunt mentes in obtutu lucis, ſapientiæ, bonitatis ac iuſtitiæ huius infinitæ atq; inauditæ: nimis magnæ ſunt animi humani, ad magnitudinem & copiam huius boni complectendam, anguſtiæ. Superat enim omnia atque adobruit τὸ πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος τῆς ὑπερβαλλούσης ἐν χριστῷ ἀγάπης. Quid ergo reddemus Domino, pro omnibus his quæ dedit nobis? An non ſaltem calicem ſalutis accipiemus, & nomen Domini inuocabimus? non ipſi bene placere, non in eo ſummam uitæ fortunaiumq; ponere, non nos totos illi conſecrare, non cum referre gratiam quanta debetur, nullo modo poſſumus, habere tamen tantam, quantam animi capere poſſunt, neque in hoc omne reliquum uitæ officium ponere conabimur? Et quorſum deniq; attinet, ad honeſtam hanc ſententiam in bonis mentibus confirmandam, copioſiorem aliquam rationem à naturæ uoce, & ſubiectione intelligentiæ noſtræ petere: quando quod firmißimum eſt, quoque nihil ad pias mentes dici poteſt penetrantius, ipſis ſacroſanctis Prophetarum & Apoſtolorum oraculis: uoce denique & monitu ipſius filij Dei, quem pater æternus de cœlo clamans, à toto genere humano audiri iubet, ad hunc ultimum uitæ finem conſectandum reuocemur: doceamurq;, humanam naturam ad ſanctificandum colendumq; Deum conditorem, ad illuſtrandam eius gloriam, & uirtutes annunciandas, præceptionesq; ſanctè & religioſè capeſſendas, factam eſſe? Ecquid alias iam ergo indicationes circumſpicimus? Cur ad nos reuertimur, & diſcedimus? quid amplius ſuffragia creatutarum exiliter colligimus? an ne Deo quidem, Domino & creatori cœlitùs nos alloquenti, & uiam metamq; uitæ commonſtranti, fidē habebimus? num illius teſtimonio amplius aliquid certiusq; requiremus: & hoc nos parricidio inquinare, tamq; impiè perditeq; inſanire non dubitabimus? Sed cum plurima ad hanc perſuaſionē, in ſobrijs bonisq; mentibus ſtabiliēdam, adduci poſſunt: ſicut omnia diuina, immenſa ſunt, & infinita, neq; ulla ſatis eloquentia exhauriri unquam poſſunt: tum nihil hoc ipſum quod quærimus, conuincit magis atq; comprobat, quàm quòd totius huius uitæ, omniumq; actionum humanarum finis eò deſinit, in illam ſupremam metam decurrit & uertitur, eò nos conſciæ mentis præſenſio atq; præiudicatio deducit: hoc certo ratoq; Dei decreto ſemel conſtitutum, cœleſtiq; oraculo effatum atq; enunciatum eſt: ut poſt decurſum huius æui ſpacium, ſiſtamur aliquando omnes, tanquam certißimo obligati uadimonio, quod nemo fruſtrari aut effugere poteſt, iudici & cenſori omniū noſtrorum operum Dei filio: & eius coram tribunali, rationem fidei, conſiliorum, ſtudiorum, actionum, totius deniq; exactæ uitæ putemus & reddamus exactißimè: pro bene pieq; factis, gratiam immortalis & ſempiternæ fœlicitatis, inaugurationemq; cœleſtis regni, merito filij Dei quæſitam: pro indignè impieq; commiſſis, digna in omni æternitate ſupplicia reportaturi. Quem quidem poſtremum uitæ actum, atq; formidabilem exitum, qui non acerrima atq; attentißima cogitatione intuetur, neq; ad eū omni ſolicitudine & cura ſeſe in hoc lubrico incertoq; uitæ decurſu præparat: quem nō illius diei ſeueritas, & æterna executio, ad calculos uitæ prouidè ſcienterq; ponendos, æternoq; & omnia prouidenti, cogitanti, animaduertenti, & ad ſe pertinere ſingula putanti domino, cuius luminibus nullæ latebræ officiunt, nullæ præſtigiæ faſcinum obijcere poſſunt, rectè approbandos exuſcitat & expergefacit: qui (ut uerbis Apoſtoli utar) terrorem hunc Domini non perpetuò expendit & circumfert: cuius non in animum atq; aures illa uox quotidie [illegible] inſonat, Redde rationem diſpenſationis tuæ: hic immanibus ſaxis rupis Sinai, quæ ad uocem Dei ædentis Decalogum tremuerunt, durior perhibeatur: nec modò doctrinam diuinitùs traditam nunquam ſeriò reputauiſſe, ſed ne ueſtigia quidem diuinitatis, naturæ impreſſa, unquam animo relegiſſe certißimè putetur: eoq;

Matth. 7. Eſa. 42. Coloß. 3. Quicquid egeritis, ſermone aut facto, omnia in nomine Domini Ieſu facite. Item: Quicquid feceritis, ex animo facite, tanquam Domino. Deut. 6. Eccleſ. ult. Prouerb. 13. Rom. 14. 1. Cor. 10. 1. Theſ. 2. 1. Pet. 2. Vos genus electum, ut uirtutes prædicetis illius, &c.

Matth. 24. 1. Cor. 4.

1. Cor. 5.

Luc. 16.

ad hoc genus hominum,ceu uentrem,mẽte auribusq; carentem,nihil operum ho-rum & actionum diuinarum conſideratio,nihil de his inſtituta noſtra oratio perti-net. Ad pias uerò & ſobrias mẽtes,quæ magnifaciunt diuina oracula,& in horum ueritate libenter acquieſcunt, cumq; his congruentiam Phyſicarum demonſtratio num libenter & magna cum uoluptate componunt: credo ego,ex his quæ iam di-cta ſunt,ſatis cõſtare,quid de extremo hominis, atq; omniũ noſtrorum ſtudiorum fine ſit exiſtimandum:nempe firmiſsima aſſenſione ſtatuẽdum eſſe, hunc ſcopum, hanc metam,hunc terminum omnis noſtri ſtudij,conatus,laboris, uitæ deniq; im-motum eſſe atq; extremum,ut fontẽ omnis boni, & authorem uniuerſi, Deum re-ctè agnoſcamus,& piè colamus:in eoq; cultu,etſi maximè propter Deum præſtan dus ſit,tamen unà uitam,ſalutem,τελειότητα, beatitudinem noſtram, omnibus ex-pletam numeris, reuera perfici atq; conſummari. Quod quidẽ ad conſequendum caput eſt,primò rectè noſſe Deum:quę eſt certiſsima ſalutis ſcientia,καὶ ἀρίστη ἀλη-θινή,& reliquorũ ſtudiorum uera ἀρχιτεκτονική: citra quã omnis eruditio πανουργία, οὐ σοφία φαίνεται: tum ſcire,quomodo coli,qua uia adiri,quo cultu placari, nobiſq; propitiari poſsit. Vtrumq; abſq; Deo nemo quia cõſequi poteſt:ideo pro immen-ſa ſua bonitate,uerbo ſe Dominus cœleſti patefecit,& certum,ac directum eò iter, aditumq; minimè difficilem neq; impeditũ communiuit & cõmonſtrauit:quaq; ra tione à creatura intelligente coli uelit atq; inuocari,ita planiſsimè exhibuit, ut inſa nire,uel potius θεομαχεῖν credendi ſint, qui aut ipſi cultus diuinos comminiſcũtur, ſibiq; proprio Marte uiam ſtruere uolunt, aut aliorũ deuias indicationes & ἐθελο-θρησκείας circũſpicientes,Deũ ipſum ſapiẽtiæ fontẽ,inſcitię atq; erroris cõdemnãt.

Deut. 17. Poſtquam ſederit in ſolio, deſcribet ſibi legem, & habebit ſecum: legetq;, ut diſcat timere Dominum Deum ſuum, &c. Prouerb. 4. 1. Tim. 1.

Quamobrem,ut quò uolumus hæc pertendat oratio, ad culturam Iuriſpruden-tiæ,hanc ueræ pietatis doctrinã diuinitùs patefactam, cultusq; à Deo præſcriptos probatosq; adiungamus: & inde eruditi, diſcamus hominẽ ad hoc ipſum fabrefa-ctum eſſe: eoq; & mentẽ rationis plenam,& uitæ ſpacia longiora cõcedi,ut ſemita eius ſit, quaſi matutina lux in uera Dei agnitione & reuerentia paulatim creſcens: utq; in hac uitæ ſtatione, militet Domino bonã militiam, habens fidem & bonam conſcientiam:tantiſper ſcilicet,donec uelut emeritus impletis ſtipẽdijs ueteranus, ex iſtis corporis cuſtodijs,præſidioq; & ſtatione mortalis huius palæſtræ,ad uaca-tionem æterni ſabbati euocetur:& in lucẽ editus ſempiternam,perpetuo Dei con-tuitu,& in hoc ipſo expleta ac ſempiterna beatitudine, omnibus bonis iucundita-tibusq; cumulata perfruatur. Hoc ergo meditari, in hunc finẽ animo & cogitatio-ne conuerti,huc omnia cõſilia,ſtudia,curas,& actiones referre,cùm omnes profe-ctò homines,(quàm ſalus atq; uita ſibi chara ſunt) tum maximè noſtrum Iuriſpru-dentum ordinem cumprimis decet. Nam illud quidẽ perabſurdum eſt,inter homi nes uocẽ ſonare iuſtitiæ, & iuris æquabilis profiteri diſtributionẽ: in his uerò quæ Deo,fonti iuſtitiæ,omniſq; iuris præſidi atq; executori,omni iure debẽtur, & red-denda ſunt,debito non fungi officio,& iniuſtum reperiri atq; negligentem.Quare præcipuum noſtrũ ſit ἔργον,hoc primum omniũ conſiliorum fundamentum iacia-

Epheſ. 2. mus,in id omni conatu & cõtentione incumbamus,ut ſimus ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ οὐκέ-τι ξένοι καὶ πάροικοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ συμπολῖται τῶν ἁγίων, καὶ οἰκεῖοι τοῦ θεοῦ. utq; in toto hoc ſtudiorũ ſpacio atq; uſu, omnia ad arbitrium uoluntatemq; Dei referamus: eidemq; placere ſancta dicẽdo, & ſancta faciendo,conſtanti & perpetua uoluntate ſtudeamus,οὐ χρήμασι, ἀλλὰ ἀλη-θείᾳ τιμῶντες ἀρετήν. Cum autẽ toti Deo cõſecrati ſimus, ijdemq; duabus partibus, anima atq; corpore,quaſi duabus perſonis,altera interiore & ſpirituali, altera exte riore & corporali conſtemus:danda nobis eſt opera,ut in utraq; ſit conformitas cũ Deo,utriuſq; conatus, ſtudia, contentiones illi approbentur: ut & mentes agno-ſcant Deum, ſicuti ſe patefecit in uerbo diuinitùs enunciato, eidemq; ueluti uoci de cœlo ſonanti,immota πληροφορίᾳ aſſentiantur: & uoluntates non ſimulata reue rentia ſe Deo ſubijciant, eiq; cultum qualem ipſe depoſcit, exhibere conentur: & corda flammas amoris ſuper omnia Deum complectẽtis, & in ipſo acquieſcentis,

& ab eo

& ab eo omnia bona expetentis & expectantis, concipiant: atq; ita animo & uolũ
tate conſtituti, & interiore perſona toti ad Deum conuerſi, hanc pulcherrimam de
inceps θεογνωσίαν foràs proferamus, & in puluerem atq; ſolem uocationis noſtræ,
quaſi in palæſtrã uirtutis à Deo ordinatam, omni piarũ atq; laudabilium actionũ
exercitatione educamus. Simus ἔξαρχοι in propagando uero Dei cultu, luceat ar-
dens & pia ſupplicatio, ac confeſsio non ſimulata, in obedientia functionis, & tu-
tela iuſtitiæ diuinitùs nobis cõmendatæ: ipſiq; uocẽ Decalogi in genere humano,
pro noſtro loco ſonemus: miniſteriũ uerbi, quod Deus uult magni fieri, ac à toto
genere humano exaudiri, ſepimento legum, & fida diſciplinę cuſtodia ſedulò tuea
mur: & iuxta Apoſtoli præceptũ, τὴν διδασκαλίαν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ κοσμῶμεν ἐν Tit. 2.
πᾶσιν: ut ſimus organa diuinarũ actionum, εἰς τιμὴν ἡγιασμένα: noſtroq; ſtudio glo 2. Timoth. 2.
ria diuini nominis amplificari, uera religio ſuſcipi & teneri, ueraq; pietate imbe-
cillis ac florens ætas imbui, & ad uirtutẽ flecti & fingi, æternaq; Domino Chriſto
Eccleſia, & ſanctum peculium colligi ex genere humano, & ad eruditã rectè poſte
ritatem conſeruari tranſmittiq; poſsit: atq; ita in toto hoc uitæ curriculo, cùm inte-
riorem διάθεσιν καὶ προαίρεσιν animi religioſi, tum congruentem externarum actio-
nũ πρᾶξιν, Deo præſidi noſtro omnia contuenti, iuſteq; examinanti, approbare cõ
tendamus. Dixi de ſummo ultimoq; omniũ operum humanorũ fine, non quãtum
debui, ſed quantum potui: in quo ſi cui longius euagata uidebitur oratio, cum ma-
gnitudine rei illa cõparetur, ita ad pias mẽtes etiã breuior ꝙ par erat, fuiſſe uidebi-
tur. In quo enim potius exultet illa, & efferatur, ac quaſi neruos intendat, ꝙ ut in
nobis atq; alijs ueram Domini, omni laudis honore digniſsimi reuerentiam exu-
ſcitet, augeat, & confirmet. Vt aũt ad Deum propter ipſum præcipuè omnia refe-
renda ſunt, ita rurſum propter eundem, id præcipientẽ ſeuerè atq; edicentẽ, bona
etiam humana, publica & priuata, dum inter homines ſumus, nobis ſunt procuran
da: ut nõ modò cœleſti patri grata, ſed etiam humano generi ſalutaria, in toto hoc
ſtudiorũ & uitę curriculo efficiantur. Quemadmodũ enim ipſe Deus eſt εὐεργέτης, 1. Pet. 1. 2.
et ſummum bonum, quod dicitur ſui eſſe communicatiuũ, congregatiuũ & conſer
uatiuum: ita uult nos, qui in exemplum ipſius non ſolùm ad agnoſcendum, ſed e-
tiam ad imitandum, quantum in hac infirmitate exprimi poteſt, conditi ſumus, nõ
eſſe Margitas Homericos, & inutilia terræ pondera, fruges conſumere nata: ſed
bonis præeſſe operibus ad neceſſarios uſus, & εὐεργεσίαν noſtram aperire omni-
bus, adq; congregationem hominum augendam, tutandamq; ciuilis uitæ commu
nitatem, uniuerſam ſtudiorum ſummam deſtinare: atq; ita uicem gratitudinis quæ
ipſi debetur, nec reponi aliter poteſt, ſaltẽ hominibus, in ſpecie humana Deum re Tit. 3.
præſentantibus, referre. Quicquid enim iſta conſideratione his bene fit, id ſibi ſe
expenſum laturum, & quaſi optimè locatum, probeq; fœnetatum, in illa rationum Ioan. 15.
die commendaturum, ipſe Dominus diuinis ſuis edictionibus certiſſimisq; oracu Tit. 3.
lis confirmauit. Porrò hominum bonũ, quod procurandum nobis uelut œcono- Matth. 25.
mis imponitur, aut publicũ eſt, aut priuatũ. Publicum in tribus ordinibus, quibus
tota uitæ communitas complexa eſt, uertitur: ſalute ſcilicet & procuratione ſtatus
Eccleſiæ, Reipub. ac œconomiarum. Priuatum, in prohibendis iniurijs, & augen-
dis ſingulorũ utilitatibus, tribuendoq; cuiq; ſuum, præcipuè conſiſtit. Quod igitur
de Theodoſio ſcribitur, eum non modò in omni uita, ſed tum maximẽ etiam, cùm
corpore ſolueretur, magis de Eccleſiæ ac Reipub. ſtatu, quàm de ſua ſuorumq; ſa-
lute fuiſſe ſolicitũ: id nobis ad imitandũ, uelut ideam boni operis proponamus: &
cõſilia, cogitationes, ſtudia noſtra omnia eò habeamus in primis directa, ut ſecun- 1. Cor. 14. Ad ædificatiõ
dum Deum maximè ſeruiant Eccleſiæ, illiusq; incolumitati omni ope cõmodent: nem Eccleſiæ quærite ut
partim amoliendis impedimentis, depellendisq; iniurijs, quæ eius curſum remo- excellatis.
rantur, tranquillitatemq; turbant: partim omni ſubſidio & beneficentia ſuſtentan
dis ornãdisq; pijs doctoribus & ſcholis, quæ quoddam quaſi Eccleſiæ ſeminariũ
exiſtunt: ut his iuſtis nutricationis & defenſionis officijs, ærumnoſæ Eccleſiæ, ue-
lut iã ſeneſcẽti, & affectæ afflictęq; parẽti, cui maximis beneficijs obligati ſumus,

cùm ἀντιπελάργεια quædã pietatis reponantur,tum præſidium ac fida cuſtodia,aduerſus diaboli & organorũ eius impetus circũdetur:quo æquitate noſtra recreata, & firmo legum præſidio cõmunita,perſiſtere in hac ſqualida mundi ſenecta,& ad poſteritatẽ inuiolata perdurare tranſmittiq́; poſſit. Nec uerò quis in eam diſcedat ſententiã,quaſi hæc ſtudia noſtra politica parum Eccleſiæ utilitatibus cõmodare

Ierem. 29. ac proſpicere queant: quando Scriptura pacẽ illius,tranquillitate rerumpub.con-

Daniel. 4. tineri,& ſub umbra Magiſtratus eam congregari, ac quaſi nidulari, & huius uelut

Eſa. 60. uberrimo lacte enutriri profiteatur:quando (quo nihil grauius dici poteſt) honeſtam diſciplinam,compoſitionemq́; ac condecentiam morum, cuius effectrix at-

Gal. 3. que cuſtos eſt Iuriſprudẽtia,παιδαγωγίαν eſſe in Chriſtum,apoſtolus Paulus conteſtetur.Etenim iacente & diſsipata ciuilis ordinis harmonia, fieri diſtractiones diſcentium & docentium,ſtudia ſacra obrui,deſeri ſcholas & templa, uocem diuinã neglectui eſſe,labefactari diſciplinã,& augeſcente paulatim cõtumacia atq́; morũ feritate,infinitam ſequi licentiam atq́; barbariem , & redigi in ſolitudinem Eccleſias atq́; ſcholas neceſſe eſt: ut res ipſa declaret, ueriſſimè ab Euripide eſſe dictum:

Ἐρημία γὰρ πόλιν ὅταν λάβῃ κακὴ,
Νοσεῖ τὰ τῶν θεῶν,οὐδὲ τιμᾶσθαι θέλει.

Itaq́; non abſurdè illi,qui lucem cœleſtis doctrinæ lychno ardenti,politicam uerò diſciplinam munitæ laternæ,qua illud lumen ab iniurijs quaſi tempeſtatum defendatur,comparant. Ac mihi quidem humanæ uitæ tragœdiam propius intuenti,in mentem quandoq; uenit exiſtimare, totum hoc quod uiuitur, magnificentiſsimo cuipiam Pandochæo ſimile eſſe:in quod Eccleſia ad cœleſtem patriã, per uallem hanc lachrymarum cõtendens,cum reliqua generis humani multitudine,aliquandiu diuertit & oberrat.In eo autem diuerſorio, legum doctrinam quaſi appenſam haberi tabulam: quæ de conſuetudine ac diſciplina,& quo quemq́; modo condecenter atq́; pacate inibi uerſari,iusq́; hoſpitij ſanctè inuiolateq́; colere opus ſit, introgreſſos commonefaciat : ipſum porrò Magiſtratum, illius xenodochij eſſe patremfa.& œconomum, qui cum obedientiam iuxta præſcriptas tabulæ edictiones exigat,dictoq́; parentes omni officio hoſpitalitatis liberaliter proſequatur,tum contumaces nimiſq́; moleſtos turbatores,cum ruere pergunt, domo familiaq́; ſua exigat & exterminet : qua quidem ſeueritate & diſciplina illud perficiatur, ut Eccleſia quamuis inops & deſerta,& neglectim contemptimq́; à pleriſq; habita, atq́; adeò in ſtabulum ac præſepe cũ ſuo Chriſto à reliqua multitudine detruſa plerũq; ac reiecta,incolumis tamen eſſe,atq́; in illa improborũ hoſpitum colluuie abſolue re curriculum,& magna animi firmitate,atq́; excelſa quadam conſtantia,decus uirtutis integrum conſeruare poſſit.Cum itaq́; tanti Eccleſiæ referat,nauem Reipub. in qua uehitur,æquabili temperatione,prudentiq́; conſilio quàm optimè gubernari:cumq́; nulla uitæ ſocietas & communitas cui nati ſumus,& ex qua Eccleſia colligitur,aut incolumis eſſe,aut durare,niſi iuſta fuerit, poſſit: eò omnis cogitandi agendiq́; ſolertia,totum deniq́; noſtrum πολίτευμα referatur, & in id excubet, idq́; agat & det operam,ut ſtatus reipub.cùm propter eccleſiam,cuius incolumitas ab illo ſeiuncta eſſe nequit:tum propter ipſam ſocietatẽ humanã, cui tutandæ noſter præcipuè ordo cõſecratus ac deuotus eſt,& optimis temperetur legibus,& incorrupta iuris adminiſtratione,ac honeſtæ diſciplinæ cuſtodia, ſeu (ut Plato loquitur) φόβῳ καὶ νόμῳ καὶ ἀληθεῖ λόγῳ tranquillus ornatusq́; teneatur: ac quemadmodum in alueolis apes,ſingulæ labores ſuos ad communẽ utilitatẽ conferunt,ita omnia noſtra Iuriſprudentiæ ſtudia,in ipſum alioqui inuenta,ad communem uitæ uſum,cultumq́; ciuilem,οὐ πρὸς ὕβριν,ἀλλὰ πρὸς εὐεργεσίαν habeamus cõparata:hũcq́; fructum ſtudiorum ęſtimemus ampliſſimum, ut iuſtis & utilibus patrię conſilijs, ęqua Iuris interpretatione ac diſtributione, certaq́; uiuendi diſciplina atq́; regula , pares cum infimis,ſine iuſta cuiuſquam querela cõiungantur: ſeruetur q́; ſtatus Reipub. decens & pacatus,tum iuſta uirtuti tribuendo pręmia , tum fraudẽ ſcelusq́; ſupplicijs dignis cõſtringendo,ac (quomodo ueteres dixerũt) εὐεργεσίᾳ,τιμῇ,καὶ τιμωρίᾳ.

Hoc

Hoc enim proprium noſtri ordinis eſt munus, habere propoſitum iuſtorum & honeſtorum officiorũ, ac ad nauem reipub. prouidè ac feliciter gubernandam, omni cura & cogitatione excubare: intelligere ſe gerere perſonam publicam, debereq́; idcirco dignitatem & decus iuſtitiæ, cuius cuſtodia apud nos quaſi depoſita eſt, ſuſtinere, ſeruare leges, iura deſcribere, ac cùm ſcienter interpretari, tum æquali numero, pondere & menſura diſtribuere, & fidei ſuæ rempublicam commiſſam meminiſſe: ut quemadmodum tutela, ita & procuratio reipub. ad utilitatem eorũ qui commiſſi ſunt, non ad eorum quibus commiſſa eſt, geratur: ut quicquid nempe agendum occurrit, eò referamus, obliti commodorum noſtrorum, quo noſtro ſtudio atq; munere beata ciuium uita, opibus firma, copijs locuples, gloria ampla, uirtute honeſta, quoad fieri poteſt, efficiatur: uel potius (quemadmodum ſubijcit apoſtolus Paulus) ut quietam & tranquillam uitam, cum omni pietate atq; honeſtate, in condecente omnium reipub. ordinum εὐταξίᾳ, degere poſſimus. Etſi autem *1. Timoth. 2.* pro toto reipub. corpore excubiæ præcipuè ſunt agendæ, ne dum partem tuemur aliquam, reliquas deſeramus: tamen ſecundum communis ſalutis procurationem, ut quiſq; opis noſtræ maximè indiguerit, ita ei potiſſimùm conuenit opitulari: monere errantes, docere imperitos, explicare hęrentes, & quid facto opus ſit, erudire: conſulere circumuentis, cauere præcipitantibus, patrocinari deſertis, tueri bonos, ulciſci improbos, prohibere iniurias, lites æquabiliter & moderatè agere, cognoſcere, diſceptare, componere atq; finire: nihil ſuperbè uiolenterúe conſulere, nihil gratiæ auaritiæq́; concedere, nihil calumniando peruertere, doctisq; dolis & facetis fabricis corrumpere: non nundinari iura, non iudicia adulterare, iuriſdictionem cauponari, neq; inflectere gubernationem ad latus nauis felicius: ſed rectum & deſtinatum ad publicam omnium & priuatam ſingulorum ſalutem tenere curſum: noſtras deniq; imitari, quas profitemur leges, quæ ſine ullo ſuo commodo præſtò ſunt, & perfugium aperiunt omnibus, & cuiq; poſtulanti ſine προσωποληψίας ius ſuum æqua lance reddunt, opemq́; benignè ferunt, atq; hac æqualitate ciuilem cõciliationem ſocietatemq́; hominum, quaſi adamantinis uinculis, ad perpetuitatẽ aptant & conſtringunt. Sed cùm de toto genere humano, uerarum uirtutum exercitatione atq; officijs bene promereri, tum præcipuè ſalutarem promptamq́; iuſtitiæ manum illis porrigere oportet, quos ut deſertos plerunq;, & omnibus neceſsitudinibus circumuentos, opisq; indigentes alienę, ſingulari quadam cura atq; edictione Deus nobis credidit & commendauit: atq; ita commendauit, ut eorum curam ſibi omni cultu atq; ſacrificio eſſe grauiorem, ſanctè aſſeueret: pupillos dico, ui- *Eſa. 1. & 58.* duas, peregrinos, pauperes, atq; id genus homines, qui uulgò noſtris ab euẽtu, per- *Ierem. 7. 21. 22.* ſonæ dicuntur miſerabiles, ut ſimus quod dicitur ἄρτος, χιτὼν, πατὴρ καὶ λιμὴν πᾶσι, γυμνοῖς, ὀρφανοῖς, τοῖς ἐν ζάλῃ. Deniq; ueris rerum experimẽtis, atq; operibus ipſis palam teſtatum faciamus, nos bono publico natos, & tam honeſtiſſimis doctrinis ad illuſtrandam Dei gloriam, ad tuendum Eccleſiæ miniſterium, ad communitatem coniunctionemq́; generis humani inſtitutos eſſe atq; imbutos: nec modò externo cultu iuſtitiæ munus & ſacra religioſè tractare, profiteri atq; exequi: ſed etiam quod maximè incorruptos antiſtites decet, in penitiſſimis animi receſſibus circumferre ſanctum diuinitatis eius ſacellum: ſicuti dulciſſimè apud Euripidem in Helena præſcribitur: ἐγὼ δὲ πέφυκα τ' εὐσεβεῖν, καὶ βούλομαι, ἔνεστι δ' ἱερὸν τῆς δίκης ἐμοὶ μέγα ἐν τῇ φύσει. ad quod interpres non inuenuſtè ita alluſit:

Eſt mihi iuſtitiæ ſacratum in corde ſacellum:
Illius eſt ſolus conditor ipſe Deus.
Vaſtari hoc templum prohibe mitiſsime Chriſte,
Fœdari ſedem neu patiare tuam.

Dixi de præcipuis finibus, quos ſpectare & conſectari in omni ſtudiorum elaboratione I.C. decet. Supereſt, ut de illo fine, qui ad bonum cuiuſq; priuatũ refertur, nonnihil ſubijciamus: qui etſi in comparatione minoris æſtimandus, ac ueluti ultimis in gradibus locandus eſt (eſt enim ſanctiſſima res, ciuilis ſapientia, quæ pre-

cio num-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

cio nummario non ſit æſtimanda,neq́ dehoneſtanda:) tamen quemadmodum mi
lites non ſuis,ſed ducis ſui cui dedêre nomen,opibus atq́ copijs merentes, tolerāt
graue Martis opus,duroſq́ labores:ita non eſt habendum religioni, neq́ impro-
bandum,ſi nos in hac togata militia,Deo & Reipub.merentes,ſuo loco atq́ ordi-
ne ſubſidia uitæ,conſentaneo quodam modo & cum commoditate degendæ ne-
ceſſaria, ex his ſtudijs cōquiramus:& dum alijs conſilio atq́ opera rectè cauemus,
circūſpiciamus ipſi quoq́ nos,& noſtris rebus ſine cuiuſquā iniuria conſulamus,
neq́ ordinata legibus, oblataq́ ſalaria ac authoramenta religioſè auerſemur: ſed
ijs ad uſum opuſq́ uitæ ac uocationis noſtræ,Deo ac Repub.ueluti ducibus, qui-
bus militia noſtra deuota eſt,ſecundantibus beneq́ fauētibus,utamur ac fruamur.
Nam rem quidem familiarē neglectione noſtra corrumpere , ac ſinere dilabi, nec
domeſticorum quos naturæ charitas nobis commendauit,neceſſitatibus commo
ueri,non modò non in laude,ſed uel maximo in uituperio probroq́ ponendū eſt.
uult enim Deus,& rectè uult,quæ ad cultum uſumq́ uitæ pertinent, honeſtis cu-
iuſq́ uocationis quæri laboribus:cumq́ nobis uirgula (ut aiunt) diuina non ſup-
peditentur ea,

Queis humana ſibi doleat natura negatis:

neceſsitas nos eò perducit, ne noſtras utilitates quibus opus eſt, tradamus alijs:
neue dum opitulamur cæteris, ipſi nos noſtraq́ deſerta eſſe patiamur : ſed ut po-
tius quæ ad opportunitates uitæ neceſſaria ſunt, non tantum nobis paremus, ue-
rùm etiam parentibus,coniugibus,liberis,familiæ,alijſq́ quos ipſa naturæ lex at-
que στοργῇ noſtræ fidei,tutelæq́ commiſit,qui nos ſpectant ſolos,neq́ aliud ullum
perfugium habent: quorum nulla affici cura ac commiſeratione, non tantum diſ-
ſoluti impijq́ eſt hominis,ſed immanis potius efferatæq́ beluæ, ſacroſanctas na-
turæ leges, quas ipſæ etiam feræ animantes norunt & ſeruant, immani feritate uio
lantis & perrumpentis : tantum abeſt,ut eiuſmodi illiberalis ἀστοργία,& neglectio
ſuarum rerum prodiga atq́ oblita,ſanctum iuſtitiæ ſacerdotem atq́ adminiſtrum
decere uel commendare poſſit.Ac qui priuatim quidem negligens & ἄστοργος re-
peritur,nunquam equidem publicè bonus erit : & cui res domeſtica curæ non eſt
1.Timoth.3. atque cordi, quomodo Eccleſiam Dei,publicoſq́ hominum cœtus fideliter pro-
uideq́ curabit? Quid quòd ad gratificandi opitulandiq́ facultatem ijs qui indi-
gent, quærenda eſt & amplificanda res familiaris,ut in promptu ſit, unde & dan-
dis beneficijs, & reddendis piam beneficentiam exercere, & noſtris copijs alio-
rum inopiæ ſuppeditare liberaliter poſſimus? quòd ſine acceſſione opum, digni-
tatis,ſplendoris,aliorumq́ ornamentorum faſtigij & eminentiæ, noſter ordo ui-
rium non habeat ſatis,nec ad aſſerendam à contemptu improbórum legum autho
ritatem,neque ad debilitandam iuſto terrore ruentem peccandi licentiam , nec ad
ius imperij in contumaces audenter exequendum, neque ad opem contra poten-
tum uim atque gratiam ſolitudini & inopiæ perferendam? Sed de hoc fine,minus
multa dicenda ſunt.Naturà enim omnes,in primis quid utile ſit cogitant,ſuiſq́ re-
bus maximè inſeruiunt : & ſunt (ut uulgò ueriſſimè dicitur) quiq́ ſibi proximi:
omneſq́ reuera trahimur ad ſtudia,ſpe quadam honoris utilitatiſq́ obiecta. Atq́
utinam non uerè dici poſſet,pleroſq́ ceu propriarum utilitatum mercatores, uela
ac nauem ſtudiorum ad hanc noſtram doctrinam, uelut ad idoneum amplifican-
dæ rei familiaris,augendæq́ dignitatis emporium applicare:finemq́ & fructus la-
borum omnium,non pia ad Deum ueneratione,neq́ bono generis humani publi
co,ſed calculis atq́ punctis ſuarum utilitatum,fructuq́ amplitudinis metiri.Quo-
rum error eripiendus eſt,omniſq́ opinio ad eam ſententiam traducenda, ut ſtatua
tur quod res eſt,nihil debere uera ad Deum pietate , & perſecutione uitæ, bono-
rumq́ æternorum quæ illam conſequuntur,prius eſſe & antiquius : eoq́ om-
nem ingenij cultum atque fructum, ad laudem & gloriam cœleſtis Domini,qui il
la ipſa doctrinæ ornamenta in hunc uſum contulit , ad ſalutem Eccleſiæ , & con-
gregationis humanæ, cui commodare & inſeruire illa uoluit : denique ad priua-

ta ho-

ta hominum augenda commoda, depellendasq; iniurias deſtinari omni ſtudio, & referri præcipua cura oportere. Ita porrò animatis, idq; operam dantibus, conceſſu & liberalitate munifici patris, nõ modò æternæ uitæ præmia, quorũ magnitudinem nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec ullius animus hominis complecti cogitatione unquam potuit, defunctis fideliter ſua hac militia aliquando donatum iri: ſed etiam in iſtius uitæ ſpacijs, res ad uoluntatem fluentes, ſecundosq; exitus, omniaq; cumulatè affluxura eſſe, nec opinantibus illa: quibus qui abundant, uulgò beati putantur, quæq; una tanto conatu atq; ſolicitudine expetunt, & conſectantur pleriq;: ſed abſq; diuino numine conſequi nunquam poſſunt, aut ſi conſequuntur, ſuam ſuorumq; ad perniciem & ruinam, quaſi uiaticum ad exitium comparatum, ea res maximè uertit. Etenim, ut uerè dicitur:

Eſaie 64.
1. Corinth. 2.

Nullius eſt felix conatus, & utilis unquam,
Conſilium ſi non detq; iuuetq; Deus.
Tunc iuuat ille autem, cum mens ſibi conſcia recti,
Mandati officij debita iuſta facit.

Et ſine ulla dubitatione, politica ſapientiâ ut maxima ſit, tantaq;, quantam unquã humani ingenij acies atq; captus aſſequi potuit: tamen cum à Deo proiecta deſeritur, nec felix, neq; ſalutaris eſt: ut præcipites, horrendi, miſeriq; ſummorum hominum caſus contentionesq;, patriæ atq; ipſis exitiales, re atq; euentu omnibus temporibus atq; ætatibus comprobarunt.

Opum autem & honorum poſſeſſio inſtabilis eſt, & incerta: quippe quæ aut nos deſerat puncto citius quandoq; tẽporis, aut à nobis certè in morte deſeratur: cuius cùm adeptio, tum retentio, tum etiam recuperatio mille periculis, curis, ſolicitudinibus, moleſtijs & ærumnis eſt obiecta. Neq; tamen quicquam etiam hac in parte, humanis uigilijs & conſilijs profici, niſi benedictio Domini deſuper faciat diuites & copioſos, tam eſt certum, quàm quod poteſt eſſe certiſſimum. In quo confirmando, minimè opus eſt uel diuinorum teſtimonia oraculorum laudare, quando in promptu ſint, omnibus legere uolentibus: uel exempla uetera conquirere, cùm præſentibus atq; uiuis cuiq; uti liceat. Huius autem benedictionis atq; fauoris diuini compotes eſſe non poſſunt, qui Deo ualere iuſſo, ac religione omni miſſa neglectaq;, in hoc uno ſunt & habitant, ut ipſi honoribus florentes, ac præ cæteris περίβλεπτοι abundent & affluant rebus his omnibus, quæ ſola uulgò in bonis habẽtur, & expetuntur. Nam quicunque terrenis duntaxat opibus atq; copijs inhiantes Deum deſerunt per inobedientiam, hos ipſe contrà deſerit, & meritò quidem, per iuſtitiam. Itaq; ut maximè ad tempus euentus rerum habeant ſecundos, & iniuſto opum uiatico ad exitium uelut auro Thoboſano inſtruatur: tamen breuis hora mutat ima ſummis.

—Tolluntur in altum,
Vt lapſu grauiore ruant:—

& amiſſo diuinæ gubernationis clauo, affictantur temerè, ſubindeq; ad ſcopulos infortuniorũ delati, miſerrimè tandem alliduntur: ut nõ tantum ſuauitatis in conſecutione bonorum, quantum doloris & acerbitatis in eorundem amiſſione ſentiant. Deniq; quod luctuoſiſsimum eſt, tota eorum uitæ tragœdia utcunq; uariet, tamen ad ſummam nihil aliud eſt, quàm breuiſſimũ ad æternas miſerias iter. Contrà uerò, qui recta πράττειν nihil antiquius ducunt, neq; potius, quàm ut in uera Dei agnitione ac reuerentia, imperata pro ſuo loco atq; ordine faciant, & ſint plantulæ Domino ſuo placentes, ac Eccleſiæ publicisq; rebus ſalutares: hos palàm eſt ornari etiam hac in uita diuinitùs maiore luce & ſapientia, robore, conſilio; ſucceſſu, pace, uictu, deniq; rebus illis omnibus, quarum adiumento & in negocio ſine periculo, & in ocio cum dignitate uiui poteſt: donec tandem periculis huius uitæ fortiter feliciterq; defuncti, & ex magna iactatione terram proſpicientes, in portum ſempiternæ quietis & tranquillitatis, lętiſſimo animo, & paſſis uelis ſecundisq; uentis, aſpirante diuina aura peruehantur. Cui quidem ſententiæ & orationi noſtræ

Pſal. 37. 49.
Eſa. 34.
Iob 20.
Matth. 25. *Habenti dabitur.* Ierem. 22. *An non pater tuus comedit & bibit, & tamen exercuit iudicium ac iuſtitiam & quod cum faceret, bene ei erat.* Pſalmo 92. *Iuſtus ut palma florebit.* Pſa. 1. *Omnia quecũq; faciet, proſperabuntur.* Geneſ. 29. *Fuit uir in cunctis proſperè agens: erat enim Dominus cum eo, &c.*

Matth. 7. Lucæ 12. 1. Timoth. 5. Pſal. 33. 37. 49. 112. 127. Prouerb. 3. 8. 1. Paralip. 19. Eccleſ. 4.

noſtræ ſi quis etiamnum diffidat, is & retrò quotidiana uitæ exempla, in utramq; partem relegat, & repetitam animo omnium ætatum hiſtoriam, ad certiſſimas diuinorum oraculorum promiſſiones accommodet & componat: ita futurum eſt, ut hic error, & offuſa defixis in terram animis caligo, paulatim magis atq; magis ab illuſtri diuinæ & ueræ ſapientiæ ſplendore detergatur. Nam etſi promiſſionibus diuinis maximè propter ipſum qui eas tradidit, quiq; eſt ipſa ueritas, Deum, aſſentiendum eſt: tamen congruentium rerum exitus, & conuenientia exemplorum in oculos incurrentium, de earum certitudine ac ueritate non parum animos confirmat. Neq; uerò ego nunc tempeſtiuum, nec etiam neceſſarium eſſe arbitror, aut in recitationem harum promiſſionum ingredi, aut in re certiſſima uti teſtimonijs atq; exēplis non neceſſarijs: maximè cùm & illæ ſacras legenti literas (legere autem, & nunquam de manu deponere, omnes debent) paſſim ſint obuiæ: & hæc in communi uita quotidie ſub aſpectum ſic undiquaq; ſubijciantur atq; cadant, ut in iſtum iam campum excurrere, & commemoratione rei non neceſſariæ orationem in longum extendere, hominis fuerit & ſuo, & aliorum ocio planè abutentis. Quare ne ijs quæ deinceps dicenda reſtant, moram atq; impedimentū intuliſſe uideamur, ſint ſanè hæc nobis de ueris Iuriſprudentiæ finibus concluſa iam, & perorata. quos ad fines, cōſentaneo ordine & uera ratione cōſectandos, ut omnium qui hæc ſtudia ingrediuntur, animos, Deus pater pro ſua φιλανθρωπίᾳ in filio ſuo Domino & liberatore noſtro Chriſto demonſtrata exuſcitet, & ſpiritus ſui ſancti κοινωνίᾳ cōfirmet, toto eum pectore & ardentibus uotis oro. Cui uni, uero, æterno, omnipotenti ac miſericordi Deo, ſit laus, honor & gloria, ſeculis infinitis.

PPO-

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

DE STVDIO IVRIS RECTE INSTITVENDO.

DISTINCTIS hunc ad modum, & determinatis utcunq; Iuriſprudentiæ finibus, tempeſtiuum eſt, ut ſecundo loco de ineunda rectè huius ſtudij ratione, uerba faciam: quod ipſum & Iuſtinianum in Pandectarum procemio, & multos deinceps Iuris anteceſſores feciſſe animaduerto. In quibus uel præcipuam hac in parte laudem, meo quidē iudicio, meretur Duarenus: qui copioſa eleganteq; epiſtola (ſic enim inſcribere uoluit) magnum attulit adiumentum hominibus noſtris: ut non modò Iuriſprudentiæ rudes, ſed etiam docti non parum ſe arbitrentur adeptos, & ad diſcendum docendumq; Ius ciuile melius, & ad iudicium de toto hoc genere rectius faciendum. Quia tamen nonnulla ab eo prætermiſſa, quædam etiam (meo quidem iudicio) non admodum ex uſu ſtudioſorum uidenrur conſulta & diſputata: de quibus tamen iuuentutem, ne à recto ſtudiorum curſu aberret, admoneri, maximè eius intereſſe arbitror: eo ueritus non ſum, quaſi poſt Roſcium ſaltare fabulam, & quæ mihi cauenda, quæ ſequenda petendaq; hoc in ſtudio præterea uiderentur, paucis explicare. Verè enim cùm alijs omnibus in negocijs ſuſcipiendis, tum maximè in ponendis doctrinarum rudimentis, ἱερὸν ἡ βουλή: ſciteq; uulgò dicitur, ſibi quemq; magiſtrum eſſe peſſimum. Mihi quidem infirmiſſimo ætatis tempore, atq; adeò ante puberes annos, in hanc ſtudiorum uiam, uoluntate parentum ingreſſo, utinam tam dexter aliquis occurriſſet Mercurius, qui in rectam ſemitam digitum intendiſſet: quoq; duce, ac præmonſtratore, facilem ad optatam metam minimeq; impeditum inſtituere curſum, diuino munere fuiſſet conceſſum: ſperarem utiq; laboribus noſtris & ingenij culturæ, maiores fructus conſtare aliquando potuiſſe. Nam etſi eorum omnium qui quaſi itinera cōſectandæ Iuriſprudentię nobis aperuerunt, libellos & præcepta accuratè didiciſſem: non ab his tamen ita inſtrui, & iudicium informare potui, quin errore conſilij, quaſi tempeſtate quadā à recta expeditaq; nauigatione in ſcopulos delatus, magnam temporis ac laborum iacturam antè fecerim, quàm meo edoctus malo, in uiam redire tandem, & de inſtituendo rectè horum ſtudiorum curſu, aliquid potuerim ſuſpicari. Sed quod nobis adiumenti infelicitas temporum conſiliorumq; præcluſit, id alijs non inuidere eum decet, qui in docendo præſtare fidem, & boni non modò magiſtri, ſed etiam uiri officio fungi, in animum induxit.

Quod itaq; homines minimè mali facere ſolent, qui ſuperatis maris difficultatibus in portū reuerſi, de periculis, deq; toto nauigationis curſu, alios iam oram ſoluentes libenter edocent: id & mihi puto in hoc inſtitutionis exorſu eſſe faciendū: ut cum ipſe iactantibus errorum tempeſtatibus, naufragium penè ſtudiorum fecerim, admoneam uos, optimi auditores, in uaſtum huius ſtudij Oceanum contendentes, quem curſum omni ſtudio perſequi ac tenere, quę uada & ſcopulos effugere atq; euitare, cautè prudenterq; debeatis.

Cum autem & tutiſſima ſit diſcendi ratio, alienis malis periculoq; fieri cautiorem: & permagni referat, bene iacere ſtudiorum principia, quæ ſunt (ut uerè dicitur) ἥμισυ τοῦ παντός, ſeu (ut Plato uult) plus quam dimidium: par eſt, admonitiunculam hanc noſtram meliore mente, minimoq; cum faſtidio à uobis exaudiri. Principiò, credo ego uos non expectare, ut qui ſe Iuriſprudentiæ in diſciplinā tradere, in animum induxerunt, ijs dicam hanc ſcholam ingreſſuris, naturā inſtitutioni idoneam, & laboris patientem afferendā: & egredientibus rurſum atq; edoctis, uſum ad doctrinā adiungendū eſſe: quando omnē cuiuſq; rei eruditionem abſoluant natura, ars, & exercitatio. itē ut copioſius exequar & demonſtrem, eos & utriuſq; linguæ, & hiſtoriarū, præſertim Romanarū cognitione, alijsq; humanitatis

artibus,libero homine dignis,ſapientiæq; adminiculis imbutos eſſe oportere.trita ſunt hæc,& peruulgata:neminemq; eo abſq; inſtrumento, citraq; naturã & uſum, ad ullam rem illuſtriorem,ſatis ornatũ accedere poſſe,tam eſt uulgo notũ, ut mihi ad cõmemorandum non ſit neceſſarium.Certè ſine hiſtoriæ Romanę noticia,quę uerè (ut apud Ciceronem ait Antonius) eſt teſtis temporũ, lux ueritatis, uita memoriæ,nuncia uetuſtatis,q̃ cæcum ſit omne Iuriſprudẽtiæ ſtudium,ſuperioris ætatis ſcriptorũ commentationes,luculento ſunt exemplo:ut qui hæc liberaliora ſtudia ueluti remoras Iuriſpudentiæ barbaro ore incuſant, potius quid ſibi ipſis deſit oſtendere,q̃ rectam diſcendi uiam alijs præſcribere uideantur: quorũ inſulſa oratio,quando cõmuni rectè iudicantium ſenſu abundè refutetur, non exagitabitur iam oratione noſtra,neq; in re,Dei conceſſu ac munere, ſatis iam conteſtata, oleũ atq; operam perdemus.Id tamen hoc in genere ſilentio præterire non poſſum: Sicuti diuinus ille Plato,Geometriam & Arithmeticam duas eſſe ſtatuit alas, quarũ quaſi remigio ad cœleſtium corporum, & totius uniuerſi cognitionẽ homines euehantur: ſic uideri mihi, duo in primis inſtrumenta à liberalioribus diſciplinis Iuris candidato eſſe expetẽda:quibus adminiculis ſubnixus,in arcem huius prudentiæ maioribus auſpicijs,minoreq; cum difficultate pertendat: diſputatricem nempe ſcientiam,& eam Philoſophiæ partem,quæ de moribus inſcribitur: quarum altera (ut uerbis Ciceronis utar) res definit,partitur genera,conſequentias rerũ exactè ponderat:& quibus poſitis,quid in utranq; partem uerum falſumue conſequatur,demonſtrat:deniq; omnẽ perſpiciendi quid in quaq; re ſit,ſcientiã,& iudicandi quale quidq; ſit,ac ratione & uia diſputandi,una in ſe comprehẽdit. quæ omnia in diſcendo,docendo,conferendo,diſſerendo,in dijudicatione uariantium opinionum,in controuerſiarum diſceptatione atq; definitione, in eruenda natiua legum obſcurarũ ſententia,quantas habeãt opportunitates,ecquis eſt,qui nõ intelligat?

Altera porrò *φυσικὴ*,fontes naturæ aperit,unde Ius hoc noſtrum, in eam quam uidemus uaſtitatem dimanauit: & cauſas rerum , ac firmas legum demonſtrationes ex natura ſumptas,quod *διότι* in Scholis appellant,oſtendit. Quibus cognitis,nõ modò iucundior eſt huius doctrinæ inueſtigatio,ſicuti dicitur:

Gratius ex ipſo fonte bibuntur aquæ:

ſed etiam aperta magis, & facilitate quadam ad intelligentiã memoriamq; accommodatior.Omitto,quòd ſanas inſtillat mentibus de uirtutum dignitate, turpitudiniq; uitiorum opiniones:& ad iuſtitiæ,humanitatis, aliarumq; uirtutũ in Repub. neceſſariarũ cultum atq; uſum, ingenia præparat & aſſuefacit. Quamobrem ut hæc uno uerbo cõcludantur,ſicuti Platonem ferunt Academiæ ſuæ foribus inſcripſiſſe,*ἀγεωμέτρητος μηδεὶς εἰσίτω*:ita nos in ipſo iam inſtitutionis ueſtibulo pronunciamus,eos haudquaq; ad hæc iuſtitiæ adyta admittendos,qui neq; ſtudio linguarum & philologiæ ad *δύναμιν ἑρμηνευτικὴν*,nec ſanctis Philoſophiæ præceptis ad *σοφίαν πολιτικὴν* , uirtutisq; cultum atq; obſeruantiam animos conſueſecerunt. Neq; enim ſperandũ eſt,qui in his bene uerſatus nõ ſit,eum de legibus,de diſputationibus humanarum rerum difficilioribus,de tota deniq; Iuriſprudentiæ & Iuriſdictionis ratione,iudicium rectè facere & conformare unquam poſſe. Qui uerò harum artium doctrina & exercitatione,ingenia præculta ſic habent, & præparata,ut ad maiora contendere rectè poſſint:hi *σὺν τύχῃ τῇ ἀγαθῇ*, ad noſtram hanc Iuriſprudentiæ ſcholam accedunto. In qua primùm audiant Inſtitutionum Iuris libros accuratè: nec audiant modò,ſed etiam legant,relegantq; quotidie, adiunctis Theophili,Cuiacij, Gabrielis Mudæi, Franciſci Hotomanni, aliorumq; paucorũ Commentarijs.atq; ita ab his interpretibus adiuti, eam Iuris epitomen nocturna diurnaq; uerſent manu,uoluant ſurſum deorſum:& tamdiu aſſidua lectione illi immorentur,donec eam firmè conceptam animo & memoria penitùs habeant comprehenſam.*Δὶς καὶ τρὶς τὰ καλά*.&:

Lectio lecta placet,decies repetita placebit.

ut eſt in prouerbiali uerſu. Huic alter quaſi *πάρεργον* rectè atq; utiliter adiungetur

tur labor, ſi uerborum ſignificationes, & breues Iuris regulæ, ex duobus poſtremis Digeſtorum titulis ediſcantur: ſicuti quoſdam memini, ſingulis diebus aliquot de uerborum ſignificatione regulisq́ Iuris capita ſucciſiuis horis memoriæ commen dantes, & ab eadem repoſcentes, longè plus inde adiumenti ad Ius noſtrum intelligendum capere, q̃ ex copioſis illis doctorum Gloſſematis: quibus ſi rudem & infirmum adhuc ſtudioſi animum onerauerimus, duorum alterum, aut deſertorem ſtudiorum efficiemus [a]: aut cum magno labore eius, ſæpe etiam cum diffidentia (quæ plerunq; iuuenes auertit) ſerius ad id perducemus, ad quod leuiore uia ductus, ſine magno labore, & ſine ulla diffidentia, maturius perduci potuiſſet. Hoc ergo iacto fundamento, maturè erit ad Pandectarũ lectionem perueniendũ: quibus quia tota Iuris ſcientia, ſicuti & nomen indicat, cõtinetur: ideo omnis cura, cogitatio, ſtudiũ, ocium atq; negociũ in earum lectione erit locandum. Ac ſicut Socratem, eadẽ ſemper de eâdẽ iuſtitia diſputare ſolitũ, refert Xenophon: ita operæprecium eſt, nõ diſtringi uaria & operoſa lectione animos diſcentiũ, neq; à corpore Digeſtorũ in alia omnia traduci, ſed huic innutriri oportet: ab hoc ſolidus Iuriſprudentiæ ſuccus, natiuusq; ſanguis eſt imbibendus. Non multa, ſed multũ legendum eſſe, ueteres dixerunt. id & nobis dictum ac præceptum eſſe, in horum ſtudiorum meditatione perpetuò cogitemus. Ac ne hic iterum infinita penè rerum multitudine & difficultate rude ingenium obruatur, præceptaq; deſperatione oblangueſcat: néue in tam uaſto rerum diuerſiſſimarum Oceano, huc illuc lectione, ſine certa uia & uelificatione iactetur: conuenit tyronibus, ſummas quaſdã rerum, uelut in corpus redactas proponi: & oſtenſa Pandectarũ ſerie, ac iuſta omnium tractationũ diſpoſitione & conſequentia, ſimul quid in quoq; titulo contineatur, ſummatim delineari, cùm edicto recitato explanatoq́, ad quod omnia conſultorũ reſponſa pertineant: tum ubi illud defuerit, materia in locos Dialecticæ methodi redacta & breuiter explicata: ut totius operis forma animo concipi, & memoria teneri poſſit. Atq; hæc quidem ratio longè plus confert utilitatis, q̃ omnes iſti Methodici libelli, in unum congeſti aceruum, qui alij ſuper alios quotidie prodeunt: ſcilicet, ut ab hoc limpidiſſimo Iuriſprudentiæ fonte, ad turbidos puteos, & lutulenta ſtagna, iuuentus inſcita iſtorũ indicatione abducatur. Quantum enim eſt, incluſam habere memoria uniuerſalem Pandectarũ diſpoſitionem, & rerum ſibi inuicem aptarum conſequentiumq; uidere ſeriem, tanquã in tabula propoſitam. Quòd ſi non modò delectat alijs in rebus elegans proportio, ſicut inquit Xenophon: οὐδὲν γὰρ οὕτως ὅτι εὔχρηστον, ὅτι καλὸν ἀνθρώποις, ὡς ἡ τάξις: ſed multum etiam ad intelligentiam, reſq; memoria rectè complectendas cõmodat: quicquam'ne in hoc uaſtiſsimo Iuris ſtudio magis conducibile ac neceſſariũ arbitrabimur, q̃ ſcire ordinem materiarũ omnium, & connexionẽ tam uariarum rerum animo habere percurſam? In cæteris artium doctrinis rectè tradendis, neceſſe eſt rudioribus, ad intelligentiæ memoriæq; adiumentum, totam artem in corpus quoddam componi ac colligari. Nam omnibus doctrinarum generibus (ut Fabius lib. 1. ait) ſua quædam eſt infantia. & rectè ab Ariſtotele lib. 1. Ethic. præceptũ eſt: δεῖ γὰρ ὑποτυπῶσαι πρῶτον, εἶθ' ὕστερον ἀναγράφειν. hoc eſt: Prius lineamenta ducenda ſunt, & opus informandum: pòſt ueris eſt utendum coloribus. Quanto igitur magis in hoc ampliſſimo ſtudio, ubi non minus ſubtiliter & uariè atq; copioſè diſputant cõſulti q̃ Philoſophi, opus eſt, ut initiò ſummæ quædã ὡς σωματοποιηθῶσι, ob oculos tyronibus proponantur, ut initia, progreſſus, finem tantæ ſcientiæ animo cõplecti, atq; uno intuitu percurrere queant: diſcantq; quod omnino neceſſariũ eſt, finitum eſſe Ius noſtrũ, & in non nimis multa genera diuiſum, flagranti ſtudio uniuerſum perueſtigari facilè poſſe. Quid, quod hæc naturalis eſt, iuxta Ariſtotelẽ diſcendi ratio, ut à cõmunibus & generalibus præceptis, quę notiora ſunt, faciliusq; intelligũtur, paulatim ad penitiores cuiuſq; artis receſſus fiat progreſſio? Cęteróquin & inuoluuntur quaſi inducta nocte, ita obſcurarum diſputationum nebulis candidatorum ingenia, & mole rerum obruti deficiunt, ac deſperato tandem ſucceſſu ad

[a] § his igitur. Inſt. de iuſt. & iur.

alia omnia dilabuntur. Vt uaſcula oris anguſti, inquit Fabius (optimus inſtitu-
tionis artifex) ſuperfuſam humoris copiã reſpuunt, ſenſim aũt influentibus uel e-
tiã inſtillatis cõplentur: ſic animi adoleſcentũ, quãtũ excipere poſſint, uidendũ eſt.
Nam maiora intellectu, uelut parũ aptos ad percipiendum animos, non ſubibunt.
Quid, quòd ita catenati ſunt inter ſe, & alij in alios implicati Iuris tractatus, ut nul-
lum ſolidè ac penitùs intelligere queas, citra mediocrẽ plurimorum cognitionẽ?

Ergo hic erit alter ſtudiorum labor: in quo qui egregium poſuerit rudimẽtum,
is multum progreſſum eſſe ſe, & non minimam difficultatum partem exhauſiſſe
ſciat. Ego certè ſi quid aut induſtria, quantulacunq; ea eſt, aut mediocri rerũ uſu
hac in parte iudicij conſecutus ſum, illud nihil dubitans confirmare auſim, longè
eos plus profeciſſe, qui tale quoddam delineatum informatumq; totius Iuris, om-
niumq; eius partium corpus animo habent percurſum & comprehenſum, quàm
omnes iſtos pragmaticos & deſultorios lectores, quibus infelici ſtudio eſt, uaria le-
ctione occupare animum, nunc aliquem Iuris titulum, modò repetitionem Dd.
gloſſarumúe: nonnunquam deciſiones, mox conſilia, aliàs ſingularia, aliaq; neſcio
quæ θαύματα ῥημάτων, tumultuaria opera percurrere, nihil ordine & ſcienter, nihil
ſeriatim, ſerioq; & ſolidè diſcere atq; meditari. Qui etſi mirificè ſibi hoc in artifi-
cio placent, deq; eo multum ſe diligunt, & illos elementarios atq; ἀναλφαβήτους (ut
uocant) magnificè faſtidiunt præ ſe, & ex alto deſpiciunt: tamen neceſſe eſt, eos
in maximo errore, ſummaq; huius ſtudij ignoratione uerſari. Id quod nuſquam cer
tiùs deprehendi poteſt, quam cum abſtruſa aliqua atq; infrequens Iuris quæſtio,
quæ ancipitem cogitandi afferat curam, derepentè eſt oblata.

Hic enim, ſimulatq; ſuis repertorijs ordinarijsq;, ut uulgò appellant, ſedibus de-
ſtituuntur, unde conſilium ſententiamq; petant, reperire non poſſunt. Contrà
qui uniuerſali totius Iuris methodo inſtructi ſunt, hos haud facilè latére poteſt, ſi
qua dubia res incidat, quo eam loco, aut quibus in legibus, harumúe interpretibus
inueniant definitam. Nam in toto illo Iuris corpore, lineamenta quædam extant
omnium ferè rerũ, quæ in dubium litis uocãtur, & in uſum quotidianum incidere
conſueuerunt: ut qui partes eius omnes habeat animo peruolutatas, is de ſingulis
earũ partium articulis, minore cura & labore conijcere & exiſtimare poſſit. Quid
iam dicam, quantum hæc methodica ratio ualeat ad iudicium de tota hac doctri-
na rectè informandum: quamq; èdiuerſò ineptè in difficilium legum quæſtio-
numq; explicatione hallucinentur & adhæreſcant illi, qui aciem mentis hac uni-
uerſali & uera iudicandi norma non habent elimatam atq; perpolitam? Etenim ni
hil ex ſe gignere, de nulla re paulo difficiliore bene coniectare poſſunt: tantum ue
lut ſeruum pecus ſequuntur, quò interpretes ducunt: his credunt, quaſi in uer-
ba iurati, & aſſentiuntur: in horum deciſionibus omnis habitat & repoſita eſt præ
clara eorum ſapientia. Atqui (dicam enim quod ſentio) κριτήριον hoc quod iſtis
mirificè placet, & eſt adamantinum, etſi fateor in pleriſq; ſolidum offendi, tamen
non ita ex aſſe firmum eſſe, ut ei temerè credi, omneq; punctum deferri debeat.
Sed hoc orationis genus, ut odioſum minusq; populare, libens iam prætermitto:
tantum author hortatorq; ſtudioſis noſtri Iuris ſum, ut in hac totius Iuris methodo
comprehendenda ediſcendaq;, præcipuam ſibi operam putent eſſe collocandam.
Hunc laborem mox ſequi debet totius operis exædificatio & faſtigium: in quo
cùm alia alijs placuerint, difficile eſt homini pudenti, uerentiq; reprehenſionem
doctorum atque prudentium, iudicium interponere ſuum. Quia tamen docentis
perſonam hoc loco mihi impoſuit arbiter uitæ noſtræ Deus, officij mei eſſe puta-
ui, non reticere ea, quæ & à doctiſſimis uiris rectè tradita meminiſſem, & conti-
nuato complurium annorum ſtudio, mediocri etiam huius ſcientiæ uſu atq; exer-
citatione, non parum opportuna comperiſſem. Ac principiò mihi quidem hoc
cum alijs pleriſq; conuenit, tametſi Titulorum ordo in Pandectis & Codice teme
re reprehendi immutariq; non debeat: tamen in tractando cuiuſq; tituli argumen
to, nullam magnopere ueræ Methodi habitam eſſe rationem. Nam in conſtitu-

tionibus

tionibus principum, uidere licet ordinem magis temporum, quàm rerum eſſe ſeruatum. In Pandectis autem, ſiue ordo aliquis in ſingulorum tractatuum explicatione exiſtit (ut defendit Hoppenus) ſiue (quod ego arbitror) à compoſitoribus Iuris, in repub. magis & aula quàm in ſchola uerſatis hominibus, non magnopere hac in parte eſt elaboratum: id certè negari non poteſt, & res ipſa loquitur, ad longè aptiorem, commodioremꝗ & intelligentiæ, & memoriæ, & uſui forenſi ordinem ſingulos tractatus reuocari, redigiꝗ poſſe. Quæ ratio cùm doctiſſimo experientiſſimoꝗ uiro Ciceroni placuerit: cumꝗ ab acutiſſimo eius rei architecto Ariſtotele profecta, hactenus in ſcholis propter euidentem utilitatem ſit retenta: non eſt cur nobis diſplicere, aut parum ad diſcendum accommodata debeat uideri. Itaꝗ ſtudio ſibi habeant, cùm ipſi Iuris profeſſores, tum ſi horum induſtria deſtituantur, ſtudioſi, ut quæ ſparſim ac confuſè in ſingulis Digeſtorum titulis tractata reperiuntur, ea in certum cogant ſcienter, componantꝗ corpus: & unumquodque reſponſum aut ſententiam conſulti, in ſuum locum partiantur ordine, atꝗ diſtinguant: ac quaſi diſperſa deiunctaꝗ membra, in unum corpus aptè cõpoſiteꝗ iungant & coagmentent: hac uidelicet ratione, ut quæ leges aut uerbum aut rem propoſitam explicant, in locum definitionis primò referantur, cui propria, differentiæ, & accidentia cuiuſque rei (ſubſtantialia & naturalia noſtri uocant) adiungi uelut gloſſemata definitionis poſſunt. tum quando definitioni adiunctum eſt, ut res diuidatur: partes rerum, aut ſpecies, aut gradus mox in ſedem diuiſionis locentur: pòſt, quæ rei propoſitæ cauſſæ ſint efficientes, quæ materia, quæ forma, quis finis atꝗ effectus, quæ adiuncta & affinia, quæ interpretatio, quæ contraria, quæ actiones, quales & quotuplices inde naſcantur: & coram quo iudice illæ, quibus, contra quos, ad quid, qua forma & ordine competant, quomodo probandæ ſint: quis finis & effectus, quæ cognata atꝗ adiacentia earum actionum exiſtant, quæ contraria, quæꝗ exceptiones opponi eis poſſint, inueſtigetur: atꝗ ita etiam minutiſſimæ cuiuſꝗ materiæ partes, certa uia ac ratione in idonea redigantur capita: nihil ut intactum, nihil non ſuo loco diſtributum, apteꝗ concinnatum, nec in Pandectis, neꝗ in Codice, neꝗ in alia utriuſꝗ Iuris parte relinquatur. Neque enim ullum extare arbitror Iuris reſponſum, cuius aliqua non poſſit eſſe utilitas, aut in definiendo, aut diſceptando, aut argumentis probabiliter per ratiocinationem extruendis: ut quod de Medica doctrina dixit Hippocrates, nos quoque hactenus uſurpare queamus: *οὐδὲν μικρὸν, οὐδὲν ἀδιαφορητέον.* Atꝗ hac in parte utile eſſe iudico, ſequi titulorum ordinem in Pandectis, Codice & Decretalibus inſtitutum: iiſꝗ ſuis locis aptè intertexere tractatus ſimiles, qui cum ſingulis plurimum habere affinitatis uidebuntur: atꝗ in titulos ita diſtributos conferre, quicquid in reliquis utriuſꝗ iuris libris conſentaneum his poteſt reperiri. Hoc enim commodè fieri poſſe, rebus ipſis aliquando, aſpirante conatibus noſtris Deo, in Commentarijs methodicis ſum demonſtraturus. Nunc uerò uno atꝗ altero exemplo interim rem utcunꝗ declaraſſe ſuffecerit. Cum igitur dictum ſit, uicinas initiò materias, ad titulos Codicis uel Pandectarum ſingulos conuenienter eſſe adiungendas: ut quid uelim, exemplo fiat dilucidius, tit. de legib. & conſuetud. arbitror materiam ſtatutorum eſſe ſubijciendam. ad tit. de his qui notan. infa. methodum de fama. actore, reo, ad querelam inofficioſi teſtamenti, de legitima. ad iudicium familiæ herciſcundæ, de diuiſione. ad titul. de rebus cred. de contractibus & diſtractibus. atꝗ ita deinceps alijs tractatibus, nonnihil eſſe ex uicinis locis adijciendũ: quo ex omnium partium coagmentatione, & rerum contrariarum uicinarumꝗ collatione, ſingulæ res plenius perfectiusꝗ intelligi poſſint. Ita porrò diſtributis materijs, priuſquam earum particularis & accurata inſtituatur ueſtigatio, conſiderandum initiò eſt, quæ nam materiæ per plures titulos diffundantur: ut Iuriſdictiones, ſeruitutes, condictiones, pignora, emptiones, interdicta, exceptiones, ſtipulationes, reſtitutiones, &c. quæ nã uerò unico & ſingulari titulo ſint concluſæ. Nam in his, ad titulum ſingularem uniuerſa materia exponenda eſt: in illis non item, ne

eadem pluribus locis atq; titulis redeant ſæpius repetenda. Quod ut exemplis il-
luſtretur, & fiat planius, ad titulum de pactis ſeu tranſactionibus, quia ſingularis
eſt uterq;, ideo totam materiam ad utrumq; titulum congero atq; examino: prin-
cipioq; (ut de meo ſtudio loquar) inquiro, unde dictum ſit, & quid ſit pactum,
tranſactio. tum quibus notis ac proprietatibus, à reliquis ſimilibus ſecernatur. Ter
tiò, quotuplex ſit pactum, quæ tranſactionis ſpecies. Quartò, ex quo iure ſit, quæ
cauſa efficiens, remota, propinqua, προκαταρκτικὴ, inſtrumentalis, qui cum qui-
bus paciſci tranſigere poſſit. Quintò, quæ materia de qua conueniri tranſigi poſ-
ſit, aut non. Sexto, qua forma, & quàm uariè conueniatur, tranſigatur. Septimò,
quis ſit earum conuentionum finis, qui effectus, quid operentur & efficiant Iure
naturali, gentium, ciuili, Prætorio, conſuetudinario. Octauò, quas recipiant inter-
pretationes. Nonò, de affinibus. Decimò, de contrarijs, & quomodo pacta anni-
hilentur, retractentur. Vltimò, de actionibus, quæ & quales, & quotuplices inde
dentur: ubi, quibus, contra quos, ad quid, qua forma & modo dentur: quomodo
probandæ ſint, quibus exceptionibus eludi poſſint. Atq; eandem rationem in re-
liquis ſingularibus, eâdem uia, eodemq; ordine ſequor & obſeruo. Ad titulos ue-
rò generales, non neceſſe habeo omnia uno loco dicere, ne ſæpius eadem redeant
dicenda: ſed primùm ad titulum generalem, ipſum genus per methodum iam in-
dicatam duco: ut ad tit. de reſtit. ſeruit. emp. & uen. inter. &c. Quo facto deinceps
ſpecies in titulis ſingularibus ſubſequentibus, ad eandem rationem examino. Ver
bi gratia, expoſitis generatim ſeruitutibus, ad titulum generalem, mox ad tit. de
ſeruitutibus urban. præd. ſubſequent. quæro de ſpecie hac, unde dictæ ſint hæ ſer-
uitutes urbanæ, quid ſint, quotuplices: quæ cauſſæ, qui effectus, quę propria, agna
ta, adiacentia, quæ contraria. ad tit. ſi ſer. uend. quę & quales actiones pro ſeruitu-
tibus proditæ ſint, quotuplices: ex quibus cauſſis, coram quo, cui, contra quem,
ad quid: quo ordine, forma & modo concludendi, probandi, ad quem finem &
effectum dentur: quæ remedia affinia ſint, quæ contraria, quæq; exceptiones op-
poni poſſint. Eádem ratione ad tit. de emp. in genere de hoc contractu diſputo:
pòſt in ſpecie & ad titulos ſingulares ſubſequentes, de ſingulis ſpeciebus, iuxta cu
iuſq; tituli indicationem ſigillatim inquiro: puta de in diem addictione, unde di-
cta, quid ſit, quotuplex ſit, &c. Similiter de lege commiſſaria, de hæreditate uel a-
ctione uendita, de reſcindenda uenditione: quàm uariè dicatur reſcindi uenditio,
quid ſit eiuſmodi reſciſſio: & quàm multipliciter per modum agendi, excipiendi,
implorandi iudicis officium proponatur: ex qua cauſa, ad quid, qua forma uſurpe
tur: atq; ita conſequenter. Ad tit. de peric. & commod. rei uenditæ, initiò quæro,
quod nam ſit illud uenditionis commodum & periculum, ꝗ multiplex atq; uariū:
ex qua cauſa, cui deferatur, quid in illud ueniat, quęq; complectatur, quibus pactis
atq; modis transferatur, quis finis atq; effectus huius periculi commodiq; exiſtat:
quam interpretationem recipiat, quæ eius ſint agnata (ut cuſtodia) quæ contra-
ria. Ad tit. de ſer. exportan. expendo, quid nam & quale fuerit hoc uendendi ſer-
uos genus, & quàm multiplex atq; uarium: qui quibus, quos ſeruos, quibus con-
ditionibus, pactis atq; formis uendere potuerint, aut non potuerint: quis finis &
effectus harū uenditionū extiterit: quæ inde actiones, ubi, quibus, contra quos, ad
quid datæ fuerint: quæ interpretatio, quæ affinia, quæ contraria ſint, exploro. Ad
tit. de actionib. empti & uenditi, ante omnia utrāq; actionem, alterā ab altero ut di
uerſam ſeiungo: ac de actione empti, pòſt de actione uenditi examino: primùm
nominis definitionē, pòſt rei: unde dicta ſit hæc actio, quid ſit, quę eius proprieta
tes & qualitates, quotuplex ſit, cui, aduerſus quē, quo tēpore & loco, ad quid, qua
forma agēdi & probādi detur: quis eius finis & effectus, quę interpretatio, affinia,
cōtraria: atq; ita deinceps in cōſimilib. Eadē enim propè eſt in omnibus, aut ſaltē
nō multū hinc remota diſponendi ratio: quæ pro cuiuſq; materiæ qualitate, copia
& natura prudēter eſt ineūda. Id quod nunc quidē plurib. perſequi, à noſtro inſtitu
to multū fuerit alienum, neq; quantū exiſtimare poſſum, admodū tempeſtiuum:
cum

cùm hæc tota operatio commentarijs noſtris methodicis debeatur, & iam pridem ſit deſtinata: in quibus malo (ſi uita & ocium ſuppeditet) rebus ipſis, quid uelim, aliquando oſtendere: & lucem ex fumo (quod aiunt) dare potius, quàm nunc ex fulgore oſtentato fumum reddere, neq; commotæ deinceps ſatisfacere expectationi. Ac ne nunc quidem, ullam huius mei inſtituti mentionem intuliſſem, niſi arbitrarer non inutile fore, rationem iſtius conſilij atq; operis extare aliquam: ut ſi me aliquis forte̓ caſus abſtulerit aut impedierit, extet tamen quaſi filum exorſæ telæ: quod alij ingenio, doctrina, ſtudio, ocio, animi denique atq; corporis firmitate præſtantiores, in pertexendo, ſi uolẽt, ſequantur. Quare reiecta in aliam diem huius debitionis quaſi ſolutione, aliò ſe iam referat & conuertat oratio. Digeſtis igitur hunc ad modum materijs, reſtat ultimus labor, in examinandis ſuo loco ſingulis per ἀνάλυσιν legibus, cauſisq; earum & partibus penitius introſpiciendis. Sed hîc rationem materiarum haberi oportet. Turpe eſt enim, difficiles habere nugas: & ſtultus labor eſt ineptiarum, ut quidam ait. Etſi enim cognitio omnium partium Iuris, per ſe iucunda exiſtit: tamen ſtudij noſtri finis eſt, ſicut eſſe debet, idem qui iuſtitiæ: nempe actio, & uſus forenſis: ut in iudicijs, in foro, in omni negocio quid æquum, quid iniquum ſit, exploratum habeamus: atq; hoc ſcientiæ genere in forum uſumq; producto, reip. totiq; humano generi quamplurimùm commodemus. Hæc porrò melius ex actionibus & materijs, e̓ media hominum uita deſumptis cognoſci poſſunt, quàm ex illis difficillimis Iuris antiqui formulis, ac diſputationibus ſubtiliſsimis Iuriſconſultorum: quos uidere licet inueſtigandæ ueritatis ſtudio, atq; ipſo credo amore cognitionis, & quadam ingenij abundantia, ſæpius minutiſsima quæq; conſectari, & in quæſtionibus quibuſdam perplexis, neque tamen admodum hoc tempore neceſſarijs, plurimum ſtudij atq; operæ ponere. Quorum acumen qui perſequi ingenio, & arduas quaſi crepidines ſuperare, cumq; his de palma ſubtilitatis decertare conantur: hi cum magno meliorum ſtudiorum detrimento, in Siſyphios quoſdam labores ſeſe incaute̓ inuoluunt. Nam (uerbi gratia) quid attinet, omiſsis, aut leuiter tantum deguſtatis ijs, quæ cognitionem habẽt faciliorem, uſum neceſſarium, in difficillimis Iuris illis ſalebris, à quibus iudicia noſtra Iuriſdictionesq; longiſsime̓ abhorrent, ingenium, operam, ocium atq; negocium omne, Herculano quidem illo, ſed inani labore̓, futiliq; παρεργίᾳ cõſumere? Sicut memini nos adoleſcentes in difficillimis Subſtitutionum tricis, in utriuſque quartæ Falcidiæ ac Trebellianæ enodatione, in materia contributionum, ſuitatis, regulæ Catonianæ, tranſmiſsionum, bonorũ poſſeſsionis, antiquarum Iuriſdictionum, ſtipulationum diuiduarum & indiuiduarum, obligationum dandi & faciendi, naturalis & ciuilis, generis & alternatiuæ, eius quod intereſt, æſtimationũ, operarum, ſeruitutum, manumiſsionum, liberalium cauſarum, poſſeſsionũ, nudorum pactorum, exhæredationum, præteritionum quæ circa liberos & poſthumos uerſantur, in uaſtiſsimis legatorum ſpacijs, atq; alijs id genus labyrinthis multum uerſari, pulchrumq; ducere, ac palmarium inter ęquales, ad explicationem illarum difficultatum aut excogitare aliquid ingenioſe̓, aut aduertere nouiter, aut in opiniones noſtrorũ interpretum ſubtili ſtudio inquirere. Poſtea uerò quàm ad cauſarum tractationem, & occupationes forenſes acceſsimus, uanam fuiſſe illam induſtriam noſtram, & ſine fructu in rebus ab uſu remotis tantum laboris exhauſtum comperimus: edoctiq; rebus ipſis ſumus, quæ nobis antea potiſsimùm ſorduiſſent, in his uim omnem Iuriſprudentiæ uerti maxime̓, & quaſi animam diſciplinę forenſis habitare. Vnde & illud accidere neceſſe fuit (neq; enim eſt diſsimulandum) ut in tractatione dijudicationeq; cauſarum, neceſſaria quandoq; ignorauerim: quòd non neceſſaria, nimio opere didiciſſem. Quamobrem cum pleriq;, qui ad Ius diſcẽdum ciuile ingrediuntur, temporis non habeant ſatis, ut minutiſsimas quaſq; uoluminum noſtrorum partes conſectari omnes, & penitùs explorare poſsint: cumq; ambitione & foro obruti, e̓ medio ſæpe curſu ad ciuilẽ uitam prius reuocentur, quàm tantam rerum uarietatem complecti animo omnem poſſent; autor hortatorq; ijs

ſum, ut leuiter perlectis ijs quæ ab uſibus noſtrorum iudiciorum planè abhorrent (cuiuſmodi pleraq; paulo antè cum me operam luſiſſe dicerem, annotaui) in eas partes curſum ſtudiorum dirigant, quæ ut ubertate & uſu ſunt potiores, ita cognitu non parum faciliores plenioresq; inueniuntur: cuiuſmodi ſunt ferè omnia, ad ordinem iudiciorum, contractus, res creditas, obligationes, actiones, iura coniugiorum, dotium, ac succeſsionum, tutelas, teſtamentorum compoſitionem, delicta & pœnas, aliasq; conſimiles uitæ quotidianæ partes accommodata. Hos Iuriſprudentię ſinus diligēter exploret, penetret, ſcruteturq; licet Iuris ſtudioſus: nihil enim in eorum inueſtigatione operæ temporisq; ponet, cuius non poſtmodum fructus aliquis & utilitas in foro conſtabit.

Quòd ſi ne hæc quidem flagranti eius ſtudio fecerint ſatis, tum nihil ſanè ueto, quo minus in ſteriles illas & deſertas inſulas deferatur: inibiq; ὡς ἐν παρόδῳ aliquantiſper, explorandi tamen magis quàm commorandi cauſa oberret. Poſtquam ergo planum fecimus, quibus in Iuris partibus præcipuè ſit elaborandum: reſtat, ut exequamur, qua ratione & uia plenior earũ inueſtigatio, examinatioq; ſit inſtituenda.

Digeſtis ergo in eum ordinem (de quo ſuprà dixi) omnibus Iuris capitibus: iterum retexenda hæc tela erit, & ſinguli articuli ſecundum ἀνάλυσιν diligenter explorandi. Ac principiò totum illud quod lex (ſic enim capita Reſponſorum Conſtitutionumq; uulgò appellantur) dicit, in ſummam quãdam eſt redigendum: quæ & paucis integram eius ſententiam concludat, & rectè infigi memorię poſsit. Huius autem ſententiæ διότι & ratio, quę legiſlatorem mouit, accuratè inueſtiganda: cuius cognitio non modò ad propoſiti capitis intelligentiam pertinebit, ſed ad ſimiles caſus quandoq; incidentes, & dijudicationem aliarum ſpecierum rectè per ratiocinationem extẽdetur. Nam ſcire, eſt rem per cauſas noſſe. Scire leges, inquit Celſus, non eſt uerba earum tenere, ſed uim ac poteſtatem [a]. Et Paulus: Res, ait, magis quàm uerba intuenda ſunt [b]: quia rebus, non uerbis leges imponuntur [c]. Poſt hæc proximum fuerit, ut in ſuas partes legem per ἀνάλυσιν reſoluamus, ſingulaq; exequamur & perpendamus uerba, ſententias, perſonas, res, facta, aliasq; propoſitæ ſpeciei circumſtantias: quę omnia explicanda exemplis, & ad uſum forenſem, atq; etiam ad theſes & locos communes (Regulas uocant) erunt referenda & accommodanda: ut his particularibus exemplis regulæ confirmentur, confirmatæq; uſibus uariorum negociorum aliquando ſeruire queant. Poſtremus labor erit facta aliarum legum, uel ſimilium uel pugnantium collatione, conciliare omnia & connectere, ac rectè diſtinguere, exploratis aut ſimilitudinis aut differentiæ cauſis. Qui fons eſt omnium in toto Iure diſtinctionum: quarum ſine mediocri, uel potius exquiſita notitia, nemo eſt, ut ſe feliciter conſulere cuiquam, & rectè de Iure reſpondere poſſe arbitretur. Vt enim nulla eſt Iuris regula, quæ non ſuas recipiat exceptiones [d]: ita uix puto ullam eſſe Iuris theſim, aut definitionem tam generalem, quæ non aliquo caſu per diſtinctionem excludatur, & uim ſuam amittat. Ad hoc autem rectè perficiendum, in primis gloſſæ Accur. ordinariæ magno ſunt adiumento: qui uir acerrimo ingenio, diuinaq; memoria præditus, uidetur omnem Iuris prudentiam ſic in numerato habuiſſe, atq; in promptu, ut nihil in toto Iure propemodum occurrat, quin quid illi conſentaneum ſit, quid cum eo pugnet, quibus caſibus locum habeat, quibus excludatur, tantum non ſub conſpectum ſubijcere poſsit. Sunt qui præcipiant, in ſingularum legum explicatione, primùm quædam quaſi προλεγόμενα præmittere: quibus quæ ad propoſitæ legis intelligẽtiam uidentur cognitu neceſſaria, præuia quadam expoſitione præmonſtrẽtur: tum ſummam legis ſubijcere: pòſt facti ſpeciem proponere, de eaq; per rationes dubitandi ac decidendi diſputare: mox legem in certas partes ſeu membra diuidere, ac ex ſingulis annotare theſes cognitione dignas (Notabilia uocant:) deinceps ſingularum partium uerba perlegere & explicare: ac ultimò, ſingula quæ uel obſtare definitioni legis, uel aliqua in parte ei derogare uideri poſſunt, aptè diſtinguere ac conciliare. quæ omnia complexus eſt his uerſiculis Gribaldus:

a l. ſcire. 16. De legibus.

b l. promittendi. 42. in prin. de iur. dot. & gl. in l. 6. uerb. ſequendum. de contr. emp.

c l. 2. C. con. de lega.

d l. omnis. de reg. iur.

Præmitto,

Præmitto,ſcindo,ſummo,caſumq́; figuro,
Perlego,do cauſas,connoto,& obijcio.

Ea interpretationis ratio,à ſuperiore non longè abeſt: & in reſponſis longioribus, aut etiam obſcuris,mihi nequaquam diſplicet.Habet enim multum lucis,& ad explicationem rerum intricatarum non parum opportuna uideri debet.Sed in ſingulis, etiam facilioribus & apertis, hæc omnia pueriliter conſectari, nihil aliud eſt, quàm nodum(quod aiunt) in ſcirpo quærere,& inutili rerum mole,inaniq́; curioſitate,aures animosq́; auditorum defatigare. Plus ſatis difficultatum αὐτομάτων,docentibus diſcentibusq́; Ius Ciuile obijcitur, & occurrit: etiamſi earum cumulum, accerſitis ſubtilitatibus, & παρέργιαις haudquaquam neceſſarijs non augeamus. Quare ubi dignus uindice nodus inciderit,hæc ratio potiſsima eſto:in ijs quæ plana ſunt,minimeq́; obſcura,ſit etiam plana & facilis, nec in multas partes atq; ambages diuiſa interpretatio. Illud ſane in difficilioribus copioſioribusq́; materijs declarandis, præter iam dicta puto eſſe operæprecium, ſi poſt ſummariam ipſarum legum explicationem, compendiaria quædam ad eam quam paulo antè poſui methodi rationem,totius materiæ tractatio inſtituatur.

Exempli gratia:Proponatur explicanda l.2.C.de reſcind.uend.cuius materia uaria eſt, & copioſa, neq; in foro infrequens. Huius ergo legis partes principiò omnes,ad eam de qua modò mentio facta eſt,rationem dubitando, decidendo, connotando,diuidendo,&c. examinabo:quibus dilucidatis, totam materiam in certa & idonea capita diſtribuam.Primò exquirens,quid ſit remedium d.l.2.deinde quale ſit, & quibus notis ac proprietatibus ab alijs conſimilibus actionibus diſcernatur.tum quotuplex illud ſit: utrum tãtum actio,& an una actio:an etiam exceptio, an imploratio officij iudicis.tum quæ eius cauſa efficiens,quæ προκαταρκτικὴ:& ob quam læſionem detur item cui aduerſus quem, coram quo detur. exinde de materia: quibus in contractibus id genus remedij locum habeat,in quibus non habeat. quid in illud ueniat: utrum res,an precium,an utrumuis,an fructus, an reliquæ acceſsiones,& conſimilia. Pòſt de forma,quomodo proponatur: utrum tantum per modum agendi,an etiam per querelam,exceptionem,&c. quomodo in eo concludendum ſit:utrum ſimpliciter,an alternatiue,&c. item quomodo,quibusq́; articulis probetur,qua forma dijudicetur: quis eius iudicij finis, effectus, interpretatio, affinia: quæ contraria,& exceptiones,quibus id genus remedij tollitur,præſcribitur aut impeditur.

Rurſus ad l.1.C.unde ui.aut ad l.3.de iuſt.& Iur. (quibus locis defenſionum materiam interpretes noſtri copioſè quidem, ſicuti par eſt, ſed confuſè nimis exponunt) ſententia,uerbisq́; legis ſummarim delineatis, mox inueſtigabo quid ſit defendere,quid defenſio: tum quibus propriè notis,ab offenſione diſtinguatur: tertiò,quotuplex ſit:quartò,quo iure inducta ſit defenſio:quæ eius cauſa efficiẽs,quę iuſta cauſa προκαταρκτικη,qui nam, contra quos ſe defendere poſsint, uel non poſſint.quintò,circa quas res uerſetur defenſio: an tantũ circa perſonas, & circa quas: an etiã circa res,tam proprias,quàm alienas.ſextò,quæ forma,quis modus & temperatio iuſtæ defenſionis exiſtat. ſeptimò, quis eius finis eſſe debeat: qui effectus, an & quando excuſationẽ habeat,aut non habeat defenſio: & quæ nam interpretationis ratio,toto hoc in genere ſit tenẽda.octauò,quæ defenſioni affinia.ultimò, quæ contraria.Eademq́; ratione opportunis locis materia ſtatutorũ,[a] reconuentionum[b],diuiſionis[c],fictionis[d],negatiuæ[e],notorietatis[f],ſuitatis[g],actorum[h],expenſarum[i]: aliæq; res,cognitione utiles,quæ certis ac ſpecialibus titulis non ſunt concluſæ,rectè atq; ordine poſſunt explicari. Cuius rei exẽpla, aſpirante cœptis Deo, in analyticis noſtris Cõmentarijs copioſius aliquando proponentur. Nunc aliò ſe uertat oratio: ſi prius eorum reprehenſionem paucis diluero,qui negant utile eſſe, in colligendis ex quoq; capite generalibus regulis,operam inſumi:quãdoquidem omnis definitio in Iure ſit periculoſa,rarumq́; exiſtat, ut contrario aliquo axiomate ſubuerti non poſsit. Quorum quidem orationem atq; authoritatem ſi admittimus,ue-

a l.1.C.de ſum.trinit uel ad tit.de decre.ab ord. facien.
b l.cum ſummi.14.C.de ſentent.
c l.qui Romæ.§.duo fratres.de uerb. oblig. l.1 Com.utr.iud.
d l.ſi is qui pro emptore.de uſucap.
e l.actor.C de probat.
f l ea.7 C.de accuſat.
g l.in ſuis.de lib et poſth.
h l 2 C.de edend.
i ad l. properandum. §. ſiue autem.l.ſancimus.C.de iudic.

mus, uereor ne magnam nobis cùm in agendis cauſis, tum in definiendis, amputemus facultatem. Nam ut prætermittam, hæc eſſe ueluti orationis lumina & neruos, quibus cauſarum argumenta aptè ſuis locis cùm illuſtrantur, tum colligantur: quis uel mediocriter rerum forenſium peritus, non animaduertit, multa quotidie incidere, quæ niſi generalibus iſtis præceptis decidi non poſſunt? Verè enim eſt dictum, eum intentionem habere fundatam, pro quo generalis faciat iuris definitio [a]: nec ab ea niſi ſpecialis appareat in contrariũ diſpoſitio, recedendum eſſe [b]. At ea eſt periculoſa, raroq; fit, ut ſubuerti non poſsit. Periculoſam eſſe, & ambiguam, infirmamq; toto genere, nego: etiamſi caſus emergere poſsint, in quibus propter probabiles cauſas, uarioſq; rerum & perſonarum complexus, locum non habeat, &(ut inquit I.C.) facilè ſubuertatur. Quam propter cauſam ſi has Iuris theſes reijci conſentaneum eſt, eâdem opera uniuerſum Ius noſtrum explodamus licet: & (ſicuti multos inſanire audio) ex æquo & bono, hoc eſt, pro arbitrio, quod ſibi quiſq; uario mentis errore uariè fingit, iudicia tractemus, ac tantum non nundinemur. Neq; enim ulla lex tam eſt circunſcripta, nec tam circunſpectè ſcribi poteſt, ut quamuis in ſpecie de qua agit, multo ſit æquiſsima: tamen non aliquando in conſimilibus articulis ceſſet, & ἐπιείκεια aliqua propter diſsimilitudinem circumſtantiarum excludatur. Quid, quòd ipſi I.C. uolunt confici ex Iure regulas [c]? quòd Impp. ſuas conſtitutiones, quibus pro re oblata in ſingulas res uel perſonas ius reddunt, ad omnia ſimilia pariaq; facta, tanquam generales theſes extendi atq; accommodari præcipiunt [d]? quod in Iuris diſciplina omnino faciendum eſſe, eleganter grauiterq; apud Ciceronem Antonius monet [e]. Sed de his copioſius diſſerendi, opportunior nobis quandoq; dabitur occaſio. Nam in hoc inſtitutionis primordio omnia dici nec poſſunt, neque uerò debent. Quocirca his miſsis, quod ultimo loco dicendum fuit, de adhibendis interpretibus, nonnihil (ſi placet) commentemur: in quo fateor difficile eſſe omnium iudicijs ſatisfacere, quòd pro diſpari uitæ inſtituto alij aliter opinentur. Nam qui omne ſuum ſtudium ad praxim, & capeſſendam aliquando Rempub. conferunt, hi non minus doctoribus, præſertim Speculatori & Bartolo operam dant, quàm legibus: propterea quòd in omnibus iudicijs morem hunc inualuiſſe animaduertunt, ut iſtorum placita, præſertim communi errecepta non minus ius faciant, & attendantur, quam ipſæ Principum conſtitutiones. Contrà, quorum animi melioribus diſciplinis tincti, artem potius ipſam Iuris, & operas ſcholaſticas, quàm uſum forenſem intuentur: hi metuentes, ne (quod in tragœdia Menelao obijcitur) barbari fiant inter barbaros: cum omnia inconditè, horridè, ſparſim, ſine methodo, ſine ordine tractari ab interpretibus perſpiciunt: multa confuſè, neq; ſuo loco, & (ut aiunt) ὅτι γῆς ὅτι ὀυρανοῦ ἀπέπλεγμα dici: nihil gratiæ, nihil elegantiæ, nihil proprietatis illis Gloſſematis ineſſe: exoſi horridum interpretationis genus, ſolis (ut loquuntur) textibus inhærent. Quo ex genere prodierunt hoc tempore magiſtri quidam noui, qui ueluti edicto Prætorio, & perinde ac ſi ad ætatem & curias ueterum Romanorum eſſet reditum, ſic ſcriptis ſuis omnes doctorum exagitant exibilantq; interpretationes, earumq; laudationes ex ſcholis noſtris uolunt omnino proſcriptas & exterminatas: qui mihi quidem finem huius artis minus rectè perpendere, magisq; ad oſtentationem ſubtilitatemq; ocioſam, & captãdos populares plauſus, quàm ad uſum aliquem, finemq; in uita utilem, Ius noſtrum accommodare uidentur. Quorum error eripiendus eſt, omnisq; opinio eò traducenda, ut commendetur illiuſmodi Iuriſprudentia, quæ uſum in uita communi habet neceſſarium: illaq; exponantur adoleſcentibus huius diſciplinæ ſectatoribus, quæ uiris aliquando uſui ac ornamẽto in Repub. eſſe poſſint. Nam quid obſecro iſtis ſtudijs atq; uigilijs quærimus, quàm ut foris, domi, ut publicè priuateq;, in omni ocio atque negocio ius reddere & explicare, atque ita quàm plurimis commodare, ac conſulere, recteq; obito iuſtitiæ munere, coniunctionem communitatemq; uitæ cõſeruare, pro noſtra uirili poſsimus? Id autem ut obtineamus, non tam quid elegans ſit, quid' ue priſcis temporibus aut pro Iure habitum,

[a] Iaſ. poſt Bart. l. 2. num. 33. Si quis in ius uocat. Not in l. 1. de reg. iu. ubi gl. mag. et Dec. nu. 6. et gl. in l. omnis. 203. eo. tit. cap. 2. de reſt. ſpol. lib. 6.

[b] Bal. in l. ſi tutor. in fin. C. de ſer. pig. da per d. l. omnis. Schurff. conſil. 15. quod in præſenti. nu. 6. cent. 3.

[c] l. j. de reg. iur.

[d] Conſt. j. Cod. §. nulls. C de iuſt. Cod. cõfir. l. 3 C. de legib. l. neq;. 9. cum legi. ſeqq. ff. eod.

[e] lib. 2. De orat.

bitum, aut in ſcholis I.C. ſit diſputatum: quàm quid in noſtris iudicijs, atq; omni iuriſdictione, hac ætate ualeat & obſeruetur, inquirendum eſt. Atqui ubi ius inualuit, & iam quaſi publico gentium conſenſu atq; iure receptum eſt, ut ſententiæ, interpretationes, & communia Doctorum placita, niſi certa lege & ratione refutentur, uim legum habeant, & iudicantes imperata facere cogant. Illis ergo monitoribus & magiſtris utatur qui uolet. alia enim alijs arrident. Ego certè

Nullius addictus iurare in uerba magiſtri,

cum meo quodam fato ita diſtrahar, ut alterum pedem in ſchola, alterum in foro habere propemodum uidear: quod nam meum ſit de legendis interpretibus iudicium, paucis exponam. Ac principiò hîc meminiſſe conuenit, iniquam eſſe in omni re accuſanda, prætermiſsis bonis, malorum commemorationem: quando ita natura comparatum ſit, ut iuxta unum bonum duo plerunq; incommoda hominibus Deus tribuat: quæ inſipientes & moroſi, non nórunt ferre eleganter (ut ait Pindarus) ſed boni pulchra & uenuſta foràs ad conſpectum obuertunt. Ac negari quidem non poteſt, quin ſuperioris ætatis interpretes, tenebris ſuorum temporum inuoluti, multum in proprietatibus uerborum, inq; antiqui Iuris explanatione ſint hallucinati: & deſtituti methodo, tractent pleraq; ſine ordine ac luce: plura ſæpe ut in eorum diſputationibus πάρεργα quàm ἔργα reperias. Sed hæc incommoda, longè pluribus compenſant utilitatibus: quarum conſideratio partim delectationem aliquam, partim uſum in uita maximum afferre poteſt: & certè nos ad eorum lectionem meritò exuſcitare debet. Homines enim ingenijs abundantes, & in conſilijs rerum maximarum, atque imperiorum adminiſtratione multum uerſati, cum non in umbra ſcholarum, ſed in media republica uim omnem iuſticiæ, & præcepta Iuris perdidiciſſent, multa deinceps, quæ nobis aduertere nunquã ueniſſet in mentem, in ipſarum legum expoſitione, collecta uſu & prudentia ciuili animaduerſa, annotarunt. Adde, quòd ſint non pauca in legibus noſtris partim deſuetudine obſoleta, partim immutata uetuſtate, partim etiam correcta, ampliata, interpolataq; cùm moribus, tum conſtitutionibus: quæ intelligi, caueriq;, niſi de horum interpretum indicatione, haud facilè poſſunt.

Quid in tradendis legum cauſis, in eliciendis theſibus, & ad uſum forenſem accommodandis, in conciliandis antinomijs, & diſtinctionibus pugnãtium iurium dextrè excogitandis, quantum eſt eorum acumen? Iam uerò cum illud conſtet, plerarumq; litium dijudicationem non ab aperta Iuris definitione pendêre (nam quæ cauſæ ſunt eiuſmodi, ut de earum iure dubium eſſe non poſsit, omnino ex in iudicium uenire non ſolent) ſed eius eſſe generis, ut diſputationem habeat in utramq; partem probabilem: uſitatum eſt (ut paulo antè oſtẽdi) cùm in agendis, tum etiam definiendis cauſis, ſententias horum interpretum, ubi lege ſcripta, quod plerunq; uſuuenit, deſtituimur, attendere: niſi euidenti aliqua ratione, aut explorato Iure refutentur. Quare neq; boni patroni munere defungi, nec cauſas clientum ſcienter prouideq; argumentorum copia inſtruere, neq; magnum aliquod momentum, ad permouendos iudices in iudicium afferre, multo uerò minus in iudicando, omniq; iuriſdictionis munere, quid eligendum ſequendumq; ſit, æſtimare rectè is poterit, qui horum interpretum doctrina præclare inſtructum non habet ingenium, atque ſubactum. Neq; uerò nulla de cauſa tantum iſtis Doctoribus deferri putãdum eſt. Cum enim hi, ſicuti dixi, rerum ciuiliũ experientiſsimi homines, infinitas quæſtiones, quæ nuſquam certa lege aliqua comprehẽſæ ſunt, paſsim tractent & decidant: ſuæq; opinationis ueriſimilem ut plurimùm (iudiciũ enim adhibendum, nec temerè omnibus eſſe aſſentiendum, & procul repudiandum illud αὐτὸς ἔφα: & cogitandum, hos quoq; fuiſſe homines, errare potuiſſe: atq; interdũ erraſſe, planè & perſpicuè confiteor) cauſam aliquam afferre ex iure conentur: quid eſt, cur in rebus ambiguis ſententias, illorum autoritate cõfirmatas, boni prouidiq; iudices ſequi uereantur? Nam qui putant in eiuſmodi dubijs negocijs, id quod bonũ & æquum eſt attendendum, & ex uniuerſalibus principijs ac regulis generalibus Ius expendendũ

eſſe: pri-

eſſe: primò periculoſè nos docent. Sæpe enim numero falſa ęquitatis ſpecies, quaſi γλαύκωμα in oculos primùm incurrit: qua etiam prudentiſsimi homines, & ab omni iudicij doctrinæq; maturitate circumſcripti, in errorem facilimè pertrahantur. Principia quoque & definitiones generales etſi ſuo loco ualent, tamen in ſingulis cauſarum ſpeciebus periculoſæ exiſtunt: quia (ut inquit I.C.) rarum eſt, ut ſubuerti non poſsint, neq; aliqua rationis diſtinctione excludantur: ut abſq; χειραγωγίας quadam eorum interpretum, qui (ut paulo antè oſtenſum eſt) pleraq; legum, præcipuè generalium capita, diſtinctionibus aptè determinarunt, notaruntq; ſuis, hæc κριτήρια commodè ſatis apteq; nequeāt uſurpari. Imò uerò peſſimè alijs conſulat, & Iuriſconſultum exuat oportet, qui neglectis eiuſmodi diſtinctionibus, quarum ſine lumine cæca iacet Iuris exercitatio, ex generalibus dūtaxat regulis, legibus ac principijs, cauſas omnes metiri, & uelut ad Leſbiam regulam quaſuis rerum definitiones exigere non dubitet, & accommodare. Deinde ut maximè, quod conſentaneum ſit, habeas perſpectum: tamen cum tam præceps atq; pronus in tanta ambiguitate, tenuiq; æquitatis diſcrimine ſit lapſus: quantæ confidentię eſt, tuo ſolius iudicio niti: & quid pręſtantiſſimi uiri, quibus nullo modo ſis conferendus, de eadem antea re ſtatuerint, nolle ponderare? Poſtremò, quot indies gliſcunt controuerſiæ, quàm multa incidunt, in quibus quaqua uerſum eadem apparent æquitatis momenta, occurrunt principia diſparia, diſpares regulæ, ac rerum contrariarum pari lance exæquatarum æquabile pondus, in contrarias ſententias animum diſtrahit, affertq; in deliberando ancipitem cogitandi curam? Quomodo quæſo ex hac ſalebra, ſine horum interpretum adiumento, eluctabere? Credo, ſicut Alexander Gordianum nodum gladio diſſolues: quod ruſticorum eſſe, non Iuris peritorum, rectè noſter oſtendit Accurſius [a].

a in l. Neſennius. 36. §. fin. de neg. geſt.

Nam quod quidam dicunt, ne in ipſis quidem Doctorum libris, omnes quęſtiones quarum cauſa ſit, inueniri definitas: ut maximè ita ſe res habeat, an propterea quæ ſapienter accurateq; ab ijs conſulta decretaq; inueniuntur, erunt negligenda? Verùm propè dicam non modò plures cauſarum, quæ quidem in forenſem diſceptationem incidunt, deciſiones extare in monumentis noſtrorum interpretum, quàm in ipſis legum uoluminibus: ſed etiam nihil poſſe propemodum euenire tam inuſitatum, tam nunquam auditum, diſputatumq;, cuius non aut expreſſa definitio, aut ſaltem ratiocinatione probabilis, ex Doctorum placitis, accurataq; lectione poſsit alicunde peti. In quo uanus habear: ſi qui omnem ætatem in diſciplina forenſi, tractandisq; cauſis, atq; interpretum commentarijs peruolutandis conſumpſerunt, non facilè huic meæ aſſeuerationi, album (quod aiunt) calculum ſint addituri. Neq; uerò tantummodo definiendis rerum cōtrouerſijs, Doctorum commentarij utiles ſunt: ſed multo magis ad ordinem iudiciorum rectè intelligendum, ad formam agendi, excipiendi, probandi, ſine errore concipiendam, ad cætera omnia deniq; quæ in iudicijs noſtræ ætatis occurrunt, perdiſcenda, recteq; pertractanda, mirificè ſunt opportuni. Nam illi ueterum iudiciorum ritus, qui in legibus noſtris extant, magna ex parte hodie obſoleuerunt: receptis ſcilicet in uſum alijs rerum agendarum modis: qui aliunde quàm de libris noſtrorum interpretum peti non poſſunt. Parcius hac de re agerem, niſi compertum mihi eſſet, hos interpretum noſtrorum maſtigas cùm diſceptandis dirimendisq; controuerſijs adhibentur, ſæpe ex illo tam laudato atq; admirabili æquitatis ſuæ promptuario, nimis quàm debilia infirmaq; in deliberationem adferre argumenta, nonnunquam etiam obmuteſcere atq; aſſidere, uelut κωφὰ πρόσωπα, ac uel inuitos tandem ad retinendam dignitatem lectioni Doctorum ſe mancipare: ut aptiſſimè in eos quadret, quod in fabula uini uituperatoribus obijcitur: Vituperant, & bibunt tamen. Itaq; cōtra Prætoris edictum, contraq; boni uiri officium aliud palàm cæteris pręſcribunt, alio ipſi clàm & priuatè utuntur. Quos quidem aliquis fortè ijs comparet medicis, qui cū magno conatu Auicennam & Arabas omnes, ueluti indoctos barbarosq; ex finibus atq; agris τῆς ἰατρικῆς πολιτείας exterminarunt: tamen cū ad ma-

num &

num & praxin medicinæ uentum eſt, aut eoſdem quos eiecerunt, magiſtros reuocare, & in conſilium adhibere coguntur: aut ijs deſtituti, magno cum hominum detrimento, aberrant ipſi ſæpe, & noxia pro ſalutaribus miſcent: nullam certè (ſicuti uidemus) à dexteritate medendi laudem, nullum ad celebritatem inſigne nomen conſequuntur. Neq; tamen hæc eo à me dicta ſunt, quòd obrui iuuentutem intempeſtiua interpretum lectione uelim. Nam omnibus peruolutandis, uix hominis uita ſuppeditet, nedum hi anni, quos huic ſtudio pleriq; impendunt. Quare ut ille philoſophandum, ſed paucis autumat: ſic ego in ſcholis parcè adhibendos interpretes exiſtimo: ne uel multitudine diſputationum obruantur ingenia; uel à melioribus ſtudijs alieniſſimo tempore abducantur. Præſtat ſanè primam inſtitutionem præceptorum duntaxat uiuæ uoci, ſoliq; legum intelligentiæ ac ſtudio dare. Etenim & præceptores commodius dubitantibus reſpondent (ut ait Plato) q̃ libri, reſq; intricatas explanant perſpicuius: & penetrant inhęrentq; memoriæ altius, quæ uiua docentium uoce hauriuntur, quàm quæ de mutis diſcuntur magiſtris: ſicut uerè dicit Hieronymus. Habet neſcio quid latentis energiæ, uiua uox: & in aures diſcipuli, de authoris ore transfuſa, fortius ſonat. Atq; cùm reliquæ diſciplinæ non tantum de libris hauriri poſſunt; ſed lumen etiam doctoremq; deſiderant: tum in primis Iuriſprudentiæ ſtudium, propter incurrentes undiq; obices, & uix credibilem in tractando aſperitatem, uiui interpretis adiumentum requirit. Præterea ex ipſis legibus non modò gratius, uelut ex limpidiſſimo fonte bibuntur cauſarum deciſiones: ſed id quoq; utilitatis percipitur, quòd in ijs qui bene uerſatus eſt, & quid quoq; loco tractetur, in promptu habet, eum latére nequeat, ſi qua noua quæſtionum difficultas inciderit, quo eam loco & ad quas leges, in commentarijs doctorum, inuenire poſſit explicatam. Quę res in praxi magno eſt uſui: ſicuti compluries rebus ipſis ſum expertus.

Præcipuum igitur in Schola iuuentutis ſit ſtudium, bene intelligere, atq; animo complecti ſeriem ſingularum materiarum: ac præcipua earundem capita, ſententias atq; definitiones, ſibi reddere quàm maximè notas & familiares. Quia tamen & priuato ſtudio, ad uſum communem Ius eſt transferendum: & diſputationibus ſcholaſticis, opinionumq; collatione (quæ tam eſt in omni ſtudio neceſſaria, ut artes etiam ipſas omnes peperiſſe perhibeatur) cùm uerum inquirendum, tum forenſibus litigijs præludendum eſt: ut non immeritò exiſtimetur [a], Iuris eruditio potiſſimùm in diſputando uerſari: ad priuatum autem ſtudium, & Ius ciuile uſib. rectè accommodandum, adq; diſſerendi rationem cumulatè inſtruendam, multa ſuppeditant interpretum libri: ideo erunt & hi à prouectioribus, pauci tamen, idq; parcè adhibendi: cuiuſmodi ex ſuperioris ætatis doctoribus ſunt ſecundũ gloſſas, Azo, Hoſtienſis, Bartolus, Innocentius, Baldus, præcipuæ authoritatis Iuriſconſulti, Panormitanus, Felinus, duo ſcilicet Pontificij Iuris lumina: Caſtrenſis, ob breuitatem & rationum decidendi inuentionem, tyronibus maximè accommodatus: Fulgoſius, mira ingenij dexteritate, & ſubacto in legibus interpretandis iudicio excellens: Alexander, Imola, Iaſon, Decius, Socinus: à copia doctrinæ, & uarietate multæ lectionis commendabiles ſcilicet omnes. Sed in his, meo quidem iudicio, praxi operam aliquando daturis, pręcipuè ſecundùm Accurſij gloſſas terendi erunt Speculator, Bartolus, & Iaſon. Ex quibus Speculator, quem patrem practicæ uulgò appellant, corpus Iuriſprudentiæ mediocri ordine diſtribuit atq; exponit: idq; in forum ac uſum producit. Bartolus porrò ſolido iudicio & uſu rerum inſtructus, quaſi facem præfert ſequentibus: & fontes omnium penè diſtinctionum, diſputationum ac deciſionum, quæ apud interpretes extant, prudenter aperit: nec in decidendo multum fallitur, ſed ſemper ſui ſimilis, uim ingenij ac iudicij maximam oſtendit: eoq; ad hunc ſæpe alij remittunt, tantum digitũ in ea quæ Accurſ. & Bart. copioſius diſputant, intendentes: ut abſq; huius & Gloſſarum lectione, reliquorũ interpretum commentarij uelut mutili ſint; neq; fructuoſè ſatis euolui poſſint. Quare non poſſum non eorum commendare inſtitutum, qui poſt annos aliquot,

[a] Fab.lib.12.cap.2.

intelligendis legibus impenſos, priuſquam in forum ingrediuntur, totum Iuris
corpus unà cum Gloſſis, Speculatore & Bartolo, ordine percurrunt. His enim
fontes òmnium quæſtionum ac deciſionum, indicationes diſtinctionum & conci
liationum, & deniq; totius praxis, atq; iudiciorum certa & uſitata ratio doctrinaq;
continentur. Cæterùm Iaſon tanta ingenij copia, doctrinæq; ubertate inſurgit, tam
exactè diſputationes in utranq; partem ponderat, tanta luce ſingula illuſtrat, tam
uaria rerum copia locupletat: ut nullius interpretis lectionem tantum utilitatis ho
mini forenſi adferre poſſe arbitrer, quanta eſt ea quæ ex refertiſſimis Iaſonis monu
mentis, quaſi diti aliquo Copiæ cornu colligi poteſt. Horum itaq; monumenta,
praxi aliquando operam daturis, præcipuè erunt peruolutanda: quibus ſi quis Bal
dum adiungere uelit, non leue eius libris legendis, propter deciſionum copiam,
& argumentationum ſubtilitatem, operæprecium eſt facturus. Porrò his etiam ad
dendi ſunt illi, qui hoc noſtro ſeculo ad imitationem ueterum, propria & eleganti
oratione Ius noſtrum illuſtrarunt. Multa enim à ſuperioribus dicta perperàm, e-
mendant: plurima non animaduerſa hactenus, in lucem producunt: ac melioribus
inſtructi diſciplinis, leges ueteri ſuæ puritati, & natiuo candori reſtituunt: quorum
feliciſſima ſcripta authores ſic commendant uulgò ſuos, noſtra ut prædicatione
aut indicatione, tanquam ſuſpenſa hedera non habeant opus. Eiuſmodi ergo
commentarijs, neutiquam ſuadeo adoleſcentes careant, quin potius aſſidua in ijs
lectione & ſtudio immorentur. Ita enim leges rectius intelligere, adq; uſum accom
modare quotidianum, & maiorem facultatem diſputationibus, quibus ego quic-
quid in hoc genere conſecutus ſum, potiſſimùm fero acceptum, ſuppeditare pote
runt: cumq; ad actiones publicas, ubi Doctores in manus ſumendi, conſulendiq;
omnino ſunt, erit uentum, non tanquam peregrini atq; hoſpites in aſſequendo il-
lorum ſermone atq; phraſibus, longè à communi loquendi ratione remotis, neq;
in diſputationibus illis ſubtilioribus intelligendis, permultum hærebunt. Ac ſicu-
ti memoriæ proditum eſt, Ludouicum Romanum & Franciſcum Aretinum, duo
lumina Iuris, aſſiduitate relegendi textum Iuris id conſecutos fuiſſe, ut omnia pe-
nè legum uerba familiariter nota, & in numerato promptuq; haberent poſita: neq;
tamen eo minus operam legendis interpretum noſtrorum libris accuratam impen
diſſe, ut in utroq; genere cum admiratione excellerent: ſic horum induſtriam & ſtu
dium, hortor ſtudioſos ut ſibi ad imitandum proponant. Porrò in perlegendis Do
ctorum commentarijs, eandem methodum qua textus ipſos legum diſtribuendos
eſſe oſtendi, diligenter obſeruent: inexplicabiles illos ſubtilium materiarum, ad
quas paulo antè digitum intendi, labyrinthos, & diſputationes intricatas rerum
hac ætate obſoletarum, lectione prætermittant: in ijsq; quę ad uſum ſunt potiora,
certa ratione atq; uia legendis & ad uſum aptandis, omne ſuum ſtudium locent:
hac uidelicet ratione, ut definitiones, partitiones, cauſas, effectus, actiones, exce-
ptiones, deciſiones rerum omnium quæ à Doctoribus pertractantur, in illos de
quibus paulo antè dixi, locos atq; ſedes, more ſedulæ & diligentis apiculæ repo-
nant, ut cum opus erit, ad cauſarum defenſionem definitionemq; opportunè de-
promi proferriq; ſine mora poſſint. Quod qui facere inſtituent, hi rectè atq; ordi-
ne mihi facturi uidentur, ſi præ reliquis Doctoribus, Azonem & Hoſtienſem ini-
tiò ſibi perlegendos proponant. Hi enim non modò à breuitate & perſpicuitate,
ſed ab ordine quoq; atq; methodo commendantur: ſtudioſosq; ad eam ipſam, quã
ſuprà poſui diſtributionis uiam, quaſi manu ducunt.

Effudi uobis omnia optimi auditores, quæ mihi ad conſtituendam rectè huius
ſtudij rationem uiſa fuerunt peridonea: quam quidem ſi ego ab ineunte ætate ſecu
tus eſſem, omnemq; Iuriſprudentiam in illos de quibus dixi locos haberem dige-
ſtam, magnum (niſi fallor) adiumentum non modò ad memoriam, ſed etiam ad in-
uentionem, intelligẽtiamq; ſtudijs meis parauiſſem. Nam ut reliqua prætermittã,
id diſſimulare nequeo, nonnunquam in tractatione negociorũ id uſuuenire mihi,
ut cum recorder, oblati facti deciſionem aliquo in titulo extare, caput tamẽ ipſum

ignorẽ: cogarq; eius inueniẽdi gratia totum, quamuis longiſſimũ titulũ percurrere lectione: quod in ſedem Methodicam digeſtũ ſtatim ſe offerret, nec fugere morariq; quærentem ullo pacto poſſet. Itaq; cum ipſo rerum uſu didicerim, quantas hęc ratio habeat in omnem partem utilitates, eam me in dicendo ſecuturum profiteor. Ac primùm Inſtitutiones Iuris, unà cum tt. de uerb. ſig. & de reg. Iuris, ſummatim & breuiter uobis explicabo: ſubinde παράτιτλα ad Pandectas compendiaria, quib. & ſeries, & præcipua omnium titulorum capita utcunq; delineabuntur, ſubijciam. Eo decurſo ſpacio rurſus (ſicut oſtendi faciendum eſſe) ad carceres redibimus: & omnes Iuris materias atq; titulos, eorumq; ſingula capita, in ſuos locos atq; ſedes, ſecundum præſcriptam paulo antè rationem, diſtribuemus: atq; ita diſtributa accommodare ad uſum, & populari quodam interpretandi genere explanare conabimur. Atq; utinam conceſſu & munere æterni Dei, perficere cogitata poſſim. Eſt enim res magni laboris, iudicij, induſtriæ. Nam etſi locorum de quibus dixi inuentio, à mediocriter exercitatis inueſtigari utcunq; poteſt: tamen tantam rerum uarietatem aptè diſtribuere, & diſtributam commoda ratione atq; uia explicare, longè fateor maius ac difficilius eſſe, quàm ut à me, ingenij, doctrinę atq; uſus modici homine rectè ſuſtineri, abſoluiq; poſſit. Quia tamen in hac docendi ſtatione me arbiter omnium rerum collocauit Deus, qui & uelle & perficere inuocantibus ſanctum nomen ſuum ſuppeditat: ideo hoc duce fretus, quod poſſum progrediar: ſanctoq; eius Spiritu ſuppliciter ad opem implorato, pro mea mediocritate ſi non feliciter, at ſaltem bono ſtudio & diligenter cœptũ urgebo curſum, telamq; ſemel exorſam, quoad potero, pertexere conabor. Cui quidem inſtituto ſi uita, laboribus, et ingenio ſupereſſe atq; ſufficere aliquando potero: & publicæ occupationes, quibus diſtineri interrumpiq; nonnunquam hunc curſum noſtrum uidetis, ocium cõcedent: ad rem tantam animo atq; opere perficiendam neceſſarium, mediocre Iuriſprudentiæ κτῆμα, artemq; habebitis magis uberem, ac rebus præſentibus idoneam, quàm aliqua in parte difficilem aut obſcuram. Eam porrò, ſi decurſo ſtudiorũ ſpacio, in forum educetis atq; uſum, qui ſolus facit artifices, omniaq; omnium magiſtrorum præcepta ſuperat, conſuetudinumq; peritia, quas Tiraquellus, Molinæus, Chaſſenæus, Matthæus de Afflictis, Boerius, atq; alij peritiſſimi rerum forenſium homines, commentarijs illuſtrarunt ſuis: ſimul & optimorum lectione conſiliorum, in quibus breuitate præſtant, Anchoranus & Romanus: doctrinę copia Alexander, Decius & Socinus omnia perpolire ac limare, tractationeq; cauſarum roborare inſtituetis: nihil cauſæ erit, quamobrem inter ſummos I. C. quorum prudentia & conſilio reſpub. teneantur, non iure annumeremini: ſpemq; præbeatis, toto legitimo opere perfecto, ampliſſimam poſſe rempu. quamuis in iſtis Imperiorum ruinis, & ſenecta mundi extrema, horribiliter furoribus diaboli, & efferorum hominum immanitate conuulſam ac laceratam, tamen in partibus eius uobis credendis, utcunq; feliciter regi atq; adminiſtrari. Quod ut ſumma cum dignitate aliquando conſequamini, ueſtrum erit, ad harum rerum conſiderationem, tempus & diligentiam, ſine qua nihil præclari efficitur, adhibere iuſtã: mihiq;, pro qualicunq; hac facultate quam Deus largitus eſt, ad illuſtrationem huius ſtudij incumbenti, nauiter dare operam, tanto ſtudio dignam. Cur autem non detis, in tanta huius ſcientiæ dignitate, amplitudine, & neceſsitate: tam certis propoſitis dignitatum commodorumq; præmijs? Nam de dignitate huius ſtudij, quid opus eſt multa commemorare? cum perſpicuum ſit, riuulos legum eſſe παιδαγωγίαν in Chriſtũ, & ad fontem omnis ſapientiæ ac iuſticiæ Deum nos perducere: omnemq; humanę ſocietatis incolumitatem, æquabili iuris diſtributione cùm perſtari, tum retineri. Amplitudo porrò huius ſtudij tanta eſt, quanta eſt omnium rerum atq; actionũ uarietas & magnitudo. Nulla enim uitæ pars, nec domi neq; foris, neq; publicis nec priuatis in rebus, Iuriſprudentiæ cognitione uacare poteſt: ut quod de mundo dixit Plinius, idem de hoc noſtro ſtudio propemodum uſurpare queamus: licet natura finitum ſit, tamen infinito ob infinitam rerum humanarum uarietatem propemodum ſimile eſſe. Porrò quàm in omni Eccleſiæ, Reip. Oeconomiæ gubernatione neceſſa-

rius ſit Iuriſprudẽtię uſus, cùm ipſa ratio, tũ quotidiana uitæ cõmunis exempla, & multo maximè facies omnis mali, quę in ἀναρχίᾳ & uita Cyclopica cernitur, planiſſimè oſtendit: ut ſolẽ è mũdo tollere uideãtur, qui lucẽ Iuriſprudẽtię, qua nihil melius eſt, nihil iucundius, reb. humanis ereptũ eunt. De præmijs uerò & cõmodis, ac quaſi ditiſſimis huius profeſſionis fructibus, quorſum attinet dicere prolixius, quãdo res ipſa ſit in conſpectu? Videre nanq; licet, in ſummis opũ dignitatũq; gradib. illos locari, qui unicuiq; ius ſuum aptè diſtribuere, & hoc ſciẽtiæ genere quàm plurimis commodare inſtituerunt. Et ſanè ad omnem ſapientem & bene inſtitutum populum, cum opportunitates huius ſcientię rebus ipſis atq; uſu eſſent experti, maximo ſemper in honore fuiſſe cognitionem interpretationemq; Iuris, compertum & conſentaneum eſt. Cui enim dubium eſſe poteſt, quin ut quæq; artes plurimum ad publicam omnium, & priuatam ſingulorum utilitatem conducunt: ita maximè concilient adiunganťq; ſibi hominum ſtudia, & ad ornandos augendosq; eos, in quibus illæ artes ineſſe uidentur, mirificè excitent: ut honeſtiſſimos ampliſſimosq; eſſe uelint, quorum opera cùm ſuis, tum communibus rebus optimè conſultum iri intelligunt? Quantum autem, & quàm uariè Iuriſprudentia rebus cùm publicis omnium, tum priuatis ſingulorum conſulat atq; commodet, cuius orationis uis tanta eſt, tamq; copioſa, ut id dignè & pro merito explicare poſſit? O uitæ Iuriſprudentia dux, ô ciuilis uitæ architectatrix: quid non modò nos, ſed omnis uita, omnes actiones, cogitationesq; hominum ſine te fuiſſent? Tu urbes peperiſti, partas conſeruaſti, muniuiſtiq; legibus: tu hominum ſocietatem primò iuſtis coniugijs, deinde domicilijs, tum morum ac diſciplinæ uinculo colligaſti: tu dux & autor uirtutum, tu magiſtra morum: tu ſanas de omnibus uitæ uirtutumq; officijs, ſententias atq; opiniones mentibus inſtillas, iudicia ad ueram rerum humanarum æſtimationem informas, uoluntates ad iuſticiæ & honeſtatis omnis cultum amoremq; inflectis & aſſuefacis: tu pacem ciuitatibus, incrementa ciuibus, gloriam, dignitates, opes, ſummamq; amplitudinẽ tui ſtudioſis confers: tuo præſidio incolumes, tua authoritate ab improborum impetu tuti ſumus: tuo munere et domi ſecurè, et foris in iudicijs, in cõtractibus, in negocijs omnibus, ſine iniuria, honeſtè tutoq; uerſamur: per te quid noſtrum, quid alienũ, quid cõmune ſit, exploratum habemus: per te fundos, patrimoniũ, hæreditates, uxorẽ, liberos, & quęcũq; noſtra nobiſq; chara ſunt, ſtabilia, inuiolata, tuta, ſarta tectaq; retinemus. Hanc igitur ut pulcherrimã præſtantiſſimamq; rerum omnium ſcientiam inueſtigare ritè, atq; explicare, aſpirante cœptis noſtris Deo, ordiamur: diuinam illam ſapientiam, ſine cuius adiumento,

Nullus eſt fælix conatus, & utilis unquam, ante omnia communibus uotis in auxilium aduocemus. Te ergo ſupplices obteſtamur ô æterna ſapientia æterni Patris, Emanuel, fili Dei uiuentis, Domine IESV CHRISTE, λόγε καὶ εἰκὼν τοῦ ἀϊδίου πατρὸς ἀΐδιος, μεσίτης & ἱκέτης ἡμῶν, ſine quo nihil poſſumus, qui promiſiſti te nobiſcum fore uſq; ad conſummationem ſeculi omnibus diebus, & daturũ dona hominibus: cui uolupe eſt, iam inde ab initio uerſari inter homines, noſq; miſeros & imbecilles, de tuis ſolius humeris pendentes regere, tueri, ac erudire ſapientia cœleſti: qui ſolus & intelligis cauſas horribilium miſeriarum afflictæ Eccleſiæ tuæ, & magnitudinem impendentium periculorum proſpicis atq; temperas, & uera cura ac commiſeratione humani generis, ceu cognati ſanguinis, pro quo ſanguinem profundere tuum dignatus es, afficeris: omnipotens, iuſte, caſte, miſericors, cum Patre æterno & Spiritu ſancto Deus, protege & tuere clementer, aduerſus teterrimos diabolorum impetus, Eccleſiam tuam, & πολιτείας quę ſunt hoſpitia Eccleſiarum: atq; hunc cœtum docentium diſcentiumq;, in te proiectum, neq; alio ullo præſidio munitum Spiritu tuo ſancto guberna & erudi: ſtudia noſtra, quæ Eccleſię & Reip. inſeruiunt, in iſtis rerũ difficultatibus, & ruinis regnorũ, ſub umbra manus tuę cuſtodi, & propugna: fac nos uaſa miſericordię tuæ, & eſto lux mentiũ noſtrarũ æterna: ut diuinam ſapientiam ac iuſtitiã, per te, ex arcano ſinu Patris ad nos allatam, enarratamq;, rectè riteq; inueſtigare, ac tibi grata dicere & facere diſcendo, docendo, agendo, in Eccleſiaſtica, Ciuili & Oeconomica gubernatione perpetuò poſſimus.

DE LIBRIS IVRIS.

ERe eſt, priuſquam doctrinæ huius explicationem ordimur, de ratione collecti ordinatiꝗ; à Iuſtiniano Iuris: deꝗ; æditione librorum ab hôc compoſitorum, quibus fontes omnes noſtræ artis complecti uoluit, nonnulla præmonere. Iuſtinianus, natione Dalmata, Salonæ natus[a], & ab auunculo Iuſtino in Imperij ſocietatẽ adoptatus, circiter annum à Chriſto nato quingenteſimũ uiceſimumoctauũ imperare cœpit. Hic ab optimis initijs Imperiũ auſpicatus, Triboniani eruditi togatiꝗ; hominis ſuaſu & ſubiectione, curã componendæ emendandæꝗ; ciuilis ſapiẽtiæ ſtatim ſuſcepit: quæ illa ætate mirãdum in modum aucta, mole atꝗ; magnitudine ſua iam laborare, & unà cum occidente imperio præcipitare ac ſeneſcere paulatim incipiebat. Ad duo enim librorum millia, uerſuum autem, hoc eſt, periodorũ aut ſentẽtiarum, uel (ſi mauis) paragraphorum[b], tricies centena millia excreuerat: ſiue quia à tẽpore Ciceronis, exoleſcente paulatim eloquentiæ admiratione, hæc diſciplina propter utilitatem dignitatemꝗ;, præcipuo quodam induſtriorum hominũ ſtudio fuit exculta atꝗ; locupletata: ſiue quòd infinita rerum uarietas, ex quotidianis humanarũ actionum negocijs, & quæſtionibus inuſitatis, ſubinde gliſcentibus, quas públicè decidi, & monumentis literarũ cõſignari publicè intererat, eruditis ingenijs materiã ſcribendi infinitã ſuppeditabat. Neꝗ; tamen mole duntaxat librorũ illis temporibus oppreſſa iacebat Iuriſprudẽtia: ſed etiam diſputationũ ab ingenioſis hominibus agitatarum ſalebris, & opinionum contrariarũ ſpinis ſic erat implicata & contorta, ut pleriꝗ; magnitudine ſtudij & ſubtilitate deterriti diſciplinã Iuris germanã atꝗ; ueram, in bibliothecas abditam relinquerent: mediocri quadam ciuili prudẽtia, qua in forenſibus operis utcunꝗ; iactarentur, & populo ſe approbarẽt, contenti eſſent. His malis accedebat publica deformitas & ruina imperij Romani, barbaricis armis ad id tempus undiꝗ; lacerati & circũuenti: cuius fortuna iam præcipitans, magis ad diſciplinã militarem, tuendamꝗ; aduerſus hoſtiles impreſſiones rempub. ac ſalutem communẽ propugnandam, quàm ad cultum ſtudiorũ ciuilem, maioremꝗ; aliquã Legum curam præclara ingenia excitabat. Deniꝗ; cũ translata in Thraciã, quaſi in alium orbẽ, Imperij ſede, mutata totius reipub. forma: ius etiã uetus ciuile antiquæ reipub. Romanæ accõmodatum, & libris Iuriſconſultorũ Latina lingua comprehẽſum, in noua repub. & populo Græco, qui uſum linguæ Latinæ minus calleret, minimiꝗ; faceret, magna ex parte obſoleuiſſet: accidere tandem neceſſe fuit, ut tot malis fracta ac debilitata Iuriſprudentia Romana, de poſſeſſione fori ac iudiciorum, illis temporibus depulſa cederet, neglectimꝗ; habita magis in bibliothecis & diſputationibus ſtudioſorum hominum, quàm in aliqua populari luce atꝗ; frequentatione iactaretur. Quare credo ego Iuſtinianum diuinitùs fuiſſe ad id conſilium emendandi inſtaurandiꝗ; Iuris excitatum: ne ſcilicet unà cum ruente imperio, cuius occaſus tum imminebat, & paulo pòſt conſecutus eſt, pręclara illa, & penè perfecta à Iuriſconſultis ciuilis diſciplina extingueretur: cuius ſine cognitione atꝗ; uſu, nullam ciuilem ſocietatem commodè poſſe gubernari, uel illud argumento eſt, quòd pleræꝗ; nationes & regna, quæ poſt occaſum imperij Romani orta & conſtituta ſunt, reliquias huius Iuris, quales quales eſſent, uelut optimorum morum magiſtras optimæꝗ; diſciplinæ effectrices, in uſum forenſem, ſuasꝗ; Reſpubl. receperunt, & ex his ius dici, mores corrigi, iudicia pendére uoluerunt. Quamobrem præclarè feciſſe Iuſtinianus iudicandus eſt, qui Iuriſprudentiæ, alioqui interituræ, lucem atꝗ; uitam ſuo munere attulerit, aut certè conſeruarit: & ſuperuacaneis ſubtilitatibus reiectis, contrarijs ſententijs conciliatis, dubijs Iuris articulis explicatis, ad uſum forenſem accommodare illam ſit conatus. Etſi autem quod uoluit, non per omnia eſt aſſecutus, neꝗ; etiam aſſequi ac præſtare illa ætate potuit: doctrina ſcilicet & ingenijs illius temporis, quod uidetur fuiſſe quoddam quaſi ſenium indolis, uirtutis & eruditionis Romanæ, tantæ rei non ſuppeditanti-

 bus:

[a] Nouell. 151. tit. de eca def. tut. §. j. c. ſcripſit. 7. q. 1.

[b] Alc. Parer. lib. 3. c. 16. unde & ſentẽtiæ Pauli hoc nomine etiam hodie circũferũtur, quaſi quidam Iuris aphoriſmi.

bus: tamen de omni cum poſteritate optimè eſſe meritum, res ipſa & experientia
oſtendit. Quæ enim ſupereſſet in noſtris rebuſpubl. iuriſdictionis forma, ſi hac lu-
ce Romanæ Iuriſprudentiæ, qualis qualis illa eſt, deſtitueremur? Cumq́ hoc præ-
clarum Iuſtiniani inſtitutũ, multis diuinis teſtimonijs, ac rebus feliciter in eius im-
perio domi militiæq́ ſubinde geſtis, fuerit comprobatũ: de illo quoq́ nos rectius
amiciusq́, quàm critici quidam ſolent, exiſtimare par eſt. Ac ſi quid hac in parte
minus perfectũ eſt, non propterea ingrato animo inceſſamus præclaros & hone-
ſtos magnorũ hominũ, & Reipub. amantiũ conatus & opera, quæ res ipſa decla-
rat, cõmuni uitæ eſſe utilia atq́ neceſſaria: neq́ uituperemus (ut dicit̃) uinũ quod
bibimus quotidie, quoq́ carere neutiquam poſſumus: ſed doleamus potius & mi
ſeremur cõmunem humani generis imbecillitatẽ: ac latè per omnem uitam paté-
1.Cor.13. re ſciamus, quod ait apoſtolus Paulus, ἐκ μέρους γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν:
ijſq́ quæ minus rectè dicta perfectaq́ uidentur, cùm propter communem generis
noſtri infirmitatem, tum propter ea quæ utiliter effecta ſunt, ignoſcamus. Sed ut ad
huius operis confectionẽ reuertamur, cum placuiſſet Iuſtiniano, conſilium inſtau-
randi Iuris perficere, iuſſit ex toto Imperio, ad rem tantam animo atq́ opere perfi-
ciendam conuocari homines Iuris ciuilis, ut tunc tempora ferebant, ſcientiſſimos,
illiq́ rei maximè factos, ut hi cõmunicatis ſtudijs atq́ operis, ex omnib. ueterũ I.C.
libris, & Imperatorum conſtitutionibus, certum Iuris Corpus, ingenio & arte ex-
truerẽt. Atq́ hi quidem primò ex tribus codicib. Gregoriano, Hermogeniano &
Theodoſiano, quibus antea uaria, ſæpius etiam contraria Imperatorum edicta te-
merè fuerant cõprehenſa, unũ conſtitutionum Codicẽ, ſelectis optimis quibuſq́,
& foro maximè accõmodatis, reiectisq́ contrarijs confecerũt: & in 12. libros, ad-
ditis etiã multis Iuſtiniani conſtitutionibus, quibus Ius uetus aut emendaretur, aut
ſuppleretur, diſtribuerunt. Atq́ hic quidem Codex, Iuſtiniani titulo ac nomine æ-
ditus eſt anno imperij eius tertio. Hoc opere abſoluto, cum reſtaret ueterũ Iuriſc.
prudentia, in ordinẽ & conſonantiam (nam & apud ueteres Iuriſconſ. magna fuit
opinionum uarietas, prorſus ut multa emendatione ac conciliatione, & in dubijs
authoritate ac deciſione regia eſſet opus) redigẽda & aptanda: Tribonianus unà
cum ijs quos dixi collegis, ex omnium ueterũ I. C. libris, magna accuratione per-
lectis ſelegit, citra autoritatis uetuſtatisq́ prærogatiuam, quæ maximè iuſta, æqua,
ac præſentibus iudicijs uiderentur accommodata: & reiectis ſuperfluis, obſcuris,
perplexis, contrarijs omnib. ſine ullo affectu: utpote cum nullius priuatũ, ſed pu-
blicum tantum negocium ageretur: quod ius uerũq́ maximè eſſe, maximeq́ obti
nere & ualere in communi uita poſſe uideretur, in hoc Pandectarũ uolumen apto
a in Conſt. ad Pand. incip. Deo nobis. item altera, incip. Tanta, &c. ordine digeſſit: prout hæc omnia ex formula[a], quam compoſitoribus Iuris, Iuſti-
nianus præſcripſit, intelligi poſſunt. Cum autem hoc opus iam ad umbilicum eſſet
perductum, uiſum fuit operæprecium, antequam publicaretur, ex eo corpore, atq́
Inſtitutionibus ueterum I.C. generalia quædam præcepta ſumere, ad captum inci-
pientium accõmodata, quibus quaſi aditus ad faciliorẽ Pandectarũ intelligẽtiam
b d. Conſt. Tanta. §. ſed cum proſpeximus. iuuẽtuti muniretur. Itaq́ libri quatuor Inſtitutionum inde facti ſunt[b] & æditi anno
Domini quingẽteſimo trigeſimotertio, Iuſtiniani ſeptimo, undecima calend. De-
cemb. id quod ex prooemio Inſtitutionũ ſciri poteſt. ac paulo pòſt, nẽpe decimo-
c d. conſt. Tanta. ſeptimo cal. Ianuarij, Pandectarũ libri quinquaginta publicati[c], & Imperatoria au
thoritate pro legibus ſunt propoſiti: ut ex ijs ueluti ex certo auguſtoq́ Iuris fonte
in poſterũ Ius diceretur. Anno uertente, quod poſt primã Codicis æditionẽ, multæ
interea cõſtitutiones a Iuſtiniano, admonitu & ſubiectione eorum qui Pandectas
colligebãt, latæ eſſent; uel ad definiendas ueterũ Iuriſconſ. cõtrouerſias, uel ad rerũ
indies incidẽtium deciſionẽ, uel ad inſtruendos illos ipſos compoſitores, quos de
quibuſdã cùm dubitaſſe, tum inter ſe diſceptaſſe uериſimile eſt: ideo rurſus ab ijſdẽ
artificibus, Codex in manus ſumptus eſt: & cùm multis cõſtitutionib. recẽs adie-
d l. unic. C. de Inſt. Cod. emen. ctis auctus, tum alijs quæ ius antiquũ iam emendatũ redolere uidebãtur, diſpũctis
emẽdatus eſt[d]. Hæc cauſa eſt, quare in Inſtitutionibus, quæ ante ſecũdam Codicis

æditio-

æditionem publicatæ ſunt, nec poſtmodum recognitæ, ſæpe mẽtio fiat aliquarum conſtitutionum, quæ nuſquam in Codice nunc extare reperiuntur. Hæ enim in ſecunda eiuſdem emendatione ac recognitione, ſublatę fuerũt & diſpunctæ. Ita perfecta, & in unum corpus paucis annis redacta, ueterum tam Imperatorum quàm conſultorum Iuriſprudentia: nihil ad perfectionem inſtituti Operis defuit, quàm paulatim nouis conſtitutionibus, ac curis poſterioribus & emendare quæ limam requirebant, & ſupplere quæ ex uſu rerum quotidiano deeſſe animaduertebantur. Quæ omnes poſtea conſtitutiones in unum uolumen collatæ ſunt, & nunc Nouellarum ſiue Authenticorum titulo circumferuntur: in quibus quaſi cenſuram quandam de reliquo toto Iure ciuili agi uidemus. Et hi quidem libri ſunt Iuris ciuilis, à Iuſtiniano in unum corpus redacti, & nobis in hanc uſq; ætatem relicti: de quibus in ſingulorum expoſitione copioſius, & opportuniore loco, ſuperis bene fauentibus, deinceps diſſeremus.

DE PANDECTIS: EARVM'QVE PARTITIONE AC *diſpoſitione uniuerſali.*

DICTAE ſunt Pandectæ, Græco compoſito nomine, à πᾶν (omne) & δέχομαι (capio, ſeu comprehendo:) quòd (ut inquit Imperator) omnes diſputationes ac deciſiones contineant legitimas [a]. Nam omnia Iura, publica, priuata, pecuniaria, ciuilia, Prætoria, criminalia, quorum quidem aliquis in foro exiſtere poteſt uſus, his libris continentur. Quin & antiquiſsima quædam Iura, uarijs locis aſperſa uidere licet: puta legẽ Regiam [b], ius Papyrianum [c], duodecim tabularum [d], leges ueterum magiſtratuum [e], plebiſcita, Senatuſconſulta [f], placita principum, conſuetudines, Prætorum edicta, &c. Digeſtorum porrò appellationem ſumptam eſſe à perpetua iunctione ac nexu, quaſiq; digeſtione ſingularum partium, dubium non eſt. His ſplendidis titulis, ſi quod felicis ingenij monumentum dignum eſt, certè hoc opus longè digniſsimum meritò debet iudicari: in quo Dei optimi maximi conceſſu atq; munere, theſaurus ueræ germanęq; iuſtitiæ, & fons omnis humani ciuilisq; Iuris non modò reconditus eſt, & concluſus: ſed etiam toti poſteritati, ad optimam Reip. temperationem, & fidam diſciplinæ tuitionem exhibitus & communicatus. Pandectarum autem diuiſio, quam hodie uulgò fieri uidemus: qua tribus earum partibus cõſtitutis, prior Digeſtum uetus, altera Infortiatum, tertia Nouum appellatur: neq; ſanè uetus eſt, nec admodũ concinna. Eſt enim perpetuus Digeſtorum ordo ac contextus, quinquaginta omnino libris abſolutus, quos in ſeptem partes principales Iuſtinianus diſtribuit: quarum prima, huius artis, iudiciorum & uſus forenſis principia atq; elementa continet: unde τὰ πρῶτα nominatur. ſecunda, iudicia realia, & his conſimilia: tertia, res creditas: quarta, pignora, iura dotium, coniugiorum, tutelarum: quinta, ultimas uoluntates: ſexta, poſſeſsiones bonorum, interdicta, exceptiones, & actiones: ſeptima, ſtipulationes, iudicia criminalia, appellationes, iudicia fiſcalia, & alia quædam extraordinaria, & deniq; epilogum: quo, expoſitis uerborum ſignificationibus, & rerum omnium regulis, uno quaſi faſciculo omnia comprehẽduntur & colligantur. Horum autẽ omnium non inſcita, neq; temerè inſtituta eſt connexio. Nã principiò, ſi in alijs leuioribus diſciplinis opus eſt proœmio, & generalioribus præceptis: quanto magis ab ipſis fontibus τῶν συνθηκῶν, Ius fuit repetẽdum, præparandiq; diſcentiũ animi, cùm oſtenſis huius diſciplinę initijs, tum apertis iudiciorum, quibus ius omne cõcluditur, ueſtibulis, quæ ad maiorũ rerum perceptionem aditũ munirent? Atq; hæc quidẽ omnia ἐν τοῖς πρώτοις, iuſto ordine pertexuntur. Quibus abſolutis, ad ipſorum iudiciorum tractationẽ Iuſtinianus pergit: & explicato generatim eorũ progreſſu, ordine & effectu, apta partitione ſingula deinceps perſequitur atq; explanat. Iudicia enim omnia, aut ciuilia ſunt, aut criminalia, aut fiſcalia ſiue extraordinaria [g]. Ciuilia rurſus, aut propriè ciuilia, aut prætoria: criminalia,

a *l. 2. §. quod cœleſti. C. de uet. iur. enucl.*

b *l. j. de conſtit. princ.*

c *l. Maſurius. 144. de uerb. ſignif.*

d *l. j. de tigno iniuncto. cum ſimil. l. j. de leg. tut. l. j. de ſuſp. tutor.*

e *ad leg. Aquil. ad leg. Falcid. &c.*

f *in tit. ad S. C. Vell. Maced. Trebell. Syll.*

g *l. j. §. pen. de calum.*

minalia, aut priuata, aut publica. Primo ergo loco iudicia pertractat ciuilia: quæ tum ex poſſeſsionibus àc dominijs, factó ue aliquo: tum ex rebus creditis, harúmque acceſſorijs contractibus: deinde ex perſonarum nuptijs & tutelis, ultimis deniq; morientium uoluntatibus naſcuntur. Secundo loco prætoria: quæ in dandis bonorum poſſeſsionibus, interdictis, exceptionibus, actionibus (hæc enim à Prætore olim dabantur) ſtipulationibus Prætorijs conſiſtunt. Tertiò criminalia iudicia, priuata & publica, delicta & pœnas exequitur: quibus annectit prouocationum materiam: quæ pars eſt omnium horum iudiciorum, natura atq; ordine poſtrema. Ita expeditis ciuilibus & criminalib. iudicijs, ſequuntur fiſcalia ſeu extraordinaria. in hæc enim tria genera, omnium iudiciorum ratio fuit diſtributa. Ac meritò demum poſt appellationum materiam, horum tractatio ſequitur. Nam quia in his fiſcalibus & extraordinarijs, princeps utplurimùm conſulitur, & ius dicit, à quo non eſt prouocatio: ideo appellationum hic nullus, aut perrarus eſt uſus. poſtremò, hæc omnia ita ordine diſtributa, & apta ſerie in unum coagmentata corpus, elegante epilogo, & (ſicuti in longioribus diſputationibus uſitatum eſt) compendiaria cùm uerborum, tum rerum comprehenſione concluduntur.

De his autem omnibus in hoc Opere ita ut dixi diſtributo, ſeriatim agi ex connexu ſingulorum intelligitur titulorum: qui ut ſtatuis imponuntur, ſic diuerſis materijs præponuntur, ut indicent, quid quoq; loco tractetur: à tuendo, quaſi Tutuli, authore Feſto dicti. Porrò tituli alij ſunt in Pandectis generales, alij ſpeciales. Generales ſunt, qui in plures rubricas diffunduntur. Exempli gratia: ad titulum de Iuriſdictione, de contrahenda emptione, de pignoribus, multi ſequentes ſpectant. Sub titulo de Reſtitutionibus in integrum, Prætor uarios reſtitutionum modos ordine proponit, & exequitur. Idemq; in tit. de legatis, bon. poſſeſsionibus, ſtipulationibus, interdictis, iudicijs publicis, appellationibus, atq; alijs multis obſeruare poſſumus. Alij ſunt tituli ſpeciales, ſeu particulares: qui una rubrica unam integram materiam comprehendunt, nec ulterius extenduntur: ut de ædendo, de pa-
I. ctis, tranſactionibus, commodati, depoſiti, locati, &c. Hi autem tituli denominantur aut à lege, edicto, ſenatuſconſulto, cuius explicationem continent: ut ad le-
II. gem Aquiliam, ad legem Falcid. ad S. C. Vell. Macedon. &c. Aut à primis uerbis edicti uel interdicti, quod in ijs exponitur: ut, quod metus cauſa, quorum bo-
III. norum, quorum legatorum, &c. Aut à re & materia ſubiecta: ut, de iuſtitia & iure, de legibus, pactis, &c. Porrò in his omnibus, hæc fermè communis eſt œconomia, ut poſt prooemia, quæ aut commendationem ſubiectæ materiæ, aut originem Iuris de quo agendum eſt, aut cauſas connexionis cum præcedentibus titulis cumplurimùm exhibent, mox generale edictum de tota materia ſubiecta generatim factum proponatur: poſtea ſingularum partium eius edicti explicatio, de Iuris conſultorum libris ſubiecta ſit: ſubinde illius uſus forenſis, & quomodo ad iudicia atq; actiones id edictum accommodandum ſit, oſtendatur: poſtremò, quædam paralipomena, quæ ad certum caput redigi non poterant, ſubiungantur: puta, quæſtiones uariæ, emẽdationes, diſtinctiones, & aliæ quaſi appendices principalis materiæ: qua de re, ſi uita atq; ocium ſuppeditabit, in Commentarijs noſtris plura dicentur. Nunc quod propoſitum eſt pertexamus: & poſt deducta uniuerſi Operis extrema quaſi lineamenta, etiam ſeriem & connexionem ſingulorum titulorum, tanquam in tabula propoſitam exhibeamus.

DISPO-

DISPOSITIO PANDECTARVM PARTICVLARIS.

I. PARS. Τὰ πρῶτα.

IVRI operam daturum, ante omnia noſſe oportet finem ſuæ artis, quæ eſt Iuſtitia: tum prima artis principia, quæ ſunt Iuris definitio, diuiſio [a], origo [b], partes & ſpecies [c]: poſtremò, eiuſdem diſciplinæ obiecta: quæ tria numero uſitatè ponuntur, Perſonæ, res & actiones. Perſonarum una diuiſio eſt ex Iure gentium [d], quo iure omnes homines ſerui ſunt, aut liberi [e]: altera, ex Iure ciuili, quo partim ſui iuris, partim alieni cenſentur [f]: ut ſerui & filijfamiliâs: tam nati ex iuſto matrimonio, quàm adoptati [g], quoad ſcilicet emancipētur. Rerum ſpecies, ex diuiſione: qualitates, ex ſingularū proprietate pernoſcuntur [h]. In tractatu actionum, primùm uidendum eſt, à quo actio impetrati, & coram quo inſtitui debeat. Vtrunq; munus ſuſtinēt Magiſtratus: quorum generale quaſi collegium atq; corpus, eſt ordo Senatorius [i]. Magiſtratuū porrò in repub. Romana duo præcipuè fuerunt genera: nam in urbanos & prouinciales olim diſtribuebantur. quorum hi foris, illi domi rempub. adminiſtrabant. Vrbani magiſtratus, ſunt primo ſecundum Principem loco, Conſules, qui ſummæ rei præſunt [k]: ſecundo Præfectus prætorio [l], qui diſciplinæ aulicæ: tertio Præfectus urbi [m], qui diſciplinæ urbanæ: quarto quæſtores [n], qui conquirendis cuſtodiendiſq; pecunijs: quinto Prætores [o], qui iuris dictioni: ſexto Præfecti uigilum [p], qui cuſtodiendę ciuitati præficiebantur. Porrò magiſtratus prouinciales mittebantur uel in prouincias conſulares Senatus populiq; nomine, cum generali ſummoq; (ut in libera repub. uſitatum antea fuerat) imperio: ut proconſules, & eorum legati [q]. uel in Cæſareas, cum imperio non æquè libero, ſed ad Principis diploma reſtricto: ut præfectus Auguſtalis [r], & Præſides [s]. uel cum iuriſdictione limitata alligataq;, aut ad certum cauſarum uniuerſitatem, ut procurator Cæſaris [t]: aut ad certum locum, ut Iuridicus ciuitatis Alexandriæ [u]. quibus omnibus delegati iudices [x] & aſſeſſores [y] adminiſtrabant. De his ergo ordine, & iuſta (ſicuti propoſitū eſt) ſerie, in primo Digeſtorum libro pertractatur. Præcognitis igitur Magiſtratuum, qui in primo Libro exponuntur, generibus: aptè deinceps exquiritur, cuius nam ſit iuriſdictio, & cui ſubiectus ſit is quem conuenire uolumus [a]. eo cognito, ſubinde actio ſeu iudicium, & citatio à competente iudice eſt impetranda. Qua in parte ne quis aut petere aut concedere ius iudiciumue iniquum audeat, primùm edicitur, ut quod quiſque iuris in alterum ſtatuerit uel obtinuerit, eodem & ipſe quandoq; utatur [b]. Quę eſt æquiſſima lex talionis, & utilis conſtituendis rectè iudicijs regula. Secundò, ut ſua conſtet iudicijs & decretis uis atq; authoritas, denunciatur pœna ſe iudicium ijs, qui Ius dicenti non obtemperant [c]. Ita ordinata & munita iudiciorū et actionum impetratione, ſequitur in ius uocatio: quę eſt ueluti quoddam iudiciorum fundamentum. Huic autem [d] aut parendum eſt [e], aut ſatiſdandum [f]: nec licet impunè cuiquam in ius uocatū uel eximere, aut quoquo modo operam dare, ne citatus in ius ueniat [g]. Poſt citationem ſatiſdatio à reo exigitur iudicio ſiſti, ne inutilis reddatur citatio [h]: quæ ne quidem ab alieno, quamuis nihil promiſerit [i], nedum à i reo eiuſue uadibus [k], uiolari negligiq; impunè poteſt. His expeditis, niſi ferię intercurrentes, aut dilationes, quę ex iuſta cauſa reis petentibus dari ſoleant, remorentur [l]: ędit actor actionem, iuſq; omne ſuum quo uſurus eſt, explicat [m]. Quo introſpecto perpenſoq; ſępius rei de iure actoris edocti, & euentum litis metuentes, quoquo modò cum aduerſarijs paciſcuntur [n] aut tranſigunt [o]. Quare de his hoc in libro atq; loco potiſſimùm tractatur. Si res coire nequit hac uia, nec ſubterfugere iudicium reus poteſt: aliam exceptionem ab illegitima agētis perſona deſumit. Itaq; poſtulat ſe audiri, & contradicit aduerſarij deſiderio [a]: oſtenditq;, ſi poteſt illi ius

LIB. I.
a 1. de iuſticia & iure.
b 2. de orig. iuris.
c 3. de legib. & Senatuſ.
d 4. de conſt. princ.
e 5. de ſtat. perſon.
f 6. de his qui ſunt ſui uel alien. iur.
g 7. de adop. et emācip.
h 8. de rer. diuiſ. et qual.
i 9. de Senatorib.
k 10. de off. conſul.
l 11. de off. præf. præto.
m 12. de off. præfec. urb.
n 13. de off. quæſt.
o 14. de off. prætor.
p 15. de off. præf. uigil.
q 16. de off. proconſ. & lega.
r 17. de off. præf. Aug.
s 18. de off. præſid.
t 19. de off. procur. Cæſ.
u 20. de off. iurid. Alex.
x 21. de off. eius cui mandat. eſt iuriſd.
y 22. de off. aſſeſſorum.

LIB. II.
a 1. de iuriſdict.
b 2. quod quiſ. iur.
c 3. ſi quis ius dicent. nō obtemp.
d 4. de in ius uocand.
e 5. ſi quis in ius uocat. non ierit.
f 6. in ius uoc. ut eant aut ſatiſdent.
g 7. Ne quis eum, qui in ius uocat.
h 8. Qui ſatiſda. cog. uel ſue promiſ. com. Si ex noxal. cauſa, &c.
i 9. de eo per quem fac. erit.
k 10. Si quis caut. in iud. ſiſ. non obtemp.
l 11. de fer. & dilat.
m 12. de edend.
n 13. de pact.
o 14. de tranſact.

LIB. III.
a 1. de poſtulan.

ius agendi poſtulandiúe non eſſe:ut quia infamis [b], parum idoneus procurator, defenſor [c], Syndicus [d], negotiorum geſtor [e], & generatim, quia calumniator [f], &c. De his itaq; tertio libro cōpoſitores iuris, ordine agunt. Si ne ſic quidem euaſio procedit, tentat reus eam à ſua perſona, æquitateq; ſuæ cauſæ impetrare: non quidē inficians, quin ſtricto iure teneatur: ſed interim oſtendens, æquū eſſe, ut propter probabiles circumſtantias in integrum contra actionem reſtituatur, & à ſeueritate iudicij abſoluatur [a]: ut quia ui metuúe compulſus [b], dolo inductus [c], infirmitate ætatis minoris lapſus & circumuentus [d], capitis minutione in fraudem adductus [e], per abſentiam aliamúe iuſtam cauſam [f], factumúe aduerſarij [g] læſus, &c. Fit etiā ut excipiat reus de facto compromiſſo, petatq; rem controuerſam ab eo qui arbitrium recepit, extra iudicij aleam amicè componi [h]. quam exceptionem iudex admittit, minuendarum litium cauſa: cogitq; arbitrum ſententiam dicere, quaſi obligatum ex recepto: aliorum exemplo, qui eo ipſo quòd quid recipiunt, ex cauſa recepti obligantur [i]. Et hæc quidem τὰ πρῶτα ſunt, & principia iudiciorum: in quibus exponendis, prima Pandectarum pars conſumitur, de his enim omnibus antè quæri & excipi poteſt, & etiam ſolet, quàm reus iudicium ſuſcipere, & ſua reſponſione litē conteſtari compellatur.

PARS II.

HIS expoſitis cōpoſitores in ipſa ingrediunt̄ iudicia [a]: quæ aut ſunt ciuilia, aut criminalia, aut fiſcalia ſeu extraordinaria [*]. Ciuilia aut merè ciuilia, aut Prætoria: illa rurſus aut realia, aut perſonalia, aut ex his permiſta. Reales actiones aut uniuerſales ſunt, quibus uniuerſitas rerū petit̄: ut querela inofficioſi [b], petitio hæreditatis [c], ſiue pro toto, ſiue pro parte [d], ſiue ab hærede, ſiue bonorū poſſeſſore [e], ſiue etiam à fideicommiſſario [f] proponatur: aut ſingulares ſunt, ſeu ſpeciales, quibus particulares res perſequimur. Res aūt eiuſmodi, ſunt aut corporales, aut incorporales. Ad corporalium rerum perſecutionem, competunt rei uendicatio [a] Publiciana, tam directa [b], quàm utilis [c]. Res incorporales quę uindicantur, ſunt ſeruitutes: quarum aliæ perſonarum ſunt, aliæ prædiorum. Perſonarum, ut uſufructus [a], qui uarijs modis acquiritur [b] & extinguitur [c], nec in omnibus rebus conſtitui uno modo poteſt [d]. Actio autem qua huiuſmodi ſeruitus petitur, duplex eſt, pro duplici agendi ratione & modo. alia confeſſoria, qua actor confitet̄ & aſſerit ſibi uſumfructum deberi: alia negatoria, qua negat eum competere aduerſario [e]. In perſonalibus ſeruitutibus ſunt etiam operæ ſeruorum [f], item uſus & habitatio [g]: quarum omnium ſeruitutum nomine is cui conſtituuntur, cauere ſolet, ſe boni uiri arbitratu uſurum fruiturum [h]. Reales ſeruitutes propriè ſeruitutes dicuntur [a]: quarum alia ſunt urbanorum prædiorum [b], aliæ ruſticorum [c]. quæ etſi docendi cauſſa ſic diſtinguuntur, tamen multa habent inter ſe communia [d]. Certè eodem modo uendicantur, aut confeſſoria actione: ut cum dico, mihi ius eundi agendi eſſe per fundum tuum: aut negatoria, cum nego, tale ius tibi in meo fundo eſſe [e]. Contra uendicantem porrò excipere poteſt reus, aut ſeruitutem non rectè conſtitutam eſſe: aut ſi ſit, non utendo, uel alijs modis eſſe amiſſam [f]. Magnam autem cum iudicijs iſtis realibus affinitatem habent eæ actiones, quę non ex contractu, aut uero delicto aliquo, ut actiones perſonales, ſed ex facto, aut quaſi delicto oriuntur, aut occaſione rei quę poſſidetur, competunt. ut cum damnum datum eſt uel per quadrupedem alterius [a], uel per hominē [b], aut cum cauſa damno prębita eſt [c]: quibus in actionibus ſi per ſeruum damnum datum fuerit, cogitur dominus aut noxę dedere ſeruum, aut damnum reſarcire [d]. His iuſto ordine annectuntur & mixta iudicia: quorum pleraq; realia uerè ſunt, quamuis perſonales pręſtationes habeant: ut iudicium finium regundorum [a], familię herciſcundę [b], communi diuidundo [c]. Nonnulla uerò pręparatoria uendicationum: quę ſcilicet inſtituendis iudicijs realibus muniunt uiam, & proinde quamuis perſonalia ſint, tamen in rem dirigi perhibent̄ur: ut actio ad exhibendū [d]. Item actiones interrogatorię [a], & quęſtio de quibus rebus controuerſis & connexis ad eundem iudicem eatur [b]. Quędam

b 2.de his qui nota.infa.
c 3.de procur.& defenſ.
d 4.Quod cuiuſq; uniuer.nom.
e 5.de neg.geſt.
f 6.de calumnia.
LIB. IIII.
a 1.de in integ.reſt.
b 2.Quod met. cauſ.
c 3.de dol.mal.
d 4.de minor.25.ann.
e 5.de cap minut.
f 6.ex quib.cauſ.maior.
g 7.de alie. iud. mutan. cauſ.fac.
h 8.de recept.arb.
i 9.Naut.caup.ſtab. reſtit.
LIB. V.
a 1.de iud.& ubi quis agere uel con.
* l.1.§.fin.de calum.
b 2.de inoff teſta.
c 3.de pet.her.
d 4.Si pars here. peta.
e 5.de poſſ.her.pet.
f 6.de fideicō.her. pet.
LIB. VI
a 1.de rei uendic.
b 2.de Publici. in rē act.
c 3.ſi ager uectiga.
LIB. VII.
a 1.de uſufr. & quem. quie.uta.
b 2.de uſufr.accreſ.
3.quando dies leg. uſufr.ed.
c 4.quib.mod.uſufr. amittatur.
d 5.de uſufr.ear.rer. quæ uſu conſ.
e 6.ſi uſufr.pet.
f 7.de oper. ſeruor.
g 8. de uſu & habitat.
h 9.uſufr.quem.cau.
LIB. VIII.
a 1.de ſeruit.
b 2.de ſeruit.urb. pred.
c 3.de ſeru.ruſt.predio.
d 4.Commun. predior.
e 5.Si ſerui.uend.
f 6.Quem.ſer.amitt.
LIB. IX.
a 1.ſi quadr.paup.fec.
b 2.ad l. Aquilia.
c 3.de his qui deiecer.
d 4.de noxal.act.
LIB. X.
a 1.fin.regund.
b 2.fam.her.
c 3.com.diuid. d 4.ad exhib. LIB. XI. a 1.de interrog.for. b 2. de quib.reb.ad eund.iud.ea.

dam ex his porrò iudicia perſonalia quidem ſunt, non tamen ex contractu, ſed facto oriuntur, & in rem, hoc eſt, ad recuperationem damni directa ſunt: ut actio de ſeruo corrupto[c], de fugitiuis[d], aleatoribus[e], ſi mēſor falſum modū dixerit[f]. Quin & de rebus religioſis, huiuſmodi nonnulla iudicia extant prodita[g]. Quæ omnia, hoc quem indicaui ordine, in ſecunda Pandectarum parte exponuntur.

PARS III.

Poſt explicata realia iudicia, aut his cōſimilia, de perſonalibus recto ordine tractatus ſequitur: quæ oriuntur aut ex actionibus inter uiuos, aut ex ulrimis uoluntatibus. Actionum inter uiuos præcipuè ſunt tria genera: contractus, coniugia, tutelæ. Contractus aut re potiſſimùm initur, aut conſenſu. Re contractus fit, uel cum dominium rei creditur & transfertur in alium: uel cum uſus rei, uel cum cuſtodia tantum creditur. Dominium trāsfertur in mutuo, unde oriuntur condictiones certi[a]: in quibus quia (authore Paulo) cumplurimùm iureiurādo res definiri ſolet (nam in rebus creditis alienam fidem ſequimur, quam in defectum probationis, religione ſacramenti ad ueritatis confeſſionem aſtringi conuenit) etiam natura & uis iuriſiurandi pernoſcenda eſt[b]. Eſt autem mutuo conſimile, cum ob rem aut cauſam honeſtā aliquid creditur, quod rei uel cauſæ propter quam datum eſt, implemento non ſecuto, repeti æquum ſit: quare & hinc condictiones uariæ exiſtunt tam ſpeciales, quàm generales. Speciales, quæ uel ex cōtractu ortum habēt: ut cōdictio ob cauſam dati cauſa non ſecuta[c], & ob turpem cauſam cōdictio[d]: uel ex quaſi contractu, ut condictio indebiti[e] uel ex contractu nullo & inualido, ut condictio ſine cauſa[f]: uel ex maleficio, ut cōdictio furtiua[a]. Generales: ut condictio ex lege[b], & triticiaria[c]. Condictiones autē etſi ſua natura ſtricti iuris ſunt, & præciſè id quod datum eſt, condicunt: efficiuntur tamen nonnunquā arbitrariæ, & bonæ fidei iudiciorū naturā induunt: uel quòd alio quàm de quo conuentum eſt, loco agatur[d]: uel quòd res debita in obligationē prætoriā (quod genus plus æquitatis recipit) per conſtitutū ſit deducta[e]. Atq; his quidem modis agitur, cum per contractus rerū dominia creduntur. Vſus porrò, non dominium rerum creditur tam in commodato, unde commodati actio directa, & contraria[f]: quàm in pignore, unde pignoraticia actio directa & contraria naſcitur[g]. Hæ autem actiones dantur non tantum in eum qui cum contractum eſt, ſed multo magis aduerſus illum, cui res credita eſt: hoc eſt, cuius fidē in contrahendo ſecuti ſumus. Fit autem interdum, ut cum alio cōtrahamus, alij uerò credamus. Sic ex eo quod cum magiſtro nauis contractum eſt, datur in exercitorē nauis, condictio, quæ hinc exercitoria actio uocatur[a]. ex lege Rhodia, magiſter nauis conuenitur ad contributionem à uectoribus exigendam[b]: in præponentē uel dominum inſtitoris, qui cum contractum eſt, dirigitur actio inſtitoria[c]: in dominū ſerui, ex contractu ſeruili tributoria[d]. Ex contractu filijfamiliâs, tam agitur erga filium[e], niſi contra S. C. Macedonianum mutuā pecuniam acceperit[f], quàm aduerſus patrem: qui ſicuti dominus ex contractu ſerui, ita ex conuētione ſui filij quem in poteſtate habet, tenetur actione de peculio[a]: quæ interdum annalis eſt[b], de in rem uerſo[c], & quod iuſſu[d]. Nam quod iuſſu alicuius cōtrahitur, mādantem obligat: exceptis mulieribus quę ope S.C. Velleiani, interceſſioni eximuntur, ne exemplo mandatorum conueniri poſſint[a]. Atq; hæ ſunt actiones, quæ dātur ob res creditas uel quo ad dominium, uel quo ad uſum: quas ordine in hac tertia parte explicatas licet inuenire. In his aūt, quia ratio compenſationis plerunq; iniri ſolet[b], ideo meritò de compenſationibus ſubijcitur. Cuſtodiæ porrò cauſa creduntur res per depoſitū: unde actio depoſiti directa & contraria exiſtit[c], in qua compenſationis rationem, quod haberi fuerit periniquum: ideo rectè atq; ordine prius de compēſationibus, quàm de depoſito pertractatur. His ergo expoſitis, ſequitur deinceps, ut cuiuſmodi actiones ex ijs contractibus dentur, qui non ex re credita ſed per conſenſum obligationes introducunt, declaretur. Ex his prima eſt actio mādati[a], quæ ex mandato directa & contraria exiſtit. Secunda, pro ſocio[b]: quæ ex ſocietate utrinq; directa datur.

c 3. de ſeru. corrup.
d 4. de ſer. fugit.
e 5. de aleato.
f 6. ſi menſ. ſal. mo.
g 7. de relig. & ſump. ſun. de mort. inferen.

LIB. XII.

a 1. de reb. cred. ſi cert. petat.
b 2. de iureiuran.
3. de in lit. iuran.
c 4. de cond. cauſ. dat.
d 5. de cond. ob tur. cauſ.
e 6. de cond. indeb.
f 7. de cond. ſine cau.

LIB. XIII.

a 1. de cond. fur.
b 2. de cond. ex leg.
c 3. de cond. tritic.
d 4. de eo quod cer. loc.
e 5. de conſtit. pecun.
f 6. commod. uel cōtra.
g 7. de pignor. act. uel contra.

LIB. XIIII.

a 1. de exer. act.
b 2. ad l. Rhod. de iact.
c 3. de inſtito. act.
d 4. de tribut. act.
e 5. quod cum eo qui in alter. po.
f 6. ad S.C. Macedo.

LIB. XV.

a 1. de pecul.
b 2. quan. act. de pecul. annal.
c 3. de in rem uerſ.
d 4. quod iuſſu.

LIB. XVI.

a 1. ad S.C. Velleia.
b 2. de compenſ.
c 3. depoſit. uel cont.

LIB. XVII.

a 1. manda. uel contra.
b 2. pro ſocio.

Tertia, quæ competit ex emptione & uenditione [a], aut pactis emptioni appoſitis; utputa ex addictione in diem [b], lege cõmiſſoria [c], ex hæreditate uel actione uendita [d]: item ad reſcindendam uenditionem [e], ob periculum & cõmodum rei uenditæ præſtandum [f], ob ſeruos ad exportandũ aut non proſtituendũ uenditos [g]. Atq; hæc actio empti & uenditi appellatur [a]. Empti, quæ datur emptori: uenditi, quæ intentatur à uenditore. Quarta actio, quæ ex contractu per cõſenſum inito competit, eſt actio locati & conducti: quarũ altera conductori, altera locatori ex locatione & conductione datur [b]. Et hæc quidem iudicia ex nominatis contractibus oriuntur. ex innominatis porrò cõpetit actio æſtimatoria [c], & præſcriptis uerbis, tam ex permutatione [d], quàm alijs cõuentionibus, quæ uel traditione rei, uel facto aliquo obligationem innominatam inducunt [e].

PARS IIII.

EX acceſſionibus quoq; cõtractuũ, ſæpenumerò lites & iudicia exiſtũt: ut de pignoribus, uel expreſſè [a], uel tacitè [b] cõuentis. Quo in genere quæri ſolet, an res potuerit pignori obligari [c]: & ſi potuit, an nõ alterius quam agẽtis ſit potior in pignore cõditio [d]: an in ea cauſa pignus ſit, ut diſtrahi debeat [e]: an nõ pignus antea ſolutũ ſit, uel remiſſũ [f]. Item cũ nõ impletur cõtractus fides: quo nomine ex ædilitio edicto & redhibitoria, & quãti minoris emi uẽdi res potuiſſet, agitur [a]. Item de euictione [b], niſi agẽti obſtet exceptio rei uẽditæ & traditæ [c]. Item cũ de uſuris, fructib. mora, alijsq; cõtractuũ acceſſionib. diſputatur [a]: ut de nautico fœnore [b], de probatione cõtractus [c], de fide inſtrumẽtorũ [d] & teſtiũ [e], de præſumpta ignorãtia Iuris & facti [f]: quæ loco probationis eſt. Et hæc quidem iudicia ex cõtractibus, eorũq; acceſſionib. oriuntur. quib. expoſitis, ad ea quæ ex reliquis humanarũ inter uiuos actionũ controuerſijs conſtant, rectè fit tranſitus: puta ex ſponſalibus [a], nuptijs [b], iure dotium [c], pactis dotalibus [d], fundo dotali [e]: donationibus inter uirũ & uxorem [a], diuortijs [b]: atq; ita ſoluto matrimonio, cum quæſtio eſt, quẽadmodum aut dos repetatur [c], aut minuatur: uel ob impenſas in eam factas [a] uel ob res amotas [b]. Præcipua enim humanarũ actionum inter uiuos pars, eſt coniugium, & reliqua œconomia quæ coniugio accedit: ut ſunt liberi, dulciſſimus cõiugij fructus: de quibus uel agnoſcendis atq; alendis agitur [c], uel cuſtodiendis [d], uel in poſſeſſionem bonorum paternorum mittendis [e]: ſcilicet cum ex legitima uxore concepti ſunt. nam qui ex cõcubinis, aliáue illicita conſuetudine concipiuntur, horum non eadem eſt cauſa [f]. Item de eorũ tutelis [a] ordinatis, aut teſtamẽto [b] utiliter uel inutiliter, (quo caſu cõfirmatione opus eſt [c]) aut à lege [d], aut à magiſtratu [e]: de petẽda tutela [f], de adminiſtratione tutorũ [g], de authoritate [h], & quatenus pupillos obligare ſuos poſſint [i]. de ſuſpectis tutoribus [k]: & quib. ex cauſis à tutela uel cura excuſentur [a]: quomodo & ubi pupillus educari debeat [b]. de rationib. tutelæ reddẽdis [c] (cui actioni cõtraria tutelę actio detrahit [d]:) de eo qui pro tutore curatoréue negocia geſſit [e], deq; falſo tutore cõueniendo [f]: & ſi fortè tutores ſoluendo non ſint, de conueniendis eorũ fideiuſſoribus & nominatoribus [g]: aut magiſtratibus, à quibus dati ſunt, uel eorũ hæredibus [h]. item de rebus pupilli iniuſtè uel cõtra leges alienatis, in priſtinã cauſam reuocãdis [i]. Quæ iura æquè in ijs perſonis obtinent, quæ ob furorem, amentiam, prodigalitatẽ, aliámue animi uel corporis infirmitatẽ, pupillis minoribusq; comparantur: & ideo tutela & cura aliena opus habent [k].

PARS V.

POſtquam ergo dictum eſt de iudicijs omnibus, quæ uel ex rebus uel ex contractibus, uel alijs hominum inter uiuos actionibus exiſtunt: tranſgrediuntur noſtri ad ea iura & actiones, quæ ad ultimas morientiũ uoluntates & ſucceſſiones perti-

LIB. XVIII.
a 1. de empt. & uendit.
b 2. de in diem addi.
c 3. de lege commiſſ.
d 4. de hæred. uel act. uend.
e 5. de reſcin uend.
f 6. de per. & com. rei uend.
g 7. de ſer. expor. aut ſi ita manc. ueniæ ne proſit.

LIB. XIX.
a 1. de act. emp. & uend.
b 2. loca. & conduc.
c 3. de æſtima. act.
d 4. de rer. permutat.
e 5. de præſcrip. uer.

LIB. XX.
a 1 de pignor.
b 2 in quib. cauſ. pigno. uel hyp.
c 3. quæ res pig. obliga.
d 4. qui pot. in pig. uel hyp. hab.
e 5. de diſtrac. pig.
f 6. quib. mod. pig. uel hyp. ſol.

LIB. XXI.
a 1. de ædili. edic. & redhib & quant. minor.
b 2. de euict.
c 3. de except. rei uend. & trad.

LIB. XXII.
a 1. de uſufr. & cauſ. & om. acceſſ. & mora.
b 2. de nau fœnor.
c 3. de probationib.
d 4. de fid. inſtru.
e 5. de teſtib.
f 6. de iur. & facti ign.

LIB. XXIII.
a 1. de ſponſal.
b 2. de rit. nupt.
c 3. de iur. dot.
d 4. de pact. dot.
e 5. de fund. dot.

LIB. XXIIII.
a 1. de donat. inter uir. & uxor.
b 2. de diuort. & repud.
c 3. ſolut. matri.

LIB. XXV.
a 1. de impenſ. in reb. dot. fact.
b 2. rer. amot.
c 3. de agnoſ. & alen. liber.
d 4. de uentr. inſp. cuſtodien. part.
e 5. ſi uentr. nom mit. in poſſ. 6. ſi mat. uent. nom. in poſſ. calum. cauſ. f 7. de concub.

LIB. XXVI.
a 1 de tutel. b 2. de teſta. tut. c 3. de confir. tut. d 4. de legit. tut. e 5. de tutor. & cura. dat. ab his, &c. f 6. qui pet. tutor. g 7 de adminiſt. tut. h 8. de auth. tutor. i 9. quan. ex fact. tut. k 10. de ſuſpe. tut.

LIB. XXVII. a 1. de excuſ. tut. b 2. ubi pup. educ. c 3. de tut. & rati. diſtra. d 4. de contrar. tut. & utili. act. e 5. de eo qui pro tutor. f 6. quod fal. tutor. auth. g 7. de fideiuſſ. & nomin. tut. h 8. de magiſt. conue. & eor. hær. i 9. de reb. eor. k 10. de cur. fur. & alijs extra min. dan.

LIB. XXVIII.

pertinent. Succeſſio autem omnis aut eſt ex ultima uoluntate, aut ab inteſtato. Ex ultima uoluntate, quæ derogat & antefertur ſucceſſioni ab inteſtato, ſucceditur partim ex iure ciuili, partim Prætorio. Succeſſio ciuilis aut eſt uniuerſitatis, aut rerum ſingularium. Vniuerſitas defertur cùm per teſtamentum, tum per codicillos. Teſtamentum aut eſt paganum, aut militare. Paganum ut ualeat, multa cõcurrant oportet: ſcilicet ut habeat factionem teſtamenti teſtator: teſteſq; adhibeat idoneos [a]: liberos ſi quos habet in poteſtate, inſtituat uel exhæredet [b]: ne qua parte iniuſtum relinquatur teſtamentum [c]: ne quid in eo deleatur [d]: ut hæredes primo [e] ſecundóue loco inſtituantur, aut [f] purè, aut ſub conditionibus licitis & honeſtis [g]: quas inter olim frequentiſſima erat cretionum cõditio: ſed huius in locum hodie ius deliberandi uſurpatur [h]. Atq; ita quidem circa Paganum teſtamentũ obſeruatur. Militare porrò non eſt his ſolennibus obſtrictum: ſed milites teſtantur, quomodo uolunt, quomodoq; poſſunt [a]. Ex teſtamentis igitur ad hunc modum, aut iure pagano rum, hoc eſt, ciuili & uſitato: aut militari ordinatis, hæreditates adiri poſſunt [b]: teſtamento ſcilicet aperto, cognitoq; quiſnam hæres ſit inſtitutus [c]: nec poteſt omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato adiri [d]: neq; ad aditionem etiam admittuntur, qui ſe indignos fecerunt hæreditate: uel quòd non uindicarunt necem defuncti, uel alio modo in S.C. commiſerunt [e], uel quia defunctum teſtari prohibuerunt [f]. Codicillis etſi hæreditas uelut teſtamento nec dari, nec adimi poteſt: tamen uniuerſitas bonorum hoc modo rectè defertur [g]. Res porrò ſingulæ relinquuntur legatis & fideicommiſſis: in quibus cùm res conſiderantur [a], tum perſonæ [a], tum uerborum & rerũ ſignificationes [a]. Res quę legãtur, aut incorporales ſunt: aut annui reditus [a], uſufructus, uſus [b], ſeruitus [c], dos [d], optio uel electio [e]: aut corporales, tam ruſticę: ut triticum, uinum [f], oleum, inſtructum [g]: quàm urbanæ: ut peculium [h], penus [i], ſupellex [k]: alimenta & cibaria [a], aurum, argentum, mundus, ornamenta, unguenta, ueſtes, ſtatuæ [b], debita pecunia [c]. Atq; hoc modo legata & fideicommiſſa relicta debentur: niſi pòſt aut auferantur cõtraria uoluntate, aut in alium transferantur [d], aut ex dubio ſcripturæ uitientur [e], aut pœnæ quid nomine relictum ſit contra ueterum legum prohibitionem [f], aut regula Catoniana obſtet [g], aut quid pro non ſcripto habeatur [h], aut legatario ut indigno fiſcus legatum adimat [i]: aut conditiones legati, cauſæq; deficiant [k]: item niſi legata imminuta fuerint uel per legem Falcidiam [b], cũ plus quàm per eam licet, legatum eſſe dicitur [c]: uel per S.C. Trebellianum [a]. His autem ceſſantibus, ſtatim debentur legata, eiuſq; debitionis dies mox à morte teſtatoris cedit [b]: adeò, ut & hoc nomine caueri debeat [c]: cæteróqui in bonorum poſſeſſionem rei ſeruandæ cauſa legatarius mittetur [d]. Atq; harum quidem rerum expoſitio, quinta Pandectarum parte concluditur.

PARS VI.

ABſolutis ciuilibus iudicijs, ſequuntur ordine Prætoria: quæ ad inſtar ciuiliũ, partim de rebus morientium, partim de uiuorum actionibus ſunt propoſita. de illis prius agitur, ne à proximè explicato ultimarum uoluntatũ tractatu, longior fiat digreſſio. Quib. igitur iure ciuili hæreditas, quãuis ex æquitate debita nõ defertur, eos Prætor etſi non faciat hæredes, tamen ex iuſta cauſa quaſi hęredes, hoc eſt, bonorũ poſſeſſores conſtituit [a]. Nam proprium eſt iuriſdictionis Prætoriæ, in poſſeſſionem mittere: ita tamen, ut prius agnoſcat, an tabulæ teſtamenti extent [b]. quo cognito, bonorum poſſeſſionis petitio, ad certum tempus admittitur [c]: eamq; poſſeſſionẽ probata petitionis cauſa Pretor concedit, aut contra teſtamenti tabulas [d]: ita tamen, ut legata in teſtamento relicta pręſtentur [e], conferantur bona [f], & dotes [g], item ut emancipati filij [h], uentris pręgnantis [i], impuberum liberorum [k] habeatur ratio: aut ſecundum tabulas [l], uel paganorum [m], uel militũ [n]. qua in parte & patronis

Prætor

a 1. de teſtamen.
b 2. de lib. & poſthu.
c 3. de iniuſt. rup. teſta.
d 4. de his quæ in teſtã. delen.
e 5. de hæred. inſt.
f 6. de uulg. & pupill. ſub.
g 7. de conditi. inſtit.
h 8. de iur. delib.

LIB. XXIX.

a 1. de milit. teſta.
b 2. de acquiren. uel o[-]mitt. hæred.
c 3. quem. teſta. aper.
d 4. ſi quis omiſſ. cauſ. teſta.
e 5. de S.C. Sylleiano.
f 6. ſi quis alius teſtam. probib.
g 7. de iur. codicill.

LIB. XXX.

a 1. de leg. 1.

LIB. XXXI.

a 1. de leg. 2.

LIB. XXXII.

a 1. de leg. 3.

LIB. XXXIII.

a 1. de annu. legat.
b 2. de uſu et uſufr. legã.
c 3. de ſeruit. legat.
d 4. de dote prælega.
e 5. de opt. uel elect. leg.
f 6. de trit. uino, oleo legat.
g 7. de inſtit. uel inſtru. legat.
h 8. de pecul. legat.
i 9. de pen. legat.
k 10. de ſup. legat.

LIB. XXXIIII.

a 1. de alim. et cibar. leg.
b 2. de aur. arg. mũ. orn. ung. ueſt. &c. legat.
c 3. de liber. leg.
d 4. de adim. & transfer. leg.
e 5. de reb. dub.
f 6. de his quæ pœn. nom. relinq.
g 7. de regul. Caton.
h 8. de his quæ pro non ſcrip. haben.
i 9. de his quib. ut indig.

LIB. XXXV.

a 1. de condi. & demõſt.
b 2. ad leg. Falcidia.
c 3. ſi cui plus quàm per Fal. licet.

LIB. XXXVI.

a 1. ad S.C. Trebellian. b 2. quando dies legat. uel fideicomm. c 3. ut leg. uel fideicomm. ſer. cau. caueã. d 4. ut in poſſ. lega. ſer. cau. eſſe lic. LIB. XXXVII. a 1. de bonor. poſſeſſ. b 2. ſi tab. teſt. ext. c 3. de bonor. poſſ. fur. infan. &c. comp. d 4. de bonor. poſſ. con. tabu. e 5. de preſt. lega. f 6. de colla. bonor. g 7. de colla. dot. h 8. de coniung. cum emanc. lib. eius. i 9. de uen. in poſſ. mit. k 10. de Carbo. edict. l 11. de bono. poſſ. ſecundum tab. m 12. ſi à par. quis man. n 13. de bon. poſſ. ex teſta. mil.

Prætor conſulit[o], ut obſequia[p], operæ[a], bona[b] libertorum (etiam uniuerſitatis[c]) ſalua maneant patronis, eorumq́ꝫ liberis[d]. nec patitur in fraudem eorum quid à libertis fieri[e]. Quod ſi porrò tabulæ teſtamenti nullæ extent, perinde uocat ab inteſtato poſſeſſorem, atq́ꝫ lex ciuilis nullo facto teſtamento hæredes: & primo quidem loco liberos[f], ſecundo agnatos[g], tertio cognatos[h]: eo tamen ſucceſſorio ordine, ut intra certum tempus petant proximi, & his ceſſantibus, gradu proximo[i] remotiores. Nam ſunt gradus quidam cognationum: alij propiores, alij remotiores[k]. Poſt hos, uirum & uxorem admittit[l]: eundemq́ꝫ ordinem etiam in militum ſucceſſionibus[m] ſeruat, niſi quis ex prioribus, aut tempore à petitione poſſeſſionis excludatur[n], aut lege S. C.úe in certis caſibus aliud inueniatur conſtitutũ[o]: alioqui hunc quem oſtendimus ordinem, Prætor ſeruare & tueri ſolet[p]. nec multum ab hac ratione recedit ius ciuile: quod eodem modo ab inteſtato, primò uocat liberos, ſecundò conſanguineos, hoc eſt parentes & fratres; tertiò proximos agnatos[q]. quẽ ad numerum etſi mater, utpote cognata tantum, non etiam agnata, lege XII. non aggregabatur: tamen poſtea Senatuſconſultis ad legitimam filiorum ſucceſſionẽ eſt admiſſa[r]. Et hæc quidem Prætoria edicta, ad ſucceſſiones mortuorum pertinent. Inter uiuos porrò ius dicit Prætor, aut de iuribus & proprietate rerum: ut de noui operis nunciatione[a], damno infecto[b], aqua pluuia arcenda[c], uectigalibus & commiſſis[d], donationibus[e] (nam hæ tantum iure Prætorio ex traditione ualent, cùm iure ciuili ueteri, contractuum loco neutiquam haberentur) manumiſſionibus[a], alijsq́ꝫ cauſis ad ſtatum & libertatem Prætoris curæ commiſſam pertinentibus[b]: & in uniuerſum, de rerum dominijs[a], aut poſſeſſionibus quę dominia rerum conſequuntur[b], acquirendis: de quibus quæritur uel coniunctim, ut in cauſa uſucapionis[c]: item executionis: cum ſcilicet poſt rem iudicatam[a] aut confeſſam[b], ceduntur bona[c], creditores in poſſeſſionem mittuntur[d], aut uenundari res poſſeſſoris iubentur[e]: quo in genere de priuilegijs quoq́ꝫ creditorum, atq́ꝫ prærogatiua[f], deq́ꝫ ſeparationibus[g], ac de curatore bonis dando[h], diſceptari ſolet. uel ſeparatim remota proprietatis quæſtione, de nudis poſſeſſionibus quæritur. quo nomine Prætor interdicta prodidit[a]: quę dantur aut ad uniuerſitatis poſſeſſionem conſequendam[b], ut quorum bonorum, legatorũ, de tab. exhib. &c. aut rerũ ſingulariũ, tam diuini iuris[c], quàm humani: ſiue eæ publicæ ſint, puta de loco[d], uia[e], & fluminibus[f] publicis: ſiue priuatæ. quarum nomine interdicta prodita ſunt, partim rei ſuæ familiaris tuendæ cauſſa: ut unde ui[g], uti poſſidetis[h], de ſuperficiebus[i], de itinere actuq́ꝫ priuato[k], de aqua quotidiana & æſtiua[l], de riuis[m], fonte[n], cloacis[o], de eo quod ui aut clàm factũ eſt[p], de remiſſionibus[q], precario[r], arboribus cædendis[s], glande legenda[t]: partim officij tuendi gratia, ut de libero homine exhibendo[u]: partim iuris ſui tuendi cauſa, etiamſi res in bonis non ſit: ut de liberis exhibendis[x], de homine bona fide poſſeſſo[y] uel oppignorato[z] reſtituendo. Exceptiones etiam & actiones, quod ad uſum exercitiumq́ꝫ (de quo in Pandectis potiſſimùm agitur) attinet, iuris ſunt Prætorij, quoniam à Prætore harum uſus impetrari & concedi ſolet: qui aut purum dabat iudicium, aut cum exceptione[a]: puta rei iudicatæ[b], præſcriptionis temporalis[c], doli mali & metus[d], intentionis[e] (qua negatur actori competere, aut danda eſſe actio) & rei litigioſæ[f]. Vbi autem eiuſmodi exceptiones decrant, dabat Prætor purum iudicium & actionem, ſi quidem iuſta obligatio ſubeſſet[g].

PARS

o 14. *de iur. patro.*
p 15. *de obſeq. à lib. & liber. præſt.*

LIB. XXXVIII.

a 1. *de oper. lib.*
b 2. *de bon. lib.*
c 3. *de lib. municip.*
d 4. *de aſſig. liber.*
e 5. *ſi quid in fr. au. patr.*
f 6. *ſi tabu. teſta. nul. ex. un. lib.*
g 7. *unde legitimi.*
h 8. *unde cognati.*
i 9. *de ſucceſſ. edu.*
k 10. *de grad. & aff.*
l 11. *unde uir & uxor.*
m 12. *de uet. & mil. ſucc.*
n 13. *quib. non comp. bono. poſſ.*
o 14. *ut ex l. S. C. bono. poſſ. de.*
p 15. *quis ord. in bono. poſſ. det.*
q 16. *de ſuis & leg. hær.*
r 17. *ad S. C. Tertyll. & Orphit.*

LIB. XXXIX.

a 1. *de noui oper. nunc.*
b 2. *de dam. infec.*
c 3. *aq. pluu. arcen.*
d 4. *de uectigal.*
e 5. *de donatio.*

LIB. XL.

a 1. *de manumiſſ.* 2. *de manu. uend.* 3. *de manu. quæ ſer. ad uniuer. pert. imp.* 4. *de manu. teſt.* 5. *de fideicõ. liber.* 6. *de adẽp. lib.*
b 7. *de ſtat. lib.* 8. *qui ſi ne manũ.* 9. *qui & à quib. li.* 10. *de iur. an. aur.* 11. *de natal. reſt.* 12. *de lib. cauſ.* 13. *quib. ad liber.* 14. *ſi liber. indica.* 15. *ne de ſtat. def.* 16. *de col luſ. detegen.*

LIB. XLI.

a 1. *de acq. rer. dom.*
b 2. *de acq. & omit. poſ.*
c 3. *de uſucap.* 4. *pro ſoluto.* 5. *pro empto.* 6. *pro hærede.* 7. *pro donato.* 8. *pro derelicto.* 9. *pro legato.* 10. *pro dote.* 11. *pro ſuo.*

LIB. XLII.

a 1. *de re iudica.*
b 2. *de confeſſ.*
c 3. *de ceſſ. bon.* *d* 4. *quib. ex cauſ. in poſ. ea.* *e* 5. *de reb. iud. auth. poſſ. & uenund.* *f* 6. *de priuil. credit.* *g* 7. *de ſepar.* *h* 8. *de cur. bon. dan.*

LIB. XLIII.

a 1. *de interdict.* *b* 2. *quor. bon.* 3. *ne uis fiat ei.* 4. *quod legato.* 5. *de tab. exhib.* *c* 6. *ne quid in loco ſacr.* *d* 7. *de loc. & itin. pub.* 8. *ne quid in loc. pub.* 9. *de loc. pub. fruen.* *e* 10. *de uia pub.* 11. *de uia pub. & itin. ref.* *f* 12. *de flu.* 13. *ne quid in flu.* 14. *ut in flu. pub.* 15. *de rip. munien.* *g* 16. *unde ui.* *h* 17. *uti poſſid.* *i* 18. *de ſuperficieb.* *k* 19. *de itin. et act. priu.* *l* 20. *de aq. quoti.* *m* 21. *de riuis.* *n* 22. *de fonte.* *o* 23. *de cloacis.* *p* 24. *quod ui aut clàm.* *q* 25. *de remiſſio.* *r* 26. *de precar.* *s* 27. *de arb. cæd.* *t* 28. *de gland. legen.* *u* 29. *de lib. hom. exhib.* *x* 30. *de lib. exhib. uel deducen.* *y* 31. *utrubi.* *z* 32. *de migrand.* 33. *de Sal. inter.*

LIB. XLIIII.

a 1. *de exceptionib. præſcrip. & præiu.* *b* 2. *de excep. rei iud.* *c* 3. *de diuerſ. & tempo. præſcrip.* *d* 4. *de dol. mal. & me. excep.* *e* 5. *quar. rer. act. non det.* *f* 6. *de litigioſ.* *g* 7. *de oblig. & act.*

PARS VII.

STipulationes etiam quamuis iure ciuili[a] inuentæ ſint[b], & approbentur, ſiue à liberis[c], ſiue à ſeruis[d], ſiue principaliter, ſiue acceſſoriè per fideiuſſores[a], ſiue animo nouandi[b] ſiue ſoluendi[c] (ut per acceptilationem[d]) contrahantur: tamen eæ quæ interponuntur in iudicijs (quorum tractatus eſt in Pandectis inſtitutus) prorſus ſunt iuris Prætorij, utpote à Prætore inuentæ, & in uſum forenſem productæ[e]: ut ſtipulatio pupilli rem ſaluam fore[f], iudicatum ſolui[g], rem ratam haberi[h]. Expeditis hunc ad modum iudicijs omnibus, tam ciuilib. quàm Prætorijs, reſtant criminalia: quæ aut priuata ſunt[a], aut publica. Priuata, aut ordinaria, aut extraordinaria. Ordinaria, ut quæ conſtituuntur ob furtum[b], uel quia uicinus furtiuũ tignũ iniunxit[c]: uel quia ſtatuliber[d], nautæ, caupones, ſtabularij[e], familia[f], furtum feciſſe dicantur. Sed & arborum furtim cęſarum[g], bonorũ raptorum aut ui[h], aut ex incendio, ruina, naufragio[i]. Item iniuriarum[k] nomine, priuata iudicia ordinariè conſtituuntur. ideo autem ordinariè, quia priuatis duntaxat, hoc eſt, ijs qui iniuria affecti ſunt, non extraneis, exemplo reliquarum priuatarum actionum dari ſolent. Extraordinaria iudicia de extraordinarijs & innominatis delictis conſtituuntur[l]: puta de ſepulchris uiolatis[m], concuſſionibus[n], abigeis[o], præuaricationibus[p], receptatoribus[q], furibus balnearijs[r], effractoribus[s], expilatoribus[t]: de ſtellionatu[u], termino moto[x], collegijs illicitis[y]. Ideo autem extraordinaria ſunt, quòd extra ordinem & ſolennitatem iudiciorum, cuilibet de populo, populari actione hæc delicta perſequi ſit permiſſum[z]. Publica iudicia[a] per accuſationes & inſcriptiones[b], & cuſtodiam exhibitionemq́ reorum[c], ac plerunq; ex lege aliqua publica inſtituuntur: ut legibus Iulijs Auguſti, coercentur crimina maieſtatis[d], adulterij, ſtupri[e], uis publicæ[f] & priuatæ[g]: lege Cornelia, cædes & ueneficia[h]: lege Pompeia, parricidia[i]: lege alia Cornelia, falſum[k]: lege alia Iulia, repetundarum crimen[l], item annonæ flagellationes[m], & peculatus, ſacrilegia, reſidua[n], & ambitus[o]: lege Flauia, plagij crimen[p]: S.C. Turpiliano, præuaricatio & calumnia, niſi abolitio impetretur[q]. Quòd ſi porrò in his iudicijs reus præſens non ſit, requiritur[r]: requiſitus & apprehenſus ſiquidem neget intentatum crimen, ex coniecturis & iudicijs ſufficientibus, quæſtioni ad ueritatem exprimendam ſubijcitur[s]: ſin confiteatur, pœnæ reus eſt, & ſua confeſſione quaſi conuictus damnatur[t], bonaq́; eius publicantur[u]: ut & tum, cum ſibi mortem reus conſciuit, aut corrupit accuſatorem[x]. nam & hi pro confeſſis conuictisq́; habentur. Sanè pœnarum uaria genera ſunt: quædam enim capitales ſunt, quædam non capitales. hæ diuturnitatem & continuationem ſucceſſiui temporis habent: durant enim deportationes, relegationes[y], & ſimiles pœnæ ad uitam damnati, niſi princeps reſtituat[z]: illæ uerò, quia caput adimunt, cum uita ſtatim ſontis finiuntur: nec in cadaueribus punitorum durant, ſed ea petentibus humanda conceduntur[aa]. Porrò ne quis aliquo eiuſmodi iudicio, uel ciuili uel criminali, per iniuriam obruatur: introductum eſt appellationis beneficium, quæ eſt pars omniũ iudiciorum poſtrema. Quare & de hac aliquid fuit ultimo loco exponendum: primùm in genere, de eius ſpeciebus[a]: tum de cauſſa efficiente, à quibus appellare liceat, uel non[b]: quis, & à quo appelletur[c]: quando appellandum ſit, & intra quæ tẽpora[d]: pòſt de materia, quæ appellationes recipiantur, uel non[e]: conſequenter de forma, & libellis dimiſſorijs[f]: ultimò, de effectu: nil nouandum, pendente appellatione[g]. Quò pertinent & illæ quæſtiones: quæ ſententiæ per appellationẽ reſcindantur, quę ſine appellatione[h]: an per aliũ cauſſæ appellationis reddi poſſint[i]: ſi tutor, curator uel magiſtratus creatus à nominatione illa appellauerit, an ſuo periculo ab adminiſtratione iniuncti muneris ceſſet[k]: an qui appellauit, nihilominus ſeſe

in priore

LIB. XLV.
a 5. de conſtitut. Inſt. de actio.
b 1. de uerb. oblig.
c 2. de duob. re.
d 3. de ſtipul. ſeru.

LIB. XLVI.
a 4. de fideiuſſ. et mand.
b 5. de nouat. & deleg.
c 6. de ſolut. & lib.
d 7. de acceptila.
e 8. de prætor. ſtipul.
f 9. rem pupill. ſaluam.
g 10. iudicat. ſolui.
h 11. rat. rem hab. & de ratihab.

LIB. XLVII.
a 1. de priu. delict.
b 2. de furt.
c 3. de tig. iniunc.
d 4. ſi is qui teſta. lib. eſſe iuſ.
e 5. furt. aduer. nau. caupo. ſtabu.
f 6. ſi famil. fur. fe. dicat.
g 7. arbor. furt. cæſar.
h 8. ui bon. rapt.
i 9. de incend. ruin. nau frag.
k 10. de iniur. & famo. lib.
l 11. de extr. crimi.
m 12. de ſepul. uiolatis.
n 13. de concuſſionib.
o 14. de abig.
p 15. de preuarica.
q 16. de recep.
r 17. de fur. bal.
s 18. de effract. et expil.
t 19. expila. hered.
u 20. ſtellionatus.
x 21. de ter. mo.
y 22. de coll. illici.
z 23. de popula. act.

LIB. XLVIII.
a 1. de pub. iudic.
b 2 de accuſ. & inſcrip.
c 3. de cuſt. et exhib. reo.
d 4. ad l. Iulia. maieſtat.
e 5. ad l. Iul. de adul.
f 6. ad l. Iul. de ui pub.
g 7. ad l. Iul. de ui priua.
h 8. ad l. Cornel. de ſica. & uenef.
i 9. ad l. Pomp. de parri.
k 10. ad l. Cornel. de fal.
l 11. ad l. Iul. repe.
m 12. ad l. Iul. de anno.
n 13. ad l. Iul. pecul.
o 14. ad l. Iul. de amb.
p 15. ad l. Flau. de plag.
q 16. ad S.C. Turpil. & de abolit.
r 17. de req. re. nec abſen.
s 18. de quæſtio.
t 19. de pœn.
u 20. de bon. damnati.
x 21. de his qui mort. ſibi conſci.
y 22. de inter. releg. & depor.
z 23. de ſenten. paſſ. & reſtit.
aa 24. de cada. punit.

LIB. XLIX.
a 1. de appell. & rela.
b 2. à quibus appel. non licet.
c 3. quis, & à quo appell.
d 4. quand. appellan.
e 5. de appell. recip.
f 6. de lib. dimiſſ.
g 7. nihil nouan. app. inter.
h 8. quæ ſenten. ſine appell. reſcin.
i 9. an per alium cauſ. appellari.
k 10. ſi tut. uel cur. uel mag. cre. app.

in priore iudicio[l], & coram eodem iudice à quo prouocatum eſt, defendere debeat[m]: àn morte prouocantis, appellatio extinguatur[n]. Et hæc quidem ſunt iudicia omnia, ciuilia & criminalia, tam primæ quàm ſecundæ inſtantiæ. quibus abſolutis, reſtant fiſcalia: nam hæc tertia iudiciorum ſpecies, in diuiſione erat. Hæc autẽ extra ordinem conſtituuntur de rebus fiſci[o], de captiuis & redemptis[p], de re militari[q], caſtrenſi peculio[r], priuilegijs ueteranorum[s]: de iure & legibus municipiorum[a], de priuilegijs decurionum[b], eorumq; albo & ordine[c]: de muneribus & honoribus[d], eorumq; uacatione, excuſatione[e], immunitate[f]: de legationibus[g], administratione rerum ad ciuitatem pertinentium[h], decretis ordinum[i], operibus publicis[k], nundinis[l], pollicitationibus ciuitati factis[m]: & deniq; de alijs, multifariam uarijs, & extraordinarijs cognitionibus[n]: puta de proxenetis[o], & de cenſibus[p], &c. quæ omnia cum plerunq; cognitione Principis expediantur, à qua non eſt prouocatio: eo rectè factum eſt, atq; ordine, ut demum poſt appellationis materiam, hęc extraordinaria & fiſcalia iudicia ſubijcerentur. Atq; hæc quidem ſunt membra & partes totius corporis Pandectarum. Quæ omnia ut in longioribus diſputationibus uſitatum eſt, breui quadam ac compendiaria tum uerborum & rerum[q], tum regularum Iuris[r] repetitione atq; explicatione, quæ totius Operis erudita quædam eſt *ἀνακεφαλαίωσις*, concluduntur.

l *11. eum qui appell.*
m *12. apud eum à quo appell.*
n *13. ſi pend. app. mors interue.*
o *14. de iur. fiſci.*
p *15. de cap. & poſtli. & redem.*
q *16. de re militari.*
r *17. de caſtr. pecul.*
s *18. de priuileg. ueter.*

LIB. L.

a *1. ad l. municip.*
b *2. de decur.*
c *3. de alb. ſcriben.*
d *4. de mun. & honor.*
e *5. de uacat. & excuſ. mun.*
f *6. de iur. immun.*
g *7. de legat.*
h *8. de admi. rer.*
i *9. de decre. ab ordin. fact.*
k *10. de operib. publ.*
l *11. de nundinis.*
m *12. de pollicitatio.*
n *13. de uar. & extr. cognit.*
o *14. de proxenet.*
p *15. de cenſib.*
q *16. de uerb. & rerum ſignif.*
r *17. de reg. iuris.*

DIGEST.

FINIS PROLEGOMENORUM.

DIGEST. LIB. I.

DE IVSTITIA ET IVRE.

TITVLVS I.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Finis Iuriſprudentiæ, & media ad finem ducentia.*
3 *Vnde dicta ſit iuſtitia, & quàm uariè accipiatur.*
4 *Triplex iuſtitiæ uniuerſalis definitio.*
5 *Diuiſio, partes & ſpecies.*
6 *Cauſa efficiens.*
7 *Materia in qua, & circa quam.*
8 *Forma, finis & effectus.*
9 *Cognata & contraria.*
10 *Differentia iuſtitiæ uniuerſalis & particularis: & quid ſit particularis.*
11 *Diuiſio & ſpecies iuſtitiæ particularis.*
12 *De iuſtitia diſtributiua: quid ſit, quæ eius cauſæ, fines, affinia, contraria.*
13 *De iuſtitia commutatiua: quid ſit, quæ cauſæ eius, fines, affinia, contraria.*
14 *Ius unde dictum ſit: & quid ſit, & quotuplex.*
15 *De iure naturali.*
16 *De iure gentium.*
17 *De iure ciuili.*
18 *De æquitate.*

1 OMNIS quæ uia & ratione ſuſcipitur aliqua de re inſtitutio, principiò metam & finem, quo ea res fertur atq; collimat, proſpicere: deinde media ad eum finem rectè ducentia, eligere atq; explicare debet. Quemadmodum enim uiatores, qui & certam metam propoſitam animo, & uiam quæ eò rectà ferat, probè cognitã habent, minus aberrare poſſunt: ita in doctrinis artium tradendis, cum initiò finis cuiuſq; diſciplinæ proponitur, & ſubinde methodus, commodaq; diſcendi ratio, tanquam media ad finem ducentia ſubijciuntur: fit, ut in tota deinceps inſtitutione minus hallucinari, & impingere diſcentes poſsint. Eandem uiam inſiſtentes noſtri compoſitores, primò finem huius doctrinæ oſtendunt: tum compoſitiua ac definitiua methodo, à primis principijs artis, iuxta ſeriẽ & naturalem rerum ordinem progredientes, & ex ſimplicibus coniuncta, ex antecedentibus, conſequentia extruentes, ad finem quem initiò oſtenderunt, perueniunt: & quaſi manu ducentes, à carceribus ad metam uſq; huius artis, recto itinere ſtudioſos perducunt.

2 Vt autem artis Medicæ finis eſt, conſeruare & reſtituere ſanitatem: medium ſeu officium, præſeruare à morbis, & curare appoſitè ad ſanandum: ſic Iuriſprudentiæ finis eſt, conſeruare in uita ciuili iuſtitiam, quæ eſt quaſi ſanitas politiarum[a]. Cic. lib. 1. de Orat. Sit in Iure, inquit, ciuili finis hic legitimè atq; uſitatè in rebus cauſiſq;, ciuium æqualitatis conſeruatio. Porrò mediũ quo id obtineri poteſt, eſt ius noſſe, & quid quaq; in re iuſtũ iniuſtum, æquale inæquale ſit, ratione & ſtudio exquirere: idemq; exquiſitũ atq; cognitũ ſcienter reddere, & in uſum fori publicũ educere, ac omnibus rerum humanarũ actionibus, cùm publicis tum priuatis, rectè atq; æquabiliter accõmodare. Primùm igitur diſputãt noſtri de iuſtitia, tanquam de fine artis: tum in genere de principijs, partibus ac ſpeciebus iuris: quæ primæ uiæ ſunt, quibus ad iuſtinã quaſi itur, primaq; elementa ac fundamenta, unde per σύνθεσιν paulatim progrediendo, ars iuris extruitur. Porrò uelut in reliquis diſciplinis tradendis, etſi initiò finis cuiuſq; indicatur: non tamen analytica ſerie opus extruitur, ſed ad cõpoſituã ac definitiuam methodum, quæ maximè ad diſcendũ docendumq; eſt accõmodata, ipſamq; naturalem rerum ſeriem & ordinẽ ſequitur, tota explicatio inſtituitur: ſic noſtri Iuris compoſitores, contenti initiò digitum intendiſſe in finem Iuriſprudentiæ, qui eſt iuſtitia, ſtatim ad σύνθεσιν redeunt: & naturam rerum ſecuti, à primis iuris elementis, ac uniuerſalibus prin-

a *Sap. 6. Multitudo ſapientum, eſt ſanitas orbis terrarum.*

cipijs progredientes, artem iuris componunt: opuſq; Pandectarum totum, ex partium om
nium naturali ſerie aptarum inuicem & ſequennũ, ac ſingularum partium ita iunctarũ de-
finitionibus & diuiſionibus pertexunt & abſoluũt: ut ex integra totius huius Operis ſerie
ac concinnatione, facilè poteſt intelligi.

Iuſtitiam ab eo dictam cenſet Alc.[a] quòd uim ſiſtat: Othomannus[b], quòd in ea ius ſiſta- 3
tur: ex Iſidoro[c], qui uult iuſtitiam eſſe dictam, quaſi iuris ſtatum, quòd in ea ius conſiſtat.
Simplicius eſt dicere, iuſtitiã à iuſto iuſti eſſe, addita particula TIA: ſicuti eſt à mœſto mœ-
ſti, mœſtitia: lætio læti, lætitia: & ſi qua ſunt ſimilia. Iuſtitiæ autem nomen, in hac diſputa-
tione legali & politica, legaliter etiam accipi debet: uidelicet de iuſtitia operum, ſeu obe-
dientia ſuperiori debita, ſiue de ordine, quo quæ inferiora ſunt, ſuperiori parẽt & obſequũ-
tur. Verba enim accipienda ſunt ſecundũ ſubiectam materiam[d]: & talia ſunt ſubiecta, qua-
lia permittuntur eſſe à prædicatis[e]: ut Dialectici loquuntur.

Prædicatur autem hic de iuſtitia, quòd ſuum cuiq; tribuat. Sequens eſt igitur, ſubiectum
iuſtitiæ uocabulum, de iuſtitia operum, quæ in agendo tribuendoq; uerſetur, interpretari.
Vt autem iniuſtitia duplex eſt, ita & iuſtitia hac in ſignificatione bifariam accipitur. contra-
riorum enim eadem eſt diſciplina[f]. Alia enim perhibetur eſſe iniuſtitia uniuerſalis, Græ-
cis *ἀνομία*[g] ſeu *ἀδικία*[h] dicta, quæ eſt uniuerſalis inobedientia & contumacia, contemptuſq;
omnium ex æquo legum: qualis eſt in Cyclopibus, qui iura negant ſibi nata. Alia iniuſti-
tia eſt particularis defraudatio, quæ etiam in his eſſe poteſt, qui aliàs iuſti eſſe iudicãtur: ut
Cato iniuſtus eſt, ſpolians Cyprum, ſibiq; manus inferens[i]: Cyrus, dum iniquo iudicio ad
analogian Geometricam, rerum commutationes exigit: Brutus, Theſſalonicen & Spartam
prædæ militum exponens[k]: Pythius, Romano equiti Cannio Græca fide imponens[l]. Eà-
dem igitur ratione e diuerſò uocabulum iuſtitiæ duobus modis accipitur. Primò pro iuſti-
tia uniuerſali: quæ eſt obedientia uniuerſalis erga omnes leges, diuinas & humanas, natu-
rales & ciuiles: & opponitur peccato ſeu anomiæ[m], quomodo Ariſtides dicitur eſſe iuſtus.
Secundò pro iuſtitia particulari, quæ tuetur perſonarum ordinem, uel efficit æqualitatem
in contractibus: ut cũ dicimus, mercatorem eſſe iuſtũ, qui non defraudat emptores in con-
trahendo[n]. Diſtinctis ita iuſtitiæ appellationibus, ſeorſim de utraq; aliquid dicẽdum eſt.

Iuſtitia uniuerſalis pro triplici hominis (de huius enim iuſtitia quærimus) ordine atq; re- 4
ſpectu[o], trifariam definiri ſolet. Primus autem eſt ordo homini erga Deum: cui ut cõditori
& Domino cultum ac obedientiam debet.

Qua in parte ita iuſtitia uniuerſalis definiri ſolet, ut ſit obedientia omniũ in homine ui-
rium, neceſſariò pręſtanda Deo conditori, iuxta omnes leges: ab ipſo propterea naturæ hu
manæ inſitas, ut congruat noſtra natura cum mente & uoluntate Dei, & non congruens de
ſtruatur: & ut in hoc iudicio agnoſcatur, qualis ipſe ſit, & à malis diſcernatur. aut paulo ali-
ter: Iuſtitia eſt uniuerſalis obedientia, Deo debita, congruens ad normam totius Decalogi,
ſeu legis naturæ: diuinitùs inſita mentibus noſtris, ut agnoſcamus, qualis ſit ipſe Deus, &
quibus officijs coli uelit. Hanc definitionem propriè tradit Eccleſiæ doctrina, quæ hunc
ſolum ordinem præcipuè intuetur: quia finem actionum humanarum omnium, ad Deum
(ut par eſt) refert. Eſt autẽ hæc iuſtitia ſpiritualis, & pietas abſoluta nominari poteſt: quæ
peracta demũ hac mortalitate, in beatis angelis & hominibus, ad omnẽ æternitatẽ eſt effu-
ſura. Nam in huius naturæ deprauatione, tantũ imputatione & inchoatiõe quadantenus
in pijs inchoatur: eoq; non tam iuſtitia legalis, quàm Euangelica hic quidẽ debet perhiberi.

Alter ordo eſt homini erga ſeipſum: qui in hoc uno maximè laborare debet, ut quoniam
ex uarijs ac diſsimilibus partibus eſt compoſitus, operam det, quo motus & facultates ani-
mi inferiores, expertes iudicij ac rationis, rectæ rationi uelut *ὡς ἡγεμόνι* obtemperent: ne in
cuſtoditæ, licentiusq; effuſæ, extra ripas ferantur, turbentq; uitæ communis cõciliationem
atq; harmoniam.

Hunc ordinem Philoſophica Platonis ſchola[p] reſpicit, quæ priuatim abſoluere hominẽ,
& uirtutis atq; officij ſtudio bonum efficere conatur: eoq; ſic iuſtitiam definit, ut ſit obedien
tia omnium uirium in homine erga rectum iudicium rationis, & ſuauiſsimus quidam om-
nium facultatum animæ in homine concentus. Hoc reſpectu iuſtitia non multũ à uirtu-
te, & habitu interiore ordinato differt, ſicuti eſt in uerſiculo Theognidis:

Iuſtitia in ſeſe uirtutes continet omnes:

niſi quòd uirtus abſolutè ponitur, iuſtitia relatiuè. Quare Ariſtoteles hæc non reali, ſed
rationis diſtinctione ſecernit, cum uult uirtutem eſſe habitum abſolutum, naturæ congruẽ
tem, qui hominem in ſe perficiat: iuſtitiam autẽ habitum relatiuum, qui alijs proſit, & ad al
terum referatur.

Tertius ordo, eſt Politicus, quo homo, utpote ad ciuilem uitam natus, ad leges, ad magi-
ſtratus, ad conciues, ad ſuos, ad oẽs deniq; reipub. partes, uelut ciuis & homo Politicus ac-
commo-

Marginal notes:

a *Parer. lib. 1. cap. 29.*
b *In Inſtitu.*
c *c. forás. de uerb. ſignif.*
d *l. ſi uno. 17. ubi Dd. loca.*
e *gl. fin. in c. dudum. 31. de decim. Cepoll. in tra cta. ſeruit. ruſtic. præd. cap. de aquæ duct. numer. 14.*
f *l. penul. §. fin. ubi gl. qui ſatiſ. cogan. l. 1. de his qui ſunt ſui uel alie. iur.*
g *1. Ioan. 3.*
h *Rom. 2.*
i *Plutar. in eius uita.*
k *Xenoph. lib. 1. Cyropæd. Plutarch. in eius uita.*
l *Cic. lib. 3. Offic.*
m *1. Iohannis 3. Rom. 1. & 2. Pſal. 119.*
n *Gene. 30. Cras, inquit Iacob, reſpondebit tibi iuſtitia mea, &c.*
o *Paulus ad Tit. cap. 2. Apparuit gratia Dei, erudiens nos, ut negantes impietatem, uiuamus piè (erga Deum) iuſtè (erga reliquos homines) modeſtè (erga nos ipſos, & in uita priuata.)*
p *lib. 4. πολιτ.*

commodatur: ut harmoniam conſociationis ciuilis, ſuo quaſi concentu & attemperatione iuuet atq; perficiat. Hunc ordinem intuentur politici homines, leges, magiſtratus, & omnes illi, qui ad ſocietatis humanæ, & ciuilis uitæ cultum hominem eſſe natum ducunt, ſummumq; bonum in beato reipublicæ ſtatu poſitum eſſe arbitrantur. Hoc reſpectu Ariſtoteles[a] hominem in ciuitate locans, ab eo iuſtitiam exigit, quæ ſit uniuerſalis obedientia erga omnes leges, ſocietatis politicæ, bene atq; æquabiliter conſtitutæ. quod paulo aliter reddidit Cicero[b]: Iuſtitia, inquit, eſt obtemperatio ſcriptis legibus, inſtitutisq; populorum. In hac conſideratione, iuſtitia idem eſt cum diſciplina externa: quæ eſt ordo uitæ, cauens ne quid contra legum præcepta cõmittat. Leges enim tantum externã obedientiam locomotiuæ, non mentis, aut uoluntatis, aut cordis ἐνστασίαν requirunt[c]. Nam hæc in iſta naturæ deprauatione impoſsibilis eſt, & præſtari nequit. Impoſsibilia uerò lege præcipi nec poſſunt, neq; debent.[d] Quare in ſocietate ciuili, & foro politico pro perfecta iuſticia hæc externa obedientiæ ſpecies habetur.

a *lib. 5. Ethicor.*
b *lib. 1. de Legibus.*
c *l. cogitationis. 18. de pœnis.*
d *l. impoſsibilium. de reg. iur.*

Cum autem nos legum expoſitionem profiteamur, & diſciplinę forenſis miniſtri ſimus, ac ad ſocietatem cultumq; ciuilem ſtudia noſtra referantur: conuenit ut hanc Ariſtotelicam definitionem, utpote noſtro inſtituto maximè accommodatam hac in profeſsione retinea-
5 mus. Huius autem iuſtitiæ, duæ ſunt partes: uidelicet ἀποχὴ τῶν ἀδικημάτων, καὶ ἀντίληψις
τῶν ἀδικιῶν. Vt enim duo iniuſtitiæ genera ponit Cicero[e]; unum eorum qui inferunt, alterũ eorum qui ab his quibus infertur, ſi poſſunt, non propulſant iniuriam: ita ediuerſò ad explendũ iuſtitiæ munus, non ſufficit abſtinere iniurijs, easq; depellere illatas: ſed etiam patria, leges, magiſtratus, parentes, liberi, amici, deniq; tota hominũ ſocietas, omni opera atq; ſtudio adiuuanda eſt: quomodo uidere licet etiam in ſacris literis, hæc duo coniunctim perpetuò præcipi, ut Pſal. 34. Declina à malo, & fac bonum. Eſaiæ 1. Deſinite agere peruerſa, & diſcite benefacere. Et ut ad nos reuertamur, non longè hinc abludit Vlp. cum ait[f]: Et metu pœnarum, & præmiorum exhortatione, homines bonos eſſe efficiendos.

e *lib. 1. Officior.*
f *l. 1. h. t.*

Species autem huius iuſtitiæ, ſunt omnes uirtutes: præcipuè religio, pietas, grauitudo, innocentia, defenſio, beneuolentia, liberalitas, fides, obſeruantia iuris, æquum & bonum, &c. idq; quatenus in politica ſocietate erga alios homines exercẽtur, non quatenus priuatam cuiuſq; uitam abſoluunt. nam hactenus ad priores illas iuſtitiæ definitiones referẽdæ ſunt.
6 Cauſa efficiens huius iuſtitiæ principalis, eſt Deus, aothor omnis boni ordinis[g]. nam ut oculus uideat, auris audiat, Deus facit utrunq;[h]. Deinde mens humana, de legum authoritate & cultu ex noticia naturali uerè iudicans: & uoluntas, liberè ac conſtanter obediens honeſtis legibus, & imperans externis membris, ut cum hac norma legũ congruant. Nam ad perfectionem cuiuſq; uirtutis, tria requiruntur: primùm recta ratio & iudicium, ut ex certa ſcientia quid fiat: ſecundò libera uoluntatis electio ſeu προαίρεσις: tertiò conſtantia in honeſto propoſito, & perſeuerantia in bene agendo.

g *Rom. 13. Ephe. 4. 1. Cor. 12.*
h *Prouerb. 20.*

Συναίτια ſunt præcepta legum: doctrina Ethica, naturalis inclinatio, bona diſciplina, ſicuti Ariſtoteles ait: Iuſtos fieri homines natura, doctrina, & conſuetudine.
7 Materia in qua, eſt uoluntas humana, cor, & externa membra, lingua, manus, &c.
Materia circa quam, ſunt omnium uirtutũ obiecta. Plato lib. 4. πολιτ. in duobus ait uerſari iuſtitiam: quæ ſunt τὰ αὑτοῦ πράττειν, καὶ μὴ πολυπραγμονεῖν: & indicãtur à D. Paulo, 1. Theſſa. 4. dum uult unumqoẽq; ἡσυχάζειν καὶ τὰ ἴδια πράττειν.
8 Forma, eſt ipſa obedientia, ſeu actionum omnium cum legibus conuenientia.
Fines, ut Deo mos geratur: ut ciuilis hominum ſocietas ſeruetur, & ſit tranquilla: ut euitari pœnæ præſtitutæ contumacibus, expectari præmia præſentia & æterna poſsint: & deniq; ut tranquillitas & lætitia bonæ conſcientiæ, quæ eſt dulcis nutricola ſenectutis, in omni ui-
9 ta conſeruetur. Etſi autem uirtutes inter ſe omnes indiuidua copula ſunt coniugatæ: tamen ad iuſtitiã proximè accedũt ſedulitas in agẽdis neceſſarijs, & uitandis non neceſſarijs: reuerẽtia erga Deũ, & Magiſtratum: charitas patriæ, & politici ordinis: modeſtia, & ſimiles.
Contraria ſunt tyrãnis, iniuſtitia, peccata cõmiſsionis & omiſsionis affectatæ, in gubernatiõe reipub. defenſiõe bonorũ, & pœnis ſceleratorũ: cõtumacia & contẽptus Magiſtratuũ ac legũ, ſeditio, inſidię, iniurię, malitioſa iuris interpretatio, & reliquę rerũpublicarũ peſtes.
10 Iam progrediamur ad alteram iuſtitiæ ſpeciem: quæ particularis dicitur: cùm quia quodammodo pars eſt illius iuſtitiæ uniuerſalis, quæ totã ciuilem uitam, priuatam & publicã gubernat, omniumq; honeſtarum legum obedientiam atq; cultũ exigit: tum quoniam aliqua duntaxat ex parte uitam humanã regit, uidelicet quatenus in communi uita cum alio res eſt: nec omnium legum obedientiam complectitur, ſed earum duntaxat, quæ de cõmercijs atq; actionibus hominũ, in quibus eſt mutuum ſυνάλλαγμα, & officiũ aliquid conſtituunt. Eſt igitur iuſtitia particularis (ut ex authoritate Simonidis definiunt noſtri) conſtans & perpetua uoluntas, ſuum cuiq; tribuens. Conſtans & perpetua uoluntas: ſignificat

 habitum,

habitum,ſeu firmum propoſitum,& (ut Græci dicunt) ἕξιν προαιρετικήν.nec enim uoluntas, niſi in habitum tranſierit, firma & conſtans eſſe poteſt. Quia uerò plurimarum rerum in homine uoluntas & cupiditas eſt,ut ſcientiæ,opũ,gloriæ,immortalitatis:ideo additur differentia,ab officio ſumpta : ut in definitionibus uirtutũ quæ alijs differentijs proprijs deſtituuntur,fieri ſolet. Ius ſuũ cuiq; tribuẽs:hoc eſt,ſeruãs æqualitatẽ cum cæteris hominibus, & debitum cuiq; reddens:cui tributum,tributum:cui uectigal,uectigal:cui timorem,timorem:cui honorem,honorem[a]:nec cuiuſq; corpori,famæ, bonis iniuriã ullam inferens. Proprium enim iuſtitiæ munus & officium,eſt extra ſe agere,& ſuum cuiq;,hoc eſt, alteri debitum tribuere. Quare Ariſtoteles rectè dixit, cæteras quidem uirtutes utentis proprias eſſe, iuſtitiam autem communem & publicam. Addita eſt autem particula,Cuiq;: diſtinguẽs iuſtitiam à liberalitate,quæ tribuit debitum ſpeciei:hoc eſt,ὡς αὐθαίρετον officia præſtans humanitatis,etiam non debita.At iuſtitia cuiq;,hoc eſt,ſingulis indiuiduis tribuit ſuum:nempe,debitum uel lege naturæ,uel iure ciuili.

Species huius iuſtitiæ,duæ ſunt:diſtributiua & commutatiua. Quemadmodum enim 11
reliquæ uirtutes ſunt mediocritates,ſeu(ut uulgò loquimur)medietates duorum extremorum, uitioſorum ſcilicet affectuum,quos intra metas rationis cohibent: ita iuſtitia particularis,totam ciuilis conciliationis ſocietatem,iiſdem æqualitatis & mediocritatis regulis atque finibus definit & coercet.Porrò in ciuili hominum ſocietate, ſic eſt naturà comparatũ, ut partim ordinandæ perſonæ ſint, & ſuo quæq; loco atq; gradu, quaſi in magno ciuitatis theatro collocandæ:& quia ad agendum natæ ſunt, ſingulis conuenientia munera,officia, pœnæ,præmia rectè prauèq; factorum ſint tribuenda:partim etiam res communicandę inter eaſdem,& commutandæ:quia cum in rebus humanis alij aliorum opera & rebus perpetuò,ex ordinatione diuina ut communitas ſeruetur, indigeant, ſine aſsidua rerum permutatione,nulla ſocietas ciuilis diuturna eſſe poſſet. Non autẽ foret aſsidua atq; permanẽs, niſi æqualitate rerum,æqualiq; numero, pondere & menſura conſtaret: cæteroqui cũ in infinitum commercia porrigantur, alteram tandem partem exhauriri, atq; ita cõmutationis perpetuitatem ac durationem collabi & perire eſſet neceſſe. Ex quo fit,ut alia ęqualitas(in qua ineſt & elucet iuſtitia) in ordinandis perſonis, alia uerò in rerum cõmunicatione obſeruetur. In perſonis enim medietas, quo ad nos, ſeu perſonalis, ſimilis proportioni Geometricæ:in rebus,medietas rerũ,ſimilis analogiæ Arithmeticæ quæritur: cuius diſcriminis ratio expedita eſt. Nam cum inter perſonas magna ſit differentia & inęqualitas,ſiue bona animi ſpectes[b],ſiue corporis,ſiue externa,ſiue etiam facta ſingulorum & mores,nõ poſſunt illis ſingulis æqualia numero & menſura tribui. Hinc enim omniũ rerum confuſio ſequetur,ſi (uerbi gratia) eadem munia,officia,præmia & pœnæ peritis iuxtà atq; imperitis, bonis & nocentibus,bene meritis & indignis diſtribuantur. Vt igitur Geometrica proportio, non numerorum interualla ſimpliciter conſiderat,ſed æqualitatem proportionum & rationum inter ſe comparat,ponderans (ut ita dicam) magis quantitates,quàm annumerans:ita iuſtitia diſtributiua non indifferenter iuxta numerum perſonarũ, functiones diſtribuit, ſed quid cuiq; conueniat, perpendit, & conuenientia ſingulis ſuo loco diſpartitur[c]: uiris[d] ſapientibus,eruditis,iuſtis,eloquentibus,& in ſumma idoneis defert magiſtratus[e],curam Eccleſiarũ[f],tutelam[g],& alia publicæ gubernationis officia: peritis & doctis,nec illiberalibus medicis,curationem tuendæ ualetudinis mandat, & ſalaria conſtituit[h]:magiſtros ſtudiorum doctos,eloquẽtes,& bene moratos,probatoſq;,iuuentuti erudiendæ præficit[i]: militiam non ſeruis[k],negociatoribus[l],agricolis[m],ſed uiris fortibus,& probatæ uirtutis commendat[n]. agriculturam contrà & negociationem non militibus[o],ſed induſtrijs, idoneiſq; hoc in genere hominibus committit[p].præmia & ſalaria bene meritis conſtituit[q],pœnas nocentibus pro cuiuſq; merito irrogat : nec uſquam certius cõſpici huius iuſtitiæ actio poteſt, quàm in pœnarum diſtributione. Nam tametſi lex in genere & in abſtracto, citra aliquem perſonarũ & rerum complexum, & ſine προσωποληψίας pœnam cõſtituit Arithmetica proportione,& ex lege talionis delicto eam commenſurat[r]:tamen iuſtitia hæc, legis executrix, ſeu magiſtratus,inſtrumentũ iuſtitiæ,cũ legẽ exequitur,& in concreto de pœna perſonæ applicanda diſputat,rem ad proportionẽ Geometricã reducit : nec tantũ quid facto debeat, ſed quid congruat perſonæ tam eius qui deliquit,quàm illius in quem commiſſum eſt, expendit & examinat[s]. Quotieſcunq; enim de aliquo iure,perſonis attribuendo agitur,toties ad hanc analogiã Geometricã recurratur in adminiſtrãda iuſtitia,neceſſe eſt:propterea quòd perſonarũ ingenia,uolũtates,dignitates,ſtatus,cõſilia,dicta atq; facta inæqualia ſint, ut ijs æqualia numero tribui non poſsint. Vnde natũ illud quod uulgò dicitur:Duo cum idem faciũt, non eſt idem. Hac ratione grauius in eodem delicti genere punitur ſeruus quàm liber[t], plebeius

a Rom.13.
b l.inter. 31 ff. de ſolut. uide Hippocrat.lib.de uet.medicina. in prin.
c Cicero lib.1.Offic.
d l.alien.18. C. de proc. l.2.de reg.iu.
e Nouel.cõſ.82. de iud.
f c.nullus.c. presbyteri. 24.diſtinct. c. omnis. 11.de pœnit. et remiſſ.
g l.diuus. 24 de tut. & curat.dat.abhis.et tot. tit.de mag.conuenien.
h l.4. de decre.ab ordi. facien.l.1.3. 4. de uar.& extr.cog.l.1.l. archiatri.9.C. de profeſſorib.lib.10.
i l.magiſtros.7.C.de profeſſ.lib.10.
k l.pen.et l.fin.C.qui militare poſſ.lib.12.
l l.unic.C.negoc.ne milit.lib.12.
m l.3.C. qui milit.poſſ. lib.12.
n l.1.C.qui milit.tot. tit. C.de re milit. lib.12.
o l.milites.31.C.de loca. & conducto. l.nobiliores. 3. C. de cõmer. & merc.
p tot.tit.C.de comm. & mer.tot.tit.C.de agric. & cenſi.lib.11.Nouel. de ſtatu. & conſue.cõtra Eccleſ.lib. §. agricultores.
q l.j.h.t.tot.tit.de uar.et ext.cognit.l. medicos. 6.in fin.C.de profeſſ. lib.10.
r l.reſcriptum.6. de his quib. ut indig.l. reſpiciendum.11.de pœn.l. ſancimus.22.uerſ. nec ulterius.C.de pœn.l.1. C.ubi Senato.auth.omnes.C. cõ. de ſucceſſ. l. 1.§.1.ad l.Corn. de ſicar.l.j. §.cũ patronus. de off. præfecti urb. c. 2.de his quæ fiũt à maior.parte.c.Decius. in l.quod à quoquã.46. nu.3.de reg.iur.Hipp. in pract.crimin.§.expedita. numer. 18. & §.opportunè. numer. 57.

s l.ſacrilegij.6.ad l.Iul.pecula. l.aut facta.16.l.moris.9.§.fin. de pœn. t l. capitalium. 28.§.fin. l. in ſeruorum.10.de pœn.

plebeius quàm egregius[a], adultus quàm minor[b]: is qui ſæpe cõmiſit eadem, quàm qui ſemel tantum[c]: qui conſultò, quàm ignoranter[d], aut per laſciuiam[e], aut ebrietatem[f]: qui magiſtratum aut patrem uiolat, quàm qui extraneum[g]: ut conuenientiſsimè quidam dixerit, hanc iuſtitiam admittere adhiberecꝗ in conſilium gratias & ἐπιείκειαν: eam quæ circa contractus uerſatur, non item. Nam in contractibus non quæritur quid perſonæ conueniat, nec ut ei aliquid tribuatur, propoſitum eſt: ſed res rebus commutantur, earumcꝗ duntaxat habetur ratio, non perſonarum.

Vt igitur hæc commutatio iuſta ſit, ſicuti iuſta eſſe, quæ duratura ſit, debet: opus eſt, rerum ab utracꝗ parte æqualitatem adeſſe, numero, pondere & mẽſura exæquatam, alioquin alteruter contrahentium iniuria afficietur, & damnum facturus eſt: atcꝗ ita altera generis humani pars exhauſta, & contrahere amplius aut nolit, aut non poterit. Rerum autem æqualitas eadem eſt, & una Arithmetica proportione definitur. Omnes enim res precio æſtimantur[h]: & quod ad iuſtam æqualitatem deeſt, id poteſt uel detractione uel adiectione aliqua precij adæquari[i]. Nec enim in rebus ea eſt diſparitas æſtimationis, quæ in perſonis: quo fit, ut proportione Arithmetica in rerũ commutatione ſit utẽdum. Verbi grana, in emptione, ſi emptor illuſtri loco ſit poſitus, uenditor plebeius & ruſticus, non eo ob inæqualitatem perſonarũ (quæ hîc non conſideratur) inæqualitas rerũ admittẽda erit: ſed precium merci, mercedem uſui & operæ, res rebus cõmenſurari oportet: & ſi quid inæqualiter conſtitutum fuerit, id ad analogiam Arithmeticã, hoc eſt, æqualem rerũ ualorem eſt reducendũ[k].

12 Ex quibus cum intelligi iam poſsit, utriuſcꝗ huius iuſtitiæ diſcrimen: de utracꝗ aliquid ſeparatim eſt dicendum. Iuſtitia igitur diſtributiua, eſt perſonarum ordinatio, in omni uita, publica & priuata, ſeruans conuenientiam perſonarum & officiorum: & eſt æqualis munerum, præmiorum, pœnarum inter perſonas, pro cuiuſcꝗ merito diſtributio.

Cauſa efficiens pręcipua, eſt Deus: qui ſicuti ordinem diuerſorum orbium atcꝗ motuum, & corpora ſtellarum uaria ſurſum in cœlo poſuit atcꝗ ordinauit: ſic in hoc terreſtri orbe deorſum, ordinationem & gradus perſonarum uarios & conſtituit, & conſeruat[l]: imò quantum ordinis in hac opinionum, cultuum & morum confuſione eſt reliquum, id proculdubio uerè & efficaciter à Deo ſeruatur.

Cauſæ in homine, ſunt noticiæ mentis, & principia practica: ut, Quod tibi non uis fieri, alteri ne feceris. item: Patriæ, magiſtratibus parendum eſt[m]. Non occides, non dices falſum teſtimonium, &c. & uoluntas obtemperans his notitijs, & iuxta eas regens motus cordis, & externa membra.

Materia in qua, uoluntas, cor & locomotiua.

Materia circa quam, omnia officia, pœnæ & præmia, quæ ſunt penè innumerabilia.

Cauſa formalis, ſeu forma (ut ita hîc loquar) eſt conuenientia, ſeu ipſa æqualitas Geometrica: quæ ſingulis conuenientem honorem, & munus cõueniens tribuit, & bene malecꝗ de republica meritos, pro demeritis remuneratur.

Finis & effectus: primùm, ut hac uirtute Deus agnoſcatur & colatur, qui author eſt huius ordinis, & ſua ſapientia genus humanum ſic cõſociauit, ut ſicuti diuerſos uultus, diuerſacꝗ ingenia, & naturæ multiplices uarietates, uariacꝗ dona ſingulis attribuit: ita uelit ex uarietate ſimili compoſitum eſſe totum Reipub. corpus, ſeruaricꝗ diuerſos gradus officiorum, & munera, pro diſparitate donorum cuicꝗ congruentium diſpartiri: præmiorum quocꝗ ac pœnarum diſtributione, commonefieri genus humanum de eſſentia, & uoluntate, & de lege ſua, decꝗ futuro iudicio. Nam omnes uirtutes propter Deum authorem præcipuè colendæ ſunt: quæ oſtendunt, quis & qualis ſit Deus, quomodo coli uelit, & quod diſcrimen inter bonos & malos in omni æternitate facturus ſit.

Secundus finis, eſt bonum publicum. Tum enim (ut ait Plato) beatæ ſunt Eccleſiæ & Reſpublicæ, cum ad hanc iuſtitiæ analogiam conſtituuntur. His addi poſſunt alij fines, de quibus ſuprà in deſcriptione iuſtitiæ uniuerſalis dictum eſt. Ad iuſtitiam Diſtributiuam proximè accedunt quaſi cognatæ uirtutes, ſedulitas, quæ iuxta uocationem neceſſaria diligenter facit: reuerentia, tribuens alijs ſuum locum, & dona Dei in eis magnifaciens: modeſtia, quę ſibi non plus tribuit quàm eſt opus, nec ruit extra uocationem: ſed propria facit, & alijs ſuum curſum atcꝗ locum ſine impedimento relinquit.

Contraria ſunt, ſuperbia, πολυπραγμοσύνη, tyrannis, inuidia, iniurię, & quęuis proportio Arithmetica, quæ perſonis adhibetur: ut cum in conuiuijs illiberalioribus, ad æquales hauſtus robuſti & imbecilles urgentur, &c.

13 Commutatiua iuſtitia, eſt uirtus συναλλακτική, quæ in cõmutatione rerum cæteriſcꝗ contractibus ſeruat æqualitatem proportione Arithmetica: ſeu eſt iuſta commutationis rerũ in contractibus ordinatio.

Cauſa efficiens, Deus: qui genus humanum ad hanc ſocietatem condidit, & ut ea eſſet

a 3 perpetua,

a d. l. in ſeruorũ. l. j. § fin. l. pen de ſica. § item l. Iul. Inſtit de pub. iudi. l. 3. de pœn. cũ ſim.
b l. auxilium. 37. § in delictis. de minor. l. ferè. 108. de reg iur.
c d. l. capitalium. § graſſatores. de pœn. l. ſeruos. 8. C. ad l. Iul. de ui publ.
d l. in lege. 7. de ſicar. l. reſpiciendum. 11. § fi. de pœn.
e l. 4. de ſicar. l. aut facta. 16. § qualitate. de pœn. l. omne. 6. § fin. de re milit.
f d. l. reſpiciendum. 11. in fin. d. l. omne. 6. l. unic. C. ſi quis imp. male[?] j. de pœn.
g d. l capitalium. § omnia. 6. d. l. aut facta. § perſona. 2. § atrox. Inſti. de iniur. Bal. in c. uni. § iniuria. de pace tenẽ. Iaſ. in l. qui iuriſdictioni. 10. in princi. de iuriſdictio.
h l. j. de cont empt.
i l. 2. & l. 3. C. com. diuid.
k l. 2. C. de reſc. uend. l. 3. C. com. utriuſ. iud.
l Rom. 13. Epheſ. 4. 1. Corinth. 12.
m l. 2. de iuſt. & iur.

perpetua, alterum alterius indigere uoluit: coniugiaq́; generationem, educationem, gubernationem, contractus atq; artes addidit, quibus quaſi uinculis ea uitæ communitas colligaretur. Deinde mens humana, cogitans regulas notiuarum: ut, Dilige proximum: item, Quod tibi non uis fieri, alteri ne feceris. & uoluntas, cor & locomotiua, quæ recto mentis iudicio obſequuntur.

Materia in qua, ſunt facultates animæ præſtantiores, ut ſuprà dictum eſt.

Materia circa quam, eſt rerum commutatio & æſtimatio, ſiue ea in contrahendo, ſiue in alia quauis uitæ parte, ſine reſpectu & complexu aliarū circūſtantiarū, puta perſonarū, fiat.

Forma, eſt æqualitas Arithmetica, citra quam communicatio diuturna eſſe non poteſt.

Finis & effectus: 1. Cultus Dei, & cōmonefactio de æqualitate in Deo. 2. Vtilitas ſocietatis humanæ: quia hæc æqualitas pacem alit, & urbes urbibus, amicos amicis conſociat, ut ait Euripides. 3. Communis neceſsitas Nam ut hominibus neceſſaria uitę ſuppeditentur, mutua cōmunicatione opus eſt. ea autem communicatio tranquilla & diuturna eſſe abſq; hac æqualitate non poſſet. 4. Vt exerceantur officia dilectionis proximi: item, ut uitentur pœnæ, &c.

a l. unic. C. de monop.
b apud Xenophont. lib. 1. Cyroped.

Cognata: lex talionis, dilectio proximi, liberalitas, ueritas Pugnantia: iniuriæ, furta, fraudes, uſuræ, rapinæ, iniuſti cōtractus, monopolia,[a] mercedes & ſtipēdia iniuſta, ignauia, mēdicitas non neceſſaria: denique omnia iniuſta lucra & aucupia, quæſtus: item analogia Geometrica, ut cum Cyrus iniuſtā ueſtiū permutationē, iuxta proportionē Geometricā facit[b].

Atq; hæc quidem de iuſtitia, paulo copioſius repetere uolui, propter eos qui moralibus Philoſophiæ præceptis non ſatis inſtructi, in hæc noſtra ſtudia præproperè ingrediuntur. Nunc ad ſecundam huius tituli partem, quæ ad fontem & principia iuris dignum intendit, deſcendemus.

c Rodol. Agric. de inuent. lib. 1.
d l. pen. & l. fin. h. t.
e l. omnes. 9. l. pen. h. t.
f d. l. omnes. 9. §. 1 de iur. nat. gent. & ciuili.
g § ſed ius. inſt. de iur. natur. gent. & ciuil.
h l. 1. h. t.
i l. 1. §. huius ſtudij. h. t.

Ius, à iuſſu ſeu iubēdo dictum uidetur[c]. nam & Feſtus ait, antiquos iura appellaſſe iuſſa. 14
Cum autē uaria iubeantur, uariè quoq; hoc nomen uſurpari conſentaneū eſt[d]. Sed in hoc tractatu, iuris nomē trifariā accipitur: primum, pro iure naturali, quod nobiſcū naſcitur[e]: ſecundò, pro qualicūq; iure, poſitiuo ſeu ciuili[f]: tertiò & propriè, pro iure Romano[g]. Vt cū ait Vlpianus[h]: Iuri, hoc eſt, iuriſprudentiæ Romanæ operam daturum noſſe oportere, unde nomen iuris deſcendat: quod ait eſſe à iuſtitia, cuius quædam ars ſit, & doctrina. Sequitur enim: Nam ius, eſt ars boni & æqui. Etenim cum artem appellet, intelligi facilè poteſt, eum de doctrina iuris ſiue iuriſprudētia loqui. neq; enim ius, ſicut in natura poſitum eſt, ars dici poteſt: cum hæc paulatim diſcatur, ea uerò lux mentis, ſine doctrinæ exercitio, ingenita ſit nobis, & diuinitùs indita. Ac paulo pòſt[i], cum hoc ipſum ius ſtudiū appellet, apertius oſtēdit, ſe de ſtudio & doctrina iuris loqui, non de iure, prout in mente eſt locatum & naturæ: quod proculdubiò prius eſt iuſtitia, ſiue etymologiam uocabuli ſpectes (à iure enim, eſt iuſtum: & à iuſto iuſti, iuſtitia:) ſiue naturam ipſam rerum cōſideres. Iuſtitia enim eſt uoluntatis habitus, eandem inclinans ad id faciendum, quod ius eſſe, ratio mentis iam antè oſtendit. Sed doctrina iuris, ſeu iuriſprudentia Romana, à iuſtitia ducitur: hoc eſt, uelut riuulus uberrimus defluit à fonte iuſtitiæ: cuius ductū, normam & analogiam, in omnibus præceptis & definitionibus ſequitur: & ad hanc omnes hominum actiones, dicta & facta exigit atq; conformat: ac theſes iuſtitiæ æquitatiſq; uniuerſales, ad hypotheſes ciuilis uitæ, publicas & priuatas, recta interpretatione accommodat & inflectit: ut inde uelut à materia ac fine ſuo ductum dictūq; uideri debeat: prout grammatica ſermone Græco à literis, dialectica à diſputatione, rhetorica ab elocutiōe, & ſi qua ſunt ſimilia. Hoc ſenſu cum uerba Vlpiani accipiuntur, minus habent incommoditatis: & alioqui uſitatum eſt, cum iuris nomen indefinitè ponitur, illud de doctrina iuris ciuilis Romanorum interpretari[k].

k § ſed ius quidem. inſt. de iur. nat. gēt. et ciui.
l l. ſi me et Titium. 22. ſi cert. peta. l. ſi quid uenditor. 18. de ædilit. edict. l. in ijs 16 de cō di. & demon. l. 2. in fi. de actio.
m l. pen. h. t. l. 2. de aq. plu. arc.
n arg. l. hac lege. & C. de pac. conue.
o l. iuſtitia. 10. in fin. h. t.

Ius, inquit Vlpianus, eſt ars boni & æqui. Artem uocat, hoc eſt, ſcientiam uitæ utilem, quę exercitatione addiſcitur: partim ex demonſtrationibus principiorum practicorum, partim probabilibus rationibus collectam. Aequum & bonum, pro exacta, & omnibus numeris abſoluta æquitate, ſeu pro generali quadam iuſtitiæ atq; æquitatis norma accipi, dubium non eſt[l]: quanquam bonum ad uniuerſalem iuſtitiam, æquum ad particularem poteſt referri. Sed & æquum de eo interpretari poſſumus, quod natura tale eſt: æquitatis enim nomen, propriè de naturali accipi[m], paulo pòſt declarabo. Bonum dici illud poteſt, quod bonum & utile eſt in ſocietate ciuili, quamuis interdum nonnihil in ſpeciem ab illa naturali æquitate deflectat[n]. Harum enim rerum omnium ars & doctrina, eſt iuriſprudentia. Sed eam paulo pòſt aliter definit Vlpianus[o], ut ſit noticia diuinarum atq; humanarum rerum, iuſti atq; iniuſti ſcientia. Noticiam uocat, quia ex principijs & noticijs naturalibus magna parte conſtat: ſcientiā, quoniā non ſolo cōmuni ſenſu, & naturali ratiocinatione mentis percipitur, ſed etiā quadam doctrina omnium artiū, & præceptis ciuilis prudentiæ continetur.

Addit autem, eſſe noticiam rerum, tam diuinarum quam humanarum, omnis iuſti atq; iniuſti

Iniuſti ſcientiã. quod etſi nimis ἐν πλάτει dici uidetur: tamẽ ſicut eloquentia, ut contendit Cicero[a], ita & iuriſprudentia ut perfecta ſit, ex omniũ rerũ atq; artiũ cognitione eſt extruẽda. Huius autem ſtudij duę ſunt poſitiones, ſiue articuli, ſeu ſpecies, à materię diuerſitate diſtributæ. Aliud enim dicitur ius publicum, aliud ius priuatũ ſeu priuatorum[b]. Hæc eo differunt, quòd ius publicum magna ſui parte non aliunde ex præceptis naturæ uel gentiũ, uel ciuilibus ſit deductum, ſed conſtitutum pro uſu & commodo reipublicæ. Ius enim publicũ hîc intelligimus, non quod publicè conſtitutum eſt (quomodo ſunt omnia iura ciuilia) ſed quod ad ſacra, ad ſacerdotes, ad leges, magiſtratus, aliaq; iura publica pertinet: quod totũ non ad normam æquitatis uel æqualitatis, ut iura priuatorũ, ſed ad id quod reipublicæ eſt opportunum, præcipuè aptatur. Neq; enim uerſatur hoc ius circa æqualitatem inter ciues retinendam: quare nec ad æqualitatis regulam exigitur, ſed pertinet ad tuendum ſtatũ reipublicæ. unde pro reipub. commodo atq; bono conditur: nec quicquam aliud præter publicam utilitatẽ, in eius cõſtitutione legiſlatores ſequũtur. Ex quo illud fit, ut quod in una ciuitate ius publicum eſt, id in alia illicitũ ſæpe ac prohibitum inueniatur. ut enim propter diuerſitatẽ, omnibus perſonis eadẽ tribui non poſſunt: ita omnibus rebuſpub. quæ ſingulæ perſonam quandã repræſentant, interq; ſe multis modis differunt, unum idemq; ius populare præſcribi nequit. Quinetiam ius publicũ Ro. uetus, quod ad ſacra, ſacerdotes & magiſtratus pertinebat, tempore Iuſtiniani magna ex parte partim abrogatũ erat, partim obſoletum: facilè ut intelligi poſsit, ex immutabilibus principijs naturæ, & rectæ immotæq; rationis norma non fuiſſe deductum. Nam illæ ethnicæ idolomaniæ non natura commonſtratæ, ſed leuitate ingeniorum, & præſtigijs diabolorũ effictæ, unà cum ſacris & ſacerdotibus ſuis, iam à Conſtantini temporibus, recepto uero Dei cultu, erant abolitæ: & iura magiſtratuũ, quæ ueteres I.C. libris ſuis comprehenderant, nullum ferè ætate Iuſtiniani habebãt uſum. quippe mutata iam reipub. forma, translatoq; è Roma in Thraciam imperio: & magiſtratuũ nominibus atq; officijs uariè tranſpoſitis atq; immutatis. Quare huius iuris publici, quamuis in diuiſione mentionẽ hîc faciat Iuſtinianus, tamen nullam de eo uelut iam antiquato, peculiarem in Digeſtis inſtituit tractationẽ, contẽtus ius priuatorum, quod ad omnes reſp. omneſq; homines pertineat, expoſuiſſe. de quo deinceps iam eſt dicendum.

Ius ergo priuatum eſt, quod ad ſingulorum res pertinet: quod quia in reddendo cuique quod ſuum eſt, uerſatur, eo ad normam æqualitatis & iuſtitiæ accommodetur oportet. Niſi enim æquale & iuſtum per omnia eſſet, ſuum cuiq; tribuere non poſſet: & proinde nec reciperetur ab omnibus, nec ad diuturnitatem ualidum eſſet. Norma autem æqualitatis ſiue æquitatis triplex eſt: alia enim ex affectione, & quadam στοργῇ communis naturæ: alia, ratione & ſenſu hominum communi: alia, pręceptis inſtitutiſq; ciuilibus dijudicãtur. Nam, uerbi gratia, tuendam eſſe uitam, libertatem, coniugia, cognatum ſanguinem, educandos liberos, & conſimilia, affectio cuiuſq; & communis naturæ ſenſus, recta eſſe atq; iuſta oſtendũt: & ad conſectanda eiuſmodi, ueluti quædam iura, omnes animantes deuinciunt. Cæterùm colere Deum, patriã, magiſtratus, parẽtes, inire ſocietates, ſeruare pacta, punire delicta, &c. ea ratio humana cuius reliquæ animantes ſunt expertes, & neceſsitates uitæ ciuilis, iuſta eſſe docent. Reliqua quæ ab naturæ principijs, communiq; ſenſu propter rerum & etiam rerumpublicarum uarietatem definiri non poſſunt, pro cuiuſq; ſocietatis ciuilis opportunitate, legibus, inſtitutiſq; populorum ſanciuntur. Hinc ortum triplex ius priuatum: unum naturale, alterum gentium, tertium ciuile. quæ diuiſio & Ciceroni nonnullis locis placet[c]: nec admodum ſanè erit inconcinna, ſi eam etiam ad hominem, cuius cauſa ius omne conſtitutum eſt[d], tum ad ortũ principatumq; iuris referamus. Homo enim primò aſpicitur & cõſideratur, ut animal: ſecundò, ut homo: tertiò, ut homo ciuilis. Nam & animal eſt, & homo, & homo politicus: quia ad ſocietatem uitæ ciuilis naſcitur. Cum autem illi iure & diſciplina opus ſit, ſiue qua uiuit ut animal, ſiue qua ut homo, ſiue qua ut ciuis: ideo meritò tria iuris genera ſunt conſtituta, quorum ſingula ſingulis hominum aſpectibus conuenirent. Deinde ſi ius ad ortũ fonteſq; ſuos arceſſamus, reperietur τὸ δίκαιον & cauſa omnis iuris ſeu ius ipſum, ſumi partim ex rata & ordinata ac à uitijs ſecreta cõmunis naturæ inclinatione, partim à ratione mẽtis humanæ, & immoto, quod in illa lucet, honeſtorũ ac turpium diſcrimi-
15 ne, partim ex ratiocinatione & collatione utilitatũ ac inſtitutorũ uitæ ciuilis[e]. Ius naturale effloreſcit ex inclinationibus naturalibus, & facultate animæ, qua concupiſcimus & afficimur: quæ eſt homini cum reliquis animantibus communis. Ius naturale, inquit I.C. eſt quod natura omnia animãtia docuit. cuiuſmodi ſunt: cuſtodia & defenſio uitæ[f], libertas[g], maris & feminæ coniunctio (quæ coniũctio uerè naturalis eſt, & communis beſtijs, etiamſi nuptiæ propter conſenſum ſolennitatemq; legum, ad ius gẽtium & ciuile referri poſsint[h]) liberorum procreatio & educatio[i], communis omnium rerum uſus[k], dilectio & reuerentia cognati ſanguinis[l], & ſi qua ſunt ſimilia. Hæ enim στοργαὶ φυσικαὶ omnibus animantibus, ſeu

a lib. 1. & 2. de Orat.
b l. 2. §. huius. h. t.
c lib. 1. & 3. Off. & in Orat. de Aruſp. reſp.
d unde §. l. 1. & 2. de ſtat. hom.
e uid. quæ dixi. Inſt. tit. de iuſt. & iur. §. ult. & tit. de iur. nat.
f l. 3. h. t. l. j. §. cum arietes. Si quadr. pauper. l. 4. l. ſcientiam. 46. §. fi. ad l. Aquil. l. j. §. uim ui. 16. de ui & ui armata. Cice. pro Milon. et de inuen. lib. 2. cap. 5. & 12.
g §. Ius autem gentium. Inſt. de iur. nat. gent. & ciuil.
h l. j. §. penul. h. t. In princip. Inſt. de nupt.
i d. §. penul. tit. de ag. lib. ff. & C. de alen. li. Dec. in l. iura. de reg. iur. Anch. Franc. & alios, in c. 2. de part.
k Cicero lib. 1. Officior. l. j. de acq. rer. dom. §. j. Inſtit. de rer. diu.
l l. iura ſanguinis. 8. de reg. iur.

communi naturæ hominum & beſtiarum, inditæ ſunt. Dicuntur autem Ius, reſpectu hominis: qui ſolus iure, hoc eſt, recta ratione (cuius ſolus particeps eſt) regitur. Ideo autem ius dicuntur, quia ſunt & ordinatio quædam legitima, diuinitùs naturæ impreſſa: & principium atq; norma ſeu fons omnis iuris, quod ad defenſionem uitæ, libertatis, inſtitutionẽ coniugiorum, educationem liberorum, reuerentiam cognati ſanguinis, prohibendosq; inceſtus pertinet: & ad obedientiam non minus quàm reliqua ciuilia iuſſa obligant.

a l. omnes. h. t.
b l. pen. h. t.
c d. l. omnes. d. l. penul.
d Cicero de Inuen. lib. 2. cap. 5.
e Rom. 2.
f Cicer. de Inuent. lib. 2. cap. 5. 12. & lib. 1. de leg. & lib. 3. Offic.
g l. penul. h. t.

Ab his principijs diſtat Ius gentium, quod naturalis, hoc eſt, humanæ naturæ communis ratio inter homines conſtituit[a]: quòd quia ſemper bonum & æquum eſt[b], ab omnibus gentibus peræquè cuſtoditur[c]: quando ut id cuſtodiant, omnes homines à ratione & iudicio naturali admoneantur & conſueſiant. Hoc autem ius duplex eſt[d], ſicuti duplex exiſtit in homine naturalis notitia: una ſimplex, altera compoſita. Nam quoddam ius in ſimplici notitia, hoc eſt, in naturali iuſti atq; iniuſti intelligẽtia, & immoto honeſtorum & turpium diſcrimine conſiſtit. quod quando unà nobiſcum naſcitur, & nullo docente in mentibus ſingulorum uelut oculus quidam ueri germaniq; iuris elucet, ſcriptumq; eſt (ut inquit D. Paulus[e]) in cordibus noſtris, uerè ac propriè ius naturale eſt[f]: quippe poſitum in natura humana, quæ ſola rationis, & quidem rectæ rationis, id eſt, iuris, eſt particeps. Ac de hoc quoq; uera eſt regula: Ius naturæ eſſe immutabile. ſemper enim hoc bonum & æquum eſt[g]: ſiquidem diuinæ illius & immutabilis iuſtitiæ ſimulacrum exiſtit, & imago, luxq; diuina in animis hominum, ad diſcernenda ab honeſtis turpia, tuendamq; in conſociatione uitæ ciuilis diſciplinam, à Deo architectatore quaſi conſecrata. Vnde ſine iniuſtitia huic derogari nequit: & ſi derogetur, eam tyrannidem ac iniuſtitiam Cyclopicam, uniuſcuiuſq; ſani hominis iudicium, & ſobriæ mentis ſenſus deteſtabitur ac refutabit. 16

h l. 2. h. t. Cice. præall. lo. de Inuent. lib. 2. cap. 5. & 12.
i d. l. iuſtitia. §. iuris.
k l. ſ. in fin. de furt.
l l. nam & hoc natura. 14. de cond. ind.
m l. cum pater. 79. §. dulciſſimis. de legat. 2. l. fina. cum gl. in fin. C. de iur. dom. impetra.
n l. 4. & 5. h. t.
o Cicer. de Legib. 1.
p lib. 1. de Inuent. cap. 11.

Ad hoc ius pertinent: religio erga Deum: ut parentibus & patriæ pareamus[h]: honeſtè in hac ſocietate ciuili uiuamus: non lædamus alterum: tribuamus cuiq; ſuum[i]: ut delicta puniantur[k]: nemo cum alieno damno locupletetur[l], &c. Aliud porrò ius gentium non tam ex naturali ratione, hoc eſt, ſimplici noticia, quàm ex noticia compoſita, nempe, ratiocinatione commodorum uitæ defluxit, & ad opportunitates ſocietatis humanæ parandas retinendasq; introductum eſt. Nam quia ex neceſsitatibus uſuq; uitæ apparebat, alios aliorum ope indigere, cùm ad defenſionem, tum ad ſuſtentationem uitæ: nec in perpetuis communionis rerum diſcordijs[m], & ſine mercium uariarum commutatione (non enim omnis fert omnia tellus) uiui commodè poſſe: ideo communi hominum cõſenſu & uſurpatione, ædificia ſunt collata, diſcretæ gentes, dominia diſtincta, agris termini poſiti, commercia inſtituta: & ut à uiolentioribus imbecillitas & innocentia tuta eſſet, & ius ſuum obtinere poſſet, regna condita, bella introducta: quæ captiuitates, ſeruitutes, manumiſsiones ſunt inſecutæ[n]: eaq; omnia ob utilitatem, pro rato iure inter omnes gentes ſemper habita ſunt atq; uſurpata: quibus quidem propter hominum uitia, illud libertatis bonum, incorruptæ naturæ propriè conueniens, neceſſariò ad conſeruandam ab iniurijs contumacium, tutam ciuilem ſocietatem, oppreſſum eſt. Nam ea quæ non in noticijs naturalibus exiſtunt iura, ſed aut bona tantum ſunt, incorruptæ naturæ congruentia, aut iudicio & uſurpatione hominum alicuius cauſa utilitatis introducta, uiciſsitudini ſunt obnoxia: & pro diuerſis rerumpub. formis, temporum atq; opportunitatum præſentium rationibus, aliter atq; aliter habentur: accommodanturq; ad ſummam illam legem: Salus populi, ſuprema lex eſto[o]. ad quam & Plato, ueluti ad ultimum ſcopum, omnes leges refert: *ἡμῶν δ' ἡ τῶν νόμων ὑπόθεσις ἵνα ταῦτα βλέπει, ὅπως ἔσονται οἱ πολῖται μάλιστα ἀγαθοί, καὶ ἀλλήλοις φίλοι.* & eum ſecutus Cicero[p], cuius argumentatio lectu digniſsima eſt.

Et hæc quidem, quod ad explicationem ſententiæ I.C. attinet, ſatis. quę iam breuiore methodo diſtribuere, & quid nobis quoq; hac in re placeat, paucis explicare, non ab re, quantum arbitror, fuerit alienum. Et quia triplex hæc iuris diuiſio, in Scholis noſtris eſt recepta, eandem licet retineamus. Cæterùm id quod rationi mage conſentaneum uidetur, ius naturæ non ex naturalibus duntaxat inclinationibus, quæ in hac naturæ deprauatione uitioſæ ſunt, & ſuprà quàm à noſtris Iuriſcõſ. utpote Ethnicis hominibus proſpici potuit (qui non natura, quam integram & ſanam putarunt, ſed conſuetudine praua homines peccare, & iniuſtos eſſe arbitrabantur) à norma ueri iuris aberrant, narioq; impetu euagantur longius: ſed de principijs etiam practicis mentis, quæ immotæ ſunt in natura ordinationes diuinitùs ſancitæ, & perpetuo recti iudicij uallo honeſta à turpibus diuidunt, & affectiones ac inclinationes naturę deprauatas, in gyrum rationis ducunt, ius naturę repetamus: atq; illud uel eius cauſam partim in cõmuni rectæ rationis iudicio, partim in inclinationibus naturalibus, quatenus ſcilicet cum recta ratione iungũtur, collocemus. Quod ut exẽplis planum fiat, primùm defenſio iuris naturæ eſſe dicitur, quam ſi ad inclinationes illas dũtaxat naturales & cõmunes exigas, uitioſa erit: quia inſtinctu naturæ cõmunis, omnia animãtia, & eò

magis

magis homo, quo eſt corruptior, non tantum ad defenſionem ſui, ſed etiam in ultionem & uindictam iniuſtam impellitur, iuxta uerſiculum:

At uindicta bonum, uita iucundius ipſa.

Item maris & feminæ mutua appetitio & coniunctio, ex affectione inclinationeq; naturali incitatur: ſed niſi eam recta honeſtatis ratione diſcernas atq; temperes, non modò nullum ius naturæ, ſed horribilem diuinæ & naturalis legis uiolationem, & fœdam omnis generis turpitudinum libidinumq; confuſionem ex eiuſmodi coniunctione ſequi, fuerit neceſſe. Vt multo firmius meliusq; ſit, has inclinationes in gyrum rectæ ducere rationis, & in diſputatione iuris, his præficere quaſi ducem atq; moderatorem, *τὸ ἡγεμονικόν*: quod minus aberrat ab honeſto, nec tumultibus affectionum ita perturbatur: & perpetuo ſanoq; diſcrimine recta à prauis, licita ab illicitis, honeſta à turpibus diſcernere uelut naturali quodam lumine, oculoq; mentis diuinitùs indito, diiudicare poteſt. Hoc autem lumen, principia, *κοιναὶ ἔννοιαι*, & *προλήψεις* docti uocant, ac in duo genera diſpartiuntur. Alia ſunt enim ſpeculabilia principia, alia practica. Speculabilia: ut noticiæ numerorum, ordinis, ſyllogiſmi, principia Geometrica & Phyſica, aliarumq; artium ſemina. Practica: ut noticiæ à Deo mentibus inditæ, ut monſtrent obedientiam Deo debitam, & diſcrimen honeſtorum & turpium, & regãt mores. Sed nos hîc tantum de altero hoc noticiarum genere, nempe de practicis principijs, & demonſtrationibus quę ex his colliguntur, loquimur: ex quibus ſumitur uera & erudita definitio legis naturæ, ut ſit noticia principiorum practicorum, & concluſionum inde extructarum, de regendis moribus, congruens cum æterna & immota norma mentis diuinæ: quæ principia cernimus, & amplectimur firmo aſſenſu: quia noticiæ eorum nobiſcum naſcuntur, diuinitùs inſitæ humanis mentibus, ut ſint teſtimonia quòd ſit Deus, & qualis ſit, & quòd iudicaturus ſit: & ut regant uitam noſtram atq; mores, quo obedientia noſtra cum uoluntate Dei congruat.

Paulus apoſtolus breuiſsimè legem naturæ deſcribit, cum ait eam eſſe ius Dei, & opus legis ſcriptũ in cordibus, quod Deus nobis oſtendit. Rom. 1. & 2. quaſi dicat, legẽ naturæ eſſe noticiam & partẽ legis diuinæ, ſeu mẽtis diuinæ radiũ ac lucẽ hominis naturæ inſculptam.

Quidam hoc modo malunt: Lex naturæ eſt certa, & diuinitùs hominum mentibus impreſſa noticia principiorum cognitionis atq; actionis, & concluſionum ex iſtis principijs demonſtratarum, proprio hominis fini congruentium: quas ex principijs neceſſaria conſequentia, ad humanæ uitæ gubernationem ratio extruit, ut homo ea quæ recta ſunt, cognoſcat, uelit, eligat, agat, uitetq; contraria, quorum omnium & teſtis & iudex eſt conſcientia, hominibus diuinitùs attributa. uel breuius hoc modo: Lex naturæ, eſt noticia ſeu ratio naturalis, diſcrimen honeſtorum & turpium oſtendens, ad regendos hominum mores, & ad ultimum finem, nempe Deum, referendos, diuinitùs hominum naturæ inſita. Cicero [a]: Lex, inquit, naturæ, eſt ratio ſumma, inſita in natura: quæ iubet ea quæ faciẽda ſunt, prohibetq; contraria. Paulus [b] noſter ſimpliciter quod æquum & bonum ſemper eſt, & iudicio hominum communi tale eſſe apparet, id ius naturæ appellat. [c]

Huius partes, ſeu ſpecies mauis ſeu exempla, ſunt uera erga Deum religio [c], obediẽtia patriæ & parentibus debita [d]: tuſta uitæ, libertatis, rerum defenſio [e]: maris & feminæ coniunctio, liberorum generatio, educatio [f], ſucceſsio [g], ius ſanguinis [h]: nemini facere quod tibi fieri nolis [i], neminem lædere. quibus adduntur, communio rerum [k], & libertas [l]: quæ tamen non tam ius ſunt, quàm bona quædam, incorruptæ naturæ accidentia.

Cauſſa efficiens, Deus. Vt enim in Deo eſt ſapientia, diſcernens recta à nõ rectis: ita ab eodem Domino in mentibus noſtris condita eſt lux, quæ diſtinguit honeſta à turpibus: & architectum ſuum intelligenti naturæ oſtendit [m].

Materia in qua, eſt pars cognoſcens, cum qua ante lapſum congruebat uoluntas & cor. Sed hæc harmonia deprauatione naturæ ſubinde turbata eſt.

Forma, eſt ipſa lux quaſi oculus mẽtis, qua iuſta ab iniuſtis diſcernuntur. quæ qualis ſit, in hac naturæ cæcitate penitus non poſſe perſpici, mirandum non eſt: cum nec lux cœli, & oculorum, cuiuſmodi ſit, exactè poſsit declarari: eſſe tamen aliquam, omnes intelligunt, & experientia ipſa conuincit.

Finis, ut hæc lux ſit teſtimonium de Deo, & iudicium conſcientiæ aduerſus peccatum: & ut de futuro iudicio omnes admoneat. cum enim multa ſcelera in hac uita non puniantur, quæ tamen conſcientia accuſat: neceſſe eſt aliud reſtare iudicium, alioqui fruſtra hæc noticia eſſet naturæ infuſa. poſtremò, ut ea regantur diſciplina & mores.

Effectus præcipuus, quòd iura naturalia ſint immutabilia [n]: uidelicet in genere, & ſua natura. Nam incidunt interdum tempora, cum inter ſe concurrunt & pugnant. Sunt enim quidam quaſi gradus principiorum & concluſionũ moraliũ: in quibus ſi quando uſuuenit, ut ſibi inuicẽ obſtent, inferior ſuperiori cedat neceſſe eſt. Verbi gratia: Lex naturalis eſt:

Non

a *de Legib. lib. 1.*
b *l. pen. h. t.*
c *l. 2. h. t.*
d *l. 2. h. t. l. 2. C. de in ius uocan.*
e *l. 3. h. t. l. 4. ad l. Aquil.*
f *l. j. h. t. c. ius naturale. diſtinct. 1.*
g *l. nam etſi. 15. de inoff. teſta. l. ſcripto. in fin. unde lib.*
h *l. iura. 8. de reg. iur.*
i *c. 1. diſtinct 1.*
k *Cicer. lib. 1. Offi. l. ſ. de acq. rer. dom. §. j. Inſti. de rer. diui.*
l *§. ius autem gentium. Inſt. de iur. nat. gent. l. naturalẽ. 5. de acquir. rer. dom. l. ſi quod. 63. de condic. indeb.*
m *Rom. 1. oſtendit, opus legis ſcriptum in cordibus.*
n *§. pen. Inſti. & l. pen. h. t.*

Non occides. altera lex naturalis eſt: Defende tuam tuorumq́ uitam. Si igitur graſſator uiatorem prætereuntem inuadat, non ualebit prior illa lex, tanquam inferior: ſed cedet huic quæ defenſionem præcipit, & cui illa ipſa lex ineſt: eoq́ impunè occidi aggreſſor poterit. Lex enim quæ præcipit, Non occides: etiam tuam ipſius uitam abs te præcipuè uult ſeruari, non modò alienam. Deinde cum lex defenſionis uniuerſalior & momentoſior ſit (tuetur enim totam ſocietatem) altera illi cedere debet: quæ ſic accipienda eſt, Non occides, ſcilicet ſontem aut immerentem: neq́ priuata uindictæ cupiditate, ſed legis authoritate. lex autem gladium priuato, in caſu defenſionis tradit: quia in illa neceſsitate, auxilium magiſtratus præſtò haberi non poteſt:[a] & alioqui lex diuina & naturæ, ſontes naturas uult deſtrui, ut inſontes conſeruentur.

Ius gentium illud nobis eſto, quod non ex noticia ſimplici, ſed compoſita, hoc eſt, ex ra- 16
tiocinatione commodorum uitæ & ſocietatis introductum, in omnium gentium uſum peruaſit, & propter euidentem utilitatem ab omnibus peræquè cuſtoditur[b]: ut ſunt diſtinctiones dominiorum[c], ædificiorum collationes, communitates uitæ[d], iudicia, bella, captiuitates, ſeruitutes, manumiſsiones: iura contractuum, obligationum, ſucceſsionum, & ſi qua ſunt ſimilia: quæ & ipſa, fateor, ad ius naturæ poſſe referri: eoq́ non abſurdè à quibuſdam duo tantum genera iuris conſtitui, uidelicet naturale & poſitiuum[e]. Quia tamen propriè non pertinent ad diſcrimen honeſtorum & turpium, ſed ad neceſsitates utilitatesq́ uitæ, eoq́ facilius etiam conuerſia utilitatibus immutantur: cumq́ à I.C. iuri naturæ eorum pleraq́ opponantur[f]. docendi gratia, in hac noſtra profeſsione hæc ad ius humanũ ſeu commune gentium, quaſi diſtinctum à naturali referamus. Nam utcunq́ uerbi gratia Ariſtot. & alij, ſeruitutem ex natura ducant: tamen facilè intelligi poteſt, naturæ toto ſuo genere contrariam eam eſſe. & ut congruat naturæ, in his qui iure & legibus compeſci non poſsũt: tamẽ in perſonis modeſtis & innocẽtibus, & præcipuè in natis ex ſeruo uentre infantibus, nullam naturalis rationis ſpeciem habere, ſed merum eſſe ius gentium, moribus introductum, perſpicuum eſt: ut toto ſuo genere, ad ius naturæ cum quo pugnat, referri nõ poſsit: nec ſine cauſa, hoc diſcrimen iuris naturalis & gentiũ, à I. C. introductũ debeat uideri. præſertim cum, ut antè dictũ eſt, nõ tam ius ipſum quàm iuris principia, fontes & cauſæ, in hæc tria genera diſtribuantur. Et hæc de principijs iuris dicta nunc ſufficiant. Iam ad tertiam iuris ſpeciem, uidelicet ius ciuile, quod noſtræ explicationis proprium eſt, progrediamur.

Ius Ciuile eſt, quod quiſq́ populus ſibi cõſtituit, quaſi ius proprium ciuium, ſiue cuiuſ- 17
que ciuitatis[g]. Nam cum ſolo gentium iure, nec mores hominum in hac tam triſti naturæ deprauatione commodè regi, nec controuerſiæ, & ciuium querelæ omnes exactè ſopiri & dirimi, neq́ rerumpubl. ſtatus bene beateq́ teneri poſſet: inuentum eſt à quoq́ populo, & conditum pro utilitate & ſtatu reipub. ius ciuile: quod ut non in totum à iure naturali recedit, cæteroquin iniuria eſſet[h], ita nec per omnia ei ſeruit[i]: ſed aut addit aliquid interpretando, ratiocinando, & ad hypotheſes rerum præſentium naturæ theſes accommodando: aut propter bonum publicum detrabit: ut in uſucapionibus[k], &c.

Huius in conſtitutione iuris, tantum reliquis nationibus uelut & gloria belli pop. Romanus præſtitit, ut ſi omnia omnium gentium inſtituta, mores, leges in unum cõferantur, nequaquam ſint cum his Romanorum legibus & inſtitutis, prudentia, æquitate, pondere, ubertate, ullo modo comparanda.

Hoc autem ius aut ſcripto conſtat, aut ſine ſcripto: ut apud Græcos, *τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι*[l]. Scriptum ius uel ex legibus, plebiſcitis, Senatuſconſultis, decretis principum, autoritate prudentum uenit: uel à Prætore, adiuuandi, ſupplendi, corrigendi iuris ciuilis gratia introductum eſt: quod & Honorarium, ad honorem Prætorum dicitur[m]. Ius non ſcriptum mores & inſtituta maiorũ, quæ uſus diuturnus approbauit, complectitur[n]: de quibus plura paulo pòſt dicentur.

Eòdem refertur à Cicerone[o] æquitas: quæ tamẽ potius ad ius naturale, quàm ad ciuile 18
uidetur pertinere: unde & à I.C. æquitas naturalis[p], ſeu ratio naturalis[q] appellatur. Etſi enim etiã ſingulis legibus ſua æquitas conſtet: tamẽ propriè æquitas pro æqualitate ſeu rectа ratiõe accipitur, quæ à iure ciuili ſit ſecreta, aut certè nulla expreſſa lege in illud relata.[r]

Eius uſus elucet in tribus præcipuè articulis. Primus in legibus, ex æquo & bono ad ſanam rationem, & rectam ſententiam accommodandis[r] & interpretandis. Secundus in legibus ampliandis, & probabili æquitatis ratione, ad ſimiles ſpecies quę lege comprehenſę non ſunt, extendendis[s]. Tertius, ut in his quæ nec ex uerbis, nec de ſententia legis, nec ratiocinationis argumento definiri poſſunt, pro norma iudicij atque iuris ualeat. Hîc enim quod æquitas ſuggerit, ut ait I.C. erit ſequendum[u].

DE ORI-

a l. unic. C. quan. lit. unic. l. 5. C. de iur. fiſ. li. 10.
b l. omnes. 9. h. t.
c l. j. de acq. rer. dom. l. ſi igitur. 63. de cõd. ind.
d l. 5. h. t.
e Ariſtotel. lib. 5. Ethico. cap. 1. & 2. diſti. t. Cicer. lib. 3. Offi.
f l. j. de acq. rer. dom. §. Ius autem gentium. inſtit. de iur. nat. gen. & ciuil.
g d. l. omnes populi.
h c. erit autem lex. diſtin. 4. Cicer. de Legib. lib. 1. &c.
i l. ius ciuile. 6. h. t.
k l. j. de uſucap.
l l. ius ciuile. 6. in fin.
m l. ius autem. 7.
n l. de quibus. 31. ff. tit. 2.
o in Topic.
p §. theſauros. § per traditionem. inſtit. de rer. diuiſ.
q l. j. de pac.
r l. ſ. C. de legib. l. placuit. 8. C. de iudicijs. l. 2. de aq. plu. arc.
s l. nulla. 24. l. in ambiguis. 19. ff. de legib. l. ſi ſeruũ. 91. §. ſequitur. de uerb. obligat.
t l. neque leges. 10. cum multis ſeq. ff. t. 2.
u l. 2. §. item Varus. de aq. pluu. arcen. c. final. ubi gl. & Panor. nu. 6. 7. ex. de tranſactio.

DE ORIGINE IVRIS CIVILIS, ET OMNIVM MAGISTRAtuum, & ſucceſsione prudentum. Tit. II.

1 *De origine iuris.*
2 *De magiſtratibus.*
3 *De iuriſconſultis.*

QVia nihil in rerum natura perfectum eſt, quod non ex omnibus ſuis partibus conſtat[a]: cuiuſq; autem rei potiſsima pars principium eſt[b]: ideo facturis legum & iuris Romani interpretationē, uiſum fuit neceſſarium, originem & progreſſum iuris ciuilis, omniumq; magiſtratuū, qui νομοφύλακες, imò uiua lex ſunt[c], ac ſucceſsionē iuriſprudentium, penes quos interpretādi iuris poteſtas ſemper fuit, exponere: ut quibus incunabulis & incremētis in eam, quam uidemus, amplitudinē ius Romanum adoleuerit, perſpicuum

1 planumq; fiat. Et quidem initio ciuitatis, cùm omnia manu regia gubernarentur, nullæ ſcriptæ fuerūt leges, ſed arbitria principum pro legibus erāt: nonnullę tamen à Romulo alijsq; regibus, præcipuè Seruio[d], latæ ſunt: quæ quòd curiatum, in quas diuiſus erat à Romulo populus[e], ſententijs & approbatione perferebantur, Curiatæ uocatæ ſunt. Verùm eæ leges neq; controuerſijs in tanta multitudine ſufficiebant: præſertim cùm pleræq; ad Reipub. magis ſtatum quàm ad priuatos pertinerent: & exactis regibus breui omnes, exceptis paucis, partim lege Tribuni Celerum abrogatæ ſunt, quæ ſcilicet ad ſtatum regni pertinebant, partim odio regiæ dominationis deſuetudine quadam obſoleuerunt: populusq; Romanus in certo magis iure & conſuetudine, quàm per latā lege, non ſine motibus & tumultu uti cœpit[f]. Quod ne diutius fieret, ex lege Terentilla placuit[g] publica authoritate decem conſtitui uiros, qui exploratis aliarum ciuitatum, præcipuè Græcarum, quæ optimè tum temporis conſtitutæ habebantur inſtitutis, ex omnibus optima quæq; excerpendo, ciuitatem legibus fundarent: quæ ad hunc modum conſcriptæ, latæ, approbatæq;, in duodecim tabulas æneas, anno ab Vrbe condita 303. & ſequente, ſunt redactæ: qui fons omnis publici priuatiq; iuris eſt. His legibus latis cœpit, quemadmodum naturaliter ſolet euenire, ut accederet diſputatio fori: breuitasq; legum non omnibus controuerſiarum articulis definiendis ſuppeditans, interdum etiam obſcuritas, aut interpretationem, aut productionem ad caſus ſimiles, aut mitigationem in diſsimilibus, ex authoritate prudentum deſideraret. Vnde natum ius, quod ſine lege ſcripta uenit, compoſitum à prudentibus, communiq; nomine ius ciuile appellatur. Ne autem prout uellet, temerè & inconditè populus ageret, eodem ferè tempore compoſitæ ſunt certæ ſolenneſq; actiones, quibus inter ſe ciues diſceptarent. Deinde cùm plebs in diſcordiam cū patribus uerſa, ſibi iura conſtituiſſet, quæ Plebiſcita uocantur: poſtea placuit lege Hortenſia[h], uel ut alijs placet Horatia[i], ut ea perinde atq; ſcriptum ius, omnes Quirites tenerent. Subſecuta ſunt non longo interiecto ſpacio S.C. iura. Neceſsitas enim, reipub curam ad Senatum deduxit, ut is ſe interponeret, & ferret leges: quia populus in tanta turba haud facilè frequenterq; ad id poterat conuenire. Eodem tempore & magiſtratus, penes quos erat iuriſdictio, ut prætores & ædiles, edicta proponebant: ut ſcirēt ciues quod ius de quaq; re quiſq; dicturus eſſet, ſeq; præmunirent. Nouiſsimè autem rebus ita dictantibus, ut neceſſum eſſet reipub. per unum conſuli, conſtituto principe, data eſt ei poteſtas, ut quod conſtituiſſet, eſſet ratum.

2 Quod ad magiſtratus attinet, initio ciuitatis huius conſtat reges omnem poteſtatem habuiſſe. Exactis deinde regibus, Coſſ. Cenſores: & dubijs reipub. temporibus Dictator cum Magiſtro equitum: poſtea Tribuni militum, Tribuni plebis, Aediles, Quæſtores, quiq; iuriſdictioni præeſſent, Prætores, & Centumuiri iudicandis litibus, Triumuiriq; tam monetales quàm capitales, atq; alij magiſtratus creati ſunt: per quos, rebus ita exigētibus, reſpub. & foris & domi rectè adminiſtraretur.

3 Iuris autem ciuilis ſcientiam plurimi & maximi uiri profeſsi ſunt, iam inde à tempore Sexti Papirij, qui leges regias, quæ quidem ſupererant, in unum contulit: ſed neminē ante Tyberium Coruncanum publicè profeſſum traditur. Nam antea qui ſcientiam nacti erant, in latenti eam retinere, & conſultoribus potius quàm diſcere uolentibus præſtare ſeſe inſtituerant. Coruncanus princeps profiteri cœpit: quem deinceps alij prǽſtātes ingenio, eruditione & multarum rerum uſu homines ſubinde ſecuti, ad id faſtigij & auctoritatis iuriſprudentiam euexerunt, ut non priuata amplius, ſed publica Cæſarum authoritate tandem ſub Auguſtis reſpondere ſit cœptum: adeò ut ab huiuſmodi reſponſis iudici recedere non liceret[k]. Poſt quod beneficium cum iuriſconſulti honoribus, gratia, auctoritate apud Imperatores eueherentur, creuit etiam aucta ſummorum ingeniorum ſtudijs iuriſprudentia, floruitq; in primis ab Adriano uſq; ad ætatem Gordiani: quod tempus ſummos uiros habuit, qui conſulendo, ſcribendo, Imperatoribus aſsidendo, iudicandis agendiſq; cauſis, ius ciuile incre-

dibiliter

a *l. j. hoc titul.*
b *l. ſi procuratorē. §. & prin. mand. a l. j.*
c *Cice. lib. 1. de Leg. fac. l. nam & ipſum. §. ſu praeu. 1.*
d *Dionyſ. Halic. lib. 4.*
e *Plutarch. Liuius in Romulo.*
f *Liu. lib. 2. et 3. deca. 1.*
g *Gouea. lib. obſer. 1. ca. 21.*
h *Gell. lib. 15. cap. 27. uide Liui lib. 3.*
i *Liu. li. 3. Decad. 1. Dionyſ. lib. 16. cap. 10.*
k *l. 2. §. fin hoc tit. § reſponſa. inſt. de iur. nat. gen. & ciuil.*

dibiliter illuſtrarunt: ut Saluium Iulianum, qui perpetuum edictum compoſuit, ex quo Adrianus perpetuò ius poſtea dici uoluit: Vindium, Verum, L. Voluſium, Melianum, Marcellum, Serbidium Scæuolam[a], quo præcipuè Marcus Antoninus Imperator uſus eſt: item aſylum illud iuris, & theſaurum legum[b], Papinianum, præfectum prætorio apud Seuerum[c]: & huius aſſeſſores ac diſcipulos, Iulium Paulum, Vlpianum, Fabium Sabinum, Aelium Gordianum, Pomponium, Alphenum, Aphricanum, Florentinum, Martianum, Calliſtratum, Hermogenē, Venuleium, Macrum, Caium, Triphoninum, Mælianum, Celſum, Proculum, Modeſtinum, qui filios Maximiniani erudiſſe dicitur,[d] & alios innumerabiles. Hi omnes ſummos honores geſſerunt, & pleriq; eorum conſilijs adhibiti ſunt Alexandri laudatiſsimi Imperatoris[e], cuius etiam tutorem & magiſtrum ſcriniorum fuiſſe Vlpianum perhibent[f]: quem tantopere dilexit Alex. ut eius conſilijs plurimùm uteretur: & ob hoc ipſum inuidioſum ad milites, quorum licentiam & diſſolutos mores ad ueterem diſciplinam reuocabat, ab impetu & furore militari, obiectu ſui corporis protexerit. Eſtq; inſignis laus Vlp. apud Lampridium, qui ſcribit Alexandrum ſummum fuiſſe Imperatorem, quòd huius uiri conſilijs præcipuè rempub. adminiſtraret. Ab hac ætate, & feliciſsimo doctiſsimorū hominum prouentu ruere iterum Iuriſprudentia, & unà cum indole imperioq; Romano ad interitum dilabi cœpit: donec obſoletam tandem, & in bibliothecas abditam, denuò Iuſtiniani Imperatoris felix recreauit induſtria, & in fori lucem uſumq; reduxit: cuius curæ & laboribus, quod ſupereſt Romanæ iuriſprudentiæ, acceptum ferre meritò debemus. Nam qui nimis ſeuerè hanc ueluti temerariam Græcorū in componēdo noſtro iure audaciam inceſſere non deſinunt, de his uerè illud Pindaricum dici poteſt: πολλὰ γὰρ ἔνδον χερός, φωνάεντα δὲ βέλη.

a De his fit mentio apud Capit. in uita Anto.
b Spartia. in Seuero.
c l. lecta. 40. infr. ſi cer. pet.
d Spart. & Lampr. in eius uita.
e Lampr. in eius uita.
f Entrop. lib. 8.

a Cicer. lib. 1. de Legib.
b §. lex eſt. Inſt. de iur. nat gen. & ciui.
c l. j. hoc tit.
d lib. 2. in prin. hoc tit.
e d. l. 2. in fin.
f lib. 2. de legib.
g tit. Inſt. de iur. nat. gen. & ciuil.
h c. omnis. 1. diſtinct.
i l. 9. l. penul. ff. de iuſt. et iur. tot. tit. Inſt. de iur. nat.
k l. 2. l. fin. C. eo. Liui ſingulare. h. t. Schurff cōſil 18. num. 4. cent. 1. eod. tit. ff. de decre. ab ordin facien.
l §. ius autem ciuile. uerſic nam quod quiſque. Inſt. de iur. nat. gen. d. §. lex eſt. d. l. omnes. ff. tit. 2.
m l. nō ambigitur. 8. hoc tit.
n §. edicta. Inſt. de iur. natu. gent. ciui.
o §. ſed & quod prin. Inſtit. eo.
p l. pen. hoc tit.
q l. j. & l. fin. C. eod. Bar. in l 3. nu 8. de iuriſd.
r Bart. in l. omnes. 9. ff. de iuſt. & iur. num. 8. per l. formam. C. de offic. pref prato.
s Iaſ. in l. nō dubium. nu. 22. C. de legib. Bartol. in l. 5. in prin. num. 4. de uerb. ob.
t tot. tit. de decre. ab ordin. facien.
u c. ut animarum. de conſtit. num. 6.

DE LEGIBVS, SENATVSQVE CONSVLTIS, ET longa conſuetudine. Tit. III.

1 *Species & partes Iuris ciuilis.*
2 *Definitio legis, & diuiſio.*
3 *Cauſa efficiens legis.*
4 *Materialis.*
5 *Formalis.*
6 *Finalis.*
7 *De effectu & interpretatione legum.*
8 *De conſuetudine & iure non ſcripto: quid ſit, quotuplex, quæ eius cauſe & effectus.*

QVæ paulo antè in genere de iure ciuili dicta ſunt, ea hoc in titulo ſpeciatim explicantur. Species iuris ciuilis ſunt: ius ſcriptum, & non ſcriptum. Nec enim omnia legibus ſancienda ſunt, ac ne poſſunt quidem: itaq; ferendi etiam ſunt mores[a]. Iuris ſcripti partes ſunt: lex, plebiſcitum, ſenatuſconſ. conſtitutiones principum, edicta prætorum, reſponſa prudentum. 1

Lex eſt, quod populus Rom. Senatorio magiſtratu rogante, ueluti conſule, conſtituit[b]. 2 Hac in definitione propriè & anguſta ſignificatione lex accipitur: aliàs cum τὸ πλάτυ capitur, latius patet: ut in definitione Papiniani[c], Demoſthenis[d], & Chryſippi[e], & illa Cicer.[f] Lex eſt iuſtorum iniuſtorumq; diſtinctio, ad illam antiquiſsimam & rerum omnium principem expreſſa naturam. Poteſt lex ciuilis & hoc modo rectè definiri, ut ſit honeſtum legitimæ poteſtatis decretum, ad tuendam reipub. pacem, moresq; ac iudicia regenda, publicè factum & conſcriptum. Quid ſit porrò plebiſcitū, S. C. &c. alibi[g] traditur, & per ſe patet. Legum aliæ diuinæ ſunt, aliæ humanæ[h]: harum porrò aliæ naturales, aliæ ciuiles[i]: hæ rurſum aut uniuerſales, aut generales, aut ſingulares, aut particulares ſeu locales[k]. Sed ſciendū eſt, hîc propriè de ciuilibus & uniuerſalibus agi: ad quas & definitio congruit.

Cauſa efficiens iuris & legum, eſt populus[l], aut magiſtratus, cui imperium & poteſtatem 3 condendi iuris populus detulit: ut ſenatus[m], prætor[n], princeps[o]. His addas licet conſuetudinem, quæ & ipſa author iuris eſt, ut paſsim ex I. C. reſponſis perſpici poteſt: qui plurima ſecundum receptos mores definiunt. Vnde Modeſtinus[p], cùm de cauſa efficiente loquitur: Omne, inquit, ius aut conſenſus fecit, ut leges, ius ciuile prudentum, quod ab omnibus propter euidentem æquitatem eſt approbatum: aut neceſsitas conſtituit, puta conſtitutiones, S.C. edicta (magiſtratibus enim eſt parendum:) aut firmauit conſuetudo. Hodie translato in principem imperio, legem generalem ſolus facit princeps[q], localem quiſq; dux ſeu præfectus inferior in ſuo territorio[r]: quam edicto prætorio non rectè quidam comparant[s]. Sed & quæque uniuerſitas, municipium, ciuitas quamuis ſuperiori ſubiecta, leges locales ſibi facere poteſt (quæ in iure decreta[t]. hodie ſtatuta uocantur[u]) cum approbatione tamen ſu-

periorís

perioris[a], ut uult Bart.[b] cuius ſententia uſu obtinuit, quamuis non deſint qui contradicant[c]. Iudices in iudicijs interpretandi iuris poteſtatem habent: quæ interpretatio inter litigatores, ualet ut ſententia[d]: ſtatuendi autem interpretandiq́ue iuris in modum legis, ſcilicet ut omnes ea interpretatio teneat, & de iure aperto decerpat, poteſtatem non habent[e].

4 Materia circa quam ius uerſatur, ſunt perſonæ, res, & actiones ſiue iudicia[f]: in quibus tamen non minutiſsima quæq́ue leges conſectantur, aut quæ fortè uno aliquo caſu[g], aut bis[h], & ut ait Pompon.[i] ἐκ παραλόγου accidũt, aut quæ ſingulas reſpiciunt perſonas[k]: ſed quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον euenire ſolent, & in commune ſpectant ad omnes[l]. quod quidem de legibus quæ publicè rogantur, ac proponuntur (nam de his Iuriſc. locuti ſunt) potiſsimũ eſt accipiendum. Nam conſultos ſæpenumerò in rebus ſubtilibus, & ab uſu remotis uerſari, ſicuti & quædam Cæſarum reſcripta in perſonalibus,[m] perſpicuum eſt: quæ ex ſe pro lege non ſunt nec ualent generaliter, ſed poſtquam in corpus iuris redacta ſunt exemplo ſententiarum, decretorum, edictorũ, cõſuetudinum, reſponſorũ, quæ eodem relata habemus, pro iure omnes obligãt[n].

5 Forma iuris uaria eſt[o]. nam aliud ſcripto continetur, idq́ue pro diuerſitate legum lationis uariè (alia eſt enim forma ferẽdæ legis, alia proponẽdi edicti, alia S.C. &c.) aliud uerò abſq́ue ſcripto ualet[p]. Illud commune eſt omnibus legibus: primùm ut aut imperent, aut uetent, aut permittant, aut puniant[q]: quare & Cic.[r] uocat legem, rectam imperandi & prohibendi rationẽ, & alibi[s] addit maiorẽ uim ineſſe prohibentib. legibus, quàm permittẽtibus, deinde ut ad regulam ſummæ illius legis, quam in mente tanquam κριτήριον & normam omnis iuris[t] circunferimus, congruant & aptentur[u]. Nam quæ huic ex diametro aduerſantur, non magis legum nomen attingũt, quàm Medicorum præcepta dici poſſunt eorum præſcripta, qui pro ſalutarib. mortifera obtrudunt. Rectè itaq́ue à noſtris dictum eſt, animã legis eſſe rationem[x]: idq́ue demũ legis nomen mereri, quòd in æquitate cõſiſtat[y]. Quamuis uerò nõ omnium ratio reddi poſsit[z], nec ſubtiliter ſit inquirendũ in leges iam latas[a], quod & Plato fieri prohibet: tamẽ minimè dubiũ eſt, quin certa aliqua & probabili de cauſa, magnaq́ue deliberatione leges omnes Rom. ſint rogatæ. Quare ſi nihil ambiguitatis ſit in uerbis ſenſuq́ue legis, meritò ei parendum eſt, etiamſi ratio ſit obſcura[b]. Ex quo intelligi poteſt, aliud eſſe ſententiam legis, aliud rationem. Sententia eſt τὸ ὅτι, ratio διότι, & cauſa, quare lex in eam ſententiam ſcripta ſit. aliud eſt aũt res, aliud cauſa rei. unde uulgatũ, rationẽ dicti nõ idem eſſe cum ipſo dicto[c]. Porrò ad formam legis, ſcripturã quoq́ue Dd. iam requirũt. quod etſi Connanus improbet, tamen uerum eſt: quia ſcriptura ſpecifica eſt differẽtia, qua hodie, ſublatis illis ueterum in ſtatuendo iure ſolennitatibus, lex à conſuetudine diſtinguitur[d]. quanquam non inficior, in eo quoq́ue etiamnum differentiam eſſe, quòd lex expreſſo conſenſu, & approbatione, atq́ue ſuffragijs, aut certè ex principis authoritate uno tempore & fertur & ualet: cõſuetudo uerò tacito tantum conſenſu, nec uno temporis puncto, ſed longa diuturnitate inducitur, & temporis progreſſu uires acquirit.

6 Cauſa finalis ll. eſt, ut harum præſidio tuti ab iniurijs ſimus[e]: emendentur uitia, commendentur q́ue uirtutes: quam rerumpub. anchoram firmiſsimam Solon eſſe dixit: & ut in rebus acquirendis, retinendis, alienandis, omnibusq́ue contractibus, pari iure ſummi cum infimis teneantur: quod concordiæ ciuilis fundamentum eſt. Huc reſpiciens Vlpia.[f] ait, totum ius aut in acquirendo, aut in conſeruando, aut in muniendo conſiſtere. In ſumma, huc omnes leges collimant & referuntur, quod etiam ſuprà demonſtrauimus: ut quàm beatiſsima ſit reſpub. isq́ue ſtatus æquabilitate iuris retineatur.

7 Effectus legũ eſt, ut oẽs obligent ad ſcientiam[g], ad obedientiam[h], aut ad pœnam[i]: excepto Principe. qui cum ius rogãdi abrogãdiq́ue iuris habeat, legibus ſolutus eſt[k]: etiamſi legibus, ſicuti par eſt, uiuat[l].

De interpretatione uerò legum, & quomodo, uel ratiocinatione conſultorum[m], uel iuriſdictione magiſtratus[n], ad caſus ſimiles producendæ ſint, & ἐπιεικείᾳ quadam, quoad mens[o] & uerba legis patiuntur[p] temperandæ[q], niſi aut contra rationem iuris quid receptum contineant[r], aut certã ſemper habuerint interpretationem[s]: qua ratione etiam inter ſe conciliandæ[t], & quemadmodum in leges committatur[u], eleganter propoſitis quibuſdam regulis perſtringunt I.C. quos conſulere ſtudioſis licet.

8 Quod ad ius non ſcriptum attinet, conſuetudo dicitur ius non ſcriptum, uetuſtate comprobatum[x], uel moribus[y], tacita quaſi conuentione[z] introductum: aut ius, longa conſuetudine approbatum[a], ſiue obtentum[b]. Iuſtinianus[c] hoc modo: Conſuetudo eſt ius, ex non

b ſcripto

iureiur. i l.2.hoc tit. k l.princeps.30.hoc tit. l §.fi.Inſt. quib.mo.teſtam.infir. m l.& ideo.10.l.nã ut ait.12. n d.l.& ideo.cum ll.ſeq. o l.nominis.6.§.uerbũ.de uerb.ſig.Bart.in l.ſed ſciendum.de parricid. p l.contra.28.cum l.ſeq. q l.benignius.17.cum l.ſequent.l.nulla ratio.24.hoc tit. r l.quod uerò.13.cũ ll.ſeq.hoc tit. s l.minimè.22.hoc tit. t l.non eſt nouum.25.cum ll.ſequent. u d.l.contra.cum l.ſequent. x Cicer.lib.2.de Inuent.cap.5.& 12. y c.conſuet.1.diſt. z l.de quibus.31.l.ſed ea.34.h.t. a d.l.ſed ea.34. b l.quod non ratione.38.h.t. c §.ex non ſcripto.Inſt.de iur.nat.gent.& ciuil.

a c.antepen.de conſue.
b Bart.in d.l.omnes.9.num.7.ff.de iuſtit.& iur.Bal.in l.2.in 3.nota.c.eo.
c uid.Iaſ.in d.l.omnes.num.26.
d l.placuit.6.C.de indic.
e l.j.C.de legib.
f l.j.ff.tit.2.
g l.4.hoc tit.
h l.6.τὸ γὰρ.hoc tit.
i l.3.hoc tit.
k l.iura.8.hoc tit.
l d.l.iura l.non poſſunt.11.hoc tit.
m l.2.C.de legib.l.neq.61.cum l.ſeq.C.de decur.lib.10.l.j.de conſtit.prin.
n tot.tit.C.de uet.iur.enucl.cũ tit.ſeq.et dixi Inſtit.de iur.nat.gent.
o uid.Cice.pro L.Flacc.& in Piſo.& lib.2.de Legib.Dio.App.Plut.paſſim.Hotomann.in commen.Conna.comment.lib.1.cap.13.
p §.fine.pen.Inſt.de iur.nat.
q l.legis.6.aut iuxta alios codic.7.
r lib.1.de Legib.
s lib.2.de inuẽ.Her.lib.2.cap.3.
t Cic.lib.2.de Legib.
u c.erit autem lex.c.factæ.4.diſtin.
x arg.l.ſcire.16.hoc tit.c.ſedulo.38.diſtinct.
y c.conſuetudo.diſt.1.
z l.non omnium.19.hoc tit.
a l.& ideo.20.hoc tit.
b l.proſpexit.12.ff.qui & à quib.l.j.§.licet.10.de exerc.act.
c l.qui interrogatus.de pet.her.
d l.ius ciuile.ff.de iuſt.§.conſtat.§.fine ſcripto.Inſt.de iur.nat.gent.& ciuil.uide Bart.in l.1.num.3.ad l.Falcid.
e Cic.lib.2.Off.
f l.fina.l.hoc tit.
g l.leges.C.de leg.tot.tit.de iur.& fac.ig.
h l.diuus.7.de iur.patr.Felin.in c.3.num.5.de

ſcripto ueniens, quod uſus approbauit. alij[a] aliter definiunt: ſed ſufficit, rem utcunq; intelligi, uel ex hac qualicunq; deſcriptione. Conſuetudo eſt ius ciuile[b], non pugnans cum lege naturæ, diuturnis utentium moribus, ſine ſcripto inductum, cõſenſuq; populari tacito, per uſum longi temporis comprobatum. Conſuetudo autem duplex eſt: alia generalis, quæ eſt inſtar legis: alia ſpecialis ſeu localis, quę uim habet ſtatuti ſiue legis municipalis[c]. Sunt[d] qui in quatuor ſpecies eam partiantur & deducãt: uidelicet uniuerſalem, generalem, ſpecialem, ſpecialiſsimam ſiue ſingularem.

Conſuetudinem autem introducere poteſt populus, qui & legem condere[e]: quod in libero populo minus habet dubitationis[f], in eo qui ſuperiorem recognoſcit, plus quæſtionis eſt: alijs exiſtimantibus ſcientiam & patientiam ſuperioris opus eſſe[g], alijs uerò contrà iudicantibus, ſufficere ſi princeps ſuperior non contradicat[h]: quorum ſententia uſu eſt receptior. Porrò quod arbitrantur pleriq;, neceſſum eſſe ut aut à toto populo, aut maiore eius parte conſuetudo inducatur: id ut in ſtatutis obtineat[i], certè in conſuetudine admitti non debet, neque etiam poteſt: cum huius origo plerunque ignoretur, nec in conſiderationem ueniat, ſatisq; ſit actus ſingulares probare, & oſtendere, eorum uſum in uerisimilem notitiam populi perueniſſe[k]. Quòd ſi uel totius populi, uel maioris partis uſurpatio eſſet demonſtranda: profectò aut impoſsibilis, aut difficilis admodum efficeretur conſuetudinis probatio. Quare omnes illæ diſputationes inutiles ſunt, an à muliere[l], minore[m], familia[n], etiam abs uno homine[o] conſuetudo induci poſsit. Nec enim cõſideratur, à quo orta ſit conſuetudo: id quod plerunque ut in uetuſtis, ſciri non poteſt[p]: ſed an in noticiam & uſum popularem tranſierit.

Materia circa quam uerſatur conſuetudo, ſunt res poſsibiles atq; honeſtæ. Nam rerum impoſsibilium[q] & turpium[r], nulla eſt obligatio: & proinde nec ius ullum, aut conſuetudo. Rei enim non bonæ, conſuetudo peſsima eſt. Quare aiunt noſtri, conſuetudinem oportere eſſe rationabilem[s]: nec iuri diuino[t] aut naturali[u], ulla quamuis longiſsima uſurpatione præſcribi poſſe. Quæ nam autem ſit rationabilis, id arbitrio iudicantis relinquẽdum eſt[x]. Id tamen uideo nonnullis placuiſſe, etiam irrationabilem uſum præſcribi tanto tempore, cuius initij non exiſtat memoria: dum tamen in legem diuinam aut naturalem apertè non incurrat[y]. nam illiuſmodi temporis diuturnitas, priuilegij inſtar eſt[z]. An autẽ contra ius ſcriptum induci conſuetudo queat, meritò dubites. Non quin populus liber, cui iuris condendi, & expreſsis ſuffragijs abrogandi poteſtas eſt, poſsit idem tacitis ſuffragijs, & inducta conſuetudine[a]: ſed quòd populis imperio Romano, eiuſdemq; principi ſubditis, ius illius conſuetudine præſcribere, non uideatur concedendum[b]. Qua in re arbitror deſuetudine legẽ poſſe abrogari[c], ſuperiore ſcilicet obedientiam non exigente: conſuetudinẽ uerò contra legem principis non aliter induci poſſe, quàm tanto tempore, cuius initij nõ exiſtat memoria: hac enim ſola uetuſtate, & non minori tempore, iuribus principalibus pręſcribitur[d]. Dd.[e] tamen indiſtinctè, etiam contra leges conſuetudinem induci ac præſcribi decennio in foro ciuili, 40. uerò annis in foro Eccleſiæ[f] arbitrantur.

Ad inducendam porrò conſuetudinem nec titulo neq; bona fide opus eſt[g], ſed primùm actuũ frequentia[h]: uidelicet duorũ aut plurium[i] pro arbitrio iudicis[k], & maximè iudicialiũ, ſi haberi poſſunt[l]: quamuis quoq; extraiudicialib. illa probetur[m], & ſine etiam actibus conſuetudo immemorialis, ſi teſtes deponant ſic ſemper fuiſſe obſeruatum[n]. Secũdò diuturnitate temporis[o]: quod Dd. decenniũ eſſe uolunt[p], ius Sax. 30. & amplius annorum[q]. id quod probabilius, ueroq; magis & rationi conſentaneum eſt: cum cõſuetudo ius ſit incorporale, nullis ſoli rebus cohærens. quæ autem ſunt eius generis, tantum 30. annis præſcribi ſolent[r].

Hoc

a Azo in rub. C. quæ ſit lon. conſ. & ibid. Cyn. ac Salic. Angel. in d. §. ex nõ ſcripto. Hoſtien. Panor. & Can. in rub. ex̃. eod.
b §. ex non ſcript. Inſt. de iur. nat. gent. & ciuil. Guid. pap. in proœm. deciſ. Gratiano.
c Fab. in d. §. ex non ſcripto. Cyn. & Dd. in d. l. 2. C. quæ ſit long. cõſ.
d Hoſt. in rub. c. x̃. de cõſuet.
e d. l. de quibus. 31.
f Bart. in d. l. de quibus. num 11.
g c. cum nõ ignores. 15. de præben. Cyn. & alij in l. 2. C. quæ ſit long. conſ.
h Bart. nu. 11. Iaſ. nu. 30. in d. l. de quibus. Fab. in l. j. c. de ſumma tri. & in §. ex nõ ſcripto. ubi Angel. Inſt. de iur. nat. gent. & ciuil. Innoc. & Can. in rub. & c. pen. ac c. fin. extrà eod.
i l. quod maior. ad municip.
k Iaſ. in d. l. de quib. nu. 84. Ro. Curt. in repe. c. fin. de conſuet. Cor. conſ. 292. circa uol. 1.
l Bart. in l. j. h. t. Panor. in c. fi. ex̃. eo.
m Bart. in l. 2. C. quæ ſit lon. conſ.
n Dd. in d. l. de quibus. et d. c. fi. ubi Curt.
o Alex. & alij in l. ſi nõ ſpeciali. C. de teſtam.
p l. ſi arbiter. 28. ff. de probat.
q l. impoßibilium. 195. de reg. iur.
r l. generaliter. 26. de uerb. oblig.
s c. fi. uerb. rationabilis. extrà. 15. c. 1. ubi gloſ. ad uerb. rationabilis. de conſuet. in 6.
t Bal. in l. 2. C. de uſur. c. ad audientiam. c. cum uenerabilis. 7. c. fi. ubi Dd. de conſue. c. ad noſtram. de probat. Cle. 2. de uſur. Schurff. latè conſ. 83. prædictæ. num. 11. cent. 3.
u c. fruſtra. c. quæ contra. diſt. 8. c. 1. de conſuet. lib. 6.
x Hoſt. Panor. Bal. in d. c. fin. ad uerb. rationabilis. per c. cum uenerabilis. de excep.
y Roch. Curt. in rep. d. c. fin. ad uerb. rationabilis. uerſ. Sexto aduertendum. per Felin. in c. 2. de maio. & obed.
z l. 2. §. ductus aquæ. de aq. quot. & æſt. c. ſuper quibuſdam. §. præterea. de uerb. ſign. Iaſ. in l. emportum. numer. 22. de iuriſdict. Schurff. conſ. 72. pro clariore. num. 27. cent. 1.
a d. l. de quibus. 31. h. t.
b l. 2. C. quæ ſit long. conſ. c. fin. de conſuet.
c d. l. de quibus. in fin.
d d. l. comperit. ubi Dd. C. de præſcrip. 30. ann. d. c. ſuper quibuſdam. §. præterea. de uerb. ſig. Dd. in d. l. 3. ubi Iaſ. num. 22. de iuriſd.
e Bart. Iaſ. & alij, in d. l. de quibus. Cano. in d. c. fin. Schurff. conſi. 47. prædictæ. num. 7. cent. 3. Chil. in prac. cap. 47.
f c. de quarta. de præſcrip. c. cum beneficio. 5. ubi gl. uerb. legitima. de præben. in 6.
g Iaſ. in d. l. de quibus num. 49.
h l. j. C. quæ ſit long. conſ. l. an in totum. 3. C. de ædif. priu.
i Bart. num. 12. Iaſ. num. 85. in d. l. de quibus. Azo in rub. C. quæ ſit lon. conſ. num. 3.
k Bart. Iaſ. præall lo. Can. in d. c. fina. Bal. & Salic. in l. 2. C. quæ ſit lon. conſ.
l l. nam imp. l. cum de conſuetudine. h. t. gl. in l. 3. in fin. C. de epiſc. aud.
m d. l. cum de conſuetudine.
n Fab. in §. fine ſcripto. Inſt. de iur. nat. gent. & ciuil. Roch. Curt. in repet. c. fina. extrà eod.
o d. l. de quibus. cum ll. ſeqq. d. c. fin.
p Bart. num. 14. Iaſ. num. 43. & 44. in d. l. de quibus.
q Fach. diff. 12. Reinh. parte ultim. diff. 2.
r tot. tit. C. de præſcrip. 30. ann.

Hoc autem tempus à primo cõſuetudinis actu, qui haberi probariq́ poteſt, computãdum eſt[a]. Tertiò requirit Bart.[b] principium rationabile, ut ſcilicet non errore, ſed certa ſcientia conſuetudo introducta ſit[c]. Sed antè dixi, principium conſuetudinis non conſiderari: & alioqui traditum eſt, actus cõſuetudinis in dubio ſemper præſumi animo confirmandæ conſuetudinis factos eſſe[d]: ut huius requiſiti magna non ſit habenda ratio, niſi errore facti populũ conſuetudine uſum eſſe, oſtendi poſſet. Præcipuã aũt conſuetudinis differẽtiam ac formam in eo conſiſtere arbitror, ut ſine ſcripto in ſolo populi uſu uerſetur. Nam hac potiſſimùm differentia à lege ſecernitur[e]. Putant tamen Dd. conſuetudinẽ in ſcriptis redigi poſſe, facilioris ſcilicet probationis gratia: neq; ea propter naturam eius immutari[f]. Ex his autem facilè intelligi poteſt, quæ nam probandæ conſuetudinis (probari enim eam, non tantum allegari conuenit, cum in facto conſiſtat[g]) ſit uia atq; modus. Hæc enim ipſa quæ requiri diximus, ſunt probanda: uidelicet frequentia actuum, ſeu uſus populi qui ex frequentia actuum præſumitur, item temporis diuturnitas[h]. Ea autem probantur aut ſcripturis, puta libris publicis, atteſtatione ſeu ſcriptura magiſtratuum, exemplis rerum iudicatarum[i], &c. aut teſtibus, ſaltem duobus[k]: qui idoneam ſuæ opinationis cauſam reddant[l], & de ijſdem actibus deponant, aut ſaltẽ in genere conſuetudinẽ ita ſe habere teſtentur: quamuis in redditione cauſæ, & actibus deducendis ſint ſingulares[m]. Periti tamen & ſeniores cuiuſq; loci, qui ita ſemper obſeruatum eſſe, nec meminiſſe contrarium, idemq́ à maioribus ſe audiuiſſe teſtantur, etiam ſine alia cauſæ redditione, oſtenſioneq́ actuũ probant[n]: cùm quia de immemoriali cõſuetudine deponunt[o], tum quòd licet ad inducẽdam conſuetudinẽ, actuum frequentia requiratur, non tamen ad probandam: ſed ſufficit probari, in notitiam populi eam perueniſſe[p]: poſtremò quia peritis etiam ſine cauſæ redditione credi, tralatitium eſt[q].

Finis conſuetudinis eſt qui omnium aliarũ legum: de quo ſcitè dicitur[r], omnium legum finem eſſe extremum, aut neceſſitatem, aut utilitatem ſubditorum. Sicut & Cicero libro de Legib. 2. ait, ſupremam legem eſſe oportere ſalutem populi. hoc eſt, legẽ ἀρχιτεκτονικήν, quò reliquæ leges, conſuetudines, ſtatuta referenda ſint, eſſe ſalutem, conſociationis humanæ & reipub. communem: pro cuius uſu ferri, rogari, abrogari debent.

Effectus non minor quàm ipſius legis, utpote eum iuris ciuilis ſpecies ſit æquè atque ius ſcriptum[s]. itaq; omnes obligat ad ſcientiam cum aperta & nota eſt, item ad obedientiam, aut ad pœnam, in contractibus[t], delictis[u], iudicijs[x], & alijs id genus actionibus humanis[y]. Imò quod magis eſt, conſuetudo non modò optima interpres eſt legis[z], uerumetiam quando illi contraria inuenitur, legi & iuri communi derogat[a]: ut nunc quidem moribus ubiuis obſeruatur: ſecundũ quos ſtylus etiam, ac conſuetudo curiarum pro lege habetur[b], & quod ſecundum cõſuetudinem fit, dicitur iure fieri[c], & poteſt ea pro iure allegari[d]: ac pro eo iudici eſſe debet, adeò ut contra conſuetudinẽ iudicans litem faciat ſuam[e]: ac ſententia expreſſè contra conſuetudinem lata, perinde atq; contra conſtitutiones dicta, ſit ipſo iure nulla[f].

DE CONSTITVTIONIBVS PRINCIPVM.
Tit. IIII.

CONſtitutiones Principum partem eſſe iuris ſcripti, diximus. Quod enim Principi placuit, legis habet uigorem[a]: utpote eum lege regia, quæ de eius imperio lata eſt, (tempore, quantum ſuſpicor, Auguſti, quem primum legibus fuiſſe ſolutum, poteſtatemq́ populi & Senatus ac Tribunorum ad ſe tranſtuliſſe, accepimus[b]: cuius exemplum reliqui deinceps Imperatores ſecuti ſunt) populus ei & in eũ (phraſin ipſius legis hæc uerba fuiſſe arbitror, qua in eum ipſum populum ſcilicet poteſtatem principi fuiſſe conceſſam,

b 2 Theoph.

a Bart. in l. Labeo. num. 10. de ſupp. lega. Curt. in d. c. fi. in 2. requiſ.
b in d. l. de quibus. num. 11.
c l. quod non ratione. h. t.
d gl. & Dd. præcipuè Curt. in d. c. fi. in 7. requiſito.
e §. ex non ſcript. Inſt. de iur. nat. l. ius ciuile. de iuſt. & iur.
f Bart. num. 8. & 21. Iaſ. num. 36. in d. l. de quibus.
g l. 4 de cuſtod. reor. Caſt. in l. unic. C. ut quæ deſunt aduo. ſuc. l. aſſeueratio. C. de non num. pecu. l. ſiue. 12. C. de probat.
h uid. Iaſ. poſt alios, in d. l. de quibus. num. 88. Fab. in d. §. ex nõ ſcripto. Curt. poſt alios in d. c. fin.
i c. poſt ceſſionem. 7. de prob. Bart. conſ. 461. & d. l. de quibus. & in l. 2. C. quæ ſit long. conſ.
k Bart. Cynus in d. l. 2.
l Bart. & Dd. in d. l. 2. Fab. in d. §. ex non ſcripto. Roch. Curt. in d. c. fin. qui ait hanc eſſe communem. uid. Alex. conſi. 45. cura. et cõſ. 131. uol. 2. & conſ. 45. uiſis. uol. 2. Corne. conſil. 193. quod ad conſultationem. uol. 1.
m Anto. de But. & Roch. Curt. in d. c. fin. ex. eod.
n Bart. in l. de quibus. num. 22. Fab. in §. ſine ſcripto. Inſt. de iur. nat.
o Fab. preall. loc. Curt. in d. c. fi.
p uid. Roch. Cur. in d. §. fin.
q Bart. in d. l. de quibus. nu. 22.
r c. non debet. penu. ubi Panor. num. 3. de conſan. & affinit.
s d. l. de quibus. 31. h. t.

§. ex non ſcripto. Inſt. de iur. nat. c. conſuetud. 1. diſtin. c. cum ſit conſuetu. extrà eod. Cyn. in l. 2. C. quan pro. Guid. pap. in præfat. deciſ. t l. ſi fundus. 6. de euict. l. quod ſi. 31. §. quia aſſidua. 18. de ædil. edic. l. ſi ue. 32. §. Lucius. de ad. tut. u auth. qua in prouincia. C. ubi de crimi. l. ſaccularij. 7. de extr. crimi. l. aut facta. 16. §. pen. de pœn. x l. 3. §. fin. ubi gl. de teſti. auth. iubemus. ubi Bal. C. de iudic. y l. 4. §. fi. de uectiga. l. ſi. quis donaturus. de uſufruct. l. 4. C. de ædiſ. priua. z l. ſi de interpretatione. 36. h. t. a l. item. 6. ubi glo. ad uer. uel perpetua. Quod cuiuſc. uniuerſ. l. uenditor. §. ſi conſtat. com. præ. l. ſemper. §. legem. de iur. im. d. l. de quibus. 31. h. t. Iaſ. l. 2. num. 14. cum ſeq. C. ſi con. ius uel util. pub. b l. ultim. in fin. C. de iniur. §. ultim. Inſt. de ſatiſda. l. generaliter. C. de reb. cred. Guid. pap. in præfat. deciſ. Euerar. in loc. à ſtylo cur. c c. cum ueniſſent. de eo qui mitt. in poſſeſ. d Card. Zab. in cle. ſæpe. §. & quia. in 6. notab. de uerb. ſignifi. uide Iaſ. & Dd. in l. 2. num. 14. & 17. C. ſi. con. ius uel util. pub. e auth. iubemus. ubi Bal. num. 2. C. de iudic. §. ſ. Inſt. de off. iud. uide lat. Tiraq. de pœn. num. 7. in præfat. f Felin. in c. cauſam quæ. 2. in fine de teſtib. ſed contrà Cyn. in l. 2. C. quan. prouo. uide Guid. pap. in proœ. deciſ. & ibi annotat. marg. Euerar. in lo. à ſtyl. cur. Tiraq. in elegantiſſimo tract. de pœn. in præfat. num. 7. uide etiam Felin. in cap. ex parte. num. 17. de reſcrip. a l. ſ. hoc tit. b ex Tacito, lib. 1. Dione, li. 53. S. C. de imperio Veſpaſ. facto, quod adhuc Romæ extat.

Theoph. in Inſt. indicat) omne ſuum imperium, & poteſtatem contulerit. Quodcunque igitur Imperator uel per epiſtolam, qua abſens conſultoribus reſpondet[a]: aut per ſubſcriptionem ſtatuit, quando libellis ſupplicantium ſententiam ſuam ſubſcribit[b]: uel ipſe cognoſcens de cauſa ſolenniter in iudicio[c], aut de plano extra iudicij locum & citra uſitatum ordinem decreuit[d]: aut edicto publicè uetuit, uel iuſsit: aut oratione, quæ in ſenatu ſuadendæ legis cauſa ſolet à Principe haberi, præcepit[e], legem eſſe conſtat[f]. Et hæ ſunt quas Conſtitutiones appellamus. Planè ex his quædam ſunt perſonales, quæ nec ad exemplum trahuntur. Nam quod princeps ob merita alicui indulſit, aut ſi quam pœnam irrogauit, uel ſi cui ſine exemplo ſubuenit, aut aliter interlocutus inter duos duntaxat eſt, non animo faciendæ legis, & ut inter alios quàm qui in lite fuerunt ualeat, id[g] perſonam non egreditur[h]: quamuis alioqui beneficia eius lariſsimè reſpectu ipſius dantis, non alterius ſint interpretanda[i]. Planè, quoniam Princeps ſucceſſori præire nequit[k], (par enim in parem non habet imperium[l]) conſtat Conſtitutiones poſteriores prioribus eſſe potiores, iisque etiam derogare[m].

a l.3. de teſtib. l. debitoribus. 31. de re iudica.
b l. nō diſtinguemus. 32. §. cum quondam. 13. De recep. arb. l. ſed ad des. 19. §. 9. loca. l. diui. 17. de iur. patro.
c l. 3. de his quæ in teſt. delen. l. Aemylius. 39. de minor.
d l. j. h. t. l. 3. C. eod.
e l. oratione. 16. de ſpōſ. l. j. de reb. eor.
f l. j. h. t. l. 3. C. eo.
g l. 2. l. 3. in fi. C. de legi. l. j. h. t.
h l. j. in fi.
i l. 3. hoc tit. ubi uide Iaſon. & Dd.
k gl. final. & Dd. in l. digna uox. 4. C. de leg. Bal. in l. 2. num. 3. C. de legib. Bart. in l. 2. §. fi. de opt. legat. Bal. cōſi. 161. proponitur. nu. 2. uol. 3.
l l. 4. 6. de recep. arb. l. eſt receptum. 12. de iuriſd.
m l. fin. hoc tit. l. j. ad leg. Aqui.

DE STATV HOMINVM.
Tit. V.

1 *Obiecta iuris, & ordo titulorum: quid ſit Status, ac quotuplex.*
2 *Triplex perſonarum diuiſio.*
3 *De diuiſione naturali.*
4 *De diuiſione hominum ex iure gentium.*
5 *De ingenuis: & quare partus uentrem ſequatur.*

Omne ius quo utimur, uel ad perſonas pertinet quibus ius redditur: uel ad res, de 1
quibus ius redditur: uel ad actiones, ſiue iudicia, per quæ ius redditur. nam uerbo Actionis omnem iudiciorum ordinem, principium, progreſſum atque exitum comprehendimus[a]. Nulla eſt autem iuris diſputatio, in qua non aut de perſonis, aut de rebus, aut de iudicijs, aut de his ſimul omnibus quæratur. Itaque quanquam in poſtrema materia explicanda, uidelicet quomodo agi, & iudicio res inter litigatores peragi, ac ſuum cuique tribui debeat, Pandectæ totæ conſumuntur: tamen ut melius ea ipſa intelligantur, iſagoge quædam de iure perſonarum, & rerū diuiſione præmittitur. Nam & de his paſsim uariæ inſtituuntur diſputationes. neque enim in omnibus iudicijs, non perſonarum quæ iudicia ſuſtinent[b], & rerum de quibus litigari ſolet, habetur ratio: quæ ſanè percipi ſatis rectè nequeunt, niſi præmiſſa quadam & ſtatus hominum, & diuiſionum qualitatisque rerum expoſitione. Qua in re ordinem perpetui edicti ſecutus eſt Tribonianus[c]. Nam etſi Iulianus I. C. in edicto perpetuo (quod compoſitum Imperator Adrianus confirmauit, ex eoque de uoluntate Senatus perpetuò ius dici uoluit, cùm antea edicta leges tantùm eſſent annuæ[d]) edicta duntaxat Prætorum, quibus iudicia & actiones continebantur, deſcribere & complecti uoluit: tamen quia in ijs non exactam perſonarum & rerum diuiſionem factam uidebat, prudenter de uario hominum ſtatu, deque rerum diuiſionibus & qualitate, ante omnia diſſerendum ſibi ratus eſt: quòd his non intellectis, reliqua percipi rectè non poſſe animaduertebat. Primò igitur de ſtatu perſonarum, quarum cauſa ius conſtitutum eſt[e], iuxta ordinem perpetui edicti aliquid eſt dicendum.

Status hominis aliud eſt, quàm dignitas[f]: nam hæc ad ſplendorem & actiones uitæ, ille ad conditionem in qua quiſque naſcitur, & ab origine quaſi ſtat, pertinet[g]. Huius tria cenſentur eſſe capita: libertas, ciuitas, familia[h]. ut apud Terentium[i]: Principiò dico eſſe liberam ciuem Atticam, meam ſororem. Quare cum unum ex his tribus adimitur, caput hominis minui dicitur, maxima, media, minima capitis diminutione[k]. In quæſtione porrò ſtatus, ſumma & prima diuiſio eſt, qua homines in liberos & ſeruos tribuuntur[l]. hoc enim primum & præcipuum iuris ſtatus caput eſt, quod uitæ mortique comparatur[m]. Sed quia de diſcrimine ſexuum aliqua hoc in titulo traduntur, nos docendi gratia diuiſionem perſonarū primam à natura mutuabimur.

Perſonarum ergo triplex eſto diuiſio: una naturalis, altera iuris gentium, tertia ciuilis. 2
Natura homines in mares & fœminas tribuit: ex quibus hæ illis deteriore ſunt conditione 3
in multis iuris articulis[n]. Quod ad hermaphroditos attinet, eius ſexus exiſtimandi ſunt, qui in his præualet[o]. In dubio porrò pro maſculis habentur, & feudorum etiam ſunt capaces[p]. Monſtra autem, quæ contra formam humani generis conuerſo more procreantur, li-

beri

a Inſt. de act. in prin.
b c ſtrus. de uer. ſignifi.
c l. 1. & 2. h. t.
d Cic. in Verr. 3.
e l. 2. hoc tit.
f l. qui ſi rere. 20. h. t. in prin. Inſt. de cap. dim.
g l. de ſtatu. 15. ubi gl. de teſta.
h l. eius. 41. ubi glo. ad uerb. ſtatus. ff. ſi. cer. pet.
i in Eunucho.
k uide ſ. de c. dim. Inſt. e.
l l. 3. h. t.
m l. ſeruitutem. 209. de reg. iu.
n l. in multis. 9. hoc titul. Dec. in l. 2. de reg. iur.
o l. quæritur. 16. hoc tit. l. repetundarum. 15. §. fin. de teſtib.
p Bal. in l. quoties. 12. numer. 10. 11. 12. C. de ſuis & leg hæred.

beri non ſunt, nec ius liberorum in bonis parentum habent[a]: etiamſi matri ad ius trium liberorum conſequendum proſunt, ut uoluit Vlpia.[b] cuius ſententiam, ut mitiorem, Iuſtin. in Pandectas retulit. quamuis Paulo contrarium placuit[c], cuius ideo non integrè reſponſum hîc recitatur. Porrò qui adhoc ſunt in utero, etſi incertus adhuc eorum eſt ſexus, tamen pro natis otilitatis cauſa habentur[d]: poſtquam nati ſcilicet ſunt: nam in id uſq; tempoa omnia iura illis integra reſeruantur[e]. Etenim ſi nan non fuerunt aut mortui nati ſint[f], aut antequam perfectè naſcantur, hoc eſt uterum matris egreſsi ſint, extinguantur[g], perinde atq; ſi in oiois nunquam fuiſſent, habentur[h].

4 Iure gentiom oẽs homines aut liberi ſunt, aut ſerui. Liberi ſunt, penes quos libertas eſt: quæ eſt naturalis facultas eius quod cuiq; facere libet, niſi quid ui aut iure prohibeatur[i]. Serui à ſeruando dicuntur, quòd homines bello captos ſeruare, nõ occidere ſolent: id enim ſemper inhumanum eſt uiſum[k]. ſuntq; illi qui iuſtam ſeruitutẽ ſeruiunt, propriè ſerui. Seruitus autem eſt conſtitutio iuris gentium, qua quis dominio alieno cõtra naturam ſubijcitur[l]. Seruorum una & par omnium eſt conditio. nam tam iure gentium, quàm ciuili, nullo loco aut numero habentur[m]. Etenim neq; perſonam habent[n], nec caput[o]: & conſequenter, nec ſtatum[p], qui in tribus capitibus (ut dixi) conſiſtit.

5 Liberorum porrò hominum conditio uaria eſt. Alij enim ſunt ingenui, alij libertini. Ingenoi iure naturæ ſont, qui ex matre libera naſcuntur[q]. Dico, iure naturæ, quod in ingenoitate maximè attenditur. nam iure ciuili, liberoa ex iuſto matrimonio conceptoa ſequi patrem, etiam qoo ad ſtatum attinet, uerius[r] eſt: reliquos uerò extra matrimonium conceptoa, cum patrem nullom iuſtum habeant, quem iure ciuili ſeqoantur, iure naturæ cenſeri conditione matris[s]. quæ ſi libera eſt, liberi naſcuntur ingenui: ſi ſerua, cum qua non poſſunt contrahi iuſtæ nuptiæ[t], ſerui generantur[u]. Ingenuorum hominum rurſoa partim iuſti ſunt, partim iniuſti. Iuſti, qui ex iuſtis, id eſt legitimis & perfectis iure nuptijs procreantur[x]. Iniuſti, qui naſcuntur ex iniuſta illegitimaq; coniunctione: ut ex iniuſtis nuptijs, contubernio, concubinatu, promiſcoo damnatóue coitu, adulterio, inceſtu, &c[y]. inter quos tamen multiplex eſt differentia[z]. Libertini uocantur, qui ex iuſta ſeruitute manomiſsi ſunt[a]. Horum ſtatus antea erat tripartitus. alij enim cioes efficiebantur Romani, alij Latini, alij dedititij: de quiboa conſulendus eſt Theophilus[b]. Sed poſtea, ſublato hoc diſcrimine, omnibua quoconque modo manumiſsis plenam libertatem & ciuitatis Romanæ ius Iuſtinia. contulit[c]: qood antè tantum ingenuis Anton. conceſſerat[d]. Sed noſter pro uſu ſui temporis diſcrimina liberarum perſonarum uelut & rerum ſuſtulit[e].

DE IIS QVI SVNT SVI VEL ALIENI IVRIS. Titul. VI.

1 *De tertia hominum diuiſione.*
2 *De dominica poteſtate.*
3 *De patria poteſtate.*

1 NVnc uideamus de tertia hominum diuiſione, nempe de ſtatu & conditione perſonarum ciuili. Caput quiſque liber homo iore ciuili doplex habet (nam primum iura naturæ & & gentiom eſſe diximua) uidelicet ciuitatem, quæ amittitur media capitis diminutione[a]: & familiam, cuius iura minima capitis minutione tmminiuntur[b]. Prius caput ad ios ciuitatis publicum ſpectat: de quo iure cum nulla peculiaris tractatio ſit in Pandectis inſtituta, huius qooque capitis expoſitio, oelut aliena & impertinens, eſt hîc omiſſa. Poſterius caput ad ius priuatorum refertur: quod cum omne exponere iuris compoſitores his libris uoluerint[c], illius quoq; capitis declarationem prætermittere non debuerunt. Quod igitur ad ſtatum caputq; familiæ attinet, iure ciuili liberi homines, alij ſui iuris cenſentur, alij uerò alieni. Qui ſui ioris ſint, ex his qui alienæ poteſtati ſubijciuntur, intelligi poteſt. Vlpia. titul. 4. Sui, inquit, iuris ſunt familiarum ſuarum principes, id eſt pater, mater familiæ. In aliena aotem poteſtate ſunt, primò ſerui: qoæ quidem poteſtas etſi ex iure gentium in Romanam ciuitatem uenit, tamen iure ciuile mitior eſt, quàm iure gentium. Nam licet apud omnes peræquè gentes animaduertere poſſumus, dominis in ſeruos uitæ neciſq; poteſtatem eſſe: & quodcunque per ſeruum quæritor, domino acquiri: tamen humanitatis intuitu, nimia dominorum aſperitas iure ciuili, & principalibus conſtitutionibus eſt coercita, & intra gyrum rationis moderatiq; imperij, uinculis le-

b 3 gum

c l.j.C.de Lat.lib.toll.l.j.C.de ded.liber. d l.in orbe.17 de ſta.hom. e tit.de cenſib.de excuſ.tut.Inſt.de excuſat.& de uſucap. a l.2.l.7.de cap.dimin.in prin.Inſti.eod. b l.6.de cap.dimin. c l.j.§.huius ſtudij. ſuprà, de Iuſt.& iur.ubi dixi.

a l.non ſunt liberi.14. hoc tit.Pau.li.5.Sent. tit.de inteſt.ſuc.
b l.quæret.135.de uerb. ſignifi.
c d.lib.5.Sent.
d l. qui in utero.7.& 26.hoc tit.l. quod dicimus.231. de uerb. ſig.
e l. cum quidam.§.j. de acq. hær.l.antiquæ. ſi pars hær pet.l. ultim. de collat bonor.
f l. qui mortui de uerb. ſig.
g gl. ad uerb. legibus.in c.j.l.hoc autem. de his qui ſrud.da. poſſ.
h Iurib.præall.
i l.4.hoc tit.
k Bart. in l.in laqueum. de acq.rer.dom.
l l.5.hoc tit.l.manumiſſiones.ſup.de iuſtic.& iure.
m l.quod attinet.32.de reg.iur.
n l.3.ne quis eum qui in ius uoc.
o l.3.de cap.demin.
p in prin.de cap.demin. Inſt.uerſic.ſeruus.l.4.§.eo.tit.
q d.l.5.uerſi.ingenui. hoc tit.
r l.cũ legitimæ.19.h.t.
s l.lex naturæ.24.h.t.
t l.cum ancillæ.3.C.de inceſt.nupt.
u d.l. cum legitimæ.19. h.t.l. partum. 7. C. de rei uendicat. Vide quæ dixi Inſtit.tit. De ingen.
x l.ſeptimo.12.l. imperat.13. hoc tit.l.4 5. 6.§.tit.1.
y l.Paulus.11.l.uulgo. 23.l.lex naturæ.24. h.t.l.4.C.de nupt.
z uide C. de natur. lib. auth. ex complexu.C. de inceſt.lib. & quæ dixi Inſtit. de nupt. de cogna. ſucceſſ. & Sena.Orphit.& Matheſill ac alios in tracta. de ſucceſſ.ab inteſt.
a l.libertini.6.hoc tit.
b in Inſt.de libert.

gum conſtricta[a]. Deinde in poteſtate noſtra ſunt liberi, quos ex iuſtis aut opinione ſaltem 3
iuſtis[b] nuptiis procreauimus[c]. Quo in numero etiam recenſentur legitimati, aut per ſubſe-
quens matrimonium[d], aut per oblationem curiæ ciuitatum[e], aut per ſpeciale diploma prin-
cipis[f], quod quidem ad hanc ciuilem poteſtatem attinet[g]: item legitimi facti per adoptio-
nem[h]: de quib. paulo poſt dicetur. Porrò illegitimi, ſpurij & naturales in poteſtate nō ſunt:
quia cum non ex iuſtis nuptijs procreati ſunt, pro liberis iure ciuili (ex quo eſt patria pote-
ſtas) non agnoſcuntur[i]. Eſt igitur hæc poteſtas propria ciuium Romanorum[k]. Nam etſi re-
uerentia & obedientia parentibus iure naturæ & gentium debetur[l], tamen longè maior, &
proinde alia eſt Romanorum in liberos poteſtas: quippe quę antiquitùs omnino domini-
cæ par eſſet, cùm ius negandi indicta cauſa, & diſtrahendi filium ex l. Romuli atq; etiam Mo-
ſaica[m] (quæ eſt uetuſtiſsima) parens obtineret[n], conſequereturq; contra ius & uotum natu-
ræ[o], quo parētes theſaurizant liberis, nō ediuerſo[p], omnia quæ filij quæſiuiſſent[q]. Poſtea ta-
men, creſcente unà cum Imperio populi humanitate, edocenteq; paulatim natura & com-
muni parentum uoto, liberos ingenuos ingenuè liberaliterq; eſſe habendos, ac meritis po-
tius & officio quàm minis ad obedientiam prouocandos[r], multa emendata & ad humani-
tatis rationem reuocata ſunt: ita ut nec patri quærantur indiſtinctè nunc omnia, quæ filius
ſuo labore & induſtria parauit[s]: nec crudeliter ſæuire in liberos[t], neq; eos occidere[u], diſtra-
here[x], oppignorare[y], exhæredare, abdicare[z] pater poſsit: imò alimēta ijs uictúq; quærere, &
ſuppeditare[a] cogatur. Nec ius Sax. multū ab hoc iure ciuili recedit, niſi quòd uſumfructum
quem ad uitam in bonis liberorū pater habet[b], tantū uſq; ad nuptias uel emancipationem
ei relinquat[c]. Quin & feminæ hoc iure (nam ciuili ſecus eſt[d], niſi quo ad operas & cōiugale
obſequium[e]) in poteſtate maritorum ſunt, ut plerię arbitrātur[f]: etſi non deſint qui diſſen-
tiant[g]. marito tamen mortuo, ſui iuris efficiuntur, neq; redeunt in poteſtatē patris[h]: nec mo-
dò à poteſtate mariti, uiduæ liberantur, ſed omni etiam iure maritali, puta familiæ, dignita-
tis, domicilij[i], &c. etiamſi iure ciuili uiduæ hæc omnia retineant[k].

DE ADOPTIONIBVS, ET EMANCIPATIONIBVS, ET ALIIS modis, quibus patria poteſtas ſoluitur. Tit. VII.

1 *Quid ſit adoptio.*
2 *Quotuplex.*
3 *Cauſa efficiens: & qui quos adoptare poſſint.*
4 *Cauſa formalis: & de ſolennitatibus adopt.*
5 *Effectus adoptionis.*
6 *De emancipatione, & reliquis modis, quibus patria poteſtas ſoluitur.*

HActenus dictum eſt, qui nam poteſtati alienæ ſubijciantur: nunc conſequenter, quib.
modis ijdem ab ea liberentur, exponamus. Liberantur autem ſerui dominica pote-
ſtate, per manumiſsionē: filij patria, per adoptionem, emancipationē, & alios quoſ-
dam modos. Nam per adoptionē tranſit filiusfa. è ſacris poteſtateq; ſui patris in familiam
alienā. Itaq; adoptio eſt modus cùm inducendæ, tum ſoluendæ transmutādæq; poteſtatis.
Eſt autem adoptio, legitima extranei hominis in familiā aſſumptio[a]: ſiue, actus legis, quo 1
filiumfa. facimus: ſiue, ut habet Theop.[b] eſt actus legitimus naturā imitās, ad eorū qui libe-
ros non habēt, ſolanum inuentus. Verbum legitimus, oſtēdit hunc actum iuris ciuilis eſſe[c].
Etſi enim apud alias quoq; gentes uſurpata fuit adoptionis ratio[d]: tamen quia peculiarem
quandam & ciuilem adoptandi formam Romani habuerunt, meritò ea ad ius ciuile, ſicuti
& teſtamēti factio, refertur. Ea uerba, ad ſolatium eorū, cauſam finalem introductæ adoptio-
nis oſtendunt: ut uidelicet defectū naturæ lex ſuppleat, & ſterilitati aut mortalitati deficien-
tium familiarū medeatur. Adoptionis autē nomen generale eſt, & in duas tribuitur ſpe- 2
cies: quarū altera adoptio ſimiliter dicitur, altera arrogatio. Adoptantur filijfam. arrogātur
qui ſui ſunt iuris. Cauſa efficiens adoptionis, eſt lex quæ eam introduxit, & cōſenſus eo- 3
rum qui hoc actu utuntur. Oportet enim adoptantem, & eum qui adoptatur, conſentire[e]:
hac

a l. 1. & 2. hoc tit. Spar. in uita Hadriani.
b Vlp. tit. 7. c. 2. c. per la-tum. 8. c. peruenit. 11. c. penultim. qui fil. ſint. leg. l. diuus. 59. §. 1. de ri. nupt.
c Vlp. tit. 5. l. 3. 4. cum ſeq. h. t.
d l. cum qui... C. de na-tur. lib. c. tâ'a. c. per ue-nerabilē. Qui fil. ſint. legi. §. ſi quib. in auth. quib. mo. n.nat. eff. ſui. §. quib. 2. Inſt. de hær. quæ ab inteſt. uid. quæ dixi in §. fin. Inſtit. de nupt.
e §. quibus. 2. in uerb. cu-riæ ciuilatum. ubi dixi Inſt. de hæred. quæ ab inteſt. l. cōmunium. 9. C. de natur. li. in auth. quib. mo. nat.
f c. 1. §. naturales. ubi Dd. 5. de feud. defin. in uſib. feud.
g uid. Ang. & alios, in auth. quib. mo. nat. eff. ſui. Bar. et Dd in l. ſi is qui pro emptore. de uſucap. Bal. in l. eam. C. de fideicom. Iaſ. in. l. cū acutiſsimi. C. eo. Alex. conſi. 2. uiſis. uol. 2. Schurff. conſi. 2. ueri-tat. cent. 1. Tiraqu. de nob. ca. 15. nu. 21. 22.
h in princ. Inſt. de adop. Vlp. tit. 8.
i l. Paulus. 11. l. auigo. 23. cum l. ſeq. 5. tit. 1.
k l. 3. 4. 5. 6. 7. 8. hoc tit.
l l. 2. & de iuſt. & iur.
m Exod. 21.
n Dionyſ. lib. 2. l. 2. l. in ſuis. 11. de li. & poſth.
o l. non etſi de inoff. teſt. l. ſcripto. unde lib. Lul-tim. de bon. dam.
p 2. Corinth. 12.
q Inſt. per quas perſ. nob. acq.
r l. ſi quādo. 35. §. illud. C. de inoff. teſta.
s Inſt. per quas perſ. nob. acq. l. fi. C. de bon. quæ lib.
t l. 3. C. de pat. poteſt. tot. tit. de obſeq. à lib.

u l. 5. de parric. l. 1. C. de his qui par. uel li. occid. x l. 1. C. de pat. qui fil. diſtrax. y l. qui filios. 6. C. quæ res pig. z l. abdicatio. 6. C. de patri. poteſt. uide infr. de lib. & poſt. & quæ dixi inſt. de exhær. lib. a l. pen. hoc tit. tot. tit. de li. agn. & C. de alend. lib. b l. fin. C. de bon. mater. Inſt. per quas perſ. nob. acq. c Land. lib. 1. art. 11. Fach. diff. 19. Remb. diff. 36. d l. uiduæ. 18. C. de nupt. e Aug. Fab. & Dd. Inſt. ad S. C. Tertyll. uide Ti-raq. in legib. connub. in princ. glo. Sax. art. 31. lib. 1. f Land. lib. 1. art. 31. Fachſſ. diff. 6. & 8. per art. 45. Lād. lib. 3. g Zobel. ad art. 45 lib. 3. & art. 31. lib. 1. h Tiraq. in ll. connub. poſt ll. communes. nu. 66. cum ſeq. i Land. lib. 3. art. 45. Fach. diſ. 67. k l. filij. 22. §. uiduæ. ad municip. l. fin. C. de priuil. ſcho. li. 12. a Gel. lib. 5. cap. 19. b. In princi. Inſt. eo. c l. actus legitimi. 77. de re iud. d Plut. in uita Theſ. Ioſeph. in antiquit. Iud. Demoſt. in orat. περὶ Λεωχάρους. e l. 5. l. neq; abſens. 24. hoc tit. l. nec auus. C. de emancip. lib.

hac tamen adhibita diſtinctione, ut ſi quis à patre in adoptionem detur, ſufficiat eum uoluntati patris non contradicere [a], in arrogato autem expreſſus conſenſus deſideretur[b]. Ex quo patet, cur adoptari infans, non autem arrogari poſsit[c]. Cæterorum autem, inter quos iura agnationis cõſequuntur, non eſt neceſſaria approbatio[d]. ut enim inuitis agnaſcuntur fratres & agnati, ita & adoptantur. Præterea ſciendum eſt, non conſenſum tantummodo requiri, ſed opus eſſe etiã ut perſonæ ad adoptionẽ ſint idoneæ: quædã eñ adoptare adoptari'ue prohibentur. Adoptare non poſſunt feminæ, niſi ex indulgentia principis[e] (quorſum enim adoptent, cùm liberos non habeant in poteſtate[f] ε) licet rectè adoptentur[g]. Item caſtrati[h]. nam cum generare nequeant, nec adoptare quidem poſſunt. Adoptio enim naturæ imitatrix, tantùm in ijs locum habet, in quibus natura habere poteſt[i]. Itaq; ſpadonibus, quibus meatus ſeminis uitio impediti contortiq; ſunt, cùm ſpes ſit, uitio ſublato, eos ad generandum fore idoneos, adoptio minimè eſt inhibenda[k]. Eâdem ratione minor decem & octo annis adoptare nequit: uix enim per ætatem pater eſſe poteſt[l]. ut nec facilè minor ſexaginta annis: quia cõiugio operam dare debet, ad replendam liberis ciuitatem[m]: naturæq;, quæ ut naſcẽdi, ita gignendi legem præſcripſit[n], ductum ſequi potius, quàm inſtar curucæ alienos pullos quodammodo excludere, atq; habere pro ſuis[o]. Maioribus porrò 60. annis meritò permittitur adoptandi facultas: quia potẽtiam gignendi ad id tempus emarceſcere phyſici[p] tradunt: unde nuptiæ poſt eam ætatem, quaſi libidinis magis quàm liberorũ cauſa initæ, olim improbabantur[q]. Præterea uidẽdum eſt, an nõ debeat permitti ei qui uel unum habebit uel plures liberos, adoptare alium: ne aut illorũ quos ex iuſtis nuptijs procreauit, diminuatur ſpes, quam unuſquiſq; liberorum obſequio ſibi parat: aut qui adoptatus eſt, minus percipiat, quàm dignum ſit eum cõſequi[r]. Adoptari nequit abſens[s], quia per alium nequicquam ea ſolennitas expeditur[t]: is qui non decem & octo annis minor ſit eo, cui in adoptionem datur[u]: ſemel à patre adoptiuo emãcipatus, idq; odio leuitatis[x]. Impuberem adoptare conceſſum[y], arrogare niſi ex iuſtiſsimis cauſis prohibitum[z]: præſertim ſi tutor, ad euitandam rationum reddendarum neceſsitatem, pupillum arrogare uelit[a].

4 Illud ſciendũ eſt, adoptionẽ nõ ſolùm loco filij, ſed nepotis, quaſi ex filio nati, item pronepotis[b], atq; ita deinceps, rectè fieri: loco autem fratris, quem nemo natura gignit, nequaquam[c]. In adoptionibus autem uariæ olim uſurpabantur ſolennitates[d], quas Iuſtin.[e] abrogauit, ut pleraſq; omnes ipſius ſeculo obſoletas: uoluitq; conſtare adoptionem, ſi pater apud magiſtratum, penes quem legis eſſet actio, id eſt, libera & ordinaria iuriſdictio[f], decreto iudicis[g], & actis publicis ſeu ſcripturis[h] interuenientibus[i], filium non contradicentem daret in adoptionem. quod ita interpretantur Dd. ut etiam extra acta & locum iudicij, adoptionem coram iudice fieri permittant[k], ſicut & emancipationem[l]. Cæterùm iure Sax. non modò arrogatio, ſed etiam adoptio apud acta coram iudice fieri debet[m]. Arrogatio quo periculoſior, eo pluribus erat obnoxia ceremonijs & cautionibus, fiebatq; in comitijs conſenſu populi[n]. nunc fit authoritate principis[o], in quem populus ius ſuum tranſtulit, iure Sax. ut dixi, ſola magiſtratus municipalis authoritate interpoſita[p]: adhibita tamẽ cauſæ cognitione, ut, ſi fortè minor ſit arrogãdus, diligẽter perpẽdatur, cõducibilis ſit illi arrogatio, nec ne[q]. In pupilli inſuper pupillæ'ue arrogatione id ſeruatur, ut arrogator caueat, ſi impubes decedat, reſtituturum ſe quæ ex bonis eius conſecutus fuerit, illis ad quos ea res peruẽtura eſſet, ſi arrogatus in ſuo ſtatu permãſiſſet[r]. Id etiã annotandũ, ad tẽpus nõ fieri adoptionẽ: quia morib. & naturæ haudquaquã cõuenit, tẽporalẽ filiũ habere[s]. Si tamẽ quid ex ſolẽnib. omiſſũ ſit, ſolet à pricipe impetrari adoptiõis cõfirmatio[t], niſi in alterius uergat detrimẽtũ[u].

5 Adoptio non ius ſanguinis, nam illud iure ciuili nec dari nec adimi poteſt[x], ſed ius agnationis inducit[y]. Et olim quidem adoptati in omnibus iura iuſtorum liberorum obtinebant[z]: quæ quidem etiam nunc durant, ſi ante emancipationem pater adoptiuus decedat. cæteroquin ciuilis adoptionis actus, contraria emancipationis ſolennitate planè diſſoluitur[a]. Illud ſanè contra ueteris iuris obſeruationem Iuſtin.[b] introduxit, ut adoptiuus in poteſtatem adoptantis hodie nõ tranſeat, niſi cum aui materni ſacris inſeritur. Arrogationis tamẽ iura intacta reliquit[c]: unde etiam hodie arrogatus poteſtati patris cum omnibus bonis

utranq; nu. 11. uol. 4. b l. emãcip. 11. C. de fid. inſtr. ſ. quoniã ei. de proba. i l. pen. Inſt. quib. mod. ius patr. po. ſoluit. k Ang. in §. præterea. inſt. quib. mod. ius pat. po. l. j. de off. cõſ. l l. 3. l. fin. C. de emãc. d. §. præterea. C. emanci. 11. C. de fid. inſtrumẽ. m Reinb. diff. 51. per art. 30. lib. 2. n Gell. præall. loco. o l. 2. hoc. tit. p Reinb. diff. 51. q l. nec ei. 17. hoc tit. r l. nõ aliter. 18. cum ll. ſeq. s l. quæſitũ. 34. hoc tit. t l. adoptio. 38. hoc tit. u l. nam ita. 39. hoc tit. x l. iura ſanguinis. 8. de regul. iur. l. ius agnationis. 34. de pac. l. non nudis. 14. C. de proba. l. parentes. 22. C. de lib. cauſ. y l. qui in adoptionem. 23 z l. onera. 45. l. ex adoptiuo. 27. l. ſi paterfam. 15. hoc tit. l. non epiſtolis. C. de probat. l. j. de bon. poſ. contra tab. §. adoptiu. Inſt. de exhæred. lib. §. in plurimis. Inſt. eod. a l. cùm in adoptiuis. penulti. C. eod. l. ſed & nepos. 14. b d. l. cùm in adoptiuis. c l. pen. in fin. C. de adopt.

a l. in adoptionibus. 5. hoc tit.
b d. l. 5.
c l. etiam. 42.
d l. cùm adoptio. 7.
e §. feminæ. Inſtit. eo. l. ſi ſuſpecta. 29. §. fin. de inoff. teſtam.
f §. cæteri. inſt. de hære. qual. & diff. d. §. feminæ. l. illud. 4. §. ad teſtamẽta. j. de bon. poſ. cont. tab.
g l. hæc autẽ. 20. l. nam & feminæ. 21. hoc tit.
h l. 2. uerſi. illud. hoc tit.
i l. adoptio. 16. hoc tit.
k d. uerſi. illud. l. arrogato. 30. §. ſi. hoc tit.
l d. l. arrogato. §. non tantum.
m l. 1. ſol. matr.
n Valer. lib. 2. cap. 4.
o l. ſi paterfam. 15. §. fin. hoc tit.
p Ariſt. lib. 1. de gene. animm. cap. 18. Gal. de tuend. ſanit. lib. 2.
q l. pen. C. de nupt. Suet. in Claudio. Lactan. li. 1. c. 16. Plaut. in Mercat.
r l. nec ei. 17. §. fi. l. ſi paterfa. 15. §. ſi. hoc tit.
s l. acq. 24. hoc tit.
t l. poſt mortem. 25. §. fin. hoc tit.
u d. l. ſi paterf. §. fin. cum l. ſeq.
x l. adoptare. 37. §. t. l. qui liberatus. 12. hoc tit.
y d. l. etiam infantem.
z l. 2. C. eo. §. 1. Inſt. eo. l. nec ei. 17. §. 1. h. t.
a l. nec ei. 17. l. nonnunquam. 32. hoc tit.
b l. ſi quis nepotẽ. 10. l. adoptiones. 43. l. adoptare. 37. l. ſi is qui nepotẽ. 44. l. cùm nepos. 6. l. ſi paterfa. 15. §. qui duos. 1. hoc tit.
c l. nec apud. 7. C. de hæred. inſt.
d uide Caium Inſt. lib. 1. Gel. lib. 5. cap. 19.
e l. ſi. C. eo.
f l. 2. in princi. l. 3. l. 4. hoc tit.
g Alex. conſi. 126. ad

nis ſubijcitur, & omnino eo eſt loco quo filij naturales[a]: adeò ut & iura ſuorum hæredum
conſequatur[b], & ne per emancipationem quidem ſpe ſucceſsionis priuari poſsit[c]. Quam-
obrem ut antiqua adoptioni uis conſtet atq; authoritas, ſolent patres in adoptionē hodie
liberos daturi, prius eos emancipare, atq; ita ſui iuris factos, deinceps tradere arrogandos.
Et hactenus de adoptione: nūc de emācipatione aliquid dicamus. Emācipatio ab imagi- 6
naria alienatione, per quā olim fiebat, dicta eſt. emācipare enim nihil aliud eſt quàm aliena
re, & uēdere in perpetuum[d]. Hinc res mancipi dictæ, & mācipio dare, accipere, &c. Lucret.

Vitaq; mancipio nulli datur, omnibus uſu.

Eſt autem emancipatio, patriæ poteſtatis per actum iuris ſolennem diſſolutio: qui quidem
ſolennibus olim uenditionibus & manumiſsionibus expediebatur[e]: hodie ijs antiquatis,
nuda apud magiſtratum conteſtatione[f]. Iure uerò Sax. per nuptias, aut domicilij menſæq;
ſeparationem aut diuiſionem, ut quibuſdam placet: quanquam tex. ſolennitatē iudicialem
requirere uideatur[g]. quæ tamen iure ciuili non requiritur, ſed poteſt quocunq; loco emāci-
pano coram iudice fieri[h], ita ut ſcriptura tamen ſeu actorum interpoſitio publica interueni-
re debeat[i]. Alij modi quib. ius patriæ poteſtatis ſoluitur, poſiti ſunt uel in caſu: ut cum mor-
te tam naturali quàm ciuili, puta deportatione, ſeruitute, &c. alterutrius, patriæ poteſtatis
relatio euaneſcit[k]: uel in lege, quæ propter dignitatem filij patriam poteſtatem diſſoluit[l].
Illud poſtremò notādum, diſſolutā his modis patriam poteſtatē, tantū uolente filio per
adoptionē redintegrari[m], non etiam eo inuito[n]: niſi cū ingratos liberoa lex in poteſtatē re-
uocat[o], ſicut ingratos libertos, in ſeruitutem[p]. Cæteroquin in omni adoptione, conſenſum
utriuſq; partis, paulo antè requiri diximus: quare eundē requiri & in diſſolutione & redin-
tegratione patriæ poteſtatis, eſt cōſentaneum: ut ſcilicet nec inuitus quiſquā emancipare[q],
neq; emancipationem accipere[r], neq; poteſtatem diſſolutam redintegrare cogatur.

DE RERVM DIVISIONE ET QVALITATE.
Titul. VIII.

1 *Aliæ res diuini iuris, aliæ humani.*
2 *Res ſacræ, religioſæ, ſanctæ.*
3 *Res publicæ, communes & priuatæ: earumq; differentiæ.*
4 *Res corporales, incorporales: earumq; qualitates ac diſcrimina.*

ET hactenus quidem de iure perſonarum ſummatim dictum eſt. nūc ad ſecundum iu-
ris obiectum, uidelicet res, deſcendamus. Rerum autem ſignificatio uaria eſt[a], diuiſio
triplex: ac ſumma quidem & prima in duos articulos diducitur[b]. Nam aliæ res ſunt 1
diuini iuris, aliæ humani. Diuini iuris ſunt res ſacræ, religioſæ, & ſanctæ, quæ in nullius exi-
ſtunt bonis[c]. Res ſacræ ſunt quæ publicè, id eſt publica authoritate, & iuſſu populi, olim 2
à Cōſule, Dictatore, Imperatore, aut alioqui ſummo magiſtratu, per ſolennia uerba præeun
te præfanteq; carmen Pontifice ſummo[d], hodie uerò in repub. Chriſtiana ab antiſtite cuiuſ-
que loci, diuino numini conſecrantur[e]. Religioſæ res ſunt, quæ priuata alicuius uoluntate
& facto religioni dicantur: ut cùm quis mortuum infert in locū ſuum[f]. Sanctæ res ſunt, quæ
ab iniuria hominū ſanctione aliqua muniuntur: proprieq; ſunt illæ, quæ nec ſacræ, nec pro-
phanæ uerè dici poſſunt, ſed ſanctione & pœnarum terrore à uiolatione defenduntur[g]. In
hiſce autem rebus numerantur ſanctiones legum[h], muri & portæ ciuitatum: quia pœna ca-
pitis conſtituta eſt in eos, qui hæc uiolant[i].
Humani iuris oēs eæ res eſſe putātur, quæ plerunq; in alicuius ſunt bonis, & ad homines 3
pertinēt[k]. Hæ autē res quæ humani ſunt iuris, iterū ita diuidūtur, ut aut publicæ ſint, aut pri
uatę. Publicę ſunt, quæ uel iure naturali cōmunes ſunt omniū, eoq; nullius in bonis eſſe cre
dūtur: uel iure gentiū aut ciuili publicæ, eoq; imperij & populi ſunt Rom. Priuatæ ſunt, quæ
ad ſingulos pertinēt[l]. Et quidē naturali iure cōmunia ſunt, aer, aqua, quocūq; ex loco, ſiue
cœlo ſiue terra, ſiue in flumine, ſiue in riuo, aut ex fonte in publicum[m] profluēs, mare, & per
hæc littora maris: item lapilli & gemmæ, cæteraq; quæ in mari aut littore inueniūtur[n]. Harū
rerū uſus iure naturæ omnibus cōmunis eſt, atq; ita cōmunis, ut utendo quis proprietatem
etiā acquirere poſsit: quomodo in mari inuēta noſtra fiunt[o]: & ædificio in littore maris po-
ſito, ſoli quoq; cui ædificium impoſitum eſt, domini efficimur[p]. Publica ſunt iure gentiū ea,
quorū uſus publicus & cōmunis eſt, proprietas autē nullius priuati, ſed imperij Ro. de hu-
ius enim iure agimus, & eò accōmodari diuiſiones putandum eſt: ut flumina portus, ius pi
ſcandi, nauigādi, uſus riparū[q], &c. quæ & proprietate & uſu differūt à cōmunib. Nam 1. com
munium proprietas nullius eſt, prout diximus: publicarum rerum proprietas etſi nullius
eſt in in bonis & patrimonio[r], tamen ad aliquem populum (unde & publica quaſi alicuius
populi

---

a l. 2. in fi. d. l. ſi paterfamilias. d. l. arrogato.
b d. l. arrogato. §. fin. l. qui in adoptione.
c l. 2. C. eod. § cùm autē. Inſt. eod.
d uid. quæ dixi ad §. præterea. Inſt. quibus mod. ius pat. po.
e §. præterea. Inſt. quib. mod. ius patr. poteſt. ſol. Caius Theophil. in Inſt.
f l. ſi C. de emācip liber.
g Land. lib. 2. art. 19. Remb. pte ult. diff. 32.
h §. præterea. Inſt. quib. mod. ius patr. po.
i l emācipatione. 11. ubi Dd. C. de fid. inſtru. c. quoniā contra. de fid. inſt. l. 3. C. de emācip. l. ne arbitrari. C. de arb.
k uide Inſt. quibus mod. patr. po. ſol.
l l. ult C. de cōſu. lib. 12. §. filiusfam. Inſt. quib. mod. pat. po.
m l. qui liberatus. 12. h. t.
n l. fin. ſ. tit. 1.
o l. unic. C. de ingra. lib.
p tot. tit. C. de ingra. lib.
q l. nec auus. 4. C. de emanc lib.
r l. iubemus S. C. eod. tit. uid. gl. et Dd. in d. l. 4.

a uid. l. 5. 7. 23. de uerb. ſignif. Iaſ. in l. j. nume. 43. de uerb. ſign. Alb. in dictio. uerb. res.
b l. j. hoc tit.
c §. nullius. Inſt. eo.
d l. in tātū. 6. §. ſacræ. 2. hoc tit. §. ſacræ. Inſt. eo.
e In nouell. de Eccleſ. & titul. ut null. fabr. orat. dom tot. tit. ex. de cōſ. Eccleſ.
f d. l. in tātū §. religioſū. 3. §. religioſ. Inſt. eod.
g l. ſanctum. 8. ubi Bud. hoc tit. Mac. li. 3. ca. 3.
h l. ſanctio. 41. de pœn. l. ſacra. 9. §. propriè. 2. hoc tit.
i d. l. ſanctum. d. l. ſacra. l. fin. hoc tit.
k l. j. in prin.
l l. j. hoc tit.
m uide quæ dixi ad §. 1. Inſt. de rer. diuiſ.
n l. 2. & 3. hoc tit.
o l. item lapilli. 3. cum duob. ſequent. Inſt. eo.
p d. l. in tantū. hoc tit.
q l. nemo. 4. l. riparū. 5. hoc tit. § flumina.
r l. ſed Celſ. 9. l. littora. de cont. empt.

populi dicuntur[a]) pertinet iure gentium, puta aut occupatione ueteri, qua quiſque populus in diuiſione gentium uacua occupauit, aut occupatione belli ac uictoriæ, qua res gentium uictoris populi[b] Romani factæ ſunt. 2. Rerum communium proprietas acquiri à ſingulis, ut dictum eſt, poteſt, quia nullius eſt in bonis: res publicæ acquiri hoc modo per occupationem à ſingulis non poſſunt, quia ſunt factæ alicuius populi[c], cui ius ſuum auferri nequit. Vacua enim occupatione quæruntur, non etiam iam alteri quæſita, & publicè priuatéue poſſeſſa[d]. 3. Differunt uſu. Nam communium uſus indifferenter omnium eſt hominum, ut apud Poetam:

Quid prohibetis aquas? uſus communis aquarum eſt. Item:
—Litusque rogamus
Innocuum, & cunctis undamque auramque patentem.

At uſus rerum publicarum non eſt omnibus communis, ſed alicuius tantum populi, puta Romani[e], aut cuius res ſunt publicæ: cuius populi duntaxat ciues, ſubditi, & ſocij his rebus uti poſſunt. Iure ciuili publica ſunt, quæ non ad omnes homines, neque uniuerſum populum regionis, ſed aliquam ciuitatem pertinent: ut theatra, ſtadia, & ſi qua ſunt alia communia ciuitatum[f]. quæ proculdubio ab uniuerſalibus rebus populi, ueluti magis ſpeciales diſtant. Verbi gratia: Theatra urbis Romæ illius ſunt urbis, & ciuium in illa habitantium, non etiam totius populi Romani per omnes prouincias diffuſi: nec contrà publicæ res populi Romani, quæ ad imperium maieſtatemque populi pertinent, hodie regalia dicuntur[g], ad illam Romæ uniuerſitatem pertinere exiſtimandæ ſunt: maximè tempore Iuſtiniani, quo imperium & ius publicum populi ab urbe Roma erat ſeparatum, & in Thraciam, ſcilicet Conſtantinopolim, quæ ſedes tum principum fuit, & noua Roma dicta eſt, translatum. Res igitur publicæ, & proprietate & uſu, referuntur uniuerſaliter ad populum, longè lateque diffuſum, & præſertim in iure noſtro Rom. ad imperium pop. Rom. uniuerſitatis uerò res, ad ciuitatem, communitatemque certo loco circumſcriptam. Ab his autem multum diſtant res, quæ ſunt in publico ciuitatis patrimonio[h]. nam hæ iure priuatorum poſsidentur, & ſunt in dominio reipub. nec uſus earum ad ſingulos pertinet, ſed in reipub. patrimonium conuertitur. at res uniuerſitatis, de quibus hîc agimus, propriè nullius ſunt in bonis: uſu uerò ſingulis patent. Pleraque uerò priuata ſunt, hoc eſt ſingulorum, quæ uarijs ex cauſis, ut traditione, occupatione, uſucapione, cuique acquiruntur[i].

4 Tertiò res diuiduntur in corporales & incorporales: quarum hæ tantùm intelliguntur, ut ſunt quæ in iure conſiſtunt, ſeruitutes, obligationes, &c. illæ corporaliter exiſtunt, & ſub aſpectum oculorum ſenſumque tactus cadunt: ueluti fundus, ueſtis, homo, aurum, aliæque res innumerabiles[k]. Tangere enim aut tangi, niſi corpus, nulla poteſt res: ut eſt apud Lucretiū. Rerum qualitates uocant I. C. propria & accidentia, quæ ſunt extra rerum ſubſtantiam: ut quòd res corporales tangi, poſsideri, detineri, & conſequenter uſucapi poſsint[l]: incorporales propriè nec tradantur[m], neque poſsideantur[n], nec uſucapiantur[o]: quòd corporales diuiſionem recipiant[p], uel natura uel ſaltem intellectu[q]: & aut mobiles ſint, aut immobiles, aut mouentes[r]: incorporales nec diuidi poſsint[s], neque ad numerū mobilium immobiliúmue aggregari[t], niſi per interpretationem, cum pro ſubiecta materia id fieri neceſſe eſt: quo caſu plerunque pro immobilibus habentur[u].

DE SENATORIBVS.
Tit. IX.

Qvod ad tertium iuris obiectum, uidelicet actiones (quo uerbo totum iudiciorum ordinem, quæque in ijs diſceptantur, comprehendimus[a]) attinet, in primis neceſſarium eſt, de generibus, officio ac iuriſdictione magiſtratuum, & eorum qui iudicijs præſunt, exponere. Magiſtratuum Rom. duo ſunt præcipuè genera, alij enim domi, alij foris rempub. adminiſtrabant. Ac domi quidem præcipuam reipub. curam Senatus ſuſtinebat: quem ordinem à Romulo inſtitutum memorant, allectis centum numero ciuibus, qui ad gubernacula ciuitatis ſedentes, conſilio & authoritate rempub. temperarent, quoſque ob reuerentiam Patres, ab ætate Senatores appellauit[b]. Senatorū triplex erat ordo: alij patricij, quòd centū illis patribus à Romulo lectis geniti eſſent, nominabantur: alij conſcripti, quia regum, Coſſ. cenſorum decreto in Senatu adſcripti: alij pedarij, quibus nondum in ordinem relatis, ius dicendæ in Senatu ſententiæ non erat: ſed tantùm ut pedibus in aliorum irent ſententiā, eamque ſuffragio comprobarent, conceſſum[c]. Sed hæc diſcrimina diuturnitate temporis exoleuerunt, omneſque ſenatores & patres conſcripti appellati[d]. Poſtea ſub Auguſtis

a Inſt. de iur. natu. gent. & ciu. b Liui. lib. 1. dec. 1. Dionyſ. lib. 2. Feneſt. de magiſt. cap. 1. Pomp. de magiſt. cap. 3. c Fen. præal. lo. d Dionyſ. lib. 2. paſſim. Cic. Liu. Saluſt. &c.

a in prin. Inſtit. de pub. iud.
b l. 3. Ne quid in loc. pu. l. bona. 15. cum ll. ſeq. de uerb. ſig.
c d. l. 3. Ne quid in loc. pub. l. quod in littore. 14. de acq. rer. dom.
d uide quæ dixi in §. 1. & § fere. 8. cum ſeq. Inſt. de rer. diuiſ.
e l. 2. & l. 3. de flumi. nib. l. 3. Ne quid in lo. pub.
f §. riparum. Inſt. de rer. diui.
g in uſib. feud. titul. quæ ſint regal.
h uid. d. l. ſed Celſus. 9. de cont. emp. l. quod in littore. 14. de acq. re. dom.
i §. ſingulorum. Inſt. eo. ubi de tota hac materia, uide quæ ſcripſi.
k d. l. 1. §. quædam.
l l. 3. & tot. tit. de acq. poſſ.
m l. ſeruit. §. incorporales. de acq. re. do. l. 2. §. ſi iter. de act. empt. l. ſi ergo. 13. §. 1. de pub. in rem actio.
n l. ſequitur. §. uiam. de uſucap.
o d §. uiam. l. ſeruitutes. 14. de ſeruit.
p Inſt. de uſu & hab. in prin.
q l. Meuius. 68. §. 1. de lega. 2. l. in executione. 85. de uerb. oblig.
r l. mouentium. 93. de uerb. ſignif. in princi. Inſt. de uſucap.
s l. 2. §. & harū ubi Iaſ. num 2. l. ſtipulationes. 72. ubi Bart. de uer. obli. l. uiæ. 17. de ſeruit.
t l. à diuo Pio. 15. §. in uenditione. ubi Iaſ. de re iudicat. l. quam Tuberonis. 7. ubi Bart. de pecul.
u uid. l. iubemus. 14. ubi Dd. C. de ſacroſ. eccle. & in l. j. C. ſi ad. tranſlatè Tiraq. in retract. lig. gl. 6. & 7. §. 1.
a l. pecun. 178. §. actionis. 2. de uerb. ſig. §. fi.

Auguſtis obtinuit, ut tantùm pro ſenatoribus eſſent patricij, hoc eſt principis conſiliarij[a], conſules & illuſtres, horumq́; liberi: quòd his tantùm in ſenatu ſententiæ dictio eſſet, ut teſtatur Vlp.[b] niſi is locus à Tribonia. eſt interpolatus[c]. Ex quo apparet, eius ætate inter illuſtres & clariſſ. necdum fuiſſe differentiam, quæ poſtea ſecuta eſt[d], ſed utroq; nomine ſenatorij ordinis homines fuiſſe deſignatos[e]. Id cōſtat, maximã olim Senatus & dignitatem fuiſſe, quæ liberis uxoribusq; communicabatur[f], & authoritatem: cùm Reges, Dictatores, Coſſ. & initiò etiam Auguſti, nihil magni, inconſulto inuitoq; Senatu molirentur. Hinc tot orationes Principum in Senatu habitæ[g], quibus quod ſtatui cupiebant, id prius Senatui iuſtum æquumq; eſſe perſuadere conabantur.

a § ſed ex noſtra. Inſtit. quib. mo. ius patr. po. ſoluit. l. fi. C. de conſul.
b l. fin. hoc tit.
c Cuiac. in rub. C. de dig. lib. 12.
d Duar. lib. diſput. 2. ca. 1. Iaſ. in l. 1. de off. eius cui mand. eſt iuriſd.
e l. ſpecioſas 100. de uerb. ſignif. l. j. C. de ſent. paſſ.
f l. 1. §. 6. 7. 8. 9. 12. hoc tit.
g l. orat. 16. de ſpōſ. l. 3. de donat. int. iur. et ux. l. cùm hi. 8. de tranſac. l. j. de tutor. & curat. dat. l. j. de feri.

DE OFFICIO CONSVLIS.
Titul. X.

PRæcipuam Romæ fuiſſe Conſularem poteſtatem, quæ ad exemplum regiæ dominationis fuit inducta, minimè ambigitur. Exactis enim regibus, duo Coſſ. qui reipub. conſulerent, creati ſunt: penes quos ſummum imperium atq; ius ut eſſet, lege rogatum eſt[a]: neq; quippiam de regia poteſtate ademptũ, præterquã quòd annuũ imperium fuit. Poſtea paulatim eneruari ea poteſtas cœpit, primò legibus Valerij Publicolæ: qui ne per omnia regium imperium ſibi Coſſ. uendicarent, legem tulit, ut ab ijs prouocatio eſſet, néue fas eſſet in caput ciuis Romani iniuſſu populi intra fines urbis animaduertere[b]. Deinde tribunitijs intercesſionibus, quibus ſæpe conatus Coſſ. retardati, impeditiq; ſunt. Poſtremò, occupata tandem ab Imperatoribus repub. cùm illi omne ius atq; imperiũ ad ſe paulatim traherent, nomen ſine uiribus, & ſola fermè inſignia ueteris potentiæ Coſſ. ſunt relicta: ut non immeritò Vlpian.[c] ſecundum rationem ſui temporis, ea quæ ſpontaneæ ſunt iuriſdictionis duntaxat Coſſ. tribuerit: qui antea domi & foris clauum reipub. tenebant: Officium, inquit, conſulis eſt, conſilium præbere, manumittere uolentibus: id eſt, cogere ac conuocare iudices ad examinandas manumisſionis cauſas, ſi opus ſit, (conſilium enim pro cõuentu accipitur[d]) atq; ita ſolenniter manumittere.

a l. 2. §. quod ad magiſt. 8. ff. de orig. iur.
b Liu. lib. 2. Dionyſ. lib. 5. Plut. in uita Publ.
c l. unic. hoc tit.
d l. ſi pater. 4. § fi. l. ſeruus. 6. l. pupillus. 24. de manu. uind. §. eadē lege Inſt. quib. ex cauſ. manu. non lic.

DE OFFICIO PRAEFECTI PRAETORIO.
Titul. XI.

VEteres, ut tradit Aſcon. omnem magiſtratum, cui parēret exercitus, Prætorem appellauerunt, & tabernaculum eius Prætorium: unde & aula principis, qui ut plurimũ in exercitu degebat ſub pellibus, Prætorium dicta eſt: & qui illi præeſſet, Præfectus prætorio, quem hodie Magiſtrum curiæ appellamus[a]. Hunc magiſtratum uice magiſtri equitum inſtitutum fuiſſe traditur. Nam cum apud ueteres dictatorib. ſumma poteſtas ad tempus crederetur, & magiſtros equitũ ſibi eligerēt, qui aſſociati principali curæ, militiæ gratia, ſecundã poſt eos poteſtatem gererent: regimentis reipub. ad Imperatores perpetuò trãslatis, ad ſimilitudinem magiſtrorum equitum, præfecti prætorio à principibus electi ſunt, data eis pleniore licentia ad diſciplinæ publicæ emendationem. His incunabulis prætorio præfectorum authoritas initiata, in tantum meruit augeri, ut appellari à præfectis prætorio non poſſet, nec aduerſus illos peti in integrum reſtitutio, niſi ab ipſis[b]: utq; præcipuas Imperij partes gubernarēt, nempe Orientem, Illyricũ, Aphricam[c]. Ac de horũ poteſtate in hãc ſententiã Caſsiodorus[d] ſcribit: Poteſtati præfecti prætorio nulla dignitas eſt æqualis: uice ſacra, hoc eſt Imperatoris, iudicat: nullus ei miles fori authoritate præſcribit, excepto officiali magiſtro militũ. curiales etiã uerberat, in officio ſuo ius retinet ſingulare: & talib. tantùm ſcitur (?) noſcitur iubere, quos etiam prouinciarũ non auderēt iudices in qualibet parte cõtemnere.

a Bud. hic. Alc. ad l. j. C. de præ. præt. lib. 12.
b l. unic. hoc tit. l. præfecti. 18. de minor. Fene. de magiſt. cap. 28.
c C. tit. de off. præf. Orient. & Aphri. & de off. præf. Illy.
d lib. 6. Epiſt.

DE OFFICIO PRAEFECTI VRBI.
Titul. XII.

HVius magiſtratus origo uetuſtisſima eſt. Nam & primi reges cùm domo unà cum præcipuis magiſtratibus proficiſcerentur, ne urbs interea ſine imperio eſſet per id tempus, deligebant aliquē qui ius interim redderet[a], ac ſubitis mederetur[b]. Hic præfectus urbi dictus eſt, quòd eius fidei ſumma rerum urbanarum eſſet commiſſa[c]: feruntq;[d] à Romulo Dentrem Romulium, pòſt ab Tullo Hoſtilio Numã Marcium, & à Tarquinio Superbo Spurium Lucretium impoſitos. Manſit aliquandiu idem mos creandi præfectos ſub Coſſ. quoties illi foris Rem pub. adminiſtrabant. Creatis demũ prætoribus, qui ius in urbe, auocatis bello Coſſ. redderent[e], deſitum eſt præfectum creari, niſi quòd eius ſimulacbrum Latinarum feriarum cauſa durabat[f]. Cùm enim ex inſtituto Tarquinij Superbi[g], cum populis

a l. 2. §. 17. ff. de ori. iur.
b Tacit lib. 5.
c l. j. uerſ. cum urbē. hoc tit.
d Tacit lib. 5.
e l. 2. §. cumq; Coſſ. 15. ff. de orig. iur.
f d. l. 2. § capta. 17.
g Dionyſ. lib. 4.

pulis Latinis ferias, ludos, nundinas, & ſacrificia in monte Albano Romani celebrarent, & ea de cauſa magiſtratus abeſſent, relinquebatur præfectus quaſi cuſtos urbis, qui domi interim cõſulare munus, & iuriſdictionem obiret[a]. Poſtea Auguſtus rerum potitus, ad confirmationem Imperij, nouiq; reipub. ſtatus, præpoſuit more regio perpetuum magiſtratum urbi, uirum conſularem, qui flagitia & motus urbanos compeſceret, reſq; adminiſtraret: quod & Iulium inceptaſſe Sueton. ſcribit. Itaque præfecti urbis, & quidem perpetuò creari cœperunt[b]. Quanquam autem præcipuè coercendorum urbanorum criminum gratia præfecti conſtituti ſunt, tamen progreſſu temporis paulatim poteſtatem ampliauerunt. Nam omnia omnino crimina, nõ tantum ea quæ intra urbem & centeſimũ lapidem admittuntur, uerùm ea quoque quæ extra urbem intra Italiam fiunt, præfectura ſibi uindicauit, ut epiſtola D. Seueri declaratur[c]: quod tamen diſtinctionem recipit. Nam de commiſsis intra centeſimum lapidem, præfecti notio eſt, & animaduerſionis ius[d]: ſi ultrà egreſſum eſt, nequaquam: poteſt tamen iubere iudicare[e]. Deinde ad officium præfecti pertinet, ut mancipia tueatur aduerſus intolerabiles dominorum iniurias, patronorum ius aduerſus libertos: curetq; ut numularij argentarijq; probè ſe gerant circa omne negocium ſuum[f]: caro & omnis annona iuſto precio præbeatur, quies popularium & diſciplina ſpectaculorum conſeruetur[g]: tutores ſuſpecti, alijq; qui deliquerunt puniantur[h]. Adiri etiam in ciuilibus & pecuniarijs cauſis[i], ut ex interdictis[k], poteſt. Ad præfectum etiam urbis rediſſe omnium poteſtatum appellationes, refert in Floriano Vopiſcus. Cùm igitur tam ampla ſit præfecti urbi poteſtas, non mirum eſt omnibus dignitatibus & magiſtratibus urbanis eſſe maiorẽ: ut hæc uberius in epiſtola D. Seueri, cuius quædam capita recẽſet hîc Vlp.[l] & aliorum principum conſtitutionibus exponuntur[m].

a Gell. lib. 4. cap. ultim. Tac. præall. loc.
b Tac. lib. 5.
c d. l. j. in prin.
d d. l. j. §. j. uer. quicquid. & §. final.
e d. l. j. §. j iunc. l. fin.
f d. l. j. in prin. §. 3. & 4. l. 2.
g l j. §. fin. uid C. eod.
h d. l. j § 2. & fin. l. j. de ſuſpec. tutor.
i d. l. 2.
k d. l. j. §. j. uerſi. ſed & ex interdictis.
l in l. j.
m l. 1. 3. 4. C. eo.

DE OFFICIO QVAESTORIS.
Tit. XIII.

QVi publicæ quærendæ pecuniæ (quæ eſt neruus, & propemodum αἷμα καὶ ψυχὴ, ut dicitur, ciuitatum) ærarioq; præpoſiti erant, ab officio Quæſtores ſunt appellati[a]. Horum creandorum origo antiquiſsima eſt. Nam & Romulum, cæteroſq; reges, quæſtoribus uſos ferunt: & exactis regibus, conſtat creatos eſſe, qui ad rem pecuniariam adminiſtrandam, prædamq; in rationes publicas referendam, Imperatores militiæ comitabantur[b]. Dein gliſcentibus negocijs, auctoq; peculio publico, & urbani quæſtores lecti ſunt, qui in urbe ærarium curarent, pecuniarumq; acceptarum & expenſarum rationes conficerent: mox ſtipendiaria facta Italia, & accedentibus prouinciarum uectigalibus, plures creati: obtinuitq; ut prouincias ad colligendam pecuniã ſortirentur[c], præter candidatos principis: id eſt qui alium longè magiſtratum obtinebant[d], ac libris & epiſtolis principalibus in ſenatu legendis, reſcriptis conficiendis, omniq; iuriſdictioni principis nomine exercendæ, ut nunc qui uocãtur Cancellarij, uacabant[e]. Fuerunt & quæſtores rerũ capitalium, qui, adempta Coſſ. lege Valerij iudicandi de capite ciuis Rom poteſtate, inquirendis maleficijs à populo, cùm opus erat, præficiebantur: etſi poſtmodum perpetuæ quæſtiones cõſtitutæ ſunt[f]. Hi & quæſtores parricidij appellati, quorum & lex 12. Tab. meminit[g]. Parricidij enim uocabulo, omne homicidium uetuſtas complectebatur. Fuit autem quæſtura primus gradus ad maiores dignitates[h], puta ædilitatem, præturam, conſulatum: ut Vlp. non immeritò, ingreſſum eſſe & primordium gerendorum honorum, ſententiæq; in ſenatu dicendæ, ſcriptum reliquerit[i].

a l. unic. uerſi. & à genere. hoc tit. l. 2 §. deinde. 12. ff. de orig. iur. Feneſt. de magiſt. ca. 5.
b Tac. lib. 11.
c Cic. in Diuin. in Verr. & Orat. 3. Plut. in Cic. & Cat. & alij alibi.
d Suet. in Aug. Lamp. in Alex.
e l. j. §. pen hoc tit. uid. l. 1. & tot. tit. C. de off. quæſt. l. ultim C. de diuer. reſ. l. 2. C. de petit. bon lib. 10. l. 34. 36. C. de app.
f Cic. in Brut. Dutr. diſpu. lib. 1. cap. 48.
g d. l. 2. §. deinde cum ærarium.
h Cicer. in Diuinat. ubi Aſcon.
i d. l. unic. §. fin.

DE OFFICIO PRAETORVM.
Tit. XIIII.

CVm Coſſ. auocarentur bellis finitimis, neq; eſſet qui in ciuitate ius redderet, quippe exoleſcente præfectura urbana, factum eſt ut prætor crearetur: qui urbanus, quòd in urbe ius diceret, appellatus eſt[a]. Prætor dictus eſt, uel quòd iuriſdictioni præeſſet, uel quia præibat ius populo, quaſi præitor[b]. Penes hunc magiſtratum fuit omnis publici priuatiq; iuris poteſtas, ſic ut cauſas aut cognoſceret omnes, aut ijs cognoſcendis iudices daret[c]: formulas agendi, iudiciorumq;, poſtulantibus litigatoribus præſcriberet[d]: quæ uoluntariæ habentur iuriſdictionis[e], & miſti imperij[f], peræquè atq; cõſules exequeretur: item adiuuãdi, ſupplendi, emendandi iuris ciuilis gratia, proponeret edicta[g]: quæ in honorem prætoris, ius honorarium ſunt uocata[h]. Atq; hæc quidem edicta initiò pro ſuo arbitratu, Prætores proponebant: ſed cùm hoc improbis magiſtratib. opportunum nimis uideretur ad habẽdam quæſtui iuriſdictionem, lex eſt à T. Cornelio tribuno plebis lata, ut ex edictis

perpetuis

a l. 2. §. cumq; Coſſ. 15. ff. de orig. iur.
b Feneſt. de Magiſt. cap. 19.
c l. fin. hoc tit.
d not. C. de for. & imp. Cic. in Verrem, & pro Cæcin.
e l. j. & 2. hoc tit.
f l. j. cum ſeq. ff. de iuriſdict.
g Inſt. de bon. poſſ.
h l. ius autem. 7. §. j. ff. de iuſt. & iur.

perpetuis Pretores ius dicerent,& ſecundum edicta initio magiſtratus propoſita perpetuò, hoc eſt durante magiſtratu iudicarent,poteſtate nouandi corrigendiq; ſublata[a]. Verùm ne ſic quidem ſatis nundinationibus cupidorũ occurſum fuiſſe apparuit,cùm edicta unà cum magiſtratu anni ſpacio expirarent[b]:nec ſucceſſori quis præire poſſet,quò minus ei ſolutum eſſet, prout uellet, edicta ambigua, diſtorta,& malitioſis obnoxia interpretationibus proponere:qua in parte inſignẽ artificem fuiſſe Verrem, inſimulat Cic.[c] Itaq; hiſce malis à bonis I.C.medicina quæri cœpta eſt. Ac primò quidem Seruius Sulp. cuius magna laus extat apud Cic.[d] duos libros ad edictum conſcriptos reliquit, in quos edicta prætorum recta iuſtaq; congeſsit,& eſt interpretatus. Eius ueſtigijs inſiſtens Aulus Ofilius,eadem ratione diligenter edictum compoſuit, ut qui uellent prætores, ſua illa induſtria in iure dicendo uterentur[e]. Sed quia horum & auctoritas non perinde ualebat apud ambitioſos prætores,& fortè libri non omnino perfecti exiſtimabantur: ideo tandem Saluius Iulianus ſupremam manum operi addidit,edictumq; perpetuũ ordine pulcherrimo compoſuit atq; emẽdauit: ex quo D.Hadrianus,approbante Senatu,poſtea ius dici uoluit,non admiſſa amplius nouorum edictorum promulgatione[f]. Quibus ſanè temporibus, inualeſcentẽ præfectura urbica,poteſtas prætorum,ut & reliquorum magiſtratuum, qui ex forma liberæ olim reipub. ſupererant, paulatim eneruata eſt:ut non immeritò pro ſui ratione temporis uoluntariam iuriſdictionem tantummodo his Iuriſc. tribuant[g]: quanquam & contentioſam obtinuiſſe ſaltem in ciuilibus Iuriſcõſ.ætate palàm eſt[h]: in criminalibus non item:coq; reos atrocium criminum,ad præfectum urbi remittere iubentur[i].

De numero prætorum ita memorant:Vnum initiò prætorem,& principem quidem, Furium Camillum creatum[k]:pòſt uerò,cùm multa peregrinorum turba in urbem conflueret, non ſufficiente cauſarum multitudini prætore,alterum electum,qui inter peregrinos ius diceret,unde & peregrinum dictum:captis deinde prouincijs,tondem prætores,quot prouinciæ in ditionẽ uenerant,creatos:partim qui urbanis rebus, partim qui prouincialibus præeſſent:progreſſuq; temporis effectum,ut decem interdum & octo prætores ius in ciuitate dicerent[l]. Omnis autem prætorum poteſtas, quæ modò eſſet in iudicijs, his tribus uerbis authore Feſto notabatur: DO, DICO, ADDICO. Primum,dandi iudicis ſignificabat poteſtatem[m]:ſecundum, iuris dicendi,& ſententiæ ferendæ:tertium, iudicati faciendi, maturãdæq; executionis. Dicere enim, propriè ad dictionem ſententiæ refertur:addicere,eſt idem dicere,& approbare priorem ſententiam exequendo. Nam Prætor exequens ſuam, uel iudicum à ſe datorum ſententiam[n],ſecũdum eam uelut repetitam dabat addicebatq; rem uictori.unde factũ eſt,ut addicere idem quod omni meliore modo alicui tradere, &(ut ita dicam)appropriare ſeu mancipare ſignificet[o].

a Aſcon.in orat.Cic.pro Cor.Balb.
b Cice.in Verr. Inſtit.de perp.& temp.act.
c in act.Verr.3.
d in Bruto.
e l.2.§.Seruius.22.cum ſeq.ſ.de orig.iur.
f Eutrop.in uita Iul. Spart.in Seuer.
g l.ſ.& 2.h.t.
h ut tit.de iur.de interd. l.1.§.1.de ſuſp.tutor.
i l.1 § final.l.2.ff.de ſuſp.tutor.
k Liuius dec.1.lib.7.in prin.
l d.l.2.§.capta.17. de orig.iur.Feneſt.c.19.
m l.1.de iuriſdict.
n l.à diuo Pio.15.de re iudic.
o de in diem addict.

DE OFFICIO PRAEFECTI VIGILVM.
Tit. XV.

ET hi quidem magiſtratus interdiu ius dicunt, ueſpertinis temporibus & noctu eos in publico eſſe inconueniens eſt[a]. Quare eorum uice noctu præerant urbi quinq; olim uiri,& triumuiri nocturni, arcendis incendijs præfecti. interueniebant nonnunquam & ædiles,tribuniq; plebis: quibus familia publica circa portas & muros diſpoſita, & familiæ priuatæ mercede conductæ, ad extinguenda incendia præſtò erant. Sed poſtea pluribus uno die ortis incendijs,Auguſtus[b] ſeptem cohortes opportunis locis conſtituit, ut binas urbis regiones unaquæque cohors tueretur: præpoſitis eis tribunis, & ſuper omnes ſpectabili uiro(quem titulum ad præfectos pertinuiſſe Caſsiod. oſtendit)qui præfectus uigilum appellabatur. Huius officium eſt per totam noctem uigilare, & calceatum armatumq; oberrare,cum hamis & dolabris, inſtrumentisq; ad extinguenda incendia idoneis: atque omnes inquilinos admonere, ut curam adhibeant, ne per negligentiam (ut fieri ſolet[c])incendij caſus oriatur. Præterea ut aquam unuſquiſque in ſuo cœnaculo habeat, iubetur admonere.Et quia in eiuſmodi tumultu furta & effractiones fieri ſolent[d],permiſſum eſt, ut non modò de incendiarijs, ſed furibus etiam,effractoribus & capſarijs,qui mercede ſeruanda in balneis ueſtimenta ſuſcipiunt[e],præfectus uigilum cognoſcat[f], poſsitq; in eos pro merito animaduertere,uſque ad fuſtem & flagella : nam ſi delictum ſit atrocius, quàm ut eiuſcemodi leui pœna uindicari debeat, puta quia dolo malo incendium commiſſum dicitur,ad ordinarium magiſtratum præfectum urbi, res erit referenda[g]. Seruum tamen in facinore deprehenſum, propter uilitatem perſonæ, ultimo ſupplicio afficere præfecto uigilum conceſſum fuiſſe, apparet[h].

a l.2.§.deinde.16.de orig.iur.§.ſedebũt.Nouell.de iudic. c. conſuluit.24.de off.& pc. iud.delega.
b Suet. in eius uita, cap. 30.
c l.ſi uendita.11. de per. & con. rei uendi. l. ſi ſeruus.27.§.ſi fornacarius.5.ad l.Aquil.
d tot.tit.de incend.ruin. naufr.
e uide Cuiac.obſer.lib.5 cap.8.
f l.3.& 4.hoc tit.
g l.ſi.hoc tit.l.unic.C.eo.
h l.penult.de cond.cauſ. dat.

DE OFFICIO PROCONSVLIS ET Legati. Tit. XVI.

HActenus de magiſtratibus urbanis: nunc de prouincialibus agamus. Prouincias, quæ antè in conſulares & prætorias erant diuiſæ[a], Auguſtus alias Senatui populoq; reliquit gubernandas: alias, & quidem ualidiores, ut inquit Sueton. ſuæ curæ reſeruauit[b]: illis præficiebantur à Senatu procoſs. cum ſummo imperio, hoc eſt, conſulari, quomodo in libera repub. antea uſitatum erat[c]: quare & legatis more maiorum utebantur. his ab imperatoribus præſides aut legati Cæſarum præponebantur, non cum tanta poteſtate, quanta erat procoſs. ſed mãdatis & diplomatis principum, quibus omnis nimia poteſtas ſuſpecta erat, plerunq; coercita & temperata. Procõſul primus T. Quintius, Poſthumio Albo & Sp. Furio Coſs. bello contra Aequos infeliciter geſto, creatus eſt[d]. Propagatis deinde Imperij finibus, obſeruari cœptum, ut quo quiq; anno Coſs. fuiſſent, ſequente procoſs. remanerent, & prouincias cum Imperio ſortirentur: in quibus pleniſsimam iuriſdictionem habebant, & omnium partibus, qui Romæ ius dicunt, ut magiſtratus, aut extra ordinem iudicant, fungebantur, ac merum ſummumq; ſecundum principem imperium obtinebant[e]. Nam & proconſul inde dictus eſt, quòd cõſulari poteſtate mittatur, ut pro conſule prouinciam adminiſtret. Quare & cætera conſularia inſignia habet, præterquam quòd ſex duntaxat lictoribus utatur[f]. Hãc autem poteſtatem procoſ. extra ſuam prouinciam non habet[g], quamuis uoluntariam iuriſdictionem expedire paſsim nõ prohibeatur[h]. nam manumitti apud eum tam liberi, puta filijfa. per emancipationem, quàm ſerui, & adoptiones fieri poſſunt, ſtatim quàm urbem eſt egreſſus[i]. In ipſa enim urbe procoſ. magiſtratu non fungitur, cùm ſit prouincialis: unde exiens ciuitatem accipit, ingreſſus deponit imperium[k]. Porrò ingreſſus prouinciam, mandare iuriſdictionẽ legato ſuo de uoluntate ſenatus adiuncto[l] debet, qui eius uicibus, quãdo unus omnia obire nequit, fungatur[m]: & propriam quandam exerceat iuriſdictionem[n], præter gladij poteſtatem, quæ mandata iuriſdictione non transfertur, ſed ab ipſo procoſ. eſt exercenda[o]: qui in officio ſimul & tota gubernationis ratione, moderatè debet & prudẽter uerſari[p]: innocẽtibus parcere[q]: inquirere in malos[r]: non ſummatim, & per ſubſcriptionem libelli, cauſas litigatorum haudquaquam ſatis perpenſas definire: ſed pro qualitate rei propoſitæ, ſeria & momentoſa ſeriò atq; cogitatè & ſollenniter proq; tribunali examinare, facilia uerò leuiaq;, & quæ expectationem iudicij non ferũt, ſed ſubito remedio opus habent, expedire de plano etiam extra tribunal & locum editum iudicij, ſtans in plano, aciter faciens, ubicunq; opus eſt[s]: deniq; in omnibus poſtulationibus modum atq; ordinem retinere[t]: muneribus, contractibus, pręter ea quę uictus quotidiani cauſa comparantur[u], ad euitandam auariciæ corruptelæq; ſuſpicionem, abſtinere[x]. Xenia tamen, obſoniaq;, quæ hoſpitibus primùm ingreſsis beneuolẽtiæ & hoſpitalitatis ergò dari moris fuit, neq; moroſè repudianda, nec ab illo auarè ſunt recipienda: ſed, ut dicitur, οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων: quod in procoſs. & alijs præſidibus, qui uice principis prouincias obtinent, receptũ & uſitatum fuit, & adhuc etiã hodie uſurpatur: ſcilicet ut pro felici auſpicio inter gratantiũ uoces, tempore (ut uocant) introitus, aliquid xeniolorũ ſummis his magiſtratibus publicè offeratur[y]. Cæterũ inferioribus magiſtratibus, & præſertim iudicibus qui publica ſalaria habẽt, nõ licet à priuatis munuſcula priuata accipere, ne eſculenta quidẽ aut poculẽta[z]. Cic. in Verrem: Omnium rerum turpiſsimum, maximeq; nefarium eſt, ob rem iudicatam, pecuniam accipere, precio habere addictam fidẽ ac religionẽ.

a Cic. Philip. 1.
b Dion, Strabo, Alci. in l. ſpecioſas. de uer. ſignif. Suet. in Aug. cap. 47.
c l. ſi in aliquam. cum ll. ſeq. h. t.
d Liui. dec. 1. lib. 3. Feneſt. de Mag. cap. 11.
e l. ſi in aliquam. 7. cum l. ſequen. hoc tit.
f l. penult. hoc tit. Cic. in Verr. act. 7.
g l. j. hoc tit.
h Feneſt. præall. loco.
i l. 2. hoc tit.
k l. fi. hoc tit.
l Cuiac. Obſeruat. lib. 7. cap. 21.
m l. 4. §. fi. hoc tit.
n Cuiac. præall. lo. ex l. 2. Quis à quo app.
o l. ſolent. 6. hoc tit.
p Cic. epiſtol. ad Q. fratr. 1.
q d. l. ſolent. in princ.
r l. congruit. §. de off. præſ.
s l. ſcire. 13. de excuſa. tut. §. 2. inſt. de liber. in uerb. uel in trãſitu.
t l. nec quicquam. 9.
u l. plebiſcito. 18. de off. præſ.
x l. ſolent. 6. h. t.
y l. j. ubi Dd. C. de aur. coro. lib. 11.
z §. pen. in uerb. nihil penitus ab ijs accipiētes, ubi gl. ad uerb. auaritiam. & Bart. Ang. in auth. ut iud. ſine quoq. ſuffr. gl. in l. plebiſcito, 18. de off. præſ. uid. l. j. & 2. & tot. tit. C. de pœn. iud. qui mal. iud. Cano. in c. ſtatutũ. § 1. §. inſuper. de reſcrip. in 6. Coraſ. in d. l. plebiſcito. qui dicit hãc eſſe cõmunem. Eòdem pertinent præcepta diuina: Exod. 23. Deut. 16. Prouer. 17. Eſa. 1. 5. Eccleſ. 20. l. uenales. 7. C. quan. pro. non eſt nec.

DE OFFICIO PRAEFECTI AVGVſtalis. Tit. XVII.

VT Senatus populusq; ſuis prouincijs præficiebat procoſs. ita Auguſti in ſuas pari poteſtate præſidem mittebant: atq; is quidem, qui Aegypto præficiebatur, Præfectus Auguſtalis eſt appellatus. Auguſtus enim imperator Aegyptum, quum primus in formam prouinciæ redegit, à cæteris prouincijs ſegregauit, propriamq; ſibi ſeruauit: prohibens procoſs. aut ullum Senatorem, equitem ue illuſtri dignitate functum, eam ſine ſuo permiſſu ingredi: ueritus, authore Tac.[a] ne fame urgeret Italiam, quiſquis eam prouinciam, clauſtraq; terræ ac maris, quamuis leui præſidio aduerſus ingentes exercitus, inſediſſet. Lege igitur latá conſtituit, ut ad ſimilitudinẽ procoſs. mitteretur ab Auguſto eques Romanus in Aegyptũ, qui nomine Cæſaris prouinciã gubernaret. Hinc præfectus Auguſtalis peculiari nomine dictus: uel quia auguſtali, hoc eſt prætorio in Aegypto præfectus erat[b].

a lib. 11. b l. 2. C. eo. tit.

DE OFFICIO PRAESIDIS. Tit. XVIII.

NOmen præſidis generale eſt, eo quòd & procoſ. qui à Senatu in prouincias mittebantur, & legati Cæſaris, quos Auguſti ſuis prouincijs præficiebãt, & omnes deniq; prouincias regentes (licet Senatores ſint) præſides appellantur[a]. Præſes enim à præſidendo fit, quod latè patet: at proconſul dici nequit, niſi qui uice cõſulis amandatur.[b] Præſes maius imperium uniuerſis poſt principem in prouincia habet[c]: & de omnibus cauſis, de quibus uel præfectus urbi, uel prætorio, itemq; Coſſ. ac prætores cæteriq; Romæ cognoſcunt, rectorum & præſidum in prouincia notio eſt[d], omniumq; Romę magiſtratuum uice & officio funguntur: unde & prouincialia edicta exemplo prætoris conſtat ab ijs propoſita, ad quæ commentaria I.C. ſcripſerint[e]. Minorem tamen, aut certè reſtrictiorem fuiſſe præſidum quàm procoſ. poteſtatem, paulo antè dictum eſt[f]. nam ut alia taceam, deportandi ius non habuerũt præſides, quod procoſ. pro ſummi imperij iure, uelut præfecto urbi permiſſum fuiſſe, conſentaneum eſt[g]: item, legato cognitionem ſuſpecti tutoris mandare præſes non poterat[h]: proconſul uelut ſummus & liberior magiſtratus potuit[i]. Nam hic legatũ, ex S.C. habebat, & ei iuriſdictionẽ omnẽ, atq; ideo hãc quoq; ex lege[k] mandare poterat: præſes legatum non habebat[l], cum ipſe legatus eſſet Cæſaris. itaq; nulla hic fit in. titulo legati mẽtio, ut in ſuperiore, de off. proconſ. & lega. ſed tantũ iudicis in cauſas ſingulas dandi ius habebat[m]. qua delegatione cum non transferatur iuriſdictio, multo minus ſuſpecti cognitio potuit transferri[n]. Ex quo & ſimilibus multis intelligi licet, præſidis nomen generale quãuis ſit, tamẽ propriè accipi hoc in titulo & alibi pro legato & uicario Cęſaris in prouinciam miſſo, cuius magiſtratus & officium à proconſulatu ſit ſeparatum[o], quemadmodũm & hic diuerſo titulo ab illo eſt deiunctum. Ac circa ætatem Iuſtin. diminuta indies magis præſidũ poteſtas, & longè infra proconſularẽ poteſtatẽ deiecta fuiſſe uidetur: quẽadmodũ & ipſæ ꝓuinciæ nouis diuiſionib. plures quidẽ, ſed minores, factæ ſunt. Deſitũ eſt enim rectà à præſidibus ad Imperatorẽ iri, interiectis pręfectis prætorio, Aphricę, Orientis, Illyrici: quib. pręſides parére cogũtur[p]. Officiũ aũt præſidis eſt, curare ut pacata ſit & quieta ꝓuincia, & ab hominibus malis repurgetur[q]: neúe illicitas exactiones prouinciales perpetiãtur, præſertim à potẽtioribus[r]: humiliores ab iniurijs defendere: calumnijs obſtruere aures[s]: illicitarũ negociationũ uſum cuilibet cõcedere, pernicioſarũ nemini[t]: in iure reddẽdo ita ſe gerere, ut neq; nimia in adeundo aſperitate difficilẽ, neq; contrà immodica familiaritate contemptibilem ſeſe præbeat. Nam ex conuerſatione æquali contemptio dignitatis naſcitur: hinc mandatis[u] adijcitur, Ne præſides prouinciarum in ulteriorem familiaritatem prouinciales admittant[x]. Sed & in cognoſcendo neq; excandeſcere aduerſus eos quos malos putat, neq; precibus calamitoſorum illachrymari oportet. Id enim non eſt cõſtantis & recti iudicis, morbum animi uultu prodere: & in ſumma, ita ius reddere debet, ut authoritatem dignitatis ingenio augeat[y]: inq; iudicando magis ſpectet quid fieri debeat, quàm quid ab alijs uſitatum ſit[z]. Non enim exemplis, ſed legibus eſt[a] iudicandum. Porrò munera capere, niſi eſculentũ poculentumúe, quod intra dies proximos prodigatur[b], aut fines prouinciæ ſuæ egredi ne ea rectore careat, fas non eſt[c]. De ſuis quoq; cauſis ad euitandam ſuſpicionem parciſsimè ius dici ſinet: & hactenus tantùm, ut ſi quid inuito accidat, ueluti ſi iniuriã aut furtum paſſus ſit, litem conteſtetur, cauſa poſt depoſitum magiſtratum examinanda[d]. Sunt & alia conſtitutionibus principum addita, ut ne contrahant[e], & ſimilia[f]: de quibus etiam ſuprà ad tit. de off. proconſ. eſt dictum. Quæ omnia mandatis & diplomatis Impp. caueri comprehẽdiq;, atq; ita præſidum poteſtas magis quàm procoſ. adſtringi ſolet[g]: prout ſuprà eſt expoſitum.

a l.j.hoc tit.
b d.l.j.in fin.l.1.C.de off. præf.præt.Aph.
c l.3.h.t.
d l.de omnibus.10.hoc tit.cum l.ſeq.
e l.j.de alien.iud.mut.cauſ.l.4.de iudic.
f ad tit.de off.procoſſ.
g l.2.§.final de pœn.
h l.j.§.ſuſpect.ad S.C.Turpil.
i l.j.§.dantur.ff.de ſuſpe.tutor.§.1.inſt.de ſuſp.tutor.
k Inſt.de ſuſp.tut.in pri.
l Gouean.in l.1.de iuriſdic.
m l.cum pretor.12.de iudic.l.2.C.de pedan.iudic.
n uide quæ dixi in Inſtit.tit.de ſuſpec.tut.
o l.1 C.de off.præfec.præt.Aph.tot.tit.C.de off.rec.pro.
p tot.tit.C.de off.præf.Aphri.l.in officiales.l.ordinariam.C.de off.rect.pro.
q l.3.l.congruit.13.
r l.illicitas.6.
s d.l.illicitas.§.ne potentiores.2.
t d.l.6.§.4.eod.
u de his uide in auth.de mand.princ.& quæ dixi in l.unic.C.eo.tit.
x l.obſeruandum.19.
y d.l.obſeruandum.
z l.ſed licet.12.hoc tit.
a l.nemo.13.C de ſent.
b l.plebiſci.18.
c l.illud.15.
d l.Senatuſconſulto.16.
e l.unic.C.de cont.iud.
f tot.tit.C.ut om.iud.
g In auth.de man.princ.uide C.de off.rec.pro.cum multis §.ſequent.

DE OFFICIO PROCVRATORIS CAESARIS, uel Rationalis. Tit. XIX.

IN libera Repub. penes quæſtores erat cura quærendæ, ſeruandæ, atq; expendendæ pecuniæ publicæ: ſub Auguſtis, ut alia multa, ſic & hoc innouatum, cõſtitutiq; procuratores Cæſaris ſiue rationales: quorum partim ærariũ populi, quod poſtea principis fiſcus fuit, partim patrimonium eius priuatum curarent. Quamuis autem promiſcuè & procuratores & rationales appellentur[a]: tamen qui fiſco præſunt[b] in urbe, præfecti ærario dicũtur: qui in prouincias mittuntur, propriè dicũtur procuratores Cæſaris[c], uel reipub. aut rationales ſummæ rei[d]: qui priuatam rerum curam gerunt, rationales rei priuatæ[e], aut rationales tantum[f], aut comites rerum priuatarũ ſacri palatij, ſacriq; patrimonij[g], aut palatini[h], aut diſpen-

a l.fin.C.ſi ad fiſc.l.ad fiſcum.C.ubi cauſ.fiſc.
b Gouean.li.2.de iuriſd.
c l.ſi procurator.5.l.ne procuratores.30.de iur.fiſc.l.uniuerſ.C.ubi cauſ.fiſc.
d l.dominicis.C.ubi cauſ.fiſc.
e l.uniuerſis.C.de fund.rei pri.lib.11.
f l.2.C.de mod.mult.
g tot.tit.C.de off.com.re.priu.
h tot.tit.C.de off.com.ſac.pal.

aut diſpenſatores, actores, curatores rerum Cæſaris [a]. Alij [b] contrà malunt, rationalem publicis rebus, procuratorem priuatis præeſſe: quod ego in medium relinquo. nam rationalis nomen commune fuiſſe tandem, appaeet ex Capitol. Lamprid. & alijs. Noſtri autem conſulti [c], qui caſtius locuti ſunt, eum qui publicum fiſcum curaret, procuratorẽ Cæſaris, nuſquam (quod ſciam) rationalem dixerunt: atq; ipſum ſanè rationis nomẽ magis ad cauſam priuatam pertinet, quàm publicam. Horum poteſtas ſub Claudio uires ſumpſit, qui illos adæquauit legibus, ut quicquid ſtatuiſſent, eſſet ratum, perinde atq; ab ipſo foret conſtitutum [d]. quo tamen non exiſtimandum eſt, ijs permiſſum, ut deteriorem rem Cæſaris facere poſsint [e]. Præcipuum officium curatorum eſt, cogere pecuniam principis, ſiue ex hæreditate, ſiue delicto, ſiue aliunde debitam: ac ſi de eiuſmodi rebus oriatur cõtrouerſia, eorum eſt notio, ut inter Cæſarem & priuatos iudicent [f]: quæ iuriſdictio nẽ à præſidibus quidem prouinciarum interpellari poteſt [g]. Etſi autem nononem habent procuratores, imperij tamen poteſtate deſtituuntur: unde ius deportandi, pœnæ conſtituendæ [h], mulctæ dicendæ [i], reſtituendi in integrum [k], nullum obtinent.

a l. 2. C. ſi aduer. fiſc. l. fi. nal. hoc tit.
b Ale. in d. l. uniuerſ. Baro hic ad rub.
c d. l. ſi procurat. d. l. ne procuratores.
d Tac. lib. 12.
e l. j. hoc tit.
f tot. tit. ubi cauſ. fiſc.
g d. l. nec quicquam. ℱ. de off. proconſ. l. 2. C. de off. com. ſac. pal.
h l. fin. hoc tit.
i l. 2. C. de mod. mult.
k l. 2. C. ſi aduer. fiſ.

DE OFFICIO IVRIDICI ALEXANdriæ. Tit. XX.

Etſi in prouinciarum adminiſtratione moris erat à præſide uel eius legato iudices dari, qui de cauſis ſingulis cognoſcerent: tamen peculiariter Alexandriæ, potentiſsimæ Aegypti ciuitati, & munitionibus portubusq; opportuniſsimę, ab Auguſto iudex peculiaris eſt præfectus, penes quẽ legis eſſet actio, & ordinatius magiſtratus: adeò ut ea quæ imperij eſſe uidẽtur, ut dare tutores, exequi poſſet [a]: ſiue quia indulgere Alexandrinis hanc libertatem uoluit, ut ſub iuridico liberius uiuerent: nam & poſtea ius Bulcutarium, id eſt creandorum decurionum, à Seuero impetrarũt [b]: ſiue, quod uериſimilius eſt, & in quo ſecutum Alexandri conſilia Arrianus author eſt, quia tutum non credidit, unius præfecti fidei tam munitum regnum, tamq; præpotentem [c] ciuitatem committere. Itaq; præfecto Aegypti, uelut ſpeculatorem appoſuit iuridicum: qui etſi minor eſſet, tamen amoueri à præfecto non poterat [d], & ad exploranda eius conſilia erat in primis opportunus.

a l. j & 2. hoc tit. l. unic. C. eo.
b Spart. in Seuero.
c Cicero de l. Agrar. fac. quod tradit Suet. in Cæſare. cap. 35.
d l. penul. C. de off. præ. Auguſt.

DE OFFICIO EIVS CVI MANDATA eſt iuriſdictio. Tit. XXI.

1 *Quid ſit propriè, mandare iuriſdictionem.*
2 *Quæ, mandata iuriſdictione, non tranſeant.*
3 *Cur merum imperium non tranſeat.*
4 *Quæ tranſeant.*
5 *Quare mandatam iuriſdictionem habens, mandare eam nequeat.*

Quia magiſtratus uel propter occupationes publicas, uel ob cauſarum multitudinẽ
1 & uarietatem, omnibus ſufficere nequeunt, mandare alijs iuriſdictionem ſolẽt [a] uel
in uniuerſum, ut procoſs. legatis, quod propriè mandare iuriſdictionem dicitur [b]:
uel etiam unam aliquam iuriſdictionis ſpeciem [c]. quod & præſidibus qui legato deſtitue-
rentur permiſſum erat. [d] & his quoq; ex cauſa uicem gerẽtes tanquam legati à principe uel
præfectis prætorio adiungebãtur, quibus adminiſtratio iuriſdictionis mandabatur [e]. Itaq;
poſt expoſita magiſtratuum genera, conſequens fuit explicare, quatenus iuriſdictio man-
2 dari poſsit, & quod ſit eius cui mãdata ea eſt officium. Ac de ijs quidem quæ mandata iu-
riſdictione non transferuntur, prodita eſt regula, Quæcunq; ſpecialiter (hoc eſt, nomina-
tim & deſignatè [f]) lege, uel S. C. uel conſtitutione principum tribuuntur, ea mandata iuriſ-
dictione (cui non inſunt quæ ſpecialiter à lege tribuũtur) non transferri [g]. Si enim fines pri-
uatorum mandatorum diligenter cuſtodiendi ſunt [h], & qui hoc expediendum ſuſcepit, al-
teri delegare uices ſuas nequit [i]: quanto religioſius præſcripto legis, principisúe, ex certa
3 cauſa aliquid ſpecialiter mandantis, eſt parendum? Vnde merum imperium & ius gladij,
quod lege dari ſolet (S. C. enim, aut lege iuſſuúe populi, magiſtratibus quæſtiones publico-
rum iudiciorum exercendæ mandabantur, quanquã poſtea ſub Auguſtis diplomate prin-
cipali certis magiſtratibus ut præfecto urbi attribui cœperunt) mandata iuriſdictione non
tranſit. Nec enim iuriſdictione continetur, ſed ab ea res eſt planè ſeparata ac diuerſa: quip-
pe quæ non ui iuriſdictionis, ſed ex ſpeciali priuilegio competat [k]. ex ſeparatis autem nulla
fit rectè illatio [l]: nec quod in genere non eſt, mandato genere tranſire dicendum eſt. Quin-
etiam ne ſpecialiter quidẽ delegari, extra caſum neceſsitatis [m], ius gladij poteſt [n]: quia iure

a l. ſolet. 16. ℱ. de iuriſd. om. iud.
b l. j. §. fi. quis & à quib. appell.
c l. j. uerſ. & ſi à familia. hoc tit. d. l. ſolet l. prætor. 17. de iuriſdic. etc.
d l. cum prætor. 12. de iud. l. 2. C. de ped. iud.
e l. 1. et 2. C. de offic. eius qui uic. rec.
f l. aut damnum. 8 §. 3. de pœn. l. neq; mater. C. de iur. dot. l. j. § inter filium. 4. & l. Diuus Claudius. 15. de falſ. l. quæro. 39. de act. empt. l. ſed etſi. 4. §. quæſitum ſi quis caut.
g l. j. in prin. hoc tit.
h l. 5. mand. l. cũm mandati. 12. C. eo.
i l. 2. ſi menſ. fal. mod.
k l. j h. t. l. 3. ℱ. de iuriſdi.
l l. Papinianus. 21. de minor.
m l. j. h. t. l. nemo. 71. de re iur. uide l. 2. C. de ped. iud.
n l. ſolent. 6. de off. procoſ. uid. ℱ. de iuriſd.

priuilegij perſonalis competit. quę autem ſunt eiuſmodi, transferri in alterũ non poſſunt[a]. Quod & hodie, quamuis ſpecialiter dari exercitium publicorum iudiciorum deſitum eſt, obtinere meritò quis dixerit: quia tanti momenti res, quæ & ſpeciem ſummi imperij repræſentat, & in qua plurimorum ſalus uertitur, non debet leuiter ab eo transferri, cui propter induſtriam, uirtutisq; & iuſticiæ opinionem, eſt commiſſa. quanquam communiter receptum ſit hodie, etiam hanc partem gubernationis delegari poſſe: ſcilicet quòd non ex ſpeciali priuilegio amplius, ſed unà cum iuriſdictione detur[b] & trãſeat. Eôdem modo cætera, quæ meri quidem imperij non ſunt, nominatim tamen magiſtratui iniunguntur, mandari nequeunt[c]. Vnde quamuis mandata iuriſdictione, non tamen poteſt legatus conſilium exercere[d], hoc eſt, conuentum iudicum habere: ſimul quia id fieri non ſolet, niſi in cauſis ſpecialiter religioni ordinarij magiſtratus commiſsis[e]: ſiue quòd ſpeciem præ ſe ferat ſummi imperij[f], quod penes ſolum proconſulem reſidere debet. Excipiũtur ab hac regula, quæ lex uel conſtitutio excipit. Exempli cauſa: quamuis datio tutoris mandari nequit[g], quia eam nemo habet niſi ex ſpeciali conceſsione[h], tamen legatus ex oratione Diui Marci tutorẽ dare poteſt[i]: item ex conſtitutione Veri & Antonini de ſuſpecto tutore cognoſcere[k]: idq; propter utilitatem introductum eſt, ne dum proconſuli non uacat cognoſcere, res pupilli deſerta peſſum eat. Conſimilis utilitas, uel neceſsitas potius, exercendæ iuriſdictionis ſuaſit, ut quæ iuriſdictioni cohærent imperia, & ſine quibus exerceri ea nequit, mandata iuriſdictione unà transferãtur[l]: ut eſt modica coerctio, ſine qua iuriſdictio nulla eſt[m]. Poteſt & ex alia iuſta cauſa, harum rerum delegatio fieri: ut cum procoſ. proficiſci habet neceſſe, aut alio iuſto impedimento neceſsitate ue aliqua impeditur, quo minus his rebus operam dare poſſit[n]. Neceſsitas enim non habet legem, ut uulgò loquuntur[o].

Cætera quæ iure magiſtratus competunt, ueniuntq; more maiorum ex natura ipſius officij, ſine ulla ſpeciali lege, aut principis delegatione, mandari poſſunt,[p] exemplo aliarum rerum quæ nobis iure noſtro competunt: ut iuriſdictio[q], quæ ex natura functionis ordinarij magiſtratus competit: item quæ mixti ſunt imperij (quicquid Dd. contrà diſputent) & iure magiſtratus ad prætorem præſidemúe pertinent[r]. Et hæc quidem aut mandari, aut non mandari poſsũt. Qui autem mandatam iuriſdictionem ſuſcipit, cùm proprij nihil habeat, 5
ſed eius qui mandauit iuriſdictione utatur[s], etiamſi prætor ſit qui alienam iuriſdictionem exequitur[t], mandare eam alteri non poteſt[u], eâdem ratione qua ſpecialiter à lege mandata transferri non poſſe diximus. Electa eſt enim perſonæ induſtria & fides.

DE OFFICIO ASSESSORVM TIT. XXII.

FVit & illud in more poſitum Romanis, ut præſides, alijq; magiſtratus, iuriſperitos ſibi adſciſcerent, quorum conſilio & opera in exercenda iuriſdictione uterentur: qui cauſas cognoſcerent, poſtulationes litigantium audirent, decreta & interlocutiones inter litigantes facerent, epiſtolas principum exciperent de iure ſcriptas: quorum uicem apud Sax. qui Scabini uocantur, propemodum uidentur obtinere[a]. Paulus[b]: Omne, inquit, officium aſſeſſorum (ſic enim uocantur, propterea quòd iudicibus aſsideant) quorum iuris ſtudioſi partibus funguntur, in his fermè cauſis conſtat: in cognitionibus, poſtulationibus, libellis, edictis, decretis, epiſtolis. Hæc enim cognitionem prudẽtiamq; conſiliariorum conſultorumq; maximè flagitant. Hi ſuo nomine nihil agunt, adeò ut ne libellis quidem ſubſcribere poſsint[c]: tantùm conſilium ſuggerunt iudicãti, unde conſiliarij appellantur[d]. quod quidem conſilium, ſi prauum iniquumq; fuerit, conſultori erit peſsimum: non enim modò doli, ſed imperitiæ quoq; nomine, propter temerè arrogatam ſibi iuris profeſsionẽ, aſſeſſores tenentur[e]. Solent etiam his præſides aliò proficiſcentes, cauſas interdum delegare[f]: quod cùm fit, non aſſeſſorum, ſed pedaneorum iudicũ uice, mandata iuriſdictione funguntur. His in authoramentum laboris & induſtriæ, & quo facilius alienis manus abſtinerent, de publico ſalarium Alexander conſtituit[g]: etſi dicere ſolet eos promouẽdos, qui per ſe Remp. gerere poſsint, non per aſſeſſores[h]. quod tamen nec ipſe fecit, nec alij præſtantiſsimi Duces & Imperatores. Nam quo magis abundarunt ſapiẽtia, eo minus ſibi tribuentes, pluribus conſiliarijs uſi ſunt[i]. *εἷς γὰρ ἀνὴρ οὐ πάνθ' ὁρᾷ· πλειόνων δέ τι ἔργον ἄμεινον.*

DIGEST. LIB. II. DE IVRISDICTIONE. TIT. I.

1 *Continuatio.*
2 *Quid ſignificet iuriſdictio.*
3 *Quid ſit.*
4 *Propria.*

5 *Species.*

---

a l. j. de conſt. prin. l. ea quæ. ad municip. Bar. in l. etiam. de iureiur. per l. ſi ex pluribus. de ad. tut. l. cerdonem. de op. lib. l. non ſolum. §. ſi puellæ. de rit. nup. Tiraq. de re. lig. §. 26. gl. 1. num. 58.
b Glo. & Dd. præſertim Soci. in c. quod ſedem. 10. de off. ordin. Soci. in trac. cita. art. 4. nu. 7. Dd. hic. Dec. et Cag. in l. nemo. 7 t. de reg. iur.
c l. cum hi. 8. §. ſi præto. 10. de tranſac. l. j. §. abolitio. 4. ad S. C. Turp.
d l. 2. hoc tit.
e l. j. de reb. eo. l. j. C. de præd. min.
f l. unic. in uerb. officium conſulis. h. t. ſummi magiſtratus eſt præbere conſilium. de off. conſ.
g l. nec mandante. 8. De tut. & cur. dat. ab his.
h l. 6. §. pen de tut.
i l. j. de tut. & curat. l. pen. §. de off. proconſ.
k l. 4. in prin. hoc tit.
l l. j. §. ſi. hoc tit.
m l. fin. hoc tit.
n l. j. §. 1. ubi Dd. h. t. uide omnino l. 2. & quæ ibi dixi. C. de pedan. iudicib.
o l. 5. §. ſi quis riuos. de dam. infec.
p l. j. in prin.
q l. j. in fin.
r l. 4. § fin.
s l. j. §. fin.
t l. 3.
u l. final.

a Land. lib. 3. art. 26. Reinb. diff. 52.
b l. j. hoc tit.
c l. 2. C. eo.
d l. 5. hoc tit. l. 3. C. eod.
e l. 2. §. quod quiſ. iur.
f Alc. Par. lib. 2. cap. 41.
g l. 4. l. fin. hoc tit. Lamprid. in eius uita.
h Lamp. ibidem.
i Lamprid. in uit. Alex. Spart. in Adriano.

5 Species.
6 Quid ſit merum imperium: & quot eius gradus.
7 Quid mixtum.
8 De iuriſdictione, & alijs eius ſpeciebus.
9 Cauſa efficiens: qui iuriſdictionem dare poſſint.
10 Materia in qua, & circa quam.
11 Quæ mandari in iuriſdictione poſſint, uel non.
12 Forma exercendæ, præſcribendæ, probandæ iuriſdictionis.
13 Finis & effectus.
14 Quomodo finiatur.

1 ABSOLVTIS iuris principijs, & officijs omnium magiſtratuum utcunq; deli-
neatis, iam ad explicationem iudiciorum, in quibus ius omne uerti diximus,
ueniendum eſt. In iudicijs autem omnibus primò quæritur de iuriſdictione,
ſeu de competente iudice [a]: ne ſcilicet ſi incompetens adeatur, ad nihilum tota
recidat actio [b].
2 Iuriſdictionis uocabulum quin à iure dicendo ſumptum ſit, dubium non habet. Vt au-
tem ius dicere non quilibet iudices, ſed maiores tantum magiſtratus, qui pro tribunali
ſtatis temporibus more maiorum cognoſcunt, ſignatè perhibentur [c]: ita iuriſdictio id pro
priè munus ſignificat, quod magiſtratus eiuſmodi iure ſuæ poteſtatis ordinario gerit & e-
xercet [d]. ἐν πλάτει tamen etiam pro omnimoda iuriſdictione, puta pro mero & mixto impe-
rio capitur [e]: item pro iuriſdictione delegata [f].
3 Iuriſdictionem ſic definit Bart. [g] ut ſit poteſtas de iure publico introducta, cum neceſsita
te iuris dicendi, & æquitatis ſtatuendæ [h]. Baldus [i] ita: Iuriſdictio prout eſt in ſua ſubſtantia,
quæ habitus uocatur, eſt poteſtas plectendi, decernendi, & ius dicẽdi, iure publico propter
bonum publicum introducta principaliter, ſecundariò uerò ob bonum priuatum: prout
autem ineſt magiſtratui, eſt regentis magiſtratus officium, quod in actu habituq; conſiſtit.
Mihi non libet in has deſcriptiones inquirere, quæ foro quidem noſtro rebusq; præſenti-
bus magis quàm ſententiæ Iuriſconſ. & huius tituli argumento uidentur accommodata.
Itaq; ſic malo: Iuriſdictio eſt publica iuris dicundi poteſtas, quam magiſtratus qui pro tri-
bunali ius dicit ex ordinario officij ſui iure atq; munere habet, exercet, & mandat. Porrò
Vlp. [k] cum ait, iuriſdictionem etiam eſſe iudicis dandi licentiam, nõ definire iuriſdictionem
uoluiſſe, ſed poteſtatem dandi iudicis iuriſdictioni incluſiſſe uidetur [l]. Ac hæc quidem tem-
poribus Iuriſconſ. conueniunt, qui propriè ſic iuriſdictionem ad ius dicẽtem magiſtratum
retulerunt. Sed hodie diſcrimine illo magiſtratuum ſublato latiore ſignificatu, ut antè di-
ctum eſt, hoc nomen uſurpatur.
4 Propria iuriſdictionis ſunt, eſſe ius incorporale [m], indiuiduum [n], tranſmiſsibile, perpe-
5 tuum [o], iuris publici [p], quodq; inter res ſoli quadam interpretatione reputetur [q]. Species
omnimodæ iuriſdictionis hodie traduntur tres: imperium merum, imperium mixtum, &
iuriſdictio ſimplex [r]. Sed olim merum imperium, quod & nomen indicat, res erat ſecreta à
iuriſdictione [s]: quia non iure magiſtratus, ſed ex ſpeciali populi conceſſu, & quodam quaſi
priuilegio dabatur: quare nec mandata iuriſdictione tranſibat [t].
6 Merum imperium eſt, habere gladij poteſtatem ad animaduertendum in facinoroſos:
quod etiam poteſtas appellatur [u]. Huius imperij ſex gradus Dd. [x] faciunt, quos ſtudioſis
7 conſiderandos relinquo. Mixtum imperium eſt, cui etiam iuriſdictio ineſt [y]: hoc eſt, quantũ
arbitror, quod permixtum eſt iuriſdictioni, & cõpetit magiſtratui ordinario, ſeu curuli qui
iuriſdictionem habet [z], & pro tribunali cognoſcit: unde & mandata iuriſdictione transfer-
tur [a]. Dicitur autem imperiũ potius quàm iuriſdictio: quia non in iure dicendo, ſed in exe-
quendo, imperando, iubendo uerſatur [b]. Cum autem magiſtratus non iubeat, neq; exequa
tur citra cauſæ cognitionem [c]: ideo & iuriſdictionẽ illi imperio ineſſe rectè dicitur [d], ut qui
habeat mixtum imperium, intelligi debeat & iuriſdictionem habere, & iudicis dandi licen
tiam [e]: contrà penes quem eſt ordinaria ſuperior de qua dictum eſt iuriſdictio, is etiam im-
perium mixtũ habere uideatur [f]: quia ſine coercitione, & imperio ac poteſtate iubendi, mit-
tendi in poſſeſsionẽ, dandi iudicis, coercendi, &c. explicari iuriſdictio nequit [g]. Bartol. [h] ad
uſum ſui temporis omnia accommodans, quãdo ueteres illæ magiſtratuum diſtinctiones
atq; ordines unà cum rep. Ro. interierunt, mixtum imperiũ ita definit, ut ſit iuriſdictio, quæ

a tot. tit. C. de iuriſd. & for. comp.
b tot. tit. C. Si à non cõp. iud. uid. Dd. in l. fin. C. de excep. & in l. quidam. 57. de re iudica.
c l. penult. ſup. de iuſt. & iure. l. 4. de inter. act. l. unic. C. ne quis in ſua cau.
d Iaſ. hic in rub. & in l. qui iuriſdictioni. num. 10. h. t. l. 1. & tot. h t. l. 4. §. fin. l. ſolẽt. de off. procon. tot. tit. de off. iur. Alex.
e l. 1. uerb. iuriſdictionẽ mandant. de off. eius cui mand. eſt iur. gl. ad uerb. iuriſdictio in §. oportet. de defenſor. ciuit. in auth.
f l. ſi idem. 11. h. t.
g l. 1. nu. 3. h. t. poſt glo.
h uid. de hac Cluſſ. Oldendor. et latè Gouea. de iuriſd.
i in c. ad hoc. nu. 4. de allod.
k in l. 3. h. t.
l ut in l. cum prætor. 12. de iudic.
m Bal. conſi. 161. propo arbatur. uol 3 et in c. ad hoc. nu. 4 de allod.
n gl. in c. prudentiam. ad uerb. tenetur. ubi Panor. nu. 12 Imol num. 7. & 12. de off. iud. de lega. Bart. in l. fin nu. 3. de rer. diuiſ & in l. ſi uni. nu. 8. de re iudi. Bal. in c. 1. §. præterea. nu. 3. de proh. feud. alie. per Feder.
o Bal. in l. 1. C. de emanc. lib. uid. Bart. in l. non ambigitur. de legib.
p Bal. in d c. 1. §. ad hoc. nu. 2 de allo. per l. 1 §. huius ſtudij. uerb. publicum quod ad magiſtratus de iuſt & iur. l. ſi id quod. 2 h. t.
q c. licet. 9. de prob. ubi gl. ad uerb. uti poſſid. uid. Dd. in l. 3. h. t.
r Cic. in epiſ. ad Q. frat.
s l. 1. et tot. tit. de off. eius cui mand. l. 4. & 6. de off. procoſ.
u l. 3. h. t. l. poteſtat. 125. de uer. ſig. l. nemo. 71. de reg. iur.
x Bar. nu. 6. Iaſ. nu. 24. in d. l. 3.
y l. 3. h. t.
z l. 4. h. t.
a l. ult. de off. eius cui mãd. eſt iuriſd.
b l. 1. & 4 h. t.
c l. nec quicquã. 9. §. ubi decretũ. de off. procoſ. ubi Bart. et Iaſ. l. nec ei. 17. de adopt. l. uerũ. 11. § ſciendũ. de minor. l. à diuo Pio. 15. § ſi ſuper. de re iud.
d l. 3. h. t.
e l. 3. h. t.
f l. 4. h. t.
g l. 2. h. t. iunc. l. ult. de off. eius cui mãd. eſt iuriſ.
h in d. l. 3. nũ. 15

officio iudicis nobili expediatur, priuatam utilitatem reſpiciens. & ab hoc iuriſdictionem 8
ita diſtinguit, ut iuriſdictio ſit, quæ officio iudicis mercenario, non nobili, uelut imperium mixtum expediatur, priuatam utilitatem reſpiciens[a]. Sunt & aliæ iuriſdictionis diuiſiones paſsim traditæ. alia enim dicitur eſſe uolũtaria, alia contentioſa[b]: quibus Baldus[c] tertiam ſpeciem, nempe ſtatutariam adijcit: alia ordinaria, alia delegata[d], quæ etiam data[e], ſeu mandata[f] appellatur: alia conſenſu partium prorogata[g].

Quod ad cauſam efficientem attinet, Bartol.[h] ait, omnem iuriſdictionem dari uel per le- 9
gem, uel per populum, uel per conſuetudinẽ. Legis & populi ius, princeps hodie ad ſe tranſtulit[i], penes quem dicitur eſſe omnis iuriſdictio: & ab eo uelut perenni fonte, in reliquos magiſtratus inferiores dẽriuare[k]. Conſuetudine etiã[l], & præſcriptione[m] acquiri iuriſdictionem conſtat: quæ quidem unà cum territorio præſcribitur annis 10. uel 20. ut res immobilis[n]: citra territorium, ut res incorporalis, 30. uel 40. annis[o]: exceptis regalibus, quæ non niſi tanti temporis uſu, cuius initij non exiſtat memoria, acquiruntur[p]. Priuatorum conſenſu non datur iuriſdictio[q] (quia, ut dixi, iuris publici eſt, quod priuatorum pactis conſtitui mutariq́ nequit[r]) ſed tantummodo prorogatur[ſ]: hoc eſt, priuati nullam iuriſdictionem non habenti adijcere poſſunt: ſed in eum qui aliàs ex lege iuriſdictionem habet, conſentire, eiq́ ſe ſubijcere poſſunt.

10 Materia in qua ineſt iuriſdictio, ſunt perſonæ & territoria. In territorio ineſt iuriſdictio, authore Baldo, paſsiuè & materialiter, uelut in re inanimata: in magiſtratus uerò perſona, formaliter & actiuè, tanquam in ſubiecto animato[t]. magis tamen, & certè in dubio, cohære re iuriſdictio potius territorio, quàm perſonæ intelligitur[u].

Materia circa quam uerſatur iuriſdictio, ſunt perſonæ & res[x]: nemo tamẽ ſibi aut ſuis ius reddere debet[y], niſi partium uoluntate ſit datus & electus iudex[z]: neq́ ſuperiori aut æquali, niſi ſponte ſe ſubiecerint[a]: neq́ de rebus ad ſuam iuriſdictionem non pertinentibus.[b] Aliorum enim iuriſdictio ad certas perſonas[c], aliorum ad certas cauſas[d], quorundam ad certas quantitates[e], nonnullorum ad certa loca eſt[f] adſtricta: qua in re commiſſæ mandatæq́
11 iuriſdictionis forma eſt ſequẽda. Sed nec omnia mandari poſſunt: ut ius gladij[g], cauſę ſtatus[h], & quę nominatim priuilegio aliquo, uel ſpeciali legis diſpoſitione magiſtratui iniunguntur[i], uel etiam priuatis ex legis conceſſu[k] mandantur. Mixtum autem imperium mandari poſſe, certum eſt[l]: quia cum iuriſdictione cohæret, & tranſit[m]. Quanquàm iure Canonum[n], & moribus noſtris[o], omnia ferè hæc iure magiſtratus competant, & hodie transferri ac mandari indiſtinctè poſsint, ut de his anxiè diſputare, non ſit operæpretium.

Forma exercendæ iuriſdictionis aut ſolennis eſt in loco æditiore & pro tribunali[p] ſeden- 12
te magiſtratu, aut de plano[q] ſtante pedibus (unde pedanei fortè dicti) in plana terra, uel tranſeũte iudice: mandãdæ aũt iuriſdictionis uaria[r], pro uario mandãtis arbitrio: probandæ quoq́ iuriſdictionis forma & ratio multiplex: puta per notorietatẽ[ſ], inſtrumẽta, priuilegia[t] antiqua[u], teſtes qui de actibus exercitę iuriſdictionis teſtãtur[x]: puta pręceptis, multis, executionibus, perceptione cõmodorũ[y], collectis[z]: itẽ per antiquã famã, & per præſumptionem iuris.

parte. 5. part. princip. quæſt. 1. 2. 3. p l. domini. C. de agric. & cenſ. lib. 11. Bart. in l. ſi publicanus. §. in uectigalib. de publica. & in l. j. C. de aur. cor. lib. 10. Iaſ. in d. l. 3. nu. 20. h. t. Salic. in l. 2. C. non. uectig. imp. non poſſ. Alex. conſ. 78. uideretur. nu. 5. lib. 6. q l. 3. C. eo. l. pen. de iudic. r l. ius publicum. cum ſimil. de pac. ſ l. eſt receptum. 14. l. ſi conuenerit. 18. h. t. l. j. & 2. de iud. t Bal. in l. j. §. initio. nu. 2. de off. præf. urb. & in §. ad hoc. num. 5. & 6. de allod. ſequitur Iaſ. in l. j. num. 15. de iuriſd. Boer. deciſ. 227. num. 7. Mont. in tract. fin. reg. cap. 11. num. 15. u Bart. in l. inter. de acq. rer. dom. & conſ. 189. primo quæſitum. num. 2. per l. j. §. cum urbem. de off. præf. urb. & tit. C. ubi & apud quem con. l. quicunq́. de fun. limit. C. lib. 10. c. 1. ubi Bal. & Dd. de cap. qui cur. uen. in uſib. feud. x l. 1. 2. 4. & tot. h. tit. y l. qui iuriſdictioni. 10. h. t. z l. in priuatis. 78. de iudic. a l. eſt receptum. 14. h. t. l. 4. de recept. arb. Bar. in l. fin. num. 5 de rer. diuiſ. & in l. unic. §. 1. num. 7. ſi quis ius dicent. non ob. b l. ſolet. 16. §. fin. h. t. l. ſolemus. 65. §. fin. de iudic. c l. magiſteriæ. 6. C. eo. d d. l. ſolemus. l. fin. C. eod. d. l. ſolet. e l. ſi idem. 11. cum l. ſeq. l. cum quidam. 19. h. t. in auth. de appel. & de defenſ. ciuit. gl. in d. l. ſolet. f tot. tit. de off. iur. Alex. g l. nemo poteſt. 71. de regul. iur. l. 12. de off. eius cui man. iur. h l. 2. C. de ped. iud. i d. l. 2. l. cum hi. 8. § ſed nec. de tranſac. l. muto. 6. §. tutoris. de tutel. k d. l. muto. §. tutoris. l. nec mandante. de tut. & curato. l. 2. de off. eius cui mand. Cic. Phil. 2. l l. fin. l. j. §. fin. de off. eius cui mand m l. 2. 3. h. t. n c. quod ſidem. 10. ubi gl. de off. ordi. Socin. tract. cita. art. 4. nu. 7. o Alber. Dec. in d. l. j. de off. eius cui man. Cagnol. in d. l. nemo. 71. de reg. iur. p l. pen. ſuprà de iuſt. & iur. q l. nec quicquam. 9. §. 1. & 2. de off. proconſ. §. 2. Inſt. de libert. l. 2. de fer. cu: ſimil. r l. ſolet. 16. h. t. ſ Bal. in l. fin. nu. 42. C. de edic. diui Adria. Mont. in tract. fin. regun. cap. 77. cum ſeq. t c. cum cauſam. 13. de proba. u Bal. conſ. 161. proponebatur. num. 3. uol. 3. per l. Celſus. de proba. l. monumentorum. C. de rel. & ſump. fun. Aretin. conſi. 42. Mont. tract. fini. reg. cap. 61. num. 4 x Iaſ. in d. l. imperium. num. 23. Bal. d. conſi. 161. Mont. cap. 52. num. 5. et 6. y Bal. præall. conſ. 161. z Bal. d. conſi. 161. num. 3. per l. forma. de cenſ.]

a Bart. in d. l. 3. num. 23.
b l. j. ubi gl. ad uerb. conſilium. de off. conſ. l. j. ubi gl. de off. prætor. Spec. tit. de fer. §. ſequitur. num. 7. Marant. part. iud. 4. diſtin. 17. num. 62.
c in l. j. C. de emanc. liber.
d Spec. de iuriſdict. iud. ex. de off. ordina. item de off. iud. de.
e l. 2. h. t.
f l. 6 h. t.
g l. j. C. de iuriſdic. l. j. & 2. de iudic. l. ſi qui ex cõſenſu. C. de epiſ. aud. l. inter. ad municipa. c. 1. ubi glo. de off. delega. uid. Dd. in l. ſi conuenerit. h. t.
h poſt gl. in l. & quia. h. t. idem Inno. in c. eccleſiarum. de off. ordin. et not. in c. 2. Ne prælati. uic. ſuas. Spec. de iuriſdic. &c.
i l. j. de conſt. prin. l. j. cum ſeq. C. de legib.
k l. 1. & tot. tit. ad l. Iul. de amb. §. interim. in auth. de defenſ. ciuitat. Bal. conſi. 161. proponebatur. uol. 3.
l l. more. ubi gl. & Dd. h. t. l. uiros. C de diuer. off. lib. 12. l. fin. ubi gl. de aq. pluui. arcen. gl. in l. 2. ad uerb. ex lege. quod cuiuſq. uniuerſ. per l. j. ubi Bal. & l. fin. C. de emancipa. Innoc. in c. eccleſiarũ. de off. ord. c. 2. Ne prælа. iur. ſuas. uide Spec. de iuriſd. om. iud.
m d. l. uiros. C de diuerſ. off. lib. 12. Iaſ. latiſſimè poſt alios, in l. 3. nu. 20. 22. h. t.
n Bal. in l. fin. C. de præſcrip. lon. temp. Boer. deciſ. 227. nu. 9. per c. ex literis. de iur. patro. Monta. in trac. fin. regund. ca. 77. nu. 9.
o c. auditis. 15. c. cum olim. 18. de præſcrip. uid. latè Franciſ. Bal. in tract. præſcrip. in 2.

rē iuris, qua unūquodq; præſumitur illius eſſe iuriſdictionis, cuius eſt territorij [a], & cū apti tudine totā iuriſdictionē obtinere, qui exercitium certorū actuum præſcripſit [b]: ut habet cō munis opinio [c]. etiamſi Bart. [d] & alij quidā contrà opinentur: ut tantum ex iuriſdictione ſci licet intelligatur præſcriptum, quantum inuenitur poſſeſſum. quorum opinio uera eſt, cum alius eſt in generali poſſeſsione iuriſdictionis [e], aut quādo iuriſdictio præſcripta nō eſt fun data iure communi [f]: aliàs receptius eſt, uno iuriſdictionis actu præſcripto, reliquos etiam qui eiuſdem generis ſunt (nam in diuerſis ſecus eſt [g]) præſcriptos uideri.

13 Finis iuriſdictionis eſt, ut religio [h] & pax [i] ſeruentur, finiātur lites, & reddatur cuiq; ſuum. Quod ad effectū attinet, iuriſdictio producit actionē confeſſoriam & negatoriā, qua defen dat [k]. & ex hoc edicto proponitur actio pœnalis in eos qui album prætoris corruperūt [l]: quin etiam hodie pœna fractæ pacis tenetur, qui alienam iuriſdictionem uiolat [m]. Qua de re, ſimul & de tota iuriſdictionis ui atq; authoritate, paulo pòſt [n] plura dicentur [o].

14 Finitur iuriſdictio ordinaria, morte eius cui commiſſa eſt, non morte mandantis [p]: item non utendo, ac præſcriptione [q] (ſupremi principis poteſtate excepta [r]) ſcilicet poſſeſsione per prohibitiònem interuerſa [s]. nam aliàs iuriſdictio, utpote res meræ facultatis [t], non præ ſcribitur [u]. In ſingulis porrò cauſis finitur, finita inſtantia uel lite [x], aut iudice recuſato [y]. Iu riſdictio delegata finitur morte delegati [z] & delegātis: ſi quidem negocium per citationē [a], necdum ſit inchoatum, & res adhuc exiſtat integra [b]: item reuocato mandato [c], & tempore, quod iudicio præſtitutum erat, tranſacto [d]: ſeu (ut nunc loquuntur) elapſo termino cōmiſ ſionis [e]: item recuſatione [f], appellatione [g], finitoq; negocio commiſſo [h]: & alijs modis, qui alibi copioſius explicantur [i]. Prorogata iuriſdictio etiam pœnitentia finitur, ſi antequam iudex adeatur, eius conuentionis alterutrum paciſcentium [k] pœniteat. Etſi enim is qui for tè pœnam hoc nomine promiſit, ex ſtipulatione teneri poteſt, ad id quod intereſt iudicem aditum non eſſe [l] tamen ex tali conuentione, coram iudice non ſuo conueniri nequit: cùm pactis priuatorum non detur iuriſdictio [m], nec ius citandi cogendiq; ullum, iudex cuius an tea non fuit, neq; dum per litis conteſtationem facta eſt ordinaria iuriſdictio, habeat [n].

QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM ſtatuerit, ut ipſe eodem iure utatur.

Tit. II.

1 *Quare de hoc edicto hic agatur.*
2 *Verba, & explicatio edicti.*

1 ET hæc quidem hactenus de iuriſdictione. Quia uerò non modò in ſuſcipiendæ digni tatis auſpicijs perpetua, ſed in ſingulas quoq; cauſas ſingularia edicta magiſtratus, puta prætores, ſæpe proponebant, impartiebantur iudicia, dabant actiones, præſcri bebantq; dato iudici quid ſequi haberet neceſſe: ideo priuſquam in tractationem iudicio rum progrederentur, uiſum fuit iuris compoſitoribus, hoc præmiſſo edicto & iudicem & li tigatores admonere, ne uel ille concedere, uel hi petere ius iudicium ue aliquod iniquum iniuſtumq; audeant: cæteroquin cogendos ut iure quod in alios ſtatuerint, aut obtinue rint, poſtea quandocunq; uſus uenerit, utantur: quæ eſt iuſtiſsima impetrandorum & con

2 ſtituēdorum iudiciorū regula atq; norma. Hoc edictū, quod & Ciceronis ætate in uſu fuiſſe uidetur [a], ſummā habet ſine iuſta cuiuſquam indignatione æquitatem. Quis enim aſper nabitur idē ius ſibi dici, quod ipſe alijs dixit, uel dici effecit [b]? aut quis iuſtiſsimā illā, & à na tura profectam [c] talionis legē, deprecari iuſtè poteſt? cùm hæc ἀντιπονθὸς retineat ciuitates [d], & (ut eſt apud Euripidē [e]) amicos amicis, urbes urbibus, ſummos deniq; cum infimis, ſine

in l. more. h. t. q *c. cum olim. de priuileg. c. cum perſonæ. eo. tit. in 6. Bald. in tract. præſcrip. 1. parte. 5. partis. conſt. 12.* r *c. cum non liceat. ubi Panor. & Canon. de præſcrip. & c. cum inter. de conſ. Bal. præalleg. quæſt. 2. num. 2.* s *Iaſ. in l. quo minus. num. 31. de flum. Corn. conſil. 268. num. 25. uol. 4.* t *gl. in l. ſolent. in fin. de off. pro. Panor. in c. quod translationem. num. 4. de off. lega. Bald. in l. hæc autem iura. num. 1. de ſer. urb. præd.* u *Iaſ. in l. beneficia. num. 56. de conſt. princ. per l. in filijs. C. de decur. lib. 10.* x *l. properandum. C. de iudic.* y *uid. an ordinarius recuſari poßit, in l. apertißimi. 14. C. de iudic.* z *c. pen. de off. del.* a *c. gratum. 20. de off deleg. Iaſ. in d. l. & quia. 6. num. 56. & 57.* b *d. l. & quia. 6.* c *c. inſinuante. 25. de off. delega.* d *c. 4. de off. deleg. l. cum prætor. 14. & l. iudicium. de iudic.* e *c. de cauſis. eo. de off. deleg.* f *c. licet. de for. comp. c. ſecundò requiris. de appell.* g *c. ut debitus. de appell.* h *l. iudex. 55. de re iud.* i *gloſ. in c. in literis. 9. de off. deleg.* k *l. ſi conuenerit. 18. h. t.* l *l. diem. 27. §. fin. de recep. arb. Bart. Iaſ. num. 26. in d. l. ſi conuenerit.* m *l. priuatorum. C. eod.* n *l. final. h. t.*

a *Cic. epiſt. 1. ad Qu. fratrem.* b *l. j. hoc tit.* c *Cic. de inuent. lib. 2. c. 5. & 12.* d *Ariſt. πολιτ. lib. 2. & 5. de moribus.* e *In Phœnißis.*

a *c. 2. de reſti. ſpol. in 6. c. cum epiſc. 7. de off. ord. Panor. in c. ſi diligenti. de præſcrip. c. per uenerabilē. Quiſ. ſint legit. Imol. in c. nonnis. num. 3. & 4. de iureiur. Soc. conſ. 86. in cauſa. nu. 6. uol. 1. Montan. in trac. fin. cap. 61. num. 4.*
b *Soc. conſ. 187. in controuerſia. nu. 6. uol. 2. Angel. in l. cum ſuper. C. de rei uen.*
c *Spec. de iuriſd in prin. nu. 35. Innoc. in c. 2. nu. 3. de cap. monach. Cyn. Salic. & alij in l. j. C. de eman. lib. Iaſ. in d. l. imperium. nu. 23. Bal. conſ. 161. proponebatur. uol. 3. Alex. conſ. 68. uiſo. nu. 70. uol. 2.*
d *in l. j. de itin. act. priu. Iacob. in tract. feud. uer. & cum mero. nu. 15. Schurff. conſi. 86. cent. 2.*
e *Innoc. in d. c. 2. de cap. mo. nu. 3. Panor. in c. cū olim. nu. 6. de præſcrip. Iaſ. in l. 3. in prin. nu. 36. de acq. poſſ.*
f *Iaſ. in d. l. 3. num. 40. text. in c. 1. & 2. de reſt. ſpol. in 6.*
g *Iaſ. in d. l. 3. nu. 23. Panor. & Can. in c. cum dilectus. de cap. mon. Schurff. d. conſ. 86.*
h *l. 4. C. de ſum. trin.*
i *l. cōgruit. de off. præſ. l. 2. cū ſeq. C. de ped. iu.*
k *Ferr. in for. lib. act. confeſſ. §. plenam. num. 7. per not. Innoc. in c. cōquerēte. 16. de of. ord.*
l *l. ſi quis id quod. 7. cū ll. ſeq. h. t. §. pœnales. 12. Inſt. de actionib.*
m *aid. Henning. in conſi. de territo. Sax. lib. 2. art. 71.*
n *ad tit. Si quis ius dicent. non obtemp. cum ll. ſequent.*
o *ad tit. ſi quis in ius uoc. cum ſeq.*
p *c. 2. de off. leg. Alex.*

cuiuſquã querelæ pari iure coniungat, ſocietq; [illegible], ut dicitur. Verba edicti hæc ſunt: QVI MAGISTRATVM (in ipſa urbe) POTESTATEM VE (in prouincia, nam id uerbi ad magiſtratus prouinciales potiſſimùm refertur[a]) HABEBIT, SI QVID IN ALIQVEM NOVI (nouitas enim ſuſpecta eſt. Cic. 3. in Ver. Noua iura, noua decreta, noua iudicia poſtulabantur: aliàs magiſtratus non nouum ius, nouaq; iudicia, ſed conſueta & uſitata conſtituere & decernere poſſunt ac debent[b]) IVRIS STATVERIT (quod cum effectu accipitur, & conſummatam, nõ cœptam iniuriam denotat[c]. ius enim id ſignificat, quod uim iubendi habet, & neceſſitatem obediendi imponit: quare cum uerba edictorum propriè accipienda ſint, ius ſtatutum illud meritò intelligitur, quod non inceptione aliqua, ſed perfectione ſtatutũ eſt) IPSE QVANDOQVE (ſcilicet cum abierit magiſtratu. nam quo ad eum gerit, in ius uocari non poteſt[d]) ADVERSARIO POSTVLANTE (non modò illo qui læſus eſt, ſed omni qui quandoq; experitur[e]) EODEM IVRE VTI DEBET[f]. Hoc primum eſt edicti caput, quo iudex pati legem cogitur, quam ipſe tulit: niſi ſine ipſius fraude per aſſeſſoris imperitiam, ius aliter dictum ſit quàm oportuit[g]. Secundum ad litigatores pertinet, & ita ſe habet.

SI QVIS APVD EVM, QVI MAGISTRATVM POTESTATEM'QVE HABEBIT, ALIQVID NOVI IVRIS OBTINVERIT, QVANDOQVE POSTEA ADVERSARIO EIVS POSTVLANTE, EODEM IVRE ADVERSVS EVM DECERNETVR: SCILICET VT QVOD IPSE IN ALTERIVS PERSONA ÆQVVM ESSE CREDIDISSET, ID IN IPSIVS QVOQVE PERSONA VALERE PATIATVR[h]. Sciendum autem eſt, hoc edictum iniuſtis petitionibus & impetrationibus oppoſitum, & earum coercendarum cauſa propoſitum eſſe. Quare etiamſi quis iure iudicio'ue iniquè impetrato non utatur, nihilominus huic edicto locus erit[i]. eſt enim delictum conſummatum, quod edictum coercere uoluit: uidelicet petitio & impetratio, ut quæ de delicto imperfecto hîc diſputari ſolent, nihil aduerſentur[k]. Hoc edictũ & fideiuſſori nocet[l]: & eum etiam coercet, qui quod iniquè impetratum eſt mandauit, aut habuit ratum[m]. Quare ſi is pro quo ſpopondiſti, impetrauit purum iudicium à prætore, ne aliquis debitor ipſius aduerſus eum exceptione iuſta quæ ei cõpetebat, utatur: deinde tu in negocio, in quo ſpopondiſti (nam in alia ſeparata cauſa factũ alterius tibi nocere non debet) uelis exceptione uti: nec te, fideiuſſore ſcilicet (ne te excipiente principalis debitor à pœna huius edicti per te liberetur) nec ipſum principalem debitorem, hoc à magiſtratu oportebit impetrare, ut iudicij formulam ſub exceptione concipiat: ſed dabitis purũ ſine exceptione iudiciũ, ut par pari referatur: etſi interdum patiare iniuriam, hoc eſt damnum[n], ſi ſoluendo debitor non ſit[o]. Eius enim inopia, actionem tibi reddit inanem[p], quam ex mandato, ut fideiuſſor, contra principalem hoc nomine habes[q]. Hæc pœna etiam in hæredes tranſit[r]. Nam etſi pœnalia iudicia non tranſeunt ſua natura in hæredem, niſi lite conteſtata[s]: tamen ſicuti actiones ciuiles earumq; impetrationes in hæredes deriuantur[t], & ab his incipiunt[u], ita & illarum denegationes in hæredes tranſeunt. quod non tam pœna, quàm æqualis iuris diſtributio eſſe uidetur.

a l. eum qui. 13. ĩ. tit. 1.
b l. 4. l ſi in aliquam. 7. de off. procon. l. 5. C. quæ ſit lon. conſ. l. 5. C. de ſeruit. cum ſimil.
c l. 5. § final. ff. l. 1. 9. ſi is qui. de exer. act.
d l. 2. de in ius uocan.
e l. 3. § 1. in fi.
f d. l. 5. § 5.
g l. 2. hoc tit.
h d. l. 5. uerſ. ſi quis.
i l. 3. in prin. h. t.
k uid Bal. Salic. & Dd. in l. ſi quis non dicã rapere. 5. C. de epiſc. & cler. l. qui falſam. 19. de falſ. l. 5. de extra. cri. l. qui ea. 67. de furt.
l d. l. 3. § ſi is. 3.
m d. l. 3. § 1.
n l. 5. § 1. ad l. Aquil.
o l. 3. § ſi is pro quo. 3. hoc tit.
p l. 6. de dol. mal.
q l. 6. § 1. l. 18. manda.
r l. 3. § quod autem. 5.
s l. in honorarijs. 33. de act. § 1. inſt. de perp. & temp.
t l. ex depoſiti. 11. l. ex cõtract. 48 de actio.
u tot. tit. C. ut act. ab hære.

SI QVIS IVS DICENTI NON OBtemperauerit. Tit. III.

1 *Continuatio.*
2 *Ad quot magiſtratus hoc edictum ſpectet.*
3 *Actionem hanc competere iudici, non litigatori, contra Duarenum.*
4 *Ad quid detur hoc iudicium.*
5 *Quis dicatur non obtemperaſſe.*
6 *Quando hæc actio etiam in actorem detur: & de alijs remedijs tuendæ iuriſdictionis.*

ESt & hic titulus in ueſtibulo iudiciorum poſitus, ut in ipſo ingreſſu litigatores ad- 1
moneantur, non ridiculam aut eluſoriam exiſtere iudiciorum authoritatem[a], ſed o-
mnino morem iuſſui iudicis gerẽdum: ſcientq;, permiſſum omnibus magiſtratibus, 2
non tamen municipiorum duumuiris (qui quamuis ſumma in municipijs fungebantur
dignitate, ordinariam tamen iuriſdictionem & ius mulctæ dicendæ, quæ penes ſolum e-
rant præſidem, præfectumq; prouinciæ, non habebant[b]) ſecundum ius ſuæ poteſtatis, de-
fendere iuriſdictionem ſuam pœnali iudicio[c]. Ex quo perſpicum fit, hoc iudicium ad di- 3
ctionem mulctæ pertinere, æſtimationemq; pœnæ, qua contumacia uindicatur, complecti,
non uerò in litigatoris rem dari: cui ſi daretur, non dici poſſet magiſtratus iuriſdictionem
ſuam

a l ſi prætor 75. de iud. l ſi ne quid in loc. pub.
b l. 5. § ult. C. de defenſo. ciuit. l 3. C de mo[illegible] ...l. l. 2 § final de iudic.
c l. 5. in prin. hoc tit.

ſuam pœnali iudicio defendere, ſed ipſum litigatorē ſe ab iniuria tueri dicendū eſſet: quem
cùm alijs, de quibus poſtea agetur, remedijs aduerſus cōtumacē aduerſariū defendi uidea-
mus, quorſum pertinuiſſet hoc edictū proponere, à cæteris, quæ de dāno litigatoris loquū-
tur, ſeparatū? Deinde quæ ratio eſſet, quare apud duumuiros eiuſmodi priuata cauſa tracta
ri, aut ab his intentari non poſsit, ſi ad ius priuatorū, & non ad mulctæ dictionē, quæ duūui
ris non cōpetit [a], pertineret? Iam uerò nullam habet rationē, læſa iudicis authoritate, litiga-
tori exactionē concedi, qui nulla re læſus ſit. nec enim in ipſum, ſed in magiſtratū contume
lia ſpretæ iuriſdictionis, & non admiſſæ executionis (quæ contumaciæ ſpecies hoc edicto
duntaxat coercetur) redundat: & ut damnū maximè hoc nomine litigator patiatur: tamē
ſans habet, ſi illud alijs remedijs recuperare queat. Cur ergo ei pœna debeatur, qui iniuria
4 affectus non eſt? Quid quod hoc iudiciū ad id quod intereſt, dari negatur [b]: ſed quanti ea
res eſt, hoc eſt, quanti æſtimata erit à iudice contumacia, concluditur. Ea enim clauſula, quā
ti ea res eſt, ſignificat rei qua de agitur, æſtimationē [c]. Cum igitur hîc de cōtumacia agatur,
denotat ea clauſula, contumaciæ æſtimationē, hoc eſt, pœnā contumaciæ debitā. Vnde neq;
in hæredē, neq; poſt annū hæc actio, inquit Vlp. datur an aūt hæredi detur, nullū uerbum:
quod tamen omiſſum non fore, credibile eſt, ſi hæc actio in rem litigatoris eſſet. Exiſtimo i-
gitur, hoc iudiciū pœnale ab ipſo magiſtratu, cuius uiolata contēptaq; ſit maieſtas, uel alio
quolibet, magiſtratus tamen nomine, conſtitui aduerſus contumaces ſolitū: datis iudici-
bus, qui pro hominū, rerū ac tēporum ratione æſtimarent, quanti ea res, hoc eſt, qua mul-
cta eiuſmodi iniuria uindicāda eſſet: eoq; uelut actionē iniuriarū [d], pœnalem & prætoriā [e],
anno circumſcriptā fuiſſe. idq; Bal & Alex. hîc innuunt [f]: qui eapropter uolunt, ob ſpretum
iudicis mādatū, poſt annū agi nō poſſe (etſi in alijs fortè delictis mulctādis ſecus fuerit, cū
pœnæ regulariter uiginti tantū annis præſcribātur.[g]) aiuntq;, hanc eſſe quādam in factum
actionē, ad exactionem mulctæ iudicibus & procuratori fiſci propoſitam [h]. Etſi aūt alioqui
magiſtratibus non liceat de ſuis cauſis cognoſcere [i], ut ſuprà dictum eſt: tamen cùm hoc iu-
dicium ſit quaſi publicū, pertineatq; ad conſeruandam uindicandamq; à contemptu ma-
giſtratuum dignitatē, exiſtimo permiſſum fuiſſe, ſaltem ut iudices cognituros de contuma
cia, dare potuerint. Cur enim id minus liceat, quàm mulctam imponere, aut iubere iudicare de
cauſis ſuſpicionis [k], uel iniuria ſibi illata [l]? Nec uerò dicendum eſt, hanc cauſam propriè ad
magiſtratum pertinere. Nam primò, hoc iudiciū quaſi publicum eſt, & populare, ſicuti & re
liqua quæ ad tuendam iuriſdictionē pertinent [m]. Deinde eſt iudicium de mulcta: mulcta au
tem non applicatur parti petenti, aut magiſtratui, ſed fiſco [n]. Nam etiamſi aliàs in populari
bus, ubi dubitatur cui pœna applicanda ſit, ea parti petenti debetur [o]: tamen aliud eſt in iu-
dicio mulctarum, cum lege expreſſum ſit, eas fiſco applicari oportere [p]. Quare non tam ma
giſtratus quàm fiſci cauſam hîc agi, dicēdum eſt. Sed quia in nō obtemperantes hæc actio
5 prodita eſt, uideamus quiſnam uideatur non obtemperare. Is uidetur, inquit Vlp. iudici
non obtemperaſſe, qui quod extremum in iuriſdictione eſt, non fecit: ueluti ſi quis rem mo
bilem uindicari à ſe paſſus non eſt, ſed duci eam uel ferri paſſus eſt (ab ijs uidelicet, qui de-
cretum iudicis, rem fortè litigoſam aut pignus auferri iubentis, exequūtur) hic utiq; haud-
quaquam uideri poteſt non obtemperaſſe. Quemadmodum enim lex obligat aut ad obe
diendam, aut ad pœnam: ita & iuſſus magiſtratus. unde qui pœnam contumaciæ præſtat,
paretq; executioni iudicis, non obtemperaſſe dici nequit [q]: imò pro abſoluto, & non am-
plius reo habetur, qui pœnam ſoluit [r]. Cæterùm ſi quod in iuriſdictione extremum eſt, quò
poteſtas iudicis pertingere poteſt, non fecerit, quæq; ſequūtur iudicis iuſſum, ut bonorum
poſſeſsionem decretam, rei ablationem, pignorum capturam, nō admiſerit, reſtiteritq; exe-
cutoribus: quia ultimum, quò iudex progredi poteſt, contempſit, meritò ius dicenti nō ob
6 temperaſſe dicetur. Quanquam autem hoc edictum in reos ſcriptum apparet, qui ſub-
terfugere ac ludificare iudicia ſolent (unde & fugientes appellant [s]) & iuſſa magiſtratus
ſibi grauia grauatè exequi patiuntur: tamen & petitorem aliquando hoc edicto teneri, La
beo ait [t]. Si enim is peremptorijs edictis citatus, non faciat ſui copiam, quamuis reus ab-
ſoluendus eſt, aut contumaci etiam in poſterum actio deneganda [u]: tamen quid cauſæ eſt,
ſi aut interſit reipub. nunc agi: aut ſi alia ratio exemplum poſtulet, quin uiolatæ ſuæ autho-
ritatis ſpretæq; iuriſdictionis pœnas ab actore, qui mota prius lite turpiter deſtiterit, uocan
tiſq; magiſtratus, atq; aliquid fortè præcipientis, exequentiſq; decretum contemnere ſit au
ſus, hoc edicto prætor expetere poſsit? aut cur etiam non concedatur l. C. ad caſus ſimiles,
ubi eadem inuenitur ratio, edictum prætoris, quamuis pœnale, prorogare [x]? Exempli gra-
tia. ſi actori uendicanti, qui poſſeſsionem reo interturbat, iudex præcipiat, ut turbatione de
ſiſtat, & res pignoraq; reo fortè ex fundo domoue litigoſa ablata reſtituat: atq; is detrectet,
reſiſtatq; magiſtratui, pignorum reſtitutionem exequēti: aut ſi tutori agenti, ut à tutela ex-
cuſetur aut liberetur, iudex ex iuſta cauſa præcipiat, ut interea negocia pupilli curet: iſq; de-
trectet,

a l.3. C. de mod. mulct. l. fin. C. de def. ciuit. l. 2. §. fin. de iudic. l. magiſtratibus. 12. de iuriſdict. ſup.
b l. 5. in fin.
c l. 4. §. pen. de ui bon. rap.
d l. ſi non conuicij. C. de iniur.
e Inſt. de perp. & temp. act.
f uide Bal. in §. fin. nu. 3.
g l. querela. 12. C. de falſ.
h Caſt. hîc in fine. uide etiam Alex. in l. diuus. de cuſt. reor.
i l. qui iuriſdictioni. 10. ff. de iuriſd.
k l. fin. in fin cum ibi nota. C. de iudic. c. ſuſpicionis. 39. de off. dele.
l l. eſt receptum. 14. h. t. Iaſ. & Dd. in d. l. qui iuriſdictioni. 10. h. t.
m l. ſi quis id quod. 7. ff. tit. 2. de iuriſd.
n l. 5. C. de mo. mulct. gl. in l. 2. uerb. mulcta. ſi quis in ius uoca. non ier.
o Bar. in l. 3. de ter. mot. glo. & Bart. ad l. ſi id quod uerb. quingentorum. ff. de iuriſdict.
p d l. 5. C. de mo. mulct.
q Felin. in c. 3. in fi. uerſ. quartus caſus. cum ibi alleg. de iureiur. Iaſ. in l. cum proponas. 21. num. 8. C. de pac.
r l. diuus. 7. de iur. patr. Bal. in auth. ſed nouo. nu. 4. C. de ſer. fugit.
s l. properandum. 11 §. & ſiquidem. C. de iud.
t l. unic. uerſ. non ſolum.
u Auth. q ſemel. C. quo. & quan. l. contumacia. 53. de re iudic.
x l. & ideo. 11. l. nam ut. 13. de legib. iunc. l. illud. 32. ad l. Aquil.

trectet, & magiſtratui, pignoribus captis coercere inſtituenti [a] aduerſetur, nec patiatur executionem: certè cum eadē hîc ſit contumacia, meritò eadē quæ in reo, mulcta obtinere debet, ne melioris ſit conditionis actor q̄ reus [b]. Et hæc quidē pœna hoc edicto ad tuendā iuriſdictionē eſt propoſita. Sciendum aūt eſt, & alios complures eſſe tuendæ iuriſdictionis, & exigendæ obedientiæ modos atq; uias: ut eſt captura, arreſtatio, incarceratio perſonæ inobedientis [c]: aut captura pignorum [d], denegatio audientiæ ſeu iuriſdictionis [e], miſsio in bonorum poſſeſsionem [f], ſequeſtratio poſſeſsionis [g] uel fructuum [h], ablatio alicuius rei donec pareatur [i]: item mulctam imponere [k], damnum aliquod inobedieti dare [l]: præcepto uel manu militari iuriſdictionē defendere [m], arbitrariè & criminaliter uiolatorē iuriſdictionis punire [n]: & hodie iure Sax. cauſam contumaci abiudicare. quod & iure ciuili olim licuiſſe uidetur [o]. Illud etiam tenendum, iudicem poſſe uno remedio non ſufficiente, ad aliud redire [p].

DE IN IVS VOCANDO TIT. IIII.

1 Quid ſit in ius uocare.
2 Forma uocandi in ius apud ueteres.
3 Ratio huius edicti.
4 Edicti partes tres.
5 Prima edicti pars, de ijs qui uocari non poſſunt.
6 Secunda, de his qui uenia prætoris impetrata uocari debent.
7 Tertia, de actione ex hoc edicto.
8 Interpretatio edicti, & pœnitentiæ eſſe locum.
9 Extenſum edictum, ne quis de domo uocetur, ne' ue puella impubes uocetur.
10 Quando dimittendus uocatus.
11 Qui non habet in ære, luat in corpore.
12 Quid hodie circa uocationem obſeruetur.
13 Explicatio methodica de in ius uocando: quid ſit citatio, quot eius partes, ſpecies, cauſæ, materia, forma, finis, effectus.

NVnc uideamus de in ius uocando, quod in omni lite primum eſt [a]. In ius uocare, nihil aliud eſt, quàm iuris experiundi diſceptandiq; cauſa uocare [b] ad eum, qui ius dicturus eſt [c]. Ac in uſu Romanis olim fuit, magiſtratu aut eius uiatore minimè conſcio, aduerſarium in ius uocare, & aut cum illo de die certa conuenire [d], aut inuitum reluctantemq; obtorto, quod aiunt, collo in ius, h. e. ad tribunal prætoris teſtato tamen [e] trahere. hinc illæ phraſes: In ius ducere, rapere, trahere [f], &c. ut apud Horatium [g]:

—— Caſu uenit obuius illi
Aduerſarius: &, quò tu turpiſsime, magna
Exclamat uoce. &, licet anteſtari? Ego uerò
Oppono auriculam. rapit in ius: clamor utrinq;
Vndiq; concurſus. ——

1
2

Neq; cuiquam impunè licebat ita raptum ui eximere [h], aut concurſum facere, impedimentumq; creare, quo minus quis in ius perduceretur [i].

Qua in re cùm uſu interdum ueniret, ut indigna paterentur illi, quibus reuerentia iure naturæ & gentium deberetur [k], aut qui alioqui neceſſarijs iuſtisq; occupationibus ita diſtinerentur, ut uocantē ſequi commodè haudquaquam poſſent: uiſum fuit prætori faciendū, ut edictum proponeret, quo exciperentur perſonæ, quas in ius ſine ſua uenia ducere non eſſet permiſſum, pœna in ſecus facientes 50. aureorum, ſiue, ut Iuſtin. [l] interpretatur, ſolidorū conſtituta. Hoc aūt edictū etſi tantū de in ius, hoc eſt ad tribunal prætoris uel præſidis [m] uocatione, non etiā de citatione ad pedaneum iudicē facta, egiſſe palàm eſt [n]: tamen uidetur poſtea ex conſtitutionibus [o] ad quālibet cuiuſq; iudicis citationem, interpretatione extenſum eſſe [p]. Sciendum autem eſt, huius edicti tres eſſe partes: quarum in prima prætor quaſdam perſonas uetat omnino in ius uocari: in ſecunda, quaſdam ſine ſuo permiſſu uocari prohibet: in tertia, pœnale iudicium in contrà facientes pollicetur. Prima pars ex Vlpian. [q] & Calliſtr. [r] colligi poteſt: quorum hæc ſunt uerba, quæ probabile eſt, ex edicto eſſe trāſlata. 3 4

a l. j. de adminiſt. tut in prin. §. fi. Inſt. de ſatiſ. tutor.
b l. non debet. 42. de reg. iur.
c l. conſentaneum. 8. ubi gl. ad uerb. cogendum. C. quo. & quan. iud. §. ſi uerò etiam. ubi glo. aduerb. omnimodo. in auth. de exh. re. Bart. hic num. 7.
d d. §. fina. Inſt. de ſatiſ. tutor. Fach. diff. Sax. 39. Chaſſ. in conſue. Burg. tit. de iuſtit. §. 7. uerſ. ſimplex. num. 8.
e l. ſed etſi. 26. §. ait prætor. 4. Ex quib. cauſ. maio.
f d. l. conſentaneum. C. quo. & quan. iu.
g l. j. §. iubet. de coll. bon. c. 1 de prob ſeq.
h c. fin. eo. tit. Clem. unic. de ſequeſt.
i Iaſ. in l. quo minus. nu. 100 de flum. Chaſſen. in conſ. Burg. tit. de iuſti. §. 5. nu. 85. Bald. in auth. omnino. C. ne ux. pro mar. Cano. in c. dilectus. de appellat.
k l. 2. ꝟ. ſi quis in ius uo. Iaſ. hic. §. fi. nu. 39.
l Bald. in l. quemadmodum. 29. §. magiſtratus. ad l. Aquil. Roma. in ſing. per l. ſi is cum quo. 20 com. diuidū.
m Iaſ. in d. l. quo minus. Chaſſ. præall. lo.
n Iaſ. in § pœnales. num. 102. cum ſeq. Inſt. de actio. Bar. hic in l uni. §. 1. nu. 6. per §. arripiat. in auth ut om. obed. iud. Iaſ in l. 3. §. prætor. num. 12. ꝟ. ne quis eum qui.
o l diuus. 8. de reſt. in int. l. contumacia. 53. de re iud. l. diffamari. C. de ing. manu. c. licet. de probat.
p Bart. hic. nu. 3. uide de hoc omnino Panor. in c. 2. nu. 12. de dol. & contumac. ſic l. 1. §. ſi uerò. C. de aſſer. tollen. l. 1. §. ſi frater. de coll. bon Ioan. And. in c. locupletari. col. pen. de reg. iur. in 6.

a §. fi. Inſt. de pœn. tem. litig. b l. j. hoc tit. c d. § final. d arg. l. de die. 8. in prin ꝟ. qui ſatiſ. cogan. e uide Cuiac. ob. li. 7. cap. 17. f uid. Plaut. in Pœnulo. g Sermo. lib. 1. Satyr. 9. h ꝟ. tot. tit. ne quis eū qui in ius uoc. i l. 4. ad l. Iul. de ui priua. k l. 1. 2. 3. 4. de obſeq. l. 1. 2. 3. C. hoc tit. l in d. §. fi. Inſt. de pœn. tem. litigan. m l. 1. & 2. C. eo. tot. h. tit. l. 4. de inter. act. tit. C. ne quis in ſua cauſ. ius dicat uel iud. n l. diuus. de in integ. reſt. l. & poſt. de iud. l. 2. & 3. ne quis eum. l. ſi uerò. Qui ſatiſ. cogan. o l. ult. C. 2. eo. §. ult. Inſt. de pœn. tem. litig. p Dd. hic paßim. & C. eod. q l. 3. & 4. h. t. r l. 2. h. t.

5 IN IVS VOCARI NON OPORTET, NEQVE CONSVLEM, NEQVE a
PRÆFECTVM, NEQVE PRÆTOREM, NEQVE PROCONSVLEM, NE- b
QVE CÆTEROS MAGISTRATVS, QVI IMPERIVM HABENT, QVI CO-
ERCERE ALIQVEM POSSVNT, ET IVBERE IN CARCEREM DVCI:
NEC PONTIFICEM DVM SACRA FACIT, NEC EOS QVI PROPTER
LOCI RELIGIONEM INDE SE MOVERE NON POSSVNT: SED NEC
EVM QVI EQVO PVBLICO IN CAVSA PVBLICA TRANSVEHATVR.
PRÆTEREA IN IVS VOCARI NON DEBET, QVI VXOREM DVCAT,
AVT EA QVÆ NVBAT. NEC IVDICEM OPORTET IN IVS VOCARI, c
DVM DE RE COGNOSCAT: NEC DVM QVIS APVD PRÆTOREM CAV- d
SAM AGIT: NEQVE FVNVS DVCENTEM FAMILIARE, IVSTA'VE MOR
TVO FACIENTEM: VEL QVI CADAVER PROSEQVVNTVR, QVI'QVE e
LITIGANDI CAVSA NECESSE HABET IN IVRE, VEL CERTO LOCO f
SISTI: NEC FVRIOSOS, VEL INFANTES.
Hos quidem omnes uocari omnino prætor prohibet: quòd eorum hi quidem, cùm iudi
cio careant, idoneam perſonam experiundi in iudicio non habent[a]: illi uerò ſuperiores,
partim iuſtis impedimentis, partim authoritate imperij & ſplendore dignitatis, ne ueniant
6 quaſi coacti ad parem minorem'ue[b] magiſtratum, excuſentur. De perſonis, quas ſuo dun-
taxat permiſſu, cauſaq; cognita uocari concedit, ita in ſecundo capite edixit prætor[c]: PA-
RENTEM, PATRONVM, PATRONAM, LIBEROS, PARENTES PATRO-
NI PATRONÆ'VE, IN IVS SINE PERMISSV MEO NE QVIS VOCET.
Hanc edicti partem conſulti pluribus reſponſis [d]explicant quos conſulere licet: in genere
uerò ſic eam exponit Modeſt.[e] Generaliter, inquit, eas perſonas, quibus reuerentia præſtan
da eſt, ſine iuſſu prætoris in ius uocare non poſſumus. quare idem hodie ad dominum feu-
di extenſum eſt[f], & ad magiſtratus ſimilesq; perſonas (quæ nunc apud ſuperiorem in ius
uocari poſſunt[g]) extendi oportet. In ultima parte prætor edictum ſuum pœnali iudicio mu g
7 nit, quæ pars in hæc ferè uerba fuit concepta: IN EVM QVI ADVERSVS EA
FECERIT, QVINQVAGINTA AVREORVM IVDICIVM DABO[h]. Hoc enim
8 ſit pœnale, nec hæredi, nec in hæredem, nec ultra annum datur[i]. quamuis autem non adij-
ciat prætor, cauſa cognita ſe daturum: tamen Labeo ait, moderandam iuriſdictionem: uelu h
ti ſi pœniteat libertum, & actionem remittat: uel ſi patronus uocatus non ueniat, aut ſi non i
inuitus uocatus ſit[k]. quod etſi uerba edicti non patiantur, tamen ratio ſuadet, ut eâdem k
9 hîc *æquitate* utamur, & pœnitẽtiæ locum demus, ſicuti in cæteris[l], etiam atrocioribus[m]. Sci- l
endum autem eſt, hoc edictum à I.C. ad alios caſus eſſe productum. Nam[n] plerique eorum m
putauerunt, nullum de domo ſua in ius uocari, hoc eſt obtorto collo rapi (de hac enim ſpe-
cie edictum agit) debere, quòd domus tutiſsimum cuiq; receptaculum ſit: eumq; qui inde
uocaret, uim inferre uideri: (quod non niſi de uiolenta ſeu perſonali citatione accipi poſſe
palàm eſt) ac ſatis pœnæ ſubire eum qui domo ſe contineat, ſi non defendatur, & latitet[o]: n
quando hoc caſu actor in bonorum eius poſſeſsionem mittatur. Si tamẽ aditum ad ſe præ- o
ſtet, aut ex publico conſpiciatur, rectè in ius uocari eum, Iulianus ait: ſicuti & à uinea, bal- p
neo, aut theatro[p]. Neq; tamen hoc caſu de domo ſua quis extrahi debet[q]. Deinde nec impu q
beres puellas, quæ alieni iuris ſunt, in ius uocari permiſsũ, Caius ait[r]. quod fortè moribus r
introductum eſt: cùm & aliàs ſciamus, apud Rom. fuiſſe improbatum, rapere in ius mulie- s
rem, aut corpus eius tangere[s]. t
10 Poſtremò ſciendum, qui in ius uocatus eſt, duobus caſibus dimittendum eſſe[t]: primò, ſi u
quis eum defendat: ſecundò, ſi dum in ius itur, de re tranſactum fuerit. quòd ſi quis nihilo-
11 minus ducere trahereue pergat, iniuriarum teneri[u]. Illud quoq; non prætermittendum, x
eum qui in hoc edictum incidit, ſi inopia dinoſcatur laborare, in corpore, ut loquuntur, lue y
12 re, quod non habet in ære[x]. Et hæc quidem iure iſto ſunt recepta. Poſtea inualuit moribus, z
ut indiſtinctè nemo nedum in ius uocari, hoc eſt uiolenter priuata authoritate rapi, ſed ne
citari quidem ſine uenia iuſſuq; iudicis poſsit[y], utq; liceat quemlibet de domo ſua in ius
uocare[z]: etiamſi inde extrahi non debeat, niſi in criminalibus: ut non magnus huius titu-
li hodie ſit uſus: niſi dicamus hanc ueniam non à quolibet iudice, ſed tantum à prætore ac a
præſide, ſimilibusq; etiam nunc concedi poſſe[a]: & ideo etiamnum impetrandam eſſe: quia
non omnis actio, criminalis puta, aut famoſa[b], contra has perſonas datur: ut ſcilicet initio b
magiſtratus cognoſcat, an talis proponatur actio, ad cuius reſponſionẽ eiuſmodi perſonæ
ſint uocandæ. quanquam eam ob rem non debere edicto locum eſſe, plerique contendant[c].
Quare pauca quædam, ad uſum potiora, de in ius uocando addamus: ut huius quoq; titu
li uberior fructus nobis conſtet.

Quod

a tit. C. qui legit. per. l. ſi decſi. 26. §. 2. cum ſeq. ex quib. cauſ. ma. l. 4. §. de recep. arb. l. eſt receptum 14 de iuriſdict. l. ſi rem. 12. ind ſol. l. hos accuſare. 12. de accuſat. l. 4. l. 5. 6. 7. 8. 9. 10. cum multis ſequen. l. generaliter. 13. Spec. de feud num. 53. Zaſ. in l. ſi non fortem. §. libertus de con. ind. quod a ſu ſeruatur, licet communis opinio ſit in contrarium gl. et Dd in c. 1. uerb ſalua reuerentia. de mil. uaſ. Iaſ. Fab. in §. ſeruus. Inſt. de act. Iacob. de Homag. nu. 26. Fucc. in loc. lega à lib. ad uſ. in fine. Iaſ hic nu 2. pro l. in bemus. C. ad l. Iul. rep. Bart. in l. nec magiſtratibus. de iniur. l. penult. d. l. penult. l. quamuis. 11. l. 1. § 1. qd' quiſ. iur. l. qui falſam. 19 de falſ. Bal. & alij in l. ſi quis non dicam. C. de epiſc. & cler. l. plerique. 18. l. ſatiſq. 19. d. l. ſat. l. ſed etiã. 20. l. ſed etſi. 20. l. neq; 22. Valer. lib. 2. d. l. neq;. l. 5. § 1 ſ. qui ſatiſ. cog. tot tit. 2. ſ. l. final. l. final. C. de exh. reis. Cano. in c. ul. de eo qui in poſſ. mitt. inde Tiraq. de retrac. lig. §. 6. gl. 2 per totum. l. 4. & tot. h. t. l. 1. & 2. C eo. l. 3. 4. 5. de obſe. à lib. l. 1. § hoc interdictum. de ui & ui arm. l. non debet. 11. de dol. mal. cum ſimil. c c. ubi glo. uerb. accuſare. de conſue. rec. feud. c. 1. ubi

gl. uerb. perdit. Quæ fuit pri. cauſ. ben. amitt. c gl. ad uerb. ſalua reuerentia. ubi Bal. & Dd. de mil. uaſ. qui cõt.

Quod igitur olim in ius uocare, id uulgo hodie, ſublato iam iuris & iudicij diſcrimine[a], citare dicitur: quo uerbo Cicero & Plautus uſi ſunt[b], & nos in explicando utemur. Citationem ergo nuſquam à Doctoribus definitam, ita deſcribit Socinus[c], ut ſit actus uocatiuus alicuius, cuius intereſt: qui fit uel iuris diſpoſitione, uel iudicialiter iudicis mandato, aut arbitri commiſsione, ad partis inſtantiam: uel ex officio quandoq; per ipſum iudicē, quandoq; per nuncium, aut alium iudicem in ſubſidium: quandoq; per partem, epiſtolā, præconem, campanam, ad iudicij, & eorum quæ in iudicio fiunt, fundamentum, ualiditatem & defenſionem, & ad alios uarios effectus iudiciales, legitimè celebratus. Hæc deſcriptio uberior eſt, quàm ut definitioni ſatis cōueniat. Ego ſic breuius malo: Citatio, eſt actus iudicialis ſeu iudicij præparatorius, quo is quem corām ſiſti opus eſt, iudicis mandato legitimè uocatur, iuris experiundi cauſa[d]. Partes citationis uſitatè conſtituunt tres[e] 1 præceptionem iudicis[f], uerbalem citationem, quam nuncius exequitur, & eiuſdem nuncij relationem[g]: quæ niſi ex actis appareat, non ualet citatio[h]. Vtrum autem nuncio hac in re credatur, nec ne, alia quæſtio eſt: in qua communiter placuit, ei utpote iurato, & de ſuo officio teſtificanti credi, donec contrarium oſtendatur[i].

Species citationum alij ſex ponunt[k], alij plures[l]. Communiter diuiditur citatio in realē & uerbalem. Realis dicitur apprehenſio perſonæ[m]: de qua ſola edictum agere, multis argumentis doceri poteſt[n]. Verbalis, quæ fit uerbo. ea autem eſt priuata, cum quis priuatim ad domum citatur[o]: aut publica, quæ ſcilicet publicè fit, aut affixis citationis literis[p], aut per præconem[q], aut per campanam ſeu tubam[r]. Citatio etiam alia peremptoria[s], alia dilatoria eſſe dicitur[t]. Origo citationis eſt ex iure naturæ: eſt enim defenſionis ſpecies[u]. Cauſa efficiens, eſt præceptum iudicis, ſine quo non procedit citatio[x]: inſtrumentalis, eſt executio apparitoris: προκαταρκτικὴ, inſtantia & poſtulatio litigatoris: citra quam iudex neminem citare debet in cauſis priuatis[y], ſed tantūmodo in publicis[z]. Citare autē ordinarij iudices poſſunt, de delegatis dubitatur[a]: ſed cum abſq; citatione mandatā iuriſdictionem exequi nequeant, conſentaneum eſt, data iuriſdictione etiam ius uocandi, conceſſum uideri[b], cum etiam arbiter citare poſsit[c]. In ius autem uocari debent omnes quorum intereſt, quorumq; cauſa agitur[d], etiamſi præſentes ſint, ut communis praxis obſeruat[e]: & uocari omnes omnino poſſunt, præter illos quos hoc edicto nominatim excipi, ſuprà diximus. In omnibus autem litibus citatio facienda eſt, etiam notorijs[f]: nec modò in ſingulis cauſis, ſed ſingulis etiam cauſarum actibus & partibus expediendis[g]. Excipio illa tamen, in quibus cauſæ cognitione non eſt opus[h], & nō obſtante partis contradictione poteſt procedi[i]. Formam edicti peremptorij, hoc eſt, citationis peremptoriæ, alibi tradit I.C.[k] Forma communis eſt, ut præcipiat committatq; iudex citationem[l], & exinde nuncius iuxta præſcriptū ſuæ commiſsionis citet[m]: aut perſonaliter, ſi perſona haberi inuenirīq; poteſt[n]: aut ſi non poteſt, ad domum[o], affixa citationis ſcriptura[p], quæ (ut uolunt Dd.) hæc ſex continere debet. Primò nomen iudicis citantis. 2. nomen eius qui uocatur. 3. nomen illius ad cuius petitionem

a de quo in l. 4. de inter. act. l. 5. Ne quis eum. Rub. C. Ne quis in ſua cauſ. ius dicat uel iudicet. cū alijs ſuprà alleg.
b Plaut. in Curcul. Cic. p dom. ſua, et A. Cluē.
c in tracta. citat. art. 1.
d l. j. h. t.
e Soci. d. hac cita. art. 4.
f c. 1. §. contrahentes. de for. comp. in 6. c. prudentiam. cū ſeq. de off. del. l. cōtumacia. de re iudica. Maran. in Specul. aur. cap. de cita. numer. 51.
g Maran. præall. lo. nu. 55. Socin. d. tracta. Schurff. cōſi. 38. nu. 3. cent. 1.
h Specul. de cita. §. ſequitur. nu. 11. Bal. & Salic. in l. fi. C. de fer. Maran. præall. lo. nu. 55. Chilia. prac. cap. 24.
i Bart. in l. j. §. cura. de off. præf. ur. Iaſ. in §. quadrupli. Inſt. de act. gl. 2. in c. non à nobis. de teſtib. & c. quoniā. 11. uerb. duos. ubi uide Lanf. de oria. ex. de probs. Soc. latè d. trac. cita. art. 12. & 13.
k Maran. parte 6. cap. de citat. nu. 50.
l Socin. in trac. art. 3.
m c. ſi clericos. de ſent. excom. li. 6. auth. qua in prouincia. C. ubi de cō. Iaſ. in l. pleriq;. nu. 33. h. t. et in l. pen. nu. 7. de iuriſdic.
n l. 2. l. pleriq;. 18.
o l. pleriq;. 33. h. t.
p Bart. in extrauag. ad reprimendum. uerb. edictum. Felin. in c. quoniam. §. porrò. ut lit. non conteſt. Maran. præall. loc. nu. 82.
q Bal. & Dd. in l. fin. §. cum igitur. de iur. delib. & in auth. ſi omnes. C. ſi mulier ſe abſtine. Maran. præall. lo. num. 98.
r l. 2. ubi gl. & Dd. C. de decur. lib. 10.
s l. ad peremptorium.

68. de iudic. *t* l. conſentaneum. 8. C. quo. & quan. iud. *u* Clemen. paſtoralis de re iudica. Panor. in c. cum olim. de re iudica. Schurff. conſi. 9. num. 6. cent. 1. Maran. præall. loc. num. 3. *x* l. etiam. 30. §. ult. in uerb. ad agendum à præſide euocato. de minorib. l. nemine. ult. C. de ex. reis. ubi Bart. & Dd. l. 2. l. conſentaneum. C. quomodo & quan. iud. *y* c. ſignificaſti. uerb. petitionē. de for. comp. l. ad peremptoriū. 68. de iudic. l. fi. C. de bon. auth. iud. poſſ. l. 4. §. hoc autem. de dam. infec. *z* c. qualiter. 2. de accuſat. Socin. de citat. art. 6. nu. 2. *a* gl. in l. conſentaneum. C. quomodo & quan. iud. per §. ſi uerò. in auth. de exh. re. c. ſi clericus. de ſenten. excom. lib. 6. uide Gouea. in l. 2. ſup. de iuriſdict. *b* l. 2. ī. de iuriſdict. *c* l. ſi cum dies. 26. de arb. cum ſimil. *d* l. de unoquoq;. 47. de re iudica. l. nā ita. 39. de adop. l. ſi quando. 15. C. de teſtib. auth. ſi omnes. C. ſi min. ab here. c. 2. de teſtib. c. ſi. de maio. & ob. Iaſ. in l. 1. in fi. C. quā. lib. princ. dat. & l. ſi quis. uerb. cauſam. Si cert. peta. Marā. in Spec. de citat. nu. 2. 3. 4. cum ſeq. contra l. etiā. 30. §. ult. uerb. præſente uel euocato. de minor. Schurff. conſi. 9. nu. 4. cent. 1. *e* Bart. Iaſ. & Dd. hic in l. j. & d. l. de unoquoque. Fach. diff. 38. Landt. lib. 2. art. 38. Socin. art. 5. num. 23. uide contra tex. in l. etiam. 36. §. fin. uerb. præſente uel ad agendum euocato. de minor. ſed pro hac ſententia tex. in l. 2. uerb. neg. dum apud prætorem agit (qui certè præſens eſt) h. t. c. 1. 5. queſt. 3. *f* Iaſ. in l. fin. num. 13. de iuriſdict. Bald. & Salic. in l. ea quidem. 7. C. de accuſat. Soc. de cita. art. 7. num. 63. *g* c. 1. de cauſſ. poſſ. c. cum eccleſia. de conſt. c. inter. de maior. & obe. Cle. paſtoralis, de re iudica. *h* l. fin. C. ſi per uim. l. nec quicquā. §. ubi decretum. de off. proconſ. *i* Bal. Iaſ. in d. §. ubi decretum. Io. And. in c. a. de oper. no. nun. Alex. in l. recuſare. ad S. C. Treb. Soc. in trac. cita. art. 7. nu. 35. & 66. *k* l. ad peremptoriū. 68. de iud. *l* l. nemine. ult. C. de exh. re. *m* c. uenerabili. de off. delega. c. cum dilecti. de reſcrip. *n* l. j. §. permittitur. de lib. agnoſ. in uerb. ad domum, ſi nullius eorum copiam habeat. l. 4. §. prætor. ubi Bart. Imol. Caſt. Alex. qui hanc dicit eſſe communem. de dam. infec. l. aut qui aliter. §. 1. uerb. ſi fortè non ſit cui denuncietur. Quod ui aut clam. *o* d. l. aut ſi aliter. l. ſcire. §. qui autem. de excuſa. tuto. l. uim. paſſa. §. nuptam. ff. de adul. l. pleriq;. h. t. *p* Bald. & Ang. in l. ut perfectius. C. de annal. excep. Imoc. & Dd. in c. ult. de eo qui mitt. in poſſ. uide omnino Tiraq. in retrac. lig. §. 6. glo. 2. num. 8. 9. cum ſeq.

tionem fit citatio. 4. cauſam propter quam fiat citatio. 5. locum idoneum[a] in quo citatus compareat. 6. tempus opportunum & iuſtum[b], quo compareat[c]. Quod ad finalẽ cauſam attinet, citatio, authore Baldo[d], fit ad duos fines: uidelicet ad effectum comparitionis, & ad effectum præparandæ defenſionis[e]. Quantus porrò ſit citationis effectus, ex nulis ſubſequẽtibus intelligi licet[f]. Certè quia initium litis eſt citatio[g], ideo operatur præuentionem[h], quãuis non tollat declinatoriam exceptionẽ[i]: item perpetuat iuriſdictionem[k] & actionem[l], interrumpit longiſsimi temporis præſcriptionẽ[m], &c. iure Sax. ſi actor citatus nõ compareat, abſoluitur ab inſtantia iudicij reus: nec prius auditur deinceps actor, quàm ſumptus hoc nomine factos reo rependat[n]: ſin uerò reus uocatus emaneat, ſolet poſt tertiã denunciationem tanquam confeſſus & conuictus in petitionẽ actoris condemnari[o]. quod & apud ueteres quandoq; obtinuiſſe, non obſcuris ueſtigijs deprehendi poteſt[p].

SI QVIS IN IVS VOCATVS NON IERIT: ſiue quis eum uocauerit, quem ex edicto non debuerit. Tit. V.

1 *De quo uocante in ius, hoc edictum ſit accipiendum: & quando impunè non pareatur.*
2 *Exceptiones ab edicto.*
3 *Hoc edicto partis actioni non præiudicari.*

1 VT autem uocationi in ius ſua conſtet uis & authoritas, prodita ſunt aliquot à præto-
ribus edicta, quibus ſub comminatione mulctæ, neceſsitas parendi uocato imponi-
tur. Eius generis hoc eſt edictum, quo nõ modò eum qui iure uocatus eſt, uenire prę
tor iubet, uerumetiam qui iniuria: puta ſi citatus ſit is, quẽ ex edicto uocari non oportuit[a]: t
quod quidem ego ſic interpretor, ſi ab eo qui ius dicit, hoc eſt, qui pro tribunali ſolenni lo-
co ſtatisq; temporibus ius dicit, & ſuperiorem magiſtratum gerit[b], uocatus ſit. Eſt enim uo
cati, non contemnere authoritatem prætoris[c]: niſi maior, aut par ſit, aut ea conditione ut ue
nire propter cauſas edicto expreſſas non debeat[d]. quòd ſi nõ à prætore, ſed ab aduerſario te
merè & contra edictũ uocetur, impunè licet non uenire[e]. Similiter ſi quis citetur ab infe-
rioribus iudicibus, quorum iuriſdictio ad certum territorium, certamq; pecuniæ quantita
tem eſt adſtricta, ut dubitari non poſsit, qua de re notionem habeant: his extra territo-
rium, aut ſupra iuriſdictionẽ ius dicere uolentibus, impunè non paretur[f]. At cùm prætor,
uel alius ordinarius & uniuerſalis magiſtratus in ius uocat, quia præſumptio eſt, unum-
quenq; in iuriſdictione deprehenſum, etiam ſubiectum eſſe[g], ideo niſi planè euidentiſsimũ
ſit nullum citandi ius competere, iri ad uocantem, nec contemni eius authoritatẽ, oportet:
ut hoc ipſum ſciatur[h], an iuriſdictio eius ſit. quod cum coram ipſo exquiri uelit I. C. facile
2 appareat, eum de caſu dubio, non etiã notorio atq; indubitato locutum eſſe. Si quis in ius
uocatus non ierit, mulcta pro iuriſdictione iudicis damnabitur. Ruſticitati tamen homi-
nis parcendum erit. Nam etſi ruſticitas non excuſat aliàs, in reuerẽtia naturali præſtanda[i],
qualis magiſtratui debetur[k]: tamen quia citationis finis, eſt effectus comparitionis[l], ideo
eius neglecto propriè ad magiſtratus iniuriam non pertinet, ſed ad rem litigatoris[m]. qua-
re ruſticitati prætor mulctam remittit[n], quę ſcilicet à dolo abeſt[o]. Itẽ ſi nihil interſit actoris,
eo tempore in ius aduerſarium ueniſſe, remittit prætor pœnã: puta, quia feriatus dies fuit[p].
quod & ipſum argumento eſt, ad pedaneos uel inferiores magiſtratus hoc edictum non
3 pertinere, cùm ius dicendæ mulctæ, quæ hîc contumaci irrogatur, nullum habeant[q]. Sa-
nè præter mulctam iudici dandam, ſi quis promiſerit iudicio ſiſti, & non ſtiterit, etiam in
hoc tenebitur aduerſario: ut ſi nulla pœna certa adiecta fuerit, incerti ad id quod
intereſt, conueniri poſsit[r]. quod tralatitium eſt in omni-
bus ſtipulationibus incerti[s].

a Bart. in l. aut qui aliter. quod ui aut clàm. tex. in c. cum parati. 19. ext. de appell.
b Panor. in c. cum dilecti. num. 20. de dol. et cont. Specul. de citat. §. 1. num. 12. & §. nunc de tempore. tex. in c. final. de dilat. et c. conſuluit. num. 24. de off. deleg.
c uide de his requiſitis Dd. in l. j. de fer. Socin. de citat. art. 20. Specul. de citat. §. iam de citatione. in princ. Marant. in ſpec. aur. parte 6. num. 63. Tiraq. de retract. §. 8. gl. 2.
d in l. cum fratrem. C. de his quib. ut indig.
e Socin. de citat. art. 5. quæſt. 16. num. 22. & art. 31. num 5. Marant. parte 6. de citat. num. 13. per Clem. paſtoralis. de re iudic.
f ff. Si quis ius dicen. non obtẽp. cum tribus tit. ſequen.
g §. alt. Inſt. de pœn. tem. litigan.
h c. propoſuiſti. ubi latè Socin. de iud. c. gratũ. de off. del. gloſ. in cle. 2. de iudic. Socin. in trac. cita. art. 31. num. 2. & 4. Iaſ. latè in l. ſi domus. §. in pecu. ma. num. 10. cum ſequen. de legat. 1.
i l. ſi quis. 5. de iud. l. 2. ſi quis in ius uoca.
k d. c. gratum. 20. c. relatum. de of. deleg. cle. 2. ut lit. pen. gl. in Cle. 1. de iudic.
l l. fin. C. de præſcrip. 30. anno.
m l. more. ubi Dd. C. de rei uen. l. ſicuti. l. cum notiſsimi. C. de præſcrip. 30. anno. Socin. de citat. art. 30. num. 31.
n D. Reinhart. diff. ind. 17. per art. 8. Land. li. 2. fac. l. ſaacimus. C. de indic. & uid. in auth.

d IN

qui ſemel. C. quomodo. & quan. iud. o Landtrecht lib. 3. art. 39. Fach. diff. 39. p l. contumacia. 53. de re indica. l. diuus. 8. de in integ reſt. l. impuberibus. 7. §. ultim. ff. de ſuſpect. tutorib.

a l. 2. b l. pen. ff. de iuſt. & iure. Duar. diſp. ann. lib. 1. cap. 1. & 53. fac. l. 3. uerſi. ſi quis. ff. ne quis eum. c l. 5. ff. de iud. d l. 2. 4. ff. tit. 1. e l. quamuis. 11. ff. tit. 1. f l. final. ff. de iuriſd. g c. 2. de reſti ſpol. in 6. c. cum epiſcopus. 7. de off. ord. in 6. Panor. nu. 1. Imo. num. 3. in c. nimis. de iureiur. h l. 2. h. t. d. l. ſi quis. 5. de iud. i l. 2. C. de in ius uocan. k l. 2. ff. de iuſt. & iur. l uide ff. tit. 1. m l. ſi id quod. 7. in prin. in uerb. non prout inciderit. ubi gl. de iuriſdict. n uid. Iaſ. in l. j. §. fin. ſi quis ius dicen. non ob. o d. l. ſi id quod. cum l. ſeq. p d. l. 2. q l. 5. C. de def. ciuit. l. 2. §. fin. ff. de iud. l. aliud. 131. §. fin. de uerb. ſig. d. l. uni. ff. ſi quis ius dic. r l. final. s in princ. Inſt. de uerb. obl. l. fin. de præt. ſtipul. l. ubi. 75. de uerb. oblig.

IN IVS VOCATI VT EANT, AVT SATIS VEL cautum dent. Tit. VI.

AN igitur Diomedea quadam neceſsitate, in ius uocãtem omnino ſequi oportet, nulla audita acceptaq́ excuſatione? Et ſanè, quia concedendum eſt aliquid occupationibus hominum, atq; ipſi humanitati, ſi is qui uocatur, fortè ſit occupatus, uel iuſta prætexat impedimenta, quo minus uenire modò poſsit, ſatiſdationemq́ iudicio ſiſti certo aliquo commodoq́ die offerat, erit dimittendus[a]: adeò quidem, ut ſi non contentus fideiuſſore locuplete actor, in ius porrò trahere pergat, iniuriarum teneatur[b]. Locuples autem pro rei, de qua agitur, quantitate[c], & ex conueniendi facilitate æſtimandus eſt[d]: quod moribus noſtris inde æſtimamus, ſi & domicilium in territorio illius iudicij habeat, & bona ibi poſsideat immobilia[e]. Ab hac tamen regula, ob reuerentiam excipiuntur neceſſariæ perſonæ, pro quibus quamuis data uenia uocatis (ne obſtet edictum[f]) qualemcunq; fideiuſſorem accipi prætor iubet, ueluti pro parente, uel patrono[g], &c. Puto autem, hunc titulum tum demum obtinuiſſe, quum quis priuata olim authoritate in ius rapiebatur. Nam uocante magiſtratu ordinario, equidem ſatiſdando non liberatur uocatus, ſed omnino uenire habet neceſſe[h].

a l. neq;. 22. in fin. ſ. de in ius uocan.
b l. 5. §. 1. ſ. qui ſatiſ. cogan.
c l. j. hoc tit.
d l. j. ſ. tit. 1.
e uid. ſ. qui ſatiſ. cogan.
f ſup. de in ius uocan.
g l. 1. 2. cum ſeq. hoc tit. l. 2. §. 1. ſ. qui ſatiſ. cog.
h d. l. 2. ſ. tit. 1. l. 5. de iudic.

NE QVIS EVM QVI IN IVS VOCABITVR, ui eximat. Tit. VII.

1 *Ratio edicti.*
2 *Quis dicatur eximere.*
3 *Quæ detur ex hoc edicto actio, & contra quos.*
4 *Qui excipiantur edicto, & contra quos non detur hæc actio.*
5 *Affinia remedia.*

HOc edictum prætor propoſuit, ut metu pœnæ compeſceret eos qui in ius uocatos ui 1
eripiunt. Etenim cùm populari olim more permitteretur, eum qui in ius uocatus ne
que ſatiſdaret, nec ire uellet, inuitum rapere: prouiſum eſt hoc pœnali edicto, ne ita
raptum quis ui eripere, & uiolare hac exẽptione ius populi[a] auderet. Eximere autem uide- 2
tur, nõ modò qui manibus eripuit, ſed etiam qui quoquo modo moram fecit, quo minus
in ius iretur, ut actionis dies exiret, & res tempore amitteretur[b]. In eum qui ui exemit, in fa- 3
ctum iudicium datur: quo non id continetur quod in ueritate eſt, quantumq́ damni pro-
pter exemptionẽ actor uerè paſſus eſt: ſed quanti ea res de qua controuerſia eſt, ab actore
iureiurando, ut uolunt Dd.[c] erit æſtimata: ut appareat, etiamſi quis calumniator ſit, ca-
lumniandiq́ animo litem inſtituerit, tamen poſſe eum hanc pœnam perſequi, & litis quã-
uis temerè propoſitæ æſtimationem poſtulare[d]. Non enim ius actoris, ſed factum eximen-
tis contra popularem legem, prætor reſpicit & coercet. Vnde & ſi plures ſint qui delique- 4
rint, in ſingulos hoc iudicium dabitur, manente nihilominus eo qui exemptus eſt, obliga
to[e]. Singuli enim ex delicto ſuo in ſolidum obligantur[f]. unde cum ſoluunt pœnam, non li
berant reum principalem: quia non eius, ſed ſuo nomine: nec illius obligationem aut de-
bitum, ſed ſuam quiſq; pœnam ex ſuo facto & hoc edicto debitam diſſoluunt[g]. Porrò mi-
randum non eſt, tam grauem eximenti imminere mulctam, qui ius populi temerauit: cùm
lege etiam Iulia de ui priuata teneatur, ſi concurſum & cœtum, quo minus quis in iudiciũ
perduceretur, faciat[h]: benigna tamen I.C. interpretatione ad eos tantùm caſus, de quibus
præcipuè loquitur, ſeueritas huius edicti reſtricta eſt. Vnde Ofilius rectè putauit, locũ huic
actioni non eſſe, ſi perſona quæ in ius uocari non potuit, exempta eſt: ut pater, patronus,
&c. Magis enim deliquit qui uocauit, quàm qui exemit[i]. Eadẽq; moti æquitate, cenſuerunt
idem eſſe in eo, qui aliò quàm quò debuerat, uocatus eſt, & cuius ſit ibi non conueniri[k].
item in ſeruo[l], quia fruſtra uocatur, quando cum illo agi nequeat[m]: etſi accuſari poſsit[n]. Ie-
dem iuris etiam & in eo, qui licet exemptus eſſet, nihilominus perductus in ius eſt[o]. quo-
niam uerba cum effectu ſunt accipienda[p]. Quin & ſi quis ad pedaneum iudicem uocatum
eximat, pœnam huius edicti ceſſare uult Vlpian.[q] quia edictũ propriè loquitur de eo qui
in ius uocatus eſt. In ius autem uocari dicitur, qui ad prætorẽ, uel tribunal eius qui iuriſdi-
ctioni præeſt, uocatur[r]: unde ad alios iudices minores, quorũ tanta nõ eſt dignitas, pœnale
hoc iudicium nõ eſt facilè extendendum. Hoc autem iudicium hæredibus dabitur, ſi inter-
ſit: puta ſi ius eorum ſit factum deterius[s]. tunc enim quia damnũ datum eſt rei familiari, a-
ctio quaſi rei perſecutoria ad hæredem tranſit, quamuis etiam pœnã contineat[t]. aliàs autẽ
non tranſit, quando tantum ad uindictam ſcilicet datur, & pœnã[u]: ſicuti nec reliquæ iniu-
riarum

a l. 4. in uerb. quo minus quis in ius duceretur. ad l. Iul. de ui priua.
b l. 4.
c Bart. & Iaſ. in l. pen. §. 1. h. t. arg. l. ſi quãdo. C. unde ui. c. ſi. quod met. cauſ.
d l. 5. §. 1.
e l. 5. §. fin.
f l. ſi quis. 7. cum l. ſeq. ſ. de iuriſd.
g l. fin. h. t.
h l. 5. ad l. Iul. de ui priu.
i l. j. & 2.
k d. l. 2.
l l. 3.
m tot. tit. C. qui legit. perſo. ſtan.
n uid. ſ. de accuſat.
o l. 5. § docere.
p l. j. §. 1. quod quiſq; iu.
q l. 3. §. 1.
r l. 4. §. fin. de inter. act.
s l. 4. uerb. ut actionis. h. t.
t l. j. de pri. del. l. 2. §. emancipatus. de colla. bon.
u l. pen. §. 1. h. t.

riarũ actiones[a],cum nec in bonis ſint[b],lite necdum conteſtata[c]. Sed neq; in hæredem, nec poſt annum dabitur[d]:quia reſpectu rei pœnale eſt. Et hoc quidem obtinet in eo qui uocatum aduerſario eximit. Sunt autẽ & alia remedia prodita in eos qui iudici eiuſq; ſatellitio uel cuſtodiæ quem eximere non uerentur. nam ad idem obligantur, quod reus principalis,ſi dãnatus fuiſſet,dependere cogeretur,tam in cauſis ciuilibus[e] quàm criminalibus[f]: neq; modò ciuili iure,ſed etiam Saxonico[g]. Quòd ſi quis etiam capitis damnatum eximat, aut priuatim interficiat,eum uolunt quidam maieſtatis reum eſſe,& capite plecti[h]. quod alij admittunt,cum ſummi principis uiolatur maieſtas & iuriſdictio: in reliquis inferioribus pœnam arbitrariam in quocunq; modo eximentes ſufficere arbitrantur[i].

5

QVI SATISDARE COGANTVR, VEL SVAE PROmiſsioni committantur. Tit. VIII.

1 *Ordo & diuiſio tituli.*
2 *Quid ſit ſatiſdatio,& quotuplex.*
3 *Cauſa efficiens,quomodo,quos prætor ad ſatiſdandum cogat.*
4 *Materia circa quam,& qua ſatiſdetur.*
5 *Forma.*
6 *Qualiter hodie caueatur.*
7 *Qualis fideiuſſor dari debeat:& an pignora ſufficiant.*
8 *Finis ſatiſdationis.*
9 *Effectus,& ad quid fideiuſſor conueniatur.*
10 *Qui iurato promittant.*
11 *Qui ſuæ promiſsioni relinquantur.*

1 QVia diximus eum qui in ius rapitur, ſi uadari paratus ſit, dimittendum eſſe, & tam æquam conditionem iure repudiari non oportere: & quoniam aliàs etiam in iudiciorum ingreſſu ſatisſdationes ſunt neceſſariæ & uſitatæ[a]: ideo uideamus nunc, qui & quomodo ſatiſdare cogantur. Nec enim omnes uno modo cauent. Alij enim ſatiſdare coguntur,alij iuratò tantùm promittunt,alij nudæ ſuæ promiſsioni relinquuntur: ut ex ipſa huius tituli inſcriptione colligi poteſt.

2 Satiſdatio eodem modo appellata eſt, quo ſatisfactio. nam ut ſatisfacere dicimur ei, cuius deſiderium implemus: ita ſatiſdare aduerſario noſtro, cùm pro eo quod à nobis petijt, ita cauemus, ut eum hoc nomine ſecurum faciamus, datis fideiuſſoribus[b]. Porrò ſatiſdatio reſpectu cauſæ efficientis aut neceſſaria eſt, quæ à lege uel magiſtratu imponitur: aut uoluntaria[c], quæ ex conuentione debetur. Neceſſaria: ut de ſiſtendo, de qua hoc in titulo agitur: de ſe præſentando[d], de non offendendo[e], dilapidando[f], de expenſis[g], & ſimiles[h]. Voluntaria: ut quæ ex conuentione contractibus apponitur[i]. Deinde ratione formæ alia dicitur ſatiſdatio, quæ fit datis fideiuſſoribus aut pignoribus[k]: alia cautio iuratoria, quæ fit per iuſiurandum[l]: alia cautio ſimplex, quæ fit nuda promiſsione[m].

3 Efficiens cauſa eſt prætor, qui ſatiſdationum ius introduxit[n], & nolentem ſatiſdare cogit, aut miſsione in poſſeſsionem bonorum, aut, ſi de re mobili litigatur, rei ipſius ablatione[o]. Deinde uoluntas litigatoris conuenti, & fideiuſſorum pro eo ex edicto repromittentium. Porrò omnes qui conueniuntur, etiam filijfamiliâs, niſi diſertè à lege uel ſuæ promiſſioni, uel iureiurando relinquantur, ſatiſdationem præſtare debent[p]. quæ & ipſa renouanda eſt interdum, ſi fortè prior euaneſcat[q], uel medio tempore prolapſis in inſignem calamitatem fideiuſſoribus, reddatur inutilis[r]. Actores autem iure ciuili ueteri non ſatiſdant[s], ſed nouo ſatiſdare coguntur[t], ut & procuratores eorum[u]: de qua ſatiſdatione paulo pòſt commodius[x]. at iure Sax.[y] ab hoc duntaxat, non etiam à reo, cautio pro expenſis, & tutio (quã guarandam uocant) exigitur[z]. Cauſa προκαταρκτικὴ, eſt petitio partis: niſi enim petita ſit, decerni à iudice ſatiſdatio non debet[a]. Ea autem petitio ante litem cõteſtatam facienda eſt. Nam cum ſit dilatoria, poſt litis conteſtationem non auditur[b].

4 Materia circa quam uerſatur ſatiſdatio, eſt dies iudicij ſtatus: de quo antiquitùs quoque conueniri ſolere, lex 12. Tab. indicat: SI STATVS DIES CVM HOSTE FVERIT, VENITO[c]. Materia, qua conſtituitur ſatiſdatio, ſunt propriè fideiuſſores[d]: & ex interpre-

a l.ſi eum.10 §. qui iniuriarum.ff. ſi quis caut.
b d.l.2. §. emancipatus.
c l.unic. ubi uid. C. ex delic. defunc.
d l.5.§.final.
e l.quoties. C. de exac. trib. lib.10.
f l.4. C. de cuſto. reo.
g Land. lib.3. art.9. ubi Zobel. diſtinguit.
h l.4. ubi Bar. ad l. Iul. maieſta. Iaſ. in l. 3. §. quod prætor. nu. 12. h.t. per l. fi. C. de malef.
i Fab. Iaſ. nu.102.107. in §. pœnales. Inſtit. de act. & in d. §. quod prætor. num.12. per l. 4. l.9. de cuſto. reor. Guid. pa. quæſt. 579. Socin. de cita. art.34. num.32.

a Inſt. & C. de ſatiſda.
b l.ſ. Hypp. in rub. de fideiuſſ. nu. 16. uide gl. in l.1. C. de fideiuſſ. §. 2. Inſt. de off. iud.
c l.ſi fideiuſſor. 7. cum l. ſeq. h.t.l. interdũ. 10. rem rat. hab.
d l.ſ. ubi Iaſ. ſi quis in ius uoc. l.ſ. ubi Bar. de cuſto. reo.
e Bart. in l. illicitas. §. ne potentiores. de off. præſ. Felin. in rub. de treug.
f d.l. ſi fideiuſſor. l. in omnibus. 41. de iudic.
g auth. generaliter. C. de epiſ. & cler. §. ad excludendos. in auth. de litigio.
h uid. ff. rẽ rat. hab. 1. d. ſol. Vt legat. nom. Rem. pu. ſal. &c.
i d.l. interdum. 10. rem rat. hab.
k l.ſ. h.t.l. promiſſor. 21. §. fin. de conſt. pec.
l l.fin. h.t.
m l.ſatiſdat. 61. de uerb. ſig. uid. l.2. C. eo. tit.
n in princ. Inſt. de ſatiſd. in uer. uerba edicti.
o l.7. §. fin.
p l.filiuſfa. 14.
q l.8. §. ſi fideiuſſor. 2.
r l.ſi ab arbitro. 10.
s In prin. Inſt. de ſatiſd.

t auth. generaliter. C. de epiſc. & cler. §. ad excludendas. in auth. de litig. auth. libellum. auth. quod fieri. C. de lit. cõ. Spec. de ſatiſd. §.1. u §. ſin autem. Inſt. eo. x ad tit. de procur. & rem rat. hab. y uide Chil. in prac. cap. 46. cum ſeq. Land. lib.2. art.9. z uid. Reinhart. diff. iud. 2. a l. Pomponius. §. ratihabitio. de procu. Hypp. in prac. crim. §. nunc uidendũ. nu. 3. per l. 4. §. hoc iudiciũ. de dam. infec. l. ita. 13. C. de proc. b d. l. Pomponius. 40. §. ratihabitionis. de proc. d. l. ita demũ. Zobel. Land. lib.2. art.9. c Cic. lib.1. Off. d d.l.ſ.

tatione,pignora[a],ſicuti etiam hodie uſurpatur. Porrò omnibus in cauſis ſatiſdatio admit/
titur & præſtatur:an uerò etiam in cauſis criminalibus, alibi à nobis eſt explicatum[b]. 5
Forma olim erat,ut de die ponenda,aſsignanda'ue, qua iudicio ſtetur, inter litigatores
conueniat:& ſtipulatione interpoſita uadimonium, de ſiſtendo ea die cùm à litigatore
conuento,tum pro ipſo à fideiuſſoribus promittatur. Quòd ſi de die ponenda conueniri
nequibat,in poteſtate ſtipulatoris,id eſt actoris erat, diem aſsignare,ne quâ tergiuerſante
reo,& alium atq; alium diem,minus actori commodum,fraudulenter deligente,ad elaben
dum feneſtra aperiretur[c],moderato tamen ſpacio de hoc à iudice ſtatuendo[d]. Nouiſsimo 6
iure,qui à iudice litis cauſa citatur,debet imò ſatiſdare, ſe uſq; ad finem in lite permanſu/
rum[e].cui effectu conuenit,quòd hodie omiſſa ſatiſdatione pleriſq; locis cogantur litigato
res domicilium in territorio, ubi agitur,eligere,unde citari, & niſi reſpondeant pro contu-
macibus haberi iudicariq; poſsint.quæ certè contumacia,in reo quidem apud Saxones tã/
n eſt, ut abrupta cognitione ſecundũ actorem pronuncietur[f]:in actore uerò,ut ab inſtan/
tia iudicij reus abſoluatur.Apud Sax.tamen hæc ſatiſdatio non tam eſt uſurpata,quàm illa
qua actor duntaxat (non reus) pro expenſis & reconuentione ſatiſdare cogitur[g].
Fideiuſſor autem iudicio ſiſtendi cauſa locuples dari iubetur, non tantùm facultatibus, 7
ut ſatis & idoneè habeat in bonis,pro magnitudine rei quam actor poſtulat[h]:ſed etiã con/
ueniendi facilitate[i], ne præſcriptione aliqua fori cauſam aduerſario difficiliorem faciat[k].
Quamobrem nec mulier rectè adhibetur,propter exceptionem Velleiani[l]:neq; miles,quia
ex priuilegio militari fideiuſsione ſoluitur[m]: nec minor, propter beneficiũ reſtitutionis in
integrum[n]:niſi hæ perſonæ in ſuam rem fideiubeant, atq; ita ualidè & efficaciter obligen-
tur[o]:neq; ſeruus[p]:quia perſonam legitimã ſtandi in iudicio non habet[q]. Qua quidem in
parte ne quid fraudis ſtruatur, arbitri ad probandos fideiuſſores idonei conſtitui ſolent:
qui ſi in alterutram partem iniquum iudicium dixiſſe uidebuntur,querela ad competentẽ
iudicem deferri per prouocationẽ poteſt[r].Et hæc quidem in genere uera ſunt.Cæterùm præ
tor quaſdam perſonas excipit:ut parentes,patronum,filium,uxorem,nurum,&c.à quibus
pietatis & coniunctionis intuitu, qualemcunq; fideiuſſorem iudicio ſiſtendi cauſa uult ac/
cipi[s]. Sed utrum plures fideiuſſores dandi ſunt,an unus ſufficiat? Sanè etſi pluraliter le/
ges interdum fideiuſſores exigant[t],tamen uerius eſt,unum idoneum & locupletem ſuffice
re[u] in ciuilibus:nam in cauſis criminalibus,pro qualitate delicti & perſonarum,plures exi
guntur[x]. Illud etiam quæſtionis eſt,an pignoribus ſatiſdari poſsit? Quod utut in contracti
bus olim licuerit[y],tamen in prætorijs ſtipulationibus,huiuſmodi ſatiſdationem non ſuffe
ciſſe arbitror[z].Nam prætor non tantum ſecuritatis cauſa ſatiſdationem exigebat(prout fit
in contractibus[a]) ſed etiam ob facilitatem conueniendi[b].facilius autem olim à fideiuſſori/
bus exigi debitum poterat,quia antè principalem conuenire eos licebat[c], quàm à pignori
bus:quæ non ſemper emptorem inueniunt,& niſi uaria circumductione nõ diſtrahuntur[d].
Sed hodie cum nec fideiuſſores,niſi principali excuſſo conueniantur[e], receptum eſt etiam
pignoribus,puta depoſitione pecuniæ in iudicio caueri poſſe[f].quod admittẽdum arbitror
ijs actionibus exceptis,pro quibus rei conuenti bona ſunt pignori tacitè obligata:ut in iu/
dicio tutelæ,dotis[g],&c. Hic enim ſuis rebus reum cauere non poſſe certum eſt, cum nõ plus
ſit in cautione,quàm in principali actione.
Finis ſatiſdationis eſt,ut actorem hoc nomine ſecurum faciamus, datis fideiuſſoribus[h]. 8
Effectus eſt, quòd qui ſatiſdationem offert, non poteſt uiolenter in ius pertrahi[i]: item 9
quòd procurator qui ſatiſdedit,ſit loco domini[k]:quòd ſatiſdationem petendo uel præſtan
do,nemo uideatur in iudicem conſentire[l]. Quantum uerò ad fideiuſſorem attinet,effectus
ſatiſdationis hic eſt,ut in fideiuſſorem,qui aliquem iudicio ſiſti promiſit,qui non ſtitit, tan
n quanti ea res eſt,actionem prætor polliceatur:nempe ut in ueram actionis quantitatem,
ſiue petitæ rei æſtimationẽ teneatur,niſi pro certa quantitate acceſſerit.alioqui pro ea quan
titate quæ actione comprehenſa eſt,ſpopondiſſe intelligitur,quamuis eam deberi necdum
appareat[m]:non tamen etiam ſe obligaſſe ad totam litis ueritatem: & omne illud quod ante
per ſententiam iudicis,aut per inficiationem,perq; morã uel culpam rei accedere poteſt[n].
Iam reliquas huius tituli partes paucis abſoluamus.
Iurato promittunt,qui nec ab onere ſatiſdationis liberantur,neq; tamen fideiuſſores in- 10
uenire idoneos poſſunt. Ne enim per difficultatem inueniendi differantur iudicia, & pau/
pertas debitoris obſtet agenti,quo minus ius ſuum maturè conſequatur: ideo iureiurãdo
reus

a gl. & Dd. hic in l. 1. §. per l. j. §. iubet. 7. de collat. & in l. prætoriæ. 7. de præt. ſtip. §. ſin autẽ. Inſt. de ſatiſd.
b uid. j. de cuſt. reor.
c l. inter. 73. §. de uerb. ob.
d l. de die. 8.
e §. ſed hodie. Inſtit. de ſatiſd. auth. libellũ. auth. quod fieri. C. de lit. conteſta.
f Chil. in prac. cap. 46.
g uide Chilia præall. loc.
h l. quos nos hoſtes. 234. §. 1. de uerb. ſig. d. l. ſi ab arbitro.
i l. 2. in prin. h. t.
k l. ſi fideiuſſor. 7. in prin. h. t.
l d. l. de die. 8. §. 1. l. 3. de fideiuſſ. tot. tit. ad S. C. Vel.
m d. l. de die. §. 1. h. t. l. milites. 31. C. de loca. & con.
n d. l. de die. §. 1. et 2. h. t.
o d. §. 1. & 2.
p d. l. de die. §. 2.
q l. j. C. de pre. imp. off. & tit. C. qui leg. perſ. ſtan.
r l. ſi ab arbitro. 10. l. arbitro. 9.
s l. 2. §. 2. hoc tit. l. 1. & 2. j. tit. 2.
t l. j. l. ab arbitro. 9. cum l. ſeq. h. t.
u l. 2. 3. 4. 5. §. 1. 7. h. t.
x Maran. trac. iud. de ſatiſd. num. 7.
y l. promiſſor. 21. §. fina. de conſt. pecun. l. j. §. inter. de collat. bon. l. 2. penult. quor. legat.
z l. prætoriæ. 7. de prætor. ſtipulat. l. j. uerb. °datis fideiuſſoribus. h. t.
a in princ. Inſt. de fideiuſſ.
b l. j. ſi quis in ius uoc.
c l. 3. & tot. tit. C. de fideiuſſ.
d tot. t. ff. et C. de diſtr. pigno. & C. de iur. dom. impetr.
e auth. præſente. C. de fideiuſſ.

f gloſ. & Dd. in l. j. h. t. & in d. l. prætoriæ. 7. & in §. ſin autem. Inſt. de ſatiſdat. ubi Fab. gloſ. & Bald. in l. ſi à creditore. 7. C. de actio. per l. 4. C. quæ res pig. g uide j. in quib. cauſ. pig. tac. contra. h d. l. 1. i l. ſi uerò. 5. §. 1. h. t. k l. Titius. 76. de procu. l l. ſed etſi. 52. §. fina. de iudic. Iaſ. in l. ſi conuenerit. num. 22. de iuriſdict. m l. 3. h. t. l. fin. de eo per quem fac. erit. n l. 2. §. final. hoc tit. l. centum. 8. j. de eo quod cert. loc.

reus relinquitur, ut illud pro ſatiſdatione præſtet [a], nedum in ciuilibus, ſed etiam interdum in criminalibus [b]. Nam cũ exigitur cautio, talis exigi uidetur, qualis à reo præſtari poteſt [c]. Ad impoſsibile enim nemo obligatur [d]: & intereſt actoris, eiuſmodi cautionem recipi, alioqui procedi ulterius in cauſa principali non poſſet. Vt autem procedatur, nec per has dilatorias cauſationes mora impedimentumq́ rebus agendis creetur, magis intereſt actoris quàm rei, qui fugere ac extrahere litem quantum poteſt ſolet, & cuius bono omnis cedit dilatio. Si tamen ſuſpectus de fuga ſit reus aut peregrinus, non facilè cautioni iuratoriæ committi, ſed potius arreſtari debet, ut reuera cautum eſſe poſsit agenti [e]. Huius autẽ iuriſiurandi duo ſunt ex more capita: primum, ut litigator iuret ſe fideiuſſores inuenire idoneos, quãuis ſumma adhibita diligentia, nequiuiſſe: deinde, de quibus cauendum erat, ea ut ſanctè ſe facturum, ſtaturumq́ iudicio repromittat [f].

11 Suæ promiſsioni committuntur, qui res immobiles in territorio [g], ubi litigatur, poſsident [h]. nam cùm pro prædibus prædia ſufficiant, quorum in poſſeſsionem mittitur actor, ſi reus uocationem in ius aſpernetur [i]: meritò alia cautio ab his non eſt requirenda in ciuilibus (nam ſecus interdum in criminalibus [k]) ſed ſufficit nuda de ſiſtendo promiſsio, interpoſita ſcilicet ſtipulatione [l]. Poſſeſſorem autem accipimus, qui ſuo iure & irreuocabiliter iure directi utilis' ue dominij poſsidet, non uſufructuarium aut creditorem [m]. Sed quantum poſsideri neceſſe eſt, ut quis pro idoneo poſſeſſore habeatur? Equidem arbitror ſatis eſſe, ſi iure ciuili pro quantitate & æſtimatione rei petitæ [n], iure Sax. quantum uno uuecrigeldio æſtimari poteſt [o], poſsideatur.

SI EX NOXALI CAVSA AGATVR, QVEMADmodum caueatur. Tit. IX.

SAtiſdationes, de quibus modò dictum eſt, in cauſa noxali præſtitæ, facilè eludi olim poterant, ſeruo poſt uadimonium promiſſum fortè in potentiorem, aut eum qui in foro promiſſoris conueniri non poterat, alienato. Nam cùm noxa ſequeretur caput [a], liberabatur prior domus, ſatiſdatione ad nihilum recidente. Cui ſubterfugio, hoc edictum ueluti obicem prætor oppoſuit: SI QVIS EVM DE QVO NOXALIS ACTIO EST, IVDICIO SISTI PROMISERIT: IN EADEM CAVSA EVM EXHIBETO, IN QVA TVNC EST, DONEC IVDICIVM ACCIPIATVR: hoc eſt, donec aut ipſe iudicium, tanquam principalis, nomine ſerui ſubeat, litemq́ conteſtetur (quo facto ſeruum utpote iam litigioſum, amplius alienare non poteſt [b]) aut ſeruum dedat noxæ: quorum utrumuis facere cogitur.

DE EO PER QVEM FACTVM ERIT, QVO minus quis in iudicio ſiſtat. Titul. X.

1 *Quando, cui, aduerſus quos, ad quid, actio ex hoc edicto detur.*

1 EFfectus ſatiſdationum hic eſt, ut ſiue per alium, ſiue culpa promittentis, iudicio ſtatum non ſit, pœna conſequatur. In primis igitur ſi quis impedit aliquem iudicio ſiſti, æquiſsimum putauit prætor, dolum eius coercere. Feciſſe autem dolo malo non tantùm is putatur, qui ſuis manibus, uel per ſuos retinuit: ſed qui alios quoq́ rogauit ut eum detinerent, uel abducerent, ne iudicio ſiſtat: ſiue ſcientes, ſiue ignorantes, quid eſſet quod comminiſceretur. Dolum malum etiam accipimus, ſi quis uenienti ad iudicium aliquid denunciauerit triſte: ut mortem filij, propter quod is neceſſe habuerit ad iudicium non uenire [a]. Datur autem hæc actio non modò actori, uerumetiam reo, ſi non ab actore (nam aduerſus hunc non habet reus actionem ex hoc edicto, cùm contentus eſſe poſsit exceptione, ſi ex ſtipulatu conueniatur ad pœnam, quòd ad iudicium non uenerit [b]) ſed ab alio fuerit impeditus [c].

Hac actione continetur, quanti interfuit uadimonium obitum eſſe: hoc eſt, quantum eſt iudicio petitum [d]. Quamobrem ſi plures dolo fecerint, omnes quidem tenẽtur: ſed ſi unus præſtiterit pœnam, cæteri liberabuntur, cùm amplius nihil interſit [e]: aliter atq; in edicto illo, quo in ui eximentes uocatum pœna durior, & quidem in ſingulos ſolida eſt conſtituta, propter præbitam ſeditioni concurſionibusq́ materiam, & ius publicum uiolatum [f]. Itaq; intereſt inter illud, & edictum præſens. Illud in factum exemptionis conceptum eſt, hoc in

a l. fin. hoc tit. l. 4. C. de uſufr. §. 1. Inſt. de ſatiſ. l. non cogendum. 45. ff. de procur.
b § neceſſariũ. in auth. ut null. iudic. Par. de put. in trac. ſynd. in uerb. fideiuſſores. cap. 1. Boſſ. trac. cri. tit. de carc. fideiuſſ. nu. 72.
c gl. in c. ex parte. 23. ad uerb. pro cõtumacia. de uerb. ſignif.
d l. impoſsibilium. de reg. iur.
e l. luibus. ubi Bart. num. 8. C. de agric. lib. 11. Alb. in l. ſi fideiuſſor. §. ult. h. t. Cur. in l. uni. nu. 56. C. de pro. ſeq. & ibidẽ Salic. nu. 10. Innoc. in c. præterea. de excep. Myſing. Obſer. 10. Cent. 2. fic. Bald. no. in l. ult. C. de ord. cognit.
f Chil. in prac. cap. 46. poſt gl. in §. neceſſarium. uerb. iudicij. in auth. ut null. iud. per illum tex.
g iud. Iaſ. in l. 7. §. 1. nu. 8. h. t. fac. §. ſed hodie. Inſt. de ſatiſ.
h l. ſciendum. 15. h. t.
i l. heres abſens. §. 1. de iudic. tot. tit. de bon. auth. iud.
k Iaſ. in d. l. ſciẽdum. 15. num. 3. in 10. limit. h. t. Salic. in l. denunciamus. num. 2. C. de his qui ad eccleſ. conf. uide inf. de cuſto. reo.
l §. ſi ſcriptũ. Inſt. de inutil. ſtipul.
m d. l. ſciendum. §. 1.
n gloſ. in d. l. ſciendum. uerb. compelli. & in §. ſed hodie. Inſt. de ſatiſ.
o Land. li. 2. art. 5. Chil. cap. 47. Fach. diff. 40. Remb. parte ult. diff. 29.

a l. 2. hoc tit. §. omnis. Inſt. de nox. act.
b l. 2. C. de litigioſ.

a l. j. §. 1.
b l. j. §. ſi reus. 3.
c d. §. ſi reus. l. 3. ff. tit. 2.
d l. 3. §. fin.

machinationem doloſam.Illud datur contra eum qui citationis ius publicum impediuit: hoc in eum, qui ſatiſdationem priuatam. Illud ad pœnam quæ ex delicto debetur[a]: quod cum omnes in ſolidum obliget[b],non mirum eſt unius pœna alterum non liberari: at hoc ad utilitatẽ & intereſſe actoris datur[c].quæ actio cum ſit rei perſecutoria,meritò unius ſolutio omnes liberat[d]: cum bona fides non patiatur,bis idem exigi[e].

SI QVIS CAVTIONIBVS IVDICIO SISTENdi cauſa factis non obtemperauerit. Titul. XI.

1 *Quomodo & ad quid promiſſor & fideiuſſores teneantur, ſi ſtatum iudicio non ſit.*
2 *Quis non uideatur ſiſti.*
3 *Quæ cauſæ excuſationem iuſtam pariant.*

POrrò ſi litigator ipſe cautionibus iudicio ſiſtendi cauſa factis conſultò & de induſtria 1
nõ obtemperet,neq; uadimonium obeat: committitur ſtipulatio tam aduerſus reum
principalem,quàm eius fideiuſſores. Et quidem ubi certa quantitas uice eius, quod
actoris intereſſe poteſt,ſtipulatione,ut plerunq; fit[a],comprehenſa eſt,ad illam certi condi-
ctione ex ſtipulatu agetur: ſin autem ſimpliciter promiſſum ſatiſdatumq; ſit,incerti condi-
ctio in id quod intereſt competet: cuius quidem æſtimatio refertur ad illud tempus,quo ſi-
ſti promiſſor debuit,non ad id quo agitur,quamuis defierit actoris intereſſe[b]. Siſti autem 2
non uidetur,non modò is qui uadimonium omnino deſerit, ſed etiam qui non in eadem
cauſa ſiſtitur, ita ut actori perſecutio deteriore ſit loco futura[c].unde qui nouo fori priuile-
gio utitur,non uidetur in eadem cauſa ſiſti[d]:quòd actoris conditio præſcriptione fori red-
datur in agendo durior[e]. Et hoc quidem modo deſertum uadimonium uindicatur, niſi 3
fortè reus iuſtam probet cauſam,(probare enim[f] ſaltem iuramento[g] debet,cum omnis ab-
ſentia & emanſio doloſa & contumax eſſe præſumatur[h]) quamobrem iudicio non ſtitit,
aut actoris nihil omnino interſit. Nam ſi de negocio, propter quod ſatiſdatio obita eſt,
tranſactum ſit: an ridiculum non foret,finito negocio,de uadimonio diſputare[i]? Quid ſi
nulla ex parte ius actoris ſit factum deterius,puta quia ipſe non uenit, quia iudex operam
litigatoribus dare non potuit,quia cauſa eodẽ eſt in ſtatu: certè æquitas ſuggerit, ut exce-
ptione reus adiuuetur[k].Quid ſi publici neceſſarijue muneris cauſa ſine dolo ſuo malo,im-
peditus,uerbi gratia,legatione[l],non ſtitit[m]? ſi à ſuo magiſtratu, aut carceribus incluſus[n],
aut alioqui retentus[o]? ſi reipub.cauſa abfuit[p]? ſi ualetudine[q], tempeſtate,ui fluminis pro-
hibitus[r],præſentiam ſui facere nequiuit[s]? Quid ſi,quod ſæpe uſuuenire memini, procura-
toris aut conſtituti aduocati mora impedimentoùe dies iudicij deſeratur[t], nec ſubitò aliũ
idoneum litigator ad manum habere queat? an horum factum nocebit litigatori,cui nihil
imputari poteſt[u]? In eiuſmodi igitur caſibus, excuſationes iuſtæ admitti, pœnæq; iudicia-
li ex æquitate eximi cùm ipſe promiſſor[x], tum ne per aliorum latus lædatur[y], fideiuſſores
eius debent[z]. Nam ſi quis dicat impediti eſſe procuratorem mittere,& proinde nullam ex-
cuſationem admittendam: is fateatur ſe momenta rerum & temporum haudquaquam ſa-
tis ponderare[a]:cùm in rebus ſubitis nec præſtò ſemper ſit,cui cauſa delegari commodè poſ-
ſit: & ea plerarumq; litium ſit natura,ut niſi longa maturaq; cognitione perſpici, & exactè
teneri à procuratoribus non queant. Niſi igitur aut præuideri potuit,aut diuturnum ſit im-
pedimentum,conſentaneum eſt nihil eſſe, quare quis alienæ fidei ſuam inuitus cauſam cõ-
mittere debeat[b].Illud etiam admonendum, olim poſt 30. à deſerto uadimonio diem præ-
torem miſsionem etiam in bonorũ poſſeſsionem quandoq; decreuiſſe[c]:cuius in locum hæ
de quibus dictum eſt ſatiſdationes uidẽtur ſucceſsiſſe, niſi cum eas ſubire litigatores de-
trectant[d].Iure porrò Sax.eiuſmodi qui ex condicto nõ ſiſtunt, iudici ad mulctam,partiq; ad-
uerſæ ad intereſſe tenentur[e].

DE FERIIS, ET DILATIONIBVS, ET DIVERſis temporibus. Tit. XII.

1 *Continuatio.*
2 *Vnde dictæ ſint feriæ,quid ſint.*
3 *Diuiſio earum.*

4 Cauſa

a l.4.de ui priua.
b l.adeò.8.de iuriſd.
c l.pen.ſ.tit.1.
d l.2.& 3.de duob.re.
e l.bona.58.de reg.iur.

a l.fin.de prætor.ſtipul.
b l.qui autem.12.
c l.ſi quis.11.hoc tit.
d l.qui nouo.12.
e l.ſ.& 3.ſ.de alien.iud.mut.cauſ.fac.
f l.in exceptionib.14.de probat.gl.lat.C.Land.lib.1.art.38.
g Bald.in l.j.nu.3.C.de dila.Iaſ.in § ſed iſtæ.nu.43.et 94.Inſt.de act.et in l.2.h.t.Fach.diff.39.
h l.ſancimus.in fin.ubi Caſt.nu.12.C.de iudi.gl fin.in c.1.de dol.et cont.in 6.
i l.2.hoc tit.
k d.l.2.l.8.uid.gl.et Dd.in c.4.de dol.et cont.lib.6.
l Bart.in l.j.nu.2.de diuer.& temp.præſcr.
m d.l.2.§.1.
n l.1.9.10.ex quib cau.maio.gl et Dd.præſertim Imol.in l.is qui reus.de pub.iudic.
o d.l.2.§.final.
p l.ſi quis cum fid.6.Land.lib.2.art.7.
q l.quæſitum.60.de re iud.
r uid.Bart.in l.j.de diuer.& temp.præſcri.Cano.in c.querelam.de procur.c.cum dilecti.de dol.& cont.
s l.2.§.ſi quis iudicio.cum ſequen.l.6.
t c.1.ubi gl.ad uerb.aduocati.ext.ut lit.non conteſta.
u c.prout.de dol.& cõt.Iaſ.in d.l.2.§.ſi quis iudicio.nu.11.
x l.contumacia.53.de re iudica.
y l.quod dictũ.ſ.de pac.
z l.4.in prin.et §.fin.l.6.7.9.10.§.fin.
a uid.Dd.hic ad l.2.& in l.j.C.de dilat.Cano.in c.1.de dol.& cont.lib.6.Bart.in l.ſ.de diuer.& temp.præſcri.D.Reinhart.iud.diff.31.per art.49.lib.1.
b Dd.in d.l.quæſitum.60.de re iud.c.prout.de dol.& cont.Iaſ.in d.l.a.§.ſi quis in iudicio.nu.11.
c Cic.pro Quint.Cuiac.Obſer.lib.5.cap.30.
d uide infr.de dam.infec.& Quib.ex cauſ.in bon.poſſ.
e art.53.lib.1.

4 *Cauſa efficiens: & quis ferias indicere poſsit.*
5 *Materia circa quam.*
6 *Forma.*
7 *Finis.*
8 *Effectus.*
9 *Quid ſit dilatio, quæ eius propria.*
10 *Species.*
11 *Cauſa efficiens, & quibus detur dilatio.*
12 *Materia circa quam.*
13 *Forma dandæ dilationis.*
14 *Finis & effectus.*

1 SEd etſi feriæ inciderint, aut dilationes legitimæ fuerint conceſſæ: in ea cauſa promiſſor
2 eſt, ut aduerſus eum ſtipulatio non committatur. de utriſq; igitur eſt uidendum. Feriæ, à feriendis hoſtijs dictæ perhibentur, quòd his diebus litari ſolet: unde & ipſæ hoſtiæ feriæ dicuntur[a]. Feriæ ſunt dies feriati, quibus ius nõ dicitur, nec ſui poteſtatem magiſtratus facit[b]: qui olim & iuſticium (quòd ius tum ſtaret, nec progrederetur[c]) & nefaſti dies dicebantur. Ouid. in Faſt.

Ille nefaſtus erit, per quem tria uerba
(ſcilicet prætoriæ iuriſdictionis: Do, Dico, Addico) *ſilentur:*
Faſtus erit, per quem lege licebit agi.

3 Feriæ aut ſunt publicæ totius populi, aut priuatæ alicuius collegij uel familiæ[d]. Sed hîc de publicis tantum agitur, quarum ſpecies quatuor ponit Macrobius[e]: uidelicet ſtatiuas, conceptiuas, imperatiuas, & nundinas. Dd. noſtri[f] communiter tres: ſcilicet ſolennes, indictas & repentinas. Solennes ſunt, quæ ob cultum diuinum ſolenniter celebrandum conſtituuntur[g]. Indictæ, quæ colligendorum terræ fructuum cauſa indicuntur[h]. Repentinæ, quas princeps reip. benè aut infeliciter geſta, iuſticio indicto extra ordinẽ repentino denũciat[i].
4 Conſtituebantur autem olim feriæ à Pontificibus[k] & Magiſtratibus maioribus: puta Dictatore, Coſ. Prætore, Præſide[l], &c. hodie, ut uolunt[m], tantum à principe[n]: quanquã ea conſtitutio[o], adminiſtratoribus indictionem feriarum adimens, non de magiſtratibus maioribus, ſed de iudicibus duntaxat pedaneis loquatur. Illud ſanè eſt in confeſſo, quemlibet iudicem ferias à principe uel lege iam indictas & definitas, poſſe pro ratione & maturitate fructuum moderari, & aut citius, aut tardius, prout uſus fert, indicere[p].
5 Materia circa quam feriæ uerſantur, ſunt omnes actus, tam publici quàm priuati[q]: ſcilicet contentioſæ iuriſdictionis. nam quæ ſunt uoluntariæ, etiam in ferijs rectè expediuntur[r]: ut & opera miſericordiæ, quomodo loquitur Spec.[s] item quæ expediri, nec differri reipub. intereſt: ut ueſtigatio latronum[t], cuſtodia ac diſciplina militaris, uigiliæ[u], & quæ ad ipſarũ feriarum tuitionem[x], aut annonam publicam[y] qua carere nullo die poſſumus, pertinent. In his enim & ſimilibus, feriarum non habetur ratio.
6 Forma, & tempora colẽdarum feriarum, lege præſcripta ſunt[z]: poteſt tamen (ut dixi) pro ratione fructuum, aut ſeruus aut dnus iudex ferias indicere[a]: qua in re rationem loci illius in quo agitur, itẽ domicilij actoris aut rei uocati, aliarumq; circumſtantiarũ habere debet[b].
7 Finis ſolẽnium feriarum eſt, ut multitudo à curis prophanis feriata, cultui diuinò det operam[c]: iuxta pręceptum Decalogi, Memento ut diem ſabbati ſanctifices. quod etſi non ad ſpeciem ceremoniæ certæ diei ex lege Moſaica, tamen in genere, ad cultum Deo certo tempore præſtandum, omnes ex lege naturæ obligat. Finis indictarum feriarum eſt, ut agricolæ litibus uacui, colligendis tempeſtiuè fructibus uacare poſsint[d]: quanquã non modò agricolis, ſed omnibus in genere feriæ proſint[e]. Vt enim diſpoſitiones legũ ſunt generales[f], ita & beneficia legibus propoſita, generatim omnibus commodant, & ad omnes pertinent. Repentinarum feriarum finis eſt, ut publicum gaudiũ luctus ue, publico iuſticio celebretur.
8 Effectus, quòd in ferijs nec à iudice[g], neq; ab arbitro[h] ius dici[i], aut citatio fieri, aut ſolutio debitorum publicorũ, exigi poteſt[k]. Quare parte alterutra emanente, actus à iudice tempore feriarum factus, eſt ipſo iure nullus[l]. Dico, emanente: nam uolentibus, aut ſponte comparẽtibus rectè ius dicitur[m]. quod uerum eſt in ferijs indictis litigatorum cauſa, puta meſſium, uindemiarum, &c. ſecus in ſolennibus[n], aut repentinis[o]. Nam his à priuatis renunciari nequit, quia priuatorum cauſa non conſtituuntur[p]. Sunt tamen, ut ſuprà dictum eſt, de quibus etiam die feriato magiſtratus adiri, & ius dici poteſt: ut quæ moram non pa-

a Gell. noct. Att. lib. 4 cap. 6.
b l. pridie. 5. h. t.
c Gell. lib. 20. cap. 1.
d Macrob. Satur. lib. 1. cap. 16.
e præall. loc.
f uid. Spec. de fer. §. 1. nu 4. & 5.
g l. 2. 6. 7. 8. 9. 10. l. fin. C. eo. tot. tit. ex. eo.
h l. 1. & 2. h. t. l. 2. l. omnes. C. eo.
i l. 1. et 4. C. eo. l. ſed etſi. 24. §. ſi feriæ. ex quibus cauſ. ma.
k Macrob. præall. loc.
l d. l. ſed etſi. 26. l. ſi in aliquam. de off. proc. l. 5. & 9. C. eo. l. præſides. h. t.
m gl. & Dd. in d. l. 4. d. l. præſides ubi Bart. et Iaſ.
n arg. l. 4. C. eo.
o d. l. 4.
p gl. & Dd. in d. l. 4. C. eo. & l. præſides. h. t. Spec. de fer. §. 1. nume. 4.
q l. actus. 8. C. eo.
r d. l. actus.
s de fer. §. ſequitur. nu. 1.
t l. pen. C. eo.
u l. pen. h. t.
x l. 3. h. t.
y l. 5. C. eo.
z l. 2. l. oẽs. 7. l. fin. C. eo.
a Iaſ. in d. l. 4. h. t. Spec. de fer. §. 1. num. 4.
b arg. l. 3. §. fin. de teſtib. uid. diſt. Spec. §. 1. n. 5. de fer.
c l. omnes. 7. l. fin. C. eo.
d l. 1. 2. h. t. l. 3. C. eo.
e Spec. de fer. §. 1. nume. 8.
f l. 3. C. de legib.
g l. j. h. t.

h l. omnes. 6. in fi. C. eo. i d. l. j. k l. omnes. 7. in fi. C. eo. l d. l. j. in fin. l. ſi feriatis. 6. h. t. Iaſ. in l. 4. nu. 3. h. t. m d. l. j. in fin. Spec. de fer. § fin. n c. fin. ex. eod. o Bal. in l. j. in fin. C. eo. p Spec. de fer. §. fin. gl. Salic. & alij, in l. omnes. 7. C. eo.

tiuntur,aut quæ expediri ſtatim,uel pium eſt,uel publicè utile:cuius rei exempla complura
hoc in titulo proponuntur [a].Et tantum de ferijs.
Sed quia nec aduerſus eos quamuis abſentes,qui dilationem impetrarunt,ſtipulatio iu- 9
dicio ſiſti committitur: ideo de hac quoq; re,utpote altera huius tit.parte,nonnihil eſt ſubij
ciendum. Differre litem,eſt actum iudicij,certo die expediẽdum, in alium diem ulteriorem
reijcere [b]. Dilatio propriè noſtris dicitur aſsignatio certæ diei ſeu termini, quo cauſam tra-
ctari oportet,cũ iuſto temporis interuallo facta. Propria dilationis ſunt, eſſe continuam [c],
peremptoriam [d],arbitrariam [e],utriq; parti communem [f].
Dilationũ ſpecies uarias Dd. comminiſcũtur [g]: in quas inquirere,non eſt operæprecium. 10
Sanè non inconcinnè aliæ dicũtur eſſe dilationes peremptoriæ,aliæ citatoriæ ſeu dilatoriæ,
quæ peremptorijs opponũtur [h]:aliæ iudiciales,aliæ extraiudiciales: aliæ legales,aliæ cõuen
tionales. Quod ad cauſam efficientẽ attinet,dilationes dantur aut à lege [i],aut à iudice [k],aut 11
conſuetudine ſeu ſtatuto [l],aut partium conuentione [m]. Cauſa προκαταρκτική, eſt petitio par-
tis [n]:quanquã interdum etiã proprio motu atq; arbitrio,terminũ iudex præſtituat aut pro-
roget [o]. itẽ multiplex æquitas dandæ dilationis, quæ ex uarijs cauſarũ circũſtantijs oriri po
teſt [p]. nã ex bono & æquo dilationes dãtur [q],tam actori quàm reo [r]:quanquã reo qui ſe præ-
parare non potuit,plenius conſulatur [s],longioresq; ac crebriores termini concedantur [t].
Materia circa quam,ſunt omnes cauſæ,tam ciuiles quàm criminales [u],etiãſi crimen ſit no 12
torium [x]. In pecuniarijs cauſis,una tãtum dilatio in ſingulos actus datur: in criminalibus,
duæ actori,tres reo dantur [y]. Nam & olim accuſatori ad agẽdum duæ,reo tres clepſydræ ad
defenſionem infundebantur. Sed & in ciuilibus quãdoq; ex magna cauſa noua dilatio da-
tur [z]:puta ob legitimũ impedimentũ [a]. quod de tẽpore litis iam cõteſtatæ accipe: nam ante
eã,reo triplex terminus ex lege eſt cõceſſus [b]. Illud in genere tenendũ,materiã dilationũ eſſe
amputandã [c],præſertim in cauſis ſummarijs [d]:quia curſim lites expediri, publicè intereſt [e].
Forma dandæ dilationis eſt, ut detur parte citata [f], & cum quadam ſummaria cauſæ co- 13
gnitione [g]:utq; ſpacium à lege conceſſum,iudex ſequatur aut extendat,non etiam facilè mi
nuat [h]. In termini etiam aſsignatione,exprimere & ſignificare partibus iudex debet,quid in
termino agi oporteat [i]:de qua forma conſulendus eſt Speculator [k].
Cauſa finalis eſt,ut litigatores idoneum habeãt ſpacium, quo ſe ad iudiciũ præparare & 14
inſtruere poſsint [l]. Effectus eſt,quòd dilatio excuſet à pœna & mora,& ea pendente,nihil ſit
agendum aut innouandũ [m]. ubi aũt dies ſeu terminus eius uenit,quòd habeat uim ſenten-
tiæ interlocutoriæ [n],& perimat actum qui in aſsignato dilationis termino fieri debuit:adeò
ut pars poſtmodũ comparens,ſuper eãdẽ re amplius niſi ex magna cauſa,non audiatur [o].

DE AEDENDO. TIT. XIII.

1 *Continuatio.*
2 *Vnde dictus ſit libellus, & quid ſit.*
3 *Partes libellorum, & ſpecies.*
4 *Proprietates.*
5 *Cauſa efficiens: & cui libellus ſit offerendus.*
6 *Materia: & in quibus libellus offerendus ſit, uel non ſit.*
7 *Forma libellandi.*
8 *Finis & effectus.*
9 *Aedere quid ſit.*
10 *Quotuplex editio.*
11 *Cauſa efficiens.*
12 *Materia: & quæ ſint ædenda, uel non.*
13 *De forma faciendæ æditionis.*
14 *Finis & effectus æditionis.*

Vocate

a l.1. & 2.h.t.l.5.9.10.C.eo. *b* l.ſi cum dies.27.l.dič.33.de recep.arb. *c* l.more.8 h.t.l.3.C.eo. Bal.in l.j.C.eo.gl.in rub.de diuerſ. & tem. præſ. *d* l.fin.ubi Bar.et Dd.h.t.Maran.de dila.num.2. Schurff.conſi.29.cent.1. *e* Maran.de dilat.nu.11. *f* Spec.de dilat.§.in ſumma.tex.in l.petendæ.C.de temp.in integ.reſti.uid. Lanfranc.in c.quoniam.uerb.dilationes.de probat. *g* uid.Spec.de dila.§.1. Hoſti.eo.tit.Bart.in l.2.de re iudic.Panor.in c.cum ſit.de appell. *h* l.ad peremptoriũ.68.cum ſeq.de iud. *i* l.1.& 4.de re iudica.l.4.C.de uſur.rei iud.tot.tit.ff.& C.de tem.app. *k* c.cum ſit Romana.ubi not.de appell.Spec.de dila.§.ſequitur.in fin. *l* Bart.in l.ſi arrogator.de adop.Tiraqu.de retr.lig.§.1.gl.10. *m* c.paſtoralis.27.§.cum autem.de off.del.l.de die.qui ſatiſ.cog. *n* c.cum cauſam.de appell. *o* Spec.de dila.§.2.nume.6. *p* uide Spec.h.t.§.1. *q* Spec.præall.loc.num.26.27. *r* Spec.eo.§.uidendum.in prin. *s* l.fi.h.t. *t* gl.in l.ſicuti.§.ſi quæratur.ſi ſer.uend.Iaſ.in d.l.fina. *u* l.fin.h.t. *x* uid.gl.in l.ictus.C.de his qui not.infa.l.cum reis.8.l.fin.C.de pœn.Bal.& Salic.in l.ea quidem.7.C.de accuſa.Imol.in l.is qui.de pub.iud.Par.de put.in trac.Syn.uerb.defenſionem. *y* l.fin.h.t. *z* Spec.eo.§.nunc uidendum.nu.3. *a* l.oratione.h.t.l.paſtoralis.de off.del.Iaſ.& Dd.in d.l.fin.Maran.de dilat.nu.6.7.8.9.cum ſeq. *b* l.ad peremptorium.cum ſeq.de iudic.uid.in auth.offeratur.C.de lit.conteſt. *c* l.2.C.de tem.app. *d* Clem.ſæpe.de uer.ſignificat. *e* l.properandum.C.de iud.l.quidam.ſi cert.pet.Clem.diſpendioſam.de iudic. *f* Spec.de dilat.§.2.num.1. *g* l.à procedente.C.eo.Spec.§.ult.num.20.Hoſt.de dilat.nu.7. *h* uid.Dd.in l.j.C.eo.in c.1.ex eo.Panor.in c.cum ſit Romana.de appell.l.4.§.antep.de re iudic.l.fin.C.eo.Maran.de dilat.num.15.Spec.§.ult.num.13. *i* Spec.de dilat.§.ult.in fin. *k* d.§.fin.num.2. *l* l.j.in uerb.ſpacium inſtructionis.C.eo.c.fin.in uerb.temporis ſpacium ut potuerit deliberare.ex.eod. *m* l.3.C.eo.c.2.c.præterea.ex.eod.Pan.in c.ſignificante.ex.eod.Socin.in fall.regul.93. *n* l.qualem.27.de rec.arb. *o* Spec.§.2.num.4.8.& 9.Schurff.conſi.29.cent.1.

1 VOcato ad iudicium reo, & ſui copiam faciēte, proximum eſt, ut actor actionem ſuam
libello comprehenſam offerat [a] atq; ædat [b]: ut deliberare reus poſsit, ædere an conten
dere ultrà debeat: & ſi contendendum putet, ueniat inſtructus, cognita actione qua
conueniatur [c]. Rectè igitur atq; ordine ſequitur, ut de ædendo diſpiciamus. Quia uerò po-
tiſsimùm, & primo loco libellus in iudicio æditur [d]: non alienum erit, quædam de materia
libellorum præmittere.
2 Libellus, diminutiuū à libro eſt, unde charta olim cōficiebatur: ac in genere, omnē ſcriptu
rā ſignificat [e]: figuratè, materia pro re quæ ea cōtinetur, ſumpta. Propriè aūt, hac in materia
libellus pro ſcriptura quæ actionē cōtinet, accipitur [f]: de cuius definitione, plura apud Dd.
3 uidere licet [g]. Eius partes numerātur tres. 1. maior ꝓpoſitio, quæ iuſtā ex iure petitionis cau-
ſam oſtēdit. 2. narratio, ſeu minor, qua infertur in propoſita ſpecie facti, eam iuſtā petitionis
cauſam ſubeſſe. 3. petitio, ſeu cōcluſio, quę utrāq; propoſitionē coniungit, & minorē maiori
includit [h]. Eſt igitur libellus, quidam quaſi ſyllogiſmus practicus & iudicialis. Speculator [i]
paulo aliter eas partes recitat. ponit enim primo loco libelli cauſam, quæ maior eſt: ſecūdo
obligationē, quæ minor eſt: tertio actionē, quæ in ſuperiore partitiōe eſt cōcluſio: ipſa enim
petitio dicitur actio [k]: in petitione aūt conſiſtit cōcluſio, nō in uerbis narratiuis [l]. Et hæc po-
tiſsima pars libelli eſt, quę præcipuè attēditur [m] in ciuilibus, nō etiā in criminalibus, in qui-
bus concluſione nō eſt opus [n]. Species libellorū uſitatè duæ ponūtur: alter conuentionalis
4 ſiue ciuilis [o] à conueniēdo, alter criminalis [p] dicitur [q]. Propria libelli ſunt, eſſe rotundū, dilu
cidum, concludentē, non obſcurum, non incertum neq; generalem aut alternatiuum [r], &c.
5 Cauſa efficiens eſt lex, quæ libellum offerri diſponit [ſ]. offerri autem iubet principaliter iu
dici [t] competenti [u], quia huius officium ſuper petitione imploratur [x]: deinde etiam parti ad
6 uerſæ [y]. Quod ad materiam attinet, in omnibus cauſis offerendus eſt libellus, de quibus
conſtituitur iudicium, & inter duos lis eſt [z], tam ciuilibus quàm criminalibus [a], tam petito-
rijs [b] quàm poſſeſſorijs [c]: non tamen ſemper in cauſis ſummarijs [d], puta executionibus [e]: in
his enim qualiſcunq; petitio, etiam ſine ſcriptura ſufficit, quemadmodum & cum per mo-
dum inquiſitionis proceditur [f], aut iudicis officium extra ordinem imploratur [g]. An autem
in appellationibus [h] & exceptionibus [i] libellus requiratur, non eſt huius nunc inſtituti di-
7 ſputare. Forma libelli etſi maximè iuxta ſtylum & conſuetudinem cuiuſq; curiæ eſt conci-
pienda [k], tamen de iure, ubi nulla ſpecialis hac in re eſt conſuetudo, ſcripto complectenda
eſt [l]: ea ratione, ut hæc quinq; ſubſequentibus uerſiculis comprehenſa, contineat:

Quis, quid, coram quo, quo iure petatur, & à quo,
Rectè compoſitus quiſq; libellus habet [m].

Præcipua autem libelli forma, in concluſione conſiſtit [n]: quæ cuiuſmodi eſſe, & quomodo
formari debeat, alibi pluribus exponit Iaſon [o]: qui de clauſulis quoq; libellorū, uariè & co-
pioſè multis in locis diſputat [p]. Atq; hodie tanta habetur concluſionis ratio, ut ſufficiat ex
eius forma certum actionis genus intelligi, etiamſi nullum eius nomen exprimatur [q]. quod
olim contrà fuiſſe uidetur, ſaltem iure Cod [r]. nam Digeſtorum iure non fuiſſe neceſſe, actio-
8 nem libello deſignari, alibi tenet Accurſius [r]. Finis libelli eſt, ut agentis deſiderium propo-
nat [t], iudicem & aduerſarium de ſpecie futuræ litis inſtruat [u], & ſit fundamentū iudicij. nam
& probationum articuli, ad libelli formam accommodandi ſunt [x], & ſententia ſecundū eun
dem ferenda [y]. Quare ut rectè ordinetur, ac ſuper certa re aliqua fundetur iudicium, neceſſe
eſt ab actore etiam non monito [z], ultrò libellum offerri [a]: eiuſq; omiſſio uitiat proceſſum [b].
Vnde meritò libellus inter ſubſtantialia iudiciorum annumeratur [c]. nam libello exiſtente
nullo, proceſſus redditur nullus [d]. Quare & iudex ineptum reſpectu iuris, nō facti [e] aut con
tra ſtylum

a Auth. offeratur. C. de lit. conteſt.
b l. 1. h. t. l. 3. C. eod.
c l. 1. h. t. in prin.
d Auth. offeratur. C. de lit. conteſt. l. 1. h. t.
e l. 1. in prin. de tab. exh. l. ſi publicanus. de publ. l. minorum. C. de præd. min. l. apertiſſimi. C. de iudic. tot. tit. C. quan lib prin. & ff. de lib. dimiſſ.
f l. libellorum. §. de accuſat. auth. offeratur. C. de lit. con. ex. de lib. oblat.
g Spec. de lib. con. §. 1. Hoſt. in rub. eo. nu. 1. Dd in c fin. de lib. oblat. Soc. eo. tit. in rub. ubi de gl. in c. 1. uerb. libelli. de lib. oblat. Odofre. in ſumma. tit. quid ſit libell.
h uid. Laſ. Raſ. & alior, in prin. Inſt. de act.
i de lib. concep. §. quid libellus. nu. 3.
k §. 1. Inſt. de actio. l. actio. 27 ff. de act.
l Bal. in l. fin. circa fi. C. de fideicom. liber.
m Bart. in l. Aurelio. §. Sticho. de lib. leg. Iaſ. in §. omnium. nu. 129. 131. 132. Inſt. de actio.
n Bart. in l. quid ergo. §. pœna. de his qui not. infa. Iaſ. in d. § omnium. nu. 137 uid. ſ. de accuſat.
o c. final. ex. de lib. oblat. gl. in c. 1. eo. tit.
p l. libellorū. §. de accuſ. uide Spec. de lib. ob. §. ſpecies. gl. in d. c. 1. Lanfr. in c. quoniam. ad uerb. petitiones. de proba.
q
r uide Spec. de lib. con. §. ult. Ferr. in for. lib. contra opp. lib.
ſ auth. offeratur. C. de lib. ob.
t c. 1. de lib. ob. Spec. § reſtat. in prin. eo. tit.
u Spec. eo. tit. §. nunc uideamus. in fin.
x l. 4. C. depoſ.
y d. auth. offeratur. l. ſ. in

prin. h. t. z Spec. de lib. con. §. nunc dicendum. per c. licet. de ſimon. a d. l. libellorum de accuſa. b l. ſi in rem. 6. de rei uend. c Spec. præall. loc. nu. 2. §. fin. Inſt. de interd. d Clem. ſæpe. uerb. libellum non exigat. ubi gl. de uerb. ſignif. e Spec. præall. lo. nu. 17. f l. 4. ubi gl. ad uerb. continua. C. de apoſt. c. cum olim. de teſtib. uid. can. in c. qualiter. 24. de accuſat. g Spec. præall. loc. nu. 7. h uid. Spec. de lib. ob. §. nunc dicendum. nu. 37. 38. i Spec. de excep. §. uiſo. uer. ſed nunquid. k Spec. eo. tit. §. nunc dicendum. nu. 3. & in §. fin. in princ. per l. 3. l. fin. de teſt. c. conſuetudinis. 11. diſt. Bal. poſt gl. in l. de quibus. ad uerb. inueterata. de leg. l l. ſ. uerb. deſcribatur. h. t. & auth. offeratur. m uid. Hoſt. de lib. oblat. n Bal. in l. 2. nu. 2. uerſ. præterea. C. de proba. o Iaſ. in §. huic autem. nu. 13. Inſt. de actio. p in §. omnium. Inſti. de actio. & §. ſic itaq;. eo. tit. in l. diuus. de re iud. in l. petens. 27. nu 5. C. de pac. uid. Cano. in c. 2. de off. ord. q c. dilecti. ubi Dd. de iudic. Panor. in c. examinata. nu. 1. 2. 3. eo. tit. r l. 3. C. de eden. l. ult. C. de interdic. r gl. in l. 1. §. 1. uerb. edere. ff. de eden. per illum tex. & l. quoties. C. de dignit. lib. 12. t l. ſ. de poſtulan. u l. 3. C. eo. l. ſ. h. t. x l. licet. 9. §. ibidem. de probat. c. ſignificauerunt de teſtib Hoſt. in rub. de probat. nu. 5. y l. fin. C. de fideicom. liber. l. ut fundum com. diuid. z Spec. de lib. oblat. §. utrū nu. 4. a auth. offeratur. C. de lit. conteſta. b Spec. præal. loc. §. nunc dicendū. nu. 14. per not. in c. 1. de lib. obl. et in l. prol. C. de ſent. c Spec. in d. l. utrū. d c. examinata, ubi Fel. nu. 14. de iud. glo. ad uerb. ſecundum. Inſt. de ob. c. 1. ubi Canon. ex. de lib. oblat. e Panor, in c. examinata, nu. 21. de iud.

tra ſtylum curiæ formatum [a] ex officio,ne ſententia reddatur retrò nulla [b],reijcere poteſt. Si
tamen intentio ſit apta,ſuſtineri libellus debet, etiamſi petitio ſit inepta [c]. nam in dubio &
quoad fieri poteſt ſuſtinendus eſt [d], ut includat intentionem libellantis [e]:adeò ut ex narra-
tis ſufficiat reſultare ius agẽdi implicitè,ut noſtri loquuntur, & id poſtea in probationibus
explicitè declarari [f],& qualitercunq; poſsit commodè interpretari,procedat [g],& ſuper par-
te eius apta totus fundandus ſit proceſſus,etiamſi in reliquis ſit ineptus [h]. Ad effectum libel
li illud quoq; pertinet,quòd eo complexa actor uideatur confiteri [i]. Vtrum autẽ libellus e-
mendari aut mutari poſsit,etſi uariè diſputatur [k]:tamen communis concluſio eſt,emenda-
ri & declarari ad ſententiam uſq; [l],mutari uerò,& ſubſtantiam eius corrigi, duntaxat ad li-
tem uſq; conteſtatam [m] poſſe.

His ita præmiſsis,de ædendo uideamus:quæ propria eſt huius tituli tractatio. Aedere,ſi- 9
gnificat aliquid in publicum proferre,enonciare uel profiteri [n].In hac porrò materia,ædere
propriè eſt copiã deſcribendi aduerſario facere,ſeu libello quid cõplecti,eumq; dare de ſcri-
bendũ aduerſario,aut dictare [o]. Aedere & eũ Labeo ait,qui producto ad albũ (quo publicè
prętoria edicta,& actiones quas daturus eſſet magiſtratus,olim proponebantur [p])aduerſa
rio,declarat qua actionis ſpecie uti ex propoſito prætoris albo atq; edicto intẽdat [q]. Certio-
rẽ enim eũ hoc modo facit reũ,de futura litis ſpecie [r]. Aeditio alia eſt iudicialis, alia extra- 10
iudicialis [ſ].itẽ alia libelli,alia inſtrumentorũ,alia rationũ, alia actorũ [t]. Cauſa efficiẽs remo 11
ta eſt,edictũ hoc prætoris [u],quo neceſsitas æditionũ impoſita & introducta eſt:propinqua,
iuſſum iudicis,qui æditionẽ fieri oportere decernit [x],aut ex officio mercenario, quãdo in iu
dicio propter actionem æditio aliqua petitur [y]: aut officio nobili, quando extra iudicium,
uel ſine circumſtantia actionis,ea eſt petita [z]. Cauſa προκαταρκτική,eſt petitio partis,ſine qua
iudex æditionem non decernit [a]: quæ petitio fit aut principaliter & per ſe,implorato ſcilicet
iudicis officio nobili [b],uel propoſita in factum actione [c],ſiquidẽ ordinaria deſit, quæ inter-
dum ad æditionem impetrandam competere poteſt [d]: aut incidenter [e],ut cum propoſita a-
ctione per modum exceptionis dilatoriæ petitur æditio fieri:de quo genere hîc præcipuè di
ſputatur. Hæc autem petitio,æquitate & iuſta aliqua cauſa niti debet [f]: puta quòd petentis
interſit, æditionem fieri [g].quæ ratio maximè ualet in publicis inſtrumentis ædendis [h], non
etiam in priuatis [i]: quòd aliàs ſpeciem futuræ litis diſpicere,nec ſe præparare poſsit [k]: quòd
æquum ſit,inſtrumentum quaſi ſuum,aut ſaltem commune ædi [k],&c. Materia, ſunt omnia 12
iura,quibus actor in iudicio uſurus eſt [l],libellus,inſtrumẽta,rationes,iudicia,articuli [m],&c.
Amplius uolunt Dd. [n] omnia inſtrumenta quæ ad cauſam pertinent, etiamſi actor ijs non
utatur,petenti reo ædi oportere [o]: à reo uerò actori nõ item [p],niſi ad replicationem eius fun-
dandam [q]. Quod in rationibus,de quibus leges huc pertinentes loquuntur,uerum eſſe po-
teſt [r]: cùm quia niſi rationes ædantur, non rectè dati & accepti integra cauſa conſtare po-
teſt [ſ]: tum quòd rationes utriq; parti quodammodo uideantur eſſe communes [t], ut ſuum
quaſi inſtrumentum petenti ſit ædendum [u].in reliquis durum eſt, à regula recedi [x], & reum
cogi,ut ipſe aduerſarium ſuis documentis inſtruat [y]:maximè cum replicatio inſtar actionis
ſit [z],& actore non probante reus ſit abſoluẽdus [a]:& alioqui nemo,qui non eſt in officio pu-
blico,inſtrumenta & rationes ſuas,ut paulo pòſt dicemus, exhibere cogatur [b]: ceſſet etiam
hîc æquitas & cauſa,quare æditio introducta eſt. Nec enim ut ad lites minuendas, aut certè
rectè conſtituendas pertinet & æquum eſt, ædi reo (qui ſe præparare ignarus quando con-
ueniretur non potuit)actionem & documenta actoris,quo deliberare poſsit,utrum conten
dendum putet an non,& ſi potet,ſe comparare poſsit [c], ita contrà eadem ratio eſt ut reus æ-
dat actori ad fundandã replicationẽ. quin potius id ad excitãdos iniurgia animos,augen-
dasq; lites,quàm ad ſopiendas pertinet. & æquũ eſt,ut actor ſe ipſe initiò ad iudiciũ compa
ret(cũ in ſua poteſtate habeat,quando agere uelit:& nõ niſi probè re meditata,in litẽ ingre-
di compellatur)nõ uerò à reo ſui iuris inſtructionẽ expectet [d]. Quare æquius eſt,ad id reum
non cõpelli:niſi fortè in cauſis fauorabilibus,puta fiſci,dotis,alimentorũ,matrimonij,&c. [e]
Sanè ex-

a Fel in c. 2. nu. 5. de lib. ob. Guid. pa. in proœ. deciſ. uide etiã Tiraq. in trac. de pœn. in prin. nu. 7.
b Felin. in d. c. examinata. nu. 14.
c Fel. præall. lo. num. 11.
d l. ſi quis. 66. de iudic.
e Anchor. conſ. 148. ad prædicta. nu. 6. per In-no. in c. fi. de li. ob. Pan. in d. c. examinata. nu. 18. Ro. conſ. 245.
f Anchor. d. conſil. 148. num. 6.
g Bal. in l. Polla. nu. 7. C. de his quib. ut ind per Inn. in d. c. examinata.
h Bal. in c. 1. num. 4. de mil. uaſ.
i Panor. d. c. examinata. nu. 3. & 4.
k in l. 3. C. de æden. §. ſi minus. Inſt. de actio. Spec. de concep lib. §. nunc oſtendamus.
l l. 4. §. fin. de nox. act. l. 4. l. ſi quis. 44. de pet. hær.
m Dd. in d. l. 3. C. eo. Can. in c. inter. de fid. inſtr. Iaſ. in §. omnium. num. 157. Inſt. de actio. uid. Landt. lib. 3. art. 14. Fachſſ. diff. 42.
n l. ſi ſine. 22. §. ſi procurator. 4. rem rat. hab. l. j. de off. cõſ. l. ſi quis. 6. §. ſi iniuum. de æden.
o l. j. l. 6. § ædi. h. t.
p uide in tit. de alb. ſcrib.
q d. l. j. in prin.
r d. l. 3. C. eo.
ſ Imol. in c. 1. de probat.
t uide gloſſ. Alex. Iaſ. & Dd. in rub C. eod.
u l. j. l. 6. §. prætor. h. t. l. 3. C. eo.
x l. j. in uerb. ad officium iudicis. ubi gl. & Dd. C. de æden. l. ubi. 8. in uerb. decerneretur à pretore. h. t. Iaſ. in l. quædam. num. 4. h. t. l. 2. in uerb. is apud quem agitur iubebit. C. eo.
y uide gl. in l. 1. & 2.
z l. non eſt nouum.

5. C. eo. z l. j. quem teſt. aperian. l. ubi. 8. ubi gl. ad uer iudicis officium h. t. a Iaſ in l. quædam. nu. 4. h. t. per l. ſi quis. 6. §. pertinere. h. t. b Inno. in c. 1. nu. 3. de probat. fac. l. 7. 8. h. t. c Bar. in l. j. §. officio. nu. 3. de tut. et ra. diſt. d l. quædam. 9. h. t. e Bart. præall. lo. f l. j. uerb. æquiſsimum. l. 4. in uerb. ratio æquiſsima. h. t. g l. 6. §. ex hoc edicto. h. t. h l. 2. ubi Iaſ nu. 2. 3. C. eod. i l. penult. ad exh. * l. 3. C. eo. l. j. h. t. k l. 4. in prin. l. ſi quis. 6. §. ex hoc edicto. h. t. l. 6. C. eo. l l. j. uerſ. ædenda. m Paul. lib. 5. ſentẽt. 16. l. unius. de quæſt. Iaſ. poſt alios in l. 2. nu. 3. 4. 5. 6. cum ſeq C eo. Bart. l. ult. nu. 8 de quæſtio. n Iaſ. in l. fi. nu. 2. dicẽs hãc eſſe communẽ. C. eo. o l 3. h. t. p l. j. C. eo. t. 1. de prob. l. nimis. C. de teſt. q l. fi. ubi cõmuniter Dd. C. eo. r l. fi. C. eo. s l. 4. & l 6. §. rationẽ. h. t. l. 4. & 5. C. eo. t l. 6. §. pertinere. h. t. l. 6. C. eo. u arg. d. l. 4. & l. 6. h. t. x l. j. C. eo. l. nimis. C. de teſt. c. 1. de prob. y d. l. nimis graue. C. de teſt. l. j. C. eo. c. 1. de probat. z l. quæſitum. §. fin. de peric. a l. qui accuſare. C. eo. b l. penult. ad exhiben. c l. 1. h. t. d d. c. 1. de probat. e l. 3. C. eo. l. 2. §. 1. de iur. fiſ. cle. 1. §. cæterum. de uſur. uide Alex. Iaſ. & alios in d. l. fin. C. eo.

Sanè exceptiones,& reliqua quibus reus in iudicio utitur, actori ædenda ſunt, cũ ſint pars actorum; acta autem omnibus quorum intereſt,nedum litigantibus ſunt ædenda[a]. Sed & inſtrumentorum communium æditio rectè petitur[b]:& eâdem ratione,rationum ab argẽta rio uel nummulario,qui noſtro nomine aut rogatu eas cõfecit[c]. Meum enim quodammodo inſtrumentum eſt,quod meo rogatu & de re mea, à perſona publica eſt confectum[d]. In eadem cauſa hodie notarij ſunt, ut petentibus ijs quorum nomine contractus conſcripſerunt,protocolla ſua exhibere cogantur[e]:item gabellatores rationales,& deniq; omnes qui ex officio publico libros rationum conficiunt[f].Quare & illud conſentaneũ eſt,ſicut acta[g], ita quælibet regiſtra,libros,inſtrumenta publica,aut in archiuo publico recondita, ijs quorum intereſt,communicanda eſſe[h]. Priuati uerò rationes ſuas denudare non cogũtur[i], niſi ex æquitate mercatores illi, qui uarias negociationes exercent, & ipſi rationibus quaſi publicis utuntur[k]. Aequum enim eſt, ut quibus rationibus pro ſe cùm uſus eſt utuntur[l], eas contra ſe quoq; ualere patiantur[m].

13 Quod ad formam attinet,olim qui ab argentario petebat rationes ædi, iuſiurandum dare cogebatur,ſe non calumniæ,& uexandi argentarij cauſa petere[n]:ſed hoc non multum hodie uſurpatur. Certè in iudicijs non obtinet:cum aliás in his de calumnia iuretur[o],& ex diſpoſitione legis,talis æditio facienda ſit: non autem præſumi debeat,calumniæ cauſa petere,qui petit id quod peti lege conceditur[p]. Id tamen quod intereſt quoties hac in materia probari debet(ſicut probandum eſt,ut factum)ſolet per iuramentum(cum de modico præiudicio agatur) declarari[q]. Aeditio autem inſtrumentorum fit in iudicio ſine die & conſule, quo inſtrumentum conſcriptum eſt[r]. Nam dies inſtrumenti non ad cauſam æditionis, quæ tantum fit ut ſciat aduerſarius,quibus inſtrumentis actor uti uelit:quod æquè ſcire poteſt,ſiue dies ædatur,ſiue ſecus:ſed ad fidem inſtrumenti,& probationem ſpectat. Vt autem probatio ante litem conteſtatam, ob timorem ſubornationis non publicatur, etiam cum producta eſt(ut produci ad æternam rei memoriam poteſt[ſ]:)ita nec dies inſtrumenti antea eſt proferendus: ne uidelicet quid fraudis,prolato uulgatoq;,ſeu ut alij legunt prælato die, contra inſtrumentum excogitetur[t]: quo deinceps in probatione facienda ubi producendum eſt,fide careat. Dies autem ſolutionis ædendus eſt,quia eſt pars inſtrumenti & contractus[u],ſicuti & dies rationum:quia aliter data & accepta intelligi nequeunt,niſi de tempore conſtet[x].Acta quoq; cum die & anno ędi,receptum eſt[y].Neq; tamen originalia ædi neceſſe eſt,ſed ſufficit exemplum,ſeu(ut nunc loquuntur)copiam exhiberi[z]:niſi cum aut ad finem probationis æditio fit: tunc enim originalia produci debent, quia hæc ſola probant[a]: aut inſtrumentum falſum eſſe dicitur, aut alia cauſa iuſta ſubeſt[b]. Vtrum autem totum inſtrumentum uel liber ædendus ſit,an ſufficiat particulam & articulũ de quo quæritur,ædi, quæſtionis eſt[c]. Equidem ratio tota quatenus ad petentem pertinet,ædenda eſt,& à capite,ut in qui l. C.[d] idemq; puto in inſtrumentis ſeruari oportere,cum ſolummodo I. C. diem confecti inſtrumenti excipiat[e], ut exceptio regulam in caſibus non exceptis meritò confirmare uideatur[f].In libris autem & regiſtris,quorum uaria & diſcrepantia ſunt capita,ſuffecerit eũ articulum ædi,qui ad cauſam pertinet, & quo quis uſurus eſt[g]: cum idẽ ferè in rationibus uelit ſeruari Iuriſconſ.[h] Illud quoq; ſciendum eſt,æditionem fieri ſumptibus petentis[i]: & ſemel tantum faciendam eſſe,niſi iuſta eius iterandæ cauſa ſubſit[k].

14 Finis æditionis quæ initio litis fit, eſt, ut aduerſarius inſtrui poſsit de futura litis ſpecie[l], ac inſpecto iure actoris,deliberare utrum contendẽdum putet an non: & ſi putet, ut ueniat inſtructus ad reſpondendum[m].Rationum autem & inſtrumẽtorum actorumq; æditio quę poſt litem petitur conteſtatam, magis fit ad inſtruendam probationem[n], uel fundandam intentionem aut exceptionem[o], quàm ad ſpeciem litis declarãdam. Quòd ſi porrò æditio non fiat,poteſt iudex reſtitãtem eò adigere ex officio,manu militari[p], captis pignoribus[q], &c. aut denegata in poſterum audientia[r]. quanquam & litigatori ad intereſſe detur actio, quanti ſcilicet eius interfuit,æditionem factam eſſe[ſ].

DE PA-

a l.2.ubi Iaſ. num. 2. C. eo.l.fi.ubi Bart.Bal C. de re iud.l.2. C. ut lit. pen.
b l.quædam.9.h.t.l. procurator.7.C.eo.Iaſ. in l.fin.nu.3.C.eo. Rom. conſi.348.
c l.4.6.h.t.
d d.l.6.§. pertinere. d l. 4.in princip. in uerb. meum.
e Bart.in l. argentarius. 10.h.t.
f tex in l.iuſtum.6.C.eo. Bart. in d. l. argentarius.10.& in l.ubi.8. §.fin.h.t.
g l.2. C. eo.
h Bal.in rub.C.de fid. inſtru.num. 5.Iaſ. num. 3.4. cum ſeq. purpura. Dec.& communiter Dd.in l.2.C.eod.
i l.2.C.quib.quæ pars. lib.10.l.pen.ad exhib. l.fin.C.de alimen pup.
k Bart.in l. quædam. 9. in prin.h.t.per gl. l. fi. C.de pac.cõuen. Alex. Angel.in d.l. argentarium.h. t. Card. in Cle. 1.§.1. opp. 5. de uſur. Felin.in c. 1. de proba.
l uide Iaſ.& Dd.in l.admonendi. de iur. & in l. inſtrumenta. cum ll. ſeqq.C.de probat.
m l.ſi quib.13.C.de teſti. tot. tit. Quod quiſq. iur.atq; ita et in his terminis uidentur accipiendæ l.iuſtum.6. & l ult.C.eod.
n l.6.§.exigitur.l. quædam.9.§.fin.h.t.
o tot.tit. C. de iur. propcalum.
p l.nemo.114.l. nullus. 56.de reg.iur.
q l. theſaurus. 15.ff. ad exhib.l.6.§ 2.h. t. uide Ang.in l.4.h. t.
r l.j.§.1.h.t.
s auth.ſed etſi quis. C. de teſt.
t d.l. j. in prin. exempla aide apud Cõſtant.lib. 1.epiſto.tit. 4. Cuiac. lib.3.cap.7.l. ſi à debi

tore.28.de falſ.l.2.§.diem.quem.teſta.aper. a d.l.j.§.9. x l.j.§.rationes.l.6.§.initium.h.t. y gl. in l.j. uerb.die.h.t.Bal.et Dd.in l.2.C.eo.Alex.in l.j.§.1.h.t. z gl.Bart. & Dd.in l.2.h.t.lex.in l.exempla.11.h.t. a auth.ſi quis in aliquo.C.eod. b Bart.Bal.in l.procurator.7.C.eo. c uid.Bart.Bal in l.fin.C.de præ.imp. off. & in l.argentarius. 10.§.1.h.t.Iaſ.in rub.de oper.no.nunc.nu.8.Spec.de fid.inſt.§. 17.uerſ.ſed ſi omnia. d l. argentarius.§.1.h.t. e l.j.§.pen.h.t. f uid.Dec.in l.j.de reg.iur. g d.l.j.in uerb. quibus quis uſurus. h l.argentarius.10.§.1.h.t. i l.4.§.fin.ubi Dd.& in l.argentarius.ubi Bal.h.t. k l.6.§.fin.nu.11.ſeq. h.t. l l.j.h.t.l.3.C.eo. m d.l.j. n l quædam.9.§.nummularios.in uerb.quorum probatio.l.argentarius.10. uerb. ad inſtruendum.h.t. o l.5.6.l.fin.C.eo. p Bart.in l.ſtipulationes.72.nu. 37. de uerb.ob. q l.j. in uerb. ad officium.ubi gl.& Dd.C.eo. r gl.fin.in l.j.§.fin.h.t.tex.in l ſed etſi.26.§.ait prætor.4.Ex quibus cauſ.ma. de alijs remedijs uide Innocen.in c.6 perpetuus.12.de fid.inſtru.Alc.in l.ult.circa fin.C.eod.Bal.in l.x.nu.2.C. de teſtamen. ſ l.6.§.ex hoc edicto.l.7.8.9.l.argentarius.10.§.2.h.t.

DE PACTIS. TIT. XIIII.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Definitio nominis & rei, quatenus pactum à contractu, tranſactione & conuentione differat. unde dictum ſit pactum, & quid ſit, & quàm uariè ſumatur.*
3 *Natura pactorum, & proprietates.*
4 *Diuiſio & ſpecies pactorum.*
5 *Cauſa efficiens, qui cum quibus paciſci poßint uel non poßint.*
6 *Materia, quibus de rebus paciſci liceat uel non liceat.*
7 *Forma, de uarijs pactorum modis.*
8 *De fine pactorum.*
9 *De effectu: & cur pacta exceptionem tantum, non etiam actionem producant: & quo iure, quibus caſibus actionem pariant.*
10 *De interpretatione pactorum: cui proſint uel noceant, & ad quas perſonas uel res, & quàm latè extendantur.*
11 *Affinia.*
12 *Contraria, & quomodo pacta tollantur.*

AEdita actione, omnique iure atque inſtrumentis actoris reo communicatis, ſæpenumerò fit, ut priuſquam reſpondeat reus, aut exceptionē pacti tranſactionisque factæ, qua litis ingreſſus impediatur [a] objiciat, aut ſi nulla præſtò ſit, parandam mox illam ſibi exiſtimet: poſtquam ſcilicet cognito actoris iure, de euētu litis dubitare incipit, [b] mauultque cum aduerſario quauis ratione paciſci aut tranſigere, quàm litis exitum, qui dubius eſſe dicitur [c], cum ſuo detrimento diutius præſtolari. Quare rectè atque ordine faciūt iuris compoſitores, ut poſt tractatum de ædendo, prius de pactis & tranſactionibus diſputent, quàm ulterius in iudiciorum expoſitionem progrediantur. 1

Pactum differt à contractu & tranſactione, ſicut genus à ſpecie: utrunque enim latius patet. 2 Nam contractus illas tantummodo conuentiones comprehendit, in quibus obligatio inest mutua, ſeu ut loquitur I.C. συνάλλαγμα.[d] Tranſactio tantum ad ea conuenta pertinet, quibus res dubiæ terminantur, & finem accipiunt [e]. Pactum autem uelut genus, omnes contractus, tranſactiones, & ſi qua ſunt ſimilia promiſſa & conuēta, complectitur, ſiue συνάλλαγμα contineant, ſiue non contineant: ſiue rem tranſigant, ſiue non tranſigant [f]. Ac uidetur idem eſſe pactum, quod conuentio [g]: quamuis Duarenus & alij quidam, conuētionem latius patére quàm pactum uelint: & hoc à pactione rurſus ita diſtinguant, quaſi pactum quiddam ſit ſpecialius quàm pactio: quod non ita eſt. Nam pactum à pactione eſt, ut inquit Vlpian.[h] hoc eſt, exiſtit ex pactione, ſicuti effectus ex cauſa, obligatio ex contractu [i]. Quare aliud alio latius patére, non eſt conſentaneum, præſertim cum definitio quæ hic pactioni tribuitur, alibi pacto ſubjiciatur [k]. Sed & conuentionem & pactum idem eſſe, multa oſtendunt. Nam conuenire, idem dicitur quod paciſci [l]: & multis paſsim locis [m] promiſcuè I.C. utuntur uocabulo pactionis & conuentionis. Ac Cicero [n] nihil diſtinguit conuentionem à pacto, ſed alterum per alterum definit: Pactum, inquit, eſt quod inter aliquos conuenit. Et Vlp.[o] Pactum, inquit, eſt duorum conſenſus in idem placitum. quē conſenſum mox [p] appellat conuentionem: Conuentionis, inquit, uerbum generale eſt, ad omnia pertinens, de quibus negocij contrahendi, tranſigendique cauſa conſentiunt qui inter ſe agunt. Ex quibus intelligi utcunque poteſt, conuentionis, pactionis, pacti nomina æquè generalia eſſe, & eandem obtinere ſignificationem. Pactum & pax, ab antiquo uerbo pago eſt: unde etiam nunc, præteritum pepigi in uſu: cuius uerbi meminerunt Quintilianus [q], & autor ad Heren.[r] Pactum, inquit [s] Vlpia. à pactione dicitur: unde & pacis nomen. quaſi dicat, à pago eſt uerbale pactio: & hinc ſubſtantiua, pax & pactum. Ac fortaſſe pro dicitur, ſcripſit Vlpia. ducitur [t]. A pactione enim uerè exiſtit, & ducitur pactum, ſicuti effectus à cauſa, aut obligatio ex contractu [u]. Pactio enim eſt ipſe actus, ſiue factum contrahēdi, cuius reſpectu pacta & contractus dicuntur eſſe facti [x]. Pactum autem propriè eſt ius quod ex pactione exiſtit, ſiue obligatio quæ ex paciſcendi actu naſcitur. Sed ut ſæpenumerò cauſa & effectus confunduntur: ſic his uocabulis pactionis & pacti, I.C. promiſcuè uſi ſunt [y]. Quare & nos ijs abſque diſcrimine utemur. Pactio igitur, ſiue pactum in hoc titulo, & paſsim in toto iure, bifariam accipitur. Primùm in genere pro omni contractu, tranſactione, & qualicunque conuentione: ut & apud Ciceronem [z], cum pacti nomine comprehendit omnia quæ inter aliquos conueniūt: qua de ſignificatione plura Iaſon [a]. Hoc in ſignificatu Vlpianus pactum ita definit [b], ut ſit duorum uel plurium, in idem placitum conſenſus. Conſenſus loco generis ponitur, quia latius patet quàm

a uide Caſt. Iaſ. & Dd. in l. 4. & 5. C. eo. l. nam poſtea. 9. ubi Bart. de iureiur.
b l. ſed etſi. 25. §. ſi ante. 5. de pet. hær. l. nemo. 10. C. de long. temp. præſcr.
c l. quod debetur. §. 2. de peculio. gl. fin. in l. Lucius. 78. ad Senatuſc. Trebell.
d l. Labeo. 19. de uerb. ſignif. Theoph. in §. fi. Inſt. de oblig.
e l. tranſacta. 229. cum l. ſeq. de uerb. ſignifi.
f l. j. §. 1. in uerb. quicquid cōtrahendi, tranſigendi cauſa, &c. h. t.
g Cuiac. ob. lib. 2. ca. 15. Paul. lib. 1. tit. de pac.
h in l. j. in prin.
i l. licet. §. ea. de procur.
k l. 3. de pollicitat.
l l. 2. h. t.
m l. iuris gen. 7. §. ſed cū nulla. cum ſeqq. h. t. & in l. ſolent. 16. de præſcrip. uerb.
n lib. 2. de inuentio. pro Cecin. & alibi.
o in l. j. h. t.
p in d. l. j. §. 1.
q lib. 1. cap. 10.
r lib. 2. cap. 4.
s in l. j. h. t.
t ut in l. 1. in princ. ubi dixi ſup. de iuſt. & iur.
u l. licet. §. ea obligatio. de procurato.
x l. conſilio. 7. §. final. de curat. furio.
y l. iuris gentium. §. ſed cum nulla. cū ſeqq. h. t.
z lib. 2. de inuent. & in partitio. orator.
a in rubrica. C. de tranſactio. num. 1. & 2.
b in l. j. in prin.

quàm pactum. ut, uerbi gratia, in conſilijs, in doctrinis Philoſophicis, in alijs deliberationibus & diſputationibus, poteſt eſſe plurium in idem placitum conſenſus, qui tamen pactum non efficit. Additur, duorum uel plurium, tanquam cauſa efficiens. Neq; enim ſolus quiſpiam uel ſibijpſi paciſci poteſt, quia nemo ſibi obligatur[a]: & cum abſentib. pollicitatio eſſe poteſt, pactum, niſi præſens quis abſentis nomine acceptet, iniri non poteſt[b]: ut hanc propriam differentiam inter pactum & pollicitationem noſtri tradunt[c].

Forma ſpecifica quæ facit differentiam, eſt in uerbo placitum: quod uenit à placo, & propriè ſignificat id, quod poſt multas altercationes tãdem à pluribus approbatur, & quo animi, ab omni diſſenſione placãtur & conueniunt in unum: quod proprium eſt cõtractuum & pactionum, in quibus paciſcentes primùm de re aliqua controuertere diſceptareq;, ac tãdem poſt longam altercationem in unam ſententiam conuenire ſolent[d]. Dico, conuenire. Nam hac in materia ſignificantius eſt uerbum conuentionis, quo uſum in eiuſmodi definitione Ciceronem diximus, quàm conſenſus, quo I.C. utuntur: quia cõſenſus (ut dixi) latius patet, & etiam extra rationem pacti extenditur: conuentio porrò propriè pertinet ad ea, de quibus negocij contrahendi cauſa partes conſentiunt[e]. Quare non incõmodè hoc quoq; modo definiri pactum ita generaliter acceptum poteſt: ut ſit duorum uel plurium, de re ſua, ſeu negocio contrahendo, puta de aliquo dando uel faciendo, honeſta & licita conuentio. In hac definitione, præter cauſam efficientem (quæ eſt in uerbo, Duorum pluriúmue) oſtenditur materia in uerbo, de re ſua (nam de alienis non poſſumus paciſci, ut poſtea dicã.) Item cauſa finalis in uerb. de negocio contrahẽdo, ſeu aliquo dando uel faciendo. Quibus uerbis etiam contraria negatiua implicata eſt, uidelicet ut aliquid non detur, non fiat[f]. Ad materiam ſpectant & illa uerba, honeſta & licita conuentio. Nam pacta quæ aut contra honeſtatem, hoc eſt, ius naturæ fiunt, aut illicita ſunt, hoc eſt, contra leges ciuiles ſeu cõtra iuris regulas, ut loquitur I. C.[g] ea pacta dici non poſſunt. Deinceps pactum, propriè & in ſpecialiore ſignificatu, ſumitur pro ea conuentione, quæ ſeparata eſt à contractibus nominatis & innominatis: ut ait Iaſon[h]. Qualia ſunt pacta, quæ nullum συνάλλαγμα cõtinent, & ſola conuentionis æquitate ſubſiſtunt: unde & pacta conuenta dicuntur[i], aut placita[k], aut nudum pactum[l]: quæ uox (nudum) epitheτõ pacti eſt, non διαστολή, quaſi aliquod è regione pactum ueſtitum exiſtat. Dicuntur enim pacta nuda, non quòd ueſtitis opponantur, ſed quia nuda pactionis æquitate conſtant. Hoc in ſignificatu pactũ ita definiri poteſt, ut ſit nuda conuentio, quæ nullum συνάλλαγμα, ſeu mutuam obligationis cauſam cõtineat, ſuper re certa facta, nullam producens iure ciuili actionem, ſed ex edicto prætoris ad excipiendum proficiens. Iaſon paulo aliter[m]: Pactum, inquit, eſt promiſſio, quæ fit non præcedente interrogatione. Sed hæc definitio ut breuis eſt, ita & in reprehenſionem incurrere poteſt. Nec enim ſatis diſtinguit pactum à pollicitatione, quæ & ipſa promiſſio eſt ſine interrogatione[n], non etiam conuentio, ſicuti pactum. Deinde non ſecernit pactum à contractibus innominans, ac ne à nominatis quidem pleriſq;: in quibus nõ tam ordo interrogationis & promiſſionis, quàm συνάλλαγμα rerum, & conſenſus conſiderantur.

3 Proprium quo pactum à pollicitatione ſecernitur, eſt, quòd pactum tantum fieri poſſit alteri præſenti & acceptanti, uel ſuo nomine, uel alieno[o]: pollicitatio aũt tam abſenti quàm præſenti, etiam non acceptanti: ut rectè diſtinguit Iaſon[p]. Proprium duplex, quo pactum differt à tranſactione, paulo pòſt ponit I.C.[q] Pactum, inquit, fit ſuper re certa, & gratuitò, hoc eſt, animo donandi. Tranſactio autem fit ob cauſam, & de re incerta, hoc eſt, dubia & litigioſa. nam de re certa non poteſt tranſigi. Etſi autem pacta etiam fieri poſſunt ob cauſam: tamen propria ſua natura, omnia pacta ſunt gratuita, hoc eſt (ut loquuntur Dd.) aptitudine & potentia gratuita ſunt, quamuis non actu[r]. Inſpicitur autem magis id quod eſt in aptitudine, quàm quod eſt in actu[s]. Proprium etiam pactorum eſt, non in perſonam, ſed in rem eſſe & dirigi. unde dicitur, omnia pacta ſua natura eſſe realia[t]. quod uerum eſt, reſpectu tranſmiſſionis, nõ etiam reſpectu obligationis. nam hactenus pacta ſunt perſonalia, & perſonas obligant, non res, & naturaliter non tranſeunt extra perſonas paciſcentium[u]. ſed illo reſpectu realia dicuntur, quia non commoriuntur cum perſona paciſcente, ſed tranſeunt in ſucceſſorem, tam uniuerſalem, ut eſt hæres[x], quàm ſingularem, ut eſt emptor[y]. Pactũ etiam ſua natura ſtricti eſt iuris[z], ſicuti & reliqui contractus innominati, extra permutationem & æſtimationis contractum[a]: niſi cum contractibus bonæ fidei apponitur, ut emptioni, locationi, &c. Nam contractus acceſſorij, ſemper induunt naturam principalis contractus cui accedunt[b]. Etſi autem Accurſius[c] opinetur, etiam hoc caſu pacta ſtricti iuris permanere: tamen uerior eſt, & receptior contraria opinio[d]: ut uidelicet pactum bonæ tum fidei eſſe iu-

e dicetur,

a l. 2. de ſtipula. ſeruor. l. pen. De arbitr. Bald. Salice. Iaſ. & Dd. in l. debitori. 7. C. de pact.
b uid. Dd. in l. tale pact. 41. h. t. & quæ ſ. dicemus.
c gl. Bart. & Dd. in l. iuris gen. 7. §. ſed cũ nulla. ubi Iaſ. nu. 32. h. t.
d l. j. §. 1. h. t. l. ſi uoluntate. 8. C. de reſcin. uend.
e l. j. §. 1. h. t.
f glo. & Dd. in l. 2. in princ. ad uerb. in dando. de uerb. obligatio.
g l. contra. 29. h. t.
h in l. 7. §. ſed cum nulla. nu. 27. h. t.
i d. l. 7. §. prætor.
k l. cum proponas. 27. C. eo. l. tranſactionis. 7. C. de tranſact.
l d. l. iuris gentium. 7. §. ſed cum nulla. l. in bonæ fidei. 11. C. eo.
m in d. l. 7. §. ſed cũ nulla. nu. 32. h. t.
n toto tit. de pollicitatio.
o l. 2. l. tale. 41. ubi Dd. h. t.
p in rub. de uerb. obliga. nu. 6. & 7.
q in l. j. ſ. tit. t.
r d. l. j. ubi Dd. ſ. de tranſacti. Bart. hic, & Cyn. rub. de pact. & optimè Andreas ab Exea, in repetit. huius rub. num. 3.
s l. j. §. quotidiana. de aqua quotid. & æſtiua. gl. in §. bis autem. ad uerb. æſtimaretur. inſt. ad legem Aquil.
t l. iuris gentium. 7. §. pactorum. ubi Bart. l. & hæred. 22. §. pen. h. t. Schurff. conſi. 49. cent. 1.
u l. ſi unus. 28. §. ante. h. t.
x l. epiſtola. 53. §. 1. h. t. l. ſi pactum. 4. de proba.
y l. ſi tibi. 18. §. pactum. ubi Bart. h. t.
z glo. in l. pacta. 6. ad uerb. nullã. C. eo. & in l. 7. §. quinimò. ad uer. quinimò. h. t.

a §. actionum. ubi Fab. & Iaſ. nume. 12. Inſtit. de acti. b l. 4. de uſur. Iaſ. in l. j. in princi. de uerbor. oblig. c d. l. 6. & in d. §. quinimò. d Bart. & Iaſ. num. 12. in d. §. quinimò. Angel. & Fab. uerſ. 12. & 32. in d. §. actionum.

dicetur, cum ex pacto emptioni apposito, ueniant fructus à moræ tempore[a], ſecundum naturam iudiciorum bonæ fidei[b]: qui ſi ſtrictum eſſet hoc pactum, tantum à tempore litis conteſtatæ deberentur[c].

Diuiſiones autem pactorum, quæ in hoc titulo paſsim recenſentur, partim referēdæ ſunt 4
ad pactum, in generali ſignificatu ſumptum: partim ad pactum utrouis modo, uel generaliter, uel propriè ſic dictum. Ad pactum in genere ſumptum, referri debet diuiſio Vlpiani[d], cum ait omnia pacta aut publica eſſe, aut priuata. Publica conuentio eſt, quæ fit per principem aut ducem belli reipublicæ cauſa: quæ propriè non pacta, ſed fœdera Latinis dicuntur. Hæc autem eâdem ratione ſecerni poſſunt à pactis priuatorum, qua ius publicum à iure priuato[e]. Nam in publicis inſpicitur non tam quid receptum ſit iure gentium aut legibus, quàm quid neceſsitas & uſus reipublicæ poſtulet. At priuata pacta, quæ de rebus priuatorum fiunt, aut æquitate naturali, aut ciuili innitantur oportet: alioqui pro iniuſtis & inhoneſtis habebuntur. Aequitatem autem naturalem I.C. uocat ius gentium[f]. Nam æquitas qua contractus nituntur, non eſt homini cum reliquis animantibus communis, ut nec ipſum contrahere: neq; pertinet ad ius naturale commune, ſed in ſola ratione humana exiſtit. Maluit igitur I.C. ne confunderet diſtinctionem triplicis iuris (naturalis, gentium, & ciuilis) appellatione iuris gentium uti, ad quod propriè contractus pertinent[g], quàm iuris naturæ. Priuatam porrò conuentionem Vlp. duplicem ſtatuit: alteram iuris gentium, quæ nititur æquitate naturali conuentionis: alteram ciuilem, quæ uires nanciſcitur ex æquitate & diſpoſitione ciuili: hoc eſt, quam non tātum naturalis ratio, ſed etiam lex talem eſſe iudicat, ut meritò debeat obſeruari. Cum autem priuata conuentio omnis tranſeat, aut in eam quæ eſt iuris gentium, aut in legitimam: ideo effectu conſiderato, gradum priuatæ conuentionis omittit, & ait triplicem eſſe conuentionem, uidelicet publicam, iuris gentium, & legitimam. Atqui ſecundum Dialécticos[h], primò erant duæ ſpecies ponendæ, pactum publicum & priuatum: tum hoc iterum ſubdiuidendum, in pactum iuris gentium, & legitimum. Sed hæc minuta conſectari deſinamus. Legitima conuentio eſt, quæ aliqua lege confirmatur[i]. Quod cum fit, aut naſcitur, inquit I.C. actio ex pacto, aut tollitur[k]. Naſcitur actio in his conuentionibus, in quibus de obligando agitur: ut in ſtipulatione[l], donatione[m], literarum obligatione[n]: quæ omnia cum nullum συνάλλαγμα contineant, non pariunt iure ciuili obligationem æquitate contractus, ſed diſpoſitione legis. Tollitur autem actio legitimis pactis, uidelicet in ijs quæ liberatoria ſunt, non obligatoria: ut eſt acceptilatio, nouatio, & ſimilia[o]. Ideo aūt dicit legitima duntaxat, non etiam iuris gentium pacta tollere actionem: quia pacta liberatoria iuris gentium, non tollunt ipſo iure actionem, ſed tantum ope exceptionis[p]. Quare niſi obijciatur exceptio pacti, tenet actio[q]. Iudex enim nō ſupplet exceptiones, quia ſunt facti[r]: ſed pacta legitima ipſo iure tollunt actiones[s], ut agi amplius non poſsit[t]. Quia quicquid lex diſponit, hoc ipſo iure operatur, & cōtraria deſtruit, ſine ullo hominis facto[u]. Iuris gentium porrò conuentiones non ex lege aliqua ciuili, uerùm ex æquitate & uſurpatione gentium, hoc eſt, omnium hominum qui ratione utuntur, ortum, uires & effectum habent[x]. Hæ rurſus ſubdiuiduntur in nominatas, & innominatas. Nominatæ conuentiones ſunt, quæ cum certam contrahendi ſpeciem habeant, facilè certum quoq; nomen inuenerunt, ſicuti à ſpeciebus ſeu formis certis, nomina imponi certa ſolent: unde & illud fit, ut certam obligationem & actionem producant[y]: ut emptio, uenditio, locatio, conductio, &c. Innominatæ conuentiones rurſus duplices ſunt. Quædam enim etſi certam ſpeciem non habent, tamen continent ciuile negociū & συνάλλαγμα: unde ex æquitate ciuili oritur obligatio & actio præſcriptis uerbis[z]. Reliquæ conuentiones innominatæ, nullum negocium ciuile, nec συνάλλαγμα permutationis continent: quæ propriè pacta nuda dicuntur, quia cōſiſtunt in nuda æquitate conuentionis[a]. Et hæc dicta ſint de prima diuiſione: quam ad pactū proprio in ſignificatu, hoc eſt, pro nudo pacto ſumptum, per omnia accommodari non poſſe, quando omnia contractuum complectatur genera, palàm eſt. Reliquæ diuiſiones à I.C. traditæ, cōmunes ſunt, & tam ad pactum in genere ſumptum, quàm ad pactum nudum referri poſſunt: ut cum pacta diuiduntur, primùm à diuerſitate cauſæ efficientis, in expreſſa & tacita[b]. Expreſſa, quæ expreſſo uerbis aut literis conſenſu conſtant[c]: tacita, quæ ex præſumpta contrahentium elicimus uoluntate: quorum exempla paſsim extant[d]. Secundò à materia, in perſonalia & realia, prout circa rem aut perſonam uerſantur[e]. Realia, prout diximus, in dubio pacta omnia eſſe intelliguntur[f]. Perſonalia rurſus bifariam accipiuntur. Vno enim modo illud dicitur pactum perſonale, quod perſonam non egreditur, nec in alium trāſit[g]. Altero modo perſonale pactum eſt: quod quidem non tranſit ad hæredes, ſed tamen uiuente eo qui pepigit, in alium tranſire poteſt[h]. Tertiò à forma, in pacta extraiudicialia & iudicialia:

a l.2.C. de pact. in l. emptor. & uend.
b l. mora. 32. §. in bonæ. de uſur.
c l. lite conteſtata. l. uideamus. 2. de uſuris. l. cū fundus. 38. in prin. ſi certum petat.
d l. 5. h. t.
e l. ſ. §. huius autem ſtudij. de iuſt. & iur.
f in l. 5. & 7. h. t. l. pen. de iuſt. & iur.
g l. 5. de iuſt. & iur.
h uide Cicero. lib. 2. De finib.
i l. 5. h. t.
k d. l. legitima. 5. h. t.
l §. de conſtituta. Inſt. de actio. §. 1. Inſt. de uerb. oblig.
m l. ſi quis aucep. §. pri. C. de donat. §. perficiūtur. Inſt. eo.
n Inſtit. tot. ti. de liter. obligat.
o §. ſ. Inſt. quib. mod. tol. oblig. tot. t. de accep.
p l. tale pactum. 41. in prin. h. t. §. 1. Inſt. eo. de exceptio.
q d. §. 1. ubi Ang. & Fab. l. Neſennius. 41. §. fin. ubi gl. de re iudic.
r Caſt. in l. unic. in prin. C. ut quæ deſ. aduocat.
s l. 4. ſ. de tranſact.
t l. 3. & 4. C. de tranſac. l. ſi pupilli. §. uideamus. de neg. geſt.
u l. non dubium. ubi Dd. C. de leg.
x l. iuris gentium. 7. hoc tit. d. l. 5. de iuſtitia & iur.
y d. l. iuris gentium. 7. in princ.
z d. l. 7. in fin. princ. h. t. l. 4. & t. t. de præſcri. uerb.
a d. l. 7. §. ſed cum nulla.
b l. 2. h. t.
c l. 2. & paſſim h. t.
d in l. 2. 3. 4. l. ſi unus. 27. §. pen. l. in perſona. 30. §. 1. l. qui in futurum. 57. hoc tit. l. 2. C. eod. l. aduerſus. 5. C. de uſuris.
e l. iuris gentium. 7. §. pactorū. l. & her. 21. cum l. ſeq. h. t.
f Bart. num. 1. & Dd. in d. l. 7. §. pactorum. Iaſ. in d. l. 7. §. pretor. num. 20.
g l. ſi unus. 28. §. ante. l. idem. 26. §. 1. h. t.
h l. ſi tibi. 18. §. pactum. ubi ita diſtinguit Bart. quem ſequuntur Dd. h. t.

cialia: quæ effectu differunt. nam illa non pariunt actionem, ut poſtea dicemus. Quæ uerò fiunt in iudicijs, ualent & efficacia ſunt etiam ad agendũ, quia in iudicijs quaſi cõtrahitur[a]. Item cum alia pacta re conſtare dicuntur, alia uerbis, alia literis (ſiue inſtrumentis[b]:) aut quando à fine & effectu, pacta omnia in obligatoria & liberatoria[c] diſtribuuntur. Quæ eo differunt, quòd pacta obligatoria nõ perficiantur, niſi acceptante altera parte: pacta autem liberatoria ualent, facta præſenti, quamuis non acceptet, etiã abſenti, dummodo alius eius nomine acceptet, quia in commodis etiam tacens abſens'ue præſumitur acceptare[d].

5 Cauſa efficiens propinqua pactorum, eſt conſenſus contrahentium[e]: remota, lex aut gentium, aut ciuilis, aut prætoria, quæ eiuſmodi conſenſum approbat[f], & ad obligandum uult eſſe efficacẽ. Cauſa προκαταρκτική, eſt iuſta conuentionis cauſa, puta reſpectus cõpenſationis, aut donationis, aut ſimilis[g]. Quæ cauſa ſi fuerit erronea, hoc eſt, ſi nõ ſubſit cum ſubeſſe putaretur, pactum nõ ualet[h]. Qua in parte ſciendum eſt, in genere in omnibus pactis obligatorijs nunquam præſumi cauſam donationis, niſi exprimatur[i]: eoq; nulla expreſſa cauſa, pactum nullius rei momentiq; eſſe. In pactis uerò liberatorijs (cuiuſmodi pleraq; ſunt, de quibus hîc agimus[k]) ſi nulla cauſa extet, non eo minus pactum ualere: præſumi enim, cauſam donationis ſubeſſe[l]. Paciſci autem omnes poſſunt, qui nõ prohibentur. Nam paciſci & contrahere, eſt de genere permiſſorum[m]. Quicunq; igitur nõ prohibentur paciſci, illis ea facultas debet uideri permiſſa[n]. Prohibentur autem quidam natura, quidam lege. Natura: illi, qui conſenſum adhibere non poſſunt: ut amentes, furioſi[o], infantes (qui ſunt intra ſeptennium[p]) muti & ſurdi copulatiuè[q], quia expreſſè cõſentire non poſſunt: qui tamen tacitè uidentur poſſe paciſci, puta nutu, ſubſcriptione, &c.[r] Lege contrahere prohibentur impuberes. Nam etſi natura conſentire & obligari poſſunt[s] (intelligunt enim quòd geritur[t]) tamen quia eorum conſenſus infirmus eſt, & multis captionibus obnoxius[u], ideo lex hanc ætatem alieno arbitrio regi: & pacta eorum imperfecta eſſe, ſicut & ipſe conſenſus eſt, uoluit[x]. Quare & indebiti ex pacto ſoluti repetitionem habent: quod nõ eſt in aliorum pactis[y]. Idq; uerum eſt, cum paciſcendo ſeſe obligant, aut deteriorem conditionem ſuam faciunt: nam meliorem etiam ſine authoritate tutorum paciſcẽdo facere poſſunt, puta per pactum liberatorium[z], &c. In eadem cauſa ſunt prodigi[a]: item minores qui curatorem habent[b]. Nam minor qui non habet curatorem, pacta extraiudicialia facere poteſt: iudicialia non item, quia ſine curatore legitimam perſonam ſtandi in iudicio non habet[c]. Porrò cum autoritate tutoris uel curatoris, minores rectè paciſcũtur, & horũ etiam nomine tutores[d]: niſi ius minorum liquidum, paciſcẽdo remittãt[e]. Hoc enim donare eſt, & perdere, nõ adminiſtrare[f]. Donare autem, ne autore quidem tutore uel curatore minor poteſt[g]. Filiusfamil. qui eſt in poteſtate patris, lege nõ prohibetur paciſci[h], niſi cum paciſcitur in detrimẽtum patris[i]: ut nec ſeruus, extrà quàm ſi domino pactum ſit damnoſum[k]. Sed hæc obtinent, quãdo hæ perſonæ cum extraneo paciſcũtur. Nam cum his quorum ſunt in poteſtate, aut cum fratribus, uel conſeruis qui in eiuſdem patris domini'ue ſunt poteſtate, nullam iure ciuili obligationem contrahere poſſunt[l].

6 Materia de qua paciſci licet, ſunt omnes res, quæ in commercio exiſtunt[m]: ſiue præſentes ſint, ſiue abſentes, ſiue etiam futuræ[n], dum tamen ſint paciſcentium propriæ[o]. Nam licet aliena res uendi poteſt, aut locari[p]: tamẽ nõ putauerim, rectè & utiliter rem aut ius alienum, in pactum poſſe deduci. Etenim neq; agi poteſt ex pacto nudo, ſi fortè eiuſmodi res pacta aut non præſtetur, aut præſtita euincatur: quia ex nudo pacto nõ oritur actio. neq; etiã excipere licet de iure tertij, quod in pactum eſt deductum[q]: & fruſtra de eo quod non poſſidetur, excipiatur, niſi fortè res aliena ex pacto data ſit. quo caſu agenti nõ ius tertij, ſed ius pactionis obijcitur: cui ſtare cogitur, etiamſi res fuerit aliena, cum ipſe ex iure tertij fundare actionem nequeat[r]. Itaq; cum nec ad agẽdum, neq; facilè ad excipiendum tale pactum proficiat: ſequens eſt iure ciuili, illud nullius rei eſſe, niſi cum res aliena poſſidetur, ut utilis ſit exceptio. Et hac ratione nisi puto quod ait I.C.[s] Si paciſcar, ne in tuo ſepelias, aut tuum ne de-

dices,

telis. y l. quod pupillus. 41. de cond. indeb. l. ante p. de actio. z l. contra. 28. in fin. prin. h.t. a d. l. cõtra. §. 1. l. is cui. 6. ubi Dd. de uerb. obligat. b l. 3. C. de in integr. reſtit. min. c in prin. Inſt. de curato. gl. & Dd. in d. l. 3. d d. l. contra. 28. §. t. e l. imperatores. 28. h.t. l. pactum curatorib. 22. C. eo. l. præſes. 12. C. de trãſactio. f l. filiusfamilias. 7. de donatio. l. qui fundum. 7. §. ſi tutor. pro emptio. g l. ab agnato. 12. l. fin. de curato. furio. l. j. ubi Bald. & Dd. C. ſi aduerſus tranſact. l. fin. §. fin. C. ſi maior. pac. rat. habuer. h l. ſine. 19. h.t. cum multis ſeqq. i l. filius. 23. C. eo. k l. ſi tibi. 17. cum ll. ſeqq. h.t. l l. 2. de contrah. empt. §. item inutilis. Inſt. de inutili. ſtipu. l. 2. de ſtipu. ſeruor. Dd. latè in l. frater à fratre. de condicti. indeb. m l. ſi in emptione. 34. §. omnium. de contrah. emp. n l. pactum. 47. h.t. l. 3. C. de donat. l. interdum. 72. de uer. obli. o d. l. pactum. 46. in uerb. ſui iuris. p l. rem alienam. 28. de contrah. empti. q l. loci. 4. §. competit. ubi Bart. ſi ſeruit. uend. l. ſi quis emptionis. 8. §. 1. C. de præſcript. 30. annor. Bart. Caſtrenſ. & Dd. communiter in l. 1. & 2. de except. rei iud. r l. rem alienam. 42. in fin. de pig. act. s l. pen. h.t.

a l. 3. §. idem ſcribit. de peculio. ita Iaſ. in Rub. de uerb. oblig. nu. 23. per auth. generaliter. C. de Epiſcop. & cler. l. eum pro quo. 17. De in ius uocan. Bald. in l. tale pactum. 41. §. qui prouocauit. ubi & Iaſ. h.t.
b l. 2. h.t. §. fin. Inſtit. de oblig.
c Iaſ. in d. Rubr. de uerb. oblig. nu. 6. & 7. Dd. in d. l. tale pactũ. 41. h.t.
d d. l. tale pactũ. in prin. ubi latè Iaſ. & communiter Dd. Iaſ. in d. l. 7. §. quinimò. nu. 32. Decius conſ. 45. in cauſa pac. l. qui patitur. ff. mandat.
e l. j. §. pe. h.t. l. an inutilis. 8. de acceptil. l. in uenditionib. 8. de contrah. empt.
f l. 5. 6. 7. h.t.
g l. ſi conuenerit. 56. h.t.
h l. ſi cum te. 51. h.t.
i l. 2. §. circa. de dol. mal. excep. l. cum de indebito. §. fin. de probatio. uide Iaſ. in l. 3. & l. 4. h.t.
k l. j. §. tit. c.
l l. j. de tranſact. d. l. tale pactum. 41. ubi poſt alios Iaſ. nu. 4. & 7. ita diſtinguit. h.t.
m l. quòd ſi minor. 25. §. non ſemper. de minor. Inſt. de l. Fuſ. Can. toll. et quib. ex cauſ. manu. non lic. l. ſicut. 5. C. de actio. l. in commodato. 12. §. ſicut. cõmodati.
n l. mutuos. 43. in prin. de procur.
o l. j. §. furioſum. de act.
p d. l. j. §. pe. de actio.
q d. l. j. §. pen.
r l. 4. h.t. l. in quibuſcumque. 42. de actio. l. ubi. 166. de reg. iur.
s l. j. in fin. de nouatio.
t l. in negocijs. 5. de regul. iur.
u l. j. de minor.
x to. t. Inſt. ff. & C. de tu-

dices, uel alienes, tali pacto nihil effici. Nam neq; mihi tali pacto quippiā remittitur, quod proſit ad excipiendū, & etiamſi cōtra pactū alienes uel dedices, tamē nō poſſum agere ad id quod intereſt (ſicuti aliàs agi poteſt[a]) quia ex nudo pacto nō naſcitur actio. Loquitur enim I.C. de pacto nudo, iuxta titulum. Nam quin pactis nominatis, unde actio oritur, talia effici poſſint, dubitari nō debet[b]. Hic enim ſi cōtra pactū fiat, ex cōtractu nominato, ad id quod intereſt agi poteſt[c]. De rebus aut iurib. publicis, niſi ſecūdum iura publica, paciſci non licet. Nam quæ publica ſunt, pactis priuatorum mutari non poſſunt: ſiue pertineāt ad ius publicum naturæ[d], ſiue ſpectēt ad ius ciuile[e]. Quare pacto actiones publicæ, puta de ſicarijs, aut populares remitti nō poſſunt[f]. Moribus tamē obtinuit, ut qui de cæde, aut alio publico crimine paciſcuntur, uel trāſigunt, actionē remittētes, ij nō modò à ciuili actione, ſed etiā à criminali & publica actione excludantur: quamuis per eiuſmodi pacta magiſtratus nō impediatur, quo minus uindictā criminis expetere poſſit[g]. De iniurijs tamē & furtis etiam iure ciuili paciſci licet[h]; quia hæc crimina publica non ſunt, ſed priuata: atq; etiā de his facta pacta ipſo iure (quod magis mirandū eſt) tollunt actionē, cum tamen reliqua tantū ad excipiendum proſint, & elidant actionem[i]. Sed ſciendum eſt de his pactionibus, l. XII. tabularum comprehenſum fuiſſe: qua lege furta & iniuriæ certa pecunia mulctabantur, cum expreſſa hac exceptiōe, niſi pactū eſſet[k]. Eſt igitur hoc pactū legitimū, quia lege expreſsim cōprehēſum. Dictum eſt autem, pacta legitima, hoc eſt, quæ aliqua lege introducta ſunt aut firmata, ipſo iure operari uel ad obligandum, uel ad liberandum, ita ut ipſo quoq; iure actiones tollant[l]. Et ut in ſumma concludatur: hæc omnino pacta non ualent, facta de ijs quæ aut lege prohibita ſunt, aut natura[m]. Lege ciuili, innumera in pactum deduci prohibentur: cuius rei exempla paſsim extant[n]. Natura ea prohibentur, quæ in ſe turpitudinē continent: puta ut maleficium aliquod fiat[o], ſiue ut non fiat: quia turpis pactio eſt, eius rei quæ gratis ex officio præſtari debet[p]. Eſt etiam illa turpis, qua remittitur actio delicti futuri: puta, ne ob dolū in tutela uel depoſito cōmittendum agatur. Nam ea impunitas, illicium eſt ad delinquendum[q]. Eiuſdem generis ſunt pacta, de quota litis[r], & hæreditate uiuentis[s]. Et generaliter inquit I.C. pacta quæ turpem cauſam continent, non eſſe obſeruanda[t].

7 De forma pacti quod aiunt Dd. pactum eſſe promiſsionē ſine interrogatione[u], id non ita ſtrictè accipiendū eſt, quaſi in pactis nō ultrò citroq; uerba, interrogationes & promiſsiōes fiant. Nec enim alter quàm hac mutua collocutionis forma, pacta rectè cōtrahuntur: unde & uerba cōcepta nominantur[x]. Neq; tamen ideo in ſtipulationē incidunt. Nam non quælibet, ſed tātummodo ſolennis interrogatio & reſpōſio facit ſtipulationem[y]. Etſi autē uerborum ſolennitas ſublata eſt ex ſtipulatione[z], tamē ſolennis forma ſublata non eſt: hoc eſt, ut inter præſentes præcedente interrogatione, & mox ſubſequente reſpōſione ad interrogationem formata & apta, ſine ulla actus diuiſione formetur ſtipulatio[a]. In pactis talis forma nō eſt. Nam poſſunt nedū inter præſentes, ſed etiā per nuncium uel epiſtolā, literis ultrò citroq; miſsis[b] pangi. Deinde inter præſentes nō attenditur ordo interrogationis aut reſpōſionis, & utrum reſponſio cōgruat ad interrogata, an non: & ex interuallo tractari & concludi, atq; adeò etiam abſq; promiſsione datis manibus pacta confici poſſunt. Sanè ſi talis appareat uerborum forma quæ ſtipulationem inducat, potius ſtipulatio contracta uidebitur, quàm pactum: quia in dubio uidetur electa eſſe munitior à cōtrahentibus uia, per quam maximè actus ſuſtineatur[c]. ut cum poſt uaria tractata & conuenta (quod ſæpe fit) inſeritur generalis clauſula inſtrumento uel pactioni: Rogauit Titius, ſpopondit Mæuius. Hac enim in ſpecie pacta non manent in ſua forma, ſed tranſeunt in ſtipulationem[d]: niſi ſcilicet probetur, eam formam uerborum adiectam eſſe, nō animo ſtipulandi, ſed tantum paciſcendi[e]. Hoc igitur in ſumma tenendum, pacta nullo uerborū ordine aut forma, ſed tantum æquitate conuentionis conſtare. Conuenire, inquit I.C. uel re, uel per epiſtolam, uel per nūcium poſſumus[f]. Sed & in præſens, aut ad diem, aut ex die, aut ſine conditione rectè contrahitur pactio[g]. Tale pactum, Profiteor te non teneri, uult I.C. ſubſiſtere, etiamſi altera pars non acceptet[h]: ſcilicet quia pactum liberatorium eſt, & commodum tacenti. In commodis autem, tacens pro conſentiente & acceptante habetur[i]. Quod uerum eſt, parte altera præſente. Nam abſenti talis profeſsio nihil prodeſt, niſi notarius aut procurator, abſentis nomine acceptet[k]: aut niſi abſens, antequam reuocetur iſtiuſmodi promiſsio, eam ſe acceptare profiteatur[l].

Cæterum

a l. ſi ita. 135. §. ea lege. ubi Dd. de uerb. oblig. l. 3. ubi Bal. & Sali. C. de cond. ob cauſ. dat.
b l. fin. C. de pact. inter empt. & uend. d. l. 3. d. §. ea lege.
c ut latè tradunt Dd. in d. l. ea lege. 3. C. de condic. ob cauſ. data. l. ſi ita quis. §. ea lege. de uerb. obligat. l. filiusfa. § diui. de lega. 1.
d l. iura ſanguinis. de reg. iur. l. eas. 8. de ca. diminut.
e l. ius publicum. 38. l. contra. 28. l. ius agnationis. 34. h. t.
f l. iuris gentium. 7. §. ſi paciſcar. cum ſeq. h. t. l. 3. § fin. ad leg. Iul. de ui publ. l. ſi unus. 27. §. pacta. 4. h. t.
g Bart. in l. j. §. uſq; adeò. nu. 1 de iniur. per l. qui cetu. §. qui uacantē. De ui publ. l. iuris gētium. §. ſi paciſcar. pen. h. t. Iaſ. & Dd. nu. 3. & 4. in l. tranſigere. C. de tranſact.
h l. ſi unus. 27. §. illud. 3. h. t.
i d. l. ſi unus. §. pactum ne peteret. §. 1. Inſti. de exceptio.
k Gell. lib. 20. c. 1. noct. Attica.
l l. legitima. 6. ī. eod.
m l. pacta. 6. C. eo. d. l. 7. §. prætor. h. t.
n in d. l. contra. 28. l. ius agnationis. 34. h. t.
o l. quod autem. 54. l. nec prætermittendum. 58. pro ſocio. l. generaliter. 26. ubi Dd. de uerb. oblig.
p l. fin. de cōdic. ob turp. cauſ. l. ſciendum. 19. de ædilit. edict.
q d. l. iuris gentium. §. ſi paciſcar. d. l. ſi unus. 27. §. illud.
r l. 5. C. de poſtula.
s l. pactū. 15. l. licet. 19. l. fin. C. eod.
t l. ſi unus. 27. §. pacta. 4. h. t.
u Iaſ. in d. l. 7. §. ſed cum nulla. nu. 32. & in Rubr. de uer. obli. nu. 5. & 6.
x Vlpia. tit. 24. Cic. pro Roſc. Com.
y l. ſtip. 5. §. 1. de uer. oblig.
z l. oēs. 10. C. de cōtra. ſtipulat. in prin. Inſt. de uer. oblig.
a l. 1. §. 1. l. continuus. 137. de uerb. oblig.
b l. 2. h. t.
c l. 3. de milit. teſt. Bal in rub. C. de fid. inſtr. nu. 8.
d l. iuris gentiū. 7. §. quod ferè. 5. l. ſcire debemus. 28. de uer. obli.
e ut tradūt Ang. & Faber in §. ſi ſcriptū. Inſt. de inuti. ſtip. in l. j. C. de cōtrah. ſtip. & in d. l. 7. §. quòd uerò.
f l. 2. h. t.
g l. ſi unus. 27. §. 1. l. intra. 41. l. epiſt. 52. §. fi. h. t.
h l. tale pactum. 41. h. t. Bar. & Dd. in l. credit. C. eo.
i l. qui patitur. 18. mādati.
k Iaſ. in d. l. tale pactum. nu. 2. per d. l. 2. in uer. per nuncium. h. t.
l Iaſ. in. d. l. tale pactum. num. 2. & 3. cum ſeq. Bart. in l. nuda ratio. de donatio.

Cæterùm eiuſmodi uerba enunciatiua etſi ad liberandum ualent, ut iam dictum eſt: tamen non proficiunt ad obligandum eum qui non expreſſè conſentit, neq; reſpondet, ne in iudicio quidem[a]. Nam ubi de obligatione agitur, quæ poteſt eſſe detrimẽtoſa, tacens nũquam habetur pro conſentiente[b].

8 Cauſa finalis pacti, eſt donatio[c]. Eo enim pactum fieri neceſſe eſt, quod quidem alicuius ſit efficaciæ, ut aliquid remittatur. Remittere autẽ, donare eſt[d]. Niſi enim in pacto aliquid remittatur, nihili eſt pactum iure ciuili: quia tantum prodeſt ad excipiendum, non etiam ad agẽdum. Exceptio autẽ competere non poteſt, niſi illi cui aliquid remiſſum eſt, & cũ quo agi poteſt. Nam exceptio, eſt actionis excluſio[e]. Vt igitur competat exceptio ex pacto, neceſſum eſt aliquid de iure actionis pacto remiſſum eſſe. Etenim ſi nihil remittatur pacto, ſed ius aliquod nouum conſtituatur aut donetur, ea pactio nihil proderit: quia nihil confert ad agẽdum, petendumq́; id quod pacto eſt conſtitutum. Ita accipiendum arbitror, quod ait I.C. omne pactum donationis gratia fieri[f]. hoc eſt: in pacto, quod quidem ad exceptionem ualere debeat, ſemper aliquid remitti & condonari. Etſi autẽ talis remiſsio fieri poteſt, non modò gratuitò, ſed etiam ob cauſam: tamen non deſinit in pacto eſſe donatio ſeu remiſsio: id quod uult Iuriſconſultus[g]. Nam donatio etiã ob cauſam donatio eſt: nec deſinit eſſe donatio, quamuis à proprietate ſuæ naturæ recedat[h]: ſicuti mandatum, depoſitum, & ſimiles contractus gratuiti, non deſinũt eſſe eiuſmodi contractus, quamuis gratuitò non fiant, & (ut inquit I C.) notiſsimi eorum fines excedantur[i]. Poſſunt enim plures unius rei fines eſſe, ſed ſubordinati. Itaque etiam in donatione ob cauſam ſemper præcipua & ἀρχιτεκτονικὴ cauſa, manet liberalitas & munificentia[k]. Cauſa autem ob quam fit remiſsio in pactis, aut præterita eſt, aut futura. Si præterita, ut fortaſſe benemerita eius cui remittitur, gratuita eſt pactio, & pura donatio, ſicuti legatum[l], & ſtipulatio[m]. Obligatio enim ad antidora, quæ ſubeſt hoc caſu, cum tantum ſit naturalis & incerta[n], ad certam nullam debiti ſpeciem aſtringens, in conſiderationem non uenit: neq; donationis naturam alterat, cum ſit cauſa extra contractum præſentẽ poſita. Sin autẽ præſens, aut futura cauſa eſt remiſsionis, diſtinguẽdum hoc modo erit: ut ſi de ea tantum in genere ſit cogitatum: uelut ſi tibi ius meum remittam, ſperans fore ut tu cõtrà aliquid remittas uel præſtes: hoc caſu non deſinit eſſe gratuita pactio: quia propoſitum compenſationis, in mente retentum, nullum parit effectum[o]. Sin autem talis cauſa expreſsim in pactum deducatur: puta cũ ideo remitto, eaq; lege expreſſa, ut contrà aliquid aut des, aut facias: tum aut eſt impulſiua tãtum, aut certè non præcipua finalis, quæ ut dictum eſt non mutat naturam pacti: aut eſt præcipua finalis (quod ex commenſuratione rerum & complexu perſonarum, aliiſq; circunſtantiis eſt ſumendum[p]) & hæc ſanè pactio non eſt gratuita, eoq; nec propriè pactum, quia nec propriè donationis cauſa fit. Quare & hoc caſu plerunq; tranſit res in alium innominatum contractum, puta in tranſactionem, aut aliud negocium ciuile[q]: unde propter συνάλλαγμα, re ob cauſam tradita, oritur actio præſcriptis uerbis, quæ ex pacto non datur[r].

9 Porrò de effectu pactorum quia uaria & difficilia diſputantur, quorum pleraq; hodie in uſu eſſe deſierunt: ideo non alienum erit, breuiter quidem, ſed diſtinctè, præcipua duntaxat ſummæ rei capita exponere, in quatuor quaſi genera, docendi cauſa diſtributa. Primò itaq; inueſtigandum, quid operetur pactum, quáſue uires habeat iure naturæ ſeu gentiũ. Secundò, quid iure ciuili. Tertiò, quid iure prætorio. Quartò, quid iure pontificio, & moribus noſtris. Quod ad ius naturæ attinet, quod idem in hac materia eſt cum iure gentium (nam iura contractuum, tantum hominibus inter ſe, non etiam cæteris animantibus ſunt communia[s]:) ea in parte Dd.[t] regulam conſtituunt: Ex pacto, iure naturali ſeu gentium, naſci obligationem naturalem, quæ illo iure ſit efficax. quam regulam Connanus[u] & alii, etſi multis argumentis impugnent: tamen iudico ueram eſſe, & rationi cõſentaneam. Nam primò, cur hæ conuentiones appellantur iuris gentium, ſi eo iure non ſunt efficaces[x]? Deinde Vlpia.[y] ait, congruum eſſe humanæ fidei, hoc eſt, iuri gentium ſeu iuri naturæ (quod ipſum humanum Liuio uocatur) pacta ſeruare. Si igitur humano iure pacta ſeruanda ſunt: certè eodem iure efficacia fuerunt, tam ad agendum quàm ad excipiendum. Hæc enim uis eſt uerbi Seruare, cum ius ſeruari quod iubet[z]. Tertiò, I.C.[a] diſertè ait, ex pacto naturaliter deberi: hoc eſt, iure gentium[b]. Quartò, pacta conſenſu & conuentione conſtant, ex qua iure gentium obligatio exiſtit[c]: & per conſequens, etiam illo iure actio ſeu petitio[d]. Quintò, ex pacto quod ſoluitur, repeti non poteſt[e]: ideo neceſſum eſt, hoc naturaliter deberi. Nam ubi natu-

e 3 ralis

a ut rectè inquit Iaſ. in d.l. tale pactum. num. 7. & latius traditur à Saliceto. & Dd. in l. poſtquam. 5. C. eo.
b l. filiusfa. 8. §. inuitum. de procurato.
c l. j. §. 1. t. l. cũ donationis. 24. C. de tranſact. l. ex cõducto. 16. §. Papinianus. ut in ex. Floren. aliàs incipit. l. ſi uno ff. locati.
d l. ſi quis delegauerit. 12. ubi Bart. de nouatio. l. 4. C. eo. l. pactũ. 22. ubi Dd. C. de pact.
e l. 2. de excep.
f d. l. j. §. de tranſact. cũ ſ. alleg.
g in d. l. j.
h t. t. C. de donatio. quæ ſub modo. l. j. ubi Dd. de donation. ubi dixi.
i l. Lucius. 24. l. Publia. 26. §. 1. in fin. depoſiti. l. ſi remunerandi. 7. cum ſimilib. mandati.
k l. 1. de dona. l. 1. & t. t. C. de don. quæ ſub mo.
l l. nec adiecit. 7. ff. pro ſocio.
m § ult. Inſt. de uer. obli.
n l. ſed etſi. §. conſuluit. de pet. her.
o Dd. in l. ſi repetendi. 7. per illum tex. C. de cõdict. ob cauſam. tex. in l. ſi maiores. 25. l. ſi donationis. 34. C. de tranſact.
p uide utrũ preſumatur impulſiua an finalis, in l. [illegible] §. ult. de lib. lega. [illegible] in l. ſi quis pro redemptione. in prin. C. [illegible] Soci. cõſi. 165. nu. 7. uol. 2.
q l. 7. in princ.
r l. 2. in fi. prin. & t. l. 4. de præſcri. uerb. l. j. in fin. de permutat. l. cum mota. C. de tranſact. l. in traditionibus. l. iuris gentium. 7. in fi. prin. h. t.
s l. 5. de iuſt. et iur. l. eas. 8. de cap. diminuti. uide Caſt. in l. 1. in princ. h. t.
t in l. j. l. iuris gentiũ. 7. §. 1. h. t. l. legem. 10. l. in bonæ fidei. 13. C. eo.
u lib. 5. Comment.
x d. l. 7. & paſsim tot. h. t.
y in l. j. h. tit.
z ut pluribus declarat Panor. nu. 2. 4. & 5. in c. 1. de pactis.
a l. in iiii. 5. §. imperator. de ſolutio.
b l. cum amplius. 85. de reg. iur. &c.
c l. j. in fin h. tit. l. j. in fin. de contrab. emp. l. ſi non ſortem. 26. §. libertus. l. frater à fratre. de condict. indeb.
d Panor. in c. dilecti. de iudic.
e l. cum proponas. 21. C. de pact. l. debitor. 59. § fin. ad Trebellia. l. inter. 26. §. filia. de pact. dotalib.

ralis non ſubeſt obligatio, ibi datur eius quod ſolutum eſt, repetitio[a]. Sextò Paulus ait[b] inter ciues Rom. ex nudo pacto actionem non naſci. indicat igitur, iure gentium & inter eos qui iure Rom. non utantur, nihil cauſæ eſſe cur hinc agi nequeat. Vltimò pacta nuda conuentione tollunt obligationem naturalem, quæ conſenſu conſtat[c]: quare ut eandem inducant, neceſſe eſt. Nam eodem modo unumquodque tollitur, quo inducitur, & econtrariò[d]. Verius eſt igitur, iure naturæ ſeu gẽtium ex pactis oriri obligationem & actionem. Nec obſtat, quod Vlpian.[e] ait, pactum non parere obligationem, ſed tantum exceptionem. Eum enim loqui non de obligatione naturali, ſed quæ iure ciuili ſit efficax, uerba ipſa oſtendunt[f]. & poſtea[g] obligationem opponit exceptioni. Loquitur igitur de obligatione efficaci, quæ iure ciuili actionem pariat. Actioni enim opponitur exceptio[h]. Cum autem dico, actionem iure gentium ex pacto naſci: non loquor de actione ciuili formata[i], ſed de more agendi, qui lis fuit iure gentium uſitatus, ſine ulla ſcilicet forma aut ſolennitate[k], ac tantum hoc uolo, iure gentium obligationes ex pacto fuiſſe efficaces, tam ad agendum quàm ad excipiendum. Alia eſt autem iuris ciuilis Romanorum ratio. Nec enim hoc iure, omnes iuris gentium conuentiones peræquè ualent: ſed quædam actiones pariunt, quædam exceptiones[l]. Actiones pariunt, quæ non manent in genere conuentionis, ſed tranſeunt in proprium nomen contractus: ut emptio, locatio, &c. Hæ enim conuentiones, certam formam, & ſpeciem habent, & ut fieri ſolet, à certa ſpecie etiam certum nomen facilè inuenerũt: unde iure ciuili certa formataque, & nominata actio dari poſſet. quam dari eo magis ex his cõtractibus placuit, quia propter συνάλλαγμα & commutationem rerum, uel quo ad dominiũ, uel quo ad uſum, abſque his in communi uita uiui non poteſt: puta abſque mutuo, depoſito, pignore, commodato, mandato, ſocietate, emptione, locatione, & ſimilibus[m]. Carere autẽ illis neceſſe eſſet, ſi certa fides, & efficax obligatio ex his contractibus non naſceretur: quando nemo initurus ſit ea rerum commercia, quæ uires ad obligandũ non habeãt idoneas[n]. Quare cum hi cõtractus ita ſint forma & nomine conſtituti, ut formata & ſpecialis nominataque actio iure ciuili inde dari poſsit: cumque ob cõmerciorum utilitatẽ, reſpublica his carere non poſsit: meritò ex iure ciuili, uel potius (quantũ arbitror) Romanorum moribus[o], hæ conuentiones tanquam utiles reipublicæ, & aptæ ad agendum, approbatæ ſunt, & per approbationem factæ legitimæ, ac ciuiles, ut ciuilis inde & legitima actio oriatur[p]. Dicuntur tamen nihilominus contractus non ciuiles, ſed iuris gentium. Nam etſi obligationem & actionem iure quoque ciuili producunt, ut dixi: tamen maxima ſui parte ſunt iuris gentium, ſiue originem ſpectes, ſiue nomen, ſiue formam, quæ præcipua cuiuſque rei pars eſt[q]. A' præcipua autem parte ſeu principaliore, fit denominatio[r]: & quoties ad eundem actum perficiendum, ius naturæ ſeu gentium, & ius ciuile concurrunt, toties reputatur actus eſſe iuris gentium: quia hoc ius potius eſt, & magis principale[s], niſi totam formam à iure ciuili actus mutuetur[t]: quod non eſt in his contractibus nominatis. Reliquæ conuentiones præter nominatas, iure ciuili nullam actionem aut obligationem, ne quidem expreſsim exceptionem (alioqui edicto prętorio non fuiſſet opus) producunt[u]. Nec diſtinguo hic inter cõtractus innominatos, & reliqua pacta nuda: inter quæ nonnihil eſſe diſcriminis, uult poſt alios Iaſ.[x] Nam ne contractus quidem innominati, ex ſua natura efficaces ſunt ad obligationem iure ciuili producendam, ſed tantũ per accidens: ſcilicet quatenus res interuenit[y]. Vt enim ſine rei interuentu contrahatur obligatio, tantũmodo in his receptum eſt conuentionibus, quæ proprium nomen & propriam ſpeciem habent[z]. Quænam autem huius rei ſit ratio, uariè diſputatur. Doctores hanc ponunt: quia lex ciuilis non aſsiſtit pactis nudis, & conuentionibus innominatis, unde & nuda dicuntur. Vbi autem lex non aſsiſtit obligationi, quantumuis naturali, ibi non poteſt naſci obligatio, iure ciuili efficax: hoc eſt, quæ proſit ad agendum. Nam actiones omnes iuris ciuilis ſunt[a]. Ideo in earum definitione, Iuſtinianus[b] ait ijs quid peti ſecundum ciuitatis Romanæ iura, hoc eſt, ſecundum diſpoſitionem legis, & formam iuris communis. Vbi igitur ius commune in conuentione deficit, ibi ex ea actio ciuilis naſci non poteſt[c]. Cur autem lex non aſsiſtat his conuentionibus, eo factum uolunt, ne quis promiſcuè, & quadam incogitantia ac temerè prolatis uerbis obligetur: ut ſæpenumerò plura oſtentandæ beneuolentiæ cauſa pollicẽtur homines, quàm ſeriò præſtare uelint: ſæpe etiam dum nos alteri dare uolumus, lingua præcurrit mentem: ſæpiusque ex affectione quadã pronus, quàm ἐν προαιρέσει, ſtudia & officia noſtra deferimus, magis conciliandæ retinendæque beneuolentiæ, quàm obligationis inducẽdæ cauſa. unde promiſcuè obligationem & actionem oriri, ualde fuerit iniquum & inciuile[d]. Connanus[e] putat totam hanc rem pendere à ratione συναλλάγματος: ut quibus in cõtractibus inſit συνάλλαγμα, & rerum commutatio, in his

a l. quod pupillus. 41. d. l. ſi non ſortem. §. indebitum. de condic. indeb. d. l. cum proponas. in fi. C. eo. h. t.
b lib. 2. tit. 14.
c l. Stichum 95. §. naturalis. de ſolutio. l. qui exceptionem. 40. §. ultimo. iuncta l. ſi non ſortem 26 §. libertus. de cond. ꝑ. indeb. glo. mag. & Dd. in l. j. de con. in d.
d l. nihil. 36. de reg. iur.
e in d. l. iuris gentiũ. 7.
f ut in princi. d. l. 7. in uerb. naſci ciuilẽ obligationem.
g in d. l. 7 §. ſed cũ nulla.
h l 2. de exceptio.
i de qua in §. 1. & tot. tit. Inſt. de actio. & ff. eod. & l. 2. §. his legibus ff. de orig. iur. & tot. tit ff de edend.
k Panormitan. in c. dilecti de iudicijs.
l l. 2. 7. h. t.
m d. l. iuris gentium. 7. in prin.
n l. quod ſi. 24. §. 1. ff. de minorib.
o l. j. in fin. in uerb. receptum eſt. de rer. permuta. Paul. lib. 2. tit. 14.
p l. 6. h. t.
q l. Iulianus. 9. §. ſi quis rem ad exhiben.
r Felin. in proœm. decr. ad uerb. Gregorius. num. 1.
s l. filio. 33. de liber. & poſthu. d. l. iuriſgentium. l. [illegible] & 5. de inſt. & iu.
t d. l. legitima. 6. h. t.
u d. l. iuris gẽtium. §. ſed cum nulla.
x Iaſ. in d. §. ſed cum nulla. nu. 21. cum ſeq.
y d. l. 7. in fi. prin.
z l j. in fi de rer. permu.
a l. 2. §. his legibus. de orig. iuris.
b §. 1. Inſt de act.
c Bald. & Dd. in l. ſi unus. 26. §. pactus ne peteret. hoc tit. per l. licet. 42. §. ea obligatio. de procurat. l. ſi pupilli. 6. §. uideamus. de negot. geſt.
d Bart. in l. j. §. ſi quis ſimpliciter. de uerb. oblig. per tex. in c. conueniſſent. ubi CC. de Inſtit. Angel. Caſtrenſ. Socin. & Dd. in rubr. de uerb. obligat. Latiſsimè autem omnium Andreas ab Exea, in tract. pactorum. nu. 270. cum mult. ſeq.
e lib. 5.

his propter utilitatem commerciorum, ciuilis oriatur obligatio: in reliquis quibus deſit συνάλλαγμα, nequaquam. Pro quo facit & illa communis Dd. theorica, quòd ubi nõ eſt mutua commutatiò in contractu, aut cauſa obligationis, nunquam ſubeſſe cauſa donationis, ſed potius errore aut fatuitate aliqua promiſsio facta præſumatur: cui uires addi à lege ciuili, fuerit periniquum[a]. Etſi autem hæc ratio, mihi quoq; aliquando probabilis uiſa eſt: tamen iudico, eam non ſatis firmam eſſe. Nam primò, quàm multi ſunt contractus nominati, in quibus nullum ineſt συνάλλαγμα, ſeu mutua obligatio, ſed tantummodo altera pars obligatur: ut in commodato, depoſito, pignore, mutuo, ſtipulatione, item hodie in donatione & ſimilibus: quàm in multis non niſi re conſtat obligatio[b], ut ſi huius reſpectu nominati dicuntur, idem de innominatis ubi res interuenit, iudicandum ſit[c]. Deinde etſi I.C.[d] uideatur uelle propter συνάλλαγμα ciuile oriri iudicium: tamen nec hoc facit contractum nominatum aut innominatum, ut iam dictum eſt: & ex eius uerbis facilè poteſt intelligi, συνάλλαγμα ipſi non ſignificare mutuam obligationem, ex qua aliquid ultrò citroq; dandum ſit, ſed potius ipſam dationem, & rei interuentum, ſeu mutuam rerum traditionem ac permutationem[e]. Id quod ex eo ſciri poteſt, quia contractus innominati, qui mutuam obligationem continent, ut ſcilicet aliquid ultrò citroq; detur aut fiat, non producant ex ſe, ui iſtiuſmodi conuentionis mutuæ, obligationem aut actionem ciuilem ut contractus nominati[f], ſed eatenus tantum, quatenus res interuenit[g]. Quare ratio Doctorum, mihi accuratius iſta expendenti, magis nunc præ iſta arridet: quam & pleroſq; prudentes legislatores ponderaſſe animaduerto: ne ſcilicet nimium conſtringatur libertas oris, & ſepe imprudentes in laqueos incidant, ſi ex quouis dicto temerè fortaſsis prolato, homines obligentur[h]. Itaq; & Plato in libris de Republica, eâdem ratione non uult obligationes ex promiſsis promiſcuè induci, fortè in familiari ſermone aut conuiuio factis: ſed tum demum cum in foro ubi contrahi ſolet, contractus ſeriò celebrantur. Adde his, quòd ipſi quoq; I.C. aliam huius diſcriminis rationem, quàm συνάλλαγμα ponant, ut cum ait Vlp.[i] ut quis ex conuentione mutua etiam, in qua ineſt συνάλλαγμα ſeu commutatio rerum (ut in permutatione) ſola ui conuentionis obligetur, hoc tantummodo receptum eſſe in his quæ nomen à lege ſcilicet & iure ciuili habent. Idemq; alibi[k] oſtendit, eas conuentiones demum actionem producere, quæ in aliud nomen tranſeunt. Neceſſum eſt igitur, cum hac in re uim ponant I.C. utrum ſcilicet contractus certum nomen habeat, an non habeat, aliquam non in ſynallagmate conuentionis, ſed in hoc diſcrimine eſſe rationem, quare ex conuentionibus nominatis detur actio, ex innominatis nequaquam. Puto autem duplicem probabilem eſſe, alteram quòd lex nominando contractum & certum ei nomen tribuendo, faciat cum pactum legitimum, ex quo oriri actionem ſequens ſit[l]: alteram quòd actiones iuris ciuilis omnes certæ ſint, & nominatæ. Nec poterat olim ulla actio inſtitui, niſi certo & ſpeciali nomine expreſſa[m]: ſcilicet ut nomen actionis, nomen & ſpeciem futuræ quoq; litis unà oſtenderet[n]. Quare & in negocijs ciuilibus quæ nomen non habent, neceſſum erat, prætorem ſuccurrere, & dare præſcriptam in factum actionem[o]: quia ius ciuile nullam agendi facultatem, ubi certa nominataq; deerat actio, faciebat. Hoc igitur poſito, quòd iure ciuili nulla inſtitui actio poſsit, niſi certa, nominata & ſpecialis: facilè eſt peruidere, quare ex contractibus innominatis, & nudis pactis, nulla ex iure ciuili fluat actio. Non enim habent certam ſpeciem, quia manent in ſuo genere: uidelicet pacti, permutationis, aut donationis (omnis enim contractus aut pactum, eſt, aut permutatio, aut donatio:) & proinde nec certum nomen habent, nec à lege nominãtur, ut neq; in legitimum pactum tranſeant, neq; indidem ciuilis certa ac ſpecialis & nominata actio dari poſsit. Nec uerò in his actionem præſcriptis uerbis prætor in defectum nominatarum ſuppeditat, quia hæc actio ciuilis eſt[p]. Itaq; dari non poteſt, niſi ex ciuili negocio[q]. Ciuilia autem negocia, tantum duorum ſunt generum: uidelicet contractus nominati, & conuentiones innominatæ, ex quibus datione rei, alter alterum ciuiliter obligauit[r]. Reliquæ conuentiones, tanquam inutilis turba, apta magis litibus quàm rerum commutationibus, à iure ciuili nominatæ receptæq; non ſunt, nec recipi debuerunt. Quare & prætor qui iuris ciuilis authoritatem in pactis ſequitur[s], actionẽ præſcriptis uerbis ad horum executionem nõ ſubminiſtrat, quòd nullum ſcilicet ciuile negocium, ex quo actio dari debeat, ſubſit. Ex his puto iam ſatis conſtare rationem, quare iure ciuili ex nudis pactis non detur actio[t], niſi cum aut ſtipulatione munita ſunt[u] (nam tunc actio non datur ex pacto, ſed ex ſtipulatu[x]:) aut iureiurando (quo caſu ex ipſo pacto iurato uelut contractu nominato[y] naſcitur actio[z]:) aut rei traditione impleatur pactum, qua pacta ita muniuntur, ut proſint ad agendum[a]. Cuius rei ratio cum in obſcuro lateat, inquirenda eſt. Sciendum autem eſt, non modò natura æquum eſſe, ne quis locupletetur cum alterius iactura[b], ſed etiam iure ciuili. nam furti inſtar eſt, uelle aliquem defraudare ſuo, nec contrà præſtare quod promiſſum eſt: atq; ipſæ leges eum in dolo hærere pronunciant, qui aliquid ob cauſam accipit, neq; tamen

a gl. B. d. & Dd. in l. 3. C. de non nu. pecu. Iaſ. in d. l. 7. §. ſed cum nulla. nu. 28.
b tot. tit. Inſt. quib. mod. re cont. ob.
c contra l. 5. & tot. tit. de præſc. uer. l. 7. in prin. hoc tit.
d in d. l. 7. in fi. prin.
e l. j. in fi. de rer. permutat.
f l. 1. de re. per. in fin.
g in l. ab emptione. §. fi. hoc tit. & d. l. j. in fin. princ. de rer. permut. d. l. iuris gentium. 7. in prin. hoc tit. l. 3. 6. 7. de cond. cau. dat.
h fac. §. pen. Inſt. de mil. teſta.
i in l. j. in fi. de rerũ permuta.
k in l. 7. in prin. h. t.
l l. 6. h. t.
m l. fin. C. de interd.
n l. 3. C. de ædend.
o tot. tit. de præſcrip. uerb.
p l. j. de præſcrip. uerb.
q l. 4. & tot. t. de præſc. uerb.
r d. l. 7. in fi. prin. ubi l. C. hoc appellat negocium ciuile.
s l. 7. §. prætor. h. t.
t ut in d. l. 7. §. ſed cum nulla. l. intra. 4 1. l. diuiſionis. 4 5. hoc t. l. in bonæ fidei. 13. l. cũ proponas. C. eo.
u d. l. 7. §. quod ferè.
x l. reſcriptum. 10. §. ſi pacto. in uerb. ex ſtipulatu actio. h. t. l. petens. ubi Dd. C. eo.
y c. 2. ubi glo. & Dd. de pact. in 6.
z l. ſi quis maior. 4 1. ubi Dd. C. de tranſacti. d. c. 2. de pact. lib. 6. Iaſ. in d. l. 7. §. ſed cum nulla. nu. 21. Soci. in fal. reg. 9. num. 19.
a l. in traditionib. 48. h. t.
b l. iure naturæ. 207. de reg. iur. l. nam hoc natura. 1 5. de condic. indeb.

eandem præſtat[a]. Iure autem ciuili (quo prætorium quoque complectimur[b]) etiam furta & dolum, atque omnem fraudationem coerceri, & prouideri, ne quis cum aliena iactura locupletetur, dubium non eſt[c]. Cum igitur ex pacto alicui res datur, ut is contrà aliquid ex conuentione præſtet: hic is qui accipit, non modò naturaliter, ſed etiam ciuiliter ad dandum obligatur: ne uidelicet dolo, & quaſi per furtum aliena re locupletetur, quã dominus non animo donandi dedit, ſed ſpe aliquid contrà ex conuentione recipiendi. Subeſt igitur hîc ciuile negocium, ut inquit Vlpianus[d]. Nec enim ullius bene conſtitutæ ciuitatis iura, tales fraudationes tolerare debent: neque pati, ut fides contractuum, quibus ultrò citroque res communicãtur, ad hunc modum eludatur. Et quia negocium ciuile ſubeſt, eo datur præſcriptis in factum uerbis à prætore actio[e]: qua conſequimur, ut aut reddatur res quæ data eſt (reddi enim poteſt ad actionem hanc elidendam, cùm propter rem ſolam obligatio & conuentio conſtet[f]:) aut præſtetur cauſa propter quam data eſt[g]. Nec hæc res multum difficultatis habet, cum alteruter paciſcentium rem uerè, & (ut loquũtur) realiter accepit, atque ita factus eſt locupletior: quod fit, quando res ex pacto aliquo ob cauſam datur & traditur. Sed ubi factum eiuſmodi uerſatur in obligatione, unde is cuius gratia factum eſt, non redditus eſt locupletior: hoc in articulo fuerunt inter ueteres I.C. controuerſiæ. Nam Iulianus putabat non ſubeſſe ciuile negocium, quòd is cuius nomine factum eſt, nihil reuera accepiſſet: neque ſequeretur ulla ciuilis rerum permutatio. Marcianus, & alij contrà ſtatuerunt: quia factum eſſet, quod erat conuentum, quo facto cum damnum paſſus ſit is qui fecit, meritò illi ſubueniri, quantumuis alter effectus non ſit locupletior. Iniurium enim fuerit, eum hoc nomine exceptionem habere, poſtquam factum impletumque eſt quod uoluit: ſibique imputare debet, non alteri, ſi id uoluit, inque pactum deduxit, quod minus erat ei profuturũ. Exemplum hoc proponunt I.C.[h] Dedi ex conuentione tibi Stichum, ut Pamphilum manumittas. Manumiſiſti: euictus eſt tibi Stichus quem dederam. quæſitum eſt, an aliqua tibi actione aduerſum me ſuccurratur? Iulianus[i] putabat, iure ciuili non ſuccurri, quia tu nihil mihi dediſti, ſed tantum feciſti quid, hoc eſt, manumiſiſti ſeruum, ex quo nõn ſum factus locupletior. Itaque in defectum obligationis ciuilis, & proinde quæ inde oritur ciuilis actionis, putabat extraordinaria actione agendum eſſe: uel de dolo, ſi dolus interueniſſet, puta ſi ſciens alienum dediſſem: uel actione ſubſidiaria Prætoria in factum, ſi ignorans alienum dediſſem[k]. Reliquis placuit, etiam hoc caſu ſubeſſe ciuile negocium, quia impletum eſt id cuius cauſa dari debuit: ut cum tu feceris, hoc eſt manumiſeris, ſicut conuentum erat, æquum etiam ſit & ciuile, me tibi dare quod ob tale factũ promiſſum erat. nam hoc æqualitas συναλλάγματος exigit. Non autem uidetur dediſſe is, qui dedit ſeruum qui euictus eſt. Dare enim eſt dominium transferre[l], non rem alienam quæ euincitur tradere[m]. Quæ ſentẽtia plana & recta eſt, & à compoſitoribus in Pandectas duobus locis relata[n]: qui tamen non admodum ſcienter addiderunt uerbis I.C. Pauli[o], particulam Ciuilem. Quod ſicut imperitè & oſcitãter factum eſt, ita doctorum hominum ingenia mirificè torſit, dum ratione & rebus ipſis pugnantia, quouis pacto ſtudent conciliare: quaſi religioni ſit habendum, ſi perhibeamus, in tam difficili & longo Pãdectarum opere, iuris compoſitores aliquando dormitaſſe. Atqui Paulus[p] ita Iuliani ſententiam recitat, facilè ut appareat, eum non de actione ciuili, ſed de extraordinaria locutum eſſe. Nam ait: Si ſciens dedi, ex Iuliani ſententia dandam de dolo actionem: ſin autem ignorans, in factum. Conſtat autem, actionem doli non eſſe ciuilem, ſed extraordinariam[q], à prætore inductam[r]. Neceſſe eſt igitur dicere, ut conſtet ἀναλογία inter utrunque caſum quem Paulus proponit, etiam actionem in factum de qua loquitur, eſſe extraordinariam[s] & prætoriam, non ciuilem. Nam abſurdiſſimum eſſet dicere, ex uno facto, ſi ſciens dederim, actionem eſſe extraordinariam doli: ſin autem ignorans, dari actionem ordinariam ciuilem. Etenim ſi ciuile negocium ſubeſt, utroque caſu dari ciuilem actionem cõſentaneum eſt. Sin autem ciuile negocium non ſubeſt: neutro caſu ſiue ſciens dederim, ſiue ignorãs, ciuilis actio dari debet. Et hoc quidem uoluit Paulus[t]. Quod parum conſiderãtes iuris compoſitores, addiderunt illi explicandi gratia particulam Ciuilem. Quæ interpretatio, Iuliani & Pauli ſententiæ planè eſt contraria. Sed ut ad inſtitutum reuertamur: pacta etiam tum pariunt actionem, cum inſunt bonæ fidei iudicijs[u], non etiam ſtricti iuris[x]: niſi ex parte excipientis debitoris & rei[y] inſint (nam & aliàs ea debenti, cui remiſſum eſt, ſemper & indiſtinctè prodeſſe diximus:) aut cum ſtipulatione comprehenſa ſunt[z]. Ineſſe autem tum uidentur, cum adduntur in ingreſſu contractus, ut inquit I.C. hoc eſt antequam is perfectus ſit, & abſolutus[a]. Ideo autem inſunt, quia intelliguntur pars eſſe contractus[b]. Quare ut ex contractu, ita & ex hoc pacto agi poteſt. Hoc eſt quod dicitur, hæc pacta actionem bonæ fidei informare. Nam ut legem & formam dant pacta contractibus[c] quibus inſunt, ita & eorum

contractuum

a l. ſi quis. 17. § fin. de inſtit. actio.
b l. ius autem ciuile. de iuſt. & iur.
c l. hominem. 37. ff. mandati. 4. 5. ſi quis cautionib. cum ſimilib.
d in d. l. 7. in fi. prin. l. ſolent. 16. de præſc. uer.
e l. ſolent. 16. de præſcr. uer.
f l. 3. & 5. de cond. cau. dat.
g l. legem. 11. C. eo. l. diuiſionis. 45. h. t. l. ſi fratres. C. communia utriuſq; iud. l. licet. 23. l. ſi familiæ. 14. C. fam. hercíſcund. cum ſimili.
h in d. l. iuris gentiũ. 7. in fin. prin & l. naturalis. 4. de præſ. uerb.
i d. l. iuris gentium. 7. in fin. prin. d. l. naturalis. 5. §. at cum do. de præſcrip. uerb.
k l. quoties 24. de præſcrip. uerb.
l l. fin. de cond. cauſſa data. cum ſimil. ubi Iaſ. & Dd.
m l. Iulianus 135. §. 1. de uerb oblig.
n in d. l. 7. in fine princ. h. t. & l. natural. 5. de præſc. uerb.
o in d. l. naturalis. uerſ. ſed ſi dedi. uide Gouea. lib. 2 lect. cap. 27.
p in d. l. 5.
q l. eleganter. 7. de dolo malo.
r Cic lib. 3. Offic.
s d. l. quoties. 22. de præſcrip. uerb.
t in d. l. 5.
u l. iuris gentium. 7. §. quinimò. h. t. l. in bonæ fidei. 13. C. eo.
x l. 3. de reſcind. uend.
y l. lecta. 14. ſi cert. petatur.
z l. petens. 27 C. eo.
a d. l. 7. §. quinimò. & §. adeò. h. t.
b l. ſi ſterilis. 22. §. ſi tibi. 4. de actio. empt. l. fundi. 79. de cõtr. emp. d. l. 7. § quod ferè. h. t. l. ſcire debemus. de uer. oblig. l. j. §. 1. de eden. l. ſi in emptione. 34. in princ. de contr. empt.
c l. iuris gentium. 7. §. adeò. in uerb. quæ legem contractui dant. hoc tit. l. j. §. ſi. conueniat. depoſ. l. contractus. de reg. iur.

contractuũ actiones informãt atq; innouant: ut nõ iuxta naturã cõtractus, ſed ſecũdum legem formãq; pacti inſtituãtur. Verbi gratia: ſi cõuentum eſt in emptione, ut de euictione, fideiuſſorib. caueatur: iuxta hãc cõuentionẽ informabitur empti actio, quæ alioqui ex ſua natura, ad ſatiſdationẽ non datur[a]. Pacta autẽ quæ ex interuallo, poſt abſolutũ ſcilicet contractum interponũtur, nec in bonæ fidei contractib. neq; in ſtrictis inſunt: nec ad agẽdum proſunt, niſi res poſtmodũ inſequatẽ. Nã ſi poſt pactũ à cõtractu, ex interuallo ſecutũ, ſequatur & fiat rei traditio, ab eo cuius in rem cuiuſq; bono pactũ factũ eſt: intelligitẽ ea traditio facta nõ modò cõtractus, ſed etiã pacti intuitu & cõtemplatione. Itaq; qui tradit, ipſa re ſibi accipientem, ſicut antea diximus, obligat, ut ex pacto qualecunq; illud ſit, teneatur[b]. Etſi igitur pacta poſt contractum conſenſu perfectum, & poſtquã ad alia omnia contrahentes diſceſſerunt[c] conuẽta, non inſint contractui, ui cõuentionis: quia ſunt conuentiones ſeparatæ, ex ſeparatis autem nihil rectè infertur[d]: tamẽ alia res eſt, cum traditione inſecuta muniuntur. tunc enim efficacia ſunt etiam ad agendum: non quòd inſint cõtractui, ſed quia implemento rei, uelut ſynallagmate ciuiliter roborantur[e].

10 Quæ autẽ pacta reformãt contractũ, hoc eſt, quæ mutãt ſubſtãtiam cõtractus, puta preciũ aut mercẽ, eiq; aliã formã induuẽt: ea etiã ex interuallo facta inſunt ex parte agentis, inquit I.C. hoc eſt, proſunt nedũ uolenti excipere, ſed etiã illi qui agere uult ex contractu: & producunt per ſe actionẽ. Nam talia pacta ſunt nouus contractus: quia prioris cõtractus ſubſtãtia his immutatur[f]. Quod in ijs cõtractibus obtinuiſſe puto, qui cõſenſu conſtant: de quib. I.C. loquũtur[g]. In his enim ſicuti mutuo cõſenſu, à toto cõtractu recedi poteſt[h], ita etiã ab aliqua eius parte: & intelligitẽ hæc noua pactio, nouus quidã nominatus cõtractus eſſe[i], ex quo agi poteſt. Hoc autẽ in contractib. qui re aut uerbis cõſtant, obtineri nõ poteſt. Sed in his dicendum eſt, pacta quæ ex interuallo ſequuntur, tantum prodeſſe ad excipiẽdum[k], nõ etiam ad agendum: cum ex ſolo conſenſu, in his non conſtituatur nouus contractus, unde agi poſſit. Quin etiam cum non informatur pacto præcedens contractus, ſed ſolummodo accidens aliqua qualitas, aut detrahendo aut adijciendo immutatur: non putauerim ea pacta ex interuallo appoſita, iure ciuili prodeſſe ad agendũ, niſi quatenus traditione firmãtur: ne uidelicet ex pacto detur actio[l]. Pacta etiam tum iure nouiſsimo proſunt ad agẽdum, cũ muniuntur chirographo, aut ſcriptura: quia trãſeunt in cõtractum, qui literis cõſtare dicitur[m]. Vnde his temporibus, rarò pacta nuda inueniũtur, quoniam pleraq; ſolent in ſcriptũ redigi, & conſignari uel à partibus, uel à iudicibus, uel à notario[n]. Proficit etiam pactũ ad agendum, cũ fit in iudicio[o]. Quod etſi diſputari poteſt: tamẽ rationẽ habet, cùm quia in iudicijs quaſi contrahitur[p] (ex quaſi contractib. autem, ut aut nominatis plerunq;, aut ciuile negocium continẽtibus, oritur obligatio & actio[q]:) tum quòd quæ in iudicijs fiunt, omnẽ ſolennitatem contractuũ exuperant[r], & incumbunt officio iudicis, cui credita ſunt, ut is ſuam ad fidem exonerandam, meritò prouidere debeat, quo res ad exitum perducatur[s].

His ita expoſitis, tempeſtiuũ eſt ultimo loco exquirere, quæ uis atq; authoritas iure Prætorio, & nouiſsimè Põtificijs canonibus, (quos potiſsimùm hodie ſequimur) atq; moribus horum temporum, pactis ſit attributa.

Cum ergo ad eum quẽ dixi modũ, pacta nuda iure ciuili deſtituerentur, ſubuenit Prætor edictò ſuo: quòd uideret cõplures incidere, ut pacta ſeruari æquũ eſſet. Quare in eam rem hoc edictũ propoſuit: PACTA CONVENTA, QVÆ NEQVE DOLO MALO, NEQVE ADVERSVS LEGES, PLEBISCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA PRINCIPVM, NEQVE QVO FRAVS CVI EORVM FIAT (hoc eſt, Quæ non in fraudẽ legis facta ſunt) SERVABO[t]. Verbum ſeruandi, puto hîc generale eſſe, & quamlibet tuitionẽ ſignificare: ſcilicet quæ præſtatur uariè, pro re propoſita, proq; uarijs circumſtantijs facti datis aut actionibus aut exceptionibus[u]. Qua in re Prætor non recedit à iure ciuili, ſicuti ipſa uerba edicti indicant, ſed ſolummodo ius ciuile interpretatur: uidelicet dando actionem ex pactis, cum hoc definitio ratio'ue iuris ciuilis permittit: ut cum pactum eſt contractui appoſitũ, aut rei traditione, implementoq; cauſæ, aut alia aliqua efficacia obligationis munitũ, ut etiã ex æquitate ciuili actio danda ſit. Aliás porrò ubi hæc deſunt, non actionẽ ex pacto dat Prætor, ſed præſcriptionẽ: præſcribens ſcilicet iudicium pedaneo iudici, nõ purũ, ſed cũ exceptione, extra quam ſi quid pactum erit, &c. Neq; uerò hac etiã in re, Prætor recedit à iure ciuili, ſed illud magis interpretatur, & data expreſsim exceptione confirmat.[x] Nam dixi, etiam legib. ciuilibus quod ex pacto ſolutũ eſt, non poſſe repeti: quia naturaliter debitum ſolutũ eſt[y]. Poſtquam enim traditio ex pacto facta eſt, pactum ipſum firmatum eſt traditione[z], & res tota tranſacta ac confecta. Ea autem quæ tranſacta & confecta ſunt, reſuſcitari non debent, minuendarum litium cauſa[a]. Ex quibus intelligi iam facilè poteſt, nihil iure ciuili alienum facere Prætorem, cũ ex pacto nudo exceptionẽ pollicetur. Nam exceptio, actionis excluſio eſt.

a l. ſi dictũ. 56. de euict. b l. in traditionibus. 41. h.t. c l. hær. 21. §. fin. de teſt. tut. Dd. in l. j. §. 1. l. cõtinuus. de uerb. oblig. d l. Papinianus exul. de minor. e d. l. in traditionibus. d. l. 7. in prin. h.t. f d. l. 7. §. quinimò. l. ab emptione. 59. h.t. g d. l. 7. & l. pacta conuenta. 71. de contrab. emptio. h l. ab emptione. 59. h.t. l. 1. 2. 3. de reſc. uend. i l. iuris gentium 7. §. aded. h.t. l. pacta. 72. verſ. Paulus notat. de contra. emp. k l. ab empt. in fin. h.t. l d. l. pacta. 71. de contr. empt. m Panor. in c. 1. nu. 4. & 5. ex. eod. n Socin. reg. 9. nu. 14. in fallent. ex doctrina Bart. in l. 2. C. de cond. ob cauſ. & in l. ſi credi tori. C. de pignor. cog. in l. id quod noſtrum. nu. 14. de reg. iur. per not. in rub. de uerb. ob. pro hoc tex. in l. 7. §. quod ferè. 5. h.t. l. non figura. 38. de obligat. & actio. o l. 4. §. fin. de fideiuſſor. tut. l. tale pactum. 41. §. qui prouocauit. ubi Bar. Iaſ. in d. l. 7. §. ſed cum nulla. nu. 19. h.t. p l. 3. §. idem ſcribit. de pecul. q l. 2. & 4. de actio. t. l. Inſtit. de oblig. quæ ex q. contract. r l. omnium. l. publicat. l. ſancimus. C. de teſta. s l. ædiles. 30. §. item de ædilit. edi. t d. l. 7. §. Prætor. 3. hoc tit. u l. inter. §. 1. famil. herciſcun. x ut Inſt. de bon. poſſ. in princ. y d. l. debitor. 59. §. fin. ad Trebell. l. inter. 26. §. filia. de pactis dotalib. l. cum proponas. 21. C. de pactis. z d. l. in traditionibus. a uide j. hoc tit. t.

eſt[a]. Quare qui excipit ex pacto, uel exceptionẽ à Prætore ſibi dari hoc nomine petitis proculdubiò poſsidet aliquid ex pacto: hoc eſt, aut accepit, aut retinuit neſcio quid, quod alioqui ab eo actione aliqua peti poſsit. Cur enim exceptione opus ſit niſi aliquid peti poſsit, quòd per pactum deinceps fuerit remiſſum, & quaſi traditum[b]? Nam qui ex pacto excipit, effectu dicit ſibi quaſi traditionẽ & ſolutionẽ ex pacto factam eſſe, quę priſtina actione condici non debeat: quando eorum quæ ex pacto ſoluuntur, nulla ne quidem iure ciuili ſit repetitio. Vt igitur (uerbi gratia) cui decem pacta ſunt, & ſoluta, exceptionem etiam iure ciuili habet, contra repetentem: quia pactum traditione conſummatũ eſt, & ſolutum naturale debitum: ita & cui remiſsio pacto liberatorio facta eſt, eadem exceptio dãda eſt: quia poſsidet ex pacto, tanquam ſolutum, uel ſibi datum. Remittere enim, dare eſt[c].

Etſi autem hac de re, plura ſubtiliter diſputari poſſunt: tamen modus aliquis adhibẽdus eſt, maximè cum hæ iuris ueteris ſubtilitates, hodie non ſint in uſu. Nam primùm iure Pontificio, ex quolibet pacto oritur actio[d]. Deinde hodie idẽ obtinet in omni foro, ubi ex æquo & bono, & ex ſuprema poteſtate iudicatur: ut ſunt curiæ ſummorum principum, arbitratorum, mercatorum, & ſimilium[e]. Etſi autem longa diſputatio eſt, an in reliquis curijs, in quibus ſecundum ius ciuile pronũciatur, ius Pontificium obtinere debeat: tamen communis opinio eſt, & ita uſus obſeruat, ut indiſtinctè ex pactis nudis, etiã in foro ciuili hodie detur actio[f]. Quod uerum puto, & ſequendum. Nam pacta cum obligent naturaliter, & ex bono & æquo[g], ſequitur eum qui pacta non ſeruat, contra naturam, cõſcientiam, atq; adeò cõtra officiũ boni uiri facere, ac peccare, ut uolunt Canoniſtæ, mortaliter[h]: ac certè Diuus Paulus ad Rom. 1. ἀσυνθέτους, hoc eſt, eos qui pacta non ſeruant, in illis numerat qui capitaliter delinquunt. Eſt autem definitum inter Doctores, ut quotieſcunq; agitur de cauẽdo peccato, deq; cauſa conſcientiæ, toties etiam in foro ciuili ius Pontificium debeat obſeruari[i].

Hoc ergo cõſtituto, ſequẽs eſt exponere, quæ nam actio ex pacto detur. Iaſon[k] uult competere actionem præſcriptis uerbis quæ datur ex reliquis contractibus innominatis[l]. Sed ſciendum eſt, actionem præſcriptis uerbis, non dari ex ſola conuentione, ſed tantummodo ex æquitate rei traditæ, qua agens alterum ſibi obligauit[m]. Quare ea actio locũ habere poteſt, cum res interuenit, cuius traditione is qui agere uult, alterum ſibi obligauit[n]. Sed hoc perrarò in pactis poteſt euenire, in quibus plerunq; non ineſt συνάλλαγμα, quia donationis cauſa fiunt[o]. Magis ergo conſentaneum uidetur, ex pacto non actionem præſcriptis uerbis (niſi quãdo res interuenit) ſed cõdictionem ex lege, uel potius ex canone naſci, ſicut ea dari ſolet ex omnibus contractibus, qui noua aliqua legè aut canone uim adipiſcuntur[p]: cuiuſmodi ſunt donatio[q], contractus emphyteuticus, feudalis, & conſimiles[r]. Quare eandem actionem hodie ex pactis dari, uerius eſt[s]. Quia uerò diximus, nõ modò actiones, ſed etiam exceptiones ex pactis dari[t]: ideo non ab re fuerit, & illud ultimo loco exponere, utrum hæc exceptio priuilegiata ſit, & impediat litis ingreſſum: an uerò tantummodo peremptoria ſit perhibenda: qua de re, longa exiſtit diſputatio[u]: alijs exiſtimãtibus, exceptionẽ eſſe priuilegiatam, quia Imperator[x] ait, petitionem per exceptionem repelli: alijs contrà ſtatuentibus, & quidem communiter, ut hæc exceptio tantum ſit peremptoria, non etiam impediat litis ingreſſum[y]. Quod & rationem habet. Nam nullæ exceptiones impediunt litis ingreſſum, niſi quæ tollunt ius actionis, ita ut lis inſtaurari non poſsit: ut eſt exceptio quæ datur ex re iudicata, iureiurando, tranſactione, præſcriptione, &c.[z] His enim modis, lis finita amplius inſtaurari nullo modo poteſt[a]. Exceptio autem quæ datur ex pactis, non eſt iſtius generis. Nec enim tollit actionem[b]: quia regulariter non tollit obligationem ciuilem[c], ſed tantummodo naturalem[d]. Nam cum pacto ſolummodo inſit naturale uinculum, uidelicet æquitas conuentionis: non poteſt aliud tollere, quàm quod eodem uinculo conſtat[e]. Cum igitur non tollat ciuilem obligationem, ſequens eſt ut nec actionem ciuilem ipſo iure remoretur, niſi cum pactum quoq; eſt legitimum[f] & ciuile.

Illud autem ſciendum eſt, ex pacto quandoq; dari non exceptionem pacti, ſed doli: cum uidelicet exceptio pacti dari nõ poteſt: quoniam res uel perſona, ad quam ex æquitate utilitas pacti porrigitur, illo comprehenſa non eſt. Hac enim in ſpecie competere nequit exceptio pacti: quia conuentio cum ſtricti iuris ſit[g], ad alias perſonas uel res quæ non ſunt diſertis uerbis comprehenſæ, extendi nequit[h]. Vt igitur deficiente actione cõtractus, datur actio doli:

a *l. 2. de exceptione.*
b *§. 1. Inſt. de excep.*
c *l. 4. in prin. ubi Bar. de pecul. l. ſi mulio. de cõdi. ob cauſ. l. ſi quis delegauerit. 12. ubi Bar. de nouat. Dd. in l. pactam. 17. C. de cura.*
d *c. 1. & 3. ubi Can. ex̃. eod.*
e *Bart. & Dd. in l. quinimò. per illum tex. & in l. ſi fideiuſſo. 29. §. quædam mandati.*
f *Bal. et Salic. in l. petẽs. 21. C. eod. & idem Bal. in l. legitima. 6. in pri. h. t. & Iaſ. qui dicit eſſe cõmunem. in d. l. 7. §. ſed cum nulla. num. 4.*
g *l. j. in prin. hoc ti. l. j. de conſt. pe.*
h *Gl. in c. 1. de pactis.*
i *c. 1. & 2. ubi Dd. de operis no. nun. Caſtrenſ. in auth. At qui ſemel. nu. 3. & 4. C. de probatio. cum ſimil.*
k *Iaſ. in l. lecta. nu. 10. ſi cert. peta. & in d. l. 7. §. quinimò. in prin ex doctrina gl. Bar. & alior. in l. pact. 6. C. eo.*
l *d. l. 7. in fin. princi. d. l. naturalis. 5. de præſcr. uerb. cum ſimil.*
m *d. l. 7. in fin. prin.*
n *l. cum mota. 6. l. ſi pro fundo. 33. C. de tranſa.*
o *l. j. ʃ. de tranſact.*
p *l. unic. ubi Bart. de cõdic. ex lege.*
q *l. ſi quis argentum. §. pen. ubi Bal. & Sali. C. de donat.*
r *Bart. Bal. & communiter Dd. in d. l. j. de cond. ex lege.*
s *Innoc. Panor. & alij, in d. c. 1. de pact. quam ſententiam latè aſſerit Socin. in fall. 9. nu. 2.*
t *l. 2. l. ſi creditori. 5. cũ ſimil. C. de pact.*
u *in l. 4. ubi Iaſ. diſtinguit et l. ſi creditori. 5. C. de pactis. in l. nam poſtea. 9. ubi Bart. Iaſ. & alij, ff. de iurei. Sem. & Franc. in l. 1. de lit. conſt. in 6. Sem. in c. olim inter. de lit. cõteſt.* x *d. l. ſi. creditori. 5. ubi ita Caſtren.* y *pro eo tex. in §. 1. Inſt. de except. in l. ſi unus. 27. §. pactus ne peteret. & §. ſi ſtipul. h. t.* z *Bar. Iaſ. & Dd. in l. nã poſtea. de iurei. gl. in c. 1. de lit. conteſt. in 6.* a *l. cauſas. 16. C. de tranſact. l. nam poſtea. 3. in princ. in uerb. petitionem prætor repellit. de iureiur. l. ſub ſpecie. C. de re iud. l. poſt rem iudicatam. ʃ. eod. cum ſimilib.* b *d. §. 1. Inſti. de excep.* c *l. ſi unus. 27. §. pactus ne peteret. h. t.* d *l. Stichum. §. naturalis. de ſolutio.* e *l. ab emptione. 72. h. t. l. nihil tam naturale. de reg. iur. cum ſimil.* f *d. l. ſi unus. §. pactus ne peteret. l. 6. h. t.* g *gl. in l. 6. C. eo. & l. 7. uerb. quinimò. ubi Dd. h. t.* h *l. ſi unus. 27. §. ante omnia. cum §. ſeq. h. t. Bal. in l. ad probationem. 21. C. de probat.*

doli[a]: ita multo magis deficiente exceptione conuentionis, competit exceptio doli[b]: quotieſcunq; ſcilicet ex æquitate aliqua danda eſt[c]. eoq; facilius datur, quòd exceptio doli non ſit extraordinaria, ſicuti actio doli, quæ eſt famoſa: neq; ſpecialis, ſed uniuerſalis, ut inquit I.C. cui toties locus ſit, quoties alia exceptio nominata deficit[d].

Illud poſtremò hîc notandum eſt, tantam eſſe pacti uim, ut ſi ſoluatur quod pacto remiſſum eſt, competat indebiti condictio: quaſi indebitè ſolutum id ſit, quod ob exceptionem pacti reuera & cum effectu exigi, obſtante nimirum pacti exceptione, non poterat[e]. Atque hæc quidem de effectu pactorum: nunc aliquid de interpretatione commodùm ſubijciamus.

Aliquoties iam dictum eſt, pacta ſtricti iuris eſſe[f]. Ex quo ſequitur, pacta ſtrictam recipere interpretationem: & in his nihil, niſi quod diſertè uerbis comprehenſum aut expreſſum eſt[g], actum intelligi (id quod commune eſt omnibus ſtricti iuris cõuentionibus[h]) niſi cum pacta apponuntur bonæ fidei contractibus, ſecundum quos ex bono & æquo recipiunt interpretationem[i]: ſicuti & ſtipulationes ac iuramenta[k], cum iſtiuſmodi contractibus adijciuntur[l]. Abſoluta autem pacta (quæ non referuntur ad alios contractus bonæ fidei) ita ſtrictè interpretamur, ut nec ad alias perſonas, nec ad alias res extendantur, niſi quæ expreſsis uerbis pacto comprehenſæ ſunt[m]. Nam ijs qui non pepigerunt, pacta neque nocent neque proſunt[n], etiam iureiurando firmata[o]. Quod uerum eſt, niſi aut ex diſpoſitione iuris, aut ex ueriſimili partium conuentione pacta ad alium, quàm qui pepigit, deriuentur. Ex diſpoſitione iuris: ut quod ab Imperatoribus reſcriptum eſt, plurium creditorum conuentionem, cum debitore factam, ad alios quoque creditores, pauciores numero pertinere[p]: quòd pactum ſerui aut filij, propter poteſtatem ad dominum & patrem extenditur: ſcilicet ut his proſit, non etiam ut noceat[q]. quòd fauore dotis, pacta dotalia quæ parentes aut extranei faciunt, porriguntur ad mulierem nubentem[r]. Ex ueriſimili partium conuentione: uidelicet cum hoc eius intereſt qui pactum fecit, & ueriſimiliter ea de re actum eſt. Nam etſi ſtricti iuris ſunt pacta: tamen quia & tacitè conueniri poteſt[s], ideo etiam ea quoq; conuenta intelliguntur in pactis, ut & in alijs ſtrictis[t], de quibus ueriſimiliter eſt actum. Hoc modo interpretamur, pactum procuratoris pertinere ad dominum[u]: tutoris, ad pupillum[x]: magiſtratus aut magiſtri collegij, ad uniuerſitatem ciuitatis uel collegij[y]. Horum tamen pacta indiſtinctè extenduntur, eo modo quo dictum eſt cum proſunt, non etiam ſemper quando nocent. Nec enim, uerbi gratia, licet tutoribus aut adminiſtratoribus, aliquid pacto donare aut remittere, quod liquidum ſit[z]. Procuratoris quoq; pactum domino non nocet, ſi certum ius remittat: neq; aliàs paciſci in damnum domini poteſt, etiamſi ius ſit incertum: niſi aut ſpeciale ad hoc habeat mandatum, aut conſtitutus ſit cum libera[a]. Eâdem ratione pactum uenditoris prodeſt etiam emptori: quia hoc paciſcentis intereſt[b], ne euictionis nomine in poſterum teneatur. Pactum principalis debitoris, proficit fideiuſſoribus[c], non etiam nocet[d]. Nam facto debitoris, conditio fideiuſſorum deterior reddi non poteſt[e]. E diuerſò autem, fideiuſſoris conuentio nihil reo commodat. Neq; enim intereſt fideiuſſoris paciſcentis, utrum à debitore exigatur, an non, cum is aduerſus eum nullam habeat actionem. At econtrariò, ſi fideiuſſor nomine debitoris exigatur, regreſſum habet is actione mandati, aduerſus debitorem. Itaq; cum debitoris interſit, non exigi à fideiuſſore: meritò pactum illius de non petendo, etiam fideiuſſori prodeſt. In correis, utrum unius pactum ad alterum extendatur, uariè diſputatum eſt[f]. In quo uera uidetur diſtinctio, ut alterius pactum alteri proſit: quando ſcilicet alter regreſſum habet contra alterum. non autem noceat: quia in re communi, ſocij conditionem nemo poteſt facere deteriorem[g]. Eoq; pactum tantum illi nocet, qui pepigit[h]. Vt autem ad alias perſonas pactum non extenditur, extra caſus iam dictos: ita nec ad alias res quę pacto comprehenſæ non ſunt, puta quæ à re conuenta ſunt ſeparatæ[i]: uel ſi ſeparatæ non ſunt, de quibus tamen non eſt ueriſimiliter cogitatum[k]. Aliud ſeruatur in his de quibus eſt tacitè actum. Nam ſicut ex ueriſimili coniectura mentis contrahentium, pacta ad alias perſonas extendi diximus: ita & ex ijſdem coniecturis, ad res quamuis non expreſsim comprehenſas porriguntur: ut ſi generalis diuiſio facta ſit hæreditatis, aut inter ſocios rationib. utrinq; putatis, approbatis

a l. & eleganter. 7. de dolo malo. in prin. & §. 1.
b l. 1. 2. cum ll. ſeqq. de ex. dol. mal.
c d. l. 7. §. pen. & fin. l. & hæredi. 27. l. reſcriptum. 10. §. fi. hoc tit.
d l. 1. & 2. & tot. tit. de dol. mal. & metus except. ubi uide.
e l. creditori. 5. in fin. C. eod. l. ſi non ſortem. 26. §. indebitum. de condict. indeb.
f d. l. 7. §. quinimò. ubi poſt glo. magn. Iaſ. nu. 12. h. ti. & idẽ Iaſ. nu. 17. in l. lecta. ſi cer. peta.
g l. ſi repetendi. C. de cõdict. ob cauſam.
h ut tradunt Dd. in l. quicquid. 99. de uerb. oblig.
i l. iuris gentium. 7. §. adeò. l. ab emption. 58. hoc tit. l. 3. de reſcin. uend.
k l. ultim. C. de non numerat. pec. l. ultim. ff. qui ſatiſ. cog. uid. Iaſ. in l. ſi conuenerit. nume. 4. ff. de iuriſd. om. iud.
l l. 4. de uſur. Iaſ. in l. ſ. in prin. de uerb. oblig.
m l. ſi unus. 27. §. pacta. 4. uerſ. & in ſumma. h. t.
n l. ſi actionem. 24. C. eod.
o ut ait Schurff. conſi. 66. nu. 19. cent. 1.
p d. l. 7. §. fin. cum ll ſequentibus l. reſcriptũ. 11. h. t. l. per debito. 6. de bon. autor. iud. poſſiden.
q l. & hæredi. 21. §. 1. h. t. l. filius. C. eo.
r l. Caius. 45. in fi. ſolu. matri. l. 4. l. patet. 7. C. de pact. conuen. l. unic. §. 1. C. de rei uxor. act.
s l. 2. h. t. cum ſeqq.
t l. Titia. 134. §. 1. & melior tex. in l. ſi ita. 126. §. pen. in uerb. ineſſe tempus uel conditionẽ ex eo quod agi apparebit. l. ſi ſtipulatus. 111. de uer. oblig. elegãter Iaſ. in §. actionum. nu. 4. & 37. Inſt. de act. ubi dicit oẽs contractus mundi eſſe bonæ fidei, quo ad intentionem.
u l. reſcriptũ. 10. §. fin. h. t.
x l. tutoris. 15. h. t.
y l. item. 14. h. t. l. præſes. 12. C. de tranſa.
z l. contra. 20. §. 1. h. t. l. pactum curatoris. 22. C. eod.
a l. nam & nocere. 12. h. t. l. procurator. de procura. uide J. de procurator.
b l. ſi tibi. 17. §. pactum. 4. h. t.
c l. & hæredi. 24. §. fin. h. t. l. 3. de reſcin. uend.
d l. centum Capuæ. de eo quod certo loc. l. fideiuſſores. de fideiuſſ.
e l. ult. h. t. uide J. de fideiuſſ. l. centum Capuæ de eo quod cert. lo.
f in l. ſi unus. 27. h. t.
g l. unus. 34. com. præd. l. 2. de ſeruitut.
h l. ſi unus. h. t. l. in re communi communia prædior. uid. J. de duobus reis.
i l. qui cum tutoribus. 9. §. 1. J. tit. 1. l. 3. C. de tranſact.
k l. tres fratres. 35. h. t.

probatis & tranſactis, liberatio ſubinde mutua de omnibus debitis atq; creditis qualibuſcunque confecta. Talia enim pacta generalia, etiam ad illa pertinent, quæ ſpecialiter comprehenſa non ſunt, aut quæ ignorabantur: quia apparet, de his quoq; uerisimiliter actum eſſe, & in genere cogitatum [a]: & uerba pacti generalia, ad hæc extendi ſalua recti ſermonis ratione poſſunt [b]. Aliàs porrò pacta & tranſactiones, præſertim ſpeciales, non extenduntur ultra ſpecies de quibus actum eſt [c]. Illud poſtremò hoc in capite notandum eſt, pactionem obſcuram, hoc eſt, quæ nullo modo poteſt intelligi: uel ambiguam, hoc eſt, quæ duobus uel pluribus modis accipi poteſt, ſemper nocere ei qui dicere potuit apertius, ut uenditori [d]. is enim potuit legem qualemcunque rei ſuæ in uenditione dicere [e]. Eodemq; modo in ſtipulationibus interpretatio fit cóntra ſtipulantem: quia cum ſtipulatio ab interrogatione incipiat, illi imputandum eſt, cur non apertius ſit ſtipulatus [f]. in reliquis etiam pactis, arbitror in dubijs interpretationem fieri pro debitore, cui aliquid remiſſum eſt. Nam creditor potuit apertius legem remiſsione dicere, cum fuerit res in eius poteſtate: & deinde in dubijs interpretatio pro liberatione facienda eſt [g]. Contraria pactis ſunt error [h], dolus [i], metus. Sed error, quia omnimodo conſenſum impedit [k], planè annihilat conuentionem: dolus & metus non item, quia non prorſus uacant conſenſu. Nam qui decipitur, magis errat in cauſa pacti, quàm in ipſo pacto [l]. Qui cogitur metu, & hic quoque conſentit in pactum, quamuis inuitus. Nam uoluntas coacta, etiam uoluntas eſt [m]. Quare pacta, dolo aut metu cotracta, non ſunt ipſo iure nulla, quod ad ius conuentionis attinet, quia aliqua conuentionis ratione ſuſtentantur: ſed non habent effectum iure ciuili. Nam ex pactis datur tantum exceptio, non actio. Exceptionem autem dat prætor: at illam ſe daturum negat ex pactis, dolo uel metu initis [n]. Ex quo efficitur, iure ciuili nihil iſtiuſmodi pacta operari [o]. Nam & in edicto prætor eiuſmodi pacta illis comparat, & æqualia facit, quæ legibus aut Senatuſconſultis aduerſantur: ea autem nulla eſſe, certi iuris eſt [p]. Contraria etiam pacto, ſunt uitia quæ in materia hærent: ut cum aut turpis res, aut illicita, aut publica in pactum deducitur [q]. Quæ pacta ſimpliciter nulla ſunt [r]; ſicut reliqua omnia, quæ legibus aduerſantur naturalibus uel ciuilibus [s]. Contrarijs etiam pactis priora pacta tolluntur [t]: ſcilicet quatenus conuentione conſtant [u]. Actiones autem non conſtant ſola conuentione: ſed oriuntur ex obligatione ciuili: ideo non ſimpliciter per pactum tolluntur. Quædam, inquit Paulus, actiones ipſo iure tolluntur pacto, quædam non [x]. Ipſo iure tollitur actio iniuriarum & furti, quia pacta hæc legitima ſunt: cùm lege XII. tabu. diſertè expreſſum ſit, ut de his paciſci liceat [y]. Reliquæ actiones, quæ iure ciuili aut honorario introductæ ſunt, non tolluntur per pactum, quòd ſcilicet non ſit legitimum, ſed obiecta exceptione eliduntur [z]: facilè ut intelligi poſsit exceptionẽ pacti non eſſe litis finitæ: id quòd ſupra eſt diſputatum. Illud etiam quia obſcurius uidetur, nobis eſt hîc exponendũ, quod I.C. [a] ait: Si pactus ne peteret, poſtea cõuenit ut peteret, prius pactum elidi per poſterius: non ipſo iure, ſicut in ſtipulationibus, ſed per exceptionem. Contrà enim poterat uideri. Nam pactum de non petẽdo, conſtat ſola conuentione. Ergo contraria cõuentione de petendo, uidebatur tolli ipſo iure poſſe [b]. Sed ſciendum eſt, pactum de non petendo referri ad obligationẽ efficacem, quę præcedit, & ex qua agi poteſt. unde non manet in ſimplicibus terminis conuentionis: ſed quia opponitur petitioni efficaci, ideo iure Prętorio producit exceptionem, quæ à reo conuento opponatur agẽti. Hoc ius excipiendi, cũ ſit ex iure Prætorio, quod pars eſt ciuilis iuris, non poteſt tolli per nudam conuentionem contrariam de petendo: ſed neceſſum eſt, exceptioni quæ ex pacto conuento à prætore impetratur, opponi contrariam exceptionem, à prætore impetratam, aut ex eodem iure Prætorio deſumptam, quæ replicatio dicitur. Hoc eſt quod poſtea ſubdit I.C. in ſtipulationibus ius uerſari, in pactis uerò factum [c]. Nam ſtipulatio cum contractus ciuilis ſit, & legitimus [d], ipſo iure inducit actiones, & tollit acceptilationibus & nouationibus, ſicuti reliqua pacta legitima [e]: pacta uerò iuris ciuilis non ſunt, eoq; non operantur hoc iure, ſed adiuuantur à Prætore, data exceptione uel replicatione, quæ eſt exceptio actoris [f]. Quæ etſi iuris ſunt, tamen in facto conſiſtunt: hoc eſt, ex facto conuentionis oriuntur, & facto hominis ſunt opponenda in iudicio: quia niſi ipſo facto exceptio aut replicatio opponatur, nunquam eam iudex ſupplet [g]. Ex quo intelligi poteſt, quid uelit I.C. cum ait in pactis factum uerſari: ſcilicet quod ad elidendas actiones, aut exceptiones attinet. Non enim potiſsimùm hîc agit de facto contractus ſeu cõuentionis, ſed de facto quo eliditur

a d.l. qui cum tutoribus. §. fin. ꝟ. tit. 1. l. ſub prætextu. 29. C. de tranſa. l. emptor. 48. in fin. h. t. l. qui Romæ. §. fin. ubi Dd. de uerb. oblig.

b ita eſt communis concluſio Dd. in l. ſub prætextu. 29. l. ſi de certa. l. age. C. de tranſact. in d. l. Lucius. §. emptor. h. t. Alex. conſ. 11. uiſo. num. 9. & 15. uol. 2. uide tamen Dd. in l. unic. C. de erro. cal.

c d. l. ſi unus. 27. §. ante omnia. h. t. l. 3. l. ſi de certa. cum ſimil. C. de tranſactionib.

d l. ueterib. 39. h. t. l. Labeo. 1. l. cum in. cum l. ſeq. de cont. emp. l. cum quæritur. de reb. dub. Schurff. conſi. 37. nu. 6. cent. 1.

e l. ultim. C. de pact. int. emp. & uend. l. non enim. 9. de act. rer. amot. l. legem. 10. C. de pact. l. ꝟ. C. de pact. conuent. l. legem. 9. C. de donat.

f Schurff. conſ. 58. queſtio. nu. 2. cent. 1.

g l. Arrianus. 46. de actio. cum ſimil.

h l. ſi cum te. 51. h. t.

i d. l. iuris gentium. 7. §. ait prætor. h. t.

k l. ſi per errorem. 15. de iuriſdict.

l Bart. in l. & eleganter. in princ. de dol. mal.

m l. ſi mulier. 21. §. pen. ꝟ. de eo quod met. cauſ.

n d. l. 7. §. prætor.

o l. cum poſtquam. 9. C. de pactis.

p l. pacta. 6. C. eod. l. non dubium. C. de legib.

q l. ſi unus. 27. §. pacta. l. contra iuris. 21. hoc tit. & c.

r d. §. pacta. l. 6. C. de pact.

s l. non dubium. 8. C. de leg.

t l. ab emptione. 59. h. t. l. pacta nouiſsima. C. eod.

u d. l. ab emptione. in fi.

x l. Stichum. 95. §. naturalis. de ſolut. y d. l. iuris gentium. §. ſi paciſcar. uerſi. nam de furto lex paciſci permittit. z d. l. ſi tibi. §. de pignor. d. l. ſi unus. §. pactus. hoc titul. a d. l. ſi unus. 27. §. pactus. hoc tit. b d. l. ſi Stichum. §. naturalis. de ſolutionib: l. ab emptione. de pact. l. nihil tam naturale. de reg. iur. c d. §. pactus ne peteret. d §. de conſtituta Inſtit. de actio. e l. 6. hoc tit. l. 4. infrà, tit. 1. l. 3. & 4. C. de tranſact. f l. 2. de except. g l. ꝟ. ubi Caſtrenſ. præter alios. C. ut quæ deſunt aduo. in §. 1. cum ſeqq. Inſtit. de exceptio.

tur actio uel exceptio de non petendo: ut uerba maniſeſtè oſtendunt. Atq; hæc quidem de pactis hactenus, materia uaria, inuoluta & obſcura: quę in tam arctis noſtri compendij ſpacijs, integrè non potuit explicari: itaq; ſumma tantum quædam rerum faſtigia ſum perſecutus. reliqua, ſi Dominus ocium & uitam conceſſerit, in noſtris methodicis Cōmentarijs opportunius dilucidabuntur: quorum extremam quandam delineationem conſilium fuit in hoc intricato tit. ut & in alijs quibuſdam, exhibere.

DE TRANSACTIONIBVS. TIT. XV.

1 *Continuatio.*
2 *Vnde dicta ſit tranſactio, quàm uariè ſumatur, quid ſit.*
3 *Quotuplex ſit tranſactio, eius partes & ſpecies.*
4 *Cauſa efficiens: & qui tranſigere poßint uel non.*
5 *Materia: de quibus rebus poßit tranſigi uel non.*
6 *Forma: & de uarijs tranſactionum pactis.*
7 *Finis et effectus: quæ actio uel exceptio quādo ex tranſactione detur: et an in ea pœnitere liceat.*
8 *Affinia & contraria.*

1 PActi ſpecies eſt & tranſactio, quæ potiſsimùm initiò ad litem definiēdam interponi ſo-
2 let: de qua conſequenter eſt aliquid dicendum. Tranſactio, compoſitum uocabulum eſt, à trans & actio. Vt igitur actio aliàs larga ſignificatione omnes actionum humanarum ſpecies cōprehendit[a], aliàs uerò ſtrictius, magisq; propriè pro petitione accipitur, qua quis in iudicio quid ſibi debitum perſequitur: ita eius compoſitum tranſactio, bifariam capitur. Vno modo, pro cuiuſq; negocij definitione[b] ſeu cōpoſitione[c], ſeu quolibet actu quo ab obligatione receditur[d], & quaſi[e] tranſitur: ut cum pactum[f], iuſiurādum[g], res iudicata[h], trāſactio nominatur. Altero modo, & quidem propriè, pro ea compoſitione, qua res dubia & litigioſa partium conſenſu componitur[i]: quo in ſignificatu, tranſactio à pactis, rebus iudicatis & finitis[k] differt. Tranſigere enim propriè hoc modo dicitur actor[l], qui ab actione ad aliud quippiam[m] pro actione oblatum tranſit[n], & à lite incepta recedit. nam tranſactio tranſitus eſt ſeu tranſitio (ut appellant Dd.) à lite intentata uel intentanda[o]: quanquam καταχρηστικῶς etiam reus tranſigere dicatur[p]: rectius tamen paciſci[q], aut redimere[r], aut decidere[s] litem dici poteſt. Hoc in ſignificatu tranſactio ita definitur, ut ſit rei dubiæ, & litis incertæ neq; finitæ conuenta deciſio. Verbum conuenta, diſcernit eam à ſententia, quæ citra conuentionem in inuitos fertur, & negocium decidit[t]. Adiectio, rei dubiæ, diſcriminat à pacto, quod ſuper re liquida & indubitata fieri diximus[u]. Tranſactio porrò & ad hunc modū non incommodè definiri poteſt, ut ſit contractus[x] iuris gentium[y] innominatus[z], ſtricti iuris[a]: quo inter litigatores res dubia[b] & litigioſa,[c] aliquo contrà dato aut promiſſo[d], remittitur & finitur: nullam pariens iure ciuili actionem, ſed tantum ad exceptionem proficiens. Dico eſſe contractum[e]: quia propria contractus attributa, tranſactioni inſunt: nempe mutuum συνάλλαγμα[f], & quod quiſq; contrahentium ſui compendij cauſa paciſcatur [g]. Cum igitur tranſactioni definitio contractus congruat[h]: ſequitur, & definitum eidem conuenire. Nam qui diſtractum eſſe, ex eo ratiocinantur, quòd priorem obligationem ſeu actionem diſtrahat, non admodum firma ratione utuntur: cum hoc ad effectum tantum tranſactionis, non ad formam pertineat, quæ dat eſſe rei[i]. Quare ut emptio ſecūda, aut pactum nouiſsimum, quo prius diſtrahitur ac tollitur[k], non diſtractus, ſed alia obligatio, renouatus contractus, alia emptio nouum pactum[l], &c. dicitur: ita rectius eſt, tranſactionem pro contractu obligatorio haberi, quàm pro diſtractu liberatorio. quod & Bart. & alij nonnulli exiſtimarunt[m]. Addo eſſe iuris gentium[n]: exemplo ſcilicet reliquorum qui conſenſu conſtant[o], præſertim contractuum innominatorum, do ut des, do ut facias: in quos tranſactio incidit[p], qui inter iuris gentium conuentiones referuntur[q]. Adijcio, innominatum, ut habet communis opinio[r]: etiamſi Coraſius[s] in contrariam partem multa diſputet. nam nec in iure ciuili pro contractu eiuſmodi nominatur, neque nomen ſpeciale, ſed generis retinet, ut permutatio: nec certam formam habet. Aliquando enim dat actor, quandoq; reus, nonnūquam uterq;: interim aliquid actor remittit, dat reus: interdum uterq; remittit: prorſus uariè[t], ut certa nominataq;

a §.1. in inſt. de actio. l. actionum. 24. cum ll. ſeq. de acti. l. pecuniæ. 178. §. actionis. de uerbo. ſignif.
b l. tranſacta. 229. de uerb. ſignif.
c l. tranſacta. 129. de uerb. ſignif.
d Bart. in l. 2. de iureiur. Iaſ. in rub. h. t. nu. 9. et C. eo. in rub. & in l. 2. & l. ſiue. 28. poſt alios Dd.
e l. j. in uerb. contrahendi, tranſigendi. ubi Iaſ. de pac. l. 2. ubi Bart. de iureiur. Iaſ. in rub. ff. eo. nu. 15.
f l. tres fratres. 36. in fi. de pact.
g l. 2. de iureiur.
h l. tranſacta. 229. de uerb. ſignif.
i l. j. h. t.
k d. l. j. h. t.
l l. ut ſunt. 230. de uerb. ſig. l. j. §. fi. ad S.C. Ter.
m l. tranſactio. 38. C. eo.
n gl. in l. 2. uerb. tranſegiſſe. C. eod.
o Iaſ. in rub. C. eo. & ff eo. nu. 9. Bart. & Dd. in l. ſiue. 28. C. eo.
p Iaſ. in l. 2. in fin. C. eo.
q l. tranſigere. 18. l. ut reſponſum. 15. C. eo.
r l. ſub prætexta. 19. l. ſi profundo. 33. C. eo.
s l. j h. t. Conna. lib. 5.
t l. inter. 83. §. 1. de uer. oblig.
u l. j. h. t.
x l. j. h. t. Iaſ. & Dd. in l. 2. C. eo.
y Bart. in l. ſi cauſa. 32. C. eo.
z l. j. §. 1. de pact.
a l. ſiue. 28. ubi Iaſ. nu. 8. & 23. l. cum mota. 6. C. eo. idem Iaſ. in rub. de pact. nu. 6. & 7.
b l. j. h. t.
c gl. fina. l. ſub prætextu. 19. C. eod. Bal. in l. in ſumma. 65. in prin. de cond. indeb. uid. Alex. in rub. C. eo.
d l. j. h. t.
e tex. in l. ſi donationis.

7. l. ult. C. de his quæ ui metus. cauſ. l. contractus. C. de fid. inſtru. f l. Labeo. 19. de uerb. ſignif. g l. actionum. 24. §. 1. de actio. l ſi uoluntate. C. de reſcin. uend. h d. l. Labeo. Theop. in §. fin. Inſt. de obligat. i l. Iulianus. 9. §. ſi quis rem. ff. ad exhiben. k l. pacta nouiſsima. C. de pact. l l. iuris gentium. 7. §. adeò. uerb. renouatus contractus. l. ab emptione. 59. uerb. noua obliga. de pact. l. pacta. 72. in uerb. nouam obligationem. de contrah. emp. l. ſi unus. 27. §. pactus ne peteret. de pact. m Bart. & Iaſ. in d. l. ſi cauſa. C. eo. n l. j. §. 1. de pact. o d. l. j. §. fi. de pact. l. j. in fin. de contr. empt. p l. cum mota. 6. cum ibi not. C. eo. q l. iuris gentium. 7. in fin. prin. r Bart. Ang. Iaſ. nu. 8. & l. ſiue. 20. C. eo. & in l. ſi intra. C. de pact. Bal. in rub. C. de rer. permutatio. s Miſcel. lib. 1. cap. 23. t l. ſi ſuper. C. eo.

minataq; actio dari hinc non poſsit:ut nec ex permutatione,cum qua magnam habet tranſ-
actio affinitatẽ[a]. Addo,ſtricti eſſe iuris[b]: quia & reliqua pacta ut ſuperiore tit.diximus,eiuſ-
dem qualitatis ſunt. nam quod Duarenus putat,iudicia tantum,non etiam contractus ſtri-
cti iuris,uel bonæ fidei dici,apertis textibus refutatur[c]. Reliqua quæ in definitione ſequun-
tur,ad formam & differentiam pertinent.
Partes tranſactionis ſunt duæ: remiſsio litis, & pro remiſsione, alicuius rei præſtatio[d]: 3
quanquam Dd.[e] ad eſſentiam tranſactionis tria requirunt, ueluti partes præcipuas ex qui-
bus conſtet:1.rem dubiam,2.litem (nec enim ſuffecerit aliunde quàm ex lite,dubium oriri)
3.alicuius rei pro remiſsione præſtationem.Species tranſactionis uſitatè ponuntur duæ:ui-
delicet ſimplex,& illa quæ Aquiliana ſtipulatione munita eſt[f]. Poteſt & tranſactio diſtribui
in generalem[g] & ſpecialem[h],item in iuratam & iniuratam[i].
Cauſa efficiens tranſactionis,eſt conſenſus[k]: προκαταρκτικὴ,dubius litis euentus[l], qui u- 4
tranq; partem ſollicitam habet. Tranſigere autem omnes poſſunt,qui paciſci, hoc eſt, qui
conſentire poſſunt,& mẽte ſana ſunt,quamuis corpore ægrotent[m].Procuratori ſine ſpecia-
li mandato tranſigere non licet[n],etiamſi liberam habeat agendi poteſtatem[o]:quia agendi,
non etiam decidẽdi poteſtas illi facta eſt[p]: niſi datus ſit aut cum ſpeciali ad hoc mandato[q],
aut in rem ſuam[r],aut omnium bonorum procurator[ſ]. Nam hic cum alienare poſsit,poteſt
& tranſigere[t].Tutores,procuratores fiſci,uaſalli,& ſimiles, quibus magna ex parte concre-
ditorum bonorum interdicta eſt alienatio[u], etſi tranſigere poſſunt[x]: non tamen contra le-
gis prohibitionem,tranſigendo donare aut alienare poſſunt[y]. quod & in patre, bona libe-
rorum adminiſtrante,uerius eſſe crediderim[z]:itemq; in adminiſtratore ciuitatis,qui perin-
de atque tutor,res ciuitatis immobiles, ſine conſenſu ſuperioris, aut publico omnium uel
maioris partis ciuium alienare prohibetur[a]. Quare eiuſmodi adminiſtratores tranſigere
ſuper iure dubio poſſunt:tranſigẽdo uerò alienare,uel donare,aut (quod perinde eſt[b]) ius
liquidum remittere prohibentur[c].
Materia tranſactionis, ſunt res dubiæ & litigioſæ[d], hoc eſt, de quibus lis eſt, uel eſſe po- 5
teſt[e].De re iudicata lis eſſe nequit[f],quia tranſacta & finita eſt:quare ea amplius tranſigi fini-
ri'q; non poteſt[g].nam priuatio præſupponit habitum[h]:unde de re iudicata tranſigi nequit,
etiamſi pacto remitti illa poſsit[i]. Sed de pacto eiuſmodi liberatorio, agi in tranſactione nõ
præſumitur,niſi appareat: nam gratuitum pactum,quia donatio eſt[k],ideo in contractibus
obligatorijs, ut eſt tranſactio, non præſumitur interuenire, niſi probetur[l]: etiamſi in acti-
bus liberatorijs contrà ſit[m].Exiſtimo autem hac in parte etiam aliquid publicæ iudiciorum
authoritati eſſe datum: ne quæ publico iudicio definita eſſent, & tranſacta, ea priuatorum
iudicio pro indefinitis atque incertis rurſum tranſigerentur: quod admittere,graue,& cer-
tè exemplo pernicioſum fuerit[n]. Cum autem res nondum finita eſt, quamuis certa ſit, hoc
eſt, certum ius habeat: tamen ob timorem aut odium litis, dominus ſuper ea rectè tranſi-
gere poteſt[o]: procurator, & adminiſtrator rei alienæ, non item[p]: quia remiſsio certi iuris
in donationem incidit[q]:quæ adminiſtratoribus(ut paulo antè oſtendimus)eſt interdicta[r].
De controuerſijs quoq; quæ ex teſtamento proficiſcuntur, tranſigi nequit: cùm quia tales
tranſactiones captioſæ ſunt, eoq; improbæ[ſ] (multi enim modico præſente contenti, ma-
gna relicta,utpote alieno labore parta,& inexpectatò obuenientia,facilè repudiant[t])tum
quia ultimis uoluntatibus aduerſantur,earumq; exitum,quem non impediri, publicè pri-
uatimq; intereſt[u],callidè eludunt. De futuris alimentis,in teſtamento relictis,eadem ratio-
ne tranſigi,abſq; autore prætore, & cauſæ cognitione nequit[x]: quamuis de præteritis poſ-
ſit[y]. nec enim amplius alimenta ſunt, poſteaquam uita aliunde in præteritum ſuſtentata
eſt:ſed purum & ſimplex debitum,ſuper quo nihil cauſæ eſt,cur non rectè tranſigatur. Tran-
ſigere,uel paciſci de crimine capitali,prohibitum nõ eſt[z]: quia licet cuiq; ſanguinem ſuum
quouis modo redimere[a].nec pro confeſſo tranſigens habetur: magis enim declinandi gra-
uiſsimi

l.præſes.12.C.eo. y l.4.C.de præd.min l.j.de off.proc.Cæſ.l.nulli.13.h.t.uid.in c.1.§.ſi uaſallus.ſi de feud.defi. Curt.in trac.feud.parte 4.qui tres caſus in uaſalli tranſactione diſtinguit. z l.pupillorum.§.ſi pater.de reb.eo. uide Salic.Iaſ.& alios,in d.l.præſes.C.eo.l.de re.10.h.t. a l.fin.C.de uend.reb.ciuita.lib.11.uide inf.de ad.rer. ad ciui. b l.ſi quis.14.ubi Bart.de nouat. c d.l.præſes.12.C.eod.l.pactum.C.de pact. d l.j.h.t. e l.2. ubi Iaſ.& Dd.C.eo. f l.ſub ſpecie.& tot.tit.C.de re iud. g l.ſi cauſa.32.C.eod.l.poſt rem.11.h.t.l.et elegan-ter.23.§ ſi poſt.de condict.indebi. h l.3.de iniuſt.rup.teſt.l.decem.de uer.ob. i Paulus Sent.li.1.tit.1.Bar.& Dd.in d.l.ſi cauſa. k Dd.in l.partim.22.C.de pac.l.ſi quis.de noua. l uid.Bar.in d.l.ſi cauſa.uide Iaſ.et Dd.in l.tale.41.de pact.& in l.3.eo.tit.Bal.in l.3.C.de non nu.pecun. m l.an inutilis.8.de accept.uide in d.l.3. d.l.tale.41.ẽ tit.1. n l.ſub ſpecie.4.C.de re iud. o l.2.C.eo. p l.pactum.20.l.de pact.d.l.præſes.12.C.eo. q l.ſi quis delegauerit.ubi Bar.de nouat. r l.ab agnato.12.de cur.fur.d.l.contra.de pac. ſ l.5.h.t. t l.cum hi.8.in prin.h.tit. u l.j.C de ſacroſanc.eccleſ.iunc.l.3.de teſta.& tot.tit.ſi quis aliq.teſta.l.2.quemad. teſt.aper. x d.l.cum hi.8.h.t. y l.de alimentis.8.C.eo. z l.tranſigere.18.C.eo. a l.j.de bon.eor.

a l.2.l.ſi ſuper.33.C.eo.
b uide gl.& Dd.in d.l.ſub prætextu. & in rub.de pact.ff.& C.eo.& de uerb.oblig.
c l.eum qui.22.de donat.l.in bonæ.13.C.de pact.l.3.C.com.utriuſq;.iud l.ſi unus.27.§ pactum.in uerb.in bonæ fidei contractib.de pactis.
d l.tranſactio.38.C.eo.
e Iaſ.poſt gl.& alios,in l.j.nu.15.h.t.
f gl.pen.& Dd.in l.ſi cauſa.32.C.eo.ubi Bart.nu.5.Iaſ.nu.10.
g l.ſub prætextu.29.ubi glo.C.eo.
h l.3.l.ſi de certa.31.C.eo.l.qui cum.9.h.t.
i l.ſi quis maior.41.l.pen.C.eo.
k l.interpoſitas.13.uer.conſenſu terminatas.l.non minorem.20.l.cũ donationis.30.C.eo.
l l.quod dicitur.52.de pecul.glo.in l.Lucius.78.§.fin.ad S.C.Trebell.
m l.ſanum.27.C.eo.
n c.qui ad agendum.de procur.in 6.l.iuſiurandum.17.§.final.cum ll.ſeq.l.iuſiurandum.34.§.1.de iureiur.
o l.procurator.60.de procurat.
p l.tranſactionis.7.C.eo.
q l.iuſiurandum.17.§.fin.cum l.ſeq.l.iuſiurandum.34.§.1.de iureiurand.
r d.l.iuſiurandum.17.§.fin.cum l.ſeq.l.procuratore.35.de procur.
s Hos tres caſus excipit gl.in l.tranſactionis.7.C.eo.
t l.procurator cui.de procurat.
u l.j.tit.de reb.Ec.C.de præd.min.ex.de his quæ fiunt à prælat.& de reb.Eccl.non alie.& de probi.feud.alie.in uſib.feud.
x uide gl.Bart.& Dd.in

uitſimi periculi cauſa, quàm conſcientia facinoris tranſegiſſe uidetur [a].

Cùm autem in capitali iudicio, non modò reus, ſed etiam actor de capitis periculo certet (nam calumnia detecta, ſimilitudine ſupplicij punitur [b]:) meritò hoc utrique indulgetur, ut tranſigere de ſanguine ſuo poſsit: quamuis abolitionem accuſationis, actor impetrare nihilominus debeat [c]. quæ licet impetranda ſit, nihil tamen impedit quin inter priuatos rectè tranſigi poſsit. Sunt enim res planè ſeparatæ, tranſactio ſcilicet extraiudicialis, accuſatio uerò, cuius abolitio petenda eſt, iudicialis, quare de uno ad aliud non rectè infertur [d]. Ab hac ut publica deſiſti ſine abolitione lex uetat. illam ut priuatam omnia iura admittunt. Excipit Imperator ab hac regula adulterium: quod etſi ex lege Iulia capitale non fuit [e], tamē apparet, tempore Diocletiani [f] (niſi eius conſtitutio à Trib. eſt interpolata [g]) pœna ſanguinis coercitum fuiſſe, ut eius rei Conſtantinus, qui paulo pòſt ſecutus eſt, primus author uideri non debeat [h]. Ratio autem cur in eo omnis pactio & tranſactio probibeatur, ea eſt, quòd eiuſmodi conuentio, qua aliena matrimonia redimuntur [i], in lenocinium incidat [k], eoq; expreſſè lege Iulia prohibitum fuiſſe conſentaneum eſt: ut in rationem legis iam latæ anxiè inquirere, ſuperuacuum ſit: ſufficiatq; ea relata, quòd contra leges paciſci uel tranſigere non liceat [l]. Sanè extra cauſam pacti, remitti, ac pro derelicto baberi accuſatio adulterij necdum inſtituta poteſt [m]: quia nemo inuitus agere, uel accuſare tenetur [n]: ſicuti & de ſuſpicionibus adulterij pacta facta non improbantur [o]. De reliquis criminibus, quæ ſanguinis pœnam non irrogant, tranſigere contra leges abſq; infamiæ damno non licet [p]: quia ceſſat hic periculum capitis & ſanguinis, eoq; excuſationem tranſigentes non merentur: ſed reus corrumpere aduerſarium precio uidetur [q], & actor uendēs ac nundinans iudicium publicum, præuaricari & calumniari [r]: ut interim taceam, pactum eiuſmodi à re priuata remotū eſſe [ſ]. Ante tamen cœptum iudicium publicum tranſigi poſſe arbitror: non quidem de publico iudicio [t] (nam hoc ad priuatos non pertinet, & concuſsionis ſpecies eſt, intentato periculo accuſationis pecuniam exprimere [u]:) ſed de iniuria priuata, factoq; eius qui uel agere ciuiliter, uel accuſare criminaliter poteſt [x]. quam pactionem nihil ad publicum iudicium pertinere, illud argumento eſt, quòd ea non obſtante, poſsit accuſatio criminis nihilominus à quolibet intentari [y]. Nec ſanè Imperator [z] id prohibere uidetur: quem de iudicijs & accuſationibus iam inſtitutis loqui, exceptio quæ ſequitur, CITRA FALSI ACCVSATIONEM, oſtendit. Exceptio enim debet eſſe de regula (ut loquuntur,) & regulam declarat [a]. Nā quod dicitur eum qui de famoſo iudicio paciſcitur, confeſſum uideri [b], de actione ſeu iudicio iam cœpto (antè enim nominari actio ſeu iudicium, propriè non ſolet [c]) interpretor: maximè cum ante litem conteſtatam, de crimine famoſo tranſigi ac paciſci poſſe, citra iacturam exiſtimationis ullam, multa iura oſtendant [d]. neq; enim pro cōfeſſo, conuictoq; haberi poteſt, qui ante & extra iudicium tranſigit: cum ne uera quidem, nedum præſumpta confeſsio, extra iudicium facta, pro idonea probatione ſit, quæ ad condemnationem ſufficiat [e]. Quare infamia notari nō debet is, qui extra & ante iudicium ſuper famoſa actione paciſcitur. nam eum pro conuicto & damnato non habeatur (neq; enim ad damnationem confeſsio extraiudicialis, præſertim præſumpta, qualis ex tranſactione eiuſmodi ſumitur, ſufficit) nec pro infami habendus eſt: quia infamia tantum damnatum ſequitur [f]. idq; lex innuere uidetur, quæ litis conteſtationem requirit [g]. Sed cur falſi accuſatio ab hac regula excipitur, ut ſuper ea tranſigi poſsit, puto id cauſſæ eſſe: quia etſi falſo certa pœna, ſcilicet deportationis præſtituta eſt [h]: tamen poſterioribus temporibus arbitraria eſſe cœpit [i], ita quidem ut ad mortem & pœnam gladij perueniri poſsit [k]. Quare cum poſsit hæc eſſe cauſa ſanguinis, ob dubium euentum quem litigatores pertimeſcunt: tranſactio in falſo, ut in reliquis cauſsis capitalibus, permettitur quaſi. & hîc dubiū litis exitum, pœnamq; capitis, litigatores extimeſcant: eoq; ſanguinem ſuum redimere uideantur potius, quàm conſcientia criminis aliqua paciſci. Alciatus [l] ea uerba, CITRA FALSI ACCVSATIONEM, ita interpretatur, quaſi uelit Imperator, de criminibus tranſigi non poſſe, quin in falſi accuſationem tranſigentes incidant. quam interpretationem etſi refutant quidam [m], quòd nuſquam legatur eiuſmodi ſpecies lege Cornelia uindicata: tamen quia lex Cornel. non modò in falſo, ſed etiam quaſi falſo [n] locum habet, haud ſcio an defendi rectè hæc ſententia non poſsit. Nam & actor tranſigens, non multum abeſt ab eo, qui ob denunciandum uel non denunciandum teſtimonium aut iudicium, pecuniam accipit [o]: & reus accuſatorem precio corrumpens, parum ab illo qui iudicem corrumpit, diſtare uidetur [p]. Hi autem quin accuſatione falſi teneantur, du-

f 2 bium

a l. fin. de preuar.
b l. fin. C. de calum. l. fin. C. de accuſ. auth. ſed nouo. C. de adulter.
c l. 3. C. ad S. C. Turp.
d l. Papinianus. 21. de minor.
e l. Clodius. 13. de his qui bus ut indig. l. qui cum uno. 4. §. qui adulterij. de re milita. l. 2. §. miles. de his qui nota. infa. l. ſi quis uiduam. 5. de quæſtio. Plin. lib. 6. Epiſtola. Tac. lib. 1. ad finem.
f d. l. tranſigere.
g uide. inf. de adult.
h l. quamuis. 30. in fin. l. de adult.
i l. ſerui. 23. in fin. C. de adulter.
k l. 2. l. qui domum. 8. l. mariti. 29. de adul. l. de crimine. 10. C. eo.
l Paul. li. 1. tit. 1. l. 6. C. de pact. l. 7. in fin. ſ. tit. 1. l. cum ij. 8. cū ſimil. b. t. uide Cuiac. ob. lib. 6. cap. 11
m l. ſi maritus. 15. §. ſi neg auerint. ff. de adul. l. 4. §. fin. ad l. Iul. de ui pub.
n tot. tit. C. ut nem. ager. uel accuſ.
o §. fin. in auth. ut hic. mat. & ame.
p d. l. tranſigere.
q l. fin. de præuar. l. 4. de iur fiſ.
r d. l. fin.
ſ l. ſi quidē. 9. C. de cont. ſtipul. l. iuris gentium. 7. §. ſi paciſcar. l. ſi unus. §. pacta. de pactis.
t d. l. ſi quidem. 9. C. de cont. ſtipulat.
u l. j. §. pen. de calum.
x d. l. j. §. pen. l. ipſe. 7. C. de falſ. l. pen. C. de tranſactio.
y ita eleganter Bart. in l. j. §. ſi ea. nu. 1. de uent. in poſſeſſ. mitten.
z d. l. tranſigere.
a uide Deci. Cag. & alios, in l. j. de reg. iuris.
b l. quoniam. 7. cum l. ſeq. de his qui not. infam.

c l. amplius. rem rat. hab. d l. poſt deciſionem. 13. C. de furt. l. interdum. §. ſi tutor. ff. eo. tit. l. ſeruus. 14. de his qui not. infa. l. ſi tibi. §. quædam. l. ſi unus. §. depoſiti. de pact. ubi uide. e gl. pen. in l. 4. de inter. act. uide Dd. in l. admonendi. de iureiur. f uide ſ. de his qui not. inf. g l. ſeruum. 14. de his qui not. inf. ubi uide. h l. j. §. fin. de falſ. i l. qui duobus. 21. l. pen. de fal. l. maiorem C. eod. k l. ubi. in fin. C. de falſ. l in d. l. tranſigere. m Conna. li. 5. de tranſact. Cuiac. li. 6. ca. 11. n l. j. §. fin. de fal. o l. j. §. j. de falſ. p d. l. j. §. 1. l. qui duob. 21. de falſ.

bium non eſt[a]. Sed hæc ut & alia multa, in Commentarijs noſtris methodicis, accuratiore
lima & ratione examinabuntur[b]. De rebus ſpiritualibus haud facilè tranſigi poteſt[c]: cum
affine ſit Simoniæ, precium pro iure ſpirituali dare uel accipere. compoſitiones tamen ami-
cabiles[d], & permutationes earundem rerum[e], non repudiantur.

Quod ad formam attinet, tranſactio aut ſimplici fit pacto, aut per Aquilianam ſtipula- 6
tionem[f]: item aut purè, aut ſub cōditione[g], aut ſub modo, qui potius ſubintelligitur quàm
conditio[h]. Sed & pœna quandoque tranſactioni adijcitur[i], aut iuramentum[k]. Illud nihil in-
tereſt, utrum in iudicio, an extra iudicium fiat tranſactio[l]: ſcriptura, an ſine ſcripto[m], niſi a-
liud actum ſit[n]. Præcipua tamē tranſactionis forma in eo eſt, ut pro remiſſione litis, aliquid
contrà præſtetur aut fiat. Tranſactio enim nullo dato uel retento aut promiſſo, non proce-
dit[o]: quia in donationem incidit. Nam eſt pactum merè liberatorium[p], quando pro remiſ-
ſione litis, nihil contrà promittitur aut datur. Atqui in tranſactione donationem non præ-
ſumi, neque in dubio de pacto gratuito actum uideri, paulo antè eſt dictum.

Finis tranſactionis eſt, ut finis litibus imponatur[q]. Effectus non minor quàm rei iudica- 7
tæ[r], aut iuriſiurandi[s]: quare nec reſcripto principis[t], nec prætextu ſpecierum[u] inſtrumento-
rum ue poſt repertorum[x] retractari poteſt. Non tamen tollit tranſactio primam actionem,
iure conuentionis[y], ſed tantum ope exceptionis[z] (quæ hodie tamen eſt litis finitæ[a]) quia
cum ſit cōuentio duntaxat iuris gentium, non poteſt actionem quæ iuris ciuilis eſt, ipſo iu-
re tollere[b]: niſi addita ſit Aquiliana ſtipulatio[c], & acceptilatio, quæ eſt ciuilis ſolutio: & le-
gis diſpoſitione, inſtar ſolutionis omnem obligationem, eoque & unà actionē tollit[d]. Vt au-
tem tranſactio non extinguit omnino actionem, ita nec iure conuentionis inducit[e], ne ex
pacto detur actio. Quare ſi actori conuenta non præſtentur, agere debet prima actione, ſi-
quidem ſupereſt[f]: qua aut conſequitur quod in primam actionem deductum erat, aut id
quod tranſactione conuentum eſt[g]: nam ulterius reus urgeri non poteſt, cum ſemper inco-
lumem habeat tranſactionis exceptionem[h]. Eademque actio competet, ſiquidē impleta ſunt
promiſſa, ſed dolo aliquo rei ad tranſigendum actor ſit inductus. Nec enim prohibetur pri-
mam actionem intentare, quoniam illa (prout dixi) tranſactione non tollitur. Et ſi oppona-
tur hoc caſu tranſactionis exceptio, ea per doli replicationem eliditur[i]: ſi uerò prima actio
ſublata ſit, uel per Aquilianam ſtipulationem[k], uel quia eius eſt generis, ut cum perſona ex-
tinguatur, niſi ſit præparata, cuiuſmodi eſt inofficioſi querela[l]: quam licet pater ad ſuos hę-
redes tranſmittit[m], tamen ſecus erat olim in matre[n], quæ liberos non habet in poteſtate[o].
his caſibus ſiquidem non impletum ſit quod conuenit, poteſt agi præſcriptis uerbis[p]: quæ
actio non datur ex iure conuētionis, ſed quia traditione & pręſtatione eius quod à ſua par-
te conuenerat, agēs ſibi alterum obligauit[q]: ſicuti uſitatum eſt traditionibus pacta ueſtiri[r].
Etenim illud deridiculum eſt dicere, actorē nunquam à ſua parte tranſactionem implere, &
proinde non habere ciuilem actionem: quia qui hodie non agit, cras agere poteſt. Nā actor
qui actionē remittit, uerè à ſua parte implet: nec uidetur poſſe agere, qui perpetua exceptio-
ne ſemper poteſt repelli[s]. & ea remiſſio, iuris interpretatione pro datione habetur, perinde
atque ſi aliquid reo dediſſet[t]: qui uelut ex donatione liberatur. Quare nec obſtat quod alibi
dicitur, ex contractu, facio ut des, nō dari præſcriptis uerbis actionem[u]: nam de mero facto,
unde ad alterum nihil peruenit quo obligetur, I.C. loqui, præcedens manumiſſionis exem-
plum oſtendit. Sed inquies: Cur in tranſactione non condicitur liberatio, perinde atque in re-
liquis contractibus innominatis[x]? Dd. id tradunt, fauore minuendarum litium inductum
eſſe[y]. Ego arbitror, liberationē quæ ciuilis eſt, eodem utrobique modo condici: uidelicet non
condictione cauſa data, quæ naturalis eſt[z], ſed actione ciuili præſcriptis uerbis[a], cui condi-
ctio naturalis ineſt. agi enim poteſt, ut aut promiſſa impleantur, aut reſciſſa liberatione reſti-
tuatur obligatio priſtina[b]. Eodem ſenſu haud abſurdè, meo quidem iudicio, perobſcuram
illam principum conſtitutionem[c] interpretabimur: ſi dicamus, ſubſecuta Aquiliana ſtipu-
latione, iam ab actore quàm à reo (ut utraque in perſona, ea conſtitutio locum habere intelli-
gatur) aut ſubſecutis & conuentis accommodandum eſſe cōſenſum, & promiſſa implendat
aut pœnam (quæ ſcilicet conuenta ſit) unà cum ijs quæ data ab aduerſario probantur (dat

autem

a d.l.j.d.l.qui duobus.
b uide de his etiā Cuiac. lib.6.cap.11.
c c.ſi.l.4.extra eo.
d cap.7.eo.
e c.ad quæſtiones.6.de rer.permuta.
f l.3.h.t.l.4.cum ſimil. C.eo.
g l.ſi ſuper.9.C.eod.
h l.cum mota.6.ubi Dd. C.eo.
i l.pacto.15.l.pen.h.t.l. ubi.40.l.cum propo-nas.17.C.eo.
k l.ſi quis maior.41.l. pen.C.eo.
l l.ſiue.28.C.eo. ubi Iaſ. nu.1.& 2. et idem Iaſ. in l.tale.40.§.qui prouocauit.num.9.de pact.
m l.5.l.ſiue.C.eo.l.cum proponas.21.C.de pac.
n l.contractus.uerb.tranſactiones.C.de fid.inſtru.
o l.tranſactio.38.C.eo.
p l.cum donationis.34. C.eo.l.tale.41.ſ.tit.1.
q l.j h.t.l.fratr.10.C.eo.
r l.non minorem.20.C. eo. uide Aemil. conſil. 2.num.1.2.3.
s l.2.ubi Bar.l.admonendi.in fin.de iureiur.
t l.cauſas.16.C.eo.
u l.ſub prætextu.29.C. eod.
x l.ſub prætextu.19.C. eod.
y l.ſi diuerſa.14.l.ſub prætextu.19.C.eo.
z l.cum proponas.17. C.eo.
a c.1.de lit.cont.in 6. ubi gl.et Dd.ad uerb.finitæ.l.eleganter.31.§. pen.de condic.indeb.
b l.nihil tam.de reg.iur.
c l.4.l.ſub prætextu.17. C.eo.
d §.1.Inſt.quib.mo.toll. ob.uide ſ.de acceptila.l.legitima.ī.tit.1.
e l.ſiue.28.C.eo.
f l.4.l.ſi diuerſa.14.l. ſub prætextu.19.l.ſiue.28.C.eo.
g d.l.ſiue.cum ſimil.

h d.l.ſiue.l.ſi maior.36.ubi uide latè Iaſ.C.eod. i l.ſub prætextu.19.C.eod. k d.l.4.d.l.ſiue. l l.cum mota.6.C.eo. m l.ſi quis filium.34.C.de inoff.teſtam.uide ſ.tit.de inoff.teſtam. n d.l.cum mota. o §.feminæ.Inſt.de ado. p d.l.cum mota.6.l.cum proponas.17.l.ſi pro fundo.33.C.eo. q l.iuris gentium.7.in prin.de pac.l.5.de præſ.uer. r l.in traditionibus.41.de pac.ubi uide ī.tit.1. s l.Marcellus.66.l.non uidetur cepiſſe.l.nihil intereſt.de reg.iur.l.debitor.de uerb.ſignific. t gl.in d.l.ſiue.28.ad uerb.certum.C.eo.per l.ſi mulier.de cond.cauſ.da.l.ſi quis.de nouat. u l.5.§.quod ſi faciam.de præſc.uerb. x l.ſi quis acceptio.l.3.5.de cond.cauſ.da. y l.fratris.10.l.cauſas.16.C.eo. z l.rerum.25.in fin ff.rer.amot.l.indebiti.15.de cond.indeb. a l.ob eam.9.ff.de præſ.uerb. b l.1.4.c.fin.C.rer.permut.d.l.ob eam.9.de præſcr.uerb. c l.ubi.40.C.eo.

autem non modò reus, ſed etiam quandoq; tranſigendo actor[a]) ante cognitionem cauſæ
(quæ propoſita præſcriptis uerbis actione inducitur) eſſe inferēdam: idq; ſi aduerſarius uo-
luerit. Nec enim ipſo iure contentus eſſe cogitur pœna, & ijs quæ à ſe data ſunt, reſtitutis. Nā
præſcriptis uerbis actioni, quanquam condictio (ut diximus) adiungi & ineſſe poteſt alter-
natiuè[b], & quamuis ab ea liberetur reus, refundendo quod accepit[c]: tamen quia concluſio
actionis præſcripus uerbis præcipua eſt, ut contractus impleatur, & purè ſic intentari po-
teſt[d] (ſicut pleræq; actiones ciuiles non ad reſcindendum, ſed ad implendum contractum
competunt[e]) ideo inuitus actor non cogitur ab intentione ſua actionis, nempe præſcriptis
uerbis diſcedere, etiamſi redhibitionē & pœnam altera pars offerat. Neq; enim ea oblatio
ad implementum, ſed ad reſciſsionem contractus pertinet. Reſciſsio autem & pœnitentia in
contractibus innominatis tantum ei qui dedit, conceditur: non illi qui accepit, & accipien-
do ſe ad implendū iam obligauit[f]. Quare non obſtante tali oblatione, ad implendam con-
tractus fidem agi poteſt: donec iudex ſcilicet, per ſententiam aliter ſtatuat: atq; ita non ipſo
iure, ſed officio eueniat & conſequatur, ut redditis quæ accepta erant, præſcriptis uerbis a-
ctio tollatur[g]. Cum enim officium iudicis non habeat locum ante litis conteſtationem[h],
non poteſt diminuere aut officere iuri uolentis agere: id quod ex officio iudicis poſtea acce
dere poteſt. nec repellendus eſt actor à limine iudicij, quaſi reo parato ſoluere, qui pœnam,
& quæ accepta ſunt, offert[i]. Hæc enim propriè non petuntur actione præſcriptis uerbis, ſed
impleri contractus fides (ut dixi) petitur. quare nec hac oblatione fatetur intentionem, &
offert ueram actionis ſolutionem reus: & proinde nec inuitus actor cogitur oblata à reo re-
cipere, nec quaſi reo uolente ſatisfacere[k], iure iſto agendi uidetur priuandus. Eamq; puto
eſſe cauſam, cur in conſtitutione[l] ea uerba, SI ADVERSARIVS HOC MALVERIT,
ſint addita: ſcilicet quia ante litem, ad id niſi uolens pernahi poteſt. Sed de eiuſmodi obici-
bus fortaſſe opportunius aliàs commentabimur. Dixi porrò, actionem præſcriptis uerbis
dari, quando quod conuentum eſt, non præſtatur. Si igitur hoc impletum ſit, & tamen do-
2 lo alterius alter deceptus inueniatur: nō quidem dabitur præſcriptis uerbis actio (nec enim
poteſt, impleta promiſſorum fide) ſed tātum de dolo intra præſtituta tempora poterit agi[m].
Sed hæ diſtinctiones hodie minus uidentur obtinere poſſe, cum ex nudo pacto, atq; ita e-
tiam ex tranſactione detur actio[n]. Illud quoq; ad effectum tranſactionis pertinet, quod aiūt
in ea pœnitere non licere[o], uelut in reliquis contractibus innominatis[p]: idq; ſpecialiter in
tranſactione, contra horum contractuum naturam, inductum eſſe uolunt Dd. ut ſit aliquis
litium finis[q]. Ego uerò nullum, aut perparuum ſanè diſcrimē hac in parte ſubeſſe arbitror.
Nam quod dicitur[r], eum qui litem remiſit, quamuis ſtatim pœniteat, inſtaurare litem non
2 poſſe, id tralatitium puto eſſe in omnibus eius generis contractibus innominatis: ut ſcilicet
quamdiu aduerſarius aut uult aut pôteſt implere quod promiſit, pœnitere nequeat is qui à
ſua parte impleuit: hoc eſt, aut remiſit, aut dedit aliquid[ſ]. Nam etſi qui dedit, pœnitere &
condicere poteſt, quamdiu nihil contrà accepit quo obligetur: tamē aduerſario parato ad-
implere, obſtabit illi conuentionis & pacti exceptio[t]. Quòd ſi uerò reus conuenta implere
nolit, aut non poſsit: hic non modò in reliquis contractibus innominatis, ſed etiam in tran
ſactionibus ita agi poteſt, ut aut impleantur promiſſa, aut quæ data ſunt reddantur, & res
tota perinde atq; ſi tranſactum non eſſet, in integrum reſtituatur[u]. Cæterùm ubi ab utraq;
parte contractus rebus impletus eſt, non modò in tranſactione, ſed & in reliquis contracti-
bus innominatis excluſa eſt pœnitentia, & uolenti repetere, obſtabit contractus exceptio:
quæ ſola reo datur hoc caſu, non etiam eorum quæ dedit (niſi aduerſario uolente[x]) repeti-
tio[y]. Et hæc quidem uis eſt, & effectus tranſactionum ſimplicium. Nam Aquiliana (ut dixi)
actionem ipſo iure tollit, nec ullum pœnitentiæ locum relinquit[z]. In iurata porrò tranſa-
ctione, etiam hoc amplius eſt, quòd qui contra eam uenit, amiſsione iuris ſui, atq; adeò exi
ſtimationis, plectatur[a].

8 Affinia maximè tranſactioni, ſunt pactum[b], compromiſſum[c], contractus innominati[d],
diuiſio[e], res iudicata[f]. Contraria: error[g], metus[h], dolus[i], falſitas[k]. Error impedit tranſactio-
nem, quia conſenſus deeſt[l]: metus retractat per in integrum reſtitutionem, quia edictum re
ſciſſorium eſt[m], prætore non habente ratum, quod metu geſtum eſt. Dolus quia quadante-
nus in contrahendo permittitur[n], neq; conſenſus eſt expers: ideo non reſcindit tranſactio-
nem, ſed purgatur aut exceptione, aut replicatione, quādo prima actio ſupereſt[o], aut actio-
ne doli illa extincta[p]: niſi dolus in falſi[q] aut calumniæ crimē[r] incidat. His enim caſibus, ob
maleficium improbè commiſſum, tranſactio quaſi imperfecta, aut per concuſsionem extor
ta, retractari officio iudicis debet[s]. Sed an ob læſionem immodicam illa reſcindi poſsit, nō

f 3 modò à

a l. ſi ſuper. 9. C. eo.
b d. l. ob eam 9. de præ ſc. uerb. l. 4. C. de rer. permut.
c d. l. iuris gentium d. l. 5. & tot. tit. præſ. uerb. d. l. 4. C. de rer. per.
d l. fin. C. de rer. permut.
e l. uenditi actio. 6. C. de act. emp.
f gl. in l. ſi pecuniam. 5. uerb. ſed cum liceat. de condic. cauſ. da.
g d. l. ob eam. 9. uerb. iudicis officio. de præſc. uer.
h l. ædiles. 25. §. item de ædilit. edic.
i l. ſi debitori. 21. de iud.
k ut in d. l. ſi debitori.
l d. l. ubi.
m l. 4. l. ſub prætextu. 19. C. eod.
n uide ſ. de pact.
o l. quamuis. 39. C. eo.
p l. 3. d. l. ſi pecuniam. 5. cū ſimil. de rer. permut.
q l. fin. in fin. C. de ſid. inſtr l. fratris. 10. C. eo.
r d. l. quamuis.
ſ d. l. ſi pecuniam. uerſi. cum per te non ſteterit, poteſt dici repetitionē ceſſare. de cond. cauſ. da.
t uid. ſ. de pact.
u d. l. ſiue. 28. cum ſimilib. C. eo.
x l. ubi. in fin. C. eo.
y l. cum proponas. 17. C. eod.
z l. 4. h. t. l. ſiue. cum ſimilib. C. eo.
a l. ſi quis maior. 41. C. e.
b l. j. h. t.
c gl. in §. t. in Auth. ut diff. iud. Iaſ. poſt Bart. in rub. h. l. num. 13. & 14. et in l. ſi cauſa. 32. C. eo.
d l. ſiue. 28 ubi Iaſ. l. 6. C. eo.
e l. tres fratres. 36. ſ. tit. 1. l. 2. l. cum proponas. 21. C. eo.
f l. non minorem. 20. C. eod.
g l. ſub prætextu. 29. C. eod.
h l. interpoſitas. 13. C. e.
i l. 4. l. ſub prætextu. 17

l. ſiue. 28. C. eo. k l. pen. C. eo. l l. ſi per errorem. de iuriſdict. m uide ſ. tit. de eo quod met. cauſ. n l. in cauſæ. 17. §. pen. de minor. o l. ſiue. 28. h. t. p l. 4. d. l. ſub prætextu. q l. pen. C. eod. r l. in ſumma. 65. de cond. indeb. s uid. in l. pen. C. eo.

modò à minoribus [a],ſed etiam maioribus 25. annis,cum ultra dimidiam ſcilicet partem iuſtæ æſtimationis,ſui iuris læſi probantur [b] [c] Sanè ſi non tantum ſuper dubio litis, ſed ſuper caſu & dubio mortalitatis euentu tranſactum ſit,reſtitutio non dabitur:quia nec læſio ſubeſt [c]. quantumcunq; enim acceptum ſit, tamen potuiſſet minus accipi, contrario caſu eueniente [d]. Verbi gratia: Si fideicommiſſarius,cui poſt mortem hæres rogatus eſt reſtituere,in præſens modico accepto tranſigat. Potuit enim nihil accipere,quia potuit ante hæredē mori [e]:eoq; læſus non uidetur,nec remedium l.2. habet [f]. Sed cum de dubio tantum litis euentu tranſactum eſt,an ob læſionem immodicam agi poſsit,uariè diſputatur. Iaſ. [g] qui diligentiſsimè eam quæſtionem excuſsiſſe uiſus eſt,concludit poſt alios quos nominat, in tranſactione id genus remedij ceſſare:eamq; affirmat ſententiam eſſe communem [h].Sed in noſtris curijs,uſu ſeruatur contraria Bart. [i] ſententia,tanquam æquior & humanior:ut ſi quis in certo iure,puta hæreditate diuidenda, probare poſsit, ſe tranſigendo ultra dimidiam partem eius quod conſequi potuit,læſum eſſe,ei remedio d.l.2. ſuccurratur [k].

a l.ſi ſuperſtites. C. de dol.mal.
b ex l.2. C.de reſ.uend.
c l.de fideicommiſſo. 11. C.eo.
d Caſtrenſ in d.l.de fideicommiſſo.
e uide tit.quand. dies lega.l.unic.C.de cad. tollen.
f hic eſt caſus l. Lucius. §.fin.ad S.C. Trebel.
g in l. ſi quis cum aliter. de uerb.oblig.
h idem deciſio. Neapo. 220.nu.3.
i in l. ſi quis cum aliter. num.5.& in l.2.C. de reſcin.uendit.nu.7.
k Dec. conſ. 6. uiſo. nu. 4.& conſi. 597. nu. 10.Corn. conſi.27. in prin. lib. 4. Schurff. conſ.50.ueritas. num. 16.& 17. cent. 3. & conſ.16.caſus.nu. 17. cent. 2. & conſ. 97. pro magis clariore. nu.12. cent.3.

DIGEST. LIB. III. DE POSTVLANDO. TIT. I.

1 *Continuatio.*
2 *Quid ſit poſtulare: quomodo à procuratione differat.*
3 *Cauſa efficiens: & an ſit munus neceſſarium.*
4 *Qui poſtulare prohibeantur edicto.*
5 *Qui lege uel ſententia iudicis.*
6 *De forma poſtulationis.*
7 *Finis & effectus.*

CVM res neq; pacto,nec tranſactione conuenire poteſt,procedit iudicium, & po- 1
ſtulationes fiunt, ac reus contradicit deſiderio & intentioni agentis: & quidem ſi fieri poteſt, ante omnia proponit exceptionem dilatoriam:qua oſtendat, ius agendi actori non competere,uel quia poſtulare nō poteſt, uel quòd idoneum non habet mandatum,uel quia calumniator eſt, &c. Nam hæc dilatoria exceptio,inimò & ante litem conteſtatam eſt proponenda: neq; enim poſtea admittitur,aut auditur [a]. Rectè igitur antequam in ipſa iudicia gradus inferatur,inſtituta eſt de his omnibus diſputatio: nempe de his qui poſtulare poſſunt, & de procuratoribus, atq; id genus alijs, qui tam ſuo quàm alieno nomine agere poſſunt, uel nō poſſunt. Poſtulare porrò aliud eſt, 2
quàm procurare [b]. Nam procurādi uerbum, propriè ad curam alienorum negociorum refertur. Poſtulare autem quiſq; dicitur in iudicio,ſiue ſuo nomine quid petat,ſiue alieno [c].Et procurare magis priuatum officium [d],poſtulare publicum denotat. Nam apparet,uerbum poſtulandi pro aduocatione uſurpari cœptum [e].Poſtulare,inquit I.C. eſt deſiderium ſuum uel amici ſui,hoc eſt alterius cuius negocium geritur,in iure (hoc eſt,in iudicio maiore, ſcilicet coram Prætore) uel tribunali,apud eum qui iuriſdictioni præeſt,hoc eſt (ut nunc loquimur) apud ordinarium Magiſtratum (non delegatum) exponere,uel alterius deſiderio contradicere [f].Nam & qui contradicit uel excipit,poſtulat aliquid: quia effectu petit ſe à poſtulatione aduerſarij abſolui. Quod ad cauſam efficientem attinet, prætor ſeu ordinarius Ma- 3
giſtratus dat petentibus litigatoribus patronos,qui eorum nomine poſtulent [g],etiam inuitos [h].Nam poſtulare publicum quodammodo munus eſt [i].Ad publica autem munera,etiā inuiti coguntur [k]. Neq; tamen cogit Magiſtratus gratis quem poſtulare,ſed ſumptibus petentis [l]. Quòd ſi tenuiores ſint litigatores,quàm ut ſalarium præbere poſtulantibus ſuo nomine poſsint:non tamen debent Magiſtratus pati,cauſam eorum deſertam,ſed potius ſumptum de publico [m], aut ſaltem ex ærario eleemoſynarum communi ſuppeditare [n]. Nam eſt etiam ſpecies eleemoſynæ,pauperibus præbere patronos [o]. Sed huic rei in plerisq; hodie curijs aliter prouideri ſolet: cōſtitutis nimirum aliquot aduocatis publico ſalario, qui cauſas egenorum agant,& tueantur. Et hæc quidem ita in ciuilibus obtinēt. Nam in criminalibus, ſi quis aliquo accuſante fuerit cuſtodiæ traditus,& ſibiipſi ſuppeditare in parandis aduocatis nequeat,æquius eſt,eum ſumptum ab aduerſario,cuius rogatu incarceratus eſt, præberi:quoniam & ad hunc alimentandi reum,qui ſibiipſi ſufficere nequit,onus redit [p].

Poſtulare

a l. ita demū. 13. ubi gl. & Dd.C.de procurat.
b §.pen & §. fin. Inſtit. de excep.
c l.j.h.t.
d uide j.de procur.
e l.2.3.& 1. t. C. de poſtulan.l.1.§.1.h.t.
f l.j. in prin. hoc t.
g l.j §.ait prætor.3.h.t. l.fin.C de poſtulan.
h l. prouidendum.7. C. de poſtulan. gl.in c. 1. §.item ad uerb.perdit. quæ fuit pr. cauſa beneſi.amitt. Et hic in l.j. ad uerb. non habebūt. h.tit.
i l.2.in uerb. poſtulare. de reg.iur.
k l.j.in prin. de admin. tut.uide de muneribus, tot.tit.
l gl.in d.l.j.ad uerb. non habebit. per l.j.§. in honorarijs. de uarijs et extraor. cogn. pro quo etiam textus in l. 4.§.fin. in uerb. tuus ſumptib.j.de eden. & in §.ſi unum. in auth. ut cum de app.cognoſ. Bart.in l.j.§.diuus.ad S.C.Syllanianum.
m gl.& Dd.in d.l.j. ad uerb. non habebit. hoc tit.
n Paris de puteo in tract. ſyndicatus.ad uer.carcer & carceratus.cap. 4.num.2.& 3. per l. 2.& l. iudices. C. de epiſcop. audien.
o c.filius.& c.definiuit.17.q.ult.Bal.in l.præſenti.in fi.C.de his qui ad Eccleſ.confug.
p ut eſt gl.communiter approbata in l fin.ad uerb.agnoſcere.C.de eroga. milit. anno.lib. 12. per d.§. ſi unum.in auth. ut cum de appell.cognoſ.Paris de puteo in d.tract.ſyndicatus.prææalleg. loc.c. 4.per tot.

4 Poſtulare omnes poſſunt, qui non prohibentur [a]. Prohibentur autem poſtulare quidam edicto, quidam lege, quidam ſententia iudicis. Edicto uetantur tres hominum ordines [b]. Primus ordo tam pro ſe quàm pro alijs poſtulare prohibetur, in quo ſunt minores 17. annis [c]: item ſurdi, qui iuſſum Magiſtratus exaudire non poſſunt [d]. Secundo ordini tantū pro alijs poſtulare non licet: ex quo ſequitur, ut pro ſe poſsit: in quo cenſentur feminæ, cæci, & inſigni quadam turpidine notati [e]. Nam quod ad feminas attinet, remotum eſt à pudore ſexus, eas uirilibus officijs fungi [f]. uirile autē eſt officium, alienæ cauſæ patrocinari [g]: atque adeò ciuile, & quodammodo publicum [h]. Officia autem publica & ciuilia, uirorū ſunt, non mulierum [i]. Vnde & Telemachus apud poetam, arcet matrem concione, inquiens orationem uiris curæ eſſe oportere. Et D. Paulus 1. Cor. 14. ait turpe eſſe mulieribus, in cœtu uerba facere. Quare ne pro liberis quidem matres in iudicio poſtulare poſſunt [k], etiamſi aliena negocia extra iudicium rectè exequantur [l]. Hodie autem moribus noſtris Sax. nedum pro alio, ſed etiā pro ſe poſtulare mulier prohibetur: nec habet legitimā perſonā ſtandi in iudicio, ſiue agat, ſiue defendat: unde illi curator ſeu tutor in litē datur [m]. Cæcus quoque poſtulare prohibetur pro alijs: quia (ut inquit I.C.) reuereri Magiſtratus dignitatem nequit [n]: iudex tamen dari poteſt [o]. Nam iudicia olim etiam priuatis à prætore mandabantur. Itaque huic nihil obſtat quod dicitur [p], cæcos magiſtratū quidem retinere, ſed ad nouum aſpirare non poſſe. Nam aliud olim erat Magiſtratuum dignitas, aliud iudicandi poteſtas. Excipit etiam in hoc ordine prætor perſonas quaſdam, inſigni turpitudine deformatas: ut damnatos de calumnia publico iudicio [q], damnatos capitali crimine [r], paſſos muliebria, & eos qui operas ad depugnandum cum beſtijs ſuas elocarunt. Atque hi quidem Senatuſconſulto prohibentur, etiam apud pedaneos iudices poſtulare [s]. Quod ideo addo: ut intelligatur, hoc edictum tantum ad poſtulationes quæ fiunt coram ordinarijs ſuperioribus Magiſtratibus, qui pro tribunali ius dicunt, & apud quos eſt legis actio, pertinere [t]. Nam ſi edictū pertinuiſſet ad iudices pedaneos, nō opus fuiſſet S.C. Sed cum hoc S.C. nunc ſit in corpus iuris redactum, ſequens eſt, prohibitionem huius edicti peræquè hodie ualere in iudicibus pedaneis & delegatis, atque in ordinarijs. Eſt tamen æquiſsimum, ſi tutelam uel curam eiuſmodi perſonæ adminiſtrent (ſicuti adminiſtrare poſſunt, cum munus ſit priuatum [u]) poſtulare eos pro his quorum curam gerunt, concedi [x]. Tertius ordo à prætore comprehenſus edicto, non in totū prohibetur pro alijs poſtulare, ſed tam pro ſe quàm pro perſonis duntaxat certis poſtulare poteſt: puta pro parente, fratre, ſorore, uxore, ſocero, patrono, patrona, eorumque liberis, alijsque de quibus ſub titulo, De in ius uocando, dictum eſt. item pro genero, nuru, uitrico, nouerca, priuigno, priuigna, alijsque coniunctis fortè ad quartū uſque gradum [y]. item pro perſonis, quarum tutelam curationemue gerunt: utpote pro pupillo, furioſo, fatuo, &c. [z] Pro alijs autem perſonis, quæ edicto comprehenſæ non ſunt, poſtulare hic ordo prohibetur. In hoc autem ordine prætor poſuit omnes omnino non ſingulari, ſed qualibet infamia iuris notatos: exceptis illis qui propter inſignem infamiam, in ſecundo ordine ſuprà ſunt locati [a]. Ex quo intelligi poteſt, infames tutelam curationemue alienam gerere poſſe, cum ex edicto pro pupillis minoribusque ſuis ad poſtulandum admittantur. Et hi quidem tres ordines, edicto prætoris à poſtulationibus remouentur: & ita remouentur, ut ne uolente quidē aduerſario, contra prohibitionē edicti rectè poſtulent [b]. Nam etſi illæ iudiciorū partes, quæ potiſsimū ad litigatorē ſpectāt, pactis eorundē immutari poſſunt [c]: tamē quæ præcipuè ob dignitatem publicam Magiſtratus conſeruandā inſtituta ſunt, ut eſt poſtulationis prohibitio [d], ea ueluti ius publicū [e], non poſſunt conuētione litigatorū cōuelli [f].

5 Lege quoque quibuſdam poſtulatio pro alijs interdicta eſt: ut iudicibus atque arbitris, in ea cauſa quā iudicaturi ſunt [g]: hæreticis [h], niſi pro ſe aut coniunctis agant [i]: potentioribus [k], fiſco & ciuitatibus [l]: liberto contra patronum [m]: uaſallo contra dominum [n]: & alijs denique omnibus, qui legitimā perſonam ſtandi in iudicio non habent [o]. Sed & iudicis quādoque ſententia prohibitionem poſtulationis facit: ut cum aduocatis aut procuratoribus, ob contumaciam, uel delictum, uel aliā cauſam poſtulatione interdicitur, uel ad tempus (puta quinquennium) uel in perpetuum [p]. ſi tamen tantum apud ſe Magiſtratus poſtulare prohibuerit, coram ſucceſſore eius nulla obſtabit prohibitio: quod aliter eſt, ſi indefinitè poſtulationibus ſit interdictum [q]. Ita tamen prohibiti, nequaquam uetantur conſilio, ſcripturis, aut alijs priuatis actionibus, cauſæ litigatorum extra iudicium inſeruire [r]. Sed & qui ſententia iudicis relegati ſunt, aut alioqui in ciuitate eſſe prohibentur, aut in curia, quin poſtulandi ius

f 4 nullum

a l. mutus. 43. de procuratorib.
b l. j. § 1. h. t.
c d. l. j. §. initium. h. t.
d d. l. j. §. initium.
e d. l. j. §. ſecundo loco.
f l. j. C. quand. mul. tut. off. l. alienam. 18. C. de procur. l. 2. de reg. iur.
g l. alienā. 18. C. de procur. l. non diſtinguemus. 32. §. 1. de arbitris. l. neque. 54. de procur. Spec. de procur. §. 1. nu. 2. & 3. l. j. in fin. & l. 2. de iniur. §. patitur. Inſt. eo. tit.
h d. l. 2. in uerb. poſtulare. ubi Decius. nu. 9. de reg. iur.
i d. l. 2. de reg. iur. d. l. j. C. quando mul. tut. off.
k l. qui in aliena. 33. §. quāquam. de neg. geſt.
l d. l. qui in aliena. §. quanquam.
m Chili. in pract. c. 2. per art. 44. & 46. cum ſeq. lib. 1.
n d. l. j. §. cæcus.
o l. cæcus. 6. de iudicijs.
p in d. l. j. h. t.
q d. l. 1. §. 2. cum ſequen.
r d. l. j. §. remouet. 5.
s d. l. j. §. remouet. 5. uerſic. item.
t l. 4. § hoc autem iudicium. de damn. infect.
u Bart. in l. cui eorum. 3. h. t. uide ſ. de tut.
x d. l. j. §. final. in fin. d. l. puto. 6. h. t.
y gl. in l. 4. de teſtibus. gl. & Dd. in l. fin. eſ. eod. gl. & Bart. in l. ſed & h. e. de procur.
z d. l. j. §. fin. cum ll. ſeqq. h. t.
a d. l. j. §. fin.
b l. quos prohibet. 7. h. t.
c uide Dd. in l. 2. §. ſed quia ueremur. C. de iur. ob cal. e. tuls. de teſtib. l. ſi cōuenerint. de re iudic. cum ſimi. etc.
d l. 1. §. 2. & 3. hoc tit. in uerb. inſignia magiſtratus reuocari, &c. l. 7. 8. 9. de iuriſd.
e l. j. §. huius ſtudij. de iuſt. & iur. l. ſi quis. 8. cum ll. ſeqq. de iuriſd.
f l. ius publicum. de pactis.
g l. quiſquis. 6. C. eo.
h l. fin. C. eo.
i c. 1. & c. fin. de poſtul.
k l. unic. C ne potent. orcs.
l l. 3. & tot. tit. C. ne fiſcus uel reſpub.
m l. 2. C. eo.
n c. 1. §. item ſi delator. ubi gl. ad uerb. perdat. quae fuit pr. cauſ. ben. amitt.
o uide titul. C. qui leg. perſonam ſt. in. in iudic.
p l. moris. 9. de pœnis. l. 5. & 6. h. t.
q l. puto. 6. h. t. l. j. C. eo.
r Bart. in l. j. §. 1. nu. 1. & 2. h. t. Decius in l. 2. nu. 9 cum ſeqq. de reg. iur.

nullum habeant, dubitari non poteſt[a]. In admittendis autem poſtulatoribus, erit iudicis
prouidere, ne peritiſsimi quiq; aduocati ab una ſtent parte omnes: ſed ut æqualiter utrinq;
diſtribuantur, ne alterutra cauſa inopia boni patrocinij damnum faciat[b]. Forma autẽ pro 6
ponẽdę poſtulationis, certa dari nequit, cum pro uarietate cauſæ ſit uaria: quanquam mo-
dus exercendæ aduocationis, utcunq; alibi deſcribatur[c]. Finis huius edicti eſt, ut reue- 7
rentia & dignitas Magiſtratus conſeruetur: cui quodammodo ignominioſum eſt, ſi turpes
& improbi ſycophantæ atq; Phormiones, coram eo impudenter altercentur[d]. Effectus au
tem prohibitionis eſt, quòd qui contra eam poſtulat, non modò repellatur à poſtulando,
ſed etiam pœna mulctetur arbitraria[e]. Nam quotieſcunq; lex aliquid prohibet, nec adijcit
certam pœnam quæ contrauenienti irrogetur: toties pœna arbitrio iudicis commiſſa intel
ligitur[f]. Illud etiam ad effectum pertinet, quòd quandiu quis idoneum aduocatum nõ ha-
bet, aut habere poteſt, tamdiu propter contumaciã damnari nequeat[g]. Non tamen hæc
exceptio eò prodeſt, ut negocia antea propter contumaciam definita retractẽtur. Imputet
enim ſibi, qui à tali definitione non appellauit[h].

a l. Imperator. 8. hoc. tit.
b l. prouidendũ. 7. C. eo.
c in l. quiſquis. 6. C. eo. & latè à Speculatore in tit. de aduoca.
d l. j. §. ſecundo loco. cũ ſeq. h. t.
e l. j. §. aduerſarium. h. t.
f gl. & Dd. in l. 3. C. de ſacroſ. Eccleſ.
g c. 1. ut lite nõ conteſta. ubi gl. ad uerb. aduocati.
h l. 1. l. 4. C. eo.

DE HIS QVI NOTANTVR INFAMIA, &c. Titul. II.

1 *Quid ſit exiſtimatio, fama, infamia.*
2 *Quotuplex ſit: de infamia iuris & facti, eiusq; gradibus.*
3 *De cauſa efficiente: & à quibus infamia irrogari poßit, uel non.*
4 *De cauſa προκαταρκτικῆς: & utrum quis ex ſolo dolo infametur, an etiam ex culpa.*
5 *Quinam edicto, lege, &c. & ex qua cauſa notentur.*
6 *Forma: & quot modis infamia irrogetur.*
7 *Forma probandi infamiam.*
8 *Effectus: & an infamia ſit perpetua.*
9 *Contraria: & quot modis euitari infamia poßit.*

SEd quia diximus, poſtulare eos non poſſe qui infames ſunt: commodum eſt, de his
qui notantur infamia, aliquid ſigillatim exponere.
Exiſtimatio (ut ait Calliſtratus[a]) eſt dignitatis illæſæ ſtatus, legibus & moribus com- 1
probatus. quí autoritate legum ex delicto aliquo aut conſumitur, aut minuitur. Conſu-
mitũ per maximã capitis deminutionẽ, cum amiſſa libertate totus ſtatus perit: minuitur ue-
rò, cùm durante ſtatu, aliqua labes & macula iuris, exiſtimationi inuritur. Exiſtimatio aũt
hæc à noſtris[b] fama quoq; appellatur, ſeu opinio, quæ de cuiuſq; moribus habetur. Porrò
fama dupliciter accipiť, teſte Baldo[c]. primùm, prout eſt hominis in ſeipſo: ſecundò, prout
eſt de homine apud alios, & ut in uulgus ſpargitur. Sed in hoc titulo utrumq; ſignificatum
complectimur, & agimus de fama infamiaue, tam prout eſt in unoquoq;, quàm prout ſe-
cundum ius de unoquoq; apud alios eſſe debet. A fama autem compoſitum eſt contrariæ
ſignificationis infamia: quo uocabulo Iuriſconſulti pro ignominia utuntur[d]. Particula e-
nim In, in compoſitione ſolet eſſe priuatiua ſeu aduerſatiua: ut in dictionibus indoctus, in-
firmus, infectum, & ſi quæ ſunt ſimilia[e]. Eoq; uocabulo etiã Cic. compluries eſt uſus. ut lib.
2. De finibus: An eſt aliquid per ſeipſum flagirioſum, etiamſi nulla comitetur infamia? In-
famia itaq; bonæ famæ opponitur: nec aliud ſignificat, quàm labem, imminutionem, no-
tam, & detrimentum famæ[f]. Hanc ita definit Bartolus[g], ut ſit læſæ dignitatis ſtatus, legibus
& moribus improbatus. Breuius Accurſ. ut ſit famæ imminutio, nota, ſiue priuatio[h]. Infa- 2
miam porrò Doctores duplicem faciunt[i]. Aliam enim ponunt infamiam iuris, de qua pro
priè hîc agitur, quam uidelicet lex ob turpe aliquod commiſſum, nocenti irrogat: aliam au
tem infamiam facti, quæ non ipſo iure, & ex legibus diminutionem exiſtimationis affert,
ſed ſolummodo famam cuiuſquam apud bonos & boneſtos uiros grauat[k]. Porrò infa-
miam facti, rurſum triplicem conſtituit Baldus: aliam quæ ortum à uulgo habet, & incerto
autore: aliam quæ à iudice aut patre, aut uiro quopiam boneſto, per increpationem ali-
quam ignominioſam infertur[l]: tertiam, quæ oritur à ſectæ diuerſitate, puta propter hære-
ſin[m]. Sed & gradus huius infamiæ diuerſos, idem Bald. conſtituit. Vult enim, & rectè uult,
aliam facti infamiam, aliã eſſe grauiorem aut leuiorem, prout eſt grauis aut leuis cauſa, ex
qua ortum habet[n]. Quin & in iuris infamia gradus eſſe, & aliam alia pro diuerſitate cauſæ
cenſeri grauiorem, ex ſuperiore edicto, quod famoſos partim in ſecundo, partim in tertio
ordine locat, atq; alijs compluribus locis[o], intelligi poteſt.
Quod ad cauſam efficientem attinet, ſciendum eſt, infamiam irrogari aut edicto[p], lege, 3
Sena-

a l. penult. §. 1. de uar. et extra cog.
b gl. Bal. & Dd. in l. j. C. eo.
c in d. l. j. & in l. j. nu. 5. C. de ſum. Trinit. & in c. 1. nu. 2. an teſtes remoueri, & c. in uſib. feudo.
d l. j. in princ. h. t. l. pen. §. pen. de uar. & extra or. cognitio.
e Dd. in l. fi. §. ille caſus. ubi Bartol. nu. 2. Iaſ. nu. 12. cum ſeqq. de liber. & poſthum.
f gl. in d. l. 1. C. eo.
g in l. 1. au. 1. h. t. per d. l. pen. §. pen. de uar. & extraor. cognit.
h in l. j. C. eod.
i gl. & Bart. & Dd. in l. j. h. t. & in rub. C. eo. gl. Land. lib. 1. art. 51.
k l. ob hæc uerba. 20. h. t. l. ea quæ. 13. l. uerbum. 17. l. interlocutio. 19. C. eo. l. 2. de obſeq. à liber. & libert. præſtan.
l d. l. interlocutio. 19. l. uerbum. 17. C. eo.
m Bal. in l. j. nu. 5. per illum tex. C. de ſumma Trin. & in d. c. 1. an teſtes remoueri. in uſib. feudo.
n Bald. in d. c. 1.
o l. ob carmen. 21. de teſtib. l. is cui. 18. §. 1. de teſtam.
p l. 1. & 2. h. t.

Senatuſconſulto, plebiſcito [a], decreto principis [b], aut per ſententiam iudicis [c], non etiam per ſententiam arbitri [d]. nam famæ cauſa, capitali æquiparatur [e]. Vt igitur de uita & capite priuatim ſtatui nequit [f]: ita nec compromiſſo (quod eſt priuata quædam conuentio) exiſtimatio cuiuſquam imminui poteſt [g].

4 Cauſa προκαταρκτικὴ, propter quam infamia imponitur, eſt dolus, uel ſimile crimen quod in dolum incidit: ut perfidia, ſtellionatus, impoſtura, periurium, &c [h]. Dolum autem appellamus malicioſam ſcientiam, qua uel ſimulatur falſum, uel diſsimulatur uerũ, alterius fraudandi cauſa [i]. Vbi igitur dolus eiuſmodi abeſt, non erit locus infamiæ. unde delictum ex lata culpa commiſſum, non lædit exiſtimationem [k]: ut nec illud, quod ex ſupina ignorantia admiſſum eſt [l], aut craſſo aliquo errore [m]. Quælibet enim, etiam iniuſta cauſa excuſat à dolo [n], & conſequenter etiam, ab infamia: iuxta regulam, Remota cauſa, remouetur effectus [o]. Diſtinguunt tamen quidam aliter, ſcilicet ut in his quæ lex ipſo iure notat, etiam latam culpam ſequatur infamia, in alijs nequaquam [p]. quod mihi abſq; uera ratione dici uidetur: niſi ſcilicet lex aut ſtatutum diſertis uerbis culpam quoq; notet. Porrò quod ob dolum indiſtinctè damnato maculam inuri diximus, id ita uerum eſt, quando quis ob propriam fraudem damnatur, non etiam cum ob alienam: puta ſi tutorio aut procuratorio nomine conuentus, de alieno dolo condemnetur [q]. Nam delicta ſuos tenere debent autores [r]. quanquã hoc caſu neq; reum principalem, nec procuratorem notari uolunt: non procuratorẽ, quia alieno nomine damnatus eſt: non reum principalem, quia per ſententiam damnatus non ipſe, ſed procurator eſt [s]. Cauſa inſtrumentalis, qua iudex infamiam irrogare ſolet, uaria eſt. Nec enim modò diſertis uerbis infamiam irrogat, ſed quandoq; etiam facto: puta motione ab ordine, fuſtigatione, turpi aliqua præluſione (ut cum ſtelliones in publico deridendi, infamiæ cauſa uulgo proponuntur) & modis ſimilibus: quæ tamen genera pœnarum non infamant per ſeſe, ſed ex cauſa propter quam talibus iudex utendum putauit [t].

5 His ita expeditis, tempus eſt recenſere eos qui aut edicto, aut lege, aut ſentẽtia iudicis notantur. Edicto autem notatur miles, ab exercitu ignominiæ cauſa miſſus [u]. Rectè autẽ additur, ignominiæ cauſa. Nam eſt miſsio quædam honeſta, ſiue plena, quæ ueteranis conceditur [x]: quædam item cauſaria [y], quæ fit ob cauſam iuſtam, puta ualetudinẽ, &c [z]. Secundo loco notat prætor eos, qui in ſcenam aut arenam prodeunt, quæſtus faciendi cauſa: quæ ars Græcis & Romanis, ſemper pro turpi eſt habita [a]. Tertiò, qui lenociniũ faciunt [b]. Quid autem ſit lenocinium facere, alibi exponitur [c]. Idemq; ex lege ſiue S. C. hodie dicendũ eſt, in omnibus qui corpore ſuo quæſtum faciunt, aut turpẽ notoriè publiceq; degunt uitam [d]. Diſtinguunt tamen quidam hac in parte inter mares & feminas: ut feminæ quidem ipſo iure turpes ſint, proſtrata pudicitia [e]: mares non item, niſi ſint damnati per ſententiam de adulterio, ſtupro, aut ſimilibus turpibus delictis [f]. Quartò, calumniæ aut præuaricationis nomine in publico iudicio commiſſæ damnatus, edicto notatur [g]: idq; ex iuſta talionis lege. nam omnia iudicia publica infamant [h]. Par igitur eſt, ut qui alteri publico iudicio infamiam inurere per calumniam uoluit, eandem ipſe maculam ſuſtineat [i]. Quintò, notantur furti, iniuriarum, ui bonorum raptorum, de dolo malo damnati [k]. Nam in omnibus his iudicijs, de dolo quæritur: doli autem actio ſeu condemnatio infamat [l]. Furti autem damnatus notatur, ſi ex actione furti damnetur, non etiam ſi ex cõdictione furtiua. Nam in hac non de dolo quæritur, ſed de reſtitutione rei [m]. Ideo condictiones non infamant ipſo iure, ſed tantum de facto [n]. Eâdem in cauſa eſt damnatus iniuriarum [o]: idq; ex ſimili talionis lege. Nam iniuria, eſt ignominia, animo contumeliæ alicui appoſita [p]. Aequum igitur eſt, ut qui alteri ignominiam intulit, eandem ipſe incurrat. De ui quoq; bonorum raptorũ damnatus, meritò infamis eſt: quia in illo iudicio de dolo quæritur, & eſt actio ſimilis furti [q]. Secus tamen eſt in actione quod metus cauſa, quæ non infamat [r]: cum ſit rei perſecutoria

ſua

in d.l. furti. 6. §. 1. t *l. ictus. 22. h.t. l. ad tempus. 6. C. eo. l. capitalem. 28. §. 1. ubi gl. ad uerb. ad tempus. ff. de pœnis.* u *l. 1. & 2. h.t.* x *l. fin. C. de his qui non implet. ſtipend. lib. 10. l. ſi ſolennibus. C. de fid. inſt.* y *l. 2. & l. 3. C. de his qui non impl. ſtipend lib. 10.* z *d.l. 2. §. ignominiæ. h.t. l. ſemel. 6. C. de re militari. lib. 12.* a *l. 2. l. 4. h.t. to. t. in auth. ut fœmicæ mulieres.* b *d.l. 1. & 4.* c *in l. palim. 43. de rit. nupt. uid. Ang. in trac. mal. uerb. che hai adulterato.* d *arg. l. pen. contra ſenſu. h.t. l. quæ ad. 29. in uerb. utilitate. C. ad l. Iul. de adulte. ubi Bart. l. 3. §. lege. de teſti. l. teſtium 14. C. de teſtib. Canon. in c. antepenul. de teſtib. Bald. in auth. ſi teſtib. C. de teſtib. & in c. 1. An rem. deb. teſt. in uſib. feud.* e *per l. palim. §. fin. cum ll. ſeqq. de rit nuptia.* f *gl. ſing. in l. etſi crimine. C. de adulter. Et latè Romanus in ſingularib. ſingula. antepen. cum ibi allegatis.* g *l. j. l. 4. §. calumniator. h.t.* h *l. infamẽ. 7. de pub. iud.* i *l. fin. C. de calum.* k *d.l. 4. §. fin. l. furti. 6. h.t.* l *d.l. §. in fin. cum ll. ſeqq. ꝟ. de dolo malo.* m *uid. ꝟ. de condic. fur. l. ceſſatum. de actio.* n *l. ceſſat. 24. de actio. l. §. §. item aduerſus patronum. ff. unde ui. l. ſi furti. 8. in fin. C. eo.* o *l. decuriones. 5. C. eo. l. ſi non conuicij. C. de iniur.* p *l. j. §. iniuriam. de iniur.* q *in pr. Inſt. de act. ui bonor. rap.* r *gl. & Dd. in l. ſi cum except.* s *uid. ꝟ. circa finem. Dd. in. §. cum qui. ad uerb. tenetur, quod metus cauſa, & c. ubi uide.*

a *l. j. §. ait prætor. 7. h.t. l. ſi quis maior. 42. C. de tranſact.* b *l. 2. h.t. d.l. ſi quis maior.* c *l. furti. 6. l. quid ergo. 13. h.t.* d *l. quid ergo. 13. §. ex compromiſſo. h.t.* e *l. iuſta. de manu. uind. Iaſ. in l. in actionib. 6. nu. 24. de in lit. iuran. l. ſi in dubi. nu. 105. ubi Dec. & Cag. de reg. iur.* f *l. liber homo. 14 ad l. Aquil. cũ ſimilib. Dd. contra gl. in l. interdũ. 5. de fur. in l. fin. C. de condic. ob turp. cauſ. Hypp in l. nu. 2. & 3. de ſicar. & in prac. crim. §. expedita. nu. 55. & ſingul. 164. nemo debet. Dd. in l. fin. C. de tranſact.* g *l. non diſtinguemus. 37. §. Iulianus. ubi Bal. de recep. arbitr.* h *l. furti. 6. §. fin. l. quid ergo. 13. § fin. h.t.* i *l. genero. 8. h.t. uide l. j. de dol. mal. et ꝟ. eod. tit.* k *§ fin Inſtit. de ſuſpect. tutorib. glo. in l. fin. C. eod. tit.* l *d.l. genero. 8. h.t.* m *d.l. furti. 6. §. fin. h.t.* n *gl. circa fin. in l. unic. ubi Dd ſi quis in ius uocen. per l. uaq. de liberal. cauſa. cum ſimilib.* o *c. cum ceſſante. de appell. uide latè Tiraquel. in trac. regul. ceſſante cauſa, & c.* p *Iaſ. in l. in actionibus. nu. 24. de in lit. iurã. dicens hanc eſſe cõmunẽ gl. Ang. & Fab. in §. ſuſpectus. Inſt. de ſuſp. tut. per l. 11. §. notatur. h.t.* q *l. furti. 6. §. 1. cũ ſeqq. h.t.* r *l. ſancimus. C. de pœnis. l. 20. & 26. de pœn.*

ſua naturā, quamuis in quadruplū ex contumacia rei, creſcere poſsit. Doli quoq; iudicium famoſum eſſe, dubium non eſt[a]: id quod paulo pôſt plenius edocebitur. Rectè autem additur in edicto, damnatum infamem eſſe. Nam pendente iudicio, aut ſuſpenſo per appellationem[b], infamia necdum locum habet: quia de delicto adhuc certò nō conſtat[c]. Rectè autem additur, ſuo nomine. Nam ſi quis alieno nomine damnatus fuerit, ut tutor, curator, hæres, &c. huic iniquum eſſet (prout antè dictum fuit) alieni doli ignominiam inuri[d]. Notatur etiam edicto, qui in delictorum priuatorum actionibus, puta furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo, ſuo nomine, non procuratorio pactus eſt[e]: quia fateri crimen uidetur, qui paciſcitur[f]. Confeſſus autem pro iudicato eſt[g]. Pactū porrò accipimus, ſi precio pactus ſit: non etiam ſi precibus aut interuentu amicorum reus impetrauerit, ut actione deſiſtatur[h]. Nam alioqui, ut inquit I.C. nullus erit ueniæ nec precibus locus, ſi hos infamia notari dicamus[i]. Etenim qui dato precio paciſcitur, aliquid facit, & quodammodo emit redemptionem iudicij: idq; cum ſuo incommodo, quia dat precium. Cum autem nemo præſumatur iactare ſuum[k], non præſumitur ſine cauſa, ſed ex conſcientia delicti, precium dediſſe. At hæc ratio ceſſat, ubi precium non interuenit: quia reus neq; dat quidpiam, neq; facit, unde præſumptio confeſsionis eliciatur: ſed tantum acceptat remiſsionem litis. Acceptatio autē nulli fraudi eſſe debet: quia beneficijs adiuuari nos, non etiam decipi oportet[l]. Et ut eſt apud Plautum in Pſeudolo: Nullum eſt periculum ſtipulari ſibi, & oblatum ab altero acceptare. Qui iuſſu prætoris paciſcitur (ſicuti quandoq; ob quietem publicam, aut ad euitandum maius malum, trāſigere litigatores coguntur[m]) extra infamiam eſt[n]. Nam iuſſum iudicis, quod ſemper iuſtum eſſe præſumitur[o], reum in pœnis excuſat[p]: nec confiteri uidetur, qui parère habet neceſſe: & proinde nec in dolo eſſe, neq; in infamia hærere meritò iudicatur[q]. Sed & hæres paciſcens extra notam eſt: cùm quia alieno nomine, ſeu ſuper alieno crimine paciſcitur, tum quoniam lis cum eo non fuit conteſtata[r]. Requirit igitur litis conteſtationem I. C. ad hoc, ut quis ex pacto infamia notetur: idq; notandum eſt, & ad conciliationem multarum legum ualet. Nam ante litem conteſtatam, de furto & ſimilib. poſſe tranſigi, multa iura oſtendunt[s]. Nec ratio aliter diſcipantur: quia ante litem conteſtatam res non pertinet ad officium iudicis[t], ſed eſt planè extraiudicialis. Quare ſi hoc nomine tranſigatur, non debet reus haberi pro confeſſo: quia ne uera quidem confeſsio extraiudicialis, nedum præſumpta ad probationem aut damnationem ſufficit[u]. Et malè profectò ex hoc titulo[x] aliud colligitur. Nec enim dicit I. C. ſuper crimine furti aut iniuriarum tranſigi non poſſe: nam id alibi, & quidē ex lege xij. Tab. permittitur[y]: ſed ait, ſuper actione doli, aut ſimili, depectum infamia notari. Atqui actio nō eſt, nec intelligitur inſtituta, ante litem conteſtatam[z]. Non etiam procedit quod dictum eſt, depectum infamia notari, ſi exprimatur in pactione cauſa aliqua, quæ præſumptionem confeſsionis excludat: ut quotidie fit, cum in tranſigendo declarat reus, ſe non conſcientia alicuius delicti, ſed ad redimendam (ſic enim loquūtur) uexam, trāſigere & paciſci[a]. Ex quo & illud in foro receptum, ut reus pœnam aut iure debitam, aut actione expreſſam, ante ſententiam offerens, infamiam effugiat: ſi quidem proteſtetur ſe offerre, nō conſcientia intentati criminis, ſed ad moleſtias litis euitādas: ut uerbi gratia, cum in actione iniuriarum, 30. ſolidos ſtatuto Saxonico debitos reus offert. liberatur enim ab infamia, quamuis ſumptus litis actori refundere cogatur[b]. Illud autem ſuperuacuum eſt admonere, eum qui ab his actionibus abſoluitur, ſiue ſententia, ſiue iureiurando, infamia non notari[c]. His porrò iudicijs pœnalibus, conſimilia quædam ſunt, ex contractu quidem orta, ſed quæ tamen labē exiſtimationis damnato inferunt, propterea quòd in his de fide rupta agatur: ut ſunt actio mandati, pro ſocio, tutelæ, & depoſiti[d]. Quod de directis actionibus accipiendum eſt, non de contrarijs nā in his non de fide rupta, ſed de impenſis agitur[e]. Quòd ſi & in his de perfidia quæratur, damnatum ſequetur infamia[f], eadem ratione: quia ſcilicet de fide rupta actum eſt[g]. Eſt enim grauius crimen, fidem fallere illi qui fidem amici in contrahendo ſecutus eſt, quàm in ſimplici hærere dolo: ut & Cicero in Oratione pro Roſcio Amerino diſputat. Non igitur quælibet actio, præſertim ex contractu orta, famoſa eſt, quamuis in ea de dolo quæratur: ſed tantum illæ infamant, in quibus de fide alteri rupta agitur. Nam, exempli gratia, actio quod metus cauſa, legis Aquiliæ[h], rerum amotarum, cōdictio furtiua, & ſimiles non infamant, quamuis in his ſaltem tacitè & diſsimulanter de dolo quæratur[i]. Sic in em-

a uid. ſ. ad tit. de dolo malo.
b l. qui cum. 14. §. fin. de bon. liber.
c d. l. furti. 6. h. t.
d d. l. furti 6. §. 1. l. quid ergo. 13 h. t. ex ratione l. ſancimus. 22. C. de pœn. cum ſimil.
e d. l. ſ. in uerb. pactus. l. 4. 5. h. t.
f l. quoniam 5. h. t. l fin. de præuaric. l. 4. de iure fiſci.
g l. 1. de confeſſ.
h l. nō dānatos. 18. C. eo.
i d. l. furti. §. pactum. 2. l. ſ. §. 1. de calumniat.
k l. cum de indebito. 25. §. qui enim. circa fin. de probat.
l l. ſi ut certo. 5. §. fin. commoda.
m Bart. in d. l furti. §. qui iuſſu. nu. 2. & 3. h t.
n d. l. furti. §. pactum. uerſ. qui iuſſu.
o Dyn. in c. quod quis. 23. nu. 7. de reg. iur, per l. ſeruo. §. cum prætor. ad Trebell l. fi. Ne quid in loc. pub.
p c. quod quis. 23. de reg. iur. l. non uidetur. 127. §. qui iuſſu. de reg. iur.
q l. non uidetur. 127. §. qui iuſſu. de reg. iur.
r l. ſeruus. 14 h. t.
s l. poſt deciſionem. 13. C. de furt. l. interdict. 28. §. pen. eo. t. l. quodam §. 1 de pact.
t l. ædiles. 25. §. item. de ædilit. edict.
u l. electio. 26. § pen. de noxal. act. gl. pe. in l. 4. de interroga. act. Iaſ. & Dd. in l. admonēdi. de iureiur. & in l. certum. §. antepe. de confeſſ.
x l. ſ. l. 4. §. fin. cum ll. ſeqq. h. t.
y l. ſi unus. 28. §. ſi depoſiti. cum ſeq. l. ſi tibi. §. quædam. de pact. ubi dixi.
z l. amplius. 15. rem rat. haberi.
a Bal. in l. nō damnatos. 18. C. ex quibus cauſis infa. per l. ſerui. 23. C. de adult. Iaſ poſt alios, in l. trāſig. C. de tranſact.
b Panor. in c. cum te. circa fi. de ſenten. et re iud. Bart. in l. infamē. in fin. de publ iud. Chilian. in pract. cap. 58. circa fin. num. 5.
c l. non damnatos. 18. C. eo.
d d. l. furti. §. fin. l. fin. C. eo. §. pen. Inſtit. de pœna temerè litigantium.
e d. l furti. 6. §. fin.
f d. l. furti. 6. §. mandati. 3. h. t.
g d. l. furti. 6. §. fin.
h uide tamen de actionibus quæ ex inficiatione duplantur, an recipiant pactum. Paulus lib. 1. tit. 19. & ibi Cuiac.
i gl. in l. ſ. ad uerb. qui eam. hoc tit. cum ibi allegatis.

In empti,locati,alijſq; iudicijs ſimilibus,etſi de dolo ſæpe tractetur,non tamen damnatum infamia conſequitur.Etſi autem ſententia in his iudicijs fidei ruptæ ciuilibus,de quibus dictum eſt,exiſtimationem lædit, tamen non etiam tranſactio, ſicuti in ſuperioribus [a]: quoniam,ut inquit I.C.[b] ex his non tam eſt turpis pactio, quàm ex ſuperioribus. Verior porrò ratio eſt,quam oſtendit Iuſtinianus[c],quia in his tranſactio ſuper contractu fit principaliter. At qui de contractibus paciſci licet,& tranſigere impunè,quamuis per conſequentiã delictum remittatur[d].Sed de his ſatis: iam ad alias cauſas unde labes ſequitur,progrediamur. Mortuo marito,aut etiam,quantum arbitror,diſſolutis per facinus, puta adulteriũ mariti, nuptijs[e],uidua intra annum luctus nubens,ſi quidem ſui iuris ſit,& is qui ſcienter cum eo cõtrahit,quãuis miles ſit[f],dedecus incurrunt.Sin autem alieni iuris mulier exiſtat,notatur pater uel auus,cuius iuſſu matrimonium contractum eſt. Nam licet decreto ampliſs. ordinis, hoc eſt Senatus,luctus diminutus eſt,& triſtior habitus, cæteraq; hoc genus inſignia (etenim olim qui lugebat,abſtinere à conuiuijs,ornamentis,puta auro,annulis,monilibus, & alba ueſte purpuráue,ac aliam ueſtem induere debebat [g]) mulieribus remittuntur: tamen intra tempus quo elugere maritum moris eſt,matrimonium contrahere non permittitur[h]: & contrà edictum ac S.C.contrahens,notatur ipſo iure citra ſententiam[i],quaſi flagitiũ turpe perpetrarit.quod propter turbationem ſanguinis, inductum eſſe conſtat[k], ne ſtirpes & familiæ confundantur,ſi ſtatim à morte primi mariti, ad ſecundas nuptias mulier properaret:nato enim intra annum filio,incertum fieret,utrius eſſet mariti partus,an demortui, an uerò ſecundò ſuperinducti.Idq; intelligi poteſt ex eo,quòd neq; maribus hoc tempus præſtitutum eſt[l],& mulier quam aut certò conſtat eſſe grauidam ex priore marito,aut quæ peperit intra annũ,impunè nubit:quodq; mariti hac lege nõ teneantur,neq; ſponſi, nec ſponſæ[m].Et hæc quidẽ iure ciuili obtinent,niſi mulier poteſtatẽ nubendi à principe[n] impetrarit. Iure uerò Canonico,quod hodie ſequimur,hac in parte mulier impunè nubit[o], etiã intra annum luctus. Notatur etiam edicto, qui binas nuptias eodem tempore habet conſtitutas[p]:quanquã & adulterij teneatur[q].Eademq; eſt ſponſaliorũ,quod ad hoc edictũ attinet, non etiã quoad pœnam adulterij[r],cauſa: ut ſcilicet bina ſponſalia eodẽ tempore celebrãs, plectatur. Nam ſunt quoddã uelut matrimonium ſponſalia[s]:& fidẽ frangit priori,qui cum altera ſponſalia contrahit.Vbi autem de fide rupta agitur,ibi ſequitur infamia[t]. Qua in re, eadem eſt cauſa maris & feminæ[u]:item patris, cuius iuſſu bina ſponſalia contrahuntur[x]. Incurrit & in edictũ mulier,quæ uentris nomine per calumniam in poſſeſsionem bonorũ defuncti mariti miſſa eſt[y].Et hi quidem edicto,exiſtimationis iactura plectuntur. Lege aũt & S.C.notantur expilatores hæreditatum[z], & ſepulchrorũ uiolatores[a]:item exercentes improbum fœnus,uidelicet uſuras centeſimas,aut uſuras uſurarũ[b] ſperiori[c], & in publico lenocinio aut ſtupro turpem uitam uiuentes[d]: aut mulier, in adulterio deprehenſa[e]. quanquam & ſimpliciter amiſſa pudicitia, feminã amittere exiſtimationẽ ac dignitatem omnẽ, puta nobilitatem,quidam uelint: quod dicere,durum eſt[f]. item qui appellando conuiciũ iudici facit[g], temerèue appellat[h]: & iudex, qui pœnam aut grauiorem aut mitiorem ordinaria, citra cauſam imponit[i], aut munera ob iudicandum accipit[k]: qui pupillam aut adultam,cuius curam gerit,uxorem ſibi uel filio ducit[l]: qui inceſtas prohibitasq; nuptias contrahit[m]:qui contra iuratam tranſactionem uenit[n]:qui ſe in curationẽ uxoris bonorũq; eius ingerit, neq; excuſatione utitur[o]:qui detrectatores publicorum munerum functionẽ ſubterfugientes occultant[p]:item notarius,qui prohibitam alienationem,contractumq; legibus uetitum,conſcripſit[q]:quæ omnia[r] perſequi,huius nunc non eſt inſtituti.Ob id tamẽ ſolum,quòd quis uincula aut carcerem paſſus eſt,infamiæ detrimentũ non patitur[s]. Idẽq; eſt,ſi quis aut torturam aut fuſtigationem ſit perpeſſus.non enim cruciatus, ſed cauſa facit infamem[t].Debitores quoq; qui bonis cedunt, aut qui creditores effugiunt, infames non ſunt ipſo iure[u]. Nam bonis cedere, etiam boni, calamitate infortunij circumuenti quandoq;

a l.fin.C eo.
b in l.in actionib. 7.h.t.
c in §.pen.Inſt. de pœn. temerè litig.
d l.ſi unus.28.§. illud. de pact.
e l.conſenſu. 9.uerb.nubenti poſt annum. C. de repud. l.ij. C.de ſecund.nupt.
f l.decreto.15.C. eod.
g Paulus Senten. lib. 1. cap. 21.de ſepul.
h l.decreto. 25.C.eod.
i l. j. l. liberorum.11. h.t.d.l. decreto. 15. C. eod.
k d. l. liberorum. 11. h.t.
l l.uxores.9.h.t.l.cõſenſu. 9.in uerb. uxorẽq; ſi uelit ſtatim ducere. C.de repud.
m d.l.liberorũ.cum multis ſeqq.l. uxores.9. h.t.
n l.ſolet.10.h.t.
o Innocentius & Dd. in c.pen. & c. fin. de ſecund.nupt. quos ſequitur gl. in d.l.liberorũ. ad uerb.collocare, ubi etiã Bartolus. nu.2. h. t. gl.Bald.et alij,in l. j. C.de ſecund.nupt.
p l.j.in fi.h.t.
q l.cum qui duas. 18. C. de adul.
r uid gl in d. l. eum qui duas. Ord. Imp. cap. 121. Angel. in tract. mal. che hai adulterato.nu.15. Alex.conſil. 165. niſi. uol. 7. l.ſi uxor.9.de adulter.
s l.ſi uxor.13.§.1. de adulter. l ſi ſponſa. de iur.dot. l. lex Iulia. de fund.dot.
t l.ſi.rti.6 §.fin.h.t.
u l.quid ergo.13.§.2.in fin.h t.
x d.l. quid ergo. 13.§.1.
y l.notatur. 15. cum ll. ſeqq h.t.
z l.ſi te.13.C. eo.
a l.j de ſep.uiol.
b l.improbum. 20.C. eod.

c l.ſi quis maior. 42. ubi Dd. C. de tranſact. qua de re plura Bald. in l.j. num. 5. C. de ſumm. Trinit. d d.l.palàm. 43.de rit.nupt. e d.l.palàm.§.fin. f Bald.in l.cum in antiquioribus 8. quæſt. C.de iur.delib.per l.ſi qua illuſtris.C.ad S.C.Orficia. Dyn.in c.infamibus.de reg iur. per l.Caßius. de ſenat.l. imperialis.23. C. de nupt. g l.iudici. 42.de iniur. h l.6.§.ne temerè.l. à proconſ. 19.C. de appell.l.5. quor.appell. i l.ſeruos.in fin.C.de ui pub. Tiraq.in trac.de pœna. in princ.num.12. k l. iudices. C. de dig.lib.12.Bald.in l.ſolent.§.cum uerò.de off.procon & legat. l l.ampliſsimi. 4.l.licet.17.C.de excuſat.tut. m l.qui contra.C.de inceſt.nupt. Angel.in §.ſi aduerſus.Inſtit. de nupt. n l.ſi quis maior. 42.C. de tranſact. o l.licet.17.C.de excuſat.tutor. p l.ex omnibus.31.C.de decur.lib.10. q c.1.§.callidis. de prohib.feud.alien.per Frid.in uſib.feud. r uide alios caſus in l.unic.C.ne poten l.unic.C.de ſenatuſ.l.1.C.de ſtat. l.1.in fin. C.de ſum.Trinit.l.ſi quenquã. 29.C.de epiſc.l. 8.C.de her.l.2.C.de legib.l.7. & 8.C.de off. rec. pro. &c. s l.j.C.eod. uide Alc.in l.morbus. 109. de uerb.ſig. t d.l.ictus.22.h.t.l.nullam.14. C.eod. u l. debitores.11.C.eod.

doq; coguntur. Quare hæc cauſa nō ſimpliciter turpis eſt [a]. Increpiti à patre, uel à iudice, uel
ab alio, qui ius admonendi habet, non notantur infamia, quamuis contumelioſis ſint uer-
bis onerati: quia ea res non damnationis, ſed caſtigationis & admonitionis priuatę ſpeciē
habet [b]. Teſtes quoq; quorum fides & teſtimonia in iudicio reprobātur, infames nō ſunt [c]:
quia ſententia non in teſtes fertur, ſed ſuper cauſa principali. Neq; uerò etiam continuò fal
ſi reus eſt, cuius teſtimonium reprobatur. poteſt enim ob aliam cauſam reijci: puta quia
non iuratus dixit, quòd non idoneam cauſam dicti reddidit, &c [d]. Et hæc quidē de his qui
notantur infamia aut edicto, aut S. C. aut lege: iam de forma & modo irrogandæ proban-
dæq; infamiæ, nonnulla ſubijciamus.

Infamia porrò, ut ex ſuperioribus intelligi poteſt, tribus modis irrogatur [e]: uidelicet aut 6
ipſo iure, aut per ſententiam, aut genere pœnæ. Ipſo iure: ut cum lex commiſſum aliquod,
ſtatim infamia dignum cenſet, ſententia non expectata [f]: ut uſuuenit in his qui intra tem-
pus luctus, aut alioqui bina ſponſalia, binasúe nuptias contrahunt [g]. Non tamē quodlibet
commiſſum ſtatim famæ nocet: imò ne publica quidē crimina infamē infamia iuris [h] fa-
ciunt reum, niſi ſententia ſit damnatus [i]. Ipſo igitur facto tunc infamia incurritur, aut cum
tale quid notoriè commiſſum eſt, quod lex nō alia pœna quàm infamia dignum iudicat:
ut ſunt proſtrata pudicitia, exercitiū improbi fœnoris: item habere uno tēpore bina ſpon-
ſalia, contrahere nuptias intra annum luctus, &c. aut quando ſtatim lex turpi facto infa-
miam adhæreſcere ſancit, ut in deprehēſa in adulterio muliere [k], &c. In reliquis criminibus
contrà eſt: in quibus uidelicet lex aut crimen non ſtatim notat, aut aliam grauiorem pœnā
imponit delicto, quam damnum exiſtimationis uelut acceſſorium comitetur: ut in furto,
iniuria, & publicis iudicijs omnibus. in his enim ut locus ſit infamiæ, interpretamur ſenten
tia iudicis opus eſſe [l], non interlocutoria, ſed uerè definitiua [m]. Tertius modus irrogandæ
infamiæ, eſt genus pœnæ, quæ etiam abſq; ſententia quandoq; imponitur extra ordinem,
officio iudicis nobili, aut decreto: quod genus nonnunquam infamat, præſertim cum ex
turpi cauſa pœna imponitur: ut cum quis ignominiæ cauſa exautorat militia [n], mouetur
ordine [o], relegatur [p], in metallum damnatur [q], fuſtibus cæditur [r].

Infamia autem quemadmodum probetur, copioſè alibi à Dd. exponitur [s]: quorū dicta 7
omnia perſequi, huius non eſt inſtituti. In eo tamen ferè conſonant, infamiam dilucidè &
plenè ueluti delictum capitale [t], probandam eſſe: nec probationibus priuilegiatis, puta iu-
reiurando ſatis edoceri [u]. Deinde teſtem non probare infamiam, niſi ſimul oſtendat factū,
& cauſam unde ea orta ſit [x], & ſufficientem dicti ſui rationem reddat [y]: nec ſatis eſſe, teſtem
ab uno aut altero audiuiſſe, aliquē infamia oneratum: ſed oportere ut dicat, ſe à pluribus,
ac maiore parte uiciniæ, & non uno tempore neq; loco, ſed ſæpius audiuiſſe, eiuſmodi ho-
minem pro improbo & infami reputari. Addunt tamen, non eſſe neceſſum ut teſtes in cau-
ſa ſcientiæ concordent, hoc eſt, ab ijſdem audiuerint: dummodo concordent in principali,
dicantq; uno ore, à pluribus infamatum eſſe. Sed hæc omnia propius inſpicienti, tantum
infamiam facti, non etiam iuris cōuincere & probare, uideri poſſunt. Nam etiamſi probet,
pleroſq; malè de aliquo ſentire: non tamen exinde infamiā iuris demonſtratā eſſe, dicen-
dum eſt: cum ea irrogetur non iudicio priuatorum hominum (ut ſuprà dictum eſt) ſed tan
tummodo ex iure publico: puta lege, S. C. ſententia, &c. Quare uerius eſt, teſtes non aliter
notam iuris probare, quàm ſi eiuſmodi cauſam ſcientiæ afferant, quæ oſtendat aut lege, aut
genere pœnæ, aut ſententia labem cuiquam irrogatam eſſe.

Quod ad effectum attinet, infamia facti duo potiſsimùm efficit [z]. nam & hoc modo infa 8
mis, à dignitatibus publicis excluditur [a]: & hæres inſtitutus, à fratribus præteritis, per que-
relam inofficioſi, quaſi turpi perſona inſtituta, poteſt repelli [b]. Addit Baldus [c] tertium effe-
ctū, uidelicet quòd hæc infamia repellat à teſtimonio: de quo tamen alij meritò dubitāt [d].
Et certè hodie infames infamia facti, teſtes eſſe poſſunt: quamuis eorum teſtimonium non
ſit omni exceptione maius. Cæterùm infames infamia iuris, communi uſu inteſtabiles
ſunt, nec eorum teſtimonium fidem ullam facit [e]. Quare receptum uidemus, in interroga-
torijs examinatorem rogari, uti ex teſte examinando ſciſcitetur, num aliqua iuris infamia
ſit maculatus. Nam hæc eneruat omnem fidem [f], atq; adeò omnem dignitatem & hono-
rem adimit, ita ut cum integris perſonis, infamia iuris infames, alicuius muneris publici
non poſsint eſſe participes [g]: puta in poſtulando [h], aſsidendo [i], iudicando [k], militan-
do [l]. Qua-

a *uide tamen in d. l. debitores. l. decurionū. C. eo. ti.* Land. art. 22. lib. 1.
b *l. ea quæ. 13. l. uerbū. 17. l. interlocutio. 19. C. eo.*
c *l. Lucius. 20. h. tit.*
d *l. iuriſiurādi. 8. l. ſolā. 3. ubi Dd. de teſtib.*
e *ut rectè tradit gl. communiter approbata in l. fin ad uerb. conuentus. C. eo. Lanfr. in c. quoniam. ad uerb. teſtium. nu. 47. & 77. de probat.*
f *gl. in l. j. ad uerb. qui eum. h tit.*
g *gl. in d. l. j. §. qui cauſam. h. t. p d. l palàm. de rit. nupt. l. quin ergo. 13. §. cum aūt. h. t.*
h *Bald. in l. ſi oleum. §. merito. num. 1. de dol. mal.*
i *l. j. in uerb. publico iudicio damnatus. h. t. l. infamem. 7. de publ. iud. in uerb. infamem ſententis efficit.*
k *d. l. palàm. § fin.*
l *d. l. infamē. d. l. j. §. qui in iud. l. furti. 6. h. t. l. iniuriarū. 10. l. ſi furti. l. non damnatos. 18. C. eod.*
m *l. uerbum. l. interlocutio. 28. C. eod. uide Hypp. in rub. de falſ. num. 30. gl. Sax. lib. 1. art. 41.*
n *l. j. §. ignominia. h. t.*
o *l. 3. C. eod.*
p *l. capitalium. 28. §. 1. de pœnis.*
q *l. ad tempus. 6. C. eod.*
r *l. fuſtium. 16. C. eo.*
s *Speculator tit. de inquiſit. §. uiſo. nu. 8. cū ſequent. Innoc. in c. oportet. de accuſat. Bartol. in l. de minore. 10. §. tormēta. nu. 19. cum additiōib. de queſtio.*
t *l. fin. C. de probat.*
u *Iaſ. in l. admonendi. de iureiuran.*
x *uide Bald. in l. Caſsius. de Senatoribus. & in l. j. in fin. C. de teſtib.*

y Bal. in l. quid ergo. 6. §. quæſitū. in prin. h. t. z gl. et Bart. in l. j. uerb. notatur. h. t. & Bart. in l. 3. C. eo. a l. 2. cum ibi not. C. de dignitat. lib. 12. b l. fratres. 27. in uerb. leuis notæ macula. C. de inoff. teſtam. c in l. j. h. t. d Bartol. in d. l. 3. gl. in l. Caſsius. de ſenato. & in l. j. C. de ſum. Trini. ubi & ipſe Bald. num. 5. diſtinguit. e ut cōmuniter tradunt gl. & Dd. in d. l. j. C. de ſum. Trinit. per l. ob carmen. de teſtib. f Bald. d. l. j. num. 5. C. de ſum. Trinit. g l. 2. ubi gl. C. de dignitat. lib. 12. l. j. C. de infamibus. lib. 10. l. ne quis. C. de decurio. lib. 10. l. cū pretor. 12. §. cum aūt. de iud. l. j. ad l. Iul. de ui priuat. h gl. in d. l. 2. i l. 2. de offic. aſſeſſo. k d. l. cum pretor.

do[a].Quare & pro capitali periculo,infamiæ cauſa reputatur[b].Munera tamen non publica, neq; iudicialia,ſed priuata & extraiudiciaria infames ſuſtinere poſſunt:ne uidelicet pœna eos liberet ab oneribus,quæ etiam honeſti ſufferre coguntur[c]: cuiuſmodi ſunt,tutelam gerere[d],arbitrum eſſe[e],aut procuratorem[f]. Sed & à notariatu non excludi infames, plerisq; placuit,dummodo non nomine malè geſti officij ſit notatus[g]. illud quoq; ad effectũ infamiæ pertinet,quòd ea ſemel iure impoſita, perpetuò durat[h]. Nam (ut ait Plautus) hominum immortalis eſt infamia:etiam tum uiuit,cum eam eſſe credis mortuam. Et Vlpian. Non aboletur,inquit,turpitudo,quæ poſtea intermiſſa eſt[i].quod tamen aliqua diſtinctione opus habet.Nam etſi cum pœna perpetua eſt,aut macula ſine præfinitione temporis aſperſa,non dubium eſt,quin ea ad omnem uitam duret,niſi ſit à principe remiſſa[k], aut populo qui non recognoſcat ſuperiorem[l], tamen cum quis tantum ad certum tempus punitur,puta relegatur,uel ordine mouetur ad quinquennium,an poſt id temporis infamia duret,meritò addubites.Nam hac in parte leges contrariæ eſſe uidentur:alijs ſtatuentibus,labem non durare ultra tempus ſententia expreſſum[m]: alijs uerò contrà[n].Doctores[o] hæc uariè conciliant.Ipſe arbitror diſtinguendum,utrum imponatur infamia ex cauſa, ſeu crimine quod ipſo iure famoſum eſt,an uerò ex cauſa arbitraria.Vbi crimen ipſo iure turpitudinem habet annexam,ibi omnino dicendum eſt,perpetuò dedecus adhęrere,etiam ſi pœna tantũ tẽporalis ſit impoſita.Nam legis effectus perpetuus eſt,quæ tantũ conſiderat delictũ: de quo ubi per ſententiã conſtat,ſequitur ex legis ordinatione infamia:quæ non reuocatur amplius,ut nec ipſum delictum cui accedit, cum factum non poſsit reddi infectum[p]: nec in conſiderationem uenire hoc caſu oportere, utrum iudex temporalem pœnam adiecerit, an non,uel illud argumento eſt:quia ſi eius rei haberetur ratio, iam nunquã iudicium furti aut iniuriarum eſſet famoſum,neq; ex hoc perpetua ſequeretur infamia: quod contrà eſt. In his enim iudicijs,pecuniariter ſolet damnari reus, puta ad duplum,quadruplũ, aut certam æſtimationem: quæ ſoluenda eſt intra 4.menſium ſpacium[q]. aut ubi grauis pœna eſt, ſolet relegatio temporalis, præſertim in actione iniuriarum,arbitraria decerni. Hoc igitur tempore elapſo,& ſolutione facta,extinguitur rei iudicatæ obligatio ac condemnatio[r]. Et tamen in his durare infamiam,manifeſtum eſt[s].Ex quo liquidò ſequitur,ubi lex alicui delicto maculam annectit,ibi pœnam à iudice etiam cum temporis determinatione expreſſam nihil immutare,quo minus infamia ſit perpetua. Nam iuris autoritas, ut inquit I. C. nõ eſt in poteſtate iudicantium,ſicuti facti poteſtas[t].Et alibi ait, non poſſe iudicem efficere, quin furti damnatum ſequatur infamia[u]. Atqui hoc efficere poſſet,ſi pœna temporali adiecta, poſt lapſum tempus illa non remaneret.Et his in terminis puto accipiẽdas eas leges[x], quæ perpetuam eſſe infamiam decernunt. At ubi delictum eſt punitionis arbitrariæ, cui nõ lex pœnam turpitudinis præſtituit, ſed iudex,tunc arbitror notam unà cum animaduerſione durare & extingui:ut ſi coërctio ſit temporalis,puta quinquennale exilium,infamia quoq; eodem tempore duret,ac pòſt cum pœna extinguatur,ne acceſſorium diutius duret,quàm principale[y].Idemq; ſtatuendum uidetur,quando certam legis uindictam iudex ex probabili cauſa,& in caſu quo poteſt,facit arbitrariã. Nam etſi hoc regulariter non poſsit[z], tamẽ ex cauſa,in caſu de quo lex principaliter non loquitur,poteſt[a].Qua in ſpecie ſi durius plectat,cenſetur diſpenſaſſe cum infamia,quæ aut nulla erit,aut ſaltem tẽporalis,ſi pœna temporalis fuerit adiecta[b]: ſi leuius[c], cum pœnæ tẽpore infamia terminabitur. utrobiq; enim eſt pœna arbitraria.Cuiac.[d] doctiſs.& de ſtudijs noſtris optimè meritus Iuriſ.hæc ita conciliat,ut putet ex ueteri iure & legibus notã durare perpetuò : conſtitutionibus uerò principum expletionem coërctionis tempore remitti.

9 Contrariæ infamiæ,ſunt eæ quæ uocantur cautelæ, quibus infamia euitari poteſt: quarum hæ ſunt præcipuæ. Primò ſi reus per procuratorem in iudicio famoſo ſe defendat,id quod licet in iudicijs ciuilibus, puta mandati, depoſiti, tutelæ, doli, metus, &c. & in quibuſdam criminalibus priuatis,ut in actione iniuriarum, moribus noſtris: quanquã aliàs in criminalibus procurator non admittatur[e]. Hoc igitur caſu quo procurator admittitur, Dd. uolunt,nec reum principalem,neq; procuratorem infamem fieri. Quæ opinio ut communis,uſu eſt recepta[f]. Secundus modus eſt, ſi pœnam pecuniariam quæ per ſententiam imponi poteſt, reus antè offerat,quàm ſententia condemnatoria feratur[g]. ut, uerbi gratia,

a l. 3. C. de re milit. lib. 12. l. 2. §. ignominia, de his qui notantur infamia.
b l. iuſta. de manu. uind. l. cognitionũ. de uar. et ext. cog. l. Iulianus. Si quis omiſſa cauſ. teſt. l. reprehendenda. C. de inſtit. & ſubſtit. Iaſ. in rep. l. admonendi. nu. 278. de iureiur.
c l. 3. §. 1. de muner.
d l. ſ. §. ait prætor. 3. l. qui eorũ. ubi hoc not. Bart. ĩ. tit. 1. de poſtu.
e gl. in d. l. 2. C. de dign. lib. 12. per l. Pedius. de recep. arbit.
f §. fin. Inſtit. de ſatiſda. gl. in l. 2. C. de digni. lib. 12.
g l. ſi quis aliquẽ. C. de ſuſcept. & arch. li. 10. Bar. in l. eadẽ. §. 1. ad l. Iul. repetunda. Ferr. in forma oppoſit. inſtru. ad uerb. non fuit authenticus. nu. 5.
h gl. & Dd. in l. 3. & 4. C. eo. per l. palàm. 42. de rit. nupt.
i l. palàm. 42. in princ. de rit. nupt.
k ut notatur in l. ſolet. 12. h. t. in l. fin. C. de general. abolitio. in l. ſ. 3. & 4. et l. fin. C. de ſent. paſſ. & in reſtit.
l Bar. in l. ſ. §. de quo re. nu. 1. et 3. de poſtulan.
m l. 3. & 4. C. eo. l. Imperator. 8. de poſtulan. l. ad tempus. 5. l. generaliter. 14. de decur. l. falſi. 13. §. 1. ad l. Corn. de falſ.
n l. ad tempus. 6. C. eod. l. ordine. 15. ad municipal.
o in d. l. 3. & 6. C. eo.
p l. in bello. §. facta. de capt. & poſtl. reuerſ.
q l. fin. C. de uſur. rei iudica.
r l. diuus. 7. de iure patro.
s l. decuriones. 5. l. iniuriarum. 10. C. eod.
t l. ordine. 16. ad municipal.
u l. non potuit. 65. de furt.
x l. ad tempus. 6. C. eod. l. fin. C. de aboliti. l. palàm. 41. de rit. nupt.
y l. 3. & 4. C. eo.
z d. l. ordine. 16. ad municip. l. nõ potuit. 65. de furtis.
a uide ĩ. de pœn. Tiraq. latiſsimè in tract. de pœn.
b d. l. generaliter. de decurio. l. furti. 6. §. pen. h. t.
c ut eſt tex. in l. 3. C. eo. l. Caſſius. in l. falſi. 13. §. 1. de fal. l. Imperator. 8. ĩ. de poſtulan. l. 3. de decur
d lib. obſer. 7. cap. 19.
e l. fin. cum ibi nota. C. de iniur. l. ſ. ubi gl. an per procur. cauſ. appellat.
f ut teſtatur Socin. reg. 179. fallen. 1. & Cepoll. in tract. cancell. caute. 12. Panor. in c. cum te. de ſenten. & re iudic. text. in l. furti. 6. §. 1. h. t.
g l. ſi reus paratus. 73. de procurato.

gratia, ſi conuentus actione furti, offerat duplum aut quadruplum, in quod per ſententiam iure ciuili erat damnandus: aut conuentus actione iniuriarum, ante ſententiam paratus ſit præſtare æſtimationem iniuriæ ab actore petitam, aut pœnam ſtatuto uel conſuetudine iniurijs præſtitutam, quæ moribus Saxonum eſt 30. ſolidorum[a]. Eiuſmodi igitur pœnam realiter offerens, aut nolente aduerſario recipere, apud acta deponens[b], maculam euitat. Nam hæc, ut antè dixi, per ſententiam irrogatur: ſed ſententia ferri non poteſt, ubi reus paratus eſt ſoluere[c]. Ergo nec infamia hoc caſu locũ habere poteſt. Verùm illud hîc quæſtionis eſt, quando oblatio facienda ſit: utrum ante litem conteſtatam, an uerò etiam pòſt offerre liceat, uſq; ad ſententiam? Bart.[d] ait, offerri oportere ante litem conteſtatam. Nam (inquit) ſi pòſt offerret reus, uideretur ſoluendo confiteri crimen[e]. Cum autem paria ſint, aut confeſſum eſſe de crimine, aut damnatum[f]: perinde confeſſum ſequeretur infamia, atque damnatum. Panormitanus[g] autem arbitratur, poſſe offerri quouis tempore, dummodo ante ſententiam: ſufficit enim, de crimine reum non eſſe damnatum: nec ex ſolutione uera confeſsio ſumi poteſt, ſed tantum qualis-qualis ſuſpicio uel præſumptio. quæ ratio parum firma eſt, Nam hanc præſumptam confeſsionem, quæ ex pactione aut ſolutione ſumitur, lex ad hoc ſufficere ſtatuit, ut inter infames habeatur, qui hoc modo confeſſus eſt[h]. Quare Socin.[i] aliam diſtinctionem facit: ut ſiquidem cauſa talis ſit, quæ ipſo iure citra ſententiam confeſsi exiſtimationem minuat, tum neceſſe ſit, ante litis conteſtationem offerri. Nam modò dictum eſt, qui paciſcitur aut ſoluit ante litem conteſtatam, eum non haberi pro confeſſo, quia confeſsio extraiudicialis eſt. Quicquid enim fit ante litem conteſtatam, hoc uidetur extra iudicium fieri[k]. Confeſsio autem extraiudicialis, plenè non probat[l]. Quare nec ſolutio quæ fit ante litis conteſtationem, ad deturpandum nomen efficax eſſe poteſt, cum pro confeſſo non habeatur qui ſoluit: poſt litem autem conteſtatam uult ſolutionem in huiuſmodi caſibus, non excuſare ab infamia, quia tum ſoluens pro iudicialiter confeſſo habetur[m]. In quibus uerò iudicatos demum nota ſequitur, ut fit in pleriſq;, ait licitã eſſe oblationem uſq; ad ſententiam. quæ diſtinctio Socini, etſi uero maximè uidetur conſentanea: tamen hodie pleræq; curiæ ſequuntur ſententiam Panormitani, tanquam æquiorem: nec idem in ſolutione, quod in tranſactione, depectioneúe ſtatuendum iudicant: eoq; arbitrantur, indiſtinctè offerentem, ante ſententiam periculo nominis liberari. Quin amplius puto, ſolutionem à condemnatione factam, interdum prodeſſe: ut quando ſententia per leuterationem aut appellationem ſuſpenſa eſt[n]. Nam ea pro ſententia non habetur[o]: idq; moribus etiam noſtris obtinet. Aliud etiam conſilium dat alibi Angelus[p]: ut quando dubitatur, utrũ reus offerendo infamiam euitare poſsit, an non, curet offerri pœnam per tertiam perſonam, ſine ſuo mandato. Nam tunc pro confeſſo haberi non poterit, ex alieno facto: & tamen ſolutio recipienda erit, quia à tertio etiam extraneo cuiuſq; debitum diſſolui poteſt: & id recipere creditor cogitur[q]. Et hanc tutiſsimam eſſe uiam, nonnulli arbitrantur[r]. Tertius modus eſt, ſi ante ſententiam reus paciſcatur aut tranſigat, autoritate iudicis impetrata[s]: aut citra iuſſum iudicis, adhibita proteſtatione, ſe tranſigere non quòd delictum confiteri intendat, ſed quò à uexatione litis ſeſe redimat. Ea enim proteſtatio excuſat, ut uolunt Dd.[t] Quartus modus eſt, ſi iudex recedat ab ordinaria pœna: quod fieri ex cauſa poſſe, diximus: & aliquam ſeueriorem reo imponat, quàm quę ex lege debeatur. Cenſetur enim cum exiſtimatione diſpenſaſſe, qui duriorem pœnam impoſuit[u]. Quintus eſt, ſi iudex expreſsim in ſententia exiſtimationem reo conſeruet, addita clauſula, ſe illud ex iuſta cauſa facere. Nam cum tacitè impoſita duriore pœna famæ conſulere poſsit, ut ſuprà dictum eſt: cur expreſsè idem non poſsit ex iuſta cauſa, nulla ratio eſt[x]. Sed hoc caſu cauſam in ſententia exprimere aut ſpeciatim, aut in genere debet, etiamſi aliàs ad id non cogatur[y]. Quia citra iuſtam cauſam, iudex damnatum reum ab infamia, contra legis diſpoſitionem liberare regulariter non poteſt[z]. Sextus modus eſt, ſi reus damnatus, à ſententia prouocet: & pendente appellatione, leuteratione, aut alio remedio ſententiam ſuſpendente, det operam interea ne ſubſequatur altera ſententia, ſed lis pereat per pactum, ſolutionem, aut alio quouis modo[a]. Septimus & ultimus modus eſt, ſi damnatus reus, & infamiæ ſubditus, per principem exiſtimationi priſtinæ reſtituatur[b].

DE PROCVRATORIBVS ET DEFENSORIBUS. Titul. III.

1 *Continuatio.*
2 *Vnde dictus procurator: quid ſit, quomodo ab alijs adminiſtratoribus differat.*
3 *Diuiſio & genera procuratorum.*
4 Conſ

a *uid. ſ. de iniur.*
b *tex. l. accepiam. C. de uſur. l. obſignatione. C. de ſolutio.*
c *d. l. ſi reus parat. 73. de procu. § fi. Inſt. de perp. et tempo. act.*
d *Bart. in l. ictus. 19. ubi. & h. t.*
e *l. quoniam. 5. h. t.*
f *l. poſt rem iud. de re iud. l. j. de confeſ.*
g *in c. cum te. ex̃. de ſen. ten. & re iud.*
h *l. 5. h. t.*
i *in reg. 179. fallent. 2.*
k *l. ædiles. §. item ſciendum. de ædilit. edict.*
l *ut tradunt Dd. in l. certum. 4. §. pen. de confeſsis. uide infrà illo tit.*
m *d. l. quoniam. 5. h. t. l. ad ſolutionem. 5. C. de re iud.*
n *bonus tex. 17. l. qui cũ natu maior. 14. §. pen. de bon. libert. Bal. in l. 3. nu. 4. C. eod.*
o *iuxta l. furti. in prin. h. t.*
p *in d. l. non potuit. 65. de furtis.*
q *l. ſoluendo. 41. de negoc. geſt. l. ſolutionem. de ſolution.*
r *Bart. Cepolla in caut. 12. per ea quæ traduntur à Dd. in c. teſtimonium. ex̃. de teſtibus.*
s *l. furti. 6. §. qui iuſſu. h. t.*
t *Iaſ. in l. tranſigere. 18. nu. 3. C. de tranſact.*
u *d. l. furti. l. quid ergo. §. pen. h. t. l. 3. & 4. C. eo. l. ordine. 15. ad municipal.*
x *Bart. in d. l. quid ergo. §. pœna. 5. h. t. Bal. & communiter Dd. in l. 3. C. eo.*
y *c. ſicuti. ubi Dd. de re iud.*
z *d. l. nõ potuit. de furt. d. l. ordine. 15. ad municip.*
a *Bald. in l. 3. nu. 3. et 4. C. eo. l. qui cum maior. 14. de bon. lib.*
b *l. ſolet. 10. h. t. Bald. in d. l. 3. nu. 3. et 4. C. eo. & in l. j. ac ll. ſeqq. C. de ſent. paſſ. & reſtit. Bart. in l. j. §. fin. ĩ. de poſtul.*

4 *Cauſa efficiens: qui procuratores dare, qui eſſe poßint, uel non poßint.*
5 *Materia: ad quas res gerendas procuratores conſtitui poßint, uel non.*
6 *Forma: quomodo, & quàm uariè conſtituatur procurator: deq; eius ſatiſdatione, & inſtrumento procuratorio.*
7 *Forma probandi mandatum procuratorium.*
8 *Finis & effectus: & de officio ac poteſtate procuratorum, item excuſatione, & actionibus quæ utrinq; dantur.*
9 *De interpretatione procuratorij.*
10 *Affinia.*
11 *Contraria: & quomodo reuocetur procurator, quid ei obijci poßit.*
12 *De defenſoribus, tractatio methodica.*

1 POſtquam dictum eſt de his qui poſtulare non poſſunt, uel propter edictum prætoris, uel propter infamiam, aut aliam cauſam: ſequens eſt uidere de ijs, qui pro alijs rectè poſtulant. Nam in iudicijs prima quæſtio eſt de procuratoribus: utrum uidelicet is qui alicuius nomine agit uel defendit, idoneus ſit procurator, an nõ ſit[a]. Sequitur igitur conſequenter titulus, de procuratoribus & defenſoribus. qui cum defenſores à procuratoribus ipſa inſcriptione ſecernat, par eſt nos idem diſcrimen retinere: & diſtinctè primùm de procuratoribus, tum de defenſoribus dicere.

2 Procurare, eſt pro alio aliquid curare: & procurator eodem modo dicitur, quo proconſul, proprætor, protutor, & ſi qua ſunt ſimilia, in quibus præpoſitio ſignificat aliquid pro alio ſeu alieno nomine adminiſtrari. Procurator igitur eſt, autore I. C.[b] qui aliena negocia, mandatu domini adminiſtrat. Qua in definitione omiſit genus, breuitatis cauſa, ut ſolent I. C. Subintellige autẽ genus, uidelicet eſt geſtor, ſeu adminiſtrator, ſeu curator, &c. Materia oſtenditur in uerbo, aliena negocia. nam in proprijs negocijs nemo ſibiipſi eſt procurator[c]. Vt enim res ſua nemini ſeruire dicitur[d], ita contrà nec quenquam rerum ſuarũ procuratorem aut ſeruum perhibemus. Hæc enim nomina & officia ſunt relatiua, quæ ad aliũ dominum reſpectum habent: ut una perſona, in eodem negocio, ſimul procurator, ſeruus & dominus eſſe non poſsit. Differentia autem eſt in uerbis, mandatu domini. Nam ſpecifica forma, qua procurator à defenſore, negociorum geſtore, tutore, curatore, adminiſtratore ciuitatis, & ſimilibus ſecernitur, eſt mandatum domini. Negociorum enim geſtor & defenſor, ſine mandato adminiſtrant: tutor uerò & curator, ac ſimiles, non domini mandatu, ſed publica autoritate uel teſtatoris, uel legis, uel magiſtratus. At procurator is eſt, qui mãdatu priuati domini adminiſtrat. Verbum autẽ adminiſtrandi, cùm denotat officium procuratoris, tum illud ab officio patronorum diſtinguit: quorum non eſt priuatim adminiſtrare negocia aliena loco domini, ſed pro aliena cauſa publicè dicere, & aduocare, ſeu (ut loquuntur) ius partis allegare[e]. Diſtinguit idem uerbum, procuratorem à nuncio. Nam adminiſtrare propriè ſignificat, loco ſeu iure domini negocium gerere[f]. Hoc autem modo procurator adminiſtrat[g], nuncius non item. Quia nuncius nõ loco domini aliquid gerit, ſed ut nudus miniſter, penes quem non eſt ius adminiſtrandi, ſed ſolummodo nudum factum exequendi: quiq; uelut inſtrumẽtum ſeu organum aliquod interuenit[h], & (ut inquit Spec.[i]) uice epiſtolæ fungitur.

3 Procurator autem conſtituitur aut uniuerſorum bonorum[k], aut certæ alicuius rei uel litis, negocijue[l]. Hic ſpecialis[m], ille uniuerſalis procurator dici ſolet, nonnunquam etiam generalis[n], aut procurator cum libera adminiſtrandi poteſtate[o]: quem legitimum Cic. pro Cæcinna uocat: qui maiorem ac liberiorem tractandæ rei poteſtatem habet, quàm procurator generalis[p]. Rurſum procurator alius conſtituitur in rem alienam, alius uerò in rem utilitatemq; ſuam: qui quidem alienum negocium (nam proprij, ut dictum fuit, nemo procurator eſt) mandatu domini gerit, ſed ad ſuum tamen emolumentum[q]: ut eſt is cui dominus aut uendit, aut quoquo modo actiones cedit[r]. Tertiò, alius dicitur eſſe procurator iudicialis, qui lites alienas in iudicio perſequitur: alius uerò extraiudicialis, qui extraiudicialia negocia procurat[s]. Vltimò, quidam dicuntur ueri procuratores, quidam falſi[t]. Falſus autem procurator multis modis dicitur: ut qui nullum habet mandatum, aut qui mandatum quidem habet, ſed reuocatum, aut alio quouis modo extinctum, puta morte, &c. aut qui mandatum quidem exhibet, ſed ad propoſitum impertinens: puta ſi oſtendat generale mandatum, in cauſa in qua requiritur ſpeciale[u]: item cuius mandatũ eſt inſufficiens, puta ab eo qui mandare non poteſt, datum: uel qui quidem procurator conſtitutus eſt, ſed nondum mandatum exercendi officij[x] accepit.

4 Efficiunt autem & conſtituunt procuratorem aut iuſſum iudicis, qui (ut uolunt Dd.) petentibus procuratores ipſe conſtituit[y] (quanquam edictum illud non de procuratoribus,

g a ſed

a *l. licet. 24. C. eo.*
b *l. j. h. t. Spec. in rub. eo. num. 1.*
c *l. licet. 42. §. is qui. h. t.*
d *l. in re. 26. de ſer. urb. prædio. l. uti frui. 5. ſi uſuſfr. pet.*
e *uide in tit. C. de poſtulando. & de aduoc. diuerſ. iud. & in l. rem non nouam. §. patroni cauſarum. C. de iudic.*
f *tit. de adminiſt. tut. de admin. rer. ciuit.*
g *l. nulla. 23. C. eod.*
h *l. ſi pupilli. 6. §. uer. ubi gl. de neg. geſt. Dd. in l. j. C. per quas perſo. nob. acqui. & in l. j de acqui. poſſeſſ.*
i *Spec. de procurat. §. ult. num. 5.*
k *l. mandato. 60. h. t.*
l *l. j. h. t.*
m *l. procurator. 58. uerbo, generaliter. h. t. c. 5. de procurat. in 6.*
n *d. l. procurat. 58.*
o *d. l. procurator. 58. h. t.*
p *l. mandato. 60. l. procura. 63. h. t. c. 4. §. fi. eod. lib. 6.*
q *l. ſeruum. 33. §. fin. h. t.*
r *l. procuratore. 55. l. ſi quis. 3. t. h. t.*
s *l. ſeruum. 33. h. t.*
t *l. licet. 24. C. eod. l. falſus. 19. C. de furt. l. licet. 56. de iudic.*
u *c. 5. de procurat. in 6.*
x *uide poſt gl. Bart. Bal. et Salic. in l. falſus. 19. C. de furt. & Iaſ. in l. licet nu. 4. & 5. C. eo.*
y *l. j. §. 1. ubi glo. & Dd. ff. de poſtul.*

ſed aduocatis & poſtulatoribus loquatur:) aut conſenſus priuatorum & ratificatio, quæ pro mandato eſt[a]. Nam conſtituuntur procuratores, uoluntate mutua & conſtituentis, & conſtituti, quaſi per mandatum[b]. Ac ſi rem uerè putare uolumus, hic contractus in mandatum incidit, ex eoq; mandati oritur actio[c]. Quinam autem procuratores cõſtituere poſſint, facilè ſciri poterit, ijs cognitis, qui procuratores dare prohibentur. nam hoc edictum prohibitorium eſt. Qui igitur non prohibetur dare, illi conſtituendi procuratoris intelligitur facta poteſtas[d]. Procuratorem igitur conſtituere non poteſt excommunicatus[e], pupillus, item minor qui curatorem habet, niſi tutore uel curatore authore[f]. Quòd ſi porrò minor curatorem non habeat, ſicuti habere non cogitur extra iudicium[g], tum procuratorem ad extraiudicialia[h] negocia conſtituere poteſt: ad iudicia uerò, litesq; perſequendas, non item: quia ipſe legitimam perſonam ſtandi in iudicio, abſq; curatore non habet[i], tantum abeſt ut alium ad id legitimare poſsit. quod & in mulieribus iure Sax. receptum eſt[k]. Syndicus quoq; uniuerſitatis, item tutor uel curator procuratorem dare non poſſunt in litem, antequam lis ſit conteſtata, ſed tantum actorem[l]: quia ſyndicus uel tutor nõ eſt dominus litis, ante conteſtationem[m]. Nemo autem procuratorẽ dare poteſt, niſi qui eſt litis ſeu rei dominus[n]. Ab ea uerò conteſtata & hi & ipſi procuratores quamuis ſubſtituti, tantum alium dare ac ſubſtituere poſſunt[o]. Filiusfamiliâs extra iudicium procuratorẽ dare poteſt ad negocia, quia & contrahere poteſt, quemadmodum & ſeruus. in iudicio uerò procuratorem dare nequit ſuo nomine, quia nec agere poteſt: quibuſdam caſibus exceptis, ut actione iniuriarum, & ſimilibus[p]. Statu liber qui de ſtatu ſuo litigat, rectè procuratorem dat. neq; enim pro ſeruo habendus eſt, quandiu de ſtatu ſuo litigat[q]. Ab hoſtibus captus procuratorem dare nequit, ſed tantum actorem aut curatorem: quia quamdiu in hoſtium eſt poteſtate, ſui iuris non eſt, nec rerum ſuarum dominus[r]. Mutus & ſurdus eo modo procuratores dant, quo dare poſſunt, uidelicet nutu, uel ſcriptura[s]. Plures quoq; ſimul agentes aut defendentes, unum procuratorem conſtituere poſſunt: non tamen plures cohæredes, inter ſe familiæ herciſcundæ iudicio contendentes. Hic enim propter adiudicationes & condemnationes quæ inuicem geri debent, unus procurator omnium nomine recipi non poteſt[t]. Sunt etiam qui inuiti dare procuratores in iudicio cogantur, ut illi qui per ſe litigare non poſſunt: cuiuſmodi ſunt perſonæ illuſtres[u], & iure noſtro Saxonum, mulieres: quæ in iudicio neq; agendo, nec defendendo, abſq; tutore litis, ad hoc à iudice conſtituto, conſiſtere poſſunt[x]. Quanquam pro coniugatis plerunq; maritus (uelut legitimus iure Sax. curator) præſtita de rato cautione admittatur[y]. Qui nam autem dari procuratores poſsint uel non, eâdem regula quam antè poſuimus, diiudicari poteſt. Nam quicunq; non prohibetur dari, is id officij ſuſcipere poteſt[z]. Dari autẽ in iudicio procuratores non poſſunt minores: quia propter beneficium reſtitutionis quod habent, idonei non uidentur eſſe[a], nec habent legitimam perſonam ſtandi in iudicio[b]: unde & in proprijs, per curatorem litigare coguntur[c]: tantum abeſt, ut alienas lites perſequi rectè poſsint[d]. Feminæ quoq; indiſtinctè in iudicijs dari procuratores prohibentur: cùm quia uirile officium eſt procurare, & alienum à pudore illius ſexus[e]: tum quoniam quædam interceſsio in procuratione iudiciali qua alienæ rei dominus fit procurator, & periculum ſubit, ineſt[f]. In interceſsionibus autem, mulieres non cenſentur idoneæ, quia per S.C. Velleianum obligationi eximuntur[g]. Nonnunquam tamen iure ciuili ex decreto cauſa cognita admittuntur: ut ſi cauſam agant ſuam[h], aut pro parentibus liberiſue intercedant, nec quenquam præſtò habeant qui eorum nomine alioqui ſe offerat[i]. Sed iure Saxonum ne his quidem caſibus admittuntur. Nam nõ habentibus tutorem aut interceſſorem, iudex ipſe conſtituit[k]. Milites quoq; in aliena cauſa, procuratoris officium ſuſcipere, etiam uolente aduerſario uetantur[l]: ne uidelicet à publico iure militiæ, per priuatorum negocia auocentur, niſi in rem ſuam, aut ſuæ cohortis nomine[m] agere inſtituant. Item & decuriones, alijq; digniores (quia uile procuratoris officium eſt[n]) medici & profeſſores[o]: ſeruus, alia ratione, quia perſonam ſtandi in iudicio legitimam non habet[p]: quanquam extraiudicialibus rectè præficiatur, ut & minor, mulier, & ſimiles[q]. item & furioſus, quia conſenſu caret[r]. Filius porrò familiâs dummodo maior 25. annis, indiſtinctè tam in iudicio, quàm extra iudicium, ſiue ad agendum, ſiue ad defendendum, rectè procurator conſtituitur[s]. Mutus & ſurdus, ad negocia procuratores dari poſſunt: ad litem perſequendam, nequaquam[t]: quia nec poſtulare poſſunt[u]. Infames autem an procurare poſsint, uariè diſputatur. Verius uidetur olim nec dare neq; dari procuratores

a Myſing. Obſer. 44. Cent. 1. uide gl. & Dd. in l. ſi pecuniam. 9. C. de negot. geſt.
b glo. in l. mutus. 43. in prin. ad uerb. procedere. h. t. alleg. ad hoc l. ſ. ff. mand. l. filiusfam. 8. §. inuitus. §. fin l. 2. in uerb. quia cõſenſus ab eſt. h. t.
c l. ſi procur. 8. ff. mãd. l. licet. 43. §. ea. h. t.
d l. mutus. 43. §. 1. h. t.
e c. fin. ex. eod.
f l. neq;. 11. C. eo.
g uide inſtit. de curat.
h d. l. mutus. 43. §. is qui. 3. h. t.
i in prin. Inſt. de curat.
k Land. lib. 1. art. 45.
l l. nec ciuitatis. 64. h. t. l. neq;. 11. l. nulla. 23. C. eo.
m d. l. neq;.
n gl. in d. l. neq;.
o d. l. neq; Myſing. Obſeruat. 43. Centur. 1.
p l. filiusfamiliâs. 8. h. t. l. non eo. 14. C. eo.
q d. l. ſeruum. 33. h. t.
r l. ab hoſtibus. 15. ex quib. cauſis maio.
s l. mutus. 48. h. t.
t l. licet. 42. §. pen. h. t.
u l. pen. cum auth. ſeq. C. eod.
x Chil. in prac. c. 22. per tex. lib. 1. art. 42.
y l. maritus. 20. C. eo.
z d. l. mutus. 43.
a l. exigendi. 12. C. eo. ubi Iaſ. nu. 19. & 20. dicit hãc eſſe communẽ. & in l. neq;. nu. 3. C. eo. tit. 1. Panor. in c. iniuſtè. 14. ex. eo.
b l. 1. & 2. C. qui legit. perſon.
c in prin. Inſtit. de curat. l. 2. C. de accuſat. l. 4. de his qui accuſ. poſſ.
d l. fin. C. de legit. tutor. §. item maior. 4. Inſti. de excuſat. tutor.
e l. alienam. 19. C. eo.
f l. nõ diſtinguemus. 22. §. 1. de recept. arbit.
g d. l. non diſtinguemus. §. 1. & tot. t. ff. & C. ad S.C. Velleianum.
h l. 4. C. eo. uide Cuiac. ad Paul. lib. 1. tit. 2.
i l. feminae. 41. h. t. l. libertus. §. 1. de neg. geſt.
k gl. lat. art. 45. lib. 1.
l l. militem. 7. l. qui ſtipendia. 9. C. eo. l. filiusfam. §. ueterani. h. t.
m d. l. filiusfam. §. ueterani.
n l. ſi quis. 16. l. ſi quis. 34. C. de decu. li. 10.
o Spec. de procu. §. 1. nu. 35.
p d. l. ſeruum. l. ſ. & to. t. C. qui legit perſon. ſtan. in iud. non hab.
q uid. I. de inſtit. act.
r d. l. 2. h. t.
s l. filiusfamil. 8. in prin. h. t.
t l. mutus. 43. h. t.
u l. ſ. §. 2. ff. de poſt.

res potuiſſe[a]. quod poſtea Iuſtin.[b] ſuſtulit. Communis itaq; concluſio eſt, iure ciuili infames procurare poſſe[c]: quia pro ſe, & alijs quibuſdam poteſt poſtulare[d]. Nec obſtat, quòd infames ab omnibus honoribus & dignitatibus arceantur[e]. Nam procuratoris officium non eſt dignitas, ſed onus[f]. & à plerisq; pro uili, contemptibiliq; functione habetur[g]. Iure autem Pontificio diſtinguitur, ut pro Eccleſiaſticis perſonis infamis procurator non admittatur, ſed tantum pro laicis & ſecularibus[h]. Rei[i] quoq; cauſæ capitalis, & redemptores alienarum litium[k], item excommunicati[l], procuratoris officiũ ſubire non poſſunt, ut nec (alia tamen ex cauſa) fiſcus, aut uniuerſitas, aut ciuitas[m]: ne uidelicet potentia aut gratia in re priuata, alterutrius partis cauſam reddant deteriorẽ. Vnde quæri ſolet, an ſyndicus uniuerſitatis, priuatorũ etiam lites procurare poſsit: præſertim cum totam repræſentet uniuerſitatẽ[n]? Et puto poſſe: quando non ut ſyndicus agit aut defendit, nec totam uniuerſitatem repræſentat, ſed interuenit ut procurator priuati. Extra enim ſui officij fines, nihil aliud eſt quàm perſona priuata[o]: niſi aliunde, gratia eius aut potentia oſtendi poſsit eſſe formidoloſa[p]. Nec id nouum eſt, propter diuerſos rerum ac perſonarum reſpectus[q]. Abſens dari procurator poteſt[r], quia conſenſu conſtituitur. Quæ autem ſunt illius generis, illa etiam inter abſentes per nuncium aut epiſtolam rectè peraguntur[s]: dum tamen abſens aut ſciat ſe dari procuratorem, aut cõſtitutionem habeat ratam, poſtquam ſcire cœpit: ut ſi mandato, literisq; procurationis acceptis acquieſcat[t], neque de diſſenſu ſuo proteſtetur[u]. nam inuitus, & qui diſſentit, procurator dari nequit[x]. Inuitus autem is eſt, qui neq; dicto nec facto aliquo aſſenſum ſuum oſtendit[y]. Dominus in re ſua procurator dari nequit, quia tollitur relatio inter procuratorem & dominum neceſſaria; niſi detur reſpectu iuris, quod tertius in re ſua habet: ut ſi debitor dominus rei oppignoratæ, à creditore detur procurator in cauſa hypothecaria, aut maritus ab uxore in cauſa dotalitij, quod uxori in bonis mariti proprijs conſtituitur[z]. Vnius etiam litis plures eſſe procuratores poſſunt[a], ita tamen ut in ſolidum, (quod non præſumitur[b]) aut ſaltem coniunctim omnes dentur. Nam per partes conſtituere procuratores non licet: ne in plures aduerſarios, altera pars cum incommodo diſtrahatur[c]. Verbi gratia, ſi ab aliquo petantur centum, non poteſt reus procuratores plures dare, quorũ alius 20. alius 30. alius 50. defendat nõ deberi[d]. Is enĩ qui reipub. cauſa abfuturus eſt, aut initurus Magiſtratum, aut qui perpetuo morbo tenetur, & deniq; omnis is qui inuitus iudicium pati non cogitur, idoneus procurator non eſt, & repudiari poteſt[e]. Poſtremò ſciendum eſt, coniunctas perſonas pro conſanguineis, item maritum pro uxore, etiam ſine mandato procuratores eſſe poſſe, dum tamen de rato caueant[f].

5 Quod ad materiã attinet, eadẽ regula teneatur quæ ſuprà tradita eſt: uidelicet omnibus cauſis & negocijs adhiberi procuratorẽ poſſe, niſi quid disertè exceptum ſit: eſt enim hoc edictum prohibitoriũ[g]. Quodcunq; igitur non inuenitur prohibitũ, id intelligi debet conceſſum[h]. Procurator ergo, qui, uelut curator non perſonæ, ſed rebus datur[i], aut omnium bonorum conſtitui poteſt, aut alicuius partis extra iudicium[k], ueluti curator[l]. In iudicio uerò aut omnium litiũ, aut unius rectè procurator datur: totius tamen, non partis alicuius[m]. Ab hac regula excipiuntur eæ cauſæ, quæ per procuratorẽ agitari non poſſunt: ut ſunt iudicia publica, in quib. procurator alieno nomine nõ admittitur, neq; ad agendũ, neq; ad defendendũ[n]: item non publica, quæ tamen criminalia ſunt, & eiuſmodi, ut pœna ſupra relegationẽ poſsit damnato imponi[o]. Quod tamen limitant Dd. niſi pro abſente reo nõ principalis, ſed abſentiæ cauſa defendatur[p]: aut niſi quis ſuã ſuorumq; iniuriã perſequatur[q]: aut actio criminalis ciuiliter ſit inſtituta, puta ad pœnã pecuniariã, ſicuti de criminib. omnib. aut criminaliter aut ciuiliter agi poteſt[r]. Et hæc quidẽ iure ciuili obtinẽt. Moribus aũt noſtris, à parte accuſatoris indiſtinctè procurator admittitur, ſiue agat criminaliter, ſiue ciuiliter: quia iure Saxonum accuſator non tenetur ad pœnã talionis, ſicuti iure ciuili: ſed tantũ ſumptus præſtat, & mulctam pecuniariam, ſi in accuſando defecerit[s]: ut nulla cauſa ſit, quamobrem procurator non ſit admittendus. Sed an in cauſis & iudicijs famoſis procurator iure ciuili

g 3 recipiatur?

a Paul. lib. 1. tit. 2.
b §. ult. Inſt. de except.
c §. fin. Inſt. de except.
d d. l. ſ. §. fin. cum ſeqq. ff. de poſtul.
e l. 2. C. de dig. lib. 12. l. ſ. C. de infa lib. 11.
f ut ait gl. in l. 2. in fin. C. de dig. lib. 12. & Panor. in c. Imperatorum. num. 9. in fin. de iuram. calum.
g l. ſi quis procurationẽ. ubi gl. Bart. Ang. & alij hoc notãt. C. de dig. lib. 12. Dyn. in c. infamibus. in fin. de reg. iur. in 6. Panor. in c. poſt ceſsionem. num. 2. de probat.
h ut poſt multã diſput. concludit Panor. in d. c. Imperatorum. nu. 9. de iuram. calum. quod latiſsimè pro ſuo more exequitur Tiraquellus in tract. de nobilitate. c. 30. nu. 2. cũ multis ſeqq.
i l. reum. 6. C. eo.
k l. litem. 15. C. eo. l. ſi contra. eo. C. mand.
l c. intelleximus. de iud. c. prudentiam. §. ſexta. de off. delega.
m l. 3. & tot. t. C. ne fiſc. uel priuat.
n l. ſ. qđ cuiuſq; uniuer. Dec. in l. factum. 131. de reg. iur. Pano. Dec. in c. ſi quando. de off. del. tex. in l. fin. cum ibi not. de iuriſd. Card. in cle. 1. § fin. de cel. miſſ.
p tot. tit. C. Ne liceat potent. cum ſequent.
q l. tutor. de his quib. ut indignis. Euerbard. in locis legalibus. in loco de tanquam, ſeu de reſpectiuis.
r l. ſ. in fin. h. t.
s l. 2. de pact. l. ſ. in fi. de contrah. emp.
t fac. l. ſi procuratorem. 65. h. t.
u Clement. 1. ubi Zab. de procur. Bart. in l. quo enim §. fin. ff. rem rat. hab. Iaſ. in l. quæ dotis. nu. 90. ff. ſolut. matr.

Felin. poſt Panor. in c. nónne. nu. 10. de præſumpt. x l. filiusfam. 8. §. 1. h. t. y l. filiusfam. 8. §. 2. ubi gl. h. t. l. inuitum. 17. C. eo. uide Felin. in d. c. nónne. Bart. & Iaſ. in d. l. quæ dotis. z l. licet. 42. §. is cui. 3. h. t. a l. ſi quis. 31. §. 1. h. t. b Myſing. Obſer. 47. Cent. 1. c l. 3. famil. hercisc. d l. non tamen. 38. h. t. e l. neq; 54. h. t. f l. Pomponius. 40. §. fin. h. t. l. maritus. 21. C. eo. g l. mutus. 43. h. t. h l. cum prætor. 12. de iudic. i l. in copulandis. 8. c. de nup. k l. ſ. h. t. l in princip. Inſt. de curat. m iuxta d. l. non tamen. 38. h. t. Myſing. Obſeruat. 46. Centur. 1. n l. pen. §. fin. de pub. iudic. l. 2. 3. & 5. C. de ijs qui accuſ. poſſ. o l. ſ. Ang. per al. cauſæ app. Dd. in d. l. pen. §. ad crimen. latè Marant. poſt Specul. part. 4. diſtin. 1. num. 35. in pract. p l. abſens. 71. h. t. Bart. poſt gl. & Dd. in l. ſ. ſ. Ang. al. cauſæ app. latè Marant. in Specul. aur. part. 4. diſt. 1. num. 42. q Bart. in d. l. licet. 42. in prin. h. t. Mar. præall. loco. num. 41. de quo tamen uide l. non cogendum. 42. §. 2. h. t. c. tuæ. de procurat. r l. unic. C. quando ciuil. act. præiud. cum Bart. in l. 1. & 2. de priuat. delict. s ut tradit Chil. c. 47. Fach. diff. 41. Reinhar. diff. 38. pœnal. per art. 68. lib. 1. & art. 5. lib. 2.

recipitur: non enim uidetur, quia capitalibus hæc comparantur[a]. coq; I.C. in cauſa ſuſpecti tutoris, quæ famoſa eſſe poteſt, procuratorẽ non facilè eſſe admittendum dicit[b]: & in cauſa iniuriatũ, lex probibet admitti, niſi perſonæ illuſtres litigent[c]. At contrà Paulus[d], in iniuriarum actione, quæ ex lege Cornelia deſcendit, procuratorem admittit: & ſuprà[e] dictum eſt, aliquẽ alieno nomine de cauſa famoſa poſſe damnari: puta procuratorio, tutorio, &c.[f] Ex quo intelligi licet, in his iudicijs alieno nomine rectè iudiciũ ſuſcipi. Sed hæc, diſtinctione ſuperiore adhibita, rectè conciliantur. Nam ubi certa pœna famoſis actionibus conſtituta eſt, aut certa pœna petitur quæ minor ſit relegatione, in his procurator recipitur[g]. Vbi autẽ pœna arbitraria eſt, ſicuti cũ de ſuſpecto tutore quæritur: aut cum agitur actione iniuriarũ prætoria, & incerta pœna poſtulatur: ibi procurator repudiare debet[h]. Nam pœna arbitraria, pro ratione circumſtãtiarum augeri poteſt & minui, & etiam uſq; ad pœnam mortis extendi: ut eſt communis cõcluſio[i]. Quare non mirandum eſt, ſi in his procuratoribus locus non ſit. Nec uerò huic diſtinctioni aduerſatur quod ſuprà dictum eſt, cauſam famoſam capitali comparari. Nam hoc non ſimpliciter uerum eſt: ſed ſecundum quid, puta in delatione iuramenti, & conſimilibus. In hac certè quæſtione locum habere non poteſt: an enim procurator admittendus ſit, non grauitate & qualitatę cauſæ æſtimamus, ſed qualitate pœnæ quæ ex condemnatione ſequitur, & eſt eiuſmodi, ut procuratori imponi aut poſſit, aut non poſsit. Iure tamen Saxonum, iniuriarum cauſa procuratorem ab utraq; parte indiſtinctè recipit: quia hoc iure iniuriarum pœna non eſt arbitraria, ſed pecuniaria: & quidem certa, uidelicet 30. ſolidorum[k]. In popũlaribus cauſis an procurator recipiatur, diſtingui ſolet: ut actor quidem eum dare non poſsit, quia publica, non ſua cauſa eſt, niſi principaliter ſuam iniuriam perſequatur: pro reo autem alius rectè interueniat, quia priuatam cauſam, hoc eſt pecuniariam, quæ iſtis actionibus peti ſolet, tuetur[l]. In interdicio de liberis exhibendis, procurator non admittitur ex parte agentis: non quòd actio criminalis ſit, ſed quia perſonalis. Datur enim ſoli patri, quando in id agatur, ut abducere liberos liceat: quod ius ſolius eſt patriæ poteſtatis. His igitur cauſis exceptis, in omnibus reliquis procurator admittitur ab utraq; parte[m], tam pecuniarijs[n] quàm liberalibus[o]: nec intereſt, utrum ad litem futuram, an præſentem & inchoatam[p]: utrum in prima inſtantia, an in ſecunda detur[q].

Quod ad formam conſtitutionis attinet, procuratorẽ conſenſu cõſtitui, ſuprà dictũ eſt. 6
Conſtituitur aũt cõſenſu aut expreſſo, aut tacito. Expreſſo, ut per pactum[r], aut per nunciũ, uel literas[ſ], aut per ratihabitionem[t]. Tacito, ut cum dominus præſens patitur alium ſuam cauſam agere[u]: aut cum mulier permittit marito, ſuorum negociorum curam[x]: aut quando procurator datus, mandati iuſſum uel literas recipit, neq; contradicit[y], aut cum inſtrumenta cauſæ principalis, hoc eſt, quibus cauſa inſtrui ac probari poteſt, traduntur[z]. Conſtituitur autem procurator tam præſens & coràm, quàm abſens (ut dictũ eſt) per epiſtolã uel nuncium[a]: item uel in præſens (hoc eſt, ut ſtatim gerat officium:) uel in diem, ut poſt calendas Iunij: uel ad diem[b], ut uſq; ad annum: uel ſub conditione[c], ut ſi Titius litem mouerit. Poteſt etiam procurator conſtitui aut generaliter ad omnia negocia, aut ſpecialiter ad certam cauſam[d]: item cum clauſula cũ libera, hoc eſt, adiecta poteſtate plena & libera pro domino agendi, faciendi, adminiſtrandi ea omnia, quæcunq; ipſe dominus in cauſa agere facere coràm poſſet[e]. Procurator item uel in iudicio, uel extra iudicium conſtituitur. In iudicio quidem ex parte agentis, ſi dominus mandatum actis inſinuet: hoc eſt, literas mãdati offerat iudici, aut mittat, & ad acta redigi curet: aut ſi ipſe coram iudice procuratorem eligat, eiusq; perſonam confirmet, & ſe ratum habiturum quicquid ille geſſerit, polliceatur & caueat[f]. Nam hæc promiſsio de ratihabitione, in omni mandato & procuratoris conſtitutione eſt neceſſaria[g]. Extra iudicium uerò actor conſtituere procuratorem poteſt, aut corã notario & teſtibus: aut, ſi is haberi nequit, literis, priuato uel (quod firmius eſt) publico ſigillo conſignatis[h]. Et hoc caſu quando ita de mandato conſtat, non cogitur procurator cauere rem ratam dominum habiturum. Vbi enim mãdatum certum eſt, ratihabitio nunquã eſt ne-

a l. iuſta. ubi gl. de manumiſ. uindict. gl. in §. ſuſpectum. ad uerb. ob culpam. Inſtit. de ſuſp. tutorib. iatiſ. Iaſon. in repe. l. admonendi. num. 278. de iureiur.
b l. nõ ſolũ. 29. §. fi. h. t.
c l. fin. C. de iniur.
d in l. licet. 42. h. t.
e ad tit. de his qui notantur infamia.
f l. furti. 6. §. ſi quis alieno. 3. de his q not. infa.
g in d. l. licet.
h Maran. de iud. parte 4. diſt. 1. nu. 25. et 37.
i in l. ſacrilegij. ad l. Iul. pecul. per gl. & Dd. in §. in ſumma. uerb. extraordinaria. Inſtit. de iniur. l. j. de ext. crim. ubi hac de re latiſsimè Maran. in diſput. 3. et in Spec. aur. parte 4. diſt. 1. nu. 53. Bald. in c. t. §. iniuria. de pac. iur. fir. Bart. in l. ſi. ubi pup. educ.
k uide tit. de iniur.
l l. licet. 42. in prin. l. non cogendum. 45. §. qui ita. 2. h. t. l. 5. de popularib. act.
m d. l. mutus. 42. h. t.
n l. fin. C. eo.
o l. ſeruum. 33. §. cum. l. ſed & hæ. 35. §. 1. h. t.
p l. 3. l. q proprio. 46. h. t. l. nihil. 20. C. eo.
q l. 2. l. inuitus. 17. C. eo.
r in l. j. i. ſed hæ. 35. h. t.
ſ l. j. in fin. cum l. ſeq. h. t. iunc. l. 2. de pact. et l. j. §. mandati.
t l. in cauſæ. 27. l. licet. 58. h. t. Myſing. Obſer. 44. Cent. 1.
u l. qui patitur. 18. §. mãdat.
x l. maritus. 21. C. de procurat.
y Clem. t. de procur. l. ſi procuratorẽ. 65. h. t.
z l. ſi mulier. 11. ubi Bal. nu. 2. C. de pact. conuent. Rom. ſing. 637. incip. per productionem. & conſ. 446. in fin. Andreas Sicul. latè in cap. coram. in

princip. de off. deleg. & Alc. in tractatu præſumpt. reg. 1. præſu[illegible] 33. num. 4. a l. 1. & 2. l. 5. & 6. l. ſeruum. 33. h. t. l. j. ff. mandat. b l. 3. h. t. Specul. de procurat. §. renum. num. 13. c l. 3. h. t. d l. mandato. 60. h. t. e. qui generaliter. 5. in princip. eo. lib. 6. e d. l. mandato. 60. l. procur. 63. h. t. c. 4. §. fin. eod. lib. 6. Bart. in l. creditor. 60. §. Lucius. ff. mand. & in l. procurat. 58. h. t. in l. 3. §. ſi ego. de oper. nunc. in l. 2. ad Trebell. gloſ. in c. per tuas. & c. ex parte. de arbit. per text. in c. cum contingit. de tranſact. in c. cum dilecti. de relig. dona. & l. j. de off. procurat. Cæſar. Bald. in l. ſi procurato. C. de procurat. & in c. 1. §. nomina. in fin. de pace conſtant. ubi tradunt, quomodo procurat. cum libera conſtituatur. f §. ſin autem. Inſtit. de ſatiſdat. g l. ſi procuratorem. 65. (ubi Bart. & Dd.) h. t. Specul. in tit. de procuratore. §. ratione formæ num. 13. & 19. h d. l. ſi procuratorem. 65. ubi Bartol num. 3. Specul. præalleg. loc. num. 8. 9. per l. pen. §. fin. de pignor.

eſt neceſſaria [a], niſi defenſionis fortè nomine [b]. Quòd ſi porrò nullum omnino exhibere mandatum poteſt, tunc ne offerens quidem cautionem, inuito aduerſario, niſi pro coniuncta perſona [c] recipitur. Sin autem probabiliter dubitetur, utrum quis mandatum habeat an non, hoc caſu cum cautione de rato admittitur [d]: ut ſi proferat in iudicio mandatum aliqua ex parte mutilum, aut inſufficiens [e]. Moribus tamen Saxonum, uno caſu indiſtinctè procurator ſatiſdare cogitur, non quidem de rato, ſed de expenſis & reconuentione: uidelicet ſi principalis actor, bona immobilia in loco iudicij non poſsideat [f]. Procurator autem rei, eodem modo aut in iudicio aut extra iudicium conſtituitur, ſed adhibita ſatiſdatione iudicatum ſolui [g]: eoq; nomine hypothecam ſuorum bonorum ſupponere pignori reus debet [h]. Quòd ſi ipſe principalis hanc ſatiſdationem non præſtiterit, ad eam indiſtinctè compellitur procurator: nec antè recipitur, quàm caueat de iudicato ſoluendo [i], etiamſi apud acta fuerit conſtitutus [k]. Nec enim rectè cautum eſſet de executione aduerſario, ſi neq; à domino, nec à procuratore eiuſmodi ſatiſdatio præſtaretur. Vnde nata illa regula, neminem in re aliena idoneum eſſe defenſorem, qui non ſatiſdet de iudicato ſoluendo [l]. Sed hæc cautio, moribus Saxonum neq; à domino, hoc eſt, reo principali, nec ab eius procuratore peti præſtariq; ſolet [m]. itaq; ſufficit etiam à parte rei, uel mandatum idoneum exhiberi, uel iuxta diſtinctionem in procuratore actoris ſuprà poſitam, caueri de rato.

7 Porrò quod ad formam inſtrumenti procuratorij attinet, continere illud debet nomen conſtituentis, & procuratoris conſtituti: item contra quem, in qua cauſa, coram quo iudice, & ad quos actus procurator conſtituatur [n]. item ſolent præcipui actus exprimi: puta ad agendum, offerendum, aut recipiendum libellum, excipiendum, litem conteſtandum, producendum teſtes, audiendum ſententiam, &c [o]. Et quoniam nonnulla ſunt quæ ſpeciale mandatum requirunt, nec in generali mandato comprehenduntur [p]: ut ſunt iuramentum deferre, referre, præſtare [q], tranſigere, paciſci, petere in integrum reſtitutionem, & ſimilia [r]: ideo qui plenum liberumq; dare uult mandatum, aliqua horum in inſtrumento ut exprimat neceſſe eſt: puta, Concedo poteſtatem iuramentum deferendi, &c. ac poſtea ſubijcienda generalis clauſula: Et omnia reliqua agendi, quæ ipſe dominus præſens agere, facere poſſet [s]. Illud etiam ſciendum eſt, in omni inſtrumento procuratorio inſerendam eſſe clauſulam, ratum haberi quicquid procurator geſſerit [t]: nec ſufficere ita poni, quicquid legitimè geſtum fuerit. nam dominus ſemper cauillari poſſet, non legitimè geſtum eſſe [u]. Item, annum & diem conſtitutionis inſtrumento inſerendum [x]: & aliquo ſigillo, publico uel priuato, illud eſſe ſignandum [y]: & in ſumma, ſtylum illius curiæ ubi procurator conſtituitur, ſeruandum eſſe [z]. Nihil uerò intereſſe, utrum inſtrumentum procuratoris conſtituatur in prima perſona: ut, Ego talem conſtituo. an in tertia: ut, Titius conſtituit, &c [a]. item, utrum uerbis præteritis, an præſentibus [b]. Quod ad probationem uerò procuratorij mandati attinet, illud probatur aut inſtrumentis, aut teſtibus, aut præſumptione. Inſtrumentis, uel publicis uel priuatis [c]: ut cum per acta publica, aut inſtrumentum à notario uel domino confectum, de mandato docetur [d]. Teſtibus: ut quando coram duobus aut pluribus dominus procuratorem conſtituit, qui poſtea teſtimonium de mandato perhibent [e]. Cum enim mandatum quo procurator conſtituitur, ſolo contrahatur conſenſu [f]: & nudis uerbis, h. e. abſq; ſtipulatione [g]: ſequens eſt, ut ſicut geri coram teſtibus hic contractus poteſt, ita & poſsit per teſtes probari [h]. Præſumptione probatur mandatum, ex coniunctione ſanguinis [i]: item ſi conſtet dominum eſſe præſentem, neq; contradicere procuratori agenti [k]: ſi proferantur inſtrumenta principalis negocij, quæ nemo ſine mandato alicui ceſſurus præſumitur [l].

8 Finis procuratorij mandati eſt, ut quia rebus ſuis domini ſupereſſe ipſi aut nolunt aut non poſſunt, eorum negocia per alios ad id idoneos rectè expediantur [m]. Procurator datur aut ad agẽdum, aut ad adminiſtrandũ: & uel ad lites omnes, uel ad ſpeciem unam [n]. Cuius rei utilitas, & publicè & priuatim latiſsimè patet. Vnde I. C. inquit, etiã publicè intereſſe, ut abſentes defendantur [o]. Effectus autem ſuſcepti mãdati procuratorij hic eſt, ut qui ſuſcepit, etiam inuitus abſoluere & exequi mandatum autoritate Magiſtratus cogatur. prætor enim ſe coactu-

a l. unic. C. de ſatiſda. l. ſ. ubi Dd. C. eo.
b l. ſeruum. 33. §. aut prætor. h. t. uide in ſi bu... tit. de defenſ
c l. ſed & hæ. 35. h. t. l. exigendi. 11. l. maritus. 21. C. eo.
d §. ſi uerò in perſonam. Inſt. de ſatiſd. Cuiac. obſer. lib. 7. cap. 26.
e ita communiter diſtinguunt gl. & Dd. in d. l. ſ. C. eo. & in c. 1. ubi gl. ad uerb. portitorib. ex. eo. gl. in l. non ſolum. 39. §. qui alienos ad uerb. debet. h. t. Specul. de procur. §. 1. nu. 31. per l. ſi ante. 8. de neg. geſt. Chil. in practi. c. 12. nu. 2.
f ut tradit Chil. in d. pra. cap. 47.
g l. iudicatum. 6. ff. iud. ſolui.
h l. qui proprio. 46. h. t. §. ſin autem. Inſtit. de ſatiſdat.
i l. unic. C. de ſatiſdat.
k ut rectè Specul. de procur. §. ratione. nu. 4.
l l. qui proprio. 46. §. 2. h. t. Bar. in d. l. ſi procuratorem. 65. nu. 1. ubi addit, etiamſi mandatum habeat idoneũ procurator, tamen ad hanc cautionem teneri, niſi dominus ipſe ſatiſdedit, per l. unic. C. de ſatiſda.
m ut Chilia. præall. loc. docet.
n Spec. in d. §. ratione. nu. 20 per c. accedẽs. c. conſtitutus. ex. eo. d. l. ſi procuratorem. 61. h. t.
o Spec. in d. §. ratione. nu. 7.
p c. 4. in prin. & c. 5. de procur lib. 6.
q l. iuſiurandum. 18. §. ſi. de iureiur.
r d c. 4. § fin
s ut traditur in d. c. 4. eod. lib. 6. uide de hac forma Spec. in d. l. de procu. §. ut autem. per tot.

t d. l. ſi procuratorem. 65. ubi Bart. h. t. u ut rectè Spec. in d. §. ratione. nu. 4. x Spec. in d. §. ratione. num. 15. per c. fin. de proc. c. poſt ceſſionem. de probat. toc. t. in auth. ut nomen Impera. y d. l. ſi procuratorem. z l. ſemper. 25. l. cõtractus. 24. de reg. iur. l. ſi fundus. 60. de euictio. Spec præall. loc. a Spec. in d. §. ratione. nu. 15. & in §. ut autem. nu. 7. per c. dudum. de conuerſ. coniug. b Spec. præall. lo nu. 7. c c petitio. 9. ex. eo. l. ſi procuratorẽ. 65. h. t. d §. fin aũt. Inſt. de ſatiſd. d l. ſi proc. e Bart. in d. l. ſi proc. 65. nu. 3. Spec. de proc. §. ratione. num. 13. f Inſt. de oblig. ex conſ. in prin ad uerb. mand. g Paul. lib. 1. tit. 3. §. proc. Inſt. de his per quos ager. poſſ. h l. cum inſtrumentis. 10. l. non idcirco. 12. C. de fid. inſtr. l. pact. 17. C. de pact. l 4. de pig. cum ſimil. i l. ſed & hæ. 33. h. t. l. maritus. 21. C. eo. k l. qui patitur. 18 mand. l Bal. in l. ſi mulier. 11. nu. 2. C. de pact. conu. Canon. in c. corã. de off. del. Roma. ſing. 637. et conſ. 446. Alc. in trac. præſ. reg. 1. præſ. 33. nu. 4. m l. j in fin. h. t. n l. 1. §. 1. h. t. o l. ſeruũ. 33. §. publicè. h. t. l. 4. §. 1. de act. et §. 1. Inſt. de obli. quæ ex q. cõtract.

ſe coacturum edicit[a], niſi uidelicet iuſtiſsima cauſa excuſare ſe procurator poſsit: puta ob ualetudinem, aut neceſſariam peregrinationẽ, aut inimicitias quæ poſtea inter dominum & ipſum ſunt exortæ, aut munus publicè impoſitum, aut alias occupationes quæ derepentè inciderint, & à quibus procurator non niſi cum ſuo damno abeſſe poſsit. Nec enim æquum eſt, procuratorem ad id compelli, ut ſuis neglectis, aliena prouidere atq; perſequi cogatur[b]; nec officium ei ſuum ſit damnoſum[c]. Procurator autem, qui uel ſponte uel coactus ſuſcipit negocium demandatum, & tractare incipit, ipſa tractatione poſtquam res deſijt eſſe integra, fit dominus negocij, tam extra iudicium[d] quàm in iudicio. Vnde receptum eſt, procuratorem poſt litis conteſtationem, litis dominum appellari[e]. Quare etſi ante litem conteſtatam, procuratorem conſtituere nequit, quia dominus non eſt[f]: tamen poſt eam conteſtatam ſuo arbitrio ſubſtituere poteſt[g], & omnia gerere facere, ex bona tamen fide[h], quę dominus facere poſſet[i]. Nam nec melior nec deterior eſt procuratoris conditio, quàm domini[k]: in cauſa uidelicet ſibi mãdata, in qua eius factum domino nocet & prodeſt[l], non etiam ſi quid extra fines mandati gerat uel committat[m]. niſi idem dominus quoq; facere teneretur, ut puta ſe defendere. Nam & hoc procurator actoris facere debet, etiamſi eius rei mandatum non habeat[n]. Amplius procuratoris perſona eadem cum domini perſona eſſe fingitur[o]: quanquam alienare, uel innouare, uel tranſigere nequeat, niſi ſit procurator cum libera[p]: multo uerò minus (etiam cum libera conſtitutus) donare[q]. Aliquando etiam procuratoris potior habetur ratio quàm domini, ſcilicet quoad lis durat. Nam citationes omnes dirigendæ ſunt ad procuratorem, non ad dominum[r]: & omnes actus iudiciarij, ab illo, non à domino ſunt exigendi[s]: atq; ipſa adeò ſententia eſt in procuratorem, (quanquam iudicati actio in quaſi defenſorem nunquam detur[t]) non in dominum proferenda[u]. Quod tamen intelligendum eſt de his, in quibus executio ſententiæ perinde poteſt fieri in procuratorem atq; in dominum, ut in ciuilibus & pecuniarijs cauſis: ſecus aũt eſt in ijs, in quibus executio fieri nequit in procuratorem: ut in criminalibus, matrimonialibus, ac id genus alijs[x]. Ad effectum obligationis procuratoriæ, pertinent etiam actiones, quæ ultrò citroq; domino & procuratori dantur. Nã actio, proprius eſt obligationis effectus[y]. Hæc igitur obligatio quæ inter dominum & procuratorem conſiſtit, mandati actionẽ parit[z], quam dominus in procuratorem ex uarijs cauſis intentare poteſt: ut ſi procurator ſuſceptum negociũ exequi noluit[a]: ſi in officio aliquid detrimenti, per dolum aut negligẽtiam cauſæ domini dedit[b]: ſi per iniuriam aut colluſionem, aduerſarium abſolui paſſus ſit[c]: item ut rationẽ reddat procurator omnium quæ ex mandato & geſtu conſecutus eſt, ſiue iuſtè conſecutus ſit, ſiue iniuſtè[d], cedatq; quæſitas actiones[e]. Sed an ſine ceſsione etiã ex geſtu procuratoris actiones aduerſus tertium domino dabũtur? I.C. quidem ait, per procuratorem retineri potius actiones, quam acquiri[f]: ſed ęquius eſt, & uerius, utiles ſaltẽ actiones domino aduerſus tertium dari, quando in rem eius contractũ ſit, & ipſe quodammodo contraxiſſe uideatur qui per alium contraxit[g]. Quare quod I.C. dicit, retineri, non acquiri actiones per procuratorem: de directis, non etiam de utilibus uidetur intelligendum. E contrariò procuratori datur in dominum ex mandato actio, non quidem directa, quia non eſt par eius cauſa cum domino, ſed contraria[h]: ut ſi quid præſtitit ex mandato, nomine domini, id conſequatur[i]. Aequum eſt enim, illi impendia reſtitui[k], ſiquidem bona fide expendit. Nam ſi quid profuſè & non neceſſariò conſumpſit, uel à iudice propter delictum mulctatus eſt, eius ſumptus non habetur in hoc contrario iudicio ratio[l]. Sed etſi extra mandatũ aliquid impendit in utilitatem domini, quod etiam ipſe dominus uerisimiliter impenſurus fuiſſet, poteſt id repetere, non quidem mandati actione (quia eius rei mandatum non habuit) ſed negociorum geſtorum[m]. Aequum eſt enim, nuſquam illi officium eſſe damnoſum[n]. Quin & retentione quæſitarum rerum, procurator uti poteſt: nec antè rationes reddere tenetur, quàm illi planè ſit à domino ſatisfactum[o]. Quòd ſi dominus ſoluendo non ſit, licitè & illud petit actoris procurator, ut ex re iudicata ſibi ſatisfiat[p]. Atq; etiam non modò aduerſus dominum, ſed etiam contra procura-

a l. filiusfamiliâs. 8. §. fin. l. ſed & hæ. 35. §. fin. h.t.
b d. l. filiusfamiliâs. 8. §. fin. cum trib. ll. ſeqq. h.t.
c l. ſed ſi quis. 7. in prin. ff quemadmodum teſta. aperian.
d l. cum. §. fi. de conſtit. pec. Bart. in l. j. nu. 5. C. de ſenten. et interlo. per l. ſtipulatio iſta. §. ſi quis inſulam de uerbor obligat. l. j. de ſtipul. ſeruo.
e l. procuratoribus. 22. l. nulla. 23. C. eo. l. 4. §. fin de appell. c. 1. §. 1. eo. in 6.
f ut traditur in l. licet. 11. C. eo.
g d. l. nulla. d. l. 4. §. fin. l. neq;. 11. C. eod. Myſing. obſer. 43. centur. 1.
h l. ſed & hæ. 35. §. 2. l. qui proprio. 46. §. procurator. h.t. l. ſi fideiuſſor. 19. mandat.
i c. 1. ut lite non conteſtata.
k l. ſed & hæ. 23. §. defendere. l. non ſolum. 39. h.t.
l c. 1. & 2. de confeſſ. in 6. l. 2. §. fin. quand. appell. l. 3. ubi Sal. C. eod.
m l. in cauſæ. 22. h.t. l. ſi procur. 10. C. eod. c. cum olim. 32. de off. deleg. Iaſ. poſt Bart. in l. unic. §. ſi procur. nu. 7. & 8. ſi quis ius dicen. Panor. Felin. Soc. in c. 1. ut lit. non conteſt.
n l. ſeruum. 33. §. fin. l. mutui. 43. §. pen. l. penul. h.t. l. 3. C. eo.
o l. ſi procurator. 11. ubi gl. fin. ad uerb. admiſit. de doli mali except.
p l. procuratorem. 16. C. eo. l. procur. 63. l. procur. 58. l. ſed et id. 59. l. mand. 60. h.t.
q l. pactum. 22. C. de pact. ubi dixi.

r l. j. C. de ſent. & interl. s d. c. 1. ut lit. non conteſt. c. 1. & 2. de confeſſ. in 6. t l. ſi procurator. 28. in fin. h.t. Cuiac. ad Paul. lib. 1. tit. 2. u d. l. j. C. de ſent. ubi hoc gl. Bar. & alij diſputant. l. ſi quis. 31. h.t. l. liberto. §. fin. de nego. geſt. Canon. in c. querelam. de electio. x l. fin. in fin. ubi gl. C. de iniur. gl. Bal. & Dd. in l. nihil. 20. C. eo. & in l. j. C. de ſent. y l. licet. 43. §. ea. 2. ubi Dd. hoc notant. h.t. z d. l. licet, §. ea. a l. filiusfam. 8. §. ſed etſi. h.t. l. ſi procurat. 8. §. ſed etſi manda. b l. ſi quis. 38. §. ſi quis. 9. de pœnis. c d. l. ſi procura. 8. §. ſed etſi. d l. qui proprio. 46. §. procurator. 4. h.t. e d. l. ſi procura. 8. §. fin. cum ll. ſeqq. ff. mandat. f l. per procura. 73. h.t. g l. in cauſæ. 27. §. fin. l. ſi procuratorem. 28. l. quod procur. 68. h.t. l. Iulianus. 14. §. ſi procurat. de act. emp. h d. l. licet. §. ea. l. qui proprio. 46. §. item. h.t. i l. ſi quis. 31. d. l. qui proprio. §. procurat. & §. pen. h.t. k l. actor. 30. d. l. qui proprio. §. pe. l. ſi quis. 31. h.t. l. qui mutuam. 56. §. fin. ff. mand. l d. l. qui proprio. 46. §. procu. 4. m l. ſi quis. 41. d. l. qui proprio. §. proc. 4. in fi. h.t. n l. ſed ſi quis. 7. quemadmodum teſt. aperia. o l. quæ omnia. 25. in fi. cum l. ſeq. h.t. p l. actoris. 29. h.t.

procuratorem ſubſtitutum, item eos quibus cum contraxit, rectè procurator agit[a]. Quod autem de impendijs dictum eſt, idẽ & in ſalario obtinet, ijs uidelicet caſibus ubi debetur[b].

9 Iam de interpretatione huius cõſtitutionis, contractuſq; procuratorij, regulas quaſdam percenſeamus. Procurator conſtitutus ad proſequẽdum iudicium petitorium, uidetur etiã conſtitutus ad exercenda iudicia præparatoria & poſſeſſoria, etiamſi aliud mandatum non habeat[c]. Nam cum aliquid mandatur, omnia intelliguntur concedi, ſine quibus commodè ad exitum peruenīri non poteſt[d]. Qui in duplicibus iudicijs datur procurator ad agendum, uidetur etiam datus ad defendendum, ex horum iudiciorum natura[e]: in alijs etſi ad defendendum mandatum habere non intelligatur, tamen defendere debet[f]. Procurator autem ad agendum datus, intelligitur dari ſine præfinitione temporis: ſcilicet ut pro ſuo arbitratu aut ſtatim agat, aut ex interuallo, cum erit opportunum[g]. Quare & ad duas res petendas datus, poteſt unam ſtatim petere, alteram ex interuallo[h]. Procurator ad omnes cauſas datus, intelligitur etiam dari ad futuras[i], non tamen ad cauſas criminales[k]. In nullo quoq; mandato, quamlibet generali, aut crimen mandatum intelligitur[l], aut facta donandi poteſtas[m]. Cum procuratores plures ſimul dantur, in ſolidum dari non intelliguntur: ſed pro parte tantum, hoc eſt, ut alter ſine altero agere non poſsit, niſi aliter fuerit expreſſum[n]. Si procurator & mandatum generale & ſpeciale habeat, aut duo diuerſa mandata: ſiquidem diuerſis temporibus ſint data, poſterius derogabit priori[o]: ſin idem ſit tempus in utroq;, id quod ſpecialius eſt, anteferetur generali[p]. Illud etiam dubitari poteſt, ſi quid obſcuritatis ſit in mandato, pro quo facienda ſit interpretatio. Nam quidam exiſtimant, dominum qui mandatum dedit, poſſe pro ſuo commodo atq; arbitrio interpretari[q]. Alij contrà ſtatuunt, interpretationem contra dominum eſſe faciendam: quia illi imputandum eſt, quòd legem inſtrumenti non dixerit apertius[r]. id quod uerius eſſe uidetur.

10 Affinitatem porrò quandam cum procuratoribus, aduocati & patroni cauſarum habere uidentur: quod tamẽ ſecus eſt. ſunt enim horum officia multis modis diſtincta[s]. Id quod uel inde perſpici poteſt, quòd traditum eſt, filiumfamiliâs quicquid ex patrocinio quærit, ſibi quærere, non patri, tanquam peculium quaſi caſtrenſe[t]. Quod autem quærit ex procuratione, id non eſſe quaſi peculium caſtrenſe: quia non eſt autoramentum alicuius doctrinæ uel ingenij, ſed ſolummodo quæſtus communis negociationis, &(ut loquitur Baldus[u]) mercantiæ. Quare quo ad uſumfructum, uult hæc patri acquiri. Et ſanè ita ſe res habet, ut procurator tantum communes operas, in tractanda, ſeu (ut nunc loquuntur) in ſollicitanda cauſa præſtet: patronus autem nauet operam ſingularis doctrinæ, atq; honeſtiſsimæ artis, in cauſa aliena ex iure defendẽda. Ideo procuratoris officium uilius habetur, ita ut à decurionibus, nobilibus, militibus exerceri nõ poſsit[x]. At aduocatorum officium publicum eſt, plerũq; dignitatis ac militiæ priuilegijs honeſtatum[y]. Maiorem autem affinitatem cum procuratoribus habent notarij: quorum officium eadem ratione uilius cenſetur, ut à decurionibus exerceri non poſsit[z]. quanquam notariorum officium magis eſt publicum[a], procuratorum, ut antè dictum eſt, priuatum. Eſt etiam conſimilis procuratori nuncius: unde & ſæpenumerò promiſcuè nuncij & procuratores appellantur[b]. maiorẽ tamẽ poteſtatẽ habet procurator, quia cauſæ dominus eſt: nũcius aũt nõ eſt cauſæ dominus, ſed nudus executor, uicẽ gerens epiſtolæ, ſeu uocis, ſiue organi & inſtrumenti, per quod dominus agit[c]. Maximè aũt, & ferè per omnia procuratoribus ſimiles ſunt, imò inter genera procuratorum rectè numerantur defenſores, quaſi defenſores[d], cognitores[e], itẽ qui ſine mandato ad alterius negocium gerẽdum accedit, qui extra iudicium negociorũ geſtor, in lite uoluntarius procurator appellatur[f]. Itẽ uindices[g], ſyndici, & actores: de quibus paulo pòſt opportunius dicetur.

11 Et hæc hactenus de cõſtitutione procuratoris dicta ſufficiãt: nũc contrà quibus modis ea cõſtitutio diſſoluatur aut reuocetur, & quid cõtra eã obijci excipiq; poſsit, poſtremò eſt recẽſendũ. Qua in parte reuocanda in memoriã eſt regula ſæpe tradita, unũquodq; eodẽ modo diſſolui quo colligatũ eſt[h]. Vt igitur procurator mutuo cõſenſu cõſtituitur, ita & eodẽ conſenſu reuocatur[i]. Vnius aũt uolũtate nõ ſemper, nec eodẽ modo ſolui hæc obligatio poteſt. Quare diſtinctione res eſt explicãda. Dominus igitur ante litẽ conteſtatã reuocare, aut mutare procuratorẽ poteſt[k]: quia res adhuc uidetur integra[l]. Eſt aũt in omnib. hoc mandatis tralatitiũ, ut ante rei inceptionẽ dominus, cuius cauſa contractũ eſt, reuocare mandatũ poſſit[m]. Qua-

a d. l. ſi procurat. 8. §. ſi quis. 2. mandat.
b l. ſalarium. 7. cum ll. ſeqq. l. mutuam. 56. §. fin. ff. mand. l. ſalariũ. 17. C. mand. uid. l. ſumptus. 53. de pac. §. fi. Inſtit. de mand.
c tex. in l. ad rem. 56. c. ad legatum. 61. h. t.
d l. 2. de iuriſd. om. iud. l. 2. & l. fin. de off. eius cui manda. eſt iuriſd.
e l. ſi defunctus. 15. in fin. h. t.
f l. ſeruum. 33. §. fin. l. pen. h. t.
g l. qui procuratorem. 57. h. t.
h l. fin. h. t.
i ut uult Spec. tot. ti. de procur. §. ratione formæ. nu. 8. & 9. per l. fi. de pigno. l. fi. C. quæ res pig. oblig. poſſ.
k ut rectè ibidem Speculator, nu. 8.
l l. creditor. 60. §. pen. mand.
m l. 4. C. de nouat. Dd. in l. pactum. 22. C. de pact. l. preſes. 12. C. de tranſactio.
n c. ſi duo. 6. ex. de procuratoribus. li. 6. Myſing. d. obſ. 47. cẽt. 1.
o iuxta reg. l. pacta nouiſsima. C. de pact.
p d. c. non iniuſtè. de procurat. Spec. d. t. de procurat. §. ratione formæ. nu. 13.
q Spec. in d. §. ratione formæ. nu. 11. per l. fi. C. de ll. l. in prætorijs. 9. de præto. ſtipul. cũ ſimilib.
r iuxta reg. l. ueteribus de pactis. l. Labeo. 21. de contrah. empt.
s ut rectè Bal. in l. cum oportet. 6. in prin. nu. 16. C. de bo. quæ libe.
t l. fin. C. de inoff. teſta.
u Bald. in d. l. cũ oportet.
x l. ſi quis decurio. 16. l. ſi quis procuratorem. 34. C. de decurio. lib. 10.
y l. laudabile. cum ſeqq. C. de aduoc. diuerſ. iu-

dic. l. prouidendum. ubi Bald. & alij notant ad uerb. nobiliſsimos. C. de poſtulan. c. quia epiſc. in fin. in uerbo, laudabilis artis. 5. q. 3. Qua de re plura Dd. in l. quiſquis. ubi gl. ad uerb. honori ſuo. & in l. aduocati. C. de poſtul. & in l. ſ. C. de aduoc. diuerſ. iudic. ubi aduocati inter clariſsimos recenſentur. z l. 1. & 2. C. de tabell. & ſcrib. lib. 12. a c. quoniam. ex. de prob. Dec. in l. 2. de reg. iur. b c. cauſam. 19. in fin. de teſtib. c Speculator in d. tit. de proc. §. ubi. num. 5. d l. Pomp. 40. §. 2. l. Plautius. 61. l. ſi proc. 28. in fin. h. t. Cuiac. ad Paul. li. 1. tit. 2. e Paul. li. 1. tit. 2. ubi Cuiac. f Paul. lib. 3. Cic. in Brut. g Boet. in Top. Cuiac. lib. 5. cap. 29. h l. ab emptione. de pac. l. nihil tam naturale. de reg. iur. c. 1. ex. eod. i l. mutari. 24. h. t. k l. ante litem. 16. h. t. l l. 5. de iuriſd.

ſit [a]. Quare quãdiu res eſt integra, tam extra iudiciũ quàm in iudicio, procuratori inchoandi negocij poteſtas rectè præuertitur ac adimitur. Poſtquã uerò res cœpta eſt, non tã facilè reuocatio cõceditur: ne uidelicet damno mandatarius afficiatur [b]. itaq; poſt litẽ conteſtatam, qua res integra eſſe deſijt [c], dominus nõ niſi ex iuſtis cauſis reuocare mandatũ poteſt [d]. Iuſtę autem cauſæ ſunt, ætas procuratoris, minus apta negocijs: item ualetudo, occupationes, & reliqua impedimenta, quibus dominus ita diſtringi procuratorẽ animaduertat, ut ſuis negocijs commodè præeſſe non poſſit [e]: item & ſuſpiciones, propter quas probabiliter ὀpinatur procuratorem ſuis rebus minus uulem affectumq; eſſe: ut ſunt inimicitiæ, item affinitates, aut amicitiæ cum aduerſario contractæ [f]. His autem ex cauſis mutatio facilè domino permittitur, quia procurator uix honeſtè ſe illi opponere poteſt: fit enim eo ipſo ſuſpectus; quòd in rem alienam inuito domino ſe ingerere uelit [g]. niſi fortè iuſtam habeat eius rei cauſam: ut quia ſumptus fecit, quia in rem ſuam datus eſt [h], quia dominus partem ſolummodo negocij [i] reuocat, &c. Econtrariò quoq; ex ijſdem cauſis petere poteſt procurator, ut inuito etiam domino ab hoc onere liberetur: puta ſi inimicitiæ ortæ ſint, ſi ualetudo, aut occupationes eiuſmodi, profectiones ue obuenerint, ut procuratori non ſit integrum ſuſceptum onus exequi [k]. Finitur etiam mandatum, finita inſtantia: uidelicet lata ſententia definitiua. Nec enim cogitur procurator in ſecundà inſtantia, hoc eſt, in iudicio appellationis, operam ſuam præbere [l]: cum in paucis ſuffitiat, rebus amici conſuluiſſe [m]: nec ulterius grauandus procurator ſit, quàm quatenus negocium in ſe ſuſcepit. Suſcepit autem iudicium, id quod per ſententiam ſoluitur [n]. Solui igitur & eius obligationem, ut & fideiuſſoris [o], eodem tempore, par eſt. Sed & ſi dominus ſoluendo eſſe deſierit, aut bona eius à creditoribus poſsideantur, iuſtè illi nuncium mittit procurator: ne fortè in damnum incidat, cum domino nun ſit ſuperfuturum, unde depenſi ſumptus reſarciri poſsint [p]. quę ratio in contrarium ita ualet, ut ex ſola fortunæ procuratoris mutatione ac calamitate etiã tacitè reuocari mandatum intelligatur [q]. Et his quidem modis inter uiuos obligatio procuratoria diſſoluitur: in quo tamen illud tenendum eſt, mutationem procuratoris in idem recidere cum reuocatione: eademq; in mutatione obtinere, quæ de reuocatione diximus [r]: & cum diſceptatio hac de re inter dominum & procuratorem incidit, eſſe iudicis, ſummariè & de plano hoc incidens negocium definire [s]. Sed & morte alterutrius quandoq; mandatum ſoluitur. Nam: quodcunq; uoluntate, id etiam plerunq; morte reuocatur: quia hac uolũtas finitur [t]. Quocirca re integra, mortuo domino, mandatum reuocatum intelligitur: nec obligatus eſt hæredibus procurator [u]. Econtrariò quoq; mortuo procuratore obligatio hæc commoritur, etiamſi res deſierit eſſe integra [x]. Nec enim ad hæredes tranſit, quia electa uidetur perſonæ induſtria [y]. Aduerſantur etiam huic conſtitutioni exceptiones: quæ quia procuratoribus obijciuntur, à re uocantur procuratoriæ [z], uel dilatoriæ: quia non opponuntur ſicuti peremptoriæ, poſt litem conteſtatam, ſed dilatoriè ante litis conteſtationem [a]. Sumuntur autem iſtiuſmodi exceptiones partim à defectu cauſæ efficientis, partim à uitio materię, partim à defectu formæ. Ratione cauſæ efficientis quæ deficiat, excipitur: ſi allegetur aut falſum eſſe mandatum, aut dolo, uel errore, uel metu expreſſum: item ſi opponatur aliquid aut perſonæ conſtituentis, aut conſtituti: ut ſi negetur conſtituens ius habuiſſe, puta quia non dominus, aut quia cauſa ad eum non pertinet [b], aut quia excommunicatus [c], filiusfamiliâs, & denique eiuſmodi qui ius conſtituendi nullum habeat. Item ſi obijciatur perſonæ conſtituti procuratoris, eum cauſam non intelligere, nec commodè tractare poſſe [d]. Item quòd procurator eſſe nequeat: puta quia excommunicatus [e], reus criminis [f], redemptor litis [g], clericus [h], medicus, aut alterius profeſsionis artiſex, qui ab hac functione meritò ſit arcendus [i]: denique ex eorum numero, quos ſuprà diximus procuratoris officio fungi non poſſe. Qua tamen in parte diſtinguendum eſt, inter eos qui procuratores eſſe nequeunt, ex ea cauſa quòd legitimam perſonam ſtandi in iudicio non habeant, ut eſt minor [k], ſeruus, femina [l]: & inter eos quibus quidem ſtandi in iudicio ius eſt, ſed aliqua præſcriptione, puta militiæ, dignitatis, &c. ab officio procuratorio reijci poſſunt. Nam contra hos, ſi nihil fuerit initio exceptum, ualet iudicium, nec poſt litem conteſtatam aliquid ijs poterit obijci [m]. Illis uerò qui legitimam perſonam non habent, etſi nihil opponatur, tamen iuditium nullum redditur, eoq; in quacunque eius parte (etiam poſt ſententiam) uitium oſtendi poteſt: illegitima enim perſona, pro nulla eſt. Paria enim ſunt, non eſſe, uel

a §.rectè inſti.de mand. l.ſi uerò.12.§.pen l.ſi quid.37.§.1.ff. mand.
b d.§.rectè.inſt.de mãd.
c uide in l. ubi cœptum. de iud.in l.5. l. ſi conuenerit.18. cum l.ſeq. de iuriſd. l. ſi cum. §. eo autem tempore. ff. ſolut matr.
d l.poſt litem.17.h.t.
e l. poſt litem.17.cum multis ll.ſeqq.h.t.
f l.uel exilio.21.cũ multis ll.ſeqq h.t.
g l.quæ omnia.25.§.1. h.t.
h d.l.quæ omnia.§.fin. cum l.ſeq.l.procuratore.55.h.t.
i l.in cauſæ.27.h.t.
k l.filiusfamiliâs.8.§.fi. cum multis ll.ſeqq.h.t.
l l.maritus.17.ubi Dd. C.eo.
m l.tatori.21. C.de neg. geſt.
n l. iudex poſteaquam. de re iudica.
o l.Græcè.9.§.1.ubi not. Bart. de fideiuſſ.
p l.ſed & hæ.35.§.fin. h.t.
q l.cum quib.38.in pri. ubi Bart.l.ſi cum Cornelius.82.ubi Bar.nu. 1. de ſolutio. Bal. in l. mandatum. nu. 19. C. mandat. Felin. in c. ex parte.aam.21.de reſcrip.Cyn. & Fab.in l. falſus.C.de furt.
r l.ſi quis.31.§.fin.h.t.
s l. quæ omnia.25.l. in cauſæ.27.h.t.
t l.4.in fi.locat.
u l.ſi defunctus.15.h.t. l. inter.26.in prin.l. qui negocia.34.§.fin. ff.mandati.§.rectè.inſtit.de mand. l.5.ubi Dd. ſuprà de iuriſdictione.et in l. diem functo.de offic.aſſeſſ.
x l.tam ex contractibus. 52.de iudic. l. ſi quis. 27.§. qui ſuſcepit.ff. mand.
y l.unic.§.ubi autem. C. de caduc.toll.
z l.itaq. 48.l.ſi quis.

57.h.t. a l.ita demum.13.ubi Dd.C.de proc. b l.neq.C.eo.cum ſimil. c c.fin.ex.eo. d c.in pertractandis.de iurã.calum.l.ſi acto.29.h.t.Spec.de proc.§.ratione igitur ſui.nu.35. e c. poſt ceſsionem.7. de probatio.c.intelleximus.de iud.c.prudentiã.§.ſexta.de off.deleg. f l.reum.6.C.eo. g l.litem.15.C.eo.l. ſi contra.20.C.mandati.l.ſi remunerandi.6.§.maritus.ff.mandati. h l.placet.17.C.de epiſc. & cler. i ut uult Spec. in d.§.ſui.nu.35. k l.1.& 2.C.qui legit.perſo.l.clarum.4.C.de autor.præſtan. l in d.tit. C. qui leg.perſo.ſtandi.l.alienam.C.de procur.& ff. dictum eſt,nu.4. m l.ita demum.13.C.eo.l.ſi quis.57.h.t.

ſe, uel nō legitimo modo eſſe[a]. Vbi autem una ex tribus iudicij perſonis deficit, puta actor, iudex, uel reus: ibi nullum reddi iudicium neceſſe eſt[b]. Ex defectu materiæ, ſumuntur exceptiones, ſi uel talis cauſa agatur quæ procuratorem non admittit, ut criminalis, popularis: uel ſi cauſa aliud mandatum quàm quod exhibetur, requirat: ut ſi generale mandatum exhibeatur in his, in quib. opus eſt ſpeciali[c]: puta in cauſa reſtitutionis[d], matrimonij & ſponſaliórum[e], ſuſpecti tutoris[f], iuriſiurandi[g], tranſactionis[h], & alijs ſimilibus[i]. Ex defectu formæ: ſi mandatum perhibeatur inſufficiens, quòd clauſulas non habeat uſitatas, aut quòd habeat inuſitatas, aut quòd fines mandati procurator excedat[k]: item ſi excipiatur mandatum non ritè, aut plenè, aut non ſatis clarè conſcriptum, aut nō authenticè ſigillatum[l], aut non debita forma tranſmiſſum ad iudicem uel aduerſarium[m], aut reuocatum, uel aliqua in parte mutatum mutilatumq́ eſſe[n]. Et deniq; ex conſideratione formæ & clauſularum obligationis procuratoriæ, de quibus ſuprà dictū eſt, uariæ exceptiones pro re nata ſumi poſſunt: quæ omnia hîc iterum repetere, non eſt neceſſe. Nunc ergo ad alteram huius tituli partem, quæ de defenſoribus inſcribitur, tranſgrediamur.

12 Defendere, eſt iudicium rei nomine ſuſcipere, & eandem uicem obire, quam reus ſubiturus eſſet[o]. Latius igitur patet appellatio procuratoris, quàm defenſoris. Nam procurator tam eſt actoris quàm rei, & tam in iudicio quàm extra iudicium interuenire dicitur: defenſor autem tantummodo in iudicio appellatur is, qui eſt rei procurator: & plerunq; defenſor dici ſolet, qui citra expreſſum mandatum ad defendēdum uenit. Defenſores autem quidam neceſſarij ſunt, quidam ſpontanei. Nam alij neceſſariò coguntur defendere: alij ſponte & ultrò, ad propugnandam amici cauſam accedunt[p]. Neceſſariò defendere coguntur, qui alieno nomine agunt[q]. ut enim principalis dominus agens, non haberet excuſationem reconuentus, quin ſe defendere cogeretur[r]: ita nec procurator habet, qui loco domini eſt[s]. Quare non ſolùm is qui ex mandato agit, ſed & coniuncta perſona ſi agere uelit, etiam defendere debebit[t]. Quod tamen non obtinet in eo, qui populari actione agit, etiam alieno nomine: hoc eſt, eius cuius potiſsimùm intereſt. hic enim nō tam alienum, quàm ius ſuum uidetur perſequi[u]. Quare & idem dicendum eſt, ſi pater agat nomine filij, aut maritus pro uxore, iniuriarum actione. uidentur enim ſuam potius iniuriam, quàm alienam proſequi[x]. Sed & qui ab actione deſiſtit, defendere non cogitur[y]. pœna enim non defendentis, hæc ſola eſt, ut denegetur illi actio[z]. Sunt & aliæ cauſæ propter quas defenſio detrectari poteſt[a]: uidelicet illæ quæ à procuratione excuſant, de quibus ſuprà eſt expoſitum. Sponte autem quilibet ad defendendum admittitur, dummodo perſonam ſtandi in iudicio legitimam habeat. Etſi enim ſine mandato, nemo procurator eſſe poteſt agentis, niſi coniuncta perſona (ut ſuprà dictum eſt:) tamen in defenſoribus aliud placuit, ut etiam extranei citra mandatum admittantur, quia cauſa defenſionis priuilegiata eſt: cum publicè interſit, omnes etiam ignorantes defendi[b], ne uidelicet ignari damno aliquo afficiantur, nemine res defendente[c]. Nam iudicium in inuitum & abſentem, ignorantemq́ redditur[d], & bona non defenſa poſsideri poſſunt[e]. Dixi autem, admitti eos qui legitimam perſonam ſtandi in iudicio habent. Nam reliqui qui ad agendum non ſunt idonei, hi ne admitti quidem debent ad defendendum ſeu excipiendum[f]. Qui autem inuitus defendere cogitur, is omnium actionum quæ intentantur nomine, ſe ad defenſionem offerre debet[g]: non tamen alio loco quàm ubi agit. iniquum enim eſſet, procuratorem ad aliam iuriſdictionem trahi, quam ipſe agendo non agnouiſſet[h]. Alia porrò eſt cauſa illius, qui ſponte ad defendendū acceſsit: nec enim aliam cauſam cogitur defendere, quàm quæ ab illo ſponte eſt ſuſcepta[i]. Defendere autem defenſor, boni uiri arbitratu debet[k]. nec uidetur defendere, qui actorem fruſtrando, efficit ne controuerſia ad exitum perducatur[l]. Debet autem defenſor & ſatiſdare[m], uidelicet iudicatum ſolui[n]. non enim uidetur defendere, niſi qui eiuſmodi ſatiſdationem præſtare paratus eſt[o]. Interdū etiam & rem ratam habiturum dominum cauere debet: ut eſt is qui ſine mandato agit, nempe cōiuncta perſona: item & is qui non agens, tamen citra mandatum ſe ad defenſionem offert[p]. Nam qui cum mandato agit, eum uix crediderim compelli poſſe, ut cautionem de rato præſtet: cum mandatum habens ad agendum, tacitè intelligatur

tot.tit.ex.de mut.peti. s l.non ſolum.29.§.1.h.t. t l.ſed et hæ.35.in prin.h.t.l.non ſolum.29.§.ſi de dote.9.h.t. u l.mutus.43.§.in popularib.h.t. x d.l.non ſolum.§.ſi pater.4.h.t. y l.ſed & hæ.25.§.fi.h.t. z l.mutus.43.§.pœna.h.t. a in d.l.mutus.43.§.fi.cum ll.ſeqq.& in l.ſeruum.33.in fin.cum ll.ſeqq. b d.l.ſeruum.33.§.publicè.h.t.l.j.in fin.ſ.t.t. c l.j.§.fina.quod cuiuſq.uniuerſ. d l.inter.85.§.1.de uerbo.oblig. e d.l.j.§.final.quod cuiuſq.uniuerſ.tot.tit.de bon.auth.iud.poſſ. f l.4.quam ad hoc notant Bart.Bald.& Salic.C.eo. g l.omnium.37.l.ſed & hæ.35.l.non ſolum.39.h.t. h d.l.ſed & hæ.25.§.1.l.neque.54.h.t. i l.qui proprio.46.§.1.h.t. k l.pen.h.t. l l.fin.h.t. m d.l.ſed & hæ.35.§.defendere.h.t. n ut rectè ibidem gl.& Dd. o l.non uidetur.53.l.qui proprio.46.§.qui alium.2.h.t. p l.Pomponius.40.§.1.h.t.

a §.ſciendum 3.inſtit.de ſatiſd.tut.l.quoties.5.qui ſatiſd.cogan.
b c.forus.de uerb.ſig.l.iudicium ſoluitur.de iudicijs.ita rectè et eleganter diſtinguunt Bart.Bald.et communiter Dd.in l.filiusfamiliâs.8.§.ueterani.h.t.Panor & Canon.in c.non iniuſtè.14.ex.eo.
c de quib.in c.qui ad agendum.6.eo lib.6.
d l.Pomponius.§ fi.l.de lud.§.ſi talis.de minor.c.per tuas.c.coram.de reſtit.in integ.Dd.communiter in l.unic.C.reſti.per procurat.pet.poſſe.
e c.1.& 2.de deſponſ.impub.c.ueniens.qui cler.nouer.
f l.non ſolum.§.fin.h.t.
g l.iuſiurandum.17.§.fi.h.t.
h c.contingit.de arbit.l.mandato.60.h.t.
i uide Speculator.tit.de procurat.§.ratione igitur ſui.numr.4.cum mult.ſeqq.
k l.ſi procurat.10.C.eo.l.itaq;.45.h.t.c.cum olim.32.de off.deleg.
l l.ſi qua.22.ubi Bald.C.de epiſc.& cler.c.1.de pecul.cler.c.1.ex eo.c.poſt ceſſionem.de procur.cum ſimil.
m iuxta l.ſi procuratorem.65.h.t.& Spec.in d.§.ratione autem formæ.in prin.
n l.antr.16.cum ſeqq.h.t.c.noſtra.ex.eo.
o l.ſed & hæ.35.§.defendere.l.filiusfamilias.8.in prin.l.minor.51.h.t.l.rectè.63.de iudic.
p l.liberto.31.§.litem.20.de neg.geſt.l.tutori.C.eo.tit.
q l.ſeruum.33.§.pen.et fin.h.t.
r l.2.§.ſed etſi agant.ſ.de iudic.l.cum Papinianus.14.C.de ſentent.

intelligatur habere & ad defendendum [a]. Denique defenſor & iudicium ex bona fide ſuſcipere, & omnia quæ dominus in iudicio facturus erat, quæque diligentem procuratorem facere par eſt, obedire debet [b]. de quibus quia ſuprà ſatis eſt dictum, nihil attinet, eadem hîc iterum commemorare.

a l. ad rem mobilem. l. ſeruum. 33. §. ait prætor. ubi Dd. h. t.
b d. l. ſed & hæ. 35. §. defendere. & §. præter. cum ll. ſeqq. h. t. l. liberto. 31. §. litem. de nego. geſt.

QVOD CVIVSQVE VNIVERSITATIS NOMINE, uel contra eam agatur. Tit. IIII.

1 *Continuatio.*
2 *Quid, & quotuplex ſit uniuerſitas: & de collegiis probibitis.*
3 *Qui nam ſint ſyndici, ecdici, actores, &c.*
4 *Cauſa efficiens: qui ſyndicum conſtituere poſsint, & qui conſtitui poſsint.*
5 *Materia: quibus in cauſis ſyndicus conſtitui poſsit.*
6 *Forma: quomodo ſyndicus conſtituatur.*
7 *Finis & effectus: de officio & poteſtate ſyndici.*
8 *Contraria: & quibus modis finiatur ſyndicatus.*

POſtquam expoſitum eſt de procuratoribus priuatorum, tempeſtiuum eſt, nonnihil ſubiicere de procuratoribus uniuerſitatum & collegiorum, quaſi publicis: qui ſyndici, actores & *ἔκδικοι* in iure uocantur. 1

Vniuerſitas dicitur hominum, in ciuili ſocietate uiuẽtium communitas, qualis eſt in oppidis & pagis [a]: cuius tria genera facit Bartolus [b]. Collegia autem dicta eſſe Varro ſcribit à ſimul legendo, quia plures in unum corpus colleguntur. Nec enim unus conſtituit collegium, quamuis retineat [c]: ſed plures, & non pauciores quàm tres [d]. Collegium autem eodẽ modo diſtat ab uniuerſitate, quo pars à toto: nam non totius uniuerſitatis, ſed paucorum eſt, qui inſtituendo collegium ſingulare, quia uidentur ſe à iure & corpore totius uniuerſitatis ſegregare, ac quandam ſeceſsionem à communitate facere, quod multis ſuſpicionibus & odiis, etiam ſumptibus eſt obnoxium, & luxationem diſciplinæ plerunque luxu affert: ideo in iure collegia regulariter ſunt prohibita [e], ut & priuata conuenticula [f]. exceptis iis, quę lex aut princeps bono publico uel conſtituit, uel patitur & permittit: ut ſunt collegia mercatorum, piſtorum, & aliorum opificum in ſingulis ciuitatibus, quorum opera communitas ciuium carere non poteſt. Hæc autem collegia approbata, formam quandam habent paruæ uniuerſitatis. Nam ſicuti uniuerſitas, ita & collegium perpetuò durat, quoad una perſona ſupereſt, etiamſi aliæ ſubinde perſonæ aut intercidant, aut recipiantur [g]: & habent communia iura, ut priuilegia, ſtatuta, item pecuniam, arcas communes, & ſyndicos atque actores, perinde atque quælibet uniuerſitas [h]. 2

Porrò ſyndici, *ἔκδικοι* & actores, inter ſe aliquo modo differunt. Syndicus à lite ſeu cauſa appellatur. *δίκη* enim Græcis id ſignificat. Et ſyndici dicuntur plurali numero: quia non unus, ſed plures, & cum minimum duo ad id munus aſſumi ſolent. Eſt igitur ſyndicus propriè procurator uniuerſitatis, qui communi mandato cauſas & lites uniuerſitatis in iudicio perſequitur & adminiſtrat [i]. *ἔκδικος* autem etſi pro ſyndico paſsim ponitur, tamen propriè *ἔκδικοι* illi dicuntur, qui cauſas reipub. tractant criminales, & exigunt mulctas ac pœnas uniuerſitati debitas: quales nunc ſunt, qui procuratores fiſci uulgò nominantur. *ἐκδικεῖν* enim Græcis propriè uindictam & mulctam iudicio perſequi ſignificat [k]. Actor etſi diſtat à procuratore, ut ſuprà dictum eſt, quia eſt is qui uice procuratoris, ab eo qui procuratorem dare non poteſt (ut à tutore) ſubſtituitur [l]: tamen in hac materia procuratorum publicorum, ſæpe actor pro ſyndico, & ediuerſò ponitur [m]. Diſtinguit tamẽ Accurſius actorem à ſyndico, quòd ſyndicus ſit generalis procurator, datus ad omnes cauſas tractandas, tam præſentes quàm futuras: actor autem procurator ſpecialis, qui ad unam tãtum cauſam, impedito fortè ſyndico conſtituitur [n]. Itaque ut in procuratoribus priuatorum, ita & in his communibus actorem propriè cum dici apparet, qui ſyndico ſubſtituitur ad unam uel plures cauſas: ut ſicuti actor eſt uice procuratoris in priuatis, ita & ſit uice ſyndici in cõmunibus [o]. Diſtant autem ab his adminiſtratores, & curatores ac ſerui ciuitatum [p]. Adminiſtrator uniuerſitatis propriè dicitur, qui præeſt eius pecuniæ, aliaque negocia eò pertinentia tractat [q]: curator uerò, qui alia negocia ciuitatis extraiudicialia perſequitur: ſubcurator, qui curatori ſubſtituitur [r]. Seruus autem publicus dicitur, qui iudiciis inſeruit: ut ſunt ſcribæ publici, qui actuarii (ab actis) hodie dicuntur [s]. 3

Conſtituuntur ſyndici aut à lege ſiue conſuetudine, aut ab uniuerſitate, uel maiore eius parte, aut ab ordine, aut ab iis quibus ordo commiſit. À lege uel conſuetudine: ut cum lex, conſuetudo, 4

a Ang. Faber & alii, in §. uniuerſitatis. Inſt. de rer. diuiſ.
b conſ. 189. incip. primò queritur. in prin.
c l. ſicut. 7. §. fin. h. t.
d l. Neratius. 85. de uer. ſignif.
e tot. t. ff. de colleg. illicit. ubi uide.
f l. conuenticula. 15. C. de epiſcop. & cler.
g l. proponebatur. 76. de iudic. l. ſicut. 7. §. 2. h. t.
h ut in l. j. h. t. in l. 2. de colleg. licit.
i ut liquet ex l. j. & tot. h. t.
k Alciatus ad l. præſes. 12. C. de tranſactio.
l l. neque. 10. ubi Dd. C. de procur. l. j. C. de acto. à tuto. dan. l. tutor. 6. C. quando ex facto tutoris. l. ſi actor. 10. C. de accuſat.
m l. j. in uerb. ſyndicum ſeu actorem. h. t. l. nec ciuitatis. 74. ff. de procur.
n gl. in d. l. j. ad uerb. ſyndicum. h. t. per l. litem. §. 1. & §. quid ſi acto. h. t.
o d. l. item. 6. §. fin. h. t.
p l. fin. h. t.
q tot. t. de adm. rer. ad ciuit. pert.
r l. ex facto. 30. de neg. geſt.
s l. fin. ubi Dd. h. t. §. cum autem. 3. Inſt. de adop. iunct. l. non aliter. cum ll. ſeqq. ff. eo. de adopt.

conſuetudo, ſtatutum uniuerſitatis, hanc poteſtatem concedit[a], aut iubet conſtitui maiorem natu, aut peritia potiorem, aut alium ex certo ordine certáue familia hominem, &c.[b] Vniuerſitas conſtituit ſyndicum, ubi lex uel conſuetudo deficit: & quidem aut tota, aut maior eius pars, computatis etiam iјs, qui ex uniuerſitate domo abſunt. Nec enim ſufficit, duas partes conſentire præſentium: ſed ut conſentiant duæ partes, ſeu maior pars uniuerſitatis neceſſe eſt[c]. Etſi autem maiorem partē conſentire ſufficit, tamen omnes citandi ſunt[d]. Nam quod omnes tangit, ab omnibus approbari debet[e], aut certè omnes ad hoc citari oportet: cuius citationis effectus ille peculiaris eſt, ut ſi aliqui emaneant, nihilominus præſentes poſſint actum perficere[f]. Nec intereſt, qualis'nam ſit uniuerſitas, ſiue nobiliū, ſiue ciuium, ſiue etiam ruſticorum, ſeu (ut inquit Bartol.) ſtudioſorum, qui in uno collegio commorantur[g]. Illud tantum intereſt, ut in numeroſa uniuerſitate, qualis eſt ciuium, non opus ſit nomina conſtituentium exprimi (id enim facilè fieri non poteſt:) niſi uno caſu, cum uidelicet ſyndicus ad alienandum conſtituitur[h]. In paruis uerò uniuerſitatibus, ut pagis atq; uillis ruſticorum, omnium nomina ſint in inſtrumento ſyndicatus conſignanda[i]. Quod autem diximus, omnes ex uniuerſitate conuocari oportere: de his accipiendum eſt, qui ius ſuffragiorum habent, non etiam de mulieribus: quæ cùm ab omnibus publicis muneribus remotæ ſint[k], nec ius comitiorum conuentuumq; publicorum & ſuffragandi habeant[l], meritò uocari non debent[m]. Sed an minores uocandi ſint? Et uidetur uocari non oportere, cum nec hi ipſi muneribus publicis rectè adhibeantur[n]: placet tamen Specul. tantum pupillos & impuberes prætermittendos eſſe, non etiam puberes: quia & hi ſacramentum præſtare uniuerſitati, aut ſuperiori poſſunt & debent[o]. Quod uerum eſt, niſi alia ſpecialis conſuetudo aliud introduxerit, quæ præcipuè attendenda eſt[p]. Quare & feminæ, ubi collegium moribus habere poſſunt, ut in monaſterijs, & multis xenodochijs ac orphanotrophijs, & ſimilibus pijs locis, hoc caſu ſyndicum conſtituere non prohibentur[q]. Poteſt etiam ordo decurionū, ſyndicum conſtituere[r], hoc eſt, ordo Magiſtratuum in ſingulis oppidis[s]. Nam in his, quia haud facilè tota uniuerſitas conuenire & conſentire poteſt, ideo receptum eſt in pleriſq;, ut communitatis nomine, Magiſtratus ius populi exercere poſsit[t]. Nec modò decuriones eligere ſyndicum poſſunt, ſed etiam hi quibus ea res ab ordine eſt commiſſa: ut plerunq; tribus aut quinq; committi ſolet[u]. id enim ab ordine fieri dicitur, quod ſit ab his qui authoritatem ab ordine habent[x]. Illud tamen in genere ſciendum eſt, ſyndicum à quibuſcunq; conſtituatur, publica authoritate, & nomine totius communitatis conſtituendum eſſe[y]. Cauſa autem conſtituendi προκαταρκτικὴ, eſt neceſsitas. Nam abſq; cōſtitutione ſyndici, communitas nec agere quicquam, nec cū ea agi quippiā rectè poteſt[z]. Syndicus porrò eligi debet ex corpore & ordine decurionū, ſi inde idoneus deſumi poteſt[a]: cæteroqui ex ipſa uniuerſitate allegendus eſt: quoniam is maiore ſtudio & fide, præſumitur cōmunitatis ſuæ cauſas acturus, quàm quiuis extraneus[b]. Quòd ſi ne in ipſa quidem uniuerſitate, quiſquam idoneus reperiatur: quod in oppidis rarius, in pagis non infrequenter uſuuenire ſolet: hîc neceſsitas rem eò perducit, ut etiam extraneus in ſyndicum eligi poſsit[c]. Idonei autem eſſe putantur, literati, & cauſarum rerumq; intelligentes ac periti[d]. nam imperiti, uelut inhabiles, etiamſi eligantur, repelli poſſunt[e]. Poteſt etiam ſuperior in uniuerſitate, eligi in ſyndicum: ut conſul, duumuiri, defenſores, &c.[f] Poteſt & aliquis ex illorum numero eligi, quibus poteſtas eligendi data eſt[g]. Si tamen uni hæc electio commiſſa eſſet, ipſe ſe conſtituere & nominare non poſſet[h]: quia de eo non intelligitur eſſe actum[i], nec quiſquam ſibi ius dicere poteſt[k]: & eo ipſo ſuſpectus eſt, quòd ſeſe ſponte ingerit[l]. Neq; ſolùm unus eligi poteſt, ſed etiam plures, ac plerunq; duo aut tres conſtitui ſolent: quia rectius plurium fidei quàm unius, reſpub. committūtur. Illud tamen uerū eſt, ſingulos in ſolidum creatos uideri, etiamſi id inſtrumento non exprimatur[m]. quod contrà in procuratoribus priuatis eſſe diximus. In ſumma, qui procuratores eſſe poſſunt, hi & ſyndici. Vnde & filiusfamiliâs ſicuti procuratot eſſe, ita etiam dari actor & ſyndicus poteſt[n]: tanto maiore ratione, quòd in his uelut pu-

h blicis,

a *l.ſ.h.t.*
b *l.3.h.t.*
c *l.3.h.t.l.quòd ſi maior ad municip.l.2. de decret.ab ordin.facien.l. nominationum. C. de decurio.lib. 10. Spec. de ſyndico.in prin.nu. 1. & 3.*
d *ut rectè uoluit Bart.in l.nulli.3. nu.8.hoc tit. per l.2.C.de decur.li. 10.*
e *l.fin.C.de author præſtan.*
f *Bart.in l.ſ.nu.3.de albo ſcriben.per auth. ſi omnes. C. ſi ſe minor hæred.abſti.*
g *in l.ſ.in princ.num.3. h.t.per l.fin.de colleg. illic.*
h *l.fin.C.de uendit.reb. ciuit.lib.11.c.fin.de procur.*
i *ut eſt communis diſtinctio Bart. in l.ſ.in princ.de albo ſcriben. Spec. de ſyndico. circ. princ.per tex.in l.fin. C.de legat.lib.10.idq; ſeruari teſtatur Chilian.in pract.c.19.nu. 3.*
k *l.2.de reg.iur.*
l *Gell.lib.5.c.16.*
m *Spe.d.t.de ſynd.nu.3. & 4.*
n *l.exigendi.12.ubi Dd. C.de procur.l. ad rem pub.8.de muner. & latius tradit Decius in d.l.2.§.1.de reg.iur.*
o *c.1.§.præterea.de prohib.feud alien.per Preder. ita Specul.d.t.de ſyndico.num.3.ubi id uſu etiam ſeruari teſtatur.*
p *l.item.6.in princ.hoc tit.*
q *l.placet.17.C.de epiſ. & cler. Spec. præall. loco.*
r *l.3.hoc.tit.in prin.& §.ſi decuriones. Bald. in l.ſi ita. C.de ſeruo reip.*
s *Chilian.d.c.19.nu.3.*
t *l.non ambigitur.9.de ll.l.2.§.cumq; difficul-ter.de orig.iur.*

u *Bart. & Alex.in d.l.3.hoc tit.* x *c.is cui.ubi gl.de præbend.lib.6.Bart.in l.3.§.ſi decurion.in princ.hoc tit.* y *gl.in l.item.6.§.fin.ad uerb.de rato.hoc tit.* z *l.ſicut.7.§.ſ.hoc ti.Bart.in l.ſolent. num.18.de alim.& cibar.lega.per l.4.§.creditorib.de fideicommiſ.liberta.* a *l.planè.4.hoc ti.ubi gl.& Bar. per l.in eccleſ.C.de epiſ.& cler.l.decernimus.14.C.de epiſ.aud.l.ut gradatim.§.ſed etſi.de munerib.* b *c.1.1x. de ſyndic.d.l.planè.4.hoc tit.* c *Spec.in d.t.de ſyndic.num 20.per c.in pertractandis.3.de iura.cal.d.l.in eccleſ.C.de epiſc.& cler.l.2.§.2.de cura.furio.* d *ut rectè Bald.& Panor.in d.c.in pertractandis.in prin.Chil.in prac.d.c.19.num.5.* e *l.1.§ fin ubi glo.uerb.inhabilis.hoc tit.* f *Bart.in l.nulli.3.hoc tit.* g *l.planè.4. hoc tit.* h *l.præſes.5.de off præſ ut rectè uult Accurſ.& Bart.in d.l.4.* i *l.qui cum tutorib.9.de tranſact. l.inquiſitio.C.de ſolut.* k *l.qui iuriſdictioni.ubi Dd.de iuriſdiction.* l *l.quæ omnia.25.in princ.ſuprà de procurat.* m *Caſtrenſ.& Alex.in l.1.§.1.hoc tit.Bald.in c.1.§.priuilegia.ad uerb.finito.de pace conſtantie.* n *l.item.6.in fin.hoc tit.*

blicis, non attendatur patria poteſtas [a]. Et econtrariò, qui procuratores eſſe prohibentur, multo minus ſyndicatū exercere poſſunt. Nam abſurdū fuerit, illis negocia publica credi, qui ne priuatis quidem cōmodè præeſſe queant: cum publica priuatis ſint potiora [b]. Quare nec minor 25. annis [c], neq; femina, nec milites, & ſimiles quos ſuprà diximus, procuratoris officio arceri, ſyndici creari poterunt: ut nec illi qui ualetudine aut alijs impedimētis diſtringuntur, quo minus negocijs rectè ſuperſint. Intereſt enim Reipub. aut tales non creari, aut ſi creati ſint, apparente impedimento mandatum ſtatim reuocari [d]. Hoc tamen differunt, quòd procuratores inuiti non dentur [e]: ſyndicatus uerò, uelut publicum munus, etiam nolentibus imponatur [f]. Illud poſtremò ſciēdum eſt, etſi nemo cauſam uniuerſitatis agere poſſit, præter ſyndicum: tamen defendi uniuerſitatem, à quolibet cautionem de rato offerente poſſe: quia intereſt uniuerſitatis, res eius nō relinqui deſertas, ſed à quouis quolibet modo defendi. Nam defenſionis ratio nunquam detrimento eſt, ſæpius autem poteſt eſſe commodo [g]. Nec huic obſtat quod dicitur [h], neminem uniuerſitatis nomine experiri poſſe, niſi cui id lex aut uniuerſitas permittat nam hoc de agente intelligēdum eſt, ſicut uerbum experiri in iure plerunq; ſignificat agere, non defendere [i].

5 Etſi autem procurator à priuato dari non poteſt in cauſis criminalibus, ut ſuprà dictum eſt: tamen ab uniuerſitate etiam in his (nam uniuerſitas etiam criminaliter teneri & conueniri poteſt [k]) ſyndicus rectè conſtituitur, cum mandato tamen ſpeciali [l]: quia ut in ciuilibus cauſis, ita & in criminalib. uniuerſitas agere uel cōueniri, niſi per ſyndicum haudquaquam commodè poteſt [m]. Ac poteſt ſyndicus in genere ad omnia negocia, omnesq; cauſas reipu. [n] etiam futuras rectè dari [o], quamuis actor non niſi ad præſentes cauſas conſtituatur: quia (ut ſuprà dictum eſt) tantum ad iudicialia adhibetur. ubi igitur non eſt præſens iudicium, ibi nec actor eſſe poteſt [p]. Ad illas quoq; cauſas rectè ſyndicus datur, quas uniuerſitas cū ſuperiore, puta principe, rectore, aut alio habet: nec propterea culpandus eſt, quòd uniuerſitati operam præſtat contra ſuperiorem [q].

6 In conſtituendo autem ſyndico, potiſſimùm antiqua forma & uſitata conſuetudo attendenda eſt [r]. Vbi cōſuetudo deeſt, forma iuris ſeruanda eſt: nempe ut oēs qui conſtituere debēt, cōuocentur in locū aliquē publicum [s], uno eodemq; tempore [t], per ſonitum campanæ, aut tubæ, aut aliud ſignū uſitatum [u]. Nam oēs uno tempore præſentes eſſe, & in ſuffragium ire debēt [x]. Nec poteſt hæc ſuffragatio diuidi, aut per ratihabitionē abſentium ſuppleri [y], ut nec reliqua ſolēnia [z]: quamuis cōfirmatio ſuperioris, ex interuallo ſubſequi poſsit [a]. Electo autē & cōſtituto ſyndico, inſtrumentū ea ſuper re conficiendum eſt, ut tāto facilius ſyndicatus probari poſsit. quo inſtrumento quatuor præcipuè comprehendenda eſſe, Speculator monet: uidelicet, quis ſyndicū conſtituat, ad quas cauſas & lites, contra quos, item quomodo & quare conſtitutus ſit [b]. Eſt tamen & hoc inſtrumento comprehendendum, nō modò legitimè electū eſſe ſyndicum, ſed maiorem quoq; partem uniuerſitatis in electione adfuiſſe [c]. Qua in re credetur inſtrumēto, donec contrariū fuerit probatum [d]. Atq; ita obſeruari, Speculator teſtatur. Neq; tamen nomina omnium conſtituentium exprimenda ſunt, prout ſuprà oſtenſum eſt, niſi cum ad alienationē faciendam ſyndicus cōſtituitur: ſcilicet ut ſciri hoc caſu poſsit, quorum mādatu res uniuerſitatis ſit alienata [e]. Aliàs hanc inſcriptionē Dd. non requirunt, uelut omnino neceſſariam, ut nec autoritatem ſuperioris. quamuis Speculator & Bartol. dicāt, tutius eſſe utrumq; adhiberi, ſi commodè id fieri poſsit [f]. Illud etiam ultimò notandum eſt, ſyndicum ad certum tempus, puta annum, cōſtitui poſſe: & quamuis per litis conteſtationem factus fuerit dominus, tamen elapſo tempore, hoc dominium unà cum ipſo ſyndicatu extingui [g]: & ita datum, ultra tempus cogi diutius non poſſe [h]. Eſt & illud non prætermittendum, ſyndicum regulariter ad ſatiſdandum, cautionemq; præſtandam non urgeri, ſiue agat ſiue defendat, niſi cum de ſyndicatu & mādato probabiliter dubitari poteſt [i]. Nam cum à tutore priuato non exigatur cautio, quia adminiſtrator uniuerſalis eſt, publica autoritate datus [k]: certè non conuenit, neq; æquum eſt, ſyndicum uelut perſonam publicam aliqua ſatiſdatione onerari: præſertim cum uniuerſitas cuius cauſas agit, ſemper præſumatur eſſe ſoluendo [l].

Finis

a l. ſolent. ubi Bart. nu. 1. hoc ti. l. quippe. 72. de iud. l. filiusfam. 9. ſ. de his qui ſunt ſui uel ali.
b auth. res quæ. C. communia. de legat. & fideicommiſ.
c l. exigendi. 12. C. de proc. Iaſ. in l. neq;. nu. 2. C. eo.
d l. 1. §. fi. h. t.
e l. filiusfam. 8. §. inuitus. ſ. de procu.
f Specul. de ſyndic. in princ.
g l. j. in fi. h. t.
h in l. 2. h. t.
i l. j. de in ius uocan. cum ſimilib.
k uide diſtinctionē Bart. in l. aut facta. §. nonnunquam. de pœn.
l uide Bart. in l. 2. §. final. de accuſat. Salic. in l. 3. l. qui accuſ. nō poſ. Bal. in l. Poſſ. C. de his quib. ut indig. & in §. dāna. tit. de pac. conſt.
m Spec. tit. de ſyndic. nu. 5. & tit. de accuſ. uerſ. fin.
n l. fin. hoc tit. Bart. in l. 1. de albo ſcrib. per c. fin. de procur.
o l. itē. 6. §. ſed ſi ita. h. t.
p d. l. item. 6. §. ſi ita. ubi præter alios Caſtr.
q Specul. in d. t. de ſyndi. nu. 19. per c. cū eccleſ. de electio. c. cum olim. de cauſa poſſeſ. & proprie t.
r l. item. 6. in princ. ubi gl. & Bal. h. t. Spec. de ſyndic. nu. 3.
s l. 2. C. de decur. lib. 10. l. pe. C. de legat. eo. lib. l. 2. C. de præd. ciuita. lib. 10. Spec. de ſyndic. nu. 2.
t l. 2. C. de decur. lib. 10. Bart. in l. nulli. 3. nu. 8. h. t. Spec. d. t. de ſyndic. nu. 9.
u Spec. d. t. de ſyndic. nu. 16.
x l. pen. C. de legat. lib. 10.
y l. fin. C. de prædijs decuri. lib. 10. Spec. in d. t. de ſynd. num. 2.

z l. obligari. 8. §. fin. de autor. §. fin. Inſt. eod. l. continuus. in prin. de uerb. oblig. a Spec. de ſynd. nu. 17. & 18. b Spec. in d. t. num. 21. per l. ſi procurator. 61. ſuprà de procura. c Spec. d. l. num. 10. Bar. in l. j. ubi & Andr. Siculus ad Bart. annota. de albo ſcrib. d Spec. de ſyndic. nume. 16. ut & ſemper aliàs, l. optimam. C. de contrah. ſtipulat. l. cum precib. C. de probatio. cum ſimilib. e l. fin. C. de prædijs decur. lib. 10. Panor. in c. 1. de his qui à maio. parte cap. f Spec. in d. t. nu. 9. & 11. per l. 1. de albo ſcriben. auth. præſidis. C. de epiſc. aud. & l. hac conſultiſſim. in princ. C. qui teſta. facere poſſ. Bart. in d. l. j. num. 2. & 3. de alb. ſcriben. & nouiſſimè Chilian. in pract. c. 19. num. 2. & 3. g Spec. in d. t. num. 8. per l. 2. & 3. ſ. de procur. h Iaſ. in l. neque. C. de procur. & Dd. in d. l. 3. ſ. de procurat. i gl. in l. item. 6. §. fin. ad uerb. de rato. per illum tex. h. t. in l. actor. num. 1. & 11. rem ratam haberi. k l. tutores. C. de admin. tutor. l fac. l. j. ut legat. nom.

7 Finis autem quare conſtituatur, eſt neceſsitas & utilitas, cùm uniuerſitatis, tum etiam eorum quibus lis & negocium cum uniuerſitate intercedit. Nam ſuprà dictum eſt, uniuerſitatem nec conueniri, neq; agere rectè poſſe, niſi per ſyndicum qui uniuerſitatem repræſentet[a]. Deinde & illud uerum eſt, res cõmunes plerũq; eſſe neglectui, quaſi alienas, niſi certus his rebus adminiſtrator præficiatur[b]: qui & agat uniuerſitatis nomine, & eandem contra omnes etiam ciues defendat[c], ne bona communia ob rem non defenſam poſsideantur[d]. Quod autem ad effectum attinet, ſyndicus eandem poteſtatem conſequitur quam procurator[e]. Quare & dominus fit litis, ita ut ei rectè promittatur[f]: & omnia agit quæ uniuerſitas agere poteſt, adeò ut etiam iuramentum deferre ac præſtare nomine uniuerſitatis non prohibeatur[g]. Nam ſyndicus intelligitur ſemper cum libera conſtitui poteſtate, etiamſi hoc non ſit expreſſum[h]. Tutius tamen uidetur, ſpeciale mandatum dari[i], in his quæ illud requirunt, iuxta formam alibi traditam[k]. Etſi autem ſyndicus, ut dixi, loco domini eſt: tamen ſicut utilitas cauſæ, ita eâdem ratione damnum omne in uniuerſitatem deriuatur[l]. Illud ultimò addendum eſt, ſyndicum eadem officia ſuſtinere & exequi debere, quæ ſuprà procuratori priuatorum incumbere diximus: & illud præterea operam dare oportere, ut non rem priuatam aut ſingulorum, ſed tantummodo communẽ ſibi commiſſam accuret[m].

8 Quod autem poſtremò ad cõtraria & exceptiones attinet, ſciendum eſt eaſdem ſyndico opponi, quæ ſuprà procuratoribus obſtare diximus. Vt ſi obijciatur uitium cauſæ efficientis, puta duas partes in conſtituendo non adfuiſſe[n]: ſi ineptus & inhabilis dicatur qui conſtitutus eſt[o]: aut ſi oſtendatur uitium eſſe in forma ſyndicatus, puta quòd non debito loco, aut tẽpore, aut ſolenni ordine ſyndicus ſit conſtitutus. qua tamen in parte illud notandum eſt, non uitiari ſyndicatum, ſi error tantum ſit in uerbis, non in re ipſa: puta ſi pro ſyndico nominatus ſit actor, uel procurator, aut econtrariò. Vt enim libellum ſuprà ſuſtineri diximus tranſlatis uerbis, ita & inſtrumentum ſyndicatus, eâdem interpretatione adiuuãdum eſt[p]. Nam uerba inſtrumentorum potius impropriãda ſunt, quàm ut actus rectè geſtus annihiletur[q]. Illud etiam animaduertendum, exceptionem ſyndico eodem modo opponendam eſſe, quo procuratori priuato: uidelicet in modum dilatoriæ, ante conteſtationem litis. Nam poſt eam conteſtatam, non poteſt dilatoria illi opponi, quia dominus litis factus eſt[r]. Finitur autem ſyndicatus iiſdem propè modis, quibus mandatum procuratorium (nam uniuerſitas iure priuatorum utitur[s]:) puta morte ſyndici, non etiam cõſtituentium: quia uniuerſitas, cuius nomine fit conſtitutio, ſemper uiuere intelligitur[t]. item reuocatione[u]. An autem ſolus præfectus uniuerſitatis, ſyndicum ſine conſenſu totius uniuerſitatis reuocare poſsit, diſtinctione explicari ſolet[x]. ut ſi poteſtas exercẽdæ actionis ad ſolum præfectum pertineat, non ad totam uniuerſitatem (id quod eſt perrarum) eo duntaxat caſu, & non alio, ius reuocandi ſyndicum præfecto concedatur. aliàs uerò ſicut in conſtitutione, ita & in reuocatione ſyndici, totius uniuerſitatis uel maioris partis ſuffragatione ſit opus[y]. Et hæc quidem de ſyndicis dicta ſufficiant. nam cum eorum officium & poteſtas ferè cum procuratorum munere in omnibus conueniat: reliqua quæ huc pertinent, ex ſuperiore titulo deſumi poſſunt.

DE NEGOCIIS GESTIS.

Tit. V.

1 *Ex qua æquitate detur negociorum geſtorum actio.*
2 *Edictum de negocijs geſtis.*
3 *Quis cuius negocia gerere poßit.*
4 *Quot modis ad aliquem dicatur negocium pertinere.*
5 *Quibus competat hæc actio.*
6 *Hereditatis res etiam rectè geri.*
7 *Has actiones eſſe tranſitorias.*
8 *Aduerſus neceſſarium geſtorem non dari directam.*
9 *De directa & utili neg. geſt. actione.*
10 *Quid ueniat in directam actionem.*
11 *Quid in contrariam.*

1 ET hæc quidem ita ſe habent in ijs qui mãdato domini res procurant alienas: ſed quia ſæpenumerò fit, ut eorum qui propter ſubitam feſtinationem nulli demãdata rerum ſuarum cura peregrè profecti ſunt, negocia præſentes amici ultrò ſuſcipiãt, ne aut neglecta

h 2

a Spec. d. t. de ſyndic. nu. 5.
b l. 2. C. quando & quib. quarta pars. lib. 10.
c l. ſicut. 7. §. fin. l. pen. h. tit.
d l. j. in fin. h. t.
e d. l. item. 6. §. fin.
f d. §. fin.
g gl. in d. l. item. 6. §. fin. ad uerb. de rato.
h Iaſ. in l. præſes. 12. nu. 7. C. de tranſact. qui licet diſtinguat, tamen Alex. dicit id eſſe uerius. conſ. 22. num. 11. uol. 1.
i uide Bal. in l. Polla. C. de his quib. ut indig. & in §. dãna. de pace conſtan.
k c. qui ad agendum. 4. in princ. de procur. in 6. ut uoluit Alex. in l. j. in fin. h. t. Ioan. And. in c. præſentium. 4. de teſtib. lib. 6.
l l. fin. ubi Dd. h. t.
m l. 2. h. t.
n Spec. d. t. de ſyndic. nu. 11. per c. inter monaſteria. de ſent. & re iud.
o l. j. §. fin. h. t.
p ut rectè Spe. in d. t. nu. 11. & Bar. in l. j. §. quibus. num. 3. h. t. & in auth. ſed hodie. nu. 3. C. de epiſ. & cler. per c. petitio. de procurator.
q l. ſi oleum. ubi Bart. & Dd. C. de loca. l. ſi uno. in prin. ff. eod.
r ita Spec. d. t. nu. 11. & 12. per l. ita demũ. 13. C. de procur. & d. c. inter monaſte. de ſent. & re iud.
s l. eum qui. 16. de uerb. ſign. Specul. de ſyndic. nume. 2. per l. fin. hoc tit.
t l. ſicut. 7. §. fin. hoc tit. l. an uſufructus. 63. de uſufruct. l. proponebatur. 78. de iud.
u l. item. 6. in fin. hoc titul.
x Bart. in l. item. §. quòd ſi actor. hoc tit. & plenius in l. actor. num. 9. §. rem ratam haberi.
y Bart. præall. loc. per l. ſi per epiſtolam. 50. de acquir. hered. c. præſentium. 2. de teſtib. lib. 6. l. ſi quis mancipijs. 16. §. ſi pupillus. de inſtit. actio.

glecta pereāt, aut abſentis non defenſi bona poſsideātur: placuit utilitatis gratia, mutuam
ex eo geſtu quaſi ex cōtractu obligationē naſci: eoq; nomine actiones cōſtituere quæ appel
lantur negociorum geſtorum, quibus ultrò citroq; agi poſsit, de eo quod alterū alteri præ-
ſtare oporteret. Idq; receptum eſt, quia plerumq; homines eo animo peregrè proficiſcūtur,
quaſi ſtatim rédituri, nec ob id ulli curam ſuarum rationum mandant: deinde nouis cauſis
interuenientibus, dum ex neceſsitate diutius abſunt, huiuſmodi eorum negocia deperire
iniquum eſſet: quæ ſanè deperirent, ſi uel is qui obtuliſſet ſe negocijs gerendis, nullam ha-
biturus eſſet actionem de eo quod utiliter de ſuo impendiſſet: uel is cuius negocia geſta eſ-
ſent, aduerſus eum qui geſsiſſet nullo iure agere poſſet[a]. De his ergo ita cauit edixitq; Præ-
tor: SI QVIS NEGOCIA ALTERIVS, SIVE QVIS NEGOCIA, QVÆ CV- 2
IVS CVM IS MORERETVR FVERINT, GESSERIT: IVDICIVM EO NO-
MINE DABO[b]. Hæc uerba SI QVIS, accipiēda ſic ſunt, SIVE QVÆ, ut plerūq;[c]. 3
nam & mulieres actione negociorum geſtorum agere, & cōueniri, non dubitatur[d], quam-
uis à procuratione iudiciali arceantur[e]. Pupillus ſi negocia geſsit, poſt reſcriptum D. Pij
conueniri poteſt in id quo factus eſt locupletior: agendo autē, compenſationem eius quod
geſsit, patitur[f]: ex re enim actio eſt, unde & pupillus prodigusq; obligātur[g]. NEGOCIA.)
Negocium ab ocio, addita negatiua, & cōtraria particula Ne, ductum ac compoſitum uide-
tur: & propriè ſignificat in iure id quod inter duos actum eſt[h]. ALTERIVS.) Et hoc ad u-
trumq; ſexum refert. ABSENTIS.) uidelicet & ignorantis. Nam ſi ſciat, aut præſens ſit,
patiaturq; ſuum negocium geri, mandaſſe uidetur[i]. Alterius autem negocia multis mo- 4
dis dicuntur[k]: uel quia uerè res cuiuſquam eſt[l], ut cùm à debitoribus meis exigis, aut cre-
ditoribus ſoluis[m]: uel quia contemplatione mei geſtum eſt[n]: uel quod ratum habui[o]. quæ
duo poſtrema obtinent, cùm uerè aut in conſequentiam negocium pertinet ad eum, cuius
reſpectu geſtum eſt, aut qui ratum habuit[p]. Nam ſi, cùm me hæredem putares, inſulam ful-
cieris, Titiusq; uerè ſit hæres, cui ipſo geſtu negocium quæritur: nullo modo ad me res per-
tinebit, etiamſi habuerim ratam[q]. Vnde ſatis apparet, hanc actionem ijs competere, quo- 5
rum negocium eſſe geſtum interfuit[r], ſiue principaliter, ſiue in conſequentiam: ut cùm no-
mine tutoris, curatoris, procuratoris, res pupillares minoris'ue adminiſtrantur, ne illi ne-
gligentiæ nomine iudicijs tutelæ & mādati cōueniri poſsint[s]. His uerbis, SIVE QVIS 6
NEGOCIA, QVÆ CVIVS CVM IS MORERETVR FVERINT, ſignificatur
tempus illud, quo quis poſt mortem alicuius negocia geſsit. de quo fuit neceſſarium edice-
re: quia neq; teſtatoris iam defuncti, neq; hæredis qui nondum adijt hæreditatem, res geſta
uidetur[t]. Sed quia detrimentoſum erat, inchoata negocia morientium deſeri, quod ne face-
re quidem debet geſtor[u]: ideo qui hæreditaria curat, uidetur ſibi quodammodo hæredita-
tem quæ defunctum repræſentat[x], ſeq; ei obligare. Nec refert, an etiam pupillus hæres exi-
ſtat: nam id æs alienū cum cæteris hæreditarijs oneribus ad eum tranſit[y]. Neq; id mirum 7
uideri debet, cùm & in hæredes, & contra hæredes tranſeat hæc actio[z]. GESSERIT.) Ge-
rere ſignificat omnem rem ſine uerbis, hoc eſt, abſq; promiſsione atq; cōuentione factam[a]:
etiamſi nonnunquam gerere & facere æquiuocè ſumantur[b]. Quare qui citra conuentio-
nem mandati, alterius negocia ſponte adminiſtrat, gerere propriè dicitur[c]. Dico autem, 8
ſponte & nulla neceſsitate cogente. Nam qui coactus gerit, ut tutor poſthumi[d], hæredes tu-
toris curatoris'ue, qui inchoata perficere coguntur[e], uel neceſsitatis ſuſpicione, ut qui falsò
exiſtimat ſe mandatum curámue ſuſcepiſſe[f], uel iuſtam ſeruitutem mandanti ſeruire[g]: cùm
alienum negocium gerere non uideatur, qui ſuum gerit, ſibiq; conſulere uult, ex uerbis hu-
ius edicti directò non tenetur. Sed quia hoc caſu aliæ poſſunt deficere actiones, utile, ex in- 9
terpretatione prudentum, negociorum geſtorum iudicium datur[h]: quod quidem effectu
idem hîc eſt cum actione directa[i]. nam & hæc extraordinaria erat, & ſine ſolenni actionum
ciuilium forma & prætore ex edicto concipiebatur[k]. Vnde intelligi poteſt, hanc actionem 10
prætoriam eſſe[l]. IVDICIVM DABO.) ita quidem, ut directam actionem ei tribuat cuius
negocium geſtum eſt, & ad quem præcipuè tota geſtio pertinet: qua actione poſtulatur, ut
actus ſui rationem geſtor reddat[m], & eo nomine condemnetur, quicquid uel non geſsit, uel
non ut oportuit geſsit: puta dolo[n], aut culpa quāuis leui[o]. nam de caſu & inopinato euen-
tu non tenetur, ſed ſufficit utiliter inchoaſſe[p], niſi in culpa hæreat[q]. Sed & id in actionem
hanc uenit, ut geſtor reſtituat quicquid ex geſtu quocunq; modo eſt acquiſitum[r], unà cum
uſuris[s], & fructibus[t]. Contrariam uerò actionē dat prætor geſtori, quamuis etiam com- 11
penſationis beneficio conuentus uti poteſt[u]: qua quidem actione conſequetur, quicquid
impendit

a l. ex maleficio. 4. §. ſi quis abſentis. 1. de actio. Inſt. de oblig. quæ ex quaſ. cont. in princ. lib. 1. & 2. hoc tit. uide Paul. lib. 1. tit. 4.
b l. 3. in prin.
c l. 1. de uerb. ſig.
d l. 3.
e l. alienam. 18. C. de procur. l. 1. §. ſecundo. ſ. de poſtul.
f l. 3. in prin.
g l. furioſus. 45. de act.
h l. ſi in area. 33. de cond. indeb.
i l. ſi remunerandi. 6. §. qui paſſus. l. qui patitur. 18. ſ. mand.
k uid. gl. in l. ſi pupilli. §. item quæritur. ad uer. ipſo geſtu. ubi Bartol. num. 4. hoc t. & in l. ſi pecuniam. 9. C. eod. tit. Cyn. in l. ſi mandatum. 14. in prin. C. eod.
l l. item ſi. 5.
m l. quæ utiliter. 45. §. Titius 2. l. cum pecuniam. 43.
n l. ſi pupilli. 6. §. ſed ſi ego. 5.
o d. l. 6. §. itē quæritur. 8.
p d. l. 6. §. 5. cum ſeq.
q d. l. 5. & 6.
r l. mandaſti. 46.
s d. l. 6. d. l. mandaſti.
t l. 3. §. hæc uer.
u l. nam & Seruius. 21.
x l. ſi is qui. 15. de uſuc. l. mortuo. 23. de fideiuſ.
y d. l. nā & Seruius. §. 1.
z l. 3. §. hæc autem actio. l. ſucceſſori. 12. cū ſeq. l. ſit autem. 20.
a l. Labeo. 19. in fin. de uerb. ſignif. l. pro hære. de gerit. de acq. hær.
b l. licet. 58. de uerb. ſig.
c l. 1. 2. l. ſi ego. 24. h. t. l. ita. 5. §. geſsiſſe. de adminiſt. tut.
d l. cum pater. 29.
e l. j. C. de hær. tut. l. ſur. 6. §. j. de his qui not. infa.
f l. curatoris. 17. C. eod.
g l. at qui natura. 19. §. ſi lib. 2.
h d. l. curatoris. l. quicquid; C. arb. tut. d. l. 3. l. 5. l. ſi liber. 38. d. l. cū

pater. i l. antepen. k Theoph. Inſt. de ſucc. ſub. l d. l. 3. in princ. ubi glo. ad uerb. ait prætor. hoc tit. l. aduerſus. 8. ubi gl. ad uerb. ciuiliter. C. eo. m l. 2. n l. 6. §. ſed ſi quis. o d. l. 6. §. uideamus. cum ll. ſeqq. l. tutori. 20. C. eo. p l. ſed an ultrò. 10. §. 1. q l. ſi abſentis. 11. r l. ſi autem. 8. §. 2. s d. l. at qui natura. §. fin. l. liberto. 31. §. qui aliena. 3. l. litis. 37. §. 1. t d. l. 8. §. 1. u l. 3. §. pupillus. l. ſi autem. 8. §. ſi quocunq; 2.

impendit uel amiſit, ratione geſtionis: item ut liberetur ab obligatione, ut indemnitas rerum adminiſtratarum, & quicquid abeſt, uel eo nomine abfuturum eſt, præſtetur[a]. Iniquum enim eſſet, ſuum ipſi officium damnoſum exiſtere[b]. quod de ijs accipiendum eſt, quæ ſine culpa[c] utiliter accurantur, quamuis euentus non reſpondeat: quam utilitatem non ex opinione gerentis, ſed communi quodam hominum iudicio iuxta rerum, temporum & perſonarum qualitatem expendere, & ex bona fide metiri oportet[d]. Eſt etenim hæc bonæ fidei actio[e].

a d.l.2. in fin.l. & qui. 19.§ penultim.cum ll. ſeq.l. ſi quis.23.d.l.liberto. 32.§. liberto. 4.l.quæ utiliter.45.
b d.l. quæ utiliter.§.fin. l. 7. quomodo teſta. aper.
c l.ſiue.22.
d l. ſed an ultrò. 11.§.1. h t.
e l.7.

DE CALVMNIATORIBVS. Tit. VI.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Edictum de calumniatoribus, & eius interpretatio, cum ſeq.*
3 *Quis dicatur calumniari, & quis hoc edicto teneatur.*
4 *Cui, aduerſus quem, & ad quid detur hæc actio.*
5 *Aliæ pœnæ & actiones, quæ in calumniatores competunt.*

1 Poſteaquam expoſitum eſt, qui ſuo uel alieno nomine poſtulare atq; agere poſsint: ſequitur, ut quę pœnæ calumniatores maneant, oſtendamus: uti harum metu, malitioſi homines à falſis poſtulationibus fabricandisq; iniurijs deterreantur. De his ita Prætor eſt elocutus:
2 IN EVM QVI VT CALVMNIÆ CAVSA NEGOCIVM FACERET, VEL NON FACERET, PECVNIAM ACCEPISSE DICETVR, INTRA ANNVM, IN QVADRVPLVM EIVS PECVNIÆ QVAM ACCEPISSE DICETVR, POST ANNVM SIMPLI IN FACTVM ACTIONEM DABO[a].
3 Calumniari, in criminalibus, eſt falſa crimina intentare[b]: in ciuilibus, per mendacium & calumniam agere uel excipere, ad negocium alicui malitioſè faciendum[c]. Sed hac in materia propriè calumniator perhibetur, qui pecuniam, ut alicui negocium faceret uel non faceret, accepit[d]. Ergo, QVI CALVMNIÆ CAVSA NEGOCIVM FACERET.) agendo uidelicet. AVT NON FACERET.) utputa, quia maluit reus aliquo dato ſe à calumnijs redimere, potius quàm malitioſa lite diuexari[e]: uel quia ab alio, eius rei gratia pecunia data eſt[f] (nam quocunq; modo quis depectus eſt, hoc eſt, non tranſigendo, ſed ſordidis concuſsionibus pecuniam accepit, ut calumnioſa lite abſtineret,) hoc edicto comprehenditur[g]. PECVNIAM.) aut aliud pro pecunia qualecunq; compendium[h]. ACCEPISSE DICETVR.) ſiue ante, ſiue poſt cœptum iudicium[i]: nec intereſt, utrum
4 poſt pactionem faciat alicui negocium, an deſiſtat[k]. INTRA ANNVM.) ſicuti prætoriæ & pœnales dari ſolent[l]. IN QVADRVPLVM.) exemplo actionis ui bonorũ raptorũ[m], cui rei perſecutio ineſt[n]: nam ſpecies quædam manifeſti furti & rapinæ eſt, per fraudem & calumniam innocentes expilare. POST ANNVM IN SIMPLVM.) quia rei perſecutoria. ACTIONEM DABO.) non modò ei qui dedit, ſed etiã illi cuius nomine datũ eſt[o]. aduerſus eum, qui calumniæ faciendæ aut nõ faciendæ cauſa accepit. Hæredi hæc actio non datur, quoniam pœnalis eſt, eiq; ſufficere debet, quòd eam pecuniam quam defunctus dedit, per condictionem ob turpem cauſam repetere poſsit[p]. neq; in hæredem competit: quia pœnalis, niſi in id quod ad eum peruenit. Conſtitutum enim eſt, turpia lucra etiam ab hæredibus extorqueri poſſe, licet crimina morte extinguantur[q].

5 Præter hanc actionem etiam aliæ ex legibus aduerſus calumniatorem competunt. Nam cum iſta concurrit condictio ob turpem cauſam, ſi modò ſola accipientis, non etiam dantis turpitudo uerſetur. Nam ſi & dantis, melior erit conditio poſsidentis, neq; agi condictione poterit[r]: ſi tamen condictum fuerit, tollitur hæc actio, & contrà. nam cùm utrique inſit rei perſecutio, bona fides non patitur bis idem exigi[s]. Deinde & condictio competit ex conſtitutione Conſtantini, quæ iudici, uel aduerſario pecuniam extra cauſam tranſactionis dari prohibet, & ex eo litem perire iuſsit[t]. Super hæc ciuilia iudicia, etiam criminaliter ad uindictam publicam calumniatores rectè poſtulantur. Nam tenentur pœna talionis, etiamſi inſcriptiones hodie non uſurpentur[u]: item lege Iulia repetundarum[x], & iudicio concuſsionis[y]: nonnunquam etiam lege Iulia de ui priuata, ex S. C. Voluſiano[z], & l. Cornelia de falſis[a]: ac ſi capitalem fraudem cuiquam machinati ſint, de ſicarijs[b]: poſtremò, S. C. Turpiliano[c]. atque ita uariè pro modo & uarietate delicti puniuntur[d]: in

a l.j in prin.
b l.j.in princ.ad S.C. Turpil.
c tot.tit.C.de iure.prop. calum.dan. Paul.lib.1. Sent.cap.5.
d Paul.d.cap.5.
e l.penult.
f l.ſi quis.7.
g l.j.§.pen.l.2.l.3.
h l.j.§.fi.l.2.l.3.
i d.l.j.§.1.
k d.l.3.§.1.
l §.1.Inſt.de perpet.& temp.act.l.in bonorariis.33.de actio.l.iuſiurandum.34.§.qui iuſiurandum. cum ſeq.in uerb. de calumnia. de iureiur.
m l.5.h.tit.§.quadrupli. Inſt.de actio.
n in prin.Inſt.de ui bon. rapt.
o d.l.ſi quis.
p l.4.
q l.5.
r uide ℸ.ob turp.cauſ.
s l.5.§.1.hoc tit. l. bona fides.57.de reg.iur.
t l.j.§. 2. hoc tit.j. C.de pœn. iudic. qui malè indic.
u l.fin. ubi gl. & tot.tit. C.de calum.
x l. j. §. 1. hoc tit. l. lex Iulia §.ultim.ad l.Iul.repet.
y l.1. & 2.de concuſſ.
z l.ex S.C.ad l.Iulia.de ui priu.
a l.1.§.1.ad l. Cor.de fal.l.2.de concuſſ.
b l.j.in princ.ad l.Cor.de ſic.
c l.j. & tot.tit.ad S.C.Turp.
d l.ultim.C.de calumn. l. j. §. calumniatoribus. ad S. C. Turp.

quo illud ferè ſeruari uidere licet, ut quod periculum calumniator doloſè reo creabat, id quaſi per talionem in ipſiua caput reuertatur[a]. Olim calumniatus publico in iudicio, l. Remmia tenebatur, ex qua frons damnato inuri litera conſueuit, cui integræ frontis teſtis opponitur[b]: ſed ea pœna conſtitutionibus ſublata eſt[c]. Calumniæ uerò in priuatis aut ordinarijs iudicijs damnatum, extra ordinem fuiſſe coercitum, Paulus oſtendit[d]. quod nunc tralatitium eſt, poſtquam ueteribus accuſationum ſolennibus antiquatis, extra ordinem de criminibus cognoſci per conſtitutiones cœpit[e].

a l. ſi. & t. t. C. de calum. De pœna calumniatorum, uide etiam Deut. 19. & 22.
b l. quæſitum. de teſtib.
c l. ſi quis. 17. C. de pœn.
d lib. 1. tit. 5. ſic. l. j. §. 1. ad S.C. Turp. d. l. quæſitum.
e l. ordo. de pub. iudic. l. lex. §. ult. repe.

DIGESTOR. LIB. IIII.

DE IN INTEGRVM RESTITUTIONIBUS. Titul. I.

1 *Ex quibus cauſis quis reſtituatur.*
2 *Reſtitui etiam heredes.*
3 *Quomodo quis in integrum reſtituatur.*
4 *Continuatio ſequentium titulorum.*
5 *Methodica explicatio tituli.*

SOlet etiam interdum qui in iudicium uocatur, petere, olim quidem à præ- 1
tore[a], iure autem nouiſsimo, à quolibet magiſtratu ordinario[b], in inte-
grum reſtitutionem: quòd uel metu compulſum, uel dolo aduerſarij, aut
ætatis lapſu circumſcriptum, uel abſentia, uel ſtatus mutatione, uel iuſto
errore, aut alia de cauſa quæ excuſationem mereatur, in captionem incidiſſe
ſe dicat. quæ quidem cauſa, ſi adhibita cognitione iuſta eſſe uidebitur[c], &
res maioris ſit momenti (nam propter minimam ſummam audiendus non eſt, qui contra
ius ciuile petat in integrum reſtitui, ut maiori rei uel ſummæ præiudicetur[d]) æquum eſt
prætorem ita læſis ſubuenire[e], quamuis ex conuentione, aut alio iuris uinculo teneantur:
nec modò ipſis, uerumetiam eorum hæredibus[f], qui perſonam defuncti repræſentant[g]. 2
Reſtitui autem in integrum dicuntur, quoniam prætor eos in integrum priſtinumque ſta- 3
tum & conditionem, qua fuerant ante captionem, reponit[h], perinde atque ſi nullum ne-
gocium geſtum eſſet: ut meritò dixerit Paulus[i], neminem uideri re excluſum, quem præ-
tor in integrum reſtituturum ſe pollicetur. Etſi autem generale eſt, nec ad unam alligatum 4
cauſam, reſtitutionis in integrum beneficium, & quoties æquitas poſcit, toties impetrari
ſolet[k]: tamen certæ quædam, eæque frequentiores reſtitutionum cauſæ, edicto ſunt com-
prehenſæ. in quibus, quia non uno ubique modo prætor reſtituit, ſed pro uarietate ſub-
iectæ rei uariè: ideo de ſingulis ſigillatim & diſtinctè in proximè ſequentib. titulis agitur.
Sed antequam eò deſcendamus, pauca in genere ad hunc generalem titulum de reſti- 5
tutionibus ſunt annotanda. Reſtituere, eſt aliquid reddere[l], ſeu in priſtinum ſtatum reponere[m]. Paulus lib. 1. Senten. cap. 7. In integrum reſtitutio, eſt redintegrandæ rei uel cauſæ actio. Res redintegratur, hoc eſt, reponitur in integrum, quæ data aut facta eſt: cauſa, quando res integra eſt, puta quando nihil datum aut factum: ſed cauſa, hoc eſt, obligatio ſubeſt, quæ per in integrum reſtitutionem uenit annihilanda[n]. Nec enim modò res perfecta, ſed imperfecta & inchoata redintegratur[o]. Sed hæc definitio tam ordinarijs (quarum hîc nulla tractatio inſtituta eſt) reſtitutionibus[p], quàm extraordinarijs, de quibus hac in parte duntaxat agitur, poteſt accommodari. Quare ut definitio ſubiectæ materiæ congruens, per quam res intelligi poſsit, habeatur: nos hac qualicunque deſcriptione utamur licet. Reſtitutio, eſt remedium extraordinarium, quo prætor deceptos aut læſos, in eam cauſam in qua ante deceptionem aut læſionem erant, ex iuſta cauſa reponit ac reducit. Species læſionum plures ſunt[q]. Cauſa efficiens, prætor[r]: προκαταρκτική, petitio & imploratio officij iudicis[s]: impulſiua, æquitas cauſæ, unde apparet per iniuriam alteri damnum factum eſſe[t]. Materia, ſunt res maioris momenti, non friuolæ & leuidenſes[u]. nam reſciſſoriæ actiones (ut ſunt reſtitutionum) quia contra ius ciuile dantur[x], non temerè, nec ob res leuiculas dandæ ſunt[y]. Forma, ut ea petitio intra legitima tempora fiat[z], implorato officio iudicis, uel intentata etiam actione[a]: atque ita cauſa legitimè, hoc eſt plenè cognita & probata[b], citatiſque partibus[c], reſtitutio fiat. Finis & effectus, ut lapſis ætate,

a tot. hoc tit. l. 1. & 2. C ubi & apud quem.
b l. fin. C. ubi & apud quem. ubi glo. & Dd. Card. in cle. §. de in integ. reſti. Bart. in l. in cauſæ. 2. §. nunc uidendum. de minor. Salic. in l. placet. C. de peda. iudic.
c l. 3.
d l. 4.
e l. 1. & 2.
f l. 6.
g Nouell. de iureiuran. à mor. præſt.
h gl. in c. 3. circa fin. ex. eod.
i l. 5.
k l. diuus. 7.
l l. reſtituere. 85. de uer. ſign. l. præterea. 20. l. qui reſtituere. 68. de rei uend.
m l. reſtituere. 75. de uerbo. ſign. l. 2. §. 27. ne quid in loc. pub. glo. in d. c. 3.
n Iſidor. lib. 5. Etymol.
o l. metū. 9. §. ſed quod. ſ. tit. j.
p de quibus in l. 3. C. ex quib. cau. ma. l. 2. C. de reſc. uend. l. j. uerb. reſtitutoria. de interd. tot. tit. ex. de reſtit. ſpoliat.
q l. 2. & 3. h. t. uide tit. 33. de act.
r l. j. & tot. tit. Spec. tit. de reſt. in integr.

s l. quòd ſi minor. 25. §. fin. de minor. *t* l. 1. & 2. hoc tit. *u* l. 4. & l. pen. hoc tit. *x* l. in bonorarijs. *y* l. 10. & 11. de dol. mal. *z* l. non ſolum. 6. hoc tit. l. fin. C. de temp. in integr. reſtit. *a* Iaſ. in l. j. num. 8. de iuriſdict. *b* uide Myſing. obſer. 48. & 49. & 52. cent. 1. *c* l. 3. & l. fin. hoc tit. uide copioſè

ætate, uel errore, uel alia iuſta cauſa ſubueniatur, perinde atq; ſi lapſi non eſſent: ut ex ſequentibus titulis intelligi poteſt, in quibus ordine ſex reſtitutionum ſpecies, de quibus initiò dictum eſt, proponuntur.

QVOD METVS CAVSA GESTVM ERIT. Tit. II.

1 *Edictum de metu & ui.*
2 *Differentia inter uim & metum.*
3 *Propter quem metum uel uiolentiam reſtitutio fiat.*
4 *Edictum in rem ſcriptum, cui & aduerſus quos detur.*
5 *Quomodo prætor reſtituat, & quid in hanc actionem ueniat.*
6 *Actionem eſſe arbitrariam.*
7 *Cui & aduerſus quem non detur.*
8 *De annali & perpetua actione.*
9 *Adfinia remedia, quæ uim paſſis dantur.*

HOc in titulo de ea ſpecie tractatur, cum quis reſtitui in integrum petit, quia ui metúue coactus ſit aliquid facere. Cùm enim etiam qui ui metúue cogitur conſentiat[a], quia eligit ex duobus malis quod minimum eſt, & mauult contrahere quàm interfici[b]: ideo contractus metu factus, iure ciuili quaſi conſenſu initus ualet: nec de eo quicquam antiquis legibus cautum erat, ut extraordinario prætoris auxilio fuerit opus. quod in rebus ciuilibus & politicis, uſum communem ſuum habet. In ſpiritualibus porrò ea ſubtilitas hodie non attenditur, ſed ſimpliciter ui metúue geſta pro nullis habentur[c]. Edi-
1 cti uerba hæc ſunt: QVOD METVS CAVSA GESTVM ERIT, RATVM NON
2 HABEBO. Olim ita edicebatur: QVOD VI METVS'VE CAVSA. Vis eſt maioris rei impetus, qui repelli non poteſt[d]: ut cùm ineuitabili uiolentia chirographum, pecunia, &c. alicui eripitur. Huius autem fiebat in edicto mentio, propter neceſsitatem impoſitam, uoluntati contrariam: quæ multum differt ab his, quæ metu coacta uoluntate geruntur. Cùm enim uiolentia quid extorquetur, principium actionis aliunde & extrinſecus uenit: nec magis dici id poteſt uoluntate patientis fieri, quàm uolente fit nauta, cùm tempeſtate ad ſcopulum nauis alliditur. At ubi impendentis uiolentiæ periculi'ue metu quid fit, puta datur, traditur, conceditur, tum intus in patiente exiſtit actionis origo: quæ à iudicio nequaquã impedito, & uoluntate minus malum eligente proficiſcitur[e]. Quo caſu uerum eſt quod dicitur, uoluntatem coactam eſſe uoluntatem[f], & iuris rigore obligare[g]. Etſi autẽ hæc ſubtiliter diſtinguunt philoſophi, & re ipſa differũt, tamen prætor uerbo quidem hæc in edicto ſeiungebat, re ſimul complectebatur. Putauit enim, quodcunq; ui atroci committeretur, id metu quoq; fieri, uoluntate utiq; præſenti uiolentiæ cedente. & eodem modo ſubuenit, ſiue quis uim paſſus ſit neceſſariam & ineuitabilẽ, quæ corpori & locomotiuæ uim affert: ſiue uim coactionis, quæ animũ inuadit, mentemq; ſuperat: maximè cum utrobiq; metus ſit, & populariter cum populo, cui ius redditur, ſit agendũ: cuius maxima pars inter uim & coactionẽ uoluntatis ſeu metum non ſatis peritè diſtinguere nouit. Et ſanè qui uim infert, metum etiam facit. Duplex metus enim eſt: alter quem fecimus, alter quem patimur, authore Quintil. lib. 6. cap. 3. Itaq; Iuriſconſult. qui ſtudent breuitati[h], & (quantum arbitror) Iulianus, edicti compoſitor, detraxit uis mentionem, ut non neceſſariam, quaſi & VIM METVS clauſula contineat[i].
3 Vim autem accipimus, quæ aduerſus bonos mores fit, non eam quam magiſtratus iure licito infert[k]. Metum uerò præſentem[l], & qui in hominem conſtantiſsimum cadat[m]: ut mortis, uinculorum[n], ſtupri[o], carcerum[p], uidelicet illicitorũ & priuatorum, quos habere non licet[q]. nam in publicis & licitis magiſtratuũ carcerib. diſtinguitur: ut ſi quis dignè incarceratus ſit, nõ reſtituatur ſi quid promittat, quia hunc ipſe ſibi metũ fecit[r]: ſin uerò indignè, reſtitutioni locus ſit, etiãſi cũ iureiurãdo promiſerit, aut quid fecerit uel dederit[s]. nã uis à magiſtratu iuſtè facta, nõ habet reſtitutionẽ, ut ſuprà dictum eſt: ſed tantũ iniuſta, quia in hac magiſtratus pro priuato habetur[t]. Metus reuerẽtialis in hoc edictũ non uenit[u], etiamſi

a l. ſi mulier. 20. §. pen. hoc ti. uide Paul. lib. 1. tit. 7.
b Ariſt. lib. 3. Ethic.
c auth. ſacramenta puberum. ubi Iaſ. num. 5. & 43. C. ſi aduer. uen. & in l. interpoſitas. num. 2. C. de tranſact. Panor. in c. de muliere. & c. cum locum. num. 2. & 6. c. ueniens. num. 5. de ſponſal. Hypp. ſing. 347. Gui. pap. ſing. 969.
d l. 2.
e l. ſi patre. 22. de rit. nupt. c. ſacris. 5. ext. de reſt. in integ.
f Ariſt. lib. 3. Ethic.
g l. ſi mulier. 21. §. ſi metu. 5. hoc tit. glo. Dec. Cag. in l. 4. de reg. iur.
h l. ampliorem. 37. §. pen. C. de app.
i l. 3.
k l. 3. hoc tit. l. quemadmodum. 29. §. pen. ad l. Aquil.
l l. metum. 9. h. t.
m l. 5. 6. hoc tit. l. interpoſitas. 13. C. de tranſact.
n l. 7. 8.
o l. 8. in fin.
p l. penult.
q tot. titul. C. de cart. priu. Land. lib. 2. articu. 13.
r l. 3. l. ſi mulier. 21. hoc titul. in princ. text. in l. accuſationis. 10. C. eod.
s Bartol. in l. qui neque. §. ſolutum. de uerb. ſign. glo. 2. in c. ex tenore. de conceſſ. preb. & c. ueniens. qui cler. uel. uou. Hypp. ſing. 177. text. in l. ſed etſi quis. §. 1. ſi quis caut. c. ſicut. §. 1. de iureiur. deciſ. Thob. 422. Land. lib. 3. articul. 41.
t l. nec mag. 32. de iniur. Cle. 1. §. fin. ubi Car. de cel. miſſ. Dec. in l. factum. 131. de regul. iur. text. in l. penult. & l. final. C. eod.
u l. cum te. 8. l. final. l. ad inuidum. 6. C. eod.

officio iudicis, reſciſsionem quandoq; actus importet[a]: niſi accedat alia impreſsio, & uiolentia[b]. Neq; tamen ſolius potentiæ dignitatis'ue tenor ſuffecerit[c], aut accuſationis[d] & infamiæ[e], aut minarum[f], niſi capitales ſint, & ab eo qui exequi ſolet, effuſæ[g]. Metum, inquit Imperator, non iactationib. uel conteſtationibus, ſed atrocitate facti probare conuenit[h]. Quare ubi facto opus eſt, uerba non ſufficiunt[i]: multo uerò minus preces etiam potentioris ſuffecerint[k]: quamuis uulgò dicatur, preces domini eſſe præceptum[l], & blanditias principis, uim continere minarum[m], iuxta dictum: Rogando cogit, qui rogat potentior. Sed hæc in hoc edicto reſciſſorio, & quod atrocitatem facti requirit, non cõſiderantur[n], præſertim cum cõtra minas alio remedio uti liceat, ſcilicet cautionis: quam implorato iudicis officio, datis fideiuſſoribus uel pignoribus[o] præſtare de non offendendo coguntur, qui minitando terrorem incutiunt[p]. In hoc ergo edicto tantum iuſtum eſſe metum intelligimus præſentem uitæ[q], cruciatus corporis[r] & ſtatus[s], ſeruitutis[t], fortunarum[u], pudoris & infamiæ realis[x], non etiam uerbalis[y], quia cum uerborum atrocitate factum concurrat oportet[z]: uinculorũ & carceris[a], & ſi qua ſunt ſimilia[b]: nec intereſt, in ſe quis hæc ueretur, an in coniuge & liberis[c]. Si tamen cõſtaret, quid metu etiam leui & uano factum eſſe (quod quidem non præſumitur:) crediderim reſtitutioni, ſaltem ex officio iudicis, locum fore[d]: licet non ex edicto, attamen ex edicti ratione, benignaq; interpretatione. Quid enim intereſt, quo metu quis compulſus ſit, dum conſtet compulſum eſſe[e]? Et notũ eſt, alios alijs eſſe timidiores, & naturâ mulieres commoueri facilius quàm uiros, eoq; & ex leuiore metu reſtitui[f]: planè ut neceſſe ſit, metũ ex perſonæ cuiuſq; qualitate, rerũq; circũſtantijs æſtimari[g]: etiãſi in abſtracto uerũ ſit, nõ niſi iuſtiſsimũ, quiq; in cõſtantẽ uirũ cadat, metũ huic edicto locũ facere: nec alium, quo ad intentionem fundandam, & probationem faciendam, rectè allegari poſſe[h].

4 GESTVM ERIT, ait prætor, nec adijcit à quo geſtum ſit: unde apparet, in rem loqui edictum, & indifferenter, non modò contra eos qui metum intulerunt[i], ſiue unũ ſiue plures (licet una ſolutione, quia rei perſecutio actioni ineſt, omnes liberentur[k],) ſed aduerſus omnes omnino qui lucrum hinc perceperunt, reſtitutionem dari[l]: adeò ut non quæratur, utrum is qui conuenitur, an alius metum fecerit. Sufficit enim docere, metum ſibi eſſe illatum: & ex hac re eum qui cum agitur, etſi crimine caret, lucrum percepiſſe[m]. Neq; tamẽ hæc actio ſic rem ſequitur, ſicuti rei uendicatio. nam is qui uim intulit, iubetur reſtituere, etiamſi ad alium res perueniat, quia actio perſonalis eſt ex delicto orta: is uerò ad quem peruenit, quamuis alius metum fecerit, non tam ratione poſſeſsionis, quàm quòd lucrum ex delicto facit, conuenitur ex æquitate naturali, quæ ex qualicunq; crimine emolumentum ſperare non patitur[n]. Qua ratione hæc actio in rem ſcripta dicitur[o]: quia nullam perſonæ mentionem facit, ſed in ipſam rem metu geſtam, commodumq; inde perceptum, digitum intendit: quemadmodum & pacta[p], & interdicta[q], in rem concepta dicuntur, quæ rem ipſam, non perſonam reſpiciunt. Quod cùm ita ſit, minus mirandum eſt, hanc actionẽ hæredibus, cæteriſq; ſucceſſoribus dari etiam in quadruplum, præſertim cùm contineat rei perſecutionem[r]: cuiuſmodi actiones ſolent tranſire[s]. In hæredes autẽ, & ſucceſſores cæteros, in id cõpetit, quod ad eos peruenit. Licet enim pœna ad hæredes non tranſit[t], attamen quod turpiter uel ſcelere quæſitum eſt, id (ſicuti & ſuprà diximus) ad compendium nullius, nedum hæredis debet pertinere[u]. quin & de conſumptis tenetur: ſufficit enim ſemel perueniſſe[x], quamuis interitum & caſum non præſtet[y].

5 Sed quod Prætor ait, RATVM NON HABEBO, quatenus accipiendum eſt, uideamus. Et ſciendum eſt, ex hoc edicto metum paſſo & actionem & exceptionem dari[z]: ut hac aduerſus petentes, is qui metu geſsit promiſitq; quid, defendatur: illa, quod ita geſtum eſt, in integrum reſtitui officio iudicis petat: ut, ſi per uim tradita res ſit, retradatur, & de dolo promittatur, ne fortè deterior res facta ſit: ſin acceptilatione liberatio interuenerit, in priſtinum ſtatum obligatio reſtituatur[a], &c. Sed & partus ancillarum, & fœtus pecorum, & fructus non modò perceptos, ſed qui etiam percipi potuerunt, & omnem denique cauſam reſtitui

a Bart in l.j.§.quæ oneran dæ. nume.4.quar. rer. acq. per l. pen. de furt.
b l.fin.l.pen.C.eod.
c d.l.ad inuidiam.
d l.accuſationis.10.C. eod.
e l.4.h.t.
f l.metum.9.C.eod.
g l.donationis.7. l. pen. h.t.gl.& Dd.in d.l.metum. uide omnino Specul. de præſump.§.ult. nu.7.
h d.l.metum. 9.
i l.4.in prin.de pecul.
k Fab. in l.accuſationis. C.eod.& in §.quadrupli.nu.4.inſtit.de act.
l gl.in l.j.uerb.quemadmodum.quod iuſ.
m gloſ.uerb. pignora.in l.1.C. ſi rec.pro.Felin. in c.t.num.2.& 3.de off.iud.del.
n gl.& Bart.& Dd.in d.l. metum. 9.C. eod. Bart.in l.de pupillo.§. ſi quis. de oper. noui nunc. Dd. in c.ex literis.de deſponſ. impub. Iaſ. in l. Titia. num.8. de uerb. oblig. Dec.in l.in omnib.39.de reg. iur.
o c.1.ubi Franc. num.3. de homic. in 6. Salic. in l.denũciamus.nu.2. C.de his qui ad eccleſ. confu.
p Bart.& Imol.in l.hæc autem ſatiſdatio.Si cui plus quàm per l. Falc. Dd. in l. illicitas.§. ne potentiores. de offic. præſ.in l.qui bona.§. ſi quis. de damno infect.in l.interpoſitas.l. de tranſact. Angel. in tract.mod.ad uerb.uerba iniurioſa.num.8.
q l.7.8.9.h.t.l.9.C.eo.
r l.4.C.eod.c penultim. ex̃.eod.
s l.4.l.iſti.8.h.t.
t d l.iſti.
u Bart.in l. pen.nu.5.de cond.ob cauſam.
x l.iſti.8.§. quòd ſi dederit.h.t.gl.in l.4.uerb.

infamiæ.h.t. y l.4.ubi gl.1.h.t. z l.3.in fin.in uerb.terrore uerborũ extorſit.h.t.d.l.metũ.9.in uerb.non iactationib.ſed atrocitate facti.C.eo. a l.7.& 8.h.t. b Paul.li.1.tit.7. c l.iſti.8.in fi.h.t. d Bart.& Bal.in fi.Caſt.ac Dd.in l.interpoſitas.14.C.de trãſa.per gl.in l.1.uer.metũ.quar.rer.act.Aretin.cõſ.14.in 4.dubio.Aemil.cõſ.2.nu.7.9.cũ ſeq. e Dec.in l.in omnib.39.nu.3.de reg.iur.& in c.fin.ex̃.eo. f c.cũ loc. ubi gl.de ſpõſal.Iaſ.& Dd.in l.interpoſitas.13.C.de trãſa.Dec.in d.l.in omnib.nu.2.& 3.Roma.ſing.226. g Dec. in d.l.in omnib.nu.3.per not.Inno.in c.cũ dilectus.quod met.cauſ. h Dec.in d.l.in omnib.nu.3. i d.l.metũ. 9.§.animaduertẽdũ.1. k l.itẽ.14.§.fi.cũ ll.ſeq. l d.l.9.§.fi.cũ l.ſeq. m d.l.14.§.in hac actiõe.3. n l. 2.ſ̃.de eo per quẽ.l.non fraudãtur.177.de reg.iur.l.ſiue.ſ̃.de neg.geſt. o d.l.14.§.Pedius.5.uide Cuiac.lib. obſer.5.cap.17. p l.iuriſg.7.§.pact.3.ſ̃.de pact. q l j.§.fi.de interd. r d.l.itẽ.14.§.2.l.quod diximus. 16.§.1.in fin. s Inſt.de perp.& tẽp.act. t l.unic.ubi Dd.C.ex del.def. u l.quod diximus.16.l.19.l.20. x l.ideamus.17. y l.ſi ipſa.18. z d.l.9.§.ſed quod prætor ait.3. a d.l.9.§.ex hoc edicto.7.

ſtitui oportet[a]: quæ quidem omnia (etiam loco conſumptorum æſtimatione ſubrogata[b]) ſimul peti poſſunt, hac cōditione, ut niſi arbitrio iudicis reſtituantur, in quadruplum reus condemnetur[c]. Cùm enim, qui ui rapuit, improbior fur eſſe uideatur[d]: cur nō ad pœnam furti, aut conſimilem alligetur? Imò pro delicto clementer cū illo agit prætor: primò quòd non ſtatim, ut furem, in quadruplum condemnat, ſed reſtituendi cōcedit facultatem, ſi pœnam euitare uelit: deinde quòd in quadruplo ſimplum, & ipſam rei perſecutionem (prout in edicto bonorum raptorum[e]) complexus eſt, ſecus quàm in actione furti[f].

6 Hæc igitur actio arbitraria eſt: petitur enim, ex bono & æquo arbitretur iudex, quod metu geſtum eſt, ut reſtituatur in integrum: quod ni fiat, in quadruplum concipiatur condemnatio. Iuſſus igitur arbitrio iudicis, & interlocutoria ſentēna ſeu decreto rem reſtituere, licēnam habebit reus uſq; ad ſententiam definitiuam à iudice dandam reſtitutionem facere: quod ſi non fecerit, iure meritoq; quadrupli condemnationem patietur[g]. Vtrum autem hoc iuſſum iudicis ſententia ſit interlocutoria, an uerò definitiua, noſtri uariè diſputant[h]. ac fortaſſe ne tale quidem iuſſum ſententiáue interponi opus eſt: nec eam edictum, eius'ue interpretes Iuriſconſulti exigunt: ſed id tantummodo uelle uidentur, (exempla enim textus mirificè uariant) ut habeat reus facultatem offerendi reſtitutionem uſque ad ſententiam[i]. Atq; ita paratus ſoluere euitet condemnationem[k]. quod ni faciat, & ſententiæ euentum expectet, in quadruplum deinceps ueluti fur manifeſtus (nam qui uim fecit, fur eſt improbior[l].) una ſententia, iuxta libelli petitionem cui ſententia congruere debet, condemnetur. Id quod & tum obtinet, cum tertius poſſeſſor ex aliena ui cōuenitur[m]. Imputet enim ſibi, qui delictum alienum mordicùs defendit: ex eoq; poſſeſsionem rei per metum ablatæ retinet, ac eiuſmodi ratificatione uim facit ſuam, peræquè atq; ſi ipſus illam commiſiſſet[n], neq; beneficio prætoris uti in tempore feſtinat: quo reſtitutionis pro arbitrio iudicis faciendæ oblatione, ſentēnā condemnatoriam (qualis ex hac actione indiſtinctè ſequitur, cùm libello ſententia conformis eſſe debeat[o]) euitare poſsit, & mereri abſolutionem[p]: quam indulget prætor ijs, qui non expectantes dubium litis euentum[q], & quaſi pœnitentia ducti, præproperè offerunt ſatisfacere ex arbitrio iudicis, ne condemnentur. In quo ſatis clementer cum reo conuento prætor agit[r]: cùm aliàs legibus ciuilibus & iure ſtricto, pœnam delictorum non molliat pœnitentia, neq; auertatur aut minuatur actio hoc nomine intentata, etiamſi reus ſatisfacere de re, puta rem furtiuam reſtituere, ſit paratus[s]. At in his arbitrarijs iudicijs, ita benignè prætor cum reo agit, ut det illi facultatē (peræquè ut in ciuilibus cauſis, ubi de pecunia, non de delicto quæritur[t]) pro arbitrio iudicis, hoc eſt, ex bono & æquo, prout bonum uirum arbitrari conuenit[u], reſtituendi rem ſolam, priuſquam in pœnā delicti cōdemnetur. quo quidē beneficio ſi nō utatur, eſt quod ſibi imputet in ſequētem quadrupli condemnationem, etiam cum alterius flagitio conuenitur: quippe qui maluerit pertinaciter alienum delictum ad extremum uſque defendere, quàm tempori ſuas rationes ab illo crimine, eiuſdemq; pœna habere ſegregatas. Vlpianus[x]: Nec cui, inquit, iniquum uideatur, ex alieno facto alium in quadruplum condēmnari: quia non ſtatim quadrupli eſt actio, ſed ſi res non reſtituatur: hoc eſt, non ſimpliciter in quadruplum concepta eſt actio, ſed conditionaliter, hoc modo, ni reus ante ſententiam quod metu geſtum eſt tuo arbitratu reſtituat, in quadruplum iudex condemnato. Quadruplabitur autem id, quanti ea res erit, hoc eſt, cum fructibus & omni cauſa[y]; id tamen quod uerè intereſt, & in quo quis certò damnum patitur, eſt quadruplandum. Vnde Iulianus ait, eum qui ex cauſa fideicōmiſsi quadraginta debebat, ſi trecenta promiſerit per uim, & ſoluerit 260. quadru-

7 plum conſecuturum. In his enim tantummodo uim paſſus eſt, cùm quadraginta reliqua deberet[z]. Nam hæc natura eſt huius actionis, ut rem damnumq; perſequatur, neq; ei detur cui nihil abeſt[a]; quamobrē aduerſus creditorem, qui debitori ſuo ut ſolueret uim adhibuit, non competit[b]: licet negari non poſsit, in legem Iuliam de ui eum incidiſſe, & ex conſtitutione Marci, ius crediti amiſiſſe[c]. Sed quadrupli condemnatio tum demum locum habet, cùm intra annum agitur[d]. nam omnes pœnales prætoriæ anno utili finiri ſo-

8 lent[e]: licet ciuilis iniuriarum anno cōtinuo expiret[f]. Quamobrē ſi à tempore illatæ uiolentiæ annus utilis effluxerit, amplius ad uindictam iniuriæ in quadruplum agi nequit, propter præſcriptionem: ſupereſt tamē in ſimplum actio rei perſecutoria, in qua æſtimatur, omne quod agenti abeſt[g]: quæ licet non ſit arbitraria, neq; creſcat propter contumaciam non reſtituentis, tamen quia de ui quæritur, grauatq; exiſtimationem rei[h], quamuis ipſo iure non infamet[i]: ideo non datur niſi cum cauſæ cognitione, uidelicet ut ſi alia non ſit, hæc detur[k]. Ac datur quidem exemplo reliquarum perpetuò[l]. Itaq; accipiendum eſt, quod ait

Paulus:

h l. j. antepen. §. unde ui. Bald. in c. 1. §. fin. num. 15. de probib. feu. ali. per Fed. feud. in c. 1. §. ſi uerò. de mil. ua. qui cont. eſt. i glo. in l. ſi cum exceptione. §. cum qui. uerb. tenentur. hoc tit. k d. l. 14. §. poſt annum. l l. uidcamus. 17. l. quod autem. 19.

a l. ſed & partus. 12.
b l. j. C. de his quæ ui metus cau. l. in re furtiua. 8. de cond. furt.
c d. l. item. 14. §. 1.
d d. l. 14. §. qui uim intul. 11.
e uid. §. & Inſtit. de ui bon. rapt.
f l. 14. §. ſed & ſi quis. 8. cum ſeq.
g l. 14. §. hæc autem actio. 4.
h gl. & DD. in l. 4. C. eo. & in l. item. 14. §. hæc autem. C. eod.
i d. l. item. §. ſi quis. & §. hæc autem.
k l. ſi debitori. 21. de iu[illegible] l. ſi reus paratus [illegible] de procu. §. fin. Inſti. de perp. & temp. act.
l in prin. Inſt. de ui bon. raptor.
m d. l. item. §. in hac. 5.
n l. j. §. dete uer. cū aut[illegible]
o l. ſi. C. de fideic. lib. l. ut pomum. §. com. diuid.
p §. fin. Inſti. de perp. & tēpor. actionib. Bar. in l. Lictus. de his qui not. infa. Panor. in c. cū te. de ſent. & re iud. Soc. in fallen. reg. 179.
q l. quod debetur. de pecul. gl. in l. Lucius. 78. §. fin. ad uerb. poſſe. ad S.C. Trebell.
r d. l. item. 14. §. 1.
s l. qui ea mente. 67. ff. de fur.
t d. §. fin. Inſt. de perp. & temp. d. l. ſi debitori. d. l. ſi reus.
u l. j. de lega. 2. l. in perſonam. 23. §. j. de reg. iu.
x d. l. itē. §. in hac actio.
y d. l. 14. §. Labeo. 6 & §. quadruplabitur. 7. l. ſi mulier. 21. §. 2.
z d. l. 14. §. pen.
a d. l. 14. in prin.
b l. ſed et partus. 12. §. fi.
c d. §. ſi. Lextat. 13.
d d. l. 14. §. poſt annum.
e l. in bonor. 34. de acti.
f l. 5. C. de iniur. uid. Gouea. lib. 1. lec. & inf. de iniur.
g l. ſi mulier. 21. §. qui poſſeſsionem. 2.

Paulus[a]: Quod metus cauſa geſtum erit, nullo tempore prætor ratum habebit[b]. Nam etſi nullo tempore prætor ratum habet quod metu geſtũ eſt, eoq; eiuſmodi actiones olim, ut exceptiones, abſq; ulla temporũ præſcriptione perpetuò durabant: tamen ſciendum eſt, actiones omnes tam iuris ciuilis quam prætorij, antea perpetuas, nunc ſpacio 30. annorum (ut aliquis ſit litium finis, neq; timeantur ſemper controuerſiæ) principum conſtitutionibus eſſe incluſas[c].

9 Sunt autem & alia remedia, quæ uim paſſo dantur. Nam uolenti parcere famæ rei, & uendicatio datur in rem per uim ablatam[d]: quia res in bonis eius eſſe uidetur, qui uim paſſus eſt[e]: & perſonalis actio quæ antea cõpetebat, reſciſſa accepulatione, aut liberatione per uim extorta[f]: quemadmodum & coacto hæreditatem repudiare utiles actiones dantur, redacta ad nihilum repudiatione[g]: altera tamen actio alteram tollit[h]. Eſt & locus interdicto VNDE VI in poſſeſsionibus, item QVOD VI AVT CLAM[i]. & legi Iuliæ de ui[k]: & edicto diui Marci, quo ius crediti amittitur[l]. Nonnunquam etiam ſolo iudicis officio; ſine ulla pœna quod metu geſtum eſt reſtituitur: ut ſi metus non extet, cui uis atrox cauſam dedit[m]: aut ſi uis ſit à magiſtratu illata, cognitione non habita[n]. Deinde eum qui metum fecit, de dolo teneri certum eſt, quia uis ſine dolo malo non adhibetur: altera tamen actio alteram conſumit exceptione in factum oppoſita[o]. At qui dolo deceptus eſt, de ui agere non poteſt, niſi ea ſit illata: nam in hoc edicto uim probari omnino neceſſe eſt[p]: dolus autẽ ſine ui, tecta fraudulentia & machinatione animi committitur[q]. Itaq; doli tãtum mali actio propter dolum competit: in qua cuiuſmodi fiat reſtitutio, deinceps uideamus.

DE DOLO MALO.
Tit. III.

1 *Dolum olim tribus tantum caſibus fuiſſe uindicatum.*
2 *Edictum de dolo.*
3 *Ratio edicti.*
4 *Quis ſit dolus malus.*
5 *Edicto non eſſe locum, ſi alia actio ſit.*
6 *Sine iuſta cauſa non dari hanc actionem, & quando ceſſet: ac de actione in factum.*
7 *Qualem actionem, cui aduerſus quos prætor det, & ad quid.*
8 *Quo tempore finiatur.*
9 *Quatenus tranſeat ad hæredes.*

HOc in titulo de ſecunda reſtitutionis ſpecie agitur, cùm quis dolo malo aduerſarij 1 circumuentus, in fraudem & damnum incidit. Nam olim iure ciuili tribus tantùm caſibus dolus coercebatur: primò ex lege duodecim Tab. quãdo in tutela commiſſus erat: ſecundò ex lege Lectoria, circumſcriptis adoleſcentibus: tertiò ſine lege, in iudicijs, quibus ex bona fide addebatur[a]. Vnde apparet, contractus bonæ fidei per dolum contractos, non fuiſſe ipſo iure nullos, alioqui nec obligatio, nec actio, neq; iudicium conſtitui potuiſſet[b]: ſed obligationem iure ciuili conſtitiſſe, quia licebat ſe inuicem contrahentibus decipere[c]. uerùm in iudicio bonæ fidei, quod dolo malo factum eſſet, ſolere purgari aut retractari[d]: excepto eum minor contra legẽ Lectoriã deceptus eſſet[e]. talis enim cõtractus, ne inter maiores quidem ualebat[f], utpote cõtra legem factus[g], & ideo totus irritus: aut cum dolus ab utraq; parte interueniebat[h], qui cõtractum bonæ fidei ſtare non patitur, quando nulla utriuſq; bona fides intereeſsit[i]. In reliquis porrò, quæ non ſunt bonæ fidei cõuentionibus, qui circumſcripti erant, efficaciter obligabantur. Sed quia iniquum uidebatur, non modò dolum eſſe impunitum[k], uerùm etiam cum detrimento alterius quæſtuoſum[l], C. Aquilius prætor ætate Ciceronis æquiſs. de dolo malo coercendo formulas, uerſsimum euerriculum omnium malitiarum, primus propoſuit[m]: quarum deinceps ſumma in edictum perpetuum ad hunc fermè modum eſt relata.

QVÆ DOLO MALO FACTA ESSE DICENTVR, SI DE HIS REBVS 2
ALIA ACTIO NON ERIT, ET IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR, IVDICIVM DABO[n]. Hoc edicto prætor aduerſus uarios & doloſos, qui alijs obfuerunt 3
calliditate quadam, ſubuenit: ne uel illis malitia ſua ſit lucroſa[o], uel iſtis ſimplicitas damnoſa[p]. Dolum autem malum (reiecta Seruij definitione, quam tamen Cic. lib. 3. Offic. 4
probat, & alibi Vlp.[q]) Labeo ait[r] eſſe omnem calliditatẽ, fallaciam, machinationem, ad circumueniendum, fallendum, decipiẽdum alterum adhibitam. Cùm machinationẽ adhibitam definiat, facilè intelligi poteſt, dolum in committendo uerſari, qua potiſsimùm notà à culpa

a l. ſi mulier. 21. §. 1. hoc tit. unde quæ dixi inſt. de perpet. & tempo. actionib. in princ.
b l. interpoſitas. 13. C. de tranſact.
c in prin. inſt. de perpe. & temp. act. l. 3. & 4. cum ſeq. C. de præſcri. 30. uel 40. ann. d. l. in bonor. 33. de act.
d d. l. 9. §. uolenti. 4.
e d. l. 9. §. licet. 6. l. ſi quis. 17. de acq. poſſeſ.
f d. l. 9. §. uolenti.
g d. l. 21. §. fin.
h d. l. 9. § licet.
i d. l. 9. §. 1.
k d. l. 12. in fin.
l d. l. 13.
m l. fi. § 1. & 2.
n d. l. fin. § fin.
o d. l. 14. §. cum qui. 13.
p d. l. 14. §. in hac. 3.
q l. 5. ex quibus cauſ. maior. l. 2. §. doli. 4. de ui bon. rapt. l. ultim. C. de litigio.

a Cic. lib. 3. Offic.
b l. licet §. ca. de procur. l. ſi pupilli. 6. §. uideamus. fin. de neg. geſt.
c l. in cauſ. 17. §. pen. de minor.
d l. ſi dolo. 5. C. de reſc. uend.
e d. l. & elegãter. 7. hoc tit.
f l. in cauſæ. 17. de min.
g l. nõ dubium. C. de leg. §. ſi aduerſus. Inſtit. de nupt.
h l. 3. pro ſoc. l. ſi in emptione. 34. de contr. empt.
i l. domum. 61. de cont. empt.
k l. 4. §. cùm dominus. 2. de nox act.
l l. ne ex dolo. 12. hoc ti. glo. in l. 2. per illum text. de eo per quẽ fac.
m Cic. lib. 1. & 3. Off.
n l. j. in prin.
o d. l. 2. de eo per quem fac. l. 5. ſi quis caut. l. non fraudantur. in fin. de reg. iur.
p §. ſed quia. Inſtit. de fideicom. hæred.
q l. iuriſgentium. 7. §. dolo. 4. ſuprà de pact. Paul. lib. 1. tit. 8.
r l. j. §. 1. uid. l. ultim. C. de litigioſ.

culpa etiam lata diſcriminatur. nam hæc magis in negligẽtia uel ignorantia conſiſtit[a]. Non
fuit autẽ contẽtus prætor dolum dicere, ſed adiecit MALVM: quoniã ueteres etiam bonum
dolum dicebant, & pro ſolertia hoc nomen accipiebant, maximè ſi aduerſus hoſtes aut la-
5 trones quis machinaretur. Dolus enim an uirtus, quis in hoſte requirat[b]? Ait prætor: SI
DE HIS ALIA ACTIO NON ERIT. Meritò prætor ita demũ hanc actionẽ pollicetur, ſi
alia actio non ſit. nam eiuſmodi agendi genus, quo perpetua ignominiæ nota condemna-
to inuritur[c], non temerè debuit à prætore decerni, ſi ſit alia actio, qua quis poſsit experiri[d].
Itaq; non eſt huic edicto locus, cùm tutore colludente pupillus à Titio circumſcriptus eſt[e]:
quia ex lege 12. Tab. iudicio tutelæ quod ſua intereſt à tutore conſequitur, niſi is ſoluendo
eſſe deſierit[f]: item ſi minor circũſcribatur, quoniã in integrũ reſtitui poteſt[g]: aut ſi quis in cõ-
tractu bonæ fidei ſit circumuentus. omnibus enim bonæ fidei iudicijs exceptio doli ineſt[h]:
ut in his qui uel agendo uel excipiẽdo, machinatione ſe aduerſarij deceptũ probat, in inte-
grũ ex bono & æquo reſtituatur, arbitrio iudicis: qui uel cõtractũ nullũ declarabit, ſi dolo
quis ad cõtrahendum inductus fuerit[i]: uel, ſi eum ratum habẽdum putet, ne quid decepto
dolus aduerſarij noceat, pro ſingulorũ factorũ qualitate & circunſtantijs prouidebit[k]. De-
niq; quocũq; tãdem modo quis tutus ſit, ſiue exceptione ſiue actione, ciuili aut honoraria,
ſiue pœnali, uel etiã populari[l], denẽgabitur ex hoc edicto in integrũ reſtitutio[m], niſi proba-
biliter, an alia actio cõpetere poſsit, dubitetur[n]: aut niſi alia actio quæ cõcurrit, æquè famo-
6 ſa ſit, ut ſtellionatus[o]. Eadem ratione prætor cauſæ cognitionẽ inſeruit: ET IVSTA, inquit,
CAVSA ESSE VIDEBITVR. nec enim tam grauis actio paſsim fuit indulgenda[p].
Quare ſi modica ſit ſumma, hoc eſt, ad duos uſq; aureos, non debet dari hæc actio[q], ſed in
factum potius[r]: perinde ut morib. noſtris actio furti criminalis nequaquam locum habet,
niſi tres aureos furtum ſuperet[s]. Sed & quibuſdam perſonis non dabitur: utputa liberis uel
libertis, aduerſus parentes patronos uè: item humili, ut plebeio, aduerſus conſularẽ: prodi
go, aut aliàs uili, aduerſus hominem uitæ emendatioris: cùm parcendũ ſit talium perſona-
rum exiſtimationi. Quid ergo erit in horum perſonis? Dicẽdũ eſt, in factum uerbis tempe
randam de dolo actionem, ut bonæ fidei mẽtio fiat: hoc eſt, ut addatur clauſula bonæ fidei,
concepto in ipſum factum cui dolus ineſt, iudicio: atque ita ex bono & æquo iudex arbitre-
tur, ne contrà quàm bona fides exigit, fraus alterius alteri noceat, diſsimulata interim doli
7 mentione, quamuis ex narratione facti appareat. Ait prætor: IVDICIVM DABO. at cuiuſmo
di? non modò tribuendo exceptionem[t], ſed etiam actionẽ, ut in ſuperiore edicto: à quo ta-
men eo diſtat, quòd in hoc deſignari oportet cuius dolo factum ſit, quamuis in metu nõ ſit
neceſſe[u]: quia hæc triſtis & famoſa actio ne nimiũ euagetur, non in rem, ſed in perſonã quæ
dolum fecit, ſcripta eſt. unde & certò comprehendi debet, quid dolo malo factum ſit, ut ſcia
tur qua in re, à quo actor ſit circumſcriptus[x]. Porrò cùm ab iis qui dolum commiſerunt, re-
ceſſeris, in alios non cõpetit, niſi quatenus ad eos peruenit[y]. Sanè ſi plurium dolo quid fa-
ctum dicatur, omnes quidem ex ſuo crimine in ſolidum obligabuntur: ſed quia actio eſt rei
perſecutoria, & bona fides non patitur compluries idem exigi, uno rem, uel quãti ea res fuit
reſtituẽte, omnes liberabũtur[z]. Sed & hæc actio eſt arbitraria, in qua reſtitutio fieri arbitrio
iudicis iubetur: quæ ni fiat, ſequitur condẽnatio quanti ea res eſt: cuius æſtimatio iuriiuran
do in litem actoris committitur[a]. Non tamen ſemper in hoc iudicio arbitrium iudicis dan-
dum eſt. Quid enim ſi manifeſtum ſit, rem reſtitui non poſſe? ueluti ſi ſeruus dolo malo tra
ditus, ſit defunctus: ideoq; protinus condemnari debeat, in id quod interſit actoris[b]. Neq;
uero hìc ad quadruplũ creſcit in contumacẽ cõdemnatio: quia dolus nõ eam quã uis, cum
furto habet affinitatẽ. decepto enim uolenti, non inuito, aufertur: ideoq; furti pœna locum
hìc non habet. Ac uiſum fuit ſufficere, ſi refuſis actori damnis, reus in uindictam doli exiſti-
mationis iactura plecteretur[c]: quæ certè homini ingenuo, pudentiq;, omni pecuniæ iactura
grauior eſſe[d] debet[e]. Sed cur hæc actio peræquè non eſt reſciſſoria, & contractum retractat,
atque ſuperior quæ ob uim datur? Reſpondeo: Edictum de ui, ita prætor concepit, ut pol-
liceatur ſe ratum non habiturũ, atq; ita irritum facturum quod geſtum eſt. De dolo, non
eodem modo edicit. Nam dolus quadantenus permiſſus eſt contrahentibus, ut dictum eſt,
nec perinde magnum ſcelus eſt ut metus aut uis: quia hæc in publicum crimen incidit[f], do-
lus non item[g]. Quare uiſum fuit, hunc leuius coercere, ſatisq; eſſe damnum refundi, ne con
tractus hoc prætextu temerè reſcindantur.
8 Hęc autẽ actio olim utili anno, hodie cõtinuo biennio, quia grauis & odioſa eſt, termina
tur[h]: adeò ut ne litis quidem cõteſtatione perpetuetur[i]. Cæterum in factũ actio, quæ datur
in quãtum factus eſt reus locupletior, perpetua eſt[k]: cùm quia ceſſat acerbitas ignominiæ[l],
tum quòd nullo tempore lucrum ex delicto cum alterius damno ſit ſperandum: & hæc a-
ctio merè ſit rei perſecutoria, quod genus 30. annis durat[m]: qua ratiõe etiam doli exceptio
perpetua

a l. ſi mora. ubi glo. ſol. mat. l. mag. ma. 229. l. lata. de uerb. ſig. l. 3. de iur. ign.
b l. j. §. 2.
c l. j. uerb. doli. de his qui not. infa.
d d. §. 2.
e l. 5.
f l. 6.
g l. j. §. idẽ Põponius. 6.
h l. huiuſmodi. 86. §. qui ſerium. 4. de leg. 1. l. ſed etſi. 21 ſol. mat.
i l. & elegãter. 7. in pri.
k l. 7. in ſi. l. 9. hoc tit. l. ſi dolo. 5. l. dolus. 10. C. de reſc. uend.
l d. l. & eleganter. 7. in prin.
m d. l. j. §. ait prætor. 3. cum multis ſeqq. l. 2. 3. 7. §. 1. & 2. § pen. l. arbitrio. 18. §. 1. & 2.
n d. l. 7. §. 1.
o l. 3. de crimin. ſtell. uid. gl. & Dd. in l. ſub prætextu. 17. C. de trãſact.
p l. ſi quis. 9. §. fin.
q d. § fin. cum l. ſeq.
r gl. & Dd. in d. §. fin.
s uide gl. & Dd. in §. gallinarum. Inſt. de rer. diuiſ. & J. tit. de furt. ubi dixi.
t l. fin.
u l. ſed &. §. ſi.
x l. item. 16.
y l. ſed &. 15. §. pen. l. ſi plures. 17. §. ſi.
z d. l. ſi plures. ex l. bona fides. de reg. iur.
a uide tit. ff. & C. de in lit. iur.
b d. l. arbitrio. 18.
c l. j. §. non fuit. h. tit. l. 1. uerb. doli. de his qui not. infa.
d l. iuſta. ubi gl. de manu miſ. uind.
e fac. l. licet. 103. de uer. ſig.
f ad l. Iul. de ui publ. & de ui priua. l. 195. de uer. ſign.
g l. 3. de crim. ſtell.
h l. fin. C. eod.
i gl. & Dd. in d. l. fin. C. eod. Salic. in l. fin. C. de præſcr. 30. annor.
k l. itaq; 28. in fin.
l l. Sabinus. 29.
m l. 34. de act. Inſtit. de perp. & temp. act. l. j. unde ui. cum ſimilib.

perpetua[a] eſt. Nec enim infamat, quoniam oppoſita exceptione doli, non damnatur actor, ſed abſoluitur reus. nemo autem ex dolo infamis eſt, niſi de dolo damnatus[b]. Deinde exceptio rem tuetur: eoq; ut rei perſecutoria, durare in perpetuũ debet[c]. Hæredib. porrò hæc actio datur, quia rei perſecutoria. In hæredes autem cæteroſq; ſucceſſores perpetuò eatenus, quatenus ad eos peruenit[d]: nam iniquũ eſſet, ulterius quenquam ex alieno delicto obligari. Quod enim ultrà eſt, pœna eſt in perſona hæredũ, cum ad eos res nõ peruenerit, nec ſint facti locupletiores. quo pœnali genere actionis, hæredes conueniri non ſolent[e].

a l. puré. 5. §. ult. de dol. ma. excep.
b l. j. de his qui not. infa.
c l. ſi pactum. 6. C. de excep. l. puré. in fi. de dol. except. gl. in l. 3. uerb. perſecutione. C. de præſcript. 30. annor.
d l. ſi plures. 17. in fi. l. in hæred. 26. cũ ll. ſeq.
e l. j. de priuat. delic. l. unic. C. ex del. def.

DE MINORIBVS VIGINTIQVINQVE ANNIS. Titul. IIII.

1. *Edictum.*
2. *Eius ratio.*
3. *Quibus minoribus ad quod uſq; tempus hoc beneficium detur.*
4. *Qui ex perſona minoris reſtituantur, aut non.*
5. *Ex quo geſtu minor reſtituatur.*
6. *Non ſine cauſæ cognitione reſtitutionem fieri, & quid in cauſæ cognitionem ueniat.*
7. *Quid in hoc iudicio ſit probandum.*
8. *Nullam ex hoc edicto proficiſci actionem.*
9. *Effectus reſtitutionis, & uis, & quomodo fiat.*

De ijs qui inconſulta quadam iuuenilis ætatis leuitate damnum fecerant, in integrum 1
reſtituendis, ita prætor edicit: QVOD CVM MINORE QVÁM XXV. ANNIS NATV, GESTVM ESSE DICETVR, VTI QVÆQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM[a].

Hoc edictum prætor, naturalem æquitatem ſecutus, propoſuit, quo tutelam minorum 2
ſuſcepit. Nam cùm inter omnes conſtet, fragile eſſe & infirmum huiuſmodi ætatis cõſilium, & multis captionibus ſuppoſitum, multorumq; expoſitum inſidijs, ac (ut ait Cicero[b]) tempus illud ætatis ſua ſponte infirmum, aliorum libidine etiam eſſe infeſtum: prætor eis auxilium hoc edicto eſt pollicitus, & aduerſus captiones opem: quam omni minoris ætatis tempore petere poſſent[c].

Apparet autem minoribus 25. annis id auxilij polliceri, non maioribus: nam poſt hoc 3
tempus compleri uirilem uigorem conſtat. & ideo hodie in hanc uſq; ætatem adoleſcentes curatorum auxilio reguntur: nec antè rei ſuæ adminiſtratio eis committi temerè debet, quamuis rem ſuam bene gerentibus[d]. Ergo ſi cum minore contractum ſit, & contractus inciderit in tempus quo maior efficitur, reſtitutio ceſſat: niſi totum hoc dolo aduerſarij ſtructum, & eò protractum probetur, ut maiore illo facto, quod geſtum eſſet, ſubſiſteret[e]. Quin & de eo quod in minore ætate geſtum eſt, maior iam factus reſtitutionem petere non prohibetur (niſi ratam alienationem habuerit[f]) olim quidem intra annum utilem, hodie intra quadriennium[g], ab ingreſſu ætatis computandum. Minorem autem natu accipimus, qui nondum 25. annum perfectè & omnimodò adimpleuit. nam à momento in momentum tempus ſpectamus: adeò ut ſi poſtremo die, aut ultima hora, quæ ad complementum 25. anni deeſt, captus ſit, reſtitutioni locus relinquatur[h]. Iure porrò Sax. minorum ætas, 21. ætatis anno terminatur: & exinde tempora quadriennij currere incipiunt[i]. Nihil autem refert, minores ſint patres an filijfa. mares an fœminæ, dummodum ipſorũ interſit reſtitui[k]. Serui tamen minores non reſtituuntur: quoniam domini tantum, cui acquiritur, perſona ſpectanda eſt, qui ſibi imputare debebit, quòd minori rem commiſerit[l]. Eadem ratione minoribus alieno nomine, ut procuratorio, inſtitorio, &c. negociantibus, nõ ſuccurretur: cùm eo modo potius maiori conſuleretur, cuius damno res ſit ceſſura[m].

Ex ipſius autem minoris perſona reſtitutionem petunt, procurator eius, cui nominatim 4
id mãdatum eſt, aut qui rem ratam dominum habiturum ſatiſdedit[n]: item pater, quia eius periculum agitur, cùm de peculio teneatur[o]: & hæres, quando non reſpectu ſolius perſonæ hoc beneficium detur, ſed propter damnum & læſionem, quæ in hæreditate manent, & à minore in hæredem transfunduntur[p]. Fideiuſſori non ſuccurritur, quòd iniurium ſit huic in necem creditoris ſubueniri, qui in ſecuritatem obligationis eum accepit: ſed ipſi potius qui ultrò ſpopondit, deneganda erit mandati actio[q].

Ait prætor, GESTVM ESSE DICETVR. Geſtum ſic accipitur, qualiter qualiter, 5
ſiue cõtractus ſit, ſiue quid aliud, unde damnum minor fecit[r]. Sanè in delictis nulla deprecatio aut reſtitutio eſt[s]. indigni enim ſunt legis beneficio, qui in legem committunt[t]: quanquam pœna miſeratione ætatis in his mitigari ſolet[u]. Qua ratione & illud rectè placuit, ſi poſt

a l. j.
b Pro M. Cælio.
c l. 2. & 3. C. de temp. in integ. reſt.
d d. l. j. in fin. l. fin. C. de leg. tut. in prin. Inſt. de curator. ubi dixi.
e l. 3. §. ſi quis. 1.
f l. 1. C. ſi ma. fact.
g l. fin. C. de temp. in integ. reſt.
h l. 3. §. minorem. 3.
i Sachſ. diff. 9. per text. Landr. lib. 1. arti. 42. & Leben. articu. 26. Reinh. de tute. diff. 5.
k l. 3. §. ſed utrum. 4. & §. ſi quid. 7.
l l. 3. §. fin. l. 4.
m l. cum mandato. 23.
n l. illud 25. §. 1. cũ l. ſeq.
o l. patri. 27.
p l. 3. §. pen. l. minor. 18. §. fi. cum l. ſeq.
q l. in cauſæ. 13. in prin. l. j. & 2. C. de fid. min.
r l. an prætor. 7.
s l. auxiliũ. 37. l. 9. h. tit. l. 1. C. ſi ad delic.
t d. l. auxilium.
u l. ferè. 109. de reg. iur. d. l. 37.

74

poſt repudiatam hæreditatem, negotijs ab alio ſucceſſore confectis atq; finitis, ad partam laboribus ſubſtitui pecuniam uelit minor admitti[a], ut ſi ipſe ſe maiorem ſimulando falla
6 ciam alij ſtruxerit[b], nequaquam audiendum. Illa uerba, VTI QVAEQVE RES ERIT, cauſæ cognitionem ſignificant. Nec enim ſemper ea quæ cum minoribus geruntur, reſcindenda ſunt, ſed ad bonum & æquum redigenda, ne magno incommodo afficiantur huius ætatis homines, & nemine cum his propter metum reſtitutionis contrahere uolente, quodam modo commercium eis interdicatur[c]. Itaq; ea tantùm, in quibus manifeſta eſt circumſcriptio, irrita fient: utpote ſi circumuenti, ſuaq; decepti facilitate, aut quod habuêre amiſerint, aut emolumentum quod erat in manibus, ſiuerint elabi[d], aut ſe inutilibus negocijs damnoſis ue litibus implicuerint[e]: nam hæc omnia uerbo circumſcriptionis comprehenduntur[f], adeò ut etiam affectionis habeatur ratio[g]. Non aliter tamen in his ſubuenitur mino-
7 ribus, quàm ſi cauſa cognita, & rem alicuius eſſe momenti[h], & in ea ſe ætatis lubrico captos probarint[i]. Neq; enim qui ſobriè ſua adminiſtrans, occaſione damni non inconſultò accidentis, ſed fato, uelit reſtitui, erit audiendus: cùm non mali euentus, ſed inconſulta facilitas pariat reſtitutionem[k]. Sufficere tamen arbitror, & minorem ætatem oſtendi, & læſionem[l], quæ non in caſu & euentu, qui prudentiſsimos fallit, ſed ipſo hæreat contractus principio[m]. In cauſæ cognitione etiam hoc uerſabitur, num fortè aliqua actio contractum annihilatis poſsit competere, citra in integrum reſtitutionem. Nam ſi communi iure tutus eſt, puta ſi conuentio ipſo iure nulla ſit, nõ debet ei extraordinarium auxilium tribui[n]. Deinde utrum ſoli ei ſuccurrendum ſit, an etiam ijs qui pro eo ſunt obligati, an uerò potius creditoribus[o]. Deniq; quis contra quem (nam neq; aduerſus parem, hoc eſt ætate minorem[p], item libertatem[q], nec ſemper contra bonæ fidei poſſeſſorem reſtitutio dari ſolet[r]) ex qua geſtione, propter quam cauſam, & quatenus[s], reſtituendus ſit, diligenter ex circumſtantijs rerum eſt perpendendum[t]: quæ quidem cauſæ cognitio præſentibus aduerſarijs, quos contra reſtitutio impetratur, aut ſaltem legitimè euocatis, & per cõtumaciam abſentibus, eſt facienda[u]. Addit prætor, ANIMADVERTAM: uidelicet ut cauſa cognita, prout æquum uidebitur, aut lar-
8 giar beneficium reſtitutionis, aut denegem. Cùm autẽ nullum iudicium aut actionem, ſed tantummodo ſe animaduerſurum polliceatur: intelligi licet, nullam propriam actionem uel cautionem ex hoc edicto proficiſci[x]: ſed totũ id pendére ex cognitione prætoris[y], eiuſue magiſtratus qui prætoria poteſtate fungitur, ut præfecti urbi, prætorio[z], aut minoris e-
9 tiam magiſtratus[a]: item in prouincia præſidis[b]. Reſtitutione autem in integrum decreta, unuſquiſq; ius ſuum integrum recipit, ſumptuſq; in rem facti reſtituuntur[c], unà cum fructibus, uſuris, omniq; cauſa tam minori[d], quàm ei qui cum hoc contraxit[e], reddenda. Nec enim ita ſubueniendum eſt minoribus, ut ex alienis incommodis ſua comparent commoda. Quare & ipſi qui cum eis contraxerunt, in eam conditionem qua ante contractum fuerant, ſunt reponendi[f]: quod in omnibus in integrum reſtitutionibus, exigente ita æquitate obſeruatur[g].

DE CAPITE MINVTIS. TITVL. V.

1 *Ratio huius reſtitutionis.*
2 *Edictum.*
3 *Edicti explicatio, & ad quos contractus pertineat.*
4 *Quid ſit capitis minutio.*
5 *Tria genera minutionis.*
6 *In minima duntaxat edicto locum eſſe.*
7 *Effectus huius reſtitutionis.*

1 QVod ad reſtitutionem, quæ propter ſtatus mutationem datur, attinet, ſciendum eſt, cùm quis per adoptionem aut emancipationem ſtatum mutat, obligationes priores ſtricto iure extingui: quoniam iure ueteri qui emancipabatur, aut per adoptionem in alienam tranſibat familiam, is ſolenni imaginariaq; uenditione dabatur in ſeruitutem, cui nulla obligatio ciuilis adhæreſcere poterat[a]. Præterea arrogatus unà cum omnibus bonis & iuribus in poteſtatem arrogatoris tranſit, ut uel hoc nomine inanis reddatur aduerſus adoptatum, qui nihil in bonis retinet, actio[b]. Sed quia iniquum erat, hunc ad modum ludificari, & agẽdi facultate priuari eos, qui cum talibus bona fide contraxiſſent, prætor interceſsit, itaq; cauit:
2 QVI, QVAE VE, POSTEAQVAM QVID CVM HIS ACTVM CONTRACTVM VE SIT, CAPITE DEMINVTI, DEMINVTAE VE ESSE DICENTVR, IN EOS EAS VE, PERINDE QVASI ID FACTVM NON SIT, IV-
3 DICIVM DABO[c]. Rectè inquit, POSTEAQVAM CONTRACTVM, &c. nam ſi quis poſt

a *l. quod ſi. 24. §. Scæuola. 2.*
b *l. 2. C. ſi min. ſe maior. dix.*
c *d. l. quod ſi. 24. §. 1.*
d *d. l. 7. circ. fin.*
e *l. minorib. 6. l. ſi mino. 34. §. 1. l. non omnia. 44.*
f *d. l. non omnia.*
g *l. ſi in emptionem. 35.*
h *l. ſciendum. 7. de reſt. in integ. Fer. in for. lib. ſuper pet. reſtit. in uerbo, & minorib.*
i *l. uerum. 12. §. ſciendum. 3.*
k *d. §. ſciendum.*
l *d. §. ſciendum. in uerbo, capti eſſe probentur. l. nam poſtea. 9. §. ſi minor. de iureiur. Ferr. prædal loco. l. f. C. qui et aduer. quos. Schurf. li. té conſil. 28. centur. 1.*
m *d. l. uerum. § ſi locupleti. 4. hoc tit. l. fi. C. eo.*
n *l. in cauſæ. 16. h. t. ubi de l. ult. et tot. tit. C. Si tut. uel cur. ubi dixi an actiones aliæ cum hac concurrant.*
o *d. l. in cauſæ. 13.*
p *l. uerum. 12. §. pen.*
q *l. ſi ex cauſa. 9. circa fi.*
r *l. planè. 14.*
s *d. l. 9. l. cum mandati. 23.*
t *d. l. in cauſæ. 13. §. 1.*
u *d. l. 13. §. cauſa. 2.*
x *Iaſ. poſt alios in l. ea de mũ. 6. nu. 4. C. de coll.*
y *l. quod ſi. 24. §. fin.*
z *d. l. in cauſæ. 16. §. fin. cum l. ſeq.*
a *l. minor. 18.*
b *l. præſes. 42.*
c *d. l. quòd ſi. 24. §. pen. d. l. patri. 27. circa fi.*
d *l. quòd ſi minor. 24. §. pen. l. patri. 27. §. 1. h. t.*
e *l. minor. 40. §. final. h. t.*
f *l. intra. 39. §. fin.*
g *l. ergo. 22. §. ex quibus cau. maior. l. unic. C. de reputa. quæ fiunt.*
a *l. 3. §. fin.*
b *l. 6. §. de dol. mal.*
c *l. 2. §. 1.*

quis poſt minutionem capitis cũ his contrahat, imputare ſibi debet, cur contraxerit, quantum ad uerba huius edicti attinet [a]. ACTVM CONTRACTVM'VE.) Hoc de ciuili-
bus contractibus atq; actionibus accipimus: nec enim neceſſe fuit quippiam edicere de cri- 3
minalibus, cùm nemo delictis & pœnis per capitis diminutionem exuatur [b], ſed eiuſmodi obligationes ſemper cum capite ambulent [c]. Tutelas etiam hîc obligationum nomine comprehendimus, quanquam non amittantur capitis minutione minima [d] (de qua hoc edictũ loquitur) niſi illæ quæ ex leg. XII. Tab. in iure alieno, hoc eſt, poteſtate patria [e], conſtitutis perſonis (nam & filijfam. tutores eſſe poſſunt, ut ſuo loco dicemus) deferuntur, uidelicet agnatis [f]. Agnato enim tollitur, mutata per capitis minutionem familia, non ius ſanguinis, naturæ, aut ciuitatis. Quare quæ tutelæ ex teſtamento aut à magiſtratu nouiſq; legibus deferuntur, minimè pereunt capitis minutione: quia ad ius ciuitatis pertinent, quòd hac familiari ratione non perimitur: ſicut nec illæ, quæ ex lege non agnato, ſed natura proximo deferuntur: quia adoptio uel emancipatio, ius naturalis proximitatis auferre non poteſt [g]. Deferre aũt (ut hoc addam) propriè lex tutelam dicitur, teſtator uerò uel magiſtratus dare.

Ait prætor: CAPITE MINVTI. Capitis minutio, eſt ſtatus permutatio [h]. Caput enim 4
hîc pro ſtatu accipimus [i]: ut cùm dicimus ciuem eſſe integri capitis [k], nullum caput habere ſeruum [l], &c. quod quidem caput, cum immutatur, diminui dicitur: quemadmodũ res quæ
mutantur [m], & in alienam poteſtatem tranſeunt [n]. Minutionis autem capitis tria ſunt gene- 5
ra: maxima, media, minima. Tria enim exiſtunt, uelut ſtatus capita: quorum quoad potimur, & in quibus donec quaſi ſtamus, ſtatum retinere dicimur: uidelicet libertas, quæ manat à natura: ciuitas, quæ ex iure ciuili: & familia, ex iure gentilitio [o]. Ea Terent. uno uerſiculo complexus eſt: Principiò dico eſſe liberam, ciuem Atticam, meam ſororẽ. Igitur hæc omnia cum amittimus, libertatem, ciuitatem & familiam, maximam eſſe capitis minutionem conſtat [p]: quod accidit his qui atrocitate ſententiæ ſerui pœnæ efficiuntur, quod hodie fieri non ſolet [q]: & libertis ingratitudinis nomine in ſeruitutem reuocatis: item his qui ad participandum precium uenundari ſeſe paſſi ſunt [r]. Cùm uerò amittitur retenta libertate ciuitas, minor ſiue media eſt capitis diminutio [s]: quam patiuntur aqua & igni interdicti, ſiue, quod in eius pœnæ locum ſucceſsit [t], deportati, & hodie apud Sax fuſtigati. Cùm autem & libertas & ciuitas retinetur, familia tantum per adoptionem emancipationemúe mutata,
minimam eſſe capitis diminutionem conſtat [u]: ad quam ſolam hoc edictum pertinet. Nam 6
ſiue amiſsione ciuitatis, ſiue libertatis cõtingat capitis diminutio, locus edicto eſſe nequit, quia hi penitus non poſſunt conueniri [x]. quando & actionum iudiciorumq; commercium inter ſolos duntaxat ciues conſtet: & nulla ſit reſtitutionis æquitas aduerſus eum qui aut duram, omniumq; rerum indigam ſeruitutem ſeruit, aut amiſsis bonis, ciuitate relicta, nudus exulat [y]. Dabitur planè actio utilis in eos, ad quos bona eius peruenerunt, ſiue fiſcum, ſiue dominum [z]. Tum igitur demum huic edicto locus eſt, cùm ſalua ciuitate, capitis minutio contingit: quo caſu iudicium ſe prætor daturum pollicetur: cuius tamen hodiè minor eſt uſus, quum ſublatis mancipationum ſolennibus, ex hac cauſa minui capita deſierunt [a].

PERINDE QVASI ID FACTVM NON SIT.) Quod ita accipiendum eſt, non 7
ut totam capitis diminutionem reſcindere, & ad nihilum redigere uelit, quemadmodum in ſuperioribus reſtitutionum ſpeciebus fieri uidemus: ſed ut actiones priſtinas, iuris ſubtilitate extinctas, reſtituat [b]: iſq; qui capitis minutionem paſſus eſt, & eius bona, perinde teneantur [c], atq; ſi nulla omnino emancipatio, nulla adoptio interueniſſet. Hoc iudicium perpetuum eſt, & in hæredes & hæredibus datur [d]: quia rei eſt perſecutorium [e].

a d. l. 2. §. hi qui. 2.
b d. l. 2. in fin.
c l. tutelas. 7. uerſ. iniuriarum.
d l. tutelas. 7. h. t.
e tot. tit. ſ. de his qui ſunt ſui uel alie. iur.
f d. l. tutelas. uid. J. de tut. uid. Vlp. tit. 11. Goue. lib. lec. 2. cap. 12.
g d. l. tutelas. l. 1. ad Tertull. cum ſimil.
h l. j.
i l. 2. de interd. & re. l. capitalium. 28 de pœ.
k Cic. in Piſo.
l l. 3. in fi. hoc tit. §. ſeruus. Inſt. eo.
m l. j. uerb. diminutum. J. tit. 1. l. deperditũ. 21. de petit. hæred.
n l. diuus. 5. de pet. hære.
o l. 1. de interd. & releg.
p l. fi. hoc tit. §. 1. Inſt. eo.
q Nouell. conſt. 22. de nuptijs. §. deportatio. Auth. ſed hodie. C. de donat. int. uir. & uxo.
r §. 1. Inſt. eo.
s d. l. fin.
t l. 3. J. ad l. Iul. pecul. l. 2. §. 1. de pœn.
u §. minima. Inſt. eo. d. l. fin.
x l. 2.
y d. l. 7. in fin.
z d. l. 2. d. l. 7. §. fin.
a uide quæ dixi Inſt. de cap. diminut.
b l. 2. in fin. in uerb. reſtituitur in eum actio. l. 7. in fi. in uerb. nulli reſtitutioni, &c.
c d. l. 7. in fi. in uerb. in bona, quæ habuit, mitti.
d l. 2. §. fin.
e ex regula §. 1. Inſt. de perp. act. l. in honorarijs. 34. de act.

EX QVIBVS CAVSIS MAIORES VIGINTI quinque annis in integrum reſtituantur.

Titul. VI.

1 Ratio huius reſtitutionis.
2 Edictum.
3 Eius explicatio.
4 Quomodo prætor abſentibus conſulat, & ex qua abſentia.
5 An abſentes procuratorem relinquere debeant.
6 Quomodo prætor præſentibus contra abſentes ſuccurrat.
7 Qui dicatur defendi, aut non.
8 Quamdiu duret hoc beneficium.
9 De actione reſcindente & reſciſſoria.
10 De generali clauſula, Si qua mihi iuſta, &c.
11 Prætorem non reſtituere contra leges.

Nunc de

1 NVnc de reſtitutione in integrum, quæ propter abſentiam datur, eſt uidendum: cuius
quidem edicti nemo non iuſtiſsimam cauſam eſſe confitebitur. Quid enim æquius,
quàm abſentiam cuiuſquam, quæ uel negocijs Reipub. datur, uel quam expreſsit ne-
ceſsitas, aut uis maior, nullius in fraudem atq; iniuriam redundare: ſed ita quod ea re cue-
2 nit reſtitui, ut nec obſit cuipiam, neq; proſit[a]. Verba edicti talia ſunt: SI CVIVS QVID
» DE BONIS, CVM IS METV, AVT SINE DOLO MALO REIPVBLICAE
» CAVSA ABESSET: IN'VE VINCVLIS, SERVITVTE, HOSTIVM'VE PO-
» TESTATE ESSET, SIVE CVIVS ACTIONIS EORVM CVI DIES EXIS-
» SE DICETVR: ITEM SI QVIS QVID VSV SVVM FECISSET, AVT
» QVOD NON VTENDO AMISIT CONSECVTVS, ACTIONE'VE QVA
» SOLVTVS OB ID, QVO'D DIES EIVS EXIERIT CV'M ABSENS NON
» DEFENDERETVR, IN'VE VINCVLIS ESSET, SECVM'VE AGENDI PO-
» TESTATEM NON FACERET: AVT CV'M EVM INVITVM IN IVS VO-
» CARE NON LICERET, NEQVE DEFENDERETVR: CVM'VE MAGI-
» STRATVS DE EA RE APPELLATVS ESSET, SIVE CVI PER MAGI-
» STRATVM SINE DOLO IPSIVS ACTIO EXEMPTA ESSE DICETVR:
» EARVM RERVM ACTIONEM INTRA ANNVM, QVO PRIMV'M DE EA
» RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT: ITEM SI QVA ALIA MIHI IVSTA
» CAVSA ESSE VIDEBITVR, IN INTEGRVM RESTITVAM: QVOD EIVS
» PER LEGES, PLEBISCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA, DECRE-
3 TA PRINCIPVM LICEBIT[b]. Hoc edicto prætorem & conſulere abſentibus ne ca-
piantur, & aduerſus eos ne capiant, minimè obſcurum eſt[c]. SI CVIVS.) uidelicet abſen-
tis, ut ſubijcit. primò enim conſulit abſentibus, pòſt aduerſus eos præſentibus. DE BO-
4 NIS FVERIT QVID DIMINVTVM.) hoc eſt, uſucaptum, præſcriptum, amiſſum[d].
CVM IS METV.) puta mortis, cruciatus, aut alio iuſto timore correptus abeſſet, cuius
rei diſquiſitio eſt penes iudicem[e]. AVT SINE DOLO MALO REIPVB. CAVSAE
ABESSET.) Dolum malum eò pertinere accipimus, ut qui commodi captandi, facien-
dæ'ue alteri iniuriæ gratia id data opera egerit, ut Reipub. cauſa abeſſet, uel qui maturius
profectus eſt, uel cùm poſſet reuerti, non redijt, ab iſto priuilegio arceatur[f]. Nec enim Rei-
pub. cauſa eos abeſſe intelligimus, qui non coacti, ſed commodi ſui[g] aut priuati negocij[h]
grana, aut finito officio[i] abſunt. Sed ſi quis ſine dolo malo Reipub. cauſa ab urbe profe-
ctus ſit (ut proconſul, legatus, procurator principis, tribuni, milites: aut qui ad aliud Rei-
pub. expediendum negocium amandantur[k]) & interea, quòd non defenderetur, damnum
paſſus fuerit, cùm ei officium publicum damno eſſe non debeat[l], in ea cauſa eſt, ut in inte-
grum reſtituatur. SIVE IN VINCVLIS,) aut publicis, aut latronũ, militum, &c. Quin-
etiam uinculorum appellatio latius accipitur. nam & incluſos latumijs, unde lapides cæſi
ſunt, aut alijs parietibus cuſtodia'ue coercitos, ita'ue alligatos, ut uel nullo modo, uel ſine
dedecore non poſsint in publico apparere, uinctorum numero haberi placet[m]. SERVI-
TVTE'VE.) quam uel bona fide libenter, uel detentus liber homo ingratis ſeruit[n]. Loqui-
tur enim prætor de liberis hominibus[o]. Porrò qui de ſtatu litigat, hoc edicto non contine-
tur[p]. HOSTIVM'VE POTESTATE ESSET.) hoc eſt, ab hoſtibus captus, uel ibi natus[q].
nam transfugis nullum credendum eſt beneficium tribui, quibus denegatum eſt poſtlimi-
nium[r]. Qui igitur ex tam iuſta cauſa abſunt, ſi quid interea de bonis amittant, puta uſuca-
pione, aut quia alicuius actionis alicui eorum competẽtis dies expiret, uel interea dum ab-
ſunt, aut intra modicum tempus quàm redierunt, ita ut nulla imputari eis poſsit negligen-
tia[f], cum tam neceſsitate, quàm iuſta abſentia, à culpa deſidiæ, in cuius pœnam uſucapio-
num præſcriptionumq; iura ſunt inuenta[t], excuſentur, meritò reſciſſa uſucapione, in inte-
5 grum, hoc eſt, cum ſtatum reponi debent, in quo ante abſentiam conſtiterunt. Neque uerò
imputari eis debet, quòd per procuratorem non ſibi curarint ſubuenire[u]: nam neque om-
nes procuratorem habere poſſunt, ut liberi homines ſtatus ſui ignari, bona fide ſeruitutem
ſeruientes[x]: nec commodè ſæpenumerò fieri etiam poteſt, ut à captiuis fortè, uel metu de-
tentis, idoneus procurator deligatur: & ea ſæpe eſt proficiſcentium ratio, atque etiam feſti-
natio, aut alia neceſsitas, ut adminiſtrationem negociorum ſuorum alicui demandare non
ueniat in mentem.

Addo amplius, etiam ſi procuratorem reliquerit, cuius negligentia res perierit, adiuuari
eum debere, ſi malit reſtitui, quàm intereſſe mandati actione cõſequi.[y] cur enim minus ſuc-
curratur diligentibus, quàm his qui rerum ſuarum curam cuipiam cõmittere neglexerũt[z]?
6 aut quamobrem melioris conditionis ſint ſtulti, ut ait Seruius, quàm periti[a]? Et hactenus
quidem prætor abſentibus ſuccurrit, ne capiantur: nunc uideamus quomodo contrà pro-
uideat aduerſus eos, ne capiant. Qua in parte plus prætor expreſsit, quàm cùm ipſis ſubue-

a l. uidelicet. 29. l. ergo. 22.
b l. j. hoc tit.
c d. l. j. in prin. l. item. 21. in prin.
d l. deperditum. 24. de petit. hered.
e l. 2. in fi. l. 3.
f l. 4. & 5.
g l. Reip. 36.
h l. non uerè. 42.
i l. hi qui. 37. l. ſi cui. 38. §. 1.
k l. 32. 33. 34. 35. 36. 38.
l l. ſed etſi. 7. quemad. teſtam aper.
m l. 9. 10. uid. gl. & Dd. præſertim Imol. in l. ſi qui reus. de publ. iud. & ī. uid quæ dixi ad tit. Si quis caut.
n l. ei quoq;. 11.
o l. rectè. 13.
p l. is autem. 21.
q l. item. 14. l. ab hoſtibus. 15.
r d. l. 14.
s d. l. 15. §. fin. l. 16.
t l. alienationis. 28. in uerb. qui patitur. de uerb. ſign. l. 2. C. de annal. except.
u l. ſed etſi. 26. §. fin. in uerb. ſiue habet procuratorem, ſiue non.
x d. l. 15.
y d. l. 16. §. fin.
z l. pupillus. 24. Quæ in fraud. cred.
a l. Seruius. 4. §. quod ui aut clam.

nit. Neq; enim hîc certas perſonas enumerat, quas aduerſum opituletur: ſed adiecit clauſu-
lam,qua omnes abſentes,ſiue ex iuſta,ſiue iniuſta cauſa,complexus eſt [a]. Nec enim ad ius
præſentis intereſt,per qualem abſentiam aduerſarij, quem nemo defendit, iuſtam an iniu-
ſtam,facultate conueniendi caruerit. SI QVIS.) abſens uidelicet, VSV FECISSET
SVVM, ſiue per ſe, ſiue per ſubiectas perſonas [b]: ACTIONE'VE QVA SOLVTVS
LIBERATVS'VE SIT, OB ID QVOD DIES EIVS EXIERIT CVM AB-
SENS NON DEFENDERETVR.) Meritò hoc additum eſt. nam ſi præſtò fuit procu- 7
rator,qui defenderet,in integrum uolens reſtitui, non audietur:quia facultatem agendi ha-
buit [c]. Defendi autem non tantum is uidetur,cuius ſe defenſor ingerit: ſed & qui requiſitus
ab actore,non eſt defenſioni defuturus:plenaq; defenſio accipitur,ſi & iudicium non detre-
ctetur,& iudicatum ſolui ſatiſdetur [d]. Ergo ſciendum eſt, non aliter hoc edictum locum ha-
bere,quàm ſi amici abſentis interrogati fuerint,an defendant,aut ſi nemo ſit qui interroga-
ri poteſt.Ita enim abſens defendi non uidetur,ſi actor ultrò interpellet,nec quiſquam defen
ſioni ſe offerat: quæ poſtquam fuerint teſtatione cõſignata,æquiſsimum erit non negligen-
ti ſubueniri [e].Ait prætor: SIVE IN VINCVLIS ESSET, SECVM'VE AGENDI
POTESTATEM NON FACERET. Hæc perſona meritò adiecta eſt.fieri enim poteſt
ut quis non abſens,de quo ſuperiora loquuntur,ſed etiam præſens in uinculis ſit,uel in pu-
blica uel priuata uincula ductus,quem poſſe uſu acquirere conſtat [f]. Eorum qui ſeruitutem
uel bona fide,uel apud hoſtes capti ſeruiunt,hîc non meminit : quia nihil ſibi per uſum ac-
quirere,nec etiam cœptam uſucapionem implere poſſunt [g]. Planè ex re peculiari, qui ſunt
in horum poteſtate,uſucapiunt, eoq; caſu ſubuenietur [h]. Deinde adijcit prætor: SECVM-
VE AGENDI POTESTATEM NON FACERET.) quod ad eos pertinet,qui con-
ueniri fruſtrantur, & qualibet tergiuerſatione efficiunt, ne cum ipſis agi poſsit [i]: quod qui-
dem ſimili modo ad eum quoq; pertinere dicimus, qui non fruſtrandi gratia id faciat, ſed
quòd multitudine negociorum diſtringatur [k]: nec enim ius alterius per id auferri debet.
Itaq; hunc ad modum aliquẽ impedita agendi facultate, ſi interea per uſum acquiſitio im-
pleatur,uel quid ex ſupradictis contingat,ut quia actionis dies expiret, reſtitutio concede-
tur [l]. Ait prætor: AVT CVM EVM INVITVM IN IVS VOCARI NON LI-
CERET.) Hæc clauſula ad eos pertinet,quos more maiorum ſine fraude in ius uocare non
licet,ut COSS. prætorem,cæteroſq; magiſtratus,qui imperium poteſtatemq; habent:non
autem ad eos,quos prætor prohibet, ſine ſuo permiſſu in ius uocari. nam is aditus potuit
permittere ac conſtituere iudicium [m]. Deinde adijcit: NEQVE DEFENDERETVR.)
quod ad omnes ſupraſcriptos, etiam captiuos, pertinet: nam contra eum qui defenditur,
non eſt locus reſtitutioni [n]. Neq; enim negligentibus ſubuenitur, ſed neceſsitate rerum im-
peditis [o]. Ait prætor: SIVE CVI PER MAGISTRATVM, SINE DOLO MALO
IPSIVS, ACTIO EXEMPTA ESSE DICETVR.) uel quia per dilationes iudicis
(nam ſolennes & ordinariæ,quæ prouideri poſſunt,non excuſant [p])effectum ſit ut actio exi
matur, hoc eſt præſcribatur, ne amplius agi poſsit [q]: uel quia magiſtratus copiam ſui non
fecit, neq; ius dicere maturauit [r], & adijcitur, SINE DOLO MALO IPSIVS.) Delin-
quentibus enim prætor non ſuccurrit:ut ſi,dum uult apud ſequentem prætorem agere,tem
pore fruſtratus eſt : aut quia ob contumaciam uel aliam iuſtam cauſam à iudice non audi-
tur [f]. EARVM RERVM ACTIONEM, inquit, INTRA ANNVM DABO.) uidelicet 8
utilem:ut uerba ipſa indicant. Huic enim temporis ſpacio omnes ferè ſuas actiones prætor
includere conſueuit [t]. Hodie tamen exemplo cæterarum,quæ ad reſtitutionem in integrum
proditæ ſunt,quadriennio hæc durat [u]. Atq; huius quidẽ actionis uis & effectus eſt, ut uſu- 9
capionem præſcriptionemq; reſcindat, remq; in integrum reſtitui petat, ut non iniuriâ re-
ſcindens à Dd. appelletur. Itaq; reſciſſa per hanc uſucapione,uetus actio quæ ante comple-
tam præſcriptionem competebat,reſtituitur [x], ſiue ea in rem, ſiue in perſonam ſit: in quam
etiam id quod intereſt,& fructus ueniunt [y]; quæ,quia reſciſſa uſucapione datur, reſciſſoria
dicta eſt [z], & anno tantum cùm longiſsimè durat [a]. poteſt enim fieri ut minus duret, cùm
illud tantum tempus agendi reſtituatur, quo per abſentiam, aut aliam iuſtam cauſam fuit
impeditus actor,quo minus ageret [b]. Verbi gratia:Rem tuam poſſedi uno die minus ſtatu-
to in uſucapionibus tempore,deinde Reipub. cauſa abeſſe cœpi: reſtitutio unius diei aduer
ſus me facienda eſt [c]. nec enim aliquid reſtitutione adijci actori debet : ſed in eam conditio-
nem,ut dixi,res reponi,in qua ante abſentiam uel aliud agendi impedimentum erat. Porrò
exemplo reſciſſoriæ actionis etiam exceptio ei qui Reipub. cauſa abfuit, cõpetit : fortè ſi res
ab eo poſſeſsionem nacto uendicetur [d]. Nam cui damus actionem, multo magis exceptio-
nem competere certum eſt [e]. Quin ita eius poſſeſsionem tuetur prætor,ut ſi eam amittat,nõ
temporalem,ſed perpetuam ad recuperandum habeat actionem [f]. Item,inquit prætor : SI
QVA ALIA IVSTA MIHI CAVSA VIDEBITVR, IN INTEGRVM RE-
STITVAM.

a l.item.21.§.1.
b l.3.§.ſaltus.7.§.in a-mittẽda.4.l.peregrè.44.de acq.poſſ.l.itẽ.21.§.hæc autẽ.2.h.t.
c l.is qui.39.
d d.l.item.21.§.fin.
e l.ergo.22.
f l.ait prætor.23.
g d.l.23.§.1.
h d.l.23.§.hi planè.3.
i l.ſed &.24.
k l.quod quidem.25.
l d.l.23.§ fin.
m d.l.26.§.ait prætor.
n d.l.26.§.deinde.3.
o l.non enim.16.
p d.l.26.§ fin feriæ.5.
q l.26.uerſ.actio exempta.
r d.l.26.§.ait pretor.4.
s d.§ ait pretor.4.in fi.
t l.j.de diuerſ.& temp.præſcript.
u l.ult.C.de temp.in integ.reſt.
x d.l.ſed etſi.§.ſi feriæ.
y l.ait prætor.23.§.1.l.& fine.27.l.nec non.28.§ fin.
z d.l.28.§.pen.
a d.l.28.§.ſi quis ſæpius.3.d.l.in honorarijs.uerſ.ſed cùm reſciſſa.de act.
b d.l.26.§.ſi feriæ.& §.quoties.6.
c d.§.quoties.6.
d l.non modò.28 §.pen.
e l.j.uerſ.nam cui.de ſuper fi.
f l.ſi is cuius.31.

10 STITVAM.) Hæc generalis clauſula edicto inſerta, ualde neceſſaria eſt. Multi enim caſus interuenire poſſunt, propter quos æquum ſit deferri reſtitutionis auxilium, nec ſingulatim omnes enumerari potuerunt[a]: unde quoties æquitas ſuggerit, ad hanc clauſulam erit deſcendendum[b]. Quid enim, ſi alia probabilis abſentiæ probetur cauſa, cuiuſmodi eſt ſtudiorum? Quis enim eorum non miſereatur, qui amore ſcientiæ exules facti, de diuitibus pauperes, ſemetipſos exinaniunt? & quæ ſequuntur[c]. Quid ſi quis non negligẽtia, ſed quadam facti ignorantia, ius ſuum perſcribi ſiuerit, quod ſibi competere ignorauit? Certè æquitas ſuadet, intra quadriennium à tempore ſcientiæ, per beneficium in integrũ reſtitutionis ſuccurri: non modò aduerſus uſucapionem ſeu præſcriptionem longi temporis[d], ſed etiã longiſsimi[e]. Totum autem iſtud reſtitutionis beneficium hoc epilogo determinat & moderatur Prætor: * QVOD EIVS PER LEGES, PLEBISCITA, SENATVSCONSVLTA, DECRETA PRINCIPVM LICEBIT.) * Quæ clauſula non illud pollice-
11 tur, reſtituturum eum, ſi leges permittant. omnes enim reſtitutiones non permittente lege, fiunt contra iuris ciuilis aſperitatem: quam prætor in caſibus, de quibus lex principaliter non loquitur, mitigat, conceſſa reſtitutione propter probabilem cauſam. Nam ſi lex ipſa permitteret, quorſum opus eſſet extraordinario prætoris beneficio[f]? Itaq; hæc clauſula ſic accipienda eſt, ſi leges expreſsim non prohibeant[g]. Prætor enim, qui cuſtos eſt iuris ciuilis, id quod lex apertè diſerteq; inhibet, concedere non debet. Quamobrem ſi quo caſu lex nominatim reſtitutionem in integrum uetet fieri, ut aliquando uetare certum eſt[h], puta in delictis[i], non poterit authoritatem ſuam prætor interponere: ſed hoc poteſtati & indulgentiæ ſummi principis, qui & ipſe non niſi magna ex cauſa & rarò contra leges quid concedere ſolet, eſt reſeruatum[k].

DE ALIENATIONE IVDICII MVTANDI CAVSA facta. Titul. VII.

1 *Ratio huius reſtitutionis.*
2 *Ex quibus cauſis detur hæc reſtitutio.*
3 *Ad quid detur.*
4 *Ceſſante intereſſe, ceſſat iſta reſtitutio.*
5 *Hanc reſtitutionem ad futura tantummodo iudicia pertinere, & quare.*
6 *Dolum malum & cauſam mutandi iudicij ſubeſſe oportere, ut fiat reſtitutio: alioqui eam ceſſare: & concurrere hoc remedium cum rei uendicatione.*
7 *Quamdiu, & an hæredibus hæc actio detur.*
8 *Edicti uerba.*
9 *Cur hoc edictum Caius prouinciale appellet.*

1 VLtima reſtitutionum ſpecies ad alienationem iudicij mutandi cauſa factam pertinet: qua ijs ſubuenitur, qui iuſto errore, hoc eſt, nullo ſuo facto, ſed dolo aduerſarij in moleſtias & detrimenta litium præcipitant. Cum enim intelligeret prætor iudiciorũ exitum interdum duriorem conſtitui, oppoſito alio aduerſario: iniquum autem eſſe, ex alieno facto cauſam noſtram fieri deteriorem[a]: in eam quoq; rem proſpexit, ut ſi quis alienando rem, alium nobis aduerſarium ſuo loco ſubſtituerit, idq; data opera in fraudem noſtram fecerit, tanti nobis in factum actione teneatur, quanti noſtra interſit, alium nos aduerſarium
2 non habuiſſe[b]. Itaq; ſi alterius prouinciæ & iuriſdictionis hominẽ, cuius forum ſequendum ſit[c], aut potentiorem nobis aduerſarium oppoſuerit, cui pares eſſe non poſſumus, (priuatum tamen: nã ſi quis alicui magiſtratu alia ue poteſtate ciuili publicaq; prædito mãcipet, ipſo iure nulla eſt alienatio[d]) aut alium improbum Phormionem, qui uexaturus ſit aduerſarium, aut quocunq; modo duriorem nobis agendi conditionẽ fecerit: tenebitur hac actione[e] ad id quod intereſt noſtra[f], alium aduerſarium non habuiſſe: fortè ſi quas impenſas fecerim, aut ſi quam aliam incommoditatem paſſus ſim alio aduerſario ſubſtituto[g].
3 Quid ergo ſi reus oſtendat, actoris nihil intereſſe: puta quòd nullum ius in re habeat, uel quia uſucapta res ſit, uel neutiquam actoris dominio ſubiecta: aut ſine culpa eius qui alie-
4 nauit, dicatur extincta? Et rectè dicitur, denegandam ex hoc edicto actionem, cùm cauſa
5 actionis, uidelicet damnum actoris, non exiſtat[h]. Eadem ratione non ad præſentia, ſed futura iudicia, hæc alienatio pertinere intelligitur. Nam inchoato ſemel iudicio, & re facta litigioſa, (quod fit per citationem, libelli oblationem, aut alio modo cauſa mota, in realibus, quemadmodum litis conteſtatione in perſonalibus[i]) alienatio interdicta eſt: & ſi fiat, nullius erit momenti[k]. quia pendente iudicio nihil eſt innouandum[l]: unde cùm alienando nihil efficiatur, & idem maneat poſſeſſor, nõ tenetur hoc quidem edicto, cùm actoris nihil interſit: perinde atq; is, qui cùm alienaſſet, ſtatim rem recepit[m].
6 Pertinet igitur hoc edictum ad futura iudicia, cùm quis metu impendentis litis alienat

 rem, uel

a *to. t. ī. de reſt. in integ.*
b *l. 26. §. fin.*
c *Auth. habita. C. ne fil. pro pat.*
d *gl. in l. ſi partem. §. ſi per fundum. & in l. ſi ſic. in uerb. una ſeruitus. ubi Caſtren. quem. ſeru. amitt. gl. ult. in l. 2. ubi Cyn. Bart. Bald. Salic. C. de iur. emph. l. ſicut. uerb. militia. C. de præſcr. 30. annor. uide Tiraquell. in retract. prox. §. 35. gloſ. 4. nu. 36.*
e *gl. in l. ſicut. in uerb. militia. C. de præſcri. 30. anno. Panor. & Felin. in c. uigilãti. de præſc. Roma. conſi 123. primum. & conſi. 149. concluſionẽ. & conſi. 166. uiſo. latè Alex. conſil. 7. uideretur. li. 1. & conſi. 116. perſpectis. lib. 5. Schurff. conſ. 33. quod in terminis. nu. 14. cent. 3.*
f *l. in cauſ. 16. ī. de min.*
g *d. l. 28. § quod eius. 3.*
h *l. 10. §. fi. ſ. de minor. l. ſi mater. C. ne de ſtat. def. gl. in d. §. quod eius.*
i *l. auxilium. h. t. t. C. ſi aduerſ. delic. tot. t. C. de ſentent. paſſ. & reſtit.*
k *l. niſi. 11. ī. de minor. uide C. Si contra ius uel util. pub. l. pe. C. de prec. imper. off.*

a *l. 2. quod ui aut clam. l. nõ debet. 75. de reg. iur.*
b *l. 1.*
c *l. 3. hoc tit. l. fin. C. de iuriſ. om. iud.*
d *l. 2. C. ne lic. põ.*
e *l. 1. in fi. l. 2. 3.*
f *l. uẽ. 4. §. hæc actio. 4.*
g *l. 3. §. fin.*
h *d. l. 3. §. fi. d. l. 4. §. hæc actio. 4. l. ex hoc. 8.*
i *gl. & Dd. in l. 2. et Authen. litigioſa. C. de litig. Fab. in §. 1. Inſt. de act.*
k *l. 2. & fina. C. de litig.*
l *tot. tit. C. ut lit. pend. & ex. eo. tit.*
m *l. 8. in fi.*

rem,uel alienatione duriorem aduerſarij conditionem reddit[a]. Perinde autem eſt,quoquo
modo fiat alienatio, etiam donationis cauſa[b],dummodo uel ex perſona eius in quē trāſla-
ta eſt,uel alijs ex circumſtantijs conſtet,& dolo malo, & cauſa mutandi iudicij, alienationē
factam eſſe. utrumq; enim concurrat neceſſe eſt[c],cùm utriuſq; in edicto fiat mentio[d], ut lo-
cum hæc actio habeat[e]. Quamobrem ſi quis ſine dolo malo poſsidere deſijt, quantumuis
iudicij mutandi cauſa id faciat,huic edicto non erit obnoxius[f]. Quid enim, ſi quis ob ua-
letudinem, aut ætatem,aut occupationes, litem in alium transferat? Niſi enim hoc admit-
tas,interdictum erit per procuratores litigare,dominio plerunq; in eos iuſta ex cauſa tranſ-
lato:quod dicere eſt perabſurdum[g].Quid ſi obligatus ſoluero Titio eam ipſam rem,quam
petere intendis[h]? quid ſi uenditori redhibeam[i]? certè in neceſſaria alienatione dolum in-
eſſe dici nequit[k]:nec fraudē committit,qui ſuo iure utitur[l]. Quid ſi ſine dolo malo, eo ani-
mo, ut litis moleſtia liberer, rem alienem? equidem uerecunda cogitatio lites execrantis,
non erit uituperanda,qui tanti habui re carere, ne propter eam ſæpius litigarem[m]. Iam ue-
rò ſi quis hæredem inſtituendo,uel legando alienet, num iudex arbitrabitur mutandi iudi-
cij cauſa,ac non potius benigna uoluntate[n] id eſſe factū[o]? Contrà poteſt aliquis dolo ma-
lo deſinere poſsidere,nec tamen iudicij mutādi cauſa id feciſſe, neq; hoc iudicio teneri. Nec
enim alienat,quod ad hoc edictum attinet,qui duntaxat poſſeſsionem omittit,ſed oportet
iudicij mutandi cauſa id fieri[p]. Mutandi autem iudicij cauſa fieri dicitur,cùm moleſtior ad-
uerſarius ſubijcitur,aut alia ratione agendi conditio durior fit, & deterior[q]. Ergo ſi ex alie-
natione nullum detrimentum ſentiat actor,puta quòd in perinde commodum atq; expoſi-
tum hominem alienatio ſit facta, ceſſabit ex hoc edicto actio: ut etiam tum, quando is qui
alienauit,paratus eſt utile & ex æquitate admiſſum atq; efficax uendicationis iudicium pa-
ti,perinde ac ſi poſsideret[r]. Neq; enim his caſibus intereſt agēs, alienationem eſſe factam:
& proinde nihil exigere poterit.Ex quo facilè intelligi poteſt,hanc actionem cum rei uendi-
catione concurrere poſſe[s]:etiamſi alij non ſatis firmis argumentis contradicant[t].
Porrò cùm hæc actio rei perſecutionem contineat arbitrio iudicis[u], hæredi dabitur[x]. In 7
hæredem autem,uel ſimilem,uel poſt annum,non dabitur[y]:quia licet pertinet ad rei perſe-
cutionem, tamen ex parte debitoris ex delicto dari uidetur[z]. naſcitur enim ex dolo, quod
delictum eſt[a]: daturq; ſiue factus ſit locupletior reus, ſiue non ſit, in id quod intereſt acto-
ris: ut pœnalis ſit actio quod ad reum attinet: quod ad genus actionum, nequaquā in hæ-
redes debitoris rei,ex regula iuris tranſit[b].Huius edicti uerba ita reſtituit Baro[c]. 8
« NE QVA ALIENATIO IVDICII MVTANDI CAVSA FIAT. SI QVAE
« DOLO MALO CESSIO, QVAEVE ALIENATIO IVDICII MVTANDI
« CAVSA FACTA FVERIT, NEQVE ARBITRIO IVDICIS PRISTINA IV-
« DICII CAVSA RESTITVATVR: EI AD QVEM EA RES PERTINEBIT,
« IN EVM QVI ID FECISSE DICETVR, QVANTI EA RES ERIT, INTRA
« ANNVM QVO PRIMVM EXPERIVNDI POTESTAS ERIT, IVDICIVM
DABO. Hoc edictum Paulus[d] & Vlp[e].ad prætorem referūt,Caius ad proconſulem[f].Neq; 9
id nouum eſt. ſcripſerunt enim Paulus & Vlp. ad edictum urbicum, Caius ad edictum pro-
uinciale:quod prætores alijq;,qui proconſulari poteſtate in prouincias mittebantur,perin-
de ac Romæ magiſtratus,quorum uices ſuſtinebant[g],in prouincijs edicta proponebant,ex
quibus ius dicerent[h]: quæ cùm eſſent urbicis conſimilia, ea interpretanda Caius ſuſcepit.
ita fit interdum,ut quod Paulus & Vlp.prætorem edixiſſe ſcribunt,id Caius ferè proconſu-
li aſcribat[i]. Sed & ueram reſtitutionem, alienatione nimirum reſciſſa ex hoc edicto compe-
tiſſe, argumento eſt quòd non tantum in alienantem,ſed contra poſſeſſorem quoq; ex edi-
cto in rem actio detur: niſi dicamus id conſtit. principium[k] tandem inductum,& ea in par-
te edictum interpolatum eſſe:quod nunc quidem in medium relinquo.

a l.cōmunis.24.ℸ.com.diui.
b l.pen.
c Bart.in l.item.4.§.fi.ubi ponit modum utriuſq; probandi.h.t.
d d.l.4.§.ſi quis antē.3.
e l.4.§.1.
f l.4.§.1.
g d.l.4.§.ſi quis.3.
h l.antepen.
i l.8.in fi.l.9.
k l.j.de fun.dot.
l l.nullus.55.de reg.iur. l.ſi donaturus 9.in fi.de cond.cau.da.l.j.§.idem aiunt.10.uerſ.denuq;.de aq.pluu.arc.
m l.4.§.1.
n l.nec adiecit.8.pro ſoc.
o l.ex hoc.8.in fi.
p l.4.§.1.
q l.1.2.l.4.§.1.
r l.3.§.fi.l.is qui ſe obtulit.de rei uendic.
s gl.Bart.& Dd.in l.3.§.final.h.t.
t Iaſ.Zaſ.& alij in §.1.Inſtit.de actio.
u d.l.8.
x d.l.4.§.fin.
y l.5.6.7.
z l.7.
a l.item exigit.16.ℸ.de dol.malo.
b l.j.de pri.del.§.1.Inſt.de perp.& temp.act.l.in nou.34.de act.l.5.§.fin.ne quis eum.
c Manu.lib.1.
d d.l.8.§.ait prætor.
e l.2.4.hoc tit.l.communis.§.1.ℸ.com.diui.
f l.j.l.3.§.fin.
g uid.ℸ.ad tit.de off.procons.& de off.præſ.
h Cic.in Verr.& lib.Epiſt.ad Att.5.epiſt.1.
i l.j.de poſtul.l.patri.27.§.1.de mino.l.in heredem.26.de dol.mal.
k l.unic.C.de alie.iudic.mutan.cauſ.ubi Dd.

DE RECEPTIS, QVI ARBITRIVM RECEPERVNT VT ſententiam dicant. Tit. VIII.

1 *Continuatio tituli,& cauſa compromiſſorum.*
2 *Edictum de arbitris:& quid ſit arbitrium,& quotuplex.*
3 *Prima pars edicti,in qua prætor non cogit arbitrium ſuſcipere,ſed ſuſceptum exequi.*
4 *Arbitrium olim nullius efficaciæ,niſi adiecta pœna.*
5 *Hodie ex ſententia arbitri oriri actionem.*
6 *Prætorem ſe non interponere arbitrio nullo,aut inefficaci,aut finito:& quomodo finiatur.*
7 *Secunda pars edicti,qua prætor iubet ſententiæ arbitri ſtari.*
8 *Quæ actio ad pœnam exigendam detur.*
9 *De reductione ad arbitrium boni uiri.*

Inter ea

1 INter ea quæ ſunt iudiciorum preparatoria, ultimo loco compromiſſa recenſentur. Nam
omnibus alijs ſubterfugijs deficientibus, ſolent litigatores ad iudiciorum moras & ſum
ptus, cæteraq; incommoda declinanda, priuato alicui uiro bono [a], uni aut pluribus con
trouerſiam dijudicandam credere [b], in eumq; ita compromittere, ut quicquid ſtatuerit, ra-
tum atq; firmum & pro iudicato habeatur [c]: ut non immeritò dixerit Iuriſc. [d] compromiſſa
ad ſimilitudinem iudiciorum redigi, & ad finiendas lites pertinere. Quod cùm eſſet à præ-
tore animaduerſum, quem minimè fugiebat, quoquo modo inter ciues iurgia conſopiri,
magni ad publicam tranquillitatem conſeruandam intereſſe: hanc quoq; litium ueluti ſe-
curim minimè neglectam iacére paſſus eſt, ſed edicto atq; authoritate ſua in hunc ſcilicè mo-
2 dum ad uſum aptauit: QVI ARBITRIVM PECVNIA COMPROMISSA RECE-
» PERIT [e], SENTENTIAM EVM DICERE COGAM: ET NISI ARBI-
» TRIO PAREATVR, QVA DE RE RECTE COMPROMISSVM ERIT, PE-
» CVNIAM COMPROMISSAM SOLVI IVBEBO. Arbitrium ſignificat opina
tionem & iudicium boni uiri [f]. Compromiſſum ab eo dictum, quòd litigatores compro-
mittere, hoc eſt, ſimul & inuicem pœnam promittere ſoleant, ni ſententiæ arbitri ſtetur. Pro-
mittere autem de ſtipulatione accipitur [g]. Nam quia ex nuda conuentione pœna exigi
nequit [h]: ideo prætor authoritatem non interponit ſuam, quando citra ſtipulationem, in
pactum duntaxat pœna eſt deducta [i]. Arbitrorum, authore Paulo [k], duo ſunt genera. u-
num huiuſmodi, ut ſiue æquum ſit, ſiue iniquum, parére debeamus. quod obſeruatur, cum
ex compromiſſo ad arbitrum itum eſt. quo de genere hìc agitur. Alterum eiuſmodi, ut ad
boni uiri arbitratum redigi debeat. ad quod hoc edictum non pertinet. Huius porrò edi-
cti duæ ſunt partes, quarum altera eum qui recepit arbitrium, ſententiam dicere: altera li-
3 tigatores dictæ ſententiæ ſtare, ac morem gerere metu pœnæ prætor compellit. Tametſi enim
neminem cogit initiò arbitrium recipere: quoniam ſicuti cæteri contractus actionesq; pri-
uatæ liberæ ſunt [l], ita & arbitrij, quod neq; publicum neq; ciuile munus eſt, ſuſcipiendi aut
deprecandi libera facultas eſſe & ſoluta debet: tamen ubi ſemel quis in ſe recepit arbitriũ,
id eſt iudicis partes ſuſcepit, finemq; ſe ſua ſententia controuerſijs impoſiturum eſt pollici-
tus [m], ad curam & ſollicitudinem ſuam hanc rem pertinere prætor putauit: non tantum
quòd ſtudeat hac ratione intra priuatos parietes ſine occupatione publica magiſtratus, li-
tes finiri: uerumetiam quia non debent decipi, qui quaſi uirum bonum diſceptatorem in-
ter ſe elegerunt. Finge enim poſt cauſam iam ſemel atq; iterum tractatam, poſt nudata u-
triuſq; intima, & ſecreta negocij aperta, arbitrum, uel id gratiæ dantem, uel ſordibus corru-
ptum, uel alia ex cauſa, nolle ſententiam dicere: quiſquamne poteſt negare æquiſsimum
fore, prætorem interponere ſe, ut officium quod in ſe recepit impleat [n]? Itaq; ſi ſubterfugere
& celare ſe in animum inducat, prætor eum inueſtigare debet: & ſi diu non apparuerit, mul
cta aduerſus eum dicenda eſt [o]. uerùm id ita demum facturum ſe prætor pollicetur, ſi pecu-
4 nia fuerit loco pœnæ compromiſſa. Iure enim ueteri nullum erat arbitrij munimẽtum, nul-
la uis, niſi pecunia eſſet compromiſſa [p]: quam ſe daturos pollicebantur, qui compromitte-
bant, ſi quid contra arbitri ſententiam feciſſent. Etſi enim ex ſententia iudicis oriebatur in
factum actio, qua condemnatus iudicatum facere officio iudicis compellebatur [q]: tamẽ de-
creto arbitri non tantam placuit uim attribui, ut inter publica & priuata iudicia ratum ma
neret diſcrimen: néue exæquans iudiciariæ authoritati priuatorum hominũ placitis, ſplen-
dor & maieſtas illa iudiciorum obſoleſceret: quemadmodum eadẽ ratione, inter teſtamen-
5 ta & codicillos, uidere licet differentiã eſſe retentam [r]. Poſtea etiam ex ſentẽtia arbitri, quæ
aut expreſsim, aut tacito quodam decem dierum conſenſu à litigatoribus approbata eſſet,
tam actionem, quàm exceptionem dari, Imperatores uoluerũt [s]. Sed iure, ut dixi, ueteri ne-
mo ex ui ſolius conuentionis, arbitro parére cogebatur, neq; actio aut exceptio ex compro
miſſo dabatur [t]: eoq; addebatur pœna nummaria, aut alia res uice pœnæ [u], ut qui contra
eius ſententiam quid molitus eſſet, eam pœnam aduerſario penderet. Itaq; pœna nulla ab
utroq; promiſſa, uel ita promiſſa ut exigi non poſſet, ut cũ nudo pacto erat promiſſa, cùm
nullius efficaciæ futurum eſſet arbitrium, prætor nõ cogebat arbitrum [x]. Nam ſuperuacuũ
6 atq; deridiculum fuiſſet, ad id quem cogi, cuius nullus eſſet effectus [y]. Eadẽq; ratione præ-
tor ſe non interponit, ſiue in ino nullum ſit compromiſſum, uel ratione perſonæ in quam
compromittitur [z], uel propter eos qui compromittunt [a], uel rem de qua compromiſſum eſt
factum [b]: ſiue ualeat quidem initiò, ſed ſit incertum, an ex eo pœna propter adiectam con-
ditionem exigi poſsit [c]: ſiue poſtea deficiat pœna ſoluto cõpromiſſo, uel die [d] (nam die, in-
tra quem arbiter definite ex compromiſſo debuit, exeunte, omne arbitriũ expirat, niſi om-
niũ uoluntate dies prorogetur [e]) uel morte arbitri, aut utrius'ue qui cõpromiſit [f], uel accepti
latione [g], iudicio [h], pacto [i], &c. His enim modis atq; alijs finito arbitrio, prætor ſentẽtiã dice-
re non cogit [k]. Item ſi iuſta excuſatio ſit, quamobrem arbiter deprecari rectè neceſsitatẽ iu-

i 4 dicandi

a l. 3. §. pen. h. t.
b l. nõ diſtinguemus. 32 § quæſitum. 15. l. quãuis. 37. l. inter. 44. hoc tit.
c l. diem. 27. §. ſtari. & §. fin. h. t.
d l. 1. l. quamuis. 37.
e l. 3. §. aut prætor. 2.
f l. in perſonam 23 §. 1. de reg. iur. l. 1. de lega. 2. l. hæc uenditio. 8. de contr. empt.
g §. ſi ſcriptum. Inſt. de inut. ſtip.
h uide s. de pact.
i l. litigatores. 11. cum ll. ſeqq. h. t.
k l. ſocietatem. 77. §. 1. cum ll. ſeq. ff. pro ſoc. ubi uide Bart.
l l. nec emere. C. de iur. delib. l. ſicut. C. de acti.
m d. l. Pomponius. 13. §. recepiſſe. 2.
n l. 3. §. pen.
o l. nõ diſtinguemus. 32. § ſi arbiter. 11.
p uid. l. diem. 27. §. fin.
q l. item ueniunt. 20. §. idem rectè. 5. de peti. hæred. l. actori. 8. C. de rebus cred.
r uide i. de cod. & Inſt. eod. tit.
s l. 4. l. pen. C. eo. tit.
t l. 2.
u l. litigatores. 11. §. quod ait. 2.
x d. l. litigatores. cum ll. ſeq.
y d. l. non diſtinguemus. 32. § ſumma. 2.
z l. 1. l. cum lege. 41.
a d. l. 32. §. ſi ſeruus. 7. l. ſi pupillus. 35.
b d. l. non diſtinguemus. 32. §. Iulianus. 5.
c l. 11. §. fin.
d d. l. non diſtinguemus. 32. §. ſumma. 2.
e l. labor. 25. l. diẽ. 27.
f d. l. diem. §. 1.
g l. 13. in prin.
h l. ſi quis rem. 30.
i d. l. 32. §. item. 4.
k d. l. 32.

dicandi poſsit[a]. Atq; hæc quidem in prima parte. In ſecunda prætor inquit: NISI ARBI- 7
TRIO PARBATVR.) id eſt, ſententiæ arbitri ſiue æquæ ſiue iniquę[b] (nec enim appellatio[c]
reductioue[d] ad arbitriũ boni uiri, locum in ea habet) dummodo non extra metas compro
miſsi uagetur, aut incerta ſit, aut alio modo inualida[e]. QVA DE RE RECTE' COM-
PROMISSVM ERIT.) Nam ubi compromiſſum non ualet, ne ſententia quidem uale-
re & obligare ad pœnã debet[f]. POENAM COMPROMISSAM SOLVI IVBEBO.) 8
dando actionem ex ſtipulatu, aduerſus eum qui dolo malo[g] cõtrauenit, unde & doli clau-
ſula ad plenum compromiſſum faciendum addi ſolet[h]: & certam quidem, ubi pœna certa
adiecta eſt: incerti uerò actionem ad id quod intereſt, quando non expreſsim pœna eſt ad-
dita, ſed ſimpliciter ſententiæ ſtari quis ſtipulatione promiſit[i]. At hodie, ut dixi, ex conſti- 9
tutionib. actio & exceptio ex ſententia arbitri ſemel approbata datur[k]: ſcilicet quando ſilen
tio decem dierum eſt homologata. poſt quod tempus non poteſt peti[l] reductio ad arbi-
trium boni uiri: etiamſi hæc aliàs 30. annis, in arbitratorum ſcilicet definitionibus duret[m].
Si tamen enormis & euidens extaret in arbitrio læſio, etiam poſt decem dies exceptio doli,
contra illius iniquitatem[n] opponi poſſet, executionem impeditura[o]: cui exceptioni nõ fa-
cilè ne cum iuramento quidem[p], intelligitur renunciari: ut nec remedio l. 2. ob læſionem
ultra dimidium iuſtæ debitionis[q], inducto: quod ipſum quoq; arbitramenta reſcindere
receptum eſt[r].

a l. 4. in fin. 10. tt. l. 32. §. ſacerdotio. 3.
b l. diem. §. ſtari. 2. l. ſocietatem. 77. §. fin. ff. pro ſoc.
c l. ſ. ubi Bald. C. eo. Dd. in l. arbitro. qui ſatiſd. cogant. Maran. de appell. num. 259.
d Pano. & Dd. in c. quinta uallis. 23. de iureiu. & in c. 2. de arb. uide Bart. in l. ſi ſocietatem. §. arbitrorum. ff. pro ſoc. Maran. in Spec. aur. parte 6. 7. art. 2. num. 255. 256.
e l. ſi unus. 17. cũ ll. ſeq.
f d. l. 32. §. Iulianus. 5. cum ſeq.
g l. ita demum. 31.
h d. l. 31.
i l. 32. §. fin.
k l. pen. C. eo.
l l. pen. C. eod. ubi Bald. Maran. præalleg. loc. nu. 113. Panor. in d. c. quinta uallis.
m ita eſt cõmunis cõcluſio Bart. in d. §. arbitrorum. & in d. c. quinta uallis. Alex. conſil. 95. uol. 2. Soc. conſi. 220. uol. 2. Dec. cõſl. 39. in fin. Maran. præalleg. loco. nu. 112. deciſ. Neap. 135. Angel. conſi. 314.
n l. ſi quis cum aliter. ubi not. dolum re ipſa in omni leſione ſubeſſe. de uerb. obligat.
o d. l. non diſtinguemus. 32. §. cum quidã. h. t. Panor. in c. 2. cx̃. eod. per c. per tuas. ex̃. eo. Maran. præalleg. loc. num. 255.
p uide Can. in d. c. quinta uallis. Maran. præalleg. loc. 115. et 332. Roma. conſi. 27.
q uide Caſt. in l. 2. num. 7. cum multis ſequen. C. de reſ. uend.
r uide Myſing. Obſer. 33. Cent. 1.

NAVTAE, CAVPONES, STABVLARII, VT RECEPTA reſtituant. Tit. IX.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Duo eſſe huius edicti capita.*
3 *Primum caput: & eius ratio atq; expoſitio.*
4 *Qui ex hoc capite teneantur.*
5 *Quando dicatur receptum, ut locus ſit edicto.*
6 *Ex hoc edicto qualis'nam actio detur, & cum quibus concurrat.*
7 *Actionem hanc eſſe in ſimplum.*
8 *Secundum huius edicti caput.*
9 *Actionem in duplum ex hoc edicto dari, & contra quos, & ex qua cauſa.*
10 *Pœnalem hanc eſſe actionem, nec tranſire ad hæredes, quamuis ſit perpetua.*

GEneralis eſt tituli ſuperioris inſcriptio, DE RECEPTIS[a]. unde cum non modò ar- 1
bitri ſententiam ſe dicturos, ſed etiam nautæ, caupones, ſtabularij, res ſibi creditas
cuſtodiendas recipiant: rectè atq; ordine fit, ut poſtquam oſtenſum eſt quemadmo-
dum arbitri ſuſcepto ſatisfacere arbitrio ex edicto cogantur, obiter etiam declaremus, quo
modo hi ex recepto obligentur. Sciendum autem eſt, huius edicti duo fuiſſe capita, quorũ 2
ex utroq; diuerſas ſeparatim actiones prætor pollicebatur. Horum primũ extat, ex Vlp.[b] re 3
petitũ: NAVTÆ, CAVPONES, STABVLARII, QVOD CVIVSQVE SALVVM FORE RE-
CEPERINT, NISI RESTITVENT, IN EOS IVDICIVM DABO. Maxima utilitas eſt huius
edicti, quo ſimul ſuccurritur uiatoribus, quos neceſſe eſt plerũq; horum hoſpitũ fidẽ ſequi,
& quamlibet ignotorum cuſtodiæ res committere. Simul occurritur fraudibus ex ea fæce
hominũ, quas cum furibus, aduerſus eos quos recipiunt, ſtruere ſolẽt[c]. Nautas, caupones, 4
ſtabularios eos accipimus, qui nauim, cauponam, ſtabulum exercent[d]: id eſt, ad quos quæ-
ſtus & reditus præcipui perueniunt[e]. Exercere enim, eſt quæſtum ex rei alicuius exercitio fa
cere[f]. Quãuis aũt hi non mercedẽ accipiunt cuſtodiæ gratia, ſed nauta ut traijciat uectores
cum mercibus, caupo ut uiatores manere in caupona patiatur, ſtabularius ut permittat iu
menta apud ſe ſtabulari: tamen & cuſtodiæ nomine de omnibus rebus quas receperũt, te-
nentur. quod iniquum uideri non debet, cùm & fullo ac ſarcinator cuſtodiæ nomine ex lo-
cato teneantur, quamuis non pro cuſtodia, ſed pro artificio & opera mercedem accipiant[g].
Ait prætor: QVOD CVIVS SALVVM FORE RECEPERINT.) uidelicet tanquam nau- 5
tæ, caupones, ſtabularij. nam ſi extra negocium ſuum, ut depoſitum ab amico, rem pi-
gnori datam aut commodatam recipiant, hoc quidem iudicio non tenebuntur[h]. Receptæ
autem res eſſe uidentur, etſi non expreſsim cuſtodiæ ipſorum aſsignatæ ſunt, ſed ſolummo
do immiſſæ[i]. Ipſo enim facto, qui immittit, teſtatur ſe ſua fidei cuſtodiæq; exercitoris com-
mittere: & is ſilentio ſuo atq; exercitio quaſi profitetur, ſe ſuamq; nauim aut diuerſoriũ ido-
neum

a in Flor. exemplari.
b l. ſ. in prin.
c l. ſ. in prin.

d l. ſ. §. 1. & 2. e l. ſ. §. exercitorem. 7. de exer. act. §. 1. Inſtit. quod cum eo qui in alien. po. f d. l. ſ. tot. tit. de exerc. actio. g l. 5. h l. 3. §. 2. uerſ. cæterum. i l. ſ. §. fin.

neum eſſe, cui res tutò credantur. Itaq; niſi prædixerint exercitores, ut unuſquiſq; uectorũ aut hoſpitum res ſuas ſeruet, neq; enim ſe damnum uelle præſtare, & uectores prædictioni conſenſerint[a], resq; perierint aut amiſſæ ſint, non quidẽ fatali damno aut ui maiore[b], ſed negligentia, aut culpa, aut caſu qui præcaueri potuit, ut incẽdio[c], furto[d], &c. ex hoc edicto tenebuntur: neq; ſolùm ex ſuo facto, ſed omnium omnino qui in naui, caúpona, ſtabulo ſunt, habitant, uel diuerſantur[e]. At quomodo teneãtur, uideamus. ait enim prætor: NISI
6 RESTITVENT, IN EOS IVDICIVM DABO. Ex hoc igitur edicto, niſi reſtitutio fiat, in factum actio datur honoraria de recepto[f]. Nã etſi ciuiles actiones non deſunt, ut locati, ſi merces interuenit: ſi gratis res ſuſceptæ ſunt, depoſiti: tamen prætor, ut innoteſceret curã eum agere reprimendæ improbitatis hoc genus hominum, etiam ex ſuo edicto iudiciũm pollicetur: in quo hoc amplius eſt, ꝙ non ſolum ex dolo ſuo, ut in depoſiti, aut culpa, ut in locati iudicio, ſed omnimodo qui recepit conueniatur, etiam ſi ſine ſua culpa, puta negligentia
7 familiæ, res perierit, uel damnum datum ſit[g]. Probabile autem eſt, hanc actionem tantum in ſimplum fuiſſe conceptam: cùm quia tanquam ex contractu, quaſi conducto uel depoſito competebat, tum quod I.C. ait, rei tantum perſecutionem ea contineri, eoq; in hæredem & perpetuò dari[h]. Secundum huius edicti caput, conſultò dicam, an per negligentiã com-
8 pilatorũ, eſt omiſſum. quod ſic reſtituit Baro: SI FVRTVM FACTVM, DAMNVM'VE INIVRIA DATVM, AB IIS QVORVM OPERA ET MINISTERIO NAVTÆ, CAVPONES ET STABVLARII, IN NAVE, CAVPONA ET STABVLO VTVNTVR, ESSE DICETVR: IN FACTVM IN EXERCITORES, CAVPONES ET STABVLARIOS, IN DV-
9 PLVM IVDICIVM DABO. Ex hoc edicto actio in duplũ aduerſus exercitorẽ cõpetit ex quaſi delicto, ſi uel ipſe, uel aliquis eorũ quib. in exercendo utitur, furtũ fecerit, aut damnũ dederit ei qui res ſuas credidit[i]. Sicuti & habitator nomine ſuæ familiæ, ſi quid deiectũ fuerit, uel effuſum, tenetur. Ex quaſi autẽ maleficio hæc actio datur: eſt enim ſuorum etiã delictis aliquatenus reus, qui malorum hominum opera uſus eſt[k]. Sanè factũm uiatorũ & hoſpitum,
10 quorũ conditionẽ probabiliter ignorare potuit, nõ præſtat exercitor[l]. Porrò cùm pœnalis ſit hæc actio, non tranſit in hæredem[m]: perpetuam tamen (quod mirum) exemplo actionis furti & legis Aquiliæ, cum quibus quandam habet cognationem[n], prætor eſſe uoluit[o], quò uiatoribus & ſecuritati hoſpitum, quorum reſpectu quadãtenus rei eſt perſecutoria, & qui ex mercibus aliquid amiſſum eſſe, ſæpenumerò ſerius deprehendũt, prolixius cõſuleretur.

a *l. fin. uerſ. item ſi prædixerint.*
b *l. 3. §. 1.*
c *l. ſi uendita. 11. de peric. rei uend.*
d *l. cũ duob. 52. §. damna. ff. pro ſoc. uide Bal. in l. ſ. in j quæſt. C. de poſ. Salic. in l. quæ fortuitis. C. de pig. act. Ta nor. in c. 1. de comm o.*
e *l. ſ. §. fi. l. 2. l. 3. in prin. & §. 1.*
f *l. 3. §. fin.*
g *d. l. 3. §. 1.*
h *l. 3. §. pen.*
i *l. 6. & 7. hoc tit. l. uni. ſ. furt. ad naut. caup. ſtab.*
k *§. pen. Inſtit. de oblig. quæ ex quaſi delic. d. l. ſi. §. ſi ſeruus. 2. d. l. unic.*
l *l. 6. §. in factum. 2.*
m *l. fin. §. hæc iudicia. 4.*
n *d. l. unica.*
o *d. §. hæc iudicia.*

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM PARS II.

LIBER QVINTVS.

DE IVDICIIS, ET VBI QVISQVE AGERE uel conuenire debeat. Tit. I.

1 *Continuatio.*
2 *Diuiſio ciuilium iudiciorum.*
3 *Quare primo loco de uendicationibus agatur.*
4 *Diſpoſitio huius partis.*
5 *Quid ſit iudicium.*
6 *Partes iudicij.*
7 *Litis conteſtatio quomodo fiat.*
8 *Species iudiciorum.*
9 *Quæ perſonæ conſtituant iudicium.*
10 *De iudice, quis, à quo dari poſſit.*
11 *De actore.*
12 *De reo.*
13 *Materia iudiciorum.*
14 *Forma uetus, & noua.*
15 *Finis & effectus.*
16 *Vbi quis agere uel conueniri debeat: & quot modis forum ſortiatur.*

1 A IVRIS prudentiæ iudiciorumq; principijs, in quibus exponendis hactenus commorati ſumus, gradum porrò in ipſa deinceps iudicia faciamus: quæ aut ciuilia ſunt, aut criminalia, aut fiſcalia ſiue extraordinaria[a]: ciuilium por-
2 rò alia propriè ciuilia, alia uerò prætoria. In ciuilibus, aut ex obligatione in perſona agitur, quæ perſonalia iudicia dicuntur: aut propter rem mouemus

a *l. ſ. §. pen. de calum.*

mus alicui controuerſiam, qui nullo ex contractu nobis eſt obligatus[a]: quæ realia, aut ſim-
pliciter iudicia appellantur. Sunt enim multifariam uaria, neq; ex ulla certa obligatione
aut contractu dantur: ut certo ſpecialiq; nomine deſignari nequeant. De his igitur priore 3
loco in hac ſecunda Digeſtorum parte tractatio eſt inſtituta: cùm quia potiora ſunt perſo-
nalibus[b], potiora autem præmittenda ſunt[c]: tum quòd propriè iudicia appellentur. nec
enim ab obligationibus, ut cætera, ſed à mero iudicis officio dependent[d]. Quia uerò cum
realibus iudicijs magnam ſimilitudinem cognationemq; habent actiones illæ perſonales,
quæ occaſione rerum, citra ullam conuentionem, ex aliquo facto ſeu delicto leuiore, quod
criminale iudicium nequaquam conſtituat, ſine tractatu paruum euaſcuntur, ſic ut quædã
ex his partim in rem directæ exiſtimentũ: ideo harum quoq; explicatio paſsim, prout con-
nexio rerum poſtulabat, eſt inſerta. Itaq; iudicia, de quibus in hac parte ſumus acturi, trium 4
ſunt omnino generum: quædam realia, quas uendicationes uocant, quibus rem noſtram
petimus: quædam perſonalia, quæ non ex contractu aut ſcelere, ſed facto culpaue aliqua gi-
gnuntur: quædam ex his mixta. de quibus ſigillatim diſſeremus, ſi prius generalia quædã
præcepta de iudicijs, & ubi quis agere uel conueniri debet, expoſuerimus.

Iudicium, inquit Aſconius, dicitur res, quæ cauſam litemq; determinat. Itaq; ſic illud de- 5
finire poſſumus, ut ſit legitima controuerſiæ apud iudicem tractatio & dijudicatio[e].

Partes iudicij præcipuæ ſunt, litis conteſtatio, & ſententia[f]: nam reliqua quæ in iudicijs 6
uerſantur, aut præparatoria ſunt, ut citatio[g]: aut media, ut probationes: aut poſteriora ſiue
conſequentia, ut executio. Alij tres partes conſtituunt: uidelicet litis conteſtationem, uelut
principium: deinde intermedium, uidelicet probationes: poſtremò finem, nempe ſenten-
tiam[h]. Litis conteſtatio fiebat olim nonnunquam ſponſione[i], interdum ſacramento[k]: 7
plerunq; nuda teſtatione coram teſtibus, unde & nomẽ habet. Hodie lis conteſtari dicitur,
quando res agi diſceptariq; cœpta eſt per actionem propoſitam, & reſponſionem rei ſubſe-
cutam[l]. De ſententia porrò & re iudicata opportunius ſuo loco diſſeremus[m]. Iudicia ordi- 8
naria (ut dictum eſt) ſunt aut ciuilia, aut prætoria, aut criminalia. Ciuilia ciuili iure & legi-
bus, ac officio mercenario[n], prætoria uiua magiſtratus uoce & authoritate, ac nobili pluri-
mum officio, criminalia pœnis & imperio expediuntur. Criminalia rurſus aut ſunt priua-
ta, quæ priuatam: aut publica, quæ publicam uindictam expetunt & perſequuntur. De his
ordine in Pandectis tractatur. ac primo loco de ciuilibus: quæ ſunt aut realia, aut perſona-
lia, aut ex his mixta[o]. Realia rurſum aut petitoria, aut poſſeſſoria[p]. Petitoria, aut uniuerſa-
lia, quibus uniuerſum corpus multorũ diuerſorum iurium petitur[q]: aut generalia, in qui-
bus de uno quidem iure, ſed quod multas habeat ſpecies[r], agitur: aut particularia, quibus
una tantum ſpecies uindicatur. De his ordine tractari, ſubſequentes tituli oſtendunt.

Conſtituunt iudicium, iudex, actor & reus[s], & perſonæ his adminiculãtes: litigatoribus 9
quidem, patroni cauſarum & procuratores: iudici, aſſeſſores, tabelliones, ſcribę, actuarij, ap-
paritores. Iudex dictus eſt à iure dicendo. Iudicem autem dare poſſunt, quibus lege, uel cõ- 10
ſtitutione, uel ſenatuſconſulto conceditur[t]. Iudices dari omnes poſſunt, ſiue patres, ſiue fi-
lijfam.[u] qui non prohibentur. Prohibentur autem quidam natura, ut ſurdus, mutus, furio-
ſus, impubes: quia hi animi, illi corporis uitio impediti, munus iudicandi obire nequeunt.
quod aliter in cæco eſt[x]. quidã lege, ut qui ſenatu motus eſt: quidam moribus, ut feminæ
& ſerui[y]. Actor ab agendo dicitur: eſtq; is qui actionem proponit, & prior ad iudicem pro- 11
uocat[z]. omnes autem agere poſſunt, quibuſdam exceptis[a], præſertim his qui aut legitimã
perſonam ſtandi in iudicio non habent[b], aut edicto de poſtulando excluduntur[c]. Reus à 12
re cuius cauſa conuenitur[d], & de qua eſt diſceptatio, appellatur: quem etiam fugientem uo-
cant[e]. Poſſunt autem omnes rei fieri, tam ciuilibus quàm criminalibus actionibus, ſi pau-
cos excipias[f]. Illud iure Sax. hac in parte ſingulare, quòd etſi feminæ agere & cõueniri poſ-
ſint, tamen abſq; tutore litis, litigare & comparere prohibeantur[g].

Materia iudiciorum, ſunt cauſæ & lites, quarum nullus neq; finis neq; modus eſt his te- 13
terrimis temporibus: quibus, refrigerata charitate, abundat iniquitas multorum: longeq;
uerißimum in noſtra iuriſdictione & foro experimur eſſe uetus illud: δίκη δίκην ἔτικτε, καὶ
βλάβην βλάβη.

De impetratione, forma & ordine ueterum iudiciorum, nihil attinet dicere, formulis & 14
impetrationibus iam ſublatis. Nam olim quidem ut omnia ordine & rectè procederent, &
ne quis temerè atq; ſine cauſa ad iurgia & lites conuolaret, impetrandum erat à prætore iu-
dicium: qui actori poſtulatam à ſe actionem impertiebatur, & formam agendi diſceptãdiq;
pedaneo iudici & litigatoribus præſcribebat. Quæ poſtea Conſtan. antiquauit[h]. Hodie hic
ferè

a §.1. Inſt. de act. l. actionum. 24. ſ. eo. tit.
b l. plus cautionis. 25. de reg. iur. Iaſ. in rub. C. de inoff. teſtam. nu. 2.
c § ſingulorum. in fi. Inſtit. de rer. diuiſ. l. 1. de alb. ſcriben.
d Alc. in rub. ſi cert. pet.
e arg. c. forus. de uer. ſig.
f l. j. C. de lit. con. l. iudex. 55. de re iudic.
g unc. l. amplius. l. 5. ſ. rem rat. ha.
g d. l. amplius.
h auth. ad hæc. ubi Iaſ. nu. 2. C. de iudic.
i Cic. pro Pub. Quin. Quintil. lib. 7.
k Cic. lib. 1. de Orat.
l d. l. j. C. de lit. conteſt. c. 1. ubi Socin. poſt alios. extr. eo. tit.
m ad tit. de re iud.
n l. iudex poſteaquam. de re iudic.
o §. 1. cum ſeq. §. quædã. Inſt. de act.
p uide Dd in l. naturaliter. §. nihil. de acquir. poſſ. et ex. tit. de cauſ. poſſ. & propr.
q Bart. & Dd. in rubr. de ſolut. mat. Iaſ. in l. 3. nu. 10. C. de eden. et in rubr. ff. & C. de inoff. teſtam. gl. in l. j. de æden. Canon. in c. 2. de lib. obla. & c. conquerente. de off. ord.
r Spec. de act. ſeu pet. §. ſequitur. Iaſ. in d. l. 3. Maran. in tract. iud. parte 4. diſt. 4. nu. 2.
s d. c. forus. uer. in omni.
t l. cùm prætor. 12.
u d. l. cùm prætor. in fin. l. in priuatis. h. t. l. quidam. de re iudic.
x l. cæcus. 6. Duar. diſp. lib. 2. cap. 23.
y d. l. cùm prætor.
z l. in tribus. 13. l. qui pri. 29.

a l. qui accuſare. 8. cũ ll. ſeq. de accuſ. tot. tit. C. de his qui accuſ. b C. qui legit. perſon. c ſ. de poſtul. d Cic. lib. 2. de orat. e l. properandum. 11. §. 1. C. eod. f l. hos accuſare. 12. de accuſ. g Chil. in prac. cap. 22. D. Reinhart. diff. iud. 40. h C. de for. & imp. ſublat.

ferè ordo ſeruatur. Appellato iuridicè reo, offertur libellus, qui acceptis ad deliberandum inducijs uelit contendere nec ne. poſtquam contendendũ putauit, negando affirmandoue intentionem, exceptionibusq; propoſitis, litem cõteſtatur: exceptiones actor replicatione diluit, hanc reus duplicando, atq; ita deinceps [a], donec omnibus allegationibus propoſitis, & ijs quæ in facto conſiſtunt, probatis cognitisq;, cauſa cõcluſa, iudicibusq; commiſſa, tandem ſententia definitur: quam iudex exequendam curat legitimo tempore, niſi fuerit appellatum [b]. Quòd ſi reus ad iudicium peremptorijs edictis uocatus, copiam ſui non faciat, iudex in bonorum eius, aut rei litigioſæ poſſeſsionem mittere actorẽ conſueuit [c]: ut aut reſpondere, aut rerum ſuarum poſſeſsione carere reus cogatur [d]. quanquam alijs etiam modis coerceri poteſt [e]. Nam interdum nulla habita litigatoris per contumaciam abſentis ratione, de cauſa cognoſcit iudex, & pronunciat [f]: quod maximè poſt litem iam conteſtatam fieri ſolenne eſt [g]. nam ſine litis conteſtatione non facilè ad ſententiam eſt perueniendum [h]. At iure Sax. contumax reus citra diſcrimen pro confeſſo eſt, & actori cõdemnatur. id quod olim quoq; obtinuiſſe, ſuprà diximus [i]: contràq; actore contumace, reus ab inſtantia iudi-
15 cij abſoluitur [k]. Finis iudiciorum, ut quiſq; ius ſuum iudicio conſequatur [l], liteſq; terminentur authoritate magiſtratus [m], quæ priuatim componi non poſſunt. Effectus, quòd iudicium redditur in inuitum [n], perpetuat actiones [o], interrumpit præſcriptionem [p], cõſtituit in mala fide poſſeſſorem [q]: deniq; nullius ius reddit deterius, ſed firmius [r].

16 Quod ad ſecundam huius tituli partẽ attinet, ubi quiſq; agere aut cõueniri debeat, ſciendum eſt, actorem ſequi forum rei [s]. hunc autem iuriſdictioni obnoxium fieri quatuor præcipuè ex cauſis [t]: domicilio [u], contractu [x], delicto [y] (ob quod tamẽ hodie, remiſsionibus quippe non admodum frequentatis, plerumq; ibi nocentes puniuntur, & ſortiuntur forum, ubi reperiuntur maximè uagabundi [z],) & re qua de agitur (eo enim in territorio defendi debet, in quo res ſita eſt [a].) nonnunquam etiam ex alijs [b]: ut ſi ſponte ſe alienæ iuriſdictioni litigatores ſubmittant [c]. Quòd ſi quis pluribus locis forum ſortiatur, in electione eſt actoris, ubi uelit agere [d]: neq; reus declinare poterit, niſi ſit legatus, aut aliam iuſtam habeat recuſandi iudicis cauſam [e].

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.
Titul. II.

1 *Continuatio.*
2 *Querelam inoff. & petitionem hæreditatis, uniuerſalia eſſe iudicia.*
3 *Qua ratione, & ex qua cauſa introducta ſit querela.*
4 *Definitio huius actionis.*
5 *Petitionem hæreditatis cum hac cumulari.*
6 *Quibus detur, aut non: & quando ceſſet, aut præſcribatur.*
7 *An & quando hodie locus ſit querelæ.*
8 *Querela an & quando in hæredes tranſeat.*
9 *Aduerſus quos detur.*
10 *Forma agendi.*
11 *Effectus querelæ, & quatenus teſtamenta reſcindat.*
12 *Caſus, in quo pro parte tantum teſtamentum reſcinditur.*

1 HIs ergo ſummatim præmiſsis, ad uẽdicationes deueniamus: quæ prout res ipſæ, multiplices ſunt. ut enim aliæ res corporales, aliæ incorporeæ, quædam ſingulares, nonnullæ uniuerſitatis cẽſentur: ita uaria conſtituũt, multiſq; modis diuerſa de his iudicia. Sed quia uniuerſitas potior eſt rebus ſingulis, ſicuti totũ ſuis partibus: primò de iudicijs uniuerſalibus uideamus. Ea aũt ſunt illa, quæ ad petendam hæreditatẽ proponuntur.
2 Nam hæreditas, cùm plurimas res, partim in corpore, partim in iure poſitas cõplectatur [a], & augmentũ diminutionẽq; recipiat [b], meritò uniuerſitatis nomẽ obtinet [c]. De hac, aut per querelam inofficioſi teſtamenti, aut petitionem hæreditatis, diſputari ferè conſueuit.

Querela

a *l. 2. §. fin. de excep. uide Inſt. de replicat.*
b *Auth. offeratur. C. de lit. cont. d. l. properandum. C. de iud. c. quoniam contra. de probat. l. 1. à diuo Pio. 15. de re iudic. l. 2. & 3. C. de uſur. rei iud.*
c *l. hæres abſens. 19. §. 1. l. de eo. 26 hoc tit. c. Romana. §. contrahentes. de form. comp. in 6. l. 2. C. ubi in rem act.*
d *l. conſentaneum. 8. ubi Dd. C. quomodo & quan. iud. d. l. 2. l. ſi quis emptionis. 8. C. de præſc. 30. ann. tot. t. extr. de eo qui mit. in poſſ. & tit. de dol. & cont.*
e *Dd. in l. j. ℑ. ſi quis in ius uoc. non ob. in l. 5. hoc tit. in l. 2. ſi quis in ius uoc. non ier.*
f *l. in peremptorio. 71. hoc tit. d. l. properandum §. 1.*
g *not. in l. fin. §. illud. C. de temp. app.*
h *tot. tit. ext. ut lit. non con. uid. Chil. in prac. c. 36.*
i *ad tit. de in ius uocan. per l. diuus. de reſt. in integ. cum ſimilib.*
k *Chil. præall. c. 36. & 37.*
l *§. 1. Inſt. de act.*
m *l. j. de re iud. c. 1. eod. lib. 6. l. properandum. C. de iudic. l. 4. C. de his qui ad eccleſ. conf. l. unic. C. Quan. lic. unic. l. nullus. 13. C. de iud.*
n *l. inter. 83. §. 1. de uerb. oblig.*
o *l. unic. C. ex del. def.*
p *l. fin. C. de præſcript. 30. anno. uide ℑ. de uſucap.*
q *l. nemo. C. de acquir. poſſ. l. 2. l. antepen. C. de præſcr. long. tẽp. de quo uide ℑ. ad tit. de u-*

ſucap. r *l. nemo. 88. l. non ſolet. 87. de reg. iur. l. aliam. de nouat.* s *l. 2. C. de iur. om. iud. l. fin. C. ubi in rem act.* t *c. final. de for. comp.* u *l. 2. §. legatis. 3. §. ſed etſi. 6.* x *l. hæres. 19. §. 1. & 2.* y *l. omnem. 20. l. argentarium. 45.* z *uide gl. & Dd. in l. j. C. ubi de crimin. Bart. in l. ult. de furt. & in l. ſi abducta. 10. C. eod. tit. Lanfr. in c. quoniã. uerb. confeſsiones. num. 11. Gand. in tract. de fur. pun. num. 5. & tit. ubi del. pun. Ferrar. in for. inquiſ.* a *l. quod legatur. 38. l. fi. C. ubi in rem act.* b *l. ſi uxor. 42. l. exigere. 65.* c *l. 1. 2. 51. 74.* d *d. l. hæres. §. fin. l. 3. de eo quod cert. loc.* e *l. 2. §. legatis. cum ſeq. l. 5. 7. 8. 22. 24. 26. 27. 36. 39. 49.*
a *l. j. §. 1. ℑ. de rer. diuiſ.* b *l. pecuniæ. 178. §. hæreditas. 1. de uerb. ſign.* c *§. fin. Inſt. per quas perſo. nob. acquir. uide Iaſ in l. 3. C. de æden. l. 1. ff. eod.*

Querela inofficioſi, commiſeratione exhæredatæ iniuſtè familiæ eſt indulta, & lege Glicia 3
ut putatur inducta [a]. Nam quia parentes interdum ſine iuſta cauſa, nouercalibus fortè de-
linimentis, aliiſq; odiis inſtimulati, liberos ſuos exhæredant, ſanguini ſuo contra legem na-
turæ, quæ ad ſucceſsionem liberos uocat [b], iniuriam inferentes: placuit ut de inofficioſo te-
ſtamento liberi agere poſsint, qui queruntur iniquè & contra officium pietatis ſe eſſe exhæ-
redatos. Dico exhæredatos, eoq; uerbo etiam præteritionem maternam, cæterorumq; co-
gnatorum complector: quia illa pro exhæredatione habetur [c]. Porrò præteritio paterna
non eget huius querelæ, cùm ipſo iure teſtamentum annihilet, quaſi liberis contra legis di-
ſpoſitionem, & obliuione potius quàm conſultò prætermiſsis [d]. Quod autem nullum eſt,
fruſtra reſcindi petitur [e].

Eſt itaq; querela, ut ad rem redeamus, imploratio officii iudicis, qua quis accuſat ſcriptũ 4
teſtamentum: quia ſe in illo contra officium pietatis, & ſine iuſta cauſa exhæredatum dicit,
petitq; illud, ut iniuſtum, reſcindi [f]. Propriè enim neque actio eſt, quia non perſequitur ius
agentis: nec accuſatio, quia non perſequitur pœnam: ſed eſt querela quædam iudicis of-
ficio petens teſtamentum reſcindi, ut adiunoni hæreditatis ab inteſtato, reſciſſo teſtamento
aditus patefiat [g]. Huic enim actioni adiici ſolet, & adiungi petitio hæreditatis, hoc modo, ut 5
quis reſciſſo teſtamento, petat ſe hæredem declarari, ſibiq; adiudicari hæreditatem [h], ac pu-
to olim id quoq; uſitatum fuiſſe [i]: cùm dicat I.C. [k] hæredem fore eum, ſecundum quem pro-
nunciatum eſt. Neq; ſanè hoc nouum eſt, nec ad minuendas lites inutile, ut unà cum actio-
ne ſeu imploratione officii reſciſſoria ſimul detur, eiq; adiungatur actio, quæ poſt reſciſsio-
nem erat competitura. fruſtra enim in plura iudicia diuiditur, quod uno poteſt expediri [l].
Obſeruatum id tamen eſt, hanc hæreditatis petitionem de inofficioſo, quæ datur contra ti-
tulo poſsidentem, differre à ſimplice, cui aduerſus iuſti tituli poſſeſſorem non eſt locus [m].
Omnibus autem utriuſq; ſexus liberis [n], & parentibus [o], licet de inofficioſo diſputare: fra-
tribus porrò & ſororibus germanis non aliter, quàm ſi propudioſæ turpeſq; perſonæ ſint
inſtitutæ [p]. Porrò uterini [q] fratres, cæteriq; ulterius cognati melius facerent, ſi ſe ſumptibus
inanibus non uexarent, cùm obtinendi ſpem non habeant [r]. Nec enim uult lex in infini-
tum inſtituendi neceſsitatem propagari, teſtandiq; libertatem reſtringi [s]: præſertim cùm
his perſonis collateralibus non perinde debeatur ſucceſsio, atq; deſcendentibus & aſcen-
dentibus [t]. Ac ne his ipſis quidem aliter datur querela, quàm ſi ab inteſtato ſint ſucceſſuri:
nam alioqui fruſtra agent, atq; adeò etiam obtinebunt, ſi cauſa inteſtati ad alios ſit peruen
tura [u], & alio modo ius ſuccedendi conſequi nequeant [x]. Quamobrem etiam ſi quis legiti-
mam portionem ſit conſecutus, non admittetur [y]: tutoq; teſtari quis poterit, quarta legiti-
mis hæredibus relicta [z], quæ hodie tertia eſt [a]. Quin etiam tantus eſt ſuſtinendorum teſta-
mentorum fauor, ut ſi minus relictum quoquo titulo [b] ſit, ſaluo teſtamento, ad ſupplemen
tum tantum agi poſsit [c]: niſi quòd nouiſsima conſtitutione Iuſt. inſtitutionis titulo filiis
relinqui uoluerit [d]. Præterea nec ei accuſandi poteſtas eſt, qui quoquo modo agnouit ſibi
à teſtatore relictum [e], aut aliter uoluntatem eius approbauit [f], aut querelæ renunciauit [g],
aut per quinquennium à tempore aditæ hæreditatis conticuit [h]. quanquam condictio qua
ad ſupplementum legitimæ agitur, quinquennio non præſcribatur, ſed perpetuò, hoc eſt,
30. annis, ut reliquæ actiones perſonales, duret [i]: neq; etiam extinguatur, quamuis quis ſi-
bi relictum acceptarit [k]. hac enim non impugnatur teſtamentum. Ac nouiſsimo quidem 7
iure uix eſt ut in recta linea locus ſit accuſationi: nam cùm non modò liberi, ſed etiã (ut uo-
lunt [l]) parentes ſint hæredes inſtituendi: niſi iuſtis expreſsiſq; de cauſis exhæredentur [m],
quas hæres probare cogitur [n] in omnem euentum, citra querelam uidetur iis ſatis eſſe pro-
ſpectum. Nam ſi in legitima ſint inſtituti, nihil eſt quòd defuncti officium accuſent: ſin in
minore parte, agent ad ſupplementum: ſin exhæredentur, aut id fit iniuria, & teſtamento
quod ad inſtitutionem attinet euacuato, ab inteſtato ſuccedũt, ut querela non ſit opus: aut
iure factum eſt, & meritò omni aditu conſequendæ hæreditatis, qua ſe indignos reddide-
runt, atq; ita etiam querela inofficioſi excludũtur [o]: prorſus ut fratribus potiſsimùm opi-
tulari deinceps hæc accuſatio uideatur, etiamſi quidam contradicant [p]. Vno tamen caſu
uolunt noſtri uſurpari etiã in aſcendentibus & deſcẽdentibus querelam inofficioſi, ſcilicet
cum iuſta

z l. 6. C. eo. a aut. nouiſsima. C. eod. b d. l. 8. §. ſi quis mortis. l. 30. 36. §. j. l. quoniã. 29. l. omni modo. 30. C. eo. d. auth. nouiſsima. c d. l. omni modo. d §. aliud quoq;. Nouel. conſt. 115. ut cum de app. cognoſc. e l. 10. in fin. l. 12. 22. f l. 8. §. ſi conditioni. 10. l. 23. §. pen. g l. qui repudiantis. 17. l. nam etſi. 15. §. 1. h l. ſcimus. 36. §. fin. l. ſi quis filium. 34. in fin. C. eo. l. 2. C. in quib. cauſ. in integ. reſt. l. Papinian. 8. §. ult. h. t. ubi gl. final. i ita eſt communis opinio Bald. Iaſ. & aliorum contra Bart. in l. ſi quis filium. 34. C. de inoff. teſtam. Guid. Pap. deciſ. 82. k l. ſi quando. 35. §. fin. C. eod. uide Myſing. Obſer. 36. Cent. 1. l §. ſancimus. Nouell. conſt. 115. ut cùm de app. cog. m Dd. in d. §. ſancimus. n §. ſiue eadem. d. Nouell. o l. quidam. 232. uerſ. quid ergo. de uerb. oblig. p Vigl. in rub. Inſt. eo.

a l. 4. h. t. Cuiac. ob. lib. 2. cap. 21.
b l. ſcripto. 7. §. final. ff. unde lib. l. cùm ratio. 7. de bon. dam.
c § fin. Inſt. de exh. liber.
d eodem tit. Inſt. de exh. lib. ubi uide alias rationes in noſtris ſcholiis. uide j. de lib. & poſth.
e l. 5. de iniuſt. rup. teſt. l. decem. 116. de uerb. ob.
f l. Papinianus. 8. §. ſi quis irritũ. 12. et §. fi.
g Bart. poſt gl. in l. poſthumus. §. 1. num. 3. h. t. & in l. 3. §. ſi minor. num. 2. & 3. de iureiur. gl. Iaſ. & alii, in rubr. C. eod.
h l. qui de. 20. ubi gl. & Bart.
i d. l. 8. §. quoniam in uerb. non totam debeo hæreditatem petere. l. mater. §. 1. l. qui repudiantis. l. tum qui. §. idem. h. t. l. ſi quis filiũ. C. eod.
k d. l. Papinianus. §. fin.
l Iaſ. in §. rurſus. nu. 85. 86 Inſt. de actio. dicẽs hanc eſſe communem. uide gl. in l. j. ad uerb. neceſſaris. j. ad exhibend. ubi quoq; diximus.
m Cuiac. ad Paul. lib. 4. tit. 5. Gouea. lec. lib. tit. 5.
n l. 1. 5. 6. 8. cũ ſim. 28. §. 1. 30.
o l. pater. 14. l. nam etſi. 15.
p §. ſoror. Inſt. eo.
q l. fratres. 27. C. eo. tit.
r l. j. hoc tit. l. fratris. 21. C. eod.
s contra l. j. C. de ſacroſ. Eccleſ.
t l. nam etſi. h. t. l. fin. C. de codicil. in auth. de hered. ab inteſt. uenië.
u l. 6. §. pen.
x l. 8. §. ſi quis impubes. hoc tit. §. tam. 15. Inſt. eod.
y d. l. 8. §. ſi quis morib. 6. §. ſi quis impubes. 15.

cum iuſta ex cauſa exhæredatio facta eſt: quæ tamen probari non poteſt. Hoc enim caſu
quia ualet teſtamentũ, & exhæredatio legitimè facta eſt, ideo intra quinquenniũ putãt inof-
ficioſi querela illud reſcindendũ eſſe[a], etiãſi exhæredatione ſine cauſa, aut ex nulla cauſa fa-
8 cta ſit teſtamentũ nullum, & duret quæſtio nullitatis, ſeu ius dicendi nullũ[b], annis 30.[c] Illud
ultimo loco addimus, querelam in hæredes tranſire, hiſq; cõpetere: liberis quidem indiſtin-
ctè[d], extraneis uerò non aliter quàm præparata à defuncto querela[e]. eſt enim quædam in-
iuriæ ſpecies, quod genus ad hæredes tranſire nõ ſolet[f]. Suis tamẽ hæredib. arbitror com-
petiiſſe olim querelam nõ iure hæreditario, ſed ſuo, quia propter ius repræſentationis, ipſis
iniuria facta uidetur: emancipatis autem, & extra poteſtatem conſtitutis non item, quia iu-
re ciuili pro extraneis habebantur[g], ut eis actio ciuilis dari non debuerit, cum hoc iure ue-
teri demortuum parentem neunquam repræſentarẽt. Vnde nec mater querelam ad liberos
tranſmittebat[h], quia nõ habet eos in poteſtate, eoq; nec ſuos hæredes[i]. Sed Iuſtin. qui hoc
diſcrimen ſuitatis ſuſtulit, uidetur indiſtinctè deſcendentibus querelam conceſſiſſe[k].
9 Datur autem hæc actio aduerſus hæredem, atq; ita poſt aditionem hæreditatis, ex qua
fit hæres[l], cuiuſcunq; tandem ſit dignitatis & conditionis[m], ſiue ex liberis, ſiue extraneus
aut municeps[n], quantum quidem ad querelam liberorum aut parentum exhæredato-
rum attinet: nam in fratribus diſtingui diximus, turpis an honeſta perſona ſit inſtitu-
ta. Sed & aduerſus hos competit, qui locum hæredis obtinent: ut eſt ſucceſſor hære-
dis[o], fiſcus qui bona occupat[p], fideicommiſſarius uniuerſalis[q]: nonnunquam etiam in
particularem legatarium, qui ſuſpecta colluſione ad defendendum teſtamentum uenit[r]. I-
ta tamen hi conueniri poterunt, niſi priuilegio aliquo quod relictum eſt defendatur. Nam
conſtat, aduerſus teſtamentum militare[s], quodq; de peculio Caſtrenſi fit, uel quaſi[t], que-
relam non dari.
10 Ipſe autem actionis ſeu querelæ modus eſt, ut dicat actor, doceatq;[u], immerentem, atque
indignè præteritum ſe, uel exhæredatum. Inofficioſum enim teſtamentum dicere, eſt allega-
re quare exhæredari uel præteriri non debuerit[x]: quaſiq; non ſanæ mentis fuerit is, qui te-
ſtamentum ordinauit non quo uerè furioſus fuerit, ſic enim teſtamentum ipſo iure corrue-
ret probato furore[y], ſed rectè quidem compoſq; mentis fecerit teſtamentũ, non tamen ex
officio pietatis[z]. Quod cùm ita ſit, petit actor declarari teſtamẽtum inofficioſum, ac reſcin-
di: eoq; reſciſſo, ſibi ut hæredi proximo hæreditatẽ adiudicari[a]. Quia uerò cui datur actio,
ei multo magis competere exceptionem dicendum eſt[b], poteſt etiam qui exhæredatum in-
iuſtè ſe queritur, ſi eſt in poſſeſſione bonorum, in modum contradictionis & excipiendo
querelam introducere[c]. Illud præterea ſciendum eſt, hanc querelam nõ eſſe perpetuam, ne
perpetuò ſuſpenſæ incertæq; pendeant defunctorum uoluntates[d], ſed intra quinquenniũ
a tempore aditæ hæreditatis eſſe proponendam[e].
11 Effectus autem huius iudicij eſt, ut probata cauſa, declaretur teſtamentum inofficioſum:
eoq; reſciſſo, legata quoq; & libertates inſcriptæ pereant[f], (quod tamen hodie correctum
uideri poteſt, cum Iuſt. uoluerit, inſtitutionem tantum uitiari ſaluis reliquis teſtamenti ar-
ticulis[g]) & in ea cauſa res conſtituatur, perinde atq; ſi nullum teſtamentum ſcriptum, nulla
hæreditas adita eſſet[h]: utq; actori uictori hæreditas ab inteſtato reſtituatur, ſi modò docue-
rit ſe ab inteſtato hæredem[i]. Quamuis autẽ hac actione nemo amplius petere poſsit, quàm
eam partem quam ab inteſtato habiturus eſſet[k]: tamen ſententia ſecundum querelam lata,
totum teſtamentum corruit, quaſi uitioſum, & à demente factum[l]: adeò ut uictor ſolus ob-
tineat hæreditatem, neq; illi concurrãt qui alioqui ab inteſtato partem facerent, ſi agentem
deſeruerint[m]. uidentur enim animo repudiantis accuſationem neglexiſſe[n]: niſi culpa ſilen
tij nulla, impeditis fortè imputari queat[o]. Sed ſi is qui inſtitutus eſt, etiam ab inteſtato hæ-
res exiſtit, cùm minimè repudiare ius ſuum uoluiſſe ipſa aditione ſit teſtatus, reſciſſo per
querelam teſtamento, ab inteſtato cum uictore concurret: ut cùm contra filium inſtitutum
12 alter exhæredatus obtinuit[p]. Vno ſanè caſu pro parte tantum reſcinditur teſtamentum:
propterq; rei iudicatæ authoritatẽ, partim teſtatus, partim inteſtatus decedit teſtator, con-
tra regulas iuris ciuilis[q]: uidelicet cùm pluribus querela conuenris diuerſæ ſententiæ latæ
ſunt, quarum in altera laudetur, in altera declaretur teſtamentum inofficioſum. Id quod e-
uenire poteſt, cùm aduerſus extraneum & fratrẽ, hæredes inſtituros, agitur. cõtra
hunc enim, perinde atq; contra extraneum, querelam
obtinere, fuerit periniquum[r].

a Bald. num. 2. & 22. Iaſ. nu. 18. dicens hanc eſſe communem. in auth. ex cauſa. C. de li. præter. Bald. conſil. 89. proponitur. & cõſ. 132. Paulus uol. 5.
b Iaſ. in l. ſi filius. nu. 14. de lib. & poſth. Caſt. & Dd. in d. auth. ex cauſa.
c Guid. Pap. dec. 597.
d l. ſi quis. 34. C. eo.
e l. 6. §. fi. h. t.
f uid. § de iniur. in prin. Inſt. de perp. & temp. act.
g uid. Iaſt. de her. qual. & de her. quæ ab inteſt. §. emancipati.
h l. cum mota. 6. C. de tranſact.
i l. nulla. 13. de ſuis & legit. Vlp. Inſt. cap. 26. uide quæ dixi Inſt. ad S.C. Tertul. in prin.
k d. l. ſi quis. 34. C. eod.
l l. Pap. 8. §. ſi conditioni. h. t.
m l. 8. §. ſi imperator. 3. l. pen. §. 1.
n d. l. pen.
o l. 10.
p l. ſi heredum. 10. C. eod.
q l. j. C. eod.
r l. ſi ſuſpecta. 29.
s d. l. 8. §. Papinianus. 3.
t l. fin. C. eod.
u l. 3. l. 5.
x d. l. 3. 5.
y l. 2.
z l. 2. 5. uide Val. Max. lib. 7. cap. 8. l. pen. de cond. inſtitut.
a l. 8. § quoniã. in uerb. non tamen debeo hereditatem petere.
b l. j. uerſ. nam cui. de ſuperſ. c. qui ad agendũ. de reg. iur. in 6.
c d. l. 8. §. ſi filium. 13.
d l. ſi. commun. præd.
e l. ſcimus. 36. §. fi. C. eo. uide Bald. conſil. 89. proponitur. uol. 5.
f l. 8. §. pen. l. filia. 13. l. cùm mater. 28.
g d. Nouel. 115. ut cùm

k DE

de app. Auth. ex cauſa. C. de lib. præt. b l. eum. 21. in fin. i l. 6. §. pen. l. 15. in fin. k d. l. 8. §. quoniam. l d. l. 13. in fin. d. l. 21. d. l. 28. m l. filio. 16. n l. qui repudiantis. 17. o l. ſi heres. 7. fam. herciſc. p l. mater. 19. l. ſi ponat. 23. q l. ius noſtrum. de reg. iur. r d. l. mater. 19. l. nam etſi. 15. in fin. l. circa. 24. hoc tit. l. cum duobus. 13. C. eo.

DE HAEREDITATIS PETITIONE. Titul. III.

1 *Continuatio: & affinitas huius actionis cum præcedente.*
2 *Quid ſit petitio,quid hæreditas.*
3 *Diuiſio petitionum.*
4 *Definitio petitionis hæreditatis.*
5 *Quæ eius propria: & explicatio definitionis.*
6 *Cur petitio ſit uniuerſalis,ciuilis,realis,bonæ fidei,&c.*
7 *Species petitionis.*
8 *Cauſa efficiens: & quibus,contra quos,corām quo iudice hæc actio detur: & quomodo, quoq; ordine ſit proponenda.*
9 *Quando ſit proponenda: & cui quare detur,contra quem.*
10 *Quis pro poſſeſſore uel hærede poßideat,& cur non detur contra ſingulari titulo poßidentem.*
11 *Materia,quid in petitionem ueniat: & explicatio S.C.*
12 *Forma: & ratio petendi ac libellandi.*
13 *Finis & effectus.*
14 *Affinia.*
15 *Contraria: & quomodo præſcribi huic actioni poßit.*

QVerelæ inofficioſi teſtamenti affinis eſt petitio hæreditatis.nam & uniuerſalis eſt[a], 1
& hæreditatem petit, quomodo illa, ac (ſicuti antè diximus) illius ueluti pars eſt,
aut certè ſequela, aut (ut uolunt Dd.) illa huius præparatoria [b], ita ut cumulari u-
no libello poſsint[c]. Quare poſt expoſitionem querelæ de inofficioſo teſtamento,ordine ſe-
quitur,ut de petitione hæreditatis agamus.

Petitionis uerbo, plerumq; actiones reales ſignificantur[d]. Cum itaq; hæc actio realis 2
ſit[e],rectius petitio quàm actio nominatur. Hæreditas nomen iuris eſt[f],& etiam ſine corpo-
re intellectum iuris habet[g]:hoc eſt,intelligitur ex iuris diſciplina hæreditas exiſtere, quan-
tumuis nullum corpus ſeu nulla res corporalis,quæ ſub ſenſum aſpectumq; cadat,in ea re-
periatur: ut cum aliquis mercator tantum nomina & actiones in hæreditate relinquit. Hæ
reditas Ciceroni[h],eſt pecunia (nomine ſcilicet generatim uſurpato[i]) quæ morte alicuius
ad quempiam peruenit: nec ea legata teſtamento eſt,aut poſſeſsione retenta: Theophilo[k],
ius quoddam certis modis conſtitutum,& intellectu comprehenſum,quod alieni patrimo
nij uniuerſalem dominum iure efficit: Iuliano[l],ſucceſsio in uniuerſum ius quod defunctus
habuit. qua de re alibi[m] diximus. Hæreditas autem petitur aut ex iure ciuili,aut ex iure prę 3
torio,aut ex S. C. & petitur aut tota,aut pro parte. ex quo fit,ut plures numerentur petitio-
nis ſpecies,de quibus ſingulis eſt dicendum: ac primum de ciuili & uniuerſali hæreditatis
petitione. Ea autem ſic definiri poteſt,ut ſit actio ciuilis,uniuerſalis,in rem,petitorij iudicij, 4
bonæ fidei: qua quis petit hæredem ſe declarari,hæreditatemq; iure ad ſe pertinentem, ab
eo qui pro hærede uel pro poſſeſſore poſsidet,ſibi reſtitui. Dico eſſe ciuilem. nam etſi præ- 5
tor eam proponit in edicto[n], tamen ex iure ciuili,quo hæreditates petuntur[o],eam propo-
nit,ut reliquas iuris ciuilis uendicationes[p],atq; etiam perſonales actiones[q]. Dico eſſe uni-
uerſalem[r]. Vt enim uniuerſale eſt iudiciũ dotis[s],peculij[t],iuriſdictionis[u],&c. ita & eſt petitio
hæreditatis. petitur enim ea corpus bonorũ, hoc eſt uniuerſitas[x],in qua ſunt uaria iura, &
diuerſæ ſpecies, res corporales,incorporales,mouẽtes,mobiles,immobiles, &c. Quare cũ 6
actiones aſsimilentur rebus quæ his petuntur[y], cumq; iudicetur de actione, ut de re ad
quam petendam deſtinata eſt[z]: ſequens eſt,petitionem hæreditatis,quæ ad uniuerſitatem
bonorum perſequendam propoſita eſt, uniuerſalem quoq; eſſe[a]. Nec obſtat,quòd etiam
res minima[b] & ſingularis,& non modò tota hæreditas,ſed etiã pars eius peti poſsit[c]. nam
& qui rem ſingularem petit ut hæreditariam, uniuerſaliter agit. petit enim ſe declarari hære
dem,hoc eſt, uniuerſitatis dominum: & ius ſuum metitur,nõ ex eo quod aduerſarius poſ-
ſidet,ſed quod ipſe habet[d]: & qui partem petit hæreditatis,uniuerſitatem petit. quod enim
iuris obtinet in toto, idem & in qualibet eius parte[e]. & ut hæreditas tota eſt uniuerſale
corpus bonorum,ita & quota hęreditatis portio[f]. Addo, eſſe realem[g]:ea de cauſa,quòd de
tur contra poſsidentem[h],qui nullo ex contractu ad dandum uel faciendum obligatus eſt:
ſed ratione eius quod poſsidet, ut id ſcilicet reſtituat, conuenitur. id quod proprium

eſt a-

a *gl.& Dd.in rub. C. de inoff.teſta. per l.item. 22.§.item.h.t.*
b *gl.hic in rub.et in rub. C. de inoff. teſtam. & de pet.hær.*
c *uide ſ.tit.t.ubi dixi.*
d *l. pecuniæ. 178. uerſ. petitionis.de uerb.ſig.*
e *l.ſed etſi lege.25.§. petitio.13.h.t.*
f *d.l.pecuniæ.uerſ.hære ditas.*
g *l.hæreditas. 50.h.t.*
h *in Topic.*
i *l.pecuniæ.1. 2.3. de uerb.ſig.*
k *Inſt.de reb.corp.& incorp.*
l *l.hæreditas. 62.de reg.iur.l.nihil.24. de uerb.ſign.*
m *ad. tit. de hæred.inſtit.*
n *l.j.in prin. ſi pars hæred.petat.*
o *l.1.& 2.h.t.l.lege. 130.de uerb.ſign.*
p *l.prætor.75.ſ. tit.t. ubi uide.*
q *l.j.in prin.commod.*
r *l.j.in pri. in uerb. poſt actiones quas de uniuerſitate, &c. de rei uend.gl.in l.j.de æden. Iaſ.poſt alios in rub. C.de inoff.teſtam.*
s *Dd.in rub.ſol.mat. gl. in l. quod dicitur. 2. uerb.ſed dotis. de impen.in res dot.fac.*
t *l.item.22.§.in priuator.h.t.gl.in d. l. quod dicitur. Iaſ.in l.3.nu. 10.C.de æden.*
u *Iaſ.in d.l.3.*
x *l.j.de rei uend. gl. in l. 2.uerb.ſed dotis.uerſ. patrimonij.de impenſ. in res dot.fac.*
y *gl.& Dd.in l.j.C.ſi ad uer.tranſ.& in §. hæc ergo.uerb. numerãda. in auth.de non alienã. Bal.in l. iubemus. 14. C.de ſacr.Eccleſ.*
z *Bar.Iac.de Are.Alc.in l.mouentium.de uerb. ſign. Caſt. in l. quam Tuberonis.§.fin.de pecul. Alex. in l. à diuo Pio.§.in uenditione.in §.not.de re iud.latè Tiraq. in retrac.prox.§.1.gl.7.num.17.*

a *d.l.j.de rei uend.* b *l.licet.10.h.t.* c *l.j.& tot.tit.ſi pars hæred.petat.* d *l.j.ſi pars hæred.* e *l.quæ de tota. de rei uendicat.* f *§. reſtituta. cum ſeq.Inſt.de fideicom.hæred.l.non amplius.26.§.fi.de legat.1.l. ſi quis ſeruum.§.fi.cum l.ſeq.de legat.1.* g *l.ſed etſi.25.§.petitio.13.h.t.* h *l.nec ullam.13.§.fin.cum ll.ſeqq.h.t.*

eſt actionum realium,qua ueluti nota,à perſonalibus actionibus diſcriminantur[a]. Habet tamen hæc actio præſtationes aliquot perſonales[b],quarum reſpectu, miſtam cauſam obtinere dicitur[c]. Quia enim uniuerſalis eſt,in eãq; ueniunt omnia quæ ex bona fide (unde bonæ quoq; fidei exiſtimatur[d]) præſtari æquũ eſt: fit,ut interdum dari etiam quippiã à poſſeſſore petatur: puta precia rerũ diſtractarum,aut æs alienũ à debitoribus exactũ[e]. Petere autẽ uel dari, propriũ eſt perſonalium actionum,in quibus ad dandum uel faciendũ agitur,ſicuti in realibus ad reſtituendũ[f]. Hoc igitur reſpectu, petitio hæc miſtam obtinere cauſam intelligitur: alioqui ſua natura eſt realis[g], eoq; & petitio dicitur[h], & uendicatio[i],& actor in rem agere[k] ac uendicare[l] perhibetur. Dico,eſſe petitorij iudicij[m]: quia actor nõ modò petit ſibi res hæreditarias reſtitui,quod eſt commune cum poſſeſſorijs[n],ſed etiam ius ſuũ declarari,& ſe pronunciari hæredem,hoc eſt dominum,peræquè atq; in rei uendicatione. Hæredem enim dominũ ueteres appellarunt,tanquã herum[o]. Dico,eſſe bonæ fidei[p]. Nam cum ſit uniuerſale iudicium,& augmentum ac decrementũ[q] natura ſua, pro ratione uariantium circumſtantiarum & uarijs rerum euentis recipiat: ideo certa formula cõcludi,& ſtrictis iudiciorum regulis includi nequit, ſed quo ſuũ cuiq; rectè tribuatur, ex bono & æquo ut interpretationem recipiat,neceſſe eſt: idq; & publicè intereſt, ut uoluntatibus defunctorum ad quas pertinet hæc petitio, prolixius conſulatur[r]. Neq; enim ſolummodo ab inteſtato, ſed etiam ex teſtamento hęc actio proponitur,& utrocunq; modo agatur,ſemper ex uoluntate defuncti agi intelligitur: qui non facto teſtamento, præſumitur ſponte ſua hæredes ab inteſtato ſibi ſuccedere uoluiſſe[r]. Addo, qua quis petit ſe hæredem declarari,& ſibi hæreditatem reſtitui,&c. Sunt enim duæ hæ actionis partes[s]: quarũ altera petit ſe actor hæredem ſententia iudicis declarari,altera res hæreditarias ſibi reſtitui.

7 Species huius actionis duæ ſunt præcipuæ. alia enim directa eſt,quæ datur contra eũ qui pro hærede aut pro poſſeſſore poſsidet: alia utilis, quæ competit aduerſus eum qui à poſſeſſore rem habet[u]. Deinde alia eſt ciuilis,& hęc aut in totam hæreditatem[x], aut in partem intenditur[y]: alia prætoria,quæ ex iuriſdictione magiſtratus,bonorũ poſſeſſoribus datur[z]: alia fideicommiſſaria,quæ ex S.C. fideicommiſſarijs uniuerſalibus[a],bonorum poſſeſſoribus[b],& alijs qui pro hæredibus ex S.C. habentur,competit: ut nec merè ciuilis ſit, nec prætoria,cum ab his diſtinguatur[c]; ſed commune quoddam remedium utile his qui quidem directò nõ ſunt hæredes,ſed quaſi,& pro hæredibus ſiue iure ciuili ſiue prætorio habẽtur[d].

8 Cauſa igitur efficiens remota huius actionis, eſt lex, prætor, S.C. Cauſa propinqua, ius hæreditarium,quod agens habere intendit,ſiue ex teſtamento,ſiue ab inteſtato, ſiue ex ueteri iure XII. tab. ſiue ex nouo[e],ſiue per ſe illud habeat,ſiue per alios[f]. Nam & hæres hæredis, pro hærede eſt[g]: & indifferenter quicunq; hæredes ſe eſſe intendunt,hac actione agere poſſunt,etiam filius contra patrem, de ſucceſsione materna[h],&c. Datur autem eo òrdine, ut primùm ſcriptis detur hæredibus[i]: pòſt,cauſa teſtamenti euacuata,illis qui ab inteſtato ueniunt[k]. quanquam poteſt quis etiam omnem hæreditarij iuris cauſam in iudicium deducere,non expreſſo eo,utrum ex teſtamento agat,an ab inteſtato[l]. Nam libelli generales & incerti,in his uniuerſalibus iudicijs facilius admittuntur: cùm horum iudiciorum natura talis ſit initiò,ut propter uarietatem rerum certò definiri deſignariq; nequeant, ſed pòſt per probationes,& officio iudicis dilucidẽtur[m]. Quare exiſtimo,& alternatiuè rectè ab his qui ab inteſtato ſuccedunt,agi poſſe hoc modo: Peto ex teſtamento, ſi quod factum eſt: & ut de hoc conſtet,peto illud exhiberi, & poſſeſſorem ad iuſiurandum cogi, utrum aliquod in bonis hæreditarijs repererit,an non: & ſi nullum omnino factum eſt,peto eandem hære-
9 ditatem ab inteſtato[n]. maximè ſi aut ex facto aduerſarij, callidè celantis teſtamentum, aut aliunde probabilem habeat actor dubitandi cauſam[o]. nec enim altera petitio alteram impedit,neq; ſententiæ in una lata,parit exceptionem in altera: ut hîc nulla regula, prohibẽs cumulationem,obſtare poſsit[p]. Aliàs fateor uerũ eſſe,ab inteſtato non rectè peti, priuſquã cognitum exploratumq; ſit, ex teſtamento hæreditatem peti non poſſe[q]: quemadmodum nec rectè petitur, priuſquam conſtet hæreditatem eſſe,hoc eſt,cum eſſe defunctum,de conſe

k 2 quenda

de quo tamen uide Paul.lib.1.tit.13.iunc.l.6.§.ult.de inoff.teſt. h l.final.h.t. i l.legitimam.8.h.t.l.ſcripti.9.C.eo.Bart.in l.ſi quis.13.h.t. k d.l.legitimam. l gl.& Dd.in l.ult.ad uerb.præcluſiſſe.C.de codicill.& in l.ex ſextante.uerb.de iure.de excep.rei iudica. m gl.& Dd.in l.j.in prin.de eden.l.2.C.quæ ſentent. ſine cert.quant.§.curare.Inſt.de act. uide omnino Schurff.conſi.63.cent.1. n Pet.Iacob.in for.petit.ab inteſt.nu.3.Iaſ.num.6.poſt gl.& Bar.in l.controuerſia.de tranſact. uide tamen l.ult.C.de codicill. o per doctrinam Bart.in l.j.§.qui autem.quor.bonor.Iaſ.in §.curare.num.7.Inſtit.de actio.Dec.in l.nemo.43.§.quoties.de reg.iur. p l.legitimam.8.h.t.gl.in l.ex ſextante.uerb.de iure.de excep.rei iudic.& in l.ſi.uerb.præcluſiſſe.ubi Salic.num.7.C.de codicill. q §.proximus.Inſtit.de leg.ag.ſuc.§.cum autem.in uerb.eo tempore quo certum eſt aliquem ſine teſtamento deceſsiſſe.Inſt.de hær.quæ ab inteſta.l.ſcripti.9.C.eod.l.ſi qui putat.15.cum ll.ſeqq.l.ſi quis.21.cum l.ſeq.l.pater.92.de ac.hæred.

a §.1.Inſt.de actio Iaſ.in rub.C.de inoff.teſtam. Bald.in l.ſi certis annis ante.C.de pact.
b d.l.ſed etſi.§ petitio.
c l.hæreditatis.6.C.eo.§.quædam.Inſt.de act.
d l.fin.C.eod.§.actionũ.in fin.Inſt.eod.
e l.item ueniunt.22.cũ ll.ſeq.h.t.
f §.1.Inſt.de act.l.actionũ.29.de act.& obli.
g d.l.ſed etſi.25.§.petitio. Marant. parte iudic.4.diſtinc.3.nu.8.ubi dicit hanc eſſe communem. uide Iaſ.in §.ſed iſtæ.nu.42.& §.item ſer.nu.121.Inſt.de act.
h l.pecuniæ.178.uerſi.petitio.de uerb.ſig.
i l.legitimam.8.h.t.
k l.ſi bonæ.49.h.t.l.3.C.eod.
l d.l.legitimam.
m Iaſ.in §.actionum.nu.214.Inſt.de actio.
n l.j.uerb.reſtitutoria.de interdict.
o §.final.Inſt.de hæred.qual.& differen.
p d.l.ſi.C.eo.§.actionũ.uerb.petitio,&c.Inſt.de actio.
q d.l.item.22.§.1.
r l.j.C.de ſacroſ.Eccleſ.l.3.de teſtam.
s l.3.l.conficiuntur.8.de iure codicillo.
t Bart.in l.j.C.quor.bonor.
u l.nec ullam.13.§.quòd ſi.4.§.ſi quis ſciẽs.6.& §.item ſi quis.7.§.apud Marcellũ.8.h.t.
x ut hoc tit.
y ut in tit.ſeq.
z ff.de poſſeſ.hær.petit.
a ff.de fideicom.hær.pet.
b l.2.& 3.de fideicom.hær.pet.
c d.l.2.& 3.
d l.2.& 3.de fid.hær.petit.
e l.1.2.3.h.t.
f d.l.1.2.3.
g l.ſi hæredem.10.C.eo.l.fin.C.de hære.inſtit.

quenda cuius hæreditate lis eſt, & quæſtio[a]. uiuentis enim nulla eſt hæreditas[b]. Neceſſaria autē hæredibus iſtiuſmodi eſt actio: quia licet ex l. ipſo iure hæredes fiant, & adita animo hæreditate[c], ſtatim dominium & omne ius defuncti, ab eius morte conſequantur[d], occupare etiam uacantem, neq; ab alio hæreditatem poſſeſſam poſsint[e]: tamē ubi alius pro hærede uel poſſeſſore eam poſsidet, priuata eum authoritate expellere prohibētur, eoq; legitima hac actione reſtitui ut ſibi petant neceſſe eſt: cum tantum dominium quod eſt iuris, nō etiam poſſeſsio, quæ plurimum facti habet, adita hæreditate ipſo iure tranſeat[f]. Datur ergo hæc actio hæredi iſto caſu, quando ſcilicet hæres factus eſt adeundo[g], & tamē poſſeſsionem necdum eſt adeptus. Nam ea ſemel quæſita & adepta, amplius ad res amiſſas repetendas non datur hæreditatis petitio[h] (deſijt enim eſſe hæreditas,) ſed rei uendicatio[i]. Proponi autem hæc actio utroois loco poteſt, uel ubi domicilium poſſeſſor reus habet[k], uel ubi maior hæreditatis pars eſt ſita[l]: & ſi pluribus locis diſsipata ſit, pluribus etiam locis poterit intentari[m]: ſicuti pluribus locis in poſſeſsionem bonorū miſsio peti poteſt[n], electione ſcilicet actori conceſſa, quo potiſsimum in foro agere uelit[o]. Nam etſi actor ſequitur forum rei[p], tamen cùm pluribus hic locis iuriſdictioni obnoxius eſt, tum in arbitrio & poteſtate agentis eſt eligere ex omnibus forum maximè idoneum, præſertim in realibus[q]: alioquin reus uariando ludificari, & ſubterfugere iudicium poſſet[r]. Etſi aūt olim hæc actio apud centumuirale iudicium ſolita eſt exerceri[s], tamen de eo hodie, utpote centūuiralibus illis iudicijs ſublatis, ſubtilius quæri non eſt neceſſe: procq; explorato illud habendum eſt, coram quouis ordinario fori competentis iudice, hanc inſtitui actionem poſſe. Quæ quidē competit aduerſus eum qui pro hærede uel pro poſſeſſore, ius aut rem hæreditariam, licet minimam[t] poſsidet[u]. Pro hærede autem poſsidet, qui putat ſe hæredem eſſe eius de cuius hæreditate agitur[x]. nam ſi uelut alterius hæreditatem poſsideat, hac actione conueniri nequit, quia titulo ſingulari & extraneo poſsidet[y]: ut paulo pòſt dicemus. Nec intereſt, utrum ſe putet ex iuſta cauſa hæredem, an ex iniuſta[z]: quin etſi uerè ſit hæres, dabitur tamē contra eum ut cohæredem hæreditatis petitio, ſi actorem pro cohærede agnoſcere nolit[a]. Sed & is qui ſcit ſe hæredem non eſſe, tamen ſi contendat, poteſt pro hærede cōueniri[b]: nec enim intereſt, utrū quis bona an mala fide poſsideat. quod ita accipiendum eſt, num ſcilicet is qui ita ſcienter poſsidet, aliquam cauſam pro hærede poſsidendi habet & obtendit: ut, num emit ab eo hæreditatem, quem ſciuit ius uendendi non habere. Etſi enim malæ fidei eſt, tamen non continuò prædo eſt, & pro poſſeſſore tantum poſsidet, qui precium numerauit[c]. aliàs uerò ſi per mendacium, & ſine ullo probabili prætextu aut cauſa contendat ſe hæredem, qui ſcit hæreditatem ad ſe non pertinere: is non pro hærede, ſed pro poſſeſſore poſsidere intelligetur[d]. Pro poſſeſſore enim poſsidet prædo, qui interrogatus cur poſsideat, penturus ſit principium: nec aliud reſponſurus quàm, quia poſsideo: nec contendit ſe hæredem, aut per mendacium contendit[e]. Hi autem tituli, pro hærede & pro poſſeſſore, omnibus titulis qui ex eodem iure hæreditario conſequuntur & fluunt, cohærent[f]. Pro hærede quidē titulus, omnibus his qui ueri & iuſti ſunt. Nā bonorū poſſeſſores, & reliqui qui pro hæredibus habentur[g], item ſingulares ſucceſſores hæredum, puta qui à putatiuo hærede emerunt, aut ex alia cauſa titulóue quæſiuerunt, pro hæredibus conueniuntur[h], ſaltem utiliter[i]. Pro poſſeſſore autem titulus cohæret reliquis omnibus titulis iniuſtis & nullis: ut ſi quis emit nulliter à furioſo, aut donatum accepit ab eo qui donare prohibetur, utputa à cōiuge ſe pro hærede gerente[k], &c. Paria enim ſunt, nullo titulo poſsidere, uel non iuſto neque ualido poſsidere[l]. Oportet autem poſſeſſorem eſſe qui conueniatur, ut in rei uendicatione: nec enim implere intentionem huius actionis poteſt, hoc eſt, reſtituere nequit, qui non poſsideat. quare qui reſtituit hæreditatē, aut res alienauit, hac actione teneri nequit, niſi dolo & ſciens fecit, atq; ita propter dolum pro poſſeſſore habeatur[m]. Debitor quoq; hæreditatis, pro poſſeſſore habetur, quia poſſeſſor iuris eſt. Iura autem etiam hac actione petuntur, ut paulo pòſt dicam. quare & hunc teneri petitione hæreditatis, certum eſt[n]. Nam quod ait Vlpianus[o], non teneri debitorem petitione hæreditatis, qui non ideo nolit ſoluere quòd ſe dicat hæredē, ſed quòd neget aut dubitet, an hæreditas pertineat ad eum qui petit hæreditatem: accipiendum eſt de eo qui ſoluere paratus eſt, dummodo actor ſit is cui ſolui debeat. In quem meritò non datur actio, ſed potius datur ei, oſtenſo ſummatim actoris iure, ſpacium ad ſoluendum, cum competenti cautela, ut alibi dicitur[p]. Porrò qui alio titulo quàm qui ex hære-

ditate

a Roff. in ſumma. de petit. hæred.
b l.j.de hær. uel ac. uend.
c iud.§.de acq. hær.
d §.fin. Inſt. de hæred. qual. l.omnia.154. l.omnis.181.de reg.iur. l.ſi ex te.34.§.fin.de ſtipul.ſer.
e Bald. in l.fin. nu.3. ubi etiam Bart. Cyn. Fab. Dec. Iaſ. C. de edic. diui Adria. tollen. Ferra. in for. lib. quo. peta. hær. ex teſtam. ad uerb. iniuſtè. num.1. & 4. Innoc. Imol. & alij, in c. cum in officijs. de teſtam. uide §. quo. bono.
f l.cum heredes.23.de acqui. poſſ. uide §. ad tit. Quor. bono.
g uide Roff. in ſumma.
h uide latè Iaſ. in §. actionum.nu.215. Inſt. de actio.
i Dec. in l. hæreditas. 67.num.3. & 4. de reg.iur.
k Bart. & Bal. in l.j.C. ubi de hær. agi.
l gl. Bart. & Dd. in l. unic. C. ubi de hær. agi. Bal. in l.2.C. quem. teſtam. aperian.
m Bal. et Caſt. in d.l. uni.
n Bal. Caſt. Salic. in d.l. unic.
o l.fin. C. de iuriſdict. l. fin. C. de long. temp. præſcrip.
p d.l.ult. C. de iuriſd.
q gl. Caſt. & Dd. in l.ult. C. ubi in rem act.
r l.3. in prin. de eo quod cert. loc.
s l.fin. C. eod.
t l. regulariter.9. cū ll. ſeqq. l.4.h.t.
u d.l. regulariter. l. hæreditatis.7.C.eo.
x l.pro herede.11. cum ll.ſeq.h.t.
y Bart. & Dd. in d.l. pro herede. uide Appel. in dialect. cap.1.
z l.item.20.§. pretor.6. l.ſed etſi.25.§. ſciare.4.
a l.j.§.itē.4. ſi pars hæred. peta. l. permitten-

dum.8.eo.tit. b l.pro hærede.11.h.t. c l.nec ullam.13.§.ſi quis ſciens.h.t. d l.qui interrogatus.12.h.t. e l.pro hærede.11.§.fi.cum l.ſeq.h.t.l.ſed etſi.25.§.1.l.prædonis.41.h.t. f l.nec ullam.13.§.j.h.t. g l.item.20.§.licet.11.h.t. h l.ſed etſi.25.§.item.12.h.t. i l.nec ullam.13.§.quid ſi.4.h.t. k d.l.nec ullam.13.§.1.h.t. l d.l.nec ullam.13.§.1.§.ſciendum.inſt.de ſatiſdat.tut. m d.l.nec ullam.13.§.fin.l.quòd ſi.16.cum multis ll.ſeqq.h.t. a d.l.nec ullam.13.§.fi.l ſed utrum.19.cum ll.ſeqq.h.t.l.final.ſi pars hær.peta.l.fundi.52.§.fin.ff.famil.herciſcun. o l.ſi debitor.42.h.t. p l.ſi debitori.21.de iud.

ditate fluat, poſsidet, ſiue ſingulari, ſiue uniuerſali: is petitione hæreditatis non tenetur, ſed rei uendicatione conueniri debet[a]. Nam petens hæreditatem, nullum ius dominij in iudicium deducit, ſed iure defuncti nititur, petitq; res ab eo poſſeſſas, nõ modò iure dominij, ſed quouis etiam alio[b]. Itaq; quando par & æquale ius poſſeſsionis habeat ille, qui alio titulo pro hærede uel poſſeſſore poſsidet, non poteſt ei ab actore res auferri hac actione. cũ ne à defuncto quidẽ quo potius ius habere hæres nequit, in cuius locũ actor ſe ſucceſsiſſe prætẽdit, ita agendo auferri potuiſſet. In pari enim cauſa, melior eſt poſsidentis conditio[c]: cui (niſi ex aduerſò intentata uendicatione probetur dominiũ) poſſeſsio ſua auferri nõ poteſt[d]. In hac aũt actione non probatur dominium, ſed tantũ res fuiſſe hæreditaria proponitur, quæ etiam aliena in hæreditate eſſe potuit. conſentaneum igitur eſt, nõ ſatis eam habere uirium, ad poſſeſsionem tertio poſſeſſori, qui ab hæreditate cauſam non habeat, auferendam[e].

51 Porrò in hæreditatis petitionem ueniunt uniuerſæ res hæreditariæ (nõ etiam feudales[f], niſi cum tota ſucceſsio feudalis petitur[g]) ſiue iura, ſiue corpora[h], ſiue etiam ſingulares[i]. Non enim metitur actor intentionẽ ſuam ex eo quod poſsidetur, ſed ex iure quod ipſe habet[k]. Nec tantum petuntur hæreditaria corpora, ſed quorum etiam periculum ad hæreditatẽ pertinent res depoſitæ, cõmodatæ defuncto[l], &c. (ex quo perſpicuũ fit quod antè dictum eſt, nullum dominij ius in hoc iudicium deduci) unà cum fructibus, precio rerum diſtractarum, & quæ quacunq; ex cauſa ad hæreditatem acceſſerũt[m], aut accedere potuerũt[n]. Nam fructus, & reliquæ acceſsiones augent hæreditatẽ, utpote ius uniuerſitatis: eoq; actionis iure, non officio iudicis hîc debẽtur[o]. qua de re tota, extat S.C. tempore Adriani imperatoris factum: cuius partes & uerba conſiderare, eſt operæprecium. Partes autem præcipuè ſunt duæ: quarum in prima, agitur de reſtitutione hæreditatis, quam bonæ fidei poſſeſſor facere debet: in altera, de reſtitutione quæ à malæ fidei poſſeſſore flagitatur. Bonæ autem fidei poſſeſſor eſt, qui iuſtis ex cauſis exiſtimat ad ſe hæreditatem pertinere[p]. Cauſa aũt iuſta, etiam error iuris eſt[q]: quia quælibet cauſa, etiam friuola, à dolo & mala fide excuſat[r]. Malæ uerò fidei poſſeſſor eſt, qui ſciens hæreditatem ad ſe non pertinere, eam inuaſit, cum nullam haberet iuſtam poſsidendi cauſam[s]. Poſt petitam autem hæreditatẽ, quilibet poſſeſſor incipit malæ eſſe fidei[t], quia de ſuo iure dubitare incipit: nec opus eſt litis conteſtatione, ſed ſufficit moueri controuerſiam[u], & à quocunq; denunciari[x]. Sed etſi non denuncietur, ſciat autem poſſeſſor ad alium rem pertinere & peti poſſe, malæ fidei poſſeſſor efficitur[y]. Verba autem S.C. hæc recitantur[z].

PRIDIE IDVS MARTIAS, QVINTVS IVLIVS BALBVS ET PVBLIVS IVVENTIVS CELSVS, TITVS AVFIDIVS ET DENVS SEVERIANVS COSS. (ſcilicet duo magiſtratum gerentes, duo uerò deſignati in futurum annũ) VERBA FECERVNT DE HIS QVÆ IMPERATOR CÆSAR, TRAIANI PARTHICI FILIVS (adoptiuus ſcilicet) DIVI NERVÆ NEPOS, HADRIANVS AVGVSTVS IMPERATOR MAXIMVS'QVE PRINCEPS PROPOSVIT, QVINTO NONAS MARTIAS QVÆ PROXIMÆ FVERVNT, LIBELLO COMPLEXVS ESSET QVÆ FIERI PLACEAT (ſolent enim boni Principes in nouo iure conſtituendo, rem proponere oratione Senatui deliberandam, unde orationes Principum dictæ[a],) DE QVA RE ITA CENSVERVNT: CVM ANTEQVAM PARTES CADVCÆ (quæ uidelicet, deficientibus ſcriptis hæredibus aut legatarijs, iure ueteri, ex conſtitutione Auguſti (ut eſt apud Dionem) ad fiſcum deuoluebantur: ut is, bellis ciuilibus iam planè exhauſtus, ſine cuiuſq; iniuria, & expilatione ſubditorum, hac ratione locupletaretur[b]) EX BONIS RVSTICI FISCO PETERENTVR, HI QVI SE HÆREDES ESSE EXISTIMANT, (atq; ita bonæ fidei exiſtunt poſſeſſores[c]. de his enim hac in parte agitur) HÆREDITATEM DISTRAXERINT: PLACERE, REDACTÆ EX PRECIO RERVM VENDITARVM PECVNIÆ VSVRAS NON ESSE EXIGENDAS. (Etſi enim ipſum precium & pecunia meritò petitur, uelut res hæreditaria quia redacta ex hæreditate[d], in qua utpote iure uniuerſali, precium ſuccedit loco rei[e]: tamen uſuras in hoc bonæ fidei iudicio exigi ab eo qui neq; in mala fide eſſet, neque moram ullam in reſtituẽdo faceret[f], eſſet periniquum) IDEM'QVE IN SIMILIBVS CAVSIS OBSERVANDVM. (ut in bonis uacantibus, uel aliunde fiſco acquiſitis[g]: item in priuatorum, quibus hæreditates obuenerunt, petitionibus: ut quamuis S.C. duntaxat de bonis fiſco acquiſitis loquatur, tamen eodem quoq; iure, priuati hæreditatẽ petentes uti debeant[h]) ITEM PLACERE, A QVIBVS HÆREDITAS PETITA FVISSET, SI ADVERSVS EOS IVDICATVM ESSET, PRECIA QVÆ AD EOS

k 3 RE-

a l. hæreditatis. 7. C. eo. l. 4. C. in quib. cauſ. ceſſ. long. temp. præſc.
b l. & non tantum. 21. h. t. Bart. & Dd. in l. hæreditas. 9. C. eo. Iaſ. in l. 4. C. unde leg. Bar. in l. iuriſiurãdi. §. ſi liberi. de oper. no. nũc. Iacob in trac. feu. uerb. & cum pacto quod ipſi. num. 7.
c c. in pari. de reg. iur. in 6. §. retinẽdæ. uerſ. cõmodũ. Inſt. de interd. l. fin. C. de rei uendica.
d l. ult. C. de rei uẽdicat.
e uide latè Iaſ. in §. actionum. nu. 195. Inſt. de actio. Caſt. in l. 2. C. eo. Iaſ. in §. actionum. nu. 210. Inſt. de actio. Socin. conſi. 19. ad ſit. nu. 7. uol. 1.
f Imol. in l. ſi patroni. uerſ. extra. ad S.C. Trebell. Roff. de pet. hær. nu. 11. 12. per doctrinam gl. & Bart. in d. l. item. 18. §. final. ad uerb. ſiue iura. h. t. uide latè Iaſ. in l. Gallus. §. quidã. nu. 41. de li. & poſth. melius Bart. in l. iuriſiurandi. §. ſi liberi. de oper. li. Iacob. in tract. feud. ad uerb. & cum pacto quod ipſi. num. 7.
h l. item. 18. §. fin. iun. ll. ſeqq. h. t.
i l. licet. 10. h. t.
k l. ſ. §. ſi pars hæred.
l l. & non tantũ. 19. h. t.
m l. item ueniunt. 20. cũ multis ſeq. h. t.
n l. item. 20. §. redactæ. 13. hoc tit.
o d. l. item. 20. §. 1. l. ſed etſi. 25. § fin. Lancilla. 27. h. t. l. 2. l. ſi poſt. C. eod.
p l. item. 20. §. prætor. 6. hoc tit.
q l. ſed etſi. 25. §. ſcire. 4. h. t.
r l. igitur. 12. de lib. cau. gl. fin. in fin. & Dd. in l. unic. Si quis ius dicent. non obtemp.

s l. ſed etſi. 25. §. 1. h. t. t l. itẽ. 20. §. petitã. l. ſi quid. 30. §. 1. h. t. u l. ſed etſi. 25. §. ſi ante. 5. h. t. x l. itẽ. 10. §. prætor. 6. & §. petitã. 9. h. t. y d. l. itẽ. 20. §. petitã. 9. h. t. z d. l. itẽ. 20. §. præter. 6. h. t. a l. oratione. de ſpõſa. l. ſ. de reb. eor. cũ ſimi. b l. unic. in princ. C. de cadu. tollẽd. c l. itẽ. 20. §. præter. 6. l. ſed etſi. 25. §. ſcire. 4. h. t. d l. itẽ. 20. § redactæ. 13. cũ ſeq. h. t. e l. 2. §. 1. ubi gl. & Dd. de hær. uel act. uẽd. d. l. itẽ. 20. h. t. f l. mora. 32. §. in bonæ. pen. ſ. de uſur. g d. l. item ueniunt. §. ait Senatus. 7. l. ſ. de iur. fiſc. h d. l. item. §. ait Senatus. 7.

RERVM EX HÆREDITATE VENDITARVM (ante petitionem ſcilicet inſtitutam: nam ea facta, amplius quicquã alienari non poteſt[a]) PERVENISSENT, ETSI EÆ ANTE PETITAM HÆREDITATEM DEPERISSENT, DIMINVTÆ'VE FVISSENT, (hoc eſt, in rerum natura eſſe deſijſſent, aut corruptæ uel uſucaptæ eſſent[b]) RESTITVERE DEBERE. (quatenus ſcilicet locupletiores facti ſunt[c]. nam omne lucrum, & quicquid quacunq; occaſione ex hæreditate obuenit, auferendum eſt, non etiam aliquid amplius[d]. Iniquum enim eſſet, bonæ fidei poſſeſſores damno affici, & ſuprà quàm accepiſſent exigi: de quibus hac in parte S.C. agit. ad malæ uerò fidei poſſeſſores, ſubſequentia pertinent.) ITEM EOS QVI BONA INVASISSENT, CVM SCIRENT AD SE NON PERTINERE, (hoc eſt, nullam iuſtam poſsidendi cauſam haberent[e]) ETIAMSI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT QVO MINVS POSSIDERENT, PERINDE CONDEMNANDOS QVASI POSSIDERENT. (In toto enim iure, qui dolo deſijt poſsidere, pro poſſeſſore habetur[f], & condemnatur[g]. Dolo autem deſijt poſsidere, qui ſciens ſibi ius in rebus nullum eſſe, eas tamen alienat atq; diſtrahit. Quare iſtiuſmodi ita tenẽtur, ut ſi res extent, quamuis ſint diſtractæ, redimere eas ac præſtare debeant: ſin recuperari nequeant, tanti damnentur, quantum erit in litem ab actore iuratum: ſin autem deperditæ uel diminutæ ſint, uerum earum precium debeant[h], unà cum acceſsionibus, incrementis, fructibus non modò perceptis, uerumetiam qui percipi potuerunt[i].) EOS AVTEM QVI IVSTAS PETENDI CAVSAS HABVISSENT[k], QVARE BONA AD SE PERTINERE EXISTIMASSENT, VSQVE EO DVNTAXAT, QVO LOCVPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT. PETITAM AVTEM FISCO HÆREDITATEM EX EO TEMPORE EXISTIMANDVM ESSE, QVO PRIMVM SCIERIT QVISQVE EAM À SE PETI: (nota, ex quo tempore in hoc iudicio quis intelligatur fieri malæ fidei poſſeſſor) ID EST, CVM PRIMVM AVT DENVNCIATVM ESSET EI, AVT LITERIS VEL EDICTO EVOCATVS (hoc eſt, citatus ad experiendum ſuper hæreditate) ESSET, CENSVERVNT. Et hæc quidem de materia hactenus[l].

Forma porrò petendi, ex definitione paulo antè tradita colligi poteſt. Diximus enim, 12
duas eſſe huius actionis partes: quarũ altera ſe hæredem declarari, altera ſibi hæreditatem reſtitui actor petit[m]. Vſitatè tamen ita libellus concipi ſolet, ut primò ponatur, defunctum eſſe cum cuius hæreditas petitur[n] (uiuentis enim nulla eſt[o], nullaq; adiri peti'ue poteſt hæreditas[p],) & huius hæredem eſſe actorem uel ex teſtamento, uel ab inteſtato[q]: aut hæreditatem ſaltem hanc ad actorem pertinere[r], eoq; ab illo eſſe animo aditam (niſi enim adierit, petere nequit.) Quod etſi ita ſit, tamen reum ſine iuſto aliquo titulo atq; cauſa, res hæreditarias poſsidere, nec petenti actori reſtituere uelle. Quare petere eum, ut primò declaretur eſſe hæres[s], aut declaretur hæreditas ad eum pertinere[t]: deinde officio iudicis, ad reſtituendas res hæreditarias, unà cum fructibus & acceſsionibus poſſeſſor compellatur[u]. Poteſt etiã peti de non alienando, minuendo, &c. cautio[x], & deſcriptio bonorum atq; fructuum[y], non etiam facilè ſequeſtratio[z]. Item ad probationem ſubleuãdam, petitur à poſſeſſore, ut aut inuentarium bonorum in hæreditate repertorum, iuſtum atq; idoneum exhibeat, aut mediante ſuo corporali iuramento, quantitatem eorundem declaret[a]. Et procedit ac ſuſtinetur in hoc iudicio uniuerſali, incertus etiam ac generalis libellus[b], quemadmodum & ſententia[c]: ac ſufficit, in ipſa executione fieri declarationem[d]. Quare nec neceſſe eſt exprimi, utrum ex teſtamento an ab inteſtato[e], & quota ex parte[f] petatur: multo uerò minus certa rerum deſignatio ac ſpecificatio eſt neceſſaria[g]. Concluſione tamen opus eſt, ut in reliquis libellis, qua petat actor, ſe hæredem declarari[h]. Nam cum ſit iudicium reale & petitorium, neceſſe eſt concludi ad declarationem dominij, uel alterius iuris, quod actor habere intendit[i]. Si tamen non ſit petitum, actorem declarari hæredem, uel ius hæreditarium ad eum pertinere, ſed duntaxat res hæreditarias tanquã hæredi, officio iudicis (nam per hoc fit reſtitutio[k]) reſtitui: eo ipſo tacitè petitum intelligitur, ut actor declaretur per ſententiam hæres[l]. Ac poteſt etiã iudex, ſi id partis aduerſæ intereſſe animaduerterit, mandare actori, libellum ut ſuum amplius declaret[m]. Erant & olim interrogationes in hoc iudicio

a l. 5. h. t.
b l. deperditum. 21. h. t.
c l. utrum. 23. h. t.
d l. ſed etſi. 25. §. final. l. ancilla. 27. l. poſt. 28. h. t.
e l. ſed etſi. 25. §. quid autem. 2.
f l. qui dolo. de reg. iur.
g d. l. ſed etſi. §. perinde. 6. hoc tit. l. ſin autem. 27. §. ſed & ſi. de rei uend.
h d. l. item ueniunt. §. reſtituere. §. ult.
i d. l. ſed etſi. §. quod autem. 2. cũ §. ſeq. l. cum hæreditas. 56. h. t. uide Caſt. & Dd. in l. 1. & 2. C. eod.
k d. l. itẽ. §. prætor. uerſ. eos autem.
l uide de ea plura apud Paul. lib. 1. titu. 13. d. l. & non tantũ. cum ſeq.
m Bart. in l. j. C. quo. bon.
n uide Roff. in ſumma. de pet. hær. Bal. in l. 3. nume. 72. C. de eden. Alex. conſ. 70. nu. 10. & conſil. 152. num. 3. uol. 6.
o l. j. de hær. uend.
p l. qui ſuperſtit. cũ ſimil. de acquir. hær.
q l. 1. & 2. h. t.
r Bart. in l. 2. h. t.
s l. licet. 10. h. t. l. j. §. 1. ſ. tit. 1. Bar. in l. j. C. quo. bonor.
t Bart. in l. 2. h. t.
u Bar. in d. l. 2. & d. l. licet. h. t.
x l. 5. l. quòd ſi. 16. hoc tit.
y Bald. Bart. & Dd. in l. ſi creditores. de priu. cred. l. qui fundũ. § qui ſciens. pro empt. l. de bonis. §. ultim. l. quæritur. de Car. ed. l. ex libero. §. ulti. de quæſt. Paul. li. 1. tit. 11. l. unic. C. de prob ſeq. per l. j. §. pen. de uent. in poſſ. mit. Bar. in l. defenſionis. C. de iur. fiſ. lib. 10. Iaſ. in l. ſi fideiuſſor §. fin. num. 28. qui ſatiſd. cogan.
z Ferra. de for. ſaximen.

in princ. uide gloſ. in l. in omnibus. 41. de iudic. Iaſ. in l. uinum ſi cert. petat. per l. j. §. ſi debitorem. quæ in fraud. cred. & eundem in §. 1. Inſtit. de actio. Cano. in tit. de prob. ſequeſt. uide l. 1. & 2. de coll. bonor. a l. fin. §. licentia. ubi gloſ. ad uerb. ſacramento illius. C. de iur. delib. l. 2. C. quand. & quib. quarta pars. lib. 10. b l. j. §. fin. ſ. tit. 1. c Bart. in rub. ſol. matr. num. 22. d Schurff. conſi. 63. cent. 1. per glo. & Dd. in l. j. de eden. in prin. & in l. 2. C. de ſent. quæ ſine cert. quant. e glo. & Dd. in l. fin. C. de codicil. Iaſ. in §. actionum. num. 191. Inſt. de act. f l. j. §. final. ſ. tit. 1. g Iaſ. in d. §. actionum. nu. 191. h Iaſ. ibid. nu. 214. i Iaſ. ibid. per §. omni. eod. tit. k l. licet. 10. ubi Bart. hoc tit. Iaſ. in §. actionum. nume. 214. in fin. l Bart. in l. ex diuerſo. de rei uend. uide Iaſ. in d. §. actionum. num. 214. & in §. omnium. Inſtit. de actio. m Bart. in l. 2. hoc tit.

dicio uſitatæ[a], ad quas cogebatur reus reſpondere, utrum pro hærede an pro poſſeſſore poſsideret, non etiã reliquos ſuæ poſſeſsionis titulos declarare[b]. Quæ etſi hodie quoq; ad inſtantiam actoris fieri poſſunt[c], tamen minus frequentantur: propterea quòd (ut dixi) ea res iuriſiurando poſſeſſoris cõmitti ſolet, quo declarare cogitur, quid quantumq; ex hæreditate poſsideat. Itaq; nihil ferè hoc in iudicio actor probare cogitur, quàm ſe hæredem eſſe (hoc enim eſt fundamentum intentionis[d]) & res eſſe hæreditarias[e]. nam utrum reus poſsideat, an non (id quod in caſu inficiationis probandum alioqui eſſet) per eius ſacramentum, ut dixi, ſolet manifeſtari. Et ſi neq; euẽtarium exhibeat, neq; iuſiurãdum de bonis poſſeſsis præſtet, poteſt aduerſus eum in litem iurari, perinde atq; contra malæ fidei poſſeſſorem, uel eum qui mala fide poſsidere deſijt[f]. Sed de tota iudicij huius conformatione, plura ex interpretum ſcriptis peti poſſunt[g].

13 Finis & effectus huius actionis, ex libello iam deſcripto intelligi poſſunt. Probata enim intentione, ſentẽtia & executio libello reſpondeat[h], & actor hæres declaretur, ac officio iudicis reſtitutio decernatur & fiat[i] oportet. Non tamen neceſſe eſt, ferri ſententiã certam reſpectu rerum ſingularium, quæ in executione poſſunt ſpecificari: ſed ſufficit certam eſſe reſpectu iuris uniuerſi[k].

14 Affinia huic actioni remedia ſunt, ex petitorijs quidem familiæ herciſcundæ iudicium[l], & rei uendicatio[m], quæ etiam cũ petitione in eodem libello cumulari poſſunt[n]: item actio ad exhibendum præparatoria[o]: porrò ex poſſeſſorijs interdictum Quorum bonorum[p], & remedium l. ult. C. de edict. diui Adria. tollend.[q].

15 Contraria ſunt, non poſsidere[r], rem extinctam eſſe[s], conſumptã aut deperditam[t], non eſſe hæreditatem, neq; eſſe potuiſſe[u]. item reputatio impenſarum & ſumptuum, hæreditatis nomine factorum[x]: allegatio iuris proprij, in hæreditate quæ petitur[y], & præcipuè tituli externi ac ſingularis[z], in quo etiam eſt uſucapio: cum ſcilicet res hæreditariæ ſingulis titulis, puta pro emptore, donato, & ſimilibus, per triennium aut longum tempus præſcribuntur[a]. Dico, ſingularibus nam pro hærede, aut ex cauſa hæreditaria qui poſsidet, is petenti hæreditatem præſcribere, niſi ex poſſeſsione 30. annorum, non poteſt[b]: quia nullam iuſtam poſsidendi cauſam habet, reſpectu eius qui hæreditatem petit: unde citra titulum, longo tempore res hæreditarias quæ petitioni includuntur, non uſucapit[c], ſed tantum 30. annis (quibus omnes actiones, tam perſonales quàm reales terminantur[d]) huic actioni præſcribitur[e]: exceptis iure Sax. rebus utenſilibus & expeditorijs. quæ cum propriè non ſint res hæreditariæ, neq; petitioni hæreditatis includantur, ſed iure ſtatuti ſingulari obueniant: ideo inſtar aliarum rerum mobilium, hoc iure per annum uſucapiuntur[f].

SI PARS HAEREDITATIS PETATVR.

Titul. IIII.

1 *Continuatio.*
2 *Idem iuris in parte, quod in toto.*
3 *Actorem ſuo iure metiri actionem.*
4 *Principaliter petitione in id agi, ut actor hæres declaretur.*

1 ESt enim non tota hæreditas, ſed aliqua eius pars petitur: nec enim omnes ex aſſe, ſed alij ex alijs partibus inſtituuntur, aut exiſtunt ab inteſtato hæredes.

2 Qua quidem in petitione idem iuris obſeruatur in parte quo ad partem, quod eſt in toto quo ad totum[a].

3 Sciendum autem eſt, eum qui totam hæreditatẽ uel partem eius petit, ius non ex eo metiri quod poſſeſſor occupauit, ſed ex ſuo iure: & ideo, ſiue ex aſſe hæres ſit, totã hæreditatem uendicaturum, licet reus unam tantùm rem poſsideat: ſiue ex parte, partem, etſi poſſeſſor totam hæreditatem obtineat[b].

4 Ex quo intelligi licet, nõ principaliter hac actione in hoc agi ut bona reſtituãtur: alioqui non liceret amplius à quoquã petere, quàm poſsideret, & reſtituere poſſet: uerùm ad illud ut actor hæres declaretur, eiq; ut hæredi bona acceſsionis uice reſtituantur.

DE POSSESSORIA HAEREDITATIS PETITIONE.

Titul. V.

1 *Continuatio.*
2 *Qualis ſit hæc actio.*
3 *Cui, aduerſus quem, ad quid detur.*

k 4 Ordinarium

c l. 4. C. de lõg. tẽp. præſcri. l. cũ notiſsimi. C. de præſcri. 30. ann. uid. ♃. de uſuc. d l. 3. cũ ſeq. l. 8. C. de præſcrip. 30. ann. in princ. Inſtit. de perp. & temp. actio. e d. l. hæreditatis. l. licet. ubi Bald. & Sal. C. de iur. delib. uide gl. Land. art. 28. lib. 1. f Eschſ. diff. 11. per art. 28. & 29. lib. 1. a l. quæ de tota. 76. de rei uend. b l. j. §. 1.

a tot. tit. de inter. act.
b l. cogi. 11. C. eod. Iaſ. in §. actionum. nu. 189. 203.
c Iaſ. præall. loc.
d l. licet. 10. h. t.
e Bart. & Dd. in l. hæreditas C. eod. Maran. parte iud. 4. diſtin. 3. num. 5.
f l. uẽ. 20 §. reſtituere. 16. l. ſed etſi. 25 §. hæc uerba. 7. h. t.
g uide gl. Bar. & Dd. in l. j. de æd. Bart. in l. 2. & l. licet. 10 hoc t. Iaſ. latè, ſed remiſsiuè, in §. actionum. num. 214. Inſt. de act.
h l. fi. C. de fideicom. hæred. l. ut fomma. comi diuid. c. licet. de ſono.
i uide Iaſ. præall. loc.
k Bartol. in rubr. ſolut. matr. num. 22. & 23. uide Dd. in l. 2. C. de ſentent. quæ ſine cert. quant.
l l. ſed etſi. 25. §. hoc S. C. 14. h. t.
m l. j. §. 1. & 2. ſi pars hæred. petat.
n uid. Iaſ. in d. §. actionũ. num. 221. Inſti. de act. Bald. in l. 2. C. eod.
o l. ſi à domino. 38. h. tit. uide gl. in l. j. ad exhib.
p t. t. ff. & C. quor. bon.
q uide de his Ferr. in for. lib. quo. peta. hær. ex teſta. in prin.
r l. nec ullam. 13. §. fi. cũ ll. ſeqq. h. t.
s l. ſi à domino. 36. §. ſi prædo. 3. h. t.
t l. ſed etſi. 25. §. conſuluit. 8. cum ſeq. h. t.
u l. liber. 8. C. eod. l. ſi teſtamentum. 6. h. t.
x l. in reſtituenda. 4. cũ l. ſeq. C. eod. l. ſed etſi. 25. l. ſi quid. 31. h. t.
y l. permittendum. 8. ſi pars hær. pet.
z l. cogi. 11. C. eod.
a uide ♃ de rei uẽdi. Caſt. in l. 2. C. eod. l. 4. C. in quib. cauſ. long. temp.
b l. hæreditatis. 7. C. eo. l. 4. C. in quib. cauſ. ceſſ. long. tẽp. præſcri.

ORdinarium fuit poſt ciuiles actiones hæredibus propoſitas, rationem habere præto 1
rem etiam eorum, quos ipſe uelut hæredes facit: hoc eſt, quibus bonorum poſſeſsio
data eſt [a]. Bonorum poſſeſsio nihil aliud eſt, quàm ius (hoc eſt facultas) perſequen- 2
di retinendiq́ patrimonij, ſiue rei, quæ cuiuſq; cùm moreretur fuit, à prætore inductum &
conceſſum [b]. Bonorum igitur poſſeſſoribus, quos prætor non minus tuetur quàm ius ciui- 3
le hæredes [c], datur poſſeſſoria hæreditatis petitio: per quam tantundẽ conſequuntur, quan
tum ſuperioribus ciuilibus actionibus hæres conſequi poteſt [d]. Itaq; quæ in ijs ualere & u-
ſurpari diximus, in hac quoq; locum habebunt: ut eadem rurſus repetere, nihil ſit neceſſe.

a l. j.
b l. 3. §. bonorum. 2. de bon. poſſ.
c uid. Inſt. de bon. poſſ.
d l. 2. h. t.

DE FIDEICOMMISSARIA HAEREDITATIS PEtitione. Titul. VI.

1 Continuatio.
2 Cui, aduerſus quem, ad quid hæc actio detur.

EX ordine occurrit actio, quæ proponitur his, quibus reſtituta eſt hæreditas. Nã quiſ- 1
quis ſuſcepit reſtitutam hæreditatem, quoniam ex S. C. hæredis loco eſt [a], & in eum
actiones tranſeunt [b], quæ hæredi & in hæredem competunt, ideo fideicommiſſaria hæ
reditatis petitione uti poterit [c]: quam eadem recipere quæ ſunt in hæreditatis petitione ci-
uili, dubium non eſt [d]. Nec intereſt, uerbi cauſa, mihi quis rogatus fuerit reſtituere, an cuſ
hæres extiti [e]. Sed etſi bonorũ poſſeſſor ſim eius, cui fideicommiſſaria hæreditas relicta eſt,
uel alius ſucceſſor, hac actione experiri potero. Ex quo apparet, eam prætoriam eſſe, non ci-
uilem, alioqui poſſeſſori non daretur. id quod & Paulus [f] innuere uidetur, qui eam à ciuili
actione diſtinguit. quod olim obtinuit, cum & fideicommiſſario, & in eum, à prætore utiles
actiones darentur [g]. Hodie porrò cum Iuſtiniani lege dentur [h], ciuiles potius ſunt appellan
dæ. Sciendum tamen eſt, hanc actionem aduerſus eum qui reſtituit hæreditatem, non com- 2
petere [i]. fruſtra enim petitur ab eo hæreditas, qui reſtituit, confeſſusq; ipſa reſtitutione eſt,
fideicommiſſarium eſſe hæredẽ: nihil ut opus ſit hac actione id iterum declarari. ſed ſi quid
non integrè reſtitutum ſit, poteſt ex teſtamento actione perſonali aut reali idem peti.

a §. reſtituta. Inſt. de fideicom. hæ.
b l. j. hoc tit. l. j. §. 1. ad S. C. Treb.
c d. l. j.
d l. 2.
e uid. ſ. de hær. pet. num. 4.
f l. 2. h. t.
g §. reſtituta. Inſt. de fideicom.
h §. ſed quia. Inſt. eod. tit.
i l. 2.

DIGEST. LIB. VI. DE REI VENDICATIONE. TIT. I.

1 Continuatio.
2 Vnde dicta ſit uendicatio, & quid ſit.
3 Cauſa efficiens, & cui detur.
4 Aduerſus quos.
5 Materia, & quæ res uendicari poßint.
6 Forma inſtituendæ uendicationis.
7 Quid in eam ueniat.
8 Finis huius actionis.
9 Effectus.
10 Contraria.

REctè atque ordine, poſt actiones quæ de uniuerſitate propoſitæ ſunt, ſubijcitur 1
actio ſingularum rerum petitionis: quæ aut pertinet ad res corporales, tam mo-
biles quàm ſoli, tam animatas quàm inanimes [a], & tum appellatur rei uendica-
tio: aut ad res incorporales, puta ſeruitutes: qua in parte cõfeſſoriæ negatoriæq;
actionis nomen ſortitur.
Rei uendicatio à uendicando, hoc eſt liberando & aſſerendo, de manu ac iure poſſeſſo- 2
ris [b], dicitur. nam id in hac actione agi, palàm eſt. Rei enim uendicatio, eſt actio realis, ſpe-
cialis [c], qua quis petit ſe dominum rei cõtrouerſæ declarari [d], & eam officio iudicis à poſſeſ-
ſore ſibi reſtitui [e].
Cauſa efficiens huius actionis, eſt ius ciuile, & lex 12. Tab. à qua eſt introducta [f]: licet eam 3
prætor, penes quem dandæ actionis erat poteſtas, ſe daturum polliceatur [g]. Qui porrò eam
in iudicio proponit atq; agitat, eſt is qui uel iure gentium, uel ciuili dominium acquiſiuit [h].
Nulli enim alij competere, aut utilis eſſe poteſt [i]: aduerſus eum autem proponitur, qui 4
nullo quidem iure nobis obligatus eſt, ſed rem quam noſtram intendimus poſsidet [k], aut
dolo poſsidere deſijt [l], ſiue ante ſiue poſt litem conteſtatam poſsidere aut detinere deſierit:
ut uerior eſt Bartoli opinio [m].

a l. j.
b Cic. pro Mur. & li. 1. de Ora. Liuius dec. 1. lib. 3.
c l. hæreditatis. 7. C. de pet. hær. l. 3. C. de præſcript. 30. annor.
d l. & ex diuerſo. 35. §. 1. h. t. l. ſicut. 8. §. ſed ſi quæritur. ſ. ſi ſer. uẽd.
e §. 1. Inſt. de actio. l. qui reſtituere. 68.
f Gell. lib. 20. cap. 19.
g l. prætor. 75. h. t.
h l. in rem actio. 23. in prin. uide Iuſ. in l. naturaliter. §. nihil commune. nu. 25. de acq. poſſ.
i l. fin. C. eod.
k l. officiũ. 9. l. is qui deſtinauit. 24. h. t. l. uni. ſ. de alien. iud. mut. cauſ. fact.
l l. ſin autem. 27. §. 2.
m Bart. & Dd. in l. 2. 3. l. quia. §. fin. de alie. iudic. mut. per l. fin autẽ. §. ſed & is. 7. h. t. contra Pano. in c. 1. in 2. opp. de alie. iud. mut. cauſ. Iaſ. & Zaſ. in §. 1. Inſt. de act.

Materia

5 Materia de qua hæc actio proponitur, ſunt omnes res corporales[a], quæ dominio alicuius contineri poſsiderıq; poſſunt[b], tam mobiles quàm ſoli[c]: nec modò ſingulæ res per hãc actionem uendicantur, ſed etiam quandoq; uniuerſitas: ut grex, armentum, equinum[d], &c. quæ tamen uniuerſitas iuris non ſit, ut hæreditas, ſed ſpecierum corporalium. Nam iura incorporalia peti non poſſunt, rei uendicatione: primùm, quia olim neceſſe erat exhiberi in iudicio, ac quaſi manu teneri atq; aſſeri, quod uindicaretur[e]: ut Cicer. pro Murena, Liuius, & alij multis locis oſtendunt. id quod in reb. incorporalibus obtineri nequit, quæ ſub aſpectum ſenſumq; non cadunt. Secundò, quia uendicatio tantum contra eum datur, qui poſſidet aut detinet[f], ut ſuprà dictum eſt. atqui incorporalia propriè neq; tenentur neq; poſsidentur[g], eoq; nec uendicationi reuerà patére poſſunt[h]. Actionibus tamen realibus effectu uendicantur[i]: unde triplex uendicatio perhibetur, proprietatis, ſeruituris, & pignoris[k].

6 Forma uendicandi olim multiplex fuit, & ſolennis[l]: quæ cũ reliquis formulis & impetrationibus antiquata eſt[m]. hodie ita agitur, ut actor in libello proponat ſe eſſe dominum, uel quaſi (nam Publicianã adijci rei uendicationi propter difficultatẽ probandi dominij[n], uſitatum eſt[o]) & aut cauſam ſui iuris exprimat, aut omne ius ſuũ, nulla cauſæ ſpecialis dominij mentione facta, in iudiciũ deducat, prout illi commodũ erit: (utrumlibet enim licet[p], etſi aliter in perſonalibus obſeruetur[q]) & quia dominus ſit, ſicut & declarari cupit, ab aduerſario qui poſsidet, rem ſuã petat ſibi reſtitui[r]. Poteſt etiã poſtulari cautio, de re quæ uendicatur conſeruãda: quam ſi præſtare poſſeſſor tergiuerſetur, in agentẽ transfertur poſſeſsio[s].

7 Quo uerbo totam rem cum ſua cauſa, id eſt utilitate quæ à re cauſatur & prouenit[t], complectimur[u]. Ideoq; ſi dolo culpa'ue poſſeſſoris res perierit, uel deterior poſt litem conteſtatam facta ſit, uel ſi fructus percepti, aut aliud emolumẽtum è re natum ſit, ratio horum omnium officio iudicis in reſtituendo habebitur[x]. Dico, officio iudicis horum rationem haberi: quia iudici, ſtatim atq; de cauſa cognoſcere incipit, omnium rerum officium incumbit, quæcunq; in iudicio uerſantur[y]: ea uerò quæ ante iudicium contingunt, non ualde ad eum pertinent, niſi fuerint ei nominatim iniuncta[z]. quamobrem fructus, non quidem pendentes (nam hi pars fundi ſunt[a], eoq; petitioni fundi inſunt) ſed percepti ante litem conteſtatam, nominatim erunt petendi[b]: qui quidem à bonæ fidei poſſeſſore præſtantur quatenus extant[c]. nam conſumptos propter bonam fidem lucrari eum æquius eſt[d]: à malæ autem fidei poſſeſſore omnes indiſtinctè, non modò qui percepti conſumptiq; ſunt, ſed etiam qui percipi potuerunt[e]. Qua de re uariè ex complexu perſonarum & rerum, bonus iudex conſtituet[f]: atq; adeò impenſas à bonæ fidei emptore factas deducet[g] iure noſtro, quãuis morib. Saxonum aliud uideatur inductum[h]. Illud ſanè etiam ad formandam rectè hanc actionem omnino opus eſt, ut res quæ uendicatur, finibus, nomine, qualitate, forma, alijsq; accidentib. ita exprimatur & deſignetur, ut qua de re ſit lis & quæſtio, certò conſtare poſsit[i].

8 Finis huius actionis eſt, ut uero domino res ſua reſtituatur, & quiſq; ſuum teneat: qui neruus eſt publicæ tranquillitatis.

9 Effectus eſt, ut impleta approbataq; actoris intentione[k], reus condemnetur ad faciẽdam reſtitutionem: quæ quidem ſtatim erit facienda (nam uero domino res ſua quàm ociſsimè eſt reſtituenda) niſi ex probabili cauſa dilationem iudex indulgeat[l]: quamuis in perſonalibus quatuor menſium ſpacium indiſtinctè condemnato detur[m]. Quòd ſi quis non pareat, reſtituere iuſſus, manu militari ex officio res erit ei auferenda[n]. Eſt enim iudicis, ſententiam ſuam imperio exequi[o].

10 Contraria, & exceptiones rei uendicationi, uariæ obijci poſſunt[p]: ſed præcipuæ ſunt, exceptio dominij, ſi reus cõtra ſe dominum eſſe intendat[q]: item præſcriptionis, quæ bifariam proponitur. uno modo, cum reus ſe rem præſcripſiſſe dicit: quo caſu ſufficit decennij uel uicennij præſcriptio[r]. altero, cum non allegat uſucapionem rei, fortè quia non poteſt: ut ſi mala fide, aut ſine titulo poſſedit: ſed dicit, actioni præſcriptum eſſe. quo caſu non ſufficit longum tempus, ſed 30. anni ſunt obijciendi[s]. Eſt & illa utilis exceptio, ſi reus ſe poſsidere neget[t]. Qua de re, & ſimilibus, in Commentarijs noſtris Deo ocium & ualetudinem largiente, accuratius licebit uidere.

DE PV-

a §.1. in uerb. corporalem. quod ad hoc not. gl. ib. nu. 26. Iaſ. nu. 109. Inſt. de act.
b l. j. §. 1.
c d. l. j.
d d. l. j. §. fin. cum ll. ſeq.
e tot. tit. 1. ad exhibend.
f l. unic. C. de alie. iudic. mut.
g l. ſequitur. 4. §. ſi uiã. de uſucap. l. 3. in prin. ubi gl. de acquir. poſſ. l. ſeruus. 43. §. incorporales. de acquir. rer. dom.
h Fab in §. 1. nume. 26. Inſtit. de actio.
i inf. Si ſer. uend. & Si uſusfruc. peta. §. æquè. Inſt. de actio.
k l. 3. §. eſt autẽ. §. Pompon. ad exh. Cuiac. obſer lib. 5. cap. 29.
l Cicer. pro Muren. lib. 20. cap. 19. Hopp. lib. 3. ad Pand.
m tot. tit. C. de for. ſub.
n uide Dd. in l. 4. & l. cũ res. 12. C. de prob. c. abbate ſanè. circa fi. de re iud. in 6.
o
p d. c. abbate. l. & an eadem. 14. l. ſi mater. 11. §. eandem. 3. de excep. rei iud.
q Dd. in l. j. ĩ. de eden. et in l. 2. C. ut ne. pri.
r d. l. qui reſtituere. d. l. uni. uide Ferr. in prac. in for. lib. ac rea. decla.
s l. 1. C. uti poßide. Paul. lib. 1. tit. 11. ubi Cuiac.
t l. Iulianus. 17. l. præterea. 20. l. ſi nauis. 62. h. t. l. 5. §. 5. ſi uſusfr. peta.
u d. l. præterea. l. in condemnatione. 134. §. cũ uerbum. 1. de reg. iur.
x d. l. fructus. 33. d. l. præterea. d. l. non ſolum.
y l. ædiles. 25. §. itẽ ſciendum. 4. de ædil. edic.
z d. §. item.
a l. fructus. 44.
b l. partum. 10. de uſur. Felin. in c. inter. nu. 2. de fid. inſtr. Bald. in l. ampliorem. in prin. C. de appell. uide quæ di-

xi in §. Si quis à non domino. Inſt. de rer. diuiſ. c l. certũ. 22. C. de rei uend. l. fructus. 45. de uſur. l. bonæ fidei. 47. §. in contrarium. 1. de acq. rer. dom. d. l. fructus. 23. l. ſi nauis. l. bona. 179. de reg. iur. uide Inſt. de rer. diuiſ. d. §. ſi quis à nõ domino. d §. etſi hæreditas. Inſt. de off. iud. d. l. certũ. e l. mala fid. 3. C. de cõd. ex leg. l. ſi fundũ. 17. C. de rei uend. d. l. fructus. §. ſi quis à non domino. Inſt. de rer. diuiſ. f l. in fundo. 39. h. t. g d. l. in fundo. h Reinbar. diff. 32. part. ult. per art. 46. Land. lib. 2. i l. ſi in rem. 6. h. t. uid. Spec. latè declarantem, tit. de lib. concep. §. iuxta. nu. 17. cũ ſeq. Iaſ. in §. 1. Inſt. de act. Ferr. in for. lib. act. real. k l. fin. C. eod. l §. 1. Inſt. de off. iud. m l. 2. & 3. C. de uſur. rei iud. n l. qui reſtituere 68. o l. à diuo Pio. 15. de re iud. t. t. Ne uis fiat ei, &c. p uide Ferr. in for. opp. rei. q §. 1. Inſt. de act. l. circa. de probat. ubi gloſ. r l. hæreditatis. 7. C. de pet. hær. t. t. C. de long. temp. præſcr. s l. ſicut. 3. C. de præſcrip. 30. annor. t l. qui petitorio. 37. h. t.

DE PVBLICIANA IN REM ACTIONE
Titul. II.

1 *Continuatio, & unde dicta Publiciana.*
2 *Quare prætor Publicianam introduxerit.*
3 *Edictum.*
4 *Eius explicatio, & cui detur hæc actio.*
5 *Ad quid detur.*
6 *Contra dominum non dari.*

SEd rei quidem uendicatio ex legitimis cauſis deſcendit. Aliam autem prætor ex ſua iu- 1
riſdictione in rem cōparauit, quæ ab authore Publicio, Publiciana eſt appellata. Nam 2
cùm is cui ex iuſta cauſa res aliqua à non domino tradita fuerat, eiusq; rei ante com-
pletam uſucapionem caſu poſſeſsionem amiſiſſet, nullam haberet in rem directam actionē,
ad eam perſequendā: quippe ita proditæ erant iure ciuili actiones, ut quis dominium ſuum
uendicaret, durumq; uideretur eo caſu deficere actionem: inuenta eſt à Publicio prætore a-
ctio, in qua dicit is qui poſſeſsionem amiſit, eam rem ſe uſu cæpiſſe quam uſu non cæpit, &
ita uendicat ſuam eſſe[a]. Viſum enim eſt æquius fore, hunc colorem obtendi potius actioni,
quàm pati ut eius defectu poſſeſſor bonæ fidei, amiſſa fortè poſſeſsione, ius omne faculta-
temq; rei recuperandæ amittat, & iniuſtus poſſeſſor id omne lucretur: cùm bona fides poſ-
ſidenti tantum præſtare ſoleat, quantum ueritas[b]. Verba porrò edicti hæc ſunt: SI QVIS 3
ID QVOD TRADITVR EX IVSTA CAVSA NON À DOMINO, ET NON-
DVM VSVCAPTVM, PETET, IVDICIVM DABO. Ex iuſta cauſa traditum hîc ac- 4
cipimus, ſcilicet ex iuſto cōtractu, puta emptionis, donationis, dotis, aut alia cauſa: ex qua
ſi dominus tradidiſſet, dominium transferretur[c]. Nam ex alijs poſſeſsionibus, etiam iuſtiſ-
ſimis, non datur hoc iudicium, ſi ea poſſeſsionis cauſa ſit, ut ex illa neq; dominium à uero
domino, neq; uſucapiendi conditio à non domino tranſeat: ut eſt in pignoratitia, precario,
locatione[d], &c. Eo enim animo eiuſmodi acquiritur poſſeſsio, ut is qui eam accipit, credat
ſe dominum non eſſe. cui hæc actio utilis eſſe nequit, ut nec malæ fidei poſſeſſori: eoq; opus
eſt, hac agere uolenti traditionem bona fide factam eſſe[e]. Nam qui ſciens alienam rem oc-
cupat, Publiciana experiri nequit: quia nec uſucapere poteſt[f]. Oportet igitur eum qui hac
actione agere uelit, bona fide ex iuſto & translatiuo dominij titulo poſſeſsionem eſſe na-
ctum[g]. Ait prætor, À non domino. Nam ſi dominus tradidiſſet, ipſa traditione dominium
tranſtuliſſet[h]. Et addit, Nondum uſucaptum. Nam ſi uſucaptum eſſet, haberet ciuilem actio-
nem rei uēdicationis[i], & fruſtra deſideraret Publicianam. Poſtremò ait, Iudicium dabo: ſci-
licet ei qui ita petere rem nondum uſucaptam, & aliquo caſu amiſſam inſtituit. Iudiciū por- 5
rò Prætor hic ferè dat eodem modo, quo in Rei uendicatione. Nam ut in ea approbato acto-
ris dominio iudex rem illi reſtitui officio ſuo iubet: ita hîc probato iuſto agēris titulo, & bo-
na fide ac traditione ſubſecuta, res illi tanquam domino reſtituitur, omniaq; ferè eadem
ſunt in Publiciana, quæ in rei uēdicatione[k]. Huic autem actioni una tantum exceptio obij- 6
ci poteſt, nempe dominij. Aequum enim eſt, actori bonam tantum fidem cum titulo alle-
ganti, præferri uerum dominum, præſertim poſsidentē[l]: qui etiamſi non poſsideret, à quo-
libet tamen poſſeſſore rem ſuam uendicare poſſet[m].

a *§. ſed iſtæ. verſ. namq; ſi cui. Inſt. de actio. ubi dixi.*
b *l. bona fides. 179. de reg. iur.*
c *l. j. in fi. cum mult. ſeq.*
d *l. 2. C. de præſc. 30. ann.*
e *l. quæcunq;. 13.*
f *l. ſed etſi. 7. §. fin.*
g *d. l. 7. §. prætor. 7.*
h *l. traditio. 20. de acq. dom. l. clauib. 7. de cōtra. emptio.*
i *l. j.*
k *d. l. 7. §. ſi petenti. 3. §. ſed iſtæ. ubi uide Iaſ. et alios. Inſt. de actionib.*
l *l. 1. 2. & paſsim, de cond. ob tur. cauſ. c. in pani. de reg. iur. in 6.*
m *l. ult. C. de rei uendica. l. pen. & l. ult. h. t.*

SI AGER VECTIGALIS, ID EST EMPHYTEVTICA-rius petatur. Titul. III.

1 *Ex qua cauſa detur hæc actio.*
2 *Cui aduerſus quos detur: & methodica tractatio de emphyteuſi.*

AD exemplum huius prætoriæ actionis, alia quoq; inuenta eſt: qua illis qui non qui- 1
dem directum, ſed utile (ut nunc loquuntur) dominium habent, conſulitur. Solent
enim ciuitates, aut alij rerum domini, uel propter ſterilitatem, uel aliam ob cauſam,
agros ſuos in perpetuum, aut ad longum tempus colendos meliorandosq; locare: hac le-
ge, ut quandiu pro his uectigal pendatur, tamdiu neq; ab ipſis qui conduxerunt, neque ijs
qui in locum eorum ſucceſſerunt, auferre eos liceat. Quia enim publica neglectui haberi à
colonis ſolent, quorū res non uertitur: Ideo quo in agris publicis colendis eſſent diligentio-
res, uſitatum fuit ut ſub certa penſione agri publici ita elocarentur, ut ius utile in colonum
tranſiret: isq; ſuo bono & malo, ſuaq; fortuna agrum colere haberet neceſſe. Qui igitur in 2
perpetuum, aut longum tempus, fundum fruendū conduxerunt à municipibus, quamuis

non eſſi-

non efficiantur ueri domini : tamen, quia utile dominium in fundo emphyteuticario habent, placuit competere ijs in rem actionem aduerſus quemuis poſſeſſorem : ſed & aduerſus ipſos municipes, ita tamen ſi uectigal ſoluant [a].

Sed quia emphyteuticus contractus, moribus non eſt infrequens: erit, ut arbitror, operæ precium, de hac re methodicam aliquam ſubijcere tractationem. [b] A Græco uerbo φύω uel φυτεύω, quod ſetere aut plantare ſignificat, fit ἐμφυτεύω, implanto, inſero: & ἐμφύτευσις, implantatio: ἐμφυτεύματα, implantationes, & per metaphoram, meliorationes, quia per cultum & ſationem implantationemq;, agri meliores redduntur. Hinc contractus emphyteuticus dictus: quem hoc modo definire poſſumus, ut ſit contractus iuris ciuilis, nominatus, ſtricti iuris: in quo dominus utile dominium ac poſſeſsionem ſui prædij in emphyteutam perpetuò transfert ea lege, ut is prædium colendo reddat melius, & in recognitionem dominij directi quod dominus retinet, canonem, hoc eſt, certam penſionem quotannis præſtet [c]. Dico, eſſe contractum: quia hîc ultrò citroq; oritur obligatio [d]. Addo, ciuilem: quia formam à iure ciuili habet [e], etiamſi Coraſius non rectè contra ſentiat [f]. Addo, nominatum: quia actionem perducit, & nomen certum habet: idq; communiter eſt traditum [g]. Addo, ſtricti iuris: ex doctrina Doctorum [h]. quamuis non deſint qui probabiliter contradicant [i]. Aio, perpetuum eſſe: uidelicet in rebus prophanis [k], quoad generatio emphyteutæ durat [l]. Secus in Eccleſiaſticis, in quibus temporalis eſt emphyteuſis [m]. propter quod diſcrimen conſtitui duæ ſolent emphyteuſeos ſpecies: altera Eccleſiaſtica, quæ ad res Eccleſiæ: altera ciuilis, quæ pertinet ad res priuatorum, hoc modo conceſſas. Cauſa efficiens, eſt lex [n], & conſenſus contrahentium: quo ſolo hic contractus ex diſpoſitione legis perficitur [o]. Præſcriptione etiam quæritur emphyteuſis, quaſi ex tacito domini & poſsidentis conſenſu [p]. Materiam in qua exiſtit emphyteuſis, communiter Dd. res ſoli ſtatuunt [q], ſicut & in feudalibus [r]. Nam in mobilibus quæ uſu non meliorantur, ſed aut pereunt utendo, aut fiunt deteriores [ſ], emphyteuſis conſtitui, & utile dominium alteri concedi facilè non poteſt [t]. Formam huic contractui præcipuè dat pactio contrahentium. Specifica autem forma in eo eſt, ut dominium directum retineat dominus, emphyteuta utile conſequatur: ſic tamen, ut in recognitionem directi dominij, certam penſionem quotannis ſoluat. Cõtrahitur autem plerumq; in ſcriptis hic contractus [u], etiamſi ad ſolennitatem ſcriptura non requiratur: ut communior eſt opinio [x], niſi in Eccleſiaſtica emphyteuſi [y]. Nam alienationes Eccleſiaſticæ omnes, in ſcriptis fieri debent [z]. Finis eſt, ut agri inculti & ſteriles, per culturam meliorentur: quod & nomen ipſum indicat [a]. Effectus idem qui nominatorum contractuum. nam nec pœnitere licet [b], & actio utrinq; oritur, quæ condictio ex lege eſt [c]: ſæpe etiam actio realis [d]. Sed & omne commodum atq; incommodum rei emphyteuticæ, contractu perfecto in emphyteutam tranſit [e]. Finitur porrò emphyteuſis, finita generatione eius qui accepit [f]. item præſcriptione [g]. Sed & canone per biennium, triennium ue non ſoluto [h], aut alienatione, ignorãte domino facta, iure ſuo cadit emphyteuta [i]: quemadmodũ & quando pactis conuentis ſtare detrectat [k], aut dolo malo interuertere ius ſuum domino conatur [l]. quanquam ob ſolam inficiationem eum non priuari, uerius uidetur [m]. Sed quod de præſcriptione diximus, explicatione opus habet. Sciendum enim eſt, libertatem ab emphyteuta non aliter præſcribi, quàm ſi cauſam poſſeſsionis domino mutet. ut, uerbi gratia, quia dominus uoluit recognoſci dominium, uel ſolui penſionem in eius recognitionem: & emphyteuta ei ius directum inficiatus eſt, atq; exinde per 30. annos pro ſuo poſſedit: cæteroqui non præſcribit cauſa poſſeſsionis non mutata, quia alieno nomine poſsidet, etiamſi canonem non ſoluat [n]. nam libertatem à canone poterit hoc modo præſcribere 30. annis [o]: directum porrò dominium nequaquã, donec mutata ſit poſſeſsionis cauſa. Poteſt enim recognoſci dominiũ, etiam ſine penſione: quia eã remittere dominus tacitè uel expreſſè emphyteutæ poteſt, iure dominij manẽte, & durãte nihilominus emphyteuſi: quãuis ea initiò, ſine canonis cõſtitutione induci non potuiſſet [p]. Et hæc quidẽ iure ciuili obtinent. Iure Sax. quædã in emphyteuticis paulo aliter habẽtur. Nec enim emphyteuta cadit iure ſuo, etiamſi nõ ſoluat, aut ſi alienet: ſed dominus habet tantũ ius retractus, aut in

a l. 1. & 2. ſi ager uectigal. uel emphyte. petat.
b uide de eadem materia Iaſ. & Dd. in l. 1. 2. 3. C. eo. c. potuit. de loca. Land. li. 1. art. 54.
c uid. Panor. ita ferè definientem, in c. potuit. de locat.
d l. Labeo. 19. de uerb. ſignif.
e §. adeò. Inſt. de locat. l. j. ubi Dd. C. de emphy. Bart. & Dd. in l. 5. de iuſt. & iur.
f lib. 1 Miſcel. cap. 21.
g in d. l. j. ubi Iaſ. nu. 69. C. eo. Bart. in l. unic. de condictio. ex leg.
h Iaſ in d. l. j. nu. 67. Salic. in l. fin. C. eo.
i Connan. lib. 7. cap. 12.
k Iaſ. in l. j. nu. 6. & in l. 2. nu. 160. C. eo. tit.
l Iaſ. in l. 2. nu. 203. Specul. de emphy. nu. 88.
m Iaſ. in d. l. j. nu. 26. & in d. l. 2. nu. 202. per §. ſi uerò. in auth. de non alienan.
n d. §. adeò. d. l. j. C. eod. tit. Molin. in conſuet. par. tit. de cenſibus. in prin. nu. 30.
o Spec. de emphy. nu. 5. fac. l. j. de iur. emph. §. adeò. Inſt. de loca.
p l. litib. C. de ag. & cenſibus. l. fin. C. de fund. pat. lib. 11. l. ſi finita. §. ſi de uectigalibus. de damn. infect. Spec. de emphy. nu. 69. in fin.
q Iaſ. in l. j. nu. 100. cum ſeqq. C. eo. gl. in c. potuit. ubi Imol. nu. 5. ex. de locat.
r c. 1. §. ſciendũ. de feud. cognit.
ſ l. lex quæ. 22. C. de admi. tutor. l. 1. & 2. ff. de uſufr. ea. re. quæ uſu conſ.
t l. j. ubi Iaſ. nu. 11. C. eo.
u l. 1. & 2. C. eo.
x in d. l. j. ubi Ang. Iaſ. nu. 12. & 61. Spec. de emphy. nu. 5.
y l. iubemus. auth. hoc im. C. de ſacroſ. Eccleſ. & in auth. de alie. & emphyt.

z c. ſine. 12. q. 2. ubi uide Reb. c. hoc ius. 10. q. 2. uide Dd. in c. 2. De reb. eccleſ. non alienan.
a l. 3. & 7. C. de fund. patri. lib. 11.
b d. §. adeò. d. l. j. ubi Iaſ. num. 9.
c Salic. poſt Bart. in d. l. j. in fin. C. eo. Bart. in l. unic. de condic. ex lege.
d Spec. de emphy. nu. 68. & 153. Imo. in d. c. potuit. nu. 22. l. j. in fi. h. t.
e l. j. ubi Iaſ. nu. 29. et 77. C. eo. Spec. de emph. nu. 157. 158. 161.
f Spec. de emph. nu. 130. cum ſeq.
g Salic. in d. l. 2. nu. 23. Iaſ. nu. 72. 156. C. eo. tit. per l. comperit. C. de præſc. 30. an. nor. c. 1. §. ſi quis per 30. annos. ſi de feud. defunct. in uſib. feud.
h l. 2. C. eo. §. potuit. de locat.
i l. fin. C. eo. tit.
k §. cæterum. §. ſi uerò. in auth. de alien. & emphy. Iaſ. in l. j. nu. 11. C. eo.
l Iaſ. in d. l. 2. nu. 86. C. eo. per c. uaſallus. ſi de feu. contro. §. fin. de l. Corr.
m Iaſ. præall. loc. in fin. quem uide.
n l. 2. l. cum notiſsimi. 7. §. fin. C. de præſcr. 30. ann.
o d. l. cum notiſsimi. l. plures. C. de fid. inſtr.
p Salicetus in d. l. cum notiſsimi. §. fi. fac. l. cum ſatis. 72. C. de agr. & cenſ. lib. 11.

aut in caſu non factæ ſolutionis, ius pignoris. Eſt & alia pœna non ſoluentis uſitata, uidelicet ut canon duplicatus ſoluatur. quod locum tamẽ aliter non habet, quàm cum initiò ita eſt conuentum [a]. Deinde quamuis iure ciuili cogitur emphyteuta, canonem ſuis ſumptibus ad domum domini portare, ſi ſint eiuſdem fori [b]: tamen iure Sax. contrà ſeruatur [c].

DIGEST. LIBER VII. DE USUFRUCTU. TITUL. I.

1 *Continuatio.*
2 *Cur dicantur fundi ſeruire.*
3 *Diuiſio ſeruitutum.*
4 *Species ſeruitutum perſonalium.*
5 *Quid ſit uſuſfructus.*
6 *Quarum rerum uſuſfructus habeatur.*
7 *Quid inſit in uſufructu.*
8 *Quid fructus ab uſu differat, & an alterum alteri inſit.*
9 *Quomodo uſufructuarius uti debeat.*
10 *Diſpoſitio titulorum ſequentium.*

HActenus de rerum corporalium uendicatione tractatum eſt: nũc de rebus in- 1
corporalibus, quæ quidem uendicari poſſunt, agamus. Res autem incorpora-
les quæ in rei uendicationem cadunt, ſunt ſeruitutes, non quidem hominis,
ſed fundi. Vt enim homo, amiſſa libertate, ſeruitutem ſeruire dicitur: ita & res 2
quælibet, quæ alteri quàm ſuo domino ſubeſt, ſeruitutem atq; obedientiam
quodammodo debet [a]. Harum autem ſeruitutum aliæ perſonales ſunt, aliæ reales. Perſona- 3
rum ſunt, quæ perſonis debentur, & ſine perſona utentis eſſe nequeunt. Rerum ſiue prædia-
les ſeruitutes, uocant onera & iura, quæ inhærent prædio ſeruienti, debentur autem alteri
dominanti: ſine quibus duobus correlatiuis ſtare non poſſunt. In perſonalibus ſeruituti- 4
bus numerantur uſuſfructus, uſus [b], habitatio. Sed de uſufructu prius uideamus. Conſti-
tuunt autem Dd. uſumfructum alterum cauſalem, alterum formalem [c]. Cauſalem uocant,
qui coniunctus eſt cum cauſa rei, hoc eſt, quem dominus habet ex cauſa rei, ſeu iure domi-
nij [d]. dominij enim præcipuus uſus eſt in rei fruitione: unde uſuſfructus, dominij pars eſſe,
hoc ſenſu dicitur [e]. De hoc uſufructu hîc propriè non agimus. Loquimur enim de uſufructu
hîc, prout eſt ſeruitus, & uendicari poteſt ſeparatim: nõ prout pars dominij. nam dominus
re ſua utitur, non ſeruitutis, ſed dominij [f] iure. Neq; talis uſuſfructus ſeparatum à re uendi-
catur, ſed rei uendicationi ineſt. res enim ſua, ſeparatum nemini ſeruit [g]. Altera igitur ſpecies
uſuſfructus, de qua hic titulus agit, appellatur à Dd. formalis: quia eſt forma quædam uten
di fruendi, à proprietate ſeparata [h], quæ ad hunc modum definitur: Vſuſfructus, eſt ius alie- 5
nis rebus utendi fruendi, ſalua rerum ſubſtantia [i]. Vſumfructum ergo hîc accipimus, non
pro dominio, aut eius parte, ut aliquando capi uidemus [k]: ſed pro ſeruitute, quæ in iure con
ſiſtit. Eſt igitur uſuſfructus ſeparatum ius à proprietate ſiue dominio rei: & quidem ius, hoc
eſt facultas utendi fruendi. Additur in definitione, ALIENIS REBVS: oportet enim res 6
alienas eſſe, quarum uſumfructum habemus [l]. Nam quæ noſtræ ſunt, hæ nobis ſeruire non
poſſunt: ſed iure dominij, non ſeruitutis (ut paulo antè dictũ eſt) his utimur fruimur [m]. Por- 7
rò uerbo Vtendi fruendi, omnes fructus, omniaq; omnino ueniunt emolumenta, quæcũq;
ex fundo aut eius occaſione percipiuntur, non modò naturalia [n], ſed etiã ciuilia: ut penſio-
nes, uſuræ, aliæq; obuentiones ciuiles [o]: quæ uidelicet non ex ipſa præcipuè re naſcuntur, &
proinde nec ſunt in fructu [p], ſed induſtria hominis, qui rem utendo utilem facit, comparan
tur. item utilitas fodiendi, cædendi, paſcendi [q], &c.

Apud I. C. autem uſus & fructus hoc differunt, quòd uſus non plus habet quàm quan- 8
tum ſatis eſt quotidianis neceſsitatibus utentis [r]: unde uſus eſſe, pro opus eſſe, Latinis di-
citur. at fructus comprehendit omne omnino commodum, non modò ad neceſsitatem,
ſed etiam ad lucrum & uoluptatem pertinens. Vnde non immeritò dixit Vlpianus [s], fru-
ctui uſum ineſſe, uſui fructum deeſſe poſſe. Frui enim nemo ad lucrum aut uoluptatem re
poteſt, niſi prius utatur: id eſt, inde ſumat ea quibus opus habet. Verùm uti poteſt ad uitæ
neceſsitates ſine fructu, id eſt citra maius aliquod lucrum, aut perceptionem ad uolupta-
tem quæſtumq; comparatam, ultra uſum. Vtcunq; ſit, liquet ex his uerbis, ius utendi fruen-
di, omnem omnino utilitatem, quam quocunque modo res afferre poteſt, ad uſufructua-
rium pertinere. Addit poſtremò, SALVA RERVM SVBSTANTIA. Non 9
enim opor-

a Land. lib. 1. art. 54. cum gl. item gl. 206. Land. lib. 2. art. 58. D. Rheinhart. diff. 11.
b Bart. in l. item illa. de conſt. pecun. Panor. in c. ſignificante. de pign.
c Land. lib. 1. art. 54. ubi Zob.

a l. traditio. 20. de acqui ren. rerum domin. l. nõ tantum. 169. de uerb. ſignificat.
b l. uſuſfructus. de ſtipulat ſeruorum.
c gl. ad uerb. ius ubi etiã Ang. Fab. & Dd. in prin. Inſt. eod.
d l. ſi cum teſtamẽto. 21. §. pen. de excep. rei iudic.
e l. 4. h. t.
f l. in re mandata. C. mandat. uid. Dd. in rubr. de acqui. rer. dom.
g l. uti frui. §. ſi uſuſfr. petat.
h gl. in d. l. ſi cum teſtamento. §. pen. ad uerb. ſuum. de excep. rei iudic. et in prin. Inſt. eod. Bald. & Dd. in l. uſumfructum. ff. ſolu. matr.
i l. 3. h. t. in prin.
k l. qui uſumfructũ. 58. de uerb. oblig. l. 4. h. t.
l Inſt. eod. uerſ. uſuſfruc.
m l. uti frui. 5. §. ſi uſuſfructus petatur. l. in re. 26. de ſeruit. urb. prædio. l. ſi cum teſtamẽto. 20. §. ſi fundum pen. de excep. rei iudicatæ.
n l. item ſi fundi. 9.
o l. uſufructu. 7.
p d. l. item.
q l. item. 10. §. ſed ſi. h. t. Iaſ. & Dd. in §. ſi uir. l. diuortio. §. ſol. mat. uide Sax. lib. 1. art. 35. Rheinhart. in ult. part. differ. 7.
r in prin. Inſt. de uſu & habitat.
s l. per ſeruum. 14. §. 1. §. de uſu & habitatione. uide quæ dixi Inſt. de uſufr. & de uſu & hab.

enim oportet uſufructuarium deteriorem facere rei ſubſtantiam: ſed uti frui arbitratu boni uiri, ita ut ſecurus ſit dominus de proprietate[a]: alioqui ab eo conueniri poteſt ad intereſſe, ex ſtipulatione, quam præſtare uſufructuarius cogitur[b]. Et hæc quidem generatim dicta ſufficiant, ad intelligendum quid ſit uſusfructus: nunc quomodo acquiratur, amittatur, quibus in rebus conſtituatur, quæ actiones de uſufructu proditæ ſint, perſcrutemur.

a l. ſi cuius. 15. in princ. hoc tit. l. j. ſ. uſufruct. quem. ca.
b l. damni infecti ſtipulatio. 18. §. ſi cuius. 2. de damno infecto. l. inter fructuarium. 20. eod. tit. l. j. ſ. uſufructuarius quem. cau. uid. gloſ. & Dd. in l. 4. C. eod.

DE VSVFRVCTV ACCRESCENDO.
Titul. II.

1 *Quibus modis uſusfructus conſtituatur.*
2 *In coniunctis accreſcendi ius tantum obtinere.*
3 *Quid ſit ius accreſcendi.*
4 *De triplici coniunctione.*

1 Conſtitui atq; acquiri uſumfructum conuentione, ſtipulationibus, teſtamento, dubium non eſt[a]: nec id maiori declaratione opus habet. Moribus tamen noſtris, non niſi cum tutoris ad id dati authoritate, conſtitui mulieri uſusfructus aut dotalitium in bonis mariti poteſt[b]. Conſtituitur etiam & acquiritur uſusfructus præſcriptione longi temporis, iure nouo[c]: quamuis iure ueteri quo ſeruitutes non præſcribebantur[d], contrà fuerit[e]. nec obſtat quòd uſusfructus cauſam habeat diſcontinuam, unde uideri poterat, non niſi tempore immemoriali poſſe præſcribi[f]. Nam diſcrimen illud continui & diſcontinui actus, tantum obtinet in ſeruitutibus prædialibus. in quibus ideo conſideratur continuitas actuum, quia prædijs debentur, quæ ſunt in anima, nec aliter quàm per continuationem actus continuò poſsidere poſſunt[g]. In perſonalibus ſecus eſt, quia à perſona hæ ſeruitutes animo ſemper continuo poſsidentur, etiamſi actus non ſint continui[h]. Vnde pro continuis indiſtinctè omnes perſonales ſeruitutes habentur. debentur enim perſonæ, ſeu homini. At homo continua uoluntate ſemper poſsidet, etiamſi non ſit in continua poſſeſsione[i]. Illud etiam enodemus, ſi uſusfructus pluribus coniunctim relictus ſit, quomodo per ius accreſcendi interdum uſusfructus acquiratur: quæ propria eſt huius tituli materia[k].

2 Sciendum igitur eſt; ius accreſcendi locum non habere, niſi coniunctim uſusfructus legatus ſit. Nam ſi ſeparatim unicuiq; partis rei uſusfructus relinquatur, uerbi gratia, Mæuio fundi Tuſculani uſumfructum pro dimidia parte do lego, alteram partem uſusfructus Titio lego: ſine dubio ius accreſcendi ceſſabit[l]. Ergo in coniunctis tantùm ius accreſcendi locum habet.

3 Eſt autem ius accreſcendi, cùm duobus aut pluribus coniunctis, altero deficiente, alteri pars deficientis adijcitur & accreſcit. Porrò coniuncti uocantur, qui à lege uel homine ita connectuntur, ut pro uno habeantur[m].

4 Triplici autem modo fit hæc coniunctio: re, uerbis, ac re & uerbis ſimul[n]. Re quidem: ut, Titio uſumfructum fundi lego, Seio eiuſdem fundi uſumfructum lego. Hic enim cum unicuique in ſolidum uſusfructus legetur, non tam ius accreſcendi, quàm ius non decreſcendi locum habet. Fiunt enim partes concurſu utriuſque legatarij, ex forma legati. Vtrique enim in ſolidum uſusfructus eſt legatus. Quamobrem altero legatariorum mortuo, aut repudiante legatum quia concurſus ceſſat, alteri in ſolidum uſusfructus iure non decreſcendi cedet. Verbis tantùm coniunguntur, quibus æquis pro indiuiſo portionibus uſusfructus relinquitur, hoc modo: Titio & Mæuio uſumfructum æquis partibus do lego[o]. Hi enim re ſeparati ſunt, quia æquales partes ſunt relictæ: non quidem corpore diuiſæ, ſed intellectu. Nam ſi corpore diuiſæ eſſent, utriq; dimidia parte ſeparatim relicta, nulla eſſet coniunctio[p]. In his igitur propriè locum habet ius accreſcendi, ut ſi alteruter moriatur, aut repudiet legatum, alteri pars eius accreſcat. Re & uerbis iunguntur, quibus idem, partibus nullis expreſsis, in eadem oratione coniunctim relinquitur: ut, Titio & Mæuio uſumfructum Tuſculanum do lego. Hîc enim uerbalis coniunctio ſola non eſt, cùm partes nullæ ſint expreſſæ: nec realis ſola, cùm uerbis iungantur legatarij. itaq; uerbis & re coniuncti ſunt: ac tam iure non decreſcendi, quod eſt re coniunctorum, quàm accreſcendi, quod coniunctis uerbo proprium eſſe diximus, utuntur, cæteriſq; ſunt potiores[q].

a §. 1. Inſt. de uſufr. §. fin. Inſt. de ſeruit. ruſt. prædio.
b Sax. lib. 1. artic. 44. Rein. diff. 13. de tute.
c l. fin. uerb. uſusfructus. C. de præſcr. long. tẽp.
d l. ſeruit. 14. ſ. de ſer.
e l. iuſto. 44. §. antep. de uſucap.
f Dd. in l. foramen. 27. de ſer. urb. præd.
g unde contrà diſputata inf. de ſeruitut.
h l. 3. §. ſaltus. §. in amittenda. l. ſi id quod. 25. §. fin. l. clam. 6. §. 1. de acquir. poſſ.
i uide Bartol. in l. iuſto. 44. §. non mutat. de uſucap.
k uide Paul. lib. 3. tit. 6. Cuiac. ad Vlp. tit. 24. Gouea. de iur. accreſc. & quæ dixi in §. ſi eadem. Inſt. de legat.
l l. j. in prin.
m l. planè. 34. in prin. de legat. 1.
n l. triplici. 142. de uer. ſig. l. re coniuncti. 87. de legat. 3.
o d. l. re coniuncti.
p d. l. planè.
q d. l. j. §. idem eſt. 1. hoc tit. d. l. re cõiuncti. ubi Dd. præcipuè Iaſ. de legat. 3. d. §. ſi eadem. Inſt. de lega. ubi dixi.

I. QVANDO

QVANDO DIES VSVSFRVCTVS LEGATI CEDAT. Tit. III.

1 *Vſuſfructus diem ab adita hæreditate cedere.*
2 *Ratio eius.*
3 *Quare reliqua legata à morte teſtatoris cedant.*

ILlud autem notandum eſt, uſufructu legato, diem eius cedere, id eſt, uſumfructum de- 1
beri[a], non à morte teſtatoris, ut cætera legata, ſed ab adita hæreditate[b]: cùm quia uſuſ- 2
fructus intelligi non poteſt, niſi ſit qui eum conſtituat, quiq; frui patiatur[c]: nempe hæ-
res, qui nullus exiſtit ante aditam hæreditatem. tum quia ratio, quantobrem cæterorum le-
gatorum dies cedat à morte teſtatoris, hîc ceſſat.
In his enim ideo ſtatim cedit, ut legata, moriente ante aditam hæreditatem legatario, ad 3
hæredem eius tranſmitti poſsint, neq; fiant caduca[d]. quod in uſufructu locum habere non
poteſt, cum is ſemper moriente uſufructuario unà extinguatur, utpote qui perſonæ cohæ-
reat[e]: ut fruſtra omnino eius dies ante ipſam conſtitutionem, quæ demum poſt aditam
ſit hæreditatem, ſit ceſſura.

a *l. cedere diem. 213. de uerb ſignificat.*
b *l. unica. h. t.*
c *l. 3. ͞ſ. de uſufr.*
d *§. ſi coniunctim. Inſtit. de legat. l. unica. §. cùm igitur. in fine. & §. in nouiſsimo. C. de cadu. tollendis.*
e *l. 2. & 3. quando dies legat. cedat. l. unica. §. libertat. C. de cad. tollend.*

QVIBVS MODIS VSVSFRVCTVS VEL VSVS AMITTITVR. Titul. IIII.

1 *Quare placuerit uſumfructum aliquando extingui.*
2 *Vſuſfructus finitur morte.*
3 *Capitis diminutione.*
4 *Interitu uel mutatione rei, non dominij.*
5 *Ceſsione.*
6 *Conſolidatione.*
7 *Non utendo.*

QVia diximus morte finiri uſumfructum[a], uideamus & de reliquis modis, quibus u- 1
ſusfructus uel uſus amittatur. Placuit enim has ſeruitutes certis modis extingui,
ne inutiles eſſent proprietatis, ſemper abſcedente uſufructu[b]. Præter mortem igi- 2
tur uſufructuarij, etiam capitis ipſius diminutione extinguitur uſusfructus[c]: quia, quod
ad priorem ſtatum attinet, pro mortuo minutus habetur: atq; olim quidem quarunq; di- 3
minutione[d], nouiſsimo autem iure (quo ſublatis mancipationum ſolennibus minima ca
pitis minutio penè obliterata eſt) maxima & media tantum, non etiam minima[e].
Cùm autem hoc modo morte aut capitis minutione uſusfructus extinguitur, fructus ul-
timi anni non pertinēt ad uſufructuarium aut eius hæredem, niſi quatenus ſunt percepti[f].
quod tamen iure Sax. in induſtrialibus non obtinet. nam quicquid uſufructuarius conſe-
uit, id quamuis necdum maturum neq; perceptum, ad ſuum hæredem tranſmittit[g]. Extin- 4
guitur etiam & amittitur uſusfructus, interitu ſeu mutatione rei. Cùm enim uſusfructus ius
ſit in re: ea ſublata, ipſum extingui neceſſe eſt, modò tota res extinguatur: nam in parte
totus etiam uſusfructus retinetur[h]. Oportet igitur totā rem perire, ut extinguatur uſusfru-
ctus, aut certè in aliam formam mutari: ueluti uſufructu ædium legato, ſi ædes corruerint,
uel exuſtæ ſint, extinguitur uſusfructus, ita ut ne areæ quidem uſusfructus debeatur. non
enim areæ, ſed ædium uſusfructus legatus eſt[i]. aut ſi ager flumine uel mari inundatus ſit[k],
uel ab hoſtibus captus fuerit[l]. His tamē poſterioribus caſibus, reſtituta proprietate uſusfru-
ctus reſtituitur, niſi forma rei planè ſit immutata[m]. Dixi autem, rei ipſius mutatione ex-
tingui uſumfructum: nam dominij mutatione, ut quando proprietarius fundum alienat,
nec uſusfructus, neq; iter actus'ue amittitur[n]. Item finitur uſusfructus, ſi is cedatur (id eſt 5
alienetur: nam ceſsio ſpecies eſt alienationis legitimæ, ut tradit Boetius ad Topica Cice-
ro.) domino proprietatis. quia res ſua domino amplius ſeruire nequit, & uſusfructus tum
proprietate conſolidatur. Cedendo autem extraneo nihil agitur, ut inquit Iuſtinianus[o],
cùm perſonæ uſusfructus cohæreat[p]: à qua diuelli non poteſt, niſi legitimis modis iam tra
ditis. quibus aliquando diuulſus, ad proprietatem redit: non autem per ſolam ceſsionem,
quæ nullius eſt momēti[q]. Atq; ita intelligendus eſt Pomponius[r], cùm ait: Ceſsione extra-
neo facta, nihil ad eum tranſire, ſed ad dominum proprietatis reuerti uſumfructum: ſci-
licet, legitimo tandem modo extinctum. Iniquum enim eſſet, cum nullum delictum, nulla
etiam uis inſit in ceſsione, eo facto quempiam ius ſuum amittere[s]. Iure tamen Sax. mulier
dotalitium

a *l. 3. §. fin. h. t.*
b *l. 3. l. an uſusfruct. 56. ͞ſ. de uſufr. §. uſusfruct. in fin. Inſt. eod.*
c *l. ſ.*
d *l. 3. hoc tit. §. fin. Inſtit. eod.*
e *l. corruptionem. 16. in fin. C. de uſufr.*
f *§. is uerò. Inſtit. de rer. diuiſ. ubi uid. quæ dixi.*
g *Reinh. diff. ulti. part. diff. 11.*
h *l. ſi cui. 53. ͞ſ. de uſufr.*
i *l. repeti. 5. §. rei mutatione. 2.*
k *l. ſi ager. 23. cū l ſeq.*
l *l ſi ager. 23. eod.*
m *d. l. ſi ager. 23. & 26.*
n *l. neq; uſusfructus. 18.*
o *§. fin. inſt. de uſufr.*
p *l. ſi uſufr. 4. de nouat.*
q *arg. c. non præſtat. de reg. iur. l. 2. 3. 4. de opi. leg. l. quod pupillæ. 30. quan. di. leg. ceda. l. hæc conditio. de cond. & dem.*
r *l. ſi uſusfructus. 67. de iur. dot.*
s *c. non præſtat. de reg. iur. in 6. l. ea quidem. C. ſi mancip. ita fuer. alie. Bald. in l. 2. C. de epiſc. aud. Aluar. in c. j. Quid iuris, &c.*

dotalitium ſuum, cuius quaſi uſumfructum quendam habere uidetur, è manu ſua transferens atque cedens iure ſuo priuatur[a]. ac fortaſſe idem olim fuit in ceſsione iuris ſolenni, de qua Pomponius loqui uidetur[b]. Contraria quoq; conſolidatione uſusfructus perit[c]: ſcilicet quando proprietas aliquo caſu, uſufructuario obuenit. Poſtremò, non utendo per modum & tempus[d]. Nam etiam uel certæ partes, uel pro indiuiſo uſusfructus non utendo amittitur. Atque hoc quidem tempus olim exemplo cæterarum uſucapionum erat biennium, ut oſtendit Iulius Paulus lib. 3. Sententiarum. Hodie autem decennium inter præſentes, uicennium inter abſentes[e]. Malè uerò utendo uſufructuarius an amittat? Et cum teneatur ex cautione ad id quod intereſt[f], non uidetur ex hac cauſa amittere, niſi res in non uſum incidat: ut quando hyeme utitur, cum tantum æſtate illi conceſſus uſusfructus eſſet[g]. Plerique tamen etiam malè utendo corrumpendoq; ſubſtantiam rei, uſufructuarium iure ſuo cadere uolunt[h], uelut colonum[i], emphyteutam[k], uaſallum[l], maritū uiduam[m]: nec actionem eius quod intereſt, eum à pœna liberare, id quod iudicis arbitrio puto committendum. In municipijs & uniuerſitatibus finitur uſusfructus ijs euerſis[n] uel diſſolutis quaſi morte[o]: aut quia id rarius fit[p], poſt centum annorum uelut longiſsimi uitæ humanæ termini, decurſum[q].

a Reinhar. part. ult. diff. 22. per art. 21. & 32. lib. 1. & Lehen. ca. 58. 59. 69. Zob. d. artic. 21. Vueyeb. artic. 39. & art. 57.
b d. l. ſi uſusfructus. uide quæ dixi in §. ulti. Inſt. de uſufr.
c l. ſi tibi fundus. 17. hoc tit. §. item finitur. Inſt. eod. l. idem. 6. de uſufr. acceſſ. l. cùm in fundo. 81. §. ſi uxor. de iur. dot.
d l. placet. 25. h. t.
e l. fin. C. de ſeruit. l. corruptionem. 16. C. de uſufruct.
f l. j. & tot. t. ſi uſufruct. quemadm. caueat.
g l. ſi cõmunem. 10. quẽadm. ſer. amittan.
h Bald Caſtr. in authen. qui rem. nume. 3. C. de ſacr. Eccleſ. per l. hoc amplius. §. fi. de damn. infec. l. cognouimus. C. de emãc. & col. lib. 11. & l. eos. C. de aquædu. lib. 11. Iaſ. in l. diuortio. §. ſi fundum. ſolut. matrimo.
i l. 3. C. de locat. d. l. cognouimus.
k auth. qui rem. C. de ſacr. Eccleſ. Iaſ. in l. 2. nume. 98. de iur. emphy.
l c. 1. §. penultim. ubi Bald. num. 2. de pac. teneu.
m Anto. Natt. conſil. ult. nume. 11. Aimo. Cra. conſil. 300. nume. 4. lib. 2. Land. art. 22. lib. 1. & ibi gloſ. lat. in fin. & d. artic. 21. ubi Zob. eod. lib. per l. ſi uſusfructus. de uſufruct. l. 1. uſufru. quem. caue. l. diuortio. §. ſi fundũ. ubi Iaſ. ſol. mat. Arg. in l. item ſi fundi. § fin. de uſufruct.
n Cicer. in orat. pro Cecin. inducto, ut loquitur, aratro.
o l. ſi uſusfructus 21. h. t.
p l. proponebatur. 76. de iud. l. ſicut. 7. §. 2. ſup. quod cuiuſq; uniuerſ.
q l. an uſusfructus. 56. de uſufruct. ſup.

DE VSVFRVCTV EARVM RERVM QVAE uſu conſumuntur, uel minuuntur.

Titul. V.

1 *Quibus in rebus conſtitui uſusfructus poßit.*
2 *Quare in rebus quæ uſu conſumuntur, conſtitui uſusfructus nequeat.*
3 *Quomodo ijs in rebus quaſi uſusfructus conſtituatur.*
4 *Hunc quaſi uſumfructum tantum morte & capitis diminutione finiri.*

1 NVnc enodemus, quibus in rebus conſtitui uſusfructus poſsit. Et quidem Senatus cenſuit, ut omnium rerum quas in cuiuſque patrimonio eſſe conſtaret, uſusfructus legari poſsit: quo Senatuſconſulto inductum uidetur ut & earum rerũ uſusfructus legari queat, quæ uſu pereunt, uel minuuntur[a]. quo in numero ſunt, pecunia, uinum, frumentum, & conſimilia.

2 Harum enim rerum nullus eſt uſus, niſi in abuſu. nam utendo his rebus, aut alienatur proprietas, ut pecuniæ aſsidua permutatione: aut conſumitur, ut fit in uino, frumento, oleo, & id genus alijs: quorum nullus uſus eſt niſi in abuſu, hoc eſt, ſubſtantiæ abſumptione. Quare olim uſumfructum hæ res non recipiebant, qui nullus eſt niſi ſalua rei ſubſtantia, ut oſtendit Cicero[b]. Sed Senatuſconſulto effectum eſt, ut quidem non proprius eſſet pecuniæ uſusfructus, (nec enim id ratio naturalis aut ciuilis patitur[c]) ſed ut quaſi uſusfructus haberetur[d].

3 Si igitur pecuniæ uſusfructus uel uſus (quia in hac ſpecie uſus appellatione etiam fructum contineri magis accipiendum eſt[e]: tota enim res, id eſt proprietas cum poſſeſsione, transfertur, in qua uſumfructum ineſſe neceſſe eſt[f]) ſit legatus, uel aliarum rerum quæ in abuſu, id eſt conſumptione conſiſtunt: præſtanda quidem res erit legatario, ſed ab eo cautio exigenda, ut quando is mortuus aut capite minutus fuerit, eiuſdem res qualitatis reſtituatur[g].

4 Nam in hac ſtipulatione de redendo uſufructu, duo tantùm caſus quibus finitur uſusfructus, ponuntur: uidelicet mors uſufructuarij, & capitis diminutio: quoniam harum rerum uſus aliter amitti non poteſt, quàm his modis[h]. Nec enim mutationem aut interitum patiuntur, cùm in genere conſiſtant[i]: nec non utendo amittuntur: uel quia ipſo uſu pereunt, ut hic temporis diuturnitas momentum afferre nequeat: uel quia proprietas cum poſſeſsione rei ad uſufructuarium deuoluitur, ut ille continuè poſsidendo uti ſemper intelligatur. Inter uiuos uix eſt, ut eiuſmodi conſtitutio admittatur, cum nihil aliud ſit quàm mutuum: ideo S.C. de uſu pecuniæ legato, diſertè loquitur[k].

a l. j. b in Topicis. c §. conſtituitur. Inſtit. de uſufruct. ubi dixi. d l. 2. §. fin. hoc tit. e l. quoniam. 16. §. 1. l. 5. §. final. hoc titu. f l. 4. de uſufruct. g l. ſi tibi. 6. hoc tit. h l. in ſtipulatione. 9. cum l. ſeq. i l. incendium. 11. C. ſi cert. petat. k uide quæ dixi in d. §. conſtituitur. Inſtit. de uſufruct.

SI VSVSFRVCTVS PETATVR, VEL AD ALIVM PERTINERE negetur. Titul. VI.

1 De actionibus ſeruitutis perſonalis.
2 De confeſſoria & negatoria.
3 Quis,aduerſus quem,ad quid, agat confeſſoria.
4 Differentia inter confeſſoriam & perſonalem,ad ſeruitutem conſequendam.
5 Confeſſoriam non dari domino fundi.
6 Negatoria cui,ad quid detur.
7 Quare in incorporalibus negatoria detur,non in corporalibus.

Reſtat ut exequamur, quæ actiones, quibus, contra quos, & ad quid, harum perſona- 1
lium ſeruitutum nomine concedantur. Et cùm uſusfructus uel petatur tanquam de-
bitus,uel ad aliquem pertinere negetur quaſi non debitus, proditæ ſunt in hanc rem
duæ actiones [a], quemadmodum & pro cæteris ſeruitutibus [b]: quarum altera quis confite- 2
tur & aſſerit ſibi uſumfructum deberi, unde & actio confeſſoria uocatur [c]. Quia qui illa a-
git,ius quod ſibi adeſt cõfitetur,ad hunc modum: SI APPARET VSVMFRVCTVM
MEVM ESSE [d], &c. Altera aſſeritur libertas prædij,negaturq́ uſusfructus,quem quis in-
debitè ſibi uſurpat: ut, SI APPARET ADVERSARIVM IVS VTENDI FRVEN-
DI FVNDO MEO NON HABERE, &c. Hinc negatoria dicta eſt hæc actio [e]. Vtraq;
uerò realis eſt,quia ratione rei competit.
Confeſſoria autem agit,qui uſumfructum ſibi deberi aſſerit:nec tantum aduerſus domi- 3
num qui ſeruitutem debet, ſed omnes omnino qui impediunt uſumfructum,quocũq; tan-
dem modo id fiat [f]: & ad hoc agit, ut iudex declaret uſumfructũ ſibi competere, condem-
netq; aduerſarium ut patiatur actorem uti frui,nec in poſterum impediat, eóq; nomine ca-
ueat [g], præſtetq; fructus (ſi fortè aliquo tempore poſſedit) perceptos, & id quod intereſſe
poteſt actoris, creatum ſibi impedimentum non fuiſſe [h].
Ex quibus apparet, aliam eſſe hanc actionem,quàm illam perſonalem qua ad cõſtituen- 4
dum uſumfructum, ex teſtamento fortè, uel contractu contra hæredem, a ut eum qui pro-
miſit,agitur. Hæc enim non eſt cõfeſſoria. Nam non confitetur actor in ea ius quod habet,
ſed quod non habet petit, tanquam ſibi debitum,conſtitui. Vnde perſonalis eſt actio,non
realis:quia non cõpetit ratione iuris,quod rei inſit.Nullum enim ius in re eſſe poteſt,priuſ-
quam ſit illud conſtitutum.At hæc de qua agimus,realis eſt: petit enim actor declarari,ſibi
ius eſſe eiuſmodi iam antè conſtitutum & quæſitũ, & in iure antea ſibi conſtituto perfruen-
do,impediri à reo non oportere intendit.
Hæc autem actio domino ſeruitutis,non autem fundi domino datur:quia qui habet fun- 5
dum, integrumq́; dominium,ius utendi fruendi ſeparatum, & ſeruitutem non habet. nec
enim poteſt alicui ſuus fundus ſeruire [i]. Sed ſi impediatur in poſſeſsione ſuæ rei,agere licet
illi interdictis, quæ in hoc prodita ſunt,ut ſuæ unicuiq; poſſeſsiones ſine impedimento li-
beræ ſint,atq; ſaluæ [k].
Porrò actio negatoria domino fundi datur, aduerſus eum qui uſu aliquo ſeruitutis, li- 6
bertatem rei impedit, & ſibi uſurpat [l], contra quem dominus per hanc actionem, liberta-
tem ſui prædij aſtruit, negatq́; aduerſario uſumfructum deberi, unde & negatoria appella-
tur. Petit enim ut iudex declaret ſuum prædium eſſe liberum: iubeatq́; cauere aduerſa-
rium,ne in poſterum ius ſeruitutis ullum uſurpet, & quanti intereſt præterito tempore non
uſurpatum fuiſſe,ut id ſibi rependat [m]. Ex qua ipſa actionis forma apparet, cur in incor-
poralibus negatoriè agi permittatur, cùm ad petendas res corporales id genus actionis
proditum non ſit [n].
Nam in his qui poſsidet, ei actio nulla datur, per quã neget actoris rem eſſe [o]: cùm quia 7
ei ſufficere debet quòd habeat poſſeſsionem, ut non opus ſit ſuperuacaneis actionibus iu-
dicia onerari: tum quòd non acturus ſit de iure ſuo, ſed alieno. quod perabſurdum eſt [p].
quicunq; enim cum aliquo agit, ex eo iure quod ipſe habet [q], cauſam ſuam iudici proba-
re neceſſe habet, ut rectè annotauit Theoph. [r]. Nam alioqui poſſeſſori,ſi agat de iure alie-
no, nihil profuturum eſt, declarari aduerſarium non eſſe dominum. neq; enim, etiam ſi is
dominus non ſit,ideo ſequitur, poſſeſſori dominium competere [s]. Multo autem minus illi
proderit,ſi aſſerat tertium,puta Titium,eſſe dominum. Nam de iure & re aliena nemo ſine
idoneo mandato agere poteſt: & ut maximè agat atq; obtineat,non tamen aut ſibi prode-
rit,quia de iure ſuo nihil probauit, nihilq́; iudicatum eſt: aut uero domino, quia ſententia
& res inter alios dicta,alijs neq; prodeſt neq; nocet [t]. At in incorporalibus,qui negatoriam
proponit etſi uerbo negat, tamen reuera confeſſoria agit. Qui enim inficiatur alteri ſerui-
tutem

a l.j.hoc tit.
b §.æquè.Inſt.de act.
c l.2.l.9.§.1.
d Theophilus in d.§. æquè.
e d.l.2.
f l. ſi quis diuturno.10. §.agi.j.ſi ſeruitus uendi.l.uti frui.5.§.utrũ. 1.h.t.
g l.unic. ubi Bart.C.uti poßid.c.fi.de reſt.ſpo. l.harum 7.l.egi.12.j. ſi ſer.uend.
h d.l.uti frui.5.§.fi.l.penult.§.fin.h.t.
i l.uti frui.5.in pri.h.t.
k uide j.uti poſſ. & unde ui.
l Bald. in l. quemadmodũ.29.§ 1.ad l.Aquil.
m d.l.uti frui.h.t.l.egi. 12.j.ſi ſeruitus uendi.
n §.æquè.Inſt.de action. ubi dixi.
o l.j.§.interdictum.aut. j.uti poßidetis.
p d.l.uti frui l 4.§.com petit.ſi ſeruit. uendic.
q l.j.ſi pars hered.peta.
r ad d.§.æquè.uide Bar. & Caſtr.in l.1.2.de exc.rei uend.
s l.ſed ſi poſſeſſori.11.de iure.
t l.ſæpe.de re iud.tot.tit. res in al.act.

tutem deberi in ſuo fundo, affirmat & confitetur rebus ipſis prædium ſuum eſſe liberum[a], iuſq; eius libertatis oſtendere intendit. Et hæc quidem de tractatu uſusfructus dicta ſufficiant: ſi illud prius monuerimus, has actiones eodem tempore durare, quo rei uendicationes. Quod igitur dicitur, his actionibus decem & uiginti annorum ſpacio præſcribi, id ſic intelligo: quando tanto tempore ius ſeruitutis aut extinctum, aut quæſitum eſt[b]. nam ſi præſcriptio ob iniuſticiam tituli, aut interruptionē, aut malam fidem, aliúdue impedimentum completa non ſit: haudquaquam putauerim, aliter quàm 30. annorum ſpacio his actionibus præſcribi t ſicut & de rei uendicatione ſuprà eſt expoſitum[c].

a l. loci. 4. §. pen. & fin. cū ll. ſeq. l. ſicuti. 8. ℱ. ſi ſeruitus uendicetur.
b l. 2. de ſer. uide hac de re laſ. in §. æquè. num. 37. Inſtit. de act. per l. corruptionem. 16. C. de uſufr. l. pen. C. de ſeruit.
c ad tit. de rei uend. uide laſ. quãuis dubitantem in d. §. æquè. nu. 39. l. 3. C. de præſc. 30. ann.

DE OPERIS SERVORVM.
Titul. VII.

EST autem conſimile uſusfructus, operarū legatum: quando uidelicet nō ipſe uſusfructus: ſed ſerui hominis (cæterarum enim animantium uſus non in operis, ſed in uſufructu eſt[a]) operæ legantur, uel inter uiuos conſtituuntur. Cùm enim fructus hominis in operis conſiſtat, & retrò in fructu hominis operæ ſint[b]: conſequens eſt, operis ſeruorum legatis uel conceſsis, & fructum[c], & uſum[d], atq; ita etiam uſumfructū effectu cōceſſum intelligi[e]. Verùm hoc differūt, quòd nec capitis diminutione, imò ne morte quidem ipſius cui debentur, neq; non utendo operæ amittantur[f]. cuius ratio eſt, quòd operæ in actione hominis conſiſtant, neq; ſint in rerū natura priuſquàm præſtantur[g]. Quod autem nō eſt, id neq; capitis diminutione, nec morte, aut non utendo, perire poteſt[h]. Priuatio enim præſupponit habitū, ut uulgo loquuntur[i]. Adde, quòd operæ quandam habeant cum dominio cognationem[k]. cui argumento eſt, quòd cùm uſusfructus, uſucapione proprietatis non amittatur[l], operarum tamē legatum, ſeruo uſucapto, pereat[m]. Vt igitur dominium non extinguitur primo domino moriente, ſed tranſit ad eius hæredes: ita & legatarius ad ſucceſſores ſuos operarum legatum tranſmittit: quæ operæ præſtandæ erunt, donec is à quo ſunt edendæ, fuerit ſuperſtes. nam eius morte finiuntur[n]. Goueanus[o], illam affert rationē, quòd uſusfructus ſit ius perſonale, operæ non ſint, ſed magis ex re quæ eas debet, ſpectentur.

a Gouea. lib. 1. lec. ca. 7.
b l. fructus. 4.
c l. 4. h. t.
d l. 5. h. t. ubi tamē Gou. d. cap. 6. pro uſum legit uſumfr.
e l. 5.
f l. 2. h. t.
g l. operæ. 7. de operis libertor.
h l. 2. & l. Pomp. 26. de uſu & uſufr. legatis.
i l. decem. 116. de uerb. obl. l. nam etſi. 5. de inoff. teſt. rup. & irr. teſt.
k d. l. operæ. de oper. libert.
l l. locum. 17. §. proprietarius. 2. ℱ. de uſufru. l. iuſto. 44. §. non mutat. de uſucap.
m l. 2. de uſu & uſufr. legatis.
n arg. l. interdū. 34. de oper. li. l. unic. §. ne autem. C. de cad. tollend.
o lib. 1. cap. 7.

DE VSV ET HABITATIONE.
Titul. VIII.

1 *Vſum ſimilem eſſe uſusfructui.*
2 *Quid contineat uſus.*
3 *Quando uſusfructus continеatur.*
4 *Quare frui pro parte, non uti poſſumus.*
5 *De habitatione.*
6 *Habitationem non utendo, aut capitis diminutione non extingui, ſed morte.*
7 *Quid inſit habitationi.*

1 NVnc uidēdum eſt de uſu & habitatione, quæ ſeruitutes quoq; perſonales ſunt, ſicuti uſusfructus, cuius quædam quaſi pars ſunt[a]: ut meritò idem ius in parte, quod in toto, ſeruetur[b]. conſtituitur autem uſus ſine fructu, ut quis utatur re ad ſuas neceſsitates, non uerò fruatur ad utilitatem[c]: & iiſdem omnino modis, quibus uſusfructus, conſti
2 tui ac deſinere ſolet[d]. Itaq; cum uſus non omne omnino emolumētum, quod quôq; modo ex quaq; re percipi poteſt, ſed tantum quantū opus eſt ad uictum utenti, comprehēdat, ut antè diximus[e]: cōſequēs eſt, cui uſus relictus ſit, eum uti poſſe ad ſubſidia uitæ, frui uerò non poſſe[f]. Vnde uſu ædium legato, habitare cū coniuge & familia parentibusq;, & inquilinum quoq; recipere, dum ipſe inhabitat, uſuarius poteſt[g]. Locare uerò ſeorſum, aut concedere habitationē ſine ſe, aut uſum uendere, permiſſum non eſt[h]: cū hæc omnia, quantum ad fructus ipſos attinet, uſufructuarius facere queat[i]. cuius ea eſt ratio, quòd ad uſufructuarium omnis rei utilitas pertineat: uſuario autē id tantū ſit conceſſum, ut pro cōditione ſuæ perſonæ re utatur. Quòd ſi locare alij ſeorſum uel uēdere ius ſuū habitādi poſſet, iam uti domo ad neceſsitates ſuas, contra naturā uſus, deſineret[k]. Paria in conſtituto cæterarū rerum uſu dicēda ſunt: uerbi gratia, ſi uſus fundi relictus ſit, poteſtas habitādi, deambulādi, utēdi etiam fructib. naturalibus, ut pomis, floribus, lignis, fœno, &c. quatenus ad quotidianū uictum opus eſt, facta uidetur. Domino autē fundi in ſerendo, colendóue impedimento eſſe: aut fructus induſtriales, ut uinū, frumentū, &c. eius ſumptu atq; facto prouenientes, decerpe
3 re, & alienam in meſſem falcem immittere, uſuarius non debet[l]. Vſus tamen nomine, aliquando & fructus cōtinetur: quoties ex uerbis teſtatoris, uel rei natura, uel conditione le-

a l. per ſeruū. 14. §. 1. h. t.
b l. quæ de tota. de rei uendic.
c l. 1. l. per ſeruum. 14. §. 1. l. plenum. 12. h. t.
d d. l. 1. in prin. Inſt. eod.
e ad tit. de uſufr.
f l. 1. h. t.
g d. l. 2. 3. 4. 5. 6. 7. h. t.
h l. ſed neq;. 8. l. ſi habitatio. 10. in fi. h. t.
i Inſt. eo. uerſ. nec enim.
k d. l. plenum. §. equitij. 3. & §. ſi uſus. 4. in uerb. quemadmodum enim concedere alij operas poterit, tùm ipſe uti debeat.
l d. l. ſi habitatio. §. fin. cum l. ſeq. h. t.

gatarij, id fieri oportere ratio ſuadet. Vnde uſu ſyluæ legato, fructum quoq; legatum uideri,
Hadrianus reſcripſit[a]: quia niſi liceret legatarijs cædere ſyluã & uendere, quemadmodum
fructuarijs licet, nihil habituri eſſent ex eo legato. cædere igitur, & uendere, non quidẽ ſicuti
plenus uſufructuarius, ſed pro ratione & modo ſui uſus, poterũt. Nam & aliàs quãuis uſua-
rius alij uſum concedere nequeat, tamẽ minimè illi inuidendum eſt, ſi eos fructus, quos ad
uſum & neceſsitates ſuas percepit, uendere uelit[b]. Porrò illud notatu dignũ eſt, quòd uſus 4
pata legari non poteſt: frui enim, ut I.C. inquit, pro parte poſſumus, uti pro parte nõ poſſu-
mus[c]. Differentiæ ratio eſt, quòd ut ipſi fructus diuiſionẽ admittunt, (licet enim fructuum
partem tantũ recipere) ita & effectu uſusfructus: at uſus cùm ad uictum quotidianũ, neceſ-
ſitatesq; uitæ tolerãdas referatur, ſub partitionẽ non cadit: quia partim uiui nequit. Quod 5
ad habitationẽ attinet, hæc, & uſus ædium, idem effectu ferè ſunt: nullus enim eſt alius ædiũ
uſus, quàm habitatio, cuius grana extruuntur[d]. Si cui tamen habitatio legata, uel alio mo-
do conſtituta fuerit, neq; uſus, nec uſusfructus, ſed quaſi proprium aliquod ius cõſtitutum
uidebitur[e]. Differt enim in hoc ab uſu, quòd hic in iure, habitatio uerò in facto cõſiſtat: cui
uſus conſtituitur, illi ius ſeruitutis competat: in habitatione uerò ſolum habitandi factum
inſit. Vnde nec capitis diminutione, neq; non utendo, quẽadmodum uſusfructus & uſus, 6
amittitur[f]. Habitatio enim nulla intelligitur, niſi uerè habitetur. Vnde quod non eſt non
utendo, id eſt non habitãdo, nullo modo amitti poteſt[g]. Pari ratione capitis diminutio ha-
bitationem nõ extinguit, neq; præteritam: quia cùm habitatio ipſa perceptione & ſingulis
momentis, quib. habitamus, conſumatur, deſijt eſſe in rerum natura: neq; futurã, quoniam
nondum exiſtit quod autẽ non eſt, perire nequit, ut paulo antè diximus. Morte tamen ex-
tinguitur, quoniam perſonalis eſt habitatio: & factum eius cui competit, uidelicet inhabi-
tationem, omnino requirit. Eaq; de cauſa olim nonnullis I.C. uiſum fuit, habitationẽ alteri 7
non poſſe locari, aut quoquo modo cedi[h]: quòd nimirũ ius nullum exiſtat habitationis,
niſi in ipſo eius facto cui conſtituta eſt ſed poſtea Iuſtin. aliorum ſententiam ſecutus[i], quo
plenius eſſet habitationis ius, locandi facultatẽ conceſsit[k]. Vltimò ſciẽdum eſt, dominum
proprietatis debere cauſam habitantis, aut uſuarij nullo modo facere deteriorem: facit au-
tem deteriorem, etiam in meliorem ſtatũ re commutata[l]. Et rurſum, ſi plus utatur uſuarius
quàm oportet, officio iudicis contineri, ne aliter quàm debet utatur[m].

a *l. diuus Hadrianus. 22.*
b *argumento d. l. plenũ. §. fin. cum l. ſeq. h. t.*
c *l. ujus. 19.*
d *d. l. ſi habitatio. Cic. lib. 1. Offic.*
e *§. ſed ſi cui. Inſt. eod.*
f *d. l. ſi habitatio.*
g *d. l. Sempronius. de uſu & uſufr. lega.*
h *l. ſi habitatio.*
i *l. ʒ. ʒ. commod.*
k *l. cùm antiquitas. 13. C. de uſufr. & habita.*
l *l. fin. h. t.*
m *l. pen. in fin. h. t.*

VSVFRVCTVARIVS QVEMADMODVM CAVEAT.
Titul. IX.

1 *Quare introducta ſit hæc cautio.*
2 *Quid inſit in cautione.*
3 *Quando caueri oporteat: & quomodo.*

HAc de cauſa rectè à prætore prouiſum eſt, ut legatarius, uel is cui alio modo conſtitu- 1
tus eſſet uſusfructus aut uſus, de utroq; caueret: & uſurum ſe boni uiri arbitratu: &
cùm uſusfructus ad eum pertinere deſijſſet, reſtituturum quod inde extabit[a].
Hæc ſtipulatio duas habet cauſas. unã, ſi aliter quis utatur, quàm uir bonus arbitrabitur: 2
id eſt, ſi non percipiat boni uiri arbitratu, & deteriorem cauſam uſusfructus faciat, cæteraq;
non faciat quę in re ſua faceret[b]. aliam, de uſufructu reſtituẽdo: quarum prior ſtatim com-
mittitur, cùm aliter fuerit uſus. Vtilius enim uiſum eſt, non expectari dum uſusfructus finia-
tur: & ſæpius committitur, toties uidelicet, quoties utens re abutitur. Sequens uerò com-
mittitur finito demum uſufructu[c]. Rectè autem facient hæres & legatarius, ſi qualis res ſit,
cùm frui incipit uſufructuarius, in teſtatum redegerint: ut inde apparere poſsit, an & quate-
nus peior facta ſit[d]. Hac ſtipulatione etiam continetur, dolũ malũ abeſſe, abfuturũq; eſſe[e].
Nec ſoltim ſatiſdare iubet prætor, cum uſusfructus legatus, aut aliter conſtitutus eſt, ſed 3
etiam cùm uel uſus ſine fructu legatur[f], ut tum de ſolo uſu cautio fiat: uel contrà fructus
ſine uſu, puta uel quia teſtator ſimpliciter fructum legauit, nulla uſus mentione facta: quod
perinde eſt atq; ſi uſumfructum legaſſet[g]: uel quòd uerè fructus non iure ſeruitutis (nam
fructus ſine uſu eſſe nõ poteſt, ut ſit uidelicet ſeruitus) ſed legati obtigerint, ut in reditu præ-
dij uidere licet, cùm uindemia legatur aut meſsis. Sed etſi habitatio, uel operæ hominis, uel
cuius alterius animalis relictæ fuerint, licet per omnia hæc uſumfructum non imitentur,
nihilominus cogendus erit legatarius cauere[h], aut actiones quibus ad id compellatur ſu-
ſcipere[i]. Cautio autem non de nuda promiſsione intelligatur[k], ſed datis fideiuſſoribus[l],
ſiquidem haberi poſſunt. Si uerò nec fideiuſſoribus neq; pignoribus ob inopiam cauere
uſufructuarius queat, æquius eſt eum ad iuratoriam cautionem admitti[m], etiamſi hoc
controuerti ſolet[n].

a *l. j in prin. h. t. Paul. li. 3. tit. 6. & lib. 1. tit. 11.*
b *d. l. j. §. cauere. 2.*
c *d. l. j. §. ult.*
d *d. l. j. §. rectè. 3.*
e *l. 5.*
f *l. uſu. 11. h. t.*
g *l. per ſeruum. 14. §. 1. 7. tit. t.*
h *d. l. 5 cum l. ſeq.*
i *l. ſi uſusfr. 9. §. 1.*
k *ut in l. 2. C. de uerb. ſignifi. & ʒ. qui ſatiſd. cog.*
l *l. 4 ubi gl. C. de uſufr. l. ʒ uerb. datis fideiuſſ. Qui ſatiſd. cog.*
m *auth. generaliter. C. de epiſc. & cler. Cyn. Bal. Caſtr. in l. 4. C. de uſufru. Ang. in prin. Inſti. de uſufr. glo. & Dd. in c. qua fronte. de appel. Bal. & Iaſ. in auth. cui relictum. C. de ind. uid. tollen.*
n *gl. & Bart. in d. l. 4.*

DIGEST. LIB. VIII.

DE SERVITVTIBVS.

Titul. I.

1 *Continuatio & diſpoſitio huius materiæ.*
2 *Quid ſit ſeruitus realis.*
3 *Seruitutem ad aliquam utilitatem referendam.*
4 *Definitio Dd. improbata: & diuiſio ſeruitutum.*
5 *Quomodo conſtituantur ſeruitutes. Cauſa efficiens.*
6 *Quibus in rebus. Materia.*
7 *Quæ ſit forma conſtituendæ ſeruitutis.*
8 *Quare ea conſtitutio nec diem nec conditionem recipiat.*
9 *Regulæ de fine, natura & proprietate ſeruitutum.*

1 Seruitutes aut perſonarum ſunt, ut uſus, uſusfructus, habitatio: aut rerum, ut
ſeruitutes ruſticorum prædiorum & urbanorum: quæ propriè ſeruitutes di
cuntur, ut ex inſcriptione huius tituli apparet. Ac de illis quidem hactenus.
nunc & has exponamus, primò quidem generatim [a], pòſt per ſpecies [b]: tum
2 quomodo petantur [c]: poſtremò, quibus modis amittantur [d]. Porrò, ut à
definitione ordiamur, SERVITVS EST IVS AGENDI, HABEN-
DIVE ALIQVID IN FVNDO ALIENO AD SVI PRÆDII VTILITATEM,
QVOD IVRE COMMVNI AGERE, HABERE NON LICET. Dico, IVS A-
GENDI HABENDIVE: nam ſi neque agatur nec habeatur quippiam in fundo alieno,
iam inutilis futura eſt ſeruitus, ut poſtea dicemus. Additur, IN FVNDO: quia ſine præ-
dijs hæc ſeruitus conſtitui aut eſſe nequit [e]. & quidem alieno: nam res ſua nemini ſeruit [f],
ſed prædiorum oportet alterum eſſe quod debeat ſeruitutem, cuiusque dominus patiatur
aliquid fieri in ſuo fundo, aut non fieri [g]: alterum cui debeatur, quod dominans prædium
uulgò dicitur [h]. Atque hinc eſt quòd, cùm prædijs inhæreant hæ ſeruitutes, nominentur præ-
5 diales [i]. Meritò autem ſubijcitur, AD SVI PRAEDII, uidelicet dominantis, VTILI-
TATEM. nam de eo quod nihil intereſt, neque utilitatem prædio præſtat, ſeruitus prædia-
lis non conſtituitur: uelut ſi ſtipuler, ne per fundum tuum eas, aut ibi conſiſtas, aut mihi
concedas ius tibi non eſſe illo fundo uti frui, nihil agitur [k]. nec enim meo prædio commo-
dat, utare an non, nec tuo in prædio ius ullũ conſtituitur: ut prædialis hæc dici ſeruitus non
poſſit, quanquã nec perſonalis ſit, cũ nihil perſonæ cui cõſtituto ſit, præſtetur. Oportet igi-
tur, ut mihi ius agendi uel habẽdi aliquid in tuo fundo ad mei prædij utilitatẽ cõſtituam:
nõ uerò, ut te citra ullum meũ commodũ agere facere quid uetem. Id enim eſſet inuidentis
reb. alienis, non ſibi commodantis. nec in hoc iura prodita ſunt, ut quis, cùm ſua nihil in-
terſit, alij quippiam auferat, uel contra humanitatẽ ſit detrimento [l]. Adde, quòd ipſum no-
men ſeruitutis indicat, eam ad commoditatẽ eius cui debetur, pertinere. Seruire enim id di
citur, quod alij cui ſeruit, commodat. ut ex uerbis illis Ciceronis apparet: Seruirem mihi, &
conſulerem meis. Pertinere ergo ad utilitatem prædij dominantis ſeruitus debet [m]: alioqui
nihil agitur, id eſt conſtitui ſeruitus non poteſt, ut inquit I C. Hinc fit, ut neceſſum ſit uicina
eſſe prædia, in quib. ſeruitus conſtituitur: cæteroquin nihil intererit ſeruitutem imponi [n]. Et
fortaſsis hinc etiam eſt, quòd ut pomũ decerpere liceat, ut ſpaciari, ut cœnare in alieno poſ-
ſimus, ſeruitus ſcilicet prædialis imponi nequeat [o]: quoniam hæc magis ad uoluptatẽ ho-
minis, quàm ad ueram utilitatem prædij comparantur. Quanquam & illud dici rectè po-
teſt, non prædio, ſed homini ſeruitutem hoc modo conſtitutum iri: quod omnino in iſtis
prædialibus fieri nequit, ut uel ex ipſo nomine apparet [p]. Sanè etiamſi reuerà nullam utili-
tatem ſeruitus apportet, tamen ſi exiſtimẽt conſtituentes fore illam utilem, ueluti ſi aquam
alicui ducere non expediat, ſeruitus ea utilis erit [q]. Contractus enim initium, & mens con-
trahentium eſt attendenda. Poſtremò additur, QVOD IVRE COMMVNI AGERE NON
LICEAT. Nam ſi quid communiter permiſſum ſit, de eo ſeruitutem uelle conſtituere, per-
4 quàm fuerit abſurdum. Doctores ita SERVITVTEM definiunt, ut ſit IVS QVODDAM
PRÆDIO INHÆRENS, QVOD DOMINANTIS VTILITATEM AVGET, SERVIENTIS
LIBERTATEM MINVIT. Sed præterquam quòd ea definitione non declaretur, quale ſit
ius ſeruitus: uerũ quoque non eſt, diminui ſemper libertatẽ ſiue ius prædij ſeruientis. poteſt
enim utrique fundo ſeruitus eſſe commoda. Deinde ſunt iura quædam prædiorum, quæ ſer-
uitutes non ſunt [r]: ut definitio laxior hîc ſit definito. Prior igitur illa quam retulimus, po-
tior uidetur, & probabilior.

a *ad hunc tit.*
b *ad tit. de ſer. urb. præd. & de ſer. ruſt. præd. et Com. de ſeruit.*
c *ad tit. ſi ſer. uend.*
d *ad tit. quem. ſer. amitt.*
e *l. ut pomum. 8. l. quotiens. 15. h. t. l. j. §. com. præd.*
f *l. in re. 26. §. ti. 1. l. uti. 5. ſi uſuſfr. petat. l. cum eſſent. 33. §. fin. de ſer. ruſt. præd.*
g *d. l. quoties.*
h *Dd hîc.*
i *l. j. §. communia præd.*
k *d. l. quoties. in prin.*
l *§. alteri. §. ſi quis. inſti. de inutil ſtipul. l. fin. §. de pact. ubi Dd l. quæcunque. 10. de actio. l. in fundo. 39. de rei uend.*
m *l. ergo. 5. l. ex meo. 24. l. qui duo prædia. 30. §. de ſeru. ruſticor. prædior.*
n *l. ſi ædes. 32. cum l. ſeq. §. tit. 1. l. Mela. 14. §. quidam. 2. de alimentis lega. l. qui ſella. 7. §. fi. de ſerui. ruſt. prædior.*
o *l. ut pomum. 8. h. t.*
p *l. j. §. comm. prædiorũ.*
q *l. in fundo. h. t.*
r *l. j. §. fin. de aqua pluu. arcen.*

Seruitutum alij tres, alij quatuor ſpecies conſtituunt[a]: A. C.[b] tantum duas. aliæ enim (inquit) ſunt ſeruitutes prædiorum, aliæ perſonarum. Perſonales eſſe iudicantur quæ ad uſum perſonæ[c], reales ſeu prædiales quæ ad utilitatem prædiorum conſtituuntur[d]. De perſonalibus ſuprà dictum eſt, quas omnes eſſe continuas expoſui[e]. In prædialibus cõtrà eſt: quarum nonnullæ ſunt continuæ, uidelicet aut actu, aut potentia: quædam diſcontinuæ, quarum ſcilicet uſus per ſolam operam humanam habetur: quæ quando nequeat in continuo & perpetuo eſſe exercitio atq; actu, diſcontinuam efficit ſeruitutis cauſam[f]. Eſt & illa diuiſio à Dd tradita, alias eſſe ſeruitutes nominatas, quæ ſcilicet nominatam & certam iuris ſpeciem habent: alias uerò innominatas, quæ ſingularem formam, certumue nomen non habent[g]. item, alias diuiduas haberi, alias indiuiduas[h].

Conſtitui ſeruitutes pactionibus inter uiuos, & ultimis uoluntatibus, ab his qui ius con- 5
ſtituendi habent[i], dubium non eſt. Conſtituitur etiam & acquiritur hodie (nam olim contrà fuit[k]) ſeruitus præſcriptione longi temporis, exemplo rerum immobilium[l]: quando ſcilicet cum titulo poſsidetur: ut quia conſtituta eſt à non domino[m]: quando uerò ſine titulo, ſcientia & patientia domini opus eſt[n], quæ ſit loco tituli[o], ad uſucapionem lon-
gi temporis complendam. nam hac in præſcriptione, longiſsimi temporis, ſeu 30. anno- 2
rum curſus non eſt neceſſarius[p]. Et hæc in continuis ſeruitutibus obtinent. diſcontinuæ enim non præſcribuntur (quia ad præſcriptionem, continua poſſeſsione quæ hîc nulla habetur, opus eſt) niſi tanto tempore, cuius initij memoria non exiſtat[q], quanquam iure Sax. indiſtinctè omnes 31. annis acquirantur. Et hæc quidem ita recepta ſunt, & communibus calculis approbata, in foro quoq; uſu frequentantur[r]: quæ ſi quis ad ueritatem iuris limare ac exigere uelit, profectò reperiet, hanc diſtinctionem neq; iure nec firma ratione ulla probari. Omnes enim ſeruitutes, natura ſua continuam cauſam habere debent[s]: quæ quidem ſeruitutis natura ſeu potentia quandocunque libet utendi, uel ipſis teſtibus Doctoribus[t], magis conſideratur, quàm continuitas actus. ſufficere enim debet poſſe quem uti, & actum ſeruitutis ſemper poſſe exiſtere[u]. Præterea cum lapides cædere in alieno fundo, ſit actus diſcontinuus & ſeruitus diſcontinua: tamen eam conſuetudine acquiri definitum eſt[x]. atqui conſuetudinem longo tempore etiam in ſeruitutibus[y] induci, ab omnibus eſt traditum[z]. Quòd ſi fateantur conſuetudinem, quæ & ipſa actus habet diſcontinuos, nec cohæret perſonis, longo tempore, maximè in ſeruitute cædendorum lapidum diſcontinua præſcribi: cur idem in cæteris id genus ſeruitutibus prædialibus negant? Nam quòd aiunt conſuetudinem in tacito populi conſenſu fundari, eoq; eſſe continuam: an non idem obtinet in ſeruitutibus[a], quarum uſus patientia & taciturnitate domini firmatur[b]? Quid uerò ad iuriſdictionis præſcriptionem dicent, quam conſtat & fatentur ipſi longo tempore compleri[c]: & tamen certum eſt, cohærere iuriſdictionem territorio[d], & abſq; hoc per ſe non præſcribi[e]? ut illud effugium diſtinctionis inter ſeruitutes perſonales & reales, hîc ſufficere non poſsit: quanquam operæprecium eſt uidere, quale illud tandem ſit diſtinctionis genus. Aiunt[f], ſeruitutes perſonales quamuis actus habeant diſcontinuos, tamen continuas eſſe, quia ab animo hominis continuo poſsidentur. id quod concedendum ſanè eſt[g]: ſed idem in realibus ſeruitutibus uerum eſſe, quî negari poteſt? Cum enim etiam in his actus præſcribentis, & animus ſit continuus, ſingularium actuum diſcontinuitas attendi non debet[h]. Nam ſi illa differentiæ ratio, quòd perſonales perſonæ debeantur, eoq; poſsideantur animo: reales prædio, eoq; animo cuius prædium particeps non ſit, poſsideri nequeant: ſi inquam ea ualeret ratio, iam ſequeretur, nullam ſeruitutem prædialem, ne quidem continuam, præſcribi unquam poſſe: quia prædium nec bonam fidem, utpote quæ ab animo dependeat, habere poteſt: quam tamen in omni præſcriptione, ſaltem longi temporis, qua ſeruitutes continuas acquiri uolunt[i], requiri apertiſsimum eſt[k]. nec poſsidere etiam uerè poteſt, non animo, quia nullum habet: non corpore, quia alterius fundum occupare nequit, cum corpus eius immobile ne loco quidem

a glo Bart & Dd in l.j. hoc t. Cepoll de ſeruit. cap. 1.
b l.j.h.t.
c l.uſus 22. l.plenũ.12. l.diuut. 23. de uſu & hab. l. Lucius. 37. de ſer. ruſt. prædio. Cyn. in l.ult.nu.3.C.de præſcript.long.temp. Bal. in l.1.nu.2.& l ut pomum.h.t.
d l.2 3.4.5.de ſer ruſt. præd.gl in l.j.§.ultim. uerb.cõputanda. Caſt. in l.pecoris.eod.tit. Angel.in §.ult. inſtit.eod. dicens, hanc eſſe communem. Cepoll. de ſer. real. ca. 2 nu. 6 & de ſer.ruſt præd. cap. 4. & cap. de aqu. ductu. num. 5. & 6.
e Barto in l.iuſta §.non mutat.de uſuc. Cepoll. de ſeruit.cap.19.
f Dd.in l.ſeruitutes.14. hoc t.& in l.foramen. 27.§ tit.t.
g gl in l.j.uerb.computanda.de ſer.ruſt.prædi.Bal.Dd.in rub.C.de uſufr. Cepoll.tract. ſer att.cap 19.
h l.j.§. ſi uſuſfructus. ad l.fal.l.ſtipulatiões.77. ubi Dd. de uerb.oblig. Cepoll de ſer. cap.10 Duar.diſ. lib. 1.ca. 59. uid.Iaſ.in l. 2. §. & harum.nu.2.de uer.obli.
i l.qui per.16.l. poteſt. 17.com prædio.§ fin. Inſt.eod. & de uſufru. in princ.Cep.tract.ſer. cap.19.
k l.ſi alienam.10 §. hoc iure.de uſucap. uide §. tit. de uſucap.
l l.fin.C.de præſcr.long. temp.l.2. C. de ſeruit. Dd in l ſeruit.14 h.t.
m Cyn & Caſt. in d.l.2. per l.ſi C.de long tẽp. præſcr Cepol.de ſeru. urb.cap 20.
n d.l. 2.
o l.ſi quis.10. ſi ſer.ũd.
p Cepol.de ſer.urb.prædi.cap.20, per doctrinam Caſtr.in d.l.2,

q l.ſeruit.14.ubi Dd.h.t.Cepoll.de ſeru.urb.cap.19. r Guid.pap.deciſ.573. s l.foramen.27.de ſeruit. urb.præd. t Alex conſ.16.in cauſ.nu.13.uol.5. u d l.foramen. x l.uenditor.14.§.ſi cõſtat.com.præd. y l.j.C.de ſeruit. z Bart.nu.14.Iaſ.num.43.85.& alij in l.de quib.§.de legib.per l.1.& 2.C.quæ ſit long. conſ.l.ſed ea 34.de legib. a d.l uẽditor.§.ſi cõſtat. b l.2.C.de ſeruit. c l.uiros.C.de diuerſ.offic.lib.12. l.2.C.de fund.limit lib.11.l.j.C.de emancip.lib.c.cum contingat.de for.comp.c.1.§.irrefragabili.de offic.ordi. Dd. in l.3.de iuriſd. d l.3.ubi Bald.nu.2.C.ubi & apud quem. e Bald in d.l.3.nu.13.per l.longè.de diuerſ.& temp.præſcrip.iunct.l.j.& l.quemadmodũ.C.de Agric.& cenſ.lib.11. f Bart.in d.l.iuſto.§ non mutat. de uſucapio. Cepoll de ſer.cap.19.Cyn.in l.2.quæſt.6.C.eod. g l.3.§.ſaltus & §.in amittenda.l ſi id quod.§.final.l. olim poſsidere.§.1.de acquir.poſſeſſ. h Alex.conſ.16.in cauſa.nu.23.uol.5.per d.l.foramen. i l.2.C.eod. k l.ſi fraude.6.l.nec bona.10.C.de long temp.præſcrip.l.ult.C.de uſuc.transform.l.4.§.de illo.de uſucap.l.2.§.ſi ſeruus.pro empto.l.2.l.bonæ fidei.§.in contractibus.de acquir.rer.dom.

quidem moueatur. Quid, quòd cum ab altero, uidelicet domino ſuo, prædium poſsideatur, certè illud prædium poſsidere aliquod ius non poteſt [a]: aut ſi poſsidere dicendum eſt, domino profectò poſsidet [b], & is per id quod ſuum eſt, poſseſsionem acquirit, & poſsidere intelligitur [c]: atque ita animo cõtinuo eandem poſſeſsionem retinere [d], etiamſi nec corpore nec actu continuo poſsideat: quemadmodum & ipſa prædiorum poſſeſsio animo continuo retinetur, licet dominus corpore abſit, & interdum ipſo facto poſſeſsionem non uſurper [e]. Quid, quòd in præſcriptione ſeruitutis, non conſiderantur ſeruitutes per ſe, ut ius incorporale continuum uel diſcontinuum, alioqui 30. demum annis omnis ſeruitus præſcriberetur, uelut reliqua iura incorporalia [f], ſed ut pars ſeu acceſsio rei immobilis: quæ acceſsio uelut ipſa res ſoli animo continuo poſsidetur, & proinde longo tempore uſucapitur [g]. Illud uerò permirum eſt, cur unico Pauli reſponſo [h] tantopere noſtri moueantur, ut in hac ſententia ita pertinaciter perſiſtant: cum in eodem reſponſo paulo pòſt [i], in ſeruitutibus prædiorum urbanorum, quæ tamen ipſo etiam actu continuæ ſint, idem obſeruari, ſcilicet ut non præſcribantur, traditum inuenire liceat: & alibi expreſsè definitum ſit, ſeruitutes indiſtinctè longo tempore non capi [k], niſi cum per uſum temporis immemorialis ſeruitus pro conſtituta; & à domino conceſſa (ut præſcriptionis quæſtione opus non ſit) habetur [l]. Sunt igitur hæc mera nugamenta hominum ingenioſorum, quæ oſtendunt, dato uno (quod dicitur) inconuenienti, plura ſemper conſequi. Vt igitur rem in pauca pro inſtituto noſtro conferam, ſic ſtatuo, itaque exiſtimo, ante Iuſtinianum non potuiſſe ſeruitutes uſucapi & præſcribi, non modò diſcontinuas [m], ſed ne quidem cõtinuas [n]: non modò reales, ſed nec etiam perſonales, ut uſumfructũ, & ſimiles [o]: idque propter legem Scriboniam, quæ eiuſmodi uſucapionem certis ex cauſis inhibuit [p]. primò fauore libertatis, & odio ſeruitutis. Vt enim contra libertatem perſonarum, ſeruitus nullo tempore præſcribitur [q], ſed bene cõtra ſeruit[...]m libertas [r]: ita argumento à perſonis ad res ducto [s], uiſum fuit æquũ, ut prædiorum libertas præſcribi poſſet, ſeruitus non poſſet [t]. quanquam hac in parte ſubtilis fuiſſe uidetur apud ueteres diſtinctio: hæc uidelicet, ut ſeruitutes ruſticæ, uelut diſcontinuæ, & quæ propterea non poſsidentur [u], non utendo amitterentur [x], eoque illarũ libertas præſcribi non poſſet: nec enim eorũ iurium libertas apud ueteres uſucapiebatur, quæ non utẽdo amittuntur [y]. In præſcribẽda enim libertate, facto opus eſt eius qui ſeruit: ubi uerò ius non utẽdo amittitur, nullo eiuſmodi facto opus eſt, ſed ſola ceſſatio ſufficit eius cui ſeruitus debita eſt [z]. Ex quo factum eſt, cum non utendo ſeruitutes diſcõtinuæ amittantur, puta uſuſfructus [a], & ſeruitutes ruſticorum prædiorum: ut in his præſcriptio libertatis, uelut ſuperuacua non fuerit admiſſa. uſucapio enim ſuo genere odioſa eſt. quare cum alia ratione prouideri poteſt, ne incertæ ſint poſſeſsiones, puta cum per ceſſationem non utentis ſeruitus amittitur, uſucapio non uidebatur eſſe admittenda. Vrbanæ uerò ſeruitutes, utpote perpetuo actu continuæ, ſua natura non utendo amitti non poſſunt, cum in perpetuo uſu atque actu eſſe intelligantur: eoque harum libertas, quãdoquidem aliud remedium non ſupereſt, facto eius qui eam ex ſuo prædio debet, præſcribitur [b]. uerbi gratia, ſi tignum ſemel alienis ædibus iure ſeruitutis iniunctum fuerit, (nec enim pactionibus, ſed re ipſa conſtituitur ſeruitutis ius reale) continua eſt ſeruitus: eoque quamuis tignum eximatur, tamen illa durat, durante ſcilicet foramine in pariete alieno (nam in ſuo habere foramen, nihil ad ſeruitutis ius proficit [c]) & non utendo non amittitur: ea de cauſa maximè, quòd ſemel acquiſita, & continuò poſſeſſa ſit, ut tempus ceſſationis, ius illud quæſitum auferre nequeat, cum tempus non ſit modus tollendæ iſtiuſmodi continuæ ſeruitutis [d]. Quare hoc caſu opus eſt præſcriptione libertatis, ex aliquo facto eius qui ſeruitutem debet: puta ſi foramen in ſuo factũ obſtruat, aut dominum cui ſeruitur, deinceps ea ſeruitute uti uetet, isque in eiuſmodi prohibitione facta per legitimum uſucapionis tempus acquieſcat [e]. Ad quod olim ſufficiebat biennium, quo res immobiles uſucapiebãtur [f]: hodie uerò opus eſt decennio. quod à Iuſtiniano, in rebus ſoli, & quæ his cohærẽt iuribus, eſt introductum [g]. Iuſtinianus enim, longo demũ tempore uſucapi res ſoli uoluit: quarum exemplo & ſeruitutes, uelut iura his rebus inhærentia, ſemper eodemque tempore præſcribuntur [h]. Altera ratio legis eſſe potuit, quòd ſeruitutes non per ſe, ſed tantum cum ipſo prædio poſsideantur [i]: eoque per ſe nec poſsideri, neque in bonis eſſe intelligũtur [k]. cum autem ſine poſſeſsione non procedat uſucapio [l], non

a l. poſſeſsio. 49. de acqui. poſſ. l. ſtipulatio. 38. §. hi qui cũ §. ſeq. ubi glo. & Dd. de uer. oblig.
b l. peregrè. 44. de acq. poſſeſſ.
c d. l. poſſeſsio l. 3. §. item acquirimus. de ac. poſſeſſ.
d l. 3. §. quòd ſi ſeruus de acquir. poſſeſſ. l. placet. 78. de acquir. hæred.
e l. licet. 4. C. de lõg. tẽp. præſcript.
f l. hæreditatis. C. de pet. hæred. l. 3. cum ll. ſeqq. C. de præſcript. 30. ann. §. ſi quis per 30. annos. ſi de feud. defunct.
g l. 2. C. de ſeruit. in uer. exemplo rerum immobilium. l. ult. C. de præſcript. long. temp.
h l. ſeruitutes. 14. de ſeruitut.
i d. l. ſeruitutes. in fin. princ.
k l. 4. § ſi uiam. l. ſi aliena. §. 1. de uſucap.
l l. 2. §. ductus aquæ. de aqua quotid. & æſtiu.
m d. l. ſeruitutes. 14.
n d. l. ſeruitutes. 14. verſ. idem & in ſeruitutib. prædiorũ urbanorum obſeruatur. l. ſi alienas. 10. §. hoc iure. de uſucap. l. ſeruus. 43. §. incorporales. de acq. rer. dom.
o l. iuſto. 44. §. non mutat. ubi omnino de hac materia, uide Cuiac. item Reuard. ad l. Scribon. de uſucap.
p l. 4. §. ultim. de uſucapio.
q l. ultim. C. de long. temp. præſcript. quæ pro liber.
r l. 1. & 2. C. eod. t.
s l. qui furere. de ſtat. homin. l. ſi quis inquilinos. §. ſi ita legatum. de legat. j. l. ſi quis filio. de inoff. rup. teſtam.
t d. l. 4. §. fin. ubi Cuiac. ad uerb. libertatem.

u d. l. ſeruitutes. 14. in princ. de ſeruitut. x d. l. 4. § ſi uiam. y Paul. lib. Sentent. 1. cap. 17. de ſeruitut. z uide Cuiac. in l. 4. § ultim. ad uerb. libertatem. de uſucap. a tit. quib. mod. uſusfruct. amitta. b l. 5. & 6. de ſeruitut. urban. præd. l. ſi quis alia. §. ultim. de ſeruitut. urba. præd. l. 4. §. ultim. de uſucapio c l. foramen. de ſeruit. urba. præd. d l. 4. hoc titu. e Iaſ. in l. quominus. de fluminib. l. 2. ubi Dd. C. de ſeruitut. f in princ. Inſtit. de uſucap. g l. penult. C. de ſeruit. h l. 2. in uerb. exemplo rerum immobilium. C. eod. i d. l. ſeruitutes. 14. d. l. 4. §. ſi uiam. de quo Gouea. lect. lib. 1. cap. 14. ex l. 1. de uſufruct. lega. k l. 1. de uſufruct. lega. l l. ſine. 25. de uſucap.

non uidebatur eſſe conſentaneum, ut per ſe ſeruitus uſucapi poſſet. Tertia, quòd iura incorporalia olim neq; traditionem reciperent, nec uſucapionem [a]: unde & actiones quæ legibus certis non erant concluſæ, perpetuò dabantur [b], donec ſacris conſtitutionibus ad 30. annos ſunt redactæ [c]. Cum itaque ſeruitutes quoque iura ſint incorporalia [d], meritò iuxta horum naturam atque regulam [e], uſucapioni & illæ eximebantur. Quarta ratio maximè in ſeruitutibus ruſticorum prædiorum ualebat: quòd ſcilicet uſus earum non eſſet continuus [1], ut continuò poſsideri quadam iuris ſubtilitate non uiderentur, & proinde nec rectè uſucapi poſſent, cum abſque continua poſſeſsione, nulla uſucapio compleatur [g]. Sed hanc ſolam rationem non ſatis fuiſſe idoneam, nec per ſe ualere oportere, ex eo intelligi poteſt, quòd (ut antè dictum eſt) non modò diſcontinuæ, ſed etiam continuæ, maximè urbanæ ſeruitutes lege Scribonia, deinde omnia & qualiacunq; iura incorporalia, prohiberentur uſucapi. Etſi autem hæc legis Scriboniæ prohibitio, ætate ueterum I. C. hoc eſt, ætate Seueri & Alexandri Seueri, quibus temporibus præcipui I. C. de quorum reſponſis Pandectæ confectæ ſunt, floruerũt, fuit uſurpata [h]: nihilominus tamen ſciendum eſt, tempore immemoriali potuiſſe etiam tum iura incorporalia, & in his ſeruitutes acquiri, non iure præſcriptionis, ſed iure conſtituti [i]: quòd ex uſu tanti temporis præſumatur, initiò ſeruitutem pactione, & domini fundi ſeruientis uoluntate fuiſſe conſtitutam. Vetuſtas enim uicem legis atq; conſtitutionis conuentionisq; obtinet [k]: & cum ignoretur principium eius uſus, qui tam longiſsimo tempore durauerit, meritò præſumitur is bono principio atque titulo, hoc eſt, conceſſu & uoluntate domini, conſtituta pactionibus ſeruitute, inductus eſſe: cui præſumptioni iure ſtatur, cum probari contrarium in re immemoriali non poſsit. Deinde & illud tenendum eſt, in quibus rebus iure ueteri non currebat uſucapio, in ijs poſſeſſoris nihilominus poſſeſsionem longo tempore continuatam, ſolere præſcriptionibus ſiue exceptionibus [l], ac etiam utilibus actionibus datis defendi [m]. ex quo factum eſt, ut etiam apud ueteres poſſeſsio, uel potius uſus & conſuetudo [n], uel quaſi poſſeſsio [o] ſeruitutis, longo tẽpore, hoc eſt decem annis inter præſentes, 20. inter abſentes [p], uſurpata, quamuis non uſucaperetur, tamen propter diuturnam poſſeſsionem defenderetur [q]: ita ut uicem ſeruitutis effectu, ea poſſeſsionis uel quaſi cõſuetudo obtineret [r], adeò ut & utiles actiones hoc nomine, & publiciana [s] poſsidenti darentur [t]: dum tamen non ui, nec clàm, neque precariò ab alio uſus eſſet [u] (quibus tribus modis bona fide poſsidetur [x]), & continuata eſſet per longum tempus poſſeſsio. Quod adeò uerum erat, ut licet uectigalia prædia & tributaria non uſucapiantur, præſcriptione tamen iſta defendatur eorum poſſeſsio [y]. Ac quamuis aliàs præſcriptio longæ poſſeſsionis, ad obtinenda loca publica (quia hæc non modò uſucapi, ſed ne poſsideri quidem priuatim poſſunt) concedi non ſoleat [z], tamen in his aliquod ius (quod in domino priuato poſſeſsioneq; eſſe poteſt) occupanti, detur exceptio iſta, quandiu ſcilicet occupatum id tenet [a]: ut ſi quis in littore habeat quid ædificatum, aut plurib. annis in diuerticulo fluminis publici quod priuato acquiri poteſt [b], ſit piſcatus: utitur enim exceptione quandiu occupat: ſed ædificio diruto, aut poſtquam piſcari deſijt, alterũ eodem iure uti prohibere nequit [c]. non enim ex ſola facultate & uſu piſcationis, inducitur poſſeſsio alios excludens: cum res ſit meræ facultatis, ut uno deſinente piſcari (qui in ſua occupatione, quandiu piſcatio ſcilicet durat, non eſt impediendus: cum hic locum habeat regula, Qui prior eſt tempore, potior ſit iure [d]) alter quo minus ibidem piſcetur, prohiberi non poſsit, niſi prohibendi ius, & poſſeſsionem pluribus annis, hoc eſt, longo tempore prior poſſeſſor & piſcator continuarit. Atq; ita Martiani reſponſum [e] accipiendum uidetur. quod etſi non faciat mentionẽ eiuſmodi factæ prohibitionis, tamen eam præſupponi non eſt perabſurdum: tùm quia prohibendi ius concedit, quod in actu meræ facultatis, & in loco publico admitti nequit, niſi eiuſmodi prohibitionis ius per longum tempus ſit continuatum, ac (ut ita dicam) iuſtificatum: tum etiam, quia poſitum eſt illud reſponſum in tit. de diuerſ. & tempor. præſcrip. ubi de præſcriptione quæ datur ex poſſeſsione uel quaſi longi temporis, quæ abſq; eiuſmodi prohibitione non acquiritur [f], agi certum eſt [g]: ut iuxta rubricam, & ſubiectam materiam accipi id reſponſum, ſeu (ut noſtri loquuntur) intelligi nigrum iuxta rubrum, non ſit à recta interpretandi ratione alienũ. quanquam fortaſſe negatiua lectio, quam quædam exemplaria habent, uerior eſt: in quib. ita legitur, ALTERVM EODEM IVRE VTI NON PROHIBET. quæ quidem lectio omnem difficultatem

a l. ſeruus. 43. §. incorporales. de acqui. rer. dom.
b in princ. Inſt. de perp. & temp. actio. ubi dixi. l. ſi mulier. 21. §. 1. quod me. cauſ.
c l. 3. cum ſeq. C. de præſcrip. 30 ann. in prin. Inſt. de perp. & temp. actio.
d in princ. Inſtit. de reb. corpor. & incorp.
e d. l. ſeruus. §. incorporales.
f d. l. ſeruitutes. l. cum uſusfructus. 13. de uſu & uſufr. lega.
g l. 2. l. nemo. 10. C. de præſcript. long. temp. c. illud. 8. de præſcrip. l. 3. in uerb. per continuationem poſſeſsionis. de uſucap.
h l. ſi aliena. 10. §. 1. in uerb. hoc iure utimur. de uſucap. d. l. ſeruitutes. 14. in uerb. idemq; obſeruatur.
i l. 2. §. ductus aquæ. de aq. quot. & æſti.
k l. j. §. fin. de aq. pluu. arcen.
l l. fin. in princ. in uerb. præſcriptio longæ poſſeſsionis. item, occupanti datam exceptionem. de uſuca. l. emptor. 9. C. de long. temp. præſcript.
m l. 3. & tot. ti. de diuerſ. & temp. act. l. 2. C. de præſcrip. long. temp.
n l. ſeruitutes. 19. in uer. habendi conſuetudine. de ſer. urb præd. l. 1. in uerb. longi temporis conſuetudinem. C. de ſeruit.
o l. ſi quis. 10. in prin. ſi ſeruit. uend.
p l. 2. C. de ſeruit. Cuiac. ad l. 4. §. ultim. de uſucap.
q d. l. ſeruitutes. 19. d. l. ſi quis. 10. l. j. §. ultim. de aqu. pluu. arcen. d. l. uenditor. §. ſi conſtat.
r l. j. C. de ſeruit.
s l. cum ſponſus. 14. §. in uectigalibus. de public. in rem action.
t d. l. ſi quis. 10.
u d. l. ſi quis. 10.
x l. Pomponius. 13. §. 1. de acq. poſſ.
y l. ſi finita. 15. §. ſi de uectigalibus. de damn. infect. l. 13. cum ſponſus. §. in uectigalibus. de publi. in rem actiou. Cuiac. in d. l. 4. §. ultim.
z l. fin. in princ. de uſucap.
a d. l. fin. in uerb. occupanti datam exceptionem.
b l. j. & tot. tit. de fluminib.
c d. l. ultim.
d l. 2. C. qui pot. in pign.
e l. ſi quiſquam. 7. de diuerſ. & temp. præſcript.
f luſ. in l. quo minus. de flumini. Bald. & Dd. in l. 2. C. de ſeruitut.
g l. 3. & tot. tit. de diuerſ. & temp. præſcript.

difficultatem tollit. ſi tamen affirmatiuè legas, eo quo diximus modo, cum Papiniani reſponſo[a] conciliari rectè poteſt: ſcilicet ut prohibere queat, quandiu piſcatur, & occupatum diuerticulum tenet[b], non uerò prohibere poſtquam occupare deſijt, & retia reduxit, exercitiumq́; piſcationis intermiſit: niſi & in huius iuris quaſi poſſeſsione per prohibitionem longo tempore factam[c], ſit conſtitutus. Sed ut ad ſeruitutum poſſeſsionem reuertamur, de hac agi quoq; uidetur in reſponſo Antonini[d] (niſi tamē à Iuſtiniano interpolatum eſt) cum in eo reſcribitur tempore quæri ſeruitutem, non quidem uerè, ſed exemplo rerum immobilium, ſcilicet earum in quibus idem olim quod in ſeruitutibus obtinebat: cuiuſmodi erant olim omnes fundi prouinciales, qui Italico iure non cenſerentur. in his enim non obtinebant iura uſucapionum[e]. eoq; fiebat, ut longa harum rerum poſſeſsio, exceptionibus & utilibus actionibus defenderetur[f]: cuius rei exemplo quæri ſeruitutum quoq; ius poſſeſſorium longa poſſeſsione, uidetur innuere Antoninus. Non enim de iure proprietatis & dominij, ea conſtitutio accipi poteſt, ſiue de poſſeſsionibus Italici ſoli, ſiue de prouincialibus interpretari uelis: cum conſtet, ante Iuſtinianum in uſucapienda rerum immobilium propeietate, non longo tempore, de quo ibi agitur, ſed tantum biennio opus fuiſſe in agris Italicis[g]: in reliquis uerò, nullo tempore[h] dominium uſucapiendo, ſed tantum quaſi dominium ope exceptionis quæri potuiſſe. Eo deniq; ſenſu accipiendum eſt quod ſuprà diximus, conſuetudinem & iuriſdictionem longo tempore potuiſſe etiam apud ueteres induci. Nam id fuiſſe uſurpatum arbitramur, reſpectu poſſeſsionis & uſus ſeu quaſi dominij, ut ille longo tempore continuatus, deinceps quoq; defenderetur[i]. Etenim reſpectu proprietatis, & ad conſtituendum in his ius dominij perfectum atq; plenum, immemoriali quoque tempore olim opus fuit[k]: cum (ut antè dictum eſt) hæc incorporalia, alio nullo tempore præſcriberentur. Et ita fortè conciliare poterimus leges, uariè de conſuetudine loquentes, an ſcilicet ea præ iure communi ualuerit apud ueteres, & legibus ſcriptis præſcripſerit. Nam ubi longa poſſeſsione tantum conſuetudinis uſus eſſet iuſtificatus (ut ita dicam) non potuit legi præſcribere quæ ius facit: & meritò poſſeſsione contrariæ conſuetudinis potior eſt, quaſi probaro contra poſſeſsionis iuſtitiam, proprietatis iure ac dominio[l]: quod meritò præualere & anteponi iuri poſſeſſorio debet[m]. Cæterum ſi conſuetudo immemoriali tempore iam lex facta eſſet[n], cum ea res uim habeat priuilegij[o], peræquè atq; priuilegium[p], legi & iuri communi derogare potuit[q], cum ſit quædam quaſi lex[r]: quæ poſterior, legi & iuri priori generaliter derogat[s], etiamſi aliàs expreſsè ſtatuto municipali citra eiuſmodi immemorialem præſcriptionem, iuri communi & principalibus reſcriptis derogari non poſsit[t]. Nec uerò obſtat declarationi iam factæ, quòd alibi uſu 30. dierum, ſeruitutis poſſeſsio etiam in diſcontinuis quæri uideatur[u]. Nam in eo interdicto non agitur de iure poſſeſsionis, ad quod acquirendum longo tempore opus eſt[x], ut ibidem Vlpianus oſtendit[y]: ſed de ſimplici uſu itineris & uiæ ruſticæ, quam ob commoditatem tranſuehendarum frugum atque fructuum non impediri ei qui 30. diebus uſus eſſet, uiſum fuit utilius, donec ſcilicet de iure poſſeſsionis plenius foret cognitum. nam de proprietate (id quod falſò à noſtris traditur) quæri illo iure, hac in ſpecie non potuit: cum ſeruitutes, præſertim diſcontinuæ, puta iter, uia, &c. etiam iuxta Dd. ſententiam, nullo tempore (prout iam dictum eſt) olim præſcriberentur. Itaque quia illud ius propter commoditatem uiarum, ſingulari ratione fuit inductum: ideo nec ad aquæ ductus pertinet[z], neque ad ſeruitutes urbanas[a]: & conſequenter nec ad iura poſſeſsionum eſt extendendum[b]. Hæc igitur ita iure ueteri obtinuerunt: nec putandum eſt parum inter uſucapionem & hanc longi temporis præſcriptionem interfuiſſe. Illa enim iuris eſt, hæc facti[c]. Illa ex lege 12. hæc contra ſubtilitatem iuris ex æquitate iuriſdictionis prætoriæ. illam nec mala fides[d], & ideo neq; litis conteſtatio interpellat[e]: hanc & mala fides[f] & litis conteſtatio[g] interrumpit. Vſucapio tantum ſecuta condemnatione rumpitur, & ideo lite omiſſa procedit[h]. Præſcriptio longi tēporis ſemel per litē interrupta, etiā hac omiſſa nō procedit[i]. Sed Iuſtinianus ut omnes iſtas cōtrouerſias & ſubtilitatū nodos, Gordio nodo longè intricaniores, uno gladio atq; ictu diſcinderet & auferret è medio, totū hoc ius uſucapionum mutauit, ſiue (ut ipſe loquitur) trāsformauit: cōſtituitq́;, ut & res ſoli prouincialis, decem uel uiginti annis, ad inſtar rerum Italici ſoli[k]: & eâdem ratione ſeruitutes indifferenter omnes longó tempore, hoc eſt, decem annis inter præſentes, 20. inter abſentes uſucaperentur, peræquè atq; res ipſæ immobiles[l]: eodemq; tempore uoluit, non utēdo omnes in

differentee

a in d. l. final. uide quæ dixi in §. flumina. inſt. de rer. diuiſio.
b d. l. ſi quiſquam. d. l. fi. in uerb. occupanti datam exceptionem.
c uide Bal. & Dd. in l. 2. C de ſeruit. Iaſ. in l. quominus. de fluminib.
d l. 2. C. de ſerui.
e in princ. Inſtit. de uſucap.
f d. l. 3. de diuerſ. & temp. præſcriptio. l. 2. C. de long. temp. præſcript.
g in princ. Inſtit. de uſucap.
h Vlpian. tit. 1. uide quæ dixi inſtit. de uſuca. in prin.
i l. 1. C. de ſeruit. l. ſed et. 34. de legib. d. l. uiros.
k l. j. §. fin. de aq. pluu. arc. l. j. C. de emancip. liber.
l l. 2. C. quæ ſit long. cōſuetud.
m l pen. & l. fin. de pub. in rem act. uide ſ. ad tit. uti poſsid.
n l. j. C. de emanci. liber.
o d. l. 2 §. ductus aquæ. c. ſuper. §. præterea. de uerb ſignifi.
p l. j. de conſtit. prin. l. 3. §. ductus. de aq. quot. c. ſuper. §. præterea. de uerb. ſignific.
q l. de quib. 32. in tit. de legib.
r d. l. j. C. de emanc. l. j. §. fin. de aq. pluu.
s l. fin. de conſtit. l. j. ad l. Aquil.
t l. 3. §. diuus Adrianus. de ſepul. uiol.
u l. ſ. & tot. ti. de diuerſ. & temp præſcrip.
x l. 2. C. de præſcript. long. temp. l. 2. C. de ſeruit.
y l. apparet. 5. uerſ. penultim. de itin. actuq́;. priuat.
z l. j §. quod autem. de aq. quot. gloſ. in l. j in prin. uerb. ruſticus. de itin. actuq́; priuat.

a d. l. 1. §. 1. de itin. actuq́; priuat. b d. l apparet. 5. §. penultim. c Cuiac. in l. 2. §. ultim. pro emp. d l. bonæ fidei. 42. de act. emp. uide infrà, de uſucapion. e l. ſi poſt. de rei uend. l. 2. pro donat. l. Iulianus §. quantum. ad exhibend. f l. penult. C. de præſ. long. temp. l. penulti. C. de præſcript. 30. annor. g Cuiac. in d. l. 2. h d. l. ſi poſt. l. ſunt. §. ſi quæratur. ſi ſer. uend. Theop. Inſtit. de diuiſio. ſtipulat. i Cuiac. in d. l. 2. k tot. tit. C. de uſucapion. transforman. l l. ultim. C. de long. temp. præſcript.

differenter amitti[a]. Nam ualde falluntur, qui Iuſtinianeam conſtitutionem[b] tantum de ſeruitutibus perſonalibus & realibus quæ continuæ ſint, intelligunt, cum expreſſè in ea mentio fiat uſusfructus: quæ ſeruitus cauſam habet diſcontinuam, & quamuis perſonalis ſit, tamē non aliter animo poſsidetur, quàm quælibet ſeruitus realis, uel iuriſdictio, cōſuetudo, ius uenandi, & ſimilia iura territorijs cohærentia: quæ tamen præſcribuntur longo tempore, ut antè eſt expoſitum. Iam uerò non habet rationem ullam, cùm Iuſtinianus omnia iura incorporalia[c], etiam fiſcalia[d], certis temporum ſpacijs atq; metis, nempe 30. & 40. annis indiſtinctè, ſiue continui eſſent actus, ſiue diſcontinui[e], incluſerit, dicere ſolas ſeruitutes diſcontinuas exemptas à regula eſſe, nec ullo præſcriptionis tempore, niſi immemoriali (quod genus præſcriptio non eſt, ſed potius priuilegium, & præſumpta conceſsio[f]) acquiri: maximè cum nulla dari poſsit differētiæ ratio, quare propter dominiorum ac poſſeſsionum incertitudinem non peræquè in his atq; alijs iuribus, uſucapionum iura debeāt obtinere. Concludo igitur, totum hoc ius & diſcrimen præſcribendarum ſeruitutum uetus (ut & alia uſucapionum iura[g]) à Iuſtiniano transformatum, correctumq; ad eum quem dixi modum eſſe: reliquias tamen illius ueteris iuris atq; diſcriminis, in Pandectas fuiſſe relatas: ſeu quòd ea iuris mutatio compoſitis iam Digeſtis hac in parte ſaltem priore[h], facta ſit: ſeu errore aliquo atq; incuria, ut alia multa: ſeu, quòd abſq; huius aliqua cognitione, reliqua iura ſeruitutum & uſucapionum, de libris I.C. conquiſita & collecta, ſatis commodè intelligi non poſſent. Et hæc quidem de conſtitutione præſcriptioneq; ſeruitutis, quaſi de cauſa efficiente, dicta ſufficiant: nunc ad reliquas ſeruitutum cauſas progrediamur.

6 Materia, ſiue ſubiectum in quo exiſtūt ſeruitutes, ſunt prædia, & ea quidem (ut diximus) aliena, quorum uel in ſolo conſiſtūt, ut ſeruitutes ruſticorum prædiorum: uel in ſuperficie, id eſt in eo quod ſolo ſuſtinetur, puta ædibus, &c. ut pleraq; ſunt urbanorum prædiorum[i]: item aut in toto fundo, aut qualibet eius parte[k].

7 Quod ad formam conſtituendæ ſeruitutis attinet, ſciendum eſt differre promiſsionem ſeruitutis, à conſtitutione. Promiſsio perſonam tantum obligat. Conſtituitur uerò ſeruitus non aliter quàm patientia domini, qui fundum ſeruientem poſsidet, & uſu eius cui ſeruitus eſt conſtituta[l]: puta ſi inducat ſtipulatorem in ſuum prædium ſeruituris promiſſor, & patiatur eum ſeruitute uti[m]. Patientia enim pro traditione habetur in rebus incorporalibus[n], quæ aliam ueram traditionem non recipiunt[o].

8 Hinc exiſtimari poteſt, quāobrem Papinianus[p] dixerit, ſeruitutes ipſo iure neq; ex tempore, neq; ad tempus, neq; ſub conditione, neq; ad certam conditionē, uerbi gratia, Quandiu uolam, poſſe conſtitui. Loquitur enim diſertè de conſtitutione ſeruitutis, non uerò de promiſsione: quæ cur diem aut conditionem non poſsit recipere, nihil uideo[q]. Nec enim ius in re, ſed ad rem tantum inducit, & obligationem merè perſonalem, quæ eſt illius naturæ, ut conditionem & diem recipiat[r]. Vbi autem quis conſtituit ſeruitutem, factum ipſum patientiæ præſentaneum ut ſit, opus eſt quo prædio ſeruitus imponatur: quæ ita impoſita, non poteſt amplius alterari ipſo iure pactionibus hominum, neq; diem aut cōditionem recipit. Habet enim natura ſua cauſam continuam & perpetuam. Deinde hæc iura nihil aliud ſunt quàm prædiorum qualitates[s] ſeu conditiones[t]. Rebus autem & prædijs qualitas ſub conditione uel ex die nō imponitur, quia nō afficitur niſi ex uſu & cōditione ac poſſeſsione præſenti: quæ ubi ſemel cōpetere cœpit, poſtea ipſo iure per pactū diei uel temporis, quod extra rem eſt, tolli nequit. Sed tamen quia æquum eſt conditiones ſeruari[u], ſi hæ adijciantur, per pacti uel doli exceptionem occurretur, contra placitum ſeruitutem uendicandi. Modum quoq; adijci poſſe ſeruitutibus conſtat: ueluti quo genere uehiculi agatur, uel ut equo dūtaxat, uel ut certum pondus uehatur, aut ſtatis anni temporibus, certis ue diebus utatur[x]. Nec enim modus facit, quo minus ſeruitus ſit ſimplex, continua & perpetua: ſed uſum tantum ſeruitutis definit, ac certis legibus moderatur, quod minimè eſt contra naturam ſeruitutis.

9 Ad finem, effectum, uim & naturam ſeruitutum pernoſcendam, utile erit has regulas tenere. 1. Seruitutum non eā natura eſt, ut faciat aliquid quis, ueluti ut uiridaria tollat, aut amœniorem proſpectum præſtet, aut ut in ſuo pingat, uel (ut alij legunt) pangat[y] (hoc enim fieri ab altero, noſtri prædij nihil intereſt) ſed ut patiatur, aut non faciat aliquid, idq; principaliter. Nam in conſequentiam aliquando quid facere cogitur, uel natura ſeruitutis, uel pacto contrahentium id poſtulante[z], cum id prædio utile eſſe poteſt. Seruitutes enim aut prædiorū ſunt, aut hominū[a]: hoc eſt, pertinent ad uſum aut hominis, aut prædij. Quæ homini ſeruiunt, perſonales[b]: quæ rei, reales iudicantur[c]: nec ultrà cōſtitui poſſunt quàm prædio opus ſit[d]: quæ neutri ſeruiunt, ſeruitutes nō ſunt, quia non ſeruiunt, & uſum commoditatemq;

a l. pen. C. de ſeruit. l. corruptionem. C. de uſufr.
b d. l. ult.
c l. 3. & tot. tit. C. de præſcrip. 30. annor.
d l. omnem. C. eod. tit.
e uide l. cum notiſsimi. d. l. omnem. C. eod. t. l. plures. C. de fid. inſtrument. l. fin. C. de fund. patrim.
f d. c. ſuper. §. præterea. de uerb. ſign. l. 3. §. ductus aquæ. de aq. quot. & æſti.
g tot. tit. C. de uſucap. transform.
h d. l. unic. C. de uſucap. transfor. quæ data eſt poſt conſulatum Lampadij, quo tempore Digeſta iam componebantur, & tantum non erant abſoluta.
i l. 3. h. t.
k l. ad certā. 6. h. ti. Cep. de ſer. urb. cap. 16. gl. & Dd. in l. pro parte. 11. h. t.
l l. fin.
m l. 1. in fi. ff. de ſerui. ruſt. prædi. l. penult. h. t.
n l. 3. §. dare. ff. de uſufr.
o l. ſeruus. 43. §. incorporales. t. de acquir. rer. dom.
p l. 4. h. t.
q l. exiſtimo. de uerb. ſig. uide Conna. lib. 4. Cōment. cap 8. Gouean. lect. lib. 1. cap. 9.
r Cep. de ſeru. urb. cap. 22. per l. & §. 1. hoc tit. l. ſi quis. 29. de ſer. urb. præd.
s l. quid aliud. de uerb. ſign.
t l. uia. §. ſi fun. duc. de ſer. ruſt. prædio.
u l. 1. ff. de pactis.
x d. l. 4. §. fin. cum l. ſeq. h. t.
y d. l. quoties. 15. §. fin. h. t.
z l. eiſt fortè. 6. §. etiam. 2. l. ſicuti. 8. §. diſtant. 2. ff. ſi ſerui. uendicetur.
a l. quoties. 11. h. t.
b l. plenum. de uſu & hab.
c l. 2. 3. 4. cum ſequent. inf. de ſeru. ruſ. prædio.
d l. ergo. 5. in fin. de ſeru. ruſt. præd. Cuiac. lib. 3. cap. 28.

moditatemq́ alteri præſtant[a]: uerbi gratia, ne eas per fundum tuum, ne ue ibi cõſiſtas[b]. II. Seruitutes natura ſua perpetuæ ſunt, & continuam habent cauſam[c], quamuis continuam poſſeſsionem non ſemper habeant[d]. III. Hoc quoq́ ſeruitutis proprium eſt, quòd diuiſionem non recipiat. Vnde pro parte neq́ legari, nec adimi uia poteſt, nec pro parte dominij acquiritur[e]. Vt ſi fundum cum aliquo communem habeam, non poſſum illi ſolus quærere uel imponere ſeruitutẽ. Nam neq́ mihi ſoli pro parte, nec toti fundo quicquam adipiſcor: quia ſocio quærerem contra regulam qua traditur, neminem alterius fundo ſeruitutem acquirere poſſe[f]: neq́ imponendi ſeruitutem communi fundo, ius eſt inuito ſocio, quia conditionem eius facerem deteriorem[g]: id quod nõ licet[h]. & in re communi, melior eſt conditio prohibẽtis[i]. IIII. Seruitus in toto fundo tota eſt[k], & tota in qualibet eius parte[l]. Hinc quod dicitur, pro parte ſeruitutem retineri[m], non eam habet ſignificationem, quaſi pars ſeruitutis quæ eſt indiuiſibilis, retineri poſsit: ſed quòd in parte fundi tota ſeruitus retineatur. V. Natura ſeruitutum eſt, ut per ſe poſsideri non poſsint: ſed intelligatur poſſeſsionem earum habere is, qui prædium poſsidet[n]. Et hæc quidem in genere de ſeruitutibus dicta ſufficiant. Nam quæ ad ſpecies earum pertinent, hæc ſequentibus tit. explicabuntur.

DE SERVITVTIBVS VRBANORVM PRAEDIOrum. Titul. II.

1 *Prædia unde dicta, & de urbanis ac ruſticis.*
2 *De ſeruitutibus urbanis ac ruſticis.*
3 *De ſeruitute altius tollendi, uel non tollendi.*
4 *De ſeruitutibus luminum.*
5 *De ſeruitute ne proſpectui officiatur.*
6 *Stillicidij uel fluminis ſeruitus.*
7 *Tigna immittendi.*
8 *Protectum habendi.*
9 *Oneris ferendi.*
10 *Cloacæ.*
11 *Foraminis.*
12 *Poſitum non habendi.*

1 PRædia dicta ſunt à præſtando, authore Varrone: quòd his pignori datis, publicè mancipes fidem præſtent: eoq́ nomine uenit rerum immobilium & ſolum & ſuperficies: puta fundus, & quicquid in ſuperficie fundi eſt ædificatum, domus, uilla ruſtica, horreum, &c. Itaq́ prædiorum ſignificatio, latius patet quàm fundorum[a]. Prædia porrò alia ur-
2 bana ſunt, alia ruſtica. Vrbana appellantur, quæ ad habitandum præcipuè ſunt ædificata, non modò in oppidis, ſed etiam in uillis & uicis[b]. Vnde & ſtabula meritoria, recipiendis mercede tam equis quàm hoſpitibus idonea[c]: & prætoria[d], quæ ad habitationem uoluptatemq́ domini uillæ, quem prætorẽ uocabant, tanquam ſupremum prætorem principemq́ ſuæ ruri familiæ, conſtructa, hoc nomine cenſentur. Quia, ut inquit Paulus[e], prædium urbanum non locus facit, ſed materia: hoc eſt, commoditas & uſus rei: ut id urbanum ſit, quocunq́ tandem loco ſitum, in quo habitandi eſt opportunitas: ruſticũ uerò, quod fructuum gratia quocunq́ loco conſtruitur[f]: ſicuti in conſimili exemplo, urbana familia & ruſtica, non loco, ſed genere diſtinguitur[g]. Et hæc quidem obtinent quo ad præſentem ſeruitutum materiam: nam aliàs prætoria & conſimilia ædificia in uillis conſtructa, cum ſint pars & acceſsio fundi[h], iure principalis cenſeri ſolẽt[i], eoq́ proprie ædificata in urbibus urbana ſunt & ædes appellantur, ruri uerò conſtructa uillæ & ruſtica prædia nominari ſolent[k]. Quia autem ſeruitutes hæ in prædijs tantummodo conſtituuntur (nec enim aut perſonæ aut rei mobili imponi poſſunt[l]) factum eſt ut quemadmodum ipſa prædia, ſic & ſeruitutes ijs inhærentes, ita diſtinguantur, ut aliæ ſint urbanorum prædiorum, quæ debentur prædio tam quam urbano, reſpiciuntq́ commoditatem ædificij ſiue habitationis, etſi prædium ipſum ruſticum ſit: aliæ uerò ruſticorum, quæ ad prædium tantum ruſticum, hoc eſt, ad utilitatem percipiendorum fructuum & agri pertinent. Fit tamen interdum ut ſicut uocabula prædiorum, ita & ſeruitutum confundantur. Nam ut ædificia habitationum quæ ruri ſunt, ruſtica interdum à ſitu & quia pars ruris ſunt perhibentur: ſic ſeruitutes etiam urbanæ quæ his prædijs inhærent, à ſubiecta quandoq́ materia ruſticorum dicuntur prædiorum[m]. Vrbano-
3 rum autem prædiorum iura, ut uult I.C.[n] talia ſunt: In primis altius tollendi[o]. Etſi enim naturaliter in ſolo cuiq́ ſuo ius imponendi eſt in infinitum, & ædificandi uel ad cœlum uſq́, ut aiunt, etiamſi inde uicini ædes obſcurentur[p]: tamen quia legatis, pacto, conſuetudine, ſtatuto,

m

9. l. imperatores. 14. h. t. l. altius. 8. ubi Dd. C. eod.

a d. l. quoties. uean. lec. lib. 1. ...
b l. quoties. 15. h. t. et ... x: ſup. in deſinit.
c l. foramen. 28. ff. de ſerui. urba. prædio.
d l. 14. hoc tit. in prin.
e l. pro parte. 11.
f d. l. pro parte. l. ſi unus ex ſocijs. 19. ff. de ſerui ruſt. prædio.
g l. 2. hoc tit. l. per fundum. 11. l. unus. 34. ff. de ſer. ruſt prædio.
h l. non debet. 75. de reg. iur. §. religioſum. Inſt. de rer. diuiſ.
i l. an unus. 11. ſi ſer. uendic. l. ſi quis. 6. comm. diuid.
k l. ſi cui. 9. h. t.
l l. ad certam. 6.
m d. l. ut pomum. § ſi h. t.
n l. ſi ædes meæ. 32. §. ſi. ff. tit. t.
a Iaſ. in l. ſi pro fundo. 33. C. de tranſac. l. quæſtio. l. fundi. l. locus. de uerb. ſign.
b §. 1. Inſt. de ſeruit.
c l. urbana. 198. de uerb. ſignif. l. eo. iure. 4. §. ſtabula. in quib. cauſ. pig.
d l. 2. ff. tit. 1.
e l. urbana prædia. 198. de uer. ſignif. l. j. ff. cõ. præ.
f l. ſi prædium. 16. C. de præd. mino.
g l. urbana familia. 166. de uerb. ſignif.
h l. fundi. 8. Quib. mod. uſusfr. l. hæres in fundo. 12. de uſuf. lega.
i l. hi qui acceſsionis. 34. de fideiuſſ. l. cum principalis. 139. de reg. iur.
k l. fundi. 211. de uerb. ſignif.
l l. j. com. præ. l. at prædium. 7. ff. de ſeruit.
m d. l. fundi. 211. de uerb. ſig. l. 2. inf. de ſer. ruſt. præd. uide Goue. hæc aliter interpretantem lec. lib. 1. cap. 16.
n l. 2. h. t.
o §. æquè. Inſt. de act.
p l. cuius. 24. l. cum eo.

ſtatuto, conſtituto alia forma induci poteſt, ideo eſt etiam huius conſtitutionis uſus. Cui
namq; uicinus permittit præter uſitatum ædificandi morem, prioremq; ædium formam al-
tius tollere: is ius altius tollendi, hoc eſt ædificandi, habere dicitur [a]. Altius non extollendi
ſeruitus eſt, cùm uicino noſtro contra naturalem libertatem imponimus neceſsitatem, ne
ædes ſuas ultra præſcriptam aliquam, certamq; & nobis utilem altitudinem extollat: qui ta-
men uiridaria, quæ nomine ædificij minimè ueniunt, ſupra eam altitudinem habere pote-
rit [b]. Quod ad lumina attinet, ſeruitus aut immittendorum luminum, aut ne officiatur lu- 4
minibus, conſtituitur. Luminum ſeruitute conſtituta, id acquiſitum uidetur, ut uicinus lu-
mina noſtra, hoc eſt feneſtras quibus lumen cœli hauritur, (lumen enim id eſt, ut cœlum ui-
deatur [c]) excipiat [d]. Etſi enim unuſquiſq; lumina in ſuo facere poteſt: tamen immittere in ui-
cini parietem, aut communem non poteſt [e], nec etiam prohibere uicinum, quo minus ad-
uerſus illa ædificet, atq; ita obſtruat, niſi quæſita eiuſcemodi ſeruitute. Cùm autem ſeruitus
imponitur, ne luminibus officiatur, hoc maximè adepti uidemur, ne ius ſit uicino altius æ-
dificare, & luminib. noſtris officere. Differt tamen hæc à iure altius non tollendi, in quo ni-
hil aliud ineſt quàm ne uicinus altius ædificet. Si igitur non ædificando, ſed alio modo, pu-
ta uiridarijs lumina obſtruat, cōtra ſeruitutem facere non uidebitur [f]. At hac ſeruitute con-
ſtituta, non modò ædificando officere luminib. uicinus qui ſeruitutem debet, non poterit,
ſed ne ullum quidem aliud omnino impedimentum inferre [g]: adeò ut uel arborem ponere
quæ luminibus officiat, uel umbrā ei loco cui ſol eſt neceſſarius, facere prohibeatur [h]. Illud
quoq; hac ſeruitute continetur, non modò uti ne luminibus quæ nunc ſunt, officiatur, ſed
etiam ne futuris: niſi diſertè ita cautum de præſentib. fuerit, lumina quæ nunc ſunt, ut ita
ſint [i]. Huic affinis eſt ſeruitus ne proſpectui officiatur [k]: in qua id amplius eſt, ne quid officia- 5
tur, ad proſpectum gratiorem & quaqua uerſus liberum: cum ſuperiore tantum illud con-
tineatur, ne quid ad impediendum cœli aſpectum fiat. Itaq; proſpectus etiam ex inferiori-
bus locis eſt, lumen ex inferiore loco eſſe non poteſt [l]. Eſt & ſtillicidij uel fluminis, in tectum 6
aream'ue uicini auertendi uel non auertendi (ut quia mihi utile ſit, aquam pluuiam ex tuo
tecto in meum hortum cadere) ſeruitus [m]. Stillicidium autem, eſt caſus ſtillæ: quod diminu-
tiuum eſſe dicitur a ſtiria, id eſt gutta frigore concreta. Stillicidium igitur eſt, quod ſtillatim
ab alto caſitat: flumen uerò, omnis aqua quæ continuè fluit, ut cùm pluuia perpetuo rigo-
re, continuoq; ductu per canales decurrit [n]: pro qua pluuia aqua hîc flumē accipitur. Nam
aquæ uel fluminis per agrum ductus, ruſtica, non urbana ſeruitus eſt, ut infrà dicemus. Qui
igitur ius auertendi in uicini aream aut tectum ſtillicidij acquiſiuit, ſiue ut in eo cadat, ſiue
ut per illud tubis ducatur (neq; enim id ſine ſeruitute licet [o]) is altius tollere ſtillicidium po-
terit. leuior enim fit eo pacto ſeruitus. Nam quod ex alto cadit, leuius cadit, & interdum nec
directè peruenit ad locum ſeruientem. Inferius demittere non poteſt, quia fit grauior ſerui-
tus: futurum eſt enim pro ſtillicidio flumē. Ea de cauſa retrò quoq; duci poteſt ſtillicidium,
quia in noſtro magis incipiet cadere. Produci non poteſt, ne alio loco cadat ſtillicidium,
quàm in quo impoſita eſt ſeruitus. Et omnino ſciendum eſt, meliorem uicini conditionem
fieri poſſe, deteriorem non poſſe [p]. Ex quo liquet diſcrimen inter ſeruitutem ſtillicidij & flu-
minis, atq; hanc illa grauiorem eſſe. Seruitus tigna (quæ à tegendo dicta ſunt [q]) immittendi 7
in parietem uicini, cuiuſmodi ſit, per ſe patet. Nemini enim licet in alienum parietem, ſine
eius conſenſu immittere [r]. Nam lex 12. Tabularum, in eum qui conuictus eſt furtim tignum
ædibus iniunxiſſe, in duplum dat actionem [s]. Tigni autem appellatione continetur omnis
materia ex qua ædificium conſtat, quanquam propriè pro trabibus quib. domus tegitur,
accipiatur [t]. Hoc autē quod dictum eſt de immiſsis tignis, locum habet ubi ex ædificio alio
in aliud tigna trabeſq; immittuntur, ut requieſcant [u]. Nam ſi ſtipuler, ut liceat mihi ſupra 8
aream tuam habere proiectum, id eſt longè extenſum protectum'ue aliquid, ut meniana &
podia penſilia, partes uidelicet domus prominentes, unde aſpectus eſt in uicos, (quas uer-
nacula lingua arcas, uel potius arceras uocamus:) hæc non ſeruitus immittendi, ſed proij-
ciendi eſt [x]. Proiectum enim id dicitur, quod ita protenditur, ut nuſquam quieſcat [y]: quem-
admodum protegendi ſeruitus eſt, licere tectum ſuum ſupra alterius aream extendere
ad protegendas ab iniuria pluuiæ ædes. Protegere enim eſt, tectum huius rei gratia pro-
ijcere: & eiuſcemodi protecta, id eſt partes tecti prominentes, quib. ſtillicidia à parietibus
arceantur, ſuggrundæ & ſuggrundia uocantur [z]. Huic uicina eſt ſeruitus oneris ferendi, ut 9
paries aut columna aliena onus noſtrarum ædium ferat [a]. Ius etiam immittendæ cloacæ, ſer-
uitus eſt [b]. Eſt autē cloaca, authore Feſto, à colluendo dicta, quòd in eam colluuies immun- 10
diciarum & ſordium recipiatur, ac per eam defluat [c]. Hoc cùm ad commodum habitationis
fiat, nihil dubito quin hæc ſeruitus ſit urbani prædij: quamuis alij ruſticam eſſe uolunt, pro-
pterea quòd Neratius [d] dicat, ſeruitutes ruſticorum prædiorum etiam eſſe has, licere altius
tollere, & officere prætorio uicini, & cloacam uel protectum habere. Sed ex ipſis ſpeciebus
quas I.C.

a l.j.b.t.§.æquè. 2. Inſt. de actio. ubi dixi.
b l. ædificia. 12.
c l. lumen 16.
d l. 3. hoc tit.
e l. eos. 40.
f d. l. ædificia. 12.
g l. inter ſeruitutes. 15.
h l. ſi arborem. 17.
i l. ſi ſeruitus. 23.
k l. 3. hoc tit.
l d. l. lumen.
m d. l. 2. hoc tit. §. prædiorum urbanorum. Inſt. de ſerui.
n Varro lib. de ling. Lat.
o l. fin. §. fin. quod ui aut clam.
p l. ſeruitutes quæ. 20. §. pen. hoc tit.
q l. j. de tig. iniuncto.
r l. hoc quod dictum. 25.
s tot. t. de tig. iniunct.
t l. tigni. 62. de uerb. ſignif. l. tig. 7. ad exhib.
u d. l. hoc quod dictum.
x l. 2. hoc tit.
y l. malum. 241. §. inter. 1. de uerb. ſignif.
z l. 5. §. prætor ait. ubi Budæus, de his qui deiece. uel effu. l. pen. C. de ædif. priuatis. tot. ti. de dam. infecto et ſuggrun. & protectis. Alcia. in d. l. malum. §. inter. &c.
a l. eum debere. 33.
b l. ius cloacæ. 7. ſ. tit. 1.
c l. j. §. 1 de clo.
d l. 2. j. tit. 1.

quas I.C. ibi refert, euidenter apparet, ipſum loqui de ſeruitutibus urbanorum prędiorum, quibus ius cloacæ annumerat: nec aliud uoluiſſe dicere, quàm has etiam eſſe ruſticorũ prædiorum, id eſt ruſticis prædijs imponi poſſe: ut non modò Neratius nihil contra nos faciat,
11 ſed etiam opinionem hanc adiuuare uideatur. Huic etſi conſimile eſſe uidetur foramen proluendi pauimenti cauſa in pariete conclauis, tamen aliud longè eſt. Nam cùm cloaca, quæ conſtruitur proijciturúe in parietem communem aut uicini aream, habeat perpetuam cauſam, meritò ſeruitus eſt: at foramen in ſuo habere, perpetuam cauſam non habet. Nam neq; immittitur aliquid quod perpetuum ſit, ſed aliquandò ſolùm per foramen eluuies pauimenti emittitur: quod quia in facto hominis conſiſtit, perpetuò fieri nequit. Ex eiuſcemodi igitur foramine, ſeruitus quæ perpetuam ſua natura cauſam habere debet, non conſiſtit iure ciuili, niſi in eum locum aqua ex cœlo ueniat: quæ cùm naturaliter cadat, perpetuò cade-
12 re poſſe exiſtimatur [a]. Seruitus poſitum non habendi eſt, cùm uicino non licet in aliquo loco aliquid ponere, quod quoquo modo nocere meo prædio poſsit. Sed cuiuſmodi hæc fuerit ſeruitus, ruſtici an urbani prædij, & quis eius uſus, difficile eſt ſuſpicari, cùm uno tantùm loco in toto iure eius fiat mentio [b]. Probabile tamẽ eſt, fuiſſe urbani prædij ſeruitutem: cùm Alfenus ibi dicat, locum in domo Gaij, ædib. Annij ita ſeruijſſe, ut in eo loco poſitum habere ius ei non eſſet: & poſitum habere aliquid, ex ſua natura magis prædio atq; habitationi, quàm agris aut fructuum perceptioni detrimentum afferat. Ac ſicut ſanè edicto prohibemur in publico poſitum habere, cuius caſus nocere poſsit [c]: ita ob hanc aliamúe cauſam, nihil obeſt, cur inter uicinos non idem priuatim poſsit conuenire, ne quid aliquo ſcilicet ædium loco ponatur, quod quouis pacto damnum dare uicini ædibus poſsit.

DE SERVITVTIBVS RVSTICORVM PRAEdiorum. Titul. III.

1 *Seruitutes ruſticæ, iter, actus, uia, quomodo differant.*
2 *Seruitus aquæductus.*
3 *Aqua hauſtus.*
4 *Ius pecoris appellendi, paſcendi, &c.*

1 PRædia ruſtica ſunt, quæ non in continentibus ædificijs, ſed ruri fructuum potiſsimùm colligendorum gratia conſtruuntur [a]. Seruitutes igitur quæ præcipuè ad utilitatem fundi fructusq; colligendos ſunt comparatæ, ruſticorum prędiorum ſeruitutes appellantur: cuiuſmodi ſunt, iter, actus, uia, &c. [b] quę uocabula in hac materia, ubi pro ſeruitutib. accipiuntur, diuerſa ſignificant, cùm aliàs promiſcuè pro omni itinere uſurpentur [c]. ITER, quod ab eundo dicitur, authore Vlpiano [d], EST IVS EVNDI (tranſitionis gratia, idq; non modò pedibus, ſed etiam ſella, aut lectica, aut equo [e]) AMBVLANDI (quod etiam ſanitatis uoluptatisq; ergò fieri poteſt) HOMINIS: eius uidelicet ad quem fundus, cui ſeruitus conſtituitur, pertinet. ad hunc enim ſolum ius ſeruitutis adhæreſcit, & ita quidem, ut nec locare alteri ſeruitutem poſsit [f]: quanquam per ſeruos, colonos, fructuarios, alioſq; qui eius nomine poſsident, ſeruitute uti poſsit [g]. Meritò autem adiectum eſt, Hominis: ut ſciamus, ſeruitute itineris ius agendi iumentum uel uehiculum non contineri. ACTVS, EST IVS AGENDI VEL IVMENTVM VEL VEHICVLVM. Agere enim propriè ad animalia pertinet [h]. Inter actum igitur & iter nonnulla eſt differentia. Iter eſt, quo quis pedes, uel eques commeare poteſt: actus uerò, ubi & armenta trahere, & uehiculum ducere licet [i]. Itaq; qui iter habet, actum non habet: qui actum obtinet, iter habere uidetur [k], id eſt itineris commoditatem. nam in maiori includitur id quod minus eſt, non è contrariò. Ergo reuera diſtinctæ ſunt hæ ſeruitutes [l]: quamuis in actu non poteſt itineris uſus non ineſſe [m], quo itinere uti poterit etiam ſine iumento. Minor eſt differentia inter actum & uiam, QVAE EST IVS EVNDI ET AGENDI ET AMBVLANDI. Nam iter & actum uia in ſe continet [n]: cùm actus idem omnino, nempe eundi agendiq; ius complectatur. Etſi igitur effectu non admodum differant, re tamen ipſa ſeparatæ ſunt & diuerſæ ſeruitutes [o]. Actus enim, ut dixi, per ſe non ipſum ius ſiue ſeruitutem eundi comprehendit, ſed tantum per quandam conſequentiam & ex interpretatione, itineris utilitatem: quemadmodum & ius uehendi non propriè, ſed in conſequentiã tantum iumentorum trahendorum ius complectitur. Præciſè itaq; & propriè facultatem ſolùm agendi iumentum, actus continet. At in uia ſimpliciter & ex proprietate uerbi utraq; ſeruitus, & iter, & actus, & ius uehendi, unde uia quaſi ueha dicitur, ineſt ut fortaſſe ſcripſerit Vlpianus [p], VIA EST IVS VEHVNDI: ubi noſtra exemplaria babent eundi. Itaq; qui actum habet, tantummodo agere poteſt, trahere uerò lapidem aut lignum, haſtamq; rectam ferre non poteſt: quæ omnia faciendi ius illi eſt,

a *l. foramen. 28. cum l. ſeq. h.t.*
b *l. ſi quando. 17. §. 1. ſi ſeruit. uendicetur.*
c *l. 5. inf. de his qui deiec.*

a *l. eo iure. 4. §. in quib. cauſis pignus uel hypo. &c.*
b *l. 1. h.t. in prin. inſt. eo.*
c *l. quantum. 157. de uerb. ſignif.*
d *l. 1. h. t.*
e *l. qui ſella. 7. l. inter. 12. h.t.*
f *l. locare. 44. §. locati.*
g *l. uſu. 20. quemad ſeruit. amitt. l. ſi mulieri. 22. quib. mod. uſuſr. amitt. l 1. §. is cuius. et §. penult. de itin. act. priu.*
h *l. ferri. 235. de uerb. ſignif. Ania. & Cuiac. ad Paul. lib. 1. tit. 17.*
i *l. inter. 12.*
k *l. 1. h.t.*
l *l. loci. 4. §. 1. §. ſi ſeruitus uendi.*
m *l. qui uſumfruct. 58. de uerb. oblig.*
n *d. l. 1. uerſ. uia. uide omnino quæ dixi Inſt. de ſeruit.*
o *uide quæ dixi Inſt. de ſeruit.*
p *in d. l. 1.*

illi eſt, cui uiæ ſeruitus debetur [a]. Quin etiam ſecernuntur hæ ſeruitutes latitudinis modo,
qui in itinere actuq; aut conuentione conſtituennum, aut ſi nihil conuenit, per arbitrum de
terminatur [b]: & cum plurimùm, authore Varrone [c], iter ad duos pedes actus ad quatuor in
porrectum, ad octo uerò in anfractum. At ſi de uia nihil conuenit, legitima latitudo debe-
tur [d]: quæ ex lege 12. Tabularum in porrectum octo pedes habet, in anfractum, id eſt, ubi fle-
xum eſt, ſedecim [e]. De his Varro ad hunc modũ, lib. 4. de ling. Lat. Quà agebant, actus: quà
uehebant, uiæ dictæ: quò fructus conuehebant, uillæ: quà ibant, ab itu iter appellarunt: quà
id anguſtè, ſemita, ut ſemiter dictũ. Et lib. 1. de Re ruſt. cap 2. Villicus agri colendi cauſa con-
ſtitutus, atque appellatus à uilla, quòd ab eo in eam conuehuntur fructus, & euehuntur id
quo ruſtici etiam nunc uiam uebam appellant, propter uecturas: & uellam, nõ uillam, quò
uehunt. Et hoc quidem modo hæ ſeruitutes à ſe inuicem differunt: quorum aliqua conſti-
tutio ita per omnem agrum diffunditur, ut omnes glebæ ſeruiant [f], & per quamlibet fundi
partem ire liceat [g]. Quod tamen ciuili modo accipiendum eſt. Non enim per uillam ipſam,
nec per medias uineas ire ſinendus eſt, cùm id æquè commodè per alteram partem facere
poſsit, & minore ſeruienns fundi detrimento [h]. Itaque aut conuenire inter conſtituentes
de modo itineris ſolet, aut dato arbitro iter determinari: & quamprimùm determina-
tum eſt, ſeruitus inibi conſiſtit, cæteræ partes agri liberæ ſunt [i]. Ac liberæ quidem uſu itine-
ris, & effectu, quia per illas amplius ire agere non licet: non tamen ipſo iure obligationis,
& debinone liberatæ. Nam totus nihilominus fundus ſeruitutem debet, quæ pro parte eſſe
non poteſt.

Quarta ſeruitus ruſticorum prædiorum, eſt AQVAEDVCTVS: quam ita definit Vlpia- 2
nus [k], ut ſit IVS AQVAE DVCENDAE PER FVNDVM ALIENVM, quod uel ca-
nalib. ac digitis, uel etiam ducta foſſa fieri aſſolet. Ducitur autem aqua aut publica, aut pri-
uata. E publica aqua, ut flumine publico, nihil impedit quo minus quiſq; ad ſuum agrum
irrigandum ducere poſsit, niſi Imperator aut Senatus uetet: ſi modò ea aqua in uſu publi-
co non ſit [l]. Sed ſi aut nauigabile flumen eſt, aut ex eo aliud nauigabile fit, non permittitur
id facere [m]: ne iter ſtatioq; nauigij, id eſt, uſus nauigandi corrumpatur, uel difficilior fiat, aut
minor, aut rarior, aut in totum auferatur [n]. Idemq; ſeruabitur, ſi ad alium Reipub. uſum con
ducat: cuiuſmodi erat aqua, quæ magnis ſumptibus riuis foſsiſq; ducebatur in urbem Ro-
mam, caſtelliſq; recipiebatur: ex quibus ducere fas non eſt, ſine permiſſu principis, ne pri-
uata utilitas publicis commoditatibus præuertatur [o]. In priuatæ uerò aquæ, ſiue fontis,
ſiue fluminis, ſiue cuiuslibet (quæ tamen perpetuam habet cauſam [p]) ducendæ uel etiam
quærendæ [q] cõcedẽdo iure, non tantum eorum quorum in loco aqua oritur, uerumetiam
illorum ad quos eius aquæ uſus pertinet: id eſt, quibus ſeruitus aquæ debetur, uoluntas ex-
quirenda eſt: nec immeritò, cùm eorum ius imminuatur [r]. In uniuerſum autem illud obſer-
uandum eſt, neq; publicam neq; priuatam aquam per alienum agrum, niſi impetrata à do-
mino fundi hac aquæductus ſeruitute, duci poſſe [s]: & ipſum ductum oportere ad certi uſum
fundi pertinere, ut eatenus ducatur, quatenus illi opus eſt: non autem ut quocunque du-
cere [t], aut alteri ex noſtro aquæductu aquam concedere liceat, niſi id etiam nominatim
conuenerit [u].

Præter has, inter ruſticorum prædiorum ſeruitutes computantur AQVAE HAVSTVS [x], 3
id eſt ius hauriendi aquam ex flumine, fonte, puteo ue priuato (nam ex flumine publico
etiam ſine ſeruitute haurire licet [y].) idq; quatenus ad fundum noſtrum opus ſit [z]. Eſt enim
non hominis, ſed prædij ius [a]. Itaque & prædio conſtitui in dubio intelligitur. Quod ſi ex-
preſsim ad uſum perſonæ concedatur, perſonalis etiam erit ſeruitus [b]. Item IVS PECO- 4
RIS AD AQVAM APPELLENDI, AVT PASCENDI [c]: ius calcis coquẽdæ, arenæ
fodiendæ, cretæ lapidiſq; eximendi [d]: ſcilicet ædificãdi eius gratia quod in fundo eſt [e]. nam
alioqui uſusfructus potius eſſet, ſi pro arbitrio lapides cretam ue, &c. fodere, eaq; re quæ-
ſtum facere ex uicini agro liceret [f]. Adde his ius nauigandi per perpetuum uicini lacum [g],
aliaq; id genus [h].

a d.l. qui ſella.
b l. certo. 13. §. 1.
c lib. 4. & 6. de ling. Latin.
d d. §. 1.
e l. uiæ. ff. eo.
f d. l. certo. §. 1.
g l. ſi mihi. 20.
h l. ſi cui. 9. ff. de ſeruit.
i d. l. certo. §. 1.
k in d. l. j. h. t.
l l. 2. de flumi. l. imperatores. 17. h. t. l. ſi autẽ. 10. §. fi. de aqua arcẽ.
m d. l. 2.
n l. j. in prin. & §. nauigij. de flumi.
o l. j. §. permittitur. de aqua quoti. & æſti.
p d. l. foramen. ff. tit. 1.
q l. Labeo. h. t. uide Gouean. lib. 1. cap. 17.
r l. in concedendo. 8. de aqua plu. arcen.
s l. 2. C. de ſeruit. l. quem adm. 28. ad l. Aquil.
t l. j. §. prætere. 17. de aqua quoti & æſti. l. ergo. 5. in fi. h. t.
u l. ex meo. 24. l. cùm eſſent. 33. §. 1. hoc tit.
x l. j. in fi. h. t.
y l. 3. §. fin. h. t.
z l. 5. in fin. h. t.
a l. ſi mihi. 20. § fi. h. t.
b l. uſus. 22. l. plenũ. 12. l. diuus. 23. de uſu & hab. l. Lucius. 37. de ſeru. ruſt. præd. gloſ. in l. 1. §. fin. uerb. computanda. h. t. Cyn. in l. ult. nu. 3 C. de preſcr. lon. temp. Bart. in l. 1. nu. 2. & l. ut pomum. de ſer. & in l. pecoris. §. ubi Caſt. h. t. Ang. in §. fin. Inſt. eo. Cepoll. de ſer. rea. cap. 2. num. 6. et de ſer. ruſt. præd. cap. 4. & de aqueduc nu. 5. & 6.
c d. l. j. in fi. l. 3. in prin. l. 4. h. t.
d d. l. 5. l. uenditor. 13. ff. tit. 1.
e l. ueluti. 6. h. t.
f l. item ſi fundi. 9. §. 2. ff. de uſufr.
g l. uia. 23. §. 1. h. t.
h l. 3. l. qui duo. 23. h. t. d. l. uenditor.

COMMVNIA PRAEDIORVM, TAM VRbanorum quàm ruſticorum. Titul. IIII.

1 Continuatio tituli.
2 Quæ habeant inter ſe ſeruitutes communia.
3 Quare ſocius imponere ſeruitutem nequeat.
4 Seruitute conceſſa, uidentur omnia conceſſa ad uſum eius neceſſaria.

1 MInimè nouum eſt, poſtquam de diuerſis ſpeciebus ſeparatim tractatum eſt, expoſi-
tumq; in quibus differant, oſtendere quibus conueniãt, quæq; inter ſe habeant com
munia [a]. Itaq; cùm hactenus de ſeruitutib. urbanorum & ruſticorum prædiorum ſe-
paratim dictum ſit, iam hoc in titulo communia quædam de utriſq; præcepta, loco non in-
conueniente proponuntur: de quibus, quoniam & ſuprà, cùm de natura ſeruitutum loque
2 remur, aliquid actum eſt, hîc dicendum erit parcius. Primò igitur in hoc conueniunt, quòd
utraq; ſeruitus prædiorum appellatur, quia ſine prædijs neutra conſtituitur. Non enim po-
teſt nec acquirere ſeruitutem uel urbani uel ruſtici prædij, nec debere, niſi qui habet præ-
dium [b]. II. Quòd fundum ſequantur, unàq; per alienationem tranſeant [c]. III. Quòd tam ſti-
pulationib. alijſq; conuentionibus, quàm teſtamentis poſſunt conſtitui [d]. IIII. Quòd unuſ-
3 quiſq; eas ſuo tantum fundo, non alieno acquirere uel imponere poteſt. Vnde & unus ex ſo-
cijs communi fundo ſeruitutem aut acquirendi aut imponendi facultatem non habet [e]. Si
tamen omnes ſocij diuerſis temporibus id faciant, ex nouiſsimo actu etiam ſuperiores con
firmantur, perinde atq; ſi illo ipſo huius nouiſsimi actus tempore omnes ſimul ceſsiſſent [f].
Duorum autem prædiorum dominus, alteri quod tradit, ſeruitutem aut imponere aut ac-
quirere poteſt [g]. V. Nec reb. ſacris aut religioſis, alijſq; iure humano exemptis, neq; publicis,
ullæ ſeruitutes priuata lege imponuntur [h]. VI. Si per hæreditatis aditionem ſeruitutes con-
fuſæ fuerint, ea hæreditate uendita reſtituuntur: quia id agitur, ut emptor hæres extitiſſe ui-
4 deatur [i]. VII. Conceſſa qualicunq; ſeruitute, intelliguntur & ea conceſſa, ſine quib. ſeruitute
uti integrum non eſt. Verbi gratia: Si per tuum fundum ius mihi ſit aquam aut cloacam du-
cere, tignum parieti imponere, &c. tacitè hæc iura ſequuntur, ut reficere mihi liceat (nam in
omnibus ſeruitutibus refectio ad eum pertinet, qui ſibi ſeruitutem deberi aſſerit [k]) & adire
cum fabris per tuum fundum, qua proximè poſſum, ad reficiendum [l]. Vltimò, uni loco plu
res ſeruitutes poſſunt imponi, ſi prior à poſteriore non impediatur [m].

a tot. tit. C. commu. utri. iudi. & tit. communia. de lega. & fideicom.
b l. j. h. t. uide quæ dixi Inſt. eo. in princ.
c l. cùm fundus. 12. h. t.
d d. l. uenditor. l. pro prium. § l. poteſt. 16. h. t. l. 3. ꝟ. de uſufr. tan. l. 5. ꝟ. de ſeruit.
e l. unic. 24. ꝟ. eo. t.
f l. ſi. h. t.
g l. 3. 5. 6. 7. 8. 9. 11. h. t.
h l. 4. d. l. uenditor. h. t.
i l. ſi ei. 9. h. t.
k l. etſi fortè. 6. §. etiam. ꝟ. eo. 1.
l l. refectionis. 11. h. t.
m l. qui per certum. 15. h. t. l. j. §. ſi. l. per quem. 14. ꝟ. eo. 1. l. Lucio. 4. de aqua quoti. & æſt.

SI SERVITVS VENDICETVR, VEL AD ALIVM pertinere negetur. Tit. V.

1 *Actiones confeſſoria & negatoria.*
2 *Quibus dentur.*
3 *Aduerſus quos.*
4 *Ad quid dentur.*

1 DE ſeruitutibus in rem actiones competũt nobis, ad exemplum earum quæ ad uſum-
fructum pertinent, tam confeſſoria quàm negatoria. Confeſſoria, ei qui ſeruitutem
ſibi deberi contendit: negatoria domino qui negat, datur [a].
2 Confeſſoria quamuis ad uſumfructum uendicandum domino fundi non detur [b]: tamẽ
ad confitendum petendumq; ſeruitutis ius, domino prædij cui ſeruitus aſſeritur, competit,
& huic quidem ſoli. Nemo enim uendicare ſeruitutem poteſt, quàm qui dominium in fun-
do uicino habet, cui intendit eam deberi [c]. Sed & negatoria ſoli domino fundi competit
quia omnes, ut inquit I. C. actiones de ſeruitutibus, ſiue ruſticis ſiue urbanis, eorum ſunt
quorum prædia ſunt [d]. Perinde autem eſt, ſiue quis in ſolidum, ſiue pro parte dominus ſit.
Vnde & ſeruitutem communis prædij unus ex ſocijs aut confiteri aut negare poteſt [e]. Vni-
cuilibet enim ſociorum actio in ſolidum competit, cum ſolida & tota ſeruitus debeatur, &
3 toti fundo, & omnibus eius partibus [f]. Agitur autem confeſſoria non tantùm cum domino
prædij qui ſeruitutem deberi negat, ſed aduerſus omnem omnino qui eam impedit [g]. Item
negatoria aduerſus quemlibet indebitum ſibi ſeruitutis ius uſurpantem. Vt autem unicui-
libet ex ſocijs, in ſolidum hanc actionem competere diximus: ita aduerſus unumquemlibet
4 quoq; datur [h]. Præter principalem utriuſque actionis intentionem, quarum altera petitur
ſeruitus, altera negatur, illud quoq; officio iudicis perinde atq; in uendicationibus conti-
netur, ut in poſterum caueat reus de iure agentis non imminuendo, aut impediendo [i]. Ve-
niunt quoq; fructus in has actiones, & ſi quid intereſt actoris ſeruitutem aut non fuiſſe im-
peditam, aut non uſurpatam [k]: ſed de his plura paulo [l] antè diximus, ut nihil neceſſe ſit ea-
dem hic iterum inculcare.

a l. 2. h. t. Iaſ. & Dd. in §. æquè. Inſt. de act. quo loco aliquid etiã annotaui.
b l. uti frui. 5. in prin. ꝟ. ſi uſufr. petatur.
c d. l. 2.
d l. j. l. 6. §. 2. h. t.
e l. an unum. 11. l. ſi cùm. 14. §. 1. l. ſi de communi. 19. hoc tit.
f l. 4. §. ſi fundus. 2. h. t. l. nã ſatis. 6. §. 1. ꝟ. t. 1.
g l. ſi quis diuturno. 10. §. 1. h. t.
h d. l. 4. §. ſi fundus. 2.
i l. harum. 7. l. egi. 12. hoc tit. l. unic. C. uti poſſ. Paul. lib. 1. tit. 11. ubi Cuiac.
k l. 4. §. 1. l. 6. §. fin. h. t. l. pen. ꝟ. ſi uſufr. petatur.
l ad tit. ꝟ. ſi uſufr. petat. uide Iaſ. & Dd. in d. §. æquè. Inſti. de acti.

QVEMADMODVM SERVITVTES AMITTVNtur. Titul. VI.

1 *Seruitus amittitur, ſicut uſusfructus.*
2 *Conſolidatione.*

3 *Actu contrario.*
4 *Interitu rei.*
5 *Reſoluto iure imponentis.*
6 *Non utentis negligentia.*

QVibus uſusfructus, iiſdem ferè modis ſeruitutes amittuntur: præterquam quòd ſicu 1
ti uſusfructus morte, aut capitis diminutionè ipſius domini, nõ pereant[a]. Nec enim
ſunt perſonales, ſed prædij ſeruitutes: quo ſaluo, integræ ſaluæq; perdurant. Vt au- 2
tem uſusfructus conſolidatione, ita ſeruitutes confuſione extinguuntur: ſi idẽ utriuſq; præ-
dij dominus in ſolidum eſſe cœperit[b]. nec enim cuiquam res ſua ſeruire poteſt[c]. Dico, in ſo-
lidum: nam ſi pro parte tantum fiat dominus, pro parte ſeruitutem etiam totam retinebit[d]:
perinde atq; cùm plurib. fundis iter mihi debentib. medium fundum acquiro. manet enim
ſeruitus, quia uti illa in re aliena non deſino, utpote quæ adhuc per primum & ultimũ præ-
dium, quæ aliena ſunt, debeatur[e]. Deinde & actu aliquo conceſſo, qui ſeruituti ita contra- 3
rius ſit, ut durare ſimul nequeant, extingui eam neceſſe eſt. Vt ſi ſtillicidij immittendi ius ha-
beam in aream tuam, & permiſero poteſtatem tibi in ea ædificandi: aut per fundum uia mi-
hi debeatur, & concedam in eo loco per quem uia debetur, aliquid fieri atq; extrui, quo uiæ
planè uſus auferatur[f]. Tertiò, rei interitus ſeruitutem quoq; extinguit. ut ſi locus uiæ impe- 4
tu fluminis, aut ruina, uel chaſmate amittatur: in quo tamen id notandum eſt, uia publica
hoc modo amiſſa, uicinum proximum uiam præſtare debere[g]. Quartò, ſi hæres fundo, qui 5
ſub conditione legatus eſt, imponat ſeruitutem, conditione exiſtẽte, illa extinguitur: quam-
uis acquiſita fundo ad legatarium tranſeat[h]: cuius conditio melior facto hæredis fieri po-
teſt, deterior nequaquam. Poſtremò, non utentis negligentia amittitur: olim quidem bien- 6
nio, exemplo cæterarum præſcriptionum: hodie 10. annis inter præſentes, uiginti inter ab-
ſentes[i]: idq;, ſi continua ſit ſeruitus, ita ut ſingulis diebus uti liceat. Nam ſi ita conſtituta ſit
aqua, ut uel æſtate tantum ducatur, uel alternis annis aut menſib. duplicato conſtituto tem
pore, nempe uiginti annis inter præſentes, 40. inter abſentes, amittetur[k]. Iure noſtro Sax.
ſicut cæteræ res ſoli, ita & ſeruitutes his adhærentes, uno & triginta annis, atq; aliquot die-
bus, hoc eſt ſeptimanis, & acquiruntur, & amittuntur, non utendo[l]. Dixi autem, negligẽtia
amitti. Nam neceſsitas qua quis ſeruitute uti prohibetur, ut ſemper aliàs[m], ita & hîc excuſa-
tionem habet[n]. Is autem dicitur non uti, qui nullo modo & omnino non utitur. Etenim ſi
partim ea utatur, tota retinetur ſeruitus[o]: ut & ſi ſocius, aut alius quilibet noſtro nomine,
quaſi debita ſeruitute uſus fuerit[p]. Vſus autem dici non poteſt, niſi qui tanquam ſuo iure
ſuaq; ſeruitute uti ſe credit[q]: non qui pro uia publica, aut alieno iure, aut alia quàm de qua
agitur, ſeruitute utitur[r]. Et hæc in ſeruitutibus obtinent. nam libertas non amittitur non
utendo, niſi fuerit interpellata[ſ].

a l.3.h.t.
b l.j.h.t.
c l.1.re communi. 26. ſ. de ſerui.urba.præd.
d l.ut pomum. 8. §. 1. ſ. de ſeruit.
e l. ſi cùm ſeruitus. 15. hoc tit.
f l. ſi ſtillicidij. 8 h.t.
g l. ſi locus 14. in fi. h.t.
h l. is cui uiæ. 11. §. fin. hoc tit.
i l. pen. C. de ſeruit.
k l. 7. h.t. l. fin. C. de ſeru.
l Sax. lib. 1. art. 29.
m l. unic. §. 1. ubi gl. de off. ic. conſ. & de off. cius cui mand. eſt iuriſ.
n l. ſi locus. 14. l. unus. 34. in fi. cum l. ſeq. ſ. de ſer. præd. ruſt.
o l. 2. l. 6. d. l. ſi ſtillicidij. §. ſi cum l. ſeq. h. t. l. unaeſtuta 18. ſ. de ſeruit. ruſt. prædio.
p l. 5. 6. ſi communem. 10. l. uſu. 20. cum 4. ll. ſeque. hoc tit. l. j. §. is cuius. 5. l. 3. §. uti uidemus. 4. de iti. actuq; priuato.
q l. fin. hoc tit.
r d. l. ſi communem. §. 1. l. ſi quis alia. 18. in prin. h.t.
ſ l. ſi quis. 18. in fin. h. t. l. ſi præſes. ubi Dd. C. de ſer. Ang. in §. prædiorum. nu. 3. Inſt. de ſer. urb.

DIGEST. LIBER IX. SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR

Titul. I.

1 *Continuatio tituli.*
2 *De quadrupede actio ex lege 12. Tab.*
3 *Edictum.*
4 *Eius explicatio.*
5 *Cui, aduerſus quem detur hæc actio.*
6 *Ad quid detur.*

PRoxima & planè conſimilia actionibus realibus, quas hactenus expoſuimus, 1
ea ſunt iudicia perſonalia, quæ quando nec ex contractu, neq; maleficio den-
tur, naturam realium induunt. Ex his penè uetuſtiſsima eſt, de quadrupede a- 2
ctio[a]. eſt enim prodita lege 12. Tabularum, qua aut animal quod noxiam com-
miſit, dedi: aut æſtimatio noxiæ, id eſt ipſius delicti ſiue damni, præſtari poſtula-
tur[b]. Cuius quidem ueteris iuris confirmandi gratia prætorem in eam rem edictum protu-
liſſe apparet[c]. Neq; id mirum, cùm & ædiles in hanc curam incubuiſſe uideamus[d]. Verba
autem ſiue legis 12. ſiue edicti, aut hæc aut ſimilia fuerunt: SI QVADRVPES PAVPE- 3
RIEM FECISSE DICETVR, EI CVIVS INTERERIT, IN EVM QVI DO-
MINVS ERIT QVO TEMPORE DE NOXIA QVERETVR, ACTIO ESTO,
VT VEL NOXAE QVADRVPEDEM DEDAT, VEL NOXIAE AESTIMA-
TIONEM PRAESTET. Etſi de quadrupede tantum lex loquatur, tamen bipes animal 4

ſi damnum

a uide Exod. cap. 21.
b l. j. in prin. h. t.
c d. l. j. §. ait prætor. 1.
d l. hi enim. 40. cum l. ſeq. de ædil. edicto. §. fi. Inſt. eo. tit.

ſi damnum dederit, ex mente legis utilis actio dabitur [a]. Pauperies autem, eſt damnum ſine iniuria facientis datum. nec enim poteſt dici animal iniuriam feciſſe, quod ſenſu caret [b]. Itaque ex ſententia Seruij, tum hæc actio locum habet, cùm commota feritate, contra naturā eius generis communem nocuit quadrupes. Vt ſi equus calcitroſus calce percuſſerit [c], aut bos cornu petierit, canis momorderit, &c. Nam ſi genitalis ſit feritas, ut eſt in urſis, leonibus, &c. ceſſat actio: quia eiuſcemodi feræ ſimulatq; cuſtodiam euaſerunt, deſinunt in noſtro eſſe dominio [d]. Quòd ſi uerò in cuſtodia negligentius aſſeruatæ, damnum dederint, non hac actione, ſed ex ædilitio edicto dominus conuenitur [e]. Hæc autē intelligenda ſunt, cùm citra cuiuſquam culpam, ſua laſciuia, aut feruore, aut feritate animal nocuit. Nam ſi uel culpa alicuius, uel inſtigatu, pauperiem fecit, hac actione ceſſante, damni iniuriæ ex lege Aquilia, cum eo qui in culpa eſt, agetur [f]. Quòd ſi quis ipſus in ſe feram prouitauit, nul-
5 la eſt actio [g]. Subiungit, EI CVIVS INTERERIT. non enim ſolùm domino rei, cui damnū illatum eſt, datur hæc actio: ſed omni cuius intereſt, ut commodatario [h], &c. Additur, IN EVM QVI DOMINVS ERIT, &c. nam in quadrupedibus noxa caput ſequitur, quemadmodum in hominibus: ut aduerſus dominum hæc actio detur, non cuius fuerit quadrupes cùm noceret, ſed cuius nunc eſt cùm agitur [i]. Sanè ſi plurium ſit animal, aduerſus ſingulos erit in ſolidum noxalis actio, ſicutem homine [k]. Noxales enim actiones diuiſionem non recipiunt [l]. Addit prætor, VT VEL NOXÆ DEDAT, &c. In quo notandum eſt, etſi iuxta præſcriptam hîc formam alternatiuè agi debeat, tamen aliquando conuenitur dominus in ſolidum, non ut noxæ dedat, ſed ut æſtimationem damni ſolidam præſtet: idq; propter inficiationem, ſi in iure interrogatus, an ſua ſit quadrupes, falsò & per mendacium reſpondeat, ſuam non eſſe [m]. Et hæc iure ciuili conſtituta ſunt. Ordinatione autem imperij [n], arbitrio iudicis pauperies æſtimatur. Iure Sax. dominus qui recipit noxiam quadrupedem, indiſtinctè tenetur: qui non recipit eam poſtquam nocuit, ſed pro derelicto habet, immunis eſt [o]. Quod in manſuetis obtinere duntaxat, quidam uolunt. nam de maleficio ferarum, indiſtinctè dominum teneri cenſent [p]. Porrò licet iure Sax. etiam includere animal alienum quod damnum dedit, donec ſatisfiat [q] (quamuis id iure ciuili nō liceat [r]) pro quo ita incluſo, quondie tres ſolidi debentur, & à domino præſtandi ſunt, donec redimatur. Itaque ad ſumptus illos quotidianos euitandos, ſtatim pignus eiuſmodi captiui redimi refuſo ſumptu ſolet, præſtita ſatiſdatione ſiſtendi iudicio, & de eo iudicialiter experiundi. Porrò non tantum de pauperie, ſed de paſtu & de damno dato actio eſt [s], & de homine perempto extraordinaria [t]. Paſtus propriè nec damnum, nec pauperies eſt: ideo nominatim de eo cauetur [u].

a l. pen. hoc tit.
b l. 3. §. 1. de iniur.
c uide Pator. in c. ſignificaſti. de homicid.
d l. 1. § 1. cum §. ſeq. h. t. inſt. eo in prin.
e l. ſi enim. 40. cum ll. ſeqq. ſ. de ædil. edict.
f d. l. 1. §. quod ſi propter.
g l. 1. §. 1. uerb. inſtigatu. h. t. Paul lib. 1. tit. 15. l. item Mela. §. item cum eo. ad l. Aquil.
h l. 2. hoc tit.
i d. l. 1. § & cum etiā. 6.
k d. § & cum etiam. uerſic. ſi commune.
l l. ſi ſeruus ſeruum. 27. § 1 ſ. tit. 1.
m d. l. 1. § interdū. 7. h t. cap. 130.
o Land. lib. 2. art. 40. Facb. diff. 68. Remb. diff. pœnal. 16.
p Remb. diff. pœn. l. 16. per art. 62 Land. l. 2.
q Lād. lib. 2. art. 47 et 48. Facb. diff. 69. Remb. diff. pœnal 17.
r l. quintus. 4. ſ. tit. 1. Bart. in l. hoc amplius. § de his nam. 3. de damn. infect. uide Myſing. Obſer. 11. Cent. 1.
s l. qui ſeruandarum. 6. ult. de præſcrip. uerb.
t Paul. lib. 1. tit. 15.
u Paul. precall. loc. & ibi Cuiac.

AD LEGEM AQVILIAM. TIT. II.

1 *Continuatio tituli, & author L. Aquiliæ.*
2 *Tria capita L.*
3 *Primum caput, & ad quas res pertineat.*
4 *Quid in eo ſignificet iniuria.*
5 *Quid ueniat in hanc actionem, & ad quid agatur.*
6 *Pœnalem eſſe actionem, & an in hæredes tranſeat.*
7 *Cui detur ex hoc capite actio, aduerſus quos.*
8 *De ſecundo & tertio capite.*
9 *De quibus rebus, cui, aduerſus quem, ad quid detur ex hoc capite actio.*
10 *Actio in factum ſubſidiaria.*

1 PORrò quando non quadrupes, ſed homo damnum iniuria dedit, ad id petēdum conſequendumq; lex Aquilia, quæ omnibus ſuperioribus legibus [a] de damno iniuria dato loquentibus derogauit, actionem præbet. Eam legem Tribunus plebis Aquilius à plebe rogauit, ut lex Aquilia plebeſcitum ſit [b]: quod tamen perinde ac iuſſum populi, uel
2 S. C. omnes Quirites obligat, ut alibi diximus [c]. Legis Aquiliæ tria ſunt capita, quorum primo de occiſo alieno homine quadrupede'ue, tertio de uulnerato cauetur. Secundum
3 huius legis etiam antiquis in uſu non fuit [d]. Ac primo quidem capite ita cautum eſt: QVI SERVVM SERVAM'VE ALIENVM ALIENAM'VE QVADRVPEDEM VEL PECVDEM INIVRIA OCCIDERIT, QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI FVIT, TANTVM ÆS DARE DOMINO DAMNAS ESTO. ADVERSVS INFICIANTEM IN DVPLVM ACTIO EST [e]. Vt igitur apparet, ſeruis exæquat quadrupedes, quæ ſcilicet pecudum numero ſunt, & gregatim habentur, ueluti oues, boues, equi, &c. Nam canis inter pecudes non eſt, quamuis domeſticum ſit animal, & multo minus

a de hoc uide etiā legē Moſaicam, Exod. 21. & 22. Leuit. 24.
b l. 1. hoc tit.
c ad l. 2. §. deinde cū eſſet. de orig. iu. §. plebiſcitum inſt. de iur. nat. gent. & ciui. & in ſin. de l. Aquil.
d d. l. ſi ſeruus ſeruū. 27. §. huius. 4. hoc tit. . § ul. inſt. in fin. inſt. eo.
e l. 2. in prin. hoc tit.

feræ beſtiæ[a]: quia hæc animantia per greges non habentur, neq; paſcuntur. Meritò autem 4
adijcitur, INIVRIA. non enim ſufficit occiſum eſſe, ſed oportet iniuria id eſſe factum[b]. Iniu-
riam autem hîc accipe, non quemadmodum circa iniuriarum actionē contumeliam quan-
dam, ſed generaliter quod non iure factum eſt[c]: hoc eſt, ſi contra ius & per culpam quis oc-
ciderit. Igitur iniuriam hîc accipiemus, damnum culpa datum, etiam ab eo qui nocere no-
luit[d], ut ſi quis canem aut aduerſarium ſaxo petens, alium prætereuntem læſerit[e]: cùm im-
peritia medicus, aut obſtetrix, uel ignorantia quis hominem interficit[f]. Nam ſi dolo malo
occidat, non modò ciuiliter lege Aquilia, ſed etiam criminali legis Corneliæ de ſicarijs iu-
dicio tenetur[g]. Quare ubi iniuria deeſt, Aquiliæ locus non erit: ut ſi quis prouocantem ad
ſui defenſionem, uel rerum ſuarum tutelam, læſerit[h]. neq; tamen ſufficit, alterum cauſam ri-
xæ dediſſe. nam quomodocunq; defenſionis modus excedatur, ſemper iniuria damnum
fit[i]: & proinde ciuili huic actioni locus eſt, etiamſi in criminalibus iudicijs prouocato; &
modum excedenti parci, pœnaq; mitigari ſoleat[k]. Quare magiſtratus qui non ex lege, neq;
iure, aliquem damno afficiunt, hac lege tenentur[l], & uniuerſitates[m], & qui horum illicita
iuſsis parentes, damnum iniuria inferunt[n]. Occiſum autem accipere debemus, ſiue gladio,
ſiue fuſte, uel alio telo, uel manibus, uel qualitercunq; qualiter[o]. Ait lex:

QVANTI IN EO ANNO PLVRIMI FVIT.) quæ clauſula æſtimationem habet
damni, quod datum eſt[p]. nec ſolùm ueri damni dati, ſed etiam aliquando longè maioris.
Vt ſi quis hominem qui hodie mancus, aut claudus, debilitatusúe ſit, occiderit, qui in eo
anno integer aut precioſus fuerat, non tanti tenetur, quanti hodie eſt; ſed quanti in eo an-
no plurimi fuerit. Item ſi precioſo pictori aut ſcribæ pollex fuerit præciſus, & intra annum
quo præcideretur fuerit occiſus, in actione Aquiliæ eo precio æſtimabitur, quanti fuit pri-
uſquam artem cum pollice amiſiſſet[q]. Qua ratione creditum eſt, pœnalem eſſe huius legis
actionem: quia non ſolùm tanti quiſq; obligatur quantum damni dedit, ſed aliquādo lon-
gè pluris[r]. Ideoq; conſtat, quamuis hæredi cæteriſq; ſucceſſoribus hæc actio detur, quia ex 6
parte agentis eſt rei perſecutoria, & damnum reſarciri poſtulat: tamen in hæredē non tran-
ſire, niſi fortè ex damno locupletior ſit factus: quæ proculdubio tranſitura fuiſſet, ſi ultra
damnum lis nunquam æſtimaretur[s]. Annus autem retrorſum computatur, ex quo quis
occiſus eſt. Quòd ſi mortiferè fuerit uulneratus, & poſtea poſt longum interuallū mortuus
ſit, inde annum numerabimus, ſecundum Iulianū, ex quo uulneratus eſt: licet Celſus con-
trà ſcribat[t]. Sed utrum corpus eius ſolùm æſtimamus quanti fuerit, an potius quāti inter-
fuit noſtra non eſſe occiſum? Et quamuis uerba legis de æſtimatione corporis occiſi tantū
loquantur, tamen ex interpretatione placuit, eoq; iure utimur, ut quicquid præterea perem-
pto corpore damni illatum fuerit, reſarciatur: puta ſi ſeruus hæres ab aliquo inſtitutus, an-
tequam adire iuſſus ſit, occidatur, non ſolùm occiſi fiet æſtimatio, ſed etiam hæreditatis. Itē
ſi ex pari mularum una, aut ex quadrigis equorum unus interficiatur, ſupra precium inter-
fecti corporis, id quoq; computabitur, quanti deprecìati ſint qui ſuperſunt. In ſumma, om-
ne quod ullo modo intereſt æſtimatur[u]. Quo uerbo non modò comprehēditur damnum
datum, ſed & quod conſequi potuimus, aut erogare cogimur[x]: quod ex communi æſtima-
tione, non pro ſingulorum affectione taxatur[y]. Dat autem lex hanc actionem domino[z], 7
qui ſolus ex uerbis legis directam habet: utilem uerò ex interpretatione alijs quoq; præſta-
ri, certum eſt. Quoties enim deficit actio ex uerbis legis directa, toties ex benigna interpreta-
tione utilis à prætore datur[a]. Exempli gratia: Liber homo dominus membrorum ſuorum
non uidetur. Si igitur illi ſit nocitum, directam actionem non habet, quia non eſt do-
minus rei læſæ: ſed tantùm ex ſententia legis utilem[b]. Quamobrem ſi occidatur, hære-
des eius aut legatarij agere utiliter poterunt[c], cædis nomine, perinde atque defunctus ob
uulnus agere potuiſſet. Quam in actionem impendia in medicos facta, & quicquid lucri
interuerſum, aut damnum per uulnus ac cædem datum eſt, uenit[d]. ipſius autem corporis
liberi hominis, aut membrorum æſtimatio non item[e]: quia hæ æſtimationem non reci-
piunt. In Aquiliam autem actionem quæ damnum æſtimat, ac reſarciri petit, nihil deduci-
tur niſi intereſſe, quod æſtimari poteſt[f]. Quare aliæ actiones hoc nomine intentandæ
ſunt: uidelicet quibus non æſtimatio aut id quod intereſt, ſed pœna uel criminalis uel
ciuilis, ob interſectum liberum corpus exigitur[g]. Fructuario quoque uel uſuario cor-
poris perempti utile iudicium datur[h]. Datur autem aduerſus omnes, qui ſuo corpore
damnum dederunt. Nam ſi alio modo necauerint, ut ſeruum incluſum, uel pecus fame,
aut nimia actione, aut alio modo, utilis ſiue in factum actio ex interpretatione legis
competit[i]. Eâdem ratione nec aduerſus mandantem datur: quia corpore ſuo damnum
non dedit, niſi ius imperandi habuerit[k]. Porrò aduerſus confitentem dirigitur in ſimplū:
contra

a l.2. in fi.
b l.3. h.t.
c l.j. de iniur.
d l.5. §. iniuriam. 1. h.t.
e l. ſcientiam. 46. §.1. hoc tit.
f l.8. l.9. l. ſi curator. 31. hoc tit. §. præterea. Inſtu. eod.
g l. inde Neratius. 23. §. ſi dolo. 7. hoc tit. §. liberum. Inſt. eo.
h l.3. 4. 5. l. ſcientiam. 41. § 1. h.t.
i l. ſcientiam. 46. §.1. l. ſi ex plagis. 53. §. tabernarius. h.t.
k uide Iaſ. in l. j. ff. de legib. & quæ dixi ad l. Cor. j. de ſicar.
l l. quemadmodum. 29. §. pen. h.t.
m uide Bart. in l. aut facta. §. nonnunquam. de pœn.
n uide Bald. in d.l. quemadmodū. §. pen. Dyn. in c. quod quis. 34. in fin. de reg. iur. Dec. in l. non uidentur. 127. §. qui iuſſu. de reg. iur.
o l. qua actione. 7. §.1.
p l. ait lex. 21. h.t.
q d. l. 2. inde Neratius. §. idem Iulianus. 3.
r §. his autem. Inſt. eo.
s d. l. inde Neratius. §. actionem. 6. d. §. his autem uerbis. Inſt. eod.
t d. l. ait lex.
u d. l. ait lex. cum 2. ll. ſequen. §. illud. Inſt. eod.
x l. ſi ſeruū. 33. d. l. inde Neratius. §. in ſumma.
y l. ſi ſeruū. 33. h.t. l. pretia. 63. ubi Bart. ad l. Falcid.
z l. item Mela. 11. §. legis. 6. h.t.
a l. quoties. 21. de præſcrip. uerbis.
b l. liber homo. 13. h.t.
c l. ſed ſi ipſe. 14. h.t.
d l. j §. hoc autem. j. fin. j. tit. 1.
e d. l. fi. gl. in l. qua actione. 7. §. ſi in uerb. gloriæ. h.t.
f l. arbitrio. 18. §. fin. de dol. mal.
l. j. §. j. j. tit. 1. uide j. ad l. Cor. de ſicar.
b d. l. item Mela.
i §. fin. Inſtit. eod. l. item ſi obſtetrix. §. ſi quis hominem. h.t.
k l. liber. 37. h.t. l. is damnum. 130. de reg. iur.

contra negantem, ad uindictam mendacij, in duplum [a]. Et hæc quidem de primo huius legis capite, in quo de corpore occiſo agitur, ita cauentur Secundum nuſquam extat, neque extare opus eſt, cùm in deſuetudinem ſua iam ætate abijſſe, I.C. fateantur [b]. Tertio porrò ca-
8 pite eadem lex Aquilia ait: CÆTERARVM RERVM PRÆTER HOMINEM ET PECVDEM OCCISOS, SI QVIS ALTERI DAMNVM FAXIT, QVID'VE VSSERIT, FREGERIT, RVPERIT INIVRIA, QVANTI EA RES FVIT IN DIEBVS TRIGINTA PRO-
9 XIMIS, TANTVM ÆS DOMINO DARE DAMNAS ESTO [c]. Si quis igitur non occiderit hominem uel pecudem, ſed uſſerit, fregerit, ruperit, id eſt quoquo modo deteriorem fecerit, ſine dubio ex his uerbis legis agendum erit [d]: teneturq́ uulneris ſeu læſionis nomine qui damnum intulit, ſiue unus, ſiue plures [e]. Quòd ſi uerò plures uulnerauerint, nec ictus diſcerni poteſt, omnes tenebuntur, etiam tota quandoq́ uniuerſitas [f]: niſi ipſi inter ſe certò deſignare eum qui fecit, poſsint [g]. Tenentur autem plures, ad damni quidem æſtimationē pro uirili, quia bona fides non patitur, idem pecuniarium debitum in ſolidum á pluribus exigi: ſed ad pœnam ſtatuariam, & mulctam, quæ (uerbi gratia) iure Sax. pro uulneribus iudici, itē parti læſæ, abſq́ reſpectu eius quod intereſt debetur, omnes uelut ex delicto obligati ſunt in ſolidum: ita tamen, ut in pluribus uulneribus unius membri maius uulnus trahat ad ſe minus, ſic ut non ſingula ſeparatim puniantur, ſed pro omnibus præſtetur mulcta maximi uulneris, ſcilicet dimidium uuerigeldium [h]. In quo tamen & illud notandū eſt, cum plures in rixa ſe mutuò uulnerant, nec conſtat uter prouocauerit, delicta ſolere mutua compenſatione tolli [i]. Idem iuris in omnibus animalibus quæ pecudes non ſunt, aut læſis, aut occiſis, de quibus primo capite nihil caueri ſuprà diximus, ex hoc capite actio erit: ut de cane, cæteriſq́ feris & auibus [k]. Sed etſi rebus inanimis quid damni inferatur, ut ſi tectum meum exuras, uinum uities, ueſtimenta ſcindas uel inquines, uineta, ſegetē, &c. corrumpas, ſi tabulas, chirographum, aut alicuius rei inſtrumentum deleas, hac actione mihi teneris [l]: in quam uenit non quanti plurimi toto retroſum anno, ſed quanti in triginta diebus proximis res plurimi fuit [m]. Nec enim tam grauiter puniendus eſt qui læſit, quàm qui occidit: neq́ tanti cædes æſtimanda eſt ferarum quadrupedum, quanti hominum uel pecudum, quarum uſus & commoditas maior exiſtit. Illud palàm eſt, ſicuti ex primo capite demum quiſque tenetur, ſi dolo aut culpa eius homo uel quadrupes occiſus occiſaúe fuerit: ita in hoc, de dolo tantum aut culpa queri [n]. Culpa autem eſt, cùm quod diligenter prouideri potuerat, non eſt prouiſum [o]. Nam in lege Aquilia, etiam leuiſsima culpa uenit. Vt autem ex primo, ita etiam ex iſto capite utiles actiones de ſententia legis dantur, ut libero homini ſuo nomine [p]. Vt cùm res non corrupta, ſed conſumpta planè eſt [q]: cùm quis non ſuo corpore damnum dedit, ſed occaſionem damni præſtitit: quæ quidem actio utilis in factū
10 aliquando nominatur [r]. Quanquam propriè illa dicitur in factum actio ſubſidiaria, quæ datur propter damna lege Aquilia non comprehenſa [s]. ut cùm neq́ corpore damnum datum eſt, neq́ corpus læſum: quemadmodum ſi ſeruum meum aut animal compeditum ſolueris, ut fugeret [t]. Hic enim cùm deficiant & uerba & mens legis Aquiliæ, ſupplet prætor quod legi deeſt, redditq́ actionem in ipſum damni dati factum, legi Aquiliæ accommodatam [u]. Sed & iniuriarum dicam cum Aquilia cumulari poſſe, receptum eſt [x].

DE HIS QVI DEIECERINT VEL EFFVDERINT. Titul. III.

1 *Ratio edicti.*
2 *Edicti caput 1.*
3 *De quo loco, quáue deiectione loquatur prætor.*
4 *Cui, aduerſus quos detur hæc actio: & num. 6.*
5 *Quid in hanc ueniat.*
6 *An in hæredes tranſeat, & quando ſit popularis.*
7 *Clauſula de noxa adiecta.*
8 *Alterum caput edicti.*
9 *Cui, aduerſus quem, ad quid ex hoc capite detur actio.*

1 CVm damna ſæpe deiectione uel effuſione prætergredientibus inferantur, meritò prætor id operam dans, ut per uias & itinera publica tutò & ſine metu periculoq́ com-
2 meare liceat, de his qui deiecerunt uel effuderunt, hoc edictū propoſuit: VNDE IN EVM

a d.l. inde Neratius 9.§.1. l. contra negantem. 4.C. eod. tit.
b d.l. ſi ſeruus ſeruum. 27.§ huius legis. 4.
c d.l. ſi ſeruum ſeruum. §. tertio autem cap 4.
d d.l ſi ſeruus ſeruum. §. ſi quis 4.
e gl. in l. ſi in rixa. 17. uerb. uniuſ. uerſ. ſeq. ad l. Cor. de ſicar. l. itē Mela. 11. §. ſed ſi plures. hoc tit.
f uide Bart. latè diſtinguētem, in l. aut facta. §. nonnunquam. nu. 3. 4. 5. de pœn.
g gl. in d.l. ſi in rixa. 17. de ſicar.
h uide l. ſi ita uulneratur. 52. l. illud. 32. §. 1. h.t. Bart. in l. prætor. § ſi mihi de iniur. in l. nunquam plura. de priuat. delic. & lib. Sax. 2. art. 16. uide etiam J. de pœn. Salic. in l. adulter. 5. C. de adulter.
i l. ſcientiam §. cum ſtramēta. ad l. Aquil. tit. gl. in l. §. cum arietes. ſi quadrup. pau p. fecis. dic. ubi Bart. & Dd. latè. Tiraq. in tract. de pœn. cauſ. 66.
k l. quemadmodum. 29. §. hac actione. 3.
l d.l. ſi ſeruum ſeruum. §. ſi quis. 12. cum ſeq. l. in lege. 41. cum ll. ſeq. hoc tit. cap. 3. Inſtit. eod.
m d.l. quemadmodum. §. fin.
n l. qui occidit. 30. § fin. hoc tit.
o l. ſi putator. 31.
p d.l. lib. homo.
q l. qui occidit. 30. §. 1.
r l. qui ſeruandarum. 14. de præſcrip. uerbis. l. item ſi obſtetrix. §. 1. l. 7 § proinde. 3. l. 11 § ſi alius. l. 27. §. ſi quis. 12. l. 29. §. pen. cum ſimilib. hoc tit.
s l. ſi ſeruum. 33. in fin. hoc tit.
t § fin. Inſt. eod.
u l. quia actionum. 11. de præſcript. uerbis.
x Myſing. Obſer. 25. Centur. 1.

EVM LOCVM, QVO VVLGO ITER FIET, VEL IN QVO CONSISTETVR, DEIE-
CTVM VEL EFFVSVM QVID ERIT, QVANTVM EX EA RE DAMNVM DATVM FA-
CTVM'VE ERIT, IN EVM QVI IBI HABITAVIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO.
SI EO ICTV HOMO LIBER PERIISSE DICETVR, L. AVREORVM IVDICIVM DA-
BO. SI VIVET, NOCITVM'QVE EI ESSE DICETVR, QVANTVM OB EAM REM
ÆQVVM IVDICI VIDEBITVR, EVM CVM QVO AGETVR CONDEMNARI, TANTI
IVDICIVM DABO. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, IN IV-
DICIO ADIICIAM, AVT NOXAM DEDERE[a]. VNDE IN EVM LOCVM, inquit præ- 3
tor, QVO VVLGO ITER FIT, &c.) ſiue is locus publicus ſit, ſiue priuatus, dummodo per
eum uulgò iter fiat: quia iter facientibus proſpicitur, non publicis uijs ſtudetur. Semper
enim ea loca per quæ uulgò iter fieri ſolet, eandem ſecuritatem habere debent. Cæterùm
ſi quis in ſecretum & infrequentem locum deiecerit, non debet hoc edicto teneri[b]: ut ne
tum quidem, cum noctu deijcit. Vnde referente Gellio lib. 4. cap. 14. Mancinus ædilis
Curulis cùm ad populum diem dixiſſet Manuliæ, quòd noctu ab egreſſu ædium prohi-
bitus, & lapide de eius ambulacro ictus eſſet, uulnusq; oſtentaret, decreuerunt Tribu-
ni, iure ex eo loco Aedilem deiectum percuſſumq; uideri. Quod tamen intelligendum
de ijs locis non eſt, ubi iter noctu fieri conſueuit[c]. DEIECTVM, puta corpus ſolidum:
ut lapis, tegula, &c. EFFVSVM, de liquore accipe. Quòd ſi quid, cùm ſuſpenſum eſſet,
decidit uel effuſum eſt, perinde edicto locus erit[d]. IN EVM QVI IBI HABITA-
VIT.) Hæc igitur in factum actio datur in eum qui inhabitauit cùm quid deijceretur, ſi- 4
ue patrem, ſiue filiumfamiliâs[e]: non uerò in dominum ædium. Culpa enim penes habi-
tatorem eſt[f]. uel quia deiecit, uel quia ne ſui deijcerent, curæ non habuit. Suorum enim u-
nuſquiſque culpam præſtat[g]. Vnde non tantum hîc ex uero maleficio uel culpa, ut in l.
Aquilia, ſed etiam ex quaſi maleficio agitur[h]. Perinde autem eſt quo modo, quóue iure
habitetur, ſiue in ſuo, ſiue in conducto, ſiue in gratuito: dummodo animo commorandi.
Nam hoſpes qui pauliſper alicubi hoſpitatur, non tenetur, ſed is qui hoſpitiũ dedit[i]. Huic
tamen ex æquitate in uerum deiectorem actio dabitur, ſi ob id quod deiectum dicitur, dam
natus eſt[k]. Si plures in eodem cœnaculo habitent unde quid deiectum eſt, ita ut difficul-
ter ſciri poſsit quis nam effuderit: in quemuis dirigi poterit actio, & quidem in ſolidum[l].
Quòd ſi cum uno fuerit actum, cæteri non quidem litis conteſtatione, ſed perceptione, id
eſt ſolutione ipſius damni liberabuntur: præſtaturi partem detrimenti ſocietatis iudicio,
uel utili in factum actione, ei qui ſoluit[m]. Ex quaſi enim maleficio cùm teneantur, non in
ſolidum, ſed pro parte tantum debent exigi, & unius ſolutione omnes liberantur[n]. Si uerò
plures diuiſo inter ſe cœnaculo habitent, oportebit prætorem æquitate motum, in eum po
tius dare actionem, ex cuius exedra uel cubiculo eiectum eſt[o].

Hæc autem actio ad exemplum legis Aquiliæ introducta eſt[p]. ut enim ibi, ita & hîc cul- 5
pa punitur. Hoc ſolùm differunt, quòd hæc ſine adiectione ulla, id eſt ſemper, in du-
plum damni illati datur: illa ſimplex eſt, niſi inficiatione creſcat[q]. Vnde apparet in hac
pœnam eſſe grauiorem, ut eius metu itinera publica reddantur tutiora: quod ut fiat, com-
munis ſalutis & Reipub. maximè intereſt[r]. Atque iſtud quidem obtinet, ubi res uel cor-
pus læſum eſt, quod æſtimari poteſt. Nam ſi liber homo deiectione perijt, damni æſtima-
tio non fit in duplum, quia in homine libero nulla corporis æſtimatio fieri poteſt[s]. Quod
autem æſtimationem non recipit, & in quo ſimplum conſtitui nequit, id multo minus
duplicari poteſt. Itaque hoc caſu 50. aureorum iudicium dabitur[t]. Quòd ſi uiuet, no-
citumq; ei, id eſt eius corpori (nam ſi ueſtimenta aut quid aliud ruptum corruptumúe
fuerit, in duplum, ut diximus, fit æſtimatio[u]) eſſe dicetur: non quidem in duplum actio
erit, (ut enim totum corpus, ita partes quoque eius & membra, æſtimationem non reci-
piunt) ſed quanti iudici æquum eſſe uidebitur, tanti iudicium erit[x]: quo quidem in iudi-
cio computabuntur mercedes medicis præſtitæ, cæteraq; impendia quæ in curatione fa-
cta ſunt: præterea operæ quibus caruit & cariturus eſt, ob id quòd inutilis factus ſit. cica-
tricum autem & deformitatis nulla fit æſtimatio, quæ in libero corpore nequaquam
fieri poteſt[y]. Quod fortè ſic intelligendum eſt, ut nulla certa communiter iniri poſsit
aut debeat huius rei penſitatio. Quia tamen ex bono & æquo hæc actio datur, ſanè
non iniquum erit, rationem quoque deformationis, quam homini ingenuo multis im-
pendijs longè grauiorem triſtioremq; eſſe poſſe certum eſt, pro modo circumſtantiarum
interdum haberi: maximè ſi culpa & iniuria damnum datum ſit. Hæc autem actio quæ 6
competit de effuſis & deiectis, perpetua eſt, & hæredi competit, quia rem quæ duplo ineſt
perſequitur: in hæredem uerò non datur, cùm reſpectu eius ſit pœnalis. Quæ autem de eo
competit quòd liber homo perijſſe dicitur, anno duntaxat durat: quia non modò pœna-
lis & prætoria, ſed etiam popularis eſt actio. Popularia enim eſſe debent, quæ ad communẽ
ciuium

a l. ſ. in prin. h. t.
b d. l. ſ. in prin.
c l. pen. h. t.
d d. l. ſ. §. quod cùm ſuſpẽderetur. 1. hoc tit.
e d. l. ſ. §. ſi filiumfamil. 5.
f d. l. ſ. §. hæc in factũ. 2.
g l. 5. l. pen. in fi. h. t.
h § 1. Inſt. de oblig. quæ ex quaſi delicto.
i d. l. ſ. §. hoſpes. 7.
k l. 5. § cum autem. 6. hoc tit.
l d. l. ſ. § fi. cum 2. ll. ſeq.
m d. l. 3. & 4.
n l. ſ. C. de condictio. furti. l. fi. §. ſi plures. ſ. nautæ, caupo. ſtabula.
o l. 5. in prin. & §. interdum 2.
p d. l. 5. §. cum autem. 4.
q d. l. ſ. §. hæc in factũ. 2.
r d. l. ſ in prin.
s l. 3. ſ. ſi quadrupes pauper. feciſ. dica.
t d. l. ſ. uerſ. ſed cùm liber homo.
u d. l. ſ §. hæc autem uerba. 4.
x d. l. ſ. §. hæc autem. in fin.
y l. fin. h. t.

ciuium ſalutem, uindicandaq; ea quæ ei nocere uidentur, pertinent. Omnes autem popu-
lares actiones ſupra annum non extenduntur[a]. Neque in hæredem, quia pœnalis: imò a l.fi.ff.de popul. actio.
nec hæredi datur, tanquam hæredi. nam ſanè abſurdum accideret, ut hæres precium quaſi
occiſi conſequeretur eius, cui hæres extitit[b]: ſed ut uni ex populo. Quòd ſi liber homo non b l.nã ſicut.36.ff.tit.t.
interfectus, ſed ictus mutilatusue ſit, ipſi quidem perpetua erit actio, qua rem & damnum
perſequitur: ſi uerò alius uelit experiri, annua erit, quia popularis. nec enim hæredibus iure
hæreditario competit. Quippe quod in corpore libero damni datur, iure hæreditario tran-
ſire ad ſucceſſores non debet: quaſi non ſit damnum pecuniarium, cum pecunia æſtimari
liberi hominis membra nequeant, ſed ex bono & æquo hæc actio oriatur: hoc eſt, nõ datur
ad damnum aut æſtimationem hoc caſu iſta actio, nam liberum corpus æſtimationem non
recipit. Sed quia iniquum fuerit impunè liberum hominẽ deiectione interfici: cum nec cri-
minalis actio locum habeat, quia dolus abeſt[c]: nec ciuilis, Aquilia, aut ſimilis ad æſtimatio c l.in lege.8.de ſicar.
nem damni, cum uita ſit inæſtimabilis: ideo hęc actio ciuilis non in damnum, ſed ad pœnã
introducta eſt[d]. Quæ autem ad pœnam & uindictam competunt actiones, non ſunt in bo- d l.j.§.1. & 2.h.t.
nis, eoq; nec iure hæreditario tranſeunt in hæredem[e]: ſed ex æquitate dantur hoc caſu hære- e l.2.§.emancipatus.de
di, quia non iam tranſeunt quàm incipiunt in perſona hæredis, utpote quæ demum ex cæ- collat.bon.
7 de teſtatoris naſcantur. Poterit igitur tanquam unus ex populo hæres intra annum agere,
ad quem huius culpæ tam damnoſæ perſecutio & uindicta, meritò præ reliquis defertur. Po
ſtremò ait prætor: SI SERVVS NESCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, EI IV-
DICIO ADIICIAM, AVT NOXAM DEDERE.) Ex quo ſatis apparet, ſolere prætorem for
mulas iudiciorum concipere, iiſq; addere clauſulas negocij circumſtantijs congruentes,
quas iudex in definienda cauſa ſequeretur: ſicuti hîc, quando ex ſerui facto dominus con-
uenitur, non ſimplex iudicium, ſed addita clauſula, ut noxæ dedere liceat, ſe daturum polli-
cetur. iniquum enim eſſet, ſerui factum ultra ipſius corpus domino damnoſum eſſe. Et hæc
quidem ad primam huius edicti partem dicta ſufficiant, in qua de damno deiectione dato
agitur. Sed quia expedit periculoſos caſus præuertere, nec expectare donec noceant: me-
liusq; eſt occurrere in tempore imminentibus periculis, quàm poſt exitum & uulnus acce-
ptum medicinam quærere[f]: conſequens etiam fuit, prætorem in hunc caſum proſpicere, ut f l.j.C.quando liceat uni
ſi quid in partibus ædium eminentibus periculoſè poſitum eſſet, ne noceret. Itaq; in ſecun- cuiq;.
8 do huius edicti capite, de eo quod depoſitũ eſt, ita Prætor ait: NE QVIS IN SVGGRVN
DA PROTECTO'VE, VEL SVPRA EVM LOCVM QVO VVLGO ITER FIET, IN'VE
QVO CONSISTETVR ID POSITVM HABEAT, CVIVS CASVS NOCERE CVI POS-
SIT. QVI ADVERSVS EA FECERIT, IN EVM SOLIDORVM DECEM IN FACTVM
IVDICIVM DABO. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, AVT Æ-
STIMATIONEM DARI, AVT NOXÆ DEDI IVBEBO[g]. Vt igitur in ſuperiore capite, qui g l.5.§.prætor ait.6.
deiecit uel effudit: ſic in iſto coercetur, qui poſitum habuit, ſiue nocuit id quod poſitũ erat, hoc tit.
9 ſiue non nocuit. Datur autem hæc actio non in habitatorem, ſed in eum qui poſuit[h]. Suf- h d.l.5.§.ſi id quod.9.
ficit enim ita dari, quia dominus uel habitator etſi ipſe non poſuit, tamen ſi ab alio poſitũ
patitur, ſuo nomine, perinde atq; ſi poſuiſſet, tenetur[i]. Loquitur autẽ edictum de partibus i d.l.5.§.ſi id quod.9.
ædificij proiectis & eminentibus, ut ſuggrundis: quemadmodum ex uerbis illis, SVPRA
EVM LOCVM, &c. ſatis apparet. Quamobrem ſi quis ex reſticulo ſuſpenſum, uel in per-
gula quid poſitum habeat, quod damnum aut dedit, aut dare poteſt, non quidem ex uer-
bis huius edicti quæ deficiunt, ſed ad exemplum huius actionis, utilis actio dabitur[k]. Hæc k d.l.5.§.fin.
actio etiam popularis eſt: quoniam publicas uias eſſe ſecuras, & ab omni periculo liberas,
uniuſcuiuslibet intereſt[l]. l d.l.5.§.fin.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS. TIT. IIII.

1 *Quare dentur noxales actiones.*
2 *Noxales in delictis publicis non habent locum.*
3 *Quid ueniat in noxalem actionem.*
4 *Noxales eſſe tantùm aduectitias qualitates.*
5 *Quæ ciuiles, quæ prætoriæ dicantur.*
6 *Quomodo conueniatur is qui dolo poßidere deſijt.*
7 *Generale edictum de noxalibus.*

1 QVemadmodum habitator ſuorũ culpam præſtat: ita dominus, ſi ſeruus deliquerit,
eius nomine cõueniri poteſt. Cùm enim aduerſus ſeruũ agi nequeat, ſimul quia per-
ſonam ſtandi in iudicio legitimam non habet[a], utpote cùm iure ciuili pro mortuo, a l.ſeruus.C.de iud.l.ui x
hoc certis.53.ff.eo.

hoc eſt nullo putetur, neq; caput habeat[a]:ſimul quòd nihil proprij poſsideat, ex quo dam
num reſarciri poſsit[b]:& iniquum tamen ſit,ei qui infortunium accepit, non conſuli: æquũ
uiſum fuit,dominum ex noxa,id eſt maleficio ſerui, noxalibus actionibus obligari: ut cui
emolumenta & fructus acquirerentur,ad eundem detrimenta, culpa ſerui contracta perti-
nerent. Quod tamen intelligendum eſt de priuatis iudicijs,quæ damnum perſequuntur. 2
Nam ad publica maleficia,quibus & liberi,& ſerui ſontes,ad exemplum & uindictam cor-
porali ſupplicio afficiuntur,noxalis actio non pertinet[c]. Dantur igitur ad damnum per- 3
ſequendum noxales actiones in dominum: quarũ uis & poteſtas hæc eſt, ut ſi damnatus
fuerit dominus,habeat tamen (uſq; dum iudicati actione conueniatur[d]) deditione ipſius
corporis,facultatem euitandi litis æſtimationem[e]:ne uidelicet nequitia ſerui, ultra corpus
eius domino ſit damnoſa[f].Defendere itaq; ſeruum,& damnum præſtare dominus cogitur,
aut eo carere,& noxæ dedere[g].Quod quidem uerum eſt, ſi ignorante domino deliquit. Nã
ſi eo ſciente,uel non prohibente,ad integram litis æſtimationem, perinde ac ſi iuſsiſſet, do-
minus alligatur[h].Dicuntur autem noxales actiones,adiecticiæ quædam qualitates, & for- 4
mulæ ad alias principales appoſitæ:ueluti noxalis actio furti,noxalis Aquilia,noxalis iniu
riarũ,doli mali,metus,&c.Nec hæc qualitas immutat principalis actionis naturã[i]:ſed id tã
tùm efficit,ut & contra dominum detur actio,& is noxæ dedendo ſeruum,æſtimationem li
tis effugiat. Itaq; quod dicitur,noxales actiones aut legibus aut edicto prætoris eſſe conſti 5
tutas[k],ita accipiendum eſt:Quibus actionibus in lege additum eſt caput de noxa,ut actio-
ni furti lege 12.Tabularũ,damni iniuriæ lege Aquilia, hæ noxales actiones legitimæ ſunt:
cùm uerò Prætor de noxa clauſulam aut ciuilibus aut prætorijs actionibus adiungit,Prẹto
ria dicitur noxalis actio. Et hæc quidem directò dantur ex uerbis uel legis, uel prætoris[l].
Quòd ſi dominus ſeruum dolo deſijt poſsidere,quoniam tunc actio ex ſupradictis capitu- 6
lis non ſuppeditat, ex quibus tantùm aduerſus dominum poſsidentem (quia noxam ca-
put ſequi uoluerunt[m]) agi poteſt: ideo prætor,ad puniendum dolum quem non decet eſſe
impunitum[n],pollicetur iudicium prætorium ſiue utile,idq; ſine noxæ deditione[o]. Itaq; o-
mnibus noxalibus actionibus hanc quaſi explicationem generali edicto Prætor adiecit:
SI IS IN CVIVS POTESTATE ESSE DICETVR, NEGAVERIT SE IN SVA POTE- 7
STATE SERVVM HABERE: VTRVM ACTOR VOLET, VEL DEIERARE IVBEBO IN
POTESTATE SVA NON ESSE, NEQVE SE DOLO MALO FECISSE QVO MINVS
ESSET.quo caſu,ſi falſum iurat,de periurio tenebitur: poteritq; ab ipſo,ſi ſeruum iterum
defendat, peti æſtimatio damni in ſolidum[p]. VEL IVDICIVM DABO, SINE NOXÆ
DEDITIONE[q].hoc eſt,permittam,ut cum domino in ſolidum agi poſsit, adempta illi de-
dendæ noxæ facultate[r]. SI SERVVS PRÆSENS ERIT, NEC QVISQVAM SIT QVI
EVM DEFENDAT, DVCI IVBEBO: qua ductione illi acquiretur qui abduxit,perinde at-
que ſi noxæ deditus eſſet[s].Sed hodie apud nos Sax.qui miniſtris liberis, nõ ſeruis utimur,
huius edicti non magnus eſt uſus: cùm illorum nomine non teneamur[t],niſi quatenus eo-
rum merces ſe extendit[u].

a l. quod attinet. 32. de reg.iur. uid. ĩ. de cap. dimin.
b l.hos accuſare. 12. §. omnibus. 1. de accuſationib.
c l.2. C. de accuſat. d. l. hos accuſare. §. omnibus. l. pen. ĩ. ſi ex noxali cauſa agatur.
d l.item ueniũt. 20.§ idem rectè ait. 5. de petiti. hæredita.
e l.j.hoc tit.
f l.2.in prin.hoc tit. Inſtit.eo in prin.
g l.29.l.33.h.t.
h l.2.cum 3.ll. ſeq.h.t.
i l.pen.C.eo.tit.
k §.ſunt autem.Inſt. eo.
l l.electio. 26.§.1.h.t.
m §.omnis.Inſt. eo.l. fin. hoc tit.
n l.4.§. cum dominus. 2.hoc tit.
o l.ſi plurium.5. l. quoties.21.hoc tit.
p d.l.quoties.in fin.
q d.l.quoties. §. prætor ait.1.
r d.l.quoties.in prin.l.ſi ſeruus.17. de interro. actio.l.j. §. interdum. ĩ. ſi quadrupes pauper.
s l.is qui in aliena.32.l. electio.27.§.fi.h.t.
t §.omnis. Inſt. de nox. tot.tit.C. Ne ux. pro mar. cum ſeq.
u Land.lib.2.art.32.ubi gl.lat.

DIGEST. LIB. X. FINIVM RE- GVNDORVM. TITVLVS I.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Origo iuris de finibus regendis.*
3 *De quinq; pedum præſcriptione.*
4 *Ad quos fines,quæq; cauſas,hæc actio pertineat.*
5 *Quibus,contra quos detur.*
6 *Cuiuſmodi ſit iudicium,& quid in illud ueniat.*
7 *Quomodo in eo probandum & iudicandum.*
8 *Reliqua iura quibus fines muniuntur.*

PRæter actiones perfectè reales, aut merè perſonales,quædam ſunt quæ mi- 1
xtam cauſam obtinere uidentur,de quibus deinceps eſt diſſerendum.In hoc
genere primum locum eæ actiones obtinent,quibus aut fines agrorum pe-
tuntur (nam hæ uendicationi cohærent[a]) diſcerni ac regi,aut res communes
diuidi[b].Vt certi agrorum conſtituãtur fines,certiſq; limitibus confines fun- 2
di diſterminentur,ad pacẽ ſeruandam,rixaſq; & arma inter uicinos ſopienda, plurimùm
intereſt.Itaq; & lege diuina prohibitum eſt,terminos transferre, Deuter. 19.27. & ſtatim ab
urbe condita,Numam Pompilium ferunt, conſecrato deo Termino, iura finium religione
quadam

a l.3.C.eo.Cuiac. obſer. lib.5.cap.21.
b §.quædam.Inſt.de act.

quadã muniuiſſe: ne,quod fieri ſolet, quodq; eſt pernicioſiſsimum, temeritate cuiuſquã
aut iniuria uiolarentur[a].Deinde lege 12.Tabularum,ad exemplum eius legis quam Solon
Athenis tuliſſe dicitur, de finibus quædam præſcripta ſunt[b]: idq; inter cætera,(quod huc
pertinet) ut inter confines agros quinq; pedum ſpacium,uelut unus gradus geometricus,
quò iri ſine alterius incommodo colendi gratia,aratrumq; circumduci poſsit, relinquere-
tur[c].Id ſpacij,& fines conſtituebat,& ex lege 12.Tab.uſucapi,ex conſtit.præſcribi non pote-
rat[d],ut oſtendit Cicero lib.1.de Legibus.quanquam hodie 30.annis præſcribi poſſe uidea-
3 tur[e]. De his ergo quinq; pedibus,aut alijs finibus (nec enim in diſterminãdis hortus aut
pratis tantum ſpacij olim relictum,ſed aut lapide, aut ſepimento, aut alio modo,confinia
diſcerni ſolere, multis ex indicijs apparet) orta controuerſia, propter mutatos confuſosq;
terminos, aut dolo aduerſarij per exarationem, translationẽq;,&c.aut inundatione,uetu-
ſtate,alioue modo,lege Manilia cautum erat,ut arbitri ſiue agrimenſores tres,perinde atq;
in uendicationibus,earum rerum periti,regendis finibus, id eſt diſcernendis,& ad certam
æquabilemq; regulam dirigendis darẽtur[f],ut ſupradicto loco Cic.declarat. Quod quidem
regendi ius cùm ſit, ut oſtenſum eſt, antiquiſsimum, iure primo loco in hac diuiſoriorum
4 iudiciorum expoſitione exponitur[g]. Iudicium autem hoc ad prædia ruſtica,eorũq; con-
finia pertinet[h]:in urbanorum, diſplicuit[i].Neq; enim confinia hæc ſunt, ſed magis uicina,
& communibus parietibus plerunq; diſterminãtur.Ideoq; etſi in agris ædificia iuncta ſint,
tamen huic actioni locus non erit,ſed potius confeſſoriæ,aut negatoriæ, aut alicui interdi-
cto: quemadmodum econtrariò in urbe hortorũ latitudo efficit interdum,ut etiam finium
regundorum agi utiliter poſsit[k].Si uerò flumen uel uia publica interuenit, confinium non
intelligitur,quia magis in confinio meo uia publica uel flumen eſt, quàm ager uicini[l]. Sed
ſi riuus priuatus interfluit,finium regundorum agi poteſt[m]: quia pars fundi eſt, ſicuti reli-
5 qui priuati limites. Exercitium autem iſtius iudicij competit dominis prædiorum: quia
hac actione,quamuis in perſonam ſit,tamen ueluti per uendicationem, petit ſibi rem quiſ-
que ſuam adiudicari[n].Datur & utilibus dominis,ut emphiteutæ, beneficiario,&c.item fru-
ctuario,& creditori qui iure pignoris poſsidet[o],propter ius quod in re habent.Contra eoſ-
dem autem omnes eâdem ratione competit: quia duplex hoc eſt iudicium[p]. Inter ſocios
porrò qui communes agros poſsident, locum habere non poteſt. Vt ſi ego & tu fundum
habeamus communem,cui uicinum alium ego fundum habeam proprium, non cõſtabit
inter nos finium regundorum controuerſia: quoniam adiudicationes quibus hoc iudiciũ
expeditur,in re propria fiunt,in cõmuni fieri nullo modo poſſunt. Quod enim alteri adiu-
dicatur,& tanquam ſuum ſententia iudicis attribuitur,commune manere non poteſt: aut
ſi manet,inutilem & nullius uſus eſſe adiudicationem dicendum eſt:quod fuerit perabſur-
dum.Itaq; ſi uelim tecum contendere,neceſſe habeo aut communi diuidundo fundum cõ-
6 munem tecum diuidere, aut proprium alienare[q]. Iudicium finium regundórum eſt mi-
xtum.Datur enim partim in perſonam, ut reliqua iudicia, in quibus de diuiſione agitur:
uel ex maleficio,contra uiolantem terminos: uel ex negatione, aduerſus eum qui alios li-
mites præſcribit,quàm nos eſſe intendimus: partim in rem, quandoquidem noſtrum pe-
timus,ut uidelicet domino,uel potius agris ſuum adiudicetur[r]. Finis autem, & concluſio
(ut ita dicam) huius actionis,eſt,ut ueteres termini officio iudicis reſtituantur: uel, ſi non
apparent, dirigantur noui, eiusq; quod intereſt,& poſt litem conteſtatam fructuum ratio
habeatur. Nam antè percepti non omnimodo in hoc iudicium uenient: quandoquidem
ſi bona fide percepti ſunt, lucro eius cedunt qui conſumpſit: ſin mala fide, condicuntur[ſ].
Duplex autem hoc iudicium eſt,quia unuſquiſq; & agentis, & eius qui cum agitur, partes
7 ſuſtinet: ſiquidem uterq; petit,& ab utroq; petitur[t]. Porrò quomodo dirigendi ſint fines,
& quod ſit iudicis officium,ut intelligatur, ſciendum eſt, cùm de finibus quæritur, primò
(ſicuti in cæteris realibus iudicijs) de poſſeſsionis iure quæri ſolere[u],quo uidelicet modo &
loco termini hactenus ſint obſeruati & poſſeſsi[x]:ad quod utrinq; probationes ſunt produ-
cendæ[y]. In his enim duplicibus iudicijs utrinq; documenta exiguntur,quia uterq; petito-
ris perſonam gerit[z].Poſſeſsionem aũt iuſtam qui probauerit,obtinere debebit,ex uulgari
regula: Cùm obſcura ſunt utriuſq; partis iura, pro poſſeſſore iudicari ſolet[a],niſi aduerſa-
rius de iure proprietatis,alijsq; finibus docuerit[b].Probantur autem fines ueteribus monu-
mentis: ut ſepibus,foſſa,arboribus,&c.authoritate cenſus,ante litem inchoatam ordinati:
niſi contrà uarietate ſucceſsionum,& arbitrio poſſeſſorum,additis uel detractis agris,fines
eſſe immutatos demonſtretur[c]. Qua in re plurimùm ualent teſtimonia eorum, qui antea
eos fundos poſſederunt[d]:fama antiqua,præſumptio iuris,& ſimilia[e].Quòd ſi fines aut in
uniuerſum,aut in aliqua parte non ſatis commodè dirimi poſsint,uel quia obſcura ſunt u-
triuſq; partis tam in poſſeſsione probanda quàm proprietate iura, uel ob aliam incommo
n ditatem

a Dionyſ.Halic.lib.2.
b l.fin b.t.
c l.3.de ter. mot.Paul. lib.1.tit.15. Aggen.de limit.conſtan.lib.2.
d Cuiac.in l.4.§.ult. de uſucap.
e l.quinq; pedum.C. eo.
Cuiac.in d.l.4.§.ult.
f l.ult.C.eo.
Cuiac.obſer.lib.5. cap.21.
g §.ſingularum. in fin. Inſt.de rer.diuiſ.
h l.2.l.4.§.fi.h.t.
i d.§.fin.
k d.l.4.§.fin.
l d.§.fi.l.5.h.t.
m l.6.h.t.
n l.ſ.hoc tit.
o d.l.4.§.finium.9.
p l.iudicium.10.h l.l.in tribus.13.de iud. uide gl. & Dd.§ pen. inſt. de interd.l.2.inſ.com. diuid.
q d.l.4.§.ſi communem.
r d.l.j.d.l.4.§.ſi alter.5.
ſ l.4 in prin.hoc tit.
t l.10.hoc tit.
u l.is qui deſtinauit.24. de rei uendic.
x l.3.C.eod.
y c.3.de prob.
z l in tribus.13.de iudi. l.inter cohæredes. 44 §.qui familiæ.4. ſ.tit.1.
a c.in pari.de reg.iur.in 6.§.commodum. Inſt. de inter.
b c.ex literis de probat.
c l.8.l.11.h.t.l.2.C.eod.
d l.pen.hoc tit.l.j.C.eod.
e uide Bald.conſil. 161. proponebatur.uol.3. Socin.conſil.86.nu. 2.4.et 5.incip.in cauſa.uolum.1.& conſil. 166.in 2.parte.gl.in c.cum cauſam.13.de probat.& in c.ad audientiam.de preſcrip.uide Zobel.Land.lib.2.art.50.

ditatem: poteſt iudex, quãuis hæc actio non ſit bonæ fidei, utpote quæ non ex ciuili bonæ fidei conuentione, ſed ex delicto aut facto unius, aut iure reali ut uendicatio cui cohæret, oriatur, tamen ueteris obſcuritatis amouendæ gratia, nouos fines per aliam regionẽ, ubi commodum fuerit, dirigere, idq; per adiudicationẽ & condemnationẽ ex bono & æquo [a]: ut cui fundo fit adiudicatio alicuius portionis terræ, porrectis in alienũ agrum terminis, eius dominus pro eo quod illi adiudicatũ eſt, certa pecunia condemnetur illi cuius agro aliquid abiudicatum eſt [b]. Quæ ut omnia rectè æquabiliterq; fiant, eſt iudicis, uel ſuis ipſum oculis loca de quorum finibus ambigitur, ſubijcere, ac in rem præſentem ire: aut ſi per occupationes non licet, agri menſores mittere, per quos iubeat præſentibus litigatoribus, aut contumaciter abſentibus, examinari in re præſenti cauſam, & per dimenſionẽ agrorum terminos declarari: ex qua declarationis relatione, finium regundorũ quæſtioni finẽ imponet [c].

Sed ſuper hoc iudicium etiam alia iuris remedia inuenta ſunt, quibus finium diſtinctio 8 aptè munitur. Nam quo minus cuſtodiuntur agrorum limites, quoq; magis patent iniurijs [d], eo diligentius legum ſanctionibus defendi eos par eſt. In primis, qui poſt delatam finium regundorum quæſtionem, non expectata iudicis ſententia, partem fundi alieni uſurpare audet, non ſolùm quod petebat amittit: ſed quo magis unuſquiſq; contentus ſuo rẽ non expetat alienam, qui irreptor agrorum in lite fuerit ſuperatus, tantum agri modum, quantum adimere tentauit, amittet [e].

Deinde agraria lege, quam Caius Cæſar tulit aduerſus eos qui terminos ſtatutos extra ſuum agrum ſineſue dolo malo mouerint, pecuniaria pœna cõſtituta eſt. Nam in terminos ſingulos quos eiecerint, locoùe mouerint, 50. aureos in publicum dare iubentur: & huius actionis petitio eſt eius qui uolet [f]. Sed & criminali iudicio eos qui peſsimo facto terminos finium cauſa poſitos protulerunt, reſcriptum D. Adriani perſequitur: quo pœna corporalis, ut relegationis, uerberum, operis publici, &c. ex conditione perſonæ, & mente facientis, irrogatur [g]. Quæ quidem accuſatio ciuile finium iudicium nõ tollit, neq; ab eo tollitur: ſed qui finium regundorũ egit, accuſare termini moti reum poteſt, & contrà [h]. Alterutro tamen iudicio pendente, æquum eſt alterum ad finem uſq; prioris differri [i]. Illud ultimò addo, ius Sax. hac in parte non diſcrepare à iure communi: niſi quòd aliud ſpacium, nempe trium pedum inter confinia uelit relinqui [k], quàm iure communi cautum ſit, & definitum [l]: & ciuili tantum mulcta puniat eos qui ignoranter fines tranſponunt [m], criminaliter uerò & arbitrariè, qui dolo malo [n].

FAMILIAE ERCISCVNDAE. TIT. II.

1. *Ratio & origo huius iudicij.*
2. *Definitio, & quale ſit iudicium.*
3. *Quid hoc iudicio petatur.*
4. *Quibus detur hæc actio.*
5. *De quibus rebus, & quid in hoc iudicium ueniat.*
6. *Quæ ratio diuiſionis ineunda.*
7. *Quando detur, & quamdiu hæc actio.*
8. *De effectu huius iudicij: & de diuiſione.*

QVemadmodum ex ueteri legis 12. Tabularum iure hæreditates dantur [a]: ita indidem actio deſcendit, qua res hæreditaria inter hæredes à communione diſcedere uolentes, diuidi officio iudicis petuntur [b]. Cùm enim materia communionis ſoleat excitare diſcordias [c], eoq; inuitum in communione detineri lex uetet [d]: neceſſarium uidebatur, aliquam hæredibus largiri actionem, qua res iure ſucceſsionis communicatas, ad diuiſionem reuocare, ad eamq; diuiſionem faciendam cohæredes prouocare poſſent: quæ quidem actio, iudicium familiæ erciſcundæ nominatur. Nam familia inter alia hæreditatem ſignificat [e], ut in illis legis 12. Tabularum uerbis: AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO [f]. Erciſcere autem antiquum uerbum, idem eſt quod diuidere. Hinc dictum iudicium familiæ erciſcundæ, quòd eo familia, hoc eſt hæreditas, erciſci, id eſt diuidi petatur. 2 EST AVTEM HOC IVDICIVM ciuile, duplex, mixtum, bonæ fidei, uniuerſale, quo ad diuiſionem hæreditatis officio iudicis inter cohæredes faciendam agitur. Dico eſſe CIVILE, quia ex lege 12. Tabularum deſcendit [g]. DVPLEX, quoniam unuſquiſq; hæredum & rei & actoris partes ſuſtinet [h]: licet quantum ad ordinem iudiciorum ſeruandum attinet, qui prior ad diuiſionem prouocat, actoris uice fungatur [i]. MIXTVM. nam dirigitur tam in rem quæ diuidi petitur, quàm in perſonã reſpectu perſonalium præſtationum [k], ut acce-

a § quædam. in fin. Inſt. de act.
b l. 2. 3. 4. § ſi alter. 5. hoc tit.
c l. 8. hoc tit. l. 3. C. eod. l. inter caſtellanũ. 44. de recep. arbi.
d Dionyſ. Halic. lib. 2.
e l. 4. C. eo. tit.
f l. fin. de termi. moto.
g l. 2. de term. moto. uide Paul. lib. 1. tit. 16. l. 1. C. de accuſat.
h l. 4. §. ſi dicantur. 4. hoc tit.
i l. 4. de publi. iud. l. unica. C. quando ciuiles actio. præiu. crimin.
k Landr. lib. 2. art. 51. Reinh. diff. 35. parte ult.
l l. fin. h. t.
m lib. 2. art. 28.
n uide gl. Zob. in d. art. 28. Fachſ. diff. 65. Reinh. præalleg. loc.
a l. 1. §. 1. de pet. hær.
b l. 1.
c l. cùm pater. 79. §. dulciſsimis. de lega. 2.
d l. final. C. communi diuidun.
e l. ult. C de uer. ſignif. l. pronunciatio. 195. §. familiæ. 1. ff. eo. tit.
f d. l. pronunciatio. Vlpian. cap. 26. in prin. Inſt. de leg. ag. ſucceſſ. ubi dixi.
g d. l. 1. hoc tit.
h l. 2. §. in familiæ. 3. l. 45. §. qui familiæ. 4. hoc tit.
i l. in tribus. 13. §. de iudic. l. 2. in fin. ff. tit. 1. l. iudiciũ 10. ſup. tit. 1.
k l. item. 22. §. familiæ. pen. hoc tit.

ut accepti, commodi uel incommodi, fructuum, expenſarum[a], & adiudicationũ: quæ per-
ſonales ſunt[b]. Permittitur enim in his iudicijs diuiſorijs iudici, rem alicui litigatorum, ex
bono & æquo compenſatione precij facta, adiudicare[c]. Quin & ea ratione perſonalis cen-
ſetur, quòd ex quaſi contractu ortum habeat, & in perſonam cohæredis tantum detur[d].
BONÆ FIDEI iudicium eſt[e], cùm quia ex ciuili bonæq; fidei negocio ortum habet, tum
ut laxior ſit iudicis in adiudicationibus ex bono & æquo faciendi poteſtas. VNIVERSALE
dicitur, quoniam uniuerſa hæreditas in hoc iudicium deducitur, adeò ut in omnium agen
tium perſonam condemnationes & abſolutiones faciendæ ſint[f], nec quippiam debeat iu-
3 dex relinquere indiuiſum[g]. Peti autem in hoc iudicio, & ad id agi, ut res hæreditariæ officio
iudicis diuidantur, certum eſt[h]. Nam tum demum huc peruenire ſolet, cùm neq; ex teſtato-
ris, nec hæredum uoluntate hæreditas diuiſa eſt: quemadmodum paulo pòſt dicemus, ut
4 quæ priuata conſenſione iniri nequit partitio, ea iudiciali authoritate expliceтur. Illud por-
rò in aperto eſt, inter cohæredes duntaxat[i] huic iudicio eſſe locum, quocunq; tandem iure
hæredes ſint, ſiue ſuo nomine, ſiue iure ſucceſsionis[k]: & ſiue poſsideant ſuam portionem,
ſiue petant[l]: quorum uel unus arbitrium familiæ erciſcundæ petere inuitis cæteris poteſt[m].
Sed nec dubitandum eſt, quin & inter pauciores hæredes ex pluribus hoc iudicium accipi
poſsit[n]: quod tamen abſentibus, aut ad diuiſionem non uocatis nullum creat præiudi-
cium[o]. Et generaliter, qui petere hæreditatem poſſunt, hi & diuiſionem rectè petunt[p]. Bo-
norum uerò poſſeſſoribus, fideicommiſſarijs, reliquiſq; qui ueri hæredes iure ciuili non
ſunt, ſed uicem hæredis repræſentant, non quidem directum hoc iudicium, quod cùm ci-
uile ſit, tantum ad ueros iure ciuili hæredes pertinet, ſed utile ex æquitatis interpretatione
ſententiaq; legis competit[q]. Porrò qui cohæres non eſt, ei nec adiudicari quippiam opor
tet, neque aduerſarius eſt condemnandus. deniq; planè aditus huius iudicij ei præcluſus:
adeò ut is qui poſsidet, ſi neget agentem eſſe ſibi cohæredem, poſsit eum excludere per hãc
exceptionem, ſi in ea re qua de agitur, præiudicium hæreditati non fiat. Prius enim opor-
5 tet de iure hæreditario per petitionem hæreditatis cognoſcere, quàm de diuiſione[r]. Iam
uideamus de quibus rebus detur hæc actio, & quæ res quomodo in hoc iudiciũ ueniãt. Ad
omnem igitur hæreditatem, ſiue ex teſtamento, ſiue ab inteſtato deuolutam, pertinet[s]. Sed
& de pluribus hæreditatibus, quæ inter eoſdem ex diuerſis cauſis communes ſunt, unum
familiæ herciſcundæ iudicium ſumi poteſt[t]: deq; omnibus rebus hæreditarijs, tã ſoli quàm
mobilibus, ſiue in ipſa hæreditate inuentis, ſiue occaſione hæreditatis, ut uſucapione[u], &c.
acquiſitis: etiam alienis, quas bona fide defunctus poſſedit[x], aut pignori habuit[y]: deniq;
de omnibus omnino commodis & incommodis hæreditatis, iudicium familiæ herciſcun-
dæ competit[z]. Vnde in illud & præteriti temporis fructus ueniunt[a]: item ea quæ uel dolo,
uel culpa cohæredis, aut amiſſa, aut deteriora reddita ſunt[b]. Ex quibus intelligitur, quid ſit
quòd dicat I.C.[c] iudicium hoc ex duobus conſtare, rebus uidelicet quæ diuidi petuntur, &
præſtationibus, quæ alij ab alio, ratione fructuum, doli, culpæ, ſumptuũ, &c. ſunt faciẽdæ.
Porrò non ueniunt in iudicium familiæ herciſcundæ nomina[d]: quia ex lege 12. Tabularum
ſine ullo iudicio inter hæredes proportione hæreditaria ſunt diuiſa, ut aliter diuidi neque-
ant[e]. Sed nec pernicioſa ueniunt, ut mala medicamenta, aut uenena, aut libri improbatæ
lectionis, &c. quæ à bono & innocente iudice ſtatim ſunt corrũpenda: neq; quæ furto aut
alio crimine acquiſita ſunt, quæ dominis, aut quibus debentur, reſtitui oportet[f]: nec quæ
ſpeciali titulo, ut pro donato, aut pro emptore à cohærede poſsidentur[g]. uniuerſalia enim
iudicia aduerſus titulo ſpeciali poſsidentem non dantur, quemadmodũ ſuprà diximus[h].
7 Vnde ſi quid contendas ex hæreditate mihi tecum eſſe commune, quod ego ex alia cauſa
meum proprium dico, id in familiæ herciſcundæ iudicium, quod de ſola hæreditate datur,
non uenit[i]. In hoc iudicium illa quoq; deduci ac reputari æquum eſt, quæ à morte teſtato
ris in res hæreditarias inſumpta ſunt: & quicquid omnino neceſsitate cogente, non etiam
ex uoluptate[k] cohæres fecit aut expendit[l]. Quædam etiam cohæredi ui præcipua adiudi-
cari debent, nec reputantur: uelut prælegata[m], & quod defunctus hæredi debuit[n]: item ex-
6 penſæ nomine ſtudiorum filij factæ[o]. Quia uerò non ſolet hoc in iudicio inter hæredes
conuenire, penes quem tabulæ teſtamenti, cautiones, inſtrumenta, pendente iudicio cuſto
diri debeant, adeo curare debet iudex ut apud eum maneant, qui maiore ex parte hæres ſit,
cæteri deſcripta recognitaq; habeant: cautione tamen interpoſita, ut cùm res exegerit, ipſæ
8 authenticæ tabulæ exhibeantur. Quòd ſi omnes iiſdem ex partibus hæredes ſint, nec inter
eos conueniat, apud quem potius eſſe debeant, ſortiri eos oportet: aut ex conſenſu uel ſuf-
fragio eligendus erit amicus apud quem deponantur, uel in æde ſacra deponi debent[p]. Il-
lud autem officio iudicis incumbit, ut nihil omnino relinquat indiuiſum[q] (nam cum tota
n 2 hæreditas

a l. his conſequenter. 18. cum l. ſeq.
b d. l. item § pen.
c §. quædam. inſt. de actio.
d §. item ſi inter. inſt. de obli. quæ ex qua. cõtr.
e l. 9. C. eo. §. actionum. inſt. de actio.
f l. in hoc iudicio. 27.
g l. hæredes. 25. §. pen. hoc tit.
h l. 1. 2. 3. l. off. 26. h. t.
i l. cum putarem. 36.
k l. ſi familiæ. 48.
l l. 1. 2. l. hæredes. 25. §. 1. h. t.
m l. arbitrum. 42 h. t.
n l. 2. § dubitandum. 4. hoc tit.
o l. cohæredibus. 17. C. eo. in l. inter. 44. §. ſi cohæredes. 2. hoc tit.
p d. l. 2.
q d. l. 2. § ſi quartæ. 1. l. ſed & eum. 24. l. ſi ex aſſe. 40.
r l. 1. cir. fi. l. fundus. 51. §. fin. hoc tit.
s d. l. 2.
t l. hæredes. 25.
u l. 8. 9. 10. 11. 12. cum ſimil. h. t.
x l. item 10. h. t.
y l. ſi pignori 29. h. t.
z l. item ex diuerſo. 19. l. item Labeo 22. h. t.
a l. pen. hoc tit.
b d. l. hæredes. §. non tantum. l. & puto. 16. §. ſed etſi dolo.
c d. l. item Labeo. 22. §. pen.
d l. 4. hoc tit.
e d. l. hæredes. in prin. hoc tit. l. 6. C eo. l. pacto ſucceſſorum. C. de pac. l. 2. C. de hær. act.
f d. l. 4.
g d. l. hæredes. §. quod pro emptore. 5.
h ad tit. de pet. hær.
i l. ſi quid. 45. hoc tit.
k l. ex duobus. 27. de neg. geſt.
l l. his conſequenter. 18. §. ſumptuum. 3. d. l. hæredes. §. ſi unus. l. ex parte. 39. in prin.

m l. Pomponius. 8. l. ſi ita legatum. 42. h. t. n l. ſi filius. 20. §. 1. l. fundus. 51 h. t. o l. quæ pater. 50. h. t. p l. 4. 5. 6. h. t. l. ult. de fid. inſtrum. uide Schurff. conſil. 50. uiſis. cent. 1. q l. off. 26. h. t.

hæreditas petatur diuidi, ſententia & officium iudicis, libello debet eſſe conforme[a]) ſed in omnium perſonis abſolutiones & cōdemnationes faciat[b]: de euictione alijſq; iuribus cautiones ex bono & æquo interponi iubeat[c]. Et ſi quæ res commodè diuiſionem nō recipiũt, uel alternis temporibus adiudicet[d], uel licitatione admiſſa, & compenſatione precij facta; alteri rem, alteri precium addicat[e]. Quòd ſi altera pars diuiſionem detrectet, nihilominus poteſt iudex diuidere, & præſenti ſuam adiudicare partem, abſentis uerò partem ſequeſtrare[f]. Poteſt & in dubijs, ſorti rem committere[g]. diuiſionis autem poteſtatem uni, alteri uerò electionis facere, iure ciuili, niſi per modum licitationis, ut dictum eſt, nō poteſt[h]: quod tamen & à Canoniſtis[i], & moribus noſtris eſt receptum, ſcilicet ut maior natu diuidat, minor eligat[k], etiam in diuiſione feudalium bonorum. Nec exemplo primæ uetuſtatis, ea res caret. Sic enim legimus Abraham maiorem natu, patrueli ſuo Loth optionem in diuiſione reliquiſſe[l].

7 Quamuis autem diximus, omnibus hæredibus huius iudicij exercitium competere: tamen illud tenendum eſt, tum demum id obtinere, cùm iam adita eſt hæreditas[m]. Nam per aditionem hæredibus ius quæritur, & res inter ipſos communicantur. Poſtquam aũt competere ſemel cœpit, exemplo cæterarum perſonalium actionum, in perpetuum, id eſt 30. annis durat. Semel autem tantum intentari poteſt, quia uniuerſale eſt, omniumq; diuiſio rerum in unum iudicium deduci ac explicari debet: quod ſi non fiat, & res quæpiam remanſerint indiuiſæ, communi diuidundo erit agendum[n]. De effectu portò huius iudicij ita in- 8 quit Paulus[o]: Si familiæ hereiſcundæ actum ſit, adiudicationes prætor tuetur, exceptiones aut actiones dando: has petentibus, illas poſsidentibus, idq; exemplo aliarum rerum iudicatarum, quæ utroque remedio defenduntur[p]. Quare etiamſi quid indebitum ex hac cauſa ſolutum ſit, ceſſat repetitio[q], niſi diuiſio retractetur propter notoriã iniuſticiam: ut utpote ſi cum hærede putatiuo actum & diuiſum ſit, qui pòſt nō inuenitur eſſe hæres[r]: aut læſio ultra dimidium iuſtæ portionis partem interuenit[s]. Nam etſi remedium illud contra rem iudicatam non obtineat[t], tamen quia non tam pronunciatur ſuper diuiſione, quàm ex ſententia diuiſio, authoritate mandatuq; iudicis ſuſcipitur: ideo æquius uidetur, hoc auxilij genus enormiter læſis nō denegari[u]. Et hæc quidem in familia per iudicem hereiſcunda obtinent: nunc de priuata & extraiudiciali diuiſione, aliquid ſubijciamus. Qua in parte ſciendum eſt, aliud eſſe diuiſionem, aliud diuiſionis placitum[x]: ſicuti aliud eſt conuentio de contrahendo, aliud contractus[y]. Diuiſionis placitum, tantum eſt nudum pactum de diuidendo, unde nulla oritur actio[a]. Diuiſio fit re ipſa, quaſi rebus permutatis[b]: unde obligatio bonæ fidei[c], & actio præſcriptis uerbis eiuſdem naturæ, tanquam ex permutatione ſeu uenditione oritur[d]. Nam diuiſio, emptionis uicem obtinet[e]: quæ tamen ſi ſit inæqualiter facta, ad æquitatem reduci debet[f]. quod de inæqualitate, dimidiam iuſtæ æſtimationis partem ſuperante, noſtri interpretantur[g].

COMMVNI DIVIDVNDO. TIT. III.

1. *Quare hæc actio introducta, & quomodo differat à reliquis.*
2. *Ex qua cauſa detur.*
3. *Quibus, contra quos detur.*
4. *Quid in eam ueniat.*
5. *Quomodo diuiſio facienda, & quale ſit iudicium.*

1 COMMVNI DIVIDVNDO iudicium ideo neceſſarium fuit, quòd pro ſocio actio, magis ad perſonales inuicem præſtationes pertinet, quàm ad communium rerum diuiſionem[a]. Familiæ autem hereiſcundæ iudicio, hæreditatis tantum fit diuiſio, non aliarum rerum ſingularium[b]: quæ cùm uel ex ſocietate, uel citra ullam ſocietatis affectionem alia ex cauſa poſsint inter aliquos eſſe communes[c]: opus fuit iudicio aliquo; quo res quomodocunq; communes ad diuiſionem perducerentur. Nec enim quiſpiam inuitus in ſocietate communioneue eſt retinendus[d], etiamſi pacto conuentum fuerit ne diuiſio unquam fiat[e]. Latius itaq; patet, quod ad uſum attinet, communi diuidundo iudicium, quàm familiæ herciſcundę: quia hoc inter ſolos hæredes de hęreditate datur, illud uerò omnibus omnino qui rem aliquam habent communem: adeò ut & cohæredibus, ubi familiæ herciſcundæ iudicium deficit, dari ſoleat[f]. Datur autem ex cauſa communionis, 2 à qua petitur recedi[g]: ſiue ex contractu ſocietatis, ſiue alio modo, puta emptione, legato, donatione, &c. res ſit communicata[h]. Et hactenus quidem realis eſt actio. Quatenus autem

a l. fin. C. de fideicom. hæred. l. ut fundum. commu. diuid.
b l. in hoc iudicio. 27. hoc tit.
c d. l. heredes. §. fin. l. in iudicio. 47. hoc tit.
d l. & puto. 16. h. t.
e d. l. ut ē Labeo. §. 1. h. t.
f Spec. de ſecun. decre. §. uidendum. nu. 5.
g l. 3. C. com. de lega. Iaſ. in l. j. nu. 39. ſi cert pe ta. & in §. ſequens. nu. 62. inſt. de actio.
h Iaſ. prælleg. loc.
i in c. 1. per illum tex. de paroch. Schurf conſil. 71. eaſu. nu. 21. cēt. 1.
k gl. Land. lib. 3. art. 29. Fach. diff. 31. Reinb. diff. 42. Schurff. d. cō ſil. 71.
l Geneſ. 13.
m l. q erat. 49. in fi. h. t.
n d. l. ſi fil. 20. §. famil. 4. h. t.
o l. int. 44. §. 1.
p l. actori. C. de reb. credit. ex tot. tit. de excep. rei iudic.
q l. cùm putarem. 36.
r Schurf. cōſ. 26. in fin. cent. 1.
s l. cum putarem. 36. h. t. l. cum quis. C. de iur. & fac. ign. l. cum ſolu. 29. de uſucap.
t l. 3. ubi Dd. C. cõm. utr. iud.
u Iaſ. in l. ſi quis cum aliter. de uerb. ſign.
x l. Lucius. 39. in fin. h. t.
y l. cum proponas. 21. C. de pact.
z gl et Dd. in l. in bonæ. §. de eo quod cert. loc.
a d. l. cum proponas.
b l. cum pater. 79. §. hereditatem. de legat. 2. gl & Cyn. in l. j. C. cõ. utr. iud.
c Cyn poſt gl. in d. l. j.
d l. ſi fratres. 7. C. cõ. utr. iud. l. licet. l. ſi familia. C. fam. herc. l. his cōſequenter. 18. § idē. l. ſi filius. 20. §. ſi pater. hoc tit.
e l. j. C. com. utr. iud.
f l. 3. C. com. utriuſ. iud.

g Dd. in d. l. 3. Schurff. d. conſ. 25. & 28. cent. 1. a l. j. h. t. b l. 4. h. t. c l. 2. h. t. l. ut ſit. 31. cum l. ſeq. ſ. pro ſocio. uide Cuiac. lib. 5. cap. 10. d l. ſi. C. eo. tit. e l. in hoc iudicium. 14. §. pen. hoc tit. f d. l. ſi filia. §. familiæ. d. l. inter. ſ. tit. 1. g d. l. j. h. t. h l. 2. h. t.

tem fructus perceptos, aut expenſas factas, cæteraſq; perſonales præſtationes reſpicit, perſonalis exiſtit, daturq; ex quaſi contractu: quia neq; ex contractu, nec ex maleficio, ſibi inuicem obligati ſocij eſſe uidentur[a]. unde liquet hanc actionem mixtam cauſam obtinere.

3 Hæc directa competit ſolis dominis rei corporalis communis[b]: ſiue neuter, ſiue alter tantum eorum, ſiue uterq; rem poſſideat[c]: & uel inter omnes, uel certos ex his, diuidere deſiderantes, hoc iudicium accipi poteſt[d]. Vtile autem iudicium datur etiam utilibus dominis, ut qui fundos uectigales poſſident[e], qui Publicianam habent[f], aut alia iuſta ex cauſa pro ſuo uſurpant[g]. Inter prædones autem, aut precariò uel clàm poſſidentes, aut colonos, locum non habet[h]: quia nullam obtinent iuſtam poſſeſsionis ſuo nomine cauſam, ſed aut iniuſtè, aut alieno nomine poſſident. Datur & utile iudiciũ iis qui ius incorporale, ut uſumfructum, pignus, & conſimilia iura habent inter ſe communia[i]. Quia enim hæc ueram diuiſionem non admittunt[k], ideo utile tantum iudicium datur: quo non ipſum ius incorporale (quî enim poteſt[l]?) ſed illa diuiduntur, quæ eo comprehenſa, ſub aſpectum ſe ctionẽq; cadunt: ut in uſufructu fructus, in pignore uſus pignoris, &c. Nam ſi nihil inſit, quod diuiſionem recipiat, ut in ſeruitutibus, hac actione non agetur[m]. Datur interdum etiam non dominis, ratione præſtationum, quæ perſonales actiones ſunt, neq; rei cohærẽt[n]: quoties uidelicet res aut extincta eſt, aut communis eſſe deſijt[o]. Sed & in hæredes tranſit, contraq; cæteros ſucceſſores, non tanquam hæredes, ſed ut dominos & poſſeſſores: quo tamen in iudicio etiam id ueniet, quod defunctus percepit[p]. Quibus autem datur hæc actio, contra eoſdem dari certum eſt, cùm duplex ſit iudicium[q].

4 Sicuti porrò ipſius rei diuiſio uenit in communi diuidundo iudicium, ita & præſtationes: ut ſi quis impenſas fecit communi nomine (nam ſi proprio, retentionem tantum habet[r]) eas conſequatur[s], dummodo partem ſuam rectè adminiſtrare ſeparatim non potuit: alioquin ſi potuit, negociorum tantum geſtorum habet actionem, eaq; tenetur[t]. Sed etſi quis ſolus ex re communi fructus perceperit, hi in iudicium uenient[u]. Item ſi quid ab aliquo ſociorum agi debuit, quod actum non eſt, aut dolo culpaue eius damnum in re communi ſit datum, eius habebitur ratio[x]. Hæc autem omnia uel cumulatim in iudicium ueniunt, uel ſeparatè. Nam de præſtationibus agi poteſt, etiamſi res nõ petatur diuidi, uel quòd non placet à communione recedi[y], uel quia res communis eſſe deſijt, aut extincta eſt[z]. Niſi tamen quid fuerit ex communi conſenſu exceptum nominatim, omninò omnes res quæ actione comprehendi poſſunt, intelligentur in iudicium eſſe deductæ[a].

5 Porrò in diuiſione hîc facienda, omnino eadem obſeruanda erunt, quæ in familiæ herciſcundæ actione[b]. Nam & hoc iudicium perinde eſt bonæ fidei[c], duplex[d], & mixtum[e]. Vnde iudex omnes res, de quibus quidem actum erit, (nam ultra id quod in iudicium eſt deductum, extendi poteſtas iudicis nequit[f]) diuidere debebit[g]: aut menſura deſignatis unicuiq; certis regionibus[h], aut temporibus[i], & in his quæ diuiſionem non recipiunt, ut animal, &c. totum corpus uni adiudicare: ſcilicet ei qui plus iuris, maioremúe partem, aut enã affectionem probabilem in re habet[k]: eumq; in partem æſtimationis alteri cui res abiudicata eſt, condemnare[l]: aut ubi omnium iura æqualia ſunt, ſorti rem committere[m]: denique alia quacunq; commodiſsima ratione diuiſionem facere: & ſi quid in his rebus communibus damni datum factumúe ſit, uel quid eo nomine aut abſit alicui ſociorum, aut ſuperſit, eius rationẽ habere[n], unà cum acceſsionibus & deceſsionibus omnibus[o]: & deniq; in uniuerſum prouidere, ut omne cõmodum atq; incõmodum æquabiliter diuidatur, niſi quid dolo, culpa, aut facto ſocij ſit contractum[p]. Eademq; omnia in diuiſionib. quoq; rerum ſeudalium ſeruanda eſſe, cum nihil ſpecialiter inueniatur diſpoſitum[q], uerius eſt[r].

AD EXHIBENDVM. TIT. IIII.

1 *Affinitas huius actionis cum præcedentibus: & an cumuletur cum petitorijs.*
2 *Quid ſit exhibere, & ad exhibendum actio.*
3 *Cui, ex qua cauſa detur.*
4 *Contra quos detur.*
5 *De quibus rebus.*

n 3 6 De

a §. item ſi inter. Inſt. de oblig. quæ ex quaſ. contractu.
b l. 4. h. t.
c l. pen. h. t.
d l. etſi. 8. l. ſi quis. 29. in fin. hoc tit.
e l. communi diuidundo. 7. in prin. hoc tit.
f d. l. 7. §. 1.
g d. l. 7. §. ſi duo ſint. 4.
h d. l. 7. §. inter prædones. 2. & §. neq; colonis. 6.
i d. l. 7. §. ſi duo. 4. l. uẽ. 10. §. 1. l. arbor. 19. §. fin. h. t.
k l. cùm filius. in princ. 76. de lega. 2.
l uide Iaſ. in l. 2. § & ha rum. nu. 3. de uerb. obligat. l. ſtipulationes. 72. ubi Bartol. & Dd. eo. tit.
m d. l. arbor. §. ſi per eundem. 2.
n l. item Labeo. 22. §. pen. ff. tit. 1.
o l. ſi quis putans. 6. in princ. l. in ſumma. 11. hoc tit.
p d. l. 4. §. ſicut. d. l. item.
q l. 2. in fin. h. t.
r l. in hoc iudicium. 14. l. antep.
s d. l. 4. §. ſicut. d. l. antepen.
t l. 6. §. 1. h. t.
u d. l. 4. cum ſeq.
x l. ſi is cũ quo. 20. l. 3. l. 8. §. 1. hoc tit.
y d. l. 14. uerſ. quæ cum ita ſint.
z d. l. 6. in prin.
a l. in iudicium. 13.
b l. 6. §. fi. d. l. arbor. in fi.
c d. l. 4. §. 2. d. l. in hoc iudicium. §. 1.
d l. 2 in fi.
e d. l. 4. §. ſicut.
f l. ut fundus. 18. d. l. 4. §. hoc iudicium.
g d. l. 13.
h l. 7. §. cùm de uſufructu. 5.
i d. l. arbor. in fin.
k l. ſancimus. ubi Bal. C. de donat. idem Bald. in l. fin. C. com. de legat. Iaſ. in §. quædam. nu. 59. Inſt. de actionib. l. ad officium. 3. C. com. diuid. & gl. opt. in l. 2. ad uerb. in ſortium. C. quand. & quib. quar. pars. lib. 10.
l d. l. 6. §. pen. l. 7. l. 10. cum ſimil.
m l. fin. ubi Dd. C. com. de leg. l. 2. C. quan. & quib. quar. pars. lib. 10. Iaſ. in §. quædam. Inſt. de act.
n d. l. 3.
o d. l. 6. §. ſi quid poſt acceptum.
p l. ſi is cum quo. 20.
q c. 1. de feud. cog. Cur. in princ. tract. feud. 3. & 4. quæſt.
r Andr. Iſer. & Dd. in c. 1. §. præterea ducatus. de prob. feud. alien. Chaſ. in conſ. Burg. tit. de feud. §. 6. in fin. nu. 20. Tiraq. in tract. de iure primog. quæſt. 4. num. 19.

6 *De officio iudicis in hac actione.*
7 *Quomodo exhibitio ſit facienda, & quid in hanc actionem ueniat: & de ſpecificatione, explicata difficultas.*

Finitima eſt diuiſioni ſeparatio, qua res unitæ, per diuiſionem quandam diſiunguntur 1
à ſe inuicem, & ſegregantur. Itaq; cùm dictum ſit de ijs iudicijs, quibus res diuidun-
tur: ſequitur ut nunc uideamus de actione, qua rerum exhibitio, & in conſequen-
tiam exhibitionis ſeparatio poſtulatur: nam & ipſa mixtam cauſam obtinet. Ea autem a-
ctio ad exhibendum ab effectu ſeu officio eſt appellata, cuius uſus ualde neceſſarius eſt, &
penè quotidianus, maximè propter uendicationes [a]. Nec enim res, præſertim mobiles uen-
dicari poſſunt, niſi exhibeantur. Eoq; receptũ eſt, ut unà cũ rei uendicatione, hæc actio præ-
paratoria cumulari poſsit [b]. EXHIBERE, eſt facere in publico poteſtatem, ut ei qui agere in- 2
tendit, experiundi ſit copia [c]: & propriè exhibere, eſt extra ſecretum habere [d]. Quantum au-
tem ad hanc actionẽ attinet, exhibet is, qui in eadem cauſa præſtat rem, in qua fuit, cum iu-
dicium acciperetur [e]. Quapropter actio ad exhibendum, nihil aliud eſt quàm actio perſo-
nalis, in rem directa, qua petitur ut res exhibeatur, eiusq; uidendæ, apprebendendæ copia
actori fiat. Dico perſonalem hanc eſſe actionem, ex authoritate Vlpiani [f]. Etenim cùm rea-
lis dici nequeat, utpote qua non petat actor rem ſuam, aut ius aliquod in re ſibi reſtitui, ſe-
quitur eſſe perſonalem: quia intendit reum aut facere, id eſt exhibere: aut dare, quando ea
res erit, oportere: quod proprium eſt perſonalium actionum [g]. Adde, quòd iſtarum exem-
plo oriatur ex obligatione, non quidem ullius contractus, ſed naturali, qua æquum eſt,
uendicare rem ſuam uolenti, eam indicare & exhibere: quòd illi plurimùm profuturum
ſit, nociturum nemini [h]. Datur igitur hæc actio propter illam æquitatem ex quaſi contra-
ctu, quemadmodum actiones negociorum geſtorum, & quæ ſocijs extra contractum ſocie-
tatis competunt [i]. Dirigitur autem in rem, quia nihil aliud quàm res exhiberi petitur: quo
fit, ut aduerſus quemlibet poſſeſſorẽ rectè intentetur [k], ut nõ immeritò mixtam cauſam ob-
tinere uideatur.

Porrò ei datur hæc actio qui in rem acturus eſt, qualicunq; actione, etiam pignoraticia, 3
aut Seruiana, aut hypothecaria. Sed etſi quis uſumfructum petiturus, interdicturus interdi-
cto utrobi (quod de rebus mobilibus propoſitum eſt [l]) uel de precario, optaturus ſer-
uum, &c. rem exhiberi deſideret: aut noxali iudicio acturus familiam poſtulet repræſen-
tari, ut recenſione ſeruorum facta noxium recognoſcat, audietur [m]. Quare & qui perſo-
nali actione rem condicturus eſt, meritò hac quoque actione uiam ſibi poterit munire [n]. Et
generaliter ſciendum eſt, non ſolùm ijs quos diximus, competere ad exhibendum actio-
nem, uerùm ei quoq;, cuius aliquo modo intereſt exhiberi: adeò ut & plures eiuſdem rei
nomine ad exhibendum rectè agere poſsint, ſi pluriũ diuerſa ratione interſit [o]. Iudex igitur
ſummatim, ut in præparatorijs tralatitium eſt [p], debebit cognoſcere, an eius interſit id
eſt, an probabilem cauſam habeat actionis, propter quam exhiberi ſibi deſideret, non au-
tem an eius res ſit: & ſic iubere uel exhiberi, uel non, prout actoris intereſt [q]. Vtroque au-
tem tempore intereſſe eius qui ad exhibendum agit, oportet, & quo lis conteſtatur, & quo
fit condemnatio [r]: & quidem intereſſe pecuniariter [s], aut ut alia ſaltem probabilis cauſa ſub-
ſit, quamobrem exhibitio ſit facienda [t]. Nam & ei qui ſemel egit, non obſtat rei iudicatæ
exceptio, ſi ex noua cauſa intereſſe cœperit [u]. Quod tamen non ita accipiendum eſt, cùm
dicitur agere ad exhibendum poſſe omnes quorum intereſt, quaſi quomodocunque in-
terſit, locus ſit huic actioni. Quid enim ſi quis petat rationes aduerſarij ſibi exhiberi, quòd
magni id ſua interſit? aut ſtudioſus illos aut illos libros alienos, quibus lectis doctior &
melior ſit futurus? an ius ciuile calumniabimur, & captatis uerbis ſententiam eius circum-
ueniemus? Minimè id quidem faciendum eſt [x]. Nam nec facultatum ſuarum rationes e-
dere, & denudare fortunas, nec inuitus ſuas alij opes communicare, quiſquam cogendus
eſt [y]. Oportet igitur actoris ita intereſſe, ut ius aliquod habeat in re, & probabilem cau-
ſam actionis, propter quam exhiberi deſideret [z]. Quòd ſi uel alia ſufficiat actio, qua nõ qui-
dem in rem uel ad poſſeſsionem, ſed ad exhibendum rectè agatur, nihil cauſæ erit quamob
rem iſta actio detur. Vnde Pomponius apud Vlpianum [a] ait: Si quis extra hæredem (nam
illi hæc datur actio, tanquam domino [b]) tabulas teſtamenti, uel codicillos, uel quid aliud
ad teſtamentum pertinens exhiberi uelit: dicendum eſt, per hanc actionem agendum non
eſſe, cùm ſufficiant interdicta in hanc rem prodita, uidelicet de tabulis exhibendis [c]. Item,
ſi liber homo detineri ab aliquo dicatur, de exhibendo poteſt quis habere interdictũ [d]: ad
exhibendum autem actio in eã rem inutilis uidetur, quia hæc actio ei creditur, cuius pecu-
niariter intereſt [e]. Pecuniariter autem propter liberum hominem intereſſe non poteſt, quia
nullam

a *l.j.hoc tit.*
b *gl.in l.j.ad uerb.neceſſaria.h.t.& in l.j.uer. inſtituitur.de inter.actio. Spec. de iudic.§. fi.Bart.in l. qui de inofficioſo.nu. 4. & 5. de inoff.teſt.contra gl. in l. 3. §. eſt autem. uerb.acturus.h.t.*
c *l.2.hoc tit.l.fi. de uer. ſignif.*
d *l.3.§.ait prætor. de li. hom.ex.*
e *l.Iulianum.9.§. quantum.4.h.t.*
f *l.3.§.eſt autem.h.t.*
g *§.1.Inſt.de act.l. actionum.24.ÿ. de act. & oblig.*
h *fac.l. 2. §. iterum Varus. in fi. de aqua plu. arcen.*
i *§.item ſi inter. Inſt. de oblig. quæ ex quaſi con tra.*
k *d.l.3.§.fin.*
l *uide ÿ. uti poßidet.*
m *d.l.3.§.eſt autem.3. cum §.ſequenti.*
n *ut in §.ſi tamen.Inſt. de rer.diuiſ.*
o *l.3.§.Pomponius. 10.*
p *l.1.Cut in poſſ.legat.*
q *d.l.3.§.ſciendum.7.et §.ſi mecum.9.in fi.*
r *l.tigni.7.§ fi.h.t.*
s *l.ſi liber.13.h.t.*
t *l.fin.*
u *l.de eo.12.h.t.*
x *l.pen.h.t.*
y *l.fi.C. de alimen. pup. præſt.l.2. C. quan. & quib.quar.pars, &c. lib.10.*
z *d.l.3. §.ſi mecum. 9. h.t.l. 6.de æden.*
a *l.3.§.ſi quis extra. 6. hoc tit.*
b *l.2.3.ff. quẽadm. teſt. aperi.*

c *l.3.§.ſolum.§.condemnatio.de tabul.exhib.* d *tot.t.de lib.hom.exhi.* e *d.l.ſi liber.13.*

nullam eius corpus recipit æſtimationem [a]. Illud tamen notandum eſt, cum neq; huic actioni, neq; uendicationi, neq; alij ordinariæ locus eſt, interdum æquitatem exhibitionis efficere, ut in factum agi poſsit [b].

4 Porrò aduerſus poſſeſſorem hac actione agitur, non ſolùm eum qui ciuiliter, ſed etiam qui naturaliter tantùm incumbit poſſeſsioni [c]. Quare & creditorem qui rem pignori accepit, ad exhibendum teneri placet [d]: & apud quem res depoſita, uel cui locata eſt, aut commodata [e], & omnes qui facultatem exhibendi habent [f], cuiuſcunq; tandem ſint conditionis, ſiue filijfamiliâs, ſiue patresfamiliâs [g], ſiue unus, ſiue plures [h]. Sed & hæredi contra uiduam quæ in domo mariti remanſit, datur [i]. Et uſq; adeò poſſeſsio uel detentio rei, eſt fundamentum huius actionis à parte litigatoris conuenti: ut ſi quis non poſsideat litis conteſtatę tempore, poſtea autem ante ſententiam poſsidere cœperit, condemnandus ſit, niſi reſtituat: contrà ſi quis, cùm iudicij accepti tempore poſsideret, poſtea ſine dolo malo poſsidere deſierit, abſoluatur. Nam quamuis eſt, ut inquit Pomponius [k], quòd illi imputetur, cur non ſtatim reſtituit, ſed paſſus eſt litem ſecum conteſtari: tamen quia res non ab ipſo tanquam aliena petitur, ut dici poſsit in mala fide uerè poſſeſſor conſtitui, cumq; non de reſtitutione, ſed exhibitione facienda agatur, æquius eſt liberari eum qui citra ſuam culpam eò redactus eſt, ut exhibere non poſsit. Quinetiam ſi quis poſsideat, tamen ſi non habet reſtituendi facultatem, æquitas huius iudicij dabit abſolutioni locum [l]. Planè qui dolo malo poſsidere deſiit, cùm pro poſſeſſore habeatur, ad exhibendum tenebitur [m].

5 Datur autem hæc actio de omnibus omnino rebus mobilibus, homine puta ſeruo, animali, & re qualibet inanimata [n]. De rebus autem ſoli non datur [o], cùm per ſe pateant, oculiſq; ſubijciantur, ſine ulla alia exhibitione: neque latêre poſsint, ut alibi dicitur [p]. Hoc eſt quod ſuprà poſuimus, uolenti agere interdicto Vtrobi, hanc dari actionem: non uerò, agenti interdicto Vti poſsidetis. Nam hoc ad res immobiles [q], illud ad mobiles conſequendas eſt proditum. Item, nec de tigno ædibus iniuncto, datur hæc actio, quia lex 12. Tab. ſolui uetat, ſed aliam actionem in duplum de tigno iniuncto, domino indulget [r].

6 Propoſita ergo actione, erit iudicis, ſummatim cognoſcere an agentis interſit, & cauſam agendi probabilem habeat, propter quam exhiberi deſiderat [ſ]: exceptiones etiam æſtimare quas poſſeſſor obijcit: ut ſi qua tam euidens ſit, uti facilè repellat actionem, propter quam exhibitio poſtulatur, puta exceptio doli, tranſactionis, iuriſiurandi, rei iudicatę [t], &c. poſſeſſorē abſoluat: ſin obſcurior, uel difficilioribus inuoluta ſit diſputationibus, differat, eamq; reijciat in directum iudicium, re exhibere iuſſa [u]. Quinetiam poteſt reum contumacem per in litem iuſiurandum petitori condemnare, quantitate taxata, ad quam uſq; iuretur [x].

7 Rem autem ita exhiberi repræſentariq; iubebit, ut uendicādi apprehendendiq; facultas actori fiat [y]. Quamobrem ſi fuerit alij materiæ adiuncta, ut gemma incluſa auro, ſigillum candelabro, in hoc exhibitio decernenda erit, ut excludatur. Item ſi rotam meam tuo uehiculo aptaueris, uel armario tuo meam tabulam, aut ſcypho anſam iniunxeris, uel purpuram intertexueris ueſti, aut brachium ſtatuæ per applumbaturam coadunaueris: iudicio ad exhibendum ſeparare compelleris, ut mihi uendicādi fiat facultas [z]. Item ſi quis ex uuis meis muſtum fecerit, uel ex oliuis oleum, aut ex lanis ueſtimenta; cùm ſciret hæc aliena eſſe (nam ſi bona fide exiſtimās ſuam eſſe materiam, ex ea ſuo nomine nouam ſpeciem feciſſet, dominus eius efficeretur [a]) utriuſq; nomine ad exhibendum actione tenebitur: quia hoc caſu quod ex re noſtra fit, noſtrum eſſe, ex ſentētia Sabinianorum uerius eſſe Vlpianus exiſtimat [b]. Etenim iniquum uidetur, domino ſine ſuo facto dominium rei ſuæ auferri, & illud furi per contrectationem immutationemq; rei in nouam ſpeciem acquiri. Quanquam in eo quod acceſsionis uice alteri accedit, propter præſtantiam principalis materiæ, quæ planè tegit & aufert reſpectum acceſsionis, non conſideratur bona aut mala fides [c]. Deinde & illud addendum, in eadem omnino cauſa rem eſſe exhibendam, in qua fuit cùm iudicium acciperetur [d]. Proinde ſi lite iam conteſtata uſucaptam exhibeat, nõ uidetur exhibuiſſe, cùm petitor intentionē ſuam perdiderit, niſi paratus ſit repetito die actionē ſuſcipere [e]. Quinetiā ſi mutata forma exhibitio fiat, nihilominus tenebitur ad exhibendũ, ut priſtinæ formę rem reſtituat [f]: nam mutata forma, propè interimi ſubſtantiā rei, Marcellus ſcribit, ita ut res non poſsit dici eadē. Sanè ſi deterior tantum facta exhibeatur, ut equus debilitatus, quia eadem res exhibetur, & uia ad uindicandum patefacta eſt, ad exhibendũ quidem actione reus abſoluitur: poterit tamen actor aut iudicio uendicationis, aut ex lege Aquilia de hoc damno, aut actione in factum, ea deficiēte, agere [g]. Planè cũ omnis cauſa reſtituēda ſit, partus quoq; & fructus, omneſq; utilitates quæ amiſſæ ſunt ob hoc quòd res nõ exhiberetur, uel tardius exhibita eſt, æſtimabuntur [h]. Vltimò ſciendũ, ibi rem exhibendam, ubi fuit cùm lis conteſtaretur. quamobrem ſi alio loco, quàm ubi actum ſit, exiſtat, periculo impendijſq; actoris perferenda eſt eo loci ubi agitur: niſi data opera & dolo malo tranſlata à reo proponatur [i].

a d.l.liber homo.ff. ad l. Aquil.
b l.3.§.pen.1.l.Iulianus.9.§.Marcellus.3.
c d.l.3.§.fin.
d l.ſerui nomine.16. de uſucap.
e l.3.§.fi.l.4.h.t.
f l.5. in prin. l. tigni.7. hoc tit.
g l.de eo.12.h.t.
h d l.7.§.1.
i l.heres.33.de neg.geſt.
k d.l.tigni.7.§ ſi quis.3.
l d.l.5.§ fi.
m d.l.Iulianus.9.in prin.
n l.3.§ fi.l.5.§.1.l.6. cũ ſimil. hoc tit.
o l.ad rem mobilem.56. de procurat.
p l.2.C. quando quart. pars.lib.10.
q uide inf. ad tit. ubi poſſ. & utrubi.
r l.6.& 7.h.t.l.1.de tig. iniunct. uide quæ dixi in §. cum in ſuo ſolo. Inſt. de rer. diuiſ.
ſ d.l.3.§.ſciendum.7. et §.ſi mecum.9.
t c.t.de confeſſ.in 6.
u d.l.3.§.ibidem.11.
x d.l.3.§.præterea.2.
y d.l.2.d.l.fin. de uerb. ſignif.
z l.6.& 7.h.t.
a l.5.de rei uendi.§.cum ex aliena. Inſt. de rer. diui.l.adeò.7.§.cum quis.de acquir.dom.
b l.de eo.12.§. denique. hoc tit.
c §.ſi tamen.§.cũ in ſuo. Inſt. de rer. diuiſ. ubi expoſui uberius.
d l.Iulianus.9.§. quantum.h.t.
e d.§.quoniam.
f d.l.Iulianus.§.ſi quis rem.
g d.l.Iulianus.§.ſi rem.l.ſi quis hominem.17. hoc tit.l. exhibitionis. C.eo tit.
h d.l.Iulianus.§.fi.l.ſi optione.10.l.ſed etſi hereditas.11.d.l.de eo.§.ſi poſt iudicium.2.
i d.l.ſed etſi heredi.11.§.1.

DIGEST. LIBER XI. DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE FACIENDIS, ET interrogatorijs actionibus. Tit. I.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quare introductæ ſint interrogationes.*
3 *Mos interrogandi.*
4 *Actionem interrogatoriam qualitatem tantum eſſe adiecticiam, non propriam actionis ſpeciem.*
5 *De interrogationibus ſublatis, & poſitionibus introductis.*

QVia paulo antè dictum eſt de actione ad exhibendum, quæ uiam munit actioni 1
bus in rem: uiſum eſt iuris compoſitoribus ſubuectere nt. de interrogationibus
in iure faciendis, quæ & ipſæ præparatoriæ ſunt. nam reliquis realibus actioni-
bus ancillantur, & ut actio ad exhibendum, ita & hæ uendicationibus, maximè
petitioni hæreditatis potiſsimùm aditum patefaciunt: idq; eò magis uiſum fuit
opportunum, quòd non longè à natura mixtorum, aut certè realium iudiciorum, de qui-
bus iam dictum eſt, abſunt: quia neq; ex contractu, nec delicto, ſed ex facto & confeſsione
hominis naſcuntur: ut meritò in hanc ſecundam Pandectarum partem, in qua de eiuſcemo
di iudicijs tractano eſt inſtituta, ſint relatæ. Prætor igitur edictum de interrogatorijs actioni 2
bus propoſuit, quia ſciebat ſæpenumerò difficile eſſe probare aliquem hæredem aut poſſeſ-
ſorem, qui cum agi aut rei uendicatione, aut petitione hæreditatis, aut ſimili actione reali,
quæ in poſſeſſorem tantum directa eſt [a], rectè poſſet. Voluit igitur aſtringere eum qui con-
uenitur, ex ſua in iudicio reſponſione, ut uel confitendo uel mentiendo ſeſe oneraret: ſimul
& illud erueretur, quo quiſq; iure ex teſtamento, an ab inteſtato, & quota ex parte hæres eſ-
ſet [b]. Qui igitur agere in rem uolebat, ut aduerſarium ſua confeſsione conſtringeret, & ex
eius confeſsione certam impetrare efficacemq; poſſet actionem, eiuſcemodi interrogatio-
nes, utrum poſsideret, & an pro hærede poſsideret aduerſarius, atq; alia id genus, ante iudi-
cium cœptum in iure, id eſt apud magiſtratum populi Romani [c] proponebat. Quibus ſum 3
manè cognitis, ſi ad inſtituendum iudicium eas multum pertinere prætor comperiſſet, ad-
uerſarium reſpondere iubebat [d]: qui quidem ſi cõfitebatur quod erat interrogatum, eamq;
confeſsionem ius & natura admittebant, quaſi ex confeſſo erat obligatus [e]: & conſequens
actio fundabatur. Sin autem aut falſò negabat, aut contumaciter in iure tacebat, eam men-
dacij contumaciǽue ferebat pœnam, quòd in ſolidum conueniebatur, condemnabaturq; [f]
ex ea actione, cuius reſpectu interrogationes erant factæ [g]. quæ actio quoniam in interro- 4
gationibus, reſponſione ſubſecuta, aut cõtumaciter non ſubſecuta, fundabatur, indidemq;
uim probationis accipiebat, uocabatur interrogatoria actio [h]: quanquam aliquando &
confeſſoriam dici, quia ex confeſsione rei datur, ſciamus [i]. Nam propter adiectam qualita-
tem aliud actionibus indi nomen, minimè nouum eſt: ut cùm arbitrariam, noxalem, reſciſ-
ſoriam actionem, &c. dicimus. Sed quia poſtea animaduerſum eſt, iniquum eſſe quenquam 5
cogi de ſuo iure ante iudicium reſpondere [k], potiusq; actorem domo adferre intentionem
& inſtructum uenire oportere, quàm à reo confeſsionem quaſi gladium exigere [l]: ideo æta-
te etiam Iuriſconſ. minus frequentari cœperunt interrogatoriæ actiones, tandemq; in deſue
tudinem abierunt [m]: quamuis I.C. ordinem edicti ſecuti, hanc quoq; eius partem ſint inter-
pretati: maximè quòd non omninò illo tempore interrogationes deſijſſent, ſed minus fre-
quentarentur. Sanè hodie id obtinet, ut interrogationes, ſiue, ut nunc loquuntur, poſitio-
nes, lite demum conteſtata fiant: ad quas ſi fuerit iuſſu iudicis reſponſum, reus ex confeſsio
ne ſua tenetur [n]: ſin autem contumaciter non fuerit reſponſum, reus aut pro negante habe-
tur, ſi damnoſa illi eſt negatio: aut pro confeſſo, ſi confeſsio illi damno futura eſt [o]: ut iam
non ad fundandam intentionem, inſtituendumq; iudicium, ſed ad probationem tantum-
modo ea ualeant, quæ ex confeſsione aduerſarij apud iudicem facta eliciuntur [p]. Et hæc iu-
re communi obtinent. Cæterùm apud nos Sax. non modò interrogationes, ſed etiam hæ
ipſæ poſitiones in uſu eſſe deſierunt [q]: non etiam confeſsiones, ſiue expreſsim, ſiue tacitè,
puta nihil reſpondendo, in iudicio factæ [r].

a *l. unic. C. de alie. iud. mutan. cau. §. 1. Inſt. de actio.*
b *l. 2. 3. 4. h. t.*
c *l. 4. §. fi. h. t.*
d *l. ſi defenſor. 10. §. fin. hoc tit.*
e *l. de ætate. 12. §. qui interrogatus. 8. l. confeſſionibus. 14.*
f *d. l. de ætate. §. ſi cùm eſſet. 1. et qui tacuit. 2. cum ſeq.*
g *d. l. confeßionibus. 14.*
h *Duar. lib. diſp. 1. cap. 43.*
i *l. proinde. 25. ad l. Aquil.*
k *l. cogi. de petit. hæred. l. fin. C. de rei uendic. c. 1. de probat.*
l *l. nimis graue. C. de teſt. l. j. C. de eden.*
m *l. j. cir. fi. h. t.*
n *tot. tit. de confeſ. c. 1. et 2. eo. tit. lib. 6.*
o *Spec. de poſit. §. 9. cũ 4. per iura ibi alleg.*
p *d. l. j. in fin.*
q *Pachſ. diff. 48. et 49.*
r *uide Iaſ. in l. patre. nu. 21. & 27. de his qui ſunt ſui iur. & j. de confeſſ.*

DE QVIBVS REBVS AD EVNDEM IVDICEM eatur. Titul. II.

ILlud quoque ad ſuperiorum iudiciorum rationem rectè inſtituendam pertinet, ſciri, ſi inter plures familiæ herciſcundæ iudicio agatur, & inter eoſdem communi diuidundo aut finium regundorum quæſtio poſtea gliſcat, compendij gratia, & quò temporius omnes

omnes lites tranſigantur, faciliusq́ coire cohæredes, aut ſocij, aut alij ad quos cauſa pertinet, poſsint, ad eundem omnes iudicem, utpote iam antea de cauſa inſtructum, eundemq́ locum, ubi omnium præſentia fiat, eſſe mittendos [a]. Nec enim continentia cauſæ diuidi debet [b]: & fruſtra fit per plura, quod fieri poteſt per pauciora [c].

a l.1. & 2.
b l.nulli. ubi leſ. C. de iudic.
c l.j. quod met. cauſ. l. neq; pliorem. §. in reſut rys. C. de appellat. de Myſing. obſer. cent. 1.

DE SERVO CORRVPTO. TIT. III.

VT nihil omninò eorum iudiciorum, quæ nec ex uero contractu, neq; ex delicto ullo inſigni exiſtunt, prætermittatur, rectè iuris compoſitores ad finem uſq; huius libri reliquas quaſdam hoc genus actiones, quæ mixtam quodammodo cauſam obtinent, perſequũtur. Ac primò quidem de actione ſerui corrupti (quæ etiam ad corruptum filium-
» fa. pertinet [a]) edictum prætoris hoc recenſetur: QVI SERVVM SERVAM, ALIENVM
» ALIENAM RECEPISSE, PERSVASISSE'VE QVID EI DICETVR DOLO MALO,
» QVO EVM EAM DETERIOREM FACERET, IN EVM QVANTI EA RES ERIT, IN
» DVPLVM IVDICIVM DABO [b]. Quæ uerba cùm per ſe clara ſint, & à Iuriſconſ. dilucidè hoc tit. explicata [c], neq; ſit operæprecium in re ab uſu noſtri ſeculi remota diutius immorari, ad ſequentia pergamus.

a l.ui non tantum. h.t.
b l.j. in prin. hoc tit.
c l.2. et tot. hoc tit. Paul. lib. 1. tit. 12. & 15. ibi Cuiac.

DE FVGITIVIS. TIT. IIII.

1 QVi fugitiuum aut erronem ſeruum apud ſe celat, cùm furti ſe crimine obliget [a], meritò in eum quoq; actio ex S.C. eſt prodita. Senatus autem cenſuit, ne fugitiui admittantur in ſaltus, ne'ue protegantur à uillicis, & procuratoribus poſſeſſorum: ac mulctam 100. ſolidorum in ſecus facientes ſtatuit: de quo S. C. plurima hic apud Vlpianum [b]. Quanquam ſint & aliæ actiones, quibus aduerſus eiuſcemodi receptatores atque occultatores agatur [c].

a l.j. in prin. h.t. l. nõ ſtatim ad l. Fla. de pla.
b in d. l. j.
c l.3.4.5. ad l. Flaui. de plagia. l. quicunq;. & tot. tit. C. de ſer. fugit.

DE ALEATORIBVS. TIT. V.

1 *Quare alea prohibita.*
2 *Prima pars edicti.*
3 *Secunda pars.*
4 *Senatuſc. de probibito aleæ ludo.*

1 CVm teterrimum ſit prodigalitatis inſtrumentum alea, qua complures per inconſultam temeritatem ad inopiam redacti, Deo maledicunt, & grauiora facinora nonnunquam aggrediuntur [a]: meritò & hoc prouidendum fuit, ne ludo tam noxio ulla ratione indulgeretur: ſed potius, quoad eius fieri poſſet, omnis eius uſus procul è finib. bene inſtitutæ ciuitatis exterminaretur. Intereſt enim Reipublicæ, ne quis re ſua abutatur [b]. Et quia receptatores occaſionem adiumentumq́ præbent eiuſcemodi nequitiæ, rectè prætor de ijs hoc edictum propoſuit. de his enim, non de aleæ ludo, hoc in titulo edicitur. Nam id genus ludi, erat lege aut S. C. prohibitum, ut prætoris interdicto non fuerit opus. Horat. lib. 3. Carm.

Seu mauis uetita legibus alea.

Vnde facilè intelligi poteſt, inſcriptionem tit. de aleat. & de aleæ luſu, in uulgatis exempla-
2 rib. mendoſam eſſe. Ait prætor: SI QVIS EVM APVD QVEM ALEA LVSVM ESSE
» DICETVR, VERBERAVERIT, DAMNVM'VE EI DEDERIT, SIVE QVID
» EO TEMPORE DOMO EIVS SVBTRACTVM ERIT, IVDICIVM NON
» DABO. Prætor igitur in odium flagitioſi hoſpitij præbiti, ſuſceptorem aleatorum uerberatum, ac ubicunq; & quandocunq;, occaſione tamen ludi, infortunio mulctatum non uindicat: adeò ut furtum domi eius eo tempore quo luditur, impunè fiat: quod tamen de actione pœnali denegata intelligendum eſt, non quin poſsit ad exhibendum condicendumq́ rem furto ſublatam agere. Idemq́ iure Sax. penè receptum eſt: quo iure mulcta iniuriarum, aleatorib. nulla debetur [c]. Sed & grauiorem pœnam, uidelicet publicationem domus, Iuſtinianus poſtea in hunc ſtatuit [d].

a l.fi. in prin. C. de reli. et ſumpt. fune. & ale. luſu.
b §. ſed etiam. inſt. de his, qui ſunt ſui uel al. iur.
c Sax. lib. 3. art. 45.
d d. l. fin. in fi.

3 De ipſis autem aleatoribus ita prætor cauit: IN EVM QVI ALEAE LVDENDAE
» CAVSA VIM INTVLERIT, VTI QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM. Hæc clauſula pertinet ad animaduerſionem eius qui compulit ludere, ut pro ratione facti aut mulctetur, aut in latumias, id eſt lapidicinas, uel in uincula publica detrudatur. Solent enim quidam & ad luſum cogere, uel ab initio, uel uicti, dum retinent [e]. & hæc quidem prætor

e l.j. in fi. l. 2. hoc tit.

prætor de aleatoribus. S.C. autem, quod uim legis obtinet [a], uetuit omnino in pecuniam lu
dere, aut ſponſionem eiuſcemodi luſus gratia facere [b]. Et ſi quid amiſſum ſolutumq́; ſit eo
nomine, actionem ad repetendum præſtat (quæ tamen condictio, iure Sax. non datur [c])
præterquam ubi certatur haſta, uel pilo, currendo, ſaliendo, luctando, pugnando, quod uir
tutis cauſa fit: quibus ex rebus etiam legibus exercendarum uirium gratia, ſponſionem fa
cere licet [d]. Iuſtiniani tamen conſtitutione ad unum tantum alterumue uſq; ſolidum etiam
in his ludere permiſſum eſt. Quod autem in conuiuio ueſcendi cauſa ponitur, in eam rem
familia rectè ludit [e]. Illud etiam ſciendum, quod in ludo uenditur, ad eius euictionem non
teneri uenditorem [f]: & moribus noſtris quod inibi creditur, non habere exactionem: eum
uerò qui pœnam promittit ſi deinceps luſerit, ludendo ad pœnam obligari [g].

a l non ambigitur. de legib.
b Cic. Philip 2.
c Reinh. in ult. parte. diff 6. per art. 6. li. 1.
d l.2 in fi. l.3. hoc tit.
e l. fi. hoc tit.
f Iaſ. in l. iuris gentium. 7. § prætor. num. 3. de pact. per l. fi. §. 1. quar. rer. non det. act.
g l. ex ea parte. §. mulier. ubi hoc Bart. notat, de uerb. obligat.

SI MENSOR FALSVM MODVM DIXERIT.
Titul. VI.

1 *Ratio huius edicti, & quis dicatur menſor.*
2 *Ex qua cauſa hæc actio detur.*
3 *Cui detur.*
4 *Aduerſus quem.*
5 *Ad quid detur.*

ADuerſus menſorem agrorum, quem finitorem Cic [a]. & Plaut. [b] uocant, prætor in fa 1
ctum actionem propoſuit, à quo falli nos non oportet. Nam intereſt noſtra, ne deci
piamur in modi renunciatione, ſi fortè uel de finibus contentio ſit, uel emptor ſcire
uelit, aut uenditor, cuiuſmodi ager ueneat. quo nomine in duplum erat olim ex mendacio
actio [c]. Ideo autem hanc actionem propoſuit, quia non crediderunt ueteres inter tales per
ſonas locationem & conductionē eſſe, ſed magis operam beneficij loco præberi: & id quod
datur ei, ad remunerandum potius quàm uice mercedis quæ ex locato debetur, dari: utpo
te cum abſq; ulla conuentione, & incerta quantitate, aliâs plus aliâs minus dari ſoleat. un
de & honorarium appellatur: quia honorandi magis cauſa, quàm ex certo ullo contractu,
aut ad certam mercedis quantitatem datur. Si autem ex locato & conducto fuerit actum, di
cendum erit, non tenere intentionem [d]. Nam actio locati, datur ex contractu in quo de certa
mercede conuenit [e]. At hîc ſine certæ mercedis conuentione officium menſurandi, cum qua
dam ſalarij atq; honorarij ſpe præſtatur, ut inde ex locato agi nullo modo poſsit [f]. Hęc actio 2
dolum malum menſoris exigit: aut latam culpam, quæ dolo malo comparatur [g]. Viſum eſt
enim abundè coerceri menſorem, ſi dolus tantum malus puniretur eius hominis, qui nul
lo ex contractu iure ciuili obligatus eſſet: ut quoad eius fieri poteſt, officium liberaliter præ
ſtitum minimè ſit ei damnoſum [h]. Nam & in alijs contractibus uſurpari uidemus, ut ad
quem nulla eius contractus utilitas redundat, is tantummodo dolum præſtet: quemadmo
dum eſt in depoſito [i]. Neq; in contrarium urget, quòd ob mercedem aliquando menſor o
peram præbeat. Etſi enim ea ſpe accedere ad mēſurandum poteſt, tamen quia ab initio nul
la ſit ſuper mercede pactio, intelligitur gratuitò præſtari officium: ſicuti & mandatum gra
tuitum eſt, quamuis poſtea remunerandi gratia honor interueniat [k]. Semper enim initium
contractus eſt inſpiciendum [l]. Quamobrem ſi imperitè aut negligenter menſor uerſatus ſit,
ſecurus erit, eiq; imputabitur qui illum adhibuit [m]. Datur igitur hæc actio ex falſa renuncia
tione, quæ dolo malo facta eſt. nam renunciatum eſſe oportet quoquo modo [n].
Compenit autem ei cuius interfuit, falſum modū renunciatum non eſſe: ut emptori, uen 3
ditori, litigatori, qui damnum propter falſam menſuræ renunciationem paſſus eſt [o]. Datur
& hæredibus [p]: quia hæc actio rem perſequitur, & ex negocio deſcendit, unde & perpetua
eſt [q]. Aduerſus autem menſorem agrorum intenditur, qui falſum modum menſuram'ue 4
renunciauit, ſiue unum ſiue plures: & quidem in ſolidum. quia dolus omnes in ſolidum
obligat: una tamen ſolutione actio aduerſus omnes tollitur [r]. etenim in id quod intereſt
agitur: quod ubi ſemel receptum eſt, bona fides non patitur amplius idem exigi [s]. Et
quamuis de ſolo menſore agrorum uerba edicti agant, tamen latius id porrexit prætor.
Nam etſi cuiuſuis alterius rei menſuram falſam renunciaſſe dicetur, hæc actio, & quidem
directa competet: quia hæc interpretatio non aliunde, ſed ex ipſa prætoris autoritate ue
nit: eoq; peræquè directam præſtat actionem, atque ipſum edictum. Proinde ſi in ædificij 5
menſura fefellit, uel frumenti, uel uini, uel cuiuſuis alterius rei, ſiue de itineris latitudine,
ſiue de ſeruiture immittendi projiciendi'ue quæratur, ſiue aream, uel tignum, uel lapidem
metiendo mentitus fuerit, tenebitur [t]. Sed & utilem actionem ex edicti interpretatione I. C.
(qui cum iuris condendi poteſtatem non habeant, directas actiones quas lex aut edictum
non dat,

a d. l Agra.
b in Penul.
c Paul. lib. 1. tit. 18. & lib. 2. tit. 17.
d l. j. in prin. h t.
e l. 2. loca. l. j. 6. ſi quis ſeruum depoſ.
f §. fin. inſt. de loca. & condu.
g d. l. j. §. 1.
h l. ſed ſi quis. 1 quemad. teſt. aperi.
i l. ſi ut certo §. nunc uidendum §. commod.
k l ſi remunerandi. 6. §. manda.
l l ſi procuratorem. 8. in prin mandat.
m d. l. j. hoc tit.
n l. j. in fi. l. 2. l. 5. h. t.
o l. 3 § 1.
p d. l. 3. §. fi.
q l. 4.
r d. l. 3. in prin.
s l. bona fides. 57. de reg. iu.
t l. 5. in fine. l. 6. 7. h. t.

non dat; dare nequeunt) præbent[a] in eum qui menſor non fuit, fefellit tamen in modo. Vt
ſi architectus dolo malo in lineamentorum ductu, & ordinatione ſtructuræ decepit: aut re-
demptor, qui opus alteri ſuis cementis ædificat[b], in modo: aut tabularius, in computatio-
ne[c]. Nam menſorem machinarium, qui machinula formas quadratas aut trigonas deſi-
gnans, earumq; latera dimetiens, ſpacium areæ colligit[d], cùm uerus ſit menſor, directo iudi-
cio conueniri rectè puto[e]. Porrò in hæredem ſimilesq; perſonas hanc actionem quæ ex par-
te rei conuenti pœnalis eſt, & ex delicto, nempe dolo oritur, denegari Vlpianus ex authori-
tate Pomponij ſcribit[f].

a l. 5. in uerſ. ſed nec utilem, &c.
b l. redemptores. 39. de rei uendicat.
c l. ſi. h. t.
d Budæus hic.
e d. l. ſi. in prin.
f d. l. 3. §. fin.

5 Venit in hanc, id quod intereſt agentis, falſum modum non eſſe renunciatum. Vnde ſi
alia ciuili actione, ut ex empto, quis damnum ſibi factum per falſam renunciationem reſar-
cire poteſt, cùm nihil eius intereſt, ceſſabit hæc actio. Nam generaliter extraordinaria reme-
dia, ubi ſufficit ordinarium, dari non ſolent[g]. Affinis autem huic actioni, eſt querela ſeu im-
ploratio officij iudicis, qua menſorum, aut æſtimatorum, aut aliorum omnium qui ex pe-
ritia artis ſuæ iudicant, iudicium, menſura, taxatio, ſententia impugnatur: ſicuti perpetuò
impugnari, & demonſtrata imperitia retractari poteſt, quando nunquam tranſeat in rem
iudicatam[h].

g l. in cauſæ. 16. in prin. de min.
h Iaſ. poſt Alex. in l. arbitro. nu. 10. qui ſatiſd. cogan. Imol. in c. quinta uallis. nu. 30. de iureiur. Maran. tract. iudic. cap. de appell. nu. 102.

DE RELIGIOSIS ET SVMPTIBVS FVNERVM, ET ut funus ducere liceat. Tit. VII.

1 *Edictum de religioſis.*
2 *De quo loco agat edictum & quis ſit purus locus, aut religioſus.*
3 *Quid ſit ſepulchrum, quid monumentum.*
4 *Qualis ex edicto detur actio, cui, contra quem, & ad quid.*
5 *Quæ actio detur ei qui prohibitus eſt funus ducere.*
6 *Edictum de ſumptibus funerum: & quæ, cui, aduerſus quem, ad quid, actio inde detur.*

1 HActenus dictum eſt de uindicatione & actionibus rerũ quæ ſunt humani iuris: nunc
proponuntur edicta duo, quæ ad res religioſas & diuini iuris tectas ſartasq; conſer-
uandas pertinent: atq; ad eundem mixtarum actionum ordinem meritò rediguntur.
» tur. De religioſis rebus ita prætor edixit: SIVE HOMO MORTVVS, OSSA'VE HO-
» MINIS MORTVI IN LOCVM PVRVM ALTERIVS, AVT IN ID SEPVL-
» CHRVM IN QVO IVS NON FVERIT, ILLATA ESSE DICENTVR: QVI
» HOC FECERIT, IN FACTVM ACTIONE TENEBITVR, ET POENAE PE-
CVNIARIAE SVBIICIETVR[a]. Si homo, inquit, mortuus, oſſa'ue: uidelicet præcipua
aut principalia membra, ut caput[b].

a l. 2. §. prætor.
b l. cùm in diuerſis. 44. hoc tit.

2 Quod dicitur de loco, intelligendum eſt de eo, qui eſt extra pomerium oppidi. Nam &
lege 12. Tabularum, & reſcriptis principum, prohibitum eſt in ciuitatibus ſepeliri, non ob-
ſtante etiam conſuetudine municipali[c]. PVRVS locus dicitur, qui neq; ſacer, neq; ſanctus,
3 neq; religioſus eſt, ſed ab omnibus eiuſcemodi nominibus uacat[d]. SEPVLCHRVM, eſt
ubi corpus oſſa'ue hominis condita ſunt. Vt autem Celſus ait, non totus qui ſepulturæ de-
ſtinatus eſt, locus religioſus fit, ſed quatenus corpus humatum eſt. A ſepulchro autem MO-
NVMENTVM diſtat, quia quicquid memoriæ ſeruandæ gratia extruitur, monumentum
dicitur[e]: in quod ſi corpus inferatur, fiet ſepulchrum[f]: quanquam monumentum ſepulchri
etiam id dicitur, quod loci in quo corpus impoſitum eſt, muniendi cauſa fit[g]. Illa uerba,
ILLATA ESSE DICENTVR, de ea illatione accipienda ſunt, quæ fit ſepulturæ cau-
4 ſa[h]. Actio hæc in factum perſonalis eſt, quæ datur ex facto eius qui cõtra ius locum alienum
religioſum facere molitur: continetq; illud, ut aut is qui intulit, tollat quod eſt illatum, aut
loci precium præſtet[i]. Vnde cùm actio ſit rei perſecutoria, perpetua eſt, & hæredi, inq; hære-
dem competit[k]. Meritò autem actio in eam rem prodita eſt: nam propria authoritate cor-
pus aut oſſa ab alio in ſuum fundum illata, nemo debet propter reuerentiam manium, &
quia corpus rectè ſepultum non eſt inquietandum effodere uel tranſportare[l]: quamuis in
5 alijs rebus prophanis id concedatur[m]. Contrà autem ei qui prohibitus eſt inferre in eum
locum, quò ei ius inferendi eſſet, in factum actio competit: per quam conſequetur, quanti
eius interfuit, prohibitum non eſſe[n]. quò reſpiciunt illa ultima uerba inſcriptionis huius ti-
tuli, ET VT FVNVS DVCERE LICEAT: eòq; pertinet Vlpiani reſponſum[o], cùm
ait officium eſſe præſidis, prouidere ne corpora aut oſſa mortuorum detineãtur, neue quis
prohibeatur, quo minus uia publica cadauer transferre aut ſepelire poſsit. Quare ne qui-
dem ob æs alienum inhiberi ſepulturam, & arreſtari cadauer poſſe dicendum eſt[p].

c l. 3. §. diuus. de ſepul. uiola.
d l. 2. §. prætor. uerſ. purus. h. t.
e d. §. prætor. uerſ. monument.
f l. monumentum. 24.
g l. funeris. 37. in fi.
h d. l. prætor. uerſ. de illis.
i l. is qui intulit. 7. h. t.
k d. l. is qui intulit.
l l. oſſa. 8. l. diui. 39. h. t.
m l. quemadmodum. 29. ad l. Aquil.
n d. l. oſſa. in fi. cũ l. ſeq.
o in l. ne corpora. 38. hoc tit.
p §. hoc autem. ut cum de app. recog.

6 De ſecunda autem huius tituli parte, nempe de ſumptibus funerũ, prætor ita cauit: QVI
FVNERIS

FVNERIS CAVSA SVMPTVS FACTVS ERIT, EIVS RECVPERANDI NOMINE IN EVM AD QVEM EA RES PERTINET, IVDICIVM DABO [a]. Hoc edictum iuſta ex cauſa propoſitum eſt, ut qui funerauit, conſequatur id quod impẽdit. Sic enim fiet, ne inſepulta iaceant corpora, ne ue quis de alieno funeretur. Deinde qui propter funus aliquid impendit, quoniam cum defuncto cõtrahere uidetur [b] quaſi negocium eius gerens [c], meritò ab eius hæreditate & hæredibus defunctum repræſentantibus id repetere poterit. Funeris cauſa ſumptus factus uidetur is demum, qui ideo fit ut funus ducatur, & ſine quo funus duci non poteſt [d]. Vnde hæc actio, quæ & funeraria dicitur, ex bono & æquo oritur, continetq; tantùm impenſa funeris cauſa, non etiam cæteros ſumptus. Aequi autem & boni æſtimatio accipitur ex dignitate eius qui funeratus eſt, ex cauſa, ex tempore, ex bona fide: ut ne plus imputetur ſumptus nomine, quàm factum eſt: ac interdum ne tantum quidem, quantum factum eſt, ſi fortè immodicè factum ſit [e]. Quanquam prætor uel magiſtratus municipalis ſumptum ad funus pro facultatibus & dignitate defuncti decernere ſolet [f]. Nonnunquam enam is qui ſumptum fecit in funus, non recipit: ueluti ſi pietatis gratia, non hoc animo quaſi recepturus ſumptum impendit. Oportebit igitur teſtari quemq;, quo animo funeret, ne poſtea patiatur quæſtionem [g]. Hæc autem actio cum ſit prætoria, ceſſat, quoties quis aliam actionem habet de funeris impenſa conſequenda [h]. Datur autẽ aduerſus eos, ad quos funus pertinet: uidelicet hæredes, uel bonorum poſſeſſores [i], &c. Huius autem actionis tantus eſt fauor ob religionem, ut hæc impenſa ante omne creditum, cum bona ſoluendo non ſunt, ex hæreditate deducatur [k]. Quod & ad eas expenſas quæ ob morbum defuncti, puta in pharmacopolio contractæ ſunt, extendi conſueuit [l].

a l. ſi quis ſepulchrum. 12. §. prætor ait.
b l. j. hoc tit.
c l. & ſi quis. 14. §. etſi quis. uerſ. quaſi alienum et §. idem Labeo.
d d. l. et ſi quis. 14. §. funeris. l. funeris ſumptus. 37. h. t.
e d. l. & ſi quis. §. hæc actio. uide l. 1. §. de impenſa. ad l. fal. Land. art. 22. 31. lib. 1.
f d. l. ſi quis. 12. §. fin.
g d. l. & ſi quis. §. ſed interdum.
h d. l. & ſi quis. §. Labeo ait. cum ſeq.
i d. l. & ſi quis. §. fi. cum ll. ſeq.
k l. pen. h. t. l. 2. de priuile. credi. l. final. § in cõputatione. C. de iur. del. Paul. lib. 1. tit. 21.
l Iaſ. in d. §. in compatatione. tex. in l. 3. in reſtituenda. 4. C. de pet. hæred. l. 3. C. de relig. et ſumpt. funer. Land. art. 22. lib. 1. glo. art. 6. nu. 2. li. 1. Vueych. art. 26. uide etiã Specul. de ſepult.

DE MORTVO INFERENDO, ET SEPVLCHRO ædificando. Titul. VIII.

1 *Interdictum de mortuo inferendo, & eius explicatio.*
2 *Quatenus differat ab actione ſuperiore.*
3 *Interdictum de ſepulchro ædificando.*

Pertinent & huc interdicta prohibitoria, de mortuo inferẽdo, & ut inferre liberè liceat: quibus de rebus ita prætor interdixit: QVO' QVA'VE ILLI MORTVVM INFERRE, INVITO TE, EI IVS EST, QVO MINVS ILLI EO' EA'VE MORTVVM INFERRE, ET IBI SEPELIRE LICEAT, VIM FIERI VETO [a]. Verba illa, QVO' QVA'VE, EO' EA'VE, indicant contra interdictum fieri, ſiue in locum ſepulturæ inferre quis prohibeatur, ſiue in itinere arceatur. Liberum igitur eſt, quacunq; ratione prohibito mortuum inferre, aut ſtatim hoc interdicto uti, quo prohibetur ei uis fieri, aut aliò inferre, & poſtea in factum agere: per quam actionem conſequetur actor, quanti eius interfuerit prohibitum non eſſe [b]. Vnde apparet diſcrimen inter hoc interdictum, & actionem quæ ex ſuperiore edicto datur. Nam hæc quaſi cedens uiolentiæ, ordina- 2
riè agit ad id quod intereſt, potiusq; ad uindicandam quàm arcendam iniuriam dirigitur. Illud uerò ipſi facto obſiſtit, uimq; fieri uetat: & non longam cognitionem, ſed paratam habet executionem, utpote in ſimplici uerborum conceptione (ut & alia interdicta omnia [c]) in officio prætoris conſiſtens: qui interdicit ne uis fiat mortuum inferenti, donec de iure ſepulturæ ordinariè agatur, ac diligentior fiat cognitio. Ita per interdictum remouetur impedimentum per actionem, ex edicto tantum ad intereſſe agitur impedimento amiſſo. Sed de differentia edictorum, ac interdictorum, alio loco dicetur opportunius. De ſepulchro ædi- 3
ficando prætor ita interdixit: QVO' ILLI IVS EST, INVITO TE MORTVVM INFERRE, QVO MINVS ILLI IN EO LOCO SEPVLCHRVM SINE DOLO MALO AEDIFICARE LICEAT, VIM FIERI VETO [d]. Interdicta hæc propoſita ſunt, quia religionis intereſt, non prohiberi ſepulturam cadauerum, & monumenta extrui atque exornari.

a l. j. in prin. h. t.
b l. liberum. 9. ff. tit. 1.
c l. ult. de inter.
d l. j. §. prætor ait. h. t.

DIGESTO-

LIBER XII.

DE REBVS CREDITIS, SI CERTVM PEtetur, & de condictione.

1 *Continuatio, & generalis diſpoſitio huius tertiæ Partis, & etiam 2.3.4.5.6.7.*
2 *Quare inſcribatur de rebus creditis, & quid ſit credere, & num. 8.*
3 *Quot modis in creditum eatur, & num. 5.*
4 *Quare de ſtipulationibus hîc non agatur.*
5 *Quare dicantur quidam contractus re contrahi.*
6 *Quot modis re contrahatur.*
7 *De inſcriptione tituli: eiusq; explicatio.*
8 *Mutuum unde dictum.*
9 *Quid ſit.*
10 *Cauſa efficiens mutui: & an debeat eſſe gratuitum.*
11 *Materia: & quæ res in mutuum cadant, quæ functionem recipere dicantur.*
12 *De forma, ſubſtantialibus & naturalibus mutui: & explicatio l. uinum. l. ſi ego. cum ſimil.*
13 *Cauſa finalis.*
14 *De condictione certi & incerti, & quæ ex mutuo actio detur.*

1 HActenus explicata ſunt in ſecunda Pandectarum parte iudicia, quibus rem noſtram petimus, & his finitima illa: quæ licet ex nullo contractu deſcendant, exemplo tamen realium iudiciorum, ad rem perſequendam inſtituuntur. Sequitur nunc, quando non modò res noſtras, ſed nobis etiam debitas præſtari æquum eſt, ut uideamus quibus actionibus ea quæ debentur, exigi poſsint. Etſi autem diuerſæ cauſæ ſunt, & uariæ, ex quibus quid deberi poteſt, ut matrimonium, tutela, ultima uoluntas, &c. tamen quia præcipuè contrahendo fit, ut quid dari fieriue oporteat, meritò ante omnia de contractibus actionibusq;, quæ indidem ad res debitas petendas emanant, in hac tertia Pandectarũ parte Iuſtin. diſputationẽ explicationẽq; inſtituit [a].

2 Eoq; hanc partem de rebus creditis inſcribere uiſum eſt, ut ex ipſo titulo ſtatim appareret, de rebus creditis, debitisq; ex aliquo contractu, hîc agi. CREDENDI enim appellatio generalis eſt. nam cuicũq; rei aſſentiamur, alienã fidẽ ſecuti, mox recepturi quid ex hoc cõtractu, credere dicimur. Vnde RES CREDITÆ dictæ, quæ ex eiuſcemodi fiduciaria, ut ita dicam, conuentione debentur [b]: & CREDITOR, cui debetur [c]. quanquam ſpeciali propriaq; in ſignificatione CREDITVM pro mutuo accipiatur [d]: quia in hoc contractu præcipuè credit pecuniam, & alienam fidem ſequitur [e] qui mutuo dat. Quare in creditum ire propriè dicitur, qui mutuum uel quaſi mutuum contrahit [f]. REI quoque uerbum ut generale prætor elegit: quo non modò comprehendit res fungibiles, quæ ſolæ cadunt in mutuum, ſed alias quaslibet ſiue ſpecies, ſiue etiam iura [g]. Apparet autem hanc inſcriptionem ex edicto perpetuo, cuius ordinem poſt I. C. Iuſtinianus in hac digeſtione ſequitur, eſſe deſumptam, ut Vlpianus [h] non obſcurè ſignificat. Iulianus enim edictu compoſitor, quæ ad uarios contractus pertinebant edicta & actiones, ſub hoc generali titulo uice prætoris inſeruit.

3 Itur autem in creditum, duobus ferè contrahendi modis: aut cùm re ipſa contrahitur, ut fit in mutuo, commodato, pignore, depoſito, &c. aut quando potiſsimùm conſenſu, ut eſt in emptione, ſocietate, &c.

4 Nam quæ uerborũ formulis innititur obligatio, cùm in ea nihil uerè credatur promittẽti, magisq; ſubtilitate iuris conſiſtat, quàm rei interuẽtu: utpote quæ συνάλλαγμα nullum habeat, & in qua altera tantùm pars obligetur: meritò in alium locum ad prætoria iudicia, procul à rebus creditis eſt relata.

5 Sed quoniam per traditionem rei uerè in creditum itur (is enim uerè credit, qui alienum nomen ſequitur [i], & alterius fidei rem tradit, & committit [k]) primò de contractibus qui rei interuentu perficiuntur, actionibusq; inde deſcendentibus eſt uidendum. Dicuntur autem RE CONTRAHI, quod præcipua (à principaliore enim fit denunciatio [l]) horum contractuum cauſa efficiens res eſt, ſine cuius præſtatione omnino perfici nequeunt, etiam ſi ſecundariò (ut loquuntur) conſenſum quoq; requirant cõtrahentium, citra quem nihil concludi firmariue unquam poteſt [m]: ut contrà alij CONSENSV CONSTARE dicuntur,

o non

a *l. 2. §. igitur prima. C. de uet. iu. enucle.*
b *l. 1. h. t.*
c *l. 10. 11. 12. de uerb. ſignif.*
d *l. 2. §. mutui datio. 1. h. t.*
e *l. 1. §. illud. de ſepara. l. tutor. §. cũ haberes. ad Velleia. l. ait præt. 10. §. ſi quid. Quæ in frau. cred.*
f *l. 5. §. ſed ſi dedi. de tributo.*
g *l. rei appellatio. 5. l. rei appellatione. 23. de uerb. ſignif.*
h *in d. l. 1. in fin.*
i *l. 5. §. ſed ſi. de tributa. act. l. 1. §. illud de ſepa.*
k *§. uenditæ. Inſti. de rer. diuiſ. l. qua ratione. §. nihil intereſt. de acqu. rer. domin.*
l *l. filio. 23. de lib. & poſth. §. ſingulorum. Inſt. de rer. diuiſ.*
m *l. 1. §. ult. de pac. uide quæ dixi Inſtit. ad tit. quib. mod. re cont. ob.*

a l. nec emptio. 8. inf. de contrah. emp.

non quòd rem creditam nullam complectantur[a], ſed quia potiſsimùm perficiuntur conſenſu, quamuis res in præſenti nulla intercedat.

RE ITVR IN CREDITVM, uel cùm rem alteri credimus, & damus eo animo, ut 6
non eadem, ſed in eodem genere ſimilis nobis reſtituatur: quod fit in rebus, quorũ alioqui nullus eſt uſus niſi in abuſu & conſumptione, cuiuſmodi eſt pecunia, frumentum, &c. Quæ idcirco mutuò dantur, & neceſſariò in accipientis dominium tranſeũt, ut conſumẽdo his uti poſsit, qui tamen aliquanto pòſt quàm abuſus fuerit, reddere debet, ut ſit mutua in contractu compenſatio, ſimilem in eodem genere ſpeciem: ad quam petendam datur condictio. uel cùm credimus rem, ut eadem in ſpecie reddatur: quod fit in rebus quarũ uſus eſt ſalua ſubſtantia, unde exiſtunt commodatũ, pignus, & ſimiles contractus. Natura enim ita comparatum eſt, quarundam ut rerum uſus ſit, ſalua earum ſubſtantia: ut animantis, ſcyphi, &c. quarundam non aliter quàm in abuſu[b]. Neceſſum igitur fuit, pro diuerſa rerũ natura, uarios contractuum modos inueniri, quib. utræque res inter homines utiliter communicarentur. Credimus autem perſonis, uel quas per ſe bonæ fidei eſſe putamus: uel quæ ex alio pendent, ut ſeruis, inſtitoribus, nautis, propter dominum præponentem, exercitorem, qui hac ratione exercitoria, inſtitoria, de peculio actionibus obſtringuntur. Sed de ſingulis ſuo loco. Nunc ipſum tit. aggrediamur, qui ita inſcribitur: DE REBVS CREDITIS, SI CERTVM PETATVR, ET DE CERTI CONDICTIONE.

b tot. tit. ſup. de uſu earũ rer. quæ uſu conſ.

Verba illa, DE REBVS CREDITIS, non modò ad hunc tit. ſed cùm ſint generalia, 7
ad totam hanc tertiam Digeſtorum partem pertinent, etiamſi alijs aliter uideatur[c]. Ac de rebus creditis, potius quàm debitis: quoniam hîc agitur de actionibus quæ dantur his qui crediderunt, non de exceptionibus eorum qui debent. Et primò quidem, SI CERTVM PETATVR: quæ propria eſt inſcriptio huius primi tituli, eoque etiam ab his uerbis communiter allegari nominarique ſolet. CERTVM eſt, cuius ſpecies uel quantitas, quæ in obligatione uerſatur, aut nomine ſuo, aut ea demõſtratione quæ nominis uice fungitur, qualis quantaque ſit oſtenditur[d]. PETITVR autem CERTVM ex mutuo; unde perinde eſt ac ſi inſcripſiſſet, ſi mutuum petatur. Sed quoniam in hoc titulo de certo quod ex ſtipulatu petitur, nonnulla etiam ſunt interſperſa, maluit auguſtiore certi uocabulo legiſlator uti. At qua actione petitur certũ? Indicat id altera tituli pars quæ ſequitur, DE CONDICTIONE. Cùm igitur & de condictione quæ ad mutuum repetendum competit, hîc agatur, ut ex inſcriptione liquet, de utroque uideamus.

c Cuiac. obſ. li. 7. ca. 32.

d l. certũ. 6. h. t. l. ſtipulationum. 74. cũ l. ſeq. de uerb. oblig.

MVTVVM reciprocum eſt: & ad illum pertinet, qui aliquid reddit. ut cum dicimus mu- 8
tuum amorem, uel officium, quod pro alio accepto refertur. Itaque debitor propriè mutuum reddere dicitur. Sed in hoc contractu quia mutuationi initium facit creditor, is quoque mutuum dare dicitur. Dictum autem eſt mutuum, quaſi μὴ τεόν, authore Varrone, & Græcam interpretatur etymologiam Iuriſconſ. ab eo, quòd de meo tuum fit[e]. non quòd ſolùm hoc contractu transferatur dominiũ in debitorem (nam idem fit in uenditione, permutatione, &c.) ſed quia mutuum eſt rerum fungibilium, id eſt earum quæ mutuis uicibus funguntur, & quarum altera alterius ita locum ſupplet, ut quod meum eſt, in eodem genere, atque adeò uſu idem cũ tuo ſit. Vnde mutuũ dictum, quia qualem tibi rem mutuò do, talem in eodem genere recipio: ut mea & tua res ferè unum ſint, ut ita dicam, & idem. Mutuationes fiunt, cum quod non habes, aliunde ſumis[f].

e l. 2. §. appellata. 2. h. t. Inſt. quib. mod. cõtrah. oblig. in prin.

f Cic. lib. 3. de orat.

g l. aut ſi mutua. de eo quod cert. loc.

MVTVVM, eſt contractus iuris gentium nominatus, ſtricti iuris[g], qui re perficitur: in 9
quo damus rem fungibilem eo animo, ut nunc quidem accipientis fiat: aliquando tamen is non eandem ſpeciem quam dedimus, ſed idem genus reddat. Hæc definitio, ne quis eam temerè repudiet, ex uerbis conſultorũ eſt deſumpta. Dixi eſſe IVRIS GENTIVM, ut pleræque ſunt conuentiones[h]. Nominatũ: quia quum ad parandam pecuniam, ſine qua commercia cõſiſtere nequeunt[i], contractus hic apud omnes gentes frequenti eſſet in uſu, facilè nomen proprium inuenit. Addo, eſſe ſtricti iuris: quia ſtrictã habet ex ſua natura regulam, qua omnia, Arithmetica proportione, ad æqualitatem eorum quæ data ſunt, exiguntur[k]. Et hæc quidem ad genus pertinent. Reliqua quæ adduntur, differentiam monſtrant, qua à cæteris cõtractibus, præſertim commodato & permutatione, inter quos hic interiectus eſt, mutuum ſecernitur. à commodato quidem, quòd in illo dominium non transferatur, ſed eadem ſpecies reddi debeat: in hoc res accipientis fiat, qui non eandem ſpeciem, ſed idem genus reſtituit. à permutatione, quòd in illa diuerſi res generis communicentur, in mutuo uerò ea quæ ſunt in eodem genere fungibilia. Sed de his quæ pertinent ad differentiam, id eſt ſubſtantiam formamque mutui, paulo pòſt plura dicentur.

h l. iuriſgentium. 7. de pact.

i l. 1. de contrah. empt.

k l. 3. h. t.

l d. l. 2. §. creditum. 3. uerſ. item in prin. Inſt. quib. mod. re contrah. oblig.

Cauſa efficiens mutuum, eſt conuentio ac conſenſus contrahẽtium, unà cum traditione 10
rei, quæ præcipuè mutuum conciliat. Neque enim ſolo conſenſu, ſed multo magis re perficitur[l]. Nam ultra id quod datum eſt, non cõtrahitur mutuum, etiamſi ſit promiſſum[m]. unde apparet,

m l. rogaſti. 11. §. 1. h. t.

apparet, rem non conuentionẽ præcipuè attẽdi. Licet tamẽ ſtipulari quid ſupra mutuũ, ad legitimũ uſuratũ modum [a], aut factũ mutuo adijcere [b]. quod tamen Canon. improbãt, qui quicquid ſupra ſortẽ adijcitur, uſurã eſſe cenſent, & rem illicitam [c]: adeò ut ne tale quidem pactũ in mutuo admittant, ut tãtundem contrà aliquãdo mutuo detur [d]. Porrò mutui cõuentio, quia res inter homines utiliter cõmunicat, iure gentium inuẽta eſt: ciuili porrò iure

11 approbata, ut & cæteri omnes cõtractus [e]. Cauſa materialis, eſt res quæ pondere, numero, menſura cõſtat. quoniam earũ rerũ datione poſſumus in creditũ ire [f], id eſt mutuũ cõtrahere: propterea quòd in genere ſuo functionẽ recipiũt per ſolutionẽ, magis quàm ſpecie: hoc eſt, quoniam in his rebus magis reſpicimus quantitatẽ, uim ac ualorẽ, quàm corpora [g], eo fit ut fungantur aliæ aliarũ uice, cum per ſolutionem una res pro altera redditur, ita ut una tantũ præſtet quantũ altera, nõ modò ipſa ſubſtantia ac qualitate, ſed etiam uſu [h]: ut creditor planè idem recipere uideatur quod dedit, nõ quidẽ in ſpecie: nam corpora certè diuerſa ſunt, (ſpeciei enim uocabulũ hîc I.C. ſuo more indiuiduis corporib. tribuit) ſed per ſolutionẽ, quæ (ut dixi) planè idem reddit creditori quod dedit. Verbi gratia: Si mihi uinum certi generis & bonitatis, certa menſura mutuò dederis, eoq́; cõſumpto tibi eadem mẽſura de meo, quod eiuſdem eſt generis, bonitatis ac precij ſatisfaciam: hîc nõ reſtituo tuam tibi ſpeciem quæ cõſumpta eſt, ſed in effectu per ſolutionẽ idem tibi reddo: quia meum uinum tui iam cõſumpti uice fungitur: tantumq́; tibi præſtat, quantũ quod mihi dediſti præſtare poterat, nõ modò ſubſtantia & qualitate, ſed etiam ualore atq; uſu. Diuerſum eſt in cæteris rebus, in quib. ideo in creditũ ire nõ poſſumus, quia functionẽ nõ recipiũt, etiam in eodem genere. Vt cùm homo aut pecus alicui datur, ut in eodẽ genere reſtituatur aliud. Hic contractus mutuũ non eſt, ſed permutatio. Nec enim hæ res functionem recipiunt in genere: quia animal etſi ſimile eſt alijs animãtib. in ſuo genere, tamẽ indiuidua ipſa ſpecie, ꝓbitate, uſu differũt: ut hîc uerũ ſit, quod dicitur, nullum ſimile eſſe idem [i]. Cùm autẽ ea ſit natura mutui, ut idem omnino reddi debeat, neq; aliud pro alio ſolui inuito creditori poſſit [k]: apparet, quãobrẽ hæ res in mutuũ nõ cadãt. Sunt qui [l] paulo aliter ea I.C. uerba, QVÆ RECIPIVNT FVNCTIONEM, &c. interpretãtur. Nã, inquiunt, ut fungi officio aut alio munere dicitur, qui facit quod facere debet, & ad quod deſtinatus eſt [m]: ita I.C. rẽ quoq; fungi aiunt, cùm cõfertur ad illum uſum, cuius gratia parata eſt: ut cùm datur, ſoluitur, &c. Sed Vlpia. tit. 6. diſertè monſtrat, eam dici rem fungi, quæ datur & redditur. In rebus igitur quæ pondere, numero, menſura conſtant, cõtrahi poteſt mutuũ: quia functionẽ, id eſt cõmunicationem, dationẽ, redditionem, uſum, ſatisfactionẽ recipiunt, id eſt præſtant, non quidẽ ſpecie, id eſt in ipſo indiuiduo: quia inutiliter cõmunicarentur, ſi eadem ſpecies eſſet reddenda, cùm illarũ nõ ſit uſus niſi in abuſu: ſed in genere per ſolutionẽ, quia ſolutio eiuſdem generis facit, ut eadem res quæ data, uſuq́; conſumpta eſt, creditori reddi uideatur.

12 Cauſa formalis, eſt ipſa mutui datio: quæ fit eo animo, ut de meo tuũ fiat. Vnde quia nemo dare poteſt, id eſt rem & dominium transferre [n], niſi dominus [o], fit, ut in mutui datione dominũ oporteat eſſe dantẽ [p]. Requiritur igitur in mutuo rei datio [q], hoc ẽſt dominij trãslatio [r], & cõſenſus contrahẽtium [s]: deficiente uerò horũ alterutro, deficit, aut pendet, aut ex pôſt facto tãtùm cõfirmatur mutuũ. uerbi gratia, ſi cõſenſus deeſt, aut uoluntas cõtrahendi mutuũ: ut cũ nõ eo animo datur, uti ſtatim ex rei pręſtatione mutuũ cõtrahatur, ſed exiſtẽte aliqua cõditione, aut cùm ex alia cauſa datur [t]: uel cùm conſenſu caret qui dat, ut furioſus, pupillus: uel cùm error interuenit: quibus caſib. non cõſiſtit initiò mutuũ, ſed cõſumptione rei cõciliatur [u], unde utilis cõdictio cõpetit [x]. Amplius uult Vlp. [y] errore interueniẽte, ne nũmos quidẽ accipiẽtis fieri: quod accipiẽdũ eſt irreuocabiliter, & iuris ſubtilitate, quin repeti poſſint. Nã uerè trãſire dominiũ, quãdo uterq; ex titul. trãslatiuo cõtrahit, alibi oſtẽditur [z]. eſt enim hac in ſpecie, cõſenſus in dominio trãsferendo. idq́; nõ negat Vlpia. [a] quia poſtea ſubdit, cõſumptis nummis condicenti obſtare exceptionem. cõdicit autẽ nemo rem ſuã, ſed trãslatam [b]. & quanquã loquatur de cõſumptis nũmis: tamẽ quin idẽ obtinere debeat, illis extantibus, ut ſcilicet obſtet exceptio, nulla cauſa eſt. E diuerſò ſi res deficit, quamuis cõſenſus interueniat, mutuum non exiſtit. unde Paulus inquit: Qui pecuniam accepturus ſpondit creditori futuro, in poteſtate habet ne ei accipiendo ſe obſtringat [c]. Etſi enim uerbis credimus, quodam actu ad obligationẽ comparãdam interpoſito, ut ſtipulatione [d]: tamen niſi rei præſtatio poſtea accedat, mutuum non perficitur. Si igitur creditori futuro promittit debitor, quia ea ſtipulatio conditionem hanc habet, ſi mutuũ datũ fuerit, ea non exiſtente, quod fieri poteſt ſi debitor pecuniam accipere recuſet [e], ſtipulatio ad nihilum redigitur. Hinc & illud eſt, quòd ſi dedero tibi decẽ ut undecim debeas, nihil amplius quàm 10. condici poterũt, quia ulterius res nulla interuenit [1]. Item, ſi dominus non ſit qui dedit, nummi accipientis non fiunt: ideoq́; deficit etiam mutuum: ut ſi ſeruus pecuniam domini mutuò

O 2 det,

a l. cum ultra. C. de non nu. pec.
b Iaſ. poſt Bart. in d. l. rogaſt. & ibi Bald. Alc. & c.
c c. conſuluit de uſura. Panor. & Dd. in c. fin. eod.
d Corn. conſ. 44. in conſultatione. nu. 5. uol. 2. Henn. God. conſil. de præſcrip. num. 88. per doctrinam Panor. in d. c. conſuluit. in fin. & Hoſt. ibid. nu. 8.
e §. ius autem gentium. Inſt. de iu. nat gent. & ciu. l. quòd ſi minor. 24. § nor. ſemper. 1. de mino.
f a l. 2. § 1.
g l. Titio. de lega. 2. l. ſi is cui. de ſolut.
h Conna. lib. 1. cap. 1.
i Dd. in l. quod Neruа. 32. depoſiti.
k l. 2. §. 1.
l Duar. diſp. li. 1. ca. 14.
m l. in metallum. 22. de pœ. l. prætoriæ. de prætor. ſtipul. l. 3. de colli dotis. cum ſimil.
n l. fi. de cõdict. cauſa data. l. non uidẽtur. 128. de reg. iu.
o l. nemo plus iuris. 54. de reg. iu. l. mater. C. de rei uendi.
p d. l. 2. §. fin.
q d. l. 2. §. creditum. 3. l. certi. 9. §. numerauit. 4.
r l. fin de cond. cau. da.
s l. ſi me & Titium. 32.
t l. proinde 8. l. nõ omnis 19. h. t.
u l. ſi à furioſo. 12. d. l. nõ omnis. §. ſi pupillus. 1. d. l. ſi me & Titiũ. 32.
x l. 4. C. ſi cert. pet. d. l. ſi me & Titium. Cuiac. obſer. lib. 5. cap. 29.
y l. ſi ego. 18. h. t.
z l. cum in corpus. 38. de acq. rer. dom. & dixi Inſt. ad tit. de rer. diuiſ. § per traditionem. 33.
a d. l. ſi ego. in fine.
b uide ſ. de condict. & l. fi. uſufr. quem. caue.
c l. qui pecuniã. 30. h. t.
d d. l. 2. §. fin. hoc tit. l. ſi

pœnam. 68. de uerb. oblig. e l. pen. ſ. quæ res pigno. f l. rogaſti. 11. §. pen. hoc tit.

dct[a], uel fur rem furto ſublatam[b], uel ſocius rem communem[c]. Sed in omnibus his ſi pecunia conſumpta ſit, cum res quæ eſſe deſijt, uendicari nequeat, conciliatur mutuum, ut domino condictio dari poſsit: quia æquum & bonum eſt, pecuniam domini quæ ad te ſine ipſius uoluntate peruenit, & conſumpta eſt, illi reddi[d]. Sic ſi depoſitam apud te pecuniam placeat ſubinde eſſe mutuam, mutuum contrahitur[e]: ſi rem uendendam dedero, ut pretio utare[f], aut debitorem meum tibi iuſsi ſoluere, uel quod mihi debes in cauſam mutui ſumere, ſtricta quidem ratione non contrahitur mutuum[g], quia nihil de meo tuum fit, & non pactis, uerùm rebus illud inducitur: iure tamen ſingulari, & ex utilitate commerciorum, etiam hîc mutuum ſuſtinetur[h]. Illud quoq; in forma & natura mutui eſt, ut eadem omninò res reddatur, non modò in genere, ſed etiam bonitate & ualore[i], nam creditori inuito aliud pro alio ſolui nequit[k]. Hinc & illud fit, ut huius cõtractus actio ſtricti ſit iuris, non bonæ fidei[l]. Nec enim in ea licet iudici ex bono & æquo arbitrari, quid quo modo ſit reſtituendum: ſed omnia ſunt ipſius contractus natura atque regulis metienda, quæ exigunt rerum ultrò citroq; æqualitatem, ut cuius generis ac qualitatis res mutuò data eſt, illiuſmodi omnimodo reddatur. Quanquam illud uideo quibuſdam placuiſſe, ſi æſtimationem offerat rei creditæ debitor, nullaq; captio ſit creditoris, æquum eſſe hanc ſolutionem admitti[m]. Nec enim affectionem ullam probabilem his in rebus fungibilibus creditor prætendere poteſt, quando pecunia quæ uice rerum fungitur[n], facilè parentur, & extingui nequeant[o]. Ego tamen magis puto, inuitum creditorẽ ad recipiendum aliud quàm quod dedit, compelli non poſſe[p]: præſertim cum in mutuo uerſetur obligatio dandi, non faciendi, in qua æſtimatio in uicem rei debitæ ſuccedere non ſolet[q]; & tum demum ad æſtimationem peruehiri, & de ea quæri arbitror, quando eam oblatam non repudiat actor, nec quippiam opponit. atq; ità Iuliani reſponſum interpretor & intelligo[r]: in quo quãdo nulla extet de oppoſitione actoris contra æſtimationem mentio, nec nos illam præſumere aut ſupplere debemus: cum exceptiones & oppoſitiones ſint facti, facta autem non præſumantur, ſed probentur[s]. quanquam & illud dici poteſt, non de æſtimatione rei totali, ſed de particulari intereſſe, Iulianum[t] agere: quod ſupra uinum mutuo datum poſtulatur, & æſtimãdum eſt ex eo quod ſua die, uel ſaltem litis conteſtatæ tempore non fuerit reſtitutum[u]. Ex eadem ratione & illud fortè defendi poteſt, pecuniam mutuo datam, in eadem ſpecie monetæ reddendam eſſe[x], atq; etiam eodem in ualore & precio, quo data fuit, etiamſi poſtmodum ualor auctus ſit, uel decreuerit[y]: cæteroqui nec tantundem neq; idem, ſed pauciores pluréſue nummi quàm ſunt accepti dabuntur, ſi ſecundum præſentẽ monetæ curſum, non illũ qui tempore mutui fuit, fiat ſolutio. id quod cõtra naturam eſt mutui, atq; æquitatem[z]: etiamſi Dd. in alia omnia diſceſſerint[a]. quorum tamen opinio uſu recepta eſt, maximè illa ex cauſa, quod debitor non plus reddere uideatur quàm accepit. nam iuxta ualorem qui fuit tempore mutui, etiam ipſe acceptis nummis proculdubio utitur, hoc eſt, eodem ualore atq; æſtimatione eos exponit. Nec enim quiſquam accipit mutuo, ut ocioſam apud ſe pecuniam retineat, ſed magis ut illa etiam urgente neceſsitatẽ utatur, utendoq; eam expendat. Vnde ſiue poſtea decreſcat ſiue augeatur preciũ, nihil ultrà quàm accepit, reddere uidetur. Verbi gratia: Dedi tibi ante 20. annos mutuo 100. Ioachimos, ſingulos pro groſsis 25. qui nunc tantum 24. ualent. Eos illo ipſo mutuationis tempore, pro 25. ſingulos proculdubio expendiſti. Etſi igitur nunc tantum pro 24. accipere cogar: tu tamen nullum damnum patiere, cum eodem ualore expenderis antea, quo ego illos tibi dedi. Id quoq; naturæ mutui conſentaneum eſt, ut periculũ pertineat ad eum qui mutuò accepit[b]: cùm quia ipſius gratia contractus initur[c], tum quòd dominus eſt cui res perire ſolet[d]: poſtremò, quoniam res in genere conſiſtentes, ut ſunt quæ pondere, numero, menſura conſtant, perire nequeunt, neq; debitorem interitu liberant[e].

13 Cauſa finalis mutui eſt, ut res ad neceſsitatem uitæ opportunæ, quarum in conſumptione uſus eſt, inter homines communicentur, alijq; aliorum beneficijs atq; auxilio benignè gaudeant & fruantur. Illud quoq; ad cauſam mutui finalem pertinet, quòd eo animo datur accipiturq;, ut aliquandiu re credita fruatur debitor[f]. non enim debet creditor cum ſacco, ut aiunt, uenire paratus[g]: ſed ſpacium aliquod relinquendum eſt debitori, intra quod re cõmodè utatur. Deinde ut eo ſpacio elapſo, quod aut exprimitur in contractu, aut intelligitur, debitor rem in eadem bonitate eodemq; genere reddat (ut paulo antè dictum eſt) quantumuis id expreſsè non ſit actum[h].

14 Nunc de ultima parte huius tituli, uidelicet de condictione, agamus. Condictionis generali nomine omnes actiones perſonales ueniunt: quòd ijs acturi non in ius ducere aut rapere debitorem ſolent, more iudiciorum olim ſolenni[i]: ſed coram teſtibus condicere, id eſt, denunciare

a d. l. rogaſti. §. fin.
b l. nam etſi fur. 13. h. t.
c l. ſi ſocius. 16.
d d. l. ſi me & Titium.
e l. certi. 6. §. ult.
f l. rogaſti. h. t.
g l. qui negotia. 34. manda.
h l. ſingularia. l. rogaſti. h. t.
i l. 3. h. t.
k l. 2. §. 1. h. t.
l l. aut ſi mutua. 6. de eo quod cer. lo.
m l. uinum 22. h. ti. l. fin. de condict. triti. l. quoties in diẽ. 59. de uerb. oblig.
n l. j. de contrah. empt.
o l. in ratione. 30. §. incertæ. ad l. Falcidiam.
p l. 2. §. 1. l. 3. hoc tit.
q l. ubi. 75. §. fin. l. ſtipulationes. 72. ubi Bart. & Dd. de uerb. oblig.
r d. l. uinum. ut in l. 6. l. ſi ui. 15. l. 1. §. quod autẽ. ꝟ unde ui. ubi dixi nume. 13.
s l. aſſeueratio. C. de non num. pec. l. ſiue. C. de probat. uide Caſtr. in l. unic. C. ut quæ deſ. aduoc.
t d. l. uinum. 22.
u ut in l. exhibitionis. C. ad exh. l. 3. §. itẽ Iulianus. l. quòd ſi Epheſ. de eo quod cer. loc.
x l. Paulus reſpondit. ubi Bar. limitat, niſi creditoris nihil interſit. ff. de ſolut.
y uide latè Molin. in tracta. uſura. quæſt. 92. num. 693. cum multis ſeq. Curt. ſenior in l. cũ quid h. t.
z l. 3. h. t.
a Bart. in d. l. Paulus. nu. 6. & 10. de ſolut. & in l. cũ quid. ubi Alex. Iaſ. & cõmuniter Dd. h. t. & idem Bart. in l. ꝟ. l. cum aurum. de aur. legat. & alij quos cumulat Molinæ. præal. leg. loc.
b §. itẽ is. Inſtit. quib. mo. re cõtr. obl. ubi dixi. commodati. d l. pignus. C. de pignor. act. e l. incendium. C. ſi cert. petatur. f l. in commodato. 17. §.
c l. 5. §. nunc uidendũ. 2. ſicut. 3. ꝟ. commo. g l. quod dicimus. 105. de ſolut. h l. 3. h. t. i uide ſup. de in ius uocan.

denunciare diem, ac conuenire cum reo qua die iudicio ſiſteretur[a]. Ex omni autem contractu aut certum petitur, aut incertum[b]. Ad incertum petendum, actio ex ſtipulatu, & aliæ condictiones pro uarietate obligationum competunt: de quibus ſuo loco. Illæ uerò actiones perſonales, quibus certi quid comprehenſum eſt, quod quale quantumq́ ſit apparet, uocantur generali nomine certi condictiones: ex quacunq; tandem cauſa & obligatione deſcendant, ſiue ex certo aliquo, id eſt (quantum arbitror) nominato contractu, uel qui certum cõtinet: ſiue ex incerto & innominato[c], aut in quo initiò certũ non fuit, ſed ex pôſt facto fit certum. Propriè tamen & ſpecialiter illa appellatur certi condictio, quæ uel ex mutuo, uel ex ſtipulatiõe certæ ſummæ datur[d]. Neq; enim certior fieri deſignatio poteſt, quàm cùm res fungibilis certo pondere, numero, mẽſura circumſcribitur, quod fit in actione mutui: uel qualis quantaq; ſit, certis obligationis uerbis deſignatur, quod fit in ſtipulatione. Hinc factum eſt, ut cùm cæteræ condictiones in proprium ferè nomen tranſeant, ſolæ hæ actiones nullo alio ſpeciali nomine quàm condictionis certi appellentur. Cùm autem hoc in titulo non modò de cõdictione certi ex mutuo, ſed etiam ex ſtipulatu agatur, propterea quòd olim, cùm non gratuitò darent mutuò, ſed utplurimùm fœneratò, magis uerborum obligatione creditores ſibi cauebant, qua ſortem & uſuras ſtipulabantur[e], quàm ſolo contractu mutui, ex quo nihil amplius deberi poteſt quàm datum eſt[f]: rectius inſcriptio facta eſt, De certi condictione, quæ ex utraq; & mutui ſtipulationis obligatione deſcendit, quàm de mutuo, uel mutui actione.

a §. appellamus. Inſtit. de actio.
b l. ſtipulationum.
c l. cert. condictio. 9. in prin. h. t.
d in prin. inſt. de uerb. oblig.
e l. 2. §. fin l. lecta. 40. l. l. pe. h. t. d. l. ſi pœnam. 68. de uerb. obl.
f d. l. rogaſt. §. ſi tibi. h. t.

DE IVREIVRANDO, SIVE VOLVNTARIO, SIVE NECESSARIO, ſiue iudiciali. Titul. II.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quid ſit iuſiurandum.*
3 *Quot eius partes.*
4 *Cauſa efficiens.*
5 *Materia: & non eſſe temerè iurandum.*
6 *Forma & finis.*
7 *Species.*
8 *De iureiurando uoluntario.*
9 *De iudiciali.*
10 *De neceſſario.*
11 *Explicatio l. admonendi.*
12 *Edictum prætoris.*
13 *Effectus iuriſiurandi.*

1 SAepenumerò dixi, Pandectas ad formam & uſum forenſem eſſe compoſitas: ac continuam titulorum ſeriem interdum noua aliqua materia interſecari, iudiciorum ordine ac praxi id requirente. Cùm itaq; in mutui & rerum creditarum ambiguitatibus decidendis, maximus ſit iuriſiurandi uſus, & ad id deficientibus in hoc genere probationibus, perueniri ſoleat[a], adeò ut quidam non inuenuſtè dixerit[b], emplaſtrum æris alieni eſſe iuſiurandum: meritò ad materiam mutui & cõdictionis certi, hic de iureiurando tractatus, quo condictionum ambiguitates expediri ſolent, adiungitur: quemadmodum & in Codice, uno titulo & res creditas, & iuſiurandum pertractari, uidere licet.

2 IVSIVRANDVM, eſt aſſumptio nominis diuini, ad confirmandam iurantis fidem[c]. uel potius eſt inuocatio Dei, qua petimus ut ſit teſtis noſtræ aſſeuerationis[d], & puniat fal-
3 lentes. Ex quo liquet, duas eſſe iuriſiurãdi partes. alteram inuocationem Dei, ut ipſe καρδιογνώστης, teſtis ſit nos uera dicere: alteram, imprecationem noſtri, qua deuouemus nos pœnis & uindictæ diuinæ, ſi fallamus. De ſpeciebus paulo pôſt opportunius dicetur, ſi prius cauſas expoſuerimus.

4 Cauſa efficiens iuriſiurandi eſt, quod quidem ad hanc materiam, inſtitutumq́ noſtrum attinet, aliàs pactio ipſorũ litigatorum, qui deficientibus probationibus, aut ut iureiurando res dirimatur, conueniunt, aut inuicem illud in iudicio deferũt, ut omnino præſtãdum uel referendum ſit: aliàs uerò authoritas iudicis, qui in defectum ſupplementumq́ probationis, iurandi neceſſitatem alterutri litigatorum imponit[e]. Videtur autem conſuetudine quadam in uſum ueniſſe, authore Gaio[f], iuriſiurãdi religio, in remedium expediendarum litium, ut ueritas quæ humano ingenio erui non poteſt, ad Deum omnium rerũ conſcium referatur: eoq́ teſte atq; indice, obſcura explicentur. Poſtea Prætor ſuo edicto eiuſcemodi religionem confirmauit, & ſanctam eſſe uoluit.

a Paul. lib. 5. tit. 15. & lib. 2. tit. 1.
b Gell. lib. 16. cap. 7.
c Bald. in rub. h. t.
d Cic. lib. 3. offic.
e l. 1. h. t.
f in d. l. j.

Materia circa quam, ſunt res honeſtæ & licitæ. nec debet eſſe uinculum iniquitatis[a], neq; obligatorium eſt, ut aiunt, contra bonos mores iuramentum[b]. Ad quatuor autē ferè iuſiurandum adhiberi ſolet. Primò ad fidei promiſsionē, ut cum uaſallus domino fidelitatē iureiurando addicit[c], aut magiſtratus Reipub. & alij alijs[d]. Quo in genere receptū eſt etiam iuramentū ut uocant aſſecurationis[e]: quod tam ſubditi quàm exempti, ut perſonæ Eccleſiaſticæ, domino territorij in quo prædia poſsident, præſtare compelluntur[f]. Secundò ad obligationē producendam, cùm aliquis iurat ſe quid daturum facturùmue. quod iuſiurandum nō obligare, Dd.[g] impiè docent: cùm omne iuſiurādum rei licitæ ſit ſeruādum[h], nec minus iureiurando alicui promitti poſsit quàm nudis uerbis[i]. Cui non obſtat d. l. ſi quis pro eo. ex qua generalem regulam extruxerūt, iuſiurādum non eſſe modum inducēdæ obligationis. Loquitur enim in caſu ſpeciali, cùm ingenuus homo operas officiales promittit, tanquam libertus. Quod quia ingenuitati planè cōtrarium eſt, & LL. improbatum[k]: ideo non mirū eſt, eo caſu iuſiurādum iure Romanorū nullam producere obligationem[l]. Tertiò adhibetur ad contractuū cōfirmationem[m]. Quartò ad litis deciſionē, in ſupplemētum uel defectū probationis: de quo iureiurādo hîc propriè agitur. De reliquis ſuo loco dicemus. Sed excepto primo & hoc ultimo caſu, haud temerè ad ineūdam confirmādámue obligationem eſt iurādum. Neq; enim uiri boni eſt, ut dicebat Socrates, Deum ſuorū negociorum teſtem facilè accerſere. neq; ſuperuacua iuramēta aut deferēda ſunt temerè, aut præſtanda[n]. Et extat apud Vlpia.[o] dicterium in periuros iactitatum, [illegible]. Quid quòd ſacræ literæ & diuina præcepta temerariam iurandi facilitatem in primis damnant[p]? Sed ut ad iuſiurandum hoc noſtrum iudiciale reuertamur, illud præſtari inquit I.C. quacunq; quis actione conueniatur: ſiue in perſonam, ſiue in rem, ſiue in factum, ſiue pœnali actione, uel quauis alia[q]. Et in ſumma, ad pecunias & ad omnes res locū habet[r]. Ad formam iuſiurādi, requiritur formalitas, & ſpecifica uerborum expreſsio, ut loquuntur[s]. 5

Forma uerò conceptis uerbis iurandi, ueteri Romanorum more duplex fuit. Aut enim teſtis inuocabatur Deus, ut apud Virgilium: 6

Eſto nunc Sol teſtis, & hæc mihi terra precanti,
Et pater omnipotens: & tu Saturnia Iuno. Item:
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine ſancit:
Tango aras, medioſq; ignes, & numina teſtor.

Aut iurans ſibi malè precabatur, ſi fefelliſſet uerbis illis ſolennibus: Si ſciens fallo, ita me Dieſpiter, ſalua urbe arceq;, bonis eijciat, ut ego hunc lapidem. Silicem enim lapidem manu tenens imprecabatur, quem poſtea qua poterat ui proijciebat ut eſt apud Plaut. Cic. Liuium, & alios paſsim. utroq; modo ex animi ſententia, hoc eſt, fide & cōſcientia bona iurari pronūciabatur[t]. Sed prior forma, uti plenior & melior (nam & is qui Deum teſtē inuocat, ſimul ſe pœnæ periurij obſtringit) iure noſtro recepta eſt, neq; aliter quàm per nomen Dei iurari ſolet[u]. Vnde qui per ſalutē ſuam iurat, aut per caput, licet per Deum iurare uideatur (reſpectu enim diuini numinis ita iurat, ut nolit ſaluū ſe, ſi fefellerit:) attamē ſi nō ita ſpecialiter ei delatū eſt, ut hoc modo iuraret (iurari enim oportet, ut delatū eſt[x]) minimè iuraſſe uidetur[y]. Sed de forma iuriſiurādi uoluntarij partes inter ſe conueniunt, omneq; iuſiurandum licitæ, nec improbatæ religionis, prætor tuetur[z]. In iudicio autem, ſi inter litigatores de qualitate iuramenti fuerit dubitatū, conceptio eius in arbitrio iudicantis eſt, qui formā illam ſequi ſolet, ut per Deum tantum iuretur[a]. Et ita quidem apud ueteres fuit obſeruatū. Poſtea uerò quàm Auguſti Chriſtianam religionem profeſsi ſunt, moribus receptum fuiſſe uidetur, ut tactis ſacroſanctis Euangelijs iuſiurandum detur[b]: per nomen tamē ſolius ueri Dei iurādum eſt, ut eſt in diuinis literis expreſſum[c]. Cùm enim iuſiurādum tantū uni Deo præſtetur[d] & ſit inuocatio, quæ ſoli Deo καρδιογνώστῃ & omnipotenti debetur: efficitur, & per huius quoq; ſolius nomen iurandum eſſe. Reliquæ per creaturas iurandi formæ, etſi praua quadam cōſuetudine inueterauerint: tamen ſunt, ut loquitur Chriſtus Matth. 5. ἐκ τοῦ πονηροῦ. Quanquam igitur in iurandi forma, multum ualet conſuetudo, ſecundum quam iuramenta ſunt concipienda: tamen hoc ita accipiendum eſt, dum ne iuri diuino ſint contraria[e]. Vnde uidemus, ſolennitatem tangendorum Euangeliorum, quaſi non neceſſariam[f], mul-

tis

a c. 1. eod. lib. 6.
b c. non eſt obligatoriū. de reg. iur. in 6. c. ubi. c. cum contingit. de electi. c. 2. de rebus Eccleſiaſt. non alienādis. c. quāto. 18. de iureiu.
c tot. tit. de forma fidelitatis. in uſib. feud.
d l. de creationibus. 20. C. de epiſc. audi. l. fi. C. de curat. furio. tot. tit. de form. fidel. in uſib. feud. cum ſimi.
e c. nimis. 30. de iureiur. c. ſolitæ. de maior. & obed.
f c. unic. § uerū. de ſtat. regul. lib. 6. c. unic. ubi Matth. de Afflic. qual. iura uaſal. c. uni. § cōſules. & § uaſalli. de pac. conſt. Iacobin. in tract. feud. ad uerb. ſed ante princeps num. 15. 16. & uerb. qui quidē inueſtiti. num. 9. & de homag. nu. 13 & 14. Panor. Imol. & Dd. in d. c. nimis. de iureiur.
g in l. ſi quis pro eo. 15. 32 ff. de fideiuſſ. Bart. in l. ut iuriſiurandi. de oper. liber. Iaſ. in auth. ſacramenta. na. 7. C. ſi aduer. uen.
h c. cum contingat. de iureiu. C. quāuis. de pact. in 6. l. 1. cum auth. C. ſi aduerſus uend. l. ſi quis. maior. 41. C. de tranſ.
i c. iuramenti. 22. q. 1. c. 2. de pact. in 6.
k l. ut iuriſiurandi. 7. de oper. libert. l. pen. ſi à paren. quis ſue. manu. l. nullum. de obſequi. à libe. & lib. præſt.
l l. iuriſgentium. 7. § ſi paciſcar. 16. in fin. de pact. l. ſi quis inquilinos. 112. § fi. de leg. 1.
m d. l. ſi quis maior. C. de tranſ. l. 1. C. ſi aduer. uend. cum auth. ſeq. d. c. cum contingat. d. c. quamuis.
n c. 2. de probat. Spec. de teſt. § 1. num. 41.
o l. ſi duo. 13. § fin h. t.
p c. etſi Chriſtus. de iureiur. Matth. ca. 5.
q l. 3. § quacūq; ubi uide omnino gl. l. ſi duo. 13. § idem. h. t. adde ſi placet, Schurff. conſ. 47. quod in præſenti. circa finem. cent. 2.
r l. iuſiurādum. 34. h. t.
s Dec. in l. ſemper. 35. nu. 13. de reg. iur. per not. Panor. Ant. de Butr. in c. pen. de iureiur.
t l. 3. § eiuſdē. 1. de teſtib. Cic. in Acade. & lib. 3. Offic. Liu. lib. 22. Gell. lib. 4. ca. ult. Cuiac. obſer. li. 1. ca. 20.
u Panor. in c. 2. de ſpōſalib.
x l. 3. § fi.
y l. qui per ſalutē. 33. l. fi. l. 4. & 5.
z d. l. 5. in prin. & § ſed ſi quis. 3. h. t.
a l. iuſiurādum. 34. § 4. h. t.
b in aut. de ſanctiſ. Epiſ. l. rem nō nouam. 12. § patroni. C. de iudi. d. l. de creationib. cum ſimi.
c Exod. 23. Iudic. 11. Deut. 6. & 10. Ioſua 23. Matt. 5.
d Anchar. conſ. 192. in auxilium. nu. 1.
e Iaſ. in l. fi. nu. 2. qui ſatiſd. cogan.
f Felin. in c. 2. nu. 14. de ſponſ. per c. etſi Chriſtus. de iureiur. Socin. in l. 3. § iurari. h. t. per § fin. in auth. ut luxur. contra nat.

tis locis omitti: & inuocationẽ hominum mortuorum, ut impiam, & iure diuino damnatam, in curijs bene inſtitutis repudiari. Nam nulla, quamuis inueteratiſsima conſuetudine, iuri diuino præſcribi poteſt[a]. Illud itaq; uſitatum, ut per nomen ſolius Dei, mares erectis duobus digitis primis, feminæ appoſita ad ſiniſtrũ pectus dextera, in loco publico coram iudice iurent. Quòd uerò & hîc pro ueteri Euangeliorum tactione iam in ordinationes imperij, moremq; publicum irrepit, ut iuretur hac forma: Ita me Deus iuuet, & ſanctum uerbum eius: in eodem hæret uitio: niſi de uerbo perſonæ, qui eſt ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, non de uerbo literæ Euangel. (ut fit) accipiatur. Huic enim gloria ſolius Dei, nempe inuocatio, non eſt humano conſilio tribuenda. Eſt etiam receptum, inter illuſtres præſertim & nobiles perſonas, ut loco iuramenti per fidem principalem, ſeu generoſitatis ac nobilitatis promittatur: quod pro uero iureiurando haberi, tralatitium eſt[b]. Cauſa finalis iuriſiurandi, de quo nos loquimur, eſt, ut lites expediantur[c], & probationis defectus ſuppleatur[d].

7 Species huius iuriſiurandi, quod ad remedium expediendarum litium pertinet, ſunt tres, quemadmodum & inſcriptio illius tituli indicat. I. Voluntarium ſiue conuentionale, quod ex conuentione per modum tranſactionis extra iudicium defertur[e]: ita appellatum, quòd ex uoluntate & ſponte ſuſcipiatur. II. Iudiciale, quod à parte parti in iudicio defertur. III. Neceſſarium, quod inopia probationis à iudice litigatori imponitur. Id enim quia recuſari ſine iuſtiſsima cauſa non poteſt[f], neceſſarium noſtris appellatur, Grecis ἀνάγκαιον.

8 Sunt autem inter has ſpecies quædam differentiæ. Iuſiurandum uoluntarium nemo cogitur initiò ſuſcipere: poſtquam autem ſemel ex conuentione ſuſceptum eſt, præſtari omnino debet, neq; referri deferenti poteſt[g]. Sicut enim initiò libera poteſtas eſt unicuiq; habẽdi uel nõ habẽdi contractus: ita renũciare cõſtitutæ ſemel obligationi, aduerſario non cõſentiente, nemini licet[h]. Quod autem ad uim & effectum attinet, hoc iuſiurãdum ſpeciem continet tranſactionis, maioremq; habet authoritatem quàm res iudicata[i], & loco ſolutionis cedit[k]: adeò quidem, ut negocium iſto iureiurando deciſum, detecto etiam periurio, aut nouis repertis inſtrumẽtis, non retractetur[l]: quemadmodum nec alia quæuis tranſactio[m].

9 Porrò iudiciale iuſiurandum deferre actor poteſt, etiamſi nihil præſtiterit aut probarit, ut eſt communis opinio[n]. quod & ius Sax. ſequitur[o]: quo tamẽ iure, ante litis cõteſtationem delatio ab actore (nam in reo, qui exceptionem lite demum conteſtata proponit[p], & iuſiurandum defert, contrà obſeruandum eſſe arbitror) facienda eſt. nam ea pro mutatione libelli habetur, quæ poſt litem conteſtatam recipi non ſolet[q]. Porrò reus ita delatũ non præciſè compellitur ſuſcipere: ſed ſi uult, poteſt id parti deferenti referre[r]. Alterutrum tamen facere cogitur, niſi ſoluere malit[s]: cùm manifeſtæ ſit turpitudinis, nolle iurare, aut non referre[t]. Quod tamẽ ita uerum eſt, ſi iudex delationem iuriſiurandi approbarit[u]: aut niſi reus, conſcientiæ religionem teſtibus, & idoneis probationibus ſupplere poſsit[x]. Qui autẽ iuſiurandum hoc defert, prius debet iurare, ſi exigatur, ſe non calumniandi animo iuſiurandum deferre[y]: & ſi ei referatur, iurare omnino cogetur: aut denegabitur illi actio, cùm non debeat ei diſplicere conditio iuriſiurandi, quam primus detulit[z]. Sed nec iuſiurãdum de calumnia referenti dabitur: quia non eſt ferendus actor, ſi cõditionis nomine quam ipſe detulit, de calumnia uelit ſibi iurari[a]. Quomodo enim iuſtè inſimulet reum calumniæ, quando non ab illo, ſed ab ipſomet actore neceſsitas iurãdi ſit profecta? Hoc autem iuramẽtum de calumnia, ſpeciale appellatur: & morib. noſtris ſolum obtinet, reliquis calũniæ iuramẽtis quæ ſuper tota lite præſtantur, obſolens[b]. Sanè ſi parato aduerſario iurare, is qui detulit, remittat iuſiurandum: id eſt gratiam eius faciat, cõtentus uoluntate ſuſcepti iuriſiurandi, perinde habebitur atq; ſi iuratum eſſet[c]. Poteſt tamen iure ciuili (nam Saxonico pœnitere poſt Guarandam non licet[d]) etiam non remittere, & ante præſtitum iuſiurandum illud reuocare, adq; probationes reuerti[e]. Eſt & illud quæſtionis, an per procuratorem iuſiurandum præſtari poſsit[f]: item, an per hæredem, ſi fortè antequã iuret, reus uel actor decedat[g]: quæ in noſtris cõmentarijs methodicis prolixius examinabũtur. Quod ad effectum attinet, nihil uideo hoc iudiciale iuſiurandum differre à ſuperiore: cùm ex conuentione

 quodammodo

a Bal. in l. 2. nu. 1. & 2. & l. eos. 27. C. de uſur. Schurff. conſ. 83. prædicta. nu. 11. cent. 3. per not. in c. fin. c. uenerabilis. c. ad audientiam. ex. eod.
b c. ad aures. ubi Panor. nu. 4. & 5. De his quæ ui met. cauſ. Hoſt. de iureiur. num. 1. gloſ. in c. querelam. uerb. præſtita. Ne prælatic. ſuas. c. peruenit. de fideiuſſ. ca. 1. de ſepul. in 6. Iaſ. in l. 3. §. iurari. nume. 3. de iuretu. c. ad Apoſtolicæ. ubi Inno. de re iudic. Bald. in c. literas. in fin. de præſump. Land. in tract. de prin. name. 258. & ſic de notoria conſuetudine & in Camera ſeruari, teſtatur Myſing. obſeruat. 17. cent. 1.
c l. j. h. t.
d l. cum qui. 30. h. t.
e l. iuſiurandũ quod. 17. l. ſi quis. 39. h. t.
f l. generaliter. §. fin. autem. C. de reb. cred. c. fi. in prin. ex. eod.
g d. l. iuſiurandum. 17.
h l. ſicut. C. de act. l. in cõmodato. 17. §. ſicut commodati.
i l. 2. h. t.
k l. qui iuraſſe §. fin. cum l. ſeq. h. t.
l l. j. C. de reb. cred. l. admonendi. in fin. h. t. l. quòd ſi deferente. cum l. ſeq. de do. ma.
m l. ſub prætextu. 1. & 2. C. de tranſact.
n l. delata. C. de reb. cred. l. manifeſtè ubi Iaſ. de iureiur. & idem Iaſ. in l. admonendi h. t.
o Land. lib. 1. art. 6. Fachſ. diff. 52.
p uide]. de except.
q Chilia. cap. 66. Fachſ. præall. loc. Reinb. diff. iudic. 1.
r l. iuſiurandum. 34. §. ait prætor. h. t.
s d. § ait prætor. l. delata. C. eod.

t l. manifeſtæ. h. t. u d. l. generaliter. §. ſed iuramento. x Chil. præall. loc. Salic. & alij in l. 2. & l. delata. C. de reb. cred. y d. l. iuſiurandum. 34. §. qui iuſiurandum. l. ſi non fuerit. 37. hoc tit. l. delata. C. de reb. cred. Paul. lib. 2. tit. 1. z d. l. iuſiurandum. §. ait prætor. a d. §. ait præt. Chilian. cap. 67. b Fachſ. diff. 47. Reinb. diff. iudic. 7. c l. 4. §. fin. l. 5. l. nam poſtea. §. 1 hoc tit. l. actori. C. eod. Paul. lib. 2. tit. 1. d Fachſ. diff. 53. per artic. 11 lib. 2. Reinhar. diff. iudic. 14. e l. ſi quis. 11. C. de reb. cred. Bart. in l. non erit. § fin. hoc tit. f auth. principaliter. C. de iur. prop. calum. uide Bart. in l. qui bona. §. ſi alieno. nu. 15 de damn. infect. ubi concludit poſſe. Land. lib. 1. art. 46. uide Dd. in c. fin. ex. eod. gloſ. fin. in l. ad egregias. 15. hoc tit. quæ contrà concludit. ſed opinio Bart. ſeruatur in praxi: pro qua text. in c. 2. de teſtib. lib. 6. g l. generaliter. 12. C. de reb. cred. Iaſ. in l. admonendi num. 313. hoc tit. & in l. pen. §. hoc iudicium. nu. 5. & 7. ne quis eum qui in ius uoc. Rom. conſ. 290. Land. lib. 3. art. 11. Reinhar. diff. iud. 34.

Quodammodo deſcendat, eiq; ſtare litigatores uelint[a]: adeò ut arbitrer, ſententiam poſt eiuſcemodi iuſiurandum ciuili iure non requiri. nam moribus aliter obſeruari ſcio. Actionem enim denegari poſtquam ita iuratum eſt, imò actionẽ & exceptionem ex eiuſcemodi iureiurando oriri, Iuriſcon. teſtantur[b], & nihil amplius poſt iuſiurandum quæri aiunt[c]. Ex quibus omnibus ſatis apparet, poſt datum hoc iuſiurandum litigatores quaſi tranſactione aut ſolutione facta[d], à limine iudicij remoueri[e]: præſertim cùm ulteriorem quæſtionem prætor edicto inhibeat.

Neceſſarium iuſiurandum præſtare omninò cogitur is cui delatum eſt. nam parendum eſt uoci iudicis[f], qui eiuſcemodi iuſiurãdum, quando ſcilicet à partibus eſt petitum (nam alioqui iudex officium ſuum non impartit[g]) in defectum uel ſupplemẽtum legitimarum probationum defert[h], ubi neq; nihil, neq; plenè probatũ eſt: quanquam indiſtinctè in iudiciali iureiurando delata conditione omnino aut iurandum aut referendum eſt[i], ut diximus, & uſu obſeruatur. Cæterùm hic nulla probatione facta, reus debet abſolui, etiamſi nihil præſtet[k]: ſi plenè, condemnari[l]. Cùm autem ſuſpicionibus tantum oneratus eſt reus, deferre illi iuſiurandum poteſt iudex in defectum probationis, ut ſeſe purget[m]. Sin actor ſemiplenè probarit per unum teſtem, aut priuatam ſcripturam, aut alijs modis, ita ut iudicis animus ijs penè perſuaſus, in cauſam actoris propendeat: huic potius in ſupplemẽtum probationis, iuſiurandum in cauſis ciuilibus (nam in criminalibus & alijs grauioribus, cùm probationes iuſtæ & luce meridiana clariores requirantur[n], huic iurijurando locus non eſt[o]) erit deferendum, ut communi conſenſu traditur à Doctoribus[p]: niſi (ut loquuntur) rei perſona ſit legalior, aut actor putetur ueritatem ignorare[q]. 10

Etſi autem iudices in dubijs cauſis exacto ita iureiurando, ſecundum eum qui iurauit iudicare ſolent (ſentẽtia enim hîc opus eſt, cùm hoc iuſiurãdum fungatur nõ uice tranſactionis uel ſolutionis, utpote inuitis partibus extortum, ſed tantummodo probationis[r]:) tamen admonendi ſumus, interdum ex integro cauſam agi, ſi quis noua inſtrumenta ſe inueniſſe dicat, quibus nunc uſurus ſit, & probaturus falſum eſſe iuratum. Nam quod dicitur, ſententiam quæ tranſiuit in rem iudicatam, inſtrumentis nouè repertis non retractari[s], non obtinet in ſententia quæ ex probationibus priuilegiatis, ut loquuntur, lata eſt[t]: præſertim falſis ac doloſis[u], ut conſtitutiones etiam principum oſtendunt[x]: quarum mentionem facit Caius in d. l. admonendi. Iuſiurandum autem neceſſarium, eſt probatio priuilegiata & ſingularis, quia iurans ſibijpſi dat teſtimonium, contra communes iuris regulas, quibus traditur, neminem in propria cauſa idoneum eſſe teſtem[y]. Si igitur ſententia ſecundum iuſiurandum data ſit, poterit denuò ex nouis inſtrumentis agi, & ſacramenti falſitas oſtendi[z]. Quod non obtinet, ſi inter partes iureiurando, ſiue uoluntario ſiue iudiciali, tranſactum ſit negocium: quia quod ſemel conuentione mutua ſopitum tranſactumq; eſt, non debet iterum ſub ſpecie inſtrumentorum pòſt repertorum retractari: præſertim accedente iuriſiurandi religione[a]. Et hæc quidem breuiter dicta ſint de his ſpeciebus iuriſiurandi, & effectu uniuſcuiuſq;. Alij porrò alias iuramentorum ſpecies ponunt[b]: uidelicet aſſertorium iuramẽtum, quod nunc appellatur de ueritate dicenda: & promiſſorium, quo quid promittitur: id quod rurſus ſubdiuidunt in abſolutum, quod per ſe datur: & acceſſorium, quod cohæret alij obligationi, eiuſq; naturam & interpretationem induit[c]. Alij[d] tres ſtatuunt ſpecies: uidelicet promiſſorium, confirmatorium, & deciſorium. Theologi duas: ἐπακτὸν, quod à magiſtratu imponitur: & uoluntarium, quod ſponte ſuſcipitur. de quibus diſputare, noſtri iam non eſt inſtituti. Quare nunc ipſum prætoris edictũ de iureiurando 11

proponamus: EVM A' QVO IVSIVRANDVM PETITVR (abs alterutro nimirum litigatore. nam de iudiciali iureiurando, prætoris edictum loquitur) SOLVERE AVT IVRARE COGAM[e]. (datur tamẽ ex humanitate facultas reo, ut ſi malit, referat iuſiurãdum.) SI IS CVM QVO AGETVR, CONDITIONE DELATA (nam qui nemine deferente iurat, hunc Prætor non tuetur: ſibi enim, non aduerſario iurauit[f]) IVRAVERIT, EIVS REI DE QVA IVSIVRANDVM DELATVM FVERIT, NEQVE IN IPSVM, (qui iurauit) NEQVE IN EVM AD QVEM EA RES PERTINET, (ut ſucceſſorem, aut alium, ad quẽ aliquod emolumentũ ex iureiurãdo redit. uerbũ enim pertinere, latiſſimè patet[g]) ACTIONEM DABO[h]. Hactenus prætor. 12

Sed & hoc per interpretationem placuit, ut nõ modò aduerſus iuſiurandum denegetur actio, ſed ex ipſo iureiurando actio in factum, & exceptio detur[i], perinde atq; ex re iudicata[k]. quod tamen quidam, ſed perperam, in iureiurando duntaxat deciſorio, nõ etiam promiſſorio, 13

a l. qui iuraſſe 26. §. fin. h. t.
b l. nam poſtea. in princ. & §. 1.
c l. 5. §. dato. h. tit. l. poſt rem. de re iud.
d l. iuſiurandum. 27.
e c. 1. de lit. cõteſt. lib. 6.
f c. fi. ex. eod.
g Iaſ. poſt Bar. & Dd. in l. admonendi. nu. 316. 317. de iureiur. ubi dicit hanc eſſe communem.
h l. in bonæ fidei. C. de rebus credi.
i l. delata. C. de reb. cred.
k d. c. fin. l. qui accuſare. C. de eden.
l l. cum reis. C. de pœn.
m d. c. fi. tot. tit. de purgatione cano.
n l. final. C. de probat.
o Dd. in d. l. 3. hoc tit.
p Dd. in l. admonẽdi. 31. h. tit. in l. in bonæ fidei. C. eod. in ca. fin. extrà eod.
q Iaſ. in l. pen. §. hoc iudicium. num. 6. ne quis eum qui, &c. Bart. in d. l. admonendi. Cbil. cap. 66.
r d. l. cum qui. 30.
s l. ſub ſpecie. C. de re iudic. l. imperatores. ff. eod.
t l. ſi. C. ad l. Iul. de adult.
u l. ſi prætor. 75. §. Marcellus. t. de iudi.
x l. 1. 2. 3. C. ſi ex fal. alleg.
y l. nullus. de teſtibus. l. omnibus. C. eo. tit.
z l. actione. C. de trãſact. l. ſ. & tot. t. C. ſi ex fal. inſtru. l. admonendi. ubi Rom. Iaſ. dicunt, non opus eſſe reſtitutione. h. t.
a l. ſub prætextu. 1. & 2. iunc. l. ſi quis minor. C. de tranſact. d. l. quòd ſi deferente. cum l. ſeq. ff. de do. ma.
b Bald. in c. 1. §. item ſacramẽta. nu. 2. de pac. fir. in uſib. feud. Spec. de iura. delat. in prin.
c l. fin. C. de non nu. pec. l. fin. qui ſatiſd. cogan.

Iaſ. in l. ſi conuenerit. nu. 4. & 5. de iuriſdi. Seburff. conſ. 27. nu. 9. cent. 1. d Roman. in l. iuſiurandum. 17. h. t. Iaſ. in auth. ſacrament. nu. 9. C. ſi aduer. uen. e d. l. iuſiurandum. 34. §. ait pretor. f l. 3. in prin. h. t. g l. uerbum illud. 181. de uerb ſig. l. j. §. in propria. quan. appell. ſit, &c. h l. 3. in prin. l. ait prætor. 7. h. t. i d. l. nam poſtea. §. 1. h. t. k l. actori. C. de reb. credi.

miſſorio, uoluit obtinere[a]. Nam cùm apud omnes populos, tum præſertim Romanos, magna ſemper uis, magnus effectus & religio fuit iuriſiurandi, quacunq; ratione, uel in iudicio, uel extra iudicium præſtiti. Nullum, inquit Cicero[b], uinculum ad aſtringendam fidem iureiurando maiores arctius eſſe uoluerunt. Id indicant leges 12. Tabularum, indicant ſacra, indicant fœdera, quibus etiam cum hoſte deuincitur fides, indicāt notiones animaduerſioneſq; cenſorū, qui nulla de re diligentius quàm de iureiurando iudicabant. Et meritò quidem. exempla enim teſtātur, uetiſsimū eſſe quod dicitur, *ἀνδρὸς εὐόρκου γενεὴ μετόπισθεν ἀμείνων*: contrà, religionem iuriſiurandi contemptam Deum habere ultorem[c], & grauibus pœnis uindicari, ut non iniuriâ dixerit Heſiodus:

ὅρκος, ὃς δὴ πλεῖστον ἐπιχθονίους ἀνθρώπους
πημαίνει, ὅτε κέν τις ἑκὼν ἐπίορκον ὀμόσσῃ.

Sed quod dictū eſt, iuſiurandum Deum habere ultorem, ſcilicet quo ad animam & conſcientiam peierantis, non eo inferēdum eſt, periuria dolo malo dicta etiam legib. non puniri[d], maximè quando cum alterius iniuria uel damno ſunt coniuncta: etiamſi Imperator nolit quaſi crimen maieſtatis uindicari, ſi non dolo malo, ſed calore iracundiæ per principis uenerationem fuerit peieratum[e]. etſi enim tale periurium non ſit crimen maieſtatis: conſentaneū tamen eſt, ſaltem ſtellionatū eſſe, eiuſq; criminis pœna puniri[f], quando alteri doloſè periurio nocitum eſt. Sunt & alij complures iuriſiurandi effectus. confirmat enim contractus, tollit reſtitutionē in integrum, addit forum foro[g], excludit pœnitentiam[h], præciſè obligat[i], uim & effectum ſpecifici conſenſus[k], executionis paratæ[l], clauſulæ derogatoriæ[m], rato manente pacto[n], &c. obtinet. De quibus plura apud Dd.[o].

a Bald. in c. 1. §. ſacramēta. de pac. fir. Iaſ. in auth. ſacramen. nu. 9. C. ſi aduerſ. uen.
b in Offic. lib. 3.
c l. 2. C. de reb. cred. Herod. lib. 2.
d l. ſi duo. §. ſi quis. ubi Iaſ. 7. pœnas recitat. h. t. l. nā ſufficit. de dol. mal. l. fin. de crim ſtell. Chaſſ. in cōſue. Bur. tit. de retra. §. 12. uer. per ferment. nu 22. cū ſeq.
e l. 2. C. de reb. cred uide diſtinct. Bald. optimā, in l. ſi cum patruo. 6. C. commu. utriuſ. iud.
f l. ſi. de cri. ſtellion. uid. doctiſſ. Cuiac. obſ. li. 2. ca. 19. & lib. 7. ca. 13. & lib. 8. cap. 7.
g Iaſ. in auth. ſacramēta. num. 17. C. ſi ad uen.
h gl. in l. ſi pecuniam. 8. ad uer. neceſſe de cōdi. cauſ. dat. Alex. Imol. et Dd. in l. 2. §. ſed etſi. de donat.
i Iaſ. in §. item ſi quis. num. 12. Inſt. de act.
k Bald. in l. 1. num. 4. C. commo. Alex. in l. ſciendum. de uerb. oblig. & conſ. 27. uiſo. num. 7. uol. 1. tex. in ca. ex reſcripto. de iureiur.
l Bart. in l. 2. in fin. h. tit. cuius ſententiā dicit ibi cōmunem Iaſ. nu. 20. & in d. §. item. nu. 20.
m Bar. in l. omnes. nu. 33. de iuſt. & iur. Iaſ. in l. ſi mihi. 12. §. in legatis. num. 5. de legat. 1.
n l. ſi quis maio. ubi Dd. C. de tranſact.
o Iaſ. in d. §. item. Inſt. de act. Dd. in d. l. ſi quis maior. Cano. in c. quinta uallis. ex. eod.

DE IN LITEM IVRANDO.
Titul. III.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quid ſit iuſiurandum in litem.*
3 *Quòd à iudice tantum deferatur.*
4 *Ex qua cauſa deferatur.*
5 *Ratio, quare deferri poſsit.*
6 *Quibus in actionibus deferatur.*
7 *Quomodo iuretur.*
8 *Quis ſit effectus iuramenti huius.*

1 CVm in ſuperiore titulo tractatū ſit de tribus ſpecieb. iuriſiurandi, quod ad lites definiendas pertinet: ne quid hac in materia intactum inexplicatumq; relinquatur, conſequēter nūc hîc exponitur & alia ſpecies iuriſiurādi neceſſarij, uidelicet iuſiurādum
2 in litem. Eſt autem IVSIVRANDVM IN LITEM, quod ex delatione iudicis præſtatur, cùm ab aduerſario contumaciter & dolo malo res uel non exhibetur, uel non reſtituitur, aut dolo eius factum eſt quo minus exhiberi uel reſtitui poſsit. Quo iureiurando permittitur illi
3 æſtimationē ipſius rei, ac eius quod intereſt, [illegible] in infinitū facere. Dico, hoc iuſiurandum, ex delatione iudicis dari[a]. Nam ſi alius detulerit, aut eo non à iudice delato, iuratū ſit, nulla
4 erit religio, nec ullū iuſiurandum[b]. Sed non aliter defertur, quàm ſi aduerſarius cōtumaciter & dolo malo ex arbitrio iudicis exhibere aut reſtituere rem quam actor ſuam eſſe intēdit, aut nolit, aut non poſsit[c]. Nam propter culpam non eſſe hoc iuſiurandum deferēdum, conſtat[d]. quia nō ſine magna cauſa permittendum eſt actori, ut pro ſuo arbitrio & affectione litem æſtimet, ac iudex quodammodo in cauſa propria fiat. Cùm igitur in culpa tantum hæret poſſeſſor, non in dolo, æſtimatio litis minimè ab actore iuxta ſuam affectionem, ſed à iudice ex ueritate facienda eſt[e]. Quam etiam ob cauſam, cōtra hæredem contumacis non iuratur in litem, quia dolo caret[f], niſi lis fuerit cum defuncto cōteſtata[g]: quamuis ex parte agentis, indiſtinctè in hæredem hæc facultas, quaſi pars actionis rei perſecutoriæ tranſeat[h]: dum tamen ſcientiam rei aliquam habeat hæres[i], ſaltem ut de ſcientia ſua & credulitate iurare poſsit[k]. Pupillis tamen hoc iuramentum non defertur[l], ut nec aliud quodlibet[m]: ſed bene minoribus[n]. Tutores autem nomine pupillorum, hoc affectionis iuramentum ſubire non coguntur[o]: etiamſi in deciſorio, ubi de ueritate dicenda agitur, ſecus ſit[p]. Locum autem tunc demum habet hoc iuſiurandum, & deferri ſolet, cum iuſſus exhibere uel reſti-
5 tuere rem quam actor ſuam eſſe intendit, poſſeſſor contumaciter negligit. Etenim ratio quamobrem uſus huius in foro inualuerit, non eſt inopia probationum, ut ſuperioris iuriſiurandi

a l. in actionibus. 5. h. t.
b l. 4. §. deferre. 2.
c l. qui reſtituere. 68. de rei uend.
d uide Iaſ. & Dd. in l. 6. §. prætor. l. 7. l. argent. 10. §. 1. de æden.
e l. 4. in fin. h. t. ubi Dd.
f l. fin. C. eod.
g l. 4. C. eod.

h auth. principales. ubi gl. & Dd. C. de iuram. propt. calum. Iaſ. in l. pen. §. hoc iudicium nu. 5. ne quis in ius uoc. i Iaſ. præall. loc. nu. 7. & in l. admonendi. nu. 313. ī. tit. 1. k Chil. in prac. cap. 66. uide Reinbar. diff. iud. 34. Land. lib. 3. art. 11. l l. 4. h. t. m l. iuſiurandum. 34. §. pupillo. l. qui iuraſſe. 26. de iureiur. n d. l. 4. in fin. ubi gl. ad uerb. poteſt. o d. l. 4. h. t. p l. cum etiam. 5. C. de reb. cred. Bart. num. 2. Iaſ. num. 15. in l. 4. h. t.

iuriſiurandi: ſed locum illi facit à parte quidem rei contumacia uel dolus, quem puniri oportet, à parte uerò actoris cui defertur, præſumptum dominium. Huic enim ſi res ſua à poſſeſſore contumaci non reſtituatur, aut eius dolo malo reſtitui nequeat, atq; ita quaſi neceſsitas uendendi domino imponatur, meritò rem æſtimandi ſuam, & precium pro arbitrio ſtatuendi, facultas eſt permittenda[a]. Porrò cum actio ad exhibendum propter uendi- 6
cationes ſit comparata[b], & qui exhibere ſuperſedet, impedimentum præſtat, quo minus uendicare & reſtitutionem rei ſuæ petere quis poſsit, meritò & in hac actione in litem iuratur[c]. Perinde autem eſt qualiſcunq; ſit actio, dummodo ad rem reſtituendam agatur, ſiue ſit in rem[d]: ſiue perſonalis in rem ſcripta, ut ad exhibendum: ſiue bonæ fidei, ut depoſiti, commodati[e], &c. In ſtricti autem iudicij actionibus in litem iurari non ſolet (exceptis arbitrarijs, ut eo quod metus cauſa, de dolo[f], &c.) niſi propter difficultatem probationis, re poſt moram extincta[g]: cùm quia his actionibus non ad reſtituendum agitur, ſed petitur dari aut fieri: tum quòd ſtricta eſt & anguſta in his iudiciis poteſtas, qui à formula iudicandi ſibi præſcripta, in qua non inuenitur expreſſum eiuſmodi deferendi iuriſiurandi arbitrium, recedere nõ poteſt. Extincta autem re, cum æſtimatio initur, nihil cauſæ eſt, cur etiam in his nõ liceat, pro arbitrio rem ſuam domino per iuſiurãdum æſtimare[h]. permittitur autem actori plane pro ſuo arbitrio æſtimationem facere, ac etiam in infinitum iurare[i].

7 Ne tamen arrepta hac occaſione in immenſum iuretur, poteſt iudex modum ſtatuere iuriſiurando, ut intra certam quantitatem iuretur[k].

8 Quin & poſtquam iuratum fuerit, licebit iudici uel abſoluere, uel minoris condemnare[l]. Cum enim ex affectione tantum iuretur, poteſt iudex affectionem iurantis ad æquum bonumq; redigere. Sed quia de periurio cuiuſquam facilè quæri non debet, etiam cum ex neceſsitate iuratur[m]: meritò non niſi ex magna cauſa, & poſtea repertis probationibus, à iureiurando hoc neceſſario[n], ſemel præſtito eſt recedendum[o]: ac uix etiam ex magna cauſa hodie, propter conſtitutionem Iuſtiniani[p]. Iure porrò Sax. in hoc iureiurando illud diſsimile eſt, quòd actor ſine iureiurãdo æſtimet, & taxationem faciat, in quam reus condemnatur: niſi quatenus eam taxationem iureiurando ſuo minuit[q].

a l. tutor. 8. hoc tit. l. ſi cũ dos. §. fin. cum l. ſeq. ff. rerum amotarum.
b l. 1. ad exhibendum.
c l. in actionibus. h. t.
d l. qui reſtituere.
e d. l. in actionibus.
f l. arbitrio. 18. in prin. de do. ma.
g d. l. in actionibus. cum l. ſeq.
h l. pen. §. t. ubi gloſ. & Dd. ne quis eum qui in ius uoca.
i d. l. 4. §. iurare.
k d. §. iurare.
l d. l. in actionibus. l. ſancimus. 13. C. de iudic.
m l. fin. h. t.
n l. admonendi. ubi Dd. ſ. tit. t.
o d. l. 4. §. fi.
p §. oportet. Nouel. de iudic. auth. poſt iuſiurandum C. de iudic.
q Sachſ. diſ. 70. per art. 47. lib. 3. Chil. in practi. cap. 136. Reimbar. diff. iudic. 13.

DE CONDICTIONE CAVSA DATA, CAVSA NON SECVTA.

Titul. IIII.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Cauſa ex qua detur condictio, & num. 3.*
3 *Ratio contractuum nominatorum & innominatorum.*
4 *Quare in his pœnitere liceat: & ratio l. 3. §. 1. & l. 5. hoc tit.*

1 POſtquam de condictione certi dictum eſt, ſequitur ut exponamus cæteras huic ſimiles condictiones, quæ non quidem ex mutuo, ſed quaſi mutuo oriuntur[a]: uidelicet cum aliquid datum eſt, aut ob rem uel honeſtam uel turpem, aut ob cauſam, aut ſine cauſa. nam ſi ob rem honeſtam data ſit pecunia, uel alia res fungibilis (in qua ſola mutuum, & ideo etiam hoc quaſi mutuum conſiſtit[b]) puta dotis nomine, uel ut filius emancipetur, uel à lite diſcedatur, cauſa quidem ſecuta, ut ſecutis nuptijs, emancipato filio, &c. repetitio ceſſat, perfecto nimirum & abſoluto contractu[c]. Sin autem ſecuta non eſt propter quam dedi, quia affinitas fortè non cõtrahitur, à lite neq; dum receditur: æquiſsimum eſt, condictionem ad repetendum id quod datum eſt, mihi dari.

2 Etſi enim negotium hoc in alium contractum certum non tranſit, neq; ui ſua parit obligationem, ſubeſt tamẽ cauſa & res: ac eleganter Celſo Ariſto reſpõdit, eſſe συνάλλαγμα, unde ciuilis obligatio naſcatur[d]. Cum enim tibi dederim rem meam propter cauſam, ut aliquid des uel facias, certè ex æquitate naturali obligatus es, ut aut impleas cauſam, cuius reſpectu tibi dedi: aut ſi nolis, reddas mihi, quod propter cauſam accepiſti, ne re mea iniuſtè, contra uoluntatem meam, locupletere: qua ex æquitatis obligatione datur mihi iure ciuili condictio cauſa, id eſt, ob cauſam dati, cauſa non ſecuta[e]: ſi uidelicet non ſtes conuentioni, & moram facias[f]. Nam ſi in nulla mora exiſtas, inhibenda erit repetitio, donec conſtet te ſatisfacere aut nolle, aut non poſſe[g]. At cur implere contractum præciſè non cogitur is qui accepit ob cauſam, cùrue condictio competit ad repetendum quod datum eſt, reſcindẽdumq; contractum, contra communes regulas quibus traditur, non ad diſtractum, ſed implementum contractus eſſe agendum[h]?

3 Id eò fit, quia iure ciuili certæ tantũ conuentiones iuris gentium receptæ roborata&q; ſunt: quibus quoniam utiliter cõmunicari res inter homines uidebantur, nomen ſpeciale inditum, uisq; attributa eſt obligationis, ex qua poſtquam conuentum eſſet, agi rectè poſſet, ut conuentionis fides impleretur[i]. Reliquæ conuentiones receptæ non ſunt, neq; ulla prodita eſt actio, qua ad earum implementum agatur: cùm ne

in

a l. 4. §. 15. quoq;. de obligat. §. item is cui. in fi. Inſt. de oblig. quæ ex qua. contract.
b uide Cuiac. obſ. lib. 8. cap. 34.
c l. ſ. h. t.
d d. l. iuriſgentium. 7. in prin. de ead.
e l. 1. 2. 3. 4. 5. & tot. h. t.
f l. 3. §. 1. h. t.
g l. quod Seruius. 8. in prin. h. t.
h l. ea conditione. 14. C. de reſcind. uend. l. uendita. 6. C. de actio. emp. cum ſimil.
i l. ſ. in fi. de rer. permut. uide ſup. de pact.

in immenſum ſeges diſcordiarum ac litium, ad perniciem ciuilis conſociationis excreſcat: tum quia nulla iuſta ſubeſſe uidetur obligationis cauſa[a]. Vnde & hi contractus innominati, Do ut facias, & ſimiles, nullo nomine, nulla certa contractus ſpecie induti firmatíq; ſunt, & proinde nullam producunt ex ui ſolius cõuentionis obligationẽ aut actionem: ſed cum iure naturæ, quatenus συνάλλαγμα contractũ eſt, & res interuenit, eatenus obligatio ſemper contrahatur, propterea quòd iuſta ſubeſt obligationis cauſa: æquum enim eſt, neminem locupletari cum alieno damno: nec pecuniam alienam, ob cauſam acceptam, nullo contrà præſtito, & ſine cauſa retineri: meritò ius ciuile, ſecũdum hanc naturæ rationem, etiam hos contractus, quamuis per ſeſe inualidos, eatenus ualere, ac ciuilem parere obligationem uoluit, quatenus res interueniſſet: ut qui ob cauſam quid accepiſſet, accipiendo obligaretur, uel ad implendam cauſam, uel ad reddendum quod accepiſſet. Neq; enim neceſsitatem implendi hi contractus obtinent, cũ non ex conuentione, ſed ſola rei contrectatione, accipiẽs obligetur: quã ſi reſtituat iam deficiente cõtractus æquitate, & obligationis ſubſtãtia, cũ illo
4 amplius agi nõ poterit. Et adeò quidem nulla ineſt his contractib. extra rem obligatio, aut implendi neceſsitas, ut ſi tibi dedero ut quid facias, pœnitere & repetere quod dedi poſſim[b]. Etſi enim tu mihi obligatus es, quia rem meã habes: tamen ego tibi nulla æquitatis ratione ſum obſtrictus, cũ nihil à te mihi ſit præſtitũ, quo æquum ſit me tibi obligari. Nulla ergo tibi fit iniuria, ſi rem meam repetam quæ apud te eſt ſine cauſa, quũ nullum inde damnum facias. Quòd ſi tu aliquid præſtiteris, non modò facto impleto, ſed etiam affecto aut inchoato, iam quia res non eſt integra, neq; ſine tuo damno pœnitere poſſum, inhibenda erit repetitio: niſi indemnitas tibi præſtetur eius quod impendiſti[c].

a d. l. iuriſgentium. §. ſed cum nulla. ſ. de pactis.
b l. 3. §. 1. l. 5. in prin. & §. 1. h. t.
c d. l. 5. in prin. & §. 1.

DE CONDICTIONE OB TVRPEM VEL INIVSTAM CAVSAM. Titul. V.

1 *Quid ſit ob rem uel ob cauſam dare.*
2 *In turpi cauſa quando dantis eſt turpitudo, ceſſare condictionem.*
3 *Cum accipientis eſt turpitudo, ſemper condictioni locum eſſe.*
4 *Cum utriuſq; eſt turpitudo, ceſſare condictionem.*

1 OMne quod datur, inquit Paulus[a], aut ob rem datur, aut ob cauſam. Ob rem dari dicitur, cũ in hoc datur ut aliquid conſequatur, & accipiens uiciſsim rem det, uel quid faciat. Ob cauſam damus, ut plurimũm præteritã: ueluti cũ ideo do, quòd aliquid à te ſim cõſecutus, uel quòd à te quid factũ eſt[b]. Quanquã poteſt & in futurũ ob cauſam dari, ut ſub aliqua cõditione. Cum ob rem datur, re ſecuta cõtrahitur συνάλλαγμα: cũ ob cauſam, non ſemper, ſi uel cauſa ſit præterita, uel futura, quæ non eſt in poteſtate accipientis, neq; ab ipſo proficiſcitur, uel ſi fuerit falſa. Et hæc quidẽ inſpecta propria uerborũ ſignificatione, ita ſe habent: alioquin qui ob rem dat, dare ob cauſam dicitur, ut ex ſuperiore titulo apparet. Datur autẽ ob rem aut honeſtã, aut turpem. Ob rem honeſtam datũ ita repeti poteſt, ſi res
2 propter quã datũ eſt, ſecuta nõ fuerit: ut paulo antè diximus. Ob turpem ita datur, ut aut dantis ſit turpitudo, nõ accipiẽtis: aut accipientis duntaxat, nõ dantis: aut utriuſq;. Cum ſolius dantis turpitudo uerſatur, repetitio ceſſat, quæ non cõceditur ſuã alleganti turpitudinem[c]: ut ſi meretrici quid detur. etenim hic nõ utriuſq;, ſed dantis tantũ turpitudo eminet. Nam quod ad accipientẽ attinet, etſi turpiter facit, quòd ſit meretrix: turpiter tamẽ nõ acci-
3 pit, cũ ſit meretrix[d]. Vnde uerius eſt donationẽ ualere[e], & repeti nõ poſſe[f]. Quòd ſi turpis cauſa accipientis fuerit, etiamſi res ſecuta ſit propter quã datũ eſt, repeti poteſt. In quo differt hæc condictio à præcedenti, quæ cauſa ſecuta ceſſat. Exempli gratia: Si dedi tibi ne furtum facias, nẽue hominem occidas, uel ut reddas mihi depoſitum, aut in bona cauſa pro me pronuncies. Cum enim turpiter accipias, qui quod gratuitò uirtutis amore & officij legumq; reuerentia adductus præſtare debueras, precio nundinaris[g]: meritò quod datũ eſt, condici poterit[h]. nemo enim ex ſua turpitudine ac iniuſticia, lucrũ ſperare & facere debet[i]. Quanquam quod ad eum attinet qui in bona cauſa aliquid iudici dedit, etſi turpiter dare non uideatur, quoniam dat ob id quod ius faſq; eſt conſequendum: tamen ne uenũ proſtent ſententiæ, & ad corruptelam iudicum animi malo munerum exemplo aſſueſiant, atq; adeò quia is qui dat, quantum in ſe eſt iudicem corrumpit: ab Imperatore Antonino conſtitutum eſt, ut is litem perdat, qui diffidentia iuſtæ ſententiæ, in pecuniæ corruptela ſpem
4 negocij repoſuerit[k]. Vbi autem & dantis & accipientis turpitudo uerſatur, non poſſe repeti dicimus[l]. ut ſi propter ſtuprum aut lenocinium quid detur[m]: uel ſi quis deprehenſus in flagitio, ſe mercede ab indicio redimat[n]: excepto, ſi quid iuſto mortis metu præſtitit[o].

Cum

a q. t.
b l. damus. 52. ſ. tit. 1.
c l. mercalem. C. eo. tit.
d ſic. l. quæ adulterium. C. ad l. Iul. de adult.
e l. affectionis. de donat.
f l. 4. uerſ. ſed & quod meretrici. h. t.
g l. final. h. t.
h l. 2. h. t. l. 3. l. 4. l. pen. & fin. C. eo.
i l. miles. §. 1. ad l. Iul. de adulte.
k l. 1. cum auth. ſeq. C. de pœn. iudi. qui ma. iudi. d. l. 2. h. t.
l l. 3. h. t.
m l. 2. l. 4. l. mercalem. C. eod.
n d. l. 4. h. t.
o l. nec timorem. 7. in fi. de eo quod met. cauſ.

Cum enim & dantis & accipientis turpis ſit cauſa, iuxta communes iuris regulas, in pari re potior debet eſſe accipientis & poſſeſſoris conditio [a]. Quod autem de turpi cauſa dictum eſt, idem etiam in omni iniuſta cauſa obtinet [b]. Quicquid enim iniuſtè datur aut fit, quando iniuſtitia nihil ſit tetrius, id turpiter dari aut fieri neceſſe eſt.

DE CONDICTIONE INDEBITI.

Titul. VI.

1 *Ex qua cauſa detur hæc condictio.*
2 *Regula generalis de indebiti condictione.*
3 *Ratio condictionis.*
4 *Quid nam ſit indebitum.*
5 *Intellectus & ratio L. repetitio.*
6 *Condictio nulla eſt debiti naturalis.*
7 *Alij caſus in quibus ceſſat condictio.*
8 *Quando perſona locum faciat condictioni.*
9 *Condictio non datur ſcienti, quamuis erranti & dubitanti detur.*
10 *Quid ſit condictio: quare, contra quem, ad quid condictio hoc caſu detur, non rei uendicatio.*

NVnc uidendum de indebito ſoluto. Nam qui indebitum ſoluit, quamuis in hoc da- 1
re uideatur, ut diſtrahat potius negocium quàm contrahat [a]: quia tamen qui non
debitam pecuniam ſoluit, hoc ipſo aliquid contrahit [b], ideo quaſi ex mutuo is qui
accipit, ad reddendum, aut id quod datum eſt, aut ſimile obligatur, & ita condictione inde-
biti tenetur [c]: quaſi ex mutuo quidem, ſi rés fungibilis, in qua mutuum eſſe poſsit, ſoluta
ſit [d]: ex bono uerò & æquo, ſi aliam rem non fungibilem ſolui contingat [e]. De qua quidem 2
condictione generalis hæc ab Vlpian. [f] traditur regula: Si quis indebitum ignorans ſoluit,
per hanc actionem condicere poterit. Hæc condictio ex bono & æquo introducta eſt [g].
Aequum enim eſt quod alterius apud alterum ſine cauſa deprehẽditur, ut repeti poſsit [h], 3
ne quis cũ alieno damno locupletetur [i]. Sine cauſa autem apud eum res eſt, cui indebitum
per errorem ſoluitur.

Indebitum porrò eſt, quod omnino nõ debetur [k]. ut quod nullo iure, uel ſaltem nõ iure 4
naturæ, aut gentium debetur [l]: uel ſub conditione, aut incerta omnino die debetur [m]. Incer-
tam autem diem accipimus, quæ an extitura ſit, dubiũ adhuc eſt. nam hæc conditioni com-
paratur. Vt ſi quis ita promittat, eo die quo nuptias contrahes, dabo tibi centum [n]: uel
quid ſupra debitum eſt ſolutum [o]. Sed & quod alij debetur, alij ſoluitur, indebitum eſt:
uel ſi quid non debitum, pro eo quod debitum eſt, ſoluatur [p]. Item ſi quod alius debebat,
alius quaſi ipſe debeat ſuo nomine ſoluat [q], nam & tunc condictio competit, cum non libe-
retur uerus debitor [r].

Quo tamen ultimo caſu interdum condictio ceſſat, ſi uidelicet res ſua aut debitũ alicui, 5
quamuis à non debitore, debitoris tamen nomine (nam ſi ſuo, ſecus erit [s]) ſolutum ſit [t]:
cùm quia uerus debitor ea ſolutione liberatur, nec enim qui accepit, amplius id quod ha-
bet petere poterit [u]: tum quia res ſua domino auferri non poteſt, cui ſi eam amiſſam uendi-
care à quocũq; licet, certè & retinere quocũq; modo recuperatam permiſſum eſſe dicẽdum
eſt. Nam cui damus actionem, eidem exceptionem competere multo magis quis dixe-
rit [x]. Indebitum illud quoq; accipimus, quod propter aliquam perpetuam exceptionem
peti non poteſt, nam & hoc condictionem parit [y]: quando tamen in odium eius cui debe-
tur exceptio datur, ut in Macedoniano, perperam ſolutum non repetitur [z].

Planè cum hæc condictio naturalis ſit [a], & ex æquo & bono detur, ſi quid naturali æqui- 6
tate debitum ſoluatur, repeti non poteſt, quamuis iure ciuili non debeatur. Vnde ſi ope-
ras officiales libertus patrono ſoluat, quas non debet niſi promiſſas [b], condicere non po-
teſt [c]: quia non modò natura qua obligatur ad ἀντίδωρα [d], ſed etiam iure gentiũ quo ma-
numiſsionis beneficium inductum eſt [e], cuiuſq; obligatio repetitionem inhibet [f], patrono
omne obſequium & officium debet. Idem iuris erit, ſi debitum cum ſeruo contractum ma-
numiſsione ſubſecuta [g], aut debitum inter patrem & filiumfa. uel duos fratres in eiuſdem
poteſtate conſtitutos, diſſoluta poteſtate ſoluatur. Ceſſat enim repetitio, niſi quatenus na-
turalis obligatio uel per aditionem hæreditatis paternæ, uel per peculij perceptionẽ fuerit
extincta.

a l. penult. h. t. d. l. 2. d. l. mercalem. C. eo. § commodum. Inſti. de mer. l. 2. C. de probat. l. fin. C. de rei uend. l. fauorabiliores. de reg. iur. c. cũ ſunt. extra eo. l. Arrianus. de actio. cum ſimil.
b gloſ. in l. perpetuo. 6. h. t.
a §. item. Inſt. de ob quæ ex quaſi cont. l. 4. § is quoq;. de oblig. l. indebiti. l. hæc condictio. h. t. l. pen. ad Trebell.
b l. 2. l. ſi in area. 33. h. t.
c §. item is cui. Inſtit. de obligat. quæ ex contr.
d §. uẽ. d. l. 4. §. is quoq;.
e d. l. indebiti. d. l. hæc condictio. Cuiac. obſ. lib. 8. cap. 34.
f in l. 1.
g l. in ſumma. 65. §. quod ob rem.
h l. hæc condictio. 66.
i l. nam hoc natura. 14.
k d. l. in ſumma. §. fin.
l l. indebitum. 47.
m l. ſub conditione. 16.
n l. unica. §. ſin autem. C. de cadu tollen. l. dies incertus. de condit. & demonſtr.
o l. ſi is qui. 45.
p l. ſi pœnæ. 19. §. ſi putem. h. t.
q d. l. in ſumma. §. fi. l. ſi pœnæ. §. 1 h. t.
r d. §. t. l. ſi quid poſſeſſor. 34. de petitio. hæredi. l. ſi à patre. C. de condict. inde.
s l. 2. C de his quæ in frau. credit. l. ſi pœnæ. 19 § 1. l. in ſumma. in fi. h. t. l. cũ quis. §. de peculio. de ſolu. l. 5. C. de cond indeb. l. ſi quid poſſeſſor. de pet. hære.
t l. repetitio. 44. l. quod nomine. l. indebitum l. ſi ita. §. ult. l. ſeruus cuiuſdam. in fin. h. t. l. de hæreditate. C. de pet. hær. Cuiac. lib. 8. ca. 9.
l. 1. §. ult. l. 2. de conſt. pec.
u 9. ſic itaq;. Inſti. de act. §. ſed ſi rẽ. Inſt. de lega.

x l. 1. uerſ. nã cui damus. de ſuperficiebus. y l. ſi non ſortem. 26. §. indebitum. 3. & § adeò. 7. z l. qui exceptionis. 40. h. t. a l. indebiti. 15. h. t. b l. operis. de operis libert. c l. ſi non ſortem. 26. §. liberum. h. ti. d l. ſed etſi lege. 25. §. conſuluit. 8. de petit. her. e l. 4. de iuſt. & iur. f l. cum amplius. 84. §. 1. de reg. iur. g l. naturaliter. 13. l. ſi id quod. 64. hoc tit.

extincta[a]. Item ſi quis pœnæ eius cui debetur cauſa, liberatus ſoluat[b], aut uſuras ſorti natu-
raliter ex pacto debitas[c]: aut ſi quis malè abſolutus ſua ſponte ſoluerit, repetere non po-
7 teſt[d]: quia uerum eſt, hũc natura debitorem manere[e]. Sed & quod pro dote datur, ad quam
qui dat obligatum ſe credit, non repetitur propter pietatis cauſam qua dotibus mulierum
fauetur[f]. Atq; etiam quæ per inficiationem in lite creſcunt, ſi per errorem indebitè ſoluan-
tur, repeti non poſſunt[g]: quia cauſa tranſactionis ſolui uidentur. Quod autem ob tranſa-
ctionem datur, repeti non poteſt[h]: ut nec illud quod ex cauſa iudicati præſtatur, propter re-
rum iudicatarum authoritatem[i]. Sed & quod in diem debetur, cum uerè debeatur, quam-
uis nondum uenerit dies[k], ante diem ſolutum repeti non poteſt[l], etiamſi incerta ſit dies[m],
non quidem an, ſed quando ſit extitura: ut ſi cum moriar, dare promiſero. certum enim eſt
8 me aliquando moriturum, etſi quando, ſit incertum[n]. Interdum & perſona locum facit re-
petitioni, quamuis debitum ſoluatur: utputa ſi pupillus uel furioſus, uel is cui bonis inter-
dictum eſt, ſoluerit. nam in his perſonis generaliter repetitioni locum eſſe non ambigitur.
Et ſiquidem extant nummi, uendicabuntur, pro conſumptis uerò condictio locum habe-
bit[o]: ſi uidelicet unlius ſit pupillo, aut alijs eiuſcemodi perſonis, condici pecuniam, quàm
ſolutionem ratificari: ut cum ſolutum eſt naturale debitum. Quòd ſi nulla ſit captio pupil-
li, ut quia omni iure debitum fuit quod ſolutum eſt, cum fruſtra ſit exacturus quod ſtatim
reſtituere debeat, ratificata ſolutione pupillus liberabitur[p]. Additum eſt in regula, Si quis
9 ignorans ſoluit. Nam ſi ſciens ſe non debere, ſoluerit, ceſſat repetitio[q], etiamſi eo animo de-
dit ut repetat[r], quia donare uidetur[ſ]. Quòd ſi errore ſoluit, quia error nullum habet con-
ſenſum[t], perinde eſt ac ſi ignorans ſoluiſſet[u], etiamſi in iure erretur[x]. Error enim iuris in
damno uitando nocere non ſolet[y]. Quod tamen diſtinctionem recipit. nec enim per erro-
rem iuris ſolutum repeti ſolet, ſi iuſta aliqua ſubſit cauſa quamobrem repetitio inhibea-
tur[z]. Pari ratione, cum is qui dubitat pro ignorante habeatur[a], ſi quis incertus an debeat,
ſoluerit, repetitionem habebit[b]. Poſtremò dicitur in regula, Per hanc actionem condicere
10 poterit. At cur datur condictio potius quàm rei uendicatio? Quia quod tollendæ obliga-
tionis gratia ſoluitur, eo datur & accipitur animo, ut dominium transferatur. nec enim ue-
ra ſolutio fit, niſi tranſlato dominio[c]. Vnde cum concurrente utriuſq; affectu tranſlatum
ſit dominium[d], non poteſt uendicari quod eſt alienatum: ſed condici tantum actione per-
ſonali[e], qua petitur dari tanquam debitum quod indebitè eſt ſolutum[f]. Eſt igitur condi-
ctio indebiti, nihil aliud quàm actio perſonalis, ciuilis, ſtricti iuris: qua actor intendit, ſibi
ex æquitate reddi à reo oportere, quod indebitè eſt ſolutum[g]. Illud porrò notãdum eſt, his
ſolis pecuniam condici, quibus quoquo modo ſoluta eſt, non quibus proficit[h]. Nam cum
illis ſolis quib. ſolutum eſt, quaſi contractum intelligitur: eoq; tantum contra eos, uelut ex
mutuo uel alio contractu, perſonalis hæc datur actio[i]. & quidem condici omni competenti
loco, quamuis qui ſoluit certo loco ſe debere exiſtimarit[k]. Ac quia condictio naturalis eſt,
ideo etiam quod rei ſolutæ acceſsit, alluuione aut alio modo, uel ex ea prouenit, ut fructus,
partus, &c. uenire in condictionem[l], deducta tamen impenſa[m]: poſtremò quoniam condi-
ctio rei perſecutoria eſt, tranſire eam in hæredem[n].

DE CONDICTIONE SINE CAVSA.
Titul. VII.

1 *Latiſsimè patère hanc condictionem: & quibus caſibus detur, per tot.*
2 *Quomodo concurrat cum condictione indebiti.*
3 *Quomodo cum condictione cauſa dati, &c.*
4 *Generalem eſſe hanc condictionem, & plerunq; in ſubſidium dari.*

1 EST & hæc ſpecies condictionis, ſi quis ſine cauſa promiſerit: quæ quidem condictio la-
tiſsimè patet. Nam ſiue quis ſine cauſa promiſerit, ſiue ſoluerit indebitum, rectè con-
2 dictioni ſine cauſa locum eſſe dicemus. Hoc tamen intereſt, quòd ubi indebitum ſo-
lutum repetitur, condici ſoleat quantitas, non hac generali condictione (cui tamen locus
eſſe poteſt, quia ſine cauſa ſolutum eſt) ſed magis ſpeciali indebiti condictione, quando in
toto iure generi per ſpeciem derogetur[a]. Qui autem ſine cauſa promiſit certam quantita-
tem quam nondum ſoluit, condicere non poteſt quaſi indebitam: ſed hac incerti condictio
ne ſine cauſa ipſam obligationem condicit, ut ab illa per acceptilationem liberetur[b]. Sed
etſi ob cauſam promiſit quis, cauſa tamen ſecuta non ſit, hac condictione rectè utetur. Siue
enim ab initio ſine cauſa promiſſum eſt, ſiue fuit cauſa promittendi quæ finita eſt, ita ut ſe-

a l. frater à fratre. 38. hoc tit.
b l. ſi pœnæ. 19. in prin. hoc tit.
c d. l. ſi non ſortem. in prin.
d l. iudex. 28. h. t.
e l. Iulianus. 60. h. t.
f l. cum is. 32. §. pen. h. t.
g l. ea quæ. C. eo.
h l. in ſumma. in prin. h. t. l. 2. C. eo.
i l. j. C. eo.
k l. cedere diem. 213. de uerb. ſignif.
l l. in diem. 10. h. t.
m l. nam etſi. 17. h. t.
n l. j. de condit. & demonſt.
o l. interdum. 29. h. t.
p l. quod ſi forte. 14. §. fi. de ſolut. l. nõ omnis. 19. §. ſi pupillus. t. ſi cert. petatur.
q d. l. j. in fi. h. t. l. indebitum. C. eo.
r l. quod quis. 50. h. t.
ſ l. cuius per errorem. 53. de re iu.
t l. ſi per errorem. de iuriſdict. omnium iud.
u l. elegãter. 23. in prin. l. ſed etſi me putẽ. 22. hoc tit.
x l. qui exceptionẽ. 40. l. ſi fideiuſſor. 59. h. t.
y l. iuris. l. error. l. reg. de iur. & fac. igno.
z l. error. C. ad l. Falcid. l. cum indebitum. ubi Dd. C. de iur. & fac. ignor.

a l. fin. §. ſin autem duobus. C. de fur. l. 2. ff. quis ordo in bon. poſſeſ.
b l. fi. C. de condict. indebi.
c l. qui ſibi. 33. de ſolut. l. 2. §. ſi quis ſeruum. de ſtatu lib.
d l. in omnibus. de actio.
e §. appellamus. Inſt. de actio.
f l. dominus. 53. h. t.
g l. dominus. 53. h. t. §. appellamus. Inſt. de actio.
h l. his ſolis. 49. hoc tit. l. nõ aduerſus. C. ſi cer. petatur. l. pen. C. de a-
ctio. i §. item is cui. Inſtit. de oblig. quæ ex quaſi contr. §. 1. Inſt. de action. k l. qui loco. 27. h. t. l l. inde-
biti. 15. h. t. m l. in ſumma. 65. §. ei qui. n l. ſi fundi. 12. h. t. a l. in toto. de reg. iur. cum ſimil. b l. j.
in prin. l. 3. h. t. l. is qui. 5. tit. 1.

qui amplius non poſsit, uel ſecuta non eſt:dicendum erit, condictioni locum fore[a]. Nihil
enim refert,inquit I. C. utrum ab initio ſine cauſa quid detur: an cauſa propter quam datũ
eſt, ſecuta non ſit[b]. Vbi tamen ob cauſam quid datum eſt, ſolet agi condictione cauſa dati 3
cauſa non ſecuta,de qua antea diximus: cum uerò promiſſum tantum ob cauſam, hac ge-
nerali condictione ſine cauſa rectè utimur. Deinde conſtat, id quoq; hac actione condici,
quod ex cauſa ad aliquem peruenit, ſed quæ pro nulla habetur[c], uel redit ad non iuſtam
cauſam[d],aut ob impedimentum iuris ſequi non poteſt:ut cum dotis nomine datur, neque
nuptiæ ob prohibitionem iuris conſequi poſſunt[e]. Cæterùm quod ob turpem aut impoſsi
bilem cauſam datur,non repetitur: quia talis cauſa pro non adiecta habetur,& in donatio-
nem res incidit[f],niſi condi[t]ionaliter ſit datum[g].quo caſu, impoſsibilis conditio actum ſu-
ſpendit,& quia ſequi non poteſt, eundem annihilat[h]. Ex quibus omnibus apparet, hanc 4
condictionis ſpeciem eſſe generalem,quæ cæteras complectatur: & dari ſolere, ubi nulla ex
ſpecialibus competit,uel quænam danda ſit, dubitari probabiliter poteſt[i]: uidelicet cum
aliquid tantum promiſſum eſt ſine cauſa, aut ob cauſam quæ ſecuta non eſt: uel cum quid
datum eſt ob cauſam ueram & iuſtam,quæ tamen ad cauſam nullam reducitur[k].

a d.l.j.hoc tit.
b l.4.hoc tit.
c l.fin.hoc tit.
d ut in l.2.h.t.l. 2. C. de cond.ex leg.
e l.fin.h.t.l.ſi extraneus. 6.ſ. de cond.cauſ.dat.
f l.cum donationis. 34. ubi Bart. & Iaſ. C. de tranſact.
g l.dictam.8.ubi Bart. C. de cond ob cauſ.
h l.impoſsibilis.de uerb. oblig. in prin. Inſt. de inutil.ſtip.uide Dd. in d l.cum donationis. et d.l.dictam.
i ut in l.1. & tot. tit. infrà de æſtimat.act. & de præſcrip.uerb.
k l.2.l.ult.h.t.

DIGEST. LIBER XIII. DE CONDICTIONE FVRTIVA. Titulus I.

1 Ratio huius condictionis.
2 Quomodo concurrat cum actionibus rei perſecutorijs.
3 Quomodo cum pœnalibus.
4 Quare non translato dominio detur hæc condictio.
5 Quid ſit condictio.
6 Cui detur.
7 Aduerſus quos.
8 Ad quid,& quæ in eam ueniant.

ANnumeratur meritò reliquis cōdictionibus de quibus hactenus actum eſt,con 1
dictio furtiua,quæ ad rem furto ſublatam repetẽdam datur.Odio enim furum,
quò pluribus tenerẽtur actionibus,non modò furti actione pœnali, ſed etiã ad
exhibendũ & rei uẽdicatione, & condictione furtiua cũ his agi poteſt[a]. Harum 2
tamen perſecutoriarum rei actionum,altera alterã tollit[b]: quia bona fides non
patitur bis idem exigi. Pœnalis autem furti condictionẽ non impedit,& contrà:quia ad di- 3
uerſa hæ actiones tendunt[c]. Sed cũ rei furtiuæ dominium nõ amittatur, quamobrẽ ad eam
perſequendam datur domino condictio,id eſt perſonalis actio,qua actor intendat ſibi dari
oportere, cum res quæ ipſius eſt, amplius eius fieri non poſsit? Reſpondet Iuſtinianus[d],
odio furum eſſe factum,ut hac actione etiam teneantur,ſi apparet eos dare oportere[e].Nam 4
hæc actio aliquanto utilior eſt,quàm rei uendicatio, ut ibidem notatur: quippe in qua nec
dominij probatione oneretur actor, cui ſufficit oſtendere rem furto eſſe ſublatam[f]: & quo-
modocunq; re extincta,aut perdita, aut deteriore reddita,non liberetur reus[g]: quod in rei
uendicatione non uſquequaq; obſeruatur[h].Eſt igitur condictio furtiua,actio perſonalis ci- 5
uilis, qua dominus intendit à fure,aut eius hærede, rem furto ſublatam ſibi dari oportere.
Hæc datur ei cuius res fuit cum ſubtraheretur, nempe domino[i], etiam ſi illi ſurrepta non 6
ſit[k]:cui uerò poſt furtum factum dominium rei acquiritur,cõdictionem is non habet: quia
res illi ſubtracta non eſt, nec initio obligationis, nempe tempore commiſsi furti, quód eſt
inſpiciendum[l], dominus fuit. non autem domino hæc condictio haudquaquam datur[m]:
nec enim petere poteſt ſibi dari, cui nec dominium neq; ius dominij conſequendi compe-
tit. Vnde & creditor cui res pignori data eſt, aut commodatarius, hanc intentare nequit:
(etiamſi iure Sax. aliter obſeruetur[n]) incerti tamen condictione Ariſto exiſtimat eum actu-
rum,ad poſſeſsionem recuperandam, ſi res illi ſurrepta fuerit[o]: quod & in commodatario
placuit[p]. Planè cum hæc actio ſit rei perſecutoria, hæredibus domini eam competere con-
ſtat[q]. Datur autem aduerſus uerum furem[r],qui uidelicet furtum fecit, & rem contrectauit[ſ]. 7
Nam qui ope tantum & conſilio furtum adiuuat,quamuis furti actione rectè conueniatur,
tamen quia rem non contrectauit,condictione non tenetur[t].Item datur aduerſus ui bono-
rum raptorem[u]: nam & hic fur eſt[x]. & quoniam eſt actio rei perſecutoria, aduerſus horum
hæredes cæteroſq; ſucceſſores datur[y]: quia quæſtio pecuniaria eſt[z]:non quidem quatenus
ſunt locupletiores ex re furtiua,ſed quatenus ſuccedunt,adeò ut qui ex aſſe ſucceſsit,in ſoli-
dum te-

a l.ſi pro fure.7.§.1.h.t. §.ſic itaq; uerſ. planè. Inſt.de act.
b l.ancillæ.C.de furt.l.ſi. C.de noxal.actio.
c d.l.j.in prin.hoc tit.
d in d.§.ſic itaq;.
e l.ſi.uſufruc.quem. cau.
f Dd in l.j.h.t.
g l.in re furtiua.l.qui furtum.l.fin.h.t.
h l.item.§.fin.cum l.ſeq. ubi Dd.l. item ſi uerberatum.de rei uendic.
i l.j.l.quoniam.18.
k l.& ideo. 12. in prin. l.quoniam.18.h.t.
l l.ſi procuratorem. 8. mand.
m l.ſed nec legatarius. 11.h.t.
n Reinh.diff.16.per art. 60.lib.2.
o d.l.& ideo.in fin.
p l.ſi.§.ſed cũ.C. de furt.
q l.ſed nec.11.
r l.ex furtiua. 5.l. ſiue. 10.l. qui furtum. 16. h.t.
ſ d.l.5.l.ſi ſeruus. §.fin.
t l.proinde. 6.h.t.
u d.l.ſiue.uerſ. ei quoq;.
x Inſt.de ui bon.rapt. in prin.uide ſ. eod.tit.
y d.l.5. d. l. ſi pro fure. 7.§ fin.
z l.ult.ad l.Iul. pecula.

dum teneatur, etiamſi ad eum res furtiua non peruenit[a]. quod eſt in hac condictione, quæ ex delicto deſcendit[b], ſpecialiter odio furum introductum: alioquin hæres regulariter ex delicto defuncti non tenetur, niſi quatenus ad eum peruenit[c], etiamſi actio ſit rei perſecutoria[d], dum tamen ex delicto, non etiam ex contractu agatur[e].

8 In re furtiua condictio ipſorum corporum competit[f], etiamſi in aliam ſpeciem ſint immutata[g]: ſed utrum tamdiu, quamdiu extant, an uerò & ſi deſierint eſſe in rebus humanis, aut alioqui perierint? Et ſiquidem obtulit fur, aut moram alioqui purgauit, nouata obligatione, aut alio modo, ſine dubio nulla erit condictio[h]. Si non obtulit, quamuis paratus fuerit excipere condictionem, & per me ſteterit dum in rebus humanis res fuit condicere, æſtimationis condictio nihilominus durat[i]: quoniam fur ſemper moram facere in re reſtituenda, quam auferre non debuit, intelligitur[k]. Qui autem in mora eſt, illius periculo res ſemper perit[l]. Sed cuius temporis æſtimatio fiat, quæritur: & placet id tempus ſpectari, quo res unquam plurimi fuit. Nam ſi reſtituta ut oportebat fuiſſet, illud habuiſſet[m] dominus: nec deteriorem rem dando fur liberatur, quia ſemper moram facere uidetur[n]. Denique non modò quanti plurimi, ſed omne id quod intereſt, agentis rem ſurreptam non fuiſſe, & fructus partusq́; ac quicquid ex re quæſtus haberi potuit, in condi-
8 ctionem uenire certum eſt[o].

DE CONDICTIONE EX LEGE.
Titul. II.

1. *Continuatio tituli.*
2. *Quando detur condictio ex lege.*
3. *Contra quem detur.*
4. *Ex quibus obligationibus detur, aut non.*
5. *Vſus & exempla huius condictionis.*

1 POſt expoſitas condictiones magis ſpeciales, ſubijciuntur nunc ad ultimum duæ generales: quarum altera condictio ex lege, altera triticiaria nominatur. De priore ita loqui-
2 tur Paulus[a]: SI OBLIGATIO NOVA LEGE INTRODVCTA SIT, NEC CAV-
» TVM SIT EADEM LEGE QVO GENERE ACTIONIS EXPERIAMVR, EX LEGE
» AGENDVM EST. Vt igitur detur condictio ex lege, oportet ſubeſſe obligationem. Condictio enim cum ſit perſonalis actio, non poteſt dari niſi aduerſus eum, qui aliquo iure no-
3 bis obligatus eſt[b]. Vnde ſi legis uerba non introducant diſertè obligationem, ſed dirigantur tantum ad iudicem, ex illis non datur condictio, aut ulla actio, ſed ſolummodo implo-
4 ratio officij iudicis[c]. Eiuſmodi autem obligatio ſit neceſſe eſt, quæ non ſatis materiæ & uirium habeat, ut per ſeſe iure conuentionis ſit ad agendum efficax, ſed lege ipſa contrahatur[d]: uelut eſt exemplum in obligatione donationis[e]. Deinde oportet legem eſſe ciuilem, nam ex iure prætorio actio in factum oritur, non condictio[f]: & quidem nouam legem, id eſt poſt leges 12. Tabularum, easq́; quæ ad interpretationem XII. poſtea latæ ſunt, conſtitu-
5 tam. Nam ex illis legibus uetuſtioribus actiones ciuiles & ordinariæ dantur[g]. Exempla autem condictionum ex lege, paſsim in iure ſunt obuia, quæ hîc gloſſa & Dd. cumulant[h]. Et harum plurimus eſt etiam hodiè uſus, cum ex nouis principum conſtitutionibus & mandatis agitur[i].

DE CONDICTIONE TRITICIARIA.
Titul. III.

1. *Ex quibus cauſis ad quas res detur hæc condictio.*
2. *Explicatio l. 1. & 3.*

1 COndictio triticiaria à tritico nomen habet, quo uerbo omnes fruges uetuſtas appellabat[a]. per quam condictionem, ſicuti pecunia numerata mutuò data condictione certi: ita præter pecuniam, aliæ res omnes, ſiue pondere, ſiue menſura conſtent, ſiue mobiles ſint, ſiue ſoli, petuntur[b]. Neque uerò huius condictionis ſuperuacaneus eſt uſus. Nam etſi condictio certi longius extra numeratam pecuniam progreſſu temporis porrecta eſt ad omnes res quæ pondere, numero, menſura conſtant petendas, quæ & uerbo pecuniæ comprehenduntur[c]: tamen non aliter datur, niſi in obligatione certum quid ſit, & debeatur: neque ultra res fungibiles in ſuo genere extenditur. Vnde utilitatis gratia uiſum fuit, &

a l. triticum. ubi Dd. de uerb. oblig. b l. j. hoc tit. c l. 2. cir. fi. C. de conſtit. pecu.

a l. in cõdictione. 9. h. t. uide Cuiac. contrà diſputantem, obſer. lib. 7. cap. 37.
b l. ſi ambo. §. quoties. de compenſat. l. Græcè. §. ſed etſi ex delicto. de fideiuſſ.
c l. j. de priua. delict. l. ſi plures. §. 1. l. in hæredum. de do. ma.
d l. ſi in rem. 43. l. ſi in rem. 52. cum l. ſeq. de rei uendic.
e l. ex contractibus. 48. l. ex depoſiti. 11. de actio.
f l. in re furtiua. 8.
g l. ex argento 13. h. t.
h d. l. in re furtiua. l. parui refert. 17. h. t.
i d. l. in re furtiua. d. l. fi. h. t. l. fi. C. eo. tit.
k d. l. fi. l. ſubtracta. C. de fur. l. pen. ff. de ui et ui arm.
l l. quod te. §. ſi cert. pet. l. ſi in Aſia. 12. § fin. ff. depoſ. l. cum res. 47. § fin ff. de lega. 1.
m l. ſi ſterilis. 21. §. cùm per uenditorem. 3. de act. emp.
n d. l. in re furtiua.
o l. 3. l. in re. § fi. h. t.

a l. unic.
b §. 1. inſt. de actio.
c l. quòd ſi minor. 24 §. ult. de mino. uide gl. in l. ſi ſoror. 8. uerb. reſtitut. C. de collat. Iaſ. in l. ea demum. nu. 4. eod. tit.
d l. obligamur. 51. §. leg. de act.
e l. ſi quis argentum. §. fi. de donat.
f l. quis. de præſc. uerbis.
g l. 2. § deinde ex his. ff. de orig. iu.
h d. l. ſi quis argentum. 2. l. ſi poſtulauerit. §. fi. de adulter. l. extat. 7. de eo quod me. cau. l. j. C. de ſuffra. l. fin. §. ſin autem. C. de petit. hær. l. fi. §. licentia. C. de iur. delib.
i §. tripli. 20. cum ſeq. ubi condictitia appellatur. inſt. de actio.

hanc condictionem dari, qua non ſolùm ex mutuo, ſed ex omnibus contractibus[a], & non modò ad certam, ſed etiam incertam rem qualemcunq;, excepta tamen pecunia numerata (ad quam petendam condictio certi ſufficit) agi poſsit: ut in hac non habeat opus actor cuſ denti deſignatione circumſcribere rem, & demõſtrare eam eſſe certam ac fungibilem, quod in condictione certi eſt neceſſarium. In hac autem actione ſi quæratur, res quæ perita eſt, cu- 2 ius temporis æſtimationem recipiat: uerius eſt quod Seruius ait, condemnationis tempus ſpectandum, cum uſq; illa creſcere, præſertim circa acceſsiones, poſsit. Si uerò deſierit res eſſe in rebus humanis, & æſtimatio ineunda ſit, ac debeatur, ut ſemper debetur in rebus fungibilibus[b] (in ſpeciebus autem poſt moram[c]) mortis tempus conſiderandum: quod non de puncto temporis quo extinguitur res, accipiendum eſt (nam ſic ad exiguum precium reduceretur æſtimatio, cum in articulo mortis ſeu interitus, res minimo ualeant, & æſtimentur) ſed ſecundum Celſum οὐ πλάτει, & lanori quadam æquitatis adhibita interpretatione. Quòd ſi uerò poſt moram facta ſit res deterior, ad tempus moræ reducẽda erit æſtimatio[d]. Quòd ſi de die aut loco quo dari debuit, eſt conuentum, tanti lis erit æſtimanda, quanti eo die aut loco fuit[e]: ſi nihil conuenit, quanti tunc cum iudicium accipitur. Nam hoc tempus in ſtricti iuris actionibus regulariter ſpectari ſolet[f].

a l. 2. hoc tit.
b l. incendium. C. ſi cer. pet.
c l. 5. ſi cert. pet.
d l pen. hoc tit.
e l. ſi calendis. 11. de re iu dic. l. cum quis. 21. de actio.
f l. unum. 22. ſi cert. pet. l. 3. §. in hac commodati.

DE EO QVOD CERTO LOCO DARI OPORtet. Titulus IIII.

1 *Continuatio.*
2 *Ex qua cauſa inducta ſit actio arbitraria.*
3 *Forma actionis arbitrariæ.*
4 *Quid ſignificet arbitrium.*
5 *Quamobrem dicatur arbitraria, nec eſſe nouam actionis ſpeciem: & quàm latè pateat iudicis in hac poteſtas.*
6 *Quomodo in hac intereſſe tam actoris quàm rei æſtimetur, noua ratio.*
7 *L. centum Capuæ.*
8 *Cur in bonæ fidei iudicijs ceſſet arbitraria.*

HActenus expoſitum eſt, quemadmodum genus rerũ creditarum ex mutuo, uel quaſi 1 mutuo, iure ciuili condictionibus repetatur. Sed quia interdum crediti ſolutio in certum locum confertur: fit, ut ratione loci adiecti alteretur natura cõdictionum: fiantq; ex ſtricti iuris actionibus arbitrariæ, hoc eſt arbitrio iudicis diſceptandæ, finiendæq; ex bono & æquo relinquantur: quod quomodo fiat, priuſquam ad alias ſpecies rerum creditarum tranſeamus, paucis eſt exponendum. Ac uidebatur, cum in mutuo aut ſtipulatu con- 2 uentum eſſet ut certo loco pecunia daretur, facultatem alio loco agendi non competere: quòd actor plus loco petere intelligatur, qui pura intentione alio quàm de quo conuenit loco, pecuniam petit. Aufert enim promiſſori utilitatem quam haberet, ſi loco conuento ſolueret[a]. Qui autem plus quàm debetur quoquo modo petit, is non modò olim agens non audiebatur, uerùm etiam cauſa cadebat[b]. Sed quia iniquum erat, ſi promiſſor uel data opera, uel alibi neceſſariò diſtrictus, ad eum locum in quem daturum ſe promiſiſſet, nunquam accederet, non poſſe ſtipulatorem ad ſuum peruenire: atq; ita facto debitoris eludi obligationem, non data poteſtate alibi conueniendi[c]: ideo uiſum eſt, contra ſubtilitatem ſtricti iuris, ex æquitate utilem & idoneam actionem in eam rem comparare, qua alio loco rectè agi poſſet[d]. Quæ impetratur conceditur q; à prætore, adiecta ea clauſula, ut ex arbitrio iudex 3 condemnet reum, æſtimetq; quanti uel actoris uel rei intereſſit, ſolutionem non loco conuento, ſed alio ubi uidelicet petitur, fieri. Ad hunc modum inſtituta actione, non poteſt actor repelli, tanquam plus loco petens, cum non adimat utilitatem loci reo, neq; purè intendat, ſed arbitrio iudicis rem committat ex bono & æquo dijudicandam: ut is rationem habeat utilitatis, quæ ad promiſſorem reditura fuiſſet, ſi illo loco ſolueret, quo ſe ſoluturum ſpopondit. Arbitrium enim nihil aliud ſignificat quàm iudicium æquo & bono cõſentaneum, 4 quale à uiro bono expectari proferriq; oporteat[e]. Propter hanc autem arbitrandi poteſta- 5 tem, quæ hoc caſu in formula agendi adijciebatur condictioni, alioqui ſtricti iuris formulis obnoxiæ, ita ut cum purè intenditur, non liceat iudici à uerbis & natura contractus, præſcriptoq; iudicij à prætore modo in iudicando recedere[f]: actio hæc cùm alio quàm de quo conuentum eſt loco agitur, arbitraria uocatur: quòd arbitrio ſcilicet iudicis tanquam boni arbitri, contra naturam ſtrictorum iudiciorum, eius dijudicatio ex bono & æquo prætoria formula committeretur: adeò ut quantitati contractus, iudex ſeruire non cogatur, ſed uel excedere uel minuere quantitatem poſsit, pro ratione eius quod intereſt uel actoris uel rei, conuento

a §. plus autem. uerſ. loco. Inſt. de actio. ubi uide quæ dixi.
b § ſi quis agens. Inſt. de actio. Cic. lib. 1. de Orat. & lib. 2. de Inuen. cap. 4. Quint. lib. 7.
c l. continuus. 137. §. illud. l. inter. 83. §. 1. de uerb. oblig.
d l. j. hoc tit.
e l. in perſonam. 22. §. generaliter. 1. de regu. iur. l. hæc uenditio. 7. de contrab. empt. l. j. de lega. 2.
f l. quicquid. 99. l. ſi ita ſtipulatus fuerim. 126. §. Chryſogonus. in fin. de uerb. oblig.

conuento loco ſolutum fuiſſe[a]. Quò alludit Seneca lib. 3. de benef. Melior, inquit, uidetur conditio cauſæ bonæ, ſi ad iudicem quàm ad arbitrum mittatur: quia illum formula includit, & certos quos non excedat terminos ponit: huius libera & nullius conſtricta uinculis religio eſt. Item lib. 2. de Clemen. Clementia liberum arbitrium habet: nec ſub formula, ſed ex æquo & bono iudicat. Quin & ideo arbitraria dicitur, quòd & hoc arbitrio iudicantis permiſſum eſt, ut interdum reum abſoluat, cautione ab eo exacta, de pecunia ibi ſoluenda, ubi promiſſa eſt: ſi uel oblata ibi pecunia, uel ex facili ſoluenda dicatur[b]. Ex his facilè apparet, hanc non eſſe ſpecialem aliquam actionem: ſed uſitatas ſtricti iuris condictiones, hoc appellari arbitrariæ nomine, quando contra ſtricti iudicij naturam additur à prætore clauſula, ut ex arbitrio iudicare liceat: ut in ſimili exercitoria, inſtitoria, de peculio, noxalis, &c.

6 actiones dicuntur. Porrò quod diximus, tam id quod intereſt actoris quàm rei in hac actione conſiderari, diſtinctionem recipit. Nam rei quidem quod intereſt, indiſtinctè & ſemper eius habenda erit ratio: alioqui ſi actor purè intendat, plus loco petere intelligetur. Actoris autem non ſemper. Quid enim, ſi debitor obtulit loco conuento pecuniam, aut depoſuit, aut alioqui difficultate iuſta (quæ à mora excuſat[c]) impeditus fuerit, quo minus accederet? abſoluendus utique erit[d], aut in ſolam contractus quantitatem condemnandus, non in id quod intereſt actoris: quod cum pœna ſit[e], exigi ab illo qui culpa uacat, fuerit iniurium[f]. Tum igitur ſolum ratio eius quod intereſt actoris inibitur, cum culpa aut mora debitoris factum eſt, ut plerunque fit (etſi enim debitor impediatur, poteſt tamen per alium ſoluere[g]) quo minus loco conuento ſolutio explicaretur[h]. Cui & illud argumento eſt, quòd ne fideiuſſoris quidem obligatio augeatur, ſi non per eum, ſed debitorem ſteterit, quo minus ſuo

7 loco ſolueretur[i]: niſi in omnem contractus bonæ fidei cauſam ſeſe obligarit[k]. Quòd ſi fideiuſſoris culpa carentis non augetur obligatio, ratione eius quod intereſſe poteſt actoris: ne principalis quidem debitoris augebitur, ſi nullius moræ argui poteſt. Et hæc quidem ita ſe habent, cum actio ſtricti iuris, puta ex mutuo uel ſtipulatu, atque etiam teſtamento[l], alio loco proponitur.

8 Nam ſi bonæ fidei actione agatur, cum illa ſuapte natura propter clauſulam ex bona fide adijci ſolitam contineat, ut ex bono & æquo arbitretur iudex, quid alterum alteri præſtare conueniat[m]: & proinde ſine ulla propriæ naturæ mutatione, alia ue externa clauſula conuenienter alio etiam loco purè proponatur, non induit nomen arbitrariæ actionis: quia eius qualitas non immutatur, etiamſi alio quàm de quo pactum eſt loco agatur[n]. Etſi autem hodie formulæ illæ actionum ſublatæ ſunt[o]: ſciendum tamen eſt, eandem nihilominus actionibus iſtis durare naturam, & iudicij formam, poteſtatemque iudicis, pro harum uarietate, ſecundum ea quæ modò propoſuimus, uariare[p].

a l. 2. in prin. §. ſi. cum l. ſeq. hoc tit.
b l. quòd ſi Epheſi. 4. §. 1. hoc tit.
c l. ſciendum. cum ll. ſeq. de uſur. Dd. in l. quod te. ℱ. ſi cer. pet.
d d. l. quòd ſi Epheſi. §. 1.
e l. unica. in fi. C. de ſent. quæ pro eo quod intereſt.
f c. ſine culpa. de reg. iu. in 6.
g l. continuus. 137. §. cum ita. de uerb. oblig.
h d. l. 2. §. fi. in uerb. interdum. & , commiſſa mora tua. h. t.
i l. centum Capuæ. 8. h. t.
k l. quæro. 54. in prin. ℱ. loca.
l l. ſi hæres. 6. h. t. l. aliae. ubi Bart. de in lit. iurand. l. fin. de cond. ob turp. cauſ. uide Iaſ. in § ex maleficijs. nu. 23. Inſt. de actio.
m §. in bonæ. Inſt. de actio. l. ex empto. de actio. empti.
n l. in bonæ fidei. 7. h. t.
o l. 1. 2. C. de for. et nup. ſub.
p uide Inſt. in Iſagog. & ad §. præterea. & uerſ. loco quæ ſcripſi.

DE PECVNIA CONSTITVTA. TIT. V.

1 *Continuatio: unde, & qualis ſit hæc actio.*
2 *Quid ſit conſtituere.*
3 *Actionem hanc prætoriam & ſubſidiariam eſſe.*
4 *Cur hoc caſu ex nudo pacto detur actio.*
5 *Edictum de conſtituta pecunia.*
6 *Eius explicatio: & quæ res hac actione petantur.*
7 *De receptitia actione.*
8 *Neceſſum eſt debitum fuiſſe, quod conſtituitur.*
9 *Quomodo debitum accipiatur tam in perſonis quàm rebus.*
10 *Forma conſtituendi.*
11 *Quare purè non rectè conſtituatur.*
12 *Explicatio edicti.*
13 *Cuiuſmodi ſit iudicium, & quomodo cum alijs concurrat.*

1 ET his quidem modis iure ciuili pecunia ex mutuo uel quaſi mutuo condicitur. Sed eſt & iure Prætorio introducta actio, quæ uocatur de conſtituta pecunia, aut de conſtituta[a], aut conſtitutoria[b], quam prætor dat aduerſus eos qui pecuniam ex priore

2 aliqua obligatione, ſiue ualida iure ciuili, ſiue inualida, ſoluturos ſe conſtituerunt. Conſtituere autem inter alia ſignificat, cùm ordinare aliquid non ſimpliciter, ſed ſtabiliendo ac firmando quod antè erat per ſe imbecillum, ſicuti Latinè dicitur conſtituere Rempublicam: tum de certo aliquo die quo quid fiat, conuenire. ut apud Terentium: Nam conſtitui cum quodam hoſpite, me illum conuenturam. Hinc conſtituere pecuniam, eſt denuò paciſci, & ſine ſolennitate ſtatuere ac conuenire, de pecunia certo tempore ſoluenda, quæ antea

a l. num quis. 5. §. 1. h. t.
b l. neque enim. 20. h. t. uide Paul. lib. 2. tit. 2. & lib. 1. tit. 20. ubi Cuiac.

ex aliqua obligatione debebatur. Dico, ſine ſolennitate: nam ſi ſolennitas ſtipulationis fue- 3
rit adhibita, non opus erit prætoria actione, cum iure ciuili promiſſor teneatur[a]. Deficiente
porrò ſolennitate ciuili, cum eo quoq; iure deficiat in nudis pactis obligationis efficacia,
ſuccurrit hoc caſu prætor: ea de cauſa, quòd uidebatur graue & contra naturalem æquita-
tem, geminatam contractus fidem fallere[b]. Vnde ſi ſtatuatur, conueniatq; de pecunia ſol- 4
uenda, quæ quoquo modo debetur, hanc conuentionem quaſi fideiuſſoriam, & quæ alte-
rius firmandæ cauſa adhibetur, ut nihil operari non debeat, retrorſum agit, & ad priorem
obligationem adiungit[c], eiusq; ui atq; robore confirmat[d]: atq; ita ex utraq; conuentione
quaſi ex contractu nominato dat actionem de conſtituta pecunia: quemadmodum & in
fideiuſſorem (cuius obligationi hæc planè conſimilis eſt) efficax datur actio, quamuis infir-
mæ obligationi, puta naturali, acceſſerit[e]. Edictum autem prætoris hoc eſt: QVI PECV- 5
NIAM DEBITAM CONSTITVIT, SI APPAREAT EVM QVI CONSTITVIT, NEQVE
SOLVISSE, NEQVE FECISSE, NEQVE PER ACTOREM STETISSE, QVO MINVS
FIERET QVOD CONSTITVTVM EST, EAMQVE PECVNIAM CVM CONSTITVE-
BATVR, DEBITAM FVISSE, IVDICIVM DABO[f]. Quis, accipe, uel quæ: nam & mulieres
de conſtituto tenentur, ſi non interceſſerint[g]. Pecuniæ uerbum hoc in edicto comprehendit 6
tantum res, quæ pondere, numero, menſura conſtant: non reliquas ſpecies, quibus appli-
cari actionem de conſtituta rectè non poſſe ueteres arbitrabantur: propterea quòd & ſimi-
litudinem quandam cum condictionibus certi ex mutuo, in quas aliæ res non cadunt, hæc
actio habeat, & in edicto mentio fiat tantum pecuniæ: quod uerbum ijs rebus propriè non
conuenit, quæ neq; pondere nec menſura neq; numero conſtant[h]. Itaq; conſtituta ſpecie- 7
rum ſolutione non hanc actionem, ſed recepticiam quandam (à recipiendo, id eſt promit-
tendo fortè ſic dictam) ſolennibus uerbis compoſitam dabant. Sed hoc poſtea Iuſtinianus
immutauit, uoluitq; ad omnem omnino rem conſtitutam perſequendam, dari actionem
conſtitutoriam[i], ut uerbum pecuniæ in hac materia nunc latiſsimè pateat[k], ex conſtitutio-
ne Iuſtiniani. Oportet autem quod conſtituitur, eſſe debitum ex priore aliqua obligatione, 8
ad quam conſtitutum referatur: cæteroqui nudum eſſet pactum, ſi non exemplo fideiuſſio-
nis ad præcedentem aliquam obligationem adiungeretur: eoq; nec danda eſſet actio. Vn-
de quod aut ſupra aut extra debitum conſtituitur, exigi hac actione non poteſt[l]. An igitur 9
aliud conſtitui poſsit, quàm quod debetur, quæſitum eſt. Sed cùm placuerit, rem pro re poſ-
ſe ſolui uolenti creditori, & hæc tota res magis prætoris æquitate, quàm iuris ſubtilitate ni-
tatur: nihil prohibet etiam aliud pro debito uoluntate creditoris conſtitui[m]. Debitum au-
tem ex quacunq; cauſa poteſt conſtitui, id eſt ex quocunque contractu, & uel natura debi-
tum ſufficit. Nam prætor naturalem ſolùm æquitatem in hoc edicto attendit[n], ex qua ſuf-
ficit deberi. Sed & qui honoraria actione, non iure ciuili obligatus eſt, conſtituendo tene-
tur[o]: quia totum hoc ius ex iuriſdictione uenit. Si quis autem conſtituat, quòd iure dunta-
xat ciuili debet, non autem prætorio, an conſtituendo teneatur, quæritur: & uerius eſt, eum
non teneri, quia debita iuribus (uidelicet naturali & prætorio) non eſt pecunia, nec habet
naturalem in ſe æquitatis obligationem, qua conſtitutum nititur[p]: perinde autem eſt, ſiue
purum ſit debitum, ſiue ſub conditione debeatur, aut etiam in diem. Nam propter has po-
tiſsimùm pecunias, quæ nondum peti poſſunt, conſtituta ſunt introducta[q]. Quod tamen
ſub conditione debetur, ſiue purè, ſiue certo die conſtituatur, eandem conditionem nihilo-
minus habet: alioqui non debitum uideretur conſtitutum[r]. Nam acceſſorij contractus, in-
duere debent naturam principalis[ſ]: nec poteſt alia forma eſſe principalis obligationis, pu-
ta conditionalis: alia uerò acceſſoriæ, puta pura, aut in diem[t]. Quòd autem exigimus, ut ſit
debitum quod conſtituitur, in rem exactum eſt: non unq; ut is cui conſtituitur, creditor ſit.
Nam & ad id quod ego debeo, tu conſtituendo teneberis: & quod tibi debetur, ſi mihi con-
ſtitutum ſit, poterit exigi[u]. Conſtituitur autem quibuſcunque uerbis, ut ſatisfaciam tibi, & 10
ſimilibus quæ uoluntatem conſtituendi indicant[x], & per nuncium aut per epiſtolam[y]. Sed
& certo loco & tempore conſtituere quis poteſt: nec ſolùm eo loco petere ubi ei conſtitu-
tum eſt, ſed exemplo arbitrariæ actionis, ubique ubi debitor forum ſortitur[z]. Certo etiam 11
tempore rectè conſtituitur[a], adeò quidem ut ſine illo uix poſsit[b]: quia neq; nomen nec na-
tura conſtituti patitur ſine die conſtitui. Nomen ideo, quia conſtituere, ut dixi, eſt de certo
tempore conuenire. Natura conſtituti non admittit, quoniam ſi purè conſtitutum factum
ualeat, ſequetur confeſtim agi poſſe aduerſus eum qui ſe ſoluturum promiſit: quod eſſet
iniuſtum[c]. Vtilitatis tamen gratia placuit, etiam purè conſtitui poſſe, & modicum tempus,
non minus tamen dierum decem ſtatui, ut exactio celebretur[d]. Addit Prætor: SI APPA- 12
REAT EVM QVI CONSTITVIT, NEQVE SOLVISSE, NEQVE FECISSE QVOD DA-
RE FACEREVE CONSTITVIT, NEQVE PER ACTOREM STETISSE QVO MINVS
FIERET QVOD CONSTITVTVM EST. Si enim is in mora accipiendi fuerit, uel eo die
quo ſolu-

a *§. de conſtituta. Inſt. de actio.*
b *l. j. h. t.*
c *l. pacta. 72. de contr. empt.*
d *l. item illa. 18. §. 1. in uerbo retrorſum, &c.*
e *uide infrà de fide. & Inſtit. eod.*
f *l. j. §. 1. l. ſi duo. 16. §. ait prætor. l. item illa uerba. 18. in prin. & §. 1. h. t.*
g *l. j. §. 1.*
h *l. 2. §. creditum. ubi gl. et Dd. ſi cert. peta. l. talis ſcriptura. ff. de leg. 2. l. j. in prin. de calum. l. ſed Iulianus. §. mutui. ad S. C. Macedo. Tiraqu. de retr. lig. §. 2. gl. 14. nu. 42.*
i *l. 2. C. eo tit.*
k *ut & in l. pecuniæ. 1. 2. 3. de uerb. ſig. Cic. de inuent. li. 2. cap. 5.*
l *l. hactenus. 11. cum ll. ſeq. hoc tit.*
m *d. l. j. §. an poſsit. 3.*
n *d. l. j. in prin.*
o *d. l. j. §. fi.*
p *l. quod ſi maritus. 3. §. 1. hoc tit.*
q *d. l. quòd ſi maritus. in fin.*
r *l. id quod ſub conditione. 19. hoc tit.*
ſ *l. 4. de uſur. Iaſ. et Dd. in l. j. de uerb. oblig.*
t *l. Græcè. 9. §. illud l. hi qui acceſſionis. de fideiuſſor.*
u *l. eum qui. 5. §. quod exigimus. 2. l. ubi quis. 28. hoc tit.*
x *Auth. ſi quãdo. C. eo. t.*
y *d. l. eum qui. §. Iulianus. l. qui autem. 14. §. fin. cum l. ſeq.*
z *l. ſi duo. §. 1. h. t.*
a *d. l. ſi duo. 16. §. 1.*
b *l. promiſſor. 21. §. ſi fine.*
c *l. quod dicimus. 105. de ſolut.*
d *d. l. promiſſor. §. ſi fine.*

quo ſolutio facienda erat, uel poſtea, aut etiã caſu aliquo impeditus fuerit, denegat prætor iudicium[a]. EAMQVE PECVNIAM CVM CONSTITVEBATVR, DEBITAM FVISSE. Oportet enim deberi quod conſtituitur, ut dictum eſt. Sufficit autem tempore conſtituti, cu-
13 ius mentionem prætor facit, debitum fuiſſe, quantumuis poſtea deſierit deberi[b]. IVDICIVM DABO. At cuiuſmodi? Et magis eſt, ut hæc actio non pœnam, ſed rei perſecutionẽ contineat[c]. Agetur igitur in hoc, ut quod conſtitutum eſt fiat[d], aut in id quod intereſt, promiſſor condemnetur[e]. Hoc autem iudicium non conſumit ciuilem actionem, ſi qua ex priore obligatione, cui ſubiectum eſt conſtitutum, competebat, nec econtrariò. Solutionẽ ẽnim magis utraq; actio tollitur quàm litis conteſtatione, cũ ex diuerſis cauſis & obligationibus oriantur[f], & uelut principalis atq; acceſſoria fideiuſsionis cauſa, rectè unà ſubſiſtunt.

a l. ſi duo. 16. §. fi. cum ll. ſeq. hoc tit.
b l. item illa. §. 1. h. t.
c d. l. item illa. §. pen.
d d. l. qui autẽ. §. 1. l. promiſſor ſicubi. 21. §. fi. hoc tit.
e d. l. qui autem. §. 1. in uerbis æquum eſt teneri eum uel in id quod intereſt, &c.
f d. l. item illa. §. fin.

COMMODATI, VEL CONTRA, TIT. VI.

1 *Continuatio.*
2 *Commodatum unde, & quid ſit.*
3 *Cauſa efficiens commodati.*
4 *Materia, & quæ res commodari poſſint.*
5 *Forma, & quid ſit dicis cauſa commodare.*
6 *Finis.*
7 *Quinq; differentiæ inter commodatum & mutuum.*
8 *Ad quam culpam & cuſtodiam teneatur commodatarius.*
9 *Actio commodati ciuilis, quamuis prætor edictum propoſuit: & quotuplex ſit.*
10 *Cuiuſmodi ſit actio directa: cui, ad quid, aduerſus quem detur.*
11 *Cuiuſmodi ſit actio contraria: cui, ad quid detur.*

1 QVemadmodum genus creditum, resq; translato dominio ex mutuo aut quaſi mutuo, per certi aliasq; conditiones repetantur, ſuprà dictum eſt: nunc uideamus, quibus actionibus ſpecies eædem, quarum uſus tantum, non amiſſo dominio cre-
2 ditus eſt, repeti poſsint. Quo in genere prima occurrit actio commodati, uel contrà. Commodatum dictum eſt, quaſi cum modo, id eſt, certa forma præſcriptoq; utendi modo datum. Commodare enim nihil aliud eſt quàm rem ad aliquem uſum certo modo determi-
3 natum utendam dare, eo animo ut poſtquam uſus fueris, eandem bona fide reddas[a]. Cauſa efficiens commodati eſt primò contrahentium conſenſus: unde qui iuſtum conſenſum præſtare non poſſunt, nequaquam commodati tenentur, niſi quatenus facti ſunt locupletiores. ut pupillus, furioſus[b], &c. Secundò, interuentus rei: quo cum præcipuè perficiatur,
4 re contrahi commodatum dicitur[c]. nam & nomen ipſum indicat, rei dationem requiri. Materia circa quam, ſunt res omnes tam mobiles quàm ſoli, quæ in commodatum cadunt[d], etiamſi ſint alienæ[e]: exceptis ijs quæ uſu conſumuntur, in quibus non commodatum, quod tantum uſum rerum ſalua ſubſtantia cõmunicat, ſed mutuum locum habet: niſi fortè quis ad pompam uel ad oſtentationem, exempli cauſa, pecuniam dicis gratia, id eſt ſimulatè ſine uoluntate abutendi, accipiat, tantum ut fucum oſtentando faciat, & de eo aliquid, puta locupletem idoneumúe eſſe hominem, dicatur[f].
5 Forma commodati eſt, rem utendam gratuitò tradere, præſcripto fine & modo uſus, per
6 tempus expreſſum, uel tacitè intellectum. Cauſa finalis, ut mutuis officijs alij alios adiuuemus, & communicato rerum uſu, communibus uitæ neceſsitatibus in hac ciuili ſocietate ſubueniatur. Vt enim res quarum uſus in abuſu eſt per mutuũ, ita quibus ſalua ſubſtantia uti licet, eæ res commodato rectè communicantur. Vtroq; autem modo gratuitò[g].
7 Sed inter mutuum & commodatum intereſt. Primò, quòd mutuũ tantum in rebus fungibilibus, quæ pondere, numero, menſura conſtant, uertitur: commodatum, in ijs quæ utendo non conſumuntur. Secundò, quòd in mutuo transferatur dominiũ[h]: rei uerò commodatæ poſſeſsionem & proprietatem retineamus[i], iure ciuili. nam Sax. poſſeſsio tranſire uidetur[k]. Tertiò, rem mutuò damus, ut non eandem, ſed aliã eiuſdem generis cõſequamur: commodatò, ut eandem. Quartò, mutuũ ad quemuis uſum in genere datur: ut, utare fruare pro tuo arbitrio, ſicut dominus[l]: commodatum, ad certum præſcriptumq; uſum[m], extra quem qui aliter utitur, furtum committit[n]. Quintò, ei qui mutuum accipit, res perit, quia dominus eſt[o]: nec caſu fortuito liberatur[p]. Commodatarius uim maiorem, quam Græci [illegible] appellant[q], nõ præſtat, nec interitum aut damnũ rei caſu fortuito accidens[r]: dum-
8 modò non ipſius culpa caſus interuenit. Nam dolum & culpam, diligentiam & cuſtodiã, qualem à uigilantiſsimo patrefamiliâs requirimus (quæ leuiſsimæ culpæ opponitur) commodatarius præſtat[ſ]. Vnde ſi res culpa eius, uel abuſu aut negligentia in caſum interitus

a ſic. l. 1. §. 1. hoc tit. uide Paul. lib. 2. tit. 4.
b l. 1. §. fi. l. 2. l. 3. h. t.
c §. item is. Inſt. quibus mo. re contrah. oblig. ubi dixi, & in Iſag.
d d. l. 1. §. 1.
e l. commodare. 15. h. t.
f l. 3. § fi. l. 4. h. t.
g d. §. itẽ is cui. in fi. Inſt. quib. mo. re cont. obli.
h l. 2. §. appellata. ſi cert. petatur.
i l. rei commodatæ. 8. cũ l. ſeq. h. t.
k Sachſ. diff. 1. per Lãd. lib. 2. art. 60. Reinh. diff. 16.
l l. in re mandata. C. mãdati.
m l. in commodato. 17. §. ſicut. 3. h. t.
n l. 5. §. quinimò. 6. h. t. §. placuit. Inſt. de obligat. quæ ex delicto.
o l. pignus. C. de pig. act.
p l. incendium. C. ſi cert. petat. d. §. 1. item is cui.
q l. ſi merces. §. uis maior. locat.
r l. ſi ut certo. §. nunc uidendum. 9. uerſ. quod uerò. l. cum qui. 10. in prin. l. ad eos. 19. l. argentum. 20. l. fi. h. t.
ſ d. l. ſi ut certo. §. nunc uidẽdum. §. uſq; adeò. & §. pen. l. in reb. 18. in prin. h. t.

aut damni incidat, tenetur[a]. Ideo autem leuiſsima etiam culpa obligatur, & diligentiam ac cuſtodiam præſtare debet, cùm quòd ipſius gratia contractus initur[b], (nam ſi commodantis cauſa, dolum tantum præſtabit[c], uelut in depoſito: ſi utriuſq;, dolum & culpam, non cuſtodiam[d]) tum quia bona fide res illi creditur, tanquam diligentiſsimo attentoq; patrifamiliâs, ut ſalua cuſtoditaq; rei ſubſtantia utatur. Ex hoc contractu oritur actio commo- 9
dati, quæ ciuilis eſt, utpote ex contractu nominato, & iure ciuili recepto, originem habens: quamuis prætor tuẽdi iuris ciuilis cauſa etiam edictum propoſuit, quo pollicetur ſe actione ex iûre ciuili data de commodato ius dicturũ. Sic enim inquit: QVOD QVIS COMMODASSE DICETVR, DE EO IVDICIVM DABO[e]. Eſt autem actio tam di- 10
recta quàm contraria. Directa commodanti datur, aduerſus commodatarium, & eius hæredem[f]: qua uſu in quem res data eſt, finito, commodans agit, ut ſibi ea ſalua & integra reſtituatur. Nam ſi deterior reddatur, reddi non uidetur[g]: quo caſu etiam in litem iurabitur, ut in cæteris bonæ fidei iudicijs[h]: nec ſolùm petit res, ſed etiam omnia acceſſoria, & quicquid ex re fructus quocũq; tempore utilitatiſq; obuenit[i]. Neq; enim rem quæſtui commodatario eſſe oportet, quia eius periculo non eſt[k].

Contraria actio commodatario datur ad petendum, quod ſua intereſt. Si res commoda- 11
ta ante uſum expletum auferatur[l], aut uitio rei, quod uinum ſciens celarit commodator, damnum fecerit[m]. Item ad petendos ſumptus in rem commodatam factos, extra cibaria & modica impendia, quæ naturali ratione ad eum qui re utitur pertinent[n]. Quod autem contrario iudicio conſequi quiſq; poteſt, id etiam recto iudicio qui conuenitur, poterit ſaluum habere, iure compenſationis[o]: nam cui damus actionem, ei multo magis exceptionẽ competere dicendum eſt[p].

a d.l. ſi ut certo. §. nunc uidendum. uerſ. quod uerò. d.l. cum qui. §. fi. cum l. ſeq. d.l. in reb. in prin.
b d.l. 5. §. nunc uidendũ. d.l. in rebus.
c d.l. ſi ut certo. §. interdum. d.l. cum qui. §. 1.
d d.l. in reb. in fi. prin.
e l. j. in prin.
f l. 1. 2. 3. cõmodare. d.l. in commodato. §. ſi ex facto. l. ſed mihi. 3. l. hæres.
g l. 3. §. 1. h.t.
h d.l. 3. §. in hac. 2.
i d.l. ſi ut certo. §. uſque adeò.
k l. ſi is qui. §. 1. h.t.
l d.l. in commodato. §. ſicut. in fin. l. rem mihi. 21. in prin h.t.
m d.l. in rebus. §. item qui ſciens.
n d.l. in reb. §. poſſunt.
o d.l. in rebus. uerſ. quod autem.
p l. j. uerſ. nã cui damus. de ſuperfici.

DE PIGNORATICIA ACTIONE, VEL contrà. Titul. VII.

1 *Vnde dictum pignus, & quare hæc pignoraticia appelletur actio: & quid pignus ab hypotheca diſtet.*
2 *Quid ſit pignus.*
3 *Cauſa efficiens: & quomodo contrahatur.*
4 *Species pignorum cauſis diſtinguuntur.*
5 *Materia, quæ res pignorari poſſunt.*
6 *Forma & finis.*
7 *Directa actio pignoraticia qualis ſit: cui, quando, aduerſus quem, ad quid detur.*
8 *Contraria actio qualis ſit: cui, quando, aduerſus quem, ad quid detur.*
9 *Quare ex quibuſdam contractibus utrinque æquales, ex nonnullis directæ & contrariæ actiones naſcantur.*

Pertinet huc etiam pignoraticia actio, qua pignus repetitur. Pignus à pugno appella- 1
tur: quia res quæ pignori dantur, manu traduntur[a]. Vnde propriè in mobilibus, & quarum poſſeſsio ad creditorem tranſit, conſiſtit[b]: recteq; hæc actio pignoraticia, non hypothecaria dicitur, cum pro pignore quod creditori traditum eſt, repetendo, ſolùm competat: non ad hypothecam petendam, quæ nequaquam tranſit ad creditorem, ſed manet ipſum penes debitorem: ut ſoluto debito, hac actione non ſit opus, quãdo petere nequeat debitor quod apud ſe habet[c]. Quanquam quod ad hypothecariam actionem attinet, quæ creditori datur ad rem ſibi obligatam, tantiſper dum debetur perſequendam, nihil inter pignus & hypothecam intereſt[d]. Siue enim res mobilis, ſiue ſoli ſit oppignerata, peræquè ius pignoris perſequi poteſt[e].

Pignus autem eſt quod datur in ſecuritatem rei creditæ, ut creditor obligatum illud ha- 2
beat, donec quod debetur ſit exolutum. Græci hypothecam uocãt, quaſi rem obligationi ſuppoſitam. Cauſa efficiens pignoris, eſt aut uoluntas hominum, aut lex, aut magiſtra- 3
tus. Voluntate conſtituitur pignus, aut expreſſa, aut tacita. Expreſſa quidem uoluntate, uel duorum, ut pacto. Nec enim ſolùm traditione, ſed etiam nuda conuentione pignus contrahitur[f]: quia contractus eſt nominatus[g], quod genus conſenſu nudo obligationem producit[h]: uel etiam unius, ut teſtamento, cum teſtator alicui prædia ſua obligat[i]. Tacita uoluntate ſimiliter uel plurium, ut ex pacto tacito & præſumpto[k], uel unius uoluntate teſtatoris, qui res ſuas legatarijs tacitè obligare creditur[l]. Lege introducuntur uarijs in ſpeciebus pignora, ut dotis cauſa[m], fauore pupilli[n], fiſci[o], refectionis, &c.[p] Prętor uel magiſtratus pignus conſtituit

a l. plebs. 237. §. pignus. de uerb. ſignif.
b §. item Seruiana. in fi. Inſt. de actio. l. ſi rem. 9. hoc tit.
c §. ſic itaq;. Inſt. de acti.
d l. 5. §. ult. ſ. de pignor. d. §. itẽ Seruiana. uerſ. inter pignus.
e uide ſ. de pig. Ferra. in for. hyp. actio.
f d.l. j. in prin. h.t. l. iuſto. 44. §. non mutat. de uſucap.
g l. j. §. fi. ſ. de pactis.
h l. j. in fi. de uer. permu.
i l. non eſt mirum. 26. h.t. l. fundus. 9. l. Gaius. 12. de annu. lega.
k l. 4. in prin. ſ. de pact.
l l. j. C. cõmunis. de lega. in uerb. ex eius uolũtate.

m l. unic. §. & ut plenius. C. de rei uxor. actio. n l. pro officio. C. de adminiſt. tuto. l. ult. in quibus cau. pignus, &c. o l. 4. C. in quib. cau. pignus. p l. j. ſ. in quib. cau. pign.

conſtituit cum uice cautionis, ut loquitur I. C.[a] ex quacunq; cauſa in bonorum poſſeſsionem aliquem mittit[b].

4 Eſt igitur pignus aut uoluntarium, aut neceſſarium: illud autem expreſſum, aut tacitum: hoc, aut legale, aut prætorium. Materia in qua pignus conſtituitur, ſunt res omnes, tam mobiles quàm ſoli, etiam nomina quæ pignori obligari poſſunt, dummodo pertineāt ad obligantem[c]. Nam res aliena, niſi uolente aut ratum habente domino obligari nequit[d]. Cau-

5 ſa formalis, eſt ipſa conuentionis & traditionis forma, uel obligationis teſtamento aut auctoritate legis magiſtratusúe inductæ modus. Cauſa finalis, ut creditorem de credito faciamus ſecurum datis pignoribus, quibus tutius eſt incumbere quàm perſonæ[e]. Hac igitur pignoris obligatione durante, durat actio ſeruiana & quaſi ſeruiana, id eſt hypothecaria, qua creditor pignus ſuum perſequitur. Soluto uerò debito, ſolutaq; pignoris obligatione, competit actio pignoraticia debitori directa, creditori uerò contraria: de quibus duabus actionibus hoc in tit. agitur.

6 DIRECTA eſt, qua debitor qui rem pignori oppoſuit, ſoluta pecunia agit aduerſus creditorem, ut rem reddat, & damnum in ea dolo culpaúe eius datum, reſarciat. Quamuis enim ſublata ſit pignoris obligatio per ſolutionem, tamen re ipſa obligatus eſt creditor ad reſtituendum, quoniam res aliena ſine cauſa apud ipſum inuenitur exoluto debito[f]. Licet enim ſuprà diximus, pignus conſenſu contrahi, re tamen quam accepit creditor ad reſtituendum obligatur, quæ obligatio ſeparata eſt à pignoris iure. Dico dari illi qui rem pignori oppoſuit, & quidem etiāſi res ſit aliena[g], quæ uel a prædone fuerit oppignorata[h]. Eſt enim perſonalis actio[i], quæ datur propter obligationem, inter dantem accipientemq; contractā. Addo, ſoluta pecunia: quia omnis pecunia exoluta eſſe debet, aut eo nomine uolūtate creditoris ſatisfactum, ut naſcatur pignoraticia actio[k], aut certè per creditorem ſteliſſe, quo minus pecunia ſoluatur[l]. Veruntamen qui ante ſolutionem agit pignoraticia, licet non rectè agat, tamen ſi offerat in iudicio pecuniam, debet & rem pignoratā & quod ſua intereſt, conſequi[m]. Sed & necdum ſoluta pecunia agi interdum poteſt, ſi fortè re abutatur creditor, & dolo, debitorem impediat, quo minus iure ſuo uti queat. Quo caſu in id quod intereſt agetur[n]. Agitur autem aduerſus creditorem, qui cum eſt contractum, & qui pignus poſsidet[o], aut eius hæredem. non autem aduerſus alium rei poſſeſſorem[p]: quanquam iure Pontificio etiam in tertium poſſeſſorem, ex æquitate dari, receptū eſt[q]. Et in hoc agitur, ut res reſtituatur[r] unà cum fructibus, quos creditor non lucratur: ſed uel reſtituere uolente debitore cogitur, uel imputare in ſortem[ſ]: & præſtatione damni, quod creditor in re pignorata, dolo uel culpa dedit[t]. Dolum enim & culpam creditor præſtare debet, item cuſtodiam propemodum: ut in commodato. Nam ut uigilantiſsimi patrisfamiliâs diligentiam rei commodatæ adhibere commodatarium oportet, quia eius gratia contrahitur: ita creditor, cuius potiſsimùm cauſa pignus conſtituitur, nempe ut ſecurus ſit, nō liberat, ſi perinde in pignoris uerſetur cura atq; in rebus ſuis: ſed ea quæ diligens paterfamiliâs præſtare ſolet, ab illo exiguntur[u]. Vim tamen maiorem, & caſum non præſtat. cuſtodia enim aduerſus uim parū proficit[x]. Itaq; ad dominum rei periculū pertinebit[y], niſi debitor, culpa creditoris eā periſſe probare poſsit[z]. quod tamen iure Sax. paulo aliter obtinet[a]. Quin & peti poteſt ut repromittat creditor, rem eius dolo non factam deteriorem, & talem reſtitui, qualis tempore obligationis fuit[b]. Quòd ſi uenditū ſit pignus, ut uendi ceſſante in ſolutione debitore poteſt[c], agitur ut reſiduum precij cum uſuris creditor reſtituat[d].

7 CONTRARIA pignoraticia datur creditori, qui in conuentione pignoris deceptus eſt, aut quid damni ſumptusúe eius rei gratia fecit. Vt ſi æs pro auro, ab affirmante aurum eſſe, pignori oppoſitum ſit[e]: aut res aliena[f], aut alio uitio laborans, ut inutile creditori pignus exſtat[g]: uel ſi falſa ſolutionis ſpe oſtenſa, pignus debitor recuperarit[h]. Si denique malitioſè in pignore uerſatus ſit[i], ſi creditor neceſſarias impenſas fecit[k], ac in ſimilibus caſibus[l]: in

8 quibus æquitas ſuadet, indemnem creditorem præſtari[m]. Vnde & illud placuit, ſi Titio qui rem meā ignorante me creditori ſuo pignori obligauerat, hæres extitero, ex pòſt facto pignus non conualeſcere, & quia non conualeſcit, perſecutionem denegandam eſſe creditori: cui quomodo hypothecaria detur, non conſiſtente eius obligatione? Nec enim ſufficit ad pignus conſtituendum, eundem nunc eſſe dominum, qui etiam pecuniam debet: ſed prætere requiritur, eundem eſſe qui pignus contraxerit: quem creditori agēti certum eſt improbè reſiſtere, dicendo rem alienam fuiſſe obligatam, cum ex ſuo mendacio qui rem alienam pro ſua dedit, arguatur[n]. quare fraudem allegantí propriam, prodeſſe id nō oportet.

a l. ſi finita. 15. §. ſi quis damni. de dam. inf. uide de his Cuiac. Obſer. lib. 5. cap. 30.
b l. non eſt mirum. 26. h. t. l. ſi & iure. 10. ff. qui poti. in pigno.
c l. tutor. 16. §. fin. cum l. ſeq. h. t.
d l. aliena. 20. hoc tot. tit. C. ſi res aliena &c.
e l. plus cautionis. 25 de reg. iur.
f §. fi. Inſt. quibus mo. re. contr. ob oblig.
g l. ſi rem. 9. §. pen. h. t.
h l. ſi pignore. 22. §. ſi prædo. hoc tit.
i Marant. tract. iudic. part. 4 diſtinc. 3. nu. 7. gl. in l. nec creditores. 9 ad uerb. loug. C. de pig. act. Bald. in c. 1. in prin. nu. de feud. da. in uic. leg. con
k d. l. ſi rem. §. omnis. l. quod ſi l. ſolutum. l. eleganter §. 1. l. ſi pecuniam. h. t.
l l. aliena. 20. §. 1.
m d. l. ſi rem §. fi.
n l. ſi. in prin. uerſ. operam. h. t.
o l. fideiuſſor. 32. uerſ. creditor. h. t.
p l. petem. 27. h. t. l. fin. C. de diſtract. pignor. c. cum cõſtet. de pigno. ubi Inno. Bal. in d. c. 1.
q l. debitor. 40. § fin.
r d. l. ſi pignore. 9 ſi prædo. l. j. C. de diſtr. pigno. l. ſi dominum. C. de pigno. uide inf. de diſtrac. pign.
ſ l. ſi rem alienam. §. ult. l. ſi ſeruos. hoc tit. l. pignoris. C. eo.
t l. ſi rum uenderet. 13. §. fin. cum l. ſeq. l. ſi pignore. 22 §. fin. l. ſi ſeruos. 25 h. t. uide in §. ult. Inſtit. quib. mod. re contr. oblig.
u l. ſi ea res. 32. ff. de act. empt.
x l. qui rationis. 32. l. ſi. §. fi. h. t. l. pignus. C. eo.
y uide gl. & Dd. in l. 4. C. eod. Bart. in l. ſi quis ex argentarijs. §. an uerò. de eden.
z uide gl. & Dd. in l. 4.

a Fachſ. diff. 3. per art. 5. lib. 3. Reinh. diff. 17. b l. creditor. 15. hoc tit. c l. ſi cum uenerit. 4. h. t. d l. eleganter. §. ſi uendiderit in fi. l. creditor. 42. hoc tit. e l. j in fin. l. ſi quis. 36 hoc tit. f l. ſi rem. 9. l. cum debitore. 32. h. t. g l. tutor. 16. §. 1. h. t. h l. 3. h. t. i d. l. ſi rem. k l. ſi neceſſarias. 8. l. ſi ſeruos. 25. h. t. l l. ſi pignore. 22. § prin. cum l. ſeq. m l. ſi ſeruum. 31. h. t. n l. rem alienam. 41. h. t.

tet[a]. Atqui in præpoſita facti ſpecie, illa fraus obijci non poteſt ei qui rem non obligauit.
Perſecutio igitur pignoris, non datur hoc caſu creditori, quia pignus directò non conua-
leſcit[b]. Vtilis tamen pignoraticia contraria dabitur, ut in hæredem creditor agat, (ſicuti &
aduerſus defunctum, qui rem alienam obligaſſet, agere poterat) ut à defuncto obligatam
ſibi rem nexu teneri patiatur, cum defuncti facta præſtare & approbare debeat[c]. Eoq; mo-
do per indirectum conualeſcit pignus, coacto hærede pignoris conſtitutionem à teſtatore
factam, ratificare. Atq; ita accipiendum eſt quod dicitur in l. ſi Titio. 22. infrà de pignor.

a L. tranſactione. C. de trãſactio. L. mercalem. C. de condict. ob turpẽ cauſam.
b l. rem alienam.
c l. cum à matre. C. de rei uendicat.

Dubitet porrò hîc aliquis, quare ex hoc & ſuperiore contractu diſpares oriantur actio- 9
nes: cùm ex reliquis obligationibus, ut empto, uendito, locato, conducto, æqualis utrinq;
exiſtat actio. Id hac ex regula dijudicari poteſt. Quotieſcunq; par eſt utriuſq; contrahentis
in obligatione cõſtituenda ratio, toties utrinq; par & æqualis naſcit̃ actio: quãdo uerò po-
nor eſt alterutrius cauſa, in quem præcipuus contractus finis reſpiciat, & ad quem maximè
totum negocium referatur, hoc caſu ſolet huic tanquam principali, præcipua & directa da-
ri actio, alteri uerò contraria: ut in commodato, pignore, mandato, negocijs geſtis, depoſi-
to, tutela[d]. A` quo enim dependet eſſe rei, ut inquit Bald. ad eundem etiam referri debet præ
cipua eius uis, modus & effectus[e]. Quidam uolunt, quando utriuſq; gratia contrahitur,
tum utriq; directam actionem tribui: cùm alterutrius, ei dari directam cuius gratia contra-
ctum eſt, alteri uerò contrariam. Id falsò dici hinc intelligi licet, quòd in commodato ei cu-
ius gratia non contrahitur, directa detur: id quod & in depoſito uſuuenire poteſt, & man-
1 dato: qui contractus interdum eorum ineuntur cauſa, quibus contrariæ duntaxat actio-
nes competunt. Quid quòd pignus utriuſque gratia contrahatur[f]: in quo tamen diſpa-
res eſſe actiones & directam debitori competere diximus, cuius tamen ad utilitatem potiſſi
mùm pignus non conſtituitur? Quid quòd mandatum, depoſitum utriuſq; reſpectu ali-
quando contrahuntur? Prior itaq; regula uerior eſt. Nam in præſenti materia debitori da-
tur directa pignoraticia actio, licet creditoris gratia pignus præcipuè contrahatur. In hac
enim obligatione, qua creditor ad reſtituendam debitori rem debito exoluto tenetur, & ex
qua exiſtit hæc actio, præcipua eſt debitoris perſona, & ad eum obligatio principaliter, tan
quam dominum rei, cuium etiam eſt periculum[g], ſpectat.

d §. actionum quædam. Inſt. de acti.
e Bald. in rub. C. de fid. inſtr. num. 7.
f d. §. fi. Inſt. quib. iur. re. cont.
g l. pignus. 8. C. de pig. act.

DIGEST. LIB. XIIII. DE EXERCITORIA ACTIONE. TIT. I.

1 *Continuatio.*
2 *Ratio & cauſa actionis exercitoriæ.*
3 *Quis dicatur magiſter nauis.*
4 *Quis exercitor.*
5 *Cui, aduerſus quos, ad quid detur hæc actio: & quid ſit per auerſionem conducere.*
6 *Quomodo conſulatur domino aduerſus contrahentes cum magiſtro nauis.*
7 *Exercitoriam non dari ex contractu nautarum.*

HActenus expoſitum eſt, quemadmodum ij quibus res creditæ ſunt, ex ſuo con 1
tractu conueniri poſsint. Sed quia ſæpenumerò etiam per alias perſonas nego
cia geruntur, uſuq; uenit interdum ut cum alio contrahamus, alij uerò credamus: conſequenter nunc uidendum eſt, quibus actionib. aduerſus quos agi
poſsit, quando perſonæ quæ ex alijs pendent, alienaq; fide nituntur, in con-
trahendo interuenerunt. Nam eiuſmodi perſonas in negocijs terra mariq; gerendis uer-
ſari, uita quotidiana oſtendit, dum homines periculorum metu, uel laborum tædio, ſibi a-
lios ſubſtituunt, quibus cum ſuo nomine contrahatur. Ac de maritimis quidẽ negocijs a- 2
ctio prodita eſt exercitoria, quã prætor uectorũ gratia propoſuit[a]. Nam cum interdũ igna-
ri cuius ſint conditionis, uel quales, cum magiſtris nauis propter nauigãdi neceſsitatẽ con
trahamus: æquũ fuit, eum qui magiſtrũ nauis præpoſuit, teneri, quaſi eius fidẽ qui cũ igno-
to fortè nauta cõtrahit, potiſsimũ ſequatur[b]. Quod cõtra ſubtilitatẽ iuris ciuilis, à prætore
inductũ eſt. Eo nãq; iure alter alteri actionẽ aut obligationẽ nõ acquirit, ſed quæcunq; geri
mus, ex noſtra perſona initiũ obligationis capiant oportet[c]. Verùm cùm arbitraretur præ-
tor, eũ cuius reſpectu potiſsimùm eſſet contractũ, meritò conueniendũ[d]: uiſum illi fuit fa-
ciendũ, ut uectores, qui cum magiſtro nauis quid egiſſent, ſecuti exercitoris fidẽ, aduerſus
hũc ſuo edicto adiuuaret. Magiſtrum aũt nauis accipere debemus eũ, cui totius nauis an- 3
chora, id eſt gubernatio mãdata eſt, uel ab ipſo exercitore, uel à primo nauis magiſtro[e]. Im-
ponuntur aũt magiſtri, uel locãdis nauibus, uel ad merces emẽdas, uẽdendaſue, aut uecto-
ribus

a l. ſi eam. 5. §. 1. h. t. Paul. lib. 2. tit. 6.
b l. j. in prin. h. t. l. ſi inſti torem. ſi cert. pet.
c l. quæcunq;. 10. de act.
d l. j. §. idẽ Pomponius. 10. depoſiti.
e l. j. §. magiſtrum. 1. & 3. hoc tit.

4 ribus conducendis, armamentisúe emendis [a]. Exercitorem autem eum dicimus, ad quem
5 obuentiones & reditus omnes perueniunt: ſiue is dominus nauis ſit, ſiue à domino per a-
uerſionem (id eſt, nõ ad numerum certarum amphorarum, ſic enim omnes reditus ad eum
non peruenirent: ſed integrã nauim ὀν ὁμάδι, & in uniuerſum ſuo periculo una mercede cõ-
duxerit, auerſo in ſe à locatore omni periculo, lucro & damno [b]) conduxit, uel ad tempus,
uel in perpetuum [c]. Parui autem refert, qui exercet, maſculus ſit an mulier, paterfamiliâs an
filiusfamiliâs, an etiam ſeruus. Pupillus autem ſi nauim exerceat, tutoris exigemus autho-
ritatem [d]. In hunc igitur exercitorem datur actio, ſi quid cum magiſtro nauis cõtractum ſit:
in eam tamen rem, cui præpoſitus eſt [e] (præpoſitio enim legem dat contrahentibus: extra
quam ſi contrahant, æquum eſt exercitorem non teneri [f].) idq; propter utilitatem nauigan-
tium, ne facilè decipiantur [g]. & quidem datur in ſolidum, adeò ut ſi plures nauim exerceãt,
cum quolibet eorum in ſolidum agi poſsit, ne in plures aduerſarios diſtinguatur qui cum
uno contraxit [h]. Hoc autem ſolidum rei perſecutionem continet. Vnde & perpetuò & hæ-
redibus, inq; hæredes hæc actio datur [i]. Eſt tamen nobis electio, utrum exercitorem an ma-
giſtrum nauis conuenire uelimus. Nam ut exercitor prætoria, ita magiſter ex ſuo contractu
directa ciuili tenetur [k]. Si tamen ab altero exactum erit, cum altero agi non poterit, cum ſit
6 actio rei perſecutoria, unaq; ſolutione omnis tollatur obligatio [l]. Sed econtrariò exercen-
ti nauim, aduerſus eos qui cum magiſtro contraxerunt, actionẽ prætor non pollicetur: quia
non eodem auxilio indiget, cum ciuilibus actionibus, aut ex locato ſi merces interuenit,
aut mandati ſi non interuenit [m], aduerſus magiſtrum agere poſsit. Solent tamen præfecti ur-
bis ad quos cura annonæ pertinet [n], poteſtasq; iuriſdictionis prætoriæ ſub Auguſtis deuo-
luta eſt [o], & in prouincijs præſides, propter miniſterium annonæ, quæ potiſsimum mari ad-
uehitur, quo plures in promptu ſint exercitores, eos extra ordinẽ, ex contractu magiſtrorũ,
aduerſus contrahentes iuuare, ſi fortè magiſter ſoluendo non ſit [p]: idq; ad exemplum inſti-
7 toriæ [q]. Et hæc quidem ita ſe habent, ſi quando cum magiſtro nauis contractum eſt: quòd
ſi cum aliquo nautarũ contrahatur, non competit actio in exercitorẽ. Etſi enim ex delicto
cuiuſuis eorum qui nauis nauigandæ cauſa in naui ſunt, conueniatur exercitor [r]: alia tamẽ
eſt contrahendi cauſa, alia delinquendi. Siquidem qui magiſtrum præponit locandis naui-
bus, uel emendis mercibus, contrahi cum eo permittit. Qui uerò nautas quaſi inſtrumenta
nauis adhibet, non contrahendi cum eis poteſtatem facere uidetur, ſed culpa & dolo ca-
rere eos curare debet [s]: culpæ ſuæ imputaturus, ſi minus idoneos, quaſi uitioſa inſtru-
menta adhibuerit [t].

a d.l.j.§.1. uerſ. magiſt.
b l.fin. § fin. j̃. tit. 1. l. o-
pus quod. 36. infrà, lo
cati.l. 4. §. ult. l. ſi quis
una. §. auerſione. de
peric. & com. rei uẽd.
l. quod ſæpe. §. in his.
de contr. empt. uide
Baſ. lib. 53. Cuiac. inſt.
de empt. in fin. lib. ob.
8. cap. 15.. Gouea. lib.
lec. 2. cap. 14.
c l.j. §. exercitorum. 7.
hoc tit.
d d. §. exercitorem.
e l.j. §. non autem. 5. l. fi.
hoc tit.
f d.l.j. §. ideo.
g d.l.j. §. magiſtrũ. cum
ſeq.
h d.l.fi. §. 1. cum l ſeq.
i l. ſi tamen. 4. §. fi. h.t.
k l.j. §. eſt autem. h.t.
l l.j. §. pen. h.t.
m l.j. in fin. mandati.
n l.j. §. fi. j̃. de offi. præfe
cti urbis.
o l. 3. C. de off. præf. urb.
p d.l.j. §. eſt autem. 8.
q l.j. in fi. j̃. de inſtitor.
acti.
r l.j. §. 1. l. fi. in fi. j̃. nau-
tæ, caup. ſtabul.
s d.l.j. §. magiſtrum. h.t.
t d.l.fi. in fi. j̃. nau. caup.
ſtab.

DE LEGE RHODIA DE IACTV. TIT. II.

1 *Origo & diſpoſitio L. Rhodiæ.*
2 *Exemplum contributionis: & quæ in contributionem ueniant.*
3 *Qua actione ad contribuendum agatur.*
4 *Ratio ineundæ contributionis: & quomodo res æſtimentur.*
5 *Quando ceſſat contributio.*

1 AD maritimam negociationem pertinet & lex Rhodia de iactu, quæ à potentibus o-
lim in mari Rhodijs (quorum diſciplinam naualem ad ſuamuſq; ætatem duraſſe te-
ſtatur Cic. pro L. Manil.) introducta primùm, obſeruataq; propter ſummam æqui-
tatem ab omnibus nauigantibus, uſurpari deinceps pro lege maris cœpit, lexq; Rhodiorũ
nautica appellatur [a]. Qua quidem lege cauetur, ut ſi leuandæ nauis gratia iactus mer-
cium factus ſit, omnium contributione ſarciatur, quod pro omnibus datum iactumq; eſt [b].
Aequiſsimum enim eſt, commune detrimentum fieri eorum, qui propter amiſſas aliorum
2 res, conſecuti ſunt, ut merces ſuas haberent ſaluas [c]. Quod quo fiat dilucidius, exemplo de-
claremus. Cum in eãdem nauim uaria mercium genera complures mercatores coegiſſent,
prætereaq; multi uectores, ſerui & liberi, nauigarent in ea, tempeſtate graui coorta, neceſſa-
riò iactura facta erat. Quæſita deinde ſunt hæc, an omnes iacturam præſtare oporteat: & ſi
qui tales merces impoſuiſſent, quibus nauis non oneraretur, ueluti gemmas aut margari-
tas: & quæ portio præſtãda eſſet, & an etiã pro liberis capitibus dari oporteat: & qua actio-
ne ea res expediri poſsit. Placuit ex interpretatione legis Rhodiæ, omnes quorum quid in-
terfuiſſet mercium cauſa ſeruatarum iacturam fieri, conferre oportere, quia id tributum ex
lege ob res ſeruatas deberent. Itaq; dominum etiam nauis pro portione, quòd nauim ha-
beat ſaluam, obligatum eſſe. Nam & econtrariò, ſi quid ipſe nauis leuandæ cauſa abijciat,
ut trabem, &c. contributio locum habet [d]. Agitatum etiam eſt, an ueſtimentorum cuiuſq; &
annulorũ æſtimationem fieri oporteat. Et omnium uiſum eſt, niſi ſi qua conſumendi cauſa
impoſita

a l pen. h.t.
b l.j. h.t.
c l. 2. in prin. uerſ. æ-
quiſsimum.
d l. amiſſæ. 5. in fi. h.t.

impoſita forent: quo in numero ſunt cibaria. Nec enim hæc unius, ſed omnium gratia im-
poni uidentur: eo magis quòd ſi quando ea deficiant, quod quiſq; habet in cõmune, con-
ferre debeat [a]. Corporum autem ſeruorum fit æſtimatio, non etiam liberorum. nam ne po-
teſt quidem [b]. Ex conducto igitur (nam in hanc actionem bonæ fidei uenit, quicquid ex 3
bono & æquo uenire oportet) domini rerum amiſſarum cum nauta, id eſt, magiſtro agẽt,
ut cæterorum merces retineat, donec portionem damni præſtent: magiſter deinde cum reli
quis, quorum merces ſaluæ ſunt. Et quidem etiam ſi merces non retineat, agere tamen po-
teſt ad contributionem. Quid enim ſi uectores ſint, qui cum nullas ſarcinas maiores habe-
ant, annulorum tantum ueſtimentorumúe nomine contribuere debeant [c]? Portio autem 4
pro æſtimatione ac precio rerum quæ ſaluæ, quæq; amiſſæ ſunt, præſtari ſolet: nec ad rẽ per-
tinet, ſi eæ quæ amiſſæ ſunt, pluris uænire poterant, quoniam detrimenti, nõ lucri fit pręſta
tio [d]. Sed in his reb. quarum nomine conferendum eſt, æſtimatio debet haberi, non quanti
emptæ ſint, ſed quanti uænire poſsint [e]. Ac precio rerum præſente, ne nimium grauẽtur con
tributores. Quid enim ſi aſpergine deteriores factæ ſint, an non iniquum eſſet, & hoc dam-
no & collationis onere quaſi rebus integris dominum onerari [f]? Contributionis autem ita
ſubducere rationem poſſumus: Finge me & te ſingulos habuiſſe in naui merces, quę uale-
rent centum: Titium uerò, quæ ducenta. Titius coorta tempeſtate, ſuas proiecit, qua exone-
ratione noſtræ ſeruatæ ſunt. Apparet damnum ducentorum factum, & Titium tantundem
habuiſſe in naui quantum nos duos. Tantundem igitur damni ſuſtinebit, nempe centum:
nos illi ſinguli quinquaginta contribuemus. Pone cõtrà, Titius quæ proiecit ualuiſſe quin
quaginta, nos habere ſingulos ſaluas res in naui ad ualorem centum. In collatione duplũ
præſtare nos oportere, æquitas oſtendit. Conferemus igitur quiſq; uiginti. Titius decẽ ſuſti
nebit. Eodem modo facilè in ſimilibus iniri poteſt contributionis ratio. Sed hæc tum de- 5
mum locum habet, cum ſeruandæ nauis cauſa iactum eſt: id eſt, ubi iactus naue ſalua in tri
butum uenit [g]. Nam huius æquitatem tunc admitti placuit, cùm iactus remedio, cæteris in
communi periculo, ſalua naui, cõſultum eſt [h]. Quòd ſi ante iactum uel in ipſo iactu naufra
gium fiat, quod quiſq; ex eo ſeruare poteſt, ſibi ſeruat tanquam ex incendio: nec amiſſæ na
uis merciumúe damnum collationis conſortio ſarcitur [i]. Quocirca etiam ſi iactu nauis le-
uata, poſtea tamen tempeſtate pereat, nihil contribuendum eſt, niſi merces perditæ extra-
hantur. Contributio enim iniri, niſi ſaluis rebus, non poteſt: quibus perditis, perinde ab
obligatione iactus liberantur uectores, atq; debitores interitu ſpeciei [k]. Quid autem ſi an-
tennæ armamentaúe nauis deuſta aut corrupta ſint, aliaq; parare magiſter nauis cogatur?
nihil utiq; contribui debet, cum hic ſumptus inſtruendæ nauis magis quàm ſeruandarum
mercium cauſa fiat: ut nec fabro, cui locatum opus eſt, ſi malleum fregerit: neq; aurigæ,
cuius currus conductus eſt, ſi equum currumúe ruperit, quippiam eo nomine debetur [l].
Illud ultimò notandum, res iactas domini manere, nec fieri apprehendentis, quia pro
derelicto non habentur [m]. Vnde ſi quæ res iactæ apparuerint, reſtituentur domino, &
collatio exouerabitur [n].

a l. 2. §. cum in eadẽ. 2. hoc tit.
b l. liber homo. 13. ſ. ad l. Aquil.
c l. 2. in prin. h. t.
d d. l. 2. § ſi nauis. 4. uerſ. portio.
e d. §. ſi nauis. uerſ. ſed in h. s.
f l. 4. §. ſi. h. t.
g l. 4. in prin. & §. 1. hoc tit.
h d. l. amiſſæ. h. t.
i l. cum depreſſa. 7. l. amiſſæ. 5. l. 4. h. t.
k l. ſi ex legati cauſa. 23. de uerb. oblig.
l l. nauis. 6. h. t.
m d. l. 2. §. ſi l. qui leuãdæ. 8. h. t. uide quæ dixi Inſt. de rer. diuiſ. §. pen.
n d. l. 2. in fi. uerſ. ſi rec.

DE INSTITORIA ACTIONE. TIT. III.

1 *Quis ſit inſtitor.*
2 *Quæ actio, contra quos ex contractu inſtitorum detur.*
3 *Ex quibus contractibus, & quando detur.*
4 *Quamdiu dominus obligatus ſit ex contractu inſtitoris.*
5 *Quaſi inſtitoria actio.*
6 *An cum inſtitore agi poſsit.*
7 *An domino, & quomodo ſuccurratur.*
8 *Perpetuas eſſe has actiones & directas.*

TErreſtres negociationes per inſtitores exerceri ſolent, quos nunc factores uocant. In- 1
ſtitor autem appellatus eſt ex eo, quòd negocio gerendo inſtet [a]: eſtq; is, qui tabernæ
locoúe ad emẽdum uendendumúe, quiúe ſine loco ad eundem actum præponitur [b].
Taberna à tabulis, ſicuti officina ab officio dicta eſt. Propriè tamen inſtitorem eum dici pu-
tant, qui non ad certum genus negociationis, aut ad certum locum, ſed uniuerſaliter nego-
ciationi quæſtuariæ præponitur [c]. Nec uerò mutat cauſam actionis, locus uendẽdi emen-
dúe [d]. neq; qui domi merces uẽdit, ut uxor, miniſter, propterea inſtitor perhibẽdus eſt [e]. Ex 2
inſtitorũ contractibus, puta emptione, uenditione, permutatione, mutuo, dantur actiones
empti, uenditi, præſcriptis uerbis, certi condictionis, &c. quæ uocantur Inſtitoriæ, quòd ex
inſtitorũ contractu non directo, & iure ciuili (quo iure cõueniri nequit perſonali actione
qui

a l. 3. h. t.
b l. inſtitor. 18. h. t.
c Bart. Iaſ. & Dd. in l. ſi inſtitorẽ. 29 ff. ſi cert. petat. optimè Bald. in l. mandatũ. nu. 3. l. mandat. glo. in l. Iulianus. 14 §. ſi procuratorẽ. ad uerb. utili. ſ. de act. empt.
d l. 4. h. t.
e Caſtrenſ. in l. 1. §. eſt autem. h. t. Fab. in §. 1. Inſtit. Quod cum eo qui in alien. pot.

qui ſe non obligauit[a],)ſed ex edicto prætoris in præponentem, qui cum non eſt contractũ, competant[b]: & quidem in ſolidum[c], etiamſi ſint plures qui pcæpoſuerint[d] quia æquũ prætori uiſum eſt, ſicuti commoda ſentimus ex contractu inſtitocum, ita etiam obligari nos ex ipſocum contractibus, & conueniri[e], quamuis in cem ueeſum eſſe noſtram nihil probetur[f].
3 Nec enim contrahentes decipi debent[g], qui fidẽ præponentes ſequi uidentur[h]. Non tamen omne quod cum inſtitore gecitur, obligat eum qui præpoſuit: ſed ita, ſi eius rei gcatia cui pcæpoſitus fuerat, contractum eſt[i]. Conditio enim præpoſitionis ſeruanda eſt[k], quæ cectam legem dat contrabentibus[l]. Vnde ſi contractum ſit cum eo, de quo palam pcoſcripiũ eſt ne cõtrabatur, aut extra formã præſcriptionis: ut ſi præpoſitus uenditioni duntaxat mutuo acceperit, dominus conueniri non poteſt[m], & exceptionem babet aduerſus agentem[n].
4 Tamdiu autem tenetur dominus, quoad præpoſitio durat, quæ morte domini non finitur ut cætera mandata[o]: ſed propter utilitatem promiſcui uſus, & periculi cauſa, ut inquit I.C.[p]
5 durat in hæredem, etiam pupillum, donec inſtitorum mandatum expreſsè reuocetuc[q]. Datuc autem ad ſimilitudinem inſtitoriæ, utilis intecdum actio[r], & quaſi actio inſtitoria, cum ex contractu delictoùe quaſi inſtitoris agitur[s]. Porrò uniuerſaliter quaſi inſtitoc cectè dici poteſt, qui non ad negociandum, ſed uni alicui negocio, aut certo facto præpoſitus eſt[t].
6 Quamuis autem ita cum præponente agi poſsit, tamen & inſtitorem rectè quoq; conueniri uolunt Dd.[u] durante uidelicet præpoſitione[x]: quemadmodum & cum magiſtro nauis
7 agi poteſt,[y]. Domino autem qui præpoſuit aduerſus contcahentes, cum inſtitoce nulla pcodita eſt iure prætoria actio[z], idq; ad exemplum execcitoris[a]: quia ſecurus eſt remedijs legitimis quibus inſtitorem conuenice poteſt, aut acquiſitus ſibi actionibus, ſi inſtitoc in eius ſit poteſtate, aut ceſsis[b], ut extraocdinarijs non habeat opus. Planè ſi aliter cem ſeruare nequeat, Maccellus ait, dandam actionem ei qui inſtitorem præpoſuit, in eos qui cum illo contraxerunt[c]. Tum autẽ ſecuare nequit, cum inſtitoc cedere actiones non poteſt, uel quia abſens, uel latitans, uel moctuus ſine hærede ſit. Hoc enim caſu neceſsitas nos eò pecducit, ut præponenti utiles actiones, perinde atq; ſi ipſe contraxiſſet, concedamus[d]. alioqui etſi ſoluendo non ſit inſtitoc, tamen ſi cedere poteſt actiones, ſicuti debet, quibus dominus re-
8 ctè experiatur[e], minimè intelligituc cem ſeruare non potuiſſe. Nouiſsimè autem ſciendum eſt, baſce actiones eſſe perpetuas, & dari hæredibus, atq; in bæredes[f]: ſunt enim eci per ſecutoriæ illæq; ipſæ, quæ ex contractibus dicectò dantuc: puta ex mutuo, empto, conducto, permutatione, &c. uocantuc tamen exercitociæ, inſtitoriæ, de peculio, & aliàs alitec, propter nouam à prætoce qualitatem ijs attributam.

DE TRIBVTORIA ACTIONE. TIT. IIII.

1 *Quare uocetur hæc actio tributoria, & quid in eam ueniat.*
2 *Cui, de quibus rebus, aduerſus quos detur.*
3 *Edictum prætoris.*

1 EST cum non alieno nomine terra mariùe negociationes exercentuc, ſed pcoprio, ab ijs tamen qui in aliena ſunt poteſtate: quã etiam ob rem uidere licet nouis qualitatibus actiones interdum uariaci. In poteſtate autem aliena ſunt ſerui, & filijfamiliâs. De ſeruorum contractibus prodita eſt actio tributoria, ſeu diſtributoria, à tribuendo ſiue diſtribuendo dicta. Nam ſi ſeruus in peculiari merce, id eſt, ea in quam dominus ſciens uolensq; ſeruo permittit pcoprio nomine negociari, uerſetuc, & quid cum eo eius rei gcatia contcactum erit, ita prætor ius dicit, ut quicquid in his mercibus exiſtet, quodq; inde ceceptum erit, id intec dominũ ſi quid ei debebitur, & cæteros creditores pro caca poctione diſtribua-
2 tur. Ideoq; tributoria uocatuc hæc actio, qua eiuſcemodi diſtributio fieri petituc[a]. Permittit enim prætoc domino poteſtatem diſtribuendi, ut merces uel pcecia earum inter creditores partiatur[b]. Quòd ſi dominus hanc ſuſcipere moleſtiam nolit, arbitrum prætoc dabit, cuius interuentu merces peculiaces tribuantur[c]. Sed & ſi quis ex creditoribus queratur, quaſi minus ei ſit tributum quàm oportuerit, hanc etiam ei actionem Prætoc accommodat, in eum cuius id dolo malo factum erit, ut quãto minus tributũ ſit quàm debuit, præſtet: quæ actio dolum malum domini coeccet[d]. Huius autem edicti non minima eſt utilitas, ut dominus qui alioqui in contractibus & bonis ſerui priuilegium habet, (quippe cũ de peculio duntaxat

q

lie. poteſt. x l. ſi. ubi not. h. t. Dd. in l. j. §. eſt autem. ʒ. de exercit. y l. j. §. eſt autem. z l. j. hoc tit. a l. j. ʒ. de exer. act. in prin. b d. l. j. c d. l. j. in fi. & l. 2. h. t. uide hoc conſ. 153. d l. pen. §. ult. C. ad Trebell. l. Iulianus. 13. §. ſi procurat. 21. de actio. empti. e l 3. § final. uerſ. & ſanè. ʒ. tit. 1. l. ſi quis alicui. 27. § fi. ʒ. mand. f l. nouiſſimè. 15. h. t. a §. introduxit. Inſtit. quod cum eo qui in alien. poteſt. b l. procuratoris. 5. §. ſed eſt quæſitum. 3. h. t. c l. illud. 7. in prin. uerſ. quid tamen. h. t. d d. l. illud. §. ſi cum.

a §. 1. Inſt. de actio.
b l. ſi quis mancipijs. 17. in prin. h. t. uide Paul. lib. 3. tit. 8.
c l. 5. in prin.
d l. habebat. 13. §. fi. l. cũ ſeq.
e l. j. in prin. h. t.
f l. ult. ſup. de exer. act. Dd. in l. ciuitas. ſup. ſi cer. pet. Tiraq. in priuil. piæ cauſæ priuil. 134.
g l. ſed ſi pupillus. 11. §. item ſi plures. 3. h. t.
h l. fi. ʒ. pro ſocio. l. ſi inſtitorem. ʒ. ſi cert pet.
i l. 5. § non tamen. 4 l. pen. §. fi h. t. l. 3. C. eo.
k d. l. ſed ſi pupillus §. cõditio 3. h t.
l l. j. § igitur. ʒ. de exercit. actio.
m d. l. ſed ſi pupillus. 11. §. de quo palam. 1. d l. 5 §. non tamen. d. l. habebat. l. ſi cum uillico. 16. l. pen. §. fi. h. t.
n l. ſi quis mancipijs. §. fi. h. t.
o §. rectè quoq;. inſt. de mandato. l. inter cauſas. in prin ʒ. mandati.
p l pen. §. dominus.
q l. ſi quis. 17. §. 1.
r l. & ideo. 12. l. habebat. 13. in prin l. in eũ. 19. h 1. l pen C. eo.
s l. 5. §. item ait. Bald. in l. mandatum. 15. nu. 3. C. mand. 1.
t d. l. in eum. ubi not. d. l. 9. §. idem ait gl. in l. Iulianus. 14. §. ſi procurator. uerb. utile. ff de act. empt. Bald. in d. l. mandatũ nu. 3. et 4. Bart. Iaſ. & Dd. in l. ſi inſtitorem. 25. ff. ſi cert. petat. uide Innoc. & præcipuè Imol. in prin. & nu. 21. 22 in c. pen. ex̃. de fideiuſſ.
u Caſtr. in l 1. 7. § exercitorem nu. 4. de exercit. act. Iaſ. in l. ſi inſtitorem. 29. nu 2. ff ſi cer. petat. Bald. in l. et qui ſeruo. num. 2. C. quod cum eo qui in a-

taxat teneatur, cuius peculij æſtimatio deducto eo quod domino debetur, fieri ſolet[a]) tamen ſi ſciat ſeruum in peculiari merce negociari, uelut extraneus creditor, nulla deductione facta ex hoc edicto in tributum uocetur. Quæ de ſeruo dicta ſunt, obtinent & in filiofamiliâs[b]: utitur enim uerbo Poteſtatis prætor, quod ad omnes qui ſunt alieni iuris, porrigitur[c].
Edictũ eiuſcemodi fuit: SI IS QVI IN ALIENA POTESTATE ERIT, EO SCIENTE 3
IN PECVLIARI MERCE NEGOCIATVS DICETVR, ATQVE IS EI IN CVIVS POTESTATE ERIT, ET ALIIS CREDITORIBVS QVID DEBVERIT, VT QVOD IN MERCIBVS PECVLIARIBVS ERIT, QVOD'QVE EX IIS ERIT RECEPTVM, PRO RATA PORTIONE SINGVLIS TRIBVATVR, IVDICIVM DABO. SI CVIVS DOLO MALO FACTVM ERIT QVO' MINVS TRIBVATVR, VT QVANTO MINVS QVA'M DEBVIT TRIBVTVM SIT, PRÆSTET, IVDICIVM DABO.

a l. ſed ſi damnum. 9. §. præterea. ff. de pec.
b in prin. inſt. quod cum eo qui in alien. pot.
c l. j. uerſ. poteſtatis. h. t.

QVOD CVM EO QVI IN ALIENA POTEſtate eſt, negocium geſtum eſſe dicetur. Titulus V.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Edictum.*
3 *Eius explicatio.*

SVperius edictum propriè de ſeruorum contractibus loquitur: hoc cum ſequente S. 1
C. ad filiosfam. pertinet, qui in patria poteſtate conſtituti contraxerũt: non ad ſeruos,
quibus cum manumiſsis de contractu in ſeruitute geſto nulla eſt actio[a]. Ait prætor: 2
IN EVM QVI EMANCIPATVS AVT EXHÆREDATVS ERIT, QVI'VE ABSTINVIT SE HÆREDITATE EIVS, CVIVS IN POTESTATE CVM MORERETVR FVERIT, EIVS REI NOMINE QVÆ CVM EO CONTRACTA ERIT, CVM IS IN POTESTATE ESSET, SIVE SVA VOLVNTATE, SIVE IVSSV EIVS IN CVIVS POTESTATE ERIT, CONTRAXERIT, SIVE IN PECVLIVM IPSIVS, SIVE IN PATRIMONIVM EIVS CVIVS IN POTESTATE FVERIT, EA RES REDACTA ERIT, ACTIONEM CAVSA COGNITA DABO IN ID QVOD FACERE POTEST[b]. Huius edicti ſententia hæc 3
eſt. Filiusfamiliâs qui in poteſtate conſtitutus contrahit, rectè contrahit & obligatur ſuo nomine[c]: ideoq́ etiam poſt emancipationem aut alio modo poteſtatem ſolutam, obligatus manet & conueniri poteſt ex edicto[d]. Sed tamen ſi poſt contractum emancipetur, aut exhæredatus fuerit, uel abſtinuerit hæreditate paterna, æquum uiſum eſt, eum non in ſolidum conueniri ex ea obligatione, cuius utilitas alteri, nempe patri eſſet acquiſita, ſed ſolùm in id quod facere poſsit, ut hoc temperamento adhibito & creditores ſuum cõſequatitur[e], & non nimis grauetur eo contractu filius, unde nullum emolumentum percepit. Nam cur hoc ei denegetur, cum ſi adhuc uiuo patre cuius in poteſtate eſſet, condemnatus fuiſſet, in emancipatum uel exhæredatum poſtea iudicati actio in quãtum facere poſſet, tantummodo daretur[f]? Dico, exhæredatum. nam ſi hæres ſit, aut bonorũ poſſeſſor, uice hæredis in ſolidum conuenitur[g], ſaltem quod ad quantitatem paternorum bonorum, quæ hæreditario iure accipiuntur, pertinet. Hoc autem edicto ſoli filio ſuccurritur, non eius hæredi[h]: quia beneficium eorum qui in quantum facere poſſunt conueniuntur, perſonale eſt[i]. In quantum autem facere poſſunt, intelligimus hîc, non deducto ære alieno, niſi priuilegiatorum creditorum, & eorum qui poſt mancipationem contraxerunt[k], ſed deducto ne egeat[l]. Quod beneficium ad euitandam carceris moleſtiam, bonorumúe ceſsionẽ, quam alioqui etiam filijfamiliâs facere coguntur[m], prodeſt.

a tot. tit. C. an ſeruus pro ſuo facto poſt manum. teneatur.
b l. 2. in prin. h. t.
c l. filiusfa. 38. de actio. l. tam ex contractibus. de iudi.
d l. 2. ff. de cap. dimi.
e l. j. hoc tit.
f l. 5. in prin. hoc tit.
g l. 5. §. 1. l. pen. hoc tit.
h l. 4. §. ſoli. hoc tit.
i l. ſciendum. 25. de re iudi.
k l. 3. hoc tit.
l l. in cõdemnatione. de reg. iur.
m l. cum & filijfa. C. qui bon. cedere poſſunt.

DE SENATVSCONSVLTO MACEDONIAno. Titul. VI.

1 *Origo S.C.*
2 *Verba S.C.*
3 *Ratio.*
4 *Quibus S.C. denegetur actio ex mutuo.*
5 *Quis filiusfa. S.C. intelligatur.*
6 *In mutuo duntaxat S.C. locum habere.*
7 *Ad quos beneficium S.C. porrigatur.*
8 *Quibus caſibus ceſſet S.C.*
9 *Actionem denegari S.C. effectu tantum, uidelicet oppoſita perpetua exceptione.*

Sed

1 SEd quod dictum eſt, filiosfamiliâs ex contractu ſuo poſſe conueniri, interdum non
obtinet, propter ſenatuſconſultum Macedonianum, quod temporibus Veſpaſiani fa-
ctum creditur [a]: quamuis etiam antea apud Romanos [b], ex lege Solonis eius ſenten-
2 tia in uſu fuiſſe uidetur uerba S.C. hæc ſunt: Cùm inter cæteras ſceleris cauſas Macedo quas
illi natura adminiſtrabat, etiam æs alienum adhibuiſſet, & ſæpe materiam peccandi malis
moribus præſtaret, qui pecuniam ne quid amplius diceretur incertis nominibus crederet:
(id eſt, aſſcripto ſolum nomine debitoris in Calendario, neque expreſſa cauſa in quam mu-
tuum datum eſſet, ut ſic nihil amplius dici ſcriue poſsit, quam in rem pecunia eſſet mutuò
data) placere ne cui qui filiofamiliâs pecuniam mutuã dediſſet, etiam poſt mortẽ parentis
eius cuius in poteſtate fuiſſet, actio petitioque daretur: ut ſcirent qui peſsimo exemplo fœ-
nerarent, nullius poſſe filijfamiliâs bonum nomen expectata patris morte fieri [c].
3 Huic S.C. cauſam dedit, ut ſolent ex malis moribus bonæ oriri leges, improbus fœnera-
tor Macedo (unde & Macedonianum appellatum) qui flagitioſè adoleſcentibus filijfami-
liâs pecuniam ad quemuis luxum, incertis nominibus credebat: ſic ut tandem ære alieno
obruti in quoduis flagitium, ac mortis etiam paternæ cogitationẽ impellerentur, quo hæ-
reditatem ipſi egentes creditoribus concedere poſſent [d]. Cui malo ſalutare remedium hoc
S.C. inuentũ eſt. Melius eſt enim coarctari iuueniles calores, ne cupidini dediti triſtem ſen-
4 tiant exitum, qui eos poſt diſperſum expectat patrimonium [e]. Qui igitur mutuam dat fi-
liofam. pecuniam, is ne poſt mortem quidem patris illum conuenire poteſt, propter hoc S.
C. cuius uerba breuiter explicando percurramus. Placere ne cui: non ſolùm ei qui mutuam
pecuniam dediſſet, ſed & ſucceſſoribus eius & ſocijs deneganda eſt actio [f]: neque intereſt, pri-
uatus an ciuitas crediderit [g], dummodo creditor ſciat aut ſcire poſsit [h] filiumfam. eſſe cui
credebat [i]. Nam ſi iuſta ſimplicitate deceptus ſit, ut quia is ſe patrẽfamiliâs affirmauit uel ſi-
mulauit [k]: aut ætatis beneficio excuſetur, ut ſi minori minor mutuò det, ceſſat S. C. [l]. Addi-
tur filiofamil. utriuſque uidelicet ſexus [m], cuiuſuis etiam dignitatis [n]: niſi fortè Caſtrenſe pe-
5 culium habeat, in quo S. C. ceſſat, uſque ad quantitatem peculij, cum in eo filijfamiliâs uice
6 patrumfamiliâs fungantur [o]. Sequitur, mutuam pecuniam dediſſet. Is igitur ſolus S.C. of-
fendit, qui mutuam pecuniam filio dedit, non qui aliàs contraxit, puta uendidit, permuta-
uit, &c. Pecuniæ datio enim, quæ inſtrumentum eſt ad omnẽ luxum & nequitiam idoneũ,
ac uerè (ut dicitur) irritamentum malorum, pernicioſa parentibus uiſa eſt [p]: ne ære alieno
obruti filij, in eorum quid necem machinarentur, & ante diem patrios in annos inquire-
rent. Quod non adeò timendum eſt in cæteris contractibus, quibus res commutantur, nec
altera pars exhauritur: quia etiam quæſtui ac lucro iſtiuſmodi permutationes filio eſſe
poſſunt. Et ideo ſi uel creditum abij filiofam. ex cauſa tamen emptionis, uel alio contractu,
& ſtipulatus ſum, licet cœperit eſſe mutuà pecunia, tamen quia pecuniæ numeratio ex mu-
tuo non concurrit, ceſſat S.C. [q] Origo enim potius obligationis, quàm titulus actionis con-
ſiderandus eſt [r]. Quod ita demum erit uerum, ſi non fraus S. C. ſit cogitata, & qui credere
non potuit, magis ei uendidit, ut ille rei precium haberet in mutui uicem [ſ]. Prouidè enim
cautum eſt, ne mens S.C. circumſcribi poſſet. Vnde quamuis uerba ad numeratam pecu-
niam ſolum referantur, tamen ſi fraus quæſita ſit, puta frumento, uino mutuò dato, aut a-
lijs rebus uendius, ut his deinceps diſtractis uteretur pecunia, ſubuentendum eſt [t]. Eadem
ratione licet filiusfa. ex ſponſione teneatur [u], tamen ſi color quæſitus ſit, ut filiusfa. qui pecu-
niam accepiſſet, fideiuberet alio dato reo, fraus S.C. facta nocet, & dãda eſt exceptio tam fi-
7 liofa. quàm reo: qui cum non acceperit pecuniam, effectu fideiuſſor eſt [x]. Fideiuſſori autem
filijfamiliâs etiam ſubuenitur: quod niſi fieret, cum is regreſſum contra mandatorem ha-
8 beat, facilè liceret S.C. circũuenire [y]. Quin & patri ſubuenitur [z], & hæredi [a]. Si tamen filiuſ-
familiâs aut uoluntate patris contrahat, aut pater ratũ contractum habeat, aut in eam rem
pecuniam filius accipiat, quæ patris oneribus incumbit, uel in ſua poteſtate cõſtitutus de-
bitum agnoſcat, nouando aut ſoluendo, ceſſat S.C. [b] unde ſi filiofamiliâs ſtudiorum uel le-
gationis cauſa alibi degenti ad neceſſarios ſumptus, quos patris pietas non recuſaret, pecu-
nia credatur, locum non habet S.C. quia in rem patris uerſa intelligitur [c]. Quod uerum eſt,
ſi modum in mutuãdo non exceſsit: id eſt, eam quantitatem, quam pater ſubminiſtrare
9 ſolebat. Actio petitioque daretur, in fine eſt additũ: quod accipiẽdum eſt de effectu [d]. Cum
enim mutuò contracta ſit obligatio [e], certum eſt oriri iure actionem (poſita enim cauſa, po-
nitur effectus) ſed quæ exceptione S.C. elidatur [f]. Quamobrem ius agendi habere creditor
1 non uidetur, qui perpetua exceptione remoueri poteſt [g]. Ac uериſimile eſt, olim præ-
tores ex S. C. petitiones hoc nomine denegaſſe, quamuis ipſo iure
ex obligatione extitiſſent [h].

a Suet. in Veſp. cap. 11.
b Plaut. in Pſeud. uide Paul. lib. 2. tit. 10.
c l. ſ.
d §. pen. Inſtit. quod cum eo qui in al. pot.
e l. fin. § ipſum. uerſ melius. C. de boa. quæ lib.
f l. item. 7. §. non ſolum. 4. hoc tit.
g l. nihil intereſt. 15. h. t.
h l. qui cum alio. de reg. iur.
i l. pen h. t.
k l. j C. eod. l. 3. h. t.
l l. 3. h t l. 1. 2. C. eo l. nerum. §. fin. de min.
m l. ſed ſi 9. §. hoc S.C. hoc tit.
n l. j §. fin. h. t.
o l. j. §. fin. l. 2. hoc tit.
p l. 3. § is autem. pen.
q d. l. 3. §. is autem.
r l. 3. C. eod.
ſ d. l. 3. § pen.
t d. l. item. 7. § auitui. 2.
u d. l. itẽ. 7. in prin h. t.
x l. quamuis. §. ſi cum eſſem. ſ. ad Velleianum.
y l. ſed ſi paterſa. 9. §. nõ ſolum. 3.
z l. pen. C. eo. d. §. non ſolum.
a d. l. 7. § quanquam. 7.
b l. 2. 4. l fia. C. eo. d. l. 7. §. interdũ. cum ſeq. d. l. ſed ſi paterſa l. ſi tantum. 12. cum ſimil. hoc tit.
c l. 5. C. eod.
d l. pen. C. eod.
e l. quia naturalis. 10. l. creditorem. 18 h. t.
f d. l. 7. in prin & §. 1. cum ſeq. l. tamen. 11. h. t. l. 40. ſ. de cond. ind.
g l. nihil intereſt. 112. l. non uidetur. 13. de reg. iur.
h l. licet. §. ea de procurat.

DIGEST. LIBER XV.

DE PECVLIO. TIT. I.

1 *Continuatio.*
2 *Tria huius edicti capita*
3 *Quid ſit peculium, & unde dictum.*
4 *In quos, ad quid actio de peculio compelat.*
5 *Verba edicti.*

ORdinarium Prætor arbitratus eſt, prius eos contractus exponere eorum qui a- 1
lienæ poteſtati ſubiecti ſunt, qui in ſolidum tribuunt actionem: ſic deinde huc
peruenire, ubi de peculio datur actio [a]. Omnia enim agit, ut qui contraxit cum
eo qui in aliena poteſtate eſt, etiamſi deficiant ſuperiores actiones, nihilomi-
nus tamen in quantum ex æquo & bono res patitur, ſuum conſequatur [b]. Eſt 2
autem triplex hoc edictum: aut enim de peculio, aut de in rem uerſo, aut quod iuſſu, hinc
oritur actio. Peculium & pecunia, à pecoribus in quibus ſubſtantia ueterum omnis con- 3
ſiſtebat, & quorum figura nummi ſignabantur, dicta ſunt [c]. Pecunia maius patrimonium:
peculium, puſillam pecuniam, ſiue puſillum patrimonium filijfam. uel ſerui ſignificat [d]. Ita-
que modicum illud, quod ſerui frugalitate de demenſo comparcentes ſuo parabant, uel
officio meruerant ſibi donari, permiſſuque domini ſeparatum à rationibus dominicis ha-
bebant, peculium dicebatur [e]. Eadē ratio eſt peculij in filiofamiliâs. Ex contractu igitur ſer- 4
ui filijue, quibuslibet actionibus inde deſcendentibus, dominus paterue de peculio conue
niri poteſt, ut quatenus in peculio eſt, eatenus actori ſatisfiat: deducto tamen ſemper eo,
quod ipſi qui conuenitur à filio aut ſeruo debetur: quia præueniſſe dominus paterue cre-
ditur [f]. Nec ueriſimile eſt, dominum id concedere ſeruo, in peculio habere quod ſibi debe-
tur [g]: quo deducto, non licet illi per dolum & in fraudem creditorum adimere uel minuere
peculium [h], quamuis ſine fraude poſſet [i]. Verba edicti talia ſunt: QVOD CVM EO QVI 5
IN ALTERIVS POTESTATE ESSET, NEGOCIVM GESTVM ERIT, DE EO DVN-
TAXAT DE PECVLIO ADVERSVS EVM, CVIVS IN POTESTATE ESSE DICETVR,
ET SI QVID DOLO MALO EIVS IN CVIVS POTESTATE EST, FACTVM ERIT,
QVO MINVS PECVLIVM ESSET, IVDICIVM DABO [k].

a l. 1. h. t.
b l. 1. §. quod cum eo qui in al. poteſt.
c Plutar. in uit. Public.
d l. depoſiti. 5. in fin. h. t. §. actiones. 10. inſt. de actio.
e l. peculium. 4. d. l. depoſiti. l. peculiū. 40. hoc tit.
f l. peculiū. 10. in prin. hoc tit.
g d. l. peculium. §. præterea.
h d. §. præterea.
i d. l. peculiū. 40. in fi.
k l. 1. §. uerba. 1. hoc tit.

QVANDO DE PECVLIO ACTIO ANNAlis eſt. Tit. II.

Actio de peculio quandiu ſeruus uel filius in poteſtate eſt, tamdiu perpetuò durat: poſt mortem uerò aut emancipationem filijfam. manumiſsionem uel alienationem ſerui, annalis eſſe incipit. Cum enim ſoluta & extincta poteſtate extinguatur peculium, ſufficit ad exemplum cæterarum Prætoriarum actionum, ad annum deinceps utilem obligationem produci. Prætor ait: POST MORTEM EIVS QVI IN ALTERIVS POTESTATE FVERIT, POSTEAVE QVAM IPSE EMANCIPATVS, MANVMISSVS, ALIENATVSVE FVERIT, DVNTAXAT DE PECVLIO ET SI QVID DOLO MALO EIVS IN CVIVS POTESTATE EST, FACTVM ERIT, QVO MINVS PECVLII ESSET, IN ANNO QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT, IVDICIVM DABO [a].

a l. 1. in prin. hoc tit.

DE IN REM VERSO. TIT. III.

1 *Continuatio.*
2 *Vtilitas huius actionis.*
3 *Perpetuam eſſe hanc actionem.*
4 *Quando dicatur in rem uerſum.*

SI hi qui in poteſtate aliena ſunt, nihil in peculio habent, uel habeant quidem, non in 1
ſolidum tamen: tenentur qui eos habent in poteſtate, ſi in rem eorum quod acce-
ptum eſt, conuerſum ſit, quaſi cum ipſis potius contractum uideatur, ad quos utili-
tas contractus peruenit. Nec uidetur fruſtra de in rem uerſo actio promiſſa, quaſi ſufficeret
de peculio. Rectiſsimè enim Labeo dicit fieri poſſe, ut & in rē uerſum ſit, & ceſſet de peculio 2
actio.

actio. Quid enim ſi dominus peculium ademit ſine dolo malo? quid ſi morte ſerui extin-
3 ctum eſt peculium, & annus utilis præterijt? De in rem uerſo namq; actio perpetua eſt (nec
enim æquum eſt, quenquam ullo tempore cum alterius iactura locupletari) & locum ha-
4 bet, ſiue peculium ademptũ ſit ſine dolo malo, ſiue actio de peculio anno finita ſit[a]. In rem
autem domini uerſum intelligitur, quicquid neceſſariò utiliterq; (nam uoluptatis cauſa
quod fit ſine mandato, in rem domini uerſum non uidetur, quia nec procurator hoc im-
putat[b]) in rem eius impenderit ſeruus: ueluti ſi mutuatus pecuniam creditoribus eius ſol-
uit, aut ædificia ruentia fulſit, aut familiæ frumentum emit[c]. Et regulariter dicimus, toties
de in rem uerſo actionem eſſe, quoties procurator mandati, uel qui negocium geſsit, nego-
ciorum geſtorum haberet actionem, quotiesq; aliquid ita conſumpſit ſeruus, ut aut melio-
rem rem dominus habuerit, aut non deteriorem[d], cuius rei probatio agenti incumbit[e].

a l. ſ. in prin. hoc tit.
b l. 3. §. ſed ſi mutua. 4. hoc tit.
c §. præterea. uerſ. in rẽ. Inſt. quod cum eo qui in al. pot. l. 3. §. 1. h. t.
d d. l. 3. §. proinde. 3.
e §. cæterum. Inſt. quod cum eo qui in alien. poteſt.

QVOD IVSSV. TIT. IIII.

SVperioribus actionibus locus eſt, cum uel mandato, uel ſine mandato, ignorante ſciente ue eo, cuius eſt in poteſtate ſeruus filiusue familiâs contraxit: Ex tertia autem huius edicti parte oritur actio, quod iuſſu, cum mandatu patris dominiue contractum eſt: quia enim quodammodo cum eo contrahitur qui iubet[a], cuius fidem qui contrahit ſequi uidetur[b], meritò ex iuſſu domini uel patris in ſolidum aduerſus eum iudicium datur. Iuſſui autem & ratihabitio comparatur[c], ut & aliâs[d].

a l. ſ. in prin. h. t. uide l. ſi debitor. §. ult. de fideiuſſo. Cuiac. obſer. lib. 5. cap. 36.
b §. 1. Inſt. quod cum eo qui in alien. poteſt.
c d. l. ſ. §. 2. uerſ. ſi ratum habuerit.
d l. ſemper qui non prohibet. 60. de reg. iur. c. ratihabitionem. eo. tit. in 6.

DIGEST. LIB. XVI.

AD S. C. VELLEIANVM. TIT. I.

1 *Continuatio.*
2 *Ratio huius S.C.*
3 *Verba S.C.*
4 *Deceptis, non decipientibus mulieribus ſubueniri.*
5 *De quibus obligationibus S.C. loquatur.*
6 *Mulieribus in ſuo contractu non ſuccurri.*
7 *Quomodo adiuuetur mulier.*
8 *De actione reſtitutoria.*
9 *An mulier, & quando renunciare Velleiano poſsit.*

1 QVandoquidem de contractibus ſeruorum & filiorumfamiliâs dictum eſt: ui-
deamus nunc quemadmodum mulieres, quæ & ipſæ more maiorum in ma-
2 nu patris, fratrum, uiri ſunt[a], ex contractibus teneantur. Et ſciendum eſt, mu-
lierem ſuo nomine contrahentem efficaciter obligari: alieno uerò nomine
intercedentem eximi obligationi, actione in priſtinum debitorem reſtituta.
Quod ita Senatus cenſuit, ad opem mulieribus ferendam, quæ per ſexus imbecillitatem[b], maritalibus, atq; alijs blanditijs in fraudem, ſuſcipiendumq; ſponſionis onus, illici facilè poſſe uidebantur. Nam ſpondere initiò leue uidetur, utpote cum ſolam uoluntatẽ ſponſio, nullam autem pecuniæ præſtationẽ requirat, ut non difficulter ad id, uelut & ad bonorum oppignorationem, infirmus muliebris animus perduci poſsit[c]: ſed tandem, ut eſt in ueteri prouerbio, Noxa præſtò eſt. Si enim fideiuſſeris, cogita id tibi diſſoluendum eſſe, ut Sapiens[d] monet. Mouit etiam Senatum[e], quòd ſicut moribus uirilia officia ſunt adempta feminis, propter imbecillitatem pudoremq; ſexus[f]: ita multo magis adimendum eis eſſe uiſum eſt id officium, quod non modò uirile eſſet, (eſt enim parum uerecundiæ muliebri conſentaneum, alienas ſuſcipere defenſiones[g]) & in quo non ſola opera, nudumq; miniſterium earum, ſed etiam periculum rei familiaris uerſaretur[h]. Et primò quidem temporibus D. Auguſti, mox deinde Claudij, edictis eorum interdictum fuit, ne feminæ pro uiris ſuis intercederent. Poſtea factum eſt S.C. quo pleniſsimè in quacunq; interceſsione mulieribus ſubuentum eſt, cuius S.C. uerba hæc ſunt.

a Cato apud Liuium Decad. 4. lib. 4. uide inf. de curat. fur.
b l. 2. §. uerba. 1.
c uide inf. de fun. dot. & Inſt. quib. alien. lic. §. 1.
d Eccleſiaſtic. cap. 8.
e l. 2. §. uerba. 1. h. t.
f l. 2. in reg. iu.
g l. alienam. C. de procurator. §. patitur. Inſtit. de iniur.
h l. ſ. h. t. uide Paul. lib. 2. tit. 11. & ibi Cuiac.

3 QVOD M. SILLANVS ET VELLEIVS TVTOR COSS. VERBA FECERVNT DE OBLIGATIONIBVS FEMINARVM, QVÆ PRO ALIIS REÆ FIERENT, QVID DE EA RE FIERI OPORTET, DE EA RE ITA CONSVLVERVNT. QVOD AD FIDEIVSSIONES ET MVTVIDATIONES PRO ALIIS, QVIBVS INTERCESSERINT FEMINÆ, PERTINET, TAMETSI ANTE VIDETVR ITA IVS DICTVM ESSE, NE EO NOMI-

NE AB HIS PETITIO, NEVE IN EAS ACTIO DETVR: CVM EAS VIRILIBVS OF-
FICIIS FVNGI, ET EIVS GENERIS OBLIGATIONIBVS OBSTRINGI, NON SIT Æ- 3
QVVM: ARBITRARI SENATVM RECTE ATQVE ORDINE FACTVROS, AD QVOS-
DE EA RE IN IVRE ADITVM ERIT, SI DEDERINT OPERAM, VT IN EA RE SE-
NATVS VOLVNTAS SERVETVR[a].

Mulieribus igitur hoc S.C. ſubuenit, deceptis tamen, non decipientibus[b] (nec enim do- 4
lo catum ampliſsimus ordo opitulatur[c].) Ac deinceps harum fideiuſſoribus, mandatori-
bus, procuratoribus, &c.[d] non modò quòd regreſſum ſi exigantur aduerſus mulierem ha-
beant, ſed quia totam obligationem Senatus improbat[e]. Omnis etiam contractus Sena- 5
tuſconſulto comprehenditur, ſiue uerbis, ſiue re, ſiue quocunque modo interceſſerunt, alienã
ſuo periculo ſuſcipientes debitionem[f]: uelut ſi altero pecuniam accipiẽte, ipſa ſe principa-
liter mulier obligarit[g].

Quòd ſi in rem utilitatemque ſuam ſeſe obliget, ut ſi pro eo ſpondeat cui erat obnoxia, ceſ- 6
ſat Senatuſconſultum[h]. Aut ſi ipſa ſibi contrahat, puta emat, permutet, mutuum accipiat,
ignorante creditore, eam alteri uelle tradere, perinde locus non erit Senatuſconſulto. Sena-
tus enim obligatæ mulieri ſuccurrere uoluit, nõ donanti: tum quia facilius ſe mulier obligat
quàm donat[i] (eſt enim hic ſexus naturâ reſtrictior, & pecuniæ tenax[k]) tum quod mulieri adultæ in
contractibus quos ſuo nomine gerit, non ut minori ſuccurritur[l]. Eepræterea ſi aliter dice-
mus, nemo cum feminis contrahet, quia ignorari poteſt quid acturæ ſint[m]: ſecus ſi creditor
ſciſſet eam intercedere, colorque quæſitus eſſet obligationis[n]. Quæcunque enim in fraudem
Senatuſconſulti de interceſsionibus excogitata probari poſſunt, rata haberi non oportet[o].
Ita adiuuatur autem mulier, ut ſi ex interceſsione cõueniatur, excipere de Senatuſconſul- 7
to poſsit: ſin quid præſtiterit, ſoluerit, delegârit, condicere[p] unà cum fructibus[q]. Neque enim
hæc exceptio, quamuis omiſſa, condictionem indebiti ſoluti impedit, cum ſit in fauorẽ mu-
lierum introducta[r], & totam obligationem S.C. improbet[s]. Sed ne defraudetur hac ratio-
ne creditor, actio in uerum debitorem redditur, ſtatim atque mulier alienam obligationem
ſuſcepit, etiam non expectata eius uoluntate[t]. Cum enim S.C. mulierem eximat, quocunque 8
modo per interceſsionem eius uerus debitor fuerit liberatus, ſiue nouatione, ſiue delega-
tione, priſtina cauſa reſtituitur: perindeque agi cum debitore reſtituta obligatione poteſt, at-
que ſi nulla interceſsio interueniſſet. Etſi enim ordo hunc ſexum tuetur, tamẽ non impedit
quo minus creditor ius ſuum à uero debitore conſequatur[u]. Impetrabit igitur is à prætore
actionem quam uocant reſtitutoriam, ne inanem habeat obligationem[x]: ſic enim ſuccur-
rendum eſt feminis, ut ne tamen alius iniuſto incommodo afficiatur. Atque hæc quidem a-
ctio reſtitutoria, utpote rei perſecutoria, perpetua eſt, & in hæredes hæredibusque datur[y].
Sed an mulier renunciare Velleiano poteſt: ita ut poſtea etiã inuita ab hoc beneficio exclu- 9
datur? Et quamuis alij putent poſſe: tamen uerius crediderim[z], renunciationem extraiu-
dicialem mulieri non nocere: cum renunciationis eadem ſit leuitas quæ interceſsionis[a], 1
& nõ in ſolius mulieris fauorem S.C factum ſit, ſed etiam eapropter, quòd uirile uideatur
alienas ſuſcipere defenſiones. Nec reſponſo Pomponij[b] moueor: poteſt enim mulier ſpon- 2
tè exceptionem Velleiani in iudicio omittere, ut quilibet debitor[c]. Ac ſi iudicium ſuſcipere
uelit hac conditione, ut caueat ſe non uſuram exceptione, cautio ualebit: cùm quia in iure
quaſi contrahitur[d], tum ne iudicia ſint eluſoria, ac decipiatur actor: quemadmodum & tu-
telæ nomine renũciatio facta ualet, ne fraudetur pupillus[e]. Deinde ſi poſt biennium ab in-
terceſsione iterum ſe mulier obſtringat, pignoraque det, quia non poteſt dici, leuitate quadã
facta interceſsio, fateor S.C. ceſſare, & renunciationem hoc caſu ualere[f]. At hi caſus ſpecia-
les non conuincunt, renunciationem promiſcuè & repentino animi motu à muliere extra
iudicium factam omnimodo eſſe ſeruandam[g].

a l.2.
b l.2. uerſ. ſed ita demũ. l. ſi mulier. 23. h.t.
c l. ſi decipiendi. 30. h.t.
d l. ſi fideiuſſores. 6. h.t.
e l. ſi mulier. 16. §. fi. h.t.
f l. 8. §. final. l. quamuis. 8. §. ſi mulier. l. tutor. 19. ſocium.
g l. ſi uxori. 17. l. Seia. 28. §. fin. l. fin. §. item ſi mulier. h.t.
h l. aliquãdo. 13. l. ſi mulier. 16. h.t.
i l. 4. 5. l. quamuis. 8. §. 1. cum ſequent.
k l. ſi à ſponſo. 16. C. de donat. ante nupt. l. ſi ſtipulata. 33. §. 1. de donat. in uirum & uxor.
l l. ſi mulier. 22 in prin.
m l. ſi mulier. 11. l. bona fide. 37. in prin. h.t.
n l. imò tunc. 12. d. l. quãuis. §. ſi cum eſſet.
o l. quidam. 29. §. final. l. final. §. pen.
p d. l. quamuis. §. ſi mulier. 1. & §. interdũ. 3.
q l. ſi mulier. 32. §. 1.
r l. qui exceptionẽ. 40. ff. de cond. ind.
s l. ſi mulier. 16. in fi. hoc tit.
t l. debitrix. 24. §. 1. l. aliquando. 13. §. fi. l. quidem. 29.
u d. l. quãuis. §. quoties. 5. & §. final. l. ſi mulier. 14.
x d. l. quamuis. §. 6. uerſ. Marcellus.
y l. hæ actiones. 10. h.t.
z uide gl. & Dd in l. fi. C. eod. l. fin. §. ult. h.t. Tiraq. in repet. l. ſi unquam. in prin. C. de reuocand. donat.

DE COMPENSATIONIBVS. TIT. II.

a Iaſ. in l. de his. nu. 9. de tranſact. per l. doli mali. uerſ. diuerſum. de nouat.
b l. fin. §. fi. h.t.
c ut notatur C. ut quæ deſunt aduo. ubi Caſt. nu. 4. l. ſi autem. 8. §. fin. de neg. geſt. l. ſi fideiuſſor. 29. mand. l. 1. C. de iur. & fac. ig. bonus text. in l. ſi in-

1 *Continuatio.*
2 *Quid ſit compenſatio.*
3 *Cauſa efficiens, unde oriatur.*
4 *In quibus debitis locum habeat.*
5 *In criminibus publicis non habere locum.*
6 *Nec in ſpeciebus, ſed in quantitate & genere.*
7 *Iuſtum & liquidum eſſe debitum oportere, cuius in compenſatione habeatur ratio.*
8 *Forma ineundæ compenſationis, & an ipſo iure fiat.*
9 *Finis compenſationum.*

Expo-

dex. 42. de minor. d l. 3. §. item ſcribit. ff. de peculio. e Auth. matri. C. quando mul. tut. off. f l. ſi mulier. 2. C. eo. tit. g uide an Nouell. ſublatum ſit Velleianum apud Cuiac. ad Vlpian. tit. 1. in fin. Nouell. 134.

1 EXpoſitis contractuum generibus quib. re in creditum itur, uel per ſe, uel aliarum per-
ſonarum interceſsione, actionibusq; indidem prodeuntibus ordine propoſitis, com-
modùm nunc ſubijcitur titulus de Compenſationibus, quarum in iſtiuſmodi iudi-
cijs maximus eſt uſus. De actione porrò depoſiti, quamuis & illa ortum habeat ex obliga-
tione quæ re contrahitur[a], tamen poſtea agetur commodius: quoniam illi compenſatio
2 obijci nequit[b]. Eſt autem compenſatio (quam locutionem etiam Cic. lib. 2. de Finib. & alijs
locis uſurpat) debiti & crediti inter ſe contributio ſiue collatio[c]: qua qui conuenitur, credi-
3 torem ſuum, eundemq; debitorem petentem ſubmouet, paratus compenſare[d]. Oritur com
penſatio partim ex naturali æquitate, partim ex ciuili. Ex naturali quidem, quòd interſit no
ſtra, potius non ſoluere quàm ſolutum repetere[e]: dolo etiam malo poſtuler, qui petit id
quod reſtituere debet[f]: ac conſentaneum ſit, actorem qui ſibi ſatisfieri cupit, contra quod
debet præſtare, ut æqualitas ſeruetur. Ex ciuili autem ratione, quia compenſatio ad dirimen
4 das lites pertinet, ne fiat per plura, quod confiei poteſt per pauciora[g]. Compenſationi lo-
cus eſt, ſiue ex contractu, ſiue ex maleficio agatur, dum tamen ciuiliter[h]. unde uulgatum il-
5 lud: Dolum cum dolo, delictum cum delicto compenſari[i]. Nam in publicis iudicijs, ubi nō
priuatorum ius, ſed publica uindicta ad coercēda maleficia ſpectatur, non admittitur com-
6 penſatio, ſed utrunq; ſontem ſuæ pœnæ manent[k]. Item ſiue perſonali actione, ſiue reali aga-
tur, compenſatio locum habet[l]. Quod uerum eſt, cum res in ſuo genere fungibiles ultrò ci-
troq; debentur. Nam tum compenſatio debiti ex pari ſpecie, quamuis cauſa diſpari, ad-
mittitur:[m] ſecus, quando hinc ſpecies, inde uel indiuiduum, uel quantitas obligationi ineſt,
in genere ſpecies debeatur, ut homo[n]: propterea quòd aliud pro alio ſolui inuito credito-
ri nequit[o]. Compenſatio autem nihil aliud eſt, quàm ſolutio[p]. Vnde cum indiuidua deben
tur, aliud pro alio ſolueretur, ſi compenſare ſpeciem cum ſpecie liceret: quod neutiquam eſt
admittendum, quia cadit in ſpeciebus probabilis affectio, neq; uice mutua funguntur. uer-
bi gratia: Tu cum mihi debeas ueſtem, petis à me aliam ſpeciē tibi debitam, puta ſciphum,
aut quantitatem, ueluti 20. quæ tibi debeo, non potero obijcere exceptionem de ueſtimen-
to: quia pro pecunia aut alia ſpecie, inuitus hanc ſpeciem accipere, eamq; quodammodo
emere iure cogi non potes. idemq; in conſimilibus obtinet. Quantitatis autem ad quanti-
tatem, ſine cuiuſquam iniuria fit compenſatio, uel ſpeciei cum ſpecie, cum idem genus de-
7 betur, ut hominis cum homine.[q] Huic tamen ita demum locus eſt, ſi debitum quod in com
penſationem deducitur, uerè ſubſiſtat, uel iure ciuili & gentium, uel certè æquitate natura-
li, quamuis ciuiliter non debeatur[r]. Naturalis enim eſt compenſatio, in eamq; uenit, quic-
quid natura debetur: unde econtrariò ſi æquitatem nullam habeat obligatio, & exceptio-
ne perimi poteſt, non uenit in compēſationem[s]. Deinde neceſſum eſt, purum eſſe debitum,
non ſuſpenſum conditione, aut dilatum die[t], ac inſuper etiam liquidum[u]: alioqui non ſer-
uaretur æqualitas, ſi puro ceſſoq; debito, & liquido, permiſſum eſſet obijcere & compenſa-
8 re, debitum non liquidum, uel conditionale. Qua nam porrò ratione ineunda ſit compen-
ſatio, controuerſum eſt. Imp.[x] quidem ait, iure ueteri[y] ipſo iure in actionibus bonæ fidei
fuiſſe compenſationes[a], in ſtricti iuris doli mali exceptione (ex conſtitutione ſcilicet diui
Marci[a]) oppoſita: hodie uerò omnibus indiſcriminatim iudicijs ipſo iure ineſſe[b]. Sed hoc
in quæſtionem cadit, an ſine ulla oppoſitione compenſationis, facto ue hominis, ipſo iure
& lege fiat contributio, minusq; debeatur. Et uidetur factum hominis non requiri. quid e-
nim aliud ſignificat, ipſo iure fieri compenſationem? Nam & I C. inquit, minus deberi[c]: &
Paulus lib. 2. cap. 5. plus peti. Contrà tamen à pleriſq; reſponſum eſt. Neque aliter ipſo iure
fieri aiunt compenſationem, quàm ſi paratus ſit reus eam facere[d]: & obijciat compenſatio-
nem[e], atq; opponat[f]: idq; liquere ex eo, quòd iudex poſsit reprobare compenſationem[g],
quodq; ea facti ſit, uelut exceptio quælibet, quam iudex ſupplere non conſueuit[h]: alijsq;
multis argumentis comprobari[i]. Quòd autem dicitur minus deberi[k], de effectu accipien-
dum eſſe uolunt: ut accipi in iure uerba ſolēt. uerbum enim ipſo iure, ſæpe ſignificare quod
ipſa lege fit, facto tamen hominis requiſito: ut cum dicitur, ipſo iure actiones exceptionesq;
dari, ipſo iure ſententiā uel teſtamētum eſſe nullum. Et apud Iuſt. ea uerba nihil aliud uelle,
quàm quòd compenſationes, uidelicet cū ab homine opponūtur, ita inſint ipſo iure omni-
bus indifferēter iudicijs, ut etiā nulla inſerta (ut olim) à prætore iudicij formulis cōpenſatio
nis exceptione atq; clauſula, poſsit iudex poſtquā oppoſitæ ſunt, de his nihilominus cogno
ſcere. Poteſt etiā id quod dicitur minus deberi, ad petitionē referri. Vt enim effectu debitor
nō eſt, à quo peti nequit[l]: ita nec debetur, quod compenſari poteſt. Nā ob compenſationis
metū olim minus petendū erat, ne cauſa caderet plus petēs cōpenſatione poſtmodū oppo-
ſita[m]. Id quod uoluit Paulus[n], cū ait minus peti. Neq; tamen inde cōſequitur, nō opus eſſe

a § præterea. Inſt. quib. mod. re contrah. obli.
b l. pen. C. depoſiti. l. fin. C. de compenſ.
c l. j. hoc tit.
d l. 2. h. t.
e l. 3. h. t.
f c. dolo. de reg. iur. in 6. cum ibi alleg. concor. l. dolo. de do. ex. l
g l. ampliorem. §. in refutatorijs. C. de appell. l. nulli. 10. C. de iudic. l. j. quod met. cauſ.
h l. ſi ambo. 10. in prin. hoc tit.
i l. ſi duo. de dolo malo. l. uiro. ff ſolut. matri. l. apud Celſum. §. Marcellus. de except. dol. §
k l. j. §. qui hoc dicit. l. ſi uxor. 13. de adulterijs.
l l. fin. C. eod.
m Paul lib. 2. cap. 5.
n l. ſi debeas 22. glo. & Dd. in l. j. hoc tit. & in d. l. fi. C. eo. & in §. in bonæ fidei. Inſt. de act.
o l. 2. §. 1. ſi certum pet.
p l. uel permutatt. de liberali cauſa. l. ſi debitor. qui potiores in pig. l. amplius non petitum ratam ha.
q Paul. d. cap. 5.
r l. etiam. 6. h. t.
s l. quicunq; 14. h. t.
t l. quod in diem. 7. h. t.
u l. fin. C. eod.
x in §. in bonæ fidei. Inſti. de act.
y l. cum alter h. t. l. 4. & 5. C. eo. l. eius. C. de ſolut. l. inter. de adm. tut. Paul. d. cap. 5.
z l. ſi ambo. uerb. iudicio ſocietatis. h. t.
a Cuiac. lib 8. cap. 16.
b l. 4. & 5. l. fin. C. eod.
c l. 4 h. t. minuſq; propter compenſationem peti. l. poſteaquā. 21. hoc tit.
d l. 2. h. t.
e d. l. fi. in uerb. compenſati. obijci.
f d. §. in bonæ fidei. in uerb. opponi.
g l. quod in diem. 6. §. 2. h. t. d. l. fi.
h l. unic. ubi Caſt. C. ut quæ deſ. ad.
i l. j. in fi. quæ ſententiæ ſine appell. reſ. l. ſin autem. §. fi. de neg. geſt.
k in d. l. 4.
l l. Marcellus. 66. de reg. iur.
m l. 4. h. t. Paul. lib. 2. cap. 5.
n d. l. poſteaquam.

compenſationis obiectione. Nam ideo minus petebatur, ne obiecta fortè ſubinde compen-
ſatione, litem actor amitteret plus petẽdo: qua compenſatione omiſſa, tenuiſſe intentionem
integrum debitum petentis, conſentaneum eſt. Finis compenſationum eſt, ut præcidantur 9
occaſiones litium, unoq́ iudicio negocium, ultrò citroq́ contributione facta tranſigatur,
quod alioqui pluribus eſſet explicandum: utq́ ſeruetur æqualitas, & ea æquitatis ratio,
quam ſuprà poſuimus. Et hæc iure ciuili obtinent. Moribus Sax. uerò compenſationi non
eſt locus in iudicijs[a], ſicuti nec reconuentioni[b], cuius quædam eſt ſpecies[c].

DEPOSITI, VEL CONTRA. TIT. III.

1 *Continuatio.*
2 *Quid ſit depoſitum.*
3 *Cauſa efficiens.*
4 *Materia, quæ res deponi poßint.*
5 *Forma: & quomodo depoſitum contrahatur, quasq́; pactiones recipiat.*
6 *De ſequeſtratione.*
7 *Cui detur actio depoſiti.*
8 *Aduerſus quem.*
9 *Quatenus in hæredes detur.*
10 *Actionem depoſiti ciuilem eſſe.*
11 *Edictum de depoſito.*
12 *De actione in duplum depoſiti.*
13 *De actione in ſimplum, & quid in eam ueniat.*
14 *De lata culpa.*
15 *Perpetuum & famoſum eſſe iudicium.*
16 *De contraria actione depoſiti.*

PEruenimus ad finem contractuum, quibus res in genere aut ſpecie, ad uſum eius qui 1
accipit, propriè creduntur, ac ipſa re conſtituitur obligatio: earumq́ actionum quæ
inde naſcuntur, uim & naturam perſpeximus. Sed quoniam non modò ad uſum, ue-
rum etiam ad cuſtodiam res credi ſolent, cùm nemo rerum ſuarum ſemper poſsit eſſe cu-
ſtos, operaq́ indigeat interdum aliena ad defenſionem, quemadmodum rebus alienis ad
uſum: ideo priuſquam tranſeamus ad contractus qui conſenſu perficiuntur, pauca de actio
ne depoſiti, qua res cuſtodiæ & fidei alienæ commendatæ repetũtur, ſunt dicenda. Ac prius
de ipſo contractu. nulla enim actio intelligi rectè poteſt, niſi percepta natura obligationis
unde exiſtit. Depoſitum eſt, quod cuſtodiendum alicui datum eſt: dictum ex eo quòd poni- 2
tur. præpoſitio enim De, auget poſitum, ut oſtendat totum fidei eius eſſe commiſſum, quod
ad cuſtodiam rei pertinet[a]. Deponimus enim cum fiducia cuſtodiæ, & fidei bonæ depoſita-
rij[b]: quam fidem fallere grauiſsimum eſt, & propter neceſsitates humanas in Rep. pernicio-
ſum. Porrò cauſa efficiens depoſiti, ſunt res & conſenſus contrahentium[c]. Deponi autem 3
poſſunt apud omnes, etiam iudicem[d], omnes omnino res, quæ ſub factum cuſtodiamq́ 4
cadunt, tam propriæ, quàm alienæ[e]. nec enim quicquam ex depoſito transfertur[f]: pro-
priæ tamen apud dominum fruſtra deponuntur, cum ex depoſito non obligetur[g]: quia
non eſt ex bona fide, ut rem ſuam dominus cuiquam reſtituere compellatur[h]. Contrahi- 5
tur depoſitum, re ipſa cuſtodiæ cauſa tradita, eo fine ut ſeruetur, utq́ eadem ſpecies uo-
lenti quandoque reſtituatur[i]. Fit tamen interdum, præſertim in rebus fungibilibus, ut
conueniat, ut tantundem quantum creditur, aliquando reddatur, ac inſuper etiam uſu-
ræ repromittantur ratione uſus: quorum etſi utrunque notiſsimos depoſiti terminos ex-
cedit: nam idem corpus in depoſito reddi, & gratuitus eſſe contractus debet, alioquin in-
cidit in mutuum & locationem[k]: tamen lex contractus ſeruabitur[l]. Quoniam ex bona
fide, quod geſtum conuentumq́ eſt, inſpicitur[m]. Neque locatio aut mutuum contra in-
tentionem agentium inducitur: niſi mutuum ipſi eſſe uoluerint[n]. præſertim cum bona fide
negocium geſtum ſit, quæ in mutuo locum non habet. Dixi autem id agi in depoſito, ut
uolenti res ex officio reddantur, ſine ulla mora aut exceptione[o]: nam inuito, neque repo-
ſcenti, non facilè contra legem depoſitionis reddi poteſt, ab eo qui ſemel officium ſuſce-
pit, niſi grauiſſima cauſa interueniente[p]. Eſt autem conſimile depoſiti, cum apud ſeque- 6
ſtrum, id eſt medium quendam, inter litigatores[q], res litigioſa deponitur[r]. Quiddam tamẽ
intereſt:

a *lib. 3. art. 12.*
b *Chil. in prac. cap. 60. per d. art. 12. & 78. lib. 3. Lehenr. cap. 18. Pachſ. diff. 46. Remhar. diff. iud. 4. & 5.*
c *Bald. in l. ſi cõſtat. C. de compenſ. Alex. conſ. 119. uol. 2.*

a *l. j. h. t. uide Paul. lib. 1. tit. 12.*
b *l. j. §. 1. in fi. l. quod ſeruus. 11. h. t.*
c *§. preterea. Inſt. quib. mod. re cont. ob.*
d *l. ſenatuſ. §. fin. ubi gl. de off. præſ. l. ſi fideiuſſor. §. ult. qui ſatiſ. cogan. l. ſed etſi. §. planè. ad exhiben. uide Tiraq. in trac. prox. §. 4. gloſ. 7. in princ.*
e *l. bona fides. 31. h. t.*
f *l. licet. 17. in fin.*
g *l. qui rem. 15. h. t.*
h *d. l. bona fides. in fin.*
i *l. Lucius. 24. l. j. §. eſt autem. 16. & §. pen. hoc tit.*
k *l. j. §. ſi quis ſeruum. 7. hoc tit.*
l *d. l. Lucius. 27. l. publia. 26. §. 1. l. Quintus. 28. h. t.*
m *l. j. §. ſi conuenit. 5. h. t.* n *l. j. §. ſi pecunia. 22. l. 7. §. fin. hoc tit. l. non omnis. Si cert. pet.* o *l. pen. C. eod.* p *l. 5. §. fin h. t.* q *l. ſequeſter. 109. de uerb. ſignificatio. l. 6. hoc tit. Gellius lib. 20. cap. pen.* r *l. 5. §. 1. & 2. l. 6. h. t.*

intereſt: nam in primis uel unus poteſt deponere, & id quidem de quo nulla ſit controuer-
ſia, apud ſequeſtrum, non niſi plures deponunt rem litigioſam [a]. Quis enim ſolus ſecum
ipſe litiget, litiſq; cauſa rem deponat? Deinde apud ſequeſtrum unuſquiſq; in ſolidum ui-
detur deponere, cum rem totam ſuam putet: quod aliter eſt, quando id quod commune eſt
plures deponunt, qui pro parte tantum ſe norunt eſſe dominos [b]. Poſtremò rei depoſitæ
poſſeſsio non tranſit ad depoſitarium: quia non poſsidendi, ſed cuſtodiendi cauſa rem te-
net. ſequeſter autem poſsidet, quoniam ea depoſitione id agitur, ut neutrius litigatoris poſ-
ſeſsioni id tempus procedat [c]: niſi expreſsè contrà actum ſit [d], aut niſi nō partium uolunta-
te, ſed iudicis præcepto fiat (ſicut fieri ex cauſa tamen [e] poteſt) ſequeſtratio [f]: qui non præſu-
mitur poſſeſsionem litigatorib. auferre uelle [g]. His exceptis, uerè depoſitum eſt hæc cuſto-
dia, conuenitur q; ſequeſter actione depoſiti: quæ tamen ad differentiam alterius, uocatur
ſequeſtraria [h]: aut quando non partium conſenſu, ſed authoritate iudiciaria, facta eſt ſeque-
7 ſtratio, implorato nobili iudicis officio [i]. Is ergo qui depoſuit, poteſt rem ſuam alterius cu-
ſtodiæ traditam repetere: uel ſtatim atq; depoſuit [k], etiamſi de certo tempore cōuenit [l]: quia
cùm eius gratia contrahatur, non prohibendus eſt pro arbitrio reuocare contractum, &
mutare uoluntatem, ut in mandato: quod niſi res poſcenti reddatur, actionem depoſiti ha-
bet: nec refert cuiuſcunq; ſit conditionis qui depoſuit, pater an filiusfamiliâs [m], unus an plu-
res (quanquam hi pro parte ſolum agunt, niſi aliter initio conuenit [n]) dominus an ſeruus,
ex cuius depoſito rectè dominus agit, fur an prædo [o]. Quo tamen caſu, ſi dominus ueniat
rem ſibi ablatam repetens, meritò illi depoſitarius reſtituere debet. Etſi enim bonæ fidei
cōgruum eſt, ut rem recipiat qui dedit: tamen totius rei æquitate inſpecta, quæ ex omnibus
perſonis quæ negotio iſto contingunt impletur, domino reddenda ſunt, quæ facto ſcele-
ſtiſs. fuerunt ei adempta. Hanc enim probat conſultus iuſticiam, quæ ſuum cuiq; ita tribuit,
ut non diſtrahatur ab ullius perſonæ iuſtiore petitione [p]. Hinc & illud eſt, quòd licet ex al-
terius contractu alteri ius agendi acquiri ratio non patitur [q]: tamen ſi conuenit in depoſi-
to, ut alicui tertio reddatur, habeat is utilem depoſiti actionem, quia ex bona fide res illi re-
ſtitui debet [r]: idq; reliquis etiam bonæ fidei contractibus eſt conſentaneum [ſ]. Hæredib. quo
que hæc actio, cum ſit rei perſecutoria, cæteriſq; ſucceſſorib. datur [t]: ſingulis tamen propor-
tione hæreditaria, ut & reliqua iura [u]. quòd ſi res ſit indiuidua quæ depoſita eſt, uni agenti
reſtituenda erit, ſi ſatiſdet de eo quod ſupra eius partem eſt, moleſtiam depoſitario exhibi-
tum non iri: quod niſi fiat, poteſt res in ædem ſacram, ſicuti olim moris erat, deponi, eaq;
8 ratione omni actione & periculo depoſitarius liberari [x]. Aduerſus eum datur hæc actio, a-
pud quem res depoſita eſt [y], uel cuius nomine tanquam cuſtodituri depoſita eſt [z]. Contra
tertium autem depoſitarium nō niſi ceſsis actionibus agi poteſt, quia cum illo contractum
non eſt [a]. Sed & aduerſus pupillum, ſi doli capax ſit, dolumq; commiſit, & quidem in ſoli-
dum datur. Re enim obligatus eſt, & ex delicto alioqui tenetur [b]. in quantum autem locu-
pletior factus eſt, conuenitur, etiamſi in dolo non fuerit [c]: hactenus enim re ipſa eſt obliga-
tus [d]. Item in filiumfamiliâs etiam poſt emancipationem datur [e]: inq; eius patrem de pecu-
lio [f], & aduerſus dominum ſerui, ſi apud hunc ſit depoſitum [g]: in ſeruum etiam poſt manu-
miſsionem, licet ex cæteris cauſis præcedentibus, actio contra manumiſſum nō competat. [h]
Rem enim tenet, & reſtituere poteſt: unde remanet obligatus [i]. Et hoc Trebatio ex æquitate
placuit. quamuis Marcellus ſubtilitatē iuris ſecutus, aliter exiſtimaſſe uideatur [k]. Itē aduer-
ſus fideiuſſorem: qui tamen ſi rem non habeat, in litis æſtimationē damnabitur: quo facto,
depoſitarium conſtat dominum rei fieri: quia bona fides non patitur rem iterum exigi, cu-
ius precium à fideiuſſore actor conſecutus eſt [l]. Sed hodie fideiuſſor non niſi excuſſo princi-
9 pali conueniri poteſt [m]. In hæredes quoq; datur, & quidem in ſolidum, ex dolo defuncti [n], in
ſimplum tamen: nam actio in duplum depoſiti, cum ſit pœnalis, non tranſit [o]. Quanquam
aūt aliàs ex dolo defuncti non ſolemus teneri, niſi pro ea parte quæ ad nos peruenit [p]: tamē
quia hic dolus ex contractu reiq; perſecutione deſcendit, in ſolidū unus hæres tenetur, plu-
res uerò pro ea portione qua quiſq; hæres eſt [q]. Quòd ſi ex ſuo dolo conueniantur hęredes,
is qui dolū commiſit, in ſolidum tenebitur [r]. ex delicto enim quiſq; in ſolidum obligatur [ſ].
qui dolo caret, nequaquā: quia depoſitarius dolum tantum præſtat [t]. Si uerò duo aut plu-
res hæredes dolum commiſerint, circa rem diuiduam, ut pecuniam, & uterq; ſoluendo ſit,
partim

a l. 6. l. licet. 17. h. t.
b d. l. licet. l. j. §. ſed ſi duo. 32.
c d. l. licet. in fi.
d l. intereſſe. 39. de acq. poſſ.
e l. unic. ubi Dd. præſertim Cur. C. de pro. ſeq. c. 1. & 2. ex. eod. uide Hemmin. conſil. de ſequeſtra.
f clemen. 1. de ſequeſtrat. laſ. in l. ſi fideiuſſor. §. quò ſatiſdatum. nu. 3. qui ſatiſd. cogan. Tiraq. in ret. prob. §. 4. gloſ. 7.
g Bart in d. l. licet & d. l. intereſſe. Ferra. in for. Sax. quem uide.
h l. ſi in Aſia. 12. §. pen. hoc tit. l. ſi oleum. de dol. mal.
i Bar. l. intereſſe. num. 5. h. t. per l. poſtquam. §. imperator. ut lega. no. cau. Rebuff. in l. litibus. C. de agr. & cenſ. lib. 11. l. per hanc. C. de erog. mil. Panor. in c. 2. nu. 28. de ſequeſtr. Angel. conſil. 107. nu. 1. Alex. conſ. 6. num. 9. uol. 4.
k l. j. §. eſt autem. 16. h. t.
l d. l. j. §. pen.
m l. iuli. 19. h. t.
n d. l. j. §. ſed ſi duo. 32.
o d. l. licet. h. t.
o d. l. j. §. ſi prædo. 27.
p d. l. bona fides h. t. in fi.
q l. quæcunq;. 10. de act.
r d. l. Publia. in prin.
s l. Iulianus. 13. §. ſi procurator. 21. de act. emp.
t d. l. j. §. ſi apud. 14. uerſ. hæc actio.
u l. 2. C. de hered. actio. l. ea quæ. 6. C. famil. herciſ.
x l. j. §. ſi pecuniâ. 24. cum § ſe.
y l. j. §. ſi quis ſeruum. 7.
z d. l. j. §. idem Pomponius. 10.
a l. ſi is apud quem. 16. hoc tit.
b l. auxilium. de minor. c. 1. de homicid. & extrà de del. puer. c d. l. j. § an in pupillum. 11. d uide ſ. de reb. cred. e l. ſi apud. 21. h. t. f d. l. j. §. filiumfam. 39. g l. Lucius. 27. h t. h l. j. & t. t. C. an ſeruus pro ſuo facto poſt manumiſſio. tenet. i d. l. ſi apud. 21. k d. l. 1. §. ſi apud ſeruum. 24. l l. ſi fideiuſſor. 30. h. t. m Authen. præſente. C. de fideiuſſor. n l. ſi hominem. 7. §. 1. hoc tit. o l. quod tumultus. 18. hoc tit. p l. in heredem. ſ. de dolo malo. q l. ex depoſiti. 11. l. ex omnibus. 48. de actionib. l. hoc iure. 4. §. fi. l. ad ea. 200. §. fi. de regu. iur. r l. in depoſiti. 9. hoc tit. ſ l. ſi quis id quod. 7. in fin. de iuriſ. omnium iudic. t l. nec aduerſus. 10. hoc tit.

partim obſtricti tantum ſunt in iudicio depoſiti: cùm, quia ab initio ex perſona defuncti in
partes ſolum tenētur[a], cum quòd nihil amplius actoris intereſt, etiamſi in furto aliter ſe res
habeat[b]. Sin autem res diuiſionem non recipiat, uerum eſt in ſolidum quenq; teneri: quia
totam rem quiſq; interuertiſſe uidetur, & eſt obligatus obligatione rem reſtitui, quæ indiui-
dua eſt[c]. Vnde non aliter qui conuentus eſt, quàm integræ rei præſtatione liberabitur. Ve-
rùm quoniam res non reſtituitur, ſi ad æſtimationem fuerit peruentum, cum æſtimatio di-
uiſibilis ſit, & ex depoſiti natura plures hæredes pro parte tantum teneantur, pro portioni-
bus hæreditarijs ex bona fide fiet condemnatio. Atq; ita accipiēdum eſt Mar. reſponſum[d].
Actionem depoſiti ciuilem eſſe, dubium non eſt: oritur enim ex negocio ciuili, & contractu 10
nominato ac formato[e]. Prætor tamen ſupplendi iuris gratia, edictum propoſuit: & actio-
nem ex iure ciuili ſimplicem, certis caſib. pœnalē effecit, inq; duplum hiſce uerbis conceſsit.
QVOD NEQVE TVMVLTVS, NEQVE INCENDII, NEQVE RVINAE, NEQVE 11
NAVFRAGII CAVSA DEPOSITVM SIT, IN SIMPLVM: EX EARVM AVTEM RERVM
QVAE SVPRÀ COMPREHENSAE SVNT, IN IPSVM IN DVPLVM, IN HAEREDEM
EIVS QVOD DOLO MALO EIVS FACTVM ESSE DICETVR, QVI MORTVVS SIT:
IN SIMPLVM, QVOD IPSIVS, IN DVPLVM IVDICIVM DABO[f]. Meritò autem præ-
tor has cauſas deponendi ſeparauit, quæ continent fortuitam cauſam depoſitionis, non ex 12
uoluntate, ſed neceſsitate deſcendentem. Hæc enim cauſarum ſeparatio iuſtam rationem
habet. Quippe cum quis fidem elegit alicuius ſponte, nec depoſitum redditur, contentus
eſſe ſimplo debet: ac ſibi imputet, qui non diligentiori commiſerit. Fuit enim in eius pote-
ſtate, non credere[g]. Cum uerò neceſsitate incendij irruente, aut alia ſubita ui, quis deponit:
quia res moram non patitur, facilè euenit, ut perturbato animi iudicio, minus idoneo res
commendetur, nihil ut uoluntari eius imputari poſsit, qui electionis libertatem integram
non habuit. Creſcit etiam perfidiæ crimen, ſi quis in eiuſmodi cauſa circumuento neceſsi-
tatibus amico, depoſitum inficietur. Quamobrem maiore odio pœnaq; dignus eſt[h]: quem
admodum etiam ab Ariſtotele in Problematis eſt relatum[i]. Datur igitur prætoria depoſiti
actio in duplum, aduerſus inficiantem depoſitum, ex iſtis cauſis[k]. In hæredem autem eius,
amota pœna in ſimplum, etiam cum agitur intra annum, niſi & ipſius inficiatione creſcat
actio[l]. Extra has cauſas eſt ciuilis in ſimplum hæc actio, qua res (quæ in libello deſignanda 13
eſt[m]) petitur reſtitui, cum fructibus & omni cauſa[n]. Vſuræ autem non præſtantur, niſi poſt
moram: ut in cæteris bonæ fidei iudicijs[o]. Eſt etiam, cum peruenitur aut ad æſtimationem,
ſi uidelicet is qui eum agimus rem prſtare nequeat[p], aut ad ſacramentum in litem[q]. Super
hæc, & in id quod intereſt agitur, ſi fortè damnum dolo depoſitarij datum ſit[r]. Nam de do-
lo tenetur depoſitarius, & ut Nerua uoluit, latæ etiam culpæ nomine[s]: quæ intelligitur in- 14
teruenire, ſi non tantam rebus receptis cuſtodiendis diligentiam adhibet, quantam ſuis,
ſaltem quod ad hunc tractatum attinet[t]. Nam diſſoluta hęc negligentia prope dolum eſt[u]:
cuius alia nulla cauſa fingi poteſt, præter quandam malitiam. Ac niſi talem diligentiam
qualem ſuis adhibet, præſtare noluit depoſitarius: cur non indicauit, cui deprecatus non
eſt? alij enim credi potuiſſet: ac debuit talem cauſam potius non ſuſcipere, quàm decipere,
ut inquit Vlpianus[x]. Diuerſum eſt, ſi quis tanquam in re ſua cauſam gerendi habeat, ut ſo-
cius, maritus, hæres, &c. Cùm enim ipſis noceat ea negligentia, non poſſunt uideri doloſē
ad ſeipſos decipiendos in re uerſari[y]. Eſt autem hæc actio bonæ fidei[z], rei perſecutoria[a], per 15
petua[b], & quæ propter perfidiam infamat[c]. Vertitur enim dolus, ac quidem improbiſsi-
mus, in hoc iudicio: quo comperto, non iniuriā exiſtimatione mulctatur depoſitarius, qui
fidem amico fefellit[d]. Vt autem hac actione ei qui depoſuit, ſuccurritur: ita contraria de- 16
poſitario competit, qua impendia in rei depoſitæ cuſtodiam facta repetuntur[e]. Nec enim
hæc depoſitarius præſtare debet[f], ne officium illi ſuum exiſtat damnoſum[g]. In hac tamen
in litem non iuratur: quia non de fide rupta dolóue agitur, ſed de refundendis impenſis[h]:
quare nec famam notat[i].

a l. 2. C. de hær. actio.
b Accurſius in l. ſi duo. 22. hoc tit. per textum in l. uulgaris. §. fin. de furtis. Bon. tex. in l. tres tutores. 56. de ad. tut. l. j. ubi Dd. C. de cond. furt. uid. Gand. in trac. malef. Dd. in l. ſi familia. de iuriſ. om. iud.
c Dd. in l. ſtipulationes non diuidun. 72. l. in executione. 82. de uerbor. oblig.
d l. ſi duo. 22. hoc tit.
e l. iuris gentium. 7. in uerb. depoſitum. de pact.
f l. j. §. j. hoc tit. uide §. omnes. Inſt. de act.
g §. pen. Inſt. quib. mod. re contrah. oblig.
h l. j. & tot. tit. de incendio, ruina, naufrag.
i Sectio. 29. q. 2. et 24.
k §. in duplum. Inſt. de actio.
l l. de eo quod tumultus. 18.
m l. j. §. ſi quis argētum. 28.
n d. l. j. §. 1. & 2. & §. hanc actionem. 17.
o l. Lucius. 24. h. t. l. 2. & 4. C. eodem.
p d. l. ſi fideiuſſori.
q l. j. §. hanc actio. 17.
r l. j. § ſi quis tabul. 26. et §. apud. 25. l. ſi duo. 22.
s l. quòd Nerua. 32. h. t.
t d. l. quòd Nerua.
u l. fideiuſſor. j. tit. t.
x in l. ſi hominem. 7. in prin. hoc tit.
y §. fi. Inſt. de ſocietate.
z l. j. §. hanc actio. 17. l. quintus. 28. h. t.
a d. l. ſi hominem. §. 1.
b d. l. quod tumultus. h. t.
c l. qui depoſitum. 10. C. eo. l. j. uerb. depoſiti. de his qui not. infam.
d Ariſtotelis preallegat. ſectio. proble. quæſt. 2. & 6. Cic. in Orat. pro S. Roſc.
e l. 5. in prin. l. actio. 23. h. t.

DIGEST. LIBER XVII. MANDATI VEL CONTRA. TIT. I.

1 *Continuatio tituli: & qui contractus, quare conſenſu conſtare dicantur.*
2 *Vnde dictum mandatum, & quid ſit.*
3 *Partes, & ſpecies mandati.*
4 *Cauſa efficiens.*
5 *Materia,*

f d. l. ſi in Aſia. in prin. hoc tit. g l. ſi quis ex ſigno. 7. quemadmodum teſtamenta aperiantur. h d. l. 5. in prin. i Bart. in d. l. 5. in prin. hoc tit. dixi 7. ad tit. de his qui notant. infam.

5 *Materia, & quæ mandari poſſint.*
6 *Forma, & quomodo contrahatur.*
7 *Finis, & an tua gratia rectè mandem.*
8 *Effectus.*
9 *Quomodo diſſoluatur mandatum.*
10 *De directa actione mandati: cui, aduerſus quem, ad quid detur.*
11 *De contraria actione.*
12 *An ſalarium in mandato, & quando interuenire atq; exigi poſſit.*

1 POſt expoſitos contractus qui rei interuentu perficiuntur, nunc tranſeamus ad illos quos conſenſu conſtare diximus. in quib. non propriè res creditur, ut in ſuperioribus: quia de eadem re in genere, aut in ſpecie reddenda non agitur. Ideoq; rei interuentum hæ conuentiones non deſiderant, ſed ſolo conſenſu & bona fide propter utilitatem ciuilis negociationis conſummantur. His autem contractibus uel induſtriam operamq; hominum ad uſum utilitatesq; noſtras adiungimus, uel res ipſas: operam quidem, mandato & ſocietate: res uerò, emptione, uenditione, lo-
2 catione, conductione: de quibus ſingulis eſt uidendum. Mandare, quod à manu danda (ut in cõtractibus fideiq; promiſsione fieri ſolet [a]) dictum uidetur, ſignificat gerendum aliquid expediendumq; alteri committere. Mandatum igitur nihil aliud eſt, quàm contractus iuris gentium nominatus [b], in quo conſenſu [c] & bona fide, alter negocium aliquod honeſtum committit alteri gerendum efficiendum ue, alter uerò ſuſcipit.
3 Partes mandati ſunt, hinc credere rem expediendam, illinc ſuſcipere mandatum, & rem exequi. Species ſumuntur, uel à cauſa efficiente. aliud enim eſt uoluntarium mandatum, ut cum ſponte ab aliquo ſuſcipitur, idq; propriè mandatum eſt de quo agimus: aliud autem coactum ſiue neceſſarium, ut cũ magiſtratui mandanti parêre cogimur [d]. uel à forma. Aliud enim eſt gratuitum, quod propriè mandatum eſt [e]: (officia enim amicitiæ & fidei gratis præſtanda ſunt [f]) aliud uerò mercenarium, cum remunerandi gratia honor interuenit [g], aut ſalarium extra ordinem promiſſum eſt in genere [h]. Nam ſi de certa mercede initiò conueniat,
4 locatio & conductio operæ eſt, non mandatum: quod debet, ut dixi, eſſe gratuitum. Cauſa efficiens mandati, eſt conſenſus & uoluntas [i] (quæ ab amicitia & fide proficiſcitur) hinc
5 quidem mandantis, illinc mandatum ſuſcipientis [k]. Materia mandati ſunt res omnes futuræ (nam factas & præteritas fruſtra fieri mandes [l]) eæq; honeſtæ & licitæ. turpis enim rei mandatum nullum eſt [m]: ut ſi pro adoleſcente luxurioſo apud meretricem mandatu eius fideiubeas [n], uel alterius interficiẽdi negocium ſuſcipias [o]. nam generaliter nulla rerum turpium eſt obligatio [p]. nec mandata huiuſmodi exequenda ſunt: & qui exequitur, pœna potius quàm auxilio legis dignus eſt [q]. Vnde nec in generali mandato, unquã dolus aut flagitium
6 incluſum intelligitur [r]. Forma mandati, eſt nuda uoluntate & gratuitò impoſitum mandatum ſuſcipere. De quo ſufficit quocunq; modo conſtare, ſiue teſtatò ſiue per epiſtolam, per nuncium, uel alio modo [s], uel etiamſi tacitè ſolummodo conſenſum intelligatur [t]: dummodo uoluntas tamen obligandi extet & appareat. Nam ſi quis ſolùm commendet, cum commendatio uim obligandi non habeat, ſed potius rogandi [u], non contrahitur mandatum [x]. Rurſus ſi quis non animo procuratoris interuenit, ſed ſtudij ſolùm cauſa deferat officium, mandati non tenetur. [y] Poteſt etiam mandatum uel purè, uel in diem, uel ſub conditione contrahi [z]. Illud poſtremò tenendum, quòd etſi mandati forma diligenter tenenda ſit [a], tamen poſſe illud per æquipollens adimpleri [b]. Nec enim quicquam mandatis intereſt, quomodocunq; id quod confectum uoluit, conficiatur [c]. quin etiam omnia mandata intelliguntur, ſine quibus negocium commodè explicari nequit [d]. Licet igitur à fine mandati deflectere non oportet [e], tamen media ad finem rectè ducentia, pro uſu negocij eligere mandatarius poteſt [f]: quaſi ex bona fide hæc mandato inſint, & ſimul commiſſa uideantur, ſine quib. mandatum rectè ad exitum non queat perduci [g].
7 Finis mandati eſt, authore Cicerone, ut quibus in rebus ipſi intereſſe non poſſumus, in his operæ noſtræ uicaria fides amicorum ſupponatur: atq; ita commune commodum mutuis officijs gubernetur. Neq; tamen mea ſolius gratia rectè mandare poſſum, uerumetiam aliena, uel mea & tua, uel mea & aliena [h]. Tua uerò ſolius gratia, fruſtra tibi mandem: puta, ut pecunias in emptiones prædiorum colloces potius, quàm fœneres [i]. Nam neque ego ex conſilio non fraudulento obligor [k], & ubi liberum eſt explorare, an id expediat [l]. Planè niſi mandaſſem ſi facturus non eras, dabitur tibi contraria mandati actio [m].
8 Effectus mandati eſt, ut alterum alteri ſtatim obliget. Mandatarium quidem, ut mandatum per-

mil. h. t. § c. Inſtit. de mand. ubi uide quæ dixi. i *d. l. 2. in fin.* k *l. conſilij. 47. de reg. iur. c. nullus. eo. tit. in 6.*
l *d. l. 2. in fine.* m *d. l. 6. § ſi tibi. 4. in fine.*

a *Virg. fallere dextras pro fallere fidem.*
b *l. iuris gentium. 7. de pac. l. j. h. t. iunc. l. j. in fin. de cont. emp. & l. j. in fi. de rer. permut.*
c *l. j. h. t. uide Paul. lib. 2. tit. 15.*
d *l. non uidentur. 128. §. qui iuſſu. de reg. iur. c. quod quis. eod. lib. 6. gloſ. in l. furti. 6. §. qui iuſſu. de his qui no tan. infa. Dec. in l. uelle. 4. nu. 12. de reg. iur.*
e *l. j. l. itaq; omnes. 36. in princ. hoc tit.*
f *l. j. in fin.*
g *l. 6. in prin.*
h *l. ſalarium. 7. h. t.*
i *l. j. h. t. Cic. pro Roſ. Amerin.*
k *l. 6. §. 1. h. t.*
l *d. l. ſi uerò. 12. §. ſi poſt:*
m *d. l. ſi remunerandi. 6. §. 2. in fi.*
n *d. l. ſi uerò. 12. §. ſi adoleſcens. 7.*
o *l. ſi mandato. 22. §. qui edem. 6.*
p *l. generaliter. de uerb. oblig.*
q *l. auxilium. de minor. uide Dec. & Dd. in l. conſilij. de reg. iur.*
r *l. anceps. §. pen. h. t.*
s *d. l. j. l. ſi quis. 27. in prin. h. t.*
t *l. 6. §. 2. l. qui patitur. 18. h. t.*
u *l. fideicommiſſa. 11. §. 1. de lega. 3.*
x *d. l. ſi uerò. 12. §. cum quidam. 8.*
y *l. idemq;. 10. h. t.*
z *d. l. j.*
a *l. diligenter. 5. h. t.*
b *l. fin. § fin. ubi glo. h. t.*
c *l. ſi uerò. 12. §. ſi filiofam. 3. h. t.*
d *l. ad rem. 56. l. ad legatum. 62. de procurat.*
e *l. cum mandati. 12. C. eod.*
f *Roman. conſ. 94. uiſis nu. 8. & 9.*
g *l. 2. de iuriſd. l. fin. de off. eius.*
h *l. 2. l. 6. §. ſi tibi. cũ ſi-*

tum perficiat[a], forma præſcripta[b], ac quicquid inde conſecutus ſit præſtet[c]: mandatorem
autem, ut indemnem ſeruet mandatarium, ne damno afficiatur ex ſuo officio[d]. Sed hoc ue-
rum eſt tamdiu, quoad mandatum durat, neq; eſt reuocatum ſolutum ue. Diſſoluitur au- 9
rem uoluntate, ſicuti contrahitur: & quidem ſolius mandantis[e]. cuius enim eſt, mandati le-
gem dare, eius & reuocare[f]: & cuius in fauorem contrahitur, is ſuo fauori renunciare po-
teſt[g]: ut in depoſito, precario, & ſimilibus. Sed & eius morte quæ uoluntatem finit[h], reuoca-
tur[i]. Quod tamen uerum eſt, re adhuc integra[k]. Quid enim ſi per ignorantiam mandatum
impleatur, aut res ſit affecta[l] atq; inchoata? Sed nec in mandato neceſſario obtinet, ut mor-
tuo mandatore liberum ſit mandatario illud deſerere: ut apparet in iudicibus pedaneis[m].
Contrà à mandatario quoq; renunciari mandato poteſt, dummodo integrum ius manda- 1
tori reſeruetur, uel per ſe, uel per alium, rem commodè explicandi[n]. Actio enim hæc cum
tantum ad intereſſe detur[o], ei non competit cuius nihil referat mandatum impleri, aut qui
per alium exequi poteſt. Quòd ſi mandatoris interſit, non deſeri officium, ad id tenebitur
mandatarius[p]: niſi iuſtas cauſas habeat, quare uel implere quod ſuſcepit, uel renunciare
non potuerit[q]. Morte quoq; eius cui mandatum eſt, ſi quis integro adhuc mandato deceſ-
ſerit, contractus hic ſoluitur[r]. Nam electa intelligitur eius induſtria, quæ perſonæ cohæret[s]:
cum inter artifices, ut aiunt, & ingenia hominum magnum ſit diſcrimen[t]. Vnde ſi hæres
impleat, non habet mandati actionem[u], ſed negociorum geſtorum[x]: niſi rem à defuncto
incœptam, neq; iam amplius integram exequatur[y].

Ex hoc autem contractu duplex oritur actio, directa & contraria[z]. Directa datur manda- 10
tori, & eius hæredibus[a], ad id quod intereſt[b]: puta ſi mandatum non ſit impletum[c], uel per
peram, aut extra fines præſcriptos geſtum[d]: uel ſi quid dolo, culpa, negligentia admiſſum
ſit. nam omnia hæc in mandati iudicium ueniunt[e]. Bonam enim fidem agnoſcere, & pro
boni uiri arbitratu uerſari[f], ac diligenter fines mandati ſeruare[g], mandatarius debet: quod
& promittere ab initio uidetur. Quid enim recipis mandatum, inquit Cicero[h], ſi aut negle-
cturus, aut ad tuum commodum conuerſurus es? cur mihi te offers, ac meis commodis of-
ficio ſimulato officis & obſtas? recede de medio, per alium tranſigam, &c. Deniq; in hoc agi-
tur, ut præſtet mandatarius quicquid ex mandato aut eius occaſione ad illum peruenit[i],
unà cum fructibus & uſuris[k]: quia bonæ fidei congruit, ne ex alieno mandatarius lucrum
ſentiat[l]. Vnde & actiones cedere debet[m], & in ſumma præſtare, quicquid ex bono & æquo
præſtandum uenit[n]. Qui autem ex hac actione condemnatur, infamiam ſubit, non modò
ſi de dolo conuictus ſit, ſed etiam ſi propterea conuentus fuerit, quòd reſtituere nolit. dolo
enim facere uidetur, qui quod poteſt reſtituere, non reſtituit[o]. Mandati, inquit Cicero pro
S. Roſcio, non minus turpe eſt iudicium, quàm furti. & addit rationem: Idcirco turpis hæc
culpa eſt, quòd duas res ſanctiſsimas uiolat, amicitiam & fidem. Nam neque mandat quiſ-
quam ferè, niſi amico: neq; credit, niſi ei quem fidelem putat. Perdiuſsimi eſt ergo hominis,
ſimul & amicitiam diſſoluere, & fallere eum qui læſus non eſſet, niſi credidiſſet.

Contrario iudicio experiuntur qui mandatum ſuſceperunt[p], ad repetendum quicquid 11
ſumptus in exequendo mandato factum eſt[q]. Et quicquid omnino intereſſe mandatarij
ullo modo poteſt[r], etiamſi negocium implere caſu aliquo nequiuerit[f]: imò antequam exe-
quatur, agere poteſt, ut ſumptus neceſſarij præſtentur[t]. Quorum omnium hæc eſt ratio, ut
ſeruetur indemnis mandatarius, ne damno afficiatur, qui officium fidei amico poſtulanti
præſtitit[u], & apud quem nihil ex mandato remanet[x].

Sed hîc quæri poteſt, an ſalarium pro executione mandati rectè petatur. In quo ſciẽdum 12
eſt, mandatum ſua natura eſſe gratuitum, cum pendeat ex officio atq; amicitia, cui contra-
ria eſt merces[y]. Mercede igitur interueniente, ſine qua facturus non erat mandatarius, loca-
tio eſt, ex eaq; agetur[z]. Sed ſi ultrò & remunerandi gratia, mandatario extra cõuentionem
quid offeratur, honeſtè id accipitur, neq; impedit mandati actionem[a]. Sin conuentum pro
miſſumq; ſalarium, ſine certa tamẽ mercede, ſuper facto quod locari non ſolet, non actione
mandati petetur (eſt enim hoc mandato contrariũ) ſed aut ex ſtipulatu, ſi ſtipulatio interue-
nit, aut ex alio contractu, aliaq; actione, puta præſcriptis uerbis, uel extra ordinẽ exigetur[b].
Quòd ſi in genere & incerta pollicitatione de ſalario ſit conuentum: uerbi gratia, ſi feceris,
experiere apud non ingratum te poſuiſſe operam: uel omnino conuentum non ſit, uerius
eſt nihil

a l. ſi mandauero. 22. §. fin.
b l. 3. 4. 5. in prin. h. t.
c l. ſi procuratorem. 8. §. fin. l. idemq;. 10. §. fi.
d l. hæredem. 14. l. ſi mandaſſem. 15. hoc tit.
e l. ſi uerò. §. pen. l. ſi quid. 37. §. 1.
f l. quòd iuſſu. de re iud. l. cum prætor. de iud.
g l. pen. C. de pactis.
h l. 4. ℐ. locati.
i l. inter. 26. in prin. l. qui negocia. 34. §. fi. hoc tit. uide Paul. lib. 2. tit. 15. & Inſt. eo.
k §. rectè Inſtit. eod. l. & quia. de iuriſdictio. omniũ iud. l. ante. de procurator.
l l. ſi mandaſſem. 15. h. t. d. l. inter. 26. in prin.
m l. uenditor. l. iudicium. ℐ. de iudic.
n d. l. ſi mandauero. 22. §. fi.
o d. l. ſi procuratorem. §. mandati. h. t.
p l. ſi quis. 27. §. qui ſuſcepit.
q d. §. qui ſuſcepit. d. l. ſi mandauero. §. fi. cum ll. ſeq.
r d. l. ſi quis. §. pen.
s l. unica. §. ne autem. C. de caducis tollend.
t l. inter. de ſolutio.
u d. l. ſi quis. §. pen.
x l. nam ſeruus. §. ſi uiuo. de neg. geſt.
y l. hæredem. 14. h. t.
z l. ſi ſeruus 19 h. t.
a §. item ſi adhuc. Inſt. eo. d. l. ſi quis. §. morte.
b l. ad comparan. C. eod.
c d. l. ſi quis. §. qui ſuſcepit.
d l. 5. §. fi. h. t.
e l. 8. § fi. hoc tit. l. à procuratore. C. eod. l. contractus. de regul. iur.
f l. ſi fundum. 35. h. t.
g d. l. 5.
h pro S. Roſcio.
i d. l. ſi procuratorem. §. fi. l. idemq;. 30. §. ſi mandato. hoc tit.
k d. l. idemq;. in prin. & §. 1.

l d. l. idemq;. §. ſi procurator. m d. l. ſi procuratorem. §. ſi liber. et §. fi. l. qui mandatum. 43. h. t. n l. ſi fundum. 35. l. ita ut omnes. 36. h. t. o d. l. ſi procuratorem. 8. §. fin. p l. ſi uerò. 12. §. ſi filiuſfamil. 2. q d. l. idemq;. 10. §. idem Labeo. 8. d. l. inter cauſas. 26. §. fin. d. l. ſi quis. 27. §. pen. l. ſi mandato. 45. §. ſi fideiuſſor. 5. r d. l. ſi uerò. 12. §. ſi mihi. l. ſi quis mihi. 16. l. ſi mandauero. 22. §. interdum. h. t. s l. qui mutuam. 46. in fi. h. t. l. etiamſi. C. eod. t d. l. ſi uerò. 12. §. fi. u l. ſi mandaſſem. 15. h. t. l. ſed ſi quis ex ſigna. 1. ℐ. quemadmodum teſta. aperiant. Paul. lib. 4. tit. 2. l. 1. ad S. C. Trebell. x l. ex mandato. 20. h. t. y d. l. j. in fi. h. t. l. ſi tibi. de præſcript. uerb. z §. fi. Inſt. eo. a l. ſi remunerandi. 6. in prin. hoc tit. b l. j. C. eod. l. ſalarium. h. t.

eſt nihil peti poſſe[a]: niſi extra ordinem ab ijs qui accipere alioqui ſolent, ut ſunt aduocati & procuratores ad litem[b]. Aut niſi alicui mandata res ſit quæ locari ſolet: ut ſi ſarcinatori ueſtimenta ſarcienda tradantur, ſine mercede conuenta, eo tamen animo, ut poſtea merces exoluatur: nam actio præſcriptis uerbis competet[c]. Quòd ſi gratis operam ſuſcepit, nec animo quæſtus faciendi negocium geſtum eſt (quod ex circumſtantijs colligi oportet) mandati agetur[d].

PRO SOCIO. TIT. II.

1 *Differentia ſocietatis & communionis: & de uarijs ſocietatum generibus.*
2 *Quid ſit ſocietas de qua hic agitur.*
3 *Species.*
4 *Cauſa efficiens, quomodo conſtituatur.*
5 *Materia, de quibus rebus iniri poßit.*
6 *Forma incundæ ſocietatis, & quæ pacta recipiat.*
7 *De partibus ſocietatis conſtituendis.*
8 *Finis & effectus ſocietatis.*
9 *Quæ diuidenda ſint, aut non ſint.*
10 *Contraria ſocietati.*
11 *Quomodo ſocietas ſoluatur.*
12 *De actione pro ſocio: cui, aduerſus quos, & ad quid detur.*

1 AD perſonas etiam pertinet ſocietas, quippe quæ ius quoddam fraternitatis complectatur[a]. Nam quæ res ſine affectu ſocietatis, & tractatu perſonarum communes ſunt, earum non dicitur eſſe ſocietas, ſed communio[b]. Porrò etſi ſocietas quædam uilis inter homines natura conſtituta eſt[c], tamen præter illam, cùm aliæ conſociationes multo arctiores, neceſsitatibus uitæ ſic exigentibus, initæ ſunt, tum propter negociationis uſum à mercatoribus quædam communicatio inuenta eſt, ut plurimorum operis facultatibusq́ in
2 unum collatis, rectius copioſiusq́ mercatura exerceretur. Quæ quidem ſocietas ita definitur, ut ſit contractus iuriſgentium nominatus, in quo bona fide contrahentes ſocietatem de rebus honeſtis ineunt: eo animo, ut res operæ'ue, earumq́ rerum lucra & damna inter ipſos communicentur. Socij, inquit Cicero[d], putandi ſunt, quos inter res eſt communicata: uidelicet animo contrahendæ ſocietatis.
3 Species ſocietatis à materia ſumuntur. Alia eſt enim uniuerſalis, id eſt omnium bonorum[e], quæ ſemper contrahi intelligitur, niſi de particularibus negocijs actum ſit[f]. Alia particularis alicuius negociationis, uel rei[g]. Deinde alia eſt ſocietas quæ fit de rebus publicis, ut de uectigalibus: alia uerò de priuatis.
4 Cauſa efficiens, eſt conſenſus & animus contrahēdæ ſocietatis[h], ſiue expreſſus, ſiue etiam
5 tacitus[i]. Omnis enim communio, conſenſu contrahitur[k]. Materia de qua contrahitur ſocietas, ſunt res & operæ honeſtæ omnes[l], quæ quidem in commercium cadunt[m]. Rerum autem turpium nulla eſt ſocietas[n], ut monopolij. Vnde nec quæ delicto, ut furto, latrocinijs, iniurijs, &c. parta, uel ob pœnam amiſſa præſtitaq́, inter ſocios iure communicantur[o].
6 Formam ex iure ciuili nullam ſingularem ſocietas habet, utpote quæ iure gentium conſenſu perficiatur, tractatu habito[p], ſiue uerbis[q], ſiue ſcriptura[r], uel per nuncium, aut epiſtolam[t]. Contrahitur autem purè, uel ex tempore, uel ad tempus, uel in perpetuum: hoc eſt, quoad ſocij uiuunt[t] (nam nulla ſocietatis in æternum coitio eſt[u].) uel ſub cõditione[x]. Item partibus ſocietatis aut expreſsis, aut non expreſsis: quo caſu ſunt æquales lucri & damni partes, etiamſi quæ cõferuntur inæqualia exiſtant[y]. Nam cum ſocietas ſit ius fraternitatis[z], iniquum eſſet alium plus, alium minus conſequi[a]. Et imputet ſibi, qui legem contractus nõ dixit apertius[b]. Portius[c] tamen putat, partib. non expreſsis ſi cõtentio oriatur, à iudice qui partibus boni uiri fungitur[d], analogia Geometrica pro cuiuſq; ſorte & opera, partes ſocietatis eſſe ſtatuendas. nam alioqui erit uerè inæqualitas, niſi exigantur partes non ad Arithmeticam, ſed ad Geometricam proportionem, pro uniuſcuiuſq; operis atq; opibus, quas in ſocietatem confert[e]: idq; bonæ fidei congruum eſſe uidetur. Rectè etiam contrahitur ſocietas, uel una tantùm parte expreſſa, puta lucri: quo caſu idem ſeruabitur in altera, uidelicet par-
7 te damni[f]: quia contrariorum eadem eſt ratio & diſciplina[g]. Neque tamen refert, æquales ſint partes, an inæquales. Poteſt enim conueniri, ut alter unã, alter duas lucri damni'ue partes ſuſti-

r

a l. ſalarium C mandati. l. qui mutuam. §. ſalarium. in fin. hoc tit.
b d. l. ſalarium. 7. d. l. j. in fi. C. eod. l. j. C. de ſuffrag. l. j. §. in honorarijs. cum ſeq. de uarijs & extra ordi. cogni.
c in prin. Inſt de loca & conduc. l. ſi tibi. 24. de præſcript.
d d. l. ſi tibi. §. fin. Inſt. eod. ubi dixi. & uide de iure Sax. tex. cum gloſ. art. 22. lib. 1.

a l. uerum. 64. in prin. hoc tit.
b l. quib. 34. l. pro ſocio. 38. hoc tit. t. t. ff. communi diuidundo.
c in l. 3. ff. de iuſt. et iur. Cic lib. 1. Officio.
d lib. 5. in Verrem.
e l. j. in fi. cum l. ſeq.
f l. coire. 7. cũ l. ſeq. h. t.
g l. 5. h. t.
h l. qui admittitur. 19. l. ut ſic. 31. cum l ſeq. l. plane. 37. l. ſi margaritam. 44. hoc tit.
i l. ſi id quod. 59. §. fin. hoc tit.
k §. ſi duorum. 20. Inſt. de rer. diuiſ.
l l. 5. h. t.
m l. uerum. 64. §. fin. h. t.
n l. quod autem. 54. l. nec prætermittendum. 58. hoc tit. l. quod ſæpe. 35. §. 1. de cõtrah. emp.
o l. ſi fratres. 53. § fi. cũ l. ſeq. hoc tit. Paul. lib. 2 tit. 16.
p l. nam cum. 32. h. t.
q l. 4.
r l. duo. 12.
s d. l. 4.
t d. l. j. h t.
u l. nulla. 71. h. t.
x d l. j. d. l. 3. §. fin.
y l. 5. l. ſi non fuerint. 39. h. t.

z d. l. uerum. in prin. a d. l. uerum. § ſi cum tres. b l. ueteribus. de pactis. cum ſimilibus. c in §. 1. Inſt. eod. d l. continuus. 137. §. cum ita de uerb. oblig. Bar. in l. ſi ſocietatem §. 1. nu. 4. h. t. e l. ſi ſocietatem. 6. h. t. f §. illud. inſtit. eod. g l. pen. § fin. qui ſatiſda. cog. l. j. de his qui ſunt ſui uel alieni iuris.

tes ſuſtineat,uel ut nullam damni, aliquam lucri partem conſequatur: quæ inæqualitas ita
demum recepta eſt,ſi tanti opera ſocij eſt,quanti uerisimiliter damnum eſſe queat[a]: pleruq;
enim plus eſt in manus[b] precio,quàm in re.& ut uulgò dicitur,Hoſtimentum eſt opera pro
pecunia. Verùm in hoc aduertendum eſt,ſi in aliqua re lucrum,in aliqua damnum allatum
ſit,compenſatione facta ſolum intelligi lucrum eſſe,quod ſupereſt[c]. Quòd ſi operæ æſtima-
tione hæc inæqualitas non compenſetur,uerius eſt propter nimiam inæqualitatem, ne iure
quidem pacti ſocietatem ualere[d]. Vſus tamen eiuſmodi pacta ſuſtinet. Videmus enim,locu-
pletes pecuniam ſuam in ſocietates mercatorum ita conferre,ut aliquam lucri,nullam dam
ni partem ſuſtineant[e]. Inutilis etiam ſocietas eſt,ſi conuenerit,ut quis damnum, non etiam
lucrum percipiat[f], quam Leoninam ſocietatem ex fabulis uocant: nam in uniuerſum cum
ſocietas contrahitur, tam lucri quàm damni communio iniri debet[g]. Maximum enim eſt
uinculum ſocietatis,utilitatum communio,authore Liuio[h]: nec qui ſunt ſanæ mentis,con-
trahere uelle in damnum duntaxat,non etiam ut lucrum faciant, intelliguntur. Reſpuenda
igitur pacta tam iniqua ſunt,quæ non contrahunt,ſed diſſoluunt potius ſocietatem, ratio-
ne inæqualitatis,& pugnant cum natura,atq; adeò fine huius contractus. Societas enim ad 8
utilitatem ex coniunctis operibus, communicationeq; rerum comparandam, & quæſtus
gratia excogitata eſt[i] (unde nec donationis cauſa rectè contrahitur[k]) ad utilitatem cùm pri
uatorum,tum Reipub. magnarumq; negociationum exercitium, pluribus opes operamq;
conferentibus. Hoc enim modo uberius res neceſſariæ importantur,earumq; rerum maior
paratur copia atq; utilitas: ut contrà monopolijs,charitas annonæ & indigentia: quæ idcir-
co etiam prohibita ſunt[l]. Eſt igitur hoc ſocietatis proprium, ut iure quodam fraternitatis
lucra & damna,periculaq; inter ſocios communicentur[m]. Quæ tamen ex cauſa ſocietatis, 9
non aliunde accidunt. Quid enim ſi alterutri negociatorum obuenit hæreditas? unq; non
communicanda erit,cum de quæſtu ſoltim,qui ex opere & negociatione paratur, actum in-
telligatur[n],niſi in uniuerſum omnium omnino bonorum inita ſit ſocietas[o]. Quid ſi ex cau
ſis prohibitis uel acquiratur quid à ſocio,ut furto: uel amittatur,ut alea, aut ex mulctæ con-
demnatione? Hæc certè in ſocietatis iudicium quod bonæ fidei eſt, non ueniunt[p]: ut nec
illa quæ dolo aut culpa committuntur[q]. Licet econtrariò damnum ſocietati per fraudem
neglectionemq; illatum, præſtari debeat. Sufficit tamen, talem diligentiam rebus commu-
nibus adhiberi, qualem ſuis[r]: quia iure ſuo, & tanquam dominus in rebus communibus
uerſari ſocius intelligitur[s].

Contraria ſocietati,ſunt dolus malus, qui cõtractum nullum facit[t]: inæqualitas nimia[u], 10
res turpes[x],pactum ne liceat renunciare ſocietati[y]. Quanquam hæc pactio non uitiat ſocie
tatem,ſed potius uitiatur. Societas ſoluitur ex perſonis,ex rebus, ex uoluntate, ex actione: 11
ideoq; ſiue homines,ſiue res interierint,ſiue uoluntas,ſiue actio mutata ſit,diſtrahitur ſocie
tas[z]. Intereunt autem homines,aut ciuili morte,id eſt maxima & media capitis diminutio-
ne[a],qua diſſoluitur ſocietas[b]: nõ etiam minima[c], aut morte naturali. Si igitur uel unus ex
pluribus ſocijs decedat,tota ſoluitur ſocietas[d]. nõ enim tranſit in hæredes etiam ex pacto[e]:
cùm quia perſonæ electa intelligitur induſtria, tum ne quis inuitus ei ſocius efficiatur cui
non uult[f]. quod contrarium eſſet ſocietati, quæ conſenſu conſtat[g]. Hoc in priuatis ſocieta-
tibus obtinet. at in ſocietate uectigalium, nihilominus manet ſocietas poſt mortẽ ſocij cum
eius hæredibus[h],ſaltem effectu, ut omnia damna & lucra communicentur[i]. quod propter
negocij magnitudinem, & uarios tractatus, ac ne diſſoluta ſocietate locatio publica dam-
num faciat,receptum eſt[k]. Rei quoq; quæ non amplius exiſtit, uel commercio exempta eſt,
ſocietas nulla durare poteſt[l]. ut ſi finis negocio ſit impoſitus,cuius gratia cõtractum erat[m].
eadem ratione perit ſocietas,ſi publicata ſint,aut à creditoribus diſtracta ſocij bona, uel fa-
cta ceſsio.[n] Voluntate etiam diſtrahitur ſocietas, uidelicet cum ſocietati non fraudulenter
renunciatur,uel expreſſè[o],uel tacitè: ut cum ſeparatim ſocij agere cœperint, & unuſquiſque
eorum ſibi negociatur[p]: ſine fraude renunciationem fieri intelligimus, cum res fraude ca-
ret[q],hoc eſt ſocietatis nihil intereſt eam fieri: alioqui ſi intereſt, ad id tenetur qui renunciat
iure ſocietatis,quod ex conſenſu tantum durat, nihilominus propter contrariam uolunta-
tem diſſenſumq; diſſoluto[r]. Actione diſtrahitur ſocietas, aut ſtipulatione interpoſita ani-
mo nouandi, qua alter alteri partem ſe daturum promittit: aut iudicio, quo agitur in id ut
ea diſtrahatur: quia mutata eſt cauſa ſocietatis, & per nouationem, & per mutationem
uoluntatis[s].

Ex hoc igitur contractu oritur ultrò citroq; directa pro ſocio actio,quæ generalis eſt[t], rei 12
perſecutoria[u],bonæ fidei[x]. daturq; utplurimùm abſoluta ſocietate, nõnullis etiam in caſi-
bus ca

a d.l.ſi non fuerint.
b l.mulieres.de uerb. ſignif.l.5.h.t.
c §.1.in fin.inſtit.eod. l. Mutius.30.h.t.
d d.l.ſi non fuerint. in uer. quod ita demum ualebit.
e Port.Angel.in §.1. Inſtit.eod.
f d.l.ſi non fuerũt.§.fin.
g l.ſi unus.68.in prin.l. cum duob.52.§.pen. h.t.
h Decad.4.lib.6.
i arg.l.7.in uniuerſis quæ ex quæſt.ueniunt. cum l.ſeq.
k l.5.in fin.h.t.
l d.l.unica.C.de monopol.
m l.cum duob.52.§.dãna.2.h.t.
n l.coiri.7.cum multis ſeq.hoc tit.
o l.3.§.fin.l.ſi fratres. 53.§.fi.hoc tit.
p l.adeò.60.in fi.d.l.ſi fratres.§.fin.
q l.cum duab.52.§.1.cũ ſeq.l.adeò.59.§.1.l. ſocius.72.l.ſocium. 60.§.1.
r d.l.ſocius.72.
s l.meritò.15.h.t.
t l.3.in fi.h.t.
u d.l.ſi non fuerint.§.fi.
x l.quod autem.54.
y l.nulla.70.l.uerum. 64.§.fi.l.4.
z in fi.hoc tit.
a l.j.§.fin.de bon.poſſeſ. contra tabu.
b d.l.4.l.uerum.
c l.ſi id quod.59.§.1.d. l.actione.§.morte.h.t.
d d.l.actione.§.morte.d. l.4.l.ſi fratres.53.§. idem reſpondit.
e l.nemo poteſt.35.l.adeò.60.h.t.
f d.§.morte.
g l.fi.C.cõmuni diuidun.
h d.l.adeò.69.h.t.
i d.l.uerum.63.§.in heredem.6.
k d.l.actione.65.§.pen.
l d.l.uerum.§.fi.
m §.pen.Inſt.eod.
n d.l.actione in prin. & §.morte.et d.l.4.in uer.egeſtate.§.item ius.eod.
o l.ſi conuenerit.14.cum 2.ll.ſeq.
p l.itaq;.64.
q ut in l.ſi quis cum alter.de uerb.obl.l.3.C.com.utr.iud.
r d.l.actione.§.manet.Inſt.eod.
s d.l.actione.in prin.
t l.pro ſocio.36.h.t.
u l.ſed actione.50.
x l.unde.70.l.rei communis.45.

bus ea durante [a]: in hoc,ut commoda,lucra, omneſq; ſocietatis res diuidantur [b],& pactiones ſocietatis ſeruentur [c]: id quod intereſt præſtetur [d], ſi uel intempeſtiuè renunciatum ſit ſocietati [e], uel dolo,culpa,negligentia ſocij damnum datum [f]. Petuntur etiam hoc iudicio impenſæ in cauſam ſocietatis factæ [g],& ut in cæteris bonæ fidei iudicijs, fructus [h] atque uſuræ [i]. Datur autem actio hæc ſingulis ſocijs,contra ſingulos, cum par ſit omnium conditio & cauſa: item horum hæredibus,& in hæredes: ut ſocietatis iam diſſolutæ, & lucra antè percepta communicentur [k],utq; hæres præſter ſi quid dolo aut culpa perperam geſsit [l]. Etſi enim morte diſſoluatur ſocietas: tamen inchoata negocia hæres abſoluere utilitatis cauſa debet [m], ut & hæredes tutoris ac negociorum geſtoris [n].

a l.actione.§ pen.
b l.rei communis. d.l. actione.§.pen.
c l.cum duob.52.§ item. 5.l.cum ſocietas 79.
d l. ſed ſi ex cauſa. 47. d.l.actione.
e d.l. ſi conuenerit. 14.
f l.ſed nihilominus. 48. cum l.ſeq.
g l.pro ſocio.38.d. l. cũ duobus.31.ſi quis.13.
h d.l.pro ſocio.
i d.l.cum duobus.§.idem reſpondit.d. l. ſocium. 60.hoc tit.
k d l.hæredem.l. uerum. § in actione.§. morte.
l l.nemo.35. cum l. ſeq. hoc tit.
m l.hæres ſocij. 40.h.t.
n l.1.l.qui hæredi.C. de hæred. tuto. l. nam & Seruius.21.§. ſi uiuo. 2.de neg.geſt.

DIGEST. LIB. XVIII. DE CONTRAHENDA EMPTIONE. TIT. I.

1 *Frequentia emptionum & uenditionum.*
2 *Quid ſit emptio.*
3 *Origo emptionis.*
4 *Partes & ſpecies.*
5 *Cauſa efficiens.*
6 *Conciliatio L.quid tamen,& L.cum ab eo.*
7 *Materia:& quæ res diſtrahi poßint,aut non poßint.*
8 *Quid intelligatur uenditum.*
9 *Forma,quomodo contrahatur.*
10 *Quomodo perficiatur:& de guſtu ac menſura explicata difficultas:& de pactis emptionum.*
11 *Finis.*
12 *Effectus:& an uenditor transferre teneatur dominium.*
13 *Quando traditione transferatur dominium,habita fide de precio.*
14 *Differentia inter uenditionem & locationem.*
15 *Pugnantia cum hoc contractu.*

1 RES inter homines maximè communicantur emptione & uenditione, neq; quicquam hoc contractu in commercijs humanis frequentius eſt, atq; etiam æquabilius: ut nõ immeritò olim eum Romani tanquam iuſtiſsimum,omnibus ferè ſolennibus familiarium mutationibus,tranſlationibus,alienationibus:ut adoptionibus,emancipationibus,teſtamentis, adhibere ſint ſoliti. Quod cum ita ſit,erit, ut opinor, operæprecium, ſi paulo diutius, ſicuti & ipſos iuris compilatores feciſſe
2 liquet, in tam uberrimæ materiæ enodatione commoremur. Emptio eſt contractus [a] iuriſgentium [b] nominatus [c],bonæ fidei [d], in quo per conſenſum res precio commutantur ea ratione: ut uenditor obligetur ad tradendam rem,eiusq; aut transferendum dominium, aut præſtandam euictionem: emptor contrà ad dandum uenditori precium. Dixi, eſſe contractum iuriſgentium,& conſenſu conſtare [e]. Deinde,in illo commutari res precio: qua differen
3 tia ſecernitur emptio à permutatione, quæ ſpecies ſpeciebus commutat. Ac olim quidem uſu nummi nondum inuento,nullum erat inter hos contractus diſcrimen: nec aliud merx, aliud precium uocabatur,ſed unuſquiſq; ſecundum neceſsitatem temporum ac rerum,utilibus inutilia permutabat. Verùm quia nec ſemper, nec facilè concurrebat, hoc eſt uſuueniebat, ut cum tu haberes quod ego deſiderarem, mihi inuicem præſtò eſſet quod tu accipere uelles, neq; res hinc inde extarent æqualis precij & proportionis, ſine qua æqualitate rerum permutatio conſtitui nequit: neceſſum fuit inueniri medium, quod uice rerum eſſet, & quædam quaſi menſura ac ponderatio, quæ pro rerum uarietate & poſſet augeri & minui [f]. Electa eſt igitur materia,cuius publica ac perpetua æſtimatio,ut inquit Paulus [g], difficultatibus permutationum æqualitate quantitatis ſubueniret, eaq; materia forma publica (ne quis priuatim adulterare poſſet) percuſſa, uſum dominiumq; non tam ex ſubſtantia, id eſt materia [h] præberet, quàm ex quantitate: hoc eſt, æſtimatione quantitatis & forma [i],
4 nec ultrà merx utrunque, ſed alterum precium uocaretur. Partes emptionis & uenditionis ſunt res,pecunia,& conſenſus,quo illa permutantur: niſi enim hæc omnia interueniant,erit contractus imperfectus [k].
Vnum porrò eſt commune genus emptionũ, niſi quis uelit à forma diſtinguere eas quæ
5 ſola uoluntate ſine ſcriptura fiunt,ab his quæ in ſcriptis perficiuntur [l]. Emptio & uenditio conſenſu peragitur [m],ſine quo conſiſtere nequit [n]: unde ſi uel in precio,uel in re contrahen
6 tes diſſentiant,imperfectus erit contractus: puta, Si error ſit,uel in corpore. ut ſi ego me fun

a l.3.h.t. uide Paul. lib. 2.tit 17.
b l.1.in fin h.t.l.iuriſgẽt. 3.de pact.
c l.iuriſgent. 8. de pact. l.3. 5. 6.7.h.t.
d l.1.& 3.h.t.
e l.1.in fin.h.t.
f Ariſtot.lib.1. Politico.
g Paul.in d.l.1.
h l. in uenditionibus. 8. h.t.l. Iulianus.§ ſi quis rem.ad exhibend.l. 4. ubi Cuiac. ad uerb.ſubſtantiam.de uſucap.
i Duar.ann. diſp. lib. 1. cap. 6.
k l.1.& 2.l.in uenditionibus. 9.l.cum in uenditione.36.cum l. ſeq. l.domum.57.h. t.
l l.contractus. C. de fide inſtrumen.
m d.l.in fin.
n l. in uenditionibus. 9. hoc tit.

dum Cornelianum emere putem, tu Tuſculanum te uendidere: uel in ſubſtantia & materia, ut
ſi acetum quod uinum fuit, pro uino, æs pro auro uæneat. In quo diſtinxiſſe uidentur admo-
dum ſubtiliter conſulti, ut ſi non in totum erretur in materia rei quæ uænit, ualeat uenditio:
uerbi gratia, ſi æs quod eiuſdem penè eſt cum auro materiæ, mixtum auro uel inauratum
pro auro uendatur[a]. Sin autem planè alia materia ſit, quàm de qua dictum eſt, non ualeat:
puta, ſi menſa argento cooperta pro ſolida uæneat. Nihil enim habet commune æs uel li-
gnum menſæ cum argento, nec eadem eſt horum *ὕλη*, neq; operimentum pars eſt materiæ
(ut nec ueſtimentum corporis) hoc eſt, menſæ, quam argenteam præſtari conuenit[b]. Circa 7
omnes autem res uerſatur uenditio & emptio, ſiue corporales ſiue incorporales[c], quas qui-
dem habere uel poſſidere poſſumus[d]. nam quæ extra commercium ſunt, ut res ſacræ, publi-
cæ, liber homo, &c. earum nulla uenditio eſt[e], niſi ab ignorante emantur: quo caſu in hoc
duntaxat ualet, ut habeat actionem deceptus emptor[f]. Sed etſi res in commercium cadant,
tamen nonnunquam earum impeditur uenditio: nam principiò in his quæ extincta ſunt,
nec præſtari poſſunt, ut ſunt domus exuſta, equus mortuus, &c. non ualet emptio, quia ſine
re fieri nequit[g]: quamuis quæ futura probabiliter ſperantur, ut fructus futuri, captura piſca-
tionis, & ſimilia, rectè emantur[h]. Deinde domos, negociandi cauſa ut deſtruantur, uendi in-
terdictum eſt: ne ruinis deformetur aſpectus ciuitatis[i]. Sanè ut reficiantur atq; inſtaurẽtur,
rectè uæneunt, & deſtruuntur[k]. Prohibitum etiam eſt, uendi uenena, niſi adiectione alterius
materiæ fieri poſsint ſalutaria[l]. Sed nec res litigioſæ in uenditionem cadunt[m], nec ipſæ li-
tes, niſi iuxta præſcriptam formam[n]. Res autem alienæ rectè uenduntur, quia ſufficit uendi-
torem pro euictione teneri[o]: quo tamen nihil iuris inuito domino aufertur[p]. Rem uerò pro-
priam fruſtra emit emptor[q], quia quod eius eſt, amplius illius fieri nequit[r], niſi cum poſſeſ-
ſio aut ius aliquod, quod alteri competit, emitur[ſ], aut ſub conditione[t]. Et hæc quidem de 8
rebus quæ in uenditionem ueniunt, aut non ueniunt. Cum autem quæritur, quid, quan-
tumq; in contractum ueniat, dicendum eſt, quicquid cohæret rei uenditæ, uenditum intel-
ligi[u], quod quidem tempore contractus fuerit[x]. Vnde fundo uendito, fructus & inſtrumen-
ta adhærentia, quaſi pars fundi uendita intelliguntur[y], & domum diſtractam ſequuntur,
quæ terra quæq; opere ſtructili tectorio'ue continentur, & conſequenter etiã cenſus ac pen-
ſitationes: ſine quibus, quamuis præteritis & iam ceſsis[z], fundi ac prædia comparari non
poſſunt[a]. Ruta autem & cæſa, id eſt, eruta & cæſa à terra, ut arena, lapides, ligna, ſtatuæ, &c.
non uæneunt, quamuis olim, ut oſtendit Cic.[b] declarationis grana nominatim excipieban-
tur[c]. An autem uendito prædio piſces, ligna[d], animalia & columbaria[e], molendina[f], muni-
tiones[g], iuriſdictiones[h], theſauri[i]: an uendito equo, ſella & frenum uendita cenſeantur[k],
non eſt huius inſtituti inquirere diligentius. Nunc de forma, & quomodo contrahatur em-
ptio, agamus. Ea rectè fit, etiam inter abſentes, per nuncium aut literas[l]: neq; enim requiri-
tur neceſſariò, aut ſcriptura[m], niſi in ſcriptis contrahentes perfici contractũ uelint[n], aut præ-
ſentia: ſed ſufficit quoquo modo contrahentes conſentire. Deinde contrahitur emptio inte-
rim ſine arrha, interim in argumentum contractus, arrha interueniente[o]. Quanquam au-
tem aliàs à perfecta conſenſu emptione abiri fas non eſt, ne principis quidem reſcripto[p]: ta-
men cum arrha interuenit, qui eam amittere, aut duplicatam quam accepit reddere uult, im-
punè à contractu recedere poteſt[q]: propterea quòd arrhabo, ut & ipſum nomẽ indicat, dari
uidetur in pignus & ſecuritatem contractus. unde ſi quis eo carere uelit, ſatisfacere uidetur
uoluntati aduerſæ partis, quæ conqueri non poteſt, cum hoc contractus pignore antea fue-
rit contenta[r]. Mihi tamen placet, idq; probabilius uidetur, ut quod de arrhæ amiſsione di-
citur, de contractu necdum perfecto intelligamus: de qua ſpecie loquitur Imperator[ſ]. nec
abſurdum eſt, eodẽ modo Iuſtin.[t] interpretari, præſertim cum diſertè addat hæc uerba: ET
QVI RECVSAT ADIMPLERE CONTRACTVM. unde intelligi poteſt, eum de contractu
necdum impleto loqui. Ergo re adhuc imperfecta, puta ſi uinum uæneat ut deguſtetur, aut
ſi de re conuenit, nondum etiam de precio[u], ſiquidem arrhæ datæ fuerint, ut eſſent pignus
perficiendi in poſterum contractus, pœnitentiæ locus erit, utpote in contractu adhuc imper-
fecto: arrharum tamen datio, quaſi contractus quidam per ſe exiſtens[x], hoc operabitur, ut
qui adimplere tergiuerſatur, perdat quod dedit: uenditor autem pœnitens, qui arrhas acce-
pit, du-

a l. quid tamen. 14. h. t.
b l. cum ab eo. 41. §. fin. hoc tit. uide Cuiac. lib. obſer. 2. cap. 4.
c l. cum manu. 80. §. 1.
d l. ſi in emptione. 34. §. omnium.
e l. 6. l. qui officij. 62. l. liberi. 70.
f l. 4. & 5. d. l. liberi. d. l. qui officij.
g l. nec emptio. 8. l. domum. 57. h. t.
h d. l. nec emptio. l. ſi iactum. 13. §. de actionibus empti.
i l. ſenatus. 52. h. t. l. cætera. 43. cum ll. ſeq. de lega. 1. uide quæ dixi in §. cum in ſuo. inſt. de rer. diuiſ.
k l. 1. & 2. C. de ædificijs priu.
l l. quod ſæpe. 35. §. ueneni.
m l. fin. C. de litigio.
n in l. per diuerſas. cum ll. ſeq. C. mandati.
o l. rem alienam. 28. h. t.
p l. nemo. 6. C. de reb. alie. l. mater. 9. C. de rei uenditione.
q l. ſed etſi. 15. in fin. cũ l. ſeq. l. ei. 21. de uſucap.
r §. ſi rem. inſt. de lega. §. ſic itaq; C. de actio.
ſ l. ſi in emptione. 34. §. pen. l. ſi aliquam. 28. de acq. poſſ.
t l. exiſtimo. 61.
u l. ædé. 75.
x l. Rutilia. 69. l. in lege. 77.
y l. qui fundum. 44. §. qui agrum. & §. fin. l. ſi aquæ ductus. 41. cũ ll. ſeq. l. fiſtulas. 78. Paul. lib. 2. tit. 17. & ibi Cui...
z l. 2. ubi Salic. C. ſine cenſ. uel rel.
a tot. tit. C. ſine cenſ. uel rel.
b lib. 2. de Orat.
c l. in uendendo. 66. h. t. l. fundi. 18. §. ſi uita. de actio. empt.
d l. Iulianus. 14. §. fin. cũ ll. ſeq. de act. empt. & ibi Bar. et Alex. Guid.

pap. decif. 91. Tiraq. de retr prox. §. 1. gl. 7. nu 116. Molin. in conſ. par. §. 1. gl. 8. nu. 17. 18. 19. e Moli. præa-
alleg. loc. f Iaſ. in l. quo minus. nu. 120 de fluminib. g Bald. in c. 1. §. ſi quis. de manſo. nu. 4. de cont. inueſt.
h Bart. in l. inter. de acq. rer. dom. Bald. & feud. in c. 1. de rap. qui ſer. uend. & Dd. in l. beneficia. de conſt. prin. in
l. j. de iuriſd. i Iſer in c. 1. Quæ ſiat regal. Chaſſ. in conſuet. Burg. tit. de iuſtit. §. 1. uerb. eſpaues. nu. 15. k Iaſ.
in l. de quibus. nu 87. de legib. l l. j. in fi. m l. 2. hoc tit. n l. contractus. C. de fid. inſtru. in prin. Inſt. de
emp. & uend. o l. quod ſæpe. 35. in prin. p l. 3. l. ratas. C. de reſcind. uend. q d. l. contractus. Inſt. eo. in
prin. l. 2. C quando liceat ab empt. reced. r arg. l. 3. §. fin. de fideiuſſo. l. j. duo Pio. §. ſi pignora. de re. iudic.
ſ d. l. contractus. C. de fid. inſtru. t in prin. Inſt. eod. u ut in l. etſi. 15. h. t. x l. 3. C. de ſponſ. & arr.

piſt, duplum reddere compellatur. At contractu per conſenſum omnibus partibus abſoluto, pœnitere omnino non erit integrum [a]: & arrhæ nomine datum, in partem precij imputabitur. Secus tamen eſſet, ſi arrha non in argumentũ aut ſecuritatem daretur, ſed ut pars precij conuenti: tunc enim arrha dici nequit, ſed potius precium, neq; emptionem, utpote per-
10 fectam infringet [b]. Idq; hodie fieri atq; obſeruari uidemus. Perficitur autẽ emptio, ſtatim atq; de precio cõuenit, & res certa eſt. Quòd ſi de rei qualitate aut quantitate nondũ conſtet, imperfectus eſt contractus. Verbi gratia: Si uinum certo precio, ad certam quantitatẽ ematur, non prius erit emptum, quàm fuerit guſtatum & admenſum. Idemq; de reliquis rebus quæ numero, pondere, menſura conſtant, iudicandũ eſt, ut nõ aliter quàm ſi adpenſa, admenſa, adnumerata ſint, perfecta ſit uenditio [c]. In quibus omnibus conſuetudo regionis erit attendenda [d]. Alia tamen eſt cauſa guſtandi, quàm metiendi. Guſtus enim, puta uini, ad hoc proficit, ut improbare liceat: unde non facit uenditionẽ. Menſura uerò eò fit, ut appareat quantum ſit emptum: quocirca argumentum eſt uenditionis contractæ, à qua recedi non poteſt, quamuis ante menſuram in eo perfecta non habeatur uenditio, ut periculum emptor ſuſtineat [e]. Sed hæc uera ſunt cum purè eſt contractum, alioqui lex contractus ſeruanda erit, ſi fortè, ut fieri poteſt, uenditio facta ſit ſub conditione [f], etiam tacita [g] (non tamen legibus improbata [h]) aut in diem [i], uel ad diem [k], aut ex die [l]: quæ dies non ſuſpendit obligationem, ſed traditionem, & implementum contractus [m], niſi habeat admixtam conditionem [n]. Conditio autẽ contractum ſuſpendit, donec exiſtat [o]: ea porrò exiſtente, uenditio ad tẽpus contractus retrò trahitur [p]. Planè quamuis in arbitrium tertij poſsit conferri precij æſtimatio, aut implementum contractus [q]: tamẽ ſi in uoluntatem aut arbitrium alterutrius ex contrahentibus uenditio conferatur, ut, Vendo tibi, ſi uolueris, quanti æquum putaueris, &c. non contrahitur emptio: quia nulla neceſsitate aſtringuntur contrahentes [r], & quia nullum certum precium rei conſtitutum eſt, ut pars contractus deficiat. Vbi autẽ certa res uenditur, & precium definitur, & de eo dãdo ad certum tempus deliberatio cogitandiq; ſpacium emptori permittitur: inchoatur uenditio ſub conditione contracta, & uenditor illi ſtare cogitur, conſenſum declarante intra condictum ſpacium emptore [s], perinde atq; cum uinum certo pre-
11 cio ad guſtum emptoris uenditur. Finis emptionis eſt, ut neceſſariæ res inter homines communicentur, &, ut inquit conſultus, perpetua pecuniæ æſtimatione difficultatibus permu-
12 tationum ſubueniatur. Effectus eſt, quòd à contractu perfecto recedere non liceat [t], ſed emptor precium dare cogatur uenditori: hic contrà rem tradere emptori, non ſimpliciter, ſed ſic, ut transferat ipſa traditione dominium. nam tale ius tradere debet, quale uẽdit. Vendit autem dominium: non tamen præciſè rem emptoris facere tenetur [u], cùm ne propter incertitudinem & difficultatem probationis dominiorum [x], impediatur hic contractus, uſibus quotidianis maximè neceſſarius, tum quia per euictionis præſtationem indemnis ſeruatur emptor, perinde ac ſi dominium nactus eſſet [y]. Id tamẽ agi neceſſe eſt in emptione, ut dominium traditione transferatur: nam ſi alia ſit contrahentium intentio, non poteſt uideri res
13 uendita [z]. Traditio autem non aliter transfert dominium rei uenditæ, quàm ſi precium ſolutum ſit, aut fides de eo habita [a]: cæteroqui non uidetur uoluiſſe rei dominium amittere uenditor, qui ſpe præſentis numerationis quæ ſecuta non eſt, tradidit [b]. Quòd ſi hanc præſentis precij fiduciam præ ſe non ferat uenditor, ſed ſimpliciter tradat, uidetur eo ipſo traditionis
14 facto fidem de precio habere, niſi aliud ex circumſtantijs appareat [c]. Et hæc quidem in genere de uenditione, ſatis: ſi paucis quæ huic contractui maximè ſunt affinia, quæ aduerſaria, attigerimus. Tanta eſt inter emptionem & uenditionẽ, locationem & conductionem cognatio, ut ſæpe dubites ad utrum contractum ſpecies conuentionis ſit referenda [d], quod tamen
» hac regula dijudicari ſolet: QVOTIESCVNQVE ID AGITVR, VT AB EO QVI REM
» PRAESTAT, DOMINIVM IN EVM QVI DAT PECVNIAM TRANSFERATVR,
» EMPTIO EST: QVANDO VERO NVLLA FIT DOMINII TRANSLATIO, LOCA-
» TIONIS GENVS EST. Verbi gratia: Dedi uietori ligna, aut aurifabro argentum, ut mihi uas faceret: locatio erit, aut contractus innominatus. At ſi conueniat, ut ex ſuis lignis, ſuoúe argento uas mihi fabricet, emptio eſt: nam rei dominium transfertur [e]. Illud tamen ſciendũ, ubi precium & res inuenitur, ibi in dubio ſemper potius emptionem, quàm locationẽ aut oppignorationem contractam præſumi [f]. Eſt & adfinis uenditioni permutatio, de qua com
15 modius ad tit. de rerũ permutatione paulo pòſt dicemus. Pugnant cum uenditione dolus malus [g], qui cũ ab utraq; parte interuenit, ut ſi uterq; ſciat rem furtiuam aut uitioſam eſſe, indiſtinctè uitiatur contractus [h]: ſin ab alterutra, & dolus cauſam contractui dederit, annihilatur, eo uolẽte qui deceptus eſt [i]. Incidẽs dolus per actionẽ contractus purgatur [k]. Cõtrarius

a *inſtit. eod. in princ. in uerb. in argumentum emptionis contractæ. l. ſicut. C. de actio. cum ſimil.*
b *d.l.2.C.quando liceat, &c.*
c *l. quod ſæpe. 35. §. in his quæ pondere.*
d *l.Impp.71.h.t.*
e *l.ſi in emptione.34.§. pen.h.t.l.j.ĵ.de periculo et cõmod. rei uend.*
f *l.hæc uenditio.7.*
g *l.ſi quis fundum.37.l. ſi debitor.39.h.t.*
h *d.l.ſi in emptione.34, §.1.*
i *l.cum ab eo. 41.*
k *l.cum manu.80.§ ſylua.*
l *l.fi.h.t.*
m *§.1.Inſt.de uerb. obli. l.cedere diem.213.de uerb.ſignif.*
n *d.l.fi.*
o *d.l.hæc uenditio.7.*
p *l.neceſſariò.de pericu. et commend. rei uend.*
q *l.fin.C.eod.d.l. hæc uẽditio.h.t.*
r *l.in uendentis.C. eo. d.l.hæc uenditio.l. quod ſæpe.35.§.1.h.t.*
s *§.final.Inſt de empt. et uendit.ubi dixi.*
t *d.l.3.l.ratas.C.de reſc. uend.*
u *l.ſi ita.25.§.fin.h.t.*
x *Dd.in l. cum res. C. de probat.*
y *l.in uendendo.66.h.t. l.2.l. ex empto.11.de act.empt.*
z *l.cum manu ſata.80. §.fin.hoc tit.*
a *l.quòd uendit.19.l. ut res.53.hoc tit.§.per traditionem.& §.uenditæ.Inſt.de rerũ diuiſ.*
b *l.3.de pigno.actio.*
c *l.procuratoris.§.pen. ubi gl.& Dd. de tributoria actio. ita recepta eſt ſententia in §. uenditæ. Inſt. de rer. diuiſ. ubi contrà diſputaui.*
d *Inſtit.de loca. & conduc.in prin.l.2.§.1.ſ. locati.*

e *l.Sabinus.20.l.conuenit.65.h.t.* f *Iaſ.in l.j.nu.23.C.de irr.empt.Cepoll.in tract.de ſimula.contr.* g *l.ſi dolo.C.de reſcindenda uenditione.* h *l.ſi in emptione.34.§.item ſi emptor. l.domum.57.h.t.* i *l.& eleganter.in prin.de dolo malo.gl.et Dd.in d.l.ſi dolo.* k *d.l.ſi dolo.l.dolus.cum l.ſeq.C.de reſcind.uend.*

eſt & error, ut diximus, emptioni, quæ conſenſu conſtat: cui nihil tam eſſe contrarium dicitur, quàm error [a]. Item pactum de non transferendo dominio [b], & donationis cauſa facta traditio, ſub ſpecie emptionis [c]: imaginaria enim uēditio nulla eſt [d]. Et plus ualet quod agitur, quàm quod ſimulatè concipitur [e]. nec uendino ſine precio fieri ulla poteſt, ſicut dictum eſt: planè ſi donationis cauſa minoris res uendatur [f], ualet uenditio [g].

a l. nihil 116 de reg. iur.
b l. cum manu ſala. 80. §. fin.
c l. cum in uēditione. 36. hoc tit. uide Cuiac. in l. ult. §. pro donat.
d l. nuda. 55. h. t.
e t. t. C. plus ualere.
f uide Bart. Caſtr. et Dd. in l. 2. C. de reſc. uend.
g l. ſi quis donationis. 28. in prin. h. t.

DE IN DIEM ADDICTIONE. TIT. II.

1 *Continuatio: & quid ſit addictio.*
2 *Quomodo contrahatur in diem addictio.*
3 *Vis & effectus huius conuentionis.*
4 *Quando dicatur melior conditio adferri.*
5 *Quid ſit addicere, unde hæc conuentio nomen habet.*

ET hæc quidem in genere de emptione & uenditione: nunc quædam ſpecialius exequamur. At quia pactis hunc contractum, uariari paulo antè indicatum eſt, ideo uideamus de duabus pactionibus, quæ frequenter addi ſolent: uidelicet de in diem addictione, & lege commiſſoria. Addicere, ſecundum Feſtum, eſt idem dicere: ut prætor exequendo & approbando, ac eandem quaſi quàm iudex datus antè tulerat, ſententiam dicendo, rem addicit ei ſecundum quem fuit pronunciatum. Hoc uerbum pòſt tranſlatum eſt ad auctiones publicas, ubi plurib. emendb. non ſtatim perficitur uenditio, ſed poſt certum tempus, puta 30. dierum, addicitur illi qui plus licitatus eſt [a]. Nam licitatores ex ſua oblatione ſinguli obligãtur, niſi alius quiſpiam pòſt meliorem conditionem attulerit [b]. Ea res poſtea à publicis haſtis ad uenditiones priuatas traducta eſt, cum ita res uenditur, ut non ſtatim addicatur, ſed ſeruetur futuris licitatoribus certum tempus, ut meliorem conditionem offerre poſsint. Ita uenditio quidem ſtatim contrahitur, ſed addictio fit in diem: hoc eſt, differtur ad certum tempus rei datio, ni interea meliorem conditionē alius offerat. addicere enim 1
enam dare ſignificat [c]. In diem addictio ita fit: Ille fundus eſto tibi centum emptus, niſi quis
intra Calendas Ian. proximas meliorem conditionem fecerit, id eſt attulerit, quo res à domi 2
no, uidelicet emptore, abeat [d]. Hæc uenditio pura eſt, niſi aliud ſit actum, quæ reſoluitur ſub 3
conditione, ubi melior in diem conditio allata eſt. Vnde omne periculum, lucrum & damnum interea temporis ad emptorem, utpote dominum [e] pertinet [f] unà cum fructibus, ſiquidem pura fuerit conditio [g]. quod toties uerum eſt, quoties non offertur melior conditio. nam ea oblata, reſcinditur prior uenditio: eoq; & fructus uenditori refundendi ſunt [h], tanquam reſciſſo contractu [i], etiam tunc cum emptor meliorem allatam conditionem ipſe arreptat & implet, excluſo offerente. intelligitur enim à prima emptione receſſum, & contracta noua [k], cum precium aliud, nempe oblatum maius interueniat [l]. unde fructus ex priore emptione quæ nulla eſt, deberi & teneri ab emptore non poſſunt [m]: ut nec pecunia, eiuſq; fru-
ctus, à uenditore [n]. Melior autem conditio afferri uidetur, ſi uel precio ſit additum, uel ſolu- 4
tio facilior aut maturior, uel quid utilius uenditori afferatur [o]. Licet autem uenditori melio
re allata conditione, addicere poſteriori, niſi paratus ſit plus adijcere prior: hoc eſt, plus quàm antè obtulit, nempe tantundem quantum nunc ab alio offertur: quod ut facere poſſit, neceſſe habebit uēditor priorem emptorem facere certiorem, ut ſi quid alius adiecit, ipſe
quoq; adijcere, & licitando uincere poſsit [p]. Idq; obtinet, cum reuera offertur melior condi- 5
tio, non quando per ſimulationem emptor ſubijcitur [q].

a l. 4 et tot. tit. C. de fid. inſtr. & iure haſt. fiſcal. lib. 10.
b Bar. in l. locatio. 8. nu. 4. de publican.
c Cuiac. lib. Obſer. 4. cap. 15.
d l. j. h. t.
e l. j. uerb. res à domino abeat. h. t.
f l. 2. & 3. h. t.
g l. 2. & 4. h. t.
h l. item 6. l. imperator. 16. h. t.
i l. illud. 29. §. 1. de ædil. edict.
k l. ab emptione. de pact.
l l. iuriſg. 7. §. adeò. de pact.
m d. l. 6.
n gl. in d. l. 6. uerb uend.
o l. 4. §. fin. cū ll. ſeq. h. t.
p l. item. §. fin. cum 2. ll. ſeq. h. t.
q l. cum qui. 7. §. 1. h. t. Iaſ. in l. qui Romæ. §. coheredes. nu. 27. de uerb. oblig. & in l. fin. nu. 22. C. de iur. emphyt.

DE LEGE COMMISSORIA. TIT. III.

SEd & lege Commiſſoria uenditiones celebrari ſolent: hoc eſt, ut niſi intra certum diem precium exoluatur, inempta res fiat [a]: quod pactum uocatur lex. nam pacta leges ſunt contractuum [b], & quidē commiſſoria: quia niſi ſolutio ad diem fiat, propter moram & commiſſum res habetur pro inempta. Cum igitur lege Commiſſoria uenditur, magis eſt ut ſub conditione reſolui contractus quàm ſub conditione contrahi uideatur [c]. Committitur autē ſi emptor, quamuis nō interpellatus precium, ſua die non afferat [d]. Dies enim interpellat pro homine [e], niſi emptor iuſtas cauſas probare poſsit, quibus impeditus ſit in explicanda ad diem ſolutione. Porrò commiſſa pactione, eſt in poteſtate uēditoris, utrum legē commiſſoriam exercere, an precium petere uelit [f]: nam in eius commodum & fauorem hæc pactio additur [g], cui renunciare poteſt [h]. Altera tamen uia electa amplius uariare nequit [i], quia electione ius quæritur emptori, quod uariatione uēditoris interuerti illi nequit [k]. Commiſſoria autē electa emptor reſtituere fundum, utpote iam inemptum cogitur: amittitq; quod arrhæ aut alio nomine, puta precij dedit [l]: idq; in pœnam moræ, & propter ueriſimilem contrahentium uoluntatem, niſi aliud actum appareat [m]. Quod iniquum uideri non debet,

cùm econ-

a l. 4. h. t. Paul. lib. 2. tit. 13. ubi Cuiac. l. ſi hominem. 19. de uſucap.
b l. j. §. ſi conueniat depoſiti. l. contractus de reg. iur. l. iuriſgentiū. 7. §. adeò. de pact.
c l. j. h. t.
d l. 4. §. fin.
e l. magnam. C. de contrah. ſtipul.
f d. l. 4. §. eleganter.
g l. 2. & 3. h. t.
h l. pen. l. de pact.
i d. §. eleganter. & l. penult. hoc tit.
k l. apud Aufidium. de optio. lega.
l l. ſed etſi. 25. in prin. de pet. hered.
m de lege. in prin. d. l. 4. §. ſed quod.

cùm econtrariò emptor fructus interea perceptos hoc caſu lucretur [a]: aliàs non lucraturus, utpote reſoluta emptione, ut ſuprà dictũ eſt [b]. Nam quando emptor non amittit precij partem, tunc nunquam lucratur fructus, reſciſſa ob non ſolutum integrè precium uẽditione [c].

DE HAEREDITATE, VEL ACTIONE VENDITA. Titul. IIII.

1 *Continuatio.*
2 *Singulare in hac uenditione primum, quòd neceſſum ſit mortuum eſſe, de cuius rebus hæreditariis agitur.*
3 *Singulare ſecundum, quòd uenditor non teneatur de euictione.*
4 *Tertium, quòd emptor uice hæredis ſit, & actiones utiles habeat.*
5 *Venditionem eiuſmodi non mutare cauſam debitorum.*
6 *De nominum & actionum uenditione.*

1 SVprà dictũ eſt, iura quoq; incorporalia, ut ſunt hæreditas & actiones, uendi poſſe [a]: ſed
2 quia in harũ rerum uenditione quædã ſunt ſingularia, de illis eſt dicendũ. Atq; in primis ſi hæreditas uæneat, neceſſum eſt mortuum eſſe eum de cuius hæreditate agitur, alioqui nulla erit uenditio: quia in rerũ natura non ſit, quod uænierit [a]. Hæreditas enim uiuentis nulla eſt [b]. Oportet itaq; uerè ſubſiſtere hęreditatẽ: nec enim alea emitur, ut in uenatione [c]. nam pacta de hæreditate uiuentis inita improbantur [d]. Deinde uenditor hæredita-
3 tis, non ſicuti reliqui uenditores, tenetur de euictione rerũ ſingularium: quia non tanquã dominus, ſed ut hæres uendit. Sufficit igitur hæreditatẽ præſtari, qualem adijt, non etiã re-
4 rum particularium dominium [e]. Tertiò, inter emptorẽ & uenditorẽ hæreditatis id agi intelligitur, ut neq; plus, neq; minus iuris habeat emptor, ꝙ apud hæredẽ futurũ eſſet [f]. Itaq; omne emolumentũ, omneq; periculum rerũ perfecta uenditione ad emptorẽ pertinet [g]. Vicem enim hæredis obtinet [h], & contrà quicquid ex hæreditate peruenit, peruenturũq; eſt, & actiones earum rerũ, quæ nondũ peruenerunt, præſtare illi uenditor debet [i]: quanquam &
5 ſuo nomine intẽtare utiles etiam ſine ceſsione emptor poſsit [k]. Sed quod dixi, uicẽ hæredis obtinere emptorẽ, reſpectu uenditoris intelligendũ eſt. Nam quod ad creditores attinet & legatarios, eorũ ius cõtrahendo debitor hæres tollere aut mutare nõ poteſt [l], nec in aliã perſonam transferre obligationẽ, ꝙ adita hæreditate ſponte ſuſcepit [m], quaſi contrahendo [n]. Vnde rectè à creditoribus conuenitur, etiã poſt factã uenditionẽ: emptor uerò inuitus nequaquã, quia nullũ negocium cum creditoribus geſsit [o]. In hæreditate uẽdita, utrũ ea quãtitas ſpectetur, quæ fuit mortis tẽpore: an quæ cum adiretur hæreditas: an ea quæ fuit cum hæreditas uenũdaretur, uidendũ eſt. Et uerius eſt, hoc eſſe ſeruandũ, inquit Vlp. [p] quod actũ eſt. Plerunq; aũt hoc agi uidetur, ut quod ex hæreditate peruenit, in id tẽpus quo uenditio fit, id uideatur ueniſſe. Hæc uerba ſecus accipiuntur à Dd. [q] ꝙ accipi debeant, eaq; interpretatio magnis tenebris rem inuoluit. Non igitur hoc uult I.C. (ut rem in pauca conferã) intelligi quantitatẽ uenditã, qualis eſt tẽpore cõtractus, ſicut fit in cæteris emptionibus [r]: ſed omne id uenditũ uideri, quod ex hæreditate ad uenditorẽ, à morte defuncti cui ſuccedditur, peruenit, in id tẽpus: hoc eſt, uſq; ad illud tẽpus quo fit uenditio. Non enim bona qualia nunc ſunt uæneunt, ſed uẽditur hæreditas: hoc eſt, ius quod defunctus dereliquit [s]. Quicquid igitur ex hoc iure peruenit ad uenditorẽ, à morte teſtatoris uſq; in tẽpus uenditionis, omne id intelligitur uenditũ, & eſt præſtandũ. Et hoc eſt quod poſtea inquit Vlp. [t] Rerum uenditarũ ante uenditã hæreditatẽ precia deberi, quãuis ea conſumpſerit uẽditor: itẽq; earum quæ ſunt donatæ. Sicut econtrariò ſumptus etiam ante hæreditatẽ uenditã factos, non uenditor, ſed emptor ſuſtinet, ad quẽ & emolumenta pertinent [u]. Et hæc quidẽ de hæreditate uendita. in qua ſtipulationes ac cautiones emptæ uẽditæq; hæreditatis, olim ſolent fre-
6 quentari: quarũ hodie nõ magnus eſt uſus [x]. Nomina quoq;, hoc eſt, debita uendi poſſunt, etiã inuito debitore [y], ſiue purè, ſiue in diẽ, ſiue ſub conditione debeat [z]. Quare in uenditione nõ oportere præſtari locupletẽ debitorẽ, ſed duntaxat debitorẽ eſſe, certum eſt [a]. Idem de actionibus tam perſonalibus ꝙ realibus iudicandũ [b]. Perinde enim eſt, utrũ quis nomina an actiones uendat, quæ ſunt nominũ exactiones [c]. Hæ tamen nõ aliter ꝙ ante litẽ conteſtatam rectè uenduntur: litigioſas enim res diſtrahi, & transferre hac ratione iudiciũ in alium, eſt interdictũ [d]. Sed & ante cœptũ iudiciũ actiones cum uẽduntur, uſq; ad cõcurrentẽ ſolùm precij quo uenditæ ſunt quãtitatẽ, exerceri à redemptore poſſunt: quod ad cohibendam ſycophantarũ & calumniatorum inſolentiam, qui paruo precio alienas lites, quãlibet iniuſtas redimere ſolent, ut quo iure quaũe iniuria quid extorqueãt, ſalutariter eſt prouiſum [e].

DE RESCINDENDA VENDITIONE. TIT. V.

1 *Continuatio.*
2 *Quomodo reſcindatur uenditio.*

a *d.l.4.§.1.*
b *ad tit. præced.*
c *Bald. in l. ſi fundus. 4. hoc tit.*

a *l.ſ.h.t.*
b *Gloſ. in d.l.ſ.*
c *l. cum hæreditatem. 7. hoc tit.*
d *l.fi.C. de pactis. l. quædam. §. fin. de donat.*
e *l.ſ.C. de euictionibus. l. 2. in prin. h.t.*
f *d.l.2. in prin.*
g *d.l.2.§. ſicuti. 8.*
h *d.l.2.§. fin.*
i *d.l.2.§ peruenit. 3.*
k *l. emptor. C. eod.*
l *l. debitorem. cum l. ſeq. C. de pactis. l. 3. ſ. fam. hercisc. cum ſimilibus.*
m *§. hæres. Inſt. de oblig.*
n *§. hæres. Inſt. de oblig. quæ ex quaſ. cont.*
o *l. 2. C. eod.*
p *l. 2. §. 1. h.t.*
q *Glo. in d.l.2.§. ad uerb. ueniſſe.*
r *l. Rutilia. l. in leges. 7. de contr. empt.*
s *d.l. hæreditas. 63. de reg. iur.*
t *l. 2. §. perueniſſe.*
u *d l. 2. §. ſi quid publici.*
x *l. in illa. 50. de uerb. ob. l. 2. l. ſi ex plurib. 18. h.t. l. liber. §. 1. de ſtip. ſeruo. §. ſed quia hæredes. in fin. Inſt. de fideicom. hær. de quib. uide Cuiac. lib. 2. Obſer. cap. 50.*
y *l. nominis. C. eod. l. ſ. C. de nouat. & deleg.*
z *l. nomina. 17.*
a *l. 4. h.t.*
b *l. fi. C. eod.*
c *l. 3. C. eod. l. uenditor. 23.*
d *t.t. C. de litigioſis. & 7. de aliena. iud. mutand. cauſa.*
e *in l. per diuerſas. cum l. ſeq. C. mandati.*

3 *Quomodo accipiendum, quòd dicitur mutuo conſenſu diſſolui uenditionem.*
4 *Quatenus liceat in contractu decipere.*
5 *Re non integra, non diſſolui mutuo conſenſu uenditionem.*
6 *Quomodo ob dolum, læſionem, metum, &c. retractetur uenditio.*

QVia diximus,quomodo contrahatur emptio : uidendum eſt qua etiam ratione diſ- 1
ſoluatur.Cum autem quo quidq; modo ligatũ eſt,eo diſſoluatur[a],ſequitur, quèm- 2
admodum emptio mutuo conſenſu contrahitur,ita contrario conſenſu dum res eſt
integra,eam diſtrahi[b],ſi uel ſimpliciter à uẽditione recedatur,uel acceptũ inuicem feratur,
uel noua alterius precij uenditio fiat,dum tamẽ perinde ualida ſit atq; prior[c]. Nam ſi quod
purè emi,ſub conditione rurſus emam,imperfecta hac uenditione non tolli priorẽ cõſtat[d].
Dixi,mutuo diſſolui conſenſu,non unius. nam alterutra parte inuita abiri emptione non 3
poteſt: quia ut ab una parte non perficitur,ita nec reſcinditur[e]:etiamſi duplum quis redde-
re paratus ſit[f],uel altera pars in implendo contractu morã faciat[g], aut inæquali iniuſtoq;
precio res uenerit[h].Licet enim contrahentibus inuicem naturaliter,id eſt iure gentium qua 4
dantenus (nam ultra dimidiam partem iuſti precij captio propter nimiam inæqualitatem
reuocatur[i]) decipere[k]:non quidem dolo malo (is enim contractum uitiat, ſicut antea di-
ctum eſt[l]) ſed hactenus re ipſa[m],ut minoris plurisúe iuſtè res uendi poſsit:alioqui quotuſ-
quiſq; contractus non eſſet calumniæ proximus,ſi ob minimã inæqualitatẽ in dubium &
controuerſiam reuocari queat.Dixi ultimò,re integra mutuo conſenſu diſſolui emptionẽ.
Nam nõ poterimus eadem ratione uti poſt precium ſolutũ,aut rem traditã,emptione repe- 5
tita uel diſſoluta:quia ſoluto precio & traditione facta, ſolo conſenſu recedi à cõtractu ne-
quit,qui non ſola uoluntate,ſed etiam implemento ac traditione rei eſt corroboratus.itaq;
opus eſt,retrò rem tradi ac redhiberi,& precium reſtitui[n]: neq; enim ſola conuentio ad id
ſufficit,cũ ſit nudum hoc caſu pactũ, nec actionẽ producere poſsit, ad redhibitionẽ impe-
trandam[o].Eſt & cum ob dolum,aut metũ,aut læſionem reſcinditur uẽditio. Dolus aũt aut
ineſt propoſito, aut re ipſa[p]. Cũ ineſt propoſito, quomodo retractetur uenditio, ſuprà eſt
expoſitũ[q].Porrò quando re ineſt ipſa,non ſtatim retractatur contractus : quia licet contra-
hentibus ſe inuicem decipere[r]. Quare ubi maior pars aut dimidia æqualitatẽ habet precij
& mercis,non eſt locus reſciſsioni,ne utile per inutile uitietur.Sin aũt læſio dimidiam iuſtæ
æſtimationis partem excedat,iam quia maior inæqualitas eſt in cõtractu quàm æqualitas,
ideo bona fides iure exigit,ut aut ad æqualitatem contractus reducatur, aut eo abeatur[s].
Metu facta emptio etſi ualet,quoniã coacta uoluntas,uolũtas eſt[t]:tamẽ quia res mali exẽ-
pli eſt,reſcinditur[u].Ob errorẽ etiã uẽditionẽ annihilari,ſuprà oſtenſum eſt[x].Interitu quoq;
rei[y],qui perfectionẽ uenditionis præcedit (nã ea perfecta emptori res perit) itẽ morib. retra-
ctu proximitatis uel uicinitatis quandoq; reſcindit uẽditio[z]: ut & retractu cõuentionali[a].
quo caſu,fructus perceptos nõ reſtituit emptor[b]:ut nec alius quiuis,q iure dominij,uel qua
ſi bona fide eos percepit[c].Hoc intereſt, quòd petitio retractus proximitatis,anno & die prę
ſcribitur[d]:petitio retractus ex contractu,non item, ſed durat (ut aliqui[e] uolunt) in perpe-
tuum : quia iuri offerendi, quaſi meræ facultati, non præſcribitur[f]: ut uerò communius[g]
putatum eſt,30.annis, reliquarum perfectionum[h]. nam & hæc petitio eſt ex contractu, nõ
magis meræ exiſtens facultatis quàm quælibet actio, qua unicuiq; liberum eſt, aut agere
aut non agere[i]. Cum ergo reliquis actionibus præſcribatur tanto ſpacio, conſentaneum
eſt, ut euitetur infinitas, etiam huic præſcribi. Eſt enim reuerà actio perſonalis, non res
meræ facultatis.quæ neutiquam in abſoluta facti facultate, ſed obligationis iure conſiſtit.
& eſt ius ab altero debitum, ac reſpectum ad alium habet, ut exemplo reliquarum a-
ctionum meritò præſcribatur: ne poſſeſſores ſemper metuere repetitionem rei cogantur,
& incerta reddantur rerum dominia[k]. Quare cum hîc ratio præſcriptionũ obtineat, me-
ritò obtinet & diſpoſitio: niſi præſcriptioni 30.annorum fuerit renunciatum, ut renunciari
poteſt.

a l. nihil tam naturale. 35. de reg. iur.
b § fin. Inſtit. quib. mod. toll. oblig.
c l. 2. 3. & 5. h. t. §. fin. Inſt. quib. mod. toll. oblig.
d l. ſi id quod. 7. h. t.
e l. j. in fi. h. t. l. 3. 4. l. ratas. C. eod.
f l. non eſt. C. eod.
g l. ea conditione. C. eod. l. in ciuile. C. de rei uendic.
h l. 4. l. ſi uoluntate. l. quiſq; C. eod.
i l. 2. C. eod.
k l. in cauſis. 17. §. pen. de minorib.
l l. & eleganter. ff. de dolo malo.
m l. ſi quis cum aliter. de uerb. oblig.
n l. 2. h. t. l. at emptione. ubi Dd. j. de pactis.
o l. ab emptione. in fi. de pact.
p §. in fraudem. Inſt. de act. l. ſi quis cum aliter. 36. de uerb. oblig.
q ad tit. de dol. mal.
r l. in cauſæ. 17. §. pen. de minor. l. ratas. l. ſi uoluntate. C. eod. tit.
s l. 2. C. de reſcin. uend. l. 3. C. comm. utr. iud.
t l. ſi mulier. 21. §. pen. Quod met. cauſ.
u l. j. C. de reſcin. uend.
x ad tit. de cont. empt. per l. 8. 9. cũ ſeq. eo. t.
y l. etſi. 15. l. domũ. 57. de contr. empt.
z uide Tiraq. de retrac. Chaſſ. in cõſ. Burg. eo. tit. Matth. de afflic. de iure protomiſſ. Land. li. 1. art. 9. Rei. diſ. 10.
a l. 2. C. de pac. in t. emp. & uend.
b Tiraq. de retr. lig. §. 15. gl. 2.
c Panor. in c. at ſi clerici. de iud. & in c. 1. de feud. uide latè Chaſſ. in conſ. Burg. rub. 3. de feud. §. 2. in prin. num. 28. Tiraq. in rep. l. ſi unquam. ad uerb. reuertatur. C. de reuocã. donat.

d c. Titius. Si de feud. fue. contr. e. t. §. porrò. qual. olim. feud. pot. alien. Bald. in c. 1. §. hoc quoq;. de ſuc. feud. Iaſ. in l. prætor ait. §. 1. de op. no. nunc. uide latè Tiraq. in retrac. lig. §. t. gl. 10. num. 3. 4. 5. e Bald. in l. quòd ſi nolit. §. ſi quid. de ædil. edic. Alc. in l. petens. C. de pac. & in rub. de præſc. num. 64. Chaſſ. in conſ. Burg. t. de rentes. §. 1. gl. 1. uide quos cumulat Tiraq. in retract. conuen. §. t. gl. 2. num. 15. & Myſing. in Obſer. Camer. f l. uiã publicã. de uia publ. l. ſi ſeruus quoq;. §. ult. de hæred. inſt. l. ult. C. de cond. inſer. uide j. de uſucap. g Ang. conſ. 55. ex pacto. per l. ſi quis. §. t. C. de præſcript. 30. annor. l. j. C. de ann. ex. Alex. conſ. 228. ponderatis. lib. 6. Franc. Bal. in tract. præſcrip. in 3. queſt. 4. partis, 5. partis prin. Zaſ. conſ. 12. nobiles. nu. 75. Schurff. conſ. 41. cent. 1. & conſ. 90. cent. 3. uide latiſsimè Tiraq. qui dicit hãc eſſe communem, & ſic in Parlamento fuiſſe iudicatum, in retrac. conuen. §. 1. gl. 2. num. 1. 2. uide etiam Myſing. Obſer. 16. cent. 1. Cuiac. in l. ſi pignori. 13. de uſucap. 3. 4. 5. 6. 7, cum multis ſeq. h l. 3. cum ſeq. C. de præſcrip. 30. anno. in prin. Inſt. de perpet. & tempor. act. i l. unic. C. ut nemo accuſ. uel ag. k l. j. de uſucap.

poteſt[a]. quo caſu, immemoriali demũ tẽpore tale ius offerendi præſcribetur[b]. Porrò quod dicitur, ea quæ meræ ſunt facultatis, nunquam præſcribi[c]: de his quæ ſunt abſolutè talia, nõ relatiuè eſt accipiendum. Nam ſeruitutes, & ſimilia ab alijs debita, quamuis meræ ſunt facultatis, tamen per non uſum præſcribuntur. At quæ abſolutæ ſunt facultatis, & iure domini competunt, nec ab alio debentur, ſed inſunt proprijs dominijs: hæc non præſcribuntur, ſed unà cum dominio poſsidentur ab animo domini, & uoluntate: eoq; nec eò trahitur uſucapionum ratio: quia poſita ſunt in cuiuſq; iure abſoluto, & facultate: ut quamuis nunquam præſcribantur, tamen non reddantur propterea incerta dominia rerum, ſed magis confirmentur. Quare cum in his ratio præſcriptionum ceſſet, ceſſare debet & diſpoſitio. At qui aliter ſe rem habere in iure offerendi, ſeruitutis, & ſimili ab alijs debito, ex prædictis intelligi poteſt.

DE PERICVLO ET COMMODO REI VENDITÆ. Titul. VI.

1 *Perfecta uenditione periculum pertinere ad emptorem.*
2 *Quando intelligatur perfici uenditio.*
3 *Explicata difficultas de guſtatione uini, & menſuratione.*
4 *Cuius periculum ſit in conditionali emptione.*
5 *Quid in contractu aduerſionis.*
6 *Quid in emptione in diem.*
7 *Venditorem cuſtodiam & culpam præſtare, non caſum.*
8 *Quid ſi in mora ſit accipiendi emptor.*

1 PErfecta uenditione periculum rei ad emptorem pertinet[a], ut & commodũ[b]. Itaq; ſi uinum uenditum acuerit, uel quid aliud uitij ſuſtinuerit, emptoris erit damnum[c]. cum enim uenditor ſit debitor ſpeciei, meritò eius ſpeciei periculum ad emptorem cui de-
2 betur, pertinet[d], niſi in mora uẽditor fuerit[e]. Neceſſariò igitur ſciendum eſt, quando perfecta ſit emptio: tunc enim intelligemus, cuius periculum ſit. Perfecta aũt intelligitur cum de
3 precio conuenit, & id quod uænit apparet, quid, quale, quantumq; ſit, ac purè uænit[f]. Nec enim priuſquã uinum guſtatum fuerit, uæniſſe dicendum eſt: quia difficile eſt, ut quiſquam ſic emat, ut non deguſtet[g], niſi aliud actũ ſit[h], & proinde uenditoris erit periculum donec guſtetur: poſt guſtationem autem emptor periculum ſuſtinet qui uinum probauit, quia conſenſum eſt in corpore, & qualitate: niſi fortè ad certã menſuram emerit, ita ut in ſingulas amphoras certum precium ſit ſtatutum. Hæc enim emptio generis eſſe uidetur (cuius interitus non liberat debitorem[i]) non ſpeciei, & hanc habet conditionem, ut quantum ad menſum fuerit, tantũ ſit emptum. Itaq; uſq; ad menſurationẽ ad uenditorem periculũ pertinet, non quidẽ qualitatis, puta acoris aut mucoris (nam illud poſt guſtationẽ emptori impendet, cui amplius improbare non eſt integrũ[k]) ſed ſubſtantiæ: ut ſi uinum pereat, nõ emptori cui nihil eſt admenſum, ſed uenditori pereat. Ita intelligenda conciliandaq; ſunt iura,
4 quæ hac de re uariè loquunt[l]. Porrò ſi ſub conditione uænit, ſiquidẽ deficit cõditio, nulla emptio eſt: q̃ ſi extiterit, retrotrahitur ad tempus contractus. unde emptoris eſſe periculum deteriorationis hoc caſu conſtat, non uerò interitus: nã ſi pendente conditione res intereat, perimitur emptio. Cuius exiſtere conditio non poteſt: quia ut rei non exiſtentis nequit fieri, ita nec confirmari aut conualeſcere emptio. Quare perit uẽditori res, non emptori[m]: cui necdum erat debita[n], utpote imperfecta adhuc uenditione. Sanè in conditionali emptione ſi conueniat, ut res emptoris periculo ſeruetur, puto pactum ualere[o]: quemadmodum &
5 contrà ualet, ſi perfecta uenditione ſe periculo uenditor obſtringat[p]. Quamobrem ſi aduerſione uinum uænit, hoc eſt, ut qualecunq;, & quantumcunque eſſet ſine ulla deguſtatione aut menſura ſit uenditum, omne periculum in emptorem redundat, qui ad ſe eiuſmodi
6 emptione illud aduertit[q]. Sed quid in emptione in diem ſeruabimus? Et ſanè ſi traditioni tantum dies adiecta ſit, cum perfecta & pura ſit uenditio[r], emptoris erit periculum[s]: ſin ipſi uenditioni, ut ſi dies deguſtationi præſtituatur, uenditoris: quia ſub conditione contractũ
7 eſſe uidetur. Etſi autem periculum non ſuſtinet uenditor, ſicuti diximus, emptione perfecta, tamẽ cuſtodiam uſq; ad traditionem præſtare debet[t]: non qualem ſuis rebus adhibet, ſed penè quam ij quibus res commodata eſt, aut qui alioqui uerſantur in re aliena[u]. Fatale tamen damnum aut caſum non præſtat, ne incendium quidem, uel furtum: quamuis difficile eſt alterutrum ſine culpa & negligentia admitti, dummodo quam debent homines frugi & diligentes cuſtodiam, ipſe præſtiterit. non enim ſi ſeruorum negligentia quid cõmiſſum eſt, continuò dominus in culpa erit[x]. Quòd ſi probetur ipſius culpa, meritò ex bona fide tenebitur: ut ſi cum ſciret uinum non eſſe duraturũ, emptori nihil renũciauerit, ut tolleret,

a *Bart. & Dd. communiter, in l. nemo poteſt. de legat. 1 uide Franc. Bald & Tiraq. præal. leg. loc. nu. 13. 14.*
b *Bal. & Angel. in l. j. C. ne rei dom. & in l. omnes. C. de præſcri. 30. ann. et in l. j. C. de ann. exc. uide Tiraq. præal. leg. loc. nu. 23.*
c *Bart & Dd. in l. uiam. de uia pub. & in l. cum notiſs. C. de præſcrip. 30. anno. Panor. in c. quoniam. §. ult. num. 44. ut lit. non conteſt. Fran. Bald. præall. loc.*

a *l. neceſſariò. 8. h. t.*
b *l. id quod. 7 h. t.*
c *l. j. in prin. h. t.*
d *l. ſi ex legati cauſa. 23. ubi Dd. de uerb. oblig.*
e *l. illud. 17. h. t. l. quod te. §. ſi cert. peta.*
f *d. l. neceſſariò.*
g *l. 4. §. fi. uerſ. difficile.*
h *l. ſi uina. 15. h. t.*
i *l. incendium. C. ſi cert. peta.*
k *l. ſi in emptio. 34. §. alia. ſ. de cõtrah. empt.*
l *d. l. ſi in emptione. §. alia. l. quod ſæpe. §. fi. ſ. de contrab. empt. l. j. l. 4. §. fi. l. 5. l. ſi uina. 15. h. t.*
m *l. neceſſariò. 8 h. t.*
n *l cedere diem. de uerb. ſignific.*
o *l ſi in uendit. 10. h. t.*
p *l. j. in prin. h. t.*
q *d. l. 4. §. fi. d. l. ſi uina. hoc tit. uide ſ. de exer. act. & ſ. locat.*
r *§. 1. Inſtit. de uerb. obli.*
s *d. l. j.*
t *l. j. in prin. & l. 2. in fi.*
u *d. l. 2. 3. & 4.*
x *l. ſi uendita. 11. h. t. l. quod ſæpe. 35. §. ſi res uendita. ſ. de contrah. empt.*

leret[a], aut ſi in mora tradendi fuerit[b]. Quid ergo, ſi emptor in mora accipiendi ſit, utputa ſi 8
per eum ſtet, quo minus uinum menſuretur, aut tollatur, an infinitam cuſtodiam præſtare uenditor debet? Et ſiquidem dies præſtitutus ſit, poſt illum denunciabit emptori, ut tollat: quod ni faciat, licet illi etiam uinum effundere, ſi uaſis fortè ſuis habeat opus. Idemq́; iuris arbitror, ſi quamuis nulla die præſtituta, tantum tempus effluxerit, quo tolli commodè uinum potuit. Denunciabitur enim emptori, ut tollat: quòd ſi ceſſet, liberatur omni periculo, etiam cuſtodiæ uenditor: at ſi uelit, uel per corbes quibus olim menſurabatur, effundere uinum, aut quod humanius eſt, quanti ſua intereſt, uinum tolli poſtulare poteſt[c].

a l. ſi uina. 15. b l. 4. in princ. d. l. illud. c l. ſ. circa finem l. 4. §. fin. hoc tit.

DE SERVIS EXPORTANDIS. TIT. VII.

1 Continuatio.
2 Quæ pacta uenditionibus ſeruorum ſoleant apponi.
3 Vis horum pactorum.
4 Cuiuſmodi pacta in hoc genere non ualuerint.

QVia nihil olim erat frequentius (ut & hodie apud Turcas) uenditionibus ſeruorũ, 1
earumq́; uenditionum pactis: ideo tractatus de his hoc loco peculiaris eſt inſtitutus. Solent autem cum his pactionibus conditionibuſq́, mancipia diſtrahi, ne quo 2
loco morentur, ubi uenditori nocere poſsint: ut in alias terras exportentur: ut manumittantur poſt tempus, aut contrà: ut ne proſtituantur, &c. ac ni pactis ſtetur, ut certa pendatur pœna, uel ſit manus iniectio: id eſt, liceat priori domino iniecta manu tanquam ſuum mancipium uendicare[a]. Id genus pactorũ non erat improbatum, ex ijſq́; agi poterat, q̃ 3
emptionis aut precij pars eſſent[b]: adeò ut ceſſantis uenditoris uice fiſcus fungeretur[c]. At ſi de manumittendo erat conuentum, tantopere libertati leges fauebant, ut niſi ex pacto emptor manumitteret, ſeruus conſtitutionibus ipſo iure libertatem nanciſceretur[d]. Planè illa pacta in quibus ſola turpitudo aut crudelitas ineſſet, crediderim non ualuiſſe, ut ſi 4
quis mancipium hac cõditione uenderet, uti proſtitueretur, aut obijceretur beſtijs, aut crudeliter ſine cauſa tractaretur[e]. Nec enim eſt malicijs hominum indulgendum[f]. Et cum beneficio homines non iniurijs affici ab hominibus oporteat[g], conſentaneum non eſt, eiuſmodi pactionum à quibus humanitas & honeſta ratio abhorrent, ullam fuiſſe uim aut obligationem[h]. In eo tamen ualuiſſe arbitror, ut licuerit petere, quanti minoris eo nomine mancipium uenditum fuiſſet, tanquam intereſſe pecuniarium, idq́; uelle uidetur I. C.[i].

a l. ſ. & t. t. C. ſi mancipium ita uend. & l. 2. & t. t. C. ſi ſeruus exportãdus ueneat. l. Titius. cum ſeq. h. t.
b l. ſi uenditor. §. fi. h. t. l. ſi fundi partẽ. ff. de contrah. empt. l. ſi ſterilis. 22. §. pen. ff. tit. 1.
c l. 1. 2. 3. C. ſi ſeruus exportand. ueneat.
d l. 3. h. t. l. ſ. & t. t. C. ſi mancipium ita fuerit alien. ut manumittatur. l. diuus. de iure patronatus.
e d. l. ſi uenditor. in fi.
f l. in fundo. ff. de rei uend.
g l. ſeruus. h. t.
h l. generaliter. 26. de uerb. oblig.
i in d. l. ſi uenditor. in fine.

DIGEST. LIBER XIX.

DE ACTIONIBVS EMPTI ET VENDITI. Titul. I.

1 Actiones empti & uenditi quales ſint, quotuplices, directa ſcilicet, & utilis: & quibus dentur, contra quos.
2 Quando utilis detur.
3 Quid ueniat in has actiones: & de materia utriuſq́;.
4 Ad quid ex natura contractus teneatur emptori uenditor: & an præciſè tradere cogatur.
5 Quatenus de rerum uitijs & ex commendatione teneatur.
6 Quando emptor agere poſsit.
7 Quando uenditor.
8 Ad quid emptor teneatur uenditori.
9 Forma agendi.

EX empto & uendito oritur actio empti & uenditi: quarum illa emptori, hæc 1
uenditori competit. Eſt aũt utraq́; ciuilis[a], bonæ fidei[b], perpetua[c], tranſitoria & directa, quia contractus hincinde æqualis eſt, utpote qui gratia utriuſq́; ineatur, ut non debeat melior eſſe alterutrius conditio: utilis tamen ad di- 2
ſtrahendam emptionẽ[d], & ex contractu procuratoris domino competit[e], nõ directa, quæ alij nõ datur q̃ qui contraxit[f], aut hæredibus eius[g]: & ſucceſſoribus uniuerſalibus[h], nõ etiã ſingularibus[i]: queadmodũ nec cõtrà directa uenditi uel empti actio dat̃, niſi aduerſus eũ qui cõtraxit, aut eius hæredẽ[k], nõ etiã in ſingularẽ ſucceſſorẽ[l]: nec aduerſus dominũ ex cõtractu procuratoris, niſi utiliter[m]. Venit aũt in has actiões, quidquid inter cõtra- 3
hentes

a l. proinde. 33. de ædil. edict. in uerb. ex iure ciuili act. eſt.
b l. ex empto. 11. hoc tit. §. actionum. Inſtit. de act.
c Dd. in l. 2. C. de pac. in empt. l. 2. C. de reſc. uend. l. 3. C. de præſc. 30 annor.
d l. ex empt. 11. h. t.
e l. Iulianus. 13. §. ſi procurator. 21. h. t.
f l. ſi per eos. C. ſi quis alteri uel ſibi.
g l. non eſt nouum. 10. l. Lucius. 48. h. t.
h l. 2. C. de pac. in empt. l. 3. C. de reb. alie. l. cũ à matre. C. de rei uendicat. l. ex depoſiti. 11. C. ex cõtractibus. 48. de act. empt. l. 1. & 2. C. de her. actio. uide latè Tiraq. de retract. cõuen. §. 1. gl. 6. per totũ. Schurff. conſ. 13. Senatus nu. 5. cent. 1.
i Schurff. d. conſ. 13. cẽt. 1. per l. 1. & 2. C. de hered. act. & tot. tit. C. ut act. ab hered.
k l. 2. de pact. int. empt. l. fi. C. de hered. act.
l l. 3. C. de reb. alien.
l Schurff. d. conſ. 13. nu. 5. cent. 1. per l. fin. §. fi. de contra. empt. l. ſ. §. ſi heres. ad Trebell.
m d. l. Iulianus. 14. §. ſi procurator. h. t.

hentes actū eſt: q̄ ſi nihil ſpecialiter cōuenit, quidquid naturaliter ineſt huius iudicij pote-
4 ſtati[a]. Inſunt autem naturaliter hæc, ut uenditor neceſſe habeat rem tradere unà cum fru-
ctibus & reliquis acceſsionibus, à tempore uenditionis: ut noſtri uolunt indiſtinctè: ut ue-
rò Paulus interpretatur, ſi ex illo tempore precium fuerit numeratum[b]. Nam neceſsitatem
tradendi in ſe contractus habet[c]: quod & Varro lib. 2. de Re ruſtica docet. quamuis etiam
emptor in id quod intereſt, agere poſsit[d]. Nam non ſimplex factum eſt in obligatione, ſed
etiam dare, & effectu dominium transferre tenetur uenditor, quia obligatus eſt pro euictio-
ne. Quare ut in reliquis dandi obligationibus[e] poteſt agi ut res detur, ita & in uenditione,
ut cum cauſa dominij tradatur. Sed & agi poteſt ad intereſſe ideo, quia traditio ad quam
principaliter obligatus eſt uenditor, plurimum facti habet[f]: quo in genere ſuccedit obliga-
tio ad id quod intereſt, præſertim poſt moram[g]. Cum tamen merum factū eſt in emptione,
ut quando iactus retis eſt emptus, præciſè ad factum faciendi cogi uenditor non poteſt:
quia merum factum eſt in obligatione, & proinde ut in reliquis facti obligationibus[h], ad
æſtimationem peruenitur[i]. Neq; tamen (ut dictum eſt) iure noſtro ciuili ſimpliciter trade-
re uenditor, ſed uacuam eſſe poſſeſsionem debet[k], in eaq; potiorem facere emptorem[l], ac
dominium etiam transferre, ſi habet, uel eius loco præſtare uſucapiendi conditionem, unà
cum euictionis cautione, ad quam precij ſolutione obligatur[m]: & quæ loco dominij ſe-
curum facit emptorem[n], unaq; cum fructibus, & omni cauſa, à tempore contractus perce-
5 pta[o]: quòd ſi res uitioſa tradatur, ſiquidem de uitio certior factus emptor, non fuiſſet em-
pturus, agit ad redhibendum etiā empti iudicio[p]: ſin alius emiſſet, & uterq; rei uitium igno-
rarit, quanto minoris emiſſet, uitio rei cognito petet. quòd ſi ſciens uenditor uitium aſtutè
celauit, quidquid damni eius fraude accidit, præſtare cogetur[q]. Quòd ſi res non uitioſa, ſed
falſa commendatione pluris iuſto uendita ſit, in id agetur, ut quanto pluris res empta eſt,
reddatur[r]. Nam ea quæ commendandi cauſa in uenditionibus dicuntur, uenditorem ob-
bligant, niſi palàm ſint, ut ſi dicat, ſeruum ſpecioſum, aut domum bene ædificatam. at ſi di-
6 xeris hominem literatum, uel artificem, præſtare debet: nam hoc ipſo pluris uendidit[ſ]. De-
niq; quidquid dolo uel culpa uenditoris abeſt, quidquid præſtare æquum eſt, quidquid
pactis comprehenſum, in hoc iudicium uenit[t]. Verùm illud ſciendum eſt, non antè ad hāc
agendi facultatem admitti emptorem, quàm ex ſua parte contractum impleuerit, & precium
ſoluerit, aut certè obtulerit[u]. cum enim ab illo incipiat contractus, ab eo primùm impleri
debet[x]: & iniquè petat ab alio ut conuentionem impleat, qui ipſe necdum ſatisfecit[y]. itaq;
in pari cauſa erit potior uenditoris conuenti conditio, qui rem uenditam quaſi pignus do-
nec ſoluatur retinere poteſt[z]. nam & econtrariò, ſi uenditor ad precium prior agat, obſtabit
7 illi exceptio rei uenditæ, & non traditæ, donec plenè rem tradat[a]. Sed nec illud prætermit-
tendum eſt, ſolere ſtipulationes duplæ uenditionibus interponi, ex quibus ſi ſuum conſecu-
8 tus ſit emptor, amplius agi nequit[b]: quia contra bonam fidem eſt, bis idem exigi[c]. Econ-
trariò actione uenditi agit uenditor, ut ſoluatur ei precium unà cum uſuris, à tempore rei
traditæ[d], aut alioqui à tempore moræ[e]. Traditio enim rei, conſtituit in mora emptorem:
cum qui poſsidet emptor, ex ipſa fructuum perceptione commonefacere ſe debeat de pre-
cio ſoluendo. nec enim æquum fuerit, ipſum fructu rei perfrui, uenditorem autem neq; pe-
cuniam, nec eius fructum conſequi[f]. Vbi autem nec traditio facta eſt, neq; mora interue-
nit, uerum non eſt, uſuras à tempore contractus uenditori deberi[g]. Nec enim hîc eadem
eſt ratio, quæ in emptore. Is enim fructus à tempore contractus perfecti lucratur (quan-
quam & hoc controuerſum eſſe diximus, niſi precium ſit ſolutum,) quia ſcilicet eius peri-
culo & incommodo res eſt[h]: at periculo uenditoris non eſt precium, quia eſt generis obli-
gatio, quæ nō perit interitu ſpeciei[i]. Cum igitur periculū ad eum non pertineat, nec fructus
uſuræ pertinere debet: ſed iuxta regulam, uſura demum ex mora debebitur[k]. Porrò preciū
uenditoris facere emptor debet. Etſi enim uenditor, ſicuti dictum eſt, præciſè non obliga-
tur, ut emptorem faciat rei dominum, ne uſus & facultas contractus impediatur: quotuſ-
quiſq; enim in promptu dominium rei quam uendit probare poſsit? liberaturq; obligatio-
ne euictionis, & libera rei traditione, quæ ſuper dominio emptorem faciunt ſecurum: tamē
emptor nummos facere uenditoris debet[l]: cum in genere conſiſtant, nec uſum habeant ul-
lum, niſi in abuſu, qui ſoli domino conceſſus eſt. Præterea agit, ut res emptas aut emptor
tollat, aut id quod intereſt præſtet[m]: item ut fiat id quod pacto nominatim eſt conuentū[n].

Ex

a l. ex empto. 11. h. t.
b l. 3. §. 1. h. t. l. ex empt. §. ſi quis. 10. h. t. l. pen. C. eo. uide Paul. lib. 2. tit. 17.
c §. 1. Inſtit. de donationibus. Iaſ. in l. quoties, nu. 34. C. de rei uend. & in l. ſtipulationes. 72. nu. 35. de uerb. oblig. Paul. li. 1. tit. 13.
d l. 1. in prin. ubi Dd. l. ſi rectum. 12. h. t.
e l. ubi. §. fin. l. ſtipulationes. 72. ubi Dd. de uerb. oblig. Paul. lib. 1. tit. 13.
f l. ſi rem. 26. de uerb. oblig.
g l. ſi quis. 13. §. fin. de re iudic.
h d. l. ſi quis. §. fin. l. ſtipulationes. 72. ubi Dd. de uerb. oblig.
i l. ſi iactu. 13. h. t.
k l. 2. §. 1. d. l. ex empto. 11. h. t.
l d. l. ex empto. 11. §. idem Neratius. 7.
m Paul. lib. 2. tit. 17.
n d. l. ex empto. in prin.
o l. 3. §. 1. h. t. l. fructus. 13. l. pen. C. eo.
p d. l. ex empt. §. redhibitionem. 1.
q d. l. Iulianus. in princ. h. t.
r d. l. Iulianus. §. ſi uenditor. 3.
s l. ea quæ. 43. ff. de contrah. empt. gl. in l. nec ſupina. in princ. de iur. & fact. ignor.
t l. tenetur. 6. §. 1. d. l. ex empto. in pri. h. t. l. pacta. 72. ff. de contrah. empt.
u d. l. Iulianus. §. offerri. 7.
x l. quod uendidi. 19. ff. de contrah. empt.
y l. ſi ſoluturus. 39. de ſolutionibus. l. cum proponas. 2. cum ibi nota. C. de pactis.
z d. l. Iulianus. §. offerri. 7.
a l. qui pendentem. 25. h. t.
b l. ex empto. 11. §. Caſſius. 8. l. prædia. 28.

c l. bona fides. 57. de reg. iur. d d. l. Iulianus. §. ex uendito. 17. l. curabit. 5. C. eod. l. euictis. §. fin. quæ de uſur. e l. fructus. 13. C. eod. f l. 5. C. eod. iunct. l. quod te. 5. ſi cert. petat. g l. initio. 5. C. de pact. in. empt. & uend. l. fructus. 13. C. eod. tit. l. euictis. 18. §. final. de uſur. h §. cum autem. Inſtit. de emp. l. ſecundum. de regul. iur. i l. incendium. ſi cert. peta. k l. mora. 32. §. in bonæ. de uſur. l d. l. ex empto. m l. 5. §. licet. ff. de periculo & com. rei uendit. n l. qui fundum. de contrah. emptio. d. l. tenetur. 6. §. 1. d. l. Iulianus.

Ex quibus omnibus facilè iam intelligi poteſt, qua ratione & forma, utraq; hæc actio ſit 9
proponenda. Nam empti quidem actio duobus temporibus intentatur, uel ante traditionem, uel traditione iam facta. Ante traditionẽ ea forma proponitur: ut primò dicat emptor ſiue actor, emptionem iure ac legitimè, certo precio, deq; re certa, quæ omnibus notis quibus poteſt, eſt deſignanda[a], fuiſſe aliquo tempore (quanquã huius expreſsio non eſt omnino neceſſaria[b]) factam, & conſenſu perfectam. hæc enim contractus, ut loquuntur, ſubſtantialia, merx ſcilicet, precium & conſenſus, omnino ſunt exprimenda[c]: ut fundamentum intentionis quæ ex contractu fluit: quo non ſubſiſtente, ipſa actio quæ hinc oritur, ſubſiſtere nequit[d]. Deinde ſubijciat, ex eo ſe contractu precium ſoluiſſe aut obtuliſſe, uel etiamnum offerre, aut ad diem condictam ſoluere paratum eſſe[e] (nam qui ſibi contractum cupit impleri, is ut illi ſua à parte ante omnia ſatisfaciat, uel ſatisfacere paratus ſit, oporteat[f]:) neq; tamen uenditorem hactenus fruſtra interpellatum, uelle ſecundum contractus fidem rem tradere, ſed aliam ex alia moram nectere, & apertè emptorem agentem fruſtrari ac ludificare. Quod cum ita ſit, petere ut iudex per ſententiam ſuam uenditorem condemnet, & legitimis remedijs compellat, ad rem uenditam emptori agẽti tradendam[g], unà cum omni cauſa, uacuaq; poſſeſsione[h], & fructibus[i] à tempore uenditionis perceptis[k], ac reliquis acceſsionibus[l], eoq; quod intereſt agentis, traditionem debito tempore factam non eſſe[m], & cum iuſta euictionis cautione[n]. Quòd ſi emptori non ſederit ad rem agere, fortè quia nunc illam habere non expedit, occaſione bene utendi amiſſa: aut quòd illa extincta poſt moram (nam ante moram periret emptori) aut corrupta ſit: ut ſi uino, bobus, aut carnibus emptis, nunc commodè uti non poſsit[o]: liberum ei eſt, ad id quod in totum intereſt, agere[p]: quod interdum precium ipſum excedit, ſi pluris referat, rem traditam ſuo tempore fuiſſe, quàm illa ualet[q]. In ſuperiore igitur agendi formula, tantum ſingulare intereſſe uenit: in hac porrò & ipſius rei æſtimatio, & quicquid præterea intereſt emptoris, rem traditã fuiſſe[r]. In uenditione animalium, quæ facilè occultis uitijs ſunt obnoxia, hoc amplius peti poteſt, ut præſtetur, abſq; uitijs ea eſſe[s]. Et hoc quidem modo ante traditionem, hac actione agi tralaticium eſt: poſt uerò eam factam, interdum etiam aliter proponitur. ut ſi res uitioſa uendita ſit, & tradita, poteſt agere emptor uel ad omne intereſſe, ſi quidem ſcienter aut per latam culpam talis uendita eſt[t]: uel ad redhibendum, ſi re potius carere expedit[u]: uel quanto minoris, cum ſcilicet nulla uenditoris culpa argui poteſt, ut refundatur de precio tantum, quanto minoris res prolato foràs uitio emi potuiſſet[x]. Item cum petuntur fines & iura rei uenditæ declarari, & inſtrumenta huc pertinentia reſtitui[y]: aut quando ob inſecutam euictionem, & uenditori prius denunciatam[z], ad totale intereſſe agitur[a]. Eadem eſt agendi ex uendito ratio: ſcilicet ut intendat uenditor, rem uenditam & traditam eſſe (ne ſcilicet obſtet rei non traditæ exceptio[b]) eoq; ad precium ſibi dandum petat emptorem compelli, unà cum uſuris à tempore moræ[c], uel quod perinde eſt[d], traditæ rei[e] computandis: quæ in locum intereſſe quod in pecunia haberi poteſt, ſuccedunt[f]: unaq; cum ſumptibus in re uendita poſt uenditionem factis[g], & quanti pluris uendere potuiſſet, niſi ab emptore deceptus uenditor eſſet[h]. item ut merces tollat, & intereſſe hoc nomine præſtet[i], & quicquid aut ex natura contractus debetur, aut dictũ conuentumq; fuit, impleat[k]. quo caſu poteſt interdum ad retractandam quoq; uenditionem agi, ſi uidelicet pacti intuitu res uẽdita ſit[l]: ſicut & cum ex lege commiſſoria, aut addictione in diem res repetitur[m]. Nam etſi ex natura contractus, actio utrinq; detur, non ad reſcindendum, ſed ad implendũ duntaxat contractum[n]: tamen utilis etiam eſt ad eundem diſtrahendum, cum id ſcilicet inter partes actũ eſt, & conuentum[o]: quarum conuentio, lex eſt contractus[p]. Eſt etiam cum utriuis ultra dimidiam iuſti precij æſtimationem decepto, licet alternatiuè agere, ut aut præſtetur iuſtum precium, ſiue reddatur, aut iniquo contractu abeatur[q]. quæ actio à noſtris, condictio ex lege ſolet appellari[r]. datur enim magis ex beneficio legis, quàm ex natura contractus,

ſecundum

a l. ſi in rem. 6. de rei uendicat.
b Ferra. in for. lib. uend. ad uerb. de anno. per doctrinam Innocen. in c. fin. de re iudica. Bar. in l. j. in prin. de eden. & in l. j. §. hoc interdictum. ff. uti poßidetis.
c Ferra. in d. lib. uend. in prin. l. 1. 2. 8. de cont. empt.
d l. licet. §. ea obligatio. de procura.
e l. Iulianus. 14. §. offerri. hoc tit.
f l. cum proponas. 21. C. de pac. l. fin. C. de trãſ act. uide tot. tit. de except. rei uend.
g §. perficiuntur. Inſt. de donat.
h l. 2. §. 1. l. ex empt. 11. hoc tit.
i l. 3. § 1. h. t.
k l. fructus. 13. C. eo. uide tamen diſtinctionem Ferra. in d. lib. uenditionis. ad uerb fructus. Aretium conſ. 160.
l l. pen. C. eod.
m l. j. in prin. ubi Dd. l. Lucius. 48. cum l. ſeq. hoc tit.
n l. quòd ſi nolit. §. quia aßidua. de ædil. edic. l. indubitati. C. de euict.
o l. cum uenditorem. 10. l. ſicut. 12. C. eo.
p l. j. h. t. l. 4. 10. 12. & paßim. C. eo.
q l. j. l. Lucius. 48. l. ſi ſterilis. 22. §. quamuis. h. t.
r uide Bart. & Dd. in l. j. h. t.
s l. ex empt. 11. §. animalium. l. ea quæ. 43. §. fin. l. ſi cum fundum. 68. de cont. empt.
t d. l. Iulianus in prin. d. l. ſi ſterilis. §. quamuis. h. t.
u d. l. ex empto. 11. §. redhibere. h. t. tot. tit. de ædil. edic.
x d. l. Iulianus.

y l. creditor. § 4. h. t. z § final. ex̃. de empt. a uide ĩ. de euictio. & C. eod. tit. b tot. tit. ĩ. de except. rei uend. & non trad. c l. initio. 5. C. de pact. int. empt. l. fructus. 13. C. eod. l. euictis. 18 § fin. de uſur. d l. Iulianus. 19. §. ex uendito. in uerb. item uſuræ precij poſt diem traditionis. nam cum re emptor fruatur, æquißimum eſt eum uſuras precij pendere, h. t. e l. curabit. 5. C. eod. d. l. euictis. §. fin. f l. final. ĩ. de pec. & con. l. cum quis. de in lit. iurand. g d. l. Iulianus. §. preterea ex uendito. h d. l. Iulianus. §. per contrarium. i l. ſi fundus. hoc tit. l. licet. de per. & com. rei uend. l. ſi lapides. hoc tit. k l. j. l. tenetur. 6. d. l. Iulianus. 14. §. 1. §. ſi uenditor. §. ex uendit. hoc tit. l. ſed & Celſus. l. pacta. de contr. empt. l l. cum te. C. de in diem addic. m l. ſi fundus. & tot. tit. de legat. com. & de in diem addic. l. 3. & 4. C. de pac. int. empt. n l. uenditi. 6. l. j. C. eod. l. in ciuile. C. de rei uẽdic. l. non idcirco. C. de contr. empt. o d. l. ex empto. §. is qui uina. h. t. l. ſi fundus. de leg com l. ſed Celſus. §. ſi fundus. l. hæc uenditio. § fin. de contr. empt. l. cum te. C. de pac. int. empt. p l. j. §. ſi conueniat. depoſ. l. ex empto. 11. hoc tit. l. contractus. 24. de regul. iur. q l. 2. C. de reſcind. uendit. r Salicet. & Dd. in d. l. 2.

…undum quam licet contrahentibus ſe inuicem decipere[a]. Sed hæc ultra dimidiam læſio
… cõmuni æſtimatione, non pro ſingulari agentis affectione probãda eſt[b]: alioqui quam-
…is duplum offeratur, non tamen ad reſciſsionem contractus feneſtra aperiri debet[c].

LOCATI ET CONDVCTI.

Titul. II.

1 *Continuatio tituli, à uicinitate contractuum.*
2 *Quid ſit locare, locator, conductor.*
3 *Quid ſit locatio.*
4 *Cauſa efficiens, conſenſus.*
5 *Materia, quæ res locari poßint.*
6 *Forma.*
7 *An merces in pecunia conſiſtere debeat.*
8 *De temporibus locationis.*
9 *Finis.*
10 *Adiuncta & adfinia.*
11 *Differentia inter uenditionem & locationem.*
12 *De contractu emphyteutico.*
13 *Quæ actiones ex hoc contractu dentur.*
14 *Quid ueniat in actionem locati.*
15 *Quando dolum, culpam, cuſtodiam præſtet conductor.*
16 *Quid in actionem conducti ueniat.*

1 POſt explicatum emptionum & uenditionum tractatum, cõſequens eſt, ut de actioni-
bus locati & cõducti uideamus. Locatio enim proxima eſt emptioni[a], & quaſi quędã
uſus rei emptio, adeò ut dubitari in quibuſdã ſoleat, emptio an locatio ſit contracta[b].
2 Locare autem propriè eſt, in aliquo loco ponere. Hinc locare dicuntur, qui in agro fun-
dóue conſtituunt aliquem, ad utendum, uel habitandum: & generaliter uſu obtinuit, ut lo-
care dicerentur qui rem alteri fruendam non gratis, ſed ob aliquid concedunt. Hinc loca-
re conducere nummos, apud Horatium: hoc eſt fœnori dare, & accipere. Locator itaq; eſt,
qui pro rei uſu mercedem accipit: conductor, cuius ductum res ſequitur, & à quo præſtita
mercede detinetur: quod in locatione operis faciendi contrà ſe habet. Is enim qui operas
præſtat, dicitur opus conduxiſſe: quia eius ductu tota conſtructio peragitur, qui dat merce-
dem locaſſe[c]. Nam in uniuerſum qui dat utendum uel faciendum aliquid certa mercede,
3 locator eſt: qui accipit, conductor[d]. Locatio eſt contractus nominatus, in quo perſonarum
uel rerum uſus pro certa aliqua mercede conceditur: aut, locatio eſt perſonæ uel rei ad u-
ſum facta conceſsio pro certa mercede. Verbum uſus, excludit abuſum. Nam ſi res conſu-
4 matur, ut ſi locetur pecunia, mutuum eſt, non locatio. Contrahitur locatio conſenſu, ſicuti
emptio & uenditio: quoniam naturalis eſt, & omnium gentium[e], coq; non ſolum expreſſo,
ſed etiam tacito: ut ſi quis poſt elapſum locationis tempus, patiatur inquilinum in domo
manere[f]. Requiritur autem conſenſus in duobus ad implendum contractum: uidelicet ut
5 primò conueniat de re quæ fruenda præſtetur[g], deinde ut de certa mercede[h]. Res omnis
locari poteſt, ſiue mobilis ſiue immobilis: nec intereſt propria ſit an aliena[i], quia domi-
nium transferri, neceſſe non eſt[k]: corporalis ſiue incorporalis, ut uſusfructus[l]: prædiales
tamen ſeruitutes quæ fundo debentur, locari per ſe non poſſunt, niſi cum ipſo fundo[m].
Rem propriam conducere nemo poteſt[n]. Cum enim proprium ſit dominij, poſſe re ſua uti,
6 iniquum eſſet eius uſus nomine cuiquam à domino mercedem præſtari. Locatio & con-
ductio contrahi intelligitur, ſi de mercede conueniat[o]: ſed utrum ea in pecunia numerata,
conſiſtere debeat, an uerò ſufficiat alias res fungibiles loco mercedis dari, non leui de cau-
7 ſa addubites. Pluribus placuit, nummos requiri[p]: propterea quòd I. C. dicat, niſi pecunia
interueniat, actionem præſcriptis uerbis dari[q]. Sed ſciendum eſt, ibi pecuniam ſpecies qui-
dem excludere, complecti tamen res, quæ pondere, numero, menſura conſtant, ut plerunq;
ſolet[r]. itaq; uerius eſt, locationis mercedem conſtitui poſſe uel in nummis, uel pecunia, uel
partibus. Nummis, ut ſit plerunq;: pecunia, ut ſi quis certum frumenti aut olei numerum
polliceatur, loco mercedis[ſ]. Partibus; cum colonus in uicem mercedis, partem fructuum
tertiam, aut dimidiam fortè promittit, qui colonus partiarius appellatur: quod tamen ge-
8 nus conuentionis uolunt Dd. in contractum innominatum incidere[t]. Poteſt autem loca-
tio fieri uel in perpetuum, uel ad tempus[u]. ſed ubi ultra decennium, uel (ut quidam uolunt)
quinquenniũ[x], ſit locatio, tranſire ſolet in aliud cõtractus nomẽ, ut emphyteuſin, libellum,

s censum,

a *l. in cauſæ. 17. §. pen. de minor. l. 4. l. ſi uoluntate. 8. C. de reſ. uẽd.*
b *gl. in l. non eſt. 6. C. de reſc. uẽd. per l. precia. ad l. fal. cũ alijs ibi all.*
c *l. non eſt. 6. C. de reſc. uend.*

a *l. 1. & 2. h. t.*
b *d. l. 2. §. 1.*
c *l. 2. C. eo. l. qui inſulã. 30. §. pen. l. ea. 51. §. fi. h. t. & de ſignificatione horũ uocabulorum uide plura in tit. ad l. Rhod. de æſtimat. act. de præſcrip. uerb. & in hoc paßim Cuiac. Obſer. lib. 2. c. 28. & lib. 4. cap. 26. & inſtit. de locat. in princ.*
d *uide Cuiac. Obſ. lib. 2. cap. 28.*
e *l. j. h. t.*
f *l. item quæritur. in fin. 13. cum l. ſeq. h. t.*
g *l. ex conducto. 15. §. r. in fin. h. t.*
h *d. l. 2. in prin. h. t. l. j. §. ſi quis ſeruũ. ff. depoſ.*
i *l. ſi tibi alienam. 7. h. t.*
k *l. non ſolet. 39.*
l *in prin. Inſt. de uſu & hab. l. 7. de uſufru. l. ſi quis demum. 9. §. 1.*
m *l. locare. 44. h. t.*
n *l. ſi quis. 9. §. fin. h. t. l. neq; pignus. 45. de reg. iur. l. qui rem propriam. C. eod.*
o *d. l. 2. in prin.*
p *glo. & Dd. in l. j. §. ſi quis ſeruum. ff. depoſiti & in §. 1. Inſt. eod.*
q *d. §. ſi quis ſeruũ. l. naturalis. 5. §. at cũ do. ff. de præſcript. uerb.*
r *l. ſi. C. de conſtit. pec. l. 2. §. creditum. ut Dd. ff. ſi cert. peta. uide ff. ad tit. de conſti. pecun.*
s *text. in l. ſi olei. C. eod.*
t *in l. ſi paſcenda. C. de pactis.*
u *l. 1. et 2. ſi ager uectig.*
x *Cuiac. Inſt. de locat. per Nouell. 120. quæ tamẽ tantũ de eccleſiaſticis rebus, nec de locatione, ſed de emphyteuſi agit.*

cenſum, &c[a]. Nam de communi noſtrorum ſententia, ex locatione decennali, aut longio-
ri ſemper utile dominium transfertur[b]: quod meritò Connanus improbat[c], cum locationi
ea natura ſit, ut nihil iuris de dominio transferatur[d]. quare ſecundum hanc contractus na
turam contractum intelligi debet[e], niſi fuerit aliud conuentum: ut in emphyteuſi[f], & publi-
cis locationibus conuenire ſolet[g], item cum ſuperficies locatur ad inædificandum[h]: nam
ædificatio non rectè fit & commodè, niſi à domino[i]. quare cui ædificandi ius conceditur,
utendæ pro arbitrio areæ ius, atq; ita utile dominium concedi uidetur. In alijs autem lo-
cationibus, etiam longis, contrà eſſe ex eo intelligitur, quòd prætor ex his non indiſtinctè
dat realem actionem, ſed cauſa cognita[k]. Poteſt etiam fieri quoad is qui locauit uoluerit:
quæ locatio mutatione uoluntatis, aut quod perinde eſt, morte finitur[l]. Quòd ſi nullum
tempus expreſſum ſit, quamdiu durare locationem dicemus? Et putauerim hoc caſu in ru-
ſticis prædijs in annum factam locationem uideri, ut percipi fructus locationis queant,
qui ſemel tantum quotannis in agris naſcuntur: in urbanis tamdiu, quoad alteruter con-
tractui renunciet[m]: quod tamen cum aliquo interuallo & temperatione erit faciendum, ut
uſus rei conſtare conductori poſsit, neq; ſubitò migrare cogatur[n]. Finis locationis eſt idem 9
qui omnium contractuum: ut rerum uſus ſine alterutrius partis incommodo inter homi-
nes communicetur. Effectus ex actionibus, de quibus paulo pòſt dicemus, intelligi poteſt.
Adiuncta eſt huic contractui pignoris obligatio. Inuecta enim & illata in urbanis prædijs, 10
tacitè pro mercede oppignorantur: in ruſticis, fructus qui ex prædio percipiuntur[o]. qua
de re dicemus inf. ad titul. in quibus cauſis pign. uel hypo. tacitè contrah. Cognata huic
contractui eſt emptio & uenditio[p], etiamſi quibuſdam differat. Nam primò in emptione 11
transfertur dominium rei in perpetuum: in locatione, uſus tantum: idq; ad tempus, do-
minio non mutato[q], imò ne poſſeſsione quidem[r]. Deinde periculum rei pertinet ad em-
ptorem, non uerò ad conductorem[ſ]. Tertiò, emptio precium in nummis requirit: locatio,
mercede pecuniæ contenta eſt. Quartò, quædam uendi poſſunt, non locari, ut ius ſeruitu-
tis: quædam locari, non uendi, ut res alienari prohibitæ. Reliquas differentias uidere licet
apud Dd. in prin. Inſt. eo. Eſt etiam omnino conſimilis huic contractus emphyteuticus & 12
libellarius. Differunt tamen in paucis, ut notatur à Iaſ. & alijs[t]. Pugnat cum hoc nimia in-
æqualitas mercedis, ut ſi uno nummo fiat locatio[u], aut ultra dimidiam iuſti precij ſit dece-
ptio[x]: quanquam alioqui pluris, minoriſue locare aut conducere licet, ut & emere[y]: item
error in re & mercede[z], & dolus malus[a]: quæ omnia conuentionem hanc uitiant. Oritur 13
autem duplex hinc actio, locati, & conducti: quarum illa locatori, hæc conductori compe-
tit. utraq; bonæ fidei eſt[b]: & in hæredem tranſitoria[c] (quamuis iure Sax. non tamen uſitato,
locatio hæredem nihil obliget[d]:) non etiam in ſingularem ſucceſſorem[e]. In actionem loca- 14
ti uenit perſecutio mercedis. etſi enim inquilinus in ſolutione ceſſans poſt biẽnium etiamſi
aliter pactum ſit licitè expellitur[f], nihilo tamen minus poteſt mercedem ſuo tempore loca-
tor exigere[g]: ſed quo tempore, quæſtionis eſt. Et quidem ſi non in annos ſingulos, ſed certo
tempore res certa locata eſt, finito locationis tempore: quia dies ſemper pro debitore eſt[h]:
ſin in annos ſingulos, exacto anno[i]. idq; ſeruatur conſuetudine quæ attendenda eſt[k]. Qui
uerò opus conduxit faciendum ſi pro toto opere pecuniam ſtipulatus eſt, non niſi opere
perfecto & probato petere mercedem poteſt. Secus ſi ad menſuram uel in dies penſio pro-
miſſa ſit[l]: qua de re plura Dd. diſputant[m]. Petitur autem merces unà cum uſuris poſt mo-
ram[n]. Deinde & damna hoc iudicio petuntur, quæ culpa conductoris contracta ſunt[o]. Vt 15
ſi fortè res facta ſit deterior[p], aut incendio non fortuito corrupta[q], uti enim re ſicut bo-
nus paterfamiliâs[r], & dolum atq; culpam præſtare debet[ſ], etiam eorum quos induxit ſi in
inducendis culpam admiſit[t]: atq; adeò inimicorum ſuorum, ſi eius odio rem fecerint dete-
riorem[u]. In hoc iudicium & illud uenit quod cõtra legem locationis factum eſt: quia culpa
eſt contra pacta uenire[x]. Imperitia quoq; artificis, culpæ adnumeratur[y]. Cuſtodia etiam &
leuiſs. culpa non ex natura locationis, ſed ratione circumſtantiarum aut pactionum inter-
dum præſtanda eſt: ut ab iſs qui pro cuſtodia mercedem accipiunt[z], uel ſi res natura ſua
exactiſsimam diligentiam requirat[a]. Item à ſarcinatore, & fullone, & cæteris, qui tanquam
artifices

a Dd. in d. l. 1. de rebus eccleſiæ non alienand. et in l. codicillis. §. inſtit. de leg. II. facit d. l. §. ſi ager uectig. & c. 1. §. donare qualiter olim feudum alienari poterat in uſibus feud. ind. Iaſ. in l. 2. C. de iur. emp. Ferr. in for. lib. ad uerb. inueſtiuit. de fid. præſtat.

b gl. in l. fin. ſi ager uec. per l. j. §. quòd autem. de ſuperf. Ferr. in for. lib. ad fict. præſt.

c lib. 6. cap. 12.

d l. 2. C. de præſc. 30. an.

e l. ſi uno. h. t. l. 4. de uſufr. uec. in tract. feu. in uerb. ita quod etiam ipſi. nu. 1. l. ex empto. 81. de act. emp. Iaſ. in l. ult. num. 29. C. de iur. emph. Cor. conſ. 190. pluries. in princ. parte 3. Socin. conſil. 19. nu. 6. uol. 1.

f d. Nouell. 120. de alie-na. & emp.

g d. l. fin. ſi ag. uec. l. l. de loc. pub. fruen.

h d. l. j. de ſuperf.

i §. cum autem. Inſt. de rer. diuiſ.

k d. l. j. §. quòd autem. de ſuperf.

l l. 4. h. t.

m l. item quæritur. 13. §. fin. hoc tit.

n l. in cõmodato. 17. §. ſicut. 3. commodati.

o l. ſi in lege 27. §. 1. h. t.

p l. 1. & 2. h. t.

q l. cõuenit. 65. §. 7. de cõtrah. emp. d. l. nõ ſolet. 39. h. t.

r l. complures. 60. in fi. principij. h. t. l. 2. C. de præſc. 30. ann.

ſ l. ſi quis fundum. 9. §. ſi colonis. 3. cum ſeq. l. ex conducto. 15. §. 1. l. ſi merces. 25. §. uis maior. 5. h. t.

t in l. 1. & 2. C. de iur. emphyt.

u l. ſi quis. 46. h. t.

x Dd. in l. 2. C. de reſcin. uend.

y l. item ſi precio. 22. §. fi. cum l. ſeq. h. t.

z l. ſi decem. 54. h. t.

a l. cum in plures. 60. §. mãd. 4.

b l. quæro. 54. h. t.

c l. ſed addes. §. ex conducto. pen. l. uiam. C. eod.

d Paſch. diff. 2. Reinh. diff. 12. per artic. 77. lib. 3.

e l. qui fundum. 35. h. t.

f d. l. quæro. 53. §. inter. 1. l. cum domini. 56. l. pen. h. t.

g l. legem. C. eod.

h l. qui hoc anno. 42. de uerb. oblig. §. omnis. Inſtit. eod.

i text. in l. j. §. ſi penſio. in uerbis nondum debeatur. ff. de migrando.

k l. circa. C. eod.

l l. qui inſulam. 30. §. penult. hoc tit.

m in l. 3. C. eod.

n d. l. quæro. l. præſes. C. eod.

o l. ſi uulnerauerit. 42. hoc tit. Paul. lib. 2. tit. 18.

p l. uideamus. 11. §. 1.

q d. l. ſi quis. §. ſi colonis. 3.

r l. ſi merces. 25. §. conductor. 3.

ſ d. l. ſi quis. §. 2.

t d. l. uideamus. l. qui inſulam. 30. §. ſi.

u d. l. ſi merces. §. culpæ. 4.

x d. l. uideamus. §. fi.

y d. l. ſi quis fundum. §. pen. l. item quæritur. 13. §. ſi gemma. 5. l. ea. l. 51. §. locaui. 1.

z l. qui mercedẽ. 40. cum l. ſeq. h. t.

a d. l. ſi merces. 25. §. pen.

artifices locant operas, & rebus recipiendis, cuſtodiendis, reficiendisúe quæſtum faciunt[a]. Agitur etiam ad id quod intereſt, ſi ante finitum locationis tempus ſine cauſa rem conductor deſerat[b]. item in hoc, ut exacto locationis tempore res reddatur[c]. Quo caſu contra nõ reſtituentem iuratur in litem[d]. Nonnunquam etiam ante finitum tempus, ſi uidelicet domi
16 nus noua neceſsitate coactus, re ſua opus habeat, uel inquilinus ea abutatur[e]. Conductor agit in hoc, ut ſibi liceat re locata uti, aut ſoluatur id quod intereſt[f]: ut reficiat locator domum, aut mercedem pro rata tẽporis, quo uti nequit, remittat [g]: ut præſtet damna uitio rei locatæ contracta, ſi facilè ſciri uitium potuit, & ad certum uſum res quaſi ab artifice locata eſt: ut ſi uas uitioſum à uietore locetur, ſecus ſi lateat uitium, ita ut prudentiſs. fallat: nec in ea locanda artificium ſuum, quaſi rei bonæ & integræ locator profiteatur. ut ſi ager conductus herbas noxias ferat[h]. item in hoc agit ut propter interitum rei, aut ſterilitatem fructuũ labe aliqua contractam, uel incendium, aut aliud impedimentum uſus rei, merces remittatur pro rata temporis, quo uſus conductor non eſt[i]. Cum enim ob uſum rei illa præſtetur, æquum eſt ut qui uti ea nequit, illa penſionis fiat remiſsio.

a d.l. item quæritur. §. ſi fullo. 6. d.l. ſi merces. §. pen. & fin.
b l. ſi in l. 24. §. ſi domus. 3. l. dominus. 55. §. fin.
c l. ſi quis cognitionis. C. eo. d.l. uideamus. §. pẽ.
d l. ſi cui. 48. h.t.
e d.l. quæro. §. inter. l. 3. C. eod.
f l. 7. 8. 9. h.t.
g l. ex conducto. 15. l. habitatores. 27.
h l. ſed addes. 19. §. ſi quis dolia. 1. h.t.
i d.l. ſi quis. §. Imperator. d.l. ex cõducto. §. ſi uis. & §. ubicunq;. d.l. ſi merces. §. uis maior.

DE AESTIMATORIA. TIT. III.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Ex duplicibus contractibus dari actionem præſcriptis uerbis.*
3 *Ex qua cauſa detur æſtimatoria.*
4 *Actionem hanc eſſe ciuilem & bonæ fidei.*
5 *Cuius ſit in hoc contractu periculum.*

1 ET hæc quidem de contractibus nominatis, & quæ inde prodeunt iudicijs ordinarijs. Sed quia naturà comparatum eſt, ut plura ſint negocia quàm rerum uocabula, hoc
2 eſt agendi formulæ[a]: euenit nonnunquam ut ceſſantibus proditis ac uulgaribus iudicijs, deſcendendum ſit ad ea quæ ſunt in factum generalibus uerbis præſcripta, prout cuiuſq; facti natura exigit[b]. quod fit uel cum negocium tam ambiguum & multiplex eſt, ut neſcias ad quam cõtractus ſpeciem ſit referendum[c], uel cum patet quidem & apparet quale ſit, ſed redigi ad ordinem contractuum nominatorum nequit[d]. Prioris generis eſt, cum res æſtimata uendenda datur. Hîc enim probabiliter dubitari poteſt, utrum ex uendito ſit actio propter æſtimationem, quæ loco precij eſt, & uẽditionem inducit[e]: an ex locato, quaſi
3 rem uendendam locaſſe uideatur, an uerò mandati non interueniente mercede. Itaq; tollendæ dubitationis gratia, & ne ineptam proponendo actionem periclitaretur actor, æſti-
4 matoriam præſcriptis uerbis actionẽ dare uiſum eſt: quæ præſcriptis aptè uerbis ad quodlibet negocium accommodaretur. ea ciuilis eſt, quia negocium ciuile unde datur geſtum eſt, & quidem bona fide, quare omnia hîc locum habebunt, quæ in bonæ fidei iudicijs[f]. Hæc actio utilis eſt, etiamſi merces interuenit[g]. nam etſi merces pro opera conſtituta soleat locationem inducere[h]: tamen quia hîc æſtimatio rei quæ uenditionem facit[i], adiuncta eſt,
5 uiſum fuit potius eſſe, ut æſtimatoria actio proponatur. Nam hanc ſpeciem à locatione recedere uel inde apparet, quòd æſtimatio periculum faciat eius qui ſuſcepit: perinde atq; re uendita[k], quod non eſt in locato & conducto. Si tamen res æſtimata daretur uendenda, ita ut aut illa, aut precium (non certum, ſed iuſtum, quod nomine precij abſolutè poſito ſignificatur[l]) redderetur: hoc caſu quia nullo certo definito precio, uenditio per incertam æſtimationem non potuit perfici, neq; periculum tranſire quaſi in emptorem, adhibenda erit alia diſtinctio[m].

a l. 4. de præſcr. uer.
b l. 1. §. de præſcr. uer.
c ut in l. 1. §. de præſcrip. uerb.
d l. 5. §. de præſcr. uerb.
e l. plerunq;. 11. §. ſi tamen. l. quoties. §. de iure dotium. l. quoties. C. eod. Paul. lib. 2. tit. 4.
f l. 1. h.t.
g l. 2. h.t.
h l. 1. §. mandati. l. rogaſti. 21. in fin. §. de præſcrip. uerb.
i l. plerunq;. 10. cum l. ſeq. de iur. dot. l. 2. §. ult. §. pro empto.
k l. æſtimatæ. 1. ſoluto matri. l. quòd ſi per eã. d. l. plerunq;. §. de iur. dotium.
l l. non dubium. de lega. 3.
m l. ſi gratuitam. 18. §. ſi margaritas. 1. §. de præſcrip. uerb.

DE RERVM PERMVTATIONE. Titul. IIII.

1 *Permutatio quare contractus innominatus.*
2 *Affinitas huius contractus cum uenditione.*
3 *Differentia 1. inter hos contractus, à forma.*
4 *Differentia 2. ab effectu & præſtationibus.*
5 *Explicatio L. 1. quæ illas differentias tradit.*
6 *Ex permutatione propriè oriri actionem præſcriptis uerbis.*
7 *Quando detur condictio.*
8 *Differentia tertia, à cauſa efficiente: & quomodo contrahatur permutatio.*
9 *Explicatio uerſ. ultimi L. 1.*
10 *Methodica ſumma, de rerum permutatione.*

HVius generis eſt etiam permutatio, qui contractus iuriſgentium perhibetur uetu- 1
ſtiſsimus, innominatus tamen, utpote generalis & omnia in ſe commercia inclu-
dens. Res enim rebus permutare, omnibus conuentionibus tam nominatis, quàm
innominatis eſt commune, ut permutatio nequeat ad certam ſpeciem nomenq; contra-
ctus reduci: quanquam fuit apud ueteres dubitatum, an hoc placitum idem cum emptio- 2
ne eſſet[a]. Videtur enim uenditio eſſe[b], quia pro precio res datur, & id agitur ut dominium
hinc inde transferatur, aut paretur uſucapiendi conditio[c]: & utrinq; debetur euictio[d], ac
bonæ inde fidei actio exiſtit[e]: quæ omnia ſunt emptioni & uenditioni conſentanea. Et hu-
ius ſententiæ Sabinum & Caſsium fuiſſe accepimus, ſed Nerua & Proculus aliud eſſe per-
mutationem, aliud emptionem exiſtimauerunt, quia multis modis hos contractus inter
ſe differre palàm eſt. Nam primò differunt forma. in uenditione enim aliud eſt uendere, a- 3
liud emere: alius emptor, alius uenditor: aliud precium, aliud merx. At hanc formam non
habet permutatio: in qua diſcernere nequeas, quis ſit emptor, quis uẽditor, quid precium,
quid merx[f]. Secundò effectu & præſtationibus. Emptor enim cogitur facere nummos ac- 4
cipientis, uenditor rem dare non cogitur, ſed ſatisfacit tradendo rem cum euictionis cau-
tione. Itaq; ſi res euicta non ſit, nihil debet. In permutatione uerò ſi ponas, utramq; rem ha-
beri pro precio, uterq; emptoris inſtar erit. unde ſequetur, rem fieri accipientis utrinq; o-
portere: ſin pro merce, quia uterq; perſonam uenditoris repræſentabit; neutrius fieri rem
neceſſe fuerit: quod quidem longè abhorret à natura huius contractus. itaq; neutrum ho-
rum eſt in permutatione. Nam cùm precium ſit quo aliud æſtimatur, merx uerò res ipſa 5
æſtimata: non poteſt in permutatione inueniri, quid pro merce, quid loco precij ſit haben-
dum. Abſurdum autem foret, utramq; rem eſſe, aut mercem aut precium, cùm natura re-
rum non patiatur, ut una res & uæneat, & precium ſit emptionis. Quod cum ita ſit, non hîc 6
obtinent præſtationes, in uenditione receptæ: ſed ſi ea res quam acceperim poſtea euinca-
tur, in factum agere debeo ad id quod intereſt: quæ propria eſt permutationis actio, da-
turq; ex contractu, quem ego & à mea parte perfeci, & perfectum eſſe uolo: nec poteſt ob-
ijcere aduerſarius, quaſi contractus ſit imperfectus, cum in ipſo abſolutam uim & obliga-
tionem acceperit, in quem dominium rei meæ tranſtuli[g]. Itaq; quod ad ipſum attinet, con-
ſummatus eſt contractus, cum ei dederim quod erat conuentum. Planè quia in me perfe- 7
cta non eſt permutatio (ea enim rei datione completur) cum euicta mihi res ſit tradita, poſ-
ſum iure meo uti, & rem meam repetere, quaſi cauſa non ſecuta, propter quam data eſt[h]:
quia tibi eam relinquere non ſum obligatus, cùm nullius rei datione cõtractum à tua par-
te impleueris, neq; me obligaris[i]. Nam etſi emptio nuda conſentientium uoluntate con- 8
trahitur, tamen permutatio ex re tantum tradita dataq; initium obligationi præbet: alio-
qui ſi res tradita non ſit, nudo conſenſu conſtitui obligationem dicemus. quod in his dun-
taxat receptum eſt, quæ nomen ſuum habent, ut in emptione, conductione, mandato, &c.
Permutatio autem iſtiuſmodi, nomine & forma ſpeciali aut ciuili caret, & in generali cõtra-
ctuum nomine conſiſtit, ideoq; non cõſenſu, ſed rei datione perficitur: eaq; tertia eſt à cau-
ſa efficiente deſumpta, horum contractuum differentia. Quare rectè Pædius ait, alienã rem 9
dantem, nullam cõtrahere permutationem, in hoc ut ſibi alterum obliget. Igitur ſi ego alie-
nam rem tibi tradidero, & tu contrà rem tradere nolis, non utiq; in hoc agam, quod intereſt
mea illã rem accepiſſe, de qua conuenit. Nec enim datione rei, quæ requirit dominij trãſla-
tionem[k], te mihi obligaui, ut ex permutatione actio dari poſsit, cum rem non fecerim tuã[l]:
ſed ut res tradita contrà nobis reddatur, condictioni locus erit, quaſi re non ſecuta[m]. Quod
cum ita ſit, liquet, ex hoc contractu qui nullum habet certum nomen, nullam oriri certam
actionem, ut ex empto, locato, &c. Sed recurrẽdum eſſe, aut ad iudicium præſcriptis uerbis,
contractu à tua parte impleto, aut ad condictionem cauſa data, cauſa nõ ſecuta, ſi rei datio-
ne necdum alterum tibi obligaſti. Eſt igitur, ut de explicatione legum huius tituli modò 10
facta intelligi poteſt, permutatio cõmercium[n], cõtractus[o], ſeu (ut Impp. appellãt) placitum[p]
uel conuentio[q] iuriſgentium[r] innominata[s], ſimilis emptioni[t], eoq; bonæ fidei[u], qua ſpecies
rerum certæ cum ſpeciebus cõmutantur[x]. Dico ſpecies. nam ſi genus cum genere, aut cum
ſpecie commutetur, non eſt propriè permutatio, ſed magis contractus innominatus, do ut
des[y]: qui à permutatione diſtat, quia ex hac actio bonæ fidei oritur, ex illo nequaquam[z]. Vt
enim in emptione merx & preciũ certum eſſe debet[a], ita & in permutatione quæ huic cõpa
ratur, certæ res indiuiduæ. Partes huius contractus, poſſunt dici ſpecies rerũ, conſenſus &
traditio, ac nõnunquam ſtipulatio[b]. Genera uaria, ut diuiſio, trãſactio, do ut des: deniq; o-
mnes contractus, οἱ πάντα cõmercio permutationis cõprehenduntur: ſed in ſpecie una tan-
tum eſt permutatio, ſcilicet cùm certa res pro re certa cõmutatur[c]. Cauſa efficiens, eſt ius gẽ-
tiũ, conſenſus, & rerũ traditio. Permutare autẽ poſſunt, qui aliàs contrahere. Materia, ſunt
certæ rerum ſpecies, non genus, neq; preciũ. Forma, ut aut traditione aut ſtipulatione fiat[d].

Finis,

- a l. j. §. 1. ff. de contrah. empt. §. 1. Inſt. eod.
- b l. 2. C. de rerũ permut.
- c l. ſequitur. §. ſed etſi. de uſucap. ff.
- d l. j. C. de rerum permu.
- e §. actionum. Inſt. de actionibus.
- f l. j. §. pen. ff. de contra. emp. l. j. in prin. h. t.
- g l. j. l. rebus. l. fi. C. eod.
- h l. j. in fi. h. t. l. 4. l. pen. C. eod.
- i l. 3. C. eod.
- k l. fin. ubi Iaſ. de cond. cauſ. dat.
- l d. l. 3. C. eod.
- m d. l. j. in fin.
- n l. 5. de iuſt. & iur. Cuiac. ad Vlp. tit. 19.
- o l. j. h. t.
- p l. 3. 4. C. eod.
- q l. fin. C. eod.
- r l. j. de contr. empt. l. j. hoc tit.
- s l. j. h. t. & traditur in l. iuriſgentium. 7. de pact.
- t l. 2. C. eod. l. j. de cõtr. empt.
- u d. l. 2. C. eod.
- x l. j. h. t. l. emptionẽ. 7. l. 1. 2. 3. 4. & t. t. C. eod.
- y l. j. ubi gl. & Dd. h. tit. Iaſ. in l. 2. in princ. nu. 7. ſi cer. pet. t. uide gl. opt. in l. j. C. eod.
- z Iaſ. in d. l. 2. nu. 8. & in l. j. nu. 10. h. t.
- a uide ff. de contr. empt.
- b l. 3. C. eod.
- c uide gl. in l. j. C. eod.
- d l. cum pater. 79. §. hereditatem. de leg. t. 2.

Finis, ut cum tu habeas quod ego deſiderem, uiciſſim ego habeam quod tu accipere uelis, fiat utrinq; commutatio rerum, ac quod cuiq; utile & opportunum eſt, quæratur [a]. Effectus idem ferè qui emptionis [b]. nam ex permutatione peræquè atq; ex uenditione, paratur uſucapiendi conditio [c], præſtatur euictio [d], & animantium ſanitas [e]: ac fit ob uitia redhibitio [f]. Item oritur ex cõtractu permutationis, actio bonæ fidei [g], præſcriptis uerbis [h]: qua ad exemplum actionis empti [i], agi poteſt aut ut impleatur quod promiſſum eſt [k], aut id quod intereſt præſtetur [l], quo reſpectu incerti actio dicitur [m]. quanquam & cõdici res quæ data eſt, quaſi re non ſecuta [n], & adiecta ſtipulatione, ut ferè fit, ex ſtipulatu agi poteſt [o]. Nam aut ex ſtipulatione, aut à traditione, non etiam de conſenſu uim omnem & effectum hic contractus trahit & mutuatur, ut paulo antè eſt expoſitum.

a *l. ſ. in prin. de pact.*
b *l. 2. ubi gl. C. eod. l. 2. hoc tit.*
c *l. 4. §. de illo. de rer. permutat.*
d *l. ſ. C. eod. glo. in l. 2. C. eod.*
e *l. 2. h. t.*
f *l. ſciendum. §. pen. de ædil. edic. gl. in d. l. 2.*
g *§. actionum. Inſt. de actio. Iaſ. in l. 2. in prin. nu. 8. ſi cert. petat.*
h *l. 4. l. fin. l. rebus. 6. C. eod.*
i *l. ſ. C. eod.*
k *l. 4. l. ult. C. eod.*
l *l. ſ. C. eod.*
m *Cuiac. ob. lib. 4. c. 7.*
n *l. ſ. 4. 5. 7. C. eod.*
o *l. 3. 4. 7. C. eod.*

DE PRAESCRIPTIS VERBIS. Titul. V.

1 *Continuatio, & quare hi contractus ſint innominati.*
2 *Genera 4. contractuum nominatorum.*
3. *Do ut des.*
4 *Do ut facias.*
5 *Facio ut des.*
6 *Facio ut facias.*
7 *Qualis ſit hæc actio.*
8 *Actionem in factum ab hac longè abeſſe.*

1 SEcundo loco dixi [a], actionem præſcriptis uerbis dari, quoties contractus exiſtunt:
quorum appellationes nullæ iure ciuili ſunt proditæ [b]. Hi enim, quamuis nomen &
formam ſpecialem non habent: tamen quia nuda pacta non ſunt, quæ nullius mutuæ
obligationis uinculo colligantur, ſed habent in ſe συνάλλαγμα, & negocium aliquod ciuile,
nempe rerum commercium, ciuilem etiam actionem producant neceſſe eſt [c]. Quæ quia non
poteſt ad certam aliquam formam accommodari, cum ipſa negocia unde oritur, uaria ſine
2 & incerta, præſcriptis in factum quodlibet uerbis à prætore informatur. Solẽt autem iſtiuſmodi contractus ad quatuor ferè genera redigi. aut enim do ut des, aut do ut facias, aut fa-
3 cio ut des, aut facio ut facias. Si do tibi rem, ut contrà rem accipiam, cùm non placeat per-
mutationem rerum emptionem eſſe, naſcitur ciuilis obligatio innominata: indeq; actio
præſcriptis uerbis oritur, qua agitur non in id, ut reddas quod accepiſti (condictio enim
non datur ex contractu, ad contractum reſcindendum) ſed ut damneris mihi, quanti in-
tereſt mea illud de quo conuenit, accipere. Sanè ex alio capite, quia antequam dederis, ti-
bi obligatus non ſum: ſi meum recipere uelim, condicere poſſum, quaſi re non ſecuta. itaq;
periculum eius rei quam dare debes, ad me pertinet, quod quidem ad actionem præſcri-
ptis uerbis attinet [d]. Quia cum ſis debitor ſpeciei, interitu eius liberatere [e]. Sed quoniam
pœnitere poſſum antequam ullius rei datione me tibi obligaſti, nihilominus condicam
4 meam rem quaſi ob cauſam datam, cauſa non ſecuta [f]. At cum do ut facias, ſi tale ſit factum
quod locari ſolet, puta ut tabulas pingas, pecunia data locatio erit: ſi res ſit, quæ merce-
dis loco datur, non erit locatio, ſed naſcetur uel ciuilis actio in id quod mea intereſt, uel
ad repetendum condictio, ſicut in ſuperiore caſu: idemq; iuris eſt, etiam pecunia data, ſi ta-
le eſt factum quod locari non poteſt: quia uſum fruitionis non recipiat: puta, ut ſeruum
manumittas. Sed ſi ſeruum tibi dedi, ut tuum manumitteres, & manumiſiſti, & is quem
dedi euictus ſit: ſi ſciens dedi, de dolo teneor propter fraudem, ut Iulianus uoluit. non e-
nim uidebatur ciuile eſſe negocium quòd fraudulenter geſtum eſſet. Sin ignorans præſcri-
ptis in factum uerbis, ciuilem putat I.C. dandam, quia manumittendo, me ciuiliter ad dan-
dum obligaſti [g]. Quòd ſi dubitetur, ſciens an ignorans dederim, exiſtimabat hoc caſu Iu-
lianus, non poſſe ciuili actione agi, quòd dubitaretur quæ uam danda eſſet: utrum præ-
ſcriptis uerbis, an uerò de dolo prætoria: itaq; in factum actionem ſubſidiariam à prætore
concedendam. in quo meritò reprehenſus eſt à Martiano, cum & hoc caſu ſufficiat præſcri-
ptis uerbis ex ciuili obligatione actio. Humanius eſt enim in dubio præſumi ciuiliter, & bo-
na fide potius quàm dolo malo negocium eſſe geſtum [h]. Atq; hæc quidẽ interpretatio qui-
buſdam placet. de qua alio loco quia diximus, & nonnihil à iuris compoſitoribus hìc eſſe
dormitatum oſtendimus: non eſt opus hìc eadem inculcare [i]. Explicatus eſt articulus, do
5 ut facias. Quòd ſi faciam ut des, & poſtquam feci, ceſſes dare, nulla erit ciuilis actio [k]: quia
nulla ſubeſt obligatio, quæ formã ciuilis contractus habeat: & ideo de dolo ſubſidiaria da-
bitur. Nec enim negocium hoc congruit emptioni, ut in do ut des: nec locationi, ut in do

a *T. ad tit. de æſtima. act.*
b *l. 3. h. t.*
c *l. iuriſgẽtium. in princ. T. de pactis.*
d *l. naturalis. 5. §. t. uerſ. ſed ſi ſcyphos. h. t.*
e *l. ſi ex legati cauſa. 23. de uerb. oblig.*
f *l. ſi. T. de condict. cauſa da. cauſa non ſec.*
g *d. l. naturalis. §. at cum do.*
h *in l. iuriſgentium. in ſi. princ. T. de pactis.*
i *uide T. in tit. de pact.*
k *d. l. naturalis. §. quòd ſi faciam.*

ut facias:nec alij cuipiam ciuili contractui ſimile eſt,ad cuius formam actio præſcriptis uer-
bis accommodetur[a]. Deinde ex facto non perinde mihi obligaris,atq; ex datione: quia fie-
ri poteſt, ut ex facto meo nihil ad te perueniat. uerbi gratia, ſi ſeruum meum manumittam
ut mihi des decem, hîc conſtat nihil ad te commodi ex libertatis datione redire, quo mihi
ciuiliter obligeris.de qua ſpecie loqui I.C. exemplum manumiſsionis paulo antè poſitum,
oſtendit.Quod cum ita ſit,ad euitandas has decipulas, & in omnem euentum placuit hoc
caſu de dolo actionem dari.Etenim in dolo es,qui ceſſas fraudulenter in dando,poſtquam
ego feci[b].Quòd ſi facio ut facias,quia utrinq; æqualia præſtantur,nempe facta, formam res 6
habet ciuilis negocij, cùm propter æqualitatem quæ iuris ciuilis propria eſt, tum quia ſi-
mile eſt negocium mandato.ut,uerbi gratia,ſi conuenit,ut ego à tuo debitore Carthagine,
tu à meo Romæ exigas:itaq; actio oritur præſcriptis uerbis mandati conſimilis[c]. Et ad hæc
quidem quatuor genera ferè reduci contractus innominati omnes poſſunt. Sed tamen 7
quia plura ſunt negocia quàm rerum uocabula[d], fit ut exiſtant interdum contractus, qui
nec in hæc quidem genera cadant, & tamen habeant cauſam obligationis ciuilem propter
συνάλλαγμα. Cuiuſmodi ſpecies in hoc titulo plurimas inuenire licet, quibus ex omnibus
præſcriptis uerbis eſt agendum[e].quæ actio,utpote ex ciuili obligatione manans,ciuilis eſt, 8
& ſimilis ordinariarum, præterquam quòd non certis formulis concepta eſt, ſed tanquam
Lesbia regula ad quælibet facta accommodatur: eaq; ſic agitur, ut nullum certum actionis
genus aut nomen in libello exprimatur. Ab hac autem longè diſtat actio in factum Præto- 9
ria, quæ deficiente obligatione, & cauſa ciuili, aut uerbis legis, ex æquitate à prætore da-
tur[f].nam hæc planè ſubſidiaria eſt,ut alijs ciuilibus extantibus nequaquam detur[g]: cuiuſ-
modi ſunt ferè omnia prætorum remedia[h]. Præſcriptis autem uerbis actio cum ſit ciuilis,e-
tiam ciuili ordinariæ actioni adiungi, & cum ea concurrere poteſt, ut multis ll. apertiſsimè
comprobatur[i].

a l.5. §. quod ſi faciam.
b l.dolus.ff.mandati.
c l.naturalis.§.ſed ſi facio.
d d.l.4.h.t.
e l.5.h.t.
f l.quia actionum.11.l. quoties.21.h.t.
g d.l.quoties.
h l.& eleganter.§.non ſolùm.cum ſeq.ff.de dolo malo.l.in cauſæ.2.ff.de minoribus.
i l.1.l.abeo.ff.de contrah.emp.l.ſi conuenerit.ff.communi diuidundo.l.ſi conuenerit.ff.de reſcin.uenditio.

DIGESTORVM PARS QVARTA.

LIBER XX.

DE PIGNORIBVS. TIT. I.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Diuiſio materiæ de pignoribus.*
3 *Quid inter pignus & hypothecam interſit:& quid ſint,& ſpecies.*
4 *Quomodo contrahatur.*
5 *De pactis pignorum & antichreſi.*

EXPOSITIS contractuum omnium, quibus in creditum itur[a], generibus, 1
& actionibus quæ inde proficiſcuntur abſolutis: uidendum nunc eſt de his
quæ contractibus accedere,adiungiq; ſolent.Ea autem pertinent aut ad ſecu-
ritatem contractus, ut pignora: aut ad implementum, ut Aedilitium edi-
ctum, euictio, uſuræ: aut ad probationem, ut teſtes & inſtrumenta[i] de qui-
bus ſingulis reſtat,ut deſpiciamus.De pignoribus hæc iuſto ordine iſto libro tractantur: 2

Quomodo contrahantur[a].
Quibus de rebus[b].
Quem habeant effectum[c].
Quomodo ſoluantur[d].

Inter pignus & hypothecam,quod ad uſum attinet,tãtum nominis ſonus differt[e]:alterũ 3
enim Græcum,alterum Latinum uocabulum eſt. Quare ſtatutum quod de pignore loqui-
tur,etiam in hypotheca obtinebit,& ecõtrariò[f]. Sed ſi proprietates uerborum exactè lima-
re uolumus,pignus à pugno Latinis dicitur, quòd traditur quaſi de manu in manum cre-
ditori:hypotheca uerò quicquid ſupponitur obligationi, manente apud debitorẽ poſſeſ-
ſione[g].Pignus autem dicitur tam ipſa res quæ pignori obligata eſt[h], quàm ius quod credi-
tor in pignore habet[i].Propriè tamẽ pignus, eſt ius reale,quo creditor nomine eius quod ſi-
bi debetur,rem obligatam tenet:quanquam & ipſe contractus quo res creditori obligatur,
pignus etiam dici poſsit[k]. Pignoris autem tres uulgò ponũtur ſpecies. Eſt enim quoddam
pignus prætorium[l],quod prætor decreta miſsione,poſſeſsioneq; bonorũ inducit: quoddã
iudiciale, captis à iudice pro re iudicata pignoribus[m]: quod tamen ſuperiori rectè includi
poteſt[n]:quoddã conuentionale,quod conſenſu & conuentione conſtituitur[o]. Eſt etiã quæ-
dam hypotheca generalis, uidelicet omniũ bonorũ: quædam ſpecialis,uidelicet unius rei:

a h.t.& ſeq.
b tit.3.
c tit.4.& 5.
d tit.6.
e l.5.in fin.
f Neguzan.in trac.pig.part.1.nu.8.& 9.contra Bart. in l.ſi rem.§.propriè.de pig.act.
g §.item Seruiana.in fi.Inſt.de actio.l.ſi rem.§.1.de pignor.actio.l.plebs eſt.237.§.fi.de uerb.ſignif.
h tot.tit.de diſtract.pig.
i t.t.quæ res pig.oblig.& qui pot.in pig.hab.
k l.1.§.fin.uerb.in pignus.de pact.
l tot.t.C.de prætor.pig.
m l.à diuo Pio.15.de re iud.t.t.C.de bon.auth.iud.poſſ.
n Cuiac.in l.penult.pro empt.& lib.Obſ.5.c.30.in fi.ff.de pign.act.
o l.1.de pig.act.uide Iaſ.in §.item Seruiana.in prin.Inſt.de act.Neguzan.in tract.pig.parte 3.

item

item quædam expreſſa,quædam tacita[a]. Loquimur autem hîc de pignore conuentionali &
expreſſo,quod contractibus accedit,nec modò rei traditione,uerumetiam conſenſu & nu-
da uoluntate contrahitur[b]. quanquam iure Sax.in hypotheca rerum immobilium conſti-
4 tuenda authoritas iudicis requiri uideatur[c]. Neq; ad rem pertinet quibus uerbis fiat, ſicuti
tralaticium eſt, in his obligationibus quæ conſenſu contrahuntur: & ideo etiam ſine ſcri-
ptura,ſi probari poteſt cōueniſſe,ut hypotheca ſit,res erit obligata[d]:pactiones etiā, diemq;
5 ac conditionem,hic contractus recipit[e]: ut cùm conuenit,uti creditor fructus(quos alioqui
non lucratur,ſed ſorti imputat[f])aut aliud quid ſupra ſortem,pro uſu pecuniæ quā debitori
promittit, percipiat[g]. Quæ ſpecies ἀντίχρησις uocatur[h]: neq; ſemper & indiſtinctè uſuraria
eſt[i]. Sanè pactum legis commiſſoriæ in pignoribus improbatur:tale ſcilicet,ut niſi certa die
pecunia ſoluatur,res oppignorata in cōmiſſum cadat, addicaturq; creditori. Cum enim id
oneris egētibus, & neceſsitate circūmuentis debitoribus multo grauius ac perniciosius ac-
cidat quàm ulla uſura,meritò ac iure fit,ut hinc procul amoueatur & exterminetur[k].

IN QVIBVS CAVSIS PIGNVS VEL HYPOTHECA TACITE contrahatur. Titul. II.

1 *Tacitum pignus contrahit in mutuo refectionis.*
2 *In inuectis & illatis in prædium urbanum,non ruſticum.*
3 *In renouata locatione.*
4 *Ratione perſonæ creditoris,ut pupilli,fiſci,&c.*
5 *Ciuitates & inferiores principes non habere ius fiſci.*
6 *Differentia inter expreſſam hypothecam & tacitam.*

1 QVia uerò etiam tacito conſenſu conuentiones fiunt[a], fit ut non modò expreſſa uo-
luntate, ſed in quibuſdam cauſis tacitè etiam pignus contrahatur. Nam in primis
quò plures eſſent,qui ad refectionem ædium quas refici publicè intereſt, mutuò da-
2 rent,S.C.pignus inſulæ, ei qui ad eam ædificandam credidiſſet, datum eſt[b]. Sed & inuecta
& illata in prædium urbanum,pro penſione tacitè obligantur: quod primò moris fuit,po-
ſtea ius factum eſt[c]. In ruſticis prædijs cōtrà obſeruatur[d],quia ſufficit in ijs fructus teneri[e],ni
ſi uoluntate,hoc eſt ex conuentione aliqua pignoris iure inferantur[f],quod alibi uoluit Im-
3 perator[g]. Sed & tacitæ locationi cohæret pignoris renouatio[h]. Item & rei oppignoratæ fru-
ctus extantes, quamuis id apertè non ſit expreſſum, tacita pactione pignori ineſſe credun-
tur[i]. Fauor etiam creditoris facit nonnūquam locum tacito pignori. Sic pupillus hypothe
4 cam habet in bonis tutoris[k],uxor in mariti[l],ſponſa in ſponſi[m], adulti ſcilicet ætate, non mi
noris[n](huius enim bona,dotis nomine non obligari, plerique contendunt) quæ hypotheca
non modò pro dote intelligitur contracta[o], ſed etiam nomine alimentorum, ac bonorum
paraphernaliū: quamuis reliqua priuilegia dotis, in his locum non habeant[p]. In bonis ta-
men mariti,duntaxat allodialibus,ea mulieri hypotheca datur, non etiam in feudalibus[q].
Eandem hypothecam tacitam habet & pupillus in bonis protutoris[r], minor in patrimo-
nio curatoris[s],fiſcus in bonis adminiſtratorū ſuorum[t], uel debitorum[u]: filius reſpectu ma-
5 ternorum bonorum & hæreditatis,in re patris qui illa adminiſtrat[x]. Ciuitates non habent,
niſi in bonis ſuorum adminiſtratorum[y],aut ex priuilegio principis[z]: quia loco priuatorū
ſunt[a].unde arguunt quidam,Duces,Marchiones, & Comites Imperatori ſubiectos priuile-
gia Fiſci imperatorij non habere,niſi præſcripſerint,aut à Cæſare impetrarint. Plerique tamen
aiunt,non modò hos, ſed etiam ciuitates quaſq; quæ merum imperium habent, moribus
6 ius fiſci uſurpare, quamuis ſuperiorem recognoſcant[b]. Eſt autem differentia taciti pignoris
& expreſsi. Res ex conuentione expreſsim obligatæ alienari nequeunt,niſi cum ſuo onere[c].
Quæ uerò tacito nexu tenentur, liberè alienari poſſunt antequam præcluduntur, hoc eſt,
ut uulgò nūc dicunt,arreſtātur[d]: tacitum enim pignus generale eſt, & complectitur omnia
bona. Generalis autem pignoris obligatio,alienationem non impedit[e]. Illud ultimò ſcien-
dum,per expreſſum pignus non tolli tacitum, aut contrà[f].

a l.2.3.4.de pact.
b l.j.ſ.de pig.actio.
c Reinh.diſ.23.per art.30.lib.2.
d l.4.h.t.
e l.ſi conuenerit.4.ſuprà de pign.actio.
f l.j.C.de diſtract.pign. l.1.& 2.C.de pign.actio. l.ſi dominum.C.de pignor.
g l.j.§.pacto.h.t.l.ſi ea lege.C.de uſuris.
h l.ſi is.11.§.1.h.t.l.ſi pecuniam.33.ſuprà de pig.actio. uide Cuiac.lib.3.cap.35.
i d.l.ſi ea lege.17.C.de uſur. uide Molin. in tract. uſur. quæſt.32. Cuiac.lib.8.cap.17. gloſ.nu.5.Laid.lib.2.art.54. Neguzan. in tract.pig.in 5.memb.5.partis.nu.10.cum ſequen.
k l.fi.C.de pact.pignor.
a l.2.& 3.ſ.de pactis.
b l.j.h.t.l.ſi uenter.8.§.1.de priuil.creditor.
25.ſ.ſi certū petatur.
c l.2.cum multis ſeq.h.t.l.4.ſ.de pactis.l.ult.C.eod.
d l.4.h.t.
e l.in prædijs.h.t.
f tot.tit.de Sal.interd.
g l.certi iuris.C.de loca.& cond.
h l.item.13.§.qui impleto.10.ſ.loca.
i l.3.C.eod.
k l.pen.C.eo.l.pro officio.C.de admin.tuto.
l l.unica.§.1.C.de rei uxoriæ actio.
m Ang.in §.patitur.nu.3.Inſt.de iniur.
n gl.in l.pen.uerb.teneri.C.de leg.tut.Bart.in l.ſi conſtante.ſol.mat.
o Dd.in l.ubi.in prin.C.de iur.dot.l.ſi cum dotem.§.ſin autem in ſeniſsimo.ubi gl.& Dd.ff.ſolut.matr. uide Iaſ.ſiduis.§.fin.C.qui pot.in pig.Iaſ.latè poſt Angel.in §.fuerat.nu.41.& 42.Inſt.de act.idē Iaſ.in l.maritus.21.nu.14.C.de procur.per gl.ſingularē in l.ſi ego.§.dotis.uerb.condici.de iur.dot.
p Iaſ.in d.l.maritus.21.nu.14.C.de procur.
q Bald.in c.imperialē.de probi.feud.alie.per Fed.& in l.j.C.quæ res pig.ob.Spec.de pig.§.1.nu.30.latè in terminis.Bald.in tract.de dot.part.3.quæſt.187.
r gl.in l.pro officio.20.C.de ad.tut.
s d.l.pro officio.in uerb.curatoris.
t l.j.C.de priui.fiſc.
u l.1.& 2.C.eo.uidelicet fiſc.princ.
x l.ſi quis prioris.C.de ſec.nupt. Schurff.conſ.56.cent.1.uide Neguz.in trac.pig.2.partis.4.memb.nu.13.cum ſeq.
y Alex.in l.j.§.ſi hæres.ad Trebell.per l.1.C.quo.quiſ.ord.conue.lib.11.Neguz.in trac.pig.part.2.memb.2.nu.119.
z l.ſimile.10.ad municip.
a l.eū qui.16.de uerb.ſig.
b Fachſ.diff.35.Reinh.diff.34.
c l.ſi debitor.C.de diſt.pig.
d l.pen.h.t.
e l.cum tabernam.34.ſuprà tit.1.
f uide Iaſ.in §.item Seruiana.nu.70.ubi dicit hanc eſſe communem.Inſtit.de act.Dd.in l.ult.C.de pac.conuen.Neguz.in tract.pignor.2.partis.4.memb.nu.82.

QVAE RES PIGNORI VEL HYPOTHECAE DATAE OBLIGAri non poſſunt. Titul. III.

1 *Quicquid non prohibetur, poteſt oppignorari.*
2 *Res quæ ſua natura non poſſunt oppignorari.*
3 *Quæ perſonæ oppignorare nequeant.*
4 *Quando non idoneè res oppignoretur.*

SEcundò uideamus quæ oppignorari non poſsint: eo enim cognito facilè apparebit, 1
quæ'nam rectè & utiliter nectantur[a]. Res oppignorari nequeunt, uel quia ſua natura
nexum non recipiunt, uel quòd à non idoneis, aut non idoneè nectuntur. Res ſua na- 2
tura oppignorationem reſpuunt quæ ſunt extra commercium, quia nec emi poſſunt[b]: ut
ras ſacræ, religioſæ, publicæ[c], liber homo, quamuis filiusfamiliâs[d]. Qui tamen ab hoſti-
bus redimitur, loco pignoris eſt apud redemptorem, donec precium reddat[e]. Item quæ le-
ge prohibentur alienari, ut res litigioſæ[f], minorum, fundus dotalis, &c. Nam oppignoratio
quædam alienatio eſt[g]. Vnde nec feudalia, quorum alienatio inuito domino, aut agnatis
non conſentientibus interdicta eſt[h], rectè ſubijciuntur hypothecæ: quamuis fructus feudi
poſſe pignori eſſe, receptum ſit[i]. Deinde fit, ut res non idoneè nectantur, uel quia poteſta- 3
tem nectendi, qui dedit non habet: ut ſi res aliena pignori detur[k], aut pupillus ſine uolun-
tate tutoris & decreto, ſeruus ſine domini, filius ſine patris, de his quidem rebus quæ patri
quæruntur, oppignoret[l]: uel quòd de rei obligatione actum non uideatur, ut cum ſecun- 4
dus creditor in prioris locum ſuccedit, non intelligitur pignus renouari, niſi expreſſè con-
ueniat[m]. Sic & in generali obligatione, non ueniunt quæ credibile non ſit quempiam ſpe-
cialiter obligaturum[n].

QVI POTIORES IN PIGNORE VEL HYPOTHECA HABEANtur, & de his qui in priorum creditorum locum ſuccedunt. Titul. IIII.

1 *Effectus pignoris, ut creditor habeat ius perſequendi & diſtrahendi.*
2 *Regula, Qui prior eſt tempore, potior eſt iure.*
3 *Fallit in pupillo & muliere.*
4 *In eo qui credidit in pignoris conſeruationem.*
5 *In redemptore captiui ſerui.*
6 *In eo qui paratus eſt priori ſoluere.*
7 *In eo qui in locum primi creditoris ſuccedit.*
8 *Quomodo priuilegiati concurrentes alij alijs præferantur.*

TErtiò de effectu pignoris eſt dicendum. Ex obligatione autem pignoris conſequitur 1
creditor poteſtatem, & perſequendi pignoris[a], & niſi ſolutio principalis debiti fiat, di-
ſtrahendi[b]. Sed quia eadem res pluribus nonnunquam obligatur, fit ut diſceptari in
perſecutione diſtractioneq; pignoris ſoleat, uter alteri ſit præferendus. In quo regula gene-
ralis tenẽda eſt, potiorem eſſe in iure pignoris cui prius eſt res obligata[c]. Nec enim uſpiam 2
uerius eſt quod uulgò uſurpatur: Qui prior eſt tempore, potior eſt iure[d]. Neq; uerò inter-
eſt, pignus conuentionale ſit an prætoriũ, (de quo tamen nonnulli dubitant[e]) an iudicia-
le[f], res ſpecialiter obligetur, an generaliter[g], an etiam tacitè[h]. Si tamen ex alijs bonis poſ-
ſit creditũ redigere, cui generaliter bona ſunt obligata, non debet interim ſecũdo creditori
ſuũ ſpeciale pignus auferre[i]. nihil etiam intereſt, priuati ſint creditores omnes, an cum his
concurrant priuilegiati: puta pupillus, mulier, ciuitas, fiſcus, princeps[k]. Nã regulariter pri-
mus ſecũdo, ſecundus tertio, atq; ita deinceps potior eſt[l]. Etſi enim interdũ pupillus, quã- 3
uis poſterior propter fauorẽ perſonæ, ut rem ſaluã habeat, præfertur prioribus[m], & mulier
fauore dotis[n], itẽ fiſcus in debitis non in pœnis[o]: tamen ne hi quidem expreſſam hypothe-
cam habentibus prioribus regulariter præferuntur[p], ſed tantum ijs qui obtinent tacitam.
nam in expreſsis, præſertim ſpecialibus, teneri uolunt regulam, ut qui prior eſt tempore, po-
tior ſit iure. quod tamẽ ita accipiendum eſt, niſi lex diſertè prioritatẽ eiuſmodi indulgeat[q]:
ſicut quandoq; indulget. nam (uerbi gratia) pupillus, mulier, miles, fiſcus, & ſimiles, etſi
(prout dictum eſt) prioribus non præferuntur, expreſſam hypothecam habentibus: quòd
iniquum

a *Inſtit. de his qui ſunt ſui uel al. iu. in prin.*
b *l. j. §. eam rem. hoc tit.*
c *l. 3. C. eod.*
d *l. qui filios. C. eod. l. fi. hoc tit.*
e *l. ſi patre. de capt. & poſtli. reuerſ. l. 2. C. eo. tit. l. Senatus. §. ult. de legat. 1.*
f *l. j. §. fin. hoc tit.*
g *l. ult. C. de reb. alie. non alienand.*
h *c. imperialem. in prin. ubi Dd. de prob. feud. alie. per Fed. uide latè Curt. in tract. feu. par. 4. nu. 95.*
i *Spec. de pignor. §. 1. Curt. prædi. loc. nu. 95.*
k *tot. t. C. ſi res aliena.*
l *l. j. in prin. & §. 1. h. t.*
m *l. Ariſto. 3. cum l. ſeq. h. t.*
n *l. j. C. eod. l. obligationes. cum ll. ſeq. ff. de pign.*

a *l. pignor. 17. ff. de pignorib.*
b *ff. tit. 1.*
c *l. ſi pignus. 8. l. ſi & in re. 10. h. t. l. 3. l. 2. l. licet. C. eo. l. 4. C. ad Macedonianum.*
d *l. 2. C. h. t. c. qui prior. de reg. iu. in 6. l. qui balneum. l. potior. h. t. uide de hac reg: cum ſuis limitat. latè Neguzan. in tract. pig. 2. memb. 5. partis. num. 1. 2. & per totum.*
e *Cuiac. lib. 5. cap. 30.*
f *l. 2. C. eod. Neguzant. præalleg. loc. num. 6.*
g *l. 2. 3. §. 1. h. t. d. l. 2. C. eod.*
h *l. unica. C. rem alienam ger. d. l. ſi pignus. ubi Dd. h. t. Dynus in d. c. qui prior. nu. 12. Neguz. in tract. pig. in 6. parte, memb. 2. nu. 9.*
i *l. 2. C. de pignorib.*
k *d. l. ſi pignus. l. fin. §. fi. hoc tit.*
l *l. creditor. 12. §. ſi ſimpliciter. 7. h. t.*
m *l. idemq́; 7. l. fin. h. t.*
n *l. aßiduis. cum auth. ſequen. C. eod.* o *l. ſi is qui. 28. ubi Bart. de iur. fiſcal. l. j. C. de pœn. fiſc. l. j. C. de iur. fiſc. uide Neguz. in tract. pig. part. 2. memb. 4. & part. 5. memb. 2.* p *in d. l. aßiduis. gl. & Dd. adde Schurff. conſ. 22. cent. 1.* q *§. his conſequens. in Authen. de æqualitate dotis. Auth. quo iure. C. eod. h. t.*

iniquum ſit,ius primo alicui quæſitum, alterius inſequente facto auferri : tamen interdum
his,& maximè tantum generalem obtinentibus, ſolent anteponi[a]. Sic qui in morbum, fu-
nus,exequias crediderunt, alijs etiam expreſſam habentibus ſolent præferri[b] ; & iure Sax.
4 mercedes ſeruorum ac mercenariorum, ante omnia detrahi[c]. Ac iure etiam ciuili, qui cre-
didit in rei ipſius oppignoratæ conſeruationem, puta, ut domus hypothecata fulciatur,
eum æquum uiſum eſt, anteire priores, cuius pecunia ſaluam fecit totius pignoris cau-
5 ſam[d].Item qui ſeruum ab hoſtibus redemit,omnibus omnino creditoribus,quamuis prio
6 ribus,in pignore meritò præfertur[e]. Præterea ſi paratus ſit poſterior priori creditori ſolue-
re(habet enim ius offerendi[f]) meritò deneganda eſt huic pignoratitia actio, cum per eum
7 ſtet quo minus ei pecunia ſoluatur[g].Idem iuris erit,ſi uoluntate prioris ſecundo res ſit ob-
8 lata:qui ſi recuſet accipere,intelligitur pignus ſponte remiſiſſe[h]. Sed & qui in locum primi
creditoris ſuccedit,cui recepto hypothecæ iure ſoluit, meritò præfertur ſecundo[i]. Quomo-
do autem priuilegiati hi ſi concurrant, alij alijs præferantur, longum nunc eſſet diſputare,
& alibi tractant gloſſ.& Dd[k].

DE DISTRACTIONE PIGNORVM VEL HYPOTHECARVM.

Titul. V.

1 *Effectus pignoris præcipuus, quòd poſſit diſtrahi pignus, & eius ratio.*
2 *Quomodo diſtrahatur, ſi pactum de diſtrahendo ſit appoſitum.*
3 *Quid ſi pactum nullum interuenit?*
4 *Quid ſi pactum de non diſtrahendo interuenit?*
5 *Quid ſi pactum ſit, ne debitor diſtrahat?*
6 *Creditorem non obſtante denunciatione rectè diſtrahere.*
7 *Quid creditor iuris diſtrahendo transferat.*
8 *Creditorem de euictione non teneri.*
9 *De iure dominij impetrando.*
10 *Quomodo creditori ſuccurratur, ſi debitor hypothecam teneat.*

1 PRæcipuus pignoris effectus in duobus uertitur. Primò enim ex contractu pignoris,
licet creditori debitore non ſoluente, aut ſuſpecto[a], actione hypothecaria pignus per-
ſequi,& poſſeſsionem eius conſequi[b] : ſecundò, poſtquam illam fuerit conſecutus, ſi
nihilominus fruſtretur debitor,& ſolutionem extrahat,poteſt creditor hoc caſu(nã antè ne
quit[c]) pignus uendere,& ſibi de precio ſatisfacere.Nec enim magna eſſet huius obligatio-
nis utilitas, ſi creditor perpetuò ſeruare debitori, quamuis moroſo, inutile pignus (nam
fructus non lucratur[d]) teneretur. Ac ſciendum eſt, ſolenne olim fuiſſe, ut pactum de di-
ſtrahendo pignore apponeretur[e]. quod ita poſtea in mores abijt, ut quamuis non ſit ap-
2 poſitum,pro conuento tamen habeatur : eoq; iure utimur[f]. Si igitur pactio adiecta ſit, po-
teſt creditor ex conuentione tanquam ex uoluntate debitoris diſtrahere[g] : quod tamen ex
bona fide facere ſolenniter, commonefacto prius debitore, ut poſsit offerre precium, de-
3 bet:alioqui pignoratitia tenetur[h]. Si nullum pactum interuenit, denunciabit creditor te-
ſtato[i],idq; ter[k], debitori,ſe uelle diſtrahere, ni fiat ſolutio : poſt quam denunciationem ex-
4 pectandum eſt ex lege Iuſtiniani biennium , antequam uendi poſsit[l]. Quòd ſi pactum de
non diſtrahendo interuenerit, quæſtionis eſt quid ſeruari oporteat : & ſanè diſtinguen-
dum uidetur, creditori an debitori alienationis adempta ſit facultas. Si conuenit , ne cre-
ditor diſtrahere poſsit, furti uidetur obligari, ſi uendat, quia inuito domino rem contre-
ctat alienam[m]. Sed quia hæc pactio tacitam habet conditionem, ſi debitor interpellatus
ſoluat[n] poſt ternam denunciationem:& elapſo, ut uolunt Dd. biennio:æquum eſt, ut credi-
tori uenditio permittatur[o] : neq; teneatur debitori conuentionibus ſtare, qui ipſus pro-
5 miſſa non impleat[p]. Quòd ſi contra pactum ſit, ne liceat debitori uendere, quæritur an a-
lienandi poteſtas illi ſit adempta. Et quamuis improbatum eſt legibus, ſine cauſa aufer-
re domino poteſtatem rei ſuæ alienandæ[q] : tamen quoniam multum intereſt creditoris,
non alium ſibi ſubſtitui duriorem aduerſarium , reſponſum eſt, nullam fore uenditio-
nem, ut pactioni ſtetur[r]. Pacto enim quod iuſtam habet cauſam, rectè domino interdici
6 poteſt rei ſuæ alienatio[s]. Porrò creditorem pignus publica, ut fieri decet[t], auctione uenden-
tem fruſtra denunciationibus impedit debitor, (qui tamen ad id citari debet, niſi aliter ſit
conuen-

a uide in auth. de æqual. dotis. latiſsimè autẽ omnium Neguz. in tract. pig. in 5. part. memb. 2. ubi ampliatiões & fallentias ponit plurimas.
b Iaſ. & Dd. in l. fin. §. in computatione. C. de iur. delib. l. 4. C. de petit. hær. uide ĩ. de relig. et ſumpt. fun.
c glo. lat. art. 22. lib. 1.
d l. 5. & 6.
e l. in bello. 12. §. ſi pignori. de captiuis & poſtl. reuerſis.
f l. mulier. cum l. ſeq. h. t.
g l. potiorem. 11. §. fin. l. quærebatur. 20. h. t.
h l. 3. §. pen. h. t.
i l. creditor. 12. §. à Titio. 8. cum l.
k in d. l. aſsiduis. ad uerb. licet. cum Auth. ſeq. & in d. l. ſi pign. in tit. de priuil. cre. Dyn. in c. qui prior. de reg. iur. in 6. Neguz. in tract. pign. in 5. parte. uide etiam ĩ. de priuil. cred.

a l. quæſitum. 14. h. t.
b uide de hac actione §. item Seruiana. ubi optimè Iaſ. Inſt. de act. Ferrar. in for. lib. hyp.
c l. 4. h. t.
d l. 1. & 2. C. de pign. act. l. ſi dominium. 9. C. de pignor. l. j. C. de diſtr. pig. l. 3. C. de pac. pig.
e l. 3. C. de pignor. actio.
f l. 3. ĩ. de pigno. actio. l. creditoris. 8. h. t. l. ſi mandator. 59. §. creditor. ĩ. mandati.
g §. contra autem. Inſtit. quib. alien. licet. ubi Dd. et l. fin. §. 1. C. de iure dom. impetrando.
h l. 4. l. quæ ſpecialiter. C. eod. & tot. tit. C. ſi uendito pig. aga.
i l. 4. C. eod.
k Paul. lib. 2. tit. 5.
l d. l. fin. §. ſin autem.
m l. ſi is qui pignori. 64. de furtis.
n l. quæro. 56. §. inter. ĩ. loca. c. 3. de iureiur.

o d. l. 4. de pignorati. actio. *p* l. cum proponas. 2. C. de pactis. *q* l. pen. ĩ. de pactis. l. filiusfamiliàs. 114. §. diui. 11. de legatis. 1. *r* l. ſi creditor. 7. §. fin. hoc tit. *s* l. fi. C. de pactis inter emptorem, &c. d. l. filiusfamiliàs. §. diui. Dd. in l. 3. C. de condictio. ob cauſam. & in l. ſi ita quis. 135. §. ea lege. de uerb. oblig. *t* l. edicto. C. ſi ad fiſ. l. ſi fundum. de rei uend. l. ordo. ubi Dd. C. de ex. rei. iud. de iure Sax. uide Land. lib. 1. art. 20. Vueych. art. 61.

cōuentum[a])aut ſecundus creditor, niſi quod debetur offerat[b]:in quo ſciendum eſt,referre,
uendat creditor ius ſuum, uidelicet ius pignoris, an uerò ipſam rem. Nam priore caſu tan- 7
tundem transfert,quantum ipſe habet,nempe ius pignoris,quod poſtea ſolutione diſſolui
poteſt:in ſecūdo autem transfert ius, quale habuit debitor, qui pignori dedit,aut dominij,
aut quaſi dominij, ſic ut auocari amplius ab emptore res non poſsit[c]. Quòd ſi tertius ali- 8
quis iure dominij rem euincat,creditor qui uendidit,de euictione non tenetur:utpote cum
non ſua,ſed aliena,id eſt debitoris fide diſtraxerit. debitor tamen ne ex aliena iactura locu-
pletetur, utili actione conueniri poterit ad precium, aut iure poſtulabit emptor cedi ſibi pi-
gnoratitiam contrariam à creditore actionem, qua in id quod intereſt, debitorem conue-
niet,qui rem alienam contra bonam fidem obligarit[d].Illud ultimò ſciendum eſt,nemine pi- 9
gnus emente, creditorem ius dominij à principe impetrare poſſe, iuxta formam à Iuſtinia-
no alibi traditam[e].Et hæc quidem obtinent,cum creditor eſt in poſſeſsione pignoris: quòd 10
ſi ipſe debitor hypothecam teneat,& ſoluere ceſſet,poteſt & debet (ut antè dictum eſt) agere
creditor ad poſſeſsionem hypothecæ conſequendam, auferendamq́ debitori:ut deinceps
ſuo iure,de quo iam dictum eſt,utatur[f]. Neq; enim debet ſibi ius dicere, & poſſeſsionem hy
pothecæ,priuata authoritate inuaderes: ne etiam tum quidem,cum illud conuentionis iu-
re fuit permiſſum.Etſi enim uim hoc caſu facere non uideatur, ſi legem cōuentam exerceat:
tamen nihilominus authoritate magiſtratus,poſſeſsionem adipiſci conuenit[h].quanquam
hîc non actione ordinaria, ſed tantummodo imploratione officij iudicis, & ſummaria co-
gnitione,decretoq; opus eſſe,& in hoc prodeſſe pactum,ſit receptum [i].

QVIBVS MODIS PIGNVS VEL HYPOTHECA SOLVITVR.

Titul. VI.

1 *Solutione eius quod debetur,pignus ſoluitur,uera uel ficta.*
2 *Voluntate creditoris.*
3 *Rei interitu.*
4 *Tempore.*
5 *Mutatione perſonæ debitoris.*
6 *Sententia uel iureiurando.*

Pignoris nexus uarijs modis diſſoluitur.Primò,ſolutione eius quod debetur[a], & obla- 1
tione[b], ac depoſitione[c],ac ſolutione etiam ficta:ut ſi creditor quod debetur donet de-
bitori[d], aut paciſcatur,ne petat[e],aut obligationem nouet[f], aut debiti nomine ſatisfie-
ri ſibi permittat[g].unde ſi conuenerit,ut fideiuſſor pro hypotheca detur, ſatisfactum intelli-
gitur, & pignoris obligatio euaneſcet,niſi aliud ſit actum[h], aut niſi pro certa pecunia, non
pro omni debito ſatisfiat[i]. Secundò, uoluntate creditoris pignus ſoluitur, uel expreſſa, 2
ut per pactionem qua conuenit,ut ab hypotheca diſcedatur[k]: uel tacita, ut ſi creditor con-
ſentiat uenditioni pignoris: hoc eſt, omni alienationi[l], aut nouæ obligationi pignoris[m].
Nam & hæc uerbo alienationis uenit[n]:ſi tamen eò conſentit,ut ſalua maneat pignoris cau-
ſa, uel ut ſibi de precio uenditionis ſatisfiat, non ſecuta ſolutione, ius ſuum retinet[o]. Non
autem uidetur conſenſiſſe creditor, etiamſi ſciat rem diſtrahi, niſi cum agitur de libertate[p],
aut re fiſci[q]; aut alijs cauſis priuilegiatis[r]. Sed neceſſe eſt, alicunde apparere eius conſen-
ſum: puta ex uerbis, aut ex ſubſcriptione contractus[s], aut ſi reddat chirographum, quo
pignus erat obligatum[t]. Tertiò, finitur rei interitu, non modò ſi corporalis ſit res, ſed e- 3
tiam incorporalis: ut ſi uſusfructus obligatus extinguatur[u]. Sed hoc accipiendum eſt de
interitu, quo tota res abſumitur, non aliqua eius pars. Nam ſi, uerbi gratia, domus op-
pignorata comburatur, area nihilominus manebit obligata, & quicquid illi deinceps
inædificatur[x]: nam cum mutatur tantum rei qualitas, dubium non eſt, hypothecam du-
rare[y]. Quartò, tempore[z]: ut ſi de tempore conuenit, quo uel principalis obligatio du- 4
raret,uel hypothecaria. Quanquam enim non placet, tempus modum eſſe finiendæ obli-
gationis:tamen finito tempore conuento debitor exceptione rectè utetur[a]. Item ſi præſcri-
ptio obijci poteſt. Etſi enim uſucapio proprietatis non extinguit pignus[b], quia aliud eſt
ius pignoris, aliud dominij quod uſucapitur: longo tamen tempore qui rem bona fide
poſſedit, etiam hypothecariæ actioni, propter diuturnium creditoris ſilentium præſcribit[c].

Præterquam

a *l. creditor hypo. ubi Bal. C. de diſt. pig. & in l. ult. C. de iur. do. Bar. in l. Titio. §. Titius. ad municipal.*
b *l. 1. & 2. C. debitorem uenditio. pig. imped. non poſſe.*
c *l. 2. h. t. l. ſi à creditore. C. eod. d. l. 4. ſ. de pig. actio. l. 1. 2. 3. C. ſi antiquior creditor.*
d *l. reſcriptum. 12. §. 1. h. t. l. ſi pignora. 60. l. ſi plus. 64. ſ. de euictionib. l. ſi ob cauſam. C. eod.*
e *in l. fin. C. de iur. dom. imp.*
f *l. ſi cum uenditor. in prin. de euict. l. fundus. §. creditor. de pigno. Papien. in for. lib. in actio. hypoth.*
g *l. in poſſeßionem. C. ad l. Iul. de ui. l. extat. quod met. cauſ.*
h *l. 3. C. de pig. l. pen. C. de pig. act. l. cum creditor. de fur. l. cum debitoris. C. de iudic.*
i *uide gl. & Dd. in d. l. creditores. 3. C. de pig.*

a *l. j. in princip. l. 5. §. 1. hoc tit.*
b *l. 6. §. 1. h. t.*
c *l. acceptam. C. de uſur. l. obſignatione. C. de ſolut. Iaſ. & Dd. in l. 2. C. de iur. empti.*
d *d. l. 1. §. 1.*
e *d. l. 5. in prin.*
f *l. nouatione. 18. de nouationib. l. ſolutum de pigno. actio.*
g *l. idem. 6. in prin. & §. 1. h. t.*
h *d. l. 5. §. 1. l. pen. h. t. l. ſi rem. §. omnis. de pign. actio.*
i *d. l. item. in fi.*
k *d. l. 5.*
l *l. 4. §. 1. l. ſicut. 8. §. ſi uoluntate. 4. & ſeq. hoc tit.*
m *l. Paulus. 12. h. t.*
n *l. fin. C. de rebus alien. non alienand.*
o *d. l. ſicut. §. illud. 6.*
p *l. j. C. de remißion. pignor.*
q *l. antepe. C. eod.* r *Neguzan. in tract. de pign. par. 6. memb. 3.* s *d. l. ſicut. §. non uidetur. 10.* t *l. creditricem. C. de remiſſ. pignor.* u *d. l. ſicut. in prin. uel aliud ius quod debitor in re habuit. l. 3. h. t.* x *l. domo. 21. de pigno. actio. l. Paulus. 19. §. domus pen. l. fin. de pignoribus.* y *l. fundus. 16. §. ſi res. de pigno.* z *d. l. item liberatur. 6. hoc tit.* a *l. obligationum ferè. 43. §. placet. 1. de actionib.* b *l. uſucapio. 7. C. de pigno.* c *l. creditor. 12. de diuerſis & tempore præſcriptis.*

Præterquam ſi debitor, aut eius hæres poſsideat, quos patientia creditoris abuti eſſet iniquiſsimum[a]. Sed hoc tempus poſtea prorogatum eſt, in extraneo quidẽ poſſeſſore ad 30.
5 annos[b]: in debitore & eius ſucceſſoribus, ad 40[c]. Quintò, mutatione perſonæ debitoris[d].
6 Sextò, ſententia, uel iureiurando, ſi iudicatum iuratumúe ſit nihil deberi, aut pignus non eſſe obligatum[e].

DIGESTOR. LIBER XXI.

DE AEDILITIÓ EDICTO, ET REDHIBITIOne, & quanti minoris. Titul. I.

1 *Continuatio.*
2 *Summa & finis edicti.*
3 *Prima pars edicti.*
4 *Secunda.*
5 *Tertia.*
6 *Explicatio primæ partis.*
7 *Quid ſit redhibitio, & quid in eam ueniat.*
8 *Explicatio ſecundæ partis.*
9 *De actione redhibitoria, & quanti minoris.*
10 *Differentia inter hanc actionem, & eam quæ ex empto datur.*
11 *Vltimæ partis explicatio.*

1 AD implendos bonæ fidei contractus ſpectat edictum Aedilium Curulium,
2 de redhibitione, & quanti minoris actione. Aediles enim penes quos erat, non modò ludorum, ædium, & uiarum, ſed etiam annonæ[a], & propter annonam contractuum cura: edictum propoſuerunt, quod partim ad extirpãdas fraudes, coercendasq́ue uenditorum fallacias pertinet[b], partim liberum uiarum commeatum tuetur[c]. Ex quo edicto ius poſtea dici agiq́ue cœptum eſt. Quod quidem ius pars appellatur iuris prætorij[d]: quia non ex lege ſcripta, ſed ex iuriſ-
3 dictione magiſtratus uenit. Eius pluribus locis fit mentio[e]. Aiunt Aediles: Qui mancipia
» uendunt, certiores faciant emptores, quid morbi uitijúe cuiq́ue ſit: quis fugitiuus erroúe ſit,
» noxaúe ſolutus non ſit: eademq́ue omnia, cum ea mancipia uenibunt, palàm rectè pronun-
» cianto. Quòd ſi mãcipium aduerſus ea ueniſſet, ſiue aduerſus quod dictum promiſſumúe
» fuerit cum ueniret, fuiſſet: quod eius præſtari oportere dicetur, emptori, omnibusq́ue ad
» quos ea res pertinet, iudicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur. Si quid autem poſt
» uenditionem traditionemq́ue deterius emptoris opera, familiæ, procuratorisúe eius factum
» erit, ſiue quid ex eo poſt uenditionem natum adquiſitum fuerit: & ſi quid aliud in uendi-
» tione ei acceſſerit, ſiue quid ex ea re fructus peruenerit ad emptorem, ut ea omnia reſtituat.
» Item: Si quod mancipium capitalem fraudem admiſerit, mortis conſciſcendæ ſibi cauſa
» quid fecerit, inire arenam depugnandi cauſa, ad beſtias intromiſſus fuerit, ea omnia in uẽ-
» ditione pronuncianto: ex his enim cauſis iudicium dabimus. Hoc amplius, ſi quis aduer-
4 ſus ea ſciens dolo malo uendidiſſe dicetur, iudicium dabimus[f]. Deinde Aediles aiunt: Qui
» iumenta uendunt palàm, rectè dicunto, quid in quoq́ue eorum morbi uitijq́ue ſit: utique optimè ornata uendendi cauſa fuerint, ita emptoribus tradantur. Si quid ita factum nõ erit, de
» ornamentis reſtituendis iumentisúe ornamentorum nomine redhibendis, in diebus ſexa-
» ginta: morbi autem, uitijúe cauſa inemptis faciendis, in ſex menſibus: uel quo minoris
» cum uenirent, fuerint, in anno iudicium dabimus. Si iumenta paria ſimul uenierint, & alte-
» rum in ea cauſa fuerit, ut redhibere debeat, iudicium dabimus, quo utrunq́ue redhibeatur[g].
5 Poſtremò aiunt Aediles: Ne quis canem, uerrem, uel minorem aprum, lupum, urſum, pan-
» theram, leonem, aliudúe quod noceret animal, ſiue ſoluta ſint, ſiue alligata, ut contineri
» uinculis, quominus damnum inferant, non poſsint, quà uulgò iter fiet, ita habuiſſe uelit,
» ut cuiq́ue nocere damnumúe dare poſsit, ſi aduerſus ea factum erit, & homo liber ex ea re pe-
» rierit, ſolidi ducenti: ſi nocitum homini libero eſſe dicetur, quanti bonum æquum iudici ui-
» debitur, condemnetur. Cæterarum rerum quantum damni datumúe ſit, dupli[h]. Huius edi-
6 cti tria ſunt capita, aut certè ſunt numero tria edicta. In primo agitur de ſeruis, ut ſi ſeruus morbo, uitioúe, aut noxæ obnoxius, aut fugitiuus, uel erro, uenditus ſit, quòd uitium clam emptorem uenditor habuerit, redhibere liceat[i]. Bonæ enim fidei eſſet cõtrarium, ſi emptor cogeretur retinere rem uitio affectam, de quo ſi fuiſſet factus certior, nunquam emiſſet. De corporalibus uitijs loquuntur Aediles: nam propter animi uitia non redhibetur ſeruus, ut ſi iracun-

Marginal notes (first paragraph):
a l. 1. & 2. C. ſi aduerſus credi. preſcrip.
b l. 3. C. de preſcr. 30. uel 40. an.
c l. ſicut. §. 1. C. eod. tit.
d l. ſ. §. fi. h. t.
e l. ſoluitur. 5. §. fin. l. ſi deferente. 13. h. t.

Marginal notes (Tit. I):
a Cic. lib. 3. de Leg.
b l. ſ. §. cauſa. 1. h. t.
c l. hi enim. 40. cum ſeq. d. §. pretorum.
d §. pretorum. Inſtit. de iur. natu. gentium, & ciui.
e l. paciſci. 32. ¶. de pac. Plaut. in Moſtell. Cic. lib. 3. Off. Gell. lib. 4. cap. 2.
f l. ſ.
g l. Aediles. 38.
h l. ſi enim. 40. cum ſeq.
i l. 1. & 2. h. t.

ſi iracundus ſit, aut uinarius, aut mendax, aut auarus. Nam hæc uſum ſerui nō impediunt[a].
Et ſanè uitia animi, quæ multis ſimulationum inuolucris plerunq; conteguntur, præſtare
uenditorem iniquiſsimum eſſet. Itaq; hoc caſu ceſſante redhibitione ex empto, quanti mi-
noris erit agēdum[b]. Excipitur fugæ erroriſq; uitium. Etſi enim hæc uitia animi ſunt, tamen
quia corpus quoq; domino reddunt inutile, & ſubtrahunt[c], edicto diſertè comprehendun
tur[d]. Fugitiuus eſt, qui fugæ cauſa, & ea mente diſcedit, ne ad dominum redeat[e]. Erronem
ſic definimus, qui nunquam fugit, ſed frequenter ſine cauſa uagatur, & tēporibus in res nu
gatorias conſumptis, ſerius domum redit[f]. Redhibere eſt facere ut rurſus habeat uenditor, 7
quod habuerat: & quia reddēdo id fiebat, idcirco redhibitio eſt appellata, quaſi redditio[g]:
quod tum propriè fit, authore Feſto, cum redditur quod improbatum eſt, & qui dedit, idē
rurſus habere cogitur, quod antè habuit. Redhibitio igitur eſt uenditionis reſolutio[h], qua
omnia in integrum reſtituantur, perinde ac ſi neq; emptio, neq; uēditio interceſsiſſet[i]. Itaq;
& emptori reſtituere debet uenditor precium unà cum uſuris, & quod intereſt precio nō ca
ruiſſe[k], & contrà huic emptor rem, cum omnibus acceſsionibus & emolumentis, præſtatio-
neq; damni, ſi quod culpa emptoris accidit, redhibere cogitur. Nam ſi quid caſu damni fa-
ctum ſit, emptori non nocet: unde & extinctum corpus poteſt redhibere[l]. Illud quoq; ſcien-
dum eſt, ſi falſò affirmauit quid uenditor, ut equum non eſſe calcitroſum, cum eſſet, ad hūc
quoq; caſum redhibitionem pertinere, ex primo huius edicti capite, quo tenetur qui aduer
ſus dictum promiſſumúe uendidit[m]. In ſecunda edicti parte agunt Aediles, de iumentis 8
redhibendis, uel ornamentorum detractorum cauſa, in 60. diebus, uel ob uitium corporis
intra ſemeſtre: quo ſpacio omnes Aedilitiæ actiones finiuntur[n], niſi aliud ſit actum[o]. Quòd
ſi redhibere nolit emptor, utpote aliàs etiam empturus actionem, quāto minoris res cum
ueniret fuerit, illi pollicentur[p]. Cauſa huius edicti eadem eſt, quæ & mancipiorū redhiben-
dorum: & ferè eadē ſunt in his rebus, quæ in mancipijs. Quicquid igitur illic diximus, huc
erit transferendum[q]; quæ autem de iumentis hîc edicuntur, in omni pecude obtinent[r], &
deniq; ex benigna interpretatione ad omnem rem tā ſoli, quàm mobilem producta ſunt:
ſi fortè ſint eiuſmodi res, quas propter uitium habere emptas, non expediat. Etſi enim in il-
lis corporis animiúe uitium intelligi aut diſtingui nequit, tamē cum eadem ratio extet, me-
ritò etiam idem in his ius obſeruabitur[s]. Ex prioribus his edicti partibus, duæ oriuntur a- 9
ctiones: altera redhibitoria, qua agit emptor aduerſus uenditorem, in hoc, ut rem uitio affe
ctam, aut non talem, qualem uenditur eſſe affirmarit, recipiat reſtituto precio. Quòd ſi uitiū
nec dum appareat, ſed ſuſpicio ſit ſubeſſe, ad hoc agi poteſt, ut uel caueat de uitio, uel redhi
beri patiatur[t]. E contrariò datur uenditori in emptorem hæc actio, ut præter rem, fructus &
acceſsiones reſtituat[u], & quicquid facto emptoris uel ſuorum damni, in re datum eſt reſar-
ciat[x], quanquam & ex uendito his caſibus agi poſsit[y]. Illud in uniuerſum ſciendū eſt, redhi
bitoriæ locum non eſſe, niſi tale ſit uitium, quod uſum rei impediat[z]. Altera actione quæ ex
hoc edicto deſcendit, uocaturq; quanti minoris, petit emptor non reſcindi contractum, ſed
ſibi reſtitui de precio, quanti minoris res ualuit, cum emeretur.
Quorſum autem, inquies, opus erat hac actione, cū eadem ex empto competat[a]? Reſpō- 10
deo, ad Aediles cum cura contractuum pertineat, non mirum eſſe, eos ex edictis ſuis ſpecia
les actiones proponere[b]. Deinde ab actione empti hæc quanti minoris, in non paucis dif-
fert, ut nullo modo debeat uideri ſuperuacanea. Nam illa ciuilis, hæc prætorij iuris eſt: illa
petit quanto minoris res empta ab agente eſſet, qui etiam admonitus, potuit pluris emere
quàm res reuera ualebat, hæc quāto minoris fuerit, unde & æſtimatoria uocatur actio, quia
rem ipſam æſtimat[c]: illa in ſimplum rei perſecutoria, hæc ex contumacia nonnunquam in
duplum condemnationem facit[d]: illa perpetua eſt, hæc annalis[e]: interdum etiam duorum
menſium, ſiue dierum ſexaginta[f]. Vltimò edicunt Aediles, ne quis ullum, quod nocere 11
poſſet animal, ſolutum ligatumúe, quà uulgò iter fit, habeat, ita ut damnum dare poſsit[g]: ſi
aduerſus ea factum erit, & homo liber ex ea re perierit, ſolidi 200. præſtabuntur: ſi nocitum
libero homini eſſe dicetur, quāti bonum æquum iudici eſſe uidebitur, reus extra ordinem[h]
condemnatur. Cæterarum rerum quātum damni datum factumúe ſit, dupli. Et in id actio-
ne in factum ex hoc edicto agetur[i]. Huc etiam pertinent edicta de pauperie[k]: & de ijs qui
deiecerunt uel effuderunt, à prætore propoſita: de quib. ſuo loco diximus.

a l.4.h.t.
b d.l.j.in fine.
c l.j.C.de ſer.fugit.
d d.l.j.§.fin. cum ll. ſeq. l.4.cum ſeq.h.t.
e l.quid ſit.17.h.t.
f d.l. quid ſit.§.erronem.13.
g l.redhibere.21.h.t.
h l.Pomponius.12.§.preterea.
i l.facta.60.h.t.l.ſi hominem.19.de uſucap. Paul.l.2.tit.17.
k l.debet autem.27.l.illud ſciendum.29.h.t.
l l.Aediles.38.l.ſi hominem.47.in fin.h.t.
m d.l.j.§.1.
n l.ſciendum.19.§.fin.l.cum ſex menſes.55.
o l. quòd ſi nolit.31.ſi quid ita.20.
p l.Aediles.38.in prin.
q d.l.Aediles.§.cauſa.
r d.l.Aediles.§.iumentorum.
s l.j.in prin. l.etiam in fundo.49.h.t.l.ſi prædium.C.eod.
t l.ſi uenditor.28.d.l. quòd ſi nolit.31.§.qui mancipia.19.
u d.l.quòd ſi nolit.§.reſtitui.17.& §.ult.l.proinde.33.h.t.
x l.cum aūt.33.in prin. d.l.Aediles etiam.§.1. d.l.redhibere.§.1.d.l.quòd ſi.§.mācipiū.10
y d.l.cum autem.l.Iulianus.ff.de actionibus empti.
z d.l.5.h.t.
a d.l.Iulianus.in prin.
b l.3.ff.nautæ, caupo.ſtab.
c l.ſi quid.18.l.iuſtiſsimè.44.h.t.
d l.redhibitoria.45.
e d.l.ſciendum.§.fin.d.l.Aediles.38.
f l.ſi uenditor.28.d.l.Aediles.
g l.ſi enim.40.cum l.ſeq.h.t.§.fin.Inſtit.ſi quadru.pau.fe.d.
h Paul.lib.1.tit.15.
i l.quà uulgo.42.h.t.
k d.§.fi.Inſt.ſi qua.pau.

DE EVICTIONIBVS, ET DVPLAE STIPVLATIONIBVS.

Titul. II.

1 *Quid ſit euictio.*
2 *Quomodo caueatur de euictione.*
3 *De ſtipulatione ſimple.*
4 De

134

4 *De ſtipulatione duplæ.*
5 *Quando committatur ſtipulatio.*
6 *Triplex de euictione actio.*
7 *Duo capita euictionis in actione ſimplæ.*
8 *De actione duplæ*

1 Evictio eſt rei noſtræ, quam aduerſarius legitimo titulo acquiſierat, per iudicem recuperatio [a].
2 De hac euictione præſtanda, quamuis ex natura contractus teneatur uenditor [b]: tamen plerunq; per ſtipulationem, ſine tamen ſatiſdatione [c] caueri ſolebat: idq; dupliciter, uel promiſsione ſimplæ, uel duplæ.

3 In ſtipulatione ſimplæ promittebat uenditor, ſi res emptori euicta eſſet ſimplum reſtituere [d]: hoc eſt ſimplum precium, & ex natura actionis ex empto quod emptoris intereſſet [e]. Quæ ſtipulatio cum congrua ſit naturæ uenditionis (ad hoc enim ex ipſo contractu tenetur uenditor [f]) ſemper ineſt effectu contractui, niſi aliud ſit actum [g].

4 Duplæ ſtipulatio continet, ut re euicta uenditor duplum, non quidem bonitatis rei, ſed precij conuenti [h] præſtet [i]. Duplum uenditor inuitus repromittere cogitur, duntaxat in mancipiorum uenditione, ex cõſuetudine, poſt precium ſolutum & edicto ædilium [k]: item cum res aliqua non contemptibilis uenit [l].

5 Committuntur hæ ſtipulationes, cum aut res euincenti iudicio reſtituta eſt, aut æſtimationem præſtare coactus emptor, aut poſſeſſor ab emptore conuentus abſolutus eſt [m]: in quo neceſſe eſt, ut maturè uenditori denuncietur dictatũ eſſe iudicium [n], cui cuimodi illud ſit: alioqui non habet regreſſum aduerſus eum emptor [o].

6 His autem obſeruatis, ſi euictio ſequatur aduerſus uenditorem, triplex datur de euictione actio: uel ex empto, uel ex ſtipulatione ſimplæ, uel ex ſtipulatione duplæ, ſi hæc interuenit [p]. Etſi autem liberum eſt actori, quam uelit actionem proponere [q]: tamen aliquid inter
7 eas intereſt. Actio ex empto, uel ex ſtipulatione ſimplæ (quæ naturalis eſt, & propria de euictione actio) duo habet capita [r]: quorum primo continetur & petitur totale intereſſe, hoc eſt æſtimatio rei, ſiue precium, quo res æſtimata eſt [s]. Itaq; meritò in hoc capite refertur æſtimatio ad tempus quo res empta eſt [t]. Altero petitur intereſſe particulare, id eſt quanti intereſt rem euictam non eſſe [u]: quod recipit augmentum & diminutionem, prout quandoq; plus minùsue interfuit [x]: & horum capitum diſtinctio ad multarum ll. quæ pugnare uidentur intelligentiam, diligenter retinenda eſt.

8 Actio duplæ non recipit augmentum aut diminutionem: quippe in illa non conſideratur intereſſe neq; totale, nec particulare, ſed utriuſq; loco duplicatum precium ex ſtipulatione exigitur [y].

DE EXCEPTIONE REI VENDITAE.
Titul. III.

1 *Quibus contra quos detur hæc exceptio.*
2 *Quem de euictione tenet actio, &c.*
3 *Hæres eodem iure utitur, quo defunctus.*

1 Accidit interdum, ut non tertius aliquis, ſed ipſe uenditor, aut eius ſucceſſor euictionem intentet. Cum autem is eiuſq; hæres teneantur de euictione, ſicuti dictum eſt: meritò, ſi euincere rem uenditam uelint, obſtabit exceptio rei uenditæ & traditæ.

2 Quem enim de euictione tenet actio, eundem multo magis agentem repellit exceptio [a]. Itaq; ſi fundum alienum uendideris, & tuum poſtea factum petas, exceptione repelleris [b]. Idemq; iuris eſt in omnibus ſucceſſoribus ab utraq; parte: unde & uenditoris hæredi, aut ſucceſſori cuicunq;, exceptio obſtabit, & ſecundus emptor eandem exceptionem habebit [c].

3 Nam hæredes ſucceſſoresq;, eadem omnino ſunt conditione, qua perſonæ principales [d]. Quare ſi domum filij mater uendiderit, ac tradiderit, uendicanti poſtea filio qui ei ſucceſſit, obſtabit hæc rei uenditæ & traditæ exceptio [e]: ſcilicet pro ea hæreditaria portione, qua hæres exiſtit [f].

a *l. non tamen. 24. h. t.*
b *l. non dubitatur. 6. C. de euictio. l. exemplo. 11. ſ. de actio. empt.*
c *l ſi dictum. 56. h. t.*
d *l. euicta. 16. h. t.*
e *l. ſi in uenditione. 60. l. euicta. 70. h. t.*
f *d. l. exemplo. de actio. empt.*
g *d. l. ſi in uenditione.*
h *l. ſi fundo. 53. l. cũ fundus. 48. h. t.*
i *l. uendicantem. 17. h. t.*
k *l. quòd ſi nolit. 31. §. quia aſſidua. 18. ſ. t. t. uide Paul. lib. 2. tit. 17. & ibi Cuiac.*
l *l. emptori 37. l. 2. h. t.*
m *l. euicta. 16. §. 1. l. ſi ſeruus. 21. l. ſi mãcipium. 34. §. 1. h. t.*
n *uide Cano. in c. fin. de empt.*
o *l. ſi rem quam. 29. §. 2. l. empt. 37. l. ſi fundo. 53. l. ſi ideo. 55. l. Herennius. 63. h. tit. l. emptor fundi C. eod.*
p *l. hoc iure. 27. h. t.*
q *l. ſed etſi. 28. h. t.*
r *l. ex empto. 11. §. fin. l. Titius. 43. in fin. de actio. empt. l. ſi in uenditiõe. 60. l. euicta. 70. l. ſi plus. 74. uid Molin. in trac. de eo quod inter.*
s *Dd. in l. 1. de actio. emp. d. l. ſi in uenditione. d. l. euicta. d. l. ſi plus.*
t *l. j. l. bonitatis. 13. h. t.*
u *d. l. ſi in uenditione.*
x *d. l. Titius. de act. emp. l. uenditor hominis. 8. l. ſed ſi quid. 15. l. euicta. 17. in princ. & §. fi. d. l. ſi cum uend.*
y *l. ex mille. §. ſi totus. hoc tit. l. cum & ſorte. 45. de actio. empt. facit l. fin. de pretorijs ſtipul. §. fin. inſtit. de uerb. oblig. uide de hac materia Molin. in tract. quod inter. Cuiac. lib. obſeruat. 5. cap. 23. & in l. eum qui ædes. de uſucap.*

a *d. l. uendicantem. 17. ubi gloſ. ſ. tit. 1. l. exceptione. 11. C. de euict. Dd. in l. cum à matre. C. de rei uend.* b *l. 1. hoc tit.* c *l. fina. iſto t.* d *l. ſiue poſſeſsio. l. cum ſucceſſores. C. de euictio.* e *d. l. cum à matre. C. de rei uenditione.* f *d. l. cum à matre. gloſ. in l. fin. §. in computatione. ad uerb. computantur. C. de iure deliber.*

DE VSVRIS.

1 *Quid ſignificet uſura.*
2 *Vſuram largè ſumptam pro omni acceſſione capi, & quatenus acceſſione debeantur.*
3 *Mora quomodo fiat.*
4 *Vſura ſtrictè accepta quid ſit.*
5 *Species uſuræ.*
6 *Vſuræ lucratoriæ quare illicitæ & turpes.*
7 *Vſura compenſatoria permiſſa.*
8 *Ratio quare uſuræ quadantenus tolerentur.*
9 *Punitoriæ uſuræ licitæ.*
10 *Taxatio uſurarum.*
11 *Vſuræ Saxonicæ.*
12 *Vſuræ centeſimæ.*
13 *Differentia inter uſuram & intereſſe.*
14 *Differentia inter uſuram & reditus.*
15 *De emptionibus uſurarijs.*
16 *De fructibus, cauſa, & alijs acceſſionibus.*

VIdeamus nunc de uſuris & fructib. alijsq́ quæ accedere implemento cõtractus 1
ſolent. Vſura nihil aliud Latinis propriè ſignificat, quàm uſum: ut cum uſurã
uitæ Cicero dicit, & Plautus uſuram corporis, uxoremq́ uſurariam, quæ ſui
corporis uſum præbet. Poſtea accipi cœpit pro uſus precio, uel mercede uſuræ,
ſecundum Feſtum. In hac ſignificatione rurſus bifariam accipitur. Interdum
pro omni rei debitæ acceſſione & augmento, ex quacunq; cauſa, ut pro fructibus [a], &c.
Quæ quidem acceſſiones quando, & ex quo tempore pręſtandæ ſint, eleganter & diluci- 2
dè exponit l. C.[b] cuius in ſumma hæc eſt ſententia: In bonæ fidei iudicia, & quæ his ſunt ſi-
milia, fructus & omnem acceſſionem, à tempore moræ uenire [c]: in his, & uſuras locum fru-
ctuum obtinere [d].
Moram autem fieri nõ ex re, hoc eſt eius rei quæ debetur dilata ſolutione, ſed ex perſona: 3
ſi uidelicet interpellatus debitor cum exigi poſſet [e], opportuno loco & tempore nõ ſoluat [f].
In ſtricti uerò iuris actionib. à tempore litis conteſtatæ, duntaxat acceſſiones oẽs deberi [g]:
ſi quis tamen quod ſuum eſt, petat ſibi reſtitui, huic indiſtinctè omnem cauſam reſtituen-
dam eſſe [h]. Crebrius, & propriè uſura capitur, pro eo quod accedit ſorti in mutuo: ut toto 4
hoc titulo [i]. quod ſic definitur, ut ſit lucrum, ſupra ſortem ex mutuo exactum. Hujus tres 5
ſunt ſpecies: lucratoria, compenſatoria & punitoria [k]. Lucratoria eſt, quæ ex mero mutua-
tionis officio, contra naturam contractus lucrum facit. Compenſatoria, quæ præſtatur, ut
compenſet iuſtum intereſſe, quod habet creditor, eo quòd pecunia caret. Punitoria eſt, quæ
non propter lucrum petentium, ſed propter moram non ſoluentium pro pœna, aut à lege,
aut ab homine infligitur [l].
Prioris generis uſuræ ſuo genere improbæ illicitæq́ ſunt [m]: primùm, quia prohibitæ præ 6
cepto diuino, quo Deus uoluntatem ſuam, & odium aduerſus has exactiones declarauit [n].
Secundò, quoniam eſt contra officium, pro eo quod gratis erat præſtandum, exigere mer-
cedem [o]. Tertiò, quia fœnus non eſt legitimus modus, iure gentium, aut ciuili approbatus
acquirendi dominij, ſed planè improbatum conſenſione omnium populorum artificium:
ſicuti & lenocinium, quia eſt lucrum de alieno, ſine iuſta cauſa factum. Quartò, quoniam
pugnat cum natura mutui, quod debet eſſe gratuitum, & paria paribus reddere [p]. Quintò,
nam uſuræ aduerſantur naturæ promiſcui uſus nummi, qui inuentus eſt ad ſubleuandas
permutationum difficultates [q], non ut fructum faciat, aut mercede locetur [r]. Vltimò, quia
quærendum non eſt lucrum ex ea re, cuius damnũ aut periculum ad nos non ſpectat [s]. Pe-
cuniæ autem creditæ periculum pertinet ad debitorem. Huic igitur, ut domino debet adfer-
re fructum, non creditori, quem uelut ignauum fucum alieno periculo & labore parta de-
uorare, iniuſtiſsimum eſt. Vſuram compenſatoriam interdictam in uniuerſum, aut turpem 7
eſſe, dici nõ poteſt: quia non eſt lucrũ ſupra ſortem exactum, propter officium mutuationis,
ſed precium uel æſtimatiò uſus ſortis, cõſumptæ cum damno creditoris. Neq; uerò officio
contrarium eſt, ſic alium iuuare, ut te ſerues indemnem. Itaq; ſi quæſtum certum facere po- 8
tuiſti pecunia, quam mutuò das, aut eapropter damnum incurris, non eſt iniquum eius ra-
tionem haberi, cum nemo alteri ſuo cum detrimento benignè facere cogatur [t]. Ne ipſe qui-
dem Apoſtolus [u] uult ſic nos alijs commodare, ut nobis ſit afflictio. Atq; hæc cauſa potiſ-
ſimùm

a *l. Iulianus. 13. §. ex uendito. de actionib. empt. l. curabit. l. fructus. C. eod. tit. l. 2. C. de uſuris. l. cum poſt. 70. §. uſuras. & §. in domũ. de iur. doti. l. qui ſolidum. 80. §. etiam. de legat. 2. l. mora. 32. h. t. c. ſalubriter. extrà eod.*
b *in l. uideamus. 38. h. t.*
c *l. mora. 32. §. 1. l. 3. in prin. h. t.*
d *l. uſuræ. 24. h. t.*
e *l. ſi pupillus. 127. de uerb. obligat.*
f *d. l. mora. in prin.*
g *l. 3. §. in his quidem. l. lite. 15. h. t. l. cũ fundus. 31. in prin. ſi cer. peta.*
h *d. l. uideamus. l. certũ. 22. C de rei uend.*
i *l. ſi tibi decem. 18. in prin. de pact. l. rogaſti. 11. §. ſi tibi. de rebus creditis.*
k *uid. Molin. in tract. uſurar.*
l *l. cum quidam. 17. §. ſi pupillo h. t.*
m *l. improbũ. C. ex quib. cauſ. infam. uid. Plutar. in lib. de nõ fœnerãdo.*
n *Leuit. 25. Exod. 23. Pſal. 15. Ezech. 18. Lucæ 6.*
o *l. fin. de cond. ob turp. cauſ.*
p *d. l. ſi. tibi. d. l. rogaſti.*
q *l. j. de contra. empt.*
r *Ariſto. Pol. lib. 1.*
s *l. ſi unus. 67. §. 1. l. ſi igitur. 55. ĩ pro ſocio.*
t *l. ĩ § de opere. § idem aiunt. cum ſeq. de aq. plu. arc. uide glo. Sax. l. 1. art. 54.*
u *2. Cor. 8.*

ſimùm uſuras ſuſtinet. Nam quia unuſquiſq; intelligitur ſua pecunia, aut in emptiones a-
grorum uel redituum permiſſorum, aut in negociationem collocata lucrum facere poſſe[a]:
factum eſt, ut uel ocioſam pecuniam ad aliquem modo fœnerato dare, etiam Chriſtiano-
rum imperatorum conſtitutionibus ſit permiſſum[b]. Quod quidem ius partim neceſsitas
expreſsit, ut iſtis auariſsimis temporibus, & in hac naturæ deprauatione inueniantur, qui
illecti lucello egentibus mutuò dent: partim ſuaſit utilitas negociationum, quas ſine ar-
gentariarum menſarum uſu conſiſtere non poſſe, res ipſa docet[c]. Sed ne hac licentia in im-
menſum propagetur effrenata habendi cupiditas, & uſurarum tabes Rerump. ac ciuium
præſertim egenorum, facultates ad uiuum depaſcat: certus modus legibus definitus eſt,
intra quem fœnerari duntaxat liceret[d]. Neq; tamen minus, cum lex ciuilis non approbet,
ſed propter communem neceſsitatem permittat quadantenus uſuras, qui fœnebrem exer-
cent, & quæſtum hunc ſolum norunt, in re turpi & odioſa uerſantur: quos meritò Cato[e]
homicidis comparat; & pœna quadrupli, atq; etiam exiſtimationis[f], multandos iudicauit
antiquitas. Itaq; uero uerius eſt, toto ſuo genere has uſuras, improbas turpesq; eſſe, niſi de
indubitato & propinquo creditoris damno, uel lucro propter mutuationem ceſſante, ap-
9 pareat. Quod quidem, quo minus compenſetur, nulla ratio prohibet. Multo autem minus
punitoriæ uſuræ improbari poſſunt. Duæ enim cauſæ has ſuſtinent, à parte creditoris præ-
ſumptum damnum (Intereſſe uulgò nominant) quod facit, quia ſua die pecunia non ſol-
uitur: à parte debitoris mora, quæ cum delictum[g] ſit, meritò punitur. Itaq; uel creditor in
eum caſum ſibi pœnali, aut uſurarũ ſtipulatiõe licitè proſpicit, quæ ſuccedit loco eius quod
intereſt[h]: uel ipſa lex ſuccurrit, quæ à tẽpore moræ legitimas, hoc eſt, ſemiſſes uſuras iubet
præſtari, iuxta cuiuſq; cõtractus naturam. Ex quo Paulus inquit, uſuras nõ propter lucrum
petentium, ſed propter moram nõ ſoluentium infligi[i]. Et hæc in genere de uſuris dicta ſint:
in quo id præcipuè aduertendum eſt, leges admittere quadantenus uſuras, quia præſumũt
tanti creditoris intereſſe, pecunia non carere: nam ſi mutuò nõ dediſſet, aliter ea lucrari po-
tuiſſet. Itaq; cum in certis coniectura locum non habeat[k], quotieſcunq; creditoris nihil in-
tereſt, ſciat toties ſe contra officiũ facere, & abuti indulgentia legum, ſi ex officio mutuatio-
nis lucrum aucupetur. Cuiuſmodi autem legum ſit taxatio, & moderatio circa uſuras, tem-
10 pus eſt, ut paucis exponamus. Varietas hac in re apud ueteres fuit mirifica pro uarietate
temporũ, & rerum neceſsitate. Nam & centeſimis fœnerari potuiſſe, non incertis ueſtigijs
deprehẽditur[l]. Verùm Iuſtin.[m] rem ad æquiſsimam proportionẽ tandem reduxit: permi-
ſitq; nobilioribus & illuſtribus perſonis duntaxat trientales uſuras exercere, id eſt tertiam
centeſimæ, quæ quolibet menſe, trecenteſimam partem ſortis repræſentat: eamq; trecẽtum
menſibus æquat, pariens annua quatuor in centum, ut nunc rationem ſubducimus. Cum
enim his negociationes ſint interdictæ[n], multo magis fœnus prohiberi par erat: quod uti-
nam ſic moribus uſurparetur. Mercatoribus autem qui alioqui quæſtum pecuniæ facere ſo-
lent, neq; uſu fœnoris, & argentariarum menſarum carere poſſunt, duplicatæ conceduntur,
uidelicet beſſales: quæ ſunt duæ quadrantales centeſimæ partes, centeſimam quinquageſi-
mam portionem ſortis ſingulis menſib. efficientes, & centum quinquaginta menſibus ſiue
duodecim annis, & ſemeſtri æquantes ſortem: ac quolibet anno octo in centum producũt.
Cæteris hominib. ſemiſſem: hoc eſt dimidiam tantummodo centeſimæ uſurarum nomine
ſtipulari permiſſum eſt, puta ducenteſimam partem ſortis in ſingulos menſes: quæ uſuræ
quolibet anno, ſex in centum reddunt, æquantq; ſortem annis decem & ſex & octo menſi-
11 bus. His ferè æquatæ ſunt uſitatę harum regionum uſuræ, & reditus. Quanquam exiſtant
paulò leuiores. Solent enim annuatim nomine uſurarum, aut redituum pendi quinq; in
centum, quæ quincunces ſunt uſuræ, & ſorti æquantur annis uiginti: quibus licitè omnes
utuntur, cùm leues ſint, & interuſurium, ſiue iuſtũ intereſſe, quod quis probabiliter habet,
non excedant. Dubium enim non eſt, quin tantundem lucri ex emptione redituum uel a-
12 grorum, quis conſequi facillimè poſsit. Centeſimæ autem uſuræ, quę quolibet menſe cen-
teſimã ſortis, anno duodecim in centum reddunt, non niſi in traiectitijs cõtractib. de quib.
in titulo ſequente agitur, ſunt permiſſæ. Neq; enim iniuriá habentur pro grauiſsimis, quæ
13 octo annis ac quatuor menſib. ſortem æquant. Sciendum autem eſt, intereſſe inter uſurã,
& id quod intereſt. illa ſimpliciter lucrum eſt, & proinde non aliter, quàm ex ſtipulatione
debetur, ſine reſpectu eius quod intereſt: hoc, lucrum ceſſans, aut damnum emergens, pro-
pter moram debitoris, & ut inquit I.C. quantũ mihi abeſt, quantũq; lucrari potui[o]. Itaq; nõ
opus eſt ſtipulatione, ſed debetur ex æquitate officio iudicis[p]: quia iniquum foret, moram
14 debitoris damno eſſe creditori. Longius diſtant emptiones redituum ab uſuris. Nã uſu-
ra ſoluitur ſupra ſortem, & unà cum ſorte reddenda eſt. At in uenditione reditus, neq; ſors
redditur. Eſt enim uera uenditio, & precium tranſit perpetuò in uenditorem, ut emptor il-
lud repetere nequeat: neq; quid ſupra ſortem ſoluitur, ſed aliud pro ſorte, nempe reditus

a l. tutor. 8. §. ſi poſt. de adm. in. tuto.
b l. qui ſemiſſes. 13. §. quæſitum. h. t. l. ſi fundus legatus. 42. de leg. 3. l. præſides. 34. ſ. ſi cert. peta. l. eos. 26. & h. t. t. C. de uſuris.
c l. quod priuilegium. 8. ſ. depoſiti.
d d. l. eos. §. 1. C. eod.
e lib. 1. de Re ruſtica.
f l. improbum. 20. C. ex quib. cauſ. infam.
g l. dolus. ubi gl. fin. ſ. manda.
h l. fi. j. de prætorijs ſtip.
i l. cum quidam. 17. §. ſi pupillo. h. t.
k l. continuus. 137. §. cũ ita. de uerb. oblig.
l l. ſi pro mutua. C. ſi cer. pet. l. lecta. eod. Cuiac. ad Paul. lib. 2. tit. 14.
m in l. eos. C de uſu.
n l. nobiliores. C. de commer. & mer.
o l. ſi commiſſa. rem rat. hab.
p l. centum Capuæ. de eo quod cert. loc. l. 4. C. depoſit.

qui eſt merx in hoc contractu. Hos igitur reditus emere aut uendere, nihil prohibet[a], etiam
cum pacto de retrouendendo, dummodo moderatio legum ſeruetur. Nam ſciendum eſt, 15
interdum etiam emptiones eſſe uſurarias, & damnatas, ut cum termini moderationis & æ-
qualitatis nimis excedunt: puta, ſi quis centum aureis, uiginti aureos annui reditus emat:
aut cum propter temporis ſolutioni præſtituti dilationẽ arctationémue, uel enormiter in-
tenduntur, uel minuuntur precia[b]. Et hæc de uſuris. Quoniam autem de fructibus, & cauſa
ſimul in hoc tit. tractatur, paucis & hæc definiamus. FRVCTVS cum à ferendo, authore 16
Varrone, dictus ſit: omne id quod fertur, dummodo renaſciturum propriè ſignificat[c]: ſic
fructus arborum ſunt, poma, fundi, fruges, &c.[d] ἐν πλάτει tamen nomine fructus quælibet
rei fruitio & utilitas uenit[e]. Fructus autẽ ſunt, aut naturales, qui ſine hominis facto ex ipſo
rei corpore natura producuntur, ut fœnũ, pomum[f]: aut induſtriales, qui induſtriam & fa-
ctum hominis requirunt, ut fruges[g]: aut ciuiles, qui non ex ipſo corpore naſcuntur, ſed ra-
tione rei percipiuntur iure ciuili: ac proinde propriè fructus non ſunt, ſed eorum loco ha-
bentur, ut uſura, penſio, &c.[h] Cauſa capitur pro omni acceſsione, quæ cauſatur & proficiſci-
tur, uel ex ipſa re, uel eius uſu: & generaliter quidquid actor habiturus eſſet, ſi tempore de-
bito res ſoluta fuiſſet, hoc uerbo comprehenditur[i].

a c. 1. & 2. de empt. & uend. in extra.
b c. in ciuitate. & c. ſi. de uſu. c. ad noſtram. de empt. & uend. Bald. in rub. eod. Hoſtien. extra eod.
c l. fruct. 7. §. ſi uir. 10. ſolut. matri.
d l. j. de glan. leg. l. item. de uſufr.
e l. fructus. 72. de reg. iur. l. ſi quis. 24. l. agri. 18. l. arborib. 12. de uſufr. l. uſuræ. 34. l. præ‘torũ. 26. h. t. uide quæ de hac materia ſatis copioſe dixi, in §. ſi quis à nõ domino. Inſt. de rer. diuiſ.
f l. fructus. 45. in fi. h. t. l. ſi nauis. 62. uerſ. nã etſi. de rei uendic.
g d. l. fructus. l. qui ſcit. 2. §. in aliemo. h. t.
h d. l. ſi nauis. l. uſura pecuniæ. 121. de uerb. ſignifica. l. uſuræ. h. t.
i l. reſtituere. 35. de uerb. ſignif. l. iulianus. 17. §. 1. l. præterea. 20. d. l. ſi nauis. de rei uend. d. l. cum fundus. ſi cert. pet. l. uideamus. 38. §. ſi actionem. h. ti. uide Feli. in c. inter dilectos. nume. 2. de fid. inſtr.

DE NAVTICO FOENORE.
Titul. II.

1 Quare ex nudo pacto uſuræ non debeantur.
2 De pecunia traiecticia.
3 Quare uſura ex pacto in traiecticia debeatur, quamuis grauiſſima.

VSuræ cum ſint odioſæ, non niſi ex ſolennibus ſtipulationibus debentur[a]. Itaq; nudo 1
pacto fruſtra de iis cõuenit[b]: eo magis quòd actionem hoc caſu pactum producere
nequeat, cum in uſurarũ conuẽtione nullum ſit συνάλλαγμα, quod obligationẽ iuſtam
ac ciuilem efficere poſsit[c]. In quibuſdam tamen cõtractibus, etiam ex ſola cõuentione uſu-
ræ debẽtur, quemadmodum per ſtipulationem[d]: ut in pecunia traiecticia. Traiecticia aũt 2
dicitur, quæ trans mare periculo creditoris uehitur[e]. Quæ quidem periculi ſusceptio facit, 3
ut creditor paciſci poſsit uſuras ſortis, ſi ea ſalua peruenerit, nõ modò legitimas, ſed etiam
centeſimas[f], atq; adeò infinitas[g]. Quę uſura uocatur fœnus nauticum: quia ratione naui-
gationis, & periculorũ maris permittitur. Vnde etiã ex nudo pacto debetur, cũ habeat in ſe
συνάλλαγμα. Non enim pro nudo mutuationis officio uſura creditori promittitur, ſed pro-
pterea quòd periculum in ſe ſortis ſuſcipit: ita ut naue ſubmerſa, amiſſaq; pecunia, nihil o-
mnino debeatur. Qua etiam ratione fit, ut hoc caſu cẽteſimæ uſuræ ſint permiſſæ: quia, ut
inquit I. C. ſunt precium periculi[h], quod contra naturam mutui creditor ſuſcipit[i].

a l. 3. C. de uſu.
b l. Titius. ſup. de præſcr. uerb.
c d. l. ſi tibi. in princ. de pact.
d l. in quibuſdam. h. t.
e l. j. h. tit.
f l. 7. l. fin. C. eod tit. d. l. eos. §. in traiecticijs.
g Paul. lib. 2. titu. 4. uide Cuiac. obſer. li. 3. c. 35.
h l. periculi. h. t.
i § item is cui. inſti. quibus mod. re contrah. obligat.

DE PROBATIONIBVS ET PRAESVMPTIONIBVS.
Titul. III.

1 Continuatio.
2 Vnde dicta: & quid ſit probatio.
3 Propria.
4 Diuiſio & ſpecies.
5 Cauſa efficiens: & à quo imponantur.
6 Quis probare debeat, aut non debeat.
7 Materia: quæ probanda ſint, uel non ſint.
8 Forma probandi.
9 Circumſtantiæ: quando, quo loco probatio facienda ſit.
10 Finis & effectus.
11 Affinia.
12 Interpretatio.
13 Contraria, & exceptiones, quæ probationi obijci poſſunt.
14 De præſumptione: quid ſit, & quotuplex præſumptio.
15 Cauſæ, & effectus præſumptionum: affinia, & contraria.

REſtat, ut ultimo loco uideamus, de cõtractuum probationib. parũ eſt enim ſcire quo- 1
modo cõtrahatur, niſi & illud cõſtet, quemadmodum res, ut eſt geſta, probari poſsit.
Nam quæ probari oſtẽdiq; nequeunt, ea pro nõ geſtis, neq; exiſtentibus habentur[a].
Probare,

a l. in lege. 77. de contrah. empt.

2 Probare, duplicem ſignificationem habet apud Latinos. Reſpectu noſtri, probamus ea *a* quæ nobis placent, uel accepta habemus: quomodo probatum uel approbatum opus dicitur, quod ædificatum eſt ex ſententia locatoris, eoq; approbante. Cic. Probatio futura tua *b* eſt, qui locas. Reſpectu aliorũ, probare ſignificat fidem alicui aliqua de re facere: quomodo Cicero dicit, probare cauſſam, ualetudinem, fidem, crimen, & ſimilia. Hoc in ſignificatu hîc accipitur. probare enim, in hoc tractatu, eſt probã cauſam facere ſeu approbare iudici[a], uel de ea plenã fidem in iudicio facere. Dico plenã: quia in iure noſtro, probationis appellatio tantùm de perfecta plenaq; accipitur[b]. Probatio, ut uult Azo[c], eſt rei dubiæ per argumen- *c* ta oſtenſio. Hanc Azonis definitionem alij probant[d], alij, & quidem pleriq; improbant[e]: *d* eùm quia non tãtùm argumentis, ſed etiam teſtibus fit fides[f]: tum quòd modò rei dubiæ, *e* ſed etiam claræ oſtenſio, ſit probatio[g]. Sed his reſponderi poteſt, argumentorum appellatione ἐν ἀτέχνοις teſtes & inſtrumenta contineri[h]. Nam ſi argumentum eſt rauo, rei dubiæ faciens fidem, ut uult Cicero: certè teſtimonium & inſtrumentum, quæ fidem rei dubiæ, per *f* rationem & iuſtam ſcientiæ cauſam aſtruunt, pro argumentis, ſaltem minus artificialibus, *g* haberi debent. Quod autem ad rei certæ demonſtrationem attinet, non eſſe hanc propriè probationem, ſed potius probationis excluſionem, notum eſt: ſicuti dicitur, notoria non indigere probatione[i]. Et cum ipſe Cicero in definitione argumẽti, eius materiam ponat in re dubia: certè nulla cauſa eſt, cur non & probationes ad res dubias referamus. Poteſt & *h* hoc modo probatio definiri, ut ſit actus iudicialis & ſolennis, quo per inſtrumẽta aut teſtes, *i* aut idonea argumenta, de re controuerſa iudici fit fides.

3 Propria probationis ſunt, ut ſit cõformis libello[k] cõcludens[l]: hoc eſt, quæ neceſſariò id quod intendit inferat, non impertinens[m] (dicitur aũt impertinẽs, quæ nec per ſe, nec unà cum alijs adminiculis, ad cauſæ fidẽ facit[n]) nõ dubia[o], neq; incerta[p] nec ſuperflua[q]. Pro- *k* bationes nũr ſua natura ſunt arbitrariæ[r]: hoc eſt, pẽdent ab arbitrio iudicis, qui quantum illis fidei ſit tribuendum, poteſt arbitrari[s]. quod tamẽ arbitrium ad legum diſpoſitionẽ, & commune boni uiri iudicium[t], conformatum eſſe debet[u]. nec enim licet iudici, uerbi gratia, duorũ aut plurium teſtium, omni exceptione maiorũ, dictis fidem non adhibere[x]: ſed iudicium eius cõgruere debet cum regula: In ore duorũ aut trium, ſtabit omne uerbum[y].

4 Quod ad diuiſionem attinet, omnium calculum meruit, teſte Quintiliano, diuiſio probationis ab Ariſtotele facta, qui eam diſtribuit in artificialem, quæ ex ipſa cauſa argumentis & iudicijs trahitur[z]: & inartificialem, quæ extra cauſam accipitur à teſtibus, tabulis, con *l* feſsione, iuramento. Dd.[a] noſtri, qui effectum tantum probationis, & uim quam in iudicijs habet conſiderant, hinc alienam diuiſionem ſumpſerunt: partiunturq; probationem omnem, in plenam & ſemiplenam. Plenam illam eſſe uolunt, quæ plenam fidem iudici de re *m* aliqua facit: cuius ſpecies effingunt plures, puta duos teſtes, inſtrumenta publica (nam teſtes & inſtrumẽta, probationes indubitatæ appellantur[b]) & etiam interdum priuata, cõ- *n* feſsionem, iuris præſumptionem, demonſtrationem ocularẽ, iuramenta, & conſimilia quædam[c]. Horum tamen pleraq; magis à probationis onere releuant, quàm probant: ut iuſiu- *o* randum, præſumptio, confeſsio[d]. quæ autem eiuſmodi ſunt, probationes dici propriè non poſſunt[e]. Semiplenam, quæ etiam imperfecta dici poteſt, eam nominant, quæ non plenam fidem, ſed opinionem quandam inducit. Eam rurſus diſtinguũt gradibus, ut alia ſit maior ſemiplena[f], nec tamen plena aut perfecta: alia ſemiplena, ut quæ fit per unum teſtem omni *p* exceptione maiorem: alia minor ſemiplena, quæ tantùm leuem & modicam præſumptionem inducit. Exempla uerò, ſeu ſpecies huius probationis, ponunt teſtes unicos ſeu ſingulares, opinionem, famam, literas priuatas, rationes, cõfeſsionem extraiudicialem, præſumptiones modicas[g], &c. Poteſt & alia probatio dici iudicialis: hoc eſt, quę fit in iudicio, poſt litem conteſtatam: alia extraiudicialis, quæ producitur extra litem, ut quæ fit ad æternam *q* rei memoriam[h]. Dicitur etiam alia probatio uiuæ uocis, ut quæ fit per teſtes, iuſiurandum: alia uocis mortuæ, ut quæ fit per ſcripturas[i].

5 Cauſa inducens probationem, eſt ſententia interlocutoria iudicis, qui eam decernit, & al- *r* terutri parti imponit[k]. Nam niſi à iudice cui probatio facienda eſt[l], per ſententiam decreta

 & *s*

x l. ubi. de probat. y cap. 4. extr. de teſtibus. z de quibus Ariſtoteles & Cic. in Top. a in l. admonendi. de iureiur. l. in bonæ fidei. C. de reb. cred. b l. emancipatione. 11. C. de fid. inſt. c Spec. tit. de probat. § uidendum. Bald. & Hypp. latè in rub. C. de probat. d l. eum qui. de iureiuran. l. ſiue. 12. C. de probat. e Alc. in tract. præſumpt. in princ. part. 3. nu. 2. per not. à Bart. Salic. & alijs in rub. C. de prob. & à Bart. in l. 1. C. de fid. inſtrum. lib. 10. f uide Cano. in c. fina. de iureiur. Dd. in d. l. admonendi. & in l. 3. C. de reb. cred. g uide Dd. in c. fina. extr. de iureiur. & in l. admonendi. ubi præcipuè Iaſon, de iureiur. in l. ſolam. l. iuriſiuran. C. de teſtibus. h auth. ſed etſi quis. C. de teſtib. c. fin. § 1. ext. ut lit. non conteſt. i gl. in rub. C. de fid. inſtru. k l. licet. 9. in uerb. interloquendo decreuimus. de probat. uid. l. à procedente. & ibi Bart. ac Bal. c. de dilat. l l. quingenta. 12. hoc tit, l. 3. uerſi. tu magis ſcire. de teſtib.

a l. quingẽta. 12. h. t. l. 3. de teſt.
b glo. in cle. conſtitutionem. per illum text. de elect. Bald. in l. peremptorias. C. ſent. reſ. non poſſ.
c in rub. C. eo.
d gl. Bart. ibidem.
e Bald. ibidem. Panor. Hoſt. & Cano. ex. eod. in rub.
f j. tit. 1.
g l. ſi irruptione. 8. § 1. fin. regund. Bald. in l. contra. 4. nume. 7. C. ad l. Aquil.
h Bart. in rub. C. eo.
i c. euidentia. 9. de accuſ. uide Salic. & Bal. in l. ea quidem. 7. C. de accuſ.
k Hoſt. in rub. eod. nu. 5. per c. ſignificauerunt. c. de teſtib. extrà de teſtib. c. licet. § idem. de probat. c. cum contingat. de offic deleg. l. ad probationem. 22. ubi Dd. C. eo.
l l. ad probationem. 22. C. eo. c. cum contingat. de off deleg.
m l. matrem. 17. ubi Bal. C. eod. l. pen. in fin. h. t.
n Bald. in l. ad probationem. C. eod.
o c. in præſentia. ubi Cano. de probat. l. neq; natalem. C. eo. l. non hoc. C. unde cogna.
p Bald. in l. pen. C. de ſententiis quæ ſine cert. quãt. et in l. j. C. de furt. Cor. conſi. 254. præſenti. parte 4.
q Schurff. conſ. 1. cent. 1. per l. ad probationem. C. eod.
r Caſt. in l. admonendi. nu. 39. de iureiuran.
s l. 3. § tu magis ſcire. de teſtibus. Caſt. in l. admonendi. num. 34. de iureiur.
t l. in perſonam. 23. § generaliter. de reg. iur. l. j. de legat. 2.
u Bald. in l. certi. C. de iudic. & in l. fin. C. de pœn. iud. qui mal. iud.

& impoſita ſit, probatio fieri non debet[a]: ac meritò ſtultitiæ damnādus eſſet, qui tam gra-
ue onus ac ſumptuoſum, nemine imponente neq; cogente in ſe reciperet.
Imponitur autem ei qui allegat, dicit, agit aliquid in iudicio[b]: nō uerò ei qui negat. quia 6
negantis per rerum naturam nulla eſt probatio[c] (niſi iuris negatiōnem alleget[d]) cum na-
turaliter id quod negatur, probari nequeat[e]. Non enim entis, ut loquūtur, nulla ſunt gene-
ra & propria, nullæ qualitates aut differētiæ[f], à quibus ſicuti definitiones, ita etiam proba-
tiones ſumendæ ſunt: quia probatio nihil aliud eſt, quàm uera facti alicuius definitio & de
monſtratio. Alleganti igitur incumbit probatio, hoc eſt, ſe fundanti in aliquo facto, quod
aduerſarius negat: ut alleganti fugam ſerui[g], ſtatum, familiam[h], mutatam uoluntatem[i],
pactum[k], ſolennitatem[l], qualitatem[m], uitium[n], ætatem[o], libertatem[p], emācipationem[q],
ſcientiam[r], tēpus[s], caſum[t], indebitū[u], & ſi qua ſunt ſimilia. Et in genere quicūq; ſe fundat
in aliqua qualitate, puta diuitijs, paupertate, morte, uita, ꝓbare illud ſuæ intentionis funda
mentū debet[x], niſi ſit in poſſeſsione eius iuris in quo ſe fundat[y]. Ac quoniā actor plerūq;
nō poſsidet, ſed petit, & aliquid ad ſuæ petitionis fundamentū allegat: ideo actori[z], nō etiā
reo[a], regulariter incumbit probatio[b], niſi in exceptionibus, in quib. cum reus aliquid ad ſui
defenſionē dicat & aſſeueret, actoris partib. fungitur[c]: eoq; exceptionē ſuam meritò proba
re debet[d]. Materia probationis, ſunt facta[e] (nam quæ iuris ſunt, nō opus habēt probatio- 7
ne[f], cum per ſe iudici pateant & nota ſint[g], niſi cū ius negatur[h]) & facta quidem, non ea quæ
probationē nullam recipiūt[i], ſed quæ probari poſſunt aut directò, aut ſaltē per cōiecturas[k]:
ut ſunt quæ ſui natura occultò & clam arbitris fieri ſolent, in quib. probationes per cōiectu-
ras aut iuſiurandū recipiūtur[l]. item facta incerta, & de quib. dubitatur. nā notoria nō egent
probatione[m], ut nec illa quæ antè deciſa, & definita ſunt[n], aut per ſententiā aut trāſactionem
aut alio modo[o]; nam hæc etiam pro certis & indubitatis habentur[p]. Facta aūt illa probari
debent, quæ allegātur, itaq; ſe habere, prout allegatū eſt, dicūtur. Negatiua porrò facti pro-
bari nec poteſt, nec debet[q], niſi cum aut cōfeſsione aduerſarij, aut per circumſcriptionē tem
poris & loci demōſtrari poteſt[r]. Loquor autē de negatiua, quam allegatis, qui ſe in ea fun-
dat: nam negata ab aduerſario, illa ſunt hæc ipſa, quæ probari debent, quando in confeſsis
rebus, aut certè non negatis. (nam hoc ipſum in iudicijs pro confeſsione eſt[s],) non opus
eſt alijs documētis, cū aduerſarij cōfeſsio ſit loco probationis[t]. Ea autē facta probāda ſunt,
quæ ad cauſam pertinent, & in quibus quis ſe fundat[u], & quæ probata profutura ſunt pro-
banti[x]. nam impertinētium probatio utpote inutilis ne quidem recipiēda eſt[y] nedum de-
cernēda[z]: eadēq; ratione articuli ſuper ipſius aduerſarij uel tertij alicuius iure fundati uelut
impertinētes non admittuntur[a]. illa quoq; facti qualitas demōſtranda eſt quam in libello
poſuit actor, quamuis non omnino ad cauſæ uictoriam ſit neceſſaria, niſi per clauſulam de
ſe non aſtringendo ad ſuperfluas probationes, hanc decipulam euitarit[b].
Forma productionis ad libelli ſpeciem eſt accommodanda[c] & ita concipienda, ut neceſ- 8
ſariò ad cauſam cōcludat[d]: impertinētes enim articuli, ut dixi, meritò reijciūtur[e], ne inanes
ſumptus litigatores faciant[f]. Probatio autem non eſt in tranſcurſu facienda[g], ſed citata ad
eius expeditionem diuerſa parte, & termino iuſto ad id præſtituto[h].

Terminus

a Spec. de prob. in prin. Chil. in prac. cap. 69. nu. 2.
b l. 2. l. ab ea parte. 5. l. quidam. 15. l. eum qui. 22. l. uerius. 21. h. t.
c l. actor. 23. C. de prob.
d l. ab ea parte. l. 5. h. t.
e uide Bal. Sal. & Dd. in d. l. actor.
f l. eius qui. ſi cert. petat.
g l. 4. 7. h. t.
h l. 1. h. t. l. 6. C. de fid. inſtrument.
i l. 3. 22. h. t.
k l. 1. 8. h. t.
l l. 5. h. t. l. quæcunq;. 15. §. fin. de public. in rem act. D. d. in l. ſcire debemus. de uerb. oblig.
m l. 9. l. 11. l. 23. h. t. l. 3. C. eod.
n l. 11. C. eo.
o l. 1. 13. h. t. l. 9. C. eod.
p l. 8 h. t.
q l. 8. h. t.
r l. 21. h. t.
s l. 17. h. t.
t l. teſtiū. 14. in fin. C. de teſtib. l. 5. C. de fid. inſtru. l. 4. & 5. ubi Dd. C. de pig. actio & in l. 6. §. fin. de edend.
u l. cum de indebito. 25. h. t.
x gl. ad uerb. dubitatur. in l. ſi uerò. 5. §. qui pro rei ubi Iaſ. nu. 14. & 15. qui ſatiſd. cog.
y l. 2. l. 14. C. eod. l. 14. 15. h. t.
z l. quoties. 18. h. t. l. act. 29. C. eo. l. 23. h. t. l. 1. l. actori. 23. C. eod. l. qui accuſ. de edend.
a l. fruſtra. 8. C. eo. l. nimis. 6. C. de teſtib.
b l. 1. de except.
c l. 9. 12. 18. §. 1. 19. 25. h. t. l. 1. C. eo.
d l. in exceptionibus. 19. h. t.
e l. ſiue. 16. C. eo.
f uide Bald. in addit. ad Spec. de teſti. §. nūc uidendum.
g uide Caſtr. Dd. in l. unic. C. ut quæ deſ. aduoca.
h l. 5. h. t.
i l. actor. 18. C. eod.

h l. dolum. C. de dol. mal. gl. l. 1. ff. eo. l l. non omnis. 6. §. à barbaris. de re milit. gl. in l. ſi cui. 7. §. 1. uer. doceatq;. de accuſat. Panor. in c. præſentium nu. 3. de teſtib. Iaſ. in l. admonendi. nu. 309. de iure. & l. pen. nu. 13. de iuriſdict. Bal. in l. quicunq;. C. de ſeru. fug. Euerar. in for. leg. in procem. m c. 3. de teſtib. cogen. c. euidentia. ibi gl. c. qualiter. 2. ubi Dd. de accuſ. uide Bal. Salic. latè in l. ea quidem. 7. C. de accuſat. ad idem uide gl. in l. 1. C. qui aduer. quos. Ang. & Imol. in l. 2. de ferijs. doc. in l. nō uidetur rogaſſe. de reg. iur. n l. ſub prætextu. 1. & 2. C. de tranſactio. l. admonendi. de iureiuran. o l. ſi duo. §. idem Iulianus. de iureiurãa. Alex. in l. qui iuraſſe. §. ſi pater. eod. tit. p l. eleganter. 23. §. 1. ubi gloſ. de cond. indeb. l. & poſt. de tranſact. l. ſi cauſa. 34. ubi Iaſ. & Dd. C. de tranſact. q l. actor. 23. C. eod. r l. optimam. C. de contr. ſtipulat. Lanfranc. in c. quoniam. in princ. nume. 3. de probat. s Spec. de poſit. nu. 4. uide ſ. de inter. actio. t t. t. de confeſſ. u l. doce. C. de rei uen. l. matrem. C. eod. l. 2. & paſſim. h. t. Iaſ. in l. ſi fideiuſſor. §. qui pro rei. nu. 16. Qui ſatiſd. cog. x Spec. tit. de probat. §. nunc dicendum. in prin. per l. ſi ut proponis. C. eo. y l. ad probationem. 22. C. eo. c. cum contingat. 36. de off. & po. iud. delega. Spec. de teſte. §. qualiter. nu. 1. & 2. & §. nunc uidendum. nu. 4. z Chilis. in prac. cap. 69. per c. dilecti. de except. c. fraternitatis. ubi Io. And. & Soc. de teſt. c. pig. de excep. lib. 6. a Bal. in l. uti frui. per illum tex. ſi uſufr. pet. Spec. tit de teſte. §. nunc uidendum. uerſ. item agens. & nu. 6. per l. loci corpus. §. competit. ſi ſeruit. uend. c. cum eccleſia. de cauſ. poſſ. & prox. c. poſt electionem. de cōceſ. præben. uide Specu. de poſitio. §. ſeptimo. b Iaſ. in l. pen. § in eum. nu. 5. 6. cum ſeq. ne quis eum, & c. uide Bar. in l. habebat. de inſtit. act. Iaſ. & Dd. in l. diuus. de re iudi. c Hoſt. in rub. eo. nu. 5. per c. ſignificauerunt. c. de teſtibus. ext. de teſtib. l. argentarius. ubi gl. §. eum aūt. de edend. d l. pen. § fin. ne quis eum qui in ius uoca. l. matrem. 17. ubi Bal. C. eo. e Spec. in tit. de teſte. §. nunc uidendum. nu. 4. & de poſitio. §. ſeptimo. f l. non hoc. C. unde cogna. l. neq;. 10. C. eo. c. in præſentia. eo. Euerar. in top. legalibus. in præamb. uerſu nono ſtudioſis. g Specul. de probat. §. 1. in fin. h auth. ſed etſi quis. C. de teſtib. Hoſt. in rub. de pro. num. 7.

Terminus autem qui præſtituitur, plerunq; eſt ſeptimanarum ſex, quãquam eundem ex cauſa, puta ob diſtantiam & interualla locorum, unde probationes petũtur, ampliari poſſe conſtet[a]. Datur autem unus & idem terminus actori & reo, ſcilicet quando contraria allegant[b], idq; propter timorem ſubornationis, aliàs (ut cum reus non directè negat intentionem, ſed excipit[c]) primò datur actori terminus ad probandam intentionem: deinde ea probatione completa[d], alter reo ad fundandam exceptionem[e]. poteſt tamen & ſine termino probatio in iudicijs recipi & fieri, ſiquidem nullus de certo termino intra quem facienda ſit, opponat[f]. Perinde autem eſt utrum fiat teſtibus, an inſtrumentis[g], an alio quouis modo ad id idoneo[h].

9 Eſt autem poſt litem demum cõteſtatam facienda[i]. Nam antè ignoratur, utrum reus negaturus an confeſſurus ſit, quod intenditur (id enim fit per litis conteſtationem[k].) Quare & quid demonſtrandum ſit, ſciri antea nequit: cum tantum negata documentis habeant opus. Quod uerum eſt in probatione, quæ uerſatur in iudicio, ſecus in ea quæ extra litem fit: nam ubi nulla lis eſt, ibi nulla eius conteſtatio expectari poteſt, quod uſuuenit in examinationibus quæ fiunt ad æternam rei memoriam[l], & per modum ſeu uiam ſimplicis inquiſitionis[m]. Sic ubi ex conuentione citra ſolennem ordinem litigatores procedunt[n], poteſt etiam ante libellum probatio admitti[o], ſicut quandoq; iudex uolentibus partibus decernit, ut præter uſitatam iuriſdictionis rationem utraq; pars ius ſuum intra certum terminum deducat & oſtendat[p]. Id quod potiſsimum in poſſeſſorijs[q] ac ſummarijs iudicijs[r] uſurpatur[s].

Poſt quartam aũt productionem aut poſt publicata teſtimonia non eſt probatio admittenda[t], ut nec poſt cõcluſionem in cauſa[u], niſi in criminalib. ad probandam defenſionem ſeu rei innocentiam. Nam ea priuilegiata eſt, nec modò poſt concluſionẽ in cauſa, ſed etiam poſt ſententiam & rem iudicatam eſt recipienda[x]. Poteſt autem fieri probatio, tam in loco iudicij quàm extra iudicium, ubicunq; iudici ſederit, qui examinationi præeſt: quin etiam ad egregias perſonas & feminas domũ mittere notarium debet, qui inibi eas examinet[y], in ſecreto tamen eſt facienda & remotis partibus[z] examinatio, etiamſi iuſiurandum coram partibus à teſtibus exigatur[a].

Eſt etiam probatio intra terminũ ad id conſtititutum, de quo ſupra diximus[b], facienda & abſoluenda[c], quod tamen non uſquequaq; ſeruatur, ſed ſatis eſt litigatorem articulos exhibuiſſe ac obtuliſſe, & nominaſſe teſtes ad iuramentum & examen. Reliqua non ſunt in eius manu, quare neq; illi imputandum eſt ſed iudici potius, ſi eius negligentia aut impedimentis in præſtituto termino non abſoluantur[d].

10 Finis probationis eſt fidem facere iudici[e]. Effectus eſt, quòd ſecundũ probata iudex ſententiam ferre debet[f], alioqui ut litem faciens ſuam in id quod litigatoris intereſt, condemnabitur[g]. Etſi enim probationes dicuntur eſſe arbitrariæ[h], & pendere ab arbitrio iudicis[i]: tamen iudex eas, quæ lege pro integris & planis habentur, ipſe quoq; ſequi & pro integris habere debet, ne ius commune partib. inuertat[k]. Secundum enim probata iudicare debet, non ſecundum conſcientiam[l].

11 Affinia probationi ſunt, iuſiurandum[m], confeſsio[n], ſeu liberè ſiue in tormentis facta[o], in rem præſentem adductio[p], euidẽtia facti ſeu notorium[q], præſumptio iuris de qua paulò poſt dicetur, & ſimilia quæ non tam ſpecies ſunt, quàm res effectu pares atq; ſimiles, quia

12 pro probatione habentur[r]. In omni autem documento ea ſumitur interpretatio, ut actus ualeat, non pereat. Quare quoad eius fieri poteſt, iudex etiam diſsidentes in ſpeciem probationes conciliare & in unam redigere harmoniam debet[s]. Quod uerum eſt in conclu-

t 4 dentibus,

de renun. & cõcluſ. in cau. gl. in Clem. ſæpe. uerb. concluſionẽ de uerb. ſignif. Chilian. in prac. ca. 100. x Hypp. in prac. § occurrunt. nu. 3. & §. ſequens. nu. 8. & 9. & in l. unic. §. cognitorũ nu. 36. 47. cum ſeq. y l. ad perſonas. 15. ubi Dd. de iureiuran. z Bar. in l. nullũ. C. de teſt. Chilia. in pract. c. 74. in fin. a uide ſ. de teſtibus. b ex l. j. C. de dilat. Chil in prac. ca. 71. c c. ſignificauerũt de teſtib. Goden. conſ. 5. de prob. nu. 2. 3. 4. Mauſer. in pract. uide quæ allegat Chili. pract. ca. 71. nu. 4. d Panor. in c. lites. & ibi Fel. nu. 20. cũ ſeq. de prob. Rom. conſ. 443. Chil. in prac. ca. 67. nu. 6. in fin. uide etiam Bar. Iaſ. & Dd. in l. fin. de fer. in l. j. C. de dilat. e l. quingenta. 11. h. t. f l. 2. l. demũ. 5. l. dote. 9. C. de rei uend. l. argentarius. 10. §. fin. de æden. g l. argentarius. 10. §. fin. ubi gl. Bart. & Dd. de æden. l. 3. ubi Bal. C. ſi cont. ius uel util. publi. h Caſtren in l. admonendi nu. 39. de iureiur. i l. 3. § tu magis ſcire. de teſtib. k l. argentarius. 10. §. fin. in uer. de iudice queri. ubi gl. Bar. & Dd. de æden. Bald. Caſtr & Dd. in l. prolatam. C. de ſenten. l l. illicitas. §. ueritas. de off. præſ. ubi Dd uide Iaſ. in §. ſi minus. nu. 15. Inſt. de actio. Cataldin. in trac. ſynd. nu. 170. m l. eum qui. de iureiuran. n tit. de confeſſ. & tit. de interr. actio. o l. 7. h. t. p l. ſi irruptione. fin. regund. Bal. in l. 4. nu. 7. C. ad leg Aquil. q Dd. in l. admonendi. de iureiur. Bal. Salic. in l. ea. 7. C. de accuſat. r Alc. in trac præſum. in prin. parte 3. nu. 2. per nota. Cano. in rub. de proba. ext. & Bar. in l. 3. alias. 1. C. de fid. inſtrum. lib. 10. s c. cum tu. 16. c. in noſtra. 32. ubi gl. magna. ext. de teſtib. uide Iaſ. in l. j. num. 9. ne quis eum, qui in ius uoca. & Dd. in l. ſcripturæ. C. de fid. inſtrum.

a Spec. de prob. in prin.
b l. 1. ubi Bald. & Dd. C. de dilat. Chil. in prac. cap. 71.
c Inſtit. de except. uide Specul. de probat. §. 1. nu. 17. cũ addit. Bald.
d uide de his Spec. de teſte. §. qualiter. nu. 20.
e l. final. de fer. l. ſiquidem. C. de except. l. exceptionem. 19. C. eod.
f Maran. in Specul. iud: tit. de dilat nu. 13.
g l. 4. 5. de fide inſtrum. l. 1. 5. 6. 7. 9. 10. 11. 12. l. in exercendis. C. eod. tit.
h l. 1. C. de teſtib. l. fin. C. eod.
i t. 1. ext. ut lit. non conteſta.
k l. 1. C. de conteſt.
l Auth. ſed etſi quis. C. de teſtib. c. fin. §. 1. ext. ut lit. non cõteſt. Ferra. in for. recept. teſta. ad eter.
m c. quondam. 5. §. ſunt & alij. extr. ut lit. non conteſt.
n l. quoties. C. de priuileg. Scho. lib. 11. l. fin. in fin. C. de temp. app. auth. generaliter. C. de epiſ. & cler.
o Bald. in l. diffamari. nu. 9. C. de ingẽ. manu.
p Spec. in §. nunc dicendum. nu. 14. de lib. oblat. Bal. in addit. ad Specul. de inſti. §. nunc uidendum.
q uide Spec. de petito. & poſſ. §. 1. nu. 38. de lib. concept. §. nunc dicendum. nu. 14. ubi Bald. & de ſequeſt. nu. 1.
r Maran. in Spec. aur. parte 6. act. 4. nu. 4. per Oldra. cõſ. 244. in prin.
s uide Spec. præall. loc. per ca. 2. de ord. cogn. & de petit. & poſſ. nume. 38.
t Auth. atqui ſemel. C. de probat.
u Iaſ. in l. admonendi. nu. 50. 51. 60. cum ſeq. de iureiur. Spec. in tit.

dcnribus, & quæ ad rem pertinent. Nam quæ dubiæ ſunt, aut impertinentes, contra eum interpreiandæ ſunt, qui illas produxit [a]. Vnde nara regula, interpretationẽ ſemper faciendam eſſe contra producentem [b]. Sed & in dubio talis ſumẽda eſt, quæ proſit fauorabilibus perſonis uel rebus: puta ætati minorum, ſtatui, libertati, pijs cauſis [c]. Quare & in pari argumento rei tanquam fauorabilioris probatio præponderare debet, niſi aliud fauor cauſæ agentis exigat [d].

Contraria probationi ſunt, pugnantia ſeu contrarietas, quæ conciliari nullo pacto ob 13
contradictionem poteſt. Ea enim omnem documentis fidem derogat [e]. Quod tamen magis obtinet in inſtrumentis quàm in teſtibus. Nam in contrarietate teſtium plerunque maiori & digniori parti creditur [f]. Poſſunt & alia multa probationi opponi, ut ſi dicatur, nõ facta coram competente iudice, aut non ab eo qui probare debuit, aut non de reb. in controuerſia poſitis, aut non ſolenniter ac debito modo, aut non cõcludenter, neque ſatis idoneè: qua de re ad ſubſequentes titulos plura dicemus.

Et hæc quidem hactenus de probationibus: nunc alteram tituli partem, quæ de præſum- 14
ptionibus inſcribitur, paucis pro inſtituti noſtri ratione exequamur. Par eſt enim probationi præſumptio, quod quidem ad effectum attinet, quia pro probatione habetur [g]. Præſumere eſt aliquid antè conicctando ſumere uel capere, uel credere, aut opinari, quàm aliter de rei certitudine ac ueritate conſtet. Hinc præſumptio dicitur legis opinio, qua lex aliquid pro uero præſumit & antè capit, quàm probetur [h]. Sed quia etiam hominis eſt præſumptio aliqua, non tantùm legis, ideo indefinitè neque incommodè tamen, hoc modo eam Alc.[i] definit: ut ſit probabilis coniectura ex certo ſigno proueniens, quæ alio non adducto pro ueritate habetur. Bald.[k] breuius ita: Præſumptio eſt ratiocinatio de re uerisſimili. Præſumptio alia dicitur eſſe iuris ſeu rationis [l], alia hominis, alia naturæ, alia facti ſeu præcedentis, ſeu ſubſequentis [m]. Sed quia ex præſumptione hominis, naturæ uel facti, ius aliquid præſumit pro uero, donec probetur contrarium, eoque hæ præſumptiones nihil aliud ſunt, quàm iuris præſumptio: ideo non incommodum eſt uſitatam diuiſionem retinere, qua triplex ſtatuitur præſumptio.

Prima & quidem firmiſſima eſt præſumptio iuris & de iure: iuris quidem, quia iure introducta eſt: & de iure, quia ut inquit Alc. ſuper tali præſumptione lex inducit firmum ius, & habet eam pro ueritate, ita ut non admittat probationem in contrarium [n]. Hanc ſic definit Alc.[o] ut ſit depoſitio legis aliquid præſumentis, & ſuper præſumpto tanquam ſibi comperto ſtatuentis. Exempla paſſim in iure ſunt obuia [p]. Hanc quandam iuris eſſe fictionem Accurſ. ait [q].

Secunda præſumptio iuris eſt, quam ſuprà definiuimus, quæ non eſt res præiudicata, reſpuens probationem in contrarium ut illa ſuperior, neque propriè cenſetur probatio [r], ſed ab onere probandi releuat [s], eoque conſiderato effectu dicitur liquidiſſima probatio [t], ſcilicet, quandiu contrarium non apparet. Nam ut probatio, ita & hæc præſumptio quæ probationis loco eſt, contrarijs documentis poteſt dilui & euerti [u]: iuxta regulam, In certis non eſt locus coniecturis [x]. De hac ſpecie propriè hoc in titulo agitur, proprieque præſumptio dici ea poteſt & debet [y].

Tertia præſumptio appellatur modica, quam uerius dixeris opinionem hominis quàm præſumptionem legis. Eſt enim uerisſimilis aliqua coniectura, ſed quæ ſine alijs adminiculis fidem ſolidè non facit [z]. Sufficit tamen quandoque ad iuriſiurandi delationem uel in ſupplementum probationis [a], uel ad ſuſpicionis purgationem [b].

Cauſa efficiens præſumptionis eſt lex, unde & præſumptio iuris dicitur [c]. Cauſa προκαταρκτική 15
qua lex mouetur, eſt certum ſignum, & argumentum probabilis coniecturæ ex circumſtantijs ſumptũ, de quo niſi liquidò conſtet, nulla fit præſumptio [d]: ut exempli cauſa, præſumitur pater diligere filium [e]. Sed hoc ipſum, nempe patrem & filium eſſe, conſtare probarique debet [f]. Signa autẽ ſunt aut neceſſaria, Græci uocant τεκμήρια, quæ aliter ſe habere non poſſunt.

a c. In præſentia. extrà de teſtib. Bar. in l. inter. §. Stichum. de uerb. obli. Socin. conſi. 274. in cauſ. uol. 2. Alex. conſil. 182. lectis. nume. 5. uol. 2.
b Bart. in l. 3. de teſtibus. c. in præſentia. de probat. gloſ. in c. cum clamor. 53. de teſtib.
c l. cum de ætate. 13. h. t.
d ca. 3 extrà de probat. uide poſt alios Iaſ. in l. de die. nu. 2. & 3. qui ſatiſ. cog.
e l. ſcripturæ. 14. C. de fid. inſtru. l. ubi repugnantia. ubi Dd. ff. de reg. iur.
f c. licet cauſam. de probat. glo magna. in c. in noſtr. 32. de teſtibus.
g l. licet imperator. 77. de legat. 2. l. ſiue. 12. C. de probat. l. final. §. ubi gloſ. ad uerb. præſumptioni. de eo quod met. cauſ. c. literas. & tot. tit. ex. de præſump.
h Cano. extr. in rubr. de præſump.
i tract. de præſumpt. in prin. part. 3. incip. ueniamus. num. 1.
k in rubr. C. de prob. & in l. ea quidem. in prin. C. de accuſ.
l gloſ ad uerb. præſumptioni. in l. fin. in prin. de eo quod met. cauſ.
m uide gl. in d. uerb. præſumptioni. Euerar. in loc. legal. loc. à uerisſimili.
n l. antiquæ. C. ad S. C. Vell. l. fin. C. ad S. C. Maced. l. final. C. arb. tut.
o in princ. tract. de præſump parte 2. incip. uidendũ. nu. 3. per c. 15. qui fidem. cum ibi not. de ſponſal. gl. in l. ſiue poſſideiis. C. de probat. Panor. & Felin. in c. quanto. ext. de præſumpt.
p ca 1. c. is qui fidem. de ſponſ. l. antiquæ. C. ad S. C. Vell. l. fi. in fin. C. ad Macedonia. l. fin. C. arb. tutel. l. à diuo Pio. §. ſi pignor. de re iud. l. ſi qui. 34. C. de adult. l. cum auun. ubi Socin. num. 73 & 74. de cond. & demon. & conſ. 22. circa. num. 15. uol. 1.
q gloſ. in l. fin. ad uerb. præſumptioni. de eo quod met. cauſ.
r l. Lucius. 72. ubi Bart. de cond. & demonſtr.
s l. ſiue poſſidetis. 12. C. de probat. Bart in l. in illa. in fi. de uerb. oblig. per l. ab ea. h. t. l. bona fides. de depoſ. l. cùm de indebito. h. t. Cæpo. cõſ. 33. multa poſ. ſent. Hypp. ſing. 451. decreui.
t gloſ. in l. ſi tutor. C. de pericul. tut. l. licet imperator. 77. ubi Alex. & Iaſ. de legat. 2.
u l. cum de indebito. circa fin. hoc t. l. ſiue. ubi Dd. C. de probat.
x l. continuus. §. 1. de uer. obl.
y uide ext. rub. de præſumpt.
z l. inſtr. l. rationes. C. eo. l. indicia. C. de rei uendi. l. abſentem. de pœn. cum ſimil.
a Bald. in rub. C. de fid. inſtr. nu. 7. l. in bonæ. ubi Dd. de reb. cred.
b extr. t. t. de purga. Cano. l. omnes. §. fi. de re milita.
c Alc. in tract. præſump. in prin. parte 2. nu. 3. uide Iaſ. in l. ſi extraneus. de cõd. ob cauſ. Hypp. in l. 1. in prin. nu. 31. & §. ad quæſtionem nu. 17. & 18. de quæſt. & in rub. de probat. nu. 108.
d c. ſicut. 1. de ſimo.
e l. iſti. 8. in fi. ubi gl. de eo quod met. cauſ.
f Alc. tract. præſump. in prin. parte 3. in fi.

poſſunt: ut non eſſe uirginem quæ peperit. Aut non neceſſaria ſed ueriſimilia, quæ [illegible] dicuntur: ut non eſſe pudicam, quæ cum uiris alienis clàm uagatur[a]. Ea autem ſunt, ut ait Fabius[b], innumerabilia[c].

Materia præſumptionum ſunt cōſilia, affectus, actiones, facta[d], qualitates, ſolennitates, & accidentia intrinſeca & externa. Nam quæ iuris ſunt, non præſumuntur[e], quia ius ſemper eſt certum[f]. Regulariter autem etſi actiones & ſolennitates maximè extrinſecæ[g], item facta non præſumuntur niſi probentur[h]: tamen aliter ſe res habet cū ſunt ueriſimilia[i], hoc eſt, quando rato & naturali curſu atq; ordine ita ſe habere ſolent, ſicut ex qualitatibus & circumſtantijs præſumitur, ſeu, ut inquit Bald. quando uerificantur ſecundum cōmunem hominum intellectum[k], & concordant cum creb. cenſatis ac ueriſimilibus[l]. nam eiuſmodi facta, affectus, inclinationes & actiones à iure præſumuntur, tam in perſonis quàm in rebus. Sic qualitas quæ naturaliter ineſt homini, ſemper adeſſe præſumitur[m]. Verbi gratia, pater ex communi naturæ affectione præſumitur amare liberos[n], iiſq; optimè conſulere[o]. In minore præſumitur inconſulta ignorantia[p], in ſenibus prudentia[q], in mulieribus imbecillitas[r], timiditas[s], auaritia[t], in quolibet homine ſenſus cōmunis[u]; religio[x], potētia generandi[y], diligētia curandi res proprias[z], & cōſeruandi[a], uita centū annorum[b]. Eadem ratione præſumitur quodlibet accidens in eodem, in quo ſemel fuit ſtatu perſiſtere, niſi cōtrà probetur mutatio[c]: ut coniectura probabilis eſt, durare patriā poteſtatē[d], malitiā[e], bonitatem[f], diuitias, fortunā[g], prout cuiuſq; antea fuit: atq; ita in ſimilibus, exceptis his, quæ naturaliter ex curſu temporis mutantur: ut eſt ætas[h]. Sic præſumitur ſemper in partem benigniorē, in quam ipſa naturæ ratio atq; affectio nos ducit[i]: ut uitā ab aliquid agentib. electā eſſe licitam[k], & per quā actus ſuſtineatur[l], quemq; eſſe bonū[m], idoneum[n], innocētem[o], bonæ fidei[p], in officio ſuo iuſtum[q], & diligētem[r], donec contrariū probetur. Pari ratione ex notitijs, uoluntatibus, actionibus, factis. quæ cōmuniter ita ſe inter homines habēt, ſumitur opinio, quòd ſcilicet eiuſmodi ſint, qualia cōmuniter eſſe conſueuerunt: ut ſuſpicio eſt, inter nudum & nudam ſimul repertos interueniſſe copulam[s], quodlibet illicitum factum malo deluſorioq; animo perpetratum eſſe[t], etiamſi aliàs delictū non præſumatur niſi probetur[u]. ſed his caſibus præſumptio iſta generalis tollitur per præſumptiones ſpeciales in contrariū urgentes[x]. Sic qui dilationibus uarijs fruſtratur iudicia, creditur iniuſtā fouere cauſam[y]: qui uicinus eſt[z], conditionē, facta & ſtatū uicini noſſe[a]: nemo uires patrimonij ſui[b], uel cōiugis ignorare[c]: & ſi qua ſunt ſimilia. Forma & modus prǽſumēdi pro uarietate obiectorū ſignorū uarius eſt: aliàs enim lex tam certò prǽſumit, ut probationē in contrariū audire nolit: aliàs præſumit quidē, ſed inficiationē admittit: aliàs tantū aliquid cōiectura aut ſuſpicione colligit, cui tamē non aſſentitur firmiter, niſi alia documēta cōcurrant, prout ſuprà dictum eſt. Finis & effectus hic eſt. Præſumptio iuris & de iure in dubitatā fidem facit, nec admittit argumentationem contrariam[d], niſi per confeſſionem partis[e], notorium[f], reſtitutionem

s per illum tex. Dd. in l. j. de quæſtio. Gandi. tract. mal. reb. de quæſt. t §. mater ubi gl. in authen. de nupt. c. forma gl. in c. ſi fortè. de cler. rū. de uerb. ſig. l. ſi ſtipulatus. de donat. int. uir. & ux. l. cum ueterum. C. de donat. ant. nupt. gloſ. in l. Neſennium. 36. ad uerb. l. contrario. de neg. geſt. u l. non codicillum. 14. C. de teſta. l. 2. C. qui teſta. fac. c. fin. de hæredi. quæ ab inteſt. x l. fin. C. ad l. Iul. repet. y c. quia diſtinct. 50. Innoc. & Dd. in ca. 1 de frigi. & mal. Bart. in l. filium. de his qui ſunt ſui uel alie. iur. z l. qui ſeruandarum. 15. de præſcr. uer. e. qui mult. diſtin. 3. a l. cū de indebito. de prob. b l. fi. C. de ſacr. eccleſ. l. an uſufr. C. de uſufr. c l. in fin. 11. ff. fi. reg. l. ſi prim. ubi Dd. de oper. no. nunc. gl. in l. ſi uerò. §. qui pro rei qualitate qui ſatiſ. cogan. Ale. reg. 2. d l. ſi filium. b. t. e c. ſemel. de reg. iur. in 6. f c. 3. c. mandatae. ext. de præſump. g §. ſin autem in auth. de æqual. do. Ang. conſ. 271. cū faciat. unde Iaſ. in l. ſi uerò. §. qui pro rei qualitate ff. qui ſatiſd. cogan. h l. ſpadonem. §. qui abſolutus. de excuſ. tut. l. cum te. C. de prob. l. ſi minorem. C. de in integr. reſt. i c. eſtote de reg. iur. l. quoties. 21. l. ſemper. 52. de reg. iur. k l. non ſolum. §. ſed ut probari. de oper. no. nunc. l l. 3. de mil. teſt. Bald. in rubr. C. de fid. inſtrum. num. 8. m c. dudum. de preſumpt. gloſ. in cap. 1. de ſeruit. l. fi. C. ad l. Iul. repet. n d. c. dudum c. ficut. 1. q. 1. o l. abſentem. de pœn. l. qui accuſare 4. C. de æden. p l. pen. C. de euict. gloſ. & Dd. c. ſi diligenti. de præſump. q l. 2. C. de off. ciuil. iud. l. ſi quis Decurio. 21. C. de falſ. c. ad audientiam. de præſcript. c. cum parati de appel. l. 2. C. de exec. & exact. lib. 12. l. j. C. de ſuſcept. lib. 10. r Felin. in c. ſi autem. de præſcript. per c. paſtoralis de except. Lanfr. in c. quoniam. uerb. talium circa finem. de probat. Felin. in c. quod quis. 23. num. 7. de reg. iur. ubi dicit præſump. pro iudicis decre. uel mandato quod ſit iuſtum. s c. literas ext. de præſumpt. t cap. 1 de præſumpt. l. j. C. de ſicar. l. ſi non conuicij. C. de iniur. u l. merito. ff. pro ſoc. l. fin. quod met. cauſ. x l. in toto. de reg. iur. l. non omnis. § à barbar. de re milit. y c. nullus. 4. ext. eod. z unde Lanf. in c. quoniam uer. teſtium. num. 18. de probat. Socin. conſil. 187. in controuerſia. uol. 2. a c. quoſdam. 7. ext. eod. l. ſi uicinus. C. de nupt. b l. quiſquis. 15. C. de reſ. uend. c Corn. conſ. 165. circa num. 34. uol. 2. d c. 16. qui fidem. de ſponſ. l. antiquæ. 23. C. ad Vell. l. fin. C. arb. tutel. e Alc. tract. præſumpt. in princ. part. 2. nu. 6. poſt Felin. in c. quoniam. in princ. de probat. f unde Felin. in c. quanto. de præſumpt. Rom. conſ. 350. in octaua. Hypp. in l. j. §. ſi ſeruus. 6. num. 5. de quæſt.

a c. tertio loco. de præſumptio.
b lib. inſtit. 5. cap. 9.
c unde Bart. in l. final. in fin. princ. de eo quod met. cauſ. & in l. admonendi. num. 21. de iureiur.
d Alc. tract. præſumpt. in prim. parte 3 num. 5.
e l. cū quidam. 30. § ſin. de acq. hær.
f l. 2. de iur. & fact. ign.
g l. quæcunq; §. final. de publicia. in rem actio. Dd. in l. ſciendum de uer. obli. Spec. de teſte. §. 1 num. 92. 93. 94. cum ſeq.
h l. aſſeueratio. 10. C. de non nu. pec. l. hac poſſidetis 12. C. de proba. unde Spec. de teſte. §. 1. nu. 95.
i c. quia ueriſimile. de præſump. Bal. in l. fin. in ult. not. & 20. opp. C. de hered. inſtit. l. 2. ubi Bald. C. ad l. Cor. de ſica. Iaſ. in l. ſi extraneus. de cond. cauſ. dat.
k l. ſi ita quis. 31. de teſtam. c. quia ueriſimile. de præſumpt.
l l. milites §. oportet. C. de quæſt.
m gl. in c. ſi fortè. de cler. in 6. gl. & Dd. in c. is qui fidē. de ſponſ. Ang. in repet. l. ſciendum. in fin. de uerb. oblig. Alc. tract. præſump. reg. 1.
n l. iſti. §. quod met. cauſ. l. ſi pupillorū § ſi pater. de reb. eor. l. nec ei. de adopt. § fin. inſt. de nox. act. c. afferte. 2. ubi Fe'in. de præſump.
o l. 3. §. 1. de adm. tut. l. nec iis ex 22. ad l. Iul. de adul. l. ult. C. de curs fur.
p l. ſi quis patreinſis ad Maced. l. 1. & tit. de minor.
q l. ſemper de iur. im. l. ſi uerò. in auth. de quæſt. c. de quib. 20. diſtinc. l. 2. ad S. C. Vell. l. 4. C. de nupt.

reſtitutionem in integrum [a],&c. Præſumptio iuris pro documento idoneo eſt [b], unde liquidiſsima probatio perhibetur [c], & actus à iure præſumptus eo ipſo probari, quòd non probetur contrarium [d]: & eum à cuius partib. ſtat præſumptio, lex ab onere probandi releuat, illudq́ in partē aduerſam transfert [e]. admittit tamen probationem in contrarium [f]. Quare tandiu ſtatur præſumptioni, donec. ſcilicet diuerſum euidenter fuerit probatum [g]. Præſumptio modica non plenam fidem facit, ſed ſemiplenam, aut aliquam inducit coniecturam uel ſuſpicionem, quæ aliquando indicium facit ad torturam [h] in criminalibus, aliquādo indicium ad deferendum iuſiurandum in ciuilib. [i] Affinis præſumptioni eſt fictio [k], quæ eſt legis aduerſus ueritatē in re poſsibili ex iuſta cauſa depoſitio [l]. differunt tamen hæc duo primò materia, quòd fictio fit aduerſus ueritatem, præſumptio in ueritate aut ueriſimili fundata eſt: lex falſum & certum fingit, uerum aut ueriſimile & incertū præſumit [m]. Secundò, forma, quia fictio eſt legis diſpoſitio, præſumptio eſt tātum legis opinio. Tertiò, effectu. illa ualet ut legis definitio, ideo aduerſum probare non licet. Hæc tantum ut probatio, ideo contra eam probari poteſt, excepta iuris & de iure præſumptione, quæ penè in fictionē cadit [n], niſi quòd ea fit contra ueritatem, præſumptio uerò iuris & de iure ſecundum id quod uerum eſt aut ueriſimile: prout paulo antè eſt oſtenſum. Contraria autem præſumptioni ſunt probatio ueritatis in cōtrarium [o], impoſsibilitas rei, & abſurditas [p]. Nam huiuſmodi uix fingi quidem, multo minus præſumi ſolent [q].

DE FIDE INSTRVMENTORVM.
Titul. IIII.

1 Vnde dicta ſint inſtrumenta: & quid ſint.
2 Quàm uariæ eius ſpecies.
3 De cauſa efficiente: & quinam rectè inſtrumenta conficiant.
4 De materia, quibus de rebus inſtrumenta conficiantur.
5 De forma tam conficiendorum inſtrumentorum, quàm producendorum.
6 De fine & effectu: & quam fidem quæq; inſtrumenta faciant.
7 De interpretatione inſtrumentorum.
8 De contrarijs & exceptionibus, quibus inſtrumenta oppugnari poſſunt.

INſtrumenta ab inſtruendo dicta ſunt [a], ſicut inſtrumenta domus & fundi dicuntur ea, 1
quib. domus aut fundus inſtruitur [b]. In hac autē probationū materia inſtrumēta intelligimus quib. cauſa inſtruitur, & fides fit iudici: uerba enim ſecūdum ſubiectā materiam ſunt accipienda. Porrò hoc in ſignificatu, bifariam rurſum nomen inſtrumenti capitur. Primo latiore ſignificatione, pro omni eo, quod inſtruere cauſam poteſt, ſiue ſint teſtes, ſiue literæ, ſiue cōfeſsio, ſeu alia quæuis probatio [c]. Altero modo & propriè quidē capitur inſtrumentū pro qualibet ſcriptura, quæ fidem rei facit, & cauſam inſtruit [d]. Quare cū in ſtatutis uerba ſint propriè accipienda [e], in his nomen inſtrumēti poſitū tantū de literis interpretādum & accipiendū erit [f]. Proprijſsimè aūt publicas literas, quæ plenā fidē faciūt, deſignat [g]. Hæc enim quæ publica ſunt, propriè cauſas inſtruūt & fidē faciūt, nō etiā ſcripturæ priuatæ, ut paulo pòſt dicemus. Vnde nec temerè à I.C. inſtrumentorū nomine appellātur [h], ſed aut ſcripturæ priuatæ, aut priuatæ annotationes, aut ſimpliciter literæ uel ſcriptura, uel chartæ [i]. inſtrumētum autē ita à Dd. definitur, ut ſit ſcriptura à publica perſona confecta, quæ ſine alio adminiculo fidem in iudicio facit [k]. Qua ex definitione facilè intelligitur, nō modò Iuriſconſultos, ſed etiam noſtros interpretes, inſtrumentum ꝓprijſsimè accipere de publicis ſcripturis, non de priuatis.

Inſtrumenta porrò in uniuerſum, aut publica ſunt, aut priuata [l]. Publica, quæ à publi- 2
cis

a Bar. & Dd. in l. inter. §.1. de uerb. obli. b l. ſiue. C. de probat. l. ſ. C. de apoch. pub. l. 10. Hypp. in l. ſ. §. ſi quis. nu. 16. de quæſt. c l. licet imperator. 77. de leg. 1. gl. in l. ſi tutor. C. de pericul. tuto. Hypp. in rub. C. de probat. nu. 189. d l. 2. C. de cur. calcul. ubi gl. & in l. ſi credito. C. de pig. act. & in l. in teſtamento. C. de milit. teſtamento. e l. ab ea. de probat. l. fine. C. de probat. Bart. in l. in illa. in fi. de uer. oblig. f l. cum de indebito. in fi. de probat. l. fi. de eo quod met. cauſ. c. quia. 10. ex̄. eo. g l. fi. in prin. de eo quod met. cauſ. ubi gl. et Dd. ad uerb. præſumptio. in gl. 3. in l. nuptura. de iure dot. h uide ī. de quæſtio. i tot. tit. de purgat. Cano. Bal. in rub. C. de fid. inſtr. nu. 7. k gl. ad uerb. præſumptionis. in l. fin. in prin. de eo quod met. cauſ. l Alc. tract. præſumpt. in prin. nu. 1. uide Bal. & Dd. in l. ſi is qui pro emptore. de uſucap. m gl. in l. unic. §. accedit. C. de rei uxo. act. Alex. conſ. 138. nu. 9. uol. 2. Alcia. preall. lo. nu. 3. n gl. in d. l. fin. ad uerb. præſumptioni. de eo quod met. cauſ. o l. cōtinuus. §. 1. de uer. oblig. p c. quia. 10. ex̄. eod. l. fi. de eo quod met. cauſ. uide Euer. in lo. legal. loc. ab abſurdo. q gl. in l. talis ſcriptura. §. fin. de legat. 1. gl. & Dd. in l. Gallus. §. ſi eius. de li. & poſth. per l. qui ad certum. ff. loc. Alc. tract præſump. in prim. nu. 4. a l. ſ. h. t. l. notionē. 99.

§. inſtrumentorum. de uerb. ſignif. b t. t. de fund. inſtrum & inſtru. leg. c d. l. ſ. h. t. d Bart. in l. Labeo. de ſupell. Felm. Ant. de tut. & multi alij in rub. ex̄ eo. Lanfr. in c. quoniam. ad uerb. inſtrumentorum. in princ. de prob. Ferr. in pract. de form. inſtr. ad uerb. exhiberi. e l. ſ. §. is qui. de exer. act. l. 3. ubi gl. Bal. & Salt. C. de nox. actio. & c. porrò. de priuil. Bart. in l. quicquid aſtringendi. num. 6. & ibi. Dd. de uerb. oblig. f Bart. in d. l. notionem. 99. §. inſtrumento. de uerb. ſig. & Lanfr. in d. c. quoniam ad uerbi inſtrum. num. 1. & 2. g l. ſ. ubi hoc nota. C. de iureiur. propter calum. h l. pen. ubi I.C. inter epiſtolas priuatorum & inſtrumenta diſtinguit. ī. de probat. i ut in tot. h. t. ff. & C. l. publia. depoſ. l. ſcript. C. qui potior. in pig. hab. & t. t. in auth. de inſtr. caut. & fide. k Innoc. in c. 2. de fid. inſtrum. in prin. Lanfr. in d. c. quoniam. ad uerb. inſtrum. nu. 2. Ferr. in for. productionis inſtrumentorum. ad uerb. exhibens. nu. 5. l l. rationes. 6. l. inſtrumenta. 5. ubi nota. C. de probat. Lanfr. in d. c. quoniam. uerb. inſtrumentorum. num. 2. Ferr. in form. productionis inſtru. ad uerb. exhibens. nu. 5.

cis perſonis conficiuntur[a]. Horum etiam plura ſunt genera[b], ac communiter quinq; numero recenſeri ſolent. Primum inſtrumentum manu notarij confectum, ſiue in iudicio, ſiue extra iudicium[c]. Secundum ſcriptura ſigillo aliquo publico ſignata, etiam ſi ſit à priuato ſcripta[d], puta ſigillo principis[e], uel etiam ciuitatis, uniuerſitatis aut alicuius collegij[f]. Tertium genus ſunt omnes ſcripturæ qualeſcunq; (etiam priuatæ) quæ publicantur autoritate magiſtratus interueniente: ut cùm teſtamenta uel codicilli, uel aliæ tabulæ, autore iudice aperiuntur[g]. Quartum genus, ſunt ſcripturæ qualeſcunq; quæ extrahuntur de archiuo publico[h], aut quæ fiunt apud acta publica[i]. Quintum genus eſt ſcriptura, quæ habet ſubſcriptionem ſcribentis & teſtium[k]. Sed hæc ſcriptura propriè publica non eſt, uerùm à Dd. reſpectu effectus publica dicitur, quia fidem in iudicio facit[l]. Rectius tamen eſt hæc à publicis ſegregare, niſi ſint publica manu confecta. Poſſunt & publica diſtribui in iudicialia, quæ uidel. fiunt apud acta & in iudicio, autore iudice, quæ Bald. appellat inſtrumenta iudicum[m]: & extraiudicialia, quæ fiunt à notario ſuper contractibus. unde ſcripturæ contractuum nominantur[n]. Scripturam porrò notarij in duo noſtri partiuntur genera: quorum primum appellatur protocollum, ſiue imbreuiatura[o], quæ eſt ſummaria quædam geſti actus annotatio, memoriæ cauſa facta. unde poſtea inſtrumentum in forma ſolenni conficitur[p]. Alterum genus uocatur tranſumptum, uidelicet inſtrumentum authenticum & originale, quod ex protocollo ſolenni forma, hoc eſt, cum præfationib. & clauſulis ſolennibus ſumitur, nõ ſummariè ſed plenè rem geſtam exponens[q]. Scripturarũ aũt priuatarum uariæ quoq; ſunt ſpecies: ut rationes[r], inuentaria priuata ſeu regiſtra[s], ἀποχαὶ, ἀντιαποχαὶ[t]. Item literæ priuatæ, quales ſcribunt amici amicis, ſocij ſocijs[u]. Hæc aũt priuata inſtrumenta diuidi poſſunt in priuata & quaſi publica: ut priuata ea ſint, quę plenam fidem non faciũt: quaſi uerò publica, quæ ad inſtar publicorum inſtrumẽtorum plenè probant. Diuiduntur etiam inſtrumenta in originalia ſeu authentica, & in exempla[x]. Originalia ſiue authentica uocantur prima & principalia de aliqua re confecta. Exempla uerò dicuntur illa quæ ex originali inſtrumento deſcribuntur, ſiue id fiat manu publica, ſiue priuata[y].

3 Quod ad cauſam efficientem attinet, inſtrumenta regulariter ſunt uolũtatis, ut ait Bald. hoc eſt, uoluntate contrahentium conficiuntur[z]. Interdum autem ſunt neceſſitatis, uidelicet cùm lex aut iudex mandat ſcripturam fieri[a]. Conficiuntur autem inſtrumenta non modò à notarijs, ſed etiam ab alijs perſonis publicis, ut cum magiſtratus de archiuo publico ſcripturam tranſumit atque conficit[b]. Quandoq; etiam à priuatis: ut quando priuatus aliquid apud acta conſcribit, aut ſubſcribit, aut recognoſcit[c]. Communiter tamen publicis ſcripturis conficiendis præfici ſolet publica perſona, quæ ſicut iudex habet ordinariam iudicandi poteſtatem, ita publicam poteſtatem ſcribendi obtinet, ita ut illi fides plena adhibeatur[d]. Neq; tamen hac electione ſcriba fit notarius[e]. Nec enim notarium creare quiuis iudex poteſt, ſed ea res pertinet ad officium ſummi principis, uel comitum Palatinorum, quibus hanc poteſtatem notarios creandi, princeps indulſit[f]. Nam eſt actus ſummi imperij: quod genus magiſtratibus municipalibus non eſt conceſſum[g]. Poteſt autem ad id ſcribendi munus etiam inuitus quis compelli[h]. Quia hoc publicum munus eſt, ad quod nolentes cogi, certi iuris eſt[i]. Cauſa προκαταρκτικὴ, quare notarius inſtrumentum conficiat, aut eſt mandatum iudicis[k], aut rogatio partium. ſine qua rogatione conficere inſtrumentum inter priuatos non poteſt[l]. Ac rogari debet ab utraq; parte, in his quæ utriuſq; partis conſenſum deſiderant, ut ſunt contractus: ſin autem actus ab unius uoluntate dependeat, ſufficit & unius rogatio: ut in appellationibus, proteſtationibus, teſtamentis, &c[m].

Inſtrumentum

ſeqq. de iureiur. x auth. ſi quis in aliquo. C. de edend. & gloſ. in l. quicunq;. de fide inſtrum. y Bald. in l. publicat. 2. in fi. C. de teſtam. Lanf. in d. c. quoniam. ad uerb. inſtrum. num. 7. cum ſeqq. extrà de probat. Bart. nume. 3. 4. Caſt. & communiter Dd. in d. auth. ſi quis in aliquo. Felin. in d. cap. ad audientiam. nu. 14. de præſcript. z l. 4. de pignor. l. contractus. 14. C. eod. cum ſimil. a ut in cap. 1. de cenſib. l. 6. ea. quoniã. de probat. l. generaliter. 13. C. de non num. pec. b Bald. in rubr. C. eod. num. 1. per auth. ad hæc. C. eod. Bart. in auth. ſi quis. C. qui potior. in pignor. habean. Felin. in d. c. ad audientiam. gloſ. in c. cum cauſam. 13. de probationibus. Lanfr. in d. c. quoniam. ad uerb. inſtrument. num. 2. Molin. de feud. §. 5. num. 27. c l. 4. ubi Bald. num. 2. C. de recep. arbit. Lanfr. præall. loc. l. omnium. cum ibi nota. C. de teſtam. l. 1. C. de his qui in eccleſ. manu. d Bald. in d. rub. C. eod. num. 2. per l. in fraudem. §. quoties. in uerb. manu commentarienſis. ff. de iur. fiſc. e Innoc. in c. cũ P. tabellio. extrà eod. Bald. in d. rub. num. 2. & 3. C. eod. titul. f Bald. in c. 1. nume. 2. quis dica. Dux, Comes, Marchio. Spec. de procura. §. ratione. nume. 1. per §. ſi uerò ignoti. in auth. de teſtib. l. generali. C. de tabellio. lib. 12. g l. magiſtratib. 12. de iuriſdic. ubi dixi. uide titul. C. de mod. mult. & de defenſ. mil. l. unic. ſi quis uis di. cen. non obtemp. l. 2. §. final. de iudic. 7. h Bald. rubr. C. eod. num. 3. i l. æſtimationem. 17. de muneribus & honoribus. l. 9. de uacatio. muner. l. 1. de admin. tutor. k Bald. in l. 2. nume. 2. C. de edend. l §. ut ergo. in auth. de tabellio. Bald. C. eod. in rubr. num. 6. m Bald. in d. rubr. C. num. 7. & 18. per §. nos autem. in auth. de tabellio.

a §. ſed etſi. in auth. de inſtr. caut. & fide.
b Ferrar. in d. loc.
c l. geſta. C. de re iudica.
d c. ſcriptur. ex. de fid. inſtr. c. tertio loco. de probat.
e c. poſt ceſſionẽ de pub. Schurf. conſ. 7. & cõſ. 29. cent. 1.
f Bald. Salic. & Dd. in auth. ſi quis per illam tex. C. de epiſ. audien.
g l. publicati. C. de teſtament. ubi Dd. l. fina. C. de re iudic. 2. P. & G. ex. de fid. inſtrum.
h l. in fraudẽ. §. quoties. de iur. fiſc. aut. ad hæc. C. eo. c. ad audientiam. ubi Felin. nu. 13. 14. de præſcript.
i l. 1. 2. C. de his qui in eccleſ. ma. l. 2. ubi Dd. C. de eden. l. omnium. C. de teſta Bal. in rubr. C. de fid. inſtr. num. 4. & 6.
k l. ſcriptur. C. qui potiores in pignor. c. 2. ex. eo. l. contractus. C. eod.
l Innoc. in d. c. 1. de fid. inſtr. Lanfr. in d. c. quoniam. ad uerb inſtrum. num. 2. Ferr. in form. product. inſtr. ad uerb. exhibens. num. 5.
m in rubr. C. eod. num. 4. & 5.
n Bald. in rubr. C. eod. nu. 4. & 6.
o §. fin. in auth. de tabel.
p Vigl. in §. nihil. nu. 5. & 6. Inſtit. de teſtam.
q Bald. num. 20. in rub. C. eod.
r l. rationes. 6. C. de probat.
s l. fin. C. de iur. delib. l. fin. C. de adminiſt. tut. l. tutor qui repertoriũ. ff. de adm. tut. uide Iaſ. & Dd. in l. admonendi. de iureiur.
t l. plures. 18. C. eod.
u l. publia. §. fi. ff. depoſ. de quib. plura Bald. C. eo. in rub. nu. 22. cum ſeqq. & Iaſ. in l. admonendi. num. 120. cum

Inſtrumentum autem confici poteſt in qualibet materia, ſicuti teſtamentum [a]: potius ta- 4
men notarius in pergamento, ut uocant, actum conſcribere debet, quàm in papyro, idq;
propter durationem [b]. Conficiuntur autem inſtrumenta de omnibus actibus, tam conten-
tioſæ iuriſdictionis [c], quàm uoluntariæ [d]. Item de reliquis quæ dependent ab hominum
uoluntate [e]. Quæ uerò ab ordine & rato curſu naturæ manant, de his fruſtra fit inſtrumen-
tum, fruſtraq; rogatur notarius, niſi cauſa à iudice cognita, & decreto eius intercedente.
exempli gratia: ſuper ſtatu, morte, conſanguinitate [f], natiuitate alicuius, perperam fit in-
ſtrumentum, quia nullam fidem facit, cum harum rerum fides non de ſcripturis, ſed ex na-
turali facto ſit ſumenda: niſi tale inſtrumentū cauſa plenè cognita, compertaq; ueritate, &
mandante iudice ſit confectum [g]. Sunt etiam nonnulla, de quibus ſpecialiter à lege prohi-
betur fieri per notarios inſtrumentum, ut de contractibus lege ſtatutóue prohibitis [h], de
delicto aliquo, puta homicidio, ui metuue, uulnere, aut iniuria alicui facta, de defenſione ne
ceſſaria: niſi interueniat iudicis cognitio & ſententia [i]: quia in eiuſmodi non eſt teſtimonijs
ſcripturarum credendum, ſed potius teſtibus [k]. His autem exceptis, de omnibus quæ non
ſunt contra iuris diſpoſitionem, licitè inſtrumenta conficiuntur [l].

Ad formam porrò inſtrumenti, quod notarius conficit, Bald. quatuor requirit [m]. Primò 5
facti commiſsionem, hoc eſt, ut à partibus rogetur notarius ſuper inſtrumento conficien-
do [n], idq; in ſcripto exprimatur. Secundò rei cognitionē, ut uidelicet notarius intelligat,
quid agatur [o]. Tertiò iuris permiſsionem, ut ſcilicet fiat inſtrumentum ſuper re licita.
Quartò teſtium ſaltem trium præſentiam & rogationem [p]. An autem ſuſcriptio ſeu ſubſi-
gnatio tam contrahentium quàm teſtium neceſſaria ſit, etſi à quibuſdam controuertitur,
tamen communis diſtinctio eſt, quæ & uſu ſeruatur: In publicis inſtrumentis ad munien-
dam eorum fidem hanc ſuſcriptionem non requiri, quia ſufficit publicæ perſonæ, puta no-
tarij, ſubſcriptio & ſubſignatio [q], niſi cum lex expreſsè requirit ſubſcriptionem [r]: in priua-
tis uerò inſtrumētis omnino ſubſcriptione & ſigillo partium & teſtium opus eſſe, quia hoc
ſolo munimento ad fidem faciendam [s] proficiunt. Porrò ad ſolennitatem inſtrumētorum,
quæ à iudice fiunt, ſeu apud acta, nedum ſuſcriptio teſtium, ſed ne ipſi quidem teſtes requi-
runtur [t]: cum omnem ſolennitatem ſuperet id, quod apud acta conficitur [d]. Sunt & ſolen-
nes clauſulæ, quæ cōmuniter inſtrumentis adhiberi ſolent, puta initio præfatio in nomine
domini [x], nomen principis regnantis [y]. Annus, dies, locus celebrati cōtractus [z], & in calce
ſignum notarij [a], & alia quàm plura, quæ alibi à Dd. cumulantur [b]. in quo tenēda eſt regu-
la, uſitatas clauſulas eſſe inſerendas, prætermittendas uerò inuſitatas aut non neceſſarias [c].
Quod autem ad formam producendi attinet, inſtrumenta in iudicio producuntur exem-
plo reliquarum probationum, uidelicet poſt litem conteſtatam [d]: exceptis inſtrumentis,
quorum in libello fit mentio. Ea enim unà cum actione petenti aduerſario ſunt ædenda [e].
Productio inſtrumentorum cum reliquis probationibus etiam in eo conuenit, quòd ſolen
niter & in iudicio facienda ſit [f], & parte aduerſa ad id citata [g]: in hoc autē differt, quòd non
eſt alligata ad terminum, intra quem teſtes examinari debent, ſed etiam poſtea uſq; ad con-
cluſionem in cauſa, inſtrumenta exhiberi poſsint [h], niſi diſertè iudex præſtituerit certum
tempus, intra quod omnia inſtrumenta ſint producenda [i].

Inſtrumenta autem fiunt ad duplicem finem, ut ait Bald. [k] uel ad ſolennitatem actus per- 6
ficiendam, quando ſcil. ſcriptura neceſſaria eſt [l]: uel & quidem frequentius, ad cautionem
probationis, uidelicet ut in promptu ſemper habeatur probatio [m]. Nam inſtrumentum
præſertim publicum eſt probata probatio, ut Dd. loquuntur, & non probanda [n]. Ac ex in-
ſtrumento duæ præcipuè oriuntur præſumptiones, altera ueritatis, quòd uerum ſit inſtru-
mentum:

u l. ſancimus. 27. in uerb. per idoneos teſtes uel inter acta publi. l. omnium. 19. ubi Dd. in princ. C. de teſta. x Bald. in l. 9. in prin. C. de uo. C. compo. y in auth. ut præponatur nomen imperatoris. in fine. gloſ. in l. 3. C. de tab. lib. 10. z gl. in l. generali. 3. C. de tabula. lib. 10. uide l. cum tabernam pen. §. 1. de pig. l. 3. C. de diuerſ. reſ. & ibi Dd. Bart. in l. 1. §. item Labeo. num. 2. de aq. pluu. arcend. a Spec. in tit. de inſtr. æditio. Bart. in proœ. ff. b Ang. in auth. de tabellio. Spec. in æditio. inſtrum. §. breuiter. Lanfr. in c. quoniam. ad uerb. inſtrum. nu. 5. 6. cum ſeqq. Alex. conſi. 64. uol. 4. c Bald. in l. ult. de uſufruct. ear. rer. quæ uſu conſum. Bart. in l. ſi prius. §. Plautius. num. 1. de aq. pluu. arc. & in l. ex ea parte. de uerb. oblig. de form. inſtrumentorum ueteri. uide Paul. lib. 5. tit. 25. d Spec. in tit. de inſtr. æditio. §. nunc dicamus. num. 2. Ferr. in for. product. inſtrum. in princ. e l. 1. §. 1. & §. fin. de æden. f Caſtr. in l. 1. §. editiones. poſt glo. ff. de æden. g Bald. in l. ſancimus pœn. C. de iudic. & in l. iudices. C. eod. Iaſ. in l. 2. in fin. C. quan. lib. princ. dat. h c. cum dilectus. 9. de fid. inſtr. latè Marant. in aureo Spec. iudic. part. 6. nu. 8. nu. 26. cū multis ſeq. i Spec. lat. per tex. in d. c. cum dilectus. in tit. de inſtr. æditio. §. nunc dicamus. in princ. & Lanfr. d. c. quoniam. uerb. inſtrum. nu. 24. k in rub. C. eod. nu. 1. l c. 1. ubi gl. de cenſibus. lib. 6. m c. Albericus. de teſtibus. l. 4. de pignor. cum ſimil. l. cum inſtrumentis. cum l. ſeq. C. eod. n Bald. in l. quoties. nu. 6. in fin. C. de iudic. & in l. 2. in princ. C. quando fiſcus uel priua. latè Hypp. in l. ſi quis. nu. 140. de quæſtio. Socyn. conſ. 12. incip. quoniam. in fin. uol. 1. & Dec. conſ. 118. incip. uiſo. in prin.

a §. nihil intereſt. Inſt. de teſtam. l. ſ. de bon. poſſeſ. ſecundum Iaſ.
b Spec. in tit. de inſtru. æditio. §. inſtru. nu. 21. per c. cū dilecta. de confir. utili uel inutili.
c d. c. quoniam. l. 2. C. de æden. l. geſta. C. de re iud. auth. niſi. & t. t. C. de ſent. ex breui. recitā.
d Bal. d. l. in rubr. C. eod. num. 1. per l. 2. de off. procōſ. l. 3. § j. ſi cauſa. de bon. poſſeſ. l. emanc. C. eo. l. actus. 8. C. de ferijs.
e d. l. contractus. C. eo. d. l. 4. de pignor. cū ſim.
f c. ſeries. ubi Inno. nu. 1. Panor. nu. 3. Felin. nu. 3. & 4. de teſtib.
g l. inſtar. ubi Dd. C. de iure fiſci. lib. 11. Bal in rubr. nu. 7. C. eod. tit.
h l. iubemus. 14. §. his ta bellionib. C. de ſacroſ. Eccleſ. ca. 1. §. callidis. de probib. feud. alien. per Fed. l. iubemus. 29. in fi. J. de teſtamē.
i Bal. in d. rub. num. 17.
k l. 3. § idem diuus. de teſtib. ubi Bart.
l ut rectè ibidem Bald. num. 17.
m in rub. h. t. C. eo. nu. 15.
n §. nos autē. in auth. de tab. Bart. num. 8. & 9. Iaſ. nume. 2. & Dd. in auth. ſi quis in aliquo. ubi gloſ. in princ. C. de æden.
o d. §. nos autē. in auth. de tabel. facit l. ſ. in fin. de auto. tut.
p §. ut ergo. in auth. de tabel. §. oportet. in auth. de inſtru. caut. & fide.
q Salic. poſt alios in l. cō tractus. 16. nu. 3. C. eo.
r ut in l. in donationib. C. de donatio. l. hac cō- ſultiſsima. C. de teſtam.
s ita Panor. poſt Innoc. in ca. 1. num. 4. de his quæ fiunt à prælat. ſine conſenſ. cap. 1.
t l. ſcriptura. C. qui po- tio. in pig. Bald. in rub. C. eod. nu. 29.

mentum: altera ſolennitatis; quòd ſit ſolenne[a]. Alij tres inde præſumptiones ducunt. Primum, quòd inſtrumentum ſit uerum. Secundò, quòd ſolenne. Tertiò, quòd omnia quæ in eo ſcripta, acta, & inter partes conuenta perhibentur, ea uerè ſic ſint geſta. Sed hæc ultima coniectura in primam incidit, ut reuera duæ tantū, quemadmodum paulo antè dixi, ex inſtrumento præſumptiones exiſtant[b]: quæ quidem tanti ponderis ſunt, ut plenam fidem faciant in iudicio, & credatur inſtrumento, perinde atq; duobus uel tribus integris teſtibus[c]. Immò publica inſtrumenta, quæ à magiſtratu ſcilicet fiunt, uel ſigillo publico ſunt confirmata, teſtibus præponderant[d], nec contra inſtrumenta interrogari teſtes poſſunt, niſi cum tabularum fides arguitur[e]: non tamen definiunt negocium inſtrumēta cuiuſcunq; illa ſint generis, ſed tantum probant[f]: neq; enim obtinent uim ſententiæ, ſed probationis, unde nec executionem paratam habent uelut ſententia, niſi ubi illud aut pactione conuentum eſt, aut ſtatuto, conſuetudine'ue obtentum[g]: quæ inſtrumenta guarentigionata appellantur[h]. Quod autem dixi plenam fidem facere inſtrumentum, accipi oportet de his quæ diſpoſitiuè in inſtrumento poſita ſunt, non de illis quæ enunciatiuè narrantur & incidenter[i]. Item intelligenda ſunt in ipſis originalibus inſtrumētis locum habere, non etiam in exemplis[k], & ut loquuntur, extractis[l]: nam exempla regulariter fidem non faciunt, ſed tantū coniecturam inducunt & ſuſpicionem, uix delationi iuriſiurādi ſufficientem[m]. Et hæc quidem in publicis obtinent: in priuatis inſtrumentis quantā hæc fidem mereantur, certa non poteſt tradi regula. Olim quidem libri argentariorum & rationes uidentur fidem feciſſe, quia publicum quodammodo eorū erat officiū[n]. Sed hodie iſtiuſmodi libris & rationibus, puta ciuitatū, monaſteriorū aut collegiorū in rebus quidem alienis creditur[o], in iuribus uerò ipſius uniuerſitatis probandis plenè nō creditur, niſi cum in archiuum publicum ſunt redactæ[p], aut quando agitur de factis admodum antiquis, quæ hominū memoriam excedant[q], multo minus creditur ſcripturis & rationibus quas mercatores faciūt aut rei alienæ adminiſtratores[r], niſi quando contra ſcribentem ipſum producuntur[s]. uerbi gratia, repertorijs tutorū aut aliorum adminiſtratorum & procuratorum negocia aliena gerentium, contra illos qui ea confecerunt creditur[t], non uerò pro ipſis[u]. Si tamen in rationibus expenſarū cauſæ, item tempus, & dies inueniantur appoſita, hoc caſu eatenus creditur, ut in ſupplementum probationis quandoq; iuſiurandum deferatur[x]. Literæ uerò priuatæ extra rationes multo minorem fidem faciunt[y], niſi contra ſcribentem producantur[z], aut contra eum qui eas acceptauit[a], aut niſi roboratæ ſint ſubſcriptione teſtium uel contrahentium, uel uetuſtate temporis, uel iudiciaria cognitione, aut ſimilibus modis, de quibus plura Baldus[b].

7 Quod ad interpretationem attinet, in uniuerſum ſciendum eſt, inſtrumenta ſtricti iuris eſſe[c], nec recipere extraneam interpretationem, ſed eam ex uerbis deſumi, & quod illis non continetur, hoc pro omiſſo haberi[d]. Vnde rectè dicitur, non adiuuari eum ſcriptura qui illa non continetur[e], & uerba literarum ponderanda[f], nec illis quicquam addēdum eſſe[g]: item quod inſtrumentum non dicit, nec nos dicere atq; inferre debere[h]. Ac quod magis eſt, extendi illud nō ſolet extra ea de quibus notarius rogatus eſt, & quibus ipſe interfuit, neq; de reliquis quæ ſuper hæc ſcriptura continentur ullam facit fidem[i]. Vt autem inſtrumētū tantum prodeſt ijs, qui nominantur, non alijs[k]: ita nec alijs obeſſe neq; contra alios probare[l], nec in præiudicium tertij iniqua interpretatione extendi[m] debet. quanquam illud uerū ſit, literarum monumenta ad ſucceſſores uel iuris, uel rei etiam ſingulares extendi, & contra hos uel pro his peræquè fidem facere atq; contra authorem cuius iure utuntur[n].

8 Contraria autem & exceptiones uariæ inſtrumento opponi poſſunt. quæ partim à cauſarum, partim à productionis uitio ſumuntur: ut quòd non ſit ab idoneo notario fa-[illegible] ctum,

a Bal. in l. j. in prin. C. de teſt. latiſs. Socyn. conſ. 213. num. 7. uol. 2. & probatur in l. quoniā. C. de contrah. & committ. ſtip. in l. cum precibus. C. de probatio. in l. ſi poſt diuiſionem. C. de iur. & fact. ignor.

b latè Bal. in c. 1 §. ſi inſtrum. de notis feudor. Hypp. in l. ſi quis. nu. 139. de quæſt. Alc. in tract. præſump. reg. 3. præſump. 13.

c l. in exercendis. 15. C. eod. in auth. de inſtru. caut. & fid.

d l. Celſus. 10. de prob. l. in donationibus. 31. C. de donationib. c. poſt ceſſionem. 7. ubi Can. de prob. l. ſi qua. 22. ubi Bald. C. de epiſ. & cler.

e Paul. lib. 5. tit. 15.

f Bald. conſ. 233. uol. 1.

g l. minor. 41. de minor. l. ult. C. depoſ. Alex. & Ang. in l. ait prætor. §. ſi iudex. de re iud. & in l. ſi cum dotem. §. eo autem tempore. ſolut. matr. Ang. in l. in omnibus. de iud. Bald. in l. 1. & 2. C. de exer. rei iud.

h uide Bart. & Dd. in l. 2. in fi. de iur. & in l. ſi quis pecunias. C. dep. Bald. in l. j. C. de exer. rei iud. & Dd. preda leg. loc.

i Innoc. in c. cum in iure, nu. 7. de off. & pot. iud. deleg.

k l. 2. l. ultim. h. t. auth. ſi quis. C. de ædend. gloſ. ad uerb. monumēta in auth. ut frat. fil.

l de his uide Felin. in c. ad audientiam. nu. 14. de præſcr. Bart. nu. 3. Caſt. nu. 4. Bal. nu. 2. & 12. in auth. ſi quis in aliquo. C. de æden. Molin. in conſ. par. tit. 1. de feud. §. 5. nu. 27.

m gl. in l. ſicut. t. ad uerb. facile. C. eod. Dd. in d. auth. ſi. quis in aliquo. C. de æden. Ang. in §. 1. Inſt. de leg. patr. tut.

n l. ſi quis. 6. l. 4. l. argentarius. 10. §. 1. & §. fi. de ædend. Bal. C. eod. in rub. nu. 21.

o l. cenſus. de probat.

p Iaſ. in rep. l. admonendi. nu. 137. de iur. Bal. & Salic. in l. exemplo. 7. C. de prob.

q Schurff. in conſ. 19. in fin. cent. 1.

r Bal. in rub. C. eo. nu. 33.

s l. publ. 26. §. fin. depoſ. uide Iaſ. in repe. l. admonendi. nu. 114. cum ſeq. de iur.

t l. ult. in prin. C. arb. tut.

u uide Dd. in l. 5. & 6. C. de prob. Panor. in c. 2. nu. 9. de fid. inſt. Schurff. conſil. 28. cent. 1. Iaſ. & Dd. in d. l. admonendi.

x Bal. in d. rub. C. nu. 34. & per l. ſi quis. 20. C. de donatio.

y uide latè Bart. in l. admonendi. nu. 34. cum mult. ſeq. de iur.

z d. l. Publia. §. fi. auth. ſi quis. C. qui potiores in pig.

a Bald. in d. rubr. nu. 3. Lanfr. in c. quoniam. ad uerb. inſtr. nu. 50. de probat. per l. ſi filius. ad Maced. cle. 1. de procura.

b in d. rubr. nu. 44. & 45. C. eod. tit.

c Socin. conſ. 73. circa nu. 4. uol. 1.

d l. ad probat. 21. ubi Bald. C. de probat. & idem Bald. in l. lecta. 46. in ſecunda oppoſi. ſi cert. petatur.

e Bald. in d. l. ad prob. in prin.

f Bald. in d. l. lecta. ſi cert. pet.

g l. fin. ubi Bald. C. de fal. cauſ. adiect.

h Bald. in l. intereſt. 21. nu. 2. C. de ſolut. & in c. per uenerabilem. de elect. & conſi. 297. lib. 1. & conſi. 189. uol. 2.

i l. prædia. 48. ubi Bart. de acq. poſſ.

k Bald. in d. l. ad probationem. Bart. in l. admonendi. nu. 32. de iureiur.

l Socin. conſi. 39. uiſis. nu. 10. uol. 1. per doctrinam Can. in c. illud. de præſump. Bal. in auth. ſi quis in aliquo. C. de ædend.

m l. ſi conſtiterit. 8. ubi Bald. in prin. C. de fide inſtrum.

n Bald. nu. 1. Caſt. nu. 2. in l. ad probationem. 21. C. de probationib.

ctum[a], quòd aliquid ex ſolennibus omiſſum[b], quòd non debito modo ſignatũ, quòd cancellatum, raſum, innouatum[c], quòd ſibi ipſi contrarium[d], quòd aliqua in parte falſum[e], quòd non ritè productum aut publicatum, & alia multa: quæ nunc omnia perſequi non eſt noſtri inſtituti, præſertim cum ab alijs ſint copioſè tradita[f], atq; explicata.

DE TESTIBVS. TITVL. V.

1 *Vnde dicti teſtes, & qui'nam ſint.*
2 *Diuiſio, genera teſtium.*
3 *Cauſa efficiens, quomodo cogantur, qui teſtes eſſe prohibeantur uel non, qui'nam cogi poſſint uel non.*
4 *Materia: qua de re teſtes interrogari & teſtari conueniat.*
5 *Forma examinandi, & de circumſtantijs loci, temporis, &c.*
6 *Finis & effectus: & quantam fidem quiq; faciant.*
7 *Contraria: & de exceptionibus quæ teſtibus opponi poſſint.*

IN probatione facienda teſtibus æquè creditur atq; inſtrumentis[a]. Teſtari utrumq; ſigni 1
ficat, cùm aliquid aſſerere atq; confirmare ſuis uerbis, ut Cic. in Bruto: Sæpe hoc teſtandum, hoc eſt dicendum, confirmandum eſt: tum aliorum fidem conſcientiamq; ad alicuius rei confirmationem inuocare: ut Cic. pro Cluentio, etiam deos de ſuo ſcelere teſtatur, hoc eſt teſtes inuocat: eoq; ſenſu capitur in iure teſtari[b], & aliquid teſtato, hoc eſt, adhibitis teſtib. facere[c]. Cum autem in teſtibus utrunq; concurrat, ut & eorum fides ad alicuius rei dubiæ confirmationem inuocetur[d], & ipſi de eadem re teſtimonio ſuo aſſeuerent, eò obtinuit teſtes illos appellari, qui ad fidem alicuius rei faciendam arceſſuntur, quos olim ſuperſtites & antiſtites uocatos eſſe quidam uolunt[e]. Teſtes porrò alij dicũtur locupletes qui 2
olim uocabantur antiquo uerbo legis 12. aſsidui[f], uel claſſei[g], hoc eſt, ut nũc loquimur, integri, idonei & omni exceptione maiores[h], alij uerò ſuſpecti neque omni exceptione maiores: illi propriè, hi impropriè teſtes nominantur[i]. Ex his rurſum alij dicuntur uiles[k], redempti[l], corrupti[m], mercenarij[n], falſi[o], iniurati[p], ſingulares[q], domeſtici[r], uarij, contrarij, uacillantes[s], inteſtabiles, &c[t]. de quibus ſuo loco opportunius agetur. Quia uerò teſtes ad ueritatem eruendam adhibentur[u], ex cuius occultatione nulli ius ſuum interuerti publicè utile eſt[x], ideo teſtimonij dictio quodammodo iuris publici eſt[y], & pro publico ac neceſſario munere habetur teſtimonium dicere[z], perinde atq; tutelam gerere[a]. Quare ſicuti inuiti tutores coguntur ad ſubeundam tutelam[b], dummodo tutores eſſe poſsint, neq; excuſationem iuſtam[c] habeant: ita & teſtes, etiam aduenæ & peregrini[d], à iudice ad dicendum teſtimonium uocati parère habent neceſſe[e], & captis pignoribus, uel per indictionem mulctæ, eò compelluntur[f]. Ac quidem ſatius eſt eò compelli teſtes uelut inuitos, quàm illos ultro & ſpontè ſeſe offerre: ſuſpecti enim hoc ipſo ſunt quòd ſe ingerunt[g]. Cauſa igitur efficiens eſt citatio 3
& compulſio iudicis[h]: cauſa προκαταρκτικὴ eſt petitio litigatoris, teſtium examinationem ad cauſam ſuam inſtruendam poſtulantis[i]. niſi enim petitum fuerit, non debet iudex officium in examinando ſuum impartiri[k]. Non tamen omnes aut teſtari aut cogi ad dicendum teſtimonium poſſunt. Teſtimonium enim dicere lege prohibentur impuberes[l], ob lubricum conſilium[m]. Et quia ætas illa ad mentiendum eſt facilis[n], eoq; nec iuſiurandum (ſine quo teſti non creditur[o]) præſtare poteſt[p]. Item furioſi, muti, ſurdi, cæci[q]. Item in criminalibus qui 4
buſdam cauſis minores 20. annis[r]: damnati publico iudicio[s]: qui in uinculis cuſtodiaue publica detinentur[t]: qui cum beſtijs ut depugnaret ſe locauerit: quę palàm quæſtum corpore fecerit: qui ob teſtimonium dicendum uel non dicendum pecuniam accepiſſe iudicatus uel conuictus erit[u]. Sed hi lege Iulia de ui in reum publici iudicij dicere teſtimonium prohibentur:

a *l. ſed ſi quis. quemadmodum teſtam. aperian. l. ſi quis decur. C. de falſ. Spec. de inſtrum. §. inſtrum. nu. 1.*
b *l. diuus. de in integr. reſtitut. l. cum hi. 8. §. ſi prætor. de tranſ.*
c *l. ſi chirographũ. 24. h. t. Spec. de inſtru. editio. §. repet. in princip. Schurf. cõſ. 56. cent. 1.*
d *l. ſcriptura. 14. C. eod.*
e *l. 2. & 3. C. eo. l. pen. C. de probatio. c. inter dilectos. de fid. inſtr.*
f *Spec. de inſtr. editio. §. inſtru. & §. oſtenſo. Ferrar. in for. opp. contra inſtru. per totum. Lanfr. in c. quoniã. ad uerb. inſtr. circa finem. de probationib.*
a *l. in exercendis. 15. C. de fid. inſtr. & Nouell. de inſtr. caut. & fide.*
b *l. curent. 22. de teſtib.*
c *l. qui Romæ. 122. in prin. & §. 3. de uerb. ob. l. denunciatio. 40. de uerb. ſig.*
d *c. 1. de teſtib. cogen.*
e *c. forus. 10. de uerb. ſignif. Alc. lib. Parer. 2. cap. 2.*
f *Gell. lib. 16. cap. 10.*
g *uide de his Feſtum.*
h *l. optimam. 14. in fin. C. de contr. & comm. ſtip. c. 1. ex eo.*
i *gl. ſing. in l. 2. §. pen. ad uerb. audierint. de aq. pluu. arcen.*
k *c. 2. ex eo.*
l *l. teſtium. 14. C. eo.*
m *l. diuus. 33. de re iud. l. ſi quis. 13. C. eo.*
n *l. reſpiciendum. 11. §. pen. de pœn.*
o *t. t. C. ſi ex fal. allegat. l. qui falſ. 16. h. t.*
p *not. in l. ſolam. & l. iuriſiurandi. C. eo.*
q *c. licet. 9. de probat. c. bonæ. de elec. c. cum dilectus. de accuſ.*
r *l. 2. C. eo. §. in teſtibus. Inſt de teſtam.*
s *l. 1. 2. 3. l. ob carmen. 21. §. fin. h. t. d. c. licet.*
t *l. ob carmẽ. 21. in prin. h. t. l. lex Cornelia. §. ſi quis. de iniur.* u *c. 1. de teſtib. cogen.* x *c. fin. de teſtib. cogen. l. curent. 22. h. t.* y *d. l. curent. t. t. ex. de teſt. cog.* z *Spec. t. de teſtib. §. pen. nu. 6.* a *Spec. præall. loc. §. fin. Inſtit. de ſatiſd. tuto.* b *l. 1. in prin. de ad. tut. d. §. fin. Inſt. de ſatiſd. tut.* c *Inſt. ff. & C. de excuſa. tuto.* d *Panor. in c. quoniam. in princ. nu. 16. ut lit. non conteſt.* e *t. t. de teſtib. cog. ex.* f *Spec. de teſte. §. pen. nu. 6. Ferra. in for. iura. teſt. ad uerb. citati. nu. 1. per l. 3. §. exhibere. de tab. ex. l. curent. 22. h. t. l. unic. ſi quis ius dicent. tex. bonus in c. 2. de teſtib. cog.* g *l. quæ omnia. 25. §. 1. de procurat. Bald. in l. alia. nu. 8. C. de his quib. ut indig. uide Ferr. in for. iura. teſt. uerb. citati. nu. 1. per l. 3. §. exhibere. de tab. ex.* h *l. iudices. 17. C. eo. c. 1. & 2. & t. t. de teſt. cog. l. 3. §. exhibere. de tab. exh.* i *d. l. iudices. c. 2. c. fin. de teſtib. cog.* k *l. 4. §. hoc iud. de dam. infec. ubi Bar. uid. Ferr. in for. iuram. teſt. uerb. citati. nu. 2.* l *l. 3. §. pe. l. inuiti. 19. §. fi. h. t.* m *d. l. 3. §. lege. h. t. l. ſ. de minor.* n *l. ex lib. 15. de quæſt.* o *l. iuriſiurandi. 8. C. eo.* p *l. qui iuraſſe. 16. de iur. Spec. de teſte. §. 1. nu. 35.* q *Spec. de teſte. §. 1. nu. 88. & §. nunc tractandum. nu. 16. 17. 18. uide tamen de his Bart. in l. ad teſtium. de teſta. Ang. & Io. de Pla. in §. teſtes. Inſt. de teſtament.* r *l. in teſtimonium. 20. h. t.* s *d. l. 3. §. pen.* t *d. l. 3. §. pen.* u *d. l. 3. §. pen.*

hibentur[a]: ex quo non rectè infertur omnes hos ſimpliciter in alijs cauſis à teſtimonio arceri. Nam in publicis iudicijs ſicuti probationes euidentiores[b], ita & teſtes magis idonei atque integri quàm in cauſis pecuniarijs requiruntur[c]. Vnde & reus publici iudicij citari in teſtem ab accuſatore prohibetur[d], cui aliàs non inuenitur teſtimonio interdictum. Lege etiã prohibentur teſtari damnati repetundarum[e], aut ob carmen famoſum[f], aut calumniam[g], aut adulterium[h], item ob uitæ turpitudinem ſenatu moti[i]. quæ & ipſa tamen prohibitio ad iudicia tantum publica[k], pertinuiſſe uidetur. Sed quia Iuſtinianus hæc in Pandectas ita retulit ut prohibitionem abſq; diſtinctione fecerit generalem, ideo generaliter iſta ualere hodie oportere rectè quis dixerit, etiamſi leges Iuliæ & harũ interpretes iuriſc. diſtinctè hac de re ſint elocuti. Prohibentur etiam teſtimonium dicere liberti in patronum eiuſq; liberos[l], ſerui in dominos[m], liberi in parentes aut contrà[n], mulier in teſtamento[o], & cauſis feudalibus[p]. Nam in alijs teſtis eſſe poteſt[q], etiam criminalibus[r]. argumento eſt, quia lex Iulia à teſtimonio uis publicæ (quod ſcelus certè publicum & criminale eſt[s]) duntaxat eam remouet quæ quæſtum corpore fecit[t]: item in iudicio adulterij tantum damnatam eodem crimine repudiat[u]. ex quo facilè intelligi poteſt, mulieres ab his flagitijs alienas etiã in criminalibus idoneè teſtari[x]. Præterea nec in ſua quiſq; cauſa teſtimonium dicere permittitur[y]: ut actor, reus, ſocius, debitor, uenditor ad quem periculũ euictionis redit, & ſimiles[z]: patronus, executor[a], procurator[b], iudex[c]: item qui in poteſtate ſunt producentis, aut quibus imperari poteſt[d], aut qui ſunt eius domeſtici[e], quos ne interrogari quidem præcipuè in criminalibus placuit[f]: cuiuſmodi ſunt uxor, maritus, colonus, mercenarius[g], niſi utriq; parti æquè ſint domeſtici[h]. unde inferunt quidam neq; uaſallum nec ſubditum pro domino uel contra eum, neq; ciuem in cauſa uniuerſitatis teſtari poſſe[i]. quod non eſt recipiendum[k], niſi aut iureiurando adhuc teneantur[l], aut de proprio ipſorum teſtium agatur cõmodo[m]. Sunt etiam qui non lege prohibentur teſtificari, ſed officio iudicis[n], ſeu ut loquitur Papinianus, religione iudicantis[o], ut de calumnia damnatus[p]. quanquam non tam de repellendo teſte quàm de fide non adhibenda l.C. ibidem agat. Hodie tamen hoc latè patet. Nam infamem infamia iuris[q], damnatum de crimine famoſo[r], hærentem in manifeſtis flagitijs[s], periurum[t], excommunicatum[u], hæreticum[x], infamem infamia facti in cauſa criminali[y], iudex ſtatim ex officio repellere poteſt, dummodo per confeſſionem teſtis aut aliud documentum, eius rei probatio confeſtim haberi poſsit[z]. Porrò ſi res dubia ſit, non propterea examinatio differenda eſt, ſed potius illa exceptio in tempus diſputationum reijcienda[a]. Vbi autem de eiuſmodi crimine aut impedimento quod omnem teſtis fidem eleuet, ſtatim conſtare poteſt, erit iudicis in ipſo examinis aditu teſtem repellere: ne & ipſe ſuperfluo examine, & producens litigator ſuperuacaneis ſumptibus, & pars aduerſa non neceſſaria exceptione oneretur: tum quod caput eſt, ne teſti iuſiurandum, quod præſtare alioqui debet[b], abſq; neceſsitate imponatur[c], ſuperfluo enim iuramento nemo eſt onerandus[d]. Superuacaneè porrò ad ſacramentum & teſtimonium adigitur, cuius dictum nullam facturum eſſe fidem in ipſo examinationis exorſu palàm fit. Sed de circumſtantijs quæ authoritatem teſtibus, uel in totum uel aliqua tantum ex parte abrogant, prudentis eſt iudicis exiſtimare[e], & ſicubi non extat expreſſa legis prohibitio, neq; planè conſtat teſtem omni fide indignũ eſſe, ſatius erit eum admitti, & exceptiones quæ illi obijci poſſunt, in tempus diſputationum reſeruari[f]. Nam & illud uerum eſt, omnes quibus non ſpecialiter interdicitur teſtimonium, neq; qui ulla lege à dicendo teſtimonio excuſantur, admittendos eſſe[g]. Excuſatur autem lege Iulia (quæ etſi de publicis iudicijs loquitur, tamen eam generaliter noſtri interpretes intelligunt[h], quia Iuſtinianus generaliter hæc reſponſa in Pandectas relata ualere uoluit) quiſq; ne inuitus teſtimonium dicat in ſocerum, generum (etiamſi ſponſalia tãtum ſint celebrata[i]) uitricum, priuignum, ſobrinum, ſobrinam, & horum filios, aut qui propiore his neceſsitudinis loco iunguntur[k]. Ex quo intelligi poteſt, ad ſextum ſeptimumq; gra-

a d.l.3.§.pen.
b l.ult.C.de probat.
c c.teſtimonium.54.ex.eo.Bart.in trac.teſt.§.teſtes.in prin.
d l.in teſtimonium.20.h.t.c.nõ debet.56.eo.
e l.repetundarũ.15.h.t.
f l.ob carmen.21.h.t.
g l.quæſitum.13.h.t.
h l.ex eo.18.h.t.
i l.2.de ſenator.
k l.quæſitum.13.h.t.in uerb.in publicis iudic.
l l.3.§.pen.& §.fin.h.t.
m l.ſeruos.7.C.eo.l.hoc quod.C.de quæſt.
n l.parentes.5.C.eo.l.teſtis.9.h.t.
o l.qui teſtamento.§.mulier.de teſta.
p c.1.qui teſt.ſint neceſſ.
q l.ex eo.18.h.t.
r Alex.conſi.11.nu.11.uol.1.& conſi.115.nu.4.uol.4.
s tot.tit.ff.& C.ad l.Iul.de ui pub.l.1.ff.de publi.iud.
t d.l.3.§.pen.
u l.ex eo.18.h.t.
x d.l.ex eo.18.h.t.
y l.nullus.10.h.t.l.omnibus.9.C.eod.
z Dd.in d.l.omnib.C.eo.Spec.de teſte.§.1.nu.8.9.Ferr.in for.opp.teſt.ad uerb.in facto propr.
a l.fin.h.t.
b gl.& Dd.in d.l.fin.Spec.de teſte.§.1.num.74.uid.Cyn.in l.quoniam.C.eo.
c Spec.de teſt.§.1.num.74.75.76.
d l.idonei.6.h.t.
e l.2.C.eo.
f l.pen.h.t.
g Spec.de teſte.§.1.nu.11.& 12.
h Spec.d.§.1.nu.22.
i uide Ferrar.in for.lib.oppoſ.cont.teſt.Lanfr.in c.quoniam.uerb.teſtium.uide Iaſ.in l.ſerui.§.Labeo.nu.11.de legat.1.in l.ſed ſi hac.§.qui manu mittitur.de in ius uocan.
k Cyn.in l.eos.C.eod.Spec.§.1.nu.18.Alex.

conſ.88.quoniam.nu.8.& conſi.99.uiſis.nu.6.8.uol.5.Monta.tract.fin.reg.c.58.nu.2. l Spec.§.1.nu.19.& 20. m Bald.in addit.ad Spec.§.fi.tit.de teſte.Cepol.in tract.ſeruit.ruſt.præd.cap.9.de iure paſcendi.nu.9.10.11. n Bart.in trac.teſt.§.circa. o l.quæſitum.13.h.t. p d.l.quæſitum. q c.teſtimonium.54.ex.eo.Spec.de teſte.§.1.nu.24. r Spec.§.1.nu.89. s c.ſuper.13.ex.eod.Bart.in d.l.3.§.lege.Spec.de teſte.§.1.nu.32.& 24.Cano.in d.c.teſtimonium.54.Bald.in auth.ſi dicatur.C.eo.uide latè Lanf.in c.quoniam.uerb.teſtium.nu.77.cum ſeq.de prob. t c.ſicut.9.ex.eo. u Spec.d.§.1.nu.32.per c.ueniens.2.ex.eo. x Spec.§.1.nu.59.Bald.in c.1.an remo.teſt.in uſib.feud. y d.c.teſtimonium. z Bart.in tract.teſt.§.dic ſi teſtes.in prin.Spec.d.§.1.nu.91. a Spec.§.1.nu.91.Bart.in tract.teſt.§.dixi teſtes.nu.1.& 2.per l.3.§.ibidẽ.ad exhib.l.ille à quo ad S.C.Treb.c.ueniens.2.de teſtib.c.literas de reſt.ſpol. b l.iuriſiurand.C.eo.c.de teſtib.29.ex.eo. c Bart.in d.trac.teſt.§.dic ſi teſtes.nu.1. d c.2.de probat.Spec.de teſte.§.1.nu.41. e l.2.& l.3.uerſ.tu magis ſcire.h.t. f Spec.§.1.nu.41.& §.ſæpe.nu.5. g l.1.in fi.prin.ff.eo.Spec.de teſte.§.1.nu.96. h gl.in l.4.in prin.h.t. i l.5.h.t. k l.4.h.t.

dum excuſationem eſſe[a], tantum enim ſobrini horumq́; filij diſtant[b], niſi ſcilicet utriq; parti æqualiter teſtes ſint coniuncti[c]. item in patronum, libertum, uirum, uxorem, horumq́; liberos [d], ſcilicet ijs caſibus quibus alioqui teſtimonium dicere poſſunt [e]. Nam quando prohibentur, non opus eſt excuſatione, cum ne uolentes quidem admittantur [f]: ut parentes & liberi in infinitum[g], item in propria quiſq; cauſa[h], & ſimilibus caſibus. in tranſuerſalibus uerò excuſatio neceſſaria eſt. nam uolentes admittuntur etiam intra tertiũ gradum [i], etſi nonnulli diſſentiant, maximè in cauſa criminali[k]. in quo tamen illud aduertendum, quoties recipiuntur, neceſſe eſſe toties in actis poni uolentes eſſe examinatos, ut impugnatio euitetur[l]. Eadem ergo ratione arbitrabimur, excuſari quoq; uaſallum ne cõtra dominum dicat, aut è contrario, etiam tunc cum de iure admitti poſſunt[m]. Inuiti etiam teſtimonium dicere non coguntur ſenes, maiores 70. annis [n], ualetudinarij, milites, uel illi qui cum magiſtratu Reipub. cauſa abſunt, uel quibus uenire non licet[o], ut in carcere aut alio impedimẽto iuſto, publico uel priuato detentis [p], item publicani, & qui non detrectandi teſtimonij cauſa domo abſunt, quiq; quid exercitui præbendum tranſportandumq́; cõduxerunt [q]. Sciendum tamen eſt, pleroſq; horum omnes præſertim ex iure Pontificio compelli poſſe, cum alia probatio ad ueritatem eruendam haberi non poteſt [r], (id quod & in ſeruis admittendis receptum eſt [s]) facilius tamen cogi in cauſis ciuilibus in quibus turpe eſt celare ueritatem, quàm in criminalibus, quo in genere occultare alterius dedecus non eſt reprehendendum[t]. nemo enim legibus tenetur, cuiuſquã crimen denudare[u]. Non tamẽ idcirco cogẽdus quiſpiam in propria cauſa cõtra ſe teſtari, aut maritus in uxorẽ, parentes in liberos, uel è diuerſo: hæ enim omnes perſonæ pro una eademq́; habentur [x]. quare aduerſum ſe ut ferãt teſtimonium ne in defectum quidem probationis [y] ſunt compellendi [z], cum nimis graue ſit deſtitutam actoris probationem in reum deriuare uelle[a]. Ex quo illud quæſitum eſt, an qui ſunt ex uniuerſitate pro aut contra uniuerſitatem cogantur teſtificari. Non enim uidentur cogi poſſe, quia eorum eſt cauſa quodammodo propria, maximè ſi ex illa commodum incommodumúe ſingulis accedere poteſt[b], ut in iure paſcendi, in cenſibus, oneribus & ſeruitutibus, atq; alijs id genus. Sed quia cauſa uniuerſitatis alia eſt, alia ſingulorum[c], obtinuit, cogi poſſe, niſi res ad ſingulorum pertineat utilitatem[d], aut detrimentum. quo tamen ipſo caſu non deſunt qui putent poſſe compelli, cum aliter ueritas haberi nequit, resq; tantummodo hominibus uniuerſitatis optimè cognita eſt & explorata[e].

Materia circa quam, ſunt facta ad quæ ſe teſtes referre debent[f] (nec enim ius quod certum 4
eſt[g], opus habet teſtium approbatione[h], niſi quando cum facto aliquo eſt coniunctũ, ut in conſuetudine probanda[i]) cauſarum tam criminalium quàm ciuilium[k]. in cauſis tamen criminalibus magis idonei requiruntur quàm in pecuniarijs [l]. Eſt & extra iudicium teſtimoniorũ uſus, puta in probanda natiuitate, ſtatu[m], moribus cuiuſq;[n]. Porrò teſtificari debent teſtes ſuper articulis duntaxat propoſitis [o]. Nam cum ſuper his tantum iurent, eo non creditur ijs uelut iniuratis, ſi de alia re quàm quæ articulis comprehenſa eſt, teſtentur [p]. Quia tamen teſtis ad omnia quæ ad cauſam quomodocunq; faciunt induci uidetur[q], ideo etiam rectè ſuper interrogatorijs aduerſæ partis[r], item connexis[s], & circumſtantijs loci, temporis[t], atq; id genus alijs examinatur. Et ſanè quoniam interrogari & reſpondere pro utraq; parte debet [u], ideo melius eſt petente parte aduerſa [x], & iuſiurandum præſtari, & examinationem fieri ſuper tota cauſa [y]. in qua tamen teſtis non de re ignota [z], aut facto alieno[a], neq; ueriſimili,

a gl. in l. pen. C. ad S.C. Turp. Bar. in l. qui teſtimonio. §. per contrarium. de teſta. Lanf. in c. quoniam. uerb. teſt. nu. 60. de prob.
b §. ſexto. Inſt. de grad. cog. l. 3. l. ult. de grad. & aff.
c Spec. §. 1. n. 10. & 23. Bar. in trac. reprobat. teſt. uerb. conſanguineus.
d l. 4. h. t.
e l. libertum. 11. C. eo.
f §. item maior. Inſt. de excuſa. tut.
g l. parentes. 5. C. eod. Lanf. in d. uerb. teſtiũ. nu. 60.
h l. omnib. C. eo.
i Io. And. in c. nonnulli. de reſcrip. Hypp. ſing. 133. affinitas. Angel. conſ. 193. niſis. Lanfr. in præall. loc. uerb. teſtium. nu. 60. cũ addit.
k Bart. in trac. teſt. uerb. conſanguineo. & cap. an frater, &c. uide in l. parentes. C. eo. gl. in c. 1. 3. 9. 5. Spec. de teſte. §. 1. nu. 9.
l Bald. in l. presbyteror. C. de epiſ. & cler.
m Spec. de teſte. §. 1. nu. 21. Seburff. conſ. 60. cent. 1.
n l. j. C. qui eta. ſe excuſ. lib. 10. l. 3. de iur. immu.
o l. inuiti. 8. h. t.
p gl. in d. l. inuiti. per l. in eadem. ex quib. cauſ. ma. ſæc. l. 3. §. lege Iulia. h. t.
q l. inuiti. 19. h. t.
r c. peruenitur. 2. e. fin. de teſt. cogen. §. qualiter. nu. 18. Spec. de teſte. §. pen. nu. 1. Schurf. d. conſ. 60. cent. 1.
s l. ſerui. 7. h. t.
t Spec. §. qualiter. num. 18. per c. 1. c. peruenit. de teſtib. cog. c. 1. de crim. falſ.
u Iaſ. in l. j. §. ſi tibi. de cõd. ob turp. cauſ. uid. l. qui furem. 49. §. 1. de fur. gl. in l. utrum. 6. ad. l. Pompei. de parricid. x l. fin. C. de impub. ſub. y l. nimis graue. C. de teſtib. z Spec. §. pen. nu. 2. a d. l. nimis. 6. C. de teſt. c. 1. ex. de prob. l. ſicut. C. de fid. inſt. ubi Caſt. b l. j. §. propria. quando & intra quæ temp. Dd. in l. omnibus. C. eod. c l. j. quod cuiuſq. uni. uide Bart. in l. aut facta. §. nonnunquam. de pœn. d Cyn. in l. parentes. Caſt. in l. omnibus. nu. 2. & alij Dd. C. de teſtib. Cepoll. in ſuo trac. de ſeruit. ruſt. præd. cap. 9. nu. 28. uide Iaſ. in d. l. ſerui. §. Labeo. nu. 11. de lega. 1. & in l. ſed ſi hac. §. qui manumittitur. cum ampl. ac limitat. ff. de in ius uocan. e Lanf. in c. quoniam. uerb. teſtium. nu. 76. & 77. de probat. f Anchor. conſil. 248. ad prædicta. nu. 6. per l. ſtipulatio. §. hi quoq;. de uerb. oblig. g l. 2. de iur. & fac. ig. h Bald. in addit. ad Spec. §. nunc uidendum. in prin. i uid. ĩ. de legib. & conſ. l. 1. C. ut quæ deſ. aduo. ubi Caſt. k l. j. in prin. h. t. c. de teſtib. 29. c. teſtimonium. 54. de teſtib. c. 2. eo. lib. 6. l d. c. teſtimoniũ. 54. Bart. in trac. teſt. §. teſtes. in prin. m l. ſtatũ. 6. C. de fid. inſtr. n Innoc. in c. 1. nu. 10. de fid. inſtr. Spec. de probat. §. 1. Panor. in c. poſt ceſſionẽ. de prob. o gl. in l. ſi quis libertatem. 7. de pet. hæred. l. ſi duo. §. idem Iulianus de iur. ubi Dd. Bar. in trac. teſtium. §. qualiter. nu. 3. p c. de teſtib. 29. ex. eod. uid. Dd. præal. loc. q Spec. §. 1. nu. 64. per l. cum ſcimus. C. de agric. & cenſ. lib. 11. r c. 2. eo. lib. 6. s Bart. in trac. teſt. §. qualiter. nu. 3. Arch. in c. 2. ex. eo. lib. 6. t l. optimã. antep. C. de contr. ſtip. l. at qui. 5. §. 1. quod ui aut clã. c. cum Ioan. de fid. inſt. uid. diſt. Spec. tit. de teſte. c. de inter. nu. 10. 11. & 12. u auth. ſed iudex. C. de epiſ. & cler. x d. c. de teſtib. ex. eo. Spec. §. 1. nu. 63. y Spec. §. 1. nu. 63. 64. 65. & in §. ſequitur. nu. 2. & 3. per d. c. de teſtib. ex. eo. c. cum dilectus. de accuſat. Ferr. in for. iuramenti teſtium. uerb. ſuper tota cauſa. Alex. conſ. 25. uol. 2. & conſ. 5. uol. 1. uide Bart. nu. 8. & 9. in l. ſi duo patroni. §. idem Iulianus. ubi Iaſ. & Caſt. de iur. z Spec. §. 1. nu. 8. a Spec. de interroga. nu. 20. per l. Marcellus. §. 1. rer. amo. l. fin. C. de accuſ.

ueriſimili[a], ſed de proprio interrogari debet, hoc eſt, de eo quod per aliquem ſenſum corporis rectè & uerè percepit, & percipere atq; cognoſcere potuit[b]. Nam ex certa ſcientia, non uerò ſuper credulitate[c], aut auditu auditus[d], ſeu ut loquuntur de auditu alieno[e], teſtimoniũ
5 perhibendum eſt[f]. Quod autem ad circumſtantias & formam examinationis attinet, ſciendum eſt teſtes demum poſt litem conteſtatam producendos eſſe[g], niſi cum ad æternam rei memoriam examinantur[h], aut alia iuſta cauſa, puta ualetudinis, ſenij, peregrinationis, accelerationem examinis urget[i]. Alias uerò iudex lite demum negatiuè cõteſtata probationem imponit ac fieri decernit[k], idq; ſumptibus ipſius producentis[l], qui facto eiuſmodi decreto teſtes nominare & ut examinentur poſtulare[m], ac articulos de quib. interrogentur cõgruentes libello[n], in ſcriptis[o], offerre debet: quo facto iudex per ſe[p], aut ſi teſtes longè remoti ſint per ſubſidium iuris implorato loci illius iudice[q], aut ſi perſonæ egregiæ ſint uel debiles miſſo ad eas notario[r], examinationem ita inſtituet, ut & teſtes citet[s], ijſdemq; ſi neceſſe fuerit ſecuritatem præſtet[t], & aduerſæ parti examinationem denunciet[u], eaq; præſente uel contumaciter abſente[x], teſtes recipiat, & ab ijſdem iuſiurandum de ueritate citra affectionem ad totam cauſam[y], (quomodo ſuprà eſt expoſitum) dicenda exigat[z], idq; intra terminum productioni præſtitutum: ſicuti terminus præſtitui certus, puta ſex ſeptimanarum, tam actori quàm reo ſolet[a]. Quem intra terminum teſtes produci, & ad ſacramentum adigi neceſſe eſt, ne producenti præſcribatur: quanquam poſt terminum examinari rectè poſſint[b]. Articulos etiam probatorios aduerſæ parti communicet, ut tam ſuper qualitate teſtium quàm circumſtantijs negocij principalis interrogatoria (quæ tamen producenti cõmunicanda non ſunt[c]) concipere atq; exhibere[d], & proteſtationem de excipiendo contra teſtes facere[e] (ſicut omnino ea facienda eſt[f]) peropportunè queat: quibus perfectis iudex ſecretò & clam partibus[g], adhibito tantum notario qui dicta conſignet[h], ſigillatim, non uerò ſimul omnes teſtes[i] examinet, & reducto in memoriam iureiurando, religioſè ſuper omnibus articulis atq; interrogatorijs & cauſa ſcientiæ[k] interroget[l]. Quanquam his non ita alligatum eſt eius arbitrium, ut ſi uideat articulos aut interrogatoria parum rectè concepta eſſe, quin poſſit ex officio ſuper tota cauſa (dummodo ſuper tota ſit iuratum[m]) teſtem examinare, & impertinentium articulorum uel interrogatoriorum nullam habere rationem[n]. Eademq; ſunt obſeruanda in reproductione, quæ uel ad reaſſumendos (ſi fortè obſcurè uel nulliter examinati ſint[o]) uel ad reprobandos, uel alios inducendos iterum atq; tertiò (nam quarta productio non niſi ex iuſtiſſima cauſa conceditur[p]) non modò in eodem[q], ſed etiam altero atque tertio ad id termino dato[r], fieri poteſt. Atq; ita examinatione tam actoris quàm rei integrè peracta, & diligenter per notarium conſignata, operam dare debet, ut partes ulteriori productioni renuncient[s]. & coram illis ad id citatis atteſtationes aperiantur atque publicentur[t], & copia atteſtationum litigatoribus communicetur[u], quo contrà excipere, aut pro illis dicere alternis poſſint: de qua re utile eſt partes in ipſa quoq; publicatione proteſtari
6 & mentionem inferre[x]. Porrò teſtimoniorum uſus frequens ac neceſſarius eſt[y], ad eruen-

a l. ob carmen. 20. h. t. c. preterea. ex eod.
b l. teſtium. 14. C. eod. l. qui teſtamento. in fin. de teſta. Bart. in l. 3. §. eius. nu. 2. h. t.
c c. relatum. ex. eo. Spec. §. 1. nu. 58.
d gl. in l. 2. §. pen. de aq. pluu. arcen. Spec. §. nunc tractandum. nu. 18. h. t.
e gl. in §. ſi uerò. ad prob. & uidiſſe. in auth. de here. & falc. per l. teſtium. ubi gl. & Dd. C. de teſtib.
f d. l. teſtium. 14. C. eod. c. licet. ex. eo. Spec. §. 1. nu. 53. 54. Ferrar. in for. opp. teſt. ad uerb. de auditu, & uerb. ſuper credulitate.
g c. 1. c. 2. c. quoniam. ut lit. non conteſta. Spec. §. 2. in prin.
h d. c. quoniam.
i d. c. quoniam.
k l. à procedẽte. ubi Bar. C. de dilat. uide. ī. de probat.
l l. quoniam. 10. C. eod. Spec. §. qualiter. num. 12. Bar. trac. teſt. §. & in primis. Ferr. in for. iuram. teſt. uerb. citati. nu. 1.
m l. iudices. 17. C. eo. l. 4. §. hoc iudiciũ. ubi Bar. de dam. inf. Ferrar. in for. iuram. teſt. uerb. citati. nu. 2.
n Spec. §. nunc uidendũ. nu. 1. 3. 4.
o Spec. præall. loc. nu. 1. & 2.
p Spec. §. de examinatione. nu. 2. per l. 3. §. itẽ diuus. h. t.
q l. iudices. auth. apud eloquẽtiſſ. C. de fid. inſt. Specul. §. 1. num. 45. clem. iudices. de off. deleg. c. 1. de teſtib. cog. Ferr. in for. iura. uerb. falſitate. nu. 6.
r l. ad egregias. 15. de iureiuran. c. 1. c. cũ olim. c. ſi quis teſtiũ. ex. eod.
s l. 3. §. fin. h. t.
t Spec. §. qualiter. n. 13.

u c. 2. ex. eo, tit. auth. ſed etſi. C. eo. Spec. §. qualiter. nu. 12. c. 2. ex. eo. Chilia. in prac. c. 76. nu. 4. x Spec. præall. loc. & §. ſequitur. nu. 9. y Bart. nu. 8. 9. Caſt. Iaſ. in l. ſi duo pro. in §. idem Iulianus. de iur. Spec. §. 1. nu. 65. & §. ſequitur. nu. 1. 2. 3. per c. de teſtib. ex. eo. z l. iuriſiurandi. 17. C. eod. c. fraternitatis. c. 2. ex. eo. l. iudices. C. de fid. inſt. §. ſancimus. in auth. eo. uid. Bart. in l. ſi duo. §. idem. de iur. Spec. h. t. §. ſequitur, c. fraternitatis. ubi gl. & Dd. ex. eo. Chil. in prac. c. 76. a l. j. C. de dilat. uide diſtin. ī. de prob. traditam. b Spec. §. qualiter. nu. 13. per l. pen. C. eo. Panor. in c. licet. nu. 19. ex. de probat. Maran. in prac. parte 6. act. 3. nu. 19. deciſ. Rot. 13. de probat. deciſ. 2. de ſequeſt. Roma. conſ. 443. Chilia. in prac. c. 76. c Spec. §. iam de interrogatorijs. per c. per tuas. ex. eo. Bald. in l. 2. C. ut lit. pend. Iaſ. in l. 2. nu. 5. C. de æden. gl. in c. 2 uerb. interrogatoria. de teſtib. in 6. Innocent. in c. per tuas. de teſtib. Roma. ſing. 266. purp. nu. 90. cum ſeq. & alij in d. l. 2. C. de æden. Duenas in regul. 5. cum fall. Maran. trac. iud. part. 6. act. 4. nu. 19. d c. 2. eo. lib. 6. Spec. de teſte. §. iam de interrogatorijs. in prin. e Spec. §. 1. nu. 41. Ferr. in for. iura. teſt. uerb. proteſtante. f c. præſentium. 31. ex. eo. Spec. §. 1. nu. 41. Ferr. in for. iuram. teſtiũ. uerb. proteſtante. nu. 2. per c. 2. eo. lib. 6. g Spec. §. nunc tractandum. nu. 1. c. uenerabili. 52. ubi gl. h. t. c. quia. 42. ubi gl. ad uerb. ſecretè. de elect. l. nullum. 12. C. eo. h Spec. d. §. nunc tractandum. nu. 1. & 2. per c. cũ cauſam. de app. i Spec. in d. §. nunc trac. in prin. per §. quia uerò. in auth. eo. k c. cum cauſam. 37. ex. eo. Dd. in l. ſolam. C. teſtib. Spec. §. 1. nu. 60. Bart. in trac. teſtium. §. 2. Lanf. in c. quoniam. uerb. teſtium. nu. 18. de probat. gl. in l. 2. §. idem Labeo. de aqua pluu. Alex. conſ. 76. uiſa. nu. 12. uol. 1. & quomodo olim teſtes deponere ſint ſoliti, uide apud Culac. obſ. lib. 3. c. 26. l l. ſi quis libertatem. in fi. ubi gl. Bart. & alij de pet. her. Caſt. poſt Bart. in l. ſi duo. §. idem Iulia. de iur. m c. de teſtib. 29. ex. eo. n Spec. de interrog. §. 3. in prin. Io. Andr. in c. præſentium. eo. lib. 6. o Bart. in l. produci. 23. h. t. per c. cũ clamor. c. 2. ex. eo. Spec. §. 1. nu. 72. §. ſatis. nu. 3. p c. ultra. 52. ex. eo. auth. qui ſemel. C. de prob. Spec. §. qualiter. nu. 8. q Spec. §. qualiter. nu. 7. per c. in cauſis. c. ſeruaſti. ex. eo. l. j. C. de dilat. l. fin. ff. de fer. r Bart. in trac. teſt. §. & in primis. nu. 2. qui dicit ita ſeruari. s Spec. §. ſatis. in prin. & §. ult. per c. cum ueniſſent. ex. eo. t Spec. d. §. ſatis. per d. c. cum ueniſſent. c. in nomine. ex. eo. c. cum l. & A. de re iud. u Spec. §. ſæpe. nu. 3. in fi. x Spec. in §. ſatis. nu. 1. & §. ſæpe. in prin. per c. præſentium. 31 ex. eo. y in l. j. h. t.

dam ueritatem[a] introductus. ideo enim adhibentur teſtes ut ueritati teſtimonium perhibeant[b], pro utraq; parte[c], & probatio rerum geſtarum ſalua ſit teſtibus adhibitis[d]: quorum dicta (ſi quidem illi ſint omni exceptione maiores) æquè magnam fidem faciunt, atq; inſtrumentum publicum[e]: ſcilicet quandò duo uel tres cum minimum, idem aſſeuerant[f] (nam in ore duorum uel trium, ſtat omne uerbum[g]) cumq; idoneam reddunt teſtimonij & ſcientiæ ſuæ cauſam atq; rationem. Qui enim eam non reddunt interrogati, hi ne præſumptionem quidem ullam faciunt[h]. Siu autem de ea interrogati non ſint, in his quæ ſenſibus quidem ſunt expoſita, fidem merentur: in illis uerò quæ tãtum intellectu comprehendũtur, nequaquã[i]. Sed & tum demum fidem faciunt, quando in teſtimonijs ſuis cõſentiunt, & de eadem re affirmant. Nam & uni affirmanti plus creditur, quàm mille negantibus[k]. Et ſi ſeparata dicant, ac diuerſa, ita ut eorum dicta cõiungi nequeãt[l]: tunc uelut ſingulares, etiãſi plures ſint, integrè nõ probant[m]. habentur enim ſinguli pro teſte unico. uox autem unius, uox nullius eſt[n], & unus teſtis, ut dicitur, proficit (ſcilicet ad cumulandam probationem, uel iuramenti delationem, in ſupplementum probationis impetrandam[o]) ſed non ſufficit[p]: immò teſtes ſingulares, quia in eodem facto plerunq; diſcrepant, ideo uelut cõtrarij ſibi inuicem fidem compluries derogare reperiuntur[q]. Cæterùm in uniuerſum hæc tota res pendet à iudicis arbitrio: cuius eſt, prudenter æſtimare, quantum fidei teſtibus adhibere debeat[r]: quod ex fide, dignitate, moribus, fortuna, conſtantia, religione teſtium[s], non tantum ex teſtimoniorum uerisſimilitudine & congruentia[t] eſt ponderandum. unde rectè dicitur, teſtibus non teſtimonijs credi oportere[u]. Eſt & illud prudentis prouidiq; iudicis, examinatorum dicta quoad eius fieri poteſt, conciliare, ut ualeant potius quàm pereant[x]: & in benigniorem partem[y], ac maximè pro reo, niſi cauſæ fauor diuerſum poſtulet[z], interpretari[a]: ac ubi aperta eſt contrarietas, potioribus atq; pluribus potiorem quoq; fidem adhibere[b]. in quo ut iudex rectè atq; ſolidè inſtruatur, uſitatum eſt poſt publicatas atteſtationes, etiam poſt terminũ probationis elapſum[c], exceptiones & diſputationes contra perſonas & dicta teſtium admittere: de quo tamen utile eſt, partem inuiò proteſtari[d], ne ſilentio ſuo perſonas teſtium approbaſſe uideatur[e], & ſemel approbatas poſtmodum reprobare non poſsit[f].

Sunt autem plurima quæ teſtibus ualidè opponuntur: quorum alia ſumuntur à circum- 7
ſtantijs perſonæ, alia à qualitate dictorum, alia à forma examinationis. A' perſona ſumũtur exceptiones: ut ſi allegetur, teſtes eſſe inimicos eius in quem dixerunt[g]: aut amicos[h], domeſticos[i], compatres[k], conſanguineos & affines eius pro quo dixerunt[h]: criminoſos, & in notorijs delictis hærentes[m], falſos[n], redemptos[o], corruptos[p], uiles[q], paupères[r], leuis opinionis[s], ignotos, obſcuros[t], indiſcretos[u], rerum ignaros[x], ſuſpectos[y], ſocios[z], ſimilem habentes cauſam[a], reos alicuius criminis[b], hæreticos[c]: & quomodolibet ab amore, odio, gratia, falſitate ſuſpectos[d]. Contra dicta & teſtimonia excipitur, dicta eſſe obſcura[e], aut uaria[f], ambigua, uacillantia[g], contraria[h], negatiua[i], non congruentia, neque uerisſimilia[k], falſa[l], præme-

§.fi.b.t. s l.1.§.fi.l.3.in prin.§.tu magis ſcire.l.ob carmen.§ fin.b.t.ubi Bart.l.4.l.teſtium.14.C.eo. t l.3.§.1.l.ob carmen.§.fin.b.t. u l.3.§.idem.b.t. x c.in natura.32.c.cum tu.ex.eo.c.inter dilec.de fid.inſtrum.c.abbate.de uerb.ſignificat.Specul.de interrog.nu.11.Ferrar.in for.oppoſ.teſt.uerb uarietas.nu.4. y c.ex literis.3.c.in præſentia.de probat.c.ex literis.c.inter dilec.ex.eod.l. Arianus.de actio.l. fauorabiliores. de reg.iur.Specul.§.1.num.51. z c.cum tu.ex.eod. a c.fin.de re iud.l.in ambiguis.de reg.iuris.l. inter.§.1. de uerb.ob.l.ſi pars.de inoff.teſt.Specul.de teſtam.§.1.nu.51. b uid.Specul.in §. poſtquam.nu.2.3.4.5.6.7.Bart.in tract.teſtium.cap.de contrarietate.incip.cum teſt.Ferrar.in for.oppoſ.lib.uerb.contrarij. c c.cum cauſam.l.3.de probat.cap.3.de teſtib.Specul.§.qualem.num.25. d c.præſentium.31.ex.eod. e Ferrar.in for.iuram.teſt.uerb.proteſtant.num.2.per c.præſentium.eod. f l.ſi quis.13.C.de teſtib. g auth.ſi dicatur.auth.ſi teſtis.C.eod.c.teſtium.c. quoties.ex.eod. h l.magis puto.in prin.de reb.cor.Spec.§.1.in prin.per c.quoties.ex.eo.uide Lanf.in c.quoniam.uerb.teſtium.de probat. i l.2.C.eod. k uide Bald.in l. parentes.5.C.eod.& in l.generaliter.de in ius uocan.Alex.conſ.143.quoniam.nu.7.uol.2. l Spec.§.1.nu.9.& 10.Lanf.preal.loc.num.60. m c.teſtimonium.54.ex.eo.Bart.in l.3.§.lege Iulia.h.t.Spec.§.1.nu.82.Lanf.præall.loc.nu.77. n l.qui falſo.13.h.t. o l.teſtium.14.C.eo. p l.ſi quis.C.eo.l.diuus.de re iud.c.licet.de probat. q d.l.teſtium. r l.3.in prin.h.t.c.ſi qui.ex.eo.Spec.§.1.nu.61.in auth.de teſtib. s c.licet.ex.eo.Spec.§.1.nu.28. t Spec.§.1.nu.96. u Spec.§.1.nu.88. x Spec.§.1.nu.81. y l.de accuſat.Spec.§.1.nu.81. z l.quoniam.10.C.eo.l.3.de fid.inſtr.c.ueniens.ex.eo.l.fin.C.de accuſat.Spec.§.1.nu.11.13. a c.perſonas.ex.eod.c.cauſam.de iud.l.quoniam.C.eo.Spec.§.1.nu.73. b c.fin.ex eo.Spec.§.1.nu.89. c Spec.§.1.nu.84.86. d c.quoties.ex.eo.c.cum contra.& c.ſeq.de teſtib.cogen.l.3.h.t.l.quoniam.l.teſtium.C.eo.Spec.§.1.nu.82. e c.cum clamor.ex.eo. f c.3.§.qui falſo.4.q.2.l.ob carmen.§.fin.h.t.ubi Bart.c.cum Eccleſia.de cauſa poſſ.c.ſuper.de pœn. g l.qui falſò.16.d.l.ob carmen.§.fi.Spec.§.1.nu.69.70. h Spec.§.1.nu.70.c.ueniens.2.ex.eo.ſolicitudinem.de app.uid.Ferr.in for.opp.teſt.uerb.contrarij.item uerb.uarij. i Spec.§.1.nu.61.per c.cum eccleſia.de cauſ.poſſ.& propriet. k l.ob carmen.§.fin.h.t.c.præterea.ex.eo.Ferr.§.1.nu.67.l.qui falſo.16.h.t. l l.licet.de probat.Spec.§.1.nu.44.c.in noſtra.c.teſtimonium.ex.eo.l.diuus.de re iud.

a uide Ferr.in for.iura.teſt.uerb.dicere ueritatem.
b l.eos.4.C.eo.
c cap.non ſine.14.q.5.Ferr.in for.iuram.teſt.uerb.dicere ueritatẽ.
d l.curent.22.h.t.
e l.in exercendis.C.de fide inſt.
f l.ubi numerus.12.h.t.
g c.4.c.licet.13.ex.eo.
h l.ſolam.ubi Dd.C.eod.Spec.§.1.nu.60.61.c.præterea.c.cum cauſam.c.teſtes.ex.eo.uid.c.1.cum ſeq.4.quæſt.4.uerſ.ſolam.
i Bart.in tract.teſt.§.2.& §.conuenticulam.Cyn.Bal.Salic.& Dd.in d.l.ſolam.gl.in l.2.§.idẽ.de aq.pluu.Alex.conſ.76.uiſa.nu.12.uol.1.
k gl.in l.diem.32.§.ſi plures.ad uerb.conſenſerunt.de recept.arbi.Bal.in l.j.C.de teſtam.& in l.act.C.de prob.Soci.in fall.reg.426.
l Bal.in l.teſtium.14.& l.iuriſiurandi.nu.12.C.eod.& in l.j.C.ſiunus ex plur.app.gl.in c.dudum.ad uerb.ſubſtantia.de conuerſ.coniug.& in c.cum eccleſ.ad uerb.uacillaſſe.de cauſ.poſſeſſ.Alex.cõſ.53.in caſu.uol.1.Chil.in prat.cap.81.
m c.licet.22.c.licet.47.ex.eo.c.cum dilectus.32.de elect.Hypp.ſin.11.c.licet.de probat.
n l.iuriſiurãdi.in fi.C.eo.
o C.fin.de iur.gl.& Dd.in l.in bonæ fidei.C.de reb.cred.& in l.admonendi.de iur.Spec.de teſte.§.reſtat.nu.11.
p Spec.in d.§.reſtat.nu.11.
q l.2.ubi gl.h.t.c.in noſtra.ex.eod.c.licet.de prob.Spec.§.poſtquã.in prin.uide in c.ſcripturæ.14.C.de fid.inſtrum.
r l.3.§.1.l.ob carmẽ.21.

præmeditata & compoſita[a], extra articulos & interrogata[b], abſq; idonea ſcientiæ cauſa[c], &c.
Contra formam excipi poteſt, teſtem examinatum eſſe iniuratum [d], aut ſuper eo de quo nō
iurauit[e], non ieiunum[f] (quanquam hoc magis iam honeſtatis eſt, quàm neceſsitatis[g]) non
rogatum[h], neq; citatum, aut parte aduerſa non citata[i]: aut ante litem conteſtatam[k], uel poſt
publicationem, aut renunciationem, aut ſufficientem productionem receptum[l]: non ſecre-
tò[m], neq; ſigillatim[n], nec ad omnia interrogatoria[o], diligenter interrogatum eſſe. quæ perſe-
qui omnia, penè fuerit infinitum, & certè ab hoc noſtro inſtituto longè alienum[p].

DE IVRIS ET FACTI IGNORANTIA.
Titul. VI.

1 *Continuatio: & ignorantiam præſumi.*
2 *De duplici ignorantia, iuris & facti.*
3 *Ignorantia facti quid ſit, & quotuplex: & quando quos excuſet, uel non excuſet.*
4 *Ignorantia iuris quid ſit, & quotuplex: & quos quando excuſet, aut non excuſet.*

1 EST etiam uice probationis, præſumptio ignorantiæ: quia ab onere probandi rele-
uat[a], donec contrarium probetur[b]. allegatio enim & poſitio ignorantię, eſt negatiua[c]:
2 negantis autem, per rerum naturam nulla eſt probatio [d]. Eſt autem ignorantia du-
plex: alia iuris, alia facti: ut inſcriptio huius tituli oſtendit. De facto primùm quæritur, pòſt
eo cognito, de iure quod ex facto exiſtit[e].
3 Ignorantia facti eſt, quando quod in caſu uel natura contingenter poſitum eſt, accidiſſe
ignoratur: ut ſi neſciam, mortuum eſſe illum cuius mihi lege obuenit hæreditas [f], aut teſta-
mentum ab eo conditum eſſe [g]. Hæc autem ignorantia uerſatur aut circa factum propriū[h],
aut circa alienum [i]. In facto proprio non eſt tolerabilis ignorantia [k], nec licet cuiquam il-
lius errorem prætendere[l]. Neſcire enim quod ipſe geſſeris, non eſt ignorantis hominis, ſed
planè ſtulti & deperditi, ac penè furioſi. ſtulta autem & ſupina ignorantia, excuſationem
non habet [m]. Non igitur præſumitur nec excuſat ignorantia facti proprij [n], niſi agatur non
de lucro captando[o], ſed de uitando damno: ut ſi quis indebitum repetat, quod ſupino ali-
quo rerum ſuarum errore uel incogitātia ſoluit[p]: aut niſi quęſtio ſit de geſtu admodum an-
tiquo [q], uel intricato[r]: aut ea negociorum uarietate is qui allegat ignorantiam, ſit implica-
tus, facilè ut alicuius obliuio obrepere in tanta multitudine potuerit [s]. Idemq; dicendum
in diuite qui uarias habet facultates & diſperſas, ita ut minutiſsima quæq; recordari non
poſsit [t]. Has tamen circumſtantias hactenus prodeſſe exiſtimo, ut imminuant iuris præ-
ſumptionem, quæ obſtat ſua acta neſcienti, & probationem facilem in contrarium admit-
tant, ueluti in ignorantia ueriſimili: non etiam ut onus probandi transferant in aduerſa-
rium. ac fortaſſe eo proſunt, ut probatio per iuſiurandum admittatur: ut in alijs quæ ueri-
ſimiliter putantur latêre [u]. quod genus probationis, ueluti priuilegiatum, nullo alioqui
modo in facti proprij ignoratione eſt admittendum: utpote quæ non ſit uериſimilis [x], & cui
iuris præſumptio aduerſetur [y]: præſertim ſi factum fuerit notatione & animaduerſione di-
gnū[z]: aut per quod quis alteri obligetur [a]: harū enim rerū nemo ſanus facilè ſolet obliuiſci.
In re porrò aliena probabilis eſt ignorantia [b]: cum etiam prudentiſsimum interpretatio a-
lieni facti ſæpius decipiat[c]. Quare excuſationem meretur, neq; nocet cuiquam in delictis[d],
(niſi quis det operam rei, quam ſcit uel ſcire debet eſſe illicitam[e]) in mora[f], in præſcriptioni-

u 4 bus,

a Bart. in l.3.§. ideo.nu. 5.h.t.Spec.§.1.nu.81. b l.ſi quis libertatē. §.ſi. ubi gl. & Caſtrenſ. de pet.her.l.ſi duo patroni. §.Iulianus. ubi glo. Bart. Caſt. Iaſ. de iureiur. c. de teſti. ex. eo. c. præterea. de teſti. cog. c.3. de probat. Spec. §. 1.nu. 62. c l.ſolā. 3. C.eo.c.cū cauſam. ex. eod. Spec. §. 1. num. 51. d l.iuriſiurandi. C.eo. e c.nuper. c.tuis. ex. eo. Spec.§.1.nu.1.§. ſequitur.nu.1.3.6. f c.t.ex.eo. g Specul.§.1.nu.86. h Specul.§.1.nu.90. i c.2.ex.eod. k Spec.§.1.nu.80. l Spec.§.1.nu.80. m Spec.§.t.nu.82. n Spec.§.1.nu.81. o Spec. de interrog. nu. 21.Bart. in trac. de teſtib. §.qualiter. nu.5. per c.cum cauſam. ex. eo.& Bart. conſ.188. ſtatuto caſtri. p uid. Spec. de teſte. §.1. Bart. in trac. de teſt. §. ad reprob. Ferr. in for. oppoſ. teſt. Lanſ. in c. quoniā. uerb. teſtium. ex. de prob.

a l.uerius.21.de prob. b l. ſuper ſeruis. 5. ubi Bar. C. qui milit. poſſ. lib. 12. l.ſi cui.7. §.1. ff. de accuſ. c Bar. in l.ab eo. in fi. C. quō & quādo iud. Alex. in l.ſi cui.7. §. iiſdem de accuſ. d l.actor. 18. C. de probat.l.2.ff.eod. e Spec. de teſte. §. nūc uidēdū.nu.4. l. duo ſunt teſtes. de teſta. tute. l. ut reſponſum. 15. C. de tranſact. dixi ſup. de pact. in prin. f l.ſ. in prin. l.3.h.t. g l.4. in fin.h.t. h l.quanquā.7.ad S. C. Velleia. i l.ſi.ff. pro ſuo.l.3.h.t. k gl. in d.l.fin.tex. in d.l.

quanquā.7.ad Vell. l d.l.quanquā.l.itē quæritur.§.ſi fullo.l.ſed addes.§.1.locat.l.cū falſum. de acqui. here. l.in furti.51.§.rectè.de fur. m l.3.l.nec ſupina.6.h.t.l.etſi.15.de cōt.emp. n d.l.quanquā. o l.inter.47.§.fi.ubi Alex. de fur. p l.ſed etſi.22.in prin. ubi gl. ad uerb. proprio.l.cū is.32.in prin. ubi gl. ad uerb. repetere. & Dd. ibidem de condic.indeb. ad idē Bart. in l.cum de indeb. de probat. q l.peregrè.44.ubi Dd. de acq. poſſ. Bart. in l.ſi quis delegauerit. de nouat. r Iaſ. poſt Bar. in l.quod iuſsit. nu.52. de re iud. per l.cū fideicōmiſſum. de cōfeſſ. s Iaſ. in d.l. quod iuſsit. nu.51. per c.cum olim. de re iud. Alex. conſ.214. uol.2. t Bald. in l.2. queſt.7. C. de reſc. uend. Bart. & Dd. in l.quiſquis.eo.t.& in auth. ſed cū teſtator. C. ad l. Falcid. u c.2. de teſti. lib.6.gl. Bart. Alex. & Dd. in l.ſi cui.7.§.iiſdē. ad uerb. doceatq; de accuſ. Panor. in c.præſentiū.nu.3. de teſti. Iaſ. latè in §.ſed iſte.nu. 89. Inſt. de actio. x c.ut circa. de elec. lib.6.c.nulli. uerb. ueriſimiliter.eo.t.c. paſtoralis. de except.c.præſentiū. de teſtib. gl. in c.innotuit. de elec. Bart. in l.atqui.§.cum me abſente. de neg. geſt. y Alex. in l.inter.47.§.rectè. per illum tex. de fur. & cōſ.71.uol.1. Felin. in c.quoſdam.7. de præſumptio. Iaſ. in d.§.ſed iſte.nu.89. Corn. conſ. 168. in hac. uol.3. Cuiac. obſ. lib.5.c.39. z c.cū illorū. de ſent. excom. Ant. de But. in c.ab excōmunicato. de reſcript. Alex. in l.peregrè. de acq. poſſ. a Alex. in d.l.peregrè.& in l.ſ. ubi etiam Bal. C. de confeſſ. gl. in l.magnā. C. de contrah. emp b l.fin.ff. pro ſuo. c l.2.h.t. d Bal. in c.1.§.ſi uaſſallus.5. de feud. def.& in l. error. C. de iur. & fac. ig. Bart. in l.fin.ff. ſi quis teſta. lib.& in l.inter omnes.§.1.ff. de fur. in l.genero. de his qui not. infam. e Bart. in l.eum qui.§.pen. de iniur. fac. l.2. C. de in ius uocan. f Alex. in l.quod te.ſi cert. peta.

bus[a], uſucapionibus[b], tranſactionibus[c], diuiſionibus, contractibus[d], ſolutionibus[e], conditionibus[f], iudicijs[g]: tam in cõmodis deniq; adipiſcendis, quàm damnis uitandis[h]: & alijs omnibus humanæ uitæ actionibus, quas lõgum eſſet percenſere. quod uerum eſt, antequã negocium ſit planè finitum[i]. Nam ubi cauſa ignorantiæ quaſi tranſacta eſt[k], per rem iudicatam[l], tranſactionem[m], præſcriptionem[n], aut ſimilem modum, negocium ſemel finitum ac ſopitum, iſtiuſmodi prætextu non inſtauratur[o]. Verum item eſt, in ignoratione iuſta, quæ etiam prudentem implicare poteſt: ſecus eſt in inſcitia negligentiæ ſupinæ, iniuſtæ, & non ferendæ[p]. Scientia enim ita exiſtimanda eſt, ut neq; ſcrupuloſa inquiſitio & curioſitas exigatur, neq; contrà ſupina negligentia excuſetur[q]. Facti ignorantia, inquit Paulus[r], ita demum cuiq; non nocet, ſi non ei ſumma negligentia objiciatur. Quid enim, ſi omnes in ciuitate, aut in tota uicinia[s] ſciant, quod ille ſolus ignoret[t] (niſi fortè ualetudinarius ſit[u], aut abſens[x]) aut affectatam, ſuoq; uitio accerſitam obtendat ignorantiam[y]: aut ſupinam[z], iniuſtam[a], & homine mediocriter ſolerte indignam, cumq; aliqua ſuæ ignauiæ culpa coniunctam[b]: aut ſi id prætendat ſe neſcire, quod ſcire[c], uel diligenter inquirere debebat[d]? Hac tamen in parte ignoſcitur plerunq; minoribus 25. annis, feminis, militibus, ruſticis: quibus non modò facta, ſed etiam iura parum noſſe, multis caſibus eſt permiſſum[e]. Probatur porrò ignorantia regulariter eo ipſo, quod non probetur contrarium[f]: quia, ut ſuprà dictũ eſt, ſemper præſumitur alieni facti ignoratio, donec probetur ſcientia[g]. Eſt tamen ubi ignorantia probanda eſt: ſcilicet quando præſumptio iuris illi aduerſatur. quo caſu probari poteſt uel per coniecturas[h], uel etiam quandoq; per iuramentũ[i]. pendet enim ab animo, qui haud facilè aliter quàm per iuſiurandum declaratur[k].

Et hæc quidem de facti ignorantia: nunc de altera tituli parte, uidelicet de iuris inſcitia, 4
aliquid ſubijciamus. Ea eſt, ius ſuum ignorare[l]: ut ſi quis neſciat, fratrem ſuum deceſſiſſe, ignorantia facti eſt: ſi uerò ſciat defunctum eſſe, opinetur uerò illius uxorem in ſucceſſione ſibi præferri, iuris eſt ignorantia[m]. Eſt autem alia ignorantia iuris naturalis, ſeu diuini: alia iuris poſitiui[n]. illa indiſtinctè obeſt, neq; excuſationem meretur[o], ne in mulieribus quidem[p], aut militibus[q], aut ruſticis[r]. hæc uerò etſi in compendijs quærendis, & faciendo lucro nocet, hoc eſt, nihil prodeſt[s], nec excuſationem habet[t]: tamen petentibus ſuum, hoc eſt, rem propriam, non incommodat[u]. iuris enim errorem in damnis admittendæ rei ſuæ, nemini obeſſe traditum eſt[x]. Atq; hæc quidem in ciuilibus obtinent. in pœnalibus uerò, error iuris non excuſat à pœnis latæ culpæ[y], ſcilicet cum ea tendit in alterius iniuriam[z]: quia hoc ipſum eſt lata culpa, ius commune ignorare[a]. excuſat autem à pœnis doli[b]: quia error iuris à præſumpto dolo excuſat, & conſequenter ab eius pœna[c]. Eſt tamẽ præſumptio, contra eum qui iuris ignorantiam allegat[d]: quia quiſq; ius quod ſcire debet, (ſcire autem omnes iura debent[e]) non neſcire præſumitur[f]: exceptis minoribus 25. annis[g], militibus[h], item quandoq; feminis[i], atq; ruſticis[k]: ſcilicet in caſibus iure expreſſis[l], & quando peritiores conſulere non potuerunt[m]. Aliàs uerò error iuris non modò allegandus eſt (ſicuti omnino allegari debet[n]) ſed etiam alicunde probandus: ut ſi doceatur, palàm atq; apertè aliquid

a l.pen. ubi Bald. C. qui admit.
b l. 4. h.t.
c l.ſi non. 6. C.eo.
d l.non idcirco. 9. C.eo.
e l.pen. §.pen. & §.fi.h.t. l.cum quis. 10. C.eo.
f d.l.cũ quis. 10. C.eo. l.error. C.ad l.Falcid. l.j. ubi Dd. ff. de cõd. indeb. l.cuius. 54. de reg. iur.
g l.2. l.cum fideicommiſſum. de confeſſ. l.cum putarem. ff. fam. her.
h l.error. 8. l.pen. h.t. l.error. C.eo.
i l.error. 7. C.eo.
k l.unic. ubi Salic. Iaſ. & Dd. C. de err. cal.
l l.ſub prætextu. C.de re iudic.
m l.ſub prætextu. 1. & 2. C. de tranſac.
n l.fin. & t.t. C.de præſcrip. lõg. temp. c.1. de lit. conteſt. in 6.
o l.error. 7. C.eo.
p l.3. l.6. h.t.
q l.6. l.pen. h.t.
r l.pen. h.t.
s c.quoſdam. 7. c.quanto. de præſumpt. c.cum in tua. qui matr. accuſ. poſſ.
t c.1. de poſtu. prælat. c.fin. qui matr. accuſ. gl. in c.nulli. de elec. in 6.
u Bart. in l.is poteſt. de acq. hered.
x Bart. in d. l. is poteſt. Bal. in §.conuenticula. de pac. iur. fir.
y Cardin. in cle.1. 11.8. quæſt. de conſang.
z Felin. in c.uigilanti. de præſcri. l.3. h.t.
a l.ſi quis inficiat. depoſ. Alexan. in l.quod te. ſi cert. pet.
b Bar. in l.genero. de his qui nota. infa. Bal. in l.quãdiu. C. qui admit. ad bon.
c l.quod te. 5. ſi cert. pet. l.j. C.de fal. mo. Bal. in l.j. in princ. C. de cad. toll. et in l.j. ad Maced.
d Bal. in l.j. ad S.C. Maced. glo. in c. innotuit. de elec.

e l.pen. in prin. h.t. l.j. l.fi. C.eo. f l.ſuper ſeruis. 6. ubi Bar. C.qui mili. nõ poſſ. lib. 12. Bar. in l.ſi cui. 7. §.1. de accuſ. g l.uerius. ff. de probat. c.præſumitur. de reg. iur. in 6. h c.ut circa. de elect. lib. 6. c.ſi quis. 1. q. 1. Alex. in d.l.ſi cui. 7. §.1. de accuſ. i c.præſentiũ. de teſti. lib. 6. gl. in d.l.ſi cui. §.1. ad uerb. doceatq;. de accuſ. k Bar. Alex. & Dd. in d.l.ſi cui. de accuſ. §.1. Panor. in c.præſentiũ. nu. 3. de teſti. Iaſ. in l.admonendi. nu. 309. de iureiur. & in §.ſed iſte. nu. 89. Inſt. de actio. & in l.pen. nu. 13. de iuriſdict. om. iud. l l.3. h.t. m l.j. h.t. n glo. in l.regula. 9. ad uerb. regula. h.t. o l.2. C.de in ius uocan. §.1. Inſt. de ob. quæ ex delic. l.ſi adulteriũ. 38. §.nõnunquã. de adult. Card. cle.1. quæſt. 6. de cõſang. p d.l.ſi adulteriũ. 38. in prin. de adul. q l.2. C.de in ius uocan. l.j. de obſeq. à lib. præſtan. r Iaſ. in l.ſi quis. 7. nu. 32. de iuriſdic. per ibi alleg. s l.4. l.iuris. 7. cũ l.ſeq. h.t. Cuiac. obſer. lib. 5. c. 39. & in l.nunquã. 31. de uſucap. t l.2. ff. de confeſſ. l.cũ quis. 10. C.eo. l.pen. §.pen. & §.fi. h.t. l.erro. C.ad l.fal. u l.iuris. 7. h.t. x l.error. 8. h.t. y l.liberorũ. 11. §.fi. de his qui not. infam. z Bar. in l.ſi adul. 38. nu. 14. de adul. per l.reſpiciendũ. §.delinquunt. de pœnis. l.2. §.hac actione. de ui bon. rapt. a gl. in d.l.liberorũ. ad uerb. nõ iuris. Bar. in l.nõ fatetur. nu. 6. & 12. de confeſſ. b Bald. & Ang. in l.ſicut. C.de præſcript. 30. annor. Alexand. in l.quod Nerua. ff. depoſ. & in l.non fatetur. de confeſſ. Cornel. conſil. 177. in hac. uolum. 2. c glo. & Dd. in l.unic. §.ult. ſi quis ius dicent. l.igitur. de liber. cauſ. l.2. ſi quis teſt. lib. Alexand. in l.ſi quis. 7. de iuriſdict. in l.2. quod quiſ. iur. Caſt. latè conſi. 412. num. 3. uolum. 2. per l.ſed etſi. §.ſcitè. de pet. hær. d Alexan. in l.j. ſi quis teſt. lib. Caſt. conſi. 189. l.quemadmodum. C.de agric. & cenſ. lib. 11. c.qui contra. de reg. iur. in 6. e l.leges. C.de legib. f Bart. & Ang. in l.ſed etſi lege. §.ſcire. de pet. hæred. per d.l.quemadm. c.ſi diligenti. de for. comp. cum ſimilib. & in l.quod te. 5. ſi cert. pet. g l.pen. in prin. h.t. l.2. C.eod. h l.j. C.eod. i l.fin. C.eod. l.pen. in princ. h.t. k l.ſi quis. 7. ubi gl. ad uerb. ruſticitatem. ff. de iuriſdic. l d.l.fin. C.eod. gl. in d.l.ſi quis. uide Neguzant. in tract. pig. parte 5. memb. 2. m d.l.pen. §.2. h.t. l.iuris. 6. ubi Alexan. & Bald. C.qui admit. n Bart. in l.ſi adulterum. 38. num. 14. de adult. c.noſcitur. de his quæ fiunt à maio. parte. glo. in cle. appellant. uerb. notoriè. de appella.

quid contra ius ab ignorante factum eſſe, ſed eum poſtea de iure admonitũ deſtitiſſe[a]. Item ſi ius demonſtretur minus eſſe frequentatum[b], uel dubium[c], aut ex alia aliqua iuſta cauſa ignoratum[d]. Vt autem iuriiurando alleganus probatio eiuſmodi committatur, non eſt admittendum, cum iuris præſumptio illi aduerſetur[e]: eis autem cõtra quos iuris ſtat præſumptio, non debeat ſacramentum deferri[f].

DIGESTORVM LIB. XXIII.

DE SPONSALIBVS. TIT. I.

1 *Continuatio.*
2 *Sponſalia unde dicta, quid ſint.*
3 *Species.*
4 *Cauſa efficiens: qui cum quibus contrahere ſponſalia poßint, uel non poßint.*
5 *Materia: & de arrhis.* *Forma contrahendi ſponſalia.*
6 *Finis & effectus.*

1 POSTQVAM expoſuimus, quomodo ex contractibus rerum obligationes actionesq; oriantur: ſequens eſt, ut ad contractus perſonarum tranſgrediamur: cuiuſmodi ſunt ſponſalia, nuptiæ, pacta dotalia, & quæ his accedunt[a]: item tutelæ, quæ quaſi contractus eſſe perhibentur[b]. neq; profectò ſecundum res creditas, plures aliunde quàm ex coniugijs & tutelarum adminiſtrationibus, inter uiuos exiſtunt actiones[c].

2 Sponſalia porrò nuptias præcedunt: & à ſpondendo dicta ſunt, unde ſponſi ſpõſæq; appellatio[d]. Spondere à ſponte uenit: ut ſpondeo ſit, quaſi ſponte do uel promitto[e]. Hinc omnis ſtipulatio promiſsioq;, ſponſio appellatur[f]. Fuit autem in more poſitum ueteribus Romanis, ut ſibi futuram uxorem ſtipularentur: eamq; ſponderet is cuius in poteſtate illa eſſet[g]. ut in Aulularia Plauti, Megadorus ſibi ſtipulatur filiam Euclionis dari: pater deſpõdet. ex quo ſpõſi ſponſæq; appellatio, & ſponſalia dicta[h]. Sponſalia ſunt mutua repromiſsio (ſic enim rectius legit Othomanus[i], quàm prout habent uulgaria exemplaria, mentio & repromiſsio) futurarum nuptiarum, ritè inter eos, quibus iure licet, facta[k].

3 Sponſalia porrò alia dicuntur de futuro, alia de præſenti[l]. Sponſalia de futuro, ſunt tractatus de futuris in poſterum nuptijs (cuiuſmodi olim omnia erant) ac ueluti pactum & cõuentio futuri cõtractus[m], ut cum parentes de ſubſecuturis liberorum nuptijs aliquid cõſtituunt[n], aut impuberes inter ſe contrahunt[o], aut arrhæ tantummodo dantur[p], aut uerba alioqui in futurũ tempus uel ſub conditione concipiuntur. Sponſalia de præſenti, ſunt promiſsio coniugij præſentis: ſeu, ut loquuntur, tractatus diſpoſitiuus ſuper matrimonio præſenti qui uim coniugij habet[q]. quod ex uerbis quæ in præſens tempus ſonant, intelligi poteſt: ut, Accipio te in coniugem, &c.[r]. Porrò cum uerba ſunt ambigua, ita ut tam ad præſens quàm ad futurum tempus accõmodari poſsint, æquius eſt pro matrimonio fieri interpretationem, & haberi ſponſalia pro præſentibus[s]: ut in uerbis, Volo te tenere uel accipere in uxorem[t], & ſimilibus. Nam in actibus qui pendent à mera uolũtate & diſpoſitione loquentis, iſtiuſmodi uerba pro præſentibus accipiuntur[u]: fitq; interpretatio cõtra eum qui legem contractus dicere potuit apertius[x]. cæteroquin multis decipulis, & malitioſis ludificationibus, coniugiorum promiſſa implicarẽtur. neq; tamẽ ex ſola uerborum cauillatione hæc res ponderanda eſt. Sed prouidi prudentiſq; erit iudicis, æſtimare ex circumſtantijs perſonarũ & rerum, quid inter partes ueriſimiliter fuerit actum. Deinceps alia dicuntur eſſe ſponſalia iurata, alia non iurata[y]: quædam pura, quædam conditionalia[z].

4 Cauſa efficiens ſponſaliorum, olim fuit ſtipulatio & repromiſsio mutua, prout antè dictum eſt (nam promiſsio ad ſolennem ſtipulationem refertur[a]) hodie uerò ſicuti nuptias efficit conſenſus[b], ita ſponſalia etiam abſq; uerborum ſolennitate contrahuntur, ſolo cõſenſu[c], tam eorum qui coniugantur[d], quàm quorum ſunt in poteſtate[e]. filia tamen conſentire uidetur, quæ non euidenter à patre diſſentit[f]: quod & in filio obtinere uult Accurſ.[g]. Tũc autem diſſentiendi poteſtas eſt, cum indignum moribus ſponſum pater filiæ eligit[h]. aliàs

iure ciuili,

a Bart. in d. l. ſi adulterium. nu. 13. & in l. 2. de confeſſ.
b Ioan. And. in c. ignorãtia. de reg. iur. in 6. Alexan. in l. nõ fatetur. de confeſſ.
c Felin. in c. 1. de re iud. Cor. conſi. 181. uiſa. parte 3.
d c. 2. de cõſt. Cardin. in cle. 1. quæſt. 89. de priuileg. uid. Ang. in l. ſi quis. 7. de iuriſd. & in l. ſicut. C. de præſcript. 30. annor. Alex. in l. 1. ſi quis teſta. lib.
e Iaſ. in §. ſed iſtæ. nu. 89. Inſt. de act. Alex. in l. inter. §. rectè. de fur. & conſ. 71. uol. 1. Felin. in c. quoſdam. de præſumpt. Cor. conſil. 168. in hac. uol. 3.
f Dd. præall. loc & in l. admonẽdi. de iureiur. ubi præcipuè. nume. 300. cũ ſeq. Iaſ. & in l. in bonæ. C. de reb. cred. gl. ſing. in l. fin. ad uerb. præſumptio. de eo quod met. cauſ.

a gl. in rubr. C. de ſponſ. 81. in rubr. C. de ſer. fugi. ubi Dd.
b §. tutores. Inſt. de obligat. quæ ex quaſi contract.
c uide Paul. lib. 2. ti. 20. in auth. de nupt. gl. Lat. art. 21. lib. 1.
d l. 2. & 3. h. t.
e Varr. de ling. Lat. li. 4.
f l. ſponſio. 7. de uerb. ſignif.
g l. 4. C. de ſponſ.
h Gell. lib. 4. cap. 4.
i in Commen. iuris.
k l. j. h. t.
l c. pen. ex. eo.
m l. ſi pœnam. de uerb. oblig. gl. in l. bonæ. de eo quod cert. lo.
n c. 1. de ſpõſ. duo. c. pen. de ſponſ.
o l. quæſitum. 9. h. t. c. ſi. de deſponſ. impub. c. unic. §. idem eo. in 6.
p l. 3. C. eod.
q l. pen. de ſponſ.
r de his uerbis, præſentis tẽporis & futuri, uide Ang. & Fab. in §. alie. in prin. Inſt. de don. Dd. in l. tale. 41. de pact.
s c. tua. 26. de ſpõſ. c. licet. 2. de teſtib. c. ſi. de re iudic. c. cõtinebatur. de deſponſ. impub.
t Panor. in c. quemadmodũ met. per illũ tex. ex. de iureiur.
u Panor. præall. loc. per doctrinã Bar. in l. ſi is qui pro emptore. de uſucap. & in l. ſi maribus. §. 1. ad l. Iul. de adult.
x l. ueteribus. de pact.
y c. 2. c. requiſiuit. de ſponſ.
z ex. de condit. app.
a §. ſi ſcriptũ. Inſt. de inut. ſtipul.
b l. nuptias. de reg. iur. uide J. tit. t.
c l. 4. l. in ſponſalibus. 7. l. ſponſalia. 11. h. t.
d l. ſponſalia. 11. l. ſi puellæ. 6. l. filioſã. 13. h. t.
e l. in ſponſalibus. 7. l. ſponſalia. 11. cum ll. ſeqq. h. t.
f d. l. in ſponſalib. l. ſed ea. 12. h. t.
g in d. l. in ſponſalib.
h d. l. ſed ea.

iure ciuili, diſſentiendo iuſtam ingratitudinis atq; exhæredationis præbet cauſam[a]. quod
tamen neq; iure Pōtificio, nec moribus noſtris obtinet[b], cum omnino libera eſſe matrimo-
nia debeant[c]. Poſſunt autē ſponſalia contrahere, qui & nuptias. nam ubi nuptiæ interdictæ
ſunt, ibi ſponſalibus quæ ſunt aditus nuptiarū, locus eſſe non poteſt[d]. quanquā impuberes
etſi nō rectè cōiunguntur[e], tamē ſpōſalia, dilatis ad pubertatē nuptijs, rectè cōtrahunt: dū-
modo id fieri ab utraq; parte intelligatur, id eſt, ſi non ſint minores quàm ſeptem annorū[f].
Materia circa quam uerſantur ſponſalia, ſunt futuræ nuptiæ: de quibus ultrò citroq; da- 5
tis arrhis, ſolet in ijs tractari & conueniri. arrhæ autem cuius ſint materiæ, non multum in-
tereſt: plerunq; tamen annulos[g], aut cathenas, nummosúe cùm aureos tum argenteos[h], ar-
rharum loco dari uſitatum eſt. Eaq; conſuetudo iam inde à primis patribus ortum habet.
Nam & miniſter Abrahæ, in ſponſalibus Iſaac, γαμήλια aurea & argentea, arrharum loco di-
ſtribuiſſe legitur[i].
Forma ſponſaliorum olim conſiſtebat in ſtipulationibus, teſtationibus & cautionibus, 6
de præſtanda certa pœna, quæ in ſtipulationem deducebatur, ni ſtatum ſponſalibus eſſet[k].
item interueniente contrahentium oſculo, nonnunquam ſponſalia conſtituebantur[l]. Ho-
die qualiſcunq; promiſsio, etiam ſine ſtipulatione, ſcriptura[m], aut etiam artha ſufficit. Nam
ut cōiugium ſine dote eſſe poteſt[n], ita ſponſalia citra arrham[o]: quāquam arrhabo plerunq;
interuenire ſolet[p], adeò ut ſæpe etiam ſolis pignoribus ultrò citroq; datis, ſine alia ſtipula-
tione uel promiſsione ſponſalia contrahantur[q]: ut ſi iuuenis fidei coniugalis nomine puel-
læ munus offerat, idq; illa tacēs accipiat. etenim uidetur in eandē cauſam accipere, in quam
oblatum eſt[r]. Quia uerò ſponſalia ſolo hodie conſenſu conſtant, ideo non modò inter præ-
ſentes, ſed etiam abſentes, per nūcium, literas, procuratorem rectè ineuntur[s]. Sed & in præ-
ſens aut in futurum, purè, in diem, ſub conditione, & ſimilibus modis concipi poſſunt[t], ſic-
uti & reliqui contractus qui conſenſu celebrantur[u].
Finis ſponſaliorum eſt, ut coniugiū contrahatur. Effectus eorū qui de futuro ſunt, ut ſpē 7
certam & ius matrimonij futuri inducant[x]: quod illiuſmodi eſt, ut ſponſus mariti, ſponſa
uxoris loco habeatur[y]. Nam cingendus habetur pro cincto[z], ut loquuntur: & deſtinata ad
aliquem finem, eo loco interpretatione iuris ſunt, atq; ſi ſuum adepta finē eſſent[a]. ac quod
de proximo futurum eſt, id utiq; pro iam facto habetur[b]. quod ἐν πλάτει, & lata quadam in-
terpretatione, in fauorē matrimonij, atq; in cauſis fauorabilibus[c], item quo ad honeſtatē
affinitatis publicam contrahendam[d], receptum eſt. in ſtrictis aliud ſeruatur[e]: quia nō pro-
priè, ſed per interpretationem tantum ſponſa uxoris loco eſt[f]. Quare neq; in pœnalibus[g],
nec in ſtatutis[h], quæ uerbi gratia poſt mortem mariti certam (ut fit) bonorum partem ſu-
perſtiti uiduæ decernunt[i], ſponſa uxoris loco ducetur[k]. quod fortè in ſponſalibus de futu-
ro uerum eſt. nam in ijs quæ ſunt de præſenti, contrarium iure communi ſtatui æquius erit,
cum pro uero coniugio habeantur[l], quanquam Saxonicum ius ingreſſum thori maritalis
indiſtinctè requirat[m]. Illud quoq; ad effectum pertinet, quòd licet olim pœnitere alterutri
perſonæ aut eius patri in ſponſalibus licuit[n], adeò ut ne quidē pœna promiſſa deberetur[o]
(etiāſi uetuſtiſsimo iure ex ſponſo agi potuerit[p]) tamen nouiſſimo ciuili iure, qui pœnitet,
arrhas quas dedit, amittat, aut acceptas reddere teneatur duplicatas[q]. Iure Pōtificio ne pœ-
nitere quidē licet[r], niſi mutuo conſenſu ſpōſalia diſſoluantur[s], aut ex iuſtiſsima aliqua cau-
ſa, puta ſubſecutæ deformitatis[t], deſertionis[u], diuerſæ fidei[x], ſtupri ſubſecuti[y] (nā ex præce-
dente non diſtrahuntur[z]) etiam uiolenti & coacti[a], &c. quæ obtinent in ſpōſalibus de futu-
ro. Hæc enim non conſtituunt matrimoniū & ius ſpirituale, ſed tantum ſunt pacta & cōuen-
tiones de re futura: quare ut reliqui contractus, ita & iſta mutuo conſenſu, alijsq; modis le-
gitimis diſſolui poſſunt[b]. quæ uerò de præſenti ſunt, ne mutua quidem uoluntate, iuſtaûe
aliqua

a *§. ſi alicui. in auth. ut cū de appell.cog. uide latè Dec. in l. nuptias. 30. nu 9. & 10. de reg. iur.*
b *c. 1. ubi Dd. de deſpōſ. impub.*
c *c. cum locum. 14. c. gēmis. 39. de ſponſ.*
d *l. oratione. 16. h. t. c. cū quis de reg. iur. in 6.*
e *in prin inſt. de nupt. l. queſitum. 9 h. t.*
f *l. in ſpōſalibus. 14. h. t.*
g *c. ſi quis uxorem. 27. q. 2. Panor. & Dd. in c. 1. de ſponſ. duo.*
h *l. fin. C. eod.*
i *Geneſ. 24.*
k *l. in ſponſal. 7. h. t. l. ſi. in fin C. eo.*
l *l. ſi a ſponſo. 16. C. de donat. ante nupt.*
m *d. l. in ſponſalibus.*
n *l. fin. C. de donat. ante nupt.*
o *c. tuæ. 25. ex. eo.*
p *l. 3. l. fin. C. eo. l. ſi legibus. 16. C. de epiſc. audien.*
q *gl. Panor. & Dd. in c. tuæ. 25. ex. eo. & in c. fin. de deſponſ. impub.*
r *uide ĩ de ſolut.*
s *l. 4. l. fin. h. t. l. quid ergo. 13. §. 1. de his qui not. infam.*
t *tot. tit. de condit. app. ex. c. pen. cum ſimil. de ſponſ.*
u *uid ĩ. de empt. & uēd. & de pac. &c.*
x *l. ſi uxor. 13. §. diuus. de adulter.*
y *l. ſi ſponſ. de iur. dot. l. lex Iulia. de fund. dot. l. item apud. 15. §. ſponſ. de iniur. l. ſi uxor. l. nō ſine. C. de bon quæ lib. l. aſsiduis. C. qui pot. in pig. l. 2. §. ſi ſponſi. C. de priuil. cred.*
z *l. pen. de teſtam. milit.*
a *l. à diuo Pio. 15. §. fin. ubi Raph. Fulgoſ. de re iud. l. cætera. §. ſed ſi ſeparauit. ubi hoc diſputant Dd. de leg. 1. §. & quia parum. in auth. de nupt.*
b *Bart. Bald. & alij, in l.*

pen. de milit. teſt. & idē Bal. in l. ſi impuberi. de tuto. & cura. da. c *gl. Land. lib. 1. art. 45.* d *l. pen. C. de inceſt. nup. uid. ĩ. t. 1. & t. 1. ex. de eo qui cog. cōſang. ux.* e *l. 3. & l. 4. ff. ad l. Pōp. de parricid.* f *l. oratio. ubi Bal. h. t.* g *l. ſolet. de his qui not. infam. gl. in cle. 1. uerb. cōtrah. de cōſ. & aff. Pano. in c. 1. circa fi. de poſtul. prælat. Iaſ. in l. cum quidā. de lib & poſth.* h *tex. in l. ſi à ſponſo. 15. C. de don. ant. nup.* i *Auth. præterea. C. unde uir & uxor.* k *Bal. in l. ult. C. unde legit. idē Bal. Sali. Caſt. in l. j. C. unde uir & ux. latè Sali. & Cyn. in l. cū in te. C. de don. ant. nup. Bal. in l. Deo. C. de epiſc. & cler. Bar. in l. nihil. rer. amot. l. cū fuerit. de condit. & demōſt. uide latè Tiraq. in ll cōnub. poſt ll. nu. 22. uide gl. Land. lib. 1. art. 31. & 45. lib. 3. Dec. cōſ. 540. nu. 3. Boer. deciſ. 22. nu. 38. Mathеſ. ſing. 74.* l *uid. Schurff. cōſ. 9. ut in præſenti. cēt. 3. gl. in c. quēadmodum. 24. uerb. teneatur. de iureiurando.* m *uide Zob. gl. lat. lib. 1. art. 31. gl. lib. 3. art. 45. nu. 6. & art. 77. per illos textus.* n *l. j. C. eo. l. in poteſtate. 10. h. t.* o *l. Titia. 134. de uerb. obligat. c. gēma. 29. ex. eod.* p *Gell. lib. 4. cap. 4.* q *l. fin. C. eod.* r *c. ex literis. ex. eod.* s *c. 2. ex. eo. ubi Panor. & Felin. dicunt eam communem opinionem.* t *c. ult. de coniug. lep.* u *c. de illo. de ſponſal. l. penult. hoc tit. l. 2. de diuor.* x *l. ſi legibus. 16. C. de epiſc. audien.* y *d. c. quemadmodum.* z *d. c. quemadmodum. uid. ĩ. de nupt. in fin.* a *Panor. & Imol. in c. quemadmodū. poſt gl. ibidem. ad uerb. oculos. de iureiur.* b *Felin. nu. 16. in. d. c. 2. per illum tex. ex. eo.*

aliqua ex cauſa (niſi quæ coniugium reſcindat[a]) diſſoluuntur: quia in matrimonium tranſeunt[b], ut & illa quæ concubitus ſubſequitur[c]. Quapropter hæc ob ſecutum ſtuprum uiolentum[d], uel aliam superuenientem deformitatem, non diſtrahuntur[e].

DE RITV NVPTIARVM. TIT. II.

1 *Vnde dictæ ſint nuptiæ, quid ſint.*
2 *Diuiſio, & genera nuptiarum.*
3 *Cauſa efficiens, & origo: & quorum conſenſus requiratur: & de conſenſu parentum.*
4 *Qui nuptias contrahere poſſint, uel non.*
5 *Forma: & quomodo contrahantur nuptiæ.*
6 *Finis & effectus.*
7 *Affinia.*
8 *Contraria: & quæ coniugium uel impediant, uel diſſoluant.*

1 SPonſalia conſequuntur nuptiæ: quas à nuptu, id eſt opertione & uelamento dictas
eſſe, author eſt Varro: quem ſequitur D. Ambroſius, docens de exemplo Rebeccæ, ad
conſpectum ſponſi Iſaac ſe obnubentis atq; uelantis, hunc obnubendi ritum fuiſſe an-
tiquiſsimum[a]. Et certè apud Romanos, mulier olim nupta & obuoluta, tectaq; uelamine
lutei coloris, ut eſt apud Plinium, in domum mariti deducebatur. Vnde liquet, nuptias no-
men ciuile eſſe, & potius ſolennitatem celebritatemq; contractus coniugalis, quàm ipſum
coniugium denotare. Quare non rarò nuptiæ & matrimonium, ut diuerſa ponuntur[b]. &
hic titulus de ritu, hoc eſt, ſolennitate nuptiarum inſcriptus eſt. Hodie tamen ritibus illis
pontificijs nuptiarum antiquatis, nuptiæ, coniugia & matrimonia promiſcuè dicuntur[c]:
quanquam etiam hæ appellationes omnes ciuiles ſunt, ſicuti & nomen matrisfamiliâs[d],
unde matrimonia dicta. Quare non omnis maris & feminæ coniunctio quæ naturalis
eſt[e], dicitur matrimonium aut nuptiæ (ut contubernium ſeruorum[f]) ſed nuptiæ ſunt, quas
ciues Romani ſecundum præcepta legum contrahunt[g]. Eas ita definit Modeſtinus, ut ſit
coniunctio maris & feminæ, conſortium omnis uitæ, diuini & humani iuris communica-
tio[h]. Iuſtinianus[i] paulo aliter: Eſt, inquit, uiri & mulieris coniunctio, indiuiduam uitæ con-
ſuetudinem continens. In eccleſijs & ſcholis porrò Chriſtianis, ita piè definitur, ut ſit legi-
tima & indiſſolubilis copula unius maris & unius feminæ, inſtituta diuinitùs, ut agno-
ſcamus Deum eſſe mentem caſtam, & ei in caſtitate ſeruiamus: & hoc modo propagetur
2 genus humanum, & Eccleſia æterna Deo colligatur. Coniugia uerò aut publica ſunt, quæ
publicè coram Eccleſia aut multis teſtibus, benedicente ſacerdote contrahuntur: aut clan-
deſtina, quæ etſi Canones[k] improbant[l], tamen poſtquam contracta ſunt, diſſolui amplius
non poſſunt[m], nec liberi inde nati pro iniuſtis habentur[n]. Canonibus quoq; aliud coniu-
gium legitimum dicitur, & non ratum: aliud ratum, & non legitimum: aliud legitimum
& ratum. Legitimum dicitur, & non ratum, quod inter Iudæos & infideles contrahitur, iux-
ta leges Moſaicas, ciuiles, & forenſes cuiuſq; loci, quæ inter fideles diuortium ex multis cau-
ſis aut ſine cauſa concedunt. Sicuti lex Moſi, dato repudij libello, circa cauſam iuſtam diuor-
tium permittit[o]. Coniugium ratum & non legitimum, eſt quod Chriſtiani & fideles citra
ſolennitates Canonicas, puta parentum conſenſum, publicam benedictionem, &c. contra-
hunt. Non legitimum, quia deſtituitur ſolennitate legum: ratum ideo dicitur, quia diſſol-
ui inſtar Ethnicarum nuptiarum, dato repudij libello non poteſt. Coniugium porrò ratum
& legitimum eſt, quod fideles, ſeruatis legum & canonum ſolennitatibus, celebrant[p]. Dein-
de alia dicuntur uera, quæ uerè exiſtunt, & probari poſſunt: alia præſumpta, quæ tantum
ex coniecturis eſſe præſumuntur[q]: alia initiata, uidelicet conſenſu: alia conſummata, ſcilicet
carnali copula[r]. Nam per eam, quidam conſummari demum matrimonium uolunt: nec
antè putant maritum uel uxorem eſſe participes eorum lucrorum, quæ alterutro moriente,
ex ſtatuto ſuperſtiti debentur[s]. quod tamen durum eſt, & meritò ab alijs reprobatum[t]. quã-
quam uidere licet, in pleriſq; id genus ſtatutis, hanc clauſulam ferè addi: Poſtquam aſcen-
derint thorum nuptialem, &c[u].

3 Quod ad cauſam efficientem attinet, coniunctio uoluntatum, affectuum[x], corporũ ma-
ris & feminæ, eſt ex communi naturæ iure[y]: conſenſus quo propriè matrimonium, hoc eſt,
indiſſolubilis

p c.fin.28.quæſt.1.c.quanto.de diuor. *q* c.illud.de præſump.l.9 & 13.C eo.Spec.de præſump.§.ul.num.5. *r* c.2.de cõuer.cõiu c.ſtatutũ cũ ſeqq.27.q.2. *s* Panor.in c.ex publico.nu.7.de cõ.cõiug.Salic. in l.cũ in te. C.de don.ante nupt. *t* Bal.Caſt.Alex.in l.j.C.unde uir & ux.Ang.trac.mal.uerb.adulterauit. nu.16 ſic.l.nuptias.de reg.iur.d.c.ex publico.c.cõmiſſum.ubi Pano.nu.3.qui fil.ſint legit.uide Tiraq.de legib.cõnub.leg.15.nu.22. *u* gl.noua.Land.lib.3.art.45.& dictum eſt ſ.t.j. *x* l.ſi quis.26.C.eo. *y* l.j.§.fin.de iuſt.& iur.

a glo.ad uerb. teneatur. Panor. & Imol.in d.c. quemadmodum. & ita uidentur uelle Dd. in d.c.2.de ſponſ.quia illud accipiunt de ſponſalibus de futuro. Hoſtiẽ.ti.de matr.circa fi.
b c.penul.ex.eo.c.1.c.3.de ſponſ.duo.
c c.is qui fidẽ.c.pen.ex.eo.cap.1.de ſpon.duo. Schurff.conſi.57.cẽt.1.Specul.de præſump.§.ult.nu.5.uide ſ.l.1.
d l.ſi uxor.11.§.ſi quis.aerſ.cæterùm quæ uim patitur. de adult. Panor.7.c.quemadmodum.nu.11.& 12.de iureiuran.
e uide Panorm.& Imol.in d.c.quemadmodũ.nu.11.& 12.ubi glo.optima ad uerb.teneatur.per c.ex publico.de conuer.coniug.

a c.nec illud.30.quæſt.5.Geneſ.24.
b §.ſi aduerſus.11.in uerbo,nec nuptiæ neq; matrimoniũ.Inſt.de nupt.uide quæ ibi dixi.& Cuiac.obſ.lib.6.c.32.
c in prin.Inſt.de pat.po.in uerb.nuptiæ ſeu matrimoniũ.ubi ſcripſi.
d Cic.in top.
e l.j.§.fi.de iuſt.& iur.
f l.cum ancillu.C.de inceſt.nupt.gl.in princ.Inſt.de nup.ad uerb.ciues Romani.
g Inſt.de nup.in prin.
h l.j.h.t.
i in prin.Inſt.de pat.poteſt.
k uide c.1.cum ſeq.30.quæſt.5.
l t.t.de cland.deſpon.c.nec illud.30.quæſt.5.Schurff.conſi.1.nu.4.& 8.cent.1.
m c.final.28.quæſt.1.c.nec illud.§.ſed obijcitur.30.q.5.Schurff.conſ.1.nu.4.cent.1.
n c.quod nobis.de clandeſt.deſponſ.
o c.non ſatis.34.quæſt.2.

indiſſolubilis uitæ ſocietas, cuiuſmodi non eſt in cõiunctione iuris naturæ communis con-
trahitur[a], eſt ex iure gentium[b], ſicuti & cæteri contractus[c]: inſtitutio, eſt iuris diuini[d]: ſolen-
nitas & forma, iuris Pontificij & Ciuilis[e], ex quo & bonæ fidei cõtractus, matrimonium eſſe
iudicatur[f]. Eſt igitur coniugium origine & affectione, iuris naturæ. nam eâdem inclina-
tione naturali, reliquæ quoq; animantes coniunguntur (ex quo Cic. lib. 4. De finibus ait,
coniugia uirorum & uxorum, natura coniuncta eſſe) inſtitutione iuris diuini, conſenſu iu-
ris gentium, forma & ſolẽnitate iuris ciuilis. Cum autem contra inſtitutionem iuris diuini,
nulla currat præſcriptio[g], facilè intelligi poteſt, cohabitatione & præſcriptione aliqua, ius
coniugij induci nõ poſſe[h]: ſed ſolummodo ex ordinatione diuina, præceptiſq; iuriſgẽtium
& ciuilibus conſtitui, illud ſolo conſenſu[i], & uoluntate eorum qui coniunguntur, quorũq;
ſunt in poteſtate[k], ut patris, aui, &c. Horum enim conſenſus adeò iure ciuili eſt neceſſarius,
ut uelut authoritas atq; iuſſum præcedere debeat[l]: cæteroquin iniuſtæ reputantur nuptiæ,
iniuſtiq; ex his ſuſcepti liberi[m]. Conſentire tamen pater præſumitur, fauore matrimonij, qui
ſciens contrahi, non contradicit[n]. Matris, curatorum, & propinquorum; quibus poteſtas
patria in contrahentes non eſt[o], conſenſus non eodem modo uidetur neceſſarius[p]. Nam
nec approbatione patris filio filiæue emancipatæ, iure ciuili ad eſſentiam nuptiarum erat 3
opus[q]: niſi ſcilicet ætate adhuc minores eſſent. quo caſu lex, patris aſſenſum[r], etiam in ui-
dua[s], propter infirmitatem ſcilicet ætatis, requirebat. Qua ratione arbitror in minoribus,
patre orbatis, matris quoq; ac tutorum conſenſum fore etiam hodie neceſſarium[t]: aut illis
diſsidentibus, iudicis authoritatem interponẽdam eſſe[u]. De iure porrò diuino, & ex præ-
cepto Decalogi, idem debetur honor matri qui patri. ideo Canones recentiores (nam uete-
res ius ciuile magis ſecutos, in primitiua Eccleſia apparet[x]) utrorumq; parentum conſen-
ſum indiſtinctè requirunt[y]: magis tamen ex honeſtate quàm neceſſitate. nam ob diſſenſum
parentum, non pronunciant iniuſtas eſſe nuptias (etiamſi minus legitimas eſſe ueteres ca-
nones fateantur, nomine tamen magis quàm reuera[z]) neq; iniuſtos liberos inde natos[a]:
cum tamen noſtro olim iure, etſi nuptiæ non diſſoluebantur iam cõtractæ, parẽtibus quo-
rum in poteſtate contrahentes erant, diſſentientibus[b]; tamen iniuſtæ nuptiæ, iniuſti liberi
haberentur[c], quod ad ius ciuile, puta familiæ, patriæ poteſtatis, ſucceſsionis attinebat[d]:
etiamſi quo ad ius naturæ, gentium, & peregrinorum, coniugium eiuſmodi ratum, & liberi
inde nati pro ueris ac naturalibus filijs eſſent[e]. Moribus autem noſtris, utrorumq; parẽtum
ſuffragium in liberorum, præſertim minorum 25. annis, ut ſuprà dictum eſt, nuptijs contra-
hendis neceſſarium eſt, nec abſq; eo cõtrahi poſſunt, contractæ tamẽ, ob parentũ diſſenſum
nõ diſſoluuntur[f], ſi quidẽ cõſummatæ ſint copula, quia res integra eſſe deſijt: ſin initiatæ tã-
tùm, non niſi ex iuſtiſsima cauſa retractari poſſunt: qua de re paulo pòſt plura erunt dicen-
da. Conſenſus porrò contrahentium, aut expreſſè interueniat[g], aut tacitè[h]: ſicuti & parentũ[i].
Conſentire autem in matrimonium, & contrahere poſſunt illi omnes, qui nõ aut natura 4
aut lege prohibentur[k]. Prohibentur natura furioſi[l], impotentes[m], impuberes[n]: niſi malitia
ætatem ſuppleat[o]. Lege diuina[p] & naturali, atq; adeò omnium gentium, prohibentur nu-
ptiæ inter parentes & deſcendentes, in infinitum[q]: & inter collaterales, primo gradu[r]: item
inter plures quàm duos, uno eodemq; tempore[s], iuxta præceptum[t]: Erunt duo in carnem
unam. quanquam hæc prohibitio non omnium temporum neq; gentium fuit. uidemus e-
nim non modò apud ethnicas quaſdam gentes, ſed etiam in populo Dei, πολυγαμίαν quan-
doq; receptam fuiſſe[u]. Lege ciuili contrahere nuptias uetantur ſerui[x], & peregrini[y], &c. iu-
ſtas, inquit Imperator[z], nuptias contrahunt ciues Romani: mares quidem puberes, femi-
næ uiripotentes. hoc eſt: iure Romano nuptias iuſtas & ciuiles conſtituere nequeunt, niſi
qui ciues Romani, ac huius iuris participes ſunt. Atqui ciuitatis ius, penes ſeruos & peregri
nos nequaquam eſſe, palàm eſt. non igitur iure ciuili, cũ ſeruo ſeruâue conſtat matrimoniũ:
maximè cum ex ſeruo uentre, ingenui familiæ hæredes naſci non queant. Iure tamen gen-
tium & naturæ, prohibitionem iſtiuſmodi non eſſe, exemplum Abrahæ docet: cui cum an-
cilla Agar, uerè cõiugium fuit. item nec licitè, iure poſitiuo coniunguntur tutor, curator, aut
horum filius cum pupilla uel minore, cuius cura tutelaue geritur[a]: nec coniuncti ſibi inuicẽ
ex latere,

a l. nuptias. 31. de regul. iur.
b l. j. §. fin. de pac. l. j. in fin. de cont. nup.
c l. 5. de iuſt. & iur.
d Geneſ. 2.
e c. tua. 26. de ſponſal.
f uide Iaſ. poſt Fab. in §. fuerat. num. 12. & 13. Inſt. de actio.
g Bal. in l. 2. C. de uſur. c. ad audiẽtiam. c. cum uenerabilis. c. fin. ubi Dd. de conſue. c. ad noſtram. de probat. c. cæterùm. de iureiur. clé. 1. de uſur. Schurff. cõſ. 83. prædictæ. nu. 11. cent. 3.
h l. qua in prouincia. §. diuus. de rit. nup. Bal. in rep. l. j. nu. 4. C. de emanc. lib. Socin. conſ. 39. nu. 3. & 5. uol. 1.
i l. non cogitur. 21. h. t. l. nuptias. 31. ubi Dec. de reg. iur. l. 2. h. t. in prin. Inſt. eod.
k in prin. Inſt. eo. l. 2. h. t.
l in prin. Inſt. eod.
m l. Paulus. 11. de ſtat. hominum.
n l. 5. C. eo. l. in ſponſalibus. 7. §. 1. de ſponſal.
o § fœminæ. Inſt. de adopt.
p l. j. l. in copulandis. 8. ubi gl. C. eod. uide quæ dixi in princ. Inſtit. de nupt.
q l. filius. 15. ubi gl. h. t.
r l. in coniunctione. C. de nupt. glo. in d. l. filius. 25.
ſ l. uiduæ. 18. C. eo.
t l. j. l. in cõiunctio. 20. C. eo.
u d. l. j. d. l. in coniunct. in fi. ubi Bal. & Salic.
x c. aliter. 30. q. 5.
y c. ſufficiat. 27. q. 1. c. 1. de deſponſ. imp. c. cum cauſa. de rapt.
z c. final. 28. quæſt. 1. c. aliter. 30. quæſt. 5.
a c. cũ cauſa. de raptor. uid. c. 1. de deſp. imp.
b Paulus lib. Sẽt. 2. c. 20.
c d. l. Paulus.
d Cic. & Boet. in Top.
e l. quidam. de pœn. l. ſi

uxor. 13. §. planè. de adulter. f fac. l. patre. in fin. de his qui ſunt ſui uel alien. iur. g c. licet. de ſpon. duor. h c. cũ apud. 14. de ſponſ. c. unic. de deſp. impub. lib. 6. i l. 5. C. eo. d. l. in ſponſ. 7. tit. 1. k d. c. cũ apud. 14. de ſponſ. l l. patre. de his qui ſunt ſui uel alie. iur. c. dilectus. 24. ex. eo. m l. in cauſis. 10. C. de repud. 1. t. ex. de frigid. & malef. n in prin. Inſt. eo. l. quæſitũ. 9. l. in ſpõſ. 14. 7. tit. 1. o c. de illis. 9. c. ult. de deſpõſ. impub. p Gen. 2. Leuit. 20. 1. Cor. 5. q l. nuptiæ. 53. l. ſi. h. t. l. nemine. 57. C. de nupt. uid. C. de inceſt. nupt. per tot. r l. libertinus. 8. h. t. §. item. Inſt. eod. l. nemini. 17. C. eo. ſ l. 2. C. de inceſt. nupt. l. eum qui duas. C. de adulter. l. j. de his qui not. infam. §. affinitatis. cum ſeq. Inſtit. de nupt. t Gen. 3. Matth. 22. u Gen. 4. exemplum Abrahæ, Iacob, Dauid, &c. x l. cum ancillis. 3. C. de inceſt. nup. y Cic. in Top. z in prin. Inſt. eod. a l. 1. C. de interd. matri. l. libertum. 37. h. t. l. qui pupillam. 7. ad l. Iul. de adulter. l. ult. de legat. 1.

ex latere, quarto gradu conſanguinitatis[a], aut etiam affinitatis[b]: quæ quo ad probationem matrimonij, ſolo conſenſu[c], aut illicita conſuetudine[d] contrahitur. quanquam iure ciuili nouo (nam apud ueteres aliter fuiſſe apparet[e]) hac in prohibitiõe nulli certi gradus definiti ſunt[f]: ut nec iure gentiũ, quo tantũ primus in collateralib. gradus pro inceſtu habetur[g]. Sed iure Pontificio uſq; ad quartũ gradum incluſiuè, cõiugia prohibentur: morib. aũt noſtris, uſq; ad quartũ excluſiuè. nam qui in quarto uel affinitatis uel cõſanguinitatis gradu cõſtituti ſunt, nõ prohibentur in noſtris curijs cõiungi: ut nec illi (etiam iure Canonum) qui in ſecũdo uel tertio affinitatis genere, quãuis propiore gradu exiſtunt. primum enim duntaxat genus affinitatis prohibitionẽ habet, non ſecundũ uel tertium[h]. Sed & ob præſumptionẽ uiolentiæ atq; metus, ſalẽ reuerentialis, raptor cum rapta[i], magiſtratus, ut præſes cũ prouinciali[k]: ob inæqualitatẽ, ampliſsimus cũ humili[l], Senatorius cũ libertina aut uili muliere[m], patrona eiuſq; filiæ cum liberto[n], contrahere legibus prohibentur. Sed hæ prohibitiones ciuiles, iure Nouellarum[o] & Pontificio, quod in hac cauſa ſpirituali attẽdimus[p], non conſiderantur[q]. Hoc tamen iure cũ infidelibus[r], & nonnunquã cum ea quæ per adulteriũ antè fuit cognita[s], nuptias cõtrahi eſt interdictũ. Sed & cognatione ſpirituali eas Pontifices impediunt[t]: quod etſi ex legibus[u] ortum habet, tamẽ morib. noſtris, facta eiuſmodi cognatio nullũ creat impedimẽtum, alioqui eãdem ratione inter oẽs qui Chriſto initiati ſunt, ac nomen dederũt, obicẽ prohibitionis ponere liceat: cũ uniuerſi ſibi inuicem fratris ac ſororis loco, imò eiuſdẽ corporis membra ſpiritualiter exiſtãt. Sed ſicuti Chriſtus inquit, regnum ſuum nõ eſſe de hoc mundo, ita tota illa ſpiritualis fraternitas & cognatio, à politicis huius uitæ ordinationibus eſt ſeparata.

5 Forma cõtrahendarũ nuptiarũ, olim uaria & multiplex fuit[x]. Tribus enim modis habebatur uxor: aut farre, quod erat Pontificum[y]: aut uſu & cõſuetudine, quod erat uulgare & tralatitium: aut coemptione, ac cõuentione in manũ uiri, per quã uxor efficiebatur materf. tranſibatq; in familiã mariti[z], & alter alteri ſuus efficiebatur hæres[a]. Sed & mulier ſolenni põpa in uiri domũ deducebatur[b]: quæ omnia temporib. antiquata ſunt[c]. Hodie uerò cõtrahũtur rectè nuptiæ, ſine ulla etiam pompa[d], uerbis uel ſignis, cõſenſum exprimẽtibus[e], etiamſi ſcriptura uel inſtrumentũ nuptiale non interueniat[f]. Quare & per procuratorẽ ritè ineuntur[g]: publicè tamen, & corã Eccleſia[h]: aut in cœtu aliquot fidelium, Eccleſiam repræſentante[i], benedicenteq; nubentibus Eccleſiæ miniſtro[k], ſunt celebrandæ. Nam clandeſtinas nuptias facere, iure improbatur[l]: quanquã ſi conſtet cõtractas (quod licet iure ciuili[m], tamen Pontificio quo in terris imperij hactenus utimur, non præſumitur[n]) retractari nequeant[o], neq; filij inde nati, pro illegitimis habeantur[p]. Quod ad formã probandi attinet, matrimoniũ plenè probari debet[q], puta per teſtes[r] nõ ſuſpectos[s], ſed omni exceptiõe maiores[t]: qui teſtẽtur de publico ſolenniq; cõtractu, aut qui audiuerint uerba matrimonium inducẽtia[u], aut affirmẽt de ſponſalib. & traductione in domũ inſecuta[x], nominatione[y] cõiugali[z], & tractatione[a] ad matrimoniũ apta atq; ordinata[b], cohabitatione[c] ſequiannali[d], maximè

adult. poll. quod & prohibitionẽ ciuilem cõtinere uidetur. §. ſi quis uerò accuſ. in auth. ut null. iudic. t *tot. t. de cog. ſpir. l. ſi quis 26. in fin. C. eo.* u *l. ſi quis alumnã. 26. C. de nupt.* x *uid. Cic. in Top. & Boet. Vlp. tit. 9. 11. 25. 26. Tac. lib. 4. Gell. lib. 18. cap. 6. Ariſt. lib. 1. οἰκονο. Cuiac. ad Vlp. tit. 11. & obſ. lib. 6. ca. 16. & 20. Catull. Plin. Plutar. Lactant. Feſtum, Pomp. Alex. ab Alex. in Genial. dieb.* y *Vlp. tit. 9.* z *uide de his Tiraq. in ll. conn. in 4. lege. nu. 4.* a *Vlp. ca. 9. 11. 16. 22. & 29. Boet. in Top. Gel. lib. 3. c. 2. & lib. 18. c. 6. dixi. Inſt. de ſenatuſ. Tertyll.* b *l. 5. h. t.* c *l. pen. de donat. int. uir & ux. l. ſi donat. 2. C. de nupt.* d *d. l. ſi donationũ. 22. C. de nupt.* e *c. tuæ. 25. cũ c. ſeq. ubi gl. de ſponſ.* f *l. neq;. 13. C. eo. gl. ad uer. inſtrumẽtis. ubi etiã Ang. nu. 6. in §. fin. Inſt. de nupt. per §. nuptias. in auth. de nupt. c. tanta. ubi Can. ex. qui fil. ſint legi.* g *l. deniq;. 6. l. generali. 34. h. t. l. fin. de procurat. in 6.* h *c. 1. 30. q. 1. c. 2. & 3. de cland. deſpon.* i *c. fin. de clan. deſp. Schurf. cõſ. 1. nu. 8. cẽt. 1.* k *c. fin. 28. q. 1. c. aliter. 30. queſt. 5.* l *tot. t. de cland. deſp.* m *l. in liberæ. 24. h. t. l. ſi uicinis. 9. C. eo.* n *c. t. 35. queſt. t. gl. & Dd. in c. 2. de clan. deſpon. gl. in c. illud. uer. uxorem. ubi Dd de præſum. Felin. in c. per tuas. de proba. Socin. conſ. 39. uiſis. nu. 5. uol. 1 ubi dicit eſſe communẽ: quod etiam in foro ciuili hodie ita præſumatur.* o *c. 1. 2. de clan. deſp. c. nec illud. §. ſed obijciunt. 30. queſt. 5. Schurf cõſ 1. nu. 4. cent. 1.* p *c. quod nobis. dẽ clan. deſp.* q *gl. in l. 1. §. ſi ea. uerb. uxo. de uent. in poſſ. mitt.* r *c. illud. 11. de præſum. c. ſuper. 22. c. licet. 43. de teſtib.* s *c. ſuper. 22. ext. de teſtib. Lanf. in c. quoniã uerb. teſtiũ. de proba.* t *c. 1. ubi Anto. de But. de conſan. & affin. Alex. cõſ. 143. quoniam. nu. 6. uol. 2 per doctri. Pauo. in c. ſuper eo. de teſtib. Hoſtien. in tit. de teſte. §. a. uide omnino Imol. cõſ. 130. in cauſa.* u *Alex. d. cõſ. 143. nu. 2. 3.* x *Bal in l. cũ in te. 6. nu. 1. C. de don. ante nup. gl. & Bar. in l. cũ fuerit. 15. de eõd. & demõſt.* y *uide Bar. in l. filiũ. de his qui ſunt ſui iur. Soc. d. conſ. 39. nu. 5. uol. 1. Dd. in l. neq;. 5. C. de teſtam. in l. cũ teſtamentũ 8. C. de iur & fac. ig. l. fin. de prob. l. non epiſtolis. 13. C. eod. per illos tex. Innoc. c ex parte. de reſt. ſpoliat.* z *d. c. illud. l. ſi uicinis. C. de nup. §. quia uerò. in auth. ut lic. mat. & auiæ. §. illud. quib. mod. na. Socin. conſ. 39. uiſis. uol. 1.* a *Bar. in l. ſi uxo. §. ſed ſi ea. nu. 1. de adulter. d. c. illud. d. l. ſi uicinis.* b *Socin. d. conſ. 39 uiſis. nu. 5. 6. 7. uol. 1.* c *d. c. illud. d. l. ſi uicinis.* d *Spec. de præſump. §. ſpecies. nu. 5. per c. ad id quod. c. iuuenis. de ſponſal.*

a *uid. C. de inceſt. nupt. & Inſti. de nupt. c. pen. & c. fin. de conſang.*
b *d. c. pen. ubi gl. & Dd. de conſang. l. pen. C. de inceſt. nupt. uid. glo. in §. ſi uxor. & ibi Aug. Inſt. de nupt. & in l. 4. de gradib. affi.*
c *l. pen. C. de inceſt. nupt. gloſ. Ang. & Dd. in §. ſi uxor. Inſtit. de nupt. & in l. 4. de grad. aff. c. de illo. de cond. app. c. unic. de deſponſ. imp. lib. 6.*
d *l. 4. de nupt. uide de his tot. t. ext. de his qui cog. conſang. uxo. ſuæ.*
e *Vlp. tit. 5. & 16.*
f *uid. Inſtit. de nupt. & quæ ibi dixi.*
g *l. fin. hoc tit. uid. j. de adult.*
h *c. non debet. de cõſang. & aff. Gemin. in c. uni. §. quare. nu. 3. de ſpõſ. lib. 6.*
i *in auth. de rapt. mul. l. unic. C. de rap. uir.*
k *l. ſi quis officium. 38. l. qui in prouincia. 57. hoc tit. tot. t. C. ſi qual. præd. dig.*
l *l. humilem. C. de inceſt. nupt.*
m *l. lege. 44. cum ll. ſeq. h. t. l. oratio. 16. ſ. tit. 1.*
n *l. 3. C. de nupt.*
o *auth. ſed nouo iure. C. de nupt.*
p *iuxta doctrinã Cano. in cap. 1. & 2. de oper. no. nunc. Caſt. in auth. atq; ſemel. C. de prob.*
q *c. pen. de rapt. ca. pen. ubi Hoſt. de ſecũ. nupt. c. raptor. 28. q. 2. & 36. q. 1. per tot. Pano. & Dd. in rubr. de cog. lega.*
r *c. caue 28. queſt. c. de infidelibus. de cõſang. & affin. c. quanto. de diuort. Panor. in c. final. nu. 3. de tranſact. uide ca. Iudæi & ſeqq. 28. q. 1. Nolite iugum ducere cum impijs.*
s *tot. tit. ext. de eo qui in matr. dux. quam per*

maximè uerò longi temporis, hoc eſt decennali[a], exiſtimatione & ſcientia uicinorum[b], fama publica[c]. Item per inſtrumenta, ſuper ipſa matrimonij ſolennitate confecta[d], non tantum ſuper dote, aut tractatibus ſimilibus, quæ abeſſe uel adeſſe cõiugio poſſunt[e]: eoq; non plenè, ſatisq; per ſe probant, niſi alijs adminiculis roborentur[f]. Deniq; per præſumptionem[g]: quæ ſumitur ab æqualitate perſonarũ[h], affectione maritali[i], cohabitatione[k] quæ tamen hodie nedum iure canonico[l], ſed etiam ciuili[m], ſola non ſufficit: ſed cõiuncta cum tractatione maritali, & reputatione, præſumptionem facit, ita ut contrarium aſſerenti probatio incumbat[n]. poteſt enim ſemper probari contrarium, quia matrimonium nullo tempore præſcribitur[o]. Probatur etiam ex copula carnali: quæ omnem priorem diſſenſum, metum, aut aliud quoduis impedimentum, præſumptione iuris, & de iure contrariam probationem excludente tollit, purgat & aufert[p]: item deductione & pompa in eccleſiam uel domum ſolenni[q], ac reputatione publica[r]. Præterea & per confeſsionem coniugũ, mutuò ſe recipientium, & pro coniugibus agnoſcentium[s], etiam cum deprehenſi, ad euitandam ſtupri pœnam, fidem & promiſsionem coniugalem allegant[t]: quæ tamen allegatio, ad euitandam aliorum delictorum pœnam, nequaquam ſufficeret, neq; attenderetur[u]. Poſtremò etiam per iuramentum iudiciale[x], atq; adeò neceſſarium, quòd in cauſa matrimoniali, quamuis criminali comparetur[y] (cũ in ea de ſtatu & libertate perſonæ ſit quæſtio[z], ut hinc delationi locus non dandus uideri poſsit[a]) interdum, hoc eſt, cum plus quàm ſemiplenè probatum eſt, pro matrimonio, non contra illud, eſt deferendum[b].

Fines coniugij uarij ſunt. I. Ut propagetur ad poſteritatem Deo Eccleſia: quo ſenſu Pro- 6
pheta[c] ait, filios & filias Deo generari. Et Plato lib. 6. de Legib. ideo præcipit operam coniugio dandam, ut alios Deo pro nobis cultores relinquamus. II. Ut ſuſcipiãtur liberi, reip. & generis humani propagandi cauſa[d], ſicuti in prima coniugij inſtitutione ordinatum eſt: Creſcite, & multiplicamini[e]. Et in legibus noſtris[f] dicitur, liberos Reipub. magis quàm parentibus naſci. III. Ut uitentur ſtupra & adulteria[g]. IIII. Ut gignendis alendisq; liberis uicem mutuam reddamus[h] parentib. quibus alioqui par grana reponi nequit. Natura enim quemadmodum naſcendi, ita & gignendi legem præſcripſit: parentesq; alendo, nepotum enutriendorum debito nos alligauit[i]. V. Ut homo omnium ſtudiorum ac laborum ſociam habeat, quæ uitæ ærumnas leniat, & laboranti opem præſtet, iuxta dictum: Non eſt bonum homini eſſe ſolum: faciamus ei adiutorium, quod ſit corã eo. VI. Ut ſit teſtimonio, Deum coniugij authorem, mentem eſſe caſtam, amantem puræ ſocietatis, & uagarum libidinum inimicam: ſchola atq; officina multarum uirtutum, inuocationis, fidei, charitatis, patientiæ, &c. Poſtremò, ut ſit imago & typus fœderis arcani & ſancti, inter Chriſtum & Eccleſiam[k]. Quod ad effectum attinet, per matrimonium inducitur perpetua uitæ conſuetudo, conſortium diuini & humani iuris[l] (quanquam alter pro altero conuenire propterea nequeat[m]) maritus efficitur rerum dotalium dominus[n]: uxorq; in eius poteſtatem etſi non trãſit iure ciuili[o], tamẽ iure diuino[p], canonico[q], cõſuetudinario[r], & Saxonico[s], in eius eſt quaſi poteſtate & cura. Lucratur itẽ maritus fructus dotales, & quicquid cõſtante matrimonio acquiritur[t]: & legitimus eſt cùm defenſor uxoris[u], tum bonorũ eius adminiſtrator[x].

Contrà

a Socin. d. cõſ. 39. nũ 5.
b d. l. ſi uicinus. C. de nup.
c Cano. in d. c. illud. Spec. de not. crim. §. 4. verſ. ſimi. Alex. d. cõſ. 143. num. 3. Socin. optimè d. conſi. 39. nume. 4. uol. 1.
d d. c. illud. Bal. in l. neq;. 13. C. de nupt.
e d. l. neq;. 13. C. eo. Inno. in d. c. illud. Bal. in c. 1. § naturales. ſi de feud. cont. Soc. d. conſ. 34. num. 1.
f Socin. d. conſ. 39 nu. 1.
g d. c. illud. d. l. cum fuerit 15. de cõd. & dem. l. in liberæ. 24. hoc t. l. donationes. 32. de donat.
h d. l. donationes. 32. de donat.
i d. l. donationes §. quoniam. in auth. quibus. mod. nat. l. cũ quis. 10. cum l. ſeq. C. de na. lib.
k d. l. donationes. d. l. in liberæ. d. l. ſi uicinus.
l d. c. illud.
m Socin. d. conſi 39. ubi dicit eſſe communem. per §. quoniã. in auth. quib. mod. nat. effic. legit. Bal. l. non epiſtolis. 13. num. 9. C. de prob.
n Soc. d. conſ. 39. nu. 5. per doctrinam Bart. in d. l. ſi uxor §. ſed ſi ea. de adult. in l. filium. de his qui ſunt ſui uel alie. iur.
o Innoc. in d. c. illud. Bal. in l. 1. C. de emanc lib. Socin. d. conſ. 39. nume. 5.
p Spec. de præſumpt. §. ſpecies nu. 4. & 5. per c. de illis de deſp. imp. c. per tuas. de cond. app. c. ſuper. de eo qui cõſ uxor. gloſ in c. ueniens ad nos. de ſponſa c. ſignificauit. de eo q dux in mat. quam per ad ulter. c. inſuper. qui mat. accuſat. Cepol. cautel. 22.
q Spec. de præſumpt. §. ſpecies nu. 5. per c. ad id quod. c. iuuenis. de

ſponſal. r Alex. in d. l. ſi uxor. § ſed ſi ea. de adulter. Angel. in §. illud. in auth. quib mod nat effician. legit. Salic. in d. l. ſi uicinus. C. eod. s c. ſuper. de eo qui dux. conſ. uxor. c. atteſtationes. de deſp. imp Bald. in l. penultim. C. de fideiuſſor. & l. eam quam. C. de fideicomm. t Angel. in pract. criminal. ad uerb. che hai adulterato. nume 58 per doctrinam gloſ. Bart Bald. & Dd. in l. penult. C. de fideiuſſor. & in l. 1. C. de confeſſ Spec. de confeſſor. §. ſequitur. u l. commiſſum 27 C de adulter. nota in l. ſeruos. 8. C. ad l. iul de ui pub. Maſſ. in prac. tit. de pœn. per d. l. commiſſum. C. de adulter. l. ſi ex cauſa. §. altim de minor. l. 1. §. ult. de quæſtio. Chaſſ. in conſi Burgun. rubr. 1. §. 5. uerb ſilna grace. Tiraq. in tracta de pœn. cauſa 56. x c. mulieri. 34. de iureiur. gloſ. & Dd in l. 3. in princ. ff eo. l. in bonæ. C. eod Schurff. conſi. 45 in fin. cent. 2. y Iaſ in rep. l. admonendi num 277 de iureiur. z gloſ. in c mulieri. ad uerb. abſoluta. de iureiur. a gloſ. in d. c. mulieri. Iaſ. in d. l. admonendi. Schurff. d. conſil. 47. quod in præſenti. in fin. cent. 2. b Iaſ in l 3. in princ. num. 25. & 26 de iureiur. Panor. in d. c. mulieri. 39. de iureiuran. c Ezechiel. 16. d l. liberorum 220. de uerb. ſign. l. 1. l. ſi cum dotem 23. §. ſi maritus; uerb. procreandæ ſobolis. ſolut. matr. l. ſi. C de ind. uid. tollen. e Gene. 2. Tob. 8. f L. 1. §. ſi ea ubi Bart. de uent in poſſeſ. mitten. g 1. Cor. 7. Propter fornicationem, &c. h 1. Timoth. 5. Diſcant domum educare, & uicem rependere parentibus. i Valer. Max. lib. 2. cap 4. k Ephеſ. 5. l L. 1. hoc tit. Inſtit de patr. pot in princ. Land. lib. 1. artic. 31 gloſ. art 45. lib. 1. m tot. tit. C. ne uxor pro marit. n l. dote. C. de rei uend. l. in reb. C. de iur. dot. o l. 1. cum l. ſeq. de li. exhib. l. 2. §. quòd ſi. l quoties. ſolut matr. l. 1. §. 1. de li. ag. l. ſ §. ult. l. cum qui §. nupta. de iniur. l ſi uxor. ubi gl. & Dd. C. de cõd. inſer. p Numer. 30. q Bal in c. 1. an mari. ſucce. ux. in uſibus feud. Alb. in l. ſi uxorem. C. de con inſer. Tiraq. in ll. connub. in princ. nu. 21. r Tiraq. in ll. connub in princ. s Fach. diff. 6. & 7. per art 31 & 45. ubi glo. lib. 1. t Bald. in l. 2. num. 3 & 4. C. ne uxor pro mar. gl. Land. art. 45. lib. 1. Myſing. obſ. 26. cent. 1. u L. 1. §. fin. l. 2. de iniur. §. patitur. Inſt. eod. tit. x uide gl. & Dd. in l. maritus. 20. C. de procurat. gl. lat. Land. lib. 1. art. 31. & 45.

Contrà uxor fit particeps domicilij & fori[a], dignitatis & familiæ maritalis[b]: quæ iura etiam uiduis iure ciuili[c] (quamuis non conſuetudine Saxonica[d]) perdurant. Item acquirit ſingulare dominium in donatione propter nuptias[e], & uniuerſalem hypothecam in omnibus mariti bonis[f]: & ſecundum nouellam cõſtitutionem ac ſtatuta plerorumq; locorum, præter alimenta[g], & defenſionem[h], quæ illi à marito debentur, certam quoq; bonorũ maritalium, ab eius morte (ut & è diuerſò maritus) portionẽ lucratur[i]. quæ omnia perſequi, noſtri non eſt iam inſtituti.

7 Affinia aliquo modo ſunt nuptijs ea coniugia, quæ dicuntur in iure uulgaria[k], & iniuſta[l]. item ſeruorum contubernia[m], & cõcubinatus[n]: qui & ipſe cõtubernium appellatur[o].

8 Contraria matrimonio ſunt quàm plurima, quæ uel impediunt illud contrahi, uel contractum diſſoluunt: in quibus præcipuè eminet diſſenſus. Cum enim conſenſu nuptiæ contrahantur[p], ſequitur ex natura contrariorum, nihil tam contrarium eſſe nuptijs quàm diſſenſum: & abſq; conuentione nuptias conſtitui & conſtare non poſſe. Eam autem multa impediunt, ut diſſenſus apertus, error, metus, dolus, ebrietas, furor. Nam principiò quando de diſſenſu liquidò conſtat, coniugium contrahi nequit: neq; in apertis eſt locus coniecturis[q], quæ aliâs ſumi poſſunt pro matrimonio[r], quaſi tacentes uideantur in illud conſenſiſſe, tam contrahentes[s] quàm ipſorum parentes[t]. Si igitur alteruter contrahentium, diſſenſum declaret, & proteſtetur, non poteſt coire matrimonium: nec inuitis liberis obtrudere parentes[u], aut Magiſtratus[x], diſplicentes nuptias debent. De parentum diſſenſu, maior eſt dubitatio: præſertim matris, & eorum qui materna linea attingunt. Cum enim non ſint in horum poteſtate liberi, nõ uidetur eorum uoluntas ad ſubſtantiam eſſe neceſſaria[y]: ut nec curatorum[z]. De tutorum ſuffragatione, iure ciuili non quæritur: cum qui ſunt in tutela, uidelicet impuberes, contrahere nuptias legibus prohibeantur. Iure porrò Pontificio, quod maximè in his ſpiritualibus ſequimur[a], quia etiam impuberes, in quibus malitia (ut loquuntur) ſeu potius uigor naturæ, ſupplet ætatem[b], rectè coniugãtur[c]. ideo hodie etiam de tutorum conſenſu, quæſtio incidere poteſt. Quare tota res diſtinctione eſt explicanda. Pater igitur, ſeu auus cuius eſt contrahens in poteſtate, initiò poteſt impedire ſuo diſſenſu, ne coeant nuptiæ[d]. contractas diſſoluere iure ciuili poteſt, ante copulam: poſt, non item[e]: etiamſi nuptiæ, quandiu pater diſſentit, iniuſtæ remaneant, quod ad iura ciuilia, puta ciuitatis & familiæ[f]. iure uerò Pontificio indiſtinctè tenet coniugium, nec licet patri illud reſcindere[g]. Cæterùm ius diuinum per Moſen traditum, filiam in domo ſacriſq; paternis conſtitutam, uoto liberat, patre diſſentiente[h]: ut etiam hoc iure (quod non tam politicum, quàm morale & naturale[i] eſſe uidetur) liberorum de ſe promiſsio, abſq; patris conſenſu non uideatur ſubſtitiſſe. At noſtræ curiæ mediam quandam uiam inſiſtunt. Etenim à parentibus impediri initiò coniugia permittunt: cõtracta uerò de præſenti, diſſolui antequam cõſummentur (nam poſt copulã nulla reſciſsio admittenda eſt[k]: quia res deſijt eſſe integra, & parentum authoritas iam uiolata eſt: nec quæſtio eſt de futuro cõiugio, ſed de facto: ac manifeſta fieret iniuria mulieri cognitæ & defloratæ, ſi permitteretur diuortium: & deniq; per copulam omne uitium, omniſq; conditio ſublata eſt, & perpurgata[l]) niſi ex iuſtiſsima cauſa non ſinunt. Nec ſufficit, ſi hunc ſolum diſſenſus prætextum, quòd abſq; eorum uoluntate contractum ſit, obtendant. Idemq; moribus obſeruatur in matre ac parentibus, quorum non ſunt in poteſtate liberi: quia ſcilicet naturali ac diuino iure, par ijs obedientia ac reuerentia præſtanda eſt[m]: quanquam iure ciuili, horum diſſenſus non fuerit coniugijs impedimento[n], ut nec curatorum[o]: qui ne hodie quidem, moribus noſtris, multum attenditur. De tutorum ſuffragio, magis dubitari poteſt. Etſi enim in horum poteſtate propriè non ſint impuberes, utpote cum ſui iuris hominibus tutores dentur[p]: tamen in quaſi poteſtate exiſtunt, quando tutor perſonæ magis detur, quàm bonis[q]. Quare ut patris, ita etiam tutoris conſenſus, iure ciuili uidetur fuiſſe neceſſarius[r]. Cæterùm hodie, cum ſublatum ſit propemodum omne tutelæ & curationis diſcrimẽ, & tutores iidem maneant qui curatores, ſcilicet ad adultam uſq; minorũ ætatem: ideo idem in his quod in curatorum approbatione, uidetur nunc eſſe ſeruandum. Quod ad errorem attinet, error in perſona, cõiugium & im-

a l. exigere. 65. de iudic. l. cum quidam. 19. de iuriſdict.
b l. mulieres. 13 C. de dig. lib. 12. l. fœminæ. 8. cum ſeq. de ſenat. l. fin. c. de nupt.
c l. filiæ. 22 §. uidua. ad municipal. l. fina. C. de priuileg. ſcholar. li. 12.
d Land. lib. 3. artic. 45. Sachſ. diff. 67.
e Bal. in auth. ſiue. C. ad S.C. Vell.
f l. aſsiduis. C. qui pot. in pig.
g l. ſi cũ dotem. 23. §. ſi autem. ſolut. matr. Dd. poſt gl. in l. ſi ab hoſtibus. 11. §. fin eo. tit.
h §. patitur. Inſt. de iniu. l. 1. §. fin. cũ l. ſeq. eo. t.
i Bart. Bal. & Dd. in l. 1. & auth. præterea. C. unde uir & ux. Sali. in l. cũ in te. C. de do. ant. nupt. Panor. in c. ex publi. de conuer. coniug. gl. num. 4. Land. lib. 1. art. 31.
k l. ſi uxor. 13. de adult.
l l. Paulus. 11. de ſtat. hominum.
m l. 3. C. de inceſt. nupt. t. ti. ext. de cler. cõiuga.
n t. t. de concubin. l. diui. 9. cũ ll. ſeq. C. de natur. lib. l. in libere. 24. h. t.
o d. l. diui. 9. l. nuper. 11. C. de natura. lib.
p l. nuptias. de reg. iur.
q l. continuus. §. cum ita. de uerb. oblig.
r l. in libere. 24. h. t. l. ſi uicinus. 9. h. t.
s l. in ſponſa. 7. l. ſed etſi. 11. de ſponſal.
t l. ſi pater. 5. C. de nupt.
u c. t. de deſpon. imp. ubi gl. l. nõ cogitur 21. h. t. l. nec filium. C. eo. l. filiofam. de ſponſ.
x l. 1. l. in copulan. 8. C. de nupt. c. cum loc. 14. ext. eod.
y l. 2. de rit. nup. in prin. Inſtit. de nupt. in uerb. quorũ ſunt in poteſtate. l. 1. C. de nupt.
z l. in copulãdis. 8. C. de nupt.

a uide in cap. 1. & 2. de oper. nou. nunc. c. fin. de trãſa. Iaſ. & Dd. in l. admonendi. de iureiur. Caſt. in auth. at qui ſemel. C. de prob. b c. de illis. 2. c. fin. de deſponſa. impub. c c. 2. c. de illis. 9. c. fin. de deſponſ. imp. d uide Kling. in tract. matr. de conſen. paren. per not. in §. aduerſus. Inſt. de nupt. e Paul. lib. Sent. 2. cap. 20. l. patre. in fin. de his qui ſunt ſui iur. l. 1. in fin. cum l. ſeq. de lib. exhib. f l. Paulus. 11 de ſtat. hom. g c. pen. de rapt. c. ſufficiat. 27. queſt. 1. h Num. 30. i l. 2. de iuſt. & iur. k c. fin. 28. queſt. 1. uide Philipp. in exam. Theolog. cap. de conſen. parent. l Spec. de præſumpt. §. 2. num. uide quæ paulò antè dixi, de form. probat. m l. 2. de Inſtit. & iur. l. 1. & 2. de obſeq. à lib. præſtan. l. 2. C. de in ius uocan. n l. 1. C. de nupt. o l. in copulandis. 8. C. eod. p in princ. Inſt. de patr. poteſt. q d. l. in copulandis. r l. 1. C. de nupt. Bald. & melius Salic. in d. l. in copulandis. C. eod. tit.

pedit & retractat: puta ſi Titiæ pro Sempronia fides ſit data[a]. idem olim fuit in errore conditionis: ut ſi quis liberam putans, ancillam duxiſſet[b]: cùm quia iure ciuili non poterat eſſe cum ſerua connubium[c]: tum, quòd ex illa iuſti liberi (quorum ſpe atq; amore cõiugia ineuntur[d], ut ſuprà dictum eſt) ſuſcipi nequibant, utpote cum ex ſeruo uentre etiam ſerui homines, quamuis libero patre geniti, naſcantur[e]. Errorem autem qualitatis, puta ſi quis ignobilem pro nobili, pauperem pro diuite, errans ducat, non uitiare coniugium, deciſum eſt[f]: & rectè quidem. cum enim hæc facilè ſciri poſsint, nec pertineant ad ſubſtantiam matrimonij, neq; ſit eius cauſa finalis, ſed magis impulſiua (non enim ob dotem aut nobilitatem cõtrahuntur præcipuè patrimonia, eoq; hæc abſq; illis adminiculis rectè conſiſtunt[g]) ideo imputare ſibi debet, qui contraxit cũ ea, cuius conditionẽ exactius explorare debuit[h]. Ac nota eſt regula: deficiente quãuis cauſa impulſiua, non tamen deficere, neq; ad nihilum redigi actum ſeu contractum[i]. Ex quo & illud in diſquiſitionem ſæpe uenit: an qui compreſſam ab alio & uitiatam ducit, uel cum corrupta ignorans ſponſalia de præſenti contrahit, poſtmodum re comperta ſtare promiſsis cogatur, & ad conſummãdum matrimonium deinceps urgeri inuitus poſsit. ſiquidem canon[k] pronunciat, eiuſmodi errorem matrimonium non uitiare: ne ſcilicet occulta delicta denudentur, & quieta coniugia diſtrahantur[l]: & ſæpe innocentibus perſonis, à leuibus ſatiatiſq; maritis, periculum ficto eiuſmodi crimine creetur. id quod curiæ quoq; noſtræ, in pronunciando ſequũtur. quanquam Theologi[m] huius ætatis doctiſsimi, etſi monent dandam eſſe operam, quo eiuſmodi coniugia concilientur: tamen deſperata reconciliatione, diuortium hoc caſu admittendum arbitrentur. pro quibus facit lex diuina[n], non modò hoc caſu diuortium permittens, ſed quod ſeuerius eſt, corruptam capitali ſupplicio iubens affici. Etſi autem leges forenſes Moſi, ad noſtras politias nihil attinent: tamen cum diuinitùs latæ ſint, in iis oſtenditur quid Deus approbet. Deinde in Euangelica hiſtoria[o], Ioſeph à iuſtitia commendatur, quòd cum Maria cõiuge, quam ab alio impregnatam ſuſpicatur, diuortium ſecretò facere inſtituit. Præterea iure ciuili, etſi emptio mulieris corruptæ, cum putatur eſſe uirgo, ſtricto iure nihilominus ualet[p]: tamen ob iuſtiſsimum errorem agi poteſt ad reſoluendam emptionẽ, ut precio reſtituto, mulier uelut inempta reddatur[q]. Id ſi in emptione uilis ancillæ, æquum & legitimũ uiſum eſt: quanto magis in contractu matrimonij, quod perpetuam uitæ communitatem inducit, ualere debet? Quid quòd deficiente aliqua conditione matrimonij generaliter ſubintellecta, deficit coniugij promiſsio[r]? Subintelligi autem & illa conditio meritò iudicatur, ſi res in illo duret ſtatu quo nunc exiſtit[s]. Quòd ſi porrò ulla in iure conditio, in promiſsione fidei coniugalis eſt ſubintelligenda: rectè hanc uirginitatis conditionem antè capi, & huius reſpectu atq; intuitu fidem caſti coniugij dari, omnes ſanæ mentes iudicare debent[t]. Quid, quòd etiam dolus quo alterutri parti imponitur, non modò contractus bonæ fidei annihilat[u], ſed etiam matrimonia[x]? Eſt autem manifeſtus dolus improbæ mulieris, quæ ſciens ſe ab altero corruptam, adiungere tamen ſe pro uirgine ignoranti ſponſo non ueretur. Quid, quòd ſæpe triſtes conſequantur exitus, ubi maritus cum polluta, quã peius cane & angue oderit, uiuere & cohabitare cogitur? Sed hæc etſi grauiter & piè differuntur, tamẽ non permouent quin in caſu dubio, pro matrimonio pronunciandum[y], & curiarum noſtrarum morem retinendum eſſe ſtatuam. Nec enim modò id lex ſuadet[z], & præſcripſit iam confirmata multis ſeculis cõſuetudo: ſed etiam ratio, non una neq; inerudita admittit. Nam primùm, cum ex hac cauſa amiſsi pudoris, ſponſum repudiare ſpõſa nõ poſsit: cur non idem iuris in uxore admittat maritus, quod in ſe æquum putabit[a]? Deinde non minores ſunt labes animi uitiati, quàm corporis. atqui maritus, ſi uxorem malè frugi, hæreticam, infidelem, atheam, perditè prodigam, aliòue animi morbo quem ignorabat, laborantem compeririat, repudiare eam idcirco non poteſt[b]. quare nec ob hoc corporis uitium, ut diuortium fiat, eſt admittendum. Et cum D. Paulus[c] iubeat, his caſibus manere coniugium, donec perſona infidelis diſcedat: facilè intelligi poteſt, quid ſequendum præſcribat. Quid, quòd ipſi Theologi reijciant hanc conditionem: Duco te, ſi inuenero uirginem: tanquam turpem & illicitam, & ea reiecta pro matrimonio pronuncient[d]? Si igitur ne expreſſa quidem, & diſertis uerbis adiecta hæc conditio, matrimonium efficit conditionale: multo minus tacitè ſubintellecta, id perficere poteſt. Abſurdiſsimum enim eſſet, tacita præualere, pluſq; operari expreſsis. Præterea cum contractus, ex errore conditionis uel qualitatis perſonæ qua cum contrahitur, non reſcindantur: quoniam qui cum alio contrahit, uel ſcit, uel (quod perinde eſt[e]) ſcire debet conditionem eius[f]: certè idem in matrimonio multo magis dicendum eſt: ſibiq; imputare potius debet, qui non diligentius antè ſibi cauit atq; proſpexit, quàm ut malis exemplis coniugia rectè conſummata retractentur: maximè cũ per copulam, omnes conditiones coniugiorum purificentur[g], & his ualere iuſsis, purè contraxiſſe conuenientes

a c. 1. 29 q. 1. c. tua. 26. de ſponſa.
b c. 2. de coniug. ſeru.
c l. 3. C. de inceſt. nupt.
d l. liberorum. 220. de uer. ſig. l. fin. C. de ind. uid. l. ſi cũ dotẽ. 23. §. ſi maritus. ff ſolu. mat. l. 1 §. ſi in ca. de uent. in poſſ. mitt.
e l. partus. l. doce. C. de rei uend. uid. inſt. & ff. de ſtat. hominum.
f d. ca. 1. 29. q. 1. Dd. in c. quẽadmodũ de iureiur.
g l. fin. C. de donat. ante nupt.
h l. q. cũ alio de reg. iur.
i gl. in l. 1. uerb. cauſam. de poſtulã. latè Tiraq. in tract. reg. ceſſante cauſa, &c.
k ca. 1. 29 q. 1. in fine c. quemadmodum. de iureiur. ubi Dd. Hoſt. de matr. num 26.
l l. conſtante 26. ff. de adulter.
m uide Philip. in loco, de coniugio.
n Deut 22.
o Matth 1.
p l. alioquin. 11. de contra. empt.
q l. ex empt. 11 §. ſi quis uirginem de act. empt.
r c. quemadmodum. ubi gl. ad uer. conditio & Panor nu 10. de iureiuran.
s d. c. quẽadmodum. ubi gl & Dd.
t c. ſiue 28. q. 1. c. ſiminæ. 30. queſt. 5.
u l. & eleganter. ubi Bar. de dol. mal.
x c. tua 26 in fi. de ſpõſ.
y c. fin. de re iudicata.
z d. c. 1 29 q 1.
a l. 1 quod quiſq; iur.
b l. ult ubi gloſ. ad uerb abolito C. de repud. cũ ibi allegat. ca. 2. de diuort.
c 1. Cor. 7.
d Philipp. in exã. Theol. cap. de condit.
e l. quod te. 5 ſi cert. pet. l. magnam. C. de contrah. ſtipul.
f l. qui cum alio. 20. de reg. iur.
g c. ſuper. eod. de eo qui con. ux. ſua. gl. in c. ueniens ad nos. de ſponſ.

146

nientes intelligantur. Nam etſi promiſsio coniugij, ſub conditione fieri poteſt, non tamen copula: quæ ut ſit ab omni ſtupro, & criminis ſuſpicione libera, omnino puris animis, & coniugij uoluntate ineatur, neceſſe eſt: ut ne in poſterum retractari, nève copula non pro coniugio, ſed pro ſtupro, aut illicita conſuetudine haberi poſsit. Quare etiamſi ſubtilis aliqua ratio in contrarium eſſet: tamen tutius eſt, contractas nuptias ob eiuſmodi caſum non reſcindi. quemadmodum in ſpecie ſimili dicitur: Magiſtratum aut honorem, errore & ignorantia conditionis illi delatum, qui Magiſtratum gerere non poſsit, ut ſeruo, tamen ob bonum publicum, & ex humanitate ratum eſſe ac ualere, nec errorem in conditione gerentis, id quod actum eſt, uitiare[a]. quod enim bene geſtum eſt, ut ibi ait Accurſ. non debet ex alio euentu retractari[b]. Adde his, quod Vlpian.[c] ait, ſtupri accuſari eam mulierem non poſſe, quæ poſt illud ducta eſt. Serò enim, inquit, accuſat mores mulieris, quos ducendo probauerit. Cum autem non diſtinguat inter ignorantem & ſcientem, ſed loquatur generaliter: nec nos diſtinctionem facere debemus[d]. Nam quod ad legem Moſi attinet, fuit ea ſeueritas etiam apud Ethnicos uſitata. neq; tamen inde firmum ad pias conſcientias duci argumentum poteſt. Etſi enim morte lex puniri corruptam uoluit, non tamen conſequitur, ubi mors non imponitur, ex eo delicto diuortium eſſe concedendum: ſic enim homicidia, & alia delicta plurima, morte lex mulctat: quo ſupplicio, ſolui coniugium neceſſe eſt. neq; tamen inde ſequitur, ubi aut à lege, aut principe, aut conſuetudine, ob circumſtantias pœna mitigatur, propterea diuortium concedendum eſſe[e]. Sed neq; exemplum Ioſeph, præiudicium ad hanc cauſam magnū afferre poteſt, nō enim exemplis, ſed legibus eſt iudicandum[f]: nec de facto, ſed de iure quæritur. quanquam ibi nullum factum propoſitum eſt, ſed tantùm cogitatio uiri pij & iuſti, quæ ad nullum actum proceſsit. & deniq; illo tempore ualuit etiam lex, & ſtetit πολιτεία Moſi, ut eius iure rectè uti, & quandam illi ἐπιείκειαν adhibere moderatus homo potuerit. Quod autem de emptione corruptæ mulieris, quæ pro uirgine uenundatur, dictum eſt, id magis pro hac ſententia quàm contra eam facit. Conſtat enim, hunc errorem non impedire, quo minus contractus ualeat: nec redhibitioni propterea locum eſſe[g], cum huic nullum uitia locum faciant, niſi quæ rei uſum impediant[h]. Etſi autem ob illum errorem in uenditionibus datur actio ad pactionem reſcindendam: non tamen ſequitur, in matrimonijs idem admitti, cum horum eadem quæ libertatis[i], iuſiurandi, ac reliquarum rerum ſpiritualium ſit conditio: ſcilicet ut poſtquam ſemel perfecta ſunt, & ipſo iure ualent, non poſsint per redhibitionem aut reſtitutiones[k], aut alio prætextu reſcindi[l]. ſed maneat in his immota regula: Quod Deus coniunxit, homo ne ſeparet. Iam quod de conditionibus intellectus dicitur, futurum tempus, non præteritum reſpicit. Conditio enim hæc ſubintelligitur, ſi maneat in futurum perſona qualis nunc eſt[m]: non etiam illa, ſi ſit aut fuit talis, qualis eſſe putatur[n]. hæc enim potius præſumptio quædam eſt, quàm cōditio & propoſitum in mente retentum, quod nullum parit effectum[o]. Nec uerum eſt, hanc eſſe cauſam finalem coniugij: alij enim ſunt huius fines, ut paulo antè eſt expoſitum: ſed potius quædam eſt προκαταρκτική, & impulſiua, in qua etſi ſit error, tamen non debet uitiari matrimonium: cum ex errore eiuſcemodi cauſæ, ne legatum quidem minuatur[p]. Iam quod de dolo dictum eſt, primùm hîc non ſubeſt dolus qui det cauſam contractui, ſed eſt tantum incidens: quod genus non uitiat[q]. Deinde in ſpiritualibus, puta matrimonijs, & conſimilibus, dolus non annihilat conuentionem[r]: niſi cum res nec ſubſtantiam, hoc eſt, conſenſum perſonarum contrahentium, nec formam ullam coniugij habet[s]. Iam quod de euentibus calamitoſis dictum eſt, huic rectè reſpondetur, non ex euentu, ſed ex iure cauſas decidendas eſſe. Etſi ob triſtium euentuum timorem, matrimonia ſoluerentur, magnus profectò aditus ad diuortia pateret: nec coniuti unquam compelli poſſent, quod promiſiſſent adimplere: cum coacta, ut dicitur, coniugia difficiles plerunq; habeant exitus[t]. quanquam hoc in caſu, allegare atq; oſtendere in contrarium euentus bonos, facile eſt. Multa enim eiuſmodi coniugia & coaluerunt feliciter, & diuina benedictione, quæ fauet charitati, delicta operienti tegentiq;, fuerunt ſæpius cumulata. Ex quibus intelligi poteſt, nihil firmi, in quo pia mens acquieſcere poſsit, contra curſarum noſtrarum ſententias adduci. quare nolim cuiquam authorem eſſe, ut quid temerè contrà moliatur aut ſtatuat. Caput autem eſt, ut quiſque in animum inducat, à Deo coniugium ordinari. eoq; illud ſecundari ſibi, ardentibus uotis poſtulet: ac eidem fideli patri & domino, euentus qualeſcunque ſint commendet: qui quidem ſi non omnes ad uoluntatem fluant, patienter quod à Deo impoſitum eſt, in hoc ærumnoſo & breui uitæ curriculo perpetiendum ferendumq; ſciat.

Dictum hactenus eſt de errore, & dolo: nunc reliqua quæ conſenſui ſunt contraria, perſequamur, in quibus eſt & furor, qui & impedit, & diſtrahit matrimonium[u]: quando ſcilicet in ipſo contractu interuenit, non etiam ſi præceſſerit coniugium per dilucida interual-

a *l. 3. ff. de off. pretor. ubi Dd.*
b *gl. in d. l. 3. in uerb. reprobari. per l. ſancimus. C. de ad. tut. cum alijs ibi alleg.*
c *l. ſi uxor. 13. §. fin. ff. de adulter.*
d *l. de precio. de public. in rem act.*
e *§. deportatio. in auth. de nupt. l. ſed ſi. 5. de bon. dam.*
f *l. nemo. 13. C de ſent.*
g *d. l. ex empto. 11. §. ſi quis uirginem. de act. empt.*
h *ad tit. de ædil. edil.*
i *l. liberos. C. de lib. cauſ. tot. tit. C. ſi ad liber.*
k *auth. ſa. rem. C. ſi ad uend. ut de Spec. tit. de reſt. in integ.*
l *c. quanto. 7. de diuort.*
m *d. c. quemadmodum.*
n *d. c. quemadmodum.*
o *l. ſi repetendi. 6. C. de condic. ob cauſ. dat. l. ſi maiores. ... transactio.*
p *uid. ff. de condit. & demonſtrat. gloſ. in l. 1. uerb. cauſam. de poſtul. ... ſtnd.*
q *Dd. in d. l. eleganter. de dol. mal. & in l. ſi dol. 5. ubi gloſ. C. de reſcin. uend.*
r *gl. in c. tua. 26. ext. eo. per illum tex. & c. ex literis. 7. extr. eod. ca. quòd interrogaſti. 7. diſtin. 27. c. ſicut. 30. queſt. 1.*
s *d. ca. tua. 26. in fin. de ſponſal.*
t *ca. preterea. 12. c. cum locum. 14. ca. requiſiuit. 17. de ſponſal.*
u *c. dilectus. 24. de ſponſal.*

la contractum[a], aut ſubſequatur[b]. nam ſicut ſuperueniens calamitas uel pœna non ſoluit matrimonium[c], ita nec furor[d]. Eſt autem ſpecies furoris, ebrietas: cum ſcilicet tanta eſt, ut totam mentis rationem, & iudicandi facultatem omnem ſepeliat atq; adimat. In hac enim cum nullus ſit conſenſus, dicendum eſt, fidem in eiuſmodi uinolentia datam, non obligare[e]. Eadem eſt ratio uiolentiæ, ſeu iuſti metus illati. Nam quamuis aliàs per uim metúmue geſta, ſtricto iure ualent[f]: tamen quia matrimonia debent eſſe liberrima[g], ideo coacta per uim metúmue, iudicatur ipſo eſſe iure nulla[h], niſi conſenſus poſtea à metu purgetur[i]. Metum autem etiam per unum teſtem, in matrimonialibus probari uolunt[k]. quem etſi regulariter ita definimus, ut ſit eiuſmodi qui in conſtantem uirum cadat[l]: tamen non tantum in muliere, quantum in uiro requirimus: ſed ſufficit metus, qui in conſtantem mulierem cadere poſſit[m], etiam reuerentialis[n]. Contraria præterea matrimonio ſunt, adulterium ſubſequens[o] (ſpontaneum ſcilicet, non coactum[p]) quæ eſt iuſtiſſima diſſoluendi matrimonij cauſa[q]. item inſidiæ & ueneficia, uitæ ſtructa[r]: deſertio[s], ligamen prioris coniugij, quo durante, ſecundum contractum non ualet[t]: impotentia naturalis[u]. Hæc enim omnia & impediunt matrimonium, & contractum dirimunt, ut & conſanguinitas atq; affinitas[x], de qua antè dictum eſt: niſi ab infidelibus ante conuerſionem, in gradibus prohibitis fuerit contractum[y]. quo caſu non dirimitur contractum: ut nec in noſtris curijs poſt [illegible]ulam, & poſtquam res deſijt eſſe integra, inter eos qui tantum iure poſitiuo ([illegible] etiam diuino) ob conſanguinitatem uel affinitatem contrahere prohibentur. Cum his [illegible] diſpenſari, in honorem matrimonij ſolet: [illegible] Canon. ſimpliciter e[illegible] it[illegible] coniugia irrita pronuncientur[z]. Aduerſatur etiam coniugio infidelitas, hæreſis, & [illegible] religione diſparitas: quas ob cauſas & prohibetur iure tàm ciuili[a] quàm Canonico, cum infideli uel Iudæo matrimonium[b], & contractum ſolui [illegible] quo ad cohabitationem diſ[illegible]: ubi ſcilicet abſq; fidei & conſcientiæ periculo, diutius unà uiui nequit[c]. in quo tamen Canones inter coniugia in infidelitate contracta, & ea quæ à fidelibus contrahuntur, non ſatis ſcienter diſtinguunt[d]. eiuſq; diſtinctionis cauſa, tracta uideri poteſt ex legibus Moſaicis: quæ cum alienigenis coniugari prohibent[e], & ex quibus eiuſmodi coniugia aliquando memorantur apud Iudæos fuiſſe diſſoluta[f]. Sed eiuſmodi leges Moſi politicæ Chriſtianos non obligant: nec uideo (etiamſi fatear, conſultius eſſe initiò eiuſmodi nuptijs abſtinere, & [illegible] eſt integra, ſequendam potius regulam: Nolite iugum ducere cum impijs) cur [illegible] amen [illegible] inus conſtet coniugium [illegible] um infideli iam conſummatum, ita ut deliberationi [illegible] locus, re utiq; amplius n[illegible] exiſtente integra, quam cum Epicureo (quod ſæpe inci[illegible] aut palàm atheo. Et exempla [illegible] eſia extant diſ[illegible] milia[g]: ut mater Timot[illegible] Iudæa Græco, D. Auguſtini, ethnico uiro, & quidem difficili ac moroſo cohabitauit. [illegible] d pias conſcientias, ſequi regulam ab Apoſtolo[h] trad[illegible] dicere, eiuſmodi [illegible] etiam cum ethnico aut Iudæo contractum, ſanctum eſſe [illegible]. Sanctificatur enim [illegible] infidelis per mulierem, & ſanctificatur mulier infidelis per uirum. Nec excipit caſum q[illegible] nquam di[illegible], niſi cum infidelis diſcedit, ac primus deſertionem ipſe facit, ac quo maiorem his dictis circumdet authoritatem, addit, hæc non à ſe, ſed à Domino præcipi. Quare quod in conſtitutione[i] dicitur, eiuſmodi coniugium uicem à [illegible] obtinere, [illegible] um eſt, ne dicam impium, nec uſu obſeruandum: etiamſi u[illegible] rum ſit hæc coniugia omn[illegible] & ciuili & canonico prohiberi: & ex lege Moſi, hanc prohibitio[illegible] diuin[illegible] quoq; [illegible] eſſe conſentaneam, intelligi facilè poſſit. Atqui multa [illegible] ſpiritualibus [illegible] præſertim coniugijs initiò prohibentur, quæ contra[illegible] tamen & perfecta temerè diſſolui non debeant. Seu hæc [illegible] ut alia multa, Commentarijs noſtris methodicis accuratius limanda re[illegible]

a cap. dilect[illegible]. ubi gloſ. Panorm. & Cano. de ſponſal.
b l. furor. 8. de ſponſal. l. oratione. § fin. h. t.
c l. ſed ſi. 5. de bon. dam. § deportatio. in auth. de nupt.
d l. parte. de his qui ſunt ſui iur. uid. tamen diſtinct. l. iuſto. 44. §. eum. 6. de uſucap. l. ſi cum dotem. 23. § ſi maritus. ſolut. mat.
e c. unuſquiſq; 22. q. 4. c. ſanè. 15. q. 1. gl. Bald. Salic. in l. dolum. C. de dol. & Dec. conſ. 112. in præſenti. Tiraq. latè in trac. de pœn. cau. 6. num. 8.
f l. ſi mulier. 21. §. pen. de eo quod met. cauſ. l. 1. C. de reſ uend. l. interpoſitas. 14. ubi Iaſ. in 1. notab. C. de tranſact.
g l. ulti. in fin. C. de ſponſal. l. Titio. 134. in princ. de uerb. oblig. l. Titio. 70. § 1. de con dit. & dem. c. requiſiuit. 17. c. gemma. 19. de ſponſ.
h c. dilectim. de his quæ ui metus. cauſ. c. de muliere 6. c. ueniens. 13. c. cum locum. 14. de ſponſ. gloſ. in l. ſi mulier. 21. §. ſi deb. ad uerb. ullam. ff. de eo quod met. cauſa. uide Philipp in exam. Eccl. cap. de conſenſu.
i c. ad id. 21. c. ueniens. 15. de ſpõſ. c. de illis. 9. de deſponſ. imp.
k Bald in l. obſeruare §. proficiſci. 13. quæſt. de offic. proconſul. & legat.
l c. de muliere 6, c. ueniens. 15. c. cõſultationi. 28. de ſponſ.
m Dd. in l. interpoſitas. ubi Iaſ nume. 4. C. de tranſact. Dec. in l. in omnibus. 39. num 3 de regul. iur. gloſſ. in c. cum locũ 14. ad uerb. metus. extr. de ſponſal.

Dd. in c. ueniens c. conſulta. eod. tit. Roman. ſing. 229. Boer. deciſ. 100. preſuppono. num. 2. parte 1. n c. ex literis. 11. de deſponſ. imp. c. accedens. 17. de conuerſ. coniug. o uide infr. de diuort. l. conſenſu. C. de repud. p gloſ. in d. c. quemadmodum. uerb. teneatur. de iureiuran. l. ſi uxor. 13. § penultim de adulter. q uide infrà de diuort. r l. conſenſu. 8. C. de repud. s c. de illis. extr. de ſponſal. l. penultim. hoc tit. l. 2. de diuort. t c. gaudemus de diuort. c. nuptiæ. 32. quæ. 1. § affinitatis. Inſt. de nupt. l. cum quis duas. C. de adulter. l. 2. C. de inceſt. nupt. u l. in cauſis. 10. C. de repud. tot. tit. extr. de frigid. & malefic. x cap. 1. de conſanguin. & affin. y cap. 4. de conſanguin. cap. penult. & cap. final. de diuort. z c. ſuper. 22. ubi gloſ. ultim. de teſtibus. cap. 1. cap. quod ſuper his. de conſanguinit. a l. ne quis Chriſtianam. C. de Iud. & cœlico. b c. caue. cum c. ſeq. 28. quæſt. 1. c cap. 2 c. de illa. 6. cap. quanto. 7. cum cap. ſeq. de diuort. uide 28. q. 1. per tot. uide c. ult. de con. con. d d. c. quanto. e Exod. 34. Deuter. 7. Non ſociabis cum eis coniugia. f 1. Eſdræ. 9. 10. g uide Philip. in exam. Theolog. in quæſt. An liceat Chriſtian. &c. h 1. Cor. 7. i l. ne quis. 5. C. de Iudæ.

DE IVRE DOTIVM.
Titul. III.

1 *Continuatio: & dotes nuptias ſequi, & ſine his non eſſe.*
2 *Quid ſit dos, & unde dicta: quæ eius ſpecies.*
3 *Cauſa: à quibus rectè detur, & in qua materia.*
4 *Forma: quomodo conſtituatur, & an nudo pacto.*
5 *An ſine certa quantitate conſtitui poſſit.*
6 *Finis & effectus: & quæ actio detur.*
7 *Maritum dominum eſſe dotis, conſtante matrimonio.*
8 *Sed eo ſoluto ad reſtitutionem compelli.*
9 *Differentia inter res æſtimatas, & non æſtimatas.*
10 *Caſus, quo conſtante matrimonio dos exigi poteſt.*
11 *Affinia: & de reliquis mulierum bonis.*

1 MAtrimonij cauſam ſequuntur iura dotium, quæ ad ſuſtinenda coniugij onera dari maritis ſolent[a]. Etſi enim nuptiæ ſine dotibus eſſe poſſunt[b]: tamen conſtat, dotis cauſam ita matrimonijs eſſe coniunctam, ut nulla dos ſine coniugio intelligatur[c].
2 unde & Varro ita dotem definit: Dos eſt pecunia, nuptiarum cauſa data. & Acron Horatij interpres: Dos, eſt donum puellarum nubentium. qui & etymologiam uerbi indicare uidetur: uerisimile enim eſt, dotem à dando, ſicut & donum eſſe dictam. Bartol.[d] paulo aliter, reprobata Azonis definitione: Dos, inquit, eſt ius quoddam uniuerſale, in ſe continens id quod à muliere, uel eius nomine traditur marito, eius' ue patri, ad onera matrimonij ſuſtinenda.[e] Vlpian.[f] ſimpliciter proprium mulieris patrimonium appellat. quod uerum uidetur, coniugio ſoluto. nam eo durante, uiri potius eſt quàm mulieris[g]: cum ſit pecunia, quæ marito uxoris nomine donatur[h]. Dos autem diuiditur in ueram, de qua propriè hoc nomen accipitur[i]: & in putatiuam, quæ putatur eſſe dos, cum reuera non ſit: quando ſcilicet non ualet matrimonium (ſine quo dotem eſſe non poſſe, iam antè dictum eſt) cuius cauſa dos data eſt[k]. Hæc tamen prærogatiuas & priuilegia eadem habet, quæ dos uera[l]. Dicitur & uariè dos, promiſſa[m], cauta, numerata[n], data[o], dicta[p], confeſſata[q] relegata[r]. Subtilius etiam quidam[s] dotem in naturalem & ciuilem diuidunt: quæ perſequi, non eſt noſtri inſtituti. Origo dotis, eſt ex iure gentium[t]: & conſtituitur ſolo conſenſu[u], cauſa coniugij[x], ad onera ſcilicet huius toleranda[y].

3 Perinde autem eſt, ſiue mulier dotem det, ſiue quis alius eius nomine: ut pater, cuius officium eſt (non etiam matris[z], fratrum[a], aut propinquorum) dotare filiam[b], quæ dos profectitia appellatur[c]. aut etiam extraneus[d]: à quo profecta dos, non profectitia, ſed aduentitia dici poteſt[e]. nam promittendo dotem, omnes cuiuſcunque ſexus aut conditionis, obligantur[f]. Quare nihil intereſt, à quo dos aut promittatur, aut detur. Nec illud etiam refert, quacunque in materia dos conſtituatur, quæque res in dotem dentur: ſiue mobiles, ut quæ pondere, numero, menſura conſtant, uelut pecunia, &c. ſiue res ſoli, ut domus, lapidicinæ[g], &c. ſiue etiam iura incorporalia, puta nomina[h], ſeruitutes, actiones, iuriſdictiones, feuda[i], ſiue proprietas ſiue uſusfructus[k], ſiue omnia bona, ſiue pars eorum[l], ſiue æſtimatæ res ſiue inæſtimatæ[m]: quanquam commodius eſt uiro, non æſtimatas accipere, ne earum periculum ſubeat[n].

4 Conſtituitur autem dos, aut ſtipulatione, aut etiam ſolo pacto: quòd hoc caſu actionem contractis nuptijs, quaſi inſecuta traditione[o] parit, quia nudum non eſt, ſed habet in ſe *συνάλλαγμα*[p], nempe ipſas nuptias, quarum gratia conuentio fit.

5 Nec refert, certa dos promittatur, an quantũ quis arbitratus fuerit[q]. nã tũc in arbitriũ boni

a *l. ſi filia. 20. ubi Dd. ſupr. famil. herciſcun. l. pro oneribus 20. eod. l. dotis fructu. hoc tit.*
b *l. fin. C. de donatio. ante nupt. l. fin. C. de rea pud.*
c *l. 3. hoc tit. d. l. fin. C. de donatio. ante nupt.*
d *in rubr. ſolut. matr. num. 21.*
e *uide Bald. in tract. dot. part. 2. per tot. ubi hanc definitionem examinat & impugnat.*
f *l. 3. §. ſed utrum. 4. in fin. de minor.*
g *l. in rebus. 30. C. eod.*
h *Cuiac. obſer. lib. 5. capit. 4.*
i *l. fin. ubi Bal. C. de falſ. cauſ. ad.*
k *gloſ. in l. dotale. 13. ad uerb. præſtaretur. de fund. dot. l. fi. de cond. cauſa dat. l. ſi cum dotem. 23. §. fin. ff. ſolut. matr.*
l *d. l. ſi cum dotem. §. fin. l. 2. in fin. de priuil. aſſiduis. C. qui potior. in pignor.*
m *tot. tit. C. de dot. pro.*
n *tot. tit. C. de dot. caut. non nu.*
o *paſſim in tit. ſolut. matr.*
p *Vlpian. titul. 6. ubi Cuiac.*
q *l. 1. ubi Bart. C. de dot. caut. l. penult. §. ſi uir. ubi Bart. ff. ſolut. matr. Bald. & Dd. in l.*
r *tot. tit. de dote releg.*
s *Bald. in l. 1. ſolut. matr. & in tract. dot. parte 3. nume. 6. & 12.*
t *l. eas. 8. de cap. dimin. Bart. in rubr. ſol. matr. nume. 24. ubi Dd. Bal. in Nouell. de dote. part. 3.*
u *l. ad exactionem. l. 1. ubi Bald. C. de dot. pro. Bald. in tract. no. dot. parte 3.*
x *l. 3. hoc tit.*
y *l. pro oneribus. C. eod.*
z *l. neq. 14. C. eod.*
a *uide gloſ. in l. 1. C. de alend. lib. Bart. in l. 5. §. utrum. de agend. lib. Schurff. conſil. 8. nume. 2. & conſil. 24. cent. 1.*
b *l. qui liberos. 19. ſupr. tit. 1.*
c *l. profectitia. 5. iſto titul. l. auia. 6. C. eod.*
d *l. auia 6. C. eod. l. unic. §. extraneus. C. de rei uxor. act. l. final. C. eod.*
e *l. 3. cum ll. ſeqq. hoc tit.*
f *l. promittendo. 42. hoc tit.*
g *l. res. 43. cum ll. ſeqq. hoc tit. l. unic. §. cum autem. C. de rei uxo. act. l. ſi ante. 6. cum ll. ſeqq. ſolut. matr. l. in reb. 30. C. eod.*
h *l. 2. C. de actio.*
i *cap. 1. de eo qui ſibi & hæred. cap. 1. de inueſtit. uide Dd. in cap. 1. §. donare. qual. olim feud. Curt. in tract. 1. part. 4. nume. 93.*
k *l. res. 17. cum l. ſeq. C. eod.*
l *l. nulla. 4. C. eod.*
m *l. 5. l. penulti. C. eod.*
n *l. plerunque. 11. cum ll. ſeqq. hoc tit.*
o *l. in traditionibus. 49. de pact.*
p *l. ad exactionem. 6. C. de dotis promiſſ.*
q *l. 3. C. de dotis promiſſione.*

uiri collata dotis conſtitutio uidetur[a]. Quòd ſi ſine mentione arbitrij ſimpliciter promit-
tatur, patrem quidem ea promiſsiò obſtringit, quia pro modo facultatum ſuarum, ad
quantitatem legitimæ & congruæ alimentationis[b], procꝗ mariti dignitate dotare filiam
debet[c]: reliquos non item, quando incerta ſit promiſsio, & minimum, puta nummum
dando debitor liberetur[d].
Finis dotis eſt, & ideo dos datur, ut ſubleuetur maritus in onerib. matrimonij perferen- 6
dis[e], & apud illum maneat cōiugij cauſa[f]. Effectus eſt, quòd ex promiſsione dotis oriatur
actio bonæ fidei[g], annexum habens ius tacitæ hypothecæ[h], qua maritus dotem ab eo qui
promiſit, exigere poteſt: item quòd habeat eundē qui promiſit, & eius bona, nomine eui-
ctionis obligata, ſi fortè res in dotem datas euinci cōtingat[i]. Amplius uolunt quidā, etiam
domo exigi à marito uxorem poſſe, ſi dos promiſſa nō exoluatur[k]. quod mihi neunquam
admittendū uidetur. non enim matrimonium à dote dependet, ſed contrà[l]: necꝗ propter
conditionem dotis non impletam, ius matrimonij poſſe imminui, antea dictum eſt[m].
Porrò dotis tam conſtitutæ & traditæ dominus iuris interpretatione fit maritus, propter 7
utilitatem, quo liberius & commodius uti frui ea poſsit[n]. nam fructus eius lucratur, & arbi-
trio ſuo ea uti frui poteſt[o]. quod uerum eſt, conſtante matrimonio[p].
Nam eo ſoluto, dos quæ ſine cauſa apud maritū aut eius hæredem eſt, repeti iure quidem 8
nouo poteſt[q]. qua in parte refert, æſtimatæ res in dotē datæ ſit, an non: nam inæſtimatæ re- 9
ſtituuntur, quatenus præſtari per rerum naturā poſſunt. Neque enim periculū, & interitus
fortuitus maritum debitorem obligat, ſed res domino & creditori perit[r].
At rerum æſtimatarum etiam quæ interierunt, precium reddendum eſt: quia uenditæ 10
quodammodo uidentur[s]. Eſt etiam, quando conſtante matrimonio dos repeti poteſt,
cum uidelicet uergente ad inopiam marito, periculum eſt ne mulieri ad dotem ſoluto ma-
trimonio petendam, inanis relinquatur actio[t].
Affinia doti ſunt, donatio quam ſpōſus ſponſæ facit[u], quæ impropriè donatio propter 11
nuptias dici poteſt[x]. item donatio propter nuptias, propriè ſic dicta, quam Græci ἀντι-
φέρνην appellant: quæ etiam conſtante matrimonio fieri poteſt[y], & poſsimùm fit in ſecu-
ritatem dotis, ad inducendam inter coniuges æqualitatem[z]: cuius dominium conſequi-
tur ſtatim mulier iure ſingulari, hypothecam iure communi: fructus tamen non lucratur,
qui marito pro oneribus cedunt[a]. Diſtat igitur hæc donatio à donatione ante nuptias.
Nam hæc rem uerè facit uxoris, ita ut conſtante matrimonio ea fruatur, ſiquidem ſuis uſi-
bus illam retinuerit (aliàs enim eſt in uſu & fructu mariti[b]) & eo diſſoluto, repeti à mu-
liere aut eius hæredibus donata nequeant. At donatio propter nuptias tantum iuris fictio-
ne rem facit uxoris, non re ipſa. nam necꝗ fructus lucratur mulier, necꝗ proprietatem, ſed
ſoluto matrimonio, poſtquā ſibi de dote ſatisfactum eſt, reſtituere debet quicquid hoc no-
mine datum eſt: ut potius hypotheca quædam ſit, quàm uera donatio[c]. Huius autem do-
nationis ſpecies eſt & dotalitium[d], pars bonorū mariti, aſsignata ex conſuetudine uel cō-
uentione mulieri, ut pro dote eam habeat obligatam, & poſt mortem lucretur (niſi ſe per a-
dulterium aut iniuſtam ſeparationē, aut turpitudinē uitæ, alijsꝗ modis etiam poſt mortem
mariti, illa fecerit indignam[e]) aut proprietatē eorundē, aut uſumfructū[f]. quanquam etiam
caſu quo tantū uſumfructū ad uitā habet, ipſam dominij nō uſusfructus iure uti, plericꝗ cō-
tendant[g]. Affinia etiā doti ſunt bona mulieris parapherna, hoc eſt, extra cauſam dotis con-
ſtituta, quæ proprium ſunt mulieris peculium[h], tunc ipſi relinqui ſolitum, cum maritus te-
nuior eſt, quàm ut pro omnib. mulieris bonis dotalitium ei conſtituere aut uelit aut poſsit.
Ea bona cùm marito traduntur utenda fruenda, dici ſolent parapherna: cum ab ipſa uxo-

re poſ

a l. in perſonam. 23. §. generaliter. de reg. iur. l. 1. de leg. 2.
b Salic. & Felin. in auth. res quæ. C. commu. de legat. Ang. conſ. 357. dominus. Alex. conſ. 7. uol. 2. cōſi. 83. uol. 4. Bald. in tract. de dote. parte 6. Caſtr. conſil. 108. dubitatio. num. 1. & 2. uol. 2. Aemil. cōſil. 1. num. 12.
c l. cum poſt. 69. §. gener. 4. h. t.
d l. j. C. de dotis pro.
e d. l. pro onerib. 20. C. eod.
f l. ſi pater. 79. hoc tit. l. fin. C. de donat. ante nupt. l. 3. hoc tit. l. fin. de cond. cauſ. dat. l. ſi donaturus. 9. cū l. ſeq. eod. tit.
g gloſ. final. in l. de diuiſione. 5. ubi Bart. & Dd. ff. ſol. matr. Iaſ. poſt Fabr. in §. fuerat. num. 14. Inſtit. de act.
h Iaſ. in d. §. fuerat. nume. 31 per text. in l. unic. §. 1. uerb ab utraq; parte. C. de rei uxor. act.
i Bart. & Dd. in l. unic. §. 1. C. de rei uxo. act. latiſſimè Bald. in l. 1. poſt gloſ. C. de iur. dot. Iaſ. in §. fuerat. nu. 32. Inſt. de act.
k Bart. in l. ſi donaturus. in princ. de cond. ob cauſ. Iaſ. in §. fuerat. num. 98. Inſt. de actio.
l l. fin. C. de donat. ante nupt.
m ad tit. de ritu nupt. in fin.
n l. in rebus. 30. C. de iure dotium. l. dote ancillam. 9. C. de rei uend.
o l. pro oneribus. C. eo. l. dotis 8. h. t.
p l. Lucius. 23. ad municipalem.
q tot. tit. inf. ſoluto matr. ubi dixi. & in §. fuerat. Inſt. de actio.
r l. pignus. C. de pig. act. §. cum autem. Inſtit. de emp. l. ſi ex legati cauſ. de uerb. oblig.
s l. plerunq;. 11. cum ll. ſeq. h. t. l. ex conuentione. C. de pactis.
t l. ubi adhuc. 29. C. de iur do.
u de hac uide in §. eſt & aliud. 3. Inſt. de donat.
x in auth ſponſ. larg. gl. in auth. eò decurſum. C. de donat. propter nup.
y l ſi cōſtante. 19. l. cum multæ. 20. cū ll. ſeqq. C. de donat. ante nupt.
z t. t. in auth. de æqual. dot. Bald. in auth. dos data nu. 3. C. de donat propter nupt.
a Bal. in auth. ſiue. C. ad S. C. Velle. & in auth. promiſſa. & auth. data. C. de donat. ante nupt. uide gl. Land. art. 21. lib. 1. Vueych. art. 22. gl. art. 76. lib. 3. art. 44. lib. 1.
b l. ſi ego. 10. in fin. h. t.
c l. fin. cum auth. ſeq. C. de dona. ante nupt. nouell. 61. ut immob. ante nupt. uide quæ dixi Inſt. de dona. §. pen.
d c. ex parte de for. cōp. c. plerūq;. de dona. int. uir. & uxor.
e Bar. Bal. Sal. Iaſ. in l. fideicō. 27. C de fideicom. Chaſ. in conſue. Burg. tit. de iur. mar. §. 6. uer. eſt doûbee. nu. 3. per doctrin. Bal. in l. quod in uxorē. C. de neg geſt. gl. in l. ab hoſtib. §. ſi uir. ubi Caſt. Iaſ. & cōmuniter Dd. ff. ſol. matr. Aret. conſ. 130. Franc. Curt. iun. cōſ. 6. feud.
f uid. Guid. pap. deciſ. 566. Chaſſ. cōſ. Burg. tit. de iure mar. §. 4. num. 6. & §. 6. uerb. eſt doûbee. nu. 1. 2. 3. uide Feud. in c. 1. § hoc quoq;. de ſuc. feud. § præterea. quib. mod. feu. amitt. glo. Lād. lib. 1. art. 21. Paul. de cit. in pac. iur. patr.
g uide latiſſ. Euerhard. cōſ. 217. præſuppoſito. per totum. per auth. permiſſa. C. de dona. ante nupt. & auth donationem. ubi gl. Cyn. & alij, C. de iur. dot. Bar. in l. libertis. de alimen. legat. Iaſ. in l. cum hi. § ſi uni. de tranſact. uide Zob. qui habet pro uſufructu lib. 1. art. 21.
h l ſi ego. 10. §. dotis. h. t. l. fin. C. de donat. ante nupt. gl. in rub. C. de pac. conuen. Iaſ. in §. fuerat. num. 40. 41. Inſt. de actio.

re poſsidentur & ſeruantur, proprium eius peculium [a]. Habet igitur mulier multiplex patrimonium [b]: cui iure Saxon. accedit morgengabe, gerada ſiue ſupellex, & ſi qua ſunt ſimilia [c]. Affinia etiam doti ſunt legitima & alimenta: quorum in locum illa ſuccedere putatur, maximè cũ ſtatuto uel pacto (ut fit inter nobiles) mulier accepta dote à ſucceſsione parentum excluditur [d].

DE PACTIS DOTALIBVS.

Tit. IIII.

1 *Pacta dotalia ſeruanda.*
2 *Quæ pacta non ualeant.*
3 *Aequalitatem iure nouißimo requiri.*
4 *De forma & effectu.*

1 ET hæc quidem ita ſe habent, niſi aliter pactionibus fuerit conuentum: quæ in hac ma-
2 teria ualent, & ſeruandæ ſunt [a]: dum ne aut repugnent legibus, aut bonis moribus, aut occaſionem delictis præbeant [b], aut indotatas reddant mulieres adhuc ſuperſtites [c]: (nam ut poſt mortem earum dotem maritus lucretur, quod olim iuris cõmunis erat,
3 conuenire poteſt [d]) uel conditionem dotis faciant deteriorem [e]. Quin & nouiſsimum ius in iſtiuſmodi pactis æqualitatem requirit, ut dotis & donationis nuptialis pares utrinq;
4 ſint conditiones [f]. Ad formam harum conuentionum, non arbitror ſcripturam requiri [g], etiamſi ſæpe dotalium inſtrumentorum fiat in iure mentio [h], cum ad ſolennitatem, neq; in pactis [i] neq; in dote [k] uel etiam matrimonio [l] requirantur. Quinq; tamen teſtium præſentia opus eſſe iudico, ſi (ut plerunq; fit) in his de futura ſucceſsione mariti & coniugis agatur [m]. nam pacta eiuſmodi de futura ſucceſsione, ſapiunt [n] donationem cauſa mortis, & ultimam uoluntatem, præſertim ſi non retractentur teſtamento [o]. In omni autem uoluntate ultima, quinq; teſtium præſentia opus eſſe, notiſsimum eſt [p]: atq; ita memini iudicatum. An autem inſinuatione opus habeant, ſiquidem ſummã quingentis aureis maiorem complectantur? Sanè in perſona mulieris, opus habere non uidentur [q]: reſpectu autem uiri, inſinuatione egent [r], niſi pacta ſint de futura ſucceſsione, aut donationes cauſa mortis factæ. tunc enim uelut ultima uoluntas, hanc ſolennitatem non requirunt, dummodo quinq; teſtium præſentia comprobẽtur [s]. Eſt & illud quæſtionis, an dotalibus pactis conuentũ, poſſit poſtmodum alterutrius aut utriuſq; coniugũ uoluntate mutari, & ius quæſitum ex pacto alterutri auferri? Et puto poſſe [t], exemplo ultimæ uoluntatis [u], & donationis cauſa mortis [x], in quam incidit [y]: etiamſi quæ ex lege uel ſtatuto debentur, auferri æquè nequeant [z], ut nec ea quæ in fauorem dotis ſunt conſtituta [a]. An etiam ab inteſtato hæc pacta ualeant, iure dubitatur. Et communiter reſponſum, ne quidem ab inteſtato ualere [b], niſi inter liberos [c], aut futuros alioqui hæredes [d]. Quod in ſimplici pacto [e], item cum hæreditas ita relinquitur, obtinere poteſt [f]: iure uerò donationis cauſa mortis quin ualere poſsit, nihil cauſæ eſt. quod etiamſi iure ciuili dubium eſſet [g], tamen moribus paſsim uſurpatur.

DE FVNDO DOTALI.

Titul. V.

1 *Maritum quamuis dominium, non tamen poſſe res dotales alienare.*
2 *Sententia legis Iuliæ.*
3 *De quibus rebus L. Iulia loquatur.*

Fundum

a d. l. ſi ego. 10. §. dotis. Bart. in l. maritus. 21. nu. 3. C. de procurat.
b uide glo. Bart. Bald. & Dd in l. maritus. 21. C. de procurat.
c uide iur. Sax. lib. 2. articul. 30. gloſ. lib. 1. artic. 31 & lib. 3. art. 71. & 75.
d l. quoniam. 29. C. de inoffic. teſtam. Caſtr. in l. Titia. §. Titio. de cõd. & demon. & conſil. 108. nume. 2. uol. 2. Alex. conſi. 79. uol. 5. Gem. Franc. & Dd. in cap. 2. de pact. in 6. Aemil. Laté conſi. 1. nume. 18.

a l. in traditionib. 49. cum ibi notat. de pactis. l. legem. C. eod. tit. l. 1. C. de pact. conuen. l. penultim. C. de dot. promiſſ.
b l. 5. l. Pomponius. 6. hoc titu. l. hæreditas. 5. C. de pactis conuen.
c l. 2. & 4. h. t.
d l. 2. h. t.
e d. l. Põponius. l. de dit. 14. cum l. ſeq. h. t.
f Auth. æqualitas. C. de pact. conuen.
g §. fin. ubi glo. fin. Ang. num. 3. & 4. Inſtit. de nupt.
h l. hæreditas. 5. C. de pac. conuen. l. 1. & l. 3. C. de dot. cauit l. pactũ. 15. C. de pact.
i l. pactum. 17. C. eod.
k l. fin. §. 1. de pac Salic. in auth. eò decurſum. nu. 1. C. de donat. ante nupt.
l uide ſuprà de rit. nupt. gl. & Angel. in d. § fin. Inſt. de nupt.
m l. fin. in fi. C. de codic. d. l. fin. l. C. de donat. cauſ. mort.
n Iaſ. in l. nemo. num. 22. de legat. 2.
o l. fin. ubi Iaſ. nume. 12. C. de pact.
p l fi. C. de cod. l ult. C. de don. cauſ. mort.
q l. monorib. 17. auth. eò decurſum. C. de donat. ante nupt. l. fin. §. 1. C. de donat. int. uir. l. penulti. §. 1. ubi gloſ. C. de donat.
r d. l. fin. C. de donat. int. uir. d. l. penultim. Salic. in auth. eò decurſum.
s uide Dd. in l. data. C. de donat. in l. fin. C. de donat. int. uir. & uxor. Schurff. conſi. 6. cent. 1. per totum.
t l. pactum 15. C. de pact. ubi dixi. l. fin. eod. tit.
u uide inf. de adimen. legat.
x uide infr. de donat cauſ. mort.
y l. licet. 19. ubi Cyn. & gloſ. 1. C. de pact.
z Bald. in l. ſi quando. C. de inoffic. teſtam. Boer. deciſ. 244. Crem. ſing. 154. uide Iaſ. & Dd. in auth præterea. C. unde uir.
a l. de die. 24. cum ſeq. hoc tit. l. 1. § illo. C. de Lat. lib. Cuiac. lib. 7. cap. 26.
b l. hereditas. 5. C. de pact. conuẽ. Salic. & Dd. in l. pactum. 15. C. de pact. Iaſ. in l. ſtipulatio. num. 12. & l. ſi ita. § ea lege. num. 13. de uerb. oblig. Alex. conſ. 28. ponderatis nu. 3. & 4. uol. 3. per l. licet. 19. C. de pact. l. 4. C. de in. ſtipulat.
c d. l. pact. 15. C. de pact.
d l. ultim. C. de pact.
e d. l. pactum d. l. ultim.
f d. l. licet. C. de pact. d. l. hæreditas.
g d. l. licet. in uerb. nec donationis quidem cauſa mortis. C. de pact. gloſ. penult. in d. l. hæreditas. C. de pact. conuent.

4 *Fundum Italicum & dotalem duntaxat L. Iulia probiberi: & quis ſit dotalis.*
5 *De qua alienatione L. loquatur: & quid hoc uerbo ueniat.*
6 *An conſentire mulier alienationi ualidè poßit.*
7 *De oppignoratione rei dotalis.*

ETſi maritus conſtante matrimonio ſubtili quadam ratione dominus rei dotalis effi- 1
citur [a], dominij autem proprius ſit fructus, ut res alienari poſsit [b]: tamẽ fundum do-
talem lege Iulia alienare prohibetur [c]. cuius legis hæc erat ſententia.
Fundum Italicum dotalem maritus ne alienet inuita uxore, ac ne ipſa quidem conſen- 2
tiente obliget. Fundum, inquit: id eſt, res ſoli. Nam mobiles quæ minoris reputantur [d], 3
qui ſoluendo eſt maritus, hoc iure alienare poteſt [e]. Italicum, id eſt iuris Italici, cuiuſmodi
ſunt prædia, quæ olim ſola erant mancipi, & plenè alienari poterant: ut & Cicero pro L.
Flacco oſtendit. Sed hoc Iuſtinianus ad prouinciales etiam fundos, & (ut plerię [f] exiſti- 4
mant) ad res etiam mobiles, quæ ſeruando ſeruari poſſunt, produxit [g]. Dotalem, id eſt, in
dotem datum [h], non tamen æſtimatum [i]. Dotalis autem etiam is uidetur, qui ex pecunia
dotali comparatus eſt [k]. Maritus: idem ius obtinet quoq; in ſponſo [l].
Ne alienet. Verbum alienationis latè patet [m]. Itaq; omnis actus prohibetur non modò 5
transferendi dominij [n], ſed etiam diminuendi: ut ſeruitutis impoſitio uel ademptio [o], uſu-
capionis patientia, & conſimilia [p]. Sed hoc de alienatione uoluntaria, non neceſſaria eſt
accipiendum [q]. Quid enim ſi æs alienum, non quidem mariti (nam hoc de ſuo diſſoluere
debet [r]) ſed uxoris (pro quo maritus non tenetur [s]) alio modo quàm uenditione prædio-
rum explicari nequit? certè cauſa cognita, cum conſenſu mulieris & curatoris eius, quem
iure Sax. habere debet, poteſtatem alienandi iudex faciet [t]. Prohibitio aũt hæc eò pertinet,
ne ualeat contractus in uxoris damnum, non etiam ne obligetur maritus, qui rem alienam
uendendo ſe obligat [u].
Additur inuita, ac ne ipſa quidem conſentiente, iure nouiſsimo: idq; propter fragilita- 6
tem ſexus, maritorum ſuaſionibus aut minis facilè obnoxij & cedentis, Iuſtiniano placuit [x]:
niſi acceſſerit iure Pontificio iuſiurandum [y]. Eaq; non modò in uxore, ſed etiam in ſpon-
ſa obtinent [z].
Vltimò ait lex: Ac ne ipſa quidẽ conſentiente obliget. Noluit enim lex, etiam conſenſu 7
mulieris poſſe fundum eius obligari: quia facilius oppignorationi quàm alienationi aſſen
ſura credebatur [a]: cum ſit reſtricium & tenax feminarum genus, nec perinde rerum ſua-
rum diſtractionem facilè admittat, atq; obligationem [b]. An autem conſenſu mariti, mulier
alienare extra dotem bona ſua mobilia aut immobilia poſsit, controuerti ſolet: quãquam
pleriſq; placet, poſſe [c]: id quod & Saxones ſequuntur [d]. Cum tamen maritus & uxor ſi-
mul alienant, non mulier, ſed ille totum contractum facere, & ſolus alienare intelligitur,
ut quidam uolunt [e]. quod uerum eſt cum de re ſua, aut in matrimonio quæſita, maritus
& uxor aliquid diſponunt [f]. In hac uerò materia, quando res mulieris alienantur, con-
trà crediderim: & uideri potius fœminam cuius de re agitur, quàm coniugem qui uerbo
tantum conſentit, totam alienationem facere [g]. Sed hæc in reliquis eius bonis obtinent, in
dotalibus non item: in quibus prohibitionem huius legis etiamnum durare, uerius eſt [h]
(utcunq; Saxones inter ſe diſſentiant [i]) nec conſenſu mulieris alienari res dotales, abſq; in-
teruentu iuriſiurandi poſſe: quando & aliàs publicè intereſt, contractus dotib. detrimen-
toſos annihilari [k]: & nedum dotem, ſed ne dotalitium quidem mulieris aliena-
ri aut repudiari poſſe, ſit receptius [l], quaſi in prohibitam con-
iugum donationem, aut ſaltem legis Iuliæ pro-
hibitionem ea res incidat.

a d. l. in rebus. 30. C. de iur. dot.
b l. fructus rei. 72. de reg. iur. l. pen. de pact.
c de hac uide Paul. lib. 2. tit. 21. Cuiac. lib. 7. obſ. cap. 23. gl. Land. lib 1. artic. 52. & quæ dixi Inſtit. quib. alie. lic. §. 1.
d l. ſi rem mobilem. 47. de acquir poſ.
e l. 1. C. de ſeruo pig. dato. l. 3. C. de iur. donũ. l. res in dotem. 43. ſ. de iur. dot.
f gl. & Bart. in auth. ſiue. C. ad Velleia. & in l. ſ. na. 18. & l. ſi æſtimatis. ſol. matr. tex. in c. pen. de conſuet. Bald. in l. iubemus. 22. C. ad Velleia.
g l. unica. §. & cum lex Iulia. C. de rei ux. acti. Inſtit. quibus alie. licet uel non.
h l. dotale. 13. & l. ſi maritus. h. t.
i l. 2. C. eod.
k l. res quæ. 55. ſ. tit. 2.
l l. lex Iulia. 4.
m l. fin. C. de rebus alien. non alien.
n l. 1. C. eod.
o l. 5. 6. 7.
p l. alienationis. de uerb. ſignificat.
q l. 1. h. t. l. 1. C. eod.
r l. aſsiduis. C. qui potio. in pign. t. t. C. ne uxor pro mar.
s tot. tit. C. ne uxor pro marit.
t auth. ſiue à me. auth. ſi qua mulier. ubi Bart. Sali. & Dd. C. ad Vell. Zob. art. 21. lib 1. uide Cuiac. etiam obſ. lib. 7. cap. 23.
u Schurff. conſ. 9. cent. 1. per l. cum a me. 42. de uſucap. l. rem alienam. 14. de cont. emp. l. 4. C. de rei uend.
x d. l. unica. §. & cum lex Iulia. Inſt. quibus al. li. uel non. in princ.
y c. cum contingat. de iureiur.
z Angel. in §. patitur. num. 3. Inſt. de minor.

DIGESTORVM

a Theoph. Inſtit. in princ. quibus alien. lic. b l. ſi à ſponſo. 16. ubi gloſ. in uerbo, rarò accidit. C. de donat. ante nupt. c Bart. in l. fin. de iur. dot. & in l. 1. §. cum lex. C. de rei uxo. act. Cyn. in l. ſi prædium. C. de iur. dot. Bald. & Alex. in l. cum lex. C. de fideicomm. Bald. in l. ſi prædium. C. de iur. dot. Ferr. in for. lib. reſponſ. in act. Hypp. uer. excuſsionis. Chaſſ. in conſuetu. Burg. de iur. mar. §. 4. in fin. nume. 5. fac. tex. in l. conſtante. ſ. C. de donat. uide etiam l. ultim. 6. C. de rep. donat. d Land. lib. 1. artic. 31. 45. uide ſ. de donat. Fach. diff. 6. & 7. Reinhar. diff. 8. e Chaſſ. in conſu. Burg. tit. de iur. mar. §. 4. in fin. nume. 6. f Salic. in l. ſi liqueat. penult. C. de inoffi. teſtam. g Salic. in d. l. ſi liqueat. in fine. per illum text. & l. 2. C. ſi aduer. donatio. h uide Bald. in l. fin. de fund. dot. Dd. in l. unic. §. cum tu&. C. de rei uxor. act. in l. ſi æſtimatis. ſolut. matr. Bald. in auth. ſi qua. C. ad S. C. Velleia. i D. Reinhart. diff. 7. Fachſ. diff. 6. & 7. gloſ. Landr. art. 30. num. 11. lib. 3. articu. 45. Zob. lib. 1. art. 20. 21. & 31. & lib. 3. articu. 75. k l. 5. cum ll. ſeqq. de pact. dotal. l uide Bald. Salic. & Dd. in auth. ſiue à me. & auth. contra. C. ad S. C. Velleia. Ferr. in for. act. Hypp. uerb. exceptionem. num. 25. Chaſſ. in conſ. Burg. rubr. 4. §. 4. in fine.

DIGESTORVM LIB. XXIIII.

DE DONATIONIBVS INTER VIRVM ET uxorem. Titul. I.

1 *Quare prohibitæ inter coniuges donationes.*
2 Oratio Antonini.
3 *Ad quas donationes hæc prohibitio non ſpectet.*
4 *Quatenus reuocentur donationes.*
5 *De confirmatione tacita & expreſſa.*

QVamuis dari in dotem marito, etiam conſtanto matrimonio[a], poteſt, ſicuti
hactenus dictum eſt: quia ea donatio nõ ob nullam fit cauſam (quod genus
non prohibetur[b]) ſed ad toleranda coniugij onera: tamẽ reliquæ donatio-
nes, quas ſine cauſa faciũt inter ſe coniuges, cõtracto iam matrimonio, prohi
1 bitæ ſunt. Quod primò morib. ita inductũ receptũq; fuit[c], quia indignum
uidebatur concordiam maritalem precio, ſicuti adulteria, cõciliari, & ſe inuicẽ nimia largi-
tatis profuſione ſpoliare coniuges. Vnde & illud mali ſequebatur, ut melior liberaliorq; in
paupertatẽ decideret, deterior locupletaretur. Itaq; ut appareret, amorem coniugalem ſine
precio ſtare, & omnia eſſe inter coniuges iure indiuiduæ ſocietatis citra peculiarẽ liberalita
tem cõmunia, deſitum eſt moribus facere in matrimonio donationes[d]: ut pulchrè Plutar-
2 chus[e] explicat. Qua ex uſurpatione ius poſtea ortum eſt: eaq; de re nouiſsimè orationem
Antoninus in ſenatu habuit. cuius duo ſunt capita: alterũ de donationis inter cõiuges pro
3 hibitione[f], alterum de eius confirmatione[g]. Prohibitio aũt hæc ad ſponſos non pertinet[h],
neq; ad illas donationes, quas parentes & propinqui die nuptiarũ faciunt ſpõſo ſponſæue,
quæ utrilibet cui donator ſanguine coniunctus eſt, acquirũtur: ob enim propinquitatẽ ui-
dentur donaſſe[i]. Sed nec ad illas donationes refertur, quæ neq; donantem pauperiorẽ red-
dunt[k], ut ſi res aliena detur[l]: neq; accipientẽ locupletiorẽ: puta ſi uxori detur ad mũdum,
uel ſepulturam, uel eleemoſynam, aut manumiſsionẽ, aut emptionem, pro neceſsitate rei fa
4 miliaris faciendam, &c.[m] aut ad perfruendas rei utilitates, percipiendosq; fructus[n]. Nam &
eatenus tantum hæc donatio reuocatur, quatenus inuenitur accipiens factus locupletior[o]:
ſed nec ad illas prohibitio pertinet, quæ referũtur in tempus ſoluti coniugij, puta in caſum
5 diuortij uel mortis[p]. Qua ratione etiam tacitè confirmatur inter coniuges facta donatio, ſi
ea nondum reuocata donator deceſſerit[q]. Quæ tamen quingentos aureos excedit, non ali-
ter in eo quod excedit confirmationem meretur, quàm ſi expreſſa morientis conteſtatione,
uel facta in actis inſinuatione ſit ſtabilita[r]. Ex quo & illud Dd. inferunt, quòd licet donatio
reciproca inter coniuges uiuentes non ualeat[s], tamen quando confertur in caſum mortis,
ut uidelicet alter ex coniugib. ſuperſtes alteri ſuccedat, eam donationem uelut ultimam uo-
luntatem ualere[t]. Quo tamen caſu, quinq; teſtium præſentiam, uelut in ultima quauis uo-
luntate[u], requiri arbitror. Addunt & illud Dd. non modò morte, ſed inter uiuos etiam iu-
reiurando, quamlibet inter coniuges donationem confirmari[x]. Hoc etiam nouiſsimè adij-
ciendum, donationem rerum mobilium iure Sax. inter coniuges ſuſtineri & ratam eſſe, im-
mobilium uerò, niſi reliquis ſolennitatibus deſtituatur, morte confirmari[y].

DE DIVORTIIS ET REPVDIIS. Tit. II.

1 *Continuatio.*
2 *Matrimonium ſoluitur morte.*
3 *Captiuitate, & diuturna abſentia.*
4 *Seruitute.*
5 *Diuortio.*
6 *Quid ſit diuortium, quid repudium.*
7 *Quomodo fiat diuortium.*
8 *Diuortium hodie non concedi.*
9 *Niſi ex cauſa adulterij, inſidiarum, deſertionis.*

Poena

a *dixi in §. pen. inſtit. de donat.*
b *l. imper. l. quod autem. §. ſi uir. hoc tit. l. 1. ad l. Iul. rep. Bar. in l. ſi uoluntate. C. de do. pro. per gl. ibi Bald. in l. 2. § fin. ſi cert. peta. Imol. in rubr. ſolu. matr. Pan. in cap. ultim. ext. hoc t. Cuiac. obſerua. lib. 6. cap. 18.*
c *l. 1. h. t. uide Paul. lib. 2. tit. 23. Vlp. tit. 7.*
d *l. 1. 2. 3. h. t.*
e *in Proble.*
f *d. 3. in princ.*
g *l. cum hic ſtatus. 32.*
h *l. ſi ſpõſ. 5. l. inter eos. 27. h. t. l. ſi à ſpõſo. C. de donat. ante nuptias.*
i *Bar. in l. ſed etſi plures. §. in arrogato. nu. 4. de uulg. & pupill. ſubſ. Iaſ. in l. ut liberis. num. 17. C. de colla. do.*
k *l. fructus. 8. C. eo. c. nuper. ex. eod. gl. lib. 1. artic. 31.*
l *l. ſed etſi cõſtante. 26.*
m *d. l. ſi ſponſus. §. conceſſa. l. quid autem. 7. §. ſi maritus. cum ſimilib.*
n *l. de fructib. 18. hoc t. l. fructus ſ. de uſur. l. fructus. 8. l. de ijs. 17. C. de donat. int. uir. & uxo. uid. quæ dixi inſt. ad §. ſi quis à nõ domino. de rer. diuiſ.*
o *d. l. quod aũt. §. ſi maritus. d. l. de ijs. 17. C. eo.*
p *l. ſi eum. 9. §. fin. cum l. ſeq. l. ſed interim. 17. §. fi. l. uitricus. 60. l. inter. 43. cum ſimil. h. t. uide Vlp. tit. 7.*
q *d. l. cum hic ſtatus.*
r *l. donationes. C. eod.*
s *Iaſ. in l. ſtipul. 41. de uerb. obli. Panor. conſ. 48. lib. 2. gloſ. add. articul. 44. Land. lib. 1. uide tamen Schurf. cõſ. 46. nu. 5. cent. 1.*
t *Cyn. Bald. Salic. Caſtr. Iaſ. in l. ſi pater. C. de inoffic. teſtam. Boer. in conſuet. Biturg. tit. de conſt. concer. mar. §. 1. col. 6. uide Socin. in ſil. reg. 104. Lu. Rom. in ſing. per l. quod autẽ. §. ſi uir. l. quæ iam nuptæ. hoc ti.*
u *l. fin. C. de condic. l. fin. C. de don. cauſ. mor. gl. & Cyn. in l. licet. C. de pac.*
x *Panor. in c. fin. de iureiur. Imol. in c. quinta uallis. eod. tit. Bald. in l. auth. fine. C. ad S. C. Velleia. Schurff. conſ. 46. num. 8. cent. 1. Boer. in conſi. Biturg. de conſ. conc. mar. §. 1. in princ.*
y *uide gl. Zob. lib. 1. art. 21. & lib. 3. art. 75.*

a l.j.h.t. 10 *Pœna iniuſtè diuertentis.*
b c.fin.31.q.1. 11 *Diſputatio de thori ſeparatione, iure Pontificio inducta.*

HActenus quomodo contrahantur, nunc qua ratione diſſoluantur coniugia, uideamus. Dirimitur,inquit Paulus[a], matrimonium, morte,captiuitate,uel alia contin-
gente ſeruitute alterutrius eorum, uel diuortio. Ac dubium quidem non eſt,quin 2
morte dirimatur coniugium, permittaturq́; ſupertiſti perſonæ, nouam conditionem quærere[b]: niſi quòd mulier intra annum luctus nubere prohibetur[c]. quod poſtea Pontifices antiquarunt[d].
Captiuitate ſoluitur, ſi alteruter in hoſtium poteſtatẽ uenerit[e]. hæc enim ſeruitus mors 3
ciuilis eſt[f]: ei tamen qui remanſit ſecundis nuptijs,altero uiuente,interdicitur, ſi conſtet captiuum uiuere. Quòd ſi incertum ſit,exacto quinquennio facultas nubendi redit perſonæ relictæ[g], etiamſi Iuſtinianus[h] & Pontifices nuncium mortis certum requirant[i]. Is uerò qui in militiam profectus eſt,& utrum captus,an mortuus,aut ubi ſit ignoratur, quandiu expectare debeat,etſi uariatum eſt conſtitutionibus[k]: tandem tamen Iuſtiniano placuit,operiẽdum abſentem eſſe,quoad de eius morte aut captiuitate conſtaret[l]. Sed ſciendum eſt, illa dici de legitima & neceſſaria militia,quam ſubire olim Romana iuuentus cogebatur, nihil ad errones noſtri temporis,qui deſertioni iniuſtæ prætextum militiæ non neceſſariæ obducunt pertinere: in quibus ſolent pij magiſtratus ſequi illud,ut poſt quinquenniũ aut quadriennium,citato literis publicè ad templa affixis deſertore,perſonę deſertæ noua uota permittant[m]. Quin etſi intra illud tempus non continuerit,tamen pœna adulterij mitigari ſolet[n], nec facilè cõcedi redeunti marito,ut propterea uxorem repudiare poſsit: quando ille cauſam eius lapſus præbuerit,eoq́; delictum cum delicto ſit compenſandum[o].
Seruitute ſoluitur: ut ſi quis ob ingratitudinem redigatur in ſeruitutem[p], aut propter 4
crimen ſeruus fiat pœnæ[q]. quod hodie correctum eſt: pœna enim coniugia[r] diſtrahere non debet.
Poſtremò dirimitur diuortio,& repudijs. Diuortium à diuerſitate mẽtium dictum uult 5
Caius: uel quia in diuerſas partes eunt,qui diſtrahunt matrimonium. Rectius Cicer.lib.3. 6
de Orat. Diuortium,inquit,in uxore neceſsitas coegit ſumere cum non eſſet proprium. Repudium uerò à pudore,autore Feſto, appellatum eſt: quòd ſine aliqua pudoris reiectione ſiue iactura,tam arcta honeſtaq́; inter cõiuges coniunctio diſſolui nequeat. Inter hæc uerba aũt hoc intereſt, quòd repudiari futurum etiam matrimonium poſsit,ſponſa aũt non rectè
diuertiſſe dicitur[s]. Diuortium fit aut mutua uoluntate aut alterutrius. Mutua uoluntate,& 7
conſenſu apud ueteres ex lege 12.tabul. diſſolui poterat cõiugium[t]: quia ſecundum naturam putabant, ut quoquid colligatum eſſet, eodem modo ſolueretur[u]. Contrahitur autẽ matrimonium conſenſu: ergo contrario conſenſu rectè ſolui poſſe ratiocinabantur.
Sed hoc Iuſtinianus tantum ex cauſa caſtitatis,& amore cœlibis uitæ conceſsit[x]. Cano- 8
nes indiſtinctè ſuſtulerunt[y]. & meritò quidem,ut maneat immota & æterna regula: Quod
Deus cõiunxit,homo ne ſeparet[z]. Alterutrius uoluntate diuortiũ fit,non ſolo quidem ani- 9
mi impetu[a], ſed certa forma adhibita[b], & hodie ex cognitione magiſtratus, propter certas duntaxat cauſas iure expreſſas[c]: quarum præcipuè ſunt, adulterium, inſidiæ, & inimicitiæ capitales,ſæuitia intolerabilis,idq́; ut maius euitetur malum[d]: ſicuti & Moſes propter σκληροκαρδίαν Iudæorum conniuente Deo ex certis cauſis diuortiũ ijs conceſsit[e]. Item deſertio,de qua Paulus 1.Corinth.7. Si incredulus, inquit,diſcedit, diſcedat: non eſt ſerui-
tuti ſubiectus frater, aut ſoror in eiuſmodi[f]. Porrò qui ſine cauſa (nam aliàs ſecus eſt) di- 10
uertit,dotem donationémue amittit[g]: qui aliud etiam matrimoniũ contrahit,uel ex Chri-
ſti ſententia[h], reus adulterij eſt[i]. Porrò Canones ob hæreſeos[k], uel duntaxat adulterij cau- 11
ſam[l] permittunt diuortium: idq́; non re, ſed nomine tantum. concedunt enim ſeparationem thori,ſine ſpe alterius coniugij,utriq; perſonæ fomitem peccati, & laqueum ſubijcientes[m]. quo iure in his terris non utimur: quia Deus,non homo,per manum magiſtratus ſe... it,quãdo ob iuſtas & legitimas cauſas publico iudicio ſoluitur coniugium[n]. Neq; ue... nouibus ſuffragatur illud dictum Chriſti[o]: Quicunq; repudiauerit uxorem,niſi pro... rnicationem, &c. Non enim ijs uerbis prohibentur in caſu ueri diuortij nouæ nu... pt... nò permittuntur potius innocenti perſonæ, ob adulterium alterius. neq; enim diuortium

c l liberorum. de his qui nota.infa. ubi dixi S.l. j.C de ſecund.nupt.
d c.ult.de ſecund nupt.
e l.non ut à patre.8.l.in bello.12.§.medio.de capt.& poſtli.reuer.l. ſi quis ſic ſtipuletur. 57.ff tit.11.
f l.4.cũ ibi notat.S.qui ſatiſda.cog.gl.in l.uni. § ſin autem.ad uerb.ſuperſtite. C. de cad.toll.
g l.uxores.h t.§.ſed etiam.in auth. de nuptijs.
h auth. hodie. C. de repud.
i c.in præſentia. de ſpõſ.
k l.uxor.7.C.de repud. §.nouimus. in auth. de nuptijs.
l § quod autẽ nobis.Nouell.ut lic.ma.& auiæ. auth.hodie.C.de repudijs.
m d.l.uxor.7.C.de repudijs. d.§.nouimus. in auth.de nuptijs.
n l miles 11. §.pen. in uerb. iudicari debet pro admiſsi criminis qualitate.de adulter.
o l uiro.40.ff.ſol.mat. l. ſi uxor.13.§.iudex. ff.de adult.uid. Tiraq. de pœnis.cauſ.62.
p §.ſi uerò decretum. in auth.de nuptijs.
q l.res uxoris.24.C.de donat inter uir.& ux.
r §.quod autem.in auth. de nuptijs.
s l.inter diuortium.10. de uerb ſignificat.
t Cic Philip.2.l pen de adulter. l. ſi conſtante. 9.C eod.
u l.ab emptione.59.de pact.l. nihil.36.de regul.iur.
x §.quia uerò ex conſenſu ut luceat matri & auiæ, &c. Auth. quod hodie.C.de repud.
y c fi.cũ ibi not de tranſ.
z c.quod Deus.33.q.2.
a l.3.h t.
b l.2.l.nullũ.9.l.ſi pœn. 7.Cuiac.ob.li.8.c.26.

c l.cõſenſu §.l.in ... enſit.10.l.ult.C.eo. d d.l.cõſenſu.C.eo.Schurf.cõſ.42.cẽt.1. e Matt.19.Mar.10.Deut.24. f d.l.uxor. §.nouimus. g d.l.cõſenſu.c.r.2.3.de donat.in.uir.Land.li.1.art.21. h Luc.16.Mat.19. i Auth.hodie.C.de repudijs. k c.2.c.quanto.7.de diuort.c.ſi infidelis.28.q.2.c.de illa.de diuor. l c.4.& 5.de diuor. m c.2.de coniu.leproſo.c.ult.de con.coniug.Bar.in l.rerũ.nu.1.inf.rer.amota.c.dixit dominus.32.q.1.c.ſi uxorẽ.32.q.5.c.1.32.q.7. n d.c.quod Deus.uide Orig.in Matth.hom.7.Tertull.lib.4.in Mar. Amb.in 1.Cor.7.Theod.Bez.in confeſſ.cap 5.diſtinct.39. o Matth.5.19.Luc.16.

uortium ueré eſt, ubi perſona innocens manet obligata. Sed nec excludit Dominus delicta adulterio grauiora aut paria, quæ ſcilicet ſubſtantiam coniugij euertunt. Nã & nomen πορνείας, quo uſus eſt, latius patet, præſertim apud Hebræos, qui omne crimẽ quo abalienamus nos ab eo cui obedientia debetur, uerbo πορνεία, ſiue fornicationis cõprehendunt; ut cum Deut. 31. populus dicitur fornicari poſt deos alienos: & Iudicũ 19. fornicata aduerſus maritum uxor, quæ ab illo diuertit ſine adulterio. Nec aliter acceptũ fuiſſe illud Chriſti dictũ in ueteri eccleſia, cùm ex Origene[a], Auguſtino, Hieronymo, Iuſtino martyre, Ambroſio, alijsq́ perſpici licet: tum conſtitutiones Chriſtianorum imperatorum, præſertim Iuſtiniani[b], euidenter declarãt. nam quod ad locum Pauli[c], quo Canoniſtæ nituntur, attinet: Quòd ſi deceſſerit, maneat innupta, &c. conſtat eum nõ de legitimis diuortijs, ſed de diſceſsione iniuſta, quam Corinthi homines alioqui leues, & luxurioſi, ſine legitima cauſa pro more illis temporibus uſitato, ob diſsidia, ſimultates, odia, &c. temerè faciebant, eſſe accipiẽdum. Cui ſeparationi meritò hæc lex præſcribitur, ut qui ob odium, aut ſimultatẽ, aut faſtidiũ, etiã ob furorẽ, morbũ, &c. diſcedit, aut recõcilietur perſonæ à qua diſceſsit, aut uiuat abſq; alterius ſpe cõiugij, quoad prius adhuc durat, neq; dum ex iuſta cauſa (de qua nemo ſibijpſi ius dicere, ſed magiſtratus legitimè cognoſcere debet) eſt diſſolutum. Cæterùm ad legitimam diuortij cauſam, id dictum trahendum non eſt. Nam cum ipſe Dominus in caſu adulterij, diſertè permittat innocenti perſonæ aliam uxorem ducere[d]: cumq; diſſolutio, quam authoritate diuina ex iuſtis cauſis magiſtratus facit, uera eſſe debeat, hec innocẽti perſonæ captioſa[e], meritò huic in eiuſmodi caſu, alterius uoti poteſtas eſt facienda: ita ut damnata adulterij uxore, maritus ſtatim: & damnato contrà uiro, mulier perindè atq; eo mortuo, poſt annum demum luctus, liberam habeat nouas ſequẽdi nuptias facultatem[f]. In caſu porrò deſertionis, uſitata tempora, de quibus paulo antè diximus, obſeruentur[g]. Neq; ea res caret exemplis piæ uetuſtatis. Nam & Euſebius lib. 4. narrat, matronam Chriſtianã ab adultero marito diuertiſſe: & D. Hieronymus Fabiolam defendit, quòd à coniuge polluto ſeparata, alteri nupſiſſet: facilè ut ex monumentis antiquitatis, & noſtrarum legum intelligi poſsit, nouas nuptias diuortio ex iuſtis cauſis per ſententiam declarato, perſonæ innocenti fuiſſe olim conceſſas. id quod & hodie curiæ noſtræ ſequuntur. De perſona porrò nocente, an ei noua uota permittenda ſint, magis ſolet dubitari. Et ſanè cum relegetur etiam quando leuiſsima pœna eſt ob adulterium, non debet prohiberi, iam interuallo locorum ſegregata, uti iure noui coniugij, cùm priore non teneatur[h], & obligata legi ſit diuinæ: quæ non uult hominem eſſe ſolum, ſed unumquemq; iungi compári ad euitandam fornicationem, & ob alios fines ſuprà expoſitos. Ac quando matrimonium ſit mutuum uinculum, & mutua relatio, non poteſt altera perſona libera declarari & ſoluta, altera uerò teneri amplius: nè claudicet diſtractus[i], & altera ex parte efficax ſit, ex altera non item. quod dicere, fuerit perabſurdum[k]: maximè cùm iura ſpiritualia cõiugiorum, &c. ſint indiuidua[l]. Præterea Matth. 5. Qui dimiſſam à priore marito uxorẽ ducit, dicitur adulterare, excepta adulterij cauſa. Ergo ubi ob cauſam hanc dimiſſa eſt, & à primo marito liberata, non committit adulterium qui eam ducit: & conſequenter etiam nocenti perſonæ, putandum eſt hoc caſu liberum eſſe coniugij alterius uſum. Et hęc de iuſtis diuortij cauſis. Quando porrò ob diſſenſum, metum, dolum, affinitatem, propinquitatem, impotentiam, coniugia ſeparentur, ſuprà ad tit. de ritu nupt. eſt expoſitum. quanquam ex his cauſis non tam diſſoluuntur, quàm pronunciantur eſſe nulla, nec unquam fuiſſe contracta.

a in Matth. cap. 7. & 19. & 1. Cor. 7. uide Philipp. in exã. Theol. de coniug. cap. de diuor. uide Bezam preallo.

b in tit. C. de repud. l. uxor. 7. cum Auth. ſeq. l. conſenſu. §. in uerb. nec intra quinquennium nubendi. cum ſeq. et in Auth. de nupt.

c 1. Cor. 7.

d Matth. 19.

e l. meminerint. C. unde ui. l. Paulus. §. de prætor. ſtipul.

f l. conſenſu. §. uerb. nubendi poſt annum. & uerb. ſtatim ducere. C. de repud.

g l. uxor. 7. cum auth. ſequen. C. de repud. l. 2. C. de ſecund. nupt.

h Hemmingius in Enchirid. claſ. 4. tit. de coniug.

i l. Iulian. 14. §. ſi quis. ubi gl. ad uerb. oblig. de act. emp. l. de tutel. C. de in integ. reſt.

k l. in noſtrum. de reg. iur.

l in prin. Inſt. de pa. poteſt. uerb. indiuidua.

SOLVTO MATRIMONIO QVEMADMODVM DOS petatur. Titul. III.

1 *Continuatio.*
2 *Dominium rei dotalis ad mulierem redire ipſo iure, non poſſeſſionem.*
3 *Cui, aduerſus quos detur actio repetendæ dotis nomine.*
4 *Quid ueniat in hanc actionem.*
5 *Quæ cauſæ exactionem dotis impediant.*
6 *Quo die res dotales ſint reſtituendæ.*

1 POſtquam dictum eſt, quomodo diſſoluatur matrimonium: uideamus nũc eo diſſolu-
2 to, quemadmodũ dos repetatur. Etſi enim dominium rei dotalis ipſo iure ad mulierẽ
redit, ſoluto matrimonio: nõ tamen poſſeſsio quæ facti eſt, transfertur[a]: eoq; iure & le-
3 gibus repetenda eſt, nõ uiolenter auferẽda[b]. Siue itaq; morte, ſiue diuortio dirimatur con-
iugium (neq; enim intereſt[c]) cõpetit ſtatim actio mulieri, & eius patri cuius in poteſtate eſt[d]:
nonnunquam etiam extraneo, ſi dotem quam dedit ſibi reddi ſtipulatus eſt[e], aduerſus ma-

a l. cum heredes. 23. de acq. poſſ.

b l. dotis. 9. C. eod.

c l. cum quærebatur. 240. de uerb. ſignifi.

d l. 2. 3. 4. l. ſi ab hoſtibus. 11. h. t. l. unica. §. uideamus. et §. ex hoc. C. de rei uxor. actio.

e d. l. unica. §. accedit. l. auia. C. de iur. doti.

ritum aut eius hæredem[a]: uel patrem mariti, ſi dotem accepit[b]. Hæc actio eſt ex ſtipulatu 4
bonæ fidei, quam Iuſtinianus ſubſtituit actioni rei uxoriæ[c], quæ olim tantùm uxori eiusq́;
patri, non etiam reliqois mulieris hæredibus dabatur. nam ex cauſa matrimonij maritus
dotem (ut nunc iure Sax. mobilia[d]) lucrabatur, coniuge eiusq́; patre demortuis[e]: niſi initio
per ſtipulationem de dote alijs reddenda cautum fuiſſet[f]. Sed quia Iuſtiniano iniquum ui-
ſum eſt, dotem ut proprium feminarum patrimonium abſq; cauſa, utpote ſoluto coniugio
apud uirum remanere: ideo uoluit ſemper intelligi ac fingi ſtipulationem de reddenda do-
te interueniſſe, atq; ita indiſtinctè hæredibus (non etiam extraneis in quibus tacitæ ſtipu-
lationis fictio ceſſat[g]) actionem dari[h]. Qua porrò petitur dos reſtitui, unà cum fructibus,
pro proportione anni, quo diuortium factum eſt[i], & reparatione damni, ſi quod dolo, cul-
pa, negligentia mariti rebus dotalibus accidit[k]. Huic autem actioni ſolidè ſatisfacien- 5
dum eſt[l], niſi maritus ex aliqua cauſa dotem retinere iure queat, uel propter liberos ſuſce-
ptos ex muliere quæ dotem attulit, ut uolunt Dd.[m] quorum opinio recepta eſt iure Saxo-
num[n]: uel propter adulterium, deſertionem, aut aliud mulieris delictū, quod diuortio cau-
ſam dedit[o]: uel ratione pacti[p]: uel quia maritus ſoluendo non eſt[q], ita ut reddita dote ege-
ſtatem ſit paſſurus[r]: uel quia ſine culpa mariti aut poſt moram mulieris res dotales perie-
runt[s]. Exceptis his atq; alijs retentionum[t] caſibus, dos reddi debet[u]: & quidem res immo-
biles ſtatim[x]. Mobiles uerò præcipuè fungibiles quæ difficilius conquiri colligiq́; ſubitò 6
poſſunt, olim quidē annua, bima, trima die, hoc eſt tribus penſionibus annuis[y], hodie in-
tra annū[z]: quo tēporis interuallo, mulier ab hæredib. mariti alenda eſt, ſi aliunde exhibere
ſe nequeat[a]. ac poteſt interea manere in domo & bonis mariti, pignoriq́; incūbere ſuo, do-
nec ei dos integrè perſoluatur[b]. Iure porrò Sax. maritus dotem quæ in pecunia conſiſtit, lu-
cratur ſoluto matrimonio: nec tenetur reddere, niſi liberis pro rata legitimæ[c], aut niſi ſe do-
te indignum fecerit, puta quòd uxorem deſeruit, aut in morbo neceſſaria alimēta non ſup-
peditauit[d], &c. Eſt & quo ad fructus, differētia. nam fructus ultimi anni quo matrimonium
diſſolutum eſt, iure cōmuni inter maritum & uxorē aut eorum hæredes diuiduntur, pro ra-
ta temporis quo matrimonium durauit[e]. Moribus autem Sax. fructus induſtriales, quorū
ſemina iacta ultimo anno fuēre, omnes maritus lucratur, uelut uſufructuarius[f], & eius hæ-
res, itemq́; hæres uaſalli, aperto feudo uel ad agnatos reuertēte. quanquam in terris imperij
alibi hoc caſu, nēpe feudis domino apertis, feudalis diſtinctio ſeruetur[g]. ubi uerò ad agna-
tos ea redeunt pro rata fructus ultimi anni, ſecundum tempus quo uaſallus uixit, inter hæ-
redes uaſalli allodiales & feudales diuidantur[h].

a l. 2. l. 13. cum l. ſeq. l. etiam. 19. b. t.
b l. rei iudicatæ. 15. §. fi. h. tit.
c in l. unica. in prin. C. de rei uxoriæ actio. §. fuerat. Inſt. de act.
d Sax. lib. 1. art. 31. ubi glo. nu. 4.
e Vlp. titul. 6. de dotib. l. 2. in fin. princip. de dot. præleg. l. 4. C. de pact. conuen. l. 2. C. Theod. de inoff. dot.
f d. l. 4. iunc. l. ſi pactū. 9. de probat.
g l. unic. §. accedat. C. de rei ux. act.
h d. l. unic. in princ. & §. maneat. §. illo. cum ſeq.
i l. 2. l. fructus. 7. l. ſi alienam. 11. l. ſi marito. 31. §. fin.
k l. pen. l. fin. h. t.
l l. 2. in prin. h. t.
m in d. l. dos à patre. C. ſoluto matri.
n artic. 31. & 37. lib. 1. gl. art. 21. nu. 2. lib. 1.
o l. Lucius. 38. l. cum mulier. 47. hoc tit. d. l. conſenſu. d. l. fin. Chaſſ. in conſ. Burg. titul. de iur. mar. §. 6. uerb. eſt don hee. nu. 3. per doctrinam Bal. in l. quòd in uxorem. C. de nego. geſt. Iaſ. in l. ab hoſtib. §. ſi uir. ſolut. matrim. ubi etiam Caſtr. Aret. conſi. 130. Frāc. Curt. Iunio. conſil. 6. feud. Bald. in tract. de dot. part. 7. priuileg. 11. num. 8. glo. Land. lib. 1. art. 21.
p l. ſi dotali. 48. h. t. l. ſi pater. 12. de pactis dotalibus.
q l. maritum. 12. cū mul. ſeq.
r l. in condemnatione. 134. de reg. iur.
s l. ſemel mora. l. Menius. 49. h. t.
t uide Vlp. tit. 6.
u d. l. 2.
x Vlp. tit. 6. d. l. unic. §. ex actis.
y Vlpia. tit. 6. d. l. unic.

DIGESTORVM LIB. XXV.

DE IMPENSIS IN RES DOTALES FACTIS.

Titul. I.

1 *Cuiuſmodi impenſæ dotem minuant.*
2 *De neceſſarijs impenſis.*
3 *De utilibus.*
4 *De uoluptuarijs.*

QVin & impenſæ non in fructus, aut culturam agri (tales enim cum fructibus 1
compenſantur[a], & de his deducuntur) ſed ad perpetuam rei dotalis utilitatē
factæ, actionem dotis aut tollūt, aut minuunt[b]. Earum autē tres ſunt ſpecies:
nam quædam ſunt neceſſariæ, quædam utiles, quædam uoluptuariæ[c]. Ne- 2
ceſſariæ hæ dicuntur, quæ in ſe habent neceſsitatem impendendi: quibus
non factis dos minuitur, & deterior futura eſt: ut ſunt refectiones, inſtaurationesq́; rerum,
propagationes uitium: item quæ curandæ ualetudini, & ad conſequendas res dotales li-
tibus impenduntur[d]. Hæ impenſæ ipſo iure dotem minuunt, adeò ut dote integra ſoluta,
condictio

§. cumq́; iunc. l. 3. inf. de ann. legat. l. iuris gentium. 7. §. utputa. l. ſi unus. §. pactus. de pactis. z d. l. unica. §. autem. C. de rei uxoriæ actio. a uide Iaſ. in d. §. fuerat. num. 23. & 24. Inſtit. de act. Bald. in tract. de dot. part. 2. queſt. 16. num. 1. b Bald. in l. pen. num. 2. C. de pign. act. Bald. in tract. de dot. part. 8. queſt. 6. nume. 21. Moder. in l. diuortio. 7. §. ob donationes. ff. ſolut. matr. uide Land. lib. 1. artic. 22. & glo. art. 45. eod. lib. c art. 31. lib. 3. Dec. conſ. 19. part. 1. Reinhar. different. 35. d gl. in l. ſi ab hoſtib. 11. uerb. lucrifacere. ubi Dd. h. t. glo. Land. lib. 1. art. 21. e l. fructus. 7. §. 1. h. t. f lib. 2. art. 58. g §. his conſeq. hic fini. lex. h Alex. in l. diuortio. h. t. & uide addit. ad Bald. in d. §. hic conſequen. & ita iudicatum eſt ſæpius. a l. 3. l. neq;. 13. l. fin. h. t. l. fructus. 7. §. fin. ī. tit. 1. l. ſi à domino. 36. §. fi. de pet. here. b l. j. l. 5. l. quod dicitur. 15. h. t. uide Vlpia. titul. 7. c l. j. h. t. d l. 1. 2. 3. 4. ubi Bart. l. impenſa. 14. h. t.

3 condictio indebiti concedatur [a], uel actio mandati, aut negociorum geſtorum [b]. Vtiles ſunt,quas maritus utiliter facit, quibuſq; non factis deterior quidem dos non fieret, factis autem fructuoſior effecta eſt: ueluti ſi nouelletum fecerit, aut tabernam ædibus adiecerit [c]. Harum autem nomine fit deductio, ſi uoluntate mulieris factæ ſint, & aliunde ſolutio explicari poſſit. Nam iniquum eſſet, eam compelli rem uendere, ut impenſas in rem factas ſoluat [d]. Quanquam Iuſtinianus fauore dotis, ne ea mulier diutius carere cogatur, ob has impenſas retineri aut imminui dotem prohibuit: ſed ea reſtituta marito actionem mandati (ſi uoluntate uxoris factæ ſint) aut negociorum geſtorum, ubi mandatum deficit, ad eas

4 repetendas conceſsit [e]. Voluptuariæ ſunt, quibus neq; omiſsis deterior fieret, neq; factis fructuoſior res effecta eſt: quæ ſpeciem quidem ornant, fructum autem non augent [f]. Cuiuſmodi ſunt, balnea non neceſſaria [g], picturæ [h], tectorium, incruſtationes, pauimenta [i], uiridaria, aquæ ſalientes in hortis, &c [k]. Pro his niſi parata ſit mulier pati maritum tollentem, patitur exactionem compenſationis [l], exceptione oppoſita. Nam ſi uult habere rem mulier, æquum eſt ut reddat quæ impenſa ſunt à marito: aut ſi non uult, pati debet tollentem: ſi modò recipiant ſeparationem. Cæterùm ſi non recipiant, relinquenda ſunt [m]. Ita enim permittendum eſt marito auferre ornamentum, ſi profuturum eſt ei quod abſtulerit [n]. neq; enim ſic eſt malicijs hominum indulgendum, ut cuiquam ſine ſuo commodo alijs officere liceat: puta tectoria inducere, picturas corradere, conſcindere uiridaria, nullo fructu, &c [o]. Quòd ſi dos integrè ſoluta ſit, non habita harum impenſarum ratione, condici non poſſunt [p]: quia nullo obligationis iure debentur, etiamſi uoluntate mulieris factæ ſint [q]. Itaq; principali extincta per ſolutionem obligatione, unà intereunt [r].

DE ACTIONE RERVM AMOTARVM. TIT. II.

1 *Continuatio.*
2 *Res amotæ quæ dicantur.*
3 *Quando locus ſit huic actioni.*
4 *Eius ratio & cauſa: & quibus contra quos detur.*
5 *Quid in hanc actionem ueniat.*
6 *Effectus.*

1 Obijci actioni dotis & exceptio rerum amotarum ſolet: quanquam eo nomine etiam
2 actio competit tam marito, quàm uxori [a]. Amotæ res dicuntur cælatæ, abſconditæ, aſportatæ, conſumptæ, dolo malo [b]: hoc eſt cogitatione diuortij, quod poſtea ſe-
3 cutum eſt, interueniſſe [c]. Sed etſi ſpe mortis ſurreptum quid eſt, utiliter agi poteſt [d]. Atque etiam hæreditatis petitionem ſimul & ad exhibendum actionem hoc nomine hæres habet [e]. Vt autem huic rerum amotarum actioni locus ſit, neceſſe eſt conſtante matrimonio amotas res eſſe: nam eo ſoluto ſi quid ſubtrahatur, furti non actione quidem [f], ſed condictione
4 contrectans tenetur [g]. Eſt enim hoc iudicium ſingulare, introductum aduerſus eam quæ uxor fuit: quia non placuit cum ea furti agi poſſe, quibuſdam exiſtimantibus ne furtum quidem eam facere, quòd uitæ ſocietas quodammodo dominam eam faciat: alijs furtum quidem eam facere, ſicuti filia patri facit [h], ſed non eſſe turpem furti actionem in honorem matrimonij aduerſus uxorem [i]: ut nec econtrariò aduerſus maritum [k], aut ſocerum [l]. Itaq; ignominioſa actione ceſſante, ab his perſonis res ablatæ aut uendicantur [m], aut condicuntur hac actione ex iure gentium, & æquitate naturali [n]. nam & hæc neminem uult cum alterius damno locupletari [o]: & iure gentium (quo diſtincta ſancitaq; ſunt dominia) furto ac malis artibus aliena aucupari fas non eſt [p]. Quamobrem ſicuti reliquæ condictiones ex naturali æquitate manant [q], ita hoc quoq; caſu cùm naturalis ratio, tum ius gentium actionem domino ſuppeditat perſonalem, quæ ex delicto furti oritur: quod etſi diſsimulatur, tamen diſsimulanter oſtenditur, propoſita rerum amotarum petitione (nam in hac & allegari, & probari debet, res dolo malo amotas eſſe) quæ nihil aliud eſt quàm condictio rei perſecutoria [r]: eoq; & in hæredes tranſit [s].

5 Non enim uenit in hoc iudicium ulla pœna, ſed id duntaxat, ut res reſtituantur: quanquàm reſpectu rei pœna eſſe poteſt. Tenetur enim etiam de ijs quæ ad ipſum non peruenerunt [t]; neque in ueram æſtimationem, ſed quanti in litem actor iurauit interdum condem-
6 natur [u]. Etſi autem hæc actio, quæ delictum non arguit, notam infamiæ non inurit, ut nec cæteræ condictiones [x]: tamen quia ex delicto oritur, quod excuſationem nō habet, & ſolidè

Y 2 obligat,

m l.ob res amotas.24. n l.rerum.25.h.t. o l.nam hoc natura.14.de condictio. ind. p l.j.in fin. de furt. q l.indebiti.15.de cond.inde. r l.rerum.26.h.t. s d.l.contra.§.fin. t l.ſed etſi.19.h.t. u l.8.§.ſi.cum l.ſeq.h.t. x l.ceſſat.de actionibus.

a l.5.in princ. & §.fin. h.t.
b l.fructus.§.fin. ſ.tit.i.
c l.5.in fin.l.impenſæ.14.§.utiles.uide exēpla in l.utiles.39.de pet hæred.
d l.utilium.8.h.t.
e l.unica.§.taceat.in fi. C.de rei uxoriæ act.
f l.impenſæ.79.de uerbo.ſignificatio.
g l.impenſæ.14.h.t.
h l.utiles.uerſ.uideamus.de petit.hæred.
i l.hactenus.de uſufruct.
k d.l.impēſæ.de uerb.ſignific.
l de compenſationibus quæ fiūt ex cauſa dotis, uide l.fructus.7.§.ob donationes.4.l.ſi cōſtāte.24.§.ſi uxor.6.l.pen.§.1.ſ.t.t.Cuiac.ad Vlp.tit.6.
m l.utiles.39.de petit.hæred.
n l.pro uoluptuarijs.9.h.t.d.l.unica.§.3.in fi.
o l.in fundo.de rei uēdic.
p d.l.utiles.uerſ.uideamus.de pet.hæred.
q d.l.in uoluptuarijs.11.h.t.d.l.unica.§.taceat.in fi.l.ſi non ſortē.26.ubi Dd.de condi.ind.
r l.4.C.depo.l.centum.l.ſi.de eo quod cert.lo.
a l.cōtra.6.§.item cum.l.mulier.7.l.Marcellus.11.h.t.Vlpia.ti.7.
b l.3.§.pen.l.ſi concubina.17.§.2.& 3.h.t.
c l.rerum quidem.25.h.t.Vlpi.tit.7.de iur.dot.
d l.ſi mulier.21.h.t.
e l.ſi propter.22.§.fin.
f l.pen.exp.hær.l.4.C.eo tit.
g d.l.3.d.l.ſi concubina.17.uide ſ.de crim.expil.hær.glo.& Bart.in l.3.& l.ſi mulier.l.ob res amotas.h.t.
h l.ſerui.de furtis.§.hi qui.Inſt.de oblig.quæ ex delict.
i l.1.& 2.h.t.
k d.l.contra.§.item.
l l.nihil.15.§.final.

obligat[a], in ſolidum datur: etiamſi aliàs hæ perſonæ tantum in id quod facere poſsint, con-
ueniantur[b]. Admonendi poſtremò & illud ſumus, etiamſi actiones pœnales his in perſo-
nis ceſſent, iudicem tamen ex officio ut alia delicta[c], ita & hoc uindicare poſſe[d].

a l. ſi quis. 7. cum ſeq. de iuriſ. om. iud.
b l. ſi mulier. 21. §. fi.
c l. cōgnuit. de off. præſ. l. illud. ad l. Aquil.
d Bart. in l. 1. nu. 4. h. t.

DE AGNOSCENDIS ET ALENDIS LIBERIS, uel parentibus, uel patronis, uel liberis.

Titul. III.

1 *Continuatio.*
2 *Senatuſconſulta de liberis agnoſcendis.*
3 *Partum ſubijcientem de falſo teneri.*
4 *Patrem intelligi, quem nuptiæ demonſtrant.*

HActenus de matrimonijs, & iure dotium: nunc uideamus de liberis, qui fructus ſunt 1
coniugij. De his autem tractari ſolet, uel iam natis, uel adhuc in utero exiſtentibus.
De natis agitur, ut agnoſcantur, & alantur: de nō natis, ut in poſſeſsionem miſsi nu-
triantur. De agnoſcendis liberis duo Senatuſcōſulta ſunt facta. Primò Plautianum, quod 2
duas factorum diuerſas ſpecies definit. In prima, cauetur debere mulierem, facto diuortio,
intra triginta dies nunciare marito, ſe eſſe prægantem: maritum autem cuſtodes ad uen-
trem ſeruandum mittere, aut renunciare, quòd ex ſe non ſit præguans: alioqui partum co-
gitur agnuſcere, & alere[a].
In ſecunda parte, de ijs quæ falſum partum ſubijciunt, agitur: quod Senatuſconſulti ca- 3
put nun extat: conſtat tamen has pœna falſi teneri[b]. Alterum Senatuſconſultū quod tem-
poribus Adriani factum eſt, pertinet ad partum qui conſtante matrimonio editur, ut is
agnoſcatur[c].
Sciendum autem eſt, patrem intelligi, quem nuptiæ demonſtrant[d], cogiq́ & ut agnoſcat 4
partum: niſi euidentiſsimis rationibus oſtendat, ex ſe procreatum non eſſe[e]: & ut etiam a-
lat. Naturalis enim ratio ſuadet, ut pater educet liberos pro modo facultatum[f], præſertim
triennio maiores[g]. Imò necare uidetur qui non alit[h]. Alimentorum autem nomine non
modò uictus, ſed cætera quoq; onera, omneſq́ uitæ neceſsitates comprehēduntur[i]. Quòd
ſi pater ipſe egeat, neceſsitas facit, ut mater & reliqui parentes idonei alimenta præſtare co-
gantur[k]: ſicut econtrariò liberi parentibus ἀντιπελαργίαν, ijſq́ egenis alimēta[l], non etiam æs
eorum alienum diſſoluere debent[m]. Hoc nutricationis onus in hæredes in ſubſidium tran-
ſit[n]: & cum deſcendat ex iure naturæ[o], charitateq́ ſanguinis[p], nullo pacto aut ſtatuto tolli
poteſt[q]. Ac qui illud detrectat & refugit, etiam pignoribus captis, aut alio modo, per offi-
cium iudicis cogitur[r]: niſi qui alimenta petit, ſuis ſe operis ac induſtria adhibita alere poſ-
ſit[s]. Pigris enim & negligentibus, iura non ſubueniunt[t]: aut niſi iuſta exhæredationis cauſa
extet. qui enim exhæredare, etiam alimenta denegare poteſt[u].

a l. j. h. t. Paul. lib. 2. tit. 24.
b l. qui falſam. 19. §. t. l. leg. 30. ad l. Corneliā de falſis. l. cum ſuppoſiti. 10. C. eod. tit.
c l. 3. §. 1. h. t. Vlpia. titu. 16.
d l. 5. de in ius uocan.
e l. filium. 6. de his qui ſunt ſui uel alien. iur.
f l. 5. h. t. l. pen. & fin. C. de alen. lib. uide glo. Land. art. 21. lib. 1. nu. 3.
g l. nec filium. C. de patria poteſt.
h l. necare. 4. h. t. c. paſce. 8 5. diſtinc.
i d. l. 5. §. ſi parens. 3. in fin. l. uerb. uictus. 43. de uerb. ſignificatio. l. legatis. l. ſi. de alim. leg.
k d. l. 5. h. t.
l d. l. 5. l. 1. & 2. C. de al. lib. l. 2. 3. de ſer. & dilat.
m d. l. 5. §. ſi mater. 7. t. t. C. ne filius pro patre. per tot.
n d. l. 5. §. item reſcriptū eſt. 8.
o l. 1. in fi. de iuſti. et iur.
p d. l. 5. §. 1. uerſ. & cum ex æquitate.
q Decius in l. iura ſanguinis. 8. in princ. de reg. iur.
r d. l. 5. §. ſi uel parens. l. nec filium. ubi gl. C. de patria poteſtate.
s d. l. 5. §. deniq;. 2.
t l. nō enim. 16. ex quibus cauſ. ma. l. pupillus. 24. quæ in frau. cred.
u d. l. 5. §. ſi uel parens.

DE VENTRE INSPICIENDO. TIT. IIII.

1 *Edictum de uentre inſpiciendo, cuſtodiendoq́; partu.*
2 *Reſcriptum eadem de re.*

DE liberis adhuc in utero exiſtentibus, deq́ uentre inſpiciendo, & cuſtodiendo par- 1
tu, ita ait Prætor[a]: Si mulier mortuo marito prægnantem ſe eſſe dicet, his ad quos ea
res pertinebit, procuratoriúe eorum uis in menſe denunciandum curet, ut mittant ſi
uelint, quæ uentrem inſpicient. mittantur autem mulieres liberæ duntaxat quinq; i hæq;
ſimul omnes inſpiciant, dum ne qua earum dum inſpicit, inuita muliere uentrem tangat.
Mulier in domo honeſtiſsimæ feminæ pariat, quam ego conſtituam. Mulier ante dies tri-
ginta, quàm pariturā ſe putat, denunciet his ad quos ea res pertinet, procuratoribusúe eo-
rum ut mittant ſi uelint qui uentrem cuſtodiant. In quo conclaui mulier paritura erit, ibi
ne plures aditus ſint quàm unus: ſi erunt ex utraq; parte, tabulis præfigantur. Ante hoſtiū
eius conclauis, liberi tres & tres liberæ cum binis comitibus cuſtodiant: quotieſcunq; ea
mulier in id conclaue, aliudúe quod, ſiue in balneum ibit, cuſtodes ſi uolent, id antè pro-
ſpiciant, & eos qui introierint, excutiant. Mulier cum parturire incipiat, his ad quos eā res
pertinet, procuratoribusúe eorum denunciet, ut mittant, quibus præſentibus pariat. Mit-
tantur mulieres liberæ duntaxat quinq;: ita ut præter obſtetrices duas, in eo conclaui ne
plures mulieres liberæ ſint quàm decem, ancillæ quàm ſex. Hæ quæ intus futuræ erunt, ex-
cutiantur omnes, in eo conclaui ne qua prægnans ſit. Tria lumina ne minus ibi ſint, ſcilicet
quia tenebræ ad ſubijciendum aptiores ſunt. Quod natum erit, his ad quos ea res pertinet,
procuratori-

a l. j. §. de inſpiciēdo. 4.

» procuratoribusúe eorum ſi inſpicere uolent, oſtendatur. Apud eum educatur, apud quem
» parens iuſſerit: ſi autem nihil parens iuſſerit, aut is apud quem uoluerit educari, curam non
» recipiet, apud quem educetur, cauſa cognita conſtituam. Is apud quem educabitur, quod
» natum erit, quoad trium menſium ſit, bis in menſe: ex eo tempore, quoad ſex menſium ſit,
» ſemel in menſe: à ſex menſibus, quoad anniculus fiat, alternis menſibus: ab anniculo quo-
» ad fari poſsit, ſemel in ſex menſibus, ubi uolet oſtendat. Si cui uentrem inſpici cuſtodiriúe,
» adeſſe partui licitum non erit, factumúe quid erit, quo minus ea ita fiant, uti ſuprà com-
» prehenſum eſt: ei quod natum erit, poſſeſsionem cauſa cognita non dabo, ſiue quod na-
» tum erit, ut ſuprà cautum eſt, inſpici non licuerit. Quas ubiq; actiones me daturum polli-
» ceor his, quibus ex edicto meo bonorum poſſeſsio data ſit: eas ſi mihi iuſta cauſa uidebi-
» tur eſſe, ei non dabo. Hoc edictum cum ſit manifeſtiſsimum, interpretatione non indi-
2 get[a]: quam ſi quis requirat, conſulere Iuriſconſultos poteſt[b]. Quia uerò tantum de mulie- a l. j. §. quamuis. 5
ribus quæ aſſerunt ſe prægnantes, prætor loquitur, in ijſq; Senatuſconſulta de liberis a- b d. l. 1. 2. 3. 4. h. t.
gnoſcendis duntaxat locum habent[c], ut paulo antè eſt oſtenſum: ideo temporibus diuo- c d. l. j. §. ex hoc reſcri-
rum fratrum, cum hoc incidiſſet, ut maritus quidem prægnantem mulierem diceret, uxor pto. 1.
negaret: Conſulti Valerio Priſciano, prætori urbano reſcripſerunt in hæc uerba: Nouam
» rem deſiderare Rutilius Seuerus uidetur, ut uxori quæ ab eo diuerterat, & ſe non eſſe præ-
» gnantem profiteatur, cuſtodem apponat: & ideo nemo mirabitur, ſi nos quoq; nouũ conſi
» lium & remedium ſuggeramus. Igitur ſi perſtat in eadem poſtulatione, commodiſsimũ eſt
» eligi honeſtiſsimæ feminæ domũ, in qua Domitia ueniat: & ibi tres obſtetrices probatæ ar-
» tis & fidei, quæ à te aſſumptæ fuerint, eam inſpiciant: & ſi quidem uel omnes, uel duæ renun
» ciauerint prægnantem uideri, tunc perſuadendum mulieri erit, ut perinde cuſtodem admit
» tat, atq; ſi ipſa hoc deſideraſſet. Quòd ſi enixa non fuerit, ſciat maritus ad inuidiã, exiſtima-
» tionemq; ſuam pertinere, ut non immeritò poſsit uideri captaſſe hoc ad aliquam mulieris
» iniuriam. Si autem omnes, uel plures non eſſe grauidam renunciauerint, nulla cauſa cuſto-
» diendi erit.

SI VENTRIS NOMINE IN POSSESSIONEM MISSA, EADEM poſſeſsio dolo malo ad alium translata eſſe dicatur.

Titul. V.

1 *Ratio huius edicti.*
2 *Cui, in quem, ad quid ex hoc edicto detur actio.*
3 *Quomodo prætor edicto parere cogat.*

1 HOc edicto rectiſsimè Prætor proſpexit, ne dum in fauorem partus poſſeſsionem fa-
2 cilè pollicetur, alijs prædæ occaſionem præbeat. Idcirco conſtituit actionem in fa-
ctum in mulierem, quæ in alium hanc poſſeſsionem dolo malo tranſtulit: qua peti-
tur, quanti intereſt eius qui experitur, fortè cohæredis aut ſubſtituti, poſſeſsionem non eſſe
translatam. Deinde neceſſario prætor adiecit, ut qui per dolum uenit in poſſeſsionem, co-
3 gatur decedere. Coget autem eum non prætoria poteſtate, uel manu miniſtrorum: ſed me-
lius & ciuilius faciet, ſi eum per interdictum fortè quorum bonorum, aut actionem in fa-
ctum ex hoc edicto, ad ius ordinarium remiſerit.

SI MVLIER VENTRIS NOMINE IN POSSESSIONE calumniæ cauſa eſſe dicatur.

Titul. VI.

1 *Ratio edicti.*
2 *Quis per calumniam dicatur in poſſeßione fuiſſe.*
3 *Cui, aduerſus quem, ad quid ex hoc edicto actio detur.*

1 QVemadmodum Prætor facilis eſt, circa bonorum poſſeſsionem mulieri dandam
uentris nomine: ita calumniam eius impunitam relinquere non debet.
2 Per calumniam in poſſeſsione fuiſſe uidetur, quæ ſciens prudenſq; ſe prægnan- a l. j. §. 1. h. t.
3 tem non eſſe, uoluit in poſſeſsionem uenire[a]. Aduerſus hanc actio datur illis, quorum in- b d. l. j. §. competit. cum
tereſt miſsionem non decerni: ut cohæredibus, ſubſtitutis, proximis ab inteſtato, legata- ſeq.
rijs, &c. ad id quod intereſt: cuius in æſtimationem etiam alimenta, in uentrem erogata, ue- c l. notatur. 15. cũ l. ſeq.
niũt[b]. Et mulier ex hac cauſa damnata, notatur ignominia[c]. Debet enim coerceri, quæ præ- de his qui notant. infa.
torem decepit[d]. d l. debuit. 17. eod. tit.

DE CONCVBINIS. TIT. VII.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Quid ſit concubina, concubinatus, & quare permiſſus.*
3 *Quam in concubinatu habere liceat, uel non.*

ET hæc quidem de legitimis nuptijs. nam coniunctio quæ extra nuptias fit, plerunq; 1
in concubinatum incidit. Concubina eſt quæ cum uxor non ſit, cum aliquo tamen 2
uiuit, & uxoris loco in domo eſt, ac corpus miſcet[a]. Concubinatus autem ex ſola ani-
mi deſtinatione æſtimatur[b]: uidelicet cum quis mulierem uoluptatis, & concubitus (unde
& nomen) cauſa, in contubernio, & conſuetudine diuturna habet. quod iure ciuili, extra
pœnam & infamiam[c] eſt[d]: ijs ſcilicet qui uxores non habent[e], permiſſum, ad euitanda ma-
iora adulterij & conſtuprationum mala: & quia obſiſti hominum nequitiæ non omni ex
parte poteſt. In concubinatu poteſt eſſe non modò liberta, ſed & ingenua, ſi obſcuro loco 3
nata ſit, uel pudorem uulgarit: alioqui ſi honeſtæ uitæ locíq; ingenuam quis in concubina-
tu habere maluerit, id ſine conteſtatione ea de re apud Aediles facta, ſicut ex Tacito conij-
citur[f], fieri nequit: ſed neceſſe eſt, uel uxorem eam habere, uel hoc recuſantem cum ea ſtu-
prum committere[g]. Concubinas tamen habere plures, improbatum eſt[h]: ut & illud, con-
ſuetudine eius uti, quæ patris aut filij fuit in concubinatu[i]: quia propè nefaria eſt huiuſmo-
di coniunctio, & quædam naturalis honeſtatis uiolatio: quæ nemini concedenda eſt[k], nec
concedi poteſt, utpote cum affinitas per conſuetudinem eiuſmodi ſit contracta[l]: quare eiuſ-
modi ſcelus prohibendum[m], & quantum exiſtimo arbitrariè puniendum eſt[n]. Et hæc iure
ciuili ita ſe habent. Iure autem diuino & Canonico, concubinatus in totum eſt damnatus[o]:
ſicuti & à Philoſophis[p]. Eademq; in damnatione ſunt lupanaria, ac meretricum conſuetu-
do[q], quamuis iure ciuili extra lenocinium[r] permiſſa[s].

a l.Labeo.144.de uerb. ſign. uide Cuiac.lib.5.cap.6.
b l.4.h.t.
c Bald.in l.3.C.de cond. inſer.l.unic.C.de concubin.
d l.3.in fi.h.t.
e l.unic. C.de concubi.l.ult.de diuor. Paul.lib.2.tit.20.
f Conna.lib.8.cap.13.
g l.3.h.t.in fi. l.in liberta.24.de ritu nupt. gl.in l.j.uerb.ſtuprũ. hoc tit.
h in Auth.quibus mod.eff.ſui.circa fi.Nouell.74.§.cõſiderauimus. in auth.de trien.& ſemiſſ.gl.in l.unic. C.de concub.
i l.j.in fin.h.t.
k l.2.C.de in ius uocan.
l uide ex.t.t.de eo qui conſang.ux.ſuæ.& t.de rit.nupt.gl.17.l.j.uerb.prohibendũ.h.t.
m l.j.in fin.h.t.
n ex doctrina glo.in l.3.C.de ſacro.eccleſ.
o extra de cohabita.cle.& muli.1.Cor.5.cum ſimil.gl.& Bar.in l.j.hoc t.
p Ariſtoteles li.7.Politi.c.17.
q c.nemo.c.meretrices.32.q.4.Panorm.& Dd.in c.inter opera.de ſponſal.
r Nouell.de lenon.
s l.quæ adulterium.29.C.de adult.l.2.C.de dona.int.uir.& ux.l.ſi ea.22.C.de adult.l.ſi uxor.13.§.1.ff.ad l.Iul.de adult.l.ait.et Alex.in l.ſi adulterium.de adult.gl.& Dd.in l.quid ergo.§.pœna grauior.de his q not.inf.Alex.conſ.157.in fin.uol.5.

DIGESTORVM LIB. XXVI.
INFORTIATI II.

DE TVTELIS. TIT. I.

1 *Continuatio.*
2 *Diſpoſitio ſequentium titulorum.*
3 *Quid ſit tutela.*
4 *Explicatio definitionis.*
5 *Diuiſio, & cauſæ.*
6 *Finis, & effectus.*
7 *Affinia, & contraria: & de cura, nonnulla.*

NOn modò alendi ſunt qui ex matrimonio procreantur liberi, ſed etiam conti- 1
nendi authoritate, & conſilio gubernandi, cum ſe per ætatem regere necdum
queant. Itaq; uiuentis quidem patris ſunt in poteſtate & manu, qui eos hone-
ſtè ac pudicè educare debet[a]. Quòd ſi is moriatur, ſuccedit alter quaſi parens,
lex & autoritas magiſtratuum, qui fidei & curæ idoneorum hominum imbe-
cillam ætatem gubernandam committunt: quæ gubernatio, tutela & cura appellatur, à
tuendo & curando[b]. Quod cum ita ſit, reliquum eſt, ut poſtquam de coniugijs, & alen-
dis liberis eſt dictum: de tutelis deinceps, ſicuti erat propoſitum, uideamus. Qua in par- 2
te ordine exponendum eſt: Quid ſit tutela, & quotuplex, quomodo & quando conſti-
tuatur: tum de officio & adminiſtratione tutorum: deinceps de fine, ac abdicatione tu-
telæ: ac de excuſationibus tutorum, poſtremò de actionibus, quæ finita tutela, ultrò ci-
troq; competunt.

Tutela eſt, ut Seruius definit, ius & poteſtas in caput liberum, conſtituta ad tuendũ eum, 3
qui per ætatem ſua ſponte ſe defendere nequit, iure ciuili data & permiſſa[c]. Eſt enim ius pu- 4
blicum authoritate[d], quod inuito in inuitum datur[e]: utilitate priuatum[f], in caput liberum
pupilli, qui ſui iuris eſt, & caput prorſus liberum habet: nam ijs qui ſunt alieni iuris, tutores
non dantur. Conſtituta ad tuendum eum qui per ætatem ſua ſponte ſe defendere nequit.
differentia à fine, effectu & officio tutelæ ſumpta, qua hoc ius à patris & curatoris poteſtate
ſecernitur.

a tot.tit.de lib.agn.ff.& tit.C.de alien.lib.
b uide Vlpia.tit.11.
c l.j.hoc t.uide quæ dixi Inſt.eo.in princ.
d l.filiusfa.9.uerb.tuto.de his qui ſunt ſui uel alien.iur.
e Inſtit.de excuſ.tuto.in princ.l.2.h.t.
f l.pupillus.239.§.munus.de uerb.ſignificat. l.athletæ.8.§.tutela.ff.de excuſa.tuto.

ſecernitur. Nam tutelæ uis omnis, in tuendo perſonam & bona pupilli uertitur & conſiſtit[a]. Patris uerò poteſtas, iſta maior eſt, atq; amplior. Maius enim tuitione ius habet pater, tam in caput liberorum (nam olim ius uitæ & necis habuit[b], & punire etiã hodie poteſt[c]) quàm in bonis cum eorum fiat dominus, aut quo ad proprietatem, aut quo ad uſumfructum[d]: ita ut non modò tueri, ſed etiam abſumere poſsit. Curatorum autem poteſtas minor eſt quàm tutorum. Curator enim bonis curandis tantum præficitur[e], uel in totum, uel in aliqua parte, aut etiam re certa[f]. Tutor porrò principaliter tuendæ (ut dictum eſt) perſonæ datur, non rei[g]: ſecundariò autem ad uniuerſum perſonæ patrimonium adminiſtrandum datus eſſe creditur[h]. nec certæ rei dari poteſt[i]. Nam ut perſona non recipit diuiſionem, ita nec tutela quæ perſonæ datur: & ſicut partitionem reſpicit in principali, ita & in adminiſtratione bonorum acceſſoria, quæ ex natura principalis debet æſtimari[k]. Additur, iure ciuili data & permiſſa. quæ particula cauſam efficientem denotat, uidelicet legem 12. tab. & alias: quæ partim dant tutelam, ſcilicet legitimam: partim dari à teſtatore & magiſtratu permittunt, uidelicet teſtamentariam & datiuam. Propria tutelæ ſunt, eſſe officium, ſeu onus[l], ſiue munus[m] neceſſarium[n], uirile[o], perſonale[p], publicum[q] authoritate, & ciuile[r], ſed utilitate priuatum[s]: item (ut reliqua munera ciuilia) ſua natura gratuitum, quia non honos eſt, ſed onus[t]: eoq; tutela lucroſa eſſe potius pupillo quàm tutori debet[u], quanquam ex iuſta cauſa, puta propter inopiam, peregrinationes litium cauſa ſubeundas, &c. ſalarium tutori conſtitui authoritate decretoq; iudicis poſsit[x]. Tutela quoq; ſua natura generalis eſt: unde & generale iudicium naſcitur[y], & bonæ fidei[z].

5 Tutela alia teſtamẽtaria eſt, quæ teſtamento: alia legitima, quæ à lege: alia datiua, quæ dãte & decernente magiſtratu qui ſummus quaſi tutor eſt[a] defertur: ut in ſequentibus exponetur[b]. Dicitur & alius tutor adminiſtrans, ſeu uerus: alius honorarius, teſtamento ſcilicet datus (nam lex aut iudex eiuſmodi non dat) cui nulla incumbit adminiſtratio, ſed tantum honoris cauſa interponitur: uelut perſona dignior & honoratior, quam pupillus præ reliquis timeat & reuereatur, & qui ſit uelut inſpector, ac obſeruator totius adminiſtrationis[c]. uulgò ſupremum tutorem nominarit. Sunt etiam qui protutores & falſi tutores nominentur: de quibus ſuo loco opportunius[d]. Eſt etiam iure Sax. tutor iudiciarius qui ad iudicia ſimilesq; ſolẽnitates mulieri datur[e], uelut & olim[f]. Cauſa efficiens tutelam, eſt lex (non ius prætorium[g]) uidelicet lex 12. tab. quæ partim per ſe defert tutelas proximis agnatis[h]: partim parentibus, ut in teſtamento liberis quos in poteſtate habẽt, dent tutores permittit[i]: mater autem, quæ in poteſtate non habet liberos[k], nunquã aliter quàm ſi eos hæredes inſtituerit, tutores iis dare ex conſtitutionibus hodie poteſt[l]. His porrò tutelis deficientibus, ex aliis legibus olim magiſtratus ad quos cura pupillorũ meritò refertur, dabãt tutores[m]: hodie ex cõſtitutionibus Principũ[n], & præſertim Iuſtiniani[o]. Cauſa igitur efficiẽs remota, eſt lex: propinqua, teſtator & magiſtratus. Cauſa προκαταρκτικὴ, indigentia pupilli[p], & ius naturæ: quo unũquodq; quod ad ſe gubernandũ ſuapte ui non ſufficit, id præſtantioris alicuius ductu regitur[q] & gubernatur, ſpectata deniq; tutoris fides, probitas[r], atq; rerũ notitia[s]. Poſſunt autem omnes fungi tutela, qui non prohibentur: imò etiam inuiti ad id oneris ſubeundũ, captis pignoribus à magiſtratu cõpetente cogũtur[t], quãdo publicũ ſit & ciuile munus[u]. Prohibentur autem tutelã gerere, qui pupillo id præſtare nequeunt cuius cauſa tutela eſt inducta, uidelicet defenſionem & tuitionẽ: ut ſurdi & muti[x], minores[y], furioſi[z], omnesq; alii qui ipſimet cura indigent aliena[a]. Mulieres regulariter tutelæ munere, quod uirile eſt, fungi non poſſunt[b], niſi ex principis indulgentia[c], matribus & auiis exceptis: quæ amiſsis uiris, nedum legitimorum[d], ſed etiam naturalium ſuorum liberorũ[e] legitimæ præ reliquis agnatis ſunt tutrices, etiamſi creditrices aut debitrices liberorum ſint[f]: quin moribus Sax. etiã iure

y 4 paterno

de eden. z §. actionum. ubi gl. ad uerb. tutelæ. Inſt. de actio. a gl. lib. 1. Land. art. 41. per l. ſi infanti. §. final. C. de iur. del. l. bonorum. C. qui admit. b l. fin. in fi. C. de auth. præſtan. l. generaliter. 40. C. de epiſc. uide tit. ſeq. & Inſt. eo. c l. iure. 26. §. 1. de teſt. tut. l. 3. de adm. tut. d ꝑ. de eo qui pro tuto. & quod falſ. tut. auth. e art. 47. lib. 1. f Vlp. tit. 11. 20. Boët. in Top. Cuiac. ob. lib. 7. cap. 11. g Bart. in l. iure §. honoris. de teſtam. tut. h Inſt. ff. & C. de legit. tut. i l. j. de teſtam. tut. k §. fin. Inſt. de adoptio. uide de his qui ſunt ſui uel alie. iur. l l. 4. C. de teſtam. tut. m Inſt. de Attil. tut. in prin. n §. ſed ex his legib. Inſt. de Attilia tut. o §. nos autem. Inſt. de Attilia. tut. p §. fin. Inſt. de Attil. tut. q Ariſto. lib. 1. πολιτικῶν. §. pen. Inſt. de Attil. tut. r in prin. Inſt. de ſatiſd. tut. in uerb. fides & diligentia. s l. quæro. 32. §. 1. de teſtam. tut. t art. 47. cum gl. Land. lib. 1. l. 5. C. qui dare tutor. u l. j. de adminiſtr. tut. x l. j. §. fin. l. pen. h. t. y §. item maior. Inſt. de excuſ. tut. §. fin. Inſt. de fid. tut. §. furioſus. Inſt. qui teſtamen. tuto. l. fin. C. de legit. tut. z d. §. furioſus. a l. fin. C. de legit. tuto. d. §. furioſus. §. minores. & §. pen. Inſt. de excuſ. tut. l. 2. C. quan. mul. tut. off. Spec. de tutor. §. fin. in prin. b l. j. C. quan. mul. tut. off. l. iure noſtro. de teſtament. tut. c l. fin. ff. de tut. gl. in d. l. j. C. quan. mul. uide Vlp. tit. 11. d l. 2. cum auth. ſeq. C. quan. mul. tut. off. e l. fin. C. quan. mul. tut. off. auth. ad hæc. in fine. eod. tit. f auth. ad hæc. C. quan. mul. tut. off.

a l. qui fundum. 7. §. ſi tutor. de uſucap. l. tutor. 33. de furt. l. tutor. 28. de adm. tut.
b l. in ſuis. de lib. et poſth.
c uid. l. 2. & tot. tit. C. de pat. pot.
d Inſt. per quas perſon. nob. acq. l. fin. & tot. t. C. de bon. mater.
e l. in copulandis. 8. C. de nupt.
f Inſt. de curat. in prin.
g l. quia. 14. ꝑ. tit. 1. §. ad certum. Inſt. qui teſtã. tut. da. poſſ.
h §. datus. Inſt. de excuſ. tuto.
i d. §. ad certum. l. certarum. 12. ꝑ. tit. 1.
k l. cũ principalis. 139. de reg. iur.
l l. tria onera. de excuſ. tut. §. item tria onera. Inſt. de excuſ. tut.
m in prin. Inſt. de excuſ. tut. l. pupillis. §. munus. de uerb. ſig. l. j. §. illud. de muner.
n l. fin. in prin. ubi Bart. C. de adm. tut. in prin. Inſt. de excuſ. tut.
o l. tutela. ubi Bart. h. t. l. j. C. quand. mul. tut.
p l. j. §. illud. de muner.
q §. 1. Inſt. de excuſ. tut.
r l. athletæ. 8. in prin. de excuſ. l. 2. de reg. iur.
s gl. in d. l. athletæ. per illũ tex. & in prin. Inſt. de excuſ. tuto. Spec. de appellat. §. 2.
t Bal. in l. meminimus. in fi. C. de legit. hered. & in l. cum quidam. in 2. opp. C. de uerb. ſignif. tex. in d. l. tria onera. de excuſ. tut.
u l. qui negociationem. 59. de adm. tut.
x Bart. in l. in eos. de tutel. per l. j. §. ſi pupillus. de tutel. & rat. diſt. & l. à iudice. §. final. de adm. tuto. Bald. in l. cũ oportet. 6. in prin. nu. 16. C. de bon. quæ liber. bonus tex. in l. in demq. 10. §. idem Labeo. ff. manda.
y uide ꝑ. de ind. gl. in l. j.

paterno adminiſtrant, & fructus lucrãtur, donec liberi adoleſcant, & ab ijs ſeparẽtur.[a] Nam in his affectionis ratio ſuſpicionem remouet[b]: ſcilicet quamdiu in caſta uiduitate permanent. contractis enim ſecundis nuptijs, uel pudore proſtrato[c], deſinunt eſſe ipſo iure tutrices[d]: & ſuccedit tutela datiua[e]. Exceptis autem iſtis & conſimilibus perſonis, in queis ſuſpicionem tollit propinquitas, non poteſt debitor uel creditor ſui creditoris debitoriſue tutor eſſe[f], niſi ſit teſtamento datus[g]. Eademq́ in cauſa eſt is qui cum pupillo litigat[h], qui bona eius poſsidet[i], qui illi cohæres eſt, aut multorum bonorum ſocius, res ue cũ pupillo communes obtinet[k] (quanquam hoc olim excuſationem non habebat, ſed dato curatore inter tutorem & pupillum, hæreditas aut alia res communis diuidebatur[l]) qui iuriſdictioni ſubiectus nõ eſt cui pupillus ſubeſt[m], qui uitricus fit pupillo, ducta eius matre uidua[n]. Hi enim tutores eſſe non poſſunt, nec à magiſtratu ad id eligi, præterquã ſi teſtamento fuerint dati[o]. Nam teſtamento etiam iſtiuſmodi dari poſſunt: quia ſuſpicio fraudis, purgatur per approbationem & iudicium defuncti patris, qui præſumitur optimè liberis ſuis prouidere uoluiſſe[p]. Eademq́ eſt cauſa ſeruorum, ſcilicet ut cum libertate in teſtamẽto, non etiam à præſide, tutores dari poſsint[q]. Qui etiam in dignitate aliqua, aut priuilegio ſunt, ut miles[r], colonus principis[s], exempti à iuriſdictione[t], & deniq́ ſimiles, quibus adiunctis pupilli conditio deterior futura eſt, quia pares potentioribus eſſe non poſſumus[u]: his tutela delegari prohibetur, ut & marito cura uxoris[x]. quod tamen iure Sax. non obtinet[y]. Extra hos autem qui uel ob ætatem, uel ſexum, uel ſuſpicionem tutela arcentur, omnes gerere tutelam poſſunt, atq́ etiã uel inuiti debent[z]: ſiue paterfamiliàs ſiue filiusfam.[a] qui in publicis muneribus pro patreſfam. habetur[b]: ſiue locuples ſiue pauper[c], ſiue bonæ famæ ſiue infamis[d], ſiue nobilis ſiue plebeius[e], etiam rex aut princeps[f]: atq́ adeò & ex locis uicinis, non tamen ultra centeſimũ miliare[g], quando idoneus in loco pupilli non poteſt haberi, aſſumi debet[h]. Materia circa quam tutela uerſatur, eſt præcipuè caput liberum (nam ijs qui ſunt in alieno iure & familia, tutor non datur) pupilli[i] (neq́ enim tutor principaliter rebus, ſed etiam perſonæ & moribus pupilli[k] præponitur) hoc eſt, eius qui cum ſit impubes, deſijt tamen eſſe in poteſtate patris, uel per eius mortem, uel per emancipationem[l]. item qui aliũ tutorem non habet: nam habenti tutorem, tutor dari nequit[m]. Nec interest, cuius ſit fortunæ aut dignitatis pupillus. Nam & regi, illuſtribusq́ perſonis tutores dantur[n], & contrà naturalibus ac ſpurijs[o]: non tamen filijs bannitorum aut captiuorum ab hoſtibus his enim non tutor, ſed curator ſolet præfici[p]. Cæterùm & pluribus unus tutor dari poteſt[q]: & plurium liberorũ qui in una ſunt familia, tutela non pro pluribus, ſed pro una reputatur[r]. Alterum, & uelut ſecundarium obiectũ circa quod tutela uerſatur, ſunt uniuerſa pupilli bona. nec enim partem unam facultatum, ſed totum corpus tutela reſpicit[s]. Forma petendæ[t], decernendæ[u], adminiſtrandæ[x] tutelæ, ſuis locis erit explicanda. Id tamen in genere ſciendum eſt, tutorem ſiue legitimum ſiue datum non aliter poſſe tutelam gerere quàm ſi decreto magiſtratus ei adminiſtratio ſit cõmiſſa[y]. quæ non antè decernitur, quàm tutor inuentariũ cõficiat, & iuſiurandũ cautionẽq́ præſtet, rem pupilli ex bona fide defenſum iri[z], ſubiecta bonorũ ſuorũ omniũ hypotheca[a]: ut illa uetus ſatiſdationũ diſtinctio de non exigenda cautione à teſtamentario tutore, uel ex inquiſitione dato[b], hodie non multum, niſi in dandis fideiuſſoribus, attendatur.

Finis eſt, ut impubes ætas paterno conſilio & præſidio deſtituta, tutelæ beneficio regatur & defen- 6

de cur. et furioſi. Bald. in l. 3. C. de patr. poteſt. Bald. in l. precibus. 8. num. 40. C. de impub. ſubſtit. uide Alcia. trac. præſumpt. q l. in ſeruili. 7. C. qui dare tut. §. 1. Inſt. qui teſt. tut. dar. r l. 4. C. qui dar. tut. s l. fin. C. eo. tit. t l. neq́. 5. C. eo. t. u l. 3. in prin. de alie. iud. mut. cauſ. fac. x l. 2. C. qui dar. tut. l. uirũ. de cur. fur. y Land. li. 1. art. 31. Fachſ. dif. 7. & 8. z l. 3. C. de ſuſp. tut. l. j. in prin. de adm. tut. §. pen. Inſt. de ſatiſd. tut. l. ſi quis. de mu. & bon. a l. antepen. de his qui ſunt ſui uel alie. iur. b l. nam quod. 14. ad S. C. Treb. l. quippe. 78. de iudic. c §. final. Inſt. de ſuſpec. tut. l. paupertas. de excuſat. d l. qui eorum. ubi Bart. de poſtul. e l. decreto. ubi Bar. qui pet. tut. l. ubi de tut. dat. ab his. f Bart. in l. iure. §. 1. nu. 1. de teſtament. tut. & in l. quòd ſi fortè. §. ſunt quidam. quæſt. 1. de ſolut. g §. pen. Inſt. de exc. tut. l. non ſolum. 10. ff. eo. tit. l. j. C. eo. tit. h l. diuus. de tut. dat. ab his. i l. j. h. t. k l. cum plures. 13. §. fin. de adm. tutor. l l. pupillus. 239. de uerb. ſignificat. m l. ſi ſub conditione. §. 1. de teſtam. tut. l. ſi ſororis. C. qui dar. tut. §. fi. Inſt. de cur. n l. j. C. de tuto. illuſt. perſon. o uid. gl. & Bart. in l. j. de teſtam. tutel. & in l. fin. C. de confir. tuto. p l. muto. 6. §. ei cuius. de tutel. Bald. in l. j. nu. 14. C. de hæred. inſtit. q §. item. 3. uerſi. item tria. Inſt. de excuſat. tutor. r l. 3. l. ſi is qui. 34. §. fin. de excuſat. tutor. l. accipientis. 35. l. inter. 20. de auth. tuto. l. 2. uerb. liberos. C. quan. mul. tutel. off. s §. ad certum. uerſic. certe rei. Inſt. qui teſtam. tuto. da. §. datus. Inſt. de excuſ. tut. l. propter litem. 21. de excuſa. tutor. t qui pet. tut. uel curat. ff. & Cod. u de tut. dat. ab his. l. j. de adm. tut. x de adm. tuto. ff. & C. y l. 3. §. fin. de adm. tut. l. cui eorum. de poſtul. l. legitimos. 5. §. pen. de legit. tuto. z l. fin. §. pen. C. de adm. tutor. Bart. in d. l. legitimos. Angel. Inſt. de leg. tut. nu. 6. Alexan. conſi. 129. ponderatis. nu. 3. uol. 1. Matheſ. ſing. 107. nota caſum per tot. Zobel. art. 23. Land. lib. 1. Kling. Inſt. tit. de leg. ag. tut. 12. de tut. a Spec. de tutor. §. fin. nu. 1. per l. de creationib. C. de epiſc. aud. l. fin. §. in prouincia. C. de cura. fur. b uid. Inſt. de ſatiſd. in prin.

a art. 11. lib. 1.
b l. non ſolum. 67. §. denuo. ff. de rit. nupt.
c gl. in auth. ſacramentũ. ad uerb. contractis. C. quan. mul. tut. off. per §. fin. in auth. de reſtit. & §. ſi autem. in auth. de nup.
d auth. ſacramentum. C. quand. muli. uid. latè Bart. in l. ſi quis ſub. de teſtam. tut.
e gl. in d. auth. ſacramẽt. per l. ſi quis ſub conditione. de teſtam. tutel. Bart. in d. l. ſi quis ſub conditione. nu. 3.
f in auth. ut hi qui ob. ſe hab. perhib. res minor. Spec. de tutore. §. fin. nu. 12.
g uid. Bald. & Dd. in l. creditorem. 8. C. qui dar. tut. uel cura. Bart. in l. quoties. §. ſicut. de adm. tut. Bart. in l. pater filio. de procurat. Caſt. in l. cum in eo. de pac. Bal. in trac. de pace. in prin.
h d. auth. ut hi qui oblig. ſe hab. perb. Spec. de tut. §. fin. nu. 12. tex. in l. idem. 27. §. cum aũt. de teſtam. tut. ubi Bart. l. ſi ut allegas. 16. C. de excuſat. tut. Bart. in authen. minoris. nu. 1. & 2. per illum tex. C. qui dar. tut. poſſ.
i Bart. in d. auth. minoris. nu. 7. C. qui dar. tutor. poſſ.
k uid. diſt. Bart. in d. authen. minoris.
l l. quod res. 21. C. de excuſat. tutor.
m l. etiam municeps. ubi Bart. de tut. Land. art. 47. cum glo. lib. 1.
n gl. in l. j. ad uerb. uitricum. C. ubi pup. educ. l. 3. ubi Bald. & Dd. C. de contr. iud. tutel. Bal. in l. omnem. C. ad S. C. Tertull. uid. Bart. in l. nonnũquam. de adop.
o Dd. præall. loc.
p l. nec in ea. 23. de adulter. l. final. in prin. C.

& defendatur. Impuberes, inquit Imperator[a] in tutela eſſe, naturali iuri conueniens eſt, ut is qui perfectæ ætatis non eſt, alterius curatione regatur. Effectus, quòd ſimulatque tutor datus eſt, poteſtatem gerendi liberam habeat[b], adque adminiſtrandum ſtatim obligetur, & ſuo periculo ceſſet[c], & de dolo, lata ac leui etiam culpa teneatur[d]. Itaque ſtatim conficere inuentarium, & ut ſibi decernatur à magiſtratu adminiſtratio petere debet: non neglectis etiam interim ijs quæ moram non patiuntur, & tempore detrimentum capere poſſunt[e]. Nam quoties periculum ex mora extimeſcendum eſt, receditur à communibus iuris regulis[f]. Obligat etiam tutela & tutorem, ad reddendam tutelæ geſtæ rationem, ſuſpiciendasque actiones quæ ex tutela oriuntur[g], & contra pupillum contrario iudicio tutelæ[h], eidemque ſuæ rei adminiſtrandæ poteſtatem aufert, nihil ut deinceps abſque tutoris authoritate gerere poſsit[i]. Nam tutela, quaſi dominum rerum pupillarium tutorem facit[k]: in adminiſtrando ſcilicet (non in dilapidando[l]) ſeu quantum ad prouidentiam pupillarem attinet[m]. Nam ut in definitione dictum eſt, tutela eſt ius tuendi, non conſumendi: ad tuendum pupillum conſtituta, non ad deglubendum.

7 Affinis tutelæ, eſt cura. Nam quæ de tutoribus conſtituta ſunt, eadem & in curatoribus qui adultis dantur[n], obtinent[o]. In quibuſdam tamen differunt. Nam tutores dantur impuberibus, curatores puberibus[p]. Illi inuitis, hi extra litem tantum uolentibus[q]. Illi perſonæ præficiuntur, hi bonis[r]: etiamſi perſonam cui bona ancillantur, neglectui habere non debeant[s]. Illi ad uniuerſum patrimonium[t], hi ad ſingula etiam negocia, ſingulasque cauſas[u]. Illi tutorem habenti non dantur, hi dati poſſunt[x]. Sed ut diſcrimen hoc melius intelligatur, definitionem ac diuiſionem curæ ſubijciamus. Eſt igitur cura ſeu curatio[y], uis & poteſtas, ad curanda bona minorum, uel eorum qui ſuis rebus præeſſe non poſſunt, iure ciuili conſtituta. Atque hæc quidem in duas ſpecies diſtribui poteſt, quarum altera ſit legitima: nam ex lege 12. tab. furioſi & prodigi in legitima ſunt agnatorum cura[z]: altera uerò datiua, quæ minoribus 25. annis præficitur, authoritate magiſtratus[a]. Teſtamentaria uerò cura nulla eſt, uelut tutela: cùm teſtamento curator non detur, ſed datus à prætore confirmetur[b]. Ex quibus intelligi poteſt, quantum à tutela officium curatorum diſtet. Affine eſt tutelæ & officiū orphanotrophorum, ac ſimilium, qui pia loca, eorumque reditus & bona procurant[c]. Item actorum, qui ad lites peragendas à tutoribus ſurrogari ſolent. De quibus alibi agitur[d], & ſuo loco dictum eſt copioſius[e]. Contraria tutelæ, ſunt excuſationes quibus ea euitatur[f]: dolus malus, ob quem tutores, ut ſuſpecti, à tutela quæ bonæ fidei eſt[g], remouentur[h]: item pubertas[i], minutio capitis[k], & ſimiles modi quibus tutela finitur[l]. Eſt etiam cū legitima transfertur ab agnato remotiore, in proximiorem qui adoleuit. uerbi gratia: ſi fratribus omnibus exiſtētibus minoribus, patruus proximior tutelā ex lege adminiſtret, & interea maior fratrum ad ætatem perueniat uirilem: certè à patruo in hunc reliquorum tutela deferetur[m].

DE TESTAMENTARIA TVTELA. TITVL. II.

1 *Teſtamentaria tutela quid ſit, & unde originem habeat.*
2 *Qui teſtamento tutores dari poſsint.*
3 *Præcipuam eſſe hanc tutelam.*

1 TVtela triplex eſt: teſtamentaria, legitima, ac datiua[a]. Teſtamentaria eſt, quæ in teſtamento conſtituitur. nam lege XII. Tab. permiſſum eſt parentibus, ut liberis ſuis, non etiam extraneis, ſiue maſculini ſiue feminini ſexus, quos quidem in poteſtate habent, tutores dare poſsint[b]. Verba legis ita ſe habent: Vt quiſque legaſsit ſuper pecunia, tutelaúe rei ſuæ, ita ius eſto[c].

2 Teſtamento tutores dari poſſunt ij, quibus cum eſt teſtamenti factio[d]: hoc eſt, qui ex te-
3 ſtamento capere poſſunt. Horum tutorum cauſa prima eſt (quia quamdiu teſtamentaria ſperatur, legitima tutela ceſſat[e]) & ſatiſdare non coguntur, quòd iudicio teſtatoris probati uideantur[f].

a §. pen. Inſt. de Attilia. tut. l. quòd ſi fortè. 14. in fin. de ſolut. l. 4. in fi. ff. rempub. ſal. fore.
b glo. finalis in l. mandato. 60. de procu. l. tutor. 35. in prin. de iure. not. in l. præſes. 12. C. de tranſ. Iaſ. in l. 1. §. ūē acquirimus. de acq. poſſ. gl. lib. 1. art. 47. Land.
c l. j. in prin. de adm. tut.
d l. quicquid. 7. C. arbit. tutel.
e Angel. Inſt. de legit. agnat. tutel. nu. 8. & 9. per l. fin. C. de tut. quē ſatiſd. l. qui dum decedens. §. uſqueadeò. de adm. tut.
f Iaſ. in l. naturaliter. §. nihil. nu. 174. de acq. poſſ. per l. 5. §. ſi quis riuos. de oper. no. nūc. tex. etiam in l. 2. & 3. de fer. in l. unic. C. quā. lic. unic. ſine iud. ſe uin. uid. ĩ. de tutel. & rat. diſt.
g
h de cont. iud. tut.
i uid. ĩ. de auth. tuto.
k l. interdum. 58. §. pen. de furt.
l l. qui fundum. 7. §. ſi tutor. ff. pro empto.
m l. tutor. 28. de adm. tut.
n uid. Inſt. de curat.
o l. j. de adm. tut. l. ſi tutori. 23. C. eo. tit. de adm. tuto. l. 4. C. de peric. tut. l. j. C. arb. tut.
p in prin. Inſt. de curat.
q §. 1. Inſt. eo. tit. de cur. ubi dixi. Land. lib. 1. art. 42.
r l. in copulandis. 8. C. de nupt. quod quomodo accipiendū ſit, Inſt. de cura. dictum eſt.
s l. cōſilio. 7. de cur. fur.
t §. fin. Inſt. de excuſ. tut.
u l. non tātum. 7. de tut. & cura. §. 1. Inſt. eod.
x §. interdum. 3. Inſt. de curat.
y §. furioſi. uerb. in curatione. Inſt. eod.
z §. furioſi. Inſt. eo. l. ſi furioſi. 25. C. de nup. in auth. ut qui ſe obligat.

hab. perbib. a in prin. Inſt. de curat. b in prin. Inſt. de curat. ubi huius rationem ĩ. uide. c l. orphanotrophos. ubi Bart. Bal. cum ſimil. C. de epiſ. & cler. uide cle. 1. de relig. domib. d §. final. Inſt. de curat. uid. ĩ. de procura. & quod cuiuſque uniuerſ. l. neque. 11. C. de procurat. e ad tit. ĩ. quod cuiuſque uniuerſ. f tot. tit. ĩ. de exc. tut. g §. actionum. ubi gl. ad uerb. tutel. Inſt. de actio. h de ſuſpec. tut. ff. Inſt. C. i in prin. Inſt. quib. mod. tutel. k §. 1. & 2. Inſt. quib. mod. tutel. fin. l uid. Inſt. quib. mod. tutel. finia. m l. ſi tutor. 9. §. ſi duobus. ubi gl. & Bart. de tutel. & rat. diſtrah. per l. non ſolum. §. pen. de excuſat. tutor. a l. generaliter. 40. C. de epiſ. b l. j. in prin. hoc tit. uide Cuiac. ob. lib. 7. cap. 11. c in prin. Inſt. de leg. Falc. l. uerbis. 120. de uerb. ſignificat. d l. teſtamento. 21. hoc tit. e in prin. Inſt. de legit. agnat. tutel. f in prin. Inſt. de ſatiſda. tuto. ubi dixi.

DE CONFIRMANDO TVTORE VEL CVRATORE.
Titul. III.

1 *Cauſæ ex quibus confirmatio fiat.*
2 *A patre datos confirmari ſine inquiſitione aut ſatiſdatione.*
3 *A matre datos, per inquiſitionem confirmari.*
4 *Ab extraneo datos, inquiſitioni & ſatiſdationi eſſe obnoxios.*

NOnnunquam euenit, ut tutor quamuis teſtamento datus, authoritate tamen magi- 1
ſtratus ſit confirmandus: uel quia datus, quibus non oportet, ut ei qui non eſt in po
teſtate, aut puberi: uel non quomodo oportet, ut ſi non perſonæ, ſed rebus ſit datus:
quin nec maritus uxori tutorem niſi optione relicta[a], nec pater curatorem filio certè relin-
quit, quia inuito non datur. His igitur caſibus opus eſt confirmatione magiſtratus, ut quæ
deſunt teſtamento, ſuppleat[b]: quod quidem fit, non uno modo. Nam qui à patre minus le- 2
gitimè dati ſunt, citra ullam inquiſitionem aut ſatiſdationem confirmantur[c]: qui à matre, 3
ex inquiſitione, citra tamen ſatiſdationem[d]: ut & hi qui à patrono[e]. Quos autem extranei 4
dant, & ex inquiſitione confirmari debent, & ſatiſdare, rem pupilli ſaluam fore: nec aliter
admittuntur, quàm ſi is impubes cui dantur, in teſtamento ſit hæres inſtitutus[f].

a Cic. pro Mure. Cuiac. lib. 7. cap. 21.
b l. adopt. 38. de adopt.
c l. j. l. ſi filio. l. fi. h. t. l. pa ter. ff. tit. 1.
d l. 2. h. t.
e l. 4. h. t. l. qui tutelam. 28. §. fin. h. tit.
f l. 4. & 5. h. t.

DE LEGITIMIS TVTORIBVS. TITVL. IIII.

1 *Vnde deſcendat hæc tutela, quare introducta, quibus detur.*
2 *Cognatis etiam hodie tutelam deferri.*
3 *De ſucceſsione in tutela legitima.*
4 *De fiduciaria tutela.*
5 *De legitima patronorum tutela.*

INteſtato parente mortuo, uel ſi teſtamento tutor datus non eſt, agnatis defertur tutela, 1
lege Tab. XII.[a] & quidem proximis, ſiue uni, ſiue pluribus pariter qui in eodem gradu
ſunt[b]: quamuis iure Saxo[c]. maior natu præferatur. Sunt autem agnati, qui per uirilis ſe-
xus perſonas cognatione iuncti ſunt[d]. Et hoc quidem ſumma prouidentia conſtitutum eſt,
ut qui ſperarent habere ſucceſsionem, ijdem tuerentur bona, ne peſſum irent[e]. Qua ratione 2
cum hodie eadem ſit cum agnatis in ſucceſsione cognatorum cauſa, dicemus iure nouo
ad hos quoque legitimam tutelam pertinere[f]. non tamen in cauſis & negocijs feudalibus: in
quibus dominus feudi, tutor eſt ſui uaſalli, moribus Sax[g]. Iure communi proximus agna-
tus, qui in feudo ſucceſſurus eſt[h]. neque etiam eodem Sax. ſtatuto, in allodialibus & hæredita
rijs. nam licet non in ſucceſsione, attamen in tutela agnatos cognatis Saxones indiſtinctè
præferunt[i]. Eſt autem in tutela legitima locus ſucceſsioni, ut ſi proximior mortem aut capi- 3
tis diminutionem patiatur, qui poſt eum eſt, ſuccedat in tutelæ adminiſtratione[k]. Quare de
functo parente, qui filij emancipati tutor eſt, non quidem legitimus (quia non habebat o-
lim diſſoluta agnatione ſpem ſucceſsionis, niſi eam ſibi ſolennibus pactionibus reſeruaſ-
ſet[l]) ſed quaſi legitimus[m]: ſi liberi qui in poteſtate patris ad mortem uſque fuerunt, perfectæ
ætatis exiſtant, fiduciarij tutores fratris emancipati, uel ſororis efficiuntur[n]. Quæ tutela fi- 4
duciaria dicta eſt, non ob ius ſucceſsionis, aut agnationem, quæ emancipatione erat ſubla-
ta: ſed ut Dd. interpretantur, propter fiduciam diligentiæ & fidei fraternæ introducta eſt[o],
uel potius ob fiduciam in emãcipatione, & ſolenni huius actus ritu contractam[p]. Patronis 5
quoque lege XII. libertorum tutela mandari uidetur, non quidem ſpecialiter, ſed ex ſententia
legis per conſequentias hæreditatum[q]. Hoc intereſt, quòd agnatos ſine diſtinctione lex ſa-
tiſdare iubet: patronos non item, niſi cauſa cognita[r]. Hodie uerò quia patroni libertis, pa-
rentes etiam matres[s] liberis, fratres fratribus emancipatis, ex conſtitutionibus, atque ita ex
legib. nouis[t] ſuccedunt[u]: ideo hæ omnes tutelæ indiſcriminatim legitimæ hodie uocantur
& ſunt[x], ut iam legitimarum tutelarum quinque genera numerentur[y].

a l. inteſtato. l. legitimos. hoc tit.
b l. ſi relinqui. 10. l. ſi plures. h. t. §. fin. Inſtit. de cap. dim. l. 2. C. eod.
c art. 23. lib. 1. Reinh. de tutel. diff. 12.
d l. ſunt autem. h. t.
e l. j. h. t.
f §. ex his. in auth. de hæred. ab inteſt.
g Reinhar. diff. 11. tutel. per Lehenr. c. 26. cum gloſ. & in art. 58. lib. 2. Landtr.
h Kling. Inſt. de tutel. & de legit. agnat. tut. per c. 1. §. filia. de feud. ſucceſſ.
i Landtr. lib. 1. art. 23. Reinha. de tutel. diff. 1.
k l. 3. §. fin. h. t.
l tot. tit. ſi quis à par. l. fin. C. de emanc.
m uide Inſt. de leg. paren. tutel.
n l. 3. §. fin. l. 4. h. t.
o arg. l. liberto. 31. §. pe- nul. de neg. geſt.
p uide quæ dixi Inſtit. de fiduc. tutel.
q Inſt. de legit. patro. tut.
r l. legitimos. h. t.
s l. omnem. C. ad Tertull. Bart. in authen. matri. num. 9. C. quan. mul. tut. off.
t l. j. cum ſeq. de pet. hær.
u uide Inſt. de hær. quæ ab inteſt.
x l. 4. C. de leg. tut. §. ex his. in auth. de hæred. ab inteſt.
y Bart. in d. l. 4. Ang. in Inſt. de leg. ag. tut. nu. 2.

DE TVTORIBVS ET CVRATORIBVS DATIS AB HIS QVI IVS
dandi habent: & qui, & in quibus cauſis ſpecialiter dari poſsint.
Titul. V.

1 *Quando magiſtratus tutores, & quibus dare debeat.*
2 *Quibus det curatores.*
3 *Quomodo hi dentur.*

Tutelis

1 TVtelis, teſtamentaria & legitima deficientibus uel excuſatis, magiſtratuum eſt, impu-
2 beribus etiam inuitis tutores curare[a]: puberibus uerò dare curatores, non tamen in-
uitis[b], niſi ad litem[c]. Item mulieribus[d], & prodigis, ac furioſis, quamuis maioribus[e].
Interdum tamen impuberi quoq; datur curator, ut cum tutor rebus ſupereſſe non poteſt[f].
Tum enim additur ei curator, quia tutorem habenti tutor alius haud facilè adiungitur[g].
3 Hi autem omnes dantur etiam inuiti ex inquiſitione[h]. Quòd ſi citra inquiſitionem dati
ſint, ſatiſdare coguntur[i]. Ex inquiſitione dati non ſatiſdant, quia idonei electi ſunt[k]. Iu-
re porrò Sax. indiſtinctè omnes ſatiſdant: exceptis legitimis, qui pupillo morienti hære-
des ſint futuri[l].

QVI PETANT TVTORES VEL CVRATORES, ET VBI PEtantur. Titul. VI.

1 *Qui non tutores neceſſariò petere debeant.*
2 *Qui pro arbitrio petant.*
3 *Curatores non neceſſariò peti.*
4 *Quando petendi ſint tutores.*
5 *Quo loco.*

QVia uerò magiſtratus non ſolet officium ſuum impertiri in dandis tutoribus, niſi
poſtuletur[a]: rectè & illud cautum ordinatumq; eſt, qui nam tutores petere debeant.
1 Sunt autem quidam, quibus neceſſe eſt petere: alioqui aut lucro priuantur, aut pu-
niuntur: quidam ex uoluntate, & pro arbitrio petunt. Neceſſe habet petere mater[b], cæteto-
quin hæreditate ſe indignam facit[c]: item liberti impuberis, qui ceſſantes etiam pœnas
2 luunt[d]. Reliqui cognati pro arbitrio & uoluntate petunt[e]. Curatores ſibi ipſi mino-
3 res, cum poſtulare poſsint, nemo ijs neceſſe habet petere[f]. Statim autem atque opus eſt,
4 puta deficientibus, aut reiectis, aut excuſatis prioribus tutoribus, & copia haberi magi-
ſtratus poteſt, ſcilicet ordinarij, qui omnimodam in pupillum & tutorem iuriſdictionem
5 habeat[g], petitio eſt facienda[h]: & quidem eo loco, unde originem ducit pupillus, uel ubi ma-
ior eſt facultatum pars[i].

DE ADMINISTRATIONE TVTORVM, ET PEriculo, &c. Titul. VII.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Tutorem ſtatim gerere neceſſariò oportere.*
3 *Cui adminiſtratio inter plures ſit credenda.*
4 *Quomodo tutor adminiſtrare debeat, & ad quid teneatur.*
5 *Quo ordine tutores, fideiuſſores, & magiſtratus conueniantur.*
6 *Quatuor remedia, quibus tutoribus ſubueniatur.*
7 *De beneficio diuiſionis.*
8 *De beneficio ordinis.*
9 *De beneficio cedendarum.*
10 *De beneficio actionis utilis: & quare fideiuſſori non detur.*

1 NVnc uideamus de officio & periculo tutorum uel curatorum. Nam quæ de tutori-
bus hîc dicuntur, eadem ferè omnia etiam in curatorib. obtinēt. Tutorum officium
partim in adminiſtratione, partim in authoritate præſtanda conſiſtit. Adminiſtrare
2 tutor & quidem cū libera poteſtate, ac uelut dominus poteſt[a], & uerò ſtatim ex quo ſcit ſe
tutorem datum, debet: nam exinde periculo ſuo ceſſat, atque etiam extra ordinem pi-
gnoribus captis compellitur[b]. quanquam hodie antequam adminiſtret, iuſiurandum da-
re, inuentarium conficere, cautionem hypothecamq; facere, & à iudice decernendam bo-
3 norum adminiſtrationem petere debet, ut ad tit. de tutel. paulo antè eſt dictum. Quòd ſi
plures dati ſint, curæ erit magiſtratui, ut unus tantum gerat: quia facilius actiones & exci-
pere & exercere, aliaq; negocia explicare poterit, quàm ſi per multos tutela ſpargatur. quod
enim multorum commune eſt, id nemini curæ eſſe ſolet: ut ait Ariſt. libro 2. Politi. Eligen-
dus autem eſt, quem teſtator gerere uoluit, aut cui maior pars tutelam decernit, aut qui præ-
tori maximè probatur. Planè ſi non conſentiant tutores prætori, ſed uelint omnes gerere,
quia fidem non habent electo, nec uelint ſuccedanei eſſe alieni periculi, aut ſi diuidi inter ſe
4 tutelam petant partibus, uel regionibus[c], audiendi ſunt[d]. Is autem qui adminiſtrationem
ſuſcipit,

a l. 2. l. 3. l. nec non. l. in omnem. h. t.
b uide rationem differentiæ, Inſtit. de curat. in prin. ubi dixi.
c l. ſ. C. qui petant tuto. &c.
d l. non tantum. h. t.
e l. his qui. h. t.
f l. ſolet. ff. de tutelis.
g §. interdum. Inſt. de curat. ubi dixi.
h l. in dando. h. t.
i l. fin. C. de auth. præſt. l. impuberi. h. t. Inſt. de ſatiſda. tuto. in prin.
k in prin. Inſt. de ſatiſda. l. 3. C. qui tut. non ſatiſdat. l. bonorum. 8. de curat. fur.
l Reinh. diff. de tutel. 2. per art. 23. Land. li. 1.

a l. 4. §. hoc autem. ubi C. de dam. inf.
b l. j. h. t.
c l. 2. 3. l. fin. h. t.
d d. l. 2. in fin.
e d. l. 2.
f d. l. 3. §. fin.
g Port. in §. ſed hoc iure. Inſt. de Attilia. tut. glo. no. Land. lib. 1. art. 21. 45. 47. l. 5. C. qui da. tut.
h d. l. 2. 3.
i l. pupillo. ff. tit. 1. l. unica. C. ubi pet. tut. uide Land. gl. art. 45. & 47. lib. 1.

a gl. ult. in l. mādato. 60. de procurat. Dd. in l. præſes. 12. C. de tranſ. cum ſimil. uide ſup. de tutel. l. tutor. 35. de iureiur. l. 4. de in lit. iuran. l. interdum. 58. §. pen. de furt.
b l. j. h. t. l. 4. C. de ſuſp. tu. §. pen. Inſt. de ſatiſd. tuto.
c uide l. 2. & l. t. C. de diuiden. tutel.
d l. 3. cum l. ſeq. h. t.

ſuſcipit, primo quoq; tempore repertorium facere omnium bonorum pupilli, eiq; poſtea
etiam quæſita inſcribere debet: alioqui in dolo malo eſſe præſumitur, & tenetur in id quod
intereſt, quod iureiurando in litem æſtimatur: quin & remoueri, ut ſuſpectus poteſt[a]. Fieri
autem inuentarium debet publicè[b], id eſt, in præſentia perſonæ publicæ, puta tabellionis[c],
& teſtium. Pupillum autem debet ipſe ex facultatum fructibus alere[d], eiuſq; patrimonium
tueri, augere, æris alieni habere rationem, actiones exercere, ſuſcipere tanquam bonus & di-
ligens paterfamilias[e]. Pecuniam etiam pupillarem ſi ſuppeditet, in emptiones prædiorum
collocare. Tutius enim eſt aduerſus omnem fortunæ iniuriam & amiſsionem, facultates pu-
pilli in ſolo conſiſtere. Itaq; ſi ceſſet in emẽdo, & pecuniam relinquat ocioſam, ad uſuras te-
netur[f]. Et in ſumma, quicquid dolo, culpa, negligentia tutorũ (nam caſum non præſtant[g])
damni factum eſt, ſiue pupillo abeſt, ad id finita tutela tenentur[h]. Et primò quidẽ ij qui geſ- 5
ſerunt, ſinguli in ſolidum[i]. Deinde ijs non ſufficientibus, fideiuſſores, pòſt magiſtratus, qui
idoneè caueri non curarunt[k]. Et poſtremò, tutores honorarij[l]. Nam cum ſint dati tãquam
obſeruatores adminiſtrationis, & cuſtodes, imputabitur eis, cur ſi malè tutorem gerere ui-
debant, ſuſpectum non fecerint[m]. Etſi autem tutores ſinguli in ſolidum teneantur, tamen 6
quatuor remedijs ſuccurri ijs ſolet: nempe diuiſionis, ordinis, cedendarum, & actionis uti-
lis, de quibus Dd. alibi fuſius diſputant[n]. Diuiſionis beneficium competit pluribus tuto- 7
ribus, qui non diuiſam tutelam ſimul adminiſtrarunt, dummodo ſoluẽdo omnes ſint. Pe-
tunt enim ut diuidatur inter eos obligatio, & pro portionibus uirilibus exigantur[o]. Dico,
non diuiſam tutelam: nam ſi à teſtatore uel lege (ipſi enim tutores diuidere alioqui pro ar-
bitrio nequeunt) diſtributa in partes ſit tutela, ipſo iure tuti ſunt, ne ultra ſuam portionem
conueniantur[p]: quemadmodum & fideiuſſores, qui in partes ſpoponderunt[q]. Addo, ſi om-
nes ſoluendo ſint, aut fideiuſſores habeant idoneos: nam alicuius inopia, non pupilli, ſed
contutorũ periculo eſt[r], exemplo fideiuſſorum[s]. Secundum eſt beneficium ordinis: quod 8
locum habet, cum alter geſsit tutelam, alter non geſsit, neq; geri mandauit. nam mandans
perinde habetur, ac ſi geſsiſſet[t]. Ordo autem eſt, ut (ſicuti dictum eſt) prius excutiantur bo-
na, fideiuſſoresq; eius qui geſsit: ac tum demum quatenus non inuenitur ſoluendo, magi-
ſtratus qui parum idoneè dedit, tutoresq; honorarij teneantur[u]. Tertium eſt cedendarum 9
beneficium. Tutor enim qui in ſolidum pro collega exigitur, poteſt à pupillo petere, cedi
ſibi actiones aduerſus contutorem, quibus contra eum experiatur, ſi fortè is ad meliorem
fortunam perueniat[x]. Quartum eſt utilis actionis negociorum geſtorum: qua omiſſa, 10
ceſsionis petitione collegam, is qui ſoluit, conuenire poteſt[y], etiamſi hæc actio fideiuſſori-
bus denegetur[z]: quia fideiuſſor ſoluens pro reo principali ſoluit, non pro confideiuſſore,
cuius nullum negocium geritur: ut mirum non ſit, ſi hoc nomine confideiuſſores neutiquã
habeat obligatos.

a l. tutor qui repertorium. 8. h. t. l. 3. §. pen. ff. de ſuſpect. tuto. l. tutores. C. eod. l. fin. §. fin. C. arbitrium tutel.
b d. l. fin. §. fin.
c d. l. tutores. C. eod. l. orphanotrophos. C. de epiſcopis & cleri. uid. Dd. in l. ult. C. de iure delib. §. ultim. inſtit. de hær. qual. ubi dixi.
d l. 3. §. tutor. h. t.
e l. generaliter. 11. l. à tutoribus. 34. h. t. l. conſilio. infrà de curatori. furioſ.
f d. l. tutor qui repertorium. §. ſi poſt depoſitionem.
g l. ſi res. l. tutoribus. C. de periculo tuto.
h d. l. tutor qui reperto. §. competit. t. t. C. arbitri. tutel.
i l. tres tutores. 58.
k l. j. §. uſq; adeò. ff. de tutel. & ratio.
l l. tutores qui poſt. 40. §. in eum.
m d. l. 3. §. 1.
n in l. j. C. de tranſactionibus.
o l. j. §. nunc tractemus. de tutel. & ratio. diſt. d. l. j. C. de diuid. tute.
p l. 2. C. de diuiden. tute.
q l. inter eos. 52. in prin. de fideiuſ.
r d. l. j. §. nunc tractemus.
s §. ſi plures. Inſtit. de fideiuſſ. l. fin. C. de conſt. pecu. l. fideiuſſor. C. de fideiuſſ.
t l. 5. §. geſsiſſe. de admi. tuto.
u d. l. j. §. nũc tractemus. & §. uſque adeò.
x d. l. j. §. nũc tractemus. & §. planè. uide Bart. & Dd. in l. Modeſtinus. circa finem. de ſolutio.
y d. l. j. §. nũc tractemus. l. ex facto.
z l. ut fideiuſſ. de fideiuſſor. l. Stichum. §. pen. de ſolutio.

DE AVTHORITATE ET CONSENSV TVTORVM uel curatorum Titul. VIII.

1 *Quid ſit authoritatem præſtare.*
2 *An pupillus naturaliter ſine authoritate tutoris obligetur.*
3. *Cauſa efficiens: qui quib. authores eſſe poſsint.*
4 *Materia: quibus in cauſis authoratio neceſſaria, uel non.*
5 *Forma & ſolennitas authorandi: & differentia inter authoritatem & conſenſum.*
6 *Finis & effectus.*

AVthoritatem præſtare tutor dicitur, cum probat id quod agitur[a]: ſi modò quale eſ- 1
ſet quod ageretur, intellexerit[b]. Neceſſe eſt autem in omnibus pupilli obligationi- 2
bus tutorem intercedere, & ſuo conſenſu obligationem approbare: alioqui pupil-
lus non obligatur[c], ne naturaliter quidem, hoc eſt iure gentium, ſic ut nec exigi poſsit pu-
pillus, & ſi exactum ſoluerit, habeat repetitionem[d]: etiamſi naturaliter obligetur, quod ad
conſenſum naturalem attinet[e], & quatenus factus eſt alieno damno locupletior: qua ex
cauſa, etiam ciuilis actio datur[f]. Et hæc quidem fauore pupillorum, ne imbecillis & impro-
uida ætas facilè capiatur, introducta ſunt. Itaq; poteſt meliorem quidem cõditionem ſuam
pupillus facere, ut ſtipulari, & alterum ſibi obligare[g]. Nullum enim periculum eſt, ut in-
quit Plautus, ſtipularier. Deteriorem uerò non aliter, quàm cum tutoris authoritate: qui ſi
authoritatem præſtando res pupillares diminuat, extra damnum eſt pupillus: cùm quia
tutor

a l. 3. h. t.
b l. non multum. 14. h. t.

c l. 5. §. 1. h. t. in prin. inſtit. eo. d l. quod pupillus. de condictio. indeb. l. pupillus. iuncta l. naturales. de actio. uide quæ dixi inſt. de inutil. ſtipulat. & quib. mod. toll. obligat. e l. j. in fin. de nouatio. f l. j. §. an pupillus. ff. depoſiti. g in prin. Inſt. eod.

3 tutor rem illi ſaluam præſtare debet[a], tum quòd in integrum reſtitui poteſt[b]. Eſt autem hæc
poteſtas authorandi à lege introducta, ſicut & ipſa tutela[c]. Sufficitq; etiam unius tutoris in-
teruenire authoritatem, quamuis plures dati ſint[d], & licet de plurium pupillorum re tracte-
tur[e]: niſi cum de communi tutelæ negocio, quòd omnes tangit, agitur[f]: aut niſi tutela diui-
ſa ſit. tunc enim quiſq; in ſua adminiſtratione author fieri debet[g]. In parte autem admini-
ſtrationis quæ collegæ incumbit, pro extraneo eſt[h] qui author fieri nequit: quoniam admi-
niſtratio illi decreta non eſt[i]. Quare neq; pater cuius in poteſtate eſt pupillus[k], nec honora-
rius tutor, author rectè fit[l]: quia pro extraneo habetur[m]. Illi autem ſolummodo authorita-
tem ritè interponunt, quibus adminiſtratio commiſſa eſt[n], quiq; uolentes & ſponte ijs quæ
geruntur, præſunt: nam inuiti, ne decreto quidem magiſtratus cogi poſſunt. damnum enim
& res ipſorum uertitur[o]: quia iudicio tutelæ tenentur, ſi rei inutilis ſint authores. ex quo li-
4 quet magiſtratum uicem tutoris ſupplere, & authorem fieri nõ poſſe[p]. Materia, ſunt omnes
contractus & obligationes: in quibus pupillus quia obligatur, rem ſuam facere deteriorem
poteſt[q]: ut emptio, locatio, hæreditatis aditio[r], tranſactio[s], iudicia[t]. nam & in his quaſi con-
trahitur[u]. Item diſtractus, qui detrimento eſſe pupillo poſſunt: ut ſolutio, liberatio, accepti-
latio[x]. Quod enim obtinet in contractibus, idem etiam ſeruari debet in diſtractibus, à pari-
tate contrariorum[y]. In contractibus tamen illis, aut diſtractibus, qui effectu meræ ſunt do-
nationes, per quos non adminiſtrantur, ſed dilapidantur pupillorum bona[z], tutor author
fieri pupillo non poteſt[a]. non enim niſi rerum utilium autor eſſe debet[b]. Eadem ferè obti-
nent in minore, eiuſq; curatore[c]. Nam minori curatorem habenti in bonorum adminiſtra-
tione conſenſu eius perindè opus eſt, atq; pupillo authoritate tutoris[d]. in obligatione per-
ſonæ, cui curator non datur, non item[e]: ut nec in factione teſtamenti[f]. Quòd ſi curatione de-
ſtituatur, extra quidem iudicium per ſe ſua curare, non tamen liberè & abſq; authoritate a-
lienare poterit[g]: in iudicio uerò ut omnino ſibi curatorem adiungat, opus eſt[h]. In ſua cauſa
tutor curatorùe fieri author non poteſt, puta dum ipſe cum pupillo cõtrahit[i]: ſed palàm &
bona fide, alioq; tutore authore contrahere cũ pupillo, ſicubi uſus eſt, debet[k]. Nã ipſum ſibi
authorē fieri, ac quaſi ius dicere, ſuſpicioſum fuerit[l]. Vnde nec moribus noſtris Sax. maritus
qui uxoris tutor eſt, poteſt illi author eſſe in donatione, uel emptione, uel ultima uolunta-
te, quam in commodũ, & rem mariti facit: ſed ad hoc ut alius à iudice tutor detur opus eſt[m].
5 Quod ad formam attinet, oportet tutorem in ipſo negocio authorem fieri: alioqui po-
ſtea conſentiens, nihil agit[n]. Nam quæ ſunt ſolennitatis, in ipſo actu interueniant neceſſe
eſt[o]. Authoritas aũt, pars ſolennitatis eſt[p]. Non enim commodo tutoris, ſed ad integrandã
pupilli perſonam interponitur[q]: ideo intelligitur pars eſſe actus, & in ipſo contractu inter-
ueniat neceſſe eſt[r]. Nam actus nõ poteſt celebrari, niſi perſonæ ſint habiles & integratæ. In-
tegratur autem perſona pupilli, per authoritatem: alioqui (ut ſuprà dictum eſt) ne natura-
liter quidem obligari poteſt[s]. Authoritatem igitur partem eſſe actus ſeu ſolẽnitatis, quæ ab
actu diuidi nequeat[t], ſequens eſt. Aliud ſeruatur in conſenſu. Hic enim quia non ad inte-
grandam contrahentis perſonam, ſed ad confirmationem actus interponitur, qui etiam ex
interuallo per ratihabitionem cõfirmari poteſt[u], ideo poſt rem geſtam ſequi poteſt[x]: ſicuti
& ipſa authoritas, quando tantum pro confirmatione actus requiritur[y], aut ad commodũ
eius qui confirmat[z]: ut eſt conſenſus domini, in alienatione rerum feudalium quam uaſal-
lus facit[a]: mariti, in contractu uxoris[b]. Quid igitur de conſenſu quẽ curator minori præſtat,
dicendum: utrum is uelut authoritas in ipſo actu interponi debeat, an uerò ut conſenſus

z ſequi

a tot. t. rem pup. ſal. fore.
b l. pupillorum. 21. l. ſi tutoris. 23. C. de adm. tut. l. j. & 3. C. ſi tut. uel cur. inter.
c l. 2. & t. t. C. ſi tut. uel extra. inter.
d l. j. in uerb. regula iuris ciuilis. h. t.
e l. 4. h. t. l. fin. C. eod.
f l. inter. 20. h. t.
g l. fin. C. eo.
h l. fin. C. eo.
i l. ſi duo. 52. de adm. tutor. l. fin. C. ſi ex plur. tut.
k l. tutores. 6. h. t.
l l. ult. §. 1. de uerb. obl.
m l. 4. h. t.
n d. l. tutores. 6.
o l. 5. h. t. l. j. C. ſi ex pluribus tut.
p l. ſi tutor. 17. h. t.
q Cuiac. obſ. lib. 7. c. 13. uide Landtr. lib. 1. art. 41. 44. 45. 46.
r l. pupillus. 5. l. obligari. 9. h. t.
s §. 1. & 2. Inſt. eo. l. pupillus. 9. de acq. hære.
t l. 1. & 2. C. eod.
u l. 4. C. eod.
x l. 3. §. idem ſcribit. de pecul.
y l. obligari. 9. h. t.
z l. item ueniunt. §. 1. de pet. hered. c. de illis. de deſp. imp. c. 1. §. idem. eod. lib. 6. uide gl. in l. 3. §. contrariũ. de cont. tut. act. Euera. in loc. à contr. ad diſtrac.
z uide quæ dixi ad tit. de pact. Dd. in l. pactũ curatoris. C. de pac. Bal. in l. j. C. ſi ad. donat.
a l. obligari. 9. h. t. l. ab agnato. 12. de cur. fur. pro. dan. uide in l. pactũ. 22. C. de pact. l. præſes. 12. C. de tranſ. l. item. 14. cum l. ſeq. ubi gloſ. l. cõtra. 28. de pact. Dd. in l. ciuitas. 27. ſi cert. petat.
b in prin. Inſt. de auth. tutor. Vlp. tit. 11.
c l. pactũ. 22. C. de pact. l. præſes. 12. C. de trãſ. & utrobiq; Dd. l. ab agnato. 12. de cur. furi

d l. ſi curatorẽ habens. C. de in integ. reſt. minor. e l. puberes. 101. l. ult. §. 1. de uerb. oblig. uide quæ dixi Inſt. de curat. f l. Aur. 20. §. ult. de lib. leg. Bal. in l. 3. nu. 12. C. de cõd. ob cauſ. Tir. in l. connub. uerb. contr. gl. 3. nu. 93. g uide Cuiac. in l. 1. & 2. de mino. & quæ dixi Inſt. de curato. in prædio. per tex. in d. l. 2. ff. de minor. h l. 3. §. pen. de tutel. l. 4. C. de auth. præſt. in prin. Inſt. de curat. i l. j. in prin. l. 5. h. t. §. fin. Inſt. eo. k l. 5. C. de cont. emp. l. j. l. 5. h. t. l l. qui iuriſdictioni. de iuriſd. to. t. ne quis in ſua cauſa. m uide Sachſ. diff. 7. & 8. n l. obligari. 9. §. tutor. h. t. §. pen. Inſt. eod. o c. auditis. c. quia propter. de elect. p l. quicunq;. §. ſi. ubi gl. & Bar. de publ. in rem. act. q l. 3. C. de in integr. reſtit. r c. edoceri. ubi Cano. poſt gl. ad uerb. ſequi poteſt. de reſcri. & in c. cum conſuetudine. de conſue. l. ſi quis mihi. 6. §. iuſſum. ubi Bart. de acq. hered. s l. 5. §. 1. h. t. in prin. Inſt. eod. l. quòd pupillus. 41. de cond. indeb. l. pupillus. 58. de actio. t l. cum authoritas. C. de teſtament. l. heredes. ff. eod. l. furioſum. ubi Bart. C. qui teſtam. fac. Bald. in cap. 1. de alie. feu. pa. u l. ſemper. 62. de reg. iur. cap. ratihabitionem. eod. lib. 6. x l. ſi. ad S. C. Maced. l. j. §. prodeſt. quor. leg. cap. cum nos. de his quæ fiunt à præl. cap. ſuggeſtum. de iur. patr. y Bald. in l. j. C. qui admitt. & in l. ult. C. de ſer. reipub. manu. per l. fin. C. arb. tut. Bald. Imol. Alexan. & alij in d. l. ſi quis. 6. §. iuſſum. de acq. hær. Roman. conſ. 54. idem. z l. j. §. ſed ſi filius. de legat. 3. l. filio præterito. de iniuſt. rup. & irrit. teſt. l. ſi impubes. de Carbo. edict. Caſt. in leg. ſi cum dotem. §. eo autem. ſol. matr. Felin. d. cap. edoceri. uid. Tiraq. de ll. connub. in fin. uerb. conſent. ment. gl. 4. in prin. a And. Iſer. Aluar. in c. 1. de prob. feud. alie. per Feder. Iacob. in tract. feud. ad uerb. & cum pacto. num. 19. b Tiraq. præall. loc. num. 37. cum ſeq.

ſequi poſsit. Et cõmuniter eſt traditum, quoties ſuffragatio alicuius requiritur non ad ſuũ ipſius commodum, ſed ut perſonæ contrahenti adſit, citra ſuam utilitatem: tũc uideri, eum conſenſum ad integrandam cõtrahentis perſonam requiri[a]. Apparet tamen, non ſine cauſa I.C. diſtinxiſſe authoritatem tutoris, à conſenſu curatoris[b]. & minor certè habet perſonam integram ad contrahendum: quia licet nõ alienare bona, quorum curatio ad curatorem pertinet, attamen perſonam ſuam (cui non datur curator) obligare poteſt[c], & inuitus extra litem ſubdere ſe curæ non cogitur, ut uideatur tantummodo conſenſu curatoris opus eſſe, eumq́ ex interuallo poſſe ſubſequi[d]. quod tamen nunc in medium relinquo, ut multa alia: quæ in Commentarijs noſtris Deo ſecundante accuratius limabuntur. Illud etiam ad formã pertinet, quòd authoritas diſertis uerbis exprimenda ſit, conteſtante tutore, ſibi placere quod geritur: quamuis ut per ſtipulationem interrogetur, non ſit opus[e]. Finis authoritatis eſt, ne pupillus minorúe damnum faciat[f]. Effectus, quòd authoritate conſenſuq́ interueniente, contractus ualeat: quamuis reſtitutione in integrum ob læſionem interdum reſcindatur[g], non interueniente ſit nullus[h]: nec interueniſſe præſumatur authoritas, niſi probetur[i]. Tutor etiam uel curator authoritatem conſenſumúe interponens, tantum de re pupilli minorisúe agere, non etiam ſuum ius remittere aut imminuere uelle intelligatur[k].

QVANDO EX FACTO TVTORIS VEL CVRATORIS MINOres agere, &c. Titul. IX.

1 *Quando pupillo ex facto tutoris detur actio.*
2 *Quando contra pupillum detur.*
3 *Finita tutela, finiri moleſtias & onera tutelæ*

SCiendum autem eſt, ex geſtu tutoris nonnunquam agere & conueniri pupillum poſ
ſe, de eo quod non ipſe tutore authore, ſed ſolus tutor geſsit: ſicuti gerere liberè poteſt[a]:
etiãſi ex cõtractu alterius, alteri actio regulariter nõ detur[b]. Nã ſi tutor, uel in rebus pu- 1
pillaribus, uel nomine pupilli utiliter cõtraxerit, ex eo utilis datur pupillo actio[c]: ſicuti etiã
cũ pecunia pupillari quid emit, licet nõ pupillari nomine. Contrà, ſi quid ob dolũ malum, 2
uel culpam tutoris acquiſiuit, & factus eſt locupletior, meritò in id conueniri poteſt: quia
æquum eſt, dolum tutoris pupillo neq; nocere, neq; prodeſſe[d]. Idemq́ erit, ſi in rem impu-
beris contraxit: ut ſi mutuam pecuniam in eius utilitatem conuertit[e]. naturà enim æquum
eſt, ne hunc quidem cum alterius damno locupletari[f]. Eodem modo ſi mandatu tutoris,
negocia pupilli adminiſtrata ſint, inter hunc & geſtorem directa & contraria dabitur nego-
ciorum geſtorum actio[g]. Sed etſi tutor uel curator, pupilli minorisúe nomine condemna- 3
tus ſit, conſentaneum erit, finito officio moleſtias ac pericula finiri[h], & actionem in ipſum
minorem, cuius res geſta eſt dari[i]: ut contrà impuberi quæritur actio, ſi ſecundum tutorem
aut eius actorem res ſit iudicata[k]. An autem & quando ex facto delictoúe tutoris pupillus
teneatur & cõueniri poſsit, & an cedendo actionibus liberetur, alibi à Dd. diſputatur: quos
conſulere ſtudioſi poſſunt[l].

DE SVSPECTIS TVTORIBVS VEL CVRATORIBVS. Titul. X.

1 *Continuatio.*
2 *Quis dicatur ſuſpectus.*
3 *Quare, & qua lege inducta ſit ſuſpecti accuſatio.*
4 *Quis de ſuſpecto cognoſcat.*
5 *Qui à quibus accuſari de ſuſpecto poſsint.*
6 *Quando iudex ſine accuſatione remouere ſuſpectum queat.*
7 *Cauſæ iuſtæ propter quas quis redditur ſuſpectus, & amoueri poteſt.*
8 *Effectus huius accuſationis.*

REſtat, ut uideamus quemadmodum tutela finiatur. quod fit duabus potiſsimùm ex 1
cauſis: uel cum amouentur tutores, ut ſuſpecti: uel cum excuſatione iuſta onus depre-
cantur. Suſpectus is dicitur, quem ſuſpiciũ eſt fraudulenter, aut perperam, & non bo- 2
na fide, in tutela gerenda uerſari[a]. Suſpecti crimen ex XII. Tab. deſcendit[b]. Viſum enim fuit, 3
etiamſi

a Bart. & Dd. in d. l. ſi quis. 6. §. iuſſum. de acq. hered. per §. quid ergo. in princ. de his qui notan. infam. Bald. in l. j. C. qui admitt. & in l. ſi uxorem. C. de cõdit. inſer. latè Tiraq. præall. loc. nu. 7. cum ſeq. & cõmuniter Dd. in l. tranſactionem. C. de tranſact.

b in rub. hic. de auth. tuto. & conſen. cura. l. cum quedam. 26. uer. authoritatem uel conſenſum. C. de ad. tut.

c l. puberes. 101. de uerb. oblig. uide quæ dixi Inſt. de curat. & de auth. tut.

d uid. Bart. in l. obligari. 9. §. tutor. h. t.

e l. etiã. 3. h. t. uid. Ang. in §. tutor. num. 2. cum ſeq. Inſt. eo.

f Inſt. eo. in prin. in uer. ne damnum habeant.

g tot. tit. C. ſi tut. uel cur. inter. l. impuberes. 13. hoc tit.

h l. 3. C. de in inte. reſt.

i l. quæcunq;. 15. §. ſi. de pub. in rem act. l. ſciendum. 30. ubi Dd. de uerb. oblig.

k l. cum quedam. 26. C. de adminiſt. tuto.

a l. tutores. 15. l. contra. 28. de pac. l. tutor. 25. de iureiur. l. 4. de in lit. iuran. gl. in l. mandato. 60. de procur. Vlpia. tit. 11. uide Dd. in l. ſi infante. C. de iur. delib. l. ult. C. de cur. fur. l. pupillus. 9. de acq. her.

b l. quo tutela. 74. §. fi. de reg. iur.

c l. 2. h. t. l. pen. C. eod.

d l. 1. l. 3. h. t.

e l. 3. C. eod.

f d. l. j. §. an pupillum. ff. depoſiti.

g l. 4. C. de neg. geſt.

h l. fin. C. de pericu. tute.

i l. pen. h. t. l. j. C. eo. l. 4. §. 1. de re iudica.

k l. tutor. 6. h. t.

l uide Bart. in l. j. §. hoc edicto. ff. ne uis fiat ei. gl. in l. neq; interdicto. de reg. iur. Dd. in l. Polla. C. de his quib. ut indig.

a §. ſuſpectus. 3. Inſt. eod. tit. uide methodum huius accuſationis informatam, ĩ. Inſt. eod.

b l. j. in prin. h. t.

4 etiamſi tutor ſatiſdediſſet, tamen expedire rem ſaluam eſſe pupillo magis, quàm tabulas
cautionis habere[a]. Et huius criminis cognitio pertinet ad prætorem in urbe, ad præſidem
in prouincia[b]: item ad procoſ. & eius legatũ[c]. Ex quo liquet, maiorem fuiſſe procoſſ. quàm
præſidum poteſtatem. nam præſidem ſolum ut qui legato careret, potuiſſe, & uerò debuiſ-
5 ſe pro tribunali de ſuſpecto cognoſcere, palàm eſt[d]. Accuſari autem poſſunt omnes, ut ſuſpe-
cti, cuiuſcunq; etiam ſint generis aut conditionis tutores[e], ab omnib. omnino, quibus uide-
bitur: eſt enim popularis & quaſi publica actio, etiam mulieribus, quæ pietate neceſsitudi-
nis ductæ ad hoc procedunt, conceſſa[f]. Impuberibus autem non permittitur ſuſpectos tu-
tores facere: etiamſi adoleſcentes de conſilio neceſſariorum ad accuſandum admittantur[g].
6 Sed & ſine accuſatione quandoq; ex officio remouet magiſtratus, ſi apertiſsimis rerum ar-
7 gumentis liqueat eſſe ſuſpectum[h]. quin & incidenter de ſuſpecto quæri poteſt[i]. Cauſæ au-
tem ſuſpicionis iuſtæ ſunt: dolus in tutela commiſſus[k]: uel lata culpa[l], aut quandoq; etiam
leuis[m]: inimicitiæ cum pupillo, uel eius parentibus ſuſceptæ[n]: denegatio alimẽtorum[o]: item
ſi tutor repertorium non faciat[p], ſi nimis magnos ſumptus inſumat, aut res pupilli ſine iu-
ſta cauſa alienet[q]. Eſt & cum propter ſegnitiam, ruſticitatem, inertiam, ſimplicitatem uel ine-
ptiam tutor remouetur[r]. Item ſi cum collega rationes adminiſtrationis nõ communicet[s], ſi
admonitus non adminiſtret[t], ſi malè conuerſetur[u], ſi citatus ad ſe purgandum non compa-
reat[x]: & deniq; ſi qua alia cauſa iudicem iuſta ad ſuſpicandum commoueat[y]. Suſpectum e-
tiam tutorem eſſe putamus, qui moribus talis eſt, ut ſuſpectus ſit. Enimuerò quamuis pau-
8 per tutor ſuſpectus non eſt[z]: adiungi tamen curator ex cauſa ei poteſt[a]. Effectus autem hu-
ius accuſationis eſt, ut probata ſuſpicionis cauſa (ſicuti ab accuſatore probanda eſt[b]) remo-
ueatur tutor, etiamſi cautionem offerat[c]: & ſiquidem ob dolum amotus ſit, ſubit ignomi-
niam: ſin ob culpam etiam latam, negligentiam, aut aliam cauſam, non æquè[d]. Itaq; ſi tutor
aliquo neceſsitudinis uinculo ſit pupillo iunctus, humanius erit, curatorem ei potius ad-
iungi, quàm eundem cum nota fidei & exiſtimationis amoueri[e]: niſi tamen melius ſit pupil-
lo, eum motum eſſe[f]. quo caſu in factum diſsimulato nominetenus crimine eſt agendum,
ut exiſtimationi eorum quib. charitas & reuerẽtia debita eſt, parcatur[g]. unde apparet, quin-
que modis[h] poſſe de ſuſpecto quæri: 1. per accuſationem, 2. per actionem ciuilem, 3. per actio-
nem in factum, 4. per uiam inquiſitionis, 5. incidenter.

a l. ſuſpectus. 5. h. t.
b l. j. §. 1. h. t.
c l. j. §. 1. h. t. Inſt. eod. in prin.
d l. j. §. ſuſpecti. ad S. C. Turpil. uide quæ dixi §. 1. Inſt. eo.
e l. j. §. oſtendimus. h. t. in prin. Inſt. eod.
f l. j. §. pen. & fin. h. t. §. 2. Inſt. eod.
g l. impuberib. h. t. l. pietatis. C. eod. §. impuberes. Inſt. eod.
h l. 3. §. præterea. l. fi. h. t.
i d. l. 3. §. præterea. d. l. impuberib. 7. h. t. l. 3. C. eo. uid. Bar. in d. l. 3.
k d. l. 3. §. nũc uideamus. & §. Seuerus.
l d. l. impuberibus. §. 1.
m l. fin. ubi gl. C. eo. l. 3. §. fin. h. t.
n d. l. 3. §. ſi tutor.
o d. l. 3. §. tutor. qui ad alimenta.
p d. l. 3. §. pen.
q Bart. in l. in eos. de tut.
r d. l. 3. §. fin.
s l. actus. 20. ubi Bar. de adm. tut. & in l. j. eod. tit.
t l. 3. C. eod.
u l. 3. §. conſt. cum §. ſeq. de adm. tut.
x l. impuberib. 7. §. ult. h. t. l. ãd. lib. 1. art. 4 t. ubi gl.
y l. 3. §. ſi. tutor. ff. eod. uid. Paul. lib. 3. tit. 6. gloſ. d. art. 4 t. lib. 1.
z l. ſuſpectum. 8. h. t.

DIGESTOR. LIB. XXVII.

DE EXCVSATIONIBVS TVTORVM VEL CVRAtorum. Titul. I.

1 *Excuſatio quid ſit, & quotuplex.*
2 *Cauſa efficiens.*
3 *Quæ cauſæ iuſtam pariant excuſationem.*
4 *De materia & forma proponendæ excuſationis.*
5 *De fine & effectu.*
6 *Quibus modis tutela finiatur.*

1 EXcuſatio eſt alicuius iuſtæ cauſæ allegatio[a], uel profeſsio[b] ſeu conteſtatio[c], pro-
pter quam quis tutelam deprecatur, & eius onere ſe liberari petit[d]: qua omni-
no opus eſt, poſtquam alicui iure ea eſt decreta[e]. Conſtat enim neceſſarium eſ-
ſe tutelæ munus[f]: adeò, ut ſuo periculo ceſſet tutor, poſtquam datus eſt, niſi ex-
cuſetur[g]. Excuſatio autem alia dicitur propria, alia impropria[h]. Propria eſt,
qua niſi tutor utatur neceſſariò adminiſtrare & obire iniunctam prouinciam debet[i]. Im-
propria eſt, cuius allegatio non eſt neceſſaria, ſed propter quam ipſo iure tutor ab onere li-
beratus eſt, adeò ut ne uolens quidem admitti poſsit: cuiuſmodi eſt excuſatio minoris æta-
2 tis[k], militiæ[l], &c. Poteſt & in ueram[m], friuolam[n], ac falſam[o] diuidi. Cauſa efficiens excuſatio-
3 num, eſt lex: προκαταρκτικὸ, æquitas[p]. Porrò multiplices cauſæ excuſationem à tutela iuſtam
pariunt, ut ætas, liberorum & tutelarum numerus, profeſsio, dignitas, inimicitia, fortuna,
abſentia, ualetudo, priuilegium, & lis.

Aetas, quæ uel infra 25. aut ſupra 70. annum eſt[q].

a d. l. pietatis. C. eod.
b l. quoties. §. qui dolo. de probationibus. d. l. pietatis.
c d. l. ſuſpectus. cũ l. ſeq. h. t. §. pen. Inſt. eod.
d §. ſuſpectus. Inſt. eo. ubi dixi d. l. 3. §. fin.
e l. ſi tutor. h. t.
f l. pietatis. 6. C. eod.
g l. j. §. oſtendimus. h. t.
h de his omnib. uid. Bart. in l. 1. & 3. h. t. & in l. j. num. 6. l. accuſatore. 12. §. ad crimen. nu. 3. 4. de pub. iud.

z 2 Numerus

eo. tit. c l. ſcire. 15. §. oportet. h. t. d uid. Alber. in rub. de munerib. nu. 14. e l. ſcire etiam oportet. 13. §. fi. h. t. f l. nullus. C. de decur. lib. 10. Inſt. eo. in prin. g l. j. ſi tut. uel cur. appel. h gl. in §. item propter. & §. minores. Inſt. eo. i l. teſt. 11. C. eo. l. 2. C. ſi tut. uel curat. falſ. allega. k d. §. minores. l §. itẽ & in milite. Inſt. eo. m de qua hoc in tit. n de qua in l. 1. 7. 8. 9. 13. C. eo. cle. 1. de ſent. excom. o de qua in tit. C. ſi tut. uel cur. ex falſ. alleg. p l. j. de uac. mun. q l. 3. de iure immunita. §. itẽ maior. ubi dixi. Inſt. eo. l. 2. de excuſ. tut. l. unic. C. qui ætat. ſe exc.

a l. j. & tot. tit. C. ſi tut. uel curat. falſ. excuſa.
b l. quinquaginta. 6. C.

Numerus trium liberorum Romæ, in Italia quatuor, in Prouincia quinq;[a].

Numerus trium tutelarum, aut curarum[b].

Profeſsio Philoſophiæ, Grammaticæ, Rhetorices, Dialecticæ, Medicinæ, etiam Iuris, aliarumq; artium in ſcholis approbatis[c]: quamuis extra eiuſmodi profeſsionem Iuriſprudentia fauore pupillorum non excuſet[d].

Dignitas, ut præfecturæ, conſiliariatus, magiſtratus cum imperio legatio[e], &c.

Inimicitiæ cum patre pupilli exercitæ[f]: aut tutela, inimicitiæ cauſa impoſita[g].

Fortuna, ut ruſticitas, & interdum paupertas[h] tutoris, non pupilli[i]: ut ſi fideiuſſores ſatiſdationis ob paupertatem inuenire non poſsit[k].

Abſentia, non modò iuſta, ut militiæ: ſed etiam iniuſta, ut deportationis, exilij, deſertionis, &c[l].

Valetudo, ut ſi quis furore, aut ſontico morbo ita adfectus ſit, uel ea imperitia, ſocordiaq; animi laboret, uti ſuis rebus ſupereſſe uix poſsit[m].

Priuilegium, ut militum ueteranorum[n], athletarum, qui in ſacris certaminibus coronati ſunt[o]: qui tamen aduerſus filios eorum qui eiuſdem ſunt ordinis, excuſationem non habent[p]: piſtorum, menſorum, frumentariorum: quia quotidiana horum opera, propter annonam Reſp. carere non poteſt[q]. Item Illienſium, quibus tanquam parentib. Romani pleniſſimam immunitatem conceſſerunt[r].

Lis, ut ſi de hæreditate, uel uniuerſis bonis inter tutorem & pupillum controuerſia oriatur[s].

Et hæc etiam in curatoribus obſeruantur: qui inſuper alia etiam ratione à cura excuſari poſſunt, ut maritus aut ſponſus iuſtè recuſat curam uxoris ſponſæue[t], imò eam curationẽ iure ſubire prohibetur: quamuis iure Sax. ipſo coniugio tutor uxoris legitimus, ſiue curator fiat[u]. Item excuſare ſe quis poteſt, ne ultra centeſimum lapidem tutelam gerat[x]: & qui tutor fuit, non eſt temerè curatoris onere grauandus[y]. Materia circa quam uerſatur hæc excuſatio, eſt tutela uel cura delata, ſed nondum inchoata. nam ab inchoatis & inceptis excuſatio non datur[z]. Forma eſt, ut à creatione tutelæ tutor non appellet, ut fit in alijs munerũ publicorum excuſationibus[a]: ſed intra quinquageſimum diem, à tempore ſcientiæ computandum[b] (nam hoc tempore elapſo, excuſationi præſcribitur[c]) apud iudicem ordinarium, pro tribunali ſedentem[d], ipſe tutor, uel idoneus procurator eius nomine[e], excuſationẽ proponat[f] aut uiua uoce, aut in ſcriptis & oblato libello[g], in modum actionis, non etiam libello ſupplice. nam per hunc excuſare ſe nemo poteſt[h]: cum excuſatio opus habeat cauſæ cognitione, eoq; per ſupplicem libellum expediri non poſsit[i]. Ex quo facilè apparet, impropriè à Dd. excuſationem uocari exceptionem[k]: cum potius ſit quædam officij iudicis imploratio, & proteſtatio in modum actionis propoſita. Quia uerò cauſæ cognitionem requirit, ideo ad audiendam impugnandamq; excuſationem, citandus eſt pupillus, eiuſq; propinqui[l]: uel quod potius eſt atq; tutius, dandus pupillo ad hanc litem eſt curator[m]: ne ſi minor parum idoneè defenſus ſit, tota cognitio euertatur[n]. Hoc autem iudicium intra quatuor menſes, fauore pupillorum eſt finiendum[o] (etiamſi aliæ lites diutius durare poſſunt.[p]) quo in iudicio ſi contra excuſantem pronuncietur, tum demum poterit appellari[q]. Finis excuſationis eſt, ut tutor liberetur: effectus, ut aut approbetur excuſatio, atq; ita liberetur excuſans, aut reijciatur, atq; ita munus impoſitum obire cogatur. quo caſu periculum ceſſationis ſuſtinet[r]. 4 5

Et his quidem duobus modis potiſsimùm tutela finitur: de reliquis alibi tractatur[s]. qui cum nihil dubitationis habeant (cui enim dubium eſſe poteſt, quin puberi ætate, morte, capitis diminutione tutela expiret?) non fuit uiſum operæprecium iuris compoſitoribus, ſingularem de ijs inſtituere tractatum. 6

a in prin. Inſt. eod. l. 2. de uacatione mune. t. t. C. de his qui num. libero. lib. 10.
b §. item tria. Inſt. eod. l. diximus. 4. cum l. ſeq. hoc tit.
c l. 6. §. fin. l. iuriſperitos. 30. h. t. §. item Romæ. Inſt. eod. l. fin. C. eod.
d uide §. item Romæ. ubi Fab. & Ang. Inſt. eod. tit. Boer. in conſue. Bitur. tit. de ſtat. perſ. §. 13. in prin.
e l. adminiſtrantes. 41. d. l. iuriſperitos. h. t. §. & qui. Inſt. eod.
f §. item ſi propter. Inſt. eod. d. l. 6. in fin.
g l. ſi duos. h. t. §. item ſi propter. Inſt. eod. l. unic. C. ſi propter inim. lib. 10.
h d. l. 6. §. fin. l. paupertas. 7. h. t. §. propter. Inſtit. eod.
i l. tutores. 18. C. eod.
k l. ſi quis. 18. in prin. h. t. Cepoll. in tract. caut. caut. 16.
l l. ſed etſi milites. 8. cum ll. ſeq. l. planè. 28. l. propter. 23. hoc tit. d. §. item.
m §. item propter aduerſam. Inſt. eod. l. non ſolùm. 10. in fi.
n d. l. ſed & milites.
o d. l. athletæ. in prin.
p l. ſed & milites. 20. h. t. uide Boer. præall. loc.
q l. non tantum. 17. §. nõ omnia. l. mẽſores. 26. l. qui in collegio. 46. hoc tit.
r d. l. non tantum. §. t.
s d. l. propter. h. t. §. item propter litem. Inſt. eod. l. ſi ut allegat. C. eod. tit.
t l. maritus. C. qui dari tuto. §. penul. ubi dixi. Inſt. eod.
u uide ſup. de rit. nupt. & infr. de cur. fur.
x §. pen. Inſt. eod. l. non ſolum. 10. ff. eod.
y §. qui tutelam. Inſtit. eod.

z l. 2. ubi Bart. ſi tut. uel cura. ex falſ. allegat. a l. 2. C. de decur. lib. 10. l. 4. 7. t. 1. C. de app. cuius rationem uide apud Io. de Plat. in rub. C. quem. ciui. l. num. iudic. & in d. l. 2. C. de decur. lib. 10. b l. quinquaginta. 6. C. eod. §. qui autem. 4. Inſtit. eod. d. l. ſcire. §. 2. hoc tit. c l. teſtam. 11. C. de excuſ. tuto. d l. 2. C. eod. d. l. ſcire. §. oportet. e l. excuſare. 28. ubi gloſ. & Bart. hoc tit. per l. 3. §. geßiſſe. de adminiſt. tutor. f l. tutores. 18. C. eod. l. ſcire. 13. hoc tit. g d. l. ſcire. §. oportet. h l. excuſare. 28. hoc tit. i l. nequicquam. §. ubi decretum. de off. proconſ. k Bart. in d. l. ſcire. §. oportet. l Angel. in §. qui autem. num. 2. Inſtit. hoc tit. text. in l. j. C. ſi tut. uel curat. ex falſ. allegat. gloſ. l. j. C. de appellat. m §. final. Inſtit. de author. tut. §. final. Inſtit. de curat. l. j. ſi tut. uel curat. ex falſ. allegat. n Angel. præalleg. loc. Matheſ. ſingul. 135. incip. nota practicam. per l. acta. 45. §. final. l. contra. 54. de re iudica. o l. quinquaginta. 48. ff. eod. l. quinquaginta. 6. C. eod. p l. properandum. C. de iud. q l. tutores. 18. C. eod. d. l. ſcire. r l. j. ſi tut. uel cura. app. s Inſtit. quibus mod. tut. fin. ubi eſt dictum.

VBI

VBI PVPILLVS EDVCARI VEL MORARI DEBEAT, ET DE alimentis ei præſtandis. Titul. II.

1 *Continuatio.*
2 *Vbi, & apud quem pupillus ſit educandus.*
3 *Quomodo alimenta pupillo ſint decernenda.*

1 ANtequam ad actiones tutelarum perueniamus, obiter exponere non eſt alienum, u-
bi pupillus educari, uel morari debeat, & quæ illi præſtanda ſint alimenta: interea
2 fortè, dum de ſuſpecto tutore aut excuſationibus litigatur. Sciendum autem eſt, pu-
pillum qui iam patre orbatus ſit[a], potiſſimùm eſſe educandum apud matrem, niſi uitricum
ſuperinduxerit[b]: aut alium neceſſarium maximè idoneum, minimeq; obnoxium ſuſpicio-
nibus, quod ex perſona, conditione, tempore, ex ſucceſſionis etiam ſpe magiſtratus ſtatuit,
& nonnunquam à uoluntate patris recedit. Id enim agere magiſtratum oportet, ut ſine ulla
3 maligna ſuſpicione pupillus educetur[c]. Alimenta quoq; pro modo facultatum pupilli, à
prætore aut iudice ſunt decernenda[d]: quæ quidem ſic ſtatuentur, ut non uniuerſum reditũ
patrimonij exhauriant, ſed ut aliquid ex reditu ſuperſit. Ad inſtitutionem quoq; ſumptus
decernendi ſunt[e]. Solent tamen interdum ſuo arbitratu pupillum tutores alere, ſi fortè ex-
pediat, ſecreta patrimonij non diuulgari, eosq; ſumptus, pro arbitrio boni uiri reputabũt[f].
Sanè ſi egenus ſit pupillus, de ſuo eum alere tutores non compelluntur[g].

DE TVTELAE ET RATIONIBVS DISTRAHENDIS, ET VTILI CVRATIOnis cauſa actione. Titul. III.

1 *Duplicem actionem pupillo in tutorem dari.*
2 *Quid ſit actio tutelæ.*
3 *Quando detur.*
4 *Cui, aduerſus quem detur.*
5 *Quid in eam ueniat.*
6 *Actio de rationibus diſtrahendis.*
7 *Quæ actiones minori contra curatores dentur.*

1 NVnc uideamus de actionibus tutelæ. Et ſciendum eſt, duplicem dari pupillo aduer-
ſus tutores actionem: quarum altera tutelæ actio, altera de diſtrahendis rationibus
uocatur.
2 Eſt autem tutelæ actio perſonalis, quæ finita tutela pupillo datur, aduerſus tutorem, ut
3 actus ſui & adminiſtrationis rationes reddat[a]. Finita demum tutela datur. nam abſurdum
eſſet, rationem adminiſtrationis repoſci ab eo, qui etiamnum in ea perſeueraret[b]. Cæteri ta-
men adminiſtratores, ſingulis annis rationem reddere tenentur[c]: quod ius Sax. in tutori-
bus etiam ſequitur. qui ſi pupillo ipſi non exiſtant proximi hæredes, coguntur proximio-
4 ribus ſucceſſoribus hoc iure quotannis calculum adminiſtrationis ponere[d]. Datur autem
5 hæc actio pupillo, & eius hæredi, aduerſus tutorem, eiusq; ſucceſſores[e]. Veniunt in hanc a-
ctionem hæc ferè: rationum confectio, & exhibitio[f]: res minoris necdum reſtitutæ, & reli-
quas[g]: item quicquid dolo, culpa, negligentia tutoris, uel abeſt commodi, uel adeſt damni[h].
Eſt autem hæc actio bonæ fidei[i], & famoſa, ſi quis condemnetur ob dolum[k]: in qua etiam
in litem contra tutorem iuratur[l], ſi fortè rationes minus idoneè exhibeat. neq; enim eius
ſacramento creditur, in ratione dati & accepti, niſi in modicis expenſis[m], item quãdo res ca-
ſu eſt amiſſa, ut ſe duntaxat hac in ſpecie per iuriſiurandum à negligentia purget[n]: id quod
6 & Saxones ſequuntur[o]. Altera actio ex l. 12. Tab.[p] de rationib. diſtrahendis, hoc eſt iam di-
ſtractis, conturbatis, finitis[q], datur aduerſus tutorem, de ijs reb. quas ex bonis pupilli, du-
rante tutela abſtulit[r]. Daturq; propter furti nec manifeſti ſpeciem, quam factum habet[s], in
duplum[t]: unde quia pœnalis eſt, in hæredes non tranſit[u]. Tum autem datur, cum & a-
7 ctio tutelæ: finito ſcilicet officio. nam cum ea concurrit, licet altera tollat alteram[x]. Vtraq;
autem hæc actio utilis, datur minori aduerſus curatorem[y], etiam durante, ut uidetur, ad-
miniſtratione[z]: quanquam & utili negociorum geſtorum rectè experiatur[a]. Super hæc,
z 3 & con-

a l. pupill. 239. de uerb. ſig.
b l. j. C. eod.
c l. j. h. t. l. 2. C. eod.
d l. 2. h. t.
e l. 3. h. t.
f l. 2. h. t. l. ult. & de alimen. pupill. præſt.
g d. l. 3. §. fin.

a l. j. in prin. & §. officio. h. t.
b l. ſi tutor. 9. §. abſurdum. & §. ult. cum l. ſeq. h. t.
c clem. 2. §. 1. ubi gl. ad uerb. ſingulis annis. de rel. domib.
d Landtr. lib. 1. art. 23. 41. 44. 45. Sachſ. diff. 17. Reinh. diff. de tutel. 2. 7. & 8.
e d. l. j. §. planè. in fi. l. tutelæ. C. arbitrium tute. l. ex depoſiti. l. ex contractib. de actio.
f d. l. j. §. officio.
g l. tutorem. l. 3. C. arbitrium tutel. l. Lucius. ſ. de adm. tuto.
h l. j. h. t. l. cũ interdictæ. l. quicquid. C. arbitriũ tutel.
i d. l. j. §. 1.
k l. j. de his qui not. infa. §. ſuſpectus. Inſt. de ſuſpect. tuto.
l l. j. C. de in lit. iuran. glo. in l. j. §. officio. ad uerb. tenetur. h. t. Bart. conſi. 150. cum prædicta. num. 5. Socin. conſ. 213. cum præſente. nu. 3. & 4. uol. 3.
m Iaſ. in rep. l. admonendi. nu. 126. de iureiur. Bart. in l. j. §. officio. nu. 2. h. t. Caſt. in Lantepen. de condit. & demonſt.
n arg. l. fin. C. de fid. inſt. uide gloſ. & Dd. in l. ſi quis. 6. §. fin. de æden.
o gloſ. Lat. noua. art. 23. lib. 1.
p l. tres tutores. 55. de ad. tutor. l. 1. h. t. Paul. lib. 2. tit. 30.
q Cuiac. ad Paul. lib. 2. tit. 30.
r d. l. j. §. pen. l. 2. §. fi. h. t. l. 2. ſ. tit. 1.

s l. tutor. 33. de furt. l. j. §. fin. l. 2. hoc tit. uide Dd. in l. etiam. 8. & l. ſi ſeruum. 16. C. de furt. t d. l. j. §. penul. d. l. 2. §. fin. u d. l. j. §. fin. x d. l. j. §. penul. & fin. y l. ſi curator. C. arbi. tut. l. 3. l. alterius. 20. hoc tit. z l. cum curatore. 27. de adm. tut. uide gloſ. uariè ſe implicantem in l. 2. & ibi Dd. C. de adminiſt. tutor. a d. l. quicquid. l. ſi. curatoris. C. de neg. geſt.

& condictione furtiua & furti tenentur adminiſtratores, ijs de rebus, quas dolo malo in of-
ficio interueniſſe probantur[a].

a l. j. §. penul. & fin. cum l. ſeq. l. etiam furti. 8. cũ ibi notat. l. ſi ſeruum. 16. C. de furt. l. tutor. ff. eod. Ord. imp. cap. 170. uide Iaſ. in l. eius. §. quas actiones. & ibi Zaſ. ſi. cert. peta. Chaſſ. in conſ. Burg. de iuſt. rub. 1. glo. 5. nu. 6.

DE CONTRARIA TVTELAE ET VTILI ACTIONE. Titul. IIII.

1 *Qualis ſit hæc actio, unde oriatur.*
2 *Quibus detur.*
3 *Quis ſit protutor.*
4 *Aduerſus quos, & ad quid hæc actio detur.*

Contrariam tutelæ actionem prætor propoſuit, induxitq; in uſum, ut facilius tutores 1
ad adminiſtrationem accederent, ſcientes pupillum quoq; ſibi obligatum fore ex
ſua adminiſtratione. Quanquam enim ſine tutoris authoritate pupillus non obliga-
tur, nec in rem ſuam tutor deuincire ſibi impuberem poteſt: attamen receptũ eſt, ut tutori
ſuo pupillus ſine alia hactenus autoritate ciuiliter obligetur: ut promptius de ſuo tutores
impendant aliquid pro pupillis, dum ſciunt ſe recepturos quod impendiſſent[a]. Hæc actio 2
non ſolùm tutori, ſed etiam utiliter protutori, & curatoribus datur[b]. Protutorem dicimus, 3
qui cum non ſit tutor, quaſi tutor negocia gerit: ſicuti proconſulem, proprætorem, &c. Da- 4
tur autem hæc actio, finito tutoris officio[c], aduerſus pupillum, uel adoleſcentem, ad ea con
ſequenda quæ propter tutelam abſunt: dummodo ex officio, & bona fide ſumptus facti
obligationesq; ſusceptæ ſint[d], quamuis contrarium exitum habuerint, ut ſi bona fide litem
mouit, & ſumptus fecit, ac ſuccubuit[e]. eſt enim actio bonæ fidei[f], in qua bona fides agno-
ſcenda eſt. Quare & eorum quæ tutor pupillaribus negocijs impeditus lucrari non potuit,
meritò habebitur ratio: non enim contra ſuã utilitatem tenetur pupillo prouidere[g]. Quòd
ſi iniuſtam litem moueat[h], aut mala fide ſumptus impendat: ut ſi eques cũ comitatu in cau-
ſa pupillari iter ingrediatur, quo in propria ſolus & pedes ire eſt ſolitus, certè huiuſmodi
non reputabuntur[i]. Hanc actionem, cum ſit rei perſecutoria, perpetuam eſſe, & hæredib. cõ-
tra hæredes dari, palàm eſt[k].

a l. j. in prin. h. t.
b d. l. j. §. hæc actio.
c d. l. j. §. finito. l. 4. h. t.
d l. j. §. pen. l. 3. in prin. & §. 1. cum ſeq. l. fin. hoc tit.
e Bart. in l. 3. §. ſufficit. hoc tit.
f Bart. in l. j. in prin. h. t. l. ſancimus. 28. C. de admin. tut. l. ſi bon. m. 11. C. eo. tit.
g gl. pen. & Cyn. ac Dd. in l. quicquid. 7. C. arbitr. tut. per l. uideamus. §. ſed nec tutorẽ. de in lit. iuran. l. Lucius. 2. §. Sempronius. de adm. tutor.
h l. non eſt ignotum. 6. C. de adm. tuto.
i Bart. in l. j. §. ſi pupillus. de tutel. & rat. diſtrahen.
k d. l. 3. §. fin. l. pen. h. t.

DE EO QVI PRO TVTORE VEL CVRATORE NEGOCIA geſſit. Titul. V.

1 *Quare hæc actio ſit introducta.*
2 *Cui aduerſus quos, ad quid detur.*

Protutelæ actionem de negocijs geſtis neceſſariò prætor propoſuit. Nam cũ plerunq; 1
incertum ſit, utrum quis tutor, an uerò quaſi tutor pro tutore adminiſtrauerit tutelã,
idcirco in utrunq; caſum actionem ſcripſit, ut ſiue tutor ſit, ſiue non ſit qui geſſit, actio-
ne tamen teneatur. Pro tutore autem negocia gerit, qui munere tutoris abſq; illius manda- 2
to[a] fungitur, in re impuberis, ſiue ſe putat tutorem, ſiue ſcit non eſſe, fingit tamen. Cum hoc
etiam ante pubertatem agi poteſt, quia uerè tutor non eſt[b], licet aliud in actione tutelæ ob-
ſeruetur: à qua hæc multum differt, cum ſit negociorum geſtorum actio[c], quæ pro tutore cu-
ratore ex re ipſa & complexu perſonarum atq; rerum uocatur, ut noxalis, inſtitoria, exerci-
toria, &c. Hanc in actionem uenit, quicquid geſtum eſt, & quod non eſt geſtum, dummodo
alius geſturus erat[d]. Nam eandem fidem & diligentiam præſtabit quam tutor, qui pro tu-
tore negocia gerit[e]: eoq; & bona eius, nomine tutelæ ſunt pupillo obligata[f]. Contrarium e-
tiam exemplo tutoris, huic iudicium de impenſis competit[g].

a l. 4. C. de neg. geſt.
b l. 1. in prin. & §. 1. h. t.
c l. 4. C. qui dar. tutor. Paul. lib. 1. tit. 4. l. 1. §. ſi quis. h. t. l. pen. de tut. & rat. diſtra.
d d. l. j. §. fin.
e l. pen. h. t.
f glo. & Bald. in l. pro officio. 20. C. de admin. tut. per l. dabimus. §. 1. de priuil. cred. Socin. conſl. 85. uiſo. uol. 1. Neguz. tract. pignor. 2. part. 4. membro. nu. 7.
g l. fin. h. t.

QVOD FALSO TVTORE AVTHORE GESTVM ESSE DIcetur, &c. Titul. VI.

1 *Ratio huius edicti.*
2 *Edictum.*
3 *Ex primo edicti capite dari reſtitutionem.*
4 *Ex ſecundo actionem: & cui, aduerſus quos, ad quid ea detur.*

De eo quod falſo tutore authore geſtum eſt, actionem pollicetur prætor: ne contra- 1
hentes cum pupillo, facilè decipiantur, dum falſus tutor per dolum adhibetur. Fal-
ſus tutor à protutore differt. Nam protutor is dicitur, qui plerunq; bona fide, & aut
putans

..s ſe tutorem, aut ut amicus impedito fortè uel abſente tutore adminiſtrat: falſus autẽ
..r dicitur, qui falſò & dolo malo adminiſtrat, quemadmodum & falſus procurator [a]: de
..o propriè hoc edictum agit, in dolum utiq; malum conceptũ. Verba autẽ huius edicti ita
..habet: QVOD EO AVTHORE QVI TVTOR NON FVERIT, GESTVM
ERIT, SI ID ACTOR IGNORAVIT, DABO IN INTEGRVM RESTITV-
TIONEM. IN EVM, QVI CVM TVTOR NON ESSET, DOLO MALO
AVTHOR FACTVS ESSE DICETVR, IVDICIVM DABO, VT QVANTI
EA RES ERIT, IN TANTAM PECVNIAM CONDEMNETVR [b]. Ex priore igi-
3 tur huius edicti capite, prætor dat in integrum reſtitutionẽ, ei qui ignorauit ſe cum falſo tu-
4 tore rem gerere. Scienti enim non ſubuenit, quia ſeipſe decepit [c], niſi minori [d]. In ſecundo
actionem porrigit aduerſus falſum tutorem, qui in dolo malo fuit, ad id quod intereſt de-
ceptum nõ eſſe [e]: in quam etiam uenient ſumptus quos facturus eſt actor, reſtitutoria agen-
do, hoc eſt, petendo in integrum reſtitutionem [f]. Si plures ſint qui authores fuerunt, omnes
quidem in ſolidum, propter dolum tenentur: ſed perceptione, id eſt, ſolutione quam per-
cepit creditor, ab uno facta, cæteri liberantur, non electione [g]. Hæc actio datur hæredibus,
non etiam in hæredes: quia ex delicto eſt [h]. Porrò iſtius actionis exemplo, hoc eſt, ex inter-
pretatione edicti, datur actio aduerſus doloſum, etiam ipſi authori, qui inſcius alterius do-
lo inductus eſt ad authorandum [i]: item ipſi minori, uel pupillo, ſi quid ex geſtione falſi tu-
toris damni accepit [k].

a l. falſus. C. de furt. uide ī. de procurat.
b l. j. §. 1. & §. fin. l. nouiſsimè. in prin. h. t.
c d. l. j. §. fin.
d l. 4. h. t.
e d. l. nouiſsimè.
f d. l. nouiſsimè. in fi.
g d. l. nouiſsimè. §. fin. cũ l. ſeq.
h l. huius. 9. h. t.
i d. l. huius.
k l. pen. & fin. h. t.

DE FIDEIVSSORIBVS ET NOMINATORIBVS, ET HAEREdibus tutorum & curatorum. Titul. VII.

1 *Continuatio.*
2 *Fideiuſſores quando & quomodo conueniantur.*
3 *Qui pro fideiuſſoribus habeantur.*
4 *Quomodo hæredes tutorum conueniantur.*

1 ET hoc quidem modo conueniuntur, qui tutelam aut curã geſſerunt: nunc uideamus,
quemadmodum perſonæ quæ his accedunt, ſuccedunt ue, in ſubſidium exigantur. Et
2 quia diximus, datis fideiuſſoribus ſatiſdari à tutoribus ſolere, rem pupilli ſaluã fore [a]:
ſciendum eſt, factis nõ ſoluendo tutoribus, eorum fideiuſſores teneri, ac cõueniri eodẽ mo-
do, quo tutores [b]. hoc etiã deteriore loco conſtituti, quòd beneficiũ diuiſionis pupillo obij-
3 cere nequeant [c], niſi ex perſona & cauſa tutorum, pro quibus fideiuſſerunt [d]. Fideiuſſores
autẽ non illi tantum exiſtimandi ſunt, qui promiſerunt [e], ſed qui præſentes fuerunt, & non
contradixerunt, nominaq; ſua referri in acta publica paſsi ſunt [f]. Eadem cauſa uidetur adfir-
matorum, qui cum idoneos eſſe tutores adfirmauerint, fideiuſſorum uicem ſuſtinẽt [g]: item
poſtulantium, nominantiumq; aliquem in tutorem. uidentur enim idoneum præſtare uel-
4 le [h]. Hæredes etiã tutorũ actione tutelæ tenentur, & defuncti tutoris nomine, & etiam ſuo,
ſi fortè negocia inchoata à defuncto, ut debent, abſoluerint, uel res pupillares poſsideant [i].

a l. 5. & 7. h. t. l. j. §. exigere. J. tit. 1.
b d. l. 5.
c l. fin. ff. rem pupil. ſal. fore.
d l. 6. & 7. h. t.
e l. blanditus. C. de fideiuſſor.
f l. 4. §. fin. h. t.
g d. l. 4. §. fin.
h l. 2. h. t. uide Paul. lib. 2. tit. 28. & 29. l. j. C. de pot. ad mun. nom. l. ad ſubeunda. l. honores. C. de decur. lib. 11.
i l. 1. 4. & fin. h. t.

DE MAGISTRATIBVS CONVENIENDIS, ET EORVM hæredibus. Titul. VIII.

1 *Quo ordine conueniantur magiſtratus.*
2 *Ex quibus cauſis.*
3 *Quatenus ſinguli teneantur.*
4 *Quatenus hæredes & fideiuſſores eorum teneantur.*

1 EXcuſsis tutorum, curatorum & fideiuſſorum facultatibus, ſi ne ſic quidem pupillo ſa-
tisfactum reperiatur: utilis ſubſidiaria actio in magiſtratum dari ſolet, non in totum
2 ordinem, ſed eos qui dederunt [a]. Quod ita uerum eſt, ſi dolus uel culpa ijs imputari
poteſt: uel quia tutores appellati non dederunt, uel quia dederunt, aut nominarunt minus
idoneos, uel quòd cautionem non exegerunt [b]. Quòd ſi in his magiſtratui nihil imputari
poteſt, non debet caſus futuros, & fortunam pupillo præſtare [c]. Probatio autem, dolum &
3 culpam abeſſe, non pupillo, ſed magiſtratui incumbit [d]. Tenentur autem ſinguli in ſoli-
dum [e]: ſed ſi omnes ſoluendo ſint, nec dolus eorum arguatur, æquius erit in uiriles por-
4 tiones exigi [f]. Hæredes porrò eorum eatenus conueniuntur, quatenus dolus aut lata cul-
pa arguitur [g]. Fideiuſſores magiſtratuum non tenentur, qui Remp. non pupilli ſaluam fore
promiſerunt. In patrem tamen de peculio actio datur [h]. Aduerſus prætorẽ, aut alium cuiius

a l. j. in prin. h. t.
b l. j. §. ſi præſes. cũ multis ſeq. §. ſciendum. inſt. de ſatiſ. tutor.
c d. l. j. §. quòd ſi.
d d. l. j. §. probatio.
e l. pen. h. t.
f l. in magiſtratus. 7. h. tit.
g l. 4. l. 6. h. t.
h d. l. j. §. fin.

dandi tutoris eſt, hac actione agi nequit, propter dignitatem: & quoniam non ſuo
ſed ex relatu magiſtratuum municipalium plerumq; conſtituere tutores ſolent[a].

DE REBVS EORVM QVI SVB TVTELA VEL CVRA ſunt, ſine decreto, &c. Titul. IX.

1 *Continuatio.*
2 *Oratio Seueri, de non alienandis minorum rebus.*
3 *Extenſio orationis ad res mobiles.*
4 *Quæ ſint neceſſaria in alienatione rerum minorum.*
5 *Quæ actiones hoc nomine minori competant.*

ET hæ quidem actiones, ex tutelæ curæue adminiſtratione, ultrò citroq; naſcuntur. Sed 1
quia interdum ne ſic quidem res ſalua pupillo eſt, propter inopiam debitorum[a]: re-
ſtat, ut aduerſus eos, in quos res pupillares alienatæ dicuntur, ultimo loco eatur. Nam
ſciendum eſt, oratione D. Seueri, quæ in Senatu, Tertyllo & Clemente Coſs. recitata eſt, pro-
hibitos eſſe tutores & curatores, prædia ruſtica uel ſuburbana diſtrahere, ſine decreto præ-
toris, & euidēti neceſsitate. Verba orationis hæc ſunt: PRÆTEREA PATRES CON- 2
SCRIPTI, INTERDICAM TVTORIBVS ET CVRATORIBVS, NE PRÆ-
DIA RVSTICA VEL SVBVRBANA DISTRAHANT, NISI VT ID FIERET,
PARENTES TESTAMENTO VEL CODICILLIS CAVERINT: QVO'D
SI FORTE' ÆS ALIENVM TANTVM ERIT, VT EX REBVS CE-
TERIS NON POSSIT EXOLVI, TVNC PRÆTOR VRBANVS VIR
CLARISSIMVS ADEATVR, QVI PRO SVA RELIGIONE ÆSTIMET,
QVÆ POSSINT ALIENARI, OBLIGARI'VE DEBEANT: MANENTE
PVPILLO ACTIONE, SI POSTEA POTVERIT PROBARI OBRE-
PTVM ESSE PRÆTORI. SI COMMVNIS RES ERIT, ET SOCIVS
AD DIVISIONEM PROVOCET, AVT SI CREDITOR, QVI PIGNO-
RI AGRVM A' PARENTE PVPILLI ACCEPERIT, IVS EXEQVE-
TVR, NIHIL NOVANDVM CENSEO[b].

Hanc orationem, quæ de rebus duntaxat ſoli loquitur[c], Iuſtinianus poſtea ad omnes om- 3
nino res pupillorum extendit: exceptis ijs quæ ſeruando ſeruari non poſſunt: cuiuſmodi
ſunt animalia ſuperuacanea, ueſtes, fructus, &c.[d] Præter hæc, nihil ex rebus minorum, etiā 4
emphyteuticis[e], alienari irreuocabiliter poteſt[f], niſi tribus concurrentibus: uidelicet ære pu-
pilli alieno, quod diſſolui ſit neceſſe, nec aliunde ſolui poteſt[g]: aut alia neceſsitate iuſta, quæ
euitari non poteſt: puta ſi diuidere cum maiore prouocante habeat neceſſe, aut aliunde ni-
ſi rebus diſtractis, ali pupillus non poſsit[h]: deinde decreto magiſtratus, qui cognoſcit iu-
ſta'ne ſubſit diſtrahendi neceſsitas, an non[i]: tertiò, authoritate ueri tutoris[k], non falſi, nec
protutoris[l]. Horum aliquo deficiente, nulla eſt alienatio[m]: & habet minor non modò per- 5
ſonalem tutelæ actionem[n], ſed rei quoq; uendicationem, ad res ſuas à quocunq; poſſeſſo-
re abſque precij reſtitutione[o] reuocandas[p]. Nam ſi obreptum per falſam cauſam probetur
prætori, uel ſine neceſsitate prætor decernit, nullum eſt decretum[q]. Eodemq; modo irrita
eſt alienatio, quamuis cum decreto facta, ſi tutoris authoritas non interceſſerit[r], aut (quod
perinde eſt[s]) ſi non debitè interceſſerit: puta quia tutor deceptus uel coactus eſt[t]: quia ue-
rè tutor non fuit, qui alienationem interpoſuit[u], &c. niſi uitium principis confirmatio ſup-
pleuerit[x], quæ ex interuallo ſequi poteſt[y]. Quòd ut omnia hæc rectè intercedant, tamen ſi
appareat poſtea læſum eſſe minorem, in integrum reſtitutionem poſtulare poteſt[z]: niſi ui-
delicet aut expreſsè alienationem ratam habuerit iam maior factus[a], aut ſaltem tacitè. Ta-
citè autem ratificatur alienatio à tempore adultæ ætatis, quo ad excludendum extraordi-
narium reſtitutionis quidem beneficium, intra quadriennium[b]: quo ad excludendam rei
uendicationem, quæ extraordinarijs diutius durare debet, per quinquennium[c] in onero-
ſis, per decennium in lucratiuis[d].

DE CV-

a l. j. §. ſi præſes.

a *l. nam is nullā. de dol. mal.*
b *l. j.*
c *l. j. C. ſi ad donat. l. j. C. Grego. ſi aduerſ. don.*
d *l. lex quæ. C. de admin. tute. l. ult. C. ſi ma. fac.*
e *l. 3. §. ſi uis. h. t. l. etiā. 13. C. de præd. minor.*
f *l. 1. C. de fund. do. l. fin. C. de reb. alien. non alien.*
g *l. ob æs. C de præd. minor.*
h *l. j. §. ſi communis. l. 5. l. ſi pupillorum. 7. h. t. l. pen. C. eod.*
i *l. ſiquidem. C. eod. tit.*
k *l. ult. §. ſi autē. C. ſi propter publicas penſitatio.*
l *l. qui neq;. 8. ubi Bart. Bald. Alber. Cuman. de reb. eor. l. 2. de eo qui pro tutor. l. 3. C. de tuto. qui ſatiſ.*
m *l. 5. C. de præd. minor.*
n *l. 3. l. cum interdictæ. 6. C. de præd. minor.*
o *l. 4. l. prædiorum. 10. C. eo.*
p *l. magis puto. §. ſi ijs. et §. manet. l. quāuis. h. t.*
q *d. l. j. in prin. h. t. l. 5. C. eod.*
r *Bald. in l. 3. nu. 6. C. de reſt. minor. l. ſi tutor. 17. l. j. §. ſi. de author. tut. l. 5. C. eo. uide Bar. in l. ſi curatorem. nu. 6. C. de in integ. reſt. Bald. in l. quicunq;. in in integr. reſtit. prin. C. de bo. quæ lib.* Bart. in l. 3. C. de in integ. reſt. Ioan. And. ad Spec. de inſtr. edit. §. porrò. uer. donatio. uide tex. cum glo. Land. lib. 1. art. 44. 46. 47. *s l. 2. de author. tut. C. ſi prop. pub. penſ.* *t d. l. j. §. fin. de auth. tut.* *u l. fin. §. de illis. C. arb. tutel. Spec. tit. de tutor. §. fin. num. 6. per l. parui. de recep. arb. l. fin.* *x l. 2. C. quan. decret. non eſt opus. Alber. num. 3. Cuman. nu. 6. & 7. in l. 1. §. pen. ſup. de eo qui pro tutor. l. 2. ubi Alb. num. 3. h. t. Alb. in l. magis puto. §. non paßim. num. 2. h. t. Alex. conſil. 79. circa num. 20, uol. 1.* *y Alb. in d. l. magis. §. non paßim. nu. 2.* *z l. ſiquidem. C. de præd. minor.* *a tot. titul. C. ſi ma. fac. & titu. ſi maior fac. alien.* *b l. fina. C. de temp.* *c l. fina. C. ſi maior fac. alien. ſine dec. fac. rat. habu. uide iure Saxon. Reinhart. de tutel. diſ-ferent. 5.* *d d. l. ult.*

DE CVRATORIBVS FVRIOSO ET PRODIGO, VEL ALIIS EXtra minores dandis. Titul. X.

1 *Continuatio.*
2 *Furioſo curatorem, non tutorem dari proximum agnatum.*
3 *Idem in prodigo: & quis ſit prodigus.*
4 *Quibus præterea curator detur.*
5 *An detur mulieribus.*
6 *Qualis hæc ſit cura.*
7 *De officio horum curatorum.*
8 *Quando hæc cura finiatur.*

1 Diſſeruimus hactenus de tutoribus & curatoribus, qui minori ætati dantur: nunc,
ne quid omittatur, quibus extra minores ijdem præfici ſoleant, breuiter admoneamus.
2 Ac ſciendum eſt, furioſo ipſo iure interdici bonis[a], & ex magiſtratus cognitione curatorem (bonorum enim præcipuè habetur ratio, ne diſsipentur, quamuis interim
& perſonæ curatio non eſt negligenda[b]: eoq; curator qui bonis datur[c], non tutor adhibe-
3 tur) illi dari proximum agnatum maximè idoneum: puta patrem, filium[d], &c. Idem iuris
eſt in prodigo: qui nec tempus, neq; finem expenſarum habens, furioſum facit, quod ad bona attinet, exitum[e]. Cui quidem eodem modo lex XII. Tab. bonorum adminiſtrationem,
ipſo iure interdicebat. Sed quia ignorari probabiliter poteſt, quando quis pro prodigo haberi debeat, meritò obtinuit, ut inquiſitione à magiſtratu facta, prodigus declaretur, & in
agnatorum curam tradatur[f].
4 Sed & alijs dabit proconſul curatores, ſi qui rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt: ut mẽte ca-
5 ptis, ſurdis & mutis, & qui perpetuo morbo laborant[g]. Mulieribus etiã olim indiſcriminatim tutores dati fuere: præſertim in ſolennibus coniugiorum, teſtamento cõdendo, alienationibus bonorum faciendis[h]. Quod etſi poſtea obſoleuiſſe apparet[i], tamẽ moribus Saxonicis paſsim inſtauratum uidemus, ut mulier quamuis adulta, ſit contra iuris ciuilis diſpoſitionem[k], in tutela, & cura mariti[l]: non tamen in poteſtate[m], cum teſtamentum condere
poſsit[n]: quæ uerò ſui iuris eſt, tutores eligat: in litibus certè, & alienationibus maioribus,
omnino habere cogatur[o]. Sed quod de curatoribus dandis dictum eſt, obtinet in ijs qui ſui
ſunt iuris. Nam in poteſtate conſtitutis paterna, nihil attinet curatorem dari[p].
6 Hæc cura cõſimilis eſt ei quæ in minoribus locum habet. Itaq; & ſatiſdare curator debet,
7 rem ſaluam furioſi fore, niſi prædia idonea habeat pro prædibus[q], & inuentarium facere, ac
fortunas omnes bona fide adminiſtrare[r], nihil etiam alienare ſine decreto iudicis[s], & ex
Iuſtiniani conſtitutione iuſiurandum de officio fideliter exequendo dare[t].
8 Finitur autem ipſo iure, cum furioſus ſanam mentem, prodigus ſanos mores recipit, uel
alia cauſa curationis ceſſat[u]. Solenne eſt etiam, ut à creditoribus curator detur hæreditati
iacenti, aut bonis debitoris minus idonei. qua de re alio loco commodius ſermo inſtituetur[x]. Affinis huic curationi eſt, coadiutor, qui principibus, epiſcopis, & alijs gubernatoribus, ſi quando ſufficere imperio non poſſunt, adiungi moribus conſueuit[y].

a l. j. h. t. uide Vlpia. tit. 11. Paul. lib. 3. tit. 4.
b l. conſilio. 7. in fin. h. t.
c l. in copulandis. C. de nupt.
d §. furioſi. Inſt. de curato. l. j. h. t. l. ult. C. eod.
e l. is qui. §. fi. ff. de tut. et cur. da. ab his. d. l. j. h. t.
f d. l. j. d. l. is qui. l. is cui bonis. ubi Dd. de uerb. oblig.
g l. 2. h. t. §. ſed & mente captis. Inſt. de curat. l. 2. de poſtulat.
h Cic. pro L. Flacco. & pro Mur. Cato apud Liui. deca. 4. lib. 4. Vlp. tit. 11. 20. 26. Cuiac. lib. obſer. 7. cap. 11. & ad Vlp. tit. 11. Boet. in Top. Cicero.
i l. uirum. l. et mulie. h. t.
k l. 2. C. qui dar. tutor. poſſ. l. uirum. h. t.
l Sax. lib. 1. c. 31. Faſch. differ. 8. per art. 45. lib. 3.
m Fab. Ang. Port. Inſtit. ad S. C. Trebell. Alex. cõſi. 133. nu. 3. uol. 4. Zobel. d. art. 45. li. 3.
n uide de ea materia Tiraq. in legib. connub. uerb. contracter. gloſ. 3. nu. 93.
o eo. lib. art. 46. cum ſimilib.
p l. ult. C. eod.
q d. l. ult. §. et inuẽtariũ. cum ſeq. C. eod.
r d. l. ultima. §. & inuentarium.
s l. pignus. l. ab agnato. l. curator furioſi. h. t. l. 2. C. eod.
t d. l. fin. §. ſed cum antiquitas.
u d. l. j. uerſ. & tandiu.
x ff. de cur. bon. dan.
y Spec. de feud. §. 1. nu. 74. per c. grandi. de ſupplen. neg. prælat. lib. 6. c. boni. 96. diſtinct.
* Prior inſcriptionis pars in Florentino exemplari deeſt.

DIGESTORVM PARS QVINTA.

LIBER XXVIII.

DE TESTAMENTIS*. QVI TESTAMENTA FACERE POSSINT: & quemadmodum teſtamenta fiant. Titul. I.

1 *Continuatio.*
2 *Diſpoſitio ſequentium titulorum, ac huius V. Partis.*
3 *Teſtamentum unde dictum.*
4 *Quid ſit.*
5 *Quotuplex. Tris teſtamentorum antiquorum genera: 1. calatis comitijs, 2. in procinctu, 3. per æs & libram.*
6 *Teſtamentum prætorium.*
7 *Duo hodie teſt. genera: in ſcriptis unum, alterum nuncupatiuum.*

8 Cauſa

8 *Cauſa efficiens.*
9 *Materia, in qua & de qua teſtamenta fiant.*
10 *Forma utriuſq; teſtamenti, & de tertia Rubricæ parte.*
11 *Qui teſtes in teſtamento eſſe nequeant.*
12 *Finis & effectus.*
13 *De ſecunda Rub. parte: qui teſtamentum facere non poßint.*

POſtquam expoſuimus, quemadmodum, & quibus actionibus petantur res 1
uel noſtræ, uel nobis debitæ, aut ex contractibus, aut reliquis uiuentium actio-
nibus: tempus eſt pergere ad ea quæ morientes gerimus, & quomodo ex ijs res
debeantur, exiſtantq; iudicia & actiones, conſequenter explicare. Nam omnia
iudicia deſcendunt uel ex cauſis inter uiuos contractis, quæ aut rerum ſunt, aut
contractuum, aut perſonarum, de quibus eſt dictum: uel ex ultimis morientium uolunta-
tibus, & ſucceſsionibus: quas reſtat ut deinceps exponamus. Succeſsio cõtingit aut ex ul- 2
tima uoluntate, aut ab inteſtato. Ex ultima uoluntate ſucceditur uel iure ciuili, uel iure
prætorio. Primò autem tractandum eſt, de ſucceſsione ciuili, uelut antiquiore & digniore:
quæ aut eſt uniuerſitatis, aut rerum ſingularium. Vniuerſitates bonorum aut teſtamento
dantur, aut codicillis. Teſtamentum ex eo appellatum uult Iuſtinianus, quòd ſit teſtatio 3
mentis [a]. Verbum mentis, hîc adiectum eſt explicandæ rei gratia, & ad differentiam alia-
rum teſtationum. Teſtamentum enim à teſtatione duntaxat dicitur [b]. Sed quia uariæ & mul
tiplices ſunt teſtationes, quæ ex diuerſis oriuntur cauſis: adiectum eſt mentis, id eſt ulti-
mæ uoluntatis, eſſe teſtationem. Idq; & alibi in definiendis uerbis obſeruaſſe Iuriſconſul-
tos, animaduertere licet [c]. Teſtamentum eſt, authore Vlpia. [d] uoluntatis noſtræ iuſta ſen- 4
tentia, de eo quod quis poſt mortem ſuam fieri uelit. aut, ut in Enchiridio ſuo idem definit:
Teſtamentum eſt mentis noſtræ iuſta conteſtatio, in id ſolenniter facta, ut poſt mortem no-
ſtram ualeat. Teſtamentorum olim tria erant genera. Vnum quod calatis comitijs coram 5
populo fiebat, ut pleræq; omnes ſolennes actiones [e]. Alterum minus ſolenne, quod facie-
bant in procinctu, hoc eſt, exituri iam in prælium, ac iuxta Feſtũ expediti præcinctiq; togis
more ueterum, unde & procinctum teſtamentum dictum, quod nunc uocant militare: cu-
ius etiam meminerunt Plutarchus [f], & Cicero [g]. Acceſsit tertium genus teſtamẽtorum, quod
per æs & libram dicebatur. Nam cum ſæpe extra tempus comitiorum, quæ tantum bis in
anno, authore Theophilo [h], indicebantur, homines obire contingeret: inuentum eſt genus
teſtamenti, quod per emancipationem, id eſt imaginariam uenditionem (mancipare enim
uendere & alienare ſignificat) condebatur, coram quinq; teſtibus ciuibus Rom. puberi-
bus, qui populum uniuerſum repræſentabant, & libripende, id eſt ponderatore [i], atq; eo qui
familiæ, id eſt hæreditatis emptor dicebatur. Nam hæc imaginariæ uenditionis ſolennitas
omnibus ferè familiarum tranſlationibus, mutationibus, rerumq; maioris momenti man
cipationibus adhibebatur [k]: quòd nullam iuſtiorem eſſe alienationem, quàm quæ per
uenditionem fieret, ueteres arbitrarentur. Aliud autem deinceps teſtamenti genus ad e- 6
uitãdas has iuris antiqui ſubtilitates, Prætor per ſubſcriptionem teſtium inuenit: ut ſi quis
teſtamentum ſeptem teſtium ſignis conſignari curaſſet, perfectum eſſet iure honorario te-
ſtamentum [l]. Sed hæc genera omnia iam pridem exoleuerunt, niſi quòd ſolennitatum ue-
ſtigia manent. Nam ex ijs alia duo defluxerunt, quæ conſtitutionibus principum confor- 7
mata hodie ſunt in uſu: alterum fit in ſcriptis, alterum citra ſcripturam uoce uiua nomina-
to hærede nuncupatur [m]: unde & nuncupatiuum dicitur [n]. Aliter etiam à forma teſtamenta
diuiduntur. namq; alia appellantur ſolennia, quæ formam ciuilem perfectamq; habent: a-
lia quibus ea forma deeſt, minus ſolennia, iniuſta, imperfecta, &c. ut eſt teſtamentum mi-
litis, de quo paulo pòſt dicemus, & teſtamentum inter liberos, ac ad pias cauſas [o]. Cauſa 8
efficiens teſtamenti eſt uoluntas teſtatoris, (nec enim ab alieno pendere arbitrio poteſt [p])
moribus primùm atq; uſurpatione hominum, deinceps legibus, ac iure ciuili confirma-
ta [q]. Apud omnes enim gentes ſemper in uſu fuit teſtamenti factio, uoluntateſq; morien-
tium ratæ habitæ, etiamſi formæ teſtãdi paſsim fuerint diſpares [r]: ut rectè Theophilus teſta-
menti factionem ad ius gentium retulerit [s], licet formam & ſolennitatem ac ciuilẽ factionem
à iure ciuili habeat [t]. Materia in qua ſcribitur teſtamentum, nihil refert cuiuſmodi ſit [u]. De 9
omnibus autem ſuis rebus teſtari quis poteſt: legare etiam res non modò ſuas, ſed etiã hæ-
redis, aut prorſus alienas [x]. Attamen teſtari, hoc eſt, hæredem inſtituere in re aliena nequit [y].
Nam cum hæreditas ius ſit, non poteſt teſtator plus iuris in alium, uidelicet hæredem inſti-
tutum transferre, quàm ipſe habet [z]. Nihil autẽ iuris habet in re aliena: relinquitur ergo, in
ea nec inſtitui hæredem poſſe [a]. Ac ſi inſtituere poſſet, uideretur alij, nẽpe domino teſtamen-
tum condere poſſe. Atqui nemo alteri teſtamentum rectè facit, præterquam pater filio
ſuo im-

a *in princ. Inſt. eod. ubi dixi.*
b *Gellius lib. 6. cap. 12.*
c *l. ſ. de nouationib. l. ſenatus. 35. §. 1. de don. cauſ. mor.*
d *l. ſ. h. t. uide Cuiac. lib. obſ. 4. cap. 16.*
e *Gellius lib. 15. ca. 27.*
f *in uita Coriolani.*
g *lib. 1. de Orat.*
h *in prin. Inſt. eo.*
i *l. 2. & t. t. C. de ponderatoribus. lib. 10.*
k *l. fi. C. de emancipatio. l. fi. C. de adoptio.*
l *Inſtit. eod. in princ. ubi poſt Theop. uide quæ ſcripſi.*
m *Plin. lib. 14. cap. 22.*
n *l. hac conſultißima. §. per nuncupationem. l. in teſtamentis. 26. l. iubemus. 29. C. eo. §. ult. Inſt. eo.*
o *l. hac cõſultißima. 21. §. ex imperfecto. C. eo. l. ſ. & t. t. ſ. de iniuſt. teſtam.*
p *l. illa inſtitutio. de hær. inſt. Tiraquell. pri. piæ cau. 21. 78. Mar. mã. ſing. 68. uide tamẽ in c. cum tibi. de teſtamẽ.*
q *l. ſ. C. de ſacroſ. Eccleſ.*
r *Cicero lib. 3. de Fin.*
s *in §. 1. Inſtit. de iu. nat. gen. & ciui.*
t *uide de eo Iaſ. in l. nemo poteſt. in ſ. lect. nu. 65. de leg. 1.*
u *§. nihil. Inſt. eo.*
x *§. non ſolum. Inſt. de legatis. l. cum alienam. 10. C. eo. tit.*
y *Tiraq. in priuil. piæ cauſ. 20.*
z *l. nemo. 55. de reg. iur.*
a *Bal. in c. 1. nu. 3. de ſucceſ. feud. per c. filius. de teſtam. gl. fin. in auth. ingreßi. C. de ſacroſ. Eccleſ. per l. conficiuntur. §. ſi poſt. de iure codicil. tex. in l. cum pater. 79. §. mando. in uerb. de pecunia ſua teſtari. de legat. 2.*

10 ſuo impuberi[a]. Forma[b] teſtamenti quod in ſcriptis fit, hæc eſt, ut ſcriptum integris literis[c],
teſtamentum in quo ſit hæredis inſtitutio, quæ totius actus fundamentum eſt[d], ſubſcriba-
tur & conſignetur à teſtatore, uel ab alio eius nomine, præſente[e] tamen teſtatore (nam in
eius abſentia, per procuratorem condi teſtamentum non poteſt, quanquam donatio cau-
ſa mortis fieri poſsit[f]) coram ſeptem teſtibus, ad id propter ſolennitatem rogatis: quos
neceſſe non eſt ſcriptioni adeſſe, ſi fortè teſtator ſciri uoluntatem ſuam nolit, ſed ſubſcribe-
re, ac conſignare, & audire à teſtatore, hanc eſſe eius uoluntatem ſufficit[g]. Nuncupatiuum
fit ſine ſolennitate ſcripturæ, etſi in ſcriptis redigi poteſt[h], hoc modo: ut teſtator coram ſe-
ptem teſtibus rogatis[i] hæredem nuncupet, & ultimam ſuam uoluntatem aperiat[k]. Vtrunq;
autem teſtamenti genus uno actu, & contextu abſolui debet[l]. Ea eſt enim ſolennium natu-
ra, ut diuidi nequeant[m]. Etſi autem regulariter in omni teſtamento ſeptem teſtes, præter
& ſupra notarium[n], ſunt neceſſarij: tamen ſufficiunt interdum pauciores: ut in teſtamento
inter liberos[o], ad pias cauſas[p], ruſtici[q], & eo quod fit tempore peſtis aut belli[r], & quod prin-
cipi, aut magiſtratui oblatum eſt, & actis inſinuatum[s]. Apud acta autem factum intelligi
debet, non modò quod fit in iudicio, ſed etiam quod domi ab ægroto, conuocato ad hoc
magiſtratu, & actuario publico: iiſq; rogatis, ut eiuſmodi teſtamentum in publica acta re-
ferri curent[t]. Apud acta enim dicuntur fieri, quæ geruntur coram iudice, etiam extra lo-
cum iudicij[u], maximè in his quæ ſunt uoluntariæ iuriſdictionis[x]: ut eſt factio teſtamenti.
nam in illis quæ ſunt iuriſdictionis contentioſæ, & cauſæ cognitionem requirunt, uerius
eſt locum publicum ſolennem ſeruandum eſſe[y]: & apud acta fieri intelligi, quæ in loco pu-
blico fiunt, ac fieri debent[z]. de quibus hîc non agitur, ſed tantum de factione teſtamenti,
quæ eſt (ut dixi) iuriſdictionis uoluntariæ: eoq; ubiuis perfici eam poſſe, eſt exiſtimandum.
Et ſanè lex non poſtulat, teſtamentum apud acta publica, publicoq; loco fieri, ſed tantum
uult offerri, & quamuis priuatim abſolutum inſinuari[a]. idq; dicere eſt æquius, propter infir
mos, qui plerunq; teſtantur, nec comparere in publico poſſunt: maximè cum curare magi-
11 ſtratus oporteat, ut tam ipſi quàm teſtes præſtò ſint, teſtari uolentibus[b]. Sciendũ autem
eſt, quaſdam perſonas ius teſtimonij ferendi in teſtamẽto non habere. Cuiuſmodi ſunt mu-
lieres, quæ neq; ius comitiorum, unde teſtamenta oriuntur habent[c], nec ſolennibus iuris
publici rectè adhibentur[d]: item impubes[e], ſeruus[f], mutus, & ſurdus[g], furioſus[h], prodigus[i],
hæres, quia eius negocium geritur[k]. In proprio autem negocio nemo teſtis eſt idoneus[l]. Ea-
demq; ratione, qui eſt in poteſtate teſtatoris[m]: quia cum pater & filius pro una perſona re-
putentur[n], non poteſt quodammodo ſibijpſi & in ſua cauſa teſtis eſſe[o]. Item qui non habet
teſtamenti factionem paſsiuè, ut improbi, & inteſtabiles[p], qui ſunt domeſtici teſtatoris[q]: ut
maritus, uxor, colonus, miniſter[r], pater, frater, & ſimiles[s]. Legatarius[t] & executor[u] teſtes eſſe
poſſunt, quia non principaliter eorum cauſa uertitur, ſed hæredis. An eodem modo in codi
cillis fideicommiſſarius aut donatarius in donatione cauſa mortis[x] & cum hîc non hære-
dis (quippe hæreditas hoc modo dari nequit[u]) ſed horum præcipuè negocium agatur: nõ
putauerim, eos uelut in propria cauſa teſtes eſſe idoneos[y]. Illud ſciendum, ſi teſtes inidonei
adhibeantur, teſtamentum nullum reddi: nec ex eo adiri hæreditatẽ poſſe, etiamſi uel unus
12 tantum ſit inhabilis[z]. Finis & effectus teſtamenti eſt, ut quod teſtator poſt mortem de bo
nis ſuis fieri uelit, certò conſtet: eaq; uoluntas tanquam lex aliqua cõſeruetur[a]: quocirca &
iuxta legem ac ius commune recipit interpretationem[b], ita ut uerba omnia præſumantur
legaliter ac rectè ſcripta[c]: & executionem etiã habet, inſtar legum paratam[d]: & prohibitio
teſtatoris, ſimilis eſt prohibitioni legis[e]. quæ uera ſunt, quando legi non aduerſatur. Nemo
enim poteſt facere, quin lex in ſuo teſtamento locum habeat[f]. quare teſtator in teſtamento
non po-

s l. omnium. 19. C. eod. t Schurff. conſ. 71. honeſta. nu. 1. cent. 2. Salic. in l. pacta nouiſſima. nu. 2. & 7. C. de pact. u Iaſ. in l. 2. nu. 4. C. de eden. Bal. in l. illud. nu. 3. C. de ſacr. Eccl. tex. in l. 3. C. de eman. lib. fac. l. 1. C. de his qui in eccle. manu. x §. præterea. inſt. quib. mod. pat. pot. ſolu. l. 3. C. de emanc. l. j. C. de off. cõſ. l. actus. C. de ſer. y l. pen. de iuſt. & iur. z gl. in l. 2. C. de eden. l. 6. C. de ſent. a d. l. omnium. l. 2. l. conſulta. l. teſtam. C. eod. b l. curent. 22. de teſtib. c Gellius lib. 5. c. 16. d l. qui teſtamento. 20. §. mulier. 6. h. t. l. alienam. 18. C. de procuratio. l. 2. cum ibi not. de regul. iur. e §. teſtes. Inſt. eod. f d. l. qui teſtamento. §. mulier. uerſ. ſeruus. g d. l. teſtes. h d. l. qui teſtamento. §. ne furioſus. 4. i l. is cui. 18. h. t. d. §. teſtes. k §. ſed neq; heres. Inſt. eo. d. l. qui teſtam. h. t. l l. omnib. 9. C. de teſtib. m §. pater. Inſt. eod. n l. fi. C. de imp. ſubſtit. o l. parentes. 5. l. omnib. 9. C. de teſtib. p d. l. is cui. §. fi. l. cum lege. 26. h. t. d. §. teſtes. q §. in teſtib. Inſtit. eod. r gl. Fab. Ang. Bauer. & alij in d. §. in teſtib. s d. §. in teſtibus. ubi præter alios latè Bauer. t §. legatarius. Inſt. eo. u Bauer. poſt Ang. in d. §. legatarius. nu. 5. x uid. ĩ. de codicill. & Inſt. eo. t. y l. nullus. 10. de teſtib. z l. ſcio. 14. cum l. ſeq. de teſtib. l. ſi unus. C. de teſtam. a §. diſponat. in auth. de nuptijs. b l. 2. ubi Bal. C. de cond. inſer. & in l. quanquã. C. de teſtam. milit. Dec. in l. ius noſtrũ. nu. 7. de reg. iur. c Socin. conſ. 98. alias. nu. 13. uol. 3. d Iaſ. in l. pactum. 47. num. 7. de pact. e l. fin. C. de reb. alie. nõ alie. Iaſ. in l. nemo poteſt, in 2. lect. nu. 14. de legat. 1. f l. nemo poteſt. 58. de legat. 1.

*a uide ĩ. de uulg. et pup. et ĩ. tit. de hered. inſti.
b de hac uide Cuiac. in l. qui teſtamento. h. t. Vlpia. tit. 25. Paul. lib. 3. tit. 4.
c l. hac conſultiß. §. ex imperfecto. C. eo. in auth. de imperf. teſta. Cuiac. lib. 3. c. 3.
d §. ante. inſt. de lega. l. ſ. ĩ. de hered. inſt.
e d. l. hac conſultiſsima. l. iubemus. C. eod.
f uid. ĩ. de dona. cauſ. mort.
g §. ſed cũ paulatim. cum ſeq. inſt. eod. d. l. hac cõſultiß. l. cum antiquitas. 28. l. iubemus. 29. C. eod.
h Imol. in c. cũ eſſes. nu. 5. de teſtam.
i l. heredes 21. §. pen. h. t. d. l. hac cõſultiß. 21. C. eod.
k d. l. hac cõſultiß. §. per nuncupationem. §. ultimo. Inſt. eod.
l l. heredes. 21. §. ult. h. t. d. l. cum antiquitas. C. eod. uide Tiraq. priui. pie cauſ. 6. Socin. conſil. 142. uolum. 1. & quæ dixi §. ultim. Inſt. eo.
m l. continuus. 137. in princ. cum ibi not. de uerb. oblig.
n Bald. in rubr. C. de fid. inſtrum. num. 19. per d. l. hac conſultiß. 21. C. de teſtam. & an notarius ſit pro teſte, dixi Inſtit. eo. de teſtam.
o d. l. hac conſultiß. §. ex imperfecto. latè Tiraq. priui. pie cauſ. 1. 2.
p c. cum eſſes. extrà, eo. Tiraq. in pri. pie cau. preall. lo.
q l. ult. C. eod.
r Ang. & Bauer. num. 23. in §. ſed hæc quidem. Inſtit. de teſtam. Fulgoſ. in l. conficiuntur. §. codicill. de codicill. Alex. conſ. 70. & 177. uolu. 2. Iaſ. nu. 3. & Dd. in l. ult. C. eod.*

a Iaſ. ibidẽ. in d. l. nemo. nu. 1. in 1. lect. et nu. 2. in 2. lect.
b Iaſ. præall. loc.
c Iaſ. in d. l. nemo. nu. 13. in 1. lect. & nu. 15. in 2. lect.
d Iaſ. ibidem. nu. 28. & in 2. lec. nu. 42.
e uide Dec. in l. iura ſanguinis. de reg. iur.
f Bald. in l. ſi quando. in prin. C. de inoff. teſta. Boer. deciſ. 144. Cremo. ſing. 154. uide Salic. in l. cum te. C. de donat. ante nupt. Bald. in l. j. C. de ſuis & leg. & in l. 2. C. de hæred. act.
g Iaſ. in auth. præterea. nu. C. unde uir & ux.
h ut in auth. præterea. C. unde leg.
i uide Inſt. de hæred. quæ ab inteſt. in prin.
k l. qui in poteſtate. 6. l. filiumfamiliâs. 16. h. t. l. pen. C. qui teſta. face. poſſunt.
l l. filiusfam. 19. d. l. ſi filiumfam. h. t.
m §. fi. Inſt. eod.
n l. obſides. 11. h. t.
o l. de ſtatu. 15. h. t.
p §. præterea. Inſt. eod. l. à qua ætate. 5. h. t.
q d. §. præterea. l. 2. h. t.
r l. 2. l. furioſus. C. eod.
ſ d. l. is cui. 18. §. item prodigi. Inſtit. eod.
t l. qui in poteſtate. §. t. l. ſi mutus. 7. h. t.
u l. diſcretio. l. hac conſultiſſ. C. eod. §. itẽ ſurdis. Inſt. eod.
x l. ſeniũ. C. qui teſta. fac.
y l. qui à latronibus. 13. §. 1. h. t. l. eius. 8. h. t. uide omnino Ferra. in for. inquiſit. nu. 3. in fin.
z l. eius qui. 8. §. ſi cui. ubi Bar h. t. & in l. certa forma. C. de iur. fiſ. Bald. in l. & in priuatorũ. nu. 11. ubi hãc dicit eſſe cõmunem.

non poteſt derogare iuri publico[a], aut iuriſdictioni[b], ſolennitatibus[c], ſtatutis[d]: nec auferre alicui ius ex ſtatuto debitum, ut legitimam liberis[e], dotalitiũ, aut quotam hæreditariam uxori[f] ſtatutis municipalibus aut lege[g] aſsignatam: niſi diſertè tantum ab inteſtato[h], & non ſimpliciter tributa eſſet. cauſa enim inteſtati ceſſat, neq; admittitur condito teſtamento[i]. Et hæc quidem de teſtamentis. Nunc pauca de ſecunda huius tit. parte, & qui teſtamentum 13 facere non poſsint, exponamus. Nam ijs cognitis planum erit, quibus ſit teſtamenti factio. Teſtamentum facere non poſſunt quidam, quia ſunt in aliena poteſtate, nec liberam habẽt bonorum adminiſtrationem: ut filijfamiliâs[k], ſerui[l], captiui ab hoſtibus[m], obſides[n], item qui de ſtatu ſuo dubitant[o]. Quidam propter iudicij carentiã: ut impuberes[p], furioſi[q]. nonnulli ob morbum animi, ut cui bonis interdictum eſt[r]: aut corporis, ut ſurdi & muti[ſ]: qui tamen ex certis cauſis, iuxta formam à Iuſtiniano traditam teſtari poſſunt[t]. (reliquos autẽ mentis compotes, quamuis ægrotos, ut ſenes, cæcos, ualetudinarios teſtari poſſe, certi iuris eſt[u]) nonnulli propter pœnam, ut ad mortẽ damnati, niſi appellatione damnationẽ ſuſpenderint[x], paſsi maximam & mediam capitis diminutionem, quæ adimit ius ciuitatis, in quo ineſt ius teſtandi[y]. Nec modò ita damnati[z], teſtamẽtum facere non poſſunt, ſed etiã ſi quod antè fecerunt, id ipſo iure ad nihilum recidit & irritatur[a]. Item lege inteſtabiles, ut damnati ob carmen famoſum[b], & hæretici[c]. Relegati tamen condere teſtamentum poſſunt[d], quia ius ciuitatis, & bona retinent[e]. Poſſunt etiam plures in eodem teſtamento ſimul teſtari: ut pater & filius[f], maritus & uxor[g], & quot ſunt perſonæ, tot eſſe teſtamenta intelliguntur[h]. Ex quo & illud ſciri poteſt, moribus noſtris uxorem quamuis ſit in cura tutelaq; uiri, tamen non eſſe in poteſtate: cæteroquin teſtamenti factionem non haberet[i]. Habere autem exiſtimo, cum & donare cauſa mortis poſsit[k]. nec obſtat, quòd citra mariti conſenſum alienare uel contrahere nequeat[l]: eiuſmodi enim ſtatuta non extenduntur ad ultimam uoluntatem[m]. nam nec minor curatorem habens, alienare abſq; eius conſenſu poteſt: non eo tamẽ teſtamentum condere prohibetur[n]. imò ſi extenderentur eò ſtatuta, ipſo iure non ualerent, quia auferrent liberam teſtandi facultatem: ut pleriq; uolunt[o]. 14

DE LIBERIS ET POSTHVMIS HAEREDIBVS INSTItuendis, uel exhæredandis, uel præteritis.

Titul. II.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Qui ſint poſthumi, qui liberorum appellatione ueniant.*
3 *Quare præteritio teſtamentum uitiet.*
4 *Quid hodie ueterum ſublatis differentijs circa inſtitutionem liberorum obſeruetur.*
5 *De cauſis exhæredationis.*

NOn tamen ut omnino ualeat teſtamentũ, ſufficit hæc obſeruatio, quam ſuprà poſuimus: ſed liberi etiam, & poſthumi hæredes ſunt inſtituẽdi. nam inter cætera, quæ ad ordinãda teſtamẽta neceſſariò deſiderantur, principale ius eſt de liberis hæredibus inſtituẽdis[a]. Liberorũ appellatione filij, nepotes, cæteriq; qui ex his deſcẽdunt, cõtinentur[b]. Poſthumos hîc accipimus, qui poſt teſtamentũ factum, aut mortẽ patris ſui hæredes agnaſcũtur. Hi igitur omnes ſi gradu proximi ſint, aut inſtituendi ſunt, aut exhæredandi. Nã ſi præterea ntur, non conſultò, ſed quadam obliuione omiſsi præſumuntur[c]: quia ueriſimile non eſt, quempiam liberis ſuis, quos etiam natura ad ſucceſsionem uocat[d], extraneos uelle præferre: & niſi inſtituti ſint, uel expreſsè exhæredati ex lege, ſui atq; neceſſarij hæredes exiſtunt.

1 (at line "NOn tamen ... poſui-"), 2 (at line "Poſthumos ... agna-"), 3 (at line "ſcũtur ... Nã ſi")

iuſt. rup. teſt. Bar. in auth. ſed hodie. C. de donat. int. uir. & ux. Ang. in §. 1. nu. 1. Inſt. de capit. dimin. b *l. cum lege. 26. d. l. is cui. §. ſi quis. h. t.* c *l. 4. C. de hæreticis.* d *l. eius qui. 8. §. 1. h. t.* e *l. 2. de pub. iud.* f *l. 2. cũ ll. ſeq. de uulg. & pup.* g *uide Boer. in conſue. Bitur. de conſ. conc. mar. §. 1. Bal. nu. 1, Iaſ. nu. 3. & Dd. præcipuè Alciat. ad uerb. huiuſmodi. in l. licet. 19. C. de pact. per l. eo quòd ſi cert. petat. Raph. cõmen. in l. captatorias. de hæred. inſt. uide Nouell. t. Valẽt. Cuiac. ad l. unũ. h. t.* h *l. patris & filij. de uulg. & pup. ubi Dd. l. ſcire. de uerb. oblig.* i *l. qui in poteſtate. 6. h. t. uide Cuiac. obſ. lib. 7. cap. 11. Vlpia. titu. 11.* k *uide J. de donat. cauſ. mort.* l *Land. lib. t. art. 3t. 45.* m *l. uerba contraxerunt. 20. ubi Bart. de uerb. ſignif. l. teſtamentũ. ubi gl. uerb. contractus. & Bald. C. de teſtamen. per l. pater filium. de leg. 3. uide latè Tiraq. de ll. cõnub. in fi. gl. 3. uerb. contract, num. 86.* n *l. Aurelio. 21. §. final. de libe. legat. Bald. in l. ea lege. num. 3 C. de condict. ob cauſ. §. fin. Inſtit. quib.*
cit eſſe cõmunem. l. ſi à ex cauſ. manu. non lic. §. final. Inſtit. de lega. Ael. Sent. l. qua ætate. hoc titu. o *uide Caſtr. in l. ex facto. de uulg.*
nõ com. iud. Ferra. in & pup. Zaſ. in l. ſtipulatio. 41. nume. 5. & 6. de uerbo. obligat. Bald. in l. ſi quando. C. de inoffic. teſtamen. Salic.
for. inquiſit. in fi. nu. 3. in l. cum te. C. de donat. ante nupt. a *l. inter. 30. hoc tit.* b *l. liberorum. 220. de uerbo. ſignific.* c *§.*
a *l. eius. 8. §. 1. h. t. l. ſi poſthumi. in uerb. ne per obliuionem præteritæ uiderentur. Inſtit. de exhæred. lib.* d *l. ſcripto. in fin. infrà. quis. 6. § irritũ. de in- unde libe.*

exiſtunt[a]. Itaq; teſtamentum in quo nec inſtituti, nec nominatim exhæredati inueniuntur liberi, ipſo iure corruit. Nominatim autem exhæredare eſt, expreſſo nomine, aut deſigna-
4 tione certa & diſertè[b] exhæredare[c]. Etſi autem olim differentia hac in parte uaria & multiplex extitit, inter maſculos & feminas, ſuos & emancipatos[d]: tamẽ in uniuerſum ſciendum eſt, hodie nominatim omnes indiſtinctè liberos, aut inſtituẽdos etiam in teſtamento inter liberos[e], idq; titulo inſtitutionis[f] eſſe, aut exhæredandos[g]: ac ne exhæredari quidem poſſe niſi ex certis & iure expreſsis cauſis[h]: (quæ tamen tantum in teſtamento, non etiam ab inteſtato momentum ad exhæredationem habent[i]) quas quatuor & decem numero Iuſtinianus Nouellis ſuis[k] & his uerſiculis, quos paulũ emẽdauimus, ſuperior ætas cõprehẽdit:

Bis ſeptem ex cauſis exhæres filius eſto:
Si patrem feriat, uel maledicat ei:
Carcere detruſum ſi negligat, aut furioſum:
Criminis accuſet, uel paret inſidias:
Si dederit damnum graue: ſi nec ab hoſte redemit:
Teſtarive uetet: ſe ſocietve maliſ
Si mimos ſequitur: uitietve cubile paternum:
Non orthodoxus: filia ſi meretrix.

Hæc tamen ultima cauſa, quæ ob turpem filiæ uitam exhæredationi defert, iure Sax. non obtinet[l]: quo iure ſcorta exiſtimatione, non etiam hæreditate priuantur. Illud ſanè ſæpe etiam quæſitum memini, an ſi quis liberorum contra parentis uoluntatem nuptias contrahat, ab eo exhæredari poſsit: & communis eſt concluſio, non poſſe[m]: quã Saxones ſequuntur[n]. Alijs tamen contrà placuit[o]: quorum opinionem Carolus V. Imp. ſecutus eſt, facta ea de re in ſuis hæreditarijs terris conſtitutione. Sed an præter illas quatuordecim cauſas iure expreſſas, nulla recipietur, etiamſi æquè momentoſa ſit? Et quamuis Iuſtinianus taxatiuè loquatur[p], tamen communius placuit, ex ſimilibus aut maioribus cauſis exhæredationẽ fieri poſſe[q]. Has tamen ueras eſſe, probare hæres inſtitutus cogitur[r]: cæteroqui teſtamentum reſpectu inſtitutionis annihilatur[s], in quo cõmuniter ita diſtinguitur: ut ſi filium pater prætereat ſiue expreſſa cauſa ſiue non expreſſa, ſit teſtamentum indiſtinctè ipſo iure nullum[t] quo ad inſtitutionẽ (nam reliqua relicta ex cõmuni ſententia ſuſtentantur[u]) & ad 30. annos propoſita nullitatis quæſtione (quæ tam diu durat[x]) impugnari poſsit[y]. Sin autẽ exhæredet, diſtinguendum ſit utrum cauſa inſerta ſit, an non ſit. Cauſa nulla inſerta, aut inidonea inſerta, teſtamentum eodem modo irritum fiat. Inſerta autem cauſa ſufficiente & legitima, ualeat indiſtinctè, ita ut ſi probetur, uera conſtet exhæredatio: ſin falſam inſimulet exhæredatus, ex eo reſcindere teſtamentum querela inofficioſi intra quinquẽnium debeat, teſtamento alioqui ualituro. idemq; in præteritione materna, quæ pro exhæredatione eſt, & emancipatis liberis ſit obſeruandum[z].

DE INIVSTO, RVPTO, ET IRRITO FACTO TEſtamento. Titul. III.

1 *Continuatio.*
2 *Teſtamentum iniuſtum.*
3 *Nullius momenti.*
4 *Ruptum.*
5 *Irritum. Deſtitutum.*
6 *Teſtamento rupto omnia corruere.*
7 *Quomodo reconualeſcat teſtamentum ruptum.*

1 QVandoquidem contraria iuxta ſe poſita, magis (ut dicitur) eluceſcunt, ideo poſtquam diximus qua forma teſtamenta ordinentur, uidendum iam eſt, quemadmodum infirmentur, & corruant: ac de iniuſto, rupto & irrito teſtamento nonnihil
2 differendum. Teſtamentum iniuſtum, ſiue non iure factum, quod impropriè teſtamentum
3 nominatur[a], eſt cui ſolennia iuris deſunt[b]. Nullius momenti eſt id, in quo filius præteri-
4 tur[c], quod etiam iniuſtum dici poteſt[d]. Ruptum, quod poſteriore teſtamento perfecto, uel
5 agnatione ſui hæredis, qui non inuenitur inſtitutus, rumpitur[e]. Irritum teſtamentum conſtituitur qualibet capitis diminutione, quæ teſtatori accidit[f], uel non adita ex teſtamento

A hæredi-

a uide quæ dixi in prin. Inſt. de exhær. lib. Bar. Iaſ. & Dd. in l. ſi filius. 7. l. in ſuis. 11. h. t. b l. nominatim. 24. de manu. teſtam. c l. 1. & 2. h. t. §. nominatim. Inſt. eod. d uid. per tot. h. t. et Inſt. de exhib. lib. ubi dixi. e Bald. num. 1. & 2. in l. hac conſultiſſ. §. ex imperfecto. C. de teſta. f gl. mag. et Dd. in auth. nouiſſima. C. de inoff. teſt. per §. aliud. in authen. ut cum de appell. uide Iaſ. num. 8 & 9. Socin. & Dd. in l. inter cætera. 30. h. t. g §. autep. Inſt. eod. h §. aliud quoq; in auth. ut cum de appell. cog. i Iaſ. in l. in arenam. nu. 1. C. de inoff. teſt. k d. §. aliud. (gl. l Land. lib. 1. art. 5. ubi m Iaſ. poſt alios. in auth. non licet. C. de lib. præter. Inno. in c. accedẽs. de procura. Dec. in l. nuptiæ. 30. nu. 10. de reg. iur. n d. art. 5. lib. t. o Caſt. in l. ſi filium. C. de inoff. teſtam. uid. Dec. præal. loc. Chaſ. in cõſ. Burg. tit. de ſucceſſ. §. 2. uerb. ſi non. nu. 2. p in auth. ut cũ de app. q Iaſ. in d. auth. nõ licet. Felin. in c. paſtoralis. de reſcrip. Aluar. & Dd. in c. 1. §. prædictis. & §. porrò. quæ fuit prin. cauſ. bon. amitt. Alex. cõſ. 203. ſuper. uol. 2. Hypp. ſing. 78. Chaſſ in conſ. Burg. de ſucceſſ. §. 2. uerb. ſi non. num. 2. r §. ſiue igitur. in auth. ut cum de app. cog. s auth. ex cauſa. C. de lib. præter. t uide Bart. in C. concl. & Dd. in d. auth. ex cauſa. l. 7. h. t. & ibi Socin. ac Dd. u Dd. in auth. ex cauſa. uide quæ dixi Inſtit. de exh. lib. & de inoff. teſta. x Bart. in l. ſi expreſſum. nu. 12. de app. Ferr. in for. app. uerb. eſſe nullam. num. 4. y Guid. Pap. queſt. 597. z hæ ſunt communes concl. in auth. non licet. aut. ex cauſa. C. de lib. præt. Sal. in l. ſi mater. C. de inoff. teſt. Iaſ. in d. l. ſi filius. Bal. cõſ. 98. & 112. uol. 5.

a l. 2. §. 1. quẽ. teſt. aperian. b l. j. in prin. h. t. c d. l. j. uerſ. 1. d l. 3. §. 2. uerſ. illu iniuſtũ. h. t. e d. l. j. d. l. 3. h. t. f §. alio. Inſt. quib. mod. teſt. infir. ubi dixi.

hæreditate [a]. Deſtitutum aũt, ſiue deſertum, ex quo nemo hæreditatem adit, quod ob non
factam ab hærede aditionem, aut quia non uoluit, aut quia nõ potuit, uiribus & effectu de-
ſtituitur [b]. Quocunq; autem modo teſtamentum infirmetur, totum corruit: nec legata de- 6
bentur, ſed ab inteſtato ſuccedit, perinde ac ſi nullum factum eſſet [c]: quia teſtandi actus
eſt indiuiduus, nec pro parte ualere poteſt [d]. Hodie tamen quibuſdam caſibus legata, & re-
liqua ultimæ uoluntatis capita, quamuis annihilata inſtitutione ualent, ac effectũ habent:
qua de re alibi fuſius tractatur [e]. Adde etiam, quòd licet natiuitate liberorum rumpatur 7
teſtamentum, tamen illis ante patrem teſtatorem diſcedentibus, teſtamentum reconuale-
ſcat ac redintegretur, ita ut ex eo ſuccedatur [f]: quia neq; uerè ruptum fuit, nec uires aut effe-
ctum habuit ante mortem teſtatoris, ut ſatis ſit illo tempore neminem extare qui rumpat.

a d.l.ſ.
b §.cum autẽ. 8. in uerb. deſtitutum & desertũ. &, aut quia uoluit, &c. ubi Theoph. Inſt. de hæred. quæ ab inteſtat. ubi dictum eſt. §. quãtitas. Inſt. de leg. Falcid. l. filium 20. de bon. poſſ. cont. tab.
c l. filio. 17. h. t. in princ. Inſt. de hæred. quæ ab inteſt.
d l. ius noſtrum. ubi Dec. de reg. iur. l. furioſum. ubi Cy. C. qui teſt. fac.
e in Auth. ex cauſa. C. de lib. præter. in Auth. hoc amplius. C. de fide.
f l. poſthumus. 12. de iniuſt. rupt. irr. teſt. h. t. uide gl. & Angel. in §. poſthumi. Inſt. de exhær. lib. quo loco expoſui in §. 1. gl. in l. ſi à primo. ubi Ang. & Imol. de lib. & poſth. Iaſ. in l. poſthumo. in 2. not. C. de bon. poſſ. ſecun. tab. latè Tiraq. in repet. l. ſi unquam. uerb. ſuſceperit. num. 137. C. de reuoc. donat.

DE HIS QVAE IN TESTAMENTO DELENTVR, inducuntur, uel inſcribuntur. Titul. IIII.

1 *Deleta quando ſeruentur, quando ſecus.*
2 *Quatenus.*
3 *Inducere quid ſit.*

EVaneſcit etiam teſtamentum, ſi illud teſtator conſcindat, rumpat, cãcellet, deleat, &c. [a] 1
nam quæ conſulto & ſciente teſtatore delentur, effectum iuris non habent: quæ uerò
eius iniuſſu, ualent, & pro nihilo eſt deleto [b]: dummodo legi, aut ſanè intelligi utcun
que ſcriptura poſsit [c]. Sanè eatenus quod conſulto deletur, pro nihilo eſt, quatenus eſt 2
deletum. Cætera ſalua manent, etiamſi inſtitutio ſit deleta: quod ex æquitate placuit, niſi
appareat teſtatorem eo animo induxiſſe, ut totum teſtamentum corruat [d]. Inducere autẽ 3
propriè eſt, ducto per ceras, in quibus olim ſcribebatur, ſtylo, memoriam ſcripti interlinere
ac obliterare: & idem eſt, quod delere [e], ſeu cancellare [f].

a l. 2. 3. h. t.
b l. j. h. t.
c d. l. ſ.
d l. 2. 3. 4. h. t.
e l. j. in prin. h. t.
f l. inductum. 22. C. de ſolut.

DE HAEREDIBVS INSTITVENDIS. TIT. V.

1 *Continuatio.*
2 *Vnde dictus: quid ſit hæres, hæreditas, hæredem inſtituere.*
3 *Diuiſio. differentia hæredum, ſpecies inſtitutionum.*
4 *Cauſa efficiens: qui quos inſtituere poßit, uel non.*
5 *Materia: quibus in rebus.*
6 *Forma: & quomodo fiat inſtitutio.*
7 *Finis & effectus.*
8 *Hæreditatis diuiſio.*

QVoniam expoſitum eſt, quomodo teſtamenta fiant & infirmentur: ultimo nunc lo- 1
co de præcipua teſtamẽti parte, nempe de hæredibus inſtituendis agamus. nam hæ-
redis inſtitutio, fundamentũ eſt totius teſtamenti. quo collabente, cætera corruunt [a].
unde & olim ab hac ueluti baſi, teſtamentum erat inchoandum [b].
Hæres, ut quidam opinantur, ab herus uenit [c]: ueteres enim hæredem dominum uoca- 2
bant [d]. alij, ab ære ſeu pecunia in quam ſuccedit (hæreditas enim, authore Cicerone [e], pecu-
nia eſt à defuncto relicta, h. e. eius patrimonium [f]) dictum uolunt. tertij ab hærendo, quia hæ
res defuncto adhæret & adiungitur, deducunt [g]. Vtcunq; ſit, conſtat antiquiſsimam eſſe ap-
pellationem hanc: quando & Varro author eſt, agros à Romulo primùm uiritim diuiſos,
hæredium eſſe dictos, quòd hæredem ſequerentur. cuius etiam Plinius, Columella & Feſtus
meminerunt. Hæres eſt, qui ſuo nomine, ſiue per ſe ſiue per alium hęreditatem eſt adeptus [h].
Hæreditas Ciceroni in Topicis eſt pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iu-
re: nec ea aut legata teſtamento, aut poſſeſsione retenta. Iulian. [i] Hæreditas nihil aliud eſt, quã
ciuilis ſucceſsio in uniuerſum ius quod defunctus habuit [k]. Succeſsio, generis loco ponit.
Latius enim patet quàm uocabulum hæreditatis, cum etiam bonorum poſſeſsio ſit ſucceſ-
ſio [l]. Succeſsionis autem nomẽ paſsiuè accipiendum eſt [m], ut ſit ſucceſsio ius in quo ſucce-
datur. Apelles, qui id actiuè interpretatur, poſt Alc. [n] ait I. C. potius hæreditatis aditionẽ
quàm hæreditatẽ definiuiſſe: cum hæc propriè ſit uniuerſitas bonorum quam defunctus re
liquit. Atqui aditio non ius eſt, ſed factum. quare rectius eſt exiſtimare, I. C. hæreditatem de-
finiuiſſe,

a l. 1. in prin. h. t. §. ante. ubi Dd. & ibidem dixi Inſtit. de legat. l. Papinianus. 8. §. fi. de inoff. teſtam. uide Dd in auth. ex cauſa. C. de li. præter.
b d. §. ante. Inſt. de lega. l. j. hoc tit.
c Cuiac. Inſt. de hæred. qua. & ob. lib. 5. cap. 10.
d §. fin. Inſt. de hær. qual. & diff. Plautus in Menech. Feſtus.
e in Topicis.
f l. nam quod 14. ad Treb. l. pecuniæ. 222. l. 4. l. pecuniæ. 178. de uerb. ſig.
g uide Hotoman. in Comment. iur in uerb. hæres.
h l. 2. 3. de pet. hæred. l. fin. C. de hær. inſt.
i l. hæreditas. 62. de regul. iur.
k l. nihil. 24. de uerb. ſignif.
l l. 3. §. bonorum. ubi Bart. de bon. poſſ. Dec. in d. l. hæreditas. in prin.
m gl. in d. l. hæreditas.
n in d. l. nihil.

finiuiſſe, utpote ſubiecti loco poſitā, quàm aditionem, cuius nulla inibi fit mentio, quæq; in facto, non in iure uerſatur. Ac ut etiam actiuam ſignificationem huic nomini ſucceſsionis tribuamus, non tamen incommoda erit definitio: quippe cū hæreditas ſtatim à morte defuncti ſit actiuè ſucceſsio, etiam abſq; hæreditatis aditione. ſtatim enim ſuccedit in locū defuncti per ſe, & fictione iuris eiuſdem perſonā repræſentat, ac loco domini habetur [a]. Meritò additur in definitione, defuncti. nam uiuentis nulla eſt hæreditas [b]. Addo autem particulam, ciuilem, differentiæ gratia: ut hanc ſucceſsionem à prætoria bonorum poſſeſsione ſecernā, cui alioqui hæc definitio accommodari poſsit. Subijcitur, in uniuerſum ius, &c. ad excluſionem ſcilicet titulorum ſingularium, puta legati, fideicommiſsi, donationis, &c. quibus aliqua in parte & titulo ſpeciali defuncto ſucceditur. Theophilus [c] ita definire maluit: Hæreditas eſt ius quoddam, certis modis conſtitutum, intellectu comprehenſum, quod alieni patrimonij uniuerſalem dominū iure efficit. Hæredem porrò inſtituere, nihil aliud eſt q̄ certum ſibi ſucceſſorē nominare, qui poſt mortē in uniuerſum ius ſuccedat [d]. & uerbum inſtitutionis, directum eſt, non obliquum, ſonans in teſtamentū, non in codicillos, ut Dd. loquunt̄ [e]. Eſt igitur inſtitutio, nihil aliud q̄ hæredis futuri in teſtamento facta nominatio.

3 Hæredum differētia hæc eſt, quòd alij ſint neceſſarij, ut teſtatoris ſerui hæredes inſtituti [f]: alij ſui, hoc eſt, proprij & domeſtici [g]. ſic enim loquebatur antiquitas. Plautus in Mercatore: Iubet ſaluere ſuus uir uxorem ſuā Idem in Sncho: Rex ſuus reginæ placet. Et: Quibus ipſis nulla res eſt quam procurent ſua. Cic. lib. 2. de Inuent. cap. 3. Hunc pater ſuus, &c. Et cap. 11. Alexandrum uxor ſua interemit. Huiuſmodi autem ſui hæredes, ſunt liberi qui in poteſtate morientis fuerunt. Hi enim tam iure naturali quàm ciuili [h], item ex cōmuni parentū uoto [i] proprij & domeſtici heredes exiſtunt, quia ſunt ex domo & familia paterna. & quia cum patre ob poteſtatis nexum, una perſona eſſe finguntur [k], & etiam uiuente patre domini rerum paternarum exiſtunt [l]: ideo ſui, hoc eſt, quodammodo ſibiſpſis ſunt & fiunt hæredes. Cæteri omnes hæredes, qui non ſunt in poteſtate & familia defuncti, uocantur extranei [m]. Hæreditas porrò aut eſt legitima, quæ ex lege ab inteſtato defertur: aut teſtamentaria, quæ ex teſtamento [n]. item alia dicitur directa, alia fideicommiſſaria [o]: impropriè tamen. nam fideicommiſſa etiam uniuerſalia, non ueniunt propria appellatione hæreditatis [p]. Quædam etiam hæreditas delata dicitur, ſcilicet quæ adiri poteſt [q]: quædā iacens, nempe quoad ſpes eſt adeundi [r]: quædam uacans, in qua deficit ſpes adeundi, nullo ſe ad ſucceſsionē offerente [r]. Hæreditas porrò adita amplius propriè non eſt neq; dicitur hæreditas, ſed hæredis patrimonium [s]. Inſtitutio hæredis aut eſt uniuerſalis, ſcilicet in tota hæreditate, aut quota eius parte, aut eſt in re certa [u]: item aut pura, aut conditionalis [x], aut directa, aut obliqua, quæ in codicillis, uel per fideicommiſſum relinquitur [y]. Eſt & quædam inſtitutio captatoria, ſcilicet cuius conditio confertur ad ſecretum alienæ uoluntatis, ut definit Papinianus [z]: uel, ut interpretantur Dd quæ non fit gratuitò, ſed ſpe alicuius lucri [a].

4 Cauſa efficiens inſtitutionis, eſt uoluntas teſtantis [b]: nec enim poteſt ortū habere, & dependere ex uoluntate aliena [c]. [illegible], teſtatoris erga legatariū affectio: [illegible], meritū aliquod hæredis [d]: inſtrumētalis, teſtamentū [e]. Poſſunt aūt oēs hæredes inſtituere, qui habent teſtamēti factionē [f]: inſtitui oēs, qui ex teſtamēto capere poſſunt, tam liberi q̄ ſerui [g]: nō tñ deportatus, quia peregrinus eſt [h]: nec dānatus in metallū [i], eâdē ratione: neq; hæretici [k], liberi inceſtuoſi [l], collegia illicita [m]: neq; incerta perſona [n], qm̄ certū eſſe cōſiliū teſtantis [o], & certus hæres deſignari debet [p]. quod tamen poſtmodum ex æquitate Iuſtin. temperauit [q].

5 Poteſt autem inſtitutio fieri de omnibus bonis teſtatoris [r], tam mobilibus quàm immobilibus (quorum tamen expreſsione non comprehenduntur nomina [t]) etiam emphyteuticis [s], non tamen feudalibus [u], neq; de alienis [x]. Nam etſi alienæ res legari [y] poſſunt, tamen titulo

A 2

a l. hæreditas. 34. de acqui. rer. domin. l. mortuo. de fideicom. liber. uide Inſtit. de ſtip. ſer. Bart. in rub. num. 1. de acqui. hered. l. cū hæreditas. ubi. Bald. C. depoſ.
b l. j. de hæred. uend.
c Inſt. de reb. corpor.
d l. 1. §. 1. l. quoties. 9. §. heredes. 3. h. t.
e Bal. in l. extraneum. C. de hær. inſt. & in l. nō codicillum. C. de teſtamen per illum tex.
f §. 1. Inſt. de hær. qual. & diff.
g § fi. Inſt. de hær. qual. & diff. l. in ſuis. 11. de lib. & poſthum.
h l. ſcripto § fi. unde lib. l. fin. de bon. dam.
i l. nam etſi. 15. in prin. de inoff. teſtam.
k l. fin. C. de impub. ſubſtit.
l l. in ſuis. 14. de lib. & poſthum.
m Inſt. de hæred. qual. et diff. ubi dixi.
n l. legitimam. 10. de pet. hæred.
o tit. de fideicom. hæred. petit.
p l. ſi Titius. 94. de leg. 3. Bart. in l. liberto. §. filium num. 5. de ann. legat. & in l. Marcellus. §. quidam. ad S. C. Treb. l. cum uirum. C. de fideicomm. Corne. conſil. 94. conſulut. num. 6. uol. 4.
q l. delata. 151. de uerb. ſign. Bald in l. potuit. quæſt. 7. C. de iur. lib.
r Bart. in l. ſi quis. 23 de hær inſt.
s l. j. §. an bona. de iur. fiſc. l. poſtquam. ſubi Bart. ut lega. no. caue.
t Bartol. in l. Titius. in prin. ad S. C. Treb. & in l. ſi quis ſeruum. §. 1. de legat. 2. Iaſ. latè in rub. de acq. hæred. & in l. j. §. ueteres. de acq. poſſ. Dec. in l. hæreditas. 77. num. 4.

& 5. de reg. iur. Corn. conſ. 206. uiſo. uol. 3. u l. quoties. 13. C. de hæred. inſtit. x tot. tit. de cond. inſt. y l. 2. §. fin. ubi glo. & Dd. de iur. codicill. l. 2. C. eo. §. fin. Inſt. eod. z l. captatorias. 70. de hæred. inſtit. l. captatoriæ. de lega. 1. l. captatorias. C. de milit. teſtam. l. mulier. §. fin. de condit. inſtit. uide Anto. Auguſt. emen. lib. 4. cap. 15. a uide poſt alios Iaſon. in l. licet. num. 10. C. de pact. b l. interdum. 13. h. t. c d. l. captatorias. 70. l. illa inſtitutio. 32. ubi Bart. h. t. & dixi ſup. tit. de teſta. d l. nec adiecit. 6. l. idemq;. §. fin. manda. e l. non codicillum. 14. C. de teſtam. f Vlp. tit. 22. g Inſt. eod. in princ. & §. 1. h l. j. C. de hæred. inſtit. i l. ſi in metallū. de his quæ pro non ſcri. hab. k l. Manichæos. 4. auth. credentes. cum ſimil. C. de hæret. l §. fin in auth. quib. mod. nat. eff. ſui. m l. collegiū. 8. C. eo. uide Vlp. tit. 22. et 14. n Vlp. tit. 22. o l. quoties. 9. § fin. hoc tit. p d. l. quoties. §. fin. l. in tempus. §. quoties. l. nemo. 58. hoc tit. q §. incertis. cum §§. ſequent. Inſtit. de legat. r l. teſtandi. 13. in uerb. de pecunia ſua. C. de teſtam. s Bart. in l. quam Tuberonis. §. in peculio. de pecul. t uide Iaſ. in l. fin. num. 55. cum ſeq. & 76. C. de iur. emphyteut. u c. 1. de ſucceſſ. feud. c. 1. in princip. de conſil. rec. feud. c. 1. in fin. de feud. cognit. x l. cum pater. 79. §. mando. in uerb. de pecunia ſua teſtari. de legat. 1. Bald. in c. 1. nu. 3. de ſucceſſ. feud. per c. filius. de teſtament. y uide §. de lega. 1. l. cum rem. C. de lega. §. non ſolum. Inſt. eod. tit.

titulo inſtitutionis relinqui non poſſunt[a]: quia inſtitutione tribuitur hæreditas, quæ debet eſſe ius defuncti, non alienum[b]: unde hæredes etiam, iuris ſucceſſores uocantur[c]. nemo autem plus iuris in alium tranſmittere poteſt, quàm ipſe habet[d]. Item poteſt inſtitutio fieri uel de tota hæreditate, uel quota eius parte[e], uel etiam de re certa[f], atq; adeò in minimo quoq; nūmo[g]: dum tamen in teſtamento fiat. nam in codicillis fieri directò nequit[h]. Semper autē tota hæreditas in inſtitutionem uenit, ſiue ex partibus plures ſint inſtituti, ſiue unus tantū, ſiue de quota tantum, uel re etiam ſingulari ſit diſpoſitum. Nam ſi alij hæredes non concurrant ei qui inſtitutus eſt in aliqua parte, reliquæ de quibus nihil actum eſt, accreſcunt[i]: quia nemo poteſt pro parte teſtatus decedere, pro parte inteſtatus[k].

6 Inſtitutio autem fieri poteſt quibuſcunq; hodie[l] uerbis, non modò directis ſeu recto iure, ut: Hæres eſto, hæredem te inſtituo[m]: ſed etiam communibus atq; obliquis, ut: Hæredem te facio, hæreditatem tibi relinquo[n], ſucceſſionem meam hoc atq; illo modo inter liberos meos diuido[o]. Directa uerba ſunt, quæ ſui natura hoc important, ut ille cui relinquitur, ſua authoritate à teſtatore immediatè accipiat, nec ad alterius factū trahatur, ut ait Bart.[p] ut: Hæres eſto, hæredē te inſtituo, &c. Obliqua uerba ſunt, per quæ diſponitur, ut alieno facto ſucceſſio ad aliquem perueniat mediatè: & quæ ſonant in id, ut quis de manu alterius accipiat[q]. ut: Rogo ut à Titio hæreditatem meam accipias: rogo te fili, ut Seium hæredem facias[r]: uolo ut tibi hæreditas reſtituatur[s], detur[t], reddatur[u]. Communia dicuntur, quæ utramq; ſignificationem habere poſſunt, ſcilicet ut quis per ſe uel per alium capiat: ut eſt uerbū ſubſtituere[x], peruenire, pertinere, habere, remanere, ſuccedere, reuerti, deuolui, & ſi qua ſunt ſimilia[y]. Verbis tamē idoneis faciēda inſtitutio eſt[z] (nā ſolo nutu uel ſignis, hæreditates non rectè relinquuntur[a]) & quidem affirmatiuis, non etiam negantibus uel priuatiuis. Nam, exempli gratia, ſi quis filium exhæredet ſi intra annum non redierit, haud ea propter uidetur inſtituiſſe, illo intra definitum tempus reuertente: cum ex diſpoſitionibus priuatiuis non reſultet habitus, nec ex negatiua induci poſſit affirmatiua, ut ait Bald.[b] An autē in contractu fieri poſſit inſtitutio, alibi diſputatur[c]: quanquam exiſtimem fieri non poſſe directò, cum ne in codicillis quidem rectè fiat[d]: ſed tantum per modum fideicommiſſi, legati, uel donationis cauſa mortis: ut fit in pactis dotalibus, quibus diſponitur quid poſt mortem inuicem expectare coniuges, & quomodo ſuccedere debeant[e]. Hæres autem & purè, & ſub conditione rectè inſtituitur, & in diem incertum: ut, Cum Titius morietur: uel, Cum capere poterit[f]: quia dies incertus pro conditione habetur[g]. Ex certo tempore, uel ad certū tempus inſtitutio fieri non poteſt[h]: ſed uitio temporis ſublato, pura manet inſtitutio[i]. Non ex certo tempore: quia ius noſtrum nō patitur alio tempore aliquem eſſe teſtatum, alio inteſtatum[k]. non ad certum tempus: quia qui ſemel hæres factus eſt adeundo, non poteſt deſinere eſſe hæres[l]: nec hæreditas ex teſtamento adita, ad cauſam inteſtati redire[m], quæ ratio ceſſat in conditione adiecta. Nam ſiue ea extiterit, ſiue defecerit, ſemper ad tēpus mortis res hæreditaria retrotrahitur[n]: ne diuerſis ſcilicet temporibus, in cauſam teſtati atq; inteſtati diuidatur. Poteſt aūt teſtator uel unum uel plures hæredes inſtituere[o]: & intelligitur, eos æqualibus partibus inſtituiſſe, niſi diuerſas & inæquales expreſſerit[p]: etiam caſu quo ſucceſſuri ab inteſtato inſtituuntur. ut, uerbi gratia, frater & alterius fratris liberi, qui ab inteſtato tantum partē patris per ſucceſſionē in ſtirpes, nouiſſimo iure ciuili caperent[q], inſtituti in teſtamento unà cum fratre teſtatoris, in capita[r], nō in ſtirpes ſuccedunt[s]. quod tamē non

a gl. fin. & Dd. in auth. ingreſſi. C. de ſacroſ. Eccle. per l. conſtituuntur. §. ſi poſt. de iur. codic.
b l. nihil. 24. de uerb. ſign. l. hæreditas. 67. de regul. iur.
c l. quoties. 9. §. fin. h. t.
d l. nemo. 55. de reg. iur.
e §. hæreditas. cum ſeq. Inſt. eod.
f l. quoties. 13. C. de hæred. inſt.
g §. cæterùm. §. aliud. ubi gl. in auth. ut cum. de app. cognoſ. gl. in l. 2. § ſed utrum de minor. l. antequam. ubi Bald. in fin. C. com. de ſucceſſ.
h l. non codicillum. 14. C. de teſtam. l. ea quæ. de cond. inſt. l. ſi quis. Si quis omiſſ. cauſ. teſta. l. unic. § ſin autem. C. de cad. toll. l. ut hæredibus. de leg. 2. l. ei cui. de donat. l. cum patre. §. à te peto. de leg. 2. Gouea. in tit. ſubſti. in prin. num. 3. §. ult. ubi uide quæ dixi. Inſt. de codicill.
i d. l. quoties. C. de hæred. inſt.
k l. ius noſtrum. 7. de regul. iur.
l l. quoniam. C. de teſta.
m l. ſ. §. 3. & 4. h. t. l. nō codicillum. 14. C. de teſtam. ubi Bald. Caius Inſt. lib. 1. tit. 16.
n l. quoniam 15. C. de teſtam. Dd. in l. his uerbis. ubi gl. & Bart. in prin. 48. h. t. & in l. hæreditatis. & l. humanitatis. C. de impub. & alijs ſubſt. & in l. quoties 13. C. de hæred. inſt.
o l. quoties. 10. ubi Bal. C. famil. herciſ. glo. in auth. ſi qua. ad uerb. diuidere. C. de ſacroſ. Eccleſ.
p Bart. in l. centurio. nu. 42. de uulg. et pupil. per l. eam quam. ubi gl. ſuper uerb. directis, C. de fideicom. & in l.

omne uerbum. C. communia. de lega. q Bart. in d. l. centurio. nu. 45 de uulg. & pup. r l. pater filium. § fi. l. Lucius. §. fin. de legat. 3. Bart. in d. l. centurio. nu. 44. 45. s l. cohæredi. §. cum filiæ. de uulg. & pup. ſubſt. t l. fundi Trebatiani. de uſufr. lega. u l. cum quidam. de legat. 2. l. uerbum reddendi. 94. de uerb. ſignifi. Bart in d. l. centurio. nu. 46. x de hoc uide Goue. de ſubſtit. in princ. nu. 5. & ad l. iam hoc iure. eo. tit. y uide gl. & Bart. nu 47. 48. 49. cum ſeq. de uulg. & pup. cum ibi per eum alleg. z l. quoniam. 15. ubi Dd. C. de teſtam. a l. iubemus. ubi Dd. C. de teſtam. & in l. nutu. de lega. 3. Alex. in l. diſcretis. C. qui teſtam. fac. & in l. fraudem. §. 1. ubi Angel. etiā & alij, de teſta milit. b Bald. in l. 2. per illum tex. C. de cond. inſer. & per l. ex facto. hoc tit. c Bart. Bald. Caſt. in l. tale pactum. 41. §. fina. de pact. d d. l. non codicillum. 14. C. de teſtam. Bald. & Caſt. in d. §. fin. contra Bart. l. hæreditas. C. de pac. conuen. l. licet. ubi dixi. C. de pac. e d. l. licet. ubi Dd. C. de pac. d. l. hæreditas. C. de pac. conuen. f l. in tempus. 62. l. qui filio. 38. h. t. l. extraneum. C. eo. l. hæres meus. de cond. & de. l. ſi mater. de uulg. & pup. Cuiac. Obſer. lib. 3. cap. 34. g l. ſ. l. dies incertus. de cond & demon. dixi Inſt. eo. & de legat. h §. hæres. Inſt. eo. ubi uide l. hæred. 34. h. t. i l. hæreditas. 33. de hær. inſt. k l. ius noſtrum. 7. de reg. iur. l l. etſi. 8. §. ſed quod. de minor. §. Reſtit. cum ſeq. Inſt. de fideicō. hæred. ubi dixi. m d. l. ius noſtrum. n l. hæret. 54. de acq. hære. l. quod dicitur. 39. de mil. teſtam. l. neceſſario. 8. de peric. & com. rei uend. o § & unum. §. ſi plures. Inſt. de hæred. inſt. p d. §. ſi plures. l. interdū. l. quoties. 9. § hæredes. h. t. q uide auth. poſt fratres. C. de leg. hær. & in auth. de hær. ab inteſt. Inſt. de leg. ag. ſucc. r l. interdum. 13. in princ. h. t. Bald. in d. l. Gallus. §. quidā rectè de lib. & poſthum. Aug. conſil. 28. Alex. conſil. 13. & ſeq. & 24. attentis per totum. uol. 3. s c. Raynutius. ubi Ant. de Bui. de teſtam. Iaſ. poſt alios, in l. Gallus. §. quidam. nu. 24. de lib. & poſthum.

non obtinet, ſi pater filios unà cum eorum nepotibus inſtituat intelligitur enim uoluiſſe,
ut iuxta naturæ ordinem, & communẽ parentum affectum, ſucceſsiuo ordine admittatur[a].
7 Finis inſtitutionis eſt, ut hæres hoc digniore titulo[b] honoratus, in ius teſtatoris, excluſis
hæredibus ab inteſtato ſuccedat[c]. Teſtator enim honorare, nõ grauare hæredem uelle præ-
ſumitur[d]. Effectus eſt, quòd hæres ſtatim à morte teſtatoris, adire cum animo hæreditatẽ[e],
eaq; aditione in ius defuncti uniuerſum ſuccedere[f] poſsit.
8 Hæreditas plerũq; (nam teſtator ſuo arbitrio plures paucioresúe partes rectè cõſtituit[g])
in 12. uncias diuiditur, quæ aſsis appellatione continentur[h]. Habent autẽ hæ partes pro-
pria nomina, ab uncia uſq; ad aſſem, utpute hæc: uncia: ſextãs, duæ unciæ, quaſi ſexta pars
aſsis: quadrans, tres unciæ, quaſi quarta pars aſsis: triens, quatuor unciæ, quòd ſit tertia
pars aſsis: quincunx, quaſi quinq; unciæ: ſemis, quaſi ſemi as, dimidia pars aſsis: ſeptunx,
ſeptem unciæ: bes, octo, quaſi bis triens: dodrans, nouem unciæ, quaſi dempto quadrante
as: dextans, decem unciæ, quaſi dempto ſextante as: deunx, undecim unciæ, uelut as dem-
pta uncia: as, qui omnes partes, hoc eſt, 12. uncias complectitur[i].

a Bart. et Dd. in d. § quidam rectè. Bal. in l. ſi. C. de impub. ſubſtit.
b uide gl. & Dd. in authen. nouiſsima. C. de inoff. teſt.
c l. filium. 5. §. ſed ſi portio. de legat. præſt. d. l. hæreditas. 71. de reg. iur.
d l. unum. 69. §. ſi rem. de legat. 2.
e uide §. de acq. hær.
f l. hæreditas. de reg. iur.
g §. hæreditas. Inſt. eod. ubi dixi.
h l. ſeruum. 50. §. fi. h. t.
i d. § hæreditas. d. l. ſeruum §. fin.

DE VVLGARI ET PVPILLARI SVBSTITVtione. Tit. VI.

1 *Continuatio.*
2 *Quid ſit ſubſtitutio.*
3 *Species, & num. 8.*
4 *De uulgari.*
5 *De pupillari.*
6 *De obliqua.*
7 *De compendioſa ſeu militari.*
8 *De exemplari.*
9 *Diuiſio ſubſtitutionum Duareni.*

1 EXpoſito primo inſtitutionis gradu, uideamus de ſecundo, tertio, & conſequentibus.
Poteſt enim plures inſtitutionis gradus teſtator facere, ſed omnes poſt primũ uocant
2 ſubſtitutiones[a]. Subſtitutio itaq; nihil aliud eſt, quàm ſecundo gradu, uel deinceps
hæredis in locum præcedentis inſtitutio. Subſtitutio, inquit Caius[b], eſt, quæ poſt inſtitutio
3 nem à teſtatore fieri ſolet: id eſt, ſecundi hæredis appellatio. Huius autem ſubſtitutionis
quæ quidem uerbis ciuilibus concipitur, duæ præcipuè ponũtur ſpecies[c]: quarũ altera ſim-
4 plex eſt, quæ uulgaris appellatur, quia uulgò ex lege & directis uerbis (quanquam interdũ
tacitè etiam ſubintelligitur[d]) fieri ſolet: & quidem omnibus cuiuſcunq; ætatis uel ordinis
hæredibus poteſt, cum uidelicet puberi hæredi inſtituto, ſubſtituitur: aut ſimpliciter, hoc
hoc modo: Si Lucius Titius hæres nõ erit, Caius Seius hæres eſto: aut reciprocè, ut cum plu
res hæredes ſibi inuicem ſubſtituuntur[e], quæ reciproca ſubſtitutio appellari ſolet[f]: uulga-
5 ris tamen eſt & ſimplex, quia unum tantum caſum non aditæ hæreditatis complectitur. Al-
tera duplex eſt, quæ pupillaris dicitur: qua liberis in poteſtate conſtitutis impuberibus, &
poſt mortem teſtatoris futuris pupillis, prouidemus de hærede, ſi fortè intra pubertatem
moriantur, antequã ipſi ſibi hæredes aut facere teſtamento, aut habere natura poſsint: in-
terdicta enim eſt uſq; ad pubertatem, & teſtamenti & nuptiarum conficiendarum poteſtas.
Ea hoc fit modo, Filius mihi hæres eſto: ſi hæres nõ erit, ſiue hæres erit, & intra pubertatẽ de-
ceſſerit, Seius hæres eſto. quæ ſubſtituendi forma cum duos caſus complectatur, & non adi-
tæ hæreditatis, & aditæ, meritò duplex appellatur[g]. Planè cùm ea pubertate expiret. quam-
6 uis teſtator ulterius ſubſtitutionem protulerit[h], quia non poteſt filio liberam teſtandi fa-
cultatem, quam à pubertate conſequitur, auferre, inuitoq; obtrudere hæredem[i]: eo ſolenne
eſt, ut obliquè per fideicommiſſum ulterius quodammodo ſubſtitutio fiat, hoc modo: Ro
go te hæres, ut ſi ante 25. annum deceſſeris, uel poſt mortem tuã, reſtituas hæreditatẽ meam
Lucio Titio[k]. Sed hæc propriè ſubſtitutio non eſt: quia fideicommiſſarius non eſt hæres,
7 nec eiuſmodi fideicõmiſſum hæredis inſtitutio[l]. Militẽ tamẽ directò ſubſtituere poſſe ultra
pubertatẽ, priuilegio militari receptum eſt[m]: quam compendioſam ſubſtitutionem uocant
Dd. ex corrupto textu[n]: cum rectius militaris ſubſtitutio dici poſsit, ſicuti teſtamentum mi-
8 litare[o]. Ad exemplum pupillaris hoc quoq; introductum eſt, primùm ſingulari principum
beneficio[p], poſtea generali Iuſtiniani conſtitutione, ut parentes ſubſtituere queant furioſis,
mente captis, prodigis liberis, qui neq; teſtamentum, nec hæredes facere ſibi poſſunt, ſi in
eo alienatæ mentis ſtatu decedere eos contingat[q]. Quam exemplarem, ut exemplo pupil-
laris inductam, uocant, cum rectius quaſi pupillaris poſsit appellari: quomodo eadem ra-

a l. poteſt quis. 36. h. t.
b Inſt. lib. 2. ca. 4 Paul. lib. 3. tit. 4 & l. ex facto. §. Lucius. hoc tit. Vlp. tit. 23.
c Caius in d. tit. Inſt. tit. de uulg ſubſt. & tit. de pup. ſubſt. ubi dixi. uide Gouea. in prin. de ſubſtit. nu. 11. & lect. lib. 1. cap. 28.
d l. 4. h. t. l. ſi Titius. de hær. inſt. Gouea. 7. d. l. 4. num. 15. & 16.
e §. & plures. Inſt. eod.
f ex l. tam hoc iure. 4. h. t.
g l. j. h. t. in prin. Inſt eo.
h §. maſculo. Inſt de pupill ſubſt.
i tot. tit. ſi quis aliq. teſt. prob.
k l. cohæredi. 41. §. cum filio h. t. §. fin. Inſt. de pupillari. t. t. ff. & C. ad S. C. Treb. Inſt. de fideicom. hæred.
l §. reſtituta. cũ ibi not. Inſt. de fideicom. hær.
m l. cẽturio. 15. h. t. l. precibus. C. de impub. ſubſtit. l. miles ita. ſ. de militar. teſta.
n d. l. cum precibus.
o Duaren. lib. diſputa. 2. cap. 7.
p l. ex facto. 41. h. t.
q l. humanitatis. C. de impub. & al. §. 1. Inſt. de pupill. ſub. ubi dixi.

tione quaſi caſtrenſe peculium dicitur, quod ad caſtrenſis peculij exemplum eſt inuectum[a],
Itaq; non diſplicet Duareni diuiſio, ut quatuor ponamus ſubſtitutionum ſpecies: uulgarē, 9
pupillarem, quaſi pupillarem, & militarem. Nam reciproca quin eadem ſit cum uulgari, du
bium non eſt[b]. Duæ tamē priores propriæ ſunt ſubſtitutionum ſpecies: quia directò, & ci-
uilibus uerbis fiunt. Tertia conſtitutionibus principum, contra ſubtilitatem iuris, & huma
nitatis, ut inquit Imp.[c] intuitu introducta eſt. Quarta, ad ius duntaxat militare pertinet. Et
hæc quidem quod ad præſens inſtitutum attinet, de ſubſtitutionibus dicta ſufficiant: cùm
quia eadem hic obſeruantur, quæ in inſtitutione, de qua paulo antè ſatis eſt dictum: tum q
tanta eſt huius materiæ ſubtilitas & altitudo, ut compendiaria interpretatione exhauriri
non poſsit[d]: ea deſuetudo & inſolentia, ut pigeat in re ab uſu noſtrorum iudiciorum remo
tiſsima, multum operæ collocare. Turpe eſt enim, ut inquit Catullus, difficiles habere nu-
gas, & ſtultus labor eſt ineptiarum.

a l. ſi. C. de inoff. teſt. Inſt. per quas perſo. nob. acqui.
b d. §. 1. Inſt. eo.
c l. humanitatis. C. de im pub. ſubſtit.
d uide quæ dixi Inſt. de uulg. & tit. de pup. ſub.

DE CONDITIONIBVS INSTITVTIONVM. TIT. VII.

1 *De conditione impoßibili.*
2 *De poßibili, & eius generibus.*
3 *Extraneum ſub omni conditione rectè inſtitui.*
4 *Quibus ſub conditionibus poßit inſtitui ſuus.*

ET hæc quidem de inſtitutione pura: quia uerò etiam ſub conditione ut dictum eſt in- 1
ſtitui poteſt, de conditionibus inſtitutionum uideamus. Conditiones inſtitutionum
aut ſunt poſsibiles, aut impoſsibiles: uel iure, quia turpes aut contra leges, quæ tamē
magis nullius momenti & pro nō ſcriptis ſunt quàm impoſsibiles: uel natura, quia eas hæc
non admittit[a]. Quocunq; autē modo impoſsibilis ſit conditio, pro non ſcripta habetur[b].
Cui ſimilis eſt illa, quæ neceſsitatem iurandi hæredi imponit: ut, Eſto hæres, ſi iuraueris te
Titio daturum centum. Ne enim temerè quis iuraret, aut timidè iuſiurandum fugeret, uo-
luit prætor amoto iureiurando, dari aut fieri quod teſtator cenſuiſſet, dūmodo fieri poſſet[c].
Poſsibilis conditio aut confertur in poteſtatem hæredis, ut, Si Titio decem dederis, hæres e- 2
ſto: aut in caſum, ut, Si nauis ex Aſia redierit: aut in utrumq;, quæ mixta conditio dicitur,
cum uidelicet partim ab animo pendet hæredis, partim ab euētu fortunæ: ut, Filius hæres
eſto, ſi in patriam redierit[d]. Eſt igitur omnis conditio aut poteſtatiua, aut caſualis, aut mi-
xta[e]. Sub omnibus his extraneus rectè inſtituitur: & deficiente conditione, deficit inſti- 3
tutio: exiſtente, exiſtit. Exiſtere autem poteſtatiua etiam tum uidetur, cùm non ſtat per hæ-
redem, quo minus impleatur[f]. Filius autē aut alius ſuus hæres, non niſi ſub conditione po 4
teſtatiua inſtitui poteſt[g]. Nam ſi inſtituatur in incertum caſum, non exiſtente conditione,
quod euenire poteſt, inuenietur contra legem præteritus. Itaq; nō expectato euentu ſtatim
pro præterito habetur: quippe cum nec certò inueniatur hæres inſtitutus, nec expreſsim ſi-
cut opus eſt[h] exhæredatus. Cum autem ſub impoſsibili conditione inſtituitur, poteſt qui-
dem ſicuti extraneus dicere conditionem nullam: ſed quia ſauus eſt illum ab inteſtato, ſine
legatorum onere ſuccedere, hoc habet præcipuum, ut teſtamentum nullum dicere poſsit[i].

a Paul. lib. 3. tit. 4.
b l. j. l. cōditiones. 14. l. conditiones. 9. l. filius. 15. l. quidam. 27. l. mulier 20. h. t. l. reprehēdēda. C. de inſt. et ſub. §. impoßibilis. Inſt. de hæred. inſt.
c l. quæ ſub conditione. 8 h. t.
d l. ſi pater. C. de inſt. & ſub. l. ſuus. 4. §. pen. ī. de hæred. inſt.
e l. unica. §. ſin autem. C. de cad. toll. l. ult. C. de neceſ. hæ. inſtit.
f l. 3. C. de inſt. & ſubſt. d. l. quæ ſub cōditione. §. pen. h. t. l. ſororem. C. de his quibus ut indig. l. j. ad Trebellia.
g l. filius. 15. l. fin. h. t. l. ſuus. 4. ī. de hær. inſt.
h §. eadem. Inſt. de hær. quæ ab inteſta. et dixi Inſt. de exhær. lib. in princ.
i not. in d. l. ſuus. et in d. l. final.

DE IVRE DELIBERANDI. TIT. VIII.

1 *De conditione cretionum.*
2 *Quale fuerit olim ius deliberandi.*
3 *Edictum.*
4 *Quæ res pendente deliberatione alienari poßint.*
5 *Ius deliberandi nouum.*
6 *Beneficium L. final. C. de iur. delib.*

INter alias inſtitutionum formas, erat olim frequens cretionum cōditio[a]: qua certorum 1
dierum ſpacium inſtituto hæredi à teſtatore præſtituebatur ad deliberandum, uellet a-
dire hæreditatem, an non. ut, uerbi gratia: Titius hæres eſto, cernitoq; in diebus centum
proximis: niſi ita creueris, exhæres eſto[b]. Sed hoc cretionum ius poſtea eſt abolitum[c]. Et 2
ſiue teſtator ius deliberandi dediſſet, ſiue non, cœpit prætor authoritatem ſuam interpone-
re, & hæredibus tam ſcriptis quàm ab inteſtato petentibus concedere certum temporis ſpa
cium, ne actiones ſcilicet creditorum nimis diu differantur[d]: intra quod tempus perpenſis
exactè rebus hæreditatis, inſpectiſq; rationibus atq; inſtrumentis, quæ illis communican-
da ſunt, deliberarent, adire'ne uellent an repudiare[e]: pauciores autem quàm centum dies,

a uide Vlp. tit. 22.
b Vlp. tit. 22. & 17.
c l. cretionum. C. eod.
d § pen. Inſt. de bon. ſucceſſ.
e l. j. iuncta l. 5. h. t.

non

non ſunt dandi [a]. Iterumq; peti tempus poteſt, ſi probetur prius non ſuffeciſſe [b]: ne uideli-
cet præcipitata deliberatione, cuius comes ſolet eſſe pœnitentia, temerè quis adeundo hæ-
reditatem damno adficiatur, emergente poſtea ære alieno. Nam ante Iuſtinianum, hæredes
3 in ſolidum creditoribus & legatarijs, adeũdo obligabantur [c]. Edictum autem prætoris hac
de re ad hunc ferè modum fuit conceptum: Si tempus ad deliberandum petet, dabo [d]. Si
pupilli pupillæue nomine poſtulabitur, tempus ad deliberandum, an expediat eum hære-
ditatem retinere: & hoc ei datum ſit, ſi iuſta cauſa eſſe uidebitur bona interea diminui: ni-
4 ſi cauſa cognita, boni uiri arbitratu, uetabo [e]. Hæc altera pars edicti etſi præcipuè ad pupil-
los pertinet, ut miſeratione ætatis iuſtis de cauſis diminui & alienari, pendente deliberatio-
ne ex bonis hæreditarijs ad utilitatem pupilli poſsit [f]: tamen in maioribus etiam locũ quan
doque habet: ut cum in hæreditate inueniuntur res ſumptuoſæ, aut tempore perituræ. has
5 enim duntaxat alienari prætor permittit [g], reliquas non item [h]. Sciendum autem eſt, deſi-
tum eſſe peti à magiſtratu deliberandi ſpacium, poſtquam Iuſtinianus ipſo iure deliberan-
6 di ius ad annuum ſpacium indulſit, idq; etiam tranſmitti uoluit [i]. Qui tandem ſalutari con
ſtitutione aliter quoq; prouidit, ut hoc deliberandi beneficio hodie ne opus quidem ha-
beat, ſed intra triceſimum ab adita hæreditate diem conficere poſsit inuentarium [k], eoq;
confecto, nõ ultra uires hæreditatis creditoribus & legatarijs obligari [l], & ſua iura atq; actio
nes, contra defunctũ integras ſeruare [m] quod apud nos Sax. uel non confecto inuẽtario ho-
die obtinet [n]: quorum etiã moribus intra trigeſimum à morte teſtatoris diem nulla exactio,
petitio, diuiſio hæreditatis nomine, nec familiæ eius mutatio aut ablegatio fieri poteſt [o].

a l.2.h.t.
b l.3.& 4.h.t.
c l.quæ dotis.34.ſoluto matr. § extraneis.Inſt. de hær. quaſ. & diff. ubi dixi. & §.hæres. Inſt. de obligatio. quæ ex q.con.l.fi.C. eod.
d l.j.circa fi.
e l.aut prætor. 7.l. Ariſto. 5. in fin. l. iguur. 6.l.filius. 9.h.t.
f d.l.aut prætor.
g d.l.5.
h l.ſi ſciens.26.de contr. emp.
i l.cum in antiquiorib. C eo.
k gl.in auth ſed cum.C. a d.l.Fal.gl.Lat. ar.22. lib.1.
l l.fin.C.eod.
m l.fin.§.in computatione.ubi gl.mag.& Dd. C.de iur.delib. uide quæ dixi §.fin.Inſt. de hær.qual.
n Land.lib.1.art.6.gl. lat lib.1.art.22.Reinhar.diff.38. Henn. God.conſi.15.de ſucceſſ feu.
o Land.li.1.art.22.ubi glo.nu.3.& art.28. lib.1.

DIGEST. LIBER XXIX. DE TESTAMENTO MILITIS. TITVLVS I.

1 *Continuatio.*
2 *Ratio & forma militaris teſtamenti.*
3 *Quatenus Iuſt. priuilegium militare reſtrinxerit.*

1 ET hæc quidem in ſolennibus paganorum teſtamentis ſeruanda ſunt. Militibus
2 autem cùm propter occupationes publicas, iuriſq; ignorantiam, tum fauore
militiæ, omiſſa hac ſolennitate teſtamentum aliter condere, ex conſtitutioni-
bus eſt permiſſum: nempe quomodo uelint, quomodo poſsint, nuda ſemper
teſtatoris uoluntate ſufficiente [a]. quod priuilegium ex antiquo illo in procin-
ctu teſtandi iure [b] defluxit Nec intereſt, factionem nec ne teſtamẽti habeat miles [c], dum ta-
men mentis ſit compos [d]: incapaci relinquat, an non, quanquam id exceptiones recipiat [e]:
purè an in diem, an ex die, an ad diem, an ſub conditione inſtituat: quia pro parte teſtatus,
3 pro parte inteſtatus decedere poteſt [f]. Quod cum antea paſsim omnibus militibus ſine di-
ſcrimine eſſet indultum, Iuſtinianus reſtrinxit ad eos qui in expeditione eſſent: cæteros in
hybernis aut alijs locis, uel ſuis in ædibus degentes, uoluit quidem priuilegium teſtandi de
caſtrenſi peculio habere, ſed ita, ut iure communi teſtamentum condere habeant neceſſe [g]:
ſecundum quod Ius etiam in dubio teſtati præſumuntur [h].

a l.j.h.t. uide quæ dixi Inſt.eo.
b §.1.Inſt.de teſta.ubi dixi.
c l.3.l.ex militari.gl.ii §.ſi miles.h.t.§.ult.Inſt. eod.
d l.fin.C.eod.
e l.miles ita.41.§.mulier.1.h.t.
f l.ſi miles.6.§.1.& l.miles ita.h.t.
g l.pen.C.eod in prin.et §.1.Inſt.eod.
h Dec.in l.ius noſtrũ.7. nu.8.de reg.iur. uide plura Inſt.eo.

DE ACQVIRENDA VEL AMITTENDA hæreditate. Titul. II.

1 *Continuatio, & diſpoſitio titulorum ſequentium.*
2 *Quid ſit immiſcere, adire, &c.*
3 *Quid ſit adire.*
4 *Cauſa efficiens aditionis, quomodo adeatur.*
5 *Forma & ſolennitates aditionis.*
6 *Finis & effectus aditionis.*
7 *Aditionem eſſe perpetuam, & retrotrahi.*
8 *De amittenda hæreditate.*

1 POſteaquam ea quæ ad teſtamentorum conditionem pertinere uidebantur, abſolui-
mus: deinceps exequamur, quomodo poſt mortem teſtatoris, ad finem ea & exitum
perducantur. quod in eo uertitur, ut adeatur hæreditas, aperiantur tabulæ teſtamenti,
præſtentur ea quæ relicta ſunt: niſi indignos ſe beneficio fecerint hi quibus relictum eſt. In
2 tractatu adeundæ hæreditatis, obſeruanda phraſis eſt cõſultis uſitata. Nam hæredem ſuum
(qui ipſo iure hæres eſt [a], quamuis non poſſeſſor [b]) ſe immiſcere hæreditati cum ſuccedit,

a §.ſui.4.Inſt.de hæred. quæ ab inteſt.
b uide Jad tit.quor.bonor. & ſ.Inſt.de hær. quæ ab inteſt.§.ſui.4.

abſtinere cum repudiat:extraneum autem adire, aut repudiare dicimus[a]. Adire hæredita- 3
tem nihil hodie(nam olim inter aditionem ſolennem uerbis conſtantem,& pro hærede ge-
ſtionem quæ facti eſſet, nonnulla fuit differentia[b]) aliud eſt, quàm illam capeſſere, & ſe
pro hærede, id eſt domino gerere[c]. Id fit ſolo animo,quo & acquiritur hæreditas, & amitti- 4
tur[d]: ſiue is uerbis explicetur,ſiue aliquo facto (hoc enim non minus quàm uerbis uolun-
tas declaratur[e])quod tanquam ab hærede geritur[f]: niſi quis proteſtetur,ſe non animo ade
undi facere, ſed pietatis fortè gratia,aut aliam ob cauſam. Cæteroquin qui gerit negocium
hæreditatis ipſe hæres inſtitutus,uel ab inteſtato proximus,præſumitur animo adeundi fe-
ciſſe[g].Forma igitur adeundi eſt,ut liberè minimeq; coacta uolũtate adeatur[h]. nam ne ſuus 5
quidem hæres cogitur[i].Aut ſeruus:qui ſi metu compellatur,non tenet aditio[k],niſi cum do
mino hæres neceſſarius exiſtit[l].Cum autem uoluntas nequeat eſſe certa,niſi de re certò con
ſtet[m]:ideo dubitantibus,aut ignorantibus hæreditas non acquiritur,niſi ſuis[n]: nec aditio
neq; repudiatio rectè fit,niſi certò conſtet,utrum ex teſtamento an ab inteſtato, & quota ex
parte delata ſit hæreditas[o]. Id quoq; ad formam pertinet, ut purè adeatur hæreditas, ſine
die aut cõditione[p]:& quidem in ſolidum.pro parte enim adiri,& hæreditas ſcindi nequit[q]:
unde & inuitis deficientium portiones accreſcunt[r].Finis & effectus aditæ hæreditatis eſt,ut 6
omne ius quod habuit defunctus,hæres acquirat,& in eum omnes actiones tranſeant,quæ
defuncto aut in defunctum competebant: utq; omnia hæreditatis onera ſubire, creditori-
bus & legatarijs ſatisfacere cogatur[f],niſi cum beneficio inuentarij adierit:ut ſuprà ad tit.de
iure delib.dictum eſt.Illud etiam admonẽdi ſumus,hæreditatis aditionem perpetuam eſſe, 7
ſicuti & petitionem[t]:hoc eſt,poſſe & peti & adiri hæreditatem intra 30. annos:etiamſi credi
tores & legatarij petere poſsint,ut ſtatim, uel intra annum ſaltẽ adeatur[u]. quæ petitio poſt
nonum à morte defuncti diem,primùm facienda eſt iure ciuili[x]:iure Sax.[y] poſt dies trigin-
ta.Pertinet & hoc ad effectum,quòd aditio non modò efficax ſit in futurum,ſed etiam retro
trahatur ad tempus mortis defuncti[z]. Et hæc quidem de acquirenda hæreditate. Vt autem 8
acquiritur, ita & amittitur ſolo animo,puta repudiatione[a]: facta ſcilicet ab ijs qui & adire
poſſunt[b],& ſuper hæreditate quæ adiri poteſt,ſcilicet defuncti,non ſuperſtitis[c](nam uiuen
tis nulla eſt hæreditas[d])& eadem forma qua aditur:ſcilicet ut in totum,non pro parte repu
dietur hæreditas[e].cuius repudiationis effectus eſt,ut hæreditas ſemel renunciata, amplius
adiri non poſsit[f]:ſicut econtrariò,ſemel adita amplius repudiari nequit[g].

TESTAMENTA QVEMADMODVM APERIANTVR, inſpiciantur,& deſcribantur. Titulus III.

1 *Summa edicti.*
2 *Ratio.*
3 *Quibus exhibendæ ſint tabulæ.*
4 *Solennitas apertionis.*
5 *Effectus.*

DE aperiendis teſtamentis Paulus ſic ait[a]: Omnibus quicunq; deſiderant tabulas te- 1
ſtamenti inſpicere, uel etiam deſcribere, inſpiciendi deſcribendiq; poteſtatem factu-
rum ſe prætor pollicetur: quod uel ſuo uel alieno nomine deſideranti tribuere eum,
manifeſtum eſt. Ratio autem huius edicti eſt euidens:neq; enim de ijs controuerſijs,quæ ex 2
teſtamentis proficiſcuntur,tranſigi aliter poteſt,quàm inſpectis cognitisq; uerbis teſtamen
ti[b]. Deinde tabularum teſtamenti inſtrumentum non eſt unius hominis, hoc eſt hæredis,
ſed uniuerſorum, quibus quid illic aſcriptum eſt: quin potius publicum eſt inſtrumen-
tum[c]. Itaque omnibus exhibendæ ſunt tabulæ: & niſi patiatur inſpici & deſcribi, penes 3
quem eæ ſunt, omni modo ad hoc officio magiſtratus compelletur[d]: quanquam hæredi
ad uendicandas tabulas, etiam ad exhibendum, & in rem actio competat[e]: & ſi quis ne-
get ſe tabulas habere, interdicto de tabulis exhibendis rectè conueniatur[f]. Cum autem 4
aperiendæ ſunt tabulæ, quod iure communi intra certium aut 5. à morte diem fieri de-
bet,[g] iure Sax. intra triceſimum, ut dictum eſt, peti nequit, prætoris aut alterius magiſtra-
tus[h] officium eſt, ut cogat ſignatores conuenire, & ſigilla ſua recognoſcere, uel negare
ſe ſignaſ-

a §.extraneis.6. Inſt. de hæred.qual.& diff.
b l.eum qui.51.l.ſi quis mihi.25.§.ſed quid.4 h.t. Vlp.tit.22. Gouean.lib.1.lec.ca.25. Cuiac.ob.lib.7.ca.18. & quæ dixi Inſt. de hær.qual.in fin. & ad Cod.h.t.
c l.pro hæred.20.l.gerit.§87.h.t.§.antep. & pen.Inſt.de hæred. qua.& diff.
d §.fi.Inſt.de hæred.qua.
e l.Paulus.5.rem rat. hab.l.de quib.31.de leg.l.recuſari.91. h.t.
f d.l.pro hære.§.Papinianus.& §.quid tamen.d.l.gerit.d.§ fin.
g d.l.pro hæred.l.ſi quis extraneus.[illegible].§.interdum.h.t.
h l.nec temerè.C.de iur.delib.
i l.quæſitum.40.cum ll.ſeq.§.2.in fi.Inſt. de hæred.qua.
k l.6.§ ult.l.ſi metus cauſa.84.h.t.l.nec emere.C.de iur.de.
l l.ſi ſeruus.65.cum ſequen.h.t.
m l.fin.C.de cond.indeb.
n §.ſuis.4.Inſt.de hære.quæ ab inteſt.l.furioſus.63.de acquir.hær. l.fi.§.1.C.de cura.fur.
o l.is qui putat.15.cum ll.ſeqq.l.ſi quis.21.§.fin.cũ ll.ſeqq.l.pater.92.h.t.
p l.eum qui.51.§.fi.h.t. l.actus.78.de reg.iur.
q l.1.& 2.h.t.l.ius noſtrum.7.de reg.iur.
r l.ſi quis.35.h.t.
s l.fi.C.de iur.delib.§.extraneis.Inſt.de hær.qua.& diff.§.1.de oblig.quæ ex q.com.§.reſtituta.Inſt.de fid.cõ.hæred.
t l.hæred.C.de petitio.hæred.
u l.unus.& tot.tit.quib.ex cauſ.in poſ.eat.l.cũ antiquioribus.l.fi.C.de iur.delib.uide ra-

tionem in §.pen.Inſt.de bon.poſſ. x auth.ſed neq;.C.de ſepu.uiolat. y Land.lib.1.art.22.lib.3.art.15.
Reinh.diff.43.dixi ſup.de iur.delib.in fine. z l.omnia.154.l.omnis.181.de reg.iur.l.ſi ex re.34.§.fin.de ſtipul.ſeruor. a l.recuſari.94.h.t. b l.4.l.is qui.13.l.is poteſt.18.h.t. c l.qui ſuperſtitis. d l.j.de hæred.uen. e l.2.hoc tit.uide quæ ſcripſi in §.ult.& tot.tit.de hær.qual.& diff. f l.4.C.de repud.hære. g §.fin.Inſt.de hær.qual.ubi uide notata,& in l.ult.C.de repud.uel abſ.hær. a in l.j. b l.de his.6.de tranſactionib.l.1.2.h.t. c l.2.in prin.h.t.uide inf.de tab.exh. d d.l.2.§.fi. e l.3.h.t. f d.l.2.§.fin.l.j.§.1.& t.t.de tab.exhi.ubi uide. g Paul.li.4.tit.6. h l.teſta.C.de teſta.l.in hac.C.de donat.l.ult.de app.rer.

ſe ſignaſſe [a]: publicè enim expedit, ſuprema hominum iudicia exitum habere [b]: ut miran-
dum non ſit, ſi magiſtratus autoritatem ſuam interponat. Si quis ſe neget ſigillum ſuum
agnoſcere, non eo minus aperientur tabulæ [c], quemadmodum & cum aliquis abeſt [d]: ſuſpe
5 ctæ tamen hac ratione tabulæ fiunt [e]. Publicationis autem tabularum effectus eſt, ut dein-
ceps earum publica & rata conſtet fides atq; authoritas [f], & de relictis tranſigi poſsit [g]: &
quamuis tabulæ intercidant, nihilominus relicta ualeant & debeantur [h].

a l. 4. & 5. h. t.
b d. l. 5.
c d. l. 5. §. ſi.
d l. 6. l. 7. h. t.
e d. l. 5. in fin. ubi gl. & Dd. latius.
f l. publicati. C. de teſtā. atde ī. de fid. inſtr.
g l. 5. h. t. l. de his. de tranſactio.
h d. l. publicati. 2. C. de teſtam. l. unic. §. 1. ſi tab. teſt. extra gl. & Dd. in l. cum inſtrumētis. 10. cum l. ſeq. C. de fid. inſtrum. uide de forma et ui publicationis plura apud Paul. lib. 4. tit. 6.

SI QVIS OMISSA CAVSA TESTAMENTI, AB inteſtato, uel alio modo poſsideat hæreditatem. Titulus IIII.

1 *Ratio huius edicti.*
2 *In quem, ad quid actio ex hoc edicto detur.*

1 VT autem inſpectis cognitisq; uerbis teſtamenti præſtentur ea quæ relicta ſunt, rectè
facit prætor, cum uoluntates defunctorum tuetur, & eorum calliditati occurrit, qui
omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato hæreditatem totam partem'ue eius poſsident,
in hoc, ut eos circumueniant, quibus quid ex iudicio defuncti deberi potuit, ſi non ab inte-
2 ſtato poſsideretur hæreditas. Et in eos actionem utilem pollicetur, perinde ac ſi hæreditas
ex teſtamento adita eſſet [a]: ut quæ relicta ſunt, præſtentur [b]. nam alioquin iure ſcripto quæ
in teſtamento relicta ſunt, ab inteſtato nequaquam debentur, neq; peti poſſunt [c]. Cæterùm
ubi teſtamento clauſula codicillaris eſt adiecta, uel alioqui nulla fraus ſubeſt, permiſſa eſt
omiſſo teſtati iure ab inteſtato aditio [d].

a l. 1. h. t.
b l. de libertatibus. 12. §. ult. h. t.
c l. eam quam. ubi Dd. C. de fideicom.
d l. ult. C. de codicill. Bar. in l. licet. nu. 2. et l. ult. nu. 2. h. t. l. controuerſia. de tranſac.

DE S.C. SILLANIANO ET CLAVDIANO, QVOrum teſtamenta ne aperiantur. Titul. V.

1 *Continuatio tituli.*
2 *Ratio S.C.*
3 *Summa S.C.*
4 *Qui S.C. comprehendantur.*

1 SEd non omnibus indiſcriminatim, quæ relicta ſunt, præſtabuntur. quidam enim ſe
indignos relictis faciunt, ut qui in S. C. Sillanianum & Claudianum [a] committunt, de
2 quibus ſic ait I. C. Cum nulla domus tuta eſſe poſsit, niſi periculo capitis ſui dominis
cuſtodiam, tam à domeſticis quàm extraneis præſtare ſerui cogantur: ideo S.C. introducta
3 ſunt, de publica quæſtione à familia necatorum habenda [b]. Itaq; ſi quid ad cauſam teſta-
menti pertinens relictum erit, ab eo qui occiſus eſſe dicetur: id ne quis ſciens dolo malo ape
riendum, recitandum, deſcribendum'ue curet, edicto prætoris cauetur, priuſquam de fami-
4 lia eius quæſtio ex S.C. habita, ſuppliciumq; de noxijs ſumptum fuerit [c]. Noxij autem ſunt,
ſiue ipſi occidiſſe, ſiue auxilium non tuliſſe conuincantur [d]. Quòd ſi hæres legatarius'ue
contra edictum ante quæſtionem ſciens teſtamentum publicarit, aut adierit: auferetur illi
quod relictum eſt, & in fiſcum redigitur [e]. Sin alius cui nihil relictum eſt id fecerit, in cētum
aureos condemnatur [f]: ſed & alioquin hæredi, qui ſciens qualicunq; tandem modo cæſum
teſtatorem, neglecta cædis uindicandæ cura adijt, hæreditas à fiſco aufertur [g]. At moribus
noſtris hæc uindicandæ necis defuncti cura, ad ſolos mares hæredes pertinet, eoq; feminæ
hoc S.C. non tenentur [h]: ut nec contrà partem lucri capiunt ex tranſactione, non uindican-
dæ cædis nomine ab agnatis aliquo accepto facta [i].

a de hoc uide Paul. lib. 3. tit. 5. Tac. lib. 13. & 14. l. in cognitione. l. Senatuſ. h. t. l. pen. C. de his quib. ut ind. Cuiac. lib. ob. 1. cap. 18.
b l. 1. in prin. h. t.
c l. 3. §. quod ad cauſam. 11. h. t. Paul. li. 3. tit. 5.
d l. cum dominus. 19. h. t. Tacitus lib. 14.
e l. acceſſarios. 5. §. 1. hoc tit.
f l. lege. 25. §. ex hoc edicto. h. t.
g l. cum fiſco. 9. l. ſi ſequens. 15. h. t. l. ſi ea. l. cum fratrem. C. de his quibus ut indig.
h Fachſ. diff. 63. per Land. lib. 1. art. 42. & 64.
i Fachſ. preall. loc. Reinhar. diff. 46. Henn. God. conſ. de homicid.

SI QVIS ALIQVEM TESTARI PROHIBVERIT, uel coegerit. Titul. VI.

1 *Qui tenentur hoc edicto.*
2 *Quare fiſco locus fiat.*
3 *Limitatio edicti.*

1 EOdem modo, qui dum legitimam captat hæreditatem, (quæ & ipſa ab alieno arbi-
trio pendere nequit [a]) prohibet, uel impedimento dolo malo eſt, quo minus teſta-
mentū fiat, aut mutetur, aut contrà qui teſtatorem cogit teſtamētum facere: meritò D.
Adrianus cōſtituit denegari ei debere actiones, denegatisq; actionibus fiſco locū fore [b], in
parte

a §. at hi. 10. Inſt. de hær. quæ ab int.
b l. 1. in prin. h. t.

parte uidelicet delinquentis. Nam ſi alij cum illo ſuccedant, eius factum cæteris inſontibus
nocere non debet[a]. Remouiores autem agnatos fiſcus excludit, ne pœna unius ſit alterius 2
præmium[b]. Cum enim ius publicum uiolet[c], qui aufert morienti liberam teſtandi uolunta
tem, merito pœna quoq; eius publica eſſe debet: & delinquentis omne ius, non in priuato-
rum agnatorum utilitatem, ſed in publicum conuerti. Sanè uirum qui non per uim nec do- 3
lum, quo minus uxor contra eum mutata uoluntate codicillos faceret, interceſſerat, ſed ut
fieri aſſolet, offenſam ægræ mulieris maritali ſermone placauerat, in crimẽ non incidiſſe re-
ſponſum eſt: nec ei quod teſtamento fuerat datum, auferendum[d].

DE IVRE CODICILLORVM. TIT. VII.

1 Continuatio.
2 Quid ſit codicillus, unde dictus.
3 De codicillo nuncupatiuo: & an in ſcriptis fieri debeat.
4 Forma codicillorum.
5 Quare heres aut hæreditas in his relinqui nequeat.
6 Cauſæ codicillorum.
7 Quare ab inteſtato relinqui poßit.
8 Effectus codicillorum.
9 Quomodo codicilli & teſtamenta reuocentur.

ET hactenus quidem de teſtamentis. Quoniam autem uniuerſitas bonorum etiam co 1
dicillis dari poteſt, non quidem ut hæreditas, ſed tanquam fideicommiſſum[a]: ſequi-
tur, ut de iure codicillorum qui lata teſtamenti ſignificatione comprehenduntur[b],
tractemus[c]. Codex ſiue caudex dicitur craſsior arboris pars, quæ à radice ſupra terram aſ- 2
ſurgit, ex qua tabulas antiqui faciebant, ſcriptioni illeta cæra aptas: hinc codices, & codi-
cilli dicti pro omni ſcriptura[d], ſicut liber & libellus, à cortice arborum. Hoc autem in tracta
tu codicillus accipitur pro ſcriptura, qua moriens leuiter ac ſine ulla teſtamenti ſolennita-
te, aut hæredis inſtitutione teſtatur, de eo quod poſt mortem ſuam fieri uelit. Dico eſſe ſcri- 3
pturam, ut & nomen ipſum indicat. Nam codicillus qui fit ſine ſcriptis (ut fieri poteſt[e]) ab-
uſiuè tantum codicillus dicitur, ut rectè adnotauit Azo[f]. Addo, ſine ſolennitate teſtamen-
ti, & hæredis inſtitutione: quibus duabus differentijs codicillus à teſtamento ſecernitur. Nã 4
illæ teſtamenti ſolennitates, & ſeptem teſtium numerus & rogatio, item ſubſcriptio, & ſub-
ſignatio, hîc non requiruntur[g]. unde ait Iuſtin.[h] codicillos nullam ſolennitatis ordinatio-
nem deſiderare: ſed ſufficit, quinq; teſtes etiam non rogatos, ad probationis duntaxat fidẽ,
adhiberi[i]. quæ tamen probatio paucioribus quàm quinq; teſtibus, ne facilè committatur
falſum[k], impleri non poteſt: ut appareat, hunc numerum ad ſolennitatem ſaltem probatio
nis pertinere[l]: cum ſcilicet probatione teſtium, codicilli committuntur, non etiam quando
hæredis conſcientiæ & iuramento, quod pro idonea quoq; probatione hîc reputatur[m]. De- 5
inde nec dari nec adimi hæreditas, & proinde nemo hæres inſtitui codicillis poteſt, ne con-
fundantur iura teſtamentorum & codicillorum[n]: unde qui hæredem inſtituit, codicillos
uelle facere non uidetur: & ſi deſit teſtamenti ſolennitas, ne iure quidem codicillorũ ea te-
ſtatio ualebit[o], niſi adiecta ſit uulgaris clauſula: Si non ualet iure teſtamenti, ualeat iure co
dicillorum[p]. quæ Inſtitutionis ius ad cauſam fideicommiſsi trahit[q]. Planè ſi quis nũcupet
hæredem, ut in teſtamẽto nuncupatiuo, & poſtea legata in tabulas cõferat, codicilli potius
quàm teſtamentum hæ tabulæ exiſtimandæ ſunt, in quibus hæres nullus ſcriptus eſt[r]. Ori-
ginem codicillorum tradit alibi Iuſtinianus[s]. Cauſa efficiens & materialis, excepta tamen 6
hæreditate, eadem eſt quæ in teſtamento. De forma ſuprà dictum eſt, ad quam etiam perti-
net quod ait Paulus[t]. Conficiuntur codicilli 4. modis. aut enim in futurum confirmantur
teſtamento, aut in præteritum (quanquam hodie neutro caſu ſpeciali confirmatione opus
eſt[u]) aut per fideicommiſſum, teſtamento non iure facto: ut ſi non ualet iure teſtamenti, &c.
aut ſine teſtamento ab inteſtato. Nam ideo fideicommiſſa dari poſſunt ab inteſtato ſucce- 7
dentibus, codicilliq; ualent, ſine alia confirmatione: quoniam creditur paterfamiliâs ſpon-
te ſua his hæredibus relinquere legitimam hæreditatem[x]. Quocirca grauare eos poteſt,
quos hæreditate ſponte relicta honorauit[y]. Effectus codicillorum eſt, quòd toties ualeant 8
& perducantur ad exitum ſicuti teſtamentum, quoties quis teſtamentum quoq; facere po-
tuit[z]. Reuocantur autem aut per ſubſequens teſtamentum, aut codicillos contrarios. Nam 9
ſi diuerſi tantum ſint, utriq; ſuſtinentur, ſicuti diuerſa legata[a]: etiamſi poſterius teſtamen-
tum omni caſu ſemper rumpat prius[b]. Quia plenam de omnibus rebus, & ultimam conti-
net uoluntatem, quæ una tantum eſſe poteſt: eoq; derogat reliquis præcedentibus, ueluti à
quibus teſtator ipſe receſſerit.

a l. 2. h. t.
b l. ſi ſequens. 15. ?. tit. 1.
c l. 3. de teſtam.
d l. 3. h. t.
a §. pen. inſt. eod. l. 2. §. fin. h. t.
b l. 1. §. hoc interdictũ. tot. tit. de tab. exh. Paul. lib. 4. tit. 7.
c uide hac de re methodum, poſitam ?. Inſt. de codicill.
d l. adminiſtrantes. de excuſat. tuto. §. filiusfamiliâs. Inſt. quib. mod. ius p. a. poteſt. uide quæ dixi in Oecono. Cod. in prin. inf. & Inſt. eo. de codicill.
e l. fin. C. de bonis libert. l. ſi. in fin. uerb. ſiue in ſcriptis ſiue ſine ſcriptis. C. eod. l. generaliter. C. de ſacroſ. Eccl.
f ad tit. C. eo. nu. 4.
g l. diuus. 6. §. 1. h. t.
h §. fin. Inſt. eod.
i l. fin. C. eod. uide de hoc Inſt. de fideicom. hære.
k l. fin. C. de fideicom.
l l. fin. in uerb. teſtium ſolennitatem. C. de fideicom. l. ſi ueritas. 23. in uerb. ſolennitas iuris. eod. tit.
m d. l. final. uide quæ dixi in §. ult. Inſt. de fide. hær.
n l. 2. C. eo. §. pen. Inſtit. eod.
o l. non codicillum. C. de teſtam.
p d. l. ſi. ubi Dd. C. eod. l. cõficiuntur. 8. in prin. hoc tit.
q Cor. conſil. 62. uol. 2. & dixi Inſt. eo.
r l. ſi. h. t.
s Inſt. eod. in prin.
t in d. l. 8.
u §. 1. Inſt. eo. l. ſiue ab initio. C. eod.
x d. l. 8.
y l. cum filiofamiliâs. 11. ubi Dd. ?. tit. 1. l. 6. & 5. infrà, de lega. 3.
z d. l. conficiuntur. §. 1. uide Inſt. eo.
a l. 3. C. eod. §. fi. Inſt. eo.
b §. poſteriore. Inſt. quibus mod. teſt. inf. uide Dd. in l. pacta nouißima. C. de pact. ubi dixi.

DIGEST. LIBER XXX. DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS, LIBER I. TIT. I.

1 *Continuatio.*
2 *Quid ſit legare.*
3 *Quid ſit legatum.*
4 *Genera legatorum.*
5 *Cauſa efficiens.*
6 *Materia:& quæ res legari poßint.*
7 *Forma.*
8 *Finis.*
9 *Effectus.*
10 *De fideicommißis, tam particularibus quàm uniuerſalibus: & quatenus à legatis diſcrepent.*

1 POſtquam de teſtamentorum & codicillorum iure, quo uniuerſitates bonorum transferuntur, actum eſt: nunc ordine ita exigẽte, de rebus ſingulis per legatum
2 aut fideicommiſſum relictis, eſt diſſerendum. Legare idem ſignificat quod mandare aut decernere: unde legatio, & legati dicti. itaq; illa legis XII. Tabularum uerba, Vti quiſq; legaſsit ſuæ rei, ita ius eſto [a]: latè patent in ultimis uoluntatibus, & quamlibet poteſtatem hæredis inſtituẽdi, aut libertates legata'ue dandi, aut tutelas conſtituendi, complectuntur [b]. Strictim autem, & propriè, ut hîc, legare dicitur, qui res particulares directis uerbis in teſtamento relinquit. Legatum porrò & legare, à legendo deducta uidentur, ſicuti lex. qui enim legat, delibat [c] aliquid, ſeu deligit ex tota hæreditate, quod
3 mauult ad legatarium quàm ad hæredem pertinere [d]. Legatum, inquit Iuſtinianus [e], eſt donatio quædam à defuncto relicta. Florẽtinus paulo aliter deſcribit [f]: Legatum eſt delibatio hæreditatis, qua teſtator, ex eo quod uniuerſum hæredis foret, alicui quid collatũ uelit. Sed hæ definitiones nõ ſatis diſtinguunt legata à fideicommiſsis. Rectius itaq; Vlpianus [g]: Legatum eſt, quod legis modo, id eſt inſtar legis imperatiuè, & directis uerbis teſtamento relinquitur: ut, do lego, &c. Nam ea quæ uerbis precarijs relinquũtur: ut, rogo, peto, &c. fideicommiſſa ex re appellantur. Nec hæc differentia hodie ſublata eſt: altera abrogata. Nã olim ut indicat Vlp. tantum teſtamẽto poterant legata relinqui, hodie uelut fideicommiſſa qua-
4 libet uoluntate rectè dantur [h]. Genera legatorum olim erant quatuor: per uindicationẽ, ut cũ his uerbis relinquebatur: Do, lego, capito, ſumito, habeto, &c. unde naſcebatur rei uendicatio, cùm ex reliquis legatorum formis tantum perſonales actiones darẽtur. Alterum per damnationem, ut hoc modo relictum: Hæres meus damnas eſto dare, dato, facito, hæredẽ meum dare iubeo &c. Tertium ſinẽdi modo, cùm hac uidelicet forma legatur: Hæres meus damnas eſto ſinere Titium ſumere illam rem, ſibiq; habere. Quartũ per præceptionem, quo modo ſolis hæredibus rectè prælegatur: ut, Lucius Titius illam rẽ præcipito, id eſt, habeto præcipuam [i]. Quid autẽ inter hæc legatorum genera fuerit olim diſcriminis, conſulti alibi oſtendunt [k]. Sed hodie quibuſcunq; uerbis cum indifferenter legari poſsit [l], horum generũ diſcrimina ſublata ſunt, quod quidẽ ad effectum attinet [m]. Vnus igitur eſt legandi nũc quidem modus: nam fideicommiſſum & mortis cauſa donatio, legati appellatione tantum im-
5 propriè ueniunt [n]. Cauſa efficiens προηγουμένη legatorum, eſt benigna uoluntas teſtatoris [o].
6 προκαταρκτική, meritum aliquod legatarij [p]. Materia in qua olim erat teſtamentum [q], materia circa quam legata uerſantur, ſunt omnes res quæ in commercijs hominum exiſtũt, ſiue eæ ſint teſtatoris, ſiue hæredis, ſiue alienæ: nam has legatas redimere hæres cogitur, aut æſtima-
7 tionem ſoluere [r]. Forma legatorum certa & ſolennis hodie quidem [s] nulla eſt: nam & nutu relinqui poſſunt [t], dummodo quinq; teſtes relictum probẽt [u], qui in omni ultima uoluntate, quamuis non ſolenni, requiruntur [x]. Et purè, & in diem, & ſub cõditione rectè legatur [y].
8 Cauſa finalis, quæ in legatis præcipuè attẽditur [z], eſt, ut benignè fiat legatario [a]: eſt enim le-
9 gatum titulus lucratiuus [b], unde & donatio appellatur [c]. Effectus legati eſt, quòd ſtatim à morte teſtatoris dominiũ iuris fictione tranſeat in legatarium [d], & ad legatũ conſequẽdum tres competant actiones: rei uendicatio, hypothecaria, & perſonalis [e], ut uidelicet laxior ſit agẽdi facultas [f]. Legatũ, ait Papinianus, ita dominium rei legatarij facit, ut hæreditas hære-
10 dis res ſingulas [g]. Fideicommiſſorũ eadẽ eſt ratio: ſunt enim exæquata legatis [h]. Quãquam ea regula plures olim exceptiones habuit, ut uidere licet apud Dd.[i] Hodie non item, poſtquam hæc Iuſtinianus prorſus exæquauit [k]. Sanè fideicõmiſſa uniuerſalia etiam hodie diſtant à legatis. Nam fideicommiſſarius cui hæres rogatus eſt reſtituere hæreditatẽ, loco hæredis (nã is hæres eſſe ſemel factus nõ deſinit [l]) eſt, omneſq; actiones ſuſcipit [m], adeò ut etiã hæredem

a l. uerbis. 220. de uerb. ſig. in prin. inſt. de l. Falci. uide de hac materia quæ ſcripſi ad tit. Inſtit. eod.
b d. l. uerbis legis. 120. de uerb. ſignificationib.
c l legatũ. 116. de leg. 1.
d Vlpia. tit. 4.
e §. 1. inſt. eod. quæ definitio ex Mod. ſumpta eſt. l. legatũ. 37. ͳ. tit. 1.
f in l. legatum. 119. h. t.
g in Enchiridio tit. 24.
h §. pen. uerb. cum legata niſi ex teſtã. non ualeant. Inſt. de fideicom. hær. ubi dixi. & inſt. et ad Cod h. t.
i §. ſed olim. inſt. eod. ubi expoſui.
k Theo. §. 1. Inſt eo. Caius inſt. eod. Vlp. tit. 24.
l §. noſtra. inſt. eod.
m l. j. C. cõmunia. de leg.
n l. & fideicommiſſum. 85. de lega. 3. l. fi. C. de donatio. cauſa mor.
o d. l. j. C. cõmunia de leg.
p l. nec adiecit. ͳ. pro ſocio.
q d. §. pen. Inſt. de fideicom. hær. Vlp. ca. 22.
r §. non ſolum. ubi dixi Inſt. eod. l. unum ex familia. 69. §. ſi rem. ͳ. tit. 1. cũ alienam. C. eod.
s l. in legatis. 21. C. eo. l. 1 & 2. C. com. de leg.
t l. nutu. 21. ͳ. tit. 2.
u l. & in epiſt. 22. C. de fideicõ. uide Bar. et Dd. in d. l. nutu. 21. de leg. 2.
x l fi. C. de codicill.
y l. fin. C. eod. tit. tot. tit. C. de condit. inſert.
z l. cũ pater. 79. §. oĩa. ubi gl. ad uerb. diſcordijs. de leg. 2. per l. illis libert. de cond. et dem.
a d. l. nec adiecit.
b l. legatũ. 36. ͳ. tit. j. l. ſi hæreditatẽ. 32. ͳ. mand.
c §. 1. in uerb. donatio. Inſt. de legat. l. legatũ. 37. ͳ. tit. 1.
d l. à Titio. 66. de furtis.
e l. 1. & 2. C. communia. de legat.
f l. cum filius. 78. §. ua-

rijs. ͳ. tit. 1. *g* l legatum. 82. ͳ. tit. 1. *h* l. j. h. t. l. 1. Inſt. eo. *i* in d. l. j dixi. §. 1. Inſt. eo. *k* l. 2. C. communia. de legat. §. ſed non. Inſt. eod. *l* l. ait prætor. §. ſed quod. de minor. *m* l. 1. ad Treb.

hæredem inuitum ad adeundum cogere poſsit [a]: quod legatario nequaquam eſt permiſſum [b], niſi in caſu ſpeciali ex conſtitutione [c]. Singularia autem fideicommiſſa, ſicuti dixi, non effectu, ſed uerbis à legatis diſtinguuntur. Nam hæc directis, illa precatiuis uerbis: hæc immediatè, illa mediatè à teſtatore relinquuntur. Vnde & fideicommiſſa dicta, quòd fidei & pudori hæredis rogando committantur: de quorum origine uidere licet Iuſtinianum [d]. Ad effectum autem & illud pertinet, quòd res legato uel fideicommiſſo etiam ſub conditione ſubiectæ, non poſſunt ualidè alienari [e].

a l. 4. ad S.C. Trebell.
b l. 3. in prin. ad S.C. Trebellia. §. ergo. in fin. Inſt. de fideicom. hæred.
c auth. hoc amplius. C. de fideicom.
d in prin. Inſt. de ſingula. re per fid. rel. quo loco nonnulla adien.
e l. ult. §. antepen. & §. ſeq et auth. res quæ. C. commun. de legat.

DIGEST. LIB. XXXI. DE LEGATIS ET FIDEICOM. TIT. II.

1 *Continuatio.*
2 *Diſpoſitio trium horum librorum.*
3 *Quibus legari poßit.*
4 *Quare domino ſua res non rectè legetur.*

QVia latiſsimè patet materia legatorum, ideo tribus Pandectarum libris in ge- 1
nere de iis diſſeritur: quorum in primo præcipuè agi quidam uolunt, de rebus 2
quæ legari poſſunt, aut non: in ſecundo, de perſonis, quæ quibus utiliter legent:
in tertio, de uerborum & rerum, quæ quidem ad legata pertinent, ſignificatio-
ne. Quod ad perſonas attinet, ſciendum eſt, iis duntaxat rectè legari poſſe, cum 3
quibus eſt teſtamenti factio: hoc eſt, qui ex teſtamento capere poſſunt [a], ſiue uni legetur, ſiue
pluribus, qui coniuncti re, aut uerbis, aut etiam diſiuncti dicuntur [b]. Hæredis autem ſeruo
purè inutiliter legatur: quia hæres ſibiipſi (cui ſeruus acquirit) ſoluere nequit [c]. Qua ratio- 4
ne, nec domino ſua res, niſi ſub conditione, rectè legatur: quia quod proprium eſt ipſius,
amplius eius fieri nequit [d].

a §. legari. Inſt. de legat.
b §. ſi eadem. Inſt. eod. ubi expoſui. l. re coniuncti. ſ tit. t. l. planè. ſ. tit. 1.
c §. an ſeruo. Inſt. eod.
d §. ſed ſi rem. Inſt. eod.

DIGEST. LIB. XXXII. DE LEGATIS ET FIDEICOM. TIT. III.

1 *Qua de re hoc in libro tractetur.*
2 *Eius explicatio in aliud tempus reiecta.*

HOc in libro potiſsimùm tractatur de ſignificatione uerborum & rerum, quæ ad 1
legata pertinent: cui ſimilis extat & in Codice ſuccinctus & elegans titulus, de
Verborum & rerum ſignificatione. Harum rerum cognitio magnū habet uſum
in interpretandis inſtrumentorum omnium clauſulis atq; uerbis. Sed quoniam 2
ad certas regulas redigi, pro inſtituto noſtro omnia nequeūt: malo nihil de his,
quam pauca hoc quidem tempore dicere, copioſiorem eorum omnium explicationem in
Commentariis facturus.

DIGEST. LIB. XXXIII. DE ANNVIS ET MENSTRVIS LEGATIS. Titulus I.

1 *Continuatio.*
2 *Natura annui legati.*
3 *Quare non tranſeat ad hæredem.*
4 *Quando præſtandum, & nu. 2. ar. 5.*
5 *Quatenus ſimile ſit uſufructui, quatenus diſsimile.*

POſtquam de legatis generatim tribus libris eſt expoſitum: nunc quædam lega- 1
torum genera ſpecialius ſunt attingenda. ac de annuis legatis primo loco. Si in 2
ſingulos annos aliquid legatum ſit, Sabinus, cuius ſententia uera eſt, plura le-
gata eſſe ait, & primi anni purum: quia initio anni ſtatim debetur, ſequentium
conditionale. Videri enim hanc ineſſe conditionem, Si uiuat: quandoquidem
in plures præſtationes, ad alendum legatarium diuiſiſſe legatum teſtator præſumitur [a], &
ipſi legatario, non etiam ipſius hæredibus uoluiſſe conſulere, cum legata propter beneme-
rita relin-

a l. ſi cum præfinitione. 20. ſ. quādo lega. ced.

rita relinquãtur[a]: ideoq; mortuo legatario ad hæredem legatum, uelùti alimentum defun-
cti, non tranſire[b]: etiamſi in contractibus, in quibus quiſq; hæredibus ſuis intelligitur con-
4 ſulere[c], alia fiat interpretatio[d]. Si legatum ſit annua, bima, trima die, triginta fortè, per ſin-
5 gulos annos decem præſtanda ſunt, æquis penſionibus[e]. In ſingulos annos relictum lega-
tum ſimile eſt uſufructui, cùm morte finiatur, niſi quòd capitis diminutione non extingui-
tur, etiamſi hoc modo uſusfructus pereat[f]. Nam cum diuerſa ſint cuiuſq; anni legata, initio
anni per ſingula legata ius capiendi inſpicitur, ut interueniens capitis diminutio nihil ob-
ſit[g]. Illud etiam amplius eſt in hoc legato, quòd in ingreſſu cuiuslibet anni, ſi deceſſerit lega-
tarius, eius anni legatum hæredi ſuo relinquit. Quod in uſufructu non ita eſt, cum uſufru-
ctuarius etiamſi maturis fructibus nondum, tamen perceptis deceſſerit, hæredi ſuo ad eos
fructus actionem non relinquat[h]: quamuis aliter moribus Saxonum obſeruetur[i].

a *l. nec adiecit. § pro ſo-cio.*
b *l. 4. l. cum in annos. 11. h. t. l. 10. 11. 20. 23. 26. §. quando dies le-ga. uel fid. ced.*
c *l. ueteris. C. de cõtrah. ſtipula. l. ſi pactum. ff. de probat.*
d *l. ſi Stichum. 16. §. 1. de uerb. oblig.*
e *l. 3. h. t. Vlpia. tit. 6.*
f *l. corruptionem. C. de uſufr.*
g *l. cum in annos. 11. h. t. uide Pau. lib. 3. tit. 6.*
h *l. in ſingulos 8. h. t.*
i *uide ff. de uſufruct.*

DE VSV ET VSVFRVCTV, ET HABITATIONE, & operis per legatum uel fideicommiſſum datis. Titulus II.

1 *Continuatio.*
2 *Forma legandi uſumfructum multiplex.*
3 *De legato reditus.*
4 *De legata habitatione.*
5 *De operis ſerui legatis.*

1 ANnuo legato ſimile eſt legatum uſusfructus[a], ſicuti dictum eſt. Non enim ſolùm pa-
2 ctionibus, ſed etiam teſtamento uſusfructus rectè conſtituitur & legatur[b]. Itaq; po-
teſt uel uſusfructus ſolus, uel ſola proprietas legari, aut alteri proprietas, alteri uſus-
fructus: ſed ſi uſufructu legato, fundum leget teſtator, quia hoc uerbum etiã uſumfructum
comprehendit[c], is inter duos legatarios communicabitur[d]. Cum ita legatur, fructus an-
nuos fundi Corneliani do lego: perinde putat accipiendum Labeo, ac ſi uſusfructus fundi
legatus eſſet: quòd hæc mens fuiſſe teſtatoris uideatur[e]. In fructu autem id eſſe intelligitur,
quod ad uſum hominis inductũ eſt[f]: conſimile enim eſt uſusfr. legato, ſi quis reditum fun-
3 di annuum leget[g]. Vnde ſi honorum meorum reditum omnibus annis uxori meæ dari uo-
lo, Ariſto reſpondit, ad hæredem uxoris legatum non tranſire: quando aut uſufructui ſimi-
4 le eſſet, aut legato in annos ſingulos[h]. Habitationis legatum in ſingulos annos ab initio
anni deberi conſtat[i]. Tale legatum, damnas eſto hæres, Titium ſinere in illa domo habita-
re, quoad uiuet, unum legatum eſt[k]. Hominis etiã operæ, tam ſerui quàm liberi, legari poſ-
5 ſunt[l]. Quod legatum ab alijs diſtat: quoniam hic legatarius pro fructuario non eſt: ideoq;
nec capitis diminutione, uel non utendo, nec morte legatarij legatum extinguitur[m]. Quia
cum operæ in rerum natura non ſint, priuſquam præſtentur[n], non poſſunt capitis diminu-
tione aut morte legatarij amitti. Priuatio enim præſupponit habitum, ut loquuntur[o].

a *Paul. lib. 3. tit. 6.*
b *§. conſtituitur. inſt. de uſufr.*
c *l locus 60. l. queſtio. 115 de uerb. ſignifi.*
d *l. ſi alij 19. h. t. l. 4. §. non ſolum. de uſufr. ac creſ.*
e *l. cum ita legatum. 4. t. hoc tit.*
f *l. in fructu. 42. h. t.*
g *l. patrimonij. 22. l. le-gatum ciuitati. 16. l. quidem. 17. h. t.*
h *d. l. patrimonij.*
i *l. habitationis. 11. h. t.*
k *l. damnas eſto. 15. h. t.*
l *l. 2. & 3. h. t.*
m *d. l. 2. uid. ſup. de oper. ſer.*
n *l. operæ. de oper. liber.*
o *l. decem 116 de uerb. oblig. ut Dd uid. ff. tit. de oper. ſeruo.*

DE SERVITVTE LEGATA. Titul. III.

1 *Continuatio.*
2 *Dupliciter legari ſeruitutes.*
3 *Qui, quibus legare ſeruitutem poßint.*
4 *Quare uſus ſeruitutis non rectè legetur.*

1 SIcuti perſonales ſeruitutes, ita quoq; reales ultimis uoluntatibus rectè cõſtituuntur[a].
2 Dupliciter autem legatur ſeruitus: aut principaliter, ut, Viam per fundum meum tibi
3 lego[b]: aut in conſequentiam[c]. Legant rectè ſeruitutem, qui inter uiuos cõſtituere eam
poſſunt: & ijs utiliter legatur, quibus inter uiuos utiliter conſtituitur, puta prædiorum do-
4 minis. Porrò uſus ſeruitutis uel uſusfructus non rectè legatur, quia ſeruitus ſeruitutis eſſe
nulla poteſt. Itaq; incerti cum hærede erit agẽdum, ut legatario quoad uiuet (uidetur enim
perſonalis quedã uſus relictus, qui cum perſona extinguitur[d]) facultatẽ ſeruitutis præſtet[e].

a *l. 1. 2. 3. & t. h. t.*
b *l. 2. h. t.*
c *l. j. h. t.*
d *uide ff. de uſufr. & de uſu & hab.*
e *l. j. ff. tit. 1.*

DE DOTE PRAELEGATA. TIT. IIII.

1 *Quid amplius in legato ſit, quàm actione dotis.*
2 *Quomodo dos legetur.*

SI uxori maritus dotem leget, quamuis ea domina ſit dotis mortuo marito: tamen ua- 1
let legatum, quia plenius eſt quàm de dote actio [a]. Primò propter commodum repræ-
ſentationis. Nam licet immobilia ſtatim, tamẽ mobilia iure ueteri annua, bima, trima
die, hoc eſt tribus annuis penſionibus [b]: hodie poſt annum demum actione dotis exigun-
tur [c]. At legatum ſtatim peti poteſt [d], & quidem pluribus actionibus [e]. Quarè rectè præle-
gari dos, antequam ſolui ſcilicet debeat, perhibetur [f]. Deinde in quantum facere poteſt de-
bitor, condemnatio fit in iudicio dotis, etiam aduerſus hæredem [g]: at actio ex teſtamento
ſolidum legatum perſequitur, niſi Falcidia quid detrahat [h]. Poſtremò pacta quæ dotibus
adijci ſolent, in legatis non obtinent [i]: ut non parum commoditatis in eiuſmodi legato in-
ſit. Legatur autem dos, aut expreſſa quantitate, aut non expreſſa. Si expreſsim legetur, ut, 2
Centum aureos dotis nomine, uel quos in dotem dediſti, tibi uxor do lego: etiamſi nihil in
dotem datum ſit, nihilominus legatum debetur [k], quia falſa demõſtratio illud non uitiat [l].
Sin autem legatũ ſit non expreſſa quantitate, ſed ſimpliciter, ut, Dotem lego: nihil amplius,
quod quidem ad quantitatem attinet, ineſt legato, quàm actioni dotis [m]. Itaq; ſi nihil repe-
riatur in dote, inutile erit legatum [n]. Si mille legentur ſupra uel ultra dotem, etiam ipſa dos
legata uideri debet, ob dictionem implicatiuam [o].

a §. ſed ſi uxori. Inſt. de legat. ubi dixi.
b l. 3. ff. de ann. legat.
c l. unica. §. ex actio. C. de rei uxor. actio. uide Vlp. tit. 6.
d §. ſi quis debitori. verſ. econtrariò. Inſt. de legat. ubi dixi.
e l. 1. et 2. C. com. de leg.
f Cuiac. obſ. li. 4. ca. 23.
g l. etiam. ſolut. matri.
h l. cum dotem. ff. ad l. Falci. l. 2. §. idẽ quæritur. et §. idem Iulianus. h. t.
i l. j. h. t.
k l. cum ſcriptum. 6. l. uir uxori. 8. cum ſimilibus. h. t. l. 1. 2. 3. C. de falſa cauſa adiect.
l l. demonſtrato. 17. l. falſa. 33. ff. de cond. & demonſtr.
m l. j. l. 2. l. 5. h. t.
n d. l. j. §. ſed ſi uxori. Inſtit. de legat. ubi uide poſitam diſtinctionẽ.
o Bart. in l. qui ita. 4. nu. 2. h. t.

DE OPTIONE VEL ELECTIONE LEgata. Titulus V.

1 *Quare in legato optionis electionem habeat legatarius.*
2 *Quando optio facienda.*
3 *In optione quare non ſit locus pœnitentiæ.*
4 *Optionis legatum eſſe tranſitorium.*

ESt & cum teſtator legat optionem, ſiue electionẽ ſeruorum, aut aliarum rerum [a]. Quo 1
in legato electio defertur legatario [b], ut is eligat quam rem uolet, etiã optimam. quod
inductum eſt, partim fauore ultimarum uoluntatum, quas interpretamur plenius [c]:
partim quia teſtator uerba ad legatarium dirigens, uidetur hanc illi facultatem concedere:
partim quòd, ut inquit Aphricanus [d], meritò electio eius eſſe debeat, cui poteſtas ſit, qua
actione uti uelit. Nam actio in rem quæ datur legatario, ne intelligi quidem explicariq; po-
teſt, non demonſtrato corpore quod petatur [e]. Si igitur ei damus actionem in rem, ſeriè ut
largiamur ei electionem rei in quam actionem dirigat, neceſſe eſt. Sed hæc in ultimis dun-
taxat uoluntatibus obtinent. Nam quia hæ rationes ceſſant in contractibus, meritò in ob-
ligatione generis aut alternatiua debitoris eſt electio [f]. Optio porrò ante aditam hæredita- 2
tem fruſtra fit [g]: adita autem hæreditate, ſi ceſſet legatarius eligere, prætor decernit tempus,
intra quod optandum ſit: ne hæres dum diutius in incerto habet, quid ſuum, quid legata-
rij ſit, incommodo aliquo adficiatur [h]. Semel autem optione facta, mutare uoluntatem le- 3
gatarius nequit: quia omne ius legati prima teſtatione conſumitur [i]. ſtatim enim atq; lega-
tarius elegit, iuris fictione transfertur in illum dominium [k]. Optionis legatum etſi condi- 4
tionem perſonæ adhærentem contineat, nec uideatur per alium poſſe impleri [l]: tamen fauo
re ultimarum uoluntatum tranſire illud ad hæredem legatarij uoluit Iuſtinianus [m].

a l. 1. 2. 4. 6. & t. h. t.
b d. l. 2. §. ſi generalem. Inſt. eod. cum ibi nota.
c l. in teſtamentis. 12. de reg. iur.
d l. ſi ſeruus. 108. §. cum homo. 2. ff. de legat. 1.
e l. ſi in rem. de rei uend.
f l. plerunq;. in fi. de iur. dot. c. in alternatiuis. de reg. iur. in 6. not. in l. ſi unus. 27. §. 5. de pact.
g l. optione. 16. h. t.
h l. mancipiorum. 6. h. t.
i l. apud Aufidium. 20. hoc tit.
k l. à Titio. de furt.
l l. qui hered. 44. ff. de condit. & demonſt.
m §. optionis. Inſt. eo. ex ſententia Pauli, in l. illud aut illud. 19. h. t.

DE TRITICO, VINO, ET OLEO LEgato. Titulus VI.

1 *Quid uini legato contineatur.*
2 *De tritici & olei legato.*

VIno legato omne continetur quod ex uinea natum eſt, & defunctus reliquit, etiã ace- 1
tum ex uino factum, & quicquid teſtator uini numero habuit [a]. Item uaſa [b], in quæ
diffuſum eſt: cuiuſmodi ſunt, amphoræ & cadi. cum enim hæc uaſa non magnæ ſint
amplitudinis, ac unà cum uino uendi ſoleant, uidentur etiam largiore interpretatione ſi-
mul legari. Secus eſt in dolijs maioribus, quæ ad perpetuum uſum ſeruantur, neque loco
aut cellis moueri, nec diſtrahi cum uino ſolent [c]. Certè zythum, quam ceruiſiam hodie uo-
cant, in hoc legatum non uenit [d]. nec enim de genere uini eſt: cum uinum natura naſcatur,
& unius ſit ſubſtantiæ: ceruiſia uerò potus ſit ex pluribus ſpeciebus, puta aqua, hordeo, lu-
pulo, &c. factus & commixtus. Si quis tritici modios centum, qui ſingula pondo centum 2
ponderent leget, nihili legatum erit: quia eiuſmodi triticum in rerum natura non eſt [e]. Cum
autem certa menſura tritici, aut certum pondus olei, non adiecta qualitate legatur, liberum
eſt hæredi, cuius generis uelit frumentum aut oleum legatario ſoluere [f]. Qua de re extat ali-
bi diſtin-

a l. j. l. ſi quis uinum. h. t.
b l. 3. §. 1. h. t.
c l. 3. l. uinum. 4. l. cui ui num. 6. l. uino. 14. cũ l. ſeq. h. t. l. ſi quis. 2. de aur. & arg. leg.
d l. ſi quis uinum. 9. h. t.
e l. quidem. 7. in fin. h. t.
f l. 4. h. t.

bi diſtinctio [a]. Cum quis damnat hæredem, uxori uinum, oleum, frumentum dare, recepta eſt Tuberonis ſententia: ut non quantum hæres uellet, ſed quantum teſtator reliquit, legatum putetur [b]. Porro moribus Sax. etiam abſq; legato mulier nobilis dimidiam annonæ partem (comeſtibilia uocant) accipit [c].

a in l. legato. 37. ff. de legat. 1.
b d. l. quidam. 7. h. t.
c Land. lib. 1. art. 24. cum ſimil.

DE INSTRVCTO VEL INSTRVMENTO legato. Titulus VII.

1 *Quid ſit inſtrumentum.*
2 *Quomodo inſtrumenta legentur, & quid eo legato comprehendatur.*
3 *Dotes prædiorum non comprehendi.*
4 *Inſtrumentorum uaria genera.*
5 *Regula de interpretatione horum legatorum.*

1 INſtrumentum fundi eſt apparatus rerum diutius manſurarum, ſine quibus exerceri
poſſeſsio nequit [a]: hoc eſt, quæ aut quærendi fructus, aut cogendi, aut conſeruandi gra-
2 tia parantur [b]. Nihil autem intereſt, ſiue quis fundum cum inſtrumento, ſiue inſtructum
fundum, ſiue fundum & inſtrumētum leget. tantundem enim in uno eſt, quantum in alio [c].
Quid autem, & cuiuſmodi in hoc legatum ueniant, longum eſt enumerare: & apud I.C. tra-
3 ctatum [d]. Illud conſtat, ſi ſimpliciter fundus legetur, dotes prædiorum, id eſt, eas fundi ac-
ceſsiones & emolumenta, quæ ad culturam eius ex alio fundo paterfamiliâs ſumere ſolet [e],
4 non uenire [f]. Eſt autem aliud inſtumentum uillæ [g], aliud domus [h], aliud tabernæ aut cau-
ponæ [i], aliud uineæ [k]. Sunt & inſtrumenta hominum, ut patrisfamiliâs [l], pictoris [m], piſto-
ris [n], lanionis [o], medici [p], balneatoris, piſcatoris [q], &c. In omnibus autem huiuſmodi legatis,
5 optimum eſſe Pædius ait: non propriam uerborum ſignificationem ſeruari, ſed in primis
quid teſtator demonſtrare uoluerit: deinde in qua præſumptione & conſuetudine ſint, qui
in quaque regione commorantur [r].

a l. quæſitum. 12. in prin. hoc tit.
b l. inſtrumēta. 8. in pri. cum §. ſeq h. t. d. l. quæſitum.
c l. 1. l. 5. h. t. uide quæ ſcripſi Inſt. de legat. §. idem eſt ſi fundus.
d in l. pen. d. l. quæſitum. 12. l. fundi inſtrumento. 25. l. dolia. 26. §. fi. l. cum de lanionis. 18. §. cum de uillico. h. t. & in l. 2. ubi Dd. C. de uerb. ſignifica.
e l. 9. § 1. de uſufr.
f l. 2. §. fi. l. cum fundus. 21. d. l. dolia. h. t.
g l. uillæ. 16. in prin. l. ſi mancipia. 19. §. pen. h. t.
h d. l. quæſitum. §. ſi duobus. cū ſeq. l. ſi ita. 15. §. domo. l. Seiæ. 20. §. pen. h. t.
i d. l. ſi ita h. t.
k d. l. uillæ. §. uinea. h. t.
l d. l. quæſitum. §. ſed ſi fundum.
m l. item pictoris. 17. h. t.
n d. l. cū de lanionis. §. 1.
o d. l. cum de lanionis. in prin.
p d. l. cum de lanionis. §. medici.
q l. tabernæ 13. §. fi. d. l. item §. 2. h. t.
r d. l. cū de lanionis. 18. §. aſinam. 2.

DE PECVLIO LEGATO. TIT. VIII.

QVid ſit peculium, alibi [a] diximus. Quoniam autem ſeruo ſimpliciter legato, aut libertate data, nō etiam intelligitur legatum peculium, niſi exprimatur [b]: fit ut peculium expreſſè legari ſoleat. de quo tamen deducit hæres, quod teſtatori, & eius liberis, ac ſibi debetur: id enim non eſt in peculio [c]. Peculij legatum acceſsionis uicem obtinet: itaq; extincto ſeruo extinguitur [d].

a ff. ad tit. de peculio.
b l. antepen. h. t. l. unica. C. de pecu. eius qui lib. mer. § peculium. inſt. eo. ubi uide.
c l. 6. l. ſi Sticho l. dominus. cum ſimil. h. t.
d l. 1. & 2. h. t.

DE PENV LEGATA. TIT. IX.

1 *Quid propriè penus.*
2 *Quid in legatum penoris ueniat.*

1 QVi penum legat, quid legato complectatur, uideamus. Et quamuis propriè penus
ſunt ea eſculenta & poculenta, quæ non in dies ſingulos cœnæ cauſa apparantur,
ſed quæ contrahuntur longæ uſionis gratia, & recondūtur: ex eo quòd non in prom
2 ptu ſint, ſed intus & penitùs recondita habeantur, penus dicta [a]: tamen in ultimis uolunta-
tibus, in quibus benignior fit interpretatio, rectè Mutius ſcripſit, penu legata cōtineri, quæ
eſui potuiq; ſunt. Quin & ea quæ non eſſe, ſed per quæ eſſe ſolemus, ut oleum, garum, mu-
riam, & ſimilia, legato contineri Proculus opinatur: niſi contraria mens teſtatoris appa-
reat [b]. Vaſa quoq; penuaria quin contineantur, nulla dubitatio eſt [c]. Quòd ſi aliquid peno-
ris dare iuſſus, & ni dediſſet pecuniam ſoluere hæres damnatus eſt, penus erit in præſtatio-
ne: pecunia uerò in petitione, poſtquam hæres eſt in mora dandi [d]. Transfunditur enim le-
gatum penoris, in obligationem pecuniæ poſt moram: cùm quia uoluntates defunctorum
non debent in ſuſpenſo manere [e], tum quòd illa eſt penoris natura, ut facilè corrumpatur.
Ne igitur ex mora hæredis, fiat deterior legati cauſa, meritò pro penore poſt moram pecu-
nia debetur. Moribus Sax. ut antè dictum eſt abſq; legato penus intra trigeſimum à morte
diem à uidua ac familia defuncti in neceſſarios uſus conſumitur [f]: quod ſupereſt hæredē ſe-
quitur, aut ſi de nobilis ſucceſsione agatur, inter hæredes & uiduam ita diuiditur, ut illis
ſemis, altera pars comeſtibilium dimidia uiduæ cedat [g].

a Gellius lib. 4. c. 1.
b l. 3. h. t.
c d. l. 3. §. fin. l. 4. h. t.
d l. 5. h. t. l. cum fine. l. ſi penum. quan. di. legat. l. ita. 115. de uerb. oblig.
e l. fin. comm. præd.
f art. 22. lib. 1.
g d. art. 22. 24. lib. 1.

DE SV-

DE SVPELLECTILE LEGATA.
Titul. X.

1 *Supellex quid, & quas res contineat.*
2 *Vnde dicta.*
3 *Tuberonis definitio.*
4 *De gerada Saxonum.*

SVpellex Pomponio eſt domeſticum patrisfamiliâs inſtrumentum, quod nec argento 1
auro'ue facto (nam olim ſeuerioribus moribus aurum, argẽtumq; in quotidiano uſu
non erat[a]) nec ueſti adnumeratur[b]. Et in rebus, non in animalibus conſiſtit[c]. Alphe-
nus ſupellectilis eas eſſe res putat, quæ ad uſum communem patrisfamiliâs paratæ eſſent,
neq; nomen ſui generis ſeparatum haberent[d]. Huius originem uocabuli Labeo ab eo du- 2
cit, quòd olim ijs qui in legationem proficiſcerentur, locari ſolerent, quæ ſub pellibus uſui
ad quotidianam uitæ neceſsitatem forent. Hinc ſuppellex dicta. Tubero autem hoc modo 3
demonſtrare ſupellectilem tentat: inſtrumentum quoddam patrisfamiliâs, rerum ad quoti-
dianum uſum paratarum, quod in aliam ſpeciem, aliam'ue appellationem non caderet[e]:
ut, uerbi gratia, in penum, argentum, ueſtem, ornamenta, inſtrumenta agri aut domus, &c.
Sed quæ legato ſupellectilis in uniuerſum contineantur, intelligi aliunde licet[f]. Id tenen-
dum, ſpeciem potius rerum quàm materiam intuẽdam: & in ijs de quibus dubitari poteſt,
ſupellectilis potius, an argenti, an ueſtis ſint, eius ſententiam qui legauit, inſpiciendam, &
quomodo is ſit uſus. Ea uerò de quibus non dubitatur quin in alio genere ſint, legato non
contineri. Non enim ex opinionibus ſingulorum, ſed ex communi uſu nomina exaudiri
debent[g]. Iure Sax. introducta eſt & alia ſupellectilis ſpecies, gerada aut utenſilia uulgò di- 4
cta: quæ omnem mundum, ueſtimenta, ornamenta, & quicquid mulieres in uſu atq; poſſeſ-
ſione habent complectitur[h]: proximæq; cognatæ ex linea materna, filiabus non extanti-
bus, inter nobiles debetur[i]: quemadmodum contrà maribus hæredibus, arma, quas res
expeditorias appellant[k].

a *l.3.h.t.*
b *l.5.h.t.*
c *l.2.h.t.*
d *l.ſupellectilis.6.h.t.*
e *d.l.Labeo.7.h.t.*
f *ex l.3.4.5.h.t.*
g *d.l.Labeo.h.t.*
h *Land.lib.1.art.19.24.27.*
i *uide Sachſ.diff.21.*
k *art.22.27.28.lib.1.*

DIGEST. LIB. XXXIIII. DE ALIMENTIS VEL CIBARIIS LEGATIS. Titulus I.

1 *Quid legato alimentorum contineatur.*
2 *De diarijs legatis.*
3 *De pecunia in alimentum legata.*
4 *De prædio in alimentum legato.*

LEgatis alimẽtis, cibaria & ueſtitus & habitatio debebitur[a]: quia ſine his ali cor- 1
pus non poteſt. Cætera quæ ad diſciplinam pertinent, legato non continentur,
niſi aliud ſenſiſſe teſtatorem probetur[b]. Diarijs, id eſt quotidiano uictu, uel ci- 2
barijs relictis, neq; habitationem, neq; ueſtiarium, neq; calcearium deberi, pa-
làm eſt, quando de cibo tantum teſtator ſenſit[c]. Si certa pecunia relinquatur in 3
alimenta, ea eſt præſtanda[d]. Si non adiecta quantitate, inſpiciendum eſt, quid defunctus
præſtare ſit ſolitus: deinde quid cæteris eiuſdem ordinis reliquerit. quòd ſi neutrum appa-
ret, tunc ex facultatibus defuncti, & charitate eius cui fideicommiſſum datum eſt, modus
ſtatui debet[e]. Neq; enim hîc incertitudo legatum uitiat, cum facilè declarari poſsit[f]. Lega-
tum hoc morte legatarij finitur: niſi aliud defunctus uoluerit[g]. Ex certo prædio alimentis 4
relictis, à quolibet poſſeſſore ea præſtanda ſunt: quia prædium eſt obligatum[h]. Prædio le-
gato, ut inde legatarius alatur, proprietas, uel certè uſusfructus prædij ad uitam, magis
quàm alimenta legata uidentur[i].

a *l.quos nos hoſtes.233. de uerb.ſignifi.*
b *l.legatis.6.cum l.ſeq.*
c *l.diarijs.21.h.t.*
d *l.Lucius.l.cum unus.§.fin.h.t.*
e *l.pen.in prin.h.t.*
f *Iaſ. & alij in l.ſi Stichum.16.§.1.de uerb.obli.gl.7.l.ſi cui.14.de ann.legat.J.*
g *l.Mela.in prin.l.Stichus.§.Titia.l.Caio.§.fin.cum ſimilibus.h.t.*
h *l.2.l.Lucius.h.t.*
i *l.ſolent.§.quæro.l.cum alimenta 6 fin h t.*

DE AVRO, ARGENTO, MVNDO, ORNAMENTIS, unguentis, ueſte uel ueſtimentis, & ſtatuis legatis. Titulus II.

1 *Quid auro legato ueniat.*
2 *Quid mundo legato.*
3 *Quid ornamentis.*

4 *Quid inter ornamenta & mundum interſit.*
5 *De ueſtimentis.*
6 *De unguentis legatis.*
7 *De ſtatuis & picturis.*

1 CVm aurum uel argentum legatur,quicquid auri argentiq; relictum eſt, legato conti-
netur,ſiue factum, ſiue infectum ſit. Pecuniam autem ſignatam placet eo legato non
contineri, quia tranſit in aliam appellationis ſpeciem[a]. Quòd ſi certum pondus au-
2 ri ſit legatum,uel argenti, magis quantitas legata uidebitur, nec ex uaſis tangetur[b]. Mun-
dus muliebris eſt,quo mulier fit mundior. Itaq; omnia quæ ad mundum pertinent, ut ſpe-
cula,unguenta,lauatio,riſcus,&c.legato mundo continẽtur: exceptis his,quæ ualetudinis
3 cauſa parantur[c]. Ornamẽta muliebria ſunt,quibus mulier ornatur:ueluti inaures,armillę,
uiriolæ,annuli præter ſignatorios,& omnia quæ ad aliam rem nullam parantur,niſi corpo
ris ornandi cauſa[d]. Veſtes aũt muliebres appellatione ornamentorum non continentur[e]:
4 quia non ornandi, ſed tegendi corporis cauſa comparatæ ſunt[f]. Inter mundum autẽ & or-
namenta intereſt. Poteſt enim mulier eſſe munda,non tamen ornata: ut ſolet contingere in
ijs quæ ſe emundarunt in balneo lotæ, neq; ſe ornarunt: & contrà eſſe aliqua ex ſomno ſta-
tim ornata,non tamẽ emundata[g]. Itaq; legata etiam mundi & ornatus inter ſe differunt: &
5 alia hoc,alia illo continentur. Veſtis an ueſtimenta legẽtur,nihil refert. Veſtimẽtorum ſunt,
lanea omnia lineaq;,uel ſerica,uel bombicina,quæ induendi,præcingendi,amiciẽdi,inſter-
nendi,iniiciendi,incubandi ue cauſa parata ſunt:& quę his acceſsionis uice cedunt,ut ſunt
inſitæ picturæ,clauiq;,qui ueſtibus inſuuntur[h]. Veſtimenta omnia aut uirilia ſunt,aut pue-
rilia,aut muliebria,aut communia,aut familiaria: in quibus & cœnatoria, quorum in cœ-
nis uſus olim erat. Martialis: *Pugnarum reus ebrieq; noctis, Cœnatoria mittat aduocato.* de quibus ui-
6 dere licet I. C.[i] Vnguentis legans non tantum ea legata uidentur, quibus ungimur uolu-
7 ptatis cauſa,ſed & ualetudinis[k]. Si ſtatuam legaro, & poſtea ex alia ſtatua brachium ei ad-
iecero,omnino ſtatua à legatario uendicari poteſt[l]. Si imaginem hæres legauit,& tabulam
ſoluit,poteſt dici actionẽ ex teſtamento durare: quia imaginis legatum,non tabulæ fuit[m].

a l.cum aurum. 19. h.t. uide Cuiac. obſer. lib. 6. cap. 31.
b d.l.cum aurum. l.j.§.fi. l.cum certum. 10. h.t.
c l.argento. 25. §. fin. & §. mundus. l. pediculis. 34. §. pen. l. ſi uxori mundus. 39. h.t.
d d.l.argento. §. ornamẽta. §. ornamentorum.
e l.ornamentorum. 37.
f l.quamuis. 26. h.t.
g d.l.argento. §. pen.
h l.ueſtis. 23. l. ueſtimentum. 22. l. cum et. 24. l. cum l. ſeq. h.t.
i in d.l.ueſtis. & l.j. l. inter ueſtem. 33. d.l. ornamentorum. h.t.
k l. in argento. 23. §. 1.
l l. ſi ſtatuam. 14. h.t.
m l. ſi imaginem. 12. h.t.

DE LIBERATIONE LEGATA. TIT. III.

1 *Quare debitori res ſua rectè legetur.*
2 *Pignore legato non uideri ius crediti remiſſum.*
3 *Varij modi liberationis legandæ.*
4 *Remedia, quibus ut liberationi legatæ ſatisfiat, uti conceſſum eſt.*

1 OMnibus debitoribus etiam eæ res quæ debentur, rectè legantur, licet domini earum
2 ſint[a]: cum enim debeantur, ui dentur non eſſe domini[b]. Itaq; & res ſua oppignora-
ta debitori legari poteſt: quo caſu ius pignoris quod habebat teſtator, remiſſum,
3 non liberatio debiti legata uidetur, niſi alia fuerit teſtantis uoluntas[c]. Varijs autem modis
liberatio legatur: ut ſi uel liberatio nominis expreſſè, uel chirographum legetur, uel dam-
4 netur hæres ne agat[d]. Liberatione legata, non modò exceptione tutus eſt debitor, ſed po-
teſt agere aduerſus hæredem, ut ſe acceptilatione liberet[e]. Addit Bart.[f] tertium remedium,
quo nunc utimur: ut imploretur iudicis officium in hoc, uti is pronunciet nihil deberi, &
ſilentium perpetuum hæredi imponat.

a l.1.3.h.t. § ſi quis debitori. Inſt. de legat. ubi dixi.
b l. non uidetur. 52. de regul. iur. l. id apud. 143. de uerb. ſignifi.
c d.l.j. l. quod in rerum. §. 1.7. de legat. 1. l. 2. et 3. de pactis.
d d.l.3.h.t.
e l.3.§. nunc de effectu. 2. ubi Bart. h.t.
f in d. §. nunc de effectu.

DE ADIMENDIS VEL TRANSFERENDIS legatis. Titulus IIII.

1 *Diſpoſitio titulorum ſequentium, & continuatio.*
2 *Quomodo & quare permittatur legatorum ademptio.*
3 *De ademptione expreſſa.*
4 *De tacita.*
5 *De translatione legatorum.*

1 POſtquam expoſitum eſt, quemadmodum legata relinquantur: reſtat ut dicamus, quo
modo amittantur, diminuantur, & acquirantur. Amittũtur legata ademptione, tranſ-
latione, dubio ſcripturæ, adiectione pœnæ, per regulam Catonianam: ſi quid pro non
ſcripto habeatur: ſi legatarius indignum ſe reddat legato: ſi conditio, uel cauſa legati de-
2 ficiat: de quibus omnibus eſt exponendum. Ademptio legatorum fit aut expreſſè, aut taci-
tè: quæ teſtatori permiſſa meritò eſt, etiamſi dixerit ſe reuocare nolle[a], quando ſupremi ſen-
tentia iudicij ambulatoria ſit uſq; ad mortem[b]: poſsitq; adimere is, qui & dare[c]: præſertim

a l. ſi quis. 22. de legat. 3. l. diui. §. licet. de iur. codicill.
b l. 4. h.t.
c l. 3. de re iudic. l. 3. de reg. iur.

cum uoluntas ultima nullam obligationem inducat ante mortem, qua ſola confirmatur.
quamuis inter uiuos ſecus ſit, ubi donatio ſtatim à conſenſu uires accipit [a], nec pœnitentia
reuocatur [b]. Fit autem ademptio expreſſè, cùm diſertis uerbis adimitur, aut contrarijs: ut, 3
non do, non lego: aut alijs quibuſcunq; [c]. Aut ſi inducat teſtator quod ſcriptum eſt [d]: neq;
refert, utrum in teſtamento an codicillis fiat ademptio [e], in ſcriptis, aut ſine ſcriptura, coram
tamen teſtib. [f] ſaltem duobus [g]. Tacitè adimitur, cum inimicitiæ capitales inter teſtatorem 4
& legatarium ortæ ſunt [h]: nec enim inimico benefacere quis uelle præſumitur, & legata pro-
pter benemerita ac beneuolentiam dari ſolent [i]. Item, cum teſtator uiuus alij rem legatam
donauit [k]. Quòd ſi alio ex contractu alienet, diſtinguendum erit, utrum uoluntate fecerit,
an coactus neceſſitate: ut hoc caſu legatum debeatur, illo nequaquam [l]. Sed & moriente
ante teſtatorem legatario, legatum extinguitur [m]. dies enim primò cedit à morte teſtato-
ris [n]. Quod autem ceſſum non eſt, neq; dum debetur [o]. ea uerò quæ non debentur, nemo ad
ſuos hæredes tranſmittere poteſt [p]. Sicut adimi legatum poteſt, ita & ad alium transferri: 5
ueluti hoc modo: Quod Titio legaui, id Seio do lego: quæ res in perſona Titij tacitã adem-
ptionem continet [q]. Translatio legati fit quatuor modis. aut enim à perſona legatarij, in per
ſonam transfertur, ſicuti dictum eſt: aut ab eo qui dare iuſſus eſt, transfertur, ut alius det:
aut cum res pro re datur, ut pro fundo decem aurei: aut quod purè datum eſt, transfertur
ſub conditione [r]. Quòd ſi alij legetur ſub conditione, quod alij purè legatum eſt, non pla-
nè receſſum uidebitur à primo: ſed ita demum, ſi conditio ſequentis extiterit [f].

DE REBVS DVBIIS. TIT. V.

1 *De dubio & ambiguo ſcripturæ.*
2 *De incertitudine perſonæ, cui legatum eſt.*

DVbium etiam ſcripturæ annihilat legatum. Quæ enim in teſtamento ſcripta ſunt, ne- 1
que intelliguntur quid ſignificent, ea perinde ſunt, ac ſi ſcripta non eſſent [a]. Sed & in
ambiguo ſermone non utrunq; dicimus, uerùm id duntaxat quod uolumus. Itaque
qui aliud dicit quàm uult, neq; id dicit, quod uox ſignificat, quia non uult: neque id quod
uult, quia id non loquitur [b]. Quare etiamſi utcunq; conſtet de uoluntate, tamen ſi ad eam
uerba accommodari nequeant, uoluntas utplurimùm deficit [c]: ſecus, ſi uerba quamuis im
propriè eò poſsint extendi [d]. Sic ſi circa perſonam legatarij ſit ambiguitas, ut neſciatur cui 2
relictum ſit, infirmabitur legatũ: puta, ſi incertæ omnino perſonæ legetur [e], uel ſi legetur ma
ximo natu filio, & duo pari ætate ſint, uel Sempronio amico, & duo inueniãtur pari charita
te coniuncti [f]. Nam & inſtitutionẽ hæc incertitudo uitiat, nedũ legatum [g]. Perinde itaq; ha-
betur, atq; ſi nullum nomẽ adſcriptum eſſet [h]: quoniã paria ſunt non eſſe, & non apparere [i].

DE HIS QVAE POENAE CAVSA RELINquuntur. Tit. VI.

EX Antonini Pij conſtitutione, ſicut eſt apud Capitolinum, etiam pœnæ nomine lega-
ta relicta deficiebant, adeò ut ne à patre quidem, aut domino legata, pœnæ nomine
relicta, hærede filio, aut ſeruo inſtituto, ualerent [a]. Pœnæ nomine relinquitur hoc mo-
do: Hæres meus ſi filiam Titio in matrimonium collocârit, uel non collocârit, Seio decem
dare damnas eſto. Hæc legata ideo non ualuiſſe uerisimile eſt: primò quòd penderent à uo-
luntate hæredis, cuius in poteſtate eſſet, legati conditionem implere, aut non. Eiuſmodi au-
tem legata obligationem non habent, cum ea ad defuncti, non hæredis uoluntatem refer-
ri, indidemq; uim accipere debeant [b]. Deinde, quia non ex pœna hæredis, ſed beneuolentia
& amore legatarij proficiſci legata oportet [c]. Poſtremò, quòd non ad pœnas irrogandas,
ſed ad ultimam uoluntatem conteſtandam, teſtamentorum iura inuenta ſunt. Verùm Iu-
ſtinianus etiam hæc legata ualere uoluit, niſi conditionibus probroſis & illicitis ſint adie-
cta [d]: quem caſum etiam Africanus hìc [e] excepit.

DE REGVLA CATONIANA. TIT. VII.

1 *Summa & ratio regulæ Catonianæ.*
2 *Explicatio l. 1.*
3 *Quare regula non pertineat ad legata conditionalia.*
4 *In inſtitutionibus etiam regulæ eſſe locum.*

Catoniana

a *l. ſi quis argentum. C. de donat. §. perfic. Inſt. eod. tit.*
b *l. 2. C. de reu. donat.*
c *l. 2. 3. h. t. Inſt. eod. in prin.*
d *l. nihil intereſt. 16. h. t.*
e *Inſtit. eod. in prin.*
f *l. fideicommiſſ. 27. ubi Bart. Caſtr. Sal. C. de fideic.*
g *Bart. Caſtr. Sali. in l. fideicommiſſum. C. de fideic. l. ſi iure. 18. de leg. 3.*
h *l. 3. §. ult. l. ex parte. § 22. h. t.*
i *l. nec adiecit. pro ſoc.*
k *l. rem legatam. 18. h. t.*
l *l. ſi ſeruo. h. t. l. fideicommiſſa §. ſi rem. de lega. 3. §. ſi rem. Inſt. de leg.*
m *§. ſi coniunctim. Inſt. de lega. l. unic. §. & cum triplici. C. de cad. toll.*
n *uid. ſ. quand. dies lega. ced.*
o *l. cedere diem. de uerb. ſignif.*
p *uide ſ. quan. di. leg. l. unic. C. de cad. toll. & tit. C. de his qui ant. aper. tab. l. 1. ſ. de condit. & demonſtr.*
q *l. ſi quid. 5. h. t.*
r *l. translatio. 6. h. t.*
ſ *l. quòd ſi. 7. h. t.*

a *l. 2. ſ. de ijs quæ pro nõ ſcrip. hab.*
b *l. 3. h. t.*
c *l. Labeo. de ſupellecti. legat. l. ſi alij. de uſu et uſufr. lega.*
d *l. non aliter. de legat. 3. l. ille aut ille. §. ult. ſ. de condit. & dem. l. ubi. l. quoties. h. t.*
e *§. incertis. Inſt. de lega.*
f *l. ſi ita. tt. l. ſi quis de plurib. 28. h. t. l. apud Iulianum. §. Seio. de legat. 1.*
g *l. in tempus. ſ. de hære dib. inſt. fac. l. duo. de teſtam. tut.*
h *l. 5. h. t.*
i *l. ult. lege. 77. de contrah. empt.*

a *l. j. h. t.* b. *l. j. cum ibi notat. ſ. de legat. 2.* c *l. nec adierit. ſ. pro ſocio.* d *§. fin. Inſt. de legat.* e *in l. j. h. t.*

1 CAtoniana regula pertinet ad ius antiquum, quo dies legatorum à morte teſtatoris
cedit [a]. Ea ſic definit: Quòd ſi teſtamenti facti tempore deceſsiſſet teſtator, inutile fo-
ret, id legatum quãdocunq; deceſſerit, non ualere [b]. Quia quod ab initio nullum
eſt, tractu tẽporis non conualeſcit [c]: & tempus teſtamenti in legatis eſt inſpiciendum [d]. ut ſi
rem tuam tibi lego, non ualet legatum, etiamſi eam poſtea alienaueris: quia ab initio non
2 ualet [e]. Nec obſtat quod hic Celſus [f]: Si tibi legatus eſt, inquit, fundus, qui ſcribendi teſta-
menti tempore tuus eſt, ſi eum uiuo teſtatore alienaueris: legatum debetur. Nam loquitur
Celſus, ut ex præcedentibus uerbis liquet, non de puro, ſed de conditionali legato: ſi uide-
3 licet res legatarij ipſi legata ſit ſub hac conditione, ſi uiuo teſtatore alienauerit. Ad condi
tionalia enim legata, regula Catoniana non pertinet [g]: nam conditionale legatum etiamſi
ſtatim teſtator decedat, non redditur inutile, ſed pendet ex tempore conditionis exiſtentis,
aut deficientis, quod inſpicitur: cedit enim eius dies non à morte teſtatoris, quo pertinere
hanc regulam diximus, ſed conditione demum exiſtente [h]. Eademq; ratione regula Cato-
niana non pertinet ad hæreditates, aut legata, quæ non à tempore mortis, ſed poſt aditam
hæreditatem cedunt. Quoniam etſi teſtator ſtatim decedat, non tamen ius ullum legati exi
ſtit aut oritur, priuſquam adita ſit hæreditas [i]: cuiuſmodi legata ſunt libertatis & uſusfru-
4 ctus. quia fruſtra antè dies cederet, cum non tranſeant hæc ad hæredes [k]. In puris inſtitu-
tionibus perinde ut in legatis, regulam Catonianam locum habere, non ſimilitudo tãtum
rationis docet, ſed etiã legibus probari poteſt [l]. Ad hæreditates porrò conditionales [m], aut
quarum dies à tempore mortis non cedit [n], minimè pertinet: unde nec ad nouas leges, puta
Papiam & Iuliam porrigitur [o]: quia ex his dies, poſt apertas demum tabulas cedit [p].

DE HIS QVAE PRO NON SCRIPTIS HABENTVR. TIT. VIII.

PRo non ſcriptis habẽtur, quæ iis adſcripta ſunt, qui in reb. humanis eſſe deſierunt [a], aut
ſeruis pœnæ [b]: itẽ quæ intelligi nequeũt [c]. Sed & quod ſibi quis adſcribit in teſtamẽto
alieno, pro nõ ſcripto eſt, propter falſi ſuſpicionẽ [d]. Quæ incapacibus expreſsim relin-
quunt, ea propter nõ ſcriptis apud hæredẽ manent [e]: quæ tacitè in fraudẽ, fiſco uẽdicant [f].

DE HIS QVAE VT INDIGNIS AVFERVNTVR. TIT. IX.

1 *Differentia inter hunc titulum & ſuperiorem.*
2 *Quibus auferantur relicta, & num. 4.*
3 *Tutori excuſanti ſe, quare auferatur relictum, nec tamen quæratur fiſco.*

1 EST cum relicta neutiquã pro non ſcriptis habẽtur, ſed rata ita ſunt, ut auferantur qui-
2 buſdam ſucceſſoribus, eorumq; hæredibus [a], tanquam indignis, & applicẽtur fiſco [b],
non ciuitatibus, quæ tale ius non habent [c]: ut ſi quid relictum ſit ei qui defunctum oc
ciderit, qui non modò defuncti, ſed omnium eius deſcendentium etiam ſucceſsione exclu-
ditur [d]: aut qui cauſam mortis culpa, uel negligentia præbuit [e]. nihil enim intereſt, occidat
quis, an cauſam mortis præbeat [f]. Qui necẽ teſtatoris intra terminum à iudice dandum, &
antequam ab alio præueniatur [g], ulciſci ſuperſedit [h], niſi cædis authores reperiri nequeant [i].
Qui teſtamentum tanquam inofficioſum aut falſum [k], aut alio probroſo nomine [l] accuſat:
niſi quis iure factum eſſe negat [m]. Qui defunctum grauis delicti reum facit, aut ſtatus con-
trouerſiam [n] ei mouet. Qui contra tabulas bonorum poſſeſsionem petijt [o]. Qui uxorẽ con-
tra leges duxit, puta damnatam adulterij: ei enim quaſi indigno aufertur illius mulieris
3 ſucceſsio [p]: ut & meretrici relicta à milite, in cuius contubernio fuit [q]. Qui ſe à tutela teſta-
mentaria excuſat, ei relictum uelut ob onus tutelæ, non debetur: quanquã hoc caſu ad fiſcũ
nihil trãsfertur, cum non delinquat, qui iure excuſationis conceſſo utitur [r]. Auferuntur etiã
legata ei qui inimicitias cum teſtatore capitales exercuit, aut illi malè dixit [s], aut uxorem e-
ius corrupit [t]. Qui in fraudem iuris promittit ſe reſtituturum perſonæ, quam capere fas nõ
eſt [u]. Item qui hæreditatem compilauit, quatenus tamẽ compilauit [x]: nec enim pœna debet
egredi delictum [y]. Qui de hæreditate uiuentis improba facta fecerunt [z]. Et hi quidem ſunt,
quibus ut indignis à fiſco auferuntur relicta. quod uerum eſt, ſi in dolo hæreant [a], & niſi an
te teſtatorem moriantur [b]: item quatenus apud eum remanſit, aut remanere debet. Nam il-
lius delictum nec ſubſtituto, neq; quibus ex fideicommiſſo reſtituendũ eſt, nocere oportet [c].

Notes (right margin):
a Cuiac. lib. obſ. 4. cap. 4. & l. 3. h. t.
b l. j. h. t.
c l quod ab initio. 30. de reg. iur.
d § in extraneis. Inſt. de hered. qual. & diff.
e § ſed ſi rem. Inſt. de legat. l. cætera. 41. §. 1. de legat. 1.
f in l. j. in fin.
g d. l. 1. l. 3. h. t. l. cætera. 41. §. 1. de legat. 1. Cuiac. obſ. li. 4. ca. 4.
h l. quæ legata. de re. iur. l. cedere diem. de uerb. ſignificat. l. 2. §. id quoque de collatio. bono.
i l. 3. h. t.
k l. unica. §. in nouiſſi. C. de cad. tollen.
l l. pen. de reg. iur. l. ſi à primo. de lib. & poſthumis. l. 4. h. t. §. in extraneis. Inſt. de her. qual. & diff.
m l. penult. h. t.
n l. 3. h. t.
o l. ult. h. t.
p Cuiac. li. obſ. 4. ca. 4.
a l. pen. h. t.
b l 3. h. t.
c l. 2. h. t.
d l. j. & fin. h. tot. tit. C. de iis qui ſibi adſcri. in teſta.
e Cuiac. obſ. li. 7. ca. 31.
f l. 1. de iur. fiſ. l. 3. C. ad l. Falcid.
a Schurf. cõſ. 41. cent. 1.
b l. Papin. §. meminiſſe. de inoff. teſtam. l. quidã. 30. §. fi. cum l. ſeq. de don. l. j. de iure fiſc.
c Bald. l. 4. nu. 9. C. eo. & l. 1. C. de bo. uac. li. 10.
d l. Lucius Titius. de iur. fiſ. l. cum ratio. §. fi. de bon. dam. Bal. & Dd. in l. eã. 14. C. de fid. & l. 4. C. eo. Schurff. conſil. 43. cent. 1.
e l. 3. h. t. uide gl. 4. Iaſ. & Dd. in l. ſi ab hoſtibus. 10. §. 1. ſol. mat. gl. art. 31. lib. 1.
f l. nihil. 15. ad l. Corn. de ſicari.
g l. 1. l. ſi ſororẽ ubi Bal. C. eo. deci. Tholoſ. 41.
h l. hæredem. 17. l. ei qui mortẽ. 20. h. t. l. 1. & 3. C. eo. i l. cum fratrem. 9. C. eo. k l. 5. in prin. & §. ſi pater. & §. fin. l. hæredi. 15. h. t. d. l. Papinian. §. meminiſſe. l l. cum ſecundis. 16. h. t. m l. ſi teſtamẽtũ. 24. h. t. n l. j. l. ſi inimicitiæ. 9. h. t. o l. 2. h. t. p l. 2. in fin. l. Claudius. 13. cum l. ſeq. h. t. q l. mulierẽ. 14. h. t. r l. 5. §. admittere. h. t. s d. l. ſi inimicitiæ. t gl. in l. fideicõmiſſum. 27. in fine. ubi Dd. C. de fideicõ. Guliel. de ludo. ſing. 90. nu. 1. gl. in l. ſororẽ. et ibi Dd. C. eo. u l. in fraudẽ. 10. l. hæres. 11. l. eũ qui. 18. h. t. x l. reſcriptũ. 6. h. t. y l. ſcimus. §. ille. C. de iure delib. z l. quidã. 30. §. fi. cũ l. ſeq. de donat. a Bald. in l. alia. nu. 8. C. eod. b Bald. in l. eam. num. 9. C. de fideicom. c l. Papinianus. 8. §. meminiſſe. & §. quarta. de inoff. teſt. Paul. lib. 4. tit. 5.

DIGEST. LIB. XXXV.

DE CONDITIONIBVS ET DEMONSTRATIONIBUS, & cauſis, & modis eorum quæ in teſtamento ſcribuntur. Titul. I.

1 *Legata pura eſſe, niſi dies aut conditio tacitè uel expreſsè ſit adiecta.*
2 *Legatum in diem quare ante diem ſolui poſsit.*
3 *Natura legati in diem incertum.*
4 *Natura legati ſub tacita conditione.*
5 *Natura legati ſub expreſſa conditione.*
6 *De cautione Mutiana.*
7 *Differentia inter conditionem & demonſtrationem.*
8 *Differentia inter cauſam & modum.*
9 *Cauſa falſa, uel modus, quare non uitiet legatum.*
10 *Differentia inter modum & conditionem.*

DEficiunt etiam legata deficiente conditione, ſub qua relicta ſunt. Nam ſcien- 1
dum eſt, legatis diem aut certum aut incertum, aut conditionem adſcribi: aut
ſi nihil horum factum ſit, pura eſſe, niſi ipſa re tacitè conditio inſit[a]. Quibus 2
dies certus adſcriptus eſt, ea ſolui ante diem poſſunt: quia certũ eſt, debitum
iri[b], & dies gratia debitoris hæredis adijcitur[c]: ut nulla cauſa ſit quare is re-
nunciare ſuo fauori, & citius ſoluere nequeat[d]. Dies autem incertus eſt, cum ita ſcribitur: 3
Hæres meus cum morietur, dato. Nam diem incertum habet mors hæredis, reſpectu lega-
tarij[e], qui ante hæredem mori poteſt. Eoq; conditio tali legato ineſt[f]. Et ſi legatarius ante
hæredem deceſſerit, ad ſuos nihil tranſmittit: quia non ceſsit dies legati, uiuo eo[g]. Ineſt con 4
ditio tacitè legatis, ueluti cum legamus fructus qui ex eo fundo naſcentur[h]. ſi enim nihil
natum fuerit, nihil debebitur[i]. Hoc tamen legatum, quod ad tranſmiſsionem attinet,
conditionale non eſt: quia extrinſecus, non ex teſtamento conditio accedit[k]. Cum expreſ- 5
ſa eſt conditio, eam impleri niſi impoſsibilis aut turpis ſit, neceſſe eſt, alioqui deficit legatũ[l]:
niſi impoſsibilis aut turpis adiecta ſit conditio[m]: aut ſtet per hæredẽ, uel cuius intereſt, im-
pleri, quo minus impleatur[n]: aut per eum, in cuius perſona poſita eſt conditio[o]. Illud ſcien
dum eſt, ſi tempus conditioni præfinitum non fuerit, liberum eſſe legatario, quandocunq;
uelit implere[p]. Quòd ſi in non faciendo conditio poſita ſit, puta, Lego decem, ſi in Italiam 6
non ieris: non aliter ſoluetur legatum, quàm ſi cautionem præſtiterit legatarius, ſe legatum
reſtituturum, ſi contrà fecerit. Quæ cautio ab authore Mutio I. C. Mutiana uocatur[q]. Eſt 7
& cum demonſtratio, aut cauſa, aut modus legato adijcitur. Quæ omnia cùm à cõditione,
tum inter ſe multum diſtant. Conditio in liberam legatarij uoluntatem, aut in euentum rei
futuræ incertum confertur: ut, Si hoc feceris, ſi nauis ex Aſia uenerit, &c. Demonſtratio au-
tem factam rem oſtendit, non quemadmodum conditio futuram: ut, Fundum Tuſculanũ
quem Seius mihi dedit, do lego[r]. Cauſa eſt, quam Dialectici προκαταρκτικὴν uocant, quæ 8
animum teſtatoris ad legandum commouet, ſiue antecedat, ſiue ſequatur: ut, Titius, quia
negocia mea curauit, uel curabit, ei centum do lego. quanquam particula quia, aliàs in con
tractibus cauſam oſtendat finalem[s]. Modus eſt pars ordinationis, & ideo pro cauſa ha- 9
betur finali: ut, Titio lego centum, ut mihi monumentum extruat[t]. Neq; demonſtratio
falſa legatum uitiat[u], nec falſa cauſa[x]: quia, ut inquit I. C. ratio legandi legato non cohæret,
ut ea ceſſante legatũ ceſſare debeat[y]: præſertim cum hæc cauſa, ſicuti dixi, impulſiua ma-
gis ſit, quàm finalis: cuiuſmodi etſi ceſſet, non ſolet effectum rei impedire[z]. Modum implere
legatarius neceſſe habet, ut conditionem: quia modus aſſcriptus pro conditione obſerua-
tur[a]. Nam modus, ut dixi, eſt cauſa finalis legati: qua ceſſante, meritò ceſſare debet diſpo-
ſitio[b], ac relictis legatarius carere[c]. Si tamen per eũ non ſtat quo minus impleatur, erit excu
ſandus[d]. Illud inter conditionem & modum intereſt, quòd legatum ſub modo ſtatim peti 10
poteſt, præſtita cautione de modo implendo; conditionale non item,
quia nihil pendente conditione de-
betur[e].

a l. ſ. h. t. §. omnis. de uer. oblig.
b l. ſ. h. t.
c l. cum qui calẽdis. 41. in fin. de uerb. oblig.
d l. quod in diẽ. de ſol. l. quod quis. 49. de act.
e d. l. ſ.
f l. dies incertus. h. t.
g d. l. ſ. §. ſi coniunctim. Inſt. de lega.
h d. l. ſ. in fin.
i l. interdũ. 37. ubi Dd. de uerb. oblig.
k l. conditiones. 98. h. t.
l l. Titio centum. 70. §. ante nuptias. l. quibus diebus. 40. l. in teſtamento. 27. h. t.
m l. 3. l. non dubitamus. hoc tit.
n l. iure ciuili. 24. l. quæ ſitum. 56. h. t.
o d. l. Titio. §. fi. d. l. in teſtamento. l. filiæ. 28.
p l. hæc conditio. 10. h. t.
q l. Mutianæ. 7. h. t.
r l. Stichũ. 6. ff. de legat. 1. Cuiac. obſer. lib. 2. cap. 39.
s Bald. in l. ſ. nu. 3. C. de ſer. per l. ſi is qui animo. de acquir. poß. l. iuta autẽ. de admin. tuto.
t l. demonſtratio. 17. in fin. h. t.
u §. huic proxima. Inſt. de legat. l. falſa demonſtratio. 33. h. t. d. l. demonſtratio.
x d. l. demonſtratio. §. t. §. longè. Inſtit. de legatis. l. 2. C. de falſa cauſ. adiect.

y l. cum tale. 72. §. falſam. 4. h. t. z l. ſi mulier. 25. C. de iur. doti. l. ſ. §. ſecundo loco. ubi gl. ad uerbum cauſam. ff. de poſtul. a l. 2 & 1. C. de his quæ ſub mod. b l. generaliter. 40. ubi gl. ad uerb. derelictis. C. de epiſc. & cler. & in l. ſ. § ſecundo. uerb. cauſam. de poſtul. c. cum ceſſante. de appell. Euerar. in loc. legal. à uirtute finis Tiraq. in tract. reg. Ceſſante cauſa. c inde gl. in l. ſ. C. de his quæ ſub mod. & in l. ſ. C. de donat. quæ ſub mod. d d. l. ſ. C. de his quæ ſub. e d. l. 2. C. de his quæ ſub mo. l. qui hæredi. 44. §. ult. h. t.

1 *Continuatio.*
2 *A quo Falcidia lata.*
3 *Ex qua cauſa lata.*
4 *Duo capita legis Falcidiæ.*
5 *Ratio l. in quartam: quare in Treb. imputentur legata, in Falcidiam non item.*
6 *Etiam ab inteſtato Falc. habere locum: & an in donationibus cauſa mortis.*
7 *Quare non detur legatarijs hoc beneficium Falcidiæ.*
8 *Quibus caſibus hæredi non detur.*
9 *Quomodo ineunda l. Falcidiæ ratio.*

1 VIdeamus ſecundo loco, quemadmodum legata minuantur: quod fit aut per l. Falci-
diam, aut per S.C. Trebellianum: hoc ad fideicommiſſa, illa ad legata pertinet: cum
lata ſit ijs temporibus quibus fideicommiſſorum nullum adhuc eſſet ius, quod iam
2 potito rerum Auguſto, demum celebrari cœpit[a]. Cæterùm lex Falcidia à P. Falcidio Tribu
no plebis, ſub triumuiratum Auguſti, & ita multo antè, quàm de fideicommiſsis ulla eſſet
3 ſuſpicio, & ante tribuniniam poteſtatē in Auguſtū tranſlatam, lata eſt[b] hac occaſione. Cum
lege XII. Tabular. libera eſſet teſtandi legandæq; rei ſuæ facultas, ita ut liceret uel totum pa-
trimonium erogare: ſæpenumerò fiebat, ut recuſantibus hæredibus pro nullo aut minimo
lucro hæreditatē adire, inteſtati morerentur, qui plurimum legaſſent. Itaq; ipſorum teſtato
rū gratia, ne ex hac cauſa teſtamenta collaberentur, poſt alia nequidquā inuēta remedia[c],
lege tandem Falcidia prouiſum eſt, ne plus legare liceat, quàm dodrantem bonorum: id
4 eſt, ut quarta pars apud hæredem hæredesúe remaneat[d]. Huius legis etſi quatuor articu-
los Duarenus[e] faciat: tamen nullam probabilem rationem inuenio, quare recedere de-
beamus à Paulo, qui[f] duo tantum eius capita conſtituit. quorum uerba, cum in uulgatis
codicibus ſatis corruptè legantur, non erit inutile paulo emendatius referre. Primum er-
» go ita ſe habet: QVI CIVES (pertinet igitur hoc plebiſcitum ad omnes) ROMANI SVNT
» (nec enim alij ius teſtandi ciuile habent[g]) QVI EORVM POST HANC LEGEM ROGA-
» TAM TESTAMENTVM (nam hoc ſolo olim poterant relinqui legata[h]) FACERE VO-
» LET, VT QVAM PECVNIAM (hæreditariam ſcilicet) QVAS'QVE RES (etiam extra hæ-
» reditatem poſitas[i]) DARE (per modum uindicationis) LEGARE (alijs legandi formis)
» QVIBVS'QVE VOLET, IVS POTESTAS'QVE ESTO, VT HAC LEGE SE-
» QVENTI LICEBIT. Hoc priore capite confirmatur (ne putetur abrogatum) ius XII. Tab.
ita tamen ut ſequenti capite determinetur, cuius in priore fit mentio: & tollitur lex Voco-
nia, quæ eum qui cenſus eſſet, plus cuiquam legare uetabat quàm hæredi relinqueret[k]. Se-
cundo capite modum legatorum conſtituit lex his uerbis.
» QVICVNQVE CIVIS ROMANVS POST HANC LEGEM ROGA-
» TAM TESTAMENTVM FACIET, IS QVANTAM CVIQVE CIVI RO-
» MANO PECVNIAM IVRE PVBLICO (teſtamenti ſcilicet[l], quo ſolo legari po-
» terat) DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTAS'QVE ESTO: DVM
» ITA DETVR LEGATVM, NE MINVS QVA'M PARTEM QVARTAM
» HÆREDITATIS EO TESTAMENTO HÆREDES CAPIANT: (hoc eſt, lu-
» crentur[m], & habeant liberam[n]) EIS QVIBVS QVID ITA DATVM LEGA-
» TVM'VE ERIT, EAM PECVNIAM SINE FRAVDE SVA (hoc eſt, ſine pœ-
» na quadrupli ex lege Furia, aut dodrantis diminutione ex l. Voconia[o]) CAPERE LICE-
» TO: IS'QVE HÆRES QVI EAM PECVNIAM DARE IVSSVS, DAM-
» NATVS ERIT, EAM PECVNIAM DEBETO DARE, QVAM DAMNA-
5 TVS EST. Ex his uerbis legis apparet ſubobſcura & à multis quæſita uariè ratio, qua-
re in quartam legis Falcidiæ tantummodo res quæ hæreditario iure capiuntur, debeāt im-
putari, non etiam illæ quas iure legati, uel fideicommiſsi hæres capit, cū aliter in Trebellia-
nica obſeruetur[p]. Nam lex Falcidia uetat ultra dodrantem legari: uultq; quartam partem
hæreditatis apud hæredem manere[q]. Prudenter ergo Iuriſconſulti, ne impingerent in uerba
antiquæ iam legis, & ſic uſu roboratæ, ut de eius ratione diſputandum non fuerit[r], ita eam
ex ipſis uerbis ſunt interpretati, ut nihil quod non eſſet hæreditarium, poſsit in Falcidiā im
putari. Succeſsit longo pòſt tempore ſub Nerone S.C. Trebellianum[s], ætate Veſpaſiani S.
C. Pegaſianum[t]: quibus ſimpliciter cautum fuit, ut quartam partem retinere de fideicom-
miſsis hæredi liceret[u]. Quibus ex uerbis cum appareat, non prohiberi S.C. ne ultra dodran
tem fidei committatur, ſed id ſolummodo caueri, ut de excedentibus dodrantem fideicom
miſsis, retineri quarta poſsit: rectè putauerūt Iuriſconſulti, ſi quid fideicommiſsi, aut lega-
tu no-

a *Inſt. de ſing. reb. per fid. & de codicill.*
b *c. quædam. 2. diſtinct. Dion in Auguſto. Appia. uide Inſt. eod.*
c *Theophilus in tit. Inſt. eod. ubi dixi. & Vlpianus tit. 1.*
d *in prin. Inſt. eod. Vlp. eleganter, tit. 24.*
e *lib. 1. diſputa. cap. 58.*
f *in l. 1. h. t.*
g *§. fin. Inſt. quib. nō eſt permiſſ. uid. 5. de teſta.*
h *§. pen. Inſt. de fid. hær.*
i *l. rei. 5. de uerb. ſig.*
k *uide Inſt. de leg. Falc. et ibi Theoph. ac quæ ibidem dixi.*
l *l. 3. de teſta.*
m *l. 8. l. 12. de donat. cauſ. mort.*
n *l. 2. l. 6. l. ult. C. ad l. Falc. uide quæ dixi Inſt. de fideicom. hær. §. ſed quia. Vlpian. tit. 24.*
o *uide Goucan. in l. 1. h. t. Cuiac. obſer. lib. 7. cap. 33.*
p *l. in quartam. 91. h. t.*
q *Vlp. tit. 24.*
r *l. non omniū. de legib.*
s *§ reſtituta. Inſtit. de fideicommiſſ. hæred.*
t *§. ſed quia. Inſtit. de fideicommiſſ. hæred.*
u *d. §. ſed quia. cum ſeq. ubi Theophilus.*

ti nomine acciperet hæres, id ei in Trebellianicam eſſe imputãdum, perinde atq; deductum
de fideicommiſsis: præſertim cum hæc interpretatio benignior ſit, ad conſeruandã defun-
cti in fideicommiſsis uoluntatem. Hæc paucis de ratione obſcuræ legis[a] perſtringere uolui
mus, conſentanea ijs, quæ eadem de re doctiſs. uiri Alc.[b] & Duar.[c] diſputant: quanquã non
deſint, qui hæc aliter interpretentur[d]. Etſi autem teſtantium gratia introducta eſt Falcidia, 6
tamen & ab inteſtato locum habet[e], ut in fideicommiſsis (nam legata ab inteſtato relinqui
non poterant[f]) quæ per codicillos, aut alio modo ab inteſtato relinquuntur. An etiam in
donationibus cauſa mortis? Puto & his detrahi Falcidiam[g], quando (ut ait Imperator[h])
fideicommiſsi partibus funguntur: de quibus Falcidiam detrahi, etiam cum tota hæredi-
tatis uniuerſitas relicta eſt, conſtat[i]. Nec obſtat, quòd de donationibus inter uiuos nihil
decerpatur per Falcidiam[k]. nam illæ non pertinent ad cauſam ſucceſsionis. at donationes
cauſa mortis, pro ultimis uoluntatibus habentur[l]. Vltima uoluntate porrò, nulla extra te-
ſtamẽtum poteſt hæreditas relinqui[m]. Ex quo ſequitur, donationes & fideicommiſſa, qui-
bus tota uniuerſitas hæreditatis donatur (ut fit inter coniuges quandoq;) ab inteſtato re-
linqui: & per conſequens, ab hæredibus ab inteſtato, quibus tantũ teſtamento, & non alia
uolũtate ultima hæreditas auferri, & exhæredatio fieri potuit[n], Falcidiã detrahi poſſe[o]. Hæ 7
redibus autem, ſiue uni ſiue pluribus[p], illorumq; hæredibus[q], & in ſua duntaxat parte[r], ſo-
lum datur hoc beneficium, non etiam grauans legatarijs[t]. Nam etiamſi illi repudient lega-
tum, ualet nihilominus teſtamentum: ut ceſſante ratione legis, non neceſſe ſit contra teſta-
ſtatoris uoluntatem his ſuccurri. Fideicommiſſario tamen uniuerſali competit, quia loco
hæredis eſt[t]. Sed ne hæredibus quidem hodie datur duobus caſibus: uidelicet in pijs lega- 8
tis[u], & cum teſtator expreſſè prohibet Falcidiam detrahi[x]: quamuis iure ueteri aliter ob-
ſeruabatur[y]. In ponenda autem ineundaq; l. Falcidiæ ratione, bona conſideranda ſunt, ſi- 9
cut fuerunt tempore mortis[z]. Et prius omne æs alienum, dos[a], funeris impenſa, prædia ſer
uorum mañumittendorum, & quicquid hæredibus debetur, eſt deducendum[b]: ac tum de-
mum æſtimatione reſiduorum bonorum facta, de ſingulis legatis pro rata cuiuſq;, quarta
Falcidiæ detrahetur[c]: olim iure tantum retentionis[d], hodie etiam uindicationis[e].

SI CVI PLVS QVA'M PER L. FALCIDIAM LIcuerit, legatum eſſe dicatur. Tit. III.

SI cui plus quàm licuerit, legetur, & dubitare iuſtè poſsit, utrum lex Falcidia locum habitura ſit, necne: ſubuenit Prætor hæredi, ut ei legatarius ſatiſdet, ut ſi apparuerit, eum amplius legatorum nomine cœpiſſe, quàm ex l. Falcidia capere licebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam det, doluſq; malus ab eo abfuturus ſit[a]. quod ideo inuentum eſt remedium, quia ſi ſine cautione hæres legata ſoluat, uidebitur agnouiſſe iudicium defuncti: nec Falcidiæ beneficium[b] poterit amplius implorare[c].

DIGEST. LIB. XXXVI.

AD S. C. TREBELLIANVM ET PEGAſianum. Tit. I.

1 *Continuatio.*
2 *Quando ſit factum.*
3 *Verba S.C.*
4 *Summa & ratio S.C. Trebelliani.*
5 *Summa & ratio S.C. Pegaſiani.*
6 *Trebelliano ſoli omnem uim alterius S.C. attributam eſſe.*
7 *Hæredem ex ſua quarta, legata non præſtare, ſi portio fideicommiſſarij ad ea ſufficiat.*
8 *Hæredem cogi ad adeundum.*

EXplicato tractatu qui ad legata ſingularum rerum pertinet, tranſeamus nunc 1
ad interpretationem S.C. Trebelliani. Factum eſt enim S.C. temporibus Ne- 2
ronis, VIII. Calend. Septemb. Annæo Seneca & Trebellio Maximo (unde Tre-
bellianum dictum) conſulibus. Cuius uerba hæc ſunt[a]: CVM ESSET Æ- 3
QVISSIMVM, IN OMNIBVS FIDEICOMMISSARIIS HÆREDITATIBVS, 4
SI

a l. in quartam. 91.
b lib. 6. cap. 4.
c lib. diſputa. 2. c. 10.
d Gouea. & alij, in d. l. in quartam. 91.
e l. filiusfamilias. 18. h. t. c. Raynucius. & c. Reinaldus. de teſta. l. 3. 5. C. eod.
f §. pen. Inſt. de fid. hær.
g l. ſi mortis. 5. C. ad l. Falc. l. j. §. ſi quis. quo. bonor.
h l. in donationibus. 12. C. eod.
i l. 2. §. fin. de iur. codic. §. pen. Inſt. eod.
k gl. in d. l. in donationibus. per l. ſi ſponſus. 5. §. conceſſo. de donat. int. uir. l. ſi uſusfructus. 80. h. t.
l l. fin. C. de dona. cauſ. mort.
m uide Ϳ. de her. inſt. & de iur. codicill.
n § fin. Inſt. de codicill.
o uide Ϳ. de dona. cauſ. mor.
p l. 3. C. eod.
q l quanquam. 10. C. eo.
r l. in ſingulis. 77. h. t. §. & cum quæſitum. Inſt. eod.
s l. lex Falcid. 47. in fi. hoc tit.
t l. 1. §. ſi is qui 400. l. 4. & tot. tit. ff. ad S.C. Treb. nota. in l. 4. C. eod. uide Ϳ. ad S.C. Trebell in fine.
u in Auth. de Eccleſiaſti. tit. §. ſi autẽ hæredes.
x Auth. ſed cum teſtator. C. ad l. Falcid.
y d. l. quod de bonis. §. 1. hoc tit.
z § quantitas. Inſt. eod.
a l. ſi uſusfructus. 80. h. t. l. ſi prædiorũ. 15. C. eod.
b l. qui fundum. 87. §. ſi quis hæredem. 1. h. t. l. irritum. 8. C. eod. §. fin autem. Inſtit. eod. ubi dixi.
c l. 2. l. pen. C. eod. l. in quantitate. 73. h. t.
d l. pater. 14. l. quod de bonis. 15. l. acceptis. 93. ad l. Falcid. Nouell. 1. §. ſed quia. Inſt. de fid. hær. in Auth. de hæred. & Falcid.

c l. penult. C. eod. *c* uide l. hæres. ad Trebell. l. j. §. ſi legatarius. ad l. Falcid. Cuiac. lib. 8. cap. 2. & 5.

a l. j. h. t. *b* l. error. C. eod. §. ſi uerò expreſſè.

a l. j. in princ. hoc tit.

SI QVA DE HIS BONIS IVDICIA PENDERENT, EX HIS EOS SVBIRE, IN QVOS IVS FRVCTVSQVE TRANSFERETVR POTIVS, QVAM CVIQVE PERICVLOSAM ESSE FIDEM SVAM: PLACET, VT ACTIONES QVÆ IN HÆREDEM HÆREDIBVSVE DARI SOLENT, EAS NEQVE IN EOS, NEQVE HIS DARI QVI FIDEI SVÆ COMMISSVM, SICVTI ROGATI ESSENT, RESTITVISSENT: SED HIS ET IN EOS, QVIBVS EX TESTAMENTO FIDEICOMMISSVM RESTITVTVM FVISSET: QVO MAGIS IN RELIQVVM CONFIRMENTVR SVPREMÆ DEFVNCTORVM VO-
4 LVNTATES. Hoc igitur S.C. cautū eſt, ut actiones quæ in hæredes hæredibusue dari ſolēt, poſt reſtitutā ex fideicōmiſſo hæreditatem, eis & in eos darentur, quibus ex teſtamento fideicommiſſum reſtitutum eſſet: uiſum enim fuit, eos onera & lites hæreditatis obire oportere, in quos ius fructusq́ eius transferrentur[a]. Quo S.C. ſublata eſt eorum dubitatio, qui
5 adire hæreditatem recuſabant, ſeu metu litium, ſeu alio prætextu[b]. Sed quia ne ſic quidem hæredes ſcripti ad adeundū induci poterant, cum aut totam hæreditatem, aut penè totam reſtituere plerunq; rogarentur, atq; ob id extinguebantur fideicommiſſa: ideo Veſpaſiani temporibus, Pegaſo & Puſione Conſulibus Senatus cenſuit, ut ei qui rogatus eſſet hæreditatem reſtituere, perinde liceret quartam partē retinere, atq; ex lege Falcidia in legatis retinetur[c]. Ex ſingulis quoq; rebus quæ per fideicommiſſum relinquūtur, eadem retentio permiſſa eſt[d]. Poſt quod S.C. hæres onera hæreditaria ſuſtinebat, fideicommiſſarius autem legatarij partiarij, hoc eſt, cui pars bonorū legata eſſet[e], loco habebatur: niſi q onera hære-
6 ditaria pro rata ſolennibus ſtipulationib. in ſe recipiebat[f]. Sed poſtea cū ſtipulationes uſitatæ inter hæredem & fideicommiſſarium, de oneribus pro rata ſuſtinendis, diſplicerent, uis omnis huius S.C. in Trebellianum translata eſt: ſic ut ex eo quartam nunc retinere liceat, actionibus nihilominus pro rata portione tam hæredi, quàm fideicommiſſario, & in
7 eos competentibus[g]. Quod in actionibus creditorum duntaxat uerum eſt[h]. Nam ſi hæres nihil ultra quartā habeat, & fideicōmiſſarij portio legatis ſufficiat, præſtare is ea ſolus cogetur: & hæres quartam ſine onere habebit (ut pleriq; putāt[i]) niſi aliud teſtator uoluerit[k]. Si enim legata hæres de quarta ſoluere teneretur, quartam non retineret, & fraus fieret S.C. ac rurſus in antiquum ſtatum res rediret, & ultimæ uoluntates intercidei ēt, nullo adire uo-
8 lente. Sed & illud S.C. ineſt, ut ſi hæres nolit adire, poſſit eum officio iudicis implorato fideicommiſſarius uniuerſalis cogere ad adeundam & reſtituendam hæreditatem[l]. Quo caſu hæres quartam detrahere nequit[m]: ſed eius loco detrahit fideicommiſſarius, aliàs non detracturus[n]. Nam planè loco hæredis hoc caſu eſt, omnesq́; actiones integrè in eum tranſeunt[o]: ita ut hæres adire coactus omnino & habeat exceptionem, ſi conueniatur, & repellatur exceptione, ſi actiones hæreditarias intentare uelit[p].

a l. ſecundum. 10. l. ex qui. 191. de reg. iur.
b d. l. j. §. 1.
c de hoc uide quæ ī. dixi in Inſt. §. reſtituta. cū ſeq. de fideicom. hær.
d §. ſed quia. Inſt. de fideic. hæred. ubi dixi.
e ut in l. nō amplius. 26. §. fi. ī. de legat. 1.
f §. ergo. ubi ſcripſi. Inſtit. de fideicom. hære.
g l. 2. C. ad Treb.
g d. §. ſed quia.
h uide quæ dixi in §. ſed quia. 6. ī. Inſt. de fidei com. hæred.
i in d. §. ſed quia. 5. & §. ſi quis. 8. ī. Inſt. de fideicom. hær. quo loco expoſui.
k l. j. §. ſi is qui quadringenta. 9. & §. fi. l. 3. h. t. l. fin. C. eod.
l l. ille à quo. 13. §. tēpeſtiuè. l. nam quod. 14. l. imperator. 50. h. t.
m d. l. nā quod. §. qui cōpulſus. 2.
n d. l. j. §. inde Neratius. l. ex aſſe. 28. l. facta. 63. §. ſi eum ſuſpecta.
o l. quamuis. 40.
p d. l. j. §. quando.

QVANDO DIES LEGATORVM VEL FIDEICOMmiſſorum cedat. Tit. II.

1 *Continuatio.*
2 *Cedere diem quid ſit.*
3 *Quando cedat legatorum dies.*
4 *Quare conditionale legatum non cedat à morte teſtatoris.*
5 *Item uſusfructus, legatum etiam libertatis.*
6 *Quare hæreditatum dies non ceda, ſicuti in legatis.*

1 ABſolutis ijs quæ ad amiſsionem diminutionemq́; legatorum pertinent: reſtat ut exequamur, quomodo legata acquirantur, quæ in ademptionem uel diminutionem
2 non cadunt. Acquiruntur autem iuris interpretatione, cum dies eorum cedit. Ce-
3 dere enim diem nihil aliud eſt, quàm incipere deberi[a]. Cedit autem legati dies à tempore mortis teſtatoris[b], quia antè nihil debetur[c], cum uolūtas ſit euſq; ambulatoria & incerta, ſiue purè, ſiue in diem relictum ſit: quamuis in diem relictum, antequam ea ueniat, peti non poſsit[d]. Itaq; ab illo primùm tēpore moriens legatarius ius ſuum ut debitū tranſmittit ad
4 hæredē[e]. Secus eſt in legato conditionali, aut in diem incertā relicto[f]: quia eius dies nō ce-
5 dit ante euentū conditionis[g]. Porrò nec uſusfructus, aut alterius perſonalis ſeruitutis aut libertatis legatū, cedit à tēpore mortis, ſed adita demū hæreditate: fruſtra enim antecederet, cum ad hæredes non tranſmittatur[h]. In annuo legato ſic obſeruatur, ut primi anni legatū quod purum eſt, tranſmittatur, & eius dies cedat à morte teſtatoris: ſequentiū uerò nequaquam, ſed ſingulis duntaxat annis, cum ſit conditionale[i]. Et hæc quidem in legatis obti-
6 nent. Hæreditates autem non aditæ regulariter (quidam enim caſus excepti[k] ſunt) non tranſ-

a l. cedere diem. 213. de uerb. ſignif.
b l. j. §. in nouiſsimo. C. de cad. tollen.
c l. qui duos. de manu. teſta.
d d. l. cedere.
e l. 5. h. t. §. ſi coniunctim. Inſt. de legat.
f l. 4. et 5. ſi dies. 21. h. t.
g l. unica. § ſin autem. d. l. cedere.
h l. 2. & 3. h. t. d. l. unica. §. libertatis.
i l. cum in annos ſingulos. 23. h. t.
k l. unic. C. de his qui ante aper. tab.

tranſmittuntur, neq; antè quàm adeantur, earum dies cedit[a]: quippe cum hæredi ſolutum ſit, ſtatim à morte hæreditatem cernere[b]. Ius tamen deliberandi hodie indiſtinctè trāſmitti Iuſt. uoluit[c]. Legatarius portò etſi à morte teſtatoris, fictione iuris dominus rei legatæ fiat[d], eoq; & rei uendicationem intentare poſsit[e]: tamen hoc uerum eſſe incipit, poſtquam hæres adijt: qua aditione demum ius legatarij confirmatur & retrotrahitur. nā hærede non adeunte, pendent & deficiunt legata[f]. Cum igitur capere petereue ante hæreditatem aditā nequeat legatarius[g], meritò prouiſum eſt, ne per moram hæredis deliberantis extinguatur legatum: ſcilicet moriente ante aditionem legatario, ut dies legati ſtatim à morte teſtatoris cedat, quò tranſmitti poſsit[h].

a Bald conſ. 264. ad euidētiam. nu. 1. uol. 5.
b d. l. unica. t. t. C. de his qui ante aper. tab.
c l. cum in antiquiorib. 19. C. de iur. delib.
d l. à Titio. de furt.
e l. 1. & 2. C. cō. de lega.
f l. eam. 14. l. ex teſtamē 10. 29. C de fideicom. l. Papinian. 8. §. fi. de inoff. teſtam.
g t. t. quor. legat.
h l. ante. §. 1. & 2. C. de cad. tollen. uide Paul. lib. 3. tit. 6. & ibi Cuiac.

VT LEGATORVM SEV FIDEICOMMISSOrum ſeruandorum cauſa caueatur. Titulus III.

1 *Quare ſatiſdationes inductæ, & quid contineant.*
2 *Quomodo & à quo ſatiſdationes exigantur.*
3 *Qui ſatiſdare non cogantur.*
4 *Qui præter hæredes ſatiſdare cogantur.*
5 *Quibus ſatiſdandum ſit.*
6 *Quando ceſſet & in quibus caſibus ſatiſdatio.*
7 *An in puris legatis caueri oporteat.*

QVoniam propter adiectam conditionem aut diem mora nonnunquam iniicitur, 1
quo minus legata confeſtim ſoluantur, legatorum nomine ſatiſdari oportere prætor putauit: quo tutiore loco res legatarijs eſſent, ut quibus teſtator dari fieri uoluit, his diebus & detur & fiat, dolumq; malum abfuturum ſtipulentur[a]. quam in ſtipulationē uenit res legata, & quicquid in actione ex teſtamento ineſt[b]. Nam cùm hoc in bonæ fidei iudicijs receptū uideamus[c], ut debitore pro debitis tam præſentibus quàm in diē, atq; adeò conditionalibus, exigi ſatiſdatio ob ſecuritatē poſsit[d]: quanto magis in hæreditaria cauſa
admittendum fuit, quæ bonæ fidei iudicijs affinis eſt[e]. Semper autē ſatiſdare hæres cogitur, 2
datis fideiuſſoribus[f], cuiuſcūq; ſit dignitatis, uel quarumcūq; facultatum[g]: excepto fiſco[h], 3
qui perpetuò idoneus eſt, & ſoluendo[i]: & ciuitatibus hactenus tamen, ut non quidem ſatiſdare, ſed cauere tamen cogantur[k]. Nec modò hæres ſatiſdat, ſed etiam ſubſtitutus fidei- 4
commiſſarius, quamuis ſingularis: & deniq; quicunq; ſit à quo relictum eſt, & horum om- 5
nium hæredes[l]. Omni etiam legatario ſiue fideicommiſſario, horumq; ſucceſſoribus ſatiſdandum eſt[m]. Ceſſat autem hæc cautio, ſi eam teſtator exigi nolit[n]: ſi manifeſtū eſt, non 6
ualere legatum[o]: uel in continenti probare paratus eſt hæres, nihil deberi[p]. quia antè de legato quàm de ſatiſdatione conſtare poteſt. Qua ratione placuit, in puris legatis ſatiſdatio 7
ne opus non eſſe[q]: cum ipſum legatū ſtatim exigi queat, niſi hæres dare tergiuerſetur. Tum enim propter moras iudicij, locus erit ſatiſdationi[r].

a l. 1. l. hæc ſtipulatio. 14 uide Cuiac. ob. lib. 4. cap. 39.
b d. l. 1. §. uel fine. §. item ſi quis. §. itē quæritur.
c l. in omnib. 41. de iud.
d Bart. in d. l. in omnib. per l. grege. §. ſi ſub cōditione. de pignorib.
e l. in minorem. cum glo. C. ex quibus cauſis in integ. reſt. no. eſt nec. l. cum res. in prin. l. huiuſmodi. § ſi hæres. de leg. 1.
f d. l. 1. l. prætoriæ. ff. de prætor ſtipulatio.
g d. l. 1. circa prin.
h d. l. 1 §. ſi ad fiſcum.
i l. 2. de fund. dot. l. 3. §. idem ſciendum ſi cui plus quàm per l. Falc.
k l. 6. §. 1. h. t.
l d. l. 1 §. 7. & §. non ſolum.
m d. l. hæc ſtipulatio. d. l. 1 in prin. & §. 1.
n l. licet. 12. h. t.
o d. l. hæc ſtipulatio. §. diuus.
p l. ſi is à quo. ff. tit. 1.
q Azo in rub. hic. nu. 2.
r l. etiam. 15 h. t.

VT IN POSSESSIONEM LEGATORVM VEL FIDEIcommiſſorum ſeruandorum cauſa eſſe liceat. Titul. IIII.

1 *Continuatio.*
2 *Quid hic ſignificet bonorum poſſeßio.*
3 *Quando locum habeat, & quatenus extendatur.*

NOn ſine ratione Prætori hoc uiſum eſt, ut ſicuti hæres incumbit poſſeſsioni bono- 1
rum, ita quoq; legatarij carere non debeant bonis defuncti. nam, ut uerè dixit Aeſchines, nullius momenti eſſe ciuitatem, quæ non habeat neruos executionis in contumaces: ita ridicula & nullius momenti fuerint Prætoris edicta, quibus ius legatorum tuetur, ſi non munita ſint executione, & pœnis, quibus ad obediētiam refractarij compellātur, Quocirca rectè Prætor aut ſatiſdari legatarijs, aut ſi ſatis non detur, in poſſeſsionem bono-
rum iri uoluit[a]. Bonorum hic appellatio continet omnes res, quarum proprietas pertinet 2
ad hæredem ex hæreditate[b]. Itaq; quamuis minima res legata, ſit uel per fideicommiſſum 3
relicta, tamen ſi non ſoluatur ab hærede, uel eo nomine caueatur, cum caueri oportet: de quo ſummatim cognoſcitur[c]: in poſſeſsionem omnium bonorū quę ex ea hæreditate ſunt, legatarium ſiue fideicommiſſarium Prætor legatorum ſeruandorum cauſa mittit[d]. quod tamen

a l. 1. in prin. ff. tit. 1.
b l. is cui 5. §. qui in poſſeßionem. 5. cū §. ſeq.
c l. 1. C. eod.
d l. quamuis. 13. h. t.

tamen hodie Iuſt. in Nouell. de exhibēd. reis correxit, & pro quantitate legati miſsionem fieri uoluit. Porrò miſsione decreta, uel inuito hærede per uiatorem aut officialem præfecti, sur ex interdicto, ne uis fiat ei, &c. legatarius introducendus eſt in poſſeſsionem[a], ut cuſtodiæ cauſa ſimul cum hærede poſsideat: donec is tædio perpetuæ cuſtodiæ affectus, cautionem præſtet, aut legatum ſoluat[b].

a d. l. is cui. §. in poſſeſſionem. 20.
b d. l. is cui. in prin. et §. qui legatorum. 16. cũ ſimilibus.

DIGESTORVM PARS SEXTA

LIBER XXXVII.

DE BONORVM POSSESSIONIBVS. TIT. I.

1 *Continuatio ex diſpoſitione integra Pandectarum.*
2 *Quare bonor poſſ. introducta.*
3 *Definitio.*
4 *Quid ſignificet hic bonorum appellatio.*
5 *Quid poſſeſſio.*
6 *Quid ius.*
7 *Quomodo petatur bonorum poſſ.*
8 *Quomodo hæc poſſeſſio ab alijs differat.*
9 *Diuiſio poſſeſſionum.*
10 *Cauſa efficiens & materialis.*
11 *Forma decernendæ & petendæ poſſ. bon. & de edictali ac decretali bonorum poſſ.*
12 *Finis & effectus.*

1 CRedo uos meminiſſe initio huius operis, iudicia, in quorum omnium ordi-
ne, partibus, progreſſu atq; effectibus explicandis, Pandectæ conſumun-
tur, ita fuiſſe diſtributa, ut alia ſint ordinaria, alia extraordinaria: ordina-
riorum autem, partim ciuilia, partim criminalia: ciuilium rurſus alia pro-
priè ciuilia, alia Prætoria. De ciuilibus hactenus uidemur abundè pro inſti-
tuto noſtro tractaſſe. Tranſeamus ergo ad iudicia Prætoria: eo quidem com-
modiore loco atq; ordine, quòd poſtquam tradidimus quemadmodum ex teſtamentis iu
re ciuili ſuccedatur, tempus ſit demonſtrare, quibus modis Prætor tam ex ultima uolunta-
2 te quàm ab inteſtato, ſucceſsiones deferat: quæ quidē omnes generali nomine appellantur bo
norum poſſeſsiones, ſicuti quæ iuris ciuilis ſunt, hæreditates. Nam ſciendum eſt, à prætore
neminem effici hæredem[a], ne derogetur apertè iuri ciuili, quod alios hæredes cōſtituit: ſed
per indirectum & quadam circumductione nonnullos ad ſucceſsionem uocari, data bono
3 rum poſſeſsione: de qua primùm in genere, pòſt ſigillatim erit differendum. Bonorū igitur
poſſeſsionem ita rectè definiemus: ius perſequendi, retinendiq; patrimonij, ſiue rei quæ cu
4 iuſq; cum moritur, fuit[b]. Bonorum appellatio non hîc capitur deducto ære alieno, ut aliàs
ſemper[c]: ſed comprehendit omnia commoda & incommoda hæreditaria, dominiumq; re-
5 rum quæ in his bonis ſunt, tribuit, non minus quàm iure ciuili hæreditatis aditio[d]. Poſ-
ſeſsionem hîc intelligimus, non nudam rei detentionem, ſed ius, & utile dominium rerum
quæ in hæreditate ſunt[e]. In omnibus enim uice hæredum, bonorum poſſeſſores habentur[f].
Ius, intellige Prætoriū: neq; enim eſt ulla iſtius generis poſſeſsio, quæ nō à Prætore detur[g].
6 Eſt igitur ius, id eſt, facultas à prætore conceſſa perſequendi. in hoc habes differentiam, qua
7 bonorum poſſeſsio ab hæreditate ſecernitur. Hæc enim petitur actione ciuili, illam uerò
8 perſequimur officio iudicis extra ordinem, quod uerbum perſequendi denotat[h]. In uer
bo retinendi, altera latet differentia, qua à reliquis poſſeſsionibus, de quibus alibi[i] prolixè
agitur, iſta poſſeſsio ſeparatur. Illæ enim plurimum facti habent, & ipſum duntaxat deti-
nendi ius denotant[k]: hæc uerò uim obtinendæ retinendæq; proprietatis, iure ſucceſsionis
complectitur. Itaq; & qui corporaliter poſsidet, nihilominus petet à prætore bonorum poſ
ſeſsionem, hoc eſt, ius ſucceſsionis: & cui à prætore bonorum poſſeſsio decreta eſt, is eo nō
ius corporale detinendi, ſed ius ſucceſsionis & utile dominium rerum quæ ſunt in hæredi-
9 tate, conſequitur: ac proinde in corporalem poſſeſsionem adhuc erit mittendus[l]. Bono-
rum poſſeſsiones etſi iuris ciuilis reſpectu omnes extra ordinem dentur, tamen ex iure præ
torio unde fluūt, aliæ ſunt ordinariæ, quæ partim ſecundum aut contra tabulas, partim ab
inteſtato dantur: aliæ extraordinariæ, quæ nulla certa edicti parte, uel ad teſtamentum, uel
ad cauſam inteſtati adiunguntur, ſed ex nouis legibus, prout quæq; res incidit, extra ordi-
nem dantur[m]. De quibus ſingulis ſpeciebus pòſt uidebimus. Perhibentur & aliæ cū re, aliæ

a § quos autem. Inſt. eo.
b l. 3. § bonorum 2 h. t.
c l. ſubſignatū. 39. §. 1. de uerb ſignificatio. l. nō poſſunt. de iure fiſ. l. ſi. de uſufruc. leg. l. cum emancipa. § 1. de collat. bono.
d l j. h. t.
e d. l. 1. 2. 3. h. t. §. t. Inſt. eod.
f d. l. 2.
g §. 7 Inſt. eod.
h l. pecun. 178. §. perſecutionis. ubi Alcia. l. actionis. 34. cū ibi notat de uerb. ſignificat.
i in tit de acqui. poſ.
k l. deniq; 19. ex quibus cauſis maio. l. ſ. § Scæuola. ſi is qui teſt. lib. eſſe iuſ.
l d. l. t. 2. 3. §. 1. h. t.
m § ſunt autē. iuncto §. ſeptimo. inſt. eod.

ſine re eſſe[a],quod nunc in medium relinquo. Cauſa efficiens huius poſſeſsionis,eſt Prætor 10
qui eam defert[b],& uoluntas eius cui defertur: nulli enim inuito bonorum poſſeſsio acqui
ritur[c].Materia in qua decernitur poſſeſsio,ſunt omnes res,omnia commoda & incōmoda
hæreditaria[d]. Forma qua prætor bonorū poſſeſsionem generaliter deferi,extat in edictis: 11
unde & edictalis poſſeſsio bonorum appellatur. Ea uerò qua prætor poſſeſsionē ex edicto
petenti particulariter decernebat,quæ poſſeſsio decretalis appellabatur, antiquata hodie
eſt: ſufficitq; qualicunq; teſtatione apud iudicem bonorum poſſeſsionem agnoſcere[e], ſicu
ti in ciuilibus quacūq; animi & uoluntatis indicatione poteſt adiri hæreditas[f]. Hæc tamen
conteſtatio,agnoſcentis poſs.intra legitimum tempus facienda eſt: quod in liberis & pa-
rentibus annuum,in reliquis agnatis & cognatis,centum eſt dierum[g].Finis eſt,ut is qui iu 12
re ciuili contra æquitatem naturalem hæreditate excludebatur, benignitate iuris Prætorij
ſucceſsionem ſibi debitam acquirat. Vis & effectus in eo uertitur,quòd is qui bonorū poſſ.
agnouit,ſit uice hæredis, omniaq; iura hæreditaria,perinde ut hæres,conſequatur[h].

a Cuiac. Inſt. quib mod. teſt.inſi. & ob.lib.4. cap.24.
b l.1.l.3.cum ſimil.de iu riſdict.
c l.3.§.bonorū.2.in fin.
d d.l.1.
e l.fin.C.qui admitti ad bonorum poſſeſ.
f l.pro hærede.cū ſim. ꝟ.de acquir.hæred.
g §.cum igitur.Inſt.eod. d.l.fin.
h d.l.2.3.cum ſimilibus.

SI TABVLAE TESTAMENTI EXTABVNT.
Titul. II.

1 *Continuatio.*
2 *Quare prætor deletis uel non extantibus tabulis,bon.poſſ.non decernat.*

Et hæc in genere de bonorum poſſeſsionibus dicta ſufficiant: nūc quædam ſigillatim 1
attingamus. Ac cum petitur bonorum poſſ.in primis uidendum erit,an tabulæ teſta-
menti extent. Nam ſi non appareant,aut appareant quidem, ſed in ijs ita deletum ſit, 2
quamuis inconſultò, nomen hæredis, ut penitus legi non poſsit: bonorum poſſ. ex teſta-
mento non dabitur, cum prætor iuſtam dubitandi cauſam habeat, utrum qui petit poſſeſ-
ſionem, hæres ſcriptus ſit, an non: ſed ſi prolatis ſemel publicatisq; integrè (ut moris eſt)
tabulis[a], de uoluntate teſtatoris conſtiterit,etiamſi hæ poſtea intereāt,competet bonorum
poſſeſ. quia uerum eſt tabulas extitiſſe[b].

a l.publicatæ.C.de teſtamentis.
b l.unica.h.t.uide in l.2. C.de teſta.

DE BONORVM POSSESSIONE, FVRIOSO, INFANTI, muto, ſurdo, cæco, competenti.
Tit. III.

1 *Intra quod tempus bonorum poſſeſsio petenda.*
2 *Quare hoc tempus furioſis & infantibus non currat.*

Bonorum poſſ.à liberis intra annum utilem, à reliquis agnatis intra centum dies uti- 1
les ex quo res comperta fuit,petenda eſt. Eo tēpore elapſo,ius petitionis deperit,neq;
quiſquam ignorantia iuris excuſatur[a]. Habent tamen excuſationem quædam per- 2
ſonæ,quibus tempora non cedunt: cuiuſmodi ſunt furioſi[b], infantes[c], etiamſi horum tu-
tores uel curatores petere potuerint. quod eam habet rationem,quia ſpacium illud ſcienti-
bus,non ignorantibus præfinitum eſt. Scire autem neq; furioſi, neq; infantes poſſunt[d].
Muti,ſurdi,cæci,dummodo quid agatur intelligant, nihil cauſæ eſt, quare iure communi
uti non debeant.

a l.ſi plures.9.l.in bonorū.10.ꝟ.de bono.poſſ. l.iuris.l.fin.C.qui admit.§.liberis.Inſtit.de bono poſſ.
b l.1.h.t.l.non eſt ambigendum.ꝟ.tit.2.
c l.ſeruus.ꝟ.de bon.poſſ.
d l.2.h.t.

DE BONORVM POSSESSIONE CONTRA TABVLAS.
Titul. IIII.

1 *Continuatio.*
2 *Tam ſuis quàm emancipatis hanc bo.poſſ.dari.*
3 *Quare non detur exhæredatis.*

Bonorum poſſ.ex ultima uoluntate dupliciter datur: aut contra tab.aut ſecundum ta 1
bulas. Contra tabulas teſtamenti dat Prætor poſſ.liberis præteritis[a], non ſolùm e- 2
mancipatis,qui iure ciuili præteriri poterant,ut prætor eis meritò hac bonorum poſſ.
ſuccurrat: uerùm etiam ſuis. Etſi enim hi iure ciuili teſtamentum dicere nullum poſſunt[b]:
tamen ſi malint uerecundius cum paterno iudicio agere,dat eis Prætor bonorum poſſ.con.
tab.eodem omnino iure atq; ordine,quo uocātur ad ſucceſsionē iure ciuili[c]. Liberis exhæ- 3
reditatis hæc poſſeſsio non datur[d]. Quia non temerè uoluit Prætor reſcindi tab.teſtamēti,
cum iuſta exhæredationis cauſa eſſe poſsit:itaq; ijs recurrendū erit, ad querelam inofficioſi
teſtamenti. Idem obtinet,cum præteritio pro exhæredatione habetur,ut eſt materna[e].

a l.1.h.t.
b in prin.Inſt.de exhæred.libero.ubi expoſ.
c d.l.1.l.2.C.eod.
d d.l.1.
e l.4.§.ad teſtamenta.h.t.§.ult.ubi dixi Inſt.de exh.lib.

DE LE-

DE LEGATIS PRAESTANDIS, CONTRA TABVLAS bonorum poſſeſsione petita. Tit. V.

BOnorum poſſeſsione contra tabulas petita, ſciendum eſt, reſcindi totum teſtamētum, & inſtitutiones, libertates, legata, & fideicommiſſa omnia corruere: quemadmodum fit, cum per querelam inofficioſi rumpitur[a]. Placuit tamen ex æquitate Prætori, ut qui iudicium patris reſcindunt, per contra tabulas bonorum poſs. ex uoluntate eius, quibuſdam perſonis legata & fideicommiſſa præſtarent: hoc eſt, liberis & parentibus utriuſq; ſexus in infinitum, & uxori nuruiq; dotis nomine legatum[b]. Hodie euacuato quacunque ex cauſa præteritionis teſtamento, legata omnia deberi, rectè Azo[c] adnotauit[d]: etiamſi quidam putent, Iuſtin. conſtitutionem in bonorum poſs. non obtinere.

a l. Papinianus. 8. §. fin. de inoff. teſta.
b l. 1. 2. 3. l. 8. §. ult. l. in qui. 15. § pen h. t.
c in tit. C. de bon poſſ. cō tra tab. in fin.
d Auth. ex cauſa, C. de lib. præterit.

DE COLLATIONE BONORVM. Titulus VI.

1 *Quare emancipati ſuis conferre debeant.*
2 *Vnde ortæ collationes: quid ſint, quæ cauſa efficiens.*
3 *Varia collationum iura.*
4 *Tantum inter deſcendentes collationi eſſe locum.*
5. *Materia: quæ nam conferantur.*
6 *Forma: quomodo fiat collatio.*
7 *Finis & effectus.*

1 CVm Prætor ad bonorum poſs. contra tab. emancipatos admittat, participeſq; faciat
cum his qui ſunt in poteſtate bonorum paternorum: conſequens eſſe credidit, ut ſua
quoq; bona in medium conferant, qui appetunt paterna[a]. Conferre, eſt aliquid in
medium ferre & contribuere[b]. Collatio, authore Baldo[c], eſt rei propriæ in commune illa-
tio, ut hæreditati communi permixta inter omnes cohæredes æqualiter diuidatur[d]. Hæc au-
tem collationis ratio manifeſtam habet æquitatem, & æqualitatem facit inter liberos, quæ
mater eſt concordiæ, ut dicitur: τὸ ἴσον πόλεμον οὐ ποιεῖ. Nam cum filij qui manent in poteſtate,
omnia adquirant patri, eaq; re paternam augeant hæreditatem: æquum eſt, ut emancipati
quæ ſibi acquiſiuerūt, in communem hæreditatem conferant, atq; ita omnia æqualiter pro
2 uirilibus portionibus diuidantur. Et ab hac quidem cauſa initiò profecta eſt contributio-
3 nis æquitas, quæ poſtea propter æqualitatis rationem latius eſt extenſa. Sed quoniam hac
in materia, multa temporibus uariata innouataq; ſunt, ut omnia breui comprehendi ne-
4 queant: quid iure nouiſsimo cautum ſit & obſeruetur, attendamus. Et ſciendum eſt, in ſuc-
ceſsione deſcendentium, tantummodo eſſe locum collationi, non in aſcendētibus, aut col-
lateralibus: in quibus communicationis ratio ceſſat, quia nullus horum defuncto de cuius
hæreditate agitur, ſed ſibi acquiſiuit, ut alibi Dd. explicant[e]. Moribus tamen Sax. mater ma-
rito ſuccedens cum proprijs liberis, dotem illis & reliqua bona conferre cogitur: dum ta-
men tantum ſit in hæreditate, ut ex diuiſione tota illi dos obuenire queat[f]. Quod putaue-
rim obtinere, quando ex ſtatuto Saxonico ſuccedit, & tertiam accipit bonorum à marito
relictorum partem. Nam ſi iure ueniat cōmuni[g], quartam, aut plurib. liberis extantib. por-
tionem capiens filialem: æquius fortè fuerit, eam collatione non grauari, quam ius non im-
ponit. quanquam fateor, legem tantum inopes ad ſucceſsionem uocare mulieres: ut hoc be-
neficio uti non poſſe uideātur diriores, quæ ſua uelint habere præcipua, niſi ex ſtatuto con-
ferant. Sed uerius uidetur, ubi ex lege ſuccedıtur, ius collationis lege nō expreſſum, & quod
alioqui ſtricti iuris ac reſtringēdum eſt, induci interpretatione non oportere. cæterum quo-
niam tantum de indotatis cōſtitutio loquitur, ideo dotatas mulieres quæ illo beneficio uti
5 uelint, dotem in quartam, ut & reliqua prælegata imputare debere[h]. Porrò deſcendentes
omnes, hoc eſt, liberi, eorumq; hæredes (nam collationis beneficium in hæredes tranſit[i])
ſine ulla emancipationis aut ſuitatis diſtinctione ſibi inuicem cōferunt, duntaxat quæ ſunt
profecticia, quæ quidem facta eſſent hæreditaria, niſi data fuiſſent: cuiuſmodi ſunt, dotes,
donationes propter nuptias, &c. Idq; tam ex teſtamēto quàm ab inteſtato, niſi teſtator col-
6 lationem ſuſtulerit[k]. Fit autem collatio aut re ipſa, hoc eſt, ipſo facto inita collationis ratio-
ne: aut cautione, datis fideiuſſoribus uel pignoribus de conferendo[l]. Quæ quidem cautio
ſiue ſtipulatio committitur, cum interpellatus poſt aliquod ſpacium quo potuit conferre,
non fecit: & condemnationem quanti ea res erit, continet[m]. Quòd ſi quis neq; conferre nec
cauere uelit, denegantur ei actiones hæreditariæ, puta hæreditatis petitio, donec conſilium
mutet[n]. Sed & implorato officio iudicis eò poteſt compelli. quid enim ſi non opus illi ſit

a l. j in prin. h. t. uide de hac materia Cuiac. obſer. lib. 3. cap. 29. & 30.
b l. j. tot. tit. ad l. Rhod. de iact. uerb. contributione. & tit. de trib. actio.
c in l. ſi emancipati 9. nu. 11. C. de collat.
d uide gl. & Dd. hic in rub. & Iaſ. C. eod. nu. 1 & Dd. in d. l. ſi emācipati.
e Iaſ. in l. ſi emancipati. nu. 26. C. de collatio. gl. in l. j. C. de legit. hæred.
f Sachſ. diff 20. uide §. unde uir & uxor.
g ex Auth. præterea. C. unde uir & uxor.
h Caſt. nu. 6. Bal. in fin. in d. auth. præterea.
i l. ſi maritus. 14. C. eo. ubi Iaſ.
k Auth. ex teſtamento. l. ſi emancipati 9. l. in liberis. 17. l. fi. C. eod. in Auth. de triē. & ſemiſ. §. illud. l. filiæ. C. fam. erciſcun. l. filius. C. de inoff. teſta.
l l. j. §. iubet. 7. h. t.
m l. ſi quis. 5. §. ult. h. t.
n d. l. j. §. ſi frater. 8. §. ſed ſi tut. 10. l. nonnunquam. 8. h. t.

actionibus,utpote poſsidenti,& conferre ſuperſedeat[a]: Agēti quoq; obijci poteſt exceptio,
niſi conferat,quæ impedit litis ingreſſum[b]:quòd etiamſi ſine exceptionis obiectu admiſſus
ſit agens,& diuiſio cum ipſo facta,poterit nihilo tamen minus pòſt officio iudicis implora-
to[c],collatio pen.Morib.etiam noſtris,conferens iuſiurandum dare debet,nō plus ſe habere
reuera quàm conferat[d].Finis collationis eſt,ut ſeruetur æqualitas[e]:effectus,ut collata com- 7
muniter diuidantur[f].

DE COLLATIONE DOTIS. TIT. VII.

1 *Quare dos confer atur.*
2 *Donationes ſimplices non conferri.*
3 *Impenſas ſtudiorum,& ſimilia non conferri.*

CVm pater ex neceſsitate pro modo ſuarum facultatum teneatur dotare filiam[a], & in 1
neceſsitatibus nemo liberalis exiſtat,nec donare uideatur[b]:meritò placuit, nō uide-
ri patrē uoluiſſe dotem filiæ eſſe præcipuam,& propterea eam , ſicuti reliqua bona &
donationes,in cōmune eſſe conferendam[c].Sed an uera ſimplexq; donatio,facta filiæ aut fi-
lio,à parente erit conferenda?Placentinus[d] iudicat,conferri oportere: quod Azoni, Accur- 2
ſio,& reliquis Dd.meritò diſplicuit[e]. Qui putant, ut legata[f], ita nec donationes ſimplices,
quæ quidē inofficioſæ non ſint,in collationē uenire:quia pater uoluiſſe uidetur,ut eas præ-
cipuas haberent,quibus eſſent factæ[g]:exceptis aliquot caſibus qui alibi numerātur[h]. Atq;
hæc quidē ſententia ut cōmunior eſt,ita uſu quoq; præualuit. Sed an quæ ſtudijs filiorū pa- 3
ter impendit,ſunt conferenda? & cum alere & inſtituere pater liberos cogatur, ut ſuprà[i] di-
ctum eſt,cumq; hæc impenſa ſit quodāmodo æs alienum,ac filijs debeatur:æquius eſt, con-
ferri non oportere[k]. Qua etiā ratione placuit,ueſtimenta,libros, arma,equos, ſumptus do-
ctorales[l],& ſi qua ſunt ſimilia,filios non communicare[m]:neq; filiam mundum,ueſtes,orna-
menta à patre accepta,ſumptus nuptiarum,& ſimilia,quæ ſuo quodam iure à patre ei debē-
tur,& à patre ſunt præſtanda,uelut quædam alimētorum acceſsio[n]. Illud ulnmò notandū,
ius quidem collationis pacto tolli non poſſe[o],teſtamento paterno poſſe[p].

DE CONIVNGENDIS CVM EMANCIPATO LIBERIS eius. Titul. VIII.

EMancipato filio,nepotes in poteſtate retenti,iure ciuili patris locum occupāt: fiuntq; auo ſui & proximi hæredes,excluſo patre[a].Quoniam autem emancipatus iure prætorio per bonorum poſſeſsionem uocatur,neq; æquum eſt emācipatum uenire ſolum, & excludere nepotes,ſuos hæredes,aut nepotes contrà iure ſuitatis obijci patri ſuo , qui iure naturæ prior eſt gradu: Prætor ita rem temperat,ut emancipato bonorum poſs.eius patris det,quæ ad eum pertineret,ſi in poteſtate permāſiſſet : ſed ita ut ex ea parte dimidiā ipſe, reliquam liberi eius habeant,iisq; bona ſua conferat[b]. Hoc edictum hodie locum non habet,ſublata ſuitatis & emancipationis differentia. Itaque pater quamuis emancipatus,præfertur ſuis liberis,tanquam gradu proximior[c].

DE VENTRE IN POSSESS. MITTENDO, ET CVRAtore eius. Titul. IX.

1 *Continuatio.*
2 *Quibus,quando hæc poſſeſsio decernatur.*
3 *Ius nouum.*

SIcuti liberorum eorum qui iam in rebus exiſtunt humanis,curam prętor habuit:ita e- 1
tiam eos qui nondū nati ſunt,propter ſpem naſcendi,non neglexit. Nam ex hac parte 2
edicti eos tuitus eſt,dum uentrem mittit in poſſeſsionē uice contra tabulas bonorum
poſſeſsionis,ut de bonis defuncti alatur[a].Prægnantē autem eſſe mulierē oportet omni mo-
do:nec dicere ſe prægnantem ſufficit.Quare nec tenet datio bonorū poſs.niſi uerè pręgnās
fuerit,& mortis tempore,& eo quo ſe mitti in poſſeſ.petit. ac ſi abortū fecerit, finitur miſsio,
quaſi prægnans non fuerit[b].Toties autem mittitur uenter in poſs.ſi non eſt exhæredatus:&
id quod in utero eſt,inter ſuos hæredes futurum erit[c]. Quod iure nouo locum nō habet: 3
nam nec exhæredari poteſt uenter , utpote quem impoſsibile ſit aliquā ingratitudinis præ-
buiſſe cauſam,quamobrem ſit exhæredandus[d]:& iura ſuitatis ac emancipationis ſunt ſub-
lata[e],ut perinde emancipatorum,ac ſuorum habenda ſit ratio.

DE CAR-

a l.ſi ſoror.8. C.eod.l.ſ. infrà, tit. 1. Dd. in l. emancipati.
b Iaſ.in l.poſthumo. nu. 3.C.eod.
c l.ſi ſoror.8.C.eo.Iaſ.in l.eas demum.num.7.C. eod.tit.
d D.Reinhart.diff.6.
e l.illud.20.ubi Bart.C. eod.
f l.illam.19.§ fin. C.eo.

a l. qui liberos. de ritu nupt.l.cum poſt.§.gener.de iu.dot.l.fi.C.de dot.promiſſ.
b l.rem legatam. 18. de adimen.lega.
c l.Pomponius.ī.fam.erciſcū.l.filiæ.l.illam. C. de collatio.
d in ti.C.de collatio. pro quo l.ſi donatione.13. C.eod.
e in Auth. ex teſtamento.C.eo.ubi Iaſ.et in l. ſi donatione. eo.tit.& in Auth.unde ſi parēs. C.de inoff teſtam.
f l.filiæ.2.l.filiam. C.de collat. uide Cuiac. lib. 3.c.30.
g §.illud in Auth.de trien.& ſemiſſ.
h in d. Auth.ex teſtamēto.& in l.penult.C.de colla.
i ad tit.de agnoſcen. lib.
k l.quæ pater. 51.ī fam. herciſ. Iaſ. in Authen. quod locum. num.3.et 4.C.eod.
l Rauenn.de teſtis. in fi. gl.la.lib.1.art.13.
m uide Landt. lib. 1. art. 10.& 15.
n Bald.in l.filiæ. nu.14. C.fam.herciſ.
o l.pactū.15. C.de pact.
p l.ſi quis.5.§.fin.h.t. l. ſ.cū auth. ſeq. ubi Iaſ. num.1.& 2.l.filiæ.l.filiam.C.eod.

a l.ſ.in prin.& §.ſed et ſi.h.t.
b l.ſ.7.fin.hoc tit.l.2.C. de poſt.hær.Paul.lib.4.tit.9. *c l.ſ.§.1.hoc tit.* *d l.ſi quis.33.§.1.C.de inoffic.teſtamen.* *e uide quæ dixi Inſt.ad tit.de hær.qual.de exhæred.lib.& de hær.quæ ab inteſt.*

a §.ſui. Inſtit. de hæred. qua.& diff.
b l.ſ.h.t.
c §.1.in auth. de hæred. ab inteſta.

DE CARBONIANO EDICTO. Titul. X.

IMpuberibus, quorum ætas iniurijs inſidijsq; obnoxia eſt[a], bonorum patris poſſeſſionem petentibus, edicto Carboniano cõſulitur: ut ſi cui impuberi quæſtio ſtatus moueatur, an inter liberos ſit, cauſa ſummatim cognita, perinde poſſeſſio detur, ac ſi nulla ea de re controuerſia eſſet, & iudicium in tempus pubertatis differatur[b].

a l.j.de minor.
b l.j.l.3.§.ſummatim. h. tit.C.eod.

DE BONORVM POSSESSIONE SECVNDVM tabulas. Titulus XI.

TRanſeamus ad bonorum poſſeſſionem ſecundum tab. cui locus fit, tum contrà tabulatio ceſſat[a]. Hanc prætor introduxit, confirmandi iuris ciuilis gratia: quo plures uiæ conſeruandæ hæreditatis paterent[b], & iuſtius poſsidere uideretur, qui authore Prætore poſsideret[c]. Datur hæc poſſeſsio ſcriptis hæredibus quibuſcunq;[d].

a l.j.§. æquiſsimum. h. t. l.illud. ff. de bonorum poſſ.cõtra tab.l.ſi qui in poteſt.ate.15.§. ſed ſi ſcriptus. ff. de legat. præſtan.
b in prin.inſt. de bonor. poſſ.l ſuum hæredem. C.de iur.delib.
c l.iuſté.de acquir poſſ.
d §. ſunt autem. inſt. de bon.poſſ.l. j. §. de ſeruitur.et §.primo gradu. l.hi demum. l. cum tabulæ.h.t.

SI A' PARENTE QVIS MANVMISSVS ſit. Titulus XII.

1 *Continuatio.*
2 *Ratio quare pater admittatur.*
3 *Quare pacto pater poſsit excludi.*

1 VT filius præteritus poteſt contra tabulas patris bonorum poſs. petere: ita pater aut auus paternus præteritus, contra tabulas filij, ad exemplum patroni in bonis liber-
2 torum admittitur. quod æquiſsimum prætori uiſum eſt: quia à parente beneficium habuit acquirendorũ bonorum, emancipatione facta. Quippe ſi filiusfamiliâs eſſet, quodcunq; ſibi acquireret, eius emolumentum patri quæreret, caſtrenſi, uel quaſi peculio excepto. Et ideo itum eſt in hoc, ut pater exemplo patroni ad contra tabulas bonorum poſs admittatur[a]: niſi accepit pecuniam ut emanciparet, uel poſtea uiuus in eum filius quantum
3 ſatis eſt contulit, ne iudicia eius inquietaret. Nam tunc exceptio doli mali obſtabit[b]. Iſtiuſmodi enim pacta ualent, cum non ſint de futura ſucceſsione repudianda[c]: ſed remittatur tantum in ijs id quod patri non iure ſucceſsionis, ſed in remunerationem & authoramentum emancipationis debebatur[d]: id quod relinqui pactis, repudiariq; poteſt[e].

a l.j & t.h.t.
b d l j §.ſi parent.
c ſicuti,in l.ſi quando §. illud. C. de inoff. teſt. in l.pactum.C.de collatio.
d l.cum oportet. §. cum autem.C.de bonis quæ lib.
e l final. C. de emancip. lib.

DE BONORVM POSSESSIONE, EX TESTAmento militis. Tit. XIII.

ET ita quidem ſe bonorum poſſeſsiones in paganorum teſtamentis habent: in ultimis autem militum uoluntatibus id ſingulare eſt, quòd ſecũdum tabulas non etiam contra, detur bonorum poſs. ratæ enim debent eſſe eorum uoluntates, quomodocunq; factæ[a]. Quod non ſolùm in militibus, ſed omnibus omnino obtinet, qui in hoſticolo ſeu hoſtico, id eſt hoſtili agro decedunt, & ſuprema iudicia ſua quoquo modò ordinarunt, etiamſi iure militari teſtari nequeant: ut præſes, legatus, &c. Quoniam in hoſtico uerſantes, cùm paria cum militibus pericula experiantur, iura quoq; eadem meritò ſibi uendicant.

a l.j.et tot.tit.de teſtam. milit.

DE IVRE PATRONATVS. Titul. XIIII.

POſtquam expoſitum eſt, quomodo liberi & parentes bonorum poſs. petant: uideamus qua ratione patronis conſulatur, eo magis quòd ad exemplum patroni, parentes petere bonorum poſſeſsionem diximus. Itaq; ſciẽdum eſt, in authoramentum datæ libertatis, patronum ſuccedere ab inteſtato, duntaxat liberto, ſi ſui hęredes non exiſtant: idq; ex lege XII. Tab.[a] Quis enim hoc illi inuideat, cum, ſi non manumiſiſſet, omnia iura dominicæ poteſtatis ſibi quæreret? Qua ratione moti Prætores, etiam contra teſtamentum bonorum poſſeſsionem decreuerũt, ſi liberi non eſſent inſtituti. Qua quidem bonorum poſs. olim dimidia, hodie ex conſtitutione Iuſtiniani, tertia hæreditatis pars inſtitutis hæredibus aufertur: dummodo libertus ultra centum aureos in bonis habeat[b].

a in prin.inſt. de ſucceſſio.libert.
b §. ſed noſtra. Inſtit. de ſucceſſ.liberto.

DE OBSEQVIIS, PARENTIBVS ET PATRONIS præſtandis. Tit. XV.

PRæter ſucceſsionem, obſequium etiam parentibus & patronis debetur[a]. Nam liberto & filio, ſemper honeſta & ſancta perſona patris ac patroni uideri debet[b]. Quandoquidem ab altero uita naturalis, ab altero ciuilis, nempe libertas (ſerui enim pro mortuis habētur[c]) accipitur. Et quoniam hoc ius in natura conſiſtit[d], etiam militibus & ruſticis pietatis ratio conſtare debet[e]. Natura enim omnibus communis eſt[f]: ſi contrà faciant, delictum ad publicam pietatem pertinens, pro modo eius uindicabitur[g]. Ex quo apparet, hāc pœnam arbitrariam eſſe[h]: etiamſi lege Moſi, contumaciam eiuſmodi Dominus capitis pœna ſanciuerit. Deuter. 21. Quinetiam libertus ingratitudinis conuictus, in ſeruitutem retrahitur[i], ut filius emancipatus in poteſtatem[k]. Præter obſequia, honori parentum ac patronorum illud etiam tribuendum eſt, ne in ius ſine uenia uocentur[l], neue quā famoſa actio aut exceptio in illos detur[m].

DIGEST. LIB. XXXVIII.

DE OPERIS LIBERTORVM. TIT. I.

1 *Quare operæ à libertis, non à liberis exigantur.*
2 *Differentia inter obſequia & operas.*
3 *De officialibus & fabrilibus operis.*
4 *Quando operas libertus debeat.*
5 *Quomodo finiatur operarum obligatio.*

OBſequia non modò liberti, ſed & liberi debent, operas non item[a]: quia inge- 1
nuis imponi nequeunt, cum habeant ſpeciem ſeruitutis[b]. Multum autem in- 2
ter hęc intereſt. Nam obſequia in exhibitione honoris, & pietate conſiſtunt[c]:
ideoq; præceptis omnia includi nequeunt[d]. Operæ autē ſunt diurnum officiū:
quia luce & per diē explicantur[e]. Hæ diuiduntur in officiales & artificiales, ſi- 3
ue fabriles[f]. Officiales ſunt, quæ in officio perſonæ conſiſtunt, & ad perſonā patroni refe-
runtur: ut adeſſe, comitari[g], curare menſam, domū, &c.[h] Fabriles ſiue artificiales ſunt, quæ
ex artificio aliquo præſtantur: ut pingere, ſcribere, architectari[i]. Operæ fabriles in præſta-
tione pecuniæ conſiſtunt: officiales nulla pecunia redimi poſſunt, quia ſunt perſonales[k].
Sed operas libertus patrono nō debet, niſi promiſſas: ſolent autem promitti tempore ma- 4
numiſsionis, uel iureiurando, uel ſtipulatione[l]. Soluuntur & deſinunt operæ ex lege Iulia 5
de maritandis ordinibus, ſi libertus duos filios, uel unum quinquennem in poteſtate habeat[m]: item infirmitate, uel ſenio liberti[n], & uoluntate patroni[o].

DE BONIS LIBERTI. TIT. II.

CVm ſoliti eſſent à libertis duriſsimas res patroni exigere, ſcilicet ad remunerādum tam grande libertatis beneficium[a], quando ex ſeruitute ad ciuitatem Romanā perducuntur: propoſitum eſt edictum à prætoribus, de bonis libertorum, honoris qui patronis debetur, moderandi gratia. Cuius edicti ſumma fuit, ut non alia daretur patrono aduerſus libertum actio, quàm alimentorum, operarum, & ſocietatis bonorum: uidelicet ſi hoc pepigiſſet, ut niſi obſequium licitum & permiſſum[b] præſtaret libertus, in ſocietatem patronus admitteretur: item bonorū poſſeſsionis, quæ à poſterioribus prætoribus, exemplo illius ſocietatis inducta eſt, ut quod uiuus libertus ſocietatis nomine præſtare ſolebat, id poſt mortem etiam data bonorum poſſeſsione patrono præſtaretur[c]. Sed hoc ius bonorum poſs. uariè eſt à Iuſtiniano, ut ſuprà diximus, temperatum, redactumq; ad æquitatem naturalem[d]. Illud etiam ſciendum eſt, competere patrono, eiuſq; liberis, actionem in libertos eorumq; bona, alimentorum nomine, quæ egentibus debentur[e].

DE LIBERTIS MVNICIPVM ET ALIARVM Vniuerſitatum. Tit. III.

IDem quod patrono priuato debetur, etiam defertur municipibus: quamuis dubitari poterat, an poſsint petere bonorum poſs. cum conſentire facilè nequeant. Sed quemadmodum S.C. hæreditates & fideicommiſſa conſequuntur, ita & bonorum poſſeſsionē petere poſſe dicendum eſt[a].

DE

a l. generaliter. ſ. de in ius uocan.
b l. antep. h. t.
c l. quod attinet. de reg. iur.
d l. 2. de ruſt. et in l. ſi nō ſortem. §. libertus. de condict. ind.
e l. j. h. t. l. a. C. de in ius uocand.
f l. hos accuſare. §. omnibus. de accuſat. l. 5. de in ius uocan.
g d. l. j. h. t. l. unica. ſ. de off. præf. urb.
h l. 3. & 4. C. de patr. poteſt. gl. l. 3. C. de ſac. eccleſ.
i l. 4. h. t. t. C. de libert. & eorū lib. in auth. ut liberti decæterò eſſe.
k l. unic. C. de ingrat. lib.
l d. l. 2. C. de in ius uo. l. 3. cum ſeq. ff. eod.
m l. 2. §. 6. 7. h. t. apud Celſum. §. aduerſum. de dol. mal. except. l. nō debet. de dolo mal.

a l. pen. ſ. tit. 1.
b uid. ſ. ad tit. de fideiuſ. ex l. ſi quis. 57. illo tit. tot. tit. de oper. ſeruor.
c l. j. 2. l. parens. ſ. tit. 1.
d c. 1. quibus mod. feud. amitta.
e l. j. h. t. l. a. de annu. lega. l. ſi pro eo. de fideiuſſor.
f l. ſi non ſortem. a 6. §. libertus. de cōd. indeb.
g l. operæ. 19. l. quod niſi. 20. l. hæ demū. 38. hoc tit.
h l. legatis. 63. §. 1. de legat. t. 3. 111. d. l. hæ demum.
i d. l. legatis. d. l. ſi nō ſortem. §. libertus.
k l. fabriles. 6. h. t.
l l. ut iuriſiurandi. 7. h. t. l. ultima. de libera. cau.
m l. qui libertinus. 37. h. tit.
n l. liberti. 15. l. nec audiendus. 17. l. interdum. 24. l. liberta. 35. h. t.
o l. liberta. 46. h. t. l. libertæ. C. eod.

a l. libertas. de reg. iur. *b alioqui contrà eſſet l. j. §. quæ onerandæ. ſ. quo. rer. actio non det.* *c l. j. hoc tit.* *d Inſt. de ſucceſſ. libert.* *e l. j. de ſer. gl. in l. 5. C. de obſeq.* *a l. unic. h. t.*

DE ASSIGNANDIS LIBERTIS. Titulus IIII.

Aſsignare libertos dicitur patronus, cùm alicui ex filijs, unum uel plures libertos aſsignat, ut is tantummodo ſolus, quod quidem ad ſucceſsionem de qua hîc agitur attinet, ius patronatus, quod in liberos alioqui æqualiter tranſit, cõſequatur. Quod hactenus fieri poſſe S. C. Claudij tẽporibus cautum eſt [a]. ut explicat alibi Iuſtinianus latius [b]. Verba S.C. ita ſe habent: SI QVI DVOS, PLVRES'VE LIBEROS IVSTIS NVPTIIS QVAESITOS IN POTESTATE HABERET, DE LIBERTO LIBERTA'VE SVA SIGNIFICASSET, CVIVS EX LIBERIS SVIS EVM LIBERTVM EAM'VE LIBERTAM ESSE VELLET: IS EA'VE, QVANDOQVE IS QVI EVM EAM'VE MANVMISIT INTER VIVOS, VEL TESTAMENTO FACTO IN CIVITATE ESSE DESISSET, SOLVS EI PATRONVS, SOLA'VE PATRONA ESSET, PERINDE ATQVE SI AB EO EA'VE LIBERTATEM CONSECVTVS CONSECVTA'VE EST: VT'QVE SI EX LIBERIS (ijs uidelicet quibus aſsignatio facta eſt) QVIS IN CIVITATE ESSE DESISSET, NEQVE EI LIBERI VLLI ESSENT, CAETERIS EIVS LIBERIS QVI MANVMISIT, PERINDE OMNIA IVRA SERVENTVR, AC SI NIHIL DE EO LIBERTO, EA'VE LIBERTA IS PARENS SIGNIFICASSET [c].

a l.ſ. & t.h.t.
b in tit. Inſt. eo.
c l.ſ. hoc tit.

SI QVID IN FRAVDEM PATRONI factum ſit. Tit. V.

1 *Quomodo reuocentur alienata.*
2 *Ex qua cauſa.*
3 *Quare in mortis cauſa donatione non requiratur dolus.*
4 *Legitimæ portiones ſunt æs alienum.*
5 *Quæ, cui, aduerſus quem, ad quid ex hoc edicto detur actio.*

1 SI quid dolo malo liberti factum eſſe dicetur, ſiue teſtamento facto, ſiue inteſtatus is deceſſerit, quo minus quàm pars debita bonorum ad patronum perueniret, cognoſcit
2 Prætor, & operam dat, ne ea res patrono fraudi ſit: idq; ad hunc modum. Si alienatio
dolo malo, ad diminuendam uidelicet patroni portionem facta ſit, non quærimus, utrum
mortis cauſa facta ſit, an non ſit: omni enim modo reuocatur. Si uerò non ſit dolo malo fa-
cta, ſed aliàs: puta, ſi uendidit, donauit alia ex cauſa: tunc actori probandum eſt, mortis cau-
3 ſa factam alienationẽ. Si enim proponas mortis cauſa eam factam, nihil intereſt utrum do-
lo facta ſit, an non ſit, ſicuti in legatis [a]. Hæc enim non debentur, niſi prius deducto ære alie-
4 no [b]. Quod autem patrono debetur, eſt æs alienum, ſicuti legitima quælibet [c]. Meritò igitur
de legatis & donationibus id eſt deducendum. In alienatione autem inter uiuos facta, ne-
5 ceſſum eſt fraudem patrono factam doceri. Patronus igitur qui intendit, uel in fraudem
ſuam, uel quod perinde eſt, mortis cauſa alienationem à liberto factam, ut ipſe portione de-
bita fraudaretur, agit actione Fabiana, à Fabio, ſiue Caluiſiana, à Caluiſio prætore dicta [d],
aduerſus bonæ malæue fidei poſſeſſores, earum rerum nomine quæ in fraudem alienatæ di-
cuntur [e]: ut eas res patrono reſtituant, unà cum fructibus [f]. Quod exemplo creditorum in-
ductum eſt, qui Pauliana actione repetunt ea quæ in eorum fraudem à debitore ſunt aliena-
ta [g]. Hæc actio in perpetuum datur: quia continet rei perſecutionem [h].

a l.ſ.h.t.
b l.ſ.§.pen. ad Trebel. l. ſi.§. licentia. C. de iure delib.
c l. ſi patronus. de donat. l. Papinian. §. ſi quis. de inoffic. teſtam.
d l.3.§. ſi inteſtatus. cum ſeq. l. 4. & 5. h. t.
e d.l.ſ.§. dolum. §. ſi libertus. §. ſi pluribus.
f d.l.ſ.§. quamuis. & §. ultim. cum l. ſeq.
g t.t. quæ in fraud. credito. ſ. ubi dicemus.
h d.l.3.§.1.

SI TABVLAE TESTAMENTI NVLLAE EXTAbunt, unde liberi. Tit. VI.

1 *Continuatio.*
2 *Quando locus ſit bonorum poſſeſsionibus ab inteſtato.*
3 *Gradus ſucceſsionum ab inteſtato.*
4 *Primum gradum eſſe liberorum.*
5 *Quid plus ſit in hoc edicto, quàm in ſucceſsione iuris ciuilis.*

1 POſteaquam Prætor locutus eſt de bonorũ poſſeſsione eius qui teſtatus eſt, rectè tran-
ſitum fecit ad inteſtatos: eum ordinem ſecutus qui in l. XII. Tab. extat. Fuit enim ordi-
2 narium antè de iudicijs teſtantium, ac ſic deinde de ſucceſsione ab inteſtato loqui. Nã
quamdiu ſecundum aut contrà tabulas exiſtere poſſeſsio poteſt, ab inteſtato non ſucce-
3 ditur [a]. Sed ſucceſsionem ab inteſtato in plures partes diuiſit, fecitq; gradus uarios: pri-
mum liberorum, ſecundum legitimorum, tertium cognatorum, deinde uiri & uxoris. Rectè

a l.ſ.h.t.

 autem

autem Prætor à liberis initium fecit. Vt enim iure ciuili prima cauſa in ſucceſsione eſt libe- 4
rorum: ita & hos Prætor non modò ex teſtamēto, ſed etiam ab inteſtato ad bonorum poſſ
primo loco uocat, quos naturæ ſimul & parentum cōmune uotum ad bona admittit[a]. Sed 5
in hac poſſeſsione, id amplius ineſt, quòd ius uetus ciuile emancipatos non agnoſcat, Præ-
tor uerò hos perinde ut ſuos in iure ſucceſsionis, data hac bonorum poſſeſsione tueatur[b].

VNDE LEGITIMI. TIT. VII.

1 *Qui legitimi & agnati.*
2 *Quid conſanguinitas, & qui conſanguinei.*
3 *Quando & quomodo ſuccedant.*
4 *Parentes & patronos etiam legitimo iure ſuccedere.*

SEcundo loco atq; ordine uocat Prætor legitimos, hoc eſt, agnatos[a] per uirilem ſexum 1
deſcendentes[b]. Nam hi lege XII. Tab. ad ſucceſsionem poſt ſuos uocabantur: unde &
legitimi ſunt dicti[c], qui aliàs etiam conſanguinei ſolent appellari[d]. Nam etſi propriè 2
conſanguinitas eſt uinculum perſonarum, quæ propterea quòd ex eodē ſtipite ortæ ſunt,
ſanguinis & naturæ ſocietate propius iunguntur: & conſanguinei ij, qui ſanguinis iure ne-
xi ſunt[e]: tamen uſitatum eſt, eos duntaxat conſanguineos appellari, qui ob ius propinqui-
tatis & agnationis, ex lege ad ſucceſsionē uocantur[f]: unde & conſanguinitas ſpecies agna-
tionis eſſe iudicatur[g], & adoptiui conſanguinei perhibentur, ſcilicet quòd legitimi ſint hæ-
redes[h]. Propriiſsimè tamen, conſanguinei iure ueteri dicebantur fratres & ſorores (nam ul-
tra ſororem, quæ ſuæ familiæ finis eſt[i], conſanguinitas non porrigebatur[k]) qui legitimos
ideo excludere feruntur[l]: iure autem nouo, fratres & ſorores ex eodem patre, non eadem
matre nati, hoc nomine conſanguinei appellantur[m]. Sed de appellatione ſatis: nunc de iu-
re ſucceſsionis quod his defertur, agamus. Hi ergo conſanguinei & legitimi, ſecundo ordi- 3
ne atq; loco ad ſucceſsionem uocantur, uidelicet poſt ſuos. nam quamdiu ſui ſperantur, pu
ta prægnante defuncti uxore, locus non eſt agnatorum ordini[n]. Cum igitur fratres & ſoro-
res, à latere nemo præcedat: in ordine legitimorum primò uocabantur, etiam ante paren-
tes[o], reliquis omnibus remotioribus excluſis[p]. Nam quamdiu conſanguinei, ut inquit L.
C. hoc eſt, fratres ſuperſunt, reliquis legitimis non defertur hæreditas[q]. quod ita accipien-
dum eſt, ut ijs etiam adire nolentibus nō deferatur. Lex enim XII. Tab. quæ ad hæreditatem
legitimos uocat, nullū ſucceſſorij ordinis ius agnoſcit: ideo priore gradu extante, reliquis
aditum præcludebat, etiamſi poſtea prior gradus deficeret[r]. Sed hoc in legitimis hæredita-
tibus obtinuit. Prætor autem, ex bono & æquo[s], in ſuis bonorum poſſeſsionibus, ſucceſſo-
rio edicto gradum gradui, & perſonæ deficienti ſubſequentem perſonam ſubſtituit[t], ac ſub
iecit. id quod & Iuſtinianus poſtea eſt ſecutus, ut iam iuris ciuilis ea ſit ſucceſsio[u]. Poſt con-
ſanguineos autem legitimi reliqui, etſi longiſsimo gradu ſint, admittuntur, ſcilicet ubi nul-
lus in gradu propiore præcedit[x]: etiamſi id nonnulli ad decimum gradum conſtringant[y].
Inter legitimos autem in hoc edicto recenſentur & illi, qui licet non ut agnati, tamen alia ex 4
cauſa, lege uel S.C. ad ſucceſsionem uocantur[z]: ut patroni[a], parentes[b], &c.

VNDE COGNATI. TIT. VIII.

1 *Summa edicti.*
2 *Qui nam ſint cognati: & quàm uariè hoc nomen accipiatur.*
3 *Diſcrimen inter agnatos & cognatos.*
4 *De ſucceßione cognatorum.*

HAec bonorū poſſeſsio nudam habet Prætoris indulgētiam, neq; ex iure ciuili oritur. 1
Nam eos inuitat ad bonorum poſſeſsionē, qui iure ciuili ad ſucceſsionem admitti
non poſſunt: id eſt, cognatos. Cognati autem appellati ſunt, quaſi ex uno nati: &, ut 2
ait Labeo, quaſi commune naſcēdi initium habuerint[a], ac ab eodē orti ſint[b], ac quos Græ-
ci συγγενεῖς, nos cognatos appellamus[c], quaſi ſimul cū natos. Itaq; propriè cognati ſunt, qui
ſibi inuicē uiuētes agnaſcūtur[d]: nec qui mortuo eo cuius de hereditate agitur, animal non-
dū fuit, illius ſucceſsionē tanquā cognatus cōſequi poteſt[e]. Cognatos ergo propriè in hac
materia

a l. ſcripto. §. fi. h. t.
b l. 1. & 2. h. t.
c §. 1. inſtit. de leg. agn. ſucceſſ. in prin. inſt. de leg. agn. tut. l. ult. §. 1. de grad. l. 2. de ſuis & leg.

b §. 2. in uerb. legitimas perſonas per uirilem ſexum deſcendentes inſtit. de leg. ag. ſucceſſ. l. 5. h. t.
c §. 1. & 2. Inſtit. de leg. ag. ſucceſſ. tot. l. de ſuis & leg. & tit. C. de leg. hæred.
d §. 1. inſt. de leg. ag. ſucceſſ.
e l. j. §. poſt ſuos. de ſuis & leg. §. 1. in uerb. im propriè conſanguinei. ubi dixi. Inſt. de leg. ag. ſucceſſ. l. ſi is qui. 44. de adopt.
f d. §. 1. d. l. j. uide quæ dixi inſt. de leg. ag. ſucceſſ.
g §. pen. Inſt. de ſucceſſ. cognat.
h l. 2. § ſi ſit. 13. l. ſi quis. 7. ad S. C. Tertyll.
i l pronunciatio. 195. in fi. de uerb. ſignifi.
k Vlp. inſt. cap. 26. Paulus lib. Sent. 4. cap. 8. §. 2. ubi dixi. Inſtit. de leg. ag. ſucceſſ.
l l. j. §. poſt ſuos. l. 2. §. 1. de ſuis & legit. §. 1. & 2. Inſt. de leg. agn. ſucceſſ.
m §. 1. §. hoc etiā. 3. Inſt. de leg. ag. ſucc. auth. itaq; C. com. de ſucc.
n l. pen. h. t. l. 1. & 2. de ſuis & legit.
o l. ſcripto 7. ſi tab. teſt. l. 2. C. ad S. C. Tertyll. uide in §. fi. inſt. de leg. agn. ſucceſſ.
p l. j. §. poſt ſuos. de ſuis & leg.
q l. 2. §. 1. de ſuis. & leg.
r §. placebat. 6. Inſt. de leg. ag. ſucceſſ. ubi expoſui.
s §. 1. in fin. Inſt. de bon. poſſ.
t J. tit. de ſucceſſ. edict. d. §. placebat.
u §. placebat. Inſt. de leg. ag. ſucceſſ. uide J. tit. de ſucceſ. edict.
x §. 2. & 3. Inſt. de leg. ag. ſucc.
y in §. fi. Inſt. de ſucceſ. cog.
z l. 2. §. ult cum l. ſeq. h. t.
a Inſt. de leg. pat. tut. & de bon. lib.
b §. fi. Inſt. de leg. ag. ſucceſ. & de S. C. Tertull. &c.

a l. j hoc tit.
b l. 4. §. 1. de grad.
c l. ult. §. 1. de grad.
d l. item. 8. l. Titius. de ſuis & legit.
e l. j. §. pen. h. t. uide quæ dixi in §. cum autem. Inſt. de her. quæ ab inteſt. & in tit. de leg. ag. ſucceſſ.

materia intelligimus, qui ſibi uiuentes connaſcuntur [a]. Hi autem rurſum dupliciter ſumun-
tur. Vuo modo ἐν πλάτει, pro omnibus natura & ſanguine coniunctis [b]: altero modo ſpecia
tim, pro ijs qui per lineam duntaxat femineam coniunguntur [c]. Nam agnatio à patre eſt,
cognatio à matre [d]. Vnde & ſpurij inter cognatos numerantur, ſcilicet quia per matrem co-
gnati ſunt [e]. In hac tamen ſucceſsionum materia, etiam agnati, hoc eſt, per lineam maſculi-
nam iuncti, iure cognatorum admittuntur. Nam agnatus qui non poteſt ut agnatus ſucce-
3 dere, admittitur ut cognatus [f]. Vnde dicitur, inter agnatos & cognatos hoc intereſſe, quod
inter genus & ſpeciem. Nam quo ad ius ſucceſsionis, qui agnatus eſt, uticꝫ & cognatus eſt:
non autem qui cognatus eſt, contrà agnatus eſt [g]. Et ita accipiendum eſt quod dicitur [h], in
4 agnatis cognatos (hoc eſt, cognatorum ius) contineri, in cognatis non uncꝫ agnatos. Co-
gnatorum porrò ordo tertius eſt. admittuntur enim demum poſt ſuos & legitimos: admit-
tuntur autem gradu proximi [i], ordine ſucceſsiuo [k]. Vnde & agnati ex hoc edicto, ordine ſuc
ceſsiuo uocantur ut cognati, qui ut agnati non recipiuntur [l]. Admittuntur autem in hoc or
dine cognati, ad ſextum uſcꝫ gradum communiter [m], interdum ad ſeptimum uſcꝫ [n] (quod
hodie in feudalibus ſequimur [o]) & octauum [p] gradum: quanquam agnati in infinitum, ue-
lut & deſcendentes, ſuccedere uideantur [q]. Sed hodie, ſublato agnationis & cognationis,
emancipationis & ſuitatis diſcrimine [r], omnes indifferenter ad decimum uſcꝫ gradum, ex
communi ſententia admittuntur [ſ]. & quidem in ſtirpes, non in capita [t]: quia omnes ex pa-
ritate gradus, & ſuo iure ueniunt. Diuerſum eſt in deſcendentibus, præter filios qui non in
capita, ſed ſtirpes capiunt maiorum ſucceſsionem [u]: non modò quia iure ſuitatis [x] (ſi enim
hæc ſola eſſet ratio, in emancipatis, uel ex emancipato natis, non obſeruaretur hic ſucceden
di modus: id quod aliter ſe, ſaltem iure nouiſsimo, & præſertim ab inteſtato habet [y]) ſed etiã
quia iure repræſentationis, ex natura ſumpto, nepotes neptes'ue, item pronepotes prone-
ptes'ue, in parentis ſui unde nati ſunt, locum ſuccedunt [z]: ut etiamſi plures ex uno propaga
ti ſunt, non aliam aut uberiorem quàm pater eorum partẽ eſſet adeptus, accipere debeant.
Ideo autem iure repræſentationis, in locum patris ſuccedunt: quia filij ſtatim atcꝫ in familia
paterna ut ſemper (loquimur enim de his qui ex iuſtis naſcuntur liberis) naſcuntur, una re-
putantur eſſe perſona [a] cum patre: & proinde domini fiunt rerum paternarum, & ius habẽt
iam quæſitum [b], quaſi in bonis proprijs [c]: eocꝫ poſt mortem non habent opus aditione hæ-
reditatis, ſed continuatur in eos dominium [d]. quare cum moriũtur ante patrem, hoc ipſum
ius in ſuos liberos tranſmittunt [e]. Cum aũt nemo plus iuris tranſmittere poſsit, quàm ipſe [f]
habet: ſequitur, liberos in locum patris ſuccedẽtes, in ſtirpem partemcꝫ patris, non pro nu-
mero ſuorum capitum ſuccedere. Id quod & in emancipatis ſeruatur, ut dictum eſt.

DE SVCCESSORIO EDICTO. TIT. IX.

1 *Ratio edicti.*
2 *Summa edicti.*
3 *Quare dictum ſucceſſorium.*

1 CVm plures ſpecies ſucceſsionum Prætor introduxerit, & in unaquacꝫ ſpecie ſucceſ-
ſionis ſæpe plures extent diſpari gradu perſonæ: ne alio alium expectante actiones
creditorum differrentur, ſed haberent quos conuenirent: ideo petendæ bonorum
poſſeſsioni certum tempus præfiniuit, liberis quidem & parentibus anni ſpacium, cæteris
2 centum dierum. Quòd ſi intra hoc tempus aliquis bonorum poſſ. non petat, uel moriatur,
eiuſdem gradus perſonis petentibus eius pars accreſcit: uel ſi nullus in eo gradu amplius
ſit, deinceps cæteris in proximo gradu exiſtentibus bonorum poſs. ex hoc edicto pollice-
3 tur: quod ſucceſſorium uocatur. quia ordinem ordini, gradum gradui, perſonam perſo-
næ, quaſi per ſucceſsionem ſubſtituit [a]. Qua ſubſtitutione omnino fuit opus, cùm lege XII.
Tab. à ſucceſsionis ordine, legitimorum ſucceſsio omnis fuerit excluſa [b].

DE GRADIBVS ET AFFINIBVS, ET NOMINIBVS eorum. Titulus X.

1 *Continuatio.*
2 *Gradus unde dicti.*
3 *Definitio*

a d.l.j.d.l.item.8.
b l.j.l.ult.§.1.& tot.tit. de grad.& aff. et Inſt. de grad.cog.
c ut hoc in tit.& Inſt.de ſucceſſ.cog.& l.ult.§.1.de grad.& aff.
d §.uulgo. Inſt. de cog. ſucceſſ.
e l.ſi ſpurius.C.eo.§.uul gò quæſitos. Inſt. de ſucceſſ. cog. uide D. Reinhart. diff. 20. Land.lib.1.art.28.
f §.placebat. 6. Inſt. de leg.ag.ſucceſſ.l.j.ſ. de ſucceſſ.edic.
g l.ult. §. 1. de grad. & affinit.
h l.pen.ſ.tit.1.
i l.j.& tot.h.t.& tit. de ſucceſſ.edict.
k ſ.de ſucceſſ.edic.
l l.j. de ſucceſſ. edict. §. placebat. Inſt. de leg. ag.ſucceſſ.
m §.ult.Inſtit.de ſucceſſ. cogn.
n d.§.ult.
o c.1.§.1.de ſucc.feud.c. 1. §. 1. de ijs qui feud. dar.uide gl. & Dd. in c.1.de nat.ſucceſſ. feu. Bald. in c. 1. de feud. Marth. & in l.j. C. quand. non pet. part. Dec.conſ.85.D.Reinhart.diff.40.
p l.octaui.pen.h.t.
q §.2.& 3. Inſt. de leg. agn.ſucceſſ.
r §.nullam. in auth. de hær.ab inteſta.
ſ gl.& Dd.in §.ult.Inſt. de ſucceſſ.cog. ubi plu ra de hac ſucceſsione uide.
t l.2.C. de ſuis & leg.l. 2.§.1.ff.eod.
u §.cum filius.6.ubi uide quæ dixi.Inſt.de hæred.qual.& diff.
x l.ſcripto.unde lib.
y in auth.at cum. de appell.§.nullam. de hær. ab inteſt.et ut lic.mat. et auiæ.§.ſed ea.13.§. fin. Inſt. de hære. quæ ab inteſt. Dd.in l. gallus. §. & quid ſi tantum.ubi Iaſ.nu.54.de

lib.& poſt.& in l.cum emancipatum.C.qui admit. z d.§.cum filius.in uerb. quis placuit nepotes,&c. in parentis ſui locum ſuccedere. a l.fin.C.de imp.ſubſti. b l.in ſuis.de lib.& poſthum. c l.j.§.largius.de ſucceſſ.edic. d Inſt.de hær.qual.& diff. e tot.tit.C.de his qui ant.aper.tab. f l.traditio.de acqui.rer. dom. a t.t.Inſt.& C.eod. b l.2.de ſuis & leg.Vlp.tit.26.Paul.Sent.lib.4.§.placebat.6.Inſtit.de leg. agn. ſucceſſ. l.ſi ex pluribus.de ſuis & leg.tut.

3 *Definitio graduum.*
4 *Diuiſio.*
Regulæ ad dignoſcendum quoto quiſq; ſit gradu. 3. 6.
5 *Superiorem & inferiorem lineam incipere à primo gradu.*
6 *De ſecundo gradu.*
7 *De tertio, & deinceps.*
8 *De tranſuerſali linea.*
9 *De computatione canonum.*
10 *Regula can. in linea æquali.*
11 *Ratio differentiæ inter ius ciuile & cano.*
12 *Regula cano. in linea inæquali.*
13 *De ordine ſucceßionum.*
14 *De ſucceßione deſcendentium.*
15 *De ſucceßione aſcendentium.*
16 *De ſucceßione collateralium.*
17 *De affinitate, explicatio methodica.*

SEd quia cognatorũ & uaria eſt ratio, & ad proximum gradu tam hæreditates [a] quàm 1
tutelæ redeunt [b]: gradus cognationum noſſe oportet, ut quis cui præferatur & proxi-
mior ſit, intelligi poſsit [c]. Gradus autem, de quorum notis diſtantijsq; cognationes di- 2
gnoſcuntur, dicti ſunt ad ſimilitudinem ſcalarum, locorum'ue procliuium: quos ita ingre-
dimur, ut à proximo in proximum, id eſt, in eum qui quaſi ex illo naſcitur, tranſeamus [d]. Eſt 3
igitur gradus, de proximo in proximum cognatum tranſitus: ſiue, eſt interuallum quo co-
gnoſcitur, quæ perſona ſtipiti propior ſit: & quot ſunt tranſitus in remotiorem, tot ſunt gra- 4
dus. Horum autem alij ſuperioris ordinis ſunt, alij inferioris, alij ex tranſuerſo ſiue à latere.
Superioris ordinis exiſtunt parentes, inferioris liberi, ex tranſuerſo fratres & ſorores, ho-
rumq; liberi [e]. Hi ordines lineæ etiam uocantur, quæ cognationes ſeparant, & quaſi diſtin-
guunt, in ſuperiorem, inferioremq;, quæ ambæ directæ ſunt, & tranſuerſam [f]. Superior & in- 5
ferior cognatio à primo gradu incipit [g]: quia pater ſuperioris cognationis, filius inferioris
initium facit. Neceſſum igitur eſt, hos primum conſtituere gradum, cum primus tranſitus
quaqua uerſum de patre fiat in filium, & econtrariò [h]. In ſecundo gradu, ſuprà ſunt auus, 6
auia: infrà nepos, neptis ex utroq; parente, & ita deinceps. Nam in his ſeruatur regula, ut
quot ſunt perſonæ generationis remotioris, tot ſint gradus, dempto ſtipite: id eſt, ea perſo-
na de cuius cognatione quæritur. Sic ſuprà in tertio gradu, proauus proauia: infrà, prone- 7
pos proneptis. in quarto, abauus abauia, abnepos abneptis. quinto, atauus atauia, atne-
pos atneptis. ſexto, tritauus tritauia, trinepos trineptis: ac deinceps ordine reliqui. qui quo-
niam ſpeciale nomen non habent, maiores illi, hi poſteriores appellantur [i]. Ex tranſuerſo 8
ſiue à latere nullus eſt iure ciuili primus gradus, & ideo incipit à ſecundo [k]: nam cum pater
& filius omnium ordinum primum conſtituant gradum & tranſitum, neceſſum eſt, ut qua
qua uerſum te uertas, ulterius tranſeas, atq; ita ſecundum facias gradum. Itaq; frater & ſo-
ror, ſunt in ſecundo gradu: & conuenienter patruus, amita, auunculus, matertera: fratris fi-
lius filia in tertio, & hi conſobrini ſibi inuicē in quarto, atq; ita deinceps [l]. Nam & hîc quot
ſunt generationes remotiores, tot ſunt gradus, ſtipite dempto. Canoniſtæ, qui propter ma- 9
trimonia, ne inter prohibitas perſonas cōtrahantur, gradus computant [m], cum ea ſine duo-
rum copula conſtare nequeant, duas uno gradu perſonas in linea tranſuerſali complectun-
tur: eamq; conſtituunt in linea æquali regulam: Quoto gradu utraq; perſona diſtat à ſtipi- 10
te, eodem gradu diſtant inter ſe. uerbi gratia: Frater diſtat à ſtipite, id eſt patre communi, gra-
du uno: ergo eodem diſtat à ſorore, atq; ita conſequenter: ut fratrum filij diſtant à commu-
ni ſtipite ſecundo, ergo & eodem inter ſe diſtant. At iure ciuili quoto gradu collaterales ſe-
cernuntur à communi ſtipite, eo gradu duplicato inter ſe diſtant: quia quælibet perſona
ab utroq; latere facit gradum in tranſitu. Ius enim ciuile ſingulas perſonas numerat, quia 11
ſingulæ hæreditatem cernere poſſunt: cuius rei gratia, gradus hoc iure conſtituti ſunt. In 12
linea porrò inæquali hac regula Canoniſtæ utuntur: Quoto gradu remotior diſtat à com-
muni ſtipite, eodem tranſuerſi inæquales inter ſe diſtant. ut, uerbi gratia: Frater meus ex
patre communi diſtat ab eo primo gradu, eius filius ſecundo, nepos tertio: ergo & à me ter-
tio hæc gradu diſtabit. nam à perſona nepotis remotiore, uſq; ad ſtipitem fit computatio: ut
hæc latius explicat Ioand. And. in arbore conſanguinit. Sed nos relictis canonibus, quo-
rum tamen rationem paſsim obtinere & ſeruari uidemus, pro inſtituto noſtro, ad ius ciuile
reuertamur: quod præcipuè hæreditatum cauſa gradus conſiderat. Qua in re admonendi 13
ſumus, ſi quando de hæreditate, uel bonorum poſs. quæſtio incidat, non ſemper eos qui
eiuſdem

a *l. 2. de ſuis & leg. §. 2. cum ſeq. Inſt. de leg. agnat. ſucce.*
b *uide Inſt. de leg. ag. tut.*
c *l. fin. in prin. h. t.*
d *d. l. fin. §. gradus.*
e *l. j. h. t.*
f *l. ſtemmati. 9. h. t. Paul. lib. 4. tit. 11.*
g *d. l. j.*
h *d. l. fi. §. primo gradu.*
i *d. l. fin. §. parentes.*
k *l. j. §. 1. h. t.*
l *d. l. fin. t. t. Inſtit. eod.*
m *c. ad ſedem. 35. q. 5.*

eiuſdem gradus ſunt concurrere. nam qui eſt in proximiore ordine, quamuis quarto gra-
14 du ſit, cæteris præfertur, licet in primo aut ſecundo gradu exiſtant. Primus autem ordo in
ſuccedendo eſt deſcendentium: qui omnibus tam aſcendentibus quàm tranſuerſis, quam-
uis propinquioribus, præferuntur[a]. Itaq; pronepos, quantumuis in tertio ſit gradu, præfer
tur patri & fratribus, in primo ſecundoq; gradu exiſtentibus. Sed nec inter ſe deſcendentes,
ſemper utuntur gradus prærogatiua, propter ius repræſentationis[b]. quod tamen plerique
ultra pronepotes non extendi uolunt[c]. Nam filius quamuis in primo ſit gradu, nepos ex
altero filio in ſecundo, nihilominus hic patris ſui perſonam repræſentans, cum patruo hæ-
reditatem cernit[d]. Quamobrem ſine graduum reſpectu deſcendẽtes, in gradibus non mo-
dò inæqualibus, uerumetiam æquis conſtituti, in ſtirpes, non in capita ſuccedunt: id eſt, tan
tum nepos unus uel plures aut horum liberi capiunt, quantum ipſorum parens in diuiſio-
15 ne accepiſſet[e]. Deficientibus porrò deſcendentibus, iure nouo (nam in ueteri ſecus fuit[f]) lo-
cus fit ſecundo ordini, nempe aſcendentibus, ſecundum gradus prærogatiuam. Nec enim
hîc repræſentatio locum habet: cum contra naturam ſit, ut auus repræſentet patrem ſuum
filium, tanquam ab illo genitus. Qui autem in eodem ſunt gradu, ex æquo diuidunt hære-
ditatem: ita tamen, ut dimidiam accipiant à patre aſcendentes, alteram à matre, etiamſi ſint
diſpares numero. atq; ita diuiſio fiat in ſtirpes, non in capita[g]. Aſcendentes autem exclu-
dunt hodie (nam olim à fratribus excludebantur[h]) omnes collaterales, exceptis fratribus
& ſororib. ex utroq; latere (etenim uno tantum latere coniuncti, nedum ab aſcendentibus,
ſed etiam à fratrib. utrinq; coniunctis excluduntur in allodialibus: quamuis ſecus in feuda
libus ſeruetur[i]) & horum liberis: quamuis iure Saxonum omnibus etiam his collaterali-
bus aſcendentes præferantur[k]. Porrò cum fratrib. & ſororibus proximior aſcendens, ſiue
pater, ſiue auus, atq; ita conſequenter, ut rectè uolunt Dd.[l] diuidit in capita hæreditatem.
Liberi autem fratris ſororis'ue, in ſtirpem ſuccedunt: hoc eſt, eam accipiunt partem, quam-
uis plures, quam parens eorum eſſet conſecutus[m]. Iure tamen Saxonum hi planè à patruis
16 excluduntur: cum eo iure in collateralibus repræſentatio locum non habeat[n]. Deficienti-
bus autem ordinibus ſurſum deorſum'ue uerſus rectis, & non extantibus fratribus aut eo-
rum liberis, proximiores ex latere admittuntur. obtinetq; hîc regula: Qui propior eſt gra-
du, propior eſt iure ſucceſsionis. Quòd ſi plures in eodem gradu exiſtant, in capita non in
ſtirpes ſuccedunt, ſecundum perſonarum numerum[o]. Quod & in liberis duorum fratrum
obtinere uerius eſt, ut ſi inter ſe ſuccedant æqualiter, non autem in ſtirpes, capiant hæredita
tem: ut ex opinione Zaſij[p] Carolus V. in Comitijs conſtituit, & iure Saxonum ita etiam ob
ſeruatur.[q] Quanquam ſunt alia quædam hoc in iure ſingularia: ut, alia graduum compu-
tatio[r]: item quòd frater ex uno latere coniunctus, cum fratris filijs ex utroq; latere coniun-
cti admittatur[s]: quamuis iure ciuili hi illum excludant[t]. item quòd patruo defuncti, filij fra
tris, quamuis in eodem gradu exiſtentes[u], item frater defuncti ex uno tantum latere con-
iunctus[x], puta conſanguineus uel uterinus, præferantur. quod tamen more magis quàm
certa ratione inductum eſt, eoq; in quibuſdam Curijs repudiatur. Et hæc dicta ſufficiant de
gradibus cognationum, quæ in ſucceſſione conſiderantur: nunc aliquid de affinitate iuxta
huius tituli inſcriptionem, ſubijciamus.
17 Affinia dicuntur quæ coniuncta ſunt[y]: unde affinitas pro qualibet coniunctione neceſ-
ſitudineq; poni ſolet[z]. Affines tamen in iure propriè dicũtur uiri & uxoris cognati, dicti ab
eo quòd duæ cognationes quę diuerſæ inter ſe ſunt, per nuptias copulantur, & altera ad al-
terius cognationis finem accedit[a]. Eſt igitur affinitas, ius quoddam inter unum cõiugem,
& alterius cognatos inſtitutum: ſeu, ut Theophilus[b] uult, propria quædam perſonarum
qualitas, quæ citra cognationem nobis ex nuptijs coniunguntur. Poteſt & hoc modo de-
finiri, ut ſit propinquitas perſonarum, ex nuptijs, non ex ſanguinis coniunctione orta. Nu-
merantur autem tria genera affinitatis, à Canoniſtis[c]: primum, quod per perſonam adiun-
ctam carnis copula contrahitur: ſecũdum, quod per perſonam primo generi additam: ter-
tium, quod per perſonam ſecundo additam. Verbi gratia: uxoris meæ cognati, ſunt mihi in
primo genere affinitatis: ea mortua, ſi alterã duxero, prioris cognati erunt huic ſecundo ge-
nere affinitatis coniuncti. ſi me mortuo illa Titio nupſerit, erunt prioris cognati, Titio affini
tatis tertio genere coniuncti. Item: uxoris meæ frater mihi primo eſt affinitatis genere con-
iunctus, illius uxor ſecundo. quod prohibitionem non habet, ut quidã uolunt[d]: quia affi-
nitas non extenditur ad affines perſonæ coniunctæ[e], ſicuti nec ad cognatos uiri & mulieris
inter ſe[f]. Gradus autem affinitatis nulli ſunt, iure ciuili[g]: ſed iure Canonico, eodem modo
compu-

a *in auth. de hæredi. ab inteſtat. in prin.*
b *§. cum filius. Inſt. de hæred. quæ ab inteſt.*
c *Angel. Bart. & Dd. in §. cũ filius. Inſt. de hær. quæ ab inteſt. Bart. in l. 1. §. ſi quis. de ſuis & leg.*
d *l. Papinian. § quoniã. in fin. de inoff. teſt.*
e *in auth. de hæred. ab inteſt. d. §. cum filius. ubi dixi.*
f *l. ſcripto. 7. ſi tab. teſta. l fin. C. com. de ſucceſſ.*
g *§. 1. in auth. de hæred. ab inteſta.*
h *l. ſcripto. 7. ſi tab. teſt. §. fin. Inſt. de leg. agna. ſucceſſ.*
i *auth. itaq;. C. com. de ſucceſſ.* Fachſ. diff. 26.
k *Landt. lib. 1. art. 17. Fachſ. diff. 24.*
Land. lib. 2. art. 20. Aluar. et Dd. in c. 1. de ſucceſſ. frat. Bald. in c. 1. de ſucc. feud. & l. 1. C. de legit. hære. Ang. conſ. 108. Schurf. cõſ. 8. in fin. cent. 1. Iacob. in trac. feud. uerb. præſente. nu. 11. uide Sax. lib. 2. art. 20. Lehenrecht cap. 32. Fachſ. diff. 20. 25. 29. Reinhar. diſ. 30. Curt. trac. feud. part. 3. nu. 56. Zaſ. in fin. partis 8.
l *in auth. defuncto. C. ad Tertullia.*
m *§. 1. in auth. ut filij fra. de auth. defuncto.*
n *Fachſ in differ. 25. per tex. Landt. lib. 1. art. 3. in fin. eo. art. 17.*
o *§. ſi uerò. in auth. de hæred. ab inteſt.*
p *ſingula. reſpon. lib. 1. cap. 7.*
q *Fachſ. in diff. 28.*
r *Land. li. 1. art. 3. Fachſ. diff. 30. Chil. in pract. de diff. grad.*
s *Fachſ. diff. 26. per art. 20. lib. 3. Reinh. art. 30.*
t *auth. ceſſante. C. de legit. hæred.*
u *Fachſ. diff. 25.*

x *Fachſ. diff. 26. Reinh. diff. 33.* y *l. eos. 12. fi. regund.* z *l. quod Seruius. 8. de cond. cauſ. da. l. non ideo. 5. C. de hære. inſt.* a *l. 4. §. 3 h. t.* b *§. affinitatis. Inſt. de nupt.* c *gl. Panor. nu. 6. & alij in c. non debet. pen. de conſ. & affin.* d *Berengar. in arbore Geminia. in c. nnic. §. quare. nu. 3. de conſ. li. 6.* e *d. c. non debet. ex. eo.* f *§. mariti. ubi gl. ad uerbum, poſtea. Inſt. de nup. c. pen. r. quod ſuper. ex. de conſ.* g *l. 4. uerſ. grad. h. t.*

computantur, quo gradus conſanguinitatis[a]. Cauſa efficiens, iure ciuili ſunt legitimæ nu-
ptiæ[b] (unde uir & uxor dicuntur principium affinitatis[c]) uel legitima ſponſalia: quibus
etſi propriè affinitas non conciliatur, tamen quo ad prohibitionem matrimonij, illam in-
ducunt[d]: dummodo pura ſint, non conditionalia[e]. Etſi autem iure ciuili affinitas non con-
trahitur, ubi nuptiæ ſunt interdictæ[f]: tamen iure Pontificio, ex quauis etiam illicita coniun-
ctione quædam affinitatis uerecundia exiſtit, coniugium impediens[g]. Effectus huius con-
iunctionis eſt, quòd impedit matrimonium[h], ad quartum uſque gradum iure Pontificio[i];
ſcilicet in primo genere. nam ſecundum & ternum, prohibitionem non habet[k]: quod qui-
dem impedimentum etiam ſoluto matrimonio durat[l]. Itē reddit ſuſpectum teſtimonium[m]
& iudicium[n], in cauſa affinis: nam ex hac neceſsitudine inter coniunctos, præſumitur naſci
affectio[o]: non tamen defert affinitas ſucceſsionem, ſicut conſanguinitas[p].

VNDE VIR ET VXOR. TIT. XI.

1 *Quando uocentur uir & uxor.*
2 *Hodie melius coniugibus prouideri.*
3 *Quomodo iure Sax. coniuges ſuccedant.*

POſt agnatos & cognatos ad decimum uſque gradum[a] Prætor, excluſo fiſco, ad bono- 1
rum ſucceſsionem uirum & uxorem uocat: qui quæ'ue mortis tempore in iuſto matri
monio fuerit[b]. Sed his perſonis hodie prolixius conſuli uidemus, cùm iure commu- 2
ni[c], tum etiam legibus paſsim municipalibus. Sic iure noſtro Saxon. maritus omnia bo- 3
na mobilia uxoris lucratur[d], etiam extantibus liberis, quibus tamen legitimam de ijs ſup-
plere cogitur: mulieri uerò tertia pars bonorum mariti, cum plurimùm ex conſuetudine lo
corum cedit: ubi ea deficit, quarta. Quo tamen caſu bona ſua propria, cum liberis ſucce-
dens, & tertiam partem accipiens, conferre cogitur, etiam inuita, ſi tamen tantum in tertia
parte accepiura eſt, ut ei de ſuis bonis ſatisfieri poſsit: cæterò qui ſi nihil aut parum maritus
reliquit, æquius uidetur ut poſsit ſua retinere, & illius ſucceſsione abſtinere[e]. Vbi uerò illa
conſuetudo de tertia deficit, communi, & etiam iure Sax. abſque onere collationis[f] (quan-
quam in eam iure ciuili dotem, & reliqua quæ de marito lucratur, ac ut relicta accipit, impu
tare cogatur[g]) debetur mulieri pars hæreditatis quarta. Ita ſi duo tres'ue duntaxat extent
liberi: quòd ſi plures, tantum portionem filialem, quantam ſcilicet quiſque liberorum, acci-
pit[h]. Illud ultimò ſciendum, hoc ius quod coniuges ex ſtatuto in alterius bonis habēt, non
poſſe illis per teſtamentum auferri, cum ſit uelut legitima pars debita[i]. quod admittendum
puto cum certa pars ex ſtatuto defertur, non etiam cum omnia bona, non extantibus ſcili-
cet liberis. eiuſmodi enim ſtatutum tantum ab inteſtato poteſt obtinere, nec ad cauſam te-
ſtamenti eſt trahendum, ne libera auferatur teſtandi facultas. Si enim omnia bona ex ſtatu-
to indiſtinctè ſuperſtiti relinquenda eſſent, ſequēs eſſet, de nulla re coniugem teſtari poſſe,
cum omnia debeantur: quod admittere uerè fuerit perabſurdum[k]. Quare & cum expreſ-
ſum eſt ſtatuto, deferri certam partem tantum ab inteſtato, eam teſtamento auferri poſſe
certum eſt, quemadmodum & partem iure ciuili ab inteſtato (legitima excepta) aſsigna-
tam[l]. Nam ex cauſa inteſtati, ubi teſtamentum factū eſt, nihil peti aut deberi poteſt[m]. Quar
tam tamen ex conſtitutione debitam, ne quidem iure ciuili per teſtamentum coniugibus
auferri poſſe, communiter receptum eſt[n].

DE VETERANORVM ET MILITVM SVCceſsione. Titul. XII.

1 *Continuatio.*
2 *Duo ſingularia in ſucceſsione militum.*

ATque ita quidē petuntur poſſ. bonorum quæ pagani relinquunt. In militum hæredita 1
tib. duo ſunt ſingularia: nā ſi inteſtati decedant, agnati cognatique ad finē quinti dun 2
taxat gradus, fiſcum excludūt[a]. Deinde ſi ex delicto militari capite puniri meruerūt,
non mo-

a *c. pen. & fin. ex. eo.* b *l. 4. §. affines. & §. ſciendum. h. t.* c *gl. in d. l. 4. h. t. Bal. in l. affinitatis. C. com. de ſucceſſ. fac. l. j. ubi gl. et Dd. C. unde uir & uxor. l. non ideo. C. de hæred. inſt. Bar. et Dd. in d. l. affinitatis.* d *l. pen. C. de inceſt. nup. gl. in l. 4. uerb. per nuptias. h. t. per l. et nihil. de rit. nupt. c. diſcretionis. de eo qui conſang. ux. gl. in l. quod Seruius. de cond. cauſ. dat. & in §. ſi uxor. ubi Dd. Inſt. de nupt.* e *c. de illis. de cond. appo. c. unic. §. fin. de deſponſ. imp. lib. 6.* f *l. 4. §. ſciendum. h. t.* g *c. diſcretionis. ubi glo. ad uerb. nec affinitas. & Panor. de eo qui cogno. conſan. ux. c. ex literis. eo. tit. c. unic. ubi gl. uerb. affinitatis. de ſponſ. in 6. Dd. communiter in d. c. non debet. ex. eo. uide latè Michae. de Mille. cōſ. matri. 18. nu. 1. uol. 1.* h *§. affinitatis. Inſt. de nupt.* i *c. pen. & fin. ex. eod. Bal. in l. affinitatis. C. com. de ſucceſſ.* k *uide gl. & Dd. in d. c. pen. & fin.* l *l. auunculo. fin. de cōd. ſine cauſ. l. 2. §. affinitatis. ubi Bart. de poſtu. & in l. affinitatis. C. com. de ſucceſſ.* m *Dd. in l. parentes. C. de teſtib. Bart. in l. aut affinitatum. de procur. Bal. in l. qui teſtem. §. quod autem. in fin. de teſtam. & c. in literis. de teſtib. gl. & Dd. in c. accedēs. 1. ut lit. non conteſt.* n *d. c. accedens ubi gl. ut lit. non conteſt.* o *gl in l. j. C. de ſicar.* p *l. affinitatis. ubi Bart. et Bald. C. com. de ſucceſſ.*

a *§. fin. Inſt. de ſucceſſ. cogna. ubi gl. & in auth. in ſucceſsione. C. de ſuis & legit. hæred.* b *l. unic. h. t. §. aliam. Inſt. de bonor. poſſ.* c *auth. præterea. C. un. uir & uxor. in auth. ut lic. mat. & aui.* d *Land. lib. 1. art. 31. & li. 3. art. 76. Fachſ. diff. 34. & diff. 18. & 20.* e *uide Fachſ. diff. 20.* f *uide ī. de collat. bonor.* g *Caſt. nu. 6. Bal. in fin. in d. auth. præterea. & ibid. Iaſ. nu. 20. cum ſeq. qui dicit eſſe communem.* h *d. authen. præterea. C. unde uir & uxor.* i *uide Bald. in l. ſi quando. in prin. C. de inoff. teſtam. & in l. j. num. 5. C. de legit. hær. Boer. deciſ. 244. Cremon. ſing. 154. Chaſ. in conſuet. Burg. tit. des droitz appart. §. 4. in fin. Boer. in conſi. eo. tit. §. 1. & 4.* k *uide Bald. in d. l. ſi quando. C. de inoff. teſtam. l. pactum. 15. ubi dixi. C. de pact. uide Tiraq. in ll. connub. uerb. contract. & quæ dixi ī. de donat. cauſ. mort.* l *uide in auth. de hær. & Falc. & de hær. ab inteſt. Dd. in d. auth. præterea.* m *l. in prin. cum §§. ſeqq. de hær. quæ ab inteſt.* n *Iaſ. et communiter Dd. in d. auth. præterea. ubi Iaſ. nu. 17. dicit hanc eſſe communem.* a *l. 2. h. t.*

non modò teſtamentum facere poſſunt, ſed etiam ab inteſtato, bona ad cognatos pertinent[a]: quod non eſt in paganis[b].

a l.ſ.b.t.
b tit. de bonis damn.ſ.

QVIBVS NON COMPETIT BONORVM POSſeſsio. Titul. XIII.

QVibuſdam tamen non competit petitio bonorum poſſeſs. ut ei qui renunciauit, qui tẽpore excluſus eſt, qui ſe indignũ hæreditate reddidit: ut pater aut dominus, qui dolo fecit, ne teſtamentũ mutaretur, in quo ſeruus aut filius eius hæres erat inſtitutus[a].

a l.unica.h.t.

VT EX LEGIBVS SENATVSVE CONSVLTIS BONORVM poſſeſs. detur. Titul. XIIII.

1 *Quare detur hæc poſſeßio.*
2 *Cur dicatur extraordinaria.*
3 *Edicti uerba.*

1 QVemadmodum condictiones ex lege dantur, ſi quid noua lege introducatur[a]: ita
prætor nouiſsimè extraordinariam bonorum poſſeſsionem ijs pollicetur, quibus
2 ut detur, lege, uel S. C. uel conſtitutione comprehenſum eſt. Dicitur autem extra-
ordinaria, non quòd ius nõ tribuat, ſed quia neq; bonorũ poſſeſsionibus quæ ab inteſtato
3 ueniunt, neq; ijs quæ ex teſtamento ſunt, connumeratur[b]. Ait Prætor: VTI ME QVA-
QVE LEGE SENATVSVE CONSVLTO BONORVM POSS. DARE O-
PORTEBIT, ITA DABO[c].

a tot.tit.ff. & C. de condict. ex lege.
b §.7. Inſt. de bon. poſſ.
c l.ſ.h.t.

QVIS ORDO IN BONORVM POSSESSIONE detur. Titul. XV.

ORdo in petenda bonorum poſſeſsione hic ſeruatur, ut primùm ab inteſtato uocentur ſui, ſecundò legitimi, tertiò proximi cognati, deinde uir & uxor. Tempus petendæ bonorum poſſeſs. utile eſt, ſcilicet ut non alij dies computentur, niſi quibus quis ſciuit poſſeſsionem ſibi delatam, & agere potuit[a].

a l. 2. h. t.

DE SVIS ET LEGITIMIS HAEREDIBVS. Titul. XVI.

1 *Continuatio.*
2 *Ordo ſucceßionum iuris ciuilis.*
3 *Quando opus aditione, quando non.*

1 QVo ordine Prætor ad bonorum poſs. uocat, eodẽ ferè ius ciuile hæredes facit ab in-
2 teſtato. Nam primò uocat ſuos, id eſt liberos in poteſtate conſtitutos[a]: deinde con-
ſanguineos, qui ſanguine defuncto connexi ſunt, puta parentes & fratres[b], tũ agna-
3 tos proximos[c]. In ſuis hæredib. aditio non eſt neceſſaria, ſed ipſo iure hæredes exiſtunt:
quod non eſt in reliquis, qui adire hæreditatem & petere bonorum poſſeſsionem compel-
luntur, ut latius alibi traditur[d].

a l.ſ.h.t.§.1. cum ſeq. Inſtit. de hæred. quæ ab inteſt.
b d.l.ſ. in fin.
c l.1. & 2. h.t.
d in l. in ſuis. 11. ff. de lib. & poſth. & in ti. Inſt. de hær. qua. & diff. & ff. tit. de acq. hæred. ui de ff. ad tit. unde cognati. ubi de ratione ſucceſsionis huius diximus.

AD S. C. TERTVLLIANVM ET ORFICIANVM. Titul. XVII.

1 *Cur matrem l. XII. Tab. non uocet.*
2 *Ius prætorium & S.C. de ſucceßione matrum & liberorum.*
3 *Conſtitutio Iuſtin. de eadem re.*
4 *De S.C. Orficiano.*

1 LEx XII. Tabularum nullum ius ultrò citroq; capiendæ hæreditatis matri & liberis
2 dedit, quia nulla agnatione ſibi inuicem iunguntur. Sed Prætor eos ſubinde per edi-
ctum, unde liberi, uocabat. Poſtea ætate Adriani etiam S. C. hæc aſperitas iuris ciuilis
mitigata eſt. Itaq; S. C. Tertulliano cautum eſt de liberorum ſuceſsione, matri non etiam
auiæ deferenda, ut mater ingenua trium liberorum ius habens, libertina quatuor, ad in-
3 teſtatorum bona admitteretur. Sed Iuſtiniani conſtitutione mater & parentes indiſtinctè

nunciationis tradit Vlpian[a]. Nunciatio, inquit, fit aut iuris noſtri conſeruandi cauſa, aut
11 damni depellendi, aut publici iuris tuendi gratia. Effectus nunciationis extat in ipſo inter-
dicto. Nam poſt eam factam ceſſare ædificator debet ab opere, & cum nunciante commit-
tere ſe Prætoriæ iuriſdictioni, ut ius ædificationis examinetur[b]: alioqui ſi in ædificãdo per-
gat, quicquid operis fecerit, antequam miſſa facta ſit nũciatio, aut in ea cauſa exiſtat ut mit-
ti debeat, uidelicet ſatiſdatione oblata, demoliri & auferre iuſſu magiſtratus compelletur:
nulla facta cognitione, ius ædificandi nec ne ædificator habeat: quia ſemper contra edictũ
12 & ius nunciationis fecit[c]. Sed quoniam iniquum eſt, impediri in ædificando eum qui ſa-
tiſdare paratus eſt de opere demoliendo, ſi contra ius ædificatum conſtiterit, ideo Prætor al-
» terum interdictum ad hunc modum protulit: QVEM IN LOCVM NVNCIA-
» TVM EST, NE QVID NOVI OPERIS FIERET, QVA DE RE AGI-
» TVR, SI DE EA RE SATISDATVM EST, QVOD EIVS CAVTVM
» SIT, AVT PER TE STET, QVO MINVS SATISDETVR, QVO MI-
» NVS ILLI EO IN LOCO OPVS FACERE LICEAT, VIM FIERI
VETO[d]. Hoc interdictum tam luculenter I.C. interpretantur[e], ut noſtra expoſitione mini-
mè opus habere uideatur.

a in d.l.j.§.10.
b d.l.j.§.poteſt.4.
c d.l.Pretor.§.1.
d d.l.Pretor ait.§.deinde.7.
e in d.l.Prætor.et ll.ſeq.

DE DAMNO INFECTO, ET PROIECTIONIBVS, ET ſuggrundis. Titul. II.

1 *Quid ſit damnum infectum, ſuggrunda, proiectiones.*
2 *Ex qua cauſa, & quando Prætor iubet caueri.*
3 *Quomodo ad cautionem cogat.*
4 *De primo & ſecundo decreto.*
5 *Quæ actio in contumacem detur.*
6 *Verba edicti: & de primo & ſecundo decreto, explicatio methodica.*

1 DAmnum infectum, eſt damnum nondum factum, ſed quod futurum ueremur[a]. Sug-
grunda ſiue ſuggrundæ, ſunt eminentes tecti partes, ad auertendum ſtillicidiũ. Pro-
2 iectiones ſunt proiecta, quibus tectum & parietes defendũtur[b]. Qui igitur damnũ
ex ruinoſis uicini ædibus aut tecto timet, huic ſi iuret, ſe non calumniæ cauſa petere, iubet
Prętor dominum aut poſſeſſorem earum ædium, unde damnum timetur, cauere: ſuo quidẽ
nomine per ſtipulationem, alieno uerò per ſatiſdationẽ de damno ſarciendo ſi quod datũ
3 erit[c]. Cui ita non cauebitur, eum Prætor mittit primo decreto in poſſeſsionem eius rei, eu-
4 ius nomine ut caueatur, poſtulatum fuit, ita ut pignoris loco rem detineat[d]. Cuius cauſa
iuſta eſſe uidebitur, eum etiam poſsidere, & fructus lucrari Prætor ſecundo decreto iubet:
ſcilicet cauſa cognita, cum æquum eſſe uidebitur, & ex temporis diuturnitate, puta anni ſpa-
cio, quod poſt primum decretum elapſum eſt[e], & cõtumacia eius qui rem pro derelicto ha-
5 bet[f]. In eum qui neq; cauerit, neq; in poſſ. eſſe, poſsidereue paſſus eſt, iudicium datur, ut
tantum præſtet, quantum præſtare eum oporteret, ſi de ea re ex decreto magiſtratus cautũ
6 fuiſſet, ut planum fit ex edicto, quod in hæc uerba extat. Prætor ait: DAMNI INFE-
» CTI SVO NOMINE PROMITTI, ALIENO SATISDARI IVBEBO EI
» QVI IVRAVERIT, NON CALVMNIÆ CAVSA ID SE POSTVLARE:
» EVMVE, CVIVS NOMINE AGET POSTVLATVRVM FVISSE; IN
» EAM DIEM QVAM CAVSA COGNITA STATVERO. SI CONTRO-
» VERSIA ERIT, DOMINVS SIT NEC NE QVI CAVEBIT: SVE EX-
» CEPTIONE SATISDARI IVBEBO DE EO OPORTERE. QVOD IN
» FLVMINE PVBLICO, RIPAVE EIVS, FIET, IN ANNOS DECEM SA-
» TISDARI IVBEBO. EVM CVI ITA NON CAVEBITVR, IN POSSES-
» SIONEM EIVS REI CVIVS NOMINE VT CAVEATVR POSTVLA-
» BITVR, IRE, ET CVM IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR, ETIAM
» POSSIDERE IVBEBO. IN EVM QVI NEQVE CAVERIT, NEQVE IN
» POSSESSIONE ESSE, NEQVE POSSIDERE PASSVS ERIT, IVDI-
» CIVM DABO, VT TANTVM PRÆSTET, QVANTVM PRÆSTARE EVM
» OPORTERET, SI DE EA RE EX DECRETO MEO, EIVSVE CVIVS
» DE EA RE IVRISDICTIO FVIT, QVÆ MEA EST, CAVTVM FVIS-
» SET. EIVS REI NOMINE, IN CVIVS POSSESSIONEM MISERO,
» SI AB EO QVI IN POSSESSIONE ERIT, DAMNI INFECTI NO-
» MINE NON SATISDABITVR, EVM CVI NON SATISDABITVR,
» SIMVL IN POSSESSIONE ESSE IVBEBO. Hoc edictum copioſè ab ipſis

a l.2.h.t.Paul. lib.5.tit.10.
b uid. in l.malum.242.§.inter. de uerb. ſignificatio. l.ſi uerò.§.Prætor. ubi Bu. de his qui deiecer. uel effud.
c l.damni infecti.18.l.5.l.Prætor.7.h.t.
d l.4.§.1.l.ſi finita.15.§.ex hoc edicto.4.
e c.pen. de eo qui mitt. in poſſ. Spec. de ſecũd. dec.§ iuxta. nu.2. per l.ſi quis.§.fi.C. de præſcript.30.annor.
f d.l.ſi finita.§.non autem.10.cum ſeq.h.t.
g in l.Prætor.h.t.

L.C.explicatur, ut nos in eo interpretando diutius hærere non debeamus. Potius igitur aliquid quod uſum habeat potiorem, de primo & ſecundo decreto ſubijciendum uidetur.

Primum decretum ita definit Spec.[a] ut ſit iuſſum iudicis, quo mādat bona alicuius propter eius contumaciam poſsideri. Paulo aliter Bart[b]. Mihi placet eſſe decretum iudicis, quo ob contumaciam rei, actor in poſſeſsionem bonorum, cuſtodiæ cauſa mittitur, ut ea pignoris uice detineat, donec reus ueniat reſponſurus. Cauſa efficiens, eſt iudex qui habet mixtum & merum imperium[c]. Cauſa προκαταρκτική à parte agentis, petitio[d]: petere autem poſſunt omnes creditores, quibus uel purè, uel in diem, uel ſub conditione aliquid debetur[e]: à parte rei contumacia[f]. Materia circa quam, ſunt actiones, tam perſonales[g] quàm reales[h]. Materia in qua decretum fit, ſunt bona contumacis qualiacunq;, etiam feudalia & emphyteutica[i], atq; adeò ſpiritualia[k]. Ita tamen in his miſsio, eoq; ordine decerni debet, ut primò fiat in poſſeſsionem bonorum mobilium: pòſt, ſi illa non ſufficiant, in immobilium[l]: tertiò, in rerum incorporalium, atq; nominum[m]. nam & in iuribus incorporalibus, decretum primum & ſecundum interponi poteſt[n]: prout in executione rei iudicatæ ſolet obſeruari[o]. In nominum tamen poſſeſsionem propriè non fit uera miſsio: ſed iudex conuocat debitores, eisq; interdicit, ne ſoluant creditori: & ut reſpondeant agenti, iubet[p]. Neq; uerò intereſt, quod & antè dixi, utrum pleno iure reus earum rerum dominus ſit, an tantum utilis, uel uſufructuarius etiam[q]. In alienis autem rebus quas detinet contumax, non rectè fit miſsio[r]. Forma & modus quo ad primum decretum peruenitur, hic ferè eſt. Offerendus eſt ab agente petitionis libellus[s]. huic ut reſpondeat, citādus eſt reus abſens, tribus edictis, aut peremptorio uno[t]. eo non comparente, ſi actor contumaciam abſentis accuſarit, (iudex enim non impertit officium niſi poſtulatum[u]) contumacem eſſe declarabit iudex[x]. Nam niſi præcedente contumacia, non ualet decretum[y]. & pòſt ad petitiotem agentis (quam tamen libello comprehendi non eſt neceſſe[z]) poſſeſsionem ei decernet[a], abſq; alia ulla cauſæ cognitione[b], in realibus[c]: cum ſummaria uerò, in perſonalibus[d]: in eamq; mittet aut per executorē, nunciumue publicū, aut facta agenti ingrediendi poteſtate[e]: & mittet quidē non in omnia bona, ſed ordine ſeruato, de quo paulo antè dixi, ut primò apprehendantur mobilia, pòſt immobilia, ultimò iura[f], idq; pro menſura debiti ſeu quātitatis petita[g]: licet olim in omnibus indiſtinctè bonis fieri ſit ſolita miſsio[h]. In realibus eodem modo, ſi tota res petatur, in totius rei poſſeſsionem miſsio facienda eſt: ſi pars, in partem petitam[i]. Abſurdū enim eſſet, quenquam in plus mitti, plusq; ei adiudicari, quàm petat[k]. Finis decreti duplex eſt. Primum, ut creditor ſeu actor rem ſuam, hoc eſt, ſibi debitam ſeruet, & conſequi poſsit[l]: alter, ut tædio affectus reus, ueniat ad reſpondendum[m]. Quod ad effectū attinet, unius miſsio quādoq; alteri prodeſt[n]: & miſsio quæ fit ex primo decreto, non priuat dominum poſſeſsione[o], ſed infert ius pignoris[p]: efficitq; ſimul, ut cum domino miſſus rē detineat, cuſtodiat, ſeruet, nihil ut in ea ſine ipſo geri fieri poſsit[q]. Si tamen metus ſit, ne in ea cōmunione perueniatur ad arma, poteſt iudex cōſtituere, quis ſolus poſsidere debeat[r], aut poſſeſsionē ſequeſtrare[s]. Fructus porrò non lucratur, neq; participat in bona miſſus creditor: cū tantum cuſtos rerū ſit, nō etiā poſſeſſor[t], quanquā in realibus actionibus uideri poſsit, ſtatim eū poſſeſsionem conſequi,

a in tit. de primo decret. §. 1.
b in l. ſi finita. 15. §. Iulianus. nu. 2. h. t.
c Specul. de ſecund. decret. §. reſtat. nu. 2. uide Panor. in c. ſi quis. de for. cōp. & in c. contingit. nu. 22. de dol. & cont. Innoc. in c. dilecto. de uerb. ſig.
d Bart. in d. §. Iulianus. nu. 2. & 3. per l. 4. §. hoc autem. h. t.
e Spec. tit. de prim. decr. §. ſequitur. nu. 11.
f l. ſi finita. 15. §. ex hoc. §. ſi forte. h. t. c. quoniā. ut lit. non conteſt. l. cū proponas. 9. C. de bo. auth. iud. poſſ. Bart. in d. §. Iulianus. nu. 18.
g d. l. cum proponas. 9. & l. fi. C. de bon. auth. iud. poſſ.
h l. 2. C. ubi in rē act. c. 2. & 3. de eo qui mitt. in poſſ. Bar. poſt gl. in d. §. Iulianus. nu. 40. Spec. de prim. decre. §. reſtat. nu. 20. cum ſeq.
i Bal. in l. ſi finita. §. ſi de uectigalibus. nu. 5. 6. hoc tit.
k c. cōtingit. ubi Panor. nu. 11. de dol. & cont.
l c. quoniam. §. fi. ut lit. non conteſt.
m Spec. §. reſtat. nu. 1. de prim. decr.
n Bal. in d. l. ſi finita. §. ſi de uectigalib. nu. 11.
o l. à diuo Pio. de re iud.
p Spec. preall. loc. nu. 2.
q Spec. d. §. reſtat. nu. 7. 8. 9. cum ſeq.
r l. 1. §. ſi quis. ff. ne uis fiat ei, qui in poſſ. Spec. d. §. reſtat. nu. 7.
s Bart. in d. §. Iulianus. nu. 6.
t Bart. in d. §. Iulianus. nu. 3. & 4. Specul. de prim. decr. §. ſequitur. in prin.
u l. 4. §. hec autem. h. t.
x Spec. præall. loc.
y Barto. in d. §. Iulianus. nu. 18.
z Bart. d. §. Iulianus. nu. 20.

a l. conſentaneum. 8. C. quomodo & quand. iu. c. 4. de dolo & contumacia. Spec. d. §. reſtat. in princ. b ut uidetur uelle Spec. in d. §. ſequitur. num. 8. quamuis obſtat auth. & qui iurat. C. de bon. auth. iud. poſſ. c Panorm. in cap. quoniam. §. ult. num. 31. ut lit. non conteſt. d d. auth. & qui iurat. Bartol. Rebuff. & Dd. in l. litibus. C. de agric. & cenſ. lib. 11. l. per hanc. C. de erog. mil. anno. lib. 12. Panorm. in d. cap. quoniam. §. ultim. num. 31. & in cap. 2. nume. 28. de probib. ſequeſtr. Alexand. conſil. 6. nume. 9. & 10. uolum. 4. Angel. conſil. 107. nume. 1. Anchoran. conſil. 248. nu. 1. & 2. e Bartol. in d. §. Iulianus. num. 21. cum ſequen. f uide Panorm. in d. c. quoniam. §. ultim. nume. 7. & 34. ut lit. non conteſta. g cap. quoniam. §. frequenter. ut lit. non conteſt. auth. & qui iurat. C. de bon. author. iud. poſſid. Bartol. in d. §. Iulianus. num. 7. h gl. in l. cum proponas. 9. C. de bon. auth. per l. 1. quibus ex cauſ. in poſſeſ. i d. c. quoniam. cap. 2. in uerb. in poſſeſsionem rei petitæ. de eo qui mitt. in poſſeſ. l. ſi finita. 15. l. ſi places. hoc tit. k Spec. de ſecund. decr. §. uidendum. nume. 5. l l. 3. in uerb. fideicommiſsi ſeruandi cauſa. ff. ne uis fiat ei qui in poſſeſ. tot. tit. extrà, de eo qui mitt. in poſſeſ. cauſ. rei ſeruand. l. 13. §. final. de bon. auth. iud. poſſid. m l. is cui. 5. ut in poſſeſ. leg. n l. final. C. de bon. auth. iud. poſſ. o dicta l. ſi finita. §. ſi quis. d. l. is cui. Specul. §. iam de effectu. num. 6. Panorm. in cap. contingit. per illum tex. num. 13. ubi dicit hanc eſſe communem. de dol. & contum. licet Legiſtæ contrà diſputent. ut Iaſ. in l. 3. §. fin. num. 20. de acq. poſſeſ. uide Soc. in c. quoniam. §. fin. nu. 95. ut lit. non conteſt. ubi indiſtinctè dicit hanc eſſe communem. p l. non eſt mirum. de pign. act. l. 2. C. qui pot. in pign. hab. l. ſi poſt. C. ut in poſſeſ. lega. l. fin. C. de præt. pign. Spec. d. l. §. iam de effectu. in prin. q d. l. ſi finita. §. ſi quis autem. h. t. l. is cui. §. ut in poſſ. leg. l. 3. §. fina. de acqui. poſſ. l. ſi duo. §. creditores. gl. in d. l. ſi finita. §. ſi plures. ad uerb. prius cum ſi. Spec. de ſecund. decreto. §. nunc dicā. 7. nu. 12. r Spec. de prim. decr. §. iam de effectu. nu. 6. s cap. 2. ubi Panorm. c. 1. abi Panorm. nu. 18. de ſequeſtr. c. 2. ubi Panorm. nu. 12. 13. de dol. & cont. Spec. de ſecund. decr. §. iam de effectu. uerſ. ſed utrum. t d. l. ſi finita. §. non autem. d. l. is cui. Bart. poſt gl. in d. §. Iulianus. num. 50.

conſequi, ſed non incommutabiliter, quin ſcilicet reus eam recuperare intra annū poſsit[a]. Neq; tamen fructus, etiam in realibus, neq; ius uſucapiēdi[b] (utpote cum cuſtodiæ cauſa, nō ut dominus poſsideat) ante annum elapſum acquirit[c]: licet percipere fructus interea tēporis, & cuſtodire, aut eoſdē uendere, cum ſeruando ſeruari nequeunt, non prohibeatur[d]. Cur autē aliud in perſonalibus, aliud in realibus obtineat, pulchrè exponit Spec.[e]. Quòd ſi porrò in poſſeſsionem à iudice decretam non admittatur miſſus, habet in factum actionem, quāti ſua intereſt, impeditum non fuiſſe[f]. quanquam & introduci per manum militarē poteſt[g]. Tollitur autem primum decretum, ſi intra annum ueniat reus, & iudicio ſe offerat, cautionemq; iudicio ſiſti, ac damna ob id paſſa actori præſtet[h]. Quod maximè obtinet in realibus petitionibus. nam ibi ſecundo decreto opus nō eſt, ſed tantum expectatur annus[i]: quo exacto, uerus poſſeſſor, qui miſſus eſt, efficitur[k]. In perſonalibus non uidetur ea res ad anni ſpacium alligata: ſed post interuallum aliquod ad arbitrium iudicis moderandum, ſi ceſſet reus ad iudicium uenire, & cauſam perſequi, poteſt peti & decerni ſecundum decretum[l]. Doctores tamen communius, & hîc annuum ſpacium putant attendēdum[m]: ut in hoc tantum maneat differentia, quòd in perſonalibus interpoſitione ſecundi decreti ſit opus[n], in realibus nequaquam, ſed ſolus anni curſus pro decreto ſufficiat[o].

Secundum decretum, eſt alterum prætoris ſeu magiſtratus iuſſum, quo ob contumaciā & moram abſentis debitoris, eum qui ad rem detinendam in poſſeſsionē miſſus fuerat, cauſa cognita uerum poſſeſſorem decernit, aut etiam dominum eſſe iubet[p]. Cauſa efficiens eſt (ut in præcedente decreto) magiſtratus, qui imperium ſaltem mixtum habet[q]. nā qui primum decretum interponere poteſt, poteſt & ſecundum[r]. Cauſa quoq; [illegible] eadem eſt, nempe petitio ex primo decreto poſsidentis, & nimia contumacia non reſpondentis[s]. Materia circa quam, ſunt omnes actiones perſonales[t], non etiam reales[u]. nam in realibus (ut antè dictum eſt) ſecundum decretum non decernitur, quoniam per hoc poſſeſsio uel dominium poſsidenti adiudicatur. At qui dominum ſe eſſe profeſſus eſt, & rem uendicat; is poſtquam ex primo decreto poſsidere cœperit, fruſtra dominium petat ſibi adiudicari quod habere intendit: fruſtra item poſtulet, ſibi poteſtatem diſtrahendæ rei ſecundo decreto fieri. Nam ſi dominus eſt, ut præ ſe fert, hanc poteſtatē ſuo iure habet[x]. Præterea lex in realibus tantum poſſeſsionem contumaci aufert, ſalua ad longum tempus proprietatis quæſtione[y]: quod illi ius per ſecundum decretum auferri, perquàm fuerit iniquum: ac etiamſi non rei uendicatione, ſed alia quauis reali actione ſit actum: tamen ratio ſemper erit, cur ſecundum decretum interponi non ſit neceſſe. Qui enim, uerbi gratia, hypothecaria egit, etſi ſe non eſſe dominū profeſſus ſit: tamen quia ex iure pignoris quod prætendit, diſtrahendi[z] aut dominij impetrandi[a] facultatem habet, ideo alio ei decreto non eſt opus. Etſi autem hæc ita ſe habeant, poteſt tamen qui reali egit, ſi de dominio cōtrouerſiam in futurum probabiliter uereatur, petere à iudice, ut certum terminum ſtatuat, intra quem ueniat ius ſuum deducturus reus, aut alius quiuis qui dominium prætendit: quo elapſo, nemo deinceps audiatur[b]. Sed de hoc perſonalium & realium actionum diſcrimine, plura Accurſ.[c] & Specul.[d] ad quos breuitatis cauſa ſtudioſos remitto. Forma perueniendi in perſonalibus ad ſecundum decretum hæc eſt[e]. Poſt elapſum annum[f] (de quo paulo antè dixi) petit actor ſe ex ſecundo decreto uerum poſſeſſorem aut dominum declarari & conſtitui. Ad eam petitionem contumacem reum iudex citat. nam citatio hîc neceſſaria eſt[g], quia cauſæ cognitione & præſentia partium eſt opus. ubicunq; autem requiritur cauſæ cognitio, ibi neceſſaria eſt citatio[h]: & quidem terna, uel peremptoria una pro tribus[i] opus eſt. Citatione porrò facta, ſi reus nō compareat, neq; ſe ad iudicium cum debita cautione, & refuſione ſumptuum

 offerat,

tiæ rationes exponit, & optimè Specul. de ſecun. decre. §. uidendum. num. 2. per c. cum contingit. de dol. & cōtum. c. paſtoralis. de offic. ordinar. cum alijs ibi præall. legat. p *cap. 1. de eo qui mitt. in poſſeſſ. l. prætores. 5. l. prætor. 7. §. 1. hoc tit.* q *l. 1. & 4. de iuriſd.* r *Specul. præall. loc.* s *l. fulcimus. 7. §. fina. quib. ex cauſis in poſſeß. eat. Specul. tit. de prim. decr. §. reſtat. num. 14. & de ſecund. decr. §. iuxta. nume. 9. 10.* t *Bartol. poſt glo. in d. §. Iulianus. num. 42. per l. cum proponas. C. de bon. auth. iud. poßid. d. l. fulcimus. §. 1. l. properandum. §. ſin autem. C. de iudic. Specul. de ſecun. decre. §. uidendum. num. 16.* u *Barto. poſt glo. in d. §. Iulianus. num. 41. & 43.* x *l. in re mandata. C. mand. tot. tit. Inſt. quib. alien.* y *l. 2. in fin. ubi glo. C. ubi in rem act. d. l. ſi quis emptionis. §. penult. c. 7. uerb. ſaluo iure. de eo qui mitt. in poſſeß. c. quoniam. §. quod ſi. ut lit. non conteſt. c. pront. de dol. & contum.* z *titu. ff. & C. de diſ. pign.* a *tot. tit. C. de iur. dom. imp.* b *l. ult. C. de iur. dom. imp. auth. hoc niſi. C. de ſolut. uide glo. Bartol. & Dd. in l. ſi finita. §. ſi plures. ad uerb. prius. hoc tit. Specul. de ſecund. decret. § uidendum. nume. 20. 21. Panorm. d. c. quoniam. §. final. nume. 12.* c *in d. l. ſi finita. §. ſi plures. uerb. prius.* d *in d. tit. de ſecun. decre. § uidendum. nume. 20. & 21.* e *uide omnino Panorm. in c. quoniam. §. fin. num. 34. & 41. 46. ut lit. non conteſt. & ibidem Socin.* f *Bart. in d. §. Iulianus. nu. 39.* g *Spec. de ſecund. decr. §. nunc dicamus. nu. 1.* h *l. nam ita diuis. de adopt. l. de unoquoq; ubi Alex. de re iudic. Socin. in tract. cita. act. 7. nu. 6.* i *c. quoniam. §. ſi. ut lit. non conteſt. Bart. in d. §. Iulianus. nu. 27.*

a *l. 2. in fin. ubi gl. C. ubi in rem act. d. l. ſi quis emptionis. §. pen. c. paſtoralis. de off. ord. c. 1. de eo qui mit. in poſ. Spec. d. §. iam de effectu. nu. 9.*
b *Panor. in c. quoniam. §. ult. num. 33. ut lit. nō conteſt.*
c *Spec. præall. loc. Bart. poſt glo. in d. §. Iulianus. nu. 51.*
d *d. l. is cui. Spec. præall. loc. nu. 13. uide Bar. in l. ult. in prin. ut in poſ. legat. & in d. l. ſi finita. §. Iulianus. Ange. in §. quis uerò. in auth. de exh. re.*
e *Specul. præall. loc. nume. 12.*
f *d. l. ſi finita. §. final. ubi glo. l. 4. §. in eum. & l. fina. §. prætor. ne uis fiat ei.*
g *l. is cui. §. miſſus. ut in poſſ. lega.*
h *d. l. ſi quis. 8. §. penult. C. de præſcript. 30. annor. Auth. & qui iurat. C. de bon. auth. iudi. poſſ.*
i *Socin. in d. cap. quoniam. §. final. nume. 45. ut lit. non conteſt. ubi dicit hanc communem eſſe Legiſt. & Canoniſt.*
k *c. 1. de eo qui mitt. in poſſ.*
l *Barto. in d. §. Iulianus. nume. 39. text. in d. l. ſi finita. §. non autem. 12. §. ſi plures. ubi gl. ad uerb. princ. l. 3. §. fina. uerb. longo tempore. de acquir. poſſ. d. auth. & qui iurat.*
m *Specul. de ſecund. decre. §. iuxta. nume. 2. Innocent. in c. dilecto. de uerb. ſignificat. Inſtit. in titu. de eo qui mitt. in poſſ. Bart. d. §. Iulianus. num. 39.*
n *d. l. ſi finita. §. Iulianus.*
o *gl. in d. l. ſi finita. §. ſi plures. ad uerb. prius. ubi præſentis differen*

offerat[a], quod & ipſum pro contumacia habetur (paria enim ſunt, non comparere, uel non debito modo[b]:) iam quia eius contumacia pro præſentia eſt[c], de cauſa iudex cognoſcet. In cauſæ autẽ cognitione uerſatur, num reus ſit Reip. cauſa abſens, num pupillus, num alio impedimento iuſto detentus: nec enim ad ſecundum decretum eſt deproperandum[d]: alioqui dabitur reſtitutio[e]. Quòd ſi nihil obſtet, ſatisq́; de contumacia abſentis cõſtare iudici uidebitur, tum ex officio ſuo nobili[f], ſecundum decretum interponet, & actorem in uera deinceps poſſeſſione eſſe, eaq́; frui, fructusq́; ſuos facere iubebit. Ex quo intelligi poteſt aliud eſſe mittere in poſſeſſionẽ, aliud iubere poſſidere: illud cuſtodiam tribuit ex primo decreto, hoc poſſeſſionẽ non nudam, ſed cum cauſa bonorum ac dominij ex ſecundo decreto, quẽadmodum in iuriſdictione Prætoris bonorum poſſeſſio ius dominij complecti ſolet. Finis eſt, ut & contumacia nimia latitantis ac fugientis debitoris puniatur, & conſulatur agenti creditori, cui fruſtrator alioqui reus copiam agendi, hoc eſt ius ſuũ iudicio perſequẽdi, nullam facit. Effectus, quòd iure ueteri Prætor non faciebat poſſeſſorem dominũ[h], ut nec hæredem[i], ſed rem in bonis eius eſſe iubebat, ut uelut dominus iure Prætorio fructus lucraretur, & quia iuſta erat poſſeſſio, etiam legitimo tempore uſucapere, atq́; ita iure ciuili effici dominus poſſet[k]. Sed hodie ſecundum decretum non tantum poſſeſſorẽ facit eum qui mittitur in poſſeſſionem, ita ut fructus lucretur[l], deiecto & excluſo uero domino[m]: ſed etiam dominum[n], ſi uidelicet dominium fuit penes debitorem: aliàs præſtat uſucapiendi conditionẽ[o], ut quiuis titulus dominij translatiuus[p], perinde atq́; cum res in ſolutum creditori datur[q]. Sed in ſolutũ tum demum dari res ſolent, cum emptorem non inueniunt[r]. At ſecundũ decretum quandoq́; ita interponitur, ut etiam ſine uenditione ſtatim fiat iure Prætorio dominus qui poſſidet. Quod potiſsimùm in materia damni infecti puto uſitatum fuiſſe: quia nõ expediebat, per dilationes emptionum, in ruinoſis ædibus (quæ haud facilè etiam emptorem, propter ædificationũ ſumptus & moleſtias inueniũt) ſpacium ad ruinas prorogari: & ſatius erat, uicinum fieri dominum qui de damno infecto egiſſet, ob uicinitatem periculi, quàm alium quemuis emptorem, cuius nihil intereſſet. qua ratione uidemus hodie multis locis, iure retractus cuilibet emptori uicinum præferri[s]. In alijs, præſertim perſonalibus, crebrius decernebatur uenditio[t] (cuius forma alia eſt iure Sax.[u] quàm iure ciuili) & in eius demũ defectum[x], in ſolutum datio[y]. Nonnunquã tamen & alio modo fit decretum. nam interdum præfigitur terminus, intra quem ueniat qui dominium prætendere uelit, poſt nõ audiendus[z]. Interdum etiam ſolum poſſeſſorem conſtituit agentem iudex, reſeruato etiam poſt annum reo repetendæ rei ſuæ iure integro[a]: præſertim cum non multi ſunt creditores, & aliqua qualis qualis cauſa defenſionis, qua contumacia excuſari poteſt, ſubeſſe uidetur. Nam pro uarietate circumſtantiarum, uariè interponit iudex ſecũdum decretum, aut non interponit[b]. Atque hæc quidem iure communi, in primo ſecundoq́; decreto obtinent. Iure Sax. neutri locus eſt: ſed contumax reus, mulctatur damno litis, & condemnatur in petitionem aduerſario: contumace uerò actore exiſtente, reus ab inſtantia iudicij relaxatur[c].

DE AQVA, ET AQVAE PLVVIAE ARCENDAE (VIDElicet actione.) Titul. III.

1 *Continuatio.*
2 *Aqua pluuia quæ ſit: & quando hoc nomine detur actio.*
3 *Qualis actio detur.*
4 *Quibus, aduerſus quos, & ad quid.*

EOdem modo ſi cui aqua pluuia damnum dabit, aquæ pluuiæ arcendæ actione auertetur aqua: quam actionem ex ipſa titulorum ſerie intelligi licet eſſe Prætoriam. 1
Aquam pluuiam dicimus, quæ de cœlo cadit, ſiue per ſe, ſiue cum alia miſta noceat. 2
Hæc autem actio, conſimiliter locum habet in damno nondum facto (nam de facto agendum eſt interdicto quod ui aut clàm[a]) opere tamen iam facto, ex quo damnum iure timetur: totiesq́; locum habet, quoties manu facto opere nocitura agro aqua eſt: id eſt, cum quis manu fecerit, quo aliter flueret quàm natura ſolebat[b]. Hæc actio in perſonam eſt, 3
quia ex facto hominis oritur: in rem tamen ſcripta, quandoquidem in opus factum dirigitur.

a l. ſi quis.8.§. pen. C. de præſcrip.30. annor. auth. ei qui iurat. C. de bon. auth. iud. poſſ. l. prætor. §. quod ait prætor. de bon. auth. iud. poſſ. c. paſtoralis. de off. ordin. c.1. c. cũ contingit. de dol. & cont. tot. tit. ex. de eo qui mitt. in poſſ. cauſ. rei ſer. Spec. de prim. decr. §. iam de effectu. nu.22.
b l. j. §. fi. ubi gl. ad uerb. inhabilis. quod cuiuſq́; uniuerſ. nom. & l. j. §. pen. quor. lega.
c c. ueritatis.8. de dol. et contum. l. contumacia. 53. de re iud. Spec. h.t. §.1. nu.1.
d Spec. præall. §.1. nu.1.
e d.l. ſi finita. §. ſi fortè. §. poſtea. l. eorũ.19. h.t. Bart. in d.§. Iulianus. nu.36.
f Bart. d.§. Iulianus. nu.40. Panor. in c. quoniam. §. ult. nu.46. ut lit. non conteſt.
g l.3. de bon. poſſ.
h l. qui uſumfructum. Si uſuſfr. peta.
i §.1. Inſt. de bon. poſſ.
k Vlp. tit.1. d.l. ſi finita. § Iulianus.
l Spec. de ſecun. decr. §.1. nu.13.
m d.l. ſi finita. §. ubi autẽ.
n Dd. in d.l. ſi finita.15. §. Iulianus. & §. poſteaquam. & in d.c. quoniã. fac. l. j. de fund. dota. l. ſed ſi res. cõ. diui.
o d.l. ſi finita. §. Iulianus. l. prætoris. l. dies. l. ijs. h.t.
p tot. tit. de publicia. in rẽ act. §. ſed iſtæ. Inſt. de actio.
q tot. t. de iur. dom. imp. l. à diuo Pio. §. ſi pignora. de re iudi.
r l. à diuo Pio.15. §. ſi pignora. de re iud.
s Bald. in tract. prothomiſ. col. penul. uerſ. ſed pone. Matt. de Affl. eo. tracta. uerb. ſcriptum. Tiraq. de iur. retract. Daligna. §.22. gl.2. nu.2. & 26. nu.36.

t l. fulcimus.7. in prin. quib. ex cauſ. in poſſ. eat. l. cũ proponas. l. pro debito. C. de bon. auth. iud. poſſ. Spec. §.1. nu.14. h.t. u Landrecht lib.1. art.70. Reinh. diff. iudi.29. x l. pro debito.6. C. de bon. auth. iud. poſſ. y t.t. C. de iur. dom. imp. d.l. à diuo Pio. §. ſi pignora. auth. hoc niſi. C. de ſolu. z Barto. in d.§. Iulianus. num.52.53. a d.c. quoniam. in fin. ut lit. non conteſt. ubi gl. fin. & Dd. b Barto. in d.§. Iulianus. num.53. c Reinhart. diff. iudicial.8. per art.9. lib.2. art.5. lib.3. a l. Atteius.14. §. in hoc iudicium.2. l. ſi tertius.6. §. officium.4. h.t. b l. j. in prin. & §.1. h.t.

4 tur[a]. Datur autem domino prædij cui ex opere damnum timetur[b], & etiam utilis uſufru-
ctuario[c], alijſq; utile dominium habentibus[d]. Porrò datur aduerſus dominum eius loci in
quo opus factum eſt, quia is ſolus reſtituere poteſt[e], in hoc ut opus reſtituat, id eſt tollat, &
rem in priſtinum ſtatum formamq; reponat: ſuis quidem impenſis, ſi opus ſecit, aut facere
curauit: impenſis uerò actoris, ſi in nulla ſit culpa[f], unà cum damno & intereſſe, quod ea oc-
caſione poſt litem conteſtatam accidit[g].

a d.l. ſi tertius. §. tertio uerſ. aquæ. l. emptor. 12. l. poſt uenditionē. 16. h.t.
b d. l. ſ. §. item. 11. d. l. ſi tertius. §. ſi quis. 3. h.t.
c l. ſi uſuſfructus. 22. l. apud Trebatium. 3. h.t.
d l. quod principis. 2. 3. §. 1. h.t.
e l. quanquam. 4. §. ultimo. cum l. ſeq.
f l. ſupra iter. 11. §. apud ferocem. 2. & §. fin. l. emptor. 12. h.t.
g d. l. Atteius. §. in iudicium. 2.

DE PVBLICANIS, ET VECTIGALIBVS, ET COMMISSIS. Titul. IIII.

1 *Continuatio: & qui dicantur publicani.*
2 *Vectigal quid ſit, & quantum.*
3 *Quomodo diſtet à tributo.*
4 *Quare uectigal ſoluatur: & quæ pœna ſit eius non ſoluti.*
5 *Edictum de publicanis, eiuſq; ratio: & quomodo cum iniuſtis publicanis eorumq; heredibus agatur.*

1 AD damna quæ ex publica cauſa dentur reſarcienda, propoſitum eſt edictum de pu-
blicanis, uectigalibus & commiſsis. Publicani ſunt, qui publico fruuntur (nam inde
nomen habent, quòd publicum, hoc eſt, uectigal redimant) ſiue fiſco uectigal pen-
dant, ſiue etiam tributum conſequantur[a]. Et omnes qui quid à fiſco conducunt, rectè appel
2 lantur publicani. Vectigal à uectura dicitur: & eſt id quod præſtatur ex his rebus quæ inue-
huntur, aut euehuntur. Præſtari autem ſolet octaua pars[b], olim quinquageſima tãtum, aut
3 etiam centeſima[c]. Diſtat uectigal à tributo: nam tributum eſt annona, uel publica functio,
ſeu penſitatio, quæ ratione ſoli & bonorum immobilium penditur à poſsidentibus[d]: ac po
tiſsimùm capitur pro pecunia, quæ ab imperatoribus atq; præſidibus in ſtipendia militũ
& ſumptus belli à prouincialibus imperatur[e]: cuius tres fines conſtituit Cic. pro lege Manil.
4 ut ſint ornamenta pacis, ſubſidia belli, nerui reipublicæ. Tributum ergo ut ſtipendium eſt
onus fructuum[f], & confertur ob poſſeſsiones priuati ſoli, uectigal uerò penditur propter
uſum uiæ publicæ[g], per quam res uehuntur: quam cum magna cura & ſumptu principes
planam & tutam præſtare commeantibus debeant[h] (cæteróqui de damno dato tenentur[i])
non mirum eſt, aliquid in autoramentum & compenſationem eorum ſumptuum à uiato-
ribus retribui. Eius uectigalis non ſoluti pœna eſt, ut res committãtur uendiceturq; fiſco,
5 unde & commiſſæ res dicuntur[k]. Sed quia ſæpenumero ſupra ſtatutum uectigal ui aut do-
lo malo publicani eorumq; familiæ exigere ſolent, aut per concuſsionem iniecto terrore
extorquere, nonnunquam etiam ex mercib. quid ſurripere: ideo Prætor edicto ita cauit[l]:
» QVOD PVBLICANVS SEV ALIVS PVBLICANI NOMINE VI AD-
» EMERIT, QVODVE FAMILIA PVBLICANORVM: SI ID RESTITV
» TVM NON ERIT, IN DVPLVM, AVT SI POST ANNVM AGE-
» TVR, IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. ITEM, SI DAMNVM, IN-
» IVRIA, FVRTVMVE FACTVM ESSE DICETVR, IVDICIVM DABO.
» SI II AD QVOS RES PERTINEBIT NON EXHIBEBVNTVR, IN
» DOMINOS SINE NOXÆ DEDITIONE, IVDICIVM DABO. Hæc actio
hæredib. etiam datur[m]: in hæredes autem, quatenus locupletati ſunt[n]. Amplius etiam ex-
tra ordinem publicani ad uigorem publicæ diſciplinæ, hoc nomine plectuntur[o].

a l. ſ. in prin. l. quæſtus. 12. in fin. h.t. l. eũ qui. 16. de uerb. ſignificat.
b l. ex præſtatione. 1. C. de uectigali.
c Cuiac. obſer. lib. 6. cap. 28.
d l. ſ. & t.t. C. ſine cenſu, &c.
e l. ager. 27. de uerb. ſignificati. Tacitus lib. 20.
f l. 7. de uſufr. l. neq. de iuramen. in res dota. Cuiac. lib. 7. c. 3. & 4.
g l. ſi quis. c. 21. de dona. int uir. & ux.
h l. congruit. 13. de off. praeſ.
i Cepoll. tract. de ſer. c. de aqu. nu. 91.
k l. commiſſa. l. fin. §. ſi quis. h.t. gl. in l. 1. C. de uectigali.
l l. ſ. in prin.
m l. ſed & ſi. 13. in fi. h.t.
n l. 4. in prin.
o l. locatio. 9. §. quod illicitè. h.t.

DE DONATIONIBVS. TITVL. V.

1 *Continuatio: & quòd donationes rectè ad ius Prætorium referantur.*
2 *Donatio unde dicta, & quid ſit.*
3 *Diuiſio: & quid ſit donatio ſimplex, ſub modo, cauſa, aut conditione.*
4 *Cauſa efficiens: & quis cui donet.*
5 *Materia.*
6 *Forma: & quomodo firmentur, contrahantur donationes: & quare quædam inſinuatione indigeant.*
7 *De fine, natura, effectu, & reuocatione donationum.*

1 DOnationes quoq; ad ius Prætorium meritò referuntur. Nam cum magis ad bene-
ficij cauſam, quàm negocij contracti ſpeciem pertineant, nulla eo nomine iure ci-
uili eſt actio, quam lex ex conuentionibus duntaxat, quæ cauſam obligationis ac

ſυνάλλαγμα continent, præbere ſolet, ut ſuprà dictum eſt[a]. Sicuti igitur precarium quod ex li
beralitate deſcendit, Prætor tuetur[b]: ita conſentaneum eſt, reliquas quoq; donationes poſt
quam perfectæ eſſent, iure Prætorio, uelut iuſtum acquirendi modum [c], confirmatas eſſe, &
de ijs ius fuiſſe dictum: unde & inter iudicia Prætoria hic tractatus meritò collocatur. Do- 2
natio dicta eſt à donando, quaſi doni datio [d]. Eſt autem liberalitas, quæ nullo iure cogen-
te, ex ſola animi benignitate alteri fit, & conceditur[e]. Dat, inquit I.C.[f] aliquis ea mente, ut
ſtatim uelit accipientis fieri, nec ullo caſu ad ſe reuerti: & propter nullam aliam cauſam fa-
cit, quàm ut liberalitatem & munificentiam exerceat. Hæc propriè donatio appellatur,
quæ ita definiri poteſt, ut ſit contractus iuris gentium nominatus [g] (iure ſcilicet nouiſſi-
mo[h]) ſtricti iuris [i], conſenſu conſtans [k], per quem quis alteri gratuitò & in præſentiarum a-
liquid donat uel remittit. nam & remiſsio certi alicuius iuris, donatio eſt[l]. Et neceſſe eſt, do-
nationem uerbis præſentibus fieri, uel æquipollentibus [m]: alioqui non donatio eſſet, ſed
pactum futuræ donationis [n]. Donatio autem aut eſt ſimplex, aut ob cauſam, aut ſub mo- 3
do, aut conditionalis. Donatio ſimplex propriè eſt donatio, quam ſuprà definiuimus. Do-
natio ob cauſam, & ſub modo eſt, cum datur uel ut aliquid fiat, uel ut non fiat, uel cum
certo modo certaq; lege donatur [o]: cuius finis ſubordinatus & medius eſt remuneratio, ex-
tremus liberalitas [p]. Donatio conditionalis eſt, uel cum quis ita dat, ut tunc demum acci-
pientis rem fieri uelit, cum aliquid ſecutum erit: uel ut ſtatim quidem accipientis fiat, ſi ta-
men aliquid aut factum fuerit, aut non fuerit, uelit eam ad ſe reuerti: qualis eſt donatio cau-
ſa mortis. Cauſa efficiens eſt benefica uoluntas donantis, & conſenſus ſeu ἀποδοχὴ acci- 4
pientis[q]. nec enim inuitus quis donat[r], nec inuito donatur[s]. Cauſa προκαταρκτικὴ, ſunt bene-
merita donatarij[t]. Poſſunt autem omnes donare, qui & contrahere: nec ſenectus aut mor-
bus donationi obſtat [u]: non tamen pater filio in poteſtate conſtituto [x], niſi ob beneme-
rita, aut aliam iuſtam cauſam[y]: nec maritus coniugi, aut contrà[z]. Mulier iure ciuili res para-
phernales alienare poteſt, & donare[a]: dotales nequaquam[b], ne conſentiente quidem mari-
to, propter legis Iuliæ de fundo dotali prohibitionem. Moribus Gallorum[c] indiſtinctè ſine
marito in cuius tutela eſt, nihil donare aut alienare poteſt: quod & Sax. ſequuntur[d]. quorũ
tamen iure, uirgines & uiduæ authore tutore rectè dotant[e], & parentes liberis etiam rectè[f].
Rei capitalis criminis, ante ſententiam donare poſſunt, poſtea non item [g]. Materia ſunt o- 5
mnes res quæ in commercium cadunt: quicquid enim alienari, id & donari poteſt: non ta-
men omnia bona, præſentia & futura, ne auferatur libera teſtandi facultas [h]. Forma eſt, ut 6
alter det, alter accipiat (à datione enim uim olim habuit donatio) nec aliter quàm traditio-
ne[i], aut ſtipulationis uinculo [k] firmabatur: ſed hodie etiam nudo pacto [l] efficaciter animo
donandi promittitur[m]: nunquã tamen ea præſumitur, ubi alia rei geſtæ cauſa aliqua, quam
uis iniuſta etiã & fatua apparere & haberi poteſt[n]. Donatio fieri poteſt uel purè, uel ex tẽpo-
re, uel ad tempus, uel ſub cõditione[o]. item in ſcriptis[p], aut ſine ſcriptura[q], etiã inter abſentes
aut ignotos, per procuratorem, nunciũ aut epiſtolam[r]: niſi cũ excedit donatio 500. aureos.
Nã ne prodigaliter quis liberalitatẽ exerceret (expedit enim Reip. neminem re ſua abuti[s])
aut facilè fraus ſtrueretur inductis falsò donationibus, uoluit lex tam impẽſas donationes
in acta publica redigi, & notioni magiſtratus inſinuari[t], nec aliter ratas eſſe, quàm ſi publi-
ca ſcriptura interueniret [u]: unde nec morte eiuſmodi inualidæ donationes confirmantur[x],
niſi quatenus ſunt infra ſummam 500. aureorum [y] (quorum æſtimationem nunc ad Hun-
garicos aureos redigimus) quatenusúe expreſſa donantis conteſtatione ſunt cõfirmatæ[z].
Ea enim cõteſtatio, loco eſt ultimæ uoluntatis, ſeu donationis cauſa mortis, quæ eiuſmodi
inſinua-

a ad l. iuris gentium. 7. in prin. de pact. *b* l. interdictum. de precario. *c* Inſtit. eod. ubi donatio inter acquirendi modos refertur. l. 3. de oblig. & act. *d* l. ſenatus. 35. §. 1. ff. t. t. *e* l. donari. 39. h. t. l. donari. 82. de reg. iur. *f* in l. j. h. t. *g* l. pen. §. fin. C. eod. Iaſ. in l. cum mota. nu. 25. C. de tranſ. & in l. qui Romæ. §. Flauius. nu. 12. de uerb. oblig. *h* §. perficiuntur. Inſt. de donat. d. l. pen. §. final. *i* l. hæreditatem. 28. l. cum. 22. h. t. Bart. in l. ædib. §. 1. h. t. Ferra. in for. lib. donat. *k* d. § perficiuntur. gl. et Dd. in l. ab emptione. de pact. *l* l. ſi quis. 12. de nouat. l. hoc iure. §. 1. h. t. l. ſi quis donatione. de reg. iur. l. 4. C. de nouat. c. 2. donat. text. optimus in l. ſi donationis. 18. C. eod. *m* Angel. & Fab. poſt gl. in §. aliæ. Inſt. de dona. Bald. & Salic. in l. ſi quis argentum. §. fi. C. eod. *n* Salic. in l. 2. nu. 4. et 5. C. de cond. ob cauſ. per l. in bonæ fidei. de eo quod cert. loc. l. Titium. de pig. act. Fab. in d. §. aliæ. nu. 1. per l. ſi ſterilis. §. fin. de act. emp. l. qui pecuniam. ſi cert. petat. Hoſt. de donat. in fin. *o* l. j. §. 1. h. t. C. de donat. quæ ſub mod. *p* l. hoc iure. 19. §. 1. et §. ult hoc tit. *q* l. 2. de actio. §. aliæ. Inſtit. de donat. l. ſi quis. 35. §. fin. C. eod. *r* l. rem legatam. 18. de adimend. lega. *s* l. inuito. 69. de reg. iu. d. l. hoc iure. 19. §. non poteſt. 2. h. t. *t* l. nec adiecit. 9. ſ. pro ſocio. *u* l. ſenectus. C. de donat. *x* l. cum de bonis. 11. C. de donat. *y* Iaſ. poſt alios, in l. ſi donat. C. de coll. Bald. in l. cum oportet. §. fin C. de bon. quæ lib. *z* t. t. de donat. int. uir. & uxor. *a* l. uelles. 6. C. de reuoc. don. l. hac lege. 8. C. de pac. conuent. *b* l. conſtante. 3. C. de donat. uide ſ. de fund. dotal. *c* uide Tiraq. de legib. connub. in fine. uerb. contract. nu. 58. *d* Land. lib. 1. art. 31. 45. Sachſ. diff. 7. Reinh. diff. 7. & 8. *e* Reinh. de tutel. diff. 3. *f* Land. lib. 1. art. 10. Reinh. diff. 6. *g* l. poſt. 15. h. t. *h* uide Bart. & Dd. in l. fin. C. de pact. & in l. ſtipulatio. 41. h. t. l. licet. ubi Iaſ. nu. 15. C. de pact. *i* l. 3. de oblig. & act. in prin. Inſt. eo. ubi dixi. §. per traditionem. Inſt. de rer. diuiſ. l. ſi quis. 35. §. pen. uerb. confirmetur traditione. C. eod. l. 6. h. t. *k* l. 2. C. de euictio. l. 2. l. qui ex donatione. 12. l. ſi in ſtipulatum. 17. l. hoc iure. 19. l. ſi patronus. 20. l. ut mihi. 21. cum l. ſeq. l. fideiuſſ. 24. l. qui id. 33. & paßim tot. hoc tit. ac ſequente. *l* uide gl. in §. aliæ. ad uerb. uoluntatem. Inſtit. de donat. ubi dixi ſ. *m* §. 1. Inſt. de donat. ſi quis argentum. 35. §. fin. C. eod. *n* l. cum de indebito. in fine. de probat. uide eleganter Bald. in l. 2. num. 2. C. de iur. dot. & in l. generaliter. 14. num. 5. C de non num. pecun. Iaſ. & Dd. in l. 3. ff. de pact. *o* l. 2. & tot. tit. C. de donat. quæ ſub mod. *p* l. ſi aliquid 13. l. uice. 20. l. donatio. 25. C. eod. *q* l. in extraneos. 29. C. eod. *r* l. 4. l. abſenti. 10. hoc tit. l. nec ambigi. l. 6. in extraneos. 29. C. eod. *s* l. 2. de his: qui ſunt ſui uel al. iur. *t* l. in donationibus. 31. C. eod. §. 1. Inſt. t. eod. *u* gloſ. in cap. 1. de cenſib. lib. 6. per l. ſi quis argentum. in fine. C. eod. *x* l. donationes. 25. C. de donat. int. uir. & ux. *y* l. penul. in fin. C. de donat. *z* d. l. donationes. 25. C. de donat. int. uir.

inſinuationem non deſiderat[a]. Hac tamen ſpecie excepta, aliæ largitiones quæ non ratione formæ, ſed reſpectu perſonarum infirmæ ſunt, ſola morte, quaſi tacita ultimæ uoluntatis ſignificatione[b] confirmantur: ut donatio mariti & coniugis[c], patris & filij[d]: &, quantum arbitror, omnium bonorum, ſaltem ut in uim fideicommiſsi, quatenus 500. aureos non excedit, ualeat[e]. nam hæc ultima non ratione tantum perſonarum, ſed etiam ob defectum ſolennitatis eſt inualida: ſcilicet cum excedit 500. aureos, nec actis eſt inſinuata. qui defectus, ut dictum eſt, morte non ſuppletur. eoq; tantum ad 500. aureos ea donatio confirmatur. Eſt autem hæc inſinuatio tam neceſſaria, ut donatio ſupra 500. aureos, etiam quando fit inter propinquos, in actis ſit redigenda[f] (& quidem coram iudice competente[g]) niſi facta ſit ad pias cauſas[h], legibus expreſſas. nam in alijs quoq; inſinuationem requiri, uerius eſſe uidetur[i]. Sed an teſtibus habeat opus? Equidem hæc quæ ad acta fit, teſtimonio non indiget[k]. ſed & reliquæ donationes abſq; teſtibus fieri poſſunt[l], dummodo alia ratione, puta epiſtola[m], ſubſcriptione[n] donantis, aut alijs modis[o] probari poſsint. Porrò de forma donationis, præſertim eius quæ fit in ſcriptis, alibi plura traduntur[p]. Illud ultimò notandum, liberalitates omnis generis pacta recipere, quæ quidem per ſe ualida ſint. nam ſi inualida iure ſint, (ut pactum de ſuccedendo) ijs reiectis pura ſubſiſtit donatio[q]. Adijcio & hoc iure noſtro Sax. donationem rerum immobilium non aliter fieri poſſe, quàm coram iudice ubi ea bona ſita ſunt[r]: & quidem patrimonialium ſeu auitorum non niſi conſentiente proximo hærede[s]. quod de donatione propriè ita dicta, non de ea quæ fit cauſa mortis, & alijs improprijs, quidam intelligi uolunt[t]. Et hæc de forma dicta ſufficiant.

7 Finis donationum eſt, authore I.C.[u] ut liberalitas & munificentia exerceatur. Effectus olim non alius erat, quàm nudorum pactorum, cum nullum in ſe contineant συνάλλαγμα, aut mutuam rerū commutationem. Itaq; neceſſum erat, aut traditionem intercedere, qua ſubſecuta dominium transferebatur[x], & aduerſus repetentem dabatur à prætore exceptio: aut ſtipulationem, quæ iuris ciuilis uinculum eſt[y], adhiberi[z]. Hodie perficiuntur donationes exemplo uenditionum, ſtatim atq; conuenit: & pœnitentia excluſa[a] habent in ſe neceſsitatem traditionis, ut cæteri contractus nominati[b]: ex ijsq; datur actio, quæ condictio ex lege appellatur, quoniam competit ex noua conſtitutione[c]: interdum etiam rei uendicatio, inſtrumentis ſcilicet rei donatæ traditis[d]. Illud ſciendum eſt, donatorem non teneri de euictione, niſi quatenus dolo malo fecit: ne uidelicet liberalitas ei ſua ſit damnoſa[e]: idq; indiſtinctè iure Saxonum[f], etiamſi in iure ciuili uariè à Dd. diſtinguatur[g]. Ex quo ſequitur, res alienas quamuis rectè uendantur propter obligationem euictionis, tamen inefficaciter donari, cum donator de euictione non teneatur. Ad effectum etiam pertinet, quòd quæ elargita ſemel ſunt, non reuocentur amiſsione inſtrumentorum[h], alienatione quam donans poſtea facit[i], allegatione doli[k], reſcripto principis[l], prætextu abſentiæ eius, cuius conſenſus neceſſariò & ex iuris ſolennitate non eſt requiſitus[m]. Reuocatur tamen, ſi conditio, modus, aliaúe pacta adiecta non ſeruentur[n], ſiquidem ea iure ſubſiſtant. nam inualida reijciuntur, & donatio rata manet, ut dixi: ne uidelicet utile per inutile uitietur[o]. Retractātur indidem propter ingratitudinem, ex cauſis iure expreſsis[p]: puta ob iniurias atroces, donatori à donatario factas: item propter uerbera illata, ob periculum uitæ creatum, ob damnum ingens bonis datum[q]. Præterea, ſi quis filios non habens, bona omnia, uel partem maiorem aliquam donatione largitus ſit, & poſtea liberos ſuſceperit: totum quicquid largitus eſt, reuocatur[r]. & ſi qui donationem mandauit, antè rebus humanis ſit exemptus, quàm donatio perficeretur, ſequens eſt extincto per mortem mandato, munificentiam necdum peractam interire, nec impleri amplius poſſe[s].

DE MORTIS CAVSA DONATIONIBVS. TIT. VI.

1 *Donatio cauſa mortis quæ ſit.*
2 *Tres huius ſpecies.*
3 *Quid ſit capio.*
4 *Cauſa efficiens, & qui quibus donare poßint.*
5 *Materia: quæ donari poßint.*
6 *Forma: & quot teſtes requirantur.*

7 Finis

a Schurff. cōſ. 6. & 46. cent. 1. per l. ſi ubi Dd. C. de dona. cauſ. mort.
b uide Iaſ in l. fin. C. de pac.
c d. l. donationes. 25. C. de donat. int. uir. & uxor.
d uide in l. 2. C. de inoff. donat. tex. in l. donationes. 25. in prin. in uerbo, quas parentes in liberos. C. de donat. int. uir. & uxor.
e gl. fin. in c. fin. de ſucc. ab int. fac. l. generalitat. d. l. donationes. in uerb. uel aliæ perſonæ, &c. et quæ tradit Bar. in l. fin. num. 11. C. de pact. uide Zobel. Lād. lib. 1. art. 31.
f l. lata. 27. C. eo.
g l. ſecundum. 32. C. eod.
h l. ſi quis. 36. C. eod.
i l. illud. C. de ſacr. Eccle. ubi Dd. uide latè Tiraq. in priuil. piæ cauſ. priuil. 124.
k l. in donationibus. 31. C. eod.
l d. l. in donationibus.
m l. ſi aliquid. 13. C. eo.
n l. uice. 20. C. eod.
o l. in extraneos. 29. C. eod.
p l. donatio. 25. cum ll. ſeq. C. eod.
q d. l. donatio. 25. C. eo. l. cum donationis. 34. C. eod.
r Saxon. lib. 1. art. 21. Vueych. art. 20. gloſ. art. 34. lib. 1.
s Landtr. lib. 1. art. 52. 31. & 34. Vueych. art. 20. & 65. Fachſ. diff. 4. & 5. Reinhar. diff. 1. 3. 4.
t Reinh. d. diff. 1. 3. 4.
u l. j. h. t. l. munus. 214. §. dona. de uerb. ſign.
x iuxta l. traditionibus. 20. C. de pactis. l. non idcirco. 12. C. de fid. inſtrum.
y §. de conſtituta. Inſt. de actionibus.
z l. 2. h. t. cum alijs ſup. nu. 6. adductis.
a l. fin. C. de uſucap. pro donat. l. 3. C. de reuoc. donat.
b §. perficiuntur. Inſtit. eod. l. fin. C. de reuocan. donatio.
c l. ſi quis argentum. 25. §. fin. C. eod.
d l. j. C. de donat.
e l. Ariſto. 18. §. fin. h. t.
f ut notant. ad art. 4. lib. 3. uide gl. lat. in fin. lib. 1. art. 52.
g gl. & Dd. in d. l. Ariſto. & in l. 2. C. de euiction. uide Paul. lib. 5. Senten. tit. 11. & ibi Cuiac.
h l. 2. C. de reuoc. donat.
i l. 3. C. de reuo. donat.
k l. 4. C. eo. illo tit.
l l. 5. C. de reuo. donat.
m l. uelles. 6. cum l. ſeq. C. de reuo. donat.
n l. j. l. 3. & tot. tit. C. de donat. quæ ſub mod. l. fin. C. de reuo. donat.
o l. donatio. 25. C. de donat.
p l. j. l. pen. l. fin. auth. quod mater. C. de reuoc. donat.
q d. l. fin. d. auth. quod mater.
r l. ſi unquam. 8. quam Tiraq. copioſiſsimè interpretatus eſt. C. de reuo. donat.
s l. ſi quidem. 8. C. de actio.

7 *Finis & effectus: & quomodo reſoluatur, reuoceturq́; hæc donatio, & an in ea locum habeat pœnitentia.*

INter conditionales donationes eſt mortis cauſa donatio, cum quis habere ſe mauult, 1
quàm eum cui donat, magisq́; cum quàm hæredem ſuum[a]. Tres huius donationis ſunt 2
ſpecies[b]: una, cum quis nullo præſentis periculi metu conterritus, ſed ſola mortalitatis
cogitatione donat: quod quidem exprimendum eſt, alioqui pura erit etiam à moriente fa-
cta donatio[c]. ſiquidem nulla expreſſè facta ſit mortis mentio: nam ubi eius mentio fit, &
hac memoria atq; cogitatione datur, ibi in dubio cauſa mortis donatum intelligitur[d]. Al-
tera, cum quis imminente periculo commotus ita donat, ut ſtatim res fiat accipientis. Ter-
tium genus eſt, ſi quis periculo mortis non ſic det, ut ſtatim faciat accipientis, ſed tum de-
mum cum mors fuerit ſecuta. Quæ donatio ſub conditione pẽdeti ſuperior ſtatim quidem
perfecta eſt, ſed ſub conditione reſoluitur[e]. Diſtat ab hac donatione, mortis cauſa capio, ut 3
uocant. Nam quicquid propter alicuius mortem obuenit lucri, ſiue ex donatione, ſiue alia
occaſione, id generaliter mortis cauſa capi, & capio ex cauſa lucratiua acquiſitio dicitur[f].
Mortis cauſa donare poteſt, cui teſtamenti factio eſt, licet teſtamentum non faciat[g]. Filius 4
tamen familiâs quamuis teſtamentum ne permittente quidem patre facere poteſt, quia ius
illud publicum immutari priuata parentum authoritate nequit[h]: tamen permiſſu patris,
cauſa mortis donare poteſt, non minus quàm reliquos priuatorum contractus eo uolente
inire[i]. Donari porrò cauſa mortis, etiam per procuratorem poteſt[k]. Omnibus autem mor-
tis cauſa capere permittitur, qui ſcilicet legata accipere poſſunt[l]. Materia huius donatio- 5
nis, eadem eſt quæ puræ & ſimplicis. nam quæ inter uiuos donari poſſunt, multo magis in
ultima uoluntate[m]. Illud tamen rectè quæritur, an omnia bona donari mortis cauſa poſ-
ſint: ac præſentia quidem hoc modo rectè donantur, cum & inter uiuos dari poſsint[n]. Sed
an etiam futura, uel (quod perinde eſt[o]) an hæreditas donari cauſa mortis poſsit, eſt
quod ambigas, alijs aliter ſentientibus[p]. Communis tamen concluſio eſt[q], bona omnia
poſt mortem, tanquam hæreditatem non poſſe relinqui donatione cauſa mortis, ſicut nec
codicillis[r]: quia pactis non datur hæreditas[s]. Quamuis autem uniuerſitas bonorum, co-
dicillis uel donatione cauſa mortis relinqui poſsit[t], ſicuti & fideicommitti, aut legari[u]:
tamen donatarium non fieri propterea hæredem, ſed legatarij loco eſſe[x]: eoq; etiam hære-
dem ſcriptum, uel ab inteſtato legitimum deducere quartam[y] Falcidiam[z], perinde atq;
de legato uel fideicommiſſo deduceret[a], quam ne donator quidem prohibere in dona-
tione poſsit[b]. Illud hac in parte ulnmò addo, iure Sax. mulierem utenſilia ſua mortis cau-
ſa donare (nam inter uiuos coram iudice poſsit, præſertim cum nondum gerada ſit, ut nec
uiuentis hæreditas) in proximæ cognatæ detrimentũ non poſſe[c]. unde fortaſsis ne ad piam
quidẽ cauſam donare poterit: cùm prohibita largitate, etiã hæc ſpecies prohibita debeat
uideri[d]. De forma & fine huius relicti, ſuprà dictũ eſt[e]. Illud ſanè etiã ad formã eius pertinet, 6
quòd neceſſum eſt hãc donationem corã quinq; teſtibus fieri[f], ſicuti quamlibet ultimã uo-
luntatem[g], niſi apud acta fiat[h]: quo caſu teſtib. opus non habet[i]. utrobiuis autẽ fiat, neq; in-
ſinuatione indiget, neq; ſcriptura, etiãſi 500. aureos excedat[k]. etſi enim habet rationem cõ-
tractus, cum in eſſe producitur: tamen effectu & quãdo in eſſe producta eſt, habet rationem
ultimæ uoluntatis[l], in qua de quantacunq; ſumma, citra inſinuationis ſolennitatẽ diſponi
poteſt. Quod indubitatũ eſt in donatione cauſa mortis uera, nõ etiã cũ in donationẽ inter
uiuos ex aliqua circũſtantia tranſit: ut ſi adiecta ſit clauſula de nõ reuocãdo[m], aut mẽtio hæ-
redũ quos contractus tranſeat facta[n]. tũc enim donatũ inter uiuos putatur: cui genere inſi-
nuatione opus eſſe diximus. Effectus huius donationis eſt, ut morte inſecuta rata maneat 7
donatio, utpote impleta donationis cõditione: nõ autẽ inſecuta morte reſoluatur[o]. Quod
& tum

a l.j.h.t.in prin.Inſt. eo.
b l.2.h.t.
c l. Seia. 42. l. ubi ita. 27.h.t.gl.& Dd. in l. quæ dotis. 34. ſolut. matri. Alex. conſ.14. & 81.uol.1.& conſ. 59.uol.4.glo.in l.4. in prin. uerb. ſpopondiſſet. de dol. mal. ex. Iaſ.in l.licet.C.de pact. Schurff. conſi. 6.cent. 1.nu.10.
d l.Seia.§.fi.de dot.præleg. d.l.Seia. § ult.h.t. Salic.in l.ult.C.eo.tit. Bald.conſi.107.quod iſta.nu.1.& 2.uol 2. & eundem eleganter diſtinguentem in l.2. nu.2.C.de iur.dot. Alexan. conſi. 14.circa nu.1.uol.1.Socin.conſ. 53. in præſenti. nu. 3. & 5. uol. 1. Schurff. conſ.69.Ioan.num.5. cent. 2.
e l.ſenatus.35.§.mortis. 2.l. ſi alienam. 13. §. Marcellus.h.t.
f l.qui precio.8 l.ſi mulier.12.l.mortis. 18.l. eum qui.21.h.t.
g l.tam is.25.in princ. h.t.
h l.3.de teſta. iunc.l. ius publicum.39.de pact.
i d.l.tam is.§.1.l.ubi autẽ.27.l.ſi mortis. 29. cum l. ſeq. h. t. Paulus lib. 3. Senten. cap.10. Inſt.de donat.in prin. uerb.pœnituiſſet.
k l.2.ubi not.C.de dona. cauſ.mort.l.4.ſ.tit.1.
l l.omnib.9.d.l.ſenatus. h.t.
m Inſt.de lege Fuſ.Canin. tollen.
n l.ſi unquam. 8.in uer. bona omnia. C. de reuoc.dona.Bar. & Dd. in l.final. C. de pact.l. omnes. §. Lucius quæ in fraud.credit.l.iubemus nulli.C.de ſacroſ. Eccle.l. ſi quis argentum.§.ſed etſi quis. C. De dona.uid.Zaſ.in d. l.ſtipulatio. 41.num. 52.de uerb.oblig.

o uide Bart.in l.licet.nu.3.& l.fi.nu.14.C.de pact. p uide Iaſ.recitantem opiniones, in d.l.ſtipulatio.nu.13. & in l.licet.nu.13.C.de pact. q Bart.Bal.Caſtr.Ang.Iaſ.nu.15.in l.licet.C.de pact.Schurff.conſi.69.Io.nu.2. cum ſeq.cent.2. r l.nec codicillũ.C.de teſt.uid.Inſt.de codicill. s l.hæreditas.C.de pact.conuen. t l.Scæuola.ad S.C.Trebell. u l.mulier.§.fin.eo.tit. x l.miles ad ſororem.de legat.2. y l.2.§.fin.de iur.codicill. z l.in donationibus.C.ad l.Falc.l.2.C.de donat.cauſ.mort.l.j.§.quod mortis.ff.quor.legat. a l.ſi mortis.C.ad l.Falc.uid.Iaſ.in l.eam quam.C.de fideicom.uid.gl.fi.in c.fi.de ſucceſſ.ab inteſt. b Bal.conſi.474.uol.2.Alciat. in d.l.licet.ad uerb.donationis.C.de pact. c Land.lib.1.art.31.Reinh.diff.9. d c.1.§.donare.de prohib.feud. alie.per Fed.Roman.in auth.res quæ.C.de fideicom.uid.Tir.in priuil.piæ cauſæ.priuil.130. e in prin.huius tit. f l.fi.C.eo.Socin.conſ.137.uol.1. g l.fi.C.de codicill. h Schurff.d.conſ.69.Ioan.nu.6.& conſ.71.cent.2. i l.in donationib.31.C.de donat. k l.fi.C.eod.Schurff.conſ.6.& 46.cent.1.Ferr.in for.lib.donat. l Schurff. d.conſi.6.per d.l.fi.C.eod.ubi gl.Guid.Pap.deciſ.325.poteſt.nu.5. m l.ſi alienã.13.ubi gl.pen.l.ubi.27.h.t.l. 1.& 2.C.eo. n Bal.nu.2.3.cũ ſeq.& Salic.in l.2.C.de iur.dot.Ang.conſi.14.circa.Aret.conſi.14.diligenter. o gl.in l.4.uerb.ſpopondiſſet.de dol.mal.except.l.ſi filiofamiliâs.19.d.l.donatus.§.1.h.t.

& tum fit, cùm mutata uoluntate reſtitui ſibi donator res donatas uoluerit[a]: quanquam Accur.[b] contrà exiſtimet. Sed uerius eſt, pœnitentiam in hac donatione concedi, ut uolunt Azo, Placentinus, & alij[c]: quoniam legatis comparatur[d], quæ ſemper reuocari, etiamſi aliter cautum inueniatur[e], poſſunt, ut dictum eſt[f]. Sed & ſi prius decedat donatarius quàm donator deficit, ac ſoluitur donatio[g], exemplo legatorum[h]. Reſoluta ergo ad hunc modum donatione, condictio perſonalis uel utilis in rem actio, prout erit commodũ, ad res repetendas datur[i].

a *d. l. ſenatus. §. mortis. in fi. l. qui mortis. 30. l. ſi alienam. 13. §. 1. ubi Bart. h. t.*
b *in præall. iur.*
c *in rubrica. C. eod.*
d *l. Marcellus. 15. h. t. l. fin. C. ad l. Falcidiam.*
e *l. diui. §. licet. de iur. codicill. l. ſi quis. 22. de leg. 3.*
f *ad tit. de adimen. legat. & Inſt. de donat. §. 1. per illum tex.*
g *l. ſi filiofamiliâs. 23. l. fin. h. t.*
h *l. unic. C. de cad. toll. ut de 7. quand. dies leg. ced.*
i *d. l. qui mortis. d. l. ſi filiofamiliâs. d. l. ſenatus. §. 1. l. ſi mortis. 29. h. tit.*

DIGESTOR. LIB. XL.

DE MANVMISSIONIBVS. TIT. I.

1 *Continuatio.*
2 *Quid ſit manumiſſio.*
3 *Forma manumittendi.*

1 QVoniam manumiſſiones & iura libertatum iuriſdictione, ac uiua magiſtra-
tus uoce regebantur[a]: eapropter meritò inter iudicia prætoria harum quo-
que rerum tractatus eſt relatus. in quo eo erimus breuiores, quòd totum hoc
2 ius ab uſu noſtro receſsit. Manumiſsio eſt de manu, id eſt poteſtate miſsio[b].
3 Nam & in manumittẽdo olim dominus tenebat caput ſerui, aut aliud mem-
brum: ac præfatus, Hominem liberum eſſe uolo, eum manu uerſum, infracta etiã manu ſeu impacto colapho, poteſtate ſua emittebat: ut latius alibi[c] traditur.

a *tot. tit. ff. de off. conſ. et de off. prætor.*
b *l. 4. de inſtit. & iu.*
c *ad tit. Inſtit. de libertinis. ubi dixi. l. ult. Inſt. de eman. lib. Cuiac. ob. lib. 5. cap. 13.*

DE MANVMISSIS VINDICTA. TIT. II.

1 *Continuatio.*
2 *Præcipuus manumittendi modus per uindictam.*
3 *Quid uindicta, & qualis forma manumittendi.*

1 MVltis autem modis manumiſsio procedit, ut oſtendit Cicero[a], & paſsim Tacitus: in-
2 ter quos uel præcipuus erat, cum quis uindicta manumittebatur. Sic enim manu-
3 miſſus ius ciuitatis acquirebat. Erat autem uindicta, uirgula, qua lictor Prætoris præmiſſis ſolennibus uerbis ſeruum tangebat, mox dominus apprehenſum manu uertebat, atq; ita libertatem & ciuitatem conſequebatur: ut ex Perſio liquet: —*Quibus una Quiritem Vertigo facit.*— idem: *Verterit hunc dominus, momento temporis exit.* Marcus Dama.

a *in Topicis.*

DE MANVMISSIONIBVS QVAE SERVIS AD VNIVERSITAtem pertinentibus imponuntur. Titul. III.

NEc modò priuati ſic rectè manumittunt, ſed etiam uniuerſitatibus omnibus & collegijs, quibus coeundi ius eſt, quæq; propria habere poſſunt, hanc manumittendi poteſtatem D. Marcus dedit[a], etiamſi nullius uideatur eſſe ſeruus: & per conſequens, non poſſe à quoquam manumitti, qui toti uniuerſitati ſeruit. nam manumiſsio, quæ nomine totius uniuerſitatis uel ab uno fit, ab ipſa uniuerſitate facta uidetur.

a *l. 1. h. t.*

DE MANVMISSIS TESTAMENTO. TIT. IIII.

CVm cætera quæ inter uiuos rectè aguntur, etiam in teſtamento fieri queant: ſequitur, in qualibet ultima uoluntate manumitti poſſe[a]. Datur autem teſtamento libertas dupliciter. Aliquando directò, cum teſtator breui manu & directis uerbis libertatem ſeruo tribuit, hoc modo: Stichus liber eſto. quo caſu Orcinus dicitur libertus, id eſt ipſius defuncti: nec hæres iura patronatus conſequitur[b].

a *§. 1. Inſtit. de libertinis. & de l. Fuſ. Canin. toll. in fin.*
b *§. fi. Inſtit. de ſign. reb. per fideicom. rel.*

DE FIDEICOMMISSARIIS LIBERTATIBVS. TIT. V.

INterdum datur libertas per fideicommiſſum, hoc modo: Rogo hæres, ut Stichum manumittas. Hoc caſu cum hæredis factum interueniat, is in autoramentum manumiſsionis iura patroni conſequitur[a].

a *l. h. t. d. §. fin.*

DE

DE ADEMPTIONE LIBERTATIS. TITVL. VI.

VT datur, ita & adimi poteſt teſtamento libertas, ſicut & cætera legata[a]. Adimitur autem uel expreſſa uoluntate, ut cum teſtator diſertè libertatem reuocat: uel tacita, ut ſi ſeruam cui libertas relicta eſt, poſtea uinxit[b]. Nec ſolùm à teſtatore, ſed etiam lege interdum adimitur libertas teſtamento data[c]: puta, ſi data ſit in fraudem creditorum, aut fiſci[d]: uel ob aliam etiam cauſam[e].

a t.t. de adimend. legat.
b l. fideicõmiſſaria. 43. ʒ. tit. 1. l. teſtamẽto. 51. §. 1. ʒ. de manumiſſ. teſtament.
c l. unica. h. t.
d l. quæſitum. 15. ʒ. qui & à quibus.
e §. ſeruum. Inſt. de hær. inſtituend. l. cũ filius. 78. §. ſeruus. de legat. 2. l. qui pœnæ. 8. ʒ. de manumiſſ.

DE STATV LIBERIS. TITVL. VII.

QVoniam autem non modò purè, ſed etiam in tempus, aut ſub conditione libertates, ſicuti cætera legata relinqui poſſunt: fit ut quibus hoc modo libertas data eſt, interea dum dies uel conditio expectatur, ſtatu liberi appellentur: quia ſtatutam, ut inquit Paulus, & deſtinatam in tempus uel conditionem, habent libertatem[a].

a l. 1. h. t. uide Vlp. tit. 2.

QVI SINE MANVMISSIONE AD LIBERTATEM PERVENIANT. Titul. VIII.

SCiendum tamen eſt, ſtatu liberos libertatem ipſo iure nonnunquam conſequi, citra ullam manumiſſionem: ueluti ſi dies præſtitutæ manumiſſionis elapſus ſit, uel conditio extiterit, aut per hæredem ſtet, quo minus impleatur[a]. Eodemq́ modo, ſi ſeruus uẽditus ſit ea lege, ut intra certum tempus manumittatur: cum dies præſtandæ libertatis uenit, ex conſtitutione Marci libertatem conſequetur[b]: ut & tum quando in aduerſa ualetudine eiectus[c], aut infans expoſitus eſt[d].

a l. 3. ʒ. tit. 1.
b l. 1. & t. h. t.
c l. unic. §. ſi ſeruus. C. de Lat. lib.
d l. 1. & 2. C. de infan. ex. l. nemini. C. de epiſ. aud.

QVI ET A' QVIBVS MANVMISSI LIBERI NON FIANT, AD L. AELIAM Sentiam. Titul. IX.

1 *De lege Aelia Sentia.*
2 *Dationem libertatis & fraudem creditorum non ualere.*
3 *Alterum caput l. Aeliæ Sentiæ.*

NOn tamen cuicunq; uolenti manumittere licet. Nã lex Aelia Sentia à priſcis illis Ae- 1
lijs[a] lata, manumittendi ius quibuſdam, licet dominis, ademit in primis debitori-
bus qui ſoluendo non ſunt[b]. ut enim reliqua quæ in fraudem creditorum alienata
ſunt, actione Pauliana reuocantur[c]: ita libertas in fraudem creditorum data, inutiliter da-
tur. Nam etſi reliquarum rerum alienatio ualet, & reuocanda eſt per actionem: tamen datio 2
libertatis fraudulenta ipſo iure irrita eſt. Nam ſi ſemel competeret libertas, amplius reuoca-
ri in ſeruitutem ſeruus non poſſet[d]. In fraudem autem creditorum manumittere uidetur,
qui uel iam tempore quo manumittit, ſoluendo non eſt, uel qui datis libertatib. deſiturus
eſt eſſe ſoluendo[e]. Eadem lege Aelia Sentia domino minori 20. annis, nõ niſi ex iuſta cau- 3
ſa manumittere licet[f]. Sed Iuſtinianus poſt completum 17. annum manumittendi poteſta-
tem tribuit[g]. Sunt & alij qui manumiſſi liberi non fiunt, de quibus uidere licet l. C.[h]

a uide l. 2. de orig. iur.
b l. 7. 8. 10. 11. h. t.
c t. de his quæ in fraud. credit. ʒ. ubi dicemus.
d l. 2. ʒ. quib. ad lib. proc. non licet. l. ſi ex cauſa. 10. §. fin. de mino.
e §. in fraudem. Inſt. quibus ex cauſis manu. nõ licet.
f l. 7. §. fi. h. t.
g §. pen. & fin. Inſt. quibus ex cauſ. manu.
h l. 2. 3. 4. 9. & h. t. t.

DE IVRE AVREORVM ANNVLORVM. TITVL. X.

1 *Continuatio.*
2 *Quomodo manumiſſi conſequantur dignitatem.*
3 *Quod ius fuerit aureorum annulorum.*
4 *Ex qua cauſa tribui id ius conſueuerit.*

SCiendum eſt, manumiſſos non modò libertatem actus ciuitatis, ſed quandoq; inge- 1
nuitatem, ac nobilitatem conſequi. Nobilitatem, hoc eſt equeſtrem dignitatem conſe- 2
quuntur hi, qui ius aureorum annulorum à principe impetrarunt. Nam cum hos ge- 3
ſtare nulli, quàm equeſtris ordinis hominibus fas olim eſſet: meritò conceſſa annulorum
aureorum uſurpatione, ipſam quoq; ordinis dignitatem princeps conceſſiſſe uidebatur.
Quod olim uirtuti, præſertim militari tribui ſolitum teſtatur Cicero[a], ut & iura imaginũ[b]. 4
Vnde fortè inſignium & armorum noſtri temporis uſus, ortum habet: de quibus extat Bar-
toli tractatus. Cæterùm Iuſtinian[c]. quod olim priuilegij loco dabatur, id generali conſtitu-
tione omnibus libertis, quemadmodum & ius Quiritium[d] indulſit[e].

a in Verrem lib. 5.
b Cic. in Verr. 7.
c Nouell. 78.
d tot tit. C. de Lat. lib. tollen. Inſt. de libertin.
e uide Cuiac. ob. lib. 7. cap. 1.

DE NATALIBVS RESTITVENDIS. TIT. XI.

INgenuitatem conſequitur manumiſſus, qui ex ingenua natum ſe docet[a]: aut qui à principe natalibus reſtituitur, in quibus omnes homines initiò fuerunt: uidelicet ingenuitatis, non in quibus ipſe ſeruus naſcebatur[b]: in quam ingenuitatem omnes manumiſſos reſtituiſſe tandem, remittente præſertim ius ſuum manumiſſore[c], Iuſtinianus uidetur, ſcilicet ut potius ingenuis quàm libertinis reſpub. repleretur[d].

a l.j.hoc tit.
b l.2.& 3.h.t.
c Nouell.78. Cuiac.lib.4.cap.5.
d l.3.C.de bon.quæ lib.

DE LIBERALI CAVSA. TIT XII.

ET his quidem modis ad libertatem, nobilitatem, & ingenuitatem peruenitur. Sed quia ſæpe fit, ut hinc exiſtant controuerſiæ, altero adfirmante ſe liberum aut ingenuum, altero in ſeruitutem retrahente: adeo ad expediendas has lites Prætor conſtituere iudicia ſolet, quæ uocantur liberalia, ſiue cauſæ liberales, quòd in ijs de libertate agatur. Actiones autem quibus agitur, appellantur præiudiciales[a].

a §.præiudicia. Inſtit.de action.uid. Paul.lib.5.tit.1.& C.eod.de lib.cauſ.

QVIBVS AD LIBERTATEM PROCLAMARE NON LICET. Titul. XIII.

AGere autẽ poſſunt de liberali cauſa, quicunq; non prohibentur. Prohibentur porrò hi, quibus ad libertatem proclamare non licet: ut eſt maior 20. annis, qui ad participandum precium uænire ſe paſſus eſt[a]: item ſeruus per uim alteri ereptus, & teſtamento liber eſſe iuſſus[b].

a l.1.3.4.5.h.t.
b l.2.h.t.

SI INGENVVS ESSE DICATVR. TIT. XIIII.

EOdem modo ad ingenuitatem repetendam agere poteſt libertus, ſi intra quinquennium à tempore manumiſſionis docere uelit, ingenuum ſe eſſe natum[a]. Qua in cauſa ſciendum eſt, rem inter alios actam alijs non obeſſe[b].

a l.2.3.4.5.6.h.t.
b l.j.h.t.

NE DE STATV DEFVNCTORVM POST QVINQVENNIVM quæratur. Titul. XV.

ILlud autem annotandum eſt, liberalia iudicia non ſemper eſſe perpetua. nam de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quærere non licet[a]. Siquidem deteriorem conditionem defuncti facturus ſit, qui retractat, ut ſi dicat ſeruum fuiſſe: non ſi meliorem, ueluti ſi pro ſeruo libertus, pro liberto ingenuus eſſe dicatur[b].

a l.j.in prin.l.2.l.fi.h.t.
b l.j.§.fin.l.3.h.t.

DE COLLVSIONE DETEGENDA. TIT. XVI.

SEd ne quorundam dominorum nimia indulgentia inquinaret ampliſſ. ordinem (ingenuis enim, non libertinis patebat in Senatũ aditus) eo quòd paterentur ſeruos ſuos in ingenuitatem proclamare, liberosq; iudicari: S.C. factum eſt Domitiani temporibus, quo cautum eſt, ut ſi quis probaſſet per colluſionem quidquam factum, hoc eſt, proditam conſpiratione litigatorum cauſam: ſi iſte homo ſeruus ſit, fieret eius ſeruus qui colluſionem detexiſſet[a].

a l.j.& l.h.t.

DIGESTORVM LIBER XLI.

DE ACQVIRENDO RERVM DOMINIO. TIT. I.

1 *Continuatio & ſeries ſequentium titulorum.*
2 *Dominium unde dictum.*
3 *Quid ſit.*
4 *Diuiſio, partes & ſpecies.*
5 *Cauſa efficiens & formalis.*
6 *Quomodo iure gentium dominium acquiratur.*
7 *De iure uenandi, methodica explicatio.*
8 *De uarijs modis acquirendi ex iure gentium, maximè de ſpecificatione.*

9 *De confuſione & mixtura.*
10 *Quomodo iure ciuili quæratur.*
11 *De materia & fine.*
12 *De effectu dominiorum.*
13 *De cognatis & contrarijs.*

EXpoſitum hactenus eſt, quomodo res noſtræ uel nobis debitæ, iudicijs aut ciuilibus 1
aut prætorijs petantur. Sed quia non tantum rerum dominia peti ſolent, uerùm etiã
de poſſeſsione earum controuerſiæ exiſtunt (omnium enim rerum uſus aut in domi-
nio aut in poſſeſsione uertitur) commodùm nunc iudicia poſſeſſoria exequamur: eo qui-
dem conuenientiore loco, quòd hæc ferè omnia iuris prætorij ſint, & authoritate magiſtra-
tus explicentur. Sed antequam poſſeſsionum iura ordiamur, prius eſt, ut ad muniendũ co-
gnitioni aditum, de dominijs rerum nonnulla proponamus. nam ex his poſſeſsiones uim
omnem mutuantur. Res enim noſtras, aut in quibus ius habemus, dominij conſimile, iuſtè
rectèq; poſsidemus, alienas non item[a]. Dominium à domo dictum apparet, ut & dominus: 2
ſiue quòd olim dominia eatenus tantũ porrigerentur, quatenus domeſtici fines: ſiue quòd
propria & noſtra uſitatè à domo appellentur domeſtica, ut & apud Græcos, *οἰκεῖα*[b]. Domi- 3
nium eſt ius, quo res noſtra eſt. Doctores ſic definire malunt, ut dominium ius ſit de re cor-
porea liberè diſponendi[c], niſi quatenus lege prohibetur. hic enim effectus dominij pro-
prius eſt[d], ut quis re ſua uti frui ad arbitrium poſsit[e]. Cic. epiſt. lib. 7. epiſt. 131. Id cuiuſq; pro
prium eſt, quo quiſq; fruitur atq; utitur. Dicitur autem eſſe ius: quoniam dominium in iu-
re, poſſeſsio in facto eſt. Additur, de re corporea: quòd rerum incorporalium nullum pro-
priè dominium eſt[f], ut nec poſſeſsio[g]: niſi quadam iuris interpretatione[h]. D. Philippus, præ-
ceptor optimè meritus, ita definire maluit: ut ſit facultas, ordinata lege diuina uel huma-
na, qua rem tenet dominus, & de ea diſponit ſuo arbitrio, niſi quantum lege aut pacto pro
hibetur. Partes dominij, ſunt proprietas & poſſeſsio rei: quæ concreta dominium conſti- 4
tuunt, ſeparata nihil inter ſe habent commune[i]. Dominij ſpecies etſi plures ſunt, tamen uſi-
tatè ita diuidimus, ut aliud ſit plenum & abſolutum, aliud minus plenum[k]: atq; hoc aliud
directum, aliud utile. Nam cum utilitas dominij in fructu rei ſit, qui hunc percipit iure ſuo,
plenum habere dominium dicitur: qui eo caret, cum ſpe tamen aliquando adipiſcendi ex
iure ſuo, directum: cuiuſmodi eſt penes dominum feudi & emphyteuſeos. Cui uerò utilita-
tes rei obueniunt, non omnino iure proprio, ſed quod aliunde dependeat, huius utile do-
minium eſſe dicimus: cuiuſmodi habent uaſallus, emphyteuta, ſuperficiarius[l], &c. Dicitur
& aliud dominium naturale, aliud ciuile ſiue ſingulare[m]. De reliquis autem dominij ſpecie-
bus: ut quod habet filius in bonis patris, eo uiuente[n], princeps in bonis ſubditorũ[o], uxor
in bonis mariti[p], uel ſuis, &c. uidere licet Alciat[q]. Cauſæ efficientes & formales acquirendi 5
dominij, ſunt duplices. Nam quarũdam rerum dominiũ nanciſcimur iure gentium, quod
naturali ratione inter omnes homines peræquè ſeruatur: quarundam iure ciuili, id eſt, iure
proprio noſtræ ciuitatis[r]. Iure gentium acquiruntur res, primùm occupatione. quod enim 6
nullius eſt, id ratione naturali conceditur occupanti[s]. Cic. lib. 1. Offic. Sunt, inquit, priuata
nulla natura: ſed aut ueteri occupatione, ut qui quondam in uacua uenerunt: aut uictoria,
ut qui bello potiti ſunt. Omnia igitur animalia, quæ terra, mari, cœloq; capiuntur, id eſt, fe-
ræ beſtiæ, uolucres, & piſces, capientium fiunt[t]. Qui quidem acquirendi modus, cum iura
uenationum noſtri temporis complectatur, quibus nihil eſt popularius neq; frequentius:
non alienum erit, quantum arbitror, in hunc campum uenationum excurrere aliquãtum,
& euagari oratione noſtra: ut qui hoc exercitationis genere delectantur, ijs etiam illius ius
atq; modum utcunq; planum faciamus, & apertum.

Principiò ergo ſciendum eſt, uenationem, piſcationem, & aucupiũ, in hoc tractatu pro u- 7
no eodemq; iure poni[u], etiamſi nonnihil inter hæc reuera intereſt. Nam uenari in alieno li-
cet, piſcari non item[x]. Deinde etſi aucupium uenationi comparatur[y], tamen piſcatio ab his
ſeparari ſolet, tanquam ius magis licitum, & ſpectaculum minus cruentum. Eoq; piſcatio
Eccleſiaſticis perſonis indiſtinctè permiſſa eſt, uenatio non item[z]. Nam quo cruentius eſt
ius uenationis, eo uidetur magis ab humanitate eſſe alienum[a], minusq; Eccleſiaſticis con-
uenire perſonis[b]. Venationum autem etſi plures ſunt ſpecies[c], tamen hîc tantum de uena-
tione ferarum agimus, quæ fit in ſaltib. cum canibus, ut loquuntur, & clamore: unde uena-
tionem ſaltuoſam & clamoroſam noſtri appellant. quam etſi quidam pro turpi & illicito
exercitio habent, propterea quòd Auguſtinus nequiſsimam eam artem appellet[d]: tamen
uerior eſt Panor. & aliorum ſententia[e], ſcilicet ut abuſus uenationis, non uſus in turpibus
ſit haben-

a *l. ſi quis. 17. l. iuſtè. h. t. l. 3. ſ. uti poßidet. ubi uide.*
b *ſ. ſui. inſt. de hær. qua.*
c *Bart. nu. 4. in l. ſi quis ui. 17. ſ. differentia. ſ. de acquiren. poſſ. uide latè Schurff. qui hanc definitionem propugnat, cõſ. 50. uſis. nu. 1. cent. 1.*
d *l. feminæ. ſ. illud. ubi Bald. C. de ſecun. nupt.*
e *l. in re mandata. C. mandati.*
f *l. rectè dicimus. 25. de uerb. ſignificatio.*
g *l. ſeruus. 43. ſ. 1. h. t.*
h *l. qui uſumfructum. 3. ſ. ſi uſusfruct. petat.*
i *l. naturaliter. 12. ſ. 1. ſ. tit. 1.*
k *Schurff. conſ. 13. cent. 1. per l. feminæ. ſ. illud. C. de ſecun. nupt.*
l *uide Bar. in d. l. ſi quis. ſ. differentia. nu. 5. & 6. de acquir. poſſ. per l. poſſeſſores. C. de fun. patr. lib. 10. l. ſ. de aq. plu. arc. c. 1. de inueſt. de re alie. fac.*
m *l. in rebus. ubi* Dd. C. *de iur. dot.* Bald. *in authen. ſi. ſine. C. ad Velleia.*
n *l. in ſuis. de lib. & poſth.*
o *l. bene. C. de quad. præſcrip. ubi* Bald. *&* Dd. Guid. Pap. *deciſ.* 551.
p *uide ſ. de iur. dot.*
q *lib. 2. Parergõn. cap. 15.*
r *l. 1. h. t.*
s *l. 3. h. t.*
t *l. 1. in fi. h. t.*
u *l. 2. & 3. h. t. ſ. feræ. Inſtit. eod.*
x *l. iniuriarum. 13. ſ. fin. in fi. de iniur.*
y *l. diuus. de ſeruit. ruſt. prædio. c. 2. de cler. uenat.*
z *c. 1. et 2. de cler. uenat. c. 1. ne cler. uel monac. c. 1. & 2. 34. diſtinct.*
a *l. cruenta ſpectacula. C. de gladiat. lib. 11. Xenoph. in Cyropædia.*

b *c. Eſau. 86. diſtinct.* c *gloſ. & Dd. in c. 1. de cler. uenat. & in c. qui uenatorib. diſt. 86.* d *in c. qui uenatorib. diſt. 86.* e *in c. 1. de cler. uenator.*

ſit habendus. Vſum porrò definiunt, quatenus ſeruit neceſsitati (uictus ſcilicet & amictus) & ualetudini: abuſum uerò in eo, ſi quis ita ſe dedat uenationibus, ut neceſſaria uocationis negocia omittat[a]. Nam lex non prohibet uenationem uelut illicitam[b], ſed tantum hoc addit, uenatores non habere muneris neceſſarij excuſationem: facilè ut intelligi poſsit, uenationem legibus non damnari, ſed propter eam neceſſaria Reipub. munera deſerenda negligendaq́ non eſſe. Et cum alibi uenatores numerentur inter artifices Reipub. utiles, & ſeruientes annonæ ac cōmeatui, ita ut propterea grauioribus munerib. onerati non debeāt[c]: facilè intelligi poteſt, hoc exercitium non eſſe legib. improbatum. Itaq; ea diſputatio definienda eſt regula quam alibi tradit Auguſt.[d] In omnibus, inquit, rebus iſtiuſmodi, non ex earum rerum natura quibus utimur, ſed ex cauſa utendi & modo (id eſt, temperamento: nā immodica in uitio hærent) uel probandum eſt, uel improbandum quod facimus. Multo uerò minus uenatio in illis improbanda eſt, qui hoc artificio ſe ſuſtentant, neq; alium quæſtum norunt[e]. Nam quod ex Auguſtino adductū eſt, uenationem artem eſſe nequiſsimam: id nō de hac ſpecie, ſed de arenaria uenatione eſt accipiendum: quæ ſcilicet hiſtrionico more, à conductis hominibus, in publicis ſpectaculis depugnando cum beſtijs exercetur. Etenim in uniuerſum, iure noſtro artificium ſcenicum, & tota ars hiſtrionica, quaſi ad nullam Reip. utilitatem, ſed tantum ad inanem uoluptatem comparata, pro turpi & infami uitæ genere habetur[f]. Alia autem eſt uenatio de qua hîc agimus: quæ non ſeruit ſpectaculis publicis, ſed ſanitati & ualetudini, deinde etiam neceſsitati ad uſum uictus & ueſtitus. Nam ferarum carnibus ueſcimur, pellibus contegimur[g]. quæ peræquè adiungi ad noſtras rectè utilitates poſſe putandum eſt, atq; ius dominiorum diuinitùs conceſſum. Nam uſum animantium, eadem ordinatione diuina ſancitum[h] eſſe, palàm eſt, adeò ut D. Paulus[i] doctrinam dæmoniorum iudicet, prohibere animantium cibum, ad utendum ueſcendumq́; à Deo ordinatum & creatum. Ex quo ſequens eſt, etiam uenationem capturamq́; ferarum permiſſam eſſe. Nam in omni conceſsione, uidentur omnia conceſſa, ſine quibus id quod indultum eſt, quæri aut teneri nequit[k]. Quare & Eccleſiaſticis perſonis idem ius patére, communius placuit[l]. Concludimus igitur, uenationis uſum, non abuſum eſſe conceſſum, iure diuino & humano, hoc eſt, iure naturæ & gentium[m] atq; etiam ciuili[n]: nec quenquam prohiberi poſſe quo minus uenetur, aucupetur, piſcetur in publico, cæteróquin iniuriarum actionem habiturum prohibitum[o]: imò nec principem illud ius auferre poſſe, & prohibere, ut pleriq; contendunt[p]: coq; facere iniuriam & uiolentiam ſubditis, ſi abſq; eorum conſenſu, edictis ſuis uenationes prohibeat[q]. Dico, in publico. Nam in priuato alieno, prohiberi quis poteſt ne uenetur aut aucupetur[r]: piſcari autem in alieno, nullo modo licet[s]. Cuius differentiæ ratio hæc eſt: quòd piſces qui concluduntur alterius aqua, non ſunt res nullius in bonis exiſtentes, ſed planè priuatæ, ut & ipſa aqua, cuius pars eſſe intelliguntur[t]. Vt igitur non licet fructus alieni agri demetere, aut poma alienæ arboris decerpere, abſq; crimine furti[u]: ita non eſt permiſſum, in aliena aqua piſces capere, ceu fructus aquæ priuatæ peculiares. In feris animantibus alia ratio eſt. Nam etſi ſolo ſuſtinentur, tamen non ut piſces aqua continentur, neq; ſolo alicuius cohærent: ut nec cæteræ res mobiles, uel ſeſe mouentes, quæ hac proprietate & nota à rebus ſoli diſcernuntur[x]. Ac feræ beſtiæ, quæ nullo certo loco concluduntur, nec in alicuius uenerunt poteſtatem ac dominium, ſed liberè uagantur, potius in aere uiuere, ac illo contineri, quàm certa aliqua ſoli parte, ſunt exiſtimandæ[y]. Aeris autem uſus communis eſt, tam in ſuo quàm in alieno[z]. Quare ſicuti aucupari, ita & uenari in alieno licet: prohibere tamen aditum dominus poteſt. quia etſi non poteſt uſu aeris prohibere, qui communis eſt: tamen iure dominij, ab ingreſſu ſui fundi arcere extraneos poteſt[a]. Et hæc non præcipuè ratio principalium uenationum iura ſuſtinet: quæ in uniuerſum principes, contrario quodam publico gentium iure ad ſe tranſtulerunt, & ademerunt ſubditis, maximè ruſticis & agricolis[b]. Quia enim ſaltus & nemora in quib. feræ liberè uagātur, ſunt loca publica: ideo recepto quodam iure ſuperioritatis, ut reliqua iura publica, ita etiam loca publica ad ſe principes tranſtulerunt[c]. Vnde uſurpatum ut liceat principi in publicis locis aut concedere ius aliquod ſeruitutis, aut adimere[d], aut uetare priuans uſurpationem loci publici[e], peræquè atque priuatus uſum ſui fundi alijs interdicere poteſt[f]. Quare cum hoc

u ut traditur in tit. arbo. furt. ceſar. x l. Caius. ubi Bart. de legat. 2. l. 3. ff. pro ſocio. l. mercatores. C. de commer. cum ſimil. Iaſ. in l. à diuo Pio. §. in uenditione. de re iud. & in §. item Seruiana. Inſt. de actio. Bal. Sali. & Dd. in l. j. C. de ſacroſ. Eccleſ. ubi quærunt, an ſtatuta loci obtineant in reb. mobilibus: & decidunt quòd non, quia res mobiles locis non cohærent, &c. y gl. ult. in l. fin. in uerb. quaſi uento, hoc eſt, aere uixeru. C. de alimen. pup. præſtan. z §. 1. Inſt. de rer. diuiſ. l. j. in fi. h. t. a d. l. diuus. d. l. iniuriarum. §. ult. b c. 1. §. ſi quis ruſticus. uerſ. nemo retia. ubi Aluar. de pac. tenen. in uſib. feud. c l. littora. 3. ne quid in loc. pub. l. deprecatio. 9. ad l. Rhod. l. 2. ubi Bal. C. de quad. præſ. d l. ſeruitutes. 14. §. publico. de ſeruit. l. 2. §. merito. & t. t. ne quid in publ. e l. 3. in uerb. niſi imperator uetet. de flum. f d. l. diuus.

a tex. in cap. an putatis 86. diſt. & in l. uenatorib. 7. C. de excuſ. mun. lib. 11.
b d. l. uenatorib. 7. C. de ex. mun.
c l. ult. in uerb. uenatores. ff. de iur. immun.
d in c. quiſquis. diſt. 41.
e gl. in d. c. qui uenatoribus. diſt. 86.
f l. 1. & 2. de his qui no. infam. tot. tit. in auth. ſcenicas non ſolum, fideiuſſ. &c. & tot. tit. de ſpectac. ſcen. C. lib. 11.
g Geneſ. 1.
h Geneſ. 9. 1. Timo. 4. Creauit ad utēdū, &c.
i 1. Timoth. 4.
k l. ad rē. §. 6. l. ad legat. 62. de procurat. l. 2. de iuriſdic. cum ſimil.
l Panor. & Dd. in c. 1. & 2. de cler. uenat.
m §. feræ. Inſt. de rer. diuiſ. l. 2. & 3. h. t.
n l. unic. C. uenatio. Ferr. lib. 11.
o l. 2. §. ſi quis. 6. ne quid in loc. publ. l. iniuriarum. 13. in fi. de iniur.
p Hoſtienſ. Anto. de But. & alij in c. non eſt. ex. de decim. Schürff. cōſ. 1. nu. 12. cent. 3. ex doctrina Bart. & Dd. in l. ult. C. ſi aduerſ. ty. uel utilit.
q ut tradit Anto. de But. in d. c. non eſt. per d. l. iniuriarum. 13. §. ult. in uerb. piſcari & aucupari. de min. Schurf. conſ. 1. nu. 12. Chaſſ. in conſ. Burg. t. 13. §. 7. nu. 3. & 4.
r l. diuus. 16. de ſeruit. ruſtic. prædio.
s d. l. iniuriarum. 13. §. ult. in fin.
t l. funes. ubi gl. ad uerb. piſces. de actio. emph. l. fructus. de rei uend. Guid. Pap. deciſ. 91. Tiraq. de retract. lig. §. 1. gl. 7. nu. 113. Molin. in conſue. Pariſ. §. 1. gl. 8. nu. 17.

dominium locorum publicorum, principes habeant iam quæſitum, & ſibi attributum non modò diſpoſitione legum, ſed etiam longa conſuetudine & uſurpatione: conſentaneum uidetur, ut peræquè in publicis locis, tanquam in ſuis, ius uenandi ſubditis ſuis prohibere potuerint & poſsint, quemadmodum quiſque priuatus uetare in ſuo fundo poteſt[a]. Neq; enim princeps deteriore loco eſſe debet quàm priuatus, nec cauſa eſt quo minus iure priuatorum rectè utatur[b]. Quanquam ſunt aliæ quoq; rationes, propter quas illud æquum & in commune bonum fuerit uiſum. Primò, cura ſeruandarum ſpecierum in animantibus. Nam quia feræ animantes in ſuo genere ſunt rariores quàm cicures, prouidente nimirum ita Deo, ne multitudine ferarũ aut communitas uitæ humanæ aut agricolatio infeſtaretur, & damnum faceret: ideo facilè deuaſtari tota ſpecies poſſet, ſaltem in aliqua regione, ſi indifferens & permiſſa cuilibet eſſet uenatio. Secundò, hæc ipſa permiſsio eſſet quoddam auocamentum ab agricultura, & tota uita ruſtica: à qua agricolas & ruſticos non abduci, publicè utile eſt[c]. & hanc rationem uidetur innuere textus[d], qui disertè in prohibitione, ruſticorum mentionem facit. Tertiò, quia uenatio ferarum, præcipuè maiorum, ſine armis & tormentis exerceri nõ poteſt: uſus autem armorum quotidianus, multis ex cauſis interdictus eſt, præſertim agricolis[e]. qui tamen cum ſiluas & rura inhabitent & incolãt, ad uenationem maximè ſunt opportuni. Quartò, quia ad pacem & tranquillitatem tuendam, publicè intereſt, non eſſe omnib. commune ius uenationis. Nam ut reliquarum rerum communio parit diſcordias[f], ita res proculdubio multis litibus & certaminib. atq; etiam cædib. occaſionem daret, ſi promiſcuè uenari eſſet conceſſum. Etenim uidere licet, fratres quandoq;, & agnatos, de iure uenationum communi acerbiſsimè inter ſe contendere & digladiari: quid futurum putamus, ſi omnibus hominibus, maximè ruſticis, eius iuris liber ſit uſus[i] & cum pluribus uenantibus, non perſequentis, aut etiam uulnerantis feram, ſed occupantis potior ſit cauſa[k]: facilè prouideri poteſt, quanta ex hoc ipſo certamina ſint exoritura, ſi communis & publicus uenationum uſus permittatur. Quando autem etiam priuatis ſuum auferri poſsit, ob bonum publicum, ſeu publicã pacem[h]: certè multo magis in publico, quid priuatis prohiberi & auferri eius rei gratia poteſt. His ego de cauſis exiſtimo Frider. Imperatorem commotum, cur cùm iure ciuili hæc uenationum iura fuerint communia, ea putauerit ſubditis, præſertim ruſticis adimenda[i]. id quod poſtea conſuetudine receptum: & longa ſubditorum patientia quoniam eſt approbatum, uel ex hac ipſa patientia principes iſtiuſmodi iura præſcripſerunt, ut facultatem ſeſe opponendi, & de iniuria quiritandi, amplius ſubditi non habeant. Nam hæc præſcriptio, utpote immemorialis, & aliquot iam ſeculorum decurſu atq; uſu roborata[k], inſtar eſt priuilegij[l], & peræquè munit ius principum, atque lex ſeu conſuetudo[m]. Quare quod traditur à Dd. iniuriam fieri ſubditis prohibitione uenationis: id ſecundum ius gentium & ciuile uetus rectè dicitur, ſecũdum uerò ius nouum, & conſuetudinem, & reſpectu præſcriptionis, non rectè. Nam etiamſi ceſſaret præſcriptio, tamen in locis publicis prohibendi ius principes haberent, præſertim ex iuſta cauſa[n]: neque poſſent uideri iniuriam facere, qui iure ſibi conceſſo à ll. uterentur[o]. At ſi in priuatis prædijs principes eiuſmodi prohibitionem facerent, aut ius uenandi, alteri priuilegio, uſucapione aut alio iuſto titulo acquiſitum auferrent, hîc fateor ualituram eam Dd. theoricam: quia princeps hoc caſu non ius loco publico priuatis interdiceret, ſed ius priuatum illis bono titulo quæſitum auferret. id quod fieri non debet neque poteſt[p]: niſi in eiuſmodi prohibitione priuati acquieſcant, atq; ita per præſcriptionem etiam in priuatis prædijs ius uenandi præſcribatur[q]. Priuati uerò contra priuatos præſcribere iſtiuſmodi ius in publico non poſſunt[r], niſi longo tempore, non tantum utendo (nam ſolo uſu nulla in his poſſeſsio acquiritur) ſed etiam alios prohibendo, ſibi quaſi poſſeſsionem acquiſiuerint[s]. In priuato autem uſucapi iſtiuſmodi iura poſſunt, non tamen in proprio. nam in eo quiſque tale ius ui dominij habet[t], niſi fuerit ab alio præſcriptum, non ſimpliciter, ſed cum domini prohibitione: atque ita idem ius domino ſit ademptum[u]. In alieno autem uti iure uenandi licet, niſi dominus prohibeat[x]: quanquam contra talem prohibitionem, præſcribi per longũ tempus iſtiuſmodi ius utendo poſsit[y]. Materia uenationis, ſunt omnes feræ animantes, quæ in tria genera diſtingui ſolent, ſicuti tribus diuerſis elementis ſuſtinẽtur: uidelicet in feras, quæ in terra: in uolucres, quæ in aere: in piſces, qui in mari & fluminibus liberè uagantur[z]. Feræ rurſum in duo genera diſtinguendæ ſunt. Nam unum eſt genus earum, quas ob diritatem & perniciem occidi publicè utile eſt: ut ſunt lupi, urſi, ſerpentes, &c. quarum uenatio tanquam publicè utilis, omnib. eſt permittenda[a]. Alterum porrò genus non eſt æquè noxium, & ſeruit publicæ annonæ ac uoluptati principum: quarum ferarũ uenatio (ut antè dictum eſt)

a *d. l. diuus. de ſeruit. ruſtic. prædior.*
b *ut traditur in l. item ueniunt. §. in priuatorũ. de pet. hered. in l. 1. & 2. C. de priuileg. fiſc.*
c *auth. agricolatores. C. quæ res pig. l. 2. ff. de ferijs.*
d *in d. §. ſi quis ruſticos.*
e *tot. t. in auth. ut armor. uſus. & d. c. 1. §. ſi quis ruſticos, &c.*
f *l. cum pater. 79. §. omnia. de legat. 2.*
g *§. illud. 9. Inſt. de rer. diuiſ. l. 5. §. 1. h. t.*
h *l. j. de uſucap. l. æquiſſ. de uſufr. ubi Bart. l. 2. C. de quadr. præſcript.*
i *d. §. ſi quis ruſticus. uerſ. nemo retia.*
k *ex l. 1. & 2. l. per agrũ. 31. C. de ſeru. & aqu.*
l *§. ductus aquæ. de aqua cotid. & æſtiu.*
m *c. ſuper quibuſdam. §. præterea. de uerb. ſig.*
n *d. l. 3. de flum. d. l. ſeruit. 14. §. publico. de ſeruit. cum ſimil.*
o *l. nullus. 55. de reg. iu. l. iniuriarum. §. 3. de iureiur. l. 3. §. ſi nõ. de lib. hom. exhib.*
p *l. 2. C. de precib. imp. offer. ubi Dd. & in l. 2. l. ult. C. ſi con. ius uel utilit. pub. l. 2. §. ſi quis à principe. ne quid in loc. pub. l. meminerint. C. unde ui. clem. paſtoralis de re iud. & tradunt Dd. in l. digna. C. de ll.*
q *c. unic. in uerb. reditum piſcationũ, quæ ſint regal. in uſib. feud. d. c. ſuper. §. præterea. de uerbo. ſignif. Schurff. cõſ. 69. cent. 1.*
r *l. ult. de uſucap.*
s *l. ſi quiſquã. de diuerſ. & tempo. præſcript. Schurf. d. conſ. 1. cẽt. 3.*
t *d. l. iniuriarum. §. ult. l. item. 10. l. uſufructuarium. 79. de uſufruct.*
u *per ea quæ traduntur in l. præſes. C. de ſerui. & aqua. Schurff. conſ. 86. cent. 1. & conſ. 69. præſes. nu. 20. cent. 1.* *x* *d. l. diuus.* *y* *iuxta l. 2. l. per agrum. 11. C. de ſeruit. & aq. Schurff. d. conſ. 1. cent. 3. & conſ. 69. cent. 1.* *z* *ut in d. §. feræ. & in l. 3. de acq. rer. dom. h. t.* *a* *l. j. C. de uenatio. Fer. lib. 11. d. c. 1. §. ſi quis ruſticus. uerſ. nemo retia. de pace tenen.*

eſt) ſubditis, præſertim ruſticis eſt adempta, & recreationi uoluptatiq́ principum reſeruata. Venationes porrò fiunt in loco aut publico, aut priuato. In publico, iure ciuili uenari licet[a]. in priuato ſuo, multo magis[b]: in alieno item, niſi dominus prohibeat[c], ſicut poteſt[d]: res enim nondum quæſita eſt. ideo in pari cauſa melior eſt prohibentis, præſertim domini conditio[e], qui aditu ſui fundi arcere ingredientem poteſt, cum rei ſuæ moderator ſit, & arbiter. at in rebus iam alteri quæſitis, & alienis, præcludere aditum ad inquirendum non debet, cum diſpar ſit cauſa & ratio. alioqui quãuis ei prohibenti uis fieri nequeat in ſuo, quod cuiq́ tutiſsimum eſt refugium[f]: tamen actione ad exhibendum, & rei uendicatione, ac iniuriarum[g], & ſi contrectet, furti etiam conueniri poterit[h]. Etſi autem uenari in alieno permiſſum eſt, ut dixi, domino conniuente: laqueos tamen & decipulas ponere, aut foueas fodere uenandi cauſa, inibi non licet[i]: quemadmodum nec poſitum habere, abſq́ ſeruitutis iure[k]. Sed, ut dixi, principes & domini terrarum, omne uenandi ius ad ſe tranſtulerunt, priuatisq́ illud etiam in prædijs proprijs ademerunt. quod etſi initiò fuit fortè iniurium[l], ut ſi princeps theſauros in proprio inuentos priuatis adimere uellet[m]: tamen cum in hac prohibitione priuati fundorum domini acquieuerint, uel ſola iam præſcriptione, ab eiuſmodi iure etiam in fundis proprijs excluduntur. Nam etiamſi regulariter præſcribens ius in alieno, non tamen facultatem uſus domino interuertere uideatur[n]: tamen ſi dominus uſu ſit prohibitus, atque ita poſſeſsione ei interuerſa per longum tempus prohibitioni acquieuerit, etiam huic ipſi facultati præſcriptum eſſe intelligetur[o]. Aucupium non æquè interdictum eſt priuatis, atq́ uenatio: quia fit ſine armis, minoreq́ cum tumultu atq́ turba. quanquam ne uaſtentur ſpecies, certis temporibus aucupia & piſcationes interdici à ſuperiore poſſunt[p]. Piſcatio quoq́ libera eſt, tam in ſuo[q] quàm in publico[r], non etiam in alieno[s]: quia piſces cùm aqua priuata contineantur, ex eaq́ & in ea naſcantur, in fructu aquæ ſunt & habentur[t]: ac proinde ſunt in dominio & poſſeſsione[u], dominoq́ ut reliqui fructus cedunt[x]. Quanquam autem etiam uenationes & aucupia in fructu numerantur[y], tamen hoc accipiendum eſt reſpectu ſubiectæ materiæ, & iuxta[z] rub. ſcilicet ut eiuſmodi ius, quaſi ad fructũ pertinens, uſufructuario potius quàm proprietario permittatur, non etiam ut pro fructu priuato cuiuſq́ fundi & prædij ſit habendum: huic enim feræ non cohærent, nec illo continentur, nec ex eo naſcuntur. Forma uenandi uaria eſt: alia fit tacitè, alia cum cornu & clamore, alia canibus, alia laqueis, alia foueis, alia armis & tormentis, atq́ alijs id genus modis[a]. Cum armis & tormentis, niſi ad noxias beſtias tollendas, uenari ruſticis non licet[b]: ut nec foueas in alieno aut publico facere, & laqueos tendere, propter periculum[c]. Modus uenandi eſt, ut abſq́ cuiuſquam priuato incommodo & detrimento fiat[d], & ne uſq́ ad deuaſtationem ſpecierum[e], neu cum publici & neceſſarij muneris neglectione atq́ intermiſsione[f], in quo utinam nunquam peccaretur. Finis, eſt acquiſitio dominij: uſus ferinarum ad uictum & ueſtitum: item ualetudinis exercitatio ac confirmatio, & relaxatio animi honeſta. Effectus, quòd capta fiant capientium, etiam in alieno ſolo[g], quamuis domino quoq́ prohibente ſint capta[h]. Et hæc quidem de uenatione hactenus: nunc ex ſyluis & ſaltibus, ad ne-
8 ceſſarium inſtituti noſtri munus redeat, & ſe conuertat oratio. Primus igitur modus acquirendi iure naturæ dominij, eſt captiuitas ferarum animantium, de qua hactenus dictum: nam captiuitas hominum, non eodem ex iure, ſed poſtea iure gentium ſecundario eſt introducta: de qua paulo pòſt ſuo loco dicetur[i]. Secundò, inuentione earum rerum quæ certum dominum non habent, ut ſunt theſauri[k]. Tertiò, adiectione, uel concreta: ut per alluuionem[l], aut alueo à flumine relicto[m]: uel diſcreta, ut partu animalium noſtrorum. cuius enim eſt uenter, eius eſt & partus[n]. item, ſi inſula in flumine uicino naſcatur[o]. Quartò, captiuitate, cum hoſtes iuſto bello deprædamur[p]. Quintò, artificio & induſtria ſpecificationis. Nam cum quis ex aliena materia ſibi nouam ſpeciem bona fide extruit, quæ reduci ad priſtinam materiam nequeat, ſibi acquirit: quia forma quæ dat eſſe rei[q], præſtantior eſt materia, eamq́ ad ſe trahit: ut & aliàs ſemper, quod dignius eſt, trahit ad ſe minus dignum[r]: puta, ſi ex alieno hordeo coquat ceruiſiam, aut ex alieno ligno ſtatuam faciat[s]. Dixi, ſi bona quis fide extruat. Nam ſi ſciat alienam materiam eſſe, meritò amittit & operas & ſpeciem[t],

E 3 cum

a l.2.3.h.t.§.feræ.Inſtit. eod.
b l.quemadmodum. 29. l.ſi putator.31.ad l.Aquil. l.iniuriarum. 13. §.fi.de iniur.
c d.§.feræ. d.l.diuus. de ſer.ruſt.præd.
d d.l.diuus.
e l.an unus.11.ſi ſer.uendice.
f l. pleriq́.18.de in ius uoc.
g l. qui pendentem. 25. de act. emp. gloſ. in l. quamuis ſaxum. 6. de donat.
h l.theſaurus.15.ad exhiben. l. hoc amplius. 9 §.Alphenus.de dam. infec.l.idem.5.§.de arbor. de rei uendi.
i l. quemadmodum. 29. in prin. & §.1.ad l.Aquil.d.§.nemo retia.de pac.tenen.
k d.l. quemadmodum.§.1.l.ſi quando. 17.§.1. ſi ſer.uen.
l d.l. iniuriarum. §.fin. Schurff.conſ.1.nu.12. cent.3. Chaſſ.in conſu. Bur.rub.13.§.7.nu.3. & 4.
m §.fin.Inſt.de rer.diuiſ.
n l.præſes.C.de ſeruit.
o Iaſ.in l. quo minus.de flumin.Dd.in d.l.præſes. ubi Salic. Scharff. d.conſ.1.cent.3.& cõſil.69.nu.20.cent.1.
p Chaſſan. in d. rub.13. §.7.
q d.l.iniuriarum.§.fin.
r d.§.feræ. §.1. Inſtit. de rer. diuiſ.
s d. l.iniuriarum.in fin.
t l.item.10. §.aucupiorum. l. uſufructuariũ. 69.de uſufruct.
u l.3.§.item feras.de acquir.poſſ.
x l.bonæ.48.h.t.
y d. l. item. d. l. uſufructuarium.
z de uſufruct.
a l. qui foueas. 28.ad l. Aquil.d.§.nemo retia. de pac.tenen.
b d.§.nemo. ubi Iſer. & Alua.

c d.§.nemo.d.l.qui foueas.cum l.ſeq. d l.quoſdam.C.de metal.lib.12.l.2.§.merito.cum ſeq.ne quid in loc.pub. e Chaſſ.d.rub.13.§.2. f d.l.uenatores.C.de excuſ.mun.lib.10. g d.§.feræ.d.l.3.h.t. h ita eſt communis concluſio in d.l.diuus.ubi gl.de ſer.ruſt.præd.Ang.& Fab. in d.§.feræ.Chaſſ.præall.loc.rub.13.§.2.Schurff.d.conſ.1.cent.3. i uide paulo ĩ.in 4.modo.& tit.de capt.& poſtlim.reuer. k l.nonnunquam.31.§.1.h.t.§.theſauros.Inſt.de rer.diuiſ. l l.adeò.7.§.1.h.t. m d.l.7.§.1.t.t.C.de alluuio. n l.partum.7.C.rei uend. l.idem Pomponius.5.§.idem ſcribit.3.de rei uend. o d.l.7.§ inſula. p §.item ea.Inſt.de rer.di.l.poſtliminiũ.in prin.& t.t.ĩ.de capti.& poſtlim.reuer. q l.Iulianus.9.§.ſi quis ad exhib. r c.quod in dubijs.de conſec.Eccleſ.c.1.eod.lib.6.c.ſi duo ex tribus.ubi Dom.in 3.notab.de off.deleg.in 6. s d.l.7.§.cum quis.Inſt.de rer.diuiſ.ubi omnino uide. t l.de eo.12.§.ſi quis.ad exhib.

cum nemo ex ſuo delicto aut dolo & propemodum facto lucrum ſperare debeat[a]. Huc e-
tiam pertinent picturæ in aliena tabula factæ, quarum cum magnus eſſet apud ueteres ho-
nos, placuit ut ijs tabulæ cederent: quamuis alioqui literæ etiã aureæ chartis membraniſue
cedant[b], ut reliqua omnia quæ in aliena materia & re cùm ſoli tum mobili inſeruntur[c]. Sex- 9
tò, confuſione ſpecierum, & mixtura: quæ cum ita fit ut mutet ſpeciem rerum confuſarum,
ut cum ex uitio & melle fit mulſum, dicitur cõfuſio: cum ſpecies priſtina remanet, commix-
tio. Confuſione rerum uoluntate dominorum facta, id quod ex confuſione natum eſt, do-
minis fit commune, habentq; actionem communi diuidundo: non ut materiam quiſq; ſuã
repetat, ſed iſtius ſpeciei portionem conſequatur[d]. Sin citra dominorum uoluntatem bo-
na fide ab aliquo fiat confuſio, iure ſpecificationis illi acquiritur, iuxta diſtinctionem ſuprà
traditam. Commixtæ autem res quæ in nouam ſpeciem non abeunt, ut frumenta, metal-
la, &c. cum facilè ſeparari queant, non mutant dominium[e]. Septimò, iure ſoli. Quicquid
enim in ſolo alieno plantatur, ſeritur, ædificatur, ſolo cedit[f]. Octauò, iure poſſeſsionis. Bo-
næ enim fidei poſſeſſor fructus perceptos lucratur[g]. Nonò, traditione[h]. Et his quidem præ-
cipuè modis iure gentium acquiritur dominium: de quibus hoc in titulo, & Inſtit.[i] agitur.
Iure ciuili proprietates acquiruntur aut per uniuerſitatem, ut hæreditate, bonorum poſſeſ- 10
ſione, arrogatione: aut titulis ſingularibus, ut uſucapione, donatione, legatis[k], &c. de qui-
bus ſuo loco eſt dictum[l]. Illud autem ſciendum eſt, iiſdem omnino modis dominia amitti,
quibus acquiruntur, ut traditione, uſucapione[m], &c.

Materia in qua conſiſtunt dominia, ſunt res omnes humani iuris, quæ in commercium 11
cadunt, & propriè res corporales, ut ſuprà dictum eſt. Forma acquirendi ex cauſis prædi-
ctis intelligi poteſt. acquirimus autem plerunq; dominium animo & corpore[n], ut in ple-
riſq; modis iuris gentium: interdum ſolo animo[o], ut in modis ciuilibus, puta aditione hæ-
reditatis[p], item per procuratorem aut alium quemlibet uolentibus nobis poſsidere[q]: ali-
quando abſq; animo & corpore, ut per ſeruos inuitis nobis[r]: corpore ſolo abſq; animo uix
eſt ut acquiri quippiam poſsit[s]. Forma tenendi, eſt ipſe modus habendæ perfruendæq; rei.
Forma probandi dominium, difficilis eſſe aſſeritur[t]. Probatur autem tam inſtrumentis[u],
puta inueſtituræ[x], emphyteuſeos[y], aut alterius tituli[z], ex quo traditio facta ſit[a] (nam ſolus
titulus dominium non probat[b]) quàm teſtibus[c], cauſam tamen ſcientiæ idoneam afferen-
tibus[d]. Item per præſcriptionem[e] & poſſeſsionem[f], maximè tanti tẽporis unde præſcriptio
reſultet[g]: & per famam antiquam & publicam[h], aliaq; indicia & argumenta uaria[i], de qui-
bus plura Dd.[k] Finis dominiorum eſt, ut conſtituta rerum proprietate, ſcaturigines litium
& contentionum obſtruantur. Nam eorum incertitudo, & rerum communio, parit diſcor-
dias[l]. Deinde, ut quod ſuo quiſq; iure poſsidet, id tutò quoq; ac ſecurè poſsidere, eoq; pro
arbitrio uti frui poſsit. Effectus dominiorum multiplex eſt, ſed in duobus præcipuè conſpi- 12
citur: quorum primum eſt, quòd dominus habet liberam re ſua utendi fruendi facultatem,
quatenus iura permittunt[m]: alterum, quòd amiſſa poſſeſsione detur domino rei uendica-
tio, aduerſus quoslibet poſſeſſores, ad res recuperandas[n]. Cognata ſunt, quaſi dominium: 13
quod habet qui rem bona fide, & iuſto titulo poſsidet[o]: aut qui ex iniuſta cauſa, puta per
metum, dolum, uiolentiam, rem amiſit, eamq; aliqua actione uel petere uel repetere po-
teſt[p]: & ius in re, cuiuſmodi eſt penes creditorem, cui pignori res eſt data[q], uſufructuarium,
& ſimiles. Contraria ſunt, rapina, furtum, tyrannis, inuaſio alieni, & ſi qua ſunt ſimilia. Item
uniuerſalis rerum communio: quam admiſſam certum eſt in hac corrupta natura, & diſpa-
ribus acquirendi conſumendiq; cauſis, perpetuos ſeditionum fomites eſſe excitaturam, ut
inſcitè Gratianus rerum communionem ad ius naturæ retulerit[r]. Nihil enim ea fingi po-
teſt huic hominum naturæ, alioqui litigioſæ & ad omne malum præcipiti, magis cõtrarium,
& ad labefactanda conſociationis ciuilis & commerciorum iura, pernicioſius:
niſi quis fortè Gratianum de iure naturæ ante lapſum incorru-
ptæ, aut de iure quod omnium animalium
eſt commune, loqui inter-
pretetur.

a l.ſi duo. §.ſ.ſi quis cautionib. l. 2. de eo per quem fac.in.
b l.9.§.1.h.t.§.literæ.§.ſi quis in aliena. Inſt. de rer. diuiſ.
c §.cum in ſuo.cum §§. ſequen.Inſt.de rer.diuiſ.ubi expoſui.
d d.l. idem Pomponius. §.1.de rei uendica.
e d.l.8.§.uoluntas.d.l.idem Pomponius.
f d.l.7.§ cũ in ſuo ſolo.
g l.certum.22.C.de rei uend.§.ſi quis à nõ domino.Inſt.de rer.diui.
h l. traditio. 20. h.t. §. per traditionem. Inſt. de rer.diuiſ.l.traditio. C.de pact.
i de rer.diui.ubi pro mediocritate mea utcunque expoſui.
k §.ult.Inſt.per quas perſonas.
l uide quæ dixi in Inſt. ad hos titulos.
m l.ſ.ſ.pro derelicto.
n l.3 in prin.ſ.tit.1.
o l.1.§.pen.de acq.poſſ.
p uide ſup.de acq.hær.
q l.ea.53.h.t.l.1.§.pen. inf.tit.1.
r l.etiam.32.h.t.
s l.1.§.1.§. per ſeruum. 8.inf.tit.1.
t Dd.in l.cum res. C.de probat.
u l.4.C.de probat.Are. in l. doce ancillam. C. de rei uend. l. indicia. 19.eod.tit.
x Spec. de probat. §. 1. nu.32.
y Bald.in l.ſ.in fin.C.de fideicom.& in l.ſ.in 1. opp.C.de iur.emphy.
z d.l.4.l.cum res. C.de probat.
a d.l.cum res.
b Dd.in d.l.cum res. Alex. conſ. 201. par.2. & conſ.10.& 11.parte 4.
c gl.in l. 4.ad uerb.legitimis. C.de probat. Angel.in d.l.doce.
d Bald.Salic.& Dd.in l. ſolam. C.de probat.
e auth. niſi. ubi Bald. C. de bon. mater.
f l. 2.ubi gl.& Dd.C.de probat.
g Bart.in l.pen.de cond.inſtit.nu.4.& 5.l.traditionib. C.de pact.
h gl.in l.4.C.de probat.Bart.in l.pen.de cond.inſtit.
i l.indicia.19.ubi Bald.C.de rei uend. l.4.C.de probat.c.cum cauſam.13.c.licet.9.de probat.
k in d.l.cum res. C.de probat.Pirmian.latè in reper. uerb.dominium probatur.
l l.cum pater.79.§.omnia.de legat.2.l.ſ.cum ibi nota.infrà de uſucapionibus.
m l.in re mandata.21.C.mandat.l.2.de his qui ſunt ſui uel al.iur.
n l.in rem.24.de rei uend.
o l.bona.179.de reg.iu.l.2.C.de probat.§.namque.Inſt.de act.tot.tit.ſ.de publ.& tit.51.ag.uecti.
p gl.in l.3.C. de his quæ ui met.cauſ.l.id apud.de uerb.ſignif.l.non uidetur.de acquir.poſſ.
q l.pignus.8.C.de pign.actio, uid.ſ.de pig.act.& de pig.
r in c.ius naturale.1.diſtinct.

171

DE ACQVIRENDA VEL AMITTENDA POSSESſione. Titul. II

1 *Continuatio & diſpoſitio ſequentium titulorum.*
2 *Definitio nominis & rei: unde dicta poſſeßio, & quid ſit.*
3 *Diuiſio: & de poſſeßione naturali ac ciuili.*
4 *Cauſa efficiens.*
5 *Materia.*
6 *Forma: & quando animus, quando corpus in acquirenda, retinenda, amittenda poſſeßione requiratur.*
7 *Finis, effectus, & uſus poſſeßionum.*
8 *Affinia, & contraria: ac quomodo amittatur poſſeßio.*

1 PRæcognitis acquirendi dominij modis, iam de poſſeſsione uideamus. Ac primum de
eius natura, tum de effectu, poſtremò quomodo de ea in iudicio diſceptetur. Ad natu-
ram poſſeſsionis intelligendam, operæpretium eſt ſcire, quid ſit poſſeſsio, quotuplex,
2 quæ eius cauſæ, qui effectus, quæ adiacentia & cognata. Poſſeſsionis nomen bifariam La-
tinis accipitur. aliquando pro ipſa rerum proprietate [a]: frequẽtius autem ac propriè [b] pro
iure quo res abſq; dominij iure detinetur. Poſſeſsio à ſedib. appellatur quaſi ſedis poſitio,
quòd in re poſſeſſa ſedem ponamus [c]. Poſſeſsionem ita communiter definiunt, ut ſit ius re-
tinendi inſiſtendiq; rei. Nos retineamus Theophili [d] definitionem: Poſſeſsio eſt rei corpo-
ralis detentio. cui definitioni explicationis gratia & ad oſtendendam differentiam, adda-
mus licet hæc uerba: cum affectione ſeu animo poſsidendi. Detentio loco generis eſt, quod
uerbum latè patet [e]. additur, rei corporalis. Quia incorporalia propriè non poſsidentur [f].
Tangere enim & tangi, niſi corpus, nulla poteſt res: ut inquit Lucretius. Adiecimus diffe-
rentiæ gratia, cum affectione poſsidendi. Non enim ſufficit ad iuſtam poſſeſsionem con-
ſtituendam, rem tenere, ſed oportet ut quis ſuo nomine ac iure, cum animo & affectione
poſsidendi detineat [g]. Vnum eſt genus poſſeſsionis ex ſententia Pauli [h], quod corpore
3 ſcilicet & animo quæritur, animo autem ſolo retinetur. Species tamen poſsidendi inſpe-
ctis cauſis ex quibus poſsidetur, uariæ fingi poſſunt: alius enim pro emptore, alius pro
donato, alius pro legato poſsidet, &c. Sed hæ quamuis diuerſæ poſſeſsionum cauſæ, non
conſtituunt diuerſas ſpecies. nam cauſæ ac tituli poſſeſsionum, ſunt res ab his ſeparatæ:
quemadmodum & aliàs cauſæ efficientes ab effectis diſtant, & qualitates accidentales, ut
loquuntur, ſpecies non mutant [i]. Poſſumus tamen docendi gratia ita poſſeſsiones diſtin-
guere, ut alia ſit iuſta, alia iniuſta: ſiue, ut loquitur Paulus [k], alia bonæ fidei, alia malæ fi-
dei: quod alibi dicitur [l], aut naturaliter aut ciuiliter poſsidere. Quanquam & is naturali-
ter inſpecto naturali poſſeſsionis uſu poſsidere uidetur, qui utilitates rei percipit [m]. Nihil
enim aliud natura ad conſtitutionem poſſeſsionis requirit, quàm occupationem fruitio-
nemq; rei: id eſt, ipſam ſedis poſitionem ac factum poſſeſsionis. Quocunq; igitur quis mo-
do rem adipiſcatur, etiamſi alium ui deiecerit, eo animo ut rem poſsideat, hic quodammo-
do naturaliter poſsidet [n], quia rem tenet: ſed ciuiliter non poſsidet, quoniam ius ciuile e-
iuſmodi uim improbat, & poſſeſsionem auferri uiolento, ac reſtitui ſpoliato iubet: ut iuris
interpretatione poſsidere non uideatur [o], ſed penes deiectum poſſeſsio eſſe intelligatur [p],
qui ad eam conſequendam interdictum habet. Et hæc poſſeſsio uerè ciuilis dici poteſt, quo-
ad animo retineri poteſt [q]. Quam igitur, ut breui concludam, admittit natura poſſeſsionẽ,
ea naturalis eſt, proprieq; ac uerè poſſeſsio dici poteſt. Quæ porrò lege & iure ciuili proba-
tur, ea ciuilis eſt, ſicuti eodẽ ſignificatu obligationem naturalem & ciuilem dicimus. Porrò
ciuilis poſſeſsio in iure, naturalis uerò in facto detentionis uertitur [r]: utraq; in uera & iuſta
poſſeſsione concurrit. quæ ideo partim in iure, partim in facto conſiſtere dicitur [s]. Dicitur &
alio ſenſu poſſeſsio naturalis, ſcilicet quæ nõ animo domini habetur, ſed alio, iure proprio
4 tamẽ, puta uſusfructus, pignoris, &c. poſſeſsio uerò ciuilis, quę animo domini tenetur [t]. Poſ-
ſeſsionem efficit iuſta apprehenſio & detentio rei, eo animo facta, ut poſsidere uelis. animo
5 enim & corpore poſſeſsionem acquirimus [u]. Materia in qua conſiſtunt poſſeſsiones, ſunt
res omnes corporales. Nam incorporalia, quia teneri nequeunt, propriè non poſsidentur,
ſed quadam tantum iuris interpretatione [x]. Quæ tamẽ extra commercium ſunt, ut ſacra &
religioſa, quamuis tangi poſſunt, poſsidere contra leges non poſſumus, ſed duntaxat deti-
6 nere [y]. Forma in eo eſt, quòd corpore & animo poſsideamus. utrunq; enim requiritur in ac-
quirendo [z]: & animus poſsidendi [a], & corpus, uidelicet corporalis apprehenſio [b]: non enim
quæ ſpe & animo deuoramus, continuò poſsidemus [c]. Et hæc quidem forma acquirendæ

E 4 poſſeſsionis

Imperatores. 17. de ſeruitute ruſt. prædio. l. interdum. 78. de uerbo. ſig. l. medicus. de uarijs & extraor. cogn. l. 2. C. de probatio. l. 3. C. ſi quis igno. rẽ min.
b *l. naturaliter. 11. §. nihil. h. t.*
c *l. j. h. t.*
d *Inſt. de interdict.*
e *l. poſſeßio quoq;. 49. hoc tit.*
f *l. ſeruus. 42. §. incorporales. ſ. tit. 1. l. 3. in prin. h. t.*
g *l. ſi quis ante. 10. h. t. Theop. Inſtit. titu. per quas perſo. nobis acq.*
h *in l. 3. §. fin. h. t.*
i *§. fi. Inſt. de iur. per gl. in l. fin. §. quoties. ad uerb. anno. de publ. & uectigal.*
k *in d. l. 3. §. fin.*
l *l. j. §. deijcitur. infrà, de ui & ui arma. iunc. l. j. §. ſi iur. h. t.*
m *l. naturaliter. 12. h. t.*
n *l. clàm poßidere. 6. §. fin. h. t. l. j. §. pen. et §. poßidere. infrà, de ui & ui arm.*
o *l. non uidetur. 22. l. ſi quis ui. 17. h. t.*
p *d. l. ſi quis ui. l. id apud ſe. 143. de uerb. ſigni.*
q *Bald. in l. fin. nu. 1. C. de his qui à non dom. manu. Bart. in l. j. §. cũ igitur. nu. 1. ff. unde ui. Chaſſ. in cõſuet. Burg. de inſtit. §. 5. uerb. ſilna græce. nu. 82.*
r *l. poſſeßio. 29. h. t. l. nemo. 10. C. eod.*
s *d. l. poſſeß. 29.*
t *l. naturalẽ. 11. h. t. l. 2. ff. pro hær. uide Cuiac. in l. ſerui. 16. de uſuca. & lib. 4. obſer. c. 3.*
u *l. quemad. 8. d. l. 3. in prin. h. t. l. ſerè. 196. de reg. iur.*
x *d. l. 3. in prin. ubi gl. l. ſequitur. 4. §. ſi uiam, infrà, tit. t.*
y *l. qui uniuerſas. 30. §. 1. h. t. l. lõga. ubi gl. ſ. de mortuo inferendo.*
z *l. qui uniuerſas. 30. §. pen. h. t.*
a *l. ſi id quod. 25. § fi. h. t. l. j. §. ſi quis ui. de ui & ui ar.*
b *l. qui iure. 41. l. 3. in prin. & §. in amitt. h. t. Paul. lib. 5. tit. 2.*
c *d. l. j. §. per procurat. & §. itẽ acquirimus. uide tamen l. j. §. pen. h. t. Cuiac. ob. lib. 4. c. 3.*

poſſeſsionis eſt. In ea autem retinenda ſolus animus ſufficit, ne per ſingula horarum momenta rebus noſtris inſiſtere neceſſe habeamus[a], ſicut & in amittenda[b]: quatenus tamen poſſeſsio iuris eſt, & in animo conſiſtit. Nam quatenus in facto & detentione uertitur, neceſſum eſt contrarium factum interuenire, & corpore eam amitti[c]. Poſsidemus autem uel pro ſuo ſiue noſtro[d] ex uarijs titulis, ad transferendum dominium idoneis[e], quæ ciuilis & iuſta ac propria eſt poſſeſsio[f]: uel pro alieno, quomodo creditor, colonus, emphyteuta, uſufructuarius naturaliter poſsident[g]: uel pro poſſeſſore, ut prædo & alius quilibet malæ fidei poſſeſſor[h]. Forma probandæ poſſeſsionis uaria eſt: puta ex perceptione fructuum[i], penſionum[k], aliorumq; poſſeſsionis actuum demonſtratione[l], cenſuum & collectarum ſolutione[m], præceptis & actibus iuris poſſeſſorij in re factis[n], uiciniæ ſcientia, locatione[o], ſatione & plantatione[p], ſignatura ſeu conſignatione, & clauſione rei uelut traditæ[q], receptione clauium[r]: item præſumptiuè ex titulo[s] & inueſtitura[t] contra inueſtientem, non contra tertium[u]: poſſeſsione totius, unde præſumitur poſſeſsio partis[x], & contentorum in toto[y]: fama[z], teſtibus qui deponunt, uidiſſe poſsideri[a], etiam ſingularibus[b], nō ſimpliciter inſtrumentis[c], licet ſuper traditione factis[d]. Nam his intelligitur tantummodo facta apprehendendi poteſtas[e]: nec æſtimo rei publicæ[f], &c. qua de re plura à Dd.[g] ſtudioſi petant. Finis & effectus poſſeſsionis eſt, ut rebus poſſeſsis utamur fruamur. Sed ſunt 7
& alij poſſeſsionum effectus atq; utilitates. Nam bonæ fidei poſſeſſor fructus lucratur[h], & eſt quaſi dominus[i], proq; domino habetur tam diu, quoad liquidò contrarium non demonſtratur[k]: quare & probationis onere in iudicijs leuatur[l]. præſumitur enim eſſe dominus[m], & iuſtè, atq; ex titulo contractuq; iuſto poſsidere[n]. Deinde poſsidendo rerum etiam dominium tempore naciſcimur, ut non immeritò ex poſſeſsionibus cœpiſſe dominia, l. C.[o] teſtetur: de quo plura ſuo loco dicemus[p]. Affert etiam poſſeſsio ius reſiſtendi propria authoritate, contra omnes qui poſſeſsioni impedimentum aliquod creant[q]. Af- 8
finis eſt poſſeſsioni detentio. Sed quia alius poſsidere poteſt, alius detinere alieno nomine, atq; iure ut colonus[r]: ſequitur, aliud detentionem eſſe, aliud poſſeſsionem[s]. Item proprietas, cum uidelicet unà cum poſſeſsione in dominio concurrit: nam quando per ſe in abſtracto conſideratur, tum nihil habet commune poſſeſsio cum proprietate[t]. Contraria uerò poſſeſsioni, ſunt amiſsio eius & interruptio. De interruptione, ad titulum ſubſequentem opportunius dicemus. Amiſsio autem poſſeſsionis, uarijs modis contingit: ut ſi cui poſſeſsio rei ſoli per uim auferatur, mobilis per furtum fraudemq; ſubtrahatur[u], aut per inundationem occupetur res[x], uel fiat ſacra aut religioſa[y], uel in aliam ſpeciem mutetur[z]. Speciem dico: nam qualitas accidens non mutat poſſeſsionem. ut ſi res fiat dotalis[a]. item ſi prætor eam auferat, uel in eam alium mittat[b]: item ſi quis alieno nomine poſsidere ſe conſtituat[c]. & deniq; ut ait l. C. ex uarijs cauſis poſſeſsionem amittere poſſumus[d].

Nam

a d.l. 3. §. ſaltus. & §. in amittenda. d. l. ſi id quod. §. fi. d. l. clàm poſſidere. §. 1.
b d. §. in amittenda.
c l. quemad. 8. h. t. d. l. ſerè. de reg. iur.
d l. j. §. per procuratorē. hoc tit. 1ot. tit. inf. pro ſuo.
e l. pignori. 13. §. fin. de uſucap.
f l. 2. pro hær.
g d l. naturaliter. 11. h. t. l. ſi ab eo. 12. l. pignori. 13. in fin. de uſucap. d. l. j. §. per procuratorem. hoc t. l. 2. C. de præſcrip. 30. ann.
h l. nec ullam. §. 1. de petit. hæred. l. ult. C. unde ui.
i l. Titia. ubi Bart. de ſolut. l. litib. C. de agr. lib. 11. l. Celſus. ubi Barto. nu. 20. de uſucap.
k Bart. in l. quamuis. §. ſi conductor. de acqui. poſſ. Ang. in l. quedā. de rei uend. uide latè Lanfr. in c. quoniam. uerb. teſtium. nu. 96. de probatio. Socin. cōſi. 131. in præſenti. nu. 2. 3. 4. uolum. 1. l. 2. de acquir. poſſ. Barto. in l. qui uniuerſas. §. quod p colonū. nu. 1. & 2. h. t. Bal. in l. fi. C. fin. reg. & in l. j. in fi. C. de ſer. fug. in c. 1. in prin. de cont. in. Bald. conſ. 161. proponebatur. nu. 3. uol. 3.
l Bald. in c. 1. §. ſi uerò. nu. 1. quid ſit inueſtit.
m uide Bart. & Bald. in l. ſi pater. 8. C. de act. emp. uide Bar. in l. Celſus. nu. 23. de uſucap. t. t. C. ſine cenſ. uel reliq.
n Bald. in l. liberti. nu. 3. C. de oper. lib. in l. 2. nu. 54. C de ſeruit.
o Bart. in l. 2. C. de acq. poſſ. Bal. in l. j. in fi. C. de ſer. fug.
p Bal. & Dd. poſt gl. in l. 3. C. fin. regun. Bart. in d. l. 2.

q l. quòd ſi neq;. de pe. rei uend. Bart. & Alex. in l. quæ dotis. ff. ſol. matr. r l. clauibus. de cō. emp. Soc. in l. poſſideri. nu. 24. h. t. & cōſ. 131. in præſenti. nu. 3. & 8. uol. 1. s gl. & Dd. in l. quedā. in fi. de rei uēd. l. 2. ubi Bar. de acq. poſſ. & in l. Celſus. nu. 16. de uſucap. l. eum. §. fi. de Publici. t Lanfr. in d. c. quoniā. uerb. teſtium. nu. 96. Ang. in l. quiſquis. C. de donat. Bald. in l. empt. C. plus ualere. u Lanfr. præall. loc. x l. is qui. 20. quib. mod. uſusfr. amitt. c. ad decimas. de reſt. ſpol. lib. 6. Innoc. in c. 2. nu. 3. & 5. de cap. mona. Iaſ. in l. 3. in prin. nu. 34. de acquir. poſſ. y Soc. d. conſ. 131. nu. 2. per l. clauib. de cō. emp. l. ſi ego. §. dotis. de iur. dot. Ang. in l. qui uniuerſas. in prin. de acq. poſſ. z c. cum cauſam. 13. de approbat. Bart. in l. j. in fin. C. quo. leg. Mont. tract. fi. reg. c. 55. 56. a l. ſtipulatio iſta. §. hoc quoq;. ubi gl. ad uerb. referente. & Dd. de uerb. obl. Panor. in d. c. cum cauſam. b gl. in l. ob carmen. §. fin. de teſtib. Bald. in l. fin. opp. 16. C. de edic. diui Adrian. toll. Lanfr. in c. quoniam. uerb. teſtium. c l. prædia. 48. ubi Bart. hoc tit. d Spec. de prob. §. 1. nu. 32. Bart. Bald. & Dd. in d. l. prædia. per illum text. Lanfr. in d. c. quoniam. uerb. teſtium. num. 97. e Dd. in d. l. prædia. Lanfr. præalleg. loc. f Bar. Bald. & Dd. in l. ſi pater. 8. C. de act. empt. Lanfr. præalle. loc. nu. 96. g Dd. in l. Celſus. ubi Barto. nu. 23. de uſucap. gl. ſing. in l. 3. C. fin. regund. Bald. in l. fina. in 15. oppoſ. C. de edict. diui Adrian. tollen. & in l. iudicia. C. de rei uen. & conſ. 161. proponebatur. uol. 3. Lanfr. in d. c. quoniam. uerb. teſtium. nu. 96. Alexan. conſi. 88. quoniam. & conſi. 99. uiſis. nu. 6. uol. 5. Socin. d. conſi. 131. in præſen. per tot. uolum. 1. Monta. in tract. fin. reg. cap. 52. 55. 66. cum ſeq. h l. certum. 22. C. de rei uendica. i l. bonæ fidei. 48. ī. tit. 1. l. bona. 178. de re iud. k l. fina. C. de rei uend. l l. 2. C. de proba. §. commodum. Inſt. de interd. m l. ſicuti. §. ſed etſi. ſi ſer. uend. l. j. ī. fam. herc. Dd. in d. l. 2. n Barto. in l. pen. num. 3. & 4. de condit. Inſt. glo. fina. in l. quædam. 76. de rei uendic. Lanfr. in c. quoniam. uerb. teſtium. nu. 96. de probat. o hic in l. j. p ad tit. ſeq. q l. quemadmodum. 29. §. 1. ad l. Aquil. Barto. poſt gl. in l. j. §. interdictum. nu. 3. de interd. per l. j. §. uim ui. l. 3. l. cum igitur. de ui & ui arm. r l. 2. C. de præſc. 30. anno. l. 3. §. item. cum ſeq. multis. h. t. s d. l. poſſeſsio. 49. t l. naturaliter. §. 1. h. t. l. j. §. huiu. infrà, uti poſsidetis. u l. naturaliter. 5. de uſucap. x l. 3. §. Labeo. h. t. y l. qui uniuerſas. 30. h. t. z l. qui uniuerſas. 30. §. 1. a l. ſi fundum. de fund. dotal. Bald. in tract. præſcrip. 3. parte. 6. partis princ. queſt. 1. nu. 5. b d. l. qui uniuerſas. §. 1. uide ī. de dam. infect. c l. ſi in aliquam. 28. l. quamuis. §. 1. l. quod meo. l. interdum. h. t. uide latiſsimè Tiraq. de conſt. poſſeſſ. d d. l. qui uniuerſas. §. 1.

Nam quæ ſunt cauſæ eius acquirendi (ſunt autem multiplices) eaſdem & amittendi eſſe cõſentaneum eſt[a].

DE VSVRPATIONIBVS SEV VSVCAPIONIBVS. Titul. III.

1 *Continuatio.*
2 *Vnde dicta ſit uſucapio.*
3 *Quid ſit.*
4 *An dominium directum ex uoluntate domini adijciatur.*
5 *De continuatione poſſeßionis, interruptione & uſurpatione.*
6 *Cuiuſmodi poſſeßio ad uſucapionem requiratur.*
7 *Species uſucapionum à diuerſitate temporum, & de iure Sax.*
8 *De præſcriptionibus.*
9 *Cauſa efficiens, & ratio uſucapionum.*
10 *Materia, & quæ res uſucapi poßint aut non.*
11 *Forma: & quis titulus, quæ bona fides, qualis continuata poſſeßio, & quanti temporis requiratur.*
12 *De acceßionibus temporum.*
13 *De cauſa finali.*
14 *De effectu.*
15 *De interruptione.*

1 SEd uim & effectum poſſeſsionis in uſucapionibus præcipuè perſpicere licet, quæ per
2 longam poſſeſsionem iure ciuili dominium poſſeſſori apponunt. Vſucapio dicta eſt,
quòd uſu res per eam capitur, id eſt ſine precio & gratis acquiritur. nam capionẽ pro
gratuita acquiſitione poni, dubium non eſt[a]. Vſurpare ſignificat uſu retinere, atq; ita alte-
3 rius uſucapionem poſſeſsionemq; interrumpere[b]. Vſucapio eſt, dominij rerum per uſum
continuum poſſeſsionemq; definiti temporis acquiſitio: uel, ſecũdum Modeſtinum, eſt ad-
iectio dominij, per continuationem poſſeſsionis, temporis lege definiti[c]. Eſt igitur adiectio
4 dominij potius, quàm acquiſitio. Nec enim acquiritur per eam à domino tradente, & ſuum
ius transferente, ſed adijcitur poſſeſſori à lege: quę propter bonum publicum præſumit, dominum tanto tempore tacentẽ, rerumq; ſuarum negligentem, in alienationem conſentire[d]. Quam præſumptionẽ lex ideo inducit, ut ſit iuſtior uſucapionis cauſa, quaſi permiſſu domini transferens dominium, cuius conſenſus ex diuturna patientia præſumitur: quod & alias fieri ſolet[e]. Quare eſſe adiectionem dominij nõ utilis modò, ſed etiam directi, dicendũ eſt[f]. quanquã alij pro adiectione legunt adeptionem[g], ut uſucapio ſit dominij adeptio potius quàm adiectio: id quod eſt probabilius. Additur, per cõtinuationẽ poſſeſsionis: opor-
5 tet enim eam eſſe continuam[h]. Nam ſi interrupta ſit, puta per ablationem poſſeſsionis, quæ naturalis dicitur interruptio[i]: aut per litem motam, quæ ciuilis[k]: ad effectũ perduci nequit[l]. Et hæc interruptio appellari ſolet uſurpatio: cuius hîc in rubrica mentionem fieri uidemus. nam oratores uſurpationem pro frequenti uſu accipiunt[m]. Dominus itaq; retinens frequenti uſu rei poſſeſsionem ne ab altero uſucapi poſſet, uſurpare eam, atq; ita uſurpando
6 alterius poſſeſsionem interrumpere dicitur. Verbum autem poſſeſsionis debet cum effectu, & ut fieri ſolet in definitionibus, propriè accipi, uidelicet de iuſta, plena & perfecta poſſeſsione, quæ & titulum habeat: hoc eſt legitimam poſsidendi cauſam, ſufficientem ad acquirendum dominium[n]: & bonam fidem, ut qui poſsidet, credat ſe ſuo iure tanquam dominum poſsidere. Neq; ſufficit unius diei poſſeſsio, ſed tempus requiritur lege definitum:
7 quod cuiuſmodi ſit, mox oſtendemus. Species uſucapionum diuerſæ, à diuerſitate definiti temporis ſumuntur. Nam quædam eſt triennalis, in rebus uidelicet mobilibus, quam proprie hoc nomine appellari uolunt[o]: quædam eſt quadriennij, ut cum à fiſco res emuntur[p]: quædam decem annorum, uidelicet in rebus immobilibus inter præſentes: quædam uiginti, inter abſentes[q]: quædam triginta annorum, cum quis ſine titulo longiſsima poſſeſsione rem adipiſcitur[r]: quædam[s] 40. ut in rebus Eccleſiæ præſcribendis[t]: quædam 100. annorum, aut tanti temporis, ut de eius initio non extet memoria, ut in rebus ciuitatum[u], & principis[x]: item in ſeruitutibus, quæ cauſam non habent continuam[y], &c. Saxones duas tantum ſpecies præſcriptionum agnoſcunt[z], quarum altera annalis eſt, & aliquot dierum, quæ titulum & bonam fidem requirit, uidelicet in rebus mobilibus[a]; item utenſilibus & expeditorijs[b]: altera uerò, quæ ad res immobiles & incorporales, etiam hæreditarias[c], pertinet,

z *uide Schurff. conſ. 32. nu. 14. cent. 1.* a *S. lib. 11. art. 44. ubi glo. & lib. 1. art. 28. & 29. ubi uide glo. nu. 3.*
b *Sachſ. diſ. 11.* c *Sachſ. d. diſ. 11. ud. 5. de pet. hær. per l. 4. C. in quib. cauſ. ceſſ. præſ. l. hæreditatis. C. de pet. hær.*

a *l. 3. in prin. l. quẽadmodũ. 8. h. t. l. ferè. de reg. iur. cum ſimili.*
a *ut in l. qui precio. 8. l. ſi mulier. 12. l. mortis. 18. l. cum qui. 21. ff. tit. de dona. cauſa mortis.*
b *l. 2. h. t. ubi Cuiac. doctiſ. et in l. 4. §. ult. h. t.*
c *l. 3. h. t.*
d *l. alienum. 28. de uerb. ſignific.*
e *l. qui in aliena. 6. in princ. abi Dd. de acq. hær. l. ſi filiusf. 10. C. de pet. hered.*
f *l. ſ. l. fi. C. de uſuca. trãsformand. l. 20. C. de pact. l. ſ. C. de præſcr. long. temp.*
g *in l. 3. h. t. Vlp. tit. 19. uide quæ dixi Inſt. eo. in princ.*
h *d. l. 3. l. nunquã. 31. §. 1. l. poſſ. 20. h. t.*
i *l. naturaliter. 5. h. t.*
k *l. nemo. 10. C. de acq. poſſeſ. l. moræ. C. de rei uẽdic. l. fi. C. de præſc. 20. ann.*
l *d. l. nemo. cum alijs ſuprà alleg.*
m *d. l. 2. h. t.*
n *l. 3. §. ult. in uerb. iuſta acquirendi cauſa eius quod noſtrũ nõ ſit. h. t. quid ſit titulus, uide Bald. in l. ancillæ. 12. nu. 1. C. de fur. glo. & Card. in cle. 1. in princ. de cenſibus.*
o *in rub. h. t. & Inſt. & C. eod.*
p *l. ſ. & tot. tit. Cod. de quadrien. præſcrip. §. fin. Inſt. eod.*
q *t. t. C. de long. temp. præſc. §. 1. Inſt. eo.*
r *l. ſi quis emp. 8. & t. t. C. de præſc. 30. anno.*
s *l. fi. C. de præſ. 30. ann.*
t *Auth. quas actiones. C. de ſacroſ. Eccleſ.*
u *l fi. C. de ſacr. Eccleſ.*
x *l. cõpetit. 6. C. de præſcri. 30. ann.*
y *l. 2. §. dictus. de acqui. quo et aſt. l. diuturna. C. de aquæ duc. lib. 11. Dd. in l. foramen. 27. de ſer. urb. pred.*

pertinet, 30. & uno annis atq; aliquot diebus, hoc eſt ſeptimanis, etiam abſq; iuſto titulo & bona fide completur[a]. quæ tamen non pertinere exiſtimanda eſt ad actiones temporarias: puta iniuriarum, doli, ſtatus, adulterij, & ſi quæ ſunt ſimiles, quæ certis temporum ſpacijs anguſtioribus ſunt circumſcriptæ[b], de quo tamen probabiliter poſſet diſputari, ut paulo pòſt dicemus. Et hæ quidem uſucapiones propriè dici poſſunt, quoniam ijs dominium plerunq; uſucapitur. Præter has autem quædam ſunt præſcriptiones, quæ dominij quidem 8
ius non tribuunt, ſed exceptione muniūt poſſeſſorem, atq; ita ſunt nō dominij ſed uſus per diuturnam poſſeſsionis continuationem acquiſitio: ut cum quis rem 30. annis poſſedit, quam uſucapere non licet, puta furtiuam: uel cum mala fide & ſine titulo poſsidetur. Etſi enim dominium continuatione poſſeſsionis hîc quæri nequit: tamen quia ſpacio 30. annorum præſcribitur omnibus actionibus, ita ut exceptione elidantur[c], poſſeſſor ope præſcriptionis tutus eſt[d]. Quanquam ſunt quædam actiones, quæ 40. tantum annis præſcribantur[e]: ut è contrariò nonnullæ uno anno, ſicuti iniuriarum actio[f]: quædam biennio, ut actio doli[g]. nonnullæ quinquennio, ut inofficioſi querela[h], accuſatio adulterij[i], item controuerſiæ ſtatus defuncti[k]. pleræq; criminales, uicennio[l]. Aliæ alijs temporibus: de quibus uidere licet Hoſtienſem & Placent. ad tit. de Præſcriptionibus. Qua in parte illud meritò dubitari poſsit, an ſtatuta quæ ad 30. annos omnes præſcriptiones reducunt, ut ius Sax. ſicut antè dixi, & mores Burgundionum[m], etiam has temporales includāt, & ad ſe trahant. id quod uidetur: quia & præſcriptionem 20. annorum, & longiſsimi ac immemorialis temporis comprehendunt[n]. Moribus tamen Sax. ut antè dixi, hæ temporales, præſertim annuæ, non includuntur[o]. Illud etiam hîc ſciendum, Dd.[p] alias præſcriptiones facere odioſas, alias fauorabiles, alias mixtas: de quo paulo pòſt plura. Cauſa uſucapionis efficiens, eſt 9
lex ciuilis, XII. Tab. primùm conſtituta[q], & deinceps uarijs Principum conſtitutionibus emendata[r], quæ bono publico introduxit uſucapiones: ne ſcilicet rerum dominia ſemper ſint in incerto[s], atq; hac ratione excitentur perpetuæ de poſſeſsionibus lites, quas quidem prohiberi & conſopiri publicè intereſt[t]: ut non mirum ſit, ſi huic publicæ utilitati cedat lex inferior, quæ uetat cuiquam inuito dominium auferre[u]. Omnium porrò legum ſumma & ſuprema eſt, quæ ſalutem & utilitatem publicam tuetur, ut oſtendunt Plato & Cicero[x]. Salus populi, inquit Cic.[y] ſuprema lex eſto. Materia, ſunt omnes res[z] quæ poſ- 10
ſideri poſſunt. nā hæ rectè uſucapiuntur, paucis exceptis[a]: ut ſunt res propriæ[b], pupillares[c], furtiuæ, & ui poſſeſſæ[d], & quæ ex ijs rebus naſcuntur[e]. quæ uerò poſsideri nequeunt, hæc nō rectè uſucapiuntur: ut res ſacræ, ſanctæ, religioſæ, diuinæ[f] (unde & contra ius diuinum non currit ullo tempore præſcriptio[g].) item quæ ad fiſcum pertinent[h], & iure gentium publica ſunt[i]. aut meræ facultatis[k], liber item homo[l], & ſi qua ſunt ſimilia quæ non poſsidentur: quia commercio & uſib. humanis ſunt exempta. Etſi autem res incorporales, ut ſeruitutes, iuriſdictio, &c. propriè non poſsidentur, eoq; olim lege Scribonia uſucapi non poterant: tamen obtinuit & has inſtar rerum immobilium poſſe longo tempore capi[m]. nam in immobilibus numerantur[n]. Quod ad formam uſucapiendi attinet, ſciendum eſt, perficiendæ uſu- 11
capioni opus eſſe poſſeſsione, ſine qua nulla uſucapio procedit[o]. Vnde dicitur, tantum uideri & intelligi præſcriptione, quantum inuenitur poſſeſſum[p]: & poſſeſsionem ſtrictiſsimi eſſe iuris, quæ nuſquam ultra & extra poſſeſsionis terminos extendatur[q]. Requiritur autem poſſeſsio eiuſmodi, quam poſſeſſor ſciat ſe ſuo nomine proprio habere. Nam ſi alieno nomine poſsideat, non uſucapit[r]: ut nec ſi per alium poſsideat, ueluti per procuratorem, niſi ſe poſsidere habeat compertum: quia ut ignorantes uſucapiamus, in peculiaribus rebus tantum receptum eſt[s]. Sed & ſine uitio acquiſitam eſſe poſſeſsionem oportet. quare opus eſt iuſto

a Land. lib. 1. art. 29. ubi gl. Pachſ. diff. 11.
b gl. fin. art. 28. lib. 1. & art. 37. lib. 2.
c l. 3. 4. l. 8. C. de præſc. 30. anno. notat. Inſt. de perp. & temp. actio.
d d. l. ſi quis emptio. 8. §. 1. C. de præſc. 30. ann. uide Cuiac. in l. 4. §. ult. h. t. & Inſt. eo.
e l. 4. l. cum notiſs. l. fin. C. de præſc. 30. anno.
f l. ſi non conuicij. 5. C. de iniurijs.
g l. fi. Cod. de dol. mal.
h l. ſi quis filium. 34. C. de inoff. teſt. l. Papinia. 8. §. fi. ubi gl. & Dd. ff. de inoff. teſt.
i l. 6. C. de adult. l. mariti. §. hoc quinquenniū. ff. eod. tit.
k t. t. C. ne de ſtatu defuncto.
l l. querela. 12. C. de falſis.
m Chaſſ. in conſue. Burg. des foreſtz. §. 8. per to.
n uide Chaſſ. præall. loc. nu. 3. quod & morib. Sax. ſeruatur. uide tamē gl. contrariā, lib. 1. art. 29. ſub litera b. et nu. 4.
o gl. ult. art. 28. lib. 1. & art. 37. lib. 2.
p uide in l. fin. C. de ann. exc. l. omnes. l. ſicut. l. cū notiſsimi. de præſc. 30. ann. l. more. C. de rei uend.
q in prin. Inſt. eod. Cice. in Top.
r t. t. C. de lōg. tēp. præſ.
s l. 5. h. t.
t not. in l. quidā. 21. ff. ſi cert. pe.
u l. 4. C. de rei uend. l. non debet. 75. de reg. iur. uide l. 2. et ibi Dd. C. de quad. præſcr. & in l. equiſsimè. de uſufru. Iaſ. & Dd. in l. 2. C. ſi cont. ius uel util. pub. & in eandē ſententiam ſup. diſputata. tit. de acq. re. dom.
x in lib. de Leg.
y lib. 3. de Leg.
z uid. Vlp. t. 19 ubi uſucapionē ad res mancipi & nec mancipi producit.

a uide Vlpia. tit. 19. & Inſt. eo. in princ. ubi dixi. b l. 4. §. lana. h. t. l. in bello. 12. §. 5. de captiu. c l. bonæ fidei. 41. ff. de acq. do. l. ſi communem. quem. ſer. Cuiac. l. 4. uerb. ſi pupilli. h. t. d §. furtiuæ. Inſtit. eod. uide de iure Sax. glo. artic. 28. lib. 1. & artic. 29. eo. lib. e l. ſequitur. 4. §. de illo. l. iuſto. 44. §. etſi poſſeſſ. hoc tit. l. ancillæ. 12. C. de furt. f l. uſucapionem. 4. hoc t. g Panorm. in cap. ſtatuimus. 2. num. 7. de tranſa. per c. fin. extra eod. Schurff. conſil. 83. prædictæ. num. 11. cent. 3. per c. ad audientiam. c. cum uenerabilis. de præſcript. h §. res fiſci. Inſtit. eod. i d. l. 9. l. præſcriptio. 45. hoc tit. k l. uiam. de uia pub. ref. ubi Bartol. & in l. cum notiſsimi. C. de præſcrip. 30. anno. Panorm. in c. quoniam. §. ult. num. 44. ut lit. non conteſt. Cuiac. l. ſi pignori. 13. hoc tit. Myſing. ob. 16. cent. 1. latiſsimè Franc. Bald. in trac. præſcrip. in 4. parte. 5. partis princip. nu. 1. 2. & per totum. Tiraquell. de retract. conuent. §. 1. gloſſ. 2. nume. 21. 22. cum multis ſequent. l l. 2. C. de præſcript. quæ contr. lib. m l. 2. C. de ſeruit. l. corruptionem. 16. C. de uſufructu uide l. 4. §. ſi uiam. hoc t. ubi Cuiac. n gl. in l. fin. C. in quibus cauſ. in integ. reſt. arg. l. ait prætor. §. 1. de in. dot. gl. in cap. 2. ad uerb. iura. 1. de rebus eccleſiaſt. non alien. per l. fina. cap. de lau. temp. ipſ. o l. ſine. 25. hoc t. C. ſine poſſeſs. de reg. iur. in 6. p l. 3. §. ſi quis. ubi gloſſ. & Bart. de uin. act. priua. q uide latè Schurff. conſi. 86. num. 3. cen. 2. Iaſ. conſil. 16. num. 53. uol. 2. r l. 2. C. de præſcrip. 30. anno. Cuiac. in l. ſine. 25. h. t. s l. 2. ff. pro ſoluto. l. Labeo. 9. h. t. l. 2. §. Celſus. l. qui fundum. §. ult. ff. pro empt.

eſt iuſto titulo [a], hoc eſt iuſta cauſa, & tranſlatiua poſſeſsionis, & habili ad transferendum
dominium, per quam indicetur legitimum poſſeſsionis initium, cuiuſmodi eſt emptio, do-
natio, &c. Denique & bona fides neceſſaria eſt, ut uidelicet credat poſſeſſor, eum à quo habet
titulum, fuiſſe dominum, & habuiſſe ius diſtrahendi aut alienandi [b]: aut ſaltem credat ſe
uſucapere poſſe [c]. Quæ bona fides præſumitur, niſi probetur mala [d], puta ex denunciatio-
ne [e], aut ex interdicto legis, quæ uetet eiuſmodi rem quæ poſsidetur alienari [f], & per conſe-
quens uſucapi [g], etiamſi id poſſeſſor ignoret. Nam iuris ignorantia non inducit bonam fi-
dem [h]: iura enim omnes ſcire debent [i]. paria autem ſunt, ſcire, aut ſcire oportere [k]: aut deni-
que niſi alio modo de mala fide conſtet [l]. Sufficit autem initiò interueniſſe bonam fidem,
uidelicet traditionis tempore [m]: quamuis ſuperueniat poſtea alienæ rei ſcientia [n]. Quod iu-
re Pontificio non obtinet, quo neceſſe eſt poſſeſſorem nullo tempore rei alienæ cõſcientiam
habere [o]. At contrà uſus Saxo. bonæ fidei nullam rationem in longi uſucapione temporis
habet, ſed ſolum conſiderat poſſeſsionem temporis cõtinui: cuiuſmodi ſpacium (quanquã
non æquè longum ut dictum eſt) etiã legibus requiritur. Nõ enim ſufficit, poſſeſsionẽ iuſto
titulo & bona fide munitã eſſe, ſed ſuper hæc neceſſariũ eſt, per tẽpus lege definitũ eam con-
tinuari. Lege autẽ XII. Tab. olim definitũ erat ſpaciũ, in mobilibus quidẽ annus, in immobi-
libus uerò biennium, duntaxat in Italico ſolo. Nã prouincialia prædia ſicuti non erant mã-
cipi, ita nec uſucapi poterant. Cur autem tam breui tempore uetuſtas uſucapiones conclu-
ſerit, indicat rationem Varro, cum ait: Boni patrisfam. eſſe rerum immobilium quotannis
inire rationẽ, & ſecundo anno, quod deſideratur quærere, rerum mobilium ſingulis ſeme-
ſtrib. Sed Iuſtinianus auctis iam paſsim ita diuitijs, ut locupletes in iſtis temporũ anguſtijs
non omnes circumſpicere poſſeſsionũ & facultatum ſuarum partes cõmodè poſſent, ne do-
mini maturius quàm par eſſet, rebus ſuis defraudarentur, ita uſucapiones transformauit:
ut res quidem mobiles per triennium, immobiles uerò in omnibus indiſtinctè terris (nam
uetus illa Italici & Prouincialis ſoli differẽtia, temporibus Iuſtiniani erat obſoleta) per lon-
gi temporis poſſeſsionem, id eſt, inter præſentes decennio, inter abſentes 20. annis, nũc uſu-
capiantur [p]. Per tanti igitur temporis ſpacium neceſſe eſt continuari poſſeſsionem, & nõ in-
terrumpi [q] aut naturaliter, ut quia poſsidere poſſeſſor deſijt, uel quia aliquid ex ſubſtantia-
12 lib. uſucapionum ei interuertitur [r]: aut ciuiliter, ut per litis conteſtationem [s]. Sciendum ta-
men eſt, nonnunquam poſſeſsiones & tempora diuerſarum perſonarum coniungi, quæ ui-
delicet poſſeſsionis cauſam inuicem immediatè dant & accipiunt [t]. Sic continuatur tẽpus
teſtatoris in hæreditatem & hæredem [u], hæredis in legatarium, uenditoris in emptorem, do-
13 natoris in donatarium [x], &c. Quod ad cauſam finalem attinet, uſucapiones bono publico
(inquit Caius) introductæ ſunt [y], ne rerum dominia ſint incerta, & ut aliquis reperiatur li-
tium finis [z]: quas minui & ſopiri, publicè intereſt [a]. Itaque quamuis uideri poſsit iniurium, a-
licui inuito rem ſuam auferri (unde præſcriptio iniquum eſſe præſidium perhibetur [b]) ta-
men quia maior ratio habenda eſt publicæ tranquillitatis & conſtitutionis dominiorum,
quàm priuatæ ſingulorum utilitatis: meritò etiam cum aliquo priuatorum incommodo
negligentium res ſuas, & quodammodo pro derelicto habentium, uſucapiones introdu-
ctæ ſunt [c]: ut aliquo ſaltem tempore certò unicuique conſtare poſsit, quid ſuum, quid alie-
num eſſet, neque perpetuò lites timere poſſeſſor cogeretur: quas innumeras oriri neceſſe eſ-
ſet, præſertim in tanta probandi dominij difficultate [d], niſi lex certo tempore proprietatem
poſsidẽti acquiri uellet, unde Cice. uſucapionem finem ſolicitudinis & periculi litium uo-
cat. Saluti igitur publicæ & tranquillitati (quæ ſuprema lex eſt) prouidendũ fuit, etiam cum
ſingulorũ non maximo detrimento, ut & ſuprà oſtenſum eſt: maximè cum iuſtè cõqueri nõ
poſsit dominus, cuius quaſi permiſſu & uoluntate uſucapio intelligitur cõpleri [e]. ex diutur-
na enim eius patientia atque ſilentio, cõſenſus tacitus præſumitur [f], præſumptione iuris & de
iure, contra quam nõ admittitur probatio. Ita enim ob bonũ publicũ lex ſtatuit, tum fauo-
14 re præſcribentis bona fide, tum in odium negligentis ius ſuum tempeſtiuè proſequi [g]. Effe-
ctus uſucapionis eſt præcipuus, quòd dominium poſſeſſori adijciat [h], ſicuti dictum eſt: ade-
eò ut is & aduerſus agentes munitus ſit exceptione præſcriptionis, quæ eſt litis finitæ, impe-
ditque [i] conteſtationem [k]: & ipſam rem uendicare etiam ab antiquo domino poſsit [l]: quam-
uis Publiciana contra dominium non detur [m]. Inducit etiam uſucapio iuſtũ titulum [n], & eſt
ſimilis

a l. Celſus. 27. h. t.
b l. bonæ fidei. 110. de uerb. ſignif.
c l. ſi ſer. 31. § 2. h. t.
d l. pen. C. de præſc. longi temp. l. uerius. 21. de probat. Dyn. in c. qui contra. 82. in fi. de reg. iur. in 6.
e l. ſi fundum. 17. C. de rei uend. l. item. 22. §. petitam. de pe. her.
f l. quemadmodum. 7. C. de agric. & cenſit. lib. 11 d. c. qui contrà.
g l. fi. C. de reb. alien. nõ alie. l. alienationis. 28. de uerb. ſignif.
h l. nunquam. 26. h. t. l. 2. §. ſi à pupillo. infrà, pro empt.
i l. leges Cod. de leg.
k l. 5. ubi Dd. ff. ſi cert. pet. l. 7. § ſeruus. 2. ff. pro empt.
l d. l. qui fund. 7. §. qui ſciẽs. l. ſi quis. 8. ff. pro empt. uide quæ dixi in § ſi quis à nõ domino. Inſt. de rer. diuiſ.
m l. pen. ff. pro ſoluto. l. 2. in prin. ff. pro empt.
n l. unica. C. de uſucap. transfor. l. cum hæres. ff. de diuerſ. & temp. præſc. §. diuina. Inſtit. eod.
o c. fin. ubi Dd. de præſcript.
p l. fin. C. de uſucap. trãſ. Inſtit. eod. in princ. ubi dixi.
q c. illud. 8. ex. de præſc.
r Franc. Bald. trac. præſcrip. 3. parte 6. partis prin. nu. 38.
s l. more. C. de rei uend. l. nemo. 20. C. de acq. poſſ. l. antepen. C. de præſcr. long. temp.
t l. poſſ. 20. h. t. cũ ſimi.
u l. hæres. 12. l. nunquã. 31. §. uacuum. l. iuſto. 44. §. nondum. h. t.
x §. inter. Inſt. eo. ubi uide quæ ſcripſi. l. 2. §. ſi eã rẽ. infrà, pro empt. uid. ff. de diuerſ. & tẽp. præſcrip.
y l. 1 h. t.
z l. fi. ff. pro ſuo.

a c. nõnulli. 28. §. pen. de reſc. de diſpẽdioſam. de iudic. b in auth. ut Eccleſ. Rom. Zaſ. cõſ. 16. orta. nu. 53. uol. 2. c ex ratione l. 2. C. de qua. præſcrip. auth. res quæ. C. com. de leg. l. ult. ubi Iaſ. & Dd. C. ſi con. iu. & in l. 2. C. de precib. d not. in l. cũ res. 12. C. de prob. e l. alienatiũ. 28. de uerb ſignif. f l. qui alie. 6. §. 1. ubi Dd. de acq. her. g c. præſcriptionũ. 16. quæſt. 3. Bart. in l. 1. h. t. & in l. nemo poteſt. de leg. 1. Dyn. in c. poſſeſ. de reg. iur in 6. Tiraq. in trac. præſc. §. 1. gl. 7. n. fi. h l. traditionibus. C. de pac. i Soc. latè in c. olim. nu. 19. de lit. cõteſt. Gui Pap. deci. 416. nu. 15. k c. 1. de lit. cont. in 6. Dd. in l. fi. ff. pro ſuo. l d. §. ſi quis empt. 8. in prin. C. de præſcr. 30. ann. m l. pen. & l. fi. de public. n c. de quarta. de præſcr. c. 1. eo. in 6. Imol. in c. fraternitatis. de teſtib.

ſimilis ſolutioni[a]: non quidem per omnia, ſed ſecundum quid[b]. Tollit enim ciuilem obliga-
tionem, & elidit naturalem[c]. Contraria uſucapioni ſunt iniuſticia, ſeu nullitas tituli, mala 15
fides, & reliqua quæ in formam uſucapionis incurrunt: de quibus ſuprà eſt expoſitum.
item pactum uel ſtatutum, quo præſcriptio inhibetur: qua de re uariæ ſunt Doctorum diſ-
putationes. quod tamen ad ſtatutum attinet, plerique aſſentiuntur, eo præſcriptionem tolli
poſſe, quemadmodum & lege[d]: etiamſi illam princeps inhibere nequeat, niſi addita clau-
ſula, non obſtante[e], &c. De pacto uariant ſententiæ: alijs exiſtimantibus[f] per conuentionem
derogari præſcriptioni poſſe[g]: alijs id planè negantibus[h], quòd bono publico uſucapio-
nes ſint introductæ[i]: adeò ut etiamſi partes pactum appoſuerint, ne iuri offerendi ex con-
tractu ullo tempore præſcribi poſſit, nihilominus currat præſcriptio[k]. quod periniquum ui-
deri poſſet, niſi bonum publicum, quo uſucapiones introductæ ſunt, priuatorum pactis
atque commodis eſſet anteferendum[l]. Sanè (ut rem in pauca conferam) communius con-
cluditur, ut & in camera Imperij ſeruatur, tali pacto tolli præſcriptionem 30. & 40. annorũ,
cui renunciari poſſit, non immemorialem: abſque uerò tali pacto, iuri offerendi, luendi, & a-
lijs quæ ſunt meræ facultatis, ne quidem 30. annis præſcribi, etiamſi plures contrà diſpu-
tent[m]. Sed hæc in Commentarijs noſtris limatius exponentur. Summas enim hîc duntaxat
rerum, non etiam integras diſputationes tradere inſtituimus. Contraria quoque eſt uſuca-
pioni, ætas pupillaris: contra quam nec incipere poteſt præſcriptio, nec antè contra de-
functum fortè incepta continuari: ſed durante ea ætate, omnis præſcriptio dormit atque ceſ-
ſat[n]. item minor ætas ſupra pubertatem, contra quam tantum præſcriptio 30. annorũ cur-
rit[o], non etiam alia minor 3. 10. uel 20. annorum[p]: quanquam contra alium inchoata, er-
ga minorem continuetur[q]. Eâdem ratione & hoſtilitas, peſtis, uel ſimilis caſus impediens
agendi facultatem, præſcriptionem impedit. nam impedimento eiuſmodi durante, dor-
mit ſimiliter uſucapio[r]. quod uerum eſt actione iam nata: nam antequam naſcatur, ſi im-
pedimentum incurrat, haud quidem dormit præſcriptio, ſed non incipit currere, iuxta re-
gulam quæ iſtis in terminis ualet & accipienda eſt: Non ualenti agere non currit præſcri-
ptio[s]. Aduerſatur etiam uſucapioni, in integrum reſtitutio, per quam reſcinditur. Reſtitu-
tio autem tam minori datur[t], quàm ei qui agere quacunque ex cauſa non potuit[u]. Nam
quod ſuprà poſitum eſt, ceſſare ac dormire præſcriptionem ob impedimentum hoſtilita-
tis, mortalitatis, aut ſimilis rei impedientis facultatem agendi, ſic accipiendum id eſt, quan-
do facultas agendi ita planè impedita eſt, ut ob eiuſmodi caſum ius non reddatur: ſecus
autem eſt, ſi ius nihilominus redditur. nam tunc currit etiam tempore belli uel peſtis, præ-
ſcriptio: quanquam non ualenti agere, detur in integrum reſtitutio[x], ut & illi qui ius per-
ſequendi quod ad rem habebat, ignorauit. Nam quamuis præſcriptio contra ignoran-
tem currat, perinde atque aduerſus eum qui agere non potuit[y]: tamen etiam ex cauſa i-
gnorantiæ, datur in integrum reſtitutio contra uſucapionem & præſcriptionem tam lon-
gi[z] quàm lõgiſſimi temporis: ut habet communis opinio[a]. idque intra quadrienniũ nõ poſt
completam uſucapionem, ut quidam opinati ſunt[b], ſed à primo ſcientiæ tempore cõputan-
dum[c]. Sed cumprimis contraria eſt uſucapioni interruptio: de qua reſtat ut ultimo loco
nonnihil

a *Bal. in l. tam mandatori. C. de non num. pec. Bal. in tract. præſcr. 1. part. princ. quæſt. 6. nũ. 4. l. ſi pupilli. §. ulti. de ſolut. glo. Land. lib. 1. art. 29.*

b *Bart. in l. item. §. quod adijcitur. de conſt. pec.*

c *Bart. in l. fin. §. 1. ff. rẽ rat. hab.*

d *Angel. in l. j. C. ne rei domi. uel temp. Bal. in auth. quas actiones. C. de ſacroſ. Eccleſ. Chaſſ. in conſue. Burg. §. 11. des mainſmer. ad uerb. per quelque laps. nu. 10.*

e *Bal. in d. auth. quas actiones. per illum text. Chaſſe. preall. loc.*

f *uide hac de re Boer. deciſ. 182. num. 8. & 9. parte 1.*

g *Dyn. Bal. Imol. in l. nemo poteſt. de lega. 1. Bal. in l. unic. C. de ſen. quæ pro eo quod inter. & in l. j. ubi etiam Angel. C. ne rei dom. Anto. de But. in c. cum non liceat. de præſcri. Schurff. conſi. 14. nu. 6. cent. 1. quam cõmunem eſſe dicit Tiraq. de retr. con. §. 1. glo. 2. num. 14.*

h *uide latiſſimè Tiraq. in tract. retrac. cõuen. §. 1. gl. 2. nu. 13. et 14.*

i *Iaſ. poſt Bar. in d. l. nemo. nu. 80. de lega. 1. Oldra. Cyn. Bald. in l. centurio. de uulg. & pup. Panor. & Felin. nu. 11. in rub. de præſcrip. Angel. conſi. 55. Guilelmus.*

k *Angel. d. conſil. 55. Schurff. cõſ. 14. nu. 3. cent. 1.*

l *auth. res quæ. C. cõmu. de lega. & fideicom.*

m *uide latiſſ. Tiraq. omnia ab utraque parte allegantẽ de retract. conuen. §. 1. gl. 2. Dd. in d. l. cũ notiſſimi. Cuiac. in l. pignori. 13. h. t. Myſing. Obſer. 16. cent.*

1. Franc. Bal. de præſcr. 4. parte 5. partis princ. per totum. Tiraq. tamen preall. loc. putat contrariã eſſe cõmunem, ſecundũ quam etiã in Parlamento dicit iudicatũ. nu. 22. & 26. uide etiã ĩ. ad tit. de reſ. uend. n *l. bonæ. 41. de acq. do. l. ſi communẽ. quẽ. ſer. amitt. Cuiac. l. 4. uer. ſi pupilli. h. t. l. fi. ubi gl. & Dd. C. in quib. cauſ. reſt. & in l. j. C. ſi aduer. uſucap. & in l. ſicut. ad uerb. ſeruanda. C. de præſ. 30. ann. Frãc. Bal. in trac. præſc. 1. parte 6. partis prin. nu. 34. Schurf. conſ. 28. ſuper. nu. 10. & conſ. 65. quod in præſenti. nu. 2. cent. 1.* o *l. ſicut. C. de præſc. 30. ann.* p *l. fin. C. in quib. cauſ. in integ. reſtit.* q *Bald. nu. 1. & 2. Dd. in l. fin. C. in quib. cauſ. Bart. in l. etiam. de minor. uide omnia Franc. Bal. præall. loc. nu. 35. Cano. in c. conſtitutus. de in integ. reſt.* r *c. ex tranſmiſſa. ubi Innoc. & Panorm. de præſcrip. Bart. in l. naturaliter. nu. 22. h. t. Panor. conſ. 98. uol. 2.* s *l. j. §. ult. C. de annal. except. Cuiac. in l. pignori. 12. h. t.* t *l. unic. C. ſi aduer. uſucap. c. conſtitutus. ubi Innoc. de in integ. reſt. Tiraq. in tract. præſcript. ad uerb. minores.* u *l. j. ex quib. cauſ. maio. c. ex tranſmiſſa. de præſcript.* x *ita diſtinguit Panor. in d. c. ex tranſmiſſa. Bart. in d. l. naturaliter. nu. 22. h. t. Bald. in l. cum notiſſimi. §. imò. C. de præſcrip. 30. anno.* y *l. fin. C. de long. temp. præſcrip.* z *gl. in l. ſi partem. 19. §. ſi per fundum. uerb. non utendo. quem. ſer. amittan. & in l. ſi ſic. 7. uerb. una ſeruitus. ubi Caſt. eod. tit. & in l. 2. in glo. ult. ubi Cyn. Bartol. Bald. Sal. Iaſ. C. de iur. emph. & in l. cum filiusfamiliàs. 49. §. in hac ſtipulatione. ad uerb. & ignoret. de uerb. ſignific. uide latè Tiraq. in retract. proximita. §. 35. glo. 4. num. 35. Schurff. conſil. 33. quod in terminis. num. 14. cent. 3.* a *glo. in l. ſicut. 3. uerb. militia. C. de præſcri. 30. anno. Imol. in rep. c. fin. de præſcrip. Panorm. & Felin. in c. uigilanti. eo. tit. Roma. conſil. 123. primum. & conſi. 149. concluſionem. & conſ. 166. uiſo latè Alexand. conſi. 7. uideretur. lib. 1. & conſil. 84. in cauſa. eod. lib. & conſil. 116. perſpectis. lib. 5. ubi dicit hanc eſſe communem. latiſſimè Tiraq. in retract. prox. §. 34. glo. 4. num. 36.* b *ex l. fin. C. de temp. in integ. reſt. cap. 1. eod. tit. lib. 6.* c *Bal. in l. falſam. C. ſi ex fal. allega. Caſt. in l. ult. C. de dol. mal. Panorm. in c. 1. in fin. de præſcrip. Bald. conſil. 235. Bartholomæus lib. 1. Panor. conſi. 32. caſus. lib. 1. Tiraq. de retract. proxi. §. 35. gl. 4.*

nonnihil diſſeramus, ſi prius illud præmiſerimus, aliud eſſe interrumpi, aliud dormire præſcriptionem. Cum dormit prius inchoata uſucapio, non eſt nullius momenti, ſed ſublato impedimento, puta puberi ætate, hoſtilitate, &c. continuatur, & tempus prius cum ſequente coniungitur[a]. Vbi uerò interrumpitur præſcriptio, inchoata uſucapio ad nihilum recidit, & rurſus deintegrò eſt ordienda præſcriptio, priore nihil commodante[b]. Interruptio porrò aut eſt naturalis, aut ciuilis[c]. Interruptio naturalis eſt, qua poſſeſsio (cuius continuationem complendæ uſucapioni neceſſariam eſſe diximus) naturaliter, hoc eſt, aliquo naturali facto, & re ipſa, non fictione interrumpitur[d]: ut cùm poſſeſſori res mobilis aufertur, immobilis occupatur[e], cum is qui noſtro nomine poſsidet, puta colonus, rem in alterum alienat[f]. Ciuilis eſt ficta quædam interruptio, quæ fit per actum ciuilem, puta litis conteſtationem. Litis tamen conteſtatio olim uſucapionem quę tantum naturali facto ſcinditur[g], non interrumpebat[h]: quia ſufficiebat, bono titulo, bonaq; fide rem quæſitam eſſe: nec mala fides ſuperueniens, ius uſucapionis publicum ſemel rectè inchoatum reſcindebat[i]. quare etſi litis conteſtatio in mala fide conſtituit poſſeſſorem[k], tamen quia non aufert poſſeſsionem[l] (quod fit demum in executione[m]) ideo non interrumpebat uſucapionem: quòd hæc ſemel rectè inchoata, à ſuperueniente mala fide non impediebatur. Cæterùm præſcriptionem lõgi temporis ſeu diutinam poſſeſsionem[n] elidebat[o]: quia hæc non erat ius legale ante Iuſtinianum, quod inſtar uſucapionis dominium adijceret: ſed tantum quædam exceptio, quæ ex æquitate dabatur bonæ fidei poſſeſſori, qui iam decem annis inter præſentes, uiginti inter abſentes[p] poſſediſſet rem quæ non eſſet Italici ſoli, & in qua uſucapionum iura non obtinerent[q]. Vbi igitur ante completum decennium lis mouebatur bonæ fidei poſſeſſori, ita ut in mala fide per litis conteſtationem conſtitueretur, euaneſcebat æquitas exceptionis, quòd tempus completum non eſſet[r]. Extraiudicialis tamen denunciatio, aut litis præparatio, hanc præſcriptionem non interrumpebat[s]: nam etſi dubiam curam affert[t], non tamen reuera conſtituit in mala fide, quia poteſt lis iniuſtè moueri[u]. Et hæc quidem ante Iuſtinianum obtinebant. Iuſtinianus porrò ſublata Italici ſoli & Prouincialis differentia, uoluit omnes res ſoli, 10. uel 20. annis uſucapi: ut ſuprà eſt dictum[x]. Quare ſecundum ἀναλογίαν ueterem, ne has quidem præſcriptiones nunc litis conteſtatione interrumpi oportebat. Sed Iuſtinianus ſicuti ueterem uſucapionum rationem transformauit[y], ita interruptionis quoque ciuilis diſcrimina ſuſtulit: uoluitq; denunciatione & citatione iudiciali, aut ſi ea haberi nequeat, extraiudiciali teſtato facta, quamlibet præſcriptionem interrumpi, non modò lõgiſsimi temporis[z], ut uolunt Dd. ſed etiam longi temporis, atque adeò triennalem quoq;[a]: ut nihil neceſſe fuerit, Dd.[b] ad conciliandas ἀντινομίας, de diſcrimine uſucapionum fauorabilium & odioſarum, θαύματα ῥημάτων comminiſci: quando palàm ſit, & unam eſſe omnium uſucapionum naturam, uidelicet ſtrictam[c], & Iuſtinianum ius uetus hac quoq; in parte interpolaſſe: cuius emendationem etiam Canones ſequuntur[d]. Excipi ab hac interruptionis regula ille debet caſus, cum abſq; titulo ex ſola aduerſarij patientia ius incorporale præſcribitur, ut ſeruitus[e]. Ad eam enim præſcriptionem interrumpendam, non opus eſt ſolenni denunciatione aut citatione, ſed ſufficit factum aliquod, quod diſpatientiã (ut uocant) domini declaret: ut eſt proteſtatio, pignoris captio, impedimentum uſus[f], &c. Et hæc quidem obtinent in interrumpenda rerũ uſucapione. Actionum porrò præſcriptio, ſola libelli oblatione aut citatione interrumpitur[g]: quamuis non niſi per litis conteſtationem, actiones perpetuentur ad 40. annos[h], quin à denunciatione ſeu oblatione libelli noua prǽſcriptio currere & induci poſsit[i]. Illud ultimò addo, interruptionem quia facti eſt, non tantum allegandam, ſed etiam probandam eſſe[k]: probari autem non modò per duos pluresúe teſtes conſentientes, ſed etiam per ſingulares[l].

PRO SOLVTO*. TIT. IIII.

1 *Continuatio.*

2 *Quàm latè pateat hic titulus.*

P 3 An

a Bal. in l. cum notiſsimi. l. 7. §. imò. nu. 7. C. de præſcrip. 30. annor.
b uid. Innoc. Panor. Feli. Imol. in c. ex tranſmiſſa. de præſcrip. temp.
c Bart. in l. naturaliter. 5. nu. 4. h. t. gl. in l. cũ notiſsimi. 7. §. penult. uerb. innominata. C. de præſcrip. 30. anno. Felin. & Cano. in c. illud. de præſcript.
d uide modos interruptionis, in l. qui uniuerſas. §. 1. de acq. poſſ. l. ult. C. de acq. poſſ. Bar. in d. l. naturaliter. eod. tit. Felin. poſt Panor. in c. illud. de præſcrip.
e l. naturaliter. 5. h. t.
f l. non ſolum. 33. §. qui pignori. 9. h. t. l. 3. §. quod ſi ſeruum. ẽ. tit. §.
g l. ult. pro empt.
h l. 2. §. fin. ff. pro empt. l. ſi poſt acceptum. 18. de rei uend. l. Iulianus. 9. §. pen. ad exhib.
i l. bonæ fidei. 48. de acquir. poſ. l. 4. §. de illo. h. t. l. 2. §. ſi ſeruus. pro emptore. j. l. unic. C. de uſucap. trãſfer. Cuiac. in d. l. 2. §. ul. pro emp.
k l. ſed etſi. 28. §. etiam. de pet. hær.
l l. nemo. 10. C. de acqu. poſſ.
m l. qui reſtituere. de rei uend.
n l. penult. pro empt.
o l. nemo. 10. C. de acqu. poſſ. l. j. l. 2. l. antepen. C. de præſ. long. temp. Paulus lib. Sent. 5. c. 2.
p Paul. lib. 5. tit. 2.
q l. 3. & tot. tit. de diuer. & temp. præſcrip. l. 2. C. de præſcript. long. temp. d. l. nemo. 10. C. de acquir. poſſ. l. bonæ. 48. ẽ. eo. tit.
r l. moræ. C. de rei uend. d. l. nemo. d. l. 2. l. antepen. C. de long. temp. præſcrip.
s l. alienã. 13. ff. pro emp.
t l. item. 22. §. petitã. de pet. hær.

u Iaſ. in l. 1. nu. 26. de cond. indeb. per gl. in c. ſi diligenti. uerb. bona fides. de præſcrip. x l. unic. C. de uſucap. transfor. in prin. Inſt. de uſucap. y l. unic. C. de uſucap. transfor. z l. 3. l. cũ notiſsimi. 6. C. de præſc. 30. ann. a l. 2. C. de ann. excep. b uide Bart. in d. l. cum notiſsimi. Cyn. & Bal. in d. l. moræ. C. de rei uend. c uide, ut dixi, Schurff. conſi. 86. nu. 5. cent. 2. d gl. & Dd. in c. fin. de præſcrip. & in c. 2. de reg. iur. in 6. uide Bal. in l. 2. nu. 7. C. de ſeruit. Franc. Bal. in tract. præſcr. 3. parte. 6. partis prin. nu. 36. & 40. e l. 2. C. de ſeruit. f glo. Cyn. Bal. Caſt. Salic. & Dd. in d. l. 2. Bart. in l. naturaliter. nu. 27. h. t. Bal. in l. quemadmodum. 21. §. 1. & §. magiſtratus. ad l. Aquil. c. auditis. ubi Innoc. de præſcript. g Bart. in d. l. naturaliter. in fin. per l. maritus. §. quinquennium. l. quinquennium. de adulter. h l. fin. C. de præſcript. 30. annor. i Iaſ. in §. pœnales. nu. 110. Inſt. de action. k l. aſſeueratio. C. de non num. pecun. l Felin. in d. c. illud. nu. 12. de præſcrip. Franc. Bal. in trac. præſcr. 3. parte 6. & ult. par. queſt. 3. nu. 54. * Hic titulus non eſt à ſuperiore in exemplari Floren. ſeparatus.

3 *An titulus erroneus ſufficiat.*
4 *Explicatio l. 3.*

QVia uerò diximus, ſine titulo uſucapiones non procedere: ſpecialius quædam de iu 1
ſtis earundem cauſis attingamus. Conſtat autem uſucapio primùm ex cauſa debiti,
ſicuti reliquæ obligationes. Itaq; qui rem debitam accipit, pro ſoluto uſucapit: & 2
non tantum quod debetur, ſed & quodlibet pro debito ſolutum hoc titulo uſucapi po-
teſt[a]. Sed ſi exiſtimans me debere, tibi tradam, ita demum uſucapio ſequetur, ſi & tu pu- 3
tes debitum eſſe. Etſi enim ex illo titulo uſucapere nequeo, qui non præceſsit[b]: tamen aliud
eſt, quando iuſtum credendi errorem poſſeſſor habet[c], & ex iuſto quaſi titulo res tradita
eſt. nam abſq; traditione error non ſufficeret[d]. Quamobrem ſi ex aliqua cauſa, puta ſtipu-
latu, putemus deberi, & eo nomine ſoluas, rectè pro ſoluto uſucapiam[e]. Aliud eſt, ſi putem 4
me ex cauſa uenditi teneri, & ideo tradam. Hic enim niſi emptio præcedat, nec pro empto-
re, nec pro ſoluto uſucapio locum habet. Diuerſitatis ratio in illo eſt, quòd in cæteris cauſis
ſolutionis tempus inſpicitur, neq; intereſt, cum ſtipulor, ſciam alienum eſſe nec'ne. ſufficit
enim me putare tuum eſſe cum ſoluis. In emptione autem & contractus tempus inſpicitur,
& illud quo ſoluitur. Nam improbè facit, & quaſi furtum committit, qui ſciens rem emit
alienam[f]. Quæ fraus opinione erroris, tempore traditionis interueniente non diluitur.
Quamobrem pro emptore uſucapere non poteſt, qui non emit, cum bonam fidem tempo-
re contractus habuiſſe nequeat, qui nullum contractum fecit: nec pro ſoluto, ſicuti in cæ-
teris contractibus. Nam hoc nomine uſucapi nequit, ſi ex cauſa propter quam ſolutum eſt,
uſucapio non procedit: ex empto autem non poteſt procedere, niſi ea uerè interuenerit.
Atq; ita accipiendum eſt reſponſum Pauli ſatis obſcurum[g].

a *l. j. h. t. uide Cuiac. in l. non ſolum. §. ſi mihi. ff. tit. 1.*
b *l. quod uulgo. 11. ff. tit. 1. l. poteſt. 26. ff. tit. 1.*
c *l. 3. h. t.*
d *§. pen. Inſt. de uſucap. l. 2. ff. pro legat. l. Celſus. 27. l. pen. ff. de uſucap.*
e *l. 9. ff. pro ſuo.*
f *l. ſi in empt. 24. §. itē. cum ibi not. de contracti. empt.*
g *l. 3. h. t.*

PRO EMPTORE TIT. V.

1 *Quis pro emptore uſucapiat.*
2 *Errorem hic non ſufficere, quamuis iuſtum.*
3 *Explicatio l. 2.*
4 *Quæ requirantur ad hanc uſucapionem: & in quibus emptionibus habeat locum.*
5 *Quando iuſtus error excuſet.*
6 *Explicatio l. 8.*
7 *Offerentem litis æſtimationem haberi pro emptore.*

PRo emptore poſsidet & uſucapit, qui reuera emit: quia emptio transfert dominium, 1
aut uſucapiendi conditionem[a]. Nec ſufficit tantum, in ea opinione eſſe, ut quis pu 2
tet ſe pro emptore poſsidere, ſed etiam uerè debet ſubeſſe emptio: quamuis ſi ex alia
cauſa exiſtimans me debere tibi ignoranti tradam, uſucapies. Quare ergo ſi cum putem me
uendidiſſe tradam, non capies uſu[c]? Quia ſcilicet in cæteris contractibus ſufficit traditio- 3
nis ſeu poſſeſsionis adeptæ (quæ eſt proxima uſucapionis cauſa[b]) tempus[c]. ſic denique ſi
ſtipuler, ſciens rem alienam, ſiquidem nunc cum tradita eſt exiſtimem illius eſſe qui tradi-
dit, uſucapiam. Nam etſi tempore ſtipulationis conſcientiam rei alienæ habui: tamen non
improbè facio, qui oblata liberalitate utor, ſperans eius rei quã promiſiſti, dominiũ te ali-
quando recuperaturũ, ut ſtare promiſsis poſsis. Eadẽ ratio in quauis donatione, & permu-
tatione, & mutuo obtinet, maximè cum in his ſolùm traditionis tempus inſpiciatur: nam
ea ſola uim omnem & efficaciam his contractibus adfert[d]. At in emptione illud quoq; tem-
pus inſpicitur, quo contrahitur: quia improbè facit, qui dato precio rem alienã inuito do-
mino in ſe transferre per uenditoris fraudem ſtudet: nec poteſt in mala nõ hærere cupidita-
te, qui rem ab eo nundinatur quem ſcit non eſſe dominum, nec ius alienãdi habere[e]: ut in-
terim taceam aſsiduum & quotidianum huius contractus uſum, requirere exactiorem bo-
nam fidem, ne facilè & furta fiant, & res furtiuæ atq; alienæ diſtrahantur, & aliquo iuris præ-
textu doloſus emptor ſe excuſet, ueroq; domino res ſuas per fraudulentam uſucapionẽ in-
teruertere moliatur[f]. Igitur & bona fide emiſſe debet (unde efficitur, uerè emptionẽ inter- 4
uenire oportere: alioqui enim quomodo intelligi poterit, bonam fidem extitiſſe tempore
contractus, ſi nullus contractus ſit initus?) & poſſeſsionem bona fide adeptus eſſe[g]. Neceſ-
ſe eſt etiam, puram eſſe emptionem, non conditionalem[h]. Nam hæc ut nec dominium, ita
nec uſucapiendi conditionem transfert[i]. Reſolui autem ſub conditione contractum, nihil
uſucapioni obſtat[k]. Illud etiam neceſſariũ eſt, eam rem tradi quæ empta eſt: alia enim pro
alia uſucapi nequit, titulo emptionis: cum neceſſe ſit, ex empto rem eſſe traditam quæ uſu-
capiatur[l], quia emptionis tempus inſpici diximus[m]: quod nullum intelligi poteſt in re nõ
empta,

a *l. clauib. 74. ſuprà, de contrahen. empt.*
b *l. præſcriptio. 45. §. fin. de uſucap.*
c *l. iuſto. 44. §. 2. l. ſi alienã. l. ſi is qui pro. de uſucap.*
d *l. j. in fi. de rer. permut. l. Ariſto. 118. de dona. cum ſimil. uide tamen l. 2. C. eo. iun. l. 1. C. com. utriuſ. iud. l. 1. C. de rer. permut.*
e *d. l. ſi in emptione. 24. §. item. de contr. emp. l. alienum. 6. l. ſi ſeruũ. 16. l. eos. 14. C. de fur.*
f *l. iuſto. 44. ff. de uſucap.*
g *l. j. h. t.*
h *d. l. 2. §. 2.*
i *l. neceſſa. 8. §. quòd ſi pendente. de per. & com rei uend.*
k *d. l. 2. §. Sabinus. cum ſeq.*
l *d. l. 2. §. cum Stichum.*
m *l. Celſus. ubi Cuiac. de uſucap.*

empta, ſed pro empta in ſolutum data. Sed & de precio ſatisfactum uolunt eſſe Doctores [a],
5 ut iuſta conſtituatur uſucapio. Quod autem traditur, eum qui exiſtimat ſe quid emiſſe,
nec emerit, non poſſe uſucapere: hactenus uerum eſt, ſi non iuſtiſsimam eius erroris habe-
at cauſam. Quid enim ſi procurator cui mandatum erat, tradat rem quaſi emptam, an iu-
ſta credendi cauſa non eſt, emptionem præceſsiſſe [b]? Si filius ex hæreditate patris rem em-
ptam ad ſe perueniſſe credat [c], ſi à pupillo quem puberē eſſe putem, à furioſo qui in adum-
brata quiete ſanæ mentis uidebatur, emam: certè his caſibus iuſtiſsima erroris cauſa poſ-
6 ſidendi patrocinatur [d]. Sanè licet is qui ab eo emit, quem ſcit ſtatim conſumpturum, bo-
næ fidei emptor eſt, quia nemo legem alteri dicere ſuper rei ſuæ uſu abuſuue poteſt [e], tamen
qui à luxurioſo, & ſcortis protinus daturo ſciens emit, non uſucapit: quia emptori proba-
7 bilem dubitandi de iure uenditionis cauſam ſubijcere potuit, uendentis prodigalitas [f]. Id
ſciendum nouiſsimè eſt, litis æſtimationem ſimilem eſſe emptioni [g]: eoq; poſſeſſorem qui
litis æſtimationem obtulit, incipere poſsidere pro emptore [h], & continuari uſucapionem
huius, quamuis litis conteſtatione interruptam [i].

a Azo ad tit. Cod. de uſucap. pro empt. circa fin.
b l. quod uulgo. 11. h. t.
c l. iuſto. 44. §. filiusfa. 4. de uſucap.
d d. l. 2. §. ſi à pupill. cum §. ſeq.
e l. ſi quis. 8. h. tit.
f in l. ſi quis cum ſciret. 8. h. t. uide Ant. Ang. li. 4. cap. 11.
g l. 3. h. t.
h l. j. h. t.
i d. l. 2. § fi. h. t.

PRO HÆREDE ET PRO POSSESSORE. Tit. VI.

1 *Continuatio.*
2 *Defuncti, non etiam heredis bonam malamue fidem inſpici.*
3 *Qui hoc titulo uſucapere nequeant.*
4 *Errorem probabilem hic ſufficere.*
5 *Quæ nam res pro hærede uſucapiantur, quæ non.*
6 *De titulo & uſucapione pro poſſeſſore.*

1 EX cauſa etiam ſucceſsionis conſtituitur uſucapio. Nam ſi defunctus res alienas bo-
na fide poſſeſſas in hæreditate relinquit, uel etiam extra hæreditatem: dum tamen
hæres uel qui ut hæres probabiliter poſsidet bona fide [a], in hæreditate putet eſſe, pote-
rit pro hærede continuato defuncti tempore hæres uſucapere, ſiue bonę fidei ſit, ſiue malę [b].
2 Nam defuncti tantum fides inſpicitur. Quòd ſi is malæ fidei fuerit, ignorantia hæredi ad
uſucapiendum non proderit: quia ſuccedit in uitium defuncti [c], adeò ut etiam citra acceſ-
ſionem temporis defuncti, non poſsit ipſe inchoando per ſe ab initio uſucapionem longo
3 tempore acquirere [d]. Pro hærede autem non uſucapit ſuus hæres, hoc eſt, qui eſt in pote-
ſtate: quia cum poſsideat uiuente etiam adhuc patre [e], non poteſt ſibi cauſam poſſeſsionis
mutare [f], & res quodammodo proprias uſucapere: at quod antea alio titulo cum patre poſ-
ſideat, id nunc pro hærede uſucapere [g]. Quod maximè in rebus à patre donatis procedit.
nam aliàs rectè eum pro hærede uſucapere, non etiam alterum poſſeſſorem ſuo exiſtente,
quidam uolunt. Etenim cum in eum ius paternum continuetur, uidetur quamuis mortuo
patre nihilominus res eſſe uiuentis ubi ſuus hæres exiſtit, & proinde hoc titulo uſucapi ne-
quit [h]. Itaq; nec is qui uiuentis adhuc hæreditatem poſsidet, uſucapit hoc titulo [i]: quia ſu-
perſtitis nec hæres nec hæreditas eſſe aut intelligi poteſt [k]. Sed nec is qui factionem teſta-
4 menti non habet [l]. Oportet enim eum qui pro hærede uſucapit, uel uerè hæredem eſſe, uel
probabili facti, non iuris [m] errore credere, ſe pro hærede poſsidere: ut rectè Azo & Hoſtien-
5 ſis ad hunc tit. annotarunt. Pro hærede autem uſucapiuntur res ſingulæ, non ipſa uniuer-
ſitas ſeu ius hæreditarium. Hoc enim non uſucapitur, cum ſit ius incorporale, nulli rei im-
mobili cohærens, ut ſeruitus (quæ propterea uſucapitur [n]) ſed tam mobilia quàm immobi-
6 lia in ſe complectens. Quare contra eos qui titulo ſingulari res hæreditatis ſingulares uen-
dicare poſſunt, procedit pro hærede uſucapio, reſpectu uerò petitionis hæreditatis nihil eſt
quod in hæreditate uſucapiatur, ſed ea actio 30. demum annis præſcribitur [o]. Pro poſ-
ſeſſore titulus illi qui pro hærede eſt, par eſſe uidetur: ſicuti bonorum poſſeſsio prætoria hæ-
reditati ſimilis eſt [p], quo titulo qui poſsidet pro poſſeſſore bona fide, res prætoriæ bono-
rum poſſeſsionis uſucapit, peræquè atq; hæres pro hærede hæreditarias. Et ita poſſeſſorem
hîc accipimus, non pro eo qui abſq; titulo, & bona fide pro poſſeſſore nudo uelut prædo
poſsidet [q].

a l. pro hærede. de pet. hær. l. non ſolū. §. quod uulgo. de uſucap.
b l. pen. h. t.
c l. cum hæres. 11. §. de diuerſ. præſcript. l. 2. C. de fruct. & lit. expen.
d Glo. & Duarenus in l. §. cum authen. ſequ. C. de præſcrip. long. temporis. l. fin. & l. 2. C. eodem, de uſucapio. pro hæred. & in l. fi. C. communis. de uſucapio.
e l. in ſuis. 11. de lib. & poſthum.
f l. 2. §. quod uulgo. h. t. l. j. §. tit. 1.
g d. l. 2. §. fin. l. nihil pro hærede. C. de uſucap. pro hæred.
h l. 2. C. eod. uide Cuiac. in l. 2. h. t.
i l. j. h. t.
k l. j. §. de hær. uel actio. uend. l. qui ſuperſtitis. 93. de acq. hæred.
l l. fin. h. t. ubi glo.
m l. nunquam. 26. de uſucap.
n l. 2. C. de ſeruit.
o l. 3. ubi Caſt. C. in quib. cauſ. ceſſ. long. temp. præſcrip. & in l. 2. C. de pet. hæred.
p tot. tit. de poſſ. hær. pet. l. 3. de bon. poſſ.
q l. 10. 11. 12. 13. de pet. hæred.

PRO DONATO. TIT. VII.

1 *Quomodo aliena res donari poſsit.*
2 *Quando ex hoc titulo uſucapio procedat.*

IAm quomodo cauſa liberalitatis occaſionem præbeat uſucapioni, uideamus. Et in 1
primis etſi donari non poteſt, quod non eſt eius qui donat [a], ſaltem in detrimentum ue-
ri domini [b], quoniam nemo plus iuris in alium transferre poteſt quàm ipſe habet [c]: ta-
mē pro donato rectè is uſucapit, cui donationis, uel quod perinde eſt, imaginariæ uēditio-
nis [d] cauſa res tradita eſt. Neq; tamen ſufficit opinari, ſed & donatum eſſe oportet [e], niſi 2
iuſtus error interueniat [f]. Quare ſi donatio iure non ualeat, ut inter patrem & filium, mari-
tum & uxorem rei propriæ (nam in alienis ſecus [g]) ceſſat uſucapio [h]: quantumuis putent
contrahentes donationem ualere. Nec enim error iuris iuſtus eſt, neq; in uſucapionib. pro-
deſt [i], cum pro ſcientia habeatur.

a l. in ædibus. 9. §. ult. ff. de donat.
b l. 4. C. de rei uend.
c l. nemo. 54. de reg. iu. l. traditio. 20. de acqu. rer. dom.
d l. final. h. t.
e l. j. cum ibi not. h. t.
f l. fin. ubi gl. C. eo. de uſucap. pro donat.
g l. 3. h. t.
h l. j. §. 1. & 2. l. 3. & 4. hoc tit.
i l. nunquam. 26. ff. de uſucap.

PRO DERELICTO. TIT. VIII.

1 *Derelictum idem eſſe quod donationem: & continuatio.*
2 *Quis uideatur pro derelicto habere.*
3 *Quis hoc titulo uſucapiat: & an error ſufficiat.*

EX cauſa derelicti perinde uſucapitur, ut ex donato. Res enim pro derelicto habita, 1
donari uidetur [a]: ideoq; continuò fit occupantis [b]. Pro derelicto autem haberi res 2
dicitur, quam dominus ea mente abijcit, ut in numero rerum ſuarum diutius eſſe no-
lit [c]. itaq; ſi res pro derelicto habita ſit, ſtatim noſtra eſſe deſinit, & fit occupantis [d]. Sin au- 3
tem noſtra non fuit, poteſt is qui occupat eam uſucapere ex hac cauſa derelicti, ſiue ſciat à
quo pro derelicto ſit habita, ſiue ignoret [e]. uerè autem pro derelicto habitum eſſe oportet,
quod hoc titulo uſucapiatur [f]. Nec enim ſufficit falſa opinio [g], niſi ex iuſtiſsimo errore ori-
atur [h]. Cuiac [i]. Eſt, inquit, error iuris, facti, falſæ cauſæ. Iuris error uſucapionem impedit, fa-
cti uſucapionem parit, falſæ cauſæ uſucapionem non parit, niſi quis ex ea cauſa traditum
acceperit [k].

a l. quod ſeruus. 36. de ſtipul. ſer.
b l. 5. h. t. §. pen. Inſt. de re. diuiſ.
c d. §. pen.
d l. j. h. t.
e l. 4. h. t.
f l. 6. & 7. h. t.
g l. 6. h. t.
h gl. in d. l. 6. Hoſtien. in tit. pro legato. Cepolla in tit. pro derel. nu. 4.
i l. pen. de uſucap.
k d. l. pen. uide l. nunquā. §. Celſus de uſucap.

PRO LEGATO. TIT. IX.

1 *Continuatio.*
2 *Quis pro legato uſucapere poßit.*

EOdem modo, ſi teſtator alienas res legarit, pro legato, quæ & ipſa donationis ſpecies 1
eſt [a], uſucapi poteſt ab eo cui legatum eſt: dummodò uerè legatum ſit, uel ex iuſtiſsi-
mo errore legatum putetur [b]. Nec impedit, ſi non iure legatum ſit [c], aut teſtator ad- 2
huc uiuat: dummodò is cui res legati nomine tradita eſt, probabiliter exiſtimet eſſe mor-
tuum, ac legatum ualere [d], habeatq; teſtamenti factionem [e]. Quare is cui ignoranti rem ali-
ter ſe habere, indebitum legatum, uel quod nunquam legatum eſt, ut legatum ſoluitur,
pro legato, aut ſaltem pro ſoluto poſsidet & uſucapit [f]. is uerò qui ſciens indebitum acci-
pit, pro poſſeſſore poſsidet, nec uſucapit [g].

a §. 1. Inſt. de legatis.
b l. 1. 2. 3. 4. h. t. Item Cepoll. in tract. pro leg. num. 6.
c l. fin. h. t.
d l. 4. 5. 6. h. t.
e l. nemo. 7. h. t.
f l. Celſus de uſucap.
g l. nec ullam. 13. §. 1. de pet. hæred.

PRO DOTE TIT. X.

1 *Quare pro dote uſucapi poßit.*
2 *Ante matrimonium datum quomodo uſucapiatur.*
3 *Cur æſtimatæ res ante nuptias h. t. non uſucapiantur.*

EST & titulus uſucapionis, & quidem iuſtiſsimus, utpote cum transferat dominium [a], 1
ac per conſequens uſucapiendi conditionem [b], qui appellatur pro dote: ut qui in do-
tem rem accepit, uſucapere poſsit ſpacio ſolenni, quo ſolet pro emptore uſucapi [c].
Itaq; cui res alienæ bona fide in dotem dantur, is à tempore traditionis incipit uſucapere: 2
ante quidem matrimonium pro ſuo, illo uerò ſubſecuto pro dote: cuius titulus [d] nullus
eſſe poteſt ante contractas nuptias [e]. Sed ſi æſtimatæ res in dotem dentur, neque pro dote,
neque pro ſuo ante matrimonium contractum uſucapio in his procedet [f]. nam æſtimatio
facit emptionem [g]. Vt igitur conditionalis uenditio non admittit uſucapionem ante- 3
quam conditio exiſtat [h]: ita nec iſta æſtimatio, quæ in ſe habet conditionem ſi matrimoni-
um fuerit ſubſecutum [i], ſicuti omnis dotis datio [k]: quæ conditio non ita ſubeſt, nec domi-
nij translationem impedit, quando res non æſtimatæ ſponſo in dotem dantur [l]. Tunc e-
nim quia periculum accipientis non uertitur, ſtatim intelligitur transferri dominium, ut
ex alijs ſimilibus cauſis [m], niſi aliud appareat actum [n]: quamuis nuptijs non ſecutis reſol-
uatur

a l. de re. 9. C. de rei uēd. l. in rebus. 30. C. de iur. dot.
b d. l. clauibus. de contr. empt.
c l. j. h. t.
d d. l. j. h. t.
e l. ſi. C. de dotis promiſſ.
f l. 2. h. t.
g l. plerunq;. 11. de iure dot. l. 5. C. de iur. dot.
h l. 2. §. ſi ſub condit. ff. pro empto.
i d. l. plerunq;. §. ſi ante.
k l. 6. 7. 8. de con. cauſ. da.
l l. j. h. t.
m l. 2. de in diē addi. t. §. uenditæ, Inſt. de re. diu.
n l. procuratoris. 5. §. pen. de tribut.

natur dominium, & in priorem ſtatum reuertatur: ut non mirum ſit, uſucapiendi quoque conditionem transferri, ubi titulus dominium transferre poteſt[a]. At quando res æſtimata in dotem datur, quia tunc periculo mariti res eſt, ſicuti in emptione[b]: non debet hoc periculum in maritum deriuari, antequam uerè contractus ſit perfectus[c]. Quare ſuſpenditur in euentum uſq; matrimonij, effectus traditionis: nec antea aut dominium aut periculum, & per conſequens nec uſucapiendi conditio in maritum transfertur[d].

a d. l. ſ.
b §. cum autem. Inſtit. de empt. & uen. t. t. ff. & C. de peric. & com. rei uend.
c l. neceſſariò. 8. de pericul. & com. rei uend.
d d. l. plerunq;.

PRO SVO. TIT. XI.

1 *Tit. pro ſuo generalis.*
2 *Quis pro ſuo dicatur uſucapere.*
3 *Titulum hunc cum reliquis concurrere.*

1 EST & generalis uſucapiendi titulus pro ſuo[a]. Pro ſuo autem poſsidere non eum ac-
2 cipimus, cuius res eſt propria[b]. nemo enim rem propriam poteſt uſucapere[c], cum
amplius eius fieri nequeat[d]. Sed is pro ſuo poſsidet, qui putat ſe rem poſsidere, ut ſu-
am & propriam, cum tamen ſit aliena: uel quia cauſa ex qua poſsidetur, non adiecit domi-
3 nium: uel quia uerè non interuenit, cum probabiliter interuenire crederetur. Vnde hæc ra-
tio uſucapiendi cum reliquis concurrit. Nam & qui pro emptore, & qui pro donato, ceſſo[e],
ſoluto[f], noxæ dedito[g], iudicato, adiudicato[h], tranſacto[i], fideicommiſſo[k], poſsidet, pro
ſuo, id eſt tanquam ſuum poſsidet[l]. Et qui credit probabiliter ex ſtipulatione uel alia cauſa
ſe poſsidere, cum ea cauſa non ſubeſt, pro ſuo uſucapit[m]. quia bonæ fidei poſſeſſor eſt, cum
non ſit malæ, nec ullum medium dari poſsit[n].

a l. 2. h. t.
b ut in d. l. 2.
c l. 4. §. lana. 5. de uſucap.
d l. poßid. §. ex plurib. de acqu. poſſeſſ. §. ſic itaq;. Inſt. de act.
e l. non ſolum. §. ſi mihi. de uſucap.
f l. pro ſoluto. l. pen. eo. tit.
g l. 3. § ult. de acq. poſſ.
h l. 3. de publicia. l. ſi per errorem. de uſucap.
i l. cum ſolus. eod. tit. l. ex cauſa. C. pro empt.
k l. Pomponius. §. pen. de acq. poſſ.
l l. ſ. h. t.
m l. 3. & 4. & ſi. h. t.
n l. ſi ancillam. h. t. §. ſi quis à non domino. Inſt. de rer. diuiſ. ubi uide quæ dixi. Cuiac. in l. 5. ſ. de uſucap.

DIGESTORVM LIBER XLII.

DE RE IVDICATA, ET DE EFFECTV SENTENTIARUM, & de interlocutionibus. Tit. I.

1 *Continuatio.*
2 *Diſpoſitio ſequentium titulorum.*
3 *Quid ſententia & res iudicata.*
4 *Species ſententiarum.*
5 *Cauſa efficiens: & quis ferre ſententiam poßit.*
6 *Materia.*
7 *Forma iudicandi.*
8 *De fine & effectu ſententiarum.*
9 *De tempore & modo executionis.*
10 *Quomodo ſententia retractetur.*

1 ATque hæc quidem in genere de poſſeſsionibus, earumq; effectu dixiſſe ſuf-
ficiat. Quoniam autem omne ius ad iudicia refertur, præſertim in Pande-
ctis: uidendum iam conſequenter eſt, quemadmodum controuerſiæ poſſeſ-
2 ſionum autoritate iudiciali explicentur. Agitur autem de poſſeſsione, aut
ordinariè, cum creditores in bonorum debitoris poſſeſsionem mitti pe-
tunt: aut extra ordinem, ex interdictis. Creditores mittuntur in poſſeſsio-
nem, uel cum æs alienum declaratum eſt ſententia, confeſsioneúe debitoris: uel quando
debitor bonis cedere paratus eſt. Quibus de rebus prius eſt dicendum, quàm quomodo
3 ex his poſſeſsio decernenda ſit, exponatur. Sententiæ nomen pro opinione aut ſenſus ſi-
gnificatione accipi ſolet[a]. Hoc autem in tractatu capitur pro arbitrio iudicis, quo contro-
uerſiam dijudicat, extremumq; ei finem imponit[b]. Modeſt.[c] Res, inquit, iudicata dicitur,
quæ finem controuerſiarum pronunciatione iudicis accepit: quod uel condemnatione uel
abſolutione contingit. Itaq; ſententia finit controuerſiam. Res iudicata dicitur, quæ finita
eſt per ſententiam. Sed quia ſententiæ appellationibus interdum ſuſpenduntur[d]: ideo tum
demum dicuntur tranſire in rem iudicatam, cum elapſum eſt tempus prouocationis, ita
4 ut amplius ius ſententiæ controuerti non poſsit[e]. Duæ ſpecies ſententiarum numeran-
tur[f], quarum altera appellatur interlocutoria, quam interim iudex fert de incidẽte aliquo
articulo, dum principale adhuc negociũ pendet, & examinatur[g]: altera definitiua, quæ prin

a l. hac conſultißima. 8. §. at cum. C. qui teſt. fa ce. l. ſi ædibus. 32. de dam. infect. l. qualem. 22. de recept. arbit.
b glo. in c. cum olim. de teſtib. Panor. in c. ult. num. 10. de ſequeſtra. per l. dicere. in princ. de arb. Alexan. conſil. 50. lib. 2.
c in l. ſ. h. t.
d l. 6. de his qui not. infam.
e t. t. C. de re iudicata.
f uide Iaſ. in l. nequicquam. §. ubi decretũ. de off. proconſ. glo. in cle. 1. uerb. definitiua. de ſequeſt. poſſ.
g l. quod iuſſit. 14. h. t. gl. in §. ad excludẽdas. in authẽ. de litigioſis. Canoniſt. in cap. ſignificantib. 38. de off. delegati. & c. ſignificauerunt. 36. ex. de teſt.

cipalem cauſam definit ac terminat, de qua hic præcipuè titulus agit [a], ut inſcriptio indicat,
De re iudicata, &c. Decretum ſpecies ſententiæ propriè non eſt: quia nō in iudicio poſt ple-
nam cauſæ cognitionem, ſed extra iudicium cauſa ſummaně cognita, non officio iudicis
mercenario, uelut ſententia [b], ſed nobili interponitur [c]. Cauſa efficiens ſententiæ, eſt iu- 5
dex competens [d]. Is enim eam proferre debet [e], & ſolus quidem poteſt [f]. Nam qui iuriſdicti-
onem non habent, aut incōpetentes ſunt, fruſtra pronunciant [g]. Vnde nec arbitrorum pla-
cita, ſententiæ nomen merentur [h]. Si plures ſint conſtituti iudices, omnes pronunciare co-
rām oportet, nec uno abſente ualet reliquorum ſententia [i]. Materia de qua pronunciatur, 6
ſunt omnes res, quæ in diſceptationē iudicialem cadunt. Forma iudicandi præſcripta legi-
bus diligenter ſeruanda eſt, alioqui nulla erit ſententia [k]. Forma autem hæc eſt, ut lite de- 7
mum conteſtata, probationibusq́ receptis, & cauſa plenè cognita [l], poſtquam iam conclu-
ſum fuerit, in cauſa pronuncietur [m] de ſcripto [n], ab ipſo iudice [o], in loco conſueto [p], interdiu [q],
pro tribunali ſedente [r]: citatis ad hoc litigatoribus [s], uel trib. edictis, uel uno peremptorio:
quod tamen trium edictorum tempus in ſe, integrumq́ ſpacium comprehendat [t], oportet.
Quæ quidem iudicis pronunciatio certa eſſe debet [u] (quanquam certam ſententiæ cauſam
exprimi, non eſt neceſſe [x]) & abſolutionem aut condemnationem, aut utrumq́ in diuerſis
articulis [y] continere [z], conformis eſſe libello [a] & actis [b], atq́ probationibus [c]: non iniuſta [d],
neq́ pugnans cum legibus aut conſtitutionibus [e], aut conſuetudine uel ſtylo [f]. Finis eſt, 8
ut lites ſopiantur [g]. Quod ad effectum attinet, ſententia poſt decem dies tranſit in rem iudi-
catam [h], nec poteſt ob inſtrumēta recenter inuenta, aliaſúe probationes retractari [i]: niſi lata
ſit ex præſumptionibus [k], aut ex opinione peritorum in aliqua arte, puta medica, obſtetri-
cia [l], &c. aut in cauſa matrimonij, alijsúe caſibus exceptis [m]. Etſi igitur iniuſta eſt ſententia,
non tamen eſt nulla, ueluti decretum [n], ſed tranſit in rem iudicatam, niſi intra 10. dies appel-
letur: & ſemper pro ſententia, maximè ſi ſit antiqua [o], præſumitur quòd ſit iuſta, quòd le-
gitimè ſit proceſſum [p], & ex alijs cauſis iudex animum informarit [q]. Sententia quoq́ ius
facit [r] inter litigatores. Nam regulariter alijs, contra quos non eſt formatus proceſſus [s], non
præiudicat [t]: unde ſtricti iuris eſſe putatur [u]. Et ex ea non modò is qui obtinuit, exceptionē
habet litis finitæ ſi conueniatur de re iudicata [x], ſed etiam actionem (quæ olim in duplum
per inficiationem creſcebat [y]) ut ſatisfiat ſententiæ [z]. Quanquam poteſt etiam ſine lon- 9
giore mora officium iudicis implorari, ut is ſententiam exequatur: ex continenti quidem
in iudicio reali, ſi res ſtatim reſtitui poteſt [a]: poſt quatuor autem menſes à tempore latæ ſen-
tentiæ in perſonalibus, ex nouiſſima Iuſtiniani conſtitutione [b]. Nam antea debitoribus cō-
demnatis indulgebantur ſolùm 30. dies, lege XII. Tab. ut tradit Gellius [c]: iure ueteri, ex con-
ſtitutionibus duo tantummodò menſes [d]. Sed hoc tempus iure Saxonum ad ſex ſeptima-
nas eſt redactum [e]. Quomodo autem facienda ſit executio [f], pulcherrimè Vlpianus expli-
cat [g]. Pertinet & hoc ad uim ſententiæ, quòd iudex ſemel dictam reuocare nequit: quia offi-
cio functus eſt [h]. Sed cum durat adhuc officium, retractari ſententia poteſt, ut in interlo- 10
cutoria [i]: item cum ſententia eſt ipſo iure nulla [k]. Nam nullitas impedit executionem, quan-
do eſt notoria [l]: uſq́ ad 30. annos, etiam ab ipſo iudice qui eam dixit, nobili officio ſenten-
tiam nullam declarari peti poteſt [m]. Ne tamen iniquo aliquo iudicio per imperitiam, aut
etiam

a in l. 1. 4. l. iudex. 55. l. duo. 28. l. Paulus. 42. cum ſimil. h. t. c. 2. extrà, eod.
b l. iudex. 55. h. t.
c l. fin. §. fin. quod met. cauſ. l. 8. de ædil. tot. tit. ad exh. de bō. auth. iud. poſſ. uid. ↄ. de dā. inf. Iaſ. in d. l. nequicquam. §. ubi decretum. de off. procon. l. 1. C. ut in poſſ. leg.
d l. duo. 28. h. t.
e l. 1. & 2. C. de ſent. ex breuiculo recitand. l. diem. de recept. arbit.
f l. 3. h. t.
g l. j. l. priuatorum. 3. C. de iuriſdic. omnium iudic. l. fin. ↄ. eo. tit.
h Duaren. hic in l. j. C. de recept. arbit.
i l. duo ex tribus. 30. h. tit.
k l. prolatam. C. de ſent. omnium iudic.
l l. fin. §. fin. quod met. cauſ. clem. paſtoralis, de ſent. & re iud.
m c. nullum. c. iudicantē. 30. q. 5. tot. tit. extrà, ut lite non conteſta.
n l. 2. & 3. C. de ſent. ex breuic. recitand.
o d. l. 2.
p l. cum ſent. 6. C. de ſen. l. pen. de iuſt. & iur. l. 5. C. quomodo et quā. iudex.
q not. Dd. in l. non minorem. 20. C. de tranſac. per §. ſedebunt. in Authen. de iudic.
r d. §. ſedebunt.
s l. 6. C. quo. & quan. l. j. §. pen. quæ ſent. ſine app. reſ. l. ad peremptoriū. 68. de iud. c. t. de cauſ. poſſ. & prop. Specu. de ſent. §. iuxta. nu. 21. Lanfr. in c. quoniam. uerb. citationes. nu. 7. de probat. per l. conſentaneum. C. quomodo & quan. iud. c. cum olim. de teſtibus.
t Specu. de ſent. §. iuxta.
u tot. tit. C. de ſent. quæ ſine certa quant.
x c. ſicut. de re iud. Bart. in l. qui teſtem. de ex-

cu. tutor. y c. 1. ubi Pan. nu. 4. Imol. nu. 1. de ſeq. poſſ. z l. j. h. t. l. 3. C. eod. a Anchor. cōſ. 249. in queſt. nu. 2. b l. ſi. C. de fideicom. libertat. l. ut fundus. 18. ↄ. communi diuid. c Bald in l. j. nu. 2. C. de queſt. d c. inter ceteras. 9. ex̄. eo. e l. cū prolatis. 32. h. t. f Cyn. in l. 2. C. quan. pro. nō eſt neceſſ. Guid. pap. in proœ. deciſ. circa fin. g c. 2. ext. eo. h §. 1. & t. t. in auth. de app. et intra quæ tempora. i l. ſub ſpecie. l. 4. C. de re iud. l. ſi patronus. 12. in uerb. reb. iudicatis ſtandū eſt. de bon. libert. k l. ſi qui. 31. ubi gl. Bar. & Dd. C. de adult. l Iaſ. et Alex. in l. arbitrio. qui ſatiſd. cogan. Imol. in c. quinta uallis. nu. 30. de iureiur. m uid. gl. in c. lator. de re iud. Maran. in Specul. aureo, cap. de ſent. n Iaſ. poſt Bart. in l. filiusfa. 117. §. diui. nu. 132. de legat. 1. o Bal. in c. 1. nu. 11. de mil. uaſ. qui cont. eſt. Innocen. & Hoſt. in c. in præſentia. de renunc. p c. ſicut. in fin. de re indicat. q c. cum ad ſedem. 15. de reſt. ſpol. Dec. in l. quod quis. 24. nu. 7. de reg. iur. gl. fin. in c. quoniā. ubi Lanfr. in prin. nu. 22. de probat. r l. ingenuū. 25. de ſtat. hō. t. t. C. de re iud. & ↄ. t. de except. rei iud. s Bal. in l. 2. in fin. C. de ſeruit. Iacob. in trac. feu. uerb. & cū adhærentib. nu. 14. t l. ſæpe. 63. h. t. u Bar. in l. 2. §. uē. nu. 5. ſi quis in ius uoc. Alex. conſi. 48. uiſis. nu. 9. uol. 6. per not. in l. j. C. ſi plur. una ſent. x c. 1. de litis conteſt. in 6. t. t. ↄ. de except. rei iud. y Paul. lib. 1. tit. 19. et lib. 5. tit. 5. z l. miles. 6. §. fi. h. t. l. actori. 8. C. de reb. cred. a §. 1. Inſt. de off. iud. D. Reinhar. diff. iud. 9. b l. fi. C. de uſu. rei iud. c lib. 20. c. 1. d l. 2. C. Theod. de uſu. rei indica. Cuiac. lib. 3. c. 39. l. 2. et l. debitori. 31. cū ibi not. h. t. e Fachſ. diff. 56. Reinh. diff. 9. iudicia. f uid. Fachſ. diff. 57. et de execut. forma hodierna, Gui. Pa. deciſ. 281. et 329. Imbert. Inſt. lib. 1. c. 54. g in l. à diuo Pio. 15. h. t. Schurff. cōſ. 19. cent. 1. h l. Paul. 42. l. iudex. 55. h. t. tot. t. C. ſent. reſcin. non poſſe. i d. l. quod iuſſit. h. t. k l. j. Cod. de ſent. ex breuic. recit. l. ſi ut proponis. l. iudex. C. quo. et quan. iudex. l. ſi præſes. C. de accuſa. gl. in l. j. C. ſent. reſc. nō poſ. t. t. ↄ. quæ ſent. ſine app. et lit. C. quā. prono. nō eſt neceſ. l l. ſi feriatis. 6. ubi Iaſ. nu 3. de fer. m Bar. in l. ſi expreſſ. nu. 12. de app. Inno. in c. fi. de off. iud. Fer. in for. lib. app. ad uerb. fuiſ. nu. 4. uid. et Bal. in l. j. nu. 3. de fer.

etiam maliciam iudicis, ius ſuum cuiquam per iniuriam eripiatur: inuentum eſt appellationis beneficium, quo ad ſuperiorem magiſtratum cauſa iterum cognoſcenda intra decē dies defertur[a]. Sed & per reſtitutionem in integrum quandoq; ſententia reſcinditur[b]: item per querelam falſi[c], & ſupplicationem[d]. Leuteratione etiam iure Saxonum ſententiæ declarari intra decem dies petuntur: cuius ſub prætextu declarationis interdum reformātur, ſi appareat eas eſſe iniuſtas. Hanc autem declarandi poteſtatem an iure ciuili habeat iudex, latè alibi[e] diſputatur.

DE CONFESSIS. TIT. II.

1 *Continuatio.*
2 *Duplicem eſſe confeßionem, iudicialem & extraiudicialem.*
3 *Cauſa efficiens.: & quorum confeßiones operentur aliquid.*
4 *Materia: & quibus de rebus confeßio facta ualet.*
5 *Forma: & quomodo confeßiones faciendæ.*
6 *Verſiculi ex Hoſtienſi, de confeßionibus ualidis.*
7 *Finis & effectus confeßionis.*
8 *An poſt confeßionem ferenda ſententia.*
9 *Confeßio cui noceat.*
10 *De effectu confeßionis extraiudicialis.*

1 SEcundò, ex confeſsione debitoris creditum non abnegantis procedit in poſſeſsionem
miſsio. Confeſſus enim pro iudicato eſt: quia quodam modo ſua ſentẽtia damnatur[a].
2 Confeſsio autem duplex eſt: aut iudicialis, quæ fit in iure[b]: aut extraiudicialis[c].
3 Cauſa efficiens, eſt debitoris uoluntas: uel euidentia rei atq; ueritate conuicta[d], uel alijs obiectis commota & impulſa ad confitendum. Neq; tamen cuiuslibet confeſsio ſtatim ius facit, ſed neceſſe eſt, ut fiat à maiore 25. annis. nam confeſsio quidem pupilli non ualet ſine authoritate tutoris facta[e]: quia eius ætas quicquid uidet ignorat[f], nec ſine tutore obligari poteſt[g]. Minor autem contra confeſsionem in integrum reſtituitur[h]. Deinde opus eſt, ut is qui confitetur, dominus ſit cauſæ: confeſsio enim procuratoris[i] domino abſenti non nocet[k], ſed ipſi tantum procuratori[l]. Poſtremò, ut non ſit errore inductus[m], aut compulſus uiolentia uel tormentis ad confitendum[n]. Confeſsio autem de omni re litigioſa ualet, dū
4 modò ea non aduerſetur iuri[o], uel naturæ[p]. Exiſtere autem id oportet, quod in confeſſionem uenit. uerbi gratia: interfectum eſſe hominem neceſſe eſt, cuius ſe cædem feciſſe quis confiteatur[q]. Item rem eſſe in rerum natura, quam quis ſe debere dicit[r]. Si tamen ſciat, non eſſe æſtimationem, deberi confeſſus uidetur[s]. Quare & certum confeſſus pro iudicato erit, incertum non erit[t]. Si quis tamen incertum ſit confeſſus, quod declarari poteſt, puta ſe pecuniam debere, urgendus eſt, ut certam quantitatem confiteatur[u].
5 Forma confeſsionis eſt, ut fiat ſponte[x] & liberè, abſq; tormentis & metu[y], in iudicio[z], coram ſuo iudice[a] (nam quæ fit coram incompetente, non habetur pro iudiciali[b]) præſente aduerſario[c], uerbis minimè ambiguis[d], & expreſſa idonea confeſsionis ratione atq; cauſa[e]. Sed & paciſcendo quis confiteri uidetur[f], & contumacia[g]: item fuga[h], interdum etiam ſola taciturnitate[i]. ut ſi quis in iure contumaciter taceat, & reſpondere interroganti iudici nolit: aut quod perinde eſt, obſcurè, neque πρὸς τὸ ἔπος reſpondeat[k]: uel ſi quæ ab aduerſa parte allegantur, non eat inficias. Tacitè enim confiteri uidetur, idq; moribus uſurpatur[l].
6 Poſtremò ad dijudicandum, quę confeſsio ualeat, quæ non ualeat, utile eſt hos Hoſtienſis uerſiculos in numerato habere:

Maior, ſponte, ſciens, dominus, pars, lis, ſed & in ſe
Confeſſus, certum, compos, pro iudice, iure
Damnatur: niſi lex, fauor aut natura repugnet.

7 Finis confeſsionis idem eſt, qui & aliarum probationum, ut uidelicet ueritas ſine lõgioribus

F 4

a tot. tit. ff. & C. de appellat.
b tot. t. C. ſi aduerſus ſenten. c. auditis. de in integ. reſtitut.
c l. diuus. 33. h. t. l. querelam. C. de falſis. t. t. C. ſi ex falſis inſtrum. uide Specu. tit. de ſent. §. iuxta. & §. quoniã. Ferra. in for. lib. ad reſcind. ſent. Paul. lib. 5. tit. 5.
d l. j. C. de ſent. præfect. prætor.
e in l. 4. ff. de appell.
a l. j. h. t. uid. Paul. lib. 5. tit. 5.
b l. 6. h. t.
c l. tale pactum. 41. in prin. de pactis. gl. in l. 4. de int. act.
d l. qui ſenten. 16. C. de pœn. c. tua. de cohabitat. cleri. & mulier.
e d. l. certum. 6. §. in pupillo. h. t.
f l. j. C. de falſa moneta.
g tot. tit. de aut. tut.
h d. l. certum. §. minorẽ. uide tamen de hoc ff. ad tit. de procurat. Iaſ. & Dd. in l. unic. §. ſi procurator. ff. ſi quis ius dicen. non obtem. c. 2. de confeſſ. in 6. ubi gl. ad uerb. procurator. uide optimè Lanf. in c. quoniam. uerb. cõfeßiones. num. 16. de probat.
k d. l. certum. §. ſed an. proinde. 25. §. 1. ad l. Aquil.
l
m l. 2. h. t. l. error. C. de iur. & fact. igno.
n l. j. §. diuus. & §. ſi qui ultrò. ff. de quæſtio.
o c. ult. de pact.
p l. cõfeßionibus. 14. ff. de interrogat. actio.
q l. 4. h. t. uide Arelat. de hæret. notab. 2.
r l. pe. l. fi. h. t.
s l. 3. l. 5. h. t.
t l. 6. h. t.
u d. l. 6. in prin.
x c. 1. 15. q. 6.
y gl. in l. qui in carcerẽ. de eo quod met. cauſ. Hyp. in prac. crim. §. expedita. num. 11.
z c. 2. extrà, eod. c. præterea. 10. de tranſact. l. unica. in uerb. in iure. C. eod.
a l. interrogatam. 26. C. de liberali cauſa. C. at ſi clerici. c. de iudic.
b Iaſ. in l. magiſtratibus. nu. 3. & 4. de iuriſdic.
c d. l. certum. §. ſi quis abſente.
d l. de ætate. 12. §. nihil. de interrogato. actio.
e Lanfran. in c. quoniam. uerb. confeßiones. num. 18. & 25. de probat.
f l. quoniam. 8. de his qui not. inf. l. de crimine. 11. C. de adult.
g c. 4. de præſumpt.
h l. ſi libertum. de bon. lib. l. 7. §. præterea. de ſuſ. tutor. Nouell. 53. uide Cuiac. lib. 7. cap. 22.
i l. j. §. ſcientiam ſuprà, de tributo. actio.
k d. l. de ætate. §. ſi cum. §. ſi tamen. §. qui placuit. & §. nihil intereſt.
l uide Iaſ. in l. patre. num. 21. 25. per c. 2. de accuſat. in 6. ſuprà, de teſtibus cle. 1. de procurat. c. 1. & 2. de confeſſ. in 6. c. ult. de iur. cal. eo. lib. c. nõnne. de præſump. c. is qui tacet. 44. de reg. iur. in 6.

ribus ambagibus eruatur[a]. Effectus autem ingens eſt. nam confeſſus pro iudicato habe-
tur[b]. Vnde nec reuocari confeſsio poteſt, ſicuti nec ſententia, præterquam ex continenti[c].
Nam confeſsiones repentinæ, calore iracundiæ puta effuſæ, non obligant: & ſtatim reuoca-
ri poſſunt[d]. Aut niſi errore quis lapſus ſit, eumq́ ante ſententiam probet[e]. quod uerum eſt
in confeſsione iudicio iam cœpto facta: nam ante litem conteſtatam confeſsio uim proba-
tionis plenam non inducit, utpote extraiudicialis[f]: eoq́ impunè reuocatur[g], niſi ſit in ſcri-
ptis facta[h]. Huc pertinet quod ait Vlp.[i] poſt rem confeſſam perinde atq́ iudicatam nihil
amplius quæri. Quod dictum occaſionem dedit illi diſputationi, an in confeſſum feren- 8
da ſit ſententia. Qua in re tu hanc ſententiam cõmuniter itum eſt, ut ſi de plano & ſine for-
ma iudicij cognoſcat iudex, ſententia poſt confeſsionem opus non ſit: ſed iudex præcipere
poſsit, ut intra legitima tempora, quod confeſſum eſt, præſtetur[k]. Sin autem ordine iudi-
ciario procedatur, quoniam præcipuus ordo iudicij, præcipuumq́ momentum in ſententia
uertitur, ut tunc pro more pronunciare ſuper confeſsione debeat[l]: unde cum in criminalib.
exactè iudiciorum ratio obſeruanda ſit[m], conſtat, in ijs definitiuam eſſe neceſſariam[n]. Ho-
die tamen receptius eſt, ut uim ponus probationis obtineat confeſsio quàm ſententiæ, eoq́
ſententia ſemper opus ſit[o]: quod & morib. noſtris ſeruatur. Id etiam ſciendum eſt, confeſ- 9
ſionem nocere ei qui confeſſus eſt, non etiam alijs[p]: prodeſſe autem ne illi quidem qui con-
fitetur: quia nulli in ſua cauſa pro ſe creditur, ſed contra ſe[q]. Quæ omnia uera ſunt in con- 10
feſsione iudiciali: nam quæ extra iudicium fit, non eaſdem habet uires[r], niſi quòd cum fit
ex aliqua certa cauſa, coram aduerſario & teſtibus, ſoleat uim pacti obtinere[s]. Confeſsio ta-
men in articulo mortis facta, etiam pro confitente, eiuſq́ hæredibus, præſumptionem indu-
cit, quòd nemo eo tempore præſumatur mendacium dicere[t]. In criminalibus uerò, confeſ-
ſio extraiudicialis iudicium facit ad torturam contra confitentem[u], non aduerſus alium[x],
niſi in tortura dixerit[y]. Sed ne ſic quidem contra alium, indicium ſufficiens facit ad tortu-
ram[z], imò uix ſufficit ad purgationem inducendam[a]. Iudicialis portò etiam in criminali-
bus plenè probat, ſufficitq́ ad condemnationem[b]: niſi facta ſit metu[c], aut ſpe gratiæ à iu-
dice promiſſæ[d], aut ob aliam eiuſmodi cauſam [illegible][e]. Ad effectum etiam pertinet
quod ait Iaſ.[f] confeſsionem tria poſt oblatum libellum operari, uidelicet litis conteſtatio-
nem, probationem & ſententiam: ut ipſe pluribus exponit.

DE CESSIONE BONORVM.
Titulus III.

1 *Continuatio.*
2 *Quid ſit bonis cedere.*
3 *Cauſa efficiens: quare ceſsiones inductæ, & qui bonis cedere poſsint: & an hodie ceſsio admittatur.*
4 *Materia: & quid, quantum ſit cedendum.*
5 *Forma ceſsionis.*
6 *De fine & effectu ceſsionum.*

NVlla iuſtior cauſa mittendi in bonorum poſſeſsionem fingi poteſt, quàm cum debi- 1
tor bonis cedit: id eſt, bona ſua ſponte dimittit, & concedit creditoribus. Tunc e- 2
nim uoluntate domini per traditionem poſſeſsio transfertur. Cauſa efficiens, eſt 3
uoluntas debitoris[a], æs alienum confitentis[b], eligentiſq́ è duobus malis id quod minus
eſt[c]: qui mauult bonis cedere, quàm grauius quid pati. Nam hoc beneficium lege Iulia
debitoribus indultum eſt, ut cedendo bonis, uinculorum, ſeruitutis carceriſ'que iniu-
rias ſubterfugere poſsint[d]: quibus iniurijs olim præter æquum & bonum grauabantur,
ut author

a c. 1. ubi gl. & Dd. de confeſſ. in 6.
b l. j. h. t.
c c. præterea. 7. de teſtibus cogend.
d Panor. in c. cum uenerabilis. nu. 12. de exce.
e l. ult. C. de error. aduocati. l. error. C. de iur. & fact. igno. l. 2. h. t. c. fin. extrà, eod.
f gl. pen. in l. 4. de int. act.
g l. electio. 26. §. pen. de nox. actio. l. is qui. 26 cum l. ſeq. de rei uend. uide Lanfr. in d. c. quoniam. uerb. confeſsiones. nu. 32.
h Iaſ. in l. error. nu. 29. C. de iur. & fact. ign.
i l. poſt rem. ff. tit. 1.
k d. l. poſt rem. ubi Doctores. d. l. certum. §. ult. l. fin. quod me. cau. l. proinde. 25. §. fin. ad l. Aquil. ubi gloſ. l. ubicunq; & tot. tit. de inter. actio. Bal. in l. 1. in fin. C. de æden.
l l. 3. l. 5. l. qui Stichum. h. t. l. ult. C. de executio. rei iudic.
m l. libellorum. 3. ff. de accuſat. cum ſimil.
n l. ſi confeſſus. de cuſt. et exhib. reo.
o Alex. conſ. 127. uiſa. nu. 2. uol. 4. per l. proinde. 25. §. notandum. ad l. Aquil. c. Piſanis. de reſt. ſpol. Bart. in l. ſi cõfeſſus. de cuſt. reo.
p l. ult. C. de accuſat. c. 1. ex. eod.
q l. de ætate. 12. §. 1. de interrogat. actio. l. publi. depoſ.
r Iaſ. in l. ſiue. nu. 2. C. de tranſ. & rep. l. admonendi. nu. 192. de iureiu.
s l. tale pactum. 41. ubi Doctor. de pact. §. generaliter. 13. C. de non nu. pecun. Doctor. in l. j. & in l. de æta. §. interrogatus. de inter. actio. & in l. cum de in debito. §. fin. de probatio. Canoniſt. in c. per tuas. extrà, de probat. in c. ſi cautionem. ex. de fide inſtru. Hoſtien. ex. eo. de confeſſ. nu. 3.

t l. j. §. præterea. ubi Hyp. nu. 7. de queſt. & idem Hyp. in rub. C. de probat. nu. 80. & rubr. de fideiuſſ. nu. 42. & in prac. crim. §. reſtat. nu. 1. & 2. u Bart. & gl. in l. capite. 25. in prin. de adult. Iaſ. in l. magiſtratib. 12. nu. 3. & 4. de iuriſdict. Hyp. in l. de minore. nu. 29. & 30. de queſt. & in prac. crim. §. quoniam. nu. 19. x l. etſi. 12. C. de adult. l. fi. C. de accuſat. y l. qui ſententiam. 15. C. de pœn. Hyp. in prac. crim. §. diligenter. nu. 60. Boer. deciſ. 319. parte 2. z d. l. etſi. d. l. fin. a Hoſtien. Panor. & Canoniſt. in c. 1. de confeſſ. gl. & Panor. in c. ſignificaſti. de adulter. & in c. qualiter. 2. de accuſ. b l. j. h. t. l. proinde. 25. §. fin. ad l. Aquil. l. qui ſententiam. 15. C. de pœn. gl. in l. ſi confeſſus. 5. de cuſt. reo. et in l. unic. C. de confeſſ. Hyp. in l. repeti. nu. 22. cum ſeq. de queſt. c gl. in l. qui in carcere. de eo quod met. cauſ. l. j. §. diuus. de queſt. Hyp. in d. l. j. in prin. nu. 25. d l. ſi quis obrepſerit. ubi Hyp. nu. 10. ad l. Corn. de falſ. idem Hyp. in l. j. §. queſtioni. nu. 12. de queſt. & in rub. C. de probat. nu. 115. e uide de eo Hyp. in d. l. repeti. nu. 27. de queſtio. f in l. ſi domus. §. in pecunia. num. 10. de legat. 1.

a l. in omni. C. eo. b l. pen. h. t. c l. ſi patre. 22. de rit. nup. c. ſacris. ex. de reſt. in inte. d l. 4. iuncta l. 1. et 7. C. eo.

ut author eſt Gell.[a] Sed eæ ab Imperatoribus poſtmodum prohibitæ ſunt[b]: quando ini-
quum ſit, propter æs alienum, aduerſamq; fortunam, corpus debitoris, non ex delictis
(nam in his non eſt indulgenda ceſsio[c], ſed qui non habet in ære, meritò luit in corpore[d])
ſed ex ciuili cauſa obſtringi, quod ipſe alioquin conuentionibus obligare nequeat[e], & ul-
trà quàm in ære habeat, aut ſoluere poſsit, quempiam teneri[f]. Sed propter debitorum im-
probitatem & perfidiam, qui fiducia ceſsionis temerè æs alienum contrahunt & dilapidãt,
reditum nunc eſt moribus ad ius antiquum. Alibi enim carceribus includuntur decocto-
res, alibi excommunicantur, alibi aliter puniuntur. Nemo tamen priuata uincula, aut ſup-
plicia uerberaq; noxiorum, propter debitum etiam fiſcale extimeſcere debet[g]. Quod Sax.
non uſquequaq; obſeruant: qui non modò carcerem, ſed etiam addictionem illam ueterum,
cuius meminerunt Gellius & Quintilian.[h] atq; etiam uincula priuata, in corpus debito-
ris, excluſo ceſsionis beneficio admittunt[i]. quæ cùm uice ſolutionis uſurpentur, ac in illã
imputentur, non puto hoc caſu, ſatisfactione per carceres uel ſeruitutem à debitore facta,
illum amplius teneri, exigiq; poſſe, etiamſi ad pinguiorem fortunam peruenerit. ſolutione
enim omnis ſublata eſt hoc caſu obligatio[k]. Poteſt autem ceſsio fieri ab omni debitore,
tam à patre quàm filiofamiliâs[l], tam à fœmina quàm à maribus[m], etiamſi nihil in bonis ha
beant: habere enim aliquando poſſunt[n]. Sed & fœminæ iure nouo, quamuis bonis non
4 cedant, includi carceribus prohibentur[o]. Materia quæ in ceſsionem cadit, ſunt omnes
res bonaq; debitoris: omnia enim cedenda ſunt, excuſſo uſq; ad ultimum quadrantem de-
5 bitore[p]. Ceſsio autem poteſt fieri uel in iure, uel extra ius, inter præſentes aut abſentes,
per epiſtolam & nuncios[q]. ſufficit enim ſola uoluntatis profeſsio[r]. Cauere tamen debet is
qui cedit, ſi ad meliorem fortunam peruenerit, ſe ſatisfacturum, quatenus facere poterit[r].
Quod autem plerisq; locis iam receptum eſt, authore Hoſtienſe[t], ut nudatus ignominioſè
debitor, publico in ſaxo aſsidens, proclamet palàm, ſe bonis cedere: id à iuris ſcripti hu-
6 manitate abhorret. Finis eſt, ut & creditoribus, quoad eius fieri poteſt, ſatisfiat, & debi-
tor ab importunitate & moleſtijs, quas creare attenti creditores ſolent, liberetur. Ex quo
apparet, duplicem eſſe ceſsionis bonorum utilitatem: quarum altera creditores, altera de-
bitores reſpicit. Nam in primis créditoribus ſatisfit, quatenus facultates debitoris patiun-
tur. neq; tamen ſtatim domini fiunt per ceſsionem: nam & debitor poteſt poſtea ſoluendo
res ſuas à creditoribus recuperare[u], & antequam uenditio fiat, ſe defendere[x]. Debitor au-
tem cedendo liberatur à perpetua flagitatione æris alieni, metuq; carceris & addictionis, ita
ut urgeri amplius non poſsit[y]. Non tamen obligatione liberatur, quæ ſola ſolutione extin
guitur[z]: eoq; ſi poſtea ad locupletiorem fortunam perueniat, rurſus conueniri poteſt. neq;
tamen ſine beneficio: nam in quantum facere poteſt, duntaxat hoc caſu exigetur[a]. Ceſsio
exiſtimationem non notat[b] iure ciuili, moribus tamen ut quidam uolunt[c], maximè cum
publicè fit ad eum qui ſuprà indicatus eſt modum ſatis ignominioſum[d].

a lib. 20. c. 1. de quo Cuiac. lib. 3. cap. 39. Quint. lib. 3. c. 8. & li. 7. c. 4.
b l. ob æs alie. C. de action. §. quia uerò. in Authentic. ut nulli iudicum, &c.
c Iaſ. in l. ſi quis id quod. de iuriſdict.
d l. final. de in ius uocando.
e l. ſi à reo. 71. §. fin. de fideiuſſ. l. liber homo. 13. cum ibi not. ad l. Aquiliam. Panor. in rub. de fide.
f l. itaq;. 12. de furt. l. 6. de dolo malo. c. olim. de reſtitut. ſpoliato. c. lator. de pignorib.
g l. nemo carcerem. C. de exactor. tributo. li. 10.
h præalleg. locis.
i Sachſ. differ. 10. Lãd. lib. 3. art. 29.
k in prin. Inſt. quib. mo. toll. oblig.
l l. cum & filij. C. eodem.
m l. pen. C. eod.
n l. 7. §. eod.
o Auth. ſed hodie. C. de offic. diuerſ. iudi. auth. hodie. C. de cuſto. reo.
p l. 4. ubi Azo, nu. 5. C. eod.
q l. ult. h. t.
r l. in omni. 6. C. eod.
s c. Oduardus. de ſolut. l. 4. h. t.
t ex. eod.
u l. legis Iuliæ. C. eod.
x l. 3. h. t.
y d. l. legis Iuliæ. l. 6. C. eod.
z Inſtit. quib. mod. toll. oblig. per tot.
a l. 4. 6. 7. h. t. l. ſunt qui. 16. ff. de re iudic. §. ſi. Inſt. de actio.

QVIBVS EX CAVSIS IN POSSESſionem eatur. Tit. IIII.

1 *Continuatio & diſpoſitio ſequentium titulorum.*
2 *Cauſæ ex quibus miſsio decernitur.*
3 *Miſsionem iure nouo ſecundum debita fieri.*
4 *Edictum de primo decreto.*
5 *Cauſa efficiens miſsionis.*
6 *Materia.*
7 *Forma.*
8 *Finis & effectus.*
9 *De ſecundo decreto.*

1 IAm uideamus de miſsione in bonorum poſſeſsionem. Et primò, quibus ex cauſis in
2 poſſeſsionem eatur, ſecundò de effectu miſsionis, tertiò de ordine & modo. Tres
præcipuè cauſæ ſunt, ex quibus in poſſeſsionem mitti ſolet: uidelicet cauſa rei ſer-
uandæ, id eſt debiti: item legatorum ſeruandorum gratia, & uentris nomine. Damni enim
infecti, ſi non caueatur, fit miſsio quidem, ſed non in omnia bona: uerùm in eam duntaxat
3 rem, ex qua damnũ timetur[a]. Cuius exẽplo inductus poſtea Iuſtinianus, ſtatuit creditores
& legatarios, nõ niſi pro modo & portione eorũ quę debentur, in poſſeſsionẽ bonorũ debi
4 toris eſſe mittendos[b]. De miſsione, eiuſmodi extat Prætoris edictũ: IN BONA EIVS, QVI
IVDICIO

b l. debitores. 11. C. ex quib. cauſ. inf.
c gl. lat. lit. c. artic. 22. lib. 1.
d Cyn. in d. l. debitores. Hoſtien. ex. eod.
a l. 5. h. t. uide Cuiac. Ob. lib. 5. cap. 30. b §. ſi uerò. de exhi. reis. in auth.

IVDICIO SISTENDI CAVSA FIDEIVSSORES DEDERIT, SI NE-
QVE POTESTATEM SVI FACIAT, NEQVE DEFENDATVR, IRI
IVBEBO[a] Poteſtatem ſui non facit, qui id agit, ne aduerſarius eius copiam ſui habeat[b],
neq; uel à ſe, uel ab alio quocunq; defenditur[c]. Itaq; cauſa efficiēs miſsionis, eſt magiſtra- 5
tus (nec enim creditor priuata authoritate, occupare bona debitoris poteſt[d]) etiam muni-
cipalis[e]. Ordinariū tamen oportet eſſe, hoc eſt, eū qui ius mittendi habeat. Habet aūt ſolus
is mittendi ius, cuius in territorio bona ſunt ſita[f]. Cauſa προκαταρκτικὴ qua mouetur iudex,
eſt cùm petitio creditorum (nec enim officium ſuum iudex nō petentibus impertit[g]) tum
contumacia debitoris ſe non defendentis. Materia, ſunt bona creditoris, quorum in uni- 6
uerſorum poſſeſsionem olim indiſcriminatim creditores mittebantur: hodie autem, ſecun
dum quantitatē & portiones æris alieni[h]. Forma eſt, ut iudex cauſam ſummariè cogno- 7
ſcat, uidelicet quid nā debeatur, & cuiuſmodi ſit debitoris fruſtratio: ac poſtea ſolenni de-
creto decernat poſſeſsionem, in eamq; creditores introduci per apparitores mandet: ut la-
tius alibi exponitur[i]. Finis eſt, ut tædio affectus debitor, ueniat tandē ad reſpondendū[k]. 8
Effectus eſt quòd creditores in poſſeſsionem miſsi detineant rem, non etiam poſsideant[l].
Itaq; quamuis hac miſsione non deturbetur poſſeſsione debitor[m]: tamen miſsi creditores
cum eo in fundo & bonis commorantur, ne uidelicet peſſum eant fructus, & ut ſciri poſsit
quid colligatur[n]. Quòd ſi culturam debitor negligat, ipſi creditores colunt, percipiuntq;
fructus, non tamen lucrantur[o], aut inde aluntur[p]: ſed uel cuſtodiunt, uel uendunt precio
ſeruato[q], de quo ſumptus quos fecerunt[r], deducunt. Et hac quidem ratione magiſtra- 9
tus initiò non ſe defendentem debitorem coercet, quoad ueniat reſponſurus. qui ſi omni-
nò contumaciter negligere magiſtratus miſsionem pergat, probeturq; fraudandorum cre-
ditorum cauſa latitare: grauioribus remedijs Prætor utitur, & ſecundo decreto facto[s] poſ-
ſideri aut uenire bona iubet: ne uidelicet euidens debitoris dolus & impunitus relinqua-
tur, & creditoribus noceat. qua de re ſic edicit: QVI FRAVDATIONIS CAVSA
LATITAT, SI BONI VIRI ARBITRATV NON DEFENDATVR, EIVS
BONA POSSIDERI VENDIQVE IVBEBO[t].

DE REBVS AVTORITATE IVDICIS POSSIDENDIS ſeu uendundis. Titulus V.

1 *Continuatio: & quomodo quis mittatur in poſſeſsionem.*
2 *Quomodo ueniatur ad ſecundum decretum & poſſeſsionem.*
3 *Effectus decretæ poſſeſsionis, & quando in realibus obtineat.*
4 *Quando ad diſtractionem perueniatur.*
5 *Edictum Prætoris.*

EST itaq; defectus decretæ miſsionis præcipuus, quòd debitor in poſſeſsionem rerum 1
ſuarum admittere creditores cogatur, adhibita etiam, ſi reſtiterit, manu militari[a]:
niſi creditor non admiſſus malit in id quod intereſt, agere[b]. Quòd ſi his incommo 2
dis non commouetur debitor, ſed fraudulenter latitet, ne creditores diutius cogantur ſuo
carere, & cuſtodire res debitoris ſine fructu, decernit Prætor ſecundo decreto poſſeſsionem
bonorum: cauſa tamen contumaciæ diligenter cognita[c], an uidelicet ſæpius citatus non
cōparuerit[d], an legitimis tēporū interuallis citationes fuerint diſtinctæ, &c[e]. Quo decreto 3
ueri poſſeſſores conſtituuntur, fructusq; eiecto debitore creditores lucrifaciunt[f]: nec debi-
tor poſtea auditur, niſi oblato debito, & ſumptibus refuſis[g]. Et hæc quidem in perſonali-
bus actionibus dubium non habent. In realibus à prima miſsione, ſi intra annum non ue-
niat reſponſurus debitor, uolunt Dd. ſine alio decreto, creditorem ex diſpoſitione iuris
poſſeſſorem effici[h]. Sed quia ne ſic quidem interdum mouentur debitores, ut præſenti- 4
am ſui publicè faciant, ne creditores diutius fruſtrentur, neúe communis inter ipſos poſ-
ſeſsio pariat diſcordias[i]: ſolet Prætor addere & definire certum tempus, intra quod niſi
compareat debitor, poteſtas diſtrahendi fiat creditoribus, ut precium diſtractionis pro ra-
ta æris cuiuſq; alieni æqualiter inter creditores diſtribuatur[k]. Sanè poſt primum decre-
tum interpoſitum, ſi copiam ſui faciat debitor, paratusq; ſit uel ſoluere uel ſe defendere, re-
fuſis ſumptib. æquū eſt poſſeſsionē illi reſtitui unà cū fructibus[l]. Quo nomine actionē quo 5
que prætor ei pollicet: SI QVIS, inquit, CVM IN POSSESSIONE BONORVM ESSET,
QVOD EO NOMINE FRVCTVS CEPERIT, EI AD QVEM EA RES PERTINET, NON
RESTITVET: SIVE QVOD IMPENSÆ NOMINE, SINE DOLO MALO FECERIT,
EI NON

a l.2.in prin.h.t.
b d.l.2.§.1.
c l.5.§.fi.h.t.
d l.extat.13.de eo quod met.cau.
e l.4.§.qui duas.de dā. infe.
f l.cum unus.12.§.pen. ſ.tit.1.Hoſtien. in §.ex quibus cauſis.extrà, de foro compet.
g l.4.§.hoc autem.ſ.de dam.infe.
h d.§.ſi uerò.
i in d.§.ſi uerò.de exhi. reis.in auth.
k l.is cui.5.ut in poſſ.legator.
l l.3.§.ult.de acqu. poſſ. C.cōtingit.extr.de dolo & contum. tot.tit. extrà, de eo qui mittitur in poſſeſ.
m l.ſi finita.15.§.ſi quis autem.de damno infecto.
n d.l.is cui.§.qui legat. ſ.ut in poſſ.legato.
o l.1.& 2.C.de pig.act. l.ſi dominum.9.C.de pigno.l.2.C.de pact. pig.
p l.Fulcinius.in prin.7. h.t.
q d.§.qui legato.6.
r l.Prætor.ſ.tit.1.
s uide de eo quæ dicta ſunt ſ.ad tit.de damn. infec.
t d.l.Fulcinius.7.h.t.

a l.ſi quis miſſum.ſ.ne uis fiat ei.
b l.ſ.ne uis fiat ei
c l.4.§.in prædicto.d.l. ſi finita.§.ſi fortè.de damn.infecto.
d l.contumacia.53.§.cōtumax.ſ.de re iudic.
e Dd.in d.l.ſi finita.§.nō autem.
f d.l.ſi finit.§.ubi autē. c.quia.§.ult.ut lite non conteſtata.
g l.ſi prius.C.de diſtrac. pign.aut.ei qui iurat. C.de bonis autor.iudi. poſsid.
h l.ſi quis emp.§.pen.C. de præſcript.30.ann. l.à quo.45.de damn. infec.
i iuxta l.cum pater.79.§.omnia.de legat.2.
k l.pro debito.l.fin.C.eo.
l uide quæ dixi ſup. ad tit.de dam. infec.

» EI NON PRÆSTABITVR, SIVE DOLO MALO EIVS DETERIOR a
» POSSESSIONIS CAVSA FACTA ESSE DICETVR: DE EA RE IV- b
» DICIVM IN FACTVM DABO[a]. Hæc in feudalibus non obtinere, quidam arbitrantur, quòd feudorum fructus tantum creditorib. cedant, ipſa uerò feuda nequaquam: quaſi ut oppignorari, ita nec in ſolutum dari inuito domino, & in præiudicium agnatorum poſsint[b]; niſi ad uitam uaſalli, & non ulterius[c]. Vidi tamen ſæpius, decernente feudi domi- c no propter æs uaſalli alienum, pro ſolutione creditoribus feudum concedi, aut diſtrahi in perpetuum, omni ſpe ſucceſsionis agnatis præciſa. idq; rationi & æquitati maximè eſt accommodatum: ne agnati hæredes cum damno creditorum ſucceſsionem lucrentur, quorum cauſa debet eſſe potior[d].

DE PRIVILEGIIS CREDITORVM[*].
Titulus VI.

1 *Continuatio.*
2 *Regula, hypothecarios creditores perſonalibus præferri.*
3 *Quis, cui hypothecariorum præferatur.*
4 *Qui, cui chirographariorum præferantur.*
5 *An ciuitas priuilegium perſonale habeat: & qui ſint priuilegiati.*
6 *Priuilegiati an ſibi inuicem præferantur.*
7 *Quomodo creditores diuidere dibeant.*
8 *Ab eo qui ſibi uigilauit, nihil repeti.*
9 *De arreſtatione iuris Sax.*
10 *Edictum de eo qui conſcius fraudulenti conſilij, cum debitore contraxit.*

1 PORrò in uenditione bonorum ſeruandus eſt ordo, ut de precio primùm illis ſatisfiat, c
2 quorum ius potius eſt. In quo regula teneatur, in uniuerſum eos quibus ſupra debitum res etiam obligatæ, nexæq; pignori ſunt, potiores ijs eſſe qui tantum perſonalem actionem habent[a]. Fortius enim, ut loquuntur, duo uincula ligant, quàm unum[b]: & d
3 plus cautionis eſt in iure reali, quàm perſonali[c]. Inter ipſos autem creditores hypotheca- e rios, quis cui præferatur, ſuprà dictum eſt[d], cum generalem regulam conſtitueremus: Qui f
4 prior eſt tempore, potior eſt iure: quæ tamen ſuas habet exceptiones. Porrò inter eos creditores, quibus perſonale tantum ius eſt (quod ſeparatum eſſe à reali, alibi oſtènditur[e]) quos chirographarios à chirographo ſiue ſyngrapha Conſulti appellarit[f], quis præire de- g beat, magis ex cauſa quàm tempore eſt metiendum. Non enim qui prior eſt tempore, hoc h eſt qui prius contraxit, ſed cuius cauſa priuilegiata eſt, præfertur[g]. Habent autem priuilegium, hoc eſt prærogatiuam, ex iure ſingulari præ reliquis creditoribus, quibus ius tacitæ i hypothecæ datur[h]: ut pupilli, minores, prodigi, in bonis tutorum, curatorum[i], protutoris uel negociorum geſtoris[k], ſicuti & tacitam hypothecam habent[l]. item fiſcus[m], & reſpublica k
5 creditrix[n]. Quod tamen intelligunt Dd. de republica Romana, aut quæ non recognoſcit ſuperiorem, uel quæ à ſuperiore regalia & priuilegium tale habet[o]. Mihi probabilius uide- l tur, omnes reſpublicas creditrices priuilegium (de quo hîc agitur) perſonale habere[p], & præferri reliquis creditoribus chirographarijs, hoc eſt qui pignus non habent, ut uult Pau- m lus[q]: etiamſi iure communi, ius reale, exemplo fiſci, & tacitam hypothecam non habeant[r]. qua in ſententia etiam fuiſſe Accurſium apparet[s]. Præterea priuilegio fruuntur mulier in cauſa dotis[t], datæ tamen, non tantum confeſſatæ[u] (id quod mulieri eſt probandum[x]) & ſponſa in dotis repetitione, nuptijs non ſecutis[y]: item is cui depoſitum, maximè n publicæ perſonæ, puta argentario creditum, debetur[z]: qui in rei refectionem credidit[a], o aut in nauim fabricandam inſtruendamúe[b], aut in funus & exequias, morbum & ualetudinem[c] debitoris[d]: item, cuius pecunia ad creditores priuilegiarios peruenit[e]: & iure Sax. mercedes mercenariorum ſeu miniſtrorum (*liederlohn* uulgò) idem priuilegium perſonale habent[f]. atq; hos quidem reliquis chirographarijs creditoribus præferri certum eſt.

Quid

uerb. ſignifi. uide quæ dixi ad tit. in quib. cau. hyp. tac. con. l. ſancta. ubi gl. ad municip. Dd. in l. 2. C. in quib. cauſ. pig. per illum text. Neguz. in tract. pig. part. 2. memb. 4. nu. 119. s *in d. l. pen.* t *d. l. aſsiduis. C. qui potiores in pignor.* u *l. aſsiduus. ubi gl. ad uerb. data. C. qui pot. in pig. & Bald. ibid. nu. 1. uide latè Ang. num. 18. Iaſ. nu. 74. in §. fuerat. Inſtit. de action.* x *l. ſi quis. 9. in prin. ubi gl. C. de bon. proſcrip.* y *l. 2. §. fin. cum ll. ſeq. b. t.* z *l. ſi uentri. 8. §. in bonis. b. t. l. ſi hominem. 7. §. fin. ff. de poſ. quæ ll. ſibi inuicem uidentur aduerſari.*
a *l. creditor. 25. ſi certum petat. l. interd. qui potiores in pign. l. ſi uentri. 8. §. 2. b. t.* b *l. qui in nauim 10. l. quod quis. 18. b. t.* c *Iaſ. in l. fin. §. in computatione. C. de iur. de.* d *l. 2. b. t. l. pen. de relig. & ſumpt. funer.* e *d. l. ſi uentri. §. perueniſſe.* f *art. 15. lib. 1. & art. 22. eod. lib. ubi gl. num. 4. dicit iuramento poſſe probari.*

a *l. 9. in prin. b. t.*
b *Chaſſ. in conſu. Burg. in princ. uerb. comes Flandriæ. in fin. & in tit. de feu. §. 8. nu. 42.*
c *uide Bal. nu. 10. & 11. Alua. nu. 16. in c. imperialem. in prin. de prohib. feud. aliè. per Fede. Bart. in l. ſi finità. §. ſi de uectigalib. nu. 3. & 4. de dam. infec. Cur. in tract. feud. parte 4. nu. 102.*
d *l. ſubſignatum. 39. §. bona. de uerb. ſignif. l. ult. §. licentia. C. de iur. deliber.*
* *Hic tit. in Flor. exemplari cohæret ſuperiori, nec eſt ſeparatus.*
a *l. eos. C. qui potior. in pigno.*
b *aut. itaq;. C. communia. de ſucceſſ.*
c *l. plus caut. 25. de reg. iur. l. 6. C. de bon. autor. iudic. poſsid.*
d *ad tit. qui pot. in pign.*
e *l. reſcriptū. 10. de pac.*
f *l. pen. in fin. b. t. l. 6. C. de bon. autor. iudic. poſsid.*
g *l. priuileg. 16. b. t.*
h *l. aſsiduis. 12. in princ. C. qui potior. in pign.*
i *l. et mulieri. 15. de cur. fur. dand.*
k *l. 4. §. fin. l. 5. 6. 7. b. t.*
l *l. pro officio. 20. C. de adminiſt. tutor.*
m *l. qui quod. 18. b. t. l. ſi is. 28. l. aufertur. 46. §. fiſcus. de iur. fiſc. l. 5. C. eod. tit. lib. 10.*
n *l. pen. in fin. b. t.*
o *Bart. in d. l. pen. gl. in l. ſimile. 10. ad municipalem. l. 3. C. de amiſſ. pign. Neguzant. in tracta. pig. ſecunda parte. memb. 4. nu. 114. uide Cuiac. ob. lib. 2. cap. 24.*
p *l. 2. C. de iur. reipub. l. Antiochenſium. 5. tit. 1.*
q *in d. l. pen.*
r *d. l. ſimile. ad municipalem. l. eum qui. 16. de*

Quid enim mirum, cum horum pleroſq; uideas etiam in rem iure tacitę hypothecæ agere
poſſe? Et ſanè ſi uim & effectum attendas, non multum hoc priuilegium perſonale à tacita
hypotheca reali diſtare inuenies[a]. Sed cum iſti ipſi inter ſe concurrunt, quis cui præferatur, 6
non eſt uſquequaq; expeditum. Veram tamen arbitror Azonis[b] regulam, qui ſtatuit, om-
nes æquale ius habere, & ſimul concurrere ac diuidere æqualiter: niſi quis aut tempore pri-
or ſit[c], aut ſpeciali lege de aliquo eorum probetur, quòd ſit præferendus, ut in muliere[d] &
fiſco[e] conſtitutum uidetur: ſcilicet cum fiſcus debitum, non etiam quando pœnā aut mul-
ctas perſequitur[f]. item in eo qui duplici priuilegio munitus eſt, puta tutelæ & depoſiti[g], &c.
item ut in dubio mulier præferatur fiſco[h], fiſcus priuato[i], &c. In alijs porrò regulariter pri-
uilegiatus contra priuilegiatum uti priuilegio non debet[k]. His autem exceptis, quorum
priuilegium ad extraneum ſucceſſorem non tranſit[l], reliqui creditores æqualiter concur-
runt, non attento contractus tempore: nam licet alicui contrahendo, adijciendoq; ſibi cre-
ditores, creditoris ſui prioris conditionem facere deteriorem[m]. Sed hæc æqualitas ad Geo 7
metricam proportionem redigenda eſt, ut uidelicet æqualiter diuidant, non æqualibus a-
nalogia Arithmetica portionibus, ſed pro rata debiti quantitate[n]: cæteroquin eueniret, ut
in debitis non æqualibus alteri integrum, alteri uix dimidium exolueretur: quod eſſet pla-
nè iniquiſsimum. Accipient igitur æquales pro debita cuiq; quantitate portiones, puta
quadrantes, aut ſemiſſes, aut dodrantes ſui quiſq; debiti: prout ſuppeditare bona debito-
ris poſſunt. Sanè ſi quis antequam bona poſsiderentur, ſibi uigilauerit, & ſuum ſit conſe- 8
cutus, nihil ab eo reperi poteſt[o], niſi omnes creditores ſimul inſtiterint, uel bona ſint poſ-
ſeſſa. Tunc enim omnium ius æquale eſt, neq; gratificationi locus relinquitur[p]. Sed iure 9
Saxonum[q] illud ſpecialiter inualuiſſe uidemus, ut ſi quis præ reliquis creditoribus curârit
ſibi à magiſtratu in bonis debitoris arreſtum decerni, idq; continuò in iuridicis terminis
proſequatur: is non modò priuilegium perſonale, ſed ius etiam pignoris, quaſi prætoris
præ cæteris conſequatur[r]. Poſtremò tenendum eſt, qui ſcienter contrahit cum debitore 10
poſt ſuſceptum fraudationis conſilium, eum numero creditorum eximi, excludiq; Præto-
ris edicto, quod ita habet: QVOD POSTEA CONTRACTVM ERIT, QVAM «
IS CVIVS BONA VÆNIERINT, CONSILIVM CEPERIT FRAVDANDI, «
SCIENTE EO QVI CONTRAXERIT, NE ACTIO EO NOMINE DETVR[s]. «

DE SEPARATIONIBVS. TIT. VII.

1 *Continuatio.*
2 *Ex quibus cauſis petatur ſeparatio.*
3 *Qui petere poßint.*
4 *Quando ceſſet.*
5 *An hæredi detur.*
6 *Cuius hac de re ſit notio.*

SCiendum autem eſt, in poſſeſsionibus diſtractioneq; bonorum debitoris ſeparatio- 1
nem ſolere impetrari. Solet autem ſeparatio permitti ex his cauſis: puta, debitorem 2
quis Seium habuit, is deceſsit, hæres ei extitit Titius. hic non eſt ſoluendo, & patitur
bonorum uenditionem: creditores Seij dicunt, bona Seij ſufficere ſibi, & creditores Titij
contentos eſſe debere Titij bonis. Etſi enim hæres Titius adeundo ſe obligauit creditorib.
Seij defuncti[a], ſuaſq; obligationes cum illius bonis permiſcuit: tamen quia iniquum eſſet,
creditorum conditionem fieri deteriorem facto hæredis[b], qui fortè pluribus creditoribus
eſt obligatus, indulſit ſeparationem bonorum Prætor[c]. Petere igitur poſſunt ſeparatio- 3
nem creditores, & poſt hos legatarij: nam illis prius eſt ſatisfaciendum[d]. Hoc autem tam- 4
diu licet, quoad res adhuc eſt integra: id eſt, antequam hæreditas diſtrahatur, uel credito-
res deintegrò cum hærede animo nouandi contrahant, uel res hæreditariæ ita cum hæredis
bonis confundantur, ut ſeparari amplius non poſsint[e]. Quòd ſi alij petant ſeparationem,
alij non: qui non petunt, cum creditoribus hæredis connumerantur[f]. Hæredi autem nō 5
datur ſeparationis beneficium, quia ſponte ſe creditoribus defuncti adeundo obligauit[g]:
nec eius etiam creditoribus, quia licuit hæredi adijciendo ſibi creditores, ſuorum credito-
rum conditionem facere deteriorem[h]. Qui tamen coacti adeunt hæreditatem, nec bona 6
attingunt, hi ſeparationem poſtulare poſſunt[i]: de quibus omnibus an admittenda ſit ſe-
paratio, nec ne, Prætoris erit uel Præſidis notio, & nullius alterius[k]. .

DE CV-

a l. ſi præcedente. 58. §. 1. manda.
b rub. C. de bonis autor. iud. poſſ.
c l. 2. C. de priuil. fiſc.
d l. aßiduus. C. qui pot. in pig.
e l. ſi is qui. 28. de iur. fiſc. ubi Bart. *l. j. C. de pœn. fiſc. & l. j. C. de iur. fiſc. lib. 11.*
f gl. et Dd. *in l. reſcripto. 11. ad uerb. hypothecam. de pact. d. l. j. C. de pœn. fiſ.* Neguzan. *in 2. part. 4. membr. nu. 115.*
g l. fin. qui pot. in pign. Neguzan. *in trac. pig. parte 5. in 2. membr. nu. 42.*
h uide latè Neguzan. *in d. tract. 2. part. memb. 4. num. 108. per l. non puto. de iur. fiſ.* Bald. *in l. dotis. C. de iur. dot.* Socin. Iaſ. *&* Dd. *in l. j. ff. ſolut. matr.* Bald. *in tract. de dote. parte 9. priuil. 2. uide etiam l. j. C. de priuil. fiſc.*
i ita uidetur eſſe communis opinio Iaſ. *& aliorū, in l. j. ff. ſolut. matr. & dicit magis ueram & communem* Neguzan. *in d. tract. pig. 2. part. mēbr. 4. nu. 118.*
k d. l. aßiduus. C. qui potior. in pig.
l Bart. *in l. j. nu. 8. ff. ſolut. matr.*
m l. j. §. ex contrario. ȷ. tit. 1.
n l. 6. C. de bo. autor. iudic. poſſ.
o l. pupillus. 24. ȷ. quæ in fraud. creditor.
p d. l. pupillus. l. qui aūt. 6. §. ſciendum. infrà, de his quæ in frau. credit. l. ſi non expedierit. 6. §. 1. ſuprà, de bo. autho. iud. poſſ.
q uide Reinhar. *diff. iud. 57.*
r uide quæ dixi ȷ. qui pot. in pig.
s l. ait Prætor. 9. h. t.

a §. hæres. Inſt. de oblig. quæ ex quaſi contra.
b l. debitorum. 25. c. cum ibi nota. C. de pactis. iunct. l. 2. §. ex his. ȷ. de uerb. oblig. l. 2. §. incertam. de Præt. ſtip.
c l. j. in prin. h. t. *d l. fin. §. etſi præfatam. & §. licentia danda. C. de iure deliberandi.* *e d. l. j. §. illud. cum multis ſeq. l. 2. h. t.* *f l. j. §. quæſitum. h. t.* *g d. §. hæres. l. nec emere. C. de iure del.* *h d. l. j. §. 1. & §. quæſitum.* *i d. l. j. §. ſed ſi qui. & §. fin.* *k d. l. j. §. de his. h. t.*

DE CVRATORE BONIS DANDO. Tit. VIII.

1 *Quis ſit curator aut magiſter.*
2 *Quomodo & à quibus conſtituatur.*
3 *Qui conſtitui poßint, & de eorum officio.*

1 SOlet etiam curator bonis debitoris præfici, quem olim magiſtrum appellabant, qui bona tueatur & diſtrahat, & ex redacto creditoribus ſatisfaciat.
2 Conſtituitur autem curator, uel priuata creditorum uoluntate [a], uel authoritate magiſtratus, ſi conuenire non poſsint, aut nemo id onus ſubire uelit.
3 Nec enim inuitus quiſpiam ad id eſt cogendus [b]. neq; uerò omnimodo creditorem eſſe oportet qui curator conſtituitur: ſed poſſunt etiam non creditores, unus pluréſue ex conſenſu maioris partis creditorum eligi [c]. Hi autem de adminiſtratione propemodum, ut reliqui curatores ac procuratores tenentur [d], non modò creditorib. ſed ipſi etiam debitori [e].

a *l. fin. h.t.*
b *l. 2. h.t.*
c *d. l. 2. in princ.*
d *l. 2. §. fi. cũ ibi not. l. 3. hoc tit.*
e *gloſſ. in d. l. 2. §. ult. ad uerb. ueriorem.*

QVAE IN FRAVDEM CREDITORVM FACTA SVNT, VT reſtituantur. Titul. IX.

1 *Continuatio, & impulſiua cauſa edicti.*
2 *Duplex eſſe nomen huius actionis, & quare.*
3 *Primum edictum.*
4 *Secundum.*
5 *Quid inter utrumq; interſit.*
6 *Cuiuſmodi hæc ſit actio, ex qua cauſa, & contra quem titulum detur.*
7 *De actione in factum.*
8 *Quando ceſſet hoc edictum.*
9 *Quibus detur actio.*
10 *Aduerſus quos.*
11 *Ad quid.*
12 *Intra quod tempus.*

1 QVia uerò debitores poſſeſsionem aut diſtractionem bonorum metuentes, maturè ſolent res ſuas in fraudem creditorum alienare & interuertere: huic quoq; rei prouiſum eſt actione à Prætore propoſita, qua res alienatæ reuocantur: quæ Pauliana dicitur à Paulo Prætore, aliquando Caluiſiana à Caluiſio, qui & ipſe Prætor hac de re edi-
2 ctum fecit [a]. Vtriuſq; autẽ actionis eadem uis eſt, natura & effectus: ut quamuis nominib. diſtinguantur, pro una tamen eademq; actione meritò haberi debeant. Suſpicor autem diuerſas, aut ſaltem diuerſis nominibus actiones in hanc rem eſſe proditas, quòd diuerſa extarent edicta: quorum tamen eadem eſt ſentẽtia, ut ex lectione intelligi licet. Primum enim quod eſt actionis Paulinæ, ita habet:
3 QVÆ FRAVDATIONIS CAVSA GESTA ERVNT, CVM EO QVI FRAVDEM NON IGNORAVERIT, DE HIS CVRATORI BONORVM, VEL EI CVI DE EA RE ACTIONEM DARI OPORTEBIT, INTRA ANNVM QVO EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, ACTIONEM DABO: ID QVOD ETIAM ADVERSVS IPSVM QVI FRAVDEM FECERIT, SER-
4 VABO [b]. Alterum in fraudatores conceptum [c] extat apud Vlpianum in hanc ſententiam: QVÆ L. TITIVS FRAVDANDI CAVSA, SCIENTE TE, IN BONIS QVIBVS DE EA RE AGITVR, FECIT: EA ILLIS EO NOMINE QVO DE AGITVR, ACTIONEM EX EDICTO MEO COMPETERE, ESSE'VE OPORTET: ET SI NON PLVS QVA'M ANNVS EST, CVM DE EA QVA DE AGITVR, EXPERIVNDI POTESTAS EST, RESTITVAS: INTERDVM CAVSA COGNITA, ET SI SCIENTIA NON SIT, IN FACTVM ACTIONEM PERMITTAM [d].
5 Cum igitur utrumq; edictum in idem recidat, mirum non eſt, utramq; actionẽ quæ inde oritur, eandem uim obtinere. Illud ſanè amplius in ſecundo edicto eſt, quòd interdum in factum actionem daturum ſe Prætor hic pollicetur, detracta fraudationis mentione [e].
6 Eſt ergo hæc actio iuris Prætorij, & quidem perſonalis [f]. Datur enim ex dolo & fraudatione tam debitoris alienantis, quàm accipientis [g]. Nam ut locus ſit huic actioni, neceſſe eſt & debitorem in fraudem creditorum alienaſſe, uel uerè [h], uel ſaltem præſumptiuè [i], &

a *l. 2. ſ. ſi quid in fraudẽ patron. §. item ſi quis. Inſtit. de actio. l. uideamus. 38. §. in Fauian. ſuprà, de uſuris.*
b *l. 1. in princ h.t.*
c *uide Cuiac. lib. 5. c. 17.*
d *l. ait Prætor. 10 h.t.*
e *l. ut in caſu. qui autem. 6. §. ſimili. & l. hac in factum. 14. h.t.*
f *l. 2. cum ibi not. C. eod.*
g *l. 1. §. hæc actio. ſ. ſi quis in frau. patr. l. qui à debitore. 9. h.t.*
h *l. ait Prætor. 10. § ita demũ. h.t. l. patronus. 6. de probat.*
i *l. omnes. 17. §. Lucius. hoc tit.*

cum qui accipit, non fuiſſe fraudulenti conſilij ignarum [a]. Quod uerum eſt, quando titulo
onero ſo accipit, ex uenditione fortè aut permutatione, ſecus uerò ſi lucratiuo: puta ex do-
natione aut legato. Tum enim indiſtinctè is qui accepit, ad reſtitutionem tenetur: quando
ſemper iniquũ ſit, cũ iactura creditorũ eum locupletari [b]. Et hoc caſu locũ habet in factum 7
actio, quã Prætor in fine ſecũdi edicti ſe daturũ pollicetur: quæ ideo in factum appellatur,
quòd non in fraudem debitoris, aut accipiẽtis cõtra edictum: ſed in ſolum nudũq; factum
alienationis, detracta fraudis mẽtione, ſit directa. Sanè qui ſuum recipit, nullam uidetur 8
fraudem facere: quamuis ſciat debitorem non omnibus eſſe ſoluẽdo. Sibi enim uigilauit,
recepitq; ſuum, ad quod ſoluendum debitor authoritate magiſtratus cogi poterat [c]: niſi id
factum ſit poſt bona iam à creditorib. poſſeſſa [d], aut ab eo factum, qui poſt abſtinendo, uel
reſtitutionem impetrando, ſoluere uni non debuit [e]. Cum autem alienationem tãtum lex
reuocet, perſpici poteſt, huic edicto locum non eſſe in ijs, quæ debitor cum poſſet acquirere
noluit [f]: quod in bonis fiſco acquirendis aliter ſe habet [g].
Datur autem hæc actio creditoribus, fraudatis re & propoſito: nam qui dũtaxat re frau- 9
dantur, non in [illegible], hi iſtam actionem nõ habent [h]: quia edictũ in fraudem directum
eſt, & cõceptum: ut nec illi qui conſenſerunt alienationi, cum nemo uideatur ſcientes frau-
dare [i]. Hæc actio & ſucceſſorib. competit, utpote rei perſecutoria [k]. Aduerſus eum autem 10
datur, qui ſciens debitorẽ non eſſe ſoluendo, ab eo aliquid aufert quocũq; contractu: puta
uenditione, aut oppignoratione [l], aut donatione [m], aut acceptilatione, alióue quolibet
pacto [n]: nam contra ignarum fraudis agi nequit, niſi quatenus locupletior eſt [o], multo mi-
nus aduerſus tertium bonæ fidei poſſeſſorem [p]. Sed & in ipſum fraudatorem hæc actio da-
tur, ut quidã uolunt, eo fine, ut debitor incarceretur [q], cùm alioqui bonis iam poſſeſſis aut
diſtractis inanem faciat actionem eius paupertas [r]. Quod dicere durum eſt, quando diſer-
tè Imperator ſtatuat, hanc actionem dari in debitorem oportere, cum hoc temperamento,
in quantum facere poſſit [s]. In hæredes autem datur, quatenus ad eos peruenit [t].
Venit autẽ in hanc actionẽ rei reſtitutio, quæ omni modo reſtituenda eſt in eum ſtatum, 11
in quo fuit ante alienationem [u], reuocato nimirũ dominio, omniq; iure, quod in alium eſt
translatum [x]. Veniunt & fructus [y], qui uidelicet tempore alienationis terræ cohæſerunt, &
qui poſt inchoatũ iudicium percipiũtur. Nam medio tẽpore perceptos, in reſtitutionẽ non
uenire uerius eſt [z]: propterea quòd hos poſſeſſor ratione tituli & dominij quod habuit me-
ritò lucretur, quantumuis reliqua commoda medij temporis in hac actione reputentur [a].
Competit autem hæc actio ex die factæ alienationis [b], & quidem intra annũ unlem indi- 12
ſtinctè etiam aduerſus eum qui particeps doli non fuit: poſt annum in fraudulentos tan-
tum in id quod ad eos peruenit, aut peruenire potuit [c].

a d.l.6.§.hoc edictum.l. pen.C.eod.
b d.l.6.§.pen. & fi.l.5. C.eod.
c d.l.qui aũt.§.apud Labeonem.l.illud.13.h.t.
d l.qui autem.6.§ ſciendum.h.t.
e l.ſi non expedierit.6.§.fin.de bon.auth.iud.poſſ.d.l.qui autem.6.§.fin.h.t.
f l.1.§.1.l.2.3.4.5.6.h.t.
g l.in fraudem.45.l.cũ quidam.26.de iur.fiſ.
h d.l.aũt Prætor.§.j.cum ſeq.
i d.l.qui autem.§.præterea.
k d.l.ait Præt.§.ulti.cum l.ſeq.
l d.l.qui autem.§.apud.d.l.ait Prætor.§.ſi cũ.
m l.2.C.eod.
n l.1.§.ait ergo.l.2.& l.3.h.t.l.1.C.eod.
o d.l.qui autem.§.pen.
p l.qui à debitore.9.h.t.
q l.fin.§.fin.h.t.
r l.6.de dolo mal.
s l.fin.C.eod.t.
t d.l.ait Prætor.§.fi.cum l.ſeq.
u d.l.ult.§.ſi à ſocio.
x l.ſi ſciẽs.26.de cõtra.empt.§.itẽ ſi quis.Inſt.de actio.l.hac in factũ.14.l.ait Prætor.10.§.pactum.h.t.
y d.l.ait Prætor.§.per hanc.l.uideamus.38.§.in Fauiana.de uſur.
z d.l.fi.§.non ſolùm.
a d.l.ait Prætor.§.pactum.
b d.l.qui autẽ.§.ult.d.l.ait Prætor.in prin.h.t.
c d.l.ait Prætor.§.hæc actio.

DIGESTORVM LIBER XLIII.

DE INTERDICTIS, SIVE EXTRAORDINARIIS ACTIONIBVS quæ pro his competunt. Titul. I.

1 *Continuatio.*
2 *De interdictis & extraordinarijs actionibus.*
3 *Vnde dicta ſint interdicta, & quid ſint.*
4 *Diuiſio, & ſpecies interdictorum.*
5 *Cauſa efficiens.*
6 *Materia.*
7 *Forma & differentia edictorum ac interdictorum.*
8 *Finis.*

EXpoſitis ordinarijs poſſeſsionum iudicijs, ſequitur ut de extraordinarijs diſſe- 1
ramus: quæ ſunt interdicta ſeu extraordinariæ actiones, quas interdictis poſte-
rior ætas ſubſtituit. Nam olim quidem interdicta red debantur à Prætoribus, 2
ſed poſtea formulis & impetrationibus ſublatis [a], ex cauſa interdictorum ex-
traordinarijs actionib. ſine ulla ſolennitate agi eſt cœptum [b]: ut ueriſimile ſit,
illa inſcriptionis huius tituli uerba, ſiue extraordinarijs actionibus, à compoſitorib. iuris
aut alio quopiã (deſunt enim in Floren.) adiecta, neq; accepta eſſe aut ex perpetuo edicto,
aut commentarijs Iuriſcõſultorum ad edictum ſcriptis: cùm horum ætate Prætores adhuc
interdicta redderent. Interdicta ab interdicendo, hoc eſt uetando dicta ſunt, ut tradit Do- 3
natus in Hecyra Terentij. Interdicere enim prohibere eſt: ut cum dicimus alicui interdici
bonis [c], aqua & igni [d], &c. Quam etymologiam ſequi uidetur & innuere Plautus in Aſi-
naria:

a tot.tit.C.de formu.ſub.
b §.fi.Inſtit.eo.uid.Paul.lib.5.ti.6.Cuiac.Obſ.lib.5.cap.17.
c l.ei cui bonis.6.de uer.oblig.l.1.de curat.fur.
d l.qui dolo.§.fin.ad l.Iul.de ui publica.

naria: Nequeo, inquit, ego te interdictis facere manſuetam meis. & Cicero [a] ſ eum edictum Verris, quo prohibet ne pater gratis filium captiuum inuiſere poſsit, tyrannicum interdictum uocat. Quare uerius eſt, interdicta ab interdicendo dicta. Prætor enim utplurimùm interdictis prohibere quid ſolet: ac ſi quãdo iubet, eæ ipſæ iuſsiones tum prohibitionis habent. Alijs placet interdicta appellari, quòd inter duos aut interim dicãtur, dum plenius de toto negocio cognoſcatur [b]. Interdicta olim erant formæ & conceptiones uerborũ, quibus Prætor aut iubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat: quod tunc maximè fiebat, cũ de poſſeſsione aut quaſi poſſeſsione inter aliquos contendebatur [c]. Aliquanto ſignificantius Theophilus [d]: Interdictum, inquit, eſt enunciatum Prætoris inter duos, qui de poſſeſsione contendunt, emiſſum: facti quidem ſpeciem cauſamq; non planè definiens, ſed quomodo de ea iudicandum ſit, iudicem informans. Actiones extraordinarias, quæ ſublatis formulis & impetrationibus loco interdictorum introductæ ſunt, nihil aliud eſſe dicendum eſt, quàm agendi formam, citra ſolennitatem ſubtilitatemq; uerborum, & iuris ciuilis, ex cauſa interdicti ſimpliciter in rem conceptam, qua de poſſeſsione inter aliquos diſceptatur [e].

4 Diuiſio interdictorum partim ſumitur à materia. Alia enim pertinent ad res diuini iuris, alia ad ea quæ ſunt hominum: & horum quædam reſpiciunt illa quæ nullius numerantur in bonis: quædam ea quæ ſunt alicuius [f]. partim à forma interlocutionis [g]. Nam quædam ſunt prohibitoria, quibus Prætor prohibet: quædã reſtitutoria, quibus iubet reſtitui: idq; dupliciter. Interdum enim mãdat reſtitui poſſeſsionem rei [h], interdum uerò factum ipſum reſtitui, id eſt reponi reduciq; in antiquum ſtatum & formã, ſublatis ijs per quæ res erat immutata [i]. quædã uerò exhibitoria, quibus iubet exhiberi [k]. Deinde interdictorũ alia in præteritum, alia in præſens, alia in futurum referũtur [l]. Item quædam ſimplicia ſunt, ut pleraq; nõnulla duplicia, in quibus uterq; litigator duplicem perſonam ſuſtinet, & actoris & rei [m]. Quædam annalia ſunt, quædã perpetua [n], partim à fine. Nam quædam publicæ utilitatis cauſa [o], quædam iuris ſui tuendi, quædam officij gratia ſunt comparata [p]. Item pleraq; interdicta poſſeſsionis controuerſiam, nonnulla proprietatis cauſam continent [q]. Poſtremò interdicta aut adipiſcendæ ſunt poſſeſsionis, aut retinendæ, aut recuperandæ [r].

5 Ad finiendas poſſeſsionum controuerſias, Prætor interdicta protulit. nã oborta de poſſeſsionibus contentione, ne interea dum litigabatur, ad uim & arma res deueniret, utroq; lingatorum in poſſeſsionis utilitatem imminente, Prætor ſtatim aliquid inter eos interdicebat: puta uetando uim fieri, donec cauſa ordinario iudicio plenius diſceptaretur.

6 Materia de qua interdici ſolet, ſunt res tam diuini quàm humani iuris [s].

7 Forma uerò optimè intelligi poteſt ex diſcrimine, quo interdictũ ab edicto diſiungitur. Hæc enim differunt tanquã cauſa & effectus: ut enim ex legib. actiones ſiue conditiones [t], ita ex edictis oriũtur interdicta [u]. Solent aũt Prætores inituri magiſtratũ, ne quid dare uiderentur cuiuſquã odio aut gratiæ, edicta generalia proponere, ſine ullis perſonarũ ac rerum circũſtantijs: ut inde ſciri poſſet, qua deinceps ratione de rebus futuris, durante officio, ius dicturi eſſent: ut oſtendit Cic. [x] unde & edicta, authore Theophilo, ſunt appellata [y]. Edicere enim prædicere eſt, ut aput Cicer. in libello de Amicitia: Alius finis amicitiæ conſtituendus eſt, ſi prius quod Scipio reprehẽdere ſolitus ſit, edixero. & ad Q. fratrem: Comitia edicta ſunt ad 11. calendas Febr. ac propriè ad magiſtratus, aliquid præmonentes de iure, refertur. ut apud eundem lib. 2. de Finib. Cum magiſtratum inieris, & in concionem aſcenderis, eſt tibi edicendum, quæ obſeruaturus ſis in iure dicendo. At interdicta, ſicuti actiones, ex edictis, flagrante iam contẽtione, lingatoribus à prætore reddebantur: non ut inter omnes, ſed inter lingantes ius facerent, donec plenius in petitorio iudicio res tota examinaretur. & hoc eſt quod uoluit Vlpian. [z] cum ait: Interdicta omnia licet in rem uideantur concepta, ui tamen ipſa perſonalia eſſe. hoc eſt: quamuis uideantur generaliter de re & poſſeſsionibus loqui, ui tamen, id eſt poteſtate & effectu, ad certas perſonas pertinere. Quod enim Prætor inter litigantes interdicit, non cõtinuò inter omnes ius facit, ut nec res inter alios actæ iudicatæ ſue [a]. Hodie tamen poſtquam interdicta in Pandectas ſunt relata, ea certum ius, ſicuti aliæ leges, inter omnes faciunt: quanquã illud adhuc uerum ſit, poſſeſſorium iudicium inter alios conſtitutum, alijs nec obeſſe, neq; prodeſſe. Inter litigatores autẽ olim interdictum ualebat, neq; prætoris iuſſum detrectare fas erat [b]. Verùm uſu ſæpe uenire neceſſe fuit, ut interdicto rixa non ſopiretur, altero lingatorum aſſeuerante, ſe nihil contra interdictum feciſſe aut facere, quod alter negaret. exempli cauſa: Prætor ita interdicit: Vti poſsideris, nec ui, nec clàm, nec precariò alter ab altero, ita poſsideatis. Hoc interdictum non ſemper finiebat controuerſiam, cum fortè alter intenderet, aduerſarium non poſsidere, aut certè ui poſsidere: alter contrarium tueretur. Hoc ergo caſu Prætor cũ interdicti formula lingatores ad iudicem pedaneũ ablegabat, coram quo cauſa ſummatim & extraordinariè, id eſt, citra ſcrupuloſam iudicij ſolẽnitatem, iuxta formam interdicti examinabatur [c]. Itaq; prout caſus fe-

G 2 rebat,

a in 7. Verrina.
b §. 1. uerſic. ſunt tamen. Inſt. eod. Alciat. lib. 3. παρέργων. cap. 5.
c in princ. Inſt. eod. Cic. pro A. Cecin. Quint. lib. 7. cap. 6.
d in prin. Inſt. eod.
e l. j. §. pe. h. t. d. §. fin. ubi Theophil. Inſt. eod.
f l. j. in prin. l. 2. §. 1. h. t.
g §. 1. Inſt. eod.
h tot. tit. unde ui. cũ ſiml.
i l. 2. reſtituas. §. Prætor ait, ne quid in uia. ʒ. ne quid in leg. publ. l. 1. in prin. quod ui aut clàm.
k l. 1. §. interdictorum. h. t. §. 1. Inſt. eod.
l l. 1. §. pen. h. t.
m l. 2. in prin. h. t.
n l. 1. in prin. de ui & ui arma. l. in honorarijs. 34. de act. & obli. aide que dicam ʒ. ad tit. uti poſsid. & de ui armat.
o l. 1. §. fin. h. t.
p l. 2. §. homini. h. t.
q d. l. 2. §. quædam.
r d. l. 2. § fin.
s l. 1. in prin.
t l. unica. ſupr. de condictio. ex lege.
u l. 1. §. 1. ſupr. de oper. no. nuncia.
x lib. 3. in Verrem.
y §. ſed & quod principi. & §. Prætorũ. Inſt. de iur. nat. gent. & ciuil.
z in d. l. 1. in fin.
a l. ſæpe. 63. ʒ. de re iud. tot. ti. C. res inter alios actas.
b l. fin. ʒ. ne quid in loco publico.
c Theoph. in princ. Inſt. eod.

rebat, aut ſtatim cum interdicto formulam iudicij petentibus litigatoribus, ad pedaneum iudicem referendam Prætor dabat: aut ſi uidebantur acquieturi, neq; quid ultrà poſtularent, interdicebat duntaxat, & iudicium, ni paritum eſſet, in futurum pollicebatur. Qua ratione factum eſt, ut quædam interdicta ita concepta ſint, ut iudicium in futurum polliceantur[a]: quædam aũt præſens, ut poſtea uidebimus. Sed ne quis temerè falſoue cauſam ſuam interdicto congruere apud Prætorem teſtaretur, eoq; litem calumnioſè excitare auderet: olim uſitatum erat, ut ſponſiones depoſitis pecunijs litigatores facerent, ni interdicto cauſa congrueret, aut nihil contra illud eſſet factum. Quæ pecunia poſtea uictori cedebat, ut intelligi licet ex oratione Ciceron. pro A. Cæcin. & Quint.[b] Poſtea ſublatis per conſtitutiones impetrationibus & formulis, agi cœptum eſt ex cauſa interdictorum extraordinarijs, hoc eſt minus ſolennibus actionibus, tanquam ſi interdictum redditum eſſet[c]: perinde atq; ex perpetuis edictis perpetuæ actiones competere cœperũt, poſtquam deſitum eſt, ea quotannis à prætoribus proponi. Nam & interdicta in edictum perpetuum à Iuliano fuiſſe relata, indicio ſunt Conſultorum reſponſa, in his titulis congeſta: quæ ex commentarijs ad edictum perpetuum cõſcriptis hauſta eſſe, ipſa inſcriptio docet. Ex his utcunq; apparet antiqua interdictorum ratio cuiuſmodi fuerit, quantũq; ab edictis diſtet. Edicta enim generalia ſunt: at interdicta, uelut actiones, perſonis & rebus præſentibus accommodata. Et ut uno uerbo complectar, edicta formam & uim legum, interdicta actionum habent.

Finis interdictorum eſt, ut poſſeſsionum iura defendantur[d]. Nam etſi quædam rei perſecutionem, hoc eſt proprietatis cauſam continent[e], tamen id magis fit per conſequentiam ex qualitate rei qua de agitur, quæ iudicium petitorium poſt ſe non admittit, quàm ex natura aut forma interdicti. Omnia enim interdicta de uſu & iure poſſeſsionum loqui, poſtea deprehendetur. Deinde pertinent interdicta ad ordinationem iudiciorum, quibus res uendicantur. Nam hæ rectè inſtitui nequeunt, niſi prius expeditum fuerit, uter litigatorum petitor, uter poſſeſſor ſit: ad quam cognitionem aditum hæ poſſeſſorij iudicij actiones patefaciunt[f]. 8

a l. ſ. de ui & ui arma. l. ſ. ne uis fiat ei. & cum ſimil.
b lib. 7. cap. 6.
c §. fi. Inſt. eo. uid. Cuiac. lib. Obſ. 5. cap. 17. l. 2. & 4. C. unde ui. l. ult. C. de li. exh. l. ult. C. eo.
d Quint. præalleg. loco.
e l. 2. §. quædam. h. t.
f l. inter litigantes. 62. ubi Dd. de iudicijs.

QVORVM BONORVM. TIT. II.

1 *Diſpoſitio titulorum ſequentium.*
2 *Continuatio huius tituli.*
3 *Verba interdicti.*
4 *Cur dicatur reſtitutorium.*
5 *Ratio interdicti.*
6 *Differentia inter hoc interdictum & petitionem hæreditatis.*
7 *Cui, aduerſus quem ex hoc edicto detur actio.*
8 *Cuiuſmodi detur actio, & quid in eam ueniat.*

Diximus, interdicta aut de rebus diuinis, aut de humanis proponi. De diuinis, ut de locis ſacris uel religioſis: de rebus hominum interdicta redduntur, aut de ijs quæ ſunt nullius in bonis, puta de homine exhibendo, aut quæ ſunt alicuius. Hæc porrò ſunt uel publica, uel ſingulorum. Quæ ſingulorum ſunt, aut uniuerſitatem rerum complectuntur, aut res ſingulas. 1

Cum autem uniuerſalia particularibus amplitudine præſtent: prius de his interdictis quæ ad uniuerſitatem rerum pertinent, uideamus. Quo in genere primum eſt interdictum, Quorum bonorum. quod licet etiam ad res particulares competat[a], ſicuti petitio hæreditatis[b]: tamen ſua natura uniuerſale eſt. Huius autem interdicti, uerba hæc ſunt: 2

QVORVM BONORVM EX EDICTO MEO ILLI POSSESSIO DATA EST, QVOD DE HIS BONIS PRO HÆREDE AVT PRO POSSESSORE POSSIDES, POSSIDERESVE SI NIHIL VSVCAPTVM ESSET, QVOD'QVE DOLO MALO FECISTI, VT DESINERES POSSIDERE, ID ILLI RESTITVAS[c]. 3

Hoc interdictum adipiſcendæ poſſeſsionis eſt[d], & reſtitutorium abuſiuè dicitur: quia Prætor iubet poſſeſsionẽ reſtitui, quam bonorum poſſeſſor nunquã habuit[e]. Quo in ſignificatu nonnunquam uerbum reddendi accipitur[f]: ut cum dicimus, redditas nobis literas, quas antea nunquam habuimus. 4 Fuit autem neceſſarium interdictum hoc ad poſſeſsionem conſequẽdam. Nam etſi per decretum Prætoris bonorum poſſeſſor, ius & dominium hæreditatis, tãquam hæres adipiſcatur[g]: tamen poſſeſsionẽ corporalem, ſi fortè eam alius teneat, quæ facti[h] eſt, nõ habet ex decreto Prætoris, ſed à poſſeſſore ea eſt petenda[i]: qui ad traditionem faciendam interdicto fuit compellendus. 5 Quanquam aũt petitio etiam hæreditatis 6

a l. hoc amplius. 29. de furt. Bart. in l. 1. §. hoc interdict. h. t.
b l. licet minimã. 10. de pet. hæred.
c l. 1. in prin. h. t.
d d. l. 1. in fi.
e §. adipiſcendæ. uerſic. ideo. Inſt. eod.
f l. uerbũ reddẽdi. 94. de uerb. ſig. l. cum quidem. 24. de legat. 2.
g l. 1. de bonor. poſſ. l. fi. C. qui admitti ad poſſ. uide tamen l. cũ miles. ex quib. cauſ. ma. gl. lat. in fin. art. 25. lib. 1.
h l. poſſeſsio. 49. de acquir. poſſeſſ.
i l. 3. §. 1. de bonor. poſſ. l. cum hæredes 23. de acquir. hæred.

reditatis hoc caſu competat: tamen utilius eſt agere ex hoc interdicto, quàm ordinaria hæ-
reditatis petitione. In hoc enim nõ tam exactæ probationes, ut in ordinarijs iudicijs requi-
runtur [a]. Deniq; nõ poteſt hîc obijci exceptio dominij [b]: nec à ſentẽtia poſſeſsionis appella-
7 tur [c]. Datur actio ex hoc interdicto, directa quidem bonorum poſſeſſori, cui ſpecialiter
Prætor prouidit, ut decretam à ſe poſſeſsionem tueretur: utilis aũt ex interpretatione, cui-
libet; hæredi [d], etiam ſuo: nam nec in hunc cõtinuari defuncti poſſeſsionẽ, uerius eſt [e]: ad-
uerſus eũ qui pro hærede eius cuius de hæreditate agitur, uel pro poſſeſſore poſsidet. Nam
contra titulo iuſto poſsidentes, cum ne quidem petitio hæreditatis detur, multo minus in-
terdictum competere dicẽdum eſt: quod in pari cauſa & titulo poſſeſſor obtinere debeat [f].
Qua de re alibi plura traduntur [g]. Datur itaq; contra poſſeſſores rerum hæreditariarũ, non
etiam in debitores defuncti: quibus cum perſonalibus actionibus eſt agendum, cum nul-
lum in reb. debitis, neq; dum traditis, defunctus ius habuerit: unde exemplo defuncti cui
ſuccedit, perſonalibus condictionibus hæres exigere eiuſmodi debet [h]. quanquam petitio
hæreditatis quæ nõ poſſeſsionem facti, ſed ius hæreditarium perſequitur, quod certè etiam
8 apud debitorem eſt, meritò aduerſus hunc detur [i]. Eſt autem hoc iudicium uniuerſale, ſi-
cut & ipſa bonorũ poſſeſsio ſiue hæreditas [k]. Quo iudicio petitur poſſeſsio reſtitui, hoc eſt,
tradi omnium rerum hæreditariarum, maximè corporalium [l], etiam feudalium, ut pleriſq;
placet [m]: nec modò earum quæ poſsidẽtur, ſed etiam quæ dolo culpâue poſſeſſoris abſunt.
uerbi gratia: quia paſſus eſt uſucapi, uel fraudulẽter alienauit, ut uerba interdicti oſtẽdunt:
" POSSIDEAS'VE, SI NIHIL VSVCAPTVM ESSET, QVOD'VE DOLO
" MALO FECISTI, VT DESINERES POSSIDERE. Nam eiuſmodi fraudatores
pro poſſeſſoribus habentur [n]: quia pro poſſeſſore dolus eſt [o]. Affine aũt huic interdicto eſt
remedium poſſeſſorium, à Iuſtiniano introductum [p]: quanquam in quibuſdam differat [q].
Hæc aũt remedia hæredi neceſſaria ſunt, alio (ut dixi) in poſſeſsione exiſtente. Nam ſi nul-
lus hęreditatẽ poſsideat, non opus eſt hæredi aliqua actione: cum eam uacantẽ & iacentem
ipſe pro arbitrio & authoritate ſua occupare poſsit [r]: quẽadmodum & iure Sax. intrare ad
uiduam defuncti poſsidentẽ, atq; ita rei ſeruãdæ cauſa cum illa poſsidere nõ prohibetur [s].

a Bar. hic, & in l. j. C. eo.
b l. fi. C. eod.
c Bart. in l. j. C. eod. per l. unic. C. ſi à moment. poſſ. c. querelam. de electi.
d l. j. C. eod.
e Bart. Bald. Alb. & Dd. in l. cũ miles. ex quib. cauſ. ma. & in d. l. cum hæredes. § 3. de acqui. poſſ. & in l. in ſuis. 11. contra gl. ibi, de lib. & poſth. uide latè Tiraq. in tract. le mort. 3. declar. præfa. nu. 5. & 6.
f c. in pari. de reg. iur. in 6. §. commodum. Inſt. de interdic.
g Bart. & Doctor. in d. l. licet. de pet. hæredit. & in l. j. b. t. in l. fin. C. de edic. diui Adria. tollend. & §. l. 1. C. eod.
h l. 2. h. t.
i l. etiam. 15. §. fi. de pet. hæred.
k l. hæreditas. 63. de reg. iur.
l uide Ferra. in for. lib. pet. hæred. ex teſta. in prin. nu. 2.
m Dec. conſil. 424. quæritur. c. 1. §. inter. ubi Dd. ſi de feud. def. Alex. & Iaſ. in d. l. fin. C. de edic. diui Adria. tollen.
n c. pro poſſeſſ. de reg. iur. in 6.
o l. qui dolo. 17. de reg. iur.
p l. fin. C. de edic. diui Adria. tollend.
q uide Ferra. præalleg. loc. Roffred. in lib. de remedio. l. fin. C. de edic. diui Adria. toll.
r Bald. in l. fin. nu. 3. ubi etiam Bart. Cyn. Fab. Dec. Iaſ. C. de edic. diui Adria. tollen. Ferra. in for. lib. quo. pet. hæred. ex teſta. ad uerb. inuentè. nu. 1. & 4. Innoc. Imol. Anto. de Butr. in c. cum in officijs. de teſtam. Bart. in l. 2. C. quand. & quib. quart. part. Bald. conſ. 452.

QVOD LEGATORVM. TIT. III.

1 *Continuatio.*
2 *Cuiuſmodi ſit hoc interdictum, & quid contineat.*
3 *Ratio interdicti.*
4 *Regulam, dolo facis, qui petis quod reſtituere debes, hic locum non habere.*
5 *Primum caput interdicti.*
6 *Cui, aduerſus quem hæc actio detur.*
7 *Ad quid.*
8 *Secundum caput.*

1 HVic affine eſt interdictum, Quod legatorum. Vt enim ſuperius ad totam hæredita-
tem ſpectat, ita hoc ad partẽ, quæ ex hæreditate debetur: nempe ad legata, quæ non-
2 nunquam uniuerſitatem bonorũ comprehendunt [a]. Eſt aũt adipiſcendæ poſſeſsio-
nis interdictũ, & cõtinet hanc cauſam, ut quod quiſq; legatorũ nomine nõ ex uoluntate hæ-
3 redis, ſed propria autoritate occupârit, id reſtituat. Etenim æquiſsimum prætori uiſum eſt,
unumquẽq; non ſibi ipſi ius dicere, occupatis legatis, ſed hoc ab hærede petere [b]. Nam etſi
lex ciuile quoddam dominium à morte teſtatoris trãsfert in legatarium [c], unde & rei uẽdi-
cationẽ habet [d], quæ domino tantũ datur [e]: tamen illud traditione ex iure naturæ cõfirma-
ri, reſq; ab alio poſſeſſa nõ occupari, ſed legitimè peti debet [f]. Periculoſum enim eſt, & peſ-
4 ſimi exempli, quemq; ſibi ius dicere [g]. Rediguntur igitur ad hæredem, per hoc interdictum
ea quæ legatorum nomine poſsidentur: ſic tamen ut legatarijs ſit integrũ, hoc nomine hæ-
redes denuò conuenire [h]: neq; dolo poteſt uideri facere hæres, qui petit id quod reſtituere
debet. nam ea regula in petitorijs duntaxat locũ habet [i], non in iudicijs poſſeſſorijs, ut ſunt
interdicta: in quibus ſpoliatus ante omnia eſt reſtituendus [k]. Deinde uſuuenire poteſt, ut

quia. lib. 4. Soci. conſ. 72. quæritur. lib. 2. uide latè Tiraq. in tract. le mort ſaiſit le uif. in 8. declarat. præfat. nu. 1. s art. 22. & 25. lib. 1. ubi gl. per l. ſi diu. quib. ex cauſ. in poſſ. ea. a l. qui quartã. 15. l. nõ amplius. 29. de lega. 1. b l. 1. in prin. h. t. uide Camm. lib. 1. tit. 13. ubi excipit legatũ uindicationis, quod cõpoſitores omiſerunt, diſtinctionib. qui per legatorũ, & l. generibus iam ſublatis. c l. à Titio. 66. de furt. d l. 1. & 2. C. cõmunia. de leg. e l. in rem. 24. de rei uẽd. f l. ſi ex ſtipulatione. 5. §. de acquir. poſſ. l. j. §. 4. parui. §. quod ui aut clam. l. miles. 6. §. qui iudicati. ſup. de re iud. l. dotis actio. 19. C. ſolu. matr. g l. unica. C. ne quis in ſua cauſa. h d. l. 1. in prin. i l. dolo. 8. §. de doli mali except. k c. 1. 6. 7. & tot. tit. de reſtit. ſpoliat.

neceſſe non ſit, integram reſtitutionem ab hærede fieri, neq; integra legata ſolui debeant:
uel propter Falcidiam, quam ex ijs retinere hæres poteſt[a]: uel quia hæreditas ære alieno
grauata eſt. Creditorum enim potior eſt, quàm legatorum cauſa[b]. Duo autem ſunt huius
interdicti capita: quorũ primo quod huc pertinet, ita cauetur: QVOD LEGATORVM 5
NOMINE, NON EX VOLVNTATE EIVS AD QVEM EA RES PERTI-
NET, VIDELICET HÆREDIS AVT BONORVM POSSESSORIS, QVIS
OCCVPAVIT, AVT DOLO MALO DESIIT POSSIDERE, ID ILLI RE-
STITVAS[c]. Ex hoc capite actio datur hæredi, bonorúmue poſſeſſori, horumq; hære- 6
dibus[d]: aduerſus legatarios, aut eorum hæredes[e], non autem in donatarios, cauſa mor-
tis[f]. Nam hi ex uoluntate defuncti poſsident, ut hæredi meritò præferantur: neq; intereſt
hæredis reſtitutionẽ ab his fieri, cum Falcidiam ipſo iure ſaluã habeat[g]: propterea quòd
non ex ſua, ſed teſtatoris uoluntate poſſeſsio trãslata ſit, etiamſi de legatis quæ ſcienter ab
hærede ſoluuntur, nihil detrahi poſsit[h]. Datur autem hæc actio in hoc, ut uel res propria 7
autoritate occupatas conuentus reſtituat, uel in id quod intereſt, cõdemnetur[i]: quod ob-
tinet, cum legatarius res legatas ante hæreditatẽ ab hærede poſſeſſam inuadit. mitius enim
cum eo agendum fuit, qui rem iuris interpretatione[k] ſuam, à nemine poſſeſſam occupaſſet.
Quòd ſi iam ab hærede poſſeſſam uiolenter ſubtrahat, aut ui extorqueat, iure legati cadit[l]:
exemplo aliorum uiolentorum creditorum[m]. Secundo capite prætor legatarijs aduerſus 8
hæredes conſulit, qui cautionem facere detrectant. Nam hæc quæſtio præcedenti coniungi
permiſcerię; ſolet: NISI, inquit, SATISDATVM SIT LEGATORVM NOMI-
NE, IN POSSESSIONEM MITTAM[n]. Qua de re plura alibi diximus[o].

a l. 1. §. ſi quis. hoc tit. uide l. 1. C. eo. l. pen. C. ad l. Fal. l. 14. §. 1. l. 15. §. 1. l. 93. ad l. Fal. No- uel. 1. Cu. ſe. lib. 8. c. 2.
b l. fi. §. licentia. C. de iure deliberandi.
c d. l. 1. in princ. & §. quod ait præt. 1. & 2.
d l. j. in prin. uerſ. hoc interd.
e d. l. 1. §. legat.
f d. l. j. §. ſi quis mortis. in prin. Inſt. de donat. l. j. de don. cauſ. mort.
g in prin. Inſt. de donat. l. j. de don. cauſ. mort.
h l. error. l. ad l. Falcid.
i l. 2. §. ex hoc interdicto h. t.
k l. à Titio. de furt. l. 1. & 2. C. cum de legat.
l l. 5. C. de leg.
m l. extat. 13. quod met. cauſ. l. ſi quis. 7. C. unde ui.
n l. j. §. pe. & fin. l. 2. §. j. h. t.
o §. ad tit. ut leg. nomine caueatur.

NE VIS FIAT EI QVI IN POSSESSIONEM MISSVS ERIT.
Titul. IIII.

1 *Continuatio.*
2 *Summa edicti.*
3 *Verba.*
4 *Duo interdicta hinc dari.*
5 *Ad quid.*
6 *An pœnale hoc ſit iudicium, ut in hæredes tranſeat.*

AD uniuerſalia interdicta pertinet & illud, quod redditur ex generali edicto, ne uis 1
fiat ei qui in poſſeſsionem miſſus eſt: quo Prætor omnes omnium poſſeſsiones à ſe 2
decretas, tuetur: promiſſo interdicto, ſiue iudicio aut actione, ſi edicto non paritum
eſſe dicatur. Verba eius ita habent: SI QVIS DOLO MALO FECERIT, QVO 3
MINVS QVIS PERMISSV MEO, EIVSVE CVIVS IVRISDICTIO DE
EA RE FVERIT, IN POSSESSIONE BONORVM SIT, IN EVM IN FA-
CTVM IVDICIVM, QVANTI EA RES FVERIT OB QVAM IN POSSES-
SIONEM MISSVS FVIT, DABO[a].
Hinc interdictum redditur partim prohibitoriũ, partim reſtitutorium[b]. Nam in edicto 4
diſertè ius fieri prohibebatur, ut ex inſcriptione huius tituli intelligi licet: interdictorum
enim inſcriptiones, à primis cuiuſq; interdicti uerbis deſumi, palàm eſt. Planè ut probabi-
le ſit, non integrum hic edictum in Pandectas à compoſitoribus eſſe relatum: ſed eam tan-
tum partem, quæ potiſsimùm ad interdictum & actionis ſpeciem pertineret. Ergo & prohi-
bitorium interdictum fuit, ex forma edicti, & etiam reſtitutorium: quia eiuſmodi iudicium
Prætor pollicetur. iubet enim poſſeſsionẽ reſtitui, aut niſi factum erit, damnari reum, quãti
ea poſſeſsio eſt[c]. Hanc actionem excepta legatorum miſsione intra annum competere, & 5
non poſtea, ſciendum eſt, cum ſit pœnalis. Non enim datur in quantum ea miſsio eſt, quæ 6
cuſtodiam potius quàm utilitatem miſſo creditori adfert: ſed quanti ea res eſt, ob quam in
poſſeſsionem quis mittitur[d]. Quæ cum poſſeſsione longè ſit impenſior, meritò hæc actio
pœnalis dicitur: neq; enim damnum quod quis ob impeditam facto alterius, ereptamq;
poſſeſsionem habet, ſed omne illud cõtinet, cuius gratia poſſeſsio decreta fuit. Quare cum
ſupra id quod intereſt, ſupraq; utilitatẽ interuerſæ poſſeſsionis damnetur reus, meritò pœ-
nalis cẽſetur actio: eaq; ratione nec in hæredes, ſimileſq; perſonas dabitur, niſi in id quod
ad eos peruenit: quamuis hæredibus alijſq; ſucceſſoribus non denegetur[e]. quia à parte
agentis, id quod intereſt, & rei perſecutionem continet. Quòd ſi porrò malit poſsidere cre-
ditor, quàm hoc interdicto ſuum intereſſe perſequi, melius erit Prætorem extra ordinem
iure ſuæ poteſtatis & nobilis officij decretum exequi, & manu etiam militari creditorem in
poſſeſsionem mittere[f].

a l. j. in prin. h. t.
b l. 3. §. pen. h. t.
c l. 1. §. hæc uerba. l. 2. l. fin. h. t.
d l. 1. in princ. & §. hæc uerb.
e l. 1. in fin. h. t.
f l. 3. h. t. l. qui reſtituere. 68. de rei uendica.

DE TA-

DE TABVLIS EXHIBENDIS.
Titul. V.

1 *Continuatio.*
2 *Verba interdicti.*
3 *Ad quas tabulas pertineat.*
4 *Conciliatio antinomiæ.*
5 *Cui detur hæc actio.*
6 *Aduerſus quem, & quando, ea ceſſante, officio Prætoris tabulæ exhibeantur.*
7 *Ad quid detur.*
8 *Quandiu duret, & an in hæredes tranſeat.*

1 AD cauſam etiam uniuerſitatis, nempe hæreditatis, refertur interdictum de tabulis te-
ſtamenti exhibendis. Nam ijs non uiſis, nihil de hæreditate agi poteſt[a]. Prætor ait:
2 QVAS TABVLAS LVCIVS TITIVS AD CAVSAM TESTAMENTI
» SVI PERTINENTES RELIQVISSE DICETVR, SI HÆ PENES TE
» SVNT, AVT DOLO MALO TVO FACTVM EST, VT DESINERENT ES-
» SE, ITA EAS ILLI EXHIBEAS: ITEM SI LIBELLVS, CODICILLI, A-
» LIVD'VE QVID RELICTVM ESSE DICETVR, DECRETO COMPREHEN
3 DAM[b]. Hoc interdictum tabulas duntaxat teſtamenti, hoc eſt cuiuslibet ultimæ uolunta-
tis[c], non etiam reliquarum actionũ inſtrumenta concernit, quorum copia actione ad exhi
bendum petenda eſt[d]: nec ad uiuentis teſtamentũ pertinet, ſed defuncti[e]. Neq; tamen ſo-
lùm in perfecto teſtamento, ſed etiam in falſo aut imperfecto locum habet. Non enim de iu-
4 re ſcripturæ, ſed de ea exhibenda quæritur, ut poſtmodum de ualore eius cognoſcatur[f]:
quod ſi & falſum ſit, & imperfectũ teſtamentũ, idq; euidẽter appareat, uel apparere in conti-
nenti poſsit: ſanè cauſa non erit, quare interdictũ hoc detur, cum agentis intereſſe nequeat
5 talem ſcripturam exhiberi. atq; ita accipiendum arbitror Aphricani reſponſum[g]. Ex hoc
interdicto datur actio omnibus, quibus aliquid in teſtamẽto, uel libello, ſiue codicillo ad-
ſcriptum eſt, quorumq; intereſt exhiberi[h] (nam horum cenſentur eſſe tabulæ[i]) dummo-
6 do iurent, quòd ſua intereſſe credant[k]. Datur autem aduerſus poſſeſſorem uel tabularum
detentorem[l], qui negat ſe tabulas poſsidere, uel exhibere ob certam probabilémue cau-
ſam oportere[m]. Nam ſi quis confiteatur ſe poſsidere, nec ullam iuſtam cauſam prætendat,
quare exhibere non debeat, in hunc Prætor interdictum non reddit. Quorſum enim in re
aperta & euidenti, cui ulteriore cognitione non ſit opus? ſed ipſe ſtatim ex officio cogere
eum debet ad exhibendum[n]. Qui ergo negat ſe habere tabulas, aut exhibere oportere, re-
ctè conuenitur hoc interdicto in id ut eas exhibeat, id eſt apprehendendarum copiam a-
7 pud magiſtratum faciat[o]. Quod niſi factum erit cõdemnabitur quanti actoris intereſt[p].
8 Interdictum hoc & poſt annum, & hæredi cæteriſq; ſucceſſoribus[q]: non competit aũt in
hæredes, niſi detineant, aut in dolo malo ſint. Nam hoc interdictum rem perſequitur, & in
unumquẽq; poſſeſſorem ſuo nomine cõpetit, uel quia poſsidet, uel quia dolo fecit, quo mi-
nus poſsideat: ut non opus ſit hîc quærere, an in hæredem hæc actio detur: idq; exemplo
actionis ad exhibendum[r], cui hoc interdictum ualde eſt affine, ab eaq; tantummodo obie-
ctis & materia differt.

a *l. de his. 6. de tranſact.*
l. 1. quemad. teſta. aperta.
b *l. 1. in princ. & §. hoc interdictum. h. t.*
c *l. 1. §. hoc interdictum. h. t. Paul. lib. 4. tit. 7.*
d *tit. ſ. ad exhibendum.*
e *l. 1. §. fin. l. 3. §. 1. h. t.*
f *d. l. 1. §. ſiue.*
g *l. ſi quis legatum. 5. ad leg. Cor. de falſis.*
h *l. 3. §. interdictũ. uerſi. ſolum. h. t.*
i *l. 2. quẽad. teſta. aper.*
k *l. eius quod. C. quẽadmodum teſta. aper.*
l *l. 3. §. 1. h. t.*
m *l. 1. §. 1. h. t.*
n *d. l. 1. §. 1. l. 2. § fin. ſ. quemad. teſta. aperia.*
o *l. 3. §. hoc interdic. h. t.*
p *d. l. 3. §. fin.*
q *d. l. 3. in fin.*
r *l. de eo. 12. §. fin. ad exhibendum. ſupr.*

NE QVID IN LOCO SACRO FIAT.
Titul. VI.

1 *Continuatio.*
2 *Edictum.*
3 *Quid appellatione ſacrorum ueniat.*
4 *Alterum edictum reſtitutorium.*
5 *Actionem hanc eſſe popularem.*

1 ET hæc de interdictis quæ uniuerſitatem rerum continent. Porrò ſingularia interdicta
pertinent aut ad Reſpub. aut ad priuatas. Publicæ res uel diuini iuris uel humani cen-
2 ſentur[a]. De diuinis rebus generale propoſitũ eſt interdictũ, hoc modo: IN LOCO
» SACRO FACERE, (non ad ornamentum uidelicet, ſed detrimentum[b]) IN'VE EVM
» IMMITTERE QVID, VETO[c].
3 Appellatione ſacrorum etiam ſancta loca ueniũt, quæ uiolari aut habitari ſine permiſſu
principis nõ poſſunt[d]. Porrò de religioſis locis alibi[e] eſt expoſitum. Et hoc quidem inter-

a *l. 1. de rer. diuiſ.*
b *Bart. hic in l. 1.*
c *l. 1. h. t.*
d *l. 2. & 3. h. t.*
e *in tit. de mortuo infer. & de relig. & ſumpt. funer.*

a in l. 2. §. locorum.]. ne quid in loco public.
b l. ſi quis in hoc. 10. C. de epiſc. & cler.
c l. 2. §. 1. ne quid in loco publico.

dictum prohibitorium eſt. Sed & reſtitutorium de locis ſacris extitiſſe, author eſt Vlpian.[a] 4
IN LOCO, inquit, SACRO NON SOLV'M FACERE QVID, SED ET FA-
CTVM RESTITVERE IVBEMVR, PROPTER RELIGIONEM.
Ex hoc interdicto cuilibet de populo datur actio[b]: quia publicè intereſt, publica loca 5
ſarta tectaq; ſeruari[c].

DE LOCIS ET ITINERIBVS PVBLICIS.
Titul. VII.

1 *Continuatio.*
2 *Summa huius interdicti.*

a l. 1. & tot. h. t.

DE publicis rebus quæ ſunt humani iuris, primò edictum generale propoſitum eſt, de 1
locis & itinerib. publicis: quo uetat Prætor quid fieri, ad impediendum loci publici 2
uſum, & quolibet poſtulante, ſe ad tuendam rempublicam interdicturũ pollicetur[a].
Interdicit autem ijs ferè modis, qui ſequuntur.

NE QVID IN LOCO PVBLICO VEL ITINERE FIAT.
Titul. VIII.

1 *Quæ ſint loca publica.*
2 *Verba interdicti primi.*
3 *Verbum faciendi quomodo accipiatur.*
4 *Quare in factis ceſſet interdictum.*
5 *Cui, aduerſus quem, ad quid detur actio.*
6 *Cur ſpecialiter de uijs publicis interdicatur.*
7 *Interdictum de uijs prohibitorium.*
8 *Reſtitutorium.*
9 *De non impediendo uiæ uſu.*

a l. 2. §. 1. & 2. h. t.
b l. 2. in princ. h. t.
c d. l. 2. §. cum quidam. & §. ſi quis.
d d. l. 2. §. ſi quis.
e d. l. 2. §. ſi quis nemine.
f d. l. 2. §. cum quidam. cum §. ſequen.
g d. l. 2. §. 1.
h d. l. 2. §. hoc interdictũ perpetuum. 21.
i d. l. 2. §. 1.
k d. l. 2. §. hoc interdictum. 21.
l l. ſi. de popul. actio.
m l. 2.]. de uia pub. l. competit. C. de praeſcr. 30. &c. l. res fiſci. inſt. de uſucap.
n d. l. 2. §. ſi quis nemine.
o l. 2. §. ait Prætor in uia, &c.
p d. l. 2. §. Prætor ait. 2.
q d. l. 2. §. reſtituas. pen.
r d. l. 2. §. fin.

DE publicis locis omnibus, id eſt ijs quæ utilitatibus publicis & ſingulorum ſeruiunt, 1
nullius tamen priuati in bonis exiſtunt, ſed proprietate ad uniuerſitatem pertinẽt[a],
Prætor initiò generaliter interdicit: NE QVID IN LOCO PVBLICO FA- 2
CIAS, IN'VE EVM IMMITTAS, QVA EX RE QVID ILLI DAMNI DE-
TVR, PRÆTERQVAM QVOD EX LEGE, SENATVSCONSVLTO, EDI-
CTO, DECRETO'VE PRINCIPVM TIBI CONCESSVM EST: DE EO
QVOD FACTVM ERIT, INTERDICTVM NON DABO[b].
Verbum faciendi latè patet, & quoquo modo factum comprehendit[c]. Ergo ſi nihil fiat 3
ad loci detrimentum, ſed perſona tantum uſu publicæ rei prohibeatur, puta piſcari, ceſſa-
bit hæc actio, & iniuriarum erit agendum[d]. De eo quod factum erit, Prætor negat ſe iu- 4
dicium daturum, ne uidelicet ruinis urbs facilè deformetur: & quia prohibitorium eſt, non
reſtitutorium interdictum[e]. Nam de reſtituendo ſpecialiter poſtea interdicit. Quod ita
uerum eſt, niſi facilè tolli id quod factum eſt, poſſit[f]. Rectè autem additur, qua ex re quid
damni detur. Nam ſi nihil noceatur, ceſſat interdictum: quia nemo publico uti prohiben
dus eſt[g]. Hoc interdictum populare eſt. Datur enim ex eo cuilibet de populo actio[h] (nam 5
omnium & ſingulorum, loca publica defendi intereſt[i]) & quidem actio perpetua[k], con-
tra naturam actionum popularium[l]. Non enim facilè debuit præſcribi, quæ publicam u-
tilitatem, eamq; pecuniariam continet: nam publica non præſcribuntur[m]. Datur autem
aduerſus quemuis in publico quid molientem, in hoc ut caueat non fieri[n]. Ac ita quidem
in genere de locis publicis interdicitur. Quia uerò uias publicas, quas libera Republica 6
prætorias uel conſulares, poſt eam ab auguſtis occupatam, baſilicas & regias appellarunt,
nullo modo impeditas eſſe, multo maximè propter hominũ & rerũ commeatum Reipubl.
intereſt: de his ſpecialiter Prætor interdixit. Et in primis quidẽ prohibendo ad hũc modũ:
IN VIA PVBLICA VEL ITINERE PVBLICO, FACERE IMMITTERE'VE 7
QVID, QVO EA VIA ITER'VE DETERIVS SIT, VETO[o]. Secũdò reſtituẽdo:
QVOD IN VIA, inquit, PVBLICA ITINERE'VE PVBLICO FACTVM IM- 8
MISSVM HABES, QVO EA VIA, ID'VE ITER DETERIVS SIT FIAT, RE-
STITVAS[p]. Reſtituere eſt, in priſtinum ſtatum reducere[q]. Tertiò ſingulariter de non 9
impediendo uiæ uſu: QVO MINV.S, inquit, ILLI VIA PVBLICA ITINERE'VE
PVBLICO IRE AGERE LICEAT, VIM FIERI VETO[r].

DE LOCO PVBLICO FRVENDO. Titul. IX.

1 *Continuatio.*
2 *Interdictum.*
3 *Duo ſingularia in hoc interdicto.*

1 VT ſuperioribus interdictis poſſeſsiones & uſum locorum Prætor tuetur: ita hoc interdicto detentionem ſiue fruitionem publicæ rei quæ alicui eſt conceſſa:

2 QVO MINVS, inquit, LOCO PVBLICO, QVEM IS CVI LOCANDI IVS FVERIT, FRVENDVM ALICVI LOCAVIT, EI QVI CONDVXERIT, SOCIO'VE EIVS EX LEGE LOCATIONIS FRVI LICEAT, VIM FIERI VETO[a].

3 Hæc actio publicæ utilitatis gratia ad conſeruanda uectigalia, conductorib. publicorum locorum aduerſus inquietatores conceſſa eſt[b]: qua ſuam quaſi poſſeſsionem tueantur, cum nullam iure ciuile habeāt[c]. Sed & ſocio publicani datur, quod & ipſum ſingulare eſt: nam aliàs ex contractu ſocij non poteſt ſocius niſi ceſſa actione uti[d].

a l.1.h.t.
b d.l.1.§.t.
c l.ſi merces.28.§.1.l.cũ in plures.62.§.meſſem locati. l. 2. C. de præſcrip.30.annor.
d l.3.in prin. cũ ibi not. ſ.pro ſocio.l.loci.§.ſi fundus.ſi ſeruitus uendicetur.

DE VIA PVBLICA, ET SI QVID IN EA FACTVM ESSE dicatur. Titul. X.

SEd quia parum eſt, uſum uiarum liberum eſſe, niſi etiam purgentur eæ, & reficiantur, ut uſibus pateant[a]: huic quoq; rei prouiſum eſt. Vrbanis quidem uijs, edicto ædilium Curulium: penes quos harum cura eſt, qui uetent aliquid immittere, facere, projicere in uiam publicam, quod prætereuntibus aut impedimento aut noxæ eſſe poſsit: iubentq; unumquemque iuxta propriam domum uiam publicam reficere & purgare[b]. Huc pertinet quod Paulus[c] ait: Qui uiam publicam exarauerit, ad munitionem eius ſolus compellitur.

a l.3.§.utilitas.ſ.de itinere actuq; priuato.
b l.unica.h.t.
c lib.1.tit.14.

DE VIA PVBLICA, ET ITINERE PVBLICO reficiendo. Titul. XI.

1 *Continuatio.*
2 *Interdictum.*
3 *Cui, contra quẽm detur hæc actio.*
4 *Quare non utendo uia non amittatur.*
5 *Intellectus l. final.*

1 POrrò uijs ruſticis purgandis, quarum curam ſuſtinere magiſtratus urbicus nequit, Prætor in ſubſidium hoc interdicto conſulit:

2 QVO MINVS, inquit, ILLI VIAM PVBLICAM, ITER'VE PVBLICVM APERIRE, REFICERE LICEAT, DVM NE EA VIA ID'VE ITER DETERIVS FIAT, VIM FIERI VETO[a].

3 Si quis ſpecie refectionis uiam faciat deteriorem, hoc eſt immutet, impunè uim à quouis

4 patietur[b]. Hoc interdictum omnibus, & in omnes, ac perpetuò datur[c]. Nam quamuis reliquæ ſeruitutes negligentia præſcribantur: tamen populus non utendo uiam publicam amittere nequit[d]. Etenim publica ut nec alienari, ita neq; præſcribi poſſunt, exemplo rerum fiſcalium[e], uel potius regalium, quæ nunquam præſcribuntur[f]. Quanquàm & illud dici poteſt, commeatum per uiam publicam meræ eſſe facultatis. Quæ autem ſunt eiuſmodi, in præſcriptionem non cadunt[g].

5 Sanè ſi quis reficiendo uiam publicam, hoc eſt, lutum uiæ in agrum uicini reiecerit: actio uiæ reiectæ quanti eius intereſt, cuius fundo injuria irrogata dicitur, competit[h]. Inſtauratio enim ſine cuiuſq; iniuria aut damno facienda eſt.

a l.ſ.in prin.hoc tit.uide Paul.lib.1.tit.14.
b d.l.1.§.pen.
c d.l.1.§.fin.
d l.2.h.t.
e §.res fiſci.Inſt.de uſuc.
f l.comperit.C.de præſcript.26.annor.
g gloſſ.fin.in l.ſolent.in fin. de offic. procõſ. Bart.in l. cũ de in rem uerſo.de uſur.l.ſi certis.28.C.de pact.Bar. in l.pignori.de uſufr. tex. in l.ſum quoq; §.ſi.de hær.inſt.& l.fin. C. de cond. inſtit. uide Franc. Balb. in tract. præſcr.in 4.parte.5. par.princ.nu.1.2.cum ſequẽ.Tiraq.de retra. conuentio.§.1.gloſ.2. nu.21.22.cum ſeq.
h l.fin.h.t.

DE FLVMINIBVS, NE QVID IN FLVMINE RIpáue eius fiat, quo peius nauigetur. Tit. XII.

1 *Continuatio.*
2 *Interdictum prohibitorium.*
3 *Interdictum reſtitutorium.*

FLumina cùm publica ſint[a], de ijs quoq; interdicta propoſita hîc enumerantur. Ac 1
primùm generalia, quorum alterum eſt prohibitorium: NE QVID IN FLVMI- 2
NE PVBLICO RIPA'VE EIVS FACIAS VEL IMMITTAS, QVO STA- «
TIO ITER'VE NAVIGII DETERIVS SIT, FIAT[b]. Alterum reſtitutorium: 3
QVOD IN FLVMINE PVBLICO, RIPA'VE EIVS FIT, SIVE QVID IN «
ID FLVMEN RIPAM'VE EIVS FACTVM, IMMISSVM'VE HABEAS, QVO «
STATIO ITER'VE NAVIGIO DETERIVS SIT, FIAT, RESTITVAS[c]. «
Flumen publicũ noſtri ita definiunt: ut ſit illud quod in publico oritur, & perpetuò fluit[d].
ſed uerius uidetur cum etiam priuata eiuſmodi eſſe poſsint, maximè priuilegio uel conſue-
tudine acquiſita[e], ea habenda publica, quæ ſunt de regalibus[f], ut plerunq; nauigabilia, &
quæ nauigabile aliud faciunt[g], ac ad principem iure ſuperioritatis pertinent[h], uſu uerò
ſingulorum patent commodis & uſui[i], non etiam commercio[k], hoc eſt iuri emendi, ac-
quirendi, alienandi[l], &c.

- a §. flumina. Inſt. de rerũ diuiſio.
- b l. j. in prin. h. t.
- c d. l. j. §. deinde ait Prætor.
- d gl. in l. 1. §. fluminum. uerb. publicum. Bar. in l. quo minus. num. 2. & 22. h. t. & in l. ne- mo. uerb. flumina. de rer. diuiſ. Bald. in rub. nu. 5. & l item. nu. 2. & 5. eo. tit. & c. 1. §. ſi quis de manſ. de cont. inueſt. Bart. in tract. Tyberiad. uer. flumen. in princ.
- e Cepoll. de aquæ duc. num. 28.
- f c. 1 uerb. flumina. quæ ſunt regal. Iacob. in tract. feud. uerb. flum. num. 1. & 2.
- g l 1. cum ſeq. h. t.
- h Bart. in l. quo minus. nu. 4 h. t. laco. præall. loc. dixi in §. flumina. Inſt. de rer. diuiſ.
- i d. §. flumina. l. 2. 4. de rer. diuiſ. ¶. ut in flumin.
- k d. §. flumina. ubi Fab. & Dd §. ult. Inſtu. de emp. l. ſed Celſus. 6. l. ſi in empt. 34. §. omniũ. l. littora. de con. emp. gl. in l. 2. de re. diuiſ.
- l vlp. tit. 19.

NE QVID IN FLVMINE PVBLICO RIPA'VE EIVS FIAT, QVO aliter aqua fluat, atq; priore æſtate fluxit.

Tit. XIII.

1 *Continuatio, & ratio interdicti.*
2 *Interdictum prohibitorium.*
3 *Eius explicatio.*
4 *Interdictum reſtitutorium.*

POrrò quia de flumine non nauigabili, aqua duci poteſt[a], eapropter ne deriuationi- 1
bus, cõſtructione molarum, alijsq; eiuſcemodi operibus flumina exareſcãt, aut curſus
eorum mutetur, aut depreſsior uel altior fiat aqua, in detrimentum uel publicum uel
accolentium: de ea quoq; re dupliciter Prætor interdicit. primùm prohibẽdo: IN FLV- 2
MINE, inquit, PVBLICO, RIPA'VE EIVS FACERE, AVT IN ID FLVM «
RIPAM'VE EIVS IMMITTERE, QVO ALITER AQVA FLVAT QVA'M «
PRIORE ÆSTATE FLVXIT, VETO[b]. Hoc interdictum etiam ad deriuationes 3
inconceſſas, ut quæ fiunt ex flumine nauigabili, pertinet: itaq; nihil refert, quod ad hoc in-
terdictum attinet, nauigari flumen poſsit an non[c]. Idcirco aiunt, Prætorem æſtatem com-
prehendiſſe: quia ſemper certior eſt propter hybernas eluuiones, naturalis fluminum cur-
ſus æſtate quàm hyeme[d]. Secundò interdicit reſtituendo: QVOD, inquit, IN FLV- 4
MINE PVBLICO, RIPA'VE EIVS FACTVM SIT, SIVE QVID IN FLV- «
MINE PVBLICO, RIPA'VE EIVS IMMISSVM HABES: SI OB ID ALI- «
TER AQVA FLVAT, ATQVE PRIORE ÆSTATE FLVXIT, RESTITVAS[e]. «
Hæc interdicta, ut & ſuperiora, popularia atq; perpetua ſunt[f], & in hæredes competunt[g].

VT IN FLVMINE PVBLICO NAVIGARE LICEAT.

Titul. XIIII.

1 *Continuatio.*
2 *Interdicta duo.*
3 *Eorum explicatio.*

- a l. quo minus. ꝫ. tit. j. l. j. §. quod autem. h. t. l. ꝫ. in prin. & §. fin. infr. de aqua quotidia. & æſtiua.
- b l. 1. in princ. h. t.
- c d. l. 1. §. 1.
- d d. l. 1. §. is autem.
- e d. l. unica. §. pen.
- f d. l. unica. § hoc interdictum.
- g d. l. 1. §. pen.

VT ſuprà prohibuit uim fieri Prætor, quo minus quis uia publica utatur: ita hîc uetat 1
uſum nauigationis fluminis ſiue publici impediri:
QVO MINVS, inquit, ILLI IN FLVMINE PVBLICO NAVEM RA- 2
TEM AGERE, QVO'VE MINVS IN RIPA ONERARE EXONERARE LI- «
CEAT, VIM FIERI VETO[a]. Idem: NE CVI VIS FIAT, QVO MINVS «
PECVS AD FLVMEN PVBLICVM RIPAM'VE FLVMINIS PVBLICI AP- «
PELLAT[b]. «
Quæ locum habent in fluminibus & ripis publicis: nam ſecus eſt in priuatis[c]. Priuata 3
enim flumina nihil differunt à cæteris bonis[d]. Illud etiam ſciendum, ſi quis ſtagnum
uel lacum publicum conduxit, ſi piſcari prohibeatur, eum utile interdictum ob uectiga-
lis fauorem habere[e]: ſicuti & conductores locorum publicorum[f].
Quanquam & iniuriarum actio ijs detur,
qui piſcari prohibentur[g].

- a l. unica. in princ. hoc tit.
- b d. l. unica. in fin.
- c d. l. unica. §. 1.
- d l. 1. §. 1. ꝫ. de flum.
- e d. l. unica. §. pen.
- f tot. tit. ꝫ. de loco publ. fruen.
- g l. 2. §. ſi quis. ꝫ. ne quid in loco public. l. iniuriarum. 13. §. fin. de iniurijs.

DE RI-

DE RIPA MVNIENDA.
Titul. XV.

1 *Continuatio, & ratio.*
2 *Interdictum.*

1 QVemadmodum de uia publica reficienda interdictum propoſitum eſt : ſic etiam de
ripa fluminis munienda Prætor interdicit. Ripas enim fluminum publicorum refici
& muniri, utiliſsimum eſt, ne damnum agris excurſu aquarum detur.
2 QVO MINVS, inquit, ILLI IN FLVMINE PVBLICO, RIPA'VE EIVS
» OPVS FACERE, RIPÆ AGRI'VE QVI CIRCA RIPAM EST, TVENDI
» CAVSA LICEAT, DVM NE OB ID NAVIGATIO DETERIOR FIAT : SI
» TIBI DAMNI INFECTI IN ANNOS DECEM BONI VIRI ARBITRATV,
» VEL CAVTVM VEL SATISDATVM EST, AVT PER ILLVM NON STAT,
» QVO MINVS BONI VIRI ARBITRATV CAVEATVR, VEL SATISDE-
» TVR, VIM FIERI VETO[a].

a *l. unica. in princ. h. t.*

DE VI, ET DE VI ARMATA.
Tit. XVI.

1 *Continuatio.*
2 *Diſpoſitio ſequentium titulorum.*
3 *Quare primò de ui interdicatur.*
4 *Duplex fuiſſe interdictum olim, & uim duplicem.*
5 *Interdictum de ui priuata.*
6 *Interdictum de ui publica.*
7 *Quare unum tantum interdictum in Pand. relatum.*
8 *Interdicti uerba.*
9 *Eorum explicatio.*
10 *Quamdiu duret hæc actio.*
11 *Cui, & aduerſus quem detur.*
12 *An in ſingularem ſucceſſorem.*
13 *Ad quid detur : & de alijs remedijs recuperandæ poſſeſsionis.*

1 ET hæc quidem tuendis Rebuſpub. interdicta prodita ſunt : nunc de ijs quæ ad res ſin
2 gulorum pertinent, agamus. Cuiuſmodi interdicta omnia aut rei familiaris tuẽdæ
3 cauſa, aut iuris conſeruandi, aut officij gratia proponuntur[a]. Rei familiaris tuẽdæ
cauſa interdicit Prætor primo loco de ui quia nõ modò priuatim, ſed etiã publicè intereſt,
uim coerceri. Cui argumento eſt, quòd huius criminis rei etiam publico l. Iuliæ iudicio, de
4 ui publica aut priuata conueniantur[b]. Sciendum autem eſt olim duplex ea de re extitiſſe
interdictum, ut & duplex iudicium criminale[c]. Nam & ipſa uis bifariam infertur, & duplex
eſt : quemadmodum inſcriptio huius tituli oſtẽdit, de ui & ui armata. Altera ſimpliciter uis
nullo addito, aut uis priuata, ſiue quotidiana dicitur[d]. Hæc fit ſine armis: & quia leuior eſt,
de ea Prætor cum exceptione uitioſæ poſſeſsionis olim interdicebat, ad hunc ferè modum:
5 VNDE TV VEL FAMILIA TVA, VEL PROCVRATOR TVVS ILLVM
» VI DEIECIT CV'M NEC VI, NEC CLA'M, NEC PRECARIO' A' TE POS-
» SIDERET, EO' RESTITVAS[e]. Cuius interdicti ueſtigia non obſcura etiamnum in
reſponſis Iuriſconſult. deprehendere licet[f]. Itaq; qui uitioſè olim poſsidebat abs aduerſa-
6 rio, ab eodem etiam uim impunè patiebatur[g]. Altera uis atrox, ſiue publica, ſiue armata
nominatur : quoniam fit adhibitis armis[h]. Ideo autẽ publica eſt, quia qui armis uiolenter
graſſatur, & ciues Romanos pulſat, aut bona eorum inuadit, ius ciuium publicũ & pacem
uiolare communem, accẽdereq; ſeditionis faces uidetur. Deinde & contra publicas conſti-
tutiones facit, qui armis ad alium uſum abutitur, quàm qui conceſſus eſt[i]. Meritò igitur
hoc crimen publicum eſt : quia ad Rempubl pertinet[k]. Et proinde Prætor propter atroci-
tatem facinoris, ut ait Vlpian.[l] in hoc ſine exceptione uitioſæ poſſeſsionis interdicebat, iu-
bebatq; ante omnia ſpoliatum reſtitui[m].
7 Poſtea cum priuatæ etiam uiolentiæ in tanta morum deprauatione, quæ indies ſub Au-
guſtis creuit, inualeſcerent : placuit tandem quacunq; uiolentia ſpoliatũ ante omnia reſti-
tui, nullo ad id habito reſpectu, fueritne eius poſſeſsio iuſta, an non[n]. Quare factum eſt, ut
abolito priore interdicto, quod exceptionem uitioſæ poſſeſsionis complectebatur, unum
tantum

a *l. 2. §. 1. ff. de interdict.*
b *l. 1. §. 1. h. tot. tit. ff. & C. ad leg. Iulia. de ui publ. & ui priuat.*
c *d. l. §. ad l. Iul. de ui pub. & tit. ad l. Iul. de ui priuat.*
d *Cicer. pro Cæcin.*
e *Cic. pro Cæcin. et Paul. lib. 5. Sententia. tit. 6. §. ui aut clam.*
f *l. j. §. ui poſſidere §. qui à Nenio §. eum qui. l. ſed ſi ui armata. 14. l. cum fundum. 18. h. t.*
g *Paul. lib. 5. tit. 6.*
h *§. ſed ex cõſtitutio. Inſt. de interdict. §. item lex Iulia. Inſt. de pub. iudicijs.*
i *Nouell. conſtit. de armis. l. j. ad leg. Iuliam de ui pub. tot. tit. C. ut armo. uſus. lib. 11.*
k *l. 3. h. t. l. 3. l. lege Iul. l. qui dolo. §. fin. ad leg. Iuliam de ui pub.*
l *d. l. 1. §. interdict.*
m *Cicer. in dict. Oratio. pro Cæcin. l. 1. in prin. h. t. l. ſi quis ad ſe. C. ad leg. Iul de ui public.*
n *l. ſi quis emp. §. in hac. C. de præſcr 30. anno. cum ſimilib tot. tit. ext. de reſtit. ſpoliat.*

tantum ſine exceptione interdictum in Pandectas ſit relatũ, cuius etiam ſolius in Inſtitut.[a]
ſit mentio. Verba huius hæc ſunt: VNDE TV VI ILLVM DEIECISTI, AVT 8
FAMILIA TVA DEIECIT, DE EO QVE QVOD ILLE TVNC IBI HA-
BVIT, TANTVMMODO INTRA ANNVM, POST ANNVM VERO DE
EO, QVOD AD EVM QVI VI DEIECIT, PERVENERIT, IVDICIVM
DABO[b]. Vnde.) de loco ſolo cohærente accipe[c]. Nam ad res mobiles puta nauem ex 9
qua quis deijcitur, hoc interdictum non pertinet[d]: cum in his ſufficiant actio & condictio
furti[e], niſi cum fundo reſtituto nihilo tamen minus illæ abſunt[f]. Sed ſolummodo ad im-
mobiles, & utiliter etiam ad iura incorporalia[g] quæ pro immobilibus habentur[h], ut eſt
iuriſdictio[i], ſeruitus, &c. extenditur[k]. Deiectus es.) aut etiã prohibitus accedere[l]. Deieci-
ſti, aut tua familia.) Sed etiam deieciſſe is uidetur, qui mandauit, uel iuſsit, ut aliquis deij- 10
ceretur[m], dummodo factum fuerit ſubſecutũ. Facti enim atrocitas requiritur[n], nec uerba
ſufficiunt[o]: quanquam denegatio iuris aut reſtitutionis, aut ſequeſtratio, uim ſpoliatio-
nis habent, quia facti magis ſunt[p]. Quod autem additur, de eo quod ad ſpoliatorem non
peruenit, ſcilicet qui non poſsidet (nam in poſſeſſorem uidetur etiam olim perpetua fuiſſe
actio[q]) annalem tantum eſſe actionẽ, quia pœnam ſcilicet continet[r], neq; iure Pontificio,
neq; uſu noſtro obtinet, cùm perpetuò de ui indiſtinctè agi poſsit[s]. Ex hoc interdicto actio 11
cõpetit cuicũq; qui deiectus eſt, & qualicũq; poſſeſſori, ſiue animo, ſiue corpore, ſiue natura
liter, ſiue ciuiliter, poſſedit[t]. Sed & ei qui ſuo nomine (nã ſecus ſi alieno[u]) detinet, ut uſu-
fructuario, datur[x], & horũ omniũ ſucceſſorib.[y] Interdicitur aũt aduerſus eum qui deiecit,
ſiue poſsideat, ſiue non[z]: ſiue iuſtam poſſeſsionis cauſam habeat, puta quia antea deie-
ctus, uel dominus eſt: ſiue non habeat[a]. In hæredes duntaxat, quatenus ad eos peruenit[b].
In ſingularem autem ſucceſſorem, puta emptorem, donatorem, legatarium, &c. non tranſit 12
iure ciuili. Quia perſonale eſt interdictum, & ſoli uim facienti, ut uerba indicant, intenta-
tur. Iuris uerò Pontificij remedia in hanc rem prodita, quemcunq; poſſeſſorem perſe-
quuntur[c]. In id autem compeni, ut poſſeſsio reſtituatur, cum omni cauſa, quam habuiſ- 13
ſet ſpoliatus, ſi deiectus non eſſet[d]. Vnde & earum rerum quæ amiſſæ ſunt, æſtimatio debe-
tur[e]: quam actor iureiurando ſuo facere poteſt[f], etiamſi paulo aliter iure Saxonum ob-
ſeruetur[g]. Sed & uolente actore, aut ſi reddi poſſeſsio nequit, condemnatio tota in æſtima-
tionem concipitur[h]. Etſi autem de ui in hoc iudicio quæritur: tamen quia rei perſecuto-
rium eſt, exiſtimationem non lædit[i] ipſo iure, quamuis de facto grauet: unde cõtra patro-
num[k], aut dominum feudi[l] non datur. Minus tamen hodie hoc interdictum frequenta-
tur, cum alia locupletiora remedia poſtmodum ſint inuenta[m]: ut primò imploratio officij
iudicis, ut fiat reſtitutio[n]: quæ non modò intra annum poſſeſſoribus conceditur, ut in inter-
dictum unde ui, ſed etiam nudis detentoribus[o], ut colonis, commodatarijs[p], &c. & qui-
dem perpetuò[q], nec exceptione proprietatis aut reconuentionis[r] elidi poteſt[s]. ſecundò,
remedium canonis: quod in ſingularẽ ſucceſſorem datur[t]. tertiò, ampliſsimũ remedium
canonis redintegranda[u]: quod indiſtinctè omnib. uim paſsis[x], de re etiã mobili, & quo-
uis modo ablata[y] ſine ulla temporis præfinitione[z], aduerſus quemlibet etiam bonæ fidei
poſſeſſorem datur[a]. quartò, quatuor condictiones nouis Impp. conſtitutionibus intro-
ductæ[b]. Affinis huic interdicto eſt etiam condictio incerti, & interdictum reſtitutorium de
clandeſtina poſſeſsione[c]: quæ apud Cuic. uirum doctiſſ. uidere licet explicata[d].

VTI

a §. recuperandæ. Inſtit. de interdictis.
b l. 1. in prin. h. t. Cic. pro Cæcinn.
c d. l. 1 §. hoc interdi. h. t.
d l. 3. § pen. h. t. Anchor. cõſ. 248. ad prædicta. num. 3.
e d. l. 1. § illud.
f l. 1 §. ſi fundus. Bart. in l. qui poſſeſsionem. nume. 4. h. t.
g Bart. in l. 1. §. unde ui. h. t.
h gloſ. in l. fin. C. in quib. cauſ. in interes. arg. l. ait Prætor. §. 1. de iur. dot. glo. in c. 2. in uerb. iura. de reb. eccle. non al. lib. 6. per l. final. C. de leg. temp. præſcrip.
i c. querelam. de electio. Bart. in l. fi. ĩ. quorum bonorũ. Papin. in for. lib. in cauſ. ſpol. poſſeſ. nu. 11.
k num. 11.
l d. l. 1. §. ſi quis tantum. & §. quòd ſeruus. l 3. §. 1. in fin. hoc t. l. peregrĩ. § fin. ĩ. de acquir. poſſeſſ.
m d. l. 1. §. deieciſſe.
n l. 1. §. interdict. h. t. l. metum. 9. C de his quæ ui.
o l. ſi quis uxorem. §. neq;. de fur. Anchor. conſ. 148. nu. 2.
p l. ſi quis conductionis. C. de loca. l. colonus. l. uim facit. hoc tit. c. Piſanis. de reſt. ſpo. Inno. in c. querelam. de elec. Dyn. in c. qui ad agendum. de reg. iur. in 6. Anch. d. conſi. 148. ad prædicta. num. 2. 3. 4.
q Cuiac. lib. 5. cap. 20. l. ſi mulier. 21. in prin. quod me. cauſ.
r l. in honorarijs. 34. de oblig. & act. l. ulti. de æden. in princ. Inſti. de per. & temp. act.
s c. redintegranda. 3. q. 1.
t d. l. 1. §. deijcitur. §. interdictum. & §. ſi quis tamen.
u Panor. in c. 2. c. contingit. de dol. & cont. & in c. 1. de ſequeſtr.

x l. 3. §. unde ui. h. t. y d. l. 1. § interdictũ. uerſ. hoc interdict. z l. ſi ui me. 15. d. l. 1. §. quod autẽ. h. t. a l. 3. §. cũ igitur. l. qui poſſeſſ. 17. h. t. §. recuperãdæ. Inſt. de interdictis. b l. 1. §. ult. cũ l. ſeq. h. t. c c. ſæpe. de reſtit. ſpoliat. d. c. redintegrãda. d d. l. 1. §. eum qui. § nõ ſolum. h. t. l. qui reſtituere. de rei uend. e d. l. 1. §. quod autem l. pen h. t. f l. ſi quãdo. C. unde ui. g lib. 3. art. 47. h l. in interdict. 6. l. ſi ui me deieceris. 15. l. 1. §. quod autẽ. uerſ. ſi. h. t. ut in l. uinũ. ſi cert. peta. i l. neq;. 13. h. t. k l. 1. §. antepen. h. t. l. 2. l. licet. 7. de ob. à lib. præſtan. l Bal. in c. 1. §. fin. nu. 15. de proh. feud. alie. per Feder. Feudiſtæ in c. 1. §. ſi uerò. de mil. uaſ. qui cõt. eſt. Panor. & Felin. in c. cæterum. de iudic. m Spec. in tit. de reſt. ſpolia. Iaſ. in l. ſi quãdo. C. unde ui. n l. Aquilius. 27. de donat. c. cũ ad ſedẽ. 15. de reſt. ſpo. c. quia. 11. de iud. c. bonæ. de appell. gl. in l. & nõ tantũ. de petit. her. Spec. de reſt. ſpo. §. 1. Coraſ. in l. naturaliter. §. nihil cõmune. nu. 40. de acq. poſſ. Ripa in c. ſæpe. nu. 9. de reſt. ſpol. o gl. in d. l. Aquilius. Caſt. in l. rem quæ nobis. de acq. poſſ. p Panor. in c. cũ cõtingat. nu. 18. 19. 20. de dol. & cont. & c. 1. nu. 13. de ſequeſtra. q l. ſicut. ubi gl. ad uerb. proſecutione. & Bart. num. 1. C. de præſcr. 30. annor. r Bal. in l. incerti. nu. 17. C. de interd. s c. in literis. 5. de reſtit. ſpol. c. porrò. de diuor. c. ad decimas. de reſt. ſpo. in 6. Oldra. conſ. 199. t c. ſæpe. de reſt. ſpol. u c. redintegranda. 3. q. 1. x Bart. & Dd. præcipuè Socin. in l. rem quæ nobis. de acquir. poſſ. y d. c. redintegranda. ubi Arch. z d. c. redintegrãda. Pap. in for. lib. turba. poſſ. in prin. nu. 9. a c. cũ Eccleſia. 3. q. 2. Innoc. in c. querelã. de elec. Cano. in c. cũ ad ſedẽ. & c. ſæpe. de reſt. ſpo. Bar. in l. rẽ quæ nobis. de acq. poſſ. b ex l. ſi quis in tãtã. C. unde ui. ex l. extat. de eo quod met. cauſ. & l. creditores. de ui prima ex l. fi. C. unde ui. ex l. ſi coloni. 14. C. de agric. & cẽſ. c l. 1. §. reſtit. ĩ. tit. 1. l. ult. C. de act. emp. l. ſi pignore. de pig. act. 2. l. 7. §. Iulian. cõ. diuid. d in l. 4. uer. quãdo interdict. de uſuc. Obſ. lib. 5. c. 17. & 20.

VTI POSSIDETIS. TIT. XVII.

1 *Continuatio.*
2 *Interdictum.*
3 *Quare de rebus mobilibus propoſitum ſit interdictum Vtrobi.*
4 *Quid ſit quod nec ui, nec clàm, nec precariò ab aduerſario poßidere oporteat.*
5 *Cui, aduerſus quem, ad quid ex hoc edicto detur actio.*
6 *Affinia & contraria.*

1 POſt iudicium poſſeſſorium recuperandæ, in quo publica etiam uertitur cauſa, ſequi-
tur interdictum retinẽdæ poſſeſsionis, quod omnino rem familiarem, id eſt ius quod
2 eſt in bonis & acquiſitæ iam poſſeſsionis tuetur. ait Prætor: VTI EAS AEDES DE
» QVIBVS AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO
» POSSIDETIS, QVO MINVS ITA POSSIDEATIS, VIM FIERI VETO. DE CLOACIS
» HOC INTERDICTVM NON DABO, NEQVE PLVRIS QVAM QVANTI EA RES
» ERIT, INTRA ANNVM, QVO PRIMVM EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, AGE-
» RE PERMITTAM[a]. Loquitur Prætor de ædibus, hoc eſt, de rebus ſoli. Nam ad res mobi-
3 les pertinet interdictum Vtrobi, quod neceſſarium hic fuit, etiamſi non in interdicto ſupe-
riore: cum deficiant actiones ordinariæ, quarum ſuprà[b] facta eſt mentio, & quæ pro ui ab-
latiua dantur. non enim hic de ablata, ſed de turbata tantum poſſeſsione agitur: quo nomi
ne nec condictio furti, nec ui bonorum raptorum, nec actio ad exhibendum intentari po-
teſt, ut cum ui res ſunt ablatæ. Eſt tamen hoc interdictum, uti poſsidetis, etiam in retinenda
rerum incorporalium (quæ immobilibus annumerantur[c]) poſſeſsione non inutile[d]. Nec
4 ui, nec clàm, nec precariò, id eſt ſine aliquo ullo uitio. Nam his tribus modis uitioſè ſeu ma-
la fide poſsidetur[e]. Itaque ſi quis ui ab aduerſario poſsideat, in hoc interdicto ſuccumbit,
quia iuris interpretatione poſsidere non uidetur[f]: & eius aduerſarius qui ciuilem adhuc
poſſeſsionem habet, id eſt iure ciuili pro poſſeſſore habetur[g], meritò in hoc iudicio obti-
net[h]. Vnde quamuis Iuſtin. requirat ad uictoriam, ut litis cõteſtatæ tempore poſsideatur[i]:
tamen quoniam pinguiora iuris Pontificij remedia his poſſeſſorijs iudicijs permiſcentur,
eo iam uſu obtinuit, ut ſufficiat probare antiquiorem poſſeſsionem: ex eo enim præſumi-
tur alterius uiolenta, niſi contrarium probetur[k]. De cloacis Prætor hoc interdictum non
dat: quia de ijs ſpecialiter edixit[l]. neq; pluris quàm ea res eſt, hoc eſt, quantum intereſt tur-
bationem & uim factam non eſſe. Additur, intra annum: quod ſcilicet tempus determina-
tum eſt, quando ad intereſſe agitur pro turbata antea poſſeſsione. Viſum eſt enim hoc ſuf-
ficere, cum neq; uis magna ſit, ſicuti ablatiua[m]: & reſpectu rei ad quem nihil peruenit (non
enim de re amota ereptaúe agitur) pœnalis ſit actio, quæ meritò anni ſpacio finitur[n]. Cæ-
terùm de turbatione continua & durante, ſemper poteſt agi, quia perpetuò præſens eſt tur-
batio[o]: ut & de illo quod ad turbatorem peruenit[p].
5 Ex hoc edicto datur actio ei qui ſuo nomine poſsidet, non qui alieno[q]: qui enim alterius
uice detinet, uerè poſſeſſor non eſt[r]. Nec intereſt, ciuiliter quis an naturaliter poſsideat, an
iuſtam habeat poſsidendi cauſam, ut qui antiquiorem poſſeſsionem allegat[r]. Iuris enim
interpretatione is pro poſſeſſore eſt[s], non ille qui iniuſtè occupauit[u]: quem adeò interdi-
ctum non adiuuat, ut etiam diſertè excipiat, in uerbis non ui, nõ clàm, neq; precariò. Nam
in eo uehementer falluntur Dd. quòd hoc remedium ei qui deiectus eſt poſſeſsione, neuti-
quam dari arbitrentur, ſed ſolummodò ſuperius illud de ui. Atqui cum illud etiam ei qui
in poſſeſsione turbatur, competat[x]: cur non ediuerſò etiam hoc detur per uim deiecto?
quod ipſa exceptio interdicti oſtendit, dum docet eum hîc ſuccumbere, qui ui ab alio poſ-
ſidet[y]. atqui non poſsidet ui, qui turbat tantum alium, ſed qui deijcit[z]. Si ui à me poſsides,
inquit Paulus[a], ſuperior ſum in hoc interdicto. quod de eo qui ui expulſus eſt, interpreta-
tur Iuſtinianus[b]. Quare ut rem uno uerbo expediam, ui deiecto ſuperius datur interdi-
ctum, cum cedit aduerſario poſſeſsionem, & ſe eam amiſiſſe fatetur: hoc uerò, cum illam ani
mo retinet, & ſe pro poſſeſſore gerit. Etſi enim naturaliter amittit poſſeſsionem is qui deie-
ctus reuerti timet[c], quoniã & corpore amiſit: tamẽ ciuiliter, hoc eſt ciuili interpretatione, &
quo ad ius agendi niſi uelit, non amittit[d], quia ſpem certam habet, ſe à magiſtratu in poſ-
ſeſsionem qua iniuſtè deiectus eſt, reſtitutum iri[e]. Huic igitur certè dandum eſt hoc inter-

H dictum

a l.j.in prin.
b tit.1.nu.9.
c l.iubemus.14. C.de ſacroſ. Eccleſ. uide ĩ. de rer.diuiſ.
d l.fin h.t.c.licet. de probat.l.ſicut.8.§.Ariſto. ſi ſeruit.uend.
e l.Pomponius §.1.de acq.poſſ.& ſup.tit.1. Cuiac.ad l.4.§.ult. de uſucap.
f l.non uidetur.22.ĩ.de acquir.poſſeß.
g l.ſi quis ui.17.de acquiren.poſſeß.
h l.j.§.fin.l.2.l.3.h.t.
i §.quorum.Inſt.de interd.
k c.licet.extrà, de probat.Bal.in l.pen.contra fin.S.C.à nõ comp. iud.Franc.Bal.in rep. l.Celſus.in prin.& nu. 48.de uſucap. Alex. conſi.6.circa proceſſum.uol.3.& conſ. 103.ſuper.nu.1.uol. 7.Matth.de Aff.deciſ.Neap.327.fuit bene nu.2.item Goden. 17.mat.feud.conſil. 83.quidam.nu.7.& 8.Corn.conſ.35.circa.num.17.uol.1.& conſ.18.uiſa.num.3. eod.lib.
l ĩ tit de cloacis.
m de hac & quinq; ſpeciebus uiolentiæ uide gl.in l.1.uerb.perſecutione.ubi Dd.C.de his quæ ui metu, &c.
n Inſt.de perp.& temp. act.l.in honorarijs. 34.de actio.
o Bart.hic in princ.nu. 11.
p Bart.in l.j in prin.nu. 10.& 11.h.t.per l.penult.ĩ.de interdict.l.ſi mulier.21.§.1.uerb. nullo tempore ratum habet.quod me.cauſ. Cuiac.Obſ.lib.5.cap. 20.
q l.3.§.creditores.& §. inquilino h.t.
r l.j.§.antepen.de acq. poſſ.l.2.C.de præſcri. 30.anno.

s c.licet.9.de probat. t l.ſi quis.17.de acquir.poſſ. u c.ad decimas.ubi Gemin.nu.13.de reſtitut.ſpol.in 6. x l.uim facit.11.ĩ.tit.1. y l.j.& l.3.h.t.§.quorum.Inſt.de interd. z l.j.§.ui poßidere.ĩ.tit.1.l.clam poßidere.6.§.final.de acq.poſſ.l.ſi id quod.§.final.eo.tit. a l.3.in prin.h.t. b in §.quorum.Inſt.de interdict. c l.3.§.ſi quis.cum §.ſeq.l.ſed ſi nolit.7.l.ſi id quod.25.§.fin. d uide Cuiac.contrà tenentem in l.4.uerb.uacuam.de uſucap. e d.l.ſi quis.17.de acq.poſſ.idq; etiam ſenſiſſe uidetur Innoc.in c.ueniens.de præſcri. c.ad decimas.ubi Geminia.nu.13.de reſtit.ſpol.in 6.

dictum [a], cum antiquiori poſſeſſori, qui etiam multo tempore non poſſedit, hanc actionem competere, eumq; in hoc iudicio obtinere, apud Dd. in confeſſo ſit [b]. Inter fructuarios quoque hoc interdictum redditur [c], quamuis hi detineant uerius quàm poſsideant [d]: poſsident tamen naturaliter [e] & ſuo iure. Ex quo ſequitur etiam detentoribus, nedum poſſeſſoribus hoc interdictum utile eſſe: dum tamen ſuo iure teneant, non etiam ſi alieno: ut, colonus, & ſimiles [f]. Seruitutum reliquarũ nomine, ut quæ per ſe poſsidentur [g], non hoc interdictũ, ſed alia dantur [h]. Cauſa autem προκαταρκτική, quare hæc actio poſſeſſori detur, eſt uis ſeu turbatio: nec intereſt quomodo ea fiat, ui an clàm, an alio quouis modo [i]: neceſſe eſt tamen turbationem fieri in ea poſſeſsione, quam ſuam eſſe actor allegat [k]. Nam ſi aliud poſsideat actor, in alio fiat turbatio, ceſſabit hoc interdictum [l]. Ex ſeparatis enim nihil rectè infertur [m]. Datur autem hæc actio aduerſus quouis modo turbantem, & impedientem quo minus quis uti poſſeſsione poſsit [n]: ut ſi quis fructus agri colligat, colonos paſtoresúe expellat, damnũ det, depopuletur fructus, uel decerpat [o], &c. dum tamen re ipſa turbet, non tantum uerbis [p]. Nam facti atrocitas requiritur [q]: ubi autem facto opus eſt, uerba non ſufficiunt [r]. Quare ſi quis minitetur ſe turbaturum, iniuriarum potius quàm hac actione tenetur [s]: niſi ſit is qui facilè minas exequi poſsit, ut formidine eius poſſeſſor minus rectè colere, aut idoneos colonos paſtoresúe inuenire poſsit [t]. Eo tamen ipſo quòd quis ſe huic interdicto opponit, quaſi ius habens in poſſeſsione litigioſa, turbare uidetur, & tenet eum hæc actio [u]. Quinetiã non modò contra turbantem, ſed etiam aduerſus eum cuius iuſſu mandatoúe turbatio facta eſt, utiliter hoc interdicto experimur [x]: & quidem ad intereſſe, cautionemq; præſtãdam, pro turbatione præterita [y]: pro præſente uerò in id agitur, ut aduerſarius à turbatione deſiſtat, & cautionem [z] de non amplius in poſterum turbãdo, unà cum intereſſe præſtet [a]. Dd. [b] itaq; quatuor hac actione peti cenſent: 1. ut ceſſet aduerſarius à turbatione. 2. ut ne in futurum turbet. 3. ut hoc nomine ſatiſdet. 4. ut illata dãna & perceptos fructus reſtituat. Ex quo intelligi poteſt, hoc interdictum reuera rei perſecutorium eſſe, non perſonale. Quia porrò duplex eſt, ita ut uterq; litigator, tam [c] actoris quàm rei perſonam ſuſtineat (in materia ſcilicet litis, & probatione, omnibusq; quæ ad definitionẽ rei, & merita cauſæ ſpectãt [d]: etiamſi quo ad ordinationem iudicij, pro actore ſit is qui prior prouocat [e]) eapropter in hoc iudicio utriq; litigatori probatio incumbit. Probari autem duo neceſſe eſt [f]: poſſeſsionem, uidelicet à parte producentis (quæ quomodo demonſtranda ſit, ſuprà ad tit. de acquir. poſſ. eſt expoſitum) turbationẽ uerò ex parte aduerſarij. quod tamen poſtremum non uſquequaq; neceſſarium eſt: eo enim ipſo quòd ſe reus opponit, tanquam ius habens, (ſecus enim ſi ſe opponat inficiando turbationem) turbare uidetur [g], ut paulo antè eſt dictũ. Poſſediſſe autem litis conteſtatæ tempore, actorem in hoc edicto ex conſt. Iuſtinia. (nam olim ad tempus redditi interdicti id referebatur) probandum eſt [h], hodie tamẽ quando ex locupletioribus remedijs recuperandæ agatur, id non eſt neceſſe: cùm qui antiquiorem poſſeſsionem edocet, uictoria potiatur, uelut iuſtiorem habens poſſeſsionis cauſam [i]. Qua ratione etiam qui dominium probat, aut præſcriptionem, aut iuſtiorem alioqui proprietatis titulum, in hoc iudicio obtinet [k]. Quòd ſi neuter petitorij cauſam, aut antiquiorem poſſeſsionem oſtenderit, erit iudicis ſequi aut probationes firmiores [l] (quod iure ciuili ex uarijs circumſtantijs colligitur [m]: iure Saxonum [n], & moribus noſtris, ex teſtium pluralitate [o], quæ præualet dignitati [p]:) aut ſi omnia paria ſunt, pro præſente poſſeſſore iudicare [q], uel etiam poſſeſsionem contentioſam inter litigantes diuidere [r].

Affinia

in §. retinendæ. nu. 17. Inſt. de interdict. u Fab. in d. §. retinendæ. nu. 24. Specul. de act. §. ſuper. uerſ. 1. per l. 3. §. illud. quod ui aut clàm. l. is qui ſe obtulit. 26. cum ll. ſeqq. de rei uend. x l. is qui. 11. §. ſi tutoris. ubi glo. & Bart l aut qui aliter. §. hæc uerba. quod ui aut clàm. Ferrar. in for. lib. turb. poſſ. uerb. animo. nu. 2. y l. j. in pri. ubi Bart. h. t. z de hac cautione uide Bart. & Dd. in l. unic. uerb. ſatiſdationis. C. eod. & Bart. in l. ſi duo. §. final. nu. 1 h. t. c. fin. in uerb. ſufficienti cautione. de reſt. ſpol. l. harum. 7. l. egi. 12. ſi ſer. uend. a l. unic. C. eod. Bart. in l. j. nu. 10. h. t l. 3. §. in hoc interdicto. ubi gl. de itin. act. priuat. l. pen. de aq. quotid. b Bart. in l. unic. nu. 7. C. eod. Ferra. in for. lib. pro turb. poſſ. c l. 3. in prin. uerſ. hoc interdictum. h. t. l. 2. in prin. ubi gl. ĩ. de interdic. §. tertia. Inſt. eod. d Iaſ. in l. duo iudices. de re iudica. e l. qui prior. 29 l. in tribus. 13. de iudic. ubi gl. Bart. & Dd. f uide Ferr. in for. lib. turba. poſſ. g Specul. de act. ſeu petit. §. ſuper. num. 6. per l. is qui ſe obtulit. de rei uendic. l. fin. ſi uſufruc. peta. h § ſed interdicto uerſ. quorum. Inſti de interdict. i c. licet. de probat. Bart. in l. j. §. quod ait prætor. nu. 14. & 18. h. t. Ferra. in for. lib. turba. poſſ. ad uerb. hodie tenet. num. 2. 3. 4. Iaſ. in l. non hoc. 4. C. unde legit. Dec. conſ. 57. uide quæ ĩ. allegaui. k Iaſ. in l. naturaliter. §. nihil. nu. 37. de acq. poſſ. Dd. in l. ſi de ui. de iud. & in l. j. C uti poſſide. Ferr. in d. for. libell. turba. poſſ. uerb. ad ceſſandum nu. 2. & 4. Bart. in l. 3. nu. 4. h. t. l c. 3. c. licet. de probat. m l. 3. §. 1. l. ob carmen. 21. §. final. de teſti. c. in noſtra. 32. ubi glo. ex. de teſtib. n D. Reinhart. differ. iudic. 54. o pro quo facit gl. in d. c. in noſtra. p l. etiam. 8. in fin. de paſt. q §. commodum. Inſt. de interdict. r Bart. in l. 3. nu. 4. h. t. Ferra. in for. lib. pro turb. poſſ. ad uerb. ad ceſſandum. nu. 4. D. Reinhart. diff. iud. 52. per art. 21. lib. 3.

a fac. l. unic. in uerb. trãſferẽdæ poſſeſsionis. C. eod. tit.
b c. licet. ex. de probat. Bart. in l. 3. nu. 4. h. t. Ferra. in for. lib. turb. poſſ. uerb. ad ceſſandum nu. 3. & 4. h. t. uide quæ ĩ. de eadem re ſunt allegata.
c l. final. h. t.
d gl. & Dd. in l. naturaliter. 12. in prin. de acquir. poſſ.
e l. 3. h. t. l. ſi pluris. §. de iectum. cum l. ſeq. ſup. tit. 1. l. Attilius. de donat. l. naturaliter. de acq. poſſ.
f l. 3. §. creditores. h. t. l. j. §. deijcitur. de ui & ui arm. Fab. in §. retinendæ. nu. 7. Inſt. de interdict.
g uide Cuia. ad l. 4. uerb. ſi uiam. de uſucap.
h uide inf. de itin. ac. pri. de aq. quo. de riu. de fonte, de cloac. l. quoties. de ſer. l. ult. quem. ſer. amit. l. 2. §. ult. de ſuperficieb.
i l. 3. in prin. & §. 1. h. t.
k l. 3. §. item uideamus. h. t. l. ſi. quod ui aut clàm.
l d. l. 3. §. Labeo. & §. item uideamus.
m l. Papinianus. 21. de minorib.
n d. l. j. §. huius. l. 3. §. inquilinus h. t.
o l. 3. §. item. h. t. Ferra. in for. lib. turb. poſſ. ad uerb. ac præſentialiter turbat.
p Fab. in §. retinẽdæ. nu. 11. Inſt. de interd.
q l. j. §. interdictum. ĩ. tit. 1. Anchor. conſil. 248. ad prædi. nu. 2.
r l. Iulianus. § offerri. de act. emp. l. peculio. 1. §. fin. de pecul. l. j. §. tu liſſe. de S. C. Syllan.
s c. querelã. 24. de elec. l. qui pendentem. §. fin. de act. emp. l. iniuriarum. §. ult. de iniur.
t Bart. in l. j. §. hoc interdictum. nu. 3. h. t. Fab.

6 Affinia remedia huic interdicto, ſunt interdictum utrubi, quod ui aut clàm, de itinere
actuq; priuato [a]: de quibus ſuo loco exponemus. item actio iniuriarum [b], legis Aquiliæ [c],
ad exhibendũ [d], confeſſoria & negatoria utilis [e]. Sed & in continenti expelli poteſt qui alie-
nam poſſeſsionem turbat [f], & moribus noſtris (quamuis non iure ciuili [g]) etiam pignora-
ri [h]. In continenti autem interpretamur, quamdiu durat turbatio. quare ſi ea eſt continua,
ſemper turbari turbator, ac ei de facto reſiſti poterit [i]. quod maximè procedit in magiſtra-
tibus, & dominis terrarum, qui non facilè timent expelli: eoq; nec poſſeſsionem iuriſdictio
nis aut territorij ab alio occupatam facilè amittere & abdicare intelliguntur. unde ex lon-
go etiam interuallo turbatorem turbare ac eijcere poſſunt [k]. Quin & criminaliter turbatio-
nis nomine rectè, ut quibuſdam [l] placet, agitur, etiamſi non deſint qui contradicant [m]. Con
traria & exceptiones quæ huic opponi actioni poſſunt, ſunt multiplices: ut exceptio præ-
ſcriptionis annalis ex hoc interdicto, & aliàs exceptio 30. annorum [n]: item, quòd agens ui,
clàm, precariò poſsideat. quæ exceptio non dilatoria eſt, neq; priuilegiata, ſed peremptō-
ria, eoq; poſt litem demum conteſtatam eſt proponenda [o]. item notorij iuris, puta dominij
exceptio [p]: quæ cum opponi poſsit in poſſeſſorio recuperandæ [q], certè nihil cauſæ eſt, quare
& huic retinendæ non rectè obijciatur [r]: etiamſi ſint qui perperam diſſentiant [s].

DE SVPERFICIEBVS. TIT. XVIII.

1 *Continuatio.*
2 *Quid ſit ſuperficies.*
3 *Summa interdicti.*
4 *Verba interdicti.*

1 AFfine eſt huic interdictum de ſuperficiebus. Nam quæcunq; in ſuperiore ſeruantur,
2 etiam in iſto locum habent [a]. Superficies autem hîc ſignificat id quod ſolo inædifica
3 tum eſt, ut apud Cice. pro Domo ſua. Itaq; ſi quis in alieno ſolo conducto ædificârit,
ut eius ædificij nomine actionem in rem utilè habet ad adipiſcendam poſſeſsionem, ſi mo-
dò perpetuò aut in longum tempus facta ſit locatio [b], & id appareat actum [c]: ita quoq; in re
4 tinenda poſſeſsione, interdicto hoc quaſi dominus defenditur. VTI EX LEGE, inquit
Prætor, LOCATIONIS SIVE CONDVCTIONIS, SVPERFICIE DE QVA AGITVR,
NEC VI, NEC CLA'M, NEC PRECARIO' ALTER AB ALTERO FRVIMINI, QVO
MINVS FRVAMINI, VIM FIERI VETO. SI QVA ALIA ACTIO DE SVPERFICIE
POSTVLABITVR, CAVSA COGNITA DABO [d].

DE ITINERE ACTV'QVE PRIVATO. TIT. XIX.

1 *Continuatio.*
2 *Primum interdictum.*
3 *Secundum.*
4 *Quomodo hoc à ſuperiore diſtet.*

1 EXemplo rerum corporalium, etiam de iuribus quæ ſunt incorporalia, puta ſeruituti-
2 bus, interdicitur. nam & hæ quaſi poſsidentur [a]. De ſeruitute igitur itineris actusq; pri
uati dupliciter Prætor interdicit, primùm de uſu eius. QVO ITINERE ACTV'QVE
PRIVATO, QVO DE AGITVR, VEL VIA, HOC ANNO, NEC VI, NEC CLA'M,
NEC PRECARIO' AB ILLO VSVS ES, QVO MINVS ITA VTARIS, VIM FIERI
3 VETO [b]. Deinde de itineris refectione ita ait: QVO ITINERE ACTV'QVE HOC ANNO
NON VI, NON CLA'M, NON PRECARIO' AB ALIO VSVS ES, QVO MINVS
ITER ACTVM'VE QVOD TIBI IVS EST REFICIAS, VIM FIERI VETO [c]. In hoc in-
4 terdicto probatio iuris exigitur [d]: in priore nequaquam, ſed pro iure ſufficit uſus [e].

DE AQVA QVOTIDIANA ET AESTIVA. TIT. XX.

1 *Continuatio.*
2 *Vnde ducantur aquæ.*

a *uide Ferra. præall. loco. ad uerb. ac præſentialiter.*
b *l. iniuriarum. 13. §. fin. de iniur. l. qui pendentem. 26. in fin. de act. emp. Bart. in l. item. §. ſi quis. de iniur.*
c *Ferra. præall. loco.*
d *uide Cuiac. Ob. lib. 5. cap. 22. 23.*
e *Bart. in l. j. §. huius. nu. 3. h. t. Spec. de pet. ſeu act. §. ſuper. in prin.*
f *l. 3. §. cum igitur. ĩ. tit. 1. l. quemadmodum. §. 1. ubi Bald. nu. 3. et 4. ad l. Aquil.*
g *l. quamuis. 4. ad l. Aquil. Bart. in l. hoc amplius. §. de his. nu. 3. de dam. infec.*
h *Landr. lib. 2. art. 47. et 48. Fachſ diff. 69. Reinhart. differ. pœna. 17.*
i *Bart. poſt gl. in l. j. §. interdictũ. nu. 3. h. t. Bar. nu. 1. 2. 3. Bald. num. 26. & 31. in l. j. C. unde ui. Bart. in l. j. §. hoc interdictum. nu. 4. de itin. act. priua. c. cum Vintomenſis. ubi Panor. nu. 14. de elect. c. olim. 1. ubi Panor. nu. 4. & 10. de reſt. ſpo. c. ex parte. de uerb. ſignifica. c. dilecto. de ſent. excom. lib. 6.*
k *Bald. in l. fin. nu. 1. C. de his qui à non dom. manu. Bart. in l. j. §. cũ igitur. nu. 1. ĩ. unde ui. uide etiã Chaſſ. in cõſ. Burg. tit. de inſti. §. 4. uerb. ſil. na grace. nu. 82.*
l *uide Bart. in l. iniuriarum. §. ſi quis. de iniu. & in l. fin. de priua. delic. Boſſ. in prac. criminal. tit. de plur. uiolẽt. nu. 48.*
m *Alex. in d. l. iniuriarũ. nu. 20. latè Iaſ. in l. naturaliter. §. nihil. nu. 44. de acq. poſſ.*
n *l. 3. cum l. ſeq. C. de præſcrip. 30. anno.*
o *Bart. in l. fin. §. fin. nu. 4. h. t.*
p *c. 2. de reſt. ſpol. in 6.*
q *d. c. 2. Dec. cõſi. 449.*
r *Iaſ. in l. naturaliter. §. nihil commune. nu. 44. de acq. poſſ. ubi hanc dicit eſſe communem. gl. Bart. Caſt. in l. ſi de eo. §. fin. de acq. poſſ. Angel. in §. quadrupli. nu. 50. Inſt. de actio.*
s *uide Dyn. & apoſtillas eiuſdem in c. qui ad agendum. 61. de reg. iur. Arela. de hær. not. 1.*

a *l. j. h. t.* b *ĩ. tot. tit. ſi ag. uectig. uel emphyt.* c *uide quæ dixi ĩ. ad tit. ſi ager uectig. uel emph. & ad tit. locat. & cond. gl. & Dd. in l. 3. de ſeruit. Cepoll. in tract. ſer. urb. prædio. cap. 14. nu. 4.* d *l. j. in prin.*

a *l. ſeruitut. 43. §. incorporales. de acquir. rer. do. l. naturaliter. 12. de acquir. poſſ.* b *l. j. in prin. h. t.* c *l. 3. §. ait prætor. h. t.* d *d. l. 3. §. hoc autem.* e *d. l. j. §. 1.*

3 *Quotuplex ſit aqua.*
4 *Tria interdicta de aquarum ductibus.*

EOdem modo & de aquis priuatis, ſcilicet quæ aut ortu [a], aut conſuetudine [b], aut priui- 1
legio [c] in dominio & iure priuatorum ſunt, interdicta proponuntur: ac primò de ea-
rum ductib. Aquæ autem ducuntur aut ex capite, id eſt fonte: aut ex flumine: aut ex 2
caſtellis, id eſt receptaculis aquarum publicis [d]. Quæ ex capite aut flumine ducitur aqua, 3
aut eſt quotidiana, quæ quotidie duci poteſt: aut æſtiua, quæ æſtate tantum ad irrigan-
dos ſitientes agros ducitur [e]. De illa non impedienda interdicit ad hunc modum Prætor [f]: 4
VTI HOC ANNO AQVAM, QVA DE AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO DVXISTI, QVO MINVS ITA DVCAS, VIM FIERI VETO. De æſtiua in hanc ſententiam [g]: VTI PRIORE AESTATE AQVAM, QVA DE AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO DVXISTI, QVO MINVS ITA DVCAS, VIM FIERI VETO. De aqua, quæ ex caſtellis ducitur: QVO EX CASTELLO, inquit Prætor [h], ILLI AQVAM DVCERE AB EO CVI EIVS REI IVS FVIT, PERMISSVM EST, QVO MINVS ITA VTI PERMISSVM EST DVCAT, VIM FIERI VETO. QVANDOQVE DE OPERE FACIENDO, INTERDICTVM ERIT DAMNI INFECTI, CAVERI IVBEBO. Quo in interdicto rectè addit Prætor, permiſſum eſt. Nam etſi ex fonte & flumine publico non nauigabili licet aquam ducere [i]: tamẽ ex caſtellis, niſi permiſſu principis, non licet, ne per priuatorum deriuationes diminuatur aqua publica [k].

a l. aquam. l. præſes. C. de ſer. l. ex iure. l. uia. §. ſi lacus. de ſer. ruſt. præd. l. ſi quis diutur. ſi ſer. uẽd. Iaſ. in l. quo minus. nu. 37. de flum. Bar. in trac. Tyb. de inſul. uerb. prorupit. per l. ſed ſi riuus. fin. reg. l. 1. §. 1. de fluminibus. Roffre. in for. lib. eo. Cepoll. trac. de ſer. tit. de pri. flumi. nu. 1. & de aquæduc. nu. 28.

b l. 1. §. deniq; §. ult. cum l. ſeq. de aq. pluu. l. 2. §. ductus. h. t. l. 2. C. de ſeruit.

c l. 2. ne quid in lo. pub. l. pen. & ult. de flum. Cepoll. præall. lo. l. 1. §. permittit. h. t. & C. de aquæduc. lib. 11.

d l. j. §. hæc interdicta. h. t.

e uide Paul. lib. 5. tit. 6.

f in l. j. in prin. h. t.

g in d. l. j. §. deinde ait prætor.

h in d. l. j. §. ait prætor quo ex caſtel.

i l. 3. h. t. l. Imperator. de ſeru. ruſt. prædior.

k l. j. §. permittitur. h. t. l. 4. & tot. tit. C. de aquæ duct. lib. 11.

DE RIVIS. TIT. XXI.

1 *Continuatio.*
2 *Verbum reficiendi quatenus pateat.*
3 *Interdictum.*

POſtquam de aquæ ductibus non impediendis dictum eſt, conſequenter de iiſdem re- 1
ficiendis interdicitur [a]. nam ſine refectione uſus ſeruitutis diu conſeruari nequit [b]. Ver- 2
bum reficiendi latè patet, & omnem omnino inſtaurationem complectitur [c]. Prætor 3
ait [d]: RIVOS, [e] SPECVS, SEPTA REFICERE, PVRGARE, AQVAE DVCENDAE CAVSA, QVO MINVS LICEAT ILLI: DVM NE ALITER AQVAM DVCAT, QVAM VTI PRIORE AESTATE, NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO A TE DVXIT, VIM FIERI VETO.

a in l. j. in prin. h. t.

b l. 3. §. utilitas. ſ. de itinere actuq; priuato. l. j. § 1. h. t.

c d. l. j. §. deinde.

d l. j. in prin. h. t.

e quid ſint riui, ſpecus, &c. uide hic in tot. tit. et apud Cepol. in trac. de ſer. tit. de Riuis, cũ ſequen.

DE FONTE. TIT. XXII.

1 *Continuatio.*
2 *Primum interdictum.*
3 *Secundum.*

VT de ductibus aquæ, ita & de uſu fontis ſiue hauſtu Prætor interdicit dupliciter: pri- 1
mùm de uſu non impediendo [a], ad hunc modum: VTI DE EO FONTE, QVO 2
DE AGITVR, HOC ANNO AQVAM, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO VSVS ES, QVO MINVS ITA VTARIS, VIM FIERI VETO. DE LACV, PVTEO, PISCINA ITEM INTERDICAM. Secundò de refectione Prætor ait [b]: QVO MI- 3
NVS FONTEM, QVO DE AGITVR PVRGES, REFICIAS, VT AQVAM COERCERE, VTIQVE EA POSSIS: DVM NE ALITER VTARIS, ATQVE HOC ANNO NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ILLO VSVS ES, VIM FIERI VETO.

DE CLOACIS. TIT. XXIII.

1 *Continuatio: & quid ſit cloaca.*
2 *Interdictum de purgandis cloacis: & eius explicatio.*
3 *Interdictum reſtitutorium.*

COnſimiliter de cloacis, id eſt locis conclauis, per quæ colluuies fluit, ut ſunt tubi, fiſtu- 1
læ, canales [a], duplex interdictum editur: alterum prohibitorium, alterum reſtituto-
rium. De non impedienda cloacarum purgatione, Prætor ait [b]: QVO MINVS ILLI 2
CLOACAM, QVAE EX AEDIBVS EIVS IN TVAS PERTINET, QVA DE AGITVR, PVRGARE, REFICERE LICEAT, VIM FIERI VETO. DAMNI INFECTI QVOD OPERIS VI-

a l. j. §. cloacis. h. t.

b in l. j. in prin. h. t.

» RIS VITIO FACTVM SIT, CAVERI IVBEBO. Qua in parte, quia cloacarum purgatio
ad publicam utilitatem pertinet, ne ſordium immundicie & fœtore aer corrumpatur, ſine
exceptione Prætor permittit cloacam purgari, ſiue quis iuſtè ſiue iniuſtè eam habeat [a]. Eandemq; ob cauſam prohibet cloacam facienti uim fieri, etiamſi in publico exitum habeat [b].
Quod tamen ſine damno uicinarum ædium faciendum eſt [c]: coq; iure Sax. ædificans cloacam, ad ſuperficiem uſq; terræ eam munire [d], & à uicini ædificio trium pedum ſpacio eam
arcere cogitur [e]. Quanquam de eiuſmodi cloacis hoc interdictum non agit, ſed de fiſtulis
& canalib. per quos ſordes culinariæ, & conſimiles eluuntur & emittuntur in publicum. In
3 reſtitutorio ait Prætor: QVOD IN CLOACA PVBLICA FACTVM, SIVE EA IMMIS-
» SVM HABES, QVO VSVS EIVS DETERIOR SIT, FIAT, RESTITVAS. Item: NE
» QVID FIAT IMMITTATVR'VE, INTERDICAM [f].

QVOD VI AVT CLA'M. Tit. XXIIII.

1 *Continuatio.*
2 *Interdictum.*
3 *Cui, aduerſus quem hæc actio detur.*
4 *Quis ui, quis clàm feciſſe uideatur.*
5 *Ad quid competat.*
6 *Quamdiu duret, & an tranſeat in hæredes.*

1 SEd quia de ſingulis poſſeſsionum cauſis & controuerſijs interdici peculiariter, propter
infinitam litium uarietatem nequit: generale interdictum propoſuit Prætor, quo quic-
2 quid ui aut clàm factum eſt, iubet reſtitui, tueturq; poſſeſsiones. QVOD VI, inquit,
AVT CLA'M FACTVM EST, QVA DE RE AGITVR, ID CVM EXPERIVNDI PO-
3 TESTAS EST, RESTITVAS [a]. Competit hoc interdictum non modò dominis, ſed om-
4 nibus quorum intereſt [b]: aduerſus eum qui ui aut clàm quid fecit, aut fieri iuſsit [c]. Vim facit, qui per uim aut contra denunciationem facit [d]. Clàm facere uidetur, qui celauit aduerſarium opus, neq; ei denunciauit, ſi modò timuit eius controuerſiam, aut timere debuit, ne
5 melioris conditionis ſint ſtulti quàm periti [e]. In hoc autem competit, ut ſi poſsideat reus
quod factum eſt, ſuis ſumptibus reſtituat: id eſt, reponat in antiquũ ſtatum, deſtructo opere, quod ui clamúe fecit: ſi non poſsideat, reſtitui curet à poſſeſſore, refuſo etiam eo quod in-
6 tereſt, & fructibus reſtitutis [f]. Hæredibus hæc actio datur. In hæredes uerò duntaxat, quatenus ad eos peruenit [g]. Et eſt annalis, exemplo reliquatum, quæ ex iuriſdictione Prætoris
proficiſcuntur [h].

DE REMISSIONIBVS. TIT. XXV.

1 *Continuatio.*
2 *Quando remiſſa dicatur nunciatio.*
3 *Verba interdicti.*

1 QVod dictum eſt, uim facere eum qui contra nunciationem facit, diſtinctionem reci-
2 pit. Nam ſi quis nunciet ibi, ubi ius non habet, nunciatio nequaquam tenet. Sin iure nunciet, tamdiu tenet nunciatio, quoad remiſſa eſt uoluntate nunciantis: aut in
ea cauſa eſt, ut remitti debeat: puta cautione de demoliendo nouo opere, ſi iniuſtè ædifica-
3 tum apparuerit, præſtita aut oblata [a]. Qua de re prætor quoq; interdixit, ad hunc modum:
» QVOD IVS SIT ILLI PROHIBERE, NE SE INVITO FIAT, IN EO NVNCIATIO
» TENEAT. CAETERV'M NVNCIATIONEM MISSAM FACIO [b]. hoc eſt: alioqui, ſi non
habeat ius nunciandi, miſſam facio, & non admitto nunciationem.

DE PRECARIO. TIT. XXVI.

1 *Continuatio.*
2 *Precarium quid ſit.*
3 *Quomodo differt à donatione.*
4 *Quomodo à commodato.*
5 *Interdictum.*
6 *Cui, aduerſus quem, ad quid ex hoc interdicto detur actio.*

a *l.j.§.quia autem.h.t.*
b *l.j.§.idem Labeo.l. 2. h.t. uide Cepol. in trac. urb. ſeru. cap. de cloa. nu. 7.*
c *d.l.j.§. pe.*
d *Reinh. in ult. part. diff. 32. per art. 51. lib. 2.*
e *idẽ præalleg. loc. diff. 34.*
f *d.l.j.§.fin.*

a *l.j. in prin. h.t.*
b *l. competit. 16. l. quan quam. 12. h.t.*
c *l.5.§.hæc uerb. cum §. ſeq. l. ſi ego. 6. l. denique. 12.§.fin.*
d *d.l.j.§. quid ſit. l. uim facit. 19. h.t.*
e *l.3.§.fin. cum l. ſeq. quo modo et quando quid dicatur clàm fieri, uide apud Iaſ. in l. clàm poſſidere in prin. nu. 6. de acq. poſſ. Bart. in l. 2. nu. 1. C. de his qui ex pub. rat. lib. 10. ubi gl. ad uer. occultè. Bar. in l. 1. C. de præd. certa. lib. 10. Iaſ. in §. item ſi quis. nu. 45. Inſt. de actio. Bal. in l. 2. nu. 1. C. de repu. her. & l. cum ipſo. nu. 1. 3. 4. C. de contra. emp. Bar. in l. pupillus §. item ipſe. num. 4. de autho. tut. Dec. in l. quo tutela. §. clàm. nu. 2. & 5. et ibi Cagno. de reg. iur.*
f *d. l. is qui. §. quod ait prætor. d. l. ſemper. 15. §. in hoc interdicto. & §. ſi. d. l. competit. 16. §. fin.*
g *d. l. ſemper. §. hoc interdictum.*
h *d. l. ſemper. §. hoc interdict.*

a *l. 5. §. ſi is cui. de oper. nou. nunc.*
b *l. unic. in prin. h.t. uide Cuiac. li. Ob. 1. ca. 16. Duaren. ad tit. de ope. no. nunciat.*

TRibus modis uitioſè & mala fide poſsidetur, ui, clàm, precariò [a]: de duobus prioribus 1
& quemadmodum aduerſus ea poſſeſsiones defendantur hactenus eſt dictum, ſequi-
tur ut de tertio, nempe precario, & interdictis hoc nomine competentibus agamus.
Precarium dicitur, quod precibus utendum petenti conceditur [b], tamdiu quoad is qui con 2
ceſsit, patitur. Quod genus liberalitatis ex iure gentium, ſicuti & cæteri contractus [c], deſcen
dit [d]. Quanquam à donatione diſtat: nam donatio dominium transfert, & ſemel traditio- 3
ne perfecta repeti, reuocariq́ nequit [e]. At precarium non dominium ſed uſum transfert, &
ſic datur, ut qui dedit, repetere ſemper poſsit: magis itaq; affine eſt commodato [f]. quanquã
commodatum ciuiliter obliget, & ad certum uſum, certumq́ tempus, uel expreſſum uel ta-
citum detur [g]. Precarium autem neq; ad certum uſum, neque ad certum tempus præſtatur: 4
unde & quotieſcunq; libitum erit, repeti poteſt [h]: & habitatio precario concedi non dici-
tur, quia ad certum ſemper uſum datur [i]. Deinde in commodatum dolus & culpa ac cuſto-
dia uenit [k]: idq́ ex uſitatis ciuilium contractuum regulis: quia commodatarij ſolius gratia
contrahitur [l]. Qui precario uerò accipit tantum, de dolo & lata culpa tenetur: quia cum iu-
ris Ciuilis regulis hic contractus non ſit alligatus, benignius cum eo agendum Prætor pu-
tauit, cui is qui dedit benignè facere uoluit [m]. Prætor ait: QVOD PRECARIO AB ILLO 5
HABES, AVT DOLO MALO FECISTI, VT DESINERES HABERE, QVA DE RE
AGITVR, ID ILLI RESTITVAS [n]. Hæc actio quæ eſt ex bono & æquo [o] datur in perpe- 6
tuum [p] ei qui precario conceſsit, ſiue domino, ſiue nõ domino [q], eiuſq; hæredib. [r] aduerſus
eum qui precarium habet, id eſt precario detinet [ſ], eiuſq; hæredes: quia actio eſt rei perſecu-
toria [t], in id ut res reſtituatur, aut ſi res reſtitui nequit, fiat condemnatio in tantum, quan-
ti actoris intereſt rem reſtitui cum omni cauſa, poſt interdictum editum: id eſt, ut hodie in-
terpretamur, poſt litem conteſtatam [u]. Datur hoc nomine & incerti condictio, hoc eſt præ-
ſcriptis uerbis [x]. Diſtant autem ab hoc precario precariæ Pontificiæ [y], quam τὴν χρείας
δόσιν Iuſtinian. [z] appellare uidetur: cum uidelicet is qui prædia ſua eccleſiæ con-
cedit, recta mercede precarium eius uſum ſibi ad uitam reſtipulatur: quod quidem ſin-
gulis luſtris ſolet redintegrari, quia ultra quinquennium extendi ex decretis conciliorum
non debet [a].

DE ARBORIBVS CAEDENDIS.
Titulus XXVII.

1 *Interdictum de urbanis arboribus.*
2 *Alterum de ruſticis.*

SEd & de arboribus interdicit Prætor, de his quidẽ, quæ in urbano ſunt prædio: QVAE 1
ARBOR, inquit, EX AEDIBVS TVIS (id eſt, urbano prædio, horto, uel area) IN
AEDES ILLIVS IMPENDET, SI PER TE STAT, QVO MINVS EAM ADIMAS,
TVNC QVO MINVS ILLI EAM ARBOREM ADIMERE (à ſtirpe ſcilicet [a]) SIBIQVE
HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO [b]. De ijs quæ in agro ſunt, hoc modo interdicit: 2
QVAE ARBOR EX AGRO TVO IN AGRVM ILLIVS IMPENDET, SI PER TE
STAT, QVO MINVS PEDES QVINDECIM A TERRA EAM ALTIVS COERCEAS,
QVO MINVS ILLI ITA COERCERE, LIGNAQVE SIBI HABERE LICEAT,
VIM FIERI VETO [c]. Eodem pertinet actio arborum furtim cæſarum, quæ eſt eiuſdem
poteſtatis, non ordinis [d]: & remedia Sax. iuris, in eandem quidem rem, aliam tamen pœ-
nam concepta [e].

DE GLANDE LEGENDA.
Tit. XXVIII.

1 *Quid glandis nomine ueniat.*
2 *Interdictum.*
3 *De iure Sax.*

HVic ſimile eſt interdictum de glande legẽda. Glandis autem nomine omnes fructus 1
continẽtur [a]. GLANDEM, inquit Prætor, QVAE EX ILLIVS AGRO IN TVVM 2
CADIT, QVO MINVS ILLI TERTIO QVOQVE DIE (ab eo ſcilicet tempore,
quo ceciderunt) LEGERE AVFERRE LICEAT, VIM FIERI VETO [b]. Etſi enim in alie-
num fun-

a l. Pomponius. §. 1. de acq. poſſ. Cuiac. in l. 4. §. ult. de uſucap. & Obſer. lib. 5. cap. 20.
b Paul. li. 5. tit. 6. Cuiac. Obſer. lib. 4. cap. 7.
c l. ex hoc iure. 5. de iuſt. & iur.
d l. j. h. t.
e l. j. ſ. de donat. l. ſi repetendi. C. de condictione ob cauſam. to. tit. C. de reuoc. donat.
f l. j. h. t.
g l. in commodato. §. ſicut ſ. commodati.
h uide limitationes apud Cepol. trac. de ſer. urb. cap. 79. num. 6. cum ſeq.
i l. & habet. 15. §. hoſpites. h. t.
k l. ſi ut certo. 5. §. nunc uidendum. ſ. commodati.
l l. contractus. 24. cum ibi not. de reg. iur. & §. nunc uidendum.
m l. quæſitum. 8. §. cum quoq; h. t.
n l. 2 h. t.
o l. 2. h. t.
p d. l. quæſitum. §. interdictum. Cuiac. lib. 5. cap. 20.
q d. l. quæſitum. in prin. l. certè. §. fin. h. t.
r l. cum precario. 22. h. tit.
ſ l. 4 l. ult. §. ſi pupillo. hoc tit.
t d. l. quæſitum. §. ult. l. 2 C. eod.
u d. l. quæſitum. §. ex hoc interdicto. & §. pe.
x l. 2. l. duo. §. fin. l. interdictum. l. & habet. §. cum quis. h. tit. l. eum qui. §. is qui. de fur. Cuiac. lib. 4. cap. 7.
y c. 1. & tot. tit. ex. de precar.
z Nouell. 7. & 120.
a Cuiac. lib. 4. cap. 7.

a l. j. §. 1. h. t.
b d. l. j. in prin.
c d. l. j. §. pe.
d infra, Arbo. fur. cæſa. Cuiac. Ob. lib. 5. cap. 17.
e Land. li. 2. art. 28. ubi gl. uide Bart. hic in l. 1.

a l. unic. h. t. l. qui uenetum. 236. §. glandis. de uerb. ſignif.
b l. unica. h. t.

num fundum inuito domino ingredi, regulariter non licet[a], tamen quærendæ ſuæ rei cauſa licet[b]. Quta uerò fructus in terram prolapſi facilè putreſcunt, ideo uiſum eſt ſufficere ſi domino ad colligendas res ſuas triduum concederetur: poſt illud uerò, uelut pro delicto habitos, uicino ut cedant æquum eſſe. Hoc interdictum iure Saxonum non obtiner, qui
3 fructus in alienum fuudum pendentes aut cadentes, poſſeſſori eius fundi indiſtinctè concedunt[c].

a l. diuus. de ſer ruſt. prædio. §. ferè. Inſt. de rer. diuiſ. l. iniuriarũ. §. fin de iniur.
b l. theſaurus 15. ad exhibend.
c Saxo. lib. 2. artic. 52. Each. differ. ult. par. 1.

DE LIBERO HOMINE EXHIBENDO. Titul. XXIX.

1 *Continuatio.*
2 *Interdictum, & eius explicatio.*
3 *Cui, aduerſus quem, ad quid detur hæc actio.*
4 *De criminalibus iudicijs quæ contra eoſdem competunt.*

1 OFficij cauſa propoſitum eſt interdictum de libero homine exhibendo: nam communis humanitatis officium, & cauſa libertatis publicè exigunt, ut ne quis alium
2 iniuſtè detineri inuitum patiatur. ait Prætor: QVEM LIBERVM HOMINEM DOLO MALO RETINES, EXHIBEAS[a]. Dolum malum requirit Prætor: nam ſi quis ſuo iure retineat, ceſſat interdictum[b], ut & cum uolentem retinet[c].
3 Hoc interdictum omnibus agere uolentibus communis fauore libertatis competit[d]. Et quidem perpetuò[e]: quia libertati nunquam præſcribitur[f]. Datur autem aduerſus detinen-
4 tem dolo malo, in id ut hominem exhibeat, id eſt in publicum producat[g]. Quod ni fiat, quanti ea res erit, reus condemnabitur[h]: & quidem ſæpius, donec hominem liberârit[i]. Poteſt tamen & criminaliter conueniri ex l. Fab. de plagiarijs, & alijs iudicijs, qui hominem inuitum detinet, aut priuatis carceribus includit[k].

a l. 1. in princ. h. t. uide Paul. lib. 5. tit. 6.
b l. 3. §. is tamen. & §. ſi eum. l. ſi filius. h. t.
c d. l. 3. §. ſi quis uolentẽ.
d d. l. 3. §. hoc interdictũ.
e d. l. 3.
f l. fin. cum ibi not. C. in quib. cauſis præſ. lõg. temp. ceſſet.
g d. l. 3. §. ait Prætor.
h d. l. 3. §. ſi tamen reus.
i l. 3. §. ſi tamen.
k l. unic. C. de priuat. carc. l. 3. in pro. h. t. l. penult. § fin. ad l. Fab. de plag. Paul. lib. 5. tit. 6.

DE LIBERIS EXHIBENDIS, ITEM DVCENdis. Titul. XXX.

1 *Continuatio.*
2 *Interdictum de exhibendis liberis.*
3 *Interdictum de ducendis.*
4 *Quomodo hæc diſtent inter ſe.*
5 *Cui, contra quem, ad quid hæc detur actio.*

1 IVris ſui tuendi cauſa interdictum datur de liberis exhibendis uel ducendis: nam per-
2 miſſum eſt parentibus, patriæ iure poteſtatis, liberos uendicare. De exhibendis liberis interdictum ita habet[a]. QVI QVÆ'VE IN POTESTATE LVCII TITII EST, SI IS EA'VE APVD TE EST, DOLO'VE MALO TVO FACTVM EST, QVO
3 MINVS APVD TE ESSET: ITA EVM EAM'VE EXHIBEAS. De ducendis Prætor ait[b]: SI LVCIVS TITIVS IN POTESTATE LVCII TITII EST, QVO MINVS EVM LVCIO TITIO DVCERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Huius præ-
4 paratorium eſt ſuperius interdictum[c]. Nam ut duci homo poſsit, antè exhibendus eſt: quemadmodum & res antequam uendicari poſsit[d].
5 Datur ex utroque interdicto actio, ei qui habet in poteſtate[e], aduerſus eum qui interdicto defendit[f]: non autem aduerſus ipſum filium[g]. nam lis inter patrẽ & filium in poteſtate conſtitutũ eſſe non poteſt[h]. Qua in actione ſolùm quæritur, an in poteſtate filius ſit: aliã enim cauſam quo minus pater filium ducere poſsit, non admittit Prætor[i]. Huius actionis exemplo datur & marito ius agendi, de exhibenda & deducenda uxore, etiã aduerſus ſocerum[k].

a l. 1. in prin. h. t. uide Paul. lib. 5. tit. 6.
b in l. 3 in prin. h. t.
c l. 3. § 1 h. t.
d tot tit. ſ. ad exhibend.
e l. 1. §. 1. h. t. l 2. C. eod.
f l. 3. §. hoc autem.
g l. fin. l. 3. §. hoc autem. h. t. l. 1. §. 1. de rei uẽd.
h l. lis nulla 4. ſ. de iud.
i l. 1. §. in hoc interdict. 2. h. t.
k l. 2 h. t l. fi. C. eod. Paul. lib. 5. tit. 6.

VTRVBI. TIT. XXXI.

1 *Continuatio.*
2 *Interdictum.*
3 *Idem hic ſeruari, quod in interdicto Vti poßidetis.*

1 SEd quia de interdictis quæ iuris ſui, quod quis in hominibus habet, tuẽdi gratia competunt, dici cœptum eſt: reliqua quæ eôdem pertinent, iam abſoluamus. Quæ licet propriè de iure duntaxat in homines competẽte loquantur, unde meritò in hunc po-

H 4 ſtremum

ſtremum ordinem ſunt relata : tamen ſcien dum eſt, ex interpretatione prudentum ad reli-
quas quoq; res mobiles ea omnia pertinere[a]. cuiuſmodi in primis eſt, quod Prætor ad tu-
endam rei mobilis poſſeſsionem proponit.
VTRVBI ſeu VTROBI[b], inquit, HIC HOMO (ſeruus uidelicet, aut ſeruitutem bona fide ſer- 2
uiens) DE QVO AGITVR, MAIORE PARTE HVIVS ANNI FVIT, QVO MI-
NVS QVIS EVM DVCAT, VIM FIERI VETO[c]. Huius interdicti uis hodie exæqua-
ta eſt interdicto Vti poſsidetis: nam in utroq; obtinet, non qui maiore parte anni, ut inter- 3
dictum hoc habet, ſed qui litis conteſtatæ tempore (quod ne ipſum quidem nunc neceſſa-
rium eſſe, ſed ſufficere antiquiorem oſtendit poſſeſsionem, ſuprà dictum eſt[d]) ab aduerſa-
rio iuſtè poſſedit. Illud intereſt, quòd hoc de mobilibus, illud de rebus ſoli loquatur[e].

a l.j.§.1.h.t.
b Cuiac. Ob. lib. 5. cap. 22.
c l.j.h.t.
d ad tit. uti poßidet.
e §.quorum. Inſt. de interdictis. l.j.§.1.h.t.

DE MIGRANDO. TIT. XXXII.

1 *Continuatio.*
2 *Interdictum.*
3 *Quando, cui, & ad quid detur hinc actio.*

INterdictum quoq; quod inquilinis migrare uolentibus datur, ne impedimentum cree- 1
tur, quo minus res ſuas importatas aſportent & euehant, huc pertinet: id quod Prætor
in hanc propoſuit ſententiam[a]. SI IS HOMO QVO DE AGITVR, NON EST 2
EX HIS REBVS DE QVIBVS INTER TE ET ACTOREM CONVENIT, VT
QVÆ IN EAM HABITATIONEM QVA DE AGITVR INTRODVCTA, IMPOR-
TATA, IBI NATA FACTA'VE ESSENT, EA PIGNORI TIBI PRO MERCEDE
EIVS HABITATIONIS ESSENT: SIVE EX HIS REBVS ESSET EA MERCES
TIBI SOLVTA, EO'VE NOMINE SATISFACTVM EST, AVT PER TE STAT,
QVO MINVS SOLVATVR: ITA QVO MINVS EI QVI EVM PIGNORIS
NOMINE INDVXIT, INDE ABDVCERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Ex quo 3
intelligi licet, duobus caſibus ex hoc interdicto actionem dari : uel cum res de qua agitur,
non eſt expreſsè aut tacitè pignori obligata : uel cum quidem obligata nomine penſionis
fuit, ſed ea aut ſoluta eſt, aut eo nomine ſatisfactum, aut per locatorem ſtat, quo minus ſa-
tisfiat. Etſi autem de homine inducto edictum loquatur, tamen idē obtinet, in qualibet re
importata : quæ aut pignori nexa non eſt, aut eo nexu liberata. Sæpe autem fit, ut nexu taci-
ti pignoris nō teneatur res: puta ſi fuerit aliena, cōmodata, depoſita[b], &c. ſi non eo animo,
ut ibi perpetuò eſſet inducta[c]: ſi certæ res expreſsim ſint obligatæ. uidetur enim uelle inter-
dictū, ut hoc caſu ceſſet tacita hypotheca, atq; ita prouiſio hominis tollat prouiſionem le-
gis[d] : quod tamen alijs diſplicet[e]. Hoc interdictum colono non datur[f], quia illi aliter ex-
tra ordinem officio iudicis nobili celeriter ſubuenitur : tum quòd conſtet, horum res pi-
gnore non teneri, iure communi[g] : tum quia publicè intereſt, neq; agricolas litibus di-
ſtineri, nec eorum res & inſtrumenta diutius detineri[h]. Hoc interdictum perpetuum eſt, &
datur in ſucceſſores, & ſucceſſoribus[i] : non modò de rebus proprijs, ſed etiam alienis,
dummodo importatis[k].

a l.j.in prin.h.t.
b l.final.h.t.
c l.debitor. 32. de pign.
d l.fin C. de pact. cōuen.
e uide Iaſ. in §. item Seruiana. nu. 70. Inſt. de actio.
f l.j.§.1.h.t.
g uide l. in quib. cauſ. pigno.
h auth. agricultores. C. quæ res pigno.
i l.j.§.fin.h.t.
k l.j.§.illud. l.2.h.t.

DE SALVIANO INTERDICTO. TItul. XXXIII.

1 *Continuatio.*
2 *Quomodo diſtet hoc interdictum à Seruiana.*
3 *Quare dicatur Saluianum : & cui, aduerſus quem ex eo actio detur.*

SAluianum quoq; interdictum, quod de pignoribus repetendis[a] quæ è prædio con- 1
ducto ablata aut alienata perhibentur, huc meritò refertur : quippe in quo de homi-
ne, in fundum pignoris nomine (nam ſine nominata conuentione inducta in præ-
dium ruſticum, non ſunt pignori nexa[b]) inducto, locutum Prætorem apparet[c]. Etſi au- 2
tem Seruiana actione quoq; pignus perſequi poſſumus[d] : tamen quia petitorij eſt iudicij,
& grauat hoc probandi onere agentē, ut cogatur oſtendere, rem in bonis debitoris fuiſſe[e] :
uiſum fuit interdicto ei conſulere[f], ut pignus ſuum cōpendiaria uia perſequi poſsit, eo ui-
delicet tantū probato, q̄ pignoris nomine res ſint inductæ[g]. Huius aūt interdicti cum nec 3
certus author, nec uerba in edictum perpetuū uideantur fuiſſe relata: uerisimile eſt à Saluio
Iuliano edicti perpetui cōpoſitore & interprete, Saluianū eſſe appellatū. Datur autem hinc
actio ei cui penſionis nomine res obligata fuit, aduerſus quemlibet poſſeſſorē: idq; exēplo
Seruia-

a uide Cuiac. lib. Obſer. 5. cap. 24. et Paul. lib. 5. Sent. tit. de interdic.
b l. 4. in quib. cauſ.
c ex l. j. in prin. h. t.
d §. item Seruiana. Inſt. de actio.
e l. & quæ nondum. 15. §. quod dicitur. de pig. l. ante omnia. de prob. Iaſ. & Dd. in §. item Seruiana. Inſt. de acti. C. quando. Bart. Bald. Salic. in l. cum res. C. ſi res alie. pigno.
f Azo in rubr. C. de precar. nu. 14.
g l.j. in prin. h. t.

Seruianæ [a]. & directa quidẽ datur locatori ruſtici prædij aduerſus colonum, quia de his nominatim interdictum loquitur: utilis autem ex interpretatione datur locatori urbani prædij contra inquilinum. Sed & cuilibet creditori datur non modò aduerſus debitorem qui oppignorauit, ſed quemlibet etiam poſſeſſorem [b]: contra quem tamen probatio amplior facienda eſt, uidelicet rem in bonis fuiſſe debitoris oppignorantis [c]. Cæterùm quando contra debitorem agitur, id probari non eſt neceſſe, quia is de uitio nexus excipere nequit: ſuã enim ipſius allegaret turpitudinem & fraudem, ſi rem alienam fuiſſe diceret [d]. Datur autem hoc interdictum etiam hæredibus, & in hæredes, quia eſt rei perſecutorium [e]: petitur enim poſſeſsio rei oppignoratæ [f]. unde & interdictum adipiſcendæ poſſeſsionis eſſe cenſetur [g].

a l. j. in prin. & §. 1. h. t.
b Bart. in l. j. h. t per l. j. C. de precar. & Salic. Cyn. in l. certi. C. de lo. & cond.
c l. cum res. 5. C. ſi alie. res pig. Iaſ. in §. itẽ Seruiana. nu. 89. Inſt. de actio.
d uide Iaſ. in d. §. itẽ Seruiana. nu. 92. & 93. & ĩ. de pig. act. l. rem alienam. ubi Dd, eod. tit.
e l. 2. C. de preca. & Sal. interdic.
f Roff. in trac. lib. de inter. Sal. nu. 3. et 4. Iaſ. in d. §. item Seruiana. Azo in rubr. C. de precа. & Sal. interd. nu. 15.
g Azo præalleg. loc.

DIGEST. LIB. XLIIII.

DE EXCEPTIONIBVS, PRAESCRIPTIONIBVS & præiudicijs. Tit. I.

1 *Continuatio.*
2 *Excipere quid ſignificet: & quæ hoc nomine ueniant.*
3 *Quid ſit exceptio.*
4 *Quid præſcriptio.*
5 *Quid præiudicium.*
6 *Explicatio l. fundum.*
7 *Diuiſiones, & ſpecies exceptionum.*
8 *Cauſa efficiens & materialis.*
9 *Forma proponendæ exceptionis.*
10 *Quando proponi exceptiones debeant.*
11 *Finis & effectus: & an per obiectionem exceptionis lis uideatur conteſtata.*
12 *Contraria.*

1 Defendũtur poſſeſsiones non modò interdictis, ſed obiectis etiam à poſſeſſore exceptionibus. quæ cum Prætoriæ ſint, quòd dari à Prætore omnes ſolẽt [a], meritò hîc inter iudicia Prætoria, de quibus in 6. & 7. Pandectarum parte agi
2 diximus, collocantur. Excipere inter alia ſignificat excludere, uel eximere aliquid de numero [b]: hinc defenſiones reorum quæ excludunt intentionem agentis, & à regula ac ratione qua nititur actio, excipiunt caſum de quo agitur, ita ut æquũ non ſit, in eo regulam obtinere, exceptiones ſunt appellatæ. Propriè igitur fateamur eas dici exceptiones, quæ non eunt inficias, actionem iure ſubſiſtere, ſed eſſe iniquam aduerſus eum qui cum agitur, demonſtrant; de quibus titulum de Exceptio. in Inſtit. accipiendum eſſe, exempla quæ ibi proponuntur, coarguunt. Vnde qui ſimpliciter negat factum quod proponit actor, non dicitur excipere [c]: & ſtatutum auferens omnem exceptionem, nunquã tollit hanc negationem aut implorationem officij iudicis, aut aliam eiuſmodi iuſtã defenſionem [d]. Vſu tamẽ obtinuit, ut defenſiones omnis generis exceptionum nomine ἐν πλάτει comprehendantur, etiamſi ius actionis funditùs tollant: ut ſi quis neget factũ, aut ſe ſoluiſ-
3 ſe dicat: quas propriè exceptiones intentionis uulgò appellant [e]. Exceptio dicta eſt, quaſi quædam excluſio, quę interponi actioni cuiuſq; rei ſolet, ad excludendũ id quod in intẽtionem condemnationemúe (id eſt, libelli concluſionem) deductum eſt [f]: uel, authore Paulo [g], eſt condino (conditionaliter enim olim in formula concipiebatur) quæ modò eximit reum à damnatione, modò minuit damnationem. Theophilus in Inſtitut. eod. tit. ita definit: Exceptio eſt quædam iudicialis allegatio, reo competens, aduerſus actionem, quæ iure quidem ciuili efficax ſit, ſed natura iniquas uires habeat. Exceptio itaq; actorẽ excludit, replicatio reum: quæ eſt contraria exceptioni, & quaſi exceptionis exceptio [h]. Sed contra replicationem dari ſolet duplicatio, & contra duplicationem triplicatio, & contra triplicationem rurſus quadruplicatio: & deinceps multiplicantur nomina, dum aut reus aut actor
4 obijcit [i]. Præſcriptio, quam Rhetores tranſlationẽ nominãt [k], propriè eſt, qua modus, tempus, locus, aliæq; circumſtantiæ actionis determinantur, & quaſi circumſcribuntur: ut cum reus oſtendit coram alio iudice, aut ab alio actore, aut cum alio, aut non hoc loco uel tempore eſſe agendum [l]. Promiſcuè tamẽ pro exceptionibus præſcriptiones uſurpãtur [m]: unde & exceptio poſſeſsionis, qua ſe aduerſus dominũ poſſeſſor tuetur, præſcriptio longi temporis appellatur [n]. Illud tamen ſciendum eſt, quas I. C. præſcriptiones propriè appellãt, eas exce-

a Cicero lib. 2. de Inuentione. cap. 4.
b l. j. ubi Dec. de reg. iur. l. 4. §. fin. de pen. lega.
c Bald. Panor. Felin. & Cano. in rubrica. ext. de exceptionib. Bald. in l. j. nu. 6. C. de iur. et facti ignoran. & in l. peremptorias. C. ſent. reſcind. non poſſ.
d Feli. preal. loco Bart. in l. planè. in fin. de petitio. hæredita. & in l. j. §. & parui. nu. 3. 7. quod ui aut clàm. latẽ Lanfran. in c. quoniã. ad uerb. excep. in principip. de probatio.
e Azo in rubr. C. eod. Panor. in tit. extrà, eod. uide Iaſ. in l. qui ſe debere. num. 6. de cond. cauſ. da. Socin. hic in l. 1. & 2. Iaſ. in l. ait. 2. nu. 11. et 15. de uerb. ...
f l. 2. h. t.
g l. antepen. h. t.
h d. l. antepen.
i l. 2. in fi. h. t. tot. tit. Inſtit. de replicatio. l. 3. C. de excep.
k Cic. lib. 1. ad Herenn. cap. 5. & de Inuen. lib. 1. cap. 3. & lib. 2. c. 4.
l l. ſi. l. pe. C. de except. cap. 2. c. dilecti. extrà, eod. Quint. lib. 7. cap. 6. & lib. 3. cap. 8.
m l. qui agnitis. 11. l. Paulus. 23. h. t. l. 2. C. de precib. Imper. offeren. l. contra. C. de inoff. teſtam. l. ita. C. de procuratorib. cum ſimilib.
n t. t. C. de præſcri. long. temp.

exceptiones declinatorias & dilatorias ab interpretibus uocari[a]. Præiudicium interdum
detrimentum ſignificat[b],interdum iudicis interlocutionem,quæ ſententiam antecedit, ut
annotauit Duaren.[c] Sed crebrius in iure accipitur pro certo actionum genere,quæ præiudi
ciales appellantur[d]:cum uidelicet antè quid petitur iudicari, quàm ad principale negociũ
perueniatur,quod tamen ipſum ex hoc iudicio ueniat declarandum. Quo in ſenſu etiam
Cicero accipit in Orat.pro C.Planco:ut ſi patronus intẽdens petere à liberto operas, prius
poſtulet declarari eſſe libertum : aut filius petiturus alimenta à patre,petat initiò dijudica-
ri,an ſit filius: uel maritus,qui ad exhibendam uxorẽ agere poteſt[e],ante omnia cupiat de-
cerni,iuſtâne ſibi uxor ſit,an non ſit[f].Harum ad actionum ſimilitudinem exceptiones etiã
quædam præiudiciales ſiue præiudicia dicuntur, quibus nimirum reus ita excludit agen-
tem,ut dicat præiudicium per nouum aliquod iudicium quod aduerſarius moliatur, prin
cipaliori actioni fieri non oportere[g].uerbi gratia : Fundum Titianum poſsides, de cuius 6
proprietate inter me & te controuerſia eſt : & dico præterea, ſeruitutem illi fundo deberi ab
alio tuo prædio non controuerſo.huic ſecundo iudicio ſeruitutis rectè opponitur præiudi
cialis exceptio,quod præiudicium prædio,id eſt principali iudicio,uendicationiq; rei non
fiat.Fieret autem præiudicium,ſi hæc confeſſoria actio de ſeruitute admitteretur.Nam cum
ea non detur,niſi domino fundi[h],ego dominus fundi controuerſi eo ipſo declararer, ſi mi-
hi poteſtas fieret hanc actionem proponendi. At hoc iniquum eſſet,priuſquã probatio do
minij in principali uendicationis iudicio à me ſit facta : quæ meritò exigitur,cum tu poſsi-
deas[i].& hæc eſt ſpecies illa intricata,& à Caſtrenſe rectè explicata, quam proponit Africa-
nus[k].quo nihil pertinere ad iunctum Pauli reſponſum, quod non de præiudicio,ſed de rei
iudicatæ exceptione loquitur,rectè Cuiacius animaduertit[l]. Exceptiones aliæ ſunt dila- 7
toriæ,quæ actionem differunt in aliud tempus: aliæ ſunt peremptoriæ, quæ eam perimunt
& extinguunt: ut rei iudicatæ, ſolutionis,præſcriptionis,pacti,&c.[m] Dilatoriarum aliæ uo-
cantur declinatoriæ,quæ iudicium & forum in quo agitur,declinant[n]:aliæ propriè dilato-
riæ,quæ ex alia cauſa litem differunt,ut exceptio procuratoria : item de cautione & Gua-
randa,ut loquuntur,quæ apud Saxones in uſu eſt, præſtanda : de quibus omnibus latius
Speculator[o]. Hæ autem omnes ante litem conteſtatam proponendæ ſunt: poſtea enim
non admittuntur[p].Sed peremptoriæ poſt litem demum conteſtatam opponuntur[q], qui-
buſdam exceptis : quæ ideo priuilegiatæ dicuntur,quòd litis conteſtationem impediant[r].
Ex quarum ſcilicet obiectu apparet,aut actionem non competere, aut ſublatam eſſe ſolu-
tione,tranſactione, re iudicata, præſcriptione, & ſimilibus modis[s]. Impediunt autem litis
conteſtationem, eum & in ingreſſu litis opponuntur, non ad merita cauſæ,ſed ad impedi-
endum litis ingreſſum[t]:& in continenti etiam probari poſſunt[u]. Item aliæ ſunt tempora-
les,quæ durant ad tempus præſtitutũ aut à lege[x],aut ab homine[y]:cuiuſmodi omnes ſunt
dilatoriæ[z].aliæ perpetuæ,quales ſunt omnes peremptoriæ[a]: neq; enim ullo tempore præ-
ſcribuntur[b]. Poſtremò pleræq; exceptiones in rem competunt: nonnullæ ſunt perſona-
les,nec tranſeunt de perſona in perſonam : ut exceptio pacti perſonalis,& ne quis,niſi qua
tenus facere poteſt,conueniatur[c]. Exceptiones ex æquitate naturali proficiſcuntur[d]:un 8
de & iuris gentium eſſe dicuntur[e]. nam etſi Prætor pleraſq; induxit, unde & hic tractatus
inter Prætoria iudicia eſt collocatus : tamen ex æquitate naturali, aut iure gentium eas de-
ſumpſit,atq; in foro ualere uoluit. Materia circa quam exceptiones uerſantur, ſunt actio-
nes & iudicia. Materia ex qua exiſtunt,eſt ius cuiuſq; proprium.nã ex iure tertij, nulla cu-
quam oritur exceptio[f]. Quod ad formam attinet,ſciendum eſt,exceptiones olim à Præ- 9
tore dari ſolere,perinde atq; actiones : qui aut purum præſcribebat iudiciũ, non admiſſa
rei exceptione,ut,Si paret promiſiſſe,condemnato : aut ſub conditione,ut cum exceptionẽ
admiſſam formulæ inſerebat : Si paret promiſiſſe Titium Seio decem,condemnato, extrà
quàm ſi quid dolo malo,metuùe geſtum ſit[g].Conditionaliter enim per particulam,ſi,niſi,
extrà quã,&c. exceptiones adijciebãtur[h]: unde & Paulus in d.l.antepen.cõditiones appel-
lat.Sed hodie exceptiones formã nullam habent,imò quibuſcũq; uerbis, ſcripto uel abſq;
ſcripto,

a in l fin.C eod. in l. fin. ſ. de dilatio. Specul.in tit.de exceptio.
b l.4.§.pen.ſ. de cẽſib.
c lib. Diſputationum 2. cap.2.
d §. præiudiciales. Inſt. de actio.ubi dixi.l.act. uerb. 36.ſ.de obliga. & act l. j. §. 1. de rei uend. l. imperatores. 14.de priuil creditor.
e iuxta l 2. de liber. exhibend.
f d §.præiudiciales.
g l.1.ſ. famil.herciſcun.
h l.2.in prin.ſ. ſi ſeruitus uendi.
i l.2.C.de probatio.l fi. C.de rei uendicatio. §. retinendæ. uerſ.cõmodũ inſt. de interdictis.
k in l.fundum.16.l.fundi.18 h.t.
l Obſer.lib.5. cap.37.
m l.2.§.fin.l.3.h.t.
n l fin.C eod.
o in tit.de exceptio.Lanfran. in c.quoniam. in uerb. recuſationes & exceptiones.extrà, de probatio. Chil.in praxi.cap. 43. cum ſeq.
p Lite demum. C.de procuratoribus.Doctores in l fi.C.eod.
q l. ſiquidem. 9. C.eod.
r c.1 de litis cõteſt in 6. ubi Philipp. Fran. amplius 40. excep. priuileg numerat.
s Iaſ nu.15 & 16.poſt Caſtr. in l. nã poſtea. 8.de iureiur.Bald.in l. 4.circa fin.C.de pact. Alex.in l.uir bonus.et l.cum quærebatur. iudica.ſol.
t Iaſ poſt Bart.in d.l.nã poſtea.nu.16. & 17. de iureiur. Bart. in l. quærebatur.iudic.ſol.
u Bart in l.fin. nu. 3. ff. de pro ſuo. Bald. & Dd. in l. edicto.C.de edict. diui Adrian. tollend. uide Gruinia. Philip. Franc.nu.8 et alios in c.1.de lit.cõteſta in 6.
x l.ſi intra.8.& in l. in contract.14.C.de non numera.pecu. tot.tit.C. de dote cauta non numera.
y l.3.§. temporales.h.t.
z d. l.3.
a §. appellãtur.Inſt.eod.
b l.purè.ſ.ult.§.de dol excep.l.ſi pactum. C.eo.
c l.exceptiones.7.h.t.
d Inſt.de excep.in prin.l.j.ſ. de doli & metus exceptio.l.j.ſ.de uacatione munerũ,& excuſatio. Azo in rubr. C.eo. in fin.
e Doctores hic in rubr.& in tit.extr.eo.
f l.loci.§.cõpetit.ſi ſer.uen.l.ſi quis.8.§.1.C.de præſcr.30.ann.Bar. Caſtr.& alij in l.j.de re iud.et in d.§.cõpetit.
g l.ſicut.8.§.quid ſi.quib.mod pig.l.creditor.12.qui pot.in pig. l.j.§ Labeo.de flum.l.j.§ ſunt qui.ſ.ne quid in flum.pub.l.ſi utẽ quod ui aut clãm.uid.Duar.in tit.de pact.Cuiac. lib. Obſer.5.cap.34.& 37.
h l.1.famil.herciſcund.l.2.§.1.uerſ.ſi in ea.l.4.§.item.8. uerſ.ita excipiendum, ſi inter me,&c. & §. Labeo. 14.§.ſi à Titio.28.§. metus. 29. inf. de dol.exceptio. l.ſi à te.9.in fin. h.t.Cuiac. Ob.lib.5.cap.34.

ſcripto, uiua uoce[a] proponi poſſunt, adeò ut ſufficiat uel nuda facti narratiõe ius exceptionis patefieri[b]. Eſt tamen aliquo modo patefaciendũ, alioqui iudex factũ exceptionis non ſupplet, ſi uel ignorantia, uel inſcitia, uel aliã ob cauſam litigator exceptiones omittat: ut la
10 tius alibi tradunt Doctores, præſertim Caſtrenſ.[c] Quanquã aũt pluribus uti exceptionibus, & una omiſſa uel non probata ad aliã redire nemo prohibet[d]: tamen non uno omnes tẽpore proponi debent. Nã dilatoriæ pleræq; ante litem conteſtatã, ut dixi, ſunt proponendæ & probandæ: ut declinatoria fori[e], procuratoria, & ſimiles[f]: niſi reus ignorârit eas ſibi cõpetere[g]. Cæteróqui poſt litẽ conteſtatã, aut etiã poſt ſtatutũ, ut fieri ſolet, à iudice terminum, non recipiuntur[h], præterquam ſi recens fuerint ortæ[i]. Quod de dilatorijs iudicij intelligendum eſt, nõ de dilatorijs actionis & cauſæ de qua agitur, ut eſt exceptio pacti de nõ petendo intra certum tempus, &c. Nam hęc proponitur lite demum conteſtata, ſicuti & reliquæ perẽptoriæ[k]. probanda aũt eſt probata agẽtis intentione[l]: exceptis illis priuilegiatis, uidelicet rei iudicatæ, tranſactionis, iuriſiurandi & præſcriptionis, & ſimilibus: quando uidelicet ante litẽ conteſtatã inſtar dilatoriarũ proponuntur, ad impediendũ litis ingreſſum: nam tum in continenti probari debent[m]. Poſtquã aũt concluſum eſt in cauſa, exceptiones non audiuntur[n], ut nec poſt ſententiã quæ tranſiuit in rem iudicatã, neq; appellatione eſt ſuſpenſa[o]: demptis ijs quæ ſententiã non impugnant, ſed tẽperant modum executionis[p].
11 Finis eſt, ut inflexibilis actionũ rigor ab exceptionum ἐνστάσεως temperetur, & quẽ iniquum eſſet ex æquitate naturali cõdemnari, is ut obiecto quaſi exceptionum clypeo, tela ciuilium actionum aſpera præduraq; euitare poſsit. uelut latius tradit Theoph. Inſtit. eod Exceptionum dilatoriarũ effectus eſt, ut aut differant aut transferãt iudicium: peremptoriarũ, ut intentionem excludant aut minuant[q]. Illarum obiectione litem non conteſtari, certum eſt[r]. De his dubitari ſolet. ac Baldus quidem inquit[ſ], communem eſſe Legiſtarum opinionem, peremptoriæ obiectu litem conteſtari. Quod Canoniſtæ negant[t], niſi ulterius reus progrediatur intentionem negando, uel diſertis uerbis conteſtando litẽ[u]: id quod propemodum ubiq; obſeruatur[x]. Illud etiam admonendi ſumus, eum qui excipit, non fateri agentis intentionem eſſe ueram[y]. Quare uſu obtinuit, ut etiamſi reus exceptiones obijciat, cogatur nihilominus aut affirmatiuè aut negatiuè reſpondere, atq; ita litem conteſtari.
12 Contraria exceptioni eſt replicatio. quæ licet ſit quædã exceptio, tamen eam oppugnat & excludit[z]: quẽadmodum replicationẽ rurſus duplicatio, & hanc triplicatio, & iſtã quadruplicatio: atq; ita conſequenter[a]. An etiam cõtraria eſt exceptioni præſcriptio? ut ſicuti actiones, ita & exceptiones, ſaltem ſpacio 30. annorũ tollantur? Suprà diximus eas eſſe perpetuas: quod ita interpretantur, ut nullo tempore, ne quidẽ 30. aut 100. annis præſcribantur[b]. Nã præſcriptiones, pręſertim longiſsimi tẽporis, in odium negligentium, neq; ius ſuũ perſequentium, ſunt inductæ[c]. at negligentia ſicuti non poteſt imputari, non ualenti agere[d], ita nec ualenti excipere. Excipi aũt nequit, quoad proponatur exaduerſò actio, quam exceptio excludat. Relinquitur ergo, quamdiu non agatur, nullam exceptioni currere præſcriptionẽ[e]. Quod in meris exceptionibus uerum eſt. ſecus in illis quæ non modò per modum excipiendi, ſed etiam per formam agẽdi, uel per implorationẽ officij iudicis proponi poſſunt. Hîc enim quia imputari negligentia poteſt, eo exceptioni præſcribitur 30. annis, peræquè atq; actionibus[f], & officio iudicis[g], ut eſt cõmuniter traditũ[h]: uelut in exceptione non numeratæ pecuniæ[i]. quam tamen Canoniſtæ ad mille etiam annos ex æquitate proponi poſſe, non rectè, contraq; omnia præſcriptionũ iura cõtendunt[k]. Obſtat etiã exceptioni ſtatutum, compromiſſum, pactum quo exceptiones excluduntur: qua ratione utrum tãtum friuolis[l], an alijs etiã, præſertim poſtea natis, aditus præcludatur, à Dd. eſt diſcendũ[m].

DE EX-

a Bart. in l. ſcire. §. oportet. nu. 5. per illũ text. de excuſ. tutor.
b Doctores hic. præſertim Socin. in l. j. per l. itaq;. 48. de procuratori & l. qui pendentẽ. 26. ff. de acti. emp.
c Caſtrenſ. nu. 4. in l. unica. C. ut quæ deſunt aduoca. iudex ſupple. gl. in l. ſi unus. 25. §. pactus. ad uerb. in pactis. ff. de pact.
d l. nemo. 8. l. is qui dicit. 5. h. t.
e l. ſi. C. eod.
f l. licet. l. ita demum. C. de procuratorib.
g l. ſi. C. ſi à non competent. iudice.
h c. paſtoralis. de excep.
i gl. in c. exceptionem. extr. eod. per c. inſinuante. de offic. delegat. Iaſ. in l. naturaliter. §. nihil commune. nu. 137. de acq. poſſ. l. elegãter. §. ſi quis. nu. 4. de cond. ind.
k l. exceptionem. ubi Doctores. C. de probatio. uide Myſing. obſer. cam. 24. cent. 1.
l l. ſiquidem. C. de exceptio. c. auditis. de præſcrip. c. de teſtib. extr. de teſtib. c. cum uenerabilis. extr. de except.
m Bart. d. l. fin. num. 3. ff. pro ſuo. Phil. Franc. nu. 8. in c. 1. ubi Doctores. de litis cõteſt. in 6.
n c. cum dilectus. 9. de fide inſtru.
o l. 2. C. ſententiam reſc. non poſſ. l. ſub ſpecie. C. de re iudica.
p l. Neſennius. 41. §. fin. ff. de re iudic. l. ex diuerſo. 18. §. fin. ff. ſolu. matr.
q l. excepti. 22. cũ l. ſeq. hoc tit.
r Gloſ. & Doctores, in l. j. C. de litis conteſta. c. exhibita. de iudicijs.
ſ in d. l. j. C. de lit. cõteſt.
t per c. 2. de lit. conteſt. lib. 6. in c. 1. ubi latiſſimè Socin. de lit. cõteſt.

u c. prout. de dolo & cõtumaci. c. cum cauſam. de appell. c. cũ uenerabilis. de exceptio. x uide Chilia. in pract. cap 6. nu. 2. y l. non utiq;. 9. h. t. c. exceptionẽ. de reg. iur. in 6. c. cũ uenerabilis. ext. eod. z l. 2. h. t. a d. l. 2. in fin. b gl. in l. 3. uerb. perſecutione. C. de præſcr. 30. annor. & in l. ſi pactũ. C. de except. Bald. in tract. præſcri. 4. part. 4. partis prin. quæſt. 37. c l. j. §. fin. C. de annal. except. Bart. in l. ſicut. nu. 2. & in l. cũ notiſſimi. in prin. C. de præſcript. 30. annor. d d. l. j. C. de ann. excep. in fin. e l. purè. §. fi. ff. de except. dol. ubi uide. f l. 3. 4. cum ſeq. l. 8. C. de præſcript. 30. anno. in prin. Inſt. de perp. & tẽp. actio. g gl. in l. ſicut. ad uerb. perſecutione. ubi Dd. C. de præſcrip. 30. anno. Bart. in l. prætor. §. fin. nu. 1. de oper. nou. nunc. Caſt. & Dd in l. 2. C. de reſc. uend. Bald. in tract. præſcrip. 4. part. 4. partis prin. quæſt. 30. h Cyn. Bald. & Salic. in l. licet. C. de excep. Bald. in l. ſicut. nu. 12. & 13. C. de præſcrip. 30. ann. per l. quæſitũ. §. fin. de pecul. i Cyn. Bald. Salic. & Dd. in l. ſi ex cautione. C. de non nu. pec. Felin. in c. ſi cautio. de fid. inſtru. k Dyn. in c. locupletari. in fi. de reg. iur. in 6. Bal. in l. ſi ex cautiõe. nu. 12. Fab. in l. in cõtractib. nu. 8. C. de nõ nu. pec. Pan. Imo. et Can. in c. ſi. de ſol. & in c. ſi cautio. ubi latè Fel. nu. 60. 61. 62. de fid. inſtr. Iaſ. in l. ciuitas. nu. 7. et 8. ſi cert. petat. l Bar. in l. 1. §. 1. nu. 3. Quod ui aut clàm. Spec. de renunc. per tot. & de obl. & ſol. §. 1 ubi Bal. Cy. in l. ita pudor. C. de adul. Hypp. ſing. 96. renũciãs. Ant. Corſ. ſing. uerb. excep. 1. nu. 1. m Iaſ. in l. ſed etſi quis. §. quæſitũ. nu. 6. et 7. ff. ſi quis caut. et in l. pen. nu. 17. 18. C. de pac. et in l. 1. nu. 6. de con. indeb. Man ſing. 1. nu. 1. Alex. cõſ. 1. nu. 8. uol. 6. et cõſ. 208. nu. 6. uol. 6.

DE EXCEPTIONE REI IVDICATAE. TIT. II.

1 *Continuatio.*
2 *Ratio quare detur h ec exceptio.*
3 *Quando obſtet rei iu licata exceptio.*

POſt generalem de exceptionibus titulum,quædam nunc ſpeciatim de præcipuis exce- 1
ptionum ſpeciebus (nec enim omnes exequi, huius eſt loci aut inſtituti) conſequen-
ter proponuntur Eſt autem inter præcipuas exceptio rei iudicatæ,cum obijcitur acto-
ri: Actum ne agas quæ etiam litis ingreſſum impedit[a]. Quod probabili ratione placuit, 2
ne aliter modus litium multiplicatus ſummam atq; inexplicabilem faciat difficultatem,ma
ximè ſi diuerſa pronuncientur parere ergo exceptionem rei iudicatæ frequens eſt[b]:nam
cum actionem etiam res iudicata pariat[c],multo magis exceptionem producere dicendum
eſt[d]. a: Cicero in Oratio.pro L.Flacco oſtendit, olim præſides de rebus iudicatis denegare
actiones conſueuiſſe. & pro A. Cluentio inquit extremæ impudentiæ eſſe, iudicata labefa-
ctare conari.Amplius in Oratione de Lege agraria ad populum dicta, rerum iudicatarum
infirmationes,ait, ciuitatum afflictarum perditis iam rebus extremos exitiorum ſolere eſſe
exitus. Sed illud Iulianus rectè reſpondit, exceptionem rei iudicatæ tum demum obſta- 3
re,quoties eadem res ſiue quæſtio inter eaſdem perſonas reuocatur[e].nec enim ſententia in-
ter alios dicta,alijs debet nocere[f]:neq; de una re dicta, ad alias res quæ in ſuperius iudiciũ
deductæ non ſunt,trahi[g] Separatorum enim ſeparata eſt cauſa & ratio[h]. Eadem autẽ quæ-
ſtio eſt,cum uel res eadem iterum petitur, quamuis aucta aut diminuta, aut pro parte tan-
tum petatur[i]:uel eadem eſt cauſa petendi[k]. Eædem perſonæ dicuntur non modò principa-
les,ſed etiam quæ in earum locum ſuccedunt[l],quæq; ab his mandatum habent[m].

DE DIVERSIS TEMPORALIBVS* PRAESCRIPTIONIBVS, & de acceſsionibus. Titul. III.

1 *Cuiuſmodi ſint temporales præſcriptiones.*
2 *De acceſsionibus temporum.*
3 *Quanto tempore actionibus præſcribatur.*

PRæſcriptiones quoq; temporales uariæ & diuerſæ ſunt,quæ excludunt agentem, quia 1
debito tempore non egit:ut cum dicitur,annalem actionem (cuiuſmodi pleræq; præ-
toriæ ſunt) intra annum utilem,qui ex diebus utilibus quibus agi potuit,conſtat[a],nõ
eſſe intentatam[b]: item cum uendicanti rem præſcriptio triennalis obijcitur, aut decennij,
uel u cennij[c],aut etiam triginta uel quadraginta annorum[d]. qua in parte ſciendum eſt, ac-
ceſsionum tempora in poſſeſſoribus conſiderari. Nam continuatur defuncti tempus quo
poſſedit,cum tempore hæredis[e], & eius qui ab hærede emit[f]: item emptoris & uenditoris,
etiam tertij,quartiúe[g]. Sed de acceſsionibus poſſeſsionum nihil in perpetuum neq; ge- 2
neraliter definire poſſumus[h]:conſiſtunt enim in ſola æquitate. Planè tribuuntur ijs, qui in
locum aliorum ſuccedunt,ſiue ex contractu,ſiue ex ultima uoluntate[i].Eiuſmodi quoq; tẽ-
poralis præſcriptio fiſco obſtat: nam à bonis uacantibus (licet iure Sax. contrà uideatur[k]) 3
quadriẽnij curriculo excluditur[l],à commiſsis quinquennio[m],in reliquis præſcriptione ui-
cennij[n]: quod poſterioribus conſtitutionibus non eſt ſublatum,ſed confirmatum[o]: eoq;
tempore & alijs omnibus publicis & criminalibus iudicijs præſcribitur[p]:ciuiles uerò actio-
nes triginta annorum præſcriptione eliduntur[q], niſi breuiorib. ſpacijs ſpecialiter ſint cir-
cumſcriptæ:ut actio doli[r], iniuriarum[s], adulterij[t]. Reliquæ omnes quæ hæc tempora effu-
giunt,tam publicæ & eccleſiaſticæ, quàm priuatæ, 40. annorum decurſu præſcribuntur[u].
Quod quidem tempus continuum eſt[x],curritq; non modò contra ſcientem, ſed etiam ad-
uerſus ignorantem,& abſentem[y]: quamuis ignorantibus ius ſuum, reſtitutio in integrum
ex clauſula generali,Si qua mihi iuſta cauſa[z],&c.detur[a].

a d. c. 1. de lit. conteſt.a. in 6.
b l.ſingulis. 6 h t.l 3 et 4. C.de re iudicat.
c Paul. lib. 1. tit. 19 & lib. 5. tit. 5. l.ſi actor. C.de reb.creditis.
d l. j. § nam cui damus. de ſuperficieb.
e l. 3. h. t.
f l.ſæpe. de re iudicat. l. j h.t.
g l.ſi cum teſtamẽto. 21. in prin l. ſi in iudicio. 23. l & an eadẽ. 14. hoc tit.
h l.eam. 18. de negotijs geſt. l ſi maritus C. de donatio. inter uir. & uxor. l. de ſeruo. de calumniatorib.
i l.ſi quis cum totum. 7. cum l ſeq. d. l. & an eadem. 14. in princ. & § 1.
k l.ſi mater 11 §. eandẽ. d l & an eadem.
l l. 4. l ſi à te hæreditatem 9 § fin. d l. ſi mater. in prin & §. Iulianus. & § fin.
m d. l. ſi mater. §. hoc iur.
* aliâs, temporibus.
a l.ſi cum exceptione §. poſt annũ. de eo quod met. cauſ §. rurſus. inſtit. de actio l. ult. C. de temp. in integ. reſt. l. ſi non conuicij C. de iniur. l. interdum. l. auxilium de minor. iunc. l. iure mariti C de adulter. l. ſi maritus. ff. eo. l. j. de his quæ in fraud. cred.
b l. j. h t.
c l 3. h. t. §. 1. Inſtit. de uſucapio.
d tot. tit. C. de præſcript. 30. anno.
e l. cum hæres 11. h. t.
f l. pen. § fi. h. t.
g l. 5. 6 14 15. h t.
h uide Cuiac. in l. id tempus. 14. l. ſerui. 16. de uſucap.
i l. de acceſsionibus. 14. hoc tit.
k art. 28. & 29. lib. 1.
l l. intra 10. h t. l. 1. & tot. tit. C. de quad. præſcri.
m l. 2. C. de uectig.
n l. in omnibus. 13. h. t. l. 1. § præſcriptio. de iur fiſ.
o l. omnes. C. de præſc. 30. ann.
p l. querelam. C. ad leg. Cor. de falſ. l. 2. de requi. re.
q l. ſicut. l. omnium. C. de præſ. 30. ann. in prin. Inſt. de perpet. & tempor. actio.
r l. fi. C. de dolo malo.
s l. ſi non conuicij. C. de iniurijs. cum ſimilibus.
t uide ĩ. de adulter.
u l. 4. C. de præſcrip. 30. ann. uide ex. de præſcrip.
x l. nunquam. § in uſucapionib. ĩ. de uſucapion.
y l. fina. C. de longi tempo. præſcripti. l. ſicut. C. de præſcrip. 30. annor.
z in l. j. ex quib. cauſ. maior, &c.
a tot. tit. C. quib. non obijci. longi temp. præſcript. Bart. in l. j. §. ſi quis autem. ĩ. de uiner. actuq; priuato. Panorm. in c. uigilanti. de præſcrip. latè Bald. in tractatu præſcriptio. 4. parte quartæ partis principal. quæſt. 29. uide ĩ. ad tit. de uſucap. in fine.

DE

DE DOLI MALI ET METVS EXCEPTIOne. Titul. IIII.

1 *Diſpoſitio huius tituli: & quàm latè pateat hæc exceptio.*
2 *Quare detur.*
3 *Quomodo dolo quid factum dicatur.*
4 *Quando huic exceptioni locus ſit.*
5 *Quibus obijci poſsit, uel non.*
6 *Quamdiu.*
7 *De metus exceptione.*

1 LAtiſsimè patet exceptio doli, unde & generalis dicitur[a]: quippe quæ ex omnibus in
factum exceptionibus oriatur. quia dolo facit, quicunq; id quod qualibet exceptio-
ne excludi poteſt, petit[b]. Quo autem dilucidius intelligi poſſet hæc exceptio, ordi-
nem I.C.[c] ſecuti, prius de cauſa uideamus, quare propoſita ſit: deinde quemadmodum do
lo fiat: tum quando & quibus caſibus obſtet: deinde aduerſus quas perſonas locum ha-
2 beat: nouiſsimè intra quæ tempora hæc exceptio competat. Ideo autem eam propoſuit
Prætor, ne cui dolus ſuus per occaſionem iuris ciuilis contra naturalem æquitatem prodeſ-
ſet[d]: quod foret planè iniquiſsimum[e]. Quare ne replicatione quidem doli hæc exceptio e-
lidetur, ne ex eo quod perfidè geſtum eſt, actor quippiam conſequatur[f]: aut alij dolus no-
ceat quàm illi qui eum admiſit[g]. an dolo quid commiſſum ſit, ex qualitate facti intelligi-
3 tur[h]. Sed & is dolo facit, qui petit quod qualibet exceptione excludi poteſt[i]: uel quod ſcit
4 non oportere ſolui[k], aut ſi ſoluatur, eſſe reſtituendum[l]. Huic autem exceptioni locus eſt,
cum fraus actoris coarguitur. Ex eadem enim proponitur cauſa, ex qua actio doli[m], uide-
licet cum machinatio fraudulenta in negocio latet: cuiuſmodi multas ſpecies I. C.[n] propo
5 nit. Obſtat hæc exceptio ei qui decepit, non alijs[o]: nec enim ſufficie dolo factum eſſe, ſed o-
portet actoris malitiam coargui[p], aut eius procuratoris[q]. Nam ſicuti actio doli, ita & exce-
ptio, quam ex eadem cauſa dari diximus, in perſonam directa eſt[r]. Aduerſus parentes, a-
liasq; perſonas quibus reuerentia debetur, neq; doli exceptio, nec alia quæ exiſtimationẽ
6 apud bonos ſugillet, competere poteſt: in factum itaq; erit excipiendum[ſ]. Non autem
ſicut de dolo actio, quę famam uiolat, certo ſpacio finitur, ita etiam exceptio eodem tempo
re danda eſt. Nam hæc perpetuò competit: cum actor quidem in ſua poteſtate habeat,
quando utatur iure ſuo, is autem cum quo agitur, non habeat quando conueniatur[t]. Itaq;
ea ratione ceſſante, cum in modum actionis quæſtio doli proponi poteſt, perinde ut actio
7 terminatur[u]. In metus exceptione eadem omninò obtinent. Itaq; Caſsius eam omiſit,
contentus doli exceptione, quæ generalis eſt. Sed utilius uiſum eſt, etiam de metu oppone
re exceptionem. nam diſtat quadantenus à doli exceptione: quia eſt in rem ſcripta, ſicuti i-
pſa actio: ut non inſpiciamus, an is qui agit, metus cauſa fecerit, ſed an omnino metus cau
ſa factum ſit. Et quamuis de dolo authoris exceptio doli non obijciatur: tamen hoc iure uti
mur, ut de metu non tantũ ab authore, uerùm à quocũq; adhibito, obijci exceptio poſsit[x].

a l.4.§.fin.h.t.
b l.2.§.& generaliter. l.qui æquitate.12.h.t.
c in l.j.h.t.
d l.j.l.4.§.Labeo.13. hoc tit.
e l.2.de eo per quem factum erit.
f l.4.§.Marcellus.h.t.
g l.ſi procurator.11. hoc tit.
h d l.j.in fin.l.dolus.C. de reſcin.uendit.
i d.l.2.§.et generaliter.
k d.l.2.§.circa.
l l.dolo fact.8.h.t.
m d.l.2.in prin.
n in l.2.& ſeq.h.t.
o d l.ſi procurator.11.
p d.l.2.§.1.
q d.l 4.§.quæſitum.
r l.item.17.de do.mal.
r d.l.4.§.aduerſus.& §.fin.
t l.purè.5.§.fin.h.t.l.ſi pactum.C.de except.
u l.ſi quis libertatem.de petit.hæredita.l.quæſitum.§ fi.de peculio.
x d.l.4.§ fin.

QVARVM RERVM ACTIO NON DATVR. Titul. V.

1 *De exceptione iuriſiurandi.*
2 *De his quę onerandæ libertatis cauſa promittuntur.*
3 *De dolo qui cauſam dat contractui.*

1 SCiendum autem eſt, exceptione quandoq; non eſſe opus, ut ijs in rebus quarum rerũ
actio à Prætore qui actiones olim concedebat, & à quo erant impetrandæ, non datur.
Quod uſuuenit, cum quis aduerſarium ſuum delato iureiurando, iudicem de cauſa
facit[a]. Iuſiurandum enim uicem rei iudicatæ obtinet[b]. Itaq; poſt rem iureiurando deciſam,
non dat actionẽ Prætor[c], ne de periurio quæratur[d]. Quare & hodie hæc exceptio litis con-
2 teſtationem impedit[e]. Item in ijs, quæ onerandæ libertatis cauſa patronus à liberto ſti-
pulatur. Quia uiſum eſt, aduerſarium libertati ac uiolentiæ plenum, perpetuo uexationis
metu libertum patrono ſubijci, propter quem metum quiduis ſuſtineat patrono exigẽte[f].
Quo tamen caſu exceptione opus eſt: quia ſtipulatio quantumuis dolo malo metuue ſit
3 inita, ipſo iure ualet[g]. Sed quando res incidit in contractum bonæ fidei, tum etiam non
oppoſita exceptione denegat actionem Prætor: ut ſi ſocietatem onerandæ libertatis cauſa
patronus cum liberto inierit[h]. Nam cum uideatur metu inita[i], cui dolus ineſt[k], ipſo

a l.ſ in prin.h.t.
b d l.j.l.2.de iureiuran.
c l.ait Prætor.7.de iureiuran.
d l.fi.de in litem iuran.l.nam poſtea.9.§.1.de iureiur.l.nam ſufficit.de dolo malo.§.æquè. Inſt.de excep.
e d.c.1 de litis conteſta. in 6.
f d.l.j.§.quæ onerandæ.
g l.5.C.de inutil.ſtipul.
h l.Labeo.de bon.lib.
i d.l.j.d.§.quæ onerandæ.
k l.ſi cũ exceptione.14.§.cum.de eo quod metus cauſa.

iure ad nihilum recidit, nec ex ea actionem dat Prætor[a]: cum neutiquam ſit conſentaneũ,
actionem bonæ fidei cui dolus maximè aduerſarius eſt, dari ex eo quod fraudulenter inue
nitur geſtum[b]. idq; præſertim in ſocietate obtinere æquum eſt: quæ cum ius fraternitatis
complectatur, & planè libera eſſe debeat, meritò nullius momenti eſſe cenſetur, ſi ad eam
libertus, cauſa libertatis conſequendæ quaſi adigatur[c].

a d.l.j. §. ſi libertatis.
b in l. & eleganter. in prin. de dol. mal. ubi ui de quæ dixi l. 3. ℱ. pro ſoc. l. in cauſæ. 17. in princ. de minor.
c l. Labeo. 36. de oper. lib. uide l. 1. de bon. lib.

DE LITIGIOSIS. TIT. VI.

1 *Cuiuſmodi ſit hæc exceptio.*
2 *Quæ res dicatur litigioſa.*
3 *De pœnis alienantium res litigioſas.*

EST & exceptio de litigioſis rebus propoſita: nam ſi quis ſciens rem emat litigioſam, 1
huic petenti poſſeſsionem uel nondum acquiſitam, uel amiſſam, obſtat exceptio liti-
gioſæ rei[a], quã emere non debuit[b]. Litigioſa autem res dicitur, non de qua contro 2
uertitur extra iudicium, per denunciationẽ fortè[c], ſed de qua lis mota eſt. quod fieri in his
realibus (nam in perſonalibus litis conteſtatio requiritur[d]) intelligitur aduerſario citato,
& propoſita petitione[e]. atq; hoc quidem in emente rem litigioſam obtinet. Quòd ſi uerò 3
ipſe litigator illiuſmodi rem dedicet ſacris, quia non modò aduerſarium afficit iniuria, eu-
ius duriores reddit partes, ſed etiam contumelioſus eſt in Deum, quem falſa religionis ſpe-
cie colit: meritò dupli pœnam patitur[f]. Sed eiuſmodi pœnæ hodie latius uagantur, & ad
omnem rerum litigioſarum nundinationem extenſæ ſunt[g].

a l. j. h. t.
b tot. tit. C. de litigioſis.
c l. j. h. t. l. j. C. eod.
d l. 2. ubi gl. & Dd. C. de litigio.
e Auth. litigioſa. ubi Doctores C. eod. uide gl. in c. 1. uerb. litigantib. ut lit. pendent. lib. 6. cle. 2. eo. tit.
f l. fin. h. t.
g l. fin. cum auth. ſeq. C. eod.

DE OBLIGATIONIBVS ET ACTIONIBVS. Titul. VII.

1 *Quomodo ſtipulationes dicantur Prætoriæ.*
2 *Quare inter iudicia Prætoria referantur.*
3 *Quare hic de obligationibus & actionibus agatur.*
4 *Quid ſit obligatio.*
5 *Quotuplex.*
6 *Quæ propriè dicatur obligatio.*
7 *Cauſa efficiens: qui quomodo obligationem contrahere poſſint, aut non.*
8 *Materia, forma, finis & effectus obligationum.*
9 *Quomodo extinguatur obligatio.*
10 *Quid ſit actio: & quàm latè id nomen pateat.*
11 *Partes & ſpecies actionum: & quomodo rectè proponantur.*
12 *Cauſæ & effectus.*

POſt expoſita poſſeſsionum iura, ad ſtipulationes progrediamur, quæ etiam ad iudi- 1
cia Prætoria, tam petitoria quàm poſſeſſoria pertinent: unde pleræque Prætoriæ ac
iudiciales appellantur[a]. Nam cùm multis rerum humanarum actionibus, tum præ-
cipuè iudicijs Prætor ſponſiones adhibuit: ut ex Cicerone, Quintiliano, & noſtris etiam le
gibus intelligi licet. Itaq; quamuis etiam iure ciuili, ſtipulationes ualent[b] itamen in iudicijs
uerſantur magis ex authoritate & iuriſdictione Prætoris, qui harum uinculis forenſes alter
cationes corroborat, & litigantium tum conſulit ſecuritati, tum temeritatem coercet, quàm
ulla iuris ciuilis introductione. Quòd ſi quis autem fortè quærat, quamobrem non ad 2
contractuum genera hic tractatus ſit relatus, ſicuti factum in Inſtitutionibus uidemus: ni-
hil eſt quod tam facilè expedire queamus. Nam contractus de quibus ſuprà dictum eſt, ex
iure gentium oriuntur, & præcipuè conſenſu conſtant: cumq; non à Prætore, ſed iure ciuili
uim habeant, meritò ad iudicia ciuilia rerumq; tractatum referuntur. At ſtipulationes à iu-
riſdictione Prætoris uſum & uim præcipuã mutuantur, & ex ſubtili quadam iuris ratione
uerbis obligationem gignunt, formulisq; iudiciorum à Prætore interponi atq; adhiberi ſo
lent: ut non immeritò iudicijs Prætorijs, quorum hoc loco tractatio eſt inſtituta, annume-
rentur. Sed quia hæc materia latè patet, multaq; habet cum reliquis obligationibus com 3
munia, ut nihil prætermittatur: primùm in genere de obligationibus & actionibus uidea-
mus: ut quæ deinceps de uerborum obligationibus dicturi ſumus, facilius intelligantur.
Obligatiò ab obligando uinciendoq; dicta eſt. nam in eo uis eius, & (ut loquitur Paulus) 4
ſubſtantia conſiſtit[c]. Etenim eſt iuris uinculum, quo quis neceſsitate adſtringitur alicuius
rei ſoluendæ, ſecundum noſtræ ciuitatis iura[d].
Obligatio autem eſt aut naturalis, aut ciuilis: naturalis, quæ ex naturali ratione cauſam 5
habet[e], & (ut alibi dicitur) ſolo æquitatis uinculo nitit[f]. Ea rurſum duplex eſt, ſicut ipſum
ius

a tot. tit. ℱ. de præ. ſtip.
b §. de conſtituta. Inſt. de actio.
c l. 3. h. t.
d in prin. Inſt. eod.
e l. j. §. ſi id quod h. t.
f l. Stichum. 95. §. naturalis. de ſolutio.

ius ciuile. Alia enim cum reliquo iure naturali, exiſtit ex quadã naturæ affectione: ut eſt ob-
ligatio naturalis ad antidora [a], quæ neq; ad certũ quid obligat, nec impedit ſoluti indebi-
ti repetitionem [b]: quamuis Zaſius refragetur [c]. Alia eſt obligatio iuris gentium, orta ex con
uentione, & iure humano, quod conuentiones ſeruari præcipit [d]. Is natura debet, inquit l.
C. quem iure gentium dare oportet [e]. De hac naturali obligatione potiſsimùm agunt l. C
cum ætunc aliquem naturaliter obligari [f]. Porrò ciuilis obligatio eſt, quæ oritur ex iure ci-
uili [g], quam rurſus diuidimus in ciuilem propriè ſic dictam, quæ lege introducitur: & præto
riam, quæ ex edicto aliquo Prætoris deſcendit [h].
6 Propriè autem obligatio dicitur, quæ utramq;, & ciuilem & naturalem continet. Hæc eñ
7 demum efficax eſt, & uinculum illud iuris habet, cuius in definitione fit mentio [i]. Obliga-
tio contrahitur aut conſenſu [k]: eam uerò qui cùm facto, tum uerbo, tum etiam nutu declara
ri poteſt [l]; quàm præſumpto, cuius uſus eſt in quaſi cõtractibus [m]: aut re, aut uerbis, aut ſcri-
ptura, prout quique contractus horum aliquid ad perfectionem ſui præcipuè requirunt [n]:
quanquam in omnib. conſenſus etiam deſideretur [o]. Item contrahitur obligatio lege, cũ ui
delicet ſecundum aut contra leges quid facimus, unde teneamur [p]. ité facto & neceſsitate [q]:
deniq; ex uarijs cauſarum figuris [r]. Cum autem conſenſus requiratur in omni obligatione,
ſicut diximus, aut principaliter, aut συνδρομή: nec enim inuitus quiſpiam obligatur [s]: ſequi-
tur, uoluntatem eius requiri qui conſentire poteſt, puta puberis & mente compotis, tam pa
tris tamil. [t] quàm filijfamilias [u]. nam furioſi & impuberes non obligantur [x], ne naturaliter qui-
dem, quin ſolutum repetere poſsint [y], niſi in ijs in quibus re ipſa citra uoluntatem naſcitur
obligatio, & quatenus facti locupletiores [z]. Sed & impuberẽ, qui intelligat quid agatur, na
turaliter obligari, quod ad conſenſum attinet, conſentaneum eſt [a]. Seruus etſi conſentire
poteſt: tamen quia iure ciuili pro mortuo habetur [b], naturaliter tantũ, non etiam ciuiliter
obligatur [c], niſi in delictis, quorum nemo impunitatem ſperare debet [d]. Mutus & ſurdus
8 conſenſu & factis, uerbo uerò obligari non poſſunt [e]. Materia ex qua exiſtunt obligatio-
nes, ſunt facta: materia circa quã, res licitæ & poſsibiles. Neq; enim ulla eſt rerum turpium
obligatio [f], ut nec impoſsibilium [g]. Forma obligationum uaria eſt, pro uoluntate contra-
hentium: aliàs enim uerbis, aliàs conuentione & pactis, aliàs ſcriptura, aliàs aliter forma-
tur obligatio [h]. Rectè autem contrahitur obligatio, aut proprio nomine, aut alieno [i]: dum
tamen initium & ſubſtantia obligationis in perſona propria contrahentis conſiſtat [k]. Ad
formã etiã pertinet, q; obligationes, pręcipuè dandi, neq; induci poſſunt tẽpore, nec finiri [l]:
qui tamen contra pactum tempus agit, exceptionis æquitate repellitur [m]. Quare quod ad
effectum attinet, obligationes diem recipiunt [n], ut & conditionem [o], non tamen poteſtati-
uam [p]: item modum, acceſsionem [q], &c. Cauſa finalis eſt, ut ex obligatione aliquid detur
aut fiat. Effectus, non ut nobis aliquid obligatio ipſo iure acquirat, ſed ad dandum facien-
9 dumúe aliquem obliget [r], actionemq; ad id exigendũ producat [s]. Aduerſantur obligatio
ni diſſenſus [t], error [u], ſimulatio [x]. Et hæc quidem impediunt ortum obligationis. Ortam au-
tem iam & natam rurſus extinguunt & diſſoluunt mutuus cõſenſus [y], ſolutio, & quicquid
ſolutionis uim habet [z], interitus rei ante moram debitæ [a]: item tempus ſaltem per exceptio
nẽ [b], uel per præſcriptionem [c]. Nam quod dicitur, tempus non eſſe modum inducendæ aut
tollendæ obligationis, de cauſa ſolius temporis accipiendum eſt, non etiam quando cum
10 tempore cõſenſus partium, aut legis diſpoſitio, aut alia efficax cauſa cõcurrit [d]. Quod ad
actiones attinet, ſciendum eſt hoc nomine propriè cenſeri actiones perſonales [e], etiamſi οἱ
πάντα etiam reales & extraordinariæ comprehendantur [f]: nec modò ciuiles, ſed etiam cri-
minales [g]. Quo ſenſu hoc in titulo accipi, uel ex eo liquet, q; de quibuslibet formis actionũ
generatim hic diſſerat. Actio aũt nihil aliud eſt, quàm ius perſequẽdi in iudicio, quod ſibi debe
tur [h]. Genus eſt ius perſequendi, id eſt facultas agendi uel conueniendi [i]. Differentia eſt in
l 2 uerbis,

a l. ſed etſi. §. conſuluit. de petit. hæred.
b gl. mag. & Dd. in l. 5. de iuſt. & iur. & in l cum quis. C. de iur. & fac. ignor.
c ſing. reſponſ. li. 1. cap. 3. nu. 21. & 22.
d l. j. in prin. de pact.
e l. cum amplius. 84 §. 1. de reg. iur.
f l. frater. 6. l. ſi id quod. de cond. ind. l. j. ubi dixi. ff. de nouat. l. Stichũ. §. naturalis. de ſolut. uide de hac Gouea. li. 2. cap. 26. & in l. 1. §. id quod natura. ad l. Falcid.
g uide gl. & Dd. in l. 5. de iuſt. & iur.
h l. obligamur. 51. §. lege. h. t. l. j. §. fin. de conſtitu pecu.
i gloſ. & Doctores in prin. Inſtit. de oblig. et in l. iuris gẽtium. §. ſed cũ nulla. de pactis. in l. frater à fratre. de condictio. indebiti. l. j. de nouatio.
k d. l. obligamur. 51.
l d. l. obligamur. in fin. Doctor.
m l. 4. §. 1. h. t. tot. tit. Inſtit. de obl. quæ ex quaſi contractu.
n l. j. h. t. §. fin. inſt. de obligat. & quib. mod. re cont. ubi dixi.
o l. j. §. 1. de pactis.
p d. l. obligamur. §. lege.
q d. l. obligamur. circa fi.
r l. j. in prin. h. t.
s l. nec emere. C. de iure deliberandi. l. ſicut. C. de actio. l. cum poſtulaſſem. de dãno infec.
t l. imperator. de contr. empt. cum ſimil.
t l obligari. 42. h. t.
u l. filiusfam. 38. h. t.
x l. j. in fin. h. t.
y l. pupillus. 58. h. t.
z l. ſi à furioſo. 23. l. furioſus. 45. h. t.
a l. j de nouat. uide quæ dixi Inſt. de inutil. ſtip. & Quib. mo. toll. obl.
b l. qd attinet. de reg. iur

c l. ſerui. 13. l. oblig. 42. h. t. d d. l. ſerui. e l. j. in fi. l. in quibuſcũq;. 47. f l. generaliter. 26. ff. tit. 1. g l. j. §. ſi quod. cũ ſeq. l. nõ ſolùm. 30. h. t. l. impoſsibiliũ. 145. de reg. iur. h l. 4. de pignorib. l. cõtract. C. de fide inſtr. cum ſimilib. i d. l. §. ſed aut proprio. k l. quæcunq;. 10. h. t. l l. obligationum. 43. §. 1. h. t. m d. l. obligationum. n §. omnis. Inſt. de uerb. oblig. l. eum qui. ubi Doctores. ff. tit. 1. o l. is cui. 41. h. t. p l. ſub hac. 7. h. t. d. l. obligationum. q d. l. obligationum. §. modus. & §. acceſsio. r l. 3. h. t. l. traditionibus. C. de pactis. s l. licet. 42. §. ea obligatio. de procuratoribus. t l. in uenditionibus. 9. de contrah. empt. u l. in omnibus. 56. h. t. x l. contractus. 43. h. t. y l. ab emptione. de pactis. z tot. tit. Inſt. quib. mod. toll. oblig. a l. is qui. 44. h. t. b d. l. obligati. § placuit. c l. ſicut. l. omnis. C. de præſcript. 30. anno. d d. l. obligationum. 43. § placet. ubi dixi h. t. uide Salic. in l. ſicut. C. de præſcript. 30. annor. e l. actio. 27 h t. f l. actionis. uerſ. 36. h. t. g l. 1. & 2. ff. de crimine ſtellio. l. pe. ff. ſi ex noxali cauſa agatur. tot tit. C. quando ciuilis actio præiud. crim. l. Celſus. ff. de crim. expila. hered. h l. nihil aliud. 50. h. t. in prin. Inſt. eod. i l. j. de eo quod certo loco. l. 6. §. uideamus. de neg. geſt. l. purè. §. fin. ff. de doli mali excep.

uerbis, perſequendi in iudicio. Nam hoc ſecernũtur actiones à poſtulationibus extraiudi-
cialibus, & extraordinaria, citraq; ſolennitatem iudicij facta officij iudicis imploratione.
Actionis partes ſunt tres, procœmium, narratio, concluſio: uel (ut uolunt Doctores) pro- 11
poſitio maior, propoſitio minor, & concluſio [a]. Maior eſt ipſa facti narratio, quæ apertè &
breuiter eſt inſtituenda, ut uoluit Iaſ. præalle. loco: uel potius aliqua iuris regula maior eſt.
Dein de narratio ſpecialis facti de quo agitur, minoris locũ obtinet, quod ſic deduci debet,
ut ex eo appareat medium concludendi [b]. Quam cauſam appellant Iuriſconſulti [c]. Quòd ſi
hæc cauſa concludendi fuerit inepta, libellus erit ipſo iure nullus [d]. Vltima pars eſt conclu-
ſio, quam conſtat omnino eſſe neceſſariam [e] (iudex enim nõ interponit officium, niſi qua-
tenus petitum eſt [f]) cuiuſq; forma totam actionem ampliat, reſtringit & moderatur [g]. Præ-
cipuè actionum diuiſiones ſumuntur, primùm à materia circa quã: aut enim ſunt in rem,
aut in perſonam directæ [h]. Secundò, à cauſa efficiente: nam aliæ ciuiles, aliæ prætoriæ dicun
tur [i]. Tertiò, à fine: quædam enim pœnam perſequuntur, quædam rem familiarem, nõnul-
læ utrunq; [k]. Quartò, à forma & modo petitionis: aliæ enim in ſimplum, aliæ in duplum,
aliæ in triplum, aliæ in quadruplum, nec ulterius concipiuntur [l]. Quinto, à ſui qualitate &
natura: pleræq; enim ſunt bonæ fidei, quædã ſtricti iuris [m]. Sextò, ab effectu: nam aliæ ſoli-
dum, aliæ minus conſequuntur [n]. Et has ſex actionum diuiſiones Imperator in Inſt. ordine
exponit. Poſſunt autem & aliæ tradi. Sunt enim quædam ciuiles, quædam criminales: ea-
rumq; aliæ ordinariæ, aliæ extraordinariæ, aliæ directæ, aliæ contrariæ: & alio ſenſu, quædã
directæ, quædã utiles [o], quædam in factũ [p]. pleræq; perpetuæ, nonnullæ temporales: quæ-
dam in hæredes tranſitoriæ, quædam nõ: nonnullæ uniuerſales, pleræq; particulares: quæ-
dam præparatoriæ, aliæ principales: aliæ natiuæ, aliæ datiuæ, ut uolunt Dd. [q]

Obligationes cum ſint iuris gentium [r], agendi modum etiam ex eo iure naſci [s] dubium 12
non eſt. Quia tamẽ actiones Ro. de quibus agimus, formam à iure ciuili accipiunt, quæ (ut
loquuntur) dat eſſe rei [t], meritò iuris ciuilis eſſe perhibentur [u]. Materia ex qua, ſunt facta
& obligationes: materia circa quam, perſonæ & res [x]. Forma actionum olim in impetra-
tione & compoſitione, certiſq; uerborũ formulis cõſiſtebat, unde & formulæ ipſæ actiones
uocantur [y]: quæ omnia poſtea antiquata ſunt [z], ſufficitq; hodie, congruentem & aptam ne
gocio proponere actionẽ, etiam nullo certo nomine expreſſo [a]. Finis eſt, ut quis ius ſuum
legitimè conſequatur: quod quidẽ ad ſalutẽ Reipub hominumq; ſocietatẽ inter ipſos reti-
nendam, omnino eſt neceſſariũ. Effectus actionis multiplex eſt: nam ad eam cogitur pars
aduerſa reſpondere [b]: iudex ſecundũ eã, ſi probari poteſt, pronunciare, alioqui litẽ facturus
ſuã [c]: item ea propoſita interrũpit præſcriptionẽ [d]. Deniq;, ut uno uerbo concludã, ueriſſimũ
eſt quod dicitur: Neminem perſequendo deteriorem cauſam ſuam facere, ſed meliorem [e].

DIGESTORVM PARS SEPTIMA.

LIBER XLV.

DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS. TIT. I.

1 *Continuatio, & diſpoſitio huius tractatus.*
2 *Vnde dicta ſit ſtipulatio.*
3 *Quid ſit: & definitionis explicatio.*
4 *Qui imperſonaliter promittit, an obligetur.*
5 *Partes ſtipulationis.*
6 *Diuiſio 1. de prætorijs & iudicialibus ſtipulat.*
7 *Diuiſio 2. de ſtipulationibus dandi & faciendi diuiduis & indiuiduis.*
8 *Diuiſio 3. de ſtip. certi & incerti.*
9 *Diuiſio 4. de ſtipulat. puris & conditionalibus.*
10 *Cauſa efficiens.*
11 *Materia: & quæ ſtipulari poſſimus, aut non.*
12 *Forma contrahendæ ſtipulationis.*
13 *Finis.*
14 *Effectus: & de condictione certi, & actione ex ſtipulatu.*
15 *Contraria ſtipulationi.*

Dicturi

a Bart. in l. ſi prius. de operis noui nunciat. Iaſon in §. omniũ. nu. 115. inſtit. de actio.
b Bart in l. certi condictio. nu. 2. ſi certũ petat. & in l. 2. C. de petit. hæred. gl. magna in l. j. de edendo. & l. 2. §. circa. de doli excep.
c l. & an eadẽ. 14. §. de excep. rei iud.
d Bart. in l. edita. nu. 1. C. de edend. per d. l. 2. §. circa. Iaſ. præall. loc. nu. 116. & 117.
e l. fi. C. de fideicõmiſ. libert. Bart. in d. l. edita.
f l. 4. § hoc autem. de damno infect.
g Bart. in l. Aurelius. §. Sticho. de liberatio. legata. Innocẽt. in cap. ſuper literis. de reſcripti. Iaſ. poſt Angel. in d. §. omnium. nu. 127.
h l. actionum. 24. h. t. §. 1. Inſt. eo. ubi dixi.
i d. l. actionum. l. in honorarijs. 34. h. t. §. ſed iſtæ. Inſtit. eod.
k §. ſequens. inſt. eo. d. l. in honorarijs. l pe. h. t.
l §. omnes autẽ. Inſt. eo.
m §. actionum. Inſt. eod.
n §. ſunt præterea. Inſtit. eod.
o de his Goueа. lib. 1. ca. 40. l. ſi menſor ſi mẽſ. fal. mod. l. antepen. de neg. geſt.
p de his l. 1. C de reuoc. quæ in frau. l. cum mota. C. de tranſ. Gouea. lib. 2. cap. 27.
q Dd. in l. iuris gentium. 7. §. quinimò. de pact. Iaſ. in §. rurſus. nu. 78. & in §. item. nu. 106. Inſt. de act. uide Monta in tract. ſi. regand. cap. 38. num. 17. uide quæ dixi ad tu. de pac.
r l. 5. de iuſt. & iur.
s Panor. in c. dilecti. de iudic. Bar. in l. uerum. num. 2. 3. & 4 ſup. rer. amota.
t l. Iulian. 9 §. ſi quis rẽ. ad exhibend.
u l. 2. 3. de. uide ex his. de origine iuris.
x d. §. 1. Inſtit. eod.
y Vlp. tit. 25. Paul. lib. 3. tit. 3. tot. tit. C. de for. ſubla.
z l. 1. & 2. C. de formu. impe. ſubl.
a c. dilecti. de iudicijs. uide quæ dixi ſup. de edendo.
b auth. offeratur. C. de litis conteſtat.
c l. fin. C. de fideicommiſ. libert. Bald. l. Doctores. in l. prolatam. C. de ſentẽtijs. uide gl. & Dd. in l. argentarius. 10. de edend.
d l. fi. C. de præſcript. 30. annor. l. moræ. ubi Dd. C. de rei uend.
e l. nemo. 88. de reg. iur.

1 Dicturi de ſtipulationibus, materia uaria, multiplici & obſcura, eundem teneamus in explicando ordinem, quem in alijs multo ad intellectum facilioribus, docendi gratia ſecuti ſumus: ut uidelicet primo loco in genere exponamus, quid ſit, & quomodo rectè contrahatur ſtipulatio, & à quibus, tum quemadmodum confirmetur, ultimò quibus modis ſoluatur. Iis enim expoſitis facilius deinceps percipi poterunt, quæ de ſpeciebus ſtipulationum Prætoriarum ſubijciuntur. Vt igitur quid ſit, & qua forma rectè contrahatur ſtipulatio, intelligi poſsit, totam hanc materiam pro more noſtro per Methodum breuiter ducamus.

2 Varro lib. 4. de lingua Latina ſtipulationem à ſtipe, id eſt pecunia quã ſtipulari ſolemus, deducere uidetur. Sed quoniam præter pecuniam numeratam aliæ etiam res in ſtipulationem ueniunt, nec ſolent contractus à rebus circa quas uerſantur, quæ multiplices plerunq; & uariæ ſunt, ſed à ſua forma, cauſis & effectu denominari: ut mutuum, commodatum, permutatio, &c. ideo maluit Iuſtinianus [a] à ſtipulo hoc nomen deriuare. Stipulum enim ueteribus firmum ſignificabat, fortaſsis à ſtipite, cui firmiter quid alligatur, ſicuti robur ab arborum robore. à ſtipulo igitur, id eſt, ab eo quod firmum eſt, dictam eſſe ſtipulationem conſentaneum eſt: ſicuti & Theophil. in Inſtit. interpretatur, & Paul. lib. 5. receptarum ſententiarum, tit. 7. de obligationibus. Quia hæc una obligatio citra rationem iuris gentium iure ciuili ex ſolis uerbis firma eſt [b]: unde & uerborum obligatio appellata, quòd magis uerborum ſolennitate, quàm æquitate conuentionis conſtituatur. Et hic quidem contractus tam perfectus ſtipulatio dicitur [c]. Quare ad totum contractum nomen ſtipulationis pertinet, etiamſi obtinuit, ut ſtipulari dicatur is qui interrogat, ſibiq; uult promitti: promittere, qui ſpondet & pollicetur [d].

3 Stipulatio eſt uerborum conceptio, quibus is qui interrogatur, daturum facturumúe ſe quod interrogatus eſt, reſpondet [e]. Verborũ conceptio, loco generis ponitur. Alij enim contractus tantum ſunt conuentiones [f]: quia in ijs ſufficit conſenſum interuenire ſine uerbis [g]. Sed ſtipulatio uerborum conceptio dicitur, id eſt, certa & formata uerborum complexio, quæ interrogatione & reſponſione conſtat, ut hæc uerba ſequentia indicant: is qui interrogatur, reſpondet, &c. in quibus eſt differentia, qua ſtipulatio à reliquis conuentionibus & pollicitationibus diſtinguitur. Ideo autem uerborum conceptio dicitur, quia à uerbis uim omnem mutuatur: neq; contrahi poteſt, niſi utroq; loquente, & altero alterũ intelligente [h]. Neq; tamen qualiacunq; uerba ſufficiunt [i], ſed idonea requiruntur, quæ interrogationi reſponſionem congruè copulent [k]. Additur in definitione, daturũ facturumúe. Vt enim aliorum omniũ contractuũ finis eſt, ut quid detur aut fiat: ita & ſtipulatio aut in dando aut in faciendo conſiſtit [l]: ſic tamen ut uerbo dandi negatiua, uidelicet non dari, faciendi, non facere contineatur [m]. Addita autem eſt per emphaſin particula ſe. Nam ſi quis alium daturũ

4 facturumúe promittat, inutilis eſt ſtipulatio [n]. Hinc controuerſum uidemus, an qui indefinitè promiſit, & imperſonaliter, puta dabitur, obligatus intelligatur. Et quamuis in dubija interpretatio facienda eſt, ut actus ualeat [o], & uideatur hæc reſponſio ad interrogationem commodè applicari poſſe, quaſi ita ſit reſponſum, à me dabitur: tamen quia ſtipulationes ex uerbis metimur, uerius eſt, in primis uidendum eſſe, quid ſit actum [p]. Id ſi non appareat, magis eſt ut contra ſtipulatorem fiat interpretatio [q]: & non ualeat ſtipulatio, in qua promittentis perſona non inuenitur expreſsè obligata, cum nec conſtitutum hoc modo re
5 ctè contrahatur [r]. Stipulatio duas habet partes: interrogationem eius qui ſibi acquirere uult, & congruam reſponſionem illius qui ſpondet ac promittit [s].

6 Diuiſio autem ſtipulationum multiplex eſt. Nam primò diuiduntur à cauſa efficiente. Aliæ enim ſtipulationes ſunt iudiciales, quas exigit iudex Pedaneus, qui de cauſa cognoſcit: aliæ Prætoriæ, quæ Prætoris autoritate conſtituuntur: aliæ conuentionales, quę ex conuentione reorum, id eſt partium fiunt: aliæ communes, quæ neq; ex mero Prætoris, nec ex mero iudicis officio proficiſcuntur, ſed modò à Prętore, modò à iudice decerni ſolent [t]. Porrò Prætoriæ ſubdiuiduntur in iudiciales, cautionales & communes, de quib. poſtea ſuo lo
7 co dicetur [u]. Deinde diuiduntur ſtipulationes à materia. Aliæ enim conſiſtunt in dando, aliæ in faciendo [x]. & quoniam facta pleraq; ſunt indiuidua, fit ut quædã ſtipulationes partium præſtationem recipiant, quædam non recipiant [y]. Hinc aliæ diuiduæ, aliæ indiuiduæ ſunt appellatæ. Quia uerò res non ſolùm corpore, ſed etiam intellectu diuiduntur [z], bifariã diuidui uerbum accipiendum eſt. Alia enim obligatio præſtationẽ partium numero & re ipſa recipit, ut ſtipulatio earum rerum quæ numero, pondere & menſura conſtant, puta pecunię. Pecunia enim uel integra, uel per partes ſolui natura poteſt. Sed iure inuitus creditor particularem ſolutionem, quæ magnam ſæpe incommoditatem adfert [a], admittere non cogitur, niſi in caſibus exceptis [b]. Alia autem diuidua dicitur, non quòd reuera præſtationem

a *in prin. Inſt. eod. tit.*
b *§. de conſtituta. Inſt. de actio.*
c *l. 5. §. ſtipulatio. h. t.*
d *tot. tit. Inſtit. de uerb. oblig. et de duob. reis.*
e *l. 5. §. ſtipulatio. h. t. ul de Paul. lib. 2. tit. 3.*
f *l. ſ. §. 1. l. iuris gentium. 7. in prin. de pactis.*
g *l. ſi ſtipuler. 35. §. ult. hoc tit.*
h *l. ſ. §. final. h. t.*
i *§. præterea. Inſt. de inutilib. ſtipulatio.*
k *l. ſ. §. uerbis. l. obligamur. 51. §. uerbis. ſ̄. tit. 1. d. §. præterea.*
l *l. 2. in prin. h. t.*
m *l. continuus. 137. §. pen. h. t.*
n *l. ſtipulatio iſta. 38. §. 1. h. t. §. ſi quis alium. Inſt. de inutil. ſtipul.*
o *l. quoties. 80. hoc tit. l. quoties. 13. cum ſimil. de rebus dubijs.*
p *l. ſemper. 35. de reg. iur.*
q *l. quidquid. 99. d. l. ſtipulatio. §. in ſtipulationibus. h. t.*
r *Auth. ſi quando. C. de conſtituta pecunia.*
s *l. obligamur. 51. §. uerbis. ſ̄. tit. 1. l. ſ. §. final. hoc tit.*
t *l. 5. h. t.*
u *ad tit. ſ̄. de prætorijs ſtipulatio. & Inſt. de diuiſ. ſtipul.*
x *l. 2. in prin. h. t.*
y *l. 2. §. 1. l. 4. l. ſtipulationes. 72. h. t.*
z *l. Mænius. 168. §. duobus. de legat. 2.*
a *l. planè. ſ̄. famil. hercif.*
b *l. obſignatione. C. de ſolutio. l. tutor. §. Lucius. de uſuris. l. cum hæres. §. pen. de ſtatu lib. uide Dd. in l. 2. h. t.*

partium recipiat, ſed quia diuiditur ratione: ut obligatio ſpeciei, puta Stichi. Nam etſi
Stichus diuidi nequit ſine eius corruptione, unde apud Dialecticos indiuiduum uocatur,
etiamſi Iuriſconſulti ſpeciei nomẽ uſurpent: tamẽ intellectu partes recipit, ac ſolui per par-
tes poteſt: puta pro dimidia [a], &c. Plures enim poſſunt eſſe unius Stichi domini, & in eo par-
tes habere [b]. Sunt etiam ſtipulationes, quæ partis quidem præſtationem recipiunt, ſed niſi
res tota debita ſoluatur, non ſatisfit obligationi: ut eſt obligatio generis, cum hominẽ ge-
neraliter ſtipulor, aut lancem. Etſi enim partes intellectu recipit hæc obligatio: tamẽ niſi to-
tus homo, puta Stichus, ſoluatur, nulla ex parte tollitur obligatio, alioquin in diuerſis ho-
minibus (omnes enim ſpecies ſolui poſſunt) rectè partes ſoluerentur. quod non eſt admit-
tendum: quia ſtipulator aliud conſequeretur quàm ſtipulatus eſt, nempe partes diuerſorũ
hominum pro uno certo homine aut alio indiuiduo, quod in ſtipulationẽ erat deductũ [c].
Aliud autem pro alio inuito creditore ſolui, iniurium eſt [d]. Eadem eſt cauſa obligationis al-
ternatiuæ, quæ illi comparatur [e]: ut ſi promiſeris hominem, aut decem. Nam ſi hic per par-
tes admittatur ſolutio: partem in decem, partem in homine, inuitus creditor, contrà quàm
ſtipulatum eſt, accipere cogetur. Quare in his obligationibus parte ſoluta nõ liberatur par-
tim debitor, ſicuti in ſuperioribus ſpeciebus, cum ſpecies debetur. nam tũc præſtatione par-
tis pro parte tollitur obligatio: quia nihil aliud ſolui poſtea poteſt, quàm reliqua pars debi-
tæ ſpeciei: quod non eſt in iſtis generis & alternatiuis obligationibus. Pendet ergo ab euen-
tu hîc ſolutio, donec altera pars ſoluatur: unde & ſtatim quod ſolutum eſt repeti poteſt, &
alia ſpecies dari [f]. Indiuiduæ ſtipulationes ſunt earum rerum, quæ natura diuiſionem non
admittunt: cuiuſmodi ſunt ſeruitutes [g] & facta [h]. Id autem ſciendum eſt, naturam harum
ſtipulationum etiam in perſonis hæredum non immutari [i]. Quare ſi defunctus non potuit
per partes ſoluere, ne hæredes quidem poterunt. Ideoq́ in indiuiduis in ſolidum ſinguli
tenentur [k]. Nam ſi pro partibus hæreditarijs obligarentur, ut ſemper aliàs [l], ad nihilum re-
cideret obligatio, propter impoſsibilitatem ſolutionis: quia nec peti, nec ſolui per partes
indiuidua poſſunt. Et hæc ſufficiant ad qualemcunq́ interpretationem Pauli [m]. nam plura
de difficili & intricata materia dicere, noſtrũ inſtitutum nõ patitur. À natura rerũ quæ in 8
ſtipulationes ducuntur, ſumitur & alia diuiſio. Nam quoniam res quæ in dando conſiſtũt,
certò deprehendi & deſignari poſſunt, ut quæ, quales, quantæq́ ſint appareat: quæ uerò in
facto uerſantur, haudquaquam circumſcribi & certò notari certaq́ quantitate æſtimari [n]
poſſunt: fit, ut ſtipulationes dandi appellentur certi, ſtipulationes uerò facti, plerunq́ in-
certi [o]. Poſſunt etiam à forma ſtipulationes diuidi: aliæ enim dicuntur puræ, aliæ in diẽ, a- 9
liæ conditionales. Puræ autem intelliguntur omnes, niſi dies aut conditio ſit adiecta [p]. Item
à loci circumſtantia aliæ dicuntur iudiciales, aliæ extraiudiciales [q].

Cauſa efficiens ſtipulationum ſunt uerba contrahentium, idoneè ſignificantia uolunta- 10
tem [r], ſine qua nec cæteræ conuentiones [s], nec ſtipulatio conſiſtit [t]. Verbis aũt contrahi poſſe
firmam obligationẽ, ius ciuile ſtatuit. Vnde & ſtipulatio iuris ciuilis dicitur [u]. Ideo aũt ſta-
tuit, ut etiam citra ullum rei quæ ſemper contrahentibus non eſt præſtò, interuentum, ſit a-
liqua certa & fixa ratio contrahendæ ex promiſsione ualidæ obligationis, cuius pœnitere
non liceat. Quod omnino in Repub. & commercijs eſt neceſſarium, ne temerè eludere con-
tractus, & fruſtrari promiſſa ſit ſolutum. Nam fundamentũ iuſticiæ, autore Cicerone, eſt fi-
des: dicta ex eo, quia fiat quod dictũ eſt. Quare haud abſurdum eſt quod aiunt Doctores,
ſtipulationẽ neceſsitatis cauſa eſſe inuentã [x], etiamſi non deſint qui contradicant [y]. Materia 11
circa quã, ſunt omnes res quæ in dando faciendoúe conſiſtunt, & dari fieriúe poſſunt [z]. Nã
quæ dari fieriúe nequeunt, fruſtra & inutiliter ſtipulamur, cum impoſsibiliũ nulla ſit obli-
gatio [a]: ſiue natura dari nequeant: ut res quæ nec ſunt, neq́ erunt in rerũ natura [b] (fructus
enim qui ſperãtur futuri, rectè ſtipulamur [c]) ſiue lege, ut res ſacræ & extra cõmercium poſi-
tæ [d]: item turpes & illicitæ, ut promiſsio faciẽdæ cædis [e], &c. Sed etſi extra cõmercium ſolius
ſtipulationis res ſint, ſtipulatio nullius erit momenti [f]. Illud etiam tenendũ eſt, circa omnes
ferè contractus ſtipulationẽ uerſari, adhiberiq́ omnibus iuris gentiũ conuentionibus ſo-
lere. quo caſu naturam earum ſequitur [g]: quod latè in utramq́ partem diſputat hîc Iaſon [h].

Forma ſtipulationis in eo eſt, ut perficiatur utroq́ loquente & præſente. Ideo neq́ inter 12
abſentes contrahitur [i], neq́ ſolo nutu [k]: ſed neceſſe eſt ut ſtipulator ſibi (nã alteri nequit [l])
ſtipuletur dari uel fieri, alter uerò id ipſum promittat: nam ex his duabus partibus conſtat
uerborum obligatio [m]. Promiſsio enim ſine ſtipulatione tantum nudum eſt pactũ uel pol-
licita-

a l. ſi ſtipulatus. 9. de ſolutio.
b l. 5. ĩ. de ſtipul. ſeruor.
c l. in executione. 85. §. pro parte. h. t.
d l. 2. §. 1. ĩ. de rebus creditis.
e Doctores in l. ſi unus. 28. §. ſed ſi ſtipulatus. de pactis.
f d. l. 2. §. 1. h. t. l. ſi non ſortem. 29. §. ſi decẽ. de condi. indebiti. d. l. ſtipulatus. 9. §. ſi de- [illegible]
g l. uit. 17. de ſeruitutib.
h d. l. ſtipulationes non diuiduntur.
i l. 2. §. incertã. ĩ. de prætorijs ſtipulatio.
k d. l. 2. §. 2. h. t. l. ea quæ in parte. 153. de re iud.
l l. 2. C. de hæredita. actio. l. 6. C. fam. hercis.
m in l. 2. & 4. h. t. ubi uide Molin. Cuiac. & alios.
n l. ult. de præto. ſtip. l. ſi quis. §. ult. de re iud.
o l. ſtipulatio. nu. 74. cũ l. ſeq. h. t. in prin. Inſt. eod.
p §. omnis. Inſt. eod.
q Inſt. de diuiſ. ſtipul. gl. & Dd. in l. ſi homo mortuus. h. t. Iaſ. poſt alios in l. ſi deceſſerit. circa finem. qui ſatiſd. cogan.
r l. j. §. ſi quis. h. t.
s l. j. §. 1. de pactis. l. in uenditionib. 9. de contrah. emptio. l. nec temerè. C. de iure delibe randi. cum ſimilib.
t §. ſi alia. Inſt. de inutil. ſtipul. l. iuris gentium. 7. §. quod ferè. de pact.
u §. de conſtituta. Inſtit. de actio.
x Doctores hic in l. j. Bald. & Cano. in c. 1. extrà, de pactis. l. ſtipulatio. §. ſtipulatio. h. t. in prin. Inſt. eod. ubi uide quæ dixi.
y uide Caium. lib. 2. Inſt. tit. de oblig. Gouean. lib. 1. cap. 34.
z d. l. 2. l. ſcire debemus. 29. h. t. § fin. Inſt. eod.

a l. impoßibilium. 145. de reg. iur. b Inſtit. de inutilib. ſtipulatio. in princ. c l. interdum. 73. h. t. d l. inter. 83. §. ſacram. l. liber homo. 118. h. t. e l. generaliter. 26. l. Titia. 133. h. t. f l. multum. 34. h. t. g l. 4. de uſuris. l. damni. 43. de damno infecto. h in Rubri. nu. 11. cum ſeq. i d. l. j. in prin. §. item. Inſtit. de inutil. ſtipulat. k d. l. j. §. ſi quis ita. l l. ſtipulat. 38. §. alteri. h. t. §. ſi quis alium. & §. alteri. Inſt. de inutil. ſtipulat. m l. obligamur. §. uerbis. ĩ. tit. 1.

licitatio[a]: contrà ſtipulatio ſine promiſsione, nullius rei. Quia ubi nulla eſt promiſsio, nulla eſt obligatio[b]. Interrogatio etiam præcedat promiſsionem neceſſe eſt, alioqui mutato ordine uitiabitur obligatio[c]. Promiſsio autem uerbis futuri temporis facienda eſt[d]: & certis quidem atq; idoneis, quæ uoluntatem ſignificent, & ad interrogata congruant[e]: ac ſolennibus olim, hoc eſt ijſdem: ut, Dabis, dabo: Spondes, ſpondeo: hodie quibuſcunq;, id eſt æquipollentibus[f], etiamſi diuerſis linguis contrahentes utantur, dummodo res intelligatur[g]. In continenti tamen reſponſio ſtipulationem ſequi debet[h]: nam quæ ſunt ſubſtantialia actus, & ad formam pertinent, ea ut partes rerum, non poſſunt interuallis temporum & locorum ab actu diuidi[i]. Planè quia non minus ualet quod ſcriptura quàm quod lingua nuncupatur, ideo non tantum uiua uoce, ſed etiam ſcripta oratione inter præſentes ſtipulatio rectè concipitur[k]. Et hæc quidem omnia ſapienter excogitata ſunt: ut uidelicet appareret ex præſentia partium, item uerbis ſerijs ac idoneis, & ordine interrogationis ac reſponſionis continuato, contrahentes ſeriò & re deliberata ad faciendam obligationem acceſsiſſe, præciſa omni in poſterum calumniandi anſa, quaſi minus ex animo fuerit contractum. Stipulatio contrahitur aut purè: ac tum ſtatim debetur, licet præſens obligationis dies arbitrio ſoluentis cedat[l]: aut in diem certum, ut ad calendas Auguſti, &c.[m] uel incertum: cùm tempore, ut, cum moriar[n]: tum re, ut, fructus quando naſcentur, dabo[o]: tum loco, ut, Romæ dabo. Tacitè enim ineſt tempus indefinitum, quo Romam perueniri poteſt[p]: aut ad diem, ut certo tempore duret obligatio. Qua in ſpecie tempore elapſo, non quidem ipſo iure tollitur obligatio, ſed æquitate exceptionis[q]: aut ſub conditione non quidem præteriti temporis, ſed futuri[r]: & qualicunq; quidem, quæ tamẽ in caſu ſit poſita[s], non etiam poteſtatiua[t].

13 Finis ſtipulationis eſt, ut uerborum uinculo & nexu promiſſor obligetur, etiam nulla re interueniente. Propter hãc enim neceſsitatem inuentæ ſunt iure ciuili ſtipulationes: ut quia utile erat in Repub. contractum aliquem exiſtere, qui ſine alijs adminiculis promittentem obligaret, quòd res contrahentibus præ manibus ſemper non ſint, certa quædam uerborũ forma conſtitueretur, ex qua iure ciuili efficax exiſteret obligatio, & cui promiſſor ſatisfacere teneretur. Nam eiuſmodi contractus nullus iure gentium eſt introductus, ut prouiſione iuris Ciuilis hac in parte planè fuerit opus. itaq; firmandarum obligationum cauſa inuen-
14 tas eſſe ſtipulationes Paulus ait[u]. Effectus ſtipulationis eſt, quòd ad exigendum duplicem producat actionem, nempe condictionem certi, & actionem ex ſtipulatu[x]. Certi condictio datur cùm ex alijs contractibus omnibus qui certum continent[y]: tum ex ſtipulatione, quoties apparet, quid, quale, quantumq; ſit, quod promiſſum eſt[z]. Eſt autem actio perſonalis. manat enim ex contractu: ac propterea & in hæredes tranſit, & perpetua eſt[a]. Sed actio ex ſtipulatu oritur, quando incertum in ſtipulationem eſt deductum. Incertum autem appellamus, non quod genere ſuo toto ita incertum eſt, ut definiri nequeat (nam eius generis ſtipulationes nullius rei ſunt[b]) ſed quod ſpecie tantum incertum eſt: & quamuis quid, quale, quantum'ue ſit, ſtatim non appareat, declarari tamen poteſt: ut cum quis uini boni Rhenani amphoras 100. ſtipuletur. bono enim & melius & deterius inueniri poteſt[c]: aut fructum certi fundi (nam incertus eſt fructuum prouentus[d]) aut aliquid quod in faciẽdo conſiſtat[e]. Hæc enim omnia incerta ſpecie ſunt. quia non ſtatim atq; petuntur, apparet quid, quale, & quantum eorũ quidq; ſit, ſed tamen declarari poſſunt. Itaq; in his aut præſtet promiſſor conuenta neceſſum eſt, aut condemnationem in id quod actoris intereſt, patietur, ad quod in incertis deueniri ſolet[f]: niſi eius quod intereſt loco, pœna conuentione ſit comprehenſa: tum enim illa peti debet[g]. Differt autem hæc actio à ſuperiore, non alia re, quàm materia petitionis, & condemnationis forma. Nam hac incertum, illa certum petitur: in hac plurimum in id quod intereſt, fit condemnatio: in illa, ipſa res præſtanda eſt[h]. Quomodo autem hæc actio, quæ incertum petit & indiuidua eſt, tranſeat in hæredes, pulcherrima diſtinctione explicat alibi Vlpianus[i].

15 Aduerſantur ſtipulationi uitia, aut in cauſa efficiente, ut error, diſſenſus, &c.[k] aut in materia, ut ſi promiſſum ſit ſcelus uel aliqua turpitudo[l]: aut in forma ſtipulandi[m]. Quæ ſingula ipſo iure ſtipulationem uitiant. Sunt alia, quæ quidem aduerſantur, & tamen non annihilant ipſo iure contractum, ſed ope tantum exceptionis: ut dolus[n], item falſa ſiue iniuſta ſtipulationis cauſa[o], &c.

a l. 5. C. de contrah. & commit. ſtipul. tot. tit. ꝟ. de pollicitatio.
b d. l. j. §. qui præſens.
c l. j. C. de uſuris. Gloſ. in l. iuris gentium. §. ſed cum nulla. ad uerb. igitur. de pactis. Iaſ. poſt alios in l. j. in prin. nu. 19. h. t.
d Inſtit. eod. in prin. ubi Doctores, Azo in Rubric. C. eo. nu. 2.
e d. l. j. §. ſi quis. et §. fin. l. quæ extrinſecus. 65. hoc tit.
f d. l. j. §. ſi quis ita. h. t. §. in hac. Inſt. eod. l. omnes. C. eod.
g d. l. j. §. u't. h. t. §. utrum autem. Inſt. eod.
h d. l. j. §. qui præſens. l. continuus. 137. in pri. h. t. l. duos. 6. §. ult. de duobus reis.
i l. hæredes. §. ult. de teſtamentis.
k l. non figura. 37. de oblig. l. iuriſgentium. 7. §. quod ferè. de pact.
l §. omnis. Inſt. de uerb. oblig.
m l. cum. 41. h. t.
n §. poſt mortem. Inſt. de inutil. ſtipulatio.
o d. l. interdum. 73. hoc tit.
p d. l. interdum d. l. continuus. §. 1.
q §. at ſi ita. Inſtit. eod. l. oblig. 63. §. placet. ꝟ. tit. 1.
r §. conditiones. Inſtit. eod.
s §. ſub conditione. cum ſeq. Inſt. eo. l. quoties. 59. l. ſi ita. 63. hoc tit.
t l. centeſimus. 46. §. ult. l. ſi quis ſtipulatus. 112. h. t. l. ſub hac. 7. ꝟ. tit. 1.
u lib. 5 tit. 7. ſac. l. 5. §. conuentionalis. de prætor. ſtipula.
x in prin. Inſt. eod.
y l. certi condictio. 9. ꝟ. ſi certum petatur.
z l. ſtipulationum. 74. l. ubi autem. 57. h. t.

a d. l. 2. §. 1. l. in executione. 85. §. 1. h. t. §. ex conditionali Inſt. eod. b l. ita ſtipulatus. 115. h. t. l. triticum. 93. ubi Iaſ. latè h. t. c d. l. ubi autem. d d. l. ubi autem. §. fundi. e d. l. ubi. d. l. quoties. d. l. ſtipulatio iſta. f l. ſtipulationes. 72. h. t. l. ſi quis ab alio. 13. §. fin. ꝟ. de re iudicata. g §. alteri. & §. fi. Inſt. de inutil. ſtipulatio. l. fi. ꝟ. rem ratam haberi. h d. l. ubi. §. fi. i in d. l. in executione. 85. h. t. k §. ſi de alia. Inſtit. de inutil. ſtipul. ubi per tot. tit. uide. l d. l. generaliter. l. 4. C. de inutil. ſtipul. m l. j. h. t. cum ſimil. n l. ſi quis cum aliter. 36. h. t. l. 5. C. de inutil. ſtipul. o l. 2. §. circa. de doli exceptio.

DE DVOBVS REIS CONSTITVENDIS.
Titulus II.

1 *Continuatio.*
2 *Rei unde dicti, & qui ſint.*
3 *Cauſa efficiens huius obligationis.*
4 *Materia.*
5 *Forma: & quomodo duo rei conſtituantur.*
6 *Finis.*
7 *Effectus: & quomodo in ſolidum petant uel conueniantur.*
8 *An unius pactum uel factum alteri noceat, explicatæ antinomiæ.*
9 *An unus, inuito altero, nouare delegareue poſſit.*

STipulantur porrò aut liberi, aut ſerui [a]. Liberorum autem non modò unus, ſed duo 1
pluresúe & ſuſcipere, & ſibi quærere uerborum obligationem poſſunt: quorum hi rei
ſtipulandi, illi rei promittendi dicuntur [b]. Rei enim, autore Cicerone [c], à re dicti ſunt 2
omnes, quorũ res agitur: ut & apud Vergilium, *Conſtituam ante aras uoti reus,*— id eſt promiſ-
ſor [d]. Duo igitur rei ſtipulandi appellantur, duo uel plures qui eandem rem ſtipulantur: rei
promittendi, qui eiuſdem debiti ſe reos una promiſsione conſtituunt, quos & couſponſo-
res Cicero ad Atticum uocat. Nomine enim duorum tres etiam pluresúe debent intelligi [e].
Conſtituuntur autem duo pluresúe rei, non tantum uerbis in ſtipulationibus, ſed & con 3
ſenſu ac rebus ipſis in cæteris iuris gentium conuentionibus: ueluti in emptione, depoſito,
locatione, commodato, teſtamento, &c. [f] etiamſi nomina ſtipulationis & promiſsionis pro-
priè ad hunc contractum uerborum pertineant [g]. Earum autem rerum cõſtitui rei poſſunt, 4
quæ in obligationem cadunt, quarumq; contrahentibus eſt commercium [h]. Porrò rei ſti- 5
pulandi ita conſtituuntur, ſi poſt omnium interrogationem promiſſor reſpondeat, Spon-
deo: uel cum duobus ſeparatim ſtipulantibus promiſſor reſpondet, Vtriq; ueſtrûm ſpon-
deo. Nam ſi prius Titio ſpoponderit, deinde alio interrogante promittat, alia atq; alia erit
obligatio, nec credentur duo rei ſtipulandi [i]. Duo pluresúe rei promittendi ita fiunt: Mæui
decem aureos dare ſpondes, & Sei eoſdẽ 10. aureos dare ſpondes? ſi reſpondeant ſinguli ſe-
paratim, Spondeo [k]: aut ſimul reſpondeant, Spondemus [l]. Ex ipſa enim uerborum forma
quæ attenditur, apparet, eandem ſummam & quidẽ ſolidam ab unoquoq; eſſe promiſſam.
Diuerſum eſt, ſi cõiunctim ab illis ſtipulatus ſis aureos 10. aut ſcriptum inueniatur, illos au-
reos 10. ſpopondiſſe: tum enim quia particula copulatiua in uiriles obligationẽ diuidit [m],
intelligitur quiſq; uiriles partes promiſiſſe: nec erunt rei promittendi, cum ſeparatim ſuam
unuſquiſq; obligationem ſuſtineat [n]. Quare rei promittendi dici non poterunt, qui ſepara-
tim debent, cum eiuſmodi ſit uis duorum reorum, ut in ſolidum ſinguli ad eandem rem ob
ligentur [o]. Quin & ex interuallo rectè duo rei cõſtituuntur, ac fruſtra timetur nouatio, cum
hoc agatur, ut duo rei conſtituantur, neq; ulla nouatio fiat [p]: ac modicum quidem interual
lum nihil impedire conſtat [q]. Sed ſi ex duobus reis qui promiſſuri ſunt, hodie alter, alter po
ſtera die reſpondeat, non eſſe duos reos apparet, ac ne obligatum quidem eum qui poſtri-
die reſpondet [r]: cum poſt ſtipulationem ad alia negocia ſit deceſſum, priuſquam promiſsio
fieret. Secus autem fuerit, ſi poſtero die repetita ſtipulatione alter ex promiſſoribus, qui pri-
die non promiſerat, continuò reſpondeat. Hoc enim modo perfecta utriuſq; obligatione,
rei conſtituuntur [s]. Item rei promittendi ſic fieri poſſunt, ut unus purè, alter in diem uel ſub
conditione obligetur [t]. Nec enim diſpar obligationis qualitas impedit, quo minus uterq;
eandem ſummam repromiſiſſe uideatur. Secus eſt, ſi ſit in quantitate inæqualitas: aut ſi
unus dolum duntaxat, alter culpam, aut hic 10. ille 20. promittat [u]. Inæqualitas enim quan-
titatum, facit inæquales & proinde diſpares obligationes, cum tot ſint diuerſæ ſtipulatio-
nes, quot res diuerſæ [x]: & alioqui hoc proprium ſit huius contractus, ut ſinguli ad eandem
rem æqualiter teneri debeant [y]. Sanè quamuis rectè dicitur, inter artifices ingens eſſe diſcri-
men ingenij & doctrinæ [z]: tamen duo artifices eiuſdem peritiæ, earundem operarum rei, uti
liter fieri poſſunt [a]: quia ſimiles ſunt operæ in genere, & quadam iuris interpretatione eæ-
dem in ſpecie, præſertim in iſtis opificijs mechanicis, in quibus ſimilia facere poſſe medio-
cres artifices uidemus [b].
Finis huius obligationis eſt, ut pluribus quæratur obligatio facultaſq; conueniendi [c], & 6
ut uterq; qui promittit, in ſolidũ obligetur [d]: qua in re cautio ineſt, ut uno facultatibus de-
ficiente, alij conueniri poſsint, ſicut fideiuſſores [e]. Effectus ergo huius ſtipulationis hic eſt, 7
quòd ipſo iure ſingulis qui ſtipulati ſunt, ſolidam obligationem acquirat, & qui promiſe-
runt, ſingulos integrè ſolideq; obliget. Quapropter etiamſi unus obligationi eximatur, al-
ter nihi-

a *tot. tit. Inſt. de ſtipulat. ſeruor.*
b *l. j. h. t.*
c *lib. 2. de Orat. c. form. § reus. de uerb. ſig.*
d *l. fideiuſſoris. 2 4. cum l. ſeq. de pactis.*
e *Inſt. eod. in prin. & §. duo.*
f *l. eandem. 9. h. t.*
g *§. ſi ſcriptum. Inſtit. de inutil. ſtipul.*
h *d. l. multum. ꝟ. tit. 1.*
i *in prin. Inſt. eod.*
k *§. 1. Inſt. eod.*
l *l. 4. h. t.*
m *l 2. §. ſi quis ita. ꝟ. de eo quod certo loco. l. ſi mihi. 110. ꝟ. tit. 1.*
n *l. reos. 11. §. 1. h. t.*
o *l. 3. § fin. h. t.*
p *d. l. 3 in prin.*
q *l. duos. 6. §. 1. h. t. l. j. §. 1. l. continuus. 137. in prin. ꝟ. tit. 1.*
r *l. ſi ex duobus. 12. h. t.*
s *d. l. 3 in prin. d. l. eandem. §. fi. glo. et Doctores in d. l. ſi ex duob.*
t *§ fi. Inſt eod. l. ex duobus. 7. h. t.*
u *d. l. eandem. §. 1. l. ſi id quod. 15. h. t.*
x *l. ſcire. 29. h. t.*
y *d. l. 3. § fin.*
z *l. inter artifices. 31. ꝟ. de ſolutio. l. ſi non ſortem. §. libertus. ubi Doctores de condict. indeb.*
a *l. nemo eſt. 5 h. t.*
b *d. l. nemo. 5. l. ueteres. C. de contrah. & committen. ſtipul.*
c *§. ex huiuſmodi. Inſtit. eod.*
d *l. 3 §. fi. h. t.*
e *§. fi. Inſt. de replicatio. l. reos. 11. h. t.*

ter nihilominus in ſolidum conueniri poteſt[a]. Nam & ab initio ab unoquoq; uel ſolidum
petitur, uel pars uirilis, prout creditori eſt uiſum[b]: qui tamē ſolidum exactus eſt, regreſſum
habet aduerſus correum, ut latius alibi traditur[c]. Sed hæc nouiſsimo iure aliquantum im-
mutata ſunt. nam correi beneficium habent diuiſionis[d], exemplo fideiuſſorum[e]: imò ne
conſtituuntur quidem aliter rei debendi, quàm ſi id expreſſè actum ſit[f]. Sanè ſolutione aut
nouatione unius, tota tollitur obligatio[g]. Etſi enim plures ſunt obligationes, reſpectu peti-
tionum & perſonarum[h]: tamen quia unam eandemq; omnes rem continent, eius rei ſolu-
tione ſimul extinguuntur, cum eadem res ſæpius ſolui non poſsit[i]. Sed cui ex pluribus reis
ſtipulandi ſolutio facienda ſit, quæſtionis eſt. Et quamuis uerum ſit, ante litem conteſtatam
locum eſſe gratificationi: tamen poſtquam ex duobus reis ſtipulandi unus iudicialiter pe-
tijt, alteri fruſtra offeretur pecunia[k]: cùm quia melior eſt occupantis conditio, tum quòd
res deſijt eſſe integra per litis conteſtationem: quemadmodum cum is qui duobus locis da
re promiſit, in altero conuenitur[l]. Quod autem unus hoc modo exegit, an alteri communi
care cogatur, dubitari poteſt. Et uerius eſt, non cogi, niſi ſint ſocij, uel ita conuentum ſit, uel
natura obligationis & rei hoc ferat[m]. Nam cum diuerſæ ſint obligationes[n], conſequens eſt,
factum unius alteri neq; prodeſſe, nec nocere.

8 Quin & correi inuicem fideiubere uidentur[o]. Itaque ut factum paciſcētis fideiuſſoris non
prodeſt aut nocet reo uel confideiuſſori[p]: ita ſi quid correus aut ſtipulandi aut promitten-
di faciat uel agat, puta paciſcatur, exigat, &c. nihil ea res ad reliquos pertinebit[q]. quare &
mora unius alteri non nocebit[r]: iniquum enim eſſet, quamuis in coniunctis obligationi-
9 bus, unius dolum alteri nocere: ut latius alibi traditur[s]. Et hæc quidem uera ſunt in perſo-
nalibus: ſecus autem eſt in ijs quæ ad ipſam obligationem pertinēt, quorumq; poteſtas ex
lege obligationis ad ſingulos correos pertinent. In his enim uerum eſt quod dicitur[t], alte-
rius factum alteri nocere: cuiuſmodi ſunt ſolutio, & quæ loco ſolutionis cedunt, ut iuſiuran
dum[u], delegatio, nouatio, acceptilatio[x]: item præſcriptio interruptionis, & cōſimilia[y]. Sed
hæc obſcuriora uideri cuiquā poſſunt, niſi exemplis fuſius declarentur. Ponamus ergo Se-
ium & Mæuium correos eſſe ſtipulandi, & ex his Seium debitori pactum feciſſe de non pe-
tendo: hoc certè pacto ſublata nō eſt obligatio, ſed facultas agendi paciſcenti præcluditur.
Quare non magis id nocebit ſocio, quàm cum alter correus obligationi eximitur, uel cum
agere aut non uult, aut non poteſt[z]. Idemq; obtinet in duobus reis debendi, ut alterius pa-
ctum alteri neq; proſit, neq; noceat: cum utriuſq; uoluntate conſtitutam obligationē alteru
trius conuentio altero inuito mutare nequeat[a]. Sed ſi ſocij ſint obligationis, eatenus alteri
nocebit, proderitq; pactum, quatenus res ad paciſcentem pertinet. nam etſi ſocius, ius ſocij
paciſcendo imminuere aut alienare non poteſt[b]: tamen ſibi præiudicare, & ſuo iuri renun-
ciare poteſt[c]. Etſi igitur ſocio nihil de ſuo iure pacto ſocij detrahatur: tamen obſtabit illi ſo-
lidum petenti exceptio in ea parte, quæ ad paciſcentem erat peruentura. Socios autē hîc ac-
cipimus, quorum obligatio ita communis eſt, ut partem inde quiſq; ſuam ferre debeat: nō
ſunt ſocij, cum ad unum tota obligationis utilitas refertur, uel ex natura rei, uel quia ita eſt
conuentum. ut ſi Titius & Mæuius ſtipulati ſint centum reddi, quæ ſolus Mæuius numera-
uit, non erunt ſocij: quia ad ſolum Mæuium ſumma obligationis redire debet. ſin uterque
pecuniam dedit, aut id actum eſt, ut iure ſocietatis uel conuentionis ſingulis pars quærere-
tur, ſocios eos eſſe dicemus. Item ſi Caius & Sempronius cētum acceperint mutuò, quæ ad
ſolum Caium peruenerint: non erunt ſocij, quamuis ut correi promiſerint[d]. ſed Sempro-
nius pro Caio interceſsiſſe uidebitur[e]: correi enim eatenus intelliguntur fideiubere, quate-
nus non ad eos, ſed ad correum res peruenit. hactenus enim intercedunt & obligant ſe pro
re aliena tanquam fideiuſſores[f]. ſed ſi in utriuſq; rem redacta eſt pecunia, ſocij ſunt: quia ex
mutuo quod ſinguli acceperunt, reddere tenentur[g]. Atq; ita ſocios obligationis hîc acci-
piendos eſſe, multa prudentum reſponſa conuincunt[h]. Quare ut ad rem reuertamur, ſi Ti-
tius & Mæuius correi ſtipulandi, ſocij ſint eiuſdem obligationis, Mæuiuſq; pactum fecerit
de non petendo, nihil id quidē per ſe nocet Titio: ſed ſi Titius ſolidū petat, obſtabit ei exce-
ptio, quatenus res ad Mæuium pertinet, qui pactum de non petendo fecit. Nam hactenus
nomine Mæuij agere uidetur: & dolo facit, qui petit partē quam Mæuio reſtituturus eſt, cui
propter pactum nihil debetur. Quare ſi tota utilitas ad Mæuium pertineat, in totum: ſi pro
parte, pro ea parte obſtabit exceptio. Diuerſum erit, ſi non ſint ſocij: tunc enim Titio, ad quē
obligationis utilitas peruenire debet, non erit impedimento Mæuij conuentio, quo minus
quod ſibi debetur, exigere poſsit. Eâdem ratione ſi ex duobus reis debendi Caius pactum
fecerit de non petēdo à ſe, hoc quidem non proderit correo Sempronio, ſi ſocij non ſint: ſed
ſi ſocij exiſtant, & ab utroq; pecunia præſtanda ſit, iam quia Sempronius ſolidum exactus,
à Caio dimidium repetiturus eſt[i], obſtabit pro ea parte exceptio. Pacta enim omnibus pro
ſunt, quo-

a l. duos. 6. l. fin. h. t.
b l. 3. § fin. l. reos. 11. h. t.
c in l. 2. C. de duob. reis.
d Auth. hoc ita. C. de duobus reis.
e Auth. præſente. C. de fideiuſſorib.
f d. Auth. hoc ita.
g l. 2. & 3.
h d. l. eundem. § ult.
i §. ſic itaq;. Inſt. de acti. l. & eadem. 13. §. pen. ff. de except. rei iud. l. 3. §. ex pluribus. de acquir. poſſeſ.
k l. ex duobus. 16. h. t.
l l. 3. in prin. de eo quod certo loco.
m l. reos. 11. ubi latè Bar. nu. 9. h. t. per l. in Falcidia. ad leg. Falcid. & l. qui hominem. §. 1. de ſolutio.
n l. 13. h. t.
o d. l. reos. 11.
p l. fideiuſſoris. 24. de pactis.
q l. ſi unus. 28. in prin. de pact. l. ſi duo. 39. de recept. arbitr. l. ſi duo. ro. h. t.
r l. mora. 32. §. pe. de uſuris.
s in l. centum. ff. de eo quod cert. loco.
t in l. pen. h. t.
u l. iuſiurand. 26. cum l. ſeq. de iureiurand.
x l. 2. h. t.
y l. fin. C. eod.
z d. l. ex duob. 19. d. l. ſi ex duo. 16. l. ſi ex duobus. 12. § 1. l. fin. h. t.
a d. l. ſed ſi unus.
b l. nemo. 69. ff. pro ſocio.
c l. pe. C. de pa.
d l. 5. C. ſi certū petatur.
e l. reos. 11. h. t.
f l. uir uxori. 17. § final. ff ad S. C. Velle.
g l. ſi in rē. 12. C. ſi cert. petat.
h l. Vranius. 75. ff de fideiuſſor. l. ſ. ff. rem ratam haberi l. 4. §. pe. ff. de liberatio. legat. uid. latius D. Connā. lib. 6. cap. 5.
i d. l. ſi in rem. 12. C. ſi certum peta. l. 2. C. de duobus reis.

ſunt,quorum obligationem diſſolutam eſſe paciſcentis intereſt[a]. Atq; ex his utcunq; intelligi poteſt quod tradit Paulus[b], pactum correi alteri non nocere: quodq; alibi dicitur[c], ſi eiuſmodi pacti intuitu correus,qui cum creditore compromiſerat,ab arbitro abſolutus ſit, uetitumq; ſub pœna ab eo peti: ſi à ſocio obligationis petatur, pœnam committi. quia ab ipſo peti uidetur per latus ſocij: qui ſi ſoluère compellatur, regreſſum habiturus eſt aduerſus eum, à quo ex compromiſſo nihil peti poteſt[d]. Diuerſum erit, ſi nulla intercedat ſocietas:quia tunc mea non intereſt,à correo debendi peti: qui etiamſi exigatur,nihil à me poterit repetere. Idem obtinet in duobus reis credendi. ut ſi unus compromiſerit, uetituſq; ſit agere,altero petente,committatur pœna ſi ſocij ſint: non committatur, ſi ſocij non ſint, ut hæc tradit Paulus[e]. Neq; uerò is ſibi parum conſtare uideri debet, quod idem ait[f], uhius correi ſocij pactum alteri non nocere. Nam hoc uerum eſt,quatenus res ad ſocium pertinet, qui non eſt pactus. illi enim ius ſuum auferri non poteſt: quare nec in propoſita ſpecie nocet ſuum petenti pactum.unde & ei quod debetur ex obligatione,ſoluendum eſt: ſed ei qui compromiſit,dummodò ratam habeat ſocij petitionem, damnoſa eſt hæc petitio. Quia certum eſt,contra compromiſſum fieri,cum pro parte quæ ad ipſum peruentura eſt ex ſocietate,eius nomine agatur. Sufficit autem pro parte contra compromiſſum peti, ut pœna ſolidè debeatur[g]. Nec enim in ea quæritur, an & quatenus interſit eius cui pœna debetur, ſed an cõtra placita ſit factum,ut pœna committatur[h]. An uerò nouare correus poſsit, non iniurià dubites,propterea quòd hoc Venuleius[i] affirmare, Paulus[k] negare uideatur. Verius uidetur quod communiter receptum eſt,ut ſocij nouare non poſsint[l]: iam enim antè diximus,ſocium ius ſuum auferre ſocio non poſſe Atqui acceptilatione auferre poteſt[m]. Rectè: quia id in ipſa ſtipulatione actum eſt,ut alteri altero inuito ſolui poſsit. Integrum enim unicuiq; promiſſum eſt: quare & integrũ uni ſolui poteſt. At acceptilatio nihil aliud eſt, quàm ficta ſolutio,quæ iure ciuili pro uera habetur,& obligationem tollit[n]. Sed nouatio non extinguit obligationem,uerùm ſolummodò mutat. Quare cum per eam non liberetur debitor,ut nec per delegationem,neq; obligationi ſatisfiat: æquius eſt, correo ius ſuum aduerſus debitorem adhuc obligatum,durare, præſertim cum in ſtipulatione permiſſum non inueniatur correo,ut mutare obligationẽ, ſed ſolùm ut ſolutionem acceptare poſsit. Contrà eſt,ſi nouatio fiat ab eo qui ſocius non eſt,neq; ullam contractus utilitatem cum alio participat:ſed eam ipſe totam conſequitur,ut qui pecuniam mutuam ſolus dedit. Sanè hîc nulla cauſa eſt,quare nouare is non poſsit,& alteri cui nihil effectu debetur,quiq; tantum fideiuſſor eſt,poteſtatem agendi per nouationem auferre[o]. Reliqua correorum facta,quæ obligationem aut extinguunt,ut ſolutio,acceptilatio,iuſiurandum:aut extinguendam præſcriptione,retinent,ut interruptio quam facit creditor, debitor admittit: quin correis noceant atque proſint, & in his uera ſit Pomponij[p] regula, minus habet dubitationis. Quare cum pro inſtituto noſtro ſatis diu hîc hæſiſſe uideamur,ad reliqua tranſeamus[q].

a l. & heredi. 22. §. fin. de pactis.
b in d.l. ſi unus. de pact.
c l. ſi duo. 39. de recept. arbitr.
d d.l. ſi quis decedens. §. pe. de libera. leg.
e in l. ſi duo. 39. de recept. arbit.
f in d.l. ſi unus.
g l. 2. §. fi. ͞ſ. de uerb. obl.
h l. cum pœna. 43. de recep. arbit. l. ſtipulatio. 38. § alteri. ͞ſ. de uerb. oblig. l. fi. ͞ſ. de prætor. ſtipulat.
i in l. ſi rem. 31. §. fin. ͞ſ. de noua.
k in d. l. ſi unus.
l d. l. ſi unus.
m d. l. nemo. 69. pro ſocio.
n §. item. Inſt. quib. mod. toll. obl. tot. tit. ͞ſ. de acceptilatio.
o d. l. ſi rem. 31. § ſi duo. ͞ſ. de nouatio.
p in l. pen.
q uide Cuiac. in d. l. ſi unus. & alibi paßim de pact.

DE STIPVLATIONE SERVORVM. TIT. III.

1 *Continuatio.*
2 *Ratio dubitandi & decidendi.*
3 *Quibus ſeruus ſtipulando acquirat.*

NOn modò liberæ perſonæ, ſed etiam ſerui ſtipulari poſſunt. Etſi enim ijs quæ ad ius 1
ciuile pertinent, nulla eorum habetur ratio[a], neq; perſonam ſuſtinere aliquam ui- 2
dentur[b]: tamẽ quia reſpectu domini,caput habent,rectè ſtipulari poſſunt. Nam do-
minus cui acquiritur,quadam iuris interpretatione, per manum ſerui, tanquã inſtrumen-
tum,contrahere fingitur. Itaq; nihil intereſt,ſibi an domino, an ſine adiectione ſeruus ſtipu
letur[c]. Quod ſi plurium ſeruus ſit communis, pro dominicis portionibus ſingulis quæri- 3
tur: niſi iuſſu unius, aut nominatim alicui ſtipulatus ſit[d]. Sanè ſi factum ſtipuletur ſeruus,
quod ſuam perſonam reſpiciat: ut, ſibi licere agere, ire, &c. perſona tantum ſtipulantis con-
tinebitur[e]: quia perſonalia facta ad alios tranſire non poſſunt[f]. Porrò cum hæreditas per-
ſonam defuncti ſuſtineat[g], hæreditarius etiam ſeruus ſtipulari poterit[h]; exceptis ijs rebus
quæ ſine uera perſona eſſe nequeunt, ut eſt uſusfructus[i].

a l. quod attinet. 33. de re iud.
b §. ſeruus. Inſt. de cap. diminut.
c l. j. in prin. h. t.
d §. fin. Inſtit. eod. l. j. §. ſi ſeruus. & §. communis. l. 5. cum ſimil. h. t.
e §. pe. Inſt. eo.
f l. unicà. §. ne autem. C. de caduc. toll.
g l. hæreditas. 34. de acquir. rer. do.
h in prin. Inſt. eod.
i l. uſusfructus. 26. h. t.

DIGEST. LIB. XLVI. DE FIDEIVSSORIBVS ET MANDATORIBVS. TIT. I.

1 *Continuatio.*
2 *Fideiuſſor quis, unde dictus: quis expromiſſor, & mandator.*
3 *Cauſa efficiens: qui fideiubere poßint, uel non.*

4 Materia

4 *Materia: & an naturali, ciuili, criminali obligationi fideiuſſor accedere poſſit: & multarum antinomiarum conciliatio.*
5 *Forma: quomodo fideiuſſio contrahatur, & an in duriorem cauſam accipi poſſit.*
6 *Finis & effectus: & quomodo fideiuſſores conueniantur.*

1 Stipulationes facimus aut noſtro nomine, aut alieno. Qui autem alieno nomine obligatur, fideiuſſor dicitur: & plerunq; ab eo quem proprio nomine obligamus, alios accipimus, qui eadem obligatione teneantur: dum curamus, ut
2 quod in obligationem deduximus, tutius nobis debeatur [a]. Fideiuſſor larga ſignificatione omnis is dicitur, qui alterius obligationem ſuſcipit, & fide ſua eſſe iubet: unde & fideiuſſor dictus [b], ſiue ſit fideiuſſor, ſiue mandator, ſiue conſtituens, ſiue expromiſſor [c], hoc eſt, qui principalem ſe debitorem conſtituit pro alterius obligatione [d]. Propriè autem fideiuſſor accipitur pro eo, qui per ſtipulationem ſe pro principali debitore obligat [e]: quem ſponſorem, aut appromiſſorem Cicero & ueteres I.C. appellant [f]. Quo ſenſu & hic accipi, inſcriptio tituli docet, quæ fideiuſſorem diſcernit à mandatore. Mandator autem præcedit obligationem, & is dicitur cuius mandatu contrahitur, uel qui mandat alicui credi aut cum aliquo contrahi, atq; ita fide ſua eſſe iubet, uel ſe ſoluturum conſtituit [g]. Fideiuſſor autem plerumq; ſequitur obligationem, quanquam & præcedere poteſt [h]: nec mandatu eius principalis obligatio conſtituitur, ſed alterius rogatu accedit ad principalem obligationem, eamq; fide ſua munit, unde & mandati actionem habet [i].

3 [a] Cauſa efficiens fideiuſsionis, eſt uoluntas perſonæ idoneæ fideiubentis, diſertis uerbis explicata. Dico idoneæ perſonæ. Nam etſi regulariter omnes fideiubere poſſunt, qui obligari [k], tam patres quàm filijfamiliâs [l]: tamen quia fideiuſsionis contractus damno duntaxat eſt ſpondenti, ſicuti dicitur, Sponde, præſtò noxa eſt: ideo quædam perſonæ excipiuntur, quarũ utilitati adempta intercedendi poteſtate leges conſulunt: ut ſunt mulieres [m], milites [n], ſeruus extra rem peculiarem fideiubens [o]. Pupilli tamẽ & minores autoritate tutorum ac curatorum rectè fideiubẽt, quamuis in integrum reſtitui poſsint [p]: eoq; pro idoneis fideiuſſoribus non habeantur [q]. Etſi autem fideiuſsio uideatur quædam eſſe donatio ac dilapidatio [r] quæ ne cum autoritate quidem tutorum his permiſſa eſt [s] (quia donare eſt perdere [t]) tamen aliud receptum eſt, ut & in reliquis contractibus, quos infantiam egreſsi rectè tutore autore ineunt [u]. Et certè fideiuſsio non eſt donatio, cùm ſi quid præſtet fideiuſſor, actione mandati repetere poſsit, ut ſuprà dictum eſt. Sine horum porrò autoritate minores ex cõmuni ſententia (nam contrà diſputari poſſet [x]) fideiubendo non obligantur: [y] niſi minor quando curatorem non habet [z], aut dolo decepit aduerſarium tanquã maior, uel curatorem non habens [a]: quòd ſi dolus ceſſet, imputandũ ei eſt qui cum eo contrahit, cuius conditionem ignorat [b]. Porrò clerici & monachi an fideiubere poſsint, alibi latius diſputatur [c].

4 Materia circa quã, & cui fideiuſſor accedere poteſt, ſunt omnes omnino obligationes [d], ex quibuſcunq; ortæ contractibus [e], non modò principales, ſed etiam acceſſoriæ [f]: nec tantum utroq; iure, tam ciuili quàm naturali firmæ, ſed etiam alterutro. nam pro naturali tantum obligatione rectè fideiubetur [g]. Eoq; ſi debitor naturaliter obligatus maneat, dicendũ eſt, & fideiuſſorem obligatum manere [h]: ut ſi minor [i], aut mulier [k], aut alius principalis debitor reſtitutione in integrum à ciuili obligatione liberetur [l]. Ideo autẽ huic obligationi accedere poteſt fideiuſſor, nec intelligitur in duriorem cauſam quàm principalis obligari: quia & ipſe debitor naturà debet, ac ſi ſoluat, repetere nequit: nam de eiuſmodi obligatione naturali loquimur [m]. Itaq; fideiuſsio, quæ quædam eſt ſolutio, aut certè ſolutionis ſecuritas, eodem modo ex obligatione naturali conſtabit, quo ſolutio. Econtrariò rectè ciuili obligationi accedit fideiuſſor [n], quæ tamen eandem uim habeat: uidelicet ut aut actionem producere, aut ſoluti impedire repetitionem poſsit [o]. Nam quæ obligationes nullo iure tantam uim habẽt, ut condictionem indebiti impediant, ijs haudquaquam rectè accedere fideiuſſores dicendum eſt: ut cum quis præſcriptione temporis ab obligatione liberatur [p]. Solutũ enim ex hac cauſa repeti poteſt [q]. De quo caſu loqui Paulum [r], manifeſtũ eſt. Requirit enim fideiuſsio,

a *l. j. §. ſed aut proprio. ff. de oblig. & actio.*
b *l. quamuis. 8. §. ſi uiuiuer. 2. ff. ad S. C. Velleia.*
c *d. l. quamuis. §. ſi conuenerit.*
d *l. & eleganter. §. ſerum. ff. de dolo malo. l. 4. ff. de condict. cauſa data.*
e *l. j. C. de conſtit. pecu.*
f *l. 5. §. ſatiſacceptio. de uerb. obli. l. in omnib. 43. ff. de ſolutio.*
g *l. ſi uerò. 12. §. ſi poſt creditam. ff. mandati. glo. 1. & Doctores in Auth. de fideiuſſor. in prin.*
h *§ fideiuſſor. Inſt. de fideiuſſ.*
i *l. hæredem. 14. l. ſi mãdauero. 22. l. ſi fideiuſſor. 29. l. rogatus. 33. l. ſi quis. 46. l. ſi is qui. 50. cũ ſim. ff. mandati.*
k *Azo in prin. C. eod.*
l *l. 3. §. ſed ſi filius. de peculio. l. filiusfamiliâs. 8. C. eod.*
m *tot. tit. ff. ad S. C. Velleia.*
n *l. milites. 31. C. de locato & conduct.*
o *l. ſeruus. 20. h. t.*
p *l. ſi Titius. 49. h. t. l. ait. 7. § non ſolùm. de minor.*
q *l. de die. §. 1. ff. qui ſatiſdare cogantur.*
r *l. in perſona. 30. §. 1. ubi Iaſ. de pact.*
s *l. fi. § fi. C. ſi maior factus alienat. ratam habu. l. ab agnat. 12. l. fi. ff. de curatore furioſi.*
t *l. filiumfamiliâs. 7. in pri. ff. de donatio. l. contra. 29. §. fi. ff. de pact. Bald. et Doctores in l. j. C. ſi aduerſus donat.*
u *tot. tit. ff. & C. de autorita. tutor.*
x *ex l. puberes. 120. de uerb. ob. & quæ dixi Inſt. de autb. tutor.*
y *l. ſi curatorem. 3. C. de in integr. reſtitut.*
z *l. puberes. 120. ff. de*

uerb. oblig. quam ita intelligunt Dd. ſed Cuiac. ibi contrà. dixi ſup. de autb. tutor. a *tot. tit. C. ſi minor ſe maiorem dixerit.* b *l. qui cum alio. 20. ubi gl. 1. Deci. et alij, de reg. iur.* c *in Auth. de ſanctiß. Epiſcop. & ab Hoſtienſ. in rubri. ext eod. nu. 3.* d *l. j. h. t.* e *§. 1. Inſt. eod.* f *l. ſi plures. 18. § ult. h. t.* g *l. quod enim. 18. l. fideiuſſor. 17. §. fideiuſſor. l. Marcell. 26. h. t.* h *l. ubicunq;. 61. h. t.* i *uide Dd. in l. Marcellus. h. t.* k *uide l. ſi mulier. 16. §. 1. ad Velle. l. ſi uiro. § hoc amplius. mand. Tira. in leg. con. uerb. ne poeult. glo. 2. nu. 14.* l *tot. tit. C. de fideiuſſor. minor.* m *d. l. quod enim. d. l. fideiuſſor. §. fideiuſſor.* n *d. §. 1. Inſtit. eod.* o *ut in l. 4. § ſi ex conuentione. ff. de re iudic. l. Græcè. 9. § et poſt litem h. t. l. pe. C de non nu. pec.* p *l. ſi quis poſtquã 38. h. t.* q *l. indebiti. 15. §. 1. de condict. indeb. l. ſi quis. 8. C. de præſcriptio. 30. ann. optim. tex. cum gl. in l. fi. §. fi. ff. rem ratam haberi.* r *in l. ſi poſteaquam. 38. h. t.*

fideiuſsio, cum ſit acceſſoria [a], principalem obligationem cui adhæreat [b]. Nam acceſſorium ſine principali non conſiſtit [c]: & iniquiſsimum eſſet, ad ſolutionem eius rei cogere fideiuſſorem, quam principalis debitor adeò non debeat, ut etiamſi ſoluerit, repetere nihilominus poſsit. Quare nec tunc tenebit fideiuſsio, cum pro non obligato [d], aut turpi, improbatoq; legibus contractu interceditur [e]: ut quando pro eo fideiuſſum eſt, qui cum libertus non eſſet, operas promiſit [f], quas ab ingenuis exigi quoquo pacto, legibus eſt uetitum [g], idq; tuendæ libertatis cauſa [h]: quæ cum iuris ſit naturalis, conſequens eſt, promiſsionem in eius fraudem factam, ex iure naturæ nullam uim obtinere: aut cum quis pro ſeipſo fideiubet [i], aut pro eodem eidem [k]. Sed an in criminalibus cauſis fideiuſsio locum habeat, quæſtionis eſt. Et uerius uidetur locum habere [l]: hactenus tamē, ut fideiuſſores ſe ad pœnam pecuniariam obligent [m], non etiam ad corporalem [n]. Nam cum nemo ſit dominus membrorum ſuorum [o], non poteſt ſe ullo quis contractu ad pœnam corporalem [p], aut carceres [q], obligare (nam & hi pœnam continent [r]) ſicut nec ad torturam [s]. Quare nō ualet fideiuſsio de ſiſtendo aliquem ſub pœna corporali [t]. Et qui ſimpliciter pro ſonte fideiuſsit, etiamſi is aufugiat, pœna tamē ſolummodò pecuniaria mulctari debet [u] ad arbitrium iudicis: niſi certam ipſe (ut fieri ſolet) promiſerit, aut ſubire pro reo iudicium ſit paratus [x], aut niſi dolo malo non exhibeat, aut eius dolo malo fiat, quo minus reus exhibeatur. tunc enim extra ordinem tenetur [y]. Iure porrò Sax. uuergeldio tantum mulctari poſſe uidetur [z].

Forma fideiuſsionis in ſtipulatione conſiſtit [a]: quę ſemper interueniſſe præſumitur, ſi ſcri 5
ptum ſit fideiuſſum eſſe [b]. Sicuti autem reus principalis, niſi de ſe promittat, non obligatur [c]: ita fideiuſſores non aliter tenentur, quàm ſi quid daturos uel facturos ſe promittant [d], & quidem eidem creditori cui debitor debet [e], atq; id ipſum quod in principali obligatione comprehenſum eſt. Nam ad aliud durius cauſa, re, tempore, loco obligari non poſſunt [f]: etſi in cauſam leuiorem poſsint [g], puta in partem pecuniæ, aut ſub conditione, &c. [h] Etenim cùm leuius obligantur, ſubeſt certè obligatio cui accedant: cum durius, non item, ſaltem in eo quod plus eſt in fideiuſsione, quàm in principali. Deinde & illud abſurdum eſſet, maius accedere minori, & in acceſſoria obligatione plus eſſe quàm in principali [i]. Qua ratione placuit, fideiuſſorem in cauſam duriorem acceptum, ne ad id quidem obligari, quod principalis debet. Cum enim plus promiſerit, diuerſum à principali promiſiſſe uidetur, & alia eſt obligatio: ac proinde omnimodo non tenebitur [k]. Quod uerum puto, cum reuera alia eſt obligatio: ut cum debitor ſub conditione, fideiuſſor purè promittit [l]: aut debitor obligatione dandi tenetur, fideiuſſor factum [m] promittit. Hic enim alia atq; alia obligatio eſt. argumēto eſt, quòd & ſtipulatio uitiatur, in qua pura eſt ſtipulatio, promiſsio conditionalis, uel contrà [n]. At cum non alia eſt obligatio, ſed maior ſumma promittitur, hîc uidetur ualere fideiuſsio, ſaltem in eam quātitatem cui obnoxius eſt principalis debitor. In maiore enim ſumma ineſt minor [o], quæ & ipſa promiſſa uidetur [p]: quare & promiſsio maioris ſummæ quàm quæ ſtipulatione concepta erat, non omnino nulla eſt, tanquā diuerſa, ſed obligat in quantitatem ſtipulatione comprehenſam [q]. Quamuis autem hæc ita ſe habent: tamen poteſt efficacius quàm debitor ad eandē fideiuſſor [r] cauſam obſtringi. puta inſtrumento quod executionem habeat paratam [s], aut adiectione alicuius pœnæ uel facti [t]. ex quo uſitata hodie inter Germanos nobilès fideiuſsio, qua niſi principalis debitor ad diem conſtitutam ſoluat, ad certum ſe uenturos locum, neque inde diſceſſuros donec ſolutio fiat, fideiuſſores promittunt. Cuiuſmodi tamen obligationem pleræque curiæ Principum, maioris uitandi mali cauſa improbant, nec ſuper ijs ius dici, aut executionem fieri permittunt. Nihil etiam impedit, quo minus fideiuſsio non modò ſequi, ſed etiam præcedere principalem obligationem poſsit [u]; atque ita in futurum concipi [x]: ſic tamen ut prius fideiuſſor conueniri nequeat,

a l. hi qui. 35. h. t.
b l. qui contra. 12. h. t. l. j. §. debitum. l. cum qui Epheſi. 5. ff. de conſti. pecun.
c l. 4. C. de poſ. l. cū principalis. 139. de reg. iur.
d ut in d. l. qui contra.
e l. cum lex. 47. h. t.
f l. ſi quis pro eo. 57. h. tit.
g l. pe. ff. ſi à parēte quis fuerit manumiſſ. l. pe. ff. de obſeq. præſtand. Iaſ. in l. ſi non fortē. §. libertus. de condict. indeb.
h l. Titio. 7. §. Titio. de conditio. & demonſt.
i l. hæres. 22. h. t.
k d. l. ſi quis pro eo. 57. §. 1. h. t.
l d. l. ſi quis. 57. §. fi. h. t. l. j. l. diuus. 3. ff. de cuſtodia reor. Auth. hodie. C. eo. c. ſi clericus. 15. §. fin. de ſent. excōmu. lib. 6. uid. etiam c. cum homo. cū gl. 23. queſtio. 5.
m l. ſi quis. 4. de cuſtod. reor.
n Dd. in l. ſi à reo. 71. §. fin. h. t.
o l. liber. 13. ad leg. Aquil. c. ſi non licet. 23. quæſt. 5.
p Bart. in d. l. ſi quis. circa prin. Bald. in l. j. C. ne fideiuſſores dotium dentur. et in l. quoties. de noxal. actio. Cyn. in l. ad Cōmentarienſem. C. de cuſto. reor. Pano. Imol. & communiter Canones in Rub. de fideiuſſor.
q Bart. in l. aliàs. 15. nu. 10. & Dd. ff. ſolut. matri. & in l. ob æs. ibi Bald. Sal. C. de acc. Hippol. ſing. 164.
r l. 3. de cuſt. reor. l. 2. C. eod. tit.
s Doctores contra gl. in l. interdum. 58. §. qui furē. ff. de furtis. Hyp. in pract. §. expedita. nu. 55. Paris de Put. in tractat. Syndic. in uerb. tot. iura.

t Bart. in l. 4. de cuſto. reor. Angel. in tracta. malefici. ad uerb. pro quib. fideiuſsio. in prin. u d. l. ſi quis. de cuſto. rer. x l. ſancimus. C. eo. l. 4. ubi Bart. C. de cuſtod. reor. y l. ſi Berſatorem. 13. ubi Doctores. C. eodem. d. l. ſi quis. ubi Bart. & Doctores gloſſ. in c. cum homo. 23. diſt. 5. Panor. in d. rubr. de fideiuſſor. z Land. lib. 1. art. 65. D. Reinhart. diff. 21. a l. blanditus. 12. C. eod. b §. fi. Inſt. eod. c l. ſtipulatio. 38. §. 1. ff. de uerb. oblig. d l. ſicut. 66. hoc tit. e d. l. fideiuſſor obl. 17. in prin. l. ſi mihi. 24. h. t. f d. l. Græcè. § illud. cum §§. ſeq. uide Bart. diſt. in d. l. hi qui. h. t. g §. fideiuſſores. Inſt. eod. d. l. hi qui acceſsionis. 34. d. l. Græcè. §. illud. h l. fideiuſſores. 10. h. t. i d. l. hi qui acceſsionis. l. unica. ubi Doctores. C. de ſenten. quæ pro eo, quod inter profer. l. Titius. in fin. 44. cum l. ſequen. ff. de actio. emp. k d. l. Græcè. §. illud. l d. §. illud. m gl. in l. cum filiusfam. 49. §. 1. ad uerb. neuter. de uerb. oblig. n l. j. §. ſi quis. de uerb. oblig. o l. j. §. ſi ſtipulanti. de uerb. obli. l. ſi cum unus. 28. §. ſi cum mihi. ff. de pact. p l. 1. §. 4. de uerb. ob. dixi in §. præterea. Inſtit. de inutil. ſtipulat. q l. j. §. ſi ſtipulanti. r d. l. quod enim. d. l. fideiuſſor. d. l. Marcellus. h. t. cum alijs ſup. allegat. s Bart. in d. l. hi qui. nu. 11. h. t. Bald. in l. ſi pro ea. nu. 6. C. mandat. t gl. ſing. in l. ſicut. 66. in fin. quam ſequuntur Ang. & Imol. h. t. Bart. in l. centum. nu. 6. de eo quod cert. loc. quamuis contrarium ſentiat in d. l. hi qui. nu. 12. u §. fideiuſſor. Inſtit. de fideiuſſ. x l. non quemad. 35. ff. de iudicijs.

queat, quàm principalis[a]. Habet enim eius obligatio tacitam conditionem ex promiſſione principali, & ad id tempus trahitur, quo illius, nempe principalis dies eſt uentura[b]. Quare quod ad effectum attinet, ſemper ſequitur obligationem principalem. Fideiuſſor etiam uel purè, uel ſub conditione, uel ad tempus, uel ex tempore dari & accipi poteſt[c]: quo caſu poſt lapſum temporis non tenetur, etiamſi principalis ulterius ſe obligauerit[d].

6 Finis fideiuſſionis eſt, ut creditori caueatur[e]. Effectus, quòd fideiuſſor peræquè tenetur atq; principalis debitor, uidelicet ad id quod tempore fideiuſſionis erat in obligatione, ſiue ſors fuerit, ſiue uſura[f], non etiam quod ex mora aut delicto debitoris accedere poteſt[g], quia fideiuſſio ſtricti iuris[h], niſi in omnem cauſam fideiuſſerit[i]. Deinde fideiuſſores ſinguli in ſolidum obligantur & conueniri poſſunt, ſi plures ſint: niſi creditor petitionem ipſe diuidat[k]. ſinguli enim obligationem principalem fide ſua eſſe iubent[l]. Ex epiſtola tamen diui Hadriani beneficium diuiſionis habent[m]: & à ſingulis qui tempore litis conteſtatæ ſoluendo ſunt, uiriles exigi debent[n]. Dico, qui ſoluendo ſunt: nam inopis aut obligatione exempti portionem reliqui ſuſtinent[o]. Id autem ſciendum eſt, iure nouo (nam apud ueteres contrà fuit[p]) non aliter quàm in ſubſidium, hoc eſt, abſente debitore, uel quia ob potentiam facilè conueniri nequit[q]: aut excuſſis principalis debitoris bonis, fideiuſſorem aut eius pignora[r] poſſe conueniri[s]. quod ita uerum eſt, ſi de hoc legis beneficio ante litis conteſtationem excipiat[t]. Quin & de bonis principalis fideiuſſorem, ſi ita uideatur, ſatisfacere poſſe[u]. Item ſi unus fideiuſſorum conuentus ſoluat, reliquos liberari: poſſe tamen eum petere à creditore ceſſionem actionum, quibus aduerſus fideiuſſores qui quidem ſoluendo ſint agat, ut uiriles præſtent[x]. Quod ante ſolutionem, uel in ipſa petendum eſt, ne ſublata per ſolutionem omni obligatione atq; actione, nihil ſuperſit poſtea quod cedi poſſit[y]. Poſtremò & hoc teneatur, ex fideiuſſione nō dari actionem fideiuſſori contra principalē, antequam exoluat: niſi aliter conuentum ſit, aut debitor dilapidare cœperit, aut ipſe fideiuſſor condemnatus ſit[z], aut diu in obligatione ſteterit[a] (quod arbitrio iudicis eſt æſtimandum[b]) aut in fideiuſſores parata ſit ex inſtrumento guarentigiato executio[c]. Solutione autem facta, aut poteſtate agendi ex iam dictis cauſis conceſſa, fideiuſſor exigere poteſt non modò principale debitum quod ſoluit, ſed quicquid fideiuſſionis nomine, damni iniuriæue paſſus eſt[d]. idq; contraria mandati actione à principali debitore eiusq; hæredibus, ceſſa uerò à confideiuſſoribus, ut dictum eſt. Contraria fideiuſſioni, quibus tollitur, ſunt ſolutio[e], item nouatio[f], prorogatio termini[g], abſq; nouo fideiuſſoris conſenſu facta, ſententia definitiua[h], obligationis diuturnitas[i], repræſentatio principalis rei ſemel facta, niſi totius iudicij fideiuſſor acceptus ſit[k], & alia multa quæ ex præmiſſis ſumi poſſunt.

DE NOVATIONIBVS ET DELEGATIONIBVS.

Titul. II.

1 *Continuatio.*
2 *Nouatio unde dicta, quid ſit.*
3 *Species nouationum.*
4 *Cauſa efficiens.*
5 *Materia, & nu. 2.*
6 *Forma, quomodo contrahatur.*
7 *Finis & effectus.*
8 *De delegationibus, 2. tituli parte.*
9 *Quomodo contrahatur.*

1 QVandoquidem executi ſumus, quomodo contrahantur confirmenturq; ſtipulationes: reſtat, ut qua ratione iterum diſſoluantur, excutiamus. Soluuntur autem nouatione, delegatione, ſolutione eius quod debetur, & acceptilatione[a]: de quibus ordine eſt exponendum.
2 Nouatio à nouo ſeu nouando nomen habet. Eſt enim prioris debiti in aliam nouam obligationem, uel ciuilem uel naturalem transfuſio atq; translatio: hoc eſt, cum ex præcedente cauſa ita noua conſtituitur, ut prior obligatio perimatur[b]. Nec interest, qualis obligatio præceſſerit, utrum naturalis, an ciuilis, an honoraria: utrum uerbis

K an re,

a *l. fideiuſſor. 58. l. fideiuſſor. 16. §. 1. h. t.* b *l. ſi teſtamento. §. fin. l. ſi fideiuſſor. 32. h. t.* c *l. 1. ucius. 38. ff. mand. l. ſi pro ea. 10. C. eo. ti.* d *l. ſi cum Hermes. C. loca. Iaſ. in l. j. nu. 18. C. de iud.* e *in prin. Inſt. eod. §. fin. Inſt. de replicatio.* f *l. fideiuſſores. §. 1. h. t. l. intio. 5. C. de pac. inter empt. l. ſi mandator. 8. C. quod cum eo qui in alie. poteſt.* g *l. centū. de eo quod certo loco. l. cū quis. 20. de act.* h *Dec. conſ. 107. num. 2. cum ibi alleg.* i *l. quæro. 56. §. locati.* k *l. reos. 23. l. liberum. 16. C. eod. tit.* l *l. 3. C. eod. tit.* m *uide Paulum lib. 1. tit. 20.* n *§. ſi plures. Inſt. eod.* o *l. ſi Titius. 49. l. ſi plures. 28. h. t. l. 3. C. eod.* p *l. 5. C. eod. Paul. lib. 2. tit. 17.* q *Iaſ. in §. itē ſi quis. nu. 68. Inſt. de act. uide ibidē Angel. & Hypp. in rub. de fideiuſſ. ubi multas tradit exceptiones. ad d. authē. præſente. C. eo.* r *§. j. ubi gl. ad uerb. hypothecarijs. in auth. de fideiuſſo. auth. hoc ita ſi debitor. ubi Sali. nu. 3. & 4. C. de pignor.* s *Auth. præſente. C. eod.* t *Ang. & Iaſ. in §. item ſi quis in fraudem. Inſtit. de actio. Hypp. in rep. rub. de fideiuſſ. Euerar. in loc. legal. loco ab ordine. pag. 2.* u *Bart. in auth. ſi captiui. nu. 3. C. de epiſc. & cler. per l. ſi procurator. §. ſi ignoranter. ff. mandat.* x *l. ſi fideiuſſores. 42. §. idem reſpondit. l. fideiuſſoribus. 18. l. cum is. 37. h. t. uide Bart. in l. Modeſtinus. nu. 9. &*

10. §. de ſolut. Euerar. conſil. 1. per tot. y *d. l. cum is. l. Modeſtinus. 76. §. de ſolutionibus.* z *l. ſi pro ea. 10. C. mand.* a *l. Lucius. 38. C. mand.* b *Bald. in d. l. ſi pro ea. nu. 12.* c *Bald. præalleg. loc.* d *Bald. in d. l. ſi pro ea. nu. 15. C. manda.* e *d. l. cum is. l. Modeſtinus, de ſolut.* f *l. 4. C. eo.* g *uide tamen Iaſ. in l. 1. in fin. C. de iudic. & tit. ſequen.* h *Caſt. & Iaſ. nu. 19. de iuretur. Tiraq. in l. bonis. §. hoc ſermone. nu. 48. de uerb. ſign.* i *uide in l. ſi pro ea. C. mand. Ferr. in for. ſequen. ſeu Sax. in fin.* k *Hypp. in rub. de fideiuſſ. nu. 99. Iaſ. & Tiraq. præall. loc.* a *Inſtit. quibus modis tollatur obligatio.* b *l. j. l. ſi pupillus. 9. h. t.*

an re, an conſenſu conſtituta, modò ut obligatio fuerit. Nam quæ non eſt, ut conditionalis,
tolli non poteſt, priuſquam conditio extiterit [a]. Dico autem, prioris debiti. Nam ſi aliud de-
bitum in obligationem deducatur, non erit nouatio, ſed alia ſeparata obligatio [b], niſi id a-
ctum ſit inter partes. uerbi gratia: ſi pro homine uel equo qui prius debebatur, dentur &
promittantur decem [c]: non intelligetur prioris obligationis facta innouatio, ſed noua con
ſtituta obligatio, niſi de nouatione expreſsim inter contrahentes conueniat. Nouatio [d] 3
autem duplex eſt. Alia uoluntaria, quæ fit ſtipulationibus: alia neceſſaria [e], quam inducit
litis conteſtatio [f], & ſententia [g]. Ideo autem neceſſaria dicitur, quia uolens nolens debitor
ad eam compellitur: iudicium enim redditur in inuitum [h]. Cauſa efficiens nouationis, eſt 4
aut litis conteſtatio, aut uoluntas perſonarum contrahentium, uerbis declarata: dum ta-
men adultæ perſonæ ſint, & ſui iuris. neq; enim nouare poſſunt in aliena poteſtate conſti-
tuti: ut pupilli, minores [i], prodigi [k], filijfamiliâs [l], & ſeruus [m]. Quod ad materiam attinet, 5
dictum eſt, omnes obligationes quocunq; modo contractas, nouari poſſe [n]. Forma noua- 6
tionis conſiſtit in uerbis. nam extra iudicium per ſtipulationem conficitur [o]. Nouatio au-
tem fit aut purè, aut in diem, aut ſub conditione: ſed non ante conditionis euentum noua-
tio perfecta eſſe intelligitur [p]. Quam etiam in uniuerſum tum demum fieri placuit, cũ hoc
expreſſè & diſertis uerbis agitur, ut prior obligatio nouetur. Qua in parte ius uetus à nouo
diſcrepat. nam iure ueteri ſufficiebat quomodocunq; id agi, ſiue uerbis, ſiue conuentione,
ſiue nouæ perſonæ interuentu [q]. Hodie autẽ ex conſtitutione Iuſtiniani non aliter (extra de-
legationẽ tamẽ, ut paulo pòſt dicetur) fit nouatio, quàm ſi diſertè contrahentes exprimant
ſe uelle primam obligationem aboleri, & fieri nouam [r]. Quare prorogato ſolutionis termi-
no, non intelligitur facta nouatio, nec fideiuſſores liberantur [s]. Finis & effectus nouatio- 7
nis eſt, ut perempta priore obligatione, unà cum acceſſorijs, fideiuſsione puta & pignori-
bus [t], ex ſecunda is qui nouauit teneatur. Et hæc de nouationibus: iam alteram tituli partẽ
quæ delegationes complectitur, paucis percurramus. Delegare, eſt uice ſua alium reum 8
creditori, uel cui is iuſſerit, dare [u]. Nec multũ diſtat delegatio à nouatione, præterquã quòd
in delegatione ſemper inſit nouatio [x], etiã iure ut putatur nouiſsimo [y], niſi aliud diſertè ſit
actum: non autem è diuerſò nouationi ſemper delegatio: cum inter eoſdem ſine perſonæ
nouæ interuentu, nouatio rectè conſtituatur. Delegare autem quis poteſt, uel uoce, uel 9
ſcripto, uel nutu [z]: nihil enim aliud eſt, quàm mandare [a]. qui contractus conſenſu conſtitui-
tur, ut alibi diximus [b]. Et hoc quidem uerum eſt, quod ad delegantem attinet: nam is qui
delegatur non modò conſentire, ſed etiam ſtipulanti uerbis promittere debet [c]. conſenſus
enim eius neceſſarius eſt, quia nemo inuitus obligatur [d]. Stipulatione autem opus eſt: quia
hæc conuentio in nullum iuris gentiũ contractum incidit, planè ut uerbis ciuilibus ſit cor-
roboranda. At nominis uẽditio, aut ceſsio, etiam ignorãte eo aduerſus quem actiones mã-
dantur, contrahi ſolet [e]. nec enim hîc noua aliqua obligatione implicatur debitor, ſed tan-
tummodo ſolutionem ueteris obligationis, & exactionem creditor alteri mandat [f]: quod
inuito etiam debitore fieri poſſe, certum eſt [g].

a *l. ſi Stichum. 8. §. 1. h. t. l. quod in diem. 12. ff. de acceptilat.*
b *l. ſi nõ ſortem. 26. §. ſi centum. de cõd. indeb.*
c *Sal. in l. fi. nu. 3. C. eod. Bart. in l. pen. in fin. de prætor. ſtipul.*
d *de hac materia uide etiã Paul. lib. 5. ſnt. 8.*
e *l. aliam. 29. h. t. l. non ſolet. 86. de reg. iur.*
f *l. etiam. 29. h. t.*
g *gl. in l. j. C. de iudicijs. per l. iulianus. 60. de condictione indebiti.*
h *l. inter. 83. §. 1. ff. de uerb. oblig.*
i *l. nouare. 20. §. 5. h. t.*
k *l. 3. h. t.*
l *l. filiusfam. 23. h. t.*
m *l. ſeruum. 16. l. fin. h. t. §. præterea. Inſtit. quib. mod. tol. ob. l. in perſona. §. 1. de pact. Cuiac. Obſer. lib. 8. c. 11.*
n *l. 2. h. t.*
o *l. j. l. 2. de legat. 11. §. 1. h. t. l. j. C. eod. tit.*
p *l. quoties. 14. l. ſi rẽ. 31. h. t.*
q *l. 2. h. t. l. 2. C. eod.*
r *l. fin. C. de nouationib. §. pen. Inſt. quibus modis tollitur oblig. l. ſi delegatio. ubi Sali. nu. 3. C. eo. Alex. cõſ. 173. uiſis. nu. 4. 5. 6. 7. uolu. 7. & cõſ. 60. uiſo. num. 2. uolu. 6. ne ope quidẽ exceptionis, ut dicit communẽ Alex. conſi. 72. uiſis. nu. 1. uol. 2.*
s *Iaſ. latè in l. j. nu. 18. et 19. cum ſeq. C. de iudi. et in l. lecta. ſi cer. pet. uide Imo. contra alios, in c. conſtitutus. de fideiuſſor.*
t *l. nouatione. 18. h. t.*
u *l. delegare. 11. h. t.*
x *l. 2. C. eod. §. pen. Inſt. quibus modis tollitur obligat.*
y *Bar. in l. ſingularis. nu. 19. & ibidem Iaſ. nu. 38. 39. Si cert. peta. Dec. cõſ. 421. plenè. nu. 16. & 17. ex doctrina Bar. in l. delegare. 1. de nouat. Alex. conſ. 173. uiſis. nu. 2. uol. 7. & conſi. 10. uiſis. nu. 1. uol. 2. & conſ. 60. uiſo. num. 1. uolum. 6.*
z *l. delegare. 17. h. t.*
a *l. ſi quis. 12. in fin. h. t.*
b *ad tit. mandati. ff.*
c *l. j. C. eo.*
d *l. nec emere. C. de iure deliberandi. l. ſicut. C. de actionib.*
e *l. j. C. eod.*
f *l. 3. C. eod.*
g *l. j. C. eod. in fin. l. nominis. C. de hered. uel act. uend. l. nomina. ff. de hered. uend.*

DE SOLVTIONIBVS ET LIBERATIONIBVS.
Titul. III.

1. *Quid ſit ſolutio.*
2. *Diſpoſitio huius tituli.*
3. *Quis rectè ſoluat.*
4. *Cui rectè ſoluatur.*
5. *Forma: & quomodo ſolutio rectè fiat.*
6. *Finis & effectus.*
7. *Explicatio l. 1. h. t.*
8. *Quæ uim ſolutionis habeant.*

SOlutio largè accipitur pro qualibet liberatione [a]: propriè autem pro eius rei quæ de- 1
betur exolutione [b]. de qua hæc ordine uideamus: quis rectè ſoluat, cui, quid, quo mo- 2
do, quis ſit ſolutionis effectus, & quæ affinia. Is igitur qui debet, rectè ſoluit, ſi maior 3
ſit, ſuiq; iuris. nam qui ſub tutorib. curatoribuſq; degunt, ut ſine horum authoritate cõtra-
here

a *l. ſolutionis. 54. h. t. l. ſolutionis. 176. l. liberationis. 47. infrà, de uerb. ſignif.*
b *ut in tot. h. t. & Inſtit. quib. mod. toll. oblig.*

here prohibentur, ita nec ſoluere poſſunt[a]. Quin etiam is qui non debet, nomine debitoris,
quamuis ignorantis, ſoluere poteſt, & contingit liberatio[b]. Secus ſi ſuo nomine, id eſt ad
ſuam obligationem, puta fideiuſſoriam diſtrahendam ſoluat[c]: tunc enim debitor ſolum-
4 modò ope exceptionis adiuuatur[d]. Soluitur autem rectè creditori adultæ ætatis, non etiã
minoribus, ſub cura tutelaúe conſtitutis[e]. Et quidem inuito creditori rectè ſoluitur[f]: item
adiecto ſolutioni in obligatione[g]. Sed & ſeruo ex peculiari contractu rectè ſoluitur[h]. Extra-
neis autem, quibus neq; debetur, nec ſolutio permiſſa eſt, non rectè[i]: niſi uolẽte mandãteq;
creditore[k], aut habente ratum[l]: ut cum procuratori generali, uel ad hoc ſpeciale mandatum
habenti ſoluitur[m]. Dico generali: nam ei qui ad litem tantum datus eſt, nõ rectè fit ſolutio[n],
ut nec falſo procuratori, aut ei cuius mandatum eſt reuocatum[o]. Quanquam hoc caſu de-
bitor reuocatum mandatum ignorans ſi ſoluerit, ex æquitate liberatur[p]. id autem ſoluen-
5 dum eſt quod debetur: non enim cogitur creditor aliud pro alio recipere[q]. Forma ſolu-
tionis eſt, ut eodem omnino modo ſoluatur, quo debetur. nam, uerbi gratia, inuito credi-
tori alio loco quàm quo conuentum eſt, non rectè ſoluitur[r]: aut alio tempore[s], niſi citerio-
re (tempus enim adiectum debitoris gratia uidetur[t]) aut in alia moneta, niſi creditoris ni-
hil interſit[u]: deinde & totum quod debetur eſt ſoluendum, ad hoc ut contingat liberatio[x].
neq; enim per partes ſolutionem admittere creditor compellitur, ut uerius pleriq; exiſti-
mant[y]. Et quidem ita ſoluẽdum, ne quo modo res auferri poſsint, ſiue in ſpecie debeatur[z],
6 ſiue in genere[a]. Finis & effectus eſt, ut tollatur obligatio, quæ ſolutione ipſo iure perimi-
tur[b]. Sed quoties quis ex plurib. cauſis debet, & ſoluit aliquid quod non omnibus, ſed ali-
quibus tantum debitis ſufficiat: hîc quæri ſolet, in quam rem ſolutum, & quæ extincta obli-
7 gatio uideatur. Et quidem, ut inquit Vlpianus[c], in arbitrio ſoluentis eſt dicere, quod po-
tius debitum uoluerit ſolutum: & quod dixerit, id ſolutum erit. Poſſumus enim certam le-
gem dicere ei, quod ſoluimus. Quoties uerò non dicimus in quid ſolutum ſit, id eſt quód-
nam ex debitis ſolutum eſſe uelimus, in arbitrio eſt accipientis, cui potius debito acceptum
ferat: dummodo in id conſtituat ſolutum, quod ipſe ſi deberet, eſſet ſoluturus, quoq; debi-
to ſe primò exoneraturus eſſet: id eſt, in id debitum quod non eſt in controuerſia, aut in il-
lud in quod pro alio quis fideiuſſerat[d], aut cuius dies nondum uenerat[e]. quæ quidem le-
ctio ſi mendoſa non eſt, hanc interpretationem neceſſariò habet, ut tum ſolutio cedat debi-
to in diem, cum nullum præſenti die debetur: alioqui planum eſt, certa & præſentia grauio-
ra eſſe futuris, & in illa potius quàm hæc, ſolutionem conuertendam[f]. Neq; uerò Vlpi. hîc
certos gradus facit obligationum, ad quos ſolutio ſit referenda: ſed promiſcuè exempla re-
cenſet, omiſſo grauiſsimo etiam debito, quod uidelicet uſuris pœnisq; implicatum eſt, &
ante omnia ſolui debet. Quare hæc exempla ſuo quæq; loco rectè diſtributa ualere debent,
ut ita in unumquodq; ſolutio imputetur, cum nullum grauius maiorisq; momenti debi-
tũ præcedit. ac fortaſſe pro, aut in illud, &c. Vlpian. ſcripſerat, haud in illud, ut Ruſſardus an-
notauit[g]. quæ lectio omnem difficultatem tollit. Permittitur autem creditori, in id quod ue-
lit ſolutum conuertere: dummodo ſic conſtituat, ut in re ſua conſtitueret ipſe[h]: ſed conſti-
tuere in re præſenti, hoc eſt, ſtatim atq; ſolutum eſt, debet[i]. Quòd ſi non cõſtituat, ſiquidem
ſummæ ſint omni ex parte æquales, decedit de omnibus pro rata[k]: ſin autem aliqua du-
8 rior uel grauior exiſtat, primò in eam accepto fertur[l]. Sunt porrò quædam ui & effectu
ſolutioni paria: ut primò oblatio rei debitæ, depoſitio & conſignatio, quæ ipſo iure libe-
rat[m]. Secũdò, cõfuſio obligationũ: ut cũ debitor creditori, aut cõtrà creditor debitori ſucce-
dit[n]. Tertiò ſatisfactio, cùm alio modo ſatisfit uolẽti creditori, quã de quo conuentũ eſt: puta
pignoribus, nouatione, delegatione[o]. Interitus etiã ſpeciei liberat debitorẽ, perinde atq; ſo-
lutio[p]: dũ tamen ante morã debitoris intereat[q]. quin & iuſiurandũ loco ſolutionis cedit[r], &
pactum de non petendo: quod tamen naturalem tantum obligationẽ, quæ cõſenſu cõſtat,
contrario conſenſu tollit. nam ciuilem ſolummodo elidit æquitate exceptionis[s]. Affinis eſt
etiam ceſsio[t]. Nam quæ res debita ſolui, eadem non debita cedi dicitur[u]. Sed ex his omni-
bus nihil tã ſolutioni conſimile eſt, quàm acceptilatio: de qua reſtat, ut pauca exponamus.

a *l. quòd ſi fortè. 13. §. 1. cum l. ſeq. h. t. l. quoties. 10. §. ſicut. de administratione tutorũ. l. ſi procurator. 6. §. fi. de cõdictione indebiti. unde quæ dixi Inſt. quibus alie. non lic. §. 3. et tit. Quib. mo. ob. ſol.*
b *l. ſolutionis. 25. l. ſi pro me. 40. h. t. l. ſoluendo. 41. de negotijs geſtis.*
c *l. Caſsius. 16. l. quoties. 37. h. t.*
d *l. Papinia. 28. cum ibi notat. ĩ. mandati. Dd. in l. Modeſtinus. 76. hoc tit.*
e *d. l. quòd ſi fortè. §. 1. l. in pupillo. 47. h. t.*
f *l. quod quis. 49. de actionibus. l. quod in diẽ. 70. h. t. l. acceptã. 19. C. de uſuris. l. obſignatione. 1. C. eodem. Dd. in l. qui Romæ. 122. in prin. ĩ. de uerbo. oblig.*
g *l. ſi ſtipulatus fuero. 11. l. cum quis. 28. l. cũ decem. 71. h. t.*
h *l. ſi quis ſeruo. 18. l. ſi ſeruus. 31. l. quod ſeruus. 35. h. t.*
i *l. mutuo. 12. C. de ſolutionibus.*
k *l. 4. C. eod. l. ſolutam. 49. h. t.*
l *l. ratum. 13. d. l. ſolut. 49. l. cum decem. 71. §. 1. h. t.*
m *l. uerò. 12. h. t.*
n *l. hoc iure. 86. h. t.*
o *d. l. uerò. l. cũ quis. 38. §. 1. h. t.*
p *l. qui hominem. 34. §. ſi Ticiniũ. d. l. uerò. §. fi.*
q *l. 2. §. 1. ĩ. ſi certum. petat. l. cum is. C. eod.*
r *l. j. l. pen. & tot. tit. de eo quod certo loco. §. loco. Inſt. de act.*
s *l. qui Romæ. 122. in prin. ubi Dd. de uerb. oblig.*
t *l. eum qui calẽdis. 41. §. 1. de uerb. obligat. l. quod in diẽ. 70. h. t. l. quod quis. 49. de act.*
u *l. Paulus. 99. h. t.*

x *l. etiam. 27. l. qui ſibi. 33. §. 1. h. t. d. l. obſignationes. C. eod.* *y* *in l. tutor. §. Lucius. de uſuris. & in l. 2. §. 1. de uerb. oblig.* *z* *d. l. qui ſibi. in prin. l. ſi rem meam. 20. h. t.* *a* *d. l. etiam. d. l. qui ſibi. §. 1.* *b* *Inſt. quibus modis tollitur obligat. in prin.* *c* *in l. j. h. t.* *d* *l. 4. l. cum ex plurib. 97. h. t.* *e* *in d. l. j.* *f* *l. cum ex plurib. 30. h. t.* *g* *in d. l. j.* *h* *d. l. cum ex pluribus. 97.* *i* *l. 1. 2. 3. 4. cum multis ſeq. h. t.* *k* *l. illud. 8. hoc titu.* *l* *l. 3. cum multis ſeq. h. t.* *m* *l. obſignatione. C. eod. l. acceptam. C. de uſuris.* *n* *l. Stichum. 95. §. aditio. h. t. l. j. §. ſi debitor. ad l. Falcidiam. l. ſi Stichum. 39. §. 1. l. Vrannius. 72. de fideiuſſoribus.* *o* *l. ſatisfactio. 52. h. t. l. ſi rem alienam. §. omnis. de pignor. act.* *p* *l. uerborum. 107. h. t. l. ſi ex legati cauſa. 23. ĩ. de uerb. oblig.* *q* *l. quod te. ĩ. ſi certum petatur.* *r* *l. iuſiurãdum. 27. de iureiuran.* *s* *d. l. Stichum. §. naturalis. h. t. §. præterea. Inſt. quib. mod. tollitur obligat.* *t* *l. non ſolum. 33. §. 3. de uſucap.* *u* *d. l. non ſolum. ubi Cuiac. §. ult. ubi uide quæ ſcripſi. Inſt. de uſufr. l. Modeſtinus. 71. h. t. l. 1. 2. C. de act. cum ſimil.*

DE ACCEPTILATIONIBVS. TIT. IIII.

1 *Quid ſit acceptilatio, & unde dicta.*
2 *Cauſa efficiens: & an ſit iuris ciuilis acceptilatio.*
3 *Qui acceptum rogare & facere poſsint.*
4 *Materia: quæ obligationes per accept. tollantur.*
5 *Forma: quomodo contrahatur, an conditionem recipiat: & de Aquiliana ſtipulatione.*
6 *Finis & effectus.*

ACceptilatio eſt liberatio per mutuam interrogationem, qua utriuſq; contingit ab eo- 1
dem nexu abſolutio[a]. nam debitor per acceptilationem, quaſi ciuilem ſolutionem li-
berator: & creditor dicitur abſolui ac liberari obligationis nexu, quia deſinit ei actio
competere[b]. Acceptilatio, inquit Iuſtin.[c] eſt imaginaria ſolutio: id eſt, quæ ſpeciem ſolutio-
nis iure ciuili refert. tollit enim obligationem. cui Theophilus[d] differentiæ gratia addit, ſo-
lennib. uerbis conſtans: qua nota ab alijs imaginarijs ſolutionib. diſcriminatur. Etſi autem
nouatio quoq; ſolennibus uerbis conſtat, & priorem obligationem tollit: tamen propriè i-
maginaria ſolutio non eſt, quippe quæ debitorem non liberet, neq; abſoluat, ſed alio nouo
nexu retineat deuinctum. Acceptilatio autem dicta eſt, ab acceptum ferendo: acceptũ enim
ferre nihil aliud eſt, quàm fateri, ſe ab aliquo accepiſſe[e]. Vnde rectè acceptilatio dicta eſt ea
uerborum cõceptio, qua creditor tanquam ſolutione facta acceptum ſe habere dicit, & de-
bitorem liberat. Cauſa efficiens, eſt uoluntas benigna creditoris, acceptum ferẽtis: quam 2
lex fauens liberationibus[f] approbat, & hanc liberandi formam ualere iubet: unde & iuris
ciuilis actus, quod ad formam attinet, dicitur[g]: quamuis quatenus conſenſum conuentio-
nemq; continet, & ijs qui iuris non ſunt ciuilis participes permittitur, rectè ad ius gentium
referantur[h]. Sciendum tamen eſt, eum duntaxat acceptum rogare poſſe, qui debet: & ac- 3
ceptum facere, cui debetur. Itaq; procurator, tutor, curator, ſeruus, filius, pater, &c. nõ rectè
alieno nomine acceptum faciunt aut rogant, niſi nouata priore, & in perſonã rogãtis tranſ-
fuſa obligatione[i]. Acceptilatio enim uerbis fit per ſtipulationem: nemo autem alteri ſtipu-
lari poteſt[k]. Materia quæ in acceptilationem cadit, eſt uerborum obligatio: acceptũ enim 4
ferri non poteſt, niſi quod uerbis contractum eſt. nam acceptilatio uerborum obligationẽ
tollit, quia & ipſa uerbis perficitur: quod autem uerbis non eſt contractum, tolli hoc modo
nequit[l]. Vnumquodq; enim eo modo eſt tollendum, quo eſt colligatum[m]. Quia tamen ra-
tione conuentionis iuris gentium cenſetur (ut paulo antè diximus) acceptilatio: ideo ſi
aliæ quàm uerborum obligationes accepto ferantur, uim pacti habebit ea conuentio, ni-
ſi appareat conſenſum non eſſe[n]. planè quoniam libertorum operæ per ſtipulationem pro-
mittuntur[o], nihil cauſæ eſt, quo minus per acceptilationem ea obligatio tolli poſsit, etiãſi
iuſiurandum, ut fit nonnunquam[p], fuerit adiectum[q]. Hoc enim naturam eius obligatio-
nis cui adijcitur, induit[r]. Formam acceptilationis hanc tradit Imperator[s], ex Vlpiano[t], 5
ut debitor interroget ad hunc modum: Quod ego promiſi tibi, habes' ne acceptum? & cre-
ditor reſpondeat, Habeo. Quin & Græcis aut alterius linguæ uerbis fieri poteſt, ſicuti alia
quæuis ſtipulatio, ut hoc modo: ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα: ἔχω λαβών. Ex his apparet, & uer-
bis tantummodo fieri acceptilationem: & ideo per hanc eas duntaxat diſſolui obligatio-
nes, quæ uerbis conſtant. Quare ſi quid ex alia cauſa debeatur, in ſtipulationem id prius
deduci, atq; ita demum per acceptilationem tolli debet. quem ad uſum compoſita eſt ab
Aquilio iuriſconſulto (unde & Aquiliana dicta) ſtipulatio, per quam contingit ut omniũ
rerum obligatio in ſtipulationem deducatur, & ea tollatur per acceptilationem[u]. Accepti-
latio autem nec in diem, nec ſub conditione fieri poteſt[x]: quia exemplo ſolutionis natura-
lis (quam realem uocant) eſt inducta[y]. Vt igitur uera ſolutio non fit, niſi numerata in præ-
ſens pecunia[z]: ita nec ficta, cuiuſmodi eſt acceptilatio, quicquam operatur, ſi in præſens ni-
hil efficiat, ſed per adiectionem diei aut conditionis ſuſpendatur[a]: fictio enim imitari rei ue-
ritatem debet[b]. Finis & effectus eſt, ut quaſi ſolutione facta omnis tollatur per acceptila- 6
tionem obligatio atq; actio[c].

DE PRAETORIIS STIPVLATIONIBVS. TIT. V.

1 *Continuatio.*
2 *Species Prætoriarum ſtipulationum.*
3 De in-

---

a l.j.h.t.
b gl. in l.j.§.non autẽ.de exercitoria actione. et in l.quoties. 10. §. ſicut. de adminiſtratione tutorum.
c §.1.Inſt.quib.mod.tol. oblig.
d in d.§.1.
e l.ſi ex plurib.89.de ſolutionibus.l.ſeruus. 6. de manumiſsionibus.l. tali. 48.§.1.de iure dotium. l. cum & ſortis. 35. de pignor.action.
f l. Arrianus. 41. de actionibus.
g l.actus. 78.de regulis iuris.
h l.an inutilis.8.§.fi.h.t. §.2 ubi dixi.Inſt.quib. mod. toll.ob. uide Cuiac. lib.5. c.36. & in tit.de uerb. obl. & de tranſac.
i l.5. l. an inutilis. 8.§. ſeruus.cum §.ſeq.l.ſpeciei. 11.l.& per iuſiurandum. 13.§.tutor.l. pen.h.t.
k l.ſtipulatio.38.§.alteri.j.de uerb.oblig.
l d.l.8.§.acceptum. l.niſi.94.h.t.§.item.Inſt. quib.mod.tollitur obligatio.
m l. nihil. 36. de regulis iuris.l.ab emptione.ubi Dd.de pact.
n d.l.an inutilis.8.l.fi.h. tit.l.cum empt.5.de reſcindenda uenditione. l.ſi unus.§.& acceptilatio.de pactis.
o l.3.cum legibus ſeq. l. cum Panor.23.cum l. ſeq.de ope.libertor.
p l.iuriſiurãdi.7.de operis libertorum.
q l.et per iuſiurand. 13. hoc tit.
r l.ult.C.de nõ num.pec. l.7.§.ult. de pac.l.fin. Qui ſatiſ.cogan.Iaſ.in l.qui iuriſdictioni. nu. 4.de iuriſ.
s in d.§.item & Vlp.
t in d.l.an inutilis.§.fin.
u l.& ex uno. 18. h.t.d. §.item.
x l.4.& 5.h.t.l.actus. 78.de regulis iuris.
y l.in diem.5.hoc t.
z l.3. de pignorati. actione. l.acceptum. ubi Dd. C. de uſuris.
a l.actus.78.de regulis iuris.
b l.filio.23.de liberis & poſthumis.l.adoptio.16.de adoptionibus.Bart.in l.ſi is qui.num.22.de uſucap.
c d.l.in diem.d.§.item.l.4.C.de tranſactionibus.cum ſimilib.

3 *De iudicialibus.*
4 *De cautionalibus.*
5 *De communibus.*
6 *Quomodo hæ diſtent ab ijs quæ in l. 5. de uerb. obl. explicantur.*
7 *Cauſa efficiens, & materia.*
8 *Forma.*
9 *Finis & effectus.*

1 POſtquam in genere dictum eſt de ſtipulationibus, quomodo contrahantur & diſſol-
uantur: exequamur nunc quaſdam earum ſpecies, quæ Prætoris authoritate ſunt in-
2 troductæ[a]. Prætoriarum ſtipulationum tres uidentur eſſe ſpecies: iudiciales, cautio-
nales, & communes. Iudiciales eas dicimus, quæ propter iudicium, ut quod in illud dedu-
ctum eſt, firmum ratumq; ſit, interponuntur: puta rem in iudicio ratam haberi, iudicatum
3 ſolui, & ex operis noui nunciatione. Hæ porrò diſtant ab ijs iudicialibus ſtipulationibus,
quarum alibi fit mentio[b]. Quas ideo iudiciales appellant, non quòd ad iudicium perti-
neant, ſed quia inductæ legibus aut conſtitutionibus, mero iudicis officio exiguntur: ut
cautio de dolo malo, & conſimiles, de quibus Theoph.[c] At hæ iudiciales dictæ ſunt, non à
iudice, ſed à iudicio, quòd à Prætore ad firmanda iudicia ſint inductę, multumq; ab illis di-
ſcrepant: quia ex iuriſdictione Prætoris deſcendunt, & ſatiſdatione opus habent (ut poſtea
4 dicemus) quæ in illis non obtinent. Cautionales etſi omnes dici poſſunt Prætoriæ aliquo
reſpectu[d]: tamen propriè illæ dicuntur, quæ in hoc proditæ ſunt, non ut iudicium, ſed rem
de qua agitur, conſtituant cautiorem. Hæ inſtar actionis habent[e]: hoc eſt, ab officio magi-
ſtratus nobili implorantur, quaſi per actionem. quod enim illo officio expediendum eſt,
id non minus peti poteſt, quàm quod iure actionis debetur[f]. Deniq; inquit I.C.[g] ut ſit no-
uatio, intercedunt: hoc eſt, ut quod alioqui præſtandum ex aliqua obligatione erat, in no-
uam obligationem, nempe ſtipulationē deducatur, & in tuto locetur, datis fideiuſſoribus,
ut de legato ſtipulatio[h]: de tutela, quæ eſt rem pupilli ſaluam fore[i], rem ratā haberi[k], & dāni
5 infecti: de qua ſtipulatione alibi eſt dictum. Communes ſunt ſtipulationes, quę fiunt iudi-
cio ſiſtendi cauſa[l]. nam cum neq; planè iudiciales ſint (non enim in hoc fiunt præcipuè, ut
iudicium ſit firmius, & res quæ petitur in tutiore loco collocetur, ſed ne fruſtra dies agendi
præſtituatur) nec omnimodo cautionales: nam aliquatenus ad firmitatē iudicij pertinent:
6 eoq; miſtam quandam habeāt naturam, uiſum fuit communes appellare. Alia ſanè ratio-
ne communem uocat Pōponius[m], eam quæ eſt rem pupilli ſaluam fore (nam ea hîc ad cau-
tionales pertinet) ſtipulationemq; duplæ & de rato: propterea uidelicet, quòd hæ interdū
à Prætore, interdum à iudice dato exigantur[n]. Ac ne temerè hæ ſpecies confundantur, illud
in uniuerſum tenendum eſt, à Pomponio[o] generalem tradi ſtipulationum diuiſionem: hîc
autem agi de certa ſtipulationum ſpecie, nempe de Prætoria: quæ rurſum ſubdiuiditur in
7 eas quas modò dixi formas. Cauſa efficiens harum ſtipulationum eſt Prætor, qui eas in-
troduxit, & cuius iuſſu interponi ſolent. Materia circa quam, intelligi poteſt ex exemplis ſu-
8 prà propoſitis. Forma eſt, ut his ſtipulationib. quid fieri conueniat[p]: eoq; nomine fideiuſ-
ſores dentur. Generaliter enim in omnibus Prætorijs ſtipulationib. ſatiſdatur[q]: perſonæq;
deſiderantur interuenientiū[r]: adeò ut neq; pignoribus quis, neq; pecuniæ, uel auri argen-
tiue depoſitione in uicem ſatiſdationis fungatur[s]. quod hodie non admodum obtinet: niſi
quando bona per ſe ſunt pignori ipſo iure tacitè obligata, ut in cautione rem pupilli ſaluā
fore, & ſimilibus[t]. Sunt tamen quædam in quibus repromiſſio ſufficit, quas Vlpianus enu-
merat[u]. Quia uerò hæ ſtipulationes incertum continent, quanti nimirum ea res erit: ideo
ad euitandas probationum eius quod intereſt, difficultates, ſolet in his primò conuenire,
ut quid fiat: & ſi factum non ſit, certa pœna inferi, ut pœnæ nomine ſtipulatio committa-
tur[x]. Illud etiam ſciendum eſt, ſæpius interponi Prætorias ſtipulationes, cum ſine culpa ſti-
9 pulatoris cautum eſſe deſijt[y]. Finis eſt, ut res de qua agitur cautior ſit, interpoſita uerbo-
rum obligatione: ideoq; hæ omnes ſtipulationes natura ſua cautionales ſunt[z]. Effectus eſt,
ut niſi quod conuenit ſit factum, agatur ex ſtipulatione aduerſus debitorem principalem,
eiuſq; fideiuſſores[a], in id quanti ea res eſt: hoc eſt, quāti intereſt factum eſſe: aut ad pœnam,
ſi qua ſit uerbis comprehenſa[b].

a *de his uide Paul. lib. 5. ti. 9. Cuiac. Ob. lib. 4. c. 39. Gouea. lib. 1. c. 35. & quæ dixi Inſtit. de diuiſ. ſtip.*
b *in l. 5. de uerb. oblig.*
c *Inſt. de diuiſ. ſtipulationum.*
d *l. j. §. 1. in fi. h. t.*
e *d. l. j. §. cautionales.*
f *l. 4. §. hoc aut. de damno infecto. l. quòd ſi. 25. §. fin. de minorib. uide Iaſ. in l. 1. nu. 8. de iuriſd.*
g *hic in d. l. j. §. cautionales.*
h *l. ſi Stichum. 8. §. 1. de nouat. tot. tit. ut legatorum nomine caueatur.*
i *tot. tit. ∫. tit. 1.*
k *∫. tot. tit. ratam rem haberi.*
l *d. l. j. §. communes.*
m *in l. 5. de uerb. oblig.*
n *d. l. 5. tot. titu. Inſtit. de Prætorijs ſtipulat.*
o *in d. l. 5.*
p *l. 6. h. t.*
q *l. 3. h. t.*
r *l. Prætoria. 7. h. t.*
s *d. l. Prætoriæ. 7.*
t *uide ∫. qui ſatiſd. cogā. et tit. in quib. cauſ. pig. tacit. contr. & quæ dixi Inſt. de diuiſ. ſtipul.*
u *in l. 5. §. ſtipulat. h. t.*
x *l. in omnib. 6. l. fi. h. t.*
y *l. 4. h. t.*
z *l. j. §. 1. in fin. h. t.*
a *l. 4. §. 1. tit. 1.*
b *d. l. 6. d. l. fin. h. t.*

REM PVPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM fore. Titul. VI.

1 *Continuatio.*
2 *Qui rem pup. ſal. fore promittere cogantur.*

3 *Cui promiſſio fiat.*
4 *De actione huius ſtipulationis,cui,quando,aduerſus quem,ad quid detur.*

CVm pleræq; ſtipulationum Prætoriarum ſpecies, alio loco, prout erat commodum, 1
ſint tractatæ,ut de legato [a],operis noui nunciatione [b],damno infecto [c], &c. nunc reli-
quas hîc expediamus,de quib. nihil hactenus fuit dictum:cuiuſmodi ſunt,rem pupil
li ſaluam fore,iudicatum ſolui,rem ratam haberi. Rem pupilli uel adoleſcentis ſaluam fo 2
re,tutores & curatores, antequam adminiſtrationem ſuſcipiant, ſatiſdare debent: exceptis
teſtamentarijs & datiuis,qui ex inquiſitione ſunt.His tamen à collega poterit offerri,utrum
ſatis accipere uelint,an ſatiſdare[d]. Cauetur autē hac ſtipulatione ipſi pupillo [e]: qui ſi præ- 3
ſens eſt,&fari poteſt,etiamſi eius ætatis erit, ut non intelligat quid agatur:tamē propter uti-
litatem receptum eſt,rectè eum ſtipulari & agere [f]. Quòd ſi aliter erit, ſeruus pupilli, aut eo
deficiente,ſeruus ſeu notarius publicus, eius nomine ad acquirendam pupillo actionē ſti-
pulabitur [g]: aut ſanè dare aliquem Prætor debebit cui caueatur [h]. Ex cuius ſtipulatione 4
non quidem ipſo iure pupillo acquiritur: nemo enim alteri ſtipulari poteſt [i], ſed ex æqui-
tate utilis actio datur [k]. Hac autem ſtipulatione continetur id quod ex tutela fieri oportet[l].
Itaq; datur eodem modo quo tutelæ actio: & ex ea tum demum agi poteſt, cum & tutelæ [m],
finita uidelicet tutela[n]:etiamſi in curatoribus & protutoribus ſtipulationis dies cedat, & a-
gi poſſit,ſimulatq; quid ſaluum eſſe deſijt[o]. Agitur autem ex hac ſtipulatione aduerſus tu-
tores,protutores,curatores, qui tamen geſſerunt, eorumq; fideiuſſores [p]: & quidem aduer-
ſus ſingulos in ſolidum ſi pupillus agat, ne ex una tutela plures cauſæ uariæq; quæſtiones
apud diuerſos fortè iudices,diuiſa actione conſtituantur [q].

a *ad tit.ut legat. nom.ē.*
b *ad tit. de oper. no. nunc.ē.*
c *ad tit.de dam. infec.ē.*
d *l.datiuus.7.h.t.*
e *l.4.in prin.h.t.*
f *l.ſeruum.6.h.t.*
g *l.2.l.ſeruum.6.h.t.*
h *l.3.h.t.*
i *l.ſtipulationum. §.alteri.ē.de uerb.oblig.*
k *l.4.h.t.*
l *l.cum rem.11.l.cū pupillus. 9. l. ſi poſteaquam.10.h.t.*
m *l.ſ.h.t.*
n *l.4.§.hanc ſtipulationem.h.t.*
o *d.l.4.§.pen.& fin.*
p *d.l.4.§.1.*
q *l.fin. in fin. h.t.l.2. de exercitoria actio. cum ſimilib.*

IVDICATVM SOLVI. TIT. VII.

1 *Tres clauſulæ huius ſtipulationis.*
2 *De re iudicata,clauſula.*
3 *De re defendenda.*
4 *Dolum malum abeſſe.*
5 *Explicatio l.nouiſſima.*

OLim conuentus actione reali,aut in perſonam,ſed alieno nomine,ſatiſdare iudicatū 1
ſolui cogebatur[a]. quæ quidē ſtipulatio tres clauſulas in unum collectas habet: nēpe
de re iudicata,de re defendēda,& de dolo malo[b].Prima eſt de re iudicata,ut in tan- 2
tū cōmittatur ſtipulatio,præſteturq;,quantū iudex deberi pronunciauerit[c],ex cauſa tamen
principali:nam ſi quid rei iudicatæ acceſſerit ex contumacia aut delicto rei, ad id iniquum
eſſet fideiuſſores teneri [d]. Secunda eſt de re, hoc eſt de cauſa defendenda: ut niſi boni uiri 3
arbitratu lis agatur,& defendatur reus,quanti hoc nomine intereſt,exigere actor à reo & fi-
deiuſſoribus poſſit [e].Res autem defenſa non uidetur,ſi non in ſolidum defendatur[f],aut nō
loco idoneo[g],aut quando certum eſſe incipit,neminem poſſe exiſtere, qui reum defendat[h].
Nouiſsima clauſula iudicatum ſolui, ſtipulationis eſt,dolum malum abeſſe, abfuturumq; 4
eſſe. Quare & ad principium ſtipulationis refertur, & in futurum tempus permanet[i]. In 5
hac ergo ſtipulatione, quia plures cauſæ ſunt una quantitate concluſæ, ſi committatur ſti-
pulatio, ex uno caſu ſtatim (id eſt,ante ſententiam, ut fieri poteſt in duabus poſterioribus
clauſulis [k]:etiamſi prioris dies non niſi poſt rem iudicatam cedat [l]) amplius committi ex a-
lio non poteſt [m],ſi uidelicet idem,puta id quod in uniuerſum intereſt, & ex eadem cauſa ab
eodem petatur:aliàs enim ſecus eſt[n].

a *in prin.Inſt.de ſatiſdationib.*
b *l.iudicatum.6.h.t.*
c *l.iudicati.9.h.t.*
d *l.ult.C.de fideiuſſorib. l. centum. de eo quod certo loco.*
e *gloſ.& Dd.in l.cōquerebatur.13.& in l.iudicamus.9.h.t.*
f *l.ex clauſula.17.h.t.*
g *l.5.§.fi.h.t.*
h *d.l.2.§.ob rem.*
i *l.nouiſſ.19.h.t.*
k *d. l. cum querebatur. d.l.nouiſſima.*
l *l.ſ.h.t.*
m *l.5.§.in hac.h.t.*
n *l.fi.h.t.*

REM RATAM HABERI, ET DE RATIHABITIONE. Titul. VIII

1 *Qui ſatiſdare debeant rem ratam haberi.*
2 *Quando committatur hæc ſtipulatio:& quæ actio hinc detur.*
3 *De iure Sax.*

REm ratam haberi petunt à ſe mutuò procuratores actoris & rei, aut cum non ſatis i- 1
doneè de mandato conſtat [a],aut cum alioqui mandatum exhibere non coguntur: ut
coniunctæ perſonæ [b].nam qui alieno nomine agit,quacunq; (ut inquit Vlpianus) a-
ctione,id ratum habiturum eum, ad quem eas res pertinebit, cauere debet [c]: rei tamen de-
fenſor ſi iudicatū ſolui ſatiſdederit,non alio ſatiſdationis onere grauandus eſt, niſi in certis
caſibus,

a *§.ſin autem. Inſt.de ſatiſdati.*
b *l.maritus.21.C.de procuratorib.*
c *l.non ſolum.39.§.1.de procuratoribus.*

2 caſibus[a]. Ex hac ſtipulatione agitur aduerſus promiſſorem, eiusq́; fideiuſſores & ſucceſſores, niſi aliud ſit actum[b], in id quanti intereſt dominum rem ratam habuiſſe[c]. quæ quidem ſtipulatio committitur ſtatim atq; dominus de re geſta certior factus, ratam eam nō habet. Hoc autem accipiendum eſt ἐν πλάτει, & cum quodam ſpacio temporis, quod magis intellectu percipi quàm elocutione exprimi poteſt: eiuſmodi enim relinquendum eſt, quod ad deliberandum de præſenti negocio ſufficiat, niſi fortè certum tempus in ſtipulatione ſit adiectum. Quòd ſi dominus primò ratum non habeat, poſtea immutata uolūtate ratificet, etſi
3 ſummo iure commiſſa eſt ſtipulatio, tamen exceptione doli promiſſor ſe tueri poterit[d]. Huius ſatiſdationis apud Saxo. qui in iudicijs unam tantum de expenſis cautionem ab actore exigere ſolent, nullam à reo[e], non magnus eſt uſus, niſi quando cōiuncta perſona ſine mandato agit: tunc enim iuxta leges[f], rem ratam dominum habiturum, cauere debet[g].

a d. l. non ſolum. §. ſi ſtatus. & §. eſt caſus.
b l. ſi ſine. 22. §. ſi procuratores. & §. ſi in ſtipulatione. h. t.
c l. in ſtipul. 19.
d l. quo enim. 12. §. 1. h. t.
e Chil. in Prac. cap. 46.
f d. l. non ſolum. d. l. maritus.
g Chil. præal. loco. cap. 21.

DIGESTOR. LIB. XLVII.

DE PRIVATIS DELICTIS. TIT. I.

1 *Continuatio, & nu. 3.*
2 *Diuiſio criminalium iudiciorum.*
3 *Quæ priuata, quæ publica iudicia.*
4 *Regulæ communes de iudicijs criminalib. rectè pernoſcendis.*

1 EXpeditis iudicijs tam ciuilibus quàm Prætorijs, ad ea tandem quæ crimen cō-
2 tinent, pœnamq́; perſequuntur, ueniamus. Hæc autem criminalia iudicia, aut
3 ſunt priuata, aut publica: ut etiam Platoni, Ciceroniq́;[a] placuiſſe uideo. Priuata ſunt, in quibus iniuria priuato illata uindicatur[b]: publica, quæ ex legibus publicorum iudiciorum ueniunt[c], & ſcelus in Rempublicam commiſſum perſequuntur. Sed de priuatis quæ magis cohærent, & uicina ſunt ſuperiorib. iudicijs ciuilibus, prius eſt exponendum: quæ ſunt aut ordinaria, aut extraordinaria[d]. Ordinaria ſunt, in quibus certa pœna præſtituta eſt, certaq́; & ciuilis petendi & iudicandi forma ſeruatur[e]: eoq́; non niſi illis quib. iniuria facta eſt, concedi horum actio ſolet[f]. Extraordinaria uerò ſunt, quibus nulla certa pœna præſtituta eſt, & in quibus ad certam pœnam ſolenni modo, certaq́; petitione non agitur, ſed petitur pro arbitrio iudicis, proq́; qualitate commiſſi, examinatio fieri, & pœna imponi. Cum autem illud arbitrium uarium ſit, & huiuſmodi examinatio ac pœna pro uarietate delicti commutetur, etiam ad torturam & mortem (ut paulo pòſt dicemus) extendi poſſit: fit ut hæc iudicia magis ad publica accedant, & ſint cumplurimùm popularia, ita ut quilibet de populo hæc intentare poſſit[g], & ut actor uelut in publicis, ſe in crimen ad pœnæ ſimilitudinem ſubſcribere debeat[h]. Etſi autem alia delicta priuata, ordinarijs iudicijs ſint incluſa, alia arbitrio iudicis extra ordinem punienda relinquantur[i]: tamen ſciendum eſt, etiam de ordinarijs extra ordinem agi poſſe[k]: quia ſæpe circumſtantiæ aggrauant delictum, ut pœna grauiore quàm ſit ordinaria, uideatur puniendum.

4 Porrò in ingreſſu horum iudiciorum, hæc uelut communia ἀξιώματα prænoſſe oportet, antequam ad ſingulorum expoſitionem deſcendamus. Primò, pœnalibus actionib. hæredes non teneri, nec cæteros ſucceſſores[l], niſi lis cum defuncto fuerit conteſtata[m]: ſed noxam ſemper caput ſequi, ſuumq́; tenere authorem[n]: & cum eodem extingui[o]. hæredibus tamē actiones plerorumq; priuatorum iudiciorum dari[p], ut furti, &c.[q] maximè cum criminaliter intentantur[r]. Deinde, nūquam plura delicta cōcurrentia facere, ut ullius impunitas detur, quin potiùs unum prægrauare alterum[s]: maius tamen delictū plerunq; ad ſe trahere quod minus eſt[t]. Item duobus (ut dixi) modis agi priuatis etiam ordinarijs iudicijs: aut ordinariè ad mulctam certam pecuniariam legibus præſtitutam apud ordinarium iudicem: aut extra ordinem ad uindictam, & in certam, neq; iure definitam pœnam, ſed ab arbitrio eius cuius ea de re notio eſt, ut præfecti urbis pendentem[u]. Eiuſmodi autem pœnam aut actor ſibi petit applicari, & ciuile, priuatum, ordinarium ac pecuniarum iudicium inſtitutum eſſe intelligitur[w]: aut arbitrio iudicis puniri reum, pœnamúe pecuniariā uelut mulctam applicari non ſibi, ſed fiſco poſtulat: & utrouis hoc modo extra ordinē criminaliter agi uidetur[y]. Nam & fiſci cauſa publica eſt, & pœna arbitraria non modò corporalis eſſe, ſed etiam ad

a Plato lib. 6. de Legib. Cicer. lib. 3. de Natur. deor. & alibi.
b l. locatio. 9. §. quod illicitè. de publican. l. ult. h. t. l. j. de teſtib. l. unic. C. quand. ciuil. ac. præiud. crim. l. fin. de furt.
c l. j. infrà, de pub. iudicijs.
d l. fin. h. t. tot. tit. de extraord. crim. uide Cuiac. lib. 8. cap. 33.
e l. fin. h. t.
f l. j. in fin. de iniur.
g t. t. de popul. act. de ſepul. uiol. de ext. crim. &c.
h l. ult. h. t.
i tot. tit. de ext. crim.
k l. fin. h. t. l. ult. de fur. l. ult. de iniur.
l l. j. in prin. h. t.
m l. unica. C. ex delictis defunctor. l. pœnalia. 124. l. omnis. 181. de regulis iuris.
n d. l. j. in fin. h. t. l. ſancimus. C. de pœnis.
o tot. tit. C. ſi reus uel accuſ. l. ult. inf. maieſta.
p uide Iaſ. in l. pen. §. fin. ne quis eum qui in ius uoca. gloſ. in l. 2. §. emancipatus. de coll. bon.
q d. l. j. §. heredes.
r Bart. in l. final. num. 8. h. t.
s l. 2. h. t. uide ꝗ. tit. de pœn.
t Sali. in l. adulter. 5. nu. 3. & 4. C. de adulter.
u l. fin. h. t. l. fin. ꝗ. tit. 1. l. fin. de iniur.
x d. l. locatio. 9. §. quod illicitè. de publ. d. l. fin. ꝗ. tit. t.
y d. l. ult. de iniur. & d.

fur. ita eſt communis diſtinctio gl. in l. 3. uerb. centum. de ſepul. uiol. Bart. in l. fin. nu. 3. & 4. hoc tit. Cano. in rub. ex. de iud. Imol. in rub. ꝗ. de pub. iud. Iaſ. in rub. C. de iudic. nu. 2. Maran. in Spec. aur. part. 4. diſt. 1. §. in ſumma. ubi gloſ. & Angel. Inſt. de iniur.

mortem extendi, ſi ſubſit delictum ea pœna dignum, poteſt[a]. Per autem multum intereſt, utrum criminaliter agatur, an ciuiliter: ut alibi eſt annotatum[b]. Illud etiam hîc tradendum eſt, ex omni delicto utrouis modo, & criminaliter agi poſſe ad pœnã, & ciuiliter ad id quod intereſt, & damnum datum[c]: nec unam actionem altera conſumi, niſi quando utraq; in uin dictam intenta eſt[d]: imò utramq; uno libello poſſe ſimul proponi, non quidem æquè principaliter, ſed ſubalternatim: ſcilicet ut principaliter intentetur criminale iudicium, & ſecundariò damna atq; impenſæ, unà cum ſumptib. litis, iudicis officio reſtitui petantur[e]: aut è diuerſò. Illud ultimò tenendum, non haberi, ne quidem iure Sax. cauſam pro uerè criminali, niſi ex qua pœna corpori ueniit inſligenda[f].

a hanc dicit communem eſſe concluſionem Maran. in Spec. aur. parte 4. diſt. 1. & in diſp. 3. per totum. & eſt originalis ſententia gl. in §. in ſumma. Inſt. de iniurijs. Bart. in l. final. ubi pup. educa. Bald. in c. 1. §. iniuria. de pac. iur. firm. Iaſ. in l. etſi. nu. 3. C. ſi con. ius uel util. pub.
b Maran. in Spec. aur. part. 4. diſt. 1. nu. 33. cum mult. ſequent.
c l. licitatio. §. quod illicitè. de publica. l. 3. C. ad leg. Aquil. l. fin. h. t. l. qui nomine. ubi Bart. l. qui hodie. §. 1. de falſ. l. nequicquam. ubi gl. ff. pro ſoc. Maran. præalleg. loc. num. 3. Boſſ. in prac. crim. tit. de furt. nu. 37.
d l. j. ubi Bart. & Dd. C. quan. ciuil. ac. Bart. in l. 2. §. 1. ui bon. rap. & in l. prætor. §. ſi dicatur. de iniur. Maran. præalleg. loc. nu. 5.
e Bart. & Dd. in l. interdum. de pub. iud. & in l. 2. §. 1. ui bon. rap. Maran. præalleg. loc. nu. 20.
f uide quæ dixi ĩ. ad tit. de quæſt. & de pœn. Sachſ. diff. 13. per art. 53. lib. 1.

DE FVRTIS. TIT. II.

1 *Continuatio.*
2 *Furtum unde dictum.*
3 *Quid ſit.*
4 *Nec uoluntate ſola, neque conatu furtum fieri.*
5 *Quarum rerum furtum fiat.*
6 *Cuiuſmodi uoluntas doloſa attendatur in furto.*
7 *Furtum lege naturæ prohiberi.*
8 *Species furtorum.*
9 *Cauſa efficiens.*
10 *Materia.*
11 *Forma: qui furtum quomodo faciant: & qui pœna furti ex qua cauſa teneantur.*
12 *Finis & effectus.*
13 *De actionibus ciuilibus.*
14 *De actione dupli & quadrupli.*
15 *De actione criminali, & iudicio capitali.*

INter priuata delicta frequentiſsimum eſt furtum: cui coercendo, nullæ hodie cruces, 1
nulla tormenta ſufficiunt. tanta eſt in pleriſq; aliena habendi rapiendiq; libido. Fur- 2
tum, Labeo ſecutus Varronem ait, dictum à furuo, id eſt nigro, quòd clàm & obſcurè, ac
plerunq; noctu fiat, ut apud Homerum: κλέπτῃ δέ τι νυκτὸς ἀμείνω. Nam & Græci κλέπτην fu-
rem, ἀπὸ τοῦ καλύπτειν, hoc eſt, à tegendo & occultando dixerunt. Sabinus autem Iuriſconſul-
tus[a], & Gellius[b], à Græco uocabulo, quo fures φῶρες appellantur, dictum malunt. nam &
Græci παρὰ τὸ φέρειν, à ferendo φῶρας dixerunt[c]. idq; probabilius eſt, & rei congruentius, ut
furem ac furtum à ferendo appellatum dicamus: quia aliter fieri nequit furtum, quàm au-
ferendo & contrectando. Sola enim cogitatio furem non facit[d], ſed fur is eſt, qui dolo ma-
lo rem contrectat alienam[e]. Furtum eſt contrectatio rei fraudulоſa: lucri faciendi gratia, 3
uel ipſius rei, uel etiam uſus eius, poſſeſsioniſue: quod lege naturali prohibitum eſt ad-
mittere[f]. Eſt contrectatio.) qui enim alienam rem attrectat, cum ſe id inuito domino face-
re iudicare deberet, furti tenetur[g]. Itaq; neq; ſolus animus ſufficit[h], neq; conatus furan- 4
di ſine contrectatione: ut ſi quis intrârit in domum alienam furti faciendi gratia, neq; dum
quippiam contrectârit[i]. hic enim pœna furti non tenetur, ſed mitiore arbitraria[k]. Non
etiam econtrariò plena ablatio amotioq; neceſſaria eſt, ſed ſufficit attrectari rem tantum-
modo animo lucrandi defraudandiq; ea dominum: ut fit in re depoſita, commodata, op-
pignorataq;[l]. Rei.) uidelicet alienæ, mobilis & corporalis. nam propriæ regulariter fur- 5
tum non fit[m], niſi cũ alio ſit cõmunis[n], aut alius in ea ius habeat, ut ſi ſit oppignorata[o]: aut
alterius uſusfructus ſit, uel poſſeſsio[p]. Addo, mobilis.) nam immobilia auferri aut occulta-
ri ad defraudandum dominum non poſſunt[q]: licet ueteres aliter exiſtimârint[r]. Subiungo,
corporalis.) nam incorporalia nec tangi, neq; contrectari poſſunt[s]: etiamſi qui poſſeſsionis
interuertendæ gratia, quæ incorporalis eſt, rem contrectat, furtũ facere uideatur, in re tamẽ
corporali atq; mobili[t]. Fraudulоſa.) id eſt, eo animo facta, ut dominus inuitus re ſua frau- 6
detur[u]. nã ſine eiuſmodi fraudulenta uoluntate furtũ non committitur: ut ſi quis uolũtate
domini ſurripiat[x], aut probabiliter putet dominũ permiſſurum[y]. nam ſine affectu furandi
furtum

a l. j. h. t.
b lib. 1. cap. 18.
c l. j. h. t.
d l. j. §. 1. h. t.
e Paul. lib. 2. tit. 31.
f l. j. in fin. h. t. §. 1. Inſt. de oblig. quæ ex delicto.
g Gell. lib. 11. cap. 18.
h d. l. j. §. 1.
i l. uulgaris. 21. §. qui furti. h. t.
k l. ſacculari. de extra. crim. Felin. in tract. quãd. crim. punia. Hyp. conſ. 83. nu. 41. Chaſſ. in conſue. Burgund. tit. de iuſtic. §. 5. uerb. ſil na grace. nu. 113.
l l. ſi pignore. 56. h. t. §. furtum autem. Inſt. de oblig. quæ ex delicto.
m l. qui iniuriæ. 55. §. fi. h. t.
n l. ſi ſocius. 46. h. t. l. rei communis. 45. l. meritò. 51. ff. pro ſocio.
o §. aliquando. Inſt. de oblig. quæ ex delictis. l. in actio. 19. §. fi. h. t.
p l. creditor. 15. §. 1. l. cum et. 20. l. qui iniuriæ. 55. §. fin. h. t. optimus textus, in l. 2. §. in hac actione. ĩ. de ui bon. raptorum.
q l. rerũ. 25. h. t.
r l. quare. 35. ff. de uſucap. §. quod autem. Inſt. de uſucap.
s l. ſeruus. §. incorpo. ff. de acquir. rerum dominio.
t l. 1. §. Scæuola. ſi quis teſta. lib. l. rerum. 25. h. t.
u l. pen. in fin. ff. de condictione cauſa data, &c.
x l. qui uſu. 49. §. qui ex uoluntate. h. t.
y §. placuit. Inſt. de oblig. quæ ex delicto.

furtum non fit[a]. In hoc autem uerbo differētia latet, qua furtum diſtinguitur à rapina, quæ
& ipſa lucri gratia fieri ſolet: nec tamen occultè ac fraudulenter, ſicuti furtum, ſed aperta in-
uaſione per uim & arma[b]. Additur, lucri faciendi gratia.) nam qui alio animo occultat, aut
fraudem committit, nō facit furtum: ut qui libidinis cauſa alienam ancillam celat[c], aut qui
tabulas inſtrumentaq; amouet, non lucrandi (nam ſic furtum committeretur[d]) ſed occul-
tandæ ueritatis cauſa. Hic enim potius in falſi crimen ſe induit[e]. Itaque uoluntas maleficia
diſtinguit[f]. Nihil autem intereſt, ſiue ipſam quis rem lucrari uelit, ſiue uſum rei (mobilis ſci-
7 licet) & poſſeſſionem[g]: quod enim ius eſt in tota re, idem eſt in parte aut uſu rei[h]. Poſtremo
loco adijcitur: quod lege naturali prohibitum eſt admittere.) quod accipiendum eſt de lege
in natura humana & ratione poſita: quæ docet, abſtinendum eſſe alienis, oſtenditq; diſtin-
ctionem dominiorum, huic corruptæ naturæ planè eſſe conſentaneam[i].
8 Furtorum duo ſunt genera: manifeſtum, & nec manifeſtum. Fur manifeſtus eſt, quē Græ-
ci ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant: id eſt, in aut cum ipſo furto deprehenſum[k], aut iudicatum[l], ante-
quam quò deſtinauit, perferret[m]. Nec manifeſtum furtum quid ſit, inde apparet: nam quod
manifeſtum non eſt, hoc ſcilicet nec manifeſtum eſt[n]. Conceptum & oblatum furtum, ſpe-
cies potius actionum ſunt furto cohærentes, quàm genera furtorum[o]. Dicitur & aliud fur-
tum ſimplex, aliud improbum, aliud improbius[p], aliud famoſum[q], aliud domeſticum: ſci-
licet quod à perſonis domeſticis, puta uxore, filio, miniſtro cōmittitur. quæ ſi leuiora ſunt,
non puniuntur, aut ſaltem leuiter[r]: ſin grauiora & crebriora, uindicantur arbitrio iudicis,
non tamen pœna ordinaria, ſed leuiore[s]. quanquam non deſint qui arbitrentur, eo gra-
uius in hoc genus fures animaduerti oportere, quo maior talib. perſonis domeſticis fides
habetur[t]. Sed prior opinio, ut communior & benignior, uſu ſeruatur. Itaq; hodie quoties
alij fuſtigantur, toties domeſtici fures tātum relegantur: cum alij ſupplicio ſuſpendij, puta
9 ob furtum 5. aureorum afficiuntur, hi tantummodo ſolent fuſtigari. Cauſa efficiens furti,
eſt fraudulosa uoluntas & contrectatio. Cauſa προκαταρκτική poteſt eſſe opportunitas tem-
10 poris, loci, rerum, ſpes lucri & occultationis. Materia cuius furtum fit, ſunt (ſicuti dixi) res a-
lienæ[u], corporeæ & mobiles: ut ſerui, animalia, pecunia, tabulæ, &c.[x] (nam immobilium fur
tum fieri nequit[y]) nec intereſt cuius ſint quantitatis aut precij, quod ad delictum attinet[z].
Itaq; & pro re minima ciuiliter furti agi poteſt[a], non etiam criminaliter, ſicuti moribus u-
ſurpatur: niſi furtum duos Hungaricos & dimidium excedat. nam actiones quæ infamiam
aut grauiorem pœnam irrogant, non debent ex paruis ſummis dari, ſcilicet quæ minores
ſint duobus aureis ueterum[b]: quos pluris quàm noſtros ualuiſſe conſtat[c]. Pro alienis au-
tem rebus in hac materia habentur, quæ communes ſunt, uidelicet reſpectu portionis quæ
ſocij eſt[d]: item propriæ reſpectu iuris, quod alius in ea habet[e]. Alienæ autem dici non poſ-
ſunt, quæ nullius ſunt in bonis, unde rerum hæreditariarum, iuris ſubtilitate, furtum non
fit[f]: ut nec derelictarum[g], nec iure Sax.[h] inuentarum. quanquam iure communi ad ſe excu-
ſandum, repertor libello publicè propoſito, inuentionem indicare debeat. quo caſu, domi-
no non comparente, ſibi retinere poteſt, ſi pauper eſt: ſin diues, pauperibus res inuentas di-
ſtribuat oportet[i]. Rerum tamen ciuitatis furtum fieri dicitur, quia ſunt in alicuius bonis,
nempe uniuerſorum[k]: quanquam hoc crimen etiam in peculatum incidit[l], ut cum res ſacræ
ac religioſæ interuertuntur[m]. Liberorum etiam hominum, ut filiorum qui ſunt in aliena po
11 teſtate, furtum fieri dicitur[n]. Forma furti, eſt ipſa rei contrectatio, ſine qua furtum non com-
mittitur[o]. Contrectationem autem accipimus, aut ueram, ut cum res aufertur, aut ad aliū
uſum quàm in quem commodata eſt transfertur[p], aut abducitur[q]: aut fictam, quam effectu
conſiderato ius pro uera habet: quomodo tenetur falſus procurator, qui ſe præſente alij nu
merare iubet[r]: item receptator rerum furtiuarum[s], & qui in officio fraudulenter uerſantur[t].
quem tamen, uelut & nunciū[u] qui pecuniā creditam cōſumpſit, non teneri pœna ſtatutaria
furti,

a d. §. placuit. ubi paſſim tot. tit. de hac materia uide quæ ſcripſi.
b tot. tit. ff. de ui bono. raptor. & tit. ad l. Iuliam de ui publica. & ad l. Iuliam de ui priuata.
c l. uerum. 40. h. t.
d l. qui tabulas. 29. h. t. l. Paulus. 16. in prin. infrà, de falſis.
e d. l. Paulus. in fin.
f d. l. qui iniuriæ. 55. h. tit.
g d. l. creditoris. d. l. uerum. d. l. cum ei. cum ſimil. d. l. 1. ſi quis teſt. lib.
h l. quæ de tota. 75. ff. de rei uendicat.
i l. j. cum ibi notatis. ff. de acquir. rerū dominio. ubi in fin. dixi.
k l. 3. h. t.
l l. 7. in fi. h. t. l. ſiue. 10. quem Bal. tex. in definitione furis manifeſti dicit ſingularē de condic. furt.
m l. 4. h. t.
n l. 8. h. t.
o §. furtorū. Inſt. de obli. quæ ex delicto. ubi dixi.
p Iaſ. in l. ſeruum. nu. 12. C. de ſer. fug. per l. improbum. C. ex quibus cauſ. infa. gloſ. in l. ſi te. ubi Bald. eod. tit.
q l. capitalium. 28. §. famoſos. ubi gl. de pœn. §. de furto. in auth. ut null. iud. Bald. & Dd. in auth. ſed nouo iure. C. de ſer. fugit.
r l. reſpiciendum. 11. §. 1. de pœn. l. ſi quis. 53. de furt.
s Bald. & Alex. in l. apud. C. de furt. Cepoll. conſi. crim. ult. Salic. in l. eos. C. de fur.
t Boſſ. in prac. crim. cap. de fur. nu. 25. & 28. Chaſſ. in conſ. Burgun. tit. de iuſti. §. 5. uerb. ſil na grace. nu. 33. & 37. Tiraq. de pœn. cauſ. 58.
u l. ſi is qui. 61. h. t.
x l. qui tabulas. 27. l. ſi

quid fur. 22. §. fin. l. itaque. 12. cum ſimil. h. t. y l. quære. 38. de uſucap. §. 4. Inſt. eod. z §. gallinarum. Inſt. de rer. diuiſione. a gl. Faber, Angelus & Dd. in d. §. gallina. b l. idem. 11. de dolo malo. c Auth. auguſt. emend. lib. 2. c. 9. Bald. in §. pen. Inſt. de Attiliano tutore. d d. l. ſi ſocius. e d. l. ſi is qui rem pig. d. l. ſi is qui. d. l. creditoris. §. fin. d. l. cum res. f l. hæreditariæ. 70. h. t. g l. falſus. 44. §. qui alienū. de furt. h Fachſ. diff. 59. per art. 37. lib. 2. & Fab. in §. fin. Inſtit. de rer. diuiſ. i d. l. falſus. 44. §. qui alienum. h. t. Fab. & Ang. in §. fin. Inſt. de rer. diuiſ. ubi dixi. k l. ob pecuniam. 83. h. t. l l. 4. §. fin. ad leg. Iuliam peculatus. m l. 1. & 4. ff. ad l. Iuliam peculatus. n §. interdum. Inſt. de oblig. quæ ex delicto naſcuntur. o d. l. j. l. ſi quis uxori. 53. §. neq; uerb. l. inficiendo. 69. l. falſus. 44. §. ſi quis nihil. h. t. p §. furtum. Inſt. de oblig. quæ ex delict. ubi uide quæ de contrectatione dixi. q d. l. ſi quis uxori. §. ſi quis aſinum. l. alienum. 6. C. eod. r d. l. falſus. 44. §. 1. s l. eos. 14. C. eod. §. conceptū in fin. Inſtit. de oblig. quæ ex delicto. t l. j. §. fin. l. 2. de tut. & rat. diſtr. l. tutor. de fur. l. ſi mandauero. 22. §. ſi mandauerim. ff. mand. l. ſi tibi dederim. de donat. in l. etiam. 8. & in l. ſi ſeruum. 16. C. eod. u d. l. ſi mandauero. Imol. in d. l. ſi tibi dederim. uide Iaſ. & Zaſ. in l. eius. §. quas actiones. Si cert. peta. Chaſſ. in conſ. Burg. de inſt. §. 5. Ordinat. Imp. cap. 170.

furti, uidelicet capitali, receptus eſt: & ita ſeruari memini, fuſtigatione in eiuſmodi caſu de-
creta, non pœna capitali [a]. item is qui opem & conſilium ad furtum faciendum præſtiterit[b].
Nonnunquam & ille qui tantum conſuluit, aut mandauit[c], dummodo aliàs furtum non e-
rat futurum, ut communiter uolunt Dd.[d] aut qui duntaxat opem præſtitit ſine conſilio[e], ſci-
licet præcedente. ipſo enim facto, qui opitulatur furanti, non poteſt προαίρεσιν non habere
fraudulentam. Sed opem ferre, uel conſilium dare, tunc nocet, authore Vlpiano[f], quando
conſectario eſt ſecuta, id eſt furtum conſummatum. Quia tamen res mali exempli eſt, me-
mini etiam non ſubſecuto furto, carcere aliquandiu fuiſſe punitos, qui conſilium furandi
dediſſent, aut operam ad id ſceleris eſſent polliciti. Illud uerò ſciendum eſt, qui conſilium &
opem præſtant, mitius puniri quàm ipſos fures, ut rectè contra Bartolum[g] exiſtimat Ange-
lus[h]. quod & uſu obſeruatur, niſi in ipſo furandi actu auxilium fuerit præſtitum: tunc enim
auxiliator cum principali eadem pœna plectitur: ut latè confirmat, & optimè diſcutit An-
gelus in Practica criminali[i]. id quod & ius Sax. ſequitur[k]. & meritò. qui enim auxilium in
ipſo actu præſtat, ſocius eſt, ac planè ſimul furtum facit. Plures autem qui ſimul delinquunt
& furantur, omnes ſimul ad eandem pœnam, & quidem in ſolidum obligantur[l], etiam ubi
ex ſtatuto quinq; ſolidorum furtum capite punitur, nec tamen ad ſingulos quinq; ſolidi ex
furto peruenerunt[m]. Finis furti eſt lucrum, adeò quidem, ut ſine intentione lucrãdi furtum 12
non fiat, ſicuti paulo antè eſt oſtenſum. Effectus furti in actionibus & pœnis quæ inde exi-
ſtunt, uertitur: de quib. deinceps eſt dicendum. Planè odio furum inductum eſſe uult Iuſti-
nian. ut pluribus teneantur actionibus [n].

Itaq; conueniri poſſunt non modò rei perſecutorijs actionibus, puta ad exhibendum 13
rei uendicatione, cõdictione furtiua, &c. de quibus ſuo loco diximus: ſed etiam pœnalibus,
quæ quidem olim pro diuerſis furtorum generibus erant diuerſæ. Ac concepti & oblati fur-
ti pœnam tripli fuiſſe, author eſt Gellius[o]. Quæ furtorum genera, uel potius actiones, cum 14
in uſu eſſe deſierint, ſuperſunt duæ tantum furti actiones, ſicuti & ſpecies: nempe furti nec
manifeſti, & furti manifeſti: quarum illa in duplum, hæc in quadruplum datur[p]: ueræ uide-
licet æſtimationis ipſius rei[q]. Nec in hoc quadruplo aut duplo, ſimplum, id eſt rei perſecu-
tio continetur[r]. Furti autem nec manifeſti actionem ex l. XII. Tabularum deſcendere, cõtra
Batonem contenderim[s]. nam quamuis Gellius[t] & Theoph.[u] dicant pœnam capitalem le-
ge XII. Tabularum in fures conſtitutam, à qua deinceps receſſum ſit: tamen conſtat, eos ſo-
lùm loqui de furti manifeſti pœna, quam oſtendit Gellius capitalem fuiſſe, morte naturali
uel ciuili irrogata. Itaque prætores poſtea mitigata legis acerbitate, pœnam quadrupli in
eiuſmodi fures conſtituerunt[x]: ſed dupli pœnam furtis non manifeſtis, lege XII. irrogatam
eſſe, uerba ipſa Gellij oſtendunt: Alijs deinde, inquit, furtis omnibus quæ nec manifeſta ap-
pellantur, pœnam impoſuerunt dupli. quo loco non de Prætoribus Gellius agit, ut uult
Bato, cum de ijs uerbum ibi extet nullum, ſed de decem uiris legum XII. latoribus, quorum
antea fecerat mentionem. idq; conſentaneum eſt ex legibus Solonis acceptum fuiſſe: qui
abrogatis Draconis inſtitutis, quæ propter acerbitatem ſanguine ſcripta perhibebantur, e-
iuſmodi pœnam in fures ſtatuit. Cæterùm cur dicemus duriorem uindictam placuiſſe in
manifeſtis furtis, quàm in occultis? An quia propter exemplum grauiora delicta cẽſentur,
quæ apertè fiunt, quàm quæ ſecretò? Adde quòd qui palàm furatur, maiorem præ ſe fert
impudentiam: nec caret uiolentiæ inferendæ ſuſpicione, qui in aggrediendo palàm facino-
re, uim aliorum non extimeſcit: quod non eſt in ijs qui clàm quid ſurripiunt. quorum aſtũ
& dolos etiam ad uirtutem acuendam conferre Lacedæmonij, unde multa diſciplinæ exem-
pla Romani mutuati ſunt, arbitrabantur. atq; his quidem actionibus ciuiliter furtum uin-
dicatur, quæ dãtur ijs quorum intereſt, furtum factum non eſſe[z]: paucis perſonis exceptis,
ut domeſticis[a], aduerſus ipſum furem etiam impuberem[b], non uerò in eius hæredem: quia
pœnales actiones ſunt[c].

Sed meminiſſe oportet, rectè etiam furti criminaliter agi, iure quidem ciuili extra ordinẽ 15
ad pœnam arbitrariam[d]. quod tamen iudicium non fuiſſe publicum, I.C.[e] oſtendit. Hodie
uerò reditum eſt ad ius illud antiquiſſimum Draconis, legisq; XII. & publicum quaſi iudi-
cium (uerè enim publicum necdum eſſe, nonnulli contendunt[f]) furti conſtitutum, quod
certam pœnam, eamq; capitalem cõtinet ex conſtitutione Friderici: qui furtum quinq; ſo-
lidorum,

a *Iaſ. in l. eius qui. §. quas actiones. ſi cert. pet. quem ſequitur ibi Zaſ. & dicit eſſe communem. uide Chaſſ. in conſuet. Burg. tit. de iuſt. §. 5. & Ord. Imp. cap. 170.*
b *l. is qui opem. 34. h. t. §. interdum. 2. ubi dixi Inſt. eod.*
c *uide latè Alex. conſi. 125. uiſa. nu. 28. 29. uol. 4.*
d *in d. §. interdũ. 2. in l. ſæpe. 53. ubi Bart. de uerb. ſign. textus in l. qui ſeruo. 36. h. t. Decius in l. conſilij. 43. de regulis iuris.*
e *l. ſi pign. 56. §. penul. hoc tit.*
f *in l. ſi quis uxori. 53. §. neque uerb. h. t.*
g *in d. l. is qui opem.*
h *in d. §. interdum.*
i *ad uerb. dicto maleficio ſemper aſtuit. uide Fachſ. diff. 58.*
k *Landtr. lib. 2. art. 13. Reinhar. diff crim. 10. Fachſ. diff. 58.*
l *l. uulgaris. 21. §. 1. h. t. l. ita uulneratus. 51. ad l. Aquil. glo. in l. ſi duo. 22. depoſ. & in c. prudentiam. 21. ad uerb. teneatur. de off. & po. iud. del. uide Dd. in l. ſi familia. 9. de iuriſdic. l. tres tutores. 56. de admin. tutor.*
m *Andr. de Iſer. in c. 1. §. ſi quis quinque. num. 39. & 40. de pac. tenen.*
n *§. ſic itaque. uerſiculo planè. Inſt. de actio.*
o *lib. 11. cap. ult.*
p *d. §. conceptum. in fin. §. dupli. Inſt. de actionib. l. quid ergo. 13. §. fin. de his qui notantur infa.*
q *l. in furtis. 51. h. t.*
r *§. fin. Inſt. de oblig. quæ ex delicto. in prin. Inſt. de ui bonor. raptor.*
s *l. ſi pignore. 54. h. t. l. 4. ad l. Aquil. §. ſunt autem. Inſtit. de noxal.* *& argumento à contrario ſenſu ſumpto. Inſtit. de perpetuis & temporalib. actionib. in prin.* *t* *præalleg. cap. ult. lib. 11.* *u* *Inſt. de perpet. & temp. action.* *x* *in prin. Inſt. de perpet. & temp. action.* *y* *l. 2. §. qui re depoſita. ff. de ui bono. raptor. l. 3. ubi gl. & Dd. C. de ſumma trinitate.* *z* *l. is cuius. 11. l. eum qui. 14. l. interdum. 50. l. qui iniuriæ. 55. §. qui alienus. l. 15. cuius intereſt. 87. h. t. uide quæ dixi Inſt. de ob. quæ ex delic. circa finem.* *a* *l. ſerui. 17. l. ſi quis uxori. 53. h. t. l. 1. & 2. ff. rerum amota. l. reſpiciendum. 11. §. furta. ff. de pœnis.* *b* *l. impuberem. 23. h. t.* *c* *l. j. ubi dixi. ff. de priua. delic. §. fin. Inſt. de oblig. quæ ex delict.* *d* *in l. fi. h. t.* *e* *in d. l. fin.* *f* *Iaſ. in l. cum ſeruum. nu. 4. de condic. ob cauſ. Boſſ. in prac. crim. tit. de fur. nu. 59.*

ſidorum,ſeu (ut interpretamur) Hungaricorum, quorum ſinguli ſeſqui Ioachimicum ualent,aut(quod in idem recidit)rei tantundem iuxta communem æſtimationem, non ſecundum affectionem & intereſſe ſingulare ualentis[a],laqueo & cruce: minora autem furta, forcipe ac fuſtigationib.puniri uoluit[b]. Quod ius etſi quidam obtinere contendunt tãtum in eo caſu de quo conſtitutio loquitur,ſcilicet cum furtum in crimen fractæ pacis incidit[c]: tamen eo iure his in terris utimur[d]:niſi quòd minora furta, quæ tamen duos & dimidiatum Hungaricum ſuperant,ſola fuſtigatione & exilio perpetuo plectantur. Inferiora autẽ in criminale iudicium non cadunt,ſed ciuiliter tantũ pœna pecuniaria, aut ſi nihil in ære fur habet,carcerib.uel relegatione temporali uindicantur. Et adeò quidem ea ſeueritas inualuit, ut iam non ſit locus remiſsioni,ſed etiam de furtis alibi commiſsis, fur ubicunq; apprehenſus in furto uel cum re furtiua,puniatur,& furta alio loco commiſſa,in taxationẽ imputentur.etiamſi noſtri ea in re litigent,& diſtinguãt[e].Atq; hæc quidem pœna etſi grauis eſt: qui enim in pecunia tantũ delinquit,punitur in corpore,uitamq; pro ære reddere cogitur,contra ius gentium[f]:tamen omnib ferè populis placuit, & neceſſaria uiſa eſt, quia frequentia furtorum teſtatur iſtis nouiſsimis ac deterrimis temporib. leui animaduerſione hæc delicta coerceri non poſſe.Quid quòd in coercendo non tam res quæ uiolantur,quàm qualitas delicti eſt attendenda,an uidelicet & quatenus Rempub.ac ſalutem communem lædat: ad cuius conſeruationem,omnes leges ſunt referẽdæ,ſicuti inquit Cic.Salus populi,ſuprema lex eſto.Porrò fures non minus ſocietatem humanam uiolant,quàm homicidæ & adulteri.Vnde & inter capitalia delicta in Decalogo furtum refertur,& apud ueteres Romanos ac Græcos pœna capitis luebatur.Nec enim modò concordi,& tuto conuictu, ac caſta maris & feminæ coniunctione,ſed etiam diſtinctione dominiorum,tuitioneq; rerum ac iuſtorũ commerciorum,ad ſocietatem uitæ tenendam opus eſt:quam cum uiolent fures, nõ mirum eſt, ſi exemplo ſicariorum & adulterorum extremo ſupplicio afficiantur: præſertim ubi multis in hac effera poſtremæ mundi ætatis barbarie graſſantibus, ſeueriore animaduerſione eſt opus[g].id quod nunc commune quoddam ius gentium eſt effectum.

DE TIGNO IVNCTO. TIT. III.

1 *Continuatio.*
2 *Tigna quid.*
3 *Sententia l.12.de tigno iniuncto:& ratio.*
4 *De S.C.huc pertinentibus.*
5 *An hoc caſu detur rei uendicatio.*

1 ET hæc quidem in genere de furto dicta ſunt:nunc ſpecies quaſdam ſigillatim enarre-
mus.Ac in primis ſciendum eſt,tigna aliena quandoq; ſurripi,& ad eludendam actio-
2 nem ædibus iungi. Tigna autem à tegendo dicta ſunt, eiuſq; appellatione contine-
3 tur omnis neceſſaria materia, ex qua ædificium uineæq; conſtant[a]. Porrò tigna furtiua æ-
dibus uel uineis iuncta, lex XII. Tabularum neq; ſoluere permittit, neq; uendicare: quod
prouidenter lex efficit, ne uel ædificia ſub hoc prætextu diruantur, deformeturq; ruinis a-
ſpectus publicus,contrà quàm ex uſu eſt ciuitatum[b],uel uinearum turbetur cultura: ſed in
4 eum qui conuictus eſt fraudulenter iunxiſſe,in duplum dat actionem[c].Qua pœna ob ean-
dam rationem tenetur,ex S.C.& is qui rem legatam ædibus eo conſilio iunxit,ut ne præſta-
5 re eam cogatur[d]: item qui domum ea cauſa uendidit,ut deſtruatur[e]. Sanè ſi quis non pœ-
nam,ſed rei æſtimationem uelit conſequi,hactenus poterit ad exhibendum & rei uendica-
tione agere,non ut res reſtituatur,ſed ut aduerſarius,qui ſciens tignum alienum ædibus in-
iunxit,in æſtimationem condemnetur:quaſi dolo malo fecerit, quo minus poſsideat[f]. nec
enim hoc ulla in parte legi XII.quæ duntaxat tolli tignum uetat, aduerſatur. Atq; hoc mo-
do res uindicari poteſt: etſi proponat tigni furtiui nomine in duplum actum. Extrinſecus
enim eſt rei uendicatio, & cum actione dupli concurrit,nec alia aliam electione conſumit[g]
(quippe cum ex diuerſis factis oriantur,altera ex delicto,altera ex dominio) ſed ſolùm per-
ceptione & ſolutione.Nam ſi quis duplum ex hac actione ſit conſecutus,in
quo ſimplum ineſt, cum bona fides non patiatur bis idem
exigi, non poterit poſtmodum rem
uendicare[h].

SI QVIS

a *l. precia.ad l. Aquil.l. ſi ſeruum. 33.ad l. Aquil.gl.in l.non eſt. 6. C.de reſc.uend.*

b *§.ſi quis quinque ſolid.& c.de pace tenenda.*

c *Panor.in c.tua nos.§.fin.nu. 8.de hom. dicens hanc eſſe communem. Aluar. in d. §.ſi quis ultra quinque ſolidos. uide Ord. Imp. cap.160. Zaſ.in §.ex maleficijs.nu.3. Inſtit. de actio.*

d *Landtr. lib.2. art.13. Pachſ. diff. 58.Reinh. diff.crim. 10.*

e *uide Bart.in l.fi.de fur. l.omnes.de iuſt.& iur. l. 1.C. de ſum. trinit. Rol. Cur. conſi. crim. tomo 1. conſi.75. relatis. nu. 57.per not. Dyn. Alb. & aliorum in l.ſi cui. §.fin.de accuſ.& ibidem Bernar. de Plot.conſi.133.nu. 3.& 11.& 46.l.ſi abducta.10.C.eod. Gãd. in tract. de furt. pun. nu. 5. Lanfr. de Oria. in cap.quoniam.uerb. confeſsiones.nu.11. de probat.*

f *Theophilus in tit.Inſt. de iure naturali, gentium & ciuili.§.1.*

g *l.aut facta.16.§.final. de pœn.*

a *l.j.§.1.hoc tit.l.tigno. 162.l. pali. 168.de uerb.ſignifi.*

b *l.2.& 3.C.de ædif.priu.a.l.fin.l.2.§.ſi quid à nemine.ne quid in loc. publ.uide aliam rationem à me traditam in §.cum in ſuo.24.Inſt. de rer.diuiſ.*

c *l.6.h.t.l.gemma.6.ad exhibẽdam.l. adeò.7. §.cum in ſuo.de acqui. rerum dom. §.cum in ſuo.Inſtit.de rer.diuiſio.*

d *l.ſenatus.45.in prin. de leg.*

e *l.ſenatus. 52. de cont. emp. l.fin. de dam. infect.* *f* *d.l. 1.in fine. l.in rem. 24.§.penul.ubi gloſ. & Dd.de rei uendicatione.l.qui res.98.§.final.in fin.de ſolutionibus.* *g* *l.2.hoc tit.* *h* *§.cum in ſuo.24.in fin.Inſtit.de rerum diuiſione.ubi uide quæ dixi.*

SI QVIS TESTAMENTO LIBER ESSE IVSSVS FVERIT POST mortem domini, ante aditam hæreditatem ſurripuiſſe aut corrupiſſe dicetur. Titul. IIII.

1 *Ratio edicti.*
2 *Edictum.*
3 *Cui hinc actio, aduerſus quos detur.*

HOc edicto Prætor coercet protcruitatem calliditatemq; eorum, qui propter defectũ 1
ciuilis actionis, hæreditates depopulantur. Nam ſi quis teſtamento liber eſſe iuſſus
ante aditam hæreditatem, dolo malo quid auertiſſet, agi cum eo nulla ciuili actione
poterat. Facit enim hæreditati furtum, hoc eſt dominæ [a]. Dominus autem dominaúe non
poſſunt habere furti actionem cum ſeruo, etiam poſt libertatem, niſi poſtea quoq; eam rem
contrectauerit[b]; ut interim taceamus rerum hæreditariarũ furtum non fieri, nec eo nomine
furti actionem hæredi eſſe [c], quia à nemine poſsidentur. quod autem non poſsidetur, e-
ius furtum fieri nequit: furto enim tantum poſſeſsio aufertur, non dominium[d]. Itaq; ne ex-
pilatæ quidem hæreditatis nomine cõueniri poteſt à domino, quia nec furti tenetur[e]. Proin
de cum natura ſit æquum, eum non eſſe impunitum, qui hac ſpe hæreditatem diſsipauit, 2
Prætor eiuſmodi edictum in illum propoſuit: SI DOLO MALO EIVS QVI LI-
BER ESSE IVSSVS ERIT POST MORTEM DOMINI, ANTE A-
DITAM HÆREDITATEM, IN BONIS QVÆ EIVS FVERVNT QVI
EVM LIBERVM ESSE IVSSERIT, FACTVM ESSE DICETVR, QVO
MINVS EX HIS BONIS AD HÆREDEM ALIQVID PERVENIRET:
IN EVM INTRA ANNVM VTILEM DVPLI IVDICIVM DABO[f]. Hæc
actio certum habet finem, ut dolo fecerit, & poſt mortem, & ante aditã hæreditatem [g]. Item 3
hæredi cæteriſq; ſucceſſoribus competit[h], aduerſus unum pluresúe: & quidem ſolidè in ſin-
gulos, qui ſtatu liberi cum eſſent, dolo malo hæreditatem diminuerunt [i].

a l. 5. in prin. h. t.
b l. ſeru. 17. ff. de furtis. l. j. C. de noxalibus acti. l. ult. C. an ſeruus ex ſuo facto.
c l. in eo quod. de acq. rer. dom.
d d. l. j. §. Scæuola. 9. h. t. l. hereditariæ. 70. cũ l. ſeq. ff. de furt.
e l. pen. ff. de crimine expilatæ hæreditatis.
f l. j. in prin. h. t.
g d. l. j §. 1. uerſ. habet.
h d. l. j. §. pen.
i d. l. j. §. pen.

FVRTI ADVERSVS NAVTAS, CAVPONES, STABVLARIOS. Titul. V.

IN eos qui naues, cauponas, ſtabula exercent, ſi quid à quoq; eorum, quosúe ibi habebunt, furtum factum eſſe dicetur, iudicium datur: ſiue furtum ope, conſilio exercitoris factum ſit, ſiue eorum cuiuſuis qui in naui nauigandi cauſa eſſet, &c. Nauigãdi autem cauſa accipere debemus eos, qui adhibentur ut nauis nauiget: hoc eſt nautas. eorum enim factum præſtat exercitor, quia eius eſt bonos ſeruos ad tale miniſterium eligere [a]: uectorum autem culpam non præſtat, ut nec caupo uiatorum. neq; enim repellere poteſt ingredientes, & probabiliter eorum ingenia atq; mores ignorat: ſed inhabitantiũ atq; miniſtrorum facta præſtat, quos ipſe elegit. Itaque de his in duplum conuenitur[b]. qua de actione ſuprà diximus [c].

a l. 3. in prin. de publica.
b l. unic. h. t.
c ad tit. nau. caup. ſtab.

SI FAMILIA FVRTVM FECISSE DICETVR. Titul. VI.

VTiliſsimum id edictum Prætor propoſuit, quo dominis proſpiceret aduerſus maleficia ſeruorum: uidelicet ne cum plures furtum admittunt, euertant domini patrimonium, ſi omnes dédere noxæ, aut pro ſingulis æſtimationem litis offerre cogatur: quemadmodum aliàs quot ſunt perſonæ iniuriam inferentium, tot naſcuntur obligationes & actiones, ſinguliq; in ſolidum tenentur[a]. Sed quia furto non iniuria præcipuè, ſed potius damnum, cuius æſtimatio in duplum aut quadruplum fit (non enim fit cõtumeliæ, ſed lucri faciendi gratia) infertur: ideo æquius uiſum eſt quemadmodum in l. Aquilia [b], ita & in furto pro uno familiæ facto, una tantum actione dominum teneri. Datur ergo illi arbitrium hoc edicto, ut ſiquidem uelit dédere noxios ſeruos, poſsit omnes dédere, qui participauerunt furtum. Sin autem maluerit æſtimationem offerre, tantum pro omnibus offerat, quantum ſi unus liber furtum feciſſet, & retineat familiam[c]: id eſt, pœnæ nomine duplum, & condictionis ſimplum præſtet [d]. Hæc autem facultas domino tribuitur toties, quoties ignorante eo furtum factum eſt. Cæterum ſi ſciente eo, & non prohibente, facultas ei non erit data. nam & ſuo & ſingulorum nomine, iudicio noxali conuenietur, nec una æſtimatione, quam liber homo ſuffertet, poterit defungi [e].

a l. 9. de iuriſdic. l. ſi plures. de iniur.
b l. illud. ad l. Aquil.
c l. j. in prin. h. t.
d l. 2. h. t.
e d. l. j. §. 1.

ARBORVM

1 *An cum l. Aquilia hæc actio concurrat.*
2 *Quid arborum nomine contineatur.*
3 *Quid ſit furtim cædere, cingere, deglabrare.*
4 *Cuiuſmodi ſit actio, cui, aduerſus quos detur.*
5 *Quæ actiones cum hac concurrant.*
6 *De iure Sax.*

1 SI furtim arbores cæſæ ſint, & ex l. Aquilia, & ex l. XII. Tabularum dandam actionem La-
beo putat. Sed Trebatius ita utramq; dandam ait, ut iudex in poſteriorem deducat id,
quod ex prima conſecutus ſit, & reliquo reum condemnet[a]. Eſt igitur actio arborum
2 furtim cæſarum antiquiſsima, utpote quæ ex l. XII. Tabularum deſcendat[b]. Arborum nomi
3 ne etiam uites continentur: item hederæ, arundines, ſalicta, & ſtirpes[c]. Furtim cædit arbores
qui clàm cædit[d], ignorante uidelicet domino, celandiq; eius cauſa[e]. Cædere autem eſt, non
ſolùm ſuccidere, ſed etiam ferire cædendi cauſa[f]. In eodem delicto ſunt, qui cingunt arbo-
rem uel ſubſecant[g]. Cingere arborem, eſt deglabrare, hoc eſt, amputatis ramis aut abſtracto
4 cortice glabrã facere. Subſecare, eſt aliquo modo ſubſecuiſſe[h]. Huius actionis eadem cauſa
eſt, quæ & legis Aquiliæ[i]: niſi quòd in duplum detur[k], facienda æſtimatione, quanti domi-
ni interſit, non lædi[l]. Hæc actio datur dominis etiam utilibus, non autem uſufructuarijs aut
colonis[m]. Et quamuis pœnalis ſit, perpetua tamen eſt, in ſucceſſoresq; trãſit[n]. Datur autem
aduerſus eos qui cædunt, ſiue unum, ſiue plures, in ſolidũ, in ſingulos[o]: item aduerſus man-
5 dantem[p]. In hæredem autem non datur, quia pœnalis eſt[q]. Sed & aliæ actiones aduerſus
hos competunt. nam & furti tenentur, ſi lucri faciendi cauſa contrectauerint[r], & interdum
ex locato ſi colonus cædat[s]: item condictione, & ad exhibendum[t]; ac criminaliter etiam ex-
6 tra ordinem tãquam latrones puniuntur, maximè ſi uites cæciderint[u]. Iure Saxonum mul-
cta pecuniaria in eos qui arbores cædunt aut depopulantur, conſtituta eſt: quòd ſi etiam
auferant, furtum fit, & pœna furti locum habet[x]. In quo tamen quidam diſtinguunt: ut ſi
noctu id committatur, pœna furti, ſcilicet laquei obtineat, ubi æſtimatio 5. Hungaricos ex-
cedit: ſin interdiu, aliquã mitior, puta relegatio & fuſtigatio ſit irroganda[y].

a l.ſ.h.t.
b l.pen.h.t.
c l.3.h.t.
d l.7.& 9.h.t.
e d.l.7.h.t.
f l.5.h.t.
g d.l.7.§.1.& 2.
h d.l.5.h.t.
i d.l.5.h.t.
k l.7.in fin.h.t.
l l.8.in prin.h.t.
m l.5.in fi.h.t.
n d.l.7.in fin.
o l.6.l.9.h.t.
p d.l.7.§.2.
q d.l.7.in fin.
r d.l.9.h.t.
s l.ſi colonus.10.h.t.
t d.l.9.
u l.2.h.t.
x Saxo.lib.2.art.28.
y Reinhart. diff. pœn. 1. & 24. per art. 28. lib. 2.

VI BONORVM RAPTORVM, ET DE TVRBA. TIT. VIII.

1 *Quomodo differat uis à furto.*
2 *Edictum.*
3 *Cui hinc actio detur.*
4 *Aduerſus quem.*
5 *Cuiuſmodi, & ad quid.*
6 *Quare ſingulare iudicium in raptorem detur.*
7 *Cur actio furti manifeſti, neq; tamen manifeſti cum hac concurrat.*
8 *De alijs actionibus quæ cum hac concurrunt.*
9 *De damno dato in turba, edictum & actio.*

1 SEcundò oritur priuatum criminale iudicium ex rapina & damno in turba dato. quod
genus delicti non multum à furto abeſt[a]. præterquàm quòd hoc clandeſtinè fiat, illud
uerò ui & palàm committatur, atq; ideo atrocius delictum ſit & furtum improbius
2 quod in l. Iuliam de ui incurrit[b]. De ui bonorum raptorum Prætor ita edixit: SI CVI
» DOLO MALO HOMINIBVS COACTIS DAMNI QVID FACTVM ESSE
» DICETVR, SIVE CVIVS BONA RAPTA ESSE DICENTVR, IN
» EVM QVI ID FECISSE DICETVR, IVDICIVM DABO: ITEM SI
» SERVVS FECISSE DICETVR, IN DOMINVM IVDICIVM NOXA-
3 LE DABO[c]. Ait Prætor, Si cui: uidelicet non modò domino, ſed omni ei ex cuius bo-
nis res rapta eſſe dicetur: nam ui bonorum raptorum actione agit, qui furti agere poteſt,
nempe is cuius intereſt[d]. Quare bonæ fidei poſſeſſor, fructuarius, commodatarius, credi-
tor, conductor, &c. quatenus eorũ intereſt, rem non eſſe raptam, hanc actionem rectè inten-
4 tant[e]. Additur in edicto, dolo malo.) In eum igitur ſolum datur hæc actio, qui dolo malo ra
puit, aut rapi curauit[f]: dolus autem ineſſe ſemper præſumitur[g]. Eſt enim uis de genere illici-
torum, quæ ſemper præſumuntur dolo malo fieri[h]: niſi error, aut alia uiolentiæ cauſa iuſta
probetur[i]. Hæc actio etſi ſucceſſoribus datur, quia etiã rei perſecutionem continet[k]: tamen
in eos non datur: nam reſpectu rei pœnalis eſt. quare ſufficere aduerſus eos condictionem

a l. illud. ad l. Aquil. Inſtit. de ui bon. rap.
b l.2.§.utilis. h.t. l.1. de effrac. l. ſi te. C. ex quib. cauſ. infa. Inſt. h. t. in fin. ubi uide quæ dixi.
c l.ſ.in prin.h.t.
d l.2.§. & generaliter. 18.h.t.
e l.2.§. in hac actione. 17.h.t.
f d.l.2.§.ſi quis.8.
g d.l.2.§. doli.4.l.ſi cũ exceptione.14.§.eũ. de eo quod metus cauſ.
h l.ſi non conuicijs.C.de iniurijs.l.ſ. C.ad l.Iuliam de ſicarijs.
i §.1.Inſtit.eod.d.l.2.§. hac actione.13.
k in prin.inſt.eod.

Prætor putauit[a]. Additur in edicto, hominibus coactis: uidelicet ad hoc ut damnum dare-
tur. Sed & unum coactũ eſſe, aut ſolum quem damnũ dediſſe, ſufficit[b]. Adiectũ eſt, damni: 5
etiam minimi, uel una tantum re erepta[c], iudicium dabo, inquit Prætor: uidelicet intra an-
num utilem in quadruplum, in quo tamen rei perſecutio ineſt[d]: poſt annum uerò in ſim-
plum. Quadruplatur autem uerum rei precium, non etiã quod intereſt[e]. Singulare autem 6
hoc iudicium in ui rapientem proditum eſt, quòd aliud ſit ui rapere quàm furari[f]: imò fur
improbrior eſt, ut inquit Iuſtinianus, qui rapit[g]. Itaq; Prætor omnino in triplum punit ra-
ptorem, nulla adhibita ſicuti in furto diſtinctione, deprehenſuſne ſit in delicto, an non ſit,
res magni momenti ſit, nec ne, &c. ut dictũ eſt[h]. In eo quoq; grauius eſt hoc iudiciũ, quòd
hac actione quæ ignominiam irrogat[i], res rectè petatur. Præterea rerum raptarum nomine 7
furti nec manifeſti agi poteſt, neq; altera actio alteram conſumit, niſi quatenus amplius eſt
in actione ui bonorũ raptorum[k]. An furti manifeſti rectè agatur, dubitari poteſt. Etſi enim
manifeſtus fur eſt qui rapit, quia palàm & manifeſtè furatur[l]: eoq; pœna furti manifeſti,
nempe quadrupli dignus uideri debeat: tamen Prætor ſingulare iudicium in hunc conſti-
tuit, quòd aliud eſſe furtum, aliam rapinam arbitraretur: quo iudicio non quadrupli, ut in
furto manifeſto, ſed tripli pœnam irrogat, meritò ut ulterius conueniri raptor nequeat: &
proinde contra hunc furti manifeſti actio non uideatur eſſe danda: quod admittendum eſt
ſi illa iam ſit actum[m], alioqui uerius uidetur utrumq; concurrere, & alterutra agi poſſe[n], & ſi
unius electione, altera, ut quæ idem contineat, conſumetur[o]. Sed ſciendum eſt, & alijs actio- 8
nibus raptores conueniri poſſe, iam ciuilibus, ut lege Aquilia, condictione furti, rei uendi-
catione, alijſq; condictionibus[p]: quàm criminalibus[q]. Iure porrò Sax. hæc uiolentia mitiſ-
ſimè, uidelicet ſimplici rei ablatæ reſtitutione punitur[r]. De damno quod in turba datũ eſt, 9
ita Prætor ait, &c. CVIVS DOLO MALO IN TVRBA DAMNVM QVOD
FACTVM ESSE DICETVR, IN EVM IN ANNO, QVO PRIMVM
EA DE RE EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, IN DVPLVM:
POST ANNVM, IN SIMPLVM, IVDICIVM DABO[s]. Loquitur hoc edi-
ctum de damno dato, & de amiſſo, non etiam de rapto, ut ſuperius[t]. Turba, à tumultu dicta,
eſt multitudinis hominum cum minimum decem perturbatio: rixa uerò duorum[u]. Hoc e-
dicto tenetur non ſolùm qui damnum in turba dedit, ſed etiam is qui dolo malo fecit, ut in
turba damni quid daretur: item is qui dolo malo turbam concitauit, unde damnũ datum
eſt[x]. Hæc actio in duplum intra annum eſt, & ad uerum rei precium refertur: æſtimatione ad
illud tempus relata, quo damnum factum eſt[y].

a d.l.2.§.fin.
b d.l.2.§.homines.3.cũ ſeq.
c d.l.2.§.uel cuius.7.in prin.Inſt eod.ubi dixi. & §.gallinarum.Inſt. de rer. diuiſ. & ſup. quod met.cauſ.
d in prin. Inſt.eod.§.ſequens. Inſt. de act. in uerſ.ui autem bonorũ.
e d.l.2.§.ſi quis.8.& §. in hac.9. l.j.C. eod.in prin.Inſt.eod.
f d.l.2.§.ſi quis in re depoſi.20.
g in prin.Inſt.eod.
h ut in furti actione diſtinguunt, in d.§.gallinarum. Inſt.de re.diuiſ. & doli. l.ſi quis. 4.§.ult.cum l.ſeq.ſup. de dol.mal.
i l.7.de his qui notantur infamia.
k l.j.h.t.
l l.ſi uendidero.82.§.cũ raptor. 2. ĩ.de furtis.
m d.l.2.§.ſi in re depoſita.20.
n §.1. ubi dixi Inſt.eod. Cuiac. lib.8. Obſer. c. 24.
o d.l.ſi uendidero.§.2.
p uide quæ dixi, d.§.1. Inſt eod.Dd.in l.1. h.t.
q d.l.2.§.pen.l.ſi quis in tantam. C unde ui.l.ſi conſtituit.4. C.finium regundo.l.extat. quod metus cauſ.
r tot.tit.ff.& C.ad l.Iuliã de ui priuat.& ad l.Iuliam de ui public.l. unica. C.de raptorib. uirginum.l.ſi quis non dicam rapere.C.de epiſco.& cleric.
s Fachſ.diff.61.per art. 47.lib.3.
t l.Prætor.4.in prin.h.t.Paul.lib.5.tit.3.
u d.l.4.§.loquitur.7.
x d.l.4.§.1.
y d.l.Prætor.§.1.& 2. cum ſequen.
z d.l.4.§.6.
a l.j.in prin.h.t.l.in eũ. 18.cum Authen.ſeq.C. de ſurt.Paul. lib.5.tit. 3.

DE INCENDIO, RVINA, NAVFRAGIO, RATE, NAVE EXpugnata. Titul. IX.

1 *Continuatio.*
2 *Ratio edicti huius.*
3 *Edictum.*
4 *Eius explicatio.*
5 *De alijs actionibus quæ in illis competunt.*
6 *De pœna incendij.*

EAdem actione tenentur qui licet alijs per uim nihil auferant, tamen ex incendio, rui- 1
na, naufragio, rate, naue expugnata, quid capiunt, recipiuntq; dolo malo. Cum enim 2
in hiſce caſibus res per tumultum incuſtoditæ, multorum iniurijs ſint obnoxiæ, pu-
blicè interfuit, ſeueritatem adhiberi, ne quid in eiuſmodi tumultibus rapiatur. Ait Prætor: 3
IN EVM QVI EX INCENDIO, RVINA, NAVFRAGIO, RATE, NA-
VE EXPVGNATA, QVID RAPVISSE, RECEPISSE DOLO MALO,
DAMNIVE QVID IN HIS REBVS DEDISSE DICETVR, IN QVA-
DRVPLVM IN ANNO, QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI
POTESTAS FVERIT: POST ANNVM, IN SIMPLVM IVDICIVM
DABO: ITEM IN SERVVM ET IN FAMILIAM IVDICIVM DA-
BO[a]. Ex incendio,)id eſt, propter incendium, aut occaſione incendij uel naufragij[b]. Quid 4
rapuiſſe, &c.) Non ſolùm autem qui rapuit, ſed etiam qui abſtulit, uel amouit, uel damnum
dedit, uel recepit, hac actione tenetur[c]. Meritò autẽ doli mali mentionem Prætor facit. nam
ſi dolus abſit, ceſſat delictum: ut ſi uicini domum orto incendio defendendarum mearum
ædium cauſa diſsipem[d]. In quadruplum dat actionem hanc Prætor, ſicuti in ſuperiore edi-
cto, nempe ut & rei perſecutionem cõtineat[e]. Hæ actiones hæredibus dantur: at in hæredes 5
eatenus,

b d.l.j.§.ex incendio.cum §§.& ll.ſequen.uide deciſ.Neap.57. c l.3.§.notandum.3.hoc tit. d d.l.3.§. quòd aiunt.6. e gloſ.& Dd.in d.l.in eum.

eatenus, quatenus ad eos peruenit[a]. Sanè grauiores etiam pœnæ in eiuſmodi raptores Se-
6 natuſconſultis & cõſtitutitutionibus decretæ ſunt[b]. Quòd ſi quis autor etiam incendij aut naufragij dolo malo fuerit, capitali pœna tenetur, ac plerunq; iiſdem ignibus quos in damnum aliorum excitauit, concrematur[c]. Dico, dolo malo: nam qui culpa & negligentia cauſam incendio dedit, uenia indiget hactenus, ut uitæ corporiq; parcatur[d]: nam damnũ meritò uicinis reſarcit[e], data in duplum ex hoc edicto actione[f], quæ incendiaria appellatur[g]. Quin & relegationem hoc caſu imponi memini, præſertim apparente culpa aliqua latiore. Sed qui extra omnem omnino fit culpam, nulla pœna dignus eſt[h]. quod demonſtrandum erit: cæteróquin incendium præſumitur negligentia habitantium exortum[i].

a l. 4. §. fin. h. t.
b l. 3. §. fi. l. 4. l ne quid. 7. h. t. d. Authen. nauigia. C. de furtis.
c l. 3. §. fi. l. qui ædes. 9. l. fi. h. t. l. capitalium. 28. §. incendiarij. ꝭ. de pœ. uide diſtinctionem ꝭ. de ſicar.
d l. pen. h. t.
e d. l. qui ædes. Exo. 22.
f l. pen. h. t. tit. l. ſi quis ad l. Cor. de ſicar.
g l. iurisgentium. 7. §. de pac. Paul. lib. 5. tit. 3.
h l. ſi uendita. 11. ꝭ. de peric. & commodo rei uenditæ.
i l. 3. de officio præfecti uigilum. d. l. ſi uendita. ubi Dd. uid. Hen. Goden. in conſ. de incend. Sali. in l. quæ fortuitis. C. de pig. act. Alex. in l. ſi quis. §. prætor ait. de eden. Cano. in cap. 1. de commoda.

DE INIVRIIS, ET FAMOSIS LIBELLIS. TIT. X.

1 *Continuatio.*
2 *Vnde dicta iniuria, & quid ſit.*
3 *Diuiſio.*
4 *Cauſa efficiens, qui iniuriam faciant: an etiam impubes, furioſus, dormiens, ebrius, iratus.*
5 *Tot iniuriæ, quot perſonæ, conuicia, loca.*
6 *Materia: & qui iniuriam patiantur.*
7 *Forma: quot modis fiat iniuria.*
8 *Conuicium: & quæ ſint uerba iniurioſa.*
9 *Finis: & ſine animo non fieri iniuriam.*
10 *Effectus: & pœna iniuriarum.*
11 *Edictum Prætoris de iniurijs.*
12 *Cui, aduerſus quos hinc actio detur.*
13 *An ea tranſmutatur, & quomodo pereat.*
14 *Ciuiliter & criminaliter agi poſſe, & de ciuili iudicio.*
15 *De lege Cornelia de iniurijs: & an ſit annua.*
16 *De criminali iudicio: an in eo procurator admittatur.*
17 *De iure Saxonum ſuper iniurijs.*
18 *Quomodo intelligatur ciuiliter uel criminaliter actum.*
19 *De ſecunda parte huius tituli, nempe de famoſis libellis.*

1 EX iniurijs quoq; per contumeliam illatis pœnale iudicium conſtituitur. Iniuria dicta
2 eſt ex eo quod non iure fit. itaq; uariè id uocabulum accipitur. in l. Aquilia, pro damno dato culpa ſiue dolo[a]: in iudicijs, pro iniuſticia: ut ſi quis dicat ſententiam per in-
3 iuriam eſſe datam, quia iure uacet: quam Græci ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν appellãt[b]. Hoc autem in tractatu accipimus iniuriam pro contumelia, quæ à contemnendo dicta eſt[c]: uel quod contemptim fiat, uel quod contemptum & dedecus ei qui iniuriam patitur, acceſſat. ſiue pro eo, quod ad alterius fit infamiam[d]. Iniuria porrò alia realis eſt, quæ re fit: alia uerbalis, quæ uerbis[e] uel ſcriptura (nam & hæc uerbalis dicitur[f]) alia perſonalis quæ infertur perſonæ per uerbera, cruciatum[g], &c. item alia leuis, alia atrox. quod genus ex facto, loco, perſona,
4 alijſq; circumſtantijs æſtimatur[h]. Cauſa efficiens, ſunt homines mentis compotes, doli capaces, & contumeliæ animo quid facientes: à quo tota hæc res penditur & æſtimatur[i]. Quare animantes reliquæ, quoniam affectu iniuriæ faciendæ carent, contumeliam inferre non uidentur[k]. Eademq; ratione nec furioſus neq; impubes non doli capax, iniuriarum tenentur[l]. Eadem eſt ratio in dormiente, quia furioſo æquiparatur[m]: nec peccare uidetur, cum dolo careat[n]. In eo qui per ebrietatem iniuriam facit, magis dubites. etſi enim dolus abeſſe poteſt[o], tamen culpa non abeſt[p]: quæ cum caſum præcedit, excuſare non ſolet[q]. Verius putârim in atrocibus & realibus eum teneri: cùm illius pœnitentia non excuſet iniuriam aut tollat[r] realem[s]: puta uerbera, uulnera illata, quibus pœnitentia neuriquam medetur: mitigata tamen pro qualitate circumſtantiarum pœna[t]. in leuioribus uerò, ut iniuria uerbali, omnimodo excuſari, ſi diſcuſſa uinolentia ſobrium pœniteat[u]. pro quo optimè facit, quòd eum qui per iracundiam (quæ multo minus hac in materia excuſat quàm uinolentia[x]) iniurioſa uerba dixit, excuſari propter animi commotionem plerîq; uolunt, dummodo poſtea

L 2 ſedato

a l. 5. §. 1. ad l. Aquil.
b l. j. de appellat.
c l. j. h. t. in prin. Inſt. eo.
d l. item. 15. §. ait Prætor ne quid. 20. h. t. uide Paul. lib. 5. tit. 4.
e l. j. §. 1. h. t.
f Rom. cõſ. 378. quoad.
g Bart. in l. non ſolum. §. ſi mandato. nu. 7. h. t.
h §. atrox. Inſt. eod. l. uulneris. 8. h. t. l. aut facta. 16. §. qualitas. ꝭ. de pœnis.
i l. j. h. t. l. qui iniuriæ. 55. de furt. l. ſi non cõuicij. C. de iniur.
k l. j. ꝭ. ſi quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. cum ibi notatis.
l l. 3. §. 1. h. t.
m c. 3. §. itẽ quæritur de baptiſmo.
n c. teſtamentum. ubi gl. ad uerb. rea. diſtinc. 6. Clementina 1. de homicidijs Bart. in l. pen. ꝭ. ad l. Pompeiam de parricidijs. per l. ſtu. 24. §. uitium. de damno infecto. c. fin. ubi Dd. de his qui filios occiderunt.
o l. omnes. 6. §. per uinũ.
de re militari. l. unica. C. ſi quis Imperatori maledix.
p l. reſpiciendum. 11. §. pen. ꝭ. de pœnis.
q l. ſi ſeruus. 27. §. ſi fornacarius. & §. ſi ex plauſtro. ad l. Aquilia.
r Cyn. in l. ſi non conuicijs. nu. 22. C. eod.
s Lanfr. in c. quoniam. uerb. confeſſiones. nu. 1. de probat.
t d. l. omne. §. primum. c. inebriauerunt. c. ſanè. 16. quæſt. 1. Salicetus in l. j. C. de ſicarijs. Bar. & Dd. in d. l. reſpicie*n*di. & in l. diuus. de offic. præſidis.
u l. unica. C. ſi quis Imperatori maledixerit. Roma. latiſſimè in l. j. de uerb. oblig*a*t. Angelus in pract. criminali, ad uerbum ſcienter. num. 17.
x Decius & Dd. in l. quicquid. 48. de regulis iuris.

ſedato animo pœniteat atq; reuocet[a]. Non ſolùm autem is iniuriarum tenetur qui re ipſa 5
facit iniuriam,ſed qui perſuaſit,iuſsit,mandauit,curauit ut iniuria fieret[b].Quo caſu & man
dans ſuo nomine tenetur,puta pater, & filius qui executus eſt ſuo item nomine. nec enim
iuſſum patris hîc excuſat[c],ut in leuioribus[d]: quia quælibet iniuria alteri perſonæ illata,gra
ue crimen eſt[e].Et cum plures iniuriam faciunt,ſinguli tenentur.tot enim ſunt iniuriæ, quot
ſunt perſonæ[f]:quia in delictis quiſq; obligatur ex ſuo dolo in ſolidum.& pluralitas circum
ſtantiarum plures efficit iniurias : ut ſi pluribus locis iniuria repetatur, aut uno loco plura
conuicia non ad unum finem tendentia alicui ingerantur[g].Sed & magiſtratus,eorumq; ſa-
tellites iniuriam facere uidentur,quando præter & ſupra officium aliquem cõcutiunt[h], aut
etiam contumelioſis uerbis onerant[i]. Porrò qui faciunt iniuriam, hos conſtat & pati poſ- 6
ſe[k].Sed & qui facere nequeunt,nonnunquam tamen patiuntur:ut impubes,furioſus[l].Item
aut per ſemetipſum alicui fit iniuria, aut per alias perſonas. Per ſemetipſum pati quis dici-
tur,cum directò ei iniuria infertur,ſiue coràm præſenti,ſiue abſenti[m]: per alias perſonas,cũ
in alium quàm qui paſſus eſt,iniuria per conſequentiam redundat: ut cum liberi noſtri uel
adminiſtri,item uxor[n],nurusúe, contumelia afficiuntur. ſpectat enim ad nos iniuria, quæ
ijs fit qui uel poteſtati noſtræ,uel affectui ſubiecti ſunt[o].Imò per filij corpus, pater penè ma
gis periclitatur, quàm filius[p]. Sed & iniuria uni ex familia facta,toti familiæ fieri intelligi-
tur[q]:unde nec ad teſtimonium aut dicendam ſententiam,in tali caſu, propinqui admittun
tur[r].Neq; tamen omnes huius nomine iniuriæ agere poſſunt[s], ut nec uxor nomine mariti[t],
niſi quandoq; criminaliter[u].Nec enim pro aliena iniuria quiſquam hanc actionem,utpote
priuatam rectè intentat, niſi is qui habet iniuriatam perſonam in poteſtate, uel in maritali
affectione,ut pater & maritus[x].Quin & magiſtratui fit iniuria:eamq; perſequi poteſt,ſi eius
ſatelliti iuſſum munus obeunti,uis & iniuria facta ſit[y].Ex iniuria uerò ſubdito facta uel ua-
ſallo,an domino ſuperiori naſcatur actio, plus quæſtionis eſt : diſtingui tamen ſolet, ut ra-
tione iniuriæ ſubdito uel uaſallo factæ,dominus agere nequeat, niſi in ipſum quoq; redun
det:ut ſi in carcerem is coniectus[z],aut alia iniuria reali ita affectus ſit,ut dominus eius ope-
ris uti commodè nõ poſsit, aut iuriſdictio illius per huiuſmodi iniuriam ſit interturbata[a].
Omnis porrò iniuria aut in corpus infertur,aut ad dignitatem,aut infamiam pertinet[b].In- 7
iuriam autem fieri Labeo ait,aut re,aut uerbis.Re,quoties manus inferuntur[c],aut alio quo
facto iniuria fit:ut ſi quis contumeliæ & uexationis cauſa,alterius familiam corrumpat[d], a-
licui litem moueat[e]:aut arreſtando[f] impediat quo minus in ſuo publicoúe ire, agere,piſca-
ri,aucupari poſsit[g].Verbera nõ modò inferat,ſed adducta manu,fuſte,gladio minetur[h],do
mum introeat[i], literas reſignet,ſignet,celet[k]. Verbis,quãdo fit conuicium[l].Conuiciũ quaſi 8
conuocium dicitur,cum in unum plures uoces conferuntur[m]: eæq; iniurioſæ,id eſt ad alicu
ius contumeliam & contemptum pertinentes[n]: ut cum quis appellatur ſcurra, nebulo,ſpu
rius[o]:aut ſi cui dicatur,Mentiris,calumniaris,&c.[p] etiãſi additum ſit, ſalua reuerentia[q], niſi
quis eiuſmodi dicat laceſsitus,ad exiſtimationem ſuã tuendam[r]. Huiuſmodi autem mul-
ta conuiciorum genera apud Dd.alibi uidere licet[s].quo in genere notandum eſt,ſubſanna-
re uel exagitare aliquem,non modò nominatum,ſed tantum etiã indicatum[t], pro uerbali
etiã iniuria haberi[u]. Item nihil intereſſe,ſiue in genere ſiue in ſpecie iniuria dicatur[x]:quan-
quam atrocior ea ſit,quæ ſit certa delicti ſpecie expreſſa[y].Deniq; quicquid dicitur in contu-
meliam alterius,quod uel infamia facti apud bonos eum grauet,& reddat contemptibilio
rem,etiãſi per ſe non ſit criminoſum:puta ſi quis appelletur claudus,cæcus, mẽdicus[z], &c.
iniuria eſt[a],etiãſi quod obijcitur uerum ſit.Nec enim ſufficit ueritas criminis, ſed neceſſe eſt
alia

a l.unic.ubi Salicet.C.ſi quis Imperat. maled. Angelus in l. ſi non cõuicij. 5. C. de iniurijs. Felinus in c.ſicut ex literis.nu.2.& 3.de iureiur. Angel.in prac. criminali ad uerba iniurioſa. nu.10.Chilia. in pract.c.58.nu.4.
b l.non ſolùm.11.in prin. & §.1.ubi elegantiß. Bart.h.t.
c gl.in l.nõ ſolum.11.ad uerb.idemq; ait. h.tit. Bart.in l.ſed ſi unius.§. ſeruum.nu.5.h.t.
d l. qui iuſſu. 12. de his qui notan.infam.
e Bart.in d.l.non ſolum. nu.7.
f l.ſi plures.34.h.t.l.ſi famil.9.de uerſd.omnium iudicum.
g Bart.in d.l.item.§.ait. gl.Bart.& communiter Dd.in l. 2.ĩ.de priuat.delictis.
h l.nec magiſtratib.32. h.t.gloſ.in l. 2.§. fin.ſi quis cautio.Hypp.in l. 1.§.præterea.nu.7.de ſicar.Fachſ.diff.67.
i l.item apud Labeonẽ. §. quod adijcitur.h. t. Chilia.in prac.cap.2. nu.36.
k l.3.in prin.h.t.
l d.l.3.§.1.
m l.item is.§.conuicium. h.t.Salic.in l.unic.C.ſi quis Imp.mal.
n Alex.conſi.189.num. 10.uol.6.
o d.l.1.& 2.
p §.fin.Inſt.de nox.act.l. iſti.8.in fi.de eo quod met.cauſ.
q l.1.2.& 3.de lib.cauſ.
r Feli.in c.literas.nu.4. de præſump.Bart.in l. lex Cornelia.nu.1.h.t. Bal.in l.unic.C.de rap. uirg.Alex.conſ.2.nu. 8.uol.7.& conſ.24. nu.22.uol.2.Dec.conſil.163.nu.5.
s Bart.in d.l.lex Cornelia.h.t.
t §.patitur.Inſt.de iniu.
u Bart.in l.fin.de priua. delict.

x l.1.in fin.h.t. *y* Alex.in l.quamuis.de in ius uocan.Panor.in c.cum ſit generale.de for.compe.Guid. Pap.queſt.557.Chaſſ.in cõſue.Burgun.tit.de iuſtic.§.7.uerb.de ſimple.nu.40.Iacobin.in trac.de Royd.nu.12. *z* Bal.in c.1.§.denique.nu.2.& 3.quæ fuit prin.cauſ. *a* uide Innoc.Panor.Imol.in c.dilectis.55.ex.de appell. *b* l.1.§.omnem.h.t. *c* l.ſed eſt.9.h.t. *d* l.inter.de adult.uide Paul.lib.1.tit.12. *e* l.iniuriar.13.§.1.h.t. §.illud.pen.in Auth.de his qui ingrediuntur ad appellationem. *f* Boer.in ſing.incip.ſequeſtratio. *g* d.l.iniuriarũ.13.§.fin. *h* Bart.in l.itẽ apud.§.1.nu.1.h.t. Angel.in trac.malef. uerb.adnumerauit. *i* l.ſi iniuriæ. 20.l.5.h.t. *k* Bart.de cap.ſing.78.per totum. *l* d.l.1.§.1. *m* d.l.item.15.§.1. *n* d.l.ſed eſt.9.h.t. *o* l.ſi non conuicij.ubi Dd.C.de iniurijs.l.1.in fine.de obſeq.præſtandis.Fab.Ang.& alij ſcribentes in §.1.Inſt.eod. *p* Bart.nu.3.& Dd in d.l.item.§.ait Prætor. *q* Dd.in l.ſi quis extraneus.21.de acq.hæreditate. *r* Ang.in pract.crim.ad uerb.uerba iniurioſa.nu.9.Iaſ.latè in l.fin.nu.3.ĩ.quod quiſque iuris. *s* in d.l.ſi non conuicij.in d.l.item apud.15.in l.3.de liber.& poſthu.in l.turpia.57.de legat.1.Bart.conſi.108.Corneus conſil.172.uol.3. Socinus conſil.118.uol.1.Boerius latè in conſi.1.Angel.præall.loco. *t* Bart.in l.item apud.§.cui non fine.nu.1. de iniur. *u* Lucas de Penna in l.errati.C.de caſtrenſi pecul.lib.12.Boerius in d.conſi.1. *x* Bald.nu.2.Caſt. nu.4.Iaſ.num.5.& 6.in l.3.de lib.& poſthu.Bart.in l.item.§.apud.h.t. *y* Socin.conſ.118.uiſa.num.1.uol.1. *z* Bart.Alex.& Dd.in l.eum qui.h.t.& in l.3.de lib.& poſthu.& in l.turpia.de legat.1. *a* Bart.in d.l.item.§. apud.Cyn.in l.ſi non conuicij.nu.2.C.eod.Caſtr.in d.l.3.de lib.& poſthum.

alia ex cauſa obijci quàm contumeliæ gratia, ut eſt communior & uerior opinio[a]. Qua in
parte præſumptio eſt contra iniuriantem[b], niſi probet ſe alio animo, puta caſtigandi[c], con-
ſeruandi iuris publici[d], uel ſui cauſa, aut per iocum dixiſſe[e]. quælibet enim cauſa, etiam fa-
tua & iniuſta, excuſat à dolo & contumelia[f]. Sed & ſcripto fit iniuria, cùm famoſis libellis
aut literis alicuius nomen proſcinditur: quo pertinet ſecunda pars huius tituli, de famoſis
9 libellis[g]. Finis iniuriarum eſt, ut contumelia alicui fiat: nam ſine hoc animo iniuria nō com-
mittitur, ut paulò antè dixi[h]. Quid enim ſi magiſtratus ex officio quid faciat nocenti igno-
minioſum[i]? Quid ſi quis publico iure utatur? certè iuris executionem non habere iniuriā,
dicendum eſt[k]. Si ſceleratum aliquem infamet uel accuſet, cuius delictum pateſieri reipubli-
cæ intereſt[l]. Si domeſticum aut propinquum, emendandi cauſa acerbius increpet[m], ſi ad re-
probandos teſtes crimen obijciat: certè iniuriæ cauſa feciſſe nō uidebitur[n]. Quod conſue-
tudine ſeruari teſtatur Boerius[o]: licet Salicetus[p] contrà ſenſiſſe uideatur. Tutius tamen eſt,
10 hoc caſu proteſtationem addi, non fieri contumeliæ gratia eam criminationem[q]. Pœna an-
tem iniuriarum ex lege XII. Tabularum, propter membrum quidem ruptū talio erat, pro-
pter os uerò fractum nummariæ pœnæ: quæ quidem tum temporis in magna ueterū pau-
pertate, ſatis uidebantur graues & acerbæ[r]. Qua de re plura Gellius[s]. Sed ea pœna in deſue-
tudinem abijt, cœperuntq; Prætores permittere ut iniuriam paſsi eam æſtimarent, iuberentq;
in iudicij formula ut iudex aut tanti reum condemnaret, quanti iniuriam paſſus æſtimaſ-
ſet, aut minoris, prout ei eſſet uiſum[t].
11 Qua de re eiuſmodi Prætoris edictum extat: QVI AGIT INIVRIARVM, CER-
» TVM DICAT QVID INIVRIÆ FACTVM SIT[u]. QVI ADVERSVS
» BONOS MORES CONVICIVM CVI FECISSE, CVIVSVE OPERA
» FACTVM ESSE DICETVR, QVO ADVERSVS BONOS MORES CON-
» VICIVM FIERET, IVDICIVM DABO[x]. NE QVID INFAMANDI CAV-
» SA FIAT, SI QVIS ADVERSVS EA FECERIT, PROVT QVÆQVE
» RES ERIT, ANIMADVERTAM[y]. QVI SERVVM ALIENVM ADVER-
» SVS BONOS MORES VERBERASSE, DEVE EO INIVSSV DOMI-
» NI QVÆSTIONEM HABVISSE DICETVR, IN EVM IVDICIVM DA-
» BO: ITEM SI QVID ALIVD FACTVM ESSE DICETVR, CAVSA
» COGNITA, IVDICIVM DABO: SI SERVVS INIVRIAM FECERIT,
» NOXALE IVDICIVM DABO[z]. SI EI QVI IN ALTERIVS POTE-
» STATE ERIT, INIVRIA FACTA ESSE DICETVR, ET NEQVE IS
» CVIVS IN POTESTATE EST PRÆSENS ERIT, NEQVE PROCV-
» RATOR QVISQVAM EXISTAT QVI EO NOMINE AGAT: CAVSA
» COGNITA, IPSI QVI INIVRIAM ACCEPISSE DICETVR, IVDI-
12 CIVM DABO[a]. Ex hoc edicto apparet, non modò ei qui iniuriam paſſus eſt, dari actio-
nem, ſed omnibus qui per eius latus pariuntur: ut parentibus, marito, &c. Itaq; ex una iniu-
ria interdum tribus actio datur, neq; unius actio per aliam conſumitur[b]. Datur autem ad-
uerſus eum qui iniuriam fecit, uel qui curauit, mandauitq; ut fieret[c]: & quidē aduerſus ſin-
gulos in ſolidum. tot enim ſunt iniuriæ, quot perſonæ[d]. Non tamen in hæredes, ut nec hære-
dibus competit[e], niſi à defuncto lis fuerit cōteſtata[f], aut criminaliter ſuo nomine agere in-
13 tendant[g]: quia ad uindictam tantum actio tendit[h]. Neq; in bonis eſt, antequam lis conteſte-
tur[i]. Quare nec tranſmittitur ad hæredes, lite non conteſtata, etiāſi cedi alteri poſsit[k]: quod
enim non eſt in bonis, in hæredes trāſire nequit, cum nemo alteri plus iuris relinquere poſ-
ſit quàm ipſe habeat[l]. & cum ſit odioſa propter uindictam quam ſolam perſequitur, alijs e-
tiam modis facilè perit atq; extinguitur: puta nudo pacto[m], diſsimulatione[n]: item ſpacio
anni continui[o], (quanquam alij de utili anno, præſertim in prætoria actione hoc accipi uo-
lunt[p]) niſi ſcripto quod perpetuò durat, iniuria ſit comprehenſa[q], aut lis conteſtata[r]: item
remiſsione, uel expreſſa[s] uel tacita: quæ colligitur ex familiari ſalutatione, colloquio, conui-
ctu, manus iunctione[t]: niſi ſcilicet antea ad animum ſit reuocata[u]. quod mihi neutiquā pro-
batur. Etſi enim iniuria ad animum initio reuocetur, tamen hæc reconciliationis ſigna, ani-
mum mitigatum mutatumq; eſſe declarāt. Eiuſmodi autem remiſsio magis ciuilem actio-
nem

a Hoſtien. de iniur. num. 6. per l. 2. C. de off. rec. prouin. Felin. in c. dilecti. de except. Pan. & Felin. in c. cum te. de iuretiur. Roma. latè, cōſil. 96. ſuper. Oldra. conſil. 53: conſuluit. Boſſ. in pract. crim. tit. de iniur. nu. 3.
b l. ſi non conuicij. C. eò.
c Bart. conſi. 104. uiſis.
d l. quod reipub. 33. h. t.
e l. item. 15. §. ſi quis aſtrologus. h. t. Oldra. conſi. 53. num. 3. 6. 7. Boſſ. de iniur. nu. 3.
f l. igitur. de lib. cauſ. gl. in l. unic. in fin. ubi latè Iaſ. ſi quis ius dicent. non obtemp.
g l. 5. § fi. cum l. ſeq. l. itē. 15. §. ſi quis libello. 23. h. t. l. unic. C. de fa. libellis.
h d. l. 3. §. 1. h. t. l. qui ſeruum. 33. de actio. l. 1. §. ſi omnes. 2. de uentre inſpiciendo.
i l. quòd reipub. 33. h. t.
k d. l. iniuriarū. 13. §. 1.
l l. eum qui. 18. ubi Dd. h. t. latè Boerius in d. conſil. 1.
m tot. tit. de emen. propin. l. ea quæ. 13. l. uerbum. 17. C. de his qui notan. infam.
n l. fin. ubi Bald. & alij, quod quiſque iuris.
o d. conſil. 1.
p in d. l. ſi non conuicij.
q Oldra. conſil. 53. conſuluit. nu. 9.
r §. pœna. Inſtit. de iniurijs.
s lib. 20. cap. 1.
t d. §. pœna.
u l. Prætor. 7. in prin. hoc tit.
x d. l. item. 15. §. ait Prætor. 2.
y d. l. item. §. ait. 20.
z d. l. itē. §. Prætor. 26.
a l. ſed ſi unius. 17. §. ait. 8. h. t.
b d. l. j. §. fin.
c §. non ſolùm. Inſt. eod. l. non ſolùm. 11. §. ſi mādatum. h. t.
d l. ſi plures. 34. h. t.

e §. 1. Inſt. de perp. & temp. act. f l. iniuriarum. 13. h. t. l. ſi cum. §. 1. ſi quis caut. g Bart. in l. fin. nu. 8. de priuat. delict. h l. 2. §. mancipat. de collat. bono. i l. iniuriarum. 28. h. t. k Bart. in l. iniuriarum. 28. h. t. l l. traditio. de acquir. rer. dominio. m l. ſi cubi. 18. §. quædam. de pactis. n §. fin. Inſt. eo. o l. ſi non conuicij. 5. C. eod. p Gouea. lib. 1. c. 10. q Zaſ. in l. cum lex. de legib. ubi dicit ita iudicatū fuiſſe. ſecus tamen ſeruatur iure Sax. Chilia. in pract. c. 59. r Spec. de actio. §. 1. nu. 38. Iaſ. in §. pœnales. nu. 110. Inſt. de actio. s Boſſ. in prac. crim. de iniur. nu. 23. t §. fin. ubi Ang. Inſt. de iniur. Bald. in l. in ipſius. 5. num. 2. C. fam. hercisc. Felin. in c. repellantur. nu. 7. de accuſat. Hoſtien ad tit. de iniur. Ant. de But. & Panor. in c. olim. ex: eod. Boſſ. in prac. crim. c. de iniur. nu. 15. u Felin. in d. c. repellantur. Panor. d. c. olim.

nem tollere uidetur, quàm criminalem[a]: certè actioni ad id quod intereſt, reparationemq́;
damni dati, nequaquã præſcribit[b]: cuius petitio perpetua eſt, ueluti rei perſecutoria[c]. Scien 14
dum autem eſt, aut ciuiliter aut criminaliter iniuriarum agi poſſe[d]: altera tamen actione al-
teram conſumi, quia utraq; ad uindictam tendit[e]. ſecus enim fuerit, ſi Aquilia ad damnum
& intereſſe agatur: quæ adeò non tollitur electione, ut cum iniuriarũ actione cumulari poſ-
ſit[f]. ac ſiquidem ciuiliter ex edicto agatur, licebit actori iniuriam ſuam iureiurando æſtima-
re[g]: moderatione tamen à iudice adhibenda, quemadmodum & cum ex l. Cornelia agitur[h].
Quæ lex iniuriam manu factam eodem modo quo Prætor, uindicat, puta, cum quis ſe pul- 15
ſatum, uerberatum, aut domum ſuam ui introitam dicit[i]. Quanquam in eo actionem legis
Corneliæ grauiorem Prætoria quidam eſſe uolunt, quòd perpetuò duret, ſicuti reliquæ ci-
uiles[k]. Quod alij negant[l], quia Imperator[m] generaliter omnes iniuriarum actiones anno in
cludit: quorum ſententia etiam apud nos hodie ſeruatur, ut uidelicet poſt annũ, & quidem
continuum, non utilem[n], nulla iniuriæ, etiam realis, puta uerberum, incarcerationis, iniu-
ſtæ torturæ, &c. querela, quamuis ſcripto comprehenſa[o], tanquam præſcriptione & diſſimu
latione ſopita, audiatur[p], niſi quando pupillis & minorib. competit[q]. Aeſtimationem igi-
tur ab actore factam moderabitur, & temperabit iudex ex bono & æquo, pro ratione circũ-
ſtantiarum: puta perſonarum, temporum, locorum, quæ augent minuuntq́; iniuriam[r]. V-
trum autem omnino neceſſe ſit eam æſtimationem in libello exprimi & taxari, an uerò arbi
trio iudicis relinqui poſſit, etſi uariè diſputatur[s], tamen tutius eſt, certam quantitatem in ci
uilibus taxari[t]. Quòd ſi criminaliter agatur, non opus eſt certam pœnam peti, ſed poteſt ea 16
arbitrio iudicis relinqui. nam talis abſq; cõcluſione libellus in criminalib. rectè procedit[u].
Et hoc caſu pœna extraordinaria reo imponetur[x], pro modo delicti, & perſonarum: & ple-
runq; humiliores quidem fuſtibus ſubijciuntur, cæteri exilio temporali uel interdictione
alicuius certæ rei coercentur[y]. Non tamen hoc publicum, ſed priuatum iudicium eſt[z]: quia
ad uindictam priuatam pertinet. Itaq; & procurator admittitur, non modò cum ciuiliter
agitur[a], ſed nonnunquam etiam quando criminaliter[b]. Quare Chilianus[c] hoc pro caute-
la tradit, uti conuentus iniuriarum per procuratorem agat, ut hac ratione cõdemnato pro-
curatore infamiam effugiat, quæ alioqui ex utrolibet iniuriarum iudicio ſequitur[d]. Quæ
cautela parum tuta eſt: quia lex diſertè iubet, ſententiam ferri in principalem, non autem
in procuratorem[e]. Communiter tamen hæc cautela à Dd. & tradita, & in foro recepta eſt[f].
quanquam poteſt & alijs modis infamia euitari[g]: ut cum iudex maiorem iuſto, iniuriæ pœ-
nam præſtituit[h]. quod tum omnino eſt neceſſe, cùm aliàs uilis & infamis, & qui iam antea i-
gnominioſus eſt (quod genus plerunq; contumelioſum eſſe ſolet) uenit condemnandus[i].
Porrò iure Saxonum æſtimatio iniuriarum ad infamiã & triginta groſſos redigitur, in iniu 17
ria uiro qualicunq;, etiam nobili ab homine plebeio facta: ad 15. uerò, in iniuria facta mu-
lieri. idq; utrolibet modo agatur, ſiue ciuiliter, ſiue criminaliter: niſi enormis grauitas, iniu-
riæ præſertim realis, maiorem uindictam exigat[k]. Illud tamen intereſt, quòd ubi ciuiliter a- 18
gitur, parti pecunia debetur: cum criminaliter, fiſco. Quare cum quis ſibi petit applicari il-
lam pœnam pecuniariam, ciuiliter agere: cum uerò fiſco aut ærario publico[l], criminalem
actionem intentaſſe uidetur[m]: ut & tum, quando ſibi actor de iniuria ſatisfieri petit, aut pa-
linodiam & reuocationem urget[n]. Illud etiam notandum eſt, cum iure Saxonum utrunq;
iudicium ſit pecuniarium (etiã quãdo de reali agitur iniuria, puta uerberũ, uulneris, incar-
cerationis: nam & his iniurijs certæ mulctæ pecuniariæ cum plurimùm hoc iure ſunt præſti-
tutæ[o]) indiſtinctè procuratores admitti, ut Lipſenſes & alij Scabini pronunciant. In qui-
buſdam tamen curijs ea iuris Sax. taxatio non cõſideratur, & ex ordinationibus Principũ,
arbitraria conſtituta eſt: & rectè quidem iniuriarũ actio, cui reus deponẽdo (ut fit) mulctam
Sax. ſe ſubducere nequeat. Hoc etiã iure cum totum corpus uniuerſitatis, collegij, ſenatus,

iniuriam

a Boſſ. in d. prac. crim. c. de iniur. nu. 17. per doctrinam Bart. in l. ſ. §. uſquaadeò. de iniur. Barbat. cõſ. 66. uol. 1.
b Iaſ. in l. ſ. num. 16. de pact. Henn. God. conſ. 1. de iniur. nu. 22.
c uide ĩ. uti poßid. & ad l. Aquil. l. in honorarijs. 33. de actionib.
d §. in ſumma. Inſt. eod. uide Boſſ. optimè declarantẽ in prac. crim. tit. de iniur.
e l. quod ſenatuſconſult. 6. l. Prætor. 7. §. 1. h. t.
f Dd. in l. dominũ. C. de iniur. uide Mynſing. obſer. 25. cent. 1.
g d. §. in ſumma. uide Angel. Bart. in l. iniuriarum. 2. h. t. Panor. in c. cum te. de ſent. & re iudic. gloſ. in §. pœna. ad uerb. æſtimauerit. Inſt. eod. ubi etiam Ang. nu. 2. Inſt. eod.
h l. conſtitutionib. 27. h. t. Bart. in l. iniuriarũ. h. t. Ang. in d. §. pœna.
i l. lex Cornel. 5. h. t. §. ſed & lex. Inſt. eod. de hac actione uide Paul. lib. 5. tit. 4. Cuiac. in l. 4. §. ult. uerb. libertatem. de uſucap.
k Mart. Fab. Baro & alij. d. §. ſed & lex. Chilian. in prac. c. 59.
l Azo in Rub. C. eo. nu. 17. glo. ex ſententia Ioan. in d. §. ſed & lex.
m in d. l. ſi non conuicij.
n Salic. in l. ſi non conuicij. C. eo. Boſſ. in prac. crim. tit. de iniur. num. 23. Cepoll. conſil. 70. nu. 23. Henning. God. conſ. 1. de iniur. nu. 18.
o Chil. cap. 59. cum ſeq. in pract.
p Schurff. conſil. 10. cẽt. 1. Fachſ. different. 67. & ipſe Chilian. in d. c. 59. Reinhart. in d. differ. 16. per art. 31. lib. 3.
q Henning. conſi. 1. de iniur. nu. 12.
r l. Prætor. 7. §. fi. h. t. §. atrox. Inſt. eod.
s Cyn. in d. l. ſi non conuicij. nu. 12. Bart. in l. iniuriarũ æſtimatio. h. t. Socin. conſ. 146. iuſo. in prin. uol. 2.
t Iaſ. poſt Ang. in §. 1. nu. 51. Inſt. de actio.
u uide Iaſ. num. 20. & Dd. in l. 3. C. de æden. in §. 1. Inſt. de act. & ĩ. de accuſat. & ĩ. de priuat. delic.
x Aluar. & Bald. in c. 1. §. iniuria. ubi gl. de pac. iura. fir. uide gl. & Ang. in §. in ſumma. Inſt. eo.
y l. fi. h. t.
z l. iniuriar. 7. C. eod.
a l. non ſolum. 11. §. 1. h. t.
b l. fin. ubi Bald. & Salic. admittunt, cũ non pœna corporis afflictiua, ſed mitior uenit imponenda. C. eod. §. in ſumma. Inſt. eod. Chilian. in pract. c. 58.
c præall. loc.
d l. 1. & 2. de his qui notantur infamia. l. infamem. ubi Dd. de pub. iud. l. iniuriarum. 10. C. ex quib. cauſ. infa.
e in d. l. fin. C. eod.
f uide Cyn. in d. l. ſi non conuicij. in fin. Bart. & Dd. in l. furti. 6. §. 1. ĩ. de his qui notant. infam. gl. in l. nihil. 20. C. de procur. Socin. in fall. reg. 179. fall. 1.
g uide quæ dixi ĩ. ad tit. de his qui not. infa. in fin.
h l. quid ergo. 13. §. pœna. de his qui notan. infam.
i Cyn. in d. l. ſi non conuicij. in fin. C. eod.
k §. pœna. Inſt. eod. Fachſius latè in d. differ. 67. Chilian. d. c. 58. & 59. Reinh. diff. iud. 4. & 32.
l l. arbiter. 42. de recep. arb.
m Chilian. d. c. 58. & Maranta latè in Speculo ſuo aureo, parte 4. nu. 10. cum ſeq.
n Maran. in Specu. aur. part. 4. diſt. 1. nu. 20. Paris de Put. in trac. ſynd. ad uerb. compoſitio.
o Landt. lib. 2. art. 16. Reinh. diff. pœn. 5. Chilia. in prac. cap. 138.

iniuriam facit uel patitur, non pro uno corpore (ut aliás [a]) habetur, ſed tot intelliguntur fa-
19 ctæ iniuriæ, quot ſunt perſonæ [b]. Et quidem hæc de iniurijs. Altera pars tituli famoſos libel
» los arguit, de quibus lex in hanc ſententiam lata fuit: SI QVIS LIBRVM AD INFAMIAM
» ALICVIVS PERTINENTEM SCRIPSERIT, COMPOSVERIT, ÆDIDERIT, DOLOVE
» MALO FECERIT, QVO QVID EORVM FIERET: ETIAMSI ALTERIVS NOMINE
» ADIDERIT, VEL SINE NOMINE, VTI DE EA RE AGERE LICEAT, ETSI CON-
» DEMNATVS SIT, INTESTABILIS EX LEGE ESSE IVBETVR. Eadem pœna ex S.C.
tenentur, qui epigrammata, aliudúe quid, etiam ſine ſcriptura in notam aliquorum produ-
xerit: item qui emendum uendendúmue curauerit [c]. Conſtitutiones porrò Imperatorum,
eiuſmodi delictum capitali ſupplicio uindicant: eãdemq́; pœnam etiam ijs irrogãt, qui fa-
moſum libellum repererunt, neq́; ſtatim corruperunt, ne emanaret [d]. Quod tamẽ hodie ita
reſtringimus ac interpretamur, ſi in libello famoſo capitale aliquod, aut aliud graue ſcelus,
ad creandum alicui periculum, obiectũ ſit: tunc enim pœna talionis locum habet, eademq́;
animaduerſione coercetur autor libelli, qua dignum eſt illud crimen, quod in libello obij-
citur: ſiue falſò, ſiue etiam uerè obijciatur: aliás uerò mitius & extraordinaria iniuriarũ pœ-
na, iſtiuſmodi petulantia uindicatur [e]. Atq́; ita etiam conſtitutum eſt in ordinationibus Im-
perij, quæ à Carolo V. ſunt factæ [f]. Ex quo inferri poſſe uidetur, huic etiam actioni iure Sax.
per anni ſilentium præſcribi, ſicuti cuilibet iniuriæ ſcripto cõprehenſæ, moribus noſtris præ-
ſcribi diximus [g]: etiamſi iure communi aliter pleriq́; ſentiant: quòd ſcriptura ſcilicet ſeu pi-
ctura perpetuò duret, coq́; ſemper incontinenti iniuria fieri intelligatur [h]. Sed conſuetudo
non abſurdè iniuriã ab animo potius & uoluntate æſtimat, quàm à ſcriptura uel libello [i].
Etſi enim hic duret, tamen poteſt animus & uoluntas contumeliæ, à qua hæc res penditur [k],
non durare: ut concludenter inferri nequeat iniuriam ſemper fieri & permanere, quoad ſcri-
ptura extet. Et profectò hanc conſuetudinis interpretationem, ad amputandas iſtiuſmodi
altercationes parum Chriſtianas, etiam extra forum Saxonicum, & in terris Imperij, ubi ius
commune ſeruatur, attendere & ſequi non fuerit alienum.

a l. proponebatur. 72. de iudic. l. 1. ubi dixi. ℥. quod cuiuſq; uniuerſ.
b pro hoc doctrina Bar. in l. aut facta. §. non-nunquam. nume. 7. de pœn.
c d. l. lex Cornelia. 5. §. final. cum l. ſeq.
d l. unica. C. de famoſis libellis.
e Ioan. de Platea. Inſt. de iniurijs. Bonifacius in practi. crim. tit. de fam. lib. Chilian. d. cap. 59.
f c. 110.
g Chilian. in prac. c. 59. cum cap. ſequen.
h Zaſius in l. cum lex. ff. de legibus.
i l. ſ. h. t.
k l. ſ. h. t. l. qui iniuriæ. 55. de furt. l. ſi non cõuicij. C. eod. l. unic. C. ſi quis Imper. male.

DE EXTRAORDINARIIS CRIMINIBVS. TIT. XI.

ET hæc quidem de ordinarijs priuatorũ delictorum iudicijs dicta ſint. Iam uideamus
de ijs quæ extra ordinẽ proponuntur, unde nullæ certæ pœnæ exiſtunt: nam eæ in his
arbitrio iudicis committuntur [a]. Extra ordinem puniuntur ſolicitatores alienarũ nu-
ptiarum, & pudicitiæ alterius, etiamſi effectu potiri non potuerint, ſi tamen efficere uolue-
runt [b]: nam pœnitentiæ ignoſcendũ eſt [c]. Item qui fimo corrupto aliquem perfundit, aut ad
iniuriam publicam lacus fiſtulasúe aquarum contaminat [d]. qui puerum puellamúe de ſtu-
pro interpellat: atq́; hic quidem perfecto flagitio capite punitur, imperfecto in inſulam de-
portatur [e]. qui cœtus illicitos habent [f]. quæ data opera partum abigit [g]: hæc in tẽporale exi-
lium datur, ſi fœtus necdum 40. dierum ſit [h]: quòd ſi maior fuerit, cum uiuere præſumatur,
legi Corneliæ de ſicarijs potius quàm legi Pompeiæ de parricidijs locus erit [i]. item qui an-
nonam flagellant, falſisúe menſuris in uendendo utuntur [k]. qui iure Sax. propter ſolum u-
ſum exilio plectuntur: quod ſi porrò falſas menſuras etiam fecerint, fuſtigantur [l]. Deniq́; o-
mnis generis delicta, quæ nulla certa lege uindicantur, extra ordinẽ coerceri ſolent [m]: uide-
licet pro modo delicti, ætatis, aliarumq́; circumſtantiarum, ex arbitrio iudicis [n]: qui tamen
modum excedere non debet [o], nec ad pœnam capitalem, niſi ex grauiſsima cauſa, perueni-
re [p]: ſed plerunq́; temporali relegatione, aut fuſtigatione, aut etiam mulcta erit contentus [q].

a l. hodie. 13. de pœn. l. ſ. C. de recept. l. fi. C. de mod. mult.
b l. ſ. in prin. in uerb. propter uoluntatem. h. t.
c l. qui falſam. 19. ad leg. Corn. de falſis.
d d. l. ſ. §. 1.
e d. l. ſ. in fin.
f l. 2. h. t.
g l. 4. h. t.
h d. l. 4. ubi gl.
i l. ſ. ad l. Pomp. de parr. l. pen. C. de ſicar. l. ſi mulierem. ℥. eod. tit. Cicerò pro Cluentio. l. ſi quis. 38. §. abortionis. l. Cicer. 39. de pœn. c. 2. de homic. Ord. imp. cap. 133. & ita uſu ſeruatur.
k l. annonã. 6. h. t. l. pen. ℥. de ſil.
l Chil. in pract. tit. von der peyen falſche maſʒ/ &c. per artic. 13. Land. lib. 2.
m d. l. annonam. l. pen. & l. fin. h. t.
n d. l. pen. l. aut facta. uſ. ℥. de pœn.
o l. hodie. 13. de pœn.
p d. l. ſ. de furt. baln. l. ſ. §. expilatores. de effract. d. l. hodie. d. l. pen.

DE SEPVLCHRO VIOLATO. TIT. XII.

1 *Continuatio.*
2 *Edictum.*
3 *Pœna uiolantium ſepulchra multiplex.*

1 IAm in ſpecie de quibuſdam delictis extraordinarijs, quæ edicto aliquo aut conſtitutio-
ne ſunt comprehenſa, dicamus. Ac primò de uiolatione rerum religioſarum, puta ſepul-
2 chrorum. qua de re Prætor ita ait [a]: CVIVS DOLO MALO SEPVLCHRVM VIOLA-
» TVM ESSE DICETVR, IN EVM IN FACTVM IVDICIVM DABO: VT EI AD QVEM
» PERTINEAT, QVANTI OB EAM REM ÆQVVM ESSE VIDEBITVR, CONDEM-
» NETVR. SI NEMO ERIT AD QVEM EA RES PERTINEAT, SIVE AGERE NO-
» LET, QVICVNQVE AGERE VOLET, EI CENTVM AVREORVM ACTIONEM DA-

q l. 1. 4. 6. 7. h. t.   a l. 3. h. t.

BO. SI PLVRES AGERE VOLENT, CVIVS IVSTISSIMA CAVSA ESSE VIDEBI- «
TVR, EI AGENDI POTESTATEM FACIAM. SI QVIS IN SEPVLCHRO DOLO MA «
LO HABITAVERIT, ÆDIFICIVM'VE ALIVD QVA'M QVOD SEPVLCHRI CAVSA FA- «
CTVM SIT, HABVERIT: IN EVM SI QVIS AGERE EO NOMINE VOLET, DV- «
CENTORVM AVREORVM IVDICIVM DABO. Ex hoc edicto iudicium infamiam irro- «
gat[a]. quia dolum punit[b], cuius propria pœna eſt dedecus[c]. Huc etiam edictum Adriani 3
pertinet, quo pœna 40. aureorum in eos ſtatuitur, qui in ciuitate ſepulchrum faciunt: ea-
demq́; pœna tenetur magiſtratus, qui fieri paſſus eſt[d]. Illud etiam ſciendum, eos qui cada-
uera ſpoliant, uel corpora oſſaq́; extrahunt, ſeuerius, & interdum capite puniri[e].

a l.ſ.h.t.
b l.3.h.t.
c uide ſup. de dol. & de his qui notan. infa. §. ult. inſt. de ſuſ. tut.
d l.3.§.diuus.5.h.t. uide Paul. lib.1. tit.21.
e l.3.§.aduerſus.7.l.fi. hoc tit.

DE CONCVSSIONE. TIT. XIII.

Cicero[a] ait, terrorem eſſe metum concutientem. Quare concutere dicitur, qui per-
cellit ac perturbat aliquem iniecto terrore. Hinc concuſsionis crimen appellatum,
cum quis iudicij, magiſtratus, alicuiusúe poteſtatis quam habet metu, aut alio ter-
rore, pecuniam alicui extorquet[b]. Sed & qui ad aliud quid, puta ad contrahendas nu-
ptias[c], ad emendum, uendendum, cedendum[d], &c. iure aut terrore poteſtatis inuitum
cogit, concutere uidetur: ut & tum, cum ultra conſtitutum ſalarium imperioſè aliquid e-
xigit[e]. Hoc porrò concuſsionis crimen extra ordinem punitur[f]. quanquam etiam pœna
quadrupli[g], Senatuſconſultis[h], iudicio calumniatorum[i], atq; adeò interdum lege Cor-
nelia de falſis[k] coerceatur.

a lib.4.Tuſc.
b l.1.& 2.h.t. c.milita. 23.q.1.
c l.ſ.C.ſi qua præd. dig.
d l. princip. alib. ubi Dd. ſi cert. pet. l.pen.C. de his quæ ui met. cauſ. tot. tit. C. de contr. iud.
e Iaſ. in §.quadrupli.nu.3. inſt de act. c. quoniam. diſt.8. c. militare. 23.q.1. Specul. de exe cut. §.1.nu.5.& de re cuſſt.§.fin.nu.18.
f d.l.ſ. l.quod euitandi. C. de condit. ob turp. cauſ.
g l.iubemus.C.eod.l.fin. ad l.Iul. repet. c. quoniam. diſt.18.
h l.ſ. ad S.C. Turp.
i l.ſ. de calum.
k l.ſ §.1. ad l.Cor. de fal.

DE ABIGEIS. TIT. XIIII.

1 *Qui ſint abigei.*
2 *Quomodo puniantur.*

ABigei propriè habentur, qui pecora (nam in hominibus plagium publico iudicio di 1
gnum committitur[a]) ex paſcuis uel armentis ſubtrahunt, & quodammodo depræ-
dantur, ac abigendi ſtudium quaſi exercent, oues de gregibus, uel boues de armen-
tis abducentes. Cæterùm ſi quis oues aberrantes, uel equos in ſolitudine relictos abduxe-
rit, nō eſt abigeus, ſed fur potius[b]: niſi ſæpius abegerit, & hanc quaſi artem exerceat[c]. Oues
pro numero abactarum, aut abigeum, aut furem faciunt. Quidam decem oues gregem eſſe
putauerunt: porcos etiam quinq; uel quatuor abactos, equum unum uel bouem ab armē-
to abactum, abigeatus crimen facere[d]. Is quoq; qui à ſtabulo domitum pecus abducit, non
à ſylua, uel grege, plenius & grauius coercetur[e]. Abigeatus crimen publici iudicij non eſt, 2
quia furtum magis eſt. Sed tamen quoniam ferro plerunq; abigei utuntur, ſi deprehendan
tur, grauius furto eorum admiſſum punitur[f]. Cum duriſsimè, ad gladium damnari[g], aut
beſtijs obijci ſolent[h]. Puniuntur autem duriſsimè, non ubiq;, ſed ubi frequentius hoc deli-
ctum eſt[i]: item cum gladio abigunt[k], tāquam graſſatores. Cæterò quin humiliores in opus
temporariū damnantur: honeſtiore loco nati, aut relegandi ſunt, aut ordine mouendi. Sed
& hoc notandum, qui porcam uel capram abegit, non tam grauiter quàm qui maiora ani-
malia abigunt, plecti oportere[l]. Receptatores porrò abigeorum decem annis extra terram
Italicam relegari uoluit Adrianus[m].

a uide inf. de plag.
b l.ſ.§.1.h.t.
c l.fin.h.t. uide Paul. lib. 5. tit.18.
d d.l.final.
e d.l.fin.
f l.2.h.t.
g l.ſ. in prin.h.t.
h d.l.ſ.§.quanquam.2.
i d.l.ſ. in prin.
k d.l.ſ.§.2.
l d.l.ſ.§.1.& 2.
m l.fin. in fin.h.t.

DE PRAEVARICATIONE. TIT. XV.

1 *Qui ſint præuaricatores.*
2 *De publico iudicio in præuaricatores.*
3 *De priuato.*

PRæuaricatorem à uaricando dictum eſſe, uerius eſt[a]. Varicari autem in trāſuerſum ire 1
ſignificat, à uaricibus crurū, teſte Nonio: quibus qui laborant, rectà incedere nequeūt.
Præuaricator, inquit Vlp.[b] eſt quaſi uaricator, qui diuerſam partem adiuuat, prodita
cauſa ſua. quod nomen Labeo à uaria certatione tractum ait. nam is qui præuaricatur, ex
utraq; parte conſiſtit, quinimò ex altera, cui ſe aduerſarium ſimulauit. de qua etymologia
etſi probabiliter diſputari poteſt[c]: tamen uerius eſt à uaricando præuaricatorem dictum[d].
Nam & Labeoni ſyllabæ ratio aduerſatur, quæ in uaricando præuaricatoreq; producitur,
cum uarius primam corripiat. Alibi idem Vlp.[e] Præuaricatores, inquit, eos appellamus, qui
cauſam aduerſarijs ſuis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt. Præuaricatio- 2
nis iudiciū aliud publicū, aliud moribus inductum eſt[f]. Publicū eſt, cū quæritur de præua-
ricatione

a l.præuaricatores.212. de uerb ſignif.
b l.ſ.h.t.l.2.§.fin. de his qui no.inf.
c Cice. in partit. Orat.
d Alc. in d.l.præuaricatores.
e in d.l.præuaricatores.
f l.3.h.t.

ricatione eius qui publico iudicio accuſauit:isq́ proprié præuaricator dici poteſt[a]. Id au-
tem ideo publicum eſt, cùm quia agitur de corruptela publici iudicij, tum quòd ex hoc
extra ordinem eâdem pœna publica afficiatur præuaricator, qua teneretur, ſi ipſe in le-
gem commiſiſſet, qua reus propter præuaricationem abſolutus eſt[b]. Quare & infamiam
3 hoc iudicium irrogat[c], exemplo publicorum iudiciorum[d]. Ad exemplum huius, mori-
bus & ex interpretatione introductum eſt aliud priuatum præuaricationis iudiciū, in eum
qui non quidem accuſando, ſed dum partes aduocati ſuſtinet, & accuſatori aſsiſtit, præua-
ricatus eſt, qui extra ordinem punitur[e]: ut & is qui in iudicio non publico prodidiſſe cau-
ſam arguitur[f]. Hodie autem generaliter ijs qui præuaricati ſunt, pœna iniungitur extraor-
dinaria[g]: iure uerò Sax. mulcta.

a d. l. j. h. t. Cic. præall. lo.
b l. pen. h. t.
c l. 4. h. t. l. 4. in fin. de his qui not. infa.
d l. infamem. 7. de pub. iud.
e l. j. in fin. l. 3. hoc tit. l. j. C. de aduo. diuer. iud.
f l. j. in fin. ubi glo. l. 2. h. t. l. j. §. præuaricatorem. iuncta l. 3. §. ad S. C. Turp.
g l. 2. h. t.

DE RECEPTATORIBVS. TIT. XVI.

1 *Qui ſint receptatores, & quomodo puniantur.*
2 *An cognati receptatores puniantur.*
3 *Quando pœna ceſſet.*

1 PEſsimum genus eſt receptatorum, ſine quibus nemo diu latêre poteſt: & præcipitur,
ut perinde puniantur atq́ latrones[a], dummodo opem ijs tulerint: alioqui ſi tantum
ſciant & recepent, mitius puniendi uidentur[b]. Receptator autem eſt qui maleficum
receptat in ſuo uel alieno, præſtans ei cauſam ſe occultandi[c]. In pari hærent culpa, qui cum
apprehendere latrones poſſunt, pecunia uel ſurreptarum rerum parte accepta, dimiſerūt[d]:
2 quoniam cum publicè interſit delicta puniri, magiſtratui eos tradere oportuit[e]. Sed a-
pud quos affinis uel cognatus latro ſeruatus eſt, hos neq́ abſoluendos, neq́ ſeuerè admo-
dum puniendos conſtat. Non enim par eſt horum delictum, & eorum qui nihil ad ſe per-
tinentes latrones recipiunt[f]. Si enim ſuum ſanguinem quomodocunq́ redimere licet[g],
certè & ſuorum[h]: cum parentes magis ſoliciti ſint de liberis quàm de ſeipſis[i]. Quare igno-
ſcendum aliquo modo eſt ijs, qui conſilium pro tuendis ſuis capiunt[k]. Itaq́ nec in totum
excuſantur, nec ſeuerè puniuntur, ſed mulcta ijs pecuniaria pro modo delicti & facultatum
imponitur[l]. quæ pœna etiam iure Sax. in uniuerſum uidetur obtinere[m], niſi in grauioribus
3 delictis, cumq́ etiam opem receptatores præſtant[n]. Porrò receptatorum pœna non tene-
tur qui ignarus eſt maleficij[o]: ſed & in priuatis delictis, puta uulneribus illatis, iniurijs, &c.
ea ceſſat: ut memini aliquando iudicatum.

a l. j. h. t. l. j. C. de his qui latr.
b l. 2. C. eo. gl. hic in l. j.
c l. j. §. quod autem. de ſer. corr.
d l. j. in fin. h. t.
e l. 1. & 2. C. eod.
f l. 2. h. t.
g l. j. §. de his qui mor. ſibi conſciſ.
h Iaſ. & Dd. in l. 3. de iuſtic. & iur.
i l. iſti. 8. §. de eo quod met. cauſ.
k l. nec in ea. 22. §. ad l. Iul. de adult. l. milites. de re mil.
l Bonif. in prac. crim. ti. de recept. l. 1. 2. h. t. l. 2. §. ſi eū. de lib. hom. ex. l. j. C. de recep.
m lib. 3. art. 23.
n lib. 2. art. 72. uide omnino Fachſ. dif. 58. per art. 25. lib. 2. Reinha. diff. pœn. 10. & 44.
o l. 2. C. de his qui latro. l. qui naufragiū. §. non tātum. de in. c. uni. nau fra. l. ſi quis ſeruum. C. ad l. Fla. de plag. l. quicunq́. §. quòd ſi ſeruus. C. de ſer. fug.

DE FVRIBVS BALNEARIIS. TIT. XVII.

FVres nocturni extra ordinem audiendi ſunt, & cauſa cognita puniendi: dummodo ſciamus in pœna eorum operis publici temporarij modum non egrediendum[a]. idem eſt & in balnearijs furibus[b]. Etſi autem & alij fures extra ordinem accuſari poſſunt[c]: tamen quoniam in ijs pœnam ordinariam iudex excedere non ſolet, hos autem fures grauius caſtigari publicè intereſt: eo uiſum fuit de iſtis ſpecialem titulum proponere. Ideo autem durius puniuntur, nocturni quidem, quòd tenebræ ad furtum faciēdum opportunæ, atrocius reddant delictum[d]: balnearij autem, quia propter cōmuuem balneorum uſum, & quoniam nudis ibi atq́ aliud agentibus hominibus facilius quid ſurripi poteſt, grauioribus ſanctionibus ueſtimenta lauantium ab iniurijs defendi, publicè omnium maximè refert[e]. Nam in uniuerſum quo occultius & impunitius committi flagitia poſſunt, eo deprehenſa acerbius, maioreq́ iuriſdictionis ſeueritate ſunt caſtiganda[f].

a uid. lib. 2. iur. Sax. art. 13.
b l. j. h. t. Paul. lib. 5. titu. 3.
c l. fina. de fur.
d l. fin. §. tit. 1. l. itaq́. 5. ad l. Aquil. Paul. lib. 5. tit. 19. & 20.
e l. 3. in fi. §. de off. præf. uig.
f l. presbyteri. 8. C. de epiſc. & cler. Paul. lib. 5. tit. 3. 19. 20.

DE EFFRACTORIBVS ET EXPILATORIBVS. Titul. XVIII.

1 *De pœna effractorum.*
2 *De pœna expilatorum.*
3 *De pœna ſacculariorum.*

1 DE his qui carcere effracto euaſerunt, ſumendum ſupplicium diui fratres reſcripſerūt[a]. Quod etſi Dd. paſsim ſequuntur[b], ſiquidem incarceratio debitè facta ſit[c]: tamen tantummodo uerū eſſe arbitror, cum carcer ſummi principis effringitur (qua in ſpecie hoc re-

a l. j. h. t. l. in eos. 13. §. de cuſt. reor. ubi uide l. milites. 2. §. eius. de re milit. b Bart. Ang. Alb. in l. pen. §. de cuſt. reor. Boſſ. de effr. carc. c Bart. in l. uis eius. C. de probat. Boſſ. de carc. nu. 5.

hoc reſcriptum intelligo) atq; ita crimen læſæ maieſtatis, ob uiolatam principis cuſtodiam
committitur [a]: in alijs inferiorum carceribus non item [b]. Quód ſi porrò per negligentiã cu-
ſtodum, contra quos præſumitur [c], euaſerint, mitius puniẽdi ſunt [d]: ut & reliqui effractores,
puta qui furti gratia parietem aut oſtia effringunt. Nam hi ſi quidem uiliores ſint, in opus
damnari, honeſtiores ordine moueri, aut relegari ſolent [e]. Eaq; pœna arbitraria etiã hodie
plurimùm utimur, quamuis uim ædibus illatam ſupplicio uideatur ius Sax. ut & ſtatuta
multarum ciuitatum, uindicare [f]. quod tamen niſi in atrociſsimis, irrogari non ſolet, ſed tan
tum pœna ciuilis pecuniaria, puta uuerigeldium, &c. Nocturni effractores grauius puniun
tur: fuſtibus enim cæſi damnantur in metallum [g]. Item ſi nõ modò furti gratia effractura fa-
cta ſit, ſed etiam furtum ſubſecutum: quo caſu, concurrente utroq; delicto, pœnam capitalẽ
conſtitutio Imperij irrogat [h]. Eodem modo animaduertitur in expilatores, qui ſunt fures a
improbiores [i]. Expilatores, inquit Aſcon. [k] ſunt, qui ne pilum quidem in corpore ſpoliatorũ
relinquunt. unde apparet eos propriè dici, qui per uim ueſtimentis aut pecunia hominem
exuunt: qui λωποδύται à ueſtium ereptione, Demoſtheni appellantur. Sed hoc crimen, præ-
ſertim ſi noctu committatur in magnis urbibus, ut Antuerpiæ, quæ patria mihi eſt dulciſsi-
ma, irremiſsibiliter capitale eſt, quemadmodum & cum in uia ac itinere fit: nihil enim pro-
pter uiolẽtiam diſtat à graſſatione. Saccularios etiam impoſtores, quos Græci ψηφολόγους aut 3
ψηφοπαίκτας, Germani Spitzbuben appellant, qui uetitas in ſacculo artes exercentes, partem
ſubducunt, partem ſubtrahunt: item directarios, qui in aliena cœnacula ſe dirigunt, & inſi-
nuant furandi animo, eadem extraordinaria pœna manet [l].

a l. 4 §. fin. ad l. Iul. maieſt..
b per ea quæ tradit Iaſ. in §. pœnales. nu. 102. & 107. Inſt. de actio.
c l. fin. h. t. glo. Bald. in l. cum ita. §. ſpecies. de legat. 2. Alex. cõſ. 156. uolu. 2. Boſſ. de carce. nu. 7.
d d. l. j.
e d. l. 1. & 2.
f Vueich. art. 38. ubi gl. et Land. lib. 3. art. 67.
g d. l. 2.
h Ord. Imper. 159. & 160.
i d. l. j. l. ſi te expilaſſe. C. ex quib. cauſ. infa.
k in 2. Verr.
l d. l. j. l. ſaccularios. de ext. crim. ubi uide annot. Ruſſandi.

EXPILATAE HAEREDITATIS. TIT. XIX.

1 *Continuatio: & quare furti actio in re hæreditaria ceſſet.*
2 *Quibus contra quos detur.*
3 *De pœna expilatorum: & ad quid detur.*

CVm hæreditas expilatur, palàm eſt, ante aditam hæreditatem uel ab hærede poſſeſ- 1
ſam, furti agi non poſſe [a]: quia nullius in bonis res hæreditaria tunc tẽporis fuerint [b].
Itaq; quamuis hoc nomine ciuiliter rei uendicatione [c], aut petitione hæreditatis agi
poteſt [d]: tamen quia his actionibus poſſeſsio tantum reuocatur, non etiam coercetur cri-
men, uiſum fuit ceſſante furti actione extraordinario iudicio fraudem expilatæ hæredita-
tis uindicare [e]. Hæc actio datur ijs quorum intereſt [f], aduerſus eos, qui ſurripuerunt, etiam 2
uitricum [g], aut nouercam [h]: cum tamen de hæreditate patris non agitur. Nam in uniuer-
ſum uxor defuncti, de cuius hæreditate agitur, quamuis officio iudicis hoc nomine puniri
poſsit [i], tamen expilatæ hæreditatis crimine non accuſatur: quia nec furti cum illa agi po-
teſt [k], ſed tantum condictione furtiua [l]. Quare nec liberis defuncti, de cuius hæreditate ex-
pilata agitur, inter ſe utilis erit hæc actio, ſi fortè frater fratrem aut ſororem quid ſurripuiſ-
ſe ex parentum hæreditate intendat. Nam neq; furti tenentur [m], nec in cohæredem (co-
hæredes autem ſunt fratres & ſorores, in parentum ſucceſsione) facilè hoc iudicium da-
tur [n]: cùm quia in rebus communibus pro ſuo iure uerſari uidetur [o], tum quòd abundè
per iudicium familiæ herciſcundæ, & exacta per ſacramentum eius qui ſuſpectus eſt, rerum
hæreditariarum declaratione [p], aut contra eum præſtito in litem iuramẽto [q], damnum hac
fraude datum reſarciatur, & purgetur dolus [r], ut huic ſubſidiariæ actioni locus eſſe non de-
beat [s]. Placuit tamen interpretibus [t], ſi apertè cohæres in dolo hæreat & expilârit, eum hoc
quoq; iudicio teneri, perinde atq; furti tenetur [u]. Pœna autem expilatorum hæreditatis ex- 3
traordinaria eſt [x], hoc eſt, arbitraria.

a l. hæreditaria. 70. de furt. ff.
b l. ſi homo. 35. de uſucap. l. ſi is. 68. §. 1. l. hæreditariæ. 70. de fur. l. cum heredes. 23. de acq. poſſ.
c l. 4. C. eod.
d l. 3. h. t.
e l. 2. h. t. l. fin. C. eod.
f l. 4. h. t.
g l. 2. C. eod.
h l. 3. C. eod.
i Barto. in l. j. nume. 4. rer. amo.
k l. pen. h. t. l. 4. C. eod.
l glo. Bart. & Dd. in l. 3. in prin. ff. rer. amo. ubi dixi.
m l. ſerui. 17. de furt.
n l. 3. C. famil. herciſ.
o l. merito. 51. ff. pro ſoc.
p l. fin. §. licentia. ubi gl. ad uerb. illius. C. de iure delib. l. 2. C. quan. & quib. lib. 11.
q l. item. 20. §. reſtituere. 16. de petit. hæred.
r d. l. 3.
s l. fin. C. eod. l. 2. h. t.
t in d. l. 3. ſic. l. j. C. eod.
u Dd. in d. l. meritò. pro ſoc. l. tres fratres. de pact.
x l. j. h. t. d. l. j. ff. de effrac. uid. Alb. in tract. ſtat. 4. parte. queſt. 91. Caſtr. conſil. 31.

STELLIONATVS. TIT. XX.

1 *Quid ſit ſtellionatus, unde dictus.*
2 *Quibus hoc crimen obijciatur.*
3 *Quæ actio & pœna ex hoc crimine deſcendat.*

PLinius [a] ſcribit, ſtellionem animal eſſe lacertæ ſimile, quo nullum fraudulentius homi- 1
ni inuideat: indeq; ſtellionum nomen in maledicum translatum. Stellionatus au-
tem crimẽ obijcitur ijs qui dolo quid fecerint, ſcilicet ſi in aliud accuſationis genus res 2
non cadat. Quod enim in priuatis iudicijs eſt de dolo actio, hoc in criminibus ſtellionatus
perſecutio. Vbicunq; igitur titulus criminis deficit, ibi ſtellionatum obijcimus. Maximè
autem

a lib. 30. cap. 3.

autem in his locum habet, ſi quis rem fortè alij obligatã aut datam, diſsimulata priore obligatione alij diſtraxerit, obligârit, in ſolutum dederit[a]. Sed etſi quis merces ſuppoſuerit, ſuppreſſerit, uel obligatas auerterit, uel corruperit: æquè ſtellionatus tenetur: itẽ ſi quis im-
3 poſturam fecerit uel colluſionem, in necem, hoc eſt fraudẽ & damnum alterius[b]. Actio ſtellionatus neq; publicis (quia ex nulla pub. iudiciorum lege oritur) neq; priuatis (quando pœnam priuato debitam nullam petat) iudicijs continetur[c]: ideoq; nec animaduerſionem legitimam habet, cum legitimum crimen non ſit. Solent autem ex hoc crimine extra ordinem plecti. neq; tamen debet pœna in plebeijs opus metalli egredi: in ijs autem qui ſunt in aliquo honore poſiti, ad tempus relegatio aut ab ordine remotio retinenda eſt[d]. Stellionatus iudicium famoſum nõ eſt, ſed coercionem extraordinariam habet[e]: uidelicet niſi ex eo crimine deſcendat, quod etiam in priuato iudicio infamiam condemnato importet[f]. uerbi gratia, ſi quis ex aperto dolo condemnetur: tunc enim quia & priuatum doli iudicium exiſtimationem notat, dicendum eſt & crimen ſtellionatus damnato labem aſpergere[g]. ſecus ſi dolus in contractu ſit, de quo iure Ciuili non actione doli, ſed ea quæ ex contractu deſcendit, quæreretur: quæ cum exiſtimationem non lædat[h], conſentaneum eſt, nec ſtellionatus iudicium extraordinarium hoc caſu opprobrio eſſe[i].

a l. 3. h. t. l. 1. 2. 4. C. eo.
b d. l. 3.
c l. ſ. h. t. l. 3. C. eod.
d d. l. 3. §. pœn.
e l. 2. h. t.
f l. infamem. 7. ff. de publ. iud.
g l. quid ergo. 13. §. fina. de his qui not. inf.
h l. ceſſat. 31. de act.
i l. tutor. 16. §. 1. de pig. act. d. l. 1. 2. et 4. C. eo.

DE TERMINO MOTO. TIT. XXI.

Terminorum auulſorum non hodie mulcta pecuniaria eſt, ſicuti ex lege agraria C. Iulij Cæſaris, qui necdum conſtituta monarchia mitius agendum putauit[a]: ſed pro conditione admittentium, extraordinaria pœna eiuſmodi admiſſum uindicatur: puta relegatione, uerberibus,[b] &c. Iure Saxon. qui ignorans amouet, 30. ſolidis mulctatur: qui ſciẽs, grauius, pro qualitate delicti[c].

a l. 3. h. t.
b l. 1. & 2. h. t. Panor. in c. ex literis. nu. 13. de probat.
c Landt. lib. 2. artic. 28. Sachſ. diff. 65. et Reinhart. diff. pœnal. 2. uide etiam Deut. 19. & 27.

DE COLLEGIIS ET CORPORIBVS. TIT. XXII.

Collegæ (inquit Varro) ſunt, qui unà lecti ſunt, ad idem uidelicet munus, eandemq; poteſtatem, quaſi coelecti[a]. Hinc collegia dicta, conuentus & concilia opificum, aut aliorum eandem artem exercẽtium: in quibus qui dant nomina, eliguntur, dum tamen ne pauciores tribus ſint[b]. eiuſmodi nonnulla à rege Numa fuerunt inſtituta[c]. Sed cũ multa improba, præſertim intempeſtiuis & ſumptuoſis comeſſationibus aduerſus leges & ordinum concordiam ac diſciplinam publicam prætextu talium conuentionum improbi machinarentur[d]: primùm Senatuſconſulto huiuſmodi conuentus collegiáq; prohibita ſunt, niſi quæ ſpecialiter propter aut religionem, ut Iudæorum, aut uſum reipub. eſſent approbata, ut publicanorum, piſtorum, nauicularíorum[e], &c. Poſtea eam rem & Imperatores curæ habuerunt[f]: extatq; ea de re Traiani reſcriptum in epiſtolis Plinianis. Etſi autem qui collegium illicitum uſurpat, contra conſtitutiones & Senatuſconſulta facit, eoq; reus Maieſtatis & legis Iuliæ de ui publica, atq; ex his legibus puniendus uideatur[g]: tamen apparet olim collegium illicitum ſolere diſſolui, & pœnam mitiorem fuiſſe, ac planè extraordinariam[h]: unde & hic titulus inter extraordinaria iudicia eſt collocatus.

a l. collegarum. 173. de uerb. ſignif.
b l. Neratius. 85. de uerbo. ſignif. Cic. in Orat. pro domo ſua.
c Plin. lib. 35. cap. 12. et Plutar. in eius uita.
d Liuius lib. 39. Suet. in Aug. cap. 32.
e l. 3. h. t.
f l. 1. & 3. h. t. l. ſ. quod cuiuſ. uniuer. l. conuenticula. 15. C. de epiſc. et cler. Sueton. in Caio Cæſ. c. 42. uide Cuiac. lib. 7. cap. 30.
g l. 2. h. t. iunc. l. 1. ff. ad l. Iuli. Maieſt. & l. qui cœtu. ad l. Iul. de ui pub.
h l. 1. in princ. hoc tit. d. l. conuenticula.

DE POPVLARIBVS ACTIONIBVS. TIT. XXIII.

Sciendum etiam eſt, plerorumq; criminum, præſertim extraordinariorũ accuſationes, quia ius publicum populi tuentur[a], eſſe populares, & cuilibet de populo competere, qui tamen integræ ſit exiſtimationis[b]. Quòd ſi plures concurrant, Prætor eligit maximè idoneum[c]: ac potiſsimè eum cuius intereſt[d]. Mulieribus & pupillis populares actiones non dantur, niſi cum ad eos pertinent[e]. Omnes populares actiones neq; in hæredes dãtur, neq; ſupra annum extenduntur[f]. quod de ciuilibus & extraordinarijs iudicijs accipiẽdum eſt: de quibus in hoc libro eſt actũ, & ad quæ hic titulus refertur. nam publica iudicia quãuis etiam popularia ſint, tamen plerunq; uiginti annis durant[g].

a l. 1. hoc t. uide Gouea. l. 1. in fine, de iuriſdic.
b l. 4. hoc tit.
c l. 2. hoc tit.
d l. 3. hoc tit.
e l. mulieri. 6. hoc tit.
f l. fin. hoc tit.
g l. querelam. C. de falſ.

DIGESTORVM LIB. XLVIII.

DE PVBLICIS IVDICIIS. TIT. I.

1 Quæ ſint publica iudicia.
2 Cauſa efficiens.
3 Materia.

4 Forma

4 *Forma exercendorum pub.iuditiorum.*
5 *Finis.*
6 *Effectus.*

TRanſgrediamur ad iudicia publica,quæ ita appellata ſunt,autore Iuſtiniano, 1
quòd cuiuis ex populo executio eorum plerunq; detur [a]: uel potius quia in
ijs de crimine publico,quod omnes tangit,quæritur [b]. Non omnia autem iu-
dicia [c] in quibus crimen uertitur & accuſatur,publica ſunt,ſed ea tātum,quæ
ex legibus publicorum iudiciorum ueniunt:ut Iulia maieſtatis,de adulterijs,
Cornelia de ſicarijs [d], &c. hoc eſt,quæ publica eſſe certa aliqua lex uoluit ac decreuit. Publi-
corum iudiciorum quædam capitalia ſunt,quædam nō capitalia. Capitalia ſunt,ex quibus
pœna,mors aut exilium eſt,hoc eſt,aquæ & ignis interdictio. Cuius in locum hodie depor-
tatio ſucceſsit [e]:per hanc enim eximitur caput de ciuitate. quod inſtar mortis eſt, & certè ci-
uilis mors appellatur [f]. Cætera exilia non exilia propriè,ſed relegationes dicuntur, cum ci-
uitas retinetur:quemadmodum & Ouidius in Pontum remotus,diſputat,ſe non exulē,ſed
tantum relegatum eſſe. Non capitalia ſunt,ex quibus pecuniaria,aut in corpus aliqua coer-
citio aut relegatio pœna eſt [g]. Cauſa efficiēs publicorum iudiciorum,eſt certa aliqua lex [h], 2
ut & Cic. [i] pluribus locis teſtatur:quæ modū & formam inquirendi puniendiq; alicuius de-
licti præſcribit. Hæc iudicia olim in prouincijs exercebant Præſides & Proconſ. in urbe quæ-
ſtores rerum capitalium,qui ad hoc ſpecialiter cum eſſet opus, populi electione conſtitue-
bantur [k]:ſed poſterioribus temporibus, tranſlato in Auguſtos populi iure, & ab his magi-
ſtratu rerum criminalium perpetuo creato, præfectura urbana omnia ſibi crimina in urbe
commiſſa uendicauit [l]. Materia circa quam uerſantur, ſunt grauiora delicta: quæ cum pu- 3
blicam & ſingulorum turbēt tranquillitatem, uindicari publicis iudicijs propter exemplū
publicè intereſt [m]. Ordo exercendorum olim publicorum iudiciorum,cuius Cice. [n] & alij [o] 4
meminerunt,in uſu eſſe deſijt: durante tamen legum pœna, cum extra ordinem & ſolēnita-
tem antiqui iuris,crimina probantur [p].quare de eo ordine ſuperuacuum eſt plura uerba fa-
cere. Illud ſanè ad formam adhuc pertinet,quòd procurator in iſtis iudicijs neutra ex parte
admittatur [q],niſi ad probādas abſentium excuſationes [r]: quòd accuſatio & totus proceſſus
uſitato ſolenniq; more ſit conficiendus,ut paulo pòſt oſtendemus [s]: quòd præſes uel alius
qui cognoſcit,clariſs.uiros & peritiſs.cauſarū adhibere [t]:neq; pendente uno iudicio aliud [u],
non compenſationes relationesq; criminum [x],neq; probationes non luce clariores [y] admit-
tere debeat. Adde his quòd iure noſtro Sax. hæc iudicia ante meridiem & ſub dio ſint pera-
genda [z]. Finis eſt,cùm ut abſoluatur innocentia,tum ut delicta ſontium puniātur: quibus 5
duabus rebus, præmio ſcilicet atq; pœna, quaſi anchoris ciuitatem retineri Solon arbitra-
batur: utq; ſublatis malis ac pernicioſis hominibus, & ſeruetur diſciplina publica, & alij e-
xemplo commonefacti,conſimilibus flagitijs abſtineant [a]. unde & Gellio [b], τιμωρίας, νουθεσίας ἢ
παραδείγματος, & Iuſtiniano ad totius ciuitatis ſalutem hæc iudicia comparata dicūtur [c]. Pul-
chrè in hanc ſententiam Cic. [d] In corpore,inquit,ſi quid eſt eiuſmodi,quod reliquo corpori
noceat,uri ac ſecari patimur, ut membrorum aliquid potius quàm totum corpus intereat:
ſic in reipub.corpore ut totum ſaluum ſit,quicquid eſt peſtiferum amputemus. Effectus ho- 6
rum iudiciorum eſt, quòd & accuſatorem temerè aut dolo malo pericula alteri creantē pu-
niant [e]: & reos conuictos non modò legitima ipſius iudicij pœna, uerumetiam per conſe-
quentiam exiſtimationis,interdum etiam bonorum iactura plectant [f]: & interea dum agi-
tantur,omnes alias ab eodem reo accuſationes actionesq; excludant [g].

a Inſt.de pub.iud.in pri.
b l.4.C.de heret.
c l.1 h.t.l.ſtellionatus. 7. de crim. ſtell. Cuiac. Obſ.lib.8.c.35.
d l.j. h.t. uide quæ dixi Inſt.eo.
e l.3.ſ.ad l.Iul.pecul.
f l.j.§.fina.de bon.poſſ. contra tab.l.4.ſ. qui ſatiſ.cogan.
g l.2.h.t.§.1.Inſtit. eod.
h l.j.h.t.
i in 7.Verr.
k l.2.§.& quia.ſ. de orig.iur.
l l.j.ſ.de off.præf. urb.
m l. congruit. 13. de off. præſ.
n pro Roſ.Ame. pro Milo.& alijs locis.
o Aſcon.pro Milo.& in Verr. Liuius lib. 1. in hiſtoria Horatij.
p l.ordo.8.h.t. l. lex. §. ult.ad l.Iul.repet.l.ult. ad l.Fab.de plagia. Cuiac.ad Paul.lib. 5.titu. 12.
q l.pē.§.1.h.t.l.antepen. C.de accuſat.
r l.inter. 10.h.t.
s ad tit.de accuſat.
t l.cuſtodias.12.h.t.
u l.4.ubi glo.& Dd.h. tit.
x l.5.h.t.
y l.fina.C.de probat.
z glo.ult. art. 61.lib.3. & tex.art.69.eo.lib.
a d.l.congruit.13.
b lib.6.c.14.
c §.1.Inſt.de pub.iud.
d Philipp.8.
e uid.ſ.tit.1.
f l.infamem.7. h.t. uid.ſ.tit.de bon.damnat.
g l. qui de crimine. 9.C. de accuſat.l.2.§.fin.de cuſtod.rer.

DE ACCVSATIONIBVS ET INSCRIPTIONIBVS.

Titul. II.

1 *Diſpoſitio ſequentium titulorum.*
2 *Continuatio huius.*
3 *Sine accuſatione an procedat iudicium,& de denunciatoribus.*
4 *Quid ſignificet accuſare.*
5 *Quid ſit accuſatio.*
6 *Cauſa efficiens.*
7 *Apud quem accuſatio inſtituenda.*
8 *De remiſsionibus.*
9 *Qui accuſare poſsint.*
10 *Qui accuſari.*
11 *Materia.*

12 *Forma proponendæ accuſationis, faciendæ inſcriptionis, & formandorum libellorum.*
13 *Quomodo contra abſentem procedatur.*
14 *Finis accuſationum.*
15 *Effectus.*
16 *Quomodo extinguantur.*

1 POſtquam in genere naturam & uim publicorum iudiciorum utcunque delineauimus: nunc ſigillatim ſingulas eorum partes perſequamur. & primò quidem quomodo conſtituantur, tum quot ſint horum genera: poſtremò quomodo peragantur & ad executionem perueniant, exponamus.
2 In conſtitutione publici iudicij, neceſſe eſt ante omnia de accuſatore & accuſatione quæ-
3 ri[a]. Quia ſine accuſatore iudicium criminale non procedit[b], ut nec ciuile ſine actore[c]: niſi cum ex publica fama, quæ loco accuſatoris eſt[d], magiſtratus in delicti authorem inquirit[e], quod olim per denunciationes fiebat. Ne enim deficientibus accuſatoribus delicta manerent impunita, quæ coerceri publicè intereſt: conſtituti olim erant ſtationarij ſeu irenarchę, quibus publicè mandabatur, ut ſi quid grauius accidiſſet, id denunciarent magiſtratibus[f]: qui poſtea ex officio, ſicuti fieri debet, nocentem conquirebant[g]. Denunciatorum autem in eo melior erat conditio, quòd exemplo accuſatorum inſcribere ſe non cogebantur[h].
4 Accuſare etſi generaliter ſignificat aliquem ad cauſam dicendam urgere[i], unde accuſationis nomine etiam ciuilis[k] actio & perſecutio[l] uenit, ſicuti contrà actio pro accuſatione ponitur[m]: tamen obtinuit, ut propriè accuſare & accuſatio ad criminationes & delationes de-
5 lictorum referantur[n]. Accuſare autem eſt, Azone[o] authore, aliquem reum criminis per libellum deferre, ad uindictam & pœnam[p]: uel ſecundum Duar.[q] Accuſatio eſt maleficij alicuius apud iudicem delatio, ad uindictam publicam ſolenniter facta. Prima differentia ſumpta eſt à materia, in uerb. maleficij delatio.) nam in ciuilibus de pecunia agitur: in accuſationibus, pœna publicæ uindictæ fiſco debita petitur[r]. Secunda à fine, ad uindictam publicam.) in pecuniarijs enim, & iudicijs priuatis, ius noſtrum petimus[s]. Tertia à forma, ſolenniter facta.) hoc eſt, oblata libello, & facta inſcriptione[t]: qua nota accuſatio ab extra-
6 iudiciarijs delationibus oſtenditur differre. Conſtituitur autem accuſatio ex aliqua lege publica, ut diximus[u]: ita tamen ut coram idoneo & competente iudice inſtituenda ſit, ab ijs quibus accuſandi ius eſt, contra eos quos accuſare licet. De his igitur omnibus uideamus, quandoquidem ſine iuſta harum perſonarum, ut ita dicam, legitimatione, accuſatio
7 ritè formari non poteſt. Quod igitur ad eos pertinet qui de crimine cognoſcunt, ſciendũ eſt, in prouincijs ad præſides & procoſſ. penes quos merum erat imperium, cognitionem executionemque criminum pertinuiſſe[x]: & ad eum præcipuè, in cuius territorio crimen contractum eſſet. In ea enim prouincia agebatur cauſa, in qua erat delictum[y]. nam & certius, quaſi in re præſenti cognoſci poterat, & conſentaneum uidebatur ibi extare exemplum pœ-
8 næ, ubi exemplum culpæ extitiſſet: unde remitti eò rei ſolent[z]. Sed hodie uix remiſſionibus utimur, maximè cum non uni iam principi, ut in imperio Romano omnes ditiones pareant, nec par in parem eiuſmodi remiſſionis habeat imperium[a]: quare plerumque ſontes eo loci coerceri uidemus, ubi inueniuntur[b], etiam de delictis alibi commiſſis[c], maximè cũ plerique ſint uagabundi, nec certis locis commorentur[d]. Quod obtinet, ubi reus apprehenſus eſt. nam ſi lateat, aut in fuga ſit, iure Sax. eo loci ubi delictum eſt, iudicium in fugitiuum conſtituitur[e]: qui niſi ueniat ſe defenſurus, tertio in termino reſeruata iuſti impedimenti excuſatione (*biß auff ehehafft*) pro conuicto condẽnatur. In ipſa autem urbe nulli permiſſum erat magiſtratui ordinario, ne Coſ. quidem de capite ciuis Rom. ſtatuere, ex lege Valerij Publicolæ: quare quæſtores à populo olim in ſingula delicta, cum opus eſſet, creabantur, qui capitalib. rebus præeſſent. Hi quæſtores parricidij (id enim generale cædis nomen eſt) appellabantur, quorum lex etiam XII. Tab. meminit[f]. Sed has quæſtiones Lucius Cornelius Sylla poſtea ab equitibus, qui cognitionib. præfici ſolebant, ad Senatũ tranſtulit, pœnasque in plurib. delictis, & iudicia certa ac perpetua cõſtituit: ut de falſo, de cæde: idque eo fine & cõſilio, ut eâdem forma inſtitueretur ſemper quæſtio, & certa pœna lege comprehenſa locum perpetuò obtineret[g]. quæ etiam quæſtiones propterea Corneliæ dictæ ſunt. Sed progreſſu temporis,

M

a author ad Heren. lib. 1. cap. 5.
b l. quamuis. 19. C. de adult. l. ult. ff. de priuat. delic. l. reſcripto. 6. §. ſi quis. de mune. l. pen. C. de his qui accuſ. l. ſi cui. h. t. c. 1. ut eccleſ. ben. ſine dimi. c. 1. de accuſ.
c l. inter. 62. de iud. Dd. in rub. ff. & ex. de iud. c. forus. 5. de uerb. ſig.
d c. cum oporteat. 19. ext. eod. Panor. 7. in c. qualiter. 17. eod.
e l. 2. §. ſi publico. ff. de adult. l. 3. §. præterea. de ſuſ. tut. l. pen. C. de prolat. l. nullum. C. de teſt. l. j. C. de cuſto. reo. l. ea. 7. C. de accuſat. c. qualiter. 1. & 2. extr. eod. ubi Cano.
f l. ea quidem. C. eod. l. j. §. quies. de off. præf. urb. l. diuum. ff. tit. 1. l. j. C. de cur. & ſta. li. 12. Duar. diſp. lib. 1. c. 38.
g d. l. j. §. quies. l. 4. ad l. Iul. pec. l. 3. de of. præf. §. ult. in Auth. de colla. l. j. C. de cuſt. reo. l. ſi quis. C. de epiſ.
h c. ſuper. 17. ext. eod.
i c. forus. § accuſator. de uerb. ſig. Alc. in l. qui accuſare. C. de æden.
k d. l. qui accuſare. l. ex iudiciorum. in fin. t. t.
l l. uerò. 40. ff. ſol. mat.
m l. j. de crim. ſtell. tot. tit. C. quã. ciu. ac. præ. cri. ut h. t. & C. eod.
n in rub. C. de his qui accuſ.
o l. cum rationib. 16. l. j. nõ ignora. 9. l. ſi quis. 20. C. de his qui accuſ. l. libellorũ. 3. in uerb. reum deferre. h. t. l. fin. de priuil. deb. l. 2. §. ſi publico. de adult.
q præal. loc.
r Iaſ. poſt alios in rub. C. de indic. gl. in l. 3. de ſepul. uiola. Chilia. in prac. cap. 58.
s in princ. Inſt. de act. in uerb. quod ſibi debetur.
t l. 3. h. t. l. 3. C. de his qui accuſ. poſ.
u l. j. ff. tit. 1. l. 3. ff. de præuar.
x l. antepen. & l. pen. ſup. tit. 1. l. leuia. 6. l. ſi cui. 7. hoc tit.
y d. l. ſi cui. §. pen. l. fin. hoc tit. l. non dubium. 11. ubi glo. ſ. tit. 1.
z l. ſolent. 7. ff. t. tit. Auth. qua in prouincia. C. ubi de crim.
a l. 4. de recep. arb. Bart. in l. j. §. 1. ff. quod quiſq. uniuerſ.
b l. j. C. ubi de crim.
c uide Bart. Bald. & Dd. in l. 1. C. de ſum. trini. & in l. omnes. de iuſt. & iur.
d uide l. j. ubi gl. & Dd. C. ubi de crim. Lanfr. in c. quoniam. uerb. confeßiones. nu. 11. de probat. Gand. de furt. punien. nu. 4. & tit. ubi del. pun.
e uide Chilia. in prac. ca. von der acht. item Ordin. Imper.
f l. 2. §. & quia. de orig. iur.
g d. l. 2. §. & quia. Tac. anna. lib. 3.

temporis, præfectura urbis ab Auguſto primùm cõſtituta, omnia ſibi crimina uindicauit[a].
quanquam & latrunculorum alibi meminerunt leges[b]: quos uériſimile eſt inquirendis per
uias publicas & itinera latronibus ac graſſatorib. Reip. foris operam nauaſſe, & ius eos co-
ercendi babuiſſe: cuiuſmodi Magiſtratus etiamnum in Belgico durare paſsim uidemus.
Porrò qui accuſare poſsint, intelligemus, ſi ſcierimus qui non poſsint. Itaq; prohibentur 9
accuſare alij propter ſexum, ut mulier[c]: nec enim publicorum munerum ac iudiciorum eſt
particeps[d], neq; priuatas aliorum cauſas agere poteſt[e], nedum publicas: niſi ſuam, ſuorũq;
iniuriam perſequatur[f], aut quæſtio ſit de atrociſsimo crimine, quod quàm ocyſsimè uindi-
cari Reipu. intereſt[g]. alij propter ætatem, ut pupillus[h]: extrà quàm ſi paternam iniuriã au-
thore tutore uindicet[i]. adultos autem, quamuis 25. annis minores, accuſare poſſe uerius
eſt[k]. alij propter ſacramentum, ut qui ſtipendia merent[l]. nam nec procuratores priuatarũ
rerũ eſſe poſſunt[m], multo minus Reipub. alij propter Magiſtratũ poteſtatemúe: quippe cũ
ipſi impunè in ius durante Magiſtratu uocari nequeant[n], certè nec alios interea uocare at-
que accuſare debent[o]. alij propter delictum proprium: ut infames[p], & iudicio publico dam
nati[q]. alij propter turpem quæſtum: ut qui duo iudicia aduerſus duos ſubſcripta habent[r].
ſufficit enim ex duob. uno tempore eos præmia accuſatorum conſequi, niſi iniuriarũ ſuarũ
cauſa agant[s]. Item qui nummos ob accuſandum uel non accuſandum acceperunt[t]. Quidã
propter ſuam conditionem: ut ſerui[u], niſi in caſibus exceptis[x], filij contra parentes, liberti
contra patronos[y]. plerią; ob ſuſpicionem calumniæ: ut illi qui falſum teſtimonium ſubor-
nati dixerunt[z]. nonnulli propter paupertatem: ut ſunt qui minus quàm 50. aureos in bo-
nis habent[a]. Hi tamen omnes ſi ſuam iniuriam exequantur, mortemúe propinquorũ defen
dant, ab accuſatione non excludunt[b]. Sed & propter conſanguinitatem de enormi delicto
conſanguineum accuſare prohibemur[c], quòd minus ex bona fide accuſatio proceſſura ui-
deatur: ut in amicis & coniunctis probat Cic.[d] Is enam qui reus factus eſt, purgare ſe debet,
nec antè accuſare poteſt, quàm fuerit excuſatus[e]: nam nec procurator pro alio antea eſſe po
teſt[f]. Plures autem ſimul unum accuſare poſſe, ſi ſimul concurrant, & omnium interſit, rectè
contra communem diſputat Duar.[g] quanquã ſi ab uno accuſatus iam ſit, ab alio accuſari
de eodem crimine nequeat[h]: quia de uno delicto plus quàm ſemel quæri non poteſt[i], niſi
prima accuſatio deſerta ſit, aut aliquo caſu impedita[k]. Sed de diuerſis delictis rectè uno tẽ-
pore alicuius nomen defertur[l]: ut, Milo poſtulatus eſt ab Appijs de ui & de ambitu, de ſo-
dalitijs à P. Neraio[m]. Sed ne in diuerſa reus diſtringatur, tantum de uno, pòſt de alijs reſpõ-
dere cogitur[n]. ut in accuſatione Milonis, primum iudicium fuit de ui: eo expedito, de alijs
cognitio futura erat, ut oſtendit Aſcon. Quòd ſi autem non conueniat inter plures, quinã
accuſare debeat, erit iudicis, magis idoneum eligere[o]: qua de re etiã eleganter diſputat Cic.
in Diuinatione in Verrem. Vocatur enim hæc quæſtio, diuinatio, quòd diſceptetur de iudi-
cio futuro, ac diuinetur etiamnum, quis accuſare debeat[p]. Iam qui accuſari poſsint, uidea- 10
mus: & cõſtat, omnes poſſe, tam mares quàm feminas, tam impuberes quàm puberes[q], tã
liberos quàm ſeruos[r], paucis exceptis. Excipiuntur autem abſentes, contra quos offerri tã-
tum libellus poteſt[s], mortui[t], legati & magiſtratus[u]. nam cuius famæ, eius magis uitæ par-
cendum eſt[x]: & ſerui, in ijs quorum pœna tantum ciuitatem aut bona adimit[y]: hæc enim in
ſeruum non cadit. Nec qui accuſatus eſt aliqua lege, de eodem crimine alijs legibus reus fi-
eri poteſt[z]. dico de eodem: nam diuerſorum nomine poteſt[a]. Sed & plures de uno admiſſo
ſimul rectè accuſantur[b]: de diuerſis autem ab uno non rectè, niſi ſuam iniuriam perſequa-
tur[c]. Sed etſi quis ſemel crimine ac iudicio abſolutus ſit, non debet Præſes pati, eundem ite-
rum de eodem accuſari[d]: niſi præuaricatione prioris iudicij approbata[e].
Materia circa quam accuſationes uerſantur, ſunt delicta: non quidem omnia, ſed quæ pu 11
blica & ſpeciali aliqua lege uindicantur: ut & antea ſæpe dictum eſt. Forma exercendarũ 12
accuſationum ueterib. uſitata[f], cum ſit abolita[g], alienum à noſtro inſtituto ſit, de ea uerba
plura facere. Id ſciẽdum eſt, qui accerſitur alicuius publici criminis, eum cumplurimùm ex
uinculis cauſam dicere oportere, niſi perſonæ & rei qualitas leuiorem cautionem, puta præ-
des, aut

a d. l. j. de off. præf. urb.
b l. ſolemus. 61. §. 1. de iudic.
c l. qui accuſare. 8. h. t.
d l. 2. de reg. iur.
e l. alienam. 18. C. de procurat.
f l. de crimine. C. qui accuſ. l. 1. et 2. h. t. §. 1. Inſtit. de ſuſp. tut.
g l. in quæſtionib. ad l. Iuliam. l. fin. ad l. Iul. de anno. l. 2. h. t. l. 13. h. t.
h d. l. qui accuſare.
i l. 2. h. t. l. 2. C. qui accu. non poſſ.
k Azo in rub. C. qui accuſ. nu. 4. per l. clarũ. C. de auth. præſt. & l. ſi maritus. §. lex Iul. arg. d. prætorio ſenſu. ſ. de adult.
l d. l. qui accuſ. h. t. l. non prohibentur. 8. l. ſi crimen. C. qui accuſ.
m l. militem. 7. C. de procurat.
n l. 32. de iniur. l. 2. ſ. de in ius uocan.
o d. l. qui accuſ. h. tit. l. ſi maritus. 15. ad l. Iul. de adult.
p d. l. qui accuſare.
q l. 4. h. t.
r l. cum rationib. 16. C. qui accuſ. l. qui accuſ. 8. h. t. uid. Cuiac. lib. 6. cap. 12.
s l. cum rationibus. 16. C. qui accuſ. l. inter. 6. §. ult. de adult. l. 11. h. t.
t d. l. qui accuſ. l. eadem. §. 1. & 2. ad l. Iul. rep.
u l. uix certis. 53. de iud. Azo nu. 4. C. qui ac.
x l. nullo. ſ. de fal. l. j. C. de prec. Imp. off.
y d. l. qui accuſ.
z l. alij. 9. h. t.
a l. nonnulli. 10. h. t.
b l. hi tamen. 11.
c l. ſi magnum. 13. l. propter. 14. l. ſi ſororem. 18. C. qui accuſ.
d in Diuinat. in Verrem.
e l. is qui. 5. ſ. tit. 1. l. j. l. neganda. C. qui accuſ.
f l. reum. 6. C. de procu.
g Diſp. lib. 1. ca. 39. per l. ſi accuſatorib. C. de accuſ. l. 3. de ſep. uiol.

h l. qui de crimine. C. eod. l. ſi tamen. 11. § ult. h. t. i l. ſi cui. 7. §. 1. h. t. k d. l. 11. in fin. l. 3. uerſ. quòd ſi. h. t. l l. qui de crimine. C. eod. m Aſcon. in ora. pro Milo. n l. 2. §. ult. ſ. de cuſt. reo. Sax. Land. lib. 3. art. 12. Reinhar. diff. iud. 33. o l. ſi plures. 16. h. t. l. 3. de lib. ho. exh. l. ſi uerò. §. hæc autem. de his qui deiec. l. ſi plures. de pop. act. l. 2. §. ſi. de adult. p Aſcon. in Diui. Cicer. Ver. q l. pupillum. 112. de reg. iur. r l. hos accuſare. 12. §. omnib. h. t. s l. abſentem. C. eo. l. 2. C. de exh. re. t l. antep. h. t. l. pen. ſ. ad l. Iul. per l. defuncto. 6. ſ. tit. 1. u d. l. 12. x l. ſi adulterium. 38. §. pen. de adult. y d. l. hos accuſare. §. omnibus. h. t. z d. l. ſenatus. 14. h. t. l. qui de crimine. C. eod. a d. l. libellorum. §. ſed ſi aliud. h. t. Azo in rub. C. eo. nu. 4. uide diſtinctionem Bald. in l. j. num. 2. & 3. C. ſi accuſ. mor. fue. b l. 1. C. ſi reus uel accuſ. mor. fue. l. uim paſſam. 38. §. pen. ſ. de adulter. c d. l. 12. §. lege. h. t. l. cum rationib. C. qui accuſa. d d. l. ſi cui. 7. §. 1. e Paul. lib. 1. tit. 6. l. 3. de præuari. l. 4. §. ult. de adulter. f Aſcon. pro Mil. Cic. in Ver. ad Her. lib. 1. c. 5. g l. ordo. ſup. tit. 1.

des, aut promiſsiònem cui relinquatur reus, impetret [a]. Sed ne innocentia cuiuſquam temerè uim calumniæ patiatur, utiliter prouiſum eſt, ne id antè fiat, neu cuiuſquam nomen inter reos referatur, priuſquam qui crimen intendit, in iudicium ueniat, nomen rei indicet, uinculum inſcriptionis, quo ſi in probatione deficiat, eidem pœnæ quam reo intentat, obligatur, arripiat; cuſtodiæ ſimilitudinem (habita tamen dignitatis æſtimatione: nam & ſatiſdationes de exercenda lite admittuntur [b]) patiatur, nec impunitam fore nouerit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad uindictam poſcat ſimilitudo ſupplicij [c]. qua tamen formidine denunciatores [d], & qui de leuibus accuſant [e], liberantur: etiamſi nec horum calumnia remanere debeat impunita [f]. Libellorum autem inſcriptionis conceptio talis eſt, Coſ. & dies: Apud illum Prætorem (ad hoc conſtitutum electumq; in urbe) uel Procoſ. (in prouincia) Lucius Titius profeſſus eſt, ſe Mæuiam lege Iulia de adulterijs reã deferre: quòd dicat eam cum C. Seio ex ciuitate illa, domo illius, menſe illo, Coſſ. illis, adulterium commiſiſſe. Vtiq; enim & locus deſignandus eſt, in quo adulterium commiſſum eſt, & perſona cum qua admiſſum dicitur, & annus atq; menſis [g]: neq; tamen diem neq; horam inuitus comprehendet [h]. Si quis tamen diem qui menſem demonſtret, expreſſerit, non alia menſis nominatione opus fuerit: cum paria ſint, aliquid certis uerbis, uel certa deſignatione ac circumſcriptione exprimi [i]. Si reus item petat diem conſignari, ut negatiuam loco & tempore coarctatam [k], puta ſe tum temporis à loco delicti abfuiſſe, probare poſsit: æquum erit huiuſmodi precibus locum dari [l]. Solent etiam libelli accuſatorij non tantùm in pœnam, ſed etiam in torturam dirigi, hoc modo: Si reus factum inficias eat, uolo hanc actionem ſuper his atq; his indicijs propoſitam eſſe: & ex illis quæſtionem, ad eruendam ueritatem, reo decerni poſtulo. Quòd ſi libelli inſcriptionum legitimè ordinati non fuerint, rei nomen, etiam illo non opponente [m], unà cum libellis aboletur, & ex integro repetendi reum poteſtas fiet. Neq; enim poteſt uitium libelli criminalis, puta omiſsio temporis, loci, &c. in probationum articulis poſtea ſuppleri [n]. Item ſubſcribere debebit is qui dat libellum, ſe profeſſum eſſe, uel alius pro eo, ſi literas neſciat [o]. quæ ſubſcriptio ideo neceſſaria eſt, ut ſimilitudo ſupplicij etiam certum accuſatorem obſtringat. Etſi autem hodie inſcriptiones ſubſcriptionesq; obſoleuerunt, non tamen ſimilitudo ſupplicij in calumniantibus ceſſat [p]. Et ideo etiamnum cuſtodia accuſatori circumdari ſolet, donec de proſequenda lite, & reſarcienda iniuria idoneè ſatiſdet [q]. Apud nos uerò Sax. ſolummodò cautio pecuniaria de ſumptibus litis & iniuria, perinde atq; in ciuilibus eſt interponenda [r]: nec enim nomine accuſationis & appoſitæ cuſtodiæ actor ultra pecuniariam æſtimationem tenetur [s]. Inſtituta autem accuſatione, relatoq; inter reos nomine, eodem modo cauſa agitur per litis conteſtationem, exceptiones, probationes, &c. quo in ciuilibus agitari ſolet [t]. Illud intereſt, quòd in criminalibus apta libelli concluſione non ſit opus, imò ne concluſione quidem [u], puta ad certam pœnam. nam ea iure comprehenſa eſt, (quod tantum præſtat in criminali iudicio, quantum petitio agentis in ciuili [x]) ita ut ſuppleri à iudice poſsit: qui propter eandem rationem aliter poteſt condemnare quàm ſit petitum [y]. Item quòd probationes requirantur euidentiores [z], adeò ut in his præſumptiones non ſufficiant ad condemnandum [a], ſed tantum ad abſoluendum [b]: niſi, ut Dd. tradunt, in delictis quæ tantum per coniecturas & præſumptiones probare poſſunt [c]. quod alibi excuſsimus [d]. Item quòd reo defenſio permittenda ſit, etiamſi appareat iuſtam non ſubeſſe [e], non modò in termino probationis, ſed etiam poſt concluſionem in cauſa, atq; adeò poſt ipſam quoque ſententiam [f]. Imò neminem etiam nocentiſsimum damnari poſſe uolunt, niſi termino defenſionis ante omnia conceſſo atque aſsignato [g]. Quin etiamſi reus defenſionem prætermittat, poteſt iudex ſumere perſonam rei, & eius defenſionem proſequi [h]: ſicuti contrà, deſiſtente aut impedito accuſatore, ex officio accuſationem pertexere inchoatam [i]. Item quòd celeriter examinatio ſit conficienda [k],

a l.ſ.ff.tit.1.l.ſ.C.de cuſt.reo.l.2.C.de exh.re.
b l.3.C.de his qui accuſ.non poſſ.
c l.pen.& l.fi.C.eo.l.2.C.de exh.re. uide Cuiac. Ob.lib.1.cap.20.
d d.l.ea quidem. C. eod.
e l.leuia.h.t. Azo C. eo. nu.7.
f l.1.C.de cur.lib.12.l.diuus.de cuſt.re. uide ff.ad S.Turp. in fine.
g uide omnino Iaſ. in §. ex maleficijs. nu. 56. Inſt. de actio.
h uid. omnino Iaſ. in l.2. §. ſi quis Epheſi. de eo quod cert. lo.
i l.2. de lib. & poſthu. l. gerit. l. pro hærede. de acquir. hæred. l. ſi rem. de rei uendic.
k Bart. in l. is qui reus. nu.16. de pub. iud. per l. 2. §. 1. de eo quod cert. lo. & in l. libellorum. nu.13. de accuſat. Boſſ. in prac. crim. de inquiſit. num. 91.92. Iaſ. in l. 2. §. ſi quis Epheſi. de eo quod cert. loc.
l l.optimam. C. de cont. ſtipul. Dd. in l. actor. C. de probat.
m Iaſ. poſt Bar. in l.3.nu.18.C.de eden. & in §. ex maleficijs. nu. 68. Inſt. de act.
n Iaſ. in d.§. ex malefic. nu.63.
o l.3.h.t.
p gl. in l.2. ad uerb. periculi. C. de fid. inſtr. per l. ſ. C. de ad. diuer. iud. l. 3. §. idem diuus. de teſtib.
q l.3.C.de his qui accuſ. l. 2. C. de exhib. reor. Angel. in tract. mal. uer. ad querelam Titij Hyp. in prac. crim. § diligenter. nu. 207. Ord. imp. cap. 12.
r Chil. cap. 47. in prax. art. 8. lib. 2.
s Land. lib. 1. art. 68.
t l. 2. C. de exh. reo. l. qui accuſ. C. de eden. l. adulteriũ. C. de adult.

l. maritus. §. præſcriptiones. ff. eo. tit. Azo in rub. C. eo. nu. 9. u Bart. in l. 2. §. ſi publico. nu. 13. ff. de adulter. & in l. libellorum. h. t. Ferr. in for. inquiſitionis. ad uer. ſuper. x Bal. in l. 2. nu. 2. C. de probat. y Iaſ. latè in l. uinum. nu. 24. & 25. ſi cert. pet. Bart. in l. quid ergo. §. pœna. ff. de his qui not. inf. z l. fi. C. de probat. a l. abſentem. de pœn. c. literas. 14. de præſump. Caſtr. & Dd. in l. fin. C. de probat. uid. ff. de accuſ. b gl. in cle. unic. ad uer. non uolens. de homicid. Salic. in l. ea quidem. q. 5. C. de accuſ. Hyp. conſ. 61. poſt reditum. n. 31. c l. non oẽs. 6. §. à barbaris. de re mil. c. afferte. c. literas. 12. de præſump. Bal. in l. quicunq;. per illum text. de ſeru. fugit. l. ſi qui. 33. C. de adult. c. ex lit. c. tertio loc. de prob. Bar. in l. 2. §. fi. & l. capite. 25. de adult. Dd. in l. fi. C. de prob. ubi dixi. Euerar. in preamb. loc. legal. in prin. Chilian. in pract. cap. 2. numer. 9. Schurff. conſil. 38. centu. 1. d uide ff. de adulter. & l. fin. C. de probat. e Hyp. in prac. §. quoniam. num. 31. & 32. f Hyp. in l. unius. §. cogniturum. num. 36. & 37. de quæſt. & in practi. crim. §. occurrunt. num. 3. & in §. ſequens. num. 8. & 9. Gandin. de homicid. num. 5. 6. g Angel. in tract. maleſ. ad uer. qui iudex inquiſitus. nu. 1. Hyp. præall. lo. paſsim. h l. ſi non defendatur. de pœn. l. ſ. in fin. de quæſt. Bart. in l. libellorum. 5. §. ſi accuſator. nu. 4. hoc t. i Bart. ibid. nu. 5. & 7. Bald. in l. ult. C. ſi accuſat. c. 1. de colluſ. k l. properandum. C. de iud. tot. tit. C. ut intra cert. temp. quæſt. crim.

ne reus diuturna cuſtodia affligatur[a]. Sanè leuia crimina audire & diſcutere de plano pro-
coſ. oportet[b]. Itaq; multo magis in his ſufficiet qualis qualis petitio, nec nocebit inepta cō-
cluſio: nam quod de neceſsitate non requiritur, ſi ineptè interueniat, non uitiat actum[c].
Et hæc quidem ita ſe habent, cum utraq; pars præſentiam ſui in iudicio facit. Sed quia 13
plerunq; ſontes fuga ſibi conſulunt, priuſquam in uincula conijciantur: uideamus quo-
modo contra abſentes accuſatio procedat. Et quamuis reſcriptum eſt[d], abſentem capitali
crimine accuſari non poſſe, multo uerò minus damnari, etiamſi contumaciter abſit[e], ſed
tantum bona eius annotari, & poſt annum publicari[f]: tamen uſu apud nos inualuit, ut ſer
per interualla dierum 14. citetur reus: poſt quæ ſi non compareat, nec abſentiæ excuſatio-
nes alleget, pro conuicto habetur, & banno imperij proſcribitur, ut impunè poſtmodum
interfici poſsit[g]. Econtrariò ſi contumaciter deſiſtat, & fruſtretur accuſator, ſtatuit ei termi-
num iudex accuſationis proſequendæ: poſt quem reus ab obſeruatione iudicij, ut in ciui-
libus abſoluitur[h], ita tamen ut ab alio accuſari poſsit[i]: eamq; rem accuſatores morib. im-
punè ferunt plerunq;, quamuis iure ciuili aliter atq; aliter temeritatem & contumaciā eo-
rum punitam fuiſſe conſtet[k]. Sed pœnam extraordinariam etiamnum durare apud Sax.
præſertim calumniantibus accuſatoribus, uerius uidetur[l].
Finis accuſationum idem eſt qui publicorum iudiciorum, ut uidelicet delicta punian- 14
tur: quod Reip. ad communem ſalutem & tranquillitatem intereſt[m]. Cic.[n] de accuſatione:
Sin, inquit, erit, cur faciendum ſit ſæpius, Reipub. tribuat hoc muneris, cuius inimicos ul-
ciſci non eſt reprehendendum: modus tamen adſit. duri enim hominis, uel potius uix ho-
minis eſſe uidetur, periculum capitis inferre multis. Effectus accuſationis eſt, ut ea imple- 15
ta pœnæ à legibus ordinatæ per ſententiam reus ſubdatur[o]: non impleta aut derelicta, reus
quidem abſoluatur, accuſator uerò pœnas talionis, aliasúe de quibus paulo antè diximus
& uerò poſtea dicemus[p], incurrat. Non impletur autem accuſatio, uel quia impeditur[q] aut 16
deficit in probatione accuſator, uel quia ſoluitur ceſſatq; iudicium, aut per mortem actoris[r]
(niſi iudex ex officio, uelut ſuper notorio procedere, & iudicium proſequi uelit[s]) uel rei[t],
aut per contumaciam eorundem (ut ſuprà dictum eſt) aut quia indulgentia principali ab-
oletur[u], aut quia uel inſtantia biennio[x] (olim anno[y]) uel lis ipſa præſcriptione 20. anno-
rum eliditur. quo tempore omnia criminalia iudicia, quæ breuioribus ſpacijs concluſa nō
ſunt, circumſcribuntur[z].

DE CVSTODIA REORVM. TIT. III.

1 *Continuatio.*
2 *Quando quis cuſtodiæ uel uinculis mancipandus.*
3 *Mulieres non tradi cuſtodiæ.*
4 *Pœna captiuorum fugientium.*
5 *Pœna cuſtodum fugiente captiuo.*
6 *Pœna fideiuſſorum.*

POſt accuſationem inſtitutam, ordinarium eſt, ut reus in uincula aut cuſtodiam conij- 1
ciatur, ne elabi poſsit[a]: præſertim ſi confeſſus fuerit[b]. nam tunc pro conuicto habe- 2
tur[c]: antè uerò quàm quis conuincatur, non temerè uinciendus eſt in cuſtodia, ſed
aſſeruandus[d], niſi de grauiſsimo aliquo crimine agatur[e], aut crimen notorium ſit uel con-
feſſum[f]. Sanè mulieres ne cuſtodiæ tradantur, Iuſtin. propter ſexus pudorem, iniuriæ cu- 3
ſtodum ac captiuorum obnoxium, rectè ſanciuit[g]. Porrò cuſtodiæ traditi ſi effugiant, 4
quamuis alioqui innocentes ex eo crimine inueniantur, propter quod impacti ſunt, puni-
untur[h] tanquam (ut uult Accurſ.) conuicti[i], eademq; pœna qua delictū principaliter erat
uindicandum. quod dicere durum eſt, nec ſeruari uidi: ad torturā tamen indiciū facere ali-
quod eiuſmodi fuga poteſt[k], & delictum cōmiſſum aggrauare[l], effractioq; extra ordinē pu-
niri[m]. Quòd ſi dolo aut culpa cōmentarienſium & cuſtodum effugerint, pro modo culpæ 5
in eos ſtatuetur[n], & ex conſtitutionib. eadem pœna qua is qui aufugit puniri debebat, affi-
ciūtur[o]: quod & ipſum plenum acerbitatis eſt. quare ſatius eſt pro admiſsi qualitate officio
iudicis

a l.ſ. & tot. tit. C. de cuſtod. reo.
b l. leuia. 6. h. t.
c Iaſ. in d. l. uinū. nu. 33. per l. ſ. in prin. C. de rei ux. act. cum alijs ibi alleg.
d l. abſentem. 6. C. eod.
e l. 5. de pœn. ſ.
f d. l. abſentem. l. 1. & 2. C. de req. re.
g Chilian. in tit. von der acht.
h l. 4. C. eo. l. ſi ea. 7. C. de his qui accuſa. non poſſ. uide glo. & Bald. in l. anic. in fine. C. ut nem. inuit. ag. & in l. diffamari. C. de ingenu. manumiſſ.
i l. accuſator. ſ. tit. 1.
k l. 4. C. eo. l. qui crimē. C. de iis qui accuſ. d. l. 5. §. pen. de pœn. l. ſ. C. ut intra cert. temp. Angel. in trac. mal. ad uerba, & ad querelā. nu. 66. cum ſequ. Hyp. in pract. §. quoniam. nu. 47.
l Zobel. in gloſ. noua. Landt. lib. 2. art. 8.
m Cic. in 1. in Verr.
n Off. lib. 3.
o l. 5. ſ. tit. 1.
p ad S. C. Turp.
q l. libellorum. §. accuſator. h. t.
r l. 2. §. fin. h. t.
s Bald. in l. fin. C. ſi accuſat. uel reus. per l. 2. C. de abolit. Bart. in l. libellorum. §. ſi accuſator. nu. 5. & 7. de accuſat. c. 1. de colluſ.
t uide l. 1. & 2. C. ſi accuſ. uel reus mort. fuerit. l. defuncto. ſ. tit. 1. l. ex iudiciorum. 20. hoc tit.
u tot. tit. C. de aboli. & de gen. abol. uide l. 3. C. de epiſco. audien.
x l. properandum. C. de iudic. l. 2. C. ut intra cert. temp. l. ubi. C. de falſ.
y l. reus. de muner. l. 1. et 2. C. Theod. ut intra cert. temp. Cuiac. Ob. lib. 1. cap. 8.
z l. querela. ubi Dd. C. de falſis.

a l. ſi. C. de accuſ. b l. 7. h. t. c l. ſ. de confeſ. d l. 2. C. de exhib. re. uide Paul. lib. 5. tit. 31. e l. 3. l. carceri. 9. h. t. Landt. lib. 2. art. 9. f l. 3. l. ſi confeſſus. 5. h. t. Bart. in l. ſ. h. t. Bald. in l. 2. C. eo. uide Land. lib. 2. art. 9. g Authen. hodie. C. eodem. h l. in eos. 13. h. t. i glo. et Alber. Ang. in d. l. eos. per §. prohibemus. in nouel. de collat. tex. in l. ſ. ſ. de effract. Boſ. in prac. cri. tit. de carc. nu. 5. & de effrac. carc. per tot. k uide Iaſ. poſt alios, in l. admonendi. de iureiur. nu. 169. ubi dicit eſſe communem. l Alex. conſ. 35. uol. 1. Cepoll. conſ. 26. Boſſ. de effrac. carc. nu. 1. m t. t. ſ. de effract. n l. milites. 12. l. fin. h. t. o l. pen. C. eod.

iudicis eos puniri[a]: præſertim cum magiſtratui qui temerè reos ſoluunt, & abire patiuntur, mulctam tantummodo dici uideamus[b]. Olim cum militibus permitti cuſtodias & curam carcerum uſitatum eſſet, minus graue fuit eorum negligentiam capite puniri[c]: quando omnia ferè delicta militaria, etiam leuia, hoc modo puniantur: ut & hodie in militaribus arcium cuſtodibus, quorum fraude uel negligentia præſidia & arces amittuntur[d]. Sed cum ruſtici & pagani plerunq; nunc carceribus præficiantur, arbitrarer pœna pecuniaria; ſicuti in magiſtratibus ſeruatur, negligentiam eorum puniendam. Quòd ſi dolus acceſſerit; uidentur extra ordinem tanquam ... ctores puniendi. Neque enim grauius puniri debent conſcij aut opem ferentes, quàm ... ſi effractores, quos extra ordinem tantum puniri oportere ſuprà oſtenſum eſt[e]. At qui non reos, ſed iam conuictos damnatosq; emittunt, & uindictæ publicæ ſuffurantur, meritò cum maieſtatis rei ſint, grauius puniuntur[f]. quod alibi diximus toties uerum eſſe, quoties ſummi principis, uel populi non recognoſcentis ſuperiorem, carceribus & pœnæ damnatus eximitur, non etiam quando manibus magiſtratus inferioris eripitur[g]. Sed ſæpenumerò fit, ut aut ex criminis qualitate, aut propter ampliſſ. facultates dignitatemq; eius qui accuſatur, fideiuſſoribus reus committatur[h], aut ſibi, hoc eſt nudæ ſuæ promiſſioni[i]. Fideiuſſoribus quidem relinqui etiam in cauſis capitalibus ampliſſimos uiros, uſitatum eſt[k]. quod beneficij etiam ad decuriones, item Doctores, ac liberalium artium profeſſores, plerique trahunt[l]. Reliqui in cauſa unde pœna corporalis uenit infligenda, uel pecuniaria in corporalem conuerti poteſt, non fideiuſſoribus, ſed cuſtodiæ committuntur[m]: quia ad eiuſmodi pœnam fideiuſſores ſe obligare nequeunt[n]. In leuioribus autem delictis, uel iudicijs ad ciuilem pœnam intentatis, fideiuſſoribus relinqui rei ſolent, qui pro ijs iudicio ſiſti, aut etiam iudicatum ſolui promittunt[o]. Quòd ſi fideiuſſores inuenire nequeant, tunc ſuæ promiſſioni iuratæ committuntur[p]. Iure Sax. rerum ſoli poſſeſſores tantum bona ſua pignori pro uadimonio obligare ſolent[q], etiamſi id genus cautionis in criminalibus iure ciuili non ſufficiat[r]. Reus porrò ita cautioni cuſtodiæue implicatus ſi elabatur, præter perfidiæ crimen quod incurrit, etiam delictum confiteri uidetur[s].

6 Fideiuſſores autem eorum, non quidem corporaliter plectuntur, nec enim ad talem pœnam obligare ſe poſſunt[t]: ſed mulctãtur pecunia pro arbitrio iudicis, niſi uel ex promiſſione, uel ex conſuetudine certa ſumma oſtendatur[u], ſicut iure Sax. uuerigeldio, ut uocant, mulctantur[x]. Si tamen dolo fideiuſſor faciat, quo minus reus exhibeatur, etiam extra ordinem rectè coërcetur[y]. Econtrariò autem & iudices puniri uſitatum eſt[z], qui aut iniuſtè aliquem cuſtodiæ tradunt, aut cognita innocentia captiuum diutius detinent[a]. Nec modò ad intereſſe, & iniuriarum nomine tenentur[b], ſed iure Sax. pro ſingulis diebus quibus cuſtodia iniuſta durauit, ad 30. ſolidos captiuo obligantur. qua pœna etiam is ad cuius petitionem iniuſta incarceratio decreta eſt, obſtringi[c], uelut & ad alimenta captiuo præbenda[d], exiſtimatur.

a l.9.h.t.uid. bonam diſtinct. Iaſ.in l.ſ.§.Praetor.nu.12.ſ.ne quis in ius uocat.
b l. ne quis. 10. h.t.
c Paul.lib.5.tit.31
d Iaſ. in l.in actionibus. n.24.de in lit. iuran. uide ſ.de re milit.
e ad tit.de effrac. & Ne quis eum qui in ius uocauit ex.
f l.3.§.fi l.4.ubi Bart. ſ.t.1.Iaſ.in l.3.§.quod pretor.nu.12.ne quis eum, &c.
g Iaſ. in d.l. 3. §. quod pretor.nu. 12.ne quis eum qui in ius uoc. & in §.pœnales.n. 102. 107.Inſt.de acti.Gui. Pap.quæ.579.Socin. de cita.art.34.n.32.
h uide Land.lib.2.artic. 9.Chil.in pra. c.46. nu.3.latè Boſ.in prac. crim.tit. de carc. fideiuſſ.
i d.l.ſ.h.t. d. Auth. hodie.l.cum clericis. §.1. C.de epiſ.& cl.
k l.ſ.h.t.
l Io.de Plat. & alij in l. medicos.C.de prof.& med.li.10. Alb.de Roſa.in rub.de muner. n. 14.& tit.de decur.
m gl.& Bart.in l.ſ.h.tit. Bald.in l.2.C.eod. Felin.in c.fin. nu. 10. de accuſ.
n Bald.& Dd. in l.2. de publ.iud.& in l.ſi conſtante. num.20.ſolut. matr.Boſſ.de car.fideiuſſor.nu.7.
o uide preallegat.Dd.
p §.neceſſarium.uerſi.ſi uerò iurauerit. in authen.ut null.iud. Boſſ. præalleg. loc.nu. 72. Par. de Put. in trac. ſynd.uerb.fideiuſſ.nu. 1.per l.ſ.C.ut om.iud. auth.generaliter.C.de epiſc.& cleric.
q Land.lib.1.artic.3.& 34.ubi gl.num.4.& lib.2.art. 5.& 3.ubi gl.nu.3.

AD LEGEM IVLIAM MAIESTATIS.
Titulus IIII.

1 Diſpoſitio ſequentium titulorum.
2 Continuatio.
3 Quid ſit maieſtas.
4 Quis maieſtatem lædere uideatur.
5 Qui quos de hoc crimine accuſare poßint.
6 Quæ in hoc iudicio obſeruanda.
7 Pœna huius delicti, & de l.12.Tab.ac Iulia huc pertinente.

r Iaſ.nu.3.in l.ſciendum.11.Qui ſatiſd.cog. s gl.in d.l.in eos. t Bart.& Dd.in l.1.3. & 4. hoc tit. per l. ſi à reo.71.§.fi.de fideiuſſor. u l.ſi quis.4.h.t. x Land.lib.1.art.65. y d.l.4.l.ſi uerſatorem.13.C.de fid.glo.in d.art.64. z Hyp.in prac.crim.§.attingam.nu.19. a Bald.in l.ſed etſi.de in ius uocan.Chilian.in prac.cap.2.num.36. b Bal.in l.quemadmodum.29.§.magiſtratus.ad l.Aquil. c Fachſ.diff.67.gl.Landt. lib.2.art.34. d l.iubemus.10.C.de epiſ.aud.fac.l.quoniam.uerb.ſumptus competentes.C.de teſtib. l.4.in fin. uerb.tuis ſumptibus.de æden.& de hac materia, utrum captiuus à ſe, an ab aduerſario, an de publico alendus ſit, uide apud Par.de Pute.diſtinguendum inter pauperem captiuum, & ſibi ſufficere ualentem.in trac.ſynd.uerb. car. cap.4.& uerb.expenſæ.cap.1.per tot.Felin.in c.1. de lit. ob.& c. ex reſcripto.in fin.de iureiur.glo.in l.ult.C.de eroga.mil. ubi Odofre.& Dd. Angel.in l.minimè.de appellat.Bart.in l.ſanctum.nu. 3. cum apoſtill. de rer. diuiſ. & idem ac Iaſ.& Dd.in l.ſi uictum.de re iudic.& in l.2.l.iudices.C.de epiſ. aud. per l.lege. de Senatuſ. Syla.l. diuus.de bon.dam. l. Circenſium.de decur.l.quemadmodum.§.magiſtratus.ad l.Aquil.c.ne religioſi.de regular.c.ex parte.de accuſat.§.ſi unum.ut cum de appell.§.ſi uerò.de inceſt.nupt.Boer.deciſ.303.num.1.Angel.conſil.245. quia.num.4.& 5.

SEd iudicia publica uariè conſtituuntur, ex uarijs generibus delictorum. Delinquitur 1
autem uel in Remp. uel in eius membra: puta aut in perſonas ſingulorum, aut in res.
Quod in Rempub. aut principem qui Reipub. caput eſt, committitur, crimen læſæ ma- 2
ieſtatis appellatur. Maieſtas enim, authore Cic.[a] eſt magnitudo quædam populi Rom. in 3
eius poteſtate ac iure retinendo: uertiturq; in imperio, atq; omni popu. Rom. dignitate. Ma-
ieſtatem igitur minuere, ut idem[b] ait, eſt de dignitate, aut amplitudine, aut poteſtate popu-
li, aut eorum quibus populus poteſtatem dedit, aliquid derogare. à quo non abhorret defi-
nito Vlp.[c] Maieſtatis crimen eſt illud, quod aduerſus p[illegible] Rom. uel aduerſus ſecuritatem 4
eius (noſtri ſaluum conductum uocant[d]) committitur, qu[illegible] quibus modis, & quàm uariè
fiat, explicat Cic.[e] & I.C. hîc paſsim[f], ac noſtri Dd.[g] quos conſulere poteſtis. Quia uerò ius
populi Romani in Imperatorem, quo nihil in terris habetur ſanctius[h], tranſlatum eſt[i]: ideo
in hunc ſolum, eiusq; ſecuritatem, crimen læſæ maieſtatis committitur, non contra inferio-
res[k]. Porrò quia hoc crimen denudari publicè intereſt, ideo ius accuſandi hîc habent, qui 5
aliàs non admittuntur: ut famoſi, milites, mulieres, ſerui[l]: & accuſantur non modò ſuperſti-
tes, uerumetiam defuncti, etiamſi aliàs reatus mortalitate extinguatur[m]. idq; ideo, quoniã
& bona publicantur[n], & memoria rei poſt mortem eius damnatur, ne uel commemoratio
tam pernicioſi ſceleris ſuperſit[o]. quod tamen non de quouis maieſtatis temeratore accipi-
endum eſt, ſed qui perduellionis reus perhibetur, hoc eſt, qui hoſtilia aduerſus Rempub.
aut principem agitaſſe conuincitur[p].

In cognitione autem hoc uertitur, ut non modò reus ſuſpectus torqueatur, non admiſſa 6
ulla dignitatis aut priuilegij exceptione[q], uerùm etiam ipſe accuſator[r]. Hoc tamen crimen
à iudicibus non in occaſione iniuriæ faciendæ ob principalis maieſtatis uenerationem ha-
bendum eſt, ſed in ueritate rei: nam & perſona ſpectanda eſt, an potuerit facere, & an antè
quid fecerit, & an ſuæ mentis fuerit: nec lubricum linguæ ad pœnam facilè eſt trahendum[s].
Porrò hoc genus ſceleris quod quidẽ ad perduelles attinet, lex 12. capite puniri uoluit: nec 7
in alijs locum habere iuſsit, quàm qui hoſtilia in Remp. eſſent machinati. Poſtea lex Iulia im
minui maieſtatem pop. Rom. & alijs multis, præter perduellionatũ[t], modis ſtatuit: quam le
gem ſui noui imperij muniendi cauſa Auguſtus tuliſſe, ex actis porrò Cæſaris iam demor-
tui Antonius primùm protuliſſe uidetur[u], Iuliamq; à Iulio nominaſſe. Ex hac lege apparet
aqua & igni condemnatis interdictum fuiſſe[x]. nam & Modeſt.[y] ait, in militibus pœnam ex-
acerbari: non igitur in reliquis uidetur fuiſſe capitalis. Sed ea pœna hodie, & quidem indi-
ſtinctè in capitalem tranſlata eſt[z], memoria ſontis inſuper damnata, bonisq; publicatis: o-
lim quidem non extantibus liberis[a], hodie ex conſtitutionibus[b] indiſtinctè. quin & filij in-
famia notantur, & factione teſtamenti carent[c]. quod crudele uideri poteſt: ſed antiquum eſ
ſe, & omnium ciuitatum commune, inquit Cic.[d] ut charitas liberorum amiciores parentes
Reipub. redderet. Porrò quia tantum ſummi principis maieſtatem uiolari diximus, ideo ſi
ſecuritas inferiorum infringãtur, non capitali, ſed arbitrariæ pœnæ locus erit[e].

a in Part. Orat.
b lib. 2. de Inuent. cap. 3.
c l. j. h. t. uide etiam Paul. lib. 5. tit. 29.
d gl. & Dd. hic, qui aiũt uiolantem teneri pœna leſæ maieſtatis. idẽ Gul. de Lud. ſing. 87. num. 1. Petr. Rauen. in alph. uerb. ſaluus conductum. Boer. dec. 179. nu. 2. qui dicit arbitrariè puniri. Guid. Pap. deciſ. 56. nu. 2.
e in Part.
f l. 1. 2. 3. §. 1. 4. 5. 6. 7. in fin. 10. 11. h. t.
g in l. quiſquis. C. eod. & in extr. 2. qui fuit reb.
h l. ult. C. de legib.
i l. j. de conſtit. prin.
k l. uid. an. ad deciſ. Gui. Pap. 418. ſuprà. Fab. & Iaſ. in §. pœnal. nu. 107. Inſt. de actio. Iaſ. in l. qui iuriſdictioni. de iuriſdict. in prin.
l l. 7. & 8. h. t.
m l. fin. h. t.
n §. interdum. Inſt. de hæred. quæ ab inteſt. §. 2. Inſt. de publ. iud. l. quiſquis. C. ad l. Iul. maieſt.
o l. pen. in l. fi. C. eo. §. publica. Inſt. de publ. iud.
p d. l. fin. h. t. uide Hotomann. in Commen. iur. uerb. perduelles.
q l. 4. C. eo.
r l. 3. C. eo.
s l. 7. h. t. l. unic. C. ſi quis Imper. mal.
t l. 3. h. t.
u Tac. lib. 1. Cic. Phil. 1. Paul. lib. 5. Sent. c. 29.
x Paul. lib. 5. tit. 29. ubi Cuiac. Cic. Phil. 1.
y l. 3. §. fin. h. t.
z d. l. quiſquis. §. public.
a l. eorum. 9. h. t.
b d. l. quiſquis.
c d. l. quiſquis. §. filij.
d in epiſt. ad Brut.
e Iaſ. in d. l. qui iuriſdictioni. ff. de iuriſdict. uid. ann. ad deciſ. Gui. Pap. 418. Iaſ. in l. 3. §. prætor. n. 12. ne quis eũ q in ius uoc. et in § pœnales. n. 107. Inſt. de act.

AD LEGEM IVLIAM DE ADVLTERIIS.
Titulus V.

1 *Continuatio: & de atrocitate huius criminis.*
2 *Adulterium non modò maritum, ſed etiam totam eius ac delinquentium familiam maculare.*
3 *Differentia inter ſtuprum & adulterium: & unde hoc ſit dictum.*
4 *Quid ſit adulterium.*
5 *Adulterium ab actu, non uoluntate intelligi.*
6 *In qua muliere committatur.*
7 *An in ſolutam, meretricem, ſponſam committatur. 5. 6.*
8 *Maritum præ reliquis accuſare.*
9 *Intellectus l. ſi conſtante.*
10 *Pater, agnati, extranei, quando accuſare poßint.*
11 *Ab uxore accuſari uirum non poſſe.*
12 *Qui accuſari poßint.*
13 *Adulterium ſine dolo non committi, & opem ferentes pro adulteris haberi.*
14 *Forma accuſandi olim.*
15 *Pœna lenocinij: & quomodo ius antiquum ſit mutatum.*
16 *De iure mariti.*
17 *Intra quod tempus accuſandum.*
18 *De pœna adulterij, & l. Iulia.*
19 *Quomodo ciuiliter & priuatim de adulterio cognoſcatur.*

De ſtupro,

20 *De ſtupro,eiusq; pœna.*
21 *Aliud ſtuprum eſſe,aliud raptum:& de pœnis aliarum libidinum.2.*

1 PErſonæ præcipuè læduntur per intolerabilem adulterij iniuriam, quæ crimini læſæ ma
2 ieſtatis (de quo modò dictum eſt) comparatur [a], & qua grauior nulla inferri poteſt [b]. Etſi enim adulterij nomine non detur, ut quidam uolunt, iniuriarum actio, quia non contumeliæ inferendæ, ſed libidinis explendæ cauſa committi uidetur [c]: tamen reuera grauiſsima iniuria per adulterium infertur marito [d], ut uerius arbitrer, illi hoc nomine iniuriarum quoq; actionem competere iuſtiſsimam. quippe cum id flagitium non modò ipſum, ſed totam eius familiam conſpurcet [e]: nec tantum huius, ſed etiam adulteri adulteræq; gentem dedecoret atq; euertat [f]: atq; adeò ipſam etiam terram quaſi piaculo quodam atq; anathemate polluat [g]. Quare cum hoc ſcelus admodum graue ſit [h], ac ipſ... ura [i] deteſtabile [k], inprimisq; ſocietati humanæ exitioſum [l]: de hoc primo loco agam:

3 Lex Iulia ſtuprum & adulterium promiſcuè & ἀκαταχρηστικώτερον appellat [m]: hoc eſt, indifferenter his uerbis utitur [n]. Sed propriè adulterium in nupta committitur: ſtuprum uerò in uirginem uiduamue, quod Græci φθόραν appellant [o]. Etſi autem lex indiſcriminatim his uerbis uſa eſt, fortè quia utrunq; delictum non ſupplicio capitali, ſed mitius puniebat, ut poſtea dicemus, ſic ut diſtinctione non fuerit opus: tamen conſtat poſtea aliam in adulteris, aliam in ſtupratoribus placuiſſe pœnam [p]: quapropter ſeparatim de utroq; erit dicendum. Adulterium, authore Feſto, dictum eſt, quaſi ad alterum quàm qui iure habetur, acceſſus & agglutinatio. Papin. uerò ait dictum, propter partum ex alio conceptum, quaſi alterius par
4 tum [q]. Eſt igitur adulterium, uiolatio thori alieni [r]: ſiue illicitus coitus, cũ uxore aliena [s]:
5 aut, ut uerecundius loquitur I.C. [t] eſt alienæ matrisfamiliâs corrupno. Dico, illicitum eſſe coitum: nam ab actu, non à uoluntate adulterium intelligitur [u], maximè apud nos Sax. quorum moribus non affectus & conatus, ſed tantum effectus delicti punitur [x]. Dico, cum uxore uel matreſa. aliena: nam in uiduã aut uirginem propriè adulterium nõ cadit [y]. quod & Rabini Iudæorum in interpretatione Decalogi, & Theologi ſcholaſtici, ut Liranus, Magiſter Sententiarum, & alij tradunt. Perinde autem eſt quomodocunq; ſit uxor, ſiue iuſta, hoc eſt ſolenni Romanorum ritu, ſtipulationib. ac manuum conuentione, in matremfa. empta atq; capta: ſiue iniuſta, hoc eſt, minus ſolenniter per ſimplicem in domum deductionem u-
6 ſumq; coniuncta [z]. neq; enim qualecunq; matrimonium uiolare permittitur. Sed & in ea uxore poteſt maritus adulterium uindicare, quæ pudicitiam uulgauit [a]. nec enim impudica uita uxoris, iniuriã maritali thoro factam lenit, ſed exaſperat magis atq; aggrauat: quod & Tiberio placuiſſe, author eſt Suet. quamuis ſi uidua eſſet, impunè in eam ſtuprum committeretur, pudore nimirum proſtrato. Nam ſtuprum in meretricibus & uilibus perſonis, ſiquidem non ſit uiolentum, haudquaquam iure noſtro punitur [b]. Atq; ita accipiendæ ſunt Cæſarum conſtitutiones [c], quæ de ſtupro, id eſt carnali copula cum perſona ſoluta, loquuntur: ut non modò uerba, ſed etiam facti ſpecies oſtendunt. Pleriq; tamen eas conſtitutiones ad maritatas quoq; extendunt: ut ſi pudorem uulgauerint, ipſæ quidem pœna adulterij teneantur [d], cum his conſuetudinem habentes, non item, ſed puniantur leuius, etiam maritati: quia uiolaſſe thorum alienum non uidentur, ubi nullus eſt thori pudor uel reſpectus, ſed promiſcua & uulgaris conniuente marito turpitudo [e]. qui cum penè lenocinium, perferendo eiuſmodi turpitudinem, committat, non uidetur ei ueluti uolẽti atq; ſcienti fieri iniuria:
7 & proinde ubi minor eſt iniuria, pœna quoq; minor eſſe debet [f]. Deniq; Diui, Verus & Antoninus, reſcripſerunt etiam in ſponſa [g] adulterium committi: quia neque matrimonium qualecunque, nec ſpem matrimonij uiolare permittitur [h]. & ſponſa pro uxore habetur [i]: ut mirum non ſit, iniuriam ſponſæ factam, in ſponſum, ueluti maritum redundare [k]. quod & legibus Moſi diuinis probatum extat [l], etiamſi hoc caſu pœna minor hodie decernatur [m]: quia reuera uxor non eſt, neque thorus uiolatur. Qua ratione quæ deſerta à uiro in militiam fortè profecto, alteri nubit, aut ſui copiam facit, etſi ſtricto iure adulterium committit, ut & is qui ei iungitur [n], tamen & hoc caſu pœna ſolet mitigari [o].

 Sed &

a Mar. Mantua. ſing. 117.nu.2.
b l.codicillis.91.§.matr. ubi Dd. Bal. & alij de lega.2.uid. Mar. Mãt. ſing.117.& 368.
c Bart. in l.uerũ. de furt. Ang. in tract. malef. ad uer. che hai adulterato.nu.60. Roma.con. 184. Alex.conſ. 113. uol.2.
d l.codicillis.91.§.matr. ubi Bald. de legat.2.c. 1. ubi Bald. & Dd. ex quib.cauſ. feud. amitt. Bart. in l.interdum. §. 1.de publica.
e l.quamuis.5.30. C.de adult. Bald.l. unic.nu. 5. C. de rap. uirg. & conſ. 427. quædam. nu.7.& 8.uol.5. Ro. conſ.451.nu.10.
f Philo in lib. De decem precep.
g Leuit.19.Iob 31. uide Eccleſiaſt.cap.23.
h Iob 31.Hoc enim nefas & iniquitas maxima. c.ſi quod. ubi gl.33.q. 2.c. criminis. 25.diſt. Geneſ. 25. peccatum grande. uide omnino Eccleſiaſt.cap.23.circa finem.
i l.probrũ.42.de uerb. ſignif.
k c.1.81.diſtinct.c.quod in omnibus.32.q.7.§. ult. clericorum. ex. de uit.& hon.cler. Auth. de nupt. in patri.
l Iob 31. Lactan. lib.de Ira Dei.cap.22.
m l.6.§.1.h.t.
n l. inter. 101. de uerb. ſignif.
o d.l. 6. §.1.l. ſtuprum. 35.h.t.
p §.item. l.Iulia. Inſt. de pub. iud.
q d.l.6.§.1.h.t.
r c.nõ mœchaberis. 32. q.5.§.6.Hoſt. in tit.de adult.in prin.
s Azo in rub. C.eod.
t l. fugitiuus.225. de uerb.ſignif.
u d.l. fugitiuum. l. quod ait.23.l.cap.25.h.t.
x Reinhart.diff.pœn.6.per c.36.Lebenrecht.
y d.l.6.§.1.d.l.ſtuprum.
z l. ſi uxor.13.§.planè.
a d.l.ſi uxor.§.1.
b d.l.ſi uxor.§.1 uide ſuprà, de concubin.
c l.ſi ea. 22.l. quæ adulterium.29.C.de adult.
d Spec.ad tit. de iniur.in prin.
e Io.de Plat. in §.item lex Iulia.de adult.Inſt.de pub. iud.uide Dd.Bald.Cyn.Salic.in l.ſi ea.& l.quæ adulterium.C.eod.
f Angel.in tract. malef.in uerb. ſcienter & doloſe.nu.12.l.unic.C.de fal.mo.
g l.propter.7.C.eo. uide omnino Cuiac.Obſer.lib.6.cap.16.
h d.l.ſi uxor.§.1.uerſ.diuus.l.propter.6.C.eod.
i l.ſi ſponſa.de iur. dot.lege Iulianus.de iu.dot.
k l.item apud. 15.§. ſponſum.de iniur.latè Tiraq.in leg.connub. leg.15. nu. 4.
l Deut.22.
m Sal.in l.eum.18.C.de adult.Ang. in trac.mal.che hai adulterato.nu.16.& 65.& Alex.conſ.165.uiſis.uol.7.Ro.ſing. 537.
n l. uxor. 7. cum auth.ſeq.C.de repud.
o l.miles.11.§.pen.h.t.ubi gl.ad uerb.nuptijs.

Sed & ea adulterij tenetur, quæ ut licentius peccaret, repudium uiro miſit[a]: fraus enim l[illegible]e
gi facta non excuſat[b]. Ille quoq; illa ue ſimili pœna obſtringitur, ut quidam uolunt, q[illegible] ui 8
quæ ue binas nuptias aut bina ſponſalia[c] uno tempore habet conſtituta. lex tamen mag[illegible]is
pro ſtupro quàm adulterio, hanc polygamiam uidetur habere[d]. Quare & ſtupri pœn[illegible]a,
hoc eſt fuſtigatione illam puniri, plerique arbitrantur[e]: quod & Sax. curiæ ſequuntur. Ali[illegible]is
hîc tamen magis placet adulterij pœna capitalis, nempe gladij[f]: quæ & Ordinationibu[illegible]s
Imperij, in utroque ſexu, hoc in delicti genere decreta eſt[g]. Ego uerò diſtinguendum cen[illegible]
ſeo: ut ſi quis alterius uxorem priori coniugi ſuperinducat (quod tamen uix fieri poſſe, ni
ſi in deſertrice uidetur) eum uelut alieni thori temeratorem de adulterio teneri: ſin uerò ſe
cundam uxorem ducat ſolutam, ut plerunq; fit, hunc tantum ſtupri crimine & pœna obli
gari[h], ſiquidem perſona honeſta ſit: ſin autem uilis & inhoneſta, ne hac quidem, ſed leui
ore animaduerſio[illegible]coercendum eſſe[i]. Nam in ſolutis, propriè & quo ad pœnam legis,
non committitur ([illegible]tum eſt) adulterium, ſed tantum ſtuprum[k]: niſi uiles ſint, ut ancil
læ, etiam liberæ (ut [illegible] hoc tempore) meretrices, corruptæ, infames, &c. quo caſu etiam
pœna ſtupri remitti debet[l]. Ac nomen quoq; ipſum indicat, quæſtionem adulterij ad eam
iniuriam pertinere, qua alterius familiæ ſtirpes adulterinæ inſeruntur[m]. Et conſtat, hac de
cauſa pœnam adulterijs præcipuè præſtitutam, ne uidelicet per hæc confunderentur fami
liæ, redderenturq; incerta conſtuprati lecti ſoboles, ac innocentes mariti ſæpe inimiciſſimo
rum filios pro ſuis alere atq; agnoſcere cogerentur[n]. quæ ratio cum ceſſet in innuptis, mi
rum non eſt ſi nec in iis adulterium, quod ad pœnam legis attinet, committatur. Non enim
agentis perſonam, ſed patientis, ſemenq; adulterinum concipientis, ac confundentis cum
maritali, intuemur. Quare econtrariò ſoluti iuuenes cum coniugatis mulieribus rem ha
bentes, lege Iulia tenentur: ut paſsim uſu apud Sax. etiam ſeruari uidemus. quanquam fe
rè mitius puniantur, puta relegatione uel fuſtigatione. Mulieres enim maritatæ indiſtinctè
adulterium committunt, & cum his committitur, nullo in diſcrimine poſito, quinam cum
iis illicitam conſuetudinem habeant. ſemper enim thorum mariti uiolant, eiq; ſobolem red
dunt incertam. Quare & nuptæ ſi priore uiro ſuperſtite alteri nubant, proculdubio adulte
rium indiſtinctè committunt[o]: etiamſi in uiris diſtingui diximus, utrum cum maritata an
cum ſoluta rem habeant, uel alteras nuptias contrahant. Eadem ratione in ſeruis mulierib.
non committitur à maritatis adulterium[p]: quia finguntur non in matrimonio, ſed contu
bernio tantum eſſe uirorum, nec ſobolem etiam ex marito iuſtam procreant[q]. His ita præ
cognitis, uideamus qui à quibus accuſari poſsint: tum quis ſit accuſationis ordo atq; for
ma: poſtremò de effectu & pœna huius iudicij. Ante reliquos omnes præcipuum ius ac 9
cuſandæ uxoris maritus habet, etiam ante patrem mulieris. Nam & propenſiore iure, & ma
iore dolore executurum eum accuſationem credendum eſt[r], niſi pater maritum ut infamem
arguat, aut doceat colludere magis cum uxore quàm accuſare: quo caſu ius accuſandi non
modò erit patri præ marito[s], ſed etiam reliquis conſanguineis ad quos iniuria pertinet[t].
Quid enim ſi maritus negligat, neq; contaminatione indignetur: an cogentur agnati eius 10
pati, ut familia alienis falſisq; hæredibus inquinetur[u]? Nec obſtat quod Vlp.[x] uult, con
ſtante matrimonio ad accuſationem mulieris extraneum nõ admitti: propterea quòd pro
batam à marito uxorem & quieſcens matrimonium, non debeat alius inquietare: non e
nim prohibet conſtante matrimonio inſtitui accuſationem, ſed uult ordinem legibus præ
ſcriptum ſeruari[y]: ut uidelicet primò accuſetur lenocinij maritus, qui uxorem adulteram
contra bonos mores retinet: ac deinde eo lenocinij damnato, ad adulteram mulierem per
ueniatur. Sed cùm hic ordo hodie ſublatus ſit, nec teneatur maritus lenocinij, quamuis im
pudicam retineat[z]: nihil cauſæ eſt, quamobrem omiſſo marito, non poſsit mulier poſtula
ri[a]. Secundum maritum itaq; ceſſantem aut nolentem agere, admittitur mulieris pater[b],
ac deinceps reliqui cognati, & ſi plures cõcurrant, lege expreſſum eſt, ut is cuius ea de re no
tio erit, de iuſto accuſatore conſtituat. Sed ceſſantib. agnatis, iiſq; ad quos iniuria pertinet,
an extraneis permittenda erit accuſatio? Et quin iure mariti accuſare nequeant, extra con
trouerſiam eſt[c]. ſed Conſtantini conſtitutione etiam aliàs prorſus excluſi uidentur[d]: quod
mihi neutiquam probabile uidetur. nam ipſe etiam Iuſtin.[e] iudicium adulterij inter publi
ca numerat, quorum executio ad quemlibet de populo pertineat[f]. Magis igitur eſt conſen
taneum, non uoluiſſe Conſtant. omnino excludere extraneos, ſed ſolùm ab ea accuſatione
quæ fit iure mariti, quam propinquiorib. duntaxar concedit. At his omnib. ceſſantibus cur
extranei iure extranei accuſare crimen publicum prohibeantur, nulla cauſa eſt[g]. Publico 11
autem iudicio, ut ſuprà dictum eſt, neminem accuſare poſſunt mulieres, niſi ſuam ſuorũq;
iniuriam

a l.pen.C.eod.
b l.non dubiũ. C. de leg.
c glo. & Dd.in d. l. eum qui. Alex. in l. j. de his qui not.infam. Ang. in tract.malef.che hai ad ulterato.nu.15.
d d. l. eum qui. 18.C. de adult.
e l.eum qui duas.18. ubi Bal.et Salic.C.eo. Ang. in trac.mal. che hai ad ulterato.nu.65. Alex. conſ.165. uiſis.uol.7.
f Roma.ſin. 537.Mar. Man.ſing.4. uid.Chilia. in prac. c.de pœn. uide Tiraq. de leg.con nub.7.lege.nu.17.
g Ord.imp.cap.121.
h d. l. eum qui duas. ubi gl.ad uer. inferetur, idem uidetur ſenſiſſe.
i l.ſi ea. 22.l. ſi adulterium.29.C.eod.
k uide gl.art.51.lib.1.
l l.ſi ea. 22.l. ſi adulteriũ.29.C.eo.lo.Els.in §.itẽ lex, Inſt. de publ. iud. latè Boſſ. in prac. crim.t. de coit. dã.nu. 25.per doctrinã Bar. in l.ſi uxor.in ſi.de adulter. Soci. conſ.148. & latè nu.28.lib.1.
m d.l.inter. 6. §.lex Iuli.
n Philo præall. loco.Eccleſiaſt.cap.23.
o d.l.uxor.7.C.de repu.
p l. inter. 6. h.t. l.ſerui. 23.l.etſi.25.C.eod.
q gl. in d.l.ſerui.per l.cũ ancillis. C. de inceſt. nupt.
r l.2.§.fin.h.t.
s l.3.h.t.
t l.quamuis.30.C.eod.
u l.2.§.1. & §.fin.l.3.l. ſi maritus.15. §.ſi negauerit.ubi Bar.h.t.
x l.ſi conſtante.26.h.t.
y l.2.§.1.h.t.
z Auth. ſed nouo iure. ubi Salic. & alij.C.eo.
a Azo in rub.C. eod.nu. 8. per §. quis uerò. in Auth.ut lic. mat.ſac. l. quamuis.in uer.ac temerè liceat fœdare cõnubia.C.eod.
b l.ſi maritus.1.et 2.h.t.

c l.4.§.1.& 2.h.t.l.nec mariti.7.C.eo.l.5.§.fin.ĩ.tit.1. d d.l.quamuis. e Inſt.de pub.iud. f in princ. Inſt.de pub.iud. g gl.in l.4.ad uerb.qui accuſare.h.t.& in d.l.quamuis.ubi Bald.Salic.& Azo in rub. C.eod. nu.6.Lan.in c.1.ex.eod.Imol.in c.in literis.ex. de præſumpt.

iniuriam perſequantur: at de adulterio ne ſic quidem agere poſſunt, ſi fidem maritalem ſi-
bi à coniuge uiolatam conquerantur[a]. Adulter enim maritus non ſuum ipſius thorum in-
quinat, ſed illius, cuius cum uxore conſuetudinem habet. Huic enim ex adultera coniun-
ctione ſperandi ſunt liberi adulterini, non uxori ipſius mœchi. Quare cum ad ipſam nec
præcipua iniuria, neque ratio legis Iuliæ pertineat: mirum non eſt, ſi iure Ciuili ad accuſan-
dum maritum, cui reuerentiam[b] debet & obſequium[c], non admittatur: quamuis iniuria-
rum, propter uiolatum matrimonium, aut ad ſeparationem thori rectè agat[d]: etiamſi ne id
quidem apud ueteres Rom. fuerit ſolutum[e]. De iure Ciuili nunc loquor. nam canones con-
trà ſtatuere, & feminas ad accuſandam mariti turpitudinem admittere uidentur[f]: quos or-
dinationes Imperij ſequuntur[g]. Et hæc de accuſatoribus. iam de reis uideamus.
12 Accuſari de adulterio poſſunt omnes, quacunque dignitate præditi[h], etiam ſerui[i]: dum ta-
men habuerint conſcientiam thori maritalis, id eſt ſciuerint eam qui cum ſcortantur, alteri-
13 us eſſe uxorem[k]. Nam adulterium ſine dolo malo non committitur[l]: ut ſi mulier decepta
opprimatur ab alio quem putat maritum eſſe, aut credens mortuum maritum cum alio cō-
trahat[m]. quare & per culpam aliquam commiſſum adulterium, pœna uacare oportere ui-
detur. Nam quod dicitur, delictum culpa perpetratum mitius puniri, puniri tamen, uerum
eſt in his delictis, quæ principaliter tendunt in alterius iniuriam, non in illis quæ non iniu-
riæ, ſed explendæ libidinis cauſa fiunt[n]. Videntur tamen de ſimplici ſtupro, aut fornicatio-
ne ſaltem teneri, ſi extra uelamentum coniugij rei illicitæ, hoc eſt, non coniugio, ſed Vene-
ri inconceſſæ etiam per culpam opera ſit data[o]. Non modo autem hi qui mœchantur accu-
ſari poſſunt, ſed etiam qui quauis ratione ex eo crimine quæſtum captant: puta lenocini-
um faciendo, domum ad ſtupra præbendo[p], &c. item qui illicitas & prohibitas nuptias
contrahunt[q], quique ſuper adulterio tranſigunt. Nam cum tranſactio nullo dato non pro-
cedat[r], non poteſt non in lenocinio hærere, qui accepta per tranſactionem pecunia accuſa-
14 tionem huius flagitij remittit[s]. Quod ad formam huius iudicij attinet, ſciendū eſt, olim
conſtante matrimonio accuſationem mulierum ceſſaſſe, niſi maritus antea lenocinij conui-
15 ctus eſſet, qui compertam adulteram in matrimonio retinuiſſet[t]. Sic enim marito amo-
to per pœnam lenocinij, quæ olim erat eadem cum pœna adulterij[u], nempe relegatio aut
deportatio[x] (hodie eſt in mangonibus & lenonibus ultimum ſupplicium[y], in reliquis ar-
bitraria & extraordinaria[z]) rectè procedebat accuſatio, & non aliter[a]. Cæteróquin obijci
poterat agenti, cur marito cuius potiſſimùm iniuria hîc uertitur, prętereptum iret actionem?
quamobrem quietum & pacatum alterius matrimonium inquietaret? quare in mores alte-
rius coniugis inquireret, quos maritus necdum de lenocinio conuictus, non aſpernare-
tur? Sed hæc ratio in accuſando à coniuge uiro ceſſat. nam cum adeò non præcipua ſit u-
xoris cauſa, ut nullo modo accuſare poſſit intelligi, licet mœchum ab extraneo, etiam du-
rante matrimonio poſtulari poſſe[b]: non tamen á marito adulteræ[c], quia ſuam ipſius alle-
garet turpitudinem, nec ſe ſatis à lenocinij crimine tueri poſſet, qui damnari uellet macu-
lam atque labem ea muliere contractam, quam ipſe adeò non damnaret, ut etiam in coniu-
gio & lare ſuo retinere non uereretur. Sed ſi maritus diuortium ultrò faciat, tum ei & patri
mulieris currunt à die diuortij 60. dies utiles, intra quos nemo præter maritum, & eo ceſ-
16 ſante, patrem mulieris rectè accuſat[d]. Et maritus agit quidem intra hos dies iure mariti:
quod eiuſmodi eſt, ut accuſator inſcribere ſe non cogatur, abolere poſſit accuſationem pro
ſuo arbitrio: & quamuis ex nudis ſuſpicionibus egerit, de calumnia non teneatur[e], niſi ea
planè ſit euidens & aperta[f]. Sanè pater ſine periculo calumniæ agere nequit[g]: quamuis a-
liàs iuſto eius dolori, & paternæ pietati ignoſcatur, ſi necem filiæ uindicare ſtudens in pro-
batione defecerit[h]. Poſt autem elapſos hoſce 60. dies, admittuntur etiam extranei, & inter
hos quoque maritus & pater: ſed iure extranei, ita ut accuſare uſitato inſcriptionis more co-
17 gantur[i]: idque intra quatuor menſes utiles[k]. Itaque apparet, utroque tempore & 60. dierum,
& quatuor menſium coniuncto, mulierem intra ſex duntaxat menſes à tempore diuortij
accuſari poſſe. idemque tempus in uidua ſeruatur, à die admiſſi criminis computandum[l].
Nam in hac pudoris cauſa nulla dilatio admittenda eſt[m]. Sed quod dixi ex die di-
uortij ſex menſes accuſationibus præſtitui, id ita uerum eſt, niſi quinquennium ex die
commiſſi criminis præterierit, ne uidelicet crimen quinquennio ſopitum excitetur:
nam

a l. ſ. C. eod.
b l. unic. §. cum autem. C. de rei ux. ac. l. alia. 15. §. ult. ſolut. matr.
c l. ſicut. 48. de ope. lib. gl. & Dd. in l. 5. C. de cond. inſert.
d l. conſenſu. 8. C. de re- pud. c. tuæ. ext. de pro- cura. Dd. in c. 1. de ad- ult.
e Plut. in uita Romuli. Plau. in Mercat. Gell. lib. 10. cap. 23. Eurip. in Medea.
f uid. glo. in d. l. ſ. not. in §. publico. 32. q. 1. et in c. apud nos. & c. fi. 32. q. 5. Ang. in tract. ma- lef. uer. che hai adulte- rato. & Boſſ. in tract. malef. de coit. damnat. Panor. in c. tuæ. de pro cur. & in c. 1. & 2. ut lit. non conteſt.
g Peinlich halßgerichts ord. ar. 120.
h l. ſi adulterium. 38. §. ult. h. t.
i l. 5. ſ. de accuſ.
k l. uxor. 7. in fin. C. de repud.
l l. penult. l. miles. 11. §. pen. h. t.
m Ang. in trac. malef. ad uer. che hai adultera- to. nu. 46.
n Bart. in l. ſi adulteriū. 38. in princ. nu. 14. h. t. & in l. in lege. de fi- car. Maran. in Specul. aur. parte 4. diſtinc. 1. nu. 61.
o Ang. prædleg. lo. uide Bar. omnino in l. ſi ad- ulterium cum inceſtu. nu. 8. & 9. h. t.
p l. qui domum. 8. l. ma- riti. 29. §. qui quæſtū. hoc. tit.
q l. qui pupillam. 7. h. t. l. ſi hi qui. C. eod.
r l. tranſactio. 38. C. de tranſ.
s l. tranſig. 18. C. de trāſ. l. mariti. §. qui quæſtū. l. 2. l. qui domum. l. mi- les. 10. h. t.
t d. l. conſtante. h. t. uide Paul. lib. 2. tit. 26. l. 2. C. eod.

u l. 2. l. qui domum. 8. h. t. l. 2. l. caſtitati. 6. C. eo. l. nec timorem. 7. §. fin. cum l. ſeq. de eo quod met. cauſ. x l. an exilium. 38. de minor. l. mariti. 29. h. t. y §. præconſamus. ubi gl. in auth. de lenon. Dambond. in prac. crim. cap. de leno. z l. ſ. §. qui puero. de extr. crim. Bar. in auth. de leno. Iacob. de Beluiſ. in prac. crim. c. de leno. Ord. Imp. c. 133. a l. 2. §. 1. l. qui domum. 8. l. is cuius. 14. h. t. b l. uim paſſam. 39. §. 1. h. t. c l. miles. 11. §. uolenti. l. ſi dum. 14. l. crimen. 11. C. eod. d l. 2. §. final. l. 3. 4. l. pater. 30. l. is cuius. 14. §. pen. h. t. e l. iure mariti. 6. l. quamuis. 30. ubi Dd. C. eod. f d. l. is cuius. 14. § fin. d. l. pater. g l. pater. 30. h. t. h l. final. ſ. de pub. iud. i d. l. is cuius. §. pen. k l. 4. §. 1. h. t. l l. mariti. 29. §. ſex menſiū. h. t. m Paul. lib. 2. t. 26. l. in crimine. 41. h. t.

nam quinquennium obſeruari uoluit Legiſlator, ſi reo reæue ſtuprum, aut lenociniũ, aut
adulterium obijciatur[a]. quod & hodie circumſcripta ſex menſium, de quibus dictum eſt,
præſcriptione indiſtinctè obſeruatur. Etenim diuturnitas temporis à commiſſo delicto ef-
fluxi,quamuis non legitimi,pœnam minuit[b], nedum iſtud quod legibus eſt accuſationi
præfinitum. Omnis igitur quæſtio ex lege Iulia, puta adulterij,ſtupri,lenocinij, quinquen-
nio præſcribitur[c]:niſi præuaricatio aut aliud impedimentum accuſationem eluſerit,uel uis
publica in ſtupro facta arguatur[d]. nam de ui publica diutius queri poteſt[e]. Sed quod ad
60. dies attinet,uix eorum etiam hodie habetur ratio: nam quia placuit, maritum ſine cri-
mine lenocinij uxorem adulteram retinere poſſe, nõ modò ſi quadam credulitate diſsimu-
let[f],ſed & ſi deprehendat in adulterio,quippe cum & damnatam impunè recipere poſsit[g]:
ideo etiam conſtante matrimonio,accuſatio hodie rectè inſtituetur[h]: præſcriptione tamen
quinquennij,de qua dixi,alijsq; exceptionibus reo saluis,tam dilatorijs[i] quàm peremptо-
rijs[k]. In reliquis autem eadem ſeruatur iudicij forma,quæ uſitatè in publicis iudicijs uſur-
pari ſolet: præterquam quòd non ſolùm extranei, ſed etiam domeſtici ad teſtimonium in
hoc crimine admittantur[l] (quia ſecretò committi ſolet) & nonnunquam ex præſumptio-
nibus ad condemnationem perueniatur[m]. quod uerum eſt in ijs præſumptionibus, quas
lex pro idonea probatione babet,& ſuper quibus ſententiam profert[n]: alioqui, quantũuis
ex urgentiſsimis ſuſpicionibus,non eſt ad condemnationem perueniendum[o]: quanquam
ſint qui putent[p],in adulterio & furto ac conſimilibus quæ clandeſtinè fiunt, momenta ur-
gentiſsimarum ſuſpicionum ad damnandum reum ualere,etiamſi eas lex pro liquida pro-
batione baberi oportere,non certò definiat. Quod uerum non eſſe, alibi[q] fuſius oſtendi,
probauiq;,ne illam quidem præſumptionem ſufficere,quæ à Canonib. traditur[r]: ſolus cũ
ſola,nudus cum nuda,&c.nam poteſt quidem ea præſumptio probationem facere in cauſa
ciuili,quando agitur ad ſeparationem thori[s]:qua de facti ſpecie Pontifex[t] loquitur. At in
iudicio criminali,ubi luce clariores requiri probationes palàm eſt[u], nequaquam pro ido-
neo plenoq; documento recipi debet. Nam quæ in ciuilibus ad probationem ſufficiunt, ea
in criminalibus plenam non faciunt fidem[x]. Atq; ita peritiſsimi quiq; criminalium rerum
cenſuerunt[y]:pro quibus leges noſtræ faciunt, quæ in hoc crimine longè apertiorem proba
tionem requirere uidentur[z],& ipſa etiam lex Iudaica,quæ tantum deprehenſos in ipſo ad-
ulterio punit[a]. Quare & Ioan.8. Iudæi ſententiam à Chriſto Domino noſtro & mediatore,
in adulteram proferri cupientes,eiuſmodi argumentum afferunt: κατειλήφθη ἐπ' αὐτοφώρῳ μοι-
χευομένη: hoc eſt,In ipſo facto ſeu opere adulterij eſt deprehenſa,ut inficias ire non poſsit: Id
enim Græcis αὐτόφωρον ſignificare conſtat. Quò etiam illud pertinet,quòd probatio quæ ua
luit aduerſus adulterum,fidem contra adulteram non faciat[b]. Ex quibus omnibus intelli-
gi licet,ex ſuſpicionibus & præſumptionib. nihil in hoc crimine ſtatuendum eſſe. ſi quis ta
mẽ quorundam errorem ſecutus,ex indicijs condemnare audeat: is ſaltem hac in parte ſuæ
conſcientiæ & religioni conſulet, ut non pœnam ordinariam & legitimam,ſed leuiorem ali
quam reo arbitretur irrogãdam[c]. Iam de effectu & fine accuſationis,nempe de pœna ad- 18
ulterij,uideamus. In quo ante omnia ſciendum eſt,unicam tantum pœnam pro adulterio
uel ſtupro, licet iterato ſæpius deberi: nec eam multiplicari,etiamſi multiplicatum ſit deli-
ctum[d]. Lege porrò Iulia,quæ ab Auguſto lata eſt[e], pœnam adulterio non capitalem fuiſ-
ſe præſtitutam, ſed relegationem[f] tantum,aut deportationem,quandoq; (ut in militibus[g])
apertiſsimum eſt[h]. ſed temporibus Diocletiani ac Conſtantini, aut certè paulo pòſt[i]pœna
ſanguinis & gladij irrogari cœpit[k]: & quidem utriq; perſonæ, tam feminæ quàm mari[l].
quod & legi diuinæ conſentaneum eſt[m]. Itaq; quod inquit Iuſtinian.[n] legem Iuliam teme-
ratores alienarum nuptiarum gladio punire:accipiendum eſt, pro ſuo ipſius more, non
de lege

a d.l.mariti.§.præterea. cum §.ſeq. l.j. §. accu- ſationem.j.ad Turp.
b gl.& Dd. l.ſi diutino. 25.de pœn. in l.quere lam.C.de fal.
c d.l.mariti.§.hoc quin- quennium. l. adulter. 5.C.eod.ubi Salic.
d d. l. mariti. §. fin. d.l. quinquennium. d.l.4. gl.in d.l.adulter.
e arg.d.l.querelam.
f l.2.l.mariti.h.t.
g Auth.ſed hodie.C.eod.
h Azo & Hoſt. nu.5. in rub.de adult.
i l.ſi maritus.§.præſcri- ptiones.& §. pen.l.ul. l.qui uxori. l.denũciaſ ſe.l.uim paſſam.§.du- os.l.nihil.§.ult.h.t.
k l.2.§.1.l.4. l.adulter. 19.l.ſi uxor.3. §.iu- dex. & §. pen. l. uim paſſam.39.h.t. l.quo- niam.26.C.eod.
l l.conſenſu.§.ſi ex pla- gis. C. de rep. d.l. uim paſſam.§.ult.h.t.l.3.l. in adulterij.32.C.eod.
m l.ſi qui adulter. 34.C. eod. §. his quoque. in Aut.ut lic.mat. Auth.ſi quis ei.C.eod.
n Caſt.in d. l.final. C. de prob. & conſi. 197. uol.1,Hyp.latè in rub. de prob. nu.236.& in pract. crim. §.quo- niam.nu.29. §.pen.in auth.ut null.iud.
o d.l.abſentem.de pœ.§. literas. 14. de præ- ſumpt.
p Dd.in d.l.fin. & d.l.ſi qui.Euer.in pri.lo.leg. Chili.in prac.cap.2.n. 7.uide omnino Boer. deciſ.164. qui latiſsi- mè tractat,& tandem concludit arbitrio iu- dicis relinquendum.
q in d.l.ſi.C.de prob.
r c. literis. 12. de præ- ſumpt.
s c.tuæ.de procur.
t in d c.literis.12.
u d.l.fin. d. l. abſentem. d.c.literas.
x Dec.conſ.175.in cau-

ſa.nu.6. y Ang.in l.2.de fur. & in trac.mal.ad uer.fama publica.n.22.Imol in l.ſi.de hær.inſt.Gaud.in trac. mal.de præſump.n.23.Iacob de Bel.in prac.t.de leno.in ſi.Can.in c.2.de præſum.Matheſill.ſing.118.n.4. z l. quod ait.23.in uer.in ipſa turpitudine deprehendat. οὐ ἄρχ.l.capite.25.in uer.adulteriũ in uxore ſua deprehen- ſum.ubi gl.ad uer.accuſaturo.h.t. a Leuit.11.in uer.ſi deprehenſa fuerit in ſtupro. b l.etſi crimine.12.C.eo. l.denunciaſſe.17.§.ſi.h.t. c l.pen.ubi Dd.C.de prob.uid.latiſsimè Tiraq.in trac.de pœn.cauſ.27.per tot.Caſt. in d.l.ſi.Imo.& Pan.& alij in c.quia non eſt uериſimile.ex̃.de præſump.& in d.c.2. Ang.præall.loc. latè Hyp. in repet.rub.de prob.nu.24.& in prac.cri.§.quoniam.nu.29.cũ ſeq.& in §.poſtquam.n.50.& in l.repet.n.24. de quæſt. d gl.& Bar.in l.nunquam.de priu.del.l.uulgaris.l.inficiando.§.infans.de furt.latè Ang.in trac.mal. cbe hai adulterato.na.61.Boſſ.de dã.coit.n.35. e Suet.in uita Aug.c.34.l.j.h.t. f l.ſi quis uiduã.de quæſt. l.6.de diuort.Tac.lib.4.Cuiac.lib.Obſer.6.c.11.et ad Paul.lib.5.t.23. g l.4.§.qui adult.de re mil.l.miles.h.t. cum ſimil. h l.Clodius.13.de his quib.ut ind.l.qui cũ uno.4.§.qui adult.de re mil.l.2.§.miles.de his qui not. inf.l.ſi quis uiduã.5.de quæ.Plin.lib.6.epiſt.Tac.lib.1.ad ſi. i l.4.C.Theod.quor.ap.l.2.C.de indul.reo.Cuiac. lib.6.c.11. k l.tranſigere.18.C.de tranſ.l.quãuis.30.C.eo. l gl.Bal.& Dd.in d.l.quãuis.30.ad uer.gladio. C.eo.gl.& Cano.in c.tuæ.de procur. m Deuter.22.Leuit.22.Ezech.18. n §.item.l.Iulia.Inſt.de pub.iud.

de lege Iulia, prout fuit lata, ſed ſicuti tunc temporis habebatur[a], nempe interpolata conſtitutionibus Imperatorum ſequentium. Hæc pœna in Ducum Sax. ditionibus, ac toto imperio etiamnum in maribus durat, quod ad iuris rigorem attinet[b]. nam ſæpe in pecuniariam conuerti ſolet: & alioquin, inquit Bart. eam pœnam uariari ſecundum conditionem perſonarum[c], aliasq́ circumſtantias probabiles[d]. At fœminis etiam nouella conſtitutione remiſſa eſt, ſtatuente, ut uirgis cæſæ in monaſterium abdantur, niſi maritus intra bienniū recipere uelit[e]. qua fuſtigationis pœna, etiā lege diuina quandoq; ſtupra coerceri conſtat[f]. Saxones, apud quos monaſteria pauca reperiuntur, uirgis publicè cæſas in perpetuū relegare ſolent, data marito alteram ducendi poteſtate[g]. Si tamen non cum maritatis, ſed ſoluus rē habuerint, ſolet pœna mitigari, detracta uidelicet fuſtigatione. Sed etſi cum maritatis adulterium commiſerit: tamen ſi maritus uelit uxorē quamlibet pollutā recipere[h] ſeu reducere[i], in honorem coniugij, fuſtigatio ceſſat, & ſolummodo maritus cum coniuge aliò migrare in perpetuum cogitur. Atq; ita ſæpe pronunciatum eſt. Eodemq́ modo econtrariò, quamuis maritus adulter capite puniatur, ſiquidem cum maritatis ſe polluit: fuſtigetur uerò, ſi cum ſolutis perſonis honeſtis (nam hoc caſu adulterium propriè non committit, ſed tantum ſtuprum: ut ſuprà dictū eſt, & paulo pòſt dicetur:) tamē ſi uxor ei uelit ignoſcere, ignoſcūt etiā cōpluries, pro ſuo tamē arbitratu, magiſtratus, & remiſſa grauiore pœna, exiliū ſine fuſtigatione decernunt. At ſolutæ mulieres cū maritis rē habentes, quia adulteriū ſtuprumue non cōmittunt, ideo tantū de illicito coitu puniuntur, nō criminaliter, ſed uel carcere, uel exilio temporali, uel etiam tantū impoſito geſtamine muliebri, quod perpetuò prodeuntes geſtare in ſui opprobrij indicium atq; argumentum coguntur[k]: eamq́ pœnam etiam maritatis decerni, ait quodam loco Romanus[l]. ubi quatuor alia pœnarum genera recenſet, quibus in adulteras animaduerti poteſt. Qua in parte mirari licet, quare à Iuſtiniano pœna huius criminis in mulieribus ſit mitigata: cum & in hoc ſexu eo ſeuerior eſſe debuerit, quo hoc delictum in illo turpius eſt[m], atq; frequentius[n]: & conſtet, hanc legem diuinam & moralem eſſe, Non mœchaberis, æquè ut eſt illa, Non occides. Vt igitur ratione imbecillioris ſexus huius pœna fœminis non mitigatur: ita uideri poterat, eâdem analogia in libidinibus idem tenendum eſſe: eoq; magis, quo mage hunc ſexum pudor decet atque caſtitas, quoq; ſeueriore diſciplina ob procliuitatē[o] in id genus turpitudinis, opus habet. Sed quoniam (ut dixi) pœna hæc ferè arbitraria facta eſt, eo facilius uſu inualuit Iuſtiniani temperatio. Hanc aūt præcipuam huius iudicij pœnā ſequi etiam ſolet priuatio dotis, & donationis propter nuptias. Vt enim qui illicitè diuertit, & matrimoniū diſſoluit, hoc infortunio mulctatur[p]: ita & qui uagis pollutionibus illud inquinat atq; euertit. Mulier ergo adulterij damnata, dotem amittit, marito aſſignandā[q], reſeruato liberis[r] iure proprietatis in quota parte. Idq́; in bonis paraphernalibus ſeruari quidā uolunt[ſ]. quod alij negant[t]: rectiusq́; uolunt, præter tertiam[u] aut quartā[x] marito decidendam, fructus horum alimentis damnatæ mulieris[y], proprietatē uerò liberis[z] aut proximis hæredibus[a], aut monaſterio cui incluſa eſt, deſtinari. E diuerſò maritus adulterij damnatus, amittit donationem propter nuptias mulieri, unà cum dote, ſalua tamen liberis proprietate[b] obuenientem[c]. aut ſi donatio nulla facta eſt, neq; pacta dotalia interceſſerunt, mulieri quarta pars ſubſtantiæ mariti, peræquè atq; illo mortuo[d] defertur[e], reliquis bonis ad liberos, aut proximos hæredes redeuntibus, ita tamen, ut inde marito damnato, quoad uiuat, alimenta ſint præſtanda[f]. Et hæc quidem obtinent, cum criminaliter de adulterio actum eſt: quanquā Iuſtinianus mirè ua-
19 riet, & Protheum quempiam hîc agat[g]. Canonibus certè aliæ pœnæ placent[h]. Sed ſciendum eſt, non modò criminaliter, uerùm ciuiliter etiā de hoc crimine agi poſſe: puta actione iniuriarum, aut ad ſeparationē thori[i]. quo iudicio nihil eſt hodie uſitatius. Sed & priuatim olim adulteria puniebantur, more maiorum[k]. unde illud manet, quòd pater deprehenſam filiam cum adultero poteſt occidere[l]: item maritus poſt ternā denunciationem adulterū, ſi in domo ſua reperiat[m], aut alioqui uilis ſit[n]. Sanè in Italia uſitatum etiam nunc uidemus, ut de-

a ut paſſim facit in Inſt. de pub. indic. ubi dixi.
b Saxo. lib. 2. art. 13. Ord. Imp. cap. 120.
c Bart. in d.l. ſi quis uiduam. de quæſtio.
d Ang. in trac. malef. ad uerb. che hai adulterato. nu. 45. uid. Roman. ſing. 674.
e Auth. ſed hodie. C. eod.
f Leuit. 19.
g text. in l. conſenſu. 9. §. quòd ſi. uerb. uxorē ſtatim ducere, &c. C. de repud.
h uide Ang. præalle. loc. nu. 49.
i l. ſi uxor. 13. §. ult. l. capite. 25. l. mariti. 29. §. 2. h.t. Cuiac. lib. 6. cap. 15.
k uide gl. art. 51. lib. 1. Sax.
l Roman. ſing. 674. in cip. nos ſcimus. uid. Boer. deciſ. 297.
m l. ſ. §. cōſequens. de ſuſ. tut. l. 2. C. de his qui uen. ætat. c. 1. in princ. de ſtat. reg. lib. 6. uide latè Tiraq. in ll. connub. lege 9. num. 132. 133. cum ſequen.
n l. aut facta. 16. §. fin. de pœn. Dd. in l. auxilium. de minor.
o uid. Tiraq. præall. loc.
p l. conſenſu. l. fin. C. de repud.
q l. conſenſu. 8. §. fin. l. ſi. C. de repud. §. quia uerò plurimas. in auth. ut lic. matr. & auie. §. antep. in auth. ut nul. iud. Boer. deciſ. 297.
r d.l. conſenſu. §. fin.
ſ Iaſ. in rubr. C. de iudic. nu. 3. & in l. fideicommiſſum. C. de fideicom. Hyp. in l. ſ. §. item. nu. 4. de ſicar. Rom. ſing. 315. Alex. conſi. 11 t. uol. 2. Chaſſ. in conſu. Burg. rub. 4. §. 6. uer. & fera tenue. nu. 17. latè Boſſ. de coit. dam. nu. 54. Angel. in trac. malef. che hai adulterato. nu. 27. glo. in c. ple-

runq;. de dona. int. uir. Felin. c. paſtoralis. num. 5. de iudic. t Panor. in c. plerunq;. de donat. int. uir. & in c. paſtoralis. de iudic. Boer. deciſ. 338. Hyp. in l. pater. num. 10. de quæſtio. u §. quia uerò plurimas. in auth. ut lic. matr. & auie. x l. final. C. de repud. y gl. in l. conſenſu. uerb. ſibi habere. C. de repud. Angel. in tract. malef. uerb. che hai adulterato. nu. 29. z d. §. quia uerò plurimas. in auth. ut lice. matr. & auie. a §. ſi quando. in auth. ut nul. iud. b l. conſenſu. 8. §. ult. C. de repud. c d.l. conſenſu. d.l. ſi. d. §. ſi quando. d. §. quia uerò legem. d auth. præterea. C. unde uir & ux. e §. ſi quando. in auth. ut null. iud. §. quia uerò. in auth. ut lic. matr. et auie. l. ſi. C. de repud. f d. §. quia uerò plurimas. d. § ſi quando. gl. in d.l. conſenſu. uerb. ſibi habere. g in auth. ut null. iudic. & at lic. matr. & auie. h uide Hoſtienſ. hoc tit. nu. 7. Roman. ſing. 674. Boer. deciſ. 297. i c. tuæ. de procurat. k Liuius lib. 9. Dec. 4. Suet. in Tib. cap. 35. Taci. lib. 13. Valer. lib. 9. cap. 3. Dio. Hal. lib. 2. cap. ſicut. 7. q. 1. l l. nihil. l. quod ait. hoc tit. m auth. ſi quis. C. eo. n l. marito. 24. hoc tit. l. Gracchus. C. eod.

ut deprehenſos adulterũ & uxorẽ maritus ſimul iugulare impunè poſsit. Nunc de ſtupro agamus.

20 Stuprũ, inquit Põtifex[a], propriè eſt uirginũ illicita defloratio. Sed in hac lege latius patet ſtupri appellatio: nam etiam in uidua committitur, quæ quidem integræ uitæ ſit, & extra licitum concubinatum ac ſcortationem[b]. Cæteróquin iure Ciuili meretricia conſuetudo non punitur[c]. Item & in puero ac puella necdum uiripotente, in quibus[d] pœna ſtupri capitalis eſt[e]: in mulieribus autem publicatio partis dimidiæ bonorum: aut ſi humiliores perſonæ ſint, coercio corporis cum relegatione[f]. Sed antiquiſsima patrum diſciplina ſeuerius animaduertebatur[g]: lex diuina porrò per Moyſen lata, qua omnis illicitus coitus damnatur[h], præcipit ut corrupta uirgo dotetur, & in maritimonio habeatur[i]. Canon uerò legem ut apparet ſecutus Atticam, adhibita ἐπιεικείᾳ, hanc copulationem dotis & nuptiarum in alternatiuam reſoluit, iubetq́; aut duci uiolatam, aut pro eius cõditione dotari[k]: quod ad eam quantitatem redigi ſolet, quam dediſſet in dotem ueriſimiliter corruptæ pater. idemq́; obtinere uidetur uiduis honeſtis, uitio oblato[l]: quanquam ſolutis prius ab alio uitiatis, eadem dotatio non debeatur[m]. Cæterùm ſi is qui ducere nequit, puta maritatus, ſtupret: hunc non pœna adulterij, quod cum ſoluta non committitur, ſed alia corporalis, puta fuſtigatio coercet: dummodo honeſta perſona ſit quæ ſtuprum paſſa eſt. nam in uilibus & corruptis ſtuprum non committitur[n], & proinde nec ſtupri pœna locum habet[o]. Idq́; obſeruatur in ſtupris non uiolentis: etiamſi lex Moyſi, in quibuſdam caſibus durius animaduertat. nam uult filiam in domo patris ſtuprum paſſam, lapidibus obrui[p], ut & illam quæ corrupta alteri ignoranti nupſit, aut quæ alteri deſponſata ſtuprum paſſa eſt, neq; inclamauit opem[q]. Porrò ſtupra uiolenta, quæ per uim, precium, promiſſa, lenocinium, aliiſq́; illicitis artibus committuntur[r], lege Iulia de ui publica puniuntur[s], cuius pœna eſt deportatio: quæ ſucceſsit in locum eius, qua aqua & igni reo interdicebatur[t]. At Dd.[u] uolunt, eiuſmodi ſtuprum capitale eſſe, propterea quòd Iuſtin. raptum puniri uult gladio[x].

21 Sed ſciendum eſt, aliud ſtuprum eſſe, aliud raptum[y]. Raptus enim eſt, cum mulier de domo patris, aut aliunde, per uim ad alium locum abducitur, ut corrupta in uxoris locum habeatur[z]. Vnde & ipſi Dd. fatentur, quæ in raptu ſtatuuntur, non habere locum in ſtupro, quamuis uiolento[a]. Vera tamen hîc uidetur eorum opinio, quia diſertè ſtuprum uiolentum excipit Iuſtin.[b] & Paulus[c] inquit, perfecto ſtupro etiam in puella, in qua, præſertim iuniore, uiolentum committi intelligitur[d], capite ſtupratorem puniri. Quod & ordinationes Imperij[e], & iura Saxonum[f] ſequuntur: & meritò, cum etiam lege diuina idem inueniatur ſancitum[g]. Non rarò tamen pleræq; curiæ pœnam fuſtigationis, quæ deportationi ſucceſsit, decernunt. Eadem pœna perſequitur & illos qui (turpe dictu) contra naturam nefandas libidines exercent[h]: item qui inceſtu ius ſanguinis polluunt[i], qui mas iuxtà & fœmina pœna[k] adulterij tenentur[l]: quæ hoc caſu in mulieribus non eſt apud Saxones capitalis, ut nec in adulterio. Vnde fortè nec in maritis erit, qui cum ſolutis inceſtum committunt: niſi nefario coitu, contra ius gentium, & naturam, cum aſcendentibus uel deſcendentibus, uel ſorore commiſceantur[m]. cum his enim propriè inceſtus committitur[n], non cum illis qui ulteriore gradu ex latere aut per affinitatem coniunguntur: ut apertè Paulus[o] oſtendit. quare in his pœna debet mitigari[p]. Et his quidem modis qui ſtupra inferunt, coercentur: qua uerò ratione ij quibus infertur, et qui patiuntur, caſtigari debeant, una regula explicari nequit[q]. Apparet tamen iure Ciuili ſtuprum non uiolentum (uis enim illata excuſat[r]) publicatione dimidiæ partis bonorum, & in monaſterium detruſione, punitum in patiente fœmina fuiſſe[s]: quæ pœnæ iure Cano.[t] & moribus noſtris exoleuerunt, quibus ut ſimplices fornicationes (de quarum caſtigatione ſuprà[u] diximus) ſtupra in ijs qui patiuntur ſolent coerceri. niſi cum alteruter ſexus in ſuum ipſius ſexum contra naturã nefandas libidines exercet: tunc enim in utroque tam agente quàm ſponte patiente idem ſupplicium capitis hærere debet[x].

AD LE-

a c.lex illa.36.q.1.
b de ſtupro quando committatur, uide Angel. in tract. malef. uerb. che hai adulterato.
c l.ſi uxor.13.§.planè.h.t.l. quæ adulterium. C.eo.l.ſ. C.de concub. ubi dixi latè Hyp.in l.ſ.num.4.& 5. de ſicar.
d glo.l.inter.6.§.1.l.ſtuprum.34.h.t.
e l.cum uir.31.C.eod.
f §.item.l.Iulia. Inſt. de pub.iud.
g Geneſ.cap.38.ubi uide D.Luth.
h Deu.23.uid.1.Cor.5.
i Deuter.23.
k c.1.ubi Dd.ex̃.eod.
l arg.l.6.l.ſtuprum.h.t. ubi dicitur ſtuprum in uiduam committi.
m Panor. in c.1.nu.5.de adulter.
n d.l.ſi ea.22.l. quæ adulterium.29.C.eod.
o Ioan.de Plat. in §.item lex Iulia.de adult.Inſt. de pub.iud.Bart.in l.ſi uxor. in fin. hoc t.latè Boſſ.in prac. crim. tit. de coit. damn. nu.25. Socin.conſi.148.
p Deut.22.
q ibidem.
r l.ſ.§.fin.de uar.& ex. crim. l.ſi quis.§. qui mulum. de pœn. Ang. præalleg. loc. nu.55. & 56. Boſſ. de coit. nu.66.
s l.3.ſ.t.1. l.mariti.29. §.fin.h.t.
t l.qui dolo.10. in fi.ubi glo.ſ.tit.1. §. item lex Iulia de ui.Inſt.de pub. iudic.l.ſi quis uiduam. 5.de queſt.
u in §.item. l.Iulia de adulterijs.Inſt. de pub.iudic.Iaſ.in §. omnes autem num.24. Inſt. de act.
x §.ſin autem per uim. Inſt.de pub.iud.
y d.c.lex illa.
z d.c.lex illa. Hoſt.in rubri.de pœn.rap.corp. nu.1.

a Hyp.ſing.65.allegans ita tenere Ra.Cuma.conſ.95.Chriſtoph.Alber.in 3.parte ſtatu.queſt.30.Gand.in trac. malef.tit.de mul.queſt.nu.19.& 20. b in d.§.item lex Iulia de adult. in uerb.ſine ui. c l.ſ.§.qui puero.de ex.exim. d Ang.præalleg.loc.nu.56.Boſ.de coit.nu.67. e prin.Reichs ordnung.cap.119. f lib.2.art. 13.lib.3.art.46. g Deut.c.22.Exod.c.22. h d.l.cum uir nubit.C.eod.Nouell.ut non lex cõ.nat. c.mulier. 15.q.1. i l.ſi adulter.38.ubi gl.Bart.Ang.& alij h.t.idẽ Ang.in §.ſi aduerſus.Inſt. de nupt. k de hac pœna uid.Paul.Grill.in trac de pœn.om.coit.q.3.Boer.deciſ.318.Boſ.de coit.dam.n.71.Chil.in prac. Ord.Imp.ca.117. l d.l.ſi adulter.l.5.de queſt.uid.Ang.in trac.mal.uer.che hai adulterato.n.66. m Damh.in prac.c.94.Boer. deciſ.318. n gl.in §.inceſtas.C.de inceſt.nupt. o in l.ult.de rit.nup. p Ioan. de Anan.conſ.392.Boſ.de coit.dam.n.73.Anchor.conſ.392.Sig.Ho.conſ.25.Boer.deciſ.318.n.5.Ord.Imp.c.117.Mich.Mil.cõſ.matr.18. n.7.uol.1. q uid.Ang.in trac.mal.uer.che hai adulterato.n.53. r l.unic.C.de raptor.l.uim paſſam.3.q.3.h.t. s l.cum.ubi Salic.nu.2.& in l.ſi mulier.pen.nu.234.C.h.t. t Salic.in d.l. eum qui duas. nu.3. Cano.in d.c.1. ex̃.eo. u num.18. x l.cum uir.31.l.fœdiſsimam.20.C.eo.uide de alijs caſibus Ang.præall.lo.

AD LEGEM IVLIAM DE VI PVBLICA
Titul. VI.

1 *Vis publica quomodo committatur.*
2 *Quid armorum appellatione ueniat.*
3 *Qui hac lege teneantur.*
4 *Pœna.*

1 INiuria etiam non mediocris inferri ſolet, per uim tam publicam quàm priuatam. Vis
publica armis committitur, priuata ſine armis [a]. nam cum ad uim arma parare iniuſſu
principis legibus publicis ſit interdictum [b], qui uim armis illicitè facit, publica iura, pa-
cemq; omnium communem uiolat: ac proinde publicam uim meritò feciſſe creditur, quo-
niam uniuerſam Rempubl. ut rectè inquit Cic.[c] oppugnare uidetur.
2 Armorum autem appellatione *οὐ πάντα*, non ſolum ſcuta & gladios, ſed fuſtes, lapides, &
3 quicquid nocere poteſt, accipimus [d]. Hac lege tenetur, qui arma præter neceſſarium uſum
cogit [e]: qui turbæ ſeditionis ue faciendæ cauſa conſilium init, eòue nomine homines in ar-
mis habet: aut cum telo in publico eſt, dum tamen pubes ſit [f]: qui uillas, naues, domos op
pugnãt, effringunt, expugnant (id quod capitale eſt [g].) Itaq; fortè non ſatis erit ad pœnam
huius legis, oppugnatio, niſi ſequatur effractio [h], quaſi delicto necdum cõſummato. Bart.[i]
tamen indiſtinctè uult pœnam huius legis obtinere, quomodocunq; alicui in domo ſua
prælium (ſic enim ipſe loquitur) detur: id quod ſtatuta multarum ciuitatum ſequuntur.
qui ex incendio quid armati rapiunt [k], aut incendium faciunt [l]: qui hominem concludit,
obſidet, diripit, rapit, conſtuprat [m]: qui in magiſtratu exiſtens, ciuem Romanum torquet,
uerberat, necat [n]. Etſi enim de ſtupro, cæde & incendio, etiam lege Cornelia teneantur: ta-
men nihil prohibet, quenquam pluribus legibus teneri: & atrocius crimen eſt, quãdo pu-
blica authoritate aut armis committitur. Item qui Roma euocatum uincit, impedit quo
minus ſe ſiſtat [o]: qui dolo perficit, ne iudicia exerceantur: qui conuocatis hominibus uim
armis facit, ut quis uerberetur [p] (quo tamen caſu, unus multorum actus pro una uiolentia
habetur [q]:) qui noua uectigalia iniuſſu principis exercent & extorquent [r], aut quod perin
de eſt, uetera cumulant & adaugent [s].
4 Damnato de ui publica olim aqua & igni interdicebatur [t]: cuius in pœnæ locum hodie
ſucceſsit deportatio [u]. Quibuſdam tamen, ut ſeruis, incẽdiariis, effractoribus, expilatorib.
uillarum, capitale ſupplicium irrogatur [x]: ut & libero, quando ex tumultu & uiolentia,
cædes alicuius inſecuta eſt [y]. Bona etiam damnatis adimi ſolere, indicat Cicero in quadam
ad Brutum epiſtola: Atq; ille, inquit, ſi armis poſitis de ui damnatus eſſet, quo in iudicio
certè defenſionem non haberet, eandem calamitatem ſubirent liberi, bonis publicatis. idq;
& leges ueteres cautum habent [z]. Sed Iuſtin. bona damnatis adimi uetuit [a], quem noſtri
Saxon. ſequuntur: qui loco deportationis, fuſtigationem & relegationem decernunt [b],
nonnunquam etiam hoc caſu manus amputationem: quæ tamen pœna grauis eſt, & ue-
lut capitalis [c].

a §. recuperando. in fin. Inſt. de interd.
b l. 1. hoc tit. Nouell. 85. de armis. l. 1. C ut arm. uſ. lib. 11.
c de Aruſp. reſp.
d l. 9. hoc tit. d §. recuperandæ. Paul. lib. 5. tit. 3.
e l. 1. & 2. h. t.
f l. 3. h. t.
g l. pen. h. t. Paul. lib. 5. tit. 3.
h l. 3. & l. penultim. hoc tit.
i in l. 1 §. fin. h. t.
k d. l. 3. 4.
l d. l. 5.
m d l. 3. 5. 6. h. t.
n l. 7. h. t.
o l. 8. h. t.
p l. 10. h. t.
q Bart. in l. 2. nu. 10. de priua. delict.
r l. fin. h. t.
s l. 2. ubi Salic. C. no. uec. imp non poſſe.
t l. 10. §. fin. h. t.
u l. 3. §. ad l. Iul. pecul.
x l. 4. in fin. l. pen. h. t. l. ſeruos. 8. C. eod.
y l. quoniam. 6. ubi Bar. C. eod.
z l. ſi quis. 7. in fi. ubi gl. fin. & Bald. an. 11. C. eod.
a auth. bona damnatorum. C. de bon. dam.
b uide ſ. de inter. & rea leg. at.
c Bal. in auth. ſed nouo. in prin. C. de ſer. fug. §. ad hoc. in auth. de collat. Bart. in l. 2. nu. 12. de publ. iud.

AD LEGEM IVLIAM DE VI PRIVATA.
Titul. VII.

1 *Quid ſit uis priuata.*
2 *Qui in hanc l. committant.*
3 *Pœna.*

1 DE ui priuata tenetur, qui ſine armis uim fecit, puta conuocatis hominibus aliquem
2 uerberauit, pulſauit [a], &c. quid, ueluti pignus [b], abſtulit [c], (quod iure tamen Sax.
impunè quandoque fieri, & iuris ſui tuendi, ſiſtendiq; aduerſarii cauſa permitti,
ſuprà oſtendimus [d],) quo minus quis in ius produceretur, obſtitit [e]: alienum agrum
rémue occupauit [f], quamuis ſibi debitam [g]. Ex S. C. etiam Voluſiano qui improbè coeunt
in alienam litem, ut quicquid ex condemnatione redactum fuerit, inter eos cõmunicetur,
lege Iulia de ui priuata tenẽtur [h], ut & illi qui ex naufragio dolo malo quid rapiunt: quan-
quam etiam extra ordinem conſtitutionibus puniantur [i].
3 Damnati de ui priuata pars tertia bonorum ex l. Iulia publicatur: ac cautum eſt, ne Se-
nator ſit aut decurio, aut ullum honorem capiat, néue in eum ordinem ſedeat, néue iudex
ſit:

a l. 2. h. t.
b l. 1. & 5. C. eod.
c l. 3. h. t.
d Land. lib. 2. artic. 47 & 48. dixi ſup. ad tit. ſi qua. paup. nu. 6,
e l. 4. hoc tit. f l. 5. hoc tit. g l. 5. l. pen. l. fin. hoc tit. uide l. extat. de eo quod met. cauſ. gloſ. Bart. & Dd. in l. ſi creditores. C. de pignor. h l. 6. hoc tit. i l. 1. in fin. hoc tit.

a l.1.h.t.
b l.fin.h.t.
c l.infamem.ꝟ.de publ. indic. l.1. ubi gl. de his qui not.infa.
d l.ſi quis.7.C.eod.l.unic.C.quand. act. ciu. præiud.crim.
e Dec. in l. hoc iure. 194.nu.2.de reg.iur. per l.ſi præſes.de pœn. Boſſ. in prac.crim.ca. de ui public. & priu. nu.5.& tit. de plurib. uiolen.num.75.

ſit: & uidelicet omni honore quaſi infamis ex Senatuſconſ. carebit[a]. Nam hoc iudicium exiſtimationem lædit[b], ut reliqua publica omnia[c]. Illud porrò tenendum ultimo loco, de ui etiam ciuiliter agi poſſe[d]: & quando in ſtatutis & legib. uis fit mentio, & pœna additur, in dubio hoc de ui priuata, non publica accipiendum interpretandumq; eſſe[e].

AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS ET VENEFICIIS. Titul. VIII.

1 *Continuatio: & de grauitate huius delicti, ac lege Sempronia.*
2 *Summa legis Corneliæ.*
3 *Sicarij qui, & unde dicti.*
4 *Veneficium quid.*
5 *Homicidium quotuplex.*
6 *De homicidio doloſo, nec in eo diſcrimen perſonarum fieri.*
7 *An in fœtu necdum nato homicidium fiat.*
8 *Non eſſe diſcrimen, quo teli genere cædes fiat.*
9 *In uulneratione conſiderari teli genus.*
10 *Animum occidendi in homicidio præſumi.*
11 *Explicata l.1.§.diuus.*
12 *Paria eſſe, occidere, & cauſam mortis præbere.*
13 *Mandantem puniri ut mandatarium.*
14 *An quæ infantes exponunt, hac lege teneantur.*
15 *Caſtrantem etiam uolentem, aut qui ſe ipſum uel alium uolentem occidit, hac pœna teneri.*
16 *An uoluntas & uulneratio ſine cæde tanquam homicidium debeat puniri.*
17 *Ordinaria pœna legis Corneliæ.*
18 *Quomodo mitigetur.*
19 *Quid ſi in rixa homo ſit cæſus.*
20 *Qui poſſint impunè occidi.*
21 *De homicidio ex ira uel dolore.*
22 *Probandum eſſe animum defenſionis: & quid ſeruandum, ſi in ea probatione reus deficiat.*
23 *De caſuali homicidio per culpam commiſſo.*
24 *Quid ſi per ebrietatem.*
25 *A furioſo & infante, & qui ſint infantes: item ab impubere.*
26 *A minore.*
27 *De caſuali.*
28 *De ueneficijs.*
29 *An mathematici pœna ueneficij teneantur.*
30 *Pœna ueneficiorum.*
31 *De incendiarijs.*

a uide Paul.lib.5.ti.23.
b uid.Hypp.ad rub.huc nu.2.& 3.h.t. Damh. in pract.c.67.
c Num.35.
d Num.28.

POſtquam in genere de uiolentijs dictum eſt, quæ lege Iulia de ui generatim coercentur: nunc exequamur ſingulares uis ſpecies, quæ propter atrocitatē generi exemptæ ſunt, & ſpecialib. legibus, ac pœnis coercentur[a]. quo in numero ſunt cædes, ueneficia, incendia: quæ delicta, lege Cornelia uindicantur. Ac profectò ſi quis rem recta putet uia, nullam uim grauiorem deteſtabilioremq; reperiet, quàm eam quæ ſanguinem humanum effundit, cædibusq; ac luctu graſſatur, & rempubl. ciuibus orbat[b]. Imò & terram ipſam ſanguine pollui, nec mundari niſi homicidæ effuſo rurſum ſanguine, lex diuina[c] teſtatur. unde & hoc nomine precium pro pœna ſumi prohibet, ne tota regio unius ob ſcelus & furias anathemate puniatur[d]. Ad coercendas autem cædes ſeu gladio ſeu ueneficio factas, primùm Sempronius Gracchus legem tulit, cuius meminit Cicer. pòſt Lucius Cornelius Sylla dictator: de cuius lege hoc in titulo agitur. qui etſi non ualde magnus neq; copioſus eſt, tamen eius in explicatione paulo diutius immorari conſilium eſt, propter frequentiam delicti huius in hoc furioſo mundi exitu indies inualeſcentis, propterq; grauiſsimas deliberationes ac diſputationes, quæ indidem oriuntur: ad quarum rectam dijudicationem, ſaltem aditum aliquem patefacere conemur. Quam meam uoluntatem ſpero uobis, qui ad Reipubl. ſpem erudimini, probari poſſe. 1

e l.1.h.t.Paul.li.5.ti.23.
f §.itē l.Cornelia.in fin. inſt. de pub.iud.

Lex igitur Cornelia de tribus delictis agit: de cæde, ueneficio, & incendio. Martianus[e]: 2
Lege Cornelia, inquit, de ſicarijs & ueneficijs tenetur, qui hominem occiderit (uidelicet aut gladio aut ueneficio) cuiusq; dolo malo incendium factū erit, &c. De ſingulis ergo ordine erit diſpiciendum. Sicarij dicti ſunt à ſica: quod genus gladij breuioris[f] eſt, quaſi ſeca à 3
ſecando

ſecando dictum: hinc abuſiuè qui quocunq; telo interficiunt, ſicarij appellantur.

4 Veneficium eſt, uenenum facere, parare, diſtrahere, præbere in alicuius necem. Veneni autem appellatio, etiamſi aliàs generalis eſt[a], ut apud Hom.

Φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά.

tamen in materia delictorum, pro noxio medicamento accipitur. Veneficos eos etiam eſſe uult Iuſt.[b] qui magicis artibus homines interficiunt: quiq; mala medicamenta uendunt. Homicidium ab homine dictum eſt, ut Græcis ἀνδροφονία. Homo etſi de uiro propriè accipitur[c], tamẽ ad utrunq; ſenſum[d], atq; adeò ad infantes etiam, maximè hac in lege pertinet[e]. Hoc ita definit Bal. ut ſit quælibet exanimatio uiolẽter facta, qua anima à corpore ſeparat̃[f].

5 Illud Canoniſt. diuidunt in ſpirituale & corporale[g]: nos priore ſpecie quę ad Eccleſiæ iudicium pertinet omiſſa, de altera ſecũdum materiam ſubiectam agamus. Homicidium igitur corporale aut eſt uoluntarium, aut caſuale: illud cõſultò, hoc caſu aliquo inopinato citra dolum malum admittitur[h]. Illud rurſus aut planè uoluntarium eſt ac doloſum, aut coactum: ut cum quis ſui defendendi gratia aggreſſorem interficere compellitur: de quibus omnibus ſigillatim uideamus.

6 Ergo qui conſultò & dolo malo hominem iugulat, dubium non eſt, quin lege Cornelia teneatur[i], nullo in diſcrimine poſito, cuius conditionis hominem occiderit, ſeruum an liberum[k], &c. Omnes enim ad imaginem Dei creati ſunt[l], qui omnib. cõmunem naturam dedit[m], conſimilem animam eandemq; uitam infudit: quam ſine iuſta cauſa eripi ab homine qui non dedit, patricidiale facinus eſt: præſertim cum natura cognationem quãdam inter nos conſtituerit[n]. Nam & Decalogus in genere atq; indiſcriminatim præcipit, Non occides: uidelicet, quenquam. Et Exod. 21. addita eſt interpretatio, ut etiam ſi quis ſeruum ſuum occidat, criminis reus ſit.

7 Qua ratione etiã qui infantes interficiunt, pœna capitali tenẽtur[o]. quod tamen in nondum natis diſtinctionẽ recipit. nam ſi fœtus abigatur antequã ueriſimiliter animatus fuerit, id eſt ante quadrageſimũ à cõceptione diem, minori pœnæ locus eſt[p]: quia homicidiũ ferè nõ cõmittitur in eo qui anima caret, cũ necdũ homo ſit[q]: ſin aũt poſt quadrageſimam diem abigatur, cædes facta uidebitur[r], & lex Cornelia attendetur[s], aut etiam lex Pompeia de parricidijs[t], ſi matres ipſæ abigant. quod & olim uſurpatum fuiſſe Cic.[u] indicat: quanquam uſu lex Cornelia uelut mitior potius quàm Pompeia hoc caſu locũ habet. An uerò qui ſeipſum interficere uoluit, hac quoq; pœna teneatur? Sanè lex militem qui ſibi manus ſine iuſta cauſa intulit, capite uult puniri[x]. Sed hodie quia conatus homicidij pro effectu nunquam punitur, morte non inſecuta, ut pòſt dicemus: ideo hoc caſu leuior pœna ſolet imponi. nam ſi quis ſeipſum planè interficiat, de pœna quæri non poteſt, cum crimẽ mortalitate ſit extinctum, & ſibiipſi homicida necem intulerit: cadauera tamẽ eiuſmodi deſperatorum, non cõmuni more ſepeliri, ſed in furcam tolli, aut ſub ea ſepeliri ſolẽt: ut hoc ſaltem modo, quando aliter nequit, quid meriti ſint, oſtendatur.

8 Non autem intereſt quo teli genere, aut quomodo cædes facta ſit, gladióne an fuſte. Teli enim appellatio latè patet[y]: etſi in uulneribus illatis genus armorum inſpiciatur, ut uidelicet

9 inde colligatur, occidendíne animo percuſſum ſit, an non. Nam qui gladio aut alio inſtrumento ad faciendam cædem idoneo uerberat, is indubitatè animo occidendi uidetur id admiſiſſe[z]. Sed ſi claui percuſſerit, aut cucuma, hoc eſt ligone ferramentis præmunito, quamuis ferro percuſſerit: tamen quia hæc inſtrumenta ad alios uſus quàm ad cædem & uulnera ſunt facta aptaq;, non uidebitur animo occidẽdi percuſſiſſe[a]. Idemq; erit ſi quis baculo percuſſerit[b], aut calce[c], aut cultello domeſtico[d]: quod uix eſt ut admitti poſſit, ſi punctim cultello uis inferatur. Grauius enim ac periculoſius his cultellis ac pugionib. uulnera punctim infliguntur, quàm gladio aut ſica. Sed cum cædes inſecuta nõ eſt, haud diſplicet, ut mitiorem in partem propendeamus[e]: de quo caſu loquitur Martianus[f].

10 Cæde autẽ inſecuta, ſemper & indiſtinctè præſumitur animus occidendi, niſi aliud ex circumſtãtijs colligi probabiliter poſſit[g]: omnia enim delicta cũ ſint illicita & prohibita legibus, præſumuntur dolo malo fieri[h], ut reliqua omnia quæ aduerſus leges fiunt[i].

11 Itaq; quod Mart.[k] ait, qui claui aut cucuma homicidiũ admiſit; eius pœnam leniendam, quòd caſu magis quàm uoluntate id uideatur perpetraſſe: non eam interpretationẽ habet, quaſi ex ſolo teli genere animus dolo uacans debeat præſumi. Sed repetit his uerbis I.C. caſum homicidij caſualis quẽ initiò poſuerat, & hũc opponit uulnerationi, animo occidendi factæ, tantũq; illud innuit in ſumma: uulnus gladio illatũ, præſumi animo occidendi factũ, quod aũt ligone, uel cucuma, nequaquã. Quare etiãſi mors inſequat̃, adminiculũ hoc eſſe ad leniẽdam pœnã, ſi alia quoq; cõcurrãt quæ quaſi teſtẽtur uoluntatẽ interficiẽdi defuiſſe: ut

a l. qui uenenum. 236. de uerb. ſignif.
b d. l. item lex.
c l. ſi quis aliquid. §. abortionis. uer. mulier aut homo. de pœn.
d l. hominis. de uerb. ſig.
e l. pen. C. h. t.
f Bald. in l. qua actione. 7. §. 1. ad leg. Aquil. per l. item Mela. 11. §. Celſus. eod. tit.
g Hoſt. in rubr. de hom. num. 2.
h tot. tit. extrà de homi. uol. & caſ.
i l. pen. h. t.
k l. 1. §. 1. h. t. l. inde §. ſi dolo. ad l. Aquil.
l l. ſi quis. 17. C. de pœn.
m l. hos. 12. §. ult. ſup. de accuſat.
n l. 3. de iuſt. & iur.
o ubi Salic. l. pen. C. eod. Cuiac. Obſ. lib. 6. c. 21.
p l. ſi mulierem. 8. h. t.
q Hoſt. in rub. de homic. tex. in c. quod uerò. cũ c. ſequen. 32. quæſt. 2.
r d. c. quid uerò. l. ſi quis. 38. §. qui abortionis, in uerb. mulier aut homo (ſcilicet animatus) perierit. de pœn. ff.
s glo. in l. diuus. de ext. crim. d. l. ſi quis. 38. §. qui abortiõis. de pœn.
t l. 1. in fi. ff. de parr. tit. 1.
u pro A. Cluentio. l. Cicero, inf. de pœn. dixi ff. de ex. crim. conſt. Imp. cap. 133.
x l. ſi quis. 28. §. fin. de pœn.
y d. §. item. l. Cornelia.
z l. 1. §. diuus. h. t.
a d. l. 1. §. diuus.
b l. omne. 6. §. ſi quis. de re milit. l. 1. C. de emen. ſer. gl. in c. ſignificaſti. de homi. Spec. in tit. de accuſa. uerſ. ſed pone. Bart. nu. 7. d. §. diuus. Bald. in l. cũ mãdati. C. mand.
c l. 5. C. eod.
d gl. ad uerb. minores. in auth. de arm. Bart. in l. 1. & l. fi. ff. ad l. Iuli. de ui pub. Cle. 1. §. quia de ſta. mon.

e l. ſæpe. 53. in fi. de uer. ſig. Gand. in prac. crim. tit. de hom. nu. 11. Hyp. cõſ. 105. circa nu. 21.
f in d. §. diuus.
g l. 1. C. unde ui. l. 1. C. eo.
h l. ſi non conuicij. C. de iniur.
i c. qui contrà. de reg. iur. in 6.
k in d. §. diuus.

ut ſi in rixa ſubita non conſilio, ſed caſu potius talibus armis uulnus ſit factũ[a]. Sed ut ad 12
propoſitum reuertamur, illud etiam non intereſt, utrum quis occidat, an cauſam mortis
præbeat[b]. quod iuxta ſententiam legis Corneliæ eſt accipiendum: ſcilicet quando cauſa
mortis, dolo malo, & animo occidendi eſt præbita. Vnde cædem eſſe interpretabimur, ſi
magiſtratus operam dederit, quo quis falſum iudicium, quaſi de communi crimine alicu-
ius conſcius, profiteretur, in hoc ut innocens condemnetur: aut pecuniam accepit, ut pu-
blica lege, hoc eſt publico iudicio quis reus fieret: aut aliud quid cõtra hominis necem fe-
cerit, quod legibus permiſſum non ſit[c]: quiue falſum teſtimonium dolo malo dixerit, quo
quis publico iudicio rei capitalis damnaretur[d]: item, qui per alium cędem fieri curauit aut
mandauit[e]. Quare uerũ non eſt, quod quidam[f] tradunt, eum qui accuſat aliquem feciſ- 13
ſe homicidium, & probat mãdaſſe, non uideri probaſſe quæ in libello deducta ſunt, ac pro-
inde ſuccumbere, quòd diuerſa ſint facere ac mandare. Nam mandatum hîc æquipollet fa-
cto, nec diuerſa hæc ſunt, ſed eadem: cum non minus ex mandaro quàm ex facto pœna ca-
pitalis ſequatur[g], ut ſæpe obſeruatum memini. Sed an qui liberos exponunt, ac omnium 14
rerum inopia quaſi perire ſinunt, eâdem lege tenentur? Et quidem in ciuilibus necare ui-
detur, qui alimenta denegat[h]. Sed cùm non animo occidendi, imò potius conciliandæ à
prætereuntib. miſericordiæ gratia plerique infantes exponant, quam ipſi miſericordiam non
habent[i]: uerius eſt, eos extra ordinem puniri[k]: niſi dolo malo in locum ſolitarium infan-
tes, præſertim ſanguinolentos, id eſt recens natos abijciant, ubi inedia conſumantur. tunc
enim meritò lege Cornelia de ſicarijs, præſertim euentu ſecuto tenentur[l], quia mortis cau-
ſam præbent[m]. Eadem lege Cornelia tenetur qui author ſeditionis fuit, & qui naufragium 15
ſuppreſſit, hoc eſt homines, iumenta, aliaque naufragio perdita occultârit, in uinculis aut er-
gaſtulo habuerit[n], qui hominẽ circuncidit[o], caſtrauit, quiue ſe caſtrandum præbuit[p]. nam
cum nemo ſuorũ membrorũ ſit dominus[q], in ſe quiſque homicidiũ cõmittere prohibetur[r],
& in alium olim inuitum[s], hodie etiam uolentem[t]. Eſt autẽ inſtar homicidij, uirilitatem ac
ſexum quodammodo homini adimere: item qui hominis necandi, aut furti faciendi, aut
inuadendæ poſſeſsionis cauſa, cũ telo ambulârit, familiam armârit[u]. quia & lex Cornelia
(ſicut & Moſaicà[x]) & cõſtitutiones[y], uoluntatẽ in hoc maleficiorũ genere, nõ exitum ſpe-
ctari uoluerunt[z]. Sed hoc ius ut nimis durũ, hodie generali cõſuetudine abolitum eſſe te-
ſtatur Specul.[a] Vnde & illud rectè quæritur, & quæſitum ſæpe memini, an qui animo occi- 16
dendi hominẽ uulnerauerit, lege Cornelia pro ſicario ſit damnãdus? & ſanè damnãdum,
Adrianus reſcripſit[b]. quod hanc habet rationem, quia res eſt ad actũ conſummationi pro-
ximum deducta. Nam qui uulnerauit, quãtum in ſe fuit, interfecit: unde delictum pro com-
pleto haberi debet[c], præſertim in atrocioribus[d]. Etſi autem Salic.[e] eò inclinet, ut arbitretur
quando lex aliquẽ conatum punit ſicuti effectum, tunc poſſe iudicẽ ex poteſtate ſibi à lege
conceſſa, mitigare pœnam, ſed ad id non compelli: tamen in hac ſpecie ſemper in ea fui ſen-
tentia, ſecũdum quam & iudicatũ ſcio, ut exiſtimẽ non eſſe boni prouidique iudicis eum qui
tantum uulnerauerit, pro homicida damnare. Nam etſi inficias non eo, in atrociſsimis de-
lictis, puta parricidij, maieſtatis, &c. conatum pro effectu puniri[f] poſſe: tamen ea cum ſint
propter enormitatẽ delictorũ ſingularia, non ſunt trahenda ad conſequentias[g], præſertim
in pœnalibus[h]. uidemus enim regulariter, in delictis mitius puniri conatum delinquẽdi,
quàm delictum perfectũ[i]. & delicta de aſſumpto actu, ſubſecutoque euentu intelligi oportere,
ait I.C.[k] Ac uerè mihi dixiſſe uidetur Spec.[l] iſtiuſmodi legib. generali cõſuetudine eſſe dero-
gatum. Et Cyn.[m] cum ait, licet lex puniat propoſitũ in homicida, tamen iudicẽ debere con-
ſiderare euentũ qui delicta aggrauat[n]: eſtque cumprimis attendendus[o]. Et ita iudicari non
modò quando ſtatutum loquitur de homicidio, ſed etiam generaliter ex benigna interpre
tatione, plerique tradunt[p]. Pro quo & illud facit quod communiter traditum eſt, eum qui le-
taliter

a ut Exod. 21.
b l. nihil. 15. h. t.
c l. 4. in prin. h. t.
d d. l. 1. §. 1. l. 3. §. itẽ. h. t.
e l. nõ ideo C. de accuſat. Paulus lib. 5. titul. 25. l. aut qui aliter. 5. §. fi. quod ui aut clam. ubi Bart. & in l. non ſolũ. 11. §. ſi mandato. de iniur. l. hæc uerba. ff. de adul. c. pro humani. 1. de hom. in 6. Panor. et alij in ca. mulierem. de ſent. excom. Dec. in l. is damnum. 129. nu. 3. de reg. iur. uid. Ang. & alios in prac. crim.
f Dec. & Caig. in d. l. is damnũ. Fel. in d. c. mulierem. uide Myſing. Obſ. 40. cent. 1.
g Bart. & alij in l. ſi per per alium. ff. ne quis eũ qui in ius uoc. uid. omnino Ang. in trac. maleſ. ad uerb. Sempronium mandatorem.
h l. 4. de lib. ag. c. ſi. 87. diſt.
i d. l. 4.
k l. 2. ubi gl. & Dd. C. de inf. expo. l. nec filiũ. 9. C. de patr. pot. l. j. §. pœna. ubi Gl. de li. ag. Dd. in rubr. ext. inf. & lan. expo. Oldẽ. in rub. C. de inf. exp.
l Bar. in l. necare. in fin. de lib. agnoſ. Azo in rub. C. de inf. exp.
m l. nihil. 15. h. t. cum ibi alleg.
n d. l. 3. §. itẽ qui author.
o l. circumcidere. h. t.
p l. 4. 5. 6. 11. h. t.
q l. liber. 13. ad l. Aquil.
r l. omne. 6. §. qui ſe uulnerauerint. de re milit. l. fin. §. ſi quis autẽ. ff. de bon. eor. Bal. in l. 1. C. de bon. eor. Cyn. in l. j. C. qui teſt. Iaſ. nu. 5. in l. 1. C. de ſer. fugit.
s Paulus lib. 5. tit. 23.
t Hypp. in l. 1. nu. 2. h. t. cum ibi allega.
u d. l. 1. in prin. d. l. 3. §. item is. l. 15. is qui cum telo. C. eod.
x Exod. 21.

y uide Tiraq. in tract. de pœn. cauſ. 55. z l. diuus. 14. h. t. a de accuſatore. §. j. nu. 7. Bal. & Cyn. in d. l. is qui cum telo. b d. c. 1. §. diuus. c l. eum. 18. C. de adult. l. j. ubi Bal. nu. 3. & Sali. C. de ſep. uio. Bar. in l. ſi quis legatũ. nu. 2. de falſ. Bal. in l. ſi quis non. C. de epiſc. & cle. nu. 9. Salic. poſt alios in d. l. is qui cum telo. nu. 2. & 6. d d. l. ſi quis non dicã. l. quiſquis. C. ad l. Iul. ma. eſt l. j. l. atrũ. ff. tit. 1. l. unic. C. de rapt. uirg. e in d. l. is qui cũ telo. nu. 6. f l. j. in fi. de parric. l. unic. C. de rap. uir. g l. ius ſingulare. de legib. h c. in pœnis. de reg. iur. in 6. l. cum quidam. 19. ubi Dd. de lib. & poſthum. i l. j. de extr. crim. l. uulgaris. 21. §. qui furti. de furt. l. ſi fugitiui. C. de fug. k l. fugitiuus. 225. de uerb. ſignif. l præall. loco. m in d. l. is qui cum telo. n c. periculoſè. de pœn. diſtin. 1. o l. aut facta. 17. §. euentus. de pœn. l. ſi quis legatum. 6. uerſic. cæterùm. de fal. gloſſ. & Bart. in l. fin. de rer. diuiſ. gloſſ. in l. 1. ad uerb. uoluerit. quam not. Caſt. & Alex. de leg. 2. & in l. ſi conſtiterit. ad uerb. uoluiſſe. ſup. fin. reg. p Spec. præall. lo. Bald. in l. huic ſcripturæ. §. ſi ſeruum. ad l. Aquil. in l. data. nu. 55. C. de his qui accuſ. Boniſ. de mal. tit. de inſ. percuſſ. def. nu. 15. Iacob. de Bel. in prac. tit. de inuaſ. nu. 3. Felin. in tract. quand. conat. puni. Boer. deciſ. 323. nu. 6. parte 2. Matth. de Affl. deciſ. Neap. 21. num. 11. Alex. conſ. 15. uiſo. nu. 5. uol. 1. Hypp. conſ. 105. circa. num. 21.

taliter uulnerauit, mitius puniri, ſi ab altero poſtea uulneratus occidatur[a]. Quibus conſo-
nant criminales Imperij conſtitutiones cap. 177. cum uolunt conatum homicidij arbitrio
iudicis puniri, non ſecuto euentu. Pœna autem quæ committitur arbitrio, ſemper mitior eſ-
ſe debet quàm quæ legibus præſcribitur: ideo non eſt ad pœnam mortis facilè extenden-
da[b]. Nec ab hac æquitate abhorret aut lex diuina[c], aut ius Sax. quamuis aliàs durum &
terribile. Nam cum ciuiliter de homicidio agitur, ſicuti agi poteſt[d], cædem uno uuergel-
dio, hoc eſt 24. aureis (quos Schockos uocant) hîc uſitans: at uulnera qualiacunq;, non ſe-
cuta morte, dimidia tantum eius parte mulctat[e]. Quare & cum criminaliter agitur, mitius
ex hoc iure conatum homicidij quàm euentum puniendum eſſe, conſentaneum eſt, argu-
mento à ciuilibus ad criminalia ducto[f]. Imò quod amplius eſt, non deſunt qui exiſtiment,
id quod à Spec. ſuprà traditum eſſe diximus, etiam Sax. morib. obtinere: iusq; illud punien
di ex æquo tentatum, atq; delictum conſummatū eſſe abolitum, & tantū puniri euentum[g].
Concludendum igitur uidetur, etiam hoc iure eum qui animo occidendi uulnerauit, ne-
quaquam cædis, ſed tantum uulneris[h] reum eſſe, & huius, non illius pœna teneri. Itaq; ſu-
prà poſita Salic. deciſio, exiſtimantis non compelli iudicem, ſed poſſe pro arbitrio mitius
punire conatum quàm effectum, cum lex utrunq; eodem modo coercet: ualeat in atrociſſi
mis delictis[i], maieſtatis, parricidij, raptus (quanquam hoc ipſum controuerti poteſt, & di-
cere durum eſt[k]: niſi quando lex expreſſè conatum punit: ut in raptu, literis hoſtilibus,
(beuheden vnd feindsbrieff ſchriben appellant) &c.[l]) aut etiam in pœnis Eccleſiaſticis[m]: in re-
liquis dicamus eum oportere omnino pœnam, non ſecuto euentu mitigare. Quam ergo
pro eiuſmodi uulneribus mulctam imponet, & quatenus mitigabit? Conſtat, ordinariam
pœnam legis Corneliæ olim fuiſſe deportationem, cum ademptione bonorum[n]: ſed ho-
18 die, inquit l. C. ſolent capite puniri[o]. id quod præceptis diuinis conſentaneum eſt[p]. Hęc igi-
tur ſi mitiganda eſt, ut certè eſt, non debet ad ſupplicium peruenire. Ac Salic.[q] ex ſententia
Bald.[r] quidem dicit in Capitolio ita iudicatum fuiſſe, in minore, cui ratione ætatis mingari
pœnæ ſolent[ſ], ut ei manus amputaretur. id quod & ius Sax. ſequi uidetur[t]. Sed cum hæc
pœna ſit peregrina, & ſæpe acerbior ipſo ſupplicio (multi enim ex ea diem cum cruciatu
obeunt) cumq; regulariter ubi mitigatur pœna capitalis, non ſit infligenda aliqua corpo-
ris afflictiua[u]: magis placet & obtinuit, ut relegatio ſiue exilium perpetuum, aut damnatio
ad remos, deportatio'ue decernatur[x]. Nam & hæc magis accedit ad pœnam antiquam, ui-
delicet deportationem, & honeſtioribus ex ipſa hac lege irrogari ſolet[y]: & uidemus ipſos
Impp. in moderatione legis Corneliæ ſemper huc deuenire, ac pœnam capitalem conuerte-
re in exilium[z]: atq; ita in ſpecie non multum diuerſa deciſum fuiſſe, teſtatur Boer.[a] & ego iu
19 dicatum memini. Si in rixa percuſſus homo perierit, ictus uniuſcuiuſq; in hoc collectorum
ſpectari oportet. quòd ſi non poteſt indicari certus percuſſor, tenêtur omnes[b], niſi homici-
dam ex numero ſuo deſignent[c]. quod & apud nos ſeruatur: ſcilicet ut ciuiliter tenẽatur om-
nes, aut etiam ut criminali in iudicio torqueri poſſint, non etiam ut eapropter condemna-
ri. Etſi enim præſumantur homicidij rei, non tamen ex huiuſmodi præſumptione pœna ca-
20 pitali damnari debent, ſed aliqua duntaxat leuiore[d]. Sciendum autem eſt, homicidij pœ-
nis eximi, ſi quis eos occidat quos interficere fas eſt: ut transfugam[e], uilem adulterum[f], &
iure Imperij ac Saxonum[g] bannitum, &c. item furem nocturnum[h], quem tamen indiſtin-
21 ctè iure ciuili interficere non licet[i]: cuius iuris diſtinctionem ſequi tutius eſt. Et hæc de pri-
ma homicidij ſpecie ſufficiant. Quod ad eam cædẽ attinet, quæ non dolo fit, ſed quodam-
modo coactè, ex iuſto dolore uel metu præſentis uiolentiæ, ſciendum eſt, ſi quis uxorem in
adulterio deprehenſam, aut adulterum occidat, plerunq; mitius puniri: quia difficillimum
eſt, iuſtum dolorem temperare[k]. ex metu autem illatæ uiolentiæ homicidium factum, ſæpe
omnimodo excuſari: ut ſi quis ſibi ſtuprum inferentem interficiat[l], uel furem nocturnum
cui parcere ſine periculo ſuo rerumq; ſuarum[m] nõ potuit[n], aut latronẽ[o], & aggreſſorem[p],
alium'ue quemlibet qui dubium uitæ periculũ intentat[q]. uim enim ui repellere, etiam iure

 naturæ

a l. item Mela. §. Celſus. ad l. Aquil. l. huic. §. ſi ſeruus. eod. Tiraq. de pœn. cauſ. 61.
b l. j de fur. Bald. l. j. §. ef fractores. de effrac. l. hodie. de pœ. latè Boer. deciſ. 254. nu. 13. Alex. conſ. 5. in caſu. nu. 13. uol. 1. & conſ. 283. uol. 2.
c Exod. 21. Leuit. 24. Num. 35. Deut. 19.
d l. 3. C. ad l. Aquil. Lãdt. lib. 2. art. 38. ubi glo. Sachſ. diff. 62.
e glo. et Dd. in l. omnẽ. 20. de iudic. c. final. de for. comp.
f Reinhar. diff. pœn. 6. per art. 39. Lehenr.
g Reinhar. diff. pœn. 31. per Landt. lib. 2. art. 16.
h Bal. in c. 1. § deniq;. n. 2. Quæ fuit pri. cauſ. benef. & ibi Alu. n. 3.
i Hyp. in l. is qui cum telo. C. de ſicar. & cõſ. 105. Feli. latè in trac. quand. cona. Chaſſ. in conſue. Burg. de iuſtic. §. 5 uerb. fil na grace. nu. 123.
k uide Ord. Imper. cap. 128. 129.
l c. 1. de homicid. in 6.
m l. 3. §. fi. h. t.
n l. 3. §. fin. l. pen. h. t. l. pen. C. eo. §. ite lex Corneliæ. inſt. de pub. iudi.
o Gen 9. Num. 35. Deuter. 19.
p in rub. C. de crim. ſacr.
q in c. 1. §. iniuria. n. 13. de pac. iura. fir.
r l. ferè. de reg. iur. Lauxilium. de minoribus.
ſ gl. Vurych ar. 83. in fi.
t Hyp. in l. j num. 61. C. de ſicar. per l. ſi adulteriũ. 38. §. Impp. de adulter. l. ſi quis in grauu. § ſi tamen. de S. C. Sylla. l. 4. C. de adult. l. lex Iulia. §. final. ad l. Iul. repet.
x Bart. in l. lege. de ui public.
y d. l. j. in fin. h. t.

z d. l. j. §. fi. l. 3. §. 1. & 4. l. 8. h. t. l. 4. C. de adult. a deciſ. 254. b gl. & Bart. in l. fi. h. t. c l. fi. ubi gl. h. t. uid l. Moſaic. Exo. 23. d Felin. in c. ſignificaſti. 2. de homicid. Gand. in trac. de homicid. nu. 12. cum ſeq. Dec. in l. fauorabiliores. 167. nu. 6. de reg iur. Alex. conſ. 15. uiſo. uol. 1. & conſ. 46. uol. 4. & conſ. 14. uol. 3. & hãc dicit eſſe communem Boſſ. in prac. crim. de homi. nu. 26. & 27. uid. iure Sax. Reinhar. diff. pœna. 20. uid. latè Tiraq. quanquam remiſſiuè loquentem in trac. de pœ. cauſ. 63. qui uidetur cõcludere, nullum teneri. pro quo gl. in l. item. 11. ad uerb. plures. cum apoſtill. ad l. Aquil. e l. 3. §. fi. h. t. f l. mariuo. 24. l. ſi adulterium. 38. §. Imperatores. de adult. l. 4. C. eo. t. l. qui occidit. ad l. Aquil. Hypp. in l. j. nu. 3. h. t. uid. gl. Land. lib. 1. art. 50. g lib. 1. art. 50. lib. 3. art. 45. h Sax. lib. 2. art. 13. Exod. 22. gl. Land. lib. 1. art. 50. i l. furem. 9. h. t. l. itaq;. 5. ad l. Aquil. c. 3. de homicid. k l. j. §. fi. h. t. l. 4. C. de adult. d. l. ſi adulterium. §. fi. ĩ. de adult. l d. l. j. §. fi. m gl. in l. ſi ex plagis. 53. §. 1. ad uerb. uellet. ad. l. Aquil. uide in l. 3. de inſt. & iur. n l. furem. 9. h. t. o l. 4. C. eod. p l. 2. C. eod. q l. 2. & 3. C. eod. l. unic. C. quan. lic. Iaſ. latè poſt alios in l. 3. de inſt. & iur.

naturæ licet[a]: ut & Cicero pro Milone eleganter explicat: cum moderamine tamen incul-
patæ tutelæ[b]. Quod ex qualitate perſonarū, telū, alijsq; tēporum & locorū circunſtātijs eſt 22
æſtimādum, & referēdum nō ad facultatē fugæ, ſed defenſionis[c], probādumq; ab eo qui al-
legat[d], duob. ſaltē teſtibus[e]: ut, uerbi gratia, quòd primū ſit inuaſus[f]. quod ſi probare ne-
queat, puta quia ſolū ſe remotis arbitris ab interfecto aggreſſum aſſeueret, uidet̄ tormentis
ſubijciēdus[g]. Nā neq; abſolui poteſt, cū fateatur homicidiū: nec dānari capitaliter, cū qua
litatē & dolū malum, qui in lege Cornelia ſolus attēditur[h], neget[i]. Si tamē ex circumſtātijs
innocētiæ ſuſpitio extaret, uidet̄ pro arbitrio iudicis poſſe abſolui[k]. Nā cū quædā indicia
ſunt pro reo, quædā cōtrà, in mitiorē abſolutionis partē eſt declinādum, nec perueniēdum
ad torturam[l]. Iure tamē Sax. etiam qui probat ſe animo defendēdi occidiſſe, uno uuerigel-
dio agnatos defuncti placare tenetur[m]. Si quis ex pugnatorib. mediatorē intercedentē in-
terfecerit, nō deſunt[n] qui & hoc excuſent, & ad defenſionis caſum pertinere arbitrētur. quod
mihi periculoſum uidetur: niſi ſcilicet quis ita ab interceſſore in defenſione impediatur, ut
abſq; ſuo periculo illi parcere nō potuerit[o]. Caſuale ſeu inuoluntariū homicidiū aut culpa 23
fit, aut citra culpā. Culpa quāuis lata, in lege Cornelia pro dolo nō habetur: quare putator
etiāſi nō proclamet in deiectione rami, & hominē interficiat, nō tenet̄ hac lege, ſed Aquilia[p]
ciuiliter, criminaliter uerò ob culpā latā in metallum dānatur[q]: morib. ex lege diuina uerò
relegatur[r]. item is qui noctu infantē per ſomnū cōprimit[s]: qui canē infeſtantē ſaxo petēs,
prætereuntē interficit caſu, & nō ſpōte[t]: qui petulantē equū, cū uitiū eius ignoraret, cohibe
re nō potuit, quo minus puerū opprimeret[u]. & ſi qui caſus euenire uſu cōſueuerūt ſimiles[x].
In ebrio meritò dubites. etſi enim dolus abeſt[y], tamē per culpā adeſt. unde quia opera dat 24
rei illicitæ, caſus ſubſequēs excuſare nō uidetur[z]. itaq; Pittacus duplici pœna ebrium affi-
ciēdum putabat, quòd delictū delicto cumulaſſet[a]. Sed plerūq; ita ſeruatur, & eſt cōmunis
opinio, ut magna ebrietas quæ mētem aufert, pœnā mitiget, parua nō itē[b]. Sanè Carol. V.
Imperator in ſuis hæreditarijs prouincijs cōſtituit, ut ne ebrietas in cædib. quæ ſæpe à uino-
lentis cōmittūtur, excuſationē adferat. & uidi ita obſeruari: quanquā & pœnā leniri ex hac
cauſa memini. idq; mihi humanius atq; æquius uidetur. nā ubi homicidiū nō dolo, ſed lata
culpa cōmiſſum eſt, nō debet pœna capitalis decerni, ſed aliqua mitior[c]. De furioſo & in- 25
fante minus dubitandū eſt, cū alterū innocētia cōſilij, alterū fati infelicitas excuſet[d]. Sed fu
ror cū nō præſumatur[e], probādus erit ex dictis factiſq; inſanis[f], inordinato memoriæ ſta-
tu[g], & ex inſania præcedēte[h]: adhibitis etiā medicis[i]. nā recordor, poſt perpetratū delictū
quoſdā furorē ſimulaſſe ad qualemcūq; prætextum[k]. Infantem aūt accipimus, ſeptē annis
minorem[l]: hæc enim ætas quicquid uidet, ignorat[m]. Puto tamē hoc benigna interpretatio
ne ad eos qui necdū ſunt doli capaces, & pubertati proximi, poſſe extēdi[n], hoc eſt, illos qui
decimū annū nondū egreſſi ſunt[o]. Nec enim aliter puniendi uidētur, quàm ſi exiſtāt capa-
ces doli[p], qui ſolus in ſupplicijs, maximeq; in lege Cornelia[q] cōſiderat̄: ac ne tūc etiā quā-
do capaces ſunt, ultimo ſupplicio, quāuis capitaliter deliquerit, ſed mitius, puta exilio aut
fuſtigatione[r] ſunt coercēdi: nam in ſupplicijs nunquā habetur impubes pro doli capace[s].
Neq; uerò hoc quis nō æquiſſimū fatebit̄, qui cōſideret, etiā puberib. minorib. ratione æta- 26
tis pœnas mitigari[t]. Nam quoties in delicto minor eſt dolus, toties pœna quoq; minor eſſe
debet[u]. Sed in minore quāuis pubere non eſt tātus dolus, quantus in maiore[x]: quare mi-
tius cū minorib. erit agendū[y]. Idq; uidemus etiā in ordinationib. Imperij cautū eſſe[z], ubi
pœna in minores non ordinaria ſtatuit̄, ſed cōmittitur arbitrio iudicis, quæ ad mortē facilè
extendi

x uide Bar. in l. diuus. h. t. y l. omne delictū. §. per uinū. de re milit. l. unic. C. ſi quis Imp. mal. z Panor. in c. cōtinebatur. in prin. de homici. uide latè Tiraq. in trac. de pœn. cauſ. 6. per totū. a Ariſt. in Pol. b l. omne delictū. §. per uinū. ubi Bar. de re mili. c. inebriauerūt. 15. q. 1. Sal. in l. j. C. eo. Bar. in l. reſpiciendū. §. delinquūt. et in l. aut facta. de pœn. Ang. in trac. mal. uerb. ſciēter. Hyp. in l. j. n. 36. de quæſt. c ita eſt cōmunis cōcluſio, quā multis cōfirmat Hyp. in l. in lege. h. t. Iaſ. in l. j. de legib. & in l. in actione. de iureiur. Boſſ. in prac. cri. tit. de homici. n. 67. d l. infans. 12. h. t. l. diuus. de off. præſ. e c. fin. de ſucc. ab inteſt. l. filiū. de acq. hær. f l. quidā. 27. de cōd. inſt. Dd. in l. ſi cū dotē. 23. §. fin aūt. ſ. ſol. mat. g Alex. cōſ. 54. ad quæſitū. in fin. uol. 1. h Alex. præal. cōſ. Rab. & alij in cle. 1. de homic. i Dd. in l. j. de bon. poſſ. inf. fur. & c. k uid. Gloſ. in d. l. cōgruit. in fin. Cor. conſ. 22. uiſis. n. 3. & 4. uol. 1. l l. ſi infanti. 18 C. de iur. del. c. 1. de diſp. Imper. lib. 6. m l. j. C. de ſal. mon. n d. l. j. o Iaſ. in auth. ſacramēta puberū. n. 14. cū ſeq. C. ſi aduer. uēd. Panor. cū addit. in c. 1. de del. pur. p Gād. de pœn. nu. 30. q l. in lege. 7. h. t. r d. l. unic. C. de ſal. mon. Hyp. in l. de minore de quæſt. l. 1. §. impubes ubi Dd. l. excipiūtur. de S. C. Syll. Bal. in l. etſi. C. ex quib. cauſ. inf. irrog. Dec. in l. ferè. de reg. iur. Sax. lib. 2. art. 65 s Iaſ. in d. Auth. ſacramēta. n 15. C. ſi ad uēd. t d. l. ferè. ubi Dec. Dd. in l. auxiliū. 1. §. in delictis. de min. l. ſi adulterium. §. fratres. de adult. gl. in l. impunitas. C. de pœn. Ang. in trac. mal. ad uer. ſcienter. n. 12. u Angel. in trac. malef. uer. ſcienter. num. 12. per l. ſi. adulterium. 38. §. j. ſupr. de adulter. x Bald. in d. l. & ſi text. in l. impuberem. de ſal. Angel. in pract. uerb. ſcienter. num. 12. y Gand. præall. loc. de pœn. reo. Hypp. in pract. §. quoniam. num. 96. Boer. deciſ. 254. z cap. 178.

a d. l. 3. l. 1. §. in beſtijs. ſi quad. paup.
b l. 1. C. unde ui.
c gloſ. & Dd. præſertim Solo. in d. l. 3. de iuſt. et iur. Bal. & Sal. in l. ſolam. C. de teſt. Bar. cōſ. 110. dixi Inſt. de publ. iud. item lex Cor. de ſicarijs.
d l. j. C. eodem.
e c. licet. 23. de teſt. Bar. in l. ſed ſi. ad leg. Aqui. Iaſ. in l. 3. num. 60. de iuſt. & iur.
f Iaſ. nu. 9. & Dd. in l. 3. de iuſt. & iur. Hyp. in d. l. j. num. 38.
g Bald. in l. j. nu. 31. C. de cōfeſſ. Lanfr. in c. quoniā. ad uer. cōfeſſiones. nu. 12. de probat.
h l. in lege. h. t.
i Panor. in c. auditis. nu. 32. quē ſequitur Felin. & alij. de præſcr. Iaſ. in l. 3. n. 13. de iuſt. et iur. ſ. Bar. in l. Aurelius. §. idē. de lib. legat. Hypp. ſing. 185. Ang. in trac. malef. ad uer. cōparēt. de no. qui ſibi et partē negāt. uid. Bal. & Sal. in l. j. C. de cōf. et l. j. C. unde ui. Lāf. præal. lo. eaut. Tho. ferr. 5.
k Boer. latè, deciſ. 164.
l idem Boer. deciſ. 165. ord. imp. c. 143.
m gl. art. 50. lib. 1.
n gl. Aug. & Dd. in l. 2. C. eod. Iaſ. in l. j. §. prætor. nu. 4. ne quis eum. Hypp. in l. de minore. nu. 18. de quæſtio.
o Hyp. in l. 2. in fi. C. eo.
p l. 7. h. t.
q Paul. lib. 5. tit. 23.
r uide Ioſue 20. Nu. 15. & 35. Deut. 19.
s ca. conſuluiſti. 12. q. 5. Pan. & Dd. in c. fin. de his qui fil. occ. Cle. 1. de homicid.
t Iaſ. in l. j. n. 23. & 24. de legibus & in l. in actionib. n. 28. de in lit. iuran. & in l. 2. n. 41. ſi quis in ius uocat.
u Pan. in c. ſignificaſti. et c. dilecti. de homicid.

27 extendi nõ debet,ut diximus[a]. Porrò ubi nulla omnino culpa poteſt homicidæ imputari,
adeò nõ tenetur lege Cornelia,ut etiã ab Aquilia & ciuili actione ſit liber[b]. Iure tamen Sax.
pro homicidio caſuali,etiã ab impubere doli capace cõmiſſo,agnatis occiſi uuergeldium,
magiſtratui mulcta ſexaginta ſolidorum minorum (uulgo Schilling uocant) debetur[c].
28 Pœna quoq; legis Corneliæ tenẽtur,qui ueneficia in perniciem humanæ ſalutis exercent.
Plus enim eſt hominẽ extinguere ueneno, quàm gladio[d]. quia minus præcaueri & uitari
poteſt. Qui igitur malum uenenũ necãdi hominis cauſa fecerit,uel uẽdiderit,uel habuerit,
plectitur[e]. Sed aduertẽdum eſt,id ſolùm notari in lege,quod hominis necandi cauſa uẽdi-
tur habeturq;. Lex enim Cornelia dolũ duntaxat notat[f]: quare ea quæ nõ malo animo,ſed
malo exẽplo medicamẽtum ad conceptionẽ dedit, ex quo ea quæ accepit deceſsit, relegari
Senatuſc. iuſſa eſt[g]. Alio aũt S.C. effectũ eſt,ut pigmẽtarij,ſi cui temerè cicutã,ſalamãdram,
aconiton,aut ulceramẽti cauſa cãtharides dederint,pœna huius legis teneãtur[h]: itẽ ut qui
mala ſacrificia tenuerint,habuerint,hac lege dãnẽtur[i]. Ex cõſtitutionib.etiã amplius intel-
ligi licet,ueneficij quæſtionẽ ad oẽs magos, auſpices,ſacerdotes ueritorũ ſacrificiorũ,eiuſce
29 modiq; artiũ doctores ac diſcipulos,quiq; libris magicis utũtur,eſſe extẽſam[k]. Illud magis
mirandũ,artea mathematicas inter hæc ueneficia referri[l]: cũ liberales ſint, & multos egre-
gios ac præſtãtes artifices habeãt,atq; aſſertores. Sed cũ appareat,cõſtitutiones dolũ tantũ
malũ & perniciẽ humani generis uindicare[m]: exiſtimo eas accipiendas de ijs qui prætextu
artis, magiã aut alias diuinanonũ præſtigias,quæ cauſas non habẽt Phyſicas,ad exitiũ ho-
minũ iniuriãq; exercẽt[n]. Eadẽ lex extẽditur & ad teſtes,qui necãdi hominis cauſa falſum te-
ſtimoniũ dixerũt[o], ad magiſtratũ qui in caput hominis pecuniã accepit[p], ad medicos qui
dolo uel imperitia mortis cauſam malè curãdo præbẽt[q], & alios ſimilia in necẽ perniciẽq;
30 humanã perpetrãtes. Vt ueneficiorũ olim eadẽ pœna fuit quæ cædiũ,ex lege Cornelia : ita
nũc poſtquã homicidia gladio puniri cœptũ eſt, ueneficia quoq; eodẽ ſupplicio uindican-
tur[r]. Sed & cõcremari ueneficos Conſtãtinus[s] uoluit. quo genere ſupplicij Sax.& aliæ paſ-
ſim nationes,in hos animaduertũt[t]: potiſsimùm eos,qui ſortilegijs & magicis artib. uene-
ficia exercent. nã qui citra eas artes, potionib. & uenenis clàm interficiũt, uelut graſſatores
31 puniri ſolent: mares rota,feminæ aqua[u]. Tertiò agit lex Cornelia de incẽdiarijs,qui dolo
malo incẽdium excitãt. Dico,dolo malo : nã ſi culpa admittatur, ceſſante publico iudicio,
ciuiliter in duplũ erit agẽdum[x]. At qui per fraudẽ incẽdia faciũt, gladio olim feriebãtur[y].
Hodie[z] ſecundũ pœnã talionis,incẽdio abſumũtur qui incẽdia excitarũt[a]. quãquã iuris ci-
uilis interpretes,hac in re uariè diſtinguãt:utrũ incẽdium factũ ſit in ciuitate,an extra: utrũ
magnũ,an paruũ : utrũ homines perierint,an nõ : utrũ à uili perſona factũ,an à digniore[b].

a l.ſ.de fur.baln.l.ſ.§.effractores de effract.l.hodie.de pœ.Boer.deciſ.254.nu.13.Alex.cõſ.5.in caſu.num.13.uol.1.
b §.ſ.Inſt.de l.Aquil.
c Fachſ.diff.64.per art.65.uol.2.
d l.1.C.de mal.& math.
e l.3.in prin.h.t.
f d.l.in lege.
g d.l.3.§.1.
h d.l.3.§.alio.
i l.ex S.C.13.h.t.
k l.2.3.4.5.6.7.8.C.de malef.Paul.lib.5.cap.23.
l l.2.3.7.C.eod.tit.de malef.& math.
m d.l.in lege.h.n.l.4.in fin.C.de malef.
n uid.Paul.lib.5.tit.21.& 23.
o l.ſ.h.t.Paul.li.5.t.23.
p Paul.d.tit.23.
q l.illicitas.§ ſicuti.de off.præſi.Paul.d.t.23.
r l.capitaliũ.§.ueneñarij.de pœ.l.5.C.eod.
s l.3.h.t.
t Sax.lib.2.art.14.
u Girlã.de ſortileg.part.11.a.2.3.4.ord.imp.ca.130.Reinhar.diff.pœna.18.per art.14.lib.2.
x l.diuus.de extr.crim.uid.ſup.de incend.rui.naufr.ubi dixi.
y l.ſi quis.h.t.l.qui ædes.l.fin.ſup.de incen.rui.naufra.l.data.C.qui accuſ.
z uid.ſentẽtiã in Vueych.fol.144.ord.imper.cap.125.
a l.capitalium.28.§.qui ædes.9.de incend.rui.naufra.ordin.Imper.cap.125.Land.lib.2.art.13.

AD LEGEM POMPEIAM DE PARRICIDIIS.
Titul. IX.

1 *Continuatio : & de atrocitate huius ſceleris.*
2 *In quibus perſonis lege Pompeia parricidium committatur.*
3 *Quando pœna maiorum,quando legis Corneliæ in parricidio locum habeat.*
4 *De ratione huius pœnæ.*
5 *Matrem & auiam parricidium committere.*
6 *An pater occidens filium,lege Pompeia teneatur.*
7 *Conatum hic puniri pro effectu.*
8 *Non indicantem ſcelus hoc teneri,etſi aliàs nemo prodere maleficium cogatur.*
9 *Ad quem uſq; gradum lex extendatur.*
10 *Furorem excuſari.*
11 *Perpetuam eſſe accuſationem.*
12 *Quid ſi pendente accuſatione reus decedat.*

1 SEd præ omnib.ſceleſtiſsima eſt, maximeq; nefaria cædes parentũ : quo uno maleficio,
ut inquit Cicero[a], omnia ſcelera cõplexa eſſe uidẽtur. Etenim ſi,id qđ præclarè dicitur
à ſapientib. uultu ſæpe lædi pietas : quod ſuppliciũ ſatis acre reperietũ in eũ,qui mortẽ
obtulerit parẽti,p quo mori ipſum,ſi res poſtularet,iura diuina atq; humana cogebãt? Por-
tentũ atq; monſtrũ certiſsimũ eſt, eſſe aliquẽ humana ſpecie & figura,qui tantùm immani-
tate beſtias uicerit,ut propter quos hanc ſuauiſsimam lucẽ aſpexerit,eos indigniſsimè luce
priuãrit: cum etiam feras inter ſeſe,partus atq; educatio,& natura ipſa conciliet.
2 Lege igitur Pompeia,quam Pompeius ille Magnus Coſ.tulit,de parricidijs cauetur,ut ſi
quis patrem,matrem,auũ,auiam,fratrẽ,ſororem, patruelem,matruelem, patruũ, auuncu-
lum,amitam,materteram,conſobrinum,conſobrinam,uirum, uxorem, generum, nurum,

a pro Roſc.Amer.
b Bar.in l.ſ.in prin.n.5.de offic.præfec.uigil.Bald.& Sali.in l.data.11.in pri.C.qui accuſ.poſſ.Ang.latè.in tract.mal.ad uerb.incendiario.num.2.

ſocerum,

ſocerum, ſocrum, uitricũ, priuignum, priuignam, patronũ, patronam occiderit, cuiúſue do-
lo malo id factũ erit, ut pœna ea teneatur, quæ eſt legis Corneliæ de ſicarijs [a]: quamuis qui
parentes occiderint, more maiorum culeo, hoc eſt corio [b] inſuantur [c]. Quod lege Pompeia 3
confirmatũ, aut certè non antiquatũ fuiſſe probabile eſt: ut uidelicet parricida uirgis ſan-
guineis uerberatus, deinde culeo inſuatur, cum cane & gallo gallinaceo, & uipera & ſimia,
& in mare profundum culeus iactetur [d]: quanquam alij eam pœnæ acerbitatem ad Con-
ſtantinum authorem referant, qui certè ad infanticidia idem porrexiſſe uidetur [e]. Exceptis
autem ijs perſonis, quæ parẽtum liberorumq́ [f] appellatione cõtinentur, ſi quis alias perſo-
nas ſanguine affinitatéue coniunctas necauerit, pœnã legis Corneliæ de ſicarijs ſuſtinebit [g].
Atq; ita accipiendum eſt quod inquit Marcellus [h], parricidas pœna legis Corneliæ teneri.
Hanc pœnã primò uiolatorib. deorum impoſitam, ac deinde ad ſicarios parentum, quib. 4
ſecũdum Deum proximus honos debetur, eſſe trãslatam, tradit D. Hopperus [i], uir doctiſs.
atq; optimus. Sed Cicero [k] rationem huius ſupplicij copioſius exponit, ad quam alluſiſſe
Impp. [l] uidentur: Quanto, inquit, maiores noſtri ſapientius, qui cum intelligerẽt nihil eſſe
tam ſanctum, quod non aliquãdo uiolaret audacia, ſupplicium in parricidas ſingulare ex-
cogitarũt: ut quos natura ipſa retinere in officio non poſſet, ij magnitudine pœnæ malefi-
cio ſummouerentur. Inſui uoluerunt in culeum uiuos, atq; ita in flumen deijci. O ſingula-
rem ſapientiã, iudices. nónne uidentur hunc hominẽ ex rerum natura ſuſtuliſſe & eripuiſſe,
cui repentè cœlum, ſolem, aquã terramq́ ademerunt? ut qui eum necaſſet unde ipſe natus
eſſet, careret ijs reb. omnibus, ex quibus omnia nata eſſe dicuntur. Noluerunt feris corpus
obijcere, ne beſtijs quoq;, quæ tãtum ſcelus attigiſſent, immaniorib. uteremur (quod tamẽ
Adrianus, ubi mare aut flumẽ in propinquo non eſt, poſtea conceſſit [m]:) non ſic nudos in
flumẽ deijcere, ne cum delati eſſent in mare, ipſum polluerent, quo cætera quæ uiolata ſint,
expiari putantur. & reliqua quæ ſequuntur. Si mater quoq;, inquit Marcellus [n], filium fi- 5
liámue occiderit, huius legis pœna afficitur, ut & auus qui nepotẽ interfecit: quod ex uer-
bis, an ſententia l. Pompeiæ ueniat, incertum eſt: certè Conſt. conſtitutione [o] expreſſum eſt.
Hodie tamẽ aut gladio feriri, aut in profluentem ſubmergi, aut ubi deſunt flumina, uiuæ e-
tiam apud Sax. defodi: quæ uerò necdum æditum, ſed in utero fœtum uiuentẽ perimunt,
gladio ex lege Cornelia feriri, ut iam ſæpe dictum eſt [p], ſolent. Illud probabile eſt, hac lege 6
patres non fuiſſe comprehẽſos, quorum eſſent in poteſtate liberi: propterea quòd his, iure
patriæ poteſtatis, liberos interficere, olim erat permiſſum [q]. Si tamen inauditos interfeciſ-
ſent, l. Corn. de ſicarijs, quòd hominem occidiſſent, puniri ſolitos apparet [r]. Sed hodie de
parricidio, perinde ut matres tenẽtur [s]. Patria enim poteſtas in pietate debet, non in atroci
tate conſiſtere [t]: niſi filius aliquam ingratitudinis cauſam in patrem commiſiſſet, ob quam
exhæredari poſsit. hoc enim caſu pœnã mitigari uolunt: idq; generaliter obtinere in aſcen-
dentibus, deſcendentib. & collateralibus etiam, ſcilicet ut mitigetur pœna ei qui ingratum
& enormiter iniurioſum propinquũ occiderit, opinatur Bart. [u] Præterea inquit Martian. 7
Qui emerit uenenũ ut patri daret, quãuis non potuerit dare, hac lege tenetur [x]. Conatus e-
nim qui ad aliquẽ actũ peruenit, in tam atrociſsimo delicto, meritò pro delicto perfecto ac-
cipitur [y]. Atq; hîc uera poteſt eſſe Salic. regula, quã antè tradidimus, ut iudex hoc caſu pœ-
nam legis mitigare poſsit, ſed ad eã moderationẽ cogi non debeat. Certè ex hoc capite me-
mini, mulierẽ, quæ in gratiam adulteri marito pharmacũ animo occidendi dederat, capitis
damnari, quãuis maritus ueneno non eſſet extinctus [z]. Nam & in coniugibus parricidium
cõmitti, Marcellus in dicta l. 1. oſtendit. Ego tamẽ malim hoc caſu pœnam temperare, ſicuti
in lege Cornelia: quoniã hoc uerè non eſt parricidiũ, & ſolummodo pœna legis Corneliæ
coërcetur [a]. quãquam & pœnam parricidij, uidelicet ſubmerſionẽ in profluẽtem, mulierib.
quæ maritos ueneno interfeciſſent, apud Sax. decretã eſſe ſæpius, notũ eſt. quod uerum eſt,
morte ſubſecuta. nam euẽtu non conſecuto, uidetur pœna mitiganda, ut in lege Cornelia,
maximè iure Sax. quod nullum delictũ, niſi euentu ſubſecuto, capitaliter punire, paulo an-
tẽ oſtendimus [b]. Sed & conſcij criminis qui tantũ ſcelus tacitũ habuerũt, tenẽtur [c]: quan- 8
quam mitius, puta relegatione coërceãtur [d], niſi in ipſo actu opem præſtiterint [e]. Etſi enim
aliàs nemo obligatus eſt ad prodendũ maleficũ [f], tamen tã atrox delictũ celare, nec indicio
proferre foràs, parricidij inſtar eſt [g]. Qui pecuniã etiã ad eiuſmodi ſcelus cõmittẽdum ſub-
miniſtrãt, puta ut detur latronib. qui patrem aggrediantur, uel ut uenena ueneficiaq; com-
parentur, hac pœna uelut auxiliarij tenentur [h]: quia qui pecuniam ad delictũ ſuppeditat,
opem eò conferre uidetur [i]. Sciendum eſt etiam, l. Pompeia de conſobrino comprehenſum 9
eſſe: ſed non eos etiam pariter expreſsis uerbis contineri, qui pari propioréue gradu ſunt.
Sed & nouercæ & ſponſæ perſonæ omiſſæ ſunt, ſententia tamen legis hos omnes complecti-
tur [k]: cùm matris loco nouerca [l], ſponſa, nurus [m], atq; ita filiæ [n] loco habeatur. Sanè ſi per 10
furorem aliquis parentem occiderit, impunitus erit: quia ſufficit furore ipſo eum puniri [o].

Eorum

- a l. 1. & l. pen. h. t.
- b Auth. ad Heren.
- c Cic. pro Roſ. Amer. & ad Heren. lib. 1. cap. 5.
- d §. alia. Inſt. de pub. iud. l. pen. h. t.
- e l. uni. C. de his qui par. occ. uid. Cuia. ad Paul. lib. 5. tit. 24. & quæ dixi in d. §. alia. Inſt de publ. iudic. & Cod. ad d. l. unic.
- f d. l. unic.
- g d. l. pen. d. §. alia.
- h in d. l. 1.
- i in d. §. alia.
- k pro Roſc. Amer.
- l in d. l. unic. & §. alia.
- m d. l. pen.
- n in d. l. 1.
- o d. l. unic.
- p uid. ſup. de extr. crim. & de ſicar.
- q l. in ſuis. 11. de lib. & poſth.
- r l. 2 ſ. de ſicar. l. diuus. 5 h t.
- s d. l. unic. d. §. alia.
- t d. l. 5.
- u in l. diuus. 5. per illum tex. h. t. fac. l. nec in ea. 22. de adulter.
- x l. 1. in fin.
- y uide Boſſ. in prac. cri. tit. de homicid. nu. 13.
- z idem Boſſ. præall. loc. n. 14. ord. imp. c. 130.
- a d. l. 1. in fin. l. pen. h. t. l. fin. C. de ſicar.
- b Remb. diff pœ. 6. per 39. cap. Lehenrech.
- c l. 6. cum l. ſeq.
- d l. 2. h. t.
- e uide glo. in d. l. utrum. h. tit. & quæ ſ. dixi ad tit. de furt.
- f Iaſ. in l. 1. §. ſi tibi. de cond. ob turp. cauſ.
- g Fac. l. lege. 9. ſ. tit. t.
- h l. ſciente. 7. h. t.
- i Bart. in d. l. ſciente.
- k l. 3 h. t.
- l §. ſocrum. Inſt. de nup.
- m l. 4. h. t. l. Labeo 6 de gra. aff l. 5. de teſt.
- n §. affinitatis. Inſtit. de nupt. l. quia 17. ſup. ſo lut. matr.
- o l. pen. 6. ſi. h. t. l. diuus. de off. praeſ.

11 Eorum qui parricidij pœna teneri poſſunt, ſemper ſine præſcriptionis metu accuſatio per- mittitur [a].
12 Parricidij poſtulatus ſi interim deceſſerit antequam damnetur, ſiquidem ſibi mortem conſciuit, ſucceſſorem fiſcũ habere debebit, perinde atq; damnatus, quia pro confeſſo eſt [b]: ſin minus, eum quem uoluit, ſi modò teſtamentum fecerit: ſi uerò inteſtatus deceſſerit, eos hæredes habebit, qui lege uocantur [c]. Cæterùm ſi quis non occiderit, ſed tãtum impias manus & uerbera parentibus intulerit, qua pœna hunc teneri dicemus? Vlpia. ait, pro modo delicti puniendum [d], hoc eſt arbitrariè [e]. Hodie plerunq; carcere uel relegatione: quam ſuccedere pœnæ legis huius, ubi ea mitiganda eſt, alibi oſtenditur [f]. uel, quod tamen durius eſt, nec niſi in atrociſsimis ſequendum, etiam illius manus qua percuſsio facta eſt, amputatione, hæc iniuria uindicari ſolet.

a l. fin. h. t.
b l. 2. & 3. ſ de bon. eor. qui ant. ſent. mor. ſibi conſ.
c l. parricidij. 8 h. t.
d l. j. de obſeq. à lib. præſtand.
e l. 3. & 4. C. de patr. poteſt.
f l. 2. l. 5. h. t.

AD L. CORNELIAM DE FALSIS, ET DE S. C. LIBONIANO. Titul. X.

1 *Continuatio.*
2 *Quid ſit falſum, qui falſarij.*
3 *Qui teneantur lege Cornelia, cum multis ſeq.*
4 *Conijcere quid: & explicata lex 1.*
5 *Aduocatio quid.*
6 *De S. C. Liboniano.*
7 *An in inſtrumentis falſum committatur.*
8 *Quomodo nomen mutans, uel ſe nobilem aſſerens puniatur.*
9 *Quomodo qui falſis menſuris utitur.*
10 *Criminaliter & ciuiliter de falſo agi.*
11 *Accuſatio partus ſuppoſiti cuiuſmodi.*
12 *De pœna falſi.*

1 ATq; his quidem modis uindicantur atroces publicæq; iniuriæ, quæ perſonis inferuntur: iam uideamus, quemadmodum ex iniurijs quæ circa res fiunt, iudicia publica conſtituantur: ac in primis de l. Cornelia, quam etiam teſtamentariam uocant [a], quæ falſi uel quaſi falſi [b] crimen perſequitur. Falſum definiunt eſſe imitationem
2 ueritatis [c] doloſam [d]. Non enim quicquid uerum non eſt, falſum eſt, ut apud dialecticos: ſed id putetur, quod animo corrumpendæ ueritatis in alterius fraudem dolo malo fit [e]. factum enim falſitatis, non dictum lex coercet [f]. Sed quia & hæc definitio ad quemuis dolum extendi poteſt [g], ideo ne laquei ſtruantur ad faciendam iniuriam, ſtatuamus neminem incidere in crimen falſi, niſi quem lex Cornelia & S. C. Libonianum, quod in ſupplementum l. Corneliæ latum eſt, aliæq; conſtitutiones ac reſponſa I. C. quæ eam legem interpretantur, diſertè notant. Lex autem Cornelia à L. Cornelio Sylla dictato-
3 re lata eſt [h]. Pœna ergo legis Corneliæ, authore Martiano [i], irrogatur ei qui falſas teſtationes faciendas, teſtimoniáue falſa conieceri, hoc eſt, apud iudicem expoſuerit, iudi-
4 cióq; obtruſerit (conijcere enim eſt rem breuiter iudici exponere [k]:) qui falſa teſtimonia dixerit, dolo tamen malo [l], ut in exemplo Modeſt. [m] cum inter ſe plures teſtimonia præ-
5 bent, & alius alium mutuis operis falſorum teſtimoniorum iuuat [n]. Item qui ob aduocationem teſtimoniáue (aduocationem enim hîc pro eo cœtu hominum accipimus, qui ad dicendum in iudicio teſtimonium, & ut cauſæ adſit dictis opitulaturus, aduocatur) inſtruenda, hoc eſt ſubornanda erudiendaq; quid quomodo dicere debeant, pecuniam acceperit, pactúſue fuerit, ſocietatem coierit, ad obligationem innocentum, ex S. C Liboniano, quod temporibus Hadriani, L. Nonio & M. Annio Libone Coſſ. factum autumant,
6 coercetur [o]. Sed etſi quis ob renunciandum remittendúmue teſtimonium, dicendum uel non dicendum, pecuniam acceperit, pœna huius l. Corneliæ afficitur: & qui iudicem corruperit, corrumpendúmue curârit: quanquam is remiſsius puniri ſolet [p]. Quin & iudex qui conſtitutiones principis ſcienter neglexit, hac l. tenetur [q]. addo autem, ſcienter: nam dolum malum lex Cornelia taxat [r]. quare qui per imperitiam perperã iudicat, mitius coercetur [s]. Qui in rationibus, tabulis, ceteiſue, uel alia qua re etiam ſine conſignatione (nam de hac non dubitatur, cùm lege Cornelia ea ſit comprehenſa [t]) ſcripturã interleuerint, rem ſicuti uerè erat perſcripta amouerint, mutarint, corruperint, &c. perinde ex his cauſis atq; falſarij ex interpretatione l. Corneliæ puniũtur. Sic & D. Seuerus l. Cornelia de falſis damna-
7 uit præfectum Aegypti, quòd inſtrumẽtis ſuis cum præeſſet prouinciæ, falſum feciſſet [u]. Sed an ſimpliciter qui inſtrumentum ſurripit aut amouet, teneatur quaſi falſarius, quæſtionis eſt. Et cum qui uel in aliqua parte immutat ueritatem inſtrumenti, teneatur: multo magis qui

a §. item lex. Inſti. de publ. iud.
b l. 1. §. fin. h. t.
c Azo in rub. C eo. text. in nouell. conſt. 72. de inſtrum. caut. in princ.
d l. nec exemplum. 20. C. eo. Bart. in d. l. quid ſit falſum. 23. h. t.
e d. l. nec exemplum.
f d. l. quid ſit falſum.
g Bart. in d. l. quid ſit.
h l. 2. §. deinde Cornelius Sylla. de orig. iur. Cic. in Verr. 3. Sueto. in Augu.
i l. 1. h. t.
k Aſco. 3. in Verr. Cice. li. 2. ad Her. Gel. li. 17. cap. 5. & lib. 5. ca. 10.
l l. eos. 27. h. t. l. qui falſo. 16. de teſt.
m d. l. eos.
n l. lege. 9. h. t.
o l. falſi. 20. h. t.
p l. qui duobus. 21. in fi. h. t. uide omnino diſtinctionẽ Bart. in l. ſi quis uxori. §. ſi fugitiuum. num. 2. de furt.
q d. l. 1.
r d. l. §. in prin. in uer. do lo malo. l. impuberem. 22. in prin. h. t.
s l. fi. ſ. de uar. cognit.
t l. lege. 9. l. Paulus. 16. hoc tit.
u d. l. 1. uerſ. ſic &.

qui totum inſtrumentum aufert, ita ut nihil de re conſtare poſsit, plectendum eſſe, conſen-
taneum eſt. Et hoc quidẽ in teſtamentis[a], (quo nomine etiam codicillos complectimur[b])
de quibus l. Cornelia teſtamẽtaria loquitur[c], dubiũ non habet: in reliquis negat Paulus[d],
inſtrumentorum ſurreptorum crimen publici eſſe iudicij, quia lex quæ ſola iudicium facit
publicum[e], de his nihil expreſsit: extra ordinem tamen pœna falſi plectuntur[f], quòd non
modò falſi ſignatione[g], alieni chirographi imitatione[h], ſcripti immutatione, reſignatione
falſum cõmittatur[i], ſed etiam cum celatur, ſubijcitur, ſubripitur inſtrumẽtum, eo animo ut
uerũ non appareat[k]. Ex cauſa enim finali & propoſito, maleficia ſunt diſtinguenda[l]. Itaq;
qui tabulas alienas ſurripit lucri ſui cauſa, potius in furtum quàm in falſi crimen incidit[m].
Furtum autem nõ ad publica iudicia, ſed priuata pertinet. At cũ non lucrãdi, uerùm occul-
tandæ ueritatis animo tabulæ ſurripiuntur: hîc quãdo definitio furti non cõgruit, quæ eſt
cõtrectatio animo lucrãdi facta[n]: certè nec definitũ cõuenire poteſt. quare in tali ſpecie fal-
ſum etiam in priuatis tabulis cõmitti uerius eſt[o], maximè cum ex conſtit. in quauis hodie
ſcriptura, tam publica quàm priuata falſum fieri poſsit[p]. Sed & qui uiui teſtamentum ape-
rit[q], aut prodit aduerſario reſignátue depoſita apud ſe inſtrumẽta, in hoc crimẽ ſe induit[r].
S.C. etiam Libonianum ſtatuit l. Cornelia teneri, qui ſibi legatum fideicõmiſsúmue aſſcri-
bunt, tam in teſtamentis militũ, quàm paganorum[s]. Qui teſtamentũ amouerit, celauerit,
rapuerit, deleuerit, interleuerit, ſubiecerit, reſignauerit, recitauerit, mutauerit dolo malo, cu-
ius'uè dolo malo id factũ erit, legis Corneliæ pœna damnatur[t]: item qui nummos aureos
radunt, tingũt[u], in'ue aurum uitij quid addunt[x]: qui adulterinos argenteos cõflant[y], niſi
ante perfectionem pœnitẽtia ducti intermittant[z]. Sed & ille ſimili pœna afficitur, qui cum
prohibere tale quid poſſet, non prohibuit[a]. Eadem lege Cornelia exprimitur, ne quis num
mos ſtanneos plumbeósue emere, uendere dolo malo uelit[b].

Falſi nominis uel cognominis aſſeueratio pœna falſi coercetur[c], dum tamen dolo malo 8
fiat[d]. Hinc tradunt, qui ſe nobilem aut militem profitetur dolo malo (hoc eſt, iuxta ana-
logiam & rationem criminis falſi, ad decipiendum, fraudandum, cõcutiendum alterum[e])
in eandem legem incidere, pœna tamen mitigata[f]: quam arbitrariam eſſe hoc caſu I C.[g] o-
ſtendit. Huc referantur, qui falſum partum ſupponunt[h]: (id quod tam mulieri quàm ob-
ſtetrici capitale eſt[i]) qui duobus in ſolidum eandem rem diuerſis contractib. uendit, quan-
quam leuius puniatur[k]: qui nomine magiſtratus falſas literas proponit, aut reddit[l] (ut fa
cere hodie ualidi mendicãtes, & prætextu falſarum literarũ, emungere pecunias ſolent[m]:)
qui falſo teſtimonio inſtrumento ſciens in iudicio utitur: cui pœna tamen lenitur, ſi ex eo
non obtinuit[n]. qui falſum teſtimonium dicit[o], edicta propoſita dolo malo corrũpit[p]: præ
ſidi falſa interpellatione obrepit[q]: qui tutor cum eſſet, eo diſsimulato, uectigalia publica
conducit[r]: qui ſignum adulterinum dolo malo ſculpſit, fecit[s]: menſuras uini uel frumẽti
publicè probatas corrupit, uel ijs fraudem fecit[t].

Sed iure Saxon. inter hos diſtinctio eſt, quod ad pœnã attinet. Nam qui corrumpit men- 9
ſuram, cum fuſtigatione[u]: qui ea utitur tantum, ſine fuſtigatione relegatur[x]. Si quis fal-
ſis etiam reſcriptis[y] aut conſtitutionibus nullo authore habito utitur, lege Cornelia aqua
& igni interdicitur[z].

Porrò de crimine falſi tam ciuiliter, actione in factum[a] ad id quod intereſt, ad duplum[b], 10
uel ad retractandum falſum[c], quàm criminaliter ad uindictam agi poteſt[d]. quanquam &
excipiendo querela falſi moueri poteſt[e]. Sed de publico falſi iudicio hîc tantum tractatur,
de quo eſt uidendum.

Legis igitur Corneliæ accuſatio de falſo publica eſt[f]: excepto quod de partu ſuppoſito 11
ſoli accuſant parẽtes[g]. in qua accuſatione & illud putatur (nã non deſunt qui diſſentiãt[h])
ſingulare, quòd nulla temporis præſcriptione tollatur[i]: ne uidelicet ſpurijs & adulterinis
liberis familiæ ullo tempore polluantur, cum aliàs falſi querela uiginti tantum annis du-
ret.

a l. 2. h. t. l. eum. 14. C. eod.
b Paul. lib. 4. tit. 7. uid. ſup. de tab. exhiben.
c l. 3. §. ſi quis. de tab. exhib. l. 1. ubi gl. de publ. iud.
d l. Paulus. 16. h. t.
e l. 1. ſup de publ. iud.
f d. l. Paulus. in fin.
g d. l. Paul. §. 1. l. damus. 23. l. ſi quis. 21. C. eod. tit.
h d. l. quid ſit. 23.
i l. ſi à debitore. 28. hoc tit.
k d. l. 16.
l l. qui iniuriæ. 35. de furt.
m l. qui tabulas. 27. l. quidam. 32. l. Sempronia. 72. l. falſo. 84. §. fi. de furt.
n l. 1. de furt.
o Bart. in d. l. Paulus. per illum tex. in fin. glo. in l. ſi quis affirmauerit. de dolo malo. & in l. eum qui. 14. ubi Bald. Cyn. Salic. C. de fal. Salic. in l. ſi de poſſeßione. C. de probat. Ang. & Imol. in l. 1. de publ. iud. Iaſ. in §. pœnales. num. 33. Inſt. de actio. Boer. deciſ. 272.
p l. pen. ubi Bal. l. ſi quis. 21. uerb. publicis priuatis'ue. C. eod.
q d. l. 1. §. is qui aperuit. l. 38. ſi quis. §. qui uiui. ff. de pœn.
r d. l. 1. §. is qui. d. l. ſi quis. §. inſtrumenta.
s d. l. 1. §. ad teſtamenta. l. 4. 5. 11. 12. 15. 17. 18. 22. §. 1. h. t.
t d. l. 2. ſi quis. 26. h. t.
u l. quicunq;. 8. h. t.
x l. lege. 9. h. t.
y d. l. lege.
z l. qui falſum. 19. h. t.
a d. l. lege.
b d. l. lege.
c l. falſi. 13. h. t.
d l. unic. C. de mut. nom.
e Paul. lib. 5. tit. 15.
f l. eos qui. 27. §. fin. h. t. Bart. in l. reddatur. 1. notab. cum apoſtill. ibi marginal. C. de prof. & med. lib. 10. & in l. ſ. C. de dig. lib. 12. Bald. in l. data. C. qui accuſ. nõ poſſ. Iaſ. in l. Barbarius. nu. 20. de off præt. Guid. pa. deciſ. 89. cum ad. Chaſſ. in conſ. Burg. tit. des enſ. de plur. lic. §. 4. num. 10.
g d. l. eos qui. in uerb. pro admiſsi qualitate.
h l. qui falſum. 19. §. 1. h. t.
i l. 2. de Carbo. edic. Paul. li. 2. ti. 24.
k l. qui duob. 21. h. t.
l l. qui nomine. 25. h. t.
m uide de his l. unic. C. de mendic. Val. lib. 11. & ſententiam in Vueych. in qua tãquam falſarij fuſtigatione, & ut fures laqueo plectuntur.
n l. antepen. h. t. l. pen. C. de probat.
o Paul. lib. 5. tit. 15.
p l. pen. hoc tit.
q l. ſi quis. 29. hoc t.
r l. unic. C. ne tut. uel. cura uectig.
s l. lege. 30. h. t.
t l. pen. h. t.
u gl. Land. lib. 1. art. 13. D. Reinhar. diff. pœn. 22.
x Chil. in prac. tit. de pœn. tex. in l. antepen. de extra. crim.
y l. 4. C. eod. Paul. lib. 1. tit. 12.
z l. fin. h. t. l. 4. C. eod. tit.
a l. qui nomine. 25. ubi glo. h. t. gl. ad uerb. ciuiliter. in l. unic. C. quan. ciuil. act.
b l. hodie. in fin. hoc tit.
c l. pen. C. de tranſact. l. diuus. de re indic. tot. tit. C. ſi ex falſ. allegat.
d l. penult. C. eod.
e l. 2. ubi gloſſ. ad uerb. paratus. C. de fid. inſtrum. per not. in l. ſi ex falſis. C. de tranſact.
f l. 1. de public. indic.
g l. lege. 30. h. ti.
h Cuiac. Obſer. lib. 4. cap. 14.
i d. l. qui falſum. 19. §. 1. hoc tit.

ret[a]. In hoc[b] item iudicio acerrima fit indagatio, ut & à reo probatio quãdoq; exigatur[b]: quod tamen nuſquam uidi ſeruari, niſi quòd iuramẽtum purgationis oneratis ſuſpicione reis, neq; tamen conuictis, imponi ſoleat[c].

12 Pœna autem falſi uel quaſi falſi, id eſt, eius delicti quod ex S. C. aut interpretatione prudentum pro falſo habetur, eſt deportatio, & omnium bonorũ publicatio, in liberis: in ſeruis, ultimum ſupplicium[d]. nam deportatio ſucceſsit in locum pœnæ, qua aqua & igni olim interdicebatur[e]. Hodie apud Sax. pro deportatione uſitata eſt etiam hoc in delicto fuſtigatio[f]. Sed hæc pœna pro qualitate delicti aut intenditur uſq; ad ſupplicium[g], aut remittitur uſq; ad manus amputationem[h], uel relegationẽ, etiam temporalem[i]: quandoq; uel in totum aufertur, ut impuberibus[k]: interdum aliter uariatur, ut cum falſo teſti eadem pœna lege talionis imponitur, quæ ſi uerum fuiſſet teſtimonium, reum manſura fuiſſet[l]: facile ut appareat, non uſquequaq; certam in hoc iudicio præſcribi poſſe pœnam: cum ea ad qualitatẽ factorum, quæ uaria in hoc genere ſunt, & alia alijs grauiora, referri aptè & æquabiliter debeat[m]. Nam iudicia etiam publica poſterioribus temporib. & tranſlato iam imperio, mutatisq; ueterũ iudiciorum ſolennib. cœperũt eſſe extraordinaria, non tantũ quo ad ordinem proceſſus[n], uerũ etiam quo ad definitionẽ pœnæ: idq; tutius eſt ac rectius, cum circumſtantiæ delictorũ etiam publicorum uarient, non ad unum animaduerſionis genus religionem iudicantis alligant. lex enim abſq; perſonarũ & rerum complexu, arithmetica proportione pœnam delicto commenſurat. Cæterùm iudex qui perſonis eam applicat, & pro qualitate perſonarum, ac factorum circumſtantia diſtribuere rectè debet, ut ad analogiam geometricam omnia expendat atq; exæquatur opus eſt[o]. Sed hæc pœna qualiſcunq; ſit, hæredem non tenet. Quare ſi falſi reus ante ſententiam deceſſerit, ceſſante lege Cornelia, quod ſcelere quæſitum eſt, hæredibus aufertur[p]. turpia enim lucra etiam ſucceſſoribus extorquenda eſſe, conſtitutum eſt[q].

AD LEGEM IVLIAM REPETVNDARVM. TIT. XI.

1 *Lex Iulia à quo lata, & de quibus pecunijs loquatur.*
2 *De corruptione magiſtratus.*
3 *De muneribus.*
4 *De contractibus.*
5 *De ciuili actione legis Iuliæ.*
6 *De criminali.*

1 Lex Iulia, quæ à Cęſare Iulio authore ſic dicta eſt, repetundarũ ſcilicet pecuniarũ, uel de pecunijs repetũdis, pertinet ad eas pecunias, quas qs in magiſtratu, poteſtate, curatione, legatiõe, uel quo alio officio, munere miniſteriòue[a] publico cepit: uel cũ ex cohorte cu-
2 ius eorũ eſt[b]. Quod hæc habet diſtinctionẽ. Vetat lex Iulia, ne qs in magiſtratu aut comitatu eius cõſtitutus ullam omnino pecuniã accipiat[c], quo minus quid ex officio faciat[d], aut ut quod gratis facere oportebat, data pecunia faciat, puta ob iudicãdum uel nõ iudicãdum[e], denunciandũ teſtimoniũ uel non denũciandum[f], legendũ militẽ, iudicẽ[g], dimittendũ ca-
3 ptiuũ[h], honorẽ alicui uel magiſtratũ decernẽdum[i], &c. Extra has aũt cauſas cauet l. Iulia, ut ab omni etiã ſorde magiſtratus abſtineãt, ne plus doni munerìsue in anno accipiãt, quã quod ſit aureorũ cẽtum[k]. Hinc excipit lex quoſdã à quib. in infinitũ capere licet[l]: extra tamen officij rationẽ, ut ſuprà dictũ eſt. nã ut præter officiũ aliquid fiat uel nõ fiat, in eam rem nullo modo à quopiã accipere fas eſt. Accipere aũt licet ab uxore[m] dignitatis cauſa iuuãdæ. licet aliàs inter cõiuges donationes ſint prohibitæ[n]. itẽ à ſobrinis, propiorèue gradu iun-
4 ctis[o]. quod cõtra hanc legẽ datũ eſt, nõ poteſt uſucapi[p]. Sed & eadem lex uẽditiones oẽs &
5 locationes, eius rei cauſa pluris minorìsue factas, irritas facit[q]. Duplex aũt orit̃ ex lege Cornelia actio, altera ciuilis, altera criminalis: ciuilis dat̃ in quadruplũ eius quod illicitè datũ eſt[r], quod quadruplũ fiſco applicari uult Azo[s]: tã aduerſus magiſtratus, quàm eorũ comites[t]: item eos qui ob adipiſcẽdam dignitatẽ pecuniã præſidi dederũt[u]. ac quod magis mirandũ eſt, ab hæredib. quoq; pœnã exigi placuit[x], quia in his principalis quæſtio illatæ pecuniæ mouetur[y]. Pecuniariæ aũt actiones quãuis ex delicto naſcãtur, nõ rarò ad hæredem trãſeunt[z]: quare & eos in quos pecuniã repetẽdam magiſtratus trãſtuliſſent, cõuenire po-
6 tuiſſe Cic.[a] oſtẽdit. Criminalis actio ex lege Iulia publicũ iudiciũ cõſtituit, de quo hoc in titulo agitur. In hoc dãnati extra ordinẽ puniri ſolent, & plerũq; uel exilio, uel durius, prout admiſerint. Quid enim ſi ob hominẽ necandũ pecuniã acceperint, uel licet non acceperint, calore tamen iracũdiæ aut odio inducti interfecerint innocentẽ, quẽ punire non debuerũt: capite utiq; plecti debent, uel certè in inſulam deportari, ut pleriq; puniti ſunt[b]. Hac lege damnatus teſtimonium publicè dicere, aut iudex eſſe, poſtulareùe prohibetur[c].

AD LE-

a *l. querela. 12. C. eod.*
b *l. pen. C. eod.*
c *tot. t. ex. de purg. cano.*
d *l. 1. §. fi. l. ſi h. t. §. item lex Cornelia de falſis. Inſt. de pub. iud. Paul. lib. 4. tit. 7. & lib. 5. tit. 25.*
e *d. l. fi.*
f *gl. Landt. lib. 1. art. 13. Reinh. diff. pœn. 22. Chilian pr. all. loco.*
g *d. l. ubi. in fine. C. eod. Deuter. 19.*
h *Nouel. 42 & 17. c. 1. de prob. feud. alie. per Feder.*
i *l. qui duob. 21. l. falſis. 13. §. 1. l. antepen. cum ſimilib. h. t.*
k *l. impuberem. 22. h. t.*
l *Iaſ. in l. pen. in fi. C. ſi cõ. tut. Deuter. 19.*
m *l. qui duob. 21. cum ſimilib. h. t.*
n *l. ordo 8. ſup. de pub. iud. §. ult. Inſt. de interdict.*
o *uide ſup. de inſt. & iure. nu. 11.*
p *l. cum falſi. 12. h. t.*
q *l. 5. de calumnia. l. Lucius. 9. de iur. fiſc.*
a *uide Cuiac. lib. Obſ. 7. cap. 9.*
b *l. 1. hoc tit. Paul. lib. 5. tit. 28.*
c *l. 7. uerſ. apparet. h. t.*
d *l. 4. h. t.*
e *l. 3. h. t.*
f *l. eadem. 6. h. t.*
g *l. 6. 7. h. t.*
h *d. l. 7.*
i *l. fin. C. eod.*
k *l. 6. h. t.*
l *d. l. 7. uerſ. apparet.*
m *l. 1. h. t. Cuiac. Obſer. lib. 6. c. 18.*
n *ſup. de donat. in. uir.*
o *l. 1. in fin. h. t.*
p *l. pen. h. t.*
q *d. l. pen.*
r *l. 1. & l. fin. C. eod.*
s *in rub. C. eod.*
t *l. in comites. 5.*
u *l. fin. C. eod.*
x *l. 2. C. eod.*
y *l. fin. §. ad l. Iul. pecul.*
z *l. 5. de calum. l. in condictione. 9. de condic.*

ſur. l. Lucius. 9. de iur. fiſc. l. cũ falſi. 12. ſup. tit. t. a *pro C. Rab. poſthumo.* b *d. l. 7. §. fi.* c *l. 6. in prin. h. t.*

AD LEGEM IVLIAM DE ANNONA Titul. XII.

1 *Qui hac lege teneantur.*
2 *Pœna.*
3 *Qui accuſare poßint.*
4 *Reſcripta huc pertinentia.*

LEge Iulia de annona, pœna ſtatuitur aduerſus eum qui contra annonam fecerit,ſocie 1
tatémue coierit,quo annona carior fiat. Eadem lege continetur,ne quis nauem nau-
támue retineat, aut dolo malo faciat quo magis detineantur: & pœna uiginti aureo-
rum ſtatuitur[a].

Sed ſuperiores qui annonam flagellant,extra ordinem puniri ſolent[b]. 2

Hæc accuſatio non modò publica eſt, ſed etiam ſeruis & mulieribus conceditur[c]: nam 3
nihil æquè Reipubl. intereſt,quàm fraudes in annonæ ratione factas detegi.

Huc pertinet quod reſcriptum eſt à diuis fratribus, minimè æquũ eſſe decuriones ciuib. 4
ſuis frumentum uilius quàm annona exigit,uendere. Item ius non eſſe ordini cuiuſq; ciui-
tatis,precium grani quod inuenitur, ſtatuere[d]. quodq; ſub pœna deportationis, cuiuſuis
generis monopolia,Principum conſtitutionibus ſint interdicta[e].

a *l.2.h.t.*
b *l. annona.7.de extra. crim.l. ſoles.§. libera- lia.de ſeruit.*
c *l.1.l. fin.§. fi.h.t.*
d *l. fin.h.t.*
e *l.unic.C.de monopol.*

AD LEGEM IVLIAM PECVLATVS, ET DE SACRILEGIS, & de reſiduis. Titul. XIII.

1 *Peculatus quid,& unde dictus.*
2 *Summa huius legis.*
3 *Pecuniæ nomine quid ueniat.*
4 *De pecunia ſacra ſubtracta,& pœna ſacrilegorum.*
5 *De publica: & an omnium ciuitatum pecunia publica ſit.*
6 *Qui præterea hac lege teneantur.*
7 *De accuſatione & pœna ex hac lege.*
8 *De lege Iulia,de reſiduis.*
9 *An hæc iudicia tranſeant in heredes.*

FVrtum publicæ pecuniæ, peculatus dicitur[a], à pecore: quòd ab eo initium eius frau- 1
dis eſſe cœpit,authore Feſto.

Lege Iulia peculatus cauetur, ne quis ex pecunia ſacra, religioſa, publicáue auferat, 2
néue intercipiat,uel in rem ſuã uertat,neu faciat quo quis auferat, intercipiat, in rem ſuam
uertat: niſi cui utiq; lege licebit: néue quis in aurum, argentum, æs publicum quid indat,
néue immiſceat: néue quo quid indatur, immiſceatur, faciat ſciens, dolo malo, quo id
peius fiat[b].

Pecuniæ nomen hîc largè pro omnibus rebus accipitur[c]: quare etſi alia res ſurripiatur, 3
peculatus committitur[d].

Sacram accipe,Deo conſecratam aut donatam[e]: nam res priuatæ in ædem ſacram depo- 4
ſitæ & ſurreptæ,furti actione,non publico iudicio repetuntur[f]. Religioſa eſt,quæ ex loco re-
ligioſo, puta ornamentis ſepulchrorum aufertur: quarum rerum furtum etiam priuata a-
ctione de ſepulchro uiolato coercetur[g]. Sacrilegij præſertim nocturni[h], pœna etſi capita-
lis eſt[i], tamen plerunq; extra ordinem,pro qualitate perſonarum & rerum,uel clementius,
uel ſeuerius ſtatuitur[k]. Hodie ſacrilegi exemplo furum, in furcas ſuſpenduntur: quod &
olim uſitatum fuiſſe indicat Vlp.[l] Iure Sax. etiam ruta,uelut graſſatores concutiuntur[m].

Publica pecunia dicitur,quæ ad rempubl. Rom. uel ad Cæſarem pertinet[n]. Dico,Roma- 5
nam. nam qui alij ciuitati eripit,furtum quidem facit[o], non tamen ex l. Iulia peculatus te-
netur: ciuitates enim loco priuatorum ſunt[p]. ſed ad hatum quoq; res conſtitutionibus
principum,crimen peculatus eſt poſtea extenſum[q].

Qui tabulam æream legis,formámue agrorum, aut quid aliud continẽtem refixerit, uel 6
quid inde immutauerit, lege publica peculatus tenetur. ut & is qui quid in tabulis publi-
cis deleuerit,uel induxerit[r], uel minorem iuſto pecuniam retulerit[s]: qui perforauerit mu-
rus,uel inde aliquid abſtulerit[t]. Sed & Senatus iuſsit lege peculatus in eos agi,qui iniuſſu
eius qui rei præerat,tabularum publicarum inſpiciendarum poteſtatem fecerit[u]. Is etiam
qui prædam ab hoſtibus captam ſurripuit,lege peculatus damnatur in quadruplum[x].

Huius criminis accuſatio quinquẽnio durat[y]. eius pœna aquæ & ignis interdictionẽ,in 7
cuius

a *l. ſacrilegij. 9.§.1.h.t.*
b *l.3.h.t.Paul.li.5.t.27.*
c *l.2.C.de conſt.pe.l.pe- cuniæ.178.de uerb.ſi- gnifi.*
d *l.4.§. fin.*
e *l.4.in prin.h.t.*
f *l.5.h.t.*
g *tot.tit.ff.de ſepul.uiol.*
h *Paul.lib.5.tit.19.*
i *l. ſacrilegi.9.h.t.*
k *l.4.l. ſacrilegi. 6.l.ſa- crilegi.9.§.1.l. hac le- ge.11.h.t.*
l *in d.l.9.*
m *Landt. lib.2.artic.23. Sachſ.diff.60.*
n *d.l.6.§.fin.*
o *l.ob pecuniam.83.de furt.*
p *l.eum qui.16.de uerb. ſignifi.*
q *l.4.§. fi.h.t.*
r *l.qui tabulam.8.h.t.*
s *l.hac lege.11.h.t.*
t *l.qui perforauerit.12. h.t.*
u *l.ſacrilegi.9.§.fin.h.t.*
x *l.pen.h.t.*
y *l.peculatus.7.h.t.*

8 cuius locum ſucceſsit hodie deportatio [a], continet [b]. Quia uerò hac lege non tenentur, quo
rum periculo & fidei res publicæ ſacræ'ue committuntur [c]: ideo ad compeſcenda magiſtra-
tuum & æredituorum furta, alia lex Iulia de reſiduis lata eſt. qua lege tenetur qui publicam
pecuniam delegatam in uſum aliquem retinuit, neq; in eum uſum conſumpſit [d]: item apud
quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione, ex pecunia quam acceperit, alia'ue qua
ex cauſa, pecunia publica reſedit [e]. ſed & qui fiſco debet, ex officio antè geſto, poſt annum
reſiduam eam eſſe pecuniam, l. Iulia iuſsit [f]. Hac porrò lege damnatus, amplius tertia parte
9 quàm debet, hoc eſt in triplum damnatur [g]. Publica iudicia peculatus, & de reſiduis, & repe
tundarum, ſimiliter aduerſus hæredes exercentur, quatenus pecuniam reſpiciunt: quia de
ablata pecunia agitur [h]. Ex his autem omnibus intelligi poteſt, etiam eos qui ſunt in officio
atq; adminiſtratione, furtum facere, & hoc nomine furti actione, aliiſq; ſimilibus teneri [i]:
nec prætextu officij quaſi domini ſint, aut domeſticum furtum [k] fecerint, excuſari: etiamſi
ex hac cauſa, pœnam mitigari pleriq; uelint [l].

a uide T. ad l. Iul. de ui publ. & ad l. Corn. de falſ.
b l. 3 h. t.
c d. l. 9. §. Labeo.
d l. 2. l. 4. §. ſed & qui. l. 9. §. fin. h. t.
e d. l. 4. §. lege.
f l. cum eos. 10. in fi. h. t.
g d. l. 4. §. ſed & qui.
h l. fi. h. t.
i l. fi h. 7. l. ſi ſeruū. 16. C. de furt. l. 1. §. fin. l. 2. de tut. & rat. diſtr.
k l. reſpiciendum. §. furt. de pœn.
l Iaſ. in l. eius qui. §. quas actiones. ſi cert. peta. c. ſi uerò. ubi Panor. de ſent excō. uide Tiraq. latè de pœn. cauſ. 58. Chaſſ. in conſue. Burg. tit. de iuſtic. § 5. nu. 6.

DE LEGE IVLIA DE AMBITV. TIT. XIIII.

1 *Ambitus quid, & unde dictus.*
2 *Quis tulerit legem de ambitu.*
3 *Quis hac lege teneatur.*
4 *De pœna legis.*
5 *De uſu legis, & S. C. ac lege Iulia iudiciaria, & conſtitutionibus huc pertinentibus.*

1 AMbitus ab ambitione differt: nam prior eſt criminis appellatio, poſterior cupidita-
tis utrumq; ab eo dictum apparet, quòd candidati ad honorem adſpirātes, circum-
2 ire tribus & ambire, prehenſareq; ſingulos ex populo ſolent. Legem autem de ambi-
tu aut latam eſſe ab Auguſto, aut interpolatam renouatamq;, ex hiſtorijs diſcimus [a]. Sanè
ante eius tempora uiguiſſe legem de ambitu, oratio Ciceron. pro Murena, & actiones Caro
nis, quas Plutarchus in uita eius enarrat, oſtendunt. Quinetiam Cicerone coſ. legem de am
bitu ſeuerius fuiſſe ſancitam, additumq; prioribus pœnis exilium decennij, ex Cic. [b] & Dio-
3 ne intelligi licet. Hac lege tenebantur, qui in petitione magiſtratus, aut prouinciæ, ſacerdo-
tij'ue, turbam ſuffragiorum cauſa conduxiſſe, ſeruos aduocaſſe, aliam'ue quam multitudi-
4 nem mercede ſibi conciliaſſe, conuicti erant. Cuius pœna pro admiſſo interdum durior eſt,
ut cum propter conductos armatos homines publicamq; uim deportatio decernitur [c]: in-
5 terdum lenior, ut cum ambitus ergô per quinquennium honoribus reo interdicitur. Sed
hodie in urbe lex Iulia ceſſat: quia ad curam principis, magiſtratuum creatio pertinet, non
ad populi fauorem [d]. Non tamen hoc nomine accipere pecuniam & nundinari occaſione
dominationis officia princeps debet, cæteróqui in legē hanc committit, etiamſi nemo pœ-
nam exigere poſsit [e]. Quod utinam ſibi perſuadere paterentur, qui ad gubernacula rerum
ſedent. Nam plerunq; uſuuenit, ut ubi uenalia ſint officia, ibi officiorum etiam adminiſtra
tio iuriſq; adminiſtratio uenum exponatur. In municipijs porrò, ubi adhuc creandi magi-
ſtratus ius penes populum eſt, ſi quis magiſtratum aut ſacerdotium contra hanc legem pe-
tierit, per S. C. centum aureis & exiſtimatione mulctatur: qua lege damnatus ſi alium con-
uicerit, in integrum reſtituitur, pecuniam tamen non recipit. Item is qui nouum uectigal in
ſtituerit, ex S. C. hac pœna plectetur. Et ſi quis reus uel accuſator domum iudicis ingredia-
tur, aucupandæ uidelicet gratiæ cauſa, per l. Iuliam iudiciariam in legem ambitus commit-
tit: id eſt, aureos centum fiſco inferre iubetur [f]. Illud grauius, quòd eum qui magiſtratum
repetit, duriſsima ambitus pœna, nempe deportatione, Arc. & Hono. Impp. plecti uolue-
runt [g], qua conſtitutione hodie non utimur.

a Suet. Dione, & alijs. uide Paul. li. 5. tit. 30.
b in orat. pro Plan.
c l. unic. C. eod.
d d. l. unic. h. t.
e Gemin. in c. t. §. 1. nu. 5. de homicid. lib. 6. cum ibi allega.
f l. unic. h. t.
g l. unic. C. eod.

DE LEGE FABIA DE PLAGIARIIS, Titulus XV.

1 *Summa legis.*
2 *Verbo uenditionis quid contineatur.*
3 *De accuſatione ex hac lege.*
4 *De pœna.*

1 LEgis Fabiæ de plagiarijs, Cic. [a] & Paulus [b] meminêre. qua cautum eſt, ut qui ſciens libe
rum hominem inuitum emerit, uendiderit, celauerit, uinctum habuerit, ſeruum alie-
2 num dolo malo abduxerit, celauerit, retinuerit, coerceatur [c]. Venditionis uerbo om-
O nes con-

a pro Rabirio.
b lib. 5. Sent. cap. 7.
c l. 1. 2. 3. 4. 5. 6. h. t. l. 1. 5. 6. 7. 9. 10. 15. C. eod.

nes conſimiles contractus, quibus dominium transfertur, comprehendimus[a]: etiamſi pla
gij crimen dominium non transferat, neq; ſtatum mutet[b]. Hæc lex dolum & ſcientiam no
tat, non etiam ignorantiam[c], aut uoluntatem à conſilio celandi alienam[d]. Eſt autem huius 3
criminis accuſatio publici iudicij[e], criminalis[f]: unde nec per procuratorem agi poteſt[g], &
inſcriptione accuſationis ac ſententia ordinaria expeditur[h]. Damnatis autem olim pecu 4
niaria pœna irrogabatur[i]. Sed quia per hoc ſcelus ingenui homines ſæpius aſportantur, ut
grauioris pœnæ genere deterreri cæteri poſsint, pro delicti modo grauius puniri ſolent[k]:
puta aut in metallum dari[l], aut etiam ſi filios parentibus intercepiſſe demonſtrentur, gla
dio feriri, ſi quidem digniores ſint (quæ pœna etiam lege diuina fuit præſtituta[m]:) ſin autē
libertinæ conditionis homines, beſtijs ſubijci[n]. ſed hæc pœna ex cauſa mitiganda eſt. Quid
enim ſi quis non rapuit ſeruum, ſed fugitiuum & erronem uendat, aut diſtrahat uolentem:
certè uidetur leuius, & pœna tantum pecuniaria mulctandus[o].

AD SENATVSCONSVLTVM TVRPILIANVM, ET de abolitionibus criminum. Tit. XVI.

1 *Continuatio.*
2 *Quid ſit calumniari.*
3 *De calumnia, quomodo cognoſcatur.*
4 *De pœna calumniatorum.*
5 *De præuaricatoribus.*
6 *Deſiſtere & tergiuerſari quid.*
7 *Pœna deſiſtentium.*
8 *Quando, & qui in pœnam incidant.*
9 *De nunciatoribus.*
10 *De abolitionibus.*

IAm uideamus de progreſſu, ordine & executione criminalium iudiciorum: in quibus, 1
quia ſæpenumerò uſuuenire cōſueuit, ut aut calumnientur accuſatores, aut præuaricen
tur, aut deſiſtant, de his iudicij remoris ante omnia eſt uidendum. Calumniari, eſt falſa 2
crimina ſcienter & dolo malo intendere[a], aut in fraudem alicuius falſum teſtimonium con
ficere, aut falſum iudicium profiteri[b]: id eſt, indicare falſò, & deferre alicuius crimen, uel per
ſe, uel per alios[c], aut mandato alterius[d]. Dico autem, ſcienter & dolo malo: neq; enim qui 3
non probat quod intendit, protinus calumniari uidetur. nam eius rei inquiſitio, arbitrio
iudicis cognoſcentis committitur: qui reo ſua deſtinatione abſoluto, priuſquam ſentētiam
publicè ferat, de accuſatoris conſilio incipit quærere, qua mente ductus ad accuſationem
proceſſerit: & ſiquidem eius iuſtum errorem aut aliam cauſam quæ à dolo excuſet[e], repere
rit, abſoluit eum[f]. idemq; erit, ſi iuſto dolore potius quàm calumniandi animo ad accuſan
dum uideatur progreſſus: ut ſunt parētes liberiq;, qui ſuorum iniuriam perſequuntur[g]. Si
uerò in euidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam pœnam ei irrogat: quorum alte
rutrum ipſius uerbis pronunciationis manifeſtatur. nam ſimul in ſentētia ſuper calumnia
cognoſcendum eſt[h]. Ergo ſiquidem ita pronunciauerit: Non probaſti, aut temerè accuſa
ſti: uidetur uel iuſto errori, uel ſucon ſulto calori pepercìſſe. Sin autem pronunciauerit, Ca
lumniatus es, condemnauit eum: & quamuis nihil de pœna ſubiecerit, tamē legis poteſtas
aduerſus eum exercebitur[i]. Calumniatoribus pœna lege Remmia irrogatur[k], cuius memi 4
nerunt Cic.[l] & Val[m]. Ea olim fortè pecuniaria fuit[n]: ſed hodie in publicis iudicijs eſt ſimili
tudo ſupplicij, ut quod alijs calumnioſè creare molīti ſunt, ipſi luant[o]: ad quam pœnam in
ſcriptione ſe accuſatores obligabant[p]. In priuatis autem & extraordinarijs criminibus, in
quibus inſcriptionis ſeueritas omittitur, (cuiuſmodi nunc ferè omnia eſſe diximus) extra
ordinem pro qualitate admiſsi puniuntur[q]. Et hæc dicta ſint de calumniatoribus. Præua 5
ricatorem eſſe eum ſuprà[r] oſtendimus, qui uera crimina abſcondit, colluditq; cum reo, &
translaticio munere accuſandi fungitur, eo quòd proprias quidē probationes diſsimulet,
falſas uerò excuſationes admittat[s]. De id genus hominum pœnis ſuprà[t] eſt dictum. Deſi 6
ſtere ſiue tergiuerſari, eſt in totum ab accuſatione deſiſtere[u]. differre autem non eſt deſiſte
re[x]. qui tamen reum intra præfinitum accuſationis tempus non peragit, deſtitiſſe uidetur[y],
niſi magiſtratus occupationib. fuerit impeditus[z]. Horum delictum S. C. Turp. coercetur.
Publicè enim intereſt, accuſationem non intermitti: ſiue uera ſit, ut delicta puniantur[a]: ſiue
falſa, ne calumniatores impunè euadant. Si quis igitur ab accuſatione citra abolitionem 7
deſtiterit, punitur[b] extraordinario iudicio,[c] pœna ſ. librarum auri[d]: ſed iure Sax. mitius[e].
Quod accipiendum eſt de accuſatione publici iudicij[f]: nam extraordinaria S.C. quod pu
blicam

- a l. 4. h. t.
- b l. abducti. 11. C. eod.
- c l. 2. & 3. h. t.
- d l. 6. in prin. h. t. l. plagij. 14. C. eod.
- e l. plagij. 13. C. eod.
- f l. præſes. 8. C. eod.
- g l. 2. C. eod.
- h l. 3. 4. C. eod.
- i l. fin. h. t. l. 6. C. eod. l. lege. 12. ubi gl. ff. de manum.
- k l. 7. C. eod.
- l l. fin. h. t.
- m Deut. 24. Exod. 21.
- n l. fin. C. eod.
- o l. 6. C. eod.
- a l. j. §. 1. h. t. l. athletas. §. calumniator. de his qui not. infa.
- b l. 6. §. fin.
- c d. l. j. §. incidit.
- d l. noſtros. 8. C. de calumnia.
- e l. igitur. de lib. cauſ. gl. in l. 1. in fin. ubi Dd. ſi quis ius dic.
- f d. l. j. §. ſed non utiq;.
- g l. in S. C. 15. §. eos. h. t. l. 2. & 4. C. de calum. l. 2. C. de abolit. l. fi. ff. de pub. iud.
- h l. j. C. eod.
- i d. l. j. §. ſed non utiq;.
- k l. j. §. 1. h. t. l. quæſitum. ff. de teſt.
- l pro S. Roſcio.
- m lib. 3. cap. 7.
- n §. hoc antē. Inſt. de pœ. tem. litig.
- o l. fin. C. de calum. l. 3. de præuar.
- p l. fin. C. de accuſ.
- q l. 3. h. t.
- r ad tit. de præua.
- s l. j. in prin. & §. præuaricatorem. 3. h. t. l. præuaricatores. 212. de uerb. ſig. d. l. athletas. §. præuaricator. l. j. ff. de præuar.
- t ad tit. de præuar.
- u l. j. in prin. h. t.
- x l. ab accuſatione. 6. l. deſtitiſſe. 13. h. t. l. fin. C. eod.
- y d. l. 6. §. 1. [illegible]
- z l. in S. C. 15. §. pen. h. t.
- a l. ſi ita. § 2. ad l. Aquil. §. congruit. ff. de off. præſ.
- b d. l. j. §. ſi quis.
- c d. l. j. §. ſuſpe.
- d l. 3. de præua.
- e Land. lib. 1. art. 69.
- f l. j. C. eod.

blicam tantum cauſam complectitur, non arguit[a]. quanquam & hi extraordinariè puniantur, qui extra ordinem deſiſtunt[b]: ſi tamen de publico iudicio, ut ferè fit, extra ordinem co-
8 gnoſcatur, ordinariæ pœnæ locus erit[c]. Sed non antè, quod ad pœnam attinet, deſtitiſſe ac-
cuſator uidetur, quàm ſi iam inſtituta & ordinata ſit accuſatio, inſcriptionib. depoſitis, &
fideiuſſore de exercenda lite præſtito[d]. Nam qui libello dato, duntaxat minatur ſe crimen
intentaturum, S.C. non continetur, etiamſi deſiſtat[e]. Quæſitum eſt & illud, an qui ab inſti-
tuta accuſatione præſcriptione temporis excluduntur, in S.C. incidant: & quidem Papin. re-
ſpondit, de calumnia non puniri[f]. quod uerum eſt, cùm obiecta à reo præſcriptione actio
eliditur. nihil enim eſt quod imputare queas actori: qui ignorare potuit, qua defenſione
reus eſſet uſurus. Sed ſi nulla exceptione oppoſita ipſe deſiſtere uelit, hoc prætextu, quòd
actio ſit præſcripta: uerius eſt incidere eum in S.C. cum exceptiones non actorib. ſed reis opi-
tulentur[g]: & accuſatio, ſiue iuſta ſiue iniuſta, quoniam publica eſt, non uoluntate actoris,
ſed cognitione iudicis debeat aboleri: maiore etiam odio dignus uideatur, qui non explo-
rato præſcriptionis iure, ad tam improbam accuſationem proceſsit[h]. Parcitur tamen hac
in parte mulierum & minoris ætatis, infirmo conſilio[i]: quanquam aliàs mulier ab inſtituta
idoneè ordinataq; actione deſiſtens, in S.C. incidat[k]. Tenetur etiam S. C. qui alium accuſa-
torem ſubmittit atq; inſtruit: quia alium ſubornando, diffidere cauſæ, atque ita per dolum
9 ſe uelle ſubducere periculo inſcriptionis uidetur[l]. Nunciatores etiam, qui abſq; inſcriptio-
ne & metu ſimilitudinis ſupplicij[m] per notoria indicia produnt, hoc eſt indicant magiſtra-
tui delicta, quaſi certis elogijs & notorijs argumentis deprehenſa, iiſdem illis argumentis
ſuis in inquiſitione aſsiſtere coguntur[n]. quòd ſi calumnioſè detuliſſe deprehendentur, im-
punitam eorum audaciam remanere non oportet[o]. ſed hæc omnia ceſſant, cum abolitio à
10 principe impetratur. Nam quod magiſtratu authore fit, nullam meretur pœnam[p]. Eſt au-
tem abolitio, qua reorum numero reus eximitur, & aboletur accuſationis memoria[q]. Ea
porrò fit triplici modo[r]: primò publicè ob diem inſignem, gratulationem, rem'ue proſpe-
rè geſtam[ſ]: quo caſu durantibus ferijs accuſationes omnium criminum, paucis exceptis[t],
abolentur, ne quiſquam tempore publicæ lætitiæ in ſordibus ſit, & luctu. Sed ferijs finitis,
intra 30. dies utiles repeti accuſatio poteſt[u]. Secundò fit abolitio lege, mortuo ſcilicet reo
uel accuſatore: uel iuſta cauſa, puta morbis impedito[x]. Tertiò priuatim, actore uel reo po-
ſtulante[y]: cui id cauſa cognita concedi à præſide ſolet[z]. In cauſæ autem cognitione uerſa-
tur, an reus aſſentiatur abolitioni, an non calumnioſè actio ſit inſtituta. nam neq; aduerſa-
rio inuito[a], nec calumniantib. hoc eſt indulgendum[b]. Impetrata autem abolitione, is qui
deſiſtit, accuſare amplius nequit[c], niſi ex indulgentia principis[d].

DE REQVIRENDIS, VEL ABSENTIBVS DAMnandis. Titul. XVII.

1 *Continuatio.*
2 *De annotatione bonorum.*
3 *Quomodo contra fiſcum præſcribatur.*
4 *De remiſsionibus.*
5 *An hæc hodie obtineant.*
6 *De proceſſu Sax. contra abſentes.*

1 IN proceſſu criminalium iudiciorũ illud in primis curæ eſſe debet, ut abſens reus requi-
ratur. neq; enim abſentem inauditumq; damnari oportet[a]: cum ſatius ſit nocentem ab-
2 ſolui, quàm innocentem indicta cauſa damnare[b]. Itaq; ſi reus ad diem inſtituendæ accu-
ſationis uocatus, præſentiam ſui non faciat, annotatur, referturq; eius nomen in publica
acta: ut ita annotatos requiri, & edictis adeſſe præſides iubeant[c]: non utiq; ad pœnam, ſed
ut poteſtas ſit ſui purgandi[d]. Si itaq; intra annum ex quo ea annotatio facta eſt[e], ſe purgà-
rit, aut mortuus fuerit, bona ad ſuos hæredes tranſmittit[f]. Sin anno elapſo uenire ceſſet, bo-
na fiſco irreuocabiliter uindicantur: adeò ut etiam innocentia (cuius defenſioni nullo tem-
pore præſcribitur[g]) poſtmodum probata, nihil recuperetur[h]: quin & infamiam quaſi con-
uictus incurrit[i]. Quæ cum ita ſe habeant, meritò prouiſum eſt, ne per anni ſpacium dum ex-
pectatur reus, bona dilabantur & eant peſſum: ut ea bona annotentur, & in his mobilia, ſi
ſeruari nequeant, diſtrahantur, precio eorũ in depoſitum redacto. Fructus quoq; inter mo-
uentia haberi reſponſum eſt. Curandum erit etiam, ne quid ei qui profugit, medio tempore
3 à debitoribus eius ſoluatur, ne per hoc fuga eius commeatu inſtruatur[h]. Sed ſi fiſcus bona
negligat, ceſſetq; per uiginti annos, poſtea præſcriptione, uel ab ipſo reo, uel ab hæredib.
eius ſubmouebitur[k]: quamcunq; enim quæſtionem apud fiſcum (ſi non alia ſit propria præ-
ſcriptio)

a d.l.j.§.ſuſpe.
b l.3.h.t.l. ab accuſatio. 6.h.t.
c d.l. in S.C. 15.§.1.
d l.j.C.ad S.C.Turp. d.l. 15.§.ſi poſt.
e l.5.h.t.
f l.quærebatur.11.h.t.
g l.non exceptionib.10. C.de exceptio.
h l.j.§. accuſationẽ. h.t.
i d.l.j.§.accuſationem.
k l.pen.C.eod.
l d.l.j.§.incidit.8.d.l. in S.C.15.in prin.
m dixi ſup. de accuſat. nu.12.
n l.6.§.1.h.t.
o l.j.C.de curio. & ſtat. lib.12. l. diuus Adrianus.de cuſto.reo.
p l.ſi quis id quod.§. doli.de iur.om.iud.l. quã quã.de aq.plu.ar.uid. Doc.in l. non uidetur. 127.§. qui iuſſu. de reg.iu.Dyn.in c.quod quis mandat.eod.tit.
q l. ſi interueniente.12. hoc tit.
r uide Cuiac. qui duplicem tantum facit ad Paul.lib.5.tit.17. ex tit. C. de abolit.
ſ l.8.& 9.h.t.
t l.antepen.& l.pen.h.t.
u d.l.j.l.aut priuatim. 10.l.12.& 15.§.fin. hoc tit. uide Paul.lib. 5.tit.17.& ibi Cuiac.
x d.l.10.& 15.§.ſi propter.
y d.l.18.
z d.l.j.§.abolitio.
a l.fin.h.t.
b l.2.& 3.C. de abolit. ubi dixi.

c l.3.& 4.C.eod.
d l.j.C.eod.
e l.j.h.t.
f l.abſentem.5. de pœn.
g d.l.j.
e l.j.h.t.
d l.j.C.eod.
e l.4.C.eod.
f l.j.C.eo.l.j.in fin.h.t.
g l.4.h.t.
h l.2.C.eod.
i l.fin.C.eod.
k l.fin.h.t.
l l.2.h.t.

ſcriptio) uiginti annorum ſilentio præſcribi, diui fratres uoluerunt[a]. Illud quoq; Iuſt.[b] ad- 4
didit, ut ſi in aliqua prouincia reum degere dignoſcatur, præſes eius loci eum capiat, remit-
tatq; ad locum ubi deliquit, & bona annotet. Hodie uidentur hæc aliqua in parte correcta. 5
nam neq; remiſsionibus utimur,[c] & Fridericus imperator uoluit abſentis & contumacis
homicidæ bona, duntaxat mobilia, publicari, ius uerò immobilium ſeruari hæredibus[d].
quod eo magis dicendum uidetur, quia Iuſtin.[e] publicationem bonorum in damnatis ſu-
ſtulit: multo ergo magis in fugitiuis. Vtcunque ſit, conſtat iure noſtro Saxonum, abſentes 6
reos tribus edictis per interualla 14. dierum publicè ad iudicium uocari: qui ſi in tertio ter-
mino præſentiam ſui non faciant reſponſuri, banno Imperiali proſcribuntur (bis auff ehe-
hafft) id eſt, ut niſi in 4. termino ueniant, legitimasq; cauſas impedimenti demonſtrent,
quamobrem in tertio termino comparére non fuerit ſolutum, planè banniti declarentur,
proq; talib. habeantur: atq; ita in quarto termino contumacia non purgata ſimpliciter &
executiuè, ut ita dicam (bis auff die hülff) banniantur. Cuius uis ea eſt, ut in loco illius terri-
torij impunè occidi poſsint, pœna etiam ijs qui his opitulantur, imminente[f]: qua de re plu-
ra alibi Dd. In bona autem[g] fugitiuorum, moribus noſtris non ſæuitur, nec annotatio ſem-
per aut arreſtatio locum habet[h]: præſerum cùm iure Sax. bona ex delictis non confiſcêtur.

DE QVAESTIONIBVS. TIT. XVIII.

1 *Continuatio.*
2 *Tormenta quare inducta: eorumq; genera & gradus.*
3 *Cauſa efficiens.*
4 *Quæ debeant concurrere ut quæſtioni locus ſit.*
5 *Qualis cauſa admittat torturam.*
6 *In defectum probationum ad torturam perueniri.*
7 *De indicijs.*
8 *Pœna iudicis indebitè torquentis.*
9 *Pœna iuris Saxonici.*
10 *Qui torqueri poſsint, uel non.*
11 *Quomodo in tortura procedendum.*
12 *Finis & effectus torturæ.*

CVm autem reus non abeſt, ſed uel in cuſtodiam traditus eſt, uel alioqui copiam ſui 1
facit: tum aut confitetur crimen, aut negat. Si ſponte confiteatur, ex ſua confeſsione
condemnatur[a]: ſin eat inficias, teſtib. eſt conuincendus[b]. Sed quia pleraq; crimina 2
clam arbitris & occultè committuntur, ut ſemper copia teſtium haberi non poſsit: ideo mo
re maiorum introductum eſſe inquit Cic.[c] ut per tormenta ueritas exquiratur[d]: quem mo-
rem innuit ab Athenienſibus, & Rhodijs, ut pleraq; alia, ſumptum eſſe. Genera tormento-
rum uaria ſunt[e], uarij item gradus. alia enim dicitur tortura leuiſsima, quæ pro tortura nõ
habetur[f]: alia leuis, alia grauis, alia grauiſsima[g]. Cauſa efficiens quæſtionum eſt mos anti- 3
quiſsimus, omnium ferè bene inſtitutorum populorum communis: ut non immeritò pro
lege ac iure quodam gentium habeatur. Neq; tamen paſsim & ex qualibet cauſa quæſtio- 4
nes decernendæ ſunt, ſed tria ſemper uelut cauſæ προκαταρκτικαὶ concurrant, oportet. Pri- 5
mùm, ut cauſa & accuſatio ſit criminalis, eaq; atrox & capitalis[h]: ut adulterij[i], homicidij[k],
falſi[l], & hodie etiam furti[m]: ac cum minimùm tale crimen, propter quod reus relegari in per
petuum poſsit[n], ut non pauci contendunt. Nam relegationis pœna eſt nõ modò (ut aiunt)
capitalis, ſed etiam corporalis[o]: quia redigit ad paupertatem, & complures affert corpori
atq; animo moleſtias, unde etiam mortem interdum ſubſequi & cauſari uidemus[p]. quod
ego nequaquam uerum exiſtimo, quin potius arbitror, pœnam relegationis comparari
pœnæ pecuniariæ. nam cum relegatio eſt imponenda, procurator perinde ut in ciuili cauſa
admittitur[q], quod Bart.[r] & Panor.[s] licet controuertant, tamen fatentur communius eſſe, &
ſeruari, nec ab eo in conſulendo iudicandoq; eſſe recedendum. Quare ſi in procuratoris ad-
miſsione pro ciuili cauſa & leui habetur ea, ex qua pœna relegationis uenit imponenda:
multo magis pro tali habenda eſt, cum de tortura quæritur, quæ magni eſt præiudicij, &
ipſa relegationis pœna grauior[t]: uerius q; eſt, cùm quæſtio corpus laceret, & ipſa ferè morte
durior ſit[u], certè grauior quàm manus abſciſsio[x], non aliter eam decerni poſſe, quàm cum
pœna corporalis eſt infligenda[y]. Nam quod dicitur, relegationis cauſam eſſe capitalem, in

Fauora-

a l. 3. h. t.
b §. ſi uerò. in Auth. ut nulli ind.
c l. j. ubi gl. & Dd. C. ubi de crim. agi.
d c. 1. §. ſi uerò. ubi Aluar. de pac. ten.
e Auth. damnatorum. C. de bon. dam.
f uide Chil. in pro. de banno.
g in d. c. 1. §. ſi uerò paris. & in l. j. C. de hær. inſt. cum ſimil.
h de annot. Sax. uide art. 38. li. 1. latiſsimè Chaſſe. in conſue. Burgun. rub. 2. de confiſcat. in princ.

a l. ſi confeſſus. §. de cuſt. & exhi. reo.
b l. qui ſententiam. 16. C. de pœn.
c in part. Orat.
d uide Paul. lib. 5. tit. 14. & 16.
e uide Hipp. in prac. cri. & de quæſt. l. j. Paul. Grill. in trac. tor. c. 4.
f Hipp. in l. furè. nu. 13. de ſicar. & in l. repeti. nu. 5. de quæſtio. & in prac. crim. §. quoniã. nu. 3.
g Bald. conſ. 77. uol. 3. Paul. Grillan. d. c. 4. Boſſ. in prac. crim. de tortur. nu. 16.
h l. j. l. 8. h. t.
i l. 6. h. t.
k l. j. §. ſi quis.
l l. 6. h. t. l. 10. C. eod.
m Bart. in l. final. h. t.
n in fin. C. de iniur. & Bart. in l. pen. §. ad crimen nu. 11. & 12. de pub. iudic.
o l. 2. ubi Bart. & Dd in prin. de pub. iud. Bart. in l. ſi conſtante. num. 20. ſolut. matr.
p Alex. conſ. 116. uol. 2. Boſſ. in prac. crim. de carcer. fideiuſſo. nu. 7.
q Bart. in l. ſeruum quoque. §. publicè. in prin. de procur. l. abſentem. ubi glo. ij. an per alium cauſ. app. glo. in d. l. pen. §. ad crimen.
r in d. §. ad crim. nu. 11.
s in c. ueniens. nu. 8. de accuſa.
t §. fina. in Auth. ut nulli iud. Hipp. in l. diuus. nu. 2. h. t. in l. j. §. prætoria. nu. 8. de ſicar.
u Bald. in l. interpoſitas. nu. 6. C. de tranſ. & in l. j. circa fin. C. unde ui. Par. de Put. in tort. 3. cap. 2.
x Hipp. in l. j. §. præterea. nu. 8. de ſicar. & in l. diuus. nu. 2. de quæſt.
y Dambou. in prac. cap. 35. nu. 4.

fauorabilibus, puta pœna uel tormentis prægnantis feminæ differendis, item relegatione
non ſimplici, ſed cui inſit deportatio, uerum eſſe fateor [a]. Cuius in locum hodie ſucceſsit
apud Sax. fuſtigatio, alibi damnatio in metallum, ad remos, &c. Quibus in cauſis locum
eſſe torturæ poſſe, non inficior, quia hæ pœnæ proculdubio corporales & capitales ſunt: in
ſimplici uerò relegationis cauſa, id non admitto, præſertim cùm in hac procurator, uelut
in ciuili recipiatur, ut antè dictum: & cum talis cauſa capitalis prohiberi, fictè id tantum, &
per ſimilitudinis interpretationem dici, facilè intelligatur. Cum autem nullum ſimile ſit
idem [b], non debet in quæſtionibus acerbiſsimis eiuſmodi interpretatio ſumi, præſertim iu-
re Sax. quo nulla cauſa pro capitali eſt, niſi ex qua pœna capitalis debetur [c]. In cæteris ergo,
5 puta pecuniarijs [d], aut iniuriarum etiam realium [e], ratio æqualitatis non admittit corpori
cruciatus inferri, ubi tantum pecuniæ periculum eſt [f]: quanquam & in his ſeruos olim tor-
queri fuit uſitatum [g]. Quod & ipſum argumento eſt, cùm relegatio tantum delicto proba-
to imponenda uenit, tum ad torturam perueniri non poſſe. Nam cùm relegatio nullum
cruciatum corpori inferat, iniquiſsimum & abſurdiſsimum fuerit, probationes criminis
quærere ac decernere, quæ ipſa pœna crimini debita ſint acerbiores. Sunt qui exiſtiment,
totum hoc arbitrio iudicis relinquendum eſſe, ut ipſe arbitretur, utrum talis cauſa agatur,
quæ torturæ uiam faciat, an non [h]. Sed tantam iudici concedi in re tam ardua licentiam, mi-
hi periculoſum uidetur. atq; hoc quidem primum requiſitum, nempe cauſæ grauitas eſto.
6 Secundò, neceſſum eſt alias deeſſe probationes, ſic ut ueritas aliter haberi non queat [i]. non
7 enim eſt à tormentis incipiendum [k]. Tertiò, ut multis indicijs oneratus, & (ut inquit Vlp.)
argumentis penè conuictus ſit reus [l]. Neque unum indicium ſufficiet, niſi admodum præ-
gnans [m], ut unus teſtis qui delictũ ſe uidiſſe aſſerat, omni exceptione maior [n]: cum lex ubi-
uis plurali numero utatur: ideo cumminimùm duo [o] certa & probata requiruntur [p]. Cu-
iuſmodi autem indicijs opus ſit, una regula explicari nequit: certè grauibus, urgentibus,
& penè certis opus eſſe, leuium non haberi rationem, conſtat. Quare etiamſi plura indicia
per ſingulares teſtes probentur, ea non erunt coniungenda: quia unumquodq; indicium,
quale quale illud ſit, per duos cumminimùm teſtes eſt probandum [q]. Nec enim indicia ad
torturam ſufficiunt, niſi faciant ſemiplenam probationem [r]. Atqui talem probationem
non inducunt indicia, per ſingulares teſtes probata, præſertim remota, quæq; ad circum-
ſtantias tantum delicti pertinent [ſ]. nam in propinquis quandoque aliud ſeruatur: ut cum
teſtis unus, de ipſo delicto à ſe uiſo teſtatur [t]. in quo iudicis arbitrio & prudentiæ multa re-
linqui, eſt neceſſe [u]: præſertim in ſecretis conſilijs & tractatibus, puta furti, adulterij, prodi-
tionis, & ſimilibus, quæ clàm geri ſolent, ita ut non niſi ex remotis indicijs ſuſpiciones ſu-
mi poſsint [x]. Si tamen quædam indicia pro reo faciant, quæ elidant contraria, ita ut am-
plius ea ſemiplenam probationem non impleant, dubium non eſt, quin ad torturam per-
8 ueniri non debeat [y]. Sed hac de re conſulendi amplius ſunt Dd. [z] His autem non concur-
rentibus, iudex ad quæſtionem procedere non debet, etiamſi ad eam ſe reus ſponte offe-
rat [a]. Quòd ſi procedat, punitur, & quidem capitali pœna ex conſtitutionib. [b] quas tamen
non eſſe extendendas extra caſum de quo loquuntur, arbitror [c]: uidelicet cum in iniuriam
exitiumq; eius qui patitur, ut enectus tormentis deficiat, quæſtio tentatur: aliàs putârim
9 extraordinariæ pœnæ pro qualitate admiſſi, locum eſſe [d]. Saxonum ius alioqui ſeuerum,
hic nimis leue eſt: nam litigatorem iudicemùe, qui per iniuriam torqueri aliquem curauit,
pœna tantum pecuniaria, non ita magna mulctat [e]. quod obtinere arbitror, cum per im-
peritiam aut culpam peccatum eſt: ſecus ſi dolo, qui proculdubio legitimis pœnis eſt coer-
cendus. Torturam autem factam eſſe, & quidem indebitè factam, facilè probari poteſt, niſi
probetur contrarium. Nam factum ipſum torturæ, ex ſolis indicijs leuibus, puta per incar-
cerationem, clamorem rei, liuorem corporis, famam, & ſimiles coniecturas plenè proba-
tur [f]. Ius autem torturæ, uidelicet iniuſtè eam decretam eſſe, probatur eo ipſo quòd non
probetur contrarium. Stat enim pro reo iuris præſumptio, contra iudicem: niſi ille ſuffi-
10 cientia indicia præſtò fuiſſe, liquidò demonſtret [g]. Iam de materia uideamus, & in quos
tortura decerni poſsit. Seruos torqueri olim, quib. ſine quæſtione nihil credebatur, uſita-
tiſsimum fuit [h]: neq; tamen in dominum, niſi in cauſa fraudati tributi, & alijs quibuſdam,

a l. exilium. de interd. & relega. l. j. ubi Bald. & Dd. C. de hæred. inſtit.
b Bart. in l. quod Nerua. depoſ.
c Sachſ. diff. 13. Reinhar. diff. iud. 24.
d uide Paul. lib. 5. tit. 15. & 16.
e Brunn. de ind. & tor. parte 2. quæſt. 3.
f l. edictum. 8. l. diuus. 9. l. de minor. 10. h. t.
g d. l. 9. l. 15. C. eod. uide Paul. lib. 5. tit. 15. 16. l. 1. l. ult. C. eo. l. ult. §. licẽtia. C. de iur. delib.
h Brunn. in trac. de indi. et tor. part. 2. quæſt. 3.
i d. l. 8. ubi Hipp. Aluar. in c. 1. §. public. nu. 2. de pac. tenen.
k l. j. in prin. l. 20. h. t. l. 8. C. eod.
l l. j. uerſ. ad tormenta. l. 18. §. 1. l. 20. l. fin. h. t. l. 3. l. 8. C. eod.
m uide omnino Alex. in poſt Bart. in l. ult. ſ. hoc tit. & in conſil. 77. in cauſa. nu. 12. uol. 1. Io. And. ad Spec. tit. de præſumpt. §. ſpecies. uerſ. uiolenta. Bart. & Dd. præſertim Io. Ig. in l. 1. §. occiſorum. de Senatuſ. Sylla. Ang. in trac. mal. uerb. quod fama.
n Panor. in c. 1. de depoſ.
o Bart. in l. ſi quis. nu. 2. C. ad l. Iul. maieſt.
p l. ubi numerus. de teſt.
q Hipp. in l. unius. §. teſtes. nu. 2. et in l. de minore. §. plurium. h. t.
r Bart. & Dd. in l. fin. de in lit. iurand.
ſ Boſſ. in prac. crim. de tormen. nu. 30. cũ ſeq.
t Boſſ. præalleg. loc.
u Boſſ. ibi. Paris de Put. in tract. ſyn. ad uerb. tortus. cap. 3. nu. 27. l. 3. uerſ. tu magis ſciare. de teſtib.
x Bald. in l. quicunq;. circa fin. C. de ſeru. fug. Hipp. in prac. crim. §. principium. nu. 16.
y Iaſ. in l. 1. num. 10. 11.

C. com. de lega. Hipp. in prac. crimin. uerb. diligenter. nu. 190. & in l. j. num. 59. de ſicar. Boer. deciſ. 155. num. 9.
z Bart. & alij in l. fin. h. t. Cyn. in l. fin. C. eod. Hipp. in prac. §. diligenter. a Dd. contra gl. in l. interdum. 5. §. de furt. & in l. pen. C. de cond. ob cauſ. Hipp. in l. 1. nu. 2. ff. de ſica. & in prac. criminal. §. expedita. nu. 55. & ſing. 164. nemo debet. b l. decuriones. 16. C. eo. c Iaſ. in l. j. nu. 34. ff. quod quiſq. iur. d uid. Hipp. in d. §. expedita. nu. 89. Bart. in l. quæſt. h. t. Iaſ. in l. j. ff. quod quiſ. iur. Par. de Put. in trac. ſyn. an ſi officialis aliq. tor. uerb. tortura. cap. 12. nu. 1. 2. & per totum. e Vueych. fol. 129. Chil. in tit. de inquiſit. num. 38. D. Reinhar. differ. pœn. 9. Sachſ. dif. 67. in fin. f Bald. in l. falſum. in fin. C. de fur. Cyn. in l. 2. C. de eo quod met. cauſ. latè Hipp. in l. j. §. diuus Seuerus. nu. 4. 5. 6. h. t. g Hipp. in d. §. diuus. nu. 3. h l. j. §. in cauſ. l. 13. h. t.

nec pro domino [a], eius'ue in parentes aut liberos [b] torquendi ſunt. Sed ne tunc etiam admittendi, cum ex domo accuſatoris producuntur [c]. Qua ratione nec liberi in parentes, nec liberti in patronos [d]: denique nemo torqueri poteſt in alium, qui ad dicendum teſtimonium cogi non poteſt [e]. Torquendi etiam non ſunt innocentes [f], nec liberi homines, propter teſtimoniū uacillans [g], neque etiam quamuis nocentes, impuberes [h], prægnantes [i], milites, ſenatores, decuriones [k], horumque liberi [l], quamuis dignitate abierint [m]: item doctores, quia priuilegio militari gaudent: & aduocati [n], paucis exceptis caſib. Atque ita quidem hæc obtinere & rata eſſe, uolunt Dd. ut conſuetudo in contrarium non ualeat [o], nec quiſquam præter Imperatorem hæc iuris priuilegia imminuere poſsit [p]. Verùm ego aliquando contrarium ſeruari uidi, quòd reatus omnem dignitatem excludat [q]. Forma eſt, ut ne à quæſtionibus incipiatur [r], ſed prius indicia reo communicentur [s], & ſuper his his negan'ue conteſtetur [t], & audiantur rei defenſiones, quib. indicia purgari refutarique poſſe confidit [u]. Cùm autē ad quæſtionem erit uentum, ab illo erit inchoanda, qui ſuſpectiſsimus eſt [x], aut timidiſsimus, qui facilè uerum metu tormentorū dicturus præſumatur: ut ſunt mulieres, minores [y], &c. De ſe autē quiſque interrogandus eſt [z], nō in caput aliorum [a]. De ſe confeſſus, inquit Paulus [b], in caput aliorum non torquetur, ne alienam ſalutem in dubium deducat qui de ſua deſperauit. Sed necdum confeſſus & ideo in ſe torquendus, rectè & in ſocios examinatur [c]. Itaque uidere quondie licet, fures ac latrones, decreta his quæſtione, etſi non principaliter [d], tamen ſecundariò, & per conſequentiam de complicibus ſociiſque interrogari. Tormenta autem uariis inſtrumentis atque modis exercentur [e]: quæ tamen omnia cum moderamine adhibenda ſunt [f], ut perſona ſit ſalua [g]: quod iudicis arbitrio relinquitur [h]: qui etiam repetere quæſtionem, niſi ex nouis indiciis non debebit [i]. Finis torturæ eſt, ut ueritas tormentis adhibitis exprimatur, non etiam ut quis hac ratione enecetur, uel puniatur [k]. Quod ad effectum attinet, inquit I.C. non omnino quæſtionib. fidem eſſe adhibendam: ſed neque ſemper [l], neque nunquam. Etenim res eſt fragilis & periculoſa: quia alij tanta ſunt duritia, ut cruciamenta contemnant: alii doloris impatientia, in quouis potius mētiri, quàm pati eiuſmodi dolores uolunt [m]. Siue de habēda quæſtione agetur, inquit Quint. [n] plurimùm intererit, quis & quē poſtulet, aut offerat, & in quem, ex qua cauſa: ſiue iam erit habita, quis ei præfuerit, quis, & quomodo ſit tortus, an credibilia dixerit, an inter ſe conſtantia: perſeuerauerit in eo quod cœperat, an aliquid dolore mutauerit, prima parte quæſtionis, an cruciatu procedēte: quæ utrinque tam infinita ſunt, quàm ipſa rerum uarietas. Hodie [o] tamen cum conſtat de delicto, nec alius author inuenitur, ſi in confeſsione tormentis extorta reus publicè in iudicio perduret, ex ea confeſsione condemnatur. Nam etſi confeſsio in tormentis facta, ad condemnationem non ſufficiat, quaſi metu extorta [p]: tamen ea uis purgatur, quando poſtea extra locum carceris, eiuſmodi confeſsio liberè renouatur [q]. Ea tamen renouatio non ſufficeret, ſi tortura eſſet indebitè iniuſteque facta, uel confeſsio nō uerisimilis [r]. Sed quid ſi (ut fit quandoque) retractetur in hac repetitione confeſsio? [s] Hoc caſu uolunt rediri ad eculeum poſſe: quia prior confeſsio in tormentis facta, eſt loco ſemiplenæ probationis, & facit indicium ſufficiens [t]. Quòd ſi pluries reus fidibus examinatus confiteatur poſtea uerò ſolutus identidem reuocet, neceſſe erit tandem ad abſolutionem perueniri: quia ſatius eſt abſolui nocentem, quàm innocentem damnari [t]. & ſanè torturæ ſæpius repetitæ non minor cruciatus eſt re ipſa, quàm cuiuslibet pœnæ capitalis [u]. Eſt autem ad euitandam hanc fraudem illud uſitatum, ut poſt confeſsionem quæſtionibus expreſſam, interiecto unius uel alterius diei interuallo [x], reus in locum liberum educatur: ibique confeſsio eius iterum audiatur ac renouetur, comprehendaturque à notario ſcriptis & inſtrumento, ut ita geminata, & ſcripto comprehenſa [y], amplius reuocari non poſsit [z].

11 (margin, beside "Forma eſt, ut ne à quæſtionibus inci-")

12 (margin, beside "nem, niſi ex nouis indiciis non debebit")

DE POENIS. TIT. XIX.

1 Continuatio.

2 Quæ ſint capitales pœnæ.

3 Gradus capitalium pœnarum.

4 Pœna

a l. j. §. diuus A. cum §. ſeq. & §. Antoninus. §. quidam. §. in cauſa l. 9. §. pen. l. 10. §. 1. h. t. l. 1. C. eo. l. uxo. de indic. uide Cuiac. lib. 6. cap. 19.
b l. 2. C. eod.
c l. j. §. ad quæſtionem. h. t. l. 2. C. de teſt.
d Paul. lib. 1. tit. 12.
e d. l. j. §. ſed nec libertū. & §. Imperator.
f l. pen. C. eod.
g l. 15. 18. §. teſtes. h. t.
h l. 10. l. 15. uide contrà Cuiac lib. 6. cap. 22.
i l. 3. de pœn. ff.
k l. 8. 11. 16. C. eod.
l d. l. 16.
m l. penul. C. eod.
n Bart. in l. j. C. de ad. diuerſ. iudic.
o d. l. omnes. ubi Bart. et Dd. C. de decur. li. 10.
p fac. l. de minore. 10. hoc tit. tex optimus in l. 4. C. ad l. Iul. maieſt. ubi Bald.
q l. j. C. ubi ſena. uel claris. uide Io. de Plat. in l. medicos. C. de profeſſ. lib. 10.
r l. j. in prin. l. 20. hoc tit. l. 8. C. eo.
s Bart in l. ult. nu. 8 hoc tit. per l. uniu. § cognitorum. hoc tit. & in l. cuſtodiam. de publi iudic. Iaſ. l 2. nu 5. C. de eden. Paulus lib. 5 tit. 16. ubi addit rationē: Ang. in l. ſi uacantia. C. de bon. uacan. lib. 10. Alex. conſil. 65. habita nu. 2. uol. 1.
t Bart. in l. ſi quis adult. nu. 1. de adulter.
u d. l. uniu. 18. §. 1. hoc tit. Paul. lib. 5. tit. 16.
x d. l. j. §. t.
y l. 18 h t.
z d. l. j §. diuus.
a d. l. 16.
b lib. 1 tit. 12. eodem pertinet l. repeti. h t.
c l. j §. qui quæſtionem.
d l. repe. 16 §. 1. ubi Hip pol. h. t. Bald. conſ. 95. regiſtra uol. 1.
e hinc Hipp. in l. j. num.

27. h. t Paul. Grill. in trac. queſt. cap. 4. f l. 10. §. tormenta. h. t. g l. 7. h. t. h d. l. 7. i l. 18. h. t. k l. aut damnum. 8 §. hoſtes. de pœn. ff. tit. 1. Iaſ. in l. j. nu. 3. & 4. quod quiſq. iur. ubi tradit, iudicem in pœnam talionis non poſſe torqueri, qui indebitè alium torſit. l l. j. in prin. h. t. m d. l. j. §. queſt. n li. 5. cap. 4. o uide D. Reinhar. diff. pœn. ; 4 per art. 18. li. 2. p l. j. §. diuus. h. t. q Bart. in l. j. §. ſi quis ultrò. h. t. per l. 2. C. de cuſto. reor. Paris de Put. in trac. ſynd. uerb tortura. c. 9. & uerb. tortus. c. 1. nu. 29. r Hipp. in l. j. §. diuus. nu. 6. & 7. h. t. s Bald. in l. fin. C de prob. Hipp. in l. repeti. nu. 12. h. t. Chilian. in prac. tit. 2. de inquiſit. nu. 22. ord. Imp. ca. 57. t l. abſentē. 5. ff. de pœ. u uide hac de re Hipp. in d. l. repeti. nu. 13. h. t. x Hipp. in l. j. §. diuus Seuerus. nu. 5. & 6. y Iaſ. in l. error. nu. 8. C. de iur. & fac. ignor. z Bart. in l. cum ſcimus. C. de agr. & cenſ Hipp. late in l. j. §. diuus. nu. 5. & 6. & in §. quæſtioni. nu. 1. 2. 10. & 11. h. t.

4 *Pœnæ non capitales.*
5 *Cauſa efficiens: & qui irrogare pœnam poßint.*
6 *Materia.*
7 *Forma.*
8 *De ſeptem circumſtantijs quæ in pœnis ſunt conſideranda.*
9 *Finis, & effectus.*
10 *Contraria.*

1 POſt confeſsionem delicti, ſeu ſponte factam, ſeu extortam tormentis, ſequitur, ut pœ-
2 næ nocens ſubdatur, quam crimine denudato differri non oportet [a]. Pœna autem pro
uarietate delictorum uaria eſt. Aliæ enim ſunt capitales, aliæ non capitales. Capitales
generaliter appellantur, quæ uel uitam, uel libertatem ciuitatemq́ (ut deportatio [b]) adi-
munt [c] nam & ſeruitus & ademptio ciuitatis [d], pro morte ciuili habetur. unde hodie pœnã
capitalem indefinitè in ſtatuto poſitã, de relegatione accipiendam interpretandamq́ eſſe,
nonnulli uolunt [e]: quia in ambiguis, minor pœna eſt eligenda [f]. Propriè tamen capitalia
pœnarũ genera ſunt, quæ caput uitamq́ adimunt: ea alio nomine ſupplicia appellantur [g].
3 In his gradus quidam ſunt [h]. nam ſummum ſuppliciũ apud ueteres fuit crux, ſeu furca [i]:
qua authores ſeditionis excarnificari ſolebant [k]. Hanc filius Dei, λόγος æterni patris, induta
carne noſtra, uelut ſeditioſus reus (ut hic prætextus inde uſq; ab initio ſemper eccleſiam
oppreſsit) perpeſſus eſt, ſeipſum offerens hoſtiam immaculatam Deo, & in ſe iuſtam patris
iram, noſtris lapſibus debitam deriuans, ut eſſet par λύτρον pro peccatis noſtris, & nos effi-
ceremur iuſticia Dei per ipſum. quam quidem ſui abiectionem, & myſterium uetè à ſeculis
abſconditum, nullius creaturæ notio & intelligentia aut cogitatione complecti, aut oratio-
ne eloqui ſatis dignè, & pro merito celebrare poteſt. Porrò in huius locum pœnæ, quæ in-
ter Chriſtianos reuerentia Dominicæ paſsionis, authore præſertim Conſtantino [l], uſurpari
deſijt, uidetur Tribonianus furcam ſubſtituiſſe [m], hodie ſucceſsiſſe membrorũ per totã con
fractio: qua in latrones & graſſatores uiarũ, Germani & Galli animaduertunt. Secundum
genus eſt ignis, quo abſumi ſolent hoſtes & transfugæ [n], inſidiatores plebeij [o]: & hodie hæ-
retici, ueneſici, magi. Tertiũ, beſtijs obijci uel ſubijci ad lanienã [p]: quod hodie exoleuit. Quar
tũ, gladius: quo ſolo, & nõ alijs inſtrumẽtis, puta fuſtibus aut ſecuri, animaduerti placuit [q].
Vulgata ſunt hodie & alia ſupplicia: ut in proditores illud antiquũ Metij, de quo Virgilius:

Haud procul inde citæ Metium in diuerſa quadrigæ
Diſtulerant, (at tu dictis Albane maneres)
Raptabatq́; uiri mendacis uiſcera Tullus
Per ſyluam, & ſparſi rorabant ſanguine uepres.

Quanquã plerũq; abſq; equis ferro ſecari, ſæpe etiã prius capite plecti, ac tum demũ differ-
ri in partes ſoleant. In fures, ſtrangulatio: in mulieres, in profluentẽ demerſio. Capitalia e-
riam ſunt [r], quãuis uitam non adimant, damnati ad beſtias: hoc eſt, ad depugnãdum cum
beſtijs, nam ſerui pœnæ efficiuntur [s]: item in metallum, uel opus metalli [t]. qui in metallum
damnantur, grauioribus: qui in opus, leuiorib. uinculis coercentur [u]. hæc pœna libertatem
adimit, quando perpetua eſt [x]: ſicut deportatio, quæ ſucceſsit in locũ interdictionis aqua &
igni [y], cui cõparatur [z], & bona aufert [a] ſtatim à damnatione [b]: cũ enim ſerui pœnæ efficiun-
tur [c], nihil proprij habere poſſunt. Imò ſi quid ipſis relinquatur, tanquã incapacibus reli-
ctum pro nõ ſcripto habetur [d]. quod & in ijs qui ad tempus hoc modo damnati ſunt, ſerua
tur, quoad ea damnatio durat [e]: quanquã hi non libertatẽ, ſed ciuitatem tantum amittãt [f].
Hodie tamẽ Iuſt. neq; libertatẽ ex pœna [g], nec bona [h] auferri uoluit. In capitalium pœnarũ
numerum poteſt hodie referri & fuſtigatio, quæ in locum deportationis apud Sax. ſucceſ-
ſit, cum iure ciuili habita fuerit leuior [i]: item amputatio manus uel pedis. quanquam regu-
4 lariter nullum membrum præter manum ſit amputandum [k]. Cæteræ pœnæ, ut inquit I. C.
ad exiſtimationem, non ad capitis periculũ pertinent [l]: hoc eſt infamiam irrogant, ſine pe-
riculo uitæ: ut relegatio [m], exilium [n] (quod genus ne bona quidem aufert [o]) incarceratio,
compedes, uincula [p]. aut ad exiſtimationem & damnum ſine cruciatu corporis: ut cum
quis furti iniuriarum damnatur [q]. nonnunquam ſine iactura exiſtimationis damnũ com-
plectuntur: ut ademptio dignitatis, aut alicuius actus [r]. Sunt etiam quædam pœnæ lega-
les, & à iure limitatæ atq; expreſſæ: quædam arbitrariæ, hoc eſt, iudicis arbitrio commiſſæ [s].
5 Cauſa efficiens pœnæ, eſt lex, quæ delictis pro ſingulorum qualitate iuſtas pœnas irro-
gat. Legis autem executor eſt magiſtratus (non priuati homines, qui quamlibet nocentem

a *l. cum reis. 18. C. eod. l. ſi quis fortè. 6. h. t. l. ſ. & l. fi. C. de cuſt. reor. Imol. in l. is qui reus. nu. 7. ff. de pub. iud. Paul. lib. 5. tit. 16.*
b *l. ſ. ubi Dd. C. de hær. inſt. l. qui cum: 14. §. 1. de bon. liber.*
c *l. 2. h. t.*
d *l. ſ. §. fin. de bon. poſſ. con. tab.*
e *Hipp. in prac. §. opportunè. nu. 39. dicẽs hanc eſſe communem.*
f *Hipp. in prac. §. opportunè. nu. 40. cum ibi allegat.*
g *l. ultimum. 21. h. t.*
h *uide Paul. li. 5. tit. 17.*
i *l. capitalium. 28. h. t.*
k *l. ſi quis. 38. §. authores. hoc tit.*
l *uide Nicephorum.*
m *l. aut damnum. 8. §. r. h. t. Cuiac. ad Paul. lib. 5. tit. 17.*
n *l. aut damnum. 8. §. hoſtes. d. l. 38. §. 1.*
o *d. l. 28. §. igni.*
p *l. reſpiciẽdum. 11. §. fi. h. t. l. pœna. ad l. Põp. de parr.*
q *d. l. 8. §. 1.*
r *l. ultimum. C. eo. l. pen. C. Theodoſ. de off. rec. pro. Cuiac. li. 3. ca. 36.*
s *d. l. 8. §. quicunq; l. capitalium. 28. §. ſi. l. ad beſti. 31. h. t.*
t *d. l. 8. §. eſt pœna. uide diſtinctionem l. capitalium. §. cæteræ. h. t. Cuiac. ad Paul. lib. 5. tit. 17.*
u *d. l. 8. §. inter.*
x *l. 6. in fin. h. t.*
y *l. 2. §. 1. h. t.*
z *l. ſ. C. eod.*
a *l. 6. C. eod.*
b *l. 2. §. 1. l. 10. §. 1. l. 12. l. 29.*
c *l. in metallum. 36. h. t.*
d *l. quidam. 17. h. t. l. ſ. C. de hær. inſt.*
e *l. fratres. 33. h. t. l. pen. C. eod.*
f *d. l. 8. §. in miniſterium. d. l. 28. §. diuus.*
g *§. quod autẽ. in Auth. de nupt.*

 inter-

h *Auth. bona. C. de bon. dam.* i *l. 1. de off. præfec. urb.* k *l. 3. ubi Bald. C. de ſer. fug. Bart. in l. 2. num. 12. de pub. iud.* l *d. l. 28.* m *d. l. 5. §. 1. d. l. 28.* n *l. 6. in fin. l. 28. §. 1.* o *l. 8. C. eod.* p *l. 7. l. 28. §. 1. h. t. l. fuſtibus. 16. C. de infa. l. ictus ff. eo.* q *d. l. 8. in prin.* r *d. l. 8. in princ. l. 19. hoc tit. l. 9. C. eod.* s *Iaſ. in l. qui iuriſdictioni. 14. nu. 3. de iuriſdict.*

interficere aut punire non poſſunt, niſi bannitum [a]) qui legem aut conſuetudinem ſequi,
nec durior clementiorùe ea eſſe debet [b], aut etiam poteſt [c]: alioqui (niſi ex iuſta fiat, præſer-
tim ab ordinario cauſa [d]) meritò petitur, ut ſententia ad arbitrium boni uiri redigatur [e].
nam alterare pœnam, idem eſt quod remittere [f]. neq; tamen omnes magiſtratus poteſtatē
animaduertendi habent, ſed hi duntaxat, penes quos ius eſt gladij, & merum imperium:
ut præfectus urbi, præſes [g], &c. Nã, uerbi gratia, procurator Cæſaris ita punire nequit, quia
eiuſmodi poteſtatem nõ habet [h]. Deinde de decurionum delictis nemo cognoſcit præter
principem, aut cui à principe mandatur [i]. Illud ſciendum etiam eſt, etſi magiſtratus pœnam
imponere poſsint, tamē eam ſemel impoſitam reuocare non poſſe, ſolo principe excepto [k].
Ex quibus autem cauſis pœnæ imponantur, in ſuperioribus titulis eſt expoſitum. Id in ge-
nere teneatur, neminem abſentem, indefenſum, aut ex ſuſpicionibus eſſe damnandum [l]:
ſed rem totam diligenter explorandam eſſe [m], & probationes luce clariores adhibendas [n].
Materia in qua pœnæ exercētur, ſunt homines noxij. nam animalia quæ affectu delinquen 6
di & dolo carent, perrarò puniuntur [o]: neq; ij qui non deliquerunt, ut liberi & hæredes no-
xiorum [p]. Vnuſquiſq; enim ex ſuo admiſſo ſorti ſubijcitur, nec alieni criminis ſucceſſor con
ſtituitur, ut ait Calliſtratus [q]. Prægnantes etiam mulieres puniri non debent intra quadra
geſimũ à partu diem [r]: quia partus non pœnæ, ſed Reip. naſcitur [s]. Quare etiam in relegatio
ne, & omni pœna, quæ per interpretationem capitalis, aut corporis afflictiua eſſe perhibe-
tur, idem ſeruandum puto: ne ex moleſtia animi aut corporis, quam mulier ex pœnæ impo
ſitione capere poteſt, partus ſcilicet aliquo modo affligatur. eaq; ſententia cum ſit huma-
nior, meritò in dubijs, & lege inter genera pœnarum non diſtinguente [t], eſt amplectenda.
Sed nec honeſtiores fuſtib. ſubijci ſolent [u], neq; decuriones in metallum damnari [x]. Illud e-
tiam tenendum, noxios puniri propter facta, dicta, ſcripta, conſilia [y]. Et plures qui unum de
lictum commiſerunt, omnes teneri in ſolidum, & ad pœnam integram ſingulos obligari,
non modò capitalem [z], ſed etiam pecuniariam [a]. Quare quæ iure Sax. pro uulneribus, cæ-
dibus caſualibus uel neceſſarijs, ac ſimilibus delictis mulctæ pecuniariæ debentur, eæ à ſin-
gulis, cum plures cædem fecerunt, aut quid commiſerunt, iſtiuſmodi pœnæ dignum, erunt
præſtandæ. Forma imponendæ pœnæ cuiuſmodi eſſe debeat, ex recitatis paulo antè pœna 7
rum generibus colligi poteſt. Sanè ſic nemo damnandus eſt, ut uerberibus, uel tormentis,
uel uirgis necetur [b], nec ad perpetuos carceres [c], (quod tamen & prius licuit [d], & hodie per
canones admittitur [e]) nec ut de ſaxo præcipitetur [f], neq; ut in fronte ſignetur [g] (quod tamē
olim in calumniatores [h], & hodie uariè Saxonibus frequentatũ eſt [i]) neq; ut negocietur [k],
neq; ut certo corpori collegioùe addicatur. quanquam ex Iuſtin. lege, mulieres adulteræ in
monaſterium abdantur [l]: nec ut duplici quis pœna afficiatur [m]. Religioni etiam & depor-
tationi addi tempus ſolet: quòd ſi non addatur, perpetua: ſin indefinitè addatur, decem
annorum eſſe intelligitur [n]: ita ſanè damnari quis poteſt, ut ne de domo ſua procedat [o].
Modus porrò imponendæ pœnæ, ita ab Vlp. deſcribitur: Debebit procoſ. pro qualitate
perſonæ, proq; rei conditione, & temporis, & ætatis, & ſexus, uel ſeuerius uel clementius
ſtatuere [p]. ac modus hic potiſsimùm ex ſeptem circumſtantijs metiendus eſt: cauſa, perſo- 8
na, loco, tempore, qualitate, quantitate, euentu. Nam refert utrum conſultò & propo-
ſito delinquatur, quo caſu pœna ordinaria imponitur [q]: an impetu & iuſto dolore, quem
cum temperare ſit difficillimum [r], fit ut interdum in hac ſpecie pœna leniatur [s]: an uerò ca-
ſu, qui criminaliter puniri non ſolet [t]: deinde an id quod commiſſum dicitur, iuſtam cau-
ſam habeat, nec'ne. nam, uerbi gratia, uerbera à parēte uel magiſtro illata, impunita ſunt [u].
an triſtior euentus cõſecutus ſit, quàm is qui fecit, habuit animo propoſitum [x]. Perſona du
pliciter ſpectatur: eius qui fecit, & illius qui paſſus eſt. Aliter enim ex ijſdem facinoribus pu
niuntur ſerui quàm liberi [y], famoſi quàm integræ famæ homines & honeſti [z], adulti quàm
minores [a], ſæpius deprehēſi quàm ſemel [b], milites in delictis militarib. quàm pagani [c]. De-
inde grauior eſt pœna eius qui quid in parentem, patronum, magiſtratum auſus eſt, quàm
in extraneum [d]. Locus facit ut idem uel furtum uel ſacrilegium ſit, & capite luendũ, uel mi-
nore

a Bal. in l. addictos. C. de epiſc. aud. uide Dd. in l. 3. de iuſt. & iur. in l. j. C. de hær. inſt.
b l. ſeruos. 8. C. ad l. Iul. de ui pub. §. oportet. et §. fin. in Auth. de iudic.
c l. j. §. 1. & fin. ad S. C. Turpill. l. ſi qua pœna. de uerb. ſignif. c. de cauſis. de off. del. c. licet. de pœ. l. ſi operũ. C. de pœ. latè Tiraq. in trac. de pœn. in princ. nu. 1. & 2. de cõſuetudine. tex. in l. ſi quis reum. de cuſt. reo. Cano. in c. de cauſis. de off. delega. Tiraq. præall. loc. nu. 4.
d l. licet. de pœn. Panor. in c. quoniam. §. fi. nu. 34. ut lit. nõ conteſta.
e Imol. poſt Bart. circa fin. in l. pen. §. ad crimen. de pub. iud. Ang. in trac. mal. uerb. præſente Caio & appellante. Tiraq. præalleg. loc. nu. 4.
f l. ſeruus. in fin. C. de ui pub. l. j. ubi Luc. de Penn. C. de defer. lib. 12. Tiraq. de pœn. in prin. nu. 8.
g l. j. §. 1. l. 2. §. 1. l. 8. §. eſt pœna. 3. h. t.
h l. 2. C. eod.
i l. 27. in fin. h. t.
k l. 27. 31. h. t. l. 14. l. 16. C. eod.
l l. 5. h. t.
m l. 16. §. cauſa. h. t.
n l. fin. C. de probat.
o tot. tit. ſi quad. paup. feciſſ. dicat. uide c. mulier. 15. q. t.
p l. 20. 26. h. t. l. ſancimus. 22. C. eod.
q d. l. crimen. 26. h. t.
r l. prægnantis. 3. h. t. l. Imperator. de ſtat. ho.
s l. j. §. ſi ea. de uent. in poſſ. mitt. l. uetat. de mort. infer.
t d. l. prægnantis.
u d. l. 28. §. non omnes.
x l. 3. de priuileg. uet. l. moris. 9. §. fin. h. t.
y l. aut facta. 19. h. t.
z uide ĩ. de furt.

a l. ſi id quod. ubi Iaſ. & Dd. de iuriſd. Bar. in l. prætor. §. ſi mihi. de iniur. & l. nunquã. de priu. delic. b d. l. 8. §. hoſtis. c d. l. 8. §. ſolent. 7. l. 35. h. t. l. 6. C. eo. d l. capitaliũ. 28. §. in exulibus. 11. h. t. e c. quãuis. de pœn. lib. 6. f l. 25. h. t. g l. 17. C. eo. h l. ſi quis. C. de pœ. i Sachſ. diff. 66. Reinh. diff. pœ. 7. per gl. lib. 2. art. 13. Vueych. art. 38. k l. 9. §. ſunt aũt. h. t. l l. ne quis. 19. C. eo. m c. at ſi clerici. in fin. de iud. Spec. de expenſ. §. ſi ante. 3. nu. 7. n l. fine. 23. cũ ibi not. h. t. o l. fi. ſ. de interd. et releg. p l. ſacrilegij. 6. ad leg. Iul. peculat. q l. 5. §. fi. l. 11. §. pen. h. t. r l. ſi adulteriũ. 38. § imperatores. ſ. de adult. s d. l. 11. §. pen. Bald. & Dd. in l. j. C. unde ui. t d. l. 11. §. pen. l. 5. §. fi. h. t. u d. l. 16. §. cauſa. x l. fugitiuus. 225. de uerb. ſignif. Bald. poſt Cyn. in l. quoniam. 6. C. ad l. Iul. de ui publ. Dd. in l. uulgaris. §. ſi quis. de furt. & in l. eum qui. §. cum aliquis. & §. iniuria. de iniur. Dec. in l. totũ. 73. nu. 3. de reg. iur. y l. 10. 17. §. perſona. z l. 28. §. fin. a l. 16. §. perſona. not. in l. 7. C. eod. b l. 28. §. ſolent. c l. 9. §. fin. l. 14. h. t. l. 3. & 5. C. eod. d d. l. 17. §. perſona.

nore ſupplicio[a]. Iniuria quoq; loco augetur: ut ſi inferatur in curia, foro, æde ſacra,[b] &c.[c] & in uniuerſum ijs locis delicta grauius puniuntur, ubi propter opportunitatē delinquendi, & crebrius committi, & plus damni afferre poſſunt: ut in Africa meſsium incenſores, in Myſia uinum: ubi metalla ſunt, adulteratores monetæ[c]. Tempus diſcernit emanſorem à fugitiuo, effractorem uel furem diurnum à nocturno[d]. Qualitate etiam factum uel atrocius, uel leuius eſt: ut furta manifeſta à nō manifeſtis diſcerni ſolent, rixæ à graſſaturis, expilationes à furtis, uiolentia à petulātia, tumultus modicus à ſeditione, uulnus paruū à magno[e], &c. Quantitas diſcernit furē ab abigeo: nam qui unum ſuem ſurripuit, ut fur coercebitur: qui gregem, ut abigeus[f]. Hodie etiam furta quæ excedunt quinq; ſolidos, laqueo: minora, leuius: modica, quæ infra tres aureos ſunt, nunquam criminaliter apud Saxones puniuntur. Huc etiā referri poteſt pluralitas criminū. acrius enim puniēdus eſt qui ſæpius, quàm qui ſemel tantum deliquit[g]. Euentus ſpectatur in ijs puniendis, quæ à clementiſsimo, ſeu ut alij legunt, dementiſsimo quoquo, id eſt, qui animum delinquendi, puta occidendi nō habuit, ſunt facta. Euentus enim non tam exitum q̃ finem, cauſam finalem, προαίρεσιν facti ſignificat tam Latinis[h], quàm hîc noſtris[i]: ideoq; olim fortuiti caſus exilio luebantur[k]: & hodie apud Sax. eiuſmodi cædes uuerigeldio, ut uocant, redimendæ ſunt. & lex Cornelia maiorem προαίρεσιν quàm effectus rationē habet[l], etiāſi hac in parte ea nō per omnia nūc ſeruetur[m], ac ad exitum potiſsimum reſpectus habeatur. Finis pœnarū eſt, ut delicta propter mandatum Dei, qui lucere iuſticiam ſuam in his uult exemplis, & ad publicam tranquillitatem conſeruandam puniantur: emendentur formidine pœnæ, qui uirtutis amore à ſcelere abduci nequeunt[n], alij exemplo deterreantur[o]: ſolatio etiam ſit affectis iniuria, pœna nocentum[p]. Deuter. 19. Reddes illi ſicut fratri ſuo facere cogitauit: & auferes malum de medio tui, ut audientes cæteri timorem habeant, & talia facere nequaquam audeant. Deuter. 13. 19. 21. Lapidibus obrutus necabitur: ut omnis Iſrael audiens timeat, & ne faciat quippiam huius ſimile, &c. Effectus eſt, quòd pœna omnem reatum tollit. Lex enim omnis cum obliget aut ad obedientiam aut ad pœnam, eo fit, ut qui perſoluit pœnam, pro abſoluto debeat haberi[q]. quod etiam de pœna inchoata quidam interpretantur: ut ſi, uerbi gratia, damnatus ad mortem laquei, rupto laqueo in terrā cadat incolumis, liberari debeat[r]. Illud ſanè uerum eſt, ex prioribus delictis, quamuis coercitis, ſubſequentia tamen aggrauari[ſ]. Contraria per quæ pœna tollitur, ſunt mors damnati[t], abolitio, indulgentia, reſtitutio, & gratia (ut uocāt) ſeu remiſsio à ſummo principe facta[u] (quanquam eandem poteſtatem duces & barones quoq; uſurpent[x]:) itē præſcriptio 20. annorū, quæ pœnis omnibus temporalibus, non etiam ſpiritualibus[y] præſcribit, & officiū[z] iudicis atq; accuſationes excludit[a] regulariter omnes, niſi cum certæ breuioribus ſpacijs ſunt circūſcriptæ, ut iniuriarū[b], adulterij quæſtio[c], &c. Quin etſi præſcriptio non ſit cōpleta, tamē diuturnitas tēporis pœnam ſolet alleuare ac mitigare[d]: ut & ira[e], dolor[f], furor[g] etiā poſt cōmiſſum ſuperueniēs[h], ebrietas[i], ætas[k] etiā ſenilis[l], ſexus[m], imperitia[n], ruſticitas[o], ignorātia iuris[p] & facti[q], culpa etiam lata[r], dolus minor[ſ], affectio cōſanguinitatis[t], pœnitentia[u], ſpontanea confeſsio[x], digni-

a d.l.16.§ locus.
b §atrox, inſt. de iniur.
c d.l.16.§ fin.
d d.l.16.§.tempus.
e d.l.16.§.qualitate.
f d.l.16.§.quantitas.
g l.ſeruos. 8. ubi glo. & Bald. C. ad l. Iul. de ui pub. l. capitalium. 28. §.graſſatores. hoc tit. auth. qui ſemel: ubi Bald. C. quomodo & quan. iud. Dec. in l. bona. 57. nu. 7. & 8. de reg. iur. Salic. in l. adulter. 5. nu. 5. & 6. per gl. C. de adulter.
h Cicer. Quintil. &c.
i l. rem non nouam. 12. C. de iudic. c. ſi fortè, 11. ubi Dd. de elect. in 6.
k d.l.16.§.euentus.
l d.§.euentus. l. 15. qui cum telo. C. de ſicar.
m ad l. Cor. de ſic.
n l. ſi pœna. 20. hoc tit.
o d.l.6.§. pen. l. 28. §. famoſos. hoc tit. Num. 21. Plato in Gorgia.
p d.l. 28. §. famoſos.
q l. diuus. 7. de iur. patron. Bald. in auth. ſed nouo. nu. 4. C. de ſeru. fugit.
r Luc. de Pēn. in l. j. C. de ſer. & occult. lib. 12. Dec. in l. fauorabiliores. de reg. iur. Tiraq. in tra. de pœ. cau. 64. uide Boſſ. in prac. cri. de exer. ſent. nu. 25.
ſ Dec. in l. bona. 57. de reg. iur. Bar. in l. ſi cui. §. fin. de accuſ. Felin. in c. ſicut. nu. 4. de teſtib. Catalyn. de ſyndicat. nu. 97.
t l. 2. & 3. C. ſi reus accuſa. l. defuncto. de publ. iud. l. ex iudiciorū. de accuſat.
u j. & C. de ſent. paſſ. & reſtit. & t.t. de abolit. uide Chaſſ. in conſuet. Burg. tit. de iuſtic. §. 5. uerb. ſil na grace. uide Tiraq. de pœn. nu. 9. 10. 11. 12.
x Cyn. in l. ſeruos. in fin. C. de ui publ. Tiraq. de pœn. num. 12. in procem.

y Spec. de ſentent. §. quoniam. nu. 9. z Bald. in l. 1 num. 2. & 3. de his qui ſunt ſui uel alien. iur. ubi tamen contrarium concludere uidetur. a l. querela. 12. C. de falſ. Boer. deciſ. 26. cum hæc quæſtio: par. 1. uide Spec. de ſent. §. quoniam. nu. 9. b l. ſi non conuicij C. de iniur. c uide l. adult. 5. C. de adulter. d gl. & Dd. in l. ſi diuturnò. 25. hoc tit. & in l. querelam. C. de falſ. Tiraq. cauſ. 29. e l. 3. ff. de diuor. l. ſi non conuicij. C. de iniur. l. unic. C. ſi quis imp. maled. uide Dec. & Dd. in l. quicquid. de reg. iur. Tiraq. de pœn. cauſ. 1. f l. aut facta. §. cauſa. de pœn. l. ſi maritus. §. lex Iulia de adult. g l. diuus. de off. præſ. l. infans. de ſicar. h Bald. Alexand. Iaſ. in l. furioſum. C. qui teſtam. fac. & l. humanitatis. ubi Aretin. C. de impuber. ſub. Hipp. in l. j. de ſicar. i l. omne delictum. §. per uinum. de re militar. c. ſanè. c. inebriauerunt. 15. q. 4. Bald. in c. crapula. de uit. & ho. cler. uide latè Tiraq. de pœn. cauſ. 6. k l. auxiliū. de minor. l. j. §. impubes. de S. C. Claud. l. ferè. de reg. iur. l l. ſi quis in graui. §. ignoſcitur. de S. C. Syll. l. 2. de term. mot. c. tanta. 86. diſtinct. c. tanta. 1. quæſt. 7. gl. & Dd. in l. quid ergo. §. pœna. de his qui not. infam. l. etſi. C. eod. Gand. de pœn. Tiraq. cauſ. 8. m l. ſacrilegij. de pecul. c. ſicut. de homicid. c. ſi adulterium. §. ſtuprum. §. fratres. de adulter. c. indignantur. 32. quæſt. 5. l. quiſquis. §. ad filias. C. ad l. Iul. maieſt. Bald. in l. quicunq; C. de ſeru. fug. Tiraq. cauſ. 9. n l. deſertorem. §. ſi plures. de re milit. l. qui cum uno. §. ult. eod. tit. Barb. in rep. C. qui admitt. Rom. conſ. 228. 251. Bald. & Iaſ. in l. j. C. de ſumm. trinit. Tiraq. cauſ. 10. & latè cauſ. 44. o l. ſi quis. 8. de iuriſdict. l. 2. ſi quis in ius uoc. p gl. in l. plagij. C. ad l. Flau. de plagiar. uide Iaſ. & Dd. in l. j. de legib. Tiraq. cauſ. 11. q l. j. §. diuus. de ſicar. l. abſentem. §. ult. de pœn. l. Metrodorum. l. reſpiciendum. §. delinquunt. de pœn. l. 3. §. ſed enim. l. ſi fortuito. de incend. ruin. Tiraq. cauſ. 13. r l. j. §. 1. l. in lege. de ſicar. Auth. conſ. 289. Iaſ. in l. j. de legib. Tiraq. cauſ. 14. 42. 42. ſ Bald. Salic. in l. etſi. C. de his qui not. infam. Alex. conſ. 144. poſt redditum. lib. 2. & conſ. 160. uiſis. lib. 7. per l. j. C. de falſ. monet. Tiraq. cauſ. 15. t l. 2. de recepta. l. j. C. de his qui latro. Tiraq. cauſ. 20. u Hippo. in l. qui falſam. de falſ. Tiraq. cauſ. 28. x l. j. C. ne tut. uel cur. uect. auth. ſed nouo. C. de pœn. iud. c. ult. de fur. l. edicto. de iur. fiſc. Tiraq. cauſ. 30.

dignitas[a], paupertas[b], neceſsitas famis[c], iuſſum domini aut ſuperioris[d], metus[e], euentus
non inſecutus[f], ſcandalum publicum[g], conſuetudo[h], multitudo[i], merita publica[k], inſigne
artificium[l], uita antè bene acta[m], officium[n], reſtitutio[o], mutua compenſatio[p], & ſi quæ ſunt
cauſæ ſimiles[q]: quibus deficientibus, conſtat iudicem pœnam lege, conſuetudine uel ſta-
tuto definitam tollere, alterare aut mitigare non poſſe[r].

DE BONIS DAMNATORVM. TIT. XX.

1 *Continuatio.*
2 *Qui quorum bona, quando, ex qua cauſa confiſcent.*
3 *Forma publicationis.*
4 *De iure pannicularioꝛum, & explicatio l. pen.*
5 *Liberis damnatorum quid debeatur.*
6 *Quid hodie circa publicationem ſeruetur.*

ADnectitur grauioribus pœnis publicatio bonorum, ut omnes animi & corporis cru 1
ciatus, Cic.[a] teſte, etiam egeſtas ac mendicitas conſequatur. Bona autem publi- 2
cantur, id eſt rediguntur in fiſcum publicum, à magiſtratu ſummæ poteſtatis[b], cum
aut uita adimitur, aut libertas, aut ciuitas[c]: ut in deportatione[d]. nam qui ciuitatem non
amittunt, ut relegati, bona retinent[e]. Non tamen ſtatim ut quis in carcerem ductus eſt, ſpo
liari debet, ſed poſt condemnationem[f]: nam antè reus etiam alienare poteſt[g]. Etſi autem 3
in publicatione diligens omnium bonorum facienda eſt inquiſitio & annotatio: tamen in
eam pannicularia non ueniunt. Pannicularia autem à panniculis dicta ſunt, hoc eſt ſor- 4
didis & uilibus pannis, quibus plerunque rei induebantur, & quod opus erat pecuniæ in
quotidianum uſum geſtabant: unde & pannoſi appellatio. Vlp.[h] Pannicularia, inquit,
ſunt ea quæ in cuſtodiam acceptus ſecum attulit, ſpolia quibus indutus quis eſt, cum ad
ſupplicium ducitur, ut & ipſa appellatio oſtendit. Itaque pannicularis cauſa quemadmodũ
intelligi debeat, ex ipſo nomine apparet. Non enim bona damnatorum pannicularia ſigni
ficare, probè quis dixerit: neque ſi zonam (qua circumferri maioris ſummæ pecuniæ ſolent[i]:
unde prouerbium, Zonam perdidit) circa ſe reus habuerit, protinus aliquis ex magiſtratu
aut apparitoribus ſibi uendicare, ſed in fiſcum redigere debebit: ſed ueſtem qua is fuerit
indutus, aut nummulos in uetralem, ſiue, ut alij legunt, uentralem aut lateralem[k] (ſaccu-
li genus id eſt) uictus ſui cauſa in promptu habuerit, aut leues annulos, id eſt qui rem non
excedunt aureorum quinque, ex quo æſtimatio furtorum quinque aureos excedentium, de
qua ſuprà dictum eſt, ſumpta uideri poteſt. Hæc itaque pannicularia ſunt, & retineri poſſunt.
Sed ſi quis gemmam magni precij in digito, aut chirographum magnæ ſummæ in ſinu ha-
buerit, nullo iure iſtud in pannicularia ratione tenebitur, ſed in fiſcum referendum eſt. Pan
nicularia autem nec ſpiculatores, neque optiones, id eſt optati & allecti ad cuſtodiam capti-
uorum agendam[l], & commentarienſes, hoc eſt præfecti carceris, qui nomina captiuorum
in commentarios referunt[m], uendicare debent, ſed ad ea ſeruanda ſunt quæ iure præſidum
ſunt eroganda: ut eſt chariaticum quibuſdam officialibus ſubſcribere, id eſt, donatiuum
aliquod, ſeu χαριστήριον officialibus in charta nomine geſtæ bene rei, aut pro honorario char
tarum ſeu ſcriptionum[n], ſubſcribendo petitio ab his in libellis ſalario definire atque aſſi-
gnare, aut ad aliam officij neceſsitatem erogare. Plerique tamen præſidum etiam inde corra-
ſas pecunias ad fiſcum tranſmiſerunt: quod perquàm nimiæ diligentiæ eſt, cum ſufficiat, ſi
quis non in uſus proprios uerterit, ſed ad utilitatem officij patiatur deſeruire[o]. Et hæc ob-
tinent, ſi liberos damnatus non habeat. Nam ijs dimidia bonorum pars cedere debet[p], 5
ut & parenti peculium[q], & patrono id quod habiturus eſſet, ſi libertus in quem eſt animad
uerſum, ſua morte deceſsiſſet[r]. Sed nouiſsimo iure bona non publicantur, ſi exiſtãt agna 6
ti ad tertium uſque gradum, excepto læſæ maieſtatis crimine[s]. quod & olim in antiqua Rep.
obtinuiſſe uidetur[t]: hodieque apud Sax. plerunque ſeruatur. at cõtrà apud Gallos, qui confiſ-
que le corps confiſque les biens[u]: quod accipiendum eſt de bonis damnatorum proprijs,
non

a l. ſacrilegij. de pecul. l. ult. de incẽd. l. annonã. l. ult. de ſep. uiol. l. j. de abig. Tiraq. cauſ. 31.
b l. illicitas. §. ult. de off. præſ. Tiraq. cauſ. 32.
c c. ſi quis propter. de fur. c. quoniã. de ſimo. Tiraq. cauſ. 33.
d l. ſeruos. ubi Bal. C. ad l. Iul. de ui pub. l. 2. C. de ſepul. uiol. l. unic. C. ſi rect. prouin. ubi gl. Tiraq. cauſ. 34. 35.
e c. ſacris. de his quæ ui met. cauſ. Bald. in §. iniuria. uerb. furtum. de pac. iur. fir. Tiraq. cauſ. 36.
f l. j. de extr. crim. Dd. l. ſi quis non dicam. C. de epiſc. & cler. uide latè Tiraq. cauſ. 37. 38. 39. 40.
g l. qui cædem. de ſicar. Tiraq. cauſ. 46.
h gl. & Dd. in c. cum uenerabilis. uerb. migraſſe. de conſuetu. Tiraq. cauſ. 42.
i c. ult. de trãſac. c. latores. de cler. ex. Tiraq. cauſ. 47.
k l. non omnis. §. ult. de re milit. l. 2. §. poſtea. de orig. iur. Tiraq. cauſ. 49.
l l. ad beſtias. de pœn. Tiraq. cauſ. 50.
m l. non omnes. in prin. de re milit. Alex. conſ. 121. aiſo. lib. 7. Tiraq. cauſ. 51.
n Tiraq. cauſ. 58. l. tres tutores. ubi gl. de admin. tut.
o Tiraq. cauſa 60. per l. qui ea. de fur. l. quis ſit. §. 1. de ædilit. edict.
p l. uiro. ſolut. matr. gl. Bart. & Dd. in l. j. §. cũ parietes. ſi quadrup. paup. Tiraq. cauſ. 62.
q uide de his Tiraq. in d. elegãtiſ. tract. de pœn. l. ſ. l. j. §. 1. ad S. C. Turpil. l. ſeruos. S. C. ad l. Iul. de ui publ. C. de cauſit. de off. deleg. c. licet. de pœn. l. ſi quis reum. de damnatorum tuſt. reor. l. ſaccularij. Boer. & alios in conſ. Burg. & Gall. tit. de confiſcat.

de ext. crim. l. non poterit. 65. de furt. l. ordine. 16. ad municip. Tiraq. latè de pœn. in prin.
a in Catil. b l. unic. C. ne ſine iuſſ. prin. c l. 3. ſ. de interd. & rel. d l. j. in princ. hoc tit. e l. ſ. §. relegatorum. §. ad tempus. ſ. de inter. & releg. f l. 2. h. t. g l. poſt contractum. de donat. h l. diuus. 6. h. t. i Gell. lib. 17. cap. 12. k uide Ruſſar. hic ad l. diuus. 6. l Budæ. in l. ſi. de iur. immu. uide Cuiac. lib. 6. cap. 33. m l. 4. de cuſto. reo. n uide Cuiac. lib. 4. cap. 18. et lib. 6. cap. 23. o l. pen. hoc tit. p l. j. l. fin. hoc tit. l. fin. C. eod. q l. 3. C. eod. r l. fin. §. 1. hoc tit. s d. Auth. bona damnatorum l. ſi quis. C. maieſt. uide Ordina. imp. t Cic. de inuẽt. lib. 2. cap. 12. & ad Heren. u uide Chaſſ.

non alienis, quæ domino reddenda ſunt [a]: item de allodialibus, nõ feudalibus [b], niſi ob Feloniam, aut quando in uniuerſitate, puta territorij publicantur [c]: neq; in ijs quæ ante damnationem alteri quæſita [d], uel poſt eam reo acquiſita ſunt [e]: quibus deportati atq; alij pœnę ſerui ad uitam utuntur [f], morientes, quia hæredem habere nequeunt, fiſcum locupletant [g], relegati uerò & qui libertatem ac bona retinent, integrè perfruuntur, ſicut & ad hæredem ea tranſmittant, quem habere poſſunt [h]. id quod uoluit Paulus [i], cuius reſponſum, ut alia nonnulla, ad hunc titulum deſideratur [k].

DE BONIS EORVM QVI ANTE SENTENTIAM uel mortem ſibi conſciuerunt, uel accuſatorem corrupe-runt. Tit. XXI.

1 *Summa tituli.*
2 *Explicatio l. 2.*
3 *Explicatio l. fin.*

1 PRo confeſsis & illi habẽtur, eorumq; bona perinde ac damnatorum publicantur, qui ante ſententiam, poſt accuſationem tamen inſtitutam, uel cum in ſcelere ſunt deprehenſi [a], aut ſibi ipſi mortem conſciuerunt (uidentur enim conſcientiæ metu id feciſſe [b], ſi tamen eo crimine innexi fuerint, ut conuicti bonis carerent [c]:) aut corrupto aduerſario obierint diem [d]. Qui enim paciſcitur, de delicto confiteri uidetur [e]: nedum ille qui corrupit
2 aduerſariũ, ut eius præuaricatione abſoluatur, confeſſus uideri debet. Quare eos qui à latronibus inter conſcios nominati corruptis accuſatoribus diem obierint, cum conſcij leuius puniri ſoleant quàm latrones, qui nec ipſi capitali ſupplicio afficiuntur, niſi ſint famoſi [f], ut confeſſos de crimine, non relinquere, iuſtam ſcilicet, & præſumptiuè, defenſionem hęredibus rationis eſt [g]. nam hæredes ſuſcipere cauſam poſſe, poſtea dicetur. Cæterùm in capitalibus, ubi uita in diſcrimen uocatur, licet ſanguinem ſuum paciſcendo, & qualitercunque
3 que redimere [h]. Etſi autem qui poſt accuſationem mortem ſibi conſciſcit, & qui ſuper iudicio non capitali paciſcitur, uideatur crimen fateri, tamen ea præſumptio contraria probatione poteſt tolli [i]. Quare ſi hæredes uelint cauſam ſuſcipere, audiendi ſunt [k]: qui ſi probẽt, ex alia cauſa mortem conſcitam, puta tædio uitæ, impatientia [l], &c. aut defunctum innocentem fuiſſe, neque conſcientiæ metu depectum eſſe, bona erunt publicanda [m], ſicuti D. Pius Taurino reſcripſit: ſi parati ſint hæredes defenſionem ſuſcipere, bona non eſſe publicãda, niſi de crimine fuerit probatum [n]. Probatum autem de crimine hoc caſu intelligitur, cum hæredes præſumptionem iuris ex morte conſcita captam (quod enim illicitè fit, malo animo præſumitur factum [o]) contrarijs documentis refellere non poſſunt [p]. Attamen incarceratum non ſibi manum intuliſſe, ſed aliunde & culpa cuſtodum, mortem oblatam eſſe, præſumptio eſt [q]. quæ & ipſa præſumptio hæredes in probando alleuat, donec magiſtratus & cuſtodes ſeſe purgent: qua purgatione facta, luere non debent, ſi quid atrocius in ſe captiuus ſtatuerit [r].

DE INTERDICTIS, ET RELEGATIS, ET DEPORTATIS. Tit. XXII.

1 *Continuatio: & relegatos ciuitatem retinere.*
2 *Diuiſio exiliorum.*
3 *Forma relegandi.*
4 *Forma deportandi.*

1 SEd publicatio bonorum ceſſat in interdictis & relegatis [a]: quia ciuitatem Rom. & per conſequens ius teſtandi retinent [b]. Interdicti & relegati ab exulib. diſtant. Exilium enim propriè aquæ & ignis interdictionem ſignificat [c]. Cuius in locum hodie ſucceſsit
2 deportatio quanquam οὐ πάντα omnes relegati, exules dicantur. Quo ſenſu exiliũ triplex eſſe uult Marc. [d] aut enim eſt certorum locorũ interdictio, quæ & lata fuga appellaẽ; ut cum alicui

a l. interdum. §. qui ſurem. ubi Bart. de furt. § oportet. in auth. ut iud. ſine ſuff. §. illud. in auth. ut bon. l. ſi ab eo. de calum. Bald. in l. 3. C. de cõd. ob tur. cauſ. uide Land. lib. 2. art. 3. & art. 25. & 26. ubi gl. uide latè Chaſſ. in conſ. Burg. de conſiſcat. 6. 2.
b Bart. & Dd. in l. ſi finita. § ſi de uectigal b. ubi Dd. de dam. inf. Iacob. in trac. feud. uerb. dictiq; uaſalli. nu. 61. 63. Curt. in eo. tract. 5. parte. quæſt ult. nu. 15. Zaſ parte 10.
c Laſ. in l. ſerui. §. Labeo, nu. 9. de lega. 1. Land. art. 38. lib. 1. tot tit. in quib. cauſ. feud. amit. & quæ fuit prin. cauſ. bene. amit. cum ſimil. ubi dixi.
d uide Dd in l. poſt contractum. de donat. in l. Gallus. §. & ſi tantũ. de lib. & poſt. ſuc. l. ult. de pact. cum ſimil.
e l. ſi mãdauero. 22. §. 16 cuius. mandat.
f l. 1. C. de her. inſti. ubi Dd.
g l. 2. C. de bon praſcri.
h d. l. ſi mandauero. Cuiac. Ob. lib. 6. cap. 23.
i l. ult. §. ult. h. t.
k l. 8. 9. 10. 11. h. t. ut ex Baſilico h. t. apparet. uide Cuiac. Ob. lib. 6. cap. 23.

a l. in fraudem. 45. §. 2. & 3. de iur. fiſc. l. ult. & tot. h. t. l. 1. & 2. C. eod.
b d. l. ult. § 1.
c d. l. ult. § idẽ reſcripſit.
d l. 1. & 2. h. t.
e l. 5. de h. : qui not. inf.
f l. capitaliũ. 28. §. graſſatores. ſ. de pœn.
g l. 2. h. t. uide Cuiac. lib. 6. cap. 24. qui negati uè legit, ratiõ nõ eſt.
h l. 1. h. t. l. tranſigere. C. de tranſ.
i l. continuus. 137. §. cũ ita. de uerb. oblig.
k l. fi. §. fi. h. t. l. eius. de iur. fiſ. uide Cuiac. lib. 6. cap. 24.
l d. l. fin. §. idem.
m l. 2. C. qui teſt. fac.
n d. l. fin. § fi. h. t.
o l. 1. C. unde ui. l. ſi non conuicij. C. de iniur.
p d l fin. §. 1 iunc. §. fi. in uerb. innocentem defunctum oſtendi.
q gl. in l. cum ea. §. ſpecies uerb. hæredis. de legat. 2. l. pen. C. de cuſt reor. Ang. in tract. mal. uerb. carcerari iuſsit. Par. de Put. in tract. ſynd. uerb. an poteſtas.
r Bald. in l. quemadmodum. 29. § magiſtratus. num. 4. ad l. Aquil.

a l. 1. h. t.
b l. 4. l. relegatorum. 7. § fine. h. t.
c Cic. ad Herenn. lib. 2. Tac. lib. 1. Cuiac. lib. 6. cap. 25.
d l. 5. h. t.

alicui patria interdicitur. is enim extra patriam ubiuis gentium, excepta urbe Roma, quæ
& ipſa communis patria eſt, commorari poteſt [a]. aut omnibus locis præter unum interdi-
citur: aut eſt inſulæ uinculum, id eſt relegatio in inſulam. Relegare autem in eam inſulam
magiſtratus poteſt quæ ſub ſe eſt, & non in aliam, ſicuti interdicere ea prouincia quam re-
git, poteſt, alia non poteſt [b]. Relegatio autem aut fit ad tempus, quo caſu bona adimi ne- 3
queunt [c]: aut in perpetuum, & tunc pars bonorum expreſsim (nam tacitè non ſequitur re-
legationem, uelut deportationem publicatio) adimi poteſt [d]. Aliud autem eſt in in- 4
ſulam deportare, quàm relegare: nam deportatio ius ciuitatis & bona adimit [e], ideoq; ne
præſidibus quidem prouinciarum licet inconſulto principe pœnam hãc irrogare [f]. Quod
autem de relegatis ſeu interdictis diximus, id multo magis in leuioribus pœnis obtinet, ut
nimirum ceſſet publicatio [g]. uerbi gratia: Si aliquibus ordine, aut aliquo honore aut nego
ciatione interdicatur: nam muneribus non interdicitur, ne pœna immunitatem tribuat [h].
Multum igitur intereſt inter exilium ſeu deportationem, & relegationem. Illa ciuitatem
adimit [i], & bona [k]: eoq; ſupplicium capitale eſt [l], quod morti cõparatur [m]. Relegatio uerò
neq; bona [n], neq; ciuitatis ullum ius aufert [o]: quia caput ciuitati non eximit [p]. Quare & O-
uidius ſe non exulem, ſed relegatum eſſe defendit: Nempe relegatus, non exul dicor, &c.
ſed tantam infamiam irrogat [q], quamdiu ea decreta eſt [r]. idq; operatur, ut niſi quis relega-
tioni pareat, alibi deprehenſus deportari poſsit [s]. Porrò deportationis in locum hodie a-
pud Sax. ſucceſsit fuſtigatio cum relegatione perpetua: quæ tamen non adimit bona, ut
nec aliæ pœnæ capitales, ut ſuprà eſt expoſitum [t].

DE SENTENTIAM PASSIS, ET RESTITVtis. Tit. XXIII.

1 *Continuatio.*
2 *Quid inſit reſtitutioni.*
3 *Quid liberationi & indulgentiæ.*

SEd pœnæ ſæpenumerò aut uiuis aut defunctis remittuntur. Viuis quidem, cum dam- 1
nati in integrum aut à lege [a] aut à ſummo principe (nec enim inferiores eiuſmodi po- 2
teſtatem habent [b]) reſtituuntur: quo caſu bona, famam, honores recuperant [c]: aut in- 3
dulgentia principis liberantur à pœna. qua indulgentia remiſsio pœnæ [d], non autem reſti
tutio bonorum & exiſtimationis intelligitur facta [e], niſi princeps aliter determinârit [f]. Qua
in re & illud quæri ſolet, an ad bona alij tertio quæſita, & ad fructus interea perceptos, reſti-
tutus debeat uideri: Communis diſtinctio eſt, ut reſtitutio gratiæ ad neutrũ horum traha-
tur [g], reſtitutio autem iuſticiæ & priſtini ſtatus, in integrum reſtituat tam quo ad fructus [h],
quàm quo ad bona in tertium à fiſco alienata [i]. Quæ tamen tertius pro iure dominij con-
ſumpſit, imminuit, bona fide donauit, ea exigi fuerit iniquum, cum ne à bonæ quidem fi-
dei poſſeſſoribus debeantur [k]: maximeq; id obtinere debet in iuriſdictionibus & Baronijs
tertio conceſsis: ne uidelicet reſtitutione facta, conceſsiones, iudicia, inueſtituræ eorũ qui il
liuſmodi territorijs præfuerunt, cum multorum incommodo annihilentur [l].

DE CADAVERIBVS PVNITORVM. Titul. XXIIII.

IN mortuis ex pœna, id humanitatis cauſa inductum eſt, ut cadauera cognatis non de-
negentur. Atq; hoc Verri in probris obijcit Cicero [a], quòd ſepulturam punitorum de-
negare aut diuendere ſit ſolitus. Hodie tamen cadauera punitorum non aliter ſepeliun
tur, quàm ſi fuerit petitum ac permiſſum à principe: qui nonnunquam non permittit, ma-
ximè maieſtatis cauſa damnatorum: ſicuti etiam nunc ſuſpenſorum cadauera non ſepeli-
ri, ſed ad exemplum in furca relinqui cernimus [b]. In reliquis autem non modò cognatis,
ſed etiam quibuſcunq; petentibus ad ſepulturam corpora danda ſunt [c]: in quibus ſæuiri, &

a l.7.§.cõſtitutum.h.t. b d.l.7.§.ſunt. & §.interdicere. c d.l.7.§.hæc eſt. d l.4.h.t. l.deportatorum. C.de pœn. uide omninò Cuiac.d.cap.25. e l.6.h.t. f d.l.6. g d.l.7.§ penul. l.2.de bon.damn.Cyn.in fin. Iaſ.nu.4.in l.j.C.de hæred.inſtit. h d.l.pen. i l.quidam.17.de pœn. l.3.l.6.h.t.l.j.C.de hæred.inſt. l.qui eũ.14.§.1.de bon.liber.§.cũ autem.Inſt.quib.mod.ius patr.poteſt. k l.deportatorum.8.C.de pœ.l.tutelas.de ca.dim. l l.9.in princ.ſi quis caut. m d.l.9.l.4.qui ſatiſda.cogã.l.j.§.pen.de bo.poſſ.cont.tab. n l.deportatorem.8.C.de pœn.l.ſi ſine.33.§.fin.de adm.tuto. o l.3.& 7.h.t. p l.qui cam.14.§.1.de bon.libert. q l.capitalium.28.§.cæteræ.ſ.de pœn. r l.4.C.ex quib.cauſ.infam. s l.4.de pœn. t ad tit.de bon.damnat.

a l.de ambitu.Cuiac.lib.7.cap.28. b l.4.de pœn.l.j.§.fin.de quæſt.Bart.in l.3.de quæſt.Bald.in l.ſeruos.C.de ui publ. c l.j h.t.l.j.l.antepen.C.eod. d uide l.antepen.C.eod. Chaſſ.in conſue.Burg.rub.1.de iuſtic.§.5.uerſic.ſil na grace.nu.7. e l.fruſtra.l.ſi pater.l.generalis.l.tutor.l.cum patrem.l.ſi ademptus.l.ſi inſulam.C.eod. f l.ſi debitor.C.eod.l.2.& 4.h.t. g gl.Bart.et Dd.præſertim Iaſ.nu.70.in l.Gallus.§.& quid ſi tantum.de lib.& poſthu. h uide ſ.de minor.& l.uideamus.§.in Fauiana.de uſur.c.grauis.de reſt.ſpol.Roma.conſi.454.Chaſſ.in conſuet.Burg.rubr.de feud.§.2.in princ.num.20. i Iaſ.in d.l.Gallus.§.& quid ſi tantũ.nu.73.per l.j.§ fi.de quæſt.l.quòd ſi minor.§.Scæuola.de minorib. k uide ſ.de pet.hæred. l uide l.Barbarius.ubi Dd.præſertim Iaſ.nu.60.cum ſeq.de of.præt.

a in Verr. b gl.Land.lib.1.art.53.l.capitalium.§.famoſis.de pœn.Par.de pat.in tract.ſyn.uerb.mortuus.cap.1.num.3.& uerb.furcarum erectio.num.1.contra legem Moſi Deuter.21.in fine. c l.ult.hoc tit.uide Bald.in c.1.§.iniuriæ.de pact.iur.fir.Chaſſ.in conſu.Burg.rub.2.§.1.uerb.il confiſque.nu.8.qui dicunt iudicem peccare mortaliter ſi deneget.

executio

executio poſt mortem fieri [a], arreſtatio [b], exhumatio, niſi ob atrox ſcelus, permitti non debet [c]. Ad anatomen tamen cadauera punitorum, medicis concedi ſolent [d], ex ſola ſcilicet principis, non etiam inferioris authoritate.

DIGESTORVM LIB. XLIX.

DE APPELLATIONIBVS ET RELATIONIbus. Titul. I.

1 *Continuatio.*
2 *Appellare quid ſignificet.*
3 *Quid ſit appellatio.*
4 *Quid referre & relatio.*
5 *Species appellationum.*
6 *Cauſa efficiens: unde introducta appellatio.*
7 *Qui appellare poßint.*
8 *Materia: à quibus ſententijs & actibus, tam iudicialibus quàm extraiudicialibus poſſit appellari.*
9 *Forma: quomodo inſtituendæ appellationes.*
10 *Finis & effectus.*
11 *De pœna temerè appellantium.*
12 *De relationibus.*

1 ABſolutis iudicijs omnibus, tam pecuniarijs quàm criminalibus, cõſequens eſt, ut de appellationibus diſpiciamus: quæ ultimo loco in iuriſdictione omni interponi ſolent, ut aut iniquitatẽ, aut imperitiã iudicantiũ corrigãt [a].
2 Appellare uaria ſignificat. Appellari enim debitor dicitur, qui de ſolutione interpellatur [b]: & puella, cuius attentatur pudicitia [c]. Sed in iure propriè appellare eum dicimus, qui auxiliũ à ſuperiore, aduerſus alterius magiſtratus iniuriam implorat [d]. Quare appellare ſimpliciter ij dicuntur, qui ab inferioris iudicis ſen-
3 tentia, tanquã iniuſta, ad ſuperiorẽ prouocant, obtinendi iuris ſui gratia. Eſt igitur appellatio, ab inferiore iudice ad ſuperiorẽ gradatim facta prouocatio, ut is cauſam antea quidẽ cognitã, ſed ut appellans intendit, iniuſtè definitã denuò cognoſcat, & ſententiã prius latã
4 in melius reformet. Referre inter alia ſignificat idem quod denuò agere uel iterare, aut renotare aliquid: quo ſignificatu Terent. in Hecyr. referre comœdiã, & Cic. lib. 3. de Orat. referre myſteria dixit. Hinc referre rem iudicatã, eſt retractandã cognitioni alterius ſubijcere: quo modo Cic. uſurpat in Orat. Pro Domo ſua. nec multũ in hac ſignificatione abeſt à uerbo appellandi. Crebrius tamẽ referre pro eo accipitur, quod eſt in deliberationẽ proponere: ut Cic. ſæpiſſimè referre ad Senatũ dicit, pro eo quod eſt proponere Senatui rem deliberandam conſultandãq;. hinc relatio in iure propriè eſt remiſſio cauſæ ad ſuperiorẽ: cum uidelicet ſuper re dubia ſuperior, puta princeps conſulitur, & quid ſeruari in iudicando uelit, interrogatur [e]. Quare idẽ in inſcriptiõe huius tituli ſignificat relatio, quod in eodẽ tit. Cod.
5 conſultatio. hæc enim ſynonyma ſunt, & promiſcuè uſurpantur [f]. Species appellationum Bart. [g] tres poſuit: interiudicialem, uidelicet interpoſitã ab interlocutoria: iudicialem, à definitiua: & extraiudicialem. Alij [h] quatuor malunt: anteiudicialem, quæ fit ante litis conteſtationem [i]: intraiudicialem, quæ poſt litem conteſtatam ante ſententiã [k]: iudicialem, à ſententia definitiua: poſtiudicialẽ, quæ poſt rẽ iudicatã, ab executione [l]. Sed hæ temporibus tantũ differunt. Quare ſatius eſt duas tantũ tradi ſpecies, uidelicet iudicialem & extraiudicialem: quarum illa à ſententia, hæc ab actibus & decretis extraiudicialibus interponitur [m].
6 Appellationis uſum in repub. Rom. fuiſſe antiquiſſimum, argumento eſt hiſtoria Horatij apud Liuiũ lib. 1. Hic enim ob interfectam ſororem perduellionis à duumuiris damnatus, ad populũ prouocauit, & abſolutus eſt. Appellandi uſus, inquit Vlp. [n] quàm ſit uetus, frequens, quamq; neceſſarius, nemo eſt qui neſciat, quippe cum iniquitatem iudicantium uel imperitiã corrigat. Quare apparet uſu magis quàm certa aliqua lege appellationis beneficium eſſe inductum, cum ratio cõmunis oſtenderet, oppreſſos aut iniquitate aut inſci-
7 tia iudicis, eſſe auxilio dignioris magiſtratus ſubleuãdos. Appellare autem poſſunt, qui condemnati ſunt, ſiue unus, ſiue plures [o], ſiue ſuo nomine, ſiue alieno: puta procuratorio, tutorio, &c. ſint damnati [p], dum ne tamen ex contumacia [q]. Sed & ij qui non condemnati ſunt, dummodo eorum interſit ſententiam retractari, rectè appellãt [r]. Qua ratione placuit,

P pro eo

p l. tutor. 27. l. ab executore. 4. §. fin. h. t. *q l. j. C. quor. app. non recipit.* *r d. l. ab executore. §. alio. l. à ſententia. §. ſi hæres. l. ſi proluſor. h. t. l. 2. quando app. ſit.*

a Bald. in l. ſororẽ. 10. in fin. C. de his quib. ut indig. Gundiſſ. trac. de hæret. quæſt. 22. num. 4. Dec. in l. pupillum. 111. §. in hæredes. nu. 2. de reg. iur. Iaſ. Bald. Ang. & Dd. in l. 2. C. qui teſt. fac. Hipp. in l. ult. de quæſt. Boſſ. in pract. cri. de exer. ſententi. nu. 18. fac. l. 1. §. quoties. ubi Imol. de in iur. & in l. defuncto. ubi etiam Angel. ſup. de pub. iud.

b §. meminimus. in auth. ut cum de appell. cog. l. ſi quis ſepulchrum. §. hoc edictũ. de relig.

c l. ult. ubi Bart. & Dd. de ſepul. uio. Innoc. in c. certificari. 9. de ſepul. l. oſſa. ubi Bald. de relig. & in l. principaliter. C. de lib. cauſ.

d Bart. quamuis non decedit. in l. ult. hoc tit. Chaſſ. in conſ. Burg. Rub. 2. §. 1. uerb. il cõfiſque. num. 8.

a l. j. h. t.

b l. fideiuſſor. 16. §. fin. de fideiuſſor.

c l. item. 15. §. ſi quis uirgines. 17. de iniur.

d l. j. circa fin. ex quibus cauſ. maio.

e l. j. §. 1. h. t. tot. tit. C. de relat. c. intimaſti. extrà, eod.

f l. j. in uerb. conſultationis. & uerb. relatio. C. de relat.

g hic in l. j.

h Bal. Aut. de S. Georg. & Cano. in rub. extrà, eod.

i c. ſignificante. 34. c. Rodolphus. 35. extrà, de reſcript.

k c. 1. de dilat.

l l. ab executore. 4. h. t. l. ab executione. C. quor. appel. rec. c. quod ad conſultationem. de re iud. c. nouit. ext. eo.

m l. j. §. ſolent. ff. quand. app.

n l. j. h. t.

o t. t. C. ſi. unus ex plur.

pro eo qui ad ſupplicium ducitur, quemuis prouocationem interponere poſſe[a]: quaſi om
nium interſit innocentes defendi, & hominẽ hominis beneficio affici[b]. Hoc caſu excepto,
externorum appellatio non admittitur, ut nec ſeruorum, qui perſonam ſtandi in iudicio le
gitimam non habent[c]: quare eorum nomine domini appellant[d], quamuis in filijsfa. aliter
obſeruetur[e]. Materia ex qua, uel à qua potius appellationes procedunt, ſunt ſententiæ de- 8
finitiuæ, eæq; ualidæ. nam à nullis & inualidis fruſtra appellatur[f], cùm ipſo iure corruant:
quamuis in dubio nullitas appellationi, per alternatiuam coniungi poſsit[g]. Dixi, de defi-
nitiua: nam ab interlocutoria iure Ciuili non appellatur[h], ut nec à ſententia poſſeſsionis,
quæ formã interlocutoriæ habet, cũ momentanea ſit, & iniuria per eam facta poſsit in cau-
ſa proprietatis, citra appellationẽ emendari[i]. Eſt autem momentaria poſſeſsionis cauſa, iu
dicium ſpoliationis[k], quod ſummariè & uelut in momento expediri cõſueuit[l]: nec eã cau-
ſam omnia poſſeſſoria iudicia complecti, ex eo intelligi poteſt, quòd diſertè ab interdicto
adipiſcendæ diſtinguatur[m]: & ſolummodo ad querelam uiol[entiæ] pertinuiſſe, in qua curſim
ſpoliatus ante omnia reſtituendus ſit, multis doceri poteſt[n]. [Q]uare ab interlocutoria, qua
ſpoliatus ante omnia reſtituitur, non poteſt appellari: cùm [q]uia eum reſtitui ante omnia
æquum eſt, tum quòd iudicio uel poſſeſſorio uel petitorio, [in]terlocutoriæ iniquitas facilli-
mè corrigatur. A reliquis ſanè ſententijs iudicij poſſeſſorij r[ec]tè appellatur, quoniam defi-
nitiuæ ſunt[o]. Quamobrem & hodie quia non ſummariè & per interlocutionem (ut olim)
ſed plerunq; iudicialiter & definitiuè, de ſpoliatione decernitur, ideo etiam in hoc iudicio
poſſeſſorio, ſcilicet quando momentaneũ non eſt, prouocatio ſolet admitti. Quòd ſi porrò
talis iniuria per interlocutionem decreta ſit, quæ poſtmodum corrigi nequeat, ut quia per-
ſonæ cohæret, puta ſi compedes, carceres[p], quæſtiones ſint indictæ: hoc caſu etiam ab inter-
locutoria (nam tunc uim & ſpeciem definitiuæ obtinẽt) rectè appellatur[q]. Sed hæc iure Ci-
uili obtinent. Pontifices autem adeò ius appellationum ampliarunt, ut ex eorum Decretali
bus epiſtolis, à quolibet grauamine liceat prouocare[r]: quod & apud Saxones obſeruatur.
Illud etiam ſciendum, non modò à tota ſententia, uerumetiam certis eius capitulis rectè ap
pellari[ſ]. De ijs quæ extra iudicium fiunt, an appellatio inſtitui poſsit, diſtinctione expli-
candum eſt. nam quæ formam aut uim ſententiæ iudicialis habent, ab his uerius eſt, poſſe
appellari: ut à primo uel ſecundo decreto[t], ab executione[u], cõſultatione[x], iniqua interpre-
tatione ſententiæ, facta ab eo qui ius dicere poteſt[y]. Deniq; aiunt noſtri[z], quotieſcũq; per-
miſſum eſt iudicis officium extra ordinem implorare, toties ab eius iniuſto decreto & actu
illo extraiudiciali, appellationis beneficium eſſe concedendum[a]. Aliàs extra iudicium nõ
prouocatur, ut à ſententia arbitri[b]: etiam ſi ὀψ ἀλάτα dici poteſt appellaſſe, qui petit rem ad
arbitrium boni uiri reduci. Sed hoc propriè appellare non eſt[c], neq; in eiuſmodi locum ha
bent, quæ de appellationibus hîc proponuntur[d]. Iam de forma uideamus. Appellatio 9
ab inferiore ad ſuperiorem in proximo ordine[e] facienda eſt[f], ut à delegato ad ordinariũ[g]:
& alia exempla alibi recenſet Iuſtin.[h] Poteſt autem prouocatio interponi ſtatim poſt ſen-
tentiam, apud acta illius iudicis qui pronunciauit: nam coram illo appellandum eſt[i], &
non alibi[k]: niſi iudex à quo, copiam ſui non faciat, aut propter metum prouocari coram eo
liberè nequeat[l]. de quo utile eſt proteſtari[m], non tamen neceſſarium[n]. Appellari autem
poteſt aut alternatiuè: ut, dico ſententiam eſſe nullam, uel ſi eſt aliqua, appello[o]: aut ſim-
pliciter, uel ſcripto, uel uiua uoce: ut ſi lata ſententia, confeſtim dicat apud acta, appello[p].
quòd ſi id non ſtatim fiat, ſed poſtea intra decem dies, quod tempus præſtitutum eſt[q] (niſi
quando grauamen eſt continuum[r]) ſiquidem à definitiua grauioris momenti appelletur,
in ſcriptis erit facienda[ſ]: ſecus, in leuioris momenti negocijs[t]. Appellationem autem ab
interlocutoria indiſtinctè in ſcriptis eſſe faciendam, Canones uolunt[u], quibus cauſæ ap-
pellationis idoneæ omnes exprimantur. Nam cum ab interlocutorijs appellare non liceat,
niſi

a l.non tantum. 6 h.t.
b l.ſeruum. 7. de ſer. ex- por.
c l.j.C.de prec.Imp. off.
l. uix certis. de iud.
d l.ſerui.l.Lucius.l. cre- ditor.h.t.
e l.ex conſenſu.§.filium. hoc tit.
f tot.tit.C. quando pro. non eſt nec. & J. quæ ſent.ſine app. reſc.l.ex conſenſu. 23.§. 1. l. ſi expreßim.19.h.t.
g Bart. & communiter Dd.in d.l.ſi expreßim. Inno.in c.cum dilecto. extr.eod.Fac.c.conſtitutus.8 de in integ.reſtitu.
h l.ante ſententiam.2. inf.de app.rec.
i l.unic.C.5. de momẽt. poſſ.
k l.momentariæ.8.C.unde ui.
l d.l.momentariæ. Maran.in Spec.aur.de appell nu.301.
m l.fin C. qui legit. perſon.ſtand.in iudic.
n to[t].tit C.unde ui.l.j.C ubi de poſſ.Symmach. lib epiſt.1. Cuiac.Obſer.lib.1.cap.20.
o gl.1.& Dd.in d.l.uni. C.ſi de mo.poſſ.
p uide Reinb.diff pœn. 23.per art.12.lib.1.
q l.2. ubi Bart. nu. 14. J de app rec.
r c.1.e.cum Romana. 3. de app.in 6.c.de appellandi.5.eod.
ſ l.etiam.30.§.ex cauſa. de minor.gl.in l. fi. ad uerb.iudicatis.C. eod.
t Bald.in l.2.nu.15.& 16.C.de epiſc.audien.
u l.ab executione. C. quor.app.
x l.j.§.1.h.t.tot.tit.C.de relat.
y l.ab executore. h.t.
z Bart nu.4. Ang. in l. fin. J.de app.recip.
a l.j.§.ſolent.J.quan. appel ſit.c.cum ſit Romana 5.extr eod. glo in cle. 1. in uerb. onerarunt.de iur.patro.

b l.j.C.de rec.arb. c Dd.in d.l.1.& 2.C.de arb.Bart.in l.j. ff.eod.tit.cano.7.c. dilecti.de arb. d Cano. in c.boni.51 & c.cum ſit Romana.5.extrà,eod. e c.dilecti.66.extrà,eod. f l.j.§.ſi quis.l.imperatores.h. t.c.Romanarum.de app in 6. g l.j.§.ult.J quis & à quo. h l.præcipimus.l.in offerendis.C.eod. i gl.in c.ſuggeſtum.15.ad uerb.in uocem.de appell.& in c.appellatio.eo.lib.6.lex in c.fi.de appell. k c.ut debitæ. c.cum ſpeciale.e fin.ex̃.eod. l l.2.& 1.C.de his qui per met.c.fin.ubi Dd ext.eod uide Bart.& Iaſ.in l.de pupillo.§.ſi quis ipſi prætori.de oper.nou.nunc. m Bald.in d.l.2.Bart.in d.l.de pupill.§.ſi quis.Cano. in d.c. fi. n Iaſ.in d.§.ſi quis.nu.2.Dec.nu.12.Cag.nu.9.& 10.in l in omnibus.39.de reg.iur. idem Dec.in c.fin.ext.eo. & conſ.256.in cauſa.nu.4.ex doctrina Alex.in l.2.§.quod diximus.ſi quis cautio. o Bart.in l.qui teſtamento.§ idem quæro.nu.7.de excuſ.tutor. p l.2.h.t.l.litigatorib.l. eos.§. fin autem.& §.fin.C.eod. q uide C.de temp.app. r c.ex parte.de appell.Bald.in l.addictos.num.2.& 3.C.de epiſcop.aud.Spec.de appell. §. reſtat.nu.6 Iaſ.in l.ita 13.nu.5.C.de procurat. ſ l.3.h.t.Bart.& Ang.in l. litigatoribus.C.eod. t Bald. in l.at in maiorib.C.eod. u c.cordi.de appellat.lib. 6.Alex.poſt Bart.in l.eius.J.de recip.app. Bald.& Ang. in l.patris.de uulg.& pup.

aliſ ex iuſt[illegible] cauſis, uoluerunt Canones eas inſtrumento appellationis exprimi, ut inde in-
telligi ſtatim, iudicari[que] poſsit, iuſta nec ne eſſet eiuſmodi appellatio. quare ex iiſdem cau-
ſis, eadem iuſtificari debet, non ex aliis [a]: etiamſi appellatio à definitiua inſtituta, etiã ex aliis
quàm quæ inſtrumento cõprehenſa ſunt, argumentis rectè approbetur [b]. Inſtrumentũ porrò
appellationis, ſeu ut I.C. locuti ſunt, libelli qui dãtur appellatorij, ita ſunt cõcipiendi, ut ha-
beant ſcriptũ & à quo dati ſint, hoc eſt qui appellet, & aduerſus quos, & à qua cuiuſue iudi-
10 cis ſententia [c]. Finis appellationũ eſt, ut ſententia iniuſtè lata in melius reformetur [d]. Ef-
fectus multiplex eſt. nam prouocationem iudex cogitur admittere [e], niſi ex certis cauſis iu-
re exceptis: alioqui punitur [f], & per appellationẽ ſuſpenditur prior ſententia [g], ita ut non
poſsit mandari executioni, aut quicquam nouari pendente appellatione [h], adeò ut ſi quid
innouatũ attentatum[que] fuerit, id ſtatim & ante omnia reſcindatur, ſiquidem appellatũ ſit à
definitiua: ſin aũt ab interlocutoria, tunc demum cum approbata fuerit appellatio, & inhi-
bitio facta [i]. Appellatio & illum quoq[ue] effectum habet, quòd cauſam reducit ad tempus litis
conteſtatæ. Quare illæ exceptiones quæ poſt litem conteſtatam opponi poſſunt, rectè in
cauſa appellationis proponuntur, ut peremptoriæ: non etiã hæ quas ante litis conteſtatio-
nem proponi neceſſe eſt, ut ſunt dilatoriæ [k]. Eâdẽ ratione & articulos nouos proponere, nõ
tamẽ prioribus directò contrarios [l], iure Pontificio (quod in terris Imperij nõ uſquequaq[ue]
recipitur [m]) probationesq[ue] ut in priore inſtantia facere, & nõ allegata allegare, nõ probata
11 probare [n] licet: ſcilicet quia hæc poſt litẽ demũ conteſtatã ſolẽt expediri [o]. Ne tamen quis
per calumniam iudicia fatiget, & citra probabile grauamen appellet à ſentẽtia bene lata,
pœna 50. librarum auri, cum exiſtimationis iactura, in temerè prouocãtes eſt conſtituta [p].
Sed hæc pœna, utpote grauis & præduta, moribus antiquata eſt. certè iure Canonum tan-
tum in expenſas temerarius prouocator condẽnatur [q]. Iure noſtro Sax. præter expenſas, 30.
ſolidos parti aduerſæ, mulctã uerò arbitrariam iudici pendere cogitur [r]. quod tamẽ in cu-
riis non ſeruatur, ſed iuxta ius Pontificium ſolummodo expenſarum damno mulctari ſo-
12 let. Aliis in locis, ut in Gallia & Belgico, certæ pœnæ pecuniariæ conſtitutæ ſunt. Iam de
relationibus, altera huius Tituli parte pauca dicamus: quarũ alia cauſa eſt quàm appellatio-
num. nam non poſt, ſed ante ſententiam interponuntur [s], niſi in cauſis criminalibus [t]. Eſt
aũt relatio, cum iudex de iure dubitans (nam in ambiguitatibus factorum improbata eſt
relatio) principem conſulit, quid in iudicando ſit ſequendum [u]. Conſultationis aũt exem-
plum partibus ędendum eſt, ut ſi fortè relatio alicui minus plena uideatur, opponere ſuas
rationes, & refutatorios libellos principi offerre poſsit [x]: quod & iudices in petendis ho-
die, à ſede aliqua, ut loquuntur, ſcabinali ſententiis, facere conuenit.

A QVIBVS APPELLARE NON LICET. TIT. II.

1. *A principe non appellari.*
2. *Nec à ducibus Saxoniæ.*
3. *Neq[ue] à Senatu.*
4. *Neq[ue] eum prouocare qui appellationi renunciauit.*
5. *An ab arbitris appelletur.*

1 TRactandum eſt ſecundo loco, à quibus appellare non ſit conceſſum. Et quidem ſtultũ
eſt illud admonere, à principe appellare fas non eſſe: cum ipſe ſit qui prouocetur, nec
2 maior eo in terris inueniri poſsit, ad quem eatur [a]. Saxoniæ duces, etſi Imperatori ſub-
iecti ſunt, ſicuti & alij electores atq[ue] principes, qui eapropter appellationem ad cameram
Spirenſem admittunt, tamen à ſe appellari non patiuntur: quia defenſores ſunt iuris Sax.
3 ſecundum quod in his terris iudicatur: in Camera autem nulla eius habetur ratio. Scien-
dum eſt, nec à Senatu appellari poſſe [b], quia ius condendæ legis habet [c], & principem re-
præſentat [d]: neq[ue] à præfecto prætorio [e], cuius prærogatiuis Electores Sax. (ut dixi) utuntur.
4 Sed etſi quis ante ſententiam in iudicio profeſſus fuerit, ſe non prouocaturum, indubitatè
5 prouocandi auxilium perdidit [f]: ſicut & cum ea de re cum aduerſario pactus ita eſt [g]. Quæ-
ſitum eſt etiam, an ab arbitris rectè appelletur: & dicendum eſt, non appellari, quia iuriſdi-
ctionem non habent [h]: præterquã ab iis qui à iudicibus ad fideiuſſores probandos, aut ad
aliud negotium exequẽdum, cum quadam cognitionis poteſtate dantur [i]: quos commiſ-
ſarios uocant. A reliquis omnibus, tam ordinariis quàm delegatis iudicibus prouocatio

P 2 inſtitui

a cle. de appellãte, de appel. gl. in c. cũ eccleſia. e ut debi[illegible]. ext. eod. Rember. diff. iud. 35. Chili. in prac. ca. 105. b Bart. in l. ſi mater. §. fi. de exc. rei iud. Chili in prac. cap. 106. per l. per hanc. C. de temp. app. tot. tit. an per alium cauſ. appell. c d. l. j. § fin. d d. l. j. in prin. e l. ult. §. de appell. recip. f l. quoniam. C. eod. g l. furti. 6. §. de bis qui not. infa. h § nihil. non. app. pen. l. 5. §. de app. recip. i c. non ſolum. eod. in 6. c. ſignificantibus. 49. eod. gl. in cle. 2. ut lit. pend. uide Lanfr. in c. quoniam. uerb. appellationib nu. 67. 69. de proba. Marsn. in Spec. tit. de appell. nu. 161. & 196. k l. ita. 13. ubi poſt alios Iaſ. nu. 6. C de procur. Roma. conſ. 381. quæſtio. Alc. in l. 3. uerb. emendari. C. de æden. l cle. fin. de teſtib. Dd. in l eos. l. per hanc. C. eo. Guid. Pap. deciſ. 14. Lanfr. in c. quoniam. 8. uerb. teſtiũ nu 38. de teſtib. gl. Latina, Zobel. Lãd. lib. 1 art. 62. m uide Myſing. Obſer. 41. Cent. 1. ex doctrina Bal. in d. l. per hãc. C eod. n l eos. § 1. l. in offerendis. C. eod. o tot. tit. ext. ut lit. non conteſt. p l. eor. 6. §. ne temerè. l. à proconſulibus. 19. C. eo. l. 5. in fi. C. quor. app. non recip. q c. reprebenſibilis. 26. ext. eo. c. 1. de elect. in 6. Abb. in c. inter cætera. de appell. r Fach. diff. 55. Reinh. diff. iud. 28. per art. 12. lib. 2. s in Auth. de iudic. t l. inter pœnas. 6. §. de

inter. et releg. l. ſi quis filio. §. quid tamen. de iniuſt. rup. teſta. u l. eum quem. 79. § iudicibus. de iud. §. fin. in Auth. de iud. x l. 1. & 2. & tot. tit. C. de relat. a l. j. in prin. b. t. b l. j. §. 1. b. t. c l. non ambigitur. de legib. l. 2. de flum. d l. j. in prin. C. ad l. Iul. maieſt. e tot. tit. C. de ſent. præf. prat. f d. l. j. § ſi quis. g l. fin. § fin. C. de temp. appell. h l. j. C. de recep. arb. i l. fin. b. t.

inſtitui poteſt, niſi fortè princeps hac forma quem delegârit, ut non liceat ab eo prouocare, qua forma præter principem, nemo alius iudicem dare poteſt: alioqui hac ratione appellationis beneficium planè tolleretur[a].

a l.j.§.fin.

QVIS A' QVO APPELLETVR. TIT. III.

A Iudice delegato appellatur ad eum qui dedit[a]. Si tamen quis ita iuriſdictionem ſuam mandet, ut alius ſuo loco & nomine eam exerceat, quos nunc uicarios ſeu locum tenentes nominamus: quia per ſe facere uidetur qui per alium facit[b], & uicarius eandem iuriſdictionē & idem auditorium tenet, quod is cuius uices gerit: meritò hoc caſu non ipſe prouocabitur, cuius nomine exercetur iuriſdictio, ſed ille qui prouocaretur, ſi ipſemet mandans ſententiam protuliſſet[c]. At cum delegans aliquam ſibi iuriſdictionem propriam reſeruat, tum ad eum, non ad principem prouocatur[d]: quare & à legato, cui non omnis iuriſdictio mandari ſolet[e], proconſul (nam præſides legato carent[f]) appellatur[g].

a l.j.in princ.l.2.& 3. hoc tit.
b c.qui facit.de reg. iur. in 6.
c l.j.§.1.ubi Bart.h.t.c. ſuper.27.§.porrò. de off.iud.deleg.c.Romana.de app.lib.6.c.2. de conſt.eo.lib. Cyn.in l.à iudice.C.de ind.uide Cuiac.lib. Ob. 7. cap.21.
d gl.in l.Impp.§.ſi magiſtratus.ſup. de app. cum ibi alleg.
e l.ſolent.6.de off. procon.
f ſup.de off.præſ.
g l.2.h.t. uide Cuiac. præall.loco.

QVANDO APPELLANDVM SIT, ET INTRA quæ tempora. Tit. IIII.

1 *Ante ſententiam non appellari.*
2 *Quatuor tempora conſideranda.*
3 *Tempus interponendæ appellationis.*
4 *Tempus petendi apoſtolos.*
5 *Tempus præſentandæ appellationis.*
6 *Tempus proſequendæ.*

IAm quando, & intra quæ tempora appellandum ſit, uideamus[a]. Et quidem ante ſenten 1
tiam non appellari, ſuprà diximus[b]. Tempora porrò appellationum quatuor diſtin 2
guuntur. Aliud eſt enim tempus interponendæ appellationis: aliud petendi apoſtolos: aliud præſentandi ſe coram iudice ad quem: aliud appellationis proſequendæ. Tem- 3
pus interponendæ appellationis, olim erat in propria cauſa biduum[c]. Propria autem cauſa ea eſt, cuius emolumentum uel damnū ad aliquem ſuo nomine pertinet[d]: in aliena uerò, triduum[e]. Hodie indiſtinctè appellandi tempus decem eſt dierū[f], qui currunt de momento ad momentum, à tempore ſcientiæ[g]: adeò ut etiamſi nulliter & friuolè inſtituta ſit appellatio, non poſsit tamen eiuſmodi error poſt effluxum dierum decem ſpacium corrigi[h]: niſi ſcilicet ubi non ſola ſententia grauat, ſed grauamen eſt continuum, ut incarceratio, miſsio in poſſeſsionem, & ſimilia. In his enim tamdiu appellari ſine ulla temporis circumſcriptione poteſt, quoad grauamen durat[i]. Saxones quibuſdam caſibus in continenti à ſententia prouocari uolunt[k]: id quod pettarò ſeruatur, legitimum namq; tempus uſurpamus. itaq; ſiue apud acta ſtatim prouocatū ſit, ſiue non ſit, peræquè licet poſtea in ſcriptis iuſto in tē-
pore appellare[l]. Tempus petendi apoſtolos, eſt 30. dierum, quod incipit currere ſtatim at- 4
que ſententia lata eſt[m]. qui niſi hoc tempore petantur, appellationi renunciatum uidebi-
tur[n]. Tertium tempus præſentandæ appellationis, eſt in arbitrio iudicis ad quem[o]. Tem- 5
pus proſequendæ appellationis, eſt annus, & ex iuſta cauſa biennium[p], quod currit à tem- 6
pore interpoſitæ appellationis[q]: intra quod niſi proſequatur ius appellans ſuum, appellatio proununcia tur eſſe deſerta, & ad iudicem à quo cauſa remittitur[r].

a uide Paul. li.5.tit.32.
b l.pen.C. quor.app.nō recip.l.2.de app. rer.
c l.qui ſuſpectum.20.ſ. de app.l.j.§. biduum. h.t.l.eos.6.§.pen.C. de appell.
d l.j.§.in propria.
e l.j.§.biduum.& §.fin. h.t.d.l. qui ſuſpectū.l. eos.§.fin.de app.
f Auth.hodie.C. de appell.c.quod ad.15. de ſent.& re ind.
g gl.in d.Auth. hodie.
h Aretin.in l.qui Romæ. §.Seia.col.2. de uerb. obli.Alc. in l. 3. uerb. emēdare.C. de edend. per l.ſi eo tēpore.C.de remiſſ.pig.&c.l.bonorū.24.ff.rē rat. hab.
i Spec.de appell. §. reſtat.nu.6. Iaſ.in l. ita. 13.nu.5.C.de procur. Bald.in l.addictos.nu. 2.et 3.C.de epiſc.aud.
k Sax.lib.2.art.6. Chil. in prac.cap.124.& 125.
l Myſing. Obſeruat. 7. Cent.1.
m l.iudices.C. de appel. pell.per l.j.de iur.delib.c. perſonas. de appell l. Auf. in c. quoniam. ad uerb. interlocutoriæ. num. 43. de prob.
n cle.quamuis.de app.c. ab eo.6.de app.lib.6.
o gl.in l.præſes.C.de appellando.§.cum autem.C.de indic.
p Auth.ei qui.C.de temp.appell.
q c.de ſicut.de appell.glo.& Dd.in l.fin.C.de temp.appell.
r uide Myſing.Centur.1.Obſer.8.

DE APPELLATIONIBVS RECIPIENDIS, VEL non. Tit. V.

1 *Quorum appellationes non recipiantur.*
2 *An in criminalibus appelletur.*
3 *Cauſæ reſpuentes prouocationem.*

SEd ſciendum eſt, non omnium appellationes recipi. Nam aliquando beneficium ap 1
pellationis excluditur aut facto appellantis, puta, quia antea ſuo iure renunciauit[a]: 2
aut delicto, ſi uidelicet ob contumaciam condemnatus ſit[b]: uel ob malè geſtum offi- 3
cium publicum[c]: uel in æs alienum quod fiſco debeatur[d]: uel ob delictum, confeſſum

tamen,

a l.j.§.ſi quis.ſ. qui & à quibus.Paul.lib.5.tit.24.
b l.j.C quor.app.l. pro
c l.3.C.eod.
d l.fin.l.4.C.eod.

tamen[a], quod ſtatim puniri propter atrocitatem publicè intereſt[b]: cuiuſmodi eſt ſeditio, latrocinium, & ex conſtitutione Conſtantini[c] & Iuſtin.[d] cædes, ueneficium, adulterium, raptus, &c. Quod conſuetudo pleriſq; locis in Germania (nam in Gallijs aliter obſeruatur) ad omnia criminalia iudicia extendit. Aliquando cauſa ipſa eiuſmodi eſt, ut prouocationē reſpuat, ueluti eſt lis de momentanea poſſeſsione iure ciuili[e]: item cum quis ad munus publicum, tutelæ eſt cooptatus[f]: ab huiuſmodi enim nominatione non prouocatur, ſed tantū à propoſitarū reiectarumq; excuſationū iudicio[g]: licet in alijs electionibus aliud ſeruetur, & ius ſit prouocandi[h]. item cum res nō recipit dilationē, ut quando incidit quæſtio de annona, de aperiendo teſtamento, miſsione in poſſeſsionem bonorū[i], &c. Sed nec admittitur prouocatio poſt binam appellationem inſtitutam, ſeu tres ſententias conformiter latas[k].

DE LIBELLIS DIMISSORIIS, QVI APOSTOLI dicuntur. Titul. VI.

1 *Quid dimiſſorij libelli & apoſtoli.*
2 *Quando dandi.*
3 *Qua forma.*
4 *Intra quod tempus.*

1 DImiſſorij libelli dicuntur, quòd per eos cauſa ad eum qui appellatus eſt, dimittatur[a],
qui Græco nomine ἀπὸ τοῦ ἀποστέλλειν, quod mittere ſignificat, apoſtoli uulgò dicun-
2 tur. Hi poſt appellationem interpoſitam à qualibet cauſa[b], dandi ſunt, ab eo à quo
3 eſt appellatum, ad eum qui de appellatione cogniturus eſt. Senſus autem literarum talis
4 eſt: appellaſſe Lucium Titium à ſententia illius, quæ inter illos dicta eſt[c]. Petendi autem ſunt intra 30. dies, ut ſuprà dixi: alioqui inſtitutæ appellationi renunciatum uidebitur, niſi iuſtum impedimentum probare poſsit appellans, quare non petierit. Nec uerò ſimpliciter petendi ſunt, ſed (ut hic inquit Marcel.[d]) inſtanter & ſæpius. Quare petitio ita concipi ſolet: Peto inſtanter, inſtantius & inſtātiſsimè[e]. Quòd ſi porrò per iudicem ſtet, quo minus dentur, nihil oberit appellanti[f], dummodo intra 30. dies de ſua diligentia fuerit proteſtatus[g]: niſi iudex intra idem illud tempus refutatorijs apoſtolis cauſam oſtenderit, quamobrem libellos dimiſſorios non putârit dandos[h]. Sunt & alia apoſtolorum genera, de quibus D. Chilianum[i] conſulere licet.

NIHIL NOVARI APPELLATIONE INTERPOſita. Tit. VII.

1 *Ratio quare nihil poßit innouari.*
2 *Attentata quomodo reuocetur.*
3 *De inhibitione.*

1 EFfectus appellationis præcipuus hic eſt, quòd appellatione interpoſita, ſiue recepta ſit, ſiue non ſit, medio tempore nihil nouari, id eſt attentari, & ad executionem perduci oportet: ſiquidem fuerit recepta appellatio, quia recepta eſt. Si uerò non recepta eſt, ne præiudicium fiat ei, quoad deliberetur, utrum recipienda ſit appellatio, an non ſit. Recepta porrò appellatione tam diu nihil erit innouandum, ſed omnia relinquenda in eo ſtatu, quo erant tempore appellationis, quoad de appellatione erit pronunciatum[a]. Nam, ut loquuntur, per appellationem iudici à quo quaſi manus conſtringun-
2 tur, ne quid amplius in cauſa attentare poſsit. Quòd ſi attentet, id ipſum officio iudicis ad quē eſt prouocatum, ante omnia & ſummariè reuocatur[b]: quod uerū eſt, maximè cum
3 poſt inhibitionem quid attentatur. Inhibitionem autem uocant literas compulſoriales, quibus iudex ad quem, admiſſa appellatione mandat eī à quo, ut ad ſe acta cauſæ tranſmittat: prohibetq;, ne in eadē quippiam deinceps moliatur[c]. Quòd ſi quid porrò ante inhibitionem, præſertim cum de interlocutoria eſt appellatum, innouetur, uſitatum eſt id principali ſententia in cauſa appellationis lata reſcindi ac reuocari[d].

QVAE SENTENTIAE SINE APPELLATIONE reſcindantur. Tit. VIII.

1 *Ratio huius tituli.*
2 *Septem ſpecies ſententiarum, quæ ipſo iure nullæ ſunt.*

a l.2.C.eod.
b l.conſtitutionib.16 h. tit.C.ſi quis. 244. de uerb.ſignif.
c l.2.C.eod.
d l.j.§.fin autem. C. de rap. uirg.
e l.unic.C.ſi de mo.poſſ.
f l.j.§.ſi quis tutor.ff. tit.1.
g l.3.l.tutores.18.C.de excuſ.tut.l.5.l.ſcire.13.ff.eod.l.j.§.ſi quis.quand.appell.
h l.2.C.de decur.li.10.l.4.l.bi qui.7.l.ciues.11.C.de appell.
i l.ult.h.t.l.quiſquis.C.eod.
k tot.tit.C.ne lit.in una ead.cauſ.

a l.dimiſſoriæ.106.de uerb.ſignif.
b c.ut ſuper.4.de app.lib.6.
c l.unic.h.t.
d in d.l.unic.
e glo.in c.ab eo.in uerb.inſtanter.de app.li.6.
f l.j.§.dies.ff.quando app.
g d.l.unic.in fin.d.c.ab eo.§.illud.Chilian.in prac.cap.130.
h l.pen.& fin.ff.de app.recip.c.cordi.de app.in 6.
i d.c.130.

a l.unic.h.t.Paul.lib.5.tit.36.
b l.unic.C.nil nouari.l.chirographis.58.§.2.de ad.tut.c.nō ſolū.7.de app.in 6.c.bonæ.51.c.dilectos.55.de app.gl.in l.2.ut lit.pe.et 7.c.uenientes.de iur.
c c.Roman.3.§.ſi uerò uocatis.de app.lib.6.l.2.ubi Bart.Bald.& alij.C.de aden.l.à pro conſulib.C.de app.
d c.ſignificantib.49.de app.Inno.7.c.dilecti.ad uerb.reuocatio.de excep.& in d.c.non ſolum.de app.lib.6.ut de etiā quæ ff.dixi ad tit.de app.& c.paſtoralis.in fi.de cauſ.poſſeſ.& proprie.

IAm & illud tenendũ eſt, interdum prouocari à ſententia non eſſe neceſſe: ut cum prior ſententia eſt ipſo iure nulla. Nam quod nullum eſt, ut reſcindatur non habet opus[a]: Porrò Iuriſconſultus ſeptem hîc formas ſententiarum quæ nullæ ſunt, proponit: 1. Si ſententia contra rem ante iudicatã probetur lata[b]. 2. Si in calculo iudex errârit[c]. 3. Si contra ſacras pronunciet conſtitutiones, hoc eſt, de iure conſtitutionis, nõ de iure litigatoris[d]. 4. Si quis ex edicto peremptorio, tanquam contumax ſit condemnatus, quod neq; propoſitum eſt, neq; in notitiam peruenit[e]: ſecus, ſi fuiſſet propoſitum[f]. 5. Si in cauſa conuentionis & reconuentionis ſeu obiectæ compenſationis iudex alteram litem decidat, altera pendente, quia ſuper utraq; cauſa ſimul & procedi & pronunciari debet[g]. Sed magis eſt, ut inquit Marc.[h] id eſt potius & ſecurius, ut hoc caſu appellatio interponatur. 6. Si condemnatus ſit, qui tempore quo ſententia dicta eſt, in rebus humanis eſſe deſijt[i], etiamſi ab alijs fuerit defenſus[k]. 7. Impoſſibile præceptum iudicis, ſeu natura, ſeu lege, nullius eſſe momenti Paulus reſpondit[l]. Impoſſibilium enim nulla eſt obligatio[m]. Quare eiuſmodi ſententiæ & ſimiles[n], utpote nullæ, nunquam tranſeunt in rem iudicatam, & ad 30. annos impugnari propoſita nullitatis quæſtione poſſunt[o].

a l. 5. de iniuſt. rupt. teſt.
b l. j. in prin. h. t. l. j. C. quan. pro. non eſt nec. t. t. C. de ſenten. contra ſent. c. inter. de re iud.
c l. j. §. 1. h. t. l. 2. C. de re iud. l. j. C. de error. cal.
d l. j. §. item. h. t. l. ſi expreßim. de app. l. 2. C. quan. prou. nõ eſt nec.
e l. j. §. pen. h. t.
f l. ab eo. C. quo. & quãdo. auth. ſi omnes. C. ſi min. har. ab. c. 4. §. toties. de dam. inf.
g l. cum Papinianus. cum Auth. ſeq. C. de ſent. c. t. extr. i. de mut. petit.
h hic in l. j. in fin.
i l. 2. h. t. l. in ſumma. §. fi. de re iud.
k l. de qua re. §. cum abſentiam. de re iudic.
l l. fi. h. t.
m l. impoßibilium. 145. de reg. iur.
n uide C. eo. quan. pro.
o dixi ſup. de re iudica.

AN PER ALIVM CAVSAE APPELLATIOnis reddi poſsint. Tit. IX.

1 *Regula, quando iuſtificari appellatio poßit per procuratorem, aut non poßit.*
2 *Cauſas capitales per procuratorem non iuſtificari.*
3 *Quæ dicatur capitalis.*
4 *Explicatio l. 2. h. t.*

IN materia appellationum de quibuſdam articulis quæri ſolet, quos operæprecium eſt hîc explicare. Principiò illud quæſtionis eſt, an per alium cauſæ inſtitutæ appellationis
(quam nunc iuſtificationem uocant) reddi poſsint. qua in re tenenda eſt regula: Quæ 1
cauſa per alium agi nequit, eius nec appellationem per alium poſſe expediri[a]. Ex quo ſe- 2
quitur, cauſas capitales per procuratorem in ſecunda inſtantia agi non poſſe[b]: quia nec in
prima poſſunt[c]. Capitalem autem dicimus, ex qua ſequitur pœna uſq; ad relegationem 3
excluſiuè, ut uult hic Acc. Nam cum relegatio aut leuior pœna, puta infamiæ nota imponi- 4
tur, tum cauſa conſimilis eſt pecuniariæ[d]: quare & procurator admittetur[e]. Sanè ſi procurator abſente domino appellauit, & poſtea redditis rationibus procurator eſſe deſijt, nihilominus abſente domino reſpondere, & cauſa appellationis, ſeu (ut loquuntur) grauamina proponere debet. Sed an eo ceſſante dominus litis reſpondere poterit? Et quamuis regulariter cauſas appellationis reddere debeant, qui primò ſunt experti, & prouocauerũt[f]: magis tamen obſeruatur, ut audiri debeat in cauſis appellationum reddendis is, cuius abſentis procurator appellauit[g]: idq; exemplo adoleſcentis uel pupilli, qui interpoſitam à tutore appellationem ipſe iam adultus, finita tutela aut cura, perſequi poteſt[h].

uide Ferra. in for. app. uerb. fuiſſe. nu. 4. Bar. in l. ſi expreßim. num. 12. de app. Bald. in l. 1. nu. 3. C. de fer. & eleganter Angel. conſil. 207. Iacobellus nu. 1.
a l. j. in fin. h. t. Paul. lib. 5. tit. 35.
b l. j. h. t.
c l. pen. §. ad crimen. de pub. iud.
d d. l. j. uerſ. planè. l. abſentem. ſ. de pœn.
e gl. hic pro l. ſeruum. §. publicè. de procur. uide que dixi ſ. ad tit. de queſtio.
f l. fin. §. fin. ſ. de appell.
g l. 2. h. t.
h d. l. 2. h. t. d. l. fin. §. fin.

SI TVTOR, VEL CVRATOR, VEL MAGISTRATVS creatus appellauerit. Tit. X.

HI qui ad munera publica nominati & electi, à ſententia qua eorum excuſationes repudiabantur (ab hac enim ſola prouocatio eſt[a]) appellârint, nec cauſas, quare iuſta fuerit appellatio probauerint, ſciant ad ſuũ periculum pertinere, ſi quid damni, per moram appellationis, Reip. acciderit[b]. quod & in tutoribus ſeruatur[c]. Quare etiamſi tutor uel curator prouocauerit, & ante cauſam actam moriatur, propter periculum medij temporis, ſucceſſores eius cauſas appellationis reddere neceſſe habebunt[d].

a l. 4. C. de appell. uide tamen diſtinctionẽ ſ. poſitam, tit. de appell. recip.
b l. j. h. t.
c l. 2. in uerb. periculũ medij temporis. h. t. l. ſi quis tutor. 60. §. fi. de rit. nupt. l. quanquam. 15. C. de exc. tut.
d l. 2. h. t. l. uni. in fi. ſ. ſi pend. app. mors inter.

EVM QVI APPELLAVERIT, IN PROVINCIA defendi. Titul. XI.

CVm quis appellationis cauſa peregrinatur, quæri ſolet, an interea domi in ſua prouincia defendi in alijs ſuis cauſis tanquam præſens debeat. Et reſcriptum eſt, defendendum eſſe: nam hoc beneficij illis præſtatur, ne neceſſe habeant ſe defendere, qui Reipub. gratia abſunt.

APVD EVM A' QVO APPELLATVR, ALIAM CAVſam agere compellendum. Tit. XII.

Si quis

SI quis ex alia cauſa appellauerit à iudice, an in alia cauſa (nã in eãdem res plana eſt[a]) eundem iudicẽ habere neceſſe habeat, uideamus. Et hodie hoc iure utimur, ut tametſi appellatio interpoſita ſit, tamen apud eundem ſuum ordinarium iudicem à quo quis prouocauit, compellatur alias cauſas agere: nec utatur hoc prætextu, quaſi apud offenſum iudicem non debeat experiri: cùm quia hæc ſuſpicionis cauſa idonea non eſt[b], tum quòd ſi eius ſententia lædatur, denuò prouocare poſsit[c].

a l. eos. 5. C. de app.
b l. & in maiorib. C. de app. not. in l. apertiſsimi. C. de iud.
c l. unic. h. t.

SI PENDENTE APPELLATIONE MORS interuenerit. Tit. XIII.

APpellatore defuncto, ſiquidem ſine hærede, cuiuſcunq; generis appellatio, ſiue de cauſa ciuili, ſiue de criminali inſtituta, euaneſcit: utpote altera parte lingaiorum extincta. Quòd ſi appellatori hæres extiterit, ſiquidem nullius alterius intereſt, cauſas appellationis reddi, cogendus non eſt peragere appellationem: iuxta reg. Vt nemo inuitus agere cogatur[a]. nam & iuri ſuæ unuſquiſq; renunciare poteſt[b]. Si uerò fiſci uel alterius contra quem appellatum eſt, intereſt, hæres cauſas appellationis reddere neceſſe habet[c].

a tot. tit. C. ut nemo inui.
b l. poſtquam. 4. C. de pact.
c l. unic. h. t.

DE IVRE FISCI. TIT. XIIII.

1 *Continuatio.*
2 *Quid ſit fiſcus.*
3 *De iure ſingulari, & priuilegijs fiſci.*
4 *De iudicijs & nunciationibus quæ ad fiſcum pertinent.*

1 HActenus expoſita ſunt ea omnia quæ ad inſtitutionem, progreſſum, exitumq; iudi-
ciorum ordinariorum pertinere uidebantur: nunc ut nihil prætermittatur, coroni-
dis uice exequamur illa, de quib. extra ordinem iure quodam ſingulari ius dici ſo-
let. Quæ quoniam utplurimùm cognitione uel reſcripto Principis, à quo non eſt prouoca-
tio, ſummariè expediuntur: ideo rectè extraordinaria uocantur, & poſt ordinarium appel-
lationis tractatum, cuius hîc nullus aut perexiguus eſt uſus, examinãda ſuſcipiuntur. Quo
2 in genere primum locum obtinet fiſcus, cuius multa in iure ſunt priuilegia. Fiſcus autẽ pro-
priè principis ærarium, & reipub. patrimonium dicitur. Illud priuatum, hoc publicum[a].
Sed cum utrunq; ſit unius principis, promiſcuè hæc uſurpari ſolent[b]: nec dubium eſt, quin
3 Cæſaris priuata ratio, idem ius habeat quod fiſcus[c]. In multis autem fiſcus iure ſingulari
utitur[d]. Nam & priuatos ad æditionem inſtrumentorum cogit[e], contra regulam[f], & inter-
dum conductores rerum publicarum inuitos detinet, ſi maximos fructus fecerint[g], aliàs ſe-
cus[h]: debitores debitorum ſuorum exigit[i]: euictionem ſimplicem tantum præſtat, etiamſi
duplam promiſerit[k]: ius pignoris ſemper habet[l]. ac ut ſibi ſatisfiat, etiam alijs creditorib.
perſoluta aufert[m]: quia ius fiſci priuato præponderat[n], etiamſi aliàs unicuiq; liceat ſibi ui-
4 gilare[o], nec ſit repetitio ab eo qui ſuũ recepit[p]. Sed & alia priuilegia multa habet, quæ lon-
gum eſſet referre[q], ac peculiaria etiam quædam iudicia: ut cum bona uacãtia aut commiſſa
nunciantur ex cauſis, quas ad quindecim numero recitat Calliſtratus[r]. In his enim nuncia-
tionib. multa ſunt ſpecialia. Nam nec ab omnibus denunciari poteſt[s], neq; ex omnib. cau-
ſis[t]: pœnæ etiam ſingulares in temerè aut falſò deferentes, ſunt conſtitutæ[u]: ſicuti præmia
ijs qui uera deferunt[x], neq; omni tempore[y]: nam & præſcribi fiſco poteſt[z], neq; coram om-
ni iudice cauſa fiſcalis agitanda eſt[a]. Apud nos Sax. pleriq; iudices & magiſtratus, item re-
ſpub. quæ ſummum imperium habent, etiam iure fiſci, præſcripto quodam inueteratoq;
more utuntur, quamuis ſuperiorem recognoſcant[b]. unde & hæreditates uacantes, ſi poſt
annum nullus appareat hæres, in ſuos uſus, ſuumq; ærarium conuertunt[c].

a Plin. in panegy. Sueto. in Aug. l. fi. C. de fund. rei part. lib. 11.
b l. bene. C. de quad. præſcrip. §. res fiſci. Inſt. de uſucap.
c l. 6. §. fin. h. t.
d Paul. lib. 5. tit. 12. uide C. eo.
e l. 2. §. 1. h. t.
f l. ſ. & t. t. C. de eden.
g l. talem. 11. §. fin. de publica.
h l. 3. §. cum in quinquẽnium. h. t. l. inuictos. 11. C. de locat.
i l. 3. §. multa. h. t.
k l. 5. h. t.
l l. aufertur. 46. §. ius pignoris. h. t.
m l. deferre. 18. §. fin. cũ ll. ſeq. h. t.
n l. apud. 35. h. t.
o l. pupillus. 24. quæ in frau. cred.
p l. repetitio. 44. de cond. ind.
q t. t. C. de priuil. fiſ. & de quad. præſcrip. iud. trac. de priuileg. fiſ.
r l. ſ. h. t.
s l. 2. §. pen. l. edicto. 13. extat l. art. 16. l. deferre. 18. h. t.
t l. ſ. §. an bona. l. nõ poſſunt. 11. d. l. edicto. l. 3. 12. 17. 22. §. pe. 45. hoc tit.
u l. 2. 15. 42. §. fin. h. t. l. ex uaria. C. de dela. li. 10.
x l. 13. in prin. 15. §. Senatus. l. 49. h. t.
y l. 13. §. antepen.
z l. ſ. §. diuus. l. fin.
a l. 3. §. diuus Adrianus. l. 7. l. 45. §. quoties. h. t. tot. tit. C. ubi cauſ. fiſ.
b dixi ſup. de priu. cred. & tit. in quib. cauſ. pig.
c Landt. lib. 1. art. 28. Fachſ. diff. 35. Reinh. diff. 34.

DE CAPTIVIS, ET DE POSTLIMINIO, ET REDEMptis ab hoſtibus. Titul. XV.

1 *Qui à quibus hoſtibus captiui ſerui fiant, uel non.*
2 *Poſtliminium unde dictum, & quid ſit.*
3 *Species poſtliminij.*
4 *Cauſa efficiens.*
5 *Materia: & de perſonis ac rebus quæ poſtliminium habent.*
6 *Forma.*
7 *Finis.*
8 *Effectus.*

8 *Effectus.*
9 *De redemptis ab hoſtibus.*

DE captiuis quoq;, & de poſtliminio, ac redemptis ab hoſtibus, quædam iura peculia 1
ria prodita ſunt. Humanitatis enim eſt, iſtis contra ſubtilitatem iuris ciuilis ſubueni-
re. In primis ſicut quæ cœlo, terra, mariq; capiuntur, fiunt occupantium [a]: ita capti
ab hoſtibus, in eorum rediguntur poteſtatem, omniaq; iura ciuitatis cum libertate amit-
tunt [b]. Hoſtes autem accipimus, quibus bellum pop. Rom. decreuit [c]. Quare ſerui nõ fiunt,
qui uel in diſſenſione ciuili [d] (ſicut hodie ſunt Chriſtianorum inter ſe lanienæ [e]) uel à latro-
nibus, uel confœderatis [f] capiuntur [g]. Ac diſplicere Domino Deo in populis qui nomen ei
dederũt, iura captiuitatis ac ſeruitutis mutua, quib. alij alios barbarum in morem ſibi ſub-
ijciunt, intelligi poteſt cùm ex eo quòd grauiter offenſus eſt Iſraelitis: quamuis iuſto prælio
uictores tribum Iuda afflixiſſent, cum captiuam eam ſibi facere inſtituiſſent. Sic enim in-
quit Propheta [h]: Inſuper filios Iuda & Ieruſalem uultis uobis ſubijcere, in ſeruos & ancillas:
quod nequaquam facto opus eſt. peccaſtis enim ſuper hoc Domino Deo ueſtro. tum multo
magis ex lege Moſi, in qua Deus quid ſibi placeret, nõn obſcurè oſtendit: ac inter alia, ciues
tribulesq; ſui unius populi, utpote fratres, in ſeruitutẽ redigi prohibuit [i]. Capti autẽ ab his
gentibus, quibus cum nec fœdus, nec ſocietas, neq; hoſpitium eſt, poſtliminium habent [k].
Poſtliminium, inquit Imperator [l], ex Cic. [m] à limine & poſt dictum eſt. Nam limina ſicut in 2
domo finem quendã faciunt, ſic & imperij finem eſſe limen ueteres uoluerũt. Hinc & limen
dictum eſt, quaſi finis quidam & terminus, & ingreſſus atq; exitus imperij: ab eo poſtlimi-
nium dictum, quia ad idem limen reuertebatur, quod amiſerat. Id ad hunc modũ Paulus [n]
definit: Poſtliminium eſt ius amiſſæ rei recuperandæ ab extraneo, & in ſtatum priſtinum re-
ſtituẽdæ, inter nos ac liberos omnes populos regesq;, moribus ac legibus conſtitutũ. Nam
quod bello amiſimus, aut etiã circa bellum, hoc ſi rurſus recipiamus, dicimur poſtliminio
recipere. idq; naturali æquitate introductum eſt: ut qui per iniuriam ab extraneis detineba-
tur, is ubi in fines ſuos redijſſet, priſtinum ius ſuum reciperet. Duæ ſunt ſpecies poſtliminij. 3
nã aut nos reuertimur ex captiuitate, recuperamusq; poſtliminio res noſtras, aut per uim
hoſtium capta recipimus [o]. Cauſa efficiens poſtliminij, eſt lex ducta partim à naturali æqui 4
tate, partim ex iure gentiũ [p]. Materia circa quam, ſunt perſonæ, aut res. Poſtliminium enim 5
habent ab hoſtibus capti, cuiuſcunq; ſint ſexus aut conditionis [q]. Transfugæ tamen nul-
lum poſtliminium eſt [r]: quia malo conſilio, & proditoris animo patriam reliquit, nec in ci-
uium, ſed hoſtium numero habendus eſt, ac propterea ſupplicio afficiendus [r]. ſed his tan-
tum hoc beneficij indultum eſt, qui neceſsitate captiuitatis, inuiti abducti ſunt [s]. Quare &
qui armis uicti hoſtib. ſeſe dediderunt, poſtliminio carent: nam uolentes ſe hoſtibus ſubij-
ciunt [u]. Quòd ſi dubitetur, captus quis ſit, an transfugerit, inſpicienda erit uitæ prioris con-
ditio: quæ ſi fuerit illæſa, iuratæ eius affirmationi credetur [x]. Filij ante captiuitatem conce-
pti, ius poſtliminij habent [y]: quia cùm pro natis habeantur [z], ſimul capti uidẽtur: apud ho-
ſtes concepti, iure proprio poſtliminium nõ habent, utpote è ſeruis nati, ſed ex perſona pa-
rentum, ſi bi reuertantur [a]. Res eodem modo habent poſtliminium, quæ quidem non turpi-
ter amiſſæ ſunt: ut ager ab hoſtib. captus, & denuò recuperatus [b], naues, equi [c], &c. In armis
& ueſtibus non idem iuris eſt: quia ex diſciplina Laconica, unde Romani militarem artem
ſunt mutuati, non ſine flagitio timoris & fugæ amittuntur [d]. Forma poſtliminij eſt, quòd 6
ſtatim atq; captiuus fines noſtros attigit, recuperat omnia iura priſtina [e], fingiturq; retrò
in ciuitate ſemper fuiſſe [f]. Finis eſt, ut ex naturali æquitate, qui per iniuriam ab extraneis de- 7
tinebatur, is recuperata ciuitate iura etiam ſua recuperet [g]. Effectus poſtliminij partim eſt 8
in fictione, partim in ſuſpenſione iurium [h]. Fingit enim ius eum qui reuerſus eſt, nunquam
abfuiſſe [i]. Quare & teſtamentum antè confectum ſeruatur [k], & inſuper actio reuocatoria re-
uerſo datur ad res perditas, uſucapione recuperandas [l]. Suſpenditur ius patriæ poteſtatis
capto patre, donec pater uel redeat, uel deſinat poſſe redire: idq; ideo, ut interea filij contra-
here nuptias [m], agereq; tanquam patresfa. poſsint [n]. Pater tamen reuerſus, ius poteſtatis &
peculium filij medio tempore quæſitum acquirit [o]: quia fingitur nunquam abfuiſſe. Indu-
cta eſt & altera fictio leg. Cornelia: nam cum quis apud hoſtes moriebatur, quia in ſeruitu-
te decedebat, non poterat relinquere hæredem. Id cùm plenum uideretur iniquitatis, lege
Cornelia inductum eſt, ut qui ita obijſſet, ab eo tempore quo captus eſſet, obijſſe fingere-
tur: quo tempore cum fuerit liber, hæredes tam ab inteſtato quàm ex teſtamẽto, ſi quod an-
te captiuitatem fortè reliquit, ex hac fictione habet [p]: quibus deficientibus fiſcus ſuccedit [q].

Redempti

a l. j. cum ll. ſeq. de acq. re. dom.
b l. j. l. 12. §. ſi quis ab hoſtib. h. t.
c l. hoſtes 24. h. t. l. hoſtes. 118. de uerb. ſig.
d l. ſi quis. 21. h. t.
e uide Innoc. in c. ſicut. nu 6. de iureiur. Fab. in §. item ea quæ ex hoſtib. Inſt. de rer. diuiſ. Bart. in l. hoſtes. 24. h. t. Cepol. in trac. ſer. c. 1. nu. 4.
f l. non dubito. 7. h. t.
g l. hoſtes. 24. §. fin. l. poſtliminium. 19. §. à piratis. h. t.
h 2. Paralip. 28.
i Leuit. 25. Deut. 24.
k l. 2. §. in pace. h. t.
l §. ſi quis ab hoſtib. Inſtit. quib. mo. ius patr. po ſol.
m in Topicis.
n l. poſtliminiũ. 19. h. t.
o l. cum duæ 14. h. t.
p d. l. 19.
q d. l. 19. §. ult.
r l. 19 § transfugæ.
s l. 3. §. is qui. l. proditores. 7 ff. de re milit. uide omnino Cuiac. lib. 4. cap. 9.
t l. pen. C. eo.
u l. poſtliminio. 17. h. t.
x l. non omnes. §. à Barbaris. de re milit.
y l. ab hoſtibus. ex quib. cauſ. ma.
z l. qui in utero. de ſtat. hom.
a l. j. C. eod. l. apud. 9. l. diuus. 26. h. t.
b l. ſi captiuus. 20. §. expulſis. h. t.
c l. 2. h. t.
d l. 2. & 3. h. t.
e l. in libello. 12. §. ſi quis. h. t. l. ab hoſtib. 2. C. eod.
f l. retrò. 16. h. t. d. §. ſi quis ab hoſtib.
g d. l. 19.
h Sal. in l. Gallus. §. quid ſi is. de lib. & poſth. uide Cuiac. in l. in lege. de teſtamen.
i d. l. retrò. cum ll ſeq. aut. de iniuſt. rup. irr. fac. teſt.
k §. fi. Inſt. quib. per. fac. teſt. l. ſi quis. §. quateſt per. fa. teſt. l. lex Cornelia. de uulg. & pup.
l l. j. ex quib. cauſ. maio. d. l. ab hoſtib.
m l. ſi nepot. 9. cum ll. ſeq. de rit. nupt.
n Sal. in d. l. Gallus. §. quid ſi is.
o l. pen. de ſuis & leg. l. in bello. 12. §. ſi quis.
p l. j. C. eod. §. fi. Inſt. quib.
q d. l. bona. 22. h. t.

9 Redempti ab hoſtibus precio, quod λύτρον uocant, poſtliminium habent. Non enim emun tur tanquam mancipia: & iniquiſsimum ſanè eſſet, ciui liberato hanc ſeruitutis calamitatem pro beneficio inferre. quare poſtliminium habent, ſiquidem antè fuerint liberi [a]. nam
ſerui dominis reſtituuntur, refuſo precio [b]. Pignori tamen etiam liberi homines, redempto ris ſuo pro λύτρον donec ſoluant, obligantur, niſi animo donandi ſumptus ſint facti [c]. quod ſi ſoluere nequeant, per quinquennium ei operas præſtare in authoramentum coguntur [d]. unde ius noſtrum Sax. de addicendo creditoribus in ſeruitutem operarum debitore, manaſſe poteſt uideri.

DE RE MILITARI. TIT. XVI.

1 Continuatio.
2 Omnes cogi ad militiam.
3 Qui militare non poſsint, aut excuſentur.
4 Qui ſint milites.
5 Genera militum.
6 De delictis militum.
7 De pœnis.
8 De miſsionibus.

1 SEd & rei militaris, quæ principi & bono publico utilem nauat operam, iura quædam ſunt ſingularia: de quibus extra ordinem interdum etiam ſub pellibus & inter claſsi-
2 ca, quæ ſubtilitates iuris minus exaudiunt [a], diſceptatur. In primis ſciendum eſt, omnes omnino ciues ad militiam cogi, adeò ut qui ad edictum olim non reſpondiſſet, ut proditor libertatis, in ſeruitutem redigeretur [b]: & qui filium ſubtraxiſſet militiæ, mulctaretur
3 tertia parte bonorum [c]. Excipiuntur tamen qui militare non poſſunt: ut ſerui, facinoroſi, infames, rei, qui ſub obtentu militiæ aduerſariis negocium facere machinantur, atque
4 alij multi [d]: item qui à militia ætate, aut ſimili priuilegio excuſantur [e]. Ex eo tempore quis iure militare incipit, & miles appellatur, quo in numeros relatus eſt [f], & ſacramentum præ-
5 ſtitit [g]. Militum alij ſunt tyrones [h], qui publicis ſtipendijs ad militiam inſtituebantur, nondum tamen in ordinem relati [i]: alij ueterani [k], alij gregarij, alij centuriones [l], tribuni [m], præ-
6 politi [n]. Sed in primis, in iure de delictis militum quæritur. Hæc enim res propriè ad iudicia & doctrinam noſtram pertinet, conſeruandæq; diſciplinæ militari planè eſt neceſſaria. Militum autem delicta aut propria ſunt, aut cum cæteris communia [o]. Communia ſunt, quæ etiam in reliquos homines cadunt, & communibus rerum criminalium iudicijs coercentur: ut homicidium, adulterium, furtum: propria ſunt, quæ propriè ad diſciplinam militarem pertinent, & extra ordinem puniuntur: cuiuſmodi ſunt, non dare nomen ad edictum Imperatoris [p]: dare ſe militem cui non licet, aut nomē dare contra prohibitionem legum [q] (nec enim omnibus militare conceſſum eſt, ut diximus) emanere [r], deſerere militiam [s], ſtationem [t], transfugere [u], enunciare hoſtib. conſilia, & prodere exercitum [x]: non parére duci [y], præſidi [z], centurioni [a]: arma amittere [b], alienare [c], ſurripere [d], commeatum non rectè procurare [e], cuſtodiam negligere [f], turbare pacem [g], fugam in acie primùm facere [h]: & alia conſimilia, quæ hoc in titulo paſsim traduntur [i]. de quibus in genere inquit Arrianus [k]: Omne delictum eſt militis, quod aliter quàm diſciplina communis exigit, committitur: ueluti ſe-
7 gnitiæ crimen, uel contumaciæ, uel deſidiæ. Puniuntur autem hæc delicta, aut caſtigatione corporali, aut pecuniaria mulcta, aut indictione munerum, à quibus aliàqui milites ſunt
8 immunes, aut gradus deiectione, aut miſsione ignominioſa [l]. Nam præter hanc, alia eſt cauſaria miſsio, quæ propter cauſam, puta uitium corporis aut animi: alia honeſta, quæ expleto militiæ tempore datur. Sed caſtigationes corporales plerunq; capitis pœnā continent [m], aut comminimùm uerbera [n] niſi pœnam mitiget, uel tyrocinium [o], uel licentia militaris, ad laſciuiam, uino incitata [p], uel miſeratio pietans: ut cum pater filium ad pœnam offert [q]. nec enim uidetur ad capitale ſupplicium obtuliſſe [r]. Quæ iura cum ſint in militibus ſingularia; haud temerè ad conſequentias, ut nec alia iura militaria, produci debent [s].

DE CASTRENSI PECVLIO. TIT. XVII.

1 Caſtrenſe peculium quid.
2 Priuilegia huius peculij.

Ad rem

a l. ſi captiuus. 20. h. t.
b l. in bello. 12. §. ſi quis ſeruum. h. t.
c l. liber. 17. C. eod.
d l. fin. C. eod.
a tot. tit. de re milit. uide Cicer. pro Muren.
b l. 4 §. qui poſt. h. t.
c d. l. 4. §. qui filium.
d l. 4. l. proditores. l. qui ſtatus. 8. l. ab omni. 11. h. t. tot. tit. C. qui milit. non poſſ. lib. 12.
e uid. ſ. de uacat. & ex. mun. & de iur. im. & Cod. qui ætat. ſe excuſ. cum tit. ſeq. lib. 10.
f l. ex eo. 43. de teſtam. milit.
g l. ex militari. 11. eo. tit.
h l. 3. §. ſi plures. h. t.
i d. l. ex eo.
k ſ. de priui. uet.
l l. milites. 13. §. irreuerens. h. t.
m l. officium. 12. §. 1. h. t.
n d. l. omne. 6. §. 1. l. officium. 12 h. t.
o l. 2. h. t.
p d. l. 3. §. qui poſt.
q l. 2.
r l. 3. §. emanſor. h. t.
s d. l. 3.
t d. l. 3. §. qui ſtationis.
u d. l. 3. §. is qui ad hoſtes.
x l. 6. §. exploratores. hoc tit.
y l. 3. §. in bello.
z l. 3. §. ſi præſides.
a l. milites. 13. §. irreuerens. h. t.
b l. 3. §. miles.
c d. l. 3. §. miles. l. qui cōmeatus. 14 h. t.
d d. l. 3. §. qui aliena.
e d. l. 3. §. ſi ad diem. d. l. qui commeatus.
f l. 4. & tot. tit. de cuſtod. reor.
g l. fin. h. t.
h l. 6. §. 1.
i l. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 10. 12. 13. 14. 15. 16.
k l. 6. h. t.
l d. l. 3. §. 1.
m d. l. 3. 4. 5. 6. 10. 13. 14.
n d. l. 14. in fin.
o l. 3. §. ſi plures. l. 4. in fin. l. 14.
p d. l. 6. §. per uinum.
q l. 4. §. qui filium. l. non omnes. 5. §. qui in deſertione. l. milites. 13. §. fin.
r l. 3. C. de patr. po.
s l. ſ. de teſta. mili. & tot. illo tit. ff. C. & inſt. l. quod contra. de leg. l. 5. ff. de conſt. prin.

AD rem militarem pertinet & priuilegium peculij caſtrenſis. Caſtrēſe autem peculium 1
eſt, quod à parentibus, uel cognatis, uel ab uxore, in militia degēti donatum eſt: uel
quod ipſe filiusfa. in militia acquiſiuit, quod niſi militaret, acquiſiturus non fuiſſet[a]:
ut ſi militiæ ergò hæres inſtituatur[b]. Huius autem peculij hæc priuilegia ſunt: quòd non 2
acquiratur patri, ſicut reliqua bona, iure patriæ poteſtatis[c]: item quòd de eo pro lubitu diſponere, uel inter uiuos, uel teſtamēto filiusfamil. poſsit[d], in eoq́ patrisfamiliâs perſonam planè gerat[e]. Sed nec ab inteſtato decedens, patrem in eo habet hæredem[f]: ueruntamen bona quaſi peculij iure patri deferuntur[g], dum tamen non extent liberi: quos patri præferendos, naturalis ſucceſsionum ratio docet[h]. Sunt & alia peculij caſtrenſis iura ſingularia, quæ omnia exponere huius non eſt loci. Ad exemplum porrò caſtrēſis peculij, conſtitutionibus Principum eadem priuilegia filijsfa. indulta ſunt, in his quæ honeſtis togatæ militiæ (quæ armatæ comparatur[i]) artibus[k] parant & lucrantur: unde hæc quaſi caſtrenſe peculium ſolent appellari[l]. à quo diſtant peculium profectitium[m], quod à patre aut eius occaſione obuenit: & aduentitium, quod filius aliunde parauit uel quæſiuit, puta ſucceſsione materna, opificio aliquo & induſtria, quæ togatæ militiæ artificio atq́ iure non cenſeatur. Illa enim profectitia patri acquiritur omnimodo, hæc uerò aduentitia tantummodo quo ad uſumfructum[n]. Sunt igitur uaria nunc peculij genera: unum caſtrenſe, alterum non caſtrenſe: illud caſtrenſe uel quaſi, hoc profectitium, uel aduentitium[o].

DE PRIVILEGIIS VETERANORVM.
Titulus XVIII.

1 *Qui ſint ueterani.*
2 *De priuilegijs eorum.*

HVc referantur & ueteranorum priuilegia, hoc eſt eorum qui exacto militiæ tempo- 1
re, honeſtè miſsi ſunt[a]. Nam hi immunitatem habent à muneribus, præcipuè perſo- 2
nalibus[b]. A uectigalibus autem & patrimoniorum oneribus, difficile eſt ut per omnia excuſentur[c]. Deinde ueteranis & eorum liberis, idem honos habetur qui & decurionibus[d]. Igitur nec in metallum damnabuntur, nec in opus publicum, uel ad beſtias, nec fuſtibus cædentur[e].

DIGEST. LIBER L. AD MVNICIPALEM*, ET DE INCOLIS. TIT. I.

1 *Continuatio.*
2 *Genera ſubditorum.*
3 *Municipes unde dicti, & qui ſint.*
4 *Incola quis.*
5 *Cauſa efficiens municipij.*
6 *Effectus & uis municipij.*
7 *De iure incolarum.*
8 *De iudicijs municipalibus.*

ET hæc de his qui Remp. regunt ac tuentur, ſpecialiter diſpoſita ſunt: nunc de 1
ſubditis, eorumq́ rebus uideamus. Subditi aut ſunt municipes, aut incolæ, 2
aut coloni. De colonis dici non eſt neceſſe, cùm iure inſtitutisq́ ciuitatis Rom.
aut ſuæ metropoleos regantur[a]. Municipes autem ſunt ciues Romani ex mu- 3
nicipijs, ſuo iure & legibus ſuis utentes, muneris tantum honorarij cum populo Ro. participes: à quo munere capeſſendo appellati uidentur[b]. neque ulla pop. Rom. lege aſtringuntur, quum nunquam eorum fundus P. R. ſit factus[c]. Municipes, inquit Vlpia.[d] appellantur muneris participes, ut munera nobiſcum faciant. Sed nunc abuſiuè municipes dicimus, ſuos cuiuſque ciuitatis ciues. Alibi Paulus[e]: Municipes intelligendi ſunt,
& qui in eodem municipio nati ſunt. Incola eſt, qui domicilium tantum alicubi habet, non 4
etiam munerum & honorum particeps[f]. Incola, inquit Pomponius[g], eſt qui in aliquam regionem domicilium ſuum contulit, quem Græci πάροικον appellant. Nec tantum qui in oppido morantur, incolæ ſunt: ſed & qui in alicuius oppidi finibus ita agrum habent, ut in eum ſe quaſi in aliquam ſedem recipiāt. Aduena eſt, quem Græci ἄοικον, hoc eſt ſine domo
appellant. Municipem facit aut natiuitas[h], hoc eſt origo[i]: nam qui Campano patre natus 5
eſt, Cam-

a l. caſtrenſe. 11. l. ſi militē. 8. h. t. uide quæ dixi Inſt. Quib. non eſt permiſſ. fac. teſta. & per quas perſon. nob. acq.
b l. diuus. 13 h. t.
c l. ti. Inſt. per quas perſ.
d l. 2. h. t. l. fin. C. de inoff. teſt.
e l. 2. ad S.C. Maced.
f l. 5. h. t.
g l. 2. h. t. uid. §. ſi igitur. in Auth. de hær. ab inteſt.
h l. ſacroſanctæ. C. de epiſc. & cler. l. 5. §. nepos. ſ. ſi à par. fu. ma.
i l. aduocati. 14. & t. t. C. de aduo. diuerſ. iud. uide Euerar. in Top. à loc. ar. mil.
k uide diſtinctionē Bal. in l. fin. in prin. C. de bon. quæ libert.
l l. ult. C. de inoff. teſta. in pri. Inſt. per quas perſon. nob. acquir.
m l. 5 de iur. dot.
n l. 1. 2. 3. 4. 5. 6. & t. t. C. de bo. mater. §. 1. Inſtit. per quas perſ. nob. acquir.
o uide gl. et Dd. Inſt. per quas perſon. ubi dixi.
a Theo. in §. 1. Inſt. de teſta. ord. l. 2. h. t.
b l. 2. l. 5. h. t.
c l. 2. in fi. l. 4. h. t. uid. l. 5. C. de ueter.
d l 3. h. t.
e d. l. 1. & 3.
* uidelicet legem.
a uide Bart. & Dd. in l. 1. C. de metrop. Bar. li. 11. Gell. lib. 16. ca. 13.
b l. munus. 18. in fin. de uerb ſignif.
c Gell. præall. loc.
d hic in l. 1.
e l. municipes. 228. de uerb ſignifi.
f l. domicilium. 20. h. t.
g l. pupillus 239. § incola. de uerb. ſignif.
h l. 1. in prin. h. t.
i d. l. 1. in prin. & l. fin. hoc tit.

eſt, Campanus municeps cenſetur: quia patris ſequitur originem[a], non etiam matris, niſi ſit ſpurius[b], tali ue priuilegio donatus[c]: aut manumiſsio, quia libertus originem patroni ſequitur[d], & ſi plures ſint, omnium[e]: aut adoptio, qua cumulatur, nõ etiam adimitur prior origo[f]. Nam adoptiuus patris adoptãtis originem acquirit, & ſui patris naturalis retinet, atq; ita utroq; loco munera præſtat[g]. Sed adoptionis origo emancipatione tollitur[h], ſicuti naturalis origo per ſenatoriam dignitatem, quod ad munera attinet[i]. Etſi autem filius pa-
6 tris originem ſequitur, non tamen domicilium[k], quod ipſe ſibi pro arbitrio cõſtituit[l]. Municipes autem cogũtur ad munera tam perſonalia quàm realia, eo loci unde originem ducunt, quamuis alibi habeant domicilium[m]: tam filij quàm patresf.[n] nam patriæ poteſtatis in publicis non habetur ratio[o]. Quòd ſi detrectent iudicta munera ſubire, damnum Reipub. præſtabunt[p]: niſi ſe excuſent aut dignitate[q], aut ætate[r], aut alia ex cauſa[r]. Sed ut onera ferunt municipes, ita etiam cõmodis, priuilegijs & honoribus ſui municipij potiuntur[t]: quæ tamen priuilegia iure noſtro minora eſſe iuribus fiſci, dicendum eſt[u]. Et hæc quidem
7 de municipibus. Alia autem eſt incolarum conditio, qui domicilium tantum aliquo in loco habent, aliunde orti[x]: quod domicilium pro lubitu & commodo rei familiaris ubiuis poteſt conſtitui, tam à filio quàm patrefamiliarum[y], etiam pluribus locis[z], dummodo ne ſit aliquo interdictum[a]. Neq; tamen conſtituitur domicilium nuda conteſtatione[b], nec ſolius emptione domus[c], ſed re & facto[d]: unde qui incertis ſedibus hinc inde uagatur, domicilium non habet[e], ut ſcholaſticus qui quamdiu ſtudiorũ cauſa in uniuerſitate commoratur, nullo tempore ſortitur domicilium: niſi animum commorandi, figendiq; uitæ tabernaculum aliquo facto, puta uxore ducta, familiaq; conſtituta, habitãdi perpetuò cauſa declarârit: quo caſu ſtatim domicilium conſtituiſſe uidetur. in certis enim non eſt locus coniecturis. In dubijs porrò, cum neutrum conſtat, demum poſt decem annorum continuam habitationem, domicilium conſtituitur[f]. Incola & ijs magiſtratibus parére debet apud quos incola eſt, & illis apud quos ciuis eſt: nec tantum municipali iuriſdictione in utroq; municipio ſubiectus eſt, uerumetiam omnib. publicis muneribus, paucis quibuſdam exceptis[g],
8 fungi debet[h]. Vlmmò ſciendum, ſi de iure municipij aut incolatus controuerſia oriatur, coram præſide eam expediri oportere[i].

DE DECVRIONIBVS, ET EORVM FILIIS. TIT. II.

1 *Continuatio.*
2 *Decuriones qui ſint, & eſſe poßint.*
3 *Qui eſſe non poßunt.*
4 *De officio decurionum.*
5 *De priuilegijs.*

1 INter municipes uel præcipuum locum obtinent decuriones[a], ſeu magiſtratus cuiuſq; ciuitatis, non à pop. Ro. miſsi, ſed inibi electi, qui municipales appellantur[b], & in his
2 duumuiri ſummum[c]. Decuriones quidam ex eo dictos aiunt, quòd initiò cum coloniæ deducerentur, decima pars eorum qui deducebantur, conſilij publici gratia conſcribi ſolita ſit[d]. Hi autem ex omni ferè hominum genere eligi ſolent[e], atq; etiam cogi[f]. quin & ſpurij in penuria meliorum admittuntur[g]: non enim impedienda eſt dignitas eius, qui nihil admiſit[h]: præſertim quæ ad reipub. emolumẽtum, nõ cuiuſquam iniuriam referatur[i]. Sed ubi aliorum copia eſt, potiores à præſide ac ditiores eligendi ſunt[k], & gradatim euehendi[l]: ex-
3 cluſis plebeijs[m], & uilibus[n], ac minoribus ætate[o], ſenioq; confectis[p]. Sunt etiam qui omnino admittendi non ſunt, ut ignominioſè ordine moti, relegati[q], criminum capitalium rei[r]: & qui alium magiſtratum ſuſtinet[r]. neq; enim fas eſt, pluribus functionibus uno tempore præeſſe[t]. Nam uerè dixit Xenophon[u]: ἀδύνατον ἄρα, πολλὰ τεχνώμενον ἄνθρωπον, πάντα καλῶς ποιεῖν. Item qui eundẽ paulo antè magiſtratum geſsit. Neq; enim honores ſunt continuandi[x]: ne in tyrannidem tandem exeat aucta firmataq; diuturnitate temporis poteſtas, & libertas publica imminuatur[y].
4 Decurionum officiũ pro neceſsitatib. Reip. uarium eſt & multiplex: ut pecuniã publicam habere, recipere, tractare[z], curare annonã[a], tributa exigere[b], adminiſtrare Remp.[c] & iuriſdi
5 ctionem, ad certum tamen modum exercere[d]. Decurionum priuilegia ſunt, ut ne torquean tur, neq;

a d.l.j.§.qui ex.
b d.l.j.§.fin.l.9.
c d.l.j.§.fin.
d l.6.§.fin.l.22.23.25. hoc tit.
e l.7.l.17.§.ex cauſa.
f l.15.§.fin.l.17.§.in adoptiuis.h.t.
g d.l.ordine.15.§.fin.
h l.16.h.t.
i l.23.h.t.
k l.27.h.t.
l l.23.h.t.
m l.16.§.præſumptio.l.22.§.municipes.h.t.
n l.21.h.t.
o l.nam quod.14. ad S.C.Treb.
p l.21.h.t.
q l.17.§.præſcrip.l.18.hoc tit.
r l.3.§.fin.l.6.§.1.l.11.ſ.de decur.
s l.7.ſ.de decur. & tot. tit.de uacat. & excuſ. mun.
t ſ.tit.de decur.
u l.10.l.21.§.fin.h.t.
x gl.in l.20.h.t.
y l.3.4.l.6.11.fi.l.17.§.patris.h.t.
z l.8.in prin. & §.pen. l.27.in fin.h.t.
a l.31.h.t.
b l.20.h.t.
c l.17.§.fi.h.t.
d l.20.27.h.t.
e d.l.27.circa fin.
f Ang. & Dd. in l.2.C. de incol.lib.10. Bart. in l.lex Cornelia.5.§.ſi tamen fundum. de iniur.
g l.2.C.de incol.lib.10. l.libell.17.§.fola.h.t.
h l.incola.29.h.t.l.j.C. de incol.
i l.37.h.t.
a l.2.h.t.l.fi.de alb.ſcrib.
b l.magiſtratibus.12.de iuriſ. & ibi Gouean.
c l.j.ſ.de alb.ſcrib.
d l.pupillus.239.§.decuriones.de uerb.ſignif.
e l.9.h.t.
f l.fin.ſ.tit.1.l.9.l.17. hoc tit.
g l.3.§.ſpurios.h.t.
h l.6.h.t.
i uide in c.per uenerabilem.qui fil.ſunt legit.glo.Land.lib.1.art.51.

k l.6.7.11.h.t. l l.3.§.præſes.l.11.l.13.§.pen.h.t. m l.7.§.2.l.9.h.t. n l.12.h.t. o l.11.hoc titul. p d.l.11. q l.ordine.15.l.libertus.17.§.in queſtionib. ad municip.l.2.3.13.h.t. r d.§.in queſtionibus. s l.libertus.17.§.præſcriptio.ſ.tit.1. t c.1.diſt.89. u lib.ult.Cyropæd. x l.18.h.t. y gl.in l.pen.C.ad Iul.de ambit. & in l.duum.18.ſ.tit.1. z l.2.§.geſtum.ad munici. a l.non debere.8.ſ.ad municip. b l.libertus.17.§.exigendi.eod.tit. c l.ad Remp.8.de muner.ſ. d l.inter.28.l.ea quæ.26.ad municip.Nouell.de defenſ.ciuita.l.magiſtratib.12.de iuriſd.l.unic.in prin.ſi quis ius dicent.

tur, neq; damnentur in metallum [a]: quanquam hoc hodie parum ſeruatur, quia delictum non excuſatur dignitate [b], imò, ut inquit ille:

Omne animi uitium tanto conſpectius in ſe
Crimen habet, quanto qui peccat maior habetur.

Deinde, ut alãtur pauperes [c], ut ſua iura ſingularia ac priuilegia in liberos trãſmittant [d], &c.

a l.fin.h.t.l.3.ff. de priuil.uet.
b l.j.C.ubi ſenat.uel cla. l.raptores.C. de epiſc. & cler. l. quoties. de dig.lib.12.
c l.5.h.t.
d l.2.§.fin.h.t.

DE ALBO SCRIBENDO. TIT. III.

Decurionum nomina in albo & tabula publica ſcribi ſolẽt. Decuriones autem ita ſcriptos eſſe oportet, ut lege municipali præcipitur. Sed ſi lex ceſſat, dignitates erunt ſpectandæ, ut ſcribantur eo ordine, quo quiſque eorum maximo honore in municipio functus eſt: utputa qui duumuiratum geſſerunt, ſi hic honor præcellat, & inter duumuirales antiquiſsimus quiſq; prior. In ſententijs quoq; dicendis idem ordo ſeruandus eſt, quem in albo ſcribendo diximus [a].

a l.1.2.h.t.

DE MVNERIBVS ET HONORIBVS. TIT. IIII.

1 *Quid ſit munus.*
2 *Diuiſio munerum.*
3 *De patrimonialibus.*
4 *De perſonalibus.*
5 *De mixtis.*

PRæter decurionatum & alij honores, aliaq; munera in municipijs ſunt obeunda. Mu- 1
nus tribus modis dicitur: uno donum, altero onus, tertio officium [a]. In hoc titulo in
altero ſignificatu potiſsimùm accipitur. Nam munus propriè hîc dicitur onus, quod
neceſſariò ſubimus lege, more, imperioue eius qui iubẽdi poteſtatem habet [b]. Cum autem
in tertio ſenſu munus accipitur, ſolet addi adiectiuum, publicum. Munus enim publicum,
authore Pomponio [c], eſt officium priuati hominis, ex quo commodum ad ſingulos uniuer
ſosq; ciues, remq; eorum, extraordinario magiſtratus officio peruenit. Munera autem ciui- 2
lia triplicia ſunt: alia patrimonij, alia perſonarũ, alia mixta [d]. Patrimoniale eſt, in quo ſum- 3
ptus maximè poſtulatur [e], quodq; ſumptibus patrimonij & damno adminiſtrantis expe-
ditur [f]. Horum quædam poſſeſſorib. iniunguntur, ſiue municipes ſint, ſiue non ſint [g]: ut uia
rum munitiones, collationes prædiorum [h], agminales equi, angariæ, aliæq; contributio-
nes [i]: quædam uerò non niſi municipibus uel incolis, ut exactio tributorum [k], &c. Perſona- 4
le eſt, quod cum corporis labore & ſolicitudine animi ac uigilantia principaliter exiſtit [l]:
uel eſt, quod animi prouiſione, & corporalis laboris intentione, ſine aliquo gerentis detri-
mento pertractatur [m]: ut tutela, cura [n], &c. Horum autem alia publica ſunt [o], quæ in admini-
ſtranda Repub. cum ſumptu ſine titulo dignitatis ſubimus. hæc diſtant ab honoribus, qui
conſiſtunt in adminiſtratione Reipub. cum dignitatis gradu, ſiue cũ ſumptu, ſiue ſine ſum-
ptu contingente [p]. alia autem ſunt priuata, quæ ad priuatos pertinent, ut tutela [q], &c. Mixta 5
munera ſunt, quæ partim animi corporiſq; intentionem, partim ſumptus exigunt [r]. Docto-
res [s] hæc paulo aliter definiunt. Perſonalia munera eſſe uolunt, quæ perſonis imponuntur,
& in labore perſonæ conſiſtunt: eaq; triplicia faciunt, uidelicet dignitatem habentia, digni-
tatem non habentia, ſeu media, & ſordida. Realia uocãt, quæ rei imponuntur propter rem,
& poſſeſſorem comitantur. & horum plura rurſus genera tradunt. Mixta uerò quæ perſonæ
imponuntur, & in labore perſonæ conſiſtunt, ſed propter rem & perſonam imponuntur, ut
operæ ruſticorum, Germanis Pfronen dictæ.

a l.munus.18.de uerb.ſi.
b l.munus.214. de uer. ſignif.
c l.pupillus.139.§. munus.de uerb.ſignif.
d l.j.l.fin.h.t.
e d.l.j.§. patrimonialia.
f l.fin. §. patrimoniorũ. hoc tit.
g l.56.§.fin.h.t.
h l.13.§.munus.h.t.
i d.l.fin. §. patrimoniorum.
k l.3.§.exactio.l. fin. §. patrimoniorum.h.t.
l d.l.j.§.illud.
m d.l.fi.in prin.
n d.l.j.d.l.fin.
o d.l. pupillus. 139. §. munus.h.t.
p l.honor.14.h.t.
q l.honor.14.§.munus. hoc tit.
r d.l.fin.§ miſta.
s uide latiſsimè hic in repet.huius rubr. Alb.de Roſat.in prin.Iaſ. in l. placet.nu.1.& 2 C.de ſacr.eccleſ.§. de fr. lo. de Plat et alios in rub. C.de excuſ.mun. Chaſ. in conſ. Burg. rubr. t. de iuſtic.§.4.ad uerb. indire.nu. 25.

DE VACATIONE ET EXCVSATIONE munerum. Tit. V.

1 *Munera neceſſaria eſſe niſi excuſentur.*
2 *Quando excuſatio proponenda.*
3 *Qui excuſentur.*
4 *Vacationes quatenus extendantur.*

ETſi municipes ad munera cogi poſſunt, ſicuti tutores [a], puta captis pignorib. [b] nec ex 1
cuſentur oblatione pecunię, qua ſe redimere uolunt [c]: tamẽ ex ęquitate quibuſdã per
ſonis excuſatio & uacatio à muneribus cõceditur [d]. Quæ excuſatio initiò proponẽda 2
eſt, ſimul-

a l.9.h.t.
b §.pen.Inſt.de ſatiſ. tut. gl.in l.j.in prin. de ad. tuto.
c l.17.ff.de mun.
d l.j.in prin.h.t.

eſt, ſimulatq; munus iniungitur: alioqui poſtmodum fruſtra opponetur[a]. & quidem per appellationem proponenda eſt in his publicis, nominatione atq; electione uidelicet facta & inſinuata: idq; fauore reip. ne diutius munerum uſu careat[b]. etiamſi in tutelis nõ ab ipſa
3 nominatione, ſed ab excuſationum reiectione appelletur[c]. Excuſantur autem quidam ætate[d], ut minores 25. maiores 55. annis, in perſonalibus plerisq;: in realibus uerò & mixtis, item tutelis, maiores 70. uel interdum 75. annis[e]: quia ſenectus uenerabilis eſt, & quiete digna[f]. Quidam beneficio in Rempub. ut numero quinq; liberorum[g], nõ adoptiuorũ[h], neq; mortuorum[i], niſi ob Rempub[k]. Quidam ob ualetudinem[l], Inopiam[m], fortunam plebeiã[n], dignitatem[o], officium quo inſeruiunt Reipub.[p] ut profeſſores bonarum artium[q], frumentarij[r], nauicularij[s], negociatores publico ſeruiẽtes[t], milites[u], collegia[x]. Nemo enim de uno collegio in aliud transferri debet[y]: nec uno munere grauatus, alio inſuper eſt onerandus[z]: neq; à maiore functione ad minorem quiſpiam ignominioſè eſt deducendus[a]. de quibus
4 omnib. alibi[b] plura traduntur. Sed admonendi ſumus, plerosq; horum à perſonalibus duntaxat excuſari, non etiã ab honorib. delatis[c], aut his quæ poſſeſsionibus ſiue patrimonio indicuntur[d]. Nam ſciendum eſt, duo genera eſſe uacationis: alterum plenius, cum & militiæ uacatio datur: alterum exiguius, in quo nuda muneris eſt uacatio[e]. ſeu alterum generale eſt uacationis genus; quod nec ab honoribus nec ab ordinarijs excuſat, ut eſt eorũ qui nullam militiam, hoc eſt (ut interpretantur Dd.) officium caſtrenſis aut togatæ militiæ retinent: aliud uerò eſt ſpeciale, ut illorum qui officium in uacatione retinent, item qui ſpecialiter excuſantur, ut profeſſores, medici publici, officiales, aduocati, & ſimiles. hi enim etiã ab honoribus excuſati ſunt[f], & ab omnibus perſonalibus[g], item realibus extraordinarijs[h], non item à patrimonialibus ordinarijs[i] muneribus immunitatem habent.

DE IVRE IMMVNITATIS. TIT. VI.

ETilli quidem legibus excuſantur: quibus quia princeps par eſt, ideo excuſare etiã ſe poſſunt, quibus immunitas, hoc eſt uacatio à ſummo principe conceſſa eſt: quæ non modò ſingulis perſonis, ſed totis etiam collegijs conceditur: alijs tamen aliter[a]. Illud conſtat immunitates eſſe perſonales, neq; tranſire ad hæredes[b], ut nec cætera perſonalia priuilegia[c], niſi id in forma conceſsionis fuerit comprehenſum[d]: quo caſu tranſit in poſteros mares, non etiam eos qui ex feminis naſcuntur[e]. Sed immunitates collegijs tributæ perpetuæ ſunt[f], quia collegia haud facilè extinguuntur[g]. Hæ tamen nõ ad ſingulos pertinent, ſed ad artifices tantum, qui neceſſariam operam publicis utilitatib. exhibent[h].

DE LEGATIONIBVS. TIT. VII.

1 *Quandiu habeant legati uacationem.*
2 *Qui ſint legati, & unde dicti: quid legatio.*
3 *De legatione libera, & neceſſaria.*
4 *Qui legari poßint, uel non.*
5 *Quæ legatus facere debeat, aut poßit.*
6 *De legatiuo.*
7 *De ueneratione quæ legatis debetur.*

1 VAcationem à muneribus etiam legati Reipub. obtinent, non modò in ipſa legatione,
2 ſed biennio etiam pòſt[a]. Legati ſunt, qui publicè ad expedienda Reipub. negocia mittuntur: quorum opera conſilioq; peregrè uteretur magiſtratus, quiue nuncij Senatus aut populi eſſent: dicti ab eo, quòd ut publicè mittãtur, legentur[b]. Hinc legatio dicta,
3 munus illud quod legati ſuſtinẽt. Hæc aut Reipub. cauſa ſuſcipitur: aut eſt libera, quæ ſine ulla Reipub. procuratione, ac ſine mandatis Senatus, priuatæ rei gratia, puta ob ſyngrapham exigendam, hæreditatem conſequendam, aut uotum ſoluendum dabatur[c]: quã qui ſuſtinent, quia Reipub. cauſa non abſunt, ſed ſua, uacationem non habent[d]. Quare non de

Q his

f Bart. Alb. & Dd. in d.l. in honoribus. & in d.l. medicos. ubi Io. de Plat. l. Seuerus. 9. de decur. l. ſemper. 5. §. fi. de iur. in l. eos. 9. h.t. g d.l. medicos. uerb. ab omnibus. l. fin. C. de profeſſ. lib. 10. l. 2. C. de his qui non impl. ſtipen. lib. 10. h l. maximarum. C. de exc. mun. l. his oneribus. 10. §. pen. h.t. uide Guid. Pap. deciſ. 387. 388. cum ſeq. i ita ſe habet communis concluſio in d.l. medicos. & in l. maximarum. C. de excuſ. mun. quam latè confirmat Aegid. Thomat. in tract. de collect. §. medici per totum. uide etiam Schurff. conſi. 44. centur. 1.

a l. 5. h.t. b l. j. h.t. l. 3. ℑ. de cenſ. c l. j. de conſt. prin. d l. 4. h.t. e d.l. j. in fi. f d. l. pen. h.t. l. 7. §. fi. cum ibi not. quod cuiuſ. uniuerſ. no. g d.l. 7. §. fin. ubi gl. h l. pen. §. pen. h.t.

a l. 7. & 8. h.t. b Varro lib. 4. de ling. Lat. c Cic. lib. 3. de Leg. d l. 14. h.t.

a l. pen. §. pen. h.t.
b l. 2. ubi Io. de Plat. C. de decur. lib. 10. l. ſi ſcribarum. C. de appel. idẽ Io. de Plat. in rub. C. de excuſ. mun. lib. 10.
c l. hi qui. de appella. §. qui autem. Inſt. de excuſ. tut. uide rationem diuerſitatis apud Io. de Plat. in d.l. 2. C. de decur. & in rubr. de excuſa. mun. lib. 10.
d uide Cuiac. Inſt. de excuſat. tutor. & in l. 3. C. qui ęta. ſe excuſ. lib. 11.
e l. 2. §. 1. h.t. l. j. & t.t. C. qui ęta. ſe excuſ. lib. 10. l. 3. de iur. immun.
f l. 5. de iur. immu. uide in Cato. Cicero.
g l. 3. §. cura. ad munici.
h l. 2. §. adoptiui. ℑ. de uac. mu.
i l. 2. §. qui ad. h.t.
k l. fin. h.t.
l l. 2. §. quem ita. l. pen. hoc tit.
m l. 4. §. 1. & 2. l. 10. h. tit.
n l. 13. §. plebeij. h.t.
o l. 10. l. fin. h.t. l. pen. & l. fin. C. de decur. li. 10.
p l. j. C. quem. ciuil. mun. indican. ubi omnino uide Dd.
q l. fin. §. fin. ad mun. l. 8. §. fin. l. 9. h.t.
r l. 4. h.t.
s l. 3. h.t.
t l. 5. §. negociatores. h. tit.
u l. 3. §. 1. ad munici. l. 6. hoc tit.
x l. 5. §. quibuſdam. h.t.
y d.l. j. C. quem. ciuil. muner. lib. 10.
z gl. & Dd. in d.l. j.
a l. 2. C. quemad. ciuil. muner. lib. 10.
b l. fi. ℑ. tit. 1. l. j. ubi Dd. & l. 2. C. quem. ciuil. mu. lib. 10. Alber. hic in rubr.
c l. in honoribus. h.t.
d l. 10. h.t. l. fi. §. fratres. tit. 1.
e l. Prætor. 13. h.t. l. quiſquis. 27. C. de epiſ. & cler.

his,ſed de Reip. legatis propriè hîc agi, facilè intelligi poteſt. Sciendum autem eſt, debi- 4
tores Reipub. item infames, & qui ius poſtulandi non habent, legatione fungi non poſſe[a],
& ordine unumquenq; curialium ad functionem legationis cogēdum: plures etiam quàm
tres non eſſe mittendos, niſi aliud legationis dignitas exigat[b]. Porrò is qui legatione fun 5
gitur, neq; alijs, neq; proprijs negocijs ſe debet interponere[c], quæ quidem eſſe poſſunt im-
pedimento procuranti Rēpub. ut agere, conueniri[d], &c. Nemo enim probibetur, uerbi gra-
tia, emere domum, aut aliud quid facere, quod impedimento non ſit legationi[e]. Sed & quæ
moram non patiuntur, rectè exequetur: ut quæ ad iniuriā ſuam[f], item pupillos pupillasq;[g]
pertinent. Legati alios dare uicarios quàm filios non poſſunt[h], niſi gratuitam legationem
ſuſceperint[i]. nam aliàs ſumptus ex publico babent, quod legatiuum dicitur[k]: cuius priui- 6
legium eſt, ut non reſtituatur, ſi quis fortè in legatione deceſſerit[l]. Legati ſancti habentur: 7
ideoq; ſi quis legatum hoſtium pulſet, contra ius feciſſe exiſtimatur[m]. Cicero[n]: Ius, inquit,
legatorum cùm hominum præſidio munitum, tum iure diuino uallatum eſt. Eſt & illud le-
gatorum priuilegium, ut ſi quid ijs ſit donatum, nō leganti, ſed ipſis quæratur, quamuis le-
gantis contemplatione, donatum uideri poſsit[o].

a l. 4. h. t.
b l. 4. in fin. h. t.
c l. Paulus. 8. h. t.
d l. 3. h. t.
e l. legatus. 12. h. t.
f l. legatus. 10. h. t.
g l. ſi abſenti. 11. h. t.
h l. 4. §. legati. h. t.
i d. l. 11.
k l. 2. §. his qui. h. t. l. ult. §. 1. de mun.
l l. legatus. 10. in fi. h. t.
m l. fin. h. t.
n in Oratione de Aruſp. reſp.
o gl. in l. ſi uerò. §. item. ubi Bart. num. 3. ſolut. matr. gl. in l. qui proprio. 46. §. procurator. de procurat. Cyn. in l. manifeſtiſsimi. nu. 4. C. de furt.

DE ADMINISTRATIONE RERUM AD CIVITATEM pertinentium. Titul. VIII.

1 *Quid præſtent adminiſtratores.*
2 *De officio eorum.*

DE adminiſtratione etiam rerum ad ciuitates pertinentium, ſingulariter ius dicitur. 1
Nam Magiſtratus & adminiſtratores Reip. (qui hoc in titulo quæſtores, præfectosq;
rei pecuniariæ ciuitatum ſignare uidentur) non modò dolum & latam culpam, ſed
etiam diligentiam præſtare debent[a]: nam ex neglectu teneantur[b], non autem ad fortuitos
caſus[c]: ad inſtar etiam tutorum pro ſe inuicem conueniuntur[d]: ſed & fideiuſſoribus caue-
re ſolent[e]. & pater, cuius uoluntate filius adminiſtrauit, pro fideiuſſore eſt[f]. qui omnes in
ſubſidium conueniri poſſunt[g]. Ei tamen qui pro collega ſoluit, ex æquitate datur actio[h].
Officium autem horum in eo uerſatur (quod ipſum indicio eſt, adminiſtratores hîc dici 2
quæſtores, præfectosq; ærario) ut rationes ſecundum fidem datorum & acceptorum po-
nant[i] (excepto tamen ſemper calculi errore[k]) ius Reipub. ſine cautione ne locent[l]: nec
pecuniam in alios uſus conuertant, quàm ad quos deſtinata eſt[m]. Si tamen legata ſit mu-
nicipio pecunia ad certum uſum, & is Reipub. parum decoris aut utilitatis allaturus uidea-
tur, poterit ea in alium uſum maximè neceſſarium conuerti[n]. De reliquis tenentur admi-
niſtratores, duntaxat in ſimplum[o], exceptis his quæ per fraudem geſta apparent, quorum
duplum præſtare coguntur[p].

a l. magiſtratus. 7. h. t.
b l. 2. l. fin. h. t.
c l. 2. §. graui.
d l. 2. §. ius Reipub. l. 3. & 4. h. t.
e l. 2. §. fin. l. 4. h. t.
f l. 4. & 8. h. t.
g l. 2. l. 4. §. fi. h. t.
h d. l. 2. §. actio.
i d. l. 2. §. quod de.
k l. calculi. 9.
l l. fi. §. 1. h. t.
m l. 2. h. t.
n l. ſ. l. 5. h. t. l. fin. ſ. de oper. pub.
o l. 2. §. frumentatæ. cum l. ſeq. l. fin. h. t.
p l. fin. §. item. h. t.

DE DECRETIS AB ORDINE FACIENDIS. Titul. IX.

1 *Cauſa efficiens.*
2 *De quibus fieri decreta debeant.*
3 *Forma: & quis ſit legitimus decurionum numerus.*
4 *De fine, ui & effectu decretorum.*

ADminiſtratores ciuitatum, & ordo decurionum, pro uſu Reipubl. decreta facere ſo- 1
lent, communi uel maioris partis conſenſu[a]: quæ quam uim habeant, uideamus.
Decreta de his fieri debent, quæ pertinent ad ciuium ſalutem: ut de medicis conſti- 2
tuendis[b] aut reprobandis: de ſalarijs pro utili in commune opera ordinandis[c], &c. non
de illis quæ ſpectent ad ambitionem priuatorum[d]. Quare ſi quis ambitionis gratia ad ca-
ptandam auram popularem debitori Reipub. debitum remiſerit, aut largitus ſit, id de-
cretum non ualet[e]: quia adminiſtratores liquida iura remittere non poſſunt[f], ut nec quod
fit contra leges[g], aut non legitimo decurionum numero uocato[h]. Numerus autem le- 3
gitimus eſt, cum duæ cumminimùm partes ſunt præſentes[i]. Ad ſalutem autem Reipub. 4
& municipiorum, non in priuatorum gratiam facienda ſunt[k] decreta: quorum effectus
eſt, ut quod ordo ſemel rectè riteq; decreuit, reſcindi non oporteat, niſi ex utilitate Rei-
publ.[l] Decreta tamen non ſunt leges generales, neq; apertè proponuntur, ſed fiunt in cu-
ria ab ordine. quare non obligant ad pœnam ignorantes, ſicuti leges quæ publicè pro-
mulgantur[m], ſed tantum ſcientes[n].

a l. 2. 3. 5. h. t.
b l. ſ. h. t.
c l. 4. h. t.
d l. ambitioſa. 4.
e l. 4. h. t.
f l. preſes. 12. C. de trāſ. ubi Dd. uide Dd. in l. pactum. 17. C. de pac. & in l. ciuitas. 27. ſi cert. petat.
g l. 3. de ſep. uio.
h l. 2. h. t.
i l. 3. h. t.
k l. ſ. & l. 4. h. t.
l d. l. 5.
m l. leges. C. de leg.
n l. fin. h. t.

DD

DE OPERIBVS PVBLICIS. TIT. X.

1 *Quis, quale opus publicum facere poßit.*
2 *De curatoribus publicorum operum.*

1 VT de perſonis, ita de rebus quoq; publicis iura ſingularia extant: ut in primis de ope-
ribus publicis. Opus publicum nouum facere quis poteſt, ſuo ſumptu, ſine autho-
ritate principis, ad reipub. tamen utilitatem: niſi ad æmulationem fiat, uel materiam
præbeat ſeditioni[a]. Sed in ueteribus operibus publicis, quæ ſecuritatem publicam conti-
nent, ut ſunt mœnia & portæ, nihil ſine reſcripto principis fieri poteſt[b]. Operibus publicis
ullius quàm principis nomen inſcribi nefas eſt[c]: excepto eius, cuius munificentia opus fa-
2 ctum eſt[d], uel inſtauratum[e]. His autem conſtruendis ſolent curatores legi, qui ceſſationis
nomine tenentur[f]. Nam curatores operum cum redemptoribus negocium habent, Reſp.
autem cum ijs quos efficiendo operi præſtituit[g].

a *l. 3. h. t.*
b *l. pen. h. t.*
c *l. 23. h. t.*
d *l. 2. & 3. h. t.*
e *l. fin. h. t.*
f *l. j. h. t.*
g *l. 2. h. t.*

DE NVNDINIS. TIT. XI.

1 *Nundinæ unde dictæ.*
2 *Quomodo conſtituantur.*
3 *De nundinarum priuilegijs.*
4 *Quomodo amittantur.*

1 DE nundinis etiam ſingulare ius extat. Nundinæ quaſi nouendinæ à nono quoq; die
dictæ ſunt, quo agricolæ uendendæ emendæq; mercis & audiendarum legum cauſa,
in urbem confluebant. De his tamen annonæ gratia uſu quodam inductis, hîc non
accipitur, ſed de nundinis maioribus, quæ mercatus cauſa, inſtar priuilegij ab Imperatore
ciuitatibus conceduntur: quales in repub. Roman. feriæ fuerunt Latinæ: hodie apud nos
2 ſunt nundinæ Francofortenſes, & ſimiles. Nundinæ igitur à ſolo Imperatore impetran-
3 tur[a], conſtituunturq; exercendorum mercatuum cauſa[b]: qui ne quâ impediantur, indu-
ctum eſt, ut in nundinis nemo conueniri ſub prætextu priuati debiti, ac moleſtiam pati præ
cludiq;, ſeu (ut nunc loquuntur) arreſtari poſsit[c]. De contractibus tamen qui in ipſis nun
dinis fiunt, nulla cauſa eſt, quare non actio exceptioq; detur[d]: cùm contrahendo quiſque
4 ſortiatur eo loci forum, quo contraxit[e]. Nundinis impetratis à principe, non utendo qui
meruit, decennij tempore uſum amittit[f]. Iure Sax. annis demum 31. per non uſum nundi-
næ, ut reliqua priuilegia, amittuntur[g].

a *l. unic. C. eod. l. j. h. tit. Sax. lib. 3. art. 66. & lib. 2. art. 26.*
b *l. 2. h. t.*
c *l. unic. C. eo.*
d *l. hæres. 19. de iudic.*
e *d. l. hæres. §. 1. c. Romana. §. contrahentes. de for. comp. in 6.*
f *l. j. h. t.*
g *uide 7. de uſucap.*

DE POLLICITATIONIBVS. TIT. XII.

1 *Pollicitatio unde dicta, & quid ſit, quomodo à pacto differt.*
2 *Quæ pollicitationes ualeant, aut non ualeant.*
3 *Ratio obligationis: & qui obligentur.*
4 *De uotis.*
5 *An in hæredem obligatio tranſeat.*
6 *De cognitione pollicitationum.*

1 DE pollicitationibus quoque extra ordinem ius dicitur. Pollicitatio à poſſe & liceri
uidetur dicta[a]. Quamuis autẽ promiſcuè pro qualicunq; promiſsione accipi ſolet[b]:
tamen hîc nudum & ſpontaneum offerentis promiſſum ſignificat, qui benignè reip.
ſe facturum pollicetur[c]. quare diſtat à pacto, quod duorum eſt conuentio atq; conſenſus[d],
non unius, ut pollicitatio: quæ ſingulari iure obligationem hoc caſu conſtituit, cùm aliàs,
ſine mutua uoluntate, unius conſenſu nulla perficiatur conuentio[e], nec obligatio induca-
2 tur, ſed tantum liberatio[f]. Neq; tamẽ ex omni pollicitatione obligatio oritur. Quid enim
ſi quis ſine cauſa promiſit, puta edere munus, ſeu exhibere ludos? Certè cum ne ſtipulatio
quidem ſine cauſa facta effectu ualeat[g], nec alia ulla pactio[h]: iniquum eſſet ex eiuſmodi pol
licitatione quempiam teneri[i], niſi opus promiſſum iam ſit inchoatum[k]. Inchoatio enim ſe-
riam deliberatamq; fuiſſe promiſsionem denotat. Ergo tum efficax eſt pollicitatio, cùm ex
certa aliqua cauſa ſit, unde intelligi poſsit, deliberatè promiſſum eſſe: ut ſi quis honoris[l] aut
decreti impetrãdi gratia[m] promiſit, aut ob aliam iuſtam cauſam, ut propter incendiũ quod
Reſpubl. paſſa ſit[n], &c. Itaq; his caſibus liberalitatem promiſſor perficere cogetur[o]. æquiſ-
3 ſimum enim eſt, eiuſmodi uoluntates in ciuitates collatas, pœnitentia non reuocari[p]. Nec

a *Alc. lib. Parer. 2. c. 1. per l. cum duobus. 52. §. ſi in col. unda. 7. pro ſoc.*
b *l. pollicitatione. C. de dona. ante nupt. l. pen. C. de do. pro. l. fi. C. ad Vell.*
c *l. 3. h. t.*
d *l. j. de pact.*
e *l. j. §. 1. l. ab emptione. 59. de pact. l. tale pactum. 41. eod. tit.*
f *l. tale. 41. de pact.*
g *l. 2. §. circa. de dol. except. l. qui ſine. de cõd. ſine cauſ.*
h *l. iuris gentium. §. ſed cum nulla. de pact.*
i *l. 5. h. t.*
k *l. j. §. cœpiſſe. h. t.*
l *d. l. j. §. 1. l. 6. l. 9. h. t.*
m *d. l. j. §. 1.*
n *l. 4. l. ob caſum. 7. h. t.*
o *d. l. j. circ. fin.*
p *d. l. 4.*

Q a tantum

tantum maſculos, ſed etiam feminas, ſi quid ob honorẽ pollicitæ ſint, debere implere ſcien-
dum eſt[a]. Sed etſi quis rem aliquam uouerit, uoto obligatur: quod perſonam uouen- 4
tis, non etiam rem quæ uouetur, obligat. Res enim quæ uouetur, ſoluta quidem liberat
uotum, & fit ſacra, ſicuti ſolutione tollitur omnis obligatio: ſed ipſo uoto, hoc eſt, ſola
uoti promiſsione, ſacra non efficitur. Eſt autem uotum, alicuius faciendi uel non facien-
di uerſus Deum declarata promiſsio, authore Alc.[b] Voto autem patresfam. puberes ſui iu-
ris obligantur, non filiusfam. aut ſeruus, ſine domini patriſúe authoritate[c]. In hæredem 5
obligatio pollicitationis tranſit, quamuis interdum minuatur[d]. Sed ſi quis ob bonorem
uel ſacerdotium ſibi delatum pecuniam promiſit, ut ſi fortè ædilis deſignatus, ludos ſe tem
pore ſui magiſtratus facturum ſit pollicitus, & antequam magiſtratum iniret, deceſſerit: æ-
quiſsimum eſt, hæredes eius in pecuniam quam is ob bonorem promiſerat, non conueni-
ri[e]. Non enim ex liberalitate profecta eſt hæc pollicitatio, ſed ex iuſta & penè neceſſaria cau-
ſa: quæ cum fuerit finalis pollicitationis, certè ea ceſſante etiam ipſa pollicitatio ceſſare de-
bet. Secus, ſi tantum eſſet impulſiua, ut ſi quis demerendi populi aut adipiſcendi honoris,
aucupandæq́ gratiæ cauſa promiſiſſet, & decederet[f]. Nam impulſiuæ quamuis ceſſent, ni-
hil operantur, aut mutant[g]. De pollicitationibus in ciuitate factis iudicum cognitionem 6
eſſe diui fratres reſcripſerunt[h], qui formam pollicitationi datam ſeruari curabunt[i], niſi a-
liud Reipub. utilitas poſtulabit[k].

a l.6.§.non tantum.h.t.
b in l.ſi calumnietur. 232.de uerb.ſignif.
c d.l.2.h.t.
d d.l.totus. l.ex pollicitatione.l.pen.h.t.
e l.ſi quis.11.h.t.
f l.6.8.h.t.
g gl.in l.j.§.ſecundo loco. de poſtul. uid. ad tit.de cõd. & demonſt.
h l.de pollicitationib.8. hoc tit.
i l.Septicia.10.h.t.
k l.Imperatores.13.h.t.

DE VARIIS ET EXTRAORDINARIIS COGNI- tionibus. Titul. XIII.

1 *Genera cognitionum extraordinariarum.*
2 *Quibus de ſalario ius dicatur, aut non.*
3 *De priuilegio ſalarij.*

ORdinariè Prætor non ſolet iudicare ipſe, ſed iubere iudicare alios, uidelicet iudices
pedaneos[a]. Extra ordinem tamen & abſq́ figura iudicij ex nobili officio iudicat in-
terdum ſummatim[b], & cognoſcit certum cauſarum genus. Eæ cognitiones extra-
ordinariæ uocantur. Cognitionum ergo quæ extra ordinem fiunt numerus cum ex uarijs
cauſis deſcendat, in genera diuidi facilè non poteſt, niſi ſummatim diuidatur. Numerus 1
ergò cognitionum in quatuor ferè genera diſtribui poteſt. Aut enim de muneribus ſiue
honoribus gerendis agitur, aut de pecuniaria re diſceptatur, aut de exiſtimatione alicu-
ius cognoſcitur, aut de capitali crimine quæritur[c]. De alijs quidem ſuprà dictum eſt: de 2
re pecuniaria uarijs etiam perſonis præſes ius dicit, ut de ſalario profeſſoribus ſtudiorum
liberalium, quæ ἐγκύκλια μαθήματα uocantur[d], & medicis[e], & contra eoſdem[f]. nam qui-
bus ius dicit extra ordinem, aduerſus eos quoq́ mutuas petitiones admittit[g]. Item ludi
literarij magiſtris[h], & nutricibus[i]. Philoſophis uerò nequaquam: non quia non religio-
ſa res eſt, ſed quia hoc primùm profiteri eos oportet, mercenariam ſe operam ſpernere[k].
Proinde nec iuris quidem profeſſoribus ius dicit. Eſt enim res quidem ſanctiſsima, ciui-
lis ſapientia, ſed quæ precio nummario non ſit æſtimanda, nec dehoneſtanda, dum in iu-
dicio bonorarium petitur, quod initio ſacramenti & cauſæ ultrò à litigatore erat offeren-
dum. Quædam enim honeſtè accipiuntur, etſi inhoneſtè petantur[l]. Et hæc quidem obti-
nent in ijs qui gratis ius ciuile profitentur, ut olim I. C.[m] At alijs qui operam ſuam aduo-
cationibus & conſilijs faciendis uenditant, certè cauſa nulla eſt, quare ius de ſalario dici
non debeat, ut aduocatis[n]: dum tamen illud legitimam ſummam, uidelicet centum aureos
pro ſingulis cauſis non excedat, nec improbè ſit promiſſum[o]. Eâdem ratione & aſſeſſori-
bus ac comitibus iudicum ius dicitur[p], & iuris ſtudioſis qui mercedis cauſa praxim exer-
cent[q]. Salarij autem cauſa tam eſt fauorabilis, ut ſi deceſſerit, nondum abſoluto officio, 3
qui ea gratia honorariũ accepit, ab hæredibus eius nihil repeti queat[r]. De alijs quoq́ rebus
uarijs extra ordinẽ ius dicitur, quas omnes difficile eſt percenſere: quaſdã tamen enumerat
Vlp.[s] & Caius[t], qui uult iudicẽ imperitè iudicantẽ, in quantũ æquum religioni iudicantis
uiſum fuerit, condemnari. quod & in executoribus iniuſtè exequentibus receptum eſt[u].

a Cic.in epiſt. ad fratrẽ.
b l.j.C.ut in poſſ.lega.
c l.5.h.t.
d l.j.in prin.h.t.
e l.j.§.medicos.
f l.5.h.t.
g l.j.§.fi.h.t. uide l. cùm Papinianus.14. C. de ſent.cum auth.ſeq.tot. tit.ex.de mut.petit.
h d.l.j.§.ludi.
i d.l.j.§.pen.
k d.l.j.§.medicos.
l l.j.§.proinde.h.t.
m Cic.lib.1.de Orat. & alijs locis.
n d.l.j.§.in bonorarijs.
o d.l.j.§.in bonorarijs. cum ſeq. l.quiſquis. C. de poſtul.
p d.l.j.§.item comites. l.j.de off.aſſ. l.moris. 9.§.ſolet.de pœn. uide Cuiac. Obſer. lib.7. cap.25.
q l.4.h.t.
r d.l.j.§.diuus.
s in l.2.h.t.
t in l.fin.h.t.
u Bald. in l.ſancimus.C. de iud. Par. de Put. in trac.ſynd.ad uerb.executio.cap.2.

DE PROXENETICIS. TIT. XIIII.

1 *Quare proxenetica licitè exigantur.*
2 *Vnde dicti proxenetæ.*

EOdem modo etſi ſordidum eſt proxeneticum ſeu ἑρμηνευτικὸν petere, pro leuidenſi ui- 1
delicet operula, quæ contrahentibus in conciliandis conuentionibus & interpreta-
tione non intellectæ linguæ præſtatur; tamen cum uſus horum hominum in magnis

emporijs

emporijs ſit neceſſarius, proxenetica quoque licitò iure extra ordinem petuntur[a], quòd hu
manum ſit[b] qualem qualem operam remunerari. Cõtrà uerò proxeneta reconueniri non
poteſt tanquam mandator, neq; ex locato tenetur, ſed ex dolo tantùm & lata culpa[c], inſtar
menſorum[d]. An autem proxeneta teſtis eſſe poſſit de contractu quem conciliauit, alterius
2 eſt loci[e]. Dicti autem ſunt proxenetæ ἀπὸ τοῦ προξενεῖν, quod ſignificat conciliare, maximè
hoſpites ac ignotos, diuerſæq; linguæ homines, quibus potiſſimùm hoc genus hominum
inſeruit. Hinc proxenetica merces, quæ pro opera eiuſmodi debetur: quo nomine & munu-
ſcula γαμήλια, & arrhæ quibus ſponſalia conciliantur, ueniunt[f].

DE CENSIBVS. TIT. XV.

1 Quid ſit cenſus.
2 Quotuplex.
3 Quis cenſitor, magiſter cenſus, cenſor.
4 De forma cenſuali, & pœnis fraudatorum.
5 De iure Italico.

1 CEnſus etſi ſignificat aliquando facultates & patrimonium[a], ut apud Ouidium:
—Dat cenſus honores, &c. item patrimonij reditum[b]: tamen apud Iureconſultos com-
muniter accipitur pro tributo, penſitatione ſeu præſtatione, quæ fiſco Imperatoris
debetur[c], in recognitionem uniuerſalis dominij, & in auxilium ac tuitionem Reipublicæ,
quæ principi incumbit[d]. Cenſus, inquit Zaſ.[e] eſt æſtimatio patrimonij, ad hoc ut annuũ tri-
butum (quod nos Germani ſteuram uocamus) ſoluatur. unde cenſitores dicti, qui cenſum
æſtimant & exigunt. Profiteri uerò dicuntur, qui patrimonij ſui quantitatem ad cenſum in-
dicant. Theophilo porrò cenſus ſignificat tabulam, in qua Romani facultates ſuas conſcri-
2 bebant, ut neceſſitatis tempore, pro modo patrimonij ſui quiſq; cõferret[f]. Cenſus autem
olim duplex fuit: alius capitis, alius ſoli uel agrorum[g]. Primus uiritim ratione perſonarum
per ſingula capita præſtabatur[h], ut nunc apud Turcas. Secũdus pro modo iugerum, unde
& iugatio dicitur[i]: & pro ſeruis cenſitis atq; addictis, qui pars fundi tanquam inſtrumentũ
eſſe intelliguntur[k], erat penſitandus. nam de mobilibus alioqui cenſus non præſtantur[l]:
præſertim hodie, ſublata per Conſtantini conſtitutionem[m] priore illa cenſus ratione, quæ
3 in capita erat conſtituta. Cenſitor dicitur magiſtratus, qui cenſibus & tributis exigendis
præeſt[n], qui & peræquator[o]: alius autem ab hoc eſt magiſter cenſus[p]: cuiuſmodi & cenſor,
qui antiquitùs moribus & diſciplinæ erat præfectus[q], & quinto quoq; anno, ex inſtitutio-
4 ne Seruij Tulli regis, ciuium capita, & quantum cuique in bonis eſſet, recognoſcebat[r]. De
forma cenſuali, quomodo uidelicet agri ſint in cenſum referendi, extat prolixum Vlp.[s] re-
ſponſum: in quo etiam de pœna eius tractatur, qui falſò cenſum profeſſus eſt[t]: de pœna au-
5 tem eius, qui ſua die non ſoluit, Paulus[u] agit. Sciendum autem eſt, cenſum non præſtare
prædia quæ ſunt Italici iuris. Itali enim cum eſſent pop. Rom. ſocij & confœderati, non pen-
debant tributa[x]: unde ciuitates quæ ius Italicum beneficio principis erant conſecutæ, eâdẽ
immunitate fruebantur, quas hîc recenſent Vlp.[y] & Celſus[z].

DE VERBORVM ET RERVM SIGNIFICATIONE. TIT. XVI.

1 Continuatio.
2 Voluntatem potius quàm uerba inſpici.
3 Verba quatuor modis accipi.
4 De ſignificatione nominum.
5 De ſignificatione uerborum.
6 De ſignificatione aliarum partium.
7 De ſignificationibus rerum.
8 De ijs quæ ad perſonas pertinent.
9 De ſignificatione rerum.
10 De ſignificatione earum quæ ad actiones pertinent.

1 ABſolutis omnib. quæ cùm in ordinariam iudiciorum cognitionem cadãt, tum extra
ordinẽ diſceptantur: iam uno quaſi faſce quæcunq; ſparſim ſuprà dicta ſunt, coroni-
dis uice in his duob. titulis concluduntur. Ac cùm ius omne conſiſtat partim in rerũ

q l. 2. §. poſt deinde. de orig. iur. l. cenſere. 111. de uerb. ſignif. r uide Dionyſ. Halicarn. hiſt. lib. 4. s l. 4. h. t. t d. l. 4. §. pen. u in l. 5. x l. de his. 3. C. de epiſ. & cler. y in l. J. z in l. 6. 7. & 8.

a l. 1. 2. 3. h. t.
b d. l. 2. in uerb. philanthropi.
c l. 2. h. t.
d tot. tit. ſi menſ. fal. mo. dix.
e §. quoniã. in Auth. de teſte. in l. omnibus. C. de teſt. ubi Salic. gl. & Cano. in c. 1. de teſtib. lib. 6. gl. Landt. lib. 1. art. 13. Lanfr. in c. quoniã. uerb. teſtium. nu. 75 de probat.
f tot. tit. C. de ſponſ. & prox.

a l. cogi. 16 in prin. ad S.C. Treb. l. de creationibus. C. de epiſ. audi.
b tot. tit. ex. de cenſib. l. frugem. 76. de uerb. ſignif. l. ſi ſponſalibus. §. 1. de iur. dot.
c tot. tit. C. ſi prop. pub. penſ. & tit. ſine cenſ. uel rel. l. competit. C. de præſ. 30. &c. §. cogės. in Auth. de mand. prin.
d Molin. in conſ. par. tit. 2. de conſ. in prin. nu. 15. per tit. in Nouel. de collat.
e intellect. ſingul. lib. 2. cap. 3. uide Landt. art. 54. lib. 1.
f uide eum in §. 6. Inſt. de his qui ſunt ſui uel alien. iur.
g l. 3. l. fin. h. t.
h d. l. 3. l. cum antea. C. de agr. & cenſ. l. 11.
i l. immunitates. C. de agr. & cenſ. lib. 11. l. unic. C. de colon. tranſ. eo. lib.
k l. 3. l. quemadmodum. l. cum ſatis. C. de agr. & cenſ.
l d. l. fin.
m l. unic. C. de cap. ciui. cenſ. ex lib. 11.
n l. 4. §. illum. h. t.
o t. t. C. de cẽſ. & cẽſ. & peræq. lib. 11. §. coges. in Auth. de man. prin.
p l. 25. 26. 27. C. de donat. l. cõſulta. C. de teſt. §. et hic uerò. in Auth. de teſt. §. illud. in Auth. ut frat. fil.

diuinarũ atq; humanarum, quæ quidem ad iuris ſcientiam pertinẽt, cognitione: partim in
iuſti atq; iniuſti noticia: rectè atq; ordine hoc in titulo ſignificationes, ex quib. cognitio pri-
ma ſumenda eſt, tum uerborum, tum rerum, expoſitæ ſunt: pòſt in ſequentem de his ipſis re
bus definitiones ac regulæ iuris, quæ oſtendunt quid quaq; in re iuſtum iniuſtumq; ſit, refe
runtur. Quod ad uerborũ ſignificationẽ attinet, illud in genere ſciendũ eſt, quandoquidẽ 3
uerba inuenta ſunt ut mentẽ exprimant[a], ſemper uoluntatẽ potius ſpectandam quàm uerba[b].
Sed quia mutuũ iter eſt inter animũ & ſermonẽ, eius interpretem: ideo nõ minus ex uerbis
colligimus uoluntatẽ, quàm contrà ex uoluntate ſenſum uerborũ. Nemo enim præſumit aliter
loqui, quàm ſentiat[c]. Verba, inquit Alc.[d] quatuor modis accipiunt: ex ꝓprietate, improprio, 3
uſu, & interpretatione. Verborũ proprietas non tantũ ad nomẽ, ſed ad uim ſignificãdi refe-
rẽda eſt: quare & appellatio per metaphoram aliamùe figuram ſumpta, propria nobis erit,
dummodò nihil ſignificantius dici poſsit. Improprium eſt, quod non ſuo nomine dicit, ut
uendere pro locare[e], dare pro tradere[f]: aut per fictionẽ dicitur. Ex uſu cõmuni loquẽdi, uer
ba ſignificationẽ accipiũt. nã uſus etiã ꝓprietati præſcribit[g], ut meritò de illo dixerit Hora-
tius: *Quẽ penes arbitriũ eſt, & ius, & norma loquendi.* Per interpretationẽ uel extẽſionem, cum de
ſimilib. ad ſimilia procedit[h]. Verbi aũt appellatio hîc tã nomina quàm uerba, aliasq; orationis
partes, atq; ipſam adeò orationem cõprehendit. de omnib. enim uidemus hîc agi. De no 4
minibus aut uim nominis habẽtibus: ut cũ exponit quid ſit dies[i], iter diei[k], mille paſſus[l],
annus, annus biſextilis[m], anniculus[n], mẽſis[o], quæ anni maior pars[p], quid ſubſignatum[q],
probrũ, opprobriũ[r], auxiliũ, conſiliũ[s], geſtũ[t], factum[u], magiſter[x], inteſtatus[y], arbitratus[z],
dolus malus[a], impenſæ[b], optimus maximus[c], proximus[d], ſupremus[e], reliqui[f], cæteri[g],
meũ, tuũ[h], ſuũ[i], aliquorũ[k], ter enixa[l], pellex[m], ille aut ille[n], ſpecioſus[o], ſtuprũ[p], adulteriũ[q],
furtũ[r], diuortiũ[s], repudiũ[t]: morbus[u], morbus ſonticus[x], uitiũ corporis[y], hoſtes[z], uſura[a],
fraus[b], pœna[c], mulcta[d], portio[e], portio uirilis[f], cõiunctio[g], cauillatio[h], donum, munus[i],
munus publicum[k], abſens[l], mangones[m], mercatores[n], uenaliciarij[o], pluris[p], dolus[q], lata
culpa[r], negligentia[s], poteſtas[t], uincula[u], carcer[x], cuſtodia[y], nomina pluralis numeri[z], fal-
ſum teſtamentũ[a], amici[b], fugitiuus[c], erro[d], noxa[e], trãſacta finita[f], locuples[g], ruta cæſa[h], &c.
De uerbis: ut quid ſignificet uerbum oportebit[i], oportere[k], rapuiſſe[l], reſtituere[m], de- 5
teſtari[n], ſolui uinculis[o], perſequi[p], pertinere[q], capere, accipere[r], præſtare[s], dare[t], cogno-
ſcere, recognoſcere[u], diſpungere[x], rationes edere, reddere[y], derogare, abrogare[z], aſsigna-
re libertũ[a], cẽſere[b], debere[c], ſoluere[d], ligare[e], eſt[f], erit[g], peperiſſe[h], perficere[i], capere[k], habe-
re[l], habere filium[m], pernoctare[n], abeſſe[o], facere[p], commendare[q], exigere[r], cauere[s], iudica-
re reum[t], cedere diem[u], calumniari, fruſtrari, morari[x], uiuere[y], ferri, portari[z], exhibere[a].
De præpoſitionibus, & conſimilibus orationis partibus: ut quid ſignificet penes, & a- 6
pud[b], ante[c], poſt[d], cum[e], coràm[f], palàm[g], rectè[h], amplius[i], dum[k], minus[l], duntaxat[m],
poſtquam[n]. De oratione: quam uim habeat coniuncta, diſiuncta, diſiunctiua, ſubdiſiun-
ctiua ſeparata[o]. Item hæc: cùm erit commodum[p], cùm potero[q], intra diem mortis[r], furem
eſſe aut furto noxaq; ſolutum[s], quanti ea res erit, uel eam eſſe apparet[t], ſoluto matrimo-
nio[u]. Qua in parte etiàm obſeruandum eſt, ſingulare ſæpe uſurpari pro plurali[x], & duas
negatiuas ualere affirmatiuam[y]. Iam quod ad res attinet, tenendum eſt, rei nomen eſſe 7
uocabulum (ut Dialectici appellant) tranſcendens, quod omnia quæ in toto uniuerſo
exiſtunt, uno ſignificatu comprehendit[a], nec ullo prædicamentorum ordine aut gradu co-
ercetur. Sed res omnes in doctrina iuris, ad tres ordines redigi ſolent: ad perſonas uideli-
cet, res, & actiones: nam hæc ſunt obiecta iuris propria, ut alibi dictum eſt[a]. Quare ſignifi-
cationes earum duntaxat rerum, quæ ad ea obiecta pertinent, hoc in Titulo inueſtigantur.
Ac primò quia triplex eſt perſonarum reſpectus: quorum unus ex iure naturæ, alter ex iure 8
gentium, tertius ex iure ciuili deſumitur: primò quo ad naturalem hominũ reſpectum hîc
quæritur,

a l. Labeo. 7. de ſup. leg.
b l. 219. h. t.
c d. l. Labeo.
d lib. 1. de uerb. ſignif.
e Bart. in l. cotem. §. qui maximos. de publi.
f l. uerbum. 9 4. h. t. l. 4. de uſur.
g l. cum de lanionis. §. aſinam. de fund. inſtru.
h l. j. h. t.
i l. 2. 3. h. t.
k d. l. 3.
l l. 154. h. t.
m l. 48. h. t.
n l. 132. h. t.
o l. 98. h. t.
p l. 156. h. t.
q l. 39.
r l. 42. 224. h. t.
s l. 53. h. t.
t l. 19. 20. 58.
u l. 59. h. t.
x l. 57. h. t.
y l. 64. h. t.
z l. 68. h. t.
a l. 69. h. t.
b l. 79. h. t.
c l. 90. 126. 161. 169. hoc tit.
d l. 92. l. 155.
e l. 92. h. t.
f l. 95. 160. h. t.
g l. 160. h. t.
h l. 25. 91. 105. h. t.
i l. 239. h. t.
k l. 96. h. t.
l l. 137. h. t.
m l. 144. h. t.
n l. 224. h. t.
o l. 100. h. t.
p l. 101. h. t.
q l. 101. h. t.
r l. 229. 230. h. t.
s l. 101. 191.
t l. 101. 191.
u l. 101. h. t.
x l. 113.
y l. 101. h. t.
z l. 118. h. t.
a l. 121. h. t.
b l. 131. h. t.
c d. l. 131.
d d. l. 131. l. 244.
e l. 164. h. t.
f l. 145. h. t.
g l. 142. h. t.
h l. 177. 233. h. t.
i l. 18. 194. 214. h. t.
k l. 239. h. t.
l l. 199. h. t.

m l. 207. h. t. n d. l. 207. o d. l. 207. p l. 192. 232. q l. 226. h. t. r l. 213. 223. 226. h. t. s l. 226. h. t. t l. 215. h. t. u l. 216. 224. h. t. x d. l. 216. y l. 224. h. t. z l. 217. h. t. a l. 221. h. t. b l. 223. h. t. c l. 225. h. t. d d. l. 225. e l. 237. h. t. f l. 229. 230. h. t. g l. 239. h. t. h l. 241. h. t. i l. 8. h. t. k l. 37. h. t. l l. 9. h. t. m l. 22. 35. h. t. n l. 39. 237. h. t. o l. 48. h. t. p l. 57. h. t. q l. 70. 181. h. t. r l. 76. h. t. s l. 71. h. t. t l. 76. h. t. u l. 56. h. t. x l. 56. y l. 89. 94. h. t. z l. 102. h. t. a l. 107. h. t. b l. 121. h. t. c l. 114. h. t. d l. 176. h. t. e l. 120. h. t. f l. 123. h. t. g l. 123. h. t. h l. 132. in fi. 171. i l. 139. h. t. k l. 140. h. t. l l. 143. 164. 188. m l. 141. h. t. n l. 166. h. t. o l. 173. 199. h. t. p l. 175. 218. h. t. q l. 186. r l. 187. h. t. s l. 188. h. t. t l. 197. hoc tit. u l. 213. x l. 233. y l. 234. z l. 235. a l. fin. h. t. b l. 63. c l. 132. d l. 132. e l. 219. f l. 209. g l. 33. h l. 33. i l. 82. k l. 89. l l. 150. m l. 202. n l. 217 o l. 28. 29. 53. p l. 125. q l. 125. r l. 134. s l. 174. 200. t l. 179. 193. u l. 24?. x l. 158. y l. 238. hoc tit. z l. 5. hoc tit. a l. 1. & 2. de ſtat. hom. §. fin. Inſtit. de iur. nat. gent. & ciuil.

quæritur, quis hominis appellatione contineatur [a], an monſtra[b], an is qui in utero eſt[c], qui
mortuus naſcitur [d], ſpado [e], an nomine uirili ueniat mulier [f], mulieris uirgo [g], uirgines ui-
duæ [h]. Qui comprehendantur nomine parentum [i], liberorum [k], filiorum [l], filiarum [m], na-
torum [n], poſthumorum [o], puerorum [p], fratrum [q], ſoceri [r], generi [s], nurus [t], neptis [u]. De re-
ſpectu perſonarum iuxta ius gentium hæc exponuntur : quinam ſint liberi, qui ſerui [x]: &
inter hos qui urbani, ruſtici, uillici [y], &c. qui patroni [z], liberti [a], quis uerè poſſeſſor [b], locu-
ples[c], emptor[d], debitor[e], creditor[f], hoſtes perduelles [g], &c. Circa reſpectum iuris ciuilis hæc
traduntur: quid ſit ciuis, municeps[h], incola[i], paterfamiliâs[k], materfamiliâs[l], familia[m], teſta-
tor inteſtatus[n], hæres[o], tutor[p], pupillus[q], ſequeſter[r], plebs[s], collegium[t], collegæ[u], contuber-
nales[x], decuriones[y], prouinciales [z].

9 De rebus primùm in genere quæritur, quid ſit res [a], opus[b], totum[c], pars[d]: deinde ſpecia-
tim de rebus corporalibus & incorporalibus. Corporalia aut publica ſunt, aut priuata : in
publicis oſtenditur quid ſit urbs, oppidum[e], urbs Roma[f], bona ciuitatis, ſeu Reip.[g] publi-
ca[h], publica uectigalia[i], oſtentum[k]. De priuatis, quid ſit res mobilis aut ſoli [l]: deinde in mo-
bilibus quid merx[m], pecunia[n], æs[o], æs alienum, ſuum[p], peculium[q], ſtipula [r], fruges, frumen-
tum[s], glans caduca[t], pomum[u], uictus[x], ueſtimenta, ueſtis[y], toga[z], inſtratum ſtragula[a], orna-
menta[b], boues[c], carbones[d], ligna[e], uinaria uaſa [f], dolia, ſeriæ, amphoræ, ruta cæſa [h], telum[i],
arma[k], uenenum [l], malum nauis, artemon[m], tabernacula[n]. De rebus ſoli, quid fundus[o], a-
ger[p], ſylua cædua[q], terra noualis, integra[r], continens[s], littus[t], paſcua[u], pratum[x], portus[y], lo-
cus[z], area[a], prædia urbana, ruſtica[b], ædificium[c], ædes, domus[d], tugurium[e], taberna[f], taber-
na inſtructa[g], proiectum immiſſum[h]. De incorporalibus, quid ſit & contineat hæreditas[i], hæ-
reditas lege obueniens [k], hæreditas delata [l], ſponſio [m], ſolutio perfecta, imperfecta[n], actus[o],
contractus[p], geſtus[q], donatio[r], bona[s], & ea quotuplicia [t]: reſtitutio[u], exhibitio[x], poſſeſſio[y],
iura prædiorum[z], fructus, uſusfructus[a], uſus[b], uia[c], ſtipendium, tributum[d] : alienatio[e], dete-
ſtatio[f], liberatio[g], ſubſtitutio[h].

10 De actionibus, ſeu iudicijs : quid ſit lis[i], actio[k], perſecutio[l], petitio[m], cauſa capitalis[n], no-
tio[o], præuaricatio[p], ſatiſdatio[q], pronunciatum, ſtatutum[r], tranſactum, finitum[s].

DE REGVLIS IVRIS. TIT. XVII.

1 Quid ſit regula.
2 Quid cauſæ coniectio.
3 Quomodo concipiantur regulæ.
4 Regularum definitiones eſſe periculoſas.
5 Quæ regulæ ad perſonas pertineant.
6 Quæ ad res.
7 Quæ ad actiones.

1 QVod ad regulas iuris attinet, quæ iuſti atque iniuſti ſcientiam breuiter comprehen-
dunt, eas ſic definit Paulus[a]: Regula eſt, quæ rem quæ eſt, id eſt, ius de rebus conſtitu-
tum, breuiter enarrat: non ut ex regula ius ſumatur, ſed ex iure quod eſt, regula fiat.
Per regulam igitur breuis rerum quæ iure conſtituta ſunt, narratio traditur : &, ut Sabinus
2 ait, quaſi cauſæ coniectio eſt, id eſt in breue coactio [b]. Nam cauſam conijcere, eſt argumen-
tum rei breuiter & ſummatim iudici exponere [c]. Vt igitur coniectio, cauſæ ſummam conti-
net: ita regulæ, earum rerum quæ iure conſtitutæ ſunt, breuiaria atque ſummas complectun-
3 tur. Quare & circa generalia iuris præcepta uerſantur, & concipi ſolent aut ſub uniuerſali ſi-
gno [d], aut indefinito [e], quod uniuerſali æquipollet [f], aut alijs dictionib. quæ ſi non omnia,

a l.152.
b l.135.
c l.153.162.232.
d l.129.
e l.128.
f l.1.101.§.fin.195.
g l.13.
h l.242.§.uidua.
i l.51.
k l.56.148.149.220.
l l.54.116.122.201.
m l.164.
n l.104.
o l.64.
p l.161.204.
q l.201.
r l.146.
s l.136.
t l.50.
u l.136.
x l.40.239.
y l.203.
z l.12.
a l.59.105.172.284.
b l.39.
c l.134.
d l.110.
e l.108.
f l.10.11.12.54.55.
g l.234.
h l.228.
i l.229.
k l.195.
l l.46.
m l.40.166.195.196.
n l.64.
o l.65.70.170.227.219.
p l.221.
q l.239.
r l.109.
s l.237.
t l.85.
u l.172.
x l.184.
y l.239.
z l.190.
a l.5.6.23.78.
b l.5.
c l.25.§.1.
d l.25.26.
e l.239.
f l.87.139.147.
g l.15.16.
h l.15.16.17.
i l.17.
k l.38.
l l.93.
m l.66.207.
n l.4.97.178.222.
o l.159.

p l.215. q l.182. r l.30. s l.77. t l.30.236. u l.205. x l.43.44.234.
y l.45.127. z l.180. a l.45. b l.74. c l.89. d l.167. e l.167.168. f l.
206. g l.206. h l.243. i l.233. k l.41. l l.236. m l.242. n l.154. o l.
60.111.115. p l.27.111.115. q l.30. r l.30. s l.99. t l.96.112. u l.30 x l.
31. y l.59. z l.80. a l.111. b l.198. c l.242.245. d l.203. e l.180. f l.
183. g l.186. h l.242. i l.3.24.119.138.165.178.uid.l.63.ff.tit.1. k l.130. l l.151.
m l.7. n l.12.32.82.117.176. o l.19. p l.19.20. q l.19.20. r l.67. s l.21.39.
83.88.182.208. t l.44. u l.22.35.73.75.81.246. x l.22. y l.7. z l.86. a l.25.
26. b l.230. c l.157. d l.27. e l.28.67. f l.40. g l.46.47. h l.163. i l.
36. k l.8.78. l l.34.18. m l.178. n l.103. o l.99. p l.112. q l.161. r l.46.
s l.229.230. a l.ſ.h.t. b Aſco.3.Ver. c Cic.ad Heren.lib.2.Gell.lib.17.cap.5.& lib.5.cap.10.
Aſco.præall.lo.Duar.in l.iuriſgentium.§.quinimò.de pac.& lib.diſp.1.cap.46. d l.omnes.l.in omnibus.l.o-
mnia.l.nullum.cum ſimilib.h.t. e l.2.3.cum ſimilibus. f l.ſi ex plurib.de leg.2.

tamen multa comprehendunt: ut ferè[a], plerunq;[b], frequenter[c], & conſimilib. Sed cum in to- 4
to iure generi per ſpeciem derogetur[d], fit ut regularum quæ res generatim comprehendũt,
definitio exiſtat periculoſa[e], ut non temerè eis ſit fidendum. Nec enim rarò ſubuertuntur
oſtenſa lege aut ratione, diſtinctione aliqua, propter quam in præſenti ſpecie locum habere
non debeant: quod cum fit, amittunt ſuum officium, quaſi excluſæ exceptione[f]. Vt autem
omne ius, ita & regulæ quæ inde ſumuntur, ad perſonas, res & actiones pertinent. Ad perſo- 5
nas hæ, quibus definitur, qua in parte feminæ ſint marib. deteriori iure[g], quo utantur iure
furioſi[h], muti, ſurdi[i], liberi[k], filijfamiliâs[l]. Deinde quæ ſint iura libertatis & liberorum[m], ſer-
uitutis & ſeruorum[n], poſſeſſorum[o] tam bonæ fidei[p] quàm malæ[q], item eorum qui dolo de-
ſierunt poſsidere[r], emptoris & uenditoris[s], fideiuſſoris[t], ſocij[u], debitoris[x], &c. Poſtremò
quæ ſint iura teſtantium & inteſtatorum[y], hæredum[z], bonorum poſſeſſoris[a], ſucceſſoris[b],
authoris[c], tutoris[d], pupilli[e]. Ad res pertinent eæ regulæ quæ oſtendunt quid iuris ſit in toto 6
& parte[f], quanta in rebus cautio[g], quid obtineat in rebus quæ nullius cenſentur in bonis[h],
quid in rebus quæ ſunt alicuius, tam corporalibus ut eſt domus, quæ dicitur tutiſsimum
cuiuſq; refugium[i]: quàm incorporalibus, cuiuſmodi ſunt iura ſanguinis[k], teſtamento-
rum[l], legatorum[m], hæreditatum[n], repudiationis[o], poteſtatis[p], nuptiarum[q], actuum legiti-
morum[r], contractuum[s], obligationum[t], alienationis[u], tranſlationis iurium[x], iuſſus, man-
dati[y], ratihabitionis[z], uenditionis[a], donationis[b], dotis[c], ſtipulationis[d], aliorumq; facto-
rum[e]: quid ſeruetur in ijs quæ contractibus accedunt, ut ſunt res de quibus contrahitur[f],
poſsibiles aut impoſsibiles[g]: item in ijs quæ contractus aut firmant[h], ut ius pignoris[i]: aut
repræſentant, ut tempus[k]: aut tollunt[l]. Item de circumuentione[m], & dolo ac culpa: quis ui-
delicet intelligatur eſſe in culpa[n], dolo[o], mora[p], aut alio delicto[q]: quid præſtet bona fides[r],
poſſeſsio[s], fructus rei[t], euictio[u]. Sed in primis & præcipuè regulæ traduntur de interpreta-
tione nominum, uerborum & clauſularum, quæ actionibus hominum explicandis adhi-
bentur: ut quam uim habeant, & quomodo interpretanda ſint obſcura[x], dubia[y], ambi-
gua[z], repugnantia[a], cauillationibus obnoxia[b], rarò uel frequenter accidentia[c], ſingula-
ria[d]. Qua in parte in genere præcipitur, iuſtis decretis rem temperandam eſſe[e]: & in omni-
bus, maximè tamen in iure, id eſt iudicio, ſpectandam eſſe æquitatem[f]. In contractibus pri-
mò inſpiciendum, quid actum, etiam ſi uerba non conſonent[g], tum conſuetudinem, po-
ſtremò id quod eſt minimum[h], & tempus contractus[i]. Ad actiones & iudicia eæ regulæ 7
ſpectant, quibus definitur, quid ſit ius gladij[k], quæ poteſtas magiſtratus[l], iudicis[m], quid ſit
arbitrium[n], quæ uis cognitionis & iudicij[o]. Item de iure petitionis[p], actoris[q], procuratoris[r],
rei[s], defenſionis[t], an proponi poſsint plures actiones, an plures exceptiones[u], quæ actio a-
lia momentoſior[x]. De petitionibus ante tempus[y], tranſitorijs in hæredem[z], pœnalibus[a],
quis actionem dare poſsit[b]. De effectu exceptionis[c], & litis conteſtatæ[d], quis condemnare
poſsit[e], & quatenus[f]. Item in condemnationibus ſpectandam ἐπιείκειαν, & æquitatem[g], præ-
ſertim in pœnalibus[h]: ad hæc, ætatem & imprudentiam[i]: effectum autem rei iudicatæ eſſe,
ut pro ueritate habeatur[k], atq; alia id genus: quæ omnia perſequi, noſtri non eſt iam inſti-
tuti. Atq; ita tandem γλῶ ἐγῶμεν, & primus hic labor, opinione noſtra, quàm initio operis
conceperamus, longè maior difficiliorq;, ad metam, adſpirante Deò, decurrit: Cui ſoli, ue-
ro, iuſto, immortali, immenſæ potentiæ & bonitatis Deò, Patri æterno, cum filio ſuo Domi-
no & redemptore noſtro Ieſu Chriſto, patefacto in Ieruſalem, & Spiritu ſancto effuſo in A-
poſtolos, conditori & conſeruatori omnium rerum, & in primis Eccleſiæ ſuæ
ac honeſtorum ſtudiorum, quæ Eccleſiæ ancillantur, ſit laus,
honor & gloria, in omnes æternita-
tes, Amen.

FINIS PARATITLORVM.

a l. ferè. 100. & 196. b. tit.
b l. plerunq; b. t.
c l. ea quæ. 65. cum ſim. hoc tit.
d l. in toto.
e l. omnes. 203.
f l. j. in fi. b. t.
g l. 2. 111.
h l. 5. 41. 167.
i l. 167.
k l. 148.
l l. 4. 94.
m l. 21. 107. 137. 140. 165.
n l. 33. 108. 136. 161. 176. 189. 212.
o l. 199.
p l. 180.
q l. 169.
r l. 174. 193. 200.
s l. 199.
t l. 44. 111.
u l. 48.
x l. 67. 96.
y l. 7. 142.
z l. 6. 39. 44. 45. 60. 90. 112. 153. 154. 155. 163. 171. 184. 192. 195. 199. 200.
a l. 118. 171.
b l. 138.
c l. 138.
d l. 74.
e l. 2. 5. 111. 112. 150.
f l. 114. 111. 191.
g l. 261.
h l. 145.
i l. 62. 104.
k l. 8.
l l. 12. 20. 90. 202. 211.
m l. 18.
n l. 39. 63. 74. 92. 181.
o l. 35.
p l. 18. 19.
q l. 31. 158.
r l. 78.
s l. 18. 19. 20. 28. 32. 46.
t l. 131. 145. 196.
u l. 162. 206.
x l. 55. 121. 163. 186.
y l. 61. 130. 140. 200.
z l. 61. 195.
a l. 61. 121. 131.
b l. 54. 70. 83. 124. 126. 199.
c l. 86. d l. 187. e l. 32. 90. 198. f l. 46. 145. g l. 51. 110. 178. 149. h l. 30. 86. 211. i l. 119. k l. 14. 17. 30. l l. 36. 102. m l. 50. n l. 37. 51. 130. 175. 204. o l. 56. 64. 79. 80. 100. 110. 117. 128. 134. 138. 160. 172. p l. 64. 89. 139. q l. 177. 195. 198. r l. 58. 179. s l. 196. t l. 72. u l. 151. x l. 9. 42. 140. 129. y l. 21. 57. 153. z l. 68. 86. 97. a l. 149. b l. 201. c l. 65. 115. d l. 184. e l. 86. f l. 91. g l. 93. 95. h l. 35. i l. 19. 30. k l. 71. l l. 103. m l. 132. 137. n l. 23. o l. 28. 73. 106. p l. 34. q l. 42. 43. 89. r l. 166. s l. 42. 168. t l. 53. 199. 127. u l. 44. x l. 105. y l. 147. z l. 170. a l. 173. b l. 103. c l. 113. d l. 87. 88. 99. 125. 182. e l. 38. f l. 29. g l. 91. h l. 198. i l. 119. k l. 208.

CODICIS D. IVSTINIANI IMP. OECONOMIA:

EODEM D. MATTHAEO VVESENBECIO I. C. AVTORE.

NIHIL eſt ad iuuandam memoriam utilius, nihil quod in reperiẽdis memorandiſq; legum titulis quærentem magis iuuet, quàm peruidere, & in humerato habere οἰκονομίαν & ſeriem omnium tractatuum ac titulorum, qui ordine in uoluminibus Iuris explicãtur. Quare ut antea in Pandectis hac in re operam uobis, quantũ arbitror, non ingratam, neq; inutilem nauaui: ita ſubciſiuis his horis, titulos Codicis ad eundem modum, oſtenſa uidelicet eorum omnium ſerie & ordinatione, ordiniſq; cauſa & ratione expoſita, conabor paucis connectere ac coagmentare: eo quidem breuius, quòd uberior ſingulorum explicatio, de Pandectarum compendiaria interpretatione, in Paratitlis exhibita, peti à ſtudioſis queat. Neq; uerò negligenda eſt Iuſtinianei Codicis lectio. Nam etſi hic à perfectione Pandectarum, in quibus omnia meliore methodo, atq; etiam uberius explicantur, non parum abeſt: tamen exuperat & antecellit in nonnullis. Etenim & ſupplet ea quæ à ueterihus I.C. deciſa non ſunt, & eorum pugnas controuerſiaſq; dirimit: & emendat corrigitq; ueterum ſubtilitatem, ſubſtitutis ijs quæ ad uſum exiſtunt potiora: & quædam etiam uberius diſtinctiuſq; explicat, ut ius publicũ, quod ad ſacra, ſacerdotes, magiſtratuſq; pertinet, item tractatum iudiciorum, reſtitutionum, uſucapionum, &c. Ac profectò praxi operam daturis, utilius futurum uidetur in conſtitutionibus Imperatorum, potius quàm in Iuriſconſultorum reſponſis peruolutandis, multum operæ temporiſq; collocare. Nam in his ſæpe non minus ſubtilitatis eſt, quàm frugis: multum etiam quæſtionum & opinionũ uariarum, ac ſubtilium diſputationum, quæ laudem quidem ingenij habent, & acumen I.C. oſtendunt: cæterùm in foro non maximum uſum obtinẽt, neq; iuſtos fructus, laboribuſq; impenſis dignos, hodie parere poſſunt. At conſtitutiones Impp. in Codicem relatæ, definiunt quæſtiones ex media uita quotidiana ſumptas, prout quæque res & cauſa à conſulentibus uel iudicibus, Principi dijudicanda eſt oblata: quæ, cum actiones, lites & negocia generis humani fuerint & ſint omnibus temporibus ſimilia, ut uſum in communi uita habeant maximum, neceſſe eſt. Verùm ego nunc collationem horum librorum non inſtitui. Id certè negari non poteſt, & res ipſa loquitur, in Pandectis maiorem quàm in Codice, quod ad ſingularum materiarum explicationem attinet, methodum eſſe obſeruatam. Nam in illis ordine & per partes, eademq; ſerie qua à I.C. fuit compoſita, doctrina Iuris traditur integra. In hoc nullum doctrinæ corpus ſolidè exhibetur, ſed ſingula facta & ſpecies pro re nata oblatæ deciduntur. Deinde in Codice ordo temporum tantũmodo eſt ſeruatus: & ut quiſque Imperator prior poſteriorue principatum tenuit, ita & eius conſtitutio priore poſterioreue loco eſt collocata[a]. quod ideo factum uidetur, ut ex notatione temporum ſciri poſſet, quæ conſtitutio alteri derogaret. Nam recentiores antiquioribus derogant[b]. In Digeſtis porrò rerum & tractationis magis ordo ſeruatus eſt, quàm temporum: quorum haberi rationem nihil fuit neceſſe, cum ſine prærogatiua uetuſtatis auctoritatiſq;, reſpónſa ex monumentis I.C. collecta ſint, & una Iuſtiniani conſtitutione quaſi ſanctione quadam pro lege cõfirmata[c]. Itaq; non omnino nulla cauſa fuit, cur Iuſtinianus uitandæ confuſionis cauſa, conſtitutiones Imperatorum à reſponſis I.C. ſeparandas eſſe duxerit. Etſi autem, ut dixi, particularis rerum tractatio in Codice, ſerie nulla iuſta apta eſt, & coagmentata, tamen uniuerſalis titulorum diſpoſitio non caret arte, nec multum diſcrepat ab ea quam in Pandectis ſeruatam eſſe uidemus: ut iam, Deo cœpta ſecundante, deinceps oſtendemus. Ac ut à nomine ipſo ordiamur, Codex, ſiue caudex, craſſior arboris pars dicitur, quæ extra terram aſſurgit. Hinc, quia ueteres, nondum inuento papyri uſu, tabulas conficiebant, ſcriptioni aptas (quale etiamnum hodie uiſitur nouum Teſtamentum Caroli Magni, inter eius monumenta Aquiſgrani aſſeruatum) eo factum eſt, ut codices dicerentur plures eiuſmodi tabulæ, ad inſtar uoluminis colligatæ. Hoc nomine inſignitus eſt liber conſtitutionum Imperatoriarũ, quia obtinuit ut ſcripta libriq; principalium rerum Codices, ſeu diminutiuo nomine Codicilli dicerentur[d]: ſcilicet ut, ſicuti rebus ipſis atq; rerũ ordine, ita appellationis quoq; diſcrimine ac notatione, hæc iuris pars à reſponſis I.C. diſcerneretur. Neq; tamen hoc ei nomen dedit

a conſtit. 1. §. pen. de nou. Codic. facien.

b l. fin. de conſtit. princ.

c conſtit. 2. de no. Cod. confir. & conſtit. 1. de no. Cod. fac. & de uet. iure enucle.

d l. adminiſtrãtes. 44. de admi. tuto. §. filiusfa. Inſtit. quib. mod. ius patr. pot. l. ult. C. de codicil.

dedit Iuſtinianus:ſed ut res,ita & appellationem aliunde mutuatus. Nam ex tribus prioribus codicibus,Gregoriano,Hermogeniano & Theodoſiano,(qui à ſuis autoribus, quorum induſtria in conſcribendis colligendisq́; Imperatorum conſtitutionibus ante ea tempora enituerat,ita appellati ſunt) Iuſtinianus ſuum Codicem confecit*: illicq́; nomen priſtinum, quo antea libri conſtitutionum deſignabantur,reliquit. Ac ut initio operis conſtaret,uim legis penes hunc unum Iuſtiniani Codicem,reliquis illis (de quibus dixi) abrogatis, ſupereſſe: ideo in ueſtibulo Operis quaſdam conſtitutiones ad eam rem pertinentes, quaſi procemij loco, ut in legibus faciendis fieri ſolitum eſt*, præfixit: ut, DE NOVO CODICE FACIENDO[a]. qua in conſtitutione formam futuri operis,& quemadmodū quáue ratione Codicem à peritis & doctis uiris componi iuſſerit,Senatui præmonſtrat. Nō enim ſolent boni principes quicquam in rebus publicis ſtatuere, non conſulto, nec in partem conſilij uocato Senatu. Item, DE IVSTINIANEO CODICE CONFIRMANDO[b]. qua ſanctione Codicem hunc æditum, reliquis omnibus id genus antiquatis, uim legum obtinere unum iubet atq́; conſtituit. Sed quia poſt aliquot à prima æditione annos, Codex rurſus emendatus eſt (ut ſunt δευτέρας φροντίδος σοφώτεραι) & ſuperfluis reciſis, atq́; adiectis nouis multis conſtitutionibus interpolatus: ideo his adiecit conſtitutionem, DE EMENDATIONE CODICIS IVSTIN. ET SECVNDA EIVS ÆDITIONE[c]. qua in ſecunda æditione, cum multæ conſtitutiones quæ ſuperfluæ uidebantur, exemptæ ſint, non mirum eſt, in Inſtitutionibus aliquando citari conſtitutiones, quæ nuſquam in Codice extant*. Nam inſtitutiones ante hanc ſecundam emendationem ad primæ æditionis formam fuerūt compoſitæ, neq́; poſtea ſub incudem atq́; limam, uelut Codex, ſunt reuocatæ. Et ex his quidem conſtitutionibus intelligi poteſt, quæ forma, quæq́; autoritas huius ſit libri. In reliquis dixi eundem ordinem ſeruari propemodum, qui extat in Pandectis. Nam ut ibi à generalibus ad particularia proceditur: ita in Codice primùm Imperator in genere diſputat de iure, poſtea ad iudiciorum explicationem progreditur: quia in his ius omne, iurisq́; cognitio, actio & uſus omnis uertitur & conſiſtit. quā explicationem duodecim libris eſt executus: quorum tres poſtremi, qui nunc quidem extant & circumferuntur, quia non reſpondent ordine & elegantia ſuperioribus, ideo utrum ſint ij quos Iuſtinianus ædidit, an uerò ſuppoſititij & nothi, ſemper fuit dubitatum.

a de nouo Cod faciendo.
b de Iuſtinia. Cod. confirman.
c de emenda. Cod. Dom. Iuſtin. & ſecun. eius edit.

* conſt. 1. de no. Cod. fac.
* ut in proœm. Pandec. Inſt. & à Plato. ac Cicer. de Legib.
* §. nos autem. Inſtit. de Attilia. tuto. §. placebat. Inſtit. de leg. agn. ſucceſſ. cum ſimil.

COD. LIB. I.

CODIC. LIB. I.

IVs autem omne in publicum priuatumq́; deducitur 1. Publicum eſt, quod ad ſacra, ſacerdotes, & magiſtratus pertinet. A ſacris igitur, religioneq́; Chriſtiana, puta ſumma trinitate[a] & ſacroſanctis eccleſijs, earumq́; rebus ac priuilegijs, primordia[b] rerum meritò capiuntur. Religio autem & doctrina Chriſtiana ea eſſe definitur, quæ ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis, ac Symbolis, Apoſtolico, Niceno & Athanaſiano comprehenſa, & in Synodis Nicena, Conſtantinopolitana, Epheſina, & Chalcedonenſi, eſt cōfirmata 2. Exinde ſacerdotum gradus, officia, ordines, & iura ſacrorum locorum iuſto ordine conſequenter exponuntur, in tractatu De epiſcopis & clericis (qui à κλήρῳ Græco uerbo, quòd ſortem uel munus ſignificat, dicti ſunt) & orphanotrophijs (ubi pupilli & orphani ex publico legatisq́; piarum cauſarum nutriuntur) & xenodochijs (id eſt, hoſpitijs peregrinorum) ptochotrophijs (ubi pauperes aluntur) aſceterijs (hoc eſt, monaſterijs, ab ἀσκεῖν, quod exerceri, meditari in ſecreto ſignificat, nomine deducto.) Hæc enim omnia loca ad ſacra pertinent, tanquam pietatis quædam officinæ, & domicilia atq́; hoſpitia ſacrorum & ſacerdotum, eoq́; etiam Eccleſiarum priuilegia merentur. Item de monachis, & de priuilegijs eorum, & caſtrēſi peculio, hoc eſt bonis clericorum, quæ ipſorum præcipua ſunt: ſicut peculium caſtrenſe, uel quaſi, reliquis filijsfamiliâs: & de redimendis captiuis (nam & hæc res cùm pia cauſa eſt, tum præcipuè ad curā ſacerdotum pertinet, quòd multi eccleſijs in redemptionem captiuorum uel ad alendos pauperes legare multa ſoleant) & de nuptijs clericorum uetitis ſeu permiſsis[c]; Nam hæc de cœlibatu Eccleſiaſticorum opinio, etiam ueteres complures, atq́; adeò ipſos quoq́; principes dementauit, & ſuperſtitioſam τὴν δαιμονίων διδασκαλίαν, ut appellat Paulus 3, legi diuinæ & naturæ cōtrariam, inuexit: prout ex quibuſdam conſtitutionib. poteſt intelligi 4. quantumuis paulo antè, ætate nimirum Conſtantini, primi principis Chriſtum profeſsi, coniugia omnib. ordinib. fuiſſent (ſicut eſſe debent) omninò libera 5. Sed quia nulla ſocietas, nullusq́; ordo ſine neruis diſciplinæ, citraq́; iuriſdictionem diu permanere poteſt: ideo & hæc Eccleſiaſtico ordini eſt attributa, quæ epiſcopalis audientia nominatur[d]. Audientia enim ſignificat iuriſdictionis exercitium: unde auditorium locus iuriſdictionis uocatur 6. Sunt autem

a §. de ſumm. tri. & fid. cathol. ut nem. pub. de ea contend. aud.
b §. de ſacroſ. eccleſ. et de reb. ac priuileg. ea.
c iij. de epiſco. & cleri. orphanotroph. & xenodoch. & ptochotrop. & aſcet. et monac. et priui. eo. & caſt. pecu. & de redi. capt. & de nupt. cler. uetit. ſeu permiſ.
d iiij. de epiſc. audient. & diuerſ. ca. quæ ad eor. pert. pontif.

1 l. 1. §. huius autem ſtudij. ff. de iuſt. & iur.
2 l. 1. 2. 3. h. t. c. 1. 2. ex. cod. de ſum. trinit. c. 1. eo. lib. 6. de. 1. eo.
3 1. Tim. 4.
4 l. ſi quis.
5. auth. ſed neq;. C. de epiſc. & cler. uide Nouell. de ſanctiſſ. epiſcop.
5 l. 2. C. h. t.
6 l. lecta. ff. ſi cert. petat. l. cōtra. §4. §. 1. de re iud.

huius audientiæ, uaria (ut ipſe titulus oſtendit) capitula, quæ tamen ad duo genera reduci poſſunt. Omnis enim cura atq; actio iuriſdictionis Eccleſiaſticę, pertinet aut ad θέσιν τῶν δογ-γμάτων, hoc eſt, ad εὐταξίαν Eccleſiæ piè riteq; conſtituendam, ut (quemadmodum præcipit Apoſtolus 7) omnia εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν fiant: aut ad ἀναίρεσιν τῶν κακῶν, ut ſcilicet hæreſes & falſa dogmata cùm diiudicentur, tum extirpentur. Hæreticorum porrò appellatione, inquit 8 Imperator, continentur, qui leui argumento à iudicio catholicę religionis & tramite detecti fuerint deuiare. Quod accipiendum eſt de pertinacibus. nam pœnitentibus Eccleſia gremium non claudi 9. Inter hæreticos autem nominantur, & primo loco referuntur Manichęi & Samaritani [a], tū qui ſacrũ baptiſma iterant [b], apoſtatæ [c], & his ſimiles: ſculptores qui ſignũ, hoc eſt crucē Chriſti in contumeliā Chriſtianæ religionis, ut cōculcetur, humi ſaxis deſculpunt [d]. item Iudæi [e] & cœlicolæ, qui Iudaica etiam ſuperſtitione laborant 10. Quia uerò iſtiuſmodi, mancipia Chriſtiana emere & malè tractare, atq; adeò etiā circumcidere (quod legibus uetitum eſt 11) conſueuerunt: ideo prohibitum eſt, ne Chriſtianum mancipium hæreticus, paganus, aut Iudæus uel poſſideat, uel circūcidat [f]. His annumerandi ſunt & Pagani, qui palam ſacra dijs gentium & idolis faciunt [g]: quorum templa Cōſtantinus primus claudi iuſsit 12. Pagani propriè dicuntur, qui pagos & rura colunt, neq; militant. Nam ne agricultura impediretur, non ex pagis, ſed oppidis milites legi ſolent: eoq; in iure pagani militibus opponuntur 13. Quia autem hoc genus hominum, utpote ſolitariũ, & agris addictum, rude ferè eſt 14, ac ſuperſtitioſum, & fortè difficilius ſeriusq; ad Chriſtianam religionem perduci potuit: ideo receptum eſt, eos qui ſacrificia idololatrica, & multitudinem deorum gentilium colerent, paganos appellari: niſi quis malit, ad differentiam eorum qui Chriſtianæ militiæ nomen dederunt, paganos eſſe dictos: ſicuti & aliàs in iure paganos militib. opponi diximus. De harũ itaq; ſectarum cauſa, pœnis & extirpatione, in tractatu iuriſdictionis & audientiæ Eccleſiaſticæ ordine pertractatur, ut & de ijs qui ad Eccleſias confugiunt, uel exclamando eius opem implorant: quos ab Eccleſia extrahi, eiusq; patrocinio ſubduci, eſt prohibitum [h]. Item de his qui in Eccleſia manumittuntur [i]: quorũ cauſa multis modis in fauorem Eccleſiæ priuilegiata, & ab iniurijs oppreſsionibusq; defenſa, pertinet ad utrũq; genus audientiæ Eccleſiaſticæ, nempe ad θέσιν τῶν δογματων, καὶ ἀναίρεσιν τῶν κακῶν. Et hactenus quidē duæ partes iuris publici ſunt expeditæ, quarum altera ad ſacra, altera ad ſacerdotes refertur. Sequitur tertia, quæ legibus & magiſtratib. eſt deſtinata.

Lex, mutus magiſtratus eſt: contrà, magiſtratus uiua lex appellatur 1. Sed quia lex uelut diuina ratio, prior eſt ordine & dignitate, cuius quaſi executor eſt magiſtratus: ideo prius de legib. agitur, quarum ſpecies hodie quidem ſunt conſtitutiones principum (quibus reliquum ius uetus eſt cōprehenſum) edicta [k], mandata [l], Senatuſconſulta [m]. Conſtitutio generali nomine dicitur ius omne, quod à Principe conſtituitur: Græcè eodem modo διάταξιν, ſeu διατύπωσιν. Edictum differt à decreto. hoc enim à decernendo, id eſt, iudicando dicitur [o] eſtq; Principis ſententia, inter duos dicta, quę poſtea ius facit generale in caſibus ſimilibus. Edictum ab edicendo ſeu prædicendo eſt: ſignificatq; ius generale, quod ſine complexu circumſtātiaq; perſonarum & cauſarum præſentium Princeps motu proprio in futurum, & ut in futuris negotijs ualeat, ad ſubditorum utilitatem facit. Mandatum denotat diplomata, iuſſa, & epiſtolas Principum, ad ordinandam prouinciarum adminiſtrationem potiſsimũ pertinentes 2: de quibus conſulendus eſt Theophilus 3. Nec modò Imperatorum conſtitutiones, ſed etiam I.C. reſponſa in Pandectas relata, legis ſpecies hodie ſunt: quia Iuſtinianus ſuis conſtitutionibus pro ſanctione ea haberi uoluit [n], ut hæc perinde atq; alia Principum edicta nemini liceat ignorare [o]. Eòdem referuntur & quæ ad preces oblatas, de his ſcilicet rebus de quibus ſupplicare licet [p], aut ad libellum [q] iuſto tempore oblatum (nam pendente lite, uel poſt prouocationem, aut ante definitiuam ſententiā, nulli licet ſupplicare [r]) in quo nihil contra ius uel utilitatem publicam, uel per mendacium poſtuletur [s] (alioqui enim reſcripta hac fraude nullius momenti ſunt, nec uim legis habent 4) Principes diuerſis reſcriptis, uel pragmaticis ſanctionibus reſcribunt [t]. Reſcriptum Principis, ut nomen indicat, propriè dicitur id quod Princeps de priuato negocio, petitioni precibusq; ſupplicantis, reſcribit aut reſpondet 5, quorum reſcriptorum Codex Iuſtiniani plenus eſt. Pragmaticæ ſanctiones dicuntur Principum ordinationes, non de priuatorum negocijs, ſed de prouinciarum, corporum, ciuitatum, ordinum & collegiorum cauſis, ex conſilij arcani & Iuriſprudentũ, qui Principi aſsident, ſententia atq; deliberatione, emiſſæ 6: ab eo fortè ducto nomine, quòd non perfunctoriè, ſed pragmaticis & peritis uiris cū pluribus in conſilium miſsis, ſanciretur. Eſt autem & ſupplicationis ſpecies, ad quam etiam interdũ Princeps reſcribit, & quid ſuæ ſit ſententiæ, oſtendit: cũ in abſentia Cæſaris, iniuria aliqua potentiorum oppreſsi, ad ſtatuas [u] & imagines Principis, uelut ad aſylum confugiunt [x], inibiq; opem eius & defenſionē implorant. Et hæc quidem de legibus: poſt quæ de magiſtratibus

iuſto

7 1. Corin. 14.
8 l. 2. C. de heret.
9 l. 4. C. eod. tit.
10 l. cœlicolarum. 11. C. h. t.
11 l. circumcidere. 11. ff. ad l. Cor. de ſicar.
12 l. ſ. h. t.
13 §. 1. Inſti. de milit. teſt. l. ius noſtrũ. 7. de reg. iuris. ubi aide Mōta. tot. ti. de milit. teſt.
14 l. ult. C. de teſta. l. pe. de iur. et fac. ign. l. ſi quis id. 8. de iuriſ.
1 l. nam & ipſum. 8. ff. de iuſt. et iu.
2 l. unic. C. de manda. prin. in auth.
cod. tit. l. pro bibitũ. 5. C. de iur. fiſc. libro 10.
3 in §. ſed et quod principi. Inſtit. de iur. nat. gen. & ciuil.
4 l. pen. §. de precib. Imper. off. l. 2. l. ult. h. t.
5 l. ſed ad. des. 19. §. fi. ff. loca. l. diui fratres. 17. de iu. patro.
Theophil. in d. §. ſed & quod princ.
6 l. ult. C. h. tit.

a v. de heret. & Manic. et Sama.
b vj. ne ſacr. baptiſm. iter.
c vij. de apoſtatis.
d viij. nemin. lic. ſign. ſal. Chriſt. hu. uel in ſilic. uel in mar. ſcul.
e ix. de Iude. et cœlicol.
f x. ne Chriſt. mancip. here. uel pagan. aut Iude. poſſ. uel circun.
g xj. de ſacrif. paga. et temp. eor.
h xij. de ijs qui ad eccl. confug. uel exclam. & ne quis ab eccl. extrah.
i xiij. de his qui in eccleſ. manum.
k xiiij. de legib. et conſt. princ. & edict.
l xv. de manda. princ.
m xvj. de Senatuſ.
n xvij. de uet. iur. enuc. et de auth. iuriſ. qui in Digeſt. legunt.
o xviij. de iur. & fact. ignorant.
p xix. de precib. imp. off. & de quib. reb. ſupp. lic.
q xx. quand. lib. prin. dat. lit. fac. conteſt.
r xxj. ut lit. pend. uel poſt prouoc. aut ſentē. defin. null. lic. ſupplic.
s xxij. ſi contr. ius uel util. pub. uel pen. mend. fuer. aliq. poſt. uel Imper.
t xxiij. de diuerſ. reſcri. & prag. ſanctio.
u xxiiij. de ſtat. & imag.
x xxv. de his qui ad ſtat. confug.

iuſto ordine ſubſequitur tractatio. Horum porrò plures ſunt ordines, & gradus. Ac ſupre-
mus quidem eſt, Imperator ſiue Princeps: de quo nihil neceſſe fuit edicere ſpeciatim, cùm
quia de eius poteſtate in ſuperiorib. titulis eſt actum, tum quia legib. ſolutus eſt, ut de eo le-
ges ferri non poſsint 7. Poſt Imperatorem prima eſt præfecti prætorio dignitas, ut Caſsio- *7 l. prin-*
dorus lib. 6. Epiſt. oſtendit. Vt enim in libera Repub. ſecundum à dictatore, ſupremo magi- *ceps. ff. de le-*
ſtratu, locum magiſter equitum obtinebat: ita ſub Auguſtis præfectus prætorio 8, qui magi *gib.*
ſtro equitum ſucceſsit, primus à principe haberi numeraríq; cœpit. Prætorium, domus & ta *8 l. ſ. ff. de*
bernaculum principis, ſiue domi ſiue foris ſit, appellatur. Aſcon. Veteres, inquit, omnem *off. præf.*
magiſtratum cui parêret exercitus, Prætorem appellauerunt, quòd reliquis præiret: unde & *prætor.*
prætorium, tabernaculum eius dicitur: & porta prætoria, qua exire ſolet: & hodie quoque
præfectus prætorio, item milites prætoriani, & cohors prætoria. Ac ſingularis quidem eiuſ-
modi præfectus primùm ab Auguſto uniuerſæ rei militari militibusq; præfectus eſt, ut Sue
tonius in eius uita, & Dion lib. 55. teſtantur. Sed poſtea cum in uarijs prouinciarum parti-
bus legiones Romanæ ad arcendos hoſtes excubarent, plures progreſſu temporum creati
ſunt, & ſingulis prouinciæ maiores ſeu diœceſes (quæ Græca uox adminiſtrationem pro-
uinciæ ſignificat) in quibus legiones alebantur, cum ſummo imperio attributæ. Hinc præ-
a xxvj. de off. præ fecti prętorio Orientis, & Illyrici[a], & Aphricæ[b]: de quorum officio & dignitate ordine diſpu
fec. pretor. O- tatur. Vt enim per tres orbis partes, Aſiam, Europam & Aphricam, propagatum erat impe-
rien. & Illyri. rium Romanum, & in limitibus earundem legiones militum, excubias contra hoſtes age-
b xxvij. de offic. bant: ita tres conſtituti ſunt præfecti prætorio, quorum alter in Europa, nempe in Illyrico,
præfect. pretor. ubi à Dacis, Pannonijs & Germanis maximum imperio periculum imminebat: alter in A-
Aphric. & de phrica, cõtra Mauros & Aethiopas: tertius in Oriente, hoc eſt Aſia & Syria, aduerſus irrum-
omni eiuſd. diœ- pentes Parthos, ſalutem publicam tutaretur. Hodie in regno Galliæ ſimilem ferè dignita-
ceſ. ſtat. tem ſuſtinet is, quem corruptè Conneſtablum, hoc eſt comitem ſtabuli ſeu magiſtrum e-
quitum regis appellant 9. In Imperio uerò ſeptem Electores, præfecti prætorio uideri poſ- *9 l. 1. de ſtab.*
ſunt, eoq; iura, officia, dignitatemq; præfectorum uſurpant. Vt autem præfecti prætorio fo- *Com. lib. 12.*
ris & militiæ, ita domi & in urbe primo ab Imperatore loco, præfectus urbis rempub. admi- *10 l. 4. h. t.*
c xxviij. de offic. niſtrabat[c]. Sub his alij inferiore gradu extitêre magiſtratus, quorum certa & definita con- *1 l. fin. h. t.*
præfec. urb. ſtitutionibus ſunt officia: ut officiũ magiſtrorũ militum[d], qui ſub pręfectis prætorio erãt 10, *2 l. rapto-*
d xxix. de offi. ma & in ſingulis particularibus prouincijs quaſi ſuccenturiati præfecto, militari rei ac diſcipli- *res. 41. verſ.*
giſt. milit. næ præficiebãtur 1: cùm ad præfectum prætorio, non ſingularum tantum prouinciarum, & *ſin aũt. ĩ. de*
militum qui in his degerent, ſed unius alicuius orbis terrarum partis, inſpectio & guberna *epiſc. & cler.*
e xxx. de off. quæ- tio pertineret 2. Item officium quæſtorum[e], quorum alij olim domi ærario præerant: alij in *3 Aſcon. in*
ſtor. prouincias cum præſidib. mittebantur, ut legionibus pecuniam commeatumq; ſuppedita *3. Verr.*
rent, & manubias in publicum referrent 3. Sub Auguſtis uerò quæſtores ſacri palatij dicti, *4 l. 1. a. h. t.*
f xxxj. de off. ma- quos nunc Cancellarios uocamus 4. Magiſtri officiorum[f]: cuius erat ordinare officia mili- *l. 12. inf. de*
giſt. offic. tum, tribunos, centuriones, ueteranos, tyrones: eoſdemq; in ſcholas † & claſſes diſtinguere, *prox. ſa. ſcri.*
† uide ĩ. lib. 12. curareq; caſtra & tentoria, item tormenta bellica præparare. unde à Pompon. Læto præfecti *l. ult. de diſ-*
g xxxij. de off. cõ. caſtrorum dicuntur, quòd iuſtitiæ ſcilicet diſtributiuæ in caſtris præeſſent: & alio nomine *cuſſor. l. 2. de*
ſacr. larg. Biarcæi dicti ſunt, quòd βιαρχίαν, hoc eſt commeatum ad uitam ſuſtentationemq; Principis *pet. bon. lib.*
h xxxiij. de of. Co & militum (βίος enim uitam, ἀρχὸς principem ſignificat) procurarent 5. Item officium comi- *10.*
mit. rer. pri. ſac. tis ſacrarum largitionum[g]: quem recipiendis erogandisq; muneribus, quæ Princeps uel ac- *5 l. ſ. uerb.*
pal. ſacr. patr. cipit uel largitur, item ſtipendijs attributisq; (hoc eſt, aſsignatis & attributis in ſtipendia pe *biarchiã h. t.*
i xxxiiij. de offic. cunijs) dandis ac recipiendis in uniuerſum præfuiſſe intelligi licet 6. Comites autem olim *6 ex l. ſ. h. t.*
procõſ. & lega. dicebantur in genere, omnes maiorum magiſtratuum adminiſtri, quòd eos in prouincias *tot. t. ĩ. de co*
k xxxv. de off. cõ. comitarentur 7: poſtea ſub Auguſtis, ij qui cum officio & poteſtate Imperatori apparerent, *mit. largi t.*
Orien. & præſtò eſſent, Comites dicti ſunt: quòd Principem eiuſq; aulam comitarentur. quam di- *lib. 10.*
l xxxvj. de offic. gnitatem primò Conſtantinus adminiſtris atq; amicis ſuis contuliſſe perhibetur: cui maxi *7 l. legato.*
præf. Auguſta. mo ſtudio fuit, quauis ſuos ratione euehere atq; ornare 8. quæ certè uirtus Principem ma- *12. §. 7. de*
m tot. tit. ff. eod. ximè decet*, maximeq; ad animorum conciliationem & promerenda ſtudia ualet. Item of- *uacat. mun.*
n xxxvij. de offic. ficium Comitis rerum priuatarũ ſacri palatij, ſacriq; patrimonij[h]: ſic enim in Norico exem- *uide Cuiac.*
uicar. plari rectè legitur, ſub uno titulo, cum unum fuerit officium huius Comitis: nempe præeſſe *lib. 7. c. 21.*
o xxxviij. de offi. palatio & patrimonio ac rationibus rei priuatæ, non fiſcalis aut publicæ, Principis. Item of- *lib. 9. c. 30.*
prætor. ficium proconſulis & legati[i], Comitis Orientis[k], hoc eſt, qui agebat procuratorem rerum *8 uide ĩ. lib.*
p xxxix. de off. re priuatarum & patrimonij Cæſaris in Oriente. Officium præfecti Auguſtalis[l] Aegypto pro- *12.*
ctor. prouin. & poſiti[m], officium uicarij[n], qui uice præfectorum cauſis ciuilibus audiendis defungebatur. ** uide Iaſ.*
ut nulli patriæ Officium prætorum[o] & rectoris prouinciæ[p], quacunq; tandem cum poteſtate à principe ſit *& Dd. in l.*
ſuæ admin. ſine amandatus, aut quocunq; nomine appelletur. Qua in parte illud tamẽ cautum eſt, ut nulli *pactum cura*
ſpecial. permiſſ. patriæ ſuæ adminiſtratio, ſine ſpeciali permiſſu Principis permittatur, propterea quòd affe- *toris. C. de*
prin. permit. ctio naturalis, ſuſpicionem nonnullam facit, patriæ potius quàm rerũ Principis, eiuſmodi *pact.*
rectorem

rectorem ſtudioſum futurum. Item officium præfecti uigilum [a], de quo alibi eſt dictum 8. Et hi quidem magiſtratus reipubl. curam publicam ſuſtinebāt. Iudicia porrò priuata, poſtquam prætorum poteſtas ſub Auguſtis exoleuit, exercebant domi foriſq; iudices tam ciuiles[b] quàm militares[c], in quibus ſunt Comites & Tribuni rei militaris[d], qui ſcilicet tanquam uicarij magiſtrorum militum, audiendis ſingulorum cauſis iuriſdictionem exercent: quorum officia minora eſſe, ex eo ſciri poteſt, quòd his priuata balnea præſtare, aut hoc nomine adærationem, id eſt, æſtimationem pecuniariam municipia pendere non coguntur: quæ tamen lauacra illuſtribus & ſuperioribus illis magiſtratibus debentur. Item alij prouinciarum iudices [e], qui ſiue ſint ciuiles, ſiue militares, poſt adminiſtrationem depoſitam, quinquaginta dies in ciuitatibus & prouincijs, ubi adminiſtrarunt, permanere, & ſe ſiſtere cuilibet ad reddendam geſtus rationem, ſi fortè repoſcatur, debent[f]. unde iura ſyndicatus, quorum nunc eſt uſus, dimanarūt. His addantur & illi, quamuis dignitate & officio inferiores, qui uicem alicuius iudicis obtinent[g]. item aſſeſſores domeſtici, & iudiciū cancellarij[h]. Aſſeſſores ſunt, qui aſsident iudici in litibus diſceptandis, conſilij ſubminiſtrandi cauſa 9. Domeſtici, qui iudicibus apparant, & domi ac foris ubiq; præſtò ſunt: ut apparitores, ſcribæ, &c. Cancellarij, qui iudicibus libellos ſupplicatorios & literas offerunt, ac legunt, & acta iudiciorum conſcribunt, unde & Actuarij dicuntur. Cancellarij autem, uel ex eo quòd ſcripta cancellent atq; emendent, uel à cancellis officiorum ſeu conclauium, in quibus officium ſuum exercent. Hæc enim loca cancellis diſtincta eſſe ſolent, ut & adiri compellariq; facilè actuarij poſſent, & tamen epiſtolæ atq; acta ab iniurijs adeuntiū tuta eſſent. Sed hodie Cancellarij nomen non pro ſcriba, ſed ſcribarum magiſtro atq; epiſcopo, & quæſtore ſacri palatij, uſurpari diximus. His autem omnibus ſicuti annona, hoc eſt uictus expenſæ, &c. item loco ſalarij capitur, hoc eſt certa pecunia in ſingula officij atq; officialium miniſtrorumq; capita, de publico eſt conſtituta[i]: ita contrà rectè ſancitū eſt, ut his ſtipendijs ipſi eorumq; domeſtici & apparitores contenti ſint, & donationibus ac muneribus, atq; etiam cōtractibus, & ædificationibus, tempore adminiſtrationis, quoad eius fieri poteſt, abſtineant[k]: nec mulctas, præterquam lex permittit, ultraq; præſcriptam quantitatem, exigant[l]: præcipuè defenſores ciuitatum[m], qui non ex decurionibus 1, ſed ex plebe ad inſtar tribunorum plebis eliguntur, ut parentis uicem plebi exhibeant, & tenuiores contra potentum uim atq; gratiam tueantur 2. Item magiſtratus municipales[n] qui ex decurionibus creari ſolent 3: & iuridicus Alexandriæ, de quo alibi eſt dictum 4. Et hæc quidem de iure publico, quod ad ſacra, ſacerdotes & magiſtratus pertinet, in primo Codicis libro pertractantur.

8 tot. tit. ff. cod. — 9 uid. ff. de off. aſſeſſor. — 1 l. 2. h. t. — 2 l. 4. h. t. uide in auth. de defen. ciu. — 3 l. j. hoc tit. uid. Para. ff. de decur. l. pupillus. de uerb. ſignif. — 4 in Para. ut. ff. de offi. iurid. Alex. — 1 l. j. §. hu- ius ſtudij. de inſt. & iur. — 2 §. 1. inſti. de actio. — 3 §. fin. inſt. de pœn. tem. litig. — 4 l. fi. C. de exhib. re.

a xl. de off. præf. uigil. — b xlj. de off. ciuil. iudic. — c xlij. de off. milita. iud. — d xliij. ne rei milit. com. uel tribun. laua. præſt. — e xliij. de offi. diuerſ. iudic. — f xlv. ut om. iudic. tam ciuil. quàm milita. poſt. admi. depoſi. quinqua. dies in ciuit. uel cert. loc. perman. — g xlvj. de off. eius qui uic. alic. iud. obtin. — h xlvij. de aſſeſſo. & domeſt. & cancell. iud. — i xlviij. de anno. et cap. adminiſt. — k xlix. de contractib. iud. uel eor. qui ſunt cō. eos. — l l. de mod. multa. — m lj. de defen. ciuit. — n lij. de magiſtr. municip.

LIBER II.

LIBER II.

Abſoluto hunc ad modum omni iure ſacrorū, ſacerdotum & magiſtratuum publico 1, Imperator ad ius priuatum exequendū tranſgreditur. Quod quia à iudice in iudicijs cuiq; priuato, id agenti petentiq; redditur 2: ideo ius omne priuatum ſecundum iudiciorum & actionum rationem, initia, progreſſus, exitus, tam in Pandectis quàm in Codice explicatur. In iudicijs autem primum eſt, ut aduerſarius in ius uocetur 3. Vocari autem ſine iudicis autoritate nequit 4. Iudex porrò non impartit officium, niſi ſit petitum 5, & niſi ædita exhibitaq; illi ſit citationis cauſa, hoc eſt actio, ad cuius diſceptationem reus ſit uocandus. Primò igitur tractatur de ædēdo[a]. Aedere autem, eſt exhibere & publicare petitionem ſuam primò iudici, mox citatione facta aduerſario 6. Poſtquam igitur iudex nō temerè aut calumnioſè, ſed iuſta (ut appāret) de cauſa, peti ab actore citationem, ex æditione actionis eius cognouit: ſequens eſt, ut in ius uocandum reum decernat [b]. Vocatus autem reus, cognita actoris petitione, ſolet cum eo paciſci uel tranſigere: aut ſi fortè antea pactum tranſactumúe ſit, illius conuentionis exceptione iudicium impedire, quaſi re conuenta & finita 7. Meritò igitur de pactis[c] & tranſactionibus[d], & de errore calculi [e], tractatio ſubijcitur. Nam & calculus, ratio ſeu ratiocinium, ut nunc loquuntur, quædam tranſactionis ſpecies eſt, præſertim ſubſequuta liberatione, quam nunc quietationem uocant 8. His armis ſi deſtituatur reus, nec exceptionem litis finitæ aut habet, aut parare ſibi noua tranſactione poteſt: conſequens eſt, ut utatur exceptione aliqua dilatoria, dicatq; aduerſario ius poſtulandi non competere. Hæc enim exceptio dilatoria, ante litem conteſtatam eſt proponēda 9. Sequitur igitur primùm in genere titulus De poſtulando [f]: tum, De ijs qui poſtulare alieno nomine poſſunt, aut nō poſſunt. Poſtulare autem poſſunt aduocati tam diuerſorum iudiciorum [g], quàm fiſci[h], qui & libellos ſupplices, ſeu preces quibus aditur Imperator, & libellos actionum forenſes concipiunt[i]: qua in re ſi quidem errent in facto, non nocet is error litigatoribus, ſed corrigi ante

5 l. 4. §. hoc aūt. de dam. infec. — 6 Auth. offeratur. §. de lit. conteſt. — 7 c. 1. de li. conteſt. in 6. — 8 ex. de ratiocinat. ubi uid. Hoſtien. l. cū ſeruus. §. 1. de cōdit. & demonſt. l. ſi purè. 37. l. Thais 41. leg. ſi pater. 47. de fidei com. liberta. Dd. in l. uni. h. t. — 9 l. ita demū. §. de procurat.

a 1. tit. de edend. — b 2. de in ius uoc. — c 3. de pactis. — d 4. de trāſactio. — e 5. de error. calc. — f 6. de poſtulan. — g 7. de aduoc. diuerſ. iud. — h 8. de aduoc. fiſc. — i 9. de erro. aduo. & libell. ſeu preci. concipien.

deciſionem litis 1 poteſt 2. Sin autē in iure errauerint, iudex ſupplet quod aduocatis deeſt[a]. aduocatorum autem officium olim fuit publicum 3, & publico ſalario coboneſtatum 4, militaribus etiam priuilegijs ac beneficijs condonatum 5. quare etſi infames procuratores eſſe poſſunt 6, tamen ad aduocan munus publicum, quod dignitatem habet, admitti nō poſſunt 7: iuxta regulam 8, infamibus portæ dignitatum non pateant. Sequitur igitur, diſpicere ex quibus cauſis infamia irrogetur[b]: ut inde, quinam aduocationis munus obire & poſtulare non poſſint, cognoſcatur. Procuratorum officium magis priuatum eſt[c]: quoniam hi alienum negocium in iudicio curant, & in ſe actiones aliorum ſuſcipiunt 9: eoq; non patroni, ſed domini loco poſt litem conteſtatam habētur 1, ac dilationes, comparitiones, productiones, omnemq; iudicij ordinationem procurant, & hoc nomine in iudicijs poſtulāt: patronis tantum momenta cauſarum, & iura partium, ſeu (ut loquuntur) merita cauſæ exequentibus. Neq; tamen omnes indiſtinctè procuratoris officium ſuſcipere, & actiones alienas in ſe transferre poſſunt. Prohibitum enim id eſt potentioribus[d], ne uidelicet formidine & terrore ſuarum opum & gratiæ, aduerſarios cōcutiant 2, & iniuſtis modis aut deterreant à iudicio, aut in iudicio opprimāt. Quod adeò placuit, ut nec priuatis liceat potentiorum, quaſi poſſeſſorum aut defenſorum, titulos (ut illorum nomina, arma, inſignia, priuilegia) prædijs, de quibus lis timetur, affigere, uel eorum potentiorum nomina in litem prætendere[e], uel titulos principis, aut uela regalia, aut alium quemlibet inſignem titulum[f] poſſeſſionibus ſuis inſcribere, nec contrà potentibus permiſſum ſit, ſine iudicis autoritate ſigna ſua, hoc eſt titulos, nomina, inſignia, quæ nunc arma uocant, rebus imponere alienis[g]: atq; ita ſui nominis & patrocinij terrore, ab illarum rerum uindicatione aut lite actores deterrere. Eadem ratione ob potentiæ formidinem & quaſi cōcuſsionem uentum eſt, ne fiſcus uel reſpublica priuatis negocijs alienis (nam ſuis nihil cauſæ eſt, cur non omni meliore modo conſulat) procuratores patrocinij cauſa illicitè præſtet[h]. Negociorum quoq; geſtores alieno nomine poſtulant[i]. A' procuratoribus porrò negociorum geſtores diſtāt. Procuratores enim dicuntur, qui conſtituti ſunt ad agendum, quiq; litem aliquam ſpecialem ex mandato domini adminiſtrant[k]: negociorum uerò geſtores, qui ſine mandato, tam extra litem quàm in iudicio, alienorum negociorum curam gerunt 3. Et hæc quidem hactenus de procuratoribus, & legitimatione perſonarum, quæ in iudicijs agunt uel conueniuntur: qua de re ante omnia ut diximus, eſt diſpiciendum. Perſonis autem legitimatis, proximè de rerum ipſarum legitimatione, ut ita dicam, rectè quæritur: diſpiciturq;, utrum eius generis illæ ſint, ut de his iudicium dari debeat. Nam uſu ſæpius uenit, ut reus quidem ipſo iure agentis intentionem tenere, & ſe obligatū eſſe fateatur: ſed ex aliqua iuſta cauſa obligationem retractandam, & ſe in integrū, hoc eſt in eum ſtatum in quo ante obligationem erat*, reſtituendum, nec intentionis cauſam prius admittendam, quàm de reſtitutionis iure ſit cognitum 4, excipiat: ut cùm ui metuúe extortū eſſe dicit[l], quod petitur: aut dolo malo[m], aut ab eo qui 25. annis minor ſit[n]. Nam minores 25. annis, ſi læſi ſint cōtrahendo, reſtituuntur in integrum, ſiue iuris ſint ſui, ſiue filijfamiliâs[o]: ſiue in dignitate ſint conſtituti, ſiue non ſint 5: ſiue fideiuſſor acceſſerit[p], (nam & contra hunc minor reſtituitur) 6 ſiue tutor uel curator interuenerit[q], ſiue res cum altero communis ſit[r]. Quin & contra rem iudicatam[s], uenditionem[t], etiam pignoris[u], donationem[x], non tamen libertatis † (quamuis alio modo minori hac in parte conſulatur[y]) tranſactionem uel diuiſionem[z], ſolutionem à tutore uel ſe factam[a], dotem datam[b], atq; adeò etiam aduerſus delictum contrahendo neq; dolo malo admiſſum[c], item contra uſucapionem[d], fiſcum[e], creditam ex mutuo pecuniam[f], hæreditatem aut aditam aut omiſſam, repudiatamúe[g], minor reſtituitur[h]. Sunt etiam cauſæ, in quibus reſtitutio hæc ordinaria non eſt neceſſaria[i]: ut quia eam petens ipſo iure ordinario tutus eſt, quæ omnia cauſæ cognitione opus habent 7. Nec enim promiſcuè omnes minores*, neq; aduerſus omnes reſtituuntur[k]. quid enim ſi diligentes ſint patresfamiliâs, adeò ut idonei iudicati ſint qui publicis negocijs præficiantur 8? quid ſi aduerſus parentem patronum reſtitutio poſtuletur 9? quid ſi minor aduerſarij circumſcribendi cauſa ſe maiorem eſſe finxerit[l]? ſi ſæpius in integrum reſtitutio in eadem cauſa poſtulata ſit[m]? ſi cum minore qui ueniam ætatis impetrârit, contractum ſit[n]? ſi maior factus contractum ratum habuit[o]? Certè in his caſibus

a 10. ut quæ deſunt aduo. part. iud. ſuppleat.
b 11. ex quib. cauſis infam. irrogetur.
c 12. de procura.
d 13. ne lic. poten. patrocin. litigā. præſt. uel actio. in ſe transfr.
e 14. de his qui poten. nomine titulos prædijs affi. uel eor. nomina in lit. præten.
f 15. ut nem. priuat. tit. prædijs ſuis uel al. impo. uel uela regal. ſuſpen.
g 16. ut nemini liceat ſine iudicis authorit. ſigna reb. impon. aliē.
h 17. ne fiſc. uel reſpub. procur. alicui patroci. cauſa illic. præſtet.
i 18. de neg. geſt. actio.
k uide in Parat. de procur. ff.
l 19. de his quæ ui metuúe cauſ. geſta ſunt.
m 20. de dolo mal.
n 21. de in integ. reſtit. min. 25. ann.
o 22. de filiofam. minor.
p 23. de fideiuſſorib. minorum.
q 24. ſi tutor uel curat. interuen.
r 25. ſi in com. eademq; cauſ. in integ. reſt. poſt.
s 26. ſi aduerſ. rē iud. reſtit. poſtu.
t 27. ſi aduerſ. uēdit. reſtit. poſtu.
u 28. ſi aduerſ. uēdi. pig. reſt. poſt.
x 29. ſi aduerſ. donat. reſt. poſtul.
y 30. ſi aduerſ. libertat. reſt. poſt.
z 31. ſi aduerſ. trāſactionē uel diuiſio. in integ. min. reſtit. uelit.
a 32. ſi aduerſ. ſoluti. à tutore uel ſe factam.
b 33. ſi aduerſ. dotem reſtit. poſtu.
c 34. ſi aduerſ. delictum ſuum in integ. reſt. pet.
d 35. ſi aduerſ. uſucap. &c.
e 36. ſi aduerſus fiſcum, &c. reſt. poſt.
f 37. ſi aduerſus creditorē.
g 38. ſi ſe abſtinuit hæreditate.
h 39. ſi ut omiſſam hæreditatem uel bonorum poſſeſſ. uel, &c.
i 40. in quib. cauſis in integrum reſtitutio neceſſaria non eſt.
k 41. qui & aduerſus quos in integrum reſtitui non poſſunt.
l 42. ſi minor ſe maiorem dixerit.
m 43. ſi ſæpius in integ. reſt. poſt.
n 44. de his qui ueniam ætatis impetrauer.
o 45. ſi maior factus ratum habuerit.

† l. ſi ex cauſa. 10. §. ult. cum ll. ſeqq. de minor.
7 l. in cauſa. 17. de minor.
8 l. j. qui & aduerſ. quos.
9 l. 2. eod. tit.

1 l. error. §. de iur. et fac. igno.
2 l. 2. & tot. t. §. de error. aduoc.
3 l. ſancimus. 6. §. de aduo. diuerſ. iud.
4 l. 4. ubi gl. l. petition. 13. l. poſt duos. 15. eo. tit.
5 l. 4. l. 14. l. ſuggeſtionem. 13. §. de aduo. diuerſ. iud.
6 uid. Parat. ff. de procurat.
7 gl. in l. 2. C. de dig. lib. 12. per l. j. §. ait prætor. de poſt.
8 d. l. 2. C. de dign. lib. 12. c. infamibus. de reg. iu. in 6.
9 §. titul. ne lic. poten. in rub. uerb. actiones in ſe. transferre.
1 uid. in l. neque. 11. h. t. de procurat. & in Parat. eod. t.
2 uid. tit. de concuſſ.
3 uid. ff. & Parat. tit. de procurat. & de neg. geſt.
* l. quòd ſi. 25. §. reſtitutio. de mino.
4 tot. t. §. in integ. reſtit. poſt. ne quid noui fiat.
5 l. j. in fin. qui aduerſ. quos.
6 l. 1. & 2. hoc tit.

caſibus non facilè admittetur reſtitutio, ſicuti hæc ſingula ſuis quæq; titulis ordine explicãtur, ut & illud, ubi & apud quem cognitio in integrũ reſtitutionis peragenda ſit[a]: quæ quidem in foro rei contra quem reſtitutio poſtulatur 1, & apud ordinarium aut ſpecialiter ad id delegatum magiſtratum, non coram arbitro uel generaliter delegato, eſt petenda 2. Item de reputationibus, quæ fiunt in iudicio in integrum reſtitutionis[b]. Nam ſicut is qui reſtituitur in integrum, in damno uerſari non debet, ita nec in lucro: & ideo quicquid ad eum peruenit, debet reſtituere, etiam ueterem in priorem debitorem actionem 3. Illud quoq; rectè atq; ordine exponitur, etiam per procuratorem 4, reſtitutionis cauſam, utpote ciuilem, agi poſſe[c]. Et integrum reſtitutione poſtulata, nihil eſſe innouandum[d]. Et hæc quidem de reſtitutione minorum. Eſt & cum maioribus hoc officium indulgetur, puta abſentib. Reipub. cauſa: & eadem ratione militibus[e]; qui Reipub. cauſa abſunt, horumq; uxoribus quæ cum abſentibus maritis peregrinantur[f]. Vxores enim gaudere debent priuilegijs militaribus 5, maximè cum eandem ſuſtineant abſentiæ, peregrinationis ac periculorum fortunã, ſuaq; commoditate efficiant, ut operam dantes Reipub. incommoda militiæ facilius, atq; etiam libentius tolerent. Sed hæ reſtitutiones intra definitum tempus petendæ ſunt[g]: cum enim ſint reſciſſoriæ contractuum, certo tempore concludendæ fuerunt, ne iura contractuum perpetuò maneant in ſuſpenſo. Itaq; olim quidem exemplo aliarũ reſciſſoriarum actionum 6, anno utili omnis reſtitutionis petitio terminabatur 7: hodie quadriennio 8: quod continuò currit, iam minoribus, quàm maioribus, qui extra ordinem iuſtis ex cauſis reſtituuntur[h], pupillis exceptis 9: exceptoq; eo caſu, cùm non iure extraordinario, ſed ordinario & iure actionis ſeu implorationis officij iudicis, reſtitutio ex uarijs cauſis poſtulatur: ſicuti interdum peti poteſt 10, ut ob alienationem iudicij mutandi cauſa factam[i]. Quia enim actiones 1, & petitio officij iudicis 2, 30. annis regulariter durant, ideo & eiuſmodi reſtitutionis petitio tanto tempore uiuere & durare debet. Et hæc quidem de reſtitutionis beneficio. Porrò cum nullo reſtitutionis effugio euadere reus ac ſubterfugere iudicium poteſt, uſu quandoq; ante iudicium uenit, ut petente eo, nec abnuente aduerſario, in arbitrum compromittatur, aut excipiat reus de recepto arbitro compromiſſoq; antea facto: ad quod finiendum arbiter iuſſu prætoris potius cogendus ſit 3, quàm iudicium nouũ de re litigioſa dandum: eaq; ex cauſa argumentum oſtendendi rem eſſe iudicio necdum aptam atq; idoneam, mutuetur. Quare & de receptis arbitrijs[k], tractatio rectè ſubijcitur, & de ſatiſdationibus[l] quæ in limine litis exigi ſolent, & præſtandæ ſunt 4: nam poſt litem conteſtatam fruſtra petũtur 5: & de iuris formulis ac impetratione actionum (quæ olim apud prætorem erant impetrandæ 6, cæteróqui obiectu exceptionis de impetratione non facta iudicia impediebantur 7) ſublata[m], & de iureiurando propter calumniam dando[n] generali: quod uidelicet olim tam à litigatoribus 8, quàm eorum patronis 9, erat ante litem conteſtatam 10 præſtandum 11, nec remitti à partibus poterat 12. Hodie uerò non modò conuentione remittitur, ſaltem tacita 13, uerùm etiam generali quadam plerarunq; curiarum deſuetudine eſt antiquatum, & in uſu eſſe deſijt 14, quod quidem ad hoc generale iuſiurandũ attinet. Nam illud ſpeciale quod à deferentibus iuſiurandum iudiciale exigi conſueuit 15, etiamnum uſurpatur 16.

LIBER III.

ABSOLVTIS huncad modũ ijs de quibus ante iudicij inchoationẽ diſceptari ſolet, quæq; propterea in Pandectis τὰ πρῶτα appellantur 1: pergit Iuſtinianus ad ipſa iudicia, de quib. primùm in genere diſputat[a]: tum de horum acceſſorijs, puta ſportulis & ſumptibus iudiciorum: & de executoribus, qui iudicia ingredientibus præſtò ſunt[b]: item de pedaneis iudicibus[c], qui à prætore alijsúe maioribus & ordinarijs magiſtratibus, pro eorum iuriſdictione ad ſingulas cauſas cognoſcendas 2 dari ſolent[d]: non tamen in cauſa propria, in qua nedũ iudex pedaneus eſſe quiſpiam ſibi poteſt, ſed ne quidem ordinarius magiſtratus ſibi ipſi ius dicere[e] debet 3. nam iudicare, ad pedaneos: ius dicere, ad ordinarium magiſtratum, penes quem legis eſt actio, & qui in iure, h. e. tribunali more maiorum ius dicit, referri ſolet 4. Item de actoribus & reis, quinam legitimam perſonã ſtandi in iudicio habeant, uel non[f], & an inuiti

1 l. 2. h. t. a l. fin. h. t. 3 l. unic. h. t. 4 uid. gl. in l. ſi ſciſs. ex. de in integr. reſtitutio. 5 h. t. & 2. h. t. l. feminæ. 8. de Senator. l. ſ. et tot. tit. C. de dignit. lib. 12. 6 l. in actio. 33. §. ſed cũ reſciſſa. de actio. 7 l. fi. h. t. l. 1. de tẽp. præſcrip. uid. ff. ex quib. cauſis maio. 8 d. l. fin. 9 l. cum no tiſſimi. 7. in pr. §. de præſcrip. 30. an no. uid. gl. & Dd. in l. ea. 5. hoc tit. Schurff. cõſ. 28. cent. 1. 10 l. 3. ubi Dd. h. t. quib. ex cauſ. ma. l. 3. §. com. ute. ind. 1 Inſtitu. de pèrp. & tẽp. actio. d. l. in honorarijs. de action. 2 gl. in l. 3. h. t. uid. Dd. in l. 2. §. de reſc. uendit. gloſ. in l. 3. uerb. perſecutione. C. de præſcri. 30. anno. 3 uid. in Pa ratit. ff. de recept. arbit. 4 l. unic. in fi. uer. in limine litis. h. t. 5 l. qui pro prio. 40. §. ratihabitionis. de procu rat. 6 Cic. de inuen. lib. 2. c. 4. 7 l. 2. h. t. 8 l. 2. h. t. §. 1. inſt. de pœna teme. liti. 9 l. rem non nouam. §. de iudic. d. §. 1. 10 d. §. 1. in uerbo, niſi prius. auth. hoc ſacramentum initio iur. & h. t. 11 l. 1. & 2. & toto h. t. 12 §. ſed quia uerentur. 13 c. 1. de iur. cal. lib. 6. uid. gl. & Dd. §. ſed quia uerentur. 14 uid. Chili. in pract. cap. 67. Sax. lib. 1. art. 41. 15 l. iuſiurandum. 34. §. qui iuſiurandum. de iureiu. 16 Lohenrecht. c. 68. Chili. in prac. cap. 67. 1 in procem. Digeſt. 2 l. ſolet. de iuriſd. 3 l. qui iuriſd. de iuriſdict. 4 l. 4. §. pede inter. aſt.

a 46. ubi & apud quẽ cognitio in integr. reſtitutio. agẽd. ſit. b 47. de reputatio. quæ fiunt, &c. c 48. etiam per procurat. in integ. reſtit. d 49. in integr. reſtit. poſtul. ne quid noui fiat. e 50. de reſtitutionibus militũ, & eorũ qui abſunt Reip. cauſ. f 51. de uxorib. milit. & eorum qui Reipub. cauſa abſunt. g 52. de tẽporib. in integ. reſtit. h 53. quibus ex cauſis maiores in integ. reſtit. i 54. de alienat. iudic. mut. cauſa facta. k 55. de recept. arbitrijs. l 56. de ſatiſdat. m 57. de iuris formulis, & impet. actio. ſublat. n 58. de iureiur. prop. cal. dand.

COD. LIB. III. a 1. de iudicijs. b 2. de ſportu. & ſump. in diuer. iud. faciend. & execut. lit. c 3. de pedã. iud. d 4. qui pro ſua iuriſdict. iudices dare dariue poſſint. e 5. ne quis in ſua cauſa iudicet, aut ſibi, &c. f 6. qui legitimã perſon. ſtand. in iud. hab. uel nõ,

an inuiti agere uel accuſare cogantur[a]. de iudice enim, actore, & reo, in iudicijs initiò rectè quæritur: quia hæ perſonæ iudicium omne ſuſtinent 5, & harum abſq; diſcriminatione & ordinatione iudicium inſtitui non poteſt 6. His expeditis, proximum fuit de ordine iudiciorum agere[b]. Sæpe enim complures cauſæ concurrunt, quæ ſimul omnes diiudicari nequeant. quare in his quis ordo ſit ſeruandus, meritò ante omnia explicatur. Ordo autem eiuſmodi eſt, ut cauſa ſtatus 7, uel præiudicialis 8, cognoſcatur ante principalem; poſſeſſoria ante petitoriam 9, criminalis ante ciuilem 1, niſi mora prius fuerit ciuilis 2. Nam utraq; coniungi nequit æquè principaliter, ne reus pluribus iudicijs diſtringatur, nec ſe ſatis commodè tueri in plura diſtractus poſsit 3: utranq; tamen ita cumulari poſſe pleriq; contendunt, ſi una principaliter, altera incidenter intentetur 4. Hunc ad modum ordinatis iudicijs, maturè eſt ad litis conteſtationem[c], qua ſola inchoãtur uerè iudicia 5, perueniendum: niſi ſcilicet reus ſe neget ad reſponſionem qua lis conteſtatur 6, teneri, uel quia plus iuſto petitum eſt[d]: uel quia dilationes[e] induciæq;, quæ oblato libello dari ſolent 7, conceſſæ ſunt: uel quòd feriæ intercurrant[f]: uel quòd iudex incompetens aditus ſit, in cuius foro reſpondere reus non teneatur. Et hac de re uel præcipuè initio iudiciorum eſt uidendum. nam ſi iudex incompetens adeatur, iudicium redditur retrò nullum 8. Meritò igitur tractatur de iuriſdictione, quam quiſq; iudex habet: & de foro competenti, ubi quæq; res ſit peragenda, Iuſtinianus ſubijcit[g]. In quo illud tamen uelut generale axioma tenendum eſt, actorem ſequi domicilium & forum rei 9, tam in iudicio ciuili, quàm criminali 1: nec declinari iuriſdictionem ordinarij iudicis poſſe, maximè à lite conteſtata 2. Ordinarium porrò eſſe in quoque ordine, uniuerſitate, & collegio, eum qui iuriſdictioni auctoritate principis aut legis ſit præfectus 3. nam tantum publicè & publica auctoritate, non etiam priuatorum conſenſu, iuriſdictio dari poteſt 4, quanquam ab his prorogari poſsit 5. Eſt tamen cum non ad ordinarij, ſed ad principis cognitionem cauſa defertur: præſertim quando ad perſonas miſerabiles, puta pauperes, pupillos, uiduas, &c. quæ aliorum potentiam perhorreſcunt, & facilè opprimuntur, res pertinet[h]. Quæ poſtquam generaliter ita de iuriſdictione expoſita ſunt, pergit Imperator de ſingulis cauſis ſigillatim dicere, & oſtēdere, quod cuiuſq; cauſæ forum competens exiſtat: puta, ubi de crimine agi oporteat[i], in loco uidelicet commiſsi criminis, quia ibi delinquens uidetur contraxiſſe 6, aut domicilij rei 7, aut ubi cauſa inchoata eſt 8: aut ſi nihil horum, ubicunq; reperiuntur qui rei criminis perhibentur. nam remiſsio quæ olim ſub uno Auguſto & monarcha uſitata fuit 9, hodie nō ſolet uſurpari 1. Item ubi de poſſeſsione agi oporteat[k], ſcilicet coram iudice eius loci, ubi res ſita eſt 2: ubi fideicommiſſum peti[l], nempe quo loco hæreditas relicta eſt 3: ubi conueniatur qui certo loco dare promiſit[m], nempe pura & directa actione, eo loci ubi ſoluere promiſit 4, (nam & ibi contraxiſſe uidetur 5,) arbitraria uerò etiam alibi 6, hoc eſt, alijs in locis opportunis, ubi debitor ratione domicilij, contractus, aut aliam ob cauſam forum ſortitur 7: ubi in rem agi debeat[n], ſcilicet in loco ubi res ſita eſt 8, uel in domicilio foroq; rei poſsidentis 9. Actio enim in rem, in poſſeſſorem datur 1, cuius forum actor ſequi tenetur 2: ita tamen, ut electionem habeat utrolibet loco, uel in quo res eſt ſita, uel in foro domicilij actionem ſuam intentandi 3. Item, ubi de hæreditate agatur, uel ubi hæredes ſcripti ut in poſſeſsionem mittãtur, poſtulare debeant[o]: ſcilicet ut iudicium poſſeſſorium, & miſsio in poſſeſsionem petatur eo loco ubi res ſitæ ſunt 4: petitio uerò hæreditatis tam in iſto loco, quàm ubi reus domicilium habet, pro arbitrio actoris inſtitui poſsit 5. Vbi de ratiocinijs tam publicis quàm priuatis agi oporteat[p]: nempe eo loci ubi adminiſtratio, cuius ratio redditur, geſta eſt, ſiue ea adminiſtratio priuatæ rei ſit, ut tutela 6: ſiue publicæ, ut magiſtratus 7. ibi enim meritò eius rei ſit examinatio, ubi & inſtructio ſufficiens, & nota teſtimonia, & uerisſima poſſunt documenta præſtari 8. Item, ubi cauſa ſtatus agi debeat[q]: nempe ſi ſeruus in libertatem prouocet, in foro domini 9: ſin liber in ſeruitutem trahatur, in foro eius idoneo, quod actor ſequi tenetur 1, niſi probetur reus eſſe fugitiuus, & mala fide in libertatis umbra uagari: tunc enim uelut exi-

[illegible] ſtens

Marginal summaries (left):

a 7. ut nemo inuitus agere uel acc. cogatur.
b 8. de ordine iud.
c 9. de lit. conteſt.
d 10. de plus petitio.
e 11. de dilationibus.
f 12. de ferijs.
g 13. de iuriſdict. om. iudic. & de for. competen.
h 14. quando Imper. inter pupil. uel uidu. uel miſerab. perſo. cognoſ. & ne exhibeant.
i 15. ubi de crim. agi oport.
k 16. ubi de poſſeſſ. agi oporte.
l 17. ubi fideicō. peti oport.
m 18. ubi conueni. qui cert. loc.
n 19. ubi in rem agi deb.
o 20. ubi de hæred. agat.
p 21. ubi de ratiocin.
q 22. ubi cauſa ſtat.

Marginal notes (right):

5 c. forus. de uerb. ſignifi. 6 l. inter. 62. de iud. 7 l. 1. & 2. hoc tit. 8 uid. in § præiudiciales. inſt. de actio. l. fundicum ll. ſeq. de except. 9 l. ſi de ui. 37. de iudic. uid. §. & ex. de ord. cogni. & ex. de cauſa poſ. et proprieta. 1 l. fin. h. t. 2 l. pen. h. t. 3 uid. tit. ff. de priuat. delict. & de accuſat. & §. quand. ciuil. actio præiu. crim. 4 d. l. pen. uid. Bart. in l. cum creditor. 6. qui ſatisd. rem. de fur. Marant. in Spe. au. iud. parte 4. diſtin. 1. num. 206. 5 l. ſ. h. t. l. amplius. 15. rem ratam hab. 6 l. j. in fin. h. t. c. 1. de lit. coteſt. Spec. de lit. coteſt. §. 1. Marant. de lit. coteſt. nu. 3. 7 Auth. offeratur. ī. de lit. conteſt. 8 uid. l. fi. ī. ſi à non cōp. iud. gl. et Dd. in l. fin. ī. de except. 9 l. 2. h. t. 1 l. 5. h. t. 2 l. 4. h. t. uide l. ubi cō-

Footnotes:

ptum. ff. de iudic. 3 l. pen. & l. fin. h. t. 4 l. 3. h. t. 5 l. 1. & 2. de iudic. l. ſi conuenerit. de iuriſdict. 6 l. oratione. de iu. in l. actor. ī. de probat. Felin. in c. fratr. de for. comp. 7 l. j. cum auth. ſeq. h. t. 8 l. j. cum glo. fin. ubi Dd. h. t. & auth. ſeq. uid. Cyn. Bart. Bald. & Dd. in l. j. ī. de ſum. trinit. Cle. paſtoralis. §. rurſum. de re iudic. Bart. in l. ſi cui. §. fi. de accuſat. 9 d. auth. qua in prouincia. h. t. §. ſi uerò. in authen. ut nulli iu. d. l. ſi cui. §. fi. uid. in l. heres abſens. de iud. 1 uid. in Parat. tit. de furt. & de pri. del. & de accuſ. 2 l. unic. h. t. 3 l. unic. h. t. uid. diſt. l. quod legato. de iud. 4 l. 1. de eo quod cert. loc. l. quod ſi. eo. tit. 5 l. 3. de bon. auth. iud. 6 l. unic. h. t. l. 1. 2. & tot. tit. ff. de eo quod cert. loc. 7 l. heres. 19. §. ult. de iudic. uide Bart. & Dd. in l. ſi duo. e6. §. 1. de conſt. pec. & in l. eum. de iudic. gl. ult. in l. j. de eo quod cert. loc. 8 l. ſi. h. t. 9 gl. pen. & fin. in d. l. ſi. 1 l. j. h. t. l. j. ī. de alie. iud. mut. cauſa facta. 2 l. fin. h. t. 3 gl. in d. l. fin. per l. 2. §. planè. de indic. 4 l. unic. h. t. uide l. ult. ī. de edic. diui Adr. tollen. 5 d. l. unic. ubi Bal. & Salic. ea diſtin. 6 l. j. h. t. 7 l. 2. h. t. 8 d. l. 2. in fi. h. t. 9 l. 4. h. t. 1 l. 3. h. t.

ſtens in poſſeſsione ſeruitutis, ad domini domicilium eſt remittendus 1. Item ubi quis de curiali uel cohortali aliaúe conditione conueniatur[a]. Curialis dicitur, alicui ciuitatum curiæ aut officijs obnoxius 3: hoc eſt, qui in aliquam decuriam & ordinem decurionum aſcriptus eſt, ac munera publica obire cogitur 4. Cohortalis eſt, qui cohortalibus debetur officijs 5, hoc eſt, qui eſt ex cohorte prouinciali, quam circa ſe præſides ad obeunda munera habere ſolent, quibus primipili neceſsitas, & exhibitio curſus ſeu poſtæ 6 (ut nũc loquuntur) & exactio atq; adminiſtratio fiſcalium debitorum iniungitur 7: qui quidem eodem quo curiales modo conueniuntur, niſi armatam militiã militent, aut ſpeciali Principis priuilegio defendantur 8. Ex his porrò ſi quis munera detrectans aufugiat, poteſt priuata auctoritate comprehendi ubicunq; inuenitur 9. (quemadmodum & reliqui fugitiui, qui obedientiam aut aliud quid alicui debent, ut ſeruus domino, debitor creditori 1, uxor marito 2) & cauſa coram iudice illius loci ubi comprehenditur ſummariè audita, ad ſocietatem curiæ unde aufugerat, remittendus eſt 3. Item ubi ſenatores uel clariſsimi ciuiliter uel criminaliter conueniantur[b]: qui quidem in ciuilibus conueniuntur coram præfecto prætorio in caſtris, in urbe apud præfectum urbis, in prouincijs coram præſide cuius in prouincia domicilium habent 4: in delictis uerò ubi conueniuntur, ubi deliquerunt, nulla obſtante fori præſcriptione. Reatus enim omnem honorem excludit 5: exceptis illuſtribus, qui etiam hoc nomine tantum coram Principe, eiusq; delegans conueniri poſſunt 6. Item in quibus cauſis militantes fori præſcriptione uti non poſſunt[c], ſcilicet cum pro functionibus debitisq; publicis conueniuntur 7: ubi cauſæ fiſcales uel diuinæ domus, (hoc eſt, aulæ Imperatoriæ) hominumq; eius, hoc eſt Palatinorum & officialium atq; familiæ principalis aguntur[d]: quæ quidem coram procuratore fiſci agendæ ſunt 8, ubi & conductores 9, & cæteri adminiſtratores 1, rerum fiſcalium forum ſortiuntur, in ciuilibus tamen, non in capitalibus 2. Nam de his procurator non cognoſcit 3, ſed præfectus urbi 4, aut præſes prouinciæ 5: ut ſi de prædationibus aut iniurijs quempiam uexaſſe conuincantur, quibus pœna ignis legibus eſt præſtituta 6. Serui tamen & coloni priuatæ familiæ Cæſaris, coram præpoſito ſacri cubiculi (quem nunc Camerarium uocant) conueniuntur, tam in ciuili quàm criminali cauſa 7. Nec modò apud hos agi poteſt, ſed interdum etiam licet unicuiq; ſibijpſi ius dicere[e], & ſe defendere contra aggreſſores 8, ac deſertores & fugitiuos impunè retrahere: & ſi reſiſtant, coercere 9.

Poſtquam igitur de foro competente hæc omnia ſunt abũdè expoſita, rectà tranſitus fit ad ipſas actiones & iudicia, quæ in foro competenti proponuntur. Hæc autem ſunt aut ciuilia ſeu priuata, aut criminalia ſeu publica, aut fiſcalia 10. De ciuilibus ad nonum uſq; librũ, exinde de criminalibus ad decimum uſq;: in tribus uerò ſequentibus, de fiſcalibus pertractatur. Iudicia porrò ciuilia aut ordinaria ſunt, aut extraordinaria. Ordinaria actionibus, extraordinaria imploratione potiſsimùm officij iudicis expediuntur. De prætorijs, de quibus in Pandectis dictum eſt, nihil opus fuit in conſtit. principum commemorare: cum conſtet, prætorias formulas lege Conſtantini eſſe ſublatas, & ſub Auguſtis iuriſdictionem omnem prætorum exoleuiſſe, inq; alios magiſtratus fuiſſe translatam: ac ex conſtitutionib. actiones pleraſq;, quæ ex edicto antea proponebantur, & iuris erant prætorij, ciuiles factas eſſe. Ciuiles porrò actiones aut ſunt reales, aut perſonales 1, aut mixtæ 2. Reales, aut uniuerſales ſunt, aut ſingulares. Vniuerſales, ut querela inofficioſi teſtamenti[f], inofficioſæ damnationis[g], quæ datur liberis 3, parentibus 4, fratribus 5, ad exemplum querelæ inofficioſi 6: & interdum ipſi etiam donatori, ſuſceptis poſtea liberis 7, ſcilicet ad conſequendũ ex immenſa donatione debitum bonorum ſubſidium, hoc eſt, legitimam 8. Item querela inofficioſæ dotis[h], quæ & ipſa liberis datur, ſi fortè parentes uel ipſi inuicem ſibi, uel uni ex filijs, tantũ nomine dotis ſeu donationis propter nuptias, ſiue dotalitij prætextu cõtulerint, ut reliquis liberis debita legitimæ emolumenta inde ſubtrahantur 9. Vniuerſalis eſt etiã, quæ has querelas ſubſequitur, petitio hæreditatis[i]. Singulares actiones in rem dantur, aut pro re corporali, ut rei uendicatio[k]: aut pro re incorporali, ut actio confeſſoria & negatoria, de uſufructu & habitatione, & miniſterio ſeruorum[l], de ſeruitutibus & aqua[m]. Mixtam cauſam obtinet l. Aquiliæ actio[n]: quæ etſi perſonalis eſt 1, tamen quia neq; ex contractu, nec ex maleficio propriè, ſed ob damnum culpa, non dolo datum †, oritur, & ad reſtitutionem damni in re propria facti in morem realium intentatur, eo magnam cum realibus affinitatem habere uidetur 2. Item actio familiæ herciſcundæ[o], & communi diuidundo[p]: quæ etſi ſeparatę ſint, tamen multa inter ſe habent communia[q]: & actio finium regundorum[r]. quas actiones eiuſ-

2 l.j.h.t.
3 l.1.2.h.t.
4 uid. ĩ. de decurion. & tit. ſeqq. lib. 10.
5 l.2.h.t.
6 Cuiac. ad l.3. de cano. larg. tit. lib. 10. uide ĩ. lib. 12.
7 l. quicũq. 10. ĩ. de cohortal. li. 11.
8 l.2.h.t.
9 l.j.h.t. l. general. ĩ. de decur. li. 10.
1 l. ait prætor. §. ſi debitore. quæ in fraud. credi.
2 Iaſ. in §. ſupereſt. nu. 68. Inſtit. de actio.
3 l. unic. h.t.
4 l.2.h.t.
5 l.j.h.t.
6 l.3.h.t.
7 l. uni. h.t.
8 l. ad fiſcũ. 5.h.t.
9 l. domini cis. 7.h.t.
1 l. nullum. 10.h.t.
2 d.l. nullũ. 10. in fin.
3 l. 1. & 2. hoc tit.
4 l. uniuerſi. 9.h.t.
5 l. cõgruit. ff. de offic. præſid.
6 l. uniuerſi. 9.h.t.
7 l. fin. h.t.
8 l. j.h.t. l. is qui. ĩ. de ſi car.
9 l.2.h.t. l. ait præt. 10. §. ſi debitorem quæ in frau. credito.
10 l.j.
1 §.1. Inſtit. de actio.

2 §. quædam. Inſt. eod. Iaſ. in d. §.1. nu.3. Inſt. eod. 3 l.1.2.3.7.8. 4 l.4. ubi gl. h.t. 5 gl.1. in d.l.4. 6 l. fin. h.t. 7 l.5.h.t. l. ſi unquam ĩ. de reuoc. donat. 8 l.5. l. ſi mater. 8. l. pen. h.t. 9 l. unic. h.t. l. hac edictali. ĩ. de ſecun. nupt. §. quia uerò. in auth. de nupt. 1 §. ſequens. cum ſeq. Inſt. de act. §. fin. Inſt. de l. Aqu. 2 §.1. Inſtit. de actio.

a 23. ubi quis de curial.
b 24. ubi Senator. uel clariſ.
c 25. in quib. cauſis milit.
d 26. ubi cauſæ fiſca. uel diu. dom.
e 27. quando lic. unicuiq; &c.
f 28. de inoffic. teſtament.
g 29. de inoffici. donation.
h 30. de inoff. dotibus.
i 31. de petit. hæredit. uid. ff. eod.
k 32. de rei uend.
l 33. de uſufr. & hab. & miniſt. ſer.
m 34. de ſeruitut. & aqua.
n 35. de l. Aquil.
† uide ĩ. de form. & imp. ſub tot. tit. de eo quod met. cauſa. Inſti. de hære. quæ ab inteſta.
o 36. famil. herciſc. §. quædam, Inſt. de act.
p 37. com. diuid. d. §. quædam.
q 38. com. utriuſque iudic.
r 39. fini. regun.

dem ſocij rei, tam omnes in ſolidum, quàm quiſq; pro ſua parte intentare poteſt[a]. Eodem in numero ſunt actiones, noxalis[b], ad exhibendũ[c]. Item quæ de religioſis & ſumptibus funerũ, & aleæ luſu, eſt propoſita[d]. Neq; enim ex ullo cõtractu & mutua conuentione oriuntur, ſed ex facto aliquo, aut ratione rei poſſeſſæ exiſtũt: id quod proprium eſt realiũ actionum 3.

LIBER IIII.

PErſonales actiones oriuntur ex contractibus, qui aut re, aut conſenſu contrahuntur. Ex contractibus qui re contrahuntur, actiones ortæ, propriè condictiones appellantur: quia his certa res dari petitur 1. Hæ, ut dictum eſt, oriuntur ex rebus creditis: &, quod his adiungi ſolet*, iureiurãdo[a]. Condictionum autem uariæ ſunt ſpecies: ut condictio certi, quæ ex mutuo naſcitur[b], & certa ſpõſione 2, & cum quid ſuffragij nomine promiſſum eſt[c]: ſcilicet ut ſuffragio ſuo is cui promiſſum eſt, promiſſorem in obtinendis honoribus atq; officijs, aut alijs ſupplicationibus apud principem iuuet 3. Id quod clàm fieri propter ambitum non licet: palàm & bona fide, haudquaquam eſt improbatum 4. Nam quæ palàm fiunt, in rebus dubijs extra ſuſpicionem ſunt: quæ autem clandeſtinè & ſecretò, hæc in ſuſpicionem fraudis incurrere conſueuerunt 5. Siue igitur re conſtituta ſit certæ rei obligatio, ut in mutuo: ſiue uerbis, ut in ſponſione, condici pecuniam neceſſe eſt: quia nec uendicari poteſt, cum non ſit agentis propria, ſed tantum debita 6: neq; ſequeſtrari, cùm quia de debito necdum conſtat, tum quoniam ab executione non eſt incipiendum 7, eoq; ſequeſtrationes regulariter ſint interdictæ[d]. Sunt & aliæ condictiones, quæ non tam ex uero mutuo atq; credito, quàm ex quaſi mutuo oriuntur: ut condictio indebiti[e], ob cauſam dati[f] cauſa non ſecuta, aut ob turpem cauſam dati[g], condictio furtiua[h], ex lege, ſine cauſa, uel ex iniuſta cauſa[i]. Hæ autem actiones quia ex obligationibus[k] oriuntur 8, quæ perſonæ cohærent 9, ideo perſonales quoq; exiſtunt, ita ut directæ tantum dentur ei qui contraxit 1, & in eum, qui ſe obligauit 2, etiamſi ceſſæ 3, uel utiles alijs dari poſſint, non tamen in alios quàm qui contraxerunt, ut dictum eſt, eorumq; hæredes[l]: alios enim aliorum obligationem ſuſtinere, fuerit iniuſtiſſimum. Quare nec uxor pro marito, nec mater pro filio, aut econtrariò[m], nec filius pro patre, aut pater pro filio emancipato (aliter enim ſeruatur in eo qui in poteſtate eſt, ratione peculij 4) nec libertus pro patrono, nec ſeruus pro domino[n] etiam poſt manumiſſionem[o], neq; tutor pro pupillo 5, nec debitor uice creditoris[p], niſi in ſubſidium nomine in ſolutum dato 6, conueniri poteſt. Hæredes tamen, qui pro hæreditarijs portionibus onera hæreditatis ſuſtinent 7, rectè nomine defuncti ex contractibus conueniuntur[q], non etiam ex delictis, niſi lis fuerit cum defuncto conteſtata[r]. Sanè qui ſe pro alio ſoluturum conſtituit, rectè conuenitur de conſtituta pecunia, uelut ex ſuo contractu[s]: qui tamen, quia facti eſt 8 (quod non præſumitur, ſed probatur 9) ideo probari debet[t], puta teſtibus[u] aut inſtrumentis[x], quæ cum geſtis rebus & ueritate conſonent. Nam plus ualere debet quod reuera actum eſt, quàm quod ſimulatè ſcriptura conceptum[y]. Re etiam contrahitur per commodatum & pignus, unde commodati[z], & pignoratitia[a] actiones perſonales naſcuntur: quæ condictiones propriè non ſunt, quoniam certa res dari non petitur, ſed potius reſtitui. His enim contractibus res creduntur tantum quo ad uſum, non quo ad proprietatem: eoq; non petitur res condictione dari*, utpote quæ alienata non ſit, ſed tantummodo reddi & reſtitui. Eſt etiam cum in creditum itur, non tam reſpectu contrahentis, quàm reſpectu eius cuius nomine mandatuq; contrahitur. Unde etiamſi eædem perſonales actiones, de quibus diximus, exiſtant, tamen quia contra aliũ dantur quàm qui cum eſt contractum, eo nouas qualitates nouaq; nomina induunt: ut eſt actio inſtitoria & exercitoria[b], de peculio, quod iuſſu, de in rem uerſo[c]. Serui enim & filijfamiliâs contrahendo quærunt actiones patri & domino[d], ut non mirum ſit, ſi ex iiſdem contractibus actiones in eoſdem dentur: niſi uidelicet hi ipſi qui contraxerunt, non teneantur, aut exceptione aliqua iuuari poſſint, puta ob S.C. Macedonianum[e], Velleianũ[f], exceptionem non numeratæ pecuniæ[g], compenſationis[h], uſurarum illicitarum[i], nauticiq; fœnoris[k]. de quibus omnibus ſæpenumerò in rebus creditis, quarum mentio modò facta eſt, quæri ſolet: & quæ, ſicuti contrahentibus contra quos agitur, proſunt, ita & ijs qui per eorũ latus conueniuntur, prodeſſe debent. Depoſitum quamuis & ipſum res credita ſit, reéq; credita obligationem & actionem producat[l], tamen compenſationes & ſimiles exceptiones, de quibus dictum eſt, in eo minus frequentãtur, quoniam ſine mora compenſationis, obiectuq;

h 31. de compenſat. i 32. de uſur. k 33. de nauti. fœn. l 34. depoſiti, uel contrà.

7 l. 2. tit. proxim. 8 l. conſilio. in fin. de cur. furio. 9 l. ſiue. 12. C. de probat. l. aſſeueratio. 10. ẜ. de non nu. pecun. * §. appellamus. Inſt. de actio.

a 40. de conſort. eiuſd. lit.
b 41. de noxal. actio.
c 42. ad exhibẽ.
d 43. de religioſ. & ſumpt. fun.
LIB. IIII.
a 1. de reb. credit. & iureiur.
b 2. ſi certum pet.
c 3. de ſuffrag.
d 4. de prohibit. ſeq. pecun.
e 5. de cõd. indeb.
f 6. de condict. ob cauſ. dat.
g 7. de condic. ob turp. cauſ.
h 8. de cõdic. furt.
i 9. de cõd. ex lege ſine cauſa, &c.
k 10. de act. & obligat.
l 11. ut actio & ab hær. & contr. hæred. incip.
m 12. ne uxor pro marit.
n 13. ne filius pro patre, &c.
o 14. an ſeru' pro ſuo fac. poſt. mã.
p 15. quand. fiſc. uel priuat.
q 16. de here. act.
r 17. ex delictis defuncto. &c. l. omnes. de actio.
s 18. de cõſt. pecu.
t 19. de probatio.
u 20. de teſtibus.
x 21. de fid. inſtr.
y 22. plus ualere quod agitur.
z 23. de cõmod.
a 24. de pig. act.
b 25. de inſtit. & exerc.
c 26. quod cũ eo qui in alien. poteſtat. ver. uel de pecul. &c.
d 27. per quas perſo. nob. acq.
e 28. ad S.C. Maced.
f 29. ad S.C. Velleia.
g 30. de non numer. pecun.

3 §. 1. Inſt. de actio. uid. luſ. & Dd. ẜ. in rub. de inoff. teſt.
1 §. appellamus. inſtit. de actio.
* uide Paratitl. tit. de iureiur.
2 in princ. Inſt. de uerb. oblig. l. certi condictio. ẜ ſi cert. pet.
3 Alciat. parad. lib. 2. cap. 14. uide Duare. diſp. lib. 2. c. 20.
4 l. unic. h. t. gl. in l. uni. de amb. Alc. præall. loc.
5 l. cũ ipſe. 5. ẜ. de cõtrah. emp. l. fi. ubi Bald. in princ. de rit. nup. per not. Cyn. in l. nemo. ẜ. de ſumma trinit.
6 l. in rem. de rei uendi.
7 l. 2. ẜ. de except. rei iudic.
8 l. ſicut. 5. hoc tit.
9 l. eũ. 13. h. t. §. ſic itaque. cum ſeq. Inſt. de actio.
1 l. j. h. t.
2 l. 3. l. eũ. 13. h. t.
3 d. l. j. l. ſi in ſolutum. 6. l. ſi à creditore. 7. h. t.
4 uid. ẜ. 4. ff. & Inſt. q. cũ eo qui in alien. poteſt.
5 l. j. ẜ. quãdo fiſc. uel priuat.
6 l. 2. 3. 4. 5. h. t.

ſectucꝫ eiuſmodi exceptionum depoſitum eſt reddendum 1. Quare in hoc tractatu rerum creditarum, ultimo loco de depoſito agi non eſt inconueniens. Et ex his quidem contractibus, qui contrahuntur rebus creditis, tam quo ad proprietatem, quàm quo ad uſum, condictiones & actiones perſonales oriuntur. Contractus porrò qui conſenſu perficiuntur, etſi rem quoqꝫ uelut cauſam ſine qua non, ſeu potius materiam de qua contrahitur, ad ſui perfectionem deſiderant 2: tamen quia non re, ſed conſenſu præcipuè tãquam principali cauſa efficiente, in his conſtituitur obligatio, ideo à principaliori fit denominatio, & cõtractus qui conſenſu conſtant, appellantur 3. Ex his autem oriuntur actiones perſonales: ex mãdato quidem non uniuſmodi actio, ſed duplex, directa ſcilicet, & contraria [a]: quarum illa mandanti datur, hæc mãdatario: excepto ſi quid ſeruo aut à ſeruo ſit mandatũ [b], cum quo actio eſſe nõ poteſt 4. Ex ſocietate uerò uniformis pro ſocio actio, quæ omnibus ſocijs, cùm omnes pari iure ſint, pariformiter quoqꝫ competit & datur [c]. Ex emptione & uẽditione [d] quoqꝫ naſcitur utrinqꝫ par & directa actio, ſiue res corporalis ſit uendita, ut equus, fundus: ſiue incorporalis, ut hæreditas, actio [e], &c. dum ne tamẽ uenditæ ſint res quæ prohibentur uendi [f] aut exponari [g], ut eunuchi in Romano imperio cõtra legis prohitionẽ 5 facti [h], & liberi homines quamuis filijfamiliâs [i]: aut niſi reſciſſa ſit aliquo caſu uenditio [k], uel mutuo conſenſu ab ea ſit diſceſſum [l], uel iniuſta & nulla ob defectum ſubſtantiæ aut ſolennitatis exiſtat [m]: ut quando prædia ob ceſſationem collationum & tributorum publicorũ, iniuſſu magiſtratus diſtrahũtur 6. Intereſt enim Reipub. ut huiuſmodi in alienatione authoritas & cognitio magiſtratus conſulatur: quo ſcilicet prouideat, ne cum aliquo Reipubl. incõmodo iſtiuſmodi fundi diſtrahantur, puta ſine cenſu uel reliquis (hoc eſt reſiduis penſionibus, quæ Reipubl. ex uectigalib. debentur) quorum abſqꝫ onere prædia cõparari non poſſunt [n]. Vt enim commoda rei emptæ ad emptorem pertinẽt: ita & pericula & onera realia [o], præſertim publica, eundem agnoſcere, nec abſqꝫ iſtis fundum Reipub. obnoxiũ cõparare par eſt 7. Sed ubi firmus eſt emptionis contractus, oritur (ut dictum eſt) hinc duplex actio: altera uenditi, quæ uenditori: altera empti, quę emptori datur [p], aut ei cuius nomine contractum eſt 8, non etiã illis, quorũ pecunia res empta eſt [q], neqꝫ illi ſemper cuius res eſt uendita. poteſt enim uendi etiam aliena [r], aut cõmunis [s], aut hypothecata [t]: ex quo tamen contractu, præter contrahentes, dominus, ſocius, aut ij quorum intereſt perſonaliter agendi (nam actionibus realibus non ex contractu, ſed iure dominij, rem ſuam perſequi poſſunt 9) nullum ius conſequũtur, ſicuti nec ullũ amittunt: iuxta regulam, Res inter alios actas alijs nec obeſſe, neqꝫ prodeſſe 1: niſi fortè aliud pactis ſit conuentum, quæ ſeruanda ſunt [u], uelut lex cõtractus 2. quo caſu etiam tertio pactiones conuentionis proſunt: ut ſi ſeruus exportãdus uænierit [x], aut ne proſtituatur [y], aut ut manumittatur [z]. Huiuſmodi enim pacta nocere & prodeſſe ſeruo, certi iuris eſt. Sed & propter emptionem ædilitiæ actiones dantur [a] de redhibitione, & quanti minoris 3: item de monopolijs, & commercijs emptionum illicitis [b], de nũdinis & mercationibus [c], de uectigalibus & cõmiſsis, hoc eſt bonis ob uectigal non ſolutũ publicatis [d], cum ſcilicet uectigalia antiquitùs inſtituta ſunt. nam noua abſqꝫ Principis conceſſu inſtitui nõ poſſunt [e]. item de cõmercijs quæ nã exerceri, & de mercatoribus qui ea exercere poſsint, uel nõ poſsint [f]. Quæ omnia emptioni accidere, & de quibus in emptione tractari agiqꝫ ſolere, eſt notiſsimũ. Atqꝫ hæc quidem de emptione & uenditione, eiuſqꝫ contractus actionib. & acceſſionibus. Eſt autem conſimilis emptioni permutatio 4, quæ tamen actionẽ præſcriptis duntaxat uerbis producit [g]. Placuit enim emptionem rebus fieri non poſſe 5, neqꝫ cõſenſu permutationem cõſtitui 6, ſed contractum tantum eſſe innominatum: qui eatenus actionẽ innominatam & præſcriptis uerbis producat, quatenus συνάλλαγμα interuenit, & rebus datis acceptiſqꝫ alter alteri obligatus eſt 7. Eſt etiam affinis emptioni locatio 8. Vt enim emptio rerum dominia precio, ita locatio rerum uſum mercede transfert & commutat: quæ & ipſa gignit duplicem actionem, directam ſuiqꝫ nominis, locati ſcilicet, & conducti [h]: quia nimirũ contractus nominatus eſt 9, & utrinqꝫ par, & conſenſu, exemplo uenditionis, conſtans. Locationi porrò proximè accedit contractus emphyteuticus [i], qui & ipſe conſenſu perficitur, nominatuſqꝫ cenſetur cõtractus 1: quia tamen ex noua lege eſt, ideo condictionem ex lege producit: ut in ijs quæ noua lege inducuntur, eſt uſitatum 2.

LIBER V.

NEcꝫ tamen ſolummodo ex rebus creditis contractibuſqꝫ actiones perſonales oriuntur, ſed etiam ex coniugijs & tutelis: de quibus ordine inſtituta eſt à Iuſtiniano deinceps tractatio. De nuptijs agitur primùm earum rerum nomine, quæ illas antecedunt, & præparatoria nuptiarum uocantur: ut ſunt ſponſalia, ar-

1 l. ſi quis. 11. h. t.
2 l. nec emptio. 8. de cõtrah. empt.
3 l. 2. de oblig. & act. t. t. Inſt. de oblig. quæ ex conſenſ. l. ſ. in fin. de rer. permutat.
4 l. uix certis. 53. de iudic.
5 l. 4. in fi. ad l. Corn. de ſicar.
6 l. 2. & 3. hoc tit.
7 l. ſecundũ. 10. de regu. iur.
8 l. cũ per. 7. cũ ll. ſeq. ſi quis alteri uel ſibi ſub alterius, &c.
9 l. mater. 4. cum ſimi. ff. de rei uẽd.
1 to. t. ſ. res inter alios actas, &c.
2 l. j. ſ. ſi cõuenit. depoſit. l. contractus. de reg. iur.
3 uid. Pararit. ff. de ædilit. edict.
4 l. 2. C. de rer. permut. l. 2. ff. eod.
5 l. emptionem. 7. h. t.
6 l. j. ff. eo. t.
7 l. j. in fin. ff. eo. t.
8 l. 1. & 2. ff. loca.
9 l. iuris gẽtium. 7. in prin. de pac.
1 Dd. in l. ſ. C. eo. t. & in ſ. adeò. Inſti. de loca. uid. Para. noſtra ad tit. ſi ager uectigal.
2 l. unic. ubi de hoc Bart. de condict. ex lege. uid. Salic. in l. 1. & 2. h. t.

a 35. mandati, uel contrà.
b 36. ſi ſeruus exter. ſe emi. mãd.
c 37. pro ſocio.
d 38. de contrah. empt. & uend.
e 39. de here. uel actio. uend.
f 40. quæ res uẽdi non poſſ.
g 41. quæ res exp. non deb.
h 42. de eunuch.
i 43. de patr. qui fil. diſtraxe.
k 44. de reſc. uẽ.
l 45. quand. lic. ab empt. diſc.
m 46. ſi prop. publ. penſ.
n 47. ſine cẽſ. uel reliquis fund. comp. nõ poſſe.
o 48. de peric. et cõmod. rei uẽd.
p 49. de actio. empt. & uend.
q 50. ſi quis alteri uel ſibi, &c.
r 51. de rebus alie. non alien.
s 52. de commun. rer. alienat.
t 53. rem alienam gerent.
u 54. de pactis inter empt. et uẽd.
x 55. ſi ſeruus exportan. uene.
y 56. ſi manci. ita uen. ne proſtit.
z 57. ſi manci. ita ſue. ali. ut manu.
a 58. de ædil. act.
b 59. de monop.
c 60. de nundin. & mercat.
d 61. de uectigal. & commiſſ.
e 62. uectig. noua impo. non poſſ.
f 63. de commer. & mercator.
g 64. de rer. permu. et præſ. uer.
h 65. de loca. & conduct.
i 66. de iure emp.

LIBER V.

lia, arrhæ, ſponſalitia proxenetica [a]. Sponſalia ſunt promiſsio futurarum nuptiarum 1, ex qua olim uelut ex ſponſo agi poterat 2: quod etſi poſt mutatum eſt 3, ſcilicet ut liberiora eſſent matrimonia 4: tamen hodie iure Pontificio quod in matrimonialibus attenditur 5, reditum eſt ad ius uetus, agiq́; poteſt ex nudo etiam ſponſaliorum pacto, ut illud impleatur 6. Sed iure ciuili, ut dixi, ea res neceſsitatem non habebat; eoq́; arrhæ ultrò citroq́; dari conſueuêre, ut qui pactis non ſtetiſſet, ſaltem hac pœna obligaretur, ut eiuſmodi arrhas aut datas amitteret, aut acceptas reddere duplicatas 7, per condictionem ob cauſam 8, compelleretur: excepto ſi rector prouinciæ, eiuſq́; conſiliarij & aſſeſſores, cum muliere prouinciali datis arrhis contraxerint. Cum enim non teneat hoc caſu principalis, ob præſumptum metum matrimonij promiſsio, ne arrharum quidem datio acceſſoria 9 accipientes obligare debet [b]. Et hæc quidem de ſponſalibus. Proxenetica porrò ſunt, quæ conciliatoribus nuptiarum dantur 1. unde promitti aut dari pecuniam, ad nauandam in conciliando coniugio operam, apparet illicitum prohibitumq́; non eſſe 2. Sponſalitia ſunt donationes [c], quæ ſponſi beneuolentiæ mutuæ gratia, & quidem liberaliter inuicem donant 3. Ea olim à donatione ante nuptias hac nota diſtinguebantur, quòd hac ratione nuptiarum & dotis fieret, ac conditionalis, hoc eſt, ſub hac conditione ſi nuptiæ ſecutæ eſſent, concepta intelligeretur: illa uerò pura eſſent, nec reuocari etiam non ſecutis nuptijs poſſent 4. Sed hodie omnia eiuſmodi ſponſalitia, perinde atq́; donationes, conditionem habent ſecuti matrimonij 5. Itaq́; ſi conſilio & uoluntate eius qui ſponſalitia dedit, nuptiæ impediantur, repetere ea nullo modo poteſt 6. Quòd ſi porrò caſu, puta mortalitatis, impleri promiſsio coniugij nequeat, hac in ſpecie ſponſus pro dimidia parte data repetere poteſt, ſponſa uerò, eiuſq́; hæredes in ſolidum 7. Ex nuptiarum [d] quoq́; promiſsione oritur obligatio atq́; actio, niſi eæ ſint inceſtæ, inutiles [e], aut legibus interdictæ: ut eſt coniugium inter pupillum & tutorem contractum, aut horum filios [f]: inter magiſtratum & ſubditam, præſertim territorio conctam [g]: niſi ex reſcripto principis ad uoluntatem utriuſq́; partis ſit indultum [h]. Nec modò ex primis nuptijs conſtituitur firma obligatio, ſed etiã ex ſecundis [i], quæ primis diſſolutis contrahuntur (nec enim ijs durantibus aliæ conſtitui poſſunt *) quo tamen caſu mulier ad ſecunda uota tranſiens, olim uſumfructũ à primo marito relictũ amittebat [k]. hodie non aliter, quàm ſi id diſertè in conſtitutione uſusfructus fuerit cautum 8. Nuptias autem conſequitur dotis promiſsio 9, ſeu pollicitatio [l]: ex qua itidem agi poteſt 1, ad ius dotis [m] conſeruandum, olim actione rei uxoriæ [n], hodie ex ſtipulatu; quia ſtipulatio ſemper interueniſſe fingitur 2, niſi ſcilicet aliud factum fuerit pactis conuentis [o]: uel dos cauta tantum, non numerata ſit [p]. nec enim dos nuda cautione, ſed uera numeratione conſtituitur 3: cuius tamen non numeratæ querela & exceptio intra annum ſoluto matrimonio eſt opponenda, ſi quidem matrimonium tantum duobus annis durauerit: ſin pluribus, puta uſq́; ad decem annos, tunc intra tres menſes eſt proponenda. Sin uerò ultra decennium ſine petitione dotis conſtiterit coniugium, hoc caſu amplius poſtmodum eius rei nomine querela introduci non poteſt 4: ut nec tum, cum maritus animo donandi, neq́; in fraudem creditorum 5 ſe dotem accepiſſe profeſſus eſt, eamq́; profeſsionem morte confirmauit 6. Talis enim profeſsio, ac gratuita remiſsio, donatio eſt 7: omnis autem donatio, quæ tãtum ratione cõiugij, nõ alterius omiſſæ ſolẽnitatis defectu, infirma eſt 8 inter cõiuges *, morte confirmari poteſt 9. nam quoad uiuunt eſt inualida, quia lege prohibetur 10: ſicut donatio inter patrem & filios in poteſtate conſtitutos [q]. Dotem autem ſicuti cõſtante matrimonio, & promiſsione ſibi facta petere uir poteſt: ita ecõtrariò ab ipſo repetere nemo poteſt, niſi aut uergat ad inopiam 1, aut matrimonium ſit diſſolutum, uel per repudium & diuortium [r] quod ex iuſtis cauſis permittitur 2, uel per alterutrius mortem [s]: quia dos conſtante matrimonio uiri, uelut domini 3 lucrò, ad onera matrimonij ſubleuanda 4 cedere debet, adeò ut ſi conſtante matrimonio ſoluta dos fuerit, repetere eam uir unà cum fructibus poſsit [t]: quia donationis inſtar talis eſt ſolutio, & proinde inter coniuges prohibita *. Eſt autem à marito & hæredibus eius dos petenda, non à fideiuſſoribus, qui nomine dotis dari nõ poſſunt [u]. Soluto autem matrimonio, non modò dotis repetitio, ſed etiam uariæ ſæpe actiones atq́; lites oriri ea cauſa ſolent: ut rerũ amotarum [x], de bonis mariti pro dote mulieri aſsignãdis [y], de fundo rebuſq́; dotalibus alienatis [z], ubi filij morari, ubi educari [a], & à quo educari debeãt [b]. Eſt enim

a j. de ſpõſ. et arr.
b ij. ſi rector prouinc.
c iij. de donat. ante nupt.
d iiij. de nuptijs.
e v. de inceſt. et inutilib. nupt.
f vj. de interdict. matri.
g vij. ſi quac. dig. præditus, &c.
h viij. ſi nupt. ex reſcript. pet.
i ix. de ſecund. nupt.
k x. ſi ſecundò nupſer. mulier cui marit. uſufr.
l xj. de dot. promiſſ.
m xij. de iur. dot.
n xiij. de rei uxo. actio.
o xiiij. de pact. cõuent.
p xv. de dot. cau. non numer.
q xvj. de don. inter uir. & uxor. & à par. in lib.
r xvij. de repud.
s xviij. ſolu. matr. quemadmodum dos peta.
t xix. ſi dos conſtante matrim.
u xx. ne fideiuſſ. uel mãdat. dot. dentur.
x xxj. rerum amotar.
y xxij. ne pro dot. mul. bona mar.
z xxiij. de fundo dotal.
a xxiiij. diuor. fac. apud quẽ liber. morar.
b xxv. de alen. liber. & paren.

not. infam. l. eum qui. C. de adult. 8 auth. quod locum. h. t. 9 l. ſi. de don. ante nupt. 1 l. ad exactionẽ. h. t. 2 l. unic. in prin h. t. 3 l. j. h. t. uid. Iaſ. in §. fuerat. Inſt. de actio. 4 d. auth. q. locũ. h. t. 5 uid. Iaſ. et Dd. in §. fuerat. Inſt. de action. 6 l. 2. h. t. 7 l. tale pactũ. 41. in prin. de pac. l. ſi quis delegauerit. ubi Bar. de don. 8 d. l. donationes. * t. t. ff. & C. de don. int. uir. & uxor. & ex. eod. 9 l. j. & l. 3. l. res uxoris. 24. l. donationes. 25. ſ. de donat. int. uir. & ux. l. cum hic ſtatus. 33. ubi Bar. & Bal. ff. eo. 10 t. t. ff. & C. de donat. int. uir. & uxo: ubi uide Parat. 1 l. ubi adhuc. 29. ſ. de iur. dot. l. ſi cõſtante. 25. ſolut. matrim. 2 l. conſenſu. 8. h. t. 3 l. in rebus. 24. ſ. de iur. dot. l. dote. ſ. de rei uend. 4 l. pro onerib. ſ. de iur. dot. * l. j. h. t.

1 l. j. ff. eod. 2 Gell. lib. 4. cap. 4. 3 l. j. hoc tit. 4 l. Titia. 134. de uerbo. obl. 5 Bal. in l. & ſi. 6. nu. 3. C. de nupt. per tot. Inſt. eod. in prin. & in l. in cõpulandus. l. eo. t. 6 uid. e. ex literis. & to. tit. ex. eo. 7 l. fin. h. t. 8 gl. ad uer. tantũmodo. in d. l. fin. 9 l. cũ principalis. 139. de reg. iur. 1 l. 2. ff. de proxen. 2 Bald. hic in rub. nu. 2. & in addit. ad Specu. tit. de ſpõſal. gl. in c. honorã tur. 32. q. 2. Bart. & Alex. in l. Titio. §. 1. de cõdi. et demõſt. Panor. in c. cum in eccleſijs. de ſimo. 3 gl. et Dd. in rubr. & l. cũ in te. 6. h. t. text. in l. ſi filiæ. 10. cũ l. ſeq. eo. tit. 4 d. l. ſi filiæ. 10. cũ l. ſeq. 5 l. cum ueterũ. 15. h. t. 6 d. l. cum ueterum. 7 l. ſi à ſpõſo. 16. h. t. * §. affinitatis. Inſtit. de nupt. l. j. in fin. de his qui

Eſt enim parentum, & maximè paternum officium, alere liberos 5: eoq; nomine agi & implorari officium iudicis poteſt 6, etiamſi liberi non ex iuſtis nuptijs, ſed ex concubina tantummodo ſint concepti [a], qui naturales appellantur [b]. Nec modò de alimentis liberorum iudicia exiſtunt, ſed etiam de tutelis, maximè cum per mortem patris ſoluto matrimonio orphani liberi ſunt relicti. Eſt autem tutela triplex, uidelicet aut teſtamentaria [c], quæ uel per ſe ualida eſt, uel ſi ualida non ſit, confirmari à magiſtratu debet [d]: aut legitima [e]: aut his deficientibus extinctiſq;, datiua 7, quæ per matrem 8 uel proximos pupilli propinquos 9 eſt petenda [f], à magiſtratu ſcilicet eius loci ubi facultates pupillus poſsidet, uel domicilium habet [g]: aut à præfecto urbis, ac decem Senatoribus in urbe: in prouincijs uerò, à curialibus, ſi pupillus ſit illuſtris [h]. Neq; tamen omnes dari tutores poſſunt [i], ut mulier [k], matre & auia exceptis 1: neq; omnibus pupillis dandi ſunt, uelut tutorem habēti tutor dari nequit [l]. Obligatur autē tutor pupillo ex adminiſtratione tutelæ [m], in qua abſq; ſuo periculo ceſſare nō poteſt [n], & adminiſtrando alios pupillo, & hūc uiciſsim alijs in ſolidū obligat [o]: pro modo tamen ſuæ poteſtatis, quatenusq; adminiſtrandi ius extenditur [p]. Nam ſi diuiſa ſit tutela à teſtatore uel iudice, tantum pro ſua quiſq; parte adminiſtrare ac obligare debet & poteſt 2: etſi pluribus in ſolidum datis, unus in ſolidum rectè contrahat, obliget atq; adminiſtret 3. Vt tamen in adminiſtrationis ratione repoſcēda pupillo melius cautum ſit, prohibetur tutor tempore geſtus, uectigalia publica cōducere, & publicis debitis ſe implicare [q], ac inſuper ſatiſdare, rē pupilli ſaluam fore, initiò tenetur [r]: alioqui peti poteſt, ut uelut ſuſpectus [s], citra infamiam tamē, niſi fraudem fecerit [*], remoueatur 4. quam ad petitionem in litem dandus curator eſt [t]: niſi ſit qui ꝓ tutore negocia gerat [u], aut niſi mater alteri, ſuo periculo, exercitium eius actus, cum promiſsione indemnitatis mādet [x]. Nam matris magna habetur in tutela ratio: unde & contra uoluntatem eius datus tutor remouetur [y], (quamuis hic defenſioni nihilominus cauſæ pupillaris præeſſe debet, donec ſcilicet adminiſtratio in alium tutorem uel curatorem integrè cum omnibus inſtrumētis ſit tranſlata, non ſecus atq; cū pubertate tutela finita eſt [z]) & pupillus apud matrem donec ad ſecunda uota illa trāſeat, educandus eſt [a], alimentis competentibus per tutores ei præſtandis [b]. Poſt tutelam autem finitam 5, oritur ex adminiſtratione tutelæ actio, quæ & arbitrium uocatur [c]: quoniam actio bonæ fidei eſt, & arbitrio iudicis ex bono & æquo æſtimatur, quid quantumq; ex ea tutorē pupillo præſtare cōueniat [*]: eaq; datur in tutores ſingulos in ſolidū 6, niſi adminiſtratio fuerit diuiſa [d], ita ut & in litem iuretur, tam cōtra eos [e] quàm eorum hæredes 7, qui & ipſi cōueniri hac actione poſſunt [f]. Ordo tamen ille ſeruandus eſt, ut primò cōueniantur hi qui geſſerunt: in ſubſidium uerò illi, qui ſe nō immiſcuerunt adminiſtrationi. hi enim nō de geſtis, ſed tantum de neglectis tenētur [g]: ut ſi pecunia pupillaris nō fuerit ad uſum fructumq; uſurarum accommodata, ſed aut relicta ocioſa, aut à tutore in ſuos uſus conuerſa [h]. Sed & in fideiuſſores tutorum uel curatorum hæc actio datur [i]: & è diuerſo his omnibus qui tutelæ actione tenentur, datur contrariū tutelæ iudiciū [k], ſi quid fortè bona fide à tutore impenſum de ſuo ſit: aut ſi in authoritate præſtanda [l], ſe nomine pupilli obligârit. Sed hæ actiones, ut dictum eſt, tum demum locum habent, cum finita tutela eſt: quam uarijs modis finiri conſtat [m], aut uerè, ut cum pubertate tutela extinguitur 8: aut fictè, ut cū impedito tutore actor ſubſtituitur [n]: aut cum ſe tutor excuſat [o], non falſis, ſed iuſtis ex cauſis [p], puta quòd Reipub. cauſa abeſſe cogatur: ut medio interea tēpore ſcilicet à periculo liberetur [q]: item quòd ueteranorum priuilegium adeptus [r]: quòd trium liberorum pater [s]: quòd perpetua ualetudine teneatur [t]: quòd maior 70. annis [u]: quòd onerē trium tutelarū impeditus [x]: quæ omnia etiā curatoribus ad excuſationē proſunt: qui minoribus, item furioſis ac prodigis & ſimilibus conſilij expertibus perſonis, nō etiam proprijs uxoribus [*], dari ſolent [y]. Et hæ quidē actiones perſonales ex tutela ultrò citroq; oriuntur. Præter has autem & in rē agere pupillus maior factus poteſt: ſi uidelicet res eius quæ ſeruando ſeruari poterant 9, à tutore citra neceſsitatē, & ſine decreto auctoritateq; & permiſſu aut iudicis [*], aut [a] principis 1, aut patris 2, ſint alienatæ. Eas enim uēdicare annihilata alienatione minor poteſt, etiam cum fructibus 3: niſi emptor bona fide ignorans rem eſſe minoris emerit [b], (quo caſu fructus non debentur) aut minor iam maior factus alienationē ratā habuerit [c], uel expreſſè ratificando, uel tacitè per ſilentiū, uidelicet quinquennij, ab ingreſſu maioris ætatis cōputandi 4. Nam ſicuti extraordinariū beneficiū reſtitutionis tollit tam per expreſſam 5, quàm tacitā ratihabitionē ſilentij

h lvj. de uſur. pupillar. i lvij de fideiuſſ. tut. uel curat. k lviij. de contra. iudic. tutel. l lix. de author. præſtan. m lx. quād. tut. uel cur. eſſe deſi. n lxj. de actor à tutor. dand. o lxij. de excuſat. tut p lxiij. ſi tutor uel cur. ex fal. alleg. q lxiiij. ſi tut. uel cura. ex falſ. alleg. r lxv. de excuſat. ueter. s lxvj. qui nu. lib. ſe excuſ. t lxvij. qui morb. ſe excuſ. u lxviij. qui ætat. ſe excuſ. x lxix. qui num. tut. y lxx. de curat. furioſ. z lxxj. de præd. minor. a lxxij. quan. decre. opus non ſit. b lxxiij. ſi quis ignor. rem minor. c lxxiiij. ſi maior fact. alien. ratam habue.

5 uid. l. ſ. et t. t. de liber. agnoſc. l. 3. b. t. de alend. lib.
6 l. 3. et 4. b. t.
7 l. 5. qui pet. tutd.
8 l. 2. l. fin. eo. tit.
9 l. auita. 5. l. nepotib. 10. b. t.
1 l. 2. & 3. cū aiub. b. t.
2 l. 2. b. t.
3 l. j. b. t.
* §. fin. inſt. de ſuſp. tut. l. pen. & ult. b. tit.
4 l. 2. §. ti. 1. l. fin. de ſuſpec. tutor.
5 l. j. de tutel. & ratio. diſtrah.
* §. fuerat. inſt. de actio. l. unic. §. 1. C. de rei ux. actio.
6 l. tres tutores. ff. eod.
l. j. ubi D. l. §. de tranſact.
7 l. j. b. t.
8 l. fin. b. t.
* §. fin. inſt. de excuſ. tutor. l. licet. 17. §. cod. t.
9 l. fina. de præd. min. l. ſancimus. §. de adm. tut.
1 l. 2. b. t.
2 l. 1. & 3. hoc tit.
3 l. 2. §. ſi quis ignor.
4 l. fin. b. t.
5 §. ſi maior fac.

a xxvj. de concubin.
b xxvij. de natural. liber.
c xxviij. de teſtam. tut.
d xxix. de confirman. tutor.
e xxx. de legitim. tutel.
f xxxj. qui petāt tuto. uel curato.
g xxxij. ubi petā. tutor. uel curat.
h xxxiij. de tuto. uel curat. illuſt. perſon.
i xxxiiij. qui dar. tut. uel cur. poſſ.
k xxxv. quād. mulier tutel. offic.
l xxxvj. in quib. caſib. tutor. uel curat. habent.
m xxxvij. de adminiſt. tut. uel cur.
n xxxviij. de pericul. tut. & cura.
o xxxix. quand. ex fac. tutor.
p xl. ſi ex plurib. tutor.
q xlj. ne tut. uel curat. uectig. cōd.
r xlij. de tuto. uel cur. qui ſatiſ. nō ded.
s xliij. de ſuſpec. tutor.
t xliiij. de in litem dād. tut. uel cur.
u xlv. de eo q pro tut. nego. geſſ.
x xlvj. ſi mater indemnit. pro.
y xlvij. ſi contra matr. uolunta.
z xlviij. ut cauſæ poſt pub. adſit tut.
a xlix. ubi pupill. educar. debe.
b l. de aliment. pup. præſtan.
c lj. arbitr. tut.
d lij. de diuid. tut.
e liij. de in litē iur.
f liiij. de hæred. tutor. uel cur.
g lv. ſi tutor uel curat. non geſſ.

ſilẽtij quadriẽnalis, quo ſpacio omnis extraordinaria reſtitutio in maiore ætate claudit 6: ita & hoc ordinariũ remediũ nõ modò expreſſè renũciari, ſed etiã tacitè quoq; præſcribi poſſe per quinquẽnium demum (ut ſcilicet ordinariũ aliquãto diutius uiuat, quàm extraordinarium) leges uoluerunt 7, exceptis rebus per donationem alienatis. Nam quia donare, autore tutore uel curatore minores prohibentur 8, atq; ita cõtractus & alienatio iſtiuſmodi ne autore quidem tutore ualet: ideo res ita per iniuſtam liberalitatem deperditæ, nõ niſi legitimis uſucapionum ſpacijs, puta triennio ſi ſint res mobiles, decem porrò & 20 annis ſi immobiles, uſucapiuntur 9. Quòd ſi ne his quidem actionibus omnibus res pupilli integrè ſeruari aut recuperari poteſt, tum in ſubſidiũ ultimo loco regreſſum habet, & agere poteſt aduerſus magiſtratum [a], eiuſq; hæredes 1, cuius culpa effectum eſt, ut tutores idonei dati non ſint, aut ſaltem cautio ſufficiens non ſit ab his exacta 2.

LIBER VI.

NEC modò ex his domeſticis nuptiarum, alendorum liberorum, ac tutelarum actionibus iudicia exiſtunt, ſed de alijs quoq; œconomiæ partibus atq; inſtrumentis, ut de ſeruis, maximè fugitiuis, libertis, artificibus, & opificibus [a], eorumq; furtis & corruptela [b], de operis [c] & bonis libertorum, & iure patronatus [d], de alienationibus à liberto fraudulenter, hoc eſt ad defraudandum legitima ſucceſsionis portione patronum factis [e], de obſequijs patrono præſtandis [f], de libertis & eorum liberis, aut ingratis in ſeruitutem reuocandis [g], aut gratis beneq; meritis iure aureorum annulorum uel natalium reſtitutione honorandis [h]. Et ex iſtis quidem cõtractibus, uel quaſi, inter uiuos, obligationes, actiones, iudicia & lites exiſtũt: quibus ita expoſitis, ſequens eſt ut de his quæ ex ultimis morientium uolũtatibus, & ſucceſsionibus oriuntur, nonnulla ſubijciantur. Porrò omnis ſucceſsio debetur aut iure ciuili, aut iure prætorio. Prætor enim eos qui iure ciuili hæredes nõ ſunt, ex iuſtis cauſis uocat ad bonorũ poſſeſsionem [*], ita tamen ut ea intra certum tempus petatur [i], & non petentium partes petentibus accreſcant [k]: & quia hæc iudicia prætoria ſummaria magis ſunt, eo de his tanquam præparatorijs primo quoq; loco agendum, Iuſtinianus in Codice putauit. Dat autem prætor bonorum poſſeſsionem uel ex cauſa teſtati, uel ab inteſtato. Ex cauſa teſtamenti, quæ prior eſt, atq; dignior, & quoad exiſtit, ab inteſtato ſucceſsioni locus eſſe nõ poteſt 1, cum plurimùm ſecũdum tabulas [l], interdum contra tabulas, liberis [m] nimirum, item patronis eorumq; liberis [n] aut iniuſtè præteritis, aut exhæredatis. Porrò ab inteſtato ad bonorũ poſſeſsionem uocat, primò liberos [o], deinde legitimos, hoc eſt agnatos & cognatos [p], ordine ſucceſſorio [q], ut ſcilicet proximiorib. & priorib. non petentibus intra tẽpus præſtitutũ, reliqui ſubſequentes ordine ſucceſsiuo admittãtur: & ſi cui impuberi ſtatus cõtrouerſia, quaſi nõ filio aut agnato moueatur, ut ex Carboniano edicto, præſtita cautione, nihilominus poſſeſsio decernatur, delata uſq; in tempus pubertatis ſtatus cognitione [r]. Nouiſsimè aũt ad poſſeſsionẽ uocat uirum & uxorem [s]: quibus omnibus ordine bonorum poſſeſsionem, hoc eſt prætoriam ſucceſsionem decernit & attribuit, niſi aut repudient eam [t], aut debitam iure collationem [u] detrectent: quæ omnino, ubi uſus uenit, facienda eſt. cæteròqui denegantur ei qui conferre detrectat, omnes actiones: omniaq; ſucceſsionis beneficia, quæ iure ciuili uel prætorio haberi poſſunt, præcluduntur 2. Et his quidem modis iure prætorio ſucceſsiones obtineniũt & petuntur. Iure porrò ciuili eodem modo de his agitur, ſcilicet aut ex cauſa teſtamẽti, aut ab inteſtato 3. Ex cauſa teſtamenti, cum teſtamenta facta ſunt aut iure ſingulari, ut teſtamentũ militare [x], aut iure communi, ab his ſcilicet qui facere teſtamenta [y] iuxta ſolennem ordinationem à iure præſcriptam [z] poſſunt. qua in ſolennitate præcipuum illud eſt ut hæredes inſtituantur [a] (hoc enim teſtamenti fundamentũ eſt 4) primo ſecundoùe loco uel gradu, qui primus gradus inſtitutio uocatur: ſecũdus, ſubſtitutio. quæ rurſum aut uulgaris eſt [b], aut pupillaris [c], quãdoq; etiam neceſſaria reſpectu hæredis dicitur, (reſpectu enim teſtantis nulla ſubeſt neceſsitas, ſed mera inſtituendi libertas 5,) cũ ſcilicet ſeruus proprius hæres eſt aut inſtitutus, aut ſubſtitutus [d]. Nam is neceſſariò adire cogitur 6, ſicut & olim liberi 7 1 qui etſi hodie abſtinere poſſunt 8, eoq; potius ſui quàm neceſſarij hæredes uocantur [*], tamen reſpectu parentum teſtantium, aliquo modo neceſſarij dici poſſunt, ſcilicet quòd ab his neceſſariò hæredes ſint inſtituendi 9. Neq; enim præteriri tacitè, nec exhæredari abſq; iuſtis & lege definitis cauſis 1 expreſſè poſſunt [e], ſiue ii uiuis ſint tempore teſtamenti, ſiue ut poſthumi expectentur [f]. Inſtitutione porrò legitimè facta, hæredi tempus deliberandi iuſtum arbitrio iudicis [*] conceditur [g], ſcilicet ut deliberet, adire uelit hæreditatem, an repudiare: uel ſi filius

a lxxv. de magiſt. conuen.
COD. LIB. VI.
a j. de ſer. fugit. et liber.
b ij. de furt. et ſer. corrup.
c iij. de oper. liber.
d iiij. de bon. libe. & iur. patro.
e v. ſi in frau. patr.
f vj. de obſeq. patro. præſtan.
g vij. de libert. & eor. liber.
h viij. de iur. aureor. annul. & natal. reſtit.
i ix. qui adm. ad bon. poſſ. & intr. quod temp.
k x. quand. nõ petit. part. pet. accreſ.
l xj. de bon. poſſ. ſecun. tabul.
m xij. de bon. poſſ. contra tabul.
n xiij. de bon. poſ. contr. tab. liber.
o xiiij. unde liberi.
p xv. unde legit. et cog.
q xvj. de ſucceſ. edict.
r xvij. de Carbon. edict.
s xviij. unde uir et uxor.
t xix. de repudiã. bono. poſſ.
u xx. de collat.
x xxj. de teſta. milit.
y xxij. qui teſtam. facer. poſſ.
z xxiij. de teſtam. & quẽadmodũ teſta. ordin.
a xxiiij. de hæredib. inſtituen.
b xxv. de inſtit. et ſubſtit.
c xxvj. de impub. ſubſtit.
d xxvij. de neceſſ. ſeruis hær. &c.
e xxviij. de liber. præterit. uel exhæredat.
f xxix. de poſthu. hæred. inſtit.
g xxx. de iure delib. & de adeun. uel acq. hæred.
* l. j. de iur. delib.

6 l. fi. 3. de temp. in integ. reſtit.
7 l. fin. h. t.
8 uid. in Parat. titul. de auth. tuto. l. paſtũ curatoris. 21. ubi Dd. 3. de pactis. l. ult. de curat. furioſ.
9 l. fi. in fi. h. t.
1 l. 2. h. t.
2 uide ff. de magiſt. cõue. et Inſt. de ſatiſd. tutor.
* §. 1. Inſt. de bon. poſſ. & Parat. eo. tit.
1 uid. Para. de petit. her.
2 l. j. §. ſi fra ter. 8. §. ſed ſi tur. 10. l. nõnũquã. 8. h. t.
3 l. 1. 2. 3. de petit. hæred.
4 l. j. de hæred. inſt. ubi uid. Parat. §. ante. Inſt. de lega.
5 l. j. 3. de ſacroſ. eccleſ. to. t. j. ſi quis aliq. teſtar.
6 Inſtit. de hæred. qualit. in prin.
7 §. 1. Inſt. eo. tit.
8 l. j. cũ ll. ſeq. j. de 2. repud. uel abſtin. hæred.
* §. 1. Inſt. de hær. qual. & diff.
9 d. §. 1. Inſtit. eo.
1 uid. in §. aliud. in authẽ. ut cũ de app. cognoſ. et Paratit. de liber. et poſthum.

filius eſt, abſtinere [a]. quod ut commodè fiat, peti ſolet, ut ſolenniter aperiatur inſpiciaturq́ teſtamentum [b] (quia eo non inſpecto, nihil commodè geri tranſigiq́ de hæreditate poteſt 2) & ſcriptus hæres in poſſeſsionem mittatur [c]: niſi is ſcilicet teſtatorem teſtari coegerit uel prohibuerit [d], uel alijs commiſsis ſe hæreditate indignum fecerit [e]. Et ad hunc quidem modum ex teſtamento hæreditates debentur ac petuntur. Ex codicillis uerò, & alijs ultimis uoluntatibus [f], hæreditates deberi petiq́ nequeūt: quia nec relinqui hoc modò poſſunt 3, ſed tantummodo legata [g], idoneis uerbis [h] (quanquam abſq; codicillis, etiā nutu relinqui poſſunt 4) relicta, ex his rectè petuntur, etiāſi & hæc in teſtamento relinqui poſsint, & quocunq; modo relicta ſint, præſtari debeant: adeò ut non poſsit hæres tam ex teſtamēto quàm ab inteſtato proximus, puta filius inſtitutus, in fraudem legatorum, omiſſa cauſa teſtamenti, quo ita legata depereant 5, ab inteſtato adire [i]. Legata autem aut purè rectè relinquūtur, aut ſub conditione 6, dum tamen ea turpis non ſit: ut conditio uiduitatis [k], & ſi quid pœnæ nomine relinquatur [l]. In eadem autem cum legatis cauſa ſunt & fideicommiſſa [m]: nam plurima 7 habent cum legatis communia [n]: ut quòd utraq; tam relinqui teſtamento quàm codicillis poſſunt: & tribus actionibus, uidelicet perſonali, reali & hypothecaria exigantur 8: niſi aut cauſa adiecta ſit legato uel fideicommiſſo [o], aut modus [p], aut conditio [q], quæ antequam ea præſtentur, ſit adimplenda. Exiguntur autem legata unà cum uſuris & fructibus [r], computandis à tempore litis conteſtatæ 9, ex natura ſcilicet actionis ſtricti iuris [*]: cuiuſmodi ſunt tam reales quàm perſonales actiones, quæ ex teſtamento deſcendunt 1: uel à tempore moræ 2, ſi ea præceſſerit, ex arbitrio ſcilicet bonæ fidei, quod in his æſtimandis plurimum ualet 3. Eſt & illud commune legatis & fideicōmiſsis, ut de utriſq; quarta detrahatur: de his quidem per S. C. Trebellianum [s], de illis uerò ex l. Falcidia [t]. Item quòd ſublato caducorū iure [u], etiam ante apertas tabulas tam fideicommiſſa quàm legata ad quoslibet ſucceſſores tranſmittantur (etiamſi hæreditatum tranſmiſsio non niſi in deſcendentes & ſuos hæredes ante apertas tabulas fiat [x]) quia dies legati & fideicommiſsi puri à morte teſtatoris cedit, & exinde deberi incipit [y]: quodq; in poſſeſsionem legatorum uel fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa, tam legatarij quàm fideicommiſſarij pari iure mittantur [z]. Et hoc quidē modo, iure ciuili ex teſtamento ſucceditur: quo deficiente [*], ab inteſtato quoq; lex, non minus quàm prætor, legitimos uocat hæredes. Ac primo quidem loco deſcendentes hæredes, ſcilicet ſuos, qui in poteſtate morientis fuerunt: hodie etiam ex conſtitutionibus legitimos liberos, quamuis non ſuos hæredes, ut filios emancipatos [a]. Secundo loco aſcendentes [b], ut parentes, ad ſucceſsionem liberorum præmortuorū admittit: ita tamen, ut olim pater præferretur matri 4, ſecundum patrem uerò mater ex S. C. Tertylliano admitteretur: ſicut contrà filius etiam ſpurius ad ſucceſsionem matris, ex S. C. Orficiano [c]. Sed omniū parentum adæquata iure nouiſsimo uidetur eſſe hæc in parte conditio 5. Tertio loco uocat lex tertiū ordinem, uidelicet collaterales, hoc eſt agnatos & cognatos: qui eapropter legitimi quoq; hæredes uocantur [d], quòd ſcilicet ex lege ſuccedant. Etſi autem olim ſucceſsionis diſcrimen inter agnatos & cognatos non paruum extiterit 6, tamen hodie ex nouis legib. omnes indiſtinctè agnati & cognati iura habent ſucceſsionis communia [e]: non tamen etiā affines 7, aut alumni 8, aut reliqui qui nulla ſanguinis propinquitate defunctum attingunt 9. Sunt & aliæ ſucceſsionis ſpecies legitimæ, ut erat olim patris, iure peculij bona defuncti filij occupantis 1: cuius in locum hodie ſucceſsit [*], quòd pater uſumfructum habeat in bonis filiorum, tam maternis [f] quàm aliunde, puta ex matrimonio quæſitis [g]: non modò uiuo filio, ſed illo etiam mortuo: proprietate ſcilicet bonorum ad eius deſcendentes atq; liberos delata 2. Item ſucceſsio quam habet ab inteſtato eccleſia in bonis clerici, epiſcopi, paſtoris 3, &c. collegium puta decurionum, nauiculariorum, piſtorū, in bonis collegiati: ſcilicet ubi alius hæres ab inteſtato nullus præter fiſcum ſupereſt [h].

LIBER VII.

ET hæc quidē ſunt præcipua iudicia, quæ de actionibus tam uiuorum quàm morientiū enaſcūtur. Sunt autē & alia quædā, quæ non ab actionib. cōtractibusq́, uel quaſi, humanis, ſed ex poſſeſsione tam ſtatus perſonarū, q̄ dominij rerum fluunt & exiſtūt: de quibus ordine eſt differendū. Status autem de libertate accipitur, quæ aut propria eſt, ab ipſis natalibus & primo ortu adhæreſcēs, aut aliunde per manumiſsionem

a l. ſ. ff. eo. t. l. de his. 8. de tranſac. 3 § fi. Inſti. de codicill. l. non codicillis. ſ. de teſta. uide Paratit. de iur. codic. 4 l. nutu. de lega. 3. 5 l. eā. ſ. de fideicō. l. Papinianus. 8. §. ult. de inofficteſta. l. 1. ſi quis omiſſa cauſa teſt. 6 uid ff. de condit. & demonſtr. 7 l. j. ff. de legat. 8 l. 1. & 2. hoc tit. 9 l. 1. 2. 4. h.t. * l. lite conteſtata. cum ſim. de uſur. 1 l. alias. ubi Bart. de mu. l. fin. de cōdic. ob turpē cauſ. l. ſi hæres. de eo quod cer. loco. uid. taſ. latè in §. ex maleficijs. numer. 23. inſt. de actio. 2 l. cum ſeruus. §. fruct°. de leg. 1. l. ſi quis ſeruo. l. Titia. §. uſuras. de legat. 2. glo. in l. ſ. h.t. 3 d. l. ſi hæres. ubi Dd. d. l. cum ſeruus. §. fructus. d. l. Titia. §. uſuras. * Inſt. de hære. ab inteſt. in prin. 4 l. 2. h.t. 5 Auth. defuncto. ſ. ad S.C. Tertyll. 6 Inſt. de hered. quæ ab inteſt. 7 l. affinitatis. 7. h.t. 8 l. nutritorib. 10. h.tit. 9 l. amiſſæ. 9. auth. omnes peregrini. h.t. 1 uid. in Parat. ff. de caſtr. pecul. l. 1. & 2. eod. tit. Caſt. conſi. 441. pro declaratione nu. 5 uol. 1. * uid. Inſt. tit. de acquir. per arrogat. 2 l. 4. eo. tit. 3 l. ſi quis presbyter. ſ. de epiſco. & cler. ubi Bald. & Dd.

a xxxj. de repudi. uel abſtin. hære. b xxxij. quemad. teſtam. aper. c xxxiij. de edict. diui Adria. toll. d xxxiiij. ſi quis aliq. teſt. probi. e xxxv. de ijs quibus ut indig. f xxxvj. de codic. g xxxvij. de leg. h xxxviij. de uerbo. & rer. ſign. i xxxix ſi cōmiſſa ſit cauſa teſta. k xl. de indic. uid. l xlj. de his quæ pœnæ nom. relinq. m xlij. de fideicōmiſſ. n xliij. communia de legat. o xliiij. de falſ. cauſa adiect. p xlv. de ijs quæ ſub mod. relinq. q xlvj. de cōditio. inſert. r xlvij. de uſur. et fruct. legat. s xlviij. ad S. C. Trebellian. t xlix. ad l. Falcid. u l. de caduc. tollē. x lj. de his qui ante apert. tab. y lij. quād. dies uel legat. fideicom. z liij. ut in poſſeſ. legat. &c. a liiij. de ſuis & legit. hered. b lv. ad S.C. Tertyllian. c lvj. ad S.C. Orfician. d lvij de legi. hær. e lviij. cōmun. de ſucceſſ. f lix. de bonis materni. g lx. de bonis quæ liber. h lxj. de hered. decurio.

numiſsionem acquiſita [*]. Manumiſsio datur aut uindicta [a], aut teſtamento [b]: ſublata legis Caniniæ prohibitione [c], quæ ad certum tantum numerum ſeruos manumitti in teſtamento concedebat 1. Datur autem uel directò, uel per fideicommiſſum [d], ita ut una eademq; libertas ex qualibet manumiſsione competat, quippe dedititia [e] & Latina libertate [f] ſublata. Nec modò proprijs ſeruis rectè datur, ſed etiam interdum communibus [g], oppignoratis [h], publicis [i], alienis [k]: niſi in fraudem legis aut creditorum fiat manumiſsio [l], uel illi manumittantur, qui ad libertatem peruenire non poſſunt [m]. Eſt tamen, cum & ſine manumiſſione ob præmium [n] uindicatæ necis domini 2, aut delati atrocis criminis 3 ſerui libertatem accipiunt: eſt & cum ingenuis [o] aut uſufructuarijs datur manumiſsio [p]. quæ omnia in liberali cauſa atq; iudicio expediuntur [q], quod hodie etiam ſine aſſertore [r], (qui uindex alienæ libertatis è ſeruitute in libertatem aſſerebat 4) per procuratorem rectè agitatur: dum tamen principalis eiuſmodi ſit, ut in libertatem queat proclamare [s]: & ita ut ordo cognitionum [t] ſeruetur, poſſeſſorio uidelicet iudicio ante petitorium dilucidato 5: & abſit omnis colluſio [u], & habeatur ratio præſcriptionum: quæ pro libertate, non contra eam opponi poſſunt: ſcilicet ut quinquennio status libertatis in defunctis [x], uicennio in uiuentibus præſcribatur [y]: item peculij eius qui libertatē meruit [z]. qua in parte Iuſtinianus Claudianum quoq; S. C. quo mulier ſerui amore capta in ſeruitutem redigebatur [a], ſuſtulit [*]. Et hæc quidem de poſſeſsione ac iure ſtatus ſeu libertatis, iudicia exiſtunt. Reſtat, ut & illa quæ ex poſſeſsionibus rerum atq; uſucapionibus deſcendunt, perpurgentur. Qua in parte etſi olim diſcrimen erat, inter res Italici ſoli & prouinciales 6, inter ius Quiritum & peregrinorum 7: tamen Iuſtinianus ea diſcrimina, utpote tempore ſuo (quo non modò ius Rom. ſed ipſum imperij axioma, in prouincias & Conſtantinopolin erat translatum) planè obſoleta ſuſtulit, & unum ac uniforme dominium, unamq; uſucapiendi rationem, in bonis omnibus, & in toto Romano imperio, eſſe uoluit [b]. Oritur autem uſucapio ex iuſto aliquo titulo, ad transferendum dominium habili 8, puta ex emptio [c], donato [d], dote [e], hæreditate [f], & ſimilibus cauſis: ex quibus omnibus commune ius uſucapionis, & iti omnibus par atq; æquale [g] exiſtit: cuiuſmodi illud ſcilicet eſt à Iuſtiniano trāſformatū, emendatumq; [h]. Neq; tamen ſufficit nudus titulus uſucapioni: ſed ut ex eo poſſeſsio quoq; acquiſita & continuò retenta ſit, eſt opus [i]. Species autem uſucapionum duæ ſunt præcipuæ, magiſq; cōmunes: uidelicet triennalis in rebus mobilibus 9, decem annorum inter præſentes, uiginti inter abſentes in rebus ſoli [k]: niſi aut eæ res poſsideantur, in quibus ceſſat longi temporis præſcriptio [l], ut res conductæ 1, actiones mixtæ 2, &c. aut is agat cui præſcriptio obijci non poſſit [m]; ut ſunt qui abfuerunt Reip. cauſa 3, milites 4, minores 5, captiui 6: item qui non realem, ſed perſonalem actionem intendunt 7, ueluti creditor: cuius licet hypothecariæ actioni, re tota utiq; uſucapta, decem uel uiginti annis præſcribatur, perſonali tamen crediti actioni, quæ ab hypotheca ſeparata eſt [*], nequaquam hoc ſpacio præſcribi certum eſt [n]. Præter has autem uſitatas & præcipuas uſucapionum ſpecies, etiam aliç ſunt magis ſingulares, ut præſcriptio quadriennij, quam habet fiſcus, ne de rebus à ſe alienatis, poſt quadriennium ab alienatione elapſum, conueniri poſsit [o]: præſcriptio temporis immemorialis, quæ in alienationibus rerum Principis 8, Eccleſiæ 9, & ciuitatum 1 obtinet 2 (nec enim minore tempore hæ præſcribi poſſunt [p]:) præſcriptio rerum incorporalium [q] triginta, in nominatis lege: uel quadraginta annorum, in innominatis 22: præſcriptio annalis in Italicis cōtractibus 3, quæ hodie ſublata eſt [r]: præſcriptio in alluuionibus, paludibus, paſcuis, quæ iti alium ſtatum translata ſunt [s]. Et hactenus quidem expoſita ſunt iudicia ciuilia omnia: quæ ſententijs iudicum quia definienda ſunt, de his & alijs quæ ſententias conſequuntur, ex quibus nonnunquam & nouæ lites oriri poſſunt, eſt ultimo loco uidendum. Sententia autem profertur uel à principe, eiuſq; præfecto prætorio, unde appellare non licet [t]1 uel ab inferioribus, unde eſt prouocatio: qui citata utraq; parte, eaq; aut præſente, aut contumaciter abſente [u], ex breuiculo [x], hoc eſt breui ſcriptura, iuxta formam legibus pręſcriptam [y], ſententiam ferre certam debent, ita ut abſolutionem uel condemnationē 4, certam item quātitatem [z] non modò in principali, ſed etiam in eo quod intereſt [a] contineat. quæ ſententia ita lata, firma eſt, & tranſit in rem iudicatam (niſi ſit à non competente iudice [b], aut per ſordes & corru-

LIBER VII.
a j. de uindict. liber.
b ij. de teſta. manu.
c iij. de l. Fuſia Cā. tollen.
d iiij. de fideicom. libertat.
e v. de dedit. lib.
f vj. de Lat. liber. tollen.
g vij. de commun. ſeruo manu.
h viij. de ſer. pign. dat manu.
i ix. de ſer. reipu. manu.
k x. de ijs qui à nō dom. man.
l xj. qui manu. nō poſſ. & ne in frau. cred.
m xij. qui nō poſſ. ad liber. perue.
n xiij. quib. ex cauſis ſer. pro præ. lib. acc.
o xiiij. de ingenu. manu.
p xv. commun. de manum.
q xvj. de liber. cauſ.
r xvij. de aſſerto. tollen.
s xviij. quib. ad libertatē procla. non licet.
t xix. de ordine cognition.
u xx. de colluſion. detegend.
x xxj. ne de ſtatu defunctor.
y xxij. de lōgi tēp. præſcrip. quæ pro liber.
z xxiij. de pecul. eius qui libert. mer.
a xxiiij. de S. C. Claudian. tollē.
b xxv. de nud. Quir. iur. tollē.
c xxvj. de uſuca. pro emptor.
d xxvij. de uſuc. pro don.
e xxviij. de uſuca. pro dote.
f xxix. de uſuca. pro hæred. g xxx. commun. de uſucapio. h xxxj. de uſucap. transfor. i xxxij. de acq. & ret. poſſeſſ. k xxxiij. de præſcrip. long. temp. 10. uel 20. anno. l xxxiiij. in quib. cauſ. ceſſ. long. tēp. præſcript. m xxxv. quib. non obijcitur lōg. temp. præſcrip. n xxxvj. ſi aduerſ. credit. o xxxvij. de quadr. præſcript. p xxxviij. ne rei domin. uel templ. uend. q xxxix. de præſcrip. trigin. uel quadrag. r xl. de annal. except. s xlj. de alluuio. & paſc. t xlij. de ſent. præfect. prætor. u xliij. quomod. & quand. iudex ſent. ſer. deb. præſen. par. x xliiij. de ſent. ex breuic. recit. y xlv. de ſent. & interloc. om. iud. z xlvj. de ſent. quæ ſine cert. quantita. a xlvij. de ſent. quæ pro eo quod intereſt. b xlviij. ſi à non competen. iudic.

* l. j. de natalib. reſtituend.
1 uid. Inſtit. eo. t.
2 l. j. h. t.
3 l. 2. 3. 4. h. t.
4 Varr. lib. 5. Feſt. lib. 1. Donat. in Teren. Pau. lib. 5. Sent. c. 1.
5 l. fin. h. t.
* §. ult. Inſt. de ſucc. ſubl.
6 Inſt. de uſuca. in prin.
7 uid. Varr. de Re ruſt. li. 2. Vlp. in Inſ. Boe. in Top.
8 l. 3. §. ult. de acq. poſſ. Clem. 1. ubi Card. et Dd. de cenſibus. Bal. in auth. ancillæ. 12. ī. de furt.
9 l. unic. ī. de uſucap. transform.
1 l. j. et 5. h. t.
2 l. 3. & 4. h. t.
3 l. j. et 2. h. t.
4 l. 1. & fi. h. t.
5 l. 3. h. t.
6 l. ab hoſtibus. 6. h. t.
7 l. 5. h. t.
* l. 3. & 4. de pact.
8 l. 6. ī. de præſcri. 30. ann. c. ſuper. §. præterea. de uerb. ſig.
9 l. 2. ī. ne rei dom. uid. l. ſi. cū auth. ſeq. ī. de ſacroſ. eccleſ.
1 d. l. 2. uid. d. l. fin.
2 d. c. ſuper.
22 l. 3. 4. h. t.
ſtit. de uſucap. 4 l. 3. h. t. 3 uid. ī. In-

266

& corruptionem lata[a],) neq; reſcindi[b], nec corrigi uel augeri, ratione prætermiſſarum expenſarum, præteritorumq; ſumptuum, poteſt[c]: idq; propter authoritatem rerum iudicatarum[d], quæ ad executionem omnino perducendæ ſunt[e], adeò ut uſuræ rei iudicatæ poſt moram quadrimeſtrem debeantur[f]. ita tamen, ut tantum eos pro uirili res iudicata teneat qui in lite fuerunt, & in quos diſertè ſententia concepta eſt[g], non ut alijs noceat, qui neq; litigarunt, neq; cauſam approbarunt[h], cum ſententia ſtricti iuris ſit †, nec ad alias res uel perſonas de quibus actum non eſt, ſit extendenda 5: niſi tamen allegetur non eſſe lata ritè ſententia, ſed tantum per iudicis præceptum 6, comminationes 7, epiſtolas, programmata 8 ſeu præſcriptiones 9, uel ſubſcriptiones ad libellos ſupplicantium. Hæc enim uim ſententię non obtinent[i] (neq; enim eſt à præcepto, uelut executione, incipiendum 1: nec quod magno in conflictu iudicij deliberatò decerni debet, id per interlocutionem cauſa non plenè cognita 2, aut literis temerè ſcriptis, eſt definiendum 3) ſed tantum citationis uice funguntur, quando addita eſt clauſula iuſtificatoria, eiuſmodi ſcilicet, ut ſi præcepto illo comminatorio pars ſe grauatam putet, ueniat ad certam diem defenſionibus ſuis iuſtis uſura 4. Item niſi ex falſis inſtrumentis, teſtimonijs uel argumentis iudicatum[k], aut (quod perinde eſt 5) confeſſum probetur[l]: aut res inter alios acta uel iudicata perhibeatur, quæ alijs nocere non debeat[m]: aut ad principem cauſa referatur[n], aut à lata ſententia ad ſuperiorem appelletur[o], congruo tempore[p], hoc eſt intra decendium[q], in cauſis in quibus prouocari neceſſe eſt: ut quia ualet ſententia (nam ubi illa ipſo iure nulla eſt, appellationi locum dari ſuperuacaneum fuerit, cum abſq; hoc remedio, eiuſmodi ſententiæ ad nihilum redigantur 6) & in quibus appellari poteſt[r]. nec enim in omnibus, in quibus ualet ſententia, continuò permiſſa eſt appellatio: ut in cauſa contumaciæ 7, atrocis delicti 8, officij 9, fiſci 1, executionis 2, publici debiti 3, poſſeſſionis 4, item ante ſententiam definitiuam 5, &c. præterea ſi morte rei extincta inſtantia dicatur[s], aut ob metum iudicis appellari non potuit[t]: aut per ſocium in cõmuni cauſa appellatio ſit inſtituta, quæ ſocijs prodeſſe debeat[u]. Hæc enim omnia retundunt ſententiæ uim & executionem, niſi de momentanea poſſeſſione[x], uidelicet cauſa ſpoliationis 6, aut à tertia ſententia iam tertiò prouocetur[y]. his enim caſibus executio non impeditur, quam poſt rem iudicatam, neq; iuſtis illis, de quibus dixi, impedimentis retardatam, aut ſuſpenſam, iudex ex forma legis 7, facere debet: decreta etiam, ſi neceſſe ſit, bonorum, in quibus fit executio, ceſsione[z], poſſeſsione, uenundatione, ſeparatione[a], admiſsis etiam creditorum concurrentium in executione priuilegijs: puta fiſci[b], dotis[c], &c. & reuocatis ijs quæ in fraudem creditorum alienata probantur[d]: quæ omnia interlocutionibus iudicum ſummarijs 8, & interdictis[a], expediri ſolent. His enim potiſsimùm, in his poſſeſſorijs & ſummarijs quæſtionibus, locus eſt: puta in poſsidendis ex ſententia bonis[b], legatis[c], in recuperanda per uim ablatarum[d], uel conſeruanda per uim aut clàm[e] perturbatarum rerum poſſeſsione[f]: in exhibendis tabulis[g], liberis[h], pignoribus[i], ædificijs probandis atq; ædificandis[k], uel ob nunciationem demoliendis[l]: etiam in publicis operibus[m], eorumq; ratiocinijs[n]. Eſt tamen, cum executio aut impeditur, aut tollitur. Impeditur, cum debitor uolenti creditori ſatiſdat pignoribus, fideiuſſoribus, aut nouis ſtipulationibus cauet, uel alioqui excipit. Tollitur, ſicut omnis obligatio 1, cum condemnatus debitor omnino rei iudicatæ ſolutione uel uera, uel ficta, puta nouatione, &c. ſatiſfacit: de quibus reſtat ut deinceps exponatur. Pignus autem in rebus mobilibus dicitur propriè conſtitui, hypotheca in immobilibus[o]. Eſt autem pignus aut conuentionale, aut prætorium, aut iudiciale. Conuentionale conſtituitur aut expreſſè per conuentionem 2, aut tacitè, ex tacitæ conuentionis præſumptione legali[p]: in rebus ſcilicet proprijs, non alienis[q]. nam quæ in bonis noſtris non ſunt, pignori obligare rectè non poſſumus[r]: ut nec ea quæ prioribus creditoribus, eoq; potioribus[s] ſunt oppignorata: aut in quibus alij creditores in priorum creditorum ius, debitam his ſcilicet ſoluendo pecuniam, & hypothecam ad ſe transferendo, ſucceſſerunt[t]: aut quæ à priore creditore iure pignoris ſunt diſtracta[u]: aut quæ res cum alijs ſunt communes[x]. Nemo enim poteſt ſocij partem deteriorem facere 3: & proinde nec partem in re communi illius obligare 4, cum ſit aliena 5. Prætorium pignus[y] conſtituitur per miſsionem in bonorum poſſeſsionem 6 à Prætore factam. Iudiciale, cum in

S cauſa

† Bart. in l. 2. §. itẽ mun. ſ. ſi quis in ius uocat.
5 Alexand. conſ. 84. uol. 3.
6 l. 2. h. t.
7 l. 1. 4. h. t.
8 l. pen. h. t.
9 Alc. per l. ſed etſi pupillus. §. 1. de Inſt. actio.
1 l. j. §. de exec. rei iud.
2 l. 5. h. t.
3 l. fin. h. t.
4 Bal. in rubr. h. t. nu. 3. & 4. Iaſ. in l. nec quicq̃. §. ubi decretum. nu. 19. de offic. procõſu. Panor. in c. ex parte. in fin. de uerb. ſignifi. Chaſſ. in cõſu. Burg. tit. de inſt. §. 7. uerb. ſimpl. nu. 9. et 10.
5 l. j. h. t. de cõfeſſ. l. j. ff. eo. l. poſtrẽ. de re iudic.
6 l. j. h. t. et to. t. ff. quan. ſent. ſin. appell. &c.
7 l. j. h. t.
8 l. 2. h. t.
9 l. 3. h. t.
1 l. 4. h. t.
2 l. 5. h. t.
3 l. ult. h. t.
4 l. 1. 6. h. t. to. t. §. ſi de mom. poſſ.
5 l. pen. h. t.
6 l. momentariæ. §. j. unde ui. l. ult. 7. qui legit. per ſon. ſtan. in iudic. hab. l. j. §. ubi de poſſeſ. uide Cuiac. lib. 5. Ob. cap. 30.
7 l. à diuo Pio. t 5. de re iudic.
8 d. l. à diuo Pio. §. ſi ſtuper. de re iudic.
1 in prin. Inſtit. quibus mod. tollat. obligat.
2 l. 1. de pig. actio.
3 uide ff. de ſeruit. & com. diuidun.
4 l. j. hoc tit.
5 §. religioſum. Inſt. de rer. diuiſ.
6 de hac uide ff. ad tit. de dam. infec.

a xlix. de pœna iud. qui malè iudic.
b l. ſenten. reſci. nõ poſſ.
c lj. de fruct. et lit. expenſ.
d lij. de re iudi.
e liij. de executio. rei indicat.
f liiij. de uſur. rei iudic.
g lv. ſi plures una ſent. condẽ. ſint.
h lvj. quibus res iudic. nõ nocet.
i lvij. commin. uel epiſtol.
k lviij. ſi ex falſ. inſtrument.
l lix. de confeſſ.
m lx. res inter al. act.
n lxj. de relat.
o lxij. de appellat. & conſultatio.
p lxiij. de tempor. appell.
q lxiiij. quãd. prouoc. non eſt neceſſ.
r lxv. quor. appel lat. non recipiã.
s lxvj. ſi penden. appellat.
t lxvij. de his qui per met. iudic.
u lxviij. ſi unus ex pluribus appel.
x lxix. ſi de momẽtan. poſſ.
y lxx. ne liceat tert. prouoc.
z lxxj. qui bon. cæder. poßint.
a lxxij. de bonis auth. iudi. poß.
b lxxiij. de priuileg. fiſci.
c lxxiiij. de priuil.
d lxxv. de reuoc. his quæ in fraud. credit.

g vij. de tab. exhi.
h viij. de lib. exh.
i ix. de Saluia. interdict.
k x. de ædific. priua.
l xj. de oper. noui nunciatio.
m xij. de oper. publ.
n xiij. de ratioci. oper. public.
o xiiij. de pig. & hypoth.
p xv. in quib. cauſ. pig. tac. contrah.
q xvj. ſi alie. res pig.
r xvij. quæ res pig. oblig. poſſ. uel non.
s xviij. qui pot. in pig.
t xix. de ijs qui in prior. cred. ius ſucc.
u xx. ſi antiq. cred. pig. uend.
x xxj. ſi com. res pign.
y xxij. de prætor. pign.

LIBER VIII.
a j. de interdict.
b ij. quor. bonor.
c iij. quor. legato.
d iiij. unde ui.
e v. ſi per uim uel alio mod.
f vj. uti poßidet.

cauſa iudicati, ut ſcilicet rei iudicatæ ſatisfiat, per modum executionis res condemnati debitoris pignori capiuntur[a], & diſtrahuntur 7. Effectus autem pignoris ſunt complures. Primus, ut creditor illo uti poſsit etiam ad oppignorandum[b], non tamen frui[c]. Etſi enim omnis pignoris cauſa, hoc eſt fructus, acceſsiones, partus 8, &c. naturam principalis obligationis atq; nexus hactenus ſequantur 9, ut pignori ſint 1: tamen non cedunt lucro creditoris, ſed ſorti imputantur 2. Secundus, ut niſi facta ſit pignoris remiſsio[d], (aut expreſſè per conuentionem, aut tacitè, puta reddendo principale chirographum 3, inq; uenditionem pignoris conſentiendo 4) retinendi illius ius creditor habeat, etiam in aliam cauſam quàm cuius gratia obligatum eſt: puta ob pecuniam chirographariam, quæ citra ſecuritatem mutuò fortè data eſt, & tantum chirographo confeſsionis de accepta debitaq; pecunia confecto, credita eſt atq; cauta[e]. Manet enim retinendi pignoris ius, donec & illa debitio diſſoluatur. Tertius, ut niſi fiat ſolutio, diſtrahi pignus poſsit[f]: quam diſtractionem debitor impedire nequit[g], niſi aut iniuria neq; ſolenniter fiat[h] (quo caſu etiam uendicatione, à quolibet poſſeſſore, reuocari res alienata poteſt 5) aut debitor luere rem uenum expoſitam per ſolutionem uelit[i]. Quartus, quòd hypothecæ obligatio tranſeat utrinq; in hæredes creditoris & debitoris in ſolidum[k]: quamuis obligationes perſonales inter hos pro hæreditarijs portionibus ipſo iure diuidantur 6. Quintus, ut niſi obſtet creditori exceptio pecuniæ cautæ, non numeratæ[l], ius etiam dominij[m] in pignore (quando diſtrahi commodè nequit 7) impetrari à principe ſolenniter poſsit. Nam ſolenni quadam præſcriptaq; legibus ratione eſt impetrandum: non etiam improbans in pignorum cauſa legis commiſſoriæ pactis, in quæ circumuenti neceſsitate debitores facilè ſe induerent, inducendum[n]. Vſu quandoq; uenit etiam, ut executio per exceptiones, quarum nonnullæ poſt ſententiam in executione opponi poſſunt 8 aut per præſcriptiones[o], quæ dilatoriè ad moderandam uel alio modo inſtituendam executionem, opponuntur 9, impediatur 1: ut ſi res quæ in executionem capitur, excipiatur eſſe litigioſa[p], ſic ut diſtrahi aut in ſolutum dari nequeat. Eſt quoq;, cum per nouas ſtipulationes[q], dum tamen non inutiles[r], aut per reos debendi & expromiſſores[s], aut fideiuſſores & mandatores[t], cauetur creditori & uictori ut acquieſcat, neq; executionem urgeat. Eſt deniq;, cùm nouatione, delegatione[u], ſolutione, liberatione[x] (puta remiſsione debiti, & pacto liberatorio) tollitur omnis obligatio 2, & conſequenter executio 3, excepta euictionis[y] cauſa, quam tamen euictionem non præſtat creditor qui pignus diſtraxit[z]. Et hic quidem eſt progreſſus atq; exitus ordinariorum iudiciorum ciuilium. Quia uerò ſuprà poſuimus 4 iudiciorum ciuilium alia ordinaria eſſe, quæ actionibus: alia extraordinaria, quæ imploratione officij iudicis & ſummariè atq; arbitrariè expediuntur: ideo poſtquam de illis hactenus dictum eſt, de his quoq; nonnihil eſt exponendum: in quibus extra ordinem pro rerum perſonarumq; uarietate uariè proceditur. ut cum quæſtio incidit de patria poteſtate, & liberorum erga parentes contumacia[a], de adoptionibus[b], emancipationibus[c], ingratitudine[d] liberorum, de iiſdem aut captis ab hoſtibus & poſtliminio reuerſis, aut redemptis[e], aut infantibus expoſitis[f], de longa conſuetudine[g], donationibus[h] uel puris uel ſub modo, conditione, aut ex certo tempore[i], conficiendis uel reuocandis[k], uel mortis cauſa inſtituendis[l]. Nam iure ueteri donationes non erant ſpecies contractus[*], ſed generalis quidam acquirendæ rei modus †, de quo extra ordinem prætores cognoſcebant 5. Item cum quæritur de pœnis cœlibatus, & propter hunc de decimarijs ſeu decimis ex lege Papia[m] exigendis. Nam l. Papia Poppæa, quæ M. Papio & Q. Poppæo coſſ. ſub Auguſto de maritandis ordinibus lata eſt 6, inter alia cautum fuit, ut quæ ciuis Ro. teſtamento, orbis hominibus relinquerentur, eorum decima pars auferretur, & redigeretur in fiſcū: quæ pœna primùm inter coniuges ſublata eſt 7, cum per illos non ſtet quo minus liberis Reſpub augeatur. poſtea uerò generaliter eſt antiquata 8, ſicut & priuilegia ac iura trium liberorum, quæ olim ſpeciali principis priuilegio concedi ſolent 9: hodie omnibus patent, & ſunt iure communi cuiuis obuia ac conceſſa[n]. Et hactenus quidem de iudicijs ciuilibus, tam ordinarijs quàm extraordinarijs dictum eſt: quibus expoſitis, ad alterum genus iudiciorum, uidelicet ad criminalia, eſt tranſgrediendum.

LIBER

a xxiij. ſi in cauſa iudicat. pig. ca.
b xxiiij. ſi pig. pignor. datū ſit.
c xxv. de partic. pig. et omni cauſa.
d xxvj. de remiſſ. pignor.
e xxvij. etiam ob chirograph. pecun. pign. tene. poſſ.
f xxviij. de diſtra. pignor.
g xxix. debito uēdit. pign. impe. non poſſe.
h xxx. ſi uend. pig. aga.
i xxxj. de luit. pig.
k xxxij. ſi unus ex plurib. hær.
l xxxiij. ſi pig. cōuent. num. pecu. ſecut. non fuer.
m xxxiiij. de iur. domin. impetr.
n xxxv. de pact. pig.
o xxxvj. de except. et preſcri.
p xxxvij. de litig.
q xxxviij. de contradic. empt.
r xxxix. de muti. ſtipul.
s xl. de duob. reis.
t xlj. de fideiuſſ. & mand.
u xlij. de nouat. et delegat.
x xliij. de ſolut. et liberatio.
y xliiij. de euictio.
z xlv. cred. euict. pig. non deb.
a xlvj. de patr. poteſta.
b xlvij. de adopt.
c xlviij. de emancip.
d xlix. de ingra. lib.
e l. de poſtlim. & redempt.
f lj. de infan. expo.
g lij. quæ ſit longa conſuetu.
h liij. de donatio.
i liiij. de dona. quæ ſub mod.
k lv. de reuoc. donat.
l lvj. de donat. cauſa mort.
m lvij. de pœn. cœlib. & orbita.
n lviij. de iure libero.

7 iuxta l. à diuo Pio. 15. de re iud.
8 l. reſtitue re. 85. de uerb. ſig. l. cū fundus. 31. in princip. ſi cert. petat.
9 l. cū principalib. 139 de reg. iur. l. hi qui acceſſionis. de fideiuſſ.
1 l. 1. h. t.
2 l. 2. h. t.
3 l. creditricem. 7. h. t. uid. l. 3. et 4. de pact.
4 l. 4. h. t. uid. l. Cauæ. de pignor. actio.
5 l. 2. l. pē. hoc tit.
6 l. ult. h. t. l. ea. §. famil. hercisc. l. 2. §. de hered. actio.
7 l. fin. h. t.
8 l. Neſennius. 41. §. ult. de re iudica. l. ex diuerſo. §. ult. de re iud. cū ſimil.
9 uid. Parat. ff. de except.
1 l. j. §. de iur. & fact. ignor. l. eleganter. §. ſi poſt. de cōd. indeb. l. poſt rem. de tranſact. l. ſi fideiuſſo. de dol. except. l. fin. §. ſi ex falſ. inſtru. l. à diuo Pio. §. ſi ſuper rebus. de re iudica. cum ſimil.
2 Inſt. quib. modis tollit. oblig.
3 l. ſi reus paratus. de iud.
4 ad tit. de iudic.
* l. 3. §. 1. de act.
† Inſt. de donat. in princ.
5 uide ff. de donat. & de precar.
6 uide Dionem.
7 l. 2. hoc tit.
8 ut patet ex Rubr. de pœn. cœlib.
9 uide Plinium lib. epiſt. ad Traia. & Martial.

LIBER IX.

IN quorum aditu meritò de perſonis quæ ſuſtinent iudicia 1, nempe accuſatore ueluti huius litis principe, & de iudice atque reo quæritur. De accuſatore, quinam accuſare poſsint, uel non poſsint[a]: de iudice, apud quẽ 2, qua forma & modo inſcriptionis, accuſatio ſit inſtituenda[b]: de reo, quemadmodum accuſatione inſtituta exhibendus ſit, & tranſmittendus[c]: quomodo cuſtodiendus[d], in publica ſcilicet magiſtratus cuſtodia, non in carceribus priuatorum, qui omnino ſunt interdicti[e]. Item quis ordo aut exitus iudicij, ſi reus uel accuſator mortuus fuerit[f]. Deinceps de ſingulis accuſationum ſpeciebus ac iudicijs, & qua, quæq; delicta, lege accuſentur & coerceantur, eſt perpurgandum. Iudicia autem eiuſmodi aut ſunt publica, aut priuata, aut extraordinaria. Publica ſunt, quæ publica aliqua lege de publico crimine ita conſtituuntur, ut ſint publici iuris, & ad populum ac Rempub. uelut iniuria affectam, pertineant*: ut cum quæritur de eo qui Imperatori maledixit[g]. eſt enim crimen hoc læſæ maieſtatis[h], quod l. Iuliæ publico iudicio coercetur. Item de adulterio & ſtupro[i], præſertim in pupillam cuius quis tutor fuerit[k], aut in dominam cuius quis ſeruus ſit, commiſſo[l]: Item de ui publica ſeu priuata[m]: quò etiam raptus uirginum meritò refertur[n], non etiam priuatæ caſtigationes ſeruorum[o], aut propinquorum[p]. Vim enim non facit qui ſuo iure utitur 3, quiq; emendandi potius quàm contumeliæ cauſa, domeſticum uel propinquum coercet. Et hæc quidem crimina publicis legis Iuliæ iudicijs uindicantur. Lege porrò Cornelia puniuntur ſicarij[q], & illi 4 qui parentes uel liberos occiderunt[r] (in quibus tamen nonnulli ex l. Pompeia 5 ſupplicia ſuſtinent) item malefici & mathematici, ſimilesq;[s] qui ueneficijs & malis artibus hominum uitæ ac ſaluti inſidiantur, quod & ipſum homicidij ſpecies eſt: nam plus eſt hominem extinguere ueneno, quàm occidere gladio 6: & non modò de uiolatione uiuentium, ſed etiam mortuorum, ſepulchriſq; eorum uiolans, anquiritur[t]. Sunt etiam iudicia publica conſtituta l. Fauia de plagiarijs[u], l. Viſcellia[x] de libertis qui in ingenuorum dignitates & munera irrepſerunt, l. Cornelia de falſis[y]: quibus & illi ex conſtitut. tenentur, qui ſibi falſò quid aſſcribunt in alterius teſtamento[z], qui falſam monetã cudunt[a], aut nomen ſtatumúe immutant[b]. Item l. Iulia de ambitu[c], repetundarum[d], de crimine peculatus[e] & ſacrilegij[f], de ſeditioſis[g] qui ad ſuffragium plebem audent contra Rempub. colligere: nam & hi lege olim Iulia coercebantur 7. Et hæc quidem ſunt publica de delictis iudicia: in quibus hoc tenendum eſt, neq; ea priuatis ac ciuilibus eâdem de re iudicijs (ſicut de omni delicto uel criminaliter, uel ciuiliter agi poteſt 8) nec contra hæc criminalibus & publicis impedimento eſſe, quo minus utraq; exerceri poſsint[h]. Sunt autem, ut dixi, præter hæc, priuata, aut etiam extraordinaria de delictis, priuatis ſcilicet & minoribus, iudicia prodita: ut de crimine expilatæ hæreditatis[i], ui bonorum raptorum[k], crimine ſtellionatus[l], iniurijs[m], famoſis libellis[n], abigeis[o], aggerum Nili perfoſſoribus[p], latronum aut aliorum reorum occultatoribus[q]. Et hæc quidem tam publica quàm priuata atque extraordinaria iudicia, contra facinoroſos ſunt conſtituta: qui quidem ſi accuſati ſubterfugiant, requirendi ſunt, & eorum bona annotanda[r]: ſin compareant, & factum negent, quæſtionibus ſubdendi, ſiquidem indicia urgeant idonea[s]. Sin autem confiteantur, uel ita conuincantur ut negare non poſsint 9, coercendi: & niſi abolitionibus[t], puta ſpeciali uel generali[u], uel præſcriptione[x] periculum ſit diſcuſſum, aut certè ob tergiuerſationem[y] uel calumniam[z] ex S. C. Turpiliano, in ipſum aduerſarium deriuatum, pœnis legitimis puniendi[a]: bonis etiam eorum, ex iuſſu tamen principis[b], confiſcatis[c], ſicuti damnatorum bona iure ueteri publicari ſolent, ut & eorum qui pro damnatis habentur: cuiuſmodi ſunt, qui ſibi mortem conſcientia ſceleris conſciuerunt[d]: niſi paſsi eiuſmodi damnationis ſententiam, gratia & beneficio ſummi principis in integrum reſtituantur[e].

& de ijs qui pleb. &c. b xxxj. quand. ciuilis act. præiudic. cri. i xxxij. de crim. expil. hæredit. k xxxiij. de ui bon. rapt. l xxxiiij. de crim. ſtelli. m xxxv. de iniur. n xxxvj. de famoſ. libell. o xxxvij. de abigeis. p xxxviij. de Nili agg. non rumpend. q xxxix. de ijs qui latro. uel al. crim. re. occul. r xl. de requiren. re. s xlj. de quæſtionibus. t xlij. de oblatio. u xliij. de gener. abolit. x xliiij. ut intra cert. tẽp. crim. quæſt. ter. y xlv. ad S. C. Turpilia. z xlvj. de calumniat. a xlvij. de pœnis. b xlviij. ne ſine iuſſu prin. cert. iud. lic. confiſ. c xlix. de bonis proſcrip. ſeu damnat. d l. de bon. eor. qui mort. ſibi conſc. e lj. de ſententiam paſſ. & reſtitut.

1 c. forum. de uerb. ſig.
2 l. 1. 4. 6. 7. 8. 14. h. t. de accuſ.
* in princ. Inſt. de publ. iud.
3 l. iniuriarũ. de iniur. l. 3. de lib. hom. exhib.
4 uide que dixi ad t. ff. ad l. Pomp. de parri. in Paratit.
5 ff. ad l. Põp. de parricid.
6 l. j. h. t.
7 uid. Paratit: ad l. Iul. pec. & ad l. Iul. de amb.
8 l. final. de furt. l. ult. de iniur. uide in Parat. de priuat. delict.
9 l. qui ſententiam. 16. h. t. de pœn.

a j. de ijs qui accuſa. non poſſ.
b ij. de accuſ. & inſcrip.
c iij. de exhib. & tranſ. re.
d iiij. de cuſt. reo.
e v. de priua. carce. inhiben.
f vj. ſi reus uel accuſ. mor. fue.
g vij. ſi quis Imp. maled.
h viij. ad l. Iul. maieſtat.
i ix. ad l. Iul. de adult.
k x. ſi quis eam cuius tut. fuer.
l xj. de mulier. que ſe prop. ſer. coniunx.
m xij. ad l. Iul. de ui public.
n xiij. de rap. uir.
o xiiij. de emen. ſeru.
p xv. de emend. propin.
q xvj. ad l. Corn. de ſicar.
r xvij. de ijs qui paren. uel liber. occid.
s xviij. de malef. & mathemat.
t xix. de ſepul. uiol.
u xx. ad l. Fauiã, de plag.
x xxj. ad l. Viſcel.
y xxij. ad l. Cornel. de falſ.
z xxiij. de his qui ſib. aſſcrib. in teſt.
a xxiiij. de falſ. monet.
b xxv. de mut. nom.
c xxvj. ad l. Iul. de ambit.
d xxvij. ad l. Iul. repet.
e xxviij. de crim. peculat.
f xxix. de crimin. ſacrileg.
g xxx. de ſeditioſ.

a 1. de iur. fiſc.
b 2. de conuen. fiſci debitorib.

LIBER X.

c 3. de fid. instrũ. & iur. haſt. fiſcal. — ET hactenus quidem expoſitum eſt de iudicijs, ac iuris quæſtionibus ciuilibus — COD.
&criminalibus: ſequens eſt, ut de fiſcalibus, quæ priuilegio aliquo & iure ſin- — LIB. X.
gulari, non communi reguntur atque expediuntur, & potiſſimùm ad ſummi
d 4. de uend. rer. fiſc. — Principis arbitrariam cognitionem pertinent, ultimo tandem loco tractatio
inſtituatur. Hęc autẽ ferè trium ſunt generum. alia enim propriè ad ius resque
e 5. ne fiſc. rẽ quã uend. euinc. — fiſci, de quibus in libro 10: alia ad munera à priuatis fiſco & Reipub. præſtanda, eorũque excu
ſationes, de quibus in lib. 11: alia ad dignitates, quæ & ipſa quædam munerum perſonaliũ
f 6. de his qui ex public. ration. — ſpecies ſunt, de quib. in lib. 12. agi potiſſimùm uidemus, referuntur & pertinent. Primò igi-
tur extra ordinem quæritur de iure fiſci[a], de conueniendis fiſci debitoribus[b], de fide inſtru
g 7. pœn. fiſcal. credit. præferr. — mentorum, & iure haſtæ fiſcalis, & de addictionibus[c], de uenditione rerum fiſcalium cum
priuatis communium[d], quæ contra iuris regulas à ſocio fiſco uniuerſæ diſtrahi 1, nec tamẽ — 1 l. j. h. t.
h 8. de fiſca. uſu. — euictione aliqua retrahi repetique poſſunt[e]: de his qui ex rationibus publicis mutuam pecu — 2 l. j. h. t.
i 9. de ſent. cont. fiſc. lat. retract. — niam acceperunt[f], quæ res pœna quadrupli 2, aut etiam capitalibus pœnis 3, coercetur: — 3 l. 2. h. t.
quemadmodum fiſcus in ueris debitionibus, aut pœna mulctaúe exigenda, alijs creditori- — 4 l. 2. & 3.
k 10. de bon. uacant. & incorporatio. — bus præferatur[g]: de uſuris fiſcalibus[h], quæ ex debitionibus rerum creditarum exigi, & pro- — h. t.
mitti fiſco poſſunt 4, pro pœnis uerò aut mulctis fiſco debitis exigi non poſſunt 5: de ſen- — 5 l. j. h. t.
tentijs contra fiſcum latis[i], etiam intra triennium 6 retractandis: quamuis iure cõmuni ſen — 6 l. j. h. t.
l 11. de delatorib. — tentiæ omnes, poſt decem dies in rem iudicatam tranſeant, nec retractari poſſint 7: de bo- — 7 uide de
m 12. de petit. bonor. ſublat. — nis inteſtatorum uacantibus, & incorporatione[k], hoc eſt de bonis eorum qui ſine hærede — temp. appel.
deceſſerunt, non in æraria ciuitatum 8, ſed in corpus fiſci publicum ſolẽniter 9 redigendis: — ff. & ff.
n 13. de his qui ſe defe. — de eorundem bonorum delatoribus[l], & petitionibus ſublatis[m], ne quis ſcilicet fiſco obla- — 8 l. j. h. t.
ta, ſub ſpecie munificentiæ principalis petere audeat: neúe Principes in nonnullis, puta in — 9 l. ſi quis
o 14. ſi liberal. imper. ſoc. — bene meritis aut præpotentibus, inuerecunda petentium inhiatione conſtringantur, ut pu- — intra. ff. de
dore uicti etiam nõ concedenda tribuant 1: de his qui ſe deferunt[n], cum incapacib. ipſis bo — bon. proſcri.
p 15. de theſaur. — na alioqui uacantia relicta ſunt, ut ſcilicet pręmio maiore quàm eſt delatorum (qui tantum — l. 2. ff. de a-
q 16. de anno. & tribut. — quartam aut octauam accipiunt) nempe triente aut ſemiſſe quandoque bonorum bonoren- — quæduct.
tur 2. Item ſi liberalitatis Imperialis ſocius, unus ſcilicet ex his quibus communiter à Princi — 1 l. j. h. t.
r 17. de indictio. — pe aliquid, puta prædiũ, datum eſt, nullo relicto hærede deceſſerit: ut ad conſortem potius — 2 l. unic. h.
ſ 18. de ſuperindict. — ſolatium, quàm ad aliam perſonam, quamuis fiſcum, pars decedentis perueniat[o]. Item de — t. l. edicto. l.
theſauris non fiſco uendicandis, ſed inuentori & domino loci relinquendis[p], de annonis & — cum taciti.
t 19. de exactio. trib. — tributis[q], indictionibus[r], quas fuiſſe initiò extraordinarias exactiones, puta ob neceſſitatẽ — de iur fiſc.
belli, &c. indictas, apparet 3: & de ſuperindicto[s], hoc eſt augmento indictionum, his ſcilicet — 3 l. j. in uer.
u 20. de ſuperexaction. — ad neceſſitatem rei gerendæ necdum ſuppeditantibus: de actionibus tributorum[t], qua ni- — quæ iam non
mirum ratione exigi, & in fiſcum redigi debeant: de ſuperexactionibus[u], quæ ſcilicet ultra — extraordina
x 21. de cap. & diſt. pig. tribut. cauſa. — debitum à ſubditis exiguntur, & in duplum (furti enim ſpecies eſt) his qui indebitè ſoluere — rium ut ha-
coacti ſunt, reſtituuntur: capitali pœna afficiendis illis, qui eiuſmodi ſuperexactiones inde- — ctenus, &c.
bitè exegerunt 4: de capiendis & diſtrahendis pignorib. à debitore captis, tributorum non — h. t.
y 22. de apoch. pub. & deſcrip. cur. — ſolutorum cauſa[x]: de apochis publicis[y], quæ ſoluentibus debitoribus à fiſco in probatio- — 4 l. j. h. t.
nem factæ ſolutionis dantur: & deſcriptionibus curialium, qui munera ſuſtinent, ut ex illis — 5 l. j. h. t.
ſcilicet appareat quantum quiſque debeat, & ſoluere fiſco quotannis teneatur, neúe quid in — 6 l. 2. C. de
z 23. de can. larg. titul. — fraudem plebeiorum & inopum, ac gratiam & exonerationem gratioſorum & potentum, — iure emphy.
hac in parte excogitari poſſit 5: de canone, hoc eſt penſitatione & cenſu 6 largitionalium — c. potuit. de
a 24. ne oper. à collat. exigant. — titulorum[z], quæ ſcilicet ſubditi ſpontè & ex dono Principi, præſertim calendis Ianuarij, pro — locat.
auſpicijs noui anni 7, largiuntur: aut quæ ad largitiones principales, ut inde Princeps mu — 7 ff. de ob-
b 25. de immuni. nem. conceden. — nificentiam exerceat, à reliquis fiſci rebus ſecernuntur. Item ne à collatoribus ſeu exactori- — lat. & uot.
bus operæ ſub pretextu tributorum indebitè exigantur[a], neúe ediuerſò quenquam ab ex- — lib. 12.
c 26. de condit. in public. horr. — actione immunem gratioſè prætermittant[b]: de frugibus conditis in publico horreo tam e- — * l. lex quæ.
rogandis (ueteribus ſcilicet & corruptis, qui ſeruando ſeruari amplius nequeant*) quàm — C. de admin.
d 27. ut nem. lice. in coemp. ſpeci. ſe excuſa. & mun. ſiton. — importandis & cuſtodiendis[c] (ſcilicet recentibus, quæ ſeruari conditæ poſſunt) aut in ne- — tutor.
ceſſitate 8 publica famis 9, belli, &c. nouis ſpeciebus frugum coemendis, indicta ſcilicet ſub — 8 l. j. in uer.
ditis coemptione à fiſco, cui omnes penes quos illarum rerum inuenitur copia, uendere de- — urgente ne-
beant, & à qua coemptione nemini ſe excuſare liceat[d]: quod munus σιτώνια uocatur. De col- — ceſſitate. h. t.
e 28. de collat. donat. uel releuat. aut transla. ſeu adærat. — latione præditorum donatorum à Principe, uel releuatorum à tributis eiuſdem beneficio — ut nem. lic.
(quæ tamen releuatio, ne reditus publici minuantur, peti non debet 1) uel translatis ex una — 9 Boet. de
præſtatione in aliam, puta ut pro frugibus pecuniam præſtent, uel adæratorum, hoc eſt le- — conſol. lib. 1.
uius taxatorum & æſtimatorum ad tributum pręſtandum[e]: de collatione æris[f], quam pro- — 1 l. j. de col-
29 de collat. æris — uinciæ metalliferæ facere coguntur, aut pecunia pro ære inferenda 2. Item de officio diſcuſ- — lat. prædio.
ſorum, — 2 l. unic. h. t.

ſorum[a], qui rationes fiſcales ab alijs tractatas & oblatas fiſco, iterum diſcutiunt & recognoſcunt, adq; calculum & examen, ne qua fraus committatur, reuocant. Atq; hæc quidem hactenus de his quæ ad fiſci rationes, & publicum patrimonium atq; penſitationes pertinent. Sequitur, ut altera pars, de oneribus ſcilicet, muneribusq; publicis, & eorum excuſationibus (de quibus multa quoq; extra ordinem uariè prodita ſunt) perpurgetur. Ac primò de decurionibus, & eorum filijs: & qui decuriones habeantur, & quibus modis à fortuna curiæ liberentur[b]: nam ad horum collegia ſeu curias, præcipua in ciuitatibus munera pertinent, de ſeruis aut libertis ad decurionatum aſpirantibus[c]: de prędijs decurionum ſine decreto non alienandis[d], ne ſcilicet diuenditis bonis aliò migrare, & ſuas decurias deſerere temerè poſsint: de quarta ex bonis decurionum, quibus alieni à conſortio curiæ ſuccedunt, in collegio retinenda[e], ne per mortem decurionum, ſine liberis, qui alioqui locum decedentis patris implent 3, decedentium, & alienis bona ſua relinquentium, imminutionem aliquam decuria patiatur: reliquo hæreditatis dodrante ad hæredem quidem redeunte, ſed cum hoc onere, ut de bonis immobilibus, puta terræ iugeris, certam quotannis penſionem curiæ præſtet 4: quæ cenſus præſtatio eâdem ratione alijs qui fundos lucratiuo titulo, puta donationis, legati, &c. à decurionibus conſecuti ſunt, imponitur[f]. Intereſt enim Reipubl. ad faciliorem munerum expeditionem, & ſuſtentationem curiæ ſumptusq; tolerandos, nō modò decuriones, ſed ipſorum quoq; bona in collegio retineri: ut & ſalaria ex publicis bonis præſtari[g], & munerum functioni ſumptus ſuppeditari, & in officio decuriones retineri poſsint: qua etiam ratione ex ciuitate in uillas & rus habitandi gratia migrare prohibentur[h], uidelicet ut commodius & coràm, non impediti agricolatione, muneribus neceſſarijs perfungantur. Præter decuriones autem & reliqui municipes munera capiunt, (unde & dicti ſunt) ac ſuſtinere debent: qui aut ſunt originarij, hoc eſt ciues, aliquo loco oriundi, nati, uel manumiſsi[i]: aut uoluntarij, puta ſponte curialium numero ſe aggregantes, ut incolæ domicilium alicubi habentes[k]. Munera autem uel ſunt perſonalia, ut honores, qui inter patrem & liberos non ſunt continuandi[l]: uel patrimonialia[m], quæ patrimonijs publicæ utilitatis gratia, & ad ditandum aduerſus imminentes neceſsitates, fiſcum indicuntur 5: quæ aut cum neceſsitate parendi indicuntur, & quidem regulariter[n]: aut ſponte (quod rarò in patrimonialibus, in honoribus uerò & perſonalibus ſæpe uſuuenit) ſuſcipiuntur[o], ab his ſcilicet qui uacationem habent muneris, aut à principe impetratam[p] (quæ uacatio ad extraordinaria[q], non etiam ad ordinaria munera lege indicta 6, pertinere intelligitur 7) aut decreto decurionum conceſſam[r], aut lege & iure communi indultam. Datur enim iure communi ex iuſtis quandoq; cauſis excuſatio[s]: certis muneribus, à quibus nemini ſe excuſare liceat, exceptis[t]. Excuſatio autem conceditur aut ſolida ab omnibus muneribus, aut ex parte, uidelicet non à proprio munere, ſed duntaxat ab alijs quæ ab hoc ſunt ſeiuncta: ut ſcilicet tanto commodius ſuæ quiſq; functioni uacare poſsit. Excuſationem ſolidam & omnimodam præſtant, ætas minor uel ſenilis, profeſsio liberalis, quæ ſuſtinetur, & qua Reipu. commodatur[u], morbus[x], numerus liberorum, paupertas[y], profeſsio liberalium doctrinarum, puta medicinæ[z], athletici certaminis[a], cauſaria militiæ[b], armatæ uel togatæ, honeſtaq; impleus ſcilicet ſtipendijs miſsio[c], & ius ueteranorum impetratum 8. Ex parte aliqua excuſationem præbet, ſcilicet à muneribus, magis perſonalibus quàm à patrimonialibus, conductio uectigalis publici[d], item conditionis uilitas muneribus honeſtioribus minus idonea, ut libertinitas[e], infamia[f], reatus[g], exilium[h], patria poteſtas[i]: item periculum munerum in alios, puta ſucceſſores, translatum[k]: muliebris ſexus[l], legationes[m], artificium[n]: aut quia alij potiores nominari poſſunt[o], aut quia propter inimicitias creatio facta eſt[p]. Atq; eiuſmodi excuſatione aliqua approbata, etiam ſumptus qui in hanc litem facti ſunt, recuperantur[q]: quos tamen ſucceſſores facere non tenentur, ſi poſt creationem quis deceſſerit[r]. neq; enim hoc nomine conueniri poſſunt 9. Eâdem ratione non ab omnibus, ſed præter ſuum munus proprium à reliquis muneribus excuſationem habent, qui certis muneribus Reip. præſtandis defunguntur, nimirum ut à cæteris feriati, propriam ſuam functionem commodius exequi atq; obire poſsint: ut qui ipſis munerib. exigendis & recipiendis præſunt, tabularij, qui tabulas eorum quæ publicè debentur & inferuntur, conficiunt 1: ſcribæ, logographi, rationum deſcriptores & cenſuales[s], qui operam ſuam magiſtro cenſus in cenſualibus rebus conficiendis præſtant 2, & in prouincijs cenſus ac patrimonia deſcribunt 3: ſuſcepto-

3 § de fil. offic. lib. 12. et § de decur. & eor. fil.
4 l. j. § de apoch. publ. l. 16. C. Theo. de agen. in reb.
5 l. 2. h. tit. uide ff. eo. de muner.
6 l. unic. h. t.
7. l. cui muneris de mū. & honor.
8 uide ff. de priuil. ueterano.
9 l. unic. h. t.
1 l. j. l. miſſi. § de exact. trib. l. 2. § de mun. l. j. § de immun. nem. conced. l. j. § de cēſib. l. 2. § de iur. fiſc.
2 l. 2. et l. 4. de priua. apogen. in reb. l. conſulta. l. teſtamenta. de teſtamen. l. ſ. C. Theod. de ſtud. lib.
3 l. ſ. ff. de mun. et hon. & l. 3. h. t. uid. D. Cuiacium hic.

a 30. de diſcuſſoribus.
b 31. de curio. & fil. eor.
c 32. ſi ſer. aut lib. ad decur. aſp.
d 33. de præd. decur. ſine decr. non alie.
e 34. quand. & quibus 4. pars.
f 35. de imponē. lucrat. deſcrip.
g 36. de præben. ſala.
h 37. ſi curial. relic. ciuit. rus habi. &c.
i 38. de municip. & origin.
k 39. de incol. & ubi quis domicil.
l 40. de bonor. & mun. non cont. int. pat. & fil.
m 41. de mun. patrim.
n 42. quemadmodum ciuil. mun. indicun.
o 43. de his, qui ſpont. publ. mū. ſub.
p 44. de his qui à prin. uaca. acceper.
q 45. de uaca. public. mun.
r 46. de decret. decur. ſuper im mun.
s 47. de excuſ. mun.
t 48. de quibus mū. uel præſta. nem. lic. ſe excuſar.
u 49. qui ætat. uel profeſ. ſe excuſ.
x 50. qui morb. ſe excuſ.
y 51. de his qui num. li. uel pauper. excuſ. mer.
z 52. de profeſſ. & medic.

a 53. de athlet. b 54. de his qui non impl. ſtip. ſacra. ſolut. ſunt. c 55. quib. mun. excuſ. hi qui poſt impl. mil. uel adiuc. &c. d 56. de conduct. uectig. fiſc. e 57. de libertin. f 58. de infami. g 59. de re poſtul. h 60. de his qui in exil. dat. uel ab ord. moti ſunt. i 61. de filijsfam. et quemadmodum pro his pat. ten. k 62. de peric. ſucceſſ. l 63. de mulier. in quo loc. mun. ſex. cong. m 64. de legation. n 65. de excuſ. artific. o 66. de potior. ad mun. nomin. p 67. ſi propter inimicit. q 68. de ſump. recuper. r 69. ſi poſt creationem quis deceſſ. s 70. de tabula ſcrib. logograph. & cenſual.

ſuſceptores[a], qui præſunt annonis & tributis ærarij recipiendis 4: præpoſiti, qui horreis publicis, in quibus ſpecies fiſcales deponuntur 5: arcarij, qui his quæ in arcam præfecti prætorio inferuntur, ſuſcipiendis 6 operam nauant: ponderatores[b], qui aurum quod fiſco penditur, ponderant & examinant: & proſecutores auri publici[c] (hoc eſt, qui illud exigunt & tranſmittunt 7, quiq; ex eo nihil iuſto diutius retinere 8, multo uerò minus quippiam uſurpare debent[d]) uel auri coronarij[e], quod in coronis aureis publicæ gratulationis & rerum bene geſtarum nomine Principi offerri ſolet 9: & Irenarchæ[f], qui quieti ac paci (ut nomen indicat) per prouincias tuendæ, ne ſcilicet ob exactionem munerum populares & prouinciales tumultuentur, præſunt. Quibus prouincialibus ſicut auri luſtralis collationem Imperator Anaſta. remiſit, ſic illi indulgere debent, ut pro argenti quod debetur & præſtandum eſt, precio, aurum, uel econtrà pro aureis nummis argenteam monetam, facta æquali æſtimatione, inferre theſauris principalibus poſsint[g].

LIBER XI.

EThi quidem pecunijs in fiſcum inferendis adminiſtrant, eoq; à reliquis muneribus excuſationem habent. Speciebus porrò, quæ in horrea Principis inferuntur, ex prouincijs, unde debentur, tranſportandis, ſeruiunt nauicularij & naucleri publici[a]: qui hoc unum munus debent, à reliquis oneribus, unà cum prędijs ſuis, liberi & immunes[b]. In qua etiam conditione ſunt priuati, qui naues habent, atq; nauigant: fiſco enim in tranſportandis ſpeciebus ſeruire debent[c], adeò quidem, ut naui annona publica onuſtæ, priuatum onus imponi non poſsit[d], quin periculum & damnum naufragij[e] fiſco præſtandum ſit 1: quod priuati alioquin non præſtant 2, ſed fiſco illata & deuecta pereunt: qui etiam ex priuatorum naufragijs compendium quærere, & res priuatorum tempeſtate fortè eiectas ſibi uendicare non debet 3. His adduntur metallarij, qui metalla eruunt[f]: ac procuratores metallorum, qui his præſunt: murilegi[g] ſiue conchilioleguli 4, qui murices, quorum ſanguine purpura tingitur, aliasq; cõchas marinas unionibus & margaritis grauidas, legunt & piſcantur: & gynæciarij, qui in contexendis gynæceo Principali ueſtibus ac monilibus laborant. Item procuratores rerũ ad gynæceum pertinentium: & monetarij, qui cudendæ monetæ ſeruiunt: bactagiarij, quorum eſt proprijs iumentis res ad ærarium pertinentes tranſuehere 5: & baphij 6, qui tingendæ murice Imperatoriæ purpuræ ſunt addicti. Dico, Imperatoriæ: quia reliquis purpura uti non licet[h], ac ne ueſtibus quidem holoueris, ſeu (ut nunc loquuntur) holoſericis & auratis: quarum tamen uſus tantum maribus interdicitur, permittitur uerò mulieribus 7, quoniam has cultus & ornamenta magis decent quàm uiros. Dico, eſſe addictos: nam horum omnium qui hæc munera præſtant, certa ſunt corpora & collegia, quibus artifices unà cum familijs ſuis ita erant addicti & incluſi, ut ad aliud munus aliamúe fortunam aſpirare, alio etiam onere grauari non poſſent, ſed quiſq; ſuo munere fungi cogerentur 8, & ab alijs excuſationem haberent neceſſariam: ut & fabricenſes[i], quod eſt corpus eorum qui in publicis fabricis arma, haſtas, loricas, tela, ſcuta, & ſimilia bellica inſtrumenta faciunt 9: & his conſimiles artifices palatini, qui uel expendendæ ueterum numiſmatum ac aureorum ſolidorum æſtimationi præſunt[k]: uel frenis & ſellis equeſtribus ac baltheis, Principum familiæ & palatio (nam reliquis hæc ornamenta parari non poſſunt) margaritas, ſmaragdos & hyacinthos aptant atq; intexunt[l]: item claſsici milites[m], claſsibus atq; nauibus publicis tuendis deputati: decuriales urbis Romæ[n], qui ſcrinia Senatus ſeruant, acta publica excipiunt & perſcribunt. Item corporati certis collegijs[o]: ut piſtores[p], ſuarij[q], ſuſceptores uini publici, & qui ex corporatis eiuſmodi deſtinantur arcendis incendijs, collegiati[r]: & chartoprati, qui tranſmittendæ & diſtrahendæ chartæ ac papyri publicæ curam gerunt. Itẽ nummularij, qui, ut argentarij, publicas rationes conficiunt 1: profeſſores liberalium artium urbis Romæ ſeu Conſtantinopolitanæ[s], qui præ cæteris ſunt priuilegiati & honorati[t]. Nam urbs Conſtantinopolis, tranſlata eò imperij ſede, non modò ius Italicum, ſed ipſius etiam ueteris Romæ priuilegia eſt conſecuta[u]: ſecundum quam Berytus Syriæ metropolis, magna olim erat in eminentia[x]. Fuit autem præcipua populi urbis Romæ, & deinceps Conſtantinopolitanæ, prærogatiua, quòd illi alendo, canonem frumentarium[y], hoc eſt annuũ frumentum[z], & aliam annonam ciuilem[a], puta oleum, porcinam, bubulã, præſtare ac ſuppeditare gratis, prouinciales cæteri cogebantur: quæ annona præcipuè indigentib. & mendicis inualidis, non ualidis[b] (nam hi ad labores urgendi ſunt) diſtribuebatur. Item nautæ

Tyberini,

a 71. de ſuſcepto. propoſit. & arcar.
b 72. de ponderat. et auri illat.
c 73. de auri publ. perſecut.
d 74. de iis quæ ex publ. collat. illa ſunt non uſurp.
e 75. de aur. coron.
f 76. de Irenarchis.
g 77. de argent. prec. quod theſaur. infert. & auri luſtrat. collat.

LIBER XI.

a 1. de nauicul. ſeu naucl.
b 2. de præd. & omn. reb. nauicul.
c 3. de nauib. non excuſ.
d 4. ne quid one. public.
e 5. de naufrag.
f 6. de metalla. et metall.
g 7. de murileg. et gynec. & procur. gyn. & de bactag.
h 8. de ueſtib. holouer. & aurat.
i 9. de fabricẽſib.
k 10. de uet. numiſm. poteſtat.
l 11. null. lice. in fre. equeſt. &c. et de artif. pala.
m 12. de claßic.
n 13. de decur. ur. Rom.
o 14. de priuile. corp. urb. Rom.
p 15. de piſtorib.
q 16. de ſuar. & ſuſcep. uin. &c.
r 17. de colleg. et chartopra. ac numm.
s 18. de ſtud. liberal. urb. Romæ.
t 19. de honorator. uehicul.
u 20. de priuileg. urb. Conſtant.
x 21. de metropol. Bery.
y 22. de canon. frum. urb. Rom.
z 23. de frum. urb. Conſtant.
a 24. de anno. ciuil.
b 25. de mendic. ualidis.

4 l. cũ poſſeſſor. in fin. de cenſib.
5 l. 2. h. tit. uid. Cuiac. in l. 9. C. de iur. fiſc.
6 l. 5. C. de iis qui ex publi. rat. mun. l. 3. C. de Cano. largitio. l. ultim. h. t. uide Cuiaciũ hic.
7 l. 5. h. t.
8 d. l. 5.
9 uid. Capitol. in uit. Anton. Pij. l. ult. C. Theod. de aur. coron. l. pẽ. C. de ind.
1 l. unic. h. t.
2 l. 4. h. t.
3 l. 5. h. t.
4 l. ult. h. t.
5 l. 4. h. t. l. 7. de curſ. pub.
6 l. 2. h. tit.
7 l. 1. 2. 4. h. t.
8 l. 1. & to. t. de murile.
9 l. ult. C. de ſer. fugit.
1 l. quædã. 9. §. nummularios. de eodẽ. ubi dixi.

Tyberini, qui commeatum eiuſmodi in ueterem urbem Romam conuehunt[a]: & frumenta- a
rÿ Alexandriæ[b], quò omne Aegypti frumentum atq; annona comportata, ſuſcipiebatur
& excuſiebatur: eiuſq; ciuitatis corporati & primates[c]: qui omnes à ſordidis muneribus b
cum digniora ſuſtineant 2, excuſantur: ut & qui cæteras Imperÿ ciuitates[d], earumq; res pu
blicas adminiſtrant[e], aut diſtrahunt[f] (inter quos tamen ciuitatum debitores[g] non nume- c
rantur, quibus antè honores gerere quàm æs Reipub. alienum diſſoluerint, interdictum
eſt:) 3 qui ſi in officio commiſerint, hoc ordine conueniuntur, ut ipſi prius, deinde horum d
nominatores[h] ac fideiuſſores[i] conueniantur[k]. Ab his tamen diſtant actuarÿ publici. nam
hi ſerui ſunt Reipub. ſtipulationibus contrahendis & rationibus ſcribendis atq; tractandis e
præpoſiti 4: quod ad munus cum proprium ſit ſeruorũ uniuerſitatis 5, liberi homines in-
uiti cogi non poſſunt[l]. Porrò adminiſtratores eiuſmodi, de quibus iam eſt dictum, etſi à ſor f
didis & à ſua prouincia alienis muneribus excuſentur, non tamen à neceſſarÿs[m]: ut ab an-
garÿs 6, hoc eſt iumentorum & plauſtorum ad publica transferenda præſtationibus 7, in g
quas ſi qui ſumptus fiant, ÿ pro rata à collegis ſuſtinentur: qui & ex officio quod admini-
ſtrauerunt, hoc nomine conueniri poſſunt[n]. Inter hos autem etiam curatores recenſentur, h
qui ſeruis & actuarÿs publicis, ac ſolutionibus recipiendis, liberationibus debitorum faci-
endis, præſunt[o]. Et horum quidem collegia atq; munera ſunt honeſtiora, illorum ſordidi- i
ora, eoq; minorem excuſationem à muneribus habentia qui lenocinium exercent, aut ſpe-
ctaculis aut ſcenicis ludis[p] expenſa publica[q] ſeruiunt: aut aquæductibus purgandis[r], gla-
diatorum ludis exhibendis[s] (qui hodie penitus ſublati ſunt 8) uel feris uenandis[t], uel ma- k
iumæ[u] (ludi id naualis, teſte Suida, genus erat 9) operam locant, aut arma priuatim tracta-
re uolunt, fabricamq; armorum ferrariam exercere: hoc enim in totum priuatis eſt interdi-
ctum[x]. Item agricolarum corpora à ſeruili conditione non multum diſtantia[y]: quorum alÿ l
ſerui ſunt, ut cenſiti[z]: alÿ liberi quidem, ut coloni, qui tamẽ terram ueluti glebæ aſcripti di-
mittere nõ poſſunt 2, cùm etiam cenſiti ſint, cenſibusq; aſcripti 3: quiq; ex iugationib. terræ
& capitatione 4, à qua ciues ſunt immunes[a], tam cenſum dominis fundorum, (qui tamen
ſupra conſtitutum exigere, & grauare eos non poſſunt[a]) quàm Reip. tributa & capitationes m
pendunt 5: ut coloni Palæſtini[b], Thracenſes[c] (qui tamen capitationes non præſtant 6) Illy-
ricani[d], & alÿ ruſticani, uicos incolentes: qui ſicuti ſubterfugere tributa nõ debent, neq; de-
ſerere terram, ſed illi uelut addicti, conſtitutionib. pœnalib. adhæreſcere atq; immorari co-
guntur 7, & ad fraudanda tributa publica, fugiendosq; labores, potentiorum patrocinÿs n
ſeſe dedere prohibentur[e], ita nec econtrariò à cultu terræ ad ullũ aliud munus & obſequiũ
auocari debent[f]. Et adeò quidem coloni fundis, quos colũt, ſunt addicti, ut etiamſi proprÿ
eorum ſint, tamen non liceat habitatorib. metrocomiæ loca ſua ad extraneum, ſed tantũ ad o
uicinum eiuſdem metrocomiæ incolam, uenditione aut alio quouis titulo trãsferre[g], unde
ius retractus, quod hodie in pleriſq; ciuitatib. uicini obtinent, manaſſe uidetur. Dicitur autẽ
Metrocomia, eodem modo quo Metropolis: quæ ſicuti caput eſt prouinciæ atq; ciuitatum, p
ita Metrocomia Græco nomine dicitur caput atq; mater uicorum. Etſi autẽ pro ſuo quiſq;
capite atq; fundo uicarÿ, qui uicos incolunt, hoc eſt coloni & ruſtici, cenſum debent: tamen q
pro alterius etiam uicini cenſib. atq; debitis moleſtari non poſſunt[h]. quib. cenſib.[i] deſcribẽ
dis, & (ut nũc loquuntur) taxandis, præſunt cenſitores ſeu cenſores, qui cẽſus agunt: itẽ per- r
æquatores & inſpectores, qui actũ cẽſum inſpiciũt, emendant, & peræquãtes releuãtes ſcilicet
prędia, quib. grauior quàm ꝓ fructu cenſus impoſitus eſt, & aggrauantes ea quę cẽſita ſunt s
leuius 8: & in uniuerſum operã dantes, quo agri deſerti & inculti, uel à domino derelicti, co
lanẽ, & ad tributa pẽdenda aptenẽ[k]: utq; ſteriles agri & infrugiferi fertilib. ad culturã adiun t
gantẽ. Porrò inter cenſuales agros ſunt & limitrophi[l], qui alimẽta & cõmeatũ præbent 9 li-
mitaneis militib. & præſidiarÿs, qui in limitib. Imperÿ Rom. contra hoſtiũ incurſum excu- u
bant. A quib. diſtant terræ & paludes & paſcua limitanea, uel caſtellanorũ: nã hæc omni iu x
re ad milites limitaneos, ſeu caſtellanos pertinent 1: illi uerò limitrophi agri, nõ ſunt militũ,
ſed uel publici, uel priuati: & hoc ſolũ munus præſtant, ut annonã legionib. limitaneis ſuffi
ciãt atq; ſuppeditẽt. Sciendũ enim eſt, paſcua publica uel priuatæ rei Principis[m], itẽ fundos y
patrimoniales Principis, & ſaltuenſes, hoc eſt ſalub. & nemorib. obſitos, ſolere ſub certis mu
nerib. penſitationibusq; ad ſuſtentationẽ exercituũ limitaneorum, uel ad alias Reipub. ne- z
ceſſitates præſtandas, aut in emphyteuſin dari (unde & emphyteutici nominantur) aut elo
cari[n], unà cũ mancipÿs & colonis patrimonialiũ & ſaltuenſiũ & emphyteuticorũ fundorũ[o]: a
S 4 qui ſi

d 52. de colo. Illyrica. e 53. ut nem. ad ſuum patr. ſuſcip. f 54. ut ruſtica. ad null. obſeq. g 55. non lic. b
habit. metroc. loc. ſua ad extran. transfer. h 56. ut null. ex uicari. pro alie. deb. i 57. de cenſib. & cenſit. &
peræquat. ac inſpecto. k 58. de omn. agr. deſert. l 59. de fund. limit. & terr. & palud. & paſc. limit. uel ca- c
ſtell. m 60. de paſcuis publ. & priua. n 61. de fund. patri. & ſaltuen. & emph. & conduc. eor. o 62.
de mancip. & colo. patrim. & ſaltuen. & emph. fun.

2 l. j. h. t.
3 l. j. h. t.
4 l. j. §. de ſolut. & liber. deb. ciu.
5 l. 6. §. irritũ. de iniuſt. rup. irr. teſta. d. l. 1. §. de ſol. & lib. deb. ciuit.
6 l. j. h. t.
7 l. nullus. 7. §. de fabricen.
8 l. j. h. t.
9 uide Alciat. hic.
1 l. litibus. 19. & l. cum ſcimus. 21. h. t.
2 d. l. litib. 19.
3 l. 2. §. in quibus cauſ. coll.
4 l. j. §. iu. ruſtica. ad null. ob.
5 l. j. de colon. Thracẽ.
6 l. j. h. t.
7 l. unic. de colo. Palæſt.
l. unic. de colo. Thracen.
l. unic. de colo. Illyr. §.
8 l. 10. §. de fund. pat. l. pen. & l. ult. §. de anno. et trib. l. 12. & l. 14. C. Theod. de cenſ. l. ult. C. Theo. de loca. fun. iur. emph.
9 l. j. h. t. l. nulli. §. 1. de fund. patr.
1 l. 2. 3. h. t.

a 26. de naut. Tyb.
b 27. de frumen. Alexand.
c 28. de Alexand. primatib.
d 29. de iur. Reipublic.
e 30. de adminiſt. Rerumpubl.
f 31. de uend. reb. ciuitat.
g 32. de debitor. ciuitat.
h 33. de pericul. nom.
i 34. de pericul. cor. qui pro mag. inter.
k 35. quo quiſq; ord. conueniantur.
l 36. ne quis lib. inuit. act. Reipub. gere. cogatur.
m 37. ſumpt. iniunct. mun. ad om. colleg. pertine.
n 38. de his qui ex offi. quod adminiſt. conuen.
o 39. de ſolutio. & liberat. deb. ciui.
p 40. de ſpecta. & ſcen. et leno.
q 41. de expenſ. pub. lud.
r 42. de aquæduct.
s 43. de gladia. penit. tollen.
t 44. de uenat. ferar.
u 45. de maiuma.
x 46. ut arm. uſus inſc. prin. interd. ſit.
y 47. de agric. et cenſit. & colo.
z 48. de cap. ciu. cenſib. eximen.
a 49. in quibus cauſ. colo. cenſi.
b 50. de colo. Paleſt.
c 51. de colon. Thracenſ.

qui ſi aufugiant, ad terram cui addicti ſunt, retrahi debent[a]. Atq; hi quidem fundi ſub certis & ordinarijs muneribus ac functionibus, conceduntur priuatis fruendi (qui ut ea munera præſtare facilius poſsint, à reliquis muneribus extraordinarijs excuſantur[b]) ut & fundi rei priuatæ ac ſaltus diuinæ domus[c] ſeu dominicæ[d], hoc eſt neceſsitatibus aulæ, & cellario culinæq; Principis aſsignati 2, unà cum agricolis & mancipijs dominicis, uel fiſcalibus, priuatæ utiq; rei, hoc eſt, patrimonio Principis, uel publicæ, hoc eſt fiſcali rei addictis[e], atq; aſsignatis: in quibus fundis diuinæ domus, etiam tamia prædia[f], ad cellam penumq; Principis pertinentia, ut prædia uitifera, &c. (ταμεῖον enim cellarium ſeu penus dicitur) unà cum colonis eorumq; familia numerantur. Priuata autem ſunt, priuatæ rei prædia, quę in re ſcilicet priuata & patrimonio Principis habentur. Publica uerò dicuntur, quæ ſunt fiſcalia, ut quæ fiſco ex bonis proſcriptorum obuenerunt 3. item ciuitatum & templorum prędia, quę eodem modo ſub reditibus in emphyteuſin dari[g] aut elocari ſolent[h]: quæ qui conducunt, conductores, procuratores ſiue actores prædiorum fiſcalium & domus Auguſtæ[i] nominãtur. quibus tamen palatini milites & curiales aggregari non poſſunt, cùm his ad conductionem prædiorum fiſcalium accedere non liceat[k]. Atq; hi quidem conductores, quia reditus publicarum neceſsitatum tolerant, & pendere coguntur[l]: ideo ab alijs muneribus, pręſertim extraordinarijs, ſunt immunes[m]. Ab his autem prædijs excipiendæ ſunt res illæ Cæſaris, quæ nullo titulo priuatis concedi, aut in eorum uſu eſſe poſſunt: ut greges dominicorum equorum[n], palatia & domus dominicæ[o], lucus Daphnenſis circa Antiochiam precioſiſsimis cupreſsis obſitus, & Perſeæ per Aegyptum arbores magnificentiſsimæ[p].

a 63. de fugit. colon. patrimo. & emphyteu. & ſaltuenſ.
b 64. de collat. fun. patrim. & emphyt.
c 65. de fund. rei priuat. & ſalt. diuin. dom.
d 66. de fund. & ſalt. rei domin.
e 67. de agrico. & mancip. domin. uel fiſc. ſiue rei pri.
f 68. de prædijs tamia. & de ijs qui ex colo. domin. aliſq; lib. con. procre.
g 69. de diuerſ. præd. urb. & ruſt. templ. et ciuita. & om. red. ciuil.
h 70. de locat. præd. ciui. uel fiſcal. ſiue temp. ſiue rei priuat. uel dom.
i 71. de conduc. & procur. ſiue actor. præd. fiſ. & dom. Aug.
k 72. quib. ad cõduct. prædio. fiſcal. accerd. non lic.
l 73. de collat. fundo. fiſca. uel rei priu. uel domin. uel ciui. uel templo.
m 74. de priuileg. dom. Aug. uel rei priuatæ: & quarum collat. excuſ. hab.
n 75. de greg. domin.
o 76. de palat. et dom. domin.
p 77. de cupreſſ. ex luc. Daphn. & perſ. per Aegypt. non excid. uel uenden.

2 l. ult. ʒ. de priuil. diuin. dom.
3 l. ulti. ubi differẽtia rei fiſcalis et priuatæ iſta traditur. ʒ. de colla. fund.

LIBER XII.

ET hactenus quidem de muneribus patrimonialibus & perſonalibus, quæ magna ex parte honore uacant, eorumq; excuſationibus, tractatum eſt. Nunc ultimo tandem loco ad honores & munera dignitate pollentia, quæ & ipſa à reliquis excuſationem & immunitatem uariam præbent, eſt perueniendum[a]: in quibus ſunt Prætores[b], magna olim (ut ait Boetius) poteſtas, nunc inane nomen, & ſenatorij cenſus grauis ſarcina. Nam ſub Auguſtis poſterioribus, Præturæ honorem qui ſuſcipiebat, ſuis ſumptibus circenſes & ſcenicos ludos exhibere cogebatur 1. Inſuper & pro gleba, proq; ſuis fundis & poſſeſsionibus aurum glebale: qui gleba carerent, aurum oblaticium, id eſt follem (nummi aurei id genus eſt 2) & ſeptem ſolidorum functionem Senatores eiuſmodi inferre cogebantur: quib. omnibus conſtitutione Valentiniani tandem ſunt liberati 3. Item conſules[c] (qui tamen ad eam dignitatem obtinendam largitionibus ambire, & in uulgus pecuniam ſpargere non debent) præfecti & magiſtri militum, & patricij, quorum dignitas ſub Auguſtis 4 par eſſe cœpit conſulari, ſicut & præfectorum prætorio & urbi[d]. Item præpoſiti ſacris cubiculis, & cubicularij, multis priuilegijs ornati[e] atq; illuſtres 6, quæſtores magiſtri officiorum, comites ac præfecti ſacrarum largitionum & theſaurorum ac rei priuatæ[f]: & uir ſpectabilis primicerius, hoc eſt decanus & præpoſitus notariorum: & alter ab illo ſecundicerius, & notarij ſecretorum actorum, hoc eſt Principis ſecretarij, ſeu à ſecretis[g] (neq; enim hi uno loco ſunt omnes, ſed alij primo, alij ſecundo, atq; ita deinceps ulteriore gradu poſiti ſunt, ut ordo perſonarum, temporis, dignitatum ſeruetur[h]) magiſtri ſcriniorum[i]: uiri ſpectabiles 7, qui nunc cancellarij nominantur, comites conſiſtoriani[k], hoc eſt aſſeſſores intimi Principis conſiſtorij, in quo legatos audit, & de cauſis Imperij atq; alijs grauioribus cognoſcit 8. qui nunc Conſiliarij priuati ſeu ſecreti conſilij nominantur. Comites & tribuni ſcholarum[l], ſcholis ſcilicet (quæ olim militaris ac ciuilis diſciplinæ multiplices, ut nunc apud Turcas habebantur, multo reditu atq; cõmodo abundantes, ut paulo poſt dicetur) agentiũ in reb. præpoſiti 9: comites & præfecti rei militaris[m]: comites archiatri ſacri palatij[n], qui nunc abſq; dignitate comitatus (quẽ titulũ honorariũ Conſtantinus, ſuos honorare ſatagẽs, primus præcipuis officijs adiecit 1) medici corporis Principis nominantur. Comites qui prouincias regunt[o]: profeſſores, qui in urbe Conſtantinopolitana, profeſsione 20. annorũ ex lege meruerunt comitiuã[p]. Item ſilentiarij, hoc eſt excubitores, in conſiſtorio ſeu palatio Principis ad limen excubantes 2: qui nunc ferè eſſe uidentur, quos

LIBER XII.
1 Boet. 3. de conſol.
2 l. 2. & 3. C. Theo. quorum app. non recip. l. 3. C. Theod. de ſicar. l. 5. 2 L. C. Theod. de prætor.
3 l. 2. h. t.
4 ʒ. fi. Inſt. quib. mod. pat. pot.
5 l. j. h. t.
6 l. ulti. ʒ. qui iuriſdic.
7 l. eos. ʒ. de excuſ. muner.
8 Ammia. Marcell. lib. 15.
9 ʒ. de priua. ſchol. l. 3. ʒ. de offic. mag. offi.
1 Euſeb. lib. 4. de uita Cõſtantin. uide D. Cuiacum ʒ. de comit. & trib. ſcholar.
2 l. 3. h. tit.

a j. de dignitat. b ij. de prætor. & honor. prætur. & colla. & gleb. & claui. & folli. & ſep. ſol. funct. ſubl. c iij. de conſul. & non ſparg. ab his pecun. & de præfec. ac magiſt. milit. & patri. d iiij. de præfec. prætor. ſiue urb. & magiſt. milit. in dig. exæq. e v. de præpoſ. ſacri cubic. & de omnib. cubic. & priuil. eor. f vj. de quæſto. magiſt. off. & comit. ſacr. larg. & comit. ſarg. & rei pri. g vij. de primicer. & ſecundic. & nota. h viij. ut dignit. ord. ſeruet. i ix. de mag. ſcrini. k x. de comit. conſiſt. l xj. de comit. & tribun. ſcholar. m xij. de comit. re. militar. n xiij. de comit. & archia. ſac. pal. o xiiij. de comit. qui prouin. reg. p xv. de profeſſor. qui in urb. Conſt. ex leg. meru. comit.

quos Apparitores curiæ appellant: & his præfecti decuriones [a], domeſtici ſatellites Principis, & protectores corporis [b]: in quibus eminent præpoſiti laborum [c], hoc eſt eius uexilli quod in acie ut laborantibus ſuccurreret, loco triariorum militum reſeruabatur 3. Proximi (à magiſtris ſcilicet, de quibus ſuprà dictum eſt) ſacrorum ſcriniorum, cæteriq; qui in ſacris ſcrinijs militant [d]: quib. in ſcrinijs annotationes uel pragmaticæ ſanctiones, reſcripta Principum, preces & cognitiones æduntur, reponuntur & ſeruantur 4: ut eſt ſcrinium memoriæ, ſcrinium epiſtolarum, ſcrinium libellorum, ſcrinium diſpoſitionum, largitionũ 5, &c. Item agentes in rebus [e], hoc eſt ſeruientes Principi, non in literata conſiſtorij uel ſcrinij militia 6, ſed in actu Reipub. officijsq; publicis uel militaribus, horumq; principes [f], in quib. ſunt curioſi [g], ad quos cura publici curſus ſpectat, hodie Magiſtri poſtæ nominantur: palatini ſacrarum largitionum & rerum priuatarum [h], hoc eſt apparitores & miniſtri, ſeu miniſteriani palatini (nomen id generale eſt omnium officiorum, palatio deſeruientium) comitum largitionum, uel rerum priuatarum, de quibus alibi 7 actum eſt: ſtratores [i], probandis equis præfecti, & Principi conſcendenti apparentes 8, caſtrenſiani, & miniſteriani [k], pars regiæ familiæ, ſeruitijs & miniſterijs Principis interioribus in caſtris & aula deuota: ut prægustatores, pincernæ, & menſæ cubiculoq; Principis inſeruientes, & in his præeminentes decani [l]. Item menſores caſtrorum, hoſpitium Principis præparantes [m], quos nunc Fourerios nominant: quorum omniũ qui in ſacro Palatio militant, uariæ ſunt immunitates, uariaq; priuilegia [n]: ut & ſcholarum [o], quæ ſub magiſtris officiorum erant ad undecim numero 9, in quib. ad militiam & alias artes Reipub. utiles iuuentus cum reditu fructuq; ſtipendiorum erudiebatur 1, & unde ad militiã & cætera officia ciuilia & militaria, probatæ ſpectatæq; atq; eruditæ indoles (prout etiam nunc apud Turcas uſitatum eſt) eligebantur. Et hic quidem eſt primus dignitatum ordo, uidelicet Senatorius, & eorum qui propriè curiæ, curisq; ac miniſterijs Principis ſunt dicati: qui tamen iura militiæ, eoq; caſtrenſe peculiũ, & alia militaria priuilegia obtinent [p]. Alter & ſecundus ordo, eſt equeſtris dignitas [q], & perfectiſsimatus [r]. Eſt aũt equeſtris ordo propriè eorum qui militare poſſunt: qui tamen duplici militia, uel dignitate & militia uti ſimul non debẽt [s]. Poſſunt autem militare omnes, qui non prohibentur. Prohibetur uerò promiſcuum uulgus: ut municipes, decuriones 2, coloni, ſaltuenſes 3, ſerui 4: deniq; omnes cohortalis uel curialis conditionis homines 5, & debitores, qui fugiendæ litis cauſa nomen dant 6, ac negociatores [t]. Ad milites autem pertinet tota res militans [u], puta ſtipendia 7, caſtrenſe peculium [x], erogatio militaris annonæ [y], item excoctio [z] eiuſdem (puta panis militaris 8,) translatio atq; tranſmiſsio, ueſtes militares [a], earumq; canon atq; exhibitio 9, aut pro ueſte pecuniæ repræſentatio 1. Item metata ſeu ius hoſpitij, quod ab omnibus abſq; excuſatione ulla, facientibus iter militibus debetur, & eſt præbendum [b], & epidemetica, hoc eſt precia quibus ſe redimunt opulentiores ab hoc onere militũ ſuſcipiendorum: quæ pòſt ſunt abrogata, ne hoc prætextu quaſi concuſsione, à militarib. hominibus prouinciales emungi pecunia poſsint 2: quanquam ijdem prouinciales [c] ſalgama, hoc eſt quælibet ſale condita, puta carnes, herbas, & ſimilia (quæ ita condita durant in longum, neq; putreſcunt, & neceſsitatem commeatus in exercitu ſubleuant) præſtare militibus, non etiam ſalgami gratia culcitras, ligna, oleum exigi debent 3. Item & ius commeatus [d], hoc eſt abeundi poteſtas, quæ ex iuſtiſsimis cauſis ad tempus uel in perpetuum, militibus à tribunis cohortium, aut præpoſitis militum, uel etiam à Principe uariè concedi ſolet. Militum autem plura ſunt genera, ſiue ordines: ut tyrones [e], infimus ſcilicet militiæ gradus 4: item cuſtodes limitum Imperij, de quibus ſuprà dictum eſt: & littorum atq; itinerum [f], qui in id excubias agunt, ne illicitæ merces mari aut terra tranſuehantur, & ut portoria ac uectigalia præſtentur 5: item ueterani, non qui iniuſſu ducis militiã deſeruerunt [g], ſed qui honeſtè impletis armorum ſtipendijs ac temporibus iuſtis dimiſsi ſunt [h]: eorumq; filij, qui in parentum demortuorum locum ſuccedunt & admittuntur [i]: à quibus quemadmodum & à reliquis ſubiectis, uota pro ſalute Principis initio ingredientis anni concipi, & munera Principi in auro offerri ſolent [k]. Item numerarij (hoc eſt tabularij 6) qui nomina militum numerant & conſcribunt, rationesq; putant, ſcribas ſeu clericos bandarum ſiue uexillorum hodie uocant: actuarij, qui & ipſi rationes tractant 7: & chartularij adiutores, ſcrinarij, exceptores ſedis excelſæ, hoc eſt præfecti prætorio, cæterorumq; militarium iudicum & ciuilium [l]: ac præcipuè numerarij ducis exercitus, ſiue ampliſsimæ ſedis, hoc eſt præfecti prætorio: qui omnes cingulum habent, & militiæ ordinem tenent 8, eoq; & curſu publico uti poſſunt [m]. quem ad uſum cogunt angaria, hoc eſt iumenta, naues, plauſtra, ad tranſuectionem rerum bellicarum per uiam regiam. ſeu parangaria, hoc eſt ea-

dem illa

3 uid. Cuia. hic. 4 l. ult. §. de aquæduct. l. omnium. §. de teſta. l. 2. §. titul. prox. 5 l. j. & to. h. t. 6 l. 8. §. t. 1. 7 §. h. lib. & ſup. lib. 1. 8 uid. Cuiac. hic. 9 l. ult. ſup. de locat. uid. Cuiac. loc. 2. in l. j. ſup. de anno. ciui. 1 l. ult. §. de tyron. 2 l. 2. h. t. 3 l. 3. h. tit. 4 l. pen. & ult. h. t. 5 l. 4. h. t. 6 l. 1. h. tit. 7 l. 1. h. tit. 8 l. 1. & 2. h. tit. 9 l. 1. et to. h. t. 1 l. 3. h. tit. 2 l. ult. h. t. Nouel. 129. & 134. 3 l. unic. h. t. 4 l. ult. h. t. 5 l. unic. h. t. 6 l. duos. 13. §. de ſuſceptori. l. 2. h. t. de nume. 7 l. 5. §. de erog. milit. uid. C. Theo. tit. de nume. actor. 8 l. 3. h. tit.

a xvj. de ſilent. et decur. eor. b xvij. de domeſt. & protect. c xviij. de prepo. labor. d xix. de proxim. ſacro. ſcrin. cæter. qui in ſacr. ſcrin. mil. e xx. de agentib. in rebus. f xxj. de princip. agen. in reb. g xxij. de curioſ. h xxiij. de palatin. ſacra. largit. & rer. priuat. i xxiiij. de ſtratot. k xxv. de caſtrẽſ. & miniſteria. l xxvj. de decan. m xxvij. de menſorib. n xxviij. de priuil. eor. qui in ſacr. pal. mil. o xxix. de priuil. ſcholar. p xxx. de caſtrẽſ. palat. omni. [h.] pecul. q xxxj. de equeſt. dignit. r xxxij. de perfectiſſ. dignit. s xxxiij. qui milita. poſſ. uel non poſ. et de ſer. ad milit. uel dig. aſpir. & ut nem. dup. mil. uel dig. & mi. ſimutatur. t xxxiiij. negociane milit. u xxxv. de re militta. x xxxvj. de caſtr. pecul. mil. & prefec. y xxxvij. de erogat. milit. anno. z xxxviij. de excoct. & tranſ. milit. anno. a xxxix. de militar. ueſt. b xl. de meta. & epidemet. c xlj. de ſalgam. hoſpitib. non preſt. d xlij. de commeat. e xliij. de tyronib. f xliiij. de litto. & itin. cuſto. g xlv. de deſertor. & occult. eor. h xlvj. de ueteranis. i xlvij. de fil. off. & mili. qui in bell. mori. k xlviij. de oblat. uot. l xlix. de numerar. actu. chart. ſiue ſcriniar. m l. de curſu publ. et angar.

dem illa tranſuectionis adminicula, extra uiam publicam (per quam curſus publicus ſtat) iuſſu præfecti prætorio (cui ſoli proficiſcendi extra uiā curſus publici, poteſtas libera eſt 9) à prouincialibus exigunt atq; poſtulant. quibus curſu publico ita utentibus tractatoria diplomata dari ſolent, adſcriptis ſtatiuis & manſionibus in quas diuertant & unde alantur, ac uictum & angaria ſumant [a]. Apparitores quoq; præfectorum prætorio [b] in militibus numerantur 1, & apparitores præfecti urbis [c] ac magiſtrorum militum [d], proconſulum & legatorum [e], comitis Orientis [f], & cohortales [g] officiales præſidum uel conſularium, & principes cohortalis officij: ac cornicularij, hoc eſt officiales qui præſunt cornibus ſecretarij 2, Græci ὑπομνηστὰς nominant, ac ſunt in officio & miniſterio præfecti prætorio 3: & primipilares, qui ad annonam militibus ſuppeditandam ſolenniter & cum diplomate ad limites Imperij, ubi milites excubant, mittuntur atq; deſtinantur 4. Item apparitores præfecti annonæ [h], & aliorum iudicum, alijq; diuerſa officia ſuſtinentes [i], qui ſcilicet probatorio Principis ſymbolo, hoc eſt inſtrumento, Principis manu ſubſcripto electi ſunt & approbati 5. Itē palatini executores aut exactores, qui rei alicuius exequendæ gratia, à Principe in prouincias mittuntur [k]. quibus omnibus officialibus & apparitoribus perinde atq; aduocatis & reliquis militibus armatæ & togatæ militiæ, certa lucra & ſtipendia ſunt ex publico aſsignata [l]: ut & commoda primipili [m], hoc eſt paſtus & annona militaris †, qualis primipili centurionibus inter milites diuidenda ſuppeditari ſolet 6: ultra quam tamen nihil exigere, uel etiam per concuſsionem extorquere poſſunt. Nam in uniuerſum iudices & officiales nummarij & quæſtuarij eſſe prohibentur: & contrà incorrupti eſſe, contentiq; ſtipendijs, alieno abſtinere iubentur 7: adeò ut ne publicæ quidem lætitiæ [n], puta rei bene geſtæ, aut coſſ. qui ineunte anno electi ſint, aut aliarum rerum, quarum nuncij auidè expectantur, enunciatores, & inſinuatores ſacrarum conſtitutionum uel literarum, quæ in prouincias diriguntur, & à ueredarijs inſinuantur 8 (quibus omnibus alioqui εὐαγγέλια debentur, ac præſtari ſolent) immodicum, & ultra id quod legibus eſt præſtitutum 9, accipere debeant. Et hæc quidem ſumma eſt earum rerum quæ in Codice Iuſtinianeo, ordine inueniuntur pertractatæ: quarum quidem cognitio, cùm omnibus Iuriſprudentiæ foriq; ſtudioſis, tum præcipuè his qui ad curias Principales, & aulicam gubernationem, ac miniſteria officiaq; palatina aſpirant, quàm ſit neceſſaria, illa ipſa rerum, quæ hactenus enumeratæ ſunt, uarietas, uelut per tranſennam utcunq; oſtendit. Neq; uerò inficias eo, aliam quoq; in his οἰκονομίαν inſtitui rectè poſſe: nec abſurdè fortè quis dixerit, non tam anxiè à compoſitoribus huius Operis, in eiuſmodi titulorum digeſtione accuratum eſſe, quàm nos exiliter ſanè hac in parte laborandum eſſe duximus. Sed utcunq; ſit, me huius, licet tenuis (ut uidetur) opellæ, in gratiam iuniorum nauatæ, non magnopere pœnitet: cuius ſi aliquis in publico fructus conſtabit, ſatis magnum me feciſſe operæprecium putabo: ſin aliter erit, tamen conſcientia recti propoſiti, aduerſus iniqua & ſuperba iudicia labores meos ſolabor, quos confido non futuros inanes ἐν τῷ κυρίῳ: Cui uero, uiuo, omnipotenti Deo patri & Domino, unà cum filio ſuo Domino & liberatore noſtro IESV CHRISTO, in æterna indiuiduaq; Spiritus ſancti ὁμουσίας, ſit benedictio, laus & gloria, ſeculis infinitis.

OECONOMIAE CODICIS IVSTINIANEI,

FINIS.

a lj. de tractator. & ſtatiuis
b lij. de apparito. præfect. prætor. & priuil. eor.
c liij. de apparit. præfect. urb.
d liiij. de apparit. magiſt. milit. et priuil. eor.
e lv. de apparito. proconſ. & legati.
f lvj. de apparit. comit. Orient.
g lvij. de cohorta. princip. cornic. ac primipilar.
h lviij. de apparito. præfect. anno.
i lix. de diuerſ. offic. et apparito. iudic. & probator.
k lx. de execut. & exactor.
l lxj de lucris aduoc. & concuß. off. ſeu appa.
m lxij. de primipil.
n lxiij. publicæ lætit. uel coſſ. nunciator. uel inſinuat. conſt. & alar. &c.
1. Corinth. 15.

9 l. 2. h. t.
1 l. 3. h. t. l. 2. ſ. de app. magiſt. mil. l. 4. in uerb. militar. ſ. de diuerſ. off.
2 uide Cuiac. in l. 2. ſ. de prox. ſacro. ſcrin.
3 l. 1. ſ. de appar. præfect. prat.
4 l. 6. C. Theod. eod. h. t.
5 l. in hi(s) 6. l. probatorias. 9. h. t. l. 7. ſ. de nū.
† uide ſ. de cohort. princip. cornic. et primipil.
6 l. 3. ſ. de cohortal. l. 1 & 10. h. t.
7 l. 1. ſ. tit. ult.
8 l. 2. h. t.
9 d. l. 2. h. t.

INDEX TITVLORVM, IN QVO PRIOR NVMERVS librum, alter titulum oſtendit.

A

ABigeis lib. 47. tit. 14
acceptilationibus 46.4
accuſationib. & inſcriptionibus 48.2
acquirenda uel amittenda hæreditate 29.2
acquirenda uel omittenda poſſeſſione 41.2
acquirendo rerum dominio 41.1
actionibus empti & uenditi 19.1
actione rerum amotarum 25.2
actionibus & obligationib. 44.7
ademptione libertatis 40.6
ad exhibendum 10.4
ad legem Aquiliam 9.2
ad legem Rhodiam de iactu 14.2
ad legem Falcidiam 35.2
ad legem Corneliã de falſis 48.10
ad legem Corneliã de ſicarijs 48.8
ad legẽ Flauiã de plegiarijs 48.15
ad legem Iuliam maieſtatis 48.4
ad legem Iuliam de adulterijs & ſtupro 48.5
ad legem Iuliã de ui publica 48.6
ad legẽ Iuliam de ui priuata 48.7
ad legẽ Iuliam repetundarũ 48.11
ad legem Iuliam de annona 48.12
ad legem Iuliam peculatus, & de ſacrilegijs & reſiduis 48.13
ad legem Iuliam de ambitu 48.14
ad legẽ Põpeiã de parricidijs 48.9
adminiſtratione & periculo tutorum 26.7
adminiſtratione rerum ad ciuitatẽ pertinentium 50.8
ad municipalem, & de incolis 50.1
adoptionibus & emancipationibus 1.7
ad ſenatuſconſultum Macedonianum 14.6
ad ſenatuſcõſultum Velleianũ 16.1
ad ſenatuſconſultum Syllanianum 29.5
ad ſenatuſconſultum Trebellianum 36.1
ad ſenatuſconſultum Tertyllianum 38.7
ad ſenatuſconſultum Turpilianum 48.16
ædilitio edicto et redhibitoria 21.1
æſtimatoria actione 19.3
agnoſcendis & alendis liberis uel parentibus 25.3
aleæ luſu & aleatoribus 11.5
alienatione iudicij mutandi cauſa facta 4.7
alimentis & cibarijs legatis 34.1
albo ſcribendo 50.3
annuis legatis 33.1
an per alium cauſæ appellationis reddi poßint 49.9
appellationib. et relationib. 49.1
appellationibus recipiendis 49.5
apud eum à quo appelletur aliã cauſam agere compellẽdum 49.12
aquæ pluuiæ arcẽdæ: uel aquæ & aquæ pluuiæ 39.3
aqua quotidiana & æſtiua 43.19
à quibus appellare non licet 49.2
à quo appellet quis 49.3
arboribus cædendis 43.26
arborum furtim cæſarum 47.7
aßignandis libertis 38.4
authoritate & conſenſu tutorum et curatorum 26.8
auro & argento legato 34.2

B

BOnis libertorum 38.2
bonorum poſſeßionib. 37.1
bonorum poſſeßione furioſo, infanti, &c. competẽte 37.3
bonorum poſſeßione contra tabulas 37.4
bonorum poſſeßione ſecundum tabulas 37.11
bonorum poſſeßione ex teſtamento militis 37.13
bonis authoritate iudicis poßidendis 42.5
bonis damnatorum 48.20
bonis eorum qui ante ſententiã mortem ſibi conſciuerunt 48.21

C

CAdaueribus punitorum 48.24
calumniatoribus 3.6
capitis diminutione, ſeu capite punitis 4.5
captiuis & poſtliminio reuerſis 49.15
Carboniano edicto 37.10
caſtrenſi peculio 49.17
certi condictione 12.1
cenſibus 50.15
ceßione bonorum 42.3
cloacis 23.22
collatione bonorum 37.6
collatione dotis 37.7
collegijs illicitis 47.22
colluſione detegenda 40.16
communia prædiorum, tam urbanorum quàm ruſticorum 8.4
commodati, uel contrà 13.6
communi diuidundo 10.3
compenſationibus 16.2
concubinis 25.7
concußionibus 47.13
condictione cauſa, data cauſa nõ ſecuta 12.4
condictione ob turpẽ cauſam 12.5
condictione indebiti 12.6
condictione ſine cauſa 12.7
condictione furtiua 13.1
condictione ex lege 13.2
condictione triticiaria 13.3
conditionibus & demonſtrationibus 35.1
conditionibus inſtitutionum 28.7
confeßis 42.2
confirmando tutore uel curatore 26.3
coniungendis cum emancipato liberis 47.9
conſtitutionibus principum 1.4
conſtituta pecunia 13.5
contrahenda emptione & uenditione 18.1
contraria & utili tutelæ actione 27.4
crimine expilatæ hæreditatis 47.19.
crimine ſtellionatus 47.20
curatoribus furioſo uel alijs extra minores dandis 27.10
curatore bonis dando 42.8
cuſtodia & exhibitiõe reorũ 48.2

D

DAmno infecto, ſuggrundis et protectionibus 39.3
decretis ab ordine faciendis 50.9
decurionibus 50.2
depoſiti, uel contrà 16.3
diſtractione pignorum 20.5
diuerſis temporalibus præſcriptionibus & acceßionibus poſſeßionum 44.3
diuerſis regulis iuris antiqui 50.17
diuiſione & qualitate rerum 1.8
dolo malo 4.5
doli mali et metus exceptiõe 44.4
donationibus inter uirum & uxorem 24.1

dona-

donationibus 39.5
donationibus cauſa mortis, & ca-
pionibus 39.6
dote prælegata, ſeu relegata 33.4
dotis collatione 37.7
duobus reis conſtituendis 45.2

E

EDendo 2.13
effractoribus & expilatori-
bus 47.18
eo per quem factum erit quo minus
quis iudicio ſiſtat 2.10
eo quod certò loco dari oportet
13.4
eo quod metus cauſa geſtum erit
4.2
eo qui pro tutore uel curatore ne-
gocia geſsit 27.5
euictionibus & duplæ ſtipulatione
21.1
eum qui appellauerit in prouincia
defendi 49.1
exceptione rei uenditæ & traditæ
21.3
exceptionibus, præſcriptionibus et
præiudicijs 44.1
exceptione rei iudicatæ 44.2
excuſationibus tutorum, & tempo-
ribus earum 37.1
exercitoria actione 14.2
expilatæ hæreditatis 47.19
ex quibus cauſis maiores 25. annis
in integrum reſtituantur 4.6
extraordinarijs criminibus 47.11
extraordinarijs cognitionibus, et ſi
iudex litem ſuam feciſſe dicetur
50.13

F

FAmiliæ erciſcundæ 10.2
ferijs & dilationibus, & di-
uerſis temporibus, &c.
2.12
fide inſtrumentorum, & amiſsione
eorum 22.4
fideicommiſſaria hæreditatis peti-
tione 5.6
fideicōmiſſarijs libertatibus 40.5
fideiuſſoribus, & nominatoribus,
& hæredibus tutorum 27.7
fideiuſſorib. & mandatorib. 46.1
finium regundorum 10.1
fluminibus, ne quid in flumine ripá-
ue eius fiat, &c. 43.11
fonte 43.21
fugitiuis 11.4
fundo dotali 23.5
fundo inſtructo, uel inſtrumento le-
gato 33.7
furibus balnearijs 47.17
furtis 47.2
furti aduerſus nautas, caupones, ſta-
bularios 47.5

G

GLande legenda 43.28
gradibus & adfinibus &
nominibus eorū 38.10

H

HAereditate uel actione uen-
dita 18.4
hæredibus inſtituēdis 28.5
his qui deiecerunt uel effuderunt
9.3
his quæ in teſtamēto delentur, &c.
28.4
his qui notantur infamia 3.2
his quæ pœnæ nomine relinquūtur
34.6
his quæ pro non ſcriptis habentur
34.8
his qui ſunt ſui uel alieni iuris 1.6
his quæ ut indignis auferuntur
34.9

I

IMpenſis in rebus dotalibus fa-
ctis 25.1
incendio, ruina, naufragio, rate
expugnata 47.6
in diem addictione 18.2
in integrum reſtitutione 4.1
in ius uocando 2.4
in ius uocati ut eant aut ſatiſdēt 2.5
iniuſto, rupto, & irrito teſtamento
28.3
iniurijs & famoſis libellis 48.10
in litem iurando 12.3
inofficioſo teſtamento 5.2
in quibus cauſis pignus uel hypo-
theca tacitè contrahatur 20.2
in rem uerſo 15.3
inſpiciendo uentre, cuſtodiendoq;
partu 25.4
inſtitoria actione 14.3
inſtructo uel inſtrumento legato
33.7
interrogatorijs actionib. ſeu inter-
rogationibus faciendis 11.1
interdictis ſeu extraordinarijs acti-
onibus 43.1
interdictis & relegatis 48.22
itinere actuq; priuato 43.18
iudicijs ubi quis agere uel conueni-
ri debeat 5.1
iudicio finium regundorum 10.1
iudicatum ſolui 46.7
iure dotium 23.3
iureiurando, ſiue uoluntario, ſiue
neceſſario, ſiue iudiciali 12.2
iure deliberandi 28.8
iure codicillorum 29.7
iure patronatus 36.14
iure aureorum annulorum 40.10
iure fiſci 49.14
iure immunitatis 50.6
iuris & facti ignorantia 22.6
iuriſdictione omnium iudicum 2.1
iuſticia & iure 1.1

L

LEgatis & fideicommiſsis pri-
mus liber 30.1
legatis & fideicommiſsis ſe-
cundus 31.1
legatis & fideicōmiſsis tertius 32.1
legatis præſtandis, &c. 37.5
legationibus 50.7
legibus, S.C. & longa conſuetudine
1.3
lege commiſſoria 27.3
liberatione legata 34.3
liberis agnoſcendis 25.3
liberis & poſthumis hæredibus in-
ſtituendis, &c. 28.2
libertis uniuerſitatum 38.3
libellis dimiſſorijs 49.6
liberali cauſa 40.12
liberis exhibendis uel deducendis
43.39
libero homine exhibendo 43.29
litigioſis 44.26
locati & conducti 19.2
locis & itineribus publicis 43.7
loco publico fruendo 43.9

M

MAgiſtratibus conuenien-
dis, &c. 27.8
mandati, uel contrà 17.1
manumiſsionibus 40.9
manumiſsionibus quæ ſeruis ad uni-
uerſitatem pertinentibus, &c.
40.3
manumiſsis teſtamento 40.4
manumiſsis uindicta 40.2
migrando 43.32
militari teſtamento 29.1
minoribus 25. annis 4.4
mortuo inferendo, & ſepulchro æ-
dificando 11.8
mortis cauſa donationibus & ca-
pionibus 39.9
muneribus & honoribus 50.4

N

NAtalibus reſtituendis 40.
11
nautæ, caupones, ſtabula-
rij ut recepta reſtituant 4.9
nautico fœnore 22.2
ne de ſtatu defunctorum poſt quin-
quennium quæratur 40.15

negocijs

Index.

negocijs geſtis, ſeu negociorum geſtorum 3.5
ne quis eum qui in ius uocatus eſt ui eximat 2.7
ne quid in flumine publico ripáue eius fiat, &c. 43.12
ne quid in loco publico uel itinere fiat 43.8
ne quid in loco ſacro fiat 43.6
ne uis fiat ei qui in poſſeßionē miſſus eſt 43.4
nil nouari pendente appellatione, ſeu interpoſita 49.7
nouationibus & delegationibus 46.2
noui operis nunciatione 39.1
noxalibus actionibus 9.4
nundinis 50.11

O

OBligationibus & actionibus 44.7
obſequijs à liberis et libertis præſtandis 37.15
officio aſſeſſorum 1.22
officio Conſulis 1.10
officio eius cui mandata eſt iuriſdictio 1.12
officio iuridici Alexandriæ 1.20
officio præfecti prætorio 1.11
officio præfecti urbis 1.12
officio prætoris 1.14
officio præfecti uigilum 1.15
officio proconſulis & legati 1.16
officio præfecti Auguſtalis 1.17
officio præſidis 1.18
officio procuratoris Cæſaris 1.19
officio quæſtoris 1.13
operis libertorum 38.1
operis noui nunciatione 39.1
operibus publicis 50.10
operis ſeruorum 7.7
optione legata uel electione 33.5
origine iuris & omnium magiſtratuum, et ſucceßione prudentium 1.2

P

PActis 2.14
pactis dotalibus 23.4
peculio 15.1
peculio legato 33.8
penu legata 33.9
periculo & commodo rei uenditæ 18.6
petitione hæreditatis 5.3
pignoribus & hypothecis 20.1
pigneraticia actione 13.7
pœnis 48.19
pollicitationibus 50.12
popularibus actionibus 47.23
portionibus quæ liberis damnatorum conceduntur 48.20
poſſeſſoria hæreditatis petitione 5.5
poſtulando 3.1
precario 43.25
præſcriptis uerbis 19.5
prætorijs ſtipulationibus 46.5
præuaricatoribus 47.15
priuatis delictis 47.1
priuilegijs creditorum 42.6
priuilegijs ueteranorum 49.18
probationibus & præſumptionibus 22.3
procuratoribus & defenſoribus 3.3
pro derelicto 41.8
pro donato 41.7
pro dote 41.10
pro emptore 41.5
pro hærede uel poſſeſſore 41.6
pro legato 41.9
pro ſocio 17.1
pro ſoluto 41.4
pro ſuo 41.11
proxenetis 50.14
publiciana in rem actione 6.2
publicanis & uectigalibus & commißis 39.3
publicis iudicijs 48.1

Q

QVando appellãdum ſit, & intra quæ tempora 49.4
quando dies uſusfructus legati cedit 7.5
quando de peculio actio annalis eſt 15.2
quando dies legati cedat 36.2
quando ex facto tutorum uel curatorum, &c. 26.9
quarũ rerũ actio non datur 44.5
quæ in fraudem creditorum facta ſint, &c. 42.29
quæ res pignori obligari non poſſint 20.3
quæ ſententiæ ſine appellatione reſcindantur 49.8
quæſtionibus 48.18
quemadmodum ſeruitutes amittantur 8.6
quemadmodum teſtamenta aperiantur, &c. 29.3
quibus ad libertatem proclamare non licet 40.13
quibus ex cauſis maiores 25. annis, &c. 4.6
quibus ex cauſis in poſſeßionē eatur 42.4
quibus modis pignus uel hypotheca ſoluitur 20.6
quibus modis uſusfructus uel uſus amittatur 7.4
quibus non competat bonorum poſſeßio 38.13
quibus rebus ad eundē iudicem eatur 11.2
qui & à quibus manumißi liberi nõ fiant, &c. 40.9
qui petant tutores, uel curatores: et ubi petantur 26.6
qui potiores in pignore habeantur, &c. 20.4
qui ſatiſdare cogantur, uel iurato promittant, &c. 2.8
quis à quo appelletur 49.3
quis ordo in bonorum poſſeßione 38.15
qui ſine manumißione ad libertatē perueniunt 40.8
qui teſtamenta facere poßint, & quemadmodum teſtamenta fiant 28.1
quod cum eo qui in aliena poteſtate 14.5
quod falſo tutore authore geſtum eſſe dicetur 27.6
quod iuſſu 15.4
quod metus cauſa geſtum erit 4.2
quod quiſq; iuris in alium ſtatuerit, ut ipſe eodem utatur 2.2
quod ui aut clàm 43.24
quorum bonorum 43.2
quod uel quorum legatorum 43.3

R

REbus authoritate iudicis poſſidendis uel uendundis 42.5
rebus creditis 12.1
rebus dubijs 34.5
rebus eorum qui ſub tutela uel cura ſunt, &c. 34.8
receptatoribus ſeu receptoribus 47.16
receptis arbitris, ſeu qui arbitrium receperunt, &c. 4.8
regulis iuris 50.17
regula Catoniana 34.7
rei uendicatione 6.1
re iudicata, &c. 42.1
religioſis & ſumptibus funerum, &c. 11.7
remißionibus 43.24
rem pupilli ſaluam fore 46.6
rem ratã haberi, & de ratihabitione 46.8
re militari 49.16
requirẽdis reis, nec abſentibus damnandis

T

nandis 48.17
rerum amotarum 25.2
rerum diuiſione & qualitate 1.8
rerum permutatione 19.4
reſcindenda uenditione, &c. 18.5
reſtitutione in integrum 4.1
ripa munienda 43.24
ritu nuptiarum 23.2
ritus 43.20

S

SAluiano interdicto 43.32
ſenatoribus 1.9
ſenatuſconſulto Macedoniano 14.6
ſenatuſconſulto Syllaniano, &c. 29.5
ſententiã paßis & reſtitutis 48.23
ſeparationibus 42.7
ſepulchro uiolato 47.12
ſeruitutibus 8.1
ſeruitutibus urbanorum prediorũ 8.2
ſeruitutib. ruſticorũ prædiorũ 8.3
ſeruitute legata 33.3
ſeruo corrupto 11.3
ſeruis fugitiuis 11.4
ſi ager uectigalis uel emphiteuticarius petatur 6.3
ſi à parente quis manumiſſus fuerit 37.12
ſi certum petatur 12.1
ſi cui plus quàm per legem Falcidiã licuerit, &c. 35.3
ſi ex noxali cauſa agatur, quemadmodum caueatur 2.9
ſi familia furtum feciſſe dicatur 47.6
ſi is q teſtamẽto liber, &c. 47.4
ſi libertus ingenuus eſſe dicatur 40.14
ſi menſor falſum modum dixerit 11.6
ſi mulier uentris nomine in poſſeſſione calumniæ cauſa, &c. 25.6
ſi pars hæreditatis petatur 5.4
ſi pendente appellatione mors interuenerit 49.13
ſi quadrupes pauperiem feciſſe dicatur 9.1
ſi quid in fraudem patroni factum ſit 38.5
ſi quis aliquem teſtari prohibuerit uel coegerit 29.6
ſi quis cautionibus, &c. 2.11
ſi ſeruitus uendicetur 8.5
ſi quis amiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato, &c. 29.4
ſi quis teſtamento liber, &c. 47.4
ſi tabulæ teſtamenti extabunt 37.2
ſi tabulæ teſtamenti nullæ extabũt, unde liberi 38.6
ſi tutor uel curator uel magiſtratus creatus appellauerit 49.10
ſi quis in ius uocatus non ierit, &c. 2.6
ſi quis ius dicenti non obtemperauerit 2.5
ſi uentris nomine mulier in poſſeſſionem, &c. 25.5
ſolutionibus & liberationib. 46.3
ſoluto matrimonio quemadmodum dos petatur 24.3
ſponſalibus 23.1
ſtatu hominum 1.5
ſtatu liberis 40.7
ſtellionatus 47.20
ſtipulatione ſeruorum 45.3
ſucceſſorio edicto 38.9
ſuis & legitimis hæredibus 38.16
ſupellectile legata 33.10
ſuperficiebus 43.17
ſuſpectis tutoribus & curatoribus 26.10

T

TAbulis exhibendis 43.5
termino moto 47.21
teſtamento militis 29.1
teſtamentaria tutela 26.2
teſtamentis, & qui teſtamenta facere poßint 28.1
teſtamenta quemadmodum aperiãtur 29.3
teſtibus 12.5
tigno iniuncto 47.3
tranſactionibus 2.15
tributoria actione 14.4
tritico, uino, oleo legatis 33.6
tutelis 26.1
tutoribus & curatoribus datis ab his, &c. 26.5
tutelæ & rationibus diſtrahendis, &c. 27.3

V

VAcatione et excuſatione muneꝛum 50.5
uarijs et extraordinarijs cognitionibus 50.13
ubi pupillus educari uel morari debeat, &c. 27.2
ubi quis agere uel conueniri debeat 5.1
uentre inſpiciendo 25.4
uentre in poſſeßionem mittendo, &c. 37.8
uerborum obligationibus 45.1
uerborum & rerum ſignificatione 50.16
ueteranis 49.18
ueteranorum & militum ſucceßione 38.12
uia publica & itinere reficiendo, &c. 43.10
ui bonorum raptorum, & de turba 47.8
ui, & ui armata 43.15
unde liberi 38.6
unde legitimi 38.7
unde cognati 38.8
unde uir & uxor 38.11
uſufructu, & quemadmodum quis utatur 7.1
uſufructu accreſcendo 7.2
uſufructu earum rerũ quæ uſu conſumuntur 7.5
uſufructuarius quemadmodum caueat 7.9
uſu, & uſufructu legatis, &c. 33.2
uſu & habitatione 7.8
uſuris & fructibus, cauſis, acceßionibus, mora 22.1
uſucapionibus & uſurpationibus 41.3
ut ex legibus & S.C. bonorum poſſeßio detur 38.14
ut in flumine publico nauigare liceat 43.13
uti poßidetis 43.15
ut in poſſeßiõe legatorũ, etc. 36.4
ut legatorum ſeu fideicommiſſorũ nomine caueatur 36.3
utrubi 43.31
uulgari & pupillari ſubſtitutione 28.6

RERVM ET VERBORVM, IN PARATITLIS D. VVESENBECII PRAECIPVE memorabilium, INDEX.

A

ABigei qui 456. quomodo puniātur. ibid.
abolitio qd 487 quot modis fiat. ibidem
abſentes an procuratorem relinquere cogantur 151
abſentibus quomodo prætor conſulat. ibid.
abſentes defendi, publicè intereſſe 130
contra Abſentes, proceſſus Sax. 491. quomodo accuſatio procedat 461. quomodo præſentibus ſuccurrat prætor 151
abſentia quæ à tutela excuſationem pariat 320
abſentia diurna ſolui matrimonium 304
Academia filij Dei 12
acceptilatio quid 440. unde dicta. ibid. an iuris ſit ciuilis. ibid. an conditionem recipiat. ibid.
acceptilationis cauſa efficiens, materia, forma, finis & effectus. ibid.
per Acceptilationem an obligationes tollantur. ibid.
de Acceſſionibus temporum 424
accreſcendi ius in quibus obtineat 173. quid ſit. ibid.
Accurſij acerrimũ ingeniũ, diuina memoria, & iuris cognitio ſumma 32. gloſſæ ordinariæ. ibid.
accuſare quid 461. qui poſſint 462
accuſari qui poſſint. ibid.
accuſatio quid 461. apud quem inſtituenda. ibid.
accuſationis de ſuſpecto effectus 319
ſine Accuſatione non procedere iudicium 461
accuſationum cauſa efficiens. ibid. materia 462. forma. ibid. finis & effectus 464
accuſationes quomodo extinguantur. ibid.
actio quid 427
actionis nomine quid ueniat 68
actio ad exhibendum an cum petitorijs cumuletur. 202. quid. ibid. cui, ex qua cauſa, contra quos, de quibus rebus detur. ibi. 203
actionis ad exhibend. affinitas cum act. fin. regund. & fam. erciſcun. 202
in Actionem ad exhibend. quid ueniat 203
in Actione ad exhibend. iudicis officium quod. ibid.
actio adulterij an hoc tempore redeunti ex militia marito detur 304
act. æſtimatoria ex qua cauſa detur 250. ciuilis & bonæ fidei. ibid.
in Act. æſtimatoria periculum cuius 259
actio arbitraria ex qua cauſa inducta 224. quare arbitraria dicatur. ibid. an noua actionis ſpecies. ibid. & quàm latè in hac pateat iudicis poteſtas. ibid. cur in bonæ fidei iudicijs ceſſet 225
act. arbitrariæ forma 224
in Act. arbitraria quomodo intereſſe actoris & rei æſtimetur, ratio 225
actio arborum furtim cæſarum an cum l. Aquilia concurrat 449. qualis, cui, aduerſus quos detur. ibid. ius Sax. quod. ibid.
cum Actione arbor. furtim cæſar. quæ actiones concurrant. ibid.
actio Caluiſiana 401
actio calumniæ cui, aduerſus quem, ad quid detur 141.
actio commu. diuidun. cur introducta 200. quomodo à reliquis differat. ibid. ex qua cauſa. ibid. quibus contra quos detur 201
in Actionem commu. diuidun. quid ueniat. ibid.
in Actione comm. diuid. quomodo diuiſio facienda. ibid.
actio cur ex pactis nudis iure ciuili nulla fluat 106
act. de conſtituta pecunia, aut conſtituta, aut conſtitutoria, qualis 225. prætoria & ſubſidiaria. ibid.
act. de conſtit. pec. iudicium cuiuſmodi ſit, & quomodo cum alijs concurrat 227
act. de conſtit. pecun. quæ res petantur 226
in Act. de conſtit. pecun. cur ex nudo pacto detur actio. ibid. debitum fuiſſe quod conſtituitur, eſt neceſſe. ibid. quomodo debitum tam in perſonis quàm rebus conſtituatur. ibid.
actio de dãno in turba dato 450
actio de dolo mal. quando non detur, & quando ceſſet, quo tempore finiatur 147. quatenus tranſeat ad hæredes 148
actionem de dolo mal. qualem, cui, aduerſus quos, ad quid det prætor 147
actio de fugitiuis 205
act. de in rem uerſo, perpetua 237
actionis de in rem uerſo utilitas. ibid.
act. de metu & ui, arbitraria, cui aduerſus quem non detur, quomodo annalis & perpetua 145
act. de peculio in quos & ad quid competat 236. quando annalis. ibid.
actio de quadrupede, uetuſtiſſima 190. cui, aduerſus quẽ, ad quid detur 191
actio de rationibus diſtrahendis aduerſus quem, ad quid detur 321
actio de ſtipulatione triplex 269
actio de ui quandiu duret 412. cui, aduerſus quem detur. ibid. an in ſingularem ſucceſſorem. ibid. ad quid detur. ibid.
in Act. de ui & metu quid ueniat 144
actio depoſiti cui, aduerſus quem detur 241. quatenus in hæredes. ibid. ciuilis. ibid. in duplũ 242. in ſimplum, & quid in eam ueniat. ibid. contraria. ibid.
act. directa an contra neceſſarium geſtorem detur 140
actio ex aqua pluu. quando, qualis, quibus, aduerſus quos, ad quid detur 370. 371. ex bon. poſſ. qualis, cui, aduerſus quem, ad quid detur 168. ex decreto, de damno infecto, &c. quæ in contumacem detur 371. ex dotis promiſſione quæ 300
actio ex edicti, De his qui deiec. uel effud. primo cap. cui, aduerſus

quos detur 194. quid in eam ueniat. ibid. ex cap. ſecundo cui, aduerſus quem, ad quid detur 195

actio ex edicto de iniurijs, cui, aduerſus quos detur 453. an trãſmittatur ad hæredes. ibid. quomodo pereat. ibid. ex edicto de religioſis, qualis, cui, cõtra quẽ, ad quid detur 207. ex edicto de ſumptib. funerum quæ, cui, aduerſus quẽ, ad quid detur. ibid. ex edicto, Ne uis fiat ei, &c. an pœnalis 406. ex edicto, Si menſor falſ. mod. dixer. ex qua cauſa, cui, aduerſus quem, ad quid detur 206. 207. ex edicto, Si mul. uentr. nom. &c. cui, in quẽ, ad quid detur 309. ex edicto, Si quis ius dicent. &c. cui competat 84. ad quid detur. ibid. 85. quando etiam in actorem detur. ibid. ex edicto, Si qui teſtam. lib. eſſe iuſſ fuer. &c. cui, aduerſus quos detur 448. ex edicto, Si quid in fraud. patron. quæ, cui, aduerſus quem, ad quid detur 353. ex edicto, Si uentris nomine, &c. cui, in quem, ad quid detur 309. ex edicto, Vi bon. rapt. cui, aduerſus quem detur 449. cuiuſmodi, & ad quid 450

cũ Actione ex edicto, Vi bon. rapt. quæ actiones concurrant. ibid.

actio ex fideicom. hæred. petit. cui, aduerſus quem, ad quid detur 168

actio ex interdicto, de liber. exhibend. cui, contra quem, ad quid detur 419. ex interd. de migrando, quando, cui, ad quid detur 420. ex interdicto de precario, cui, aduerſus quem, ad quid detur 418. ex interdicto de tab. exhib. cui, aduerſus quem, ad quid detur 407. quandiu duret, an in hæredes tranſeat. ibid. ex interdicto de uia public. & itin. publ. reficiendo, cui, contra quẽ detur 409. ex interdicto, Ne quid in loc. publ. &c. cui, aduerſus quẽ, ad quid detur 408. ex interdicto, Ne quid in loc. ſacr. fiat, qualis. ibid. ex interd. Quod ui aut clàm, cui, aduerſus quem detur 417. ad quid competat. ibid. quandiu duret, & an in hæredes tranſeat. ibid. ex interd. Quod legator. cui, aduerſus quem, ad quid detur 405. 406. ex interdicto Quor. bonor. cui aduerſus quem detur 404. 405. qualis. ibid. in eam quid ueniat. ibid. ex interdicto Saluiano, cui, aduerſus quem detur 420. ex interdicto Vti poſſidet. cui aduerſus quem, ad quid detur 413. 414

actio in factum ſubſidiaria, ex l. Aquilia 193

actio ex l. Aqliæ primo cap. cui, aduerſus quos detur, 192. ex cap. ſecundo & tertio, de quib. reb. cui, aduerſus quem, ad quid detur 193

in Actionem l. Aquiliæ quid ueniat, & ad quid agatur, qualis, & an in hæredem tranſeat 192

actio quib. denegetur S. C. Macedoniano, ex mutuo 235. ex S. C. Velleia. reſtitutoria 238. ex ſtipulatione, rem rat. haber. quæ detur 443

de Actione ex ſtipulatu 435

actio quæ ex ſtellionatus crimine oriatur 459

act. exercitoria an ex nautarum cõtractu detur 231. cui, aduerſus quos, ad quid detur. ibid.

actionis exercitoriæ ratio & cauſa 230

actio famil. ercifc. quib. detur 197. quando & quamdiu 199

actio fini. regund. ad quos fines, quaſq; cauſas pertineat 197. quib. contra quos detur. ibid.

actio furti cur in re hæreditaria ceſſet 458. quib. contra quos detur. ibid.

actiones furti quæ 448

actio interrogatoria an propria actionis ſpecies 204

act. mandati directa cui, aduerſus quem, ad quid detur 244. contraria. ibid.

actio negoc. geſtor. ex qua æquitate detur 139. quib. competat 140

in Act. negoc. geſtor. directam quid ueniat. ibid. quid in contrariam. ibid.

act. neg. geſt. tranſitoriæ. ibid.

actio Pauliana 401. eiuſdem naturæ & effectus cum Caluiſiana. ibid.

actio pignoratitia cur dicatur 228. directa qualis, cui, quando, aduerſus quem, ad quid detur, contraria qualis, cui, &c. detur 229

actio præſcriptis uerbis, qualis 262

actionem præſcript. uerb. ex duplicibus contractib. dari 259

ab Act. præſcript. uerb. longè abeſſe actionem in factum 262

actio pro ſocio cui, aduerſus quos, & ad quid detur 246. protutelæ quare introducta 322. cui, aduerſus quos, ad quid detur. ibid.

actio Publiciana unde dicta, cui, ad quid detur, an contra dominum, cur Prætor introduxerit 170

actio quæ ad pœnam exigendã non ſtantis arbitrio detur 156. quæ funus ducere probibito detur 207. quando ex facto tutoris pupillo detur 318. quando contra pupillum. ibid.

actio quanti minoris quæ 268

inter Act. quanti minor. & act. ab empto, differentia. ibid.

actio quod iuſſu 237

actio, Quæ in fraud. credit. fact. ſunt, &c. qualis, ex qua cauſa, &c. detur 401. 402. quib. aduerſus quos, ad quid, intra quod tempus. ibid.

act. recepticia quæ 226. redhibitoria quæ 267. repetendæ dotis nomine cui, aduerſus quos detur 305. quid in eam ueniat 306. rer. amotar. quib. contra quos detur 307. eius ratio, & cauſa. ibid. effectus. ibid. quid in eam ueniat. ibid. reſcindens & reſciſſoria 152. reſtitutionis de alienat. iud. mut. cauſ. fact. quandiu detur, & an hæredibus competat 154

actio, Si ag. uectigal. petat. ex qua cauſa, cui, aduerſus quos detur 170

actio ſtipulationis, rem pup. ſal. fore, cui, quando, aduerſus quem, ad quid fiat 442

act. tributoria cur dicta: & quid in eam ueniat 233. cui, ad quid, aduerſus quos detur. ibid.

de Act. tributoria edictum prætoris 234

actio tutelæ quid 321. quando, cui, aduerſus quem detur. ibid. in eã quid ueniat. ibid. 322. tutelæ cõtraria qualis. ibid. unde orta. ibid. quibus, aduerſus quos, ad quid

quid detur. ibid.
actionem duplicem pupillo in tutorem dari 321
actionem in factum longè abeſſe ab act. præſcript. uerb. 262
in Actionem conducti quid ueniat 259. locati quid 258. 259. noxalem quid 198
inter Act. confeſſoriam & perſonalem, ad ſeruitut. conſequend. differentia 176
actiones Aedilitiæ quo tempore finiantur 268. 269
actiones an uendi poßint 251. cur ex contractibus quibuſdam utrinq; æquales, ex nonnullis directæ & contrariæ naſcantur 230
actiones empti & uenditi quales, quotuplices: & quibus, contra quos dentur 255. inſtitoriæ 233. quaſi inſtitoriæ. ibid. perpetuæ & directæ. ibid. noxales quare dentur 195. in delictis publicis an locum habeant. ibid. tantum adiecticiæ ſunt qualitates. ibid. quæ ciuiles, quæ prætoriæ dicantur. ibid. populares quibus dētur 459. aduerſus quos, & quàm diu. ibid.
actiones quæ ad petēdum incertum competant 212
actiones quæ contra quos ex inſtitorum contractu dentur 232. quæ ex contractu locat. & conduct. dentur 258. quæ infament 122. quæ minori in alienat. rer. competant 324. quæ minori cō tra curatores dentur 321. quæ utrinq; inter dominum & procuratorem dentur 132
actiones ſeruitutis perſonalis quæ, confeſſoria cui, aduerſus quem, ad quid detur, an domino fundi competat, negatoria cui, ad quid detur, quare in incorporalibus, non in corporalibus detur 176
actionum diuiſio 46. 47
actionum humanarum inter uiuos præcipua pars quæ 48. interrogat. mos 204
actionū nomine quid ueniat 427. partes & ſpecies. ibid. 428. cauſæ et effectus. ibid. prætoriarum tempus quod 152
in Actionum tractatu quid uidendum 45
actionibus quanto tempore præſcribatur 428
actiones bonæ duabus præcipuè rebus effici 7
ad Actiones quæ regulæ pertineant 521
in Actiones empti & uenditi quid ueniat 255. earū materia. ibid.
de Actionibus extraordinarijs, & interdictis 406
de Act. noxalib. edictum generale 196
in Actionib. empt. & uend. agendi forma 256
actor unde dictus 158. quis. ibid.
actorem ſuo iure metiri actionem 167
actores qui 136
actus quid 187
actus, iter, uia, quomodo inter ſe differant. ibid.
actu contrario ſeruitutem amitti 190
addicere quid 76. 250
addictio in diem quomodo contrahatur 250
addictionis in diem uis & effectus. ibid.
in Addict. in diem quando melior conditio afferri dicatur 250
ademptio legatorū. uide Legator. ademia 54
aditio hereditatis. uide Heredit. aditio.
aditione quando opus, quando non 369
administrare quid 127
administratores Reip. quid præſtēt 510. quos ſignare uideantur. ibid. eorum officium. ibid.
adoleſcentiæ conſilium fragile & infirmum, &c. 148
adoptare qui quos poßint 71
adoptio quid. ibid. quotuplex. ibid.
adoptio & arrogatio quid differant. ibid.
adoptionis cauſa efficiens quæ 70. finalis, ibid. formalis, effectus, ſolennitas 71
ab Adriano Imp. edictum perpetuum confirmatum 68
aduena quis 506
in Aduerſionis contractu periculū cuius 253
pro Adulteris qui habeantur 467
adulterium an in ſolutam, meretricem, ſponſam cōmittatur. ibid. an ſine dolo 469. unde dictum 467. quid ſit. ibid. in qua muliere committatur. ibid.
adulterij an uir accuſari ab uxore poßit 468. 469
adulterij pœna 470. tempore Diocletiani, capitalis 115. & 470
adulterij qui accuſari poßint 469
adulterij turpitudo ac macula 467
ex Adulterij cauſa diuortium concedi 304
in Adulterij accuſatione ius mariti quod 469
adulterium ab actu, non uoluntate intelligi 467
inter Adulterium & ſtuprum differentia 472
de Adulterio accuſandi forma olim quæ 469. accuſandi ius præ reliquis marito eſſe 468. an pater, agnati, extranei accuſare poßint. ibid. intra quod tempus accuſandum 469. quomodo ciuiliter & priuatim cognoſcatur 471
in Adulterio cur omnis pactio & tranſactio prohibita 115
aduocatio quid 485
inter Aduocatorum & procuratoris munus differentia 133
ædere quid ſit, ædenda quæ ſint, quæ non, æditio quomodo facienda, quotuplex, æditionis cauſa efficiens, materia. 98. forma, finis & effectus 99
ædilium Curulium munus 268
Aedilitium edictum. uide Edictum Aedilit.
æqualitatis norma triplex 59
æqualitatem iure nouiß. in pactis dotalib. requiri 301
citra Aequalitatem Arithmeticam, communicatio diuturna eſſe nequit 58
æquitatis norma triplex 59. uſus in quib. eluceat 62
de Aequitate. ibid.
æris alieni emplaſtrum, iuſiurandū 213
æs alienum eſſe portiones legitimas 362. parentum an liberi diſſoluere cogantur 308
per Aes & libram teſtamentū quale 328
in Aere qui non habet, in corpore luat 87
æſtimatoria actio. uide Actio æſtimat.
ætas quæ à tutela excuſet 319
de Affinitate, explicatio methodi-

ca 362.363
agere ubi quis debeat 159. qui poſſint 158
ἀγωνιστήριον ἰδέας δεῖται 26
agnati qui 314.363
inter Agnatos & cognatos diſcrimen 363
alae quae iuris candidato à liberalio rib. diſciplinis expetendae 26
album prætoris 98
de Albo ſcribendo 508
alea cur prohibita 205
de Aleæ ludo prohibito Senatuſc. ibid.
Alexandri encomium 39
Alexandri imp. tutor & magiſter ſcriniorum, Vlpianus 63.64. eiuſdem amor in Vlpian. ibid.
alienata quomodo reuocētur 362. ex qua cauſa. ibid.
alienationis uerbum latè patēre 302
in Alienatione rerū minorum quæ neceſſaria 324
alimenta pupillo quomodo decernenda 321
alimentorum legato quid contineatur 344. nomine quid ueniat 308
ambitio & ambitus quid differant 485
ambitus quid. ibid. unde dictus. ibid.
de Ambitu legem quis tulerit. ibid.
Ambroſij de Theodoſio teſtimoniū 20
Anchorani encomium 39
animus, mille uitiorum receptaculū 10
animi humani anguſtiæ 17
animi interpres, ſermo 514
animi morbum uultu prodere, iudicis eſt inconſtantis & non recti 78
inter Animum & ſermonem, mutuum iter 514
in Animis hominum, ſacellum iuſticiæ 16
annulorū aureorū ius quod 376. ex qua cauſa tribui ſolitum. ibid.
ἀθυμία 54
de Antichreſi 264
antinomiarum multarum de fideiuſſione conciliatio 435.436
ἀντιπελαργεῖν parentib. liberos debere 308
ἀντιπελάργωσις quædam pietatis reponenda Eccleſiæ, uelut parenti ſeneſcenti & afflictæ 20
ἀντίφερνα quid 300. quid à ſponſalitia largitate differat. ibid.
Antonini oratio de probibit. donat. inter coniug. 303. eius duo capita. ibid.
ἄπολις quis 506
apoſtoli quid 501. quando dandi, qua forma, intra quod tempus. ibid.
apoſtolos petendi tēpus quod. ibid.
appellare quid 497. à quib. non liceat, qui poßint, appellari à quibus ſententijs & actibus poßit. 498
appellantium temerè pœna. 499
appellatio quid 497. à quo ad quē fiat 499. quando per procuratorem iuſtificari poßit, quando non, regula 502. quomodo inſtituenda 500. ſi à tutore, curatore uel magiſtratu creato fiat, quid iuris 502. unde introducta 497
appellationis beneficium quare introductum 51
appellationis cauſa peregrinantē, in prouincia defendi 502. interponendæ tempus quod 500 præſentandæ. ibid. proſequēdæ. ibid.
appellationi qui renūciauit, an prouocare poßit 500.
appellatione interpoſita, nihil innouandum 501. pendente ſi mors interuenerit, quid iuris 503
ſine Appellatione quæ ſententiæ reſcindantur 502
appellationes quorum non recipiūtur 500
appellationum ſpecies 497. cauſa efficiens, materia. ibid. forma, finis et effectus 498. tēpora quot modis conſiderentur 500
aqua quotuplex 416. pluuia quæ 370
aquæ ex fontib. ipſis gratiores 26. unde ducantur 416
de Aquarum ductibus, interdicta tria 416
arbiter rerum omnium Deus 39
arbitri ſententiæ ſtandum 156
ex Arbitri ſententia hodie oriri actionem 155
ab Arbitris an appelletur 499
de Arbitris edictum. uide Edictum.
arbitrium olim quando nullius efficaciæ, quid, quotuplex, quomodo finiatur 155
arbitrio an ſe prætor interponat 155
ad Arbitrium ſuſcipiendum non cogere prætorem, ſed ad ſuſceptū exequendum 155
de ad Arbitrium boni uiri reductione 156
arbitraria actio. uide Actio.
arborū nomine quid ueniat 449
arbores furtim cædere quid. ibid. cingere. ibid. deglabrare. ibid.
de Arborib. urbanis interdictum 418. de ruſticis. ibid.
ἀρχέτυπος humanæ naturæ, extrema omnium perfectio 12
argumentum quid 273
Ariſtoteles acutißimus methodi architectus 29
Ariſtotelis dictum 7.27. locus 21
iuxta Ariſtotelem quæ diſcendi ratio naturalis 27
Arithmetica & Geometria duæ alæ ad cognitionē corporum cœleſtium & totius uniuerſi 26
armorum appellatione quid ueniat 473. noſtri temporis uſus unde 379
de Arreſtatione iuris Sax. 400
arrhæ ſponſaliorum 290
arrogatio & adoptio quid differāt 70
artis Medicæ finis 53. officiū. ibid.
artifices facit uſus 39
aßis partes & nomina 333
de Aſcendentium ſucceßione 363
Aſſeſſores unde dicti 80. quorum teneantur. ibid.
Aſſeſſorum officium. ibid.
ἀργία damnata 22
ἀτυχία in uita humana unde 11.12
ad Atria Caſtaldum, uiæ mille 5
aucupari & uenari quatenus in alieno liceat 378
aucupium an priuatis interdictum 379
per Auerſionem conducere, quid 230
Auguſtini dictū de uenatione 378. enarratio dicti, Ego ſum uia, &c. 13. locus 23
Auguſtus, primus legibus ſolutus 67
auiam parricidium committere 480
Aulus Ofilius 76
auro legato quid ueniat 345
Authentica 43
authoramenta legib. ordinata, non auerſanda 22
authoratio ubi neceſſaria, ubi non 317

authorationis tutorum cauſa efficiens.ibid.materia,forma & ſolennitas. ibid. finis & effectus 318
authoritatem præſtare quid 317
inter Authoritatem & conſenſum differentia. ibid.
ſine Authoritate tutoris an pupillus naturaliter obligetur 316
authores qui quibus eſſe poßint 317
ἀντίφερνον Græcis quid 470

B

Baldi encomium 37.38
barbarum fieri inter barbaros 34
Bartoli encomium 37
beatitudo hominis 13. uera unde. ibid.14.
benedictio Domini diuites facit 23
benedictionis diuinæ qui compotes eſſe nequeant. ibid.24
beneficium diuiſionis,ordinis, cedẽdarum,actionis utilis, &c.quod 316
bonum hominum duplex 20
bonum ſummum, cõmunicatiuum, congregatiuum & conſeruatiuum ſui 19
iuxta Bonum unum,duo plerunque incommoda hominibus à Deo tribui 35
bona mulierum quæ 300.301.paraphernalia quæ. ibid.
bona quorum, qui, quando,ex qua cauſa cõfiſcent 494
bonorum appellatione quid ueniat 353
de Bonorum annotatione 487.an hodie obtineat. ibid.
bonorum collatio.uide Collatio.
bonorum poſſeßio quid 168.153. quomodo petatur.ibid. quomodo ab alijs differat. ibid. ab inteſtato,quando locus 361. contra tab.quibus detur 354.quare non detur exhæredatis. ibid. contra tab.petita,quid præſtandum 355.edictalis 354. decretalis.ibid. ex legib. ſenatuſue conſultis,quare detur 365. cur dicatur extraordinaria. ibid. de ea,edicti uerba. ibid. ex teſtamento militis quomodo detur 357.intra quod tempus petenda 354. quare id furioſis & infantibus non currat.ibid.quando locum habeat. ibid. quatenus extendatur.ibid. quibus non competat 365.ſecundũ tab.cur introducta 357.quib.detur. ibi.
bon. poſſeßionem cur prætor non decernat,tabulis teſtamenti deletis uel non extantibus 357
in Bon.poſſeß.mißio.uide Mißio in bon.poſſ.
bonorum poſſeßione quid ueniat 353
in Bonor.poſſ.quis ordo ſeruetur 354
bonor.poſſ.cur introductæ 353
bonorum poſſeßionis diuiſio. ibid. cauſa efficiens & materialis, forma,finis & effectus 354
bonorum publicatio quid 494.à quib.quando,ex qua cauſa fiat. ibid.
bonorum publicationis forma.ibid.
circa Bonorum publicationem quid hodie ſeruetur. ibid.
ad Bon.ſucceſſ.cur lex 12.Tab.matrem non uocet 365. quãdo uir & uxor uocentur 364
bonis cedere quid 396. qui poſſint. ibid.
de Bonis liberti,edicti ſumma 358

C

Cadauera punitorum quatenus ſepeliantur 496
Calepinus iuris, Tiraquellus 38
calumnia quomodo cognoſcatur 456
per Calumniam in poſſeßione fuiſſe quis dicatur 309
calumniari quid 486. quis dicatur 141
calumniarum pœna. ibid.
in Calumniatores quæ pœnæ & actiones præter act.calum.competant 141
de Calumniatoribus actio,edictum. uide Actio,Edictum.
Canonum computatio in gradibus 362.regula in linea æquali. ibi. in inæquali. ibid.
capio quid 374
capſarij qui 76
captiuitatis iura Deo diſplicere 504
captiuitate ſolui matrimonium 304
captiuo fugiente, cuſtodum pœna 469.fideiußorum pœna. ibid.
captiuorum fugientiũ pœna 464
caput noxam ſequi 92
capitis diminutione uſumfructum finiri 174
capitis minutio quid 150. eius genera tria. ibid.
ad Caſtalidum atria,uia mille 5
Caſtrenſis quare tyronib. maximè accommodatus 37
caſus, quo matrimonio conſtante dos exigi poßit 300. ubi pro parte tantum ex querela inoff. teſtam.reſcinditur 161
καθῆκον 10
κατόρθωμα. ibid.
caueri ab uſufructuario quando oporteat,& quomodo 178
cauſa capitalis quæ 502
cauſæ capitales an per procuratorem iuſtificentur 502
cauſa falſa quare legatum non uitiet 348
cauſa qualis torturam admittat 488
cauſæ coniectio quid 515.continentia non diuidenda 205
cauſæ nomine in uſuris quid ueniat 272
inter Cauſam & modum differentia 348
ob Cauſam dare,quid 219
cauſa nõ eſt effectus præſtantior 9
de Cauſa liberali 377
ex Cauſa noxali ſi agatur,quemadmodum caueatur 93
in Cauſa turpi quando cõdictio ceſſet,quando non 219
in Cauſis criminalibus an appelletur 500. famoſis an procurator iure ciuili recipiatur 128
cautelæ quibus infamia euitari poſſit 125.126
cautio uſufructuarij cur introducta,quid in ea inſit 78
cedere bonis quid 396. qui poſſint. ibid.
cedere diem quid ſit 351
ceßio bonorum an hodie admittatur 396
ceßionis bonorum cauſa efficiens 396.materia,forma, finis & effectus 400
ceßione uſumfruct.finiri 174
ceßiones cur inductæ 396
cenſitor quis 513
cenſor quis. ibid.
cenſus quid. ibid.quotuplex. ibid.
cenſus magiſter quis. ibid.
de Cenſus forma. ibid.
cenſum falſo profeſſorum pœna. ibid.
in Cenſu ius Italicum. ibid.
certum quid 210

chirographarij creditores. uide Creditores.
Chriſtus in quo collocet omnis felicitatis ſummam 13. nec falli, nec fallere poteſt 12
Cicero. uir doctiß. & experientißimus 29
Ciceronis dictũ de iuramento 217. de legatis 514. ſententia de iudicijs publicis 464
citare, idem quod in ius uocare, citatio quid, quæ ſcriptura ſit, ſex contineat, citationis partes tres, ſpecies, origo unde, cauſa 88. 89
ciues omnes ad militiam cogi 505
ciuitas an priuilegium perſonale habeat 399
ciuitatem an relegati retineant 495
ciuitates an ius fiſci habeant 263
ciuitates loco priuatorum eſſe. ibid.
ciuitatum omnium pecunia an publica ſit 484
clàm feciſſe quis uideatur 417
cloaca quid 186. 420. unde dicta 186.
de Cloacis purgandis interdictum 417. eius explicatio. ibid. reſtitutorium. ibid.
Codicis emendatio 42. 43
in Codice & Pandectis, titulorum ordo 28. 29
codicillus quid, et unde dictus 338. 339. nuncupatiuus an in ſcriptus fieri debeat. ibid.
codicilli & teſtamenta quomodo reuocentur. ibid.
in Codicillis quare hæres aut hæreditas relinqui nequeat. ibid.
codicillorum forma. ibid. cauſe, effectus. ibid.
[illegible] diuinitatis & humanitatis 13
cogitationes noſtræ omnes quò directæ eſſe debeant 20
cognati qui 363. unde dicti. ibid.
cognatorum nomine qui ueniant 364
de Cognatorum ſucceßione. ibid.
cognatis etiam hodie tutelam deferri. ibid.
inter Cognatos & agnatos diſcrimen. ibid.
cognatio ſpiritualis an matrimoniũ impediat 295
cognationis gradus, lineæ. uide Gradus, Lineæ.
cognitionum extraordinariarũ genera 512
de Collateralium ſucceßione 363
collatio quid 357. quomodo fiat. ibid.
collationis opinionum neceßitas & uſus 37
collationi ubi locus 357
in Collationem quæ ueniant. ibid.
collationes unde ortæ. ibid.
collationum uaria iura. ibid. materia, forma, finis & effectus. ibid.
collegia quid 463
collegæ qui 463
collegium quomodo ab uniuerſitate diſtet: unde dicta, quæ prohibita, quæ approbata 136
de Colluſione detegenda 377
comitiorum calatorum teſtamentũ quale 326
Commentarij methodici D. Vueſenbecij 30. 31
commodare quid 227
commodari quæ res poßint, commodatum unde, quid ſit 227
commodati actio qualis, cui, ad quid, aduerſus quem detur, cauſa efficiens, materia, forma, finis 227. 228
inter Commodatum & mutuũ differentiæ quinque 227
inter Commodatum & precarium differentia 418
commodatarius ad quam culpam & cuſtodiam teneatur 227
communi diuidundo actio, iudiciũ. uide Actio, Iudicium com. diuidund.
communicatio citra æqualitatem Arithmeticam diuturna eſſe nequit 58
communionis & ſocietatis differentia 245
in Commutatione rerum cur proportione Arithmetica utendum 57
compenſatio quid 238. ubi locum habeat 239. an ipſo iure fiat. ibid. quomodo ineunda. ibid.
compenſationis cauſa efficiens, forma, finis. ibid.
compromiſſum unde dictum 155
compromiſſorum cauſa. ibid.
conatus omnis abſque Deo uanus 23
concußionis crimen quod 456
concubinatus quid 310. cur permiſſus. ibid.
in Concubinatu quam habere liceat, quam non. ibid.
concutere quis dicatur 456.
condictionis nomine quid ueniat 212
condictio cauſa data, &c. ex qua cauſa detur, debiti naturalis nulla, ex lege quando detur, contra quem, ex quibus obligationibus 218
condictionis ex lege uſus & exempla 223
condict. furtiua quare non tranſlato dominio detur, quid, cui detur, aduerſus quos, ad quid 223. quomodo cum actionibus rei perſecutorijs concurrat, quomodo cum pœnalibus 222
condict. furtiuæ ratio. ibid.
in Condict. furtiuam quæ ueniant 223
condictio indeb. an ſcienti, licet erranti & dubitanti detur 221. ex qua cauſa detur 220. in quibus caſibus ceſſet ibid. 221. quando ceſſet. ibid. quid. ibid. quare, contra quem, ad quid hoc caſu detur, non rei uendicatio. ibid.
condictionis indebiti ratio 220
de Condictione indebiti, regula generalis. ibid.
condictioni indeb. quando perſona locum faciat 221
condictio quando ex permutatione detur 260. quando in cauſa turpi ceſſet, quando non 219
condictio ſine cauſa, quibus caſibus detur 221. quomodo concurrat cum condictione indebiti. ibid. quomodo cum condict. cauſa dati 221
condictionem ſine cauſa, latißimè patere 221. generalem eſſe, & plerunq; in ſubſidium dari 222
condictio triticiaria unde dicta, ex quibus cauſis ad quas res detur 223
condictiones certi quæ 213
de Condictione certi 435
condictionum diuiſio 47
inter Conditionem & demonſtrationem differentia 347
inter Conditionem & modum differentia. ibid.

conducere

conducere per auerſionem, quid 231
in Conducti actionem quid ueniat 259
conductor quid 257. quãdo dolũ, culpam, cuſtodiam præſtet 258
conferre ſuis cur emancipati debeant 356
confeßio duplex 395. extraiudicialis, an ad damnationem ſufficiat 115. quib. de reb. facta ualeat 395. cui noceat 396
confeßionis cauſa efficiens, materia, forma, finis & effectus 395
de Confeßionis extraiudicialis effectu 396
confeßionem extraiudicialem plenè non probare 126
poſt Confeßionem an ſententia ferenda 396
confeßiones quorum operentur aliquid 395
de Confeßionibus ualidis uerſiculi ex Hoſtienſi. ibid.
confeſſum eſſe pro iudicato 122. 395
conformitas hominis cum Deo, unde adipiſcenda 12.13
conijcere quid 481
coniectio cauſæ quid 515
coniugis iniuſtè diuertentiũs pœna 304
coniuges quomodo iure Sax. ſuccedant 364
inter Coniuges donationes cur prohibitæ 303. quæ non prohibitæ. ibid.
coniugibus hodie melius quàm olim, in bon. ſucceſſ. prouideri 364
coniugiũ quomodo ſoluatur 304
coniugij fines qui 294. fructus, liberi 308
coniugium quæ impediant uel diſſoluant 295.296
ſine Coniugio dos nulla 299
coniugia cur poſt copulam, diſſenſu parentum diſſolui nequeant 295
coniugiorum contrahendorum caput quod 297
coniunctio in iure accreſcendi triplex 173
coniunctio maris & feminæ, uerè naturalis 59
Connani encomium 38
conſanguinei qui 360. quando & quomodo ſuccedant. ibid.
conſanguinitas quid. ibid.
conſcientia, cenſor ſeucrißimus, etc. 14.15. mille teſtes 14
conſcientiæ bonæ letitia 55. iudicium & teſtimonium incorruptibile 15
conſcripti qui 73
conſenſus in nuptijs quorum requiratur 291.292.293.295.
inter Conſenſum & authoritatem differentia 317
conſenſu conſtare cur quidam contractus dicantur 209
conſilium ſalutis noſtræ admirandum 16
conſilia noſtra omnia quò directa eſſe debeant 20
conſolidatione uſumfructum finiri 175. ſeruitutem amitti 190
Conſtantinopolis, noua Roma dicta 73
conſtituere quid 225
conſtituendi forma 226
de Conſtituta pecunia edictum. uide Edictum.
conſtitutio quare purè non rectè fiat 226
conſtitutiones principum, pars iuris ſcripti 64
conſtitutionum Reſponſorumq; capita ſingula quomodo uulgò appellentur 32
conſuetudo quid 65.66. quotuplex. ibid. author iuris 66. optima legis interpres 67. quomodo contra legẽ induci poßit 66. rei non bonæ, peßima. ibid.
conſuetudinis cauſæ 66. finis 67. effectus. ibid.
conſuetudinis probandæ uis & modus 66.67
conſuetudinem legi & iuri communi derogare. ibid.
ad Conſuetudinem inducẽdam quæ requirantur 66.67
conſuetudine nulla iuri diuino præſcribi poſſe 214
in Conſuetudine quæ conſideranda 66.67
à Cõſuetudine quid lex differat 67
Conſulum poteſtas quondam Romæ præcipua 74. paulatim eneruari cœpit. ibid.
continentis cauſæ non diuidenda 305
contractus cuius propriè iuris 101
contractum an dolus in ſpiritualibus annihilet 296
à Contractu & tranſactione quid pactum differat 99
ex Contractu locat. & cõduct. quæ actiones dentur 258
in Contractu aduerſionis, periculũ cuius 253
in Contractu an & quatenus decipere liceat 252
contractuum nominatorum & innominatorum ratio 218
contractus qui & quare conſenſu conſtare dicantur 243
contractus quidam cur re contrahi dicantur 209. cur alij conſenſu conſtare. ibid.
contractuum nominatorum genera quatuor 261
ex Contractibus quibuſdam cur utrinq; æquales, ex nonnullis directæ & contrariæ actiones naſcantur 230
in Contractib. innominatis quare pœnitere liceat 219
cõtrariorum diſciplina eadem 54
contributio l. Rhodiæ de iact. quando ceſſet 232
cõtributionis in l. Rhodia de iactu, exemplum, quæ in eam ueniant 231. iucundæ ratio. ibid.
ad Contributionem in l. Rhod. de iact. qua actione agatur 232
in Contributione l. Rhodiæ de iact. quomodo res æſtimentur. ibid.
conueniri ubi quis debeat 159.
conuentio & pactum idem 99
conuentio legitima quæ 101. priuata duplex. ibid. publica quid. ibi.
à Conuentione quid pactum differat 99
conuentiones iuris gentiũ quæ 101. quotuplices. ibid.
conuerſatio æqualis dignitatem minuit 78
conuicium unde dictum 452. quid ſit. ibid.
in Cordib. humanis ſacratum iuſtitiæ ſacellum 16.22
corpus, mille morborum receptaculum 10
in Corpore luat, qui in ære non habet 87
correus unus an inuito altero nouare delegareue poßit 433.434
correi pactum uel factum an alteri noceat, explicatæ antinomiæ. ibid.
Coruncanus primùm ius ciuile publicè profeſſus 63
credere quid 209
creditor quis. ibid. an diſtrahendo pignore

pignore de euictione tenetur 266. an non obſtante denunciatione rectè pignus diſtrahat 265. quid iuris diſtrahendo transferat 266. quid in pignore præſtare cogatur 229. quomodo in pignore ius dominij impetret 266
creditoris uoluntate pignus ſolui. ibid.
creditori quomodo ſuccurratur, debitore hypothecam tenente. ibid.
à Creditore qui ſibi uigilauit, nihil repeti 402
creditores quomodo diuidere debeant 399
creditorum hypothecariorum quis cui præferatur. ibid. chirographariorum quis cui. ibid.
creditores hypothecarios perſonalibus præferri. ibid.
creditum quid 209
in Creditum quot modis eatur. ibid.
cretionum conditio quæ 334
crimen cuiuſquam denudare, legibus neminem teneri 284
crimina extraordinaria quæ 455
in Criminibus publicis an compenſationi locus 239
crux apud ueteres ſummum ſupplicium 491
crucis pœna cur hodie inter Chriſtianos ſublata, & quid in eius locum ſucceſſerit. ibid.
de Culpa lata teneri depoſitarium 242
cultus Dei 19
curatio ſeu cura quid 313. eius diuiſio. ibid.
curatio furioſi aut prodigi, qualis 325. quando finiatur. ibid.
à Curatione excuſare eadem, quæ à tutela excuſationem pariunt 320
curator quis 401. quomodo & à quibus conſtituatur. ibid. an mulieribus detur 325
curator creatus ſi appellauerit, quid iuris 502. quare furioſo, non tutor detur 325
inter Curatorem & tutorem differentia 311. 313
curatores & tutores quomodo à magiſtratu dentur 315
curatores qui conſtitui poßint 401. quibus extra minores, furioſum & prodigum dentur 325
curatorum officium 401
curatores non neceſſariò peti 315. quibus det magiſtratus. ibid.
contra Curatores quæ actiones minori competant 321
de Curatoribus operum publicorũ 511
Curiatæ leges 63
curiæ magiſter quis 74
cuſtodiæ an mulieres tradantur 464
cuſtodiæ quãdo quis mancipandus. ibid.
cuſtodum, captiuo fugiente, pœna. ibid.
Cymmeriæ tenebræ 12

D

Damaſcenus de homine 15
damnatorum liberis quid debeatur 494
damnum infectum quid 367
de Damno infecto, &c. decretum primum & ſecundum. ibid. de utroq; explicatio methodica. 368. ex quã cauſa, & quando prætor caueri iubeat 367. quomodo ad cautionem cogat. ibid.
cum Damno alterius, nemo locupletandus 219
de Damno in turba dato, edictum & actio 450
debitoris perſonæ mutatione pignus ſolui 267
debitori cur res ſua rectè legetur 345
debiti naturalis nulla eſt condictio 220
debiti ſolutione pignus ſolui 266
debita an uendi poßint 251
Decij encomium 39
decipere in contractu an & quatenus liceat 252
deciſionum in interpretibus iuris, copia & uarietas 36
decreta de quibus fieri debeant 510
decretorum ab ordine faciendorum cauſa efficiens, forma, finis, uis & effectus. ibid.
decuriones qui ſint, & eſſe poßint, qui non 507
decurionum officium quod. ibid. priuilegia quæ 508
defendere quid 135
defendi quis dicatur, quis non 152
de Defenſoribus, tractatio methodica 135
definitio omnis in iure periculoſa 33. 34
definitiones regularum periculoſæ 516
defloratam dicens an ad conſummandum matrimonium inuitus urgeri poßit 295
de Defunctorum ſtatu poſt quinquennium quærere non licere 377
deieciſſe quis uideatur 415
delegare quid 438
delegatio quomodo contrahatur. ibid.
inter Delegationem & nouationẽ differentia. ibid.
deliberandi ius olim quale 334. nouum quod. ibid.
deliberatione pendente quæ res alienari poßint 335
in Delictis mitius conatum delinquendi, quàm delictum perfectũ puniri 480
inter Demonſtrationem & conditionem differentia 350
denominatio unde fiat 106
denunciatores qui 461
deportationis forma 496
inter Deportationem & relegationem differentia. ibid.
deponi quæ poßint 240
depoſitarium de lata culpa teneri 242
depoſitum quid 240. unde dictum. ibid. quomodo contrahatur, & quas pactiones recipiat. ibid.
depoſiti actio, edictum. uide Act. depoſiti, Edictum.
depoſiti cauſa efficiens 240. materia, forma. ibid.
depoſiti iudicium perpetuum & famoſum 242
inter Depoſitum & ſequeſtrationẽ quid interſit 240
derelictum idem eſſe cum donatione 392
pro Derelicto quis habere uideatur. ibid. quis hoc titulo uſucapiat, & an ſufficiat error. ibid.
de Deſcendentium ſucceßione 363
ex Deſertionis cauſa diuortium cõcedi 304
deſiſtere quid 486
deſiſtentium pœna. ibid.
in Deſiſtentium pœnam quando & qui

qui incidant 487
deſuetudine legem abrogari 66
Deus *αὐτάρκης* 19. *hominum generi beneuolus & amicus* 15. *omnium rerum arbiter* 39. *principium & finis omnium* 12. *uitæ noſtræ arbiter* 28
Dei *colonus, uaſallus & emphyteuta, eſt homo* 16
Dei *cultus* 19
Dei *immenſa charitas, & commiſeratio noſtrarum ærumnarum* 16.17
Dei *captiuitatis & ſeruitutis iura diſplicere* 504. *in uocatione obtemperantium, bona & commoda* 24
Deum *eſſe τεχνίτην σοφὸν uniuerſi, unde probetur* 9.10
Deum *noſſe, certißima ſalutis ſcientia* 18
ad Deum *precatio* 40
à Deo *deſeri inhiantes duntaxat opibus terrenis* 24
cum Deo *conformitas hominis unde adipiſcenda* 12.13
in Deo *colendo ſapiendum* 18
diarijs legatis quid ueniat 344
dicere quid 76
δίκη Græcis quid 136
dicis cauſa commodare quid 227
dicti, Ego ſum uia, &c. enarratio Auguſtini 13
dies hæreditatum quare non cedat, ut in legatis 351. *legatorum quando cedat.* ibid.
diem cedere quid ſit. ibid.
in Diem *addictio. uide* Addictio.
dies nefaſti quid 95
differentia iuſticiæ uniuerſalis & particularis 55
difficultatum αὐτομάτων in iure plus ſatis 33
Digeſtorum *appellatio unde* 43. *perpetuus ordo, in ſeptem partes à Iuſtinian. diſtributus.* ibid. *ordinis ratio.* ibid.
dignitas, & ſtatus hominis, diuerſa 68
dignitas quæ à tutela excuſet 320
dignitatis contemptio unde 78
dignitatē quomodo manumißi conſequantur 375
dilatio quid 96. *quib. detur.* ibid.
dilationis propria ibid. *ſpecies.* ibi. *cauſa efficiens.* ibid. *materia circa quam.* ibid. *forma.* ibid. *finis & effectus.* ibid.
directarij qui 458. *eorū pœna.* ib.
diſcendi ratio naturalis quæ 27
diſcentibus duo præcipuè neceſſaria 7.8
diſciplina contrariorum eadē 54
diſciplina honeſta, &c. παιδαγωγία in Chriſtum 20. *politica lychno comparata.* ibid.
diſciplinæ honeſtæ effectrix & cuſtos iuriſprudentia. ibid.
in Diſciplinis *tradendis methodus & progreſſus* 53
diſputationū neceßitas & uſus 37
diſtinctionum omnium in iure toto fons 32
diuina omnia, immenſa ſunt & infinita 17
diuinitatis & humanitatis κοινωνία 13
diuinitatis ueſtigia, naturæ impreſſa 17
diuites facit Domini *benedictio* 23
diuiſio perſonarum 68.69
diuiſionem, emptionis obtinere uicem 200
diuortium quid 304. *quomodo fiat.* ibid. *quibus ex cauſis hodie admittatur.* ibid.
diuortij etymon. ibid.
diuortium hodie non concedi. ibid.
diuortio ſolui matrimonium. ibid.
do ut des, qualis contractus 261
do ut facias, qualis contractus. ibid.
dare ob rem, quid 219. *ob cauſam.* ibid.
doctrina cœleſtis lychno comparata 20
doctrinam iuris à iuſticia duci 58
doctrinam omnem quæ abſoluant 25
doctrinarum generib. omnibus ſua quædam infantia 27
dolus an in ſpiritualib. contractum annihilet 296. *an infamet* 148. *cur in mortis cauſa donatione non requiratur* 348. *malus quis* 146
doli mali exceptio. uide Exceptio.
de Dolo *malo actio, edictum. uide* Actio, Edictum.
dolus olim tribus tantū caſibus uindicatus 146
dolo poßidere quid 166. *qui deſijt, quomodo conueniatur* 196
dolo quid factum quomodo dicatur 425
de Dolo *qui cauſam dat contractui.* ibid.
ex Dolo *ſolo utrum quis infametur, an etiam ex culpa* 121
domicilium an nuda conteſtatione conſtituatur 507
dominus ex inſtitoris cōtractu quādiu ſit obligatus 233
domino inſtitoris an & quomodo ſuccurratur. ibid.
domino poteſtatem rei ſuæ alienandæ auferre, legibus improbatum 265. *quare non rectè ſua res legetur* 340. *quomodo conſulatur aduerſus contrahentes cum magiſtro nauis* 231
inter Dominum *& procuratorem quæ actiones utrinq; dētur* 133
dominorum preces eſſe præcepta 144
dominium directum an ex uolūtate domini adijciatur 385. *quando traditione trāsferatur in emptione* 249. *quomodo iure gentium acquiratur* 378. *quomodo iure ciuili* 382. *unde dictum, quid ſit* 378
de Dominij *certificatione* 382. *confuſione & mixtura.* ibid.
dominij diuiſio, partes & ſpecies 378. *cauſa efficiens & formalis.* ibid. *materia, finis & effectus* 382. *ius quomodo creditor in pignore impetret* 264. *proprium quid* 258. *proprius fructus quis* 302
dominium an uenditor transferre teneatur 249
dominijs cognata & cōtraria quæ 382
donare quis cui poßit 371
donatio mortis cauſa quæ 374. *quomodo reſoluatur & reuocetur.* ibid.
donatiōis cauſa mortis, ſpecies très. ibid. *cauſa efficiens, materia, forma, finis & effectus* ibid.
in Donatione *cauſa mortis cur dolus non requiratur* 348. *quot teſtes requirantur* 374. *an pœnitentia locum habeat.* ibid.
donatio propter nuptias quid 300. *quid à ſponſalitia largitate differat.* ibid. *ſimplex quid* 372. *ob cauſam, ſub modo, conditionalis quid.* ibid.
donatio unde dicta, quid ſit, donationis diuiſio, cauſa efficiens, materia, forma, finis, natura, effectus & reuocatio 372.373
inter Donationem *& precarium differentia* 418
donationes inter coniuges cur prohibitæ

hibitæ 303. quæ nō prohibitæ. ibid. quatenus reuocentur. ibid.
donationes quomodo firmentur 372. quomodo contrahantur. ibid. 373
donationum quædam cur inſinuatione indigeant 372
de Donationum inter coniug. confirmatione tacita & expreſſa 303
donationes rectè ad ius prætorium referri 372. ſimplices non conferri. ibid.
pro Donato quando uſucapio procedat 392
dormiens an iniuriarum teneatur 451
dos quid 299. unde dicta. ibid. à quibus rectè detur 300. an nudo pacto conſtituatur. ibid. an ſine certa quantitate. ibid. quare conferatur 356. quo caſu exigi poßit, matrimonio conſtante 300. quomodo legetur 343
dotis dominus quandiu ſit maritus 300
dotis exactionem quæ impediant 306
dotis ſpecies 299. 300. origo, cauſa, materia, forma, finis & effectus. ibid.
ad Dotis reſtitutionem compelli maritum, ſoluto matrimonio. ibid.
in Dotis legato quid amplius quàm in actione dotis 342
doti affinia quæ 300. 301
dotem quæ impenſæ minuant 306
pro Dote cur æſtimatæ res ante nuptias non uſucapiantur 392. cur uſucapi poßit. ibid.
dotes nuptias ſequi 299
dotalitium quid 301
dotalia pacta. uide Pacta.
Duareni epiſtola, de ſtudij iuris ratione rectè ineunda 25
à Ducibus Saxoniæ an appellare liceat 499
duumuiri municipiorum 84
duo cum faciunt idem, non eſt idem 56

E

EBrius an iniuriarū teneatur 451. duplici pœna afficiendus 478
per Ebrietatem ſi homicidium committatur, quid iuris. ibid.
Eccleſia unde colligatur 21
Eccleſiæ doctrina de hominis fine amplectenda 12
Eccleſiæ incolumitati omni ope cōmodandū 20. quaſi quoddam ſeminarium ſunt ſcholæ. ibid.
Eccleſiæ commodare ſtudia Iuriſprudentiæ, teſtimonia. ibid.
Eccleſiæ, uelut parenti ſeneſcenti et afflictæ, ἀντιπελαργίαν pietatis reponenda. ibid.
de Eccleſia, elegans ſimilitudo. ibi. 21
Eccleſiæ quando beatæ 57
Eccleſiarū hoſpitia, πολιτεῖαι 40
ecdici qui 136
ἐκδικεῖν, Græcis quid. ibid.
edere. uide Aedere.
edicere quid 402
edictum Carbonianum 357
edictum de aleatoribus 205. de actio. noxalib. generale 196. 197. de act. Publiciana 170. eius explicatio. ibid. de arbitris 155. eius duæ partes. ibid. 156. de calumniatoribus, eius interpretatio 141
edicto de calumniatoribus quis teneatur. ibid.
edictum de cōſtituta pecunia 226 eius explicatio. ibid. de depoſito 242. de damno in turba dato 454. de dolo malo 146. eius ratio. ibid.
edicto de dolo malo, quando non ſit locus. ibid.
edictum de eo qui conſcius fraudulenti conſilij, cum debitore contraxit 403. de in ius uocando, extenſum, ne quis de domo uocetur, &c. 87
edicti de in ius uocando, ratio 86. partes. ibid. actio quæ 87. interpretatio. ibid.
ex Edicto de in ius uocando, actio quæ. ibid.
in Edicto de in ius uocando, pœnitentiæ eſſe locum. ibid.
edictum de iniurijs 453
ex Edicto de iniurijs, cui, aduerſus quos actio detur, &c. ibid.
edictum de interrogatorijs action. cur introductum 204. de iureiurando 216. de iure deliberandi 335. de metu & ui 143. in rem ſcriptum, cui & aduerſus quos detur 143. 144. de mißione in bon. poſſ. 400. 401. de negoc. geſt. 140. de publicanis 374. eius ratio. ibid. de quadrupede 190. eius explicatio. ibid. de religioſis 207. de quo loco agat. ibid. de reſtituendis minoribus 25. annis 148. eius ratio. ibid. de reſtitut. alienat. iud. mut. cauſ. fact. cur Caius prouinciale appellet 154
edicti de reſtitut. alienat. iudic. mut. cauſ. fact. uerba. ibid.
edictum de reſtitutio. maiorum 25. annis 151. eius explicatio. ibid. de reſtitutione ob ſtatus mutationem 149. eius explicatio. ibid. ad quos cōtractus pertineat. ibi.
edicto de reſtitut. ob ſtatus mutat. in qua capitis minutione ſit locus 150
edictū de ſepulchro uiolato 455. de ſeruo corrupto 205. de ſumptibus funerum 207. de uentre inſpiciendo, cuſtodiendoq; partu 308. de eodem reſcriptum 309. de ui bon. rapt. 449
ex Edicto, Vi bon. rapt. actio cui, aduerſus quem detur, cuiuſmodi, & ad quid. ibid.
edictum perpetuum à quo confirmatum 68
edictum prætoris, de eo quod cū eo qui in alienat. poteſt. eſt, &c. 233. eius explicatio. ibid. 234. de rebus author. iud. poßidend. &c. 398. de tributoria action. 233
edictum, Quæ in fraud. credit. fact. ſunt, &c. quando ceſſet 401. eius cauſa impulſiua, uerba. ibid.
edictum, Si familia furtum feciſſe dicatur, quale 448
edictum, Si quis in ius uoc. non ier. de quo uocante accipiendū 88. quando ei impunè non pareatur. ibid.
edicto, Si quis in ius uoc. non ier. partis actioni non præiudicari. ibid.
ab Edicto, Si quis in ius uoc. nō ier. exceptiones. ibid.
edictum, Si quis ius dic. etc. ad quos magiſtratus ſpectet 84
ex Edicto, Si quis ius dicent. &c. actio cui competat. ibid. ad quid detur. ibid. 85. quando etiam in actorem detur. ibid.
edicti Aedilitij ſumma et finis 267. tria capita, ſeu tres partes. ibid. ſingularū explicatio. ibid. 268.
in Edict. Aedilit. quæ uitia emptor præſtet 268
edicti de bonis liberti, ſumma 358

edicti

edicti, De his qui deiecer. uel effud. ratio 193. capita duo. ibid. 194

edicto, de his qui deiec. uel effud. cur de noxa, clauſula adiecta. ibid.

edicti de incend. ruin. naufrag. ratio 450. uerba. ibid. eius explicatio. ibid. de oper. nou. nunc. ſumma 366

ex Edicto de oper. nou. nunc. duo interdicta dari. ibid. primi uerba. ibid. ſecundi. ibid.

edicti de peculio, tria capita 236 eius uerba. ibid. de teſtamentis aperiendis, ſumma 336. ratio. ibid.

edicti, Naut. caup. ſtabul. ut recept. reſtit. duo capita 156. primi ratio & expoſitio. ibid. qui ex eo teneantur. ibid. qualis hinc actio detur, &c. 157. ſecundum caput. ibid. quæ hinc actio, &c. detur. ibid.

edicti, Ne quis eum qui in ius uoc. &c. ratio 96

edicto, Ne quis eum qui in ius uoc. &c. qui excipiantur. ibid.

edicti, Ne uis fiat ei qui in poſſ. &c. ſumma 406. uerba. ibid.

ex Edicto, Ne uis fiat ei, &c. actio an pœnalis 416. interdicta duo dari. ibid. ad quid. ibid.

edicti, Quod falſ. tut. auth. &c. ratio 322. uerba, duo capita. ibid. quæ ex quoq; reſtitutio & actio detur 323. Quod quiſq; iur. &c. uerba, & explicatio 83. Si menſor falſ. mod. dixer. ratio 206. Si mulier uentr. nom. &c. ratio 309

ex Edicto, Si mul. uentr. nom. &c. cui, aduerſus quem, ad quid actio detur 309

edicti, Si qui teſtam. lib. eſſe iuſſ. fuer. &c. ratio 448. uerba, ex eo cui, aduerſus quos actio detur. ibid. Si quis omiſſ. cauſ. teſtam. &c. ratio 337. ex eo, in quem, ad quid detur actio. ibid. Si uentris nomine, &c. ratio 309. ei quomodo prætor parere cogat. ibid. ſucceſſorij ratio 361. ſumma. ibid. nominis ratio. ibid. 365

inter Edictum, Ne quis eum qui in ius uoca. ui exim. &, De eo per quem fact. erit, quo minus, &c. quid interſit 93

edicto, Si quis aliq. teſtar. prohib. &c. quæ teneantur 337. 338. eius limitatio. ibid.

ex Edicto, De eo per quem fact. erit, quo minus, &c. quando, cui, aduerſus quos, ad quid actio detur 93. de reſtituend. minor. an actio oriatur 149. Ne quis eum qui in ius uoc. &c. quæ detur actio, & contra quos 90. contra quos non detur. ibid. Si quid in fraud. patron. actio quæ, cui, aduerſus quem, ad quid detur 359

in Edicto, Si tab. teſtam. nullæ extab. quid plus ſit, quàm in ſucceſſione iuris ciuilis 359. 360

ex Edicto, Si uentris nomine, &c. cui, in quem, ad quid detur actio 309

in Edicto reſtitut. maior. generalis clauſulæ, Si qua mihi iuſta, &c. explicatio 153

edicta perpetua prætorum 75

inter Edicta & interdicta differentia 402

effectus cauſa nõ eſt præſtantior 9

effractorũ pœna quæ 457. 458

Ego ſum uia, &c. dicti, enarratio Auguſtini 13

Electores Sax. præfecti prætorij prærogatiuis uti 503

emancipare quid 71

emancipati cur ſuis conferre debeãt 356

cum Emancipato liberi eius coniungendi 356. hodie hoc edictum irritum. ibid.

emancipatio unde dicta 71. quid. ibid.

de Emphyteuſi, tractatio methodica 170. 171

emptio quid 247

emptio & uenditio quomodo contrahatur 248

emptio quando perfecta intelligatur 253. quomodo perficiatur 249

emptionis origo 247. partes & ſpecies, cauſa efficiens. ibid. materia 248. forma. ibid. finis 249. effectus. ibid.

emptioni affinia. ibid.

emptioni contraria. ibid. 250

inter Emptionem & locationẽ differentia 249

in Emptione conditionali periculũ cuius 253

in Emptione in diem periculum cuius 254

in Emptione quãdo dominium traditione transferatur 249

emptiones interdum uſurarias eſſe, & damnatas 272

emptionum pacta 249

emptionum & uenditionum frequentia 247

emptor quæ uitia in ædilit. edict. præſtet 267. quando agere poſſit 255. ad quid uenditori teneatur. ibid. ſi in mora ſit accipiendi, quid iuris 254

emptori ad quid ex natura cõtract. emp. & uend. teneatur uenditor 255

pro Emptore quis habeatur 390. quis uſucapiat, an error hic ſufficiat. ibid.

empti & uenditi actio. uide Act. empti & uenditi.

non Entis, nulla genera et propria, &c. 274

epiſtola Ducreni, de ſtudij iuris ratione rectè ineunda 25

ἔργον hominis præcipuum quod 18

erro quis 268

error an cõiugium retractet 296. an in uſucap. pro derelict. ſufficiat 392. iuris quando nocere non ſoleat 220. iuſtus quando in uſucapione pro emptore excuſet 390. probabilis an in uſucap. pro hæreditate ſufficiat 391

eruditionem omnem quæ abſoluãt 25

ex Ethica, Iuriſprudentia in ſummam uaſtitatem dimanauit 26

Ethnici quomodo homines peccare cenſuerint 60

euictio quid 269

euictionis in actione ſimpla, capita duo. ibid.

de Euictione quem tenet actio, eum magis repelli exceptione, &c. ibid.

de Euictione quomodo caueatur 269

Euripidis dictum 20. locus 22

excipere quid 421. quæ hoc nomine ueniant. ibid.

exceptio quid. ibid. quomodò proponenda 422. quando 423. doli mali cur detur 425. quibus obijci poſſit, quibus non. ibid. quandiu. ibid.

exceptio de litigioſis, cuiuſmodi 426. ex pactis utrum priuilegiata, an peremptoria, &c. 110. rei iudicatæ cur detur 427. quando obſtet 424. rei uendit. & trad. quibus contra quos detur 269
per Exceptionis obiectionem an lis uideatur conteſtata 427
exceptioni contraria quæ. ibid.
exceptioni doli mali quando locus 423
exceptionem doli mali, latiſſimè patere 425
de Exceptione iuriſiurandi, metus. ibid.
exceptiones quæ teſtibus opponi poſſint 286
exceptiones procuratoriæ uel dilatoriæ quæ 134. unde ſumantur. ibid.
exceptionum diuiſiones & ſpecies 422. cauſa efficiens & materialis. ibid. forma. ibid. finis & effectus 423
excuſatio tutelæ. uide Tutelæ excuſat.
excuſationem iuſtam quæ cauſæ pariant ſi iudicio ſtatum non ſit 94
exempla an fidem faciant 281
non exemplis, ſed legibus iudicandum 78
exercitor quis 231
exhæredatus quare non detur bon. poſſ. contra tabulas 354
exhæredationis cauſæ quæ 329
exhibere quid 202
ad Exhibendum actio. uide Actio ad exhibendum.
exhibitio quomodo facienda 203. ubi. ibid.
exilium propriè quid 495
inter Exilium & relegationem differentia. ibid.
exiliorum diuiſio. ibid.
eximere quis dicatur 90
in Eximentes remedia quæ prodita 91
exiſtimatio quid 120
expilatores qui 458. eorum pœna. ibid.
expilatorum hæreditatis pœna. ibid.
expromiſſor quis 435
extraneus quomodo rectè hæres inſtituatur 334

F

Fabia lex. uide Lex Fabia.
Fabius. uide Quintilianus.
fabulam poſt Roſcium ſaltare 25
facio ut des, qualis contractus 262. ut facias, qualis contractus. ibid.
faciendi uerbo quid ueniat 408
facti ignorantia quid, quotuplex, quando quos excuſet, aut non 287. 288
factores hodie qui 232
facultatis meræ quæ ſunt, nunquam præſcribi, quomodo accipiendum 253
Falcidia lex. uide Lex.
falſarij qui 481
falſum quid. ibid.
falſum an in inſtrumentis committatur. ibid.
falſi pœna quæ 483
de Falſo criminaliter & ciuiliter agi. ibid.
fama quid 120
famæ duplex ſignificatio. ibid.
familia ſi furtum feciſſe dicatur, edictum prætoris quale 448
famil. erciſcund. actio, iudicium. uide Actio, Iudicium famil. erciſcund.
fauoris diuini qui compotes eſſe nequeant 23. 24
felicitatis omnis ſummã in quo collocet filius Dei 13
Felinus & Panormitanus, duo iuris Pontificij lumina 37
fœminæ & maris coniunctio uerè naturalis 59
fœminæ an procuratores eſſe poſſint 128
feriæ unde dictæ 95. quid ſint. ibid.
feriarum diuiſio. ibid. cauſa efficiens. ibid. materia. ibid. 96. forma, finis, effectus. ibid.
feriarum ratio in quibus non habeatur 95. 96
ferias indicere quis poſſit. ibid.
fictio quid 278
inter Fictionẽ & præſumptionem differentia. ibid. 276
fideicommiſſa quatenus à legatis diſcrepent 339
fideiubere qui poſſint, qui non 435
fideiuſſionis cauſa efficiens. ibid. materia. ibid. 440. forma. ibid. finis & effectus 436. 447
de Fideiuſſione antinomiarum multarum conciliatio 435
fideiuſſor quis. ibid. unde dictus. ibid. an obligationi naturali, ciuili, criminali accedere poſſit. ibid. 446. qualis iudicio ſiſtendi cauſa dari debeat 92. ſatiſdationis ad quid conueniatur. ibid.
fideiuſſores & promiſſor. quomodo & ad quid teneantur, ſi iudicio ſtatum non ſit 94
fideiuſſores quando & quomodo conueniendi 323
fideiuſſores, tutores, & magiſtratus quo ordine conueniantur 316
fideiuſſorum, captiuo fugiente, pœna 469
pro Fideiuſſoribus qui habeantur 323
filij Dei Academia 12. ſubiectio 11
filij quomodo patria poteſtate liberentur 70
filiusfam. quis S.C. Maced. intelligatur 234
finis hominis, & uſus 14
finem hominis in quo omnes Philoſophi collocent 8
de Fine hominis, Eccleſiæ doctrina amplectenda 12. quid uniuerſi cultus & ſeries doceat 15. uariæ & diſcrepantes Philoſophorum ſententiæ 8
finis omnis noſtri laboris, ſtudij, uitæ, &c. 18
finis operum humanorum ſummus & ultimus quis. ibid. 19. ſtudiorum, & ingenij cultus quis 23
fines cuiuſq; rei planè cognoſcendi 7
fines quibus iuribus præter act. fin. regundo. muniantur 198. ueri quot modis ſpectandi & metiendi 12
fin. regundor. actio, iudicium. uide Actio, Iudicium fin. regund.
de Finibus regundis, iuris origo 196
fiſcus quid 503
fiſci ius an ciuitates & inferiores principes habeant 263
de Fiſci iure ſingulari, eiuſdemq; priuilegijs 503
fiſco cur ex edicto, Si quis aliq. teſtar. prohibuer. &c. locus fiat 338

ad Fi-

ad Fiſcum quæ iudicia & nunciationes pertineant 503
contra Fiſcum quomodo præſcribatur 487
flumen quid 186
de Fluminib. interdictum. uide Interdictum.
fœnus nauticum quid 272
in Fœtu necdum nato an homicidiū fiat 475
de Fonte, interdicta duo 420
ex Fontib. ipſis aquæ gratiores 26
fortuna quæ à tutela excuſet 320
forum quot modis quis ſortiatur 159
Franciſci Aretini & Ludouici Romani ſtudium & profectus 38
fraternitatis ius eſſe ſocietatē 245
fraudem legi factam non excuſare 469
Fridericus Imp. cur ſubditis uenationum iura adimenda cenſuerit 384. eiuſdem conſtitutio in fures 456
frigus humanorū pectorum ad incendium diuini amoris 17
frui pro parte, non uti quare poßimus 178
fructus an uſui inſit 172
inter Fructū & uſum differentia. ibid.
fructus unde dicti 272. quid. ibid. quotuplices. ibid.
fuga lata quæ 495
fugitiuus quis 268
in Fugitiuorum receptatores actio 205
Fulgoſij laus 37
fundus dotalis quis 302. an oppignorari poßit. ibid.
fundum dotalem maritum alienare non poſſe. ibid.
de Fundo dotali, ſententia legis Iuliæ. ibid.
fundi alienationi an conſentire mulier ualidè poßit. ibid.
fundi cur ſeruire dicantur 172
funus ducere prohibito quæ actio detur 208
funeris cauſa ſumptus factus quis uideatur 207
furca apud ueteres ſummum ſupplicium 491
furioſus an iniuriarum teneatur 452
furioſo quare curator, nō tutor detur 325
à Furioſo ſi homicidium cōmittatur, quid iuris 478
furor quando diſtrahat matrimonium 297. 298
fures balnearij & nocturni quare grauius puniantur 461
in Fures cōſtitutio Friderici 446
furtum unde dictū 444. quid ſit. ibid. quarum rerum fiat. ibid.
furti actiones quæ 446. aduerſus naut. caup. ſtabul. iudicium dari 448. pœna qui ex qua cauſa teneantur 445
furtum nec uoluntate ſola, nec conatu fieri 444. lege naturæ prohiberi 445
furtum qui quomodo faciant. ibid.
à Furto quid uis differat 449
in Furto, cuiuſmodi uoluntas doloſa attendatur 444
furta Lacedæmonijs impunita 446
furtorum ſpecies, cauſa efficiens, materia, forma 445. finis & effectus 446

G

GEneris humani imbecillitas communis 42
gentium ius. uide Ius gentium.
Geometria & Arithmetica, duæ alæ ad cognitionem corporū cœleſtium & uniuerſi totius 26
gerada Saxonum 344
Gerbaldi uerſiculi 32
glandis nomine quid ueniat 418
de Glande legendâ, interdictum. ibid. ius Sax. quod 419
gloſſæ Accurſ. ordinariæ 32
γνῶθι σεαυτόν, principium et caput ſapientiæ 8
Gordianus nodus 36
gradus cognationis primus quis 362
gradu quoto quiſq; ſit, ad dignoſcēdum regulæ. ibid.
de Gradu cognationis ſecūdo. ibid.
de tertio, & deinceps. ibid.
gradus unde dicti. ibid.
graduum definitio. ibidem. diuiſio. ibid.
in Gradibus computatio Canonū. ibid.
gratitudo, hominis maximè propria uirtus 16
guaranda Sax. 92. 93
de Guſtatione uini, ac menſuratione, explicata difficultas 253
de Guſtu & menſura, explicata difficultas 249

H

HAbitatio & uſus ædium, effectu idem 178
habitatio quomodo extinguatur. ibid. habitationi quid inſit. ibid.
habitationis legatum quod 341
habitū præſupponit priuatio 113. 178. 342.
hæres quando ex ſua quarta, legata non præſtet 251. quando ſe immiſcere dicatur 335. 336. quando adire. ibid.
hæres ſuus quib. ſub conditionibus poßit inſtitui 334
hæres unde dictus 331. quid ſit. ibid.
hæredis inſtitutio, totius teſtamenti fundamentum. ibid. inſtitutionū ſpecies. ibid. 332. cauſa efficiens, materia, &c. ibid. 333
hæredem cogi ad adeundum 352. eodem uti iure, quo defunctus 269
hæredem inſtituere quid 330
ad Hæredem quare non tranſeat legatum annuum 341
pro Hærede quis poßideat 164
hæredes tutorum quomodo conueniantur 323
hæredum differentia 331
hæredes etiam reſtitui 142
hæreditas quid 162. 331. quare in codicillis relinqui nequeat 338. cur ab inteſtato poßit. ibid. quomodo adeatur 336. quomodo amittatur. ibid. uiuentis nulla 166. 251. ut ueneat, quid requiratur 251
hæreditatis aditionis cauſa efficiēs, forma, finis & effectus 336. petitio. uide Petit. hæreditat. petitio an perpetua, & an retrotrahi poßit 336
hæreditatis res rectè geri 140. uenditio an debitoris cauſam mutet 251. uenditor ad quid teneatur. ibid.
hæreditatem adire quid 336
hæreditatum dies quare non cedat, ut in legatis 353. diuiſio 331. 333
in Hæreditatum uenditione, ſingularia tria 251
hæredium quid 331
Herculanus labor 31
hermaphroditæ cuius ſexus æſtimandi 68
Heſiodi uerſus de iuramento 217

Hippocratis dictum 29
hiſtoria quid 26
homicidiũ quid 474. quotuplex 475. an in fœtu necdum nato fiat. ibid. ſi à furioſo, infante, impubere committatur, quid iuris 478. ſi à minore. ibid. ſi in rixa ſit commiſſum, quid iuris 477. ſi per ebrietatem committatur, quid iuris 478
homicidij grauitas 474. pœnis qui eximantur 477
de Homicidio caſuali 479. per culpam commiſſo 478
in Homicidio animũ occidendi præſumi 475. doloſo perſonarum diſcrimen non fieri. ibid. ex ira uel dolore commiſſo, quid iuris 477. probandum eſſe animum defenſionis. ibid. ſi in probatione reus deficiat, quid ſeruãdum. ibid. mandantem puniri ut mandatarium 478. non referre, quo teli genere cædes fiat 475
homo animal prouidũ, ſagax, &c. 9. colonus, uaſallus & emphyteuta Dei 16. filius Dei. ibid. ouicula errãs. ibid. ſeruus Dei. ibid. ueluti uſufructuarius mundi 15. ut conſideretur 59
hominis beatitudo 13. cũ Deo conformitas unde adipiſcenda 12. 13. deſcriptio ſecundum Io. Damaſcenum 15. ὄργαν præcipuũ quod 18. finis & uſus 14. finem in quo omnes Philoſophi collocent 8
de Hominis fine quid ſeries uniuerſi ſubijciat 15. Eccleſiæ doctrina amplectenda 12. uariæ et diſcrepantes Philoſophorum ſententiæ 8
hominis, initio conditionis, perfectio & rectitudo 12. perfectio & beatitudo uera unde 13. 14. perfectio maximè conſummata quæ 12. ſtatus & dignitas, diuerſa 68
homini quid maximè propriũ 14
hominem non ſibi uiuere 10. ex ſe cauſam non habere, probatur 8. 9. propter ſeipſum nec eſſe generatum, nec ex ſeſe pendere 8
homine quid ſapientius, ac magis pollens? 9
de Homine libero exhibendo, actio, interdictum. uide Actio, Interdictum.
hominum bonum duplex 20. fragilitas & nullitas 10
hominum generi beneuolus & amicus Deus 15
hominibus mediatore opus 13
honorum poſſeßio inſtabilis 23
hoſpitio magnificentiſſimo, totum quod uiuitur cõparatum 20. 21
hoſticolum ſeu hoſticũ quid 360
hoſtes qui 504
ab Hoſtibus redempti an poſtliminium habeant. ibid.
ex Hoſtienſi uerſiculi de confeßionibus ualidis 395
humanitatis & diuinitatis κοινωνία 13
humanum Liuio quid 105
hypotheca quid 262. quomodo contrahatur 263. in quib. cauſis tacitè cõtrahatur. ibid. 263. quib. modis ſoluatur 266
hypothecæ etymon 262. ſpecies. ibid.
inter Hypothecam & pignus differentia. ibid.
inter Hypothecã expreſſam & tacitam differentia 263
hypothecarij creditores. uide Creditores.

I

DE Iactu lex Rhodia. uide Lex Rhodia de iactu.
Iaſonis encomium 37
idem cum faciunt duo, non eſt idem 56
ignorantia duplex 287. facti quid. ibid. quotuplex, quando quos excuſet, aut non. ibid. iuris quid, quotuplex, &c. 288
ignorantiæ præſumptionẽ uice eſſe probationis. ibid.
Ilias omnium malorum unde 11
imago uera & perfecta quæ 12
imbecillitas communis humani generis 42
imbreniatura quid 279
immodica uitioſa 383
immunitas quid 509
de Immunitatis iure. ibid.
impenſæ quæ dotem minuant 306. neceſſariæ, utiles. ibid. uoluptuariæ 307. ſtudiorum, & ſimilis, an conferantur. 356
imperium merum à iuriſdictione diuerſum 81. quid. ibid. eius gradus quot. ibid. an mãdati iuriſdictione trãſeat 79. mixtum quid 81. paris in parem, nullum 67
improprium quid 514
ad impoßibile obligatio nulla 93
impoßibilia nõ præcipi legibus 55
impubes an iniuriarum teneatur 451
ab Impubere ſi homicidiũ committatur, quid iuris 478
In particulæ, in compoſitione uis et facultas 120
de Incendiarijs 479
de Incendij pœna 478
incertum quid 430
ad Incertum petendum quæ actiones competant 213
incola quis 506
de Incolarum iure 507
incorporaliũ poſſeßio nulla 383
indebitum quid 220
indebiti condictio. uide Condictio.
indicijs quib. opus ut ad torturam perueniatur 489
inducere quid 330
indulgentiæ quid inſit 496
infamia quid 120. duplex. ibid. à quib. irrogari poßit, uel non. ibi. an perpetua 124. quot modis euitari poßit 125. iuris quid 120. facti. ibid. quib. edicto, lege, aut ſententia iudicis inuratur 121. inde. quot modis irrogetur 124. utrũ ex dolo ſolo, an etiam ex culpa irrogetur 121
infamiæ cauſa efficiens 120. προκαταρκτικὴ 121. inſtrumentalis. ibid. forma 124. effectus. ibid. contraria 125. gradus 120
infamiam probandi forma 124. quæ actiones irrogent 122
infames an procurare poßint 128. 129
ab Infante ſi homicidium committatur, quid iuris 478
infantes qui. ibid.
infantes exponentes, an lege Corn. de ſicar. teneãntur 476
ingenij cultus & fructus omnis, ad quem finem referendus 23
ingenuum ſe eſſe natum, ſi libertus doceat, ad ingenuit. repetend. agit 377
ingenui qui 68. iuſti. ibid. iniuſti. ibid.
ingenuis ſolis aditum in Senatum patuiſſe 377
ingratitudinis conuictum ſeruum, in ſeruitutem retrahi 360
inhibitio quid 501
inimicitiæ quæ à tutela excuſent 320
iniuria quot modis fiat 451. quid in

in l. Aquiliæ primo cap. ſignificet 192. unde dicta 451. quid ſit. ibid.
iniuriam qui faciant 451. qui patiantur 452. ſine animo contumelia afficiendi, non fieri 453
iniuriæ tot, quot perſonæ 452
iniuriarum ciuiliter et criminaliter agi poſſe 454. ciuiliter uel criminaliter actum quomodo intelligatur. ibid.
iniuriarum diuiſio 451. cauſa efficiẽs. ibid. materia, forma 452, finis, effectus 453. pœna. ibid.
in iniuriarum criminali iudicio an procurator admittatur 454
de iniurijs, edictum prætoris 453. lex Cornelia 454. an ſit annua. ibid.
ſuper Iniurijs ius Sax. quod. ibid.
iniuſticia duplex 54. particularis quid. ibid. uniuerſalis quid. ibid.
inſcriptionis faciendæ forma 462
ex Inſidiarum cauſa diuortium concedi 304
inſignium noſtri temporis uſus unde 375
inſtitor quis 232. 233
inſtitoris domino an & quomodo ſuccurratur. ibid.
ex Inſtitoris contractu quamdiu dominus ſit obligatus. ibid.
cum Inſtitore an agi poßit. ibid.
ex Inſtitorum contractu quæ actiones contra quos dentur. ibid.
inſtitoria act. uide Actio.
inſtitutio de quauis re ut ſuſcipienda 53
inſtitutionũ conditiones quæ 334. impoßibiles. ibid. poßibiles, eiusq; genera. ibid.
inſtitutionum hæredis ſpecies 331. 332. cauſa efficiẽs, materia, forma. ibid. 333. finis & effectus. ibid.
Inſtitutionum iuris libri ſæpius audiendi & relegendi 26. quãdo æditi 42
inſtrumentum quid 343
inſtrumentum publicum probatam eſſe probationem 280
inſtrumento legato quid cõprehendatur 343
inſtrumenta iudicĩ quæ 279. quomodo legentur 343. unde dicta 278. quid ſint. ibid.
inſtrumentorũ uaria genera 343. uariæ ſpecies 278. 279. cauſa efficiens. ibid. materia. ibid. 280. forma, finis & effectus. ibid. interpretatio 281
de Inſtrumentorum legatorum interpretatione regula 343
inſtrumentis contraria quæ 281
inſtrumentis nouè repertis, an ſententia quæ in rem iudicatã tranſijt, retractari poßit 216
in Inſtrumentis an falſum cõmittatur 481. an ſubſcriptio & ſigillum partium & teſtium requiratur 281
in Integrum reſtitutio. uide Reſtitutio in integr.
intentionem habere fundatam quis dicatur 33
interdictum de arboribus urbanis 418. de ruſticis. ibid. de cloacis purgandis 416. eius explicatio. ibid. reſtitutorium. ibid. de fluminib. prohibitorium 410. reſtitutorium. ibid. de glande legenda 418. ius Sax. quod. ibid. de itin. actuq; priuat. primum 415. ſecundum. ibid. quomodo ab interdicto de ſuperficieb. diſtet. ibid. de liber. homine. exhibend. 419. eius explicatio. ibid. de liberis exhibendis. ibid. de ducendis. ibid. quomodo inter ſe diſtent. ibid. de loco publico fruendo 409. in eo ſingularia duo. ibid. de migrãdo 420. de mortuo inferendo 208. eius explicatio. ibid. quid ab actione ex edicto de religioſ. differat. ibid. de precario 417. de ripa muniendа 411. de riuis 416. de ſepulchro ædificando 207. de tabulis exhibendis, ad quas tabulas pertineat 417
interdicti de tabulis exhibendis, uerba. ibid.
ex Interdicto de tab. exhib. actio cui, aduerſus quem, ad quid detur. ibid. quamdiu duret 417. an in hæredes tranſeat. ibid.
interdictũ de uia publ. & itin. publ. reficiend. 409. ex eo actio cui, contra quem detur. ibid. de uijs probibitorium 408. reſtitutorium. ibid. de uijs publicis, quare in factis ceſſet. ibid.
interdictũ de ui, olim duplex 411
interdicti de ui, in Pandect. relati, uerba. ibid. eorum explicatio. ibid. & 412
interdictũ de ui priuata. ibid. de ui publica. ibid. de ui, quare unum tantũ in Pandect. relatum 411
interdictum, Ne quid in flum. publ. &c. prohibitorium 410. reſtitutorium. ibid. eius ratio. ibid.
interdictum Quod legatorum, quale 405. quid cõtineat. ibid. eius ratio. ibid. duo capita 406
ex Interdicto Quod legat. actio cui, aduerſus quem, ad quid detur. ibid.
in Interdicto Quod legat. an regula, Dolo facis, qui petis quod reſtituere debes, locum habeat 405
interdictũ, Quod ui aut clàm 417. cui, aduerſus quem detur. ibid. ad quid competat, &c. ibid. Quor. bonor. cur reſtitutorium dicatur 404
interdicti, Quorum bonorum, uerba. ibid. ratio. ibid.
ex Interdicto Quor. bonor. actio cui, aduerſus quem detur, qualis, in eam quid ueniat 405
inter Interdictum Quor. bonor. & petitionem hæreditat. differentia 404
interdictum Saluianum quomodo à Seruiana diſtet 420. cur Saluianũ dictũ. ibid. Vtrubi 419. idem hic ſeruari quod in interdicto Vti poßid. quare de rebus mobilib. propoſitum 420
interdicti, de locis & itinerib. publicis, ſumma 408. de remißionib. uerba 417. de ſuperficiebus, ſumma 415. uerba. ibid. Ne quid in loc. ſacr. fiat, uerba 407
ex Interdicto, Ne quid in loc. ſacr. fiat, actio qualis 408
interdicti primi de locis publicis, uerba. ibid.
interdicti Vti poßidetis, uerba 413
interdicto, Vti poßidetis, affinia & contraria 414
ex Interdicto, Vti poßidetis, cui, aduerſus quem, ad quid detur actio. ibid. Ne quid in loc. publ. &c. actio cui, aduerſus quem, ad quid detur 408
interdicta unde dicta 402. quid. ibid. duo de fonte 420. tria de aquarum ductibus 419. Vt in flum. publ. nauigar. lic. duo 414
interdictorum diuiſio & ſpecies 403. cauſa efficiens, materia, forma. ibid. finis 404

interdicta duo dari ex edicto, Ne uis fiat ei qui in poſſ. &c. 410. ad quid. ibid.
inter Interdicta & edicta differentia 403
de Interdictis, & extraordinariis actionibus 402
inter Intereſſe & uſurã differentia 271
intereſſe ceſſante, an reſtitutio de alienat. iud. mut. cauſ. fact. ceſſet 153
interfectores ſuimet ipſius, quomodo puniantur 476
interitu rei, pignus ſolui 266. ſeruitutem amitti 190
interitu rei, uel mutatione, non dominij, uſumfruct. finiri 174
interpretes iuris, noſtro ſeculo præcipui 38. parcè in ſcholis adhibendi 36.37. qui præcipuè tenendi dateris operam praxi 37
interpretum iuris authoritas 35. libri pauci, & parcè adhibendi 37. maſtiges 36
in Interpretib. iuris, deciſionum copia & uarietas. ibid. item caſuũ inuſitatorũ definitiones, &c. ib.
de Interpretibus in iure adhibendis 34.35. inde.
interrogandi mos 264
interrogationes cur introductæ. ibid. ſublatæ, & introductæ poſitiones. ibid.
interrogatoriæ actiones. uide Actio interrogator.
ab Inteſtato bon. poſſ. quando locus 359. ſucceſſionum gradus. ibid.
inuitus quis 129
inuocatio ſoli Deo debita 214
Ioan. Damaſcenus de homine 15
iracundia rationem uinci 11
iratus an iniuriarum teneatur 451
ἴσα πόλεμον ὁ ποιεῖ 84.357
iter unde dictum 187. quid ſit. ibid.
iter, actus, uia, quomodo inter ſe differant 187
iudex unde dictus 158. quis, à quo dari poſſit. ibid.
iudicis eſt inconſtantis & nõ recti, animi morbum uultu prodere 78. indebitè torquentis pœna 489. ex iure Sax. quæ. ibid.
iudici non obtemperaſſe quis dicatur 85
apud Iudicẽ à quo appellatur, aliã cauſam eſſe agendam 502.503
pro Iudicato eſſe confeſſum 121. 398
iudicatum ſolui, ſtipulationis clauſulæ tres 442
iudicium quid 158. commun. diuidun. quale 201. depoſiti perpetuum & famoſum 242. famil. erciſcund. quid & quale 198
iudicij fam. erciſ. ratio & origo. ibi. effectus & diuiſio 200
iudicium fin. regund. quale 197. quid in illud ueniat. ibid. in eo quomodo probandum & iudicandum. ibid.
iudicij partes 158. ſpecies. ibid. materia. ibid.
iudicio ſi ſtatum non ſit, quæ cauſæ excuſationem iuſtam pariant 94. quomodo & ad quid promiſſor & fideiuſſores teneantur. ibid.
iudicio ſiſti quis nõ uideatur. ibid.
iudicium quæ perſonæ conſtituant 158. ſine accuſatione non procedere 461
in Iudicium fam. erciſc. de quib. reb. & quid ueniat 199
in Iudicio fam. erciſc. quæ diuiſionis ratio ineunda. ibid.
in Iudicio de minorib. reſtituend. quid probandum 149
iudicia criminalia quæ aduerſus detentores hom. liber. competant 419. omnia unde oriãtur 326. priuata quæ 443. publica quæ. ibid.
iudiciorum diuiſio 43.44.46. ciuilium diuiſio 46.47.157. criminalium diuiſio 51.443
iudiciorum forma uetus & noua 158. finis & effectus 159. fundamentum 45. impetrandorum & conſtituendorum regula iniſtiſsima quæ 83. prætoriorum diuiſio 49. publicorum cauſa efficiens 460. materia, forma, finis, effectus. ibid. ueterum ritus, hodie magna ex parte obſoleuiſſe 36
inter Iudiciorum ſubſtantialia libellum annumerari 97
de Iudicijs criminalib. rectè pernoſcendis, regulæ cõmunes 443. 444. municipalibus 507
iuramentum aſſecurationis 214. aſſertorium quod 216. promiſſorium. ibid. abſolutum. ibid. acceſſorium. ibid. ἐκκαίδεκ. ibid. uoluntarium. ibid.
iuramentum iniquitatis nõ eſſe obligatorium 214
iurandum non temerè 214
iurato promittere qui dicantur 92
iuridicus Alexandriæ 79. eius officium. ibid.
I.C. opera & ſtudium in emendando iure, ex iuſſu Iuſtiniani 42
apud I.C. ueteres magna opinionũ uarietas. ibid.
de Iuriſconſultis 63
iuriſdictio quid ſit 81. quomodo finiatur 83. prorogata quomodo. ibid.
iuriſd. cauſa efficiens 82. materia in qua & circa quam. ibid. finis & effectus. ibid.
iuriſdictionis exercẽdæ, præſcribendæ, probandæ forma. ibid. nomẽ unde 81. propria quæ. ibid. ſpecies. ibid. prætoria tria uerba 95. ſpecies uariæ 81. tuendæ uaria remedia 86
iuriſdictionem mandare; propriè quid 79. mandatam habens, an eam mandare poſſit 82. qui dare poſsint. ibid. quomodo à mixto imperio Bart. diſtinguat 81
in Iuriſdictione quæ mandari poſſint, nec ne 82
Iuriſprudentia quid 58. cuiuſmodi commendanda 34. ex Ethica in ſummam uaſtitatem dimanauit 26. effectrix & cuſtos honeſtæ diſciplinæ 20. quando in primis floruerit 63
ad Iuriſprudentiæ culturã, quæ doctrina adiungenda 18
Iuriſprudentiæ munus & finis 21. 45.53. prima principia 45. obiecta. ibid. medium 53. ſtudium cur interpretis adiumentũ requirat 37
ad Iuriſprudentiæ ſtudium qui non admittendi 26
Iuriſprudentiæ ſtudia ad quid inuenta 21. commodare Eccleſiæ, teſtimonia 20
Iuriſprudentiæ ſtudioſi quomodo informandi 26.27
Iuriſprudentiæ uſus 40. & dignitas. ibid.
ius quid 58.353. quid ſignificet 84. quotuplex 59. unde dictum 58
ius accreſcendi in quibus obtineat 173. quid ſit. ibid. altius tollendi quod 185. Buleutarium 79. ciuile 63. quid 62. in quantum Iuſtiniani tempore excreuerit 41. eius ratio. ibid.

ius

Index.

ius crediti an pignore legato remiſſum uideatur 345. deliberandi olim quale 334. nouũ quod. ib.
ius gentium quid 62. duplex 60. honorarium quid 62.75
ius idẽ in parte, quod in toto 167
ius naturæ immutabile 10.60. quid 59. cur ius dictum. ibid.
ius non ſcriptum quid 65. patronatus quod 357
ius pecora appellẽdi, paſcẽdi, &c. quod 188
ius priuatũ quid 59. triplex. ibid. publicum quid. ibid.
iuris Calepinus, Tiraquellus 38
iuris candidato quæ ala à liberaliorib. diſciplinis expetendæ 26
iuris cauſa efficiens 64. materialis 65
iuris ciuilis cuſtos prætor 153. diuiſio 62. Romani dignitas & præſtantia 41.62. ſcientiã quis primum publicè profeſſus 63. ſpecies & partes 64. ſucceßionum ordo quis 362
in iuris corpore toto, omnium ferè rerum lineamenta quædam extare 28
iuris de finib. regund. origo 196
iuris doctrinam à iuſticia duci 58. flagranti ſtudio uniuerſam peruestigari facilè poſſe 27
iuris error quando nocere non ſoleat 221. forma quæ 65. ignorantia quid, quotuplex, quando quos excuſat, aut non 288.289
iuris interpres noſtro ſeculo præcipui qui 38. parcè in ſcholis adhibendi 36.37
iuris interpretum authoritas 35. libri pauci & parcè adhibendi 37. maſtiges 36
in iuris materijs difficiliorib. declarandis, ratio quæ ſeruanda 33
iuris nomen uariè uſurpari 58. obiecta quæ 68
de iuris origine 63
iuris Pontificij lumina duo 37
iuris regula nulla ſine ſuis exceptionibus 32. regulæ breues ex poſtremis Digeſtorum titulis ediſcendi 26.27
iuris ſcripti pars, cõſtitutiones principum 67
iuris ſtudij amplitudo 39. dignitas. ibid.
de iuris ſtudio, &c. Quintiliani ſententia 37
iuris titulorum ordo 68
iuri diuino nulla conſuetudine præſcribi poſſe 214
ad ius gentium quæ pertineant 60
in ius uocare quid 86
in ius uocandi formula apud ueteres. ibid.
in ius uocari puellam impuberem, prohibitum 87. qui nequeant 86. qui uenia prætoris poßint 87. quis dicatur 90
de in ius uocando, edictum extenſum, ne quis de domo uocetur, &c. 87. edicti ratio 86. partes. ibid. actio quæ 87. interpretatio. ibid.
de in ius uocãdo, explicatio methodica 87.88
in ius uocatus quando dimittendus 87
in ius uocati ut eant, uel ſatis uel cautum dent 89
circa in ius uocationem quid hodie obſeruetur 87
inter ius ciuile & Canonicum differentia in linea æquali 362
à iure, iuſtum eſſe 58
iure gentium quomodo dominium acquiratur 378. ciuili, quomodo 382
de iure gentium 60.61
iure imponentis reſoluto, ſeruitutem amitti 190
iure potior, qui tẽpore prior 182 265. ubi fallat, ibid.
de iure Italico, in cenſu 513.
de in iure adhibendis interpretibus 34.35. inde.
in iure definitio omnis periculoſa 33.34
in iure difficultatum αὐτομάτων plus ſatis 33. praxi aliquando operam daturis, qui interpretes præcipuè terendi 37
in iure toto diſtinctionum omnium fons 32
iura naturalia eſſe immutabilia 61. quomodo intelligendum. ibidem
iura pigris & negligentibus non ſubuenire 308
iuſiurandum quid 213. emplaſtrũ æris alieni. ibid.
iuſiurandum de calumnia 215. in litem quid 217. à quo deferatur. ibid. ex qua cauſa. ibid. cur deferri poßit. ibid. quibus in actionibus. ibid. 218
iuriſiurandi partes 213. cauſa efficiens. ibid. materia 214. forma & finis. ibidem. ſpecies, effectus 215.216. origo 213
de iuriſiurandi exceptione 425
iuriſiurandi in litem effectus 218
iuſiurandum uicẽ rei iudicatæ obtinere 425
iureiurando pignus ſolui 267
de iureiurando edictum 216
de iureiurando uoluntario 215. iudiciali. ibid. neceſſario. ibid. 216
iuſticia, quaſi ſanitas politiarum 53. quid 58. unde dicta 54. quàm uariè accipiatur. ibid. duplex. ibid. commutatiua quid 57. diſtributiua 56. quid 57. particularis quid 55.56 uniuerſalis quid 54.55
iuſticiæ inſtrumentum, magiſtratus 56. munus & officium propriũ quod. ibid.
iuſticiæ ſacellum in cordib. humanis ſacratum 16.22
iuſtic. commutatiuæ cauſæ 57.58. fines, affinia, contraria. ibid. diſtributiuæ & commutatiuæ diſcrimen 56.57
iuſtic. diſtributiuæ cauſæ, fines, affinia, contraria 57. partic. diuiſio & ſpecies 56
iuſticiæ uniuerſalis cauſa efficiens 55. συνάφεια. ibid. triplex definitio 54. diuiſio, partes & ſpecies 55
iuſtic. uniuerſalis et partic. differentia. ibid. uniu. forma, finis & effectus. ibid. materia in qua & circa quam. ibid.
iuſtic. uniuerſali cognata & contraria 55
iuſticiam à iuſto eſſe 58
iuſticiam diſtributiuam in conſiliũ gratias & ἐπιείκειαν admittere, conuenientißimè quidam dixit 57. uniuerſalem in quibus uerſari Plato aſſerat 55
in iuſticia diſtributiua, proportione Geometrica utẽdum 56.57
Iuſtinianus cuias ſit 41. à quo adoptatus. ibid. cuius ſuaſu curam emendandi iuris ſuſceperit. ibid. diuinitùs ad ius emendandum excitatus. ib. quare de omni poſteritate optimè ſit meritus 42. quare ſua ætate quod uoluit in emendando iurẽ, conſequi nequiuerit 41. quatenus priuilegium militare reſtrinxerit 335

Iuſtiniani conſilium & ſtudium in emendando iure 42
iuſtitium quid 94
iuuentutis ſtudium in ſcholis præcipuum quod 37

L

Labor Herculanus 31. Siſyphius. ibid.
labor ineptiarum ſtultus. ibid.
laboribus cuiuſque uocationis honeſtis, uitæ neceſſaria quærenda 22.23
labyrinthus Philoſophicæ ſcholæ 11
Lacedæmonijs furta impunita 446
à Lacedæmonijs multa diſciplinæ exempla mutuati Romani. ibidem.
læſa maieſtas. uide Maieſt. læſ.
Leticia bonæ conſcientiæ 55
Lampridius de Vlpiano 64
à Largitate ſponſalitia quid donatio propter nuptias differat 300
lectio lecta placet, &c. 26
legare quid 339
legari qui poßunt, qui non 509. quib. poßit 340
legatio quid 509
legatio dotis quomodo fiat 342. ſeruitutis duplex 341. uſusfructus forma multiplex. ibid.
de Legatione libera & conceſſa 509
legatiuum quid, eius priuilegium 510
legatum quid 339
legatum annuum quare non tranſeat ad hæredem 340. quando præſtandum 341. quatenus ſimile uſufructui, quatenus non. ibid.
legati annui natura 340
legatum conditionale quare à morte teſtatoris non cedat 351. in diem cur ante diem ſolui poßit, 348. libertatis quare à morte teſtatoris cedat 352. optionis tranſitorium 342. peculij quale 343
legatum quomodo perſonæ incertitudine infirmetur 346. quomodo ſcripturæ dubio & ambiguo annihiletur 347
legatum tritici & olei quale 342. reditus quod 341. habitationis. ibid. operarum ſerui. ibid.
legati in diem incertũ natura 348. ſub tacita conditione. ibid. ſub expreſſa conditione. ibid.
legatum quare cauſa falſa uel modus non uitiet. ibid.
in Legatum penoris quid ueniat 343
legato alimentorum quid contineatur, uini quid ueniat 344
in Legato dotis quid amplius quàm in dotis actione 342
in Legatum optionis cur legatarius electionem habeat. ibid.
pro Legato quis uſucapere poßit 392
legata cur in Trebell. imputentur, in Falcid. non item 349. pleraq; quare à morte teſtatoris cedant 174
legata pœnæ nomine relicta quomodo & quare deficiant 346
legata quando hæres ex ſua quarta non præſtet 351
legata quando pura 348
legatorum ademptio expreſſa quomodo fiat 346. tacita quomodo. ibid. quomodo & quare permiſſa. ibid.
legatorum dies quando cedat 351. diuiſio 49. genera 339. cauſa efficiens. ibid. materia, forma, finis, effectus. ibid. priuilegium 519. translatio quomodo fiat 346
legatis relicta quibus auferantur 347
ad Legata conditionalia quare regula Catoniana non pertineat. ibid.
in Legatis puris an caueri oporteat 352
legatus quæ facere poßit, aut debeat 510
legati qui. ibid. unde dicti. ibid. quamdiu à uacationibus immunitatem habeant. ibid.
de Legatorum ueneratione. ibid.
de Legatis, Ciceronis dictum. ibid.
legendum multum, non multa 27
legitimi qui 360. unde dicti. ibidem.
lenocinij pœna olim quæ 469
in Lenocinij pœna quomodo ius antiquum mutatum. ibid.
Leſbia regula 36
lex quid 64. à conſuetudine quid differat 65
lex ciuilis quid 64. Cornelia de iniurijs 454. an ſit annua. ibid.
legis Corneliæ de ſicar. ſumma 474
legis Corneliæ pœna ordinaria 477. quomodo mitigetur. ibid.
lege Cornel. de ſicar. an teneantur, quæ infantes exponunt 476. an qui ſeipſos uel alios uolentes caſtrant uel occidunt. ibid.
lex Falcidia à quo lata 349. ex qua cauſa. ibid. ubi locum habeat. ibid. quibus caſibus hæredi non detur. ibid. utrum locum habeat ſi dubitetur, quid iuris 349.350
legis Falcidiæ capita duo 349. ratio quomodo ineunda. ibid. beneficium cur legatarijs non detur 350
l. Iulia de fund. dotali quib. de rebus loquatur 302
legis Iuliæ de fundo dotali, ſententia. ibid.
l. Iulia quis fundus alienari prohibeatur. ibid.
legis Iuliæ peculatus, de reſiduis, & repetundarum iudicia an in hæredes tranſeant 484
legis Iuliæ de peculatu, ſumma. ibid.
lex Iulia repetundarum, à quo lata 483. de quibus pecunijs loquatur. ibid.
legis Iuliæ repetund. accuſatio, pœna. ibid.
de Legis Iuliæ repetund. actione ciuili, criminali. ibid.
lege Iulia repetund. qui teneantur. ibid.
lex Moſaica, uetuſtißima 69. naturæ quid 61
legis naturæ partes ſeu ſpecies. ibid. cauſæ. ibid. effectus. ibid.
lege naturæ furtum prohiberi 445
lex nulla tam circumſcripta, quin ἐπιεικείᾳ aliqua excludatur 34
lex Pomp. de parricid. ad quẽ uſq; gradum extendatur 480
lege Pomp. de parricid. an pater occidens filium teneatur. ibid. in quibus perſonis parricidiũ committatur 479
lex ſuprema, populi ſalus 60. 451
lex unus magiſtratus 63
legis anguſta & lata ſignificatio 64. anima, ratio 65. definitio & diuiſio 64

l. Aquiliæ

l. Aquiliæ actio. uide Actio. author 191. tria capita. ibid.
legis de ambitu pœna 485. uſus. ibid.
lege de ambitu qui teneantur. ibid.
legis Fabiæ de plagiarijs ſumma 485
ex Lege Fabia de plagiarijs, accuſatio quæ 486
l. fundum, explicatio 421
l. j. §. diuus, explicatio 474
l. quid tamen, & l. cum ab eo, conciliatio 247. 248
l. Rhodiæ de iactu, origo & diſpoſitio 231
legis ſententia aliud, aliud ratio 65
legem deſuetudine abrogari 66. non habet neceſſitas 80
ad Legem Iuliā de ambitu quæ conſtitutiones pertineant 485
in Legem Iuliam de ui priuata, qui committant 473
de Lege Aelia Sentia 380
de Lege commiſſaria 250. 251
lege Corn. de falſ. qui teneantur 481
lege Iulia de annona, qui teneantur 484. pœna. ibid. qui accuſare poſſint. ibid. reſcripta huc pertinentia. ibid. de reſiduis qui teneantur 485. de ui publica, qui teneantur 473
leges Curiatæ 63. XII. tabularum. ibid. naturæ ſacroſanctæ 22
legum cauſa efficiens 64. finalis 65. materialis 64. effectus 65. forma. ibid.
de Legum interpretatione. ibid.
legum ciuilium æquabilitas 21. intelligentiæ primùm danda opera 37
legib. nō exemplis iudicandum 78
legib. non præcipi impoſſibilia 55. ordinata ſalaria non auerſanda 22. 23
leges locales quādo inferior magiſtratus ſibi cōcedere poſſit 64
leges ſcire quid 32
contra Leges an prætor reſtituat 253
librum unicū ſepe uoluere, utile 5
libri interpretum iuris pauci et parcè adhibendi 37
libros bonos accumulare, res pretioſa 5
libellus an & quatenus mutari aut emendari poſſit 97. rectè compoſitus quæ complecti debeat. ibid. unde dictus, quid ſit, cui offerendus, in quib. offerendus, uel non 97. 98
libelli in petit. hered. concipiendi ratio 165
libellum inter ſubſtantialia iudiciorum annumerari 97
libelli dimiſſorij quid 501. quando dandi, qua forma, intra quod tempus. ibid.
libellorū formādorū forma 463. partes, & ſpecies 96. propria. ibid. cauſa efficiēs. ibid. materia. ibid. forma, finis & effectus 97
de Libellis famoſis 455
liberatiōis legādæ uarij modi 345
liberationi legatæ ut ſatisfiat; quib. remedijs uti conceſſum 345
liberationi quid inſit 496
liberi qui 68. an parentum æs alienum diſſoluere cogantur 308. coniugij fructus. ibid. quid parentib. debeant. ibid. quomodo patria poteſtate liberentur 70
liberorum appellatione qui ueniāt 328
circa Liberorum inſtitutionē quid hodie obſeruetur. ibid.
de Liberorū & matrum ſucceſſione, ius prætoriū et S. C. 365. de eadē, cōſtitutio Iuſtinian. ibid.
pro Liberis an monſtra habeantur 68
de Liberis agnoſcendis ſenatuſconſulta 308
de Liberis exhibend. actio, interdictum. uide Actio, Interdictum.
libertas quid 68. quomodo adimatur 376
libertatis datio fraudulenta, ipſo iure irrita. ibid.
libertatis onerandæ cauſa quæ promittuntur, in ijs quid iuris 425
libertatē dupliciter teſtamento dari 375
ad Libertatē qui ſine manumiſſione perueniāt 376. quib. proclamare non liceat 377
de Libertatib. fideicōmiſſarijs 375
libertini qui 68. 69
libertinorum ſtatus quondam tripartitus. ibid.
libertinis aditum in Senatum nō patuiſſe 377
libertus Orcinus quis 375
libertus quādo operas debeat 358
de Liberti bonis, edicti ſumma. ibid.
libertos aſſignare quando patronus dicatur 359
de Libertis aſſignandis, S. C. ibid.
de Libertis municipum, &c. 358
libidinum illicitarum, extra adulterium, ſtuprum & raptum, pœnæ 478
lieberlon quid 399
linea ſuperior & inferior unde incipiat 366
de Linea cognationis tranſuerſali. ibid.
in Linea æquali, Canonum regula. ibid. in inæquali 362
lis an uideatur per exceptionis obiectionem conteſtata 423. quæ à tutela excuſet 320
litis conteſtatio quō fiat 158. euentus dubius 99
litem differre quid 95
in Litem iuſiurādum. uide Iuſiurandum.
in Litem quomodo iuretur 218
litigioſa res quæ dicatur 426
de Litigioſis exceptio, qualis. ibid.
literæ ſacræ omnibus legendæ 24
locare quid 257
locatio quid. ibid.
locationis cauſa efficiens. ibid. materia, forma, finis 258. effectus. ibid. natura perpetua quæ. ibid. tempora quæ. ibid.
locationi affinia & adiuncta quæ. ibid. cognata. ibid. pugnātia. ib.
inter Locationem & emptionē differentia 248
inter Locationem & uenditionem differentia 258
locator quid 257
in Locati actionē quid ueniat 258. 259
locus purus quis 207. religioſus. ibid.
loca publica quæ 408
λόγος caro factus 13
λωποδύται qui 458
luctus apud ueteres ſolemnia quæ 123
intra Luctus tempora matrimonū contrahere, illicitum. ibid. eius ratio. ibid.
Ludouici Romani & Franciſci Aretini ſtudium & profectus 38
lumen quid 186
à Lumine quid proſpectus differat. ibid.
lumina duo iuris Pontificij 37

M

Macedonianum S. C. uide S. C. Macedonianum.
magiſter quis 404. quomodo et à quib. cōſtituatur. ibid. cenſus

...ceſſus quis 513. curiæ quis 74.
...nauis quis 230.
magiſter ſibi quiſq; peſſimus 25
magiſtri boni munus. ibid.
cum Magiſtro nauis aduerſus contrahẽtes, quomodo domino conſulatur 231
magiſtri muti 37
magiſtratus creatus ſi appellauerit, quid iuris 503
magiſtratus quando & quib. tutores dare debeat 315. quibus curatores. ibid. quo ordine conueniatur 323. ex quibus cauſis. ibid. quatenus ſinguli. ibid. quatenus heredes et fideiuſſores eorum. ibid.
magiſtratus, inſtrumentum iuſticiæ 56. uiua lex 63
de Magiſtratus corruptione 485. muneribus. ibid. contractibus. ibid.
magiſtratus νομοφύλακες 63.
prouinciales 45
magiſtratus, tutores & fideiuſſores quo ordine conueniantur 315
magiſtratus urbani Romæ qui 45
magiſtratuum in rep. Romana, genera quæ. ibid. duo præcipua 73
magiſtratibus an & quatenus munuſcula accipere liceat 77
magiſtratibus parendum 64
ad Magiſtratus quos ſpectet edictũ, Si quis ius dicen. &c. 84
de Magiſtratibus 63
maieſtas quid 466
maieſtatis læſæ criminis pœna. ibid.
in Maieſtatis læſæ iudicio quæ obſeruanda. ibid.
de Maieſtat. læſæ crimine qui quos accuſare poſſunt. ibid.
maieſtatem quis lędere uideatur. ibid.
ad Maleficium prodendum, neminem teneri 484
malorum omnium Ilias unde 11
mancipare quid 326
mandare unde dictum 243. quid ſignificet. ibid.
mandari quæ poſſunt. ibid.
mandatarij munus 244
mandator quis 435
mandatum quomodo contrahatur 243. quomodo diſſoluatur. ibid. unde, & quid ſit. ibid.
mandati actio. uide Actio mandati.
mandati iudicium non minus quàm furti, turpe 244.
partes & ſpecies 243. cauſa efficiens. ibid. materia, forma, finis, effectus. ibid.
mandati procuratorij forma 131. idem probandi forma. ibid.
mãdato procuratorio affinia 133. contraria. ibid.
mandatum ſua natura eſſe gratuitũ 244
in Mandato an & quando ſalariũ interuenire & exigi poſſit. ibid.
manumittendi modus præcipuus quis 375
manumiſſi quomodo dignitatẽ conſequantur 376
manumiſſio quid 375. eius forma. ibid.
de Manumiſſione ſeruorũ, ad uniuerſitatem pertinentium. ibid.
ſine Manumiſſione qui ad libertatem perueniant 376
Margitæ Homerici 19
maritus quamdiu dotis ſit dominus 300
maritum res dotales alienare non poſſe 302
maris & feminæ coniunctio uerè naturalis 59
maſtiges interpretum iuris 36
μαθηματικὴ [illegible] 512
mathematici an pœna ueneficij teneantur 479
matrem cur lex 12. Tabul. ad bon. ſucceſſ. non uocet 365. parricidium committere 479
de Matrum et liberorum ſucceſſione, ius prætorium & S. C. 369. de eadem, cõſtitutio Iuſtin. ibid.
ſecundum Materiam ſubiectam uerba accipienda 54
in Materijs iuris difficiliorib. declarandis, ratio quæ ſeruanda 33
matrimoniũ quomodo probandum 294. 295. qũo ſoluatur 304
matrimonium an cognatio ſpiritualis impediat 294
matrimonium intra luctus tẽpora contrahere, illicitum 123. eius ratio. ibid.
matrimonio ſoluto ad dotis reſtitutionem compelli maritũ 300
matrimonia cur poſt copulã diſſenſu parentum diſſolui nequeant 296
matrimoniorum contrahendorum caput quod 298
mediatore hominibus opus 13
Medicæ artis finis 53. officiũ. ibid.
membrorum ſuorum nemo dominus 480
menſor quis 206
de Menſura & guſtu, explicata difficultas 247
menſuris falſis utens quomodo puniatur 482
de Menſuratione uini ac guſtatione, explicata difficultas 253
merces an in pecunia conſiſtere debeat 257. proxenetica quæ 513
metus quis 298. quando impediat matrimonium. ibid.
de Metus exceptione 425
inter Metum & uim differentia 141
ob Metum qualem reſtitutio competat 142
de Metu & ui actio, edictum. uide Actio, Edictum.
de Migrando actio, interdictum. uide Actio, Interdictum.
militare qui non poſſint 505
ex Militis teſtamẽto quomodo bon. poſſ. detur 360
milites an procurare poſſint 127
milites qui 509
de Militum delictis, pœnis, miſſionibus. ibid.
militum genera. ibid.
in Militum ſucceſſione, ſingularia duo 357
ad Militiam ciues omnes cogi 505
à Militia qui excuſentur. ibid.
minor ex quo geſtu reſtituatur 148
ex Minoris perſona qui reſtituantur, qui non. ibid.
minori quæ actiones contra curatores dentur 324. quæ in alienat. rer. competant. ibid.
de Minorum reb. non alienandis, oratio Seueri 324. eius extenſio ad res mobiles. ibid.
in Minorum alienatione rerũ quæ neceſſaria. ibid.
minoribus quibus ad quod uſque tempus beneficium reſtitutionis detur 148
de Minorib. 25. annis reſtituendis edictum. ibid. eius ratio. ibid.
minutio capitis quid 150. eius tria genera. ibid.
miſſio in bon. poſſ. quibus ex cauſis decernatur 398. 497. iure nouo quomodo fiat. ibid. quomodo fiat. ibid.

miſſionis in bon. poſſ. cauſa efficiẽs, materia, forma, finis et effectus. ibid.
de Miſſione in bon. poſſ. edictum ibid.
modus falſus quare legatum non uitiet 348
inter Modum & cauſam differentia. ibid. & conditionem. ibid.
monſtra an pro liberis habeantur 68
monumentum quid 207
inter Monumentum & ſepulchrũ differentia. ibid.
mora quomodo in uſuris fiat 270
morbum animi uultu prodere, indicis eſt inconſtantis & non recti 78
mortalitas hæc, uitæ æternæ quodam proſcenium 13
mortis cauſa donatio. uide Donatio mort. cauſ.
mortis cauſam præbere, & occidere, paria 476
morte ſolui matrimonium 304. uſumfructum finiri 173
de Mortuo inferendo interdictum 208
mulctæ fiſco applicandæ 85
mulier an alienationi fundi conſentire ualidè poßit 302. an & quando renunciare poßit S. C. Velleiano 238. quomodo adiuuetur S. C. Velleiano. ibid.
ad Mulierem dominium, non poſſeſſionem rei dotalis redire 305
mulieres an cuſtodiæ tradantur 464. an teſtamentum condere poßint 328
mulierum bona quæ 300. 301. paraphernalia quæ. ibid.
mulierib. an curator detur 325. an in ſuo contractu S. C. Velleia. ſuccurratur 238. quibus S. C. Velleiano ſubueniatur 237
mulieres facilius quàm uiros commoueri 142
multum, non multa legenda 27
mundi ſenecta ſqualida 26
inter Mundum & ornamenta differentia 345
mundo legato quid ueniat. ibid.
municipes unde dicti 506. qui ſint. ibid.
de Municipum libertis 361
municipij cauſa efficiens 507. effectus & uis. ibid.
municipiorum duumuiri 84
munus quid 508
muneræ neceſſaria, niſi excuſentur 508
munera patrimonialia quæ ibid. perſonalia. ibid. mixta. ibid.
munerum diuiſio. ibid. excuſatio quando proponenda 509. uacationes quatenus extẽdãtur. ibid.
à Muneribus qui excuſentur. ibid.
à Munerib. uacationẽ quamdiu habeant legati. ibid.
Muſa perita, ſola perennis 6
mutuum an debeat eſſe gratuitum 210. unde dictum 208. quid ſit. ibid.
mutui cauſa efficiens, materia, forma 210. 211. finis. ibid. ſubſtantialia & naturalia quæ. ibid.
inter Mutuum & commodatũ differentiæ quinq; 227
in Mutuo periculum cuius ſit 211

N

DE Natalib. reſtituẽdis 377
naturæ brutæ proprium quid 14
natura contrariorum eadem 54
naturæ ius immutabile 10. lex quid 61. uide Lex naturæ.
naturæ leges ſacroſanctæ 22
naturæ noſtræ impreſſa ueſtigia diuinitatis 17
naturæ angelicæ & ſpirituales quomodo celebrent Deum 15. corporales et brutæ quomodo Deũ celebrent. ibid. quid ſint ſecundũ Damaſcenum. ibid.
naturalia & ſubſtantialia 29
nauis magiſter quis 230
nauẽ reip. in qua uehitur Eccleſia, optimè gubernari, refert Eccleſiæ 21
ex Nautarum contractu an actio detur exercitoria 230
aduerſus Naut. caup. ſtabul. furti iudicium dari 448
Nazianzenus quid de naturis corporalibus & brutis 15
Ne quis eũ qui, &c. uide Edictum.
neceßitas neſcit legem 79
negligentibus iura non ſubuenire 308
negocium quot modis ad aliquem pertinere dicatur 140
negocia plura quàm rerum uocabula 261
neg. geſt. actio. uide Actio neg. geſt.
aduerſus Negociorum geſtorẽ neceſſarium an actio directa detur 140
negocia cuius quis gerere poßis 140. hereditaria rectè geri. ib.
de Negocijs geſtis edictum. uide Edictum.
nobilem ſe aſſerens quomodo puniatur 482
nodus Gordianus 36
nodum in ſcirpo quærere 33
nomen mutans quomodo puniatur 482
nomina an uendi poßint 251
de Nominum ſignificatione 514
νομοφύλακες magiſtratus 63
norma æqualitatis ſiue æquitatis triplex 59
noſſe Deum, certißima ſalutis ſcientia 18
nota quib. edicto, lege, aut ſententia iudicis inuratur 120. 121: inde.
Notabilia 32
notarios fatẽre, cuius ſit 279
nouatio unde dicta 437. quid ſit. ibid.
inter Nouationẽ & delegationem differentia 438
nouationum ſpecies, cauſa efficiens, materia, forma, finis & effectus. ibid.
Nouellæ 43
nouitas ſuſpecta 83
noxam caput ſequi 92
de Noxa, clauſula cur edicto, De his qui deiec. uel effud. adiecta 195
nugas habere difficiles, turpe 31
numerus liberorũ & tutelarũ quis à tutela excuſet 320
nũciare quid 366. qui quib. remiſſiuè poßint. ibid.
nunciatio noui operis quid. ibid.
nunciatio quando remiſſa dicatur 417
nũciatiõis cauſa efficiẽs 366. 367 materia, forma, finis, effectus. ib.
nunciatores qui 487
de Nunciatoribus. ibid.
nuncupatiuum teſtamentũ unde dictũ 326. quomodo fiat. ibid.
nũdinæ unde dictæ 511. quomodo conſtituantur. ibid. quomodo amittantur. ibid.
nundinarum priuilegia. ibid.
nuptiæ an iniuſtæ ob parentum diſſenſum 292. cur poſt copulam, diſſenſu parentum diſſolui nequeant 295
nuptiæ patrem demonſtrant 308. poſt 60. annum olim improbatæ 70. unde dictæ 292. quid ſint. ibid. quo cõtrahãtur 293

nuptia-

nuptiarum diuiſio et genera 292. cauſa efficiens. ibid. 293. origo. ibid. forma 294. finis & effectus 295
nuptijs affinia. ibid. contraria. ibid. 296. 297. inde
nuptias binas uno tẽpore celebrans quõ puniatur 468. qui contrahere poßint, qui non 293
in Nuptijs quorũ cõſenſus requiratur 292. 293. 296. 297
ſine Nuptijs dos nulla 299

O

OBiecta iuris quæ 68
obligatio ad impoßibile nulla 92. an in promittente imperſonaliter procedat 429. quæ propriè dicatur 427. quõ extinguatur. ibid. unde dicta 426. quid ſit. ibid. quotuplex. ibid.
obligatiõis de duob. reis cõſtituend. cauſa efficiẽs 432. materia, forma, finis, effectus. ibid.
obligationis inducendæ aut tollendæ, tempus eſſe modum, quomodo intelligendum 427
obligationi naturali, ciuili, criminali an fideiuſſor accedere poßit 435. 436.
obligationem qui quomodo cõtrahere poßint, qui non 426
obligationes an per acceptilationẽ tollantur 440
obligationum cauſa efficiens 426. materia, forma, finis, & effectus. ibid.
obſequia parentib. patroniſq; præſtanda 358
inter obſequia & operas differentia. ibid.
occidere, & mortis cauſam præbere, paria 476
occidi impunè qui poßint 477
officia publica uirorum, non mulierum eſſe 117. 118
olei legatum quale 342
operæ officiales quæ 358. fabriles ſiue artificiales. ibid.
operæ quare à libertis, non à liberis exigantur. ibid.
operarum legatũ quale 177. obligatio quomodo finiatur 358
operas quãdo libertus debeat. ibid.
inter Operas & obſequia, differentia. ibid.
de Operis ſerui legatis legatũ quale 342
opum poſſeßio inſtabilis 23
opib. terrenis duntaxat inhiantes, à Deo deſeri 24
opinionum collationis neceßitas & uſus 37
opitulari quib. conueniat 21
oppignorari quæ nequeant 264
optio quando facienda 342
optionis legatũ tranſitorium. ibid.
in Optionis legato cur legatarius electionem habeat. ibid.
in Optione quare pœnitentiæ non ſit locus. ibid.
opus hominis præcipuũ quod 18. nouũ quid 366. publicum quis quale facere poßit 511
de Operũ publicorũ curatorib. ib.
oratio ad Deum 40. Antonini de prohibit. donat. inter coniug. 303. eius duo capita. ibid. Seueri de non alienandis reb. minorũ 324. eius extenſio ad res mobiles. ibid.
oratiões Principũ unde dictæ 164
Orcinus libertus quis 375
ordine nihil utilius et pulchrius 27
de Ordine, Xenophõtis dictũ. ibid.
de Origine iuris 63
inter Ornamenta & mundum differentia 345
ornamẽtis legatis quid ueniat. ibid.

P

PAciſci qui cũ quibus poßint, uel nõ 103. quibus de rebus licitũ, uel non. ib.
pactio obſcura uel ambigua cui noceat 109. omnis & tranſactio cur in adulterio prohibita 114. 115
pactũ quid 100. etymi ratio, quàm uariè ſumatur. ibid. à contractu & tranſactione quid differat, quid à conuentione. ibid.
pactũ de pignore diſtrahẽdo pignorib. apponere, olim ſolẽne 266
pactũ & conuentio idem, quid iure naturæ operetur 102. quomodo à pollicitatione diſtinguatur. ibid.
à Pacto quid pollicitatio differat 516
ex Pacto nudo cur uſuræ nõ debeãtur 273
ex Pacto quæ non actio competat 105. quandoq; nõ exceptionem pacti ſed doli. ibid.
pacta ad quas perſonas uel res, & quàm latè extendãtur 109. cur exceptionẽ tantũ, nõ etiã actionẽ producãt 105. 106. quo iure, quib. caſib. actionẽ producãt. ibid. inde. dotalia ſeruanda 301. quæ non ualeant. ibid.
pactorum dotalium forma & effectus. ibid.
pactis dotalib. quæ conuẽta ſint, an poſtmodũ mutari poßint, etc. ib.
in Pactis dotalib. æqualitatem iure nouiß. requiri. ibid.
pacta emptionum 249. expreſſa quæ 102. tacita. ibid. perſonalia quæ. ibid. leges eſſe cõtractuum 250. omnia quatenus realia 102. quæ ſeruorũ uẽdicationib. apponi ſolita 254. eorũ uis. ib. quæ in uendit. ſeruor. non ualuerint. ib. quæ ualeant 102. quib. proſint uel noceãt 109. quomodo tollantur 111
pactorũ cauſa efficiens 103. materia. ib. forma. ibid. finis 104. effectus. ib. 105. natura, & proprietates 100. diuiſio et ſpecies 102
de Pactorũ interpretatiõe 109. 110
pactorũ uarij modi 103. uis 109
pactis contraria quæ 111
ex Pactis exceptio utrũ priuilegiata, an peremptoria, &c. 109
ex Pactis nudis cur iure ciuili nulla fluat actio 105. contrà 109
in Pactis dubijs interpretatio quomodo fiat 110
in Pactis quõ factum uerſetur 111
παιδαγωγία in Chriſtũ, diſciplina honeſta, &c. 20. 39
Pandectæ unde dictæ 43. quid ijs contineatur. ibid.
Pandectarũ diſpoſitio particularis 45. 46. inde. uniuerſalis, memoriæ incluſa tenenda 27. diuiſio 43. cõpoſitorũ hallucinatio 107. libri quando æditi 42. libris totã iuris ſcientiã contineri 27. uolumen 42
in Pandectis & Codice, titulorũ ordo 28. 29
pannicularia unde dicta 494. quid. ibid.
de Panniculariorum iure. ibid.
pannoſi appellatio unde. ibid.
Panormitanus et Felinus, duo iuris Pontificij lumina 37
Papinianus, aſylũ iuris, & theſaurus legum 63
paris in parẽ imperiũ nullum 67
paraphernalia bona quæ 300
parentũ æs alienũ an liberi ſoluere cogãtur 304. conſenſum in nuptijs requiri 292. 293. 296

parentibus

Index

parentib. impios manus & uerbera inferens, qua pœna teneatur 481
parentib. patroniſq; obſequia præſtanda 358
parentibus quid liberi debeant 308
parentes etiam legitimo iure ſuccedere 360
πάροχος quis 506
parricidarum pœnæ ratio 480
parricidium in quibus perſonis lege Pompeia committatur 479
parricidij accuſatio perpetua 481. accuſatione pendēte ſi reus decedat, quid iuris. ibid. atrocitas 479
parricidij conſcios, ſcelus non indicantes, teneri 480. nomine quid ueniat 75
parricidium à matre & auia committi poſſe 480. per furorem commiſſum excuſari. ibid.
in Parricidio quando pœna maiorum, quando legis Corn. locum habeat 480
in Parricidijs conatum pro effectu puniri ibid.
de Partium orationis, præter nomē & uerbum, ſignificatione 514
particulæ In, in compoſitione uis et facultas 119
partus cur uentrem ſequatur 68
partus ſuppoſiti accuſatio cuiuſmodi 476
partum ſubijcientem, de falſo teneri 308
de Partu cuſtodiendo edictum. ibid.
de eodem reſcriptum ibid.
pater quis intelligatur 308. occidens filium, an lege Pomp. de parricid. teneatur 480 quare contra tabulas filij admittatur 357. quare pacto excludatur ibid.
Patres, cur magiſtratus Rom. dicti 73
patricij qui. ibid.
patronus quando libertos aſſignare dicatur 359
patronis parētibusq; obſequia præſtanda 358
patronos etiam legitimo iure ſuccedere 357
patronatus ius quod. ibid.
per Pauciora quod fieri poteſt, fruſtra fit per plura 203
pax in Platonis republ. inane nomen 10. unde dicta 99
pectorum humanorū frigus ad incēdium diuini amoris 17
peculatus quid 484. unde dictus. ibid.
peculium quid 236. unde dictum. ib. caſtrenſe quid 506. eiuſdem priuilegia. ibid. mulieris proprium quid 300
peculij legatum quale 343
de Peculio actio, edictū. uide Actio, Edictum.
pecunia & peculium quid differāt 236
pecunia omnium ciuitatum an publica ſit 484. publica quæ. ibid. publica neruus, αἷμα καὶ ψυχὴ ciuitatum 75. traiecticia quæ 272
pecunia in alimentum legata quid ueniat 344
pecuniæ nomine quid ueniat 484. conſtituendæ forma 216
de Pecunia conſtituta edictum. uide Edictum.
de Pecunia ſacra ſubtracta 484
in Pecunia an merces conſiſtere debeat 257. traiectitia, cur uſura ex pacto debeatur, licet grauiſſima 272
pedarij qui 73
Pegaſian. S.C. uide S.C. Pegaſ.
penus propriè quid 343
in Penoris legatum quid ueniat. ibid.
perfectio uera hominis unde 13. 14
perfectum quid 62
periuriorum pœna 216
in Periuros dicterium 213
permutatio quare contractus innominatus 260. quomodo contrahatur. ibid.
permutationis cum uenditione affinitas. ibid.
inter Permutationem & uenditionem differentiæ. ibid.
de Permutatione, ſumma methodica. ibid.
ex Permutatione quæ propriè actio oriatur 260
in Permutatione quando detur condictio. ibid.
perſonæ miſerabiles quæ 22. quæ oppignorari nequeant 264
perſonarum diuiſio 45. 68. 69. reſpectus triplex 514
de Perſonarum ſtatu & conditione 69
ad Perſonas quæ regulæ pertineant 515
petitionis nomine quid ueniat 162
petitio hæreditatis quid. ibid. definitionis explicatio. ibid. cur non detur cōtra ſingulari titulo poſſidentem 164. cur uniuerſalis, ciuilis, realis, bonæ fidei, &c. 163. quibus, contra quos, &c. detur 163. quomodo, & quo ordine proponenda. ibid, quando, cui, quare detur, &c. ibid.
petitio hæreditatis, & querela inoff. uniuerſalia iudicia 159. 160
petitioni hæreditatis affinia 167. contraria. ibid.
petitioni hæred. quomodo præſcribi poſſit. ibid.
petitionem hæreditatis cum querela inoff. cumulari 160
in Petit. hæred. quid ueniat 165
inter Petitionem hæreditatis & interdictum Quor. bonor. differentia 404. 405
de Petit. hæred. Senatuſconſulti explicatio 165
petitionum hæreditatis diuiſio 162. propria. ibid. ſpecies 163. cauſa efficiens. ibid. materia 165. forma 166. finis & effectus 167
pfronen quid 508
philoſophandum, ſed paucis 36
Philoſophi omnes in quo finem hominis collocent 8
Philoſophorum διαφορὰ 10. uariæ & diſcrepantes de fine hominis ſententiæ 8
picturis legatis quid ueniat 345
pigris iura non ſubuenire 308
pignus quid 262. quomodo contrahatur. ibid. per quæ contrahatur 218. quibus modis ſoluatur 266
pignus tacitum in quibus cauſis contrahatur 163
pignus tenente debitore, quomodo creditori ſuccurratur 266. unde dictum 262. ab hypotheca quid differat. ibid. quid ſit ibid.
pignoris effectus 264. præcipuus, poſſe diſtrahi pignus 265. eius ratio. ibid. etymon 261. ſpecies. ibid. perſecutio quando creditori non detur 229
pignus an rectè diſtrahat creditor, non obſtante denunciatione

ne 225. 266. an uſucapio proprietatis extinguat 266
inter Pignus & hypothecam differentia 228.262
inter Pignus tacitum & expreſſum differentia 263
pignore diſtrahendo an creditor de euictione teneatur 266
de Pignore diſtrahendo pactum pignorib. apponere, olim ſolenne. ibid.
pignore legato an crediti ius uideatur remiſſum 345
in Pignore quid creditor præſtare cogatur 229. quomodo creditor ius dominij impetret 266
pignorum cauſa efficiens 229. ſpecies, materia, forma, finis. ibid.
de Pignorum pactis 263
pignoribus an ſatiſdari poßit 92
de Pignoribus, materiæ diuiſio 263
pignoribus ſi pactum de diſtrahendo ſit appoſitum, quomodo diſtrahatur 266. ſi nullum interuenit, quid iuris. ibid. ſi de non diſtrahendo, quid iuris. ibid.
in Pignoribus uerißimam eſſe regulam, Qui prior tempore, potior eſt iure 264. ubi fallat. ibid.
Pindari dictum 35.64
piſcari in alieno an liceat 378
ex Pittaci ſententia, ebrius duplici pœna afficiendus 473
placitũ unde, & quid ſignificet 100
plagiariorum pœna 486
Plato in quibus iuſticiã uerſari aſſerat 55. quid Geometriam & Arithmeticam eſſe ſtatuat 26
Platonis dictum 26. locus 21
plebiſcita 63
pœna arbitrio commiſſa, ea quæ legibus eſt præſcripta, mitior eſſe debet 476
pœnæ nomine legata relicta quomodo & quare deficiant 346
pœnæ contraria quæ 493
pœnam irrogare qui poßint 491. 492
pœnæ capitales quæ 491. non capitales 491. quomodo irrogentur 492
pœnarum capitaliũ gradus. 494
pœnarum cauſa efficiens. ibid. materia 492. forma. ibid. finis & effectus. ibid. 493. diuiſio 51
in Pœnis circumſtantiæ ſeptem conſiderandæ 492
politiæ iacentis & dißipatæ incommoda & mala 20
παστάδα, hoſpitia Eccleſiarũ 40
πολίτευμα noſtrum totum quò referendum 21
pollicitatio unde dicta 511. quid ſit. ibid. quomodo à pacto diſtet. ibid.
pollicitationis obligatio an in hæredem tranſeat ibid.
à Pollicitatione quomodo pactum diſtinguatur 100
ex Pollicitatione obligationis ratio, qui obligentur 511.512
pollicitationes quæ ualeant, quæ nõ 511
de Pollicitationum cognitione 512
populi ſalus, ſuprema lex eſto 60. 451.989
portiones legitimas æs eſſe alienum 359
poſitiones in locum ſublatarum interrogationum introductæ 204
poßidere dolo quid 164. qui deſijt, quomodo conueniatur 196
poßidere nec ui, nec clàm, nec precariò, quid 413
poſſeßio unde dicta 383. quid ſit. ibidem. bonorum quid 353. quomodo petatur. ibid. quomodo ab alijs differat. ibid. contra tab. quibus detur 354. quare non detur exhæredatis. ibid. edictalis. ibid. decretalis. ibid.
poſſ. bon. ex legibus ſenatúſue conſultis quare detur 365. cur dicatur extraordinaria. ibid. de ea, edicti uerba. ibid. ex teſtamento militis quomodo detur 357. intra quod tẽpus petenda 354. quare id furioſis & infantibus non currat. ibid. quando locum habeat 352. quatenus extendatur. ibid. quibus non competat 365
poſſeßionis bonorum diuiſio 353. cauſa efficiens, & materialis. ibid. forma. ibid. finis & effectus. ibid.
poſſeßioni bo. ab inteſtato quando locus 359
in Poſſeßionẽ bon. mißio. uide Mißio in bon. poß.
poſſeßione bonor. contra tab. petita, quid præſtandum 355
poſſeßione bonorum quid ueniat 353
in Poſſeßione bon. quis ordo ſeruetur 365
poſſeßiones bonor. cur introductæ 353
poſſeßio decreta quando in realib. obtineat 398
poſſeßionis decretæ effectus. ibid.
in Poſſeßione decreta quomodo ad diſtractionem perueniatur. ibid.
poſſeßio opum & bonorum inſtabilis 23
poſſeßio qualis ad uſucapionem requiratur 385. quomodo amittatur 388.389
de Poſſeßionis continuatione, interruptione, & uſurpatione 389
poſſeßionis diuiſio 383. cauſa efficiens, materia, forma. ibid. finis, effectus & uſus 384. nomen bifariam accipi 383. nomine quid ueniat 353
poſſeßionis recuperandæ remedia 412
poſſeßioni affinia & contraria 384
ad Poſſeßionem & ſecundum decretum quomodo ueniatur 398
in Poſſeßionem quomodo quis mittatur. ibid.
de Poſſeßione naturali & ciuili 383
in Poſſeßione acquirenda, retinenda, amittenda quando animus, quando corpus requiratur. ibid. 384
in Poſſeßione per calumniam fuiſſe quis dicatur 309
pro Poſſeſſore quis poßideat 152. 163
poſthumi qui 328
poſtliminium unde dictum 504. quid ſit ibid.
poſtliminij ſpecies. ibid. cauſa efficiens, materia, forma, finis, effectus. ibid.
poſtliminiũ quæ perſonæ ac res habeant. ibid.
poſtulare quid 118. quid à procuratione differat. ibid. qui edicto prohibeantur. ibid. qui lege 119. qui ſententia iudicis. ibid.
poſtulatio an munus ſit neceſſariũ 118
poſtulationis cauſa efficiens 120. forma, finis & effectus. ibid.

poteſtas

poteſtas patris quibus modis redintegretur 71. quib. modis præter adopt. & emancip. ſoluatur. ibid.
de Poteſtate dominica 69. patria. ibid. maritorũ in uxores. ibid.
practicæ pater, Speculator 37
præceptores commodius dubitantibus reſpõdere quàm libros. ibid.
præceptorum uiuæ uoci, primã inſtitutionem dandam. ibid.
prædio in alimentum legato quid ueniat 344
prædia unde dicta 185. eorundem diuiſio. ibid. urbana quæ. ibid. ruſtica quæ. ibid.
præfectus Auguſtalis quis 77. eius officium. ibid.
præfectus prætorio quis 74
præfecti prætorio prærogatiuis Electores Sax. uti 499
præfectorum prætorio quondã dignitas & authoritas 74
præfectus uigilum quis 76. eius officium. ibid.
præfectorum urbi origo uetuſtiſſima 74. etymi ratio. ibid. dignitas & poteſtas reliquis magiſtratibus urbanis maior. ibid.
præiudicium quid 422
præmia uitæ æternæ 23
præſcribi nunquam quæ meræ ſunt facultatis, quomodo accipiendũ 252
præſcriptis uerbis actio. uide Act. præſcript. uerb.
præſcriptio quid 422. quomodo contra fiſcum fiat 487
de Præſcriptione quinq; pedũ 197
præſcriptiones temporales cuiuſmodi 428
de Præſcriptionibus 385
præſentibus contra abſentes quomodo prætor ſuccurrat 150
præſidis nomen generale 77. officium 78
præſidum quàm proconſulum minor poteſtas 77. quando diminui cœpta. ibid. 78
præſumere quid 277
præſumptio quid, & quotuplex 276. par probationi. ibid.
præſumptionem ignorãtiæ uice eſſe probationis 287. ſemper in partem fieri meliorem 276
inter Præſumptionem & fictionem differentia. ibid. 278
præſumptionum cauſæ & effectus, affinia & contraria 277
præteritio cur teſtamentum uitiet 328
prætor an cõtra leges reſtituat 150 cuſtos iuris ciuilis. ibid. ueteribus quis 74. unde dictus 75
prætor peregrinus 76. urbanus unde dictus 75
prætoris officium. ibid.
prætorum edicta perpetua. ibid. poteſtas quibus uerbis notata 76
de Prætorum numero 75. 76
prætorium ueteribus quid 74
prætoriũ teſtamentum quale 326
præuaricationis iudicium publicũ quod 456. priuatum in quẽ competat. ibid.
præuaricator quis. ibid.
præuaricatores unde dicti 456. qui ſint. ibid.
precarium quid 418. quomodo à donatione diſtet. ibid. quomodo à commodato. ibid.
de Precario interdictum. ibid.
precatio ad Deum 40
à Principe an appellari liceat 499
Principes inferiores an ius fiſci habeant 263
Principum conſtitutiones, pars iuris ſcripti 67. orationes unde dictæ 164
principium, pars potiſſima rei cuiuſq; 62
principia duplicia 60
priuatim negligẽs & ἄγροικος, nũquam publicè bonus 22. 23
priuatio præſupponit habitũ 113. 176. 342
priuatorũ loco eſſe ciuitates 263
priuilegium militare quatenus Iuſtinian. reſtrinxerit 335. perſonale an ciuitas habeat 399
priuilegium quod à tutela excuſationem pariat 320
priuilegiati concurrentes quomodo alij alijs præferantur 265. qui 399. an ſibi inuicem præferantur. ibid.
probare quis debeat, aut non 274
probare, uerbi duplex ſignificatio 273
probatio cui incumbat 274. 275. plena quæ 274. ſemiplena. ibid. quando, quo loco facienda 275. 276. unde dicta 273. quid ſit. ibid. 274
probationis propria. ibid. diuiſio & ſpecies. ibid. cauſa efficiens. ibid. materia, forma, circumſtantiæ 275. 276. finis & effectus. ibid.
probationi affinia. ibid. contraria. ibid.
in Probatione interpretatio quæ. ibid.
probationes à quo imponantur 274
probationum terminus quis 275
in Procinctu teſtamentum quale 326
proconſules qui 76. unde dicti. ibid. eorum poteſtas. ibid. 77. officium & munus. ibid.
procurare quid 127
procurator quid. ibid. unde dictus. ibid. quomodo ab alijs adminiſtratoribus differat. ibid. an in criminali iniuriarum iudicio admittatur 458
inter Procuratoris & aduocatorũ munus differentia 133
inter Procuratorẽ & dominũ quæ actiones utrinq; dẽtur 133. 134
per Procuratorem an cauſæ capitales iuſtificentur 506. quando appellatio iuſtificari poſſit, quãdo non, regula. ibid.
procuratores ad quas res conſtitui poſſint, uel non 128
procuratores Cæſaris qui 78. corũ officium. ibid.
procuratores plures an unius litis eſſe poſſint 128. qui dari poſſint, uel non 127. 128. quomodo & quàm uariè conſtituantur 130. quomodo reuocentur 133
procuratorum diuiſio, & genera 127. cauſa efficiens. ibid. 128. materia 129
de Procuratorum officio ac poteſtate 131. ſatiſdatione 129. inſtrumento 131
procuratoribus quid obijci poſſit 133
procuratores qui conſtituere poſſint 127
de Procuratorij contractus interpretatione 133
procuratorij mandati forma 131. idem probandi forma. ibid.
procuratorio mãdato affinia 133. contraria. ibid.
prodigus quis 325
prodigo curatorem, non tutorem dari. ibid.
profeſſio quæ à tutela excuſet 320
protectiones quid 367
proiectum quid 186

promittens imperſonaliter an obligetur 429
promittere iurato qui dicantur 92
promiſſioni ſuæ qui relinquantur. ibid.
promiſſionum diuinarum ueritas 24
promiſſor & fideiuſſores quomodo & ad quid teneantur, ſi iudicio ſtatum non ſit 93
proportio Geometrica 56
proportione Arithmetica cur in rerum cõmutatione utendum 57. *Geometrica in iuſtitia diſtributiua utendum* 56.57
proprietati etiã uſum loquẽdi præſcribere 514
proſpectus quid à lumine differat 186
protegere quid. ibid.
protocollum quid 279
protutelæ actio. uide Actio protutelæ.
protutor quis 322
inter Protutorẽ & falſum tutorem differentia 323
prouocationem quæ cauſæ reſpuãt 499
proxenetæ unde dicti 513
proxenetica cur licitè exigantur. ibid.
proximus ſibi quiſq; 23
publicani qui 371
cũ Publicanis iniuſtis, eorumq; hæredibus quomodo agatur. ibid.
de Publicanis edictum. ibid. *eius ratio.* ibid.
publicatio bonorum quid 494. *à quibus, quando, ex qua cauſa fiat.* ibid.
publicationis bonorum forma. ibid.
circa Publicationem bonorum quid hodie ſeruetur. ibid.
puellam impuberem in ius uocari prohibitum 87
punitorum cadauera quatenus ſepeliantur 496
pupillus an ſine authoritate tutoris naturaliter obligetur 317. *ubi & apud quem educandus* 321
pupilli rem ſaluam fore, qui promittere cogantur 442. *cui ea promiſſio fiat.* ibid.
pupillo actionem duplicem in tutorem dari 321. *quando ex facto tutoris actio detur* 318. *quomodo alimenta decernenda* 321
contra Pupillum quando actio detur 318

Q

QVæſtioni ut ſit locus, quæ concurrant 488
ad Quæſtionem indebitè procedentis iudicis pœna 489. *ex iure Sax. quæ.* ibid.
quæſtionum cauſa efficiens 488
Quæſtores unde dicti 75. *urbani qui.* ibid. *rerum capitalium.* ibid. *parricidij.* ibid.
Quæſtorum creandorum origo uetuſtiſſima. ibid.
Quæſtura, primus ad maiores dignitates gradus. ibid.
quãti minor. actio. uide Actio quãti minor.
de Quadrupede actio, edictum. uide Actio, Edictum.
querela inoff. quid 160. *aduerſus quos detur* 161
querela inoff. & petitio hæreditatis, uniuerſalia iudicia 159
querela inoff. quatenus teſtamenta reſcindat 161. *quibus detur, aut non: quando ceſſet, aut præſcribatur* 160. *an & quando in hæredes tranſeat.* ibid. *quomodo et ex qua cauſa introducta* 160
querelæ inoff forma 161. *effectus.* ibid.
querelæ inoff. an & quando hodie ſit locus 160
cum Querela inoff. petitionem hæreditatis cumulari. ibid.
Quintilianus, optimus inſtitutionis artifex 27
Quintiliani dictum. ibid. *ſententia de ſtudio iuris, &c.* 37. *ſimile* 27.28
Quod legatorum interdictum. uide Interdictum, Quod legatorum.
Quod quiſq; iur. &c. edicti uerba, & explicatio 83
Quod ui aut clã, actio, interdictũ. uide Actio, Interdictum.
Quorum bonorum interdictum, actio. uide Interdictum, Actio.

R

IN Raptorem cur ſingulare iudicium detur 450
raptus quid 472
inter Raptum & ſtuprum differentia. ibid.
ratio, anima legis 65
rationem iracundia uinci 11
rationales qui 78. *eorum officium.* ibid.
receptatores qui 457. *quomodo puniantur.* ibid. *cognati an puniantur.* ibid.
receptatorum pœna quando ceſſet. ibid.
receptũ quando quid dicatur 155
de Redemptis ab hoſtibus 505
redhibere quid 268
redhibitio quid. ibid.
in Redhibitionem quid ueniat. ibid. 269
redhibitoria actio. uide Actio redhibitoria.
inter Reditus & uſuram differẽtia 271
de Reductione ad arbitrium boni uiri 156
referre quid 497
reficiendi uerbum quatenus pateat 416
regula quid 515. *Catoniana quare ad legata conditionalia non pertineat* 348
regulæ Catonianæ ſumma & ratio. ibid.
regulæ Catonianæ etiam in Inſtitutionibus eſſe locum. ibid.
regula iuris nulla ſine ſuis exceptionibus 32
regulæ Iuris breues ex poſtremis Digeſtorũ titulis ediſcendæ 26. 27
regula Lesbia 36. *uitæ* 7
regulæ quid 32. *quæ ad perſonas pertineant* 515. *quæ ad res.* ibi. *quæ ad actiones.* ibid. *quomodo concipiantur.* ibid.
regularum definitiones periculoſæ. ibid.
relatio quid 497
relegationis forma 495
inter Relegationem & exilium ſeu deportationẽ differentia. ibid.
relegatos ciuitatem retinere. ibid.
religionis & ſapientiæ fons 18
religionem ſequi ſapientiam. ibid.
de Religioſis edictũ. uide Edictum.
relictum cur tutori ſe excuſanti auferatur, nec fiſco quæratur 347
relicta quibus auferantur. ibid.
remedijs quibus ſuccurratur tutoribus 316
remittere quid 108
de Remiſſionibus 461.488. *an hodie obtineat.* ibid. *interdicti uerba* 417
repudium quid 304
repudij etymon. ibid.
res litigioſa quæ dicatur 430. *aliena quomodo donari poſſit* 395

res

res dotalis uide Fundus dot. iudicata quid 396
res quando non idoneè oppignoretur 264
res ſua cur debitori rectè legetur 345. quare non rectè domino legetur 340
rei dotalis dominium, non poſſeſſionem ad mulierem redire 305
rei cuiuſq; fines & exitus planè cognoſcendi 7. potiſsima pars, principium 62
rei interitu pignus ſolui 266. ſeruitutem amitti 188
rei interitu uel mutatione, non dominij uſumfruct. finiri 174
rei nomen, uocabulum tranſcendēs 514
rei ſuæ alienandæ poteſtatem domino auferre, legibus improbatum 265
rei uendicatio uide Vendicatio.
rem rat. haber. qui ſatiſdare debeāt 443. ſtipulatio quando commutatur. ibid.
in Rem uerſum quando dicatur 237
de in Rem uerſo actio. uide Actio de in rem uerſo.
ob Rem dare, quid 219
rem pupilli ſaluam fore, qui promittere cogantur 442. cui ea promiſsio fiat. ibid.
re contrahi cur quidam contractus dicantur 209. quot modis contrahatur. ibid.
res aliæ diuini, aliæ humani iuris 72. amotæ quæ dicantur 307. corporales quæ 73. incorporales. ibid. harum qualitates & diſcrimina. ibid. creditæ quæ 209
res dotales quo die ſint reſtituendæ 306 publicæ quæ 72. priuatæ. ibid. communes. ibid. harum differentiæ. ibid.
res quæ diſtrahi poſsint, quæ non 248. quæ in mutuum cadant 210. quæ legari poſsint 339. quæ locari poſsint 257
res quæ ſua natura oppignorari nequeant 264. quæ uēdicari poſſint 168
res quàm uerba cur magis intuendæ 32
res quomodo in contributione l. Rhod. de iact. æſtimentur 231. iactæ cuius ſint & fiant. ibid.
res ſacræ quæ 72. religioſæ. ibid. ſanctæ. ibid.
rer. amotar. actio. uide Actio.
rerum diuiſio 46
de Rerum diuiſione & qualitate 72
de Rerum ſignificationib. 514. earum quæ ad perſonas pertinent. ibid. quæ ad res. ibid. quæ ad actiones. ibid.
in Rerum commutatione cur proportione Arithmetica utendum 57
rerum uocabulis negotia plura 263
res litigioſas alienantium pœnæ 426
res omnes in iure ad tres ordines redigi 514
ad Res quæ regulæ pertineant 514
inter Res æſtimatas & non æſtimatas differentia 300
in Rebus quæ uſu cōſumuntur, quare uſusfr. cōſtitui nequeat 175. quomodo quaſi uſusfruct. conſtituatur. ibid. quib. modis finiatur. ibid.
reip. nauem in qua uehitur, optimè gubernari, refert Eccleſiæ 21
pro Reip. corpore toto quomodo excubiæ agendæ. ibid.
reſpub. quando beata 57
in Rep. Romana, quæ magiſtratuū genera 45
Reſponſorum conſtitutionumq; capita ſingula quomodo uulgò appellentur 32
reſtituere quid 412
reſtitutio an à prætore contra leges fiat 152
reſtitutio de alienat. iudic. mut. cauſa fact. ex quibus cauſis detur 153. ad quid. ibid. ceſſante intereſſe an cenſet. ibid. ut fiat, quid requiratur. ibid.
reſtitutio ex quib. cauſis fiat 142. ex quo geſtu minori competat 148
reſtitutio minoris in integr. an ſine cauſæ cognitione fiat 149. quid in eam ueniat, minorū quomodo fiat. ibid.
reſtitutio propter quem metum uel uiolentiam fiat 143. propter uim metúmue quomodo à prætore fiat 143
reſtitutionis de alienat. iudic. mut. cauſ. fact. ratio 153. remedium cum rei uendicat. concurrere. ibid.
reſtitutionis in integrum, methodica explicatio 142
reſtitutionis maior. 25. ann. beneficium quandiu duret 152. ratio 151. minorum effectus & uis 148
reſtitutionis ob ſtatus mutationem, ratio 149. effectus 150
reſtitutioni quid inſit 496
reſtitutionem etiam heredib. competere 142
de Reſtitutione minorū 25. annis, edictum. uide Edictum.
de Reſtitutione ob ſtatus mutationem, edictum. uide Edictum.
reus unde dictus 158
rei duo quomodo conſtituantur 432. quomodo in ſolidum petant uel conueniantur. ibid.
rei ſtipulandi qui dicantur 432
rei unde dicti. ibidem. qui ſint. ibid.
Rhodia lex. uide Lex Rhodia.
de Ripa munienda interdictum 411
ritus iudiciorum ueterum hodie magna ex parte obſoleuiſſe 36
de Riuis interdictum 416
in Rixa ſi homo ſit cæſus, quid iuris 477
Romani encomium 39
Romani multa diſciplinæ exempla à Lacedæmonijs mutuati 446
poſt Roſcium ſaltare fabulam 25

S

SAccularij qui 458. eorum pœna. ibid.
ſacellum iuſtitiæ in animis hominum 16. in cordibus humanis ſacratum 22
ſacrorum appellatione quid ueniat 407
ſalarium an & quando in mandato interuenire & exigi poſsit 244
ſalarij priuilegium 512
de Salario quibus ius dicatur, quibus non. ibid.
ſalaria legibus ordinata, non auerſanda 22
Saluius Iulianus edicti perpetui author 63
Saluij Iuliani edictum perpetuum 75
Saluianum interdictum. uide Interdictum.

ſalus populi, ſuprema lex eſto 60. 389. 451
ſalutis noſtræ conſilium admirandum 16
ſapere quid 18
ſapere debemus in Deo colendo. ibid.
ſapientia ciuilis, res ſanctiſſima 22
ſapientiæ & religionis fons 18. principium & caput, γνῶθι σεαυτὸν 8
ſapientiam præcedere religionem 18
ſatiſdare cui dicamur 90
ſatiſdare qui debeant, rem rat. haberi 442. qui nõ cogantur 352. qui præter hæredes cogantur. ibid.
ad Satiſdandum quomodo & quos prætor cogat 91
ſatiſdatio quid 90. quotuplex 91. quibus fieri debeat 352. quando & in quibus caſibus ceſſet. ibid. an in pueris legatis ſit præſtanda. ibid. quomodo hodie fiat 91
ſatiſdationis cauſa efficiens. ibid. materia, forma. ibid. finis, effectus 92
ſatiſdationis cauſa fideiuſſor qualis dari debeat, & an pignora ſufficiant 91. fideiuſſor ad quid conueniatur 92
in Satiſdatione qui promiſſioni ſuæ relinquantur. ibid.
ſatiſdationes cur inductæ 352. quid contineant. ibid. quomodo & à quo exigantur. ibid.
ſatisfacere cui dicamur 90
Sax. Electores præfecti prætorij prærogatiuis uti 499
à Saxoniæ Ducibus an appellari liceat. ibid.
Scabini Sax. qui 80.
ſcholæ Philoſophicæ labyrinthus 12
ſcholæ, quaſi quoddam ſeminarium ſunt Eccleſiæ 20
in Scholis precipuũ iuuentutis ſtudium quod 37
ſcire quid 32. leges, quid. ibid.
ſcientia diſputatrix quid 26
ſcripturæ dubio & ambiguo quomodo legatum annihiletur 346
ſcripturæ genera 279
ſcripturæ ſacræ omnibus legendæ 24
pro non Scriptis quæ habeantur 347
ſecula aurea Vtopiæ 10. 11
Senatores, cur magiſtratus Rom. dicti 73
Senatorum Roman. triplex ordo. ibid.
Senatus olim dignitas ſumma, & authoritas. ibid.
à Senatu an appellare liceat 499
Senatuſconſulta 63. de aleæ ludo prohibito 205. de liberis agnoſcendis 308
de S.C. Liboniano 481
S.C. Macedon. quibus caſibus ceſſet 235. ubi locum habeat. ibid.
S.C. Macedoniani actio ubi & quãdo denegetur. ibid.
S.C. Macedoniani beneficium ad quos porrigatur. ibid. origo. uerba, ratio. ibid. etymon. ibid.
S.C. Macedoniano quis filiusfamil. intelligatur. ibid. quibus ex mutuo denegetur actio. ibid.
de S.C. Orficiano 365
S.C. Pegaſiani ſumma & ratio 350. 351
S.C. Syllaniani & Claudiani ratio 337. ſumma. ibid. qui ei cõprehendantur. ibid.
S.C. Trebellian. quãdo factũ 350. unde dictum. ibid.
S.C. Trebelliani uerba. ibid. ſumma & ratio 351
S.C. Trebelliano ſoli omnem uim S.C. Pegaſiani attributa. ibid.
S.C. Velleianum de quibus obligationibus loquatur 238
S.C. Velleiani ratio 237. uerba. ibid.
ex S.C. Velleiano actio reſtitutoria 238
S.C. Velleiano an & quando renunciare mulier poſſit. ibid. quibus mulieribus ſubueniatur. ibid.
Senecæ ſententiæ 225
ſenecta mundi ſqualida 20
ſententia quid 393. quomodo retractetur 394
ſententia an poſt confeſſionem ferenda 396
ſententia quæ tranſiit in rem iudicatam, an inſtrumentis nouè repertis retractari poſſit 216
ſentẽtiæ exequendæ tempus & modus 394
ſententiam quis ferre poſſit. ibid.
ante Sententiam an appelletur 500
ſententia pignus ſolui 267
ſententiæ quæ ſine appellatione reſcindantur 502
ſententiarum ſpecies 393. cauſa efficiens, materia, forma, finis & effectus 394
ſententiarum quæ ipſo iure nullæ ſunt, ſpecies ſeptem 502
ſeparatio ex quibus cauſis petatur 400. quando ceſſet. ibid. an hæredi detur. ibid.
ſeparationem qui petere poſſint. ibid.
de Separatione notio cuius. ibid.
ex Separatis nullam rectè fieri illationem 79
ſepulchrum quid 207
inter Sepulchrum & monumentũ differentia. ibid.
de Sepulchro ædificando interdictum 208. uiolato edictum 455
ſepulchra uiolantium pœna multiplex 456
inter Sequeſtrationem & depoſitũ quid interſit 240
ſeries uniuerſi quid de fine hominis ſubijciat 15
ſermo, animi interpres 514
inter Sermonem & animum, mutuum iter. ibid.
ſeruitus quid 68. quomodo amittatur 190
ſeruitus altius tollendi, uel non, quæ 185. 186
ſeruitus aquæductus quæ 187. aquæhauſtus quæ 188. cloacæ immittendæ quæ 186. foraminis quæ 187. luminum quæ 186
ſeruitus ne proſpectui officiatur, quæ. ibid. quomodo à ſeruitute altius tollendi differat ibid. oneris ferendi quæ. ibid. poſitum non habendi quæ 187. protectum habendi quæ 186. realis quid 179. ſtillicidij uel fluminis quæ 186. tigna immittendi quæ. ibid.
ſeruitutis actio. uide Actio.
ſeruitutis conſtitutio quare nec diem nec conditionem recipiat 184

ſeruitutis

ſeruitutis definitio Dd. improbata 179. iure Deo diſplicere 504. uſus quare non rectè legetur 341
ſeruitutem ad aliquam eſſe utilitatem referendam 179. cur imponere ſocius nequeat 189. eſſe iuris gentium, non naturæ 62. qui quibus legare poſſint 341
ſeruitute conceſſa, quæ conceſſa eſſe uideantur 189
ſeruitute ſolui matrimonium 303
ſeruitutes quæ inter ſe habeant communia 189. quomodo conſtituantur 180
ſeruitutes ruſticæ quæ 187. urbanæ & ruſticæ quæ 185.186
ſeruitutum diuiſio 46.172.179. cauſa efficiens 180. inde. materia 184. forma. ibid. finis, natura, & proprietas 184.185
de Seruitutum fine, natura & proprietate regulę 185
ſeruitutum perſonalium ſpecies 172
ſeruitutum præſcribendarum ius et diſcrimen quomodo à Iuſtinian. transformatũ & correctũ 180. inde.
ſeruitutes dupliciter legari 342
de Seruitutibus actiones quæ competant 189. quibus aduerſus quos, ad quid dentur. ibid.
Seruij Sulpitij laus magna apud Ciceronem 75
ſeruus fugitiuus quis 268. erro. ibid. quibus ſtipulando acquirat 434
ſerui qui à quibus hoſtibus captiui fiant, uel non 504. quomodo dominica poteſtate liberentur 70
ſeruorum omnium una & par conditio 68. uenditiones olim frequentiſſimæ 254
ſeruorum uenditionibus quæ pacta apponi ſolita. ibid. eorum pactorum uis. ibid.
in Seruorum uenditionibus pacta quæ non ualuerint 254
Seueri oratio de non alienandis rebus minorum 325. eius extenſio ad res mobiles. ibid.
Si quis in ius uoc. non ier. &c. uide Edictum, Si quis, &c.
ſica quid 474
pro Sicario an damnandus, qui animo occidendi, quem uulnerauit 476
ſicarij qui 474. unde dicti. ibid.
de Significatione nominum, uerborum 514. aliarũ orationis partium, rerum. ibid.
ſigna quotuplicia 276.277
σημεῖα quæ. ibid.
ſimile elegans 20.21. nullum eſſe idem 210
ſingularia tria in hereditatum uenditione 251
ſiſti iudicio quis non uideatur 93
Siſyphi ſaxum uoluere 7
Siſyphij labores 31
ſocietas quid 245
ſocietas leonina 246. quomodo conſtituatur 245. de quibus rebus iniri poſſit. ibid. quæ pacta recipiat. ibid. quomodo ſoluatur. ibid.
ſocietatis cauſa efficiens 245. materia, forma, partes. ibid. finis & effectus 246
ſocietatis & communionis differentia 245. nulla in æternum coitio. ibid. uinculum maximum quod 246
ſocietati contraria quæ. ibid.
ſocietatem ius eſſe fraternitatis 245
in Societate quæ diuidẽda ſint, quæ non 246
ſocietatum uaria genera 245
pro Socio actio. uide Actio pro ſocio.
Socrates de eâdem iuſtitia ſemper eadem diſputare ſolitus 27
Socratis dictum 214
de Socrate Xenophon 27
ſolennium natura quæ 327
ſolidorum ualor quis 447
ſoluere quis rectè dicatur 438
ſolui cui rectè dicatur 439
ſolutio à debitore ex pluribus cauſis, in quod debitum facta uideatur. ibid.
ſolutionis forma, finis & effectus. ibid. uim quæ habeant. ibid.
ſolutione debiti, pignus ſolui 266
pro Soluto titulus quàm latè pateat 390. an titulus erroneus ſufficiat. ibid.
Speculator, pater practicæ 37
Spitzbůben qui 458
in Sponſam an adulterium committatur 467
ſponſalia bina uel binas nuptias uno tempore celebrans quomodo puniatur 468
ſponſalia quomodo contrahantur 290
ſponſalia unde dicta 291
ſponſalia quid ſint. ibid.
ſponſalia qui cum quibus contrahere poſſint, uel non 292
ſponſaliorum ſpecies, cauſa efficiens, materia. ibid. forma. ibid. 293
ſponſaliorum finis & effectus. ibid. uis 122
in Sponſalibus an hodie pœnitere liceat 292
ſtatuis legatis quid ueniat 345
ſtatus quid, & quotuplex 68
ſtatus hominis, & dignitas, diuerſa. ibid.
ſtatuliberi qui 376
de Statu & conditione perſonarum 69
de Statu defunctorum poſt quinquennium quærere non licere 377
in Statutis uerba propriè accipienda 279
ſtellionatus quid 458. unde dictus. ibid.
ſtellionatus crimen quibus obijciatur. ibid.
ex Stellionatus crimine quæ actio & pœna oriatur 459
ſtillicidium quid 186. nominis etymon. ibid.
ſtipulari, nullum periculum 317
ſtipulari quæ poſſimus ; quæ non 430
ſtipulatio quando committatur 269
ſtipulatio quomodo contrahatur 430. unde dicta 429. quid. ibid. definitionis explicatio. ibid.
ſtipulatio, rem ratam habere, quando committatur 443. de iure Sax. ibid. ſimplex quæ 269. duplex. ibid.
ſtipulationis partes 429. diuiſiones quatuor. ibid. 430. cauſa efficiens. ibid. materia, forma. ibid. finis, effectus 431
ſtipulationis, iudicatum ſolui, clauſulæ tres 443. rem pupil. ſal. fore, actio cui, quando, aduerſus

quem, ad quid detur 442
ſtipulationi contraria quæ 431
de Stipulatione, actio triplex 269
de Stipulatione ſeruorum, dubitandi & decidendi ratio 434
ex Stipulatione, rem rat. haber. actio quæ detur 443
ſtipulationes cur Prætoriæ dictæ 429. cur inter iudicia Prætoria relatæ. ibid. iudiciales unde dictæ 441. quæ. ibid. cautionales quæ. ibid. communes quæ. ibid.
ſtipulationum prætoriarũ ſpecies. ibid. cauſa efficiens, materia, forma, finis & effectus. ibid.
in Stipulationibus contra quem interpretatio fiat 110
τεχνῶν φωστῆρα 59
ſtudij iuris amplitudo 39. dignitas. ibid. uaſtus Oceanus 25
de Studij iuris ratione rectè ineunda, Duareni epiſtola. ibid.
Quintiliani ſententia 37
ſtudia iuriſprudentiæ commodare Eccleſiæ, teſtimonia 20
ſtudia noſtra omnia quò directa eſſe debeant. ibid.
ſtudiorum impenſæ, & ſimilia, an conferantur 356
ſtudiorum principia bene iacere, permagni referre 25
ſtudia tumultuariò ſuſcepta, nullum operæprecium efficere 7
ad Studia omnes, ſpe quadam utilitatis obiecta trahi 23
ſtuprum quid 472. eius pœna. ibid.
inter Stuprum & adulterium differentia 472
inter Stuprum & raptum differentia. ibid.
ſubditorum genera 506
ſubiectio filij Dei 11
ſubiecta qualia 54
ſubſtantialia & naturalia 29
ſubſtitutio quid 333. eius ſpecies. ibid. uulgaris, pupillaris quid. ibid. obliqua 334. compendioſa ſeu militaris. ibid. exemplaris. ibid.
ſubſtitutionum diuiſio Duareni 334
ſucceſſio cognatorum qualis 360
ſucceſſio quomodo contingat 323
de Succeſſione deſcendentiũ 363. aſcendentiũ. ibid. collateralium. ibid. matrum & liberorum, ius prætorium & S.C. 365. de eadem, conſtitutio Iuſtin. ibid.
ſucceſſionum ab inteſtato gradus 363. diuiſio 49. ordo iuris ciuilis quis 365
de Succeſſionum ordine 362
in Succeſſione militum, ſingularia duo 364
ſuggrunda quid 367
ſumptus funeris cauſa factus quis uideatur 207
ſupellex quid 344. quas res contineat. ibid. unde dicta. ibid.
ſuperficies quid 415
de Superficiebus, interdicti ſumma. ibid. uerba. ibid.
ſuſpectus. uide Tutor ſuſpectus.
de Suſpecto accuſationis effectus 319. quis cognoſcat. ibid. qui à quibus accuſari poſsint. ibid.
pro Suo quis uſucapere dicatur 393
pro Suo, titulus generalis. ibid. titulum cum reliquis concurrere. ibid.
ſui qui 331
ſuis cur emancipati conferre debeant 356
ſyndicatus quibus modis finiatur 138
ſyndicatus inſtrumentum quæ comprehendere debeat 137
ſyndicus quid 135. quibus in cauſis conſtitui poſsit. ibid. quomodo conſtituatur 136.137
ſyndicus uniuerſitatis an priuatorum lites procurare poſsit 127
ſyndici officium & poteſtas 137
ſyndicum qui conſtituere poſsint 135.136
ſyndici qui conſtitui poſsint. ibid.
ſyndicorum cauſa efficiens 135. materia 136. forma. ibid. 137. finis & effectus. ibid. contraria. ibid. 138

T

Tabulæ, ceſſante actione de tab. exhib. quando exhibeantur 407
tabulæ quibus exhibendæ 336
de Tabulis exhibend. interdictum. uide Interdictum de tabul. exhibend.
tacens quando pro conſentiente habeatur 104
tacita expreſsis non præualere 296
talionis lex à natura profecta 83
tangere uel tangi, ſolorum eſt corporum 73.383
τιμωρία quæ 276
teli appellatio lata 475. genus in uulneratione conſiderari. ibid.
tempus edax omnia uorat 6
tempus eſſe modum inducendæ aut tollendæ obligationis, quomodo intelligendum 427
tempore pignus ſolui 266
tempore prior, potior iure 182. 266. ubi fallat. ibid.
de Temporũ acceſsionibus 424. in uſucap. 387
tenebræ Cymmeriæ 12
tergiuerſari quid 486
Terminus Deus 195
terminorum auulſorum pœna 459
terror quid 460
teſtamentum quid 326. quotuplex. ibid. iniuſtum quod 329. nullius momenti, ruptum, irritum, deſtitutum. ibid. ruptum quomodo reconualeſcat 330
teſtamenti etymon 326. factio apud omnes gentes uſuata. ibid.
teſtamenti militaris ratio & forma 335
teſtamenti tabulis deletis uel non extantibus, cur prætor bonor. poſſ. non decernat 354. totius fundamentum, inſtitutio heredis 331
teſtamentum qui facere nequeant 328
teſtamento dupliciter libertatem dari 375. qui tutores dari poſsint 313
teſtamentum cur præteritio uitiet 328
teſtamento rupto omnia corruere 330
ex Teſtamento militis quomodo bonor. poſſ. detur 357
in Teſtamento qui teſtes eſſe nequeant 327
teſtamenta & codicilli quomodo reuocentur 338
teſtamenta quatenus reſcindantur querela 161
teſtamentorum apertionis ſolennitas 336. effectus. ibid.

teſtamen-

teſtamentorum cauſa efficiēs 326. materia. ibid. forma. ibid. finis & effectus 327. diuiſio 49. tria olim genera 326. hodie duo. ibid.
in Teſtamentis deleta quando ſeruentur, quando ſecus 330. quatenus. ibid.
[illegible]ari quid 282.326
[illegible]es qui eſſe prohibeantur, qui nō 282. quomodo cogantur. ibid. unde dicti. ibid. qui nam ſint 283
teſtium diuiſio & genera ibid. cauſa efficiens. ibid. materia 284. forma examinandorum. ibid. 285. finis & effectus. ibid.
teſtibus contraria 286
teſtibus, non teſtimonijs credi oportere. ibid.
θαύματα ἰατρῶν 10.28
θιαγωγία Philoſophorum 10
Theodoſij de Eccleſia & repub. cura ac ſollicitudo 20
θεομαχεῖν qui credendi ſint 13
de Thori ſeparatione, diſputatio 304.305
tigni appellatiōe quid ueniat 186. ſeru tus. ibid.
de Tigno iniuncto, l. 12. Tab. ſententia 447. ratio. ibid. an rei uendicatio detur. ibid.
tigna quid. ibid. unde dicta 186. 447
Tiraquellus, Calepinus iuris 38
tituli unde dicti 44. de bon. cor. qui ante ſe.ut. uel mort. &c. ſumma 495
titulorum denominatio unde 44. diuiſio. ibid. ordo 68. ordo in Pandectis & Codice 28. 29
titulorum omnium generalis quaſi œconomia 44
tormenta cur inducta 488
tormentorum genera & gradus. ibid. cauſa efficiens. ibid. materia & forma 490. finis & effectus. ibid.
torturæ qui ſubijci poßint, qui non 489
torturam qualis cauſa admittat 488
ad Torturam quando perueniatur 489. quibus indicijs opus. ibid.
in Tortura quomodo procedendum 490
tranſigere qui poßint, uel non 114
tranſigens ante & extra iudicium, an pro confeſſo habeatur 115
tranſactio de quibus rebus fieri poſſit, uel non 114
tranſactio omnis & pactio cur in adulterio prohibita 115. quàm uarie ſumatur 113. quid ſit. ibid. quotuplex 114
tranſactionis etymon 113. partes & ſpecies 114. cauſa efficiens, materia. ibid. forma 116. finis & effectus. ibid. 115. affinia & contraria 117
à Tranſactione & contractu quid pactum differat 99
ex Tranſactione quæ actio uel exceptio detur 116
in Tranſactione an pœnitere liceat. ibid.
tranſactionum uaria pacta 113
in Trebellian. cur legata imputentur, in Falcid. non item 349
Trebellian. S. C. uide S. C. Trebellianum.
Triboniani, eiuſq; collegarum, opera & ſtudium in emendando iure 42
Triboniani ſuaſu Iuſtinianus curam emendandi iuris ſuſcepit 41
inter Tributum & uectigal differentia 371
tributoria act. uide Actio.
tritici legatum quale 342. nomine quid ueniat 223
Tuberonis definitio ſupellectilis 344
turba unde dicta 450. quid ſit. ibid. quid à rixa differat. ibid.
tutela quid 310. definitionis explicatio. ibid. 311. quibus modis finiatur 320. fiduciaria cur dicta 314. legitima unde deſcendat. ibid. cur introducta. ibid. quibus detur. ibid. patronorum legitima quæ. ibid. teſtamentaria quid 313. eius origo. ibid.
tutelam teſtamentariam eſſe precipuam. ibid.
tutelæ actio. uide Actio tut.
tutelæ adminiſtratio cui inter plures credenda 315. diuiſio & cauſæ 311.312. finis & effectus 312.313. excuſatio quid, & quotuplex 319. eius cauſa efficiens, materia, forma proponendæ excuſationis, finis & effectus 320
tutelæ excuſatio quomodo proponenda. ibid.
tutelæ excuſationem iuſtam quæ pariant. ibid.
tutelæ munus neceſſarium. ibid.
tutelæ affinia 313. contraria. ibid.
tutelam etiam cognatis hodie deferri 314
tutelam gerere qui prohibeantur 311.312
tutela finita, moleſtiæ & onera tutelæ finiri 318
in Tutela legitima ſucceßioni eſſe locum 314
tutelarum legitimarum quinq; genera. ibid.
tutor creatus ſi appellauerit, quid iuris 506
tutor quando authoritatem præſtare dicatur 316. quas ob iuſtas cauſas ſuſpectus reddatur, & amoueri poßit 319
tutor quomodo adminiſtrare debeat 316. ad quid teneatur. ibid.
tutor ſuſpectus quis 318.319
tutoris ſuſpecti accuſatio quare, & qua lege inducta. ibid.
ex Tutoris facto quando pupillo actio detur 318
ſine Tutoris authoritate an pupillus naturaliter obligetur 317
tutori excuſanti ſe cur relictum auferatur, nec fiſco quæratur 347
tutorem ſuſpectum quando iudex ſine accuſatione remouere poſſit 319
inter Tutorem & curatorem differentia 318
inter Tutorem falſum & protutorem differentia 322.323
tutorem ſtatim gerere neceſſariò oportere 315
tutores à patre dati quomodo confirmentur 314. à matre dati, quomodo ibid. ab extraneo dati, quomodo. ibid.
tutores & curatores quomodo à magiſtratu dentur 315
tutores, fideiuſſores, & magiſtratus quo ordine conueniantur. ibid.
tutores quando & quibus à magi-

ſtratu dari debeant 315
tutores quando & quo loco petendi. ibid. qui teſtamento dari poſſint 313
tutores qui'nam neceſſariò petere debeant 315. qui pro arbitrio. ibid.
tutorum authoratio. uide Authoratio tutor.
tutorum confirmatio quibus ex cauſis fiat 314. conſenſus an in nuptijs requiratur 296. heredes quomodo conueniantur 323
tutoribus quibus remedijs ſuccurratur 316
Tyberius Coruncanus iuris ciuilis ſcientiam primùm publicè profeſſus 63
typographiarum utilitas & commoda 5.6

V

Valerij Publicolæ legibus poteſtati Conſulari derogari cœptum 73
ualetudo quæ à tutela excuſet 320
uaricari quid 456
Varronis loci de itinere, actu, uia 188
uectigal quid, & quantum 371. quomodo à tributo diſtet. ibid. cur ſoluatur. ibid.
uectigalis non ſoluti pœna. ibid.
Velleianum S. C. uide S. C. Velleianum.
uenari & aucupari quatenus in alieno liceat 379
de Venandi iure, explicatio methodica 378.379. inde.
uenatio an turpis & illicita 379
uenationis uſus, non abuſus conceſſus. ibid. uſum quibus rationibus Principes ſuis ſubditis prohibere poßint 380
de Venatione, Auguſtini dictum 379
uendicatio cui, aduerſus quos detur 169. unde dicta. ibid. quid ſit. ibid.
uendicationis cauſa efficiens. ibid. materia, forma. ibid. finis, effectus. ibid.
uendicationi contraria quæ. ibid.
uendi an nomina poßint 251. an actiones. ibid.
uenditio an mutuo conſenſu diſſolui, re non integra, poßit. ibid.
uenditio hæreditatis an debitoris cauſam mutet 251. quomodo ob dolũ, læſionem, metu, &c. reſcindatur 252. quomodo reſcindatur. ibid.
uenditionis uerbo quid ueniat 486
uenditioni affinia 249
uenditionem mutuo conſenſu diſſolui, quomodo accipiendum 252
inter Venditionem & locationem differentia 258
inter Venditionem & permutationem differentiæ 260
uenditione perfecta, ad quem periculum pertineat 253
cum Venditione affinitas permutationis 260. pugnantia 249
in Venditione hæreditatum ſingularia tria 251
uenditiones ſeruorum olim frequentißimæ 254
uenditionum & emptionum frequentia 247
uenditionibus ſeruorum quæ pacta apponi ſolita 254. eorum pactorum uis. ibid.
in Venditionibus ſeruorum pacta quæ non ualuerint. ibid.
uenditor ad quid ex natura contractus empt. & uenditio. tenetur emptori 255. an præciſe tradere cogatur. ibid. quatenus de rerũ uitijs, & rex commendatione teneatur. ibid. quando agere poßit. ibid.
uenditor an dominium transferre teneatur 249. quid præſtare cogatur 254
uenditum quid intelligatur 248
uenditi & empti actio. uide Act. empti & uenditi.
ueneficium quid 475
ueneficij pœna an mathematici teneantur 479
ueneficiorum pœna. ibid.
de Veneficijs. ibid.
ueneni appellatio media 475
uenter quando in poſſ. mittatur 356
uentrem cur partus ſequatur 68
de Ventre in poſſ. mittend. quibus & quando poſſeßio decernatur 356. ius nouum. ibid.
de Ventre inſpiciendo edictũ 308. de eodem reſcriptum. ibid.
uerbi appellatione quid ueniat 514
uerba iniurioſa quæ 452
uerba quatuor modis accipi 514. quomodo accipienda 275. ſecundum ſubiectam materiam accipienda 54
quàm Verba cur res magis intuende 3
de Verborum ſignificatione 514
ueritas promißionum diuinarum 24
uerſiculi Gribaldi 32
uerſum in rem quando dicatur 237
ueſtigia diuinitatis, naturæ impreſſa 17
ueſtimentis legatis quid ueniat 345
ueterani qui 586. eorundem priuilegia. ibid.
uetralis ſiue uentralis quid 498
uia quid 185
uia, actus, iter, quomodo inter ſe differant. ibid. cur non utendo non amittatur 409
de Viæ uſu non impediendo 408
de Via publ. interdictum. uide Interdict. uiar. publ.
uiæ ad Caſtalidum atria, mille 5
uiæ publicæ prætoriæ, conſulares, baſilicæ & regiæ appellatæ 408
uiarum publicarum urbanarum cura penes quos. ibid. ruſticarum cura penes quos 409
de Vijs interdictum prohibitorium 418. reſtitutorium. ibid.
de Vijs publicis cur ſpecialiter interdicatur 408
in Vidua etiam ſtuprum committi 467
uigor uirilis quando 146
uinculorum appellationem latè accipi 151
uinculis quãdo quis mancipiandus 464
uindicta quid 378
ad Vindictam inclinatio praua 60
per Vindictam manumittendi forma qualis 375
uini & zythi differentiã 342
de Vini guſtatione & menſuratione, explicata difficultas 253
uini legato quid ueniat 342
uini uituperatoribus quid in fabula obiectum 36

uir & uxor quando ad honor. ſucceſſ. uocentur 364
uiri boni munus 25
Virgilij loci, de iuramenti formula 214. uerſus de pœnarum generibus 491
uirginẽ ab alio compreſſam ducẽs, an ad conſummandum matrimonium inuitus urgeri poßit 296. 297
uirgula diuina non ſuppeditari nobis uitæ neceſſaria 22
uirium humanarum ſφυγομαχία 11
uirtus, perfectio naturæ, &c. mera hominum inexperientium deliramenta 10.11
uirtutes eſſe medietates duorũ extremorum 56
uis duplex 411. à furto quid differat 449
uim paßis quæ remedia præter actionem de ui metuue competant 146
uim ui repellere licitum 479
inter Vim & metum differentia 143
ob Vim qualem reſtitutio competat 143
ui feciſſe quis uideatur 417
de Vi, cur primò interdicatur 411
de Vi actio, interdictum. uide Actio, Interdictum.
nec Vi, nec clàm, nec precariò poßidere, quid 413
uis priuata quid 473
de Vi priuata damnati pœna. ibid.
uis publica quomodo committatur 473
de Vi publica damnati pœna. ibid.
uiuentis hereditas nulla 165
uita noſtra hoſpitio magnificentißimo comparata 20.21
uitæ æternæ præmia 23
uitæ noſtræ arbiter Deus 28
uitæ noſtræ ſtudium à Deo accepimus 16
uitæ regula 7
uitæ neceſſaria, honeſtis cuiuſq; uocationis laboribus quærenda 22.23
Vlpianus, tutor & magiſter ſcriniorum Alexandri imp. 63.64. quantopere ipſum imp. dilexerit. ibid.
Vlpiani laus apud Lampridium. ibid.
unguentis legatis quid ueniat 345
uniuerſitas quid, & quotuplex 134
uniuerſitatem iure priuatorum uti 138
ab Vniuerſitate quomodo collegiũ diſtet 134
uniuerſi curſus & ſeries quid de fine hominis doceat 15
uocabulis rerum negocia plura 263
uocare in ius. uide, in ius uocare.
uoluntas coacta, etiam uoluntas 111
uoluntas doloſa cuiuſmodi attendatur in furto 444. ſiue cæde, an tanquam homicidium punienda 476
uoluntatis diſtortio 11
uoluntatem potius quàm uerba inſpici 514
uoluntate creditoris, pignus ſolui 266
uotum quid 512
de Votis. ibid.
uox uiua magiſtrorum 37
uſucapere quis pro ſuo dicatur 393
uſucapi quæ res poßint, quæ non 386
uſucapio pro emptore in quib. emptionibus locum habeat 390. proprietatis an pignus extinguat 266. quando ex titulo pro donato procedat 392. quomodo in datis ante matrimonium, procedat. ibid. unde dicta, quid ſit 385
uſucapioni contraria 388
ad Vſucapionem pro emptore quæ requirantur 390. qualis poſſeßio requiratur 385
in Vſucap. pro hered. & poſſeſſor. defuncti, non heredis, bonã malamue fidem inſpici 391. hoc titulo qui uſucapere nequeant. ibi. an error probabilis hic ſufficiat. ibid.
in Vſucapione pro emptore quando iuſtus error excuſet 191
uſucapionum cauſa efficiens & ratio 386. materia. ibid. forma. ibid. finis 387. effectus. ibid. interruptio 388. ſpecies, à diuerſitate temporum 385
ad Vſucapiones quis titulus, quæ bona fides, qualis cõtinuata poſſeßio, & quanti temporis requiratur 385.386
uſufructuarius quomodo uti debeat 172
uſura cur ex pacto in traiectitia debeatur, licet grauißima 272. quid ſignificet 270. largè ſumpta, quid. ibid. ſtrictè accepta quid. ibid.
uſuræ ſpecies. ibid.
inter Vſuram & intereſſe differentia 271
inter Vſuram & reditus differentia. ibid.
uſuræ centeſimæ quæ 271. grauißimæ. ibi. cur permiſſæ. ibid. 272. compenſatoriæ quæ 270. permiſſæ. ibid. cur ex nudo pacto nõ debeantur 271. cur quadantenus tolerentur, ratio 270
uſuræ lucratoriæ quæ 270. quare illicitæ & turpes. ibid. punitoriæ quæ, licitæ 271. quatenus acceßione debeantur. ibid. Saxonicæ quæ 272
uſurarum taxatio. ibid.
in Vſuris quid cauſæ nomine ueniat 272. quõ mora fiat 270
uſus ædium & habitatio, effectu idem 177
uſus an fructui inſit 172. facit artifices 39. quid contineat 177
uſus ſeruitutis quare non rectè legetur 341
uſum loquendi etiam proprietati præſcribere 514
uſum ſimilem eſſe uſusfructus 177
inter Vſum & fructum differentia 272
uſu quando uſusfructus contineatur 176
uſufructuarij cautio quare introducta 178. quid in ea inſit. ibid.
ab Vſufructuario quando caueri oporteat, & quomodo. ibid.
uſusfructus quid 172. quarum rerum habeatur. ibid. quare à morte teſtatoris cedat 351
uſusfructus quare aliquando extinguatur 174. quibus modis finiatur. ibid. quibus in rebus conſtitui poßit, quibus non 175. quibus modis conſtituatur 173
uſusfructus diem ab adita hereditate cedere 174. eius ratio. ibid.
uſufructui quatenus legatũ annuũ ſimile, quatenus non 342

uſumfructum legandi forma multiplex 341
in Vſufructu quid inſit 170
in Vtero adhuc exiſtentes pro quibus habeantur 68
Vtopia 11
Vti poßidetis interdictum. uide Interdict. Vti poßidet.
non Vti, ſed frui pro parte quare poßimus 177
non Vtentis negligentia ſeruitutem amitti 190
non Vtendo uſumfructum finiri 174
Vtrubi interdictum. uide Interdictum.
uuerigeldij ualor 477
D. Vueſenbecij Commentarij methodici 30.31
uulneratio ſine cæde, an tanquam homicidium punienda 476
in Vulneratione, teli genus conſiderari 475
uxor an in poteſtate uiri 325
ab Vxore an uir accuſari poßit adulterij 468

X

XEnia an & quatenus magiſtratibus accipere liceat 77
Xenophon de Socrate 27
Xenophontis dictum de ordine. ibid.

Z

ZOnam perdidit, prouerbiũ unde 494
ζυγομαχία uirium humanarum 11
zythi & uini differentia 342

INDICIS IN PARATITLA IVRIS, FINIS.

IN OECONOMIA CODICIS, RERVM AC VERBORVM PRAECIPVE memorabilium INDEX.

A

ACTIO communi diuidun. 525. conducti 527. depoſiti 526. fin.regũd. 525. in rem 524. locati 527. de nuptijs. ibid. pupilli 529. ex ſocietate 527
actiones in foro competenti proponi ſolitæ, cuiuſmodi 525
actiones perſonales unde oriantur 526. reales 525. ſingulares. ibid.
actionum ciuilium diuiſio. ibid.
actorem ſequi domicilium et forum rei 524
actores prædiorum 540
actuarij publici 541
actus ex emptione 527
aduocatio 524
aduocatorum officium. ibid.
ædere quid. ibid.
agri limitrophi 543
appellatio in quib. cauſis non permittatur 533
Aquiliæ l. actio 522
arbitrium tutelæ 529
de Arbitrijs receptis tractatio 523
arcarij qui 537
arrhæ cur ultrò citroq; dari ſolitæ 528
aſceteria quid 518
ἀσκητήριον quid. ibid.
aſſeſſores qui 521
audientia quid 518. epiſcopalis. ibid.
auditorium quid. ibid.
aula Imperat. domus diuina 525
aurum coronarium 537. oblaticiũ 540
auri publici proſecutores qui 537

B

BAstagiarij qui 538
Baphij qui. ibid.
Berytus, Syriæ metropolis. ibid.
Biarcæi qui, & unde dicti 520
Βιαρχία quid. ibi. unde dicta. ibid.
bonorum poſſeßionem à prætore bifariam dari 530
breuiculum quid 532

C

CAlculus quid 521
camerarius quis 529
cancellarij qui 521. 540. unde dicti 521
Caninia lex 531. 532
canon frumentarius 538
capitus quid 521
Caroli Magni nouum Teſtamentũ quale 517
cenſuales deſcriptores qui 537
chartaprati qui 530
chirographaria pecunia 534
de Chriſtianis mancipijs lex 519
ciuilium actionum diuiſio 525
clariſsimi ubi conueniantur. ibid.
Claudianum S.C. ſublatum 532
clerici unde dicti 518
κλῆρος quid. ibid.
Codex quid, caudex 527. appellatio unde. ibid. 528
Codicis Iuſtiniani lectio quàm neceſſaria & utilis 517. euſdem cum Pandectis collatio. ibid.
codices, codicilli. ibid.
de Cœlibatu quæſtio etiam ueteres exercuit 518
cohortalis quis 524. 525
collaterales qui 531
comes Orientis 520. ſacrarum largitionum. ibid. rerum priuatarũ palatij. ibid.
comites qui. ibid.
communi diuidundo actio 525
conchilioleguli qui 538
condictionum ſpecies 526
conducti actio 527
conductores prædiorum 540
conneſtablus quis 520
conſtitutionis nomine quid ueniat 519
contractus emphyteuticus 527
Cornelia lex 535
de Crimine ubi agendum 524
curialis lex. ibid.
curioſi qui 541

D

DEcretum quid 519. unde dictum. ibid. quid ab edicto differat. ibid.
Decurionum ratio 536
depoſiti actio 526
dictator 520
διδασκαλία τῶν ἀποστόλων 518
dignitatum ordines 541
dignitatum portæ infamibus ne pateant 522
diœceſes 520
domeſtici qui 521
domus diuina, aula Imperat. 525
donatio ante nuptias 528. quid à ſponſalitia donatione differat. ib.

E

EDictum quid 519. unde dictũ. ib. quid à decreto differat. ib.
educatio liberorum, maximè paternum officium 528
Electores VII. præfecti prætorio 520
emptioni locatio conſimilis 527. permutatio. ibid.
ex Emptione actio. ibid.
epiſcopalis audientia 518

F

FAuia lex 535
fideicommiſſa 531
finium regundorum actio 525
fiſcalium iudiciorum genera 531. 536
follis quid 540
Fornerij qui 541
fundi ſaltuenſes 539

G

GEſtores negociorũ 522. qui à procuratorib. diſtent. ibid.
gynæciarij qui 538

H

HAEredis inſtitutio, teſtamenti fundamentum 530
hæredes ſui, neceſſarij. ibid.
inter Hæredes qui potiſſ. referantur 519
hæreditatis petitio 524
honorẽ omnẽ excludit reatus 525
ὑπασπισταὶ qui 541. 542
hypotheca in reb. immobilib. 533

I

ILluſtres ubi conueniantur 525
Imperator, omnium ſupremus 519. 520. legib. ſolutus. ibid.
infamib. portæ dignitatum ne pateant 522
inſignia quid. ibid.
inſtitutio hæredis, teſtamenti fundamentum 530
in Integrum reſtitutio 522. 523
ab Inteſtato ſucceßio 538
irenarchæ qui 537. 538
iudex ordinarius 524
iudicij omnis perſonæ 523
iudicia extraordinaria quæ 534

indicio-

iudiciorū ordo quis 524. progreſſus 521. fiſcalium genera 535. 536
Iuliæ leges 531
ius publicū, priuatū 518. priuati explicatio 521
ius libertatis 532. ſtatus. ibid. triū liberorum 534. uſucapionis unde 532
iuris diuiſio 518

L

Legata bifariam relinqui 531
legatorum petitio. ibid.
lex, mutus magiſtratus 519
legis Aquiliæ actio 522
lex Cinnia 531. 532. Cornelia 535. curialis 524. Fauia. ibid. Pappia Poppæa 534. Pompeia 535. Viſcellia. ibid.
leges Iuliæ 535
legum ſpecies 519
liberi naturales 528
liberorū educatio maximè paternū officium. ibid. trium ius 534
libertas duplex 531. quot modis ſeruis data. ibid. 532
libertatis ius. ibid.
limitrophi agri 539
litis conteſtatio 524
locati actio 527
locatio emptioni affinis. ibid.
logographi ſcribæ 537

M

Magiſter equitū 520. officiorum. ibid. militum. ibid.
magiſtratus, uiua lex 519
magiſtratuū ordines et gradus 520
magiſtri poſtæ qui 541
maiuma quid 539
de Mancipijs Chriſtianis 519
mandatum quid. ibid.
manumiſſio bifariā dari ſolita 532
metallarij qui 538
metropolis quid 539
militare qui prohibeantur 541
militum genera plura. ibid.
minorum reſtitutio 522
monetarij qui 538
munera perſonalia, patrimonialia 537
municipes unde dicti. ibid. eorū ſpecies. ibid.
murilegi qui 538

N

Naturales liberi 528
negociorū geſtores 522. quid à procuratorib. diſtent. ibid.
nuptiarum præparatoria 527
de Nuptijs actio. ibid.

O

Ordinarius iudex quis 524
orphanotrophia quid 518

P

Pagani qui 519
cum Pandectis collatio Codicis 517
Pappia Poppæa lex 534
pecunia chirographaria. ibid.
permutatio emptiōi cōſimilis 527
petitio hæreditatis 524. legatorū 531. reſtitutionis 523
φερνίδια ἀντίφερνα, σφρότρια 518
pignus propriè in rebus mobilibus 533
pignoris effectus plures. ibid. 534
Pompeia lex 535
ponderatores qui 537
poſſeſſionem bonorum à prætore bifariam dari 530
de Poſſeſſore ubi agendum 524
Poſtæ magiſtri qui 541
de Poſtulando, tit. 521
poſtulare qui poſſint. ibid.
prædiorū actores 540. conductores. ibid.
præfecti Auguſtalis officium 520
præfectus prætorio. ibid. urbis. ibi.
præfecti caſtrorum. ibid.
præpoſiti qui 537
præſcriptionum ſpecies 532
prætoriæ formæ lege Conſtantini ſublatæ 525
prætorium quid 520
præturæ bonor 540
pragmaticæ ſanctiones quæ 519
primicerius quis 540
Principis reſcriptum propriè quid 519
Principes quæ uirtus maximè deceat 520
procuratorum officium 522
à Procuratorib. quid negoc. geſtores differant. ibid.
proſecutores auri pnblici qui 537
proxenetica quæ 528
ptochotrophia quid 518
pupilli in rem actio 529
purpura Imperatoria 538

Q

Quadriennij præſcriptio 536
quæſtionem de cœlibatu, etiā ueteres exercuiſſe 518
quæſtorum officium 520
quietatio quid 521

R

Ratio, ratiocinium 521
de Ratiocinijs ubi agēdū 524
reales actiones 525
reatus omnem honorem excludit. ibid.
religio Chriſtiana quæ 518
in Rem actio 524
reſcriptum principis propriè quid 519
reſtitutio minorum 522. in integrum. ibid. 523
reſtitutionis petitio. ibid.
reus quando ad reſponſionem non teneatur 524
rei forum & domiciliū ſequi actorem. ibid.

S

Salgama quid 541
Saltuenſes fundi 539
ſanctiones pragmaticæ quæ 519
ſcribæ logographi 537
ſculptores hæretici 519
ſecundicerius 540
ſenatores ubi conueniantur 525
S.C. Claudianum ſublatum 522
ſententiæ proferēdæ rationes. ibid.
ex Societate actio 527
ſponſalia quid. ibid.
ſponſalitia quid 528
à Spōſalitia donatione quid donat. ante nupt. differat. ibid.
ſtatus cauſa ubi agi debeat 524
ſtatus ius 532
ſubſtitutio 530. eius diuiſio. ibid.
ſucceſſio ab inteſtato 531
ſucceſſionum ſpecies. ibid.
ſuſceptores. ibid.

T

Tabularij qui 537
Teſtamentum Nouum Caroli Magni quale 517
teſtamenti fundamentum, inſtitutio 530
tribnni rei militaris 521
trium liberorum ius 534
tutela quibus modis finiatur 529
tutela triplex. ibid.
ex Tutelæ adminiſtratiōe actio. ibi.
tutelæ arbitrium. ibid.

V

Vicarij officium 520
uirtus quæ maximè principes decet. ibid.
Viſcellia lex 535
uſucapionis ius unde 532
uſucapionum ſpecies. ibid.

X

Xenodochia quid 519

OECONOMIAE COD. INDICIS FINIS.

BASILEAE, PER EVSEBIVM
EPISCOPIVM, ET NICOLAI FRATRIS HAERE-
des, Anno Salutis humanæ M. D. LXVIII.
menſe Auguſto.

EPI SCOP.

LEGATORIA
SERGIO
BANDITELLI
V. S. Ignazio n. [illegible]
ROMA - T. [illegible]
Digitized by Google